„Ons Program"

DOOR

DR. A. KUYPER.

„ONS PROGRAM”

„ONS PROGRAM"

DOOR

D^R. A. KUYPER.

[MET BIJLAGEN.]

AMSTERDAM. — J. H. KRUYT.
1 8 7 9.

VOORREDE.

Het boekdeel, dat hier volgt, maakt geen hooger aanspraak, dan herdruk te bieden van gesorteerde, geparagrapheerde en geregistreerde courant-artikelen, verzameld met het tweeledig doel, om aan wie van antirevolutionairen huize is, de welgegrondheid, den samenhang en de profijtelijkheid voor het leven van zijn politieke geloofsartikelen te toonen, en om aan dengeen die van andere herkomst zijn mocht, het lichter te maken, dat hij ons streven en bedoelen versta.

De onbillijkheid zelve zou het dus zijn, indien men dezen arbeid mat naar hooger maatstaf. Naar een hooger maatstaf, die volledigheid tot eisch zou moeten stellen, waar onvolledigheid der materie in de afpaling zelve van ons bestek lag. Die naar schoolsche scherpte van begripsomschrijving zou doen zoeken in een artikelenreeks, die èn om het orgaan waarvoor ze bestemd èn om de lezers waarvoor ze geschreven was, op het zorgvuldigst alle schoolsche dorheid mijden moest. Of ook, die juridische formuleering van termen zou vorderen in opstellen, door iemand, die geen jurist is, geschreven, niet met een abstract wetenschappelijk, maar populair en practisch doel.

Zelfs dient er rekening meê gehouden, dat deze korte opstellen eerst van lieverleê het licht zagen met uitzicht op een meer dan ephemeridisch bestaan. Aanvankelijk toch bestond plan noch toeleg, om iets anders te leveren dan een korte serie van vluchtige toelichtingen op het »Program", die in een twee- à drietal maanden af kon loopen. *) *En eerst toen het Volkspetitionnement deze serie brak, en er zich in de door die volksbeweging opgewekte stemming van alle kanten een belangstelling in zulk een systematische toelichting van het Program*

*) Bij de inzage van het Program lette men er op, dat de artikelen 13, 14 en 15, als door ons er ingelascht, tusschen haakjes staan.

openbaarde, als waarop eerst geen schijn van hope bestond, is het denkbeeld gerijpt, om door meerdere uitbreiding en eenigszins nauwkeuriger behandeling iets saam te stellen, dat de moeite van een herdruk althans eenigermate loonen kon.

Toch onderstelle daarom niemand, dat deze herdruk op onze volgreeks den ijk poogt te zetten van éénig geldende of alléén rechtzinnige uiteenzetting der antirevolutionaire leer.

Zulk een beweren toch zou, op politiek gebied, zich zelf weerleggen, en, met het oog op de realiteit, belachelijk zijn.

Veeleer stelt de schrijver niemand dan zichzelf voor wat hij neerschreef aansprakelijk; behoeft het wel niet gezegd, dat de aaneensluiting van de Kiesvereenigingen op het Program, en niet *op deze toelichting, moet volgen; en begrijpt ieder, dat zoomin onze als eenige andere Staatspartij ooit een allen in alles bevredigende en daardoor in alles bindende detailformuleering van haar beginselen ook maar zou* kunnen *geven.* *)

Indien de hoofddenkbeelden van het Program zelf maar beleden worden, verblijve dan ook aan een ieder onzer geestverwanten het onverkorte recht, om in de uitwerking er van »zijns eigen weegs" en dus c. q. ook een geheel anderen *weg dan wij te gaan. Mits hij ook op zijn standpunt zich dan slechts de moeite gunne, die wij op het onze namen: t. w. om voor vriend en vijand rekenschap te geven van den grond waarop hij zijn beginselen rusten doet; van den samenhang dien hij weeft tusschen die beginselen en zijn inzichten over de hoofddeelen van het staatsbeleid; en van den trant waarin hij zich de practische toepassing van zijn beginselen denkt.*

Niet dat men anders, *maar dat men* willekeurig, *en dus onredelijk, zou oordeelen, komt ons ongeoorloofd voor. Alleen het* »stat pro ratione voluntas" *mag op geen terrein van wetenschap, dus ook niet op dat der staatkunde, toegelaten.*

Maar voor het overige blijve de vrijheid van beweging een iegelijk onverlet.

Zelfs kan een blijvende schakeering onder ons (gelijk onder alle staatspartijen) recht op zelfstandig bestaan erlangen, en door critiek ons veelszins baten; zoodra men maar eens voor goed aflaat van het pogen, rechts om conservatieve, *of links om* radicale *denkbeelden, zonder zweem van organisch verband, zonder bewijs van antirevolutionaire herkomst, of ook zonder schijn van hoogere wijding, rauwlings te koppelen aan het beginsel dat ons allen saâm heilig is, en dus op aller naam staat geboekt.*

---

*) Zoo b. v. weet ieder, dat de H.H. Prof. Gratama en Jhr. Mr. de Savornin Lohman liefst elk denkbeeld van een publiekrechtelijk karakter der Kerkgenootschappen op zij zagen gezet, (Cf. Gratama, *Verband tusschen Godsdienst en recht*, Prot. Bijdragen, 1872 en '73; en De Savornin Lohman, *Gezag en Vrijheid*, p. 235 en volgenden) waaraan wij vasthielden. Weet men, omgekeerd, dat enkele juristen onder ons nog altijd meer tot de monarchische opvatting van Von Stahl overhellen, dan tot onze meer Calvinistische zienswijze. En weet men ook, dat op koloniaal terrein in en buiten de Kamer door enkelen onzer geestverwanten meer conservatieve denkbeelden worden beleden.

Immers, steeds is door ons de stelling gehandhaafd, dat we niet tegenover de Liberalisten òf Conservatieven, maar dat we tegenover beiden saam; *als staande beî staatsrechtelijk op den bodem der revolutie; met ernst en beslistheid positie nemen. Hieruit echter volgt dan ook, dat, gelijk zich op het terrein der revolutie een schakeering vertoonde, en vertoonen moest, van mannen, die het meer met den* Staat *hielden (Conservatieven), en van anderen die meer op de* Maatschappij *steunden (Liberalen); er zoo ook op ons, daar tegenover liggend, erf, zich van tieverleê een kleurverschil moet en zal openbaren, waarin geheel dezelfde onderscheiding terugkeert. Met* Da Costa *noemden we die twee uiteensplijtende stukken meest met den naam van* »droite" *en* »gauche"; *onszelven dan tot de laatste bekennend; maar even deswege bereid, met deze naverwante groep rekening te houden, zoodra ze zich slechts legitimeerde in herkomst en aan ons volk aansloot in bedoelen.*

Van de politieke lijn, waarlangs de »Veldheer" eens zijn Gideonsbende leidde, week de door ons gegeven uiteenzetting niet dan hoogst zelden, en dan nog uiterst omzichtig, noch ooit anders dan in den weg van wettige ontwikkeling, af. Een ontwikkeling, en hier lette men op, die in het eigen optreden van den stichter onzer groep reeds valt op te merken, voor wie de Nederlandsche Gedachten, *in haar eerste en in haar tweede verschijning ten tooneele, ietwes nauwkeuriger met elkaâr vergelijkt.*

Gelijk elk man van dieperen zin, zoo was ook deze »Evangeliebelijder" geen doctrinair, maar »man van beginsel", en daarom even onlosmakelijk aan dat beginsel gebonden, als van zijn tijdelijken verschijningsvorm los.

Ten onrechte ziet bekrompener oordeel dan ook voor keer van inzicht aan, wat én in '48 én in '66 én in '74 slechts een vergroeien was van wat, juist wijl het groeikracht in zich droeg, niet kon blijven wat het was.

En wie nu, op dezen ontwikkelingsgang in de beide seriën der Nederlandsche Gedachten *zelven het oog vestigend, de punten van afwijking en verschil tusschen* 1834 *en* 1874 *in kaart brengt, zal bevinden, dat het hier door ons gebodene slechts wettige voortzetting is van hetzelfde proces, en zich dus steeds aan* 1874, *en nooit aan* 1834 *bij voorkomende afwijking, aansluit.*

Ten avervloede mag hier nog bijgevoegd, dat, toen door den schrijver dezer artikelen, vóór hij naar het Binnenhof ging, een schets, in substantie neêrkomend op wat nu »Ons Program" bevat, aan den auteur van beide seriën der Nederlandsche Gedachten *was voorgelegd, dit ontwerp (detailpunten nu daargelaten) den toen nog krachtigen en zeer scherp toezienden grijsaard volkomen bevredigde.*

»De Bijlagen", die men aan de artikelen over »Ons Program" heeft toegevoegd, eischen eenige verontschuldiging.

Op herdruk der grootere seriën, die er in voorkomen, was te aanhoudend aangedrongen, om ze weg te laten; te meer nu in de Program-artikelen zelven menig punt slechts even kon aangestipt, dat vroeger èn breeder èn nauwkeuriger was toegelicht.

En toen het nu eenmaal op een schiften en keuren ging, stond men ook hier voor de moeilijkheid, dat de uitsluitende opneming van het zich zelf aanbiedende, de evenredigheden van het geheel zou hebben verbroken.

Toch is bij alle overige hoofdstukken afgesneden wat wegblijven kon, zonder den ontwikkelingsgang van de betoogde denkbeelden onzichtbaar te maken; de continuïteit van de uiteengezette inzichten af te breken; en uit te laten wat wezenlijk licht schonk.

Slechts bij de »Scholen" is hierop een uitzondering gemaakt.

Vijf groote veldslagen liggen op schoolterrein nu achter ons, wier heugenis zich aan de jaarcijfers van 1848, 1857, 1869, 1875 *en* 1878 *vastknoopt.*

Voor de drie eersten uit dit vijftal nu is onzerzijds het verloop gedocumenteerd in Groen's geschriften.

Maar wat nog ontbrak, waren de documenten voor onzen strijd tegen het Wetsontwerp Heemskerk—Van Lynden, en ten deele van onze worsteling tegen het ontwerp van den Minister Kappeijne.

En wijl nu De Standaard, *als éénig dagelijksch orgaan van onze richting, hiertoe de grootste bijdrage kon leveren, werd besloten; met verbreking van de gewone evenredigheden; de beide desbetreffende seriën volledig op te nemen.*

Op een zeer enkele na zijn alle deze bijdragen van dezelfde hand als de Program-artikelen afkomstig. Over de anderen had men geen beschikking. En waar een enkel maal een ander insloop, geschiedde dit óf bij vergissing (zoover we konden nagaan éénmaal) óf bij louter refereerende artikelen (tweemalen) waarbij het om de objectieve referaten als middel van verweer en ter beschaming van den tegenpartijder te doen was.

Een Register, dat met eenige zorg bewerkt is, biedt voor het Labyrinth dezer Bijlagen een even vertrouwbare draad als de uitgewerkte Inhoudsopgave dat voor de artikelen zelven doet.

En hiermeê nemen we, na nog een kort bescheid over den zegelstempel, die op den rug van dit boekdeel is afgedrukt, van den lezer oorlof.

Deze stempel is namelijk niet het gewoonlijk gekozen oud-Hollandsche muntmerk van den ouden Staten-gulden, met het »Hac nitimur, Hanc tuemur" *tot omschrift, maar de Hollandsche maagd van onze oude duiten, met de spreuk :* »Auxilium nostrum in nomine Domini", *d. i.* »*Onse hulpe is in den Name des Heeren!*"

Die keuze mocht niet anders uitvallen.

Immers het muntmerk van »Hac nitimur, Hanc tuemur" *dagteekent eerst van* 30 *December* 1680; *toen het schoonste tijdperk onzer historie reeds achter ons lag; toen hooger zin uit 's lands raadzaal reeds wijken ging; en de val zich reeds voorbereidde, die, door den Spaanschen successieoorlog verhaast, reeds kort daarna de onheilspellende teekenen vertoonde, wier volle uitwerking weinig meer dan een enkele eeuw toeven zou.*

De Staten-gulden met het »Hac nitimur, Hanc tuemur" *vertolkt dan ook geenszins den ootmoedigen zin onzer vaderen uit hun worsteltijdperk, maar eer de koeler deftigheid van klassiek gevormde, ietwas zelfgenoegzame maecenaten.*

Uitdrukkelijk blijkt toch uit de resolutie der Staten van Holland en Westfriesland van 30 *December* 1680: 1°. *dat het vrouwenbeeld op den Staten-gulden*, niet *de Hollandsche maagd*, *maar de heidensche godin* Pallas *is*, *d. i. Minerva*, *de godin der wijsheid*, *met de speer zwaaiende*, *als beeld van de krijgsgodin*, *wier kracht en heul in schrander doorzicht schuilt* (*van* πάλλειν, vibrare hastam; *en* 2°. *dat op de kolom niet stellig van een Bijbel blijkt*, *maar alleen van een boek*, *hetwelk*, *in verband met het Minerva-beeld*, *eer aan een boek van wetenschappen denken doet*. *Of*, *in trouwe*, *is* »*een heidensche godin die op den Bijbel leunt*" *dan niet een volstrekt ondenkbare figuur?*

Het citaat der bedoelde resolutie luidt als volgt:

> De Heeren Gedeputeerden der Stad Dordrecht, hebben ter vergaderinge geëxhibeert twee staten-guldens, gemunt tot Dordrecht voornoemt, in dit loopende jaar 1680; de eene volgens voorige Resolutie van Haar Edele Groot Mogende, voerende het Waapen van deese Provincie, in een Schild aan de eene zijde met de gewoonlijke Inscriptie, *vigilate Deo confidentes*, en aan de andere zijde een leeuw buiten het Schild, met de Inscriptie *moneta nova argentea comitatus Hollandiae*; en de andere, hebbende aan de eene zijde een Pallas, voerende in haar regter hand een speer, rustende op een boek, en hebbende boven aan het einde een hoed, en houdende in haar linker hand het waapen van deese Provincie, met de Inscriptie van *hac nitimur illam tuemur*, en aan de andere zijde het waapen van deese Provincie in een Schild, met de voorsz. Inscriptie *vigilate Deo confidentes*: versoekende voorts te weeten na wat Stempel de voorsz. Penningen sullen werden gemunt; — waarop gedelibereert zijnde, is goedgevonden en verstaan, dat de voorsz Penningen sullen moogen werden gemunt na den voorsz. eersten Stempel, en ook na den voorsz. tweeden Stempel, mits dat in die voorschreven tweeden Stempel die veranderinge sal moeten geschieden, dat de voorsz. Pallas sal blijven voeren de voorsz. speer, met den hoed booven op, dog dat de voorsz. speer sal rusten op de aarde, en niet op het voorsz. boek, en dat aan de andere zijde, daar de speer staat, zal zijn deese Inscriptie, *hanc tuemur*, en dat aan de zijde, daar de voorsz. Pallas het waapen van de Provincie voert, het selve waapen weg genoomen, en in de plaats van dien gesteld zal worden, een colomne koomende tot omtrent de hand van de voorsz. Pallas, en booven op die een boek, en dat de voorsz. Pallas sal werden gefigureert, de hand houdende of steunende op het voorsz. boek, leggende op de voorsz. colomne, met de Inscriptie aan de zijde van de voorsz. colomne, *hac nitimur*; dat voorts aan de andere zijde, in plaatse van het waapen van deese Provincie, staande in een schild, geset sal worden het waapen van deese Provincie, en boven aan, in plaats van de voorsz. Inscriptie *vigilate Deo confidentes*, de woorden *moneta nova argentea comitatus Hollandiae*, met het jaar in dewelke de voorsz. Penningen gemunt sullen zijn. *)

---

*) Resol. Staten van Holland 30 Dec. 1860, p. 661.

En nu heeft wel ons Christenvolk deze min christelijke idée der Staten vroom vertolkt, door er den Bijbel van te maken; *maar dit neemt niet weg, dat dit muntmerk toch in ander bedoelen zijn oorsprong neemt, en dat dus ons Christelijk publiek wel zal doen, met voortaan zich aan een te sterk beroep op dit »vrome" muntmerk te spenen.*

En dit te meer, daar de Pallas *van* 1680 *het Hollandsche wapenschild verloor; een hinderlijk trotsche en wulpsche figuur vertoont en door het kruis op het boek zich min aanbeveelt dan verdacht maakt.*

Wel mag men van »Hac nitimur, Hanc tuemur" *blijven spreken, mits men dan doele, niet op den Staten-gulden, maar op den rekenpenning van* 1574.

Op dien rekenpenning namelijk vindt men onderaan een Bijbel liggen, waarop een kolom rust, die omklemd wordt door zes handen, en op wier top de hoed der vrijheid rust. En dat nu op dezen penning het onderaan neerliggend boek metterdaad de Bijbel is, blijkt uit het opschrift dat er bijstaat, d. i. religio *(godsdienst). Een penningmerk dat nog te edeler wijding kreeg, toen Maurits het in* 1590 *slaan liet op den gedenkpenning van de verrassing van Breda.*

Maar wil men, gelijk wij bedoelden, niet den muntslag van een reken- of gedenkpenning, maar van de nationale munt, dan is er geen keuze meer, en moet *men wel »de Hollandsche maagd in den tuin" nemen.*

Die munt toch is schoon en zinrijk.

Een weerlooze maagd, door niets dan een lagen tuin beschermd, en die toch rustig neerzit, wijl ze met den vinger wijzen mag naar de Zonne der gerechtigheid, die boven haar straalt, terwijl ze ootmoedig belijden durft: »Onse hulpe is in den Name des Heeren!"

Die penning is van 1574 **); uit het hardste en benardste van onze worsteling tegen Rome en Spanje; en alleen het merk van dien penning kan dus symbool van een streven zijn, dat ook nu nog, in aansluiting aan der vaderen bedoelen, zij het ook in merkbaar gewijzigden vorm, weerstand wil tegen elk kerkelijk en geestelijk despostisme, dat de consciëntie aan iets anders poogt te onderwerpen dan aan het Woord van den levenden God!*

's Gravenhage 8 Maart 1879. K.

---

*) Wel is »de maagd in den tuin" reeds van middeleeuwsche herkomst, maar geheel anders gebeeld. Toen toch zag ze voor zich uit; had ze een zwaard in de hand; was er geen *Sol justitiae* boven haar; droeg ze een trotsch *matrone*-gewaad; en ging ze uit zonder omschrift. Inderdaad is onze nederige stedemaagd, die, weerloos neerzittend, op God vertrouwt, dan ook de zinrijke schepping van onze Hervormde vaderen, toen hun zelf het water tot aan de lippen was gekomen.

INHOUD.

HET PROGRAM.

Artikel 1.

De anti-revolutionaire of christelijk-historische richting vertegenwoordigt, voor zooveel ons land aangaat, den grondtoon van ons volkskarakter, gelijk dit, door Oranje geleid, onder invloed der hervorming, omstreeks 1572, zijn stempel ontving; en wenscht dit, overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm, die aan de behoeften van onzen tijd voldoet, te ontwikkelen.

Artikel 2.

Noch in den volkswil, noch in de wet, maar alleen in God vindt zij de bron van het souvereine gezag, en verwerpt mitsdien eenerzijds het beginsel van volks-souvereiniteit; terwijl zij anderzijds de souvereiniteit van Oranje eert, als onder de leiding Gods in onze geschiedenis geworteld; door de mannen van 1813 in den Nederlandschen staat tot ontwikkeling gebracht; en door de grondwet als zoodanig bevestigd.

Artikel 3.

Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen van Gods Woord; zóó evenwel, dat het staatsgezag noch rechtstreeks, noch door de uitspraak van eenige kerk, maar alleen in de consciëntie der overheidspersonen, aan de ordinantiën Gods gebonden zij.

Artikel 4.

De overheid, zoo leert ze, is als dienaresse Gods, in eene Christelijke en dus niet-godsdienstlooze natie, gehouden tot verheerlijking van

Gods naam, en behoort diensvolgens: *a.* uit bestuur en wetgeving alles te verwijderen, wat den vrijen invloed van het Evangelie op ons volksleven belemmert; *b.* zichzelve, als daartoe in volstrekten zin onbevoegd, te onthouden van elke rechtstreeksche bemoeiïng met de geestelijke ontwikkeling der natie; *c.* alle kerkgenootschappen of godsdienstige vereenigingen, en voorts alle burgers, onverschillig welke hunne denkwijze aangaande de eeuwige dingen zij, te behandelen op voet van gelijkheid; en *d.* in de conscientie, voor zoover die het vermoeden van achtbaarheid niet mist, een grens te erkennen voor haar macht.

Artikel 5.

Zij belijdt, dat de overheid regeert bij de gratie Gods, en, hieraan hare regeeringsmacht ontleenende, het recht heeft, den eed te vragen; en, ter vrijlating van den dag des Heeren, en alzoo mede in 's volks belang, na wijziging der bestaande zondagswet, zoowel zelve zooveel doenlijk in al haar vertakkingen op dien dag behoort te rusten, als in haar concessiën aan maatschappijen van vervoer geheelen of gedeeltelijken stilstand van zaken voor dien dag heeft te bedingen.

Artikel 6.

Op zichzelf geen enkelen staatsvorm den eenig bruikbare keurende, erkent zij het aan de grondwet gebonden koningschap, gelijk zich dit ten onzent geleidelijk uit de republiek der vorige eeuw heeft ontwikkeld, als den voor Nederland meest geschikten regeeringsvorm.

Artikel 7.

De grondwet, gelijk die in 1848 gewijzigd is, aanvaardt zij als uitgangspunt om langs wettigen weg tot een hervorming van onze staatsinstellingen naar eisch der Christelijk-historische beginselen te geraken.

Artikel 8.

Zij verlangt daartoe bevestiging van den rechtmatigen volksinvloed, die, krachtens den zedelijken band tusschen kiezers en gekozenen, door de Staten-Generaal, naar eisch van onze historie, op het staatsgezag wordt uitgeoefend.

Artikel 9.

Het verwerpen van begrootingen, om redenen buiten die begrootingen gelegen, keurt ze, tenzij in zeer buitengewone omstandigheden, als machtsoverschrijding af.

Artikel 10.

Zij wil dat de gewestelijke en gemeentelijke autonomie, voor zoover deze niet strijdt met de eischen der staatseenheid en de rechten van de enkele personen niet onbeschermd laat, door decentralisatie worde hersteld.

Artikel 11.

Opdat de Staten-Generaal in de natie wortelen; het volk niet slechts in naam vertegenwoordigen; en in hun saamstelling niet langer een krenking van het recht der minderheden opleveren; eischt zij de invoering van een ander kiesstelsel, en, ter voorbereiding daartoe, verlaging van den census.

Artikel 12.

Zij wil dat de staat (voor zoover ontstentenis van veerkracht bij de burgerij hiertoe niet noodzaakt) het beginsel late varen, alsof de overheid geroepen zou zijn om van harentwege onderwijs te doen geven; voorkome dat de overheidsscholen, voor zoover noodig, tot propaganda van godsdienstige of tegen den godsdienst gekeerde begrippen misbruikt worden; en alzoo ook in zake onderwijs aan alle burgers, onverschillig welke hunne godsdienstige of paedagogische zienswijze zij, gelijke rechten gunne.

Artikel 13.

[Van den Souverein wil zij, dat door eene onafhankelijke rechtspraak, die onder ieders bereik valle en in verband sta met het zedelijk rechtsbesef der natie, volgens wetten, die op de eeuwige rechtsbeginselen rusten, 1e beslissing uitga voor alle geschillen van partijen, zoowel van burgerrechtelijken als van administratieven aard; ten 2e vonnis kome tegen een iegelijk, die zich vergrijpt aan de gemeene orde der dingen; en ten 3e voltrekking van straf aan den gevonnisde volge, niet slechts om de maatschappij te beschermen of den overtreder te beteren, maar

allereerst tot herstel van de geschonden gerechtigheid. Desnoods door de doodstraf, waartoe het recht in beginsel aan de overheid toekomt.]

Artikel 14.

[Op de overheid, zoo oordeelt ze, rust de plicht om te waken voor de publieke eerbaarheid op den weg en in publieke plaatsen; de gelegenheid tot het gebruik van sterken drank te beperken; den uitstal te verbieden van onzedelijke boek-, plaat- of prentwerken; verleiding van minderjarigen tot onzedelijke daden strafbaar te stellen en met de hoererij op geenerlei wijze, noch preventief, noch beschermend, en derhalve anders dan werend, in aanraking te treden. Onder dien verstande echter, dat ze zich bij elken maatregel, die uit deze verplichting voortvloeit, stiptelijk verre houde van wat tot het terrein des huiselijken levens behoort.]

Artikel 15.

[In het belang der openbare gezondheid acht ze, dat de overheid te waken heeft tegen vervalsching van levensmiddelen; tegen verontreiniging van den publieken weg en tegen vergiftiging van den dampkring of het water; zorg heeft te dragen voor zindelijkheid in haar eigen huishouding; en een eerbare begrafenis der lijken; en voorts bij het zich vertoonen van besmettelijke ziekten (behoudens de vrije beschikking van een iegelijk over zijn eigen lichaam en zijn eigen consientie) al zulke maatregelen heeft te nemen, als strekken kunnen en onmisbaar zijn om te voorkomen, dat iemand, onwillens of onwetens, met de smetstof dezer ziekten in eene voor hem gevaarlijke aanraking zou treden.]

Artikel 16.

Zij wenscht dat bij het finantieel beheer van den staat de verhouding tusschen overheid en burgers niet die van verdrag, maar een zedelijk organische zij, en dat het evenwicht tusschen ontvangsten en uitgaven geregeld worde, niet door drukkende vermeerdering van de lasten der natie, noch door bezuiniging op het noodige, maar door beperking van staatsbemoeiïng; en dat voorts ons belastingstelsel hervormd worde in den zin, dat de ontwikkeling van het volksleven minder schade lijde, de hooge opbrengst der middelen niet eenige maatstaf; de druk minder ongelijkmatig zij; en de kosten van inning afnemen.

Artikel 17.

Kracht tot handhaving van onze nationale zelfstandigheid zoekt zij in de versterking van het rechtsbesef; in de bevordering van kennis onzer historie; in de bevestiging van onze volksvrijheden; in eene ervarene diplomatie; en voorts in eene wettelijke organisatie van de doode en levende strijdkrachten te land en te water, die, na verbetering van het scheeps- en kazerneleven, met prijsgeving der plaatsvervanging, bovenal kracht zoeke in het moreel van den soldaat.

Artikel 18.

Voor zooveel het koloniale vraagstuk aanbelangt, belijdt zij, dat de baatzuchtige neiging van onze staatkunde, om de koloniën voor de kas van den staat of van den particulier te exploiteeren, dient plaats te maken voor een staatkunde van zedelijke verplichting; en diensvolgens in de lijn, herhaaldelijk door anti-revolutionaire staatslieden, wier inzicht op bestudeering der quaestie gegrond was, aangegeven, alle belemmering voor de vrije prediking van het Evangelie dient opgeheven; bij het lager onderwijs het bijzonder initiatief van het Europeesch bestanddeel aanvankelijk dient gesteund; tegenover het Mahomedanisme het Christelijk karakter der natie niet verloochend; en zoo de politieke als sociale en oeconomische verhouding in overeenstemming gebracht worde met den eisch der Christelijk-historische beginselen.

Artikel 19.

Zij erkent de noodzakelijkheid om ook door middel van onze wetgeving, beter dan thans, er toe mede te werken, dat de verhouding tusschen de verschillende maatschappelijke standen zooveel doenlijk beantwoorde aan de eischen van Gods Woord.

Artikel 20.

Zij verklaart dat noch voor het rijk in Europa, noch voor de Indiën, door de overheid eene staatskerk, van wat vorm of naam ook, mag worden in stand gehouden of ingevoerd; dat het den staat niet toekomt, zich met de inwendige aangelegenheden der kerkgenootschappen in te laten; en dat, ter bevordering van een meer dan dusgenaamde scheiding tusschen staat en kerk, de verplichting, uit art. 168 der grondwet voor de overheid voortvloeiende, na uitbetaling aan de rechthebbenden van het rechtens verschuldigde, dient te worden opgeheven; en

ARTIKEL 21.

Dat zij, om deze beginselen ingang te doen vinden, de zelfstandigheid van hare partij handhaaft; zich bij geen andere partij laat indeelen; en slechts dán samenwerking met andere partijen aanvaardt, indien die door een vooraf wel omschreven program, met ongekrenkt behoud van hare onafhankelijkheid, kan worden verkregen. Reden waarom zij bij eerste stemming gemeenlijk met een eigen candidatuur aan de staatkundige verkiezingen deelneemt, en, bij herstemming, zich voorbehoudt te handelen naar omstandigheden.

(Dit Program werd den 1sten Januari 1878 door het CENTRAAL-COMITÉ, dat van anti-revolutionaire zijde bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer van raad pleegt te dienen, in het licht gezonden. Het Comité besloot, voortaan dit program, waaraan in substantie de HH. Mr. B. J. L. Baron DE GEER VAN JUTFAAS, Hoogleeraar in de Rechten te Utrecht, Mr. B. J. GRATAMA, Hoogleeraar in de Rechten te Groningen, en Jonkheer Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN, Raadsheer te 's Hertogenbosch, hun goedkeuring hechtten, en dat door verscheiden kiesvereenigingen werd overgenomen, aan het verkiezingswerk ten grondslag te leggen.

Het was namens het Centraal-Comité geteekend door de HH. DR. A. KUYPER, *Voorzitter;* J. A. WORMSER, *Secretaris;* en E. W. HEYBLOM, *Thesaurier.*)

INLEIDING.

§ 1. Een program kan van drieërlei natuur wezen; naar gelang het een program van beginselen is; of wel als stembus-program zich aandient; of ook een program van regeering wil zijn.

Elk dezer drie verschillen in uitgangspunt en omvang, naar inhoud en doel.

Een stembus-program, om met het meer bekende te beginnen, heeft geen ander doel, dan om bij een aanstaande verkiezing leuze van vereeniging of slagboom ter afwering te zijn.

Stelt men zich als oogmerk van een te ondernemen electoralen veldtocht: hereeniging van wat uiteenviel, dan dient natuurlijk zúlk een seinvlag in top geheschen, die aan elk der uiteenwijkende groepen een ongezocht aanknoopingspunt biedt en alzoo teeken wordt van ralliëment.

Beoogt men daarentegen uitzuivering van wat wel samenging, maar zonder saâm te hooren, dan spreekt het van zelf, dat, omgekeerd, een seinvlag van zeer scherpe kleuren aan de lijn moet, die den echten vrienden weêr geestdrift in de borst kan doen ontgloeien, maar de halfslachtige, de hybridische bijloopers, onder een bedenkelijk hoofdschudden, het eerste hoekje het beste om doet slaan.

Reeds hieruit volgt, dat een stembusprogram zoo kort en beperkt van omvang behoort te zijn, als slechts even doenlijk is.

Liefst één enkel woord, dat ieder onthoudt en in den mond houdt. Een Shibbôleth!

Moet het zijn, dan een volzin. Desnoods een zinsneê. Kan het niet anders, dan een trits van zinsneden. Maar ook dan nog, élk woord scherp geteekend; élke volzin streng gekozen; élke zinsneê doorzichtig als glas.

Van een politieke geloofsbelijdenis is bij zulk een program geen sprake.

Om een klank die weêrklinken, om een kreet die door merg en been kan dringen, is het te doen; om verstandhouding, niet op alle, zelfs

niet op de meeste, maar uitsluitend op die punten, wier beslissing elk ander belang op dat oogenblik overschaduwt.

Er mag derhalve niets in aangeroerd, dan wat in zeer strengen zin aan de orde in het land is; en van wat men aldus aanroert, mag hoogstens nog wat onder ieders bereik valt, als het ware uit de publieke consciëntie vertolkt in het program.

Uitgangspunt alzoo: de actueele toestand der natie; omvang: wat aan de orde in het land is; inhoud: wat in de publieke consciëntie rijpte; en doel: ééne enkele stembus, — ziedaar dus de geboorteacte en zedelijke missie beiden omschreven, van wat op losser of op vaster voet, bij élke stembus, élke Staatsgroep hoort hoog te houden: haar electoraal program.

Een »ephemeride'' alzoo; reeds krachtens haar geboorteacte bestemd om met de stembus, die ze diende, te verdwijnen. Een vluchtig, hoog-etherisch verschijnsel, dat slechts door geestelijke traagheid bij twee verkiezingen of meer zichzelf gelijk kan blijven. Een welks aard noch doel doorzien of gekend is, door wie, ter tentoonstelling van eigen onkunde, óns, Antirevolutionairen, onze wispelturigheid op het stuk van Stembus-programmen verwijt.

§ 2. Van geheel ander kaliber is een Regeerings-program; reeds in zijn naam zelf aanduidend, dat het alleen voor Staatslieden en niet voor het volk, en onder de Staatslieden nog alleen voor dezulken bestemd is, die voor de moeilijke Regeeringstaak aan hun talent een zedelijken ernst paren, die correctief kan zijn voor hun anders zondige ambitie.

Doel van een Regeerings-program kan òf zijn de verovering, òf, kwam men er bij verrassing in, de inbezithouding van het Regeerkasteel.

Het strekt om vertrouwen te winnen, om aanhang te werven, om verdeelde groepen te vereenigen, maar dat alles steeds onder uitzicht op het zeer nuchtere en practische resultaat, dat de opstellers Ministers mochten worden en de toezeggers in de artikelen de uitvoerders van het Program.

Een pensum; een welomschreven dagtaak; een gearresteerde lijst van werkzaamheden; of, wil men, een agenda die vooruit de beslissing bepaalt, — is de korte inhoud, dien ge in elk deugdelijk Regeerings-program zult terugvinden.

Zulk een program te stellen, is daarom in zeer hooge mate een kunst, wijl met duizend oogen van alle zij vooraf wel dient toegekeken, of wat men belooft, ook houdbaar zij.

Voorzichtigheid, het uiterste der voorzichtigheid, om schijnbaar veel

en toch, welbezien, niet dan een minimum van het mogelijke te beloven, is daarom bij het opmaken van deze Ministerieele agenda de hachelijkheid.

Immers, zulk een agenda behoeft geen luidklinkende woorden of kreten voor het hart in te houden, maar wél een juist afgebakende, scherpbelijnde oplossing aan te bieden voor de quaestiën, die men belooft aan te zullen vatten en te gelijk het onderling wel accordeeren van deze oplossingen te doen uitkomen.

Het kan zooveel of zoo weinig omvangen als men zelf verkiest, mits het althans die quaestiën niet liggen laat, wier afdoening de publieke opinie met onstuimigheid eischt, en door wier gisting de verhouding der partijen beheerscht wordt.

Lang behoeft het niet te leven, maar het heeft, krachtens zijn oorsprong, toch op zóóveel jaren levens recht, als noodig zijn om zijn opstellers in het Kabinet en door dat Kabinet hun voorstellen tot parlementaire afdoening te brengen.

Uitgangspunt alzoo: de actueele gisting in de hoogere politieke kringen; omvang: door de publieke opinie en eigen ondernemingsmoed bepaald; inhoud: juist afgebakende oplossing van de quaesties, die men aanvat; en doel: verovering of inbezithouding van het Ministerie, — ziedaar de aard van een Regeeringsprogram!

§ 3. En vraagt men nu ten slotte, wat een program van beginselen is, dan zal ons blijken, dat ook dit soort van manifesten geheel op zichzelf staat.

Van uw beginselen kunt ge dan slechts een program geven, als de beginselen van anderen zich tegen de uwe overstellen. In Engeland b. v. is een program van beginselen zoowel voor de Tories als voor de Whigs vooralsnog ondenkbaar, wijl beiden op de basis van het compromis van 1688 staan. En zoo ook konden onze Dagblad-conservatieven daarom nooit met een program van beginselen tegen het Liberalisme optreden, overmits beide groepen uitspruitsels waren van den éénen tronk, dien men in 1848, onder algemeene verbroedering, aan de koestering van onze nationale aarde had toevertrouwd.

Ziet ge u daarentegen door uwe overtuiging genoodzaakt, oppositie in het generaal te maken, niet tegen deze of gene wetsbepaling, maar tegen den geheelen geest, tegen de leidende gedachte, tegen het geheele streven, dat zich in schier alle wetsbepalingen en in schier alle maatregelen van uw Gouvernement uitspreekt, dan is het leveren van een program van beginselen niet aanstonds, maar toch van lieverleê u ten plicht.

Niet aanstonds, want in den aanvang weet ge nog niet, hoe ge het hebt. Ge merkt wel: zóó kan het niet! maar ge weet u nog geen rekenschap te geven van de oorzaak, die achter dit alles schuilt. Ge weet door de voelhorens van uw politiek instinct, dat er overal wat hapert, maar ge zijt u, door stil nadenken, noch van den aard, noch van den omvang, noch van den samenhang van het kwaad, vooralsnog bewust geworden.

Van daar dat zulke partijen dan ook onveranderlijk beginnen met een man tot hun program te kiezen, of, liever nog, als program den man aan te nemen, dien God Almachtig hun het fijnst bewerktuigd om het scherpst het kwaad te speuren, als denkkracht en levensmacht beiden schonk. Zoo onze Groen!

Maar van lieverleê ontwaakt het bewustzijn dan toch! Door struikelen leert men loopen. Door opmerken wordt men wijs. Er ontstaan indrukken. Die indrukken, voor zoover ze een meer algemeen karakter dragen, samelt men op. Van de werking dier indrukken zoekt men de wet na te speuren. Alzoo klimt men van de verschijnselen tot de oorzaken op. En bevindt men nu, dat achter die telkens weêrkeerende indrukken altoos dezelfde onderling verwante oorzaken spelen, dan dringt men nog verder tot de grondoorzaak van al deze oorzaken door, en komt zoodoende, niet met opzet, maar van zelf en ongemerkt, tot een zich bewust worden van zijn standpunt en zijn stelsel.

Er moet voor een program van beginselen alzoo vooreerst een moedergedachte, een grondbegrip, een worteldenkbeeld zijn, dat in het oogloopend verschilt van het worteldenkbeeld, waaruit anderen leven.

Van dat worteldenkbeeld moet in de tweede plaats aangetoond, dat het op onmiddellijke wijze aansluit aan den diepsten levensgrond van het volk en in de historie van dat volk zijn waarmerk vindt.

Ten derde moeten alsdan uit dat worteldenkbeeld de afgeleide denkbeelden worden losgewikkeld, die doen zien, waarom men op juridisch, finantiëel terrein enz., indien men logisch en aan zijn beginsel trouw blijft, aldus en niet anders kan oordeelen.

Terwijl eindelijk, ten vierde, voor die zeer enkele quaestiën, waaromtrent reeds genoegzame overeenstemming van inzichten verkregen werd, dat resultaat in algemeenen vorm mag geboekt.

Hieruit volgt dat een program van beginselen van tamelijk wijden omvang kan wezen en minder op kortheid dan op volledigheid van betoog bedacht hoort te zijn.

Volgt ook, dat het minder met de bestaande overtuigingen dan met de logica van het beginsel rekent, en niet slechts de reeds gerijpte vruchten, maar ook de nog nauwelijks gezaaide planten meêtelt.

Volgt evenzeer, dat het niet bestemd is voor de groote menigte, die op resultaat afgaat en om geen oorzakelijk verband zich bekommert, maar voor de leidslieden des volks, voor hen die tot zelfstandig optreden geroepen worden.

Of, wilt ge, kort gezegd, een program van beginselen is de aanleg van een jong en nieuw plantsoen, waarvan, als pas de stekken zijn uitgezet, nog slechts de kenner zien kan wat er uit worden zal; waarin, als het opgroeit, nog heel wat te besnoeien, bij te pooten en in te boeten zal vallen; en waarvan eerst een volgend geslacht de vrucht zal genieten, als het in zijn dreven omwandelt of zich verkwikt in zijn schaduw, — maar dat niettemin, wijl plichtsbesef en niet utiliteit ons den weg afpaalt, reeds nu moest afgewerkt.

Uitgangspunt alzoo: de grondoorzaak wier miskenning onze ergernis wekt; omvang: al datgene waarvan nu reeds de samenhang met die grondoorzaak wordt doorzien; inhoud: de antithese in haar algemeensten vorm; en doel: ontwikkeling van politiek bewustzijn; — ziedaar hoe het bij een program van beginselen moet zijn.

Daar nu de antirevolutionaire partij op dit oogenblik voor geen verkiezing staat en het Centraal Comité eerst na afloop van een algemeene verkiezing haar ontwerp-program rond zond; en er alzoo van een stembus-program ten deze geen sprake kan zijn;

daar voorts het denkbeeld zelfs om het Regeerkasteel te veroveren, door geen echt Antirevolutionair, onder de tegenwoordige omstandigheden, ook maar een oogenblik gekoesterd wordt; en er alzoo aan geen Regeerings-program bij dit stuk te denken valt;

zoo volgt hieruit, dat het ontwerp-program van het Centraal-Comité beschouwd wil en moet worden als, en dan ook werkelijk is, een program van beginselen, met al de energie waartoe zulk een program zich leent, maar ook met de schaduwzij die er onafscheidelijk van is; een program, gelijk de heer Groen van Prinsterer alleen dáárom nooit gaf, dewijl het eerst door zijn sterven noodzakelijk werd; edoch zoo niettemin volkomenlijk met zijn streven saâmvallend, dat hij nog vóór de pen aan zijn eens zoo krachtige hand ontviel, de hoofdlijnen van dit program beâamde. (22 April '78).

BIJLAGE A.

1. Het Program van „de Heraut" van 1 Januari 1871:

Op grond der geschiedenis houden we vast aan het drievoudige feit:

1°. dat de Nederlanders vóór de Hervorming een ander nationaal leven hadden dan daarna;

2°. dat de nationale volkszin der Nederlanden na de Hervorming uit die Hervorming zelve geboren is;

en 3°. dat de nieuwe vorming onzer nationaliteit na de Fransche omwenteling, verre van voltooid te zijn, eer mislukt dan geslaagd is te achten.

Twee gebeurtenissen hebben de nationaliteit onzer oude Republiek teruggedrongen: de invoering ook ten onzent der revolutie-begrippen en de insmelting in ons land van Noord-Brabant en Limburg.

Door de laatste gebeurtenis zijn de Katholieken, wat ze eertijds niet waren, een macht in den Nederlandschen Staat geworden, die er krachtens haar beginsel op uit moet zijn, om achter de Hervorming terug te gaan, en het oude Katholieke Holland uit den Graventijd weer te doen opstaan uit zijn graf.

Door de invoering der Revolutie daarentegen werd de poging gewaagd, om ook ons volk zijn nationaliteit te rooven en het te versnijden naar het model, dat door de Revolutie voor alle volken geijkt is.

Beiden gordden dus het zwaard aan tegen de Christelijk-Gereformeerde nationaliteit van het Holland uit den glorieusen tijd der Willem's en de Ruyter's.

Ze deden dit als bondgenooten, en nog heugt het een elk, hoe Liberalen en Katholieken als mannen van eenzelfde streven voor de oogen van ons volk durfden optreden.

Toch is hun toeleg: de onderdrukking der oude en de vorming eener nieuwe nationaliteit voor ons volk, niet gelukt.

Niet gelukt, eensdeels wijl Liberalen en Katholieken wel samen afbreken, maar niet samen bouwen konden; en anderdeels, wijl, juist door hun felle bestrijding, de oude Christelijk-Gereformeerde nationaliteit tot zelfverweer is opgewaakt, en ook nu nog een kracht is gebleken, waarmeê men rekenen moet.

Intusschen. Zoolang de vorming eener nieuwe nationaliteit zich nog wachten laat, blijft de laatstbestaande haar kracht in het volksgeweten behouden, en het is daarom dat wij, die juist voor dien volkszin onzer vaderen strijden willen, weten, dat we weerklank vinden moeten, zoo dikwijls onze stem naar de volksconsciëntie uitgaat.

Of we dan herstelling beoogen van den toestand vóór 1795?

Geenszins. Omdat we de hand afweren, die de ons heilige plant wil uitrukken, mag niemand ons verdenken, dat we daarom haar groei en hare ontwikkeling willen tegenstaan. Integendeel. Juist daardoor toonen we, dien groei en die ontwikkeling te wenschen.

Niet dus herstelling van wat onherroepelijk tot het verledene behoort, maar

ontwikkeling van de oude plant, die in het verledene wortelt, naar den eisch van onze eeuw, ziedaar wat onze geestverwanten willen.

We aanvaarden dus den toestand gelijk die is.

We aanvaarden onze Grondwet, mits men er ons het recht tot herziening niet uitsnijde.

We aanvaarden de Katholieke en Liberale elementen, als recht hebbend op inwerking bij de nieuwe vorming van onzen volksgeest, mits men ons element, het nationaal-gereformeerde, niet moedwillig en hooghartig bij de nieuwe volksmenging buitensluite.

Onzes inziens mag bij zoo beteekenend verschil tusschen de drie samenstellende deelen van ons volksleven, aan geen dier drie een uitsluitende macht door den geest der Landswetten gegeven worden, en moeten alle elementen, uit besef van recht en waardigheid, voorshands streven naar die volstrekte onzijdigheid, waardoor het elk element mogelijk wordt, zijn vollen invloed te oefenen.

Men geve, én aan het Christelijk-nationale én aan het Katholieke én aan het Liberale deel onzes volks een gelijk terrein en volle vrijheid om zich te ontwikkelen, dan zal de wortel der bitterheid zijn uitgerukt, de politieke dampkring gezuiverd worden, en een strijd van zedelijke krachten in de plaats treden van het factie-gekibbel, dat ons rusteloos plaagt en kwelt, zonder ons de oplossing van het vraagstuk nader te brengen.

»Gelijk recht voor ALLEN" is in de verwarring van ons Staatsleven de eisch, waarin alle richtingen elkaar ontmoeten kunnen.

In dien strijd wenschen we onze eigen vlag te voeren.

Steun is ons welkom, maar kan die slechts ten prijs van zelfwegcijfering gekocht worden, dan wijzen we dien af.

We hebben een eigen beginsel, we hebben een eigen verleden, we hebben een eigen leus waaronder we optrekken, daarom wenschen we ook als een zelfstandige partij door elken ridderlijken vijand geëerbiedigd te worden.

Het Christelijk-historische beginsel is geen verdikt conservatisme en evenmin een verdund liberalisme, maar een zelfstandige kracht, die zich met onbuigzame taaiheid tegen beiden verzet.

We wenschen dus op onzen eigen weg op eigen voeten, en niet aan anderer leiband te loopen.

Is nochtans samenwerking van verschillende partijen voor den gang van het staatsleven volstrekt noodig, dan wijzen ook wij die samenwerking niet af, mits het samenwerking voor een juist omschreven doel en geen samenwerking voor het leven zij.

Moet de Schoolwet veranderd, dan willen we voor dat doel samenwerken met Katholieken en Conservatieven en Liberalen als Pierson en Junius.

Moet de kleinere burgerij aan het stemrecht geholpen, dan willen we voor dat doel wederom samenwerken met Conservatieven en Radicalen als Van Houten.

Moet de Ultramontaansche invloed bestreden, dan willen we voor dat doel samenwerken met Liberalen en Radicalen.

Moet gerechtigheid voor den Javaan met bevordering van Hollands welvaren vereenigd, nog eens, dan willen we voor dat doel samenwerken, met wie onzes inziens het best dat doel bereiken zal.

Maar ook alleen en uitsluitend voor ons doel.

Voor dat doel alleen dan, wanneer men ons voor het overige vergunt, in ons geheel en ons zelven te blijven.

Voor dat doel alleen dan, wanneer men ons niet tot slippedragers verlaagt, maar ook met onze wenschen rekent.

Eindelijk dan alleen, wanneer men ons niet vernedert door verlokking tot politieke immoraliteit.

En is eenmaal dat juist omschreven doel bereikt, dan ga weer elk zijns weegs en trekke af met eigen vaandel, vrij en onbelemmerd, om straks zich te verbinden met dengeen, die weer voor het dan gekozen doel onze bondgenoot moet zijn.

Zoolang zullen we dus vóór alles de Conservatieven bestrijden, als zij zullen goed vinden met ons te doen, wat de Almanak van Gotha met geheel ons volk deed: d. w. z. ons voor de hunnen te verklaren.

Ten slotte nog dit: we werken op tijd.

Niet om den schijn-triumf van het oogenblik, maar om de eindelijke zegepraal van ons beginsel is het ons te doen.

Al mocht het blijken, dat de scherpe vooropstelling van ons beginsel velen van Christelijke professie afschrikte, ons kiezersaantal slinken en ons ledental in de Kamer inkrimpen deed, we zullen dat verlies ons voor het oogenblik getroosten, om in de toekomst te zekerder van de overwinning te zijn.

Het is ons niet de vraag, welken invloed we nu reeds, maar welke macht we over een halve eeuw kunnen uitoefenen; niet hoe weinige mannen we nu hebben, maar hoe velen er uit het jonger geslacht als mannen van ons beginsel zullen opstaan.

We weten geduld te hebben.

We weten, dat de vrucht niet kan geplukt worden, eer de ure van den oogst gekomen is.

Daarom vragen we dan ook hen alleen om steun en hulp, die, met ons op eenzelfden levenswortel bloeiend, elke overwinning schandelijk achten, die ten koste van het beginsel moet gekocht worden, en toch zoo aan ons beginsel gelooven, dat ze met ons weten, dat ook voor dát beginsel eens de ure der overwinning komt. (6 Januari '71).

---

2. Over het ontstaan van het tegenwoordig Program leest men in „De Standaard" van 19 April 1878:

Kappeyne's Schoolontwerp was oorzaak, dat onze toelichting van het antirevolutionair »program van beginselen" een maand vertraagd werd.

Thans wenschen we tot het schrijven van die toelichting over te gaan in een reeks artikelen, die niet dan in gevallen van gebiedende noodzakelijkheid door stukken over andere onderwerpen zal worden afgebroken.

Dat deze toelichting geen andere pretentie maakt, dan rekenschap te geven, in welken zin onze redactie dit program aanvaardde, zou van zelf spreken en als herinnering zelfs overtollig zijn, indien ons niet telkens, op zeer laakbare wijze, óók van bevriende zij, min edele bedoelingen werden toegeschreven, waartegen een eenvoudig woord van protest soms van pas kan zijn.

Alle instemming die onze toelichting dan ook vinden mocht en die we haar van heeler harte liefst op ruime schaal toewenschen, zal deze artikelenreeks dan ook in geen enkel opzicht te danken hebben aan eenig gezag, noch ook aan eenig officieel karakter dat ze dragen zou, maar uitsluitend aan den invloed dien ons blad zich verwierf en de beginselvastheid, die, naar we vertrouwen, ook in deze toelichting niet ontbreken zal.

Eenige vluchtige opmerkingen over den oorsprong van dit program mogen daarbij voorafgaan.

Het ging uit van het Centraal Comité, en kan alzoo het best worden ingeleid door een woord over dat Comité zelf.

Dat Comité toch is èn door de Bazuin èn in het Wag. Weekblad, èn tijdens de Goesche verkiezing, op zoo weinig kiesche en nobele wijze ter sprake gebracht, dat een deel van ons publiek wel den indruk moest ontvangen, alsof we in dit Comité met een geheimzinnig Veemgericht, een verborgen Raad van Beroerten, een samenspanning van heerschzucht en dwingelandij tegen het algemeene best te doen hadden.

Men verkreeg metterdaad, afgaande op wat sommige heeren, natuurlijk in hun ijver voor de antirevolutionaire belangen en de ongerepte eere onzer vlag bij den tegenstander, slag op slag drukken lieten, ongemerkt den hoogst pijnlijken indruk, dat er op zeer sluwe en zeer slinksche wijze door eenige intriganten, die gaarne den meester speelden, niets meer of minder dan een bijna maar al te wel gelukte aanslag op de vrijheid en de onafhankelijkheid van onze antirevolutionaire res publica ware gesmeed, en alsof het vaderland het alleen aan de waakzaam-

heid en de manlijke trouw van Kampen en Kralingen had dank te weten, dat onze fiere arm nog, God zij lof! de aansmeding van die kluisters was ontkomen.

Wijl nu de zaak wel-kritiek stond, maar toch niet van zóó erge natuur was, zal het, dunkt ons, best zijn, de geheime raadslagen eenvoudig in het daglicht te halen; dan zal het publiek oordeelen kunnen; en in dat oordeel het gehavende Comité misschien met een iets minder zwaar vonnis kunnen uitgaan.

Het Centraal-Comité werd in het leven geroepen tijdens de verkiezingen van '73.

In vroeger jaren was het steeds gewoonte geweest, dat door den heer Groen van Prinsterer, hetzij in Utrecht, hetzij in Den Haag, op geheel lossen voet, een Convent was saamgeroepen, om, vóór elke verkiezing, het plan voor den te ondernemen veldtocht vast te stellen.

Een enkel maal, gelijk in '69, had de heer Groen beproefd, den daartoe noodigen invloed door de Vergadering van »Christelijk Nationaal Onderwijs" te laten uitoefenen, maar de oppositie der ethisch-irenische vrienden maakte dit op den duur noch profijtelijk, noch practicabel.

Dit deed den heer Groen steeds uitzien naar wat hij noemde »een voor politieke gedachtenwisseling afzonderlijk gecreëerd terrein", dat hij, in afwachting van betere dingen, in een *ad hoc*, bij wijze van invitatie, saâmgeroepen vergadering zocht te verwezenlijken.

Toch bleef dit, uit den aard der zaak, een zich behelpen.

Immers, aldus hing het van het aantal en de personen der geïnviteerden af, in welken zin men zou besluiten.

Op dien lossen voet steunde men, zonder eenige opdracht of delegatie, eenvoudig op eigen risico.

En wat vooral bezwarend bleek, door te inviteeren inviteerde men allicht meer van wie in de plaats der samenkomst, dan op verren afstand woonde, en kreeg men alzoo geen afspiegeling van de opinie *in het land*.

Dit deed dan ook reeds na de stembus van '69 den wensch uitspreken, dat men van antirevolutionaire zij komen mocht tot de oprichting van een *Kiezersbond*, die, behoorlijk georganiseerd, de mogelijkheid kon bieden, om, zóóals men in het land stond, alzóó ook zich uit te spreken in conciliabuul.

Een poging om daartoe te geraken was het »Antischoolwetverbond", dat uitmuntend gewerkt heeft en uitnemende dienst zou zijn blijven bewijzen, indien zijn program uitbreiding in den zin van een »*algemeen* politiek program" had toegelaten.

Maar toen dit bleek *niet* te kunnen en men toch niet kon toegeven, dat in den schoolstrijd àl ons streven opging, zou er aldus een tweeheid zijn geboren, die men, misschien niet zoo onwijslijk, ter voorkoming van breuke, ontweek.

Dit een en ander deed met eenige zorg de verkiezing van '73 te gemoet zien.

Eenig centraal punt was toch noodig.

Waar het te vinden?

Hoe het aan te bieden?

Deze overweging was het, die in Mei 1873 eenige invloedrijke leden onzer partij deed besluiten, een somme gelds voor de aanstaande verkiezingen bijeen te brengen, en deze gelden ter hand te stellen aan een vijftal heeren, in zake de verkiezingen niet zonder ervarenheid, en deze uit te noodigen, zich in den vorm van een Centraalbureau te willen belasten: 1. met de besteding dezer gelden; 2. met het creëeren van een gelegenheid ter bespreking, en 3. met al wat verder de centrale leiding der verkiezing vorderde.

De vraag: Vanwaar uw opdracht? die men op zoo bij uitstek heusche wijze dat Comité als loon voor zijn belangelooze diensten voorlei, is hiermeê dus beantwoord.

Ware het Comité zelf, op eigen initiatief, opgetreden, dan nog zou het niets anders en niets ergers hebben gedaan dan b. v. het Comité voor de Unie van Utrecht en zooveel andere Comité's, die, zonder mandaat van anderen, eenvoudig als de onmisbare zaakwaarnemers van anderen optreden en *rebus ipsis et factis* 1) worden gehomologeerd.

1) Door den loop der zaken.

Maar zelfs dat geval bestond hier n i e t.

De heeren van het Centraal-Comité traden op, niet op eigen initiatief, maar na daartoe uitgenoodigd te zijn door mannen, wier geldelijke offers hun het recht tot uitnoodiging schonken.

Alzoo in het leven getreden, heeft dit Comité al gedaan wat het doen kon, om allen schijn van heerschzucht af te werpen en het belang onzer partij te dienen.

Het heeft n i e t zelf beslist, maar voor elke verkiezing p u b l i e k e l ij k a l l e d e p u t a t e n v a n K i e s v e r e e n i g i n g e n e n a l l e n d i e d e v e r k i e z i n g o n z e r z ij d s p l e e g d e n t e l e i d e n, tot een vergadering saâmgeroepen.

Het heeft op die Vergadering eenvoudig gefungeerd als m o d e r a m e n en daarna als u i t v o e r e n d Comité.

Het heeft met de broederen de gedragslijn bepaald, die men volgen zou; met de broederen wenken gegeven voor de verschillende locale Comité's en voorts gelden verzameld en gelden uitgedeeld; meer zelfs uitgezonden dan men ontvangen had, zoodat er nog een tekort in de kas bleef.

En voorts heeft dit Comité n o o i t aan een eigen candidatuur in eenig district gedacht of ooit iets anders gedaan dan de keuze der districten gesteund en bevestigd? 1)

Op een dier vergaderingen werd ook gastvrij ontvangen en tot discussie en stemming toegelaten de heer predikant S. H. Buitendijk.

Toch gevoelde dit Comité uitnemend, dat het, ook zóó, te weinig zedelijke kracht kon oefenen, om op dien lossen voet te willen voortarbeiden.

Vooral na het afsterven van den heer Groen van Prinsterer en het ontbreken van een man, die, in zijn plaats, ons leiden kon en wilde, doorzag men terstond dat er voor onze partij, wilde ze niet reddeloos uiteenspatten, niets overschoot dan, voor wat de stembus aangaat, haar eenheid te zoeken in een degelijke organisatie a d h o c.

Zelfs nu, eer iemand er van sprak of repte, gevoelende en doorziende dat een zoo weinig autoritair Comité daartoe niet kón dienen, spraken de leden van het Comité dan ook reeds in eigen boezem den wensch uit om terug te treden en het terrein open te laten voor wat er nieuws en beters komen kon.

Hangende deze overweging echter kwam van ter zijde aan een der leden van het Comité het verzoek van twee Kiesvereenigingen, om voor de stembus van '77 haar een program te ontwerpen.

Aan dit verzoek werd voldaan, en door heen en weêr schrijven verkreeg dit program allengs zelfs een zoodanige uitbreiding en afronding, dat de vraag zich als van zelf voordeed, of van dit program niet nut ware te trekken in wijder kring.

Te meer nam men die vraag in ernstige overweging, toen nog twee andere besturen van Kiesvereenigingen, die er inzage van kregen, haar instemming met het nog geheime stuk betuigden.

Dit toch deed het plan rijpen om te beproeven, of dit program ook tot het verkrijgen van de zoo lang gewenschte organisatie aanleiding zou kunnen geven.

Toch hield het Comité er zich aanvankelijk geheel buiten en wilde men de zaak liefst, ter voorkoming van ijverzucht en achterdocht, van de redacteuren onzer pers laten uitgaan.

De daartoe noodige openingen werden dan ook begonnen, maar vonden, helaas! reeds in den aanvang een bijster slecht onthaal.

Immers, Ds. Buytendijk, wien het stuk door tusschenkomst van Dr. Bronsveld, ter voorkoming van misvatting, let wel, het eerst werd toegezonden, met verzoek desaangaande zijn opinie te mogen vernemen, liet kortweg berichten »dat hij liever vrij bleef."

Eerst toen, toen alzoo gebleken was dat de redacteuren ten dezen niet kónden

---

1) Te Goes was dit noodzakelijk: 1. omdat nu het program uit was en de Goesche Kiesvereeniging dit program n i e t had aanvaard; 2. wijl haar eigen program geen het minste equivalent bood; en 3. overmits de candidaat, blijkens het B ij b l a d, dat niet liegen kan, op zijn minst genomen aan een zeer snel vervliegende ether denken deed.

handelen, eerst toen is de zaak, als eenige uitweg, in het Centraal-Comité gebracht, en besloten een poging aan te wenden om, eer men aftrad, onze partij nog zoo mogelijk vóór de oprichting van een nieuwe organisatie te dienen.

Om dit met hoop op goed gevolg te kunnen doen, achtte het Comité zich echter verplicht, het advies van deskundigen in te roepen en vestigde daartoe zijn aandacht op onze beide Hoogleeraren in de rechten, de heeren M. De Geer en Mr. Gratama, en op den schrijver van »Gezag en Vrijheid", den heer Mr. Lohman. Voorts werden nog de welwillende opmerkingen gevraagd van den heer Dr. Bronsveld, en van Ds. Donner, Jhr. Elout van Soeterwoude en Teding van Berkhout.... en de heeren van *de Bazuin*.

En eerst nadat als vrucht van een schier eindelooze correspondentie, door revisiën en correctiën en nogmaals correctiën zonder tal, die steeds weêr onder allen de rondte moesten doen, een resulstaat was verkregen, zóó geacheveerd, zóó uitgewerkt, zóó overeenstemmend als slechts mogelijk was, eerst toen is door het Comité besloten dit stuk te verzenden.

Te verzenden — hoe?

Met de uitdrukkelijke verklaring, waarmeê men *geheel vrijwillig* voor den dag kwam, 1. dat het Centraal Comité op den tegenwoordigen lossen voet *niet langer wenschte voort te werken*, en 2. dat na prealabele aanneming *en bloc* op de eerste vaste Vergadering, op nader te bepalen voorwaarden, gelegenheid tot amendeering zou bestaan.

Er is alzoo, vrij mag het gezegd, nergens, in geheel de behandeling van deze zaak, ook maar een zweem van heerschzucht of afgaan op eigen goeddunken te ontdekken.

Veeleer is door het Comité met een kieschheid en geduld, een omzichtigheid en belangeloosheid gehandeld, die aanspraak heeft op onze erkentelijkheid.

En het beste zegel dat het op zijn onbaatzuchtigen maatregel ontvangen kon, bestond wel hierin, dat bijna algemeen in den lande zijn voorslag met ingenomenheid begroet is en het lang begeerde resultaat: »een vaste politieke organisatie voor de stembus" *nu reeds als verzekerd kan worden beschouwd*.

Wil men nu intusschen weten op wat zonderlinge, onpartijdige en minzame manier zulk een arbeid van maanden lang, waaraan onze uitnemendste talenten op politiek gebied hun steun leenden, door organen, die onze partij zeggen te dienen, bejegend werd, dan geve men zich de moeite eens, zekere welbekende organen op dit aangelegen punt in te zien, daarbij wel in het oog houdend: dat de heeren, die deze bladen redigeeren, persoonlijk in de zaak waren gekend.

(19 April '78).

3. Het navolgend Program vormde de *leader* van het eerstverschenen nummer van *de Standaard*:

»Eerst also 't aengaet de *glorie van God* ende de rust van de arme geloovigen in 't Nederland; so sal een iegelijk van hen aan een sijde zetten alle ambitie ende eigenbaat", — dus luidde het vroom bevel, eens door Willem van Oranje aan zijn Watergeuzen gegeven; dát vorstelijk woord van den Vader des vaderlands beheersche ook thans ons Christenvolk bij zijn vaderlandschen jubel!

Kleen was de vloot van kromstevens en boeiers, die nu drie eeuwen terug op den eersten van Grasmaand voor Brielle's reê het anker liet vallen, maar *Gods Woord* was op die kleine vloot een macht. Scheepsorder was het, »dat alle die schipluiden en soldaten souden ghehouden zijn, 's morgens ende 's avont's boven te comen, voor zij aten ofte droncken, om *Godes Woort* te hooren; bij verbeurte een schelling, een helft voor den armen en een helft voor den perfoost."

Dat heilig Boek, vrij aan boord gelezen, en in het lieve vaderland hun uit de hand geslagen, was, hoe ook onbewust, het program van den strijd, waartoe die stoere, stugge Geuzen het zwaard hadden aangegespt.

Om V r ij h e i d, dat dierste goed, waarvoor de man van karakter willig zijn bloed ten beste geeft, ging het bij dien strijd. Er was dorst naar een n i e u w e, machtige vrijheid, alom bij den landzaat, maar in hùn borst bovenal geboren. Welk een vrijheid was hun doel?

Het ging niet om S t a a t k u n d i g e vrijheid! Men dacht er nog niet aan, den Koning van Spanje af te zweren.

»Voor God wil ik belijden
en Zijne groote macht,
dat ik ten geenen tijde
den K o n i n c k heb veracht!"

Ook niet om B u r g e r l ij k e vrijheid! Dacht ge het, laat dan de Thym's en Nuyens's het u zeggen, of er ooit een vrijer volk dan op Hollands erve onder zijn Graven en Hertogen had geleefd!

Neen, de n i e u w e Vrijheid, die met heur goddelijke, scheppende kracht een n i e u w e natie in ons goede Holland stichten zou, was nog een ongekende vrijheid, een vrijheid van oneindig hooger orde, de V r ij h e i d d e r c o n s c i ë n t i e.

In Oranje's brief, kort na Brielle's inneming aan de Staten uitgegaan, klonk het eerste artikel zoo plechtig: »So roepe ick God Almachtig tot getuighe, dat ik dese en geene andere reden tot desen oorloghe hebbe, dan dat 1°. alle decreten, door dewelke de C o n s c i ë n t i e n en wetten geweldt aengedaen wordt, vernietigd werden, en dat elck een, die het gelieft, de vrijheid hebbe de leer van de Profeten, van Christus ende de Apostelen aen te nemen, en 2°. dat de naem van Inquisitie voor eeuwig uitgeveegt werde, enz"

Niet om liberalistische vrijheidsleuzen, maar om V r ij h e i d v a n c o n s c i ë n t i e kampte men ten bloede toe, om een plek ook voor Gods Kerk, dat ze ruste mocht vinden voor het hol van haren voet. »Aldegonde!" riep de groote Oranjevorst, »laet men ons vertrappen, mits we hulpe mogen bieden aan Gods Kercke!"

V r ij h e i d v a n c o n s i ë n t i e, dus heet dan de nieuwe macht, wier geboorte-ure sloeg, toen Brielle's poorte onder pek- en stroowalm werd stukgerammeid en ten leste haar deuren bezweken!

Die vrijheid was een g a v e G o d s, aan Nederland eerst, en straks door Nederland aan Europa!

Die vrijheid bestond nog niet.

De Hervormers mochten die vrijheid vermoed hebben, maar kenden ze nog niet. Calvijn wierp nog den brandstapel op voor Servet!

Ook de Watergeuzen begrepen haar nog niet. Zij konden nog bloed vergieten, waardoor juist het heilig recht dier Conscientievrijheid werd miskend.

Die vrijheid kwam van boven. God, die Liefde is, zond ze ons.

Men moet de feiten laten staan. Dàt feit, die daad Gods bovenal.

In die ruwe zeerobben, met stukgeknipte ooren en afgesneden neuzen, had de Heer dorst naar die nog ongekende vrijheid gewekt, niet door wijsgeerige ontwikkeling, niet door verfijnde beschaving, maar door den n o o d, door d o o d s-n o o d.

Zij hadden niet, als wij, een Martelaarsboek g e l e z e n, maar het angstgegil der gemartelden, het akelig doodsgekreun der geworgden g e h o o r d. Geen zwarte prent, maar het akelig schavot, rood met bloed geverfd, had hun het beeld van den Martelaar getoond. Er was een vader geweest dien ze zoo liefhadden, een broeder dien ze minden, een zoon waar al hun hart aan hing, en ze hadden het moeten aanzien hoe eene ruwe beulshand ze »hing, doorstack, of worghde, nae se vileinelick getracteert, of met gloeiende yzers getormenteert te hebben." Van een lieve moeder, een dochter die hun hope, een bruid die hun verlustiging was, hadden ze het beleefd, dat men ze voor hun oogen »met de hairen gesleipt, bij de borsten gegrepen, onder de okselen gebrandt en met stroppe en korde mishandelt en gepijnigt, jae, ze verkracht, gewondt, gedoodt hadde."

Toen werden ze Geuzen. »Dood aan den Geus!" heette het in den Bloedraad. Maar zij roerden de trommelen! »Leve de Geus" werd hún leus! en als dan de trommelen zwegen, dan schreiden ze, dan kermden ze: »Heere God! verlos Dy ons!"

En toen kwam het. Toen sloeg de geboorteure der Conscientievrijheid.

Den Briel zou worden verrast.

God beschikte het.

Immers, wat een Vorst uit het Oranjehuis eens van heel het werk der bevrijding schreef, het gold vooral hier: »deze zaak en dit werk waren niet uit menschen, maar uit God!"

HIJ deed het!

Niet de Watergeuzen, want die hadden koers naar Texel en niet naar den Briel gezet.

Niet de Prins van Oranje, want die wist er niet van, en keurde het eer af dan goed.

Niet de groote massa der burgerij, die schrikte bij het hooren en slechts voor wraok beducht was.

Ook niet Graaf Lumey, want die wilde, den buit aan boord, weer fluks het ruime sop in.

Neen, die het deed was **de Heer**!

En wat instrument Hij er toe gebruikte?

Allereerst Alva zelf, die bij Engelands Koningin bewerkt had, dat ze de Watergeuzen wegjoeg van haar kusten. Alva zelf, die zijn vendelen krijgsvolk uit Brielle's veste lichten moest, om het Utrechtsch garnizoen te versterken.

Dan den Prins van Oranje, die als Souvereine prins een vloot op zee mocht houden.

Voorts »den wind en de stormen," die den tocht naar Texel afsneden, en de Geuzen dwongen voor anker te vallen bij den Briel.

Vooral ook Treslong, die juist bij de vloot kwam, toen ze van Dover onder zeil zou gaan, en als de eenige Briellenaar aan boord de verrassing van Brielle besliste.

Eindelijk ook dien »Syrier in zijn eenvoudigheid," Coppelstock, dien wakkeren veerman, die op geluk af naar boord roeide en straks met zijn »vijfduizend Geuzen!" de Brielsche Vroedschap geheel van stuk bracht.

»Necopinata per Contraria" is de in goud gedreven zinspreuk, die ter gedachtenis aan ons eeuwfeest op een keurige gedenkpenning gegraveerd werd. »Necopinata" d. i.: tegen alle verwachting, »per Contraria" d. i.: door wat vlak verkeerd scheen. En zoo was het ook. Aller oog was op Duitschland, — en het kwam van de Zee. Men duchtte de Watergeuzen, — en juist zij brachten verlossing.

»Vlak tegen het begeerde,
En door het vlak verkeerde."

Sinds zijn drie eeuwen over ons volk en vaderland heengegaan, en geen brandstapel hoort ge meer knetteren, geen Alva trapt ons meer op de borst!

En nu. Van Brielle's inneming weet elk kind nog op onze straten te zingen. Het feit was te machtig. De volksdeun van »Verloos Alva sijnen Bril" stierf nog niet weg.

Maar wat wel bij de massa wegstierf, is de herinnering aan het Oranjewoord: »Dit werk is niet uit menschen, maar uit God." Men jubelt van Revolutie, men wappert met de Oranjekleuren, men eert de Geuzen; van Roobol en van Coppelstock weet weer elk te spreken. Maar waar blijft de eere, de dankzegging, de verootmoediging voor onzen God?

Wat wel dreigt weg te sterven, het is die eigen nationale geest, die eens van 's Heeren wege onzer natie in hart en conscientie geblazen werd.

Wat reeds weer bedreigd wordt en gekrenkt, het is juist die heilige Gewetensvrijheid: de vrijheid om in Kerk en School der Vaderen God, naar Vaderen trant te dienen.

Wat reeds bijna uitstierf, het is dat besef van zedelijke volksroeping, dat vooral Holland's natie verkoren is, om voor zich zelf en al Europa's volkeren banierdraagster, niet maar der vrijheid, maar der Vrijheid van concientie te zijn.

Toch zijn er nog, die naar den eisch der historie dit kostelijk erfgoed in het hart dragen.

O, dat ze dan niet vertsagen, al is hun aantal weinig, klein hun kracht. »Kleen was ook de vloot der Geuzen!"

Dat uit hun woningen dan niet slechts de driekleur worde uitgestoken, maar ook dank en bede opklimme voor wat God aan ons lieve vaderland gaf en vergaf bovenal.

Hun roeping is zoo schoon! Te strijden, niet slechts voor zich zelf en hun kinderen, maar ook voor hun landgenooten, ook voor Europa, ook voor de menschheid, opdat het Recht blijve, de Conscientievrijheid niet gesmoord worde en het naar 's Prinsen leuze weer allereerst ga: »om de glorie onzes Gods."

Dat zullen ze, mits ze den standaard aandurven, waaronder èn Prins èn Geus eens streed: De standaard van »Gods Woord."

„Voor Godes Woord geprezen
heb ick vrij onversaagd,
als een held zonder vreezen
mijn edel bloed gewaagd."

Dat zullen ze, mits ze, door dat Woord geleerd, de stemme der Historie maar niet verachten. En schuilen die »kinderen der historie" dan meest onder »de luiden van kleine en middelbare middelen", geen nood! Ook voor drie eeuwen schreef een Oranjevorst: »Vele rijken houden zich alsof ze schielijk geheel arm geworden waren, ja vele contribueerden alleen om op het rolleke te staan, maar de luiden van kleine en middelbare middelen toonden hun goed hart en warme genegenheit." Vergeet het niet: Ook door het Woord is de erve niet slechts vrij, maar ook het leeggeplunderd Holland weer de rijkste der natiën geworden.

Dat zullen ze eindelijk, mits ze, naar den eisch van dat Woord, maar niet hoogmoedig smalen op anderer ontrouw, maar als kinderen huns volks, en met hun volk lotgemeen, om vergiffenis voor 's volks zonde pleiten bij hun God.

Make Hij, in wiens vingeren ook de draden van ons volksleven liggen, aan de kweeking van dien geest onzen vaderlandschen jubel dienstbaar, en vergunt Hij ons de heilige eere, om den standaard van Zijn Woord weer voor ons Christenvolk op te heffen, zij van Hem dan ons begin en sta ook bij dezen arbeid onze hulpe in den Naam des Heeren, die ook onze natie geschapen heeft en ons vaderland heeft gered! (1 April '72.)

---

4. Wat wij willen.

De Christelijk-historische richting werd, zoolang ze geen eigen blad bezat, wijl men haar niet kende, miskend.

Men had goedgevonden, ons den volke voor te stellen als een ontevreden hoop van lichtschuwe zonderlingen, die, een drietal eeuwen bij hun tijd ten achter, de gezworen vijanden waren van vrijheid en volksontwikkeling.

Reeds de Conservatieven stonden in geen gunstig daglicht, maar in ónzen hoek, zoo waande men, was het nog onvriendelijker en droefgeestiger. Onder de Conservatieve bondgenooten beschouwde men ons als den onhandelbaarsten nasleep,

bloôhartig schuilend in de uiterste achterhoede der ongeneeslijkste reactie. Haast moest men alle onnederlandsche begrippen van priesterheerschappij, letterdienst, volksonderdrukking en vijandschap tegen licht en wetenschap, in een bundel saâmlezen, om zich de tint zwart genoeg te denken, die kenteekenend was voor ons karakter.

Reeds nu kwam, Gode zij dank, in dien ongunstigen dunk een gunstige keer. Heel het land weet thans, dat algeheele echtscheiding tusschen ons en de Conservatieven, bij wettig vonnis, is uitgesproken. Met Rome gaan we evenmin saam, en de teekenen werden reeds gezien van een billijker waardeering, die ons als erkende bondgenooten in den strijd voor recht en vrijheid begroet. Zelfs verluidde reeds, dat we op het stuk der vrijheid te ver gingen. Men vond ons te democratisch!

Ter wegneming van het oude en ter voorkoming van een nieuw misverstand, zij daarom bij het begin van onzen tweeden proeftocht, nogmaals verklaard wat we willen.

Voorop sta onze belijdenis van dien Vader in de hemelen, dien niemand kent dan de Zoon en wien het de Zoon wil openbaren.

Derhalve een onverholen op den voorgrond plaatsen van den eisch, dat ook het Nederlandsche volk, dat aan God zijn aanzijn dankt, door Gods trouwe groot werd en alleen door zijn sparende genade in stand bleef, van rechtswege gehouden is, op verbeurte van zegen, dien God te vreezen en te zoeken in zijn dienst en woord, — en om dit te kunnen, den Zoon behoort te eeren, door wien alleen die God en zijn wil is geopenbaard.

Eering van het bestel en bestier van dien God eischt in de tweede plaats erkenning van het Gereformeerd karakter, dat naar recht van afkomst en geschiedenis van den Hollandschen volksaard, bij Gereformeerd en niet-Gereformeerd, onafscheidelijk is.

Zóó evenwel, dat naar den eisch der gegevens, elke gedachte aan een Staatskerk worde terzijgezet, en een wetgeving heersche, die aller recht eerbiedigt en voor de wet elk Nederlander, van wat kerk of secte ook, zonder onderscheid gelijk doe zijn.

De wet mag, behoudens haar onderwerping aan den levenden God en zijn ordinantiën, voor niemand partij kiezen, maar moet aan elke richting die volkomen vrijheid van ontwikkeling waarborgen, die haar in staat stelt, door haar invloed op het volksgeweten en op de consciëntie der enkele personen, invloed te oefenen op het beleid van onzen Staat.

Die vrijheid van ontwikkeling ontbreekt.

Ontbreekt ten onzent, ontbreekt in gansch Europa. Slechts Engeland kent ze ten deele. Haar beste zetel is in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Dáár woont, mits men de havensteden uitzondere, een volk, dat, schier zonder uitzondering, rechtzinnig van belijdenis en toch, ondanks zijn zondige geldzucht en staatkundige overdrijving, het vrijste volk ter wereld is. Dáár vindt men den Bijbel op de volksschool, de Kerk vrij en machtig, den Zondag in stille rust gevierd, onzedelijke uitspatting te keer gegaan, den drankverkoop gebreideld. Daar is de heerschappij van het geld op het stuk van verkiezing ondenkbaar, verplichte krijgsdienst steeds verfoeid, snel en goedkoop recht, en volkomen afwezigheid van de gapende klove tusschen armen en rijken. En toch in dat Amerika, zonder godsdienst van Staat, is elke publieke levensuiting van den Staat zonder schuchterheid godsdienstig.

Die toestand in Amerika is geen vrucht van de Fransche Revolutie, maar van de Gereformeerde beginselen. Calvijn is de geestelijke vader, aan wien Amerika zijn bloei en aanzijn dankt.

Onder uitrukking van het onkruid, dat de Fransche Revolutie ook op dien bodem zaaide, dunkt ons Amerika's toestand, voor elk land van Gereformeerden oorsprong, vooral voor een volk als het onze, dat gemeenebestelijk blijft, ook onder den monarchalen vorm, de gezondste openbaring van wat de volkeren winnen zouden, zoo het gelukte den kwaden zuurdeesem der Franschen Revolutie uit te drijven.

Daarom kunnen we niet samengaan met Rome, dat ten onzent zich partij stelt voor het Absolutisme.

Daarom bestrijden we de Conservatieven, die, krachtens hun oorsprong en verleden, pleitbezorgers zijn van stoffelijk belangen van een orde, die vaak ten prijs van recht en van beginselen gekocht wordt.

Daarom kanten we ons tegen de Liberalen van den vorigen dag, de lofzingers voor onze Grondwetherziening van 1848, niet wijl ze te veel, maar wijl ze te weinig, en dan nog een verkeerde vrijheid verdedigen.

De Grondwet van 1848, gelijk ze door de Thorbeckiaansche school verklaard is, vormt een hinderpaal tegen vrije volksontwikkeling, die, bij loyale dulding voor het oogenblik, niettemin open bestrijding eischt. Zoolang zij niet uit beginsel gewijzigd is, ontkomen we aan de dwingelandij van het eigendunkelijk Conservatisme, in zijn tweeërlei openbaring, hetzij dan van het D a g b l a d, hetzij van de N. R o t t e r d a m s c h e, nooit.

Zie het aan de uitkomst.

Vijf en twintig jaar hebben nu de mannen der Grondwetsherziening het huishouden van den Staat gedreven.

Hoe staat het met onze volksvrijheden?

In de Schoolwet voor Lager Onderwijs beperking van het ouderrecht op het kind en dwang voor de consciëntie.

In de Schoolwet voor Middelbaar Onderwijs een dwingen van de volksontwikkeling in ongeestelijke richting.

In de Schoolwet voor Hooger Onderwijs een dwingen van de wetenschap in een spoor, niet door haar zelve geteekend.

In de kieswet een dwingen van de stem der natie naar eigendunkelijk gekozen maatstaf van geldbezit.

In de Provinciale en Gemeentewet een dwingen van de vrije ontwikkeling der Gewesten en Steden in het keurslijf van Staats-albeheer.

In ons Belastingwezen een ongelijkheid van drukking, door niemand meer ontkend.

In ons Rechtswezen een trage omslachtigheid, die het doen van snel en degelijk recht belemmert.

Voor Leger en voor Vloot millioenen schats geofferd en toch de klacht steeds aanhoudend, dat onze erve zijn verdediging wacht.

In de regeling van den Geneeskundigen dienst een nieuwe beperking der vrijheid ingevoerd, die geen grens eerbiedigt, zelfs niet in de Consciëntie.

De Kerkgenootschappen nog steeds wachtend op de wezenlijke vrijmaking, telkens toegezegd, en nog nimmer geschonken.

Onze Koloniën, ook na prijsgeving van het winstbejag, nog steeds aan proefneming onderworpen, en telkens achteruitgaande in den zedelijken steun dien ze boden aan onzen Staat.

Het Staatshuishouden steeds duurder geworden en, ten spijt van toegezegde bezuiniging, zelfs in de Gemeenten een opdrijving van uitgaven, van verre geen gelijken tred houdend met de toeneming onzer welvaart.

Onze Staten-Generaal al meer verstoken van dat zedelijk overwicht, waardoor een Volksvertegenwoordiging alleen ten zegen kan zijn voor volk en koning.

De Ministeriën telkens wisselend en het regeervermogen afnemend bij alle partijen, en onderwijl het volk in gisting gebracht door een beweging, die, niet te stuiten dan door geestelijke beginselen, in beter baan geleid moet, zal ze niet bedenkelijk worden voor de veiligheid van het land.

Er is meer, maar genoeg reeds. Men oordeele of een stelsel dat zulke vruchten droeg of blijven liet, niet in zich zelf is geoordeeld.

Van daar ónze strijd tegen artikel 76, 168 en 194 der Grondwet, als tegen de drie cardinale artikelen, waarin het Conservatisme van de N. R o t t e r d a m s c h e, het Conservatisme, dat, na wegvalling der Oud-Conservatieven, komende is, haar kracht en steunpunt zoekt.

Daartegenover plaatsen wij het G e r e f o r m e e r d e S t a a t s r e c h t, in den zin der Amerikaansche Unie, mits naar den eisch van Hollands eigenaardigheid, vooral in zijn blijvende verbinding aan het Koninklijk Stamhuis van Oranje, te ontwikkelen.

Hiermeê bepleiten we een Staatkunde, die, óns beginsel uitdrukkend, voor alle richtingen, ook voor Rome, blijkens het getuigenis der Amerikaansche geestelijkheid, aannemelijk is.

De banier der vrijheid is het eerst door de Gereformeerden in Frankrijk, in Holland, in Engeland, in Amerika geplant.

Aan Calvijn en Zwingli — niet aan Montesquieu noch aan Rousseau — dankt de menschheid de mate van vrijheid, die ze bezit.

Hieraan ontleenen we onze verplichting, om ook in ons Vaderland voor betere ontwikkeling der volksvrijheid in de bres te springen.

We willen bestrijding van den onheiligen geest, die, door twijfelzucht en ongodisterij, ons oude Europa de kracht van zijn levensmerg rooft.

We willen terugkeer tot den levenden God, niet om de vrijheid te beperken, maar om die ware volle vrijheid te zoeken, die alleen de Vrijmachtige geven kan.

We willen een eerlijke, ernstige, zedelijke staatkunde, die het oor niet afwendt, als van »rechtvaardigheid, matigheid en een toekomend oordeel" gesproken wordt.

We willen een Staatsbeleid, dat niet aan een handvol kiezers heel het volk onderwerpt, maar in het volk zelf, naar eisch zijner historie, rust.

Een Regeering niet slechts over, maar ook voor het volk, eerbied afdwingend juist door het volk te eeren.

En daarom vragen we:

Milder vrijheid:

Voor onze kerken.

Voor onze lagere, middelbare en hoogere scholen.

Voor onze gewesten en steden.

Voor onze koloniën.

Voor onze personen tegenover de geneeskundige macht.

Voor het volk achter de kiezers.

Voor den cliënt bij ons rechtswezen.

Ook voor den burger, die belasting betaalt. Zoo door inkrimping van Staatsuitgaven, bij beperking van albemoeïng, als door beter verdeeling van den last.

Wie met ons die milder vrijheid, niet aan de machtspreuken der Revolutie, maar aan de Levenswoorden van het Evangelie vraagt, die schenke ons zijn steun door woord en daad, die strijde met ons den strijd dien we aanbonden, en bidde ook over óns pogen een zegen af van Hem, wien te belijden ook onze eere is. (1 April' 73)

EERSTE HOOFDSTUK.

ONZE RICHTING.

> De anti-revolutionaire of christelijk-historische richting vertegenwoordigt, voor zooveel ons land aangaat, den grondtoon van ons volkskarakter, gelijk dit, door Oranje geleid, onder invloed der Hervorming, omstreeks 1572, zijn stempel ontving; en wenscht dit, overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm die aan de behoeften van onzen tijd voldoet, te ontwikkelen.

I.

ONZE NAAM.

§ 5. De richting die we voorstaan, draagt twee namen. Ze wordt òf de »antirevolutionaire" òf de »Christelijk-historische" genoemd, al naar gelang men het oog vestigt op wat ze bestrijdt, of wel uit wil drukken wat ze beoogt.

Krachtens haar oorsprong is anti-revolutionair haar eerste naam. Want ze trad op om iets wat haar ergernis en aanstoot gaf, om iets dat haar indruiste tegen wat recht en heilig is, te bestrijden.

Alzoo is ze van huis uit een militante partij, die, geen vrede hebbend met de bestaande orde van zaken, daarop critiek uitoefent, die bestrijdt en poogt te wijzigen.

Wat ze bestrijdt, noemt ze kortweg de revolutie, daarmeê doelend op het staatsrechtelijk en sociaal systema, dat in de Fransche revolutie zich belichaamd heeft; en dus niet, gelijk ons ten onrechte wordt nagegeven, op elke stoornis die soms door onregelmatigen volksinvloed in den geregelden loop der zaken wordt te weeg gebracht.

We erkennen dat er oogenblikken zijn, waarin de natuurlijke hoofden des volks zelfs de roeping hebben om aan een goddelooze tyrannie, waardoor het volk omkomt, een einde te maken, en eeren mitsdien

onzen opstand tegen Spanje, Engelands omwenteling onder Willem III, Amerika's afval van Groot-Brittanje, en onze omwenteling van 1813.

In dit alles toch zien we geen verwoesting, maar herstel van het volksorganisme; geen onderstbovenkeering, maar vernieuwde bevestiging van den nationalen rechtstoestand; en als onmiddelijk gevolg, geen afval van den Heilige, maar veeleer een tijdelijken terugkeer tot God.

Wat we daarentegen wel en krachtens ons beginsel, hardnekkig en zonder kwartier, bestrijden, is de poging om in en om den mensch, eerst in zijn hoofd en hart, en dan om hem in zijn huis en land, de gedaante der dingen algeheellijk te veranderen; een staat van zaken in het leven te willen roepen, die vlak het tegendeel is van wat tot dusver alle eeuwen door geloofd, geliefd en beleden is; en als gevolg van dien nieuwen toestand ons te voeren naar eene volkomene emancipatie der volkeren van onder het souverein gezag en de rechts-autoriteit van den Almachtigen God.

Voor zoover nu de Fransche Revolutie van 1789 van die bewuste poging de eerste, de machtigste en de brutaalste uiting was, hebben we er niets op tegen, om, in Burke's voetspoor tredend, zeer bepaaldelijk déze monstrueuse omwenteling tot het mikpunt en doelwit te kiezen van ons schot.

Slechts zij, ter voorkoming van misverstand, een iegelijk, 't zij meè- 't zij tegenstander, die dit lezen mocht, wel instantelijk gebeden, het verschil in het oog te houden, dat ook hier tusschen het allesbeheerschende van deze blijvende idée en de snel voorbijgaande uiting van deze idée in die ééne gebeurtenis bestaat.

Als idée toch leidt de Revolutie er toe, om geheel het rad onzes levens te revolveeren, alzoo dat alsnu boven komt wat onder was en naar omlaag kentert wat eerst aan den hoogen kant van het rad werd gezien. Zoo breekt ze den band die ons aan God en zijn Woord bond, om beiden aan ónze critiek te onderwerpen. Ontbindt de knoop van het huiselijk leven, om die door conventioneele, vaak diep zondige, verhoudingen te vervangen. Zet u een geheel nieuw stel van algemeene begrippen in het hoofd. Rangschikt op geheel andere wijs de connexiteit uwer zedelijke denkbeelden. Stemt in den tegenovergestelden toon van vroeger het klavier van uw hart. En wijl, bij den zóó »anders geworden mensch," nu ook eene andere wereld hoort, komen achter de Encyclopaedisten dan de Jacobijnemutsen en Barricadehelden aan, en doen met dolk en toorts en breekijzer u precies hetzelfde aan huid en huis, wat de wijsgeeren, vrij wat schuldiger, eerst met pen en passer en scalpeermes aan uw hart en hoofd hadden gedaan, en nog driester aan het hart en hoofd van uw kinderen doen willen.

§ 6. Intusschen, te weten waartegen men streed, was niet genoeg. Om dien strijd met hope op welslagen te voeren, diende men zich ook allengs bewust te worden van het heilig palladium, waarvoor men het zwaard had aangegord, en om dát nu aan te duiden, noemde men zich Christelijk-historisch.

In dezen naam van »Christelijk" nu school niet slechts een evangelische leus, maar de zeer bepaalde belijdenis: Dat men den ontredderden toestand, waarin de achttiende eeuw Europa aan haar opvolgster had overgeleverd, niet aan het mislukken van de proefneming met het Christelijk beginsel, maar aan een zeer ergerlijke afwijking van dat beginsel heeft te wijten.

Den in 1789 bestaan hebbenden toestand keuren we, al was er ook overdrijving in de van revolutionaire zij gegeven schildering, onvoorwaardelijk af. We stemmen volmondig toe, dat het zóó niet kon of mocht blijven. En eerbiedigen zelfs, ook in de onheilige en schandelijke beroering, waarin al het schuim van boozen menschelijken hartstocht naar boven is gekomen, een verborgen leiding Gods, om Europa van dien misstand te bevrijden.

Maar als nu de revolutionairen zeggen: »Voorheen was alles Christelijk: dus heeft uw Christendom aan dien toestand schuld gehad; daarom is afval van dat Christendom en overgang tot onze humaniteitsbegrippen het eenig redmiddel, dat duurzaam waarborg biedt!" — dan komt al wat in ons is tegen zulk een lastering op en mainteneeren we, op grond der historie en door vergelijking van die historie met den eisch des Evangelies, dat deze goddelooze tyrannie, dat dit gestoelte der schandelijkheid en geheel deze den mensch onwaardige toestand, waarin men verzonken lag, er nooit had kúnnen komen, indien men niet juist omgekeerd de kandelaar des Evangelies telkens weêr onder de korenmaat verborgen had, en dat in schier alle landen van Europa.

Mainteneeren we tegenover een ieder, dat een afdolen op de glibberige paden der humaniteits-philosophie, in steê van het kwaad te stelpen, integendeel den vloed van ongerechtigheid op nog schrikbarender wijs door dijk en dam zal doen breken, en ons eerlang voor een tweede catastrophe zal plaatsen, die van 1789 en 1793 nog den bloedrooden luister zal doen tanen.

En mainteneeren we op grond van de belijdenis en de ervaring van ons eigen hart, op grond van wat we in eigen huis en leven waarnamen, als óók gefluisterd wordt door de historie, dat er ook nu voor de krankheid van Europa's volkeren geen andere genezing is, dan onder de vleugelen van den Man van Smarte.

Staat alzoo »Christelijk" tegenover »humaniteits"-begrip, de bijvoeging historisch duidt aan, dat onze toestanden niet naar willekeur door ons kunnen geschapen worden, maar het noodwendig product zijn van een verleden, dat, onafhankelijk van onzen wil en buiten ons toedoen, geschapen is door Hem, in wien we leven, ons bewegen en zijn.

Wie het recht der historie eerbiedigt, stelt zich onder een wet; erkent dat zijn wil aan dien der vorige geslachten en het belang van de geslachten, die daarna komen zullen, gebonden is. Kortom, met het waarmerk der historie op mijn arbeid, is de eerst voor mijzelven geroofde kroon weer afgelegd, en kniel ik, met de vaderen die vóór ons waren, met hen, die om mij zijn, en met wie we dus den toon zullen aangeven, als »de stofjes aan den weegschaal" in het majestueus geheel neer, om eere te geven, niet aan het schepsel dat niets is, maar aan Hem, wiens heilige voetstap ge ruischen hoort heel het pad der historie door!

§ 7. Uit deze korte uiteenzetting blijkt alzoo, dat »Antirevolutionair" en »Christelijk-historisch" woorden van bijna gelijke beteekenis zijn, en dat het onbekendheid met den zin dezer termen verraadt, indien men voorwendt wèl »Christelijk-historisch" te willen heeten, maar niet »Antirevolutionair."

Slechts zóóveel mag toegegeven, dat er duurzaam meer inhoud ligt in een naam die positief uw streven uitdrukt, dan in een term die slechts aangeeft waartegen ge u keert. Toegegeven óók, dat èn Christelijk èn historisch beide namen van bekenden, van goeden, van geliefden klank zijn 1), en die meer dan het uitheemsche en koude »antirevolutionair" het innerlijk leven van uw gemoed aanspreken. Waarbij nog zij opgemerkt, dat »Christelijk-historisch" een naam van altijddurende geldigheid zou blijven, ook indien het zich denken liet, dat na tenonderbrenging der Revolutie, de »antirevolutionaire naam" van zelf wegviel.

De beweegreden die er niettemin toe brengt, om niet zelden aan den naam van »antirevolutionair" voorkeur te geven, schuilt hierin, dat ze, naar ons aller onmiddelijk besef, veerkrachtiger en klemmender is.

Zegt iemand u: »ik ben antirevolutionair!" dan weet ge terstond wat ge aan hem hebt, terwijl ge bij »Christelijk-historisch" nog altijd een vraag op de lippen overig houdt.

Er is, laat ons het niet verhelen, meer moed toe noodig om »antirevolutionair" te zijn!

---

1) »Christelijk" beteekent hier te lande in historischen zin, al wat op de basis staat van de »Christelijk Gereformeerde religie".

Och, »Christelijk" en ook »historisch", mits er nu verder maar niets bij worde bepaald, dat willen de lieden onzer eeuw u nog wel laten. Dat kunt ge nog zonder eenige consequentie hoegenaamd zijn. Onder niets dan dien titel wil zelfs een volbloed radicaal u nog wel als »een object voor indrukken vatbaar", toelaten in zijn eerekring.

Maar komt ge er voor uit, dat ge »antirevolutionair" zijt, d. w. z. dat ge u met kloeken zin, welbewust en zonder schromen, tegen de thans heerschende begrippen, tegen de in gang zijnde ontwikkeling der rechtstheoriën overplaatst; dat ge derhalve de lijnen van uw »Christelijk" en uw »historisch" ook op politiek en sociaal gebied hebt doorgetrokken, en er eene eere in stelt, tot die groep in den lande gerekend te worden, wier onderdrukking, kon het zijn wier vernietiging, hun toeleg is, — dan voor u in politieken zin la mort sans phrase, dan voelt men in u tegenstand, en prikkelt ge door dien tegenstand anderen tot verzet. (24 April '78).

II.

DE GRONDTOON VAN ONS VOLKSKARAKTER.

§ 8. Drieërlei nationale tint worstelt in den schoot van ons volksbestaan om den voorrang.

De Roomsche, wier beeld en utopie in den alouden tijd onzer grafelijke regeering ligt.

De Revolutionaire, wier ideaal en type de model-Staat van onze Fransche of Duitsche doctrinairen vormt.

En tusschen die beiden in, de Christelijk-puriteinsche, die ónze richting vertegenwoordigt en wier bloeitijd saâmvalt met het glorietijdperk onzer Republiek.

In elk dier drie vertoonde zich aldoor hetzelfde Nederlandsche volkskarakter. maar telkenmale spelend in een anderen grondtoon, naar gelang van het beginsel waardoor het in gisting geraakte en het doelwit dat het zich koos.

Het bleef het oude, zelfde Nederlandsche volk, dat nimmer wer duitgeworteld, maar èn in de 16de eeuw èn aan het eind der vorige, onderging dit volk een merkbare wijziging en vernieuwing in zijn aard en eigendommelijkheid, een verandering die, al naar uw sympathiën vielen,

door u als verjonging en veredeling geloofd, dan wel als verbastering en ontaarding gewraakt zal worden.

Het zwakst werd de »Roomsche" nationale type ontwikkeld, wijl in Rome's bloeitijd de eenheid der natie pas even ontlook en nog onmachtig bleek om een, allen omvattend, volksbesef, door één nationalen wil, tot één nationale daad te bezielen.

Meer invloed gewon de »liberalistische" grondtoon, die men sinds 1793 aan ons volkskarakter opdrong, wijl de eenheid der natie toen juist hechter dan ooit geconsolideerd werd en de stelselmatige slooping van onze vrijheden en privilegiën, naar buitenlandsch voorbeeld, juist toen eerst recht begon. Meer invloed ook, wijl reeds in de periode onzer Republiek een machtige groep toen den weg had op gewild, die nu eerst, onder Fransche auspiciën, ongehinderd kon ingeslagen. Meer invloed bovenal, overmits de Roomsche bevolking, uit natuurlijke reactie tegen het anti-Roomsch karakter onzer vroegere Republiek, aanvankelijk de revolutionairen hielp.

Maar het rijkst ontwikkeld, het schitterendst uitgebroken, tot nationaliteit in vollen zin gerijpt, was alleen die »Christelijk-puriteinsche" type, die ons volkskarakter aannam tijdens onze Republiek. De Roomsche type had men op de pas één geworden natie nog slechts even kunnen afdrukken, De revolutionaire type werkt nog geen volle 80 jaren. Terwijl alleen de Christelijk-puriteinsche type ruim twee eeuwen had om haar luister te ontplooien.

Het tijdsgewricht, waarin die grondtoon bovenkwam, was dan ook het heldentijdvak van onze natie, of, wil men, in ons volksbestaan dat mysterieuse oogenblik, waarin al de verborgen schatten van een nationaal leven op eens aan het licht treden, en alles in dat leven groot schijnt geworden en de natie dáárom verre zich zelve overtreft, wijl het onderling vertrouwen de uitwerking van de nationale kracht nogmaals verdubbelt.

Een feit is het, dat Nederland op èlk gebied en èlk terrein van menschelijken arbeid, van menschelijke studie en van menschelijk leven toen het grootst, toen het meest zich zelf geweest is.

Heel Europa erkent aan de hand der historie, dat we destijds het fijnst en het edelst bewerktuigde landsdeel van heel dit werelddeel vormden.

En zóó overmachtig zelfs is de overweldigende indruk, dien de gedachtenis dier toenmalige grootheid nòg uitoefent, dat onze »revolutionairen", met de traditiën van hun eigen voorvaderen (de Septembriseurs en Montagnards en Sansculottes) tamelijk wel verlegen, bij voorkeur zich sieren met wat uit de »garderobe" van ónze historie

diefelijk ontstolen werd, en doen voorts als leken een Marnix van toen en een Kappeyne van onze dagen als twee droppelen waters op elkaâr.

§ 9. Die puriteinsche volkstype intusschen heeft men in het laatst der vorige eeuw uit ons wapenschild weggenomen, en het feit moet erkend, dat aanvankelijk, vooral door de aanhechting van Noord-Brabant en Limburg, de aanslag tegen de heerschappij van deze volkstype maar al te uitnemend scheen gelukt.

Toch bleek al ras, dat te vroeg victorie had geblazen, wie meende dat het leven van weleer nu ook, ganschelijk verstikt en vertreden, onmachtig tot eenige nationale beweging neêrlei.

Integendeel, zóó was niet èn door den Réveil èn onder den invloed der Scheiding èn door de reactie tegen het Modernisme, de gehechtheid aan het geloof der vaderen weêr boven gekomen, of aanstonds bleek, dat hiermeê ook de oude sympathiën terugkeerden en de sociale en politieke denkbeelden van weleer weêr heimwee wekten in het hart.

Neen, waarlijk, onze partij is geen »schoolpartij", bestemd om weg te vallen zoodra de schoolquaestie van het tapijt komt.

En evenmin zijn we een »groep orthodoxen", wier politieke sympathiën nog geboren moeten worden, en die slechts als kerkelijke fractie bestaan.

Veeleer omgekeerd ligt de kracht van onze partij juist daarin, dat we ons erfgenamen weten van een politek streven, dat eenmaal de bewondering van Europa wekte, Nederland oppermachtig had gemaakt, en nog, mits naar den aard der tijden ontwikkeld, de belofte der toekomst heeft.

Groen doorzag het dan ook uitnemend wel, dat zijn kracht minstens evenzeer in de Vaderlandsche geschiedenis als in ons schoolwezen leî, en dat de school, die hij tijdelijk de »Christelijk nationale" doopte, duurzaam dan alleen bloeien kon, indien ze op den wortel dezer puriteinsche historie werd geënt.

§ 10. Die puriteinsche type van ons volkskarakter nu was gevormd in den opstand tegen Spanje, na reeds voor te zijn bereid door de gisting der Hervorming. Het was alzoo reeds wordende van af circa 1520, kwam tot zelfbewustzijn in 1568, en gaf het eerst in 1572 dat sein tot een afbreken der bruggen en een verbranden der schepen, waardoor het overgaan van een volk tot een nieuwe levensrichting tot een onherroepelijk besluit wordt.

Die type nu staat daarom zedelijk zoo hoog, wijl heel het nationale

leven er door in dienst gesteld werd van één heilig en verheven doel.

Te recht is opgemerkt, en wij herhalen het, dat hier te lande de Kerk niet in den Staat gesticht werd, maar omgekeerd, de Republiek der Nederlanden veeleer als schutsmuur om de reeds bestaande Kerk, en dus tot haar behoorende, werd opgetrokken.

Roeping van onze Republiek was derhalve, met haar legers en vlooten en haar handelsinvloed, allerwegen in Europa en in de werelddeelen daarbuiten, den loop voor het Evangelie vrij te houden en evenzoo op haar eigen erf den loop voor dat Evangelie vrij te laten naar ieders conscientie en ieders hart.

Burgervrijheid niet als doel, maar als voertuig en uitvloeisel van die veel hoogere vrijheid, die aan de conscientie toekomt, was het destijds ons volk bezielend ideaal.

En zoo wist men waarvoor men leefde; wist men waarvoor men bestond Er werd hier geloofd. Er werd gebeden. Er werd gedankt. En de zegen daalde mildelijk neder en er heerschte alom in deze landen welvaart, volksgeluk en vreê!

Oranje was de »geestelijke vader", waaruit deze volkstype gegroeid, en juist daardoor bewaard was voor die excessen links en die excessen rechts, die bij een gelijksoortig streven in Westminster en Nieuw-Engeland tot zoo geheel ander resultaat leidden.

Oranje toch was meer dan de enkele helden, die den naam van dat huis hoog hielden. Er lag in Oranje voor ons volksbesef een mysterie; een »star der hope" waarop men veilig afdreef; een tresoor, om het kort saâm te vatten, dáárom van zoo uitnemende waarde, wijl hij ons in zoo wonderbare diepte van fonkeling zoo blijkbaar beschikt was van den Heer!

En het »hac nitimur", d. i. het vóór alle dingen steunen op de welbewuste macht van God in Zijn heilig Woord, om, eerst daarop leunend, met het «hanc tuemur" de vrijheid een goed van hooge waardij te achten, drukte zinrijk kort en, op de munt geslagen, voor een koopmansvolk als niet overtollige waarschuwing, zoo heerlijk uit, dat die tresoor van Oranje ons beter zijn moest, dan al de specerijschat van Insulinde.

§ 11. Een metterdaad verheffend standpunt neemt de antirevolutionaire partij derhalve in, als ze verklaart, »den grondtoon van ons volkskarakter te vertegenwoordigen, gelijk dit, onder Oranjes auspiciën en onder invloed der Hervorming, omstreeks 1572 zijn stempel ontving";

maar toch, practisch wordt dit standpunt eerst door de onmiddellijke bijvoeging: »dat ze dit overeenkomstig den gewijzigden volkstoestand, in een vorm die aan de behoeften van onzen tijd voldoet, wenscht te ontwikkelen."

We weigeren met de revolutionairen meê af te dolen naar hun ongoddelijken Machtsstaat; we weigeren evenzeer met Rome terug te gaan naar de Middeneeuwen; en zullen tegenover beider vereende of afzonderlijke pogingen om de puriteinsche type uit ons volkskarakter uit te roeien, met hand en tand die ernstige volkstype allerernstigst blijven verdedigen.

Maar niet door repristinatie.

Niets wenschen we uit den boedel van het verleden terug, dat op de proef onbruikbaar bleek; waar we uit zijn gegroeid; of dat niet meer past op onze toestanden.

Geen onzer die er aan denkt, de oude onbeholpen verroeste Staatsmachine van vroeger, waar geen rad meer goed van liep, uit het Museum van Oudheden weêr terug te brengen naar onze Ministerieele bureaux.

We aanvaarden evenzoo zonder »geestelijke terughoudinghe" het feit, dat Noordbrabant en Limburg, thans deelen van ons land geworden, meê constitutieve elementen van de nationaliteit der toekomst zullen zijn.

En, wat alles afdoet, we reageeren zelven sterker dan iemand tegen het denkbeeld om weêr een Gereformeerde Staatskerk op te richten, en eischen integendeel consequente doorzetting van het beginsel, dat de Staat niet zélf drijven zal »de religie die zalig maakt".

Maar die hoofdzaak, waarop we staan, en waarvan we niet kunnen aflaten, is deze: 1. Nederland worde ook als Staat niet vijandig tegenover den levenden God gesteld; 2. Nederland ruile de puriteinsche regeeringsbeginselen niet weêr uit voor de Roomsche; 3. Nederland geve zijn vaderlandsche instellingen niet voor het namaaksel van den vreemde prijs.

Dát drieledig doel was het, waarvoor onze vaderen, door Oranje geleid, tegen Rome en tegen Spanje en evenzoo tegen de Remonstranten en tegen de Staten gestreden hebben.

Dát drieledig doel wenschen ook wij nog in onze dagen vast in het oog te houden. Edoch onder de bijvoeging, die ter voorkoming van misverstand onverwijld dient te volgen: dat de wijze, waarop onze vaderen dat doel trachtten te verwezenlijken, de onze niet meer ganschelijk zijn kan.

De eisch, dien wij thans onszelven dienen te stellen, is, dat we aan zóódanige regeeringsdenkbeelden ingang zoeken te verschaffen, die èn Roomsch, èn Puritein, èn Revolutionair als burgers, met gelijke plichten en gelijke rechten, elk op zijne wijze en voor zijn deel en in zijne mate

doen bijdragen tot de vorming van een hoogere volkstype, waardoor de eenheid van het nationaal bewustzijn weêr kan worden hersteld.

(26 April '78).

III.

ONZE RICHTING IN HET BUITENLAND.

§ 12. Zeer terecht verklaart het Program, dat de antirevolutionaire partij slechts voor zooveel ons land aangaat, de volkstype van ons Puritanisme uit de 16de en 17de eeuw vertegenwoordigt, en dat ze derhalve, de grenzen eenmaal over, allerminst nog aan zoo enge begripsbepaling te binden is.

Buiten onze grenzen regelt de antirevolutionaire partij haar betrekkingen eensdeels naar de positie, die men in het buitenland tegenover de Revolutie innam; en ten andere naar de gelukkiger of min gelukkige wijze, waarop de belijdenis van het Evangelie met de handhaving der conscientievrijheid in overeenstemming werd gebracht.

Vooral sinds het laatste vierde onzer eeuw dient ook dat tweede er bij gevoegd, opdat we niet, de Revolutie ontloopend, Rome in handen vallen.

Gelijk men toch weet, scheen het na 1815 langen tijd metterdaad alsof alle Christelijke elementen in Europa, 't zij die in de Roomsche Kerk nog verbleven, of in den boezem der Hervormde Kerken bloeiden, tegen het ongoddelijk drijven der Revolutie gemeenschappelijke zaak konden maken.

De Roomsche woordvoerders stelden zich uiterst gematigd aan. Ze legden, voor als na, de klemtoon meest op de belijdenis van den Christus, om ongemerkt het specifiek Roomsche meer op den achtergrond te doen treden. Van alle kanten kwamen ze met een innemend gelaat en met open armen op u aanloopen, om met u saâm den strijd voor scepter en altaren te strijden. Hun politieke tolken schikten zich op uiterst gelukkige wijze in de vereischten, voor het welslagen van deze verzoening noodig. En zoo te goeder trouw, ja, zoo verleidelijk en vertrouwen inboezemend was hun optreden, dat oude Protestantsche woordvoerders in een aaneensluiten der slagorden heil meenden te zien, en vooral in Duitschland onder den naam van »antirevolutionaire poli-

tiek" en in Frankrijk onder den naam van »legitimisme" een stelsel van staatkunde aanbevalen, dat, op terugdringing van de Revolutie en gelijkstelling der beide confessiën gegrond, basis scheen op te leveren voor een moderne reconstructie van den Christelijken Staat. Stahl, en meer nog dan Stahl, Von Gerlach, waren de talentvolle pleitbezorgers van het waagstuk, dat in deze prachtige illusie school.

Ook ten onzent werd een deel der belijders van den Christus na de reactie van 1813 door deze al te goeddenkende theorie aangestoken, en zijn in sommige achterhoeken van den lande, alsook bij sommige verachterden in het midden des lands, nog de sporen aanwijsbaar van de politieke spierverlamming, waarmeê deze bedenkelijke theorie haar blinde volgelingen strafte. Maar niet genoeg kan juist daarin dan ook de scherpte van Groen's blik en de nationale tact van zijn Nederlandsch gevoel geroemd worden, dat hij, zonder ooit Burke of Gentz, Von Haller of Leo, of ook Von Stahl en Von Gerlach te copieeren, steeds krachtiger heendrong naar dat beter en meer Puriteinsche standpunt, waarop men aan den *Christusbelijder* in Rome ten deele de hand reikt, maar den *politieken ultramontaan* blijft bestrijden.

In het buitenland daarentegen kwam men tot die ontnuchtering eerst, toen Rome ten laatste zelve het masker liet vallen en ieder zich overtuigen kon, hoe de Jezuieten, terwijl Roomsch en Hervormd zich goed en wel op de grenzen schenen te verbroederen, in alle stilte, op het onmerkbaarst, achter ons om, het op onze vernietiging hadden toegelegd en ons meê hadden *gebruikt*, om Rome ten slotte met de brutaalste driestheid haar onloochenbaren triomf te doen celebreeren.

§ 13. Bijna nergens gaan nu dan ook de orthodoxe Hervormden en de Roomschen meer hand aan hand. Van Frankrijk weet ieder dit, en in Duitschland heeft de *Germania* de verdoolde »Evangelischen" reeds als een »uitgeknepen citroen" weggeworpen. De partij van de *Reichsbote* heeft aan versmelting met Rome tot ééne partij zelfs nooit gedacht; en met Von Gerlach kan men veilig zeggen, dat de laatste apostel ten grave is gedaald van een politieke hope, die, hoe schoon ze ook eens toelachte, toch door Romes trouweloosheid voor onze Duitsche vrienden nooit iets dan wreede teleurstelling gebaard heeft.

Is hiermeê duidelijk uitgesproken, dat we, sinds Rome de vlag van het Ultramontanisme opstak, ophielden aan ééne groote »antirevolutionaire wereldpartij", uit orthodoxe Roomschen en orthodoxe Hervormden bestaande, te gelooven, toch leide men daaruit allerminst af, dat deswege elke door Rome thans ondernomen worsteling ons onverschillig zou laten.

Integendeel, in haar strijd tegen de ook o. i. door en door onrechtvaardige Meiwetten, heeft de Duitsche Centrums-partij onze besliste sympathie. Romes ijveren, èn in Frankrijk, èn in Duitschland, tegen de godsdienstlooze volksschool en het godsdienstloos socialisme, is een meêijveren voor wat, eer Rome nog gesproken had, ook door ons allerwegen was geproclameerd. De invoering van vrije universiteiten in Frankrijk, al kwam ze van Roomsche zij, heeft onze warme instemming. En zelfs als in de Republieken van Zuid-Amerika een wat te star en te manlijk ultramontanisme genezing zoekt aan te brengen in den normaal geworden burgerkrijg, wenschen we allerminst, om het waarschijnlijke van een min prijslijke nevenbedoeling, het loffelijke in dit streven te miskennen.

Maar onze geestverwanten erkennen we in de Ultramontaansche partij nergens, zoo min aan deze als aan gene zijde van den Oceaan. We waren nooit één, we zijn het niet en zullen het nooit worden, en doen zich al soms gevallen voor, waarin we, als in de bovengenoemden, met Rome tegen de Revolutie zouden kiezen, er zijn er anderen, en van niet minder aanbelang, waarin we even beslist tegen Rome veeleer aan het Liberalisme onze sympathie zouden gunnen; ook daarbij intusschen meer op een veilig sturen van het eigen scheepke door deze »Scylla en Charybdis" bedacht, dan door verwantschap en beginsel gedreven.

§ 14. Neen, als geestverwanten erkennen we slechts twee soorten van politieke partijen: 1. de zoodanige die in landen bloeien, waar de Fransche Revolutie nooit doordrong, en 2. dezulken die, waar deze Revolutie insloop, zich tegen haar keeren op den grondslag van Gods Woord.

Tot de eerste categorie nu behooren de politeke partijen in Engeland en de Vereenigde Staten.

In geen dier beide landen is de oude maatschappij losgeschroefd, om er een nieuwe, naar Fransch model, voor in steê te brengen.

In beide landen staat de Overheid nog op de basis van Gods Woord en van de historische rechten, die in den oorsprong van het verleden der natie wortelen.

Alleen de Radicalen in Engeland, vooral de Birmingham-club, maken hierop een uitzondering.

Vraagt men ons nu, of dan in de Engelsche politiek onze sympathiën voor de Tories of de Whigs zijn, dan is uit onze »gaucherie" —, gelijk men het genoemd heeft, reeds af te leiden, dat we meer naar de »Whigs" overhellen, en komen we er voor uit, dat, voor zooveel de toestanden van verschillende volken zich vergelijken laten, de binnenlandsche poli-

tiek van Forster en Gladstone vrij wel hetzelfde bedoelt, als wat de Antirevolutionairen beoogen in Nederland.

Hiermeê rijmt, dat het Nieuws v. d. Dag. er nog onlangs op wees, hoe volstrekt niet een liberaal als Gladstone op een Hollandschen liberalist geleek; alsook dat de echte puriteinen in Engeland, schier als één man, op Forsters hand zijn.

Forster nu, weet men, is de man van de Engelsche schoolwet.

In Amerika spreekt het van zelf, dat we vóór de »republikeinen" en tegen de »democraten" partij kiezen. De republikeinen zijn de geesteskinderen der oude »Pelgrim-vaders"; de helden van den Slavenoorlog; Rome's tegenstanders, en de tolken van dien echten burgergeest, die vooral in Nieuw-Engeland ontloken is.

En wat de tweede categorie betreft, houde men voor Duitschland wel in het oog, dat niet de Kreuzzeitung, maar de Reichsbote met zijn veel zuiverder toon het blad van onze sympathiën is. Daarmeê is allerminst ontkend, dat de Kreuzzeitung deze drie laatste jaren zich op kloeke wijze gewroken heeft op den zedelijken val, die in 1866 Bismarck's roekeloos optreden haar berokkende; maar tot ons leedwezen mag niet verzwegen, dat deze terugkeer tot betere paden nog nooit beslist en energiek genoeg was, om, wat karakter betreft, de Kreuzzeitung met de Reichsbote te doen concurreeren. Vooral sedert de »Christelijke socialisten" de koe bij de horens hebben gevat, beweegt zich de antirevolutionaire partij in Duitschland op vrijer en op vaster banen en komt ze van den smaad der »Jonkerpartij" almeer los.

Voor de eigenlijk Roomsche landen staan we bijna onaandoenlijk. Vooral nu in Frankrijk zelfs een De Broglie als »complotteur" van het tooneel is gejaagd en een Gambetta, eenmaal meester van den toestand, de kalmste man ter wereld blijkt; nu op de Constitutioneele kleurverbleekers ook nu niet viel te rekenen en de Legitimisten door hun bond met Plomplomb ellendiglijk om hun eere kwamen, — nu wendt, wie Frankrijk en zijn God liefheeft, liefst met deernis het oog van zulk een schouwtooneel van menschelijke zelfverlaging af, zich verliezend in het heerlijk heimwee naar wat dat Frankrijk had kunnen zijn, indien het eens niet naar de Sorbonne, maar naar den man van Genève had geluisterd!

Ditzelfde geldt, mutatis mutandis, ook voor Oostenrijk en Italië, voor Spanje en België! Wel weten we, dat de clericale partijen in deze landen meest de prediking van het Evangelie verhinderen willen, terwijl de radicalen ons te dien opzichte meest genegen zijn; maar welbezien

is dit voor deze exclusief Roomsche landen een zoo bijna niet meêtellende quaestie, dat het uiterst oppervlakkig zou zijn, daarnaar onze sympathiën te regelen. En te minder mogen we dit, wijl een misbruik, als door de Antwerpsche Godloochenaars van den Geuzen-naam, en door de deftige Brusselsche radicalen van onzen Marnix van St. Aldegonde gemaakt is, maar al te schreiend toont, op wat ergerlijke wijs we ons met soortgelijke »geestverwanten" compromitteeren.

Dat we ten slotte de handelingen van het Russische gouvernement niet zelden gunstiger beoordeelen, verklaart zich gereedelijk uit de omstandigheid, dat elke poging om Rusland naar den revolutionairen modelstaat om te scheppen, dusver steeds met beslistheid is tegengestaan. De zich hierin uitsprekende overtuiging: »dat Rusland op eigen paden een eigen Regeeringsvorm te zoeken heeft, zonder zich door andere utopiën te laten verleiden", is een door en door anti-revolutionaire gedachte, die een streng veroordeelen b. v. van wat in Polen geschied is, zeker allerminst uitsluit. Voeg daarbij dat Rusland èn in Europa èn in Azië steeds als patroon van het Christelijk geloof tegenover den Islam stond, en door zijn Caesaropapie in den Czaar een niet te versmaden geestelijk tegenwicht tegen den Paus van Rome oplevert, en onze lezers zullen het plaatsen kunnen, hoe een machtig rijk met zoo gewenschte merkteekenen steeds aan al wat anti-revolutionair was, zekere mate van sympathie inboezemde, en zoo ook nu in zijn worsteling gedragen werd door den zedelijken steun van Gladstone en Forster, van de republikeinen in Amerika, van de anti-revolutionaire partij in Duitschland, en dat zoo ook al wat Christelijk-nationaal in ons eigen land heette, zonder afspraak, als een eenig man, voor Rusland partij koos.

(29 April '78.)

BIJLAGE B.

J. Kinderen van '89.

I.

Tusschen het Amsterdamsche hoofdorgaan der Liberalistische en het Haagsche hoofdorgaan der would-be Conservatistische coälitie is in de laatste weken een belangwekkend geschil gevoerd over de waarde der Revolutiebeginselen van 1789.

Belangwekkend, niet zoozeer om de grondige wijs, waarop geredetwist; veel minder om de nieuwheid van het wapentuig, waarmeê de strijd gevoerd werd; maar te meer om de beslistheid, waarmeê men partij koos.

Het Dagblad speelde tegen, het Handelsblad voor '89. De toen verkondigde beginselen zijn onze schande, klonk het eenerzijds; »onze glorie!" riep men met geestdrift aan den Amstel. De Fransche Revolutie strekte in haar beginsel ten vloek, beleed men in het Westeinde; »ten zegen" hield men in de hoofdstad vol. Het Dagblad wilde banning dier beginselen als on-Nederlandsch, waarop fier en moedig het Handelsblad tegenzong: »Wij, Liberalisten, zijn kinderen van '89!"

Aanvankelijk dachten we ons in dit tournooi niet te mengen. Wat we van '89 hielden, mocht, al ware het slechts uit »Ongeloof en Revolutie," als bekend ondersteld, desnoods voor onze nationale eigenaardigheid voortgesponnen en nader toegelicht in »Het Calvinisme." De rol van toeschouwer scheen ons bovendien te eer geoorloofd, wijl een dispuut tusschen drie te gelijk onveranderlijk pleegt te ontsporen.

Dat we er nu toch een woord van zeggen, ligt aan het Handelsblad, niet aan ons. Men heeft er ons met de haren bijgetrokken: en het unilaterale publiek diets gemaakt, dat dezelfde lansstoot, die het Dagblad uit het zaâl moest lichten, ook ons de maliën gekneusd had.

Dit strekke ter verontschuldiging. Bemoeiïng met andermans zaken is ons spreken niet.

En dan vestigen we allereerst de aandacht op het verrassend verschijnsel, dat het Handelsblad nog leukweg aan de beginselen van '89 trouw zweert.

De N. Rott. Cour. kwam ons dit een half jaar geleden ook eens vertellen. Heel zonderling verscheen toen in dat anders practicale blad een nummer één van een reeks artikelen over de Fransche Revolutie. Het publiek, dat nog belang in beginselen stelt, zag van die aankondiging vreemd op. Daar had men het zijne niet van. Wat nu? Zou de redactie aan de Maas eindelijk eens een principieele beschouwing leveren? Het eerste artikel beloofde wel niet veel. Maar dat kon beteren. En niet zonder gespannen verwacchting zag men op de dingen, die komen zouden.

Helaas: »parturiunt montes nascitur ridiculus mus", zoo ging het ook hier. Als een muisje, zoo min en nietsbeduidend was de beschouwing, die uit de barende kolommen voortkwam. Toen het eerst recht beginnen zou, was het gedaan; en al wat men ten beste kreeg, was een paar

broodmagere artikeltjes, zoo bloedarm en bleek en hol van oogen, dat men aan proefopstellen over Staatsrecht van Warffum's hoogere burgerschool dacht.

Slechts één wetenswaardig stuk kwam er door uit; t. w. dat de N. Rott. Cour. zich nog zonder beding in rechte linie aan '89 aansloot.

En zie, thans krijgen we van het Handelsblad gelijke naieve bekentenis: »Wij, Liberalisten, zijn nog altijd kinderen van '89!"

Dit vatte men niet op, alsof, hetzij de Rotterdamsche, 'tzij de Amsterdamsche redactie, de excessen van '89—'97 zouden goedkeuren. Hoe kondt ge het meenen? Ze gruwen van zoo cannibaalsche schanddaden. Alleen de verhuizing uit het oude huis naar dat van '89 was, zoo meenen ze, dat met bloed doorweekte bedstroo wel waard!

Tegen die buitensporigheden, voor wat in het spoor liep, verklaren ze Aan het wilde waterlot leggen ze met u het snoeimes aan. Slechts de stengels, waaraan de rozen bloeien, keuren ze echt. Maar zooveel blijft dan toch, dat ze nog steeds het liedeke van '95, het liedeke van '13, het liedeke van '48 nazingen: Te Parijs in den jare 1789 kwam de politieke Wijsheid aan het licht!

Dit nu dunkt ons een bewijs te meer, hoe weinig de Liberalistische pers ten onzent uitdrukking weet te geven aan wat in de wereld des geestes omgaat.

Immers, dat men ten onrechte in de beginselen van '89 heil had gezocht, is niet slechts van anti-revolutionaire zijde, maar ook van ongerept Liberalistischen kant zóó afdoende en overtuigend aangetoond, dat men hopen mocht van het hooren neuriën van dien deun voor het vervolg ontslagen te zullen zijn. Neem, om slechts den meest bekende te noemen, neem wat Gneist (hoofdman in aanverwante kringen te Berlijn en door Professor Buys aan onze toekomstige Staatslieden als veiligste leidsman aangeprezen) over het ledige, alle historisch begrip vertredende, innerlijk onware en onhoudbare van deze Revolutiebeginselen geleeraard heeft, en ge ziet overtuigend dat te dien opzichte een algeheele ommekeer in de zienswijze der Staatsrechtelijke philosophen plaats greep.

Politiek en Oeconomie was in '89 op de ijle spil van het individualisme gezet. Met beide kwam men op dat valsche standpunt verkeerd uit, en sinds won op oeconomisch gebied weêr de sociale en op politiek terrein weêr de historische idée veld, om, zij het dan ook o. i. slechts halverwege en dus ongenoegzaam, met de phraseologie van '89 te breken.

In Duitschland is de dweepzucht met de beginselen van '89 dan ook een uitslijtend kwaad; in Engeland zijn de echte Liberalen (en dat zijn hun meerderheid) nooit belijders van de Revolutie-beginselen geweest; en in Frankrijk is het revirement in de publieke opinie dermate verrassend, dat men eer voor afglijding langs de tegenovergestelde helling vreeze koestert.

Desniettemin leeft men hier voort, als schreef men nog het jaarcijfer '48, en doet het Couranten-publiek, dat geen boeken leest, in vollen ernst gelooven, dat de phraseologische inventie van '89 nog steeds op den ouden prijs op de Staatsrechtelijke Beurs genoteerd stond.

Vergissen we ons, of is het Vaderland niet het Liberalistisch orgaan, dat ten deze van meetaf de bakens trachtte te verzetten, eer het getij al te ver verloopen mocht?

Tegenover deze Liberalistische naïeviteit plaatst zich het Dagblad in even verrassende wapenrusting.

Reeds lang vroeg men zich af, of er in de redactie van dit orgaan niet een kentering ten goede te bespeuren was.

Niet nu eerst, maar reeds vóór de verkiezingen bevatte het soms artikelen, die zuiver Antirevolutionair waren, alleen door Antirevolutionairen konden geschreven zijn, en zonder modificatie van een enkel woord in onze kolommen konden overgaan.

Wat was dit?

We wisten het niet, maar vroegen. Vroegen om inlichting. Om inlichting met die bescheidenheid, die bij gevaarlijke rivierovergangen den éénen voetganger jegens den anderen voegt.

Misschien niet, misschien wel in verband met die vraag, verscheen toen het vijftal artikelen »Geen verschil?"

Dit degelijk opstel bevestigde ons vermoeden. Het deed de Conservatieve vingeren tokkelen aan den Antirevolutionairen harp.

Niet slechts in den zin van Gneist, maar ook in den allesbeslissenden grondtoon: tegenover de Revolutie het Geloof.

Toch kwam voorzichtigheid ons geraden voor.

Het Dagblad maakte soms den indruk van een schip met een signaalboek aan boord van eigen compositie.

Vandaar onze reserve: »Of ook de toepassing der beginselen, de uitwerking van dit generale, de nadere begripsbepaling voor het bijzondere, voortaan uit een zuiverder toon zou spelen?"

Te oordeelen naar wat we sinds in de kolommen van deze courant lazen, was deze reserve niet overbodig.

Desniettemin was de artikelenreeks »Geen verschil?" ons een onverwacht, edoch deswege niet ongezocht noch ongewenscht bewijs dat Groen, door de valsche signalen heen, terecht een verdoold smaldeel in de zonderling manoeuvreerende vloot ontdekt had. (10 Sept. '75).

II.

Onzerzijds was gezegd: »dat in 1814 en 1848 blijken moest, of het mogelijk was, iets, wat dan ook, nieuws te bouwen na de misdaad der slooping, die door de Revolutie aan het historisch verleden begaan was."

Hiermeê zijn we, naar het Handelsblad oordeelt, de eere van het groote Revolutiejaar 1789 te na gekomen.

Dies neemt het »kind van '89" het voor zijn moeder op.

»Er is gesloopt, ja, zoo voert het ons tegen, maar slechts datgeen is voor afbraak uitgedragen, wat in den weg stond; tot niets nutte; en het vrije uitzicht belemmerde.

»Het eenige wat gesloopt werd, waren scheidsmuren. De scheidsmuren tusschen Groningen en Friesland; de scheidsmuren tusschen boer en burger; de scheidsmuren tusschen Gereformeerd en Roomsch; de scheidsmuur van het kind dat in en het kind dat buiten de Staatskerk geboren was; óók de scheidsmuur tusschen vrijheid der consciëntie en vrijheid van eeredienst.

»Zulk sloopen is plichtmatig, insteê van misdadig.

»Die schotjes en scheidsmuren zijn een erfstuk, dat niemand aan ons verleden benijdt."

Ei zoo?

Was over die slooping geklaagd?

Staat op ons Program dan: 1°. versnijding van den éénen Staat der Nederlanden in tien autonome gewesten; 2°. herstel van adellijke privilegiën en oligarchisch Nepotisme; 3°. wederoprichting der Staatskerk; 4°. sluiting der Roomsche Kerken en Mennoniete kapellen?

Meent het Handelsblad in ernst, dat we zúlk een reactie in het schild voeren? Oordeelt het te goeder trouw, dat we, om het wegvallen van deze scheidsmuren, 1793 beweenen? Durft het zonder lachen beweren, dat hiermeê le fin mot van ons politiek streven verraden is?

Dat durft het Handelsblad NIET. Daar mist het den moed toe. Het kent »Ongeloof en Revolutie." Het nam nota van »het Calvinisme". Het weet, dat contra-revolutionair te zijn, ons niet als ideaal, maar als feil geldt. Het kan niet zóó tegen beter weten in spreken, of het weet zoo goed als wij, dat de Standaard voor de eenheid van den Staat, tegen privilegiën, voor de Vrije Kerk, tegen elke beperking van conscientie-vrijheid is.

Heel het vertoog is derhalve een fanfare. Een pleidooi voor wat niemand betwist. Een spiegelgevecht tegen een denkbeeldigen vijand. Een schijnbaar afdoend argument, waarmeê niets gezegd is.

Ook onzerzijds is erkend:

dat de stilstand onzer politieke ontwikkeling in de 18de eeuw een onhoudbaren toestand te voorschijn had geroepen;

dat in 1793 veel wegviel wat, krachtens de historische beginselen, reeds voor lang op hervorming wachtte.

Meer nog:

dat de geweldige schok van '89 ons menig kleinood schonk, dat zonder die convulsie der volkeren misschien nog ons deel niet zou zijn;

dat de historie ook sinds 1793 niet heeft stilgestaan:

en eindelijk, dat alle betere ontwikkeling zich moet aansluiten, niet aan het verleden, maar aan het heden, om van daaruit de draad der historie weer naar den eisch van onze historische beginselen voort te spinnen.

Al het misbaar van het Amsterdamsch orgaan, om met door niemand betwiste stellingen de quasi geschonden eer van zijn moeder te redden, kon dus veilig achterwegen zijn gebleven.

Althans het verweerpleidooi tegen onze aanklacht is met deze tirade over schotjes en scheidsmuren niet uit, maar zelfs nog niet begonnen.

Eenige gemeenplaatsen en uitgevuurde zwermers rekenen in een ernstig debat niet meê.

Het geschil ligt eenigszins dieper.

Ter oriënteering zou men voorshands op tweeërlei vergelijking bedacht kunnen zijn. B. v. tusschen de duurzaamheid van het parlementaire leven in Engeland en het fiasco van het parlementaire stelsel in Frankrijk. En anderzijds b. v. tusschen de koppen op den »Schuttersmaaltijd" en de hoofdjes van onze huidige Burgerplichters.

Die tegenstelling is niet te kras.

Engeland is in het oog der »kinderen van '89" diep beklagenswaard.

Men heeft er de majesteit van het revolutiejaar niet begrepen. Den Sansculottes een kogel insteê van een broederkus geboden. Steeds de beginselen van '89 als holle phraeseologie bestreden.

Juist omgekeerd als in Frankrijk.

Zoo ergens, dan is de kunstmatige teelt van burgerdeugd en volksgeluk hier tot in de fijnste puntjes uitgevoerd.

De beginselen van '89 zijn er geëerd, geloofd, bezongen.

Men heeft er alles onder den voet gehaald, om aan het kostelijk zaad dier beginselen vollen wasdom te verzekeren.

Ten overvloede heeft men stroomen menschenbloeds niet te kostelijk geacht om er den wortel dezer plant meê te besproeien.

Bodem, klimaat, botanische kennis, goede wil, trouwe zorg, — alles werkte meê.

Zoo ergens, dan kon uit het kostelijk zaad hier een wonderboom zijn opgeschoten.

En wat is nu, na verloop van ongeveer een eeuw, de uitkomst?

Immers, dat in Engeland vastheid, duurzaamheid, kracht openbaar werd, — en het arme Frankrijk nog steeds in den verhuisboedel zit.

Engeland, dat zich tegenover de beginselen van '89 hermetisch afsloot, heeft gouvernementeele kracht, parlementair prestige, politieken zin en burgerlijke loyauteit.

In Frankrijk daarentegen, dat uit den beker dier beginselen jaar na jaar gedrenkt is, lijkt het Gouvernement op een krassende weerhaan, het Parlement op een teringlijder, die niet sterven kan, de politieke zin op een nuffige mode, en is de loyauteit der burgers door twaalf eedbreuken bij twaalf onder den voet gehaalde constituties tot onkenbaarwordens ontsteld.

Blijkt hieruit niet, dat er in Engeland nog iets overeind staat, dat in Frankrijk gesloopt werd, en voor het volksgeluk nog niet zoo geheel onbelangrijk is te achten?

En tevens, dat nieuw bouwen dusver niet gelukt is, wijl het stevig fundament telkens wegzonk in den moerassigen bodem?

En nu, reikte het tastvermogen van het Handelsblad metterdaad nog niet ver genoeg, om het sloopen van het historisch beenweefsel, waarin de

waarborg voor regeerkracht, politieken zin en burgerdeugd school, in onze aanklacht te gissen?

Ten overvloede voegden we er nog een tweede vergelijking aan toe: Nederland toen en nu, met het oog op den »Schuttersmaaltijd".

Destijds ons Staatsrecht er treurig aan toe. Het land gedeeld. Zeven Staatjes, saâmgesteld uit een paar honderd nog kleinere Staatjes, elk op hun manier Souverein. Niets geordend. Alle grenzen betwist: van Staat en Kerk, van unie en provincie, van provincie en ridderschap, en wat al niet! Kortom het ellendigst, onbeholpenst, dolzinnigst samenstel van instellingen. Om er niets meê uit te voeren en ons reddeloos op strand te zetten!

En thans, o zoo keurig een samenstel van pasklaar en juist ineengezette Staatsmachten. Alles glad en gepolijst. Geen schotje, geen hoekje, geen kantje overgebleven. Een planetarium in het klein. Alles even symmetrisch, op snelle actie aangelegd, en door vlot loopende scharnieren tot één imposante machine verbonden. Een pronkstuk om aan te zien. Vergeleken bij den vroegeren toestand, een keurig platenmagazijn in steê van een uitdragerswinkel.

En toch, destijds kracht, waar nu machteloosheid heerscht; toen een afdoen van Europa's zaken, waar men nu zijn eigen kleeren niet heel weet te houden; in dien ongelukkigen tijd de natie bloeiend, de vloot gevreesd, de burgerzin in eere, waar men thans van malaise in elken kring fluistert en den nationalen trots wel verleert.

Ook bij dát contrast sta de vraag: Moet er dan niet iets zijn weggevallen, dat destijds kracht schonk aan den bouw en sinds gesloopt werd?

Scheidsmuren wegnemen kan uitstekend zijn, maar is er voor het wegnemen van de zuilen, waar het verwulfsel op rust, een ander woord dan misdadig?

(13 Sept. '75).

III.

Hebben de »kinderen van '89" metterdaad oorzaak, om zich op de resultaten van een eeuw arbeids te beroemen?

Van 1789 tot 1875 hebben we deze stichters van het moderne leven thans aan het werk gezien. In 1621 waren nog slechts even vijftig jaren na het Smeekadres der edelen verloopen. Wat nu dunkt u van een vergelijking tusschen hetgeen onze vaderen in die ruim vijftig en onze Revolutionairen in die bijna honderd jaar tot stand brachten op godsdienstig, zedelijk, maatschappelijk, wetenschappelijk en staatkundig terrein?

Maar kan met ernst aan zulk een vergelijking ook maar worden gedacht?

Dit stemt ook het Handelsblad toe: een volk, een natie, een maatschappij, een Staat, een Rijk is een geordend geheel. In dat geheel zijn de enkele deelen of elementen door banden en relatiën verbonden. Die relatiën werken op die elementen; die elementen op die relatiën; en een volk staat hooger of daalde lager, al naar gelang die relatiën, die banden, die instellingen en gewoonten het vermogen bezaten of misten, om kracht en harmonie op elk levensgebied in het volksgeheel te ontwikkelen.

Gebrekkig zal die ontwikkeling steeds zijn, ook al schreed ze rusteloos voorwaarts. De elementen van een volk zijn menschelijke personen, en van het menschenhart is de zonde onafscheidelijk. De zonde nu ontbindt en verstoort en staat diensvolgens in strekking en streven lijnrecht tegenover het doel van maatschappij en Staat, en had zelfs bij het beste volk in zijn beste tijdperken nog steeds macht te over, om de werking der uitnemendste instellingen te verlammen en te bederven.

Slechts van een betrekkelijk beter of slechter kan dus sprake zijn.

Ook indien onze vroegere instellingen en volkszeden hooger stonden, dient men

niettemin voorbereid te zijn op het verschijnsel, dat ze reeds destijds onvolkomen waren, allengs achterlijk bleven, en slechts ten deele het goede verwezenlijkten, waarop ze waren aangelegd.

Maar onder dat voorbehoud zouden we de kinderen van '89 wel eens tot een tentoonstelling van de producten hunner politieke nijverheid willen oproepen!

De banden, waardoor de enkele personen tot een geheel in maatschappij en Staat verbonden zijn, kan men in stoffelijke en geestelijke onderscheiden. S t o f f e l ij k zijn de betrekkingen van bloedverwantschap en huwelijk, van nabuurschap en geldelijke afhankelijkheid. Alle overigen dragen een g e e s t e l ij k karakter; en vooral op deze laatsten vestigen we het oog.

En waarin bestaat dan het vlechtwerk, dat de maatschappij saambindt, of, gelijk we het onlangs noemden, het spierweefsel, waardoor een volk zijn kracht oefent?

Immers uit zijn w e t t e n en i n s t e l l i n g e n, zijn r e c h t s v e r h o u d i n g en v o l k s z e d e n,

Van deze v i e r is de kracht der v o l k s z e d e n het grootst.

Een volk met de keurigste modelwetten, maar slecht van aard, blijft kwijnend en zwak; terwijl omgekeerd een volk met deugdelijke volkszeden, ook al leeft het tijdelijk onder slechte wetten, bloeien en tieren kan.

Zonder steun in de volkszeden blijven de beste i n s t e l l n g e n stichtingen op het papier, die gedijen noch zegenen kunnen; terwijl een volk met scheppende veerkracht, ook bij gemis aan goede instellingen, zich hulploodsen timmert, die vaak uitstekenden dienst doen.

Zoo wet als instelling en rechtsbedeeling zijn hoogstens d e i n s l a g, die dan slechts een degelijk weefsel oplevert, als d e s c h e r i n g (dat zijn de volkszeden) stevig van draad en goed gespannen is, en bovendien beiden bij elkander passen.

Mogen we het beeld van een huis bezigen, dan zouden we zeggen: wet, instelling en rechtsbedeeling zijn slechts de muren en binten, die noodwendig scheefzakken en hun draagkracht verliezen, indien ze in de v o l k s z e d e n geen deugdelijk geheid en welgeankerd f u n d a m e n t vinden.

Ten slotte dient derhalve erkend, dat de eigenlijke banden, die Staat en maatschappij saâmhouden, o n z i c h t b a a r zijn, en even als het fundament van uw woning slechts bij uitgraving, of evenals uw spierweefsel slechts bij oplichting der huid, zichtbaar worden.

Die banden zijn de zedelijke betrekkingen: 1º. van het volk tegenover den Allerhoogste, 2º. van eerbied en gezag en ook van bescherming en verzorging tusschen het mindere en meerdere in dat maatschappelijk geheel, 3º. van eerlijkheid en waarheid in het onderling verkeer, 4º. van trouw en vertrouwen tusschen de personen onderling, 5º. van liefde en aanhankelijkheid tusschen hen die in engeren kring saâmbehooren, 6º. van nationale liefde voor zijn volksverleden en nationale offerwilligheid voor zijn volkstoekomst, 7º. van plichtsbesef en arbeidzaamheid in elks beroep en stand, 8º. van schaamtebesef over en zedelijke afkeuring van wat den mensch door ijdelheid, verdierlijking of misdaad verlaagt en 9º. van een streng en scherp ontwikkeld rechtsbesef, dat zich in elke levensbetrekking, ook van den meerdere jegens zijn mindere, handhaaft.

Door deze factoren wordt een dunk, een besef, een zedelijke kracht in het volksleven gevoed, die a l s o n d e r b o u w v o o r e l k e w e t e n m a a t s c h a p p e l ij k e i n s t e l l i n g onmisbaar is; zoo zelfs dat het oordeel over de deugdelijkheid van een politiek stelsel schier uitsluitend afhangt van de drievoudige vraag: 1º. of het op deze factoren rust; 2º. deze factoren in stand hield; en 3º. deze factoren ontwikkelde.

Raadpleegt men nu de historie der 19e eeuw, dan vindt men, dat in de volksopinie, in het nationale besef, in de sfeer der heerschende begrippen, r e e d s l a n g v ó ó r 1 7 8 9, dus niet als gevolg van zijn uitbarsting, maar als vrucht van de reformatorische beginselen, de scheidsmuur van de Staatskerk, van het valsche provincialisme, enz. gevallen was; dat deze loketten en hokjes dus door 1789 in eigenlijken zin niet gesloopt werden, maar, n a r e e d s v o o r l a n g g e s l o o p t t e z ij n, in het revolutietijdperk slechts voor afbraak onder den hamer kwamen; en dat derhalve d e s l o o p i n g, waarvan we 1789 aanklaag-

den, ziet op den ethischen onderbouw voor wet en instelling in het volksleven; en dat het nieuw-bouwen, waarvan we de mislukking constateerden, op de instellingen doelt, sinds op dien gescheurden onderbouw verrezen.

Rakende een viertal punten wenschen we dezen arbeid van de »kinderen van '89" in een slotartikel ter toetse te brengen. Ze gelden de groote problemen, die aan elk staatkundig stelsel ter oplossing worden aangeboden:

De Staat en de Kerk.
De Staat en de Maatschappij.
De Staat en het Huisgezin.
De Staat en het Individu. (14 Sept. '75).

IV.

Kwaadschiks, goedschiks, men was onder onze oude Republiek tot een Staatsrechtelijke regeling van de betrekking tusschen Staat en Kerk gekomen.

Die regeling was verre van volmaakt.

Veeleer deed ze in meer dan één opzicht aan den eisch van het godsdienstig leven, aan de vrijheid der kerken, en aan de consequentie der gewetensvrijheid te kort.

Gelijk men weet, denken we er niet aan, de toen vigeerende regeling te verdedigen; verlangen we allerminst terugkeer tot het vicieuse in het destijds heerschend stelsel; en zouden we ons tegen reactie in dien geest met kracht verzetten.

Niettemin dient intusschen erkend, dat deze regeling, hoe veelszins gebrekkig en onhoudbaar ook, in zoover vroeden zin verried, dat het godsdienstig leven des volks er geen schade door leed, maar er onder bloeide.

Naar aller getuigenis was onze natie in de 16e en 17e eeuw vergelijkenderwijs een godsdienstig volk, in den goeden, nobelen zin des woords.

De godsdienst bleef onder die instellingen in eere. De invloed der Kerkgenootschappen gaf in menig opzicht stof tot roemen, en in alle standen der maatschappij vond men een kern van degelijke lieden, wier godsvrucht ongeveinsd en wier geloof de kracht huns levens was.

Ook ondanks de scherpe plakkaten was er practisch bijna algeheele gewetensvrijheid. In weerwil van de hinderlijke Staatskerk stond Nederland in heel Europa bekend als het land der godsdienstvrijheid; ten spijt van het exclusivisme, dat telkens door de reten gluurde, was het leven in deze landen op hooger geestelijk terrein verzoenend en verdraagzaam.

Dat dit geen resultaat der instellingen was, stemmen we toe; maar zooveel blijft dan toch onbetwistbaar: dat het destijds vigeerend stelsel een bevredigenden toestand, voor zooveel het godsdienstig leven aangaat, in het leven riep en in stand hield.

Welke zijn nu de resultaten die onze moderne bouwlieden, die de architecten uit de revolutionaire school, die de kinderen van '89 hier hebben tegenover te stellen?

Op de Synode van 1618 smaalt men; maar acht men in waarheid dat de Synode van 1816 de vergelijking met haar voorgangster ook maar van verre kan doorstaan?

1816 zou het reddingsjaar zijn.

Nu eerst zou men de Protestantsche Kerk in den lande tot ongemeenen bloei zien klimmen. Steeds had de nawerking van 1618 dien bloei tegengestaan. Thans één, thans vrij, thans geestelijk verlichter, zou ze opgaan als de zon in het morgenrood.

Met welk resultaat?

Maar immers, dat juist van die ure het verval, het gestadig verval dezer Kerk dagteekent en thans te nauwernood nog een schimme waarneembaar is van wat die Kerk eertijds is geweest. Dat alle kerkelijk leven onder de Protestanten gaandeweg met reuzenschreden achteruitging En dat er op deze algemeene teleurstelling slechts twee uitzonderingen bestaan: 1°. van de Roomsche Kerk, tegen wier machtsuitbreiding de modernen thans het felst protesteeren; en 2°. van de

Afgescheidenen, wier existentie zelfs onze nieuwmodische Staatslieden niet wilden dulden.

Nu is zeer zeker Kerk en godsdienst verre van eensluidend en liet het zich derhalve *in abstracto* denken, dat in weerwil van den achteruitgang der Kerken het godsdienstig leven ware opgebloeid. Maar dat de feiten óok met deze verwachting op droeve wijze contrasteeren, weet ieder.

In een onbewaakt oogenblik is telkens en telkens óók van revolutionaire zijde toegestemd, dat het godsdienstig leven bij onze beschaafde, fatsoenlijke klasse, grootendeels verdween en versmolt; dat het langen tijd zich bij de lagere klasse en onzen boerenstand nog handhaafde, maar in gansche streken ook onder deze standen op onrustbarende wijze afneemt; en eindelijk dat bij het opkomend geslacht een radicaal cynisme, ja, schier een onvatbaarheid om nog te bidden en te gelooven, aan den dag komt, die voor de toekomst het ergste doet vreezen.

En troostte dan nog maar de verdraagzaamheid, vrucht van degelijke gewetensvrijheid, voor zooveel droefs!

Maar ach, wie durft dien droom der verdraagzaamheid nog meêdroomen, als hij rekent met de feiten: 1°. dat de strijd om de macht der Kerkgenootschappen de politiek van de Europeesche Kabinetten beheerscht; 2°. dat de heftigste godsdienstige hartstocht zijn tolk vindt in geheel de revolutionaire pers; en 3°. dat de verstziende Staatslieden hun vrees niet langer verbergen kunnen, dat het aanloopt op *een godsdienstoorlog*.

Wat dunkt u, heeft een stelsel dat het zóó ver bracht, niet een aangeboren privilege om op het voorgeslacht uit de hoogte neér te zien; en mag het een anderen indruk dan dien van weelde maken, als men in meer dan één Staat van Europa het Liberalisme thans reeds in de weêr ziet, om het nu eens op *vlak tegenovergestelde* wijze te beproeven als in 1789?

Waren onze huidendaagsche bouwlieden bij het probleem van *Staat en Maatschappij* misschien gelukkiger?

Ook dit probleem kent men.

In de maatschappij zijn tal van kleinere levenskringen. Elk dezer kringen zoekt de leden die er toe behooren, te beperken in hun rechten en zich ten koste van andere kringen uit te breiden. Dit veroorzaakt een bestendigen krijg van allen tegen allen. Juist in dit rusteloos her- en derwaarts stroomende, ligt het eigenaardig leven der *maatschappij*.

Tegenover die maatschappij nu is het de roeping van *den Staat* om de vastheid van het recht te handhaven; elken levenskring in de maatschappij binnen zijn natuurlijke perken te houden; aan het individu de noodige bescherming tegenover zijn levenskring te verleenen; en aan geheel de bewegelijke maatschappij een vast steunpunt te bieden, dat, van haar gestadige wiegeling onbewogen, de onmisbare tegenpool biedt aan haar leven.

Niets minder dan de quaestie van *vrijheid* en *gezag*, of wil men meer uitgewerkt, niets minder dan de Constitutioneele, de electorale en de sociale quaestiën, zijn dus met dit probleem in kiem gegeven.

De *Staat* moet tegenover de Maatschappij zijn eigen standpunt handhaven, zonder haar rechten te deeren, — ziedaar de *Constitutioneele*; de Staat moet de minderheden tegenover de meerderheden beschermen, — ziedaar de *electorale*; eindelijk de Staat moet den éénen stand tegen overheersching door den anderen vrijwaren, — ziedaar de *sociale* quaestie.

Ook hierbij nu geven we voetstoots toe, dat de Staatrechtelijke toestand onder onze oude republiek verre van bevredigend was. Het ontbrak het Staatsbestuur aan eenheid en vastheid; de vertegenwoordiging der ridderschappen en steden leed schipbreuk op de klippen van nepotisme en oligarchie; de landbouwende stand werd zeer stellig aan het handelsbelang, en evenzoo de bevolking der grensprovinciën aan dat van Holland en Zeeland opgeofferd.

En desniettemin vragen we: Stond blijkens litteratuur en geschiedenis de eerbied voor het gezag, het ontzag voor de overheid niet hoog? Werd er niet in eigenlijken zin geregeerd? Was er niet stuur in het schip? En ook, vonden de minderheden, zij het ook in een exorbitant recht, niet een waarborg tegen onder-

drukking? Ja, mag niet getuigd dat de deelen der maatschappij ineen bleven passen en de verschillende raderen der maatschappij op elkaar bleven loopen, zonder dat over al te grove uitbuiging of al te hinderlijke verstoring klacht viel?

Was er niet kracht uitgaande van den Staat, eerbied voor wederzijdsche rechten in de maatschappij, over en weer tevredenheid onder de concurreerende standen?

En thans?

Kan, zal iemand beweren, dat de toestand van het oogenblik iets anders levert dan een carricatuur van wat de oplossing van zulk een uiterst gewichtig probleem zije moest?

Durft men nog van regeerkracht spreken?

Voelt men ook nog een teugel?

Is in de dooreenwarreling op het slagveld ook nog een zweem van bevelvoering, een leiden der gedachten, een dwingende hand te ontdekken?

Ontdekt men ook nog ergens den vasten rotssteen in het midden der baren, waarop de golfslag van het maatschappelijk leven breekt?

Ja, kent men het woord »gezag" nog in een anderen zin dan dien van hatelijke onderdrukking, een den menschen onteerenden band, een geheel uit te branden besmetting?

En als, gelijk in '66, een ondoordachte greep gedaan wordt, om het prestige van het gezag te herstellen, wat wordt dan, in de verwarring van gezag met rechtsverkorting, anders openbaar dan een volslagen ontsporing der staatkundige gedachte?

Minderheden tegen meerderheden te beschermen, zonder belemmering voor den gang van het groot geheel, was de kreet der gerechtigheid, die de Revolutie van '89 op de lippen nam, en haar repraesentatief stelsel zou ons die schoone regeling brengen.

Men geloofde die belofte.

Geheel het organisme van ons vroeger vertegenwoordigend stelsel werd er voor prijs gegeven.

Twee Kamers; rechtstreeksche verkiezing; census; kiestabel, zouden de tooverwoorden zijn, die ons de gouden eeuw tegemoet voerden.

En wat was wederom de uitkomst?

Wat anders, dan dat geheel het stelsel uitliep op een in handen spelen van de Staatsmacht aan een kleine oligarchie, die in nepotistische neiging vaak aan droever verleden denken deed? Wat anders dan dat er van volksvertegenwoordiging geen sprake meer was en het booze woord: »dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden" over de lippen kwam? Wat anders, dan dat 25 jaren nadat de machine gerepasseerd werd, geheel het raderwerk reeds versleten ligt, en een onuitsprekelijke malaise alle politieke veerkracht verlamt?

Waartoe nog uitgeweid over de sociale quaestie?

Raadpleeg de historie slechts en zeg ons dan, of men niet naar de beruchte woelingen in Indië, Egypte en het oude Rome terug moet om uitingen van een Klassenstreit te vinden, als ons uit de pers der sociaal-democraten thans tegenklinkt.

De Commune is geen maatstaf.

Toegestemd.

Maar dat ook die Commune theoretisch met 1789 saamhing en practisch gevoed is door den hartstocht, die sinds 1789 in het Dorado der Revolutionairen was opgehoopt, is onloochenbaar.

In ons land zijn de beginselen van 1789 nog slechts tot gedeeltelijke toepassing gekomen.

Dienovereenkomstig is ook de verhouding in ons sociale leven nog slechts gedeeltelijk onder hun invloed gewijzigd.

Hieraan danken we, vergeleken bij Frankrijk en Duitschland, een nog tamelijk bevredigenden toestand.

Let wel: het deficit is minder onrustwekkend in Den Haag dan te Parijs en te Berlijn.

Maar deficit blijft de uitkomst der moderne huishouding ook hier.

In niets wordt hiermeê tekort gedaan aan het vele uitnemende, dat in menig ander opzicht tot stand kwam. De vraag liep thans slechts over de politieke vrucht van politieke beginselen, en die vrucht, het bleek, is tegen geen ernstige toetsing bestand. (17 Sept. '75.)

V.

Aan de twee eerste vraagstukken, die elk staatkundig beleid beheerschen: »Staat en Kerk" en »Staat en Maatschappij", beproefden de »Kinderen van '89", gelijk we zagen, hun kracht te vergeefs. Ook afgezien van de deugdelijkheid der theorie, waarnaar zij werkten, was de practische vrucht van hun regiment geen ander, dan achteruitgang van het godsdienstig leven en verzwakking van het gezag.

Dit resultaat, niet over een periode van tien, maar over een tijdperk van bijna honderd jaren genomen, en waargenomen niet bij een enkel volk, maar bij alle natiën van modern Constitutioneelen Staatsvorm, is te verpletterend, om ook maar een contra-pleidooi ter verdediging van zoo onprofijtelijke beginselen toe te laten. Althans indien ook de beide andere problemen: »Staat en huisgezin" en »Staat en individu" bij onpartijdig onderzoek even droeve uitkomst leveren.

En doen ze dit niet?

Let voor den invloed, dien de Staatkundige beginselen op het huisgezin oefenden, op drieërlei: 1°. de verslapping der huiselijke banden, 2°. de lagere beteekenis, die het huiselijk leven verkreeg, en 3°. de vervreemding der opvoeding van het huisgezin.

I. Heel het maatschappelijk gebouw rust op de zedelijke fundamentstukken van: gehoorzaamheid, trouw en toewijding, en elk dezer drie vinden immers in het huiselijk leven hun oorsprong? Gehoorzaamheid dringt van zelf in het hart door de verhouding van het kind tot zijn ouders; trouw wordt onopzettelijk geboren door de wederzijdsche verhouding van man en vrouw; toewijding leerde elk als instinctmatig in den broeder- en zusterkring. Voor het welzijn van Staat en Maatschappij is er derhalve alles aan gelegen, dat het huisgezin gebaseerd zij op gevoelens en begrippen, waardoor deze drie machtige zedelijke factoren in het hart des volks worden gekweekt.

Hieraan nu deden de kinderen van '89 afbreuk door hun voorstelling, dat het huwelijk een bloot contract is, dat kinderen participanten in den gemeenschappelijken boedel, broeders en zusters over en weêr een soort vaste commensalen zijn. »Vrijheid, gelijkheid, broederschap!" riep men, en die »vrijheid" vernietigde het blijvend karakter des huwelijks, de »gelijkheid" het ontzag der kinderen voor hun ouders, de algemeene »broederschap" gaf den doodsteek aan de broederschap in engeren kring.

Dit resultaat valt niet te loochenen, indien men rekent met de volgende sociale verschijnselen, waarover klachte algemeen is: 1°. het opzettelijk niet huwen, uit motieven van zelfzucht, neemt bij de gegoeden op merkbare wijze toe; 2°. het niet-heilig houden van het eens gesloten huwelijk verergert onder alle standen; 3°. de innigheid van de verhouding tusschen man en vrouw heeft, vergeleken bij een eeuw vroeger, merkbaar geleden; 4°. de houding der kinderen tegenover hun ouders wordt al meer een half zelfstandige, op weg naar onafhankelijkheid, en 5°. het familiegevoel, dat eertijds tusschen broeders en zusters, nadat men tot gevestigden staat gekomen was, bleef voortduren, verzwakt gaandeweg.

Hiermeê hangt 2_0. d e l a g e r e b e t e e k e n i s s a â m, d i e h e t h u i s e l ij k l e v e n i n d e s c h a t t i n g v a n h e t o p k o m e n d g e s l a c h t h e e f t.

Vroeger was iemands huis zijn één en al. Het huiselijk leven was h e t leven. Bij den eigen haard vond het overgroote deel der natie zijn wereld. Om dat huis bewogen zich de gedachten, aan den huishaard ontwikkelden zich de karakters. Aan het rijk stoffeeren en uitdosschen van dien huislijken kring spaarde men vindingrijkheid noch goud. Vooral óns land werd voorheen om dien stillen glans van zijn huiselijk leven geprezen. Veilig mag gezegd, dat we zelfs Engeland daarin voor waren!

Durft men nu ontkennen, dat ook hierin eene ommekeer kwam, die den staat van zaken tot onkenbaarwordens toe veranderde?

Ook hier moge de constateering van enkele feiten ons ontslaan van nader betoog. Als zoodanig noemen we: 1°. het allerwegen in grooten getale verrijzen van de kolossaalste, prachtigste en kostbaarste plaatsen van uitspanning, die allen steeds druk bezet zijn: Societeiten, Concertzalen, Comedies, Tivoli's, Vaux-hall's, Café's, Bierhuizen, Slijterijen, Herbergen, Kroegen, enz.; 2°. het gestadig toenemen van den lust om 's zomers buiten af te reizen, waardoor gansche kringen in onze steden slechts voor enkele maanden des jaars in huis zijn; 3°. de altijd wassende vloed van vereenigingen, genootschappen, maatschappijen, clubs, kransjes, gezelschappen, bonden, congressen, en wat dies meer zij, die door hun bestuursvergaderingen en ledenvergaderingen en vergaderingen met dames en invitatievergaderingen en jaarfeesten onze mannelijke bevolking uit den burgerstand de helft der avonden van huis haalt.

Deze uithuizigheid steekt aan.

De vrouw bootst den man na, en de kinderen leeren het altijd uitgaan van vader en moeder.

Zoo w o r d t het huis metterdaad hol en leeg, saai en stroef. Er is geen wereld meer in dat huis. En wat nog als huis betiteld wordt, daalt in aller schatting al meer tot den rang van h ô t e l-g a r n i, waar men althans de meeste dagen slaapt en nog de meeste dagen eet.

3°. D e v e r v r e e m d i n g v a n d e o p v o e d i n g v a n h e t h u i s g e z i n wordt hierdoor van zelf gekweekt.

De opvoeding van dit geslacht, dat nu jong is, bepaalt den levenstoon, die over tien à twintig jaren in onze Hollandsche huisgezinnen heerschen zal.

Aan die opvoeding hangt onze t o e k o m s t.

O n d e r w ij s is van die opvoeding slechts een enkel, zelfs niet het b e l a n g-r ij k s t bestanddeel

Onderwijs is slechts de opvoeding van het oordeel en het geheugen. Tot opvoeding in ruimeren zin behooren ook de vorming van hart en karakter, van conscientie en eergevoel, van zin en wil, van gewoonten en manieren, kortom van den geheelen mensch. Deze opvoeding behoort in het huisgezin te geschieden. Ze komt voor rekening van vader en moeder.

In een opvoeding, dien naam waard, bestond eertijds onze nationale glorie. Onze vrouwen rekenden het zich nog een eere, h u i s m o e d e r s, onze mannen boogden er nog op, de p a t r i a r c h e n in hun gezin te zijn.

Thans ging ook dit teloor.

Teloor blijkens de eenvoudige feiten: 1°. dat het aantal dienstboden, aan wie de zorg voor de kleine kinderen wordt overgelaten, steeds aangroeit; 2°. dat het aantal bewaarscholen vertienvoudigd is; 3°. dat in de gewone schooljaren het kind den ganschen dag, van 's morgens tot 's avonds toe, òf op de schoolbanken zit òf aan zijn schoolwerk bezig is; en 4°. dat steeds meer jongelui en jonge meisjes aan kostscholen en inrichtingen van hooger onderwijs een drie- à viertal jaren doorbrengen.

Zoo slokt kinderkamer, aan dienstbodenzorg, en schoollokaal, aan onderwijzerszorg toevertrouwd, al meer geheel het kinderleven op, en voor h u i s e l ij k e opvoeding blijft lust noch tijd beschikbaar. Hierdoor slinkt het aandeel, dat het huisgezin in de opvoeding heeft, met elk komend decennium en breidt zich telkens het deel der opvoeding uit, dat buiten het huisgezin omgaat.

Gevolg nu van dit verslappen der huiselijke banden, van deze onderschatting van het huiselijke leven, en van deze onthuizing, als we dit woord bezigen mogen, van de opvoeding, — is een gestadige achteruitgang van die zedelijke factoren, aan wier krachtige werking de bloei en de gezondheid der maatschappij hangt.

Is het nu onloochenbaar, dat 's lands wetten en instellingen, 's lands zeden en gewoonten, in de eerste plaats beheerscht worden door de algemeene politieke beginselen, die tijdelijk in pers en publieke opinie den boventoon voeren, wie durft dan beweren, dat het samenvallen in deze eeuw van de heerschappij der Revolutie-beginselen met zoo toenemende uithuizigheid, bloot spel van het toeval zou zijn?

Maurice beweert in zijn Lectures on social morality dat de kern der beginselen van '89 in het individualisme ligt.

Het individualisme nu is vlak het tegenovergestelde van wat het huisgezin bedoelt. (20 Sept. '75).

VI.

Ook op het individu ten slotte was de invloed van het Revolutie-stelsel uiterst nadeelig. »De Staat en het individu" was een probleem, waaraan de »kinderen van '89", zoo mogelijk met nog droever uitkomst, hun kracht beproefden.

Gedeeltelijke vooruitgang was ten dezen opzichte van drieërlei kant onmiskenbaar. Er was toeneming van uiterlijke welvaart, intellectueele kennis en uitwendig fatsoen.

Ons nationaal bezit is sinds 1830 bijna verdubbeld. Er heerscht meer comfort in onze levenskringen. De bronnen van bestaan vloeien ruimer. Onze steden worden uitgebouwd. De arbeidsloonen klommen. De landbouwer maakt voor zijn producten het drievoudige.

Dit voordeel achte men niet gering. Het voorbeeld van Engeland toont, waartoe ruimer beurs een natie bekwaamt. De afhankelijkheid van de dagelijksche nooddruft kan een prikkel zijn, maar doodt in den regel, als ze te ver gaat, de individueele kracht.

Evenwel, dit voordeel is niet ongeëvenaard, en als de kinderen van '89 zoo telkens stoffen op den materieelen vooruitgang der natie, kan het goed zijn, nogmaals het feit te herinneren, dat »Hollands rijkdom" in de eeuwen vóór de Revolutie van '89 uitbrak, zelfs bij onzen welstand vergeleken, fabelachtig was. Een uitlegging van onze steden, als Amsterdam in de 17de eeuw beleefde, stelt al wat wij daarvan zagen, zeer verre in de schaduw.

Er was ten tweede vooruitgang in intellectueele kennis.

Onze lagere bevolking kan iets beter lezen en schrijven; onze kantoorbedienden beginnen meer te weten dan vroeger; in het generaal genomen, zou het geslacht van '30 het tegenover onze jongelui, wat détail-kennis aangaat, afleggen. Slechts houde men hierbij in het oog, dat onze tegenwoordige kooplieden nog dwergen zijn bij het reuzengeslacht, dat onze vaderen kweekte; dat de ontwikkeling van het oordeel, naar luid der officieele rapporten, zeer achterlijk is; en dat de vruchten van ons lager onderwijs, naar het zeggen van de Moensen en Kerdijken, erbarmelijk slecht zijn.

Ten slotte gaven we toe, dat ons geslacht ook in gekuischten smaak, fatsoen en goede manieren vooruitging. Er is iets van het zoutelooze, plompe en ongemanierde in discrediet geraakt. Exerceeren, gymnastiek, bloemencultuur, betere plaatwerken en meer muziek hebben er werkelijk toe bijgedragen, om het boersche en slungelachtige, dat ons aankleefde, wat te polijsten en te fatsoeneeren. Slechts worde ook deze winste niet overschat en houde men in het oog: 1°. dat we in welgemanierdheid ook nu nog zeer achterlijk zijn bij naburige volken; 2°. dat we vernis niet voor den echten glans van het hout mogen aanzien; en 3°. dat zekere mate van schaamteloosheid ons te dikwijls in fatsoenlijke lieden ergert, om den prijs van dit fatsoen zeer hoog te stellen.

En toch, trekt men dit drievoudig voordeel van de balans af, wat boden de »kinderen van '89" voor den enkelen persoon dan anders dan schade? Schade aan karakter, aan vrijheidszin, aan degelijkheid en zedelijke waardij?

Schade aan het karakter. Over »karakterschaarsehte" is de laatste decenniën telkens, nog onlangs door Beets, geklaagd. Die karakter bezitten, zijn te tellen, en die ge saâmtelt, staan in hun karakter nog vaak zoo zwak. De eenvormigheid, waaraan de beginselen van '89 het leven gaven, hield de vorming van deugdelijke karakters tegen. Kloeke mannenwil komt in onze eeuw van commissiën en vergadering niet tot groeikracht. Bij allen is een nadering tot het model-citoyen te bespeuren, maar oorspronkelijkheid, maar zelfstandige vorming, maar iets te willen en voor dat iets alzijdig toegerust te zijn, neemt eer af dan toe.

Even onloochenbaar is de schade aan vrijheidszin. De Catechismus van »de Liberteit" zit er nu bij de mannen onzer eeuw in. Naar den eenvoudigen regel dat vrijheid de tegenpool van gezag en met bandeloosheid eensluidend is, weet elke baardelooze knaap u thans de formule te vinden, die aan de vrijheidszucht uitdrukking leent. Aan woorden geen gebrek. De Liberteit is geschetst, ontleed, beschreven, geloofd, bezongen. Ze bood voor elken levenspsalm onzer eeuw het matgedreunde refrein. Maar komt ge op de zaak en polst ge de liefde voor de vrijheid en de kracht om haar te handhaven in het hart des volks, hoe ge u teleurgesteld vindt! Och, het individu beweegt zich nauwelijks meer. De Staat doet alles; schrijft hem voor, hoe hij zijn huis bouwen, zijn hond muilkorven, zijn kind vaccineeren, zijn zieke koe genezen kan. Voor een zelfstandige daad blijft geen erf, geen terrein meer open. Alles is met wetten en instructiën en verordeningen bebouwd. Naamlooze vennootschappen treden u in steê van den koopman tegen; de directeur van het magazijn eener onpersoonlijke firma doet de kleine winkeliers bij tientallen tegelijk wegvallen; het opeengehoopte, reusachtig uitgegroeide kapitaal onder kleurlooze vlag, met anonieme papieren varend, voert het machteloos geworden individu, tegen wil en dank, naar een logisch onontwijkbare slavenkust. In ernst, het zou te bezien staan, of voor de vrijheid van het vaderlijk erf nog een worsteling als tegen Spanje met ons ontzenuwd geslacht ware te bestaan!

Betwist men ons de schade aan degelijkheid, waarop deze heerschappij der revolutiebeginselen ons te staan kwam? Vergelijk uw oude huizen in de Bocht van de Heerengracht eens met de nieuw-modische huizen, die men licht en dicht thans aan alle hoeken en wegen optrekt. Wat dunkt u van de soliditeit der oude kantoren en onzen »Beursschwindel?" Moeten onze huismoeders niet getuigen dat de onderkleeren en het japonnetje bij velen onzer dienstboden in omgekeerde reden staan van vroeger? Oordeelt ge niet met ons, dat onze eeuw wel wat heel veel »voor het oog" werkt, een vertoon maakt waar geen wezen achter steekt, en het dusgenaamd crediet geëxploiteerd heeft in een zin, die elk wezenlijk crediet ondermijnt?

Schade aan zedelijke waardij is de laatste schuldpost, dien we ten laste van de Revolutiebeginselen hebben uit te trekken.

Beginselen, die den eerbied voor elk gezag, voor al wat hoog en heilig was, aanranden, moesten wel te kort doen aan den eerbied, dien de mensch aan zich zelf schuldig is. Eerbied voor hooger gezag verlaagt niet, maar verheft. Te dienen, zich toe te wijden, 'zich te geven, onteert niet, maar adelt. En het kan niet uitblijven, of een stelsel als dat der Revolutie, dat de zelfgenoegzaamheid van het individu op de spits drijft, moet op zelfverlaging van het individu uitloopen.

Daar is het dan ook toe gekomen.

Onzedelijkheid is ook eertijds een pest der jeugd en een kanker van het huiselijk geluk geweest; maar destijds beleed men althans zijn schuld en bleef zonde zonde noemen. Thans is ook die schaamte weg en juist het wegvallen dier schaamte heeft bij de beide seksen op ongelooflijke wijze de zonde van den wel-

lust in al haar vormen doen voortwoekeren. Regel en uitzondering zijn omgekeerd. Te zondigen wordt al meer het gewone.

Gedronken hebben ook onze vaderen. Vooral onder onze edelen waren drinkers van professie. Op gast- en feestmalen ging de beker ook eertijds te lustig rond. Maar een progres van achteruitgang, als bij de drankzonde in onze eeuw waarneembaar was, is ongehoord. Meer dan verdriedubbeling van wat een gelijk aantal aan alcoholische vochten drinkt!

Waartoe meer? Waartoe nog op de gestadige klacht over ons dienstbaar personeel, op de toenemende baldadigheid der jeugd, op de schrikbarend toenemende zelfmoorden, op de honderdtallen van bankroeten en zooveel meer gewezen? Geheel de indruk, dien men van onze maatschappij ontvangt, is immers, dat ja, zeer enkele individuën aan de algemeene besmetting ontkomen zijn, maar dat verre van de groote massa onheiliger leeft, minder ernstig werd en lakser is op het stuk van beginselen.

De feiten, waarmeê we deze beschouwingen staafden, zijn, stuk voor stuk, niet door ons alleen, maar achtereenvolgens ook door de liberalistische pers zelve als vlekken op het reine gewaad onzer eeuw betreurd. Slechts in het »ondanks de Revolutie" of »uw werk! o kinderen van '89!" lag het verschil tusschen haar en ons.

Hierover twisten we niet.

De onprofijtelijkheid der phraseologie van 1789 is niet langer te verbloemen. De sociale stroom doet den glans van het individualisme van zelf verbleeken en rooft daarmeê aan '89 zijn roem en kroon.

Gewichtiger dunkt ons ten slotte deze opmerking:

De zedelijke kracht, die door de politieke instellingen van een land op het daarin wonend volk worden geoefend, zijn het resultaat van zeer langzame volksopvoeding.

Die volksopvoeding loopt over eeuwen en werd het krachtigst bevorderd in tijdsgewrichten, die het nationale leven het diepst hebben geschokt.

Dusdoende zijn van lieverleê uit het hart des volks tal van draden voortgesponnen, die, in den loop der tijden al hechter door het vlechtwerk der politieke instellingen heengeweven, aan het geheel een kracht en buigzaamheid leenen, die schier alle gebreken vergoeden.

Die draden met roekelooze handen door te snijden, is de misdaad van een oogenblik, maar ze nieuw te spinnen en nogmaals door het koord van nieuwe politieke instellingen te vlechten, kan slechts het werk van eeuwen zijn.

Die misdaad beging men in 1789.

Dat dit langzame nieuw-spinnen noodig was, hebben de kinderen van '89 dusver niet willen inzien.

Vandaar de zwakheid van hun bouw.

Vandaar hun machteloosheid en onvruchtbaarheid.

Te Parijs.

Maar ook in Nederland.

Voeg er bij: Niet minder in onze Oost!

Een inzender in het Haagsche Dagblad merkt op, dat ook de Engelsche geschiedenis een revolutionair tijdperk kent, en noemt deswege onze voorstelling onjuist.

Daartoe mistte hij het recht.

Immers, hij kon weten, dat er onzerzijds geen sprake was van een vergissing, maar dat onze uitspraak het gevolg was van een geheel afwijkende beschouwing, die van anti-revolutionaire zijde steeds over de Engelsche Revolutie gegeven is.

Die beschouwing te wraken, staat ieder vrij. Niet den onkundige in den waan te brengen, als hadden we ons aan een historische onjuistheid schuldig gemaakt.
Das Edmund Burke de geschiedenis van zijn land kende, zal ook deze inzender wel toegeven.
Welnu, Burke staat ten deze geheel aan onze zij.

Uit het Liberalistisch hoofdkwartier te Rotterdam wordt thans reeds zonder omwegen erkend: 1°. dat de vraag of de kerkelijke wetten, als thans in Duitschland gelden, ook voor Nederland onvermijdelijk konden zijn, slechts afhangt van omstandigheden; 2°. dat scheiding van Kerk en Staat aanwezig kan zijn, ook al bestaan er alsoortige bemoeïingen van den Staat met kerkelijke aangelegenheden, b. v. rijksbudget voor de kerken, theologische faculteit enz.; en 3°. dat een politiek beginsel slechts zoolang en slechts in zooverre regel van handelen mag zijn, als het Staatsbelang geen afwijking van dien regel vordert.
Tusschen dit stelsel en dat van Opzoomer ligt geen uur gaans.
De apotheose van den Staat is dan nu ook door de N. Rott. Cour. openlijk beleden. (21 Sept. '75)

---

2. „Calvinistisch".

Onze richting is de Anti-revolutionaire. Tegen de Revolutie gekant. Niet tegen elke omwenteling, die, als noodzakelijk gevolg van voorafgaand misbruik, soms niet te mijden is, maar tegen de onderstbovenkeering van de beginselen die tot op 1789 het leven van Staat en Kerk, van Maatschappij en Huisgezin beheerschten. Niet tegen emancipatie van tyrannie en depotisme, maar tegen de theorie die het schepsel emancipeert van den Schepper
Toch is de vraag niet te onpas: Is hiermeê het karakter onzer richting scherd genoeg belijnd? Weet wie ons als tegenstsnders van het Revolutiebeginsel kent, daarmeê reeds wie we zijn?
Natuurlijk niet.
Te weten waar ge tegen zijt, moet, zal de kennis volledig zijn, worden aangevuld met de wetenschap van datgeen waar ge voor zijt.
Anti-revolutionair is elk Staatsrecht, dat niet uit de Revolutie-beginselen is afgeleid. Tot op zekere hoogte ook het Staatsrecht der Turken, op de positieve beginselen van den Koran gegrond.
Uit dien hoofde voegde onze richting aan de negatieve uitdrukking Anti-revolutionair, steeds het positieve signalement van Christelijk-historisch toe.
Hierdoor wordt uitgedrukt, dat we wenschen voort te bouwen op de beginselen, die tot op 1789 in het Christelijk Europa, onder den invloed van het Evangelie, het leven van Staat en Maatschappij hadden beheerscht. Zoo men wil, de positieve tegenstelling van de Christelijk-Europeesche beginselen tegen de Paganistisch-Aziatische en Turksch-Mahomedaansche.
Doch ook hierbij kan men niet staan blijven.
De Christelijk-Europeesche maatschappij was in de 16e eeuw, door een geweldige crisis, tot een uiterst gewichtige ontwikkeling geraakt. Een deel, vooral het noordelijk deel van Europa, had een hooger standpunt ingenomen, dan men dusver, onder Rome's hegemonie, kende. De Reformatie gaf daartoe den stoot.
Van dat oogenblik af was het lot der twee helften, waarin Europa gedeeld werd, zeer onderscheiden.
De Protestantsche landen namen snel toe in macht, welvaart en moreelen invloed; terwijl de natiën, die de Reformatie verwierpen, hoewel het sterkst in landbezit en zielental, gestadig achteruitgingen, onder toenemend verlies van politieken invloed. De geschiedenis der laatste drie eeuwen is, in haar kort begrip, op deze scherp geteekende stelling de onwraakbare commentaar.
Er diende derhalve te blijken, uit welke dier beide phasen wij de beginselen

der Christelijk-Europeesche maatschappij in ons program overboekten. Bedoelden, we die beginselen op den l a g e r e n trap van ontwikkeling, waarop de 16e eeuw ze vond, dan wel op dien h o o g e r e n trap, waartoe de Europeesche crisis der 16e eeuw ze opvoerde?

Daarom spraken we van G e r e f o r m e e r d, van C a l v i n i s t i s c h Staatsrecht. Ook de Roomschen zijn, als men wil, anti-revolutionair. De naam »Anti-revolutionair" is zelfs uit Roomsch-Catholieke kringen herkomstig. Evenzoo zijn de Roomsche Staatslieden van »Christelijk-historische" richting. Ter aanduiding van wat bij dezen gemeenschappelijken titel ons als eigen karaktertrek onderscheidt verklaarden we derhalve, tegen het Revolutiebeginsel die staatsrechtelijke beginselen te plaatsen, waartoe de Christelijk-Europeesche maatschappij, op den gang harer historische ontwikkeling, sinds de Reformatie der 16e eeuw gekomen was.

Daarop heeft men ons gevat.

Het onzinnigste is ten onzen laste rondgevent; het ongeloofelijkste geloofd.

Gezegd is, dat wij het Nederland der 19e eeuw zochten terug te leiden naar den Staatsvorm der 16e.

Gezegd is, dat niemand door ons als geestverwant kon erkend of aanbevolen worden, dan wiens handteekening onder de vijf artikelen van Dordt stond.

Gezegd is, dat ons streven herstel der Gereformeerde Staatskerk, uitsluiting van niet-Gereformeerden uit ambt en eer bedoelde.

Gezegd is, dat we ten dezen opzichte zelfs tegen het beginsel van onzen Leider in verzet kwamen, wiens »n o u s s o m m e s i s s u s d e C a l v i n" 1) door ons in kerkelijk-dogmatische enghartigheid werd opgevat.

Stel u het denkbeeld voor, dat de onkunde zich dientengevolge van ons streven vormde. De Roomschen deden als duchtten ze vernieuwing der Placcaten. De Conservatieven approviandeerden zich voor een tweede Loevenstein. De Liberalistische côterie sloeg alarm op den enkelen naam van Calvijn.

Voor vlugheid van bevatting getuigde die paniek allerminst. Men deed als stond n i e t in onze kolommen gedrukt, wat we w e l schreven, en dichtte ons toe, wat we rusteloos bestreden. Zoo deed de een, wijl hem de moeite des lezens verdroot; de ander wijl achterdocht had post gevat.

Ons standpunt is anders tamelijk doorzichtig.

Calvyn heeft ó ó k een kerk gesticht. Ongetwijfeld. Maar dit is van zijn veelomvattende werkzaamheid nog slechts e e n d e e l.

Op den wortel van zijn beginsel schoten d r i e loten op: een k e r k i n r i c h t i n g, eene m a a t s c h a p p e l ij k e l e v e n s o r d e en een s t a a t s r e c h t.

Calvyn gaf aan de natiën, die zijn beginsel in zich opnamen, nog iets anders dan een kerk, hij gaf ze een impuls, een stoot voor hun maatschappelijk en staatkundig leven, waaruit een eigen schakeering van het nationale leven en een eigenaardig staatsrecht sproot.

Dát staatsrecht heeft zich gestadig o n t w i k k e l d en is thans nóg de zenuw van E n g e l a n d s en A m e r i k a's macht.

Dát staatsrecht kan men in practijk brengen, onverschillig tot wat Kerk men behoort, zelfs al behoort men tot geen Kerk, wijl volstrekte eerbiediging van gewetensvrijheid en bevrijding der staatsmacht van kerkelijke suprematie in dat staatsrecht juist den dubbelen hoeksteen vormt.

Wie thans voor dit staatsrecht ijvert, bedoelt geen p a r t ij p o l i t i e k, maar zúlk een staatsbeleid, dat voor a l l e partijen aannemelijk, met a l l e r behoeften rekenend, aan a l l e n gelijke kansen waarborgt. Geen privilegie voor den P r a e d e s t i n a t i a a n; geen privilegie voor den H e r v o r m d e; geen privilege voor den B e l ij d e r v a n d e n C h r i s t u s; zelfs niet voor den g o d s d i e n s t i g e in algemeenen zin; maar, juist ter finale afsnijding van alle privilegiën, rustelooze bestoking van het ongehoord priviligie, dat thans aan het o n g e l o o f tegenover e l k g e l o o v i g e wordt gegund.

Dit schijnt dusver niet begrepen.

Bij de politieke crisis, die ons vaderland doorworstelt, scheen vernieuwd protest tegen de ongerijmdheid, waartoe men ons in staat acht, niet overbodig.

1) »W e z ij n g e e s t e l ij k e z o n e n v a n C a l v ij n."

Of ons thans recht zal geschieden? Nu reeds? Oók van Conservatieve, oók van Roomsche zijde?

Het mag betwijfeld.

Toch zal de waarheid doordringen.

Men zal eens in Nederland toestemmen, dat het Calvinistisch Staatsrecht, verre van Clericalisme of kerkelijke enghartigheid te voeden, juist de aangewezen macht is, die de kerkelijke partijschap voor goed van het Staatstooneel bant. (25 Juli '74.)

---

3. Calvinist of Revolutionair?

Nog zoolang niet geleden verscheen ten onzent van Antirevolutinaire zijde een opstel, dat het vaderschap van onze Constitutioneele vrijheden aan de Fransche Revolutie betwistte en opeischte voor Calvijn.

Betoogd werd in dit opstel:

dat de Constitutioneele vrijheden in de Roomsche landen nog steeds kwijnen en slechts bloeien in Protestantsche;

dat onder de Protestantsche landen vooral de Calvinistische aan de Constitutioneele vrijheden ter bakermat strekten;

dat de Fransche Revolutie slechts invoerde, wat reeds bestond, maar het afscheidend van den wortel des geloofs, waardoor de natuur der »vrijheid" bedorven werd;

en dat het Calvinisme de roeping heeft, zich in de richting van gelijk recht voor allen en onkrenkbare handhaving van gewetensvrijheid steeds krachtiger te ontwikkelen.

Van liberale zijde heeft men destijds deze stellingen fel, scherp, soms bitter bestreden.

Er was geen woord van aan. De schrijver kwam uit de nachtschuit. Een schoone vrijheid, die van uw Calvinisme! Leve Frankrijks Revolutie, zij, de alleen ongeevenaarde, de weêrgalooze, de moeder van onze vrijheid en ons recht!

Zoo moest men spreken.

Door anders te spreken, zou men gedwongen zijn tot de erkentenis, dat de Liberaal ongelijk, de Antirevolutionair gelijk heeft.

Niet zoolang daarna verschijnt, niet in Nederland, maar in België, niet van een Antirevolutinair, maar van een Liberaal, een vlugschrift onder den titel: »Het Protestantisme en het Katholicisme in hun betrekking tot de vrijheid en den voorspoed der volken."

Ook dit vlugschrift betoogt:

dat niet in Roomsche, maar in Protestantsche landen onze constitutioneele vrijheden ontloken;

dat niet aan de Fransche Revolutie, maar aan de Reformatie de heerschappij dezer vrijheden is dank te weten;

en eindelijk, dat de handhaving dezer vrijheden niet afhangt van een dweepen met de beginselen van 1789, maar van de weêropbloeiïng des geloofs.

En zie — thans heeten diezelfde stellingen, die gisteren nog te onnoozel waren om repliek te ontvangen, op eens gulden waarheid; nu haast zich al wat liberaal heet om de juistheid dezer stellingen te beamen, en verledigt zelfs de N. Rott. Cour zich om in haar feuilleton het Belgisch opstel bij haar lezers in te leiden.

De Belg, die dit opstel schreef, heet Emile de Laveleye.

De Antirevolutionair, die het met een kernachtige voorrede bij Kemink en Zoon voor ons Nederlandsch publiek verkrijgbaar stelde, is De Savornin Lohman.

Uit zijn vertaling ontleenen we bewijs voor de juistheid van ons referaat.

Men vergelijke daartoe vooral de volgende uitspraken:

»De natiën van het vasteland hebben aan Engeland en aan Amerika begin-

selen en instellingen ontleend, die, uit het Protestantisme geboren, goede uitkomsten geven, onder zijnen invloed. Maar men begint in te zien op het vasteland waartoe zij leiden, wanneer zij worden bestreden of gebruikt door eene ultramontaansche geestelijkheid. Zij loopen uit op verwarring en storing der orde, wanneer de menigte het geloof verliest, zooals in Spanje en in Frankrijk, en op eene heerschappij van het Episcopaat, wanneer zij het geloof behoudt, zooals in België.

»De nauwlettende en onpartijdige overweging der feiten van den tegenwoordigen tijd schijnt dus te voeren tot het treurige besluit, dat de catholieke volken de vrijheden, uit het Protestantisme geboren, niet zullen kunnen behouden."

»Voor de geduchte maatschappelijke vraagstukken, die de werklieden en de werkgevers onderling verdeeld houden, brengt het Christendom eene oplossing aan, want, door de broederschap en de zelfverloochening die het predikt, leidt het tot den regel der rechtvaardigheid. Tusschen meesters en arbeiders, beide in waarheid christen, kan geenerlei moeilijkheid ontstaan, want de billijkheid zal de verdeeling der opbrengsten regelen. Wij gevoelen maar al te zeer de ontzettende leemte, voortgekomen uit de verzwakking der gevoelens van godsdienst, vrucht der gedwongen worsteling tegen den eenigen vorm van eeredienst dien wij kenden."

»De geregelde vrijheid is niet denkbaar zonder goede zeden. De leeraars van den godsdienst nu zijn de eenigen, die tot het volk spreken van zedelijkheid en plicht. In het oog der menigte van aanzien beroofd, wie zal hen vervangen in deze onmisbare bediening? Zeker niet de vrijdenkers. Guizot heeft het op bewonderenswaardige wijze gezegd: het christendom is eene groote school, waar men eerbied leert."

»Al de volken van den nieuweren tijd trachten het vertegenwoordigende en constitutionneele stelsel in te voeren. Dit stelsel, in Engeland ontstaan, op den bodem der oude Germaansche instellingen, door het Protestantisme vruchtbaar gemaakt, schijnt niet op duurzame wijze in catholieke landen te kunnen worden overgebracht; omdat in werkelijkheid het hoofd van den staat, koning of president, geen waarachtig constitutioneel souverein wezen kan: als hij nauwgezet godsdienstig is, en biecht als een gehoorzaam boetvaardige, wordt hij beheerscht door zijn biechtvader, die aan den Paus gehoorzaamt."

»Indien Frankrijk diegenen zijner kinderen, die zich tot het Protestantisme bekeerd hadden, niet had vermoord en verbannen, zoude het de kiemen van vrijheid en van self-government, welke in zijne gewestelijke Staten waren blijven bestaan, hebben kunnen ontwikkelen. Dit is eene waarheid, volkomen bewezen in een werk van den heer Gustaaf Garrison, dat reeds eenige jaren oud is 1).

»De onderzoekingen en de gebeurtenissen van den dag leveren ieder jaar nieuwe bewijzen voor deze waarheid. In de Statenvergaderingen van Rochelle en van Grenoble, in de Algemeene Staten, te Orleans bijeengekomen, betoont zich de geest der wijsheid en die van parlementaire kracht niet minder machtig als in het Engelsche Parlement, en men voert er de duidelijke en vaste taal van Calvijn, zoo wel geschikt om er de groote belangen der godsdienst en der staatkunde in te behandelen."

»Wij zijn gewoon aan de Fransche Revolutie de eer te geven der vermaarde beginselen van '89. Dit is eene grove historische dwaling. In Frankrijk heeft men over dit onderwerp welsprekende redevoeringen gehouden; maar men heeft nimmer de vrijheden, zelfs niet de heiligste, die van het geweten, geëerbiedigd 2). De Puriteinen en de Kwakers hebben ze afgekondigd en

1) Zie Revue des Deux Mondes, 15 Februari 1848.

2) Over dit onderwerp moet men lezen een zeer leerrijk artikel van Prevost-Paradol in de

aangewend sedert tweehonderd jaren in Amerika, en daar was het, alsmede in Engeland, dat Europa het denkbeeld er van ontving, tegen het einde der 18e eeuw."

»De Fransche schrijvers hebben bijna allen de Renaissance opgevijzeld ten koste der Hervorming, omdat zij, ruimer in hare opvattingen, der menschheid eene meer volkomen bevrijding aanbracht. De feiten staven hun meening niet. De landen die de Hervorming omhelsd hebben, zijn onloochenbaar diegenen vooruitgekomen, welke zich aan de Renaissance gehouden hebben. 't Is omdat de Hervorming eene zedelijke kracht in zich bevatte, die de Renaissance miste. De zedelijke kracht nu is, met de wetenschap, de bron van den voorspoed der volken. De Renaissance was een terugkeer tot de Oudheid, de Hervorming een terugkeer tot het Evangelie. Daar het Evangelie hooger staat dan de overlevering der Oudheid, moest het beter vruchten schenken."

Genoeg en te over reeds.

Dat de schrijver dezer woorden een Liberaal, een Belg, een soort Moderne is, tast men terstond.

Toch was hij ook geschiedvorscher, en als zoodanig heeft hij der waarheid hulde gedaan.

Dit wettigt tevens de vertaling van dit opstel door een Anti-revolutionair, niet tot waarmerk voor elke uitdrukking, maar als aanvaarding van een hulde, aan het historisch recht onzer beginselen gebracht.

Hoe ellendig steekt bij De Laveleye's historischen zin de kleingeestige houding van onze Liberalistische côterie af! (18 Aug. '75).

---

4. „Clericaal!"

Wat is in het spel: onkunde.... of erger nog.... opzet tegen beter weten, bij dat schermen met den leelijken naam van Clericaal, waarop we onze dagbladpers dagelijks betrappen.

»Clericaal" noemt men thans, ja wat niet al. »Clericaal" heet ieder die weigert de goden dezer eeuw te aanbidden. »Clericaal" wordt ge gedoemd, zoo ge nog aan uw Bijbel en volkshistorie durft vasthouden. Ge zijt een onverbeterlijk »Clericaal," zoo ge den godsdienst element in de opvoeding van uw volk keurt. Uw »Clericalisme" is ongeneeslijk, zoo ge niet dweept met den mislukten bouw der Revolutie. Waag het nog, op staatkundig gebied van den hoogen God en zijn ordonnantiën te spreken, durf nog Gereformeerd te zijn, en wee u arme! het »Clericaal" en nogmaals »Clericaal" is de infamie, waarmede men u aan den schandpaal der publieke opinie zal brandmerken!

Nu kent men het lachwekkend effect, dat een eenvoudig burgerman maakt, die Fransche woorden gebruikt, zonder ze te verstaan.

Maar is, bid ik u, het effect minder vermakelijk, als ge onze liberale dagbladpers dag aan dag zulk een historisch woord ziet nederschrijven, als alles u zegt, dat men speelt met wat men niet kent?

En toch, zoo is het hier.

»Verba valent usu" 1) zegt een oud Latijnsch spreekwoord; en professor

---

Revue des Deux Mondes (1858), waarin hij aantoont dat noch de wet, noch de overheden, in Frankrijk de vrijheid der kerkgenootschappen hebben ingevoerd. Zij bestaat er nog niet. (Noot v. d. Schrijver.)

Indien dan de Fransche Revolutie in gebreke is gebleven, de waarachtige vrijheid in Frankrijk te vestigen, eene vrijheid die in de Protestantsche landen bestaat, zijn dan ook hare beginselen, hoogstwaarschijnlijk, niet zeer verschillend van die, welke door de staatslieden beleden werden, in wie de schrijver de voorloopers der mannen van '89 ziet? Zij verschillen als volkssouvereiniteit en vrijheid. (Bijgevoegd door den Vert.)

1) Elk woord heeft zijn vaste beteekenis door het gebruik.

Cobet heeft het zijn academische toehoorders ingeprent om het nooit te vergeten, dat elk woord »c e r t a m s e d e m o c c u p a t.” 1) Ja, hij kon dat haspelen der willekeur met goed geboren woorden zoo duchtig geeselen en striemen, dat de lust om er u aan te bezondigen, u voor altijd verging.

Was nu het woord »Clericaal” door onze huidendaagsche journalisten uitgevonden, dan stond het hun natuurlijk, zonder verkrachting van hun linguïstisch geweten, volkomen vrij, er den zin aan te hechten, die hun beliefde.

Tot hun ongerief is dit echter niet zoo. Het woord »Clericaal” is reeds een grijsaard. Het telt reeds eeuwen levens. Meer dan menig ander woord heeft het een geschiedenis achter zich. Aan een »lustig stoeien” met dit woord mag dus door geen man van ernst worden gedacht.

Te minder, daar de geschiedenis ten opzichte van het woord »Clericaal” een verre van onzeker geluid geeft; de geboorte-acte van dit woord niet nog eerst in den doolhof der Etymologische mysteries is op te zoeken; en beter, vollediger zelfs dan van verre het grooter aantal woorden, van dien geliefden term »Clericaal” herkomst en signatuur bekend zijn.

De Roomsche kerk splitst, gelijk men weet, haar kerk in twee deelen: den C l e r u s (geestelijkheid) en de L e e k e n; met dien verstande, dat in de Kerk de leek niets, de C l e r u s alles te beslissen heeft, en metterdaad de C l e r u s om zijn geestelijk karakter voor een hooger individuensoort geldt, dan de gewone menschheid.

Van dat woord C l e r u s nu is vanzelf het woord C l e r i c a a l afgeleid, ter aanduiding van hen, die aan n i e t-g e e s t e l ij k e n het recht tot meêspreken op het terrein der hoogste waarheid ontzeggen, den eisch stellend, dat men in de uitspraak der g e e s t e l ij k e n, d. i. van den C l e r u s berusten zal.

Dát nu wilden onze vaderen n i e t, en gordden dies zich aan tot een strijd op leven en dood juist t e g e n dit geestdoodend, het Christendom misvormend, den mensch vernederend »clericalisme.”

Die strijd gelukte. . . en wat deden ze nu?

Ze stichtten als protest t e g e n dit clericalisme, in hun qualiteit van a n t i-clericalen, juist om aan der clericalen tyrannie te ontkomen, de G e r e f o r m e e r d e kerk.

Levenswet voor die Gereformeerde kerk werd: u i t d r ij v i n g van den laatsten korrel die van den C l e r i c a l e n zuurdeesem nog overig mocht zijn gebleven.

Grondlijn voor die kerk werd: de lijnrechte tegenstelling te vormen t e g e n het Clericalisme,

P r e s b y t e r i a a l werd daarom het tooverwoord van haar kerkinrichting. In den raad der kerke meest v i e r stemmen voor den leek tegen é é n voor den Clerus.

Ja, als ware dit haar nog niet genoeg, moest de naam van C l e r u s geheel worden uitgeroeid. Van geen »geestelijken” wilde ze hooren, ze kende slechts »dienaren”, en wel wetend dat in de hiërarchie de macht van den Clerus school, schreef ze als eerste artikel in haar beste kerkorden, dat de leek in het kerkbestuur volkomen gelijk zou staan met den Dienaar des Woords en elk denkbeeld van hiërarchie voor altijd was uit te sluiten.

Ze k ó n niet anders. Gebouwd op den grondslag der »u i t v e r k i e z i n g,” was ze in het pit zelf en de kern van haar wezen van huis uit welbewust en volbloed a n t i c l e r i c a a l.

Metterdaad gaat men dus niet te ver, zoo men de Gereformeerde kerk in haar historische verschijning als h e t s t e r k s t d e n k b a a r, l e v e n d p r o t e s t t e g e n h e t C l e r i c a l i s m e i n a l z ij n l e v e n s u i t i n g e n omschrijft.

En wat doet nu onze dagbladpers?

Zie, als bestond er geen geschiedenis, als gold geen eisch van wetenschap meer, als kon men straffeloos wit z w a r t en voor t e g e n noemen, rangschikken onze dagbladschrijvers leukweg dag aan dag de mannen van Gereformeerde type. . . . . o n d e r de C l e r i c a l e n!!

---

1) Dat elk woord zijn vaste beteekenis had.

Werpt men ons tegen, dat toch het Clericalisme ook in de Nederlandsche Hervormde kerk nog bestaat, ons antwoord is gereed: We betreuren dit met u; maar niet wij, uw geestverwanten hebben dit Clericalisme weêr op den troon gezet, en al onze strijd is juist, om naar Gereformeerden trant dit euvel uit te bannen. Let slechts op de Commissie, thans weêr door de Synode benoemd! Echt Clericaal: slechts drie leeken in een Commissie van negen leden.

Onze dagbladpers zal dus te kiezen hebben. Ze zal, of haar wetenschappelijke terminologie moeten verbeteren, of de rol hebben te spelen van den »burgerman met zijn Fransche woorden".

Als het haar om nauwgezetheid van wetenschappelijk geweten te doen is, zal ze tot het eerste besluiten. Zoo ze voor alles een leelijk woord ter beschikking wil hebben, om den tegenstander te brandmerken, zal ze aan het laatste de voorkeur geven.

Er is slechts één verklaring, die we van dit haast potsierlijk woordgebruik bij onze dagbladpers weten te geven.

Haar redacties zijn telken dage verdiept in de lectuur van Belgische, Fransche en Duitsche bladen, en lezen tot vermoeiens toe van de éenige in die landen bekende tegenstellling tusschen Clericalen en Radicalen. Natuurlijk, want te Berlijn, Brussel en Parijs is er slechts één strijd: tusschen Rome en de Revolutie.

Nu laat het zich begrijpen, dat onze dagbladschrijvers, in de historie der Kerk niet altijd even ervaren, en op linguïstisch gebied niet altijd even puristisch, vrij gedachtenloos en schier comisch, ons, Gereformeerden, de felle ANTICLERICALEN die we zijn, gemakshalve onder de categorie der CLERICALEN hebben thuis gebracht.

Dat we echter in naam der wetenschap, van historie en linguïstiek beide, tegen zoo ergerlijk misbruik protest aanteekenen, is een recht, dat ons niemand betwisten kan en een plicht, dien we aan onzen Gereformeerden adelbrief zijn verschuldigd. (22 Aug. '73).

---

5. Van wanneer dagteekent onze nationaliteit?

Niet van de Reformatie, antwoordt de Tijd, die slechts een voorbijgaande phase onzer geschiedenis is, maar van Willebrord en Bonifacius, toen het gansche Nederland zich baadde in den glans der éene, algemeene, ondeelbare Moederkerk.

Even natuurlijk als dit antwoord is in den mond van de Tijd, die zich geen ander dan een Roomsch-Katholiek Nederland denken kan, even natuurlijk is het dat wij, mannen van de Christelijk-historische richting, in dat antwoord ons onmogelijk kunnen vinden. En dat om meer dan éene reden.

In de eerste plaats ziet de Tijd in zijn antwoord voorbij, dat een nationaliteit veranderen kan. Toch is dit in den loop der eeuwen reeds dikwerf geschied en geschiedt het door allerlei oorzaken nog.

Eén blik op de geschiedenis van Europa is genoeg om de uitspraak te staven, dat het Frankrijk van tegenwoordig lang niet meer is het Frankrijk van Lodewijk XIV; dat Engeland onder Willem III een ander Engeland was dan dat vóór hem en dat, in het algemeen gesproken, ingrijpende gebeurtenissen, als bijvoorbeeld de kruistochten en andere, de nationaliteit van sommige volken ontegenzeggelijk geheel hebben gewijzigd. Of dunkt u, dat het parlement, thans te Rome zetelend, terug moet naar de nationaliteit der Scipio's en Gracchen?

Als zoodanig een gebeurtenis beschouwen wij ook de Reformatie.

Niet een voorbijgaand feit was zij, voor een wijle slechts den volksgeest door zijn machtigen invloed beheerschend, maar een wereldgebeurtenis, die den ganschen volksgeest op zijn grondslag omkeerde en een nieuwen bodem hem aanbood om in te wortelen Niet een onverwacht opkomend samenstel van nieuwe leeringen op godsdienstig gebied, een der vele dogmatische verschijnselen in den loop der

eeuwen in het lichaam der Moederkerk zich voordoend, maar een nieuw beginsel, leven en bezieling stortende in de dorrende aderen der volken en met een gansche reeks van nieuwe krachten en vermogens die volken bezwangerend en vervormend.

Zoo werkte de Reformatie bovenal in ons land. Het doorgisten van haar beginsel maakte, onder Gods bestuur, van Nederland, dat niet meer dan een Spaansch wingewest was, een onafhankelijken, zelfstandigen Staat. Een Staat, wiens onderdanen in merg en been gereformeerd, dat is in dit verband, het Romanisme vijandig waren, en al wiens instellingen op dezen geheel nieuwen leest waren geschoeid. Zou het nu niet de geschiedenis in het aangezicht slaan zijn, te beweren, dat de nationaliteit van dat nieuwe Nederland niet een andere was, dan die van het oude Spaansche?

Die Gereformeerde nationaliteit van ons land — wat de Tijd in de tweede plaats over het hoofd schijnt te zien — vatten we echter niet zóó op, alsof het Roomsche element, dat later, vooral na de vereeniging met Brabant en Limburg, in ons volksleven werd opgenomen, niet meê zou mogen tellen of niet in aanmerking moeten komen.

Ver van ons de bewering, dat eenig element, langs historischen weg zich een plaats in den volksgeest veroverd hebbende, geen recht zou hebben van bestaan, of dat zulk een recht bij het vaststellen onzer staatsinstellingen buiten rekening zou mogen blijven.

Maar wat we niet willen en niet mogen toestaan, is, dat men het gereformeerd element wegcijfere of verkleine, als ware het niet het hoofd-, maar slechts een zeer ondergeschikt bestanddeel van den Nederlandschen volksgeest, en als ware die geest niet uit de Reformatie, maar uit Rome voortgekomen, uit Rome, dat juist eerst bij zijn eigen verscheiden een zelfstandige nationaliteit in ons land zag verrijzen. Dit is onrecht en onwaarheid aan de geschiedenis gepleegd, en kan alleen uit gebrek aan zaakkennis of geschiedkundig parti pris ontstaan. Het bloed, dat na de Reformatie tweehonderd jaar lang met zoo krachtigen polsslag door de aderen onzer vaderen golfde, en dat zelfs de revolutie niet geheel van zijn kleur en kracht kon berooven, had geen verwantschap met Rome, maar vloeide enkel en alleen uit de levenwekkende bron der Hervorming.

»Maar dan slaat ge een gansch tijdvak onzer geschiedenis over, herneemt de Tijd, en doet met het Nederland van Willebrord en Bonifacius eenvoudig alsof het niet bestond."

Op dit verwijt antwoorden we, dat de Tijd zelf nog geheel iets anders overslaat dan dat, en wel het geheele tijdvak der Reformatie, de roemrijkste en schitterendste bladzij in onze gansche geschiedenis.

Toen was Nederland, klein in omvang en bevolkingscijfer als het zijn mocht, zonder eenige tegenspraak van het overige Europa, een wijle de grootste en machtigste Staat, in zedelijken zoowel als stoffelijken zin, die in gansch Europa was te vinden. Als de korenschoof van den eerst miskenden en mishandelden broeder, stond het daar onder de aanzienlijkste rijken van den tijd, en de schoven der andere broeders kwamen en bogen er zich eerbiedig voor neêr.

Maar geen triomf van Rome was het, die in die grootheid en dat machtsvertoon op onzen bodem werd gevierd. De Hervorming had Nederland aan de spitse der beschaving gebracht, zij en niet Bonifacius en Willebrord hadden het de zege bereid over het machtige Spanje.

Vraagt men dus naar de nationaliteit van ons volk, dan is het redelijk en billijk, dat volk in den hoogsten bloeitijd zijner geschiedkundige ontwikkeling te nemen, en niet in een tijdvak, waarin zijn beste en edelste krachten nog werkeloos sluimerden in zijn schoot.

Dwaasheid zou het zijn, te willen beweren, dat het tegenwoordig Nederland nog geheel hetzelfde is als van onze Gereformeerde vaderen. Nieuwe elementen zijn in onzen volksgeest opgenomen, en hebben daarin een onmiskenbaar recht van bestaan erlangd, dat wij hun allerminst willen ontzeggen.

Wil men daarom de vraag stellen: Waar ligt thans onze nationaliteit, wat is er over van de oude oorspronkelijke, en welke nieuwe nationaliteit moet zich uit de vermenging van die oude met de later ingekomen bestanddeelen vormen? —

dan gelooven we nog geen beter antwoord te kunnen geven, dan we in het eerste nummer van dezen Jaargang reeds gaven en ons daarom veroorloven hier te herhalen.

Er zijn, zoo ongeveer schreven we toen, drie richtingen in ons land, die, om den voorrang dingend, elk haar eigen nationaliteit bij de natie aannemelijk willen maken.

De Christelijk-gereformeerde, die tot aan de Reformatie wil teruggaan, en in haar het aansluitingspunt vinden voor den volksgeest, van waaruit hij in het door de Reformatie geteekende spoor zich verder moge bewegen.

De Roomsch-Katholieke, die tot vóór de Hervorming teruggaan en, zich aansluitende bij het Nederland der middeneeuwen, het gansche tijdvak der Hervorming overspringen wil, als onwettig in de geschiedenis van ons volksbestaan ingeschoven.

En eindelijk de liberale, die van de eerste Fransche revolutie als haar geboorteuur dagteekent, en in de beginselen van '89 de lijnen aangegeven ziet, waarlangs onze volksgeest zich, volgens haar, heeft te bewegen.

Het feitelijk bestaan dier elementen heeft een toestand in het leven geroepen, dien we aanvaarden gelijk hij is.

Met al die richtingen moet gerekend, maar geen harer mag zich het monopolie aanmatigen, wanneer er sprake is van de nieuwe nationaliteit, die zich sedert de revolutie in ons land tracht te vormen.

Men geve, gelijk we in Januari schreven, èn aan het Christelijk-nationale èn aan het Katholieke èn aan het Liberale deel onzes volks een gelijk terrein en volle vrijheid om zich te ontwikkelen, dan zal de wortel der bitterheid zijn uitgedrukt, de politieke dampkring gezuiverd worden, en een strijd van zedelijke krachten in de plaats treden van het factie-gekibbel, dat ons rusteloos plaagt en kwelt, zonder ons de oplossing van het vraagstuk nader te brengen.

Gelijk recht voor allen is in de verwarring van ons Staatsleven de eisch, waarin alle richtingen elkaar ontmoeten kunnen.

(De Heraut, 28 Juli '71).

---

6. Het in het tweede nummer van „de Standaard" voorkomend artikel (zonder titel) luidde als volgt:

Om veel dat op den dag van gisteren ons droef stemde, mag het goede niet voorbijgezien, dat ons die volksdag bracht.

Er heerschte zonder opwinding een gezonde, natuurlijke geestdrift, die vooral in de groote middenpunten van ons volksleven zich in ongekunstelden jubel lucht gaf. Er lag iets grootsch, iets verheffends, iets aandoenlijks in zoo indrukwekkend schouwspel, op het publiek terrein schier allerwegen in ons vaderland geboden.

De uiting van den volksgeest sprak van hope voor het Vaderland. Bij het wegstervend nationaal gevoel, nu zich reeds kringen vormden, waarin men met vaderlandsliefde den spot drijft, werd die geestdrift een volksprotest tegen het inter-nationaal beginsel, dat zijn wereldburgerschap stichten wil door vernietiging van élke nationaliteit. Bij de bezorgdheid, beurtelings door Frankrijks en door Duitschlands houding gewekt, toonde de volksstem, dat, desgevorderd, de gehechtheid aan den geboortegrond nog een wil zou kunnen worden, om een eigen natie te blijven. En hoeveel men van die geestdrift ook terecht op rekening stelle van den aanstekelijken invloed, door kleur en lichtglans steeds geoefend, of erger nog, van het geestrijk vocht, dat ook gisteren zoo milddadig vloeide, toch bleek uit menig opschrift, toch verried menig vrijgekozen zinbeeld, dat ook de hoogere wijding in die vaderlandsliefde niet ten eenenmale ontbrak.

Meer nog. Ook voor den aard van de nationaliteit, die ons volk wil, gaf de dag, die achter ons ligt, een niet genoeg te waardeeren getuigenis. Reeds een halve eeuw woelde men, om de nationaliteit onzer vaderen uit het tijdperk onzer volksgrootheid in een nieuwerwetsche, naar revolutionairen trant, te versmelten. De grondwet moest daartoe het louterend vuur ontsteken. Maar nu, vier

een feest der grondwet; en zie of het er ook van verre slechts bij haalt, waar, gelijk nu, de stem der historie heeft gesproken. Let er op, hoe ondubbelzinnig ons volk den Geuzennaam weer onverbloemd uit de volkshistorie in zijn banieren schreef, en daarmeê de kern van zijn nationale leven nog in die glorieuse nationaliteit van vóór '95 heeft erkend. Doorblader de liedekens, die voor dit volksfeest gezongen werden, en oordeel, of de keus, die het volk er uit deed, u geen onbetwistbaren maatstaf oplevert voor wat zijn volksgeweten eischt. Hoor het bij onze uitgevers, met welke producten uit onze April-litteratuur ze de beste markt maakten, en de cijfers zullen het onwraakbaar getuigenis zijn van den geest, waarin het zijn landshistorie verhaald wil hebben. Men bedriege zich niet. Ons volk laat niet zoo straffeloos als men waant, zijn stroombed verleggen. Het weet nog uitnemend goed, dat niet met 1848, veel min met 1793, maar met 1572 de eeuw onzer glorie, de heldentijd onzer geschiedenis, de ontplooiïng onzer nationale kracht begon. Zelfs de jubel van het bevrijdingsfeest in '63 werd overtroffen. Hoe ook onderdrukt, toch leefde het besef weer op, dat de Geuzenkapers op Brielle's reê nog andere redding brachten dan de visscherspink op Scheveningen's strand.

Vooral het eigenlijke v o l k, dat meer dan de hoogere klasse van vermenging met vreemden bloede vrij bleef, en minder dan de gegoede standen vreemde begrippen indronk, bleek nog stug en onverzettelijk vast te houden aan die door oudheid geheiligde volkstraditiën, waarin het vaderlandsch hart troost zoekt bij de zelfverlaging, die het zijns ondanks overkomt. En wist de Koning het nog niet, gisteren weer kon het hem blijken, dat een vorst uit het aloud Oranjehuis, die te leven wist voor ons volk, in het hart althans van dat volk leven blijft.

Het droeve bedekken we daarom niet.

Dat de poging gewaagd werd, om de daden onzes Gods van voor drie eeuwen te ontwijden door voorgewende vermaagschapping met de roekelooze onderstbovenkeering der Fransche revolutie, is een misdrijf, waarvan de verantwoordelijkheid op hen rust, die op zoo beleedigende wijs met de landshistorie dorsten spelen.

Dat men de gedachtenis van Brielle's inneming poogde te vereenzelvigen met de kleurlooze verlossing in 1813, was een offer, dat ten koste der waarheid aan de valsch begrepen volkseenheid gebracht werd.

Dat men om hoogere wijding van ons feest niet dan ter elfder ure dacht, en slechts met halfgesmoorde stem in kleiner kring van dank en verootmoediging repte, het is een verdubbeling van onze volksschuld jegens den God, die Nederland schiep en groot maakte.

Dat, eindelijk, de leiding van ons eeuwgetijde in handen overging, die door goeden wil de breuke van hun hart met ons glorievol verleden niet bedekken konden, aan wie anders zal het tot schuld worden aangerekend, dan aan de mannen onzer eigen richting, die zich schuil hielden, toen handelen plicht ware geweest.

Dubbel bemoedigend mag het dan wel heeten, dat ook bij zooveel verzuim, in weerwil van zooveel schuld, het karakter van ons volksfeest zich nog zoo gunstig teekende. Men zie het niet voorbij. De dag van één April dwong tot nadere kennisneming van onze v o l k s h i s t o r i e, dan in het raam van onze neutrale v o l k s s c h o o l past. En dat is winst! Want de geschiedenis kent geen artikel 23. Ze eerbiedigt het gevoelen van andersdenkenden slechts op voorwaarde, d a t m e n o v e r h a a r NIET ANDERS d e n k e d a n z e w a s! (3 April '72).

---

7. Klein bij den weg!

I.

»En gij dan .... ge zijt nog armer dan wij!" Ziedaar het min lieflijk refrein, ons door de Conservatieve dagbladpers dezer dagen tot moê wordens voorgezongen!

We hadden haar voorgerekend, dat de Conservatieven, om in hun stand te blijven, slechts vijf leden in de Kamer konden houden, en door hooger op te willen, schulden maakten bij de Katholieken.

Gebelgd over deze ontsluiering van haar machteloosheid, zoekt ze zich te wreken, gelijk het in zulke verlegenheid niet ongewoon is, door het verwijt, waarmeê ze niet gediend is, naar onszelf terug te slingeren, en ons voor nog armer, nog onbemiddelder uit te maken dan de firma der Conservatieven.

Men kan het in telkens wisselende bewoordingen, in altijd nieuwe spraakwendingen, schier in elk hunner organen lezen: daarover was men nog het meest verontwaardigd, dat die antirevolutionairen hen zoo op de vingers tikten. Wat verbeelden ze zich wel! Zelfs niet één lid in de Kamer gebracht! Zoo'n club, niet eens een partij! Een onbeduidend firmaatje, onder twee obscure namen gedreven en dat niet eens op de beurs kwam! En dat durft ons, eerwaardige firma, kantoor van goeden huize, met 36 schepen in de vaart, zoo maar rauwlings om crediet en goeden naam brengen. Wie geeft u toch recht van meêspreken, gij, microscopisch staatsgroepje! Waarop hebt gij dan te roemen! Niet één Staatsman, niet één Kamerlid, niet één Minister, maar één klein dagblaadje dat bij ons Dagblad in geen vergelijking komt! Wat wilt ge dan toch, ge zijt nog armer dan wij!

. . . .

Denk u in Amstels veste twee kantoren, in alles vlak elkanders tegendeel.

Van wijdluftigen naam en hooge connecties het een, nog pas opkomend en meer van kleine relatie het ander.

Op het breedst en deftigst deel van Keizers- of Heerengracht openen de bureelen der eerste firma haar wijde poorten; de keldertrap af duikt ge naar het kantoortje der tweede... op een Oudezijds-Achterburgwal!

In breede paperassenrollen kruit men dagelijks de uitgaande stukken van het eerste weg; een eenvoudige looper bezorgt het bundelke papieren der laatste.

Voor de eerste teekenen drie directeuren; voor de laatste doet de chef den arbeid alleen

De eerste heeft zijn mannen deftig in het Beurscomité, in de Kamer van Koophandel, en dwingt telkens de markt, terwijl de man van de Oudezijds-Achterburgwal voor die hooge waardigheden eenvoudig meestemt.

De omzet . . . bij millioenen op het éene, slechts bij duizenden op het andere kantoor.

De bediendentros van procurators, boekhouders, correspondenten, klerken, loopers — ginds een weemlend heir, hier met een paar aankomende jongelui alles afgeloopen.

Kortom, als ge eens contrasten woudt nemen, die nu volmaakt niets met elkaar gemeen hadden en compleet in alles de zonderlingste tegenstelling vormden, dat ge dan zoudt moeten wijzen op die twee kantoren!

Of neen, toch één trek van gelijkheid is er, haast beleedigend om het te zeggen, maar die, om volledig te zijn, niet verzwegen mag worden . . . het kapitaal is bij beide firma's vrij wel even groot!

De kleine man beschikt maar over zeven mille . . . de groote zaak wordt gedreven met een eigen bezit van nog geen acht!

Hoe men dit zoo weet? Omdat de groote firma wel eens bij den kleinen man geleend heeft Er waren connecties aangeknoopt, waarin men zich onvoorzichtiglijk waagde, en die, waren ze niet nog tijdig afgebroken, het firmaatje van de Oudezijds-Achterburgwal in de groote zaak hadden opgeslokt!

Dit geeft een ietwat gespannen verhouding.

De groote firma wil aan den kleinen man zijn cliënten aftroggelen. Niet, omdat ze het noodig heeft, maar om haar ongenade te doen voelen.

In dien pijnlijken nood blijft den kleinen man, wil hij zijn principalen behouden, geen ander redmiddel over, dan hun te zeggen wat hij van de groote firma weet. Met wat nietig kapitaal ze werkt. Hoe ze geheel in de macht is van een zich schuilhoudend geldschieter. Hoe ze, om zich op te houden, de toevlucht moet nemen tot uiterst gewaagde speculaties. Ja, hoe nu reeds de dag is aan te wijzen, waarop de vreemde geldschieter geheel de firma zal doen buitelen en met meer dan een paniek haar cliënten te laat zal doen berouwen, dat ze maar voortgleden op den wisselstroom zonder een oog in het zeil.

Heel begrijpelijk, dat men, hierover weinig gesticht, den kleinen man te lijf

wil Wat beeldt hij zich wel in! Die pasbeginner, die beunhaas, die niets.... en dat tegen onze firma! Niets op de beurs te beteekenen! Nooit er aan gedacht om een leening te plaatsen! Ons kapitaal klein, zegt ge! Wat vermeet ge u toch, ge zijt nog armer dan wij!

Toegegeven! Ruim zeven kan minder zijn dan nog geen acht. Ik heb maar kleine kracht, uiterst beperkt is mijn vermogen, niet groot mijn omzet, luttel, zoo ge wilt, mijn winste; gevalt het u, spaar mij dan niet, noem mij dan vrij uit arm, dat allen het hooren, mits ge toegeeft, dat mijn armoede eerlijk is.

Mijn omzet is naar mijn kapitaal. Naar hooge dingen tracht ik niet.

Ik blijf in mijn stand en werk niet boven mijn krachten.

Met weinig drijf ik mijn zaak, maar dat weinige is mijn eigendom.

Mij benauwt geen geldschieter!

Ziehier mijn boeken...... vergelijk 1830, 1858, 1866, 1869, 1871.... ik ga vooruit.

Wat dunkt u van deze twee!

Waar bracht ge liever uw commissiën? Langs de marmeren wenteltrap op de Keizersgracht,... of het keldertrapje af op de Oudezijds?

Strekte armoede ooit tot schande, mits men er voor uit kwam?

Mag ik niet handelen, al breng ik geen eigen schepen in de vaart?

Klein zijn is geen oneere, mits men ook klein bij den weg blijve!

We zouden zeggen — honderd tegen één, dat op de Beurs elk rechtschapen koopmanshart het voor dien kleinen man opnam.

Zou het op de Beurs van ons staatkundig leven zoo heel anders zijn?

Daarover morgen, dan geven we de toepassing. (23 Juni '72.)

II.

Men maakt er ons een verwijt van, dat we geen macht in de Tweede Kamer zijn, en nochtans meêspreken.

Die machteloosheid op staatkundig gebied is van onzentwege nooit verbloemd. Eerst op ónze aanwijzing viel ze meest den tegenstander in het oog. Tegenover den vijand ridderlijk uitgesproken, is ze voor het vriendenoor nooit verheeld.

In die erkenning onzer geringheid lag de aanduiding van een ernstig gevaar. Nog eer aan de stoute ontwikkeling van het Modernisme gedacht werd, toen nog vrij algemeen de naam van den Christus in den stralenkrans van het heilige voor het oog onzer goede burgers blonk, en men zelfs de mogelijkheid van ontkerstening onzer natie nog met ongeloovigen glimlach betwistte, — is telkens op die beperktheid onzer strijdkrachten, op die smalheid onzer gelederen gewezen, om wakker te schudden uit valsche rust. De geloovigen in den lande moesten tot het inzicht komen, dat ze alleen stonden. Het »Nederland" dat nog den Christus naar de Schriften beleed, moest de hoop laten varen, die de steun der halfbelijders soms scheen te wekken. Met hun God en hun druk aan zichzelf overgelaten, moesten ze wakkerheid op alle liniën tot wachtwoord nemen, en door inzicht van onze »kleine kracht" tot verhoogde krachtsinspanning en verscherping van geloofsijver worden gedrongen.

Men behoefde daarom niet af te stooten, niet koel de sympathie te miskennen van een nog niet geheel aangesloten geestverwant, niet roekeloos, uit zucht naar eenvormige leiding, den broeder af te snijden, wiens karakter en persoonlijkheid zich in het gareel van de krijgstucht niet wel schikte. Ruimte van opvatting kon ook bij onverzettelijk vasthouden aan beleden beginselen open blijven. Maar dat beginsel moest dan ook onschendbaar zijn. Op het stuk van dat beginsel onverbiddelijke gestrengheid als plicht begrepen worden. Waarom? Omdat dit beginsel in den diepsten wortel niet anders was, dan: den smaad van het kruis te dragen tegenover een deels spottende, deels van deftigheid dommelende wereld!

Bij de keus, om òf van dat beginsel iets te laten glippen, en door toegeeflijk-

heid in aantal te winnen, òf dat beginsel ongeschonden te bewaren, op gevaar af, dat nog menig halve broeder terugdeinze, — mag bij een keer van zaken, als thans ons overkwam, niet worden geaarzeld.

Der Christelijk-historische richting zou ten onzent overkomen zijn wat we al duidelijker bij de anti-revolutionairen in Pruisen bespeuren: ze zou ongemerkt in de wateren van het conservatisme zijn overgevloeid, en haar vrees voor zelfbeperking met zelfvernietiging hebben bekocht.

Terugtrekken, om op eigen terrein naar eigen levenstrant krachtsherstel te zoeken, werd daarom den Christen in Nederland, niet door de legerorder van zijn leader, maar door den eisch des Geestes in het eigen hart geboden. Wiens streven niet dien hoogeren oorsprong kent, is geen medestrijder voor onze heilige Banier.

Wij erkenden onze geringheid.

Zelf deden we die door het stellen van e i g e n candidaturen uitkomen. Van toen af wist men te Gouda, te Leiden, en waar niet al, welke macht onder het Kiezerspersoneel op onze zijde was.

We maakten van die geringheid onzer kracht geen geheim, ook niet met het oog op de T w e e d e K a m e r.

E i g e n candidaturen moesten ten slotte doen afzien van niet door e i g e n kracht veroverde zetels. En men weet, bij onze tegenwoordige kieswet ontbreekt ons die kracht. Er is niet één kiesdistrict, waar de Anti-revolutionairen zoo opéén wonen, dat ze den uitslag beheerschen Waren ze gelijk de Katholieken in een enkele provincie opgehoopt, dan was de afvaardiging van minstens een vijftal eigen leden hun even wiskunstig verzekerd, als den Katholieken de zetels van Den Bosch en Eindhoven. Nu we verspreid wonen door alle gouwen en gewesten, zijn, na de versnijding van het district Arnhem, alle toegangen ons versperd.

Bij elke nieuwe verkiezing is ons program zelfs nog zóó verscherpt, dat elke stemming een zuiveringsproces geleek, een vuurproef, waarbij menigéén bezweek.

De helpende hand, ons links en rechts met voorkomende vriendelijkheid geboden, sloegen we vastberaden af.

We stelden er onze eer in, te toonen, wat de belijdenis van ons algemeen heilig en christelijk geloof, zelfs in onze dagen nog, ten spijt van onze numerieke minderheid vermag.

Daarom waarschuwden we ook tegen de verlokking der ministerieele portefeuilles.

Het lag voor de hand, dat men in elk kabinet van Conservatieven tint gaarne ook de anti-revolutionairen vertegenwoordigd zag. 1853, 1857, 1866 leveren het bewijs, dat deze drang werkelijk bestond.

De verleidende gedachte »nog eens minister te worden!" kan dus licht in het hart onzer beste geestverwanten sluipen. En toch, minister te zijn in een staatkundig milieu, als waarin Nederland geraakte, is alleen denkbaar door, lovend en biedend, voor het christelijk beginsel een speelruimte af te s m e e k e n, die het niet vragen, maar koninklijk n e m e n moet.

Ziedaar dan onze gedragslijn.

Bij het kiezerspersoneel, geen pronken met stemmen die de onze niet zijn.

Bij de stembus. door eigen candidaturen de verleiding zelfs afsnijden, die tot bedekking onzer armoe leiden kan.

In de Staten-Generaal zelf beperking door de scherpte van ons beginsel tot op het been te laten gaan.

Aan de groene tafel voor de mannen onzer richting geen plaats!

En bij die viervoudige proeve van zelfbedwang zoeken we onze kracht door de onvervalschte wateren van ons heilig Evangelium bij de natie achter de kiezers, in den zin van census en historie beide.

Mogen we dan vragen: Wat heeft men in deze gedragslijn af te keuren?

Wat man van eer mag daaraan het recht ontleenen om te smalen op onze kleine kracht? Is met deze beginselen niet juist de weg betreden, die door de stipste opvolging van het strengst gebod der zedelijkheid wordt geëischt?

Hebben vooral de Conservatieven recht, ons die kleinheid onzer kracht als verwijt voor te leggen?

Zijn zij sterker dan wij?

Waar meent ge? In de Kamer? O ja! Zes en dertig leden.

Maar achter de Kiezers? Daar kent men ze niet.

Of onder het Kiezerspersoneel? Daar hebben ze kracht, maar vergeleken bij de onze, zoo lood om oud ijzer. Aan eigen kracht overgelaten, zijn we bij de stembus vrijwel even sterk.

In sommige districten zijn *zij*, in andere *wij* sterker.

Denk aan 1871.

	Conservatieven.	Antirevolut.
Groningen	120.	198.
Appingadam	22.	279.
Leeuwarden	179.	229.
Zutfen	215.	245.
Dokkum	155.	336.
Amersfoort	760.	418.
Middelburg	407.	367.

Bovendien, let er op, in Middelburg en Amersfoort kwamen als Conservatieve candidaten mannen in stemming, wier namen van onze Christelijke traditiën niet te scheiden zijn. Met het pur sang Conservatisme brak men nergens door.

Nauwkeurige raming leidt tot de uitkomst, dat van de 59,000 gespecifieerde stemmen ruim 26,000 door de liberalen, ruim 17,000 door de Katholieken, en door Conservatieven en Anti-revolutionairen elk ruim 7000 stemmen zijn uitgebracht.

Nu komt het ons voor, dat een zoo kleine partij, als beide, wij en de Conservatieven, vormen, ten leste aan krachtsoverspanning bezwijken moet, door de rol te willen spelen van een groote Staatspartij, die over den invloed van het halve land beschikt.

En omgekeerd, dat zulk een partij als de onze, door zich eenvoudig terug te trekken en geen stem meer invloed te nemen, dan ze door eigen kracht kan uitbrengen, het onrecht tastbaar doet worden en zelve de kracht verdubbelt in de heilige Legertent onzes Heeren, »*die ook het recht der verdrukten gadeslaat.*" (24 Juni '72.)

TWEEDE HOOFDSTUK.

HET GEZAG.

Noch in den volkswil, noch in de wet, maar alleen in God vindt zij de bron van het Souvereine gezag, en verwerpt mitsdien eenerzijds het beginsel van volkssouvereiniteit; terwijl zij anderzijds de souvereiniteit van Oranje eert, als onder de leiding Gods in onze geschiedenis geworteld; door de mannen van 1813 in den Nederlandschen staat tot ontwikkeling gebracht; en door de grondwet als zoodanig bevestigd.

I.

SOUVEREINITEIT.

§ 17. Souverein in absoluten zin is alleen zúlk een gezag, waar geen gezag boven is; dat steeds beveelt en nooit gehoorzaamt; noch beperking toelaat, noch mededinging gedoogt; en één is voor al wat ademt.

Souverein in volstrekten zin ben ik alleen over datgeen, waarmeê ik doen kan wat ik wil, en omdat ik als mensch nooit of nimmer, tegenover niets en in geen enkel geval, zulk een onbepaalde almacht bezit, kan er bij mij, als mensch, ook nimmer van een oorspronkelijke Souvereiniteit sprake wezen.

Omdat ik naar hartelust op het stuk papier, dat voor mij ligt, teekenen of schrijven kan wat ik wil, ben ik toch tegenover dat stuk papier nog geen Souverein. Want dat papier is òf hard òf zacht, òf vezelig òf glad, het heeft een bepaalde dikte en lengte, en wat dies meer zij, en aan al die eigenschappen ben ik gebonden; ze beperken mijn macht en dwingen mij, dat ik er mij naar schik. Om Souverein in degelijken zin te zijn, zou ik in dit geval dus èn dat papier, èn die schrijfpen, èn die inkt zelf hebben moeten maken, en ze telkens voor elk gegeven geval weêr moeten maken, om ze elk oogenblik juist te doen beantwoorden aan mijn doel en elken hinder voor het doorzetten van mijn wil te verwijderen. Maar ook al stelt ge dat mogelijk, dan nog zou mijn Souvereine macht tegenover dat stuk papier niet absoluut zijn, wijl ik bij het maken er van mij gebonden zou vinden aan de gemeenlijk daarvoor ge-

bruikte grondstoffen en in zwang zijnde instrumenten, en ik dus niet zelden, gelijk dit den besten fabriekant overkomt, mijn poging om nóg een verbetering aan te brengen of nóg een fout te doen verdwijnen, zou zien afstuiten op de grenzen van wat mogelijk is. Ook die grondstoffen en die instrumenten zou ik derhalve geheel in mijn macht en bedwang moeten hebben. En neem nu eens aan, dat ook dat ondenkbare zich denken liet, en dat voor de pen en voor de inkt dezelfde vrijmacht van scheppende bewerking te mijnen dienste stond, dan zou ik, om absoluut Souverein alleen nog maar voor het machinale schrijven te wezen, bovendien nog naar eigen wensch en lust de wetten moeten kunnen vaststellen en wijzigen, die het kleven van den inkt aan de penstift en het uitvloeien van het vocht op het papier beheerschen.

§ 18. Dit nu, van dit speciale geval op het algemeen overgebracht, toont derhalve, dat voor een absolute Souvereiniteit over eenig voorwerp vereischt worden: 1. dat ik dit voorwerp geheel in mijn bezit hebbe, 2. dat ik het zelf gemaakt hebbe naar eigen goedvinden, 3. dat het in het leven roepen van de grondstoffen, waaruit het gemaakt is, aan mijn vrijmacht hange, en 4. dat het aan mij sta, de wetten te bepalen, die zijn werking beheerschen en zijn verhouding tot andere voorwerpen regelen zullen.

Wijl nu nooit of nimmer eenig mensch, van wat talent of naam of macht ook, over zulk een mogendheid beschikt heeft of beschikken kan, volgt hieruit, dat nooit een eenig vorst naar recht en in der waarheid absoluut souverein over zijn volk, nooit een eenig vader naar recht en in der waarheid absoluut souverein over zijn gezin, nooit een eenig veehoeder naar recht en in der waarheid absoluut souverein over zijn ooilam of zijn rund heeft kunnen zijn. En dat alzoo de vorsten, die zich desniettemin zulk een recht hebben aangematigd, dit niet dan *tegen* recht, door *misbruik* van geweld, en met verwoesting van de geestelijke bewerktuiging van hun volkeren hebben gedaan. Dat de vaders, die desniettemin zulk exorbitant recht over vrouw en kroost en dienstpersoneel hebben uitgeoefend, dit nooit hebben kunnen doen, dan ten spijt van recht en billijkheid, en ten koste van de fijnere bewerktuiging van de edeler deelen van het familieleven. En dat zelfs evenzoo de woestaard, die zich aan zijn eigen rund of lam vergreep, daardoor een hoogere rechtsordening geschonden heeft, en, om den souverein over zijn dier te kunnen spelen, zich zelf tot den rang der ellendelingen heeft verlaagd.

Souvereiniteit over landen en volken onderstelt souvereine macht over de gezinnen en dus over *de personen* die deze volken uitmaken, en

kan derhalve alleen berusten bij zúlk een, die deze volken, deze gezinnen, deze personen in het aanzijn riep. In het aanzijn riep naar zijn vrijmachtig welbehagen, zonder aan iets gebonden te zijn dan aan wetten en ordeningen, die hij zelf vooraf, naar den eisch van zijn eigen wezen, bepaald had. Bepaald had voor hun vleesch en bloed, maar ook voor hun hart en hoofd, voor hun smaak en gevoel, voor hun zedelijke en godsdienstige ontwikkeling. Zóó dat èn het bezit van hun geheele persoon zijns was, èn hun schepping uit hem èn uit hem de stoffe voor hun zinlijk zoowel als geestelijk wezen, èn van hem evenzeer de wetten, die den oorsprong, het bestaan en de ontwikkeling van geheel de menschelijke persoonlijkheid beheerschen.

Bij wien nu anders, zoo bidden we u, kan hiervan sprake zijn, dan b ijden hoogen, den heiligen, den almachtigen God?

Voorts wordt souvereine macht uitgeoefend in het huis van uw buurman links en in het huis van uw buurman rechts, en beider eenheid wordt gevonden in den burgemeester van uw dorp. Maar naast dat dorp ligt een ander dorp, en voor de vereeniging van het in die beide uitgeoefend souverein gezag, verwijst men u dus van zelf naar het gewestelijk bestuur. Maar ook uw gewest is door àndere gewesten omringd en voor de eenheid ook van dezen moet er dus bijgevoegd, dat het naar al die gewesten vloeit van éénen Rijkstroon, gelijk het uit de hoofdsteden dier gewesten afvliet naar de gemeentehuizen. Maar zie, nu kunt ge dan ook op aarde niet verder; nu stuit ge; nu loopt ge vast. Immers, naast en om úw land liggen ook andere landen, waar souverein gezag uitgeoefend wordt, even als in het uwe; doch als ge nu op aarde naar het vereenigingspunt ook van die laatste lijnen zoekt, ziet ge u hopeloos teleurgesteld. En zoo moet ge wel hooger op naar een macht, waaraan gelijkelijk al deze landen onderworpen zijn! En nu, aan wien anders zou die alle volken beheerschende macht toekomen, dan aan den Heere, onzen God?

Voeg er nog dit bij.

Wat op dit oogenblik in de verschillende landen en volken bestaat, is zoo geworden en gekomen door wat er vroeger is geschied. Het geslacht dat tegenwoordig leeft, miste elke vrije beschikking en was, goedschiks kwaadschiks, wel gedwongen, om de landserfenis te aanvaarden in voege als een vroeger geslacht die ten deele verrijkt, ten deele bedorven had. En ook dat vroeger geslacht ging daarbij niet naar louter wilkeur te werk, maar vond zich op zijn beurt in zijn vrijheid van beweging belemmerd door wat een nog vroeger geslacht had gedaan. En zoo, al doorgaande en al opklimmende, leest men aan

de hand der historie van een gestadige, nooit rustende wijziging, die het politiek souverein gezag, in elk land en bij alle volken, ondergaan heeft en waarvoor slechts al die geslachten saâm verantwoordelijk staan.

Zoek ik nu ook hier weêr naar den oorsprong van het souverein gezag, dan moet ik ook hier natuurlijk een macht vinden, die al deze geslachten saâm kon beheerschen; een macht die heel de historie van ons volk en van andere natiën in haar hand had; een macht i. é. w. niet voor een énkele eeuw, maar van álle eeuwen; en ook hier vragen we weêr: in wien anders zou zulk een macht rusten kunnen dan in God?

Kort saâmgevat: het souverein gezag in politieken zin, dat op aarde onder de volken wordt uitgeoefend, moet in juiste harmonie saâmwerken met de wetten die het menschelijk leven beheerschen; met de wetten die lucht en land en stroom en het leven van het dier regelen in hun machtsontwikkeling; met de wetten die de historie van óns volk en van andere natiën geleid hebben; en eerst wanneer geheel dit samenstel van wetten, — daaronder begrepen, die voor ons denkend (de logica) willend (de zedelijkheid), gevoelend (de aesthetica) en eeuwig (de godsdienst) leven, — in juist en behoorlijk verband op elkaâr werken, loopt geheel het rad des levens majestueuselijk om den spil der Souvereiniteit.

§ 19. Uit dien hoofde belijden wij dan ook van heeler harte, wat de Apostel van Jezus elk Christen op de lippen leî; t. w. dat alle macht die er is, van God kwam, of, om de woorden van het program te gebruiken, dat »de bron van het Souvereine gezag niet in wet of volkswil ligt, maar in God."

En waarlijk, men moet òf al bitter slecht doordenken, òf zal wel eerlijkheidshalve dienen toe te geven, dat slechts de Godloochenaar ons de waarheid van dit uitgangspunt kan betwisten.

Immers, wie God niet loochent, moet wel belijden dat Hij de Almachtige is, en dat dit samenstel der dingen, dat we de wereld, en dat andere samenstel, dat we op die wereld ons land, ons volk of ons rijk noemen, van Hem afhangt.

En hoe, zoo vragen we, wil men nu toch op politiek terrein een gezag constitueeren, dat over recht en onrecht beslissen zal; wat burgerlijk slecht en burgerlijk goed is, zal uitmaken; dat over uw bezit, over uw huis in sommige gevallen, soms zelfs over uw persoonlijke vrijheid, — ja, bij loting over het leven van uw kinderen zal te zeggen hebben; — en dat toch niet aan God ontleend, niet van God ontvangen, niet uit Hem gevloeid en geweld zal zijn?

Maar immers, dan krijgt ge een goddelijke macht naast uw God

of liever nog, dan houdt wat ge uw God noemt, op waarlijk God te zijn. Want zie, met de éene hand uw recht van den Staat, en met de andere in tijd van krankheid uw redding van uw God te vragen, dat is geen godsdienst van gezonde mannen! Dat is met woorden spelen in gezonde dagen, om, als men ziek ligt, te spelen met zijn eigen hart. Poëzie! geen werkelijkheid waarmeê we het leven doorkomen. Of wilt ge: goddelooslijk als burgers ons aanstellen, om straks even onmanlijk in onze vroomheid te zijn.

II.

HAAR HISTORISCHE ONTWIKKELING.

§ 20. Daarom dan is de bron van alle souverein gezag alleen in den levenden God te zoeken, wijl Hij alleen over alle schepsel en alle orde der dingen en alle rijk der natuur de oppermachtige beschikking heeft, of, om een woord der Schrift te bezigen, »omdat de grondvesten des aardrijks des Heeren zijn en Hij de wereld daarop gezet heeft!"

Uit die bron vloeit nu het souverein gezag naar al het geschapene uit. Volstrekt niet alleen op staatkundig, maar op élk gebied.

Er wordt gezag uitgeoefend door de natuurwetten op de stof. In die stof door de sterkere op de zwakkere elementen. Gezag geoefend door klimaat en bodem op de plantenwereld, en in die plantenwereld door de wetten die haar leven beheerschen. Gezag geoefend ook door de natuur op de dieren; in die dierenwereld door het éene dier op het andere; in de huishouding van sommigen hunner door aanvoerders; en op allen door den mensch. En evenzoo nu grijpt er beheersching, machtsuiting, gezagsoefening plaats door en onder menschen, en in die menschenwereld weêr op elk terrein.

Er is een gezag, een macht, waaraan ons lichaam en in dat lichaam bloed en zenuwen te gehoorzamen hebben, op straffe van verarming en verzwakking. Er bestaat op het gebied van het denken een gezag van de denkwet, een macht der logica, die de vorming van elk oordeel moet beheerschen. Er wordt gezag geoefend door het talent op het gebied der wetenschap, door het genie op het gebied der kunsten. Gezag is onmisbaar en bestaat bij elke handeling van menschen, 'tzij ze voor nijverheid of landbouw, voor zeemanschap of koophandel saâmwerken. En al

deze soorten van gezag nu worden (wat het wezen der zaak aangaat) ingesteld, in stand gehouden en geoefend, noch door overeenkomst, noch door wettelijke bepalingen, maar »alleen door God den Vader, den Almachtige, Schepper des hemels en der aarde."

Men kan noch mag met zijn lichaam leven naar welgevallen, maar moet God daarin gehoorzamen. Men kan noch mag denken naar willekeur, maar moet dit doen gelijk God de macht tot oordeelvorming oplegt. En zoo ook op het gebied van studie en bedrijf, blijft ons niet anders over dan de wetten en verhoudingen op te sporen, die God daarin gelegd heeft.

Gezag in gelijken zin nu bestaat ook op zedelijk en evenzeer op geestelijk terrein. Het zedelijk leven is, evenals het lichamelijke leven, onderworpen aan wetten en invloeden, die God en niet de mensch bepaalt, en, op straffe van zedelijk te vergaan, is ieder en een iegelijk gehouden, die wetten op te volgen en aan die invloeden te gehoorzamen. Een regel, nog sterker doorgaand voor onze geestelijke, eeuwige ontwikkeling, die, uitteraard van Gods raad en besluit en van de door Hem gestelde voorverordineeringen en geestelijke wetten afhankelijk, in den meest volstrekten zin aan zijn absolute Souvereiniteit is onderworpen.

§ 21. De politieke Souvereiniteit staat dus volstrekt niet op zich zelf, maar is slechts één der schalmen in de groote keten, die heel de schepping innerlijk saâmhoudt en haar door de ordinantiën Gods doet bestaan.

Desniettemin valt er tusschen alle dezen en tusschen het souverein gezag op politiek terrein dit verre van onbelangrijk verschil op te merken, dat op Staatkundig terrein de macht om deze hoogste macht met bewustheid en door opzettelijke wilsuiting uit te oefenen, door God overgedragen wordt op een mensch.

Een Rafaël oefende evenzeer souverein gezag uit als een Bismark thans, maar met dit zeer aanmerkelijk verschil, dat Rafaël dit onbewust en van zelf, en Bismark slechts door een opzettelijke daad doet.

Op elk ander terrein des levens oefent men slechts gezag door de ordeningen Gods onbewust te laten werken en er zelf een schakel in te zijn; maar op Staatkundig terrein is de Souverein zelf bekleed met de wetgevende d. i. rechtsbepalende macht en komt het hem toe, het aldus vastgestelde recht, als eenig geldend recht, met den sterken arm te mainteneeren.

We herhalen dus wat we in den aanvang van dit artikel zeiden: Er vloeit Souverein gezag uit God Almachtig naar alle deelen van zijn schepping, naar âl het geschapene; naar dampkring en bodem, naar plant en dier, naar 's menschen lijf en ziel, en in die ziel naar

zijn denkend, gevoelend en willend leven; en voorts ook naar de maatschappij in al haar organische kringen van studie of bedrijf; en ten laatste eindelijk naar het geslacht, naar het huisgezin, naar de samenwoning in dorpen en steden, en eindelijk, als naar den kring die dit álles omvat en volledig beveiligen moet, naar den Staat.

Reeds hieruit blijkt derhalve, dat het politiek gezag slechts optreedt naast menigerlei ander gezag, dat in natuur en geesteswereld, in maatschappij en gezin, even absoluut en heilig bestaat.

Elke poging van het politiek gezag om op een dier andere terreinen zelf ten principale te willen heerschen, is derhalve schending van Gods ordinantiën, en het verzet daartegen geen misdaad, maar plicht.

En ook, indien in eenig land het politiek gezag wettelijk de grenzen afbakent, waar het andersoortig souverein gezag ophoudt en het zijne begint, dan is dit allerminst een beperking van die souvereiniteit, maar slechts een aanwijzing van haar natuurlijke grenzen.

Terwijl omgekeerd iets prijs te geven, 't zij aan de maatschappij, 't zij aan het gezin, 't zij aan de natuur, van wat naar Gods indeeling tot het politiek gezag behoort, geen daad ware te achten van liberaliteit, maar van heiligschennis.

En geheel de leer der Souvereiniteit hangt dus maar daaraan, dat men: 1. wel inzie hoe er souverein gezag op élk gebied des levens heerscht; 2. dat men het politieke souverein gezag wel in zijn eigenaardige natuur doorgronde; om alsdan 3. alles er onder te brengen wat er wel, en alles er uit te scheiden wat er niet toe hoort.

§ 22. De wijze nu waarop God Almachtig het souverein politieke gezag overdraagt, kan velerlei zijn. Somtijds geschiedt dit door verjaring na gewelddadige verovering. Soms door schikking en overeenkomst. Soms ook door geregelde opdracht, 't zij bij acclamatie door het volk, 't zij in plechtige vergadering van zijn hoofdlieden. En eindelijk, wat de individueele dragers der Kroon aangaat, meest door vererving na versterf.

Geen dezer middelen ligt buiten het goddelijk bestel. Ook ten deze gaat zijn heerschappij door de zonden der volken en de misdaden der machthebbers heen. En dan mag en moet telkens, bij overgangen, de machthebber als drager der Souvereiniteit worden aangezien, zoodra hij, door erkenning of vreeze, zijn invloed ver genoeg kan doen reiken, om wat hij tot recht stempelt, rechtsverbindend te doen zijn voor de conscientie der natie.

Wie tengevolge van deze gebeurtenissen drager der Souvereiniteit wordt, doet niets ter zake. Het souverein politiek gezag kan uit God Almachtig afvloeien zoowel naar het hart van een enkel man als naar

een stamhuis van helden: maar het kan ook op een instelling nederdalen, waarvan de Consuls of de Dictators of de Exarchen, of, wil men, de Presidenten der Republiek, slechts de tijdelijke dragers zijn. Ja, zelfs zoo weinig is men hierbij aan een enkel individu gebonden, dat het souverein gezag, gelijk in onze aloude Republiek, op de Staten van het Land kan rusten, of zelfs, gelijk in meer dan één land van Amerika, kan gelegd zijn op de kiezers zelven.

Maar men lette er wel op, dat alleen dan wanneer volmondig erkend en beleden wordt: »dit souverein gezag is uit God en niet uit den mensch", de verwoestende gronddwaling van de Volkssouvereiniteit hierbij ten volle overwonnen blijft en uitgebannen.

Want beeldt het volk zich in, dat het de Souvereiniteit verleenen kan, dan beschouwt het zich zelf ook als oppermachtig; wil heerschen in steê van te gehoorzamen; en gaat naar het woord van Ezechiel »zitten in Gods stoel."

En of men nu al voor die »Volkssouvereiniteit met open vizier" den bedekten vorm van een »Contrat social" of van »de wet" in steê brengt; hiermeê roeit ge den wortel der goddeloosheid niet uit.

Ook bij de theorie van het »Contrat social" blijft het schepsel spreken: »ik doe deze dingen bij de gratie van mijn eigen welbehagen", en legt daarmeê den grondslag voor een Staat, die eindigen moet met tegen God en zijn Woord over te staan.

En wat men, in fatsoenlijker vorm, thans »van de wet" als bron van het gezag bazelt, ach, ook dit is natuurlijk niets dan een fictie om aan den te weinig aristocratischen volkswil te ontkomen. Want wat toch is »die wet", waarbij men dan zweren zal, naar het eigen zeggen dezer heeren, anders dan de uitspraak in behoorlijken vorm van wat het »pays légal", d. i. het mondig gekeurde volk, heeft gewild.

Tegenover deze fictiën en gedrochtelijke theoriën handhaven we daarom met ernst en beslistheid deze drie stellingen: 1. het politiek gezag vloeit, evenals het souverein gezag, op elk gebied uit den levenden God; 2. voor de overdraging van dit gezag bezigt de Heer in het verloop der geschiedenis zoowel de gerechtige als de ongerechtige daden der menschen; en 3. de overdraging heeft plaats aan enkele individuën, aan stamhuizen, aan instellingen, of aan de natie zelve.

§ 23. En vraagt men nu ten slotte, of dan b. v. de Bulgaarsche natie haar Souvereiniteit niet eerlang aan haar eventueelen vorst zal opdragen, en of er alzoo niet telkens oogenblikken zijn, dat, òf bij de stichting van nieuwe Staten; óf bij omwenteling, een nieuw souverein gezag door het volk wordt in het leven geroepen, dan

stemmen we dit voor den vorm toe, maar loochenen het in beginsel.

Of als een executeur den boedel van den verstorvene liquideert en verdeelt, is hij dan voor die weken of maanden bezitter geweest? een bezitter die alsnu uitdeelt? Of ook, krasser nog, als ge een brieventasch met banknoten op straat vindt en die na vele dagen aan den eigenaar terugbezorgt, zijt gij het dan, die uit uw bezitsmacht hem alsnu die schatten geeft?

Maar immers niemand denkt er aan, zulk een ongerijmdheid te beweren! En waarom dan, zoo bidden we u, iets anders dan een executeurs-bemoeiïng te zien in het overdragen of opdragen van de Souvereiniteit door een natie aan een vorstentelg?

Omdat de natie namens den Almachtigen God dit kleinood aan den Vorst overbrengt, schuilt daarom soms bij den boodschapper en lasthebber de volmacht van het gezag?

En wees men ons ook dan nog b. v. op toestanden, als onder de Commune te Parijs hebben bestaan, met de strikvraag, of ook dàt dan uitoefening der Souvereiniteit was, dan wagen we de wedervraag, of als ge weg zijt, en van u zelven ligt, en als een onzinnige ijlt in uw koortsen, of gij er dan nog zijt en als mensch uitkomt.

En nu, even als dan een ieder zou antwoorden, dat in zulk een ijlen niet de bewuste mensch maar zijn losgelaten zinnen aan het woord zijn, -- zoo oordeelen ook wij van de Commune en soortgelijke toestanden, dat dit niet de uitoefening van souverein gezag, maar een krank en doodelijk ijlen van zijn ingedrongen spotbeeld was.

(3 Mei '78.)

III.

HAAR RECHTSGROND TEN ONZENT.

§ 24. Ook in ons land, gelijk in elken Staat, werkt een politiek souverein gezag.

Dat souvereine politiek gezag bepaalt ook ten onzent wat recht en wat onrecht zal zijn; bestrijdt dat onrecht en handhaaft dat recht, desnoods met geweld; treedt als vertegenwoordiger en in naam der natie op bij het Buitenland; en zoekt voorts in den lande de gelegenheden en voorwaarden te bestendigen, te verbeteren, te vermeerderen, waardoor

het Nederlandsche volksleven, en in dat volksbestaan het menschelijk leven, bloeien kan.

Bij wie nu berust deze uit God gevloeide staatkundige Souvereiniteit? Deze oppermacht bij de gratie Gods?

En dan stemt ieder toe, dat hierop niet kan geantwoord: bij den wilden volkshoop. Ook niet: bij de kiezers. Stellig niet bij het Ministerie. Evenmin bij de Staten-Generaal. En dat te beweren: de Souvereiniteit ligt in de wet, even ongerijmd is, als te zeggen dat de nachtegaal in zijn slag zit, daar immers juist de Souverein de wet moet geven.

Reeds hieruit volgt feitelijk dat de Souvereiniteit, die toch ergens zijn moet, geen andere rustplaats voor het hol van haren voet kan hebben, dan het Stamhuis van Oranje.

Een voorloopige slotsom, waarmeê het verhaal der historie ten volle accordeert.

In 1813 toch is, onder ieders gedoogen, en met een enthousiasme dat elk protest, stel het ware geuit, in een »God wil het!" zou gesmoord hebben, de stamhouder van Oranje uitgeroepen tot Souvereinen Vorst.

Deze gebeurtenis boekte de Grondwet van 1814 in dezer voege: »De Souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden is en blijft opgedragen aan den Prins van Oranje-Nassau, om door zijn wettige nakomelingen te worden bezeten erfelijk."

Hiervoor in de plaats schreef men in de Grondwet van 1815: »De Kroon der Nederlanden is en blijft opgedragen aan den Prins van Oranje-Nassau, om door zijn wettige nakomelingen te worden bezeten erfelijk."

Waaruit blijkt, dat »Kroon" in 1815 geheel hetzelfde bedoelde wat »Souvereiniteit" in 1814 wilde, en men slechts ter voorkoming van misverstand, en om elk absolutisme af te snijden, alsnu deze onbetwiste »Souvereiniteit" met den naam van »Kroon" bestempelde.

Een opvatting van het in 1815 gebeurde, die zelfs nog in 1848 door het toenmalige Kabinet gedeeld werd, toen het in zijn programma van 13 Mei deze woorden ten beste gaf: »De natie gevoelt diep, dat, evenals zij hare zelfstandigheid verschuldigd is aan het regeerend geslacht, die zelfstandigheid gehecht blijft aan het behoud van de Souvereiniteit in dat huis."

Daar nu in ditzelfde jaar de toen herziene Grondwet nogmaals dezelfde formule: »de Kroon is en blijft opgedragen" letterlijk overnam, is het o.i. boven alle verdenking zeker, dat de Grondwetgever, zóó in 1815 als in 1848, evenals in 1814, slechts het geven van Staatsrechtelijken vorm bedoeld heeft aan het historische feit, dat in 1813 voldongen werd.

De Grondwet draagt niets op, maar constateert integendeel dat de Souvereiniteit, de Kroon, reeds eer de Grondwetgever aan het woord kwam, »opgedragen was," niet om door de Grondwet weêr ontnomen, gewijzigd of overgedragen te worden, maar om »opgedragen te blijven."

---

§ 25. En nu de historische gebeurtenis van 1813.

Waren Van Hoogendorp, Van der Duin, Van Stirum, De Kemper en Falck in het bezit der Souvereiniteit, en togen ze, als een tijd geleden de »Grandes" van het trotsche Spanje, de landen door à la recherce d'un prince? 1)

Zoo weinig, dat voor den troon der Nederlanden, toen die werd opgericht, Oranje jure suo geen candidaat, maar pretendent, ja, meer dan pretendent, de eenig rechthebbende en alleen verkiesbare was.

Om u hiervan te overtuigen, behoeft ge slechts een lijst voor u zelven op te maken van de buitenlandsche prinsen, of ook van de binnenlandsche grooten, die nevens en onder Oranje, we zeggen niet met kans van slagen, veel min schijn van recht, maar dan toch welstaanshalve als serieuse candidaten destijds waren te noemen geweest.

En beseft ge dan onmiddelijk, dat die lijst onder den Oranjenaam geheel in blanco zou hebben moeten blijven, — erken dan ook dat het Driemanschap koos zonder keuze te hebben, en aldus slechts op de ontwijfelbare aanduiding afging, die in den toenmaligen toestand, als slotsom van ons historisch en Staatsrechtelijk verleden, onmiskenbaar sprak.

Toch school in wat door de mannen van 1813 tot stand kwam, wat ons Program zeer terecht »een ontwikkeling" noemt van het in dien toestand gegevene.

Drieërlei toch was in dien toestand geboden.

Vooreerst de onmogelijkheid om de Staatsregeling van de Utrechtsche unie te herstellen.

Ten andere de noodzakelijkheid om ter bedwinging van de factiezucht tot den eenhoofdigen, erfelijken regeeringsvorm te komen.

En ten derde de plicht der dankbaarheid, om dit eenhoofdig gezag op te dragen aan het Huis van Oranje.

Maar dit drieledig resultaat der historie nu is door de mannen van 1813 in dier voege ontwikkeld, dat ze voor dat eenhoofdig bestuur den vorm van het Koningschap kozen, en van meet af op dat Koningschap den Nederlandschen stempel drukten, door het als schild

1) Om een vorst te zoeken.

voor, niet als bolwerk tegen de rechten en vrijheden der natie te stellen.

Of hiermeê onberispelijk is gehandeld en niet te veel werd toegegeven aan het verleidelijk denkbeeld om »een Koning als andere volken te hebben", kome later ter sprake.

Thans slechts zóóveel.

Door een iets minder hoogen titel zou het Huis van Oranje allicht aan luister gewonnen en de Staatsmanswijsheid dier dagen misschien het middel gevonden hebben, om reeds in de Grondwet van 1814 te brengen, wat thans zelfs in '48 nog onbereikbaar bleek. Een staatsrechtelijke winste, die ons, met de autocratische illusiën van '20, waarschijnlijk de ontreddering van '30 en de radeloosheid van '48 zou hebben gespaard.

---

§ 26. Maar hoofdzaak is en blijft, dat, deze Souvereiniteit van Oranje nu daargelaten, de wijze waarop ze staatsrechtelijk belichaamd en geformuleerd werd, naar luid »ons Program", »onder de leiding Gods in onze Historie is geworteld."

Van de leiding Gods mag en moet hier gesproken worden, omdat het scheppen van groote mannen, meer dan iets anders, een onmiddelijke machtsdaad van den Vader der geesten is.

Komt hier nu bij, gelijk in het onderhavige geval, dat in eenzelfde familie een volgreeks onstaat zonder wederga, als in de personen van den Zwijger, van Maurits, van Frederik Hendrik en van Willem den Derden, om nu slechts de starren van de eerste grootte te noemen, onder de bewondering van geheel Europa ten tooneele trad; — bij, dat deze volgreeks van geestelijke eminentiën telgen zijn uit een prinselijk huis, dat de luister van een doorluchten naam aan de glorie van karakter en persoonlijkheid kon toevoegen; — bij óók, dat deze groep van helden en genieën, door één grootsche gedachte bezield, aan éénzelfde levenstaak zich heeft toegewijd; — en wil dan bovendien het geval, gelijk hier, dat deze schitterende heldengroep telkens het zinkend vaderland voor den ondergang behoedt, ja, het uit die inzinking opheft tot eertijds nooit gekende macht en glorie; en alsnu, prinsenhuis en nationale eere samenhuwend, in den strijd voor het heiligst ideaal wederzijds de innigste lotgemeenschap door het plengen van het edelst bloed bezegelt, — dan, ja, zijn we nog argeloos, nog superstitieus, nog verouderd genoeg, om in de opkomst van zulk een Stamhuis, dat in zedelijken zin toon, wet en leiding aan het nationale leven gaf,

een langzaam arbeiden van de Voorzienigheid Gods te eeren, ten einde zich een drager van zijn Souverein gezag in deze landen te bereiden.

Feller tegenstand dan tegen Oranje ten onzent opgezet, stelselmatig aangekweekt en met het meesterlijkst talent georganiseerd is, brak tegen geen vorstenhuis in Europa los. En als dan desniettemin, ten spijt van dien tegenstand, in weerwil van de ongunst der tijden, zelfs onder nazaten die hun groote voorvaderen niet evenaren konden, de zedelijke macht, de invloed, de hoogheid en het aanzien van zulk een huis toch aldoor stijgt, al beslister in zijn onmisbaarheid erkend en zonder opzet of intrigue door den natuurlijken loop der gebeurtenissen tot de erfelijkheid van het stadhouderschap verheven wordt, — is dan, zoo vragen we, »wortelen in onzen nationalen levensbodem" een te sterke uitdrukking voor de historie, die Oranje in de historie dezer landen had doorleefd?

Vraagt men dan ook, of we het Stamhuis van Oranje dus met den stralenkrans van het mysterie willen omringen, dan antwoorden we zonder aarzeling: met het mysterie, ja, van eene hoogere leiding dan in de leiding der menschen aanwijsbaar is; en van een verborgene macht, die, bij het gestadig wisselen van personen en gebeurtenissen, met ons volk steeds één grootsch doel voor oogen had en hield, en niet ophield ons voor de bereiking van dat doel ook met de eminentie dezer prinsen te verrijken. Een mysterie, indien men ons de bekentenis dan afperst, waarin nóg het geheim van het »Oranje boven!" ligt, en dat, ook voor de toekomst, wat ook wegvalle, nog hope geeft op nationaal geluk.

Een geloof (want dit is het) dat intusschen allerminst wegneemt, dat we op staatsrechtelijk terrein volkomen nuchteren blijven en scherp wenschen toe te zien, dat de politieke oppermacht, die aan Oranje werd opgedragen, naar Groen's geestige uitdrukking, niet in een Souvereiniteit »als in China, in Japan, of ook in Rusland thuis behoort", ontaarde, maar blijve wat hier alleen viel op te dragen: »over Nederland een echt Nederlandsche Souvereiniteit". (6 Mei '78.)

BIJLAGE C.

I. Over de onheilige fout van het Contrat Social.

Sinds de Fransche Revolutie in het leven van Staat en maatschappij den toon begon aan te geven, trad allerwegen voor het natuurlijke, door God gewilde levensverband, een losse betrekking in de plaats, die men regelde bij onderling verdrag.

Op een onderling verdrag, zoo leeraarde Rousseau, en heel het corps der revolutionairen sprak het hem na, rust allereerst de Staat zelf. Oorspronkelijk stonden alle menschen als vrije beschikkers over eigen lot en leven los naasteen op deze aarde. Toen is het hun ingevallen, dat ze beter deden, zich door een contract of bij verdrag tot een volk te verbinden. Dien ten behoeve hebben ze afstand gedaan van hun eigen souvereiniteit; een overheid aangesteld, die hen regeeren zal; en eenmaal voor altijd en voor alle volgende geslachten het beding gemaakt, dat de minderheid niets, de meerderheid alles zou zijn.

Evenzoo moest in de tweede plaats het belastingstelsel op een onderling contract rusten. Van overheidswege werd u zekerheid gewaarborgd voor het ongeschonden bezit van uw eigendom en de veiligheid van uw personen, waarvoor door u in ruil eene somme gelds als belasting werd geboden, die uitteraard klom naarmate gij meer eigendommen te verzekeren en daalde naar gelang ge minder bezit te waarborgen hadt. Tevens hing hiermeê saam, dat, kweet de overheid zich niet naar uw goedvinden van de opgelegde taak, gij door uw vertegenwoordigers in de Kamer het loon en de assurantiepremie, d. i. het budget, kondt weigeren.

Op onderling verdrag moest evenzeer het huwelijk gefundeerd worden. Een man en vrouw waren vrij, om met hun persoon en hun lichaam te handelen naar goedvinden. Dus ook om zich voor een beperkten tijd, althans tot wederopzeggens toe, desnoods slechts voor een enkel jaar, in huwelijksgemeenschap te verbinden. Vrij ook, om buiten huwelijk te doen alsof men gehuwd ware, zonder dat het den Staat toekwam, hieraan bijzondere gevolgen voor het onwettig kroost te verbinden.

Op onderling verdrag zonder meer moest in sterkeren zin nog heel de verhouding rusten tusschen den landheer en zijn pachter, tusschen den fabriekant en zijn arbeiders, tusschen den aannemer en zijn bazen, tusschen den meester van ambachten en zijn handwerkslieden, óók tusschen den huisheer en de dienstboden van zijn gezin. Eenerzijds een lijst, opgaven bevattende van den te verrichten arbeid; anderzijds een opsomming van de toegezegde loonen, emolumenten en verpleging; voorts op den grondslag van deze conditiën een afspraak of verdiag; voor één dag, bij de week, bij maanden of vierdendeelen van jaren; des noods elk oogenblik opzegbaar; — ziedaar de dunne draad, die al de deelen onzer maatschappij moet saamhouden.

Zoozeer zelfs rekent men in zijn beschouwing van menschen en menschelijke toestanden uitsluitend met een vrijen wil, die tot beschikken en verdragsluiten in staat is, dat zelfs het verschil tusschen vrouw en man wordt wegge-

cijferd; de kinderen van oordeel zijn, dat ze slechts in die mate hun ouders hebben te eeren, als deze zich naar behooren van den hun opgelegden plicht kwijten; en ook op onze scholen al meer het verderfelijk denkbeeld doordringt, dat de leermeester een bediende is, die in geen andere dan geldelijke betrekking tot zijn lastgevers staat, 't zij dan dat dit geld hem door de ouders zelven, of in hun naam door hún dienaresse en zaakwaarneemster, d e o v e r h e i d, worde uitbetaald.

Op die wijs worden op elk terrein des levens de natuurlijke banden van het leven losgemaakt, om de alsnu uit elkaar liggende deelen, in nieuwen trant, door overeenkomst of verdrag, weer aan elkaar te rijgen. En het droeve gevolg is, dat bij de minste stoornis een iegelijk, naar zijn belang of luim het meêbrengt, die dunne draad weêr stuktrekt; dat, ook waar de verhoudingen nog in tamelijke orde blijven, het hart er uit is genomen, en men in steê van plicht, slechts zijn belang kent, in plaats van in vertrouwen slechts in spionneering en contrôle heil zoekt; en dat, bij het al verder doorvreten van het eenmaal ingekankerde kwaad, geen betrekking in Staat of huis of kerk zoo heilig of teeder van aard kan zijn, die voor de toovermacht van de c o n t r a c t s-formule niet ten leste moet bezwijken.

Vraagt men nu, uit welke gronddwaling van 's menschen geest deze dolzinnige theorie voortvloeit, dan ligt het antwoord gereed: in het P e l a g i a n i s m e.

Door zich in te beelden, dat men een v r ij e n w i l bezat, terwijl men er geen had, moest men wel den onweêrstaanbaren drang gevoelen, om dezen v r ij e n w i l bij alles te pas brengen, onder alles te schuiven, bij alles tot maat en richtsnoer te nemen, en kon men niet eindigen eer tegenover het natuurlijk levensverband, waarin de levende God ZIJN w i l had uitgesproken, de v r ij e w i l des menschen in een verband van onderling verdrag had getriomfeerd.

Vandaar dat in landen, waar de prediking van den v r ij e n w i l, gelijk in Frankrijk, Italië en Spanje, eeuwen lang door de kerk bevorderd was, de Revolutie haar spoor gebaand vond, terwijl in landen waar die prediking door d e k e r k althans was tegengegaan, gelijk in Engeland, Schotland, ons land, diezelfde Revolutie slechts door vreemde elementen, en dan nog slechts tijdelijk, kon slagen.

O, ze weten niet, hoe ze aan de ondermijning van de maatschappelijke vastigheden medewerken, die onnadenkende predikers, die nu nog den vrijen wil weer zoeken op te richten, als gold het hier slechts een bestrijding van dogmatische spitsvondigheden.

Neen, zeggen we u, maar heel uw Staat, uw maatschappij, uw huisgezin, uw eigen leven, moet en zal anders worden, wordt geheel nieuw gemodelleerd, en gaat almeer van de vastigheid in G o d s w i l af, om alleen op den scherpen kant van 's m e n s c h e n w i l te rusten, indien er tegen dien wassenden stroom van dwaze inbeeldingen geen duchtige dam wordt opgeworpen i n e e n a a n G o d s W o o r d g e b o n d e n g e l o o f.

Wel weten we, dat onze revolutionairen, over de ellendigheid der vooze theorie zelf beschaamd, en thans aan hun radicale en socialistische phase toe, juist dien vrijen wil des menschen door d e a l m a c h t v a n d e n S t a a t aan de ketting willen leggen, maar make niemand u daarom diets, dat hiermede de gronddwaling verbeterd zou zijn.

Integendeel, eerst in die nieuwe phase komt de gronddwaling van dit stelsel tot haar vreeslijkste openbaring. Immers, in den wil van den oppermachtigen Staat hebt ge niets anders te begroeten dan d e o p t e l s o m v a n d e v r ij e w i l s u i t i n g e n d e r e n k e l e i n d i v i d u e n, en het is juist krachtens die bij onderling verdrag aan den Staat, óók over u, buiten u om, uws ondanks, verleende macht, dat de toongevende Staatslieden u als met zorg in hun webbe omspinnen, tot ten slotte elke vrijheid van beweging u onmogelijk zij.

(4 Januari '78).

2. Over onze verhouding tot het Stamhuis van Oranje.

I.

Reeds nu behoort, óók in onze pers, het voorspel te beginnen van het vreugdebedrijf, dat, zoo God onzen Koning het leven verlengt, eerlang het Nederlandsche volk wacht.

Niet de overspannen jubelkreet op den feestdag, maar het helder inzicht in de oorzaak onzer blijdschap, kweekt liefde, wekt verkleefdheid aan ons Vorstenhuis. »Nimium felices qui sua bona norunt," d. i. »driewerf gelukkig, die weten wat schat ze bezitten!" Weshalve ook thans ons volk zich rekenschap heeft te geven van den nationalen zegen, dien het ontving, en den nationalen dank waartoe het gehouden is.

Ook óns woord drage daartoe bij.

Te hooger prijs stellen we hier op, wijl het onloochenbaar is, dat misverstand in sommige kringen tot verdachtmaking van onze bedoeling leidde.

Er is vorstenliefde van tweeërlei aard: nationaal de een, uitheemsch en aan onzen landaard vreemd de andere.

De liefde onzer natie voor Oranje is hartelijk, diep gevoeld en vrij, aan dweepzucht niet altijd gespeend, met het godsdienstig besef der natie saamgeweven, eer gesteund dan getemperd door haar fieren vrijheidszin en uit teedere dankbaarheid door het gebed geheiligd.

Deze liefde heeft met de niet nationale, van buiten tot ons gekomene, door hovelingen gekweekte, en aan het »Junkerthum" verwante vorstenvereering niets gemeen. Zij sluit die veeleer uit en haat ze, gelijk de vrije liefde van het kinderhart den slaafschen geest verfoeit.

Wijl nu van dezen tegenzin ook in onze kolommen wel doorstraalde, is men er toe gekomen, onze gehechtheid aan ons Koningshuis in verdenking te brengen.

Weinig deert ons dit.

Dat het stamhuis van Oranje geen warmer vrienden heeft dan onder de mannen van Christelijk-historische richting; dat juist onder hen de »Oranje-Sage", gelijk men het genoemd heeft, nog voortleeft; dat zij, zonder anderer liefde te verdenken, dien nationalen geest het zuiverst bewaren, waarvan de stempel in den eenigen »Zwijger" ligt; kortom, dat zij meer nog dan anderen Oranje met geheel zijn schitterend verleden, met zijn prachtige roeping, met zijn heilige traditiën als het ons van God beschikte plechtanker eeren bij alle stormen, die over ons nationaal bestaan gingen of komen mochten, is te overbekend, ligt te zeer in den aard der dingen, gevoelen we zelf te goed aan den klop van ons hart, dan dat verweer tegen zoo zonderlinge verdenking eisch van het oogenblik zou kunnen zijn.

In 1813 is ten onzent geen Engelsch of Pruisisch koningschap aan een hoofdelooze natie, aan een land zonder historie geschonken.

Onze natie had haar hoofd, en de koningskroon, die aan dat natuurlijk hoofd, aan ons prinselijk Oranjehuis, werd aangeboden, was slechts de kroning van den arbeid der historie, het afronden van den vorm, die voortaan vrijheid en gezag op onze erve door den band van Oranje's liefde voor ons volk en van de liefde onzes volks voor Oranje verbinden zou.

Daarom kennen we geen tegenstelling tusschen de rechten van Oranje en de vrijheden onzes volks. Over een vrij volk te regeeren, was steeds Oranje's hoogste eerzucht. En omgekeerd:

Aan Oranje weet ons volk al zijn burgervrijheden dank.

Juist dit leent aan de betrekking tusschen Oranje en ons volk een heilig karakter.

Toen ons volk geen volk meer was, is Oranje ons gezonden om het weer tot een volk te maken. »Vader des Vaderlands" noemen we den Zwijger, niet slechts wijl hij ons volk met vaderlijke trouw minde, maar meer nog wijl ons volk als natie uit zijn geest herboren is, wijl hij op ons volk den stempel van zijn streven en karakter drukte; wijl hij, zijn tijd in zoo

menig opzicht met een drietal eeuwen vooruit, reeds in de 16e eeuw uit zijn groote ziel de gedachte deed ontkiemen, waar onze natie nog van leeft.

Heilig achten we die betrekking, wijl het alzoo beschikt is, dat ons volk nooit ten ondergang neigde, of een Oranjevorst heeft het gered. 1572, 1672, 1813 zijn de drie keerpunten in onze geschiedenis en Willem de Zwijger, Willem de Derde en Koning Willem de Eerste hebben de eer van hun naam aan die drie onvergetelijke jaren verbonden.

Heilig keuren we die betrekking, omdat het saâm doorleven van lief en leed, het deelen in elkanders droef en blij weervaren, de liefde sterkt en veredelt; meer nog, wijl het brengen van offers en het storten van zijn bloed een recht op wederliefde geeft, dat nooit veroudert, wil men, óók wijl het gebed van Oranje voor zijn volk zijne verhooring vond in onze bevrijding en een eeuw van weergaloozen roem.

Eindelijk, de betrekking tusschen Oranje en Nederland draagt voor onze overtuiging een heilig karakter, wijl ze niet slechts een materieel goed van geluk en welvaart ten onderpand heeft, maar gehecht ligt in het teederste, het heiligste, dat een volk verwerven kan, in de vrijheid der conscientie. Volk der gewetensvrijheid te zijn, is onze eer onder de natiën, en het is onder Oranje's geest, dat ons volk de onuitroeibare zucht naar gewetensvrijheid heeft ingedronken. Zonder Oranje stonden we op ons zelf. Met Oranje hebben we als natie, juist door handhaving van gewetensvrijheid, een edele geestesvrucht aan heel Europa geboden. (10 April '74.)

II.

Een stamtafel die diep in het verleden teruggaat, leent aan een Vorstenhuis een eigenaardige bekoring. Een prinselijk geslacht, dat reeds door een reeks elkander opvolgende geslachten der natie als hun natuurlijk hoofd begroet, geëerd en geliefd is, behoort in veel strengeren zin tot het leven der natie zelve, dan een Koningshuis, hoe machtig ook, waarvan het den ouderen van dagen nog heugt, dat het tot vorsteneer kwam. Het gezag vindt te gereeder hulde, naar gelang het zijn wortelen dieper in het verleden slaat. De stempel der eeuwen is voor den machthebbende de beste waarborg tegen betwisting van zijn recht. Niets zoozeer als oude herkomst, mits door schitterende traditiën aan een heden geschakeld, geeft in het oog der volkeren wijding en vastheid aan het erfelijk bewind.

Zulk een gezag nu is ook in het midden onzer natie uit een ver achter ons liggend verleden opgeschoten.

Het Huis van Oranje voert reeds sinds 1581 in deze landen het bewind. Straks drie eeuwen mochten we ons in zijn bezit verheugen, en noch in deze noch in de vorige eeuw is het ooit in het hart der natie of in het hart van eenig pretendent opgekomen, dat de heerschappij van een ander Vorstenhuis dan Oranje in Nederland denkbaar zou zijn.

Drie eeuwen! Let wel. In Engeland dagteekent Victoria's koninklijk Huis eerst van 1714; in Rusland heerscht het Huis van Holstein-Gottorp niet langer dan sinds 1762; in Zweden kwam Bernadottes Huis eerst in 1818 op den troon; in Frankrijk was het geslacht der Napoleons eerst sinds 1797 bekend; in Spanje kwamen de Bourbons in 1700 aan het bewind; in Italië is het Huis van Savoye eerst in onze eeuw tot de heerschappij over geheel het schiereiland gekomen; België s Koninklijk Huis is eerst sinds 1830 met de lotgevallen der natie verbonden.

Een eeuw, een halve eeuw, op het ruimst die beiden saâm, is derhalve het gemiddeld tijdperk, waarop de regeerende geslachten te wijzen hebben; en daartegenover kunnen wij ons Oranje-Huis plaatsen met zijn drie eeuwen van aanzien en macht. Oranje behoort met de Habsburgers en Hohenzollern, met de Wittelbachs en Braganza's, tot de oudste Vorstenhuizen van Europa.

De waarborg; hierin voor de handhaving onzer nationale zelfstandigheid gelegen; kan niet te hoog gewaardeerd.

Wel twee- en driemaal zal men zich bedenken, eer men de hand uitsteekt naar

de vrijheid eener natie, waarover Oranje bewind voert. Deels wijl een geslacht als ons Vorstenhuis een eerbied door zijn traditiën afdwingt, die booze gedachten verre houdt; en deels wijl zelfs de machtigste Staat rekening heeft te houden met de onbuigbare wilskracht, die onze natie openbaren zou, zoolang het Oranjehuis onderpand harer eenheid en symbool van haar streven is.

Dank voor zulk een bezit voegt ons te meer, nu wie Oranje lief heeft, voor de toekomst niet meer zonder zorge kan zijn. Nog hebben we op een viertal telgen te wijzen, die ons prinselijk geslacht vertegenwoordigen en kan op onze feestplaten om den persoon des Konings een tweetal zonen en een tweetal doorluchte prinsen worden gegroepeerd. De beide prinsen Frederik en Hendrik vormen met den Prins van Oranje en Prins Alexander nog een talrijk, bloeiend geslacht. En toch is het, of waardeering van het bezit door bekommering voor de toekomst moet verhoogd. Z. K. H. Prins Frederik laat ons geen manlijk oir achter; in het vorstelijk paleis van Z. K. H. Prins Hendrik groeide dusver geen tweede geslacht op; de Troonopvolger is nog ongehuwd op een leeftijd van straks 34 jaren; de Prins die thans aan Leidens Academie zijn studiën voltooit, is nog jong. Natuurlijk, zorge behoeft ook ten dezen opzichte nog geen bezorgdheid te worden; maar mag ontkend, dat de gedachte aan uitsterving van ons Vorstelijk Huis reeds veler hart smartelijk aandeed, en kan geloochend, dat juist in zulk een tijdsgewricht het lange leven van onzen thans regeerenden Koning een dubbel te waardeeren zegen is, die tot blijdschap stemt en dank?

Wie met ons gevoelt welk een ontbinding der nationale banden over ons zou komen, indien een Saxen-Weimar-Eisenach of Zweedsch of Pruisisch geslacht ooit de erfenis der Nassau's en Oranje's aanvaardde, zal zelf in het hart gevoelen, dat er oorzaak is tot nationalen dank en nationale feestvreugde in het ons nog gespaard bezit van een Huis, dat, verre van de natie te verdeelen, eer, als ze gedeeld ware, haar zou blijven sâamsnoeren tot één onverbrekelijk geheel.

Frankrijk en Spanje toonen het thans weêr, Engeland en Italië toonden het in vroeger dagen, wat jammer er over een natie wordt uitgegoten, als pretendent met pretendent om het vorstelijk bewind over een natie worstelt. Daarvoor gevrijwaard, daarvoor behoed te zijn, is het grootst geluk, dat, vooral bij de ondermijning van de fundamenten der maatschappij, thans een volk kan geschonken worden, en van dat geluk, volk van Nederland! zal uw Koning op zijn Kroningsfeest u de verpersoonlijking en het zinbeeld zijn.

(13 April '74.)

III.

Jaren van stillen vrede, dat de welvaart toeneemt en het rad van den Staat ongestoord zijn wenteling volbrengt, verkwikken het hart van den vorst, die zijn land en volk liefheeft, maar zijn naar den dunk der lieden het minst schitterend voor 's Konings eer.

In de vijf en twintig jaren, dat Koning Willem III op den troon zit, is ons grondgebied door geen vijand bestreden, en ontbrak dies elke gelegenheid, om den heldenaard van het Oranjegeslacht te doen uitkomen.

Zelfs van ernstige verwikkelingen, die binnenslands of in betrekking tot andere mogendheden, na gelukkige ontknooping, een schitterende bladzijde in de volkshistorie aan 's Vorsten naam verbinden, was schier geen sprake. De Grondwetsherziening was vóór zijn troonsbeklimming volbracht. In onze tractaten kwam slechts geringe wijziging.

Dit bij den terugblik op 's Konings bewind uit het oog te verliezen, ware onbillijk. Tot buitengewone daden wordt ook een Vorst slechts in b u i t e n g e w o n e omstandigheden geroepen. Voor een regeering van ongestoorden vrede is ter beoordeeling een andere maatstaf geëischt.

Vooral thans, nu het in zwang kwam, 's Konings naam buiten het debat te houden, en het Kabinetsgeheim blijft, wat de Vorst als 's Lands regeerder doet.

Toch bleek ook van onzen Koning, dat de vrijheden en rechten des volks in

den Oranjetelg nooit een tegenstander, maar steeds een vereerder vonden. De constitutioneele vrijheden zijn steeds op het teederst door hem geëerbiedigd. Van een zucht, om, naar Duitschen trant, vorstelijk welbehagen voor wet te doen gelden, bespeurde men niets. En wel mag Nederlands volk dit waardeeren, als men rekent met het karakter van den man, die jaren lang voor het hoofd der machtige liberalistische partij gold, en let op de verkeerde neiging, die soms in de Staten-Generaal binnensloop, om de grenzen tusschen uitoefening van critiek en mederegeering uit te wisschen. Een volk dat ter redding van zijn vrijheid geen veiliger toevlucht heeft dan tot den Troon, is onder weinigen gelukkig te prijzen.

Sterk kwam dit vooral uit in 1856, toen op het stuk van onderwijs de conservatief-liberale staatkunde haar aanval deed op het Christelijk karakter der natie, en het volk, tot den Troon zich met zijn klacht wendend, bij den Koning alleen een geopend oor vond, terwijl elke andere macht in den lande ons terugwees. Voeg daarbij zoo menig edel woord, door den Koning in 1853 gesproken, en de aanspraak, die onze Vorst op nationale erkenning heeft, is onbetwistbaar.

Voor de pogingen door zekere côterie aangewend, om, door meer autocratisch optreden, 's volks gehechtheid aan Oranje aan partijbedoeling dienstbaar te maken, mag niemand den Koning aansprakelijk stellen. Zelfs niet de Conservatieve partij als zoodanig mag deswege schuldig verklaard. Slechts op hen rust voor dat streven de verantwoordelijkheid, die de kerngezonde Oranjeliefde van ons volk door onhollandsche vorstenvergoding krank zochten te maken.

's Konings hart was steeds bij en voor zijn volk.

Dat toonde de uiting van zijn warm hart bij de overstrooming, die Gelderland teisterde; dat toonde elk woord door hem gesproken bij de nationale hoogtijden, die onder zijn bewind zich verdrongen. Al was het slechts het korte woord bij de steenlegging voor het Monument in de Residentie:

»Diep getroffen, diep erkentelijk zijn wij allen, door het feest heden gevierd. Wanneer ik dit zeg, ben ik de tolk van alle Prinsen en Prinsessen uit het huis van Oranje. Het is heden de schoonste dag van mijn leven, de dag waarop Neêrlands volk op zoo ondubbelzinnige wijze zijn gehechtheid en trouw — zoo menigvuldig bewezen in alle omstandigheden, welke de Voorzienigheid meende ons vaderland te moeten laten ondervinden — aan den dag legt. Ik stel dit op hoogen prijs, en wanneer het eenigszins vermetel van mij is, althans wat welsprekendheid betreft, op dit oogenblik het woord op te nemen, zoo is het, omdat het voor mij en voor mijn hart eene ware behoefte is, een woord te spreken tot het Nederlandsche volk, een kort woord van een Koning uit het huis van Oranje gesproten. Dit woord k a n niet anders zijn, m a g niet anders wezen, dan aan allen hier tegenwoordig, de plechtige verzekering af te leggen, dat de dag van heden, de dag der eerste steenlegging van dit nationaal gedenkteeken, de dag der liefde en trouw is van het Nederlandsche volk bij deze onvergetelijke plechtigheid, dat die dag niet alleen voor mij, maar voor alle leden uit het huis van Oranje een nieuwe prikkel is, om nog meer te doen voor het welzijn, voor den bloei van het Nederlandsche volk. Het zal zijn, zooals het in vroeger dagen was, zooals het onder Gods zegen zal blijven, dat een prins van Oranje nooit, neen nooit genoeg kan doen voor het volk van Nederland!"

Wie, die den Vorst persoonlijk ontmoeten mocht, herinnert zich niet menig kort woord, in meer vertrouwlijken kring geuit, maar steeds getuigend van hetzelfde streven, bezield door denzelfden geest.

Dat ons volk voortschreed op den weg der revolutie, mag men dat den Koning wijten, die toch door geen tooverwoord den geest van zijn volk herschapen kan?

Dat er voor schuldbelijdenis en verootmoediging in elks huis en woning, op hoeve en in stulp en zoo ook in paleizen oorzaak zal zijn, ontkennen we allerminst, maar legt dit den dank voor genoten zegen het zwijgen op?

Maar bovendien, als er een vierdag in ons gezin is, dan doopt men het droeve immers in de wateren der vergetelheid, om althans dien dag eens onverdeeld, van heeler harte en, zonder luchthartigheid, toch blij ons over te geven aan huislijke vreugde en te genieten het goede dat God ons geeft?

Waarom zou Nederland dan anders doen op den twaalfden Mei?

Ook dat zal voor ons volk een familiefeest zijn. Een vierdag in het nationaal gezin. Want onze Koning is ons geen vreemde, maar een huisgenoot, één onzer, telg uit een huis, dat door banden des bloeds, zij het ook in anderen zin dan gemeenlijk, door banden der liefde en der teederste gehechtheid aan het volk van Nederland verbonden is.

Daarom danke dien dag ons volk zijn God, die ons Oranje liet en deze lange, goede regeering schonk.

Daarom verheuge zich ons volk aan elk oord onzer erve, dat we Oranje nog de onze mogen noemen.

Er zij een open oog voor het droeve in onzen volksstaat, voor de verachtering vooral in geestelijke veerkracht en vreeze des Heeren.

Maar dit weerhoude niemand, althans dien dag het vaderlandsch hart hoog te laten kloppen en aan den Koning, met den zilveren lauwer gekroond, voor aller oor den welkomstgroet te brengen met een hartelijk:

»Oranje boven!" (15 April '74.)

---

3. Over het feilgaan der tegenovergestelde theorie in de practijk.

I.

Het gaat sinds een viertal jaren der Liberalistische partij niet naar wensch. Hier te lande niet.

Maar evenmin in Engeland, in België, in Duitschland, om van Italië en Beieren niet te spreken.

Er heerscht allerwegen in Europa onder de Liberalen een onmiskenbare déroute.

Nog vóór kort de schier alom gevierde en zegevierende Staatsgroep, die alle ministerieele portefeuilles van Europa wist meester te worden; met minachting en soms ondragelijke hoogheid op haar wederpartijderesse nederzag; en pochte en stofte alsof er nu voortaan van eigenlijken tegenstand geen sprake meer kon zijn, — ligt ze thans, schier in alle hoofd- en hofsteden van Europa, uit het zadel gelicht, in een verre van eervolle onmacht neder.

In Engeland, waar ze de beste overleveringen voor zich en nog kort geleden een besliste meerderheid in het Parlement aan hare zijde had, verloor ze thans haar portuur geheel en al. Het azen op kleine fouten van Disraëli is het eenig levensteeken dat ze nog geeft. En voorts verschijnen haar helden en Staatslieden slechts ten tooneele, om, gelijk nog onlangs Bright, het onherstelbare van de breuke in eigen boezem aan de natie recht duidelijk te maken.

Niet anders ging het in België, waar de doctrinaire Liberalen, zoolang de Democraten als »waterdragers en houthakkers" in hun legertros dienst deden, licht gewonnen spel op alle sporten van den electoralen ladder hadden en naar hartelust in België huishielden. Maar zie, ook daar zijn de kansen in de laatste jaren verkeerd. Een oogenblik hebben de Democraten zich aan de Clericalen aangesloten. De Liberalen vielen, en, eens gevallen, durven ze ook in België niet weder opstaan. In Brussel moge, door terzijzetting van de verschilpunten, voor een wijle de Liberale partij nog triomfeeren, toch is ze de eerste tijden ook in België dood.

Maar wat nog opmerkelijker is, ook in het Keizerrijk van Duitschland en in den Pruisischen hoofdstaat van dit Rijk, waar nog een jaar geleden schier niemand aan de oppermacht der Liberalen twijfelde, zijn hun papieren plotseling dermate gaan dalen, dat de *Neue Preussische Zeitung* zich reeds zet om den inventaris op te maken van den faillieten boedel, dien zij denkelijk zal achterlaten. Een revirement in de publieke meening is stellig ook bij onze ooste-

lijke naburen onmiskenbaar. Vooral sinds de Kreuzzeitung ophield orgaan der Jonkerpartij te zijn en onder Nathusius zich de formatie van een nieuwe groot-Conservatievepartij ten doel stelde; sedert Meyer zijn socialistische propaganda, in steê van in de Berliner Revue, thans, onder Wagner's schild, in de Regeeringskringen dreef; en het bondgenootschap van de onverzettelijke Ultramontanen met de woelzieke Socialisten haar beslag kreeg; — schijnen de hekken te Berlijn verhangen te zijn en een partij, die, weinig fier, in Bismarck zichzelve verloor, ook in een zinsverandering van den Duitschen Kanselier haar graf te vinden.

Tout comme chez nous! »Juist wat bij ons voorviel!" zou men zeggen.

Ook in dit goede landeke, dat tusschen de drie genoemden in ligt, bijna copijelijke verschijnselen.

Ook ten onzent de Liberale partij, of, juister gezegd, de Liberalistische coälitie. nog voor korte jaren den toon aangevend in onze Regeeringskringen; machtig in de pers; orgaan van de »ontwikkelde" klasse der maatschappij; sterk vooral door ambtelijken invloed en de verdeeldheid van haar tegenstanders. En thans, niet na een nederlaag, maar na een émeriteering op het slagveld van Geertsema, wordt plotseling een machteloosheid, een innerlijke verbrokenheid, een uitputting en gebrek aan veerkracht bij onze Liberalisten openbaar, die zóóver gaat, dat ze in de bladen hunner eigen pers er met voorliefde over spreken.

De overwinning bij de stembus van Juni werd hun tot smaad en valstrik!

Waren ze in Juni geslagen geworden; had de Liberale partij in September de rol van minderheid kunnen aannemen; waren ze in beide Kamers der Staten-Generaal overstemd geworden, — allicht dat uit dezen tijdelijken tegenspoed eere-herstelling geboren ware. De geslagene had bij velen, om haar nederlaag, deernis gewekt. Het besef van minderheid te zijn, zou allicht de tucht in eigen gelederen beter gehandhaafd hebben. Minder kunnende, had ze waarschijnlijk ook minder bedorven. Uw tegenstander het roer in handen te laten als hij de meerderheid heeft, is niet smadelijk.

Maar nu ze, dank zij de valsche overwinningen, haar in Juni door een gekunsteld en onrechtvaardig kiesstelsel en niet minder door onware leuzen en conservatieve mésalliantie verworven, niet als minderheid kon optreden, als meerderheid ten tooneele moest verschijnen, en dus reden had te geven van haar zonderlinge houding, — nu eerst had ze metterdaad alles tegen zich en zou ze al met weêrgaloozen takt hebben moeten maneuvreeren, om niet met schade en schande haar winterkwartieren te betrekken.

Nu ze de sterkere was, ontging haar alle aanspraak op verzachtende beoordeeling. Met den uitslag der Parlementaire stemmingen in haar hand, werd zij natuurlijk voor dien uitslag aansprakelijk gesteld. Parlementair kón ze, indien ze nu maar ook zedelijk kon. Zonk ze dus voor schakel, — en wie durft het tegendeel beweren? — dan zonk ze door eigen onbedrevenheid. Ze stond mét de meeste troepen, met het grootste aantal generaals, met de beste artillerie in het veld. Des ondanks niet te kunnen overwinnen, maar teruggedrongen en geslagen, ja, in voege als plaats greep, soms zelfs tot wanordelijke vlucht genoodzaakt te worden, verzwakt het zedelijk prestige eener partij meer, dan door jaren van deugdelijk beleid kan worden goedgemaakt.

Niets zoozeer als de zegetocht, waarmeê men de Van der Kaayen en Basterts en Meineszen naar het Binnenhof geleidde, heeft de Liberalistische partij ten onzent gedemoraliseerd.

Reeds het feit dat vier landen, zoo nabij elkander gelegen, ten opzichte der Liberalistische exploiten zoo gelijksoortige verschijnselen boden, eischt opmerkzaamheid.

Maar sterker nog klemt deze eisch, indien men er bijvoegt, dat ook in Frankrijk de Regeeringsmacht bij de verkiezingen eer tegen dan voor de Liberalen is; dat in Italië de eenheid der Liberalistische partij reeds tot het verleden behoort; dat in Spanje een zeer reactionaire stroom gaat; dat in Beieren de Clericalen wonnen; dat in Denemarken de macht der Radicalen gebroken is; en dat zelfs aan de overzijde van den Oceaan, in de Vereenigde Staten, traditiën weêr in zwang kwamen, die elken Liberalist tegen de borst stuiten.

Zoo men alleen op ons land zag, dan kon men bij de vraag: Van waar deze dingen? misschien nog met een verwijzing naar Thorbecke's graf volstaan; nu

de tegenspoed der Liberalen epidemisch schijnt te heerschen, óók in landen waar Thorbecke's naam autoriteit mistte, dient de wonde dieper gepeild.

(31 Januari '76.)

II.

Dat het Liberalisme, nog kortelings voor wind en tij afdrijvend, thans een hard stuk arbeids tegen den stroom op heeft, springt in het oog. Alsook dat Thorbecke, die slechts in Nederland wegviel, ongenoegzaam is ter verklaring van een kwaad, dat aan onze Nederlandsche Liberalisten met hun geestverwanten onder alle hemelstreken gemeen is.

Toch rekent, althans voor Nederland, ook Thorbecke's verschijning meê.

Het mag betwijfeld, of zonder dien ongemeenen kweeker de uitheemsche plant ooit dermate in onzen bodem zou gedijd zijn, dat men schaduw zocht onder haar takken.

Wortelen had het liberalisme ten onzent zelfs in '48 nog niet met al geschoten. Haking naar afkomen van het autoritair Conservatisme; geen liefde voor het Liberalistisch beginsel, gaf in dat jaar der verrassingen den doorslag. Ons volk, in zijn breede volks- en burgerlagen, eerde den godsdienstzin der vaderen nog. Het Koningshuis kon bij onze natie tot geen voorwerp van demagogischen haat worden gestempeld. De microscoop moest er bij komen, zou men de sporen van tyrannie en onderdrukking kunnen waarnemen. Een smalle zoom door Fransche litteratuur »ontwikkelden", of door Duitsche philosophie »beschaafden"; een coterie, aanvankelijk allicht geen half honderdduizend in den lande; een club eer dan een partij te noemen; maar door woelzucht en overmoed, door het pasklare van hun model en het ongereed raken van de raderen waar de boot dusver op zwalkte, — indrukmakend als beschikte ze over tiendubbele sterkte, dreef destijds door, wat, indien er pit in het Conservatieve bloed had gezeten, ons vaderland nooit zou overkomen zijn.

Na die overspanning van kracht zou het Liberalisme dan ook ten onzent reeds ijlings aan bloedarmoê en hypertrophie van het hooge hart bezweken zijn, had Thorbecke het niet ter overwinning geleid. Thorbecke, liberalist noch radicaal in zijn hart, maar conservatief, alleen van beter allooi dan de Staatslieden van het gangbare Conservatisme, sprong nog ter goeder ure op het dek, toen het scheepke reeds aan het zinken ging; vroeg naar geen gevoeligheden; snoerde den wilden volkstribunen den onbesneden mond; gaf orders; dwong tot gehoorzaamheid; zelf halverwege de Liberalisten tegemoettredend; hen meer dan halverwege terugroepend; tot hij vôór hen, zij achter hem stonden.

Een Kabinet van naam en duur, van kracht en beginsel, kon uit de Liberalistische kringen, behalve Thorbecke I, II en III, dan ook niet voortkomen, en zelfs onder de Thorbecke-Kabinetten blonk alleen het eerste in benijdenswaarden politieken glans.

Wel nam men de proef, dat Thorbecke aan den wal bleef en een ander aan het roer werd gezet, maar het ging niet. De zet-stuurman keek naar Thorbecke, in steê van naar zijn koers; raakte uit den wind; zeile aan; stootte. Toen werd Thorbecke maar weêr met de officierssloep naar boord geroeid. De arme leader! De dampkring was hem te guur; het tuig te ontredderd; de bemanning te tuchteloos geworden. Moê van hoofd en mat van ziel, moest hij naar den wal terug. Het tastte zijn leven aan. Thorbecke werd doodelijk krank en ontsliep; met zijn scheepke nog onder noodvlag vóór de banken!

Was het te stoute profetie, toen we een maand na dat verscheiden den Liberalisten het Finis Poloniae toeriepen?

Ons dunkt, de vervulling snelde de profetie eer vooruit!

Er was, schier zonder sterven, overgang tot een ontbindingsproces. De tweelingbroeders raakten nog bij vaders lijkbaar handgemeen. De illusie van het éene Liberalisme verdween!

Juist wijl het tijdperk na '48 slechts mogelijk was door onnatuurlijke subordinatie onder den partijmonarch, viel, uit reactie, na zijn wegvallen, zelfs op geen natuurlijke meêgaandheid te rekenen. Het sloeg onder de mondig geworden heeren, reeds bij het deelen der politieke erfenis, tot bandeloosheid over. Wat, met uw eerstgeboorterecht! Zoudt ge soms h é m willen nabootsen? Vrijheid, gelijkheid, en.... broederschap, als er plaats openblijft, daarna! De schrik voor een tweeden Thorbecke maakte juist onder de Thorbeckianen elk l e a d e r s h i p ondenkbaar!

Zonderling!

Niet slechts dat de Liberalisten niet meer bij Thorbecke zweren, maar het is of het geslacht der Thorbeckianen sinds uitstierf!

Met eerbetoon is men kwistig.

Eeredotatie, bij Landswet toegewezen. Panegyrieken in groote en kleine bladen! Een standbeeld in de hoofdstad. Maar waar zijn de T h o r b e c k i a n e n?

Wien gelukt het, onder het heirleger fracties in onze Staten-Generaal, ook maar een klein clubje te ontdekken, dat met Thorbecke's vaandel in het veld staat?

Is er onder onze politieke bladen ook maar één, dat er zijn trots en eer in stelt, Thorbecke's traditiën voort te zetten?

Merkt ge, bij het opkomen van het door Thorbecke voor land en wingewest, voor school en kerk, even vinnig en hardnekkig bestreden radicalisme, een afwijzen, onder beroep op den grooten meester, van deze excessen uit den Liberalistischen hoek?

Kunt ge plannen, voornemens, gezichtspunten aanwijzen, die, door Thorbecke geïnitiëerd, thans nog zijn volgelingen bezielen?

Is een Thorbeckiaansche partij, voortzetting van zijn hooge politiek, bezig zich uit het Liberalistisch allegaartje los te maken?

Eer het tegendeel!

Men zwenkte h a l f links en h a l f rechts. Voor het Thorbeckiaansche centrum b l e e f g e e n b a t a i l l o n o v e r. Hoogstens een enkelen schildwacht, dien men, de ronde doende, bij het aflossen had laten staan.

Half l i n k s naar het Radicalisme, waar Thorbecke, naar instinct van karakter, den dood in gezien had.

En half r e c h t s, naar dátzelfde Conservatieve legerke, welks krachteloos leven alleen door den hartstocht der Thorbeckephobie weêr telkens was opgefleurd.

De mannen die het koper voor zijn standbeeld aandroegen, zag men op het slagveld, waar Thorbecke zijn lauweren won, met de benijders van dat standbeeld fraterniseeren!

Dit zal niet blijven.

Ook tegen dit weinig verheffend bedrijf zal reactie komen; maar helaas, een reactie die de Conservatieve veldteekenen niet zal kunnen afleggen.

Het is nu eenmaal Thorbecke's noodlot, dat slechts zijn tegenstanders, de Liberalisten van étappe tot étappe nareizend, hem in het handhaven van politieke projecten kunnen eeren na zijn dood!

Thorbecke zou, leefde hij nog, er valt geen twijfelen aan, voor Heemskerk in de bres hebben gestaan tegen de kinderen van zijn eigen huis.

Zou ons opstel over de tegenspoeden van het Liberalisme voor een Nederlandsch publiek dan volledig kunnen heeten, indien het den factor van zúlk een persoonlijkheid buiten spel had gelaten?

Moest op Thorbecke's heengaan niet gewezen, eer de aan het Liberalisme a l l e r l a n d e n gemeenschappelijke oorzaak van verval te berde kwam?

Maar aan die g e m e e n s c h a p p e l i j k e o o r z a a k zijn we dan nu ook toe.

Noem ze, naar gelang ge den gevel beziet, het b i n n e n v e r t r e k opneemt of den g r o n d s l a g van het huis keurt: l o g i s c h e o n t w i k k e l i n g van het Revolutie-beginsel; h u i s h o u d e l i j k e misrekening; of drijfkracht van den a l l e n g o d s d i e n s t v i j a n d i g e n factor.

Een oorzaak, onder drie verschillende gezichtslijnen steeds één.

(1 Februari '76).

III.

Op drie oorzaken wezen we ter verklaring van den tegenspoed, waarmeê het Liberalisme te worstelen heeft: 1°. de logica van het beginsel; 2°. de keer in de Staathuishoudkunde, en 3°. de godsdienstige quaestie.

Wat bedoelen we met d e l o g i c a van het beginsel?

Logica is het samenstel der denkwetten in haar onderling verband. Een verband, dermate klemmend en dwingend, dat, het uitgangspunt van een redeneering gegeven, het besluit noodzakelijkerwijs volgen moet.

Logica van een beginsel bedoelt derhalve: dat er, evenals voor ons denken, zoo ook voor de ontwikkeling van een beginsel vaste wetten bestaan, die den gang dezer ontwikkeling met noodzakelijkheid bepalen; wetten die maken, dat op en uit het één het andere volgen moet, ondanks uw tegenzin om die gevolgen te aanvaarden.

Onder logica van een beginsel verstaat men, dat niet gij meester zijt van uw beginsel, om het te leiden werwaarts gij u voornaamt; maar dat er in elk beginsel een innerlijke drijfkracht huist, d i e, eenmaal tot werking gekomen, u meesleept, en tot consequenties brengt, die ge aanvankelijk, als u tegen de borst stuitend, als ergerlijk in hooge mate, als voor u, bij uw karakter, zedelijk onmogelijk, hadt verworpen.

P r i n c i p i i s o b s t a! was daarom de les der wijzen. Zie wel toe, eer ge het beginsel aanvaardt. Zoolang ge nog voor het beginsel staat, zijt ge vrij. Vrij om het te omhelzen of van u te stooten. Zoolang het beginsel nog buiten u ligt, zijt gij er heer over en mist het over u elke macht. Maar hebt ge eenmaal gekozen, dan heeft die vrijheid ook uit, dan hebt ge met dat beginsel een onlosmakelijk huwelijk aangegaan en zal het u dwingen zijn bewegingen te volgen, tot ge, u verzettend en tegenstribbelend, ten leste komt werwaarts ge niet wilt.

Een beginsel aanvaarden, is de eerste stap op het hellend vlak zetten. Van dien eersten stap zijt ge nog meester; maar eenmaal in de richting van het vlak voorover gebogen, drijft ge door uw eigen wicht uzelven benedenwaarts en kan het alleen een tegenmacht buiten u zijn, die u in uw neerglijdenden vaart stuit.

Deze drijfkracht van het beginsel nu is ook voor onze Liberalisten noodlottig geworden.

Ze grepen het Revolutiebeginsel aan, wanende dat zij het beheerschen konden; en zie, reeds na het vierde eener eeuw is hun beginsel hun tyran geworden.

Van meet af is hun in alle landen, niet het minst ten onzent door Groen, voorspeld, dat er geen stilstaan op hun weg denkbaar zou zijn; dat nu reeds te voorzien was, waar ze zouden aanlanden; en dat naar vaste wet uit den wortel van het Liberalisme het radicalistische lot moest opschieten, — maar het was dooveman's deur en Groen een »principiënreiter", metaphysische dweeper, monomaan.

Of men al wees op het ijzingwekkend verloop, dat het Revolutiebeginsel reeds in het eerste tiental jaren na 1789 genomen had, het mocht geen indruk maken. Dàt waren excessen! Dàt buitengewone, onvoorziene, streng afkeuringswaardige uitspattingen! Thans was men beter geoefend, desnoods duchtiger gewapend. Vrees van den man niet meer, wat u teleurstelde in de uitspattingen der jeugd!

Men was en bleef metterdaad voor overtuiging onvatbaar.

Zelfs toen in 1852 nogmaals het Liberalisme van '48 in despotie omsloeg, en het Socialisme, dat in '48 den kop opstak, reeds in '70 in een roof- en moordkomplot van de helden der Commune eindigde, bleef men nog stijf op zijn stuk staan en wierp alle verantwoordelijkheid door de opmerking van zich af: n i e t v a n m ij n f a m i l i e.

Men zag dien familietrek niet en wilde hem niet, en zelfs toen deze aanhoorigheid van geslacht allengs te duidelijk sprak om botweg langer geloochend te kunnen worden, nam men het basterdkind nog liever in het Liberalistische huishouden op, dan de formatie van een tweede huishouden in dezelfde familie te erkennen.

Toch was, ook al stond men voor de schermen, het verloop der zaak wel na te speuren.

Het Liberalisme wortelt in de zucht om de vrijheid te vertrouwen, de vrijheid aan te durven, het met de vrijheid te wagen.

Het ontstond, toen allerwegen in Europa het landsvaderlijk beginsel nog den scepter zwaaide en de vrijheid nauwelijks in een drietal gereformeerde Staten een plek vond voor het hol van haar voet.

De Staat bond door zijn wet en gedoogde dat de corporatiën door haar instellingen bonden, al wat krachtens de consciëntie op persoonlijke vrijheid aanspraak maakte.

Libre examen! Het vrije onderzoek! was de leus, waarmeê het optrad.

Het individu los te wikkelen uit de banden, die het knelden, gold als het allen bezielend doel.

Het werd één geroep om vrijheid! Pers vrij, geweten vrij, gedachten vrij, alles En elk vrij man in het kapittel van Staat en lande meêsprekend.

Het program voor dit streven was spoedig gevonden: Speur na waar een band is en snijd dien band door!

Daar nu bijna allerwegen in Europa een zelfde stel banden, meest op dezelfde wijs, om de individuen was aangelegd, kon men in het éene land copiëeren, wat in het andere gedaan was; daarbij een weg met drie mijlpalen afloopend: 1°. ontbind wat dusver gebonden was, 2°. bind wat lust kon hebben om de verscheurde banden weêr vast te knoopen; en 3°. geef den vrijgemaakte gelegenheid om door machtsbetoon zijn vrijheid te genieten.

Het eerste liep het spoedigst af en gold de wegneming van alle bindende, hinderlijke en belemmerende bepalingen.

Het tweede had meer voeten in de aarde en gold het vastleggen der Regeeringsmacht achter de dikke traliën van Ministerieele verantwoordelijkheid en Budget-recht.

En het derde eindelijk viel het zwaarst van al, wijl het de vraag gold om in den Staat, dien allen vrij verklaarden, de individuen te vinden, waarop de vrijgemaakten hun vrije macht konden beproeven.

Eerst bij dit laatste vond men dan ook den overgang tot de nieuwe, aan het Liberalisme tegenovergestelde, absolutistische ontwikkeling.

Zie, de dorst naar vrijheid, die machtige aandrift in 's menschen borst, is niet tevreden met de vrijheid om zich stil te houden of gedachten te uiten.

De gedachte dient slechts om den wil te bepalen en dan eerst voelt men zich waarlijk vrij, als die gedachte ook in de vrije daad is overgegaan.

Vandaar de giftige ader, die van meet af door het Fransche Revolutiebeginsel loopt, dat men vrij wil zijn om politieke macht uit te oefenen.

Maar oefen nu eens politieke macht in een chaös van vrije, onsamenhangende, als droog zand uiteenvallende individuen!

Daar is geen Staat, geen eenheid, geen landsbestuur uit te formeeren.

Dit wordt dan eerst mogelijk, indien ge als een van zelfsheid, in den vorm van axioma, als noodzakelijk kwaad, de tyrannie van de helft + 1 binnenlaat, en de vrijheid der individuen door de despotie der meerderheid beperkt.

Is dit er eenmaal doorgehaald: vrij, behoudens onderwerping aan de meerderheid, dan is tevens de pas verleende vrijheid reeds weêr gedood.

Het streven der individuen is hiermeê van de vrijheid ongemerkt overgeleid op het bejagen van macht.

Vrijheid! uitnemend, mits ik meerderheid ben, of, derf ik die eere nog, kans zie het voetstoots te worden.

En natuurlijk, want zijt ge geen meerderheid, dan hebt ge aan uw vrijheid niets en staat ge aan het gevaar bloot, het pas verworvene ijlings weer te verliezen.

Wie meerderheid is, vreest diensvolgens niets zoozeer dan om minderheid te worden, en hieruit wordt het streven geboren om den Staat weêr sterk te maken tegenover het individu, gelijk men begon het individu te steunen tegenover het gezag.

Aldus laat men het anker juist in de tegenovergestelde haven vallen, vanwaar men uitvoer.

Weêr is men er op uit, de vrijheid aan het gezag op te offeren, gelijk men begon met het gezag weg te cijferen ter wille van de vrijheid.

Van Liberaal, dat is ijverend voor de rechten van de vrije persoonlijkheid en het op de vrijheid wagend, is men juist het omgekeerde geworden.

Desniettemin verklaart men in ernst, dat er éénheid van beginsel is.

Zoo nog onlangs de Arnhemsche Courant.

En toch, ze had gelijk.

Metterdaad is het éénzelfde beginsel, waaruit naar logische consequentie eerst een onheilige vrijheidszucht, en daarna bij wettige opvolging een ondragelijke dwingelandij voortkomt.

Let maar op het spraakgebruik. Lees maar wat de Liberalistische pers u biedt. Vóór en na '48 klonk het steeds: Orde, o ja, maar allereerst de vrijheid. Thans betoogt men u, juist omgekeerd, dat de grenzen der Staatsmacht niet aanwijsbaar zijn. Vrijheid, o ja, — maar allereerst de rechten van den Staat.

Zoo brengt het natuurlijke kind der moeder den doodsteek toe.

Zoo gaat het Liberalisme in Staatsalvermogen onder. (3 Februari '76.)

IV.

De tweede oorzaak van het verval der Liberalistische firma ligt op het gebied der Staathuishoudkunde

De stoffelijke welvaart van een volk behoort meê onder de belangen, wier behartiging een goede Regeering zich ten taak stelt.

Ze mag, zal het wel zijn, ondzr die belangen niet de eerste plaats bekleeden.

Zelfs moet men, desnoods, den moed hebben, de stoffelijke welvaart willens en wetens prijs te geven, indien slechts tot dien prijs het zedelijk welzijn te redden is. Weelde en overvloed zijn, blijkens de les der historie, voor de natiën eer ten vloek dan ten zegen geweest. Het gevaar voor verlies van zedelijke veerkracht schijnt van stoffelijke welvaart onafscheidelijk.

Een wijs Staatsbeleid zal uit dien hoofde eerst er naar staan om het volk aan zijn hoogere, zedelijke roeping te doen beantwoorden, en eerst daarna, maar dan ook met volharding, de stoffelijke belangen der natie bevorderen.

Deze orde nu heeft het Liberalisme omgekeerd.

Het plaatste het zedelijk volksbelang op den achtergrond en spiegelde de natiën allereerst uitwendigen voorspoed voor oogen.

»Een volk gelukkig te maken" heette het doel van zijn streven, maar in de practijk vatte men dit bijna uitsluitend in den lageren zin van materieelen voorspoed op.

Dit kon niet anders.

Heeft men eenmaal den Staat van zijn hoogere roeping, die in God ligt, losgemaakt en zoekt men het doel van zijn aanzijn dientengevolge in het zichtbare, in 'tgeen voor oogen is, in het volk of in den Staat zelf, dan moet men wel op stoffelijke welvaart den nadruk leggen.

Te meer klemde dit bij een richting, die, gelijk het Liberalisme in zijn krachtigste periode, schier uitsluitend den invloed van de Maatschappij ten koste van dien van den Staat zocht te verhoogen.

De Staat kan als zoodanig nog een hoogere roeping erkennen en de maatschappij, haar ondanks, dwingen, zich geldelijke offers voor kunst en wetenschap, voor de eere der nationale traditiën, voor koloniaal bezit en vloot, voor leger en schutterij te getroosten; ja, desnoods voor de nationale eer of een hooger zedelijk belang het zwaard te trekken. Maar is het, omgekeerd, de maatschappij, die de richting bepaalt, waarin zich de Staat zal bewegen, dan heet kunst geen Regeeringszaak, leiden onze professoren armoê, verruilt of verkoopt men des noods zijn Koloniën, laat men de vloot achteruitgaan; het leger kwijnen, de schutterij tot een aanfluiting worden en verkondigt men bij monde van de Manchester-heeren, nu nog het puik van Engelands Liberalisten, dat noninterventie de hoogste wijsheid en elke oorlog dwaasheid is.

Niet toevailigerwijs, maar krachtens zijn Individualistisch streven, der maatschappij macht over den Staat gevende, heeft het Liberalisme derhalve

door schuld van zijn eigen beginsel aan de Staathuishoudkunde een eenzijdig overwicht in de schatting der volkeren gegeven.

Zijn opkomen op politiek gebied ging zelfs met het opkomen van een Liberalistische school op oeconomisch gebied gepaard, en dezelfde theorie, die op politiek terrein in den eenling de bron van souvereine macht zocht en uit alle egoïsme den rechtsafstand van de enkelen aan de meerderheid verklaarde, riep op oeconomisch terrein de school van Smith in het leven, het laissez faire, laissez passer, belichaming van de onbarmhartigste zelfzucht, in doodende concurrentie uitloopende en aanleiding tot de ontzettende stelsels, waarop nog onlangs de heer Esser in ons blad wees, in wier gedachtensfeer het verstikken van onbruikbare personen door kolendamp als de hoogste daad van ontferming geldt, waartoe men zich weet te verheffen.

Bij dit pogen heeft het Liberalisme zich aanvankelijk in zeldzaam succes kunnen verheugen.

De stoffelijke welvaart ging met reuzenschreden vooruit.

Handel, nijverheid, akkerbouw en wat niet al bereikten een hoogte van ongekenden, eertijds fabelachtig gekeurden bloei.

De volken werden rijk en verrijkt.

Materieel scheen de gouden eeuw van geluk aangebroken.

De profetie, dat men de volkeren gelukkig zou maken, was, in dien lageren zin, letterlijk en boven verwachting vervuld, althans indien men toestond dat onder het volk slechts de verrijkten begrepen werden.

Maar dat juist stond het volk zelf niet toe.

Het volk wilde genomen worden voor wat het was: een natie organisch samenhangend in zijn onderscheidene, zoo hoogere als lagere klassen, — en met die defenitie voor oogen, werd helaas! de profetie der Liberalistische zieners eer een bespotting van den werkelijken toestand, dan een leuze, waar het volk zijn Amen op sprak.

Een geheele klasse toch der maatschappij, en zeker niet de minst talrijke, klaagde eer over achteruitgang, vroeg met welk recht men het politiek gezag, dat in aller naam was opgeëischt, voor een groep uitverkorenen monopoliseerde, en wierp, eerst fluisterend, straks dreigend, de vraag op: of de beginselen van het eigendomsrecht, waarop de tegenwoordige inrichting der maatschappij steunt, nog een anderen grond hebben, dan het goeddunken van de meerderheid der kiezers. Zoo ja, dan wenschten ook zij kiezers te worden, om met overgroote meerderheid die beginselen door anderen te vervangen, en te toonen waar men ook met de vragen van mijn en dijn aanlandt, indien eenmaal de Goddelijke basis van het recht is verlaten.

Dat bracht ons de sociale quaestie.

Sinds kwam daarbij nog een industrieele quaestie van geen minder aanbelang.

In tweeërlei opzicht.

Het kapitaal, de zenuw der industrie, was, door valsche kunstmiddelen, op onvoorzichtige wijze uitgezet.

Dit gaf aanleiding tot een denkbeeldige vermeerdering van papier-kapitaal, waaraan geen wezenlijke waarde beantwoordde. Deze windhandel, op valsch crediet drijvend, bereikte ten laatste een uitzettingspunt, dat niet meer houdbaar was, sprong en bracht geheel de geldmarkt, de Beurs zoo van Amerika als van Europa, in chaötische verwarring.

Bovendien bleek althans in sommige industriën dan toch eindelijk het punt bereikt, waar het uitzettingsvermogen der consumtie niet verder kon. Men had maar altijd meer geproduceerd, maar altijd meer gefabriceerd, en werkelijk bleek jaren lang, dat de behoefte van het wereldpubliek nog steeds onverzadigd bleef. Maar de laatste jaren brachten ook daarin een keer. Hoogst belangrijke takken van industrie kwamen plotseling tot zeer onrustbarenden stilstand, en om niet insolvent te worden, waren onze depôthouders maar al te vaak genoodzaakt om ver onder de waarde van de hand te doen.

Tegenover deze beide quaesties nu, zoowel tegenover de sociale als tegenover de industrieele, staat het Liberalisme machteloos.

Voor de eerste zoekt men genezing deels bij de Radicalen, deels bij de richtingen van positief beginsel, maar in geen geval bij onze oude Liberalen.

En voor de tweede — o, het was wel wreed, maar ook aan die Nemesis kon het Liberalisme niet ontkomen! — voor de tegenspoeden van de nijverheid zocht men heul in tegenkeer tot meer conservatistische beginselen; deels in Amerika, eenigermate ook in Frankrijk, thans vooral in Duitschland.

Nu moge een deel der Liberalistische pers, ook tegenover deze gevaren, zich goed houden, door, bonne mine à mauvais jeu, zich tot tolk van zeer anti-liberalistische denkbeelden te maken. Maar dat zoo beginsellooze tactiek het staatkundig crediet der Liberalen niet duurzaam ophoudt, weten hun eigen Staatsmannen het best, en waar het Liberalisme nog den moed heeft om, gelijk in de kringen der Arnhemsche Courant, het oude vaandel trouw te blijven, is het wegslinken der krachten in den lande te merkbaar, om nog langer over de aanwezigheid van teringverschijnselen te redetwisten. (7 Februari '76)

V.

Over de laatste oorzaak van den tegenspoed, waarmeê het Liberalisme worstelt, kunnen we het kortst zijn. Dat de godsdienstige quaestie, hoelang ook gesmoord, toch ten laatste weêr aan het woord is gekomen en voor onze Liberalisten steeds noodlottiger wordt, is het groote politieke verschijnsel van de laatste jaren, dat alle Staatslieden van Europa bezig houdt.

Het Liberalisme had en heeft tot stelregel: Laat u met geen godsdienst in. Wees als Staatsmacht en als politieke partij neutraal, zonder voorkeur voor eenige overtuiging. Zie toe dat de godsdienst zaak van het hart en het huis blijve. Een macht in het volk zal de godsdienst steeds zijn, maar waak uwerzijds, dat die macht niet kome op een terrein, waar ze niet behoort, d. w. z. de grens niet overschrijde, die huis en maatschappij van elkander scheidt.

Met dien stelregel heeft men het beproefd. Zoolang die in eere bleef, was het Liberalisme sterk. Deze houding tegenover den godsdienst toch wortelde in het Liberalistisch beginsel zelf.

Is men, gelijk het Liberalisme, van oordeel, dat het politiek gezag geen Goddelijken, maar slechts een menschelijken oorsprong heeft, dan kan men op politiek terrein ook den godsdienstigen factor niet toelaten. Acht men, dat in het individualisme de steen der wijzen gevonden is, dan kan men ook op godsdienstig terrein geen saâmbinding der enkelen eeren en moet tegenover elke Kerk vijandig staan. Keurt men welbegrepen egoïsme de natuurlijkste drijfveer voor den gang van het maatschappelijk leven, dan moet men wel tegen elke uiting van den godsdienst gekant zijn, die nog iets anders dan een egoïstisch zalig worden der eigen ziel bedoelen zou.

Het Conservatisme dat, nu althans, eenerzijds het politiek gezag niet buiten het Goddelijk gezag laat ontstaan, en niettemin de Liberalistische phrase van: »godsdienst slechts voor huis en hart" overneemt, maakt zich zelven daardoor in het oog van elken denker slechts belachelijk.

Tot die conclusie kan en mag men dàn slechts komen, indien men van heeler harte ook de Liberalistische praemisse aanvaardt, die in den oorsprong van het gezag den Goddelijken factor volstrekt buitensluit.

Onder de heerschappij dier denkbeelden heeft ook ten onzent het Liberalisme metterdaad een tijdlang gebloeid en de mannen van vijftig en zestig jaren in ons midden zijn bijna allen, ook al staan ze op eenigszins gewijzigd standpunt, van het merg en pit dier denkbeelden doordrongen.

Dit ging, wijl men de toen nog machtigste Kerk in ons vaderland door het verraad van haar dienaars en de machtsoverschrijding van den Staat, zelve tot instrument voor het Liberalistisch streven had verlaagd, en in de moderne Theologie zijn dubbelganger op kerkelijk gebied liet optreden.

Dusdoende gelukte het, de schansen aan den binnenkant af te graven, waar-

achter de Kerk zich straks zou te verdedigen hebben, en bijna zonder moeite het machtigste bolwerk te ontwapenen.

Het tweede Kerkgenootschap in macht, trok men op zijn zijde, om een meerderheid bij de stembus te winnen, en zoo slaagde het Liberalisme er in, om, met de Moderne Theologen en Rome tot bondgenoot, den traditioneelen godsdienstzin der natie, die nog steeds zijn oude bedding zocht, een tijdlang in zijn werking te onderdrukken.

Het waren gulden dagen voor het Liberalisme, toen de Roomschen Thorbecke naar de Kamer zonden, Scholten te Leiden de Hervormde Kerk afbrak, in onze groote steden slechts godgeleerde Liberalisten de gemeenten bewerkten en een orthodox prediker slechts in zooverre zijn kansen om naar een grootere stad te komen, vermeerderde, als hij iets van de dwaasheid des Kruises verzweeg, en, om met een onhollandsch woord de onhollandsche gedachte uit te drukken: den geest der eeuw en den geest van Christus »v e r m i t t e l t e."

Destijds was het gewoonte, in de politieke pers schier geen enkel bericht van godsdienstigen aard op te nemen; over dweepzieken en bijgeloovigen slechts als een uitstervend ras, de moeite der kennisneming nauw loonend, te spreken; elke bemoeiïng van den Staat met de Kerk als inconsequentie op de kaak te stellen; tegen den eed, tegen het gebed, tegen de theologische leerstoelen, tegen elk haakje en elk trensje te ijveren, waardoor politiek en godsdienst nog aan elkander konden gehecht worden; en bij dit alles een onmiskenbare voorliefde voor Roomsch en Dissident te toonen, als niet onbegrijpelijke reactie tegen de suprematie, waarover eens de Hervormde Kerken in deze landen hadden beschikt.

Thans is dit alles anders geworden.

Het standpunt onzer Liberalisten is onhoudbaar gebleken. Groen, niet Thorbecke, kreeg gelijk.

Groen, die steeds, die van meet af er op wees, dat onder den politieken strijd de godsdienstige school, en dat het Liberalisme, bewust of onbewust, tegen het Christendom reageerde, moest nog bij eigen leven den toestand zien aanbreken, die geheel het voorgeven der Liberalisten omverwierp.

Let slechts op de verschijnselen.

De politieke pers der Liberalisten is in handen der moderne theologie overgegaan en kiest, ook waar ze een politieke redactie behield, gelijk b. v. in het H a n d e l s b l a d, onverholen voor de moderne predikanten en de moderne kerkelijke kiesvereenigingen partij.

Meêdeelingen en vertoogen over quaestiën van godsdienstigen aard zijn in de pers schering en inslag geworden.

Even zoetsappig als men vroeger voor Rome was, is men thans fel tegen deze kerkelijke macht geworden

De »fijnen", aan wie men het vroeger beneden zich vond een woord te verspillen, zijn thans een macht geworden, waartegen men dag aan dag waarschuwt.

Ongemerkt stierf de Moderne Theologie reeds bijna, om o n d e r d e z e l f d e f i r m a thans een vlak tegenovergesteld wijsgeerig stelsel te drijven, dat misschien nog het best met het D a r w i n i s m e wordt aangeduid, in zoover er tegen het i n d i v i d u a l i s m e, waaruit de Moderne Theologie geboren werd, geen sterker s a â m b i n d e n d stelsel dan Darwin's theorie denkbaar is.

Bemoeiïng van den Staat met kerkelijke zaken is aan de orde van den dag.

Voor bestendiging der Theologische Faculteit aan onze Hoogescholen ijveren thans dezelfde mannen, die er eertijds tegen streden.

Niet-vrijlating van den godsdienst is thans de leuze geworden, en de volkeren splitsen zich al meer in twee groepen, niet bij de vraag: wat wilt ge voor de Koloniën? of wat dunkt u van een inkomstenbelasting?; maar bij het ontzaggelijk probleem: Strijdt ge nog mede in de heirscharen, wier veldgeschrei het Hallelujah is voor den levenden God?

Hiermeê is het Liberalisme uitgehold, bros geworden en geknakt.

Zijn theoriën liggen, na korten bloei, verdord en geurloos ter aarde.

Het mag steeds, zijns ondanks tot volksmisleiding gedwongen, zich nog L i b e r a l i s m e noemen blijven, maar het hield op te zijn. Achtereenvolgens was het genoodzaakt met eigen hand al zijn tabernakelen af te breken. Den gevel liet men

staan, maar het huis zelf werd van binnen geheel verbouwd, nieuw gebouwd en omgebouwd, zoodat men enkele ramen in den gevel moest dichtplakken, om den misstand van een zijmuur, die midden voor een raam was opgetrokken, niet tot aller vermaak, in het oog te doen komen.

Van individualist op politiek gebied is men thans juist het omgekeerde: pleitbezorger der meest autoritaire Staatsidée, geworden.

Van individualist op oeconomisch gebied is men thans juist het omgekeerde: aanhanger van een ethisch socialisme, geworden.

En evenzoo, van individualist op godsdienstig terrein is men thans juist het omgekeerde: wegbereider voor Staatssuprematie over de Kerken, geworden. Nu gunnen we natuurlijk aan de Arnhemsche en andere couranten het onschuldig genoegen om in dit alles slechts schakeeringen, bij trouw aan hetzelfde beginsel, te zien.

Het is zoo: aan het beginsel der Revolutie en des ongeloofs blijft men onveranderlijk trouw zweren, maar onder dat voorbehoud ging men uiteen; rechts zwenkte een geheel legercorps naar de conservatieve vanen; daarnaast bleef een kleine afdeeling der oude garde, weêrloos en verlaten, met het oude, echt Liberalistische vaandel, stand houden; daarop volgt een divisie radicalen; dan komt een breede linie Staatsabsolutisten, terwijl geheel links de socialistische tirailleurs het terrein reeds verkennen.

Dit alles saâm, dit bonte mengsel, dit allegaartje van heterogeene bestanddeelen, bestempelden we met den naam van Liberalistische Coälitie.

(8 Februari '76.)

DERDE HOOFDSTUK.

DE ORDINANTIËN GODS. 1)

Ook op staatkundig terrein belijdt zij de eeuwige beginselen van Gods Woord; zóó evenwel, dat het staatsgezag noch rechtstreeks, noch door de uitspraak van eenige kerk, maar alleen in de conscientie der overheidspersonen, aan de ordinantiën Gods gebonden zij.

I.

ALLEEN TE KENNEN UIT GODS WOORD.

§ 27. De overheid heeft de bevoegdheid, om te bepalen wat recht in den lande zijn zal, en den plicht om dat recht, desnoods met geweld, te handhaven.

Hieruit ontstaat de vraag, naar welken maatstaf de overheid bij dit vaststellen van het recht behoort te werk te gaan.

Aan willekeur denkt hierbij niemand.

Een gouvernement dat grillige verordeningen in het leven riep, zijn luimen tot wet stempelde en van invallen rechtsbepalingen maakte, oordeelde zich zelf en hield geen stand.

Wat recht is, mag en moet de overheid bepalen, maar ze kan dat alleen doen door uit te gaan van de onderstelling, dat dat recht op zich zelf, buiten haar toedoen, eer zij nog gesproken heeft, reeds bestaat, en dat haar werkzaamheid zich uitsluitend bepaalt tot het juist weêrgeven in 's lands wet van wat objectief recht is naar den eisch der beginselen.

---

1) Ordinantie; niet Ordonnantie; een ten onrechte door *Van Dalen* overgeslagen woord. "Ordonnantie" is van lateren, Franschen oorsprong en beperkter van begrip. Cf. KILIAEN *in voce*: "Ordinancie" i. e. *a.* ordo, series, modus, norma; *b.* ordinatio, instructio, digestio, dispositio; *c.* constitutio, decretum, placitum, sancitum, lex. Ook de Staten-overzetters houden zich constant aan dezen vorm. Cf. Job 38, 33; Ezech. 43, 11, 18; Ps. 119, 91; Rom. 13, 2. Voor het engere begrip van menschelijk bevel heeft de Staten-overzetting daarentegen "Ordonnantie" in Hand. 16, 4.

Die beginselen te kennen, is derhalve voor den Souverein uitgangspunt van allen goeden wetgevenden arbeid en, naar gelang zijn inzicht in die beginselen juister en vollediger is, waarborgt hij aan zijn Staatsinstellingen een te duurzamer bestaan en heiliger karakter.

Kennis dier beginselen nu is, naar onze overtuiging, noch zuiver noch in vollen omvang te verkrijgen dan door de studie van Gods Woord en het onderzoek naar Gods ordinantiën.

De maatstaf toch, door anderen aan de hand gedaan, om wat recht en onrecht is te toetsen, bevredigt ons niet; en noch in de historie, noch in de rechtswetenschap, noch in de stelsels der philosophen is, voor zoover we oordeelen kunnen, een betrouwbaar uitgangspunt voor de kennis der ware, deugdelijke, eeuwige rechtsbeginselen geboden.

Niet in de historie! Want al stemmen we voetstoots toe, dat in de zeden, gewoonten en usantiën van een volk zich het nationale rechtsbesef uitspreekt, en elke wetgeving zonder basis zou zijn, die met dit historisch verleden niet rekende, — zoo kan toch dáárom reeds de historie nooit toetsteen voor de beginselen zijn, wijl ze wel een gestadige toepassing gaf, maar nooit die beginselen zelven formuleerde; en, ook al leverde dit geen bezwaar op, niets ons bij die toepassing zekerheid biedt tegen verbastering en ontaarding.

Evenmin kunnen we afgaan op de rechtswetenschap! Want wel geven we toe, dat er in het rechtsbewustzijn der natiën een gestadige ontwikkeling plaats grijpt, en de rechtswetenschap door het nasporen dezer ontwikkeling ten deele de lijnen kan ontdekken, waarlangs het recht zich uit zijn beginselen beweegt. Maar toetsteen voor die beginselen zelven kan evenwel het aldus gewonnen resultaat dáárom nooit wezen, wijl bij den zondigen mensch ook de ontwikkeling van zijn rechtsbesef gestoord is, en de uitkomsten bij de niet-Christelijke volken van ons werelddeel (het oude Rome niet uitgezonderd) dan ook volstrekt onbevredigend is gebleven, b. v. voor de rechten der menschelijke persoonlijkheid.

En om eindelijk bij de philosophie heul te zoeken, is zoo juist de gronddwaling der revolutionairen, dat we slechts op de wilkeurige stelsels van Rousseau en de Encyclopaedisten, later van de democraten, toen van de fatsoenlijke Constitutioneelen, en nu weêr van de Radicale Socialisten en Doctrinairen van alle gading behoeven te wijzen, om te herinneren waar men aanlandt, indien de mensch zich vermeet om beginselen te decreteeren, in steê van die op te sporen, en Gods schepping saam wil persen in het keurslijf van een menschelijke theorie.

Neen, zoodra er van recht sprake is, moet ge partij kiezen vóór of tegen den levenden God. Want dit spreekt van zelf: Leeft die God, en zijn wij en is ons volk en zijn alle natiën der aarde Hem onderworpen, dan komt de vaststelling van wat recht of onrecht is, ook aan Hem alleen toe.

Men kan niet een man uit één stuk, een doordenker en moedig karakter zijn, en zich toch laten verleiden om zijn conscientie in tweeën te splitsen, om nu voorts in de éene helft zijn God te belijden en in de wederhelft voor een recht te buigen, dat buiten dien God om gaat.

Dat laat zich noch denken voor de rede, noch rijmen voor de conscientie. Het éene sluit het andere eenvoudig uit.

Is God werkelijk God, dan gaat van Hem ook alle rechtsbepaling uit, en blijft ons niets anders, dan met heiligen eerbied naar den weg te vragen, die ons tot de meest zuivere kennis leiden kan van wat God Almachtig, krachtens den aard van zijn hoogheerlijk Wezen, tot recht voor heel zijn schepping, tot eeuwig recht voor alle creatuur gestempeld heeft.

§ 28. Mogen we dit nu »ordinantiën Gods" noemen, dan volgt hier uit, dat er ordinantiën Gods zijn voor den bodem en het klimaat; ordinantiën Gods voor de producten en hulpbronnen van ons land; en ordinantiën Gods voor de dieren waarover we heerschappij ontvingen. Maar ook ordinantiën Gods voor ons menschelijk leven, zoo voor ons lichaam als voor onzen geest, voor de ontwikkeling van al onze menschelijke vermogens, voor de verhoudingen van bloedverwanten en magen, voor handel en bedrijf, voor onze roeping en bestemming als natie, kortom dat er een wil, een bevel, een ordinantie des Heeren is voor alles waarbij onder menschen zich twee meeningen tegelijk als mogelijk voordoen, om alsdan krachtens de vaste beginselen, die uit zijn heilig Wezen voortvloeien, de éene mogelijkheid goed, de andere af te keuren.

Nu ware het voor ons natuurlijk het gemakkelijkst, indien het God beliefd had, om al deze ordinantiën in duidelijke uitspraak mede te deelen.

Maar dit wilde Hij niet, en het voegt ons, in dat willen te berusten.

Integendeel, verreweg de meesten dier ordinantiën kunnen slechts uit de zaken zelven worden opgemaakt, en voor wat het nataurlijke en stoffelijke leven van mensch en dier aangaat, is empirisch onderzoek schier het eenig mogelijke; maar, haasten we ons er bij te voegen, wijl hier geen menschelijke wil en dus ook geen zonde storend in het spel komt, ook bijna altijd voldoende.

Voor de eigenlijke moeielijkheid komen we eerst dan te staan, als we tot dat ander deel van het te regelen leven naderen, waarin die menschelijke wil wèl meêspreekt en het, behalve op de waarneming van zichtbare feiten, ook op een zichtbare conclusie aankomt.

Dan toch is het noodwendig gevolg van onzen zondigen toestand, dat we telkens verkeerd waarnemen, onjuiste gevolgtrekkingen maken, en, ondanks de beste bedoelingen, afdolen van het spoor der gerechtigheid. Ook zoo blijft er dan onder de volken en vorsten nog wel een natuurlijke Godskennis werken, en een zedewet in de conscientiën spreken, en een algemeen besef van wat schandelijk is de deugd beveiligen, maar hoe hoog ook deze steunsels der gerechtigheid te waardeeren zijn, tot de juiste kennis van Gods hoogere ordinantiën voeren ze niet.

Dit blijkt genoegzaam uit de geschiedenis der uitnemendsten onder de volken der oudheid en nog uit den diep ellendigen toestand van het menschelijk leven b. v. in China, in Siam of Beludchistan.

§ 29. Bestond er nu geen openbaring, dan zouden ook wij desniettemin een soortgelijken toestand voor lief moeten nemen, en met berusting de gevolgen hebben te dragen, die de zonde als verdeelende, verduisterende en verstorende macht op elk gebied van menschelijk leven, en zeker niet het minst op het terrein van het recht, na zich sleepte.

Maar zie, nu is het immers juist onze belijdenis als Christenen, dat er zulk een »openbaring" wèl is. Dat de verdeelde en afgedoolde volken niet aan zich zelf zijn overgelaten. Dat God Almachtig op bijzondere wijze, ter keering van de gevolgen der zonde, zich wel ter dege op velerlei wijs en in velerlei tijden aan ons geopenbaard heeft, en dat er alzoo een »Woord Gods" in engeren zin aanwezig en onder ons bereik is, waarin over die eeuwige beginselen een zeer aanmerkelijk licht wordt verspreid en waarin tot op een zeer belangrijke hoogte die ordinantiën Gods voor ons menschelijk leven zijn aangeduid.

En nu begrijpen we volkomen, dat er mannen zijn, die deze openbaring niet als van God afkomstig met geestdrift en dankzegging belijden, maar wat we niet begrijpen is, dat men dat Woord Gods wèl aanvaardende, en aanvaardende in zijn hoogheilige beteekenis, desniettemin zijn landsbestuur en wetgeving en rechtspleging buiten de in dat Woord Gods geopenbaarde ordinantiën wil laten om gaan.

Dit, we aarzelen niet het uit te spreken, is erger dan inconsequentie; is een zeggen te belijden, als men toch niet belijdt; een onzedelijke halfheid, die aan allen manlijken ernst gespeend is; of, wilt ge, een spelen met het heilige, den man van karakter onwaard.

Wij, anti-revolutionairen, althans, wenschen aan zoo dubbel-

hartig en halfslachtig bedrijf niet medeplichtig te worden, en stellen er deswege onze eere in, tegenover de heerschende begrippen onze overtuiging steeds scherper in de richting van deze stellingen te ontwikkelen: 1. Alle recht dat op aarde gelden zal, moet getoetst aan het recht; 2. Het recht bepaalt God alleen naar den aard van zijn heilig Wezen; 3. Voor zooveel het »menschelijk leven" betreft, is de zuivere kennis en vastheid van deze ordinantiën door de zonde te loor gegaan; 4. De natuurlijke Godskennis en het natuurlijk rechtsbesef, hoe hoog ook te waardeeren, zijn dien ten gevolge onvoldoende om ons de eeuwige beginselen te doen kennen; 5. Door de bijzondere, bovennatuurlijke openbaring van Gods Woord is op belangrijke wijze licht over die beginselen verspreid, óók wat het burgerlijk leven aangaat; en deswege is het onze roeping, om ook op staatkundig terrein de eeuwige beginselen van dat Godswoord te belijden. (8 Mei '78.)

II.

WERKENDE DOOR DE CONSCIENTIE DER OVERHEID.

§ 30. Bekleedt God de overheden met Souvereine macht, om te bepalen wat recht zal heeten; en wil Hij dat zij dit doen zullen, niet naar luim of wilkeur, maar overeenkomstig de eeuwige beginselen, die door Hem zelf vastgesteld en verordend zijn, dan dient uitgemaakt, langs welken weg de overheid kan te weten komen, welke die eeuwige beginselen zijn.

Ware nu dit samenstel der dingen gebleven wat het oorspronkelijk was; had geen zonde den gang van dit heerlijk organisme verstoord; en liep het nog gelijk God het in den aanvang had doen loopen, — dan kon het antwoord op die vraag luiden: De aardsche Souverein kent die eeuwige beginselen uit wat hij om zich ziet, uit den gang van het leven, uit den eigen loop der dingen!

Gelijk een ervaren werktuigkundige de beginselen, waarnaar een uurwerk is saâmgesteld, van zelf te weten komt, als hij dit uurwerk uit elkander neemt; of ook een scheikundige de samenstelling van een voorwerp, ook zonder bijgevoegde verklaring, leert kennen door ontleding, — geheel op dezelfde wijze zou dan de Souverein door eenvoudige waarneming van het leven den rechten gang van dit leven, d. i. de beginselen waarnaar het recht loopt, kennen leeren.

Zoo oordeelen, nu de erkentenis van de zonde almeer wegvalt, dan ook de meesten.

Evenwel, dáarom, van naderbij bezien, te zonderlinger, overmits er, indien er geen zonde bestond en alles wèl liep, ganschelijk geen Overheid zou zijn.

Werkte alles van zelf, welnu, dan zou het ook van zelf werken, en noch leiding, noch terechtzetting door een macht van buiten behoeven.

In dien zin hebben onze Hervormers zeer juist ingezien, dat de Overheid er alleen om den wille der zonde is, en dat dientengevolge alle politiek zich deelt in twee breede stroomen, naar gelang ge, met de eeuwen die achter ons liggen, de zonde der personen en der volkeren belijdt, dan wel, met onze eeuw, die zonde slechts als het nóg niet rijp zijn van de aldoor rijpende vrucht wegcijfert.

Wij, die onze overtuiging geweld zouden aandoen, indien we het ontzaggelijke feit van de zonde, als van een zeer positief, alles verstorend en verwoestend bederf, verzwakten, zijn derhalve ook verplicht, voor de Overheid een anderen weg te openen, die haar tot kennis van de ordinantiën Gods leiden kan.

Dit nu deden we door de verwijzing naar wat voor het onvrije (d. i. stoffelijke) leven, ja, nog uit de natuur, maar voor het vrije (d. i. zedelijke) leven (en daarop komt het hier toch voornamelijk en bijna geheel aan) uit Gods Woord van die heilige ordinantiën kenbaar is.

Maar ook hiermeê is de oplossing der moeielijkheid nog niet gevonden.

Ze zou dit zijn, indien de H. Schrift op de manier van een wetboek ware ingericht, zoodat men, de verschillende titels en artikelen opslaande, in verklarenden vorm daarin de bepalingen gereed vond, die voor de betrekkingen van overheid en onderdaan, en van die onderdanen onderling, behooren te gelden.

Zoo intusschen is de H. Schrift niet.

Ze is geen repertorium van wetsbepalingen, maar de gewaarmerkte oorkonde van één machtige levensopenbaring, die een geschiedenis van eeuwen omvat, en waar de ordinantiën Gods, d. i. zijn eeuwige en onveranderlijke beginselen, wel in zijn, maar meest in vermengden vorm, of, wilt ge, als gouderts verscholen in de mijn.

§ 31. Dit nu doet een andere, niet minder gewichtige vraag rijzen, namelijk: op welke wijze de overheid zal te weten komen, welke die eeuwige beginselen zijn, die Gods Woord ons voorlegt.

Drie antwoorden zijn op die vraag denkbaar.

Vooreerst kan men zeggen: Dat aan te wijzen, is de taak der Kerk! en, gelijk men weet, gaf Rome dit antwoord metterdaad.

Rome heeft nooit ontkend, dat aan de overheid in eigen sfeer zekere

zelfstandigheid van oordeel toekwam, maar zoo dikwijls er van de eerste, eeuwige beginselen sprake was, zich steeds, ook ten aanzien van de Overheid, het recht van beslissing voorbehouden.

Let wel, voorbehouden niet slechts in den aannemelijken zin, dat ze haar beslissing aanbeval en aandrong, maar zich gereserveerd als uitoefening van een haar toekomend gezag, dat, wel feitelijk op zij kon gezet, maar, naar geestelijk recht, nooit straffeloos kon geschonden.

Denk aan Syllabus en Encycliek!

Tegen deze oplossing der quaestie nu plaatsten wij ons lijnrecht over.

Wij verlangen niet dat eenige Gereformeerde Kerk het recht ontvange, om ten behoeve van de Overheid in een land als het onze uit te maken, wèlke op politiek terrein de goddelijke ordinantiën naar luid van het Woord zijn.

Een gevoelen te hebben, staan we aan de Kerk toe. Het recht om binnen haar geestelijken sfeer haar gevoelen te propageeren, blijft onbetwist. Zelfs belet niets, dat de Kerk, bij voorkomende zaken; haar bede of haar beklag ook over politieke zaken bij de Overheid indiene.

Maar nooit of nimmer kan, zonder schromelijke verwarring van beider levenssfeer, aan de Kerk het recht worden toegekend om jure suo vast te stellen wat voor den Staat zal gelden.

Zulk een theocratie in een gemengde gemeenschap wenschen we niet, maar bestrijden we veeleer met alle macht.

En we doen dit op grond van deze beide afdoende redenen: 1. dat dit Roomsche Staatsrecht, waar het ingang vond, steeds op tyrannie en volksbederf uitliep, en 2. wijl de Kerk de gave mist, die vereischt is om voor de burgerlijke saâmleving wetten te geven, die kennis van en zin voor dat leven verraden.

§ 32. Een tweede antwoord kan zijn: laat de overheid zelve Kerk zijn! een oplosing onder den naam van Caesaropapie bekend en vooral in Rusland tot eere gekomen. De Czaar in dat rijk is Keizer en Paus, d. i. Souverein en Opperpriester, of wil men Overheid en Kerk saâm in één persoon.

Dit voorkomt de botsing.

Aan de Kerk blijft dan haar invloed, maar ze kan dien niet oefenen dan door den Souverein, en heeft dus slechts een invloed in schijn.

Metterdaad is het dan ook in Rusland de Czaar, die, òf zelf òf door zijn organen, bepaalt wat als goddelijke ordinantie in zijn rijksgebied zal gelden en dient de Kerk slechts om dit te sanctionneeren bij den eenvoudigen leek.

Op gewijzigde schaal is deze Caesaropapie ook door de Protestantsche

vorsten ingevoerd, met name in Duitschland, en, toen ten onzent de gebeurtenissen van 1816 gaande waren, moet tot onze schande gezegd, dat zelfs onze uitnemendste predikanten destijds verre van ongezind waren, om Willem den Eerste bij zijn bedenkelijke schreden op dezen Caesaropapistischen weg te volgen.

Ook dit stelsel nu verwerpen we met stellige beslistheid, wijl het tot het geestelijk versterf der Kerk moet leiden en juist hierdoor de geestelijke kennis van Gods Woord ook voor de overheid doet te loor gaan.

Alle Caesaropapie onttrekt aan de Kerk van Christus haar vrijheid van beweging en daarmeê een van haar onmisbare levenscondítiën; toovert haar herders en leeraars om in een soort geestelooze, trotsche hoogheden; en stelt Kerk en Kerkbestuur vijandig tegenover elkaar.

Dit verzwakt de Kerk; doet ze kwijnen; en verdooft haar den levensgeest!

Zie maar eens wat er aan levenskracht nog in de Grieksche Kerk schuilt! Hoe ellendig zwak de Evangelische Kerken in Duitschland staan! Ook, hoe doodend voor de Nederlandsche Hervormde Kerk ten onzent deze teedere omhelzing van de o, zoo Christelijk-gezinde Overheid gewerkt heeft.

Kwijnt nu de Kerk, dan gaat hiermê ook die frissche, geestelijke dampkring te loor, waarin alleen een goede uitlegging van het Woord Gods gedijen kan, en komt men, of tot het Byzantijnsche letterkauwen, of, gelijk ten onzent, tot het desnoods door een Jood doen opleiden van de volksjeugd tot »Christelijke" deugd.

En wijl we nu een bezielend leven en niet de dorheid willen, en naar Gods heerlijke ordinantiën en niet naar uitgeholde woorden of, leeggeboorde termen zoeken, ijveren we ook tegen deze tweede schier nog ellendiger oplossing uit overtuiging en met kracht.

§ 33. Van anti-revolutionaire zij gaf men daarom steeds, gelijk ook nu het Centraal-Comité, het derde antwoord: door de conscientie der Overheid zelve.

We verhelen ons zelven volstrekt niet, dat hierbij de mogelijkheid bestaat, dat de consciëntie der Overheid voor de invloeden van Gods Woord geheel ongenaakbaar zij. Het kan zijn, dat de overheid, zelfs van een gedoopte natie, òf geheel afvalle van het geloof en zich driestweg tegen de Christelijke belijdenis keere, òf wel, onder een soort Christelijk masker, een nog vinniger en gevaarlijker, wijl bedekter, strijd voere tegen wat bij Gods Woord leeft. Maar dit bezwaar kan ons dáárom niet ophouden, wijl deze mogelijkheid evenzeer bij de twee vorige oplossingen bestaat, en dan slechts een nog veel afschuwelijker, nóg stuitender, nóg walgelijker karakter verkrijgt.

Dit bezwaar wortelt dan ook niet in het stelsel, maar in de ellende onzer toestanden, en is, uitzonderingen nu daargelaten, van tweeën één: òf de natuurlijke kastijding, waardoor een natie, die Gods Woord vergat, weêr naar dat Woord wordt teruggedreven, òf, als de belijders van Gods Woord in die natie slechts een kleine minderheid vormen, de van God hun geboden prikkel om voor uitbreiding van invloed te ijveren.

Hoe we ons voorts deze werking van Gods ordinantiën op de consciëntie der Overheid voorstellen, toone ons slotartikel.

(10 Mei '78.)

III.

NAAR EIGEN TRANT EN ONDER SOCIALE INVLOEDEN.

§ 34. Michelet schreef in zijn keurig geschrift »Nos fils" zoo waar en juist: »De groote tweesprong van het leven ligt bij de erkenning of loochening van het feit der zonde. Op dien tweesprong moet ge kiezen, en naar gelang ge dan rechts van de erkenning, of links van de loochening van dit feit uitgaat, landt ge bij gansch andere kusten aan."

Dit beamen we volmondig.

Ook op politiek terrein.

Ziet ge in den mensch wel ter dege een zondaar, dan kan er van een opmaken van de eeuwige rechtsbeginselen uit zijn zondig besef ook geen sprake wezen, en bestaat er aan een direct Woord Gods, ter aanduiding van de rechtsbasis, onafwijsbare behoefte.

Maar ook, is de mensch u nog slechts een onontwikkelde, dan, het spreekt van zelf, kan zijn rechtsbesef, hoewel nog niet volkomen helder, toch juist en betrouwbaar wezen, en behoeft ge dáárom geen buitengewoon »Woord Gods" meer, wijl ge het dan hebt in het woord des menschen.

En nogmaals keert dezelfde tegenstelling terug onder hen, die anders in het aanvaarden van »Gods Woord", als regel van gedrag, óók op politiek terrein, eenstemmig zijn.

Immers, ook dan weêr vindt men eenerzijds hen, die het eerst beleden feit der zonde straks weêr uit het oog verliezen, gelijk Rome en de Caesaropapisten; terwijl anderzijds de verdedigers van het Protes-

tantsche Staatsrecht, ook bij de raadpleging van Gods Woord, met dit feit blijven rekenen.

Veronachtzaamt men op zijn verderen weg de diepe beteekenis van het feit der zonde, gelijk de theocraten, dan acht men den zondaar alleszins geschikt en bekwaam, om tot vaste, juist omschrevene, scherp belijnde kennis te geraken van wat over het burgerlijk leven in Gods Woord geopenbaard is; laat dit alsdan door een geestelijke kaste of een kliek van hoftheologen vaststellen; en wrijft dusdoende de teedere kiemen dezer beginselen met zijn stramme juristenvingeren dood.

Maar wil men dit niet en blijft men ten einde toe in het oog houden, dat men met zondaren te doen heeft; met een zondaar op den troon; met zondaren in de raadzaal; met zondaren in het studeervertrek; maar met zondaren ook bij de stembus en om den huishaard, — dan moet men, of men wil of niet, wel tot de volmondige bekentenis komen, dat het Woord Gods, hoe volkomen in zich zelf ook, juist omdat het slechts zondaren vindt, in de diepte van zijn beginselen nooit volkomen kan worden verstaan, en dat het stelliglijk, en met zekerheid, en eens voor goed, voor alle eeuwen en voor alle landen, muurvast opmaken en formuleeren en decreteeren van de rechtsbeginselen of ordinantiën, ons in dit Woord geopenbaard, kortweg tot de onmogelijkheden behoort.

Uit dien hoofde weigeren wij dan ook, ons door een schijn-zekerheid te laten blinddoeken, die geen zekerheid hoegenaamd oplevert, en leggen we ten deze, met bescheidener resultaat tevreden, dan Czaar of Paus beoogt, ons neder bij de werking, die op de conscientie der overheidspersonen door dat Woord wordt uitgeoefend.

§ 35. Met overheidspersonen bedoelen we, in dit verband, den souverein met al zijn onderhebbende landsdienaren, zoodat al aanstonds de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat een, zelfs naar de conscientie verstompt, souverein, door deze hierarchie van landsdienaren, een recht uit Gods Woord in zijn landswetten deed boeken, dat hij zelf nooit zou gevonden hebben.

Bedoelen we ook, dat de conscientie der landsdienaren bij de toepassing en uitvoering der wetten, ook een wet, die onbezield was, met de eeuwige rechtsbeginselen bezielen en doortrekken kan.

Ja, bedoelen we evenzeer, dat in geheel dit regeeringslichaam, met al zijn vertakkingen, zich allengs een traditie voor de conscientie kan vormen, die bij de keuze van nieuw personeel op heilig rechtsbesef letten doet, en bij de vestiging van de algemeene begrippen, die op de bureelen zullen gelden, een komend geslacht doet voortspelen in den eens aangegeven toon.

Hiermeê is volstrekt niet bedoeld, dat elk bureelist voor zijn te verrichten taak telkens den Bijbel zou naslaan.

Aan zoo oppervlakkige opvatting denken we niet!

Dat elk bureelist in zijn huis bij den Bijbel leve, om daarin voor zich zelf het leven zijner ziel en de wijding van zijn levenstaak te vinden, uitnemend; maar de taak om uit Gods Woord de rechtsbeginselen op te delven en op het hun speciaal toebetrouwde deel van den staatsdienst toe te passen, gaat de krachten van den gewonen bureelist en ambtenaar zeer verre te boven!

Dat zou tot een zeer ziekelijk dilettantisme leiden, dat, evenals in Barebone's parlement, zich zelf, na korte proefneming, executeerde!

Neen, ook hierbij blijve een iegelijk in zijn orde.

Rechtshoogleeraren, politieke philosophen en de denkers onder onze staatslieden, zien zich hierbij den zwaarsten arbeid aangewezen en moeten, op streng wetenschappelijke wijze, worstelen om aan de beginselen, die ze voor het hooger forum bepleiten, het waarmerk te toonen van hun oorsprong uit Gods Woord.

De practische staatslieden, volkstribunen en leiders der publieke opinie, moeten, met die beginselen gewapend, rustelooze critiek oefenen over het ongerechtige in den bestaanden toestand, en dien toestand naar eisch der ordinantiën Gods pogen te beteren.

Terwijl eindelijk aan de ambtenaren en bureelisten geen hooger eisch te stellen is, dan dat ze, zelf in dien kring van gedachten ingeleid en in dien dampkring ademende, ook bij hùn werk met hun conscientie zullen zijn, opdat bij uitvoering en instructie de geest dezer hoogere beginselen niet uit het staatsorganisme te loor ga.

§ 36. En vraagt men nu ten slotte, op welke wijs deze werking van Gods Woord op de conscientie der Overheidspersonen toegaat, dan moet tusschen een rechtstreekschen en zijdelingschen invloed wèl onderscheiden.

Rechtstreeks werkt deze invloed, doordien de verantwoordelijke Overheidspersonen, die op de hoogste sport der ladder staan, zelf, met eigen oog, 'tzij in het studeervertrek, 'tzij in het Kabinet, uit Gods Woord saâmlezen, wat ze straks op katheder of tribune als stelsel van regeerkunst bepleiten zullen.

De zijdelingsche invloed daarentegen is velerlei en wordt geoefend door de Kerk, door de pers, door den volksgeest en door den geest van Europa.

Over de afbakening van het terrein der Kerk spreken we later. Hier komt alleen de roeping der Kerk te berde, om, voor zoover de Over-

heidspersonen tot haar kring behooren, zeer bijzondere geestelijke zorg aan deze uitnemende leden te besteden. Voorts om door het kweeken van degelijke, principieele theologische studie, de studie van Gods Woord ook voor den Staatsgeleerde mogelijk te maken. En niet het minst om, door het tegengaan van spiritualistische eenzijdigheid, de gronddwaling uit te roeien, als ging de burgerlijke samenleving den Christen niet aan.

Na de Kerk komt de pers, een soort middenpersoon, of, wil men, niet-officieele tolk tusschen natie en Overheid. Immers, fluistert die tolk dag aan dag van een politiseeren buiten den Christus, een afgaan op eigen inzicht, en een voor het hoofd stooten van Gods Woord, dan neemt hierdoor ongemerkt de gevoeligheid van de conscientie der Overheidspersonen op dit stuk af, en krijgen ook zij »het dolen lief op eigen paden!" Maar staan er in die pers organen op, die de belijdenis van Gods Woord weêr aandurven, de beginselen van dat Woord op politiek terrein weêr aanbevelen, en volk en vorst op hun gehoudenheid aan de Goddelijke ordinantiën wijzen, — dan wordt almeer de conscientie der Overheidspersonen eerst gestooten, straks geprikkeld, en komen ook in hun overleggingen de ordinantiën Gods weêr tot macht.

Niet minder sterk wordt de conscientie der Overheidspersonen in de derde plaats bearbeid door den volksgeest.

Zit er in het volk ernst, dan kan de Overheid den luchthartige niet spelen. Een volk, dat naar God vraagt, is niet te regeeren, tenzij de Souverein zich regeeren late door Gods Woord.

De geest van volk en Overheid zijn wel onderscheiden, maar toch niet hermetisch in afzonderlijke kamers afgesloten, en doordringen alzoo elkaâr weêrkeerig.

Weet dus een Overheid dat ze, bij regeling van de wetten, naar den eisch van Gods Woord, op onwil en verzet zal stuiten, dan is ze zelve licht geneigd, meê af te dolen en te wierooken voor de goden van den dag. Terwijl, omgekeerd, een volk dat in zijn volkszangen en volksleuzen, in bid- en nationale vierdagen, in zijn petitionnement en bij de stembus, steeds kiest voor wat den levensernst verhoogt en het volksleven adelt en de glorie van den Almachtige bedoelt, — dan ook van zelf aan de Overheid aanleiding geeft, om, al ware het slechts ter bevrediging der natie, weêr te vragen naar de ordinantiën Gods.

§ 37. Eindelijk maakten we ook nog gewag van den geest van Europa, een factor waarop gemeenlijk veel te weinig wordt gelet.

Want zie, wat te Parijs, te Berlijn, te Londen gedacht, gezonnen,

geloofd wordt, heeft op geheel de Europeesche pers en letterkunde, en door haar op onze eigene pers en litteratuur, zulk een volstrekt overwegenden invloed, dat er letterlijk een ómgaan van de opinie; een verloopen van kleur in kleur, een kentering van de heerschende begrippen in alle kleinere landen is waar te nemen, zoodra een der groote wereldsteden daarin voorgaat. Denk b. v. nu nog laatstelijk aan de Meiwetten en het veldwinnen van het Staatsabsolutisme.

En dat is volkomen natuurlijk.

Immers, de invloedrijke personen in ons eigen land lezen bijna niet anders dan boeken uit den vreemde. Uit den vreemde zijn de hulpmiddelen voor hun studie; in de lectuur van hun uitspanningsuren, zijn de modellen die ze nabootsen; zelfs in onze grootere pers vindt men bijna niet anders dan den weêrklank van wat de groote bladen in Frankrijk, Duitschland of Engeland inhouden. En zelfs in onze salons, en in de boudoirs onzer dames, en op onze gymnasiën en hoogere burgerscholen, is het altijd weêr een uitheemsch product, dat den geest boeit en bezighoudt. Och, ons eigen, inheemsch, Hollandsch geestesleven is zoo klein. Klein van omvang en vaak kleiner nog van karakter. Daar ligt geen verweêr, geen bestand tegen den machtigen stroom van buiten in. We drijven meê!

Gaat nu die stroom, gelijk thans, bijna geheel tegen den Christus en zijn Woord in, dan is het natuurlijk, dat de algemeene begrippen ook ten onzent steeds meer verbasteren en de conscientie der overheidspersonen eer ten kwade dan ten goede aandoen.

Maar stel, omgekeerd, dat deze machtige stroom, met zuivere wateren, in de richting van Gods Woord liep, dan zou de werking op de overheidsconscientie metterdaad een onberekenbare zijn, en de invloed, die het verste kwam, weldra desniettemin de machtigste blijken.

Welke aanduidingen nu hierin voor de plichten der Christenheid op politiek, op journalistisch of ook op internationaal gebied liggen, zou allicht stoffe tot een hoogst belangrijke studie opleveren, maar ligt ditmaal buiten ons bestek.

Onze taak was het, uiteen te zetten, hoe wij, Antirevolutionairen, ons den zeer wezenlijken invloed van Gods Woord op het Staatsleven wenschen, zonder dat aan het recht der vrije conscientie of der vrije wetenschap worde te kort gedaan, en ons loon zou reeds overvloedig wezen, indien we hopen mochten, in die poging althans eenigermate te zijn geslaagd! (17 Mei '78).

BIJLAGE D.

I. Beginselen.

I.

Telkens en telkens hebben we onze klacht herhaald, dat het Conservatisme slechts een schakeering in het Staatsrecht der Revolutie vertegenwoordigde; een donkerder tint dan het Liberalisme, dat op zijn beurt minder schel gekleurd is dan Radicalisme; maar met deze beiden in grondkleur één.

Deze klacht bedoelde geen verdachtmaking, maar strekte slechts ter voorkoming van zelfmisleiding.

Ook het staatkundig leven staat niet stil. Aan gestadige verandering is behoefte. Evenwel ontstaat bij de voldoening aan die behoefte meeningsverschil. Een maatstaf zoekend ter bepaling, eischt de één dat de onhoudbaarheid van het bestaande zal bewezen worden, eer men tot verandering overgaat; de tweede dat van het bestaande slechts zóóveel verbeterd worde, als met behoud van rust en orde is overeen te brengen; terwijl de derde oordeelt dat hoe eer hoe beter het bestaande weggeruimd en door het nieuwe vervangen worde. Dat het huis niet blijven kan gelijk het is, stemmen allen toe, maar terwijl de één zich tot een kleine reparatie wil bepalen, keurt de tweede een duchtige vertimmering noodig, en is de derde kort en goed van oordeel dat sloopen en nieuw bouwen op den duur nog het goedkoopst zal zijn. Doen we iemand onrecht, door in dezer voege den Conservatief, den Liberaal en den Radicaal te onderscheiden?

Het ontgaat ons daarbij niet, dat de Conservatief, omgekeerd als de verwante partijen, meer geneigd is den Staat tegenover de beweging der maatschappij te handhaven, maar, zonder meer, is ook hiermeê geen onderscheidend beginsel uitgesproken. Voor zooveel het hen tijdelijk baten kan, zijn ook Liberalen en Radicalen tot opoffering van maatschappelijke vrijheid aan Staatsinvloed niet ongenegen. Denk aan het onderwijs!

Opzichzelf is hiermeê nog geen Staatsrechtelijk beginsel aangeduid. Daaraan komt men eerst toe bij de vraag: wat ge in het bestaande afkeurt en in wat stijl ge bouwen wilt.

Het Nederlandsche Staatsgebouw is oorspronkelijk in Roomschen stijl opgetrokken; tijdens de Reformatie zeer aanmerkelijk vertimmerd; nog eens na de Fransche Revolutie verbouwd in nieuwmodischen trant, en sinds door kleine reparatiën, meest in denzelfden stijl, bijgewerkt.

Hierdoor is, gelijk het bij historische producten onvermijdelijk is, allengs een zeer bonte gevel voor den dag gekomen. Zóó kakelbont blijven kan het niet. De vraag is maar: hoe wilt ge de harmonie herstellen? Door wat er nog van het oude aanzit, bij te werken naar modernen trant? Of wel, door het nieuw aangelapte en bijgepleisterde over te doen in den oorspronkelijken stijl?

Dit is een quaestie van smaak, niet van reactie!

Den wensch om het oude gebouw weêr in zijn oorspronkelijken staat te herstellen, koestert niemand. Om het te houden gelijk het is, evenmin. Maar tusschen een herstellen in oorspronkelijken staat en een verbouwen naar den

oorspronkelijken stijl, ligt al het verschil van stilstand of ontwikkeling. De vraag is maar: geeft ge aan de beginselen van bouwkunst, die eertijds, of die sinds 1789 gelden, de voorkeur.

Zóó de vraag gesteld, doet natuurlijk de kalme bedaardheid of de grootere spoed, waarmeê ge het werk ten einde wilt brengen, niets ter zake. Een belang van hooger orde is bij het vraagstuk betrokken. Niet of de herstelling in één of drie partijen zal worden aanbesteed, maar welke idée ge in den nieuwen bouw wilt belichamen.

De Conservatief raakt hierbij in een eigenaardig gedrang.

Hij vindt zich geplaatst voor een staatsgebouw, waarin deels de Christelijk-historische stijl nog herkenbaar is, maar in zeer verouderden vorm; en waarin deels de revolutionaire stijl is bijgewerkt, maar in frissche, sprekende kleur.

Dit deelt allicht zijn hart.

Met zijn presumtie voor het bestaande kan hij volkomen ter goeder trouw verzekeren, dat hij voornemens is, de overblijfselen van den Christelijk-historischen bouwtrant zoolang mogelijk te sparen. Geen Wandalisme!

Maar ook ter goeder trouw, krachtens dezelfde presumtie, dat de gedachte niet bij hem opkomt, om weg te breken wat in modernen trant is bijgebouwd. Geen Renaissance!

En komt het er aan toe, dat een noodzakelijke vertimmering niet langer kán worden uitgesteld, dan past en meet hij, om, getrouw aan zijn belofte, zooveel slechts even kan van het oude te laten zitten, maar bouwt, wat er nieuw komt, natuurlijk niet in modernen, maar dan toch in moderniseerenden trant. Nieuw, maar sober. Den polsstok kent hij niet. De Conservatief is geboren pontonnier. Zachte ponton-overgangen. Nooit een sprong. Nog minder waden door de diepte. Van halsbrekende toeren heeft hij een afkeer. Tegen waagstukken een ingekankerden haat. Van de Jacobijnenmuts gruwt hij. Lieden zooals de Girondins zijn hem de exemplaire mannen voor het roer van Staat.

Overweeg de gevolgen van dit standpunt en veel wordt u duidelijk.

Al dadelijk dat, naar het gedeelde hart, tweeërlei zin zich in dit Conservatief gezelschap openbaren moet, al naar gelang de zucht om het overblijfsel van den oorspronkelijken bouw, of wel het sinds 1815 bijgebouwde te sparen. Denk aan Foreest bij het eerste; bij het laatste b. v. aan mannen als Pijnappel en Van Goltstein!

Dan, dat de Conservatieven zich met gelijke heftigheid keeren moeten tegen hen, die tot elken prijs verbouwen willen, om aan het onoogelijk Rococo een eind te maken; 't zij ze dringen op verbouwing naar den oorspronkelijken stijl (dat zijn de Anti-revolutionairen), 't zij ze heel den gevel in modernen trant willen optrekken (dat zijn de Radicalen).

Voorts, dat hun kiezerstal klein, hun groep talentvolle Staatslieden, vergelijkenderwijs, groot moet zijn. Immers de gewone burger mint besliste, scherp geteekende kleuren. Juist den Staatsman is zekere rekbaarheid en een openhouden van de te nemen beslissing welkom. Ten onrechte heeft men dan ook de Van Zuylen's en Heemskerken ontrouw verweten, toen ze Conservatief werden. Verhuizen was het. Edoch slechts van verdieping, niet van huis.

Eindelijk de verhouding van de conservatieven tot dat deel van ons volk, dat aan de positieve belijdenis van het Christendom vasthoudt.

In tweeërlei opzicht.

Vooreerst dat velen hunner, meer ziende op wat het Conservatisme spaart, dan op wat het zelf in bestek brengt, in vollen ernst oordeelen, dat in de hulp der Conservatieven het natuurlijk bolwerk geboden is tegen verdere ontkerstening der natie. Vooral onder de hoogere standen vindt ge de mannen van deze zienswijs. Reeds de omzichtigheid, aan deze standen eigen, geeft aan de Conservatieve neiging in hun oog iets aantrekkelijks. Positiën en levensverbindingen strekken meest om die sympathie te versterken. En zoo gebeurt het, dat deze Christenen, meest op den sparenden trek der Conservatieven ziende, van meening zijn, dat men in hún spoor het veiligst gaat. Ze zijn daarom geen Conservatieven.

Slechts om hun sparen van het Christelijk element, dat nog overig is, sluiten ze zich bij hen aan in den strijd.

Maar ook, dat de groote massa van dat deel des volks tegen de Conservatieven ietwes wantrouwend is. Tot de kleine burgerij en den boerenstand behoorend, stoort dit deel des volks zich gemeenlijk weinig aan de eindelooze reeks van tusschentermen, maar houdt van besliste keuze; van een rond en manlijk woord; op gevaar af van eenzijdig te worden, van een klaar en duidelijk uitgesproken beginsel. Ze zijn voor of tegen; wat daartusschen ligt boeit hen niet. Van daar dat de Conservatieven, die juist op dat tusschengelegen terrein hun tente opsloegen, hun te zwevend en onbeslist zijn. Daarbij komt, dat »sparen van het Christelijk overblijfsel in den Staatsbouw" hen verre van bevredigt. Immers, maar al te goed zien ze in, dat dit gespaarde overblijfsel allengs veroudert, uit den tijd raakt en in puin valt. Daarnaar meet men hen dan af. Zoo krimpt het »gespaarde", waarvan telkens meer afbrokkelt, gaandeweg in, en wordt het aandeel van hun beginsel in ons Staatsrecht al kleiner. Bovendien, de Conservatieven sparen met gelijke liefde wat in strijd met den Christelijkhistorischen zin sinds 1815 is bijgewerkt en staan daardoor aan elke degelijke vertimmering naar den oorspronkelijken stijl in den weg. En wordt er nu en dan wat bijgepleisterd, dan liep immers de belofte om ons ter wille te zijn, schier altijd, niet wijl men niet anders wilde, maar wijl het niet anders kon, op een schoorvoetend toegeven aan de minnaars van den modernen stijl uit. Ze trokken hieruit het besluit, dat de Conservatieven, ook bij de uitnemendste bedoeling, hoogstens voor een tijd, nooit op den duur, voor ons beginsel strijden; dat ze, door het verouderde van den Christelijken stijl als kenmerkend te ijken, ons in verdenking van reactionaire bedoeling moesten brengen; en dat niets zoozeer als juist hun gedeelde sympathie aan de levensverjonging van onze natie naar Christelijken trant in den weg staat.

Of de laatsten juist zagen, kan eerst op de proef der beginselen blijken.

Enkelen dezer beginselen willen we, naar ze zich aan óns voordoen, uiteenzetten.

Al naar gelang de Conservatieve pers dan instemming, bestrijding of stilzwijgen doet volgen, make de lezer de slotsom op. (10 Februari '75).

II.

Een Staatsrechtelijk stelsel rust op een grondslag van bovennatuurlijke begrippen. Dit kan niet anders.

Als stelsel is het een vrucht van menschelijk denken. Onverschillig of de bedoeling van het stelsel is om de verhoudingen, die in de natuur gegeven zijn, te ordenen, dan wel gevolgtrekkingen af te leiden uit een algemeen beginsel. In beide gevallen komt het stelsel als zoodanig niet tot aanzijn, tenzij het door den mensch is gedacht.

Ontkend is hiermeê niet, dat een volk, op de laagste trap van nationale ontwikkeling, instellingen bezit, die bijna uitsluitend de vrucht der gewoonte en der omstandigheden zijn, maar bij zulk een volk is van een Staatsrechtelijk stelsel nog geen sprake.

Hieraan komt men eerst toe, als nevens de natuur de regeerkunst optreedt, om met heldere bewustheid het geheel der Staatsinstellingen te overzien, zich rekenschap te geven van het bestaande, en de regelen te ontdekken, die bij de verbetering van het bestaande zijn toe te passen.

Is nu het doordenken van den bestaanden toestand onmogelijk, tenzij men zich begrippen vorme van de wetten én levenskrachten, die het staatkundig leven beheerschen, dan volgt hieruit, dat geen staatkundig stelsel denkbaar is, tenzij men een helder begrip hebbe van het wezen van den mensch, om wien de Staat er is, en van den samenhang tusschen mensch en mensch, waardoor de Staat geboren wordt.

Tot dit eenvoudig begrip kunnen alle beginselen van het Staatsrecht herleid

worden. Een Staat is een eigenaardig verschijnsel van het menschelijk leven. Uit menschen is de Staat saâmgesteld. Door menschen wordt de Staatszaak gedreven. Ter wille van menschen werd hij in het leven geroepen. In den samenhang tusschen mensch en mensch ligt de rede van zijn aanzijn. Tenzij ge u eerst rekenschap geeft van den aard van het menschelijk wezen, is derhalve geen grondslag voor eenig Staatsrechtelijk stelsel aanwijsbaar.

Was nu de kennis van den mensch met wiskunstige zekerheid door verstandelijk onderzoek te verkrijgen, dan ware in beginsel slechts één deugdelijk Staatsrecht denkbaar, en elke afwijkende richting kortweg door verbetering van de fout, die men bij het onderzoek beging, in het rechte spoor te brengen.

De beginselen van het Staatsrecht zouden dus met geloof of ongeloof niets uitstaande hebben. Slechts van wetenschappelijke, nooit van bovennatuurlijke begrippen, kon dan bij het leggen van den grondslag voor een staatkundig stelsel sprake zijn.

Intusschen, dit is niet zoo. De anthropologie, d i. de wetenschap die onderzoek doet naar het wezen van den mensch, stuit in dat wezen op een mysterie. op innerlijke tegenspraak, op verschijnsels, wier samenhang aan alle waarneming ontsnapt, met name op de werking van een geheimzinnige macht, die wel in 's menschen wezen zich openbaart, maar niettemin boven zijn natuur ligt Denk slechts aan de verschijnselen van het zedelijk en godsdienstig leven, van den hartstocht, van het kunstgevoel en van het instinct, van het gevoel van bewondering, van de macht der liefde en des medelijdens, niet het minste van den wil; en ieder stemt toe, dat de verklaring dezer menschelijke levenselementen op even zoo vele raadselen schipbreuk lijdt.

Dit noopt tot het vormen van bovennatuurlijke begrippen; begrippen, niet over hetgeen men waarneemt, maar over de geheimzinnige macht, waardoor het waargenomen verschijnsel veroorzaakt wordt; en deze begrippen deelen zich in twee klassen, al naar mate men als kenbron voor deze begrippen zijn toevlucht neemt tot hypothese of wel het oor leent aan de Goddelijke Openbaring In het eerste geval bouwt men op een wijsgeerig stelsel, in het andere op het geloof. Vergissen we ons nu, indien we van onze Conservatieven getuigen, dat ze, in weerwil van de goede woorden die ze aan godsdienst en zedelijkheid ten beste geven, van het laatste afkeerig zijn? Een voor de hand liggend beroep op het historisch recht kan hun natuurlijk niet ten goede komen, want reeds de begrippen van recht, van een macht die bevoegd is om dit recht te handhaven, en van de bewijskracht voor het recht, die aan de historie toekomt, zijn drie bovennatuurlijke begrippen, die verklaring en bevestiging eischen.

Onze tegenstanders van alle schakeering doen het gaarne voorkomen, als gold het tusschen hen en ons de tegenstelling van wetenschap en geloof; en om dit denkbeeld ingang te verschaffen, leiden ze gaarne de opmerkzaamheid van de hoofdbeginselen af. Liefst in detailpunten zoeken ze hun kracht. Of men schadeloosstelling voor afkoop van slavernij zal geven; afschaffing van pandjènsdiensten beoogt; een Indische brigade te Haarlem of te Padang zal leggen, heeten dan de grenspalen, waarbij het Staatsrecht van vriend en vijand uiteengaat. De Liberalen geven hierin den conservatieven Van Goltstein niets toe. Inkomstenbelasting, kiesstelsel, legerorganisatie, Staatsschool, vrije handel, en zooveel meer, zijn hun de kenteekenende vraagstukken, waarbij de eigenlijke hoofdbeginselen van Staatsrecht als van zelf sprekend worden binnengesmokkeld.

Dit mag niet.

Neen, de tegenstelling tusschen u en ons is niet: »wetenschap en geloof", maar: hypothese of geloof?

Het geloof verwerpend, hebt ge omtrent het menschelijk wezen, naar aard, bestemming en samenhang, slechts onderstellingen. Onderstellingen, die door de wijsgeeren zijn uitgedacht, om de gezamenlijke levensverschijnselen uit éénzelfde grondbegrip te verklaren. Nu kan zonder beding toegestemd, dat men, die onderstellingen eenmaal aangenomen, daaruit op zeer wetenschappelijke wijze zijn gevolgtrekkingen heeft afgeleid: maar wie ziet niet in, dat hierdoor die onderstellingen zelven nog geenszins wetenschappelijke

waarde verkrijgen? Die onderstellingen zijn en blijven onbewezen. Het zijn gissingen, hoe men zich voorstelt dat het wel zou kunnen wezen, maar die de mogelijkheid van het tegendeel niet uitsluiten. Let er slechts op, hoe elke nieuwe wijsgeerige school, die opkomt, die schijnbaar vaststaande onderstellingen wijzigt, om u te overtuigen van haar zeer betrekkelijke waarde.

Geloof of hypothese! Wat kiest ge? Zoo het eerste, dan staat ge op Antirevolutionairen bodem. Zoo het laatste, dan betreedt ge met de Revolutie eenzelfde terrein.

Ligt de verborgen kracht, die den mensch drijft, in hem zelf, in een natuurinstinct, of in een geestelijke macht, die buiten het geschapene staat?

Is de verbinding, waarin de menschen onderling treden, product van hun vrijen wil, of het gehoorzamen aan een organiseerende macht, die boven hen staat?

Bestaan het gezag, het recht, de wet alleen bij afspraak, dan wel krachtens een hooger ordinantie?

Is de mensch goed of zondig geschapen?

Ligt het doel van 's menschen aanzijn in dit leven, of strekt zijn bestemming zich verder uit?

Moet de dwaling door dwang, dan wel door vrijlating van dwaling en waarheid tot onderlingen kamp, overwonnen worden?

Ziedaar vragen, die beginselen raken, wier werking elk Staatsrechtelijk stelsel, elken politieken maatregel, beheerscht.

Neem de middenste vraag: is de mensch al dan niet in positieven zin van nature zondaar?

Zoo ja, spreekt het dan niet van zelf, dat hij uit zich zelf nooit tot zekere kennis van zijn wezen komen kan?

Zoo niet, ligt het dan niet in den aard der zaak, dat hij zich steeds blijft inbeelden, op eigen inzicht te kunnen afgaan?

De mensch zondaar of slechts een onontwikkeld wezen! Wie heft die tegenstelling op, uit wier schoot onmiddellijk deze andere voortkomt: Geloof of eigen inzicht?

Die tegenstelling is onverzoenlijk.

Immers, wie zich aan het tweede houdt, kan niet anders oordeelen, of het beroep dier anderen op geloof is slechts een onwaardige poging om hun eigen vondsten met een hooger gezag te bekleeden. En, omgekeerd, wie zich aan het eerste houdt, kan niet anders oordeelen of het verwijzen der tegenstanders naar eigen inzicht is slechts de poging der zelfverheffing, om voor wetenschappelijk inzicht uit te venten, wat hoogstens de waarde eener onderstelling bezit.

Daarin dient partij gekozen.

Onzerzijds deden we dit van meet af.

Wij belijden dat de mensch door eigen inzicht niet tot juiste kennis van het menschelijk wezen kan komen en uit dien hoofde het licht der goddelijke openbaring noodig heeft; voorts dat het licht dier openbaring bestaat; en eindelijk dat het openen van het zielsoog voor dat licht een daad is, niet van verstandelijk onderzoek, maar van geloof.

Krachtens dit geloof nu bouwen we op den viervoudigen grondslag: 1°. dat het Staatsrecht met de zonde als positief kwaad heeft te rekenen; 2°. dat de levenswet, die de onderlinge organisatie van menschen en menschen beheerscht, niet aan hun willekeur, maar aan hooger beschikking hangt; 3°. dat het doel waarom èn de enkele mensch èn de Staat er is, niet in het zichtbare, maar in God ligt; en 4°. dat niet dwang maar vrijheid doeltreffend is ter bestrijding van de dwaling.

Wel geven we toe, dat waarneming en ervaring deze vier stellingen veelszins bevestigen, maar niettemin komen we er openlijk voor uit, dat noch waarneming, noch ervaring ons desaangaande die onomstootelijke zekerheid geven kon, die we nu danken aan de Goddelijke Openbaring, aanvaard door ons geloof.

Dit sluit intusschen niet uit, dat een ander, onze belijdenis niet deelend, dezelfde stellingen als hypothesen kan aannemen en derhalve tot hetzelfde Staatsrechtelijk stelsel komen kan, dat door ons gehuldigd wordt. Voor de practische

Staatskunst zou dat verschil niet in rekening zijn te brengen. Juist daarom is de bedenking valsch, als gold óns stelsel alleen voor geestverwanten in beperkten, confessioneelen zin. (11 Februari '75.)

III.

Elk staatsrechtelijk stelsel moet, wijl de Staat allereerst met »menschen" te rekenen heeft, rusten op kennis van den mensch. Het streng wetenschappelijk onderzoek stuit in 's menschen wezen op een mysterie. Tot een begrip van de macht, die in dit mysterie werkt, kan men òf door gissing zoeken te geraken, òf door Openbaring geleid worden. Dienovereenkomstig rust èlk Staatsrechtelijk stelsel òf op een hypothese, òf op geloof.

Dit geldt in volstrekten zin; mits men zich door den schijn niet bedriegen late.

Toen de Fransche Revolutionairen met hun stelsel van het »maatschappelijk verdrag" te berde kwamen, onderstelden ze wel, dat zulk een verdrag gesloten was, maar dachten niet aan bewijs; onderstelden ze dat het besluit van de meerderheid de minderheid verplicht, maar zonder er bewijs voor te leveren; onderstelden ze dat niemand een verdrag kan sluiten, dat zijn nakomelingen bindt, maar zonder hiervoor bewijs te bieden; onderstelden ze dat ieder oorspronkelijk over zich zelf te beschikken had, maar zonder dat het aan bewijs toekwam; onderstelden ze dat er een stel »droits de l'homme", (aangeboren menschenrechten) bestond, maar zonder zich tot het voeren van bewijs te verledigen; onderstelden ze eindelijk dat er een Etre suprême (een hoogste Wezen in deïstischen zin) was, edoch het bewijs ook voor die stelling schuldig blijvend.

Is er niets aan van het beweren der Sociaal-democraten, dat, bij terzijzetting van de goddelijke openbaring, het thans geldend eigendomsrecht evenzeer niets dan een goedgeefsche onderstelling is, waartegenover met even veel of even weinig recht het tegenovergestelde: dat alle goederen tot op zekere hoogte gemeen zijn, als onderstelling kan gepredikt worden.

Word nu sober, keer in den conventioneelen stijl terug en voer den strijd voor orde en rust; voor het politieke stemrecht der bezittende klasse; voor de historische rechten van ons Koningschap; voor landsverdediging door conscriptie; voor een Christendom boven geloofsverdeeldheid, en wat al meer in den goeden toon valt: en immers, tenzij gij een basis in het geloof zoekt, maar dan ook bereid zijt naar eisch van die basis uwe theorie te wijzigen, rust ook dit alles op niets dan onbewezene onderstellingen. Wie zegt u, dat gij het recht bezit, ter wille van rust en orde mij te dwingen tot wat mij tegenstaat? Hoe weet ge, dat bezit bestemd is om moeder van staatkundigen invloed te worden? Hoe bewijst ge dat historische verdiensten aanspraak op gezag geven? Hoe toont ge aan, dat ge recht hebt, mijn zoon uit mijn huis te nemen, om hem door den vijand dood te laten schieten op de grenzen? Hoe maakt ge het goed, dat de Staat bepalen kan wat Christelijke deugden zijn? We twisten nu over deze stellingen niet; we verklaren er ons op dit oogenblik voor noch tegen; maar willen slechts aantoonen, waarom ordinaire Liberalen en Socialisten, Conservatieven en Communisten, bij alle breed verschil dat tusschen hen aanwijsbaar is, hierin overeenstemmen, dat ze hun stelsel op een hypothese bouwen.

Is hiermee nu gezegd, dat wie dit hypothese-terrein te glibberig vindt en deswege op den bodem des geloofs overtreedt, de wetenschap van het Staatsrecht opheft, de historische ontwikkeling wegcijfert, voor het eigenaardige der bijzondere toestanden geen oog heeft, en het bestuur van den Staat aan de confessie eener Kerk bindt?

Hierop gaven onze artikelen over de Ordinantiën Gods het antwoord.

Juist door de openbaring leeren we, in den mensch onderscheiden tusschen een blijvende kern en de steeds wisselende openbaringsvormen van zijn leven. Alleen de kennis van het eerste kan de Openbaring ons geven, nooit de kennis van wat aan gestadige verandering onderhevig is.

Houdt de mathesis op, een strenge wetenschap te zijn, omdat ze uitgaat van axioma's, dat zijn: waarheden waarvoor men geen bewijs verlangt; en zou dan het Staatsrecht ophouden een wetenschap te zijn, omdat hij, die haar beoefenen zal, door het geloof een axiomatische zekerheid ontvangt omtrent die eerste beginselen, die hem tot uitgangspunt bij zijn streven zijn?

Omdat het geloof mij de zekerheid geeft: 1°. dat de mensch en dus ook de Staat van een Almachtig Wezen afhangt en derhalve om zijnentwil en naar zijn verordineering bestaat; 2°. dat 's menschen wezen niet maar ongenoegzaam ontwikkeld, maar door de zonde verstoord is; 3°. dat ook de Staat slechts middel is voor een einddoel, dat buiten dit leven ligt; en 4°. dat niet de inquisitie, maar de conscientie-vrijheid macht heeft ter overwinning van de dwaling, — staat daarom deze vaste overtuiging aan een vrije, wetenschappelijke beoefening van het Staatsrecht, op dezen grondslag, in den weg? Zal die beoefening wel vrij en wetenschappelijk heeten, als ik onderstel dat er geen God, dat de mensch geen zondaar, dit leven al en Staatsdwang geoorloofd is, — en niet vrij, noch wetenschappelijk indien ik geloof, dat er wel een God, de mensch wel een zondaar, dit leven leerschool en gewetensvrijheid een van God verordend recht is? Willekeur en aanmatiging, nooit waarheidszin, zal het beweren.

Beginselen, nooit regelen van Staatsrecht, kunnen aan de Openbaring ontleend worden. Juist krachtens die Openbaring heeft elke zijde van het menschelijk leven zijn eigen organische structuur, zijn eigen levenswet en drijfkracht, en is het eisch voor ons menschelijk denken, om in een zelfstandige wetenschap elk dezer zijden van het menschelijk leven na te denken en af te spiegelen in ons bewustzijn.

Het Joodsche staatsrecht gaf niet slechts beginselen aan, maar ook de toepassing dezer beginselen in vaste regelen, naar volksaard en graad van ontwikkeling berekend.

Het Christendom maakte die beginselen van hun toepassing los; wees het tijdelijk en plaatselijk karakter dier regelen aan; en ontsloot den weg, die tot vrije wetenschappelijke beoefening van het staatsrecht, op grond van die eeuwige beginselen, leiden kon.

In oud en nieuw Verbond zijn het dezelfde beginselen, slechts met dit verschil, dat in den Joodschen Staat die beginselen nog in een tijdelijken, nationalen vorm gehuld, en dus verborgen liggen, terwijl het Christendom dien tijdelijken vorm wegneemt, om de beginselen in haar klaarheid te doen schitteren.

Bij Israël was er daarom geen beoefening van het staatsrecht. Hiertoe kwam het eerst onder de Christenheid.

Niet dat we de beoefening van het staatsrecht in de classieke oudheid gering schatten; maar wijl de staatslieden van Rome en Griekenland, 't zij andere beginselen tot uitgangspunt kozen, 't zij voor die beginselen de vastheid des geloofs misten, kon eerst met de optreding van het Christendom de bouw op het vaste fundament aanvangen.

Die beoefening van het Staatsrecht op de basis der ware kennis van den mensch, die door Goddelijke Openbaring gegeven was, ontwikkelde zich slechts langzaam; deed menigen mistred; liep niet zelden een weg op, die bleek dood te loopen, en geraakte eerst van lieverleê tot vastheid van gang.

Met name in de groote geestesbeweging der zestiende eeuw bereikte ze een beslissend keerpunt, waardoor een zeer ernstige tegenstelling geboren werd tusschen het Staatsrechtelijk stelsel, waaraan Rome zijn goedkeuring hechtte, en dat andere, waaraan de Reformatie het aanzijn schonk.

Men bleef geloof als uitgangspunt voor het Staatsrecht eischen; bleef het einddoel van den Staat buiten dit leven zoeken, en bleef den oorsprong van het gezag uit God afleiden, maar begon te onderscheiden tusschen de beginselen waarvoor het geloof en de regelen waarover de wetenschap beslist; verdiepte de opvatting der zonde in de richting van Augustinus; en verklaarde voor op de proef mislukt de poging om door dwang vreeze Gods en zedelijkheid te doen bloeien; d. i. men ontdekte den goudader der gewetensvrijheid.

Diensvolgens aanvaardt het Christelijk-historisch Staatsrecht de eenige beginselen, waarin de goddelijke Openbaring ons het wezen van den mensch leert

kennen, niet in confessioneele versteening, maar in hun historische ontwikkeling, met name gelijk die ontwikkeling in de Reformatie der 16de eeuw voortschreed, en nog steeds, naar gelang van den voortgang der tijden, moet worden voortgezet.

Calvinistisch plegen we dit standpunt te noemen: 1°. wijl niet uit Luther's kring, maar wel uit Calvijn's school de Staatslieden zijn voortgekomen, die het verschil tusschen het Middeneeuwsch Staatsrecht en dat der Reformatie tot bewustheid hebben gebracht; 2°. wijl de practische toepassing van het aldus gewijzigd staatsrecht niet in de Roomsche, niet eerst in de Luthersche, maar aanvankelijk alleen in de Calvinistische landen plaats greep.

Dit leidt tot de methode, dat de gemeenschappelijke grondtrek van het Staatsrecht in de Calvinistische landen ons tot toetsteen strekt om het normale en abnormale in onze staatsrechtelijke ontwikkeling te schiften. Historische studie, niet zeker Christelijk vroom gevoel, is daarbij gids.

In korte stellingen saâmgevat, vonden we derhalve:

1°. Geen uitgangspunt voor het staatsrecht zonder kennis van den mensch, in aard, bewerktuiging en bestemming;

2°. De eerste beginselen, waaruit die kennis wordt opgebouwd en waarop dus het staatsrecht rust, vrucht niet van onderzoek maar van Openbaring; te aanvaarden niet door hypothese maar door geloof;

3°. Het organisme van het staatsrecht en de kennis der regelen die het eischt, te kennen niet uit de Openbaring, maar door waarneming, vergelijking en nadenken, d. i. door een zelfstandige wetenschap;

4° Dat Staatsrecht en dus ook die wetenschap aan de wet eener historische ontwikkeling onderworpen;

5°. In dien ontwikkelingsgang het keerpunt der Reformatie het meest beslissend;

6°. Die zuiverder ontwikkeling vrucht der geestesbeweging, die Calvijn in het leven riep en het krachtigst in de Calvinistische landen doorgezet;

7°. Vergelijkende studie van het Staatsrecht dezer landen deswege een niet te verontachtzamen handwijzer, die tegen afdoling op zijpaden bewaart;

8°. En eindelijk, rekening te houden zoo met den eigenaardigen karaktertrek van onze nationale ontwikkeling, als met de kenmerkende eischen van de ontwikkeling dezer eeuw.

Ziedaar de potloodstrepen, die we liefst trekken zouden, als naar de bepaling onzer methode werd gevraagd.

Geen afgeleide, maar hoofdbeginselen brachten we ter sprake.

Is men het over de hoofdbeginselen eens, dan kan slechts verschil van methode tot uiteenloopende zienswijs voeren.

Daarom moest, zou ons opstel een geheel vormen, ook die methode aangeduid.

(12 Februari '75).

---

2. „Ordinantiën Gods".

I.

De vaak door ons gebezigde term »Ordinantiën Gods" gaf niet zelden aanleiding tot misverstand, zoo bij partijgenoot als wederpartijder. Wat op anti-revolutionair standpunt, in de Gereformeerde gezichtslijn, daaronder te verstaan, vereischt derhalve nadere omschrijving.

Een dubbele belijdenis is daarbij in deze zegswijs wel te onderscheiden: 1°. dat er ordinantiën, en wel ordinantiën Gods zijn, en 2°. dat er een weg is, om tot kennis dier ordinantiën te geraken. De eerste belijdenis raakt het beginsel zelf der anti-revolutie; het tweede doelt op de onderscheiding tusschen ons en verwante richtingen.

Dat er »Ordinantiën" zijn, belijdt onze richting tegenover de partijgangers van het »Contrat social;" dat er »Ordinantiën Gods" zijn, tegenover het Positivisme in al zijn schakeeringen.

Gehoorzaamt ge wijl ge moet, of wijl het u zoo goed dunkt? Onderwerpt ge u aan eenig bestaand gezag, wijl ge in erkenning er van bewilligt, of omdat het, van uw toestemming onafhankelijk, over u heerscht? Schikt ge u in het gebod, wijl ge zelf inziet, dat dit voor aller welzijn dienst doet, of wijl het, desnoods schijnbaar tégen aller welzijn, nochtans gehoorzaamheid en opvolging eischt? In het eerste geval zijt gij het, die door uw toegeeflijkheid, door uw onderwerping en inschikkelijkheid, aan het gezag en zijn gebod eerst rechtsgeldige kracht geeft; terwijl in het tegenovergesteld geval het gezag gezag, het gebod gebod blijft, ook al was er niemand die zich onderwierp, niemand die gehoorzaamde.

De leer van het »C o n t r a t s o c i a l" nu staat onloochenbaar op den onvasten, licht verschuifbaren bodem van het afhankelijk, door den onderdaan zelf gemaakt gezag. Naar luid van haar voorschrift is men tot gehoorzaamheid gehouden, wijl men er zich toe verbond, 't zij persoonlijk door eigen toetsing, 't zij door een daad zijner voorouders. Men had zich dus ook niet kunnen verbinden. Dat zou wel wanorde bestendigd en orde belemmerd hebben; maar gesteld, men had, hoe ook de orde minnend, toch gemeend dat ze met den prijs der persoonlijke vrijheid te duur gekocht was, men had dan evenzeer het recht gehad het gezag te verstikken in zijn geboorte, d. w. z. g e e n g e z a g t e d o e n o n t s t a a n.

Hiertegen behoeft niet herinnerd, dat de Liberalisten, vooral die van Nederlandschen oorsprong, liefst aan het »Contrat social" niet herinnerd worden, er op verre na niet meê dweepen, er veelszins zelf den draak meê steken. Dit doet ter zake volstrekt niets, zoolang ze niet breken met een stelsel, dat zonder dezen doctrinairen grondslag ondenkbaar is. Voor de alles beheerschende vraag naar het gezagsbeginsel de oogen te sluiten; zich aan te stellen, alsof men die vraag niet zag; zich aan haar beantwoording zorgvuldig te onttrekken, en voorts tevreê te zijn met het gezag, dat nu eenmaal feitelijk bestaat, moge van vergevorderd scepticisme getuigen, maar is als uitgangspunt voor het Staatsbeleid, oppervlakkig, willekeurig gekozen en u bij het eerste volkstumult òf tot militairisme nopend, òf den doodsteek brengend aan uw zedelijke kracht.

Zoolang dus het Liberalisme (en gelijk men weet loopt het C o n s e r v a t i s m e in elk vraagstuk van beginsel met het Liberalisme één weg) òf den geloofsbrief voor haar gezag weghoudt, òf geen anderen dan het in Engeland ontvangene en aan het Fransche hof geborene »Maatschappelijk Verdrag" toonen kan, boort men met elken dag dieper in de overtuiging der volkeren de valsche stelling, het inderdaad monsterachtig denkbeeld, het verleidend woord van den opstand: Het gezag dat u belemmert, h e b t g e z e l f d o e n o n t s t a a n! Er zijn geen Ordinantiën, maar slechts gevolgen van overeenkomst, uitvloeisels van een vergelijk, uitwerkingen van een verdrag.

Dit nu ontkent de Antirevolutionaire partij: O r d i n a n t i ë n z ij n e r w è l! Het gezag is de grondslag voor uw leven, niet uw leven de grondslag waarop het gezag rust. Het gebod geldt, ook al onthieldt gij het uw zegel. Onderwerping wordt geëischt, kan het, met uw wil, maar kan het niet anders, dan desnoods zonder. Onderwerping zal edeler worden, zoo uw wil zich met de wet vereent, zoo ge haar vrucht erkent en haar juistheid toestemt, maar aan het feit der onderwerping doet dit af noch toe. Ook in de periode, die uw wil nog met die wet in strijd vindt, haar vrucht nog toeven doet en haar juistheid nog in twijfel laat, geldt de eisch tot onderwerping even stellig en beslist.

Dat dit standpunt aan alle mannen van onze richting gemeen is, wordt allerminst door het gebeurde op de »M a y f l o w e r" weêrsproken.

Zoo men weet, zeilden op het schip van dien naam de Puriteinsche, of juister nog gezegd de Independentische »Pelgrimvaders" in 1620 naar Amerika, om zich in het Noorden van Virginië en dus op Engelsch koloniaal grondgebied te vestigen. De najaarsstorm belette hun dit echter en dwong ze in Plymouth te landen, waar destijds nog een souvereiniteit bestond. Dit bracht er hen toe, den 21sten December 1620, nog eer ze aan wal stapten, in de scheepskajuit een verdrag te onderteekenen, waarbij ze zich onderling tot gehoorzaamheid aan het in te stellen Staatsbestuur verbonden. Een en veertig vrije mannen teekenden het contract.

Eilieve, zoo vraagt men, weêrspreekt dit dan uw stelsel niet? Blijkt hieruit niet

dat de Gereformeerden eer de geestelijke vinders dan de principieele tegenvoeters van het »Maatschappelijk Verdrag” zijn te achten? Staat ge niet voor het dilemma om òf de landverhuizers van de »Mayflower” te verloochenen, òf wel om u te scharen aan de zij van het »Maatschappelijk Verdrag?”

Ter wederlegging van deze tegenwerping wijzen we op een drievoudige omstandigheid: 1°. Ze waren 147 in aantal, en slechts 41 teekenden het verdrag; 2°. Ze omschreven zelf het doel van hun daad met deze woorden: »Wij, ondergeteekenden, hebben voor de grootmaking van 's Heeren naam, ter uitbreiding van het Christelijk geloof en ter eere van ons vaderland... voor 's Heeren aangezicht ons verbonden, enz.; en 3°. ze betitelden zich als »getrouwe onderdanen van onzen roemruchtigen Souverein Jacob, door Gods genade Koning van Groot-Brittannië, Frankrijk en Ierland.”

Vooral tegenover de verkeerde denkbeelden, die onder de Roomschen over onze beginselen gangbaar zijn, eischt dit drievoudig feit een nadere toelichting.

(16 October '73.)

II.

De stichting van de Kolonie der »Pelgrimvaders” wordt telkens te berde gebracht als bewijs, dat óók de Calvinistische geest zich in den vorm der Revolutie belichaamd heeft en feitelijk het beginsel van een »Maatschappelijk Verdrag” heeft aanvaard.

Daartegen veroorloven we ons een drieledige opmerking.

Vooreerst, aan boord van de Mayflower bevonden zich 147 landverhuizers, en toch werd het contract in de scheepskajuit slechts door 41 hunner onderteekend. Toch zetten ook de overblijvende 106 voet aan wal en beschouwden zich als aanhoorigen der kolonie, voor wie gehoorzaamheid aan de toenmaals zeer strenge wetten kon geëischt worden.

Reeds hieruit blijkt dat van een »Maatschappelijk Verdrag” geen sprake was. Immers, het »Contrat social” rekent met de eenlingen, met de enkele personen, »individuen” gelijk men ze meestal noemt, en niet met gezinnen. Dit is niet toevallig. Het gezag, bij vergelijk ontstaan, bindt niemand dan die tot het vergelijk toetrad en hen die onder dit vergelijk zijn geboren. Geheel de tegenstelling tusschen het standpunt der revolutie en dat des geloofs is zelfs terug te brengen tot de uiterst eenvoudige vraag: Begint ge met den mensch in zijn eenzelvigheid, of met den mensch als lid van een huisgezin? Wij kiezen voor het laatste en zoo deden de kolonisten op de Mayflower. De hoofden der gezinnen teekenden en beschouwden hun vrouwen, kinderen en onderhoorigen als door hun daad verbonden. Ze erkenden dus dat er een gezag bestond, het gezag van den man over de vrouw, van de ouders over de kinderen, van de meesters over hun dienstbaren en bouwden op dit gegeven gezag voort. De te stichten kolonie moest geen voortbrengsel van menschelijk goedvinden zijn, maar een uitvloeisel van een gezag, dat onafhankelijk van menschelijk goedvinden bestond.

Ten tweede, ze verklaarden hun Kolonie te stichten »tot grootmaking van 's Heeren naam en zich voor Gods aangezicht te verbinden.” Ook dit is met de leer van het »Maatschappelijk Verdrag” onvereenigbaar. Op het standpunt toch der Revolutie vindt de Staat zijn doel in zichzelf en de belofte haar vastheid in den menschelijken wil. Op het standpunt der Antirevolutie daarentegen bestaat ook de politieke stichting alleen om Godswil, tot zijn eer en tot grootmaking van zijn naam, terwijl de vastheid der belofte niet in den mensch ligt, maar in zijn gebondenheid aan het gezag Gods. De Pelgrimvaders, door het eerste niet, het tweede wel te beoogen, toonden dus lijnrecht tegenover de eerste beginselen der Revolutie te staan.

Eindelijk, door het recht tot stichting eener Kolonie in een acte van het Engelsche Gouvernement te zoeken en in hun overeenkomst duidelijk te verklaren, dat zij zich als onderdanen van Groot-Brittanje's Koning bleven beschouwen, toonden ze dat elk denkbeeld van volkssouvereiniteit hun verre was en slechts

regeling van een ongeregelden toestand, die zich niet anders regelen liet, door hen werd bedoeld.

Voegt men hier het historisch feit aan toe, dat elk der onderteekenaren zich gebonden achtte aan de autoriteit van Gods Woord en het gezag van dat Woord ook in de Staatsregeling zijn uitdrukking vond, dan zal men o. i. zoo van Luthersche als Roomsche zijde beter doen, voortaan de conferentie in de scheepskajuit van de »Mayflower" niet meer als bewijs aan te voeren, dat Calvinisme en Revolutie kinderen ééns geestes zijn.

Dit brengt ons van zelf tot onze tweede bewering: Er zijn niet maar Ordinantiën, maar Ordinantiën Gods.

Deze bijvoeging is geen overtolligheid. Ook onder hen toch, die met ons het willekeurig karakter van het gezag bestrijden, zijn er die de vastheid van het gezag niet afleiden uit den wil van een persoonlijk levenden God, maar uit de gesteldheid onzer natuur. Zonder zich in te laten met de vraag, hoe onze natuur ontstond, aanvaarden ze eenvoudig het feit, dat de mensch een eigenaardige natuur heeft. Die natuur nu, zoo beweren ze, gehoorzaamt aan onveranderlijke wetten en moet zich volgens die wetten ontwikkelen. Blijkt bij die ontwikkeling dat ook het zich vormen tot Staten eisch dier natuur is, dan moeten ook in die natuur de aanwijzingen zijn te vinden, die voor het bestuur dier Staten ten regel zijn. Het komt er dan slechts op aan, zoo den mensch als de wereld om hem heen nauwkeurig gade te slaan, de uitkomsten der verschillende proefnemingen op te maken en de behoeften, die zich openbaren, in rekening te brengen, om de wetten te leeren kennen, waaraan het leven der Staten onderworpen is, om langs practischen weg tot vaste regels van Staatsbeleid te geraken. Ook op dit standpunt is van wilkeur geen sprake, van toevallige vinding evenmin. Dat er een bindende, verplichtende, dwingende macht is, d. i. dat er ordinantiën zijn, wordt ook door de pleitbezorgers van dit stelsel toegestemd. Alleen, men erkent voor die ordinantiën geen hooger gezag dan de gesteldheid onzer menschelijke natuur. Er is nu eenmaal een menschelijk leven, dat zijn vaste wetten met zich brengt, en overtreding dier wetten door levensmindering wreekt.

Daartegen nu komt de Antirevolutionair op, en ons dunkt, met zijn goed recht. Wetten, zoo beweert hij, onderstellen een Wetgever. Zelfs in de stoffelijke wereld ontstaat een wet niet van zelf. Doch ook al wilde men toegeven, dat de regels waarnaar zich de stof beweegt en werkt, de eigenlijk dusgenaamde natuurwetten, uitvloeisels waren van een stoffelijke oorzaak, dan ware hiermeê voor het Staatsbeleid nog geen haarbreed gewonnen. Immers in den Staat hebben we met den mensch te doen; dus met een geestelijk wezen. Hieruit volgt dat de wetten, die het staatkundig samenleven der volkeren beheerschen, van zedelijken aard zijn, en zedelijke wetten zijn zonder een persoonlijken wil, waarvan ze uitgaan, ondenkbaar. Slechts zoo men, naar de leer van het grofste materialisme, de geestelijke levensuitingen van den mensch voor uitdampingen van gassen verklaarde, zou dit bewijsmiddel zijn kracht verliezen. Zoolang derhalve onze tegenstanders dit den mensch onteerend materialisme met ons verfoeien, is er voor hen geen ontkomen aan de klem van het betoog: òf er zijn geen geestelijke wetten die het Staatsleven beheerschen, òf die wetten onderstellen een persoonlijken wil. (22 October '73).

III.

Tegenover het willeurig, naar eigen goedvinden gemaakt gezag plaatsten we de stelling: Er zijn Ordinantiën. En tegenover de bewering, dat deze ordinantiën slechts de levenswetten van onze natuur zijn: Er zijn Ordinantiën Gods.

We komen thans tot een verklaring, waarop we onzen lezers ten dringendste verzoeken, zeer ernstig te letten: Ook bij de erkenning dat er ordinantiën Gods zijn, zou wetenschappelijke opsporing van de wetten, die het samenleven der volkeren beheerschen, voor de vaststelling van een onovertrefbaar staatsrecht vol-

komen voldoende zijn, mits er geen zonde ware. De stelling, dat de wetten, die het leven beheerschen, zich van zelf in het leven openbaren, achten we onbetwistbaar. Al schilderende en teekenende en spelende en boetseerende, hebben onze kunstenaars de wetten van het leven der kunst ontdekt, en het komt niemand in den zin naar den Bijbel of eenige kerkelijke autoriteit te vragen, waar, we zeggen niet het zedelijk karakter der kunstvoortbrengselen te beoordeelen valt, maar het aanleeren der kunst doel is. Ditzelfde geldt van de wetten die ons denken, van de wetten die den handel, van de wetten die de nijverheid beheerschen. Het denken leert de denkwet kennen. Handel drijvende, heeft men de kunst van den handel ontdekt. De nijverheid baant zich haar eigen spoor. Dit nu geldt ook van het staatkundig leven. Ontkenning dier waarheid doet aan den eerbied voor den Schepper tekort.

Eerbied voor den Schepper wraakt de voorstelling, alsof de mensch, men veroorlove ons deze uitdrukking, op goed geluk af geschapen ware, en eerst daarna de wet, die zijn staatkundig samenleven regelt, ware geopenbaard. Zoo knutselt de mensch. Gods schepping daarentegen is van meetaf gereed, toegerust met alle krachten die ze behoeft, in zich de kiemen dragend van alle ontwikkeling, waartoe ze, zelfs in haar hoogste volkomenheid, geraken zal.

De erkenning dat de mensch, en dus ook het menschelijk geslacht, een schepping Gods is, leidt derhalve tot de onontwijkbare gevolgtrekking: dat in de menschelijke natuur reeds bij haar schepping alle gegevens aanwezig waren, die ook het staatkundig samenleven der volkeren beheerschen. Onderstelt men dus, dat de mensch zich normaal ontwikkeld had, dan hebben we op de bewering van onze tegenstanders niets, volstrekt niets, af te dingen, dan zou de geleidelijke ontwikkeling der menschheid van zelf de Ordinantiën Gods aan het licht hebben gebracht.

Zelfs geven we toe, dat daarbij twee stadiën zouden doorloopen zijn Eerst denkt de mensch. Daarna ontdekt hij de denkwet. Zoo zou men ook hier eerst staatkundig geleefd hebben en eerst daarna de wetten, die dit leven beheerschen, hebben opgespoord. Die onderscheiding valt niet te loochenen. Het leven komt eerst; daarna het denken over dat leven. Zoo zou dus ook de menschheid, zich in Staten splitsend, eerst meer instinctief, meer uit onmiddellijken levensdrang, haar staatkundig leven tot afronding hebben gebracht; om daarna, een hooger stadium intredend, dat leven in haar bewustzijn af te spiegelen, de wetten die het beheerschen onder woorden te brengen, en zich rekenschap te geven van haar handelingen. Op den eersten trap zou er eenvoudig staatkundig leven zijn geweest, eerst op den tweeden zou er staatkunde in engeren zin zijn ontstaan.

Het behoeft dus niemand te bevreemden, dat onze hedendaagsche politieken met zulk een zelfvertrouwen deze methode aanbevelen, en evenmin dat hun woord zulk een ingang vindt. Hun stelsel is metterdaad volkomen juist, zoolang men verzuimt te onderzoeken of de menschelijke natuur nog in haar normalen toestand verkeert. Er is niets tegen in te brengen, dat de ordinantiën voor het Staatsleven van den Schepper zijn uitgegaan; dat Hij deze ordinantiën in de menschelijke natuur zelve heeft ingeweven; dat die ordinantiën, eerst nog in de natuur des menschen verborgen, bij voortgaande ontwikkeling haar regel openbaren moeten, en dat de mensch, als waarnemend en denkend wezen, die regelen des staatkundigen levens uit de feiten leeren en, na ze geleerd te hebben, met bewustheid in practijk kan brengen.

De Revolutie, dit stelsel toepassend, is, misschien meer dan ze zelve weet, der oorspronkelijke waarheid, die uit God is, nabijgekomen; alleen door deze waarheid op den voorgrond te stellen, heeft ze de geesten en volkeren in haar spoor kunnen trekken; ze vergist zich, zoo ze meent dat de Antirevolutionairen deze stelling in beginsel bestrijden.

Slechts op één feit struikelt men, zoodra men de toepassing van dit stelsel nagaat: Wat men er zich van beloofd had, blijft uit.

Ken ik de wet der zwaartekracht en pas ik haar toe, laat ik haar werken, dan is vooruit te profeteeren wat het gevolg zal zijn, en dat gevolg blijft niet uit.

Zoo zou men dus ook verwachten, dat het met deze wetten des staatkundigen

levens zou gaan. Men neemt de verschijnselen waar, spoort de wetten op, die deze beheerschen, profeteert wat het gevolg van haar toepassing zal zijn.... en toch.... als men ze toepast, komt het beloofde gevolg niet.

Men leze en herleze slechts de breede lijst van heerlijke, schoone beloften, waarmeê de Fransche Revolutie voor de natiën van Europa optrad, en zie wat er van werd.

Men leze en herleze slechts de stellige verzekerdheid en het onbegrensde zelfvertrouwen, waarmeê onze staathuishoudkundigen een Eden van geluk aan onze armere standen hebben voorgespiegeld, en zie, ze klagen meer dan ooit.

Men leze en herleze slechts wat idealen van volksgeluk de voorstanders der parlementaire regeeringsvormen van hun panacé profeteerden, en zie, Europa's toestand is bedenkelijker dan ooit.

Men leze en herleze slechts wat zoete droomen van vrede, verdraagzaamheid en eendracht men gedroomd heeft, toen het toovermiddel van den godsdienstloozen Staat was uitgevonden, en zie, het getwist over religiezaken woedt feller dan ooit.

Men brenge zich te binnen wat koortsachtige verwachting men ook ten onzent van de invoering der Grondwet heeft gekoesterd, en oordeele of haar zilveren feest ons Staatsleven niet in een pijnlijke ontreddering vindt, die, erger dan de pessimist dorst vreezen, de hooggespannen verwachting in bittere teleurstelling deed ondergaan.

Opmerkelijk verschijnsel.

Met een volharding die te loven is, peinst en zint men over het redmiddel, dat de wonden van ons volk zal kunnen heelen. Met een studie en nauwgezetheid, die aanspraak hebben op aller dank, spoort men de wetten op, die het volksleven beheerschen. Met een moed en doortastendheid, die bewondering wekken, past men het gevondene toe. Eindelijk, met een stellige gerustheid, die zeker van haar zaak is, biedt men der natie de uitnemendste beloften, opent men haar de schoonste vergezichten. En toch.... de rekening komt niet uit.

Van waar dit?

Voor ditmaal één vraag slechts:

Door éénen mensch is de zonde in de wereld gekomen en door de zonde de dood!

Naamt ge wel nauwkeurig waar? Rekendet ge ook met dit verschijnsel?

Dat er zonde is in het menschelijk geslacht, is toch immers ook naar ùw overtuiging een onloochenbaar feit? (24 October '73.)

IV.

De harp zelf moet mij de kracht van haar tonen leeren, maar zoo haar snaren losgeschoten, geroest of gesprongen zijn, kan ze dit niet. Zoo nu ook de mensch. De kracht van zijn levenstonen ook voor het staatkundig saâmleven moet onderzocht op die wondere harp, die bij de schepping in zijn geestelijke natuur besnaard werd, maar is, door wat oorzaak ook, die harp bedorven of ontstemd, dan leidt dit onderzoek tot geen vertrouwbare uitkomst.

Staan we nu voor het pijnlijk feit, dat slag op slag, in stelsel na stelsel, de eisch van 's menschen natuur op staatkundig gebied wordt uitgesproken, en dat toch de poging om dien eisch te bevredigen niets dan teleurstelling baart, ligt het dan niet voor de hand, reeds ter wille van die grievende uitkomst aan een ontstemd zijn van de harp, aan een gesprongen zijn der snaren te denken?

Het feit der zonde is van dat vermoeden de bevestiging.

Men zegge niet, dat dit een mengen van godgeleerde stellingen in de staatkunde is. Tegen die bedenking toch zouden we terstond de vraag stellen: rekent ge dan ook bij uw staatkunde niet met het geweten? Indien niet, verschoon ons dan van uw speculatief betoog, want dan bedoelt ge, van den mensch sprekende, niet den mensch der werkelijkheid. En indien wèl, betwist ons dan het recht niet, van het feit der zonde te spreken, dat juist door het geweten ter onzer kennisse komt.

De vraag, wat die zonde is, van waar ze komt, hoe ze verzoend wordt, blijft hier buiten bespreking. We wenschen ons in deze artikelen streng aan de staatkundige zijde der quaestie te houden. De Staat heeft met menschen te doen en in die menschen, zoo in hun leven als saâmleven, openbaart zich een macht, die kortheidshalve en voor ieder verstaanbaar met het woord zonde door ons wordt aangeduid.

Die macht is voor het Staatsbeleid niet een bijkomend iets, maar een hoofdfactor, waarmeê men te rekenen heeft. Dit voelt men terstond, zoo men bedenkt, dat drie geheele Departementen van Algemeen Bestuur uitsluitend ter wille van die macht in het leven zijn geroepen. Er zou noch een Departement van Justitie, noch van Oorlog, noch van Marine bestaan, zoo men tegen het gevaar, dat van die macht dreigt, niet had te waken. Deelt men de landstaak in haar drie natuurlijke deelen: verzorging der materiëele belangen, tegengaan van onrecht, en zedelijke volksopvoeding, dan is het middenste deel, dat er niet zijn zou, zoo er geen zonde was, verre het grootst. Er is politie, omdat er oneerlijkheid, moedwil en brooddronkenheid is. Er is een rijksveldwacht, omdat er geweld en roofzucht heerscht. Er is een schutterij, omdat er nu en dan uitingen komen van oproer en baldadigheid. Er is behalve die schutterij een leger, omdat er internationale hartstocht, naijver, heerschzucht is. Er is een vloot, omdat het geweld en de nijd der natiën zich zelfs over de zee een weg heeft gebaand. Er zijn rechtbanken, omdat er laster is en bedrog, ingrijpen in anderer rechten, soms zelfs doodslag en moord.

En hiermeê is nog slechts de ruwe, grove vorm aangegeven, waarin die storende macht optreedt. Daarbij heeft men nog te voegen, dat de helft schier van de werkzaamheid der wetgevende macht en evenzoo van de administratieve macht op eens zou wegvallen, zoo men die macht tot zwijgen kon brengen. Er zou dan geen inspectie noodig zijn, want inspectie ontstaat door de zucht naar plichtsontduiking. Er zou geen geneeskundig toezicht vereischt worden, daar ziekte in den strengen zin niet zou bestaan. Er zou geen toezicht op tapperijen en bordeelen zijn, wijl deze zonder zonde niet denkbaar zouden zijn. Kortom, zoo men uit het geheel der Staatsmachine alle raderen en veeren wegnam, die slechts in de bestrijding van de zonde en haar gevolgen reden van bestaan vinden, mag men veilig beweren dat de thans zoo overstelpende Staatstaak tot op de helft zou worden verminderd.

Doch ook dit is nog niet al. Het Staatsbeleid eischt dat er gerekend worde met de gezindheid der bevolking, met de uitingen der samenleving, met den strijd der geesten en de ontevredenheid die lucht zoekt. Rekent men nu buiten de zonde dan zou die gezindheid goed, die uiting harmonieus, die strijd edel, die ontevredenheid ondenkbaar zijn, en ware het Staatsbeleid uiterst eenvoudig en zonder schijn van reactie progressief. Nu daarentegen die gezindheid vaak ongunstig, die levensuiting tweedrachtig, die strijd fel en bitter, die ontevredenheid verontrustend is, wordt het Staatsbeleid uiterst ingewikkeld en gaat het met vallen en opstaan zijn weg.

Een staatkunde die op het feit der zonde niet let, is dus doodgeboren, een ijle afgetrokkenheid, niet rekenend met het werkelijk leven. Voor deze klip zoekt daarom de Antirevolutionaire staatkunde zich te wachten. Ze let ter dege op dit ontzettend feit, niet eerst gelijk het Liberalisme bij de toepassing, maar, gelijk het betaamt, óók reeds bij haar beginselen, óók bij haar methode.

Dit leidt tot de vraag: Gaat, ook bij het feit der zonde, de stelling door, dat de regels en wetten, of, wil men, de Ordinantiën Gods voor het Staatsleven, uit het leven der Staten door 's menschen geest, zonder meer, te kennen zijn?

Bij die vraag ligt de tweesprong, waarop de mannen des Geloofs zich van de zonen der Revolutie scheiden. Op die vraag toch antwoorden Liberalen, Radicalen en Conservatieven met een volmondig ja. Zij daarentegen, die uit het Geloof leven, laat ze dan orthodoxe Protestanten, orthodoxe Roomschen of orthodoxe Israëlieten zijn, zonder aarzeling neen.

Die erkenning rust op tweeledigen grond.

Vooreerst daarop, dat het gestoorde leven nooit de wet van het normale leven openbaren kan. Pathologie alleen zou nooit tot kennis van het gezonde

leven leiden. Uit valsche stemmen is de harmonie der tonen niet op te maken. In een krankzinnigengesticht leert men geen logica. Is dus het feit onloochenbaar, dat nooit, dat nergens op aarde zich een staatkundig leven geopenbaard heeft, dat volkomen normaal en aan geen storing door de zonde onderhevig was, dan beweren we, dat zeer zeker het normale volksleven u de wetten van het Staats-leven openbaren zou, maar dat ongelukkigerwijs dat voorwerp van uw waarneming nergens bestaat.

Maar ook, ten tweede, daarop, dat, al besiond zulk een reeks van Staten, nog behoorde gevraagd te worden, of de mensch nog ongeschonden het vermogen bezit om het leven juist en zuiver waar te nemen. Leert nu de zielkunde, dat het bij 't waarnemen van geestelijke verschijnselen niet zoozeer op denken, als wel op ongestoorde harmonie van het innerlijke leven aankomt, dan trekt de man des geloofs hieruit het niet bemoedigend gevolg, dat niet slechts de snaren op de harp gesprongen zijn, maar ook het muziekaal gehoor is vervalscht; twee gegevens, die het meten der tonen zonder meer volstrekt onmogelijk maken.

Samenvattende wat we vonden, komen we tot deze vier stellingen:

1. Ook de staatkunde heeft in de eerste plaats met het feit der zonde te rekenen.
2. Bestond dit feit niet, dan zou waarneming van het leven volkomen toereikend zijn om de wetten van het Staatsleven te leeren kennen.
3. Nu daarentegen dit feit bestaat, ontbreekt het normale leven, dat men waarnemen moest. En
4. Wijl dat feit der zonde zich uit het hart des menschen openbaart, heeft het zijn waarnemingsvermogen onzuiver gemaakt.

Zoo dan overtuigend blijkt, dat een Staatsbeleid, dat desniettegenstaande aan deze methode vasthoudt, onveranderlijk op teleurstelling moet uitloopen, dient onderzocht, welken weg, bij verwerping dézer methode, moet ingeslagen. om tot kennisse te geraken van de Ordinantiën Gods voor den Staat. (27 October '73).

V.

De zonde maakt elke poging, om de staatkunde enkel op de waarneming van het leven te grondvesten, ijdel en doet ze mislukken. Tot deze gevolgtrekking leidde ons niet een afgetrokken begrip dat we ons van zonde vormden, maar een blik op de staatkundige geschiedenis der Europeesche volken. Immers, de profetie van geluk werd telkens teleurgesteld. Het stelsel bezweek op de proef.

Volgt hieruit nu, dat de waarneming van het leven hoe eer hoe beter te staken is, om de regelen van het Staatsbeleid, buiten het leven, in de Heilige Schrift te zoeken?

Zoo waant men dat we oordeelen, zoo dicht men ons toe, zoo schrijft en schrijft men telkens weer, als het er op aan komt, der natie weerzin in te boezemen tegen ons streven.

Toch is eer het tegendeel waar.

Het Calvinisme heeft deze onhoudbare stelling nooit beäamd, maar ze steeds met kracht en ernst bestreden. Een Staatsbeleid, dat, de ervaring van het leven terzij zettend en minachtend, slechts copy wilde geven van Israëlitische toestanden en de Heilige Schrift als volledige Codex van Christelijk staatsrecht nam, zou, naar luid der geestelijke Vaders van het Calvinisme, het toppunt van ongerijmdheid zijn. Weshalve ze, zoo in hun strijd tegen de Wederdooperij als tegen de Kwakers, hun afkeer van deze uiterst gevaarlijke en onpractische theorie onverholen hebben uitgesproken.

Dit blijkt ten eerste uit hun gevoelen over den Staat. Leerden de Wederdoopers en menige secte met hen, dat de staatkundige inrichting der volkeren een noodzakelijk kwaad was, dat slechts in de zonde zijn bestaansreden vond, het Calvinisme weêrsprak dit beweren rusteloos en verfoeide ten diepste een stelling, die tot geringschatting der overheid en verachting van het gezag moest leiden. Slechts gebrekkige kennis der historie kan ten opzichte der Calvinisten een

tegenovergesteld vermoeden doen post vatten. Het ons telkens voorgeworpen verwijt: »uit den Booze," »sathanisch," »demonisch"," en wat dies meer zij, berust eenvoudig op misverstand.

Mits men een oogenblik doordenke, zal dit zelfs voor den meest verstokte aanwijsbaar zijn. Slechts zoeke men in de geschriften onzer groote mannen antwoord op dit drietal vragen: 1°. Wat is van het Staatsleven der Heidenen te houden? 2°. Welke beteekenis heeft de inrichting van den Israëlitischen Staat voor ons? en 3°. Welke verhonding bestaat er tusschen de natuurlijke en de bijzondere openbaring? en tenzij botheid of opzet in het spel kwamen, zal de oude aanklacht niet meer worden herhaald.

Natuurlijk, zoo het staatkundig leven der volkeren door ons als iets onheiligs, in zichzelf onreins en verkeerds beschouwd werd, dan lag het buiten de menschelijke natuur, dan zou in het Staatsleven slechts een uitwendig middel van bedwang zijn te zien, en elk pogen onzinnig zijn, om in onze natuur zelve een spoor te ontdekken van Ordinantiën Gods. Alleen de bijzondere Openbaring is dan in staat, ons het voorschrift voor dat uitwendig tuchtmiddel meê te deelen, en waar derhalve, gelijk in de Heidenwereld, deze bijzondere openbaring ontbreekt, kan niets dan zonde en verkeerdheid zijn, voor ons de moeite der waarneming zelfs niet waard. Zoo is dan ook geoordeeld, waar sectarische geestdrijverij de grenslijn uitwischte tusschen kerkelijk en staatkundig leven. Zoo oordeelt in zijn bekrompenheid menig geestdrijver nog. Slaat men daarentegen de werken van Calvijn, Bullinger, Beza, Marnix enz op, dan blijkt, dat het Calvinisme welbewust t e g e n deze zienswijs partij kiest. De ervaring van de Staten der oudheid, de practische levenswijsheid hunner wetten en de diepe blik hunner staatslieden en wijsgeeren wordt door deze mannen gewaardeerd, ter ondersteuning van eigen beweren aangehaald en opzettelijk in verband gebracht met de Ordinantiën Gods. Uit de beginselen van recht en zedelijkheid, die in hun geweten spraken, wordt de ernstige strekking van het Staatsleven veler volkeren verklaard en niet een verduistering uit den Booze, maar wel ter deeg een goddelijke lichtstraal in het uitnemende van hun staatkundig pogen begroet.

Hun oordeel over Israëls beteekenis voor ons volksleven staaft dit. Verwerpt men het pogen en streven der Heidenwereld ook op staatkundig gebied als onrein en bezoedeld, dan ligt het voor de hand, de Israëlitische Staatsregeling als model te beschouwen, waarnaar de natiën in alle eeuw en onder alle hemelstreek zich te richten hebben. Gelijk men weet, heeft dit gevoelen dan ook door alle eeuwen zijn pleitbezorgers gevonden, hebben vooral de Independenten er zich aan vastgeklemd en leest men ook ten onzent nog wel uitingen, die slechts op dit zonderling standpunt verklaarbaar zijn. Wat nu zegt Calvijn hiervan? »Er zijn lieden, zoo schrijft hij in het slot zijner Institutie, die achten dat geen Staat goed is ingericht, tenzij, onder buitenwerkingstelling van de gewone landswetten, de Mozaïsche Staatsregeling worde ingevoerd. Wat gevaar voor onderstbovenkeering der volkeren in dit beweren schuilt, laat ik aan anderen ten betooge; ik ga slechts bewijzen hoe onwaar en dom zulk zeggen is!" Even als de ceremonieele wet, acht hij dat ook de politieke wetgeving van Mozes voor Israël, niet voor ons was, en slechts dient om uit de schaduwen den Christus te doen kennen. Zijns erachtens moet tusschen den vorm dezer wetten en het beginsel van liefde en barmhartigheid, dat er in school, onderscheiden worden, zóó, dat »elk volk geheel vrij is om zijn eigen wetten te maken, mits dat beginsel van liefde en barmhartigheid er aan ten grondslag ligge."

Tot het laatste punt, de verhouding tusschen de natuurlijke en bijzondere openbaring, komend, weêrspreken we dan ook met ons goed recht de bewering, dat de Heilige Schrift ons de bron zou zijn, waaruit de kennis der beste staatswetten moest vloeien. Men stelt zich dit voor, alsof o. i., na den zondeval, de natuur, het leven, de geschiedenis ophielden een openbaring Gods te zijn, en alsof, na sluiting van dit boek, een a n d e r boek, de Heilige Schrift genaamd, voor ons ware opengeslagen. Nooit heeft het Calvinisme deze onhoudbare stelling verdedigd en nooit zal het die voor zijn rekening nemen. Calvijn althans verklaart met even zoovele woorden, dat de Openbaring der Heilige Schrift hem als de bril is, die hem in staat stelt, de half uitgewischte openbaring der natuur met zijn

verzwakt oog weêr te lezen. De grondregels, de groote verhoudingen, de beginselen die het menschelijk leven onderling en in zijn verband tot den Hoogheiligen God beheerschen, niet de kennis voor de afzonderlijke deelen van het Staatsgeheel, zijn ons daarin getoond. Wat het verstoorde, door de zonde ontredderde leven niet meer kon openbaren, dat heeft God naar zijn liefde ook voor het staatsleven weer te kennen gegeven in zijn woord. Maar welke de toepassing dier beginselen op de voorkomende vraagstukken, welke hun wijziging naar de geaardheid van tijden en volkeren, welke hun uitdrukking in de wetten en besluiten der Overheid moet zijn, is zoo uitsluitend naar de verschijnselen des levens te regelen, dat de Heilige Schrift zich zelfs met geen Staatsvorm inlaat en voor het Christelijk staatsrecht zich zoowel een Monarchie als Gemeenebest, zoowel een aristocratische republiek als een democratische Statenbond denken laat.

De organen der pers, die ons de vraag deden, wat dan toch die Ordinantiën Gods voor waterstaat en telegraafwezen wel waren, hebben dus ons beginsel zelfs met het uiterste hunner vingeren niet aangeraakt en slechts een duchtige leemte verraden in hun eigen kennis der historie.

(28 October '73).

VI.

Is de meening weêrlegd, alsof het onzinnig bedrijf ons in den zin kwame, om onze Staatswetten uit Schriftteksten saâm te rijgen, en zonder beding uitgesproken, dat zielkunde, volkenkunde, geschiedenis en statistiek ook voor ons gegevens zijn, die, mits bij het licht van Gods Woord, de regelen voor het Staatsbeleid moeten bepalen, dan ontstaat de vraag: in welke verhouding die gegevens en dat Woord Gods tot elkander staan.

Drieërlei antwoord wordt op die vraag vernomen.

Er zijn er, die meenen, dat Gods Woord voor den Staatsman zijn dienst heeft gedaan, zoo hij daaruit den eisch opving van rechtvaardigheid en liefde

Anderen beweren, dat bij het Staatsbeleid te onderscheiden is tusschen regelen, die krachtens de Openbaring Gods zijn vast te stellen, en regelen, die aan het goedvinden der menschen zijn overgelaten. De eersten worden dan vastgesteld door de Kerk, en de Staat heeft zich naar de uitspraak der Kerk te gedragen.

Een derde groep eindelijk antwoordt, dat het eenzelfde God is, die zich èn in het leven der volkeren èn in zijn Woord openbaart, en dat voor elken Staatsman zijn kennis van Gods ordinantiën het resultaat moet zijn van degelijke kennis der volkeren en grondige kennis van Gods Woord, beî niet dualistisch naast elkaâr gedacht, maar in zijn denkenden geest, onder de contrôle van zijn geweten en onder den invloed van zijn geloof, tot hoogere eenheid van inzicht saâmgesmolten.

De eerste voorstelling, alsof het pleidooi voor rechtvaardigheid en liefde reeds op den Staatsman den Christelijken stempel zou drukken, behoort in eigenlijken zin niet tot de geloofsrichting en werd slechts vermeld, wijl ook in ons Parlement vaak gesproken werd, alsof in dit pleidooi het kenmerkend onderscheid tusschen Geloof en Revolutie school. De eenvoudige opmerking, dat, naar dien maatstaf gemeten, ook Solon en Cato voor Christen Staatslieden zouden gelden, is ter weêrlegging van deze voorstelling voldoende. Wie aldus spreekt, miskent het karakter der Schrift, die zich niet door deze algemeene eischen, maar juist door aanwijzing van den weg tot hun vervulling, van de voortbrengselen der ongewijde letterkunde onderscheidt.

Meer is schijnbaar voor de tweede zienswijs te zeggen, die vooral in Rome haar steunpunt vindt. Is er een Openbaring Gods, dan ligt het voor de hand, dat men ook over de beginselen en algemeene regelen van het Staatsbeleid bij die Openbaring licht zoekt. Miskent men nu het organisch karakter dier heilige Openbaring en dicht men haar een mechanische en dies wettische geaardheid toe,

dan moet het vermoeden wel ontstaan, dat ook voor het leven der volkeren ondubbelzinnige verklaringen en gereede voorschriften bij haar te vinden zijn. Stelt nu de inhoud en het gehalte der Heilige Schrift dit vermoeden te leur, en blijkt het dat verschil van uitlegging de vastheid van haar voorschrift weêr onvast dreigt te maken, dan wordt als van zelf de behoefte aan een Kerk geboren, die ons dit vaste fundament hergeve. Dit klemt te meer, zoo men rekent met het feit, dat er meer dan één politiek vraagstuk van het uiterste gewicht is, dat in de oudheid niet bestond en waarover de Heilige Schrift derhalve ook geen enkele uitspraak bevat. Hieruit toch wordt het verlangen geboren naar een Openbaring, die niet met het laatste Schriftboek is afgesloten, maar, met de wisseling der tijden voortlevend, ook voor de problemen van onzen tijd haar orakelen ten beste geeft. Uit dien hoofde eischt men dan een Kerk, die, met onfeilbaar gezag bekleed, uitlegster der eens gegevene en orgaan der steeds voortgaande openbaring van Gods wil is. En beeldt men zich eenmaal in, dat zoodanige Kerk metterdaad aanwezig is, dan is ook elk pogen om aan de consequentie van dat stelsel te ontkomen, natuurlijk ijdel; dan moet de Staat zich naar de uitspraken der Kerk zonder voorbehoud schikken; dan is elke staatkundige studie, die tot afwijkend resultaat leidt, zondig en ongeoorloofd; ja, dan is het regeeren volgens wetten, met deze orakelen der Kerk in tweestrijd, een politieke zwakheid, die als overgangsmaatregel oogluikend geduld moge worden, maar in beginsel onvoorwaardelijk afkeuring verdient.

Schrijvers, die ons streven slechts van buiten bezien, gelijk nog onlangs een feuilletonnist in het Vaderland, wanen te goeder trouw, dat dit stelsel ook door óns wordt aangekleefd. Althans ze meenen recht te hebben, om alle denkende geesten te zaâm in twee categorieën in te deelen: dezulken die de levenswet alleen uit het leven, en anderen die haar uit de Openbaring, onder de contrôle der Kerk, wenschen af te leiden. Slechts geeft men dan toe, dat er onder de laatsten voorstanders van een feilbare en verdedigers van een onfeilbare Kerk zijn; natuurlijk met het voordeel van consequentie voor de laatsten. Hiertegen nu komen we op. Het recht om staatkundige beginselen vast te stellen, die den Staat binden zouden, ontzeggen we aan de Kerk in volstrekten zin. Het staat haar natuurlijk vrij, in de richting die haar goeddunkt op de leden van haar gemeenschap te werken, maar regelen vaststellen, die den Staat binden zouden, mag ze niet. De reden waarom ze dit niet mag, ligt voor de hand. Ter vaststelling immers van deze regelen is niet slechts kennis van de Openbaring, maar ook van volksaard, geschiedenis en Staatsleven noodig, en deze laatste bezit de Kerk als zoodanig niet. Zoomin de Staat regelen mag vaststellen, die de Kerk binden, en slechts op de leden der Kerk in hun hoedanigheid van Staatsburgers, d. i. indirect, op de Kerk invloed mag uitoefenen, zoomin mag de Kerk zich een geestelijke heerschappij aanmatigen over den Staat. Kerk en Staat hebben beî hun eigen terrein en behooren slechts door de personen die tot beiden in betrekking staan, in wederzijdsche middellijke aanraking te komen. Rechtmatig is daarom ons verzet tegen den naam van »Clericalen," dien men ons wil opdringen. Aan dien naam toch kleeft voor onze overtuiging wel ter deeg een ongunstige beteekenis, omdat het denkbeeld, dat zich in dezen term belichaamt, een dwaling is, die we met alle kracht bestrijden en die naar ons beste weten alle gezonde Staatkundige ontwikkeling doodt.

Al erkennen we dus met de Roomsche Staatslieden, dat wetenschappelijke studie zonder meer onvoldoende is om de levenswet voor het Staatkundig leven der volkeren op te sporen, en eischen we met hen ook voor het volksleven het licht der Openbaring, — in de toepassing van dit beginsel staan we lijnrecht tegenover hen. Het dualisme dat aan hun beschouwing van die Openbaring zoowel als van het Christendom ten grondslag ligt, verwerpen we als onhoudbaar en door de ervaring gewraakt. Construeeren zij een eenheid van Staat en Kerk, die, als Kerkstaat het duidelijkst betiteld, de Kerk door haar geestelijke overheid in menig opzicht beslissen laat, wat voor den Staat ten levensregel zal zijn, wij verwerpen die vinding als voor den Staat onbruikbaar en schadebrengend aan het leven der Kerk. Niet van den Clerus, d. i. niet van de Kerkelijke overheid als zoodanig, maar van de burgers van den Staat en onder hen vooral van

de Staatsmannen en mannen der wetenschap, vragen we de beslissing over staatkundige vraagstukken, en de invloed van de Kerk hierop mag o. i. geen andere zijn, dan dien ze op de geestelijke vorming dezer burgers en Staatslieden, in zooverre ze leden van haar gemeenschap zijn, naar recht en rede heeft. Weet zij haar leden te overtuigen dat Gods Woord hen ook in hun handelingen als burgers van den Staat en mannen van wetenschap binden moet, dan zal door deze mannen, die van Gods wege hiertoe geroepen zijn, het rechte spoor worden aangewezen, waarin de Staat zich te bewegen heeft. Oefent zij daarbij de geestelijke kracht, dat ze haar leden op staatkundig en wetenschappelijk gebied een positie van invloed weet te verschaffen, dan zal ze door deze vrucht van haar geestelijke werkzaamheid het er ook werkelijk toe brengen, dat het Staatsbeleid in dat spoor geleid worde. Edoch, om slechts zóó lang over dezen onmiddellijken invloed te beschikken, als ze haar leden aan Gods Woord weet te binden, haar leden tot mannen van kracht vormt en door dezen, worden ze metterdaad aan het Staatsbewind geroepen, het volksheil verhoogt. Dit nu Clericalisme te noemen, is toch een al te ergerlijke miskenning der feiten. Zulk een stelsel met het Ultramontanisme over eenzelfde kam te scheren, kan, dunkt ons, voor de rechtbank van eerlijkheid en goeden zin niet wel bestaan.

(31 October '73).

VII.

Nog één vraag bleef ons ter beantwoording.

Zoo niet de Kerk, maar de Christen Staatsman het spoor heeft aan te wijzen, waarlangs het Staatsleven zich moet voortbewegen, naar welke methode kan deze dan geraken tot kennisse van Gods ordinantiën?

Terstond geven we toe, dat ons antwoord op die vraag verre van eenvoudig is. Rome is veel spoediger gereed. De Kerk beslist, en slechts de toepassing van haar stellingen kan den ultramontaanschen zorge baren, niet het opsporen dier stellingen zelf. De revolutionaire Staatsman heeft reeds zwaarder taak dan zijn ultramontaansche mededinger, wijl hij het Roma locuta mist en zelf uit volkenkunde en geschiedenis zijn kennis van de beginselen der Staatsregeling te putten heeft Maar toch, gaaf moet toegestemd dat de toer voor den Antirevolutionair nog zwaarder wordt. Immers, hij heeft een dubbel gebied van kennis te veroveren. Hij moet èn de taak op zich nemen, waaronder de revolutionair zijn schouders zet, èn bovendien doordringen in den geest der Schrift, om daarna in den smeltkroes van zijn eigen gedachte beiden tot eenheid te herleiden.

Dat intusschen het eenvoudige ten deze allerminst merk van waarheid is, blijkt overtuigend, voor wie het schier eindeloos samengestelde kent van de factoren, die het Staatsleven van een volk beheerschen. Vooral zoo men weet, dat dit saâmgestelde organisme door de ontzettende macht der zonde in al zijn spillen, raderen en scharnieren onklaar is geworden, is het vermoeden van het profijtelijkst Staatsbeleid eer tegen dan vóór het eenvoudige.

Ons komt het voor, dat de grondgedachte van het Christendom evenzeer tegen het eenvoudige en vóór onze zienswijs pleit Toen we eenige maanden geleden uitspraken, dat de menschwording van den Zone Gods beginsel ook van Staatsstudie behoorde te zijn, heeft men verklaard onze bedoeling met dit zeggen niet te begrijpen. Zie de toelichting hier.

Het verband waarin ge het leven Gods tot de menschenwereld plaatst, beheerscht uw streven. Ge kunt die twee òf geheel scheiden, òf uiterlijk verbinden, òf innerlijk elkander doordringen laten. De revolutionair doet het eerste. Zijn godsdienst heeft, zoo hij voorgeeft, niets met zijn staatkunde van doen. Rome doet het tweede. Haar Kerk beslist, op louter geestelijke gegevens afgaande, welk geestelijk substraat aan de Kerk ten grondslag zal liggen, om den Staatsman voorts op louter profane gronden het materieele te laten beslissen. Onze bedoeling strekt zich naar het derde uit. Wij eischen onderlinge doordringing

van de gegevens die Gods Woord, en de gegevens die de kennis der volken aan de hand geeft.

Is nu, zoo vragen we, de Christelijke gedachte »van de menschwording van den Zone Gods," niet juist die eisch? Het goddelijke niet maar boven ons zwevend, niet maar naast het onze zich plaatsend, maar ingaande in ons leven gelijk het door de zonde werd, om het te doordringen en te adelen?

Het eerste ware licht te volbrengen geweest, het laatste heeft den Christus lijden en dood gekost. Toch bleek alleen dat laatste doeltreffend. Het trof doel, wijl het de almacht openbaarde der ontfermende liefde

Onze methode heeft dus goede aanbeveling. Ze draagt den echten stempel van het Christelijk karakter op het voorhoofd. Dat ze met beide gegevens, geloof èn wetenschap, rekent, strekt haar zeker niet tot verdachtmaking.

Uit deze methode vloeit echter tevens voort, dat geen handboek van Christelijke staatkunde te leveren is, dat voor alle landen en tijden geldt.

De Revolutie beweerde dit te kunnen leveren, juist wijl ze niet met het leven rekende en eenzelfde stelsel pasklaar leveren wilde voor alle natie in alle eeuw.

Met die miskenning van de onderscheidenheid der natiën en de wisseling der tijden verklaart de Christen Staatsman geen vrede te kunnen nemen. De natiën vindt hij met een eigen karakter. In den loop der tijden vindt hij gedurigen ommekeer van toestanden. Die feiten eischen opmerking. Niet speculatief, niet doctrinair, historisch wil hij zijn, wijl de werkelijkheid hem dit gebiedt.

Slechts de beginselen, waarmeê hij optreedt, zijn eeuwig, geldig voor alle volkeren, voor alle tijden van kracht.

Voor zoover de inhoud van de Schrift deel der geschiedenis vormt, leert hem die geschiedenis, dat een volk geen aggregraat van individuen, maar een organisch geheel is.

Hij weet, dat het doel van het volksbestaan niet in den Staat ligt, maar in Hem, die èn Staat èn Volk schiep, in den Koning der koningen, den Heer der heeren.

Het onderling verband der natiën mag naar zijn overtuiging niet op het toevallig welslagen van het geweld, maar moet in het recht worden gezocht.

Imperialisme kan hij niet dulden, wijl de rijkseenheid der volkeren niet in den Caesar, maar in de toekomst van den Christus ligt.

Voor hem staat vast, dat het recht niet door den Staatsman wordt gemaakt, maar er is, eer de gedachte aan recht hem door de ziel vaart, en door hem slechts bij benadering in zijn wetten kan worden te boek gesteld.

Het gezag ontstaat niet naar zijn overtuiging, door eenige menschelijke daad, maar vloeit uit God, en eischt niet krachtens vrije verbintenis, maar om Gods wil gehoorzaamheid. Dat gezag moge den vader over zijn gezin, den rijke over zijn dienstbaren, der overheid over haar burgers zijn toebetrouwd, en onder deze in een kroon saamgetrokken, of over het volk verspreid zijn, toch blijft het Gods gezag en zijn allen, die het dragen, in zich zelf niets dan gewone schepselen en zondaren als wij.

Dat gezag kent geen andere grens dan zichzelf. Dus vooreerst in Hem die het gaf. Nooit kan eenig aardsch gezag gelden tegen de gehoorzaamheid die men aan God is verschuldigd. En evenzoo, dit gezag kàn nooit het gezag te niet doen, waarmeê anderen bekleed zijn in eigen kring. De Staat kan niet tegen den vader, een vorst niet tegen de rechten van medeoverheid en volk zijn gezag doen gelden in den kring hunner bevoegdheid. Buiten deze twee beperkingen echter is het gezag absoluut.

Even heilig is hem echter de strijd voor vrijheid en ontwikkeling. Voor vrijheid, wijl Gods Woord een zedelijke en geen gewelddadige overwinning van het goede wil, en het geloof in den triomf der waarheid moed geeft en den plicht oplegt om elken ongeestelijken band te slaken. Maar ook voor vooruitgang, wijl Gods Woord hem in het leven der volkeren een voortbeweging naar een vast doel toont, waarvan reactie af zou houden en dat stilstand te laat zou doen bereiken.

Dienovereenkomstig bezielt hem het tegendeel van voorliefde voor valsche legitimiteit en vorstenvereering. De Schrift leert hem, het Christenvolk als een vrij

volk beschouwen, dat niet als een werktuig mag gebruikt worden, maar zelf als levend lid van het Staatsorganisme optreedt. De verleiding der zonde voor eerzucht, zelfverheffing en trotschheid kennend, weet hij op grond van Gods Woord, dat de absolutistische regeering, de monarchie in ongetemperden zin, steeds in tyrannie dreigt over te slaan en diensvolgens zoo spoedig het kan in een minder dualistischen Staatsvoorm is te veranderen.

Nevens deze algemeene beginselen, biedt Gods Woord hem de geschiedenis en staatkundige inrichting van een hoogbegaafd volk, dat uit deze beginselen heeft geleefd, en in zijn trouw of ontrouw aan deze beginselen geluk of ondergang vond.

En alzoo op vasten bodem staande in de beschouwing der eerste beginselen, wetende wat een mensch is, wetende wat een natie en het doel der natiën is, wetende vanwaar het recht en het gezag komt, wetende ook waaraan de eisch tot vrijheid en ontwikkeling zijn drang ontleent, bezit hij het kompas, dat hem, ook als geen land meer gezien wordt, den weg wijst over de onrustige golven.

De formuleering dezer beginselen moet hem vrucht van eigen geestesleven zijn. Hijzelf moet die beginselen in zijn eigen persoon en leven opnemen, om dusdoende, niet uit een codex, waartoe men de Schrift zou willen verlagen, maar uit het geloof dat het Woord Gods in zich opnam, de gedachte, de uitdrukking, het woord te vinden, waarin zich deze beginselen kunnen belichamen.

En vond hij die formule, een formule die door elk komend geslacht gezuiverd en verscherpt moet worden, dan wacht hem de taak, critiek te oefenen op wat in het beleid van zijn Staat, in de heerschende begrippen zijn volks, in de staatsrechtelijke opinie die den toon geeft, deze beginselen ondermijnt; uit de geschiedenis het bewijs te leveren, dat de door hem beleden beginselen duurzaam en proefhoudend zijn bevonden; in de consciëntie van burger en Staatsman het aanknoopingspunt op te zoeken, waardoor de eerbied voor deze beginselen herleven kan; elke saâmwerking af te snijden, waardoor deze quaestie van beginselen van de dagorde zou worden geschoven; en eindelijk, wordt hij tot toepassing zijner beginselen geroepen, zich hierbij uitsluitend te laten beheerschen door de geaardheid van het volkskarakter, de zedelijke roeping die zich in zijn geschiedenis uitspreekt, de eischen des tijds en den drang tot ontwikkeling, mits door de critiek dier beginselen geheiligd.

(7 November '73).

---

3. Rome en Kerkorde.

Toen door Graaf van Zuylen in zijn bekende toelichting de meening was geuit, dat de onderlinge verhouding der Europeesche volkeren door de vraag: vóór of tegen Rome? werd beheerscht, herinnerde het Dagblad in verband hiermeê aan de zinsneê uit een onlangs door ons geschreven artikel, waarin de wortel van het stelsel der Revolutie als vijandschap tegen allen godsdienst en ijverzucht jegens elke Kerk werd gekenschetst. Doel dezer herinnering was blijkbaar, om ons als getuigen tegen Graaf van Zuylen op te roepen, ter verdediging van het Conservatieve standpunt.

Zwijgen zou ons ten deze nog niet als toestemmen zijn aan te rekenen. Wie in den breede en bijna met vermoeiende uitvoerigheid, niet in drie opstellen, maar in drie reeksen van opstellen, zijn meening over dit vraagstuk heeft uiteengezet, mag zijn zienswijze als bekend veronderstellen. Na lezing van »Onze verhouding tegenover Rome", van »Is dwaling strafbaar?" en evenzoo van onze artikelen »Het Ultramontanisme", behoeft men waarlijk niet meer te raden of te gissen naar het standpunt, dat door ons wordt ingenomen. Bij de redactie der Roomsch-Katholieke bladen denkt men er dan ook niet aan, zulk een onwetendheid voor te wenden. De liberalistische en radicale organen bouwen juist op onze onderlinge tegenstelling hun hoop voor de toekomst. Lees Opzoomer slechts in zijn pas verschenen werk: Hebben wij nog godsdienst? Ons eigen publiek kan zich niet inbeelden, dat over deze verhouding

nog redetwist denkbaar is. Meer dan één conservatief blad gaf zich reeds meermalen het genot, om uit het deswege onzerzijds geschrevene een vuurtje tegen ons te stooken. Haast kan men zeggen, dat het Dagblad met zijn poging om ons tegen Graaf Van Zuylen uit te spelen, alleen staat.

Tegen allen godsdienst keert zich het staatsrechtelijk beginsel der Revolutie, en niettemin kanten we ons met beslistheid tegen het ultramontaansche Staatsrecht.

Strijdt dit?

Geenszins, mits men in het oog houde, dat het revolutionaire en het ultramontaansche Staatsrecht, hoe ver ook uiteenloopend, in één opzicht overeenstemmen: Beiden willen dat het Staatsgezag den geest der natie in de vrijheid harer godsdienstige ontwikkeling beperken zal.

Wat men thans van Roomsch-Katholieke zijde in de politiek van Von Bismarck afkeurt, in de geweldenarijen der Zwitsersche tyrannen hekelt, en, gelijk in de geschiedenis van onze Republiek, zóó in het stelsel van onze schoolwet misprijst, is, formeel beschouwd, niets dan de toepassing tegen Rome van een beginsel, door Rome zelve gepredikt.

Indien ons geheugen ons niet misleidt, heeft de Heer Alberdingk Thijm, tijdens de Aprilfeesten, bij ingezonden stuk in het Nieuws van den Dag, de meest aanbevelenswaarde zijde van dit beginsel onder dezen vorm gebracht. Indien zedelijk kwaad de vrucht is van dwaling, gaat het dan aan, dat kwaad wel, niet die dwaling te bestrijden?

Wie onze artikelen: Is dwaling strafbaar? volgde, weet dat we voor de betrekkelijke waarheid van deze stelling alle oor hebben, maar ook waarom we ons, met de geschiedenis voor oogen, juist op grond van den aard des zedelijken levens, met beslistheid tegen haar verklaarden.

In volstrekten zin is slechts tweeërlei gedragslijn mogelijk.

Of de Staat verklaart zich onbevoegd om het godsdienstig en zedelijk leven des volks te leiden en eerbiedigt diensvolgens de volledige vrijheid der kerkgenootschappen.

Of wel de Staat oordeelt dat volledige vrijheid der kerkgenootschappen zijn gezag ondermijnen zou, en spreekt, 'tzij door, 'tzij naast, 'tzij tegenover haar, een woordeke bij de godsdienstige en zedelijke leiding des volks meê.

Het eerste stelsel is het onze. Daarop rust onze eisch, dat gelijk recht aan allen geschiede; de gewetensvrijheid stipt geëerbiedigd worde; dat men de Kerken vrij make; Staatssubsidie liquideere; en de school niet langer misbruike als Staatsinstrument ter voortplanting van een Christendom boven geloofsverdeeldheid.

Het tweede stelsel is feitelijk in onze Grondwet (Art. 194) gehuldigd; op veel ruwer wijze in Duitschland en Zwitserland door de radicalen in practijk gebracht, en op onzen vaderlandschen bodem door Koning Filips van Spanje in de bloedige exploiten der Alva's en De Vargassen gepredikt.

In Koning Filips wilde de Staat door den sterken arm het volk dwingen, zijn godsdienstige ontwikkeling niet op den weg der Hervorming te vinden.

In Zwitserland en Duitschland wil de Staat door den sterken arm het volk dwingen, zijn godsdienstige ontwikkeling niet op den weg van 's Pausen onfeilbaarheid te zoeken

In onze Schoolwet wil de Staat der Nederlanden het armere, d. i verreweg het grootste deel, van ons volk dwingen, zijn godsdienstige en zedelijke ontwikkeling te zoeken in een Christendom boven geloofsverdeeldheid.

Bij de vraag, of dit goed gezien is, komt geen kerkgenootschappelijk, maar een staatsrechtelijk vraagstuk in het spel, en slechts op het standpunt der alleenzaligmakende Kerk vloeien beiden inéén.

Dat de Staat de godsdienstige ontwikkeling des volks moet zoeken te dwingen, is voor den Roomsch-Katholiek geen uitvloeisel van een algemeen begrip, maar een afhankelijke stelling, ondergeschikt aan de voorafgaande belijdenis, dat alleen zijn Kerk de waarheid en die waarheid zuiver en volkomen bezit. De Staat wordt hierdoor niet boven de Kerk geplaatst, maar met haar tot dienaar der waarheid gemaakt, en eerst door de moeilijkheid om te beslissen wat waarheid is, feitelijk van haar afhankelijk gemaakt.

Men kan dus niet zeggen, dat de Roomsch-Katholieke Staatslieden zichzelf weerspreken, door aan een *niet* Roomsch-Katholiek Gouvernement het recht op leiding van de godsdienstige ontwikkeling des volks te ontzeggen; maar wel, dat de eisch om godsdienstige vrijheid voor hen slechts een *betrekkelijke* waarheid heeft en wegvalt zoodra niet langer van een Kettersch, maar van een Roomsch-Katholiek Gouvernement sprake is; althans zoodra de algemeene omstandigheden de consequentiën van het stelsel weêr gedoogen. En evenzoo, dat het dit ideale ultramontaansche Staatsrecht is, waardoor de Gouvernementen van Europa aan inmenging in zaken van godsdienst zijn gewend.

Wel weten we, dat men van Roomsch-Katholieke zijde gelijke bedenking tegen ons inbrengt en vermoedt, dat ook wij de leuze der vrijheid slechts als middel om tot macht te komen gebruiken; van voornemen om, zoodra dit gelukt is, het tegenovergestelde beginsel tegen Rome te keeren. Of ze hierin echter goed ziet, hangt af van de vraag of wij de stelling: »Geen inmenging van Staatswege in de godsdienstige leiding des volks," *in volstrekten zin* aanvaarden, dan wel slechts *onder beding* prediken. Dit laatste nu *ontkennen* we. Het *eerste* drukt ons gevoelen uit.

Men lette hierop.

Geheel de strijd over *den Syllabus* loopt over de vraag, of de daarin verkondigde stellingen in *dien volstrekten zin* zijn op te vatten. Zoo meenen de Liberalen, en juist daardoor zijn ze tegenover de Roomsch-Katholieken zwak. Het wachtwoord: »*dat het ook zóó kan!*" ontwapent den min scherpzinnigen tegenstander.

Niet onjuist kan men daarom de onderlinge verhouding in dezer voege omschrijven:

De *Roomsch-Katholieken* willen *eenzijdigen* invloed van den Staat ten behoeve *hunner Kerk*, en, waar dit niet kan, *Staatsonthouding*.

De *partijen, wier geboortejaar in 1789 viel*, beöogen in verschillenden graad, al naar gelang ze zich Conservatief, Liberaal of Radicaal noemen, invloed van den Staat op de godsdienstige ontwikkeling des volks *ter beperking van kerkelijken invloed*.

Ons stelsel blijft: *Staatsonthouding* en *vrijheid* voor de Kerken, beiden in *volstrekten zin*.

Zeer ten onrechte meende dan ook het *Dagblad*, dat Graaf Van Zuylen zich tegen een *enkel Kerkgenootschap*, wij ons tegen de belagers van *elken godsdienst* hadden gekeerd.

Onze Roomsch-Katholieke landgenooten behoort men o. i. vrij te laten, om hun *eigen Kerkorde* te regelen en diensvolgens te leeren en te leven.

Het *Staatsrecht* daarentegen, dat uit de *ultramontaansche beginselen*, door een arbeid van achttien eeuwen, tot een reuzenbouw is opgetrokken, mag noch aan ons vaderland noch aan Europa worden opgelegd.

Krachtens *hetzelfde* beginsel dat ons dwingt de kerkgenootschappelijke vrijheid onzer Roomsch-Katholieke landgenooten in volstrekten zin te eerbiedigen, komen we tegen *dat Staatsrecht*, op grond van onze Calvinistische herkomst, in verzet.

Dienstbaarmaking van Nederlands staatkundigen invloed aan de bevordering van dat Staatsrecht in Europa of op onze eigen erve, zou ons een nationaal misdrijf dunken, en in zóóverre ging Graaf Van Zuylen van geen andere stelling uit, dan door ons steeds was ingenomen.

Vraagt men of de invloed der Roomsche Kerk dan ook binnenslands niet zoover zou kunnen gaan, dat, ter bestrijding van dit Staatsrecht, maatregelen tegen die Kerk onvermijdelijk waren, dan zij ons antwoord in deze twee stellingen vervat:

1°. Dwangmaatregelen, *tegen welke Kerk ook*, verzwakken haar invloed niet, maar *versterken* dien, tenzij men, gelijk Spanje tegenover de Mooren en de Guises tegenover de Hugenoten, tot uitmoording besluit; en wie is er, die aan zulk een hemeltergenden gruwel thans nog zou durven denken?

2°. Mits de Kerken der Hervorming tot vrije ontwikkeling komen, is in het *onfeilbaar Goddelijk Woord* tegen het *feilbaar Pauselijk woord*, ook in Staatsrechtelijken zin, de proefhoudende artsenij geboden.

Staatsmacht en *geloofskracht* zijn ongelijksoortige grootheden.

Tegen een geloofskracht kan men alleen met het wapen des geloofs stand houden.

Vandaar de onmacht van het Liberalistisch tegenover het Ultramontaansche Staatsrecht.

In geen eeuwen schreed Rome met zulke reuzenschreden voorwaarts, als sinds het Liberalisme voor het echte Protestantisme in de plaats trad.

(4 Februari '75).

4. „Vrijheidsmannen" of vrije mannen?

Men kent de Geuzeliedekens onzer vaderen immers nog? Hoort! zoo zongen ze:

„Slaat op de trommelen van Dirredomdynne!
„Slaat op de trommelen van Dirredomdoes!
„Leve de Geus
„Is nu de Leus!"

Voelt men nog wat dat zegt?

Er was een macht, een alles verpletterende macht, die den »armen geus" wegwenschte, den »armen geus" niet dulden kon, en eindigen moest met den »armen geus" uit te drijven of te boeien.

Toen ging er een kreet door het hart van al wat edel dacht in Holland, een kreet die ook in dit krijgslied zich uitgoot: De arme geus zal niet weg, zal blijven, zal vrij zijn, en met een

„Leve de Geus
Is nu de Leus!"

trok men ten strijde op.

Thans, zoo waant men, is zulk een strijd ondenkbaar. De vrijheid is er. Is er op elk gebied. Is er in elk land. Is er voor ieder. Elk is een man der vrijheid. »Vrijheidsmannen" zijn we al te gaar.

Zeer zeker! Alle toongevers onzer eeuw zijn en waren »Vrijheidsmannen." Geen eeuw waarin zooveel over Vrijheid gedrukt, over Vrijheid gestreden, over Vrijheid gejubeld is, als in een enkel tiental jaren onzer eeuw. »Vrijheid" is een étiket geworden, dat men op alles schrijft, waarmeê men het al versiert. Men roemt van Vrijheid, men droomt van Vrijheid. Tot de »Vrijheidsmannen" te behooren, is een vanzelfheid voor den verlichten en welopgevoeden en fatsoenlijken zoon onzer eeuw.

Brachten daarom die »Vrijheidsmannen" ons werkelijk de echte »Vrijheid"? Hebben ze u werkelijk tot »vrije mannen" gemaakt?

Vergeet het niet. Nooit anders dan met het »liedeke der Vrijheid" lokt de zielekoopster haar slachtoffer in de hardste slavernij Kan misschien iets van dezelfde misleiding, onbewust, ook in den jubelzang onzer Vrijheidslieden zijn?

We beweerden het.

Twee machten zijn er, beiden onmisbaar, beiden gezegend, zoolang ze in heur perken blijven, maar den dood aan alle vrijheid brengend, zoodra heur paal en perk wordt overschreden.

Die machten zijn: Kerk en Staat.

Beiden neigen tot dwingelandij. Ook de Kerk, zoolang ze zich niet in de vrije gemeente heeft opgelost.

Eerst won de Kerk het.

Toen ging het voor vrijheid van geweten tegen de kerkelijke tyrannie. Dat was de strijd dien onze Vaderen streden. Dat de vorm en gestalte, die de strijd voor ware vrijheid destijds hebben moest.

Thans is de Staat de Oppermachtige. Thans neigt ook de Staat om zijn

perken te overschrijden. Van hem komt thans de bedreiging voor de echte vrijheid. De strijd voor gewetensvrijheid moet thans dus tegen Staatsdwingelandij gekeerd. Dat is ónze strijd. Dát de vorm en gestalte, die de strijd der vrije geesten thans reeds draagt en steeds meer aannemen zal.

Ook door ons moet die strijd gestreden.

Door ons vooral.

Omdat Holland's volk, meer dan eenige natie in Europa, de zedelijke roeping, krachtens zijn verleden ontving, om voor gewetensvrijheid pal te staan.

Omdat de Zoon alleen waarlijk vrij maakt, en de Belijders van den Christus naar de Schriften dus juist krachtens den ontvangen zegen een dubbele verantwoordelijkheid dragen.

Tot dien strijd wekten we op.

We voegen er thans bij: de strijd is te moeilijker, wijl men juist met de vrijheidsleer in de banier, met den klank van vrijheid op de lippen, het graf der ware vrijheid delft.

Wat is vrijheid?

Afwezigheid van elken band, van elke beperking? Neen.

De visch die spartelt op het droge, is onvrij, al bindt hem niets. Vrij is hij juist in het water, dat hem van alle zijden omsluit.

Om vrij te zijn, moet dus elke band weggenomen, die tegen mijn natuur ingaat, en juist aangebonden die band, die bij den aard van mijn wezen, tot de natuur van mijn leven behoort.

Ge zijt mensch.

Tot uw natuur en wezen behoort het dus allereerst, dat de band strak en streng gespannen zij, die u aan God en zijn gebod bindt. Door al wat daartegen ingaat, door al wat het volkomen spannen van dezen band verhindert, wordt uw vrijheid als mensch beperkt, uw vrijheid van geweten verkort, en dus uw innerlijk wezen als mensch beleedigd.

Ge zijt, niet in de eerste, maar in de tweede plaats, burger.

Dus behoort het in de tweede plaats tot uw wezen, dat er een band zij, die u aan den Staat bindt.

Komen nu deze twee: de band aan God en de band aan den Staat met elkander in strijd, dan is het uit met de vrijheid des gewetens, zoodra de Staat eischt, dat de »band aan God" voor den »band, die u aan hem bindt" wijken zal. Want dan dringt naar de eerste plaats, wat slechts op de tweede in orde recht heeft, en keert men den eisch van uw menschelijk wezen om.

Dit nu doet de Staat.

Hij zegt: Span den band die u aan God bindt zoo strak als ge wilt, mits in het verborgene, des noods in uw huis, voor zoover mijn belang er niet bij betrokken is; moet het zijn bij de opvoeding uwer kinderen; zoover ge mij niet in den weg treedt, — maar als Staat ken ik dien band niet, en komt er strijd tusschen dien »band aan God" en »den band die u aan mij bindt" dan eisch ik, dat voor mij alles bukken, voor mij alles wijken, voor mij alles zwichten zal. Ik, Staat, eerst, en wat daar buiten ligt, slechts in zooverre als het door mij wordt geduld.

Sprak Rome anders in den strijd onzer Vaderen?

Is dit, of is het niet, de heilige plante der gewetensvrijheid afsnijden bij den wortel?

Maar de praktijk is nog zeer verre bij de theorie ten achter!

De Staat spreekt wel zoo, maar doet zoo nog niet!

Nog niet! Juist dat is het allergevaarlijkste. Deed hij het. Deed hij het nu reeds. Aller oog zou opengaan, en elk man van karakter zou toonen, niet maar »vrijheidsman" maar vrij man te willen zijn.

Uit den stroom in den vijver. Uit den vijver in de bun. Uit de bun op het droge.

Op het droge zijn we nog niet. Ook nog niet in de bun. Maar ook niet meer in den stroom.

In den stroom moeten we zijn. In dien vrijen stroom des geestes, die van de bergen komt en in den wijden oceaan zich uitstort. Niet slechts het water is ons van noode, maar het moet dat frissche, dat heldere, dat voedzame, dat stroomende water zijn, waarin alle leven zich spiegelt, en dat zelfs de prachtigste vijver niet kent.

Toch ziet men het gevaar niet. De waterplas dien men ons gunt, is nog zoo breed, zoo diep, zoo kronkelend. Er is nog zooveel ruimte. Zoo schoon heeft men den vijverrand met bloemgewas beplant!

Wees op uw hoede! De engere cel, waarin men u straks zal lokken, wiegelt reeds op haar hengsels. Eens in den vijver, is de logika der feiten tot aan den laatsten vrijheidsroof niet meer te ontgaan.

Als eens de Oppermachtige Kerk, zoo thans de Oppermachtige Staat!

Maar waar is dan het bloedplakkaat, waar de houtmijt, de mutserd?

We begrijpen u. De kluisters zijn zoo ruw niet meer. Het is alles verfijnd. Men valt u niet zoo open aan. De strijd gaat meer bedekt.

»Er is vrijheid van onderwijs!" zoo schrijft men op de poorte, aan den ingang.

Maar achter die poorte zegt men u, dat ge vrijheid van onderwijs hebt, ja, mits ge u onderwerpt aan de vaccine, mits ge geld hebt om eerst de door u verfoeide school te bekostigen en daarna zelf te bouwen, mits ge u tot in het kleinste controleeren laat door mannen, die uw school meest vijandig zijn, mits ge de talenten weet aan te brengen, die, als eerst de Staatsschool voorzien is, u resten...

Maar dan heb ik geen vrijheid van onderwijs! roept ge uit.

»Dat is laster!" Ziedaar het eenig troostwoord dat men in uw smart u gunt!

Ge wilt uwe kinderen in Staatsbetrekking brengen. Dus hebt ge middelbaar, dus hebt ge hooger onderwijs van noode.

En wederom »Vrijheid van Onderwijs!" roepen de Vrijheidsmannen.

Men verhoogt uw aanslag van stedelijke lasten. Waarom? Voor een Burgerschool waar gij uw kind niet wilt zenden. En gij betaalt.

Maar nu de school voor mijn kind?

Bouw die, zoo ge kunt, en concurreer met mijn paleis van een tonne gouds en een jaarlijksch budget van een twintig banknoten, elk duizend gulden groot!

Maar dat kán ik niet!

Zend dan mij uw kind, zoo ge wilt, maar erken, dat ge vrijheid hebt van onderwijs.

Drie Rijkshoogescholen zijn er. Reeds te veel voor ons kleine land, om ze met mannen van talent te bezetten.

Nog eens. Vrijheid ook van hooger onderwijs!

»Betaal eerst met ons de drie scholen van het Rijk, en richt dan uw eigen hoogeschool op, en schep de mannen van talent, die er onderwijzen zullen, op het gevaar af, dat ik ze u straks roof, door ze te roepen naar mijn Rijksschool."

Maar dat is spotten met mijn onvermogen!

Het zij zoo; toch is het onderwijs vrij!

En inmiddels gaat de Staat voort, alvermogend te heerschen op de lagere, alvermogend te heerschen op de middelbare, alvermogend te heerschen op de hoogere scholen. Hij, de Machtige, doet er al meerderen voor Zijn Majesteit knielen. Hij ontsteelt u het hart uwer kinderen. Aan het hart uwer kinderen hun

Christus, hun geloof, al wat naar uw belijdenis hun troost in leven en in sterven is....

Toch zijt ge vrije burgers! Toch hebt ge vrijheid van onderwijs! Christenouders! Is het beeld van den vijver wel te kras?

En zoo is het op elk gebied!

»Ook uw Kerk is vrij!" roept de machtige Staat.

Maar door mijn millioenen zal ik in uw midden handhaven, wat uw Kerk ondermijnt.

Maar door mijn Staatsbesluit zal ik u dwingen, te rusten op een onnatuurlijk fundament, dat ik voor u gelegd heb.

Maar door mijn Hoogleeraren zal ik een geest in u uitstorten, die u aan mij onderwerpt.

Dan is ze niet vrij!

Toch, »Vrijheid van Kerk" is een moderne Staatsleus. Dus bestaat ze ook hier!

Vrijheid hebt ge als burger in den Staat. De Koning maakt de wetten, onder medewerking van de Staten-Generaal, en die Staten-Generaal kiest al wie Holland's burger is.

Het is wél.

Laat ons langs dien weg, door de Stembus, den Staatsgeest dan genezen. Gaan we trouw ter stembus op!

Maar men wijst u af.

Hoe nu?

»Alleen het denkend deel der natie stemt."

Daar behoor ik toe.

»Hoeveel lasten betaalt ge in hoofdsom? Het »denkend deel", daarmeê bedoel ik het »bezittend deel" der natie slechts."

Dus het geld beheerscht het land. Zie toe. Uw zilveren kluister!

Maar goed, er zijn er onder u die geld hebben. Er zijn er duizenden. Edoch, een tweetal honderd woont in Groningen, een ander in Friesland, een derde in Walcheren.

»Gij woont dus niet saâm, niet in één Kiesdistrict. Dan vallen uw stemmen in het water!"

Maar er zijn dan toch Kiesdistricten, waar ge een meerderheid hebt. Ge kiest úw man!"

IJdele vreugd! Men versnijdt uw Kiesdistrict. Men telt de stemmen. Zie, nú hebt ge de meerderheid niet.

Er staan mannen anderes geestes gereed, die in dien nood u toeroepen: »Ei, stem dan met ons!

Men luistert. Het gelukt. Mannen van úw keus gaan naar 's Hage.

Maar nog is het einde uwer jammeren niet. Die vermenging werkt onzedelijk, rooft u uwe zelfstandigheid en veerkracht. Ge ziet uw liefste mannen in die harde verzoeking ondergaan.

»Uw zaak!" is het hardvochtig antwoord. »Ge zijt als burger vrij!"

Is zulk een leven dragelijk?

Komt niet alles wat in ons is, tegen zulk een dwingelandij in fijne vormen op.

En toch, we zijn pas aan het begin. We zijn nog pas in den vijver.

»De band aan God", óf »de band aan den Staat", wat zal strakker gespannen worden?

Vrije mannen in ons Nederland! verstaat ge dan het liedeke van den vogelaar, thans de »Vrijheidsmannen", niet?

Men wil weer »Geuzen" d. w. z. »bedelende lieden" van ons maken, die de vrijheid als een aalmoes zoeken af te troggelen. Welnu, we nemen dien naam op, even als onze vaderen het deden.

We zullen strijden voor »Gewetensvrijheid," in den vollen, in den onverkorten, in den zieldoordringenden zin van deze heilige leuze.

Strijden, tégen het liberalisme en conservatisme, hún én ons tot heil.

(Heraut, 18 Juni '71).

5. De Gereformeerde vrouw.

De Maasbode beging onlangs een haast kluchtige vergissing: hij zag een vrouw aan voor een man.

»Opmerkelijk genoeg — zoo toch lezen we in zijn No. 711 — hebben wij in dit opzicht een man aan onze zijde, die zegt enz. en een vurig vereerder der moderne beginselen is. Dat deze man nu niet tot andere conclusie komt, is alweder een droevig bewijs van de macht die het Liberalisme heeft, om de geesten te verblinden."

Wie is die man? De Maasbode zal hem u voorstellen.

»De man dien wij bedoelen, is een recensent in het jongste nummer van de Gids. Hij teekent zich Hroswitha, waarschijnlijk een pseudoniem."

Veel goeds is van dien recensent niet te verwachten:

»De man, die de echtscheiding wil bevorderen om het lot der vrouw te verbeteren, kon niet geacht worden veel aanmerking te hebben op de dwaasheden van zijn schrijfster."

Evenwel maakt hij aanspraak »op den titel van wetenschappelijk man." Hij is »recensent," hij is »schrijver"

Hooren we thans wat »deze man" van zich zelf getuigt.

»De natuurlijke leidsvrouw te zijn van het kind, dat vader zegt tegen hem, dien wij liefhebben en hoogachten, zeg, o zeg, is er iets schooners voor ons vrouwen denkbaar."

Een ietwes fijnere opmerkingsgave had, dunkt ons, der redactie, ook al gleed haar oog over dezen volzin heen, zoo in betoogtrant als stijl van deze recensie terstond den vrouwelijken geest en de vrouwelijke uitdrukkingsmanier verraden.

Toch is deze vergissing nog onze ergste grief niet tegen de Maasbode. Wat we veel meer tegen haar hebben, is, dat ze een vrouw, die elk positief geloof heeft uitgeschud en zich niet schaamt om een vrijer echtscheiding te bepleiten, als een anderen Bileam oproept, om de Gereformeerde vrouw te lasteren.

Hroswitha heeft zich in den Spectator-kring laten inleiden en door dit orgaan van het ultra-radicalisme indertijd betoogd, dat het Calvinisme »zoowel der kunst als der maatschappij en samenleving niets dan nadeel en teruggang gebracht heeft." Dat geliefkoosd stokpaardje in deze recensie nogmaals berijdende, vertelt ze thans boudweg, dat het Calvinisme de vrouw heeft doen afdalen van de hoogte der waardeering, waarop de katholieke wereld haar geplaatst had.

Natuurlijk, dit is koren op den molen van ons Roomsch orgaan. Verbeeld u, zelfs de Gids begint thans de voortreffelijkheid van het Katholicisme boven het Calvinisme te erkennen! Of de vrouw, waarop ze zich beroept, al tot haar komt uit een redactiekring, die zich eer door het tegenovergestelde van vrouwelijke teederheid en zachtheid kenmerkt; of die vrouw zich al een ideaal van vrouwelijke grootheid denkt, dat lijnrecht indruischt tegen het Christelijk beginsel, ja, of die vrouw zich al verleiden laat, om op het stuk van echtscheiding haar afkeer te overwinnen van de wetgeving, die het Heidensch Rome in de dagen van haar diepst verval schandvlekte, wat nood, ook een loftoon met die stemstaaf gemeten klinkt haar welluidend in het oor, mits ook van de lippen dier vrouw maar het Carthaginem delendam! gehoord worde, dat de Roomsche pers ten onzent dag aan dag tegen het Calvinisme, d. i. tegen de Gereformeerde kern van ons volk, uitroept.

Daartegen protesteeren we. Althans nu men zich niet ontziet om, ter verheffing van Rome's glorie, zelfs den breeden stoet onzer Gereformeerde vrouwen te lasteren, komen we tegen zulk een vervalsching der Historie en miskenning van anderer eere met klem en nadruk op.

Het uitgangspunt geven we aan Hroswitha en de Maasbode volkomen toe. Het feit is onloochenbaar dat de Christelijke Kerk met vrij wat beter gevolg dan de huidendaagsche wijsbegeerte voor den adel en de rechten der vrouw gestreden heeft.

Maar aan wien daarvoor de dank en de eere?

Aan Rome? Of aan den Christus?

Niet aan Rome, luidt ons antwoord Het verleden waarop ze wijst, behoorde niet aan haar alleen. De Christelijke kerk school toen nog in haar boezem, was nog niet uitgetreden en zette haar oorspronkelijk leven nog voort. Het grootsch verleden der oude Christelijke kerk behoort dus minstens evenzeer aan ons als aan Romes kerk Want niet de geest van het Vaticaan, maar de geest die van den Troon der Heerlijkheid uitgaat, heeft ook deze vrijmaking, deze verlossing gewrocht.

Een beroep op enkele uitnemende vrouwen in de Middeneeuwen kan Rome zoomin ten goede komen, als een verwijzing naar de ridderlijke vereering der vrouw en haar verheffing in de geestelijke orden.

Eer omgekeerd heeft men, juist door vaak zondige overdrijving van de aanbidding der vrouw in den riddertijd, de Christelijke vrouw verlaagd in stede van haar in Christus te eeren.

Eer omgekeerd heeft Rome, juist door haar lager schatten van het huwelijksleven en haar overschatten van de kuischheidsgelofte, onder het ontsteken van bedwelmend wierook, onze vrouwen weer ontnomen, wat heur de Christelijke kerk reeds gegeven had.

Persoonlijke adel van hart moge ook in Roomsche landen tot waardeering der vrouw genoopt hebben, vrouwlijk genie zich in Rome's kerk hebben doen eeren, op dien roem dingen we niets af; maar spreekt men van Rome als systeem, dan moet het uitgesproken, dat Rome de vrouw eer vernederd heeft dan verhoogd.

Dat het Calvinisme op zijn beurt ten behoeve der vrouw genoeg deed, beweren we evenmin. Men had meer kunnen doen. Aan de nawerking van het Roomsche euvel heeft men zich ook in Gereformeerde landen nog niet geheel onttrokken. Het stelsel van onware vereering, aan oprechte waardeering juist tegenovergesteld, heeft ook in Gereformeerde landen nog menigen slavenboei onverbroken gelaten, die de Christelijke vrijmaking der vrouw nog tegenhoudt.

Is er daarentegen sprake, niet van de tekortkoming van het Calvinisme, maar van vergelijking tusschen de vrouw in Gereformeerde en de vrouw in Roomsche landen, dan, dunkt ons, is het pleit nauwlijks een pleit meer.

Of hoe? Vergelijk eens Frankrijk, Spanje, Italië, België en Ierland eenerzijds, met Holland, Engeland, Zwitserland, Amerika en Schotland ter andere zijde, en oordeel welke geest, die van Rome of van het Calvinisme, der vrouw in geestelijk en zedelijk en maatschappelijk opzicht een edeler positie geschonken heeft. Let eens, niet op enkele uitzonderingen (het levenslot en de glorie van een tiental vrouwen in elk land bewijst voor de waardeering der vrouw niets), maar op den toestand der millioenen bij millioenen, die in beide reeksen van landen drie eeuwen leefden of nog leven. Volg de vrouw in haar ontwikkelingsgang. Reken met den toestand van het jonge kind op moeders schoot, van het dochterken in het huisgezin, van het meisje onder haar speelnoten en op haar school, van de jongedochter bij haar optreden in de maatschappij en bij de keuze van huwelijk, van de vrouw tegenover haar man, van de moeder tegenover haar kinderen; kortom, sla in beide reeksen van landen de vrouw in geheel haar levensloop gade, en in trouwe! zoo men dan nog een oogenblik aarzelen kan, om de Gereformeerde vrouw gelukkig te prijzen boven haar zusteren in Frankrijk, Spanje, Italië en Ierland, dan van tweeën één: dan faalt het óf aan kennis van landen en volken, óf, erger nog, aan dien moed der oprechtheid, die de feiten, ook waar ze tegen ons getuigen, laat staan. (20 October '73.)

VIERDE HOOFDSTUK.

DE OVERHEID.

> De overheid, zoo leert ze, is als dienaresse Gods, in eene Christelijke en dus niet-godsdienstlooze natie, gehouden tot verheerlijking van Gods naam. Program § 4*a*.

I.

DE STAAT EEN ZEDELIJK ORGANISME.

§ 38. De antirevolutionaire partij belijdt, dat er een overheid is, en hecht er aan, dat ook in onze grondwet deze term, deze uitdrukking, dit woord van »Overheid" nog voorkomt.

Met dezen titel van »Overheid" duidt ze aan, wat onze vaderen gewoon waren, met een aan het Latijn ontleende uitdrukking, den magistraat te noemen, d. i. een macht in den lande, die recht heeft om te bevelen en recht om gehoorzaamheid af te eischen.

Dus aan het hoofd van den Staat, niet een stel »ambtenaren", een hierarchie van »aangestelden" of »zaakbezorgers", naar het ellendig stelsel waarin men zelfs den Koning »den eersten ambtenaar van het gemeenebest" dorst noemen, maar »een over ons gestelde macht", die we te eerbiedigen hebben.

Ja, zóóver trekt dit de antirevolutionair, dat z. i. zelfs in Staten met republikeinschen regeeringsvorm, de gekozen president, zoodra hij eenmaal zijn waardigheid aanvaardt, zelfs tegenover degenen die hem kozen, met een niet aan hen, maar aan God ontleende macht heeft op te treden.

Dit raakt het beginsel van gezag.

Zijn de Regeeringspersonen een soort eminente huisbedienden in de gemeenebestelijke huishouding; bruikbare mannen, die men aanstelt om in 's lands dienst te arbeiden, gelijk men artsen en heelmeesters en ziekenverzorgers aanstelt in een nosocomium; of, wil men, met een onedeler, meer modern beeld, een soort gérants van een wereldhôtel, met hun staf van chefs en oberkellners en kellners en facteurs onder zich, dan, het spreekt van zelf, is er van gezag geen sprake.

Er bestaat dan dienstbetrekking, arrangement, overeenkomst, afspraak, contract; maar van magistrale hoogheid is schijn noch schaduw meer aanwezig.

Het samenleven in eenzelfden Staat wordt dan een soort maatschap, een societeit van vennooten, allen op zich zelf staande individuën, die eerst, door zich te verbinden en op bedingen aaneen te sluiten, den Staat maakten.

Men gehoorzaamt dan, wijl er toch orde moet zijn. Uit zelfbeheersching evenzeer als uit zucht naar zelfbehoud. Niet wijl het zedelijk zoo over ons verordend is, maar omdat het, jammerlijkerwijze, anders nu eenmaal niet gaat.

En daartegenover nu belijdt de antirevolutionair, dat de Staat is een zedelijk organisme, en bedoelt hiermeê, dat de verschillende betrekkingen, die zich in het Staatsleven openbaren, niet door afspraak tot stand gekomen, maar als een macht buiten ons, over ons, verordend zijn, en wel met een heilig doel.

§ 39. Een organisme vormt elk levend voorwerp, en de eigenaardigheid van een organisme is, dat al de deelen en ledematen en gewrichten en verbindingen, waaruit het is saamgesteld, in kiem reeds aanwezig zijn eer men ze nog waarneemt, en bij voortgaande ontwikkeling van zelf en geleidelijk dien vasten vorm aannemen, waarin de kracht van het geheel zich openbaren zal.

En evenzoo, dat de krachten, die in deze ledematen zullen werken, en de wetten waaraan die krachten zullen gehoorzamen, buiten den wil of het toedoen van dit levende voorwerp, zóó van zelf vaststaan, dat ze zich, hoe ook gewijzigd naar de omstandigheden, altijd weêr als identieke krachten en wetten vertoonen zullen.

Zedelijk nu wordt zulk een organisme, indien het doel, waarmeê dit organisme geschapen werd, niet in het stoffelijke, in het aardsche, in het vergankelijke ligt, maar in het edele en hooge en heilige.

Het menschelijk hart b. v. is een organisme, wijl het bestaat uit elementen, die het niet zelf koos, maar kreeg, en gehouden is te werken

met krachten, en te gehoorzamen aan wetten, die het, zijns ondanks, volgen moet, en het geheel van al zijn deelen, zal het wel zijn, richten op een éénig doel.

Maar ook, het menschelijk hart is een zedelijk organisme, omdat het doel, waartoe dat menschelijk hart alzoo gecomponeerd werd en de beschikking ontving over de krachten die het in zich vond, niet is een voorbijgaand genot, noch ook een oogenblikkelijke schittering, maar een ontwikkeling, die, wortelend in het heilige Gods, vér over de grenzen van dit leven uitgaat.

Zoo nu ook is voor ons de Staat daarom een organisme, overmits de personen, en het onderscheid van die personen en hun verbindingen, en de daaruit ontstaande betrekkingen, en alle sociale krachten, die in deze personen schuilen, óók in verband met den bodem waarop ze leven, en geheel de stoffelijke omgeving waarmeê te rekenen valt, vooreerst niet toevallig bijeenkwamen, maar in hun oorsprong op elkaâr zijn aangelegd; en krachtens hun aard en wezen aldus bijeen hooren; en dat voorts de wetten, waaraan het leven en de ontwikkeling van dit geheel gehoorzaamt, niet naar willekeur konden worden vastgesteld, maar in den aard van het Staatsleven, behoudens de noodige correctieven, gegeven zijn.

Niet een bijeenvoeging, maar één levend geheel is alzoo voor onze overtuiging dat nationaal leven, dat in den Staat tot zijn vaste uiting komt, maar zóó dat ge gezinnen en maagschappen en geslachten, en dorpen, en steden, en neringen, en bedrijven, en zeden, en gewoonten, en rechtsusantiën, niet mechanisch in elkaar gezet, maar organisch, even als de celgroepen in het menschelijk lichaam, aldus gevormd zijn door een natuurlijken drang, die, ook bij ontaarding en afwijking, toch generaallijk een hoogere aandrift gehoorzaamde.

Maar, en dit mag nimmer weggelaten, aldus, naar den wil van een hoogere, alles voor elkaâr bestemmende macht geworden zijn, met een zedelijk doel.

De Staat is er maar niet, opdat er een Staat zou zijn.

De Staat is niet »Selbstzweck", d. i. heeft niet zijn bestaansreden en het doel van zijn aanzijn in zich zelf.

Integendeel, ook dat Staatsleven is slechts middel ter voorbereiding van dat gemeenschapsleven van nog hoogere orde, dat nu reeds kiemt, en eens volheerlijk zich openbaren zal in het Koninkrijk Gods.

In dat Koninkrijk zal de harmonie volkomen zijn en elke strijd tusschen de rijkste ontplooiïng van de vrije persoonlijkheid en de heerlijkste ontwikkeling van het innigst verbonden gemeenschaps-

leven, volstrektelijk en algeheellijk zijn opgeheven in de aanbiddinge Gods.

En om dát voor te bereiden, en aan de komst van dàt Koninkrijk meê te arbeiden, heeft het Staatsleven de roeping, nu reeds dien hoogeren vorm van gemeenschapsleven aan te bieden, die doen kan wat noch het gezin, noch de familie vermag, t. w. een terrein en levenskring ten behoeve van de menschelijke persoonlijkheid op te leveren voor de zoo min mogelijk belemmerende ontwikkeling van de alzijdige krachten die in haar sluimeren.

§ 40. Nu zijn daarin natuurlijk trappen.

Er zijn Staten waarin dit naastbijgelegen doel nog slechts in zeer beperkte mate bereikt werd. In anderen kwam men een schrede verder vooruit. Er zijn er onder de constitutioneel geregeerde landen, waar reeds aanvankelijk een zeer gewenschte levenstoestand bereikt werd. Maar ook zelfs in de keurigst geregeerde landen van de twee eenig hier meêtellende werelddeelen, is, van wat het Staatsleven in zijn ideale ontplooiïng worden moet, nog nooit meer dan de morgenschemering begroet.

Máar langs welke nu nog onbekende paden en nu nog onvoorziene en dies onbegrepen worstelingen het Staatsleven zich naar dat ideaal ook toe bewege, toch kan het aan zijn einddoel reeds nu ten deele beantwoorden, èn door zijn ongelooflijken invloed op de enkele personen, èn door den eerbied dien het wekt voor de wet.

In welken zin we dit laatste bedoelen, zal later blijken; thans is het ons genoeg, indien men slechts inziet, hoe uit dit erkennen van den Staat als een zedelijk organisme, van zelf de erkenning van de Overheid, als rechtens macht over ons hebbende, volgt.

En dit, dunkt ons, kan geen onzer lezers moeilijk vallen.

Immers, in élk organisme bestaat er onder de leden, waaruit het is saâmgesteld, verschil tusschen de macht die aan het ééne, en de macht die aan het andere lid is toegekend.

De twijg heeft macht over het blad dat er aan wiegelt; de tak over de twijgen; over die takken wederom de stam; terwijl in dien stam de vezelen de schors, en de weeke sappen in het hart de vorming dier vezelen beheerschen.

In veel sterker mate en met nog veel scherper onderscheiding weet en ziet ieder, dat bij het paard de hersenen en zenuwen over den kop heerschen, en die kop over alle spieren van heel het prachtige lichaam macht en bedwang heeft.

En zoo mogelijk nog in nóg absoluter zin bevindt elk in zijn eigen persoon, dat het éene deel van zijn lichaam uitnemender, sterker en invloedrijker is dan het andere, en dat hart en hoofd heel onzen persoon (althans in normalen toestand) omleiden naar onzen wil.

Dit nu op de sociale organen overbrengend, vindt ook het kind bij zijn opgroeien in het familie-organisme, zijn vader als hoofd en bestierder aanwezig. Aanwezig als een macht waaronder hij geboren is; die er was eer hij het levenslicht zag; en waaronder hij zich dus niet gesteld heeft, maar is geworden.

En evenzoo nu spreekt het ook van zelf, dat er ook in het rijkbewerktuigde organisme van het Volksleven sommige bijna invloedlooze, en naast die weêr invloedrijke en invloedrijkere, en boven die weêr nóg machtiger leden moeten zijn, terwijl er eindelijk, wáár ook, één alles beheerschend lid moet wezen, dat macht over álle deelen heeft en het geheel weet te stieren en te leiden.

Zonder dit zou de Staat zelfs geen organisme wezen kunnen, en die twee: de Staat een zedelijk organisme, en aan het hoofd van dien Staat een gezaghebbende overheid, zijn dus de beide, op elkaâr sluitende, grondwaarheden, die van het wezen van den Staat onafscheidelijk zijn. (20 Mei '78.)

II.

REGEEREN.

§ 41. Aan de overheid komt het toe, heerschappij te voeren. Ze heeft een heerschende, niet een bedienende macht ontvangen. En ze mist derhalve karakter, werpt zich zelve weg en verzaakt haar roeping, indien ze den hoogen moed mist, om met bevelende autoriteit en dwingend gezag op te treden.

En, let wel, dit belijdt de anti-revolutionair, niet wijl zijn stelsel het nu eenmaal zoo eischt en de weêrlooze bevolking er dan maar aan moet opgeofferd. Maar, integendeel, overmits naar zijn innigste overtuiging alleen de handhaving van die autoriteit het volk gelukkig maakt en prijsgeving er van het nationale leven doet kwijnen.

Elke regeeringsvorm, hoe tyranniek en despotisch ook, is nog altijd verre verkieslijk boven volslagen regeeringloosheid. En regeeringloosheid, men weet het, kan niet alleen ontstaan door een revolutie met petroleum en straatsteenen op het plein van het paleis, maar evenzeer door een revolutie met leuzen en ideeën in Kabinet en Parlement!

Regeeren is geheel iets anders dan administreeren, en de ontaarde constitutioneele toestanden, waarin we van lieverleê geraken, leiden er al meer toe, om juist dat administreeren op den voorgrond en het eigenlijk gezegde regeeren, als ongeoorloofde machtsoverschrijding of overtollige weelde, op den achtergrond te schuiven.

En dit nu verheft de maatschappij niet, maar richt haar ten gronde.

Geen ongelukkiger gezin dan zulk een, dat, met een zwakkeling tot vader, aan een span niet ongelijk is, dat zonder teugels voortholt. En zoo ook geen rampzaliger volk dan dat, zonder gezag of autoriteit, aan zich zelf overgelaten, de zenuw van zijn volkskracht al meer voelt verslappen.

Immers, door dit laten glippen van de hooge autoriteit op den troon, snijdt men in het hart des volks het besef van plicht bij den wortel af en knakt daardoor de zedelijke veerkracht der natie.

Bij verreweg het grooter deel der onderdanen ontbreekt een zelfstandig zedelijk leven. Men moge dit betreuren, maar neemt met die leedbetuiging het feit niet weg. En dat feit is geen ander, dan dat de zondige neiging om eigen lust te volgen, voor het zinlijke te leven en zich in het minst niet om de hoogere belangen van het geheel te bekreunen, verreweg de meeste inwoners van ons goede land ten prikkel en drijfveer is. Een feit, dat men korter ook alzoo kan formuleeren: tot het standpunt om zijn plicht te doen »om Gods wil" klom nog slechts de kleine kern der natie op.

En juist nu omdat dit zwichten voor de onmiddellijke autoriteit Gods, bij alle volkeren en natiën, de uitzondering der edeler geesten is, mag noch kan de middellijke vorm van die autoriteit in het optreden der overheid ontbreken, of alle plichtbesef verslapt.

En vergeet het niet: »verslapping van het plichtbesef" is een euvel, dat zich aanstonds als de moeder van vele andere kwaden in den gang van het nationale leven openbaart.

Werkt toch de prikkel van het heilige »moeten", of ook van het nog heiliger »niet mogen" bijna onmerkbaar flauw, dan slaat de volksontwikkeling hiermeê van zelf uit haar zedelijk spoor en wordt arm aan machtige, aan weldadige, aan degelijke karakters.

En wijl men dan toch leven moet en voor dat leven een uitweg moet

vinden, grijpt dan de droeve overgang plaats naar een geheel andere levensbeschouwing, die heel het nationale leven straks van den zedelijken kant om doet slaan: bij de zinlijke naturen naar genotzucht en bij de fijnere geesten naar overschatting van intelligentie en kunst. Een droef proces, dat we thans bezig zijn ook ten onzent te doorloopen, en dat in de leuzen van »volksvermaak" en »volksverlichting" zijn schreiend arme leuzen vindt; arm, wijl ze omgaan buiten het hart.

§ 42. Op herstel van het gezag dringt daarom de antirevolutionaire partij aan. Op een weêr installeeren van de overheid als met autoriteit bekleed. Op terugkeer naar die begrippen van een heerschappijvoerend bewind, die een volk, wil het zijn zedelijk karakter handhaven, niet missen kan.

En hier dringt onze partij op aan, niet om tyrannie in te voeren, maar juist om tyrannie te stuiten.

Immers, een wel opgevoed kind vindt er niets ergerlijks, niets vernederends in, bijaldien vader of moeder, die over hem gesteld zijn, hem iets gelasten of bevelen.

Dat noemt hij geen tyrannie, maar uitoefening van hun recht.

En dat wekt niet zijn wrevel, maar zijn gevoel van plicht.

Maar weet ge wanneer die wrevel met onbedwingbare kracht hem uit het hart en het bloed naar het aangezicht vliegt, het is als een paar broeders of zusters, die in niets zijn meerderen zijn, bij absentie van vader, er lust aan hebben, »eens den baas over hem te spelen," hun heerschzucht aan hem te koelen en hem te behandelen als of hij hun mindere en onderhoorige ware.

Zie, daar kan het beste kind niet tegen.

Daar komt al wat aan karakter en rechtsbesef in zijn hart is, met weêrzin en wrok tegen op.

Dat voelt hij als tyrannie; als tyrannie van het ergerlijkst kaliber; als een kwaad dat hij niet dulden kan noch wil.

En dat nu juist is, helaas, de droeve toestand, waarin we op politiek terrein geraakten.

Bij absentie van een Overheid die regeert, hebben ook in onze maatschappij »de broertjes en zusjes aan den éénen kant" gecomplotteerd om over de »andere broertjes en zusjes", die ze niet zetten kunnen, den baas te spelen, en, wijl ze òf meerderen, òf de sterkeren, òf de brutaleren waren, de anderen er onder te houden, ze te tyranniseeren en te onderdrukken.

De macht die de Overheid liet glippen, heeft alzoo de minst conscien-

tieuse groep burgers opgeraapt, om ze alsnu tegen medeburgers, die in alles »huns gelijken" waren, uit te spelen.

Geheerscht wordt er derhalve toch!

Maar nu in dier voege, dat de heilige regeeringsautoriteit in zeer onheilige partijtyrannie ontaardt en de heerschappij der over ons gestelde machten, in steê van het zedelijk leven te kweeken, den volksaard bederft, de burgers tegen elkander opzet en het vuur van wrok en wrevel voedt.

Juist om dááraan een einde te maken, en aan dien ondragelijken moedwil voortaan elken kans te benemen, roept derhalve onze partij weêr om een Overheid. Om een Overheid die het heet én het is. Om een macht, die we als over ons staande erkennen, wijl we weten dat ze over allen staat, en haar bedwang, naar recht en op conditie van gelijkheid, beurtelings aan de »complotteerende" en beurtelings aan de »geplaagde" onder de broêrtjes en zusjes doet gevoelen.

§ 43. Maar, en dit verlieze men nimmer uit het oog, zulk een Overheid wenschen we alleen dan, indien ze op wil treden als dienaresse Gods.

Over ons, mits onder Hem, en derhalve met ons aan dien Eénen onderworpen, die, wijl Hij God is, alleen onder allen het recht om recht af te dwingen, aan zich zelven ontleent en dus aan anderen geven kan.

Zoo blijven dan de personen der Overheid voor ons geheel gewone menschen, die uit zich zelf niet het minste zelfs niet over den minste der onderdanen te zeggen hebben, en in zich zelf van rechtswege in hun eigen nietigheid nederliggen naast den daglooner en den bedelaar.

We verwerpen uit dien hoofde en bestrijden derhalve elk denkbeeld en elke gedachte, alsof een Koning, als mensch, en dus als zondaar, een ander, beter, hooger soort wezen dan de gewone mensch zou zijn, met verontwaardiging en ergernis. Komen we er tegen op, zoo dikwijls men voor vorsten en prinsen Gods heilige wet terugschuiven en voor hen een afzonderlijke levensnorma vast wil stellen. En laten ook nu nog, zoo min als onze vaderen, af van de besliste overtuiging, dat zelfs de machtigste potentaat op aarde, wat zijn persoon als mensch aangaat, wèl gehoorzamen, nooit bevelen kan.

Bevelen kan alleen God, en de mensch slechts in zóóverre, als hij door God en van zijnentwege en onder verantwoordelijkheid aan zijn heilige vierschaar, met gezag en heerschappij bekleed is.

Bekleed, hetzij als vader en man in het huisgezin, waar hij als hoofd des gezins bij de gratie Gods, niet slechts mag maar moet be-

velen. Hetzij als kapitein aan boord, naar luid van wat nog in onze scheepsbrieven staat: »Ik N. N., naast God schipper van mijn schip." Hetzij eindelijk als Koning in het rijksbewind, indien hij drager der kroon is, niet door complot of krachtens volkskeuze, maar (overeenkomstig zijn eigen en zijns volks belijden) eeniglijk bij de gratie Gods!

(22 Mei '78).

III.

HET GELOOF DER NATIE.

§ 44. Dienaresse Gods is de overheid feitelijk altijd. Bij alle natiën. In den persoon van alle vorsten en machthebbers. Alle eeuwen door. In dien zin namelijk, dat ze, 't zij willens en wetens, 't zij tegen wil en dank, van God afhankelijk blijft; van Hem alleen haar heerschappij ontving; en zijn raadslagen dient.

Maar vatten we de bedoeling van het Centraal-Comité wèl, dan reikt de strekking van »het program" bij het gebruiken van dien term »dienaresse Gods" vèrder, en stelt zij den eisch: dat de overheid haar roeping om God te dienen erkennen en zich, plichtshalve, uit gehoorzaamheid, als dienaresse Gods gedragen zal. Van daar de opzettelijke bijvoeging, »dat ze gehouden is, als overheid in een Christelijke en dus niet-godsdienstlooze natie, Gods naam te verheerlijken."

Vooral op die inlassching: »in een Christelijke en dus niet-godsdienstlooze natie" komt het hier aan.

Immers, bij een volk, dat in zijn bestaan als natie vreemd aan den waarachtigen God was gebleven, kon van een »dienen Gods" in engeren zin voor de overheid geen sprake wezen. Plichtsvervulling wordt voor de overheid, ook bij den besten, in eigen geloof gewortelden toeleg, eerst mogelijk gemaakt door het geloof der natie. Een schakel in het geheel van het antirevolutionaire stelsel, waarop niet genoeg kan worden gelet.

Niet zelden toch wordt ons, en, ons dunkt, niet zonder schijn van recht, b. v. door den liberalist, de zeer ernstig gemeende vraag voor de voeten geworpen: »waartoe toch eene afzonderlijke Staatspartij gevormd en niet liever voetstoots u bij ons aangesloten? Welbezien wilt ge toch immers hetzelfde als wij?!"

Wel haast men zich, er dan bij te voegen, »dat ongetwijfeld het dogmatisch uitgangspunt lijnrecht tegenovergesteld en het historisch inzicht geheel verschillend is, maar, zoo herneemt men, voor de practijk des levens kan dit toch geen principieele tegenwerking rechtvaardigen, en op practisch gebied zijt ge voor vrijheid en ontwikkeling, voor recht en beginselvastheid gelijk wij!"

Daarop nu is onzerzijds steeds tweeërlei geantwoord.

Vooreerst, dat onze eischen ongetwijfeld op tal van punten accordeerden met de theorie der liberalisten, maar, wijl de liberalisten in de toepassing telkens hun eigen beginselen met voeten treden, niet met hun practijk, b. v. in de schoolquaestie.

Maar ook ten tweede, dat, naar de zinspreuk »duo cum faciunt idem non est idem" (al doen twee hetzelfde, dan is het daarom nog hetzelfde niet) Liberalist en Antirevolutionair steeds gescheiden lagen door het geloof.

Twee ramtorens — niet waar? — kunnen in een zeeslag op elkaar inbonzen, elkander beuken en rammeien en in den grond zoeken te booren, die desniettemin precies eender zijn gebouwd. Niets belet zelfs dat ze op eenzelfde werf, door denzelfden bouwmeester, naar hetzelfde model zijn vervaardigd. Het laat zich uitnemend denken, dat de machineriën, die aan beide monsters stuwkracht in de lendenen moeten blazen, van eenzelfde type en van dezelfde ijzerfabriek herkomstig zijn. Ja, zoover kan de gelijkheid gaan, dat zelfs de stukken, die deze ramschepen voeren, in eenzelfden moedervorm gegoten zijn, met metaal uit eenzelfden gloeioven gevloeid.

En toch staan die twee scherp en lijnrecht tegenover elkaâr, alleen .... ja, alleen .... omdat daar boven in den top een anders gekleurde wimpel van den steng waait en daarbinnen in dat torentje een man zit met andere insignes op den rand van zijn kraag.

Zoo nu ook ware het denkbaar, dat het scheepke, door de Liberalisten in zee gebracht, en dat andere, waarvan wij aan het optuigen zijn, zoo volmaakt op elkaâr geleken, dat men met den besten wil ze niet uit elkaâr kon kennen; en dat toch beiden tot een worsteling op leven en dood waren geroepen, enkel om de vlag die over en weêr in top werd geheschen, en die bij ons de niet twijfelachtige kleur toont van het geloof.

§ 45. Maar — en dit schijnt men maar niet te willen verstaan — dit spreken op politiek gebied van »geloof" heeft met onze confessie van de mysteriën der zaligheid niets ter wereld uitstaande, en is bedoeld als een zuiver Staatkundig begrip.

Immers, zoo min de hovenier tuinieren kan zonder rekening te houden met den aard van den bodem, waarin zijn planten wortelen; zoo min de melkboer ons deugdelijken zuivel kan bereiden, indien hij niet let op den bodem, waarop zijn koeien grazen; zoomin een bouwmeester een hecht en weldoortimmerd huis kan zetten, tenzij hij zich schikt naar de soort bodem, waarin zijn bouwerf viel, — evenmin kan ook een overheid het volk, en in dat volk het recht, doen bloeien, tenzij er rekening worde gehouden met den levensgrond, waarin die natie wortelt en waarop dat recht gefundeerd staat.

Die levensgrond nu is bij een Christelijke natie, zoowel voor haar eigen existentie, als voor de basis van het recht: het geloof.

Voor de basis van het recht. Want als de huidendaagsche politieken ons telkens weêr voordreunen, dat het op het bevestigen van »den rechtsstaat" aankomt, eischt de eerlijkheid toch, dat men nu verder ons ook aangeve: waar de spil van dat recht is te zoeken; en dan immers bleek, op overtuigende wijs, in ons hoofdstuk over de Ordinantiën Gods, dat er (voor wie het feit der zonde nog niet loochenen durft) ter bepaling van wat recht; recht naar den eisch der eeuwige beginselen; is, geen andere toetssteen aanwijsbaar blijft dan in het geloof.

Maar nu het tweede, t. w. dat dit geloof ook tevens de levensgrond is, waarin de natie wortelt.

Dit doelt natuurlijk niet op de uitwendige verschijning van het volk, op het lichaam, op de voeding, op het klimaat of wat dies meer zij. Wel staat ook dit er meê in verband, gelijk bij zware pestillentie of cholera-epidemiën onmiddellijk uitkomt. Maar toch raakt dit alles nog te uitsluitend het lagere, dierlijke leven, om voor de natie als natie te beslissen.

Neen, haar levensgrond kan een ontwikkelde natie alleen hebben in haar edeler, in haar bewust, in haar zedelijk leven.

En nu van tweeën één.

Nu staat òf dat nationale leven op den bodem der autonome zedelijkheid 1), òf wel ze belijdt dat de drijfkracht van het zedelijk leven uitgaat van den levenden God.

In het eerste geval ligt dan zeer zeker de diepste levensgrond der natie in de philosophie, maar ook, in het tweede geval, even onbetwistbaar in het geloof.

---

1) Een zedelijkheid die bloeien kan zonder godsdienstigen wortel.

§ 46. Immers, het lijdt geen tegenspraak, dat men onmogelijk een God belijden en tegelijk in iets anders dan dien God zijn levensgrond kan hebben.

God als »God'' wil nu eenmaal voor ieders besef zeggen: de »diepste Oorsprong'', de »Springader des levens'', »aller werkingen diepste Wezensgrond''; en dies is het feitelijk God Almachtig in zijn goddelijke qualiteit wegcijferen, indien men niet erkennen wil of durft, dat de bodem, de grond, het terrein zelf, waarop ons edeler, bewust, zedelijk leven tiert, is het geloof in zijn aanwezen en in zijn alomtegenwoordige werking.

En vandaar dan nu ook het beweren der Antirevolutionairen, dat in ditzelfde geloof de zenuw ligt van het staatkundig organisme, waardoor de overheid de natie regeert.

Stel toch dat ge te doen hadt met een natie, die niet geloofde in den levenden God, die dus ook niet geloofde dat ze in haar consciëntie, om zijnentwil, tot onderwerping aan het door Hem vastgestelde recht en tot gehoorzaamheid aan de van zijnentwege geboden ordinantiën gehouden was; door wát motief, zoo vragen we, meent ge dan toch wel, dat zulk een volk zou te regeeren zijn?

Wijs, om u bij die vraag uit de klem te redden, niet op de heidensche natiën, want bij die allen heeft de gebondenheid van het recht aan het bijgeloof in heur goden gehangen, — en immers naar die afgoden wilt ge toch niet terug? Eer zelfs kon dat feit nog tegen u gekeerd door de eenvoudige herinnering, hoe, toen bij deze volken »de goden'' vielen en »de levende God'' hun plaats nog niet had ingenomen, alle autoriteit, zoo in Athene als in Rome, over den kop ging en het volk volstrekt onregeerbaar bleek.

En wat men dusver van »philosophische natiën'', dat is bij een bestuur van opzettelijk ongeloovige levenskringen, die nu eens naar hartelust te werk konden gaan, b. v. onder de Sansculottes en de Communards, te aanschouwen kreeg, was ongetwijfeld leerrijk, maar voor u geen argument.

Immers, toen bleek feitelijk, dat er, bij wegvalling van het geloof, in letterlijken zin om een natie tot gehoorzaamheid te dwingen, niets overbleef dan het geweld.

Het geweld van de guillotine of van het peletonsvuur, maar dat, wijl het geweld is, nooit regeeren, hoogstens worstelen kan; worstelen tot een nóg geweldiger, in de forsche gestalte van een Buonaparte of in de dichte rijen der Versaillanen, ter vernietiging van deze politieke onnatuur optreedt.

Maar hier volgt dan ook logisch uit, dat er geen ander cement is om de muren van het Staatsgebouw vast en saâm te houden, dan het geloof. Het geloof, dat er eèn God is, die het recht verordend heeft, waaraan men zich heeft te onderwerpen en een overheid heeft ingesteld, die men te gehoorzamen heeft.

Wordt dit element in het nationale beset gemist, dan valt er aan geen regeeren meer te denken. Wordt dit element in het nationale leven verzwakt, dan wordt het regeeren moeielijk. En alleen waar dat geloofselement nog drijfveer van het nationale leven is, kan een krachtige regeering bestaan.

Dan toch vindt de Overheid in die natie voorhanden: 1. een personeel voor haar ambtenaren, die uit rechtsbesef het recht handhaven; gehoorzaamheid eischen zonder zich zelf te verheffen, en die de grenzen eerbiedigen, door God aan hun gezag gesteld. Maar ook 2. in die natie zelve een geneigdheid om te gehoorzamen, uit plicht, zonder vreeze; een buigen voor het recht om Gods wil; en een nobele levenssfeer, waarin het recht kan opbloeien.

Wordt nu eerst hierdoor haar optreden als »Dienaresse Gods" mogelijk; is eerst hiermeê aan de voorwaarden voldaan, waaronder een optreden als »Dienaresse Gods" voor de Overheid alleen denkbaar is; en zijn eerst aldus de onmisbare gegevens aanwezig, om tot een regeeren, dat regeeren, in hoogeren zin, heeten mag, te geraken, dan is hiermeê, bedriegen we ons niet, ook bewezen wat te bewijzen viel: dat namelijk in de vlag van het geloof op het politieke scheepke geen draad, hoe ragfijn ook, van kerkelijk spinsel geweven werd.

(27 Mei '78).

IV.

EEN CHRISTELIJKE NATIE.

§ 47. De Staat is een »zedelijk organisme." Deswege heeft de Staat evenals elk hooger organisme, een »hoofd." Dat »hoofd" van den Staat noemen wij, wijl er gezag en heerschappij van uitgaat: »de overheid." En wijl beiden, èn dat »organisme" èn dat er toe behoorend »hoofd", door God alzóó in die onderlinge betrekking zijn geplaatst, behoort

niet slechts die Staat God Almachtig te eeren, maar mag ook die overheid niet anders dan als »dienaresse Gods" worden beschouwd.

Tot dit punt aangekomen, hebben we alsnu in ons voorlaatste artikel uiteengezet, hoe van deze zedelijke, nobele opvatting van het Staatsleven dán alleen sprake kan zijn, als er »geloof" in het hart der natie zit. En is ten andere aangetoond, dat dit woord »geloof" in dit verband allerminst op eenige »kerkelijke confessie" doelt, maar uitsluitend ziet op het vaste besef, dat er eeuwige, onwrikbare, wijl in Gods wil en wezen gegronde rechtsbeginselen zijn, en, daarmeê samenhangend, op de diepgewortelde overtuiging, dat men de overheid »gehoorzamen" moet, niet wijl ze u anders met geweld er toe dwingt; noch ook wijl er zonder dat geen orde denkbaar is; maar eeniglijk en alleen overmits God Almachtig ons deze gehoorzaamheid oplegt.

Of dit nu vooralsnog ook op òns Staatsleven van toepassing is, zal bewezen zijn, indien ten slotte nog door ons is duidelijk gemaakt, in welken zin we meenen, met goed en deugdelijk recht, voor ons volk nog den eeretitel te kunnen handhaven van een »Christelijke natie" te zijn.

Dit nu kan niet moeielijk vallen.

Immers, ons volk als natie rekent nog met het geloof, of het doet dit niet.

Doet het dit wèl, dan zal het niemand in den zin komen, daarbij aan het geloof der Bouddhisten òf Mohamedanen òf Joden te denken, en komt alleen het geloof, waarvan de wortel in Christus ligt, naar ieder toestemt, ten deze in aanmerking.

Dit vereenvoudigt de quaestie.

Zoo toch komen we voor deze scherpgeteekende vraag te staan: Berust het nationale leven van ons volk op metaphysische onderstellingen, die God Almachtig loochenen, of wel op de zoodanige, die God als »God" in zijn glorie en majesteit, naar Christelijken zegstrant eeren.

Dit nu kàn niet beslist door hoofdelijke stemming, en mag niet uitgemaakt worden bij »den tel."

Voor elk zedelijk organisme geldt als regel, dat bij quaestiën van karakter en overtuiging alleen de edeler deelen recht ven beslissing hebben en men zich in niets aan de neiging der min edele deelen stoort.

Als de martelaar op den houtmijt klimt, stemmen al de leden en de deelen van zijn persoonlijkheid, zijn verbeelding en zijn verstand incluis, tegen: wijl ze voor de pijn ineenkrimpen en het vuur schuwen en voor den dood terugdeinzen; en beslist alleen de zedelijke wil, die een hooger beginsel eert en dies aan een hoogere wet gehoorzaamt. En al stemden dan ook alle overige leden tegen, de bloedgetuige geeft

zich in den dood, en een ieder die het aanziet jubelt, dat die »mensch", die »persoon", dat »organisme" zich heerlijk in zijn «Christelijk" karakter heeft geopenbaard.

Evenzoo nu doet het er derhalve ook niet toe, of in het »zedelijk" organisme van den Staat, op den tel af, sommige, vele of zelfs de meeste ledematen en deelen zich persoonlijk van geen levensbetrekking op den Christus bewust zijn, wijl men, voor de vraag die ons thans bezig houdt, alleen te letten heeft op de aandrift van de edeler deelen, die aan het nationaal geheel gang geven.

§ 48. Onder »edeler" deelen nu kan men, zoo min als ergens waar de geheele mensch in het spel komt, zoo ook niet bij het nationale leven, allermeest »de knappe koppen", de mannen der »intelligentie", de »aristocratie der zichzelfbehagenden", of, wil men, het »denkend deel der natie" verstaan. De natie is geen »intellectueel" maar een »zedelijk" organisme, en is dus krachtens deze haar natuur gehouden, ook het edele of min edele karakter van haar deelen allereerst naar »zedelijken" maatstaf te beoordeelen.

Erasmus van Rotterdam was duizendmaal knapper man dan Jan de Backer, en toch was niet deze treffelijke eminentie op intellectueel gebied, maar de man van het »Gevangenpoortje" tolk van wat destijds het nationale leven bewoog. Een eeuw verder was Huig de Groot, het »Delftsche orakel" bijgenaamd, zeker tweemaal zoo intelligent als Bogerman, en toch stond ook deze »vader van het volkenrecht" buiten den stroom van het nationale leven. Nog later won Spinoza het ongetwijfeld zeer verre van Witsius in vlucht en stoutheid van gedachte, maar zonder in het nationale streven, dat Witsius zoo heerlijk vertolkte, ook maar de zolen zijner voeten te hebben nat gemaakt. En zoo nu ook is het onloochenbare feit, dat de loochenaars van den Christus, de bestrijders van de Openbaring, de zelfgenoegzame denkers, ook thans, zelfs in nog veel sterkere mate, de overmacht van intelligentie en geleerdheid op hun zij hebben, nog allerminst een afdoend bewijs, dat daarom ook de stroom van het nationale leven reeds van den Christus is afgeleid en vliet uit de philosophie.

Om dit uit te maken, dient op geheel andere teekenen gelet. Dient de natie niet als aggregaat, d. i. bij den tel, maar als samenhangend geheel, d. i. als organisme, bezien. Dient dat organisme bezien, niet slechts gelijk het nu zich vertoont, maar in zijn samenhang met het leven van die vroegere eeuwen, toen het zijn duidelijksten stempel ontving en zijn karakter zich vormde. En dient eindelijk bij

die aldus begrepen natie gelet op haar levensuiting in haar beste oogenblikken; op het lied waarin ze haar verborgen leven uitstort; op de drijfveeren die ook nu nog haar het machtigst bewegen; en op de algemeene begrippen die onder haar gangbaar zijn.

En billijkt men nu (gelijk we meenen dat men eerlijkheidshalve zal moeten doen) dien aldus aangegeven maatstaf, welnu, dan zij de vraag geoorloofd, of de Nederlanders uit hun barbaarschen staat niet eerst allengs tot nationale bestanddeelen zich ontwikkelden, toen de afgoden hier vielen en het Kruis tot volkssymbool werd? Gevraagd of uit deze elementen niet toen eerst een energiek nationaal geheel is ontstaan, toen in den strijd voor het Evangelie de worsteling tegen Spanje haar wijding ontving? Gevraagd, of niet alle machtige commotiën van het nationale leven ten onzent steeds het belang der »Christelijke religie" tot middenpunt hadden? En evenzoo gevraagd, wat het heden aanbelangt, of ons volk in momenten, als 1813 en 1830 te beleven gaf, of ook, als gevaar en epidemie den schrik om het hart deden slaan, niet steeds zich den »kreet naar God" liet ontglippen, eer men er zelf op bedacht was? Gevraagd ook, of Bilderdijk, of Da Costa, of Beets, of ten Kate niet onze beste dichters zijn, en tevens mannen die van den Christus niet aflieten, en of in den stroom die daar naast loopt, Tollens en De Genestet, die ongetwijfeld primeeren, niet evenzoo gedurig weêr de snaar plachten te betokkelen van het godsdienstig gevoel? Gevraagd niet minder, of niet èn 1853 met zijn April-beweging èn evenzoo sinds 1857, vooral bij het groote Volkspetitionnement van 1878, de school-quaestie, het onweêrsprekelijk bewijs leveren, dat de strijd om de »Christelijke religie" en den Bijbel, nog altijd het gevoeligst het nationale leven raakt? Ja, gevraagd ten slotte, of de algemeene begrippen over huislijk samenzijn en huwelijk en kinderplicht en vrouwenwaarde en wat dies meer zij, niet nog altijd, zelfs bij wie persoonlijk afvielen, nader aan de »grondwet Christi" dan aan de excentrieke dogma's van philosophen als Van Houten staan?

En indien nu een ander dan een toestemmend antwoord zich op deze reeks van vragen ter nauwernood denken laat, is dan hiermeê, zoo vragen we, het pleit niet als voldongen te beschouwen en het karakter van ons volksleven niet als »Christelijk" gevindiceerd?

Als »Christelijk" gevindiceerd, zelfs in dien zin, dat, ook al drong het ongeloof nog veel verder door dan thans, en al nam de afval nóg schrikbarender proportiën aan, dit »Christelijk" karakter der natie niettemin ongekrenkt en onaangetast zou blijven, zoolang het aan de liberalistische leiders in pers en parlement nog niet gelukt was, een anderen

»nieuwmodischen" levensvorm voor den ouden in de plaats te stellen en dien aldus gevonden vorm met een nieuwen geest te bezielen?

Tweeërlei zij, ter voorkoming van misverstand, hierbij ten slotte nog opgemerkt:

1°. dat we, van politieke zij dit vraagstuk beziende, met opzet van de Christelijke kerken en haar invloed en haar doop en haar wortel in het leven der natie gezwegen hebben.

En 2°. dat de quaestie der Joden, die men vaak als argument tegen het »Christelijk karakter" der natie bezigt, op het door ons ingenomen standpunt geheel wegvalt. Eerst als men »bij den tel" gaat rekenen, komen ook deze eenlingen in aanmerking. Voor de natie als »zedelijk organisme", in haar karaktervorming, rekenen ze niet meê.

(30 Mei '78).

BIJLAGE E.

I. Afsnijding van elk verband met de eeuwigheid.

I.

Of de politiek onzer Schoolwetmannen oprecht was, vroegen we onlangs. Reeds toen bleek zwaar vermoeden tegen hun rondborstigheid te bestaan. Thans wagen we ons een schrede verder, en zij aangetoond, waarin hun onoprechtheid schuilt.

Drie groepen strijden in den boezem van ons volk om het bezit van de volksschool: wij, Rome en de vervreemden van het voorvaderlijk geloof. Wilt ge anders, zeg dan: de rechtzinnigen, gesplitst in Protestanten en Roomschen, en daartegenover zij die de rechtzinnige belijdenis naar de ingebeelde eischen der rede fatsoeneerden.

Is nu bij dien strijd voor deze drie groepen de volksschool doel of middel?

Ongetwijfeld het laatste.

Noch den Anti-revolutionair, noch den Roomsche, noch den Schoolwetman, is het om onderwijs, als zoodanig te doen.

Niet het lezen, schrijven, rekenen, maar het kunnen lezen, het kunnen schrijven, het kunnen rekenen wordt bij den leerling beoogd. Men wil dat door de school zijn vermogen verhoogd worde; dat hij in staat worde te doen wat hij zonder dat onderwijs niet zou kunnen doen; dat hij een middel te meer hebbe om met het leven in aanraking te komen en zijn invloed op dat leven te doen gelden.

Vorming van oordeel, niet ophooping van kennis, staat daarom op den voorgrond, en alle opvoeding, alle classicale polijsting, alle leiding en besnoeiïng kan noch mag een ander doel hebben dan verhooging der verstandelijke of zedelijke krachten, die den mensch ten dienste staan.

Edoch, hieruit vloeit van zelf de allesbeheerschende vraag voort: Waartoe zal de aldus onderwezene de krachten, die te zijner beschikking staan, besteden?

Dit mag den ijveraar voor Onderwijs, hij zij Anti-revolutionair, Roomsche of Neutralist, niet onverschillig zijn.

Ons allen moet het te doen zijn om het kind, dat op de school komt, een weg tot waarachtig geluk te openen.

Diende dus het schoolonderwijs slechts om de sluwheid en geslepenheid te oefenen, die tot misdaden als van een Alexander (alias Thomas) leidt, dan stemt ieder toe, dat alle onderwijs beter weg ware gebleven

Belijdt men dat er geen zaligheid is buiten Rome's Kerk, dan moet men uit liefde voor den naaste, indien men Roomsch is, wel een onderwijs betreuren, insteê van het toe te juichen, dat van Rome's Kerk zou afvoeren, en dus, tegenover een misschien schijnbaar hooger geluk van veertig of vijftig jaren, een verworpenheid voor alle eeuwigheid zou na zich slepen.

En evenzoo belijdt men met den mond en gelooft men met het hart wat Jezus zei: Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet

zien, maar de toorn Gods blijft op hem, dan kan noch mag men, op straffe van onverklaarbaar met zich zelf in tegenspraak te geraken, ook geen onderwijs bevorderen of aanmoedigen, dat het kinderhart van dien Jezus zou afleiden.

Dit nochtans te doen, ware liefdeloos.

Dienovereenkomstig maken dan ook noch de Antirevolutionairen, noch de Roomschen er een geheim van, dat ze zich tegen de Staatsschool verzetten, niet wijl deze minder kracht in het individu ontwikkelen zou, maar wijl ze deze kracht leert richten op een verkeerd doel en gevaar loopt den scholier voor deze wereld zedelijk zwakker en voor een eeuwigheid min gelukkig te maken.

Ze verbloemen noch verbergen het, dat ze het liefst de school tevens als middel tot propaganda van h. i gezonde en waarachtige beginselen gebruiken, of ook, als dit niet kan, er althans tegen ijveren, dat ze als propaganda van verderfelijke beginselen dienst zou doen.

Ze komen er rondborstig en openlijk voor uit, dat zij bij de volksjeugd, ook door middel der school, liefst die beginselen van geloof en deugd, die gezonde begrippen, die ware levensbeschouwing veld doen winnen, die naar hun overtuigîng de individuën gelukkig en ons volk in de toekomst krachtig kunnen maken.

De Antirevolutionairen noemen deswege hun scholen Christelijk-nationaal, en komen er voor uit, dat deugdelijk onderwijs hun ten middel is om het kind aan Gods Woord te binden en met geestdrift te bezielen voor de heldendaden van het voorgeslacht.

En evenmin winden de Roomschen er doekjes om, dat ze zich alleen daarom in den schoolstrijd mengen, wijl de niet door hen opgerichte scholen afbreuk doen aan het Katholiek geloof en alleen hún scholen dat geloof kunnen bevorderen.

Van deze beide kanten viel dus alle onzekerheid weg. Hier sluiers noch nevelen. Bij den Antirevolutionair of Roomsche weet heel Nederland wat men aan hen heeft, niet op grond van vermoeden, maar krachtens hun eigen program.

Hiermeê is niet ontkend, dat de paedagogiek niet een wetenschap op zich zelve zou zijn; dat de kunst van onderwijzen niet een kunst van eigen sfeer zou wezen; ook de chirurgie is dit, en toch zal ieder toestemmen, dat de heelkunde voor het groot geheel des maatschappelijken levens slechts middel is Men heelt niet om te heelen, maar doet dienst als middel om het geluk van het individu te bevorderen.

Ook van Antirevolutionaire zijde is daarom aangedrongen op meer objectieve bemoeiïng met het onderwijs als zoodanig, maar dit toch nooit afgescheiden van het groote doel, waardoor het onderwijs onzerzijds moet beheerscht worden: opleiding van het kind tot het hoogst en duurzaamst geluk.

Vandaar dat wederzijds wordt toegestemd, dat onze scholen een geest trachten te kweeken, die aan Roomsche beginselen het terrein betwist, en evenzoo dat de Roomsche scholen een geest ademen, die, won hij veld, onze beginselen geheel zou terugdringen.

Kortom, zoolang ge slechts met Antirevolutionairen of Roomschen rekent, is de schoolquaestie doorzichtig als glas. Beiden hebben beginselen. Beiderzijds is men overtuigd dat alleen een leven, in die beginselen wortelend, voor dit leven gelukkig en voor een eeuwigheid zalig maakt. En aan beide kanten beoogt men daarom een onderwijs, dat de hoogste krachtsontwikkeling in verstandelijken en zedelijken zin bevorderlijk maakt aan de kweeking van deze beginselen in het kinderhart.

Doch hoe nu met den Schoolwetman?

Hij beweert, geen propaganda in zijn schild te voeren.

Hij ontkent, dat onderwijs hem middel en geen doel zou zijn.

Hij speelt den onnoozele.

Ten deele in alle landen.

Toch het sterkst in ons vaderland.

Buitenaf durft hij het ten minste nog uitspreken, dat hij afgaat op secularisatie der volksschool.

Bij ons niet.

»Secularisatie" is zelfs een woord, dat men uit ieders gezicht hield.

»Secularisatie" nu beteekent: afsnijding van elk verband met de eeuwigheid.

Korter nog gezegd: Doen alsof er geen eeuwigheid was.

Minister Fock was daarom zoo onbetaalbaar met zijn: afwijzing van de leer der onsterfelijkheid op de Staatsschool.

Daarin school geen overdrijving, maar rondborstigheid. Dat was niet vermetel, maar consequent. (5 Januari '76).

II.

Het tooverwoord der aan Christus' Koninkrijk vijandige macht is secularisatie.

Nauwlijks ware iets uitdenkbaar, dat niet achtereenvolgens als voorwerp van secularisatie op de lijst is gebracht.

Kerkelijke stichtingen, kerkelijke bezittingen, kerkelijke inkomsten, de kunst, de wetenschap, het Staatsgezag, het recht, het volksonderwijs, het kind, de vrouw, de armverzorging, de weezenverpleging — wat slechts noembaar is, moet worden geseculariseerd.

Reeds gisteren vertolkten we dit uitheemsche woord door: afsnijding van elken band met de eeuwigheid Deze vertaling dient toegelicht.

Saeculum beteekent »eeuw" en onder »eeuw" verstond de Kerk van Christus op het voetspoor van de Heilige Schrift: het leven der wereld als tegenstelling tegenover het leven der eeuwigheid.

Gelijk Jezus onder »de kinderen dezer eeuw" menschen verstond, die, op geen eeuwigheid bedacht, in dit leven opgingen, en Paulus met den »God dezer eeuw" de verleidende macht der wereld bedoelde, die van Gods Koninkrijk aftrok, zoo verstond ook de Kerk onder »saeculum", d. i. de eeuw, het leven dezer wereld, dat, beiden èn zijn oorsprong èn zijn bestemming in het eeuwige vergetend, zijn doel in zichzelf zoekt.

Saeculum en Kerk Gods kwamen alzoo scherp tegenover elkander te staan.

In de Roomsche Kerk werd deze tegenstelling zelfs op de spits gevoerd en overdreven; overdreven op onhoudbare, zichzelf veroordeelende wijs.

Letterlijk deelde men alle zichtbare en onzichtbare dingen in twee soorten, naar gelang ze gewijd of ongewijd waren.

Christus had bij zijn komst tot deze wereld natuurlijk een toestand gevonden, waarin, met uitzondering van Israël, alles in de macht der wereld was.

Tegenover dien toestand was de Kerk opgetreden met den eisch, dat alles aan de wereld onttrokken en Gode gewijd zou worden.

Aan dien eisch had de wereld weêrstand geboden.

Toch niet zóó, of het gelukte der Kerk allengs, in de Europeesche landen als beschikster over alle dingen op te treden en een zeer groot deel van deze zich toe te eigenen.

Zoo werd alles dubbel.

Er was een dubbel soort van land: land dat voor wereldsch gebruik bestemd bleef, ander dat voor geestelijk gebruik werd afgezonderd.

Op dit tweeërlei land woonde tweeërlei soort van menschen, naar gelang ze òf mannen van de wereld bleven, òf mannen van de Kerk werden.

Er ontstond, in tegenstelling met de vroeger heidensche kunst en naast haar, een kunst die gekerstend was.

Naast de dubbele kunst stond een dubbele wetenschap, de éene in de scholen der Kerk, de andere daar buiten onderwezen.

Er was een dubbel recht, een voorstelling waarvan men het spoor nog vindt in onzen titel meester in de beide rechten; eenerzijds een recht, door wereldsche rechters over zaken en personen, die tot de wereld hoorden, naar wereldsche wetboeken, in wereldsche rechtbanken uitgesproken, en anderzijds een recht, door geestelijken over geestelijken, naar kerkelijke bepalingen, in kerkelijke rechtbanken toebedeeld.

Metterdaad was het leven in twee halfronden gescheiden, die, als van geheel anderen oorsprong en van geheel verschillend karakter, nauwlijks met elkaâr in aanraking kwamen en niet zelden de buitensporigste verwarring veroorzaakten.

Dit prikkelde tot verzet en uit dit verzet is allengs de machtige beweging geboren, die. met het tooverwoord van secularisatie in haar banier, geheel de gedaante van Europa veranderd heeft.

Wat vroeger uit de hand der wereld in de macht der Kerk was overgegaan, moest van de Kerk naar de wereld terugkomen.

Liefst had men de Kerk geheel uit de wereld verdrongen; maar nu dit niet kon, behoorde althans zorg gedragen, dat haar aandeel tot het kleinst denkbare werd teruggebracht.

Het gold en geldt nog voor verdienstelijk, indien men door nieuwe microscopische onderzoekingen nogmaals iets weet uit te vinden, dat dusver nog aan de Kerk gelaten werd, maar haar desnoods nog zou kunnen ontnomen worden.

Vandaar het stelselmatig streven om alle levensuiting, die nog met iets anders dan met den godsdienst in verband staat, aan den invloed der Kerk te onttrekken, b. v. zelfs de armverzorging; het ontzeggen aan de Kerk van elke duimbreed gronds, die niet geheel in het religieuse leven opgaat; op godsdienstig terrein het betwisten aan de Kerk van alles wat nog in anderer belijdenis of eeredienst grijpbaar of tastbaar is; ja, zelfs in de Heilige Schrift de alle Schriftgezag doodende onderscheiding tusschen haar godsdienstigen en maatschappelijken inhoud.

De eerste slag, die ter volvoering van dien toeleg geslagen werd, was de secularisatie der kerkelijke goederen.

»Geld is de zenuw van den oorlog." Het Kerkbezit moest dus geplunderd en wat dusver de Kerk bezat, in handen van de wereld overgaan. Men zou dan de bedienaren van den godsdienst ja nog bezoldigen uit de Staatskas, maar 1°. slechts zoolang men goedvond, 2°. karig en 3°. om ze daardoor tot afhangelingen van den Staat te maken.

Toen kwam de beurt aan het kerkelijk recht. Van dat recht mocht geen sprake meer zijn. Er was slechts één recht, een recht voor allen gelijk, en wijl er leervrijheid in de wereld bestond, moest er ook leervrijheid zijn in de Kerk.

Daarop volgde het Staatsgezag. Geen geestelijke macht had over vrije Souvereiniteit te beschikken en achtereenvolgens werden onder dien titel de geestelijke Keurvorsten afgeschaft, van de Koningen hun zalving geweerd, en de Kerkelijke Staat vernietigd.

Diezelfde secularisatie werd toegepast op de kerkgebouwen, wier kroon men wegnam door de torenspitsen aan den Staat te geven en het recht tot klokgelui afhankelijk te stellen van anderer goedkeuring. In ons land nam men zelfs geheele kerkgebouwen weg, om er naar goedvinden over te beschikken.

Toen toog men aan het seculariseeren van de wetenschap en vond er lust in, elk ding juist omgekeerd te leeren als de Kerk het onderwezen had en alle wetenschap aan afsnijding van den band met het eeuwige dienstbaar te maken. Het Darwinisme is voor dat streven de groote vondst met betrekking tot den oorsprong uit het eeuwige, de loochening van het persoonlijk voortbestaan, de pijnlijke kunstbewerking die volvoerd moet, om, met het oog op onze bestemming, aan geen eeuwigheid meer vast te liggen.

De kunst deelde in het lot der wetenschap. Vrij gemaakt en ontslagen van haar boei, trad ze weêr in haar heidensch gewaad te voorschijn.

Dit stak zelfs den godsdienst aan, en metterdaad is de moderne Theologie in haar jongste phase niets dan een poging, om, ware het mogelijk, zelfs den godsdienst te seculariseeren en door, ter verdringing van den Christelijken godsdienst, weêr de godsdienstige ideëen der Indiërs en de godsdienstvormen der Hellenen terug te roepen.

Om niets te verhelen, moeten we zelfs zóó ver gaan van te zeggen: Deze kunstbewerking der secularisatie heeft men ten slotte ook op den heiligen persoon van Jezus zelf toegepast en zoo Strauss' als Renan's »leven van Jezus" zijn niets dan mislukte pogingen om, ware het mogelijk, ook den Koning van het Godsrijk te rooven voor het Koninkrijk der wereld.

Kon de Volksschool, deze kweekster der toekomstige natiën, aan dit proces der secularisatie ontkomen?

Ze stond meerendeels op kerkelijk terrein, in de schaduw van den toren, onder kerkelijk toezicht.

Mocht zoo onhoudbare toestand bestendigd?

Kon toegelaten dat de school de verschansing werd, waarin de elders allerwegen teruggedrongen Kerk zich terugtrok?

De apostelen onzer eeuw zouden het wel anders leeren!

Neen, óók de school, zij vooral, zij in de eerste plaats, moest aan den invloed der Kerk niet slechts onttrokken, maar als evenknie naast, tegenover, boven haar geplaatst, om als Kerk dezer eeuw de Kerk van Christus te verdringen.

Bij de Volksschool kwam heel de natie in het spel.

In den strijd om haar bezit moest zich dus wel aller natiën politiek getwist saâmtrekken.

En toen begon het verschuiven.

De school werd op rollen gezet.

Zie, daar bewoog ze zich!

Nog stond ze bijna geheel in de schaduw der Kerk, maar toch kwam een stuk van den voorgevel reeds vrij.

En al voort ging het duwen, en weêr schoof de school iets verder op. Niet lang meer of ze stond nog slechts met de achtermuren op kerkelijk erf. Nu de laatste stoot gewaagd! en nogmaals trilden haar muren, om nu geheel van het kerkelijk terrein af te komen, ja, den afstand tusschen zich en de Kerk al grooter te maken.

En die schoolverhuizers, ze zijn slim ook! Want eer ze het kerkelijk erf verlieten, wisten ze nog handig den haan van den kerktoren af te halen.

Op de school, niet langer op de Kerk, zal die haan voortaan prijken.

De Kerk gaat slapen. De School staat op.

De haan onzer Schoolwetmannen zal koning kraaien!

(6 Januari '76.)

III.

In den strijd tegen de Secularisatie, d. i. tegen de poging om alle ding uit de wereld te verklaren, door de wereld te laten schikken, en in de wereld te doen opgaan, — staat Rome op een geheel ander standpunt dan wij.

Veel van wat Rome verdedigt, wordt door ons niet slechts losgelaten, maar uit beginsel bestreden.

Dit sterksprekend verschil vloeit daaruit voort, dat Rome het Koninkrijk Gods met de Kerk vereenzelvigt en uit dien hoofde alles gesecularis erd acht, wat niet uit de Kerk ontsproot, onder de hooge geestelijke souvereiniteit der Kerk bestaat en tot bloei der Kerk strekt.

Neem b.v. het huwelijk.

Rome eischt, dat dit geheel en uitsluitend onder de hoede der Kerk sta. Het ziet in het huwelijk een sacrament, en kan diensvolgens niet dan uit nooddwang inmenging van de overheid bij het sluiten der echtverbintenis dulden.

Onze vaderen daarentegen schreven in de acten hunner eerste Synode: »Overmits de officialen des Antichrist in 't Pausdom de autoriteit en het recht der overheyd in 't echtscheiden aan hen getrokken hebben, zoo zal de overheid uit Gods Woord van de dienaren gebeden en vermaand worden, dat ze naar uitwijzen des Woort Gods ende de andere wetten, die helpen, welke in zoodanige zaken hare hulpe behoeven te begeeren."

Onzerzijds is steeds, meer nog in Gereformeerde dan in Luthersche landen, erkend, dat bij het huwelijk tweeërlei belang betrokken was: het één geestelijk voor zoo ver het de verbintenis der personen en de voortteling der geslachten, het andere burgerlijk, voor zoo ver het de uitwendige rechtsbetrekkingen en de regeling van bezit en erflating betrof.

Dientengevolge is door de Gereformeerden het burgerlijk huwelijk nooit bestreden, maar bevorderd.

Bevorderd, edoch zóó, dat we tegen de secularisatie van het huwelijk als zoodanig steeds ten ernstigste protesteerden; ons verzetten tegen het denkbeeld van onze wetgeving, alsof de overheid alleen ooit een wezenlijk huwelijk voltrekken kon; afkeuren de voorstelling als ware de Kerkelijke inzeging des huwelijks slechts een bijkomstige plechtigheid, die aan het huwelijk zelf af noch toe deed; en vooral opkomen tegen de uit vijandschap tegen de Kerk gesproten bepaling, dat een bedienaar van den godsdienst strafschuldig is, indien hij inzegent wat niet eerst de overheid had getrouwd.

Naar ons beginsel behoorde: 1°. in 's Lands wetgeving aan de burgerlijke acte voor de Overheid nooit anders dan een notarieel karakter te worden gegeven; 2°. over de al of niet geoorloofde huwelijken met de Kerken te worden geraadpleegd, en 3°. een huwelijk, dat niet ook kerkelijk gesloten was, als van lagere orde, geduld, doch niet geëerd te worden.

Ditzelfde verschil tusschen Rome en ons komt op elk punt uit.

Rome is tegen de secularisatie van het recht, wij ook; maar als Rome hieronder herstel van het kanonieke recht en eigen rechtsbedeeling voor haar geestelijken verstaat, komt men onzerzijds tegen haar in verzet.

Met beslistheid keeren we ons tegen elke poging van den Staat om het Kerkrecht *op kerkelijk terrein* onder zijn gezag te trekken; maar we zien ter wereld niet in, waarom een bedienaar van den godsdienst, die misdoet tegen de *burgerlijke wet*, ook niet voor den *burgerlijken rechter* zou gedaagd worden.

Met Rome strijden we tegen de secularisatie van het Staatsgezag; maar als Rome deswege elke vorstenkroon van den Paus afhankelijk wil maken en voor dien Paus zelf een eigen Souvereinen Staat eischt, staan we nogmaals tegenover haar.

Bij de *gratie Gods*, niet bij de *gratie des Pausen*, regeeren de Koningen; en de Kerkelijke Staat was ook o. i. een jammerlijk mislukte proeve van geestelijk regiment.

Zoo is het op schier elk punt. Onveranderlijk staan we aan Rome's zijde als het er op aankomt, het verband tusschen dit leven en de eeuwigheid, of, wil men, tusschen het burgerlijk leven en het Koninkrijk Gods, te handhaven; maar even onveranderlijk bestrijden we Rome, indien het deswege bij alle ding verband met en onderwerping aan de Kerk, en dan nog wel aan de Kerk der Pausen, eischt.

Dit verleidt sommigen onzer geestverwanten om te sterk naar *de Secularisten*, anderen om te veel *naar Rome* te neigen.

Dat men toch *tegen beiden* op zijn hoede zij!

De aanspraken, die Rome voor *de Kerk* maakt, men vergete het toch niet, zijn alleen dan verstaanbaar, indien men met haar belijdt dat er *slechts ééne Kerk* is en die Kerk voor *onfeilbaar* houdt.

Elk meêgaan met Rome op den weg om dit gezag der Kerk te sterken, moet dus, en men zie wel toe dat dit niet te laat berouwe, tot versterking van *Rome's* gezag, van *Rome's* Kerk en tot ondermijning van de Kerken der Hervorming leiden.

Maar ook, omgekeerd, wie, om de machtsoverschrijding van Rome's Kerk te weren en duurzaam tegen te staan, met de *Secularisten* der overzijde ging heulen, zou het zich zelf te wijten hebben, indien elk verband met het eeuwige uit ons maatschappelijk en staatkundig leven allengs wegviel.

Antirevolutionair ware zulk een althans niet.

Immers, antirevolutionair te zijn, is juist in beginsel tegen deze secularisatie gekant te staan.

Secularisatie van het *gezag* leidt tot de *Volkssouvereiniteit* en het *Staatsabsolutisme*.

Eerst als men in den wil des volks den diepsten *oorsprong* van het gezag meent ontdekt te hebben, is men, wat dien oorsprong betreft, van de eeuwigheid af.

Eerst als men bij het Staatsabsolutisme is aangeland, d. w. z. van oordeel wordt, dat de Staat in zijn wet mag schrijven wat hem goeddunkt en door geen conscientie der burgeren meer in zijn macht beperkt is, heeft men den band met het eeuwige voor de *uitoefening* van het gezag afgesneden.

En evenzoo: eerst als men oordeelt dat de Staat zijn doel in zich zelf heeft en dus niet den Schepper, maar het schepsel dient, is de ontwijding van den Staat volkomen en ook uit zijn doel en bestemming elk spoor van het eeuwige verdwenen.

Hoe zou men nu Antirevolutionair kunnen zijn, indien men dit streven begunstigde?

Of is het dan niet de bestaansreden zelve der Antirevolutionaire partij, dat ze juist op elk dezer drie stadiën voor het ongeschonden blijven van dit verband met het eeuwige wake?

Wake bij den oorsprong van het gezag, door in het hart des volks en in de wetten des lands, al ware het slechts door het bij de Gratie Gods van onze Koningen, de belijdenis te bestendigen, dat alle gezag van God is en geen gezag zich denken laat, dat niet aan Hem is ontleend.

Wake ook bij de uitoefening van dit gezag, door steeds op de Conscientie en voorts op de souvereiniteit in eigen kring te wijzen als de van God bepaalde grenzen, die de Staat in zijn wetten noch in zijn machtsdaden straffeloos overschrijden kan.

Maar ook wake bij het oordeel over het doel en de bestemming van den Staat, door de belijdenis, dat de Staat evenzoo gelijk het huisgezin een van God gegeven inrichting is, die niet zich zelf maar de in God rustende en daarom eeuwige beginselen van recht en eerbaarheid dienen moet.

Wat nu van de secularisatie van het Staatsgezag geldt, geldt op gelijke wijs van de secularisatie, die men zocht toe te passen op den eed en op het recht; op armverzorging en weezenverpleging, op School en Kerk, op kunst en wetenschap, op kerkgebouw en kerkelijk goed.

De tegenpartij, door den geest der revolutie gevoed, rust niet en kan niet rusten eer ze op elk dezer punten alle uitgangen heeft dichtgestopt, waardoor de heugenis aan het eeuwige weêr zou kunnen binnendringen, en zoowel de Moderne Theologie als het Darwinisme, d. w. z. de nieuwe Catechismus over den oorsprong van den mensch, zijn niets dan noodzakelijke stellingen, waartoe men moest komen in zijn streven om God den Heer uit alles weg te nemen en niets in het menschelijke te eeren dan den mensch. Ja, zelfs bij dit Darwinisme zal men niet staan kunnen blijven en rust zal er voor dit streven eerst dan zijn, als Hegel's wijsbegeerte in nieuwen vorm zal optreden, om nogmaals de hoovaardij te prediken: Wat bestaat is, wijl ik het denk.

Tegen dat woelen nu staan wij als Antirevolutionairen niet om de suprematie der Kerk, maar om de majesteit der eeuwige beginselen te bewaren en daarmeê de kiemen van ons volksgeluk te behoeden voor verstikking.

Over Kerkegoed en Kerkestichting spreken we daarom het minst.

Wat zijn eenige handvollen gouds bij den glans dier eeuwige beginselen?

Slechts voor die beginselen staan we op de bres.

Voor die beginselen, of ze in het hart van ons misleid volk niet geheel mochten wegsterven.

Voor die beginselen, of ze met vernieuwde kracht in het hart onzer natie mochten geplant en in onze wetgeving belichaamd worden.

Voor die beginselen, of men, zoolang de Staat ze nog verwerpt, althans in eigen leven en huisgezin ze eeren en volgen wilde.

Voor die eeuwige beginselen, of althans de Kerk van Christus aan den smadelijken ontrouw een einde mocht maken, om op haar eigen kansel en bij haar eigen sacrament als duldbaar te dulden, wat uit deze afsnijding van het eeuwige leeft.

Onze taak is daarom drievoudig en toch één.

1. In hart en huisgezin die beginselen voor versterf bewaren, indien ze nog bleven, of brengen waar ze uitstierven.

2. In de Kerk niet slechts de moderne Theologie bestrijden — och, waartoe die teringlijderesse alleen hard gevallen? — fata morgana, is ze nabij de verdwijning! — maar rusteloos strijd voeren tegen de inenting van het valsche levensbeginsel, dat uit den mensch verklaren wil, wat alleen te verklaren is uit God, het geestelijk zoowel als het vleeschelijk Darwinisme.

3. En eindelijk op staatkundig terrein, in de pers, op de school en in de

wetgeving toezien, dat het verband met de eeuwigheid weêr worde aangebonden, althans niet verder worde verstoord. (7 Januari '76).

IV.

Dit stelsel van secularisatie nu moest ook toegepast op de volksschool.

De school spreekt bij de vorming van het nationaal karakter een ernstig woord meê.

Zij is een invloedrijke factor bij de bepaling van den toon, waarin het toekomstig geslacht zijn levenspsalm zingen zal.

Die school had dusver gestrekt om aan de volksopvoeding een godsdienstige tint te geven. Dat er ooit of ergens geen verband met het eeuwige zou bestaan, werd in de kringen onzer volksschool als laakbaar gemis aan godvruchtigen zin uitgekreten. In veel mocht de volksschool onder onze Republiek te kort zijn geschoten, in haar toeleg op godzaligheid niet.

Dit mocht, dit kon niet blijven.

De volksschool had niets met godsvrucht of godzaligheid uitstaande.

Ze moest aan dien schadelijken dampkring onttrokken.

Niet slechts dat ze geen dienst mocht doen om die banden met het eeuwige te vlechten en in stand te houden, ze moest zelfs het aangewezen instrument worden, om die banden, draad voor draad, vezel voor vezel, geheel weg te snijden.

Hetzelfde spel dat de Liberale partij bij den strijd der laatste vier jaren speelt, ontsierde daarbij ook het streven onzer Secularisten toen ze den eersten stoot waagden, t. w. dat ze voorgaven slechts tegen den invloed der Kerk te strijden, terwijl ze metterdaad den invloed van den godsdienst op het hardnekkigst bestreden.

Ze wisten en weten nog zeer wel, dat een Kerk veler haat opwekt en door haar aardsche onvolkomenheid maar al te vaak gegronde reden tot klacht oplevert. Op dien haat werd nu gespeculeerd; de godsdienst zelfs in schijn geprezen; en de uitkomst was, dat zelfs mannen, wier hart nog warm voor godsvrucht klopte, dienst deden bij den bedekten aanval om, met den haat tegen kerkelijken invloed, den invloed van den godsdienst te bestoken.

Daarbij hebbe men geen verkeerde voorstelling van den toestand, waarin de Revolutie ten onzent de volksschool vond.

Ze stond niet, gelijk men vaak oordeelt, onder de hoede der Kerk, maar onder de hoogheid van de Staten.

De reglementen, die het schoolwezen regelden, met name die van 1655 en 1725, zijn niet van de Kerk, maar van den Staat uitgegaan.

De acten van onderwijzer werden niet door de Kerk, maar namens den Raad van State verleend.

Aanschaffing van woning en schoolhuis, gelijk men het noemde, was aan de »regeerders" van stad of dorp overgelaten.

Der schoolmeesteren jaarwedde werd op last van de Overheid, en niet van de Kerk, voldaan door de rentmeesteren der geestelijke goederen.

Wel werd op alle manier gewaakt, dat het schoolonderwijs de Gereformeerde Kerk in de hand werkte en aan de predikanten groote invloed bij de examinatie, de aanstelling en het contrôleeren der schoolmeesteren gegeven, maar van hen uit ging de volksschool niet.

Blijkens alle deswege uitgevaardigde placcaten, droeg het schoolwezen veel meer een antipapistisch karakter. De door de Roomsche politiek bedreigde Staat had belang bij kortwieking van den Roomschen invloed in eigen boezem. Dit doel kan op het terrein der volksschool op tweeërlei manier bereikt worden: 1. door alle Roomsche scholen te sluiten en voorts te verbieden, en 2. door op de scholen, die men opende, den kinderen beginselen in te prenten, aan die van Rome tegenovergesteld. Beiden greep men aan en het is mede aan dit besliste karakter van onze voormalige volksschool, dat men het krachtig nawerken der Protestantsche overlevering, ook bij het niet-godsdienstig deel der natie, heeft dank te weten.

Dit maakt het begrijpelijk, hoe onze Secularisten, die thans letterlijk van het no popery leven, zich oorspronkelijk met Rome verbonden tegen ons; in geheel het tijdperk van 1806 tot 1807 in den geest van dat eerste verbond voortwerkten; met name in 1825—1829 tijdens de Belgische troebelen, in 1846—48 tijdens de barensweeën der grondwetsherziening, en in 1849—53 tijdens de Aprilbeweging, bij de stembus met Rome in het gelid stonden; en, kwam het er op aan, nog met Rome tegen ons zouden optrekken.

Het godsdienstig leven der natie had in deze landen nu eenmaal de Gereformeerde plooi aangenomen. Deswege werd het vooral in dien Gereformeerden vorm gehaat.

Ze zijn er bij duizenden in den lande, die, als er van een Roomsche sprake is, nog minzaam lachen kunnen, maar als ge van een »fijne" gewaagt, kregel worden en zichzelven niet meer meester zijn.

Dit karakter heeft onze schoolstrijd sinds 1793 dan ook nimmer verloochend.

De eerste eisch, waarmêe men optrad, was — lach niet! — eenvoudig: »vrijheid van onderwijs!"

Waarom moest, zoo vroegen onze Liberalen destijds, de Overheid het monopolie der volksschool hebben? Behoorde het recht om anderen te leeren wat men zelf voor waar hield, dan niet tot de grondrechten van den mensch? Waarom zou ook een Remonstrant, waarom vooral een Roomsche, waarom zelfs een »verlicht" lid der Gereformeerde Kerk geen scholen stichten en op die scholen niet onderwijzen mogen?

De Staat gaf toe en de groote worsteling, die thans eerst haar volle afmetingen verkrijgt, begon aldus van liberale zijde met het thans door ons verdedigd program.

Toch was dit slechts een eerste schermutseling.

Men mocht dan nu naast de Overheidsscholen zelf scholen stichten, maar intusschen bleven die overheidsscholen als broeinesten van kerkelijken invloed voortbestaan.

Zoo ging men dan, na zelf positie te hebben genomen, tot den aanval over, om, voet voor voet, elken invloed van den godsdienst van het schoolterrein terug te dringen.

Voet voor voet!

O, men schreed zoo voorzichtiglijk voort!

Moest de Bijbel van de school?

Foei, wie zou er aan denken. Alsof die Bijbel niet het »Beste Boek" was en grondslag van onze opvoeding moest blijven!

O, die laster toch, om onze schoolwetmannen voor te stellen alsof ze iets tegen dien Bijbel, iets tegen den godsdienst hadden! Integendeel, zij eerst waren de echte »Bijbelvrienden." Alleen tegen de Kerk, niet tegen den godsdienst, streden ze. Indien maar de Catechismus uit het schoolhuis verdween, van geen onderteekening der Confessie voor onderwijzers meer sprake was en de schoolinspectie niet langer aan den geestelijken stand verbleef, zou aan het uiterste hunner wenschen voldaan zijn.

Ook dit pleit wonnen ze, en om onze onnoozele predikanten in de fuik te lokken, dacht men hetzelfde hulpmiddeltje uit, thans door Von Bismarck toegepast. Men fluisterde hun in het oor: »We ontnemen het toezicht wel aan de Kerk, maar niet aan u. Mits ge óns slechts steunt, zullen wij u tot schoolopziener benoemen!"

Tegen de Kerk viel nu niet meer te strijden. Elke band, die School en Kerk saâmbond, was nu doorgesneden. Voortaan moest men dus van den bedekten aanval afzien.

Men had nu geen andere keus.

Van tweeën één.

Men moest òf in de school, gelijk die thans geworden was, berusten, òf met open vizier Bijbel en godsdienst zelf aantasten.

Ook daarvoor deinsde men niet terug.

De aanval op den Bijbel begon reeds vóór 1848 langs administratieven weg, en werd in de Schoolwet van 1857 met volledig succes bekroond.

Op zedelijkheid, niet op godsdienst, kwam het nu aan, en onder die wederom even bedriegelijke leuze werd onze natie, meê door de vlag der

»Christelijke deugden" misleid, ongemerkt tot een schoolstelsel gebracht, dat, door de tegenstelling van deugd en godsdienst, feitelijk élke godsvrucht, die meer dan naam zal zijn, uitdreef.

Door die wet kreeg de Roomsche het middel in handen om Bijbel, Psalmboek en Landshistorie uit de school te bannen, en had de ongeloovige den voet tusschen deur en deurpost, om toe te zien, dat er tot God niet gebeden en God niet geëerd werd, en voorts in dit luchtledig zijn eigen giftige beginselen te doen binnendringen.

Toch — de heer Van Houten sprak het nog onlangs met zijn gewone rondborstigheid openlijk uit — toch is ook zoo de volksschool nog te Christelijk. De strijd, eenmaal aangebonden, kan niet halverwege worden gestaakt. Men kan niet rusten eer de volksschool, in handen onzer ongeloovige radicalen, ten behoeve van het ongeloof en tegen ons dezelfde diensten doet, als weleer aan onze Gereformeerde Overheid tegenover Rome. Om de gevoeligheid der nationale conscientie te sparen, moge men nog niet alles op eens aandurven. Toch gaat het naar Abednego's program heen!

Dat program, voor korte jaren in Het Noorden verschenen, hield in: Verplicht openbaar lager onderwijs van het 6e tot het 14e jaar voor alle kinderen onzes volks.

Treffend door zijn eenvoud!

Opheffing van alle vrijheid van onderwijs. Sluiting van alle vrije scholen. Geen huisonderwijs meer. Niets dan de Staatsschool. En op die Staatsschool alle kinderen. Ja, alle kinderen gedurende hun geheele jeugd!

Heel ver zijn we van dit program niet meer af.

Aan leerplicht is men in zijn voorstellen reeds toe. Met onze gemoedsbezwaren spot thans, wie er eertijds nog meê rekende.

Slechts drie dingen houden onze schoolwetmannen nog op: 1. de nog bloeiende vrije school; 2. schoolpersoneel en 3. zekere gehechtheid die nog bij ons volk aan godsvrucht bestaat.

Tegen de vrije school is raad bij de dommekracht van het geld.

De financieele macht óók der vrije school heeft natuurlijk haar grenzen.

Overschrijd die, en ze kan niet meer bestaan.

Van daar dat geheel de Schoolwettactiek der neutralisten al meer in een geldquaestie opgaat.

Op de begrooting van Hoofdstuk V al grooter en grooter sommen voor Lager Onderwijs uit te trekken, is het hoofddoel waarnaar ze streven.

Dit jaar namen ze uit 's Rijks schatkist voor hun scholen weêr twee tonnen gouds meer!

In het gemis aan personeel is minder gemakkelijk te voorzien.

Toch doet het geld ook hier wonderen!

Weelderige kweekscholen met vrije beurzen, en straks, als men aangesteld is, al hooger tractementen, geeft wel geen beter paedagogen, maar toch meer handlangers en vooral uitzicht om naar de Openbare School meer jongelingen uit die andere klassen der maatschappij te lokken, waar het ongeloof vaster wortel schoot.

Met de schoolinspectie is men alvast gereed. Die is bijna reeds geheel in de priesterlijke handen van de reguliere Predikheeren der Secularisten-Kerk overgegaan! Nog wel niet allen naar het type-Kerdijk en -Moens, maar toch in die richting vooruitgaande!

En het laatste obstakel: de godsdienstzin der lagere volksklasse? Ook daartegen is remedie! Of ziet ge niet, hoe deze zelfde reguliere Predikheeren ook in de Vereenigingen van onze werklieden optreden, om ook daar de zaden van secularisatie uit te strooien, en droeg, blijkens de laatste vergadering op het Kerstfeest, ook dát zaad geen bij uitstek gedijde vrucht?

(10 Januari '76.)

V.

»De waarde van het humanistisch ideaal ligt, indien ik mij zoo mag uitdrukken, in de seculariseering van de menschheid." Aldus Dr. A. Pierson in zijn jongste, weinig zielverheffend boekske, maar dat niettemin van zijn terugtred naar de schoolwetpartij geen twijfelachtig bewijs biedt; en Dr. Jorissen, eveneens innig met de levensbeginselen en het wijsgeerig streven onzer tegenstanders vertrouwd, omschrijft in dezer voege wat met dit alomvattend begrip van s e c u l a r i s a t i e bedoeld is:

»Ziekelijke overspanning daargelaten 1), had toch eeuwenlang de Europeesche mensch in de aarde slechts een plaats van tijdelijk verblijf gezien, hem als een plek aangewezen, waar hij zich voor een ander leven had voor te bereiden. Alles was hier beneden provisorisch, en daarmede had niets in zich reëele waarde, om en op zich-zelf. Een tegenovergestelde meening is onmerkbaar maar zeker allerwegen doorgedrongen. Ook buiten de mogelijkheid of waarschijnlijkheid van een volgend leven, heeft dit leven zijn bestemming in zich zelf; ieder is als kind van een eeuwenheugend geslacht, en erfgenaam van diens met zooveel zorg en lijden verworven goederen, verplicht zijn plaats in de rij der ontwikkeling in te nemen, om op zijn beurt hen die op hem volgen het erfgoed van het geslacht ongeschonden en zoo het kan vermeerderd na te laten. Nu is het ongetwijfeld dat die »ieder een", die enkeling, het geheel geslacht in den allesomvattenden vorm van den Staat leert kennen, en dientengevolge is de Staat voor hem ongeveer op dezelfde plaats en met dezelfde waardigheid, als zulks b. v. voor den Romeinschen burger het geval was.

»In het oogvallend is deze wedergeboorte van den Staat in de nieuwere tijden. 't Is alsof dezen na lang zoeken eindelijk den eenig waardigen vorm gevonden hebben voor het streven en het werken der menschen, een vorm zoo grootsch en verheven, dat hij eerbied opwekt, welhaast tot een nieuwen eerdienst leidt. Gelijk in vroeger eeuwen hoofd en hart voor het heerlijk ideaal van een Koninkrijk Gods werd ingenomen, in latere tijden de beste aandoeningen door droombeelden van cosmopolitisme en algemeene verbroedering der volken werden opgewekt, zoo is nù aan den Staat die innige toewijding en vurige werkzaamheid verzekerd, welke de mensch gewoonlijk voor het voorwerp zijner vereering veil heeft."

Aan dit streven nu maakt de neutralist ook ten onzent de volksschool dienstbaar. Om verstandelijke ontwikkeling is het hem verre van uitsluitend, zelfs niet hoofdzakelijk, te doen. Op de vergadering van V o l k s o n d e r w ij s te Rotterdam werd nog de vorige week, onder goedkeuring des bestuurs, betoogd dat niet onderwijs maar o p v o e d i n g doel der volksschool moest zijn, en op een andere vergadering van V o l k s o n d e r w ij s ging de moderne predikant zelfs zóóver, van de aanprijzing van zijnen modernen geseculariseerden Jezus als godsdienstige taak aan de volksschool toe te wijzen.

Deze voorbeelden waren te vermenigvuldigen. Doch waartoe meer? Tweeërlei staat vast: 1°. het godsdienstig-zedelijk element van het Christendom naar de Schriften wil men op de school niet; en 2°. desniettemin eischt de neutraliteit, dat opvoeding hoofddoel der volksschool zij.

Hieruit volgt dat de neutralist óf de opvoeding van een kind voor mogelijk houdt, ook al sluit men den zedelijk-godsdienstigen factor buiten, óf wel dat hij van zijnentwege een anderen zedelijk-godsdienstigen factor brengt, dan onze natie historisch in het Christendom bezit.

Welk dier beide hoornen van de halve maan, gelijk de Engelschen zeggen, de tegenpartij nu ook aangrijpt, beide malen is ons pleit gewonnen.

Verklaart hij zich tot o p v o e d i n g van het kind in staat op een school, d i e é l k z e d e l ij k - g o d s d i e n s t i g k a r a k t e r m i s t, dan is de secularisatie blijven staan bij de omverhaling van het gebouw dat stond, bij het sloopen van de prachtige waterfonteinen, die ons dusver hadden gedrenkt.

---

1) Men denke b. v. aan de gasthuiskiel van Asmus.

Of ook, beweert hij bij de opvoeding van het kind op de volksschool een zedelijk-godsdienstig element te bezigen, dat niet het zedelijk-godsdienstig element van het geopenbaarde Christendom is, dan moet hij dit òf aan den anderen bestaanden godsdienst ontleend, òf zelf uitgedacht hebben.

Het eerste zal hij niet staande houden. Een enkele zonderling onder de adviseurs van ons Gouvernement in Insulinde moge het Buddhisme aan de tropische volken benijden; of ook een enkele monomaan onder de pas aangekomen docenten van onze gymnasiën moge in den dienst der Grieksche afgoden zijn ideaal vinden, — tot soortgelijke uitspattingen vervalt de neutralist, als type zijner partij, niet.

Voor hem, als zoodanig, blijft dus slechts dat ééne over: Inprenting op de volksschool van een zedelijk-godsdienstig bestanddeel, dat, als vrucht van de wijsbegeerte onzer eeuw, thans door de geleerde lieden voor waar wordt gehouden.

Wat is in dezen nieuwen godsdienst hoofdkenmerk?

Immers, dat alle godsdienst, voor zoover hij dan nog te eeren is, resultaat van het leven, en niet meer het leven resultaat van den godsdienst is.

Poulain eischte voor zijn stelsel een streng godsdienstig karakter en schreef in art. 1 van zijn program· »la vraie religion est de n'en avoir aucune". Deze schijnbare paradox beduidde: Over de diepe vraagstukken, die den samenhang van den mensch met het oneindige en eeuwige raken, vraag ik het antwoord niet aan eenige openbaring, maar aan het menschelijk denken.

In gelijken geest handelt onze neutralist.

Het verband tusschen den mensch en het eeuwige is het probleem der problemen, dat aan alle vraagstukken over 's menschen oorsprong of schepping, over het bestuur van zijn levenslot, over zijn zedelijke verantwoordelijkheid, over het gebed en over zijn toestand na den dood, ten grondslag ligt.

Over deze problemen nu heeft ook onze neutralist zijn meening; ook al bestaat zijn meening slechts in een non liquet.

Ook het non liquet, d. w. z. ook de betuiging van niets zekers desaangaande te weten, vertegenwoordigt ten deze een systeem. Merkt een kind aan zijn onderwijzer, dat deze niet vast gelooft aan gebedsverhooring, twijfelt aan de schepping van den mensch door God, meent zelf zijn levenslot in handen te hebben en op den lijksteen niet meer dan een vraagteeken weet te zetten, dan is eene opvoeding, die van zulk een meester uitgaat, een ondermijning van het kinderlijk geloof. En een kind, geloof het vast, merkt, speurt dat met zijn fijne voelhoorntjes voor de eeuwige dingen, ook al heeft meester er nooit een bepaald woord over gezegd.

Vooral ééne omstandigheid is ten deze afdoende en waarop men te weinig let.

Naar de waarheid die ons van Godswege geopenbaard is, is de dienst van God zóó het één en al van ons leven, dat reeds het stelselmatig verzwijgen van zijn Naam en Openbaring, zonder meer, zonde is.

Is God die Hij in zijn Woord zegt, dan moet zijn Naam en Dienst alles doordringen.

Hem ergens, waar ook, uit te sluiten, zoo dikwijls er sprake is van menschelijke opvoeding, is derhalve feitelijk niets dan bestrijding van die Openbaring.

Reeds het begrip God is ten deze beslissend.

Hij is er, maar eischt dan ook, wijl hij God is, alles; of wel, Hij is buiten te sluiten, maar kan dan ook geen God zijn.

Een God, die voor kerk en binnenkamer Koning kan zijn, maar voor de volksschool en het leven zijn kroon en scepter heeft af te leggen, is een gedachte, die elk vroom gemoed tegen de borst stuit.

Boven dit verachtelijk knutselen met het heilige, verkiest de vriend des Heeren volslagen ongeloof.

Aan welke stelling de tegenstander dus ook de voorkeur geve, beide malen, 'tzij hij allen godsdienst uitsluit, óf een godsdienst van eigen vinding op de volksschool brenge, beide malen strekt zijn school om bij de jeugd onzes volks de vaste zekerheid aangaande 's menschen betrekking tot het eeuwige in de beschouwing van zijn oorsprong en bestemming, van zijn zedelijke verantwoordelijkheid en het bestuur van zijn levenslot, bovenal in het gebed, te ondermijnen.

De vaste zekerheid!

Immers, laat bij deze vraagstukken de vaste zekerheid te loor gaan, en althans voor het kind des volks hebben ze alle kracht verloren.

Dit noemen we secularisatie, d. i. afsnijding van elk verband met het eeuwige, wijl metterdaad bij een aldus geëndoctrineerden werkman of landbouwer geen verband met het eeuwige meer bestaat.

Nu ontkennen we het bestaansrecht van dit streven niet.

Integendeel, we willen op voet van gelijkheid den kamp met dit o. i. verderfelijk streven bestaan.

Maar waar we tegen opkomen, het is dat bij een Christelijke natie deze leer als orthodox gelde en het Christelijk geloof, als nauwelijks duldbaar insluipsel, feitelijk worde geweerd.

Het is dat de Landswet, de Landskas en de Landsinvloed van een Christelijke natie aan dit tegen het Christendom vijandig pogen dienstbaar zijn.

Het is dat de Staat als Staat, na het privilege, dusver door de Christelijke Kerk genoten, vernietigd te hebben, dat privilege thans overdraagt op haar oude vijandin.

Toch ware ook dit nog voor een tijd te dragen, indien althans de oprechtheid aan beide zijden gelijk stond en de volksmisleiding een einde nam.

Dat wie secularisatie beoogen, dan ook, gelijk de heeren Pierson en Jorissen, den moed hadden om het te zeggen!

Het feit is, dat van de drie machten, die ten onzent om de volksschool worstelen, geen enkele met lezen, schrijven en rekenen vrede neemt, maar dat alle drie de ooren eerst spitsen als dat andere element ter sprake komt, waardoor de opvoeding van het kind zal worden beheerscht.

Voor onze Roomschen zoowel als onze Anti-revolutionairen, voor onze Anti-revolutionairen zoowel als voor onze Neutralisten, is de volksschool middel van propaganda.

Allen zoeken het geluk van het kind en in het kind een gelukkige toekomst voor de natie. Maar juist om dit doel te bereiken, ijvert de Roomsche voor de levensbeschouwing der Curie; de Anti-revolutionair voor de levensbeschouwing der Heilige Schrift, en de Neutralist voor een levensbeschouwing, die tegen deze beiden overstaat.

Desniettemin kan de neutralist goedvinden om den onnoozele te spelen en het te doen voorkomen als dreef hij geen propaganda.

Dit is het onoprechte, en in die onoprechtheid ligt het ergerlijke.

(11 Januari '76).

---

2. Liberalisten en Joden. [1])

I.

Al meer vestigt zich de aandacht der publieke opinie op den ongelooflijken invloed, die heden ten dage op de lotgevallen van Europa wordt uitgeoefend door de Joden.

---

1) De afzonderlijke uitgave van deze artikelen-reeks (Amsterdam, J. H. Kruyt, 1878) bevat de navolgende regels tot inleiding:

Deze artikelen waren opgesteld voor het eenvoudige publiek van de Standaard en maken dus geen de minste aanspraak op het wetenschappelijk karakter van een „studie."

Dat ze desniettemin afzonderlijk in het licht komen, vindt dan ook in niets anders zijn oorzaak, dan in de onjuiste, om niet te zeggen door en door valsche, voorstelling, die in sommige grootere dagbladen, maar vooral in de provinciale pers, van den inhoud dezer artikelen gegeven is.

Bijna zonder uitzondering toch heeft men het doen voorkomen, als werd met deze artikelen een beweging op touw gezet, om den haat der Christenen tegen de Joden aan te blazen en te tornen aan hun burgerlijke rechten.

Tegenover zulk een lasterlijke houding der liberalistisch-Joodsche pers lag in afzonderlijke uitgave dezer artikelen het eenige, maar dan ook afdoende, middel tot verweer.

Ook het publiek dat de Standaard niet volgt, kan nu met eigen oogen beoordeelen, hoe droef het met de waarheidsliefde van menig orgaan der publieke opinie staat.

Men komt van lieverleê tot de ontdekking, dat, onder den mantel van Liberalisme, metterdaad de Joden heer en meester in ons werelddeel zijn geworden, en niet slechts de publieke opinie in de meeste landen, maar ook de internationale betrekkingen tusschen de Kabinetten beheerschen.

De oogen gaan er voor open, dat de gang der Europeesche gebeurtenissen en evenzoo de ontwikkelingsgang van het leven in Kerk en Maatschappij op verrassende wijze zijn verklaring vindt, zoodra men niet langer verzuimt, dezen invloed van het Joodsche element meê in rekening te brengen.

En wat het pijnlijkst is, of men wil of niet, men kan zich, na deugdelijke verkenning van het terrein, hoe smartelijk het ook valle, de waarheid niet verheelen, dat er aan een afdoend terugdringen van dien invloed naar juister evenredigheden voorshands niet te denken valt.

Dat deze gewichtige waarheid nu pas, en niet eer, in uitgebreider kring tot het publieke bewustzijn van onze tijdgenooten doordrong, had zijn natuurlijke oorzaak.

Men wilde aan een nieuwe bestrijding van de Joden niet aan.

Er was toch in vroegere eeuwen door de Christenheid zoo onmeêdoogend hard tegen de Joden gezondigd.

De Joden waren eeuwenlang erger dan de pariah's van Europa geweest, en als een soort van landloopers zonder recht of menschenwaarde door volk en overheid als voetwisch misbruikt.

Eerst de Hervorming had hierin wijziging ten goede gebracht en met name aan onze gastvrije regenten komt de eere toe, van voor het eerst den Jood een plek voor het hol van zijn voet te hebben aangeboden, waarop hij met eere als mensch en, ongehinderd in zijn Joodsche eigenaardigheden, zoo in maatschappelijken als kerkelijken zin, positie kon nemen.

Toch bleven de Joden allerwegen in Europa, en zoo ook ten onzent, nog aan exceptioneele bepalingen overeenkomstig hun exceptioneelen toestand gebonden, tot eindelijk eerst de Fransche Revolutie ook dezen slagboom deed wegvallen en den besnedenen met den gedoopten burger op voet van onvoorwaardelijke gelijkheid bracht.

Diep beschaamd over eigen vroegere ongerechtigheid, heeft toen de Christenheid schier in alle landen deze beteekenisvolle vrucht der revolutie als een harer uitnemendste consequentiën toegejuicht. Ze miste, door de schuld van het verleden, die zedelijke veerkracht tot een onbevangen zelfstandig oordeel, waar alleen een goede consciëntie den man van karakter mede begiftigt. En was daardoor oorzaak dat de algeheele emancipatie der Joden tot stand kwam, niet krachtens de beginselen van het Evangelie, maar op grond van overwegingen die lijnrecht tegen deze beginselen overstaan.

Dit nu dwong natuurlijk tot zóóver meêhollen op het eens ingeslagen pad, als de Liberalisten slechts goedvonden voort te rennen. Zoo werd, bij wijze van terugslag, een zeker dweepen met de Joden, in Europa's beschaafder kringen, gangbare gewoonte. En, naar de wet der logica, die uit elk worteldenkbeeld steeds al de kiemen uitdrijft, had dit ons ten laatste in den weêrloozen toestand gebracht, dat elk woord, dat men over de Joden *anders dan met lof* spreken dorst, aanstonds werd uitgekreten als verraad aan de heilige zaak van beschaving en vooruitgang.

Ongemerkt kwamen zoo *boven* de wet te staan, die men eertijds *buiten* de wet had geplaatst; bestond er voor den Jood geen critiek meer, maar slechts

Immers, uit deze artikelen blijkt: 1°. dat niets door ons tegen de Joden, maar veel tegen de afvallige Christenen gezegd is; 2°. dat de laatdunkende wijze, waarop vele Christenen zich over den Jood uitlaten, door ons niet verdedigd maar bestreden is; en 3°. eindelijk, dat het ontnemen aan den Jood van iets wat hij aan rechten won, bij ons op onverwinlijken tegenstand zou afstuiten.

Tot een andere verhouding tegenover de Joden bestond voor den schrijver dan ook te minder aanleiding, daar hem het voorrecht te beurt viel, van kindsbeen af, met uitstekende Joodsche familiën in aanraking te komen, wier genegenheid hij genoot, wier veelszins uitmuntende eigenschappen hij leerde waardeeren, en wier welwillendheid te hemwaart al zeer kwalijk zou vergolden zijn, indien hij kwaad sprak bij het publiek van wie hij leerde achten in privaten omgang.

K.

praesumtie van uitnemendheid; en kon het Joodsche element zijn woeling even ongestoord als straffeloos voortzetten; veilig achter het ondoordringbaar schild van weleer geleden onrecht.

En wat nog opmerkelijker is, terwijl in dier voege de Joodsche hoogheid over Europa zich van jaar tot jaar onbelemmerd uitbreidde en elk verzet tegen haar streven vooruit verlamd bleek, werkte de geestelijke opwekking onder de Protestantsche Christenen, langs geheel anderen weg, haars ondanks, zeer krachtig tot dezelfde uitkomst mede.

Immers, uit die opwekking vloeide èn een verlevendige zendingsijver voort, èn een verhoogde belangstelling in »de leer der laatste dingen."

Die zendingsijver nu riep de Jodenmissie in het leven, die vooral door de Engelsche, Schotsche en Amerikaansche Christenen met zeer aanzienlijke geldelijke offers gedreven is.

Men zag in, dat den Jood te emancipeeren, zonder hem tevens het Evangelie van Jezus te prediken, half en dies onzedelijk werk zou zijn.

De oude schuld werd ingezien. Het verzuim van vroegere lauwheid wilde men inhalen. En zoo vloeide het goud in de offerbus en deed de Hebreeuwsche letterkast op de drukkerij haar intocht en vormden zich geheele groepen van wakkere en talentvolle mannen, om de oude roepstem: »Bekeert u, want het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen!" weêr onder Israël te doen weêrklinken.

Dit had ten gevolge, dat duizenden er zich aan wenden om over den »armen Jood" nooit dan met deernis en onbeperkt vertrouwen te spreken, en wijl wat uw geld krijgt steeds ook uw liefde na zich trekt, waren de eindelooze collecten voor de Jodenbekeering het onfeilbare middel om een goedhartigheid, die niets dan goed wil hooren, ten opzichte van al wat maar Jood was in zeer wijden kring te doen postvatten.

En bijna van gelijke strekking was de eschatologische richting, die de Christenheid deze laatste decenniën insloeg.

Het voorgevoel, dat er een machtige catastrophe komende is en dat deze catastrophe wel eens saâm kon hangen met de ontzettende gebeurtenissen, door Jezus en zijn Apostelen ons in het Nieuwe Testament aangekondigd, dreef hier van zelf toe.

Ontegenzeggelijk was deze leer der laatste dingen door de vroegere Kerk, zoo Roomsche als Gereformeerde, te vluchtig en oppervlakkig behandeld. Bovendien drong het gemis aan goede en vaste theologie ten opzichte van de fundamenteele leerstukken menig vrijer aangelegden geest, om op dit hooge Alpenland met zijn onvaste omtrekken naar hartelust om te dolen. En wat men vooral niet vergete, voor velen, die, als men op andere stukken kwam, uiteenspatten, was op dit meer zwevende en onvaste terrein een gezamenlijke verkenningstocht zeer wel mogelijk.

Sprak het nu van zelf, dat deze bestudeering van de Eschatologie, dit bezig zijn van den geest met de leer der laatste dingen, niet in zwang kón komen, zonder de geheel eenige beteekenis van Israël als volk weêr tot het bewustzijn van ons geslacht te brengen, dan zal men gevoelen, hoe ook door deze omstandigheid nieuw voedsel werd gegeven aan de gedachten van welwillende óverwaardeering, die sinds lang aan het Joodsche element in ons midden ten goede kwamen.

En voegt men nu bij dit alles ten slotte nog den onberekenbaren invloed, dien een enkel bekeerling als Da Costa door zijn Semitischen gloed op de gezindheid van ons volk jegens de Joden heeft uitgeoefend; bedenkt men, met wat ander oog men den Jood leerde bezien, sinds men aan zulk een Israëliet zijn luisterend oor en de liefde van zijn hart had geschonken; ja, brengt men in rekening, hoe het rechtzinnig belijden van dezen gedoopte uit Israël aan geheele groepen onder de Christenheid den moed tot rechtzinnig belijden hergaf, — metterdaad, dan houdt het immers op verwondering te baren, hoe het Joodsche element zich zóó krachtig tegen ons kon organiseeren, zonder dat er in de kringen van het Christelijk Europa iets anders dan wat lieflijk is en wel luidt van den Jood werd vermoed? (11 October '78.)

II.

Er bestaat in de geschiedenis geen tweede voorbeeld van zoo machtigen invloed, door zoo kleine groep uitgeoefend, als, in de positie der huidendaagsche Joden, een ieder, die er op letten gaat, in klimmende mate verbaast.

Van de 6 à 7 millioen Joden (10 à 12 volgens anderen), die volgens de beste bronnen op dit oogenblik in de wereld aanwezig zijn, wonen er in Europa slechts even drie en een half, en deze ruim drie millioen zijn dan nog tot in het oneindige verstrooid en verspreid onder een meer dan honderdmaal sterkere bevolking. Omstreeks één procent dus.

En dit éene procent is in dier voege over ons werelddeel verdeeld, dat nog verreweg het grooter deel in landen woont, die geen den minsten invloed op den grooten gang der zaken uitoefenen, t. w. in Polen en Oostenrijk.

In Rusland (Polen) en Oostenrijk alleen toch wonen er van deze even drie millioen Joden ruim twee en een half. Zoodat de eigenlijke kracht ter sociale en politieke overheersching van Europa, nauwkeuriger en beter bezien, nog niet eenmaal door deze drie en een half, maar hoogsten door *één enkel millioen* zonen van deze Semitische natie wordt saâmgebracht.

De meesten van dezen wonen in Pruisen ($^1/_4$ millioen), Duitschland (200,000) en Frankrijk (110,000), terwijl onder de kleinere Staten ons eigen land het grootste contingent levert.

In Engeland daarentegen en Italië, en zoo ook in Zwitserland en België, is hun procent zoo algeheellijk onbeduidend, dat ze hoogstens één per duizend, of zelfs per drie duizend, tot het totaal der bevolking bijdragen.

En toch, deze tot verdwijnens toe schier onmerkbare groep geeft ontegenzeggelijk in Europa den toon; is meester van het politieke terrein; beheerscht de ontwikkeling der algemeene begrippen; en heeft het lot van Europa in haar hand.

Men herinnert zich nog wel het verhaal, dat voor korte jaren bij ons de rondte deed. Er was een vreemdeling ten onzent bemoeilijkt, die recht zocht. Hij vroeg naar een advocaat en de hôtelhouder gaf hem het adres van een Jood. Deze zond hem naar een procureur, en ook de procureur was een Jood. Door tusschenkomst van dezen weêr met den Officier van Justitie in aanraking gebracht, stond hij nogmaals voor een Jood. Bij den president der rechtbank aanschellende, zag hij zich reeds in den corridor door al de kenteekenen van een Joodsch gezin omringd. Toen zich tot een der heeren van het Hof wendende, had hij de eer, nogmaals met een Jood te spreken. En eindelijk .... in Den Haag .... op het ministerieele bureau aankloppend, bracht men hem eerst naar een Joodschen referendaris — en vond hij zich, ter audiëntie toegelaten, — tegenover den Jood Godefroy, den toenmaligen Minister van Justitie.

Was het wonder, dat de verbaasde vreemdeling, na deze justitiëele avonturen, den eerste den beste zijner Hollandsche kennissen vroeg: »of hier geheel de Justitie in de handen van Joden was overgegaan?"

En toch, dit hoogstwaarschijnlijk wel wat overdreven en opgesmukt feit is in den grond niets dan het welgelijkende beeld van een verontrustende werkelijkheid, die nog minder in het bekleeden van ambten, maar vooral in *de pers* en op *de beurs* eenvoudig niet te loochenen valt.

De pers in geheel Europa is, voor zoover ze dienaresse der Revolutie, 't zij in liberalistische of in conservatieve richting, is, de privatieve jacht van de Joden geworden.

Te Weenen evengoed als te Berlijn, zoo te Frankfort als te Hamburg, evengoed te Keulen als te Parijs, zijn de invloedrijkste bladen in hun handen. En wat ons eigen land betreft, behoeft men slechts de geschiedenis van onze grootste bladen, het *Dagblad* incluis, na te gaan, om zich te vergewissen, dat ook ten onzent de pers alleen door Joodsche energie de vlucht nam, waarmeê ze thans werkt.

En niet alleen dat de redacties dezer bladen, hier en buitenaf, meest onder direct Joodsche leiding stonden, maar ook het corps reporters, de correspondentiebureaux, politieke correspondentiën enz. zijn, voor wat deze invloedrijke pers aangaat, bijna uitsluitend in Joodsche handen.

In bijna alle parlementen van Europa zijn zij het, die de woorden der sprekers opvangen; het beeld der Kamers in photographie brengen; en met vlugge hand door hun critiek den indruk vormen, die naar hún begeeren het gesprokene in het land zal maken.

Houdt men nu in het oog, dat de Joden door de beschikking over dit machtige voertuig ook het terrein der publicatie, meêdeeling van feiten enz. eenmaal derwijs inhebben, dat aan concurrentie nauwlijks te denken valt, dan zal men zich, zonder veel moeite, althans eenigermate een denkbeeld kunnen vormen van wat het zegt: de groote pers van Europa als monopolie in hun handen te zien!

Hierdoor toch hebben zij het in hun macht, al wat er gebeurt en omgaat in het door hen gewenschte licht te plaatsen. Te verzwijgen wat hun niet aanstaat of op te hemelen wat in hun kraam te pas komt. Kortom, zoo rusteloos met licht en schaduw spelen, tot het e n s e m b l e steeds een voor hen bevredigenden indruk achterlaat.

Zoo kon men, om een voorbeeld te noemen, in de tweede helft van Augustus in alle buitenlandsche bladen een breed verhaal lezen »van het meesterlijk rapport van den Minister Kappeyne hier te lande, die op onovertreffelijke wijze aan alle tegenspraak der »Mucker" en »Rückschrittler" onweêrlegbaar een einde had gemaakt", terwijl omgekeerd van het resultaat onzer petitie eenvoudig werd gezwegen.

Nu weet ieder ten onzent, ook in liberalistische kringen, uitnemend wel, dat zelden petitie zoo verrassend slaagde als ons Smeekschrift; en omgekeerd zelden een officieel Staatsstuk zoo tegenviel als Kappeyne's rapport. Maar natuurlijk, de Joodsche correspondenten hier te lande wisten dat met hun gedienstige verven en gedweeë penseelen wel andersom op het doek te brengen, en nu maakt heel Europa zich een voorstelling van het hier gebeurde, niet naar de werkelijkheid, maar naar de fantasie van deze fantasierijke reporters.

En ditmaal gold het nu nog slechts een voorbijgaande gebeurtenis in een klein landeke. Maar datzelfde systeem van vervalsching der feiten en der publieke opinie is b. v. ook stelselmatig doorgezet in de beschouwingen dezer pers over de jongste gebeurtenissen in het Oosten, met name ten laste van Rusland.

Zoo werkt deze goed gedisciplineerde, nauw aaneengesloten phalanx dag aan dag op de publieke opinie; door haar op de parlementen; en door de verslagen van deze weder op de Kabinetten, en in dier voege op de lotgevallen van heel Europa.

Waar dan nog bij komt, dat de Joden door het voertuig dezer machtige pers tevens voor duizenden bij duizenden het eenige intellectueele brood bereiden, dat ze nuttigen en in al die kringen, waar een courant ál de lectuur is, tevens de vorming der algemeene begrippen in hun macht hebben en dus ook in geestelijk opzicht 's menschen hart en hoofd in den door hen gewilden zin bewerken.

En nu paart zich aan dezen onmetelijken invloed der Joodsche pers dan nog de fabelachtige kapitaalmacht, waarmede de Joodsche Bankiershuizen de eerste rol spelen op de Europeesche B e u r z e n.

De naam der Rothschilden behoeft slechts genoemd, om de portée van dit tweede machtige feit voor een iegelijk die doordenkt, helder te doen uitkomen.

Want immers, in de handen van deze en andere groote Joodsche bankiershuizen zijn èn te Londen èn te Parijs èn te Frankfort èn te Weenen èn te Berlijn, de millioenen en de milliarden van het Europeesche kapitaal op zoo raadselachtige wijze vastgelegd, dat deze enkele Joodsche firma's met hun breeden nasleep en aanhang van alsoortige kleinere banken en kantoren, letterlijk den goudboom in hun lustwarande wisten te teelen, waarvan ze zooveel schudden als hun maar gelieft.

Althans dit staat vast, dat geen groote leening in Europa meer tot stand kan komen, als de Joodsche bankiers er zich tegen zetten, en evenzoo dat zij steeds geldmacht te over hebben, om op elke groote Beurs van Europa den geldmeter te doen rijzen of te doen dalen, naar het hun goeddunkt.

Weet men nu, dat oorlogvoeren zonder leenen uit heeft, dan valt het toch niet moeilijk in te zien, op wat schier slaafsche wijze de Kabinetten van Europa deze Joodsche bankiers naar de oogen moeten zien, om in de ure des gevaars niet met hun doodelijk verdict te worden getroffen.

En ook, kan men niet ontkennen, dat door de liberalistische uitzetting der

Staatsuitgaven en het komend Caesarisme, alle budgetten van Europa in de war zijn geraakt, dan kan men zich tevens een denkbeeld vormen van de pressie, die desverlangd door deze Joodsche bankiers op de raadslagen der Vorsten en Ministerraden wordt uitgeoefend, met het oog op een te duchten deficit of een dreigend bankroet.

En is door deze beide factoren de invloed der Joden reeds bijna alvermogend, nog op tastbare wijze wordt die versterkt zoo door de talenten van hun corypheën als door den terugval in het Heidendom van een deel der Christenheid.

Over beiden spreken we in een volgend artikel. Maar wat het eerste betreft, zij nu reeds herinnerd, dat uit de Joodsche familiën naar verhouding een zeer groot procent voortkomt van werkelijk knappe, talentvolle mannen op elk gebied van wetenschap en kunst. Als advocaten zijn de Joden om het zeerst gezocht. Als artsen komen ze in toenemende mate in trek. Aan onze hoogescholen veroveren ze den éénen katheder na den anderen, en de namen van Disraëli, van Gambetta, van Lasker en zooveel anderen behoeven slechts genoemd, om een denkbeeld te vormen van den vér reikenden invloed, waartoe ze ook op hooger politiek terrein wisten te geraken.

(14 October '78).

III.

We aarzelden geen oogenblik, voor een aanmerkelijk deel den onevenredigen invloed der Joden te verklaren uit hun eigenaardigheden en talenten.

Een Jood is een ander mensch dan een Caucasiër. Dit blijkt reeds uit zijn lichaamsbouw, uit zijn gang, uit de vorming van zijn spraakorganen, uit zijn profiel en uit zijn complexie. En kan men nu den sterken samenhang moeilijk loochenen, die tusschen ziel en lichaam bestaat, dan volgt reeds hieruit, hoe een Jood, ook in zijn gemoedsleven en de wereld van zijn denken, andere gewaarwordingen heeft en anders te werk gaat dan wij.

Uit dit wezenlijk verschil in persoonlijkheid is dan ook het sterk sprekend onderscheid te verklaren, dat een ieder bij den eersten oogopslag tusschen een Jood en een Christen waarneemt. Waarneemt in zijn houding en kleeding. In zijn blik en toon. In zijn behuizing en voeding. In zijn sympathieën en antipathieën. In de keuze van zijn beroep en van zijn vermaken.

Zelfs in levensduur zijn de Joden van de overige Europeërs onderscheiden, en percentsgewijze leveren zij verreweg de grootste bijdrage voor de achterhoede van onze grijsaards en bejaarde vrouwen.

En dit contrast tusschen den Jood en den niet-Jood is zoo weinig slechts een voorbijgaand verschil, dat het, na achttien eeuwen, onder alle volken, nog bijna onverzwakt in zijn oorspronkelijke gestrengheid uitkomt.

Overal en allerwegen is de Jood, naar ziel en lichaam beiden, d. w. z. in geheel zijn persoonlijkheid en levensverschijning, Jood gebleven. In alle landen van Europa sluit de Jood zich nog bij zijn stamverwanten als een bijzondere kaste aan. En zelfs na het in onbruik raken van vele hunner particularistische gebruiken, zijn de Joden in alle hoeken en uiteinden van ons werelddeel nog steeds in veel strenger zin een natie gebleven, dan eenig Europeesch volk ooit een natie was.

Bij het licht der Openbaring kan dit allerminst bevreemden.

Dan toch weet men, dat Israëls oorsprong in een wonderbare scheppingsdaad Gods lag 1); dat dit volk op geheel bijzondere wijze tot een eigen volk onder alle volken was afgezonderd; en dat Israëls roeping, wel verre van met Jeruzalems verwoesting ten einde te zijn geloopen, zal blijven voortduren, tot eens het ontzaglijk drama der natiën en der volken op deze aarde zal zijn afgespeeld 2).

Immers, uit al wat we in de Heilige Schrift van Israël lezen, liet zich met

1) Cf. Rom. IV : 19—21. 2) Rom. XI : 25, 26.

noodwendigheid vooraf reeds profeteeren, wat we nu feitelijk van Israël zien. Met name dat het *a* niet zou zijn uit te roeiën; *b* dat het steeds een natie met exceptioneele geestesgaven zou zijn; en *c* dat het, zoolang het zelf den Christus verwierp, steeds bondgenoot der machten zou blijken te zijn, die het Christendom bestrijden.

Het loochenen van Israëls meerdere uitnemendheid ligt dus allerminst op onzen weg, en er zal dan ook geen woord uit onze artikelen spreken, dat ook maar van verre riekt naar de laatdunkende minachting, waarmeê men, in sommige Duitsche kringen vooral, de Joden, echt Joodsch en al zeer onchristelijk, op alle manier achtervolgt

Neen, integendeel, Israëls voortbestaan, Israëls uitbreiding in getale, Israëls verspreiding onder en Israëls invloed over de volken, in weerwil van zijn streng vasthouden aan eigen nationale type, is ons een welkom en handtastelijk bewijs te meer voor de waarheid dier geheimzinnige wereld, waarin de Schrift ons om doet wandelen en waarin Israël eens het volk der eere was!

We erkennen dan ook volgaarne, dat proportioneel de Joden nog heden ten dage hooger in intellectueele kracht staan dan de Germaansche en Latijnsche volken.

Niet in dien zin, alsof uit hun midden onze beste en grootste mannen waren voortgekomen. Eer het tegendeel is waar. Mannen van eerste grootte heeft het moderne Jodendom, onder de Joden die Joden bleven, bijna niet opgeleverd; en zelfs Spinoza, dien ze ons zoo gaarne als een denker van den eersten rang opdringen, kon alleen door scheeve voorstelling en kunstmatige opvijzeling van lieverleê tot dien hoogen roem geraken, waarin ons jonger geslacht hem leerde kennen.

Neen, genie van het echte karaat heeft de Jood thans weinig, en wat hem daarom het meest aantrekt, zijn niet de bespiegelende, maar de positieve wetenschappen, waarin niet het genie, maar de vlugge bevatting en de helderheid van geest u den lauwerkrans vlecht.

Maar wat de Joden wel in sterker evenredigheid dan de Christenen bezitten, zijn talenten van den tweeden rang. Er studeeren naar verhouding meer van hún zonen dan van de ónzen; en die zich aan de studie wijden, maken meestal uitstekend carrière. Vooral aan de balie erkent ieder hun meerderheid, waar het op het vindingrijke en geslepene aankomt. Op medisch terrein bekleeden ze in tal van onze eerste steden een hooge en eervolle plaats. En ook waar ge, op minder wetenschappelijk gebied, den Jood den wedloop met één onzer ziet beginnen, moet hem maar al te dikwijls den prijs toegekend worden voor sneller bevatting, taaier volharding en klaarder inzicht. Kortom, waar en op welk terrein de Jood zich ook aanmeldt om met den Christen te concurreeren, laat zich maar zelden de pijnlijke indruk weren, dat zich een t e d u c h t e n mededinger heeft opgedaan.

En toch, zoomin uit deze fijner instrumenteering van hun geest, als uit hun eigenaardige levenswijze, laat zich de onmetelijke invloed, waartoe ze allengs opklommen, op afdoende wijze verklaren, en zelfs de reactie van vroeger doorgestane verdrukking is ter verklaring van dien invloed buiten staat.

Kracht putten ze óók uit dat vroeger lijden zeer zeker.

Nooit kunt ge een deel der bevolking onderdrukken, of ge sterkt er juist die verdrukten door, want gij doet ze lijden, en oefent in dit lijden hun zedelijke kracht. En het mist nooit, of na verloop van tijd begint die meerdere zedelijke kracht ook haar vrucht te dragen in meerder energie, nauwer aaneensluiting en edeler moed.

Dit ziet men thans aan de Roomschen in Duitschland, gelijk het ten deele ook aan de Roomschen ten onzent is waar te nemen, en er is geen enkele reden, waarom deze vaste wet ook ten opzichte van Israël niet door zou gaan.

Maar zelfs al brengen we ook dien factor van Israëls v r o e g e r l ij d e n in rekening, daarmeê zijn we er nog niet; en noch in aantal, noch in talent, noch in levensmoed zouden de Joden tegen hun levenstaak opgewassen zijn geweest, indien ze zonder andere hulpmiddelen hun strijd om de overwinning op Europa hadden moeten aanbinden.

Die onloochenbare overwinning danken ze dan ook eer hoofdzakelijk, om niet te zeggen bijna uitsluitend, a a n d e n a f v a l d e r C h r i s t e n h e i d zelve, die bij haar terugkeer naar het Heidendom noodwendig ook de J o o d s c h e phase

weêr doorloopen moest, en, eenmaal bij dát tusschenstation aangekomen, natuurlijk voor haar meerdere had te zwichten.

Aan het levensstation waar de Christus verworpen wordt, maar zekere vage godsvrucht nog tijdelijk in eere blijft, is de Jood op zijn eigen erf en plaats; is de Jood de man van het oogenblik; is de Jood de toongever; en deswege kon het niet anders of in de periode van wat men »de moderne theologie" noemt, moest de afvallige Christenheid, haars ondanks en zonder het te bedoelen, wel de Joodsche geestesmeerderheid over zich heerschen laten.

Toen de moderne predikanten zelven Joden naar den geest werden, sprak het van zelf, dat hun geest zich voor den geest onzer huidendaagsche Joden had te buigen.

Een Reform-Jood en een Modern Predikant zijn dan ook, welbezien, slechts twee varianten van eenzelfde geestelijk soort. (16 October '78).

IV.

Met wat verbeten woede de Liberalistisch-Joodsche pers tegen u uitvaart, zoodra ge de geheimen harer geboorte van den sluier ontdoet, kan ons publiek ook nu weêr zien uit dit staaltje van ergerlijke polemiek, in de eerste courant van onze hoofdstad· het Handelsblad. Wij staan, zoo verledigt zich haar redactie te schrijven:

»Wij staan wellicht aan den vooravond van een »volkspetitionnement" tegen de Joden. Immers, in de Standaard van heden komt het eerste gedeelte voor van een opstel, getiteld: Liberalisten en Joden, waarin wordt gewezen op »den ongeloofelijken invloed, die heden ten dage op de lotgevallen van Europa wordt uitgeoefend door de Joden." En »wat nog het pijnlijkst is," zegt het blad, »men kan zich, hoe smartelijk het ook valle, de waarheid niet verheelen, dat er aan een afdoend terugdringen van dien invloed naar juister evenredigheden voorshands niet te denken valt."

»De fout is namelijk deze geweest, dat »de algeheele emancipatie der Joden tot stand kwam, niet krachtens de beginselen van het Evangelie, maar op grond van overwegingen, die lijnrecht tegen deze beginselen overstonden." Het blad bedoelt natuurlijk de Fransche revolutie. Het beweert, dat, juist door groote reactie tegen de vroegere onderdrukking, de Joden »ongemerkt kwamen boven de wet," zooals zij vroeger »buiten de wet" stonden, en dat dit werd bevorderd door de pogingen en gelden besteed om de Joden te bekeeren tot het Christendom, omdat »wat uw geld krijgt, steeds ook uw liefde na zich trekt."

»Men weet dat naar Standaard's overtuiging ook de openbare school niet op het Evangelie steunt, maar een helsch uitvloeisel is der revolutie. Nu de aanslag op de openbare school mislukt is, schijnt het dat een kruistocht tegen de Joden, tot afwisseling en opvroolijking, aan de »gemoedsbezwaarden" zal worden aangeboden. In een volgend artikel verwachten wij nu den tekst van een petitionnement, waarin verlangd wordt, dat men »krachtens de beginselen van het Evangelie" den Joden de keus late om òf zich te laten doopen, òf vervallen te worden verklaard van burgerschapsrechten, van onderwijs, van eigendomsrecht, van recht om schulden in te vorderen enz., en zoodoende hun overdreven invloed te verliezen. Wellicht zal de Standaard hun op het voetspoor van zijn »Christelijken" medestander, het Wag. Weekblad, nog een derde keus laten, namelijk: emigratie naar Palestina.

Die »Christelijke" heeren zijn waarlijk voortreffelijke burgers. Zij doen blijkbaar alles om eensgezindheid en vreedzaamheid in het lieve Vaderland, volgens de leer van hun godsdienst, aan te kweeken en te bevorderen!"

Nu weet men dat we tot dusver ons geen woord lieten ontglippen, dat de eere der Joden te na kwam. Ja, eer, integendeel, menig woord ter nederschreven van aanklacht tegen de Christenen en van lof voor de zonen dezer Semitische natie.

En dan toch zulk een polemiek!

Een polemiek, die de eerlijkheid voor goeden prijs verklaart; van boosaardigheid het geduld mist om u uit te laten spreken; en met echt fanatieken nijd zich aan een blad koelt, dat slechts één ongeluk heeft, van namelijk niet tot de Liberalistisch-Joodsche familie te behooren.

Minder om dit booze geschrijf te weêrleggen, dan wel om een bewijs te meer voor de waarheid onzer stelling te leveren, namen we dit edelaardig »genre"-stukje dan ook in onze kolommen op.

Ter weêrlegging zou anders uitmuntend dienst kunnen doen een juist ter snede komend citaat, waar de heer Esser ons in zijn Maranatha aan hielp.

Het zijn de woorden van een Duitsch Opperrabbijn, die, glorieerend in wat het Handelsblad zoekt weg te cijferen, van woorde tot woorde, de waarheid bevestigen komt van wat deze artikelenreeks zoekt te betoogen.

Ze luiden aldus:

»Deze bekrompen en kortzichtige Christenen," zoo sprak de Opperrabbijn, »geven zich moeite, ons hier en daar een ziel te ontrukken, en verheugen zich koninklijk, wanneer zij het gedaan hebben. Zij bemerkten echter niet, dat wij ook zendingwerk doen, en beter, geschikter en rijker in de gevolgen dan zij, en dat wij op hun eigen gebied het eene terrein vóor en het andere nà veroveren. Nog korten tijd, en al wat waarlijk beschaafd is onder de Christenen. heeft Christus niet meer noodig, en kan even goed als wij zonder Christus klaar komen. De tijd nadert dat de groote meerderheid der Christenen tot ons Godsbegrip, ons Monotheïsme, zal teruggekeerd zijn. De toekomst behoort ons. Wij bekéeren in massa en ongemerkt."

Zou nu de redactie van het Handelsblad den moed hebben, ook deze woorden aan hare lezers voor te leggen? 1)

Het mag betwijfeld.

Maar al laat ze dit ook, — wat ze niet zal kunnen laten, is: over een dag of wat onze opinie over de positie der Joden hier te lande over te nemen.

Of althans indien ze ook hierin weigerachtig werd bevonden, zou ze eo ipso getoond hebben, alleen door misleiding van haar lezers met eere voor haar publiek te kunnen staan.

In afwachting knoopen we er thans nog slechts deze opmerking aan vast.

Ook hier sleurt de Liberalistisch-Joodsche pers weêr met de haren het Volkspetionnement er bij.

Het wachtwoord schijnt dus reeds gegeven, om op deze volksbeweging dezelfde taktiek toe te passen, als indertijd de Aprilbeweging onder den voet heeft gehaald.

Wel een blijk dat dit Volkspetitionnement dezen heeren danig in den weg zit.

En, ons dunkt, meer nog voor ons een wenk, om van dit kostelijk aanbeeld geen dag den voorhamer af te laten.

Zoo er ooit vonken spatten konden, dan is het wel na dit imposant en onvergetelijk nationaal declaratoir. (17 October '78)

V.

Onder de Joodsche natie vond en vindt men nog steeds, even als onder elke groep, die door traditie of banden des bloeds wordt saâmgehouden, tweeërlei geesten: kinderen van den ernst en kinderen der dartelheid.

Die ernst kan soms in stroefheid ontaarden en bij afwijking van het goede spoor zelfs een onheiligen karaktertrek aannemen. En omgekeerd kan die dartelheid zich soms uit het zinnelijke in het intellectueele en sociale terugtrekken. Maar ondanks die variatiën, blijft de deeling der geesten zich naar denzelfden

1) Ze deed dit.

grondtrek richten, naar gelang men zijn doelwit in dit leven stelt, of in het leven dat komt.

Sadduceën en Farizeën zijn de namen waaronder deze geestesrichtingen van oudsher bij de Joden tegenover elkander stonden.

Beiden waren echt Joodsche secten, die deels uit den natuurlijken, deels uit den goddelijken wortel van Israëls volksbestaan hun oorsprong trokken; maar hierin stonden ze scherp tegenover elkander, dat de Farizeër zich aanstelde als zocht hij niets op aarde, maar alles hiernamaals; terwijl de Sadduceër, omgekeerd, den schijn aannam, als viel zijn deel uitsluitend in dit leven en als ging wat daarna kwam hem niet aan.

Gelijk men weet, loochende de Sadduceër de opstanding der dooden, en dus de werkelijkheid van het toekomend leven, en niet oneigenaardig zou men bij tegenstelling evenzoo van den Farizeër kunnen beweren, dat er voor de werkelijkheid van dit aardsche leven geen plaats bleef in zijn dogmatiek.

Hiermeê stond in verband, dat de Sadduceër pelagiaan was en de Farizeër een macht Gods over 's menschen wille beleed. Immers, de man van ernst, ook van den vervalschten ernst, wil gebonden, — de dartele geest van alle banden vrij zijn, en of ge den vrijen wil belijdt of loochent, hangt dus rechtstreeks met uw bezit of uw gemis van levens-ernst saâm.

Terwijl het eindelijk zelfs den oningewijden nauwlijks herinnerd hoeft, dat de Farizeën streng op de voorvaderlijke inzettingen in huis en tempel stonden, terwijl de Sadduceën, tegen deze gebruiken en ritueele zeden zich aankantend, soms zelfs in den tempel ergernis gaven, door hun zich niet storen aan wat was overgeleverd en dies geijkt.

Vat men dit nu wel in het oog, dan herkent men in de orthodoxe Joden en de Reform-Joden van den tegenwoordigen tijd nog precies dezelfde groepeeringen.

De orthodoxe Jood ook in onze dagen is diep ernstig, al loopt die ernst ook niet in het rechte spoor. Hij lijdt met geduld en wacht met onverstoorbare kalmte de groote catastrophe, die aan de wereld ongelijk en hem gelijk zal geven. En voor dat allesbeheerschend uitzicht offert hij alles op. Tot zelfs zijn geldelijk voordeel.

Streng houdt hij vast aan de leerstellingen, inzettingen en gebruiken der vaderen. Hij heeft niet veel oog voor zijn eigen doen, maar steeds een open oog voor het doen Gods in zijn en anderer leven. En, hoe gastvrij men hem ook bejegene, hij blijft zich een vreemdeling in uw midden gevoelen, onder de natiën verstrooid, maar zonder ooit kind dier natiën te worden.

Heel anders daarentegen vindt ge het bij de Reform-Joden.

Bij hen is van een actief, merkbaar Godsbestuur geen sprake meer. Zij zijn eenvoudig Deïsten, d. w. z. nog wel belijders van Gods bestaan, ja, maar om voorts buiten God te rekenen. Vandaar hun sterk en overdreven pelagianisme. Zij zijn het die zelven alles doen, en die het doen omdat het zoo hun vrije wil is, en nooit anders dan krachtens dien vrijen wil redeneeren willen. Voor een volgend leven hebben ze dan ook schier geen oog. Veeleer gaan ze op in de wereld, zoeken ze in die wereld vooruit te komen, in die wereld eer te behalen, van die wereld te genieten. Aan hun voorvaderlijke gebruiken storen ze zich zoo weinig mogelijk, en soms is er zelfs een valsche eerzucht bij hen, om zoo weinig mogelijk te laten merken, dat ze Joden zijn. Ze bouwen nog hun synagoge, maar meer om er schoone muziek en een schoone rede te hooren, dan om er ingewijd te worden in de mysteriën hunner vaderen. Kortom, ze zetten slechts in verscherpten vorm het oude streven der Sadduceën voort, en gelijk nu de Sadduceën zich uitnemend voegen konden in de vreemde overheersching der Romeinen, zoo schikken zij zich ook met zeldzame »behagelijkheid" in het leven te midden der Goïim.

Slechts in twee punten blijven de orthodoxe Joden en de Reform-Joden onafscheidelijk één: in hun besef van aanhoorigheid tot éénzelfde natie en in hun schelle of stille vijandschap tegen Jezus als Messias.

Het eerste is openbaar.

Orthodoxe Joden en Reform-Joden blijven zich duurzaam vermaagschappen. Ook de Reform-Joden zoeken een plaats der ruste voor hun afgestorvenen op de begraafplaatsen met het Hebreeuwsche opschrift. Wat ze ook prijsgaven, ze sluiten

op Sabbath. Hoe ver ze ook afweken, ze blijven leden der Synagoge of richten een eigen Synagoge op. Wordt een Jood geëerd, dan zijn ze in hun schik. Overkomt een Jood iets droefs, dan voelen ze hier zelf leed van. En waar het op milddadigheid voor armen aankomt, rekenen ze nog wel ter dege in de eerste plaats met het verschil tusschen Caucasisch en Semitisch bloed.

Wel weten we, dat vooral in Amerika, in Engeland, en ten deele ook in Frankrijk, de voorbeelden niet zeldzaam zijn van Joden, die in het »pêle-mêle" huwen geen been zien; braken met de Synagoog; en er in groeien als het hun lukt voor Christenen door te gaan. Maar deze exceptie strekt eer om wat we zeiden te bevestigen, dan omver te stooten. In de massa genomen, blijven de orthodoxe en reform-Joden in nationalen zin één.

Het baat dan ook niets ter wereld of men voor deze nationale eenheid al de eenheid van het kerkgenootschap in plaats heeft zoeken te schuiven. Het verschil tusschen Joden en niet-Joden is van heel andere natuur dan het verschil tusschen Lutherschen en Remonstranten, en slechts de oppervlakkigheid, waar onze eeuw lust aan heeft, kan er op leugenachtige wijze toe geraken, om het spreken van »de natie," (der Joden eeretitel, dat zij de natie bij uitnemendheid zijn), in onbruik te doen komen, en ze naast Lutherschen en Remonstranten te doen plaats nemen, »als ook een een kerkgenootschap apart."

Het tweede: hun schelle of stille vijandschap tegen Jezus als Messias, eischt nog minder lang betoog.

De feiten spreken.

Tegen Jezus als Rabbi van Nazareth hebben ze niets. Dat spreekt van zelf. Kan men goedvinden, voor Jezus een plaats onder de rabbijnen te vragen, wat zou hun dan beletten, ook de glorie van dezen grooten naam voor de glorie van hun volk te aanvaarden, en de uitnemendheid te erkennen der zedespreuken, die uit den rabbinistischen schat door dezen rabbi zijn te voorschijn gebracht.

Daar kan de orthodoxe Jood nog tegen opkomen, omdat deze rabbi van Nazareth zich ook tegen de »overlevering" had aangekant, maar stellig nooit de reform-Jood, die in dit protest tegen de traditiën veeleer Jezus' partij kiest en voorts liggen laat uit zijn woord wat hem niet gevalt.

Verwonder er u dus nooit over, indien ge uit Jodenpen of van Jodenlippen de verzekering hoort, dat de rabbi van Nazareth, gelijk de moderne Theologie die in portret bracht, verre van hen af te stooten, veeleer hun roem is en hun liefde heeft. Ze zijn daarin volkomen oprecht. Indien gij, o, gedoopte in den Naam des Heeren, den Christus in uw Jezus wilt prijsgeven, dan is tot dien prijs, o, gewisselijk, de toejuiching der Reform-Joden voor uw Jezus u vooraf verzekerd.

Maar doet ge dat niet; komt ge met den wezenlijken Jezus; met Jezus als »Zoon van God"; als den beloofde der vaderen; als Christus, d. w. z. als Messias; als dien Messias dien hun vaderen aan het kruis hebben gehangen en gedood, — o, weest er dan zeker en gewis van, dat »orthodox" of »reform" vergeten is, en nogmaals Farizeër en Sadduceër één zullen blijken in afkeer van wat gij belijdt

En dat dit zoo is, zie dat eens aan de verscheuring der ziel, waaraan een Joodsch vader of moeder ten prooi wordt, indien een hunner kinderen zich doopen laat; meet dat eens af naar de niets-sparende onverzettelijkheid, waarmeê ze zich aankanten tegen gemengde huwelijken; beoordeel dat eens naar de blikken, waarmeê een bekeerde Jood wordt nagekeken, indien hij zijne schreden door het Jodenkwartier durft richten; ja, vraag dat eens aan de Engelsche en Schotsche missionarissen, die zich met het »Bekeert u!" op de lippen, onder de zonen en dochteren van dit interessante volk wagen dorsten.

Men herinnert zich den kleinen Joodschen knaap, die te Amsterdam de Christenkerk in-, de trap van den preekstoel opsloop, en, met ontblooten dolk in de hand, op den uitnemenden Schwartz aanviel om hem te vermoorden.

Welnu, zoo min als Hödel's misdrijf een misdrijf der socialisten was, evenmin denken wij er aan, voor dezen aanslag op het leven van Dr. Schwartz de Joodsche natie als zoodanig aansprakelijk te stellen. Maar zóóveel zal toch zelfs de ijverigste Jodenvriend ons wel moeten toegeven: indien uitsluitend gedachten

des vredes in de huizen van Israëls zonen rondwaarden, zou toch dit droeve feit nooit zijn gebeurd!

Verre van aan de Joden in ons midden deze antipathie euvel te duiden, erkennen we dan ook van heeler harte, dat het innemen van een andere positie, tenzij ze tot bekeering komen, voor hen een volstrekte onmogelijkheid is.

Van de komst van dien Christus in de wereld af dagteekent hun politieke en sociale en hierarchische ondergang als souvereine natie. De belijdenis van dien Christus is nog de volstrekte ontkenning van al hun pretentiën. En de volgelingen van dien Christus hebben, door ontrouw aan eigen beginsel, maar al te lang, door druk en door vervolging, deze toch reeds zoo krasse tegenstelling eer nog verscherpt dan verzwakt.

Het was dus noodzakelijk, dat het kwam tot datgene, waartoe het dan ook gekomen is, t. w.: *a.* dat de Joden met uitbundige blijdschap kennis zouden nemen van den grooten afval van den Christus, waartoe de Christenheid in alle landen van Europa', onder tal van vormen en namen gekomen is, en *b.* dat ze, met deze afgevallen Christenen in bond getreden, zich inspannen zouden tot het uiterste, om wat nog niet van den Christus afviel, machteloos te houden en al vast de geheele ontwijding en ontkerstening door te drijven van het publieke terrein. (18 October '78).

VI.

De afgevallen Christenen glijden af langs een hellend vlak, dat met logische noodwendigheid hen steeds verder ontzinken doet aan wat eens hunner vaderen roem en hope was.

Ze zijn apostaten, met al de lichtzinnigheid en zelfverheffing die een apostaat pleegt te kenmerken. Of, wil men, renegaten, met al de bitterheid jegens wie eertijds hun broederen waren, gelijk het blad der historie u die in elken renegaat doet zien.

Maar bij dien afval glijden ze niet op eens tot op den bodem.

Ze doorloopen bij dien afval stadiën.

Eerst behouden ze nog geheel het kader van hun voorvaderlijk geloof, slechts met uitsnijding van het pit der hoogheilige mysteriën. Dan zetten ze het ontledingsproces voort tot op de oorkonden die gezag hadden. Vandaar sluipt het verderf der negatie tot aan den hoogheiligen Persoon des Verlossers. En zoo eerst, van lieverleê, landen ze aan bij dat algemeene Godsgeloof, dat, vrij van elk gezag, zich richt naar ieders goedvinden.

Dan is het Station der Joden bereikt. D. w. z.: dan zijn ze zóóveel teruggezonken en afgegleden, als de afstand uitmaakt, die het proces bedroeg, waardoor uit het Jodendom, in zijn verbasterden vorm, zich, onder Gods inwerking, het Christendom ontwikkelde. Ze belijden dan nog wel den levenden God in geestelijken zin, maar zonder Hem te kennen bij het licht, door Hem zelf ontstoken, en wandelen voort in den waan hunner vroomheid, edoch naar het goeddunken van hun eigen hart.

Op dat standpunt kwam de negatie van het Christendom ten onzent omtrent 1848 aan.

Niet zoozeer in de kerk, noch in de theologische gehoorzaal, maar in de toongevende kringen op sociaal, letterkundig en politiek gebied.

De tijd waaruit onze Grondwet dagteekent, is nog niet de periode der volstrekte goddeloosheid, noch ook die der verafgoding van het menschelijke, maar die van het algemeene Godsgeloof, uitgelegd naar ieders goedvinden.

Vandaar de vage uitdrukkingen desaangaande in onze Grondwet. Vandaar de theorie van het »Christendom boven geloofsverdeeldheid." Vandaar eindelijk het noodlottig huwelijk, dat dra te volgen bleek tusschen de moderne theologie en het politiek liberalisme.

Van dit huwelijk was het modernisme in onze Kerken de vrucht, en het later vluchten van menig modern predikant naar een Liberalistisch-Joodsch redactiebureau, welbezien, slechts de belichaming van de allesbeheerschende gedachte, dat de afgevallen Christenheid voor een wijle haar toevlucht had genomen in de tenten van Israël.

Toch blijft het daarbij natuurlijk niet.

Beneden het Christendom staat het Jodendom. Daar komt men bij zijn afval dus het eerst terecht. Maar ook beneden het Jodendom staat weer het Heidendom. Beneden de Heidensche afgoderij de heidensche tooverarij. En eindelijk beneden deze allen de wulpsche dienst der zinnelijkheid en de bestialiteit.

Reeds nu ontwaart men dan ook, hoe de »esprits forts", de sterkere geesten, de Joodsche phase reeds weer achter zich hebben; van geen moderne theologie (deze zeldzaam vluchtige fata morgana) meer hooren willen; en reeds hun tente opslaan op Paganistisch terrein.

Hoe nu op Paganistisch terrein beurtelings het intellect; dan weer de verbeelding; een ander maal de natuur; en weer een andere reis het kunstschoon wordt vereerd; of ook de mensch zelf, in zijn genie, tot voorwerp van afgodisch eerbetoon wordt gekozen, kan in dit kort bestek niet uiteengezet.

Ook dit gaat naar vaste wetten, en de heer De la Saussaye Jr. zou dan ook wel zoo pikant, zeker wetenschappelijker, en allicht interessanter geöreerd hebben, indien hij uit de geschiedenis der heidensche afgoderijen niet ten deele de kennis van het Christendom had zoeken te putten, maar, omgekeerd, daaruit den weg had aangewezen, dien de groote afval van het Christendom ook nu weer doorloopen moet, zoodra hij eenmaal de Joodsche phase zal voorbij zijn.

Hoe tegelijk met dit Paganisme ook de toovenarijen en doodenbezweringen van het oude Heidendom weer staan terug te keeren, blijkt nu reeds uit tafel-, dans- en klopgeesten en de zeer wezenlijke verschijnselen van het Spiritisme.

En dat er zijn, die door den geest uit den afgrond reeds ook over dát stadium naar dat der volstrekte bestialiteit zijn heengetrokken, is helaas! niet slechts meer in de hoeken der schandelijkheden, maar reeds in de boeken van gevierde auteurs waarneembaar. Althans zooveel dient, tot onze onbeschrijflijke schande, nu reeds geconstateerd, dat ook in ons land nu reeds boeken van kwansuis wetenschappelijke mannen rondloopen, waarin de gruwelen van den Astartedienst en de goddeloosheden der oude Kanaänitische volken als prijzenswaarde natuurmoraal en natuurdienst geleeraard worden.

We hebben er dus zeer wel een open oog voor, dat deze triomf van den Joodschen geest slechts tijdelijk is

Eenmaal aan den Christus ontzonken, moeten natiën, die zijn zegen eenmaal indronken, oneindig dieper wegzinken dan Israël, dat in zijn tegenwoordige verschijning den zegen van dien Christus nooit heeft gekend.

Dan staat het wellicht nog te gebeuren, dat de Joden als groep der ernstiger lieden het geestelijk monotheïsme handhaven zullen tegenover de natuur- en menschenvergoding der Christelijke apostaten.

Lang zelfs gelooven we niet dat de Joodsche phase van den afval duren zal.

Reeds is ze bezig te verloopen, en met de teekenen van afgeleefdheid, die het Liberalisme al meer vertoont, is ook deze oppermachtige Joodsche invloed op weg naar zijn einde.

Maar voor het oogenblik, — en daarvan wenschen we dat men zich diep doordringe, — is die invloed nog metterdaad overheerschend en kan die met de partij-tyrannie van het Liberalisme worden vereenzelvigd.

Niet alsof alle Joden hoofd voor hoofd op die doolpaden meezwierven. Eer integendeel dient erkend, dat er ook onder hen fiere en onafhankelijke geesten zijn, die weigeren zich door het Liberalisme te laten blinddoeken, en nu reeds uitnemend doorzien, dat het Liberalisme straks ook hen achter zich laat, om het moderne Heidendom in de armen te snellen.

Exceptiën zijn er dus alleszins. Doch let men nu niet op wat uitzondering, maar op wat regel is, dan dient het feit voortaan aan niemands aandacht te

ontglippen, dat het Liberalisme van den hoofdschedel tot de voetzool met den Joodschen geest overdropen is, en dat onze afgevallen Christenen in euvelen zin een soort van »Proselyten der deure" vormen in de voorportalen van Israëls Synagoog.

(21 October '78).

VII.

Aan het einde van onze artikelenreeks gekomen, vatten we de slotsommen van het voorafgaand betoog saâm in deze vier conclusiën:

1. Het gevaar van het oogenblik ligt niet daarin, dat de Joden het Liberalisme troetelen, maar veel meer hierin, dat onze Liberalisten door en door verjoodscht zijn.

Van meet af (van achteren zal dit niemand ontkennen, ook al schoot aanvankelijk de wijsheid der gepassioneerde redactiën van Handelsblad, Dagblad en tutti quanti in haar voorbarigheid te kort) van meet af werd de pijl in deze artikelen gericht, niet op het Jodendom, maar op het Liberalisme. Wat we onzen lezers duidelijk wilden maken en op het hart binden, was niet, dat ze in den Jood toch vooral een gevaarlijk Liberalist zouden zien, maar dat ze in den Liberalist toch den verkapten Jood zouden ontdekken. Of, wil men, dat ons publiek, naar het bekende getuigenis van dien Opperrabijn, er toch de oogen voor zou openen, »dat de Joden in massa de Christenen bekeerd hebben" om af te vallen van den Zone Gods, en dat alzoo de Jodenbevolking hier te lande welhaast een millioen sterk is, bestaande uit 70,000 Semitische plus 900,000 Caucasische Joden, in afkomst verschillend, maar, èn in geestelijk belijden, èn in hun afkeer van den Christus Gods, één.

Het feit dat Godefroy, de Joodsche afgevaardigde, ook nu weer de theologische rol heeft waargenomen, toen er van Liberalistische zij over het geestelijk karakter der onderwijswet moest geredekaveld, stelde nog onlangs dit hoogst opmerkelijke feit in zeer helder licht.

Wel zou men hiertegen kunnen aanvoeren, dat Gladstone en zijn volgelingen in Engeland openlijk tegen de Joden zijn opgetreden, maar, van naderbij bezien, is ook dit slechts bewijs te meer voor onze stelling.

Immers, de door en door leugenachtige gewoonte, die vroeger hier te lande bestond, om de Engelsche Liberalen voor geestverwanten van onze Liberalistische côterie te doen doorgaan, wordt thans van alle kanten opgegeven.

Reeds de houding der Engelsche Liberalen bij de behandeling der onderwijswet gaf aan die onhoudbare opinie een voelbaren knak; en toen nu Gladstone den moed had, bovendien nog tegen de Turken te ageeren, wier partij schier geheel de Europeesch-Joodsche pers koos, toen begon allengs de klove, die tusschen onze Liberalisten en Engelands Liberalen gaapt, zóó voor ieder zichtbaar te worden, dat zelfs het Nieuws v. d. Dag er een artikeltje over schreef, om toch tegen het op één lijn stellen van beiden te waarschuwen.

Ook onze lezers zijn dan nu ook genoeg op de hoogte, om uitnemend goed te weten, dat juist het antirevolutionaire element, dat het Christenvolk van Groot-Brittanje, en vooral het door en door Puriteinsche Schotland, den kern uitmaken van de Gladstone'sche partij.* En houdt men dit in het oog, dan is het feit dat Gladstone, Froude en vooral Goldwin Smith met klem en kracht de kreet van »no Jewry!" ook in den lande van overzee dorsten aanheffen, wel verre van met ons betoog in strijd te zijn, ons veeleer het welkom bewijs, dat de Jodenquaestie ook mannen van indrukwekkender naam heeft verontrust.

2. De Joden vormen, ondanks hun pogingen tot reformatie en hun onderling verschil van godsdienstige zienswijze, een goed gesloten phalanx, die door haar geestelijken invloed op het Liberalisme, aan het streven dezer

côterie een fanatiek, zeer bepaald den Christus vijandig, karakter leent.

Gedeeld zijn de Joden. Ge vindt onder hen een orthodoxe groep, die nog aan Thora, Talmud en Minhag vasthoudt. Een groep Reform-Joden, die alleen het geestelijk pit dezer overleveringen eert. En eindelijk een groep Libertijnen, die zich aan niets meer stoort.

Maar hoe sterk de Joden, des ondanks, hun aanhoorigheid tot eenzelfde nationale existentie gevoelen, blijkt èn uit wat we in hun huwelijken en armverzorging dagelijks voor oogen zien, èn o. a. niet minder sterk uit de geheime orden, die, zoo als de B'nai B'rith, de strekking hebben, om, in den trant der Vrijmetselaarsloges, onder het zegel van stipte geheimhouding, al wat maar Jood van oorsprong is door strikte discipline in deugdelijk organisch verband te zetten, vooruit te helpen en te beschermen.

Uitteraard is zulk een keurcorps in de als zandkorrels aaneenhangende côterie van het Liberalisme een macht, die op het karakter van haar streven invloed oefent.

Niet echter alsof die invloed duurzaam kon zijn.

Integendeel, het Liberalisme is tegen God, het Jodendom niet tegen God maar alleen tegen den Christus gekant. De diepste gedachte van het Liberalisme is aan alle geloof vijandig, terwijl der Joden murmureering alleen het geloof wil uitroeien aan het Kruis. En dit maakt, dat juist de Joodsch-liberalistische pers, zoo hier te lande als elders, in bond met de moderne predikanten, tegen niets zoo fel gekant is, als juist tegen de cordate belijders van den Christus.

Moens, Godefroy, De Meijier, en wie er meer onder de Kamerleden bij voorkomende gelegenheden als leekenpredikers van het modernisme optreden, zijn volstrekt geen ongodsdienstige menschen. Eer integendeel zouden ze, kwam het er op aan, voor het algemeene Godsgeloof tegen Kappeyne's spotternijen in de bres springen. Maar, geldt het de quaestie, niet om dat algemeen Theïsme, maar om de belijdenis van den Christus als den Gezalfde Gods tegen te staan, dan komt èn in Moens èn in Godefroy èn in De Meijier het fanatisme van het Joodsche hart boven en kent hun zelotisme vooral tegen de Antirevolutionairen maat noch grens.

Als eenmaal het Christendom er onder is, zal de Jood wel weêr voor het geloof in God tegen het radicalisme strijden. Maar voorshands hangt de weegschaal naar den negatieven kant over.

In dat opzicht was zelfs de positie van den weêrgaloos hard behandelden Lion, als redacteur van het Dagblad, hoe schijnbaar onwaar ook, toch in den grond niet onoprecht.

Er is een station op den Liberalistischen weg, waarbij de Jood halt en rechtsomkeert maakt.

En van dat station heeft deze vaardige schrijver, zij het ook met niet altijd even heilige inspiratie, niet zoo geheel valschelijk geprofeteerd.

3. Er bestaat geen de minste aanleiding, om aan de Joden iets van de rechten te ontnemen, waarvan hun op dit oogenblik het bezit gewaarborgd is.

Dat we ook deze quaestie ter sprake brengen, is natuurlijk.

Froude en vooral Goldwin Smith wilden onder de Engelsche liberalen dien weg wel op, en, wat vooral opmerkelijk is: vóór uitsluiting van de Joden van alle openbare ambten is ook de man, die onder alle mannen thans het meest in Europa te zeggen heeft, de Duitsche Rijkskanselier Vorst von Bismarck.

Immers, nog voor kort citeerde de antirevolutionaire Deutsche Reichspost deze, deels niet onschoone, Bismarcksche zinsneê:

»Ich bin kein Feind der Juden. Ich liebe sie sogar unter Umständen. Ich gönne ihnen auch alle Rechte, nur nicht das, in einem christlichen

Staate ein obrigkeitliches Amt zu bekleiden.... Ich bin der Meinung, dasz der Begriff des christlichen Staates so alt sei, wie das cidevant heilige römische Reich; so alt, wie sämmtliche europäische Staaten; dasz er gerade der Boden sei, auf dem diese Staaten Wurzel geschlagen haben, und dasz jeder Staat, wenn er seine Dauer gesichert sehen, wenn er die Berechtigung zur Existenz nur nachweisen will, sobald sie bestritten wird, auf religiöser Grundlage sich befinden musz. Für mich sind die Worte »von Gottes Gnaden" kein leerer Schall, sondern ich sehe darin das Bekenntnisz, dasz die Fürsten das Scepter, was ihnen Gott verliehen hat, nach Gottes Willen führen wollen. Als Gottes Willen kann ich aber nur erkennen, was in den christlichen Evangelien geoffenbart ist und ich glaube in meinem Rechte zu sein, wenn ich einen solchen Staat einen christlichen Staat nenne, welcher sich die Aufgabe gestellt hatt, die Lehre des Christenthums zu realisiren, zu verwirklichen ... Wenn auch die Lösung nicht immer gelingt, so glaube ich doch, die Rialisirung der christlichen Lehre sei die Aufgabe des Staates; dasz wir aber mit Hilfe der Juden diesem Zwecke näher kommen sollten als bisher, kann ich nicht glauben. Erkennt man die religiöse Gründlage des Staates uberhaupt an, so, glaube ich, kann diese Grundlage bei uns nur das Christenthum sein." 1)

Mag zonder overdrijving gezegd, dat reeds hiermeê de quaestie aan de orde was, ze werd het nog meer door deze twee bijkomstige omstandigheden.

Vooreerst door de bewering van onze liberalisten, waarop de practijk hunner lasthebbers het zegel drukt, dat noch ultramontanen, noch antirevolutionairen voor zekere landsbetrekkingen benoembaar zijn.

En ten tweede door den strijd, dien het Caucasische element in Australië en Californië tegen de Chineezen voert.

Bij dien strijd toch (waarover we nu niet kunnen uitwijden en waarover in de Revue des deux Mondes van 1 September informatie is te vinden) komt telkens klaarder uit, dat de vraag of een natie een andere natie, die zich niet met haar vereenzelvigt, op voet van gelijkheid in haar midden dulden kan, eenvoudig een vraagstuk is van het cijfer, en dat zoodra er voor over het hoofd groeien vrees komt, van geen strijd om het recht, maar alleen van een strijd om de levens-existentie sprake is.

Te meer nu het Handelsblad op eene haar redactie zoo weinig eerende wijze, nog eer ze wist wat we wilden, tegen ons uitvoer, als wilden we de Joden aan hun burgerrechten komen, stellen we er daarom prijs op te verklaren, dat elke poging om den Joden eens gegeven rechten te ontnemen, af zou stuiten op onzen onverwinlijken tegenstand; dat, al hadden de Joden deze rechten nog niet, wij er voor zouden zijn, hun die te verleenen; en dat we, om kort te gaan elke bestrijding van den Jood afkeuren, waarbij de wapenen over en weêr, op rechtsterrein, ongelijk zouden zijn.

---

1) Ik ben geen vijand der Joden. Ik heb hen zelfs in vele gevallen lief. Ook gun ik hun alle rechten, slechts niet om in een Christelijken Staat een overheidsambt te bekleeden. Naar mijn meening, is het begrip van Christelijken Staat zoo oud als het voormalige Heilige Roomsche Rijk, zoo oud als de gezamenlijke, Europeesche Staten; dat is juist de grond waarin deze Staten wortel hebben geschoten, en elke Staat moet, wil hij zijn voortbestaan verzekerd zien, of zijn recht van bestaan, waar dat bestreden wordt, bewijzen, op godsdienstigen grondslag staan. Voor mij zijn de woorden „bij Gods genade" geen holle klank, maar ik zie daarin de erkenning dat de vorsten den scepter, hun door God toevertrouwd, naar Gods wil zwaaien willen.

Als den wil van God kan ik echter alleen datgeen erkennen wat in de Christelijke Evangeliën is geopenbaard, en ik geloof in mijn recht te zijn, zoo ik onder een Christelijken Staat zulk een versta, die zich ten taak heeft gesteld, de leer des Christendoms in praktijk te brengen, tot werkelijkheid te maken. Slaagt men er ook niet altijd in, zoover te komen, toch geloof ik dat het in praktijk brengen der Christelijke leer de taak des Staats is; maar dat wij met de hulp der Joden nader tot dit doel zullen komen dan wij nu zijn, kan ik niet gelooven. Erkent men in 't algemeen den godsdienstigen grondslag van den Staat, dan kan die grondslag bij ons het Christendom alleen zijn.

Aan deze verklaring, waarvan we overneming in letterlijke bewoordingen door alle bladen verzoeken, die onze bedoeling valsch aan hun lezers hebben voorgesteld, haasten we ons intusschen toe te voegen: *a.* dat hiermeê volstrekt het onloochenbare feit niet wegvalt, dat de Joden wel met ons van eenzelfde rijk, maar niet van eenzelfde natie zijn, en wel ter dege als gasten in ons midden verkeeren; alsmede *b.* dat men zich zeer vergissen zou, indien men den invloed van de Joden ten onzent voor zoo onschuldig hield en voor hun reactie tegen het Christendom de oogen dicht deed.

En 4. dat de eenige verhouding, die den Christen tegenover de Joden voegt, is, een wedijver met Israël in zedelijken ernst, eene bestrijding door geestelijke meerderheid en een missie onder hen van onze liefde, van onze gaven en ons woord.

We kennen het Joodsche leven te zeer van nabij, om niet te weten, hoe ook in hun familiën de zedelijke ernst achteruitgaat en verwoesting wordt aangericht toor zonde van zinnelijkheid. Maar met dat al wenschen we volstrekt niet blind ee zijn voor het groote feit, dat althans de orthodoxe Joden, — en zij zijn verreweg de meesten in aantal, — zich dusver vrij hielden van de drankzonde, en door een teeder aantrekken van de banden van het huislijk leven, een milieu aan hun jonger geslacht verzekeren, dat nog weêrstand kan bieden aan veel kwaad.

Hierin ligt een zedelijk element, dat, ook uit een oogpunt van volkswelvaart, rkenning en waardeering verdient, en, — waarom het niet uitgesproken? — wel een Christenheid tot jaloerschheid mocht verwekken, die, met zooveel heerlijker geestelijk kapitaal, zooveel minder resultaat wint.

We spraken daarom in de tweede plaats uit, dat alleen een bestrijding door geestelijke meerderheid ons tegenover de Joden voegt.

Wat nog niet lang geleden voorkwam, dat een modern predikant in den Amsterdamschen Kerkeraad Dr. van Ronkel het woord »smous" nariep, is slechts de te krasse uiting van een gezindheid, die tegenover de Joden nog tamelijk algemeen heerscht, en die we ten sterkste afkeuren en bestrijden.

We zijn volstrekt niet sentimenteel en wenschen allerminst te vergeten, dat er op de Joden een heilige bloedschuld rust, en dat de schrikkelijke tafereelen van Gabbatha en Golgotha nog nawerken.

Maar juist daarom wenschen wij niet in den geest der Joden, maar in den geest van onzen Heer en Heiland te handelen, die, als Hij gescholden werd, niet wederschold, maar voor zijn vervolgers bad.

Hem, Hem, den Christus, onteert al wie den Jood met bitterheid aangrijpt, en het is in zijn naam, dat we tegen elke Jodenverguizing met nadruk protesteeren.

Bestrijden willen wij hen, maar, voor een eerlijk kampgericht, bestrijden naar den geest.

En voorts willen we onze missie onder hen volbrengen; een missie die volstrekt zich niet bepalen mag tot den arbeid onzer missionairen, maar een missie moet zijn waar elk Christen aan deelneemt.

Die missie moet daarin bestaan, dat we de aanraking met Joden niet mijden maar zoeken, en in die aanraking steeds den moed hebben, om door onzen wandel en door ons woord beiden te getuigen van onzen Heer.

Thans — och, waarom het verbeeld? — reikt onze houding zoo vaak aan den Jood een vrijbrief uit, om zijne conscientie aan den Christus Gods te onttrekken.

Hij heeft ons hard, hij heeft ons onmenschelijk, hij heeft ons »kinderen der wereld" bevonden.

Wie weet, hoe heel anders de Jood thans reeds tegenover den Christus staan zou, indien hij in de Christenheid meer van dien Christus had bespeurd!

(23 October '78).

Postscriptum. Gelijk te begrijpen viel, heeft vooral het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage zich onze opmerking over den Joodschen oorsprong van onze invloedrijke dagbladpers aangetrokken.

Het was dan ook voor dit blad vooral een heet hangijzer.

Verbeeld u: een orgaan, dat jaren lang aan het hoofd der Christelijk-conservatieve coalitie stond, nu tentoongesteld als meê afkomstig van de Joodsch-liberalistische, altijd min of meer aan het Christendom vijandige, persfamilie!

Gretig drukte het dan ook in zijn kolommen eerst een stukske over, dat uit de pen van een Joodsch polemist naar de pers van het Handelsblad was gekomen; en schreef later zelf een zeer bezadigd hoofdartikel, nog al met interliniën, om de ongegrondheid van ons beweren aan te toonen.

Over dat scherpe entrefilet uit het Handelsblad is reeds recht gedaan; en wat nu dat hoofdartikel betreft, daartegen zal het voldoende zijn te constateeren:

1. dat de drie groote, invloedrijke bladen, waardoor hier te lande (de Roomschen uitgezonderd) de dagbladpers werd wat ze is, tot hun tegenwoordigen bloei en beteekenis zijn gebracht door drie Joodsche hoofdredacteurs, t. w. het Handelsblad door den heer Keyzer, de N. Rott. Cour. door den heer Mr. Tels, en het Dagblad door den heer Is. Lion.

Tels, Keyzer en Lion, dat was het Driemanschap!

2. Dat het invloedrijke correspondentiebureau van 's-Gravenhage geheel in Joodsche handen is;

3. dat de verslagen der Tweede Kamer bijna uitsluitend door Joodsche journalisten bewerkt worden; en

4. dat het hier te lande werkende telegraphisch bureau insgelijks door Joden wordt bediend.

Hierin ligt voor de Joden eer een tableau d'honneur dan een schande. Althans wij verklaren, niet in te zien, wat uit dit feit anders ten hunnen opzichte ware af te leiden, dan een eervol getuigenis voor de gevatheid en energie van het Joodsche talent; — mits men het feit als zoodanig maar staan late.

Immers, tegenover het allesbeheerschend gewicht van dit viervoudig feit doet het niets ter wereld af, of er in de provinciën een tal van kleine blaadjes, als de N. Zutfensche en de N. Arnhemsche, onder niet-Joodsche leiding staan. Of zal men niet meer zeggen mogen, dat onze rivieren van de bergen afkomen, omdat er een Dommel-Aa bij Den Bosch en een Oude-Diepje in Groningen loopen, zonder ooit bergen te hebben gezien?

Doet het evenmin iets af, hoeveel procent Joodsche elementen er nu nog op deze redactiebureaux overbleven. Of leeft Nieuwenhuijzen in het Nut niet meer voort, omdat de Hervormde afvalligen er allengs de Mennonieten schier uit verdrongen hebben?

En doet het ten slotte al even weinig af, of er thans in Vaderland en Nieuws van den Dag bladen van andere origine opkwamen. Of was het dan niet juist de strekking van heel ons betoog, om aan te toonen, dat er in ons land tweeërlei soort van Joden zijn: de Joden van den bloede en de Joden naar den geest? (26 October '78).

Cf. ook:

3. De Joden onder de Christennatiën;

in »de Standaard" No. 1084 tot 1089, 8 tot 14 October 1875.

VIJFDE HOOFDSTUK.

GEEN „ÉTAT ATHÉE".

> De overheid, zoo leert ze, is als dienaresse Gods, in eene Christelijke en dus niet-godsdienstlooze natie, gehouden tot verheerlijking van Gods naam, en behoort diensvolgens: *a.* uit bestuur en wetgeving alles te verwijderen, wat den vrijen invloed van het Evangelie op ons volksleven belemmert; *b.* zichzelve, als daartoe in volstrekten zin onbevoegd, te onthouden van elke rechtstreeksche bemoeiïng met de geestelijke ontwikkeling der natie; *c.* alle kerkgenootschappen of godsdienstige vereenigingen, en voorts alle burgers, onverschillig welke hunne denkwijze aangaande de eeuwige dingen zij, te behandelen op voet van gelijkheid; en *d.* in de conscientie, voor zoover die het vermoeden van achtbaarheid niet mist, een grens te erkennen voor haar macht.

I.

DRIE STELSELS.

§ 49. Zoo zagen we dan: wat de overheid is, te weten: »dienaresse Gods"; en staan thans voor de vraag: wat heeft de overheid te laten en te doen, om in dit dienen van den Almachtigen God getrouw te worden bevonden?

Bijna eensluidend met het Program, is hierop ons erachtens te antwoorden: De overheid heeft tegenover God Almachtig rechtstreeksche en zijdelingsche plichten.

De rechtstreeksche zijn òf van negatieven òf van positieven aard.

Negatief is de overheid gehouden: *a.* tot vrijlating van het Evangelie, *b.* tot vrijlating van de geestelijke volksontwikkeling, *c.* tot vrijlating van de eerediensten, en *d.* tot vrijlating van de consciëntie.

Positief daarentegen is de overheid verplicht: *a.* het wetsstandpunt te handhaven, *b.* den eed te eeren, en *c.* één dag in elke week Gode te wijden.

We ontveinzen ons niet, dat in deze korte aanduidingen het onderscheid tusschen het Staatsleven, gelijk onze liberalisten dit wenschen in te

voeren, en gelijk wij, antirevolutionairen, ons dit voorstellen, zeer scherp uitkomt.

Dit zal men het best inzien, indien men zich de moeite geeft, even in te denken, wat de liberalisten willen.

Hùn Staat is los van God, een état athée.

Dit wil volstrekt niet zeggen, dat ze, hoofd voor hoofd, een oneerbiedige positie tegenover God Almachtig wenschen in te nemen, maar bedoelt enkel, dat h. i. de godsdienst op het terrein van het gemoedsleven thuis hoort en dat de Staat als politieke macht elke aanraking met dit intieme leven zoo veel mogelijk vermijden moet.

Ideaal zou h. i. de toestand eerst dan zijn, indien men het in de Staatsbureaux zóóver kon brengen, dat er nooit of nimmermeer van God of godsdienst of Kerk in de regeeringskringen sprake viel.

Wat van dien aard nog bleef, dient, zullen ze consequent zijn, allengs weg te vallen.

Weg te vallen het Koningschap »bij de gratie Gods." Weg te vallen het aanroepen van Godes heiligen naam in de Troonrede. Weg te vallen het toebidden van Godes heilige hoede bij de inzending van wetsontwerpen. Weg te vallen de officieele Zondag. Weg te vallen elke betrekking met de Kerk. Weg te vallen de eed. Enz.

Dit geldt zoowel van Liberalisten als Conservatieven. Niet indien men op hun zeggen of beweren, maar wel indien men op de beginselen van hun politiek stelsel afgaat. In die beginselen toch is, zoo min bij den Conservatief als bij den Liberaal, plaats voor een »dienen van God", en hoogstens door inconsequentie, door partijbelang, of, wat wel het godonteerendst is, door de Hobbesïaansche theorie, laat men dan God Almachtig, gelijk het niet onwaar is uitgedrukt, dienst doen als »de onzichtbare Rijkspolitie, die den volkshoop verschrikt."

De gronddwaling, waarvan dit politieke stelsel uitgaat, is de bewering, dat het eigenlijk niet is uit te maken of er een God is. Dat derhalve objectief in zake den godsdienst niets valt vast te stellen, en geheel deze trek van het menschelijk gemoedsleven thuis hoort op het subjectieve, persoonlijke, hoogstens huiselijke en kerkelijke terrein.

Het moderne subjectivisme, de onware theorie alsof het godsdienstig gevoel een soort apart vermogen was, dat evenals muzikaal gehoor slechts in enkelen helderder uitkwam, en, daarmeê saâmhangend, de valsche voorstelling alsof we wel weten kunnen wat de mensch van God denkt, — maar niet of en wat God is, — moest met logische noodwendigheid tot dit God-looze politieke systeem leiden. Een systeem waarin noch voor een gebed in de raadsvergadering, noch voor een

biddag van het volk plaats blijft, en alles wat Staat is, als Staat, den levenden God heeft te ignoreeren.

§ 50. Daartegenover nu stelt de Antirevolutionaire partij haar zeer stellig beweren, dat de godsdienst niet enkel subjectief, maar wel ter dege allereerst objectief is; dat de wetenschap, dat er een God is en dat we met dien levenden God te doen hebben, wel ter dege vast staat en erkend moet worden, onafhankelijk van ons gevoel; en dat derhalve ook de Staat, als »de zedelijke organisatie van het volksgeheel" met dezen grond- en springader van alle zedelijk leven wel ter dege te rekenen heeft.

Ze grondt dit beweren niet op de geopenbaarde, maar op de natuurlijke godskennis (de theologia naturalis), die is op te maken uit wat van God gezien wordt in de schepping; vooral in den mensch; niet het minst ook in het volksorganisme zelf.

Hierbij betreedt ze met bewustheid het spoor onzer Gereformeerde godgeleerden, die aan deze »natuurlijke godskennis," juist ter wille van wat buiten het Koninkrijk der hemelen viel, steeds onverbiddelijk vasthielden, en tevens werd ze hierbij, om ook dit er nog bij te voegen, nog onlangs door de voorlezingen van Max Müller over den godsdienst volkomen in het gelijk gesteld.

Wel deze natuurlijke, niet de geopenbaarde godskennis, heeft een voor een iegelijken mensch dwingend karakter. De zekerheid aangaande de eerste eischt niet wat de zekerheid aangaande de tweede eischt, t. w. een bovennatuurlijke verlichting.

Om die oorzaak is de niet-belijdende Overheid wel bevoegd en verplicht, in volstrekten en rechtstreekschen zin, de eerste (natuurlijke), maar niet de tweede (geopenbaarde) godskennis, als officieel richtsnoer voor zijn optreden te nemen.

Dit laatste zou alleen dan kunnen, indien er een buitengewone macht, een bovennatuurlijk orgaan bestond, om in elk gegeven geval met stellige zekerheid uit te maken, wat de geopenbaarde godskennis eischt.

Maar dit orgaan ontbreekt. En moet ontbreken, omdat hierdoor òf de Staat vergeestelijkt òf de godsdienst verwereldlijkt zou worden.

Pogingen om desniettemin zulk een orgaan in het leven te roepen, gelijk Rome aanwendde, leden dan ook jammerlijk schipbreuk en bedierven Staat en Kerk beiden.

Wat van verschillende natuur is, kàn nu eenmaal niet dooreengemengd.

De »Staat" is niet het »Koninkrijk Gods", en het »Koninkrijk Gods" kan zich niet persen laten in de enge vormen van het Staatsleven. En

elk streven om in dien zin een »Christelijken Staat'' te doen herleven, verwerpen we dan ook met beslistheid, even als we ons met bewustheid tegen mannen als Rothe keeren, die in hun theoriën, zonder lijnen of grenzen, de Kerk in den Staat en daarna den Staat in het Godsrijk doen uitvloeien.

Zulke ongezonde begripsverwarringen mógen niet toegelaten, wijl ze alle helderheid van begrip en voorstelling benevelen en het afgematte denken doen terugzinken in de verborgenheden van het »onbewuste'' leven en het bewegelijk »gevoel''.

En dat mag niet. Want we hebben, bij wat we doen, ons verstand, ons denken, onze rede te gebruiken, en voor de wetten van ons denken kon zulk een chaotische dooreenwarring niet bestaan.

§ 51. De Staat is voor deze tegenwoordige aardsche bedeeling en heeft voor de eeuwige huishouding der menschheid hoogstens een voorbereidend karakter; terwijl het omgekeerd tot het wezen van het Koninkrijk Gods behoort, zijn doel en geaardheid aan de toekomende bedeeling te ontleenen en het aardsche, gelijk het nu is, hoogstens voor het diepere en eeuwige te gebruiken.

Hierdoor ontstaan twee verschillende reeksen van gedachten, die steeds verder uiteen gaan, en dus ook in onze voorstelling niet mogen vermengd worden.

De overheid wortelt rechtstreeks in het natuurlijk leven en heeft als zoodanig, d. i. rechtstreeks, dus ook geen andere dan een natuurlijke godskennis; terwijl het Koninkrijk Gods een bovennatuurlijk Rijk is, waarin dienovereenkomstig dan ook onverduisterd de bovennatuurlijke godskennis schittert.

Door deze natuurlijke godskennis weet de overheid: 1. dat er een God is; 2. dat deze levende God het lot van al het geschapene, dus ook van den Staat, regelt; 3. dat deze albesturende Voorzienigheid gerechtigheid wil en dies een Wreker is van het onrecht; en 4. dat er onder menschen zonde werkt, waarvan alleen hooger tusschenkomst kan verlossen.

En op grond nu van deze geheel uit de natuurlijke godskennis verkregen wetenschap komt de Staat er toe, in zijn publieke handelingen God te eeren; Godes heiligen naam in Staatsakten aan te roepen; den eed te heiligen; een rustdag Hem te wijden; bij nationale rampen biddagen te houden; gerechtigheid tot met den zwaarde te oefenen; en den loop van het Evangelie vrij te laten.

Drie stelsels alzoo.

1. De God-looze Staat der liberalisten, die, èn de natuurlijke èn de geopenbaarde godskennis verwerpend, het ignoreeren van den levenden God tot leus kiest.

2. De theocratie der Roomschen en inconsequente Protestanten, die den Staat als Staat rechtstreeks beiden èn op de natuurlijke èn op de geopenbaarde godskennis doen rusten, en derhalve den Staat als actief bevorderaar doen optreden van het Koninkrijk Gods, gelijk b. v. in de middeneeuwen allerwegen en nog ten deele in Pruisen.

En eindelijk 3, de politieke en toch den levenden God belijdende Staat der Gereformeerde of Puriteinsche volkeren, die den Staat rechtstreeks alleen op de natuurlijke godskennis bouwen; en dientengevolge de overheid in de sfeer der natuurlijke godskennis actief, maar in de sfeer der geopenbaarde godskennis slechts passief als dienaresse Gods laten optreden, gelijk b. v. in de Vereenigde Staten van Amerika, waar men eenerzijds als overheid bidt, biddagen uitschrijft, den zevenden dag eert enz., en toch anderzijds zich neutraler tegenover de Kerken onderling gedraagt dan eenig land van Europa 1). (3 Juni '78.)

II.

DE ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE STAATSBEGINSEL.

§ 52. Het verschil tusschen de positie, door de Liberalisten en ons, op staatkundig terrein, tegenover den godsdienst ingenomen, is derhalve geen minder dan dat onze tegenstanders den godsdienst in al haar levensuitingen met achterdocht als een gevaarlijke indringster bespieden, terwijl ze ons daarentegen een van onze maagschap en een huisgenoote is, op wier bijzijn en invloed we prijs stellen.

Beiden oordeelen we, dat de overheid zich zooveel mogelijk van alle inmenging in zaken, »de zaliging der ziele" rakende, te onthouden heeft; maar bij de Liberalisten steunt dit oordeel op de overweging, dat de

1) De voorstelling der Gereformeerde dogmatici van een overheid als dienaresse Gods in de Kerk kan hier buiten aanmerking blijven, als alleen geldende voor landen van onvermengde bevolking en voor natiën, die eigenlijk niets dan een Kerk willen zijn, met een politie voor de burgerlijke orde er in.

overheid te goed is voor den godsdienst, en bij ons op de overtuiging, dat de godsdienst te goed is voor de overheid.

Die ons bestrijden, manen tot onthouding, omdat inmenging de overheid zou bederven. En wij sporen tot niet-bemoeiïng aan, overmits inlating met dit heiligste den godsdienst zelf zou doen verbasteren en ontaarden.

Onderschatting van, zooal niet minachting voor het Christelijk geloof, drijft den liberalist, terwijl ons juist liefde en eerbied beweegt.

Of, wil men, korter gezegd: tot onthouding raadt de liberalist, om den invloed van het geloof binnen zoo eng mogelijke perken op te sluiten, en wij, juist omgekeerd, om den heiligenden invloed van het geloof zoo zuiver, zoo krachtig, zoo ver mogelijk te doen werken.

Gevolg hiervan is dan ook, dat een Liberalist eigenlijk zijn Staatsinrichting schikt en aanlegt op een atheïst.

We weten wel beter, dat de meeste liberalen nog geen atheïsten zijn en zelfs op vroomheid nog eenigen prijs stellen, — maar, hoe betrekkelijk waar dit ook in het private leven moge zijn, op staatkundig terrein is een atheïst hun ideaal.

Zie, op een natie van enkel atheïsten zou hùn Staatsideaal eerst recht heerlijk passen!

Dan was men af van al die netelige, splinterige quaestiën! Dan langer geen moeite met consciëntie-eisch en gemoedsbezwaar! Dan geen beletsel meer tegen eene, alle kinderen opnemende, volstrekt neutrale Staatsschool! Dan geen last meer van processies of volkspetitionnement! Dan, kortom, geen enkele storing meer van de geregelde trillingen van den zuiver magnetisch-liberalistischen stroom!

§ 53. Wij daarentegen willen onzen Staat zóó inrichten, dat het politieke leven en het volksleven op elkaâr sluiten. En wijl we nu niet een volk van atheïsten, maar een »Christelijke natie" zijn, wenschen we aan den Staat ook zulk een regeling te geven, die practisch op dien toestand past, d. w. z. een inrichting, waarin de Christen zich thuis en op zijn plaats gevoelt en die den atheïst steeds aan het onloochenbare feit herinnert, dat niet de Christen, maar hij de uitzondering is, en er dus óók wel op hem, ja, maar toch niet dan bij exceptie is gerekend.

Een stelling, waarbij we uitgaan van het notoire feit, dat de Staatsregeling niet op blinde, noch op doove, noch op kreupele lieden is aangelegd, maar zich regelt naar den gewonen mensch, die ziet, hoort enloopt; en, evenals in casu aan de atheïsten, zoo ook wel aan de

blinden, de dooven en kreupelen een zoo goed mogelijke exsistentie verzekert, maar eene exsistentie die dan toch steeds het karakter van uitzondering blijft dragen, en nimmer regel kan worden.

Zelfs gaan we hierin zóóver, dat we weigeren zouden, ter wille van den atheïst den Staat van directe geloofspropaganda af te houden, indien (wat we ontkennen) het geloof van dien aard was, dat het Staatspropaganda verdroeg.

Leerde de historie, dat Staatsbemoeiïng om het geloof uit te breiden en zuiver te houden, doel trof, dan zou de eere Gods en de behoudenis van zondaren ons zoo boven alles gaan, dat we geen oogenblik aarzelen zouden, zelf de Staatsmacht te hulp te roepen.

Gods eere toch en de glorie van zijn naam staan zoo oneindig hoog boven alle constitutie en parlementair belang en conventioneelen vorm, dat aarzeling zonde zou zijn, indien men wist dat Staatsdwang die eere kon verhoogen.

En zoo ook de »zaligheid der zielen", de »behoudenis van zondaren", het »in aanraking brengen van den zinlijken mensch met de hoogere levenskrachten des hemels", is een zoo eminent heilig belang, dat we er voetstoots alle politieke belangen voor zouden prijsgeven, indien gebleken was, dat Staatsbemoeiïng dit doel kon helpen bereiken.

Men verdenke ons dus waarlijk niet van schroomvallig onze denkbeelden te verbergen of door halfgeloof en halfslachtigheid te heulen met ons vreemde theoriën.

Neen, wij revolveeren het rad des levens nimmer, en staan beslist en schrap tegen elke revolutie, die dat rad kenteren doet.

Wat boven was, blijft ook bij ons boven, en hoog blijft ons de naam van God Almachtig boven álle schepsel, ook boven de schepping van den Staat, zweven, als al te saâm slechts instrumenten, die strekken moeten tot zijn prijs en eer.

§ 54. Baatte dus Staatsdwang, we zouden geen oogenblik voor Staatsbemoeiïng (mits het persoonlijk en huislijk leven ongedeerd bleef) terugdeinzen.

En dat we hiervoor nu wél terugbeven, ja, er uit alle macht tegen protesteeren, en met allen invloed, waarover we beschikken, ons stellen tegen hen, die nog in Staatsbemoeiïng ten deze heil zoeken, is dan ook eenig en alleenlijk om de alles afdoende reden: dat Staatsbemoeiïng met de behoudenis van zondaren steeds gebleken is de eere Gods te verlagen in steê van te verhoogen, en het leven der vroomheid te verstikken in plaats van te doen tieren.

De proef is genomen.

Genomen eeuwen lang; bij alle volkeren; onder alle hemelstreken; op allerlei wijs; onder alsoortige omstandigheden; genomen óók met list en bijbedoeling, maar toch meest met oprechtheid en ernst; ja, zóó genomen, dat zelfs de slachtoffers (gelijk o. a. Servet) de billijkheid van den maatregel erkenden; al wraakten ze ook de juistheid der toepassing.

En van al deze proefnemingen nu is het stellige, ontwijfelbare en niet te wraken resultaat dit geweest: dat Gods naam er op steeds ergerlijker wijze door beroofd is van zijn glorie; dat de zaliging der zielen er op ongelooflijke manier door verhinderd is en gestoord; dat het godsdienstig en zedelijk leven der volkeren er door achteruitgezet in plaats van vooruitgeholpen is; en dat het Evangelie, in steê van er aan invloed door te winnen, er steeds meer zijn gezegende werking door inboette en verloor.

Indien er dan ook éénig resultaat der historie voor ons vaststaat, dan is het dit. Indien we van éénige les der geschiedenis vrij durven uitspreken, dat er van vergissing geen sprake meer kan zijn, dan geldt dit, dunkt ons, wel het overtuigendst van dézen buit der waarheid. Ja, indien men nog zal weten kunnen, dat men iets weet, dan is het wel deze al te duur, helaas! en tot den jammerlijken prijs van veel kostelijk en veel heilig bloed gekochte wetenschap: dat dwang tegen den aard van alle hooger leven, en dies het heftigst tegen het karakter van het Christelijk geloof, indruischt.

§ 55. Het is dan ook op dien grond en uit dien hoofde, dat we ons van Godswege verplicht en genoopt hebben gezien, om op dit zeer gewichtig en hoogst aangelegen punt, in den zin van consequenter ontwikkeling 1), af te gaan van de gedragslijn, die door onze politieke vaderen, wel zelden anders dan met mate in de praktijk gevolgd werd, maar toch onveranderlijk als goed en deugdelijk in theorie is aangeprezen.

Hun stelsel toch (wel niet voor ons land, maar dan toch in abstracto, door artikel 36 van de Nederlandsche Confessie vertolkt) ontaardt, zoodra men het op landen van gemengde bevolking wil toepassen, weer geheel in het door Rome uitgedachte, door Rome ingevoerde en tot op den huidigen dag door Rome gehandhaafde systeem.

Zelfs het ter dood brengen van ketters is, zij het ook met velerlei beperking, nog in de 17de eeuw door den hoogleeraar Maresius, op grond dezer theorie aan de overheid als plicht voorgehouden.

1) Cf. Dr. A. Kuyper. Het Calvinisme oorsprong en waarborg onzer Constitutioneele vrijheden. 1875. Amsterdam.

Daar behoeft dan ook niet over gedisputeerd. De kenner der historie kent ook deze historie ..... we zeggen niet onzer schande, maar dan toch onzer kortzichtigheid en onzer verblinding.

Immers, in de practijk hebben alle Gereformeerde volken en Kerken en overheden en canonisten, met Voetius aan het hoofd, tegen dit door henzelven nog in abstracto beleden stelsel practicaal geprotesteerd en gereageerd.

Volgens de les van hun stelsel te handelen, was toch van den aanvang af voor hen zeer hooge uitzondering. Zelfs de plakkaten tegen Rome bleven meestal vogelverschrikkers van papier. En indien men vraagt, wat uit de godsdienstige geschiedenis der Gereformeerde volkeren in Zwitserland, Holland, Schotland, Engeland en Amerika als historisch resultaat op dit stuk te voorschijn kwam, dan is het geen ander, dan een steeds onbeperkter huldigen van de exceptie op de beledene theorie, en een steeds milder eeren van de vrijheid der consciëntie en van de vrijheid der religie op alle manier.

Hiertoe moest het komen, wijl de Gereformeerde volkeren den wil in zich droegen om hun protest tegen menschelijk gezag in zaken van geloof door te zetten, en niet genoeg kan er op gelet, hoe de Engelsche revolutiën der 17de eeuw, dank zij vooral de energie der Independenten, deze vrucht der consciëntievrijheid aan den stam van het kerngezonde, nog echt Gereformeerde leven hebben geplukt.

Zonder verbloeming of poging om den aftocht te dekken, breken we dus in dit opzicht met de gebrekkige Staatstheorie onzer politieke vaderen; keuren af wat zij krachtens die verkeerde theorie, in strijd met hun eigen beginsel, te Genève, in Engeland, en ten deele ook hier te lande bedreven hebben; en aanvaarden, voor wat ons aangaat, met ernst en uit volle overtuiging in concreto dit andere beginsel: Van Staatswege niets minder maar ook niets meer dan vrijheid voor de ontwikkeling van het geloof.

(6 Juni '78).

III.

DE VRIJE LOOP VAN GODS WOORD.

§ 56. De overheid staat alzoo buiten het terrein van den geopenbaarden godsdienst. Zij bezit qualitate qua wel de »natuurlijke

godskennis", maar niet rechtstreeks de »bovennatuurlijke." Waaruit voortvloeit, dat zij tegenover de »bovennatuurlijke openbaring" slechts plichten in negatieven zin heeft, en alleen krachtens de »natuurlijke godskennis" tot het nakomen van positieve verplichtingen gehouden is.

Ze weet, juist door de »natuurlijke godskennis", dat déze godskennis niet genoeg is; dat ze veeleer een bijzondere openbaring postuleert; en dat de onderdanen, die ze regeert, als menschen, als wezens van hoogere bestemming, als geschapen voor meer dan één leven, nog een andere leiding, nog een andere hulpe, nog een ander licht, dan zij geven kan, behoeven.

Ze weet ook als historische overheid van een Christenvolk, dat dit hoogere licht niet bij Confusius. niet bij Buddha, ook niet bij Darwin is te zoeken, maar alleen bij Jezus Christus, of, wil men, in het »eeuwig Evangelie."

Maar op de vraag, langs welken weg dit Evangelie tot het volk moet gebracht en welke plichten dit Evangelie aan het volk oplegt, heeft zij, als overheid, geen beslissend antwoord.

Immers, ze is buiten machte, zèlve een antwoord te vinden, daar het Evangelie buiten haar sfeer en boven haar bereik ligt. En een antwoord van anderen overnemen, kan ze evenmin, daar die antwoorden uiteenloopend zijn en zij de geestelijke bevoegdheid mist om te kiezen.

Op dien grond beleden we derhalve, dat de overheid in staatsrechtelijken zin zich niet anders dan negatief ten opzichte van het Evangelie gedragen mag.

Ze kan er niets voor, maar mag er veel minder nog iets tegen doen.

Haar houding moet die van eerbiedige bejegening en welwillendheid zijn, maar met een welwillendheid, die juist uit vromen eerbied weigert, iets te doen wat ze niet kan.

Dienovereenkomstig spreekt het Program, o. i. volkomen juist, ten deze van vierderlei verplichting.

a. Het Evangelie hebbe zijn vrijen loop!

De overheid moet aan de prediking van het Evangelie geen moeilijkheden in den weg leggen. Geen beperking of belemmering mag er zijn voor de vrije verkondiging van het Woord. Een iegelijk brenger van de Blijde Boodschap moet het in alle gedragingen aan de overheid en haar dienaren kunnen aanzien, dat ze het Evangelie ten vriend en nimmer ten vijand wil zijn; en daarom, verre van den weg voor Gods Woord te versperren, veeleer de paden effent voor zijn loop.

Hiertegen kan rechtstreeks en zijdelings overtreden.

Rechtstreeks heeft de overheid in 1816 door haar curateele over de

Ned. Herv. Kerk dit machtige lichaam, dat ter verspreiding van het Evangelie in het midden der natie stond, met volstrekte machteloosheid geslagen; en in een bureaucratisch skelet doen verdorren, wat eens een levend lichaam was.

Rechtstreeks ook heeft de overheid, door aan de hoogescholen voor schier alle vakken van wetenschap bij voorkeur bestrijders van het Evangelie te benoemen, en het ontstaan van vrije Evangelische hoogescholen, zooveel aan haar stond, onmogelijk te maken, den loop van het Evangelie èn onder de hoogere ambtenaren èn onder de klassen der intelligentie, op zeer stuitende wijze belemmerd.

En evenzoo heeft ze zijdelings door haar koelheid en stugheid, ja — waarom het niet uitgesproken? — door de onheuschheid vaak van haar ambtenaren, alomme den indruk gevestigd, dat ze den vrijen gang van het Evangelie liever niet ziet dan wel.

Dit nu mag o. i. niet geduld en moet veranderd.

Geen gunst, maar ook geen tegenwerking.

Gods Woord hebbe van overheidswege zijn vrijen loop.

§ 57. *b.* Er worde van Staatswege geen contra-Evangelie ingevoerd en beschermd.

Men kan het Evangelie op tweeërlei wijs bestrijden: òf door het Evangelie zelf aan te tasten; òf door een Humaniteits-Evangelie, of welk ander stelsel ook, er tegenover te plaatsen; en ook door dit laatste te doen, stelt de Staat zich aan het Evangelie van Christus tot vijand.

Dan neemt men wel den glimp aan van onzijdig te zijn, maar graaft feitelijk een mijn, die op verzwakking van de kracht van Jezus' Evangelie is aangelegd.

Men bereikt dan hetzelfde doel, dat men met cordate, openlijke bestrijding zou beoogen, maar nu langs bedekten weg, zonder zich zelf bloot te geven, in schijnheiligen trant.

Dat we hieraan intusschen ook ten onzent toe zijn, behoeft nauwlijks gezegd.

Klaar als de dag toch weet een ieder, dat uit de kringen onzer intelligentie en geleerdheid in de grootere steden, met steeds beslister energie, de poging is uitgegaan, om aan het historische Christendom den voet te lichten en het te doen verdringen door een soort van philosophische moraal, die als twee druppelen water gelijkt op de ideeën, in de intelligente kringen van Rome en Athene gangbaar, toen Jezus in Bethlehem geboren werd.

Volgens ons stelsel nu, had de overheid deze samenzwering tegen het

historisch Christendom wel volkomen vrij moeten laten, maar toch met leede oogen moeten aanzien en nimmer mogen begunstigen.

Maar zie, in steê van deze eenig passende houding, heeft de overheid in deze landen zich van meet af voor deze vijanden van het historisch Christendom partij gesteld; schier alle plaatsen en betrekkingen van invloed hun in handen gespeeld; hun denkbeelden almeer in 's lands wetten opgenomen; en, last not least, de millioenen uit gemeentekas en 's lands schatkist voor hen beschikbaar gesteld, om, door middel der openbare school, met hope op welslagen, deze stelselmatige ondermijning van het Christendom te kunnen doorzetten.

§ 58. *c.* Er zij gelijk recht op godsdienstig terrein voor allen.

Hoezeer ook met voorliefde voor het Evangelie bezield, mag de landsoverheid zich toch nimmer door die sympathie laten verleiden, om predikers, die het Evangelie bestrijden willen, te bannen of te binden.

Wil een Jood tegen den Messias der Christenen opkomen, of een Mohammedaan tegen de Heilige Schrift, of een Darwinist tegen het denkbeeld van creatie, of ook een positivist tegen den wortel die voor alle heiligheid in het geloof ligt, dat moet hun vrijstaan.

Vrij, wijl de overheid, eenmaal de hand aan het wieden slaande, zoo licht de tarwe voor onkruid aanziet. Vrij ook, omdat deze bestrijders, indien ze teruggeslagen worden, den roem niet moeten houden, dat ze, onzedelijk verwonnen, slechts weken voor geweld. Maar vrij bovenal, wijl het Christendom zelf dit gestadig duel met de kampioenen uit andere legerkampen noodig heeft en zijn zedelijke meerderheid juist toonen moet door de overwinning in een zuiver geestelijken strijd.

Maar ook de vereeniging van geestverwanten tot zulk een doel moet vrij gelaten. Zelfs of zulk een vereeniging den naam van kerk of gemeente of genootschap aanneemt, moet den Staat om het even zijn. Ja, al wilde zich een kerk van atheïsten vestigen, men zou ze moeten laten begaan. Geen protectie, maar ook geen preventie of repressie. Men late groeien wat groeien wil en kan; en aan de Christenpredikers en Christusbelijders, des noods aan de Christelijke martelaren, verblijve de eere, om de innerlijke leegheid van het niet-Christelijke geestesleven te bewijzen.

Ge moet de vrijheid voor den ongeloovige zoowel als voor den geloovige aandurven, of de kracht, waarop ge leunen wilt, blijkt nog een andere te zijn dan die van het geloof.

En geldt dit ten opzichte van de bestrijders van het Evangelie,

dan natuurlijk in nog veel strengeren zin van de verschillende, uiteenloopende, soms zelfs bizarre vormen, waaronder de prediking van het Evangelie optreedt.

Een baptist moet door de overheid niet voorgetrokken boven een Irvingiaan en een Irvingiaan niet boven een Remonstrantsgezinde. Tusschen kerk en kerk, onder wat leus of formulier ook optredende, kieze de overheid nimmer partij.

Aan de Roomschen mag niets gegund, wat men aan de Gereformeerden onthouden zou, en evenmin mag aan de pauselijk geloovigen ooit een druk, overlast of verkorting van rechten worden aangedaan, die wij voor ons zelven niet zouden gedoogen.

Zelfs indien Rome nog tienmaal sterker en grievender dan dusver ons tergde en hoonde, dan zou het ons nóg voegen, stiptelijk kalm en koel van hoofd te blijven, en nooit een stroobreed af te wijken van ons beginsel, dat niet-inmenging van de overheid tot richtsnoer stelt op het terrein van den geopenbaarden godsdienst.

Eindelijk, ook voor wat uw huiselijk en burgerlijk leven aangaat, moeten »alle burgers, onverschillig welke hun zienswijze aangaande de eeuwige dingen zij, behandeld op voet van gelijkheid", d. w. z. niemand mag per se om wat hij gelooft of niet gelooft, b. v. van het bekleeden van posten of betrekkingen worden uitgesloten, en zelfs voor den atheïst moet op het stuk van den eed naar een middel worden gezocht, om zijn geestelijke blindheid zooveel mogelijk schadeloos voor hem zelven op politiek terrein te maken. Zoo komt het dan ook volstrekt niet te pas, ónze geestverwanten, omdat ze orthodox zijn, stelselmatig uit alle hoogere schoolbestuur te weren, en staat op het desaangaande nog onlangs door liberale bladen verdedigde stelsel het smadelijk merk van hooggaande illiberaliteit.

En eindelijk *d.* Er worde nimmer geweld gedaan aan de consciëntie.

Er zij vrijheid van propaganda; vrijheid van belijdenis; vrijheid van eeredienst; maar bovenal de wortel van al deze vrijheden, t. w. de vrijheid der consciëntie.

Hierover, als van te wijden omvang, in een slotartikel afzonderlijk.

(13 Juni '78).

IV.

DE VRIJHEID VAN CONSCIËNTIE.

§ 59. In de consciëntie alzoo — en alleen dit punt bleef nog ter bespreking over — ligge voor de Staatsmacht een onoverschrijdbare grens.

De grenzen der Staatsmacht liggen in den wil Gods. De overheid heeft zóóveel macht als God haar opdraagt. Niets meer. Maar ook niets minder. En ze zondigt, zoowel door een deel der haar toegekende macht ongebruikt te laten, als door een deel van het haar niet toegekende te nemen.

Er is maar één macht zonder grens: de macht Gods. Deswege almacht geheeten. Reden waarom men dan ook geen »oratorische phrase" gebruikt, maar slechts een zuiver logisch begrip aangeeft, indien men van »Staatsapotheose," d. i. van »Staatsvergoding" en van het drijven van »Staatsalvermogen" beticht een iegelijk, die aan den Staat het recht toekent, om bij de uitoefening van zijn macht te doen alsof er voor hem geen grenzen bestonden.

Immers, zoodra men niet meer van »God" spreekt, maar van een »instelling door Hem in het leven geroepen," doelt men op een deeling van macht die plaats greep.

God riep instellingen van allerlei orde in het leven, en aan elk van die schonk Hij een zekere mate van macht. Hij heeft alzoo de macht, die Hij uit te reiken had, verdeeld. Hij gaf niet aan één enkele instelling al zijn macht, maar aan elk dier instellingen die macht, die met háár aard en roeping overeenkwam.

Door dit deelen van de macht ontstonden de grenzen, gelijk door het splitsen van het communaal bezit eener dessa de grenzen der sawah's ontstaan.

Gold het dus hier, gelijk bij de verdeeling van Java's bodem, een handtastelijke, stoffelijke zaak, dan zou er over de grenzen der Staatsmacht geen geschil kunnen bestaan.

Eens voor goed zou God alsdan de grenzen voor de macht van elk zijner instellingen hebben kunnen afbakenen; ons een beschrijving van die afbakening hebben kunnen meêdeelen; en bij elk voorkomend geschil zou een opslaan van dit goddelijk »kadaster," als we ons zoo mogen uitdrukken, de zaak beslechten.

Maar dit is niet het geval.

De verschillende organisatiën toch, welke God, die der persoonlijkheid vooraan, door zijn scheppingsvermogen in het leven riep en aan welke Hij macht toebedeelde, zijn bijna allen, geheel of ten deele, van zedelijken aard. Er is een eigen leven der wetenschap; een eigen leven der kunst; een eigen leven van de kerk; een eigen leven van het huisgezin; een eigen leven van stad of dorp; een eigen leven van den landbouw; een eigen leven van de nijverheid; een eigen leven van den handel; een eigen leven van de barmhartigheid, en wat niet al.

Welnu, naast al deze en nog zooveel andere goddelijke organisatiën staat nu óók de organisatie van den Staat.

Niet er boven, maar er naast. Want elk dezer organisatiën bezit »een souvereiniteit in eigen kring," d. w. z. ontleent de macht, waarover ze beschikt, niet aan een goedheid van den Staat, maar ontving die rechtstreeks door de goedheid Gods.

De vader heeft macht over zijn kind, niet omdat de Staat hem die macht toekent, maar bij de gratie Gods; en in den Staat blijft geen ander recht dan om hoogstens dat door God aan dien vader verleende recht te codificeeren, en, waar de vader de rechten, die God ook aan dat kind als menschelijke persoon verleend heeft, zou willen krenken, den toestand te herstellen, gelijk die door God is gewild.

Slechts hierdoor is de Staat van alle deze overige organisatiën onderscheiden, dat alleen de overheid een publieke macht heeft, terwijl alle overige organisatiën, op zich zelven, van private natuur zijn.

Welke de geaardheid van dit onderscheid is, stippen we later aan. Voor wat ons nu bezig houdt, volsta de opmerking, dat alleen de overheid de macht ontving, om èn de organisatiën, èn dus ook de personen, bij geschil over recht, tot wat háár voorkomt recht te zijn, desnoods met het geweld van den sterken arm en, moet het, met het zwaard te dwingen; en tevens, — en hier vooral lette men op, — de verplichting ontving, om zooveel mogelijk voor deze organisatiën en personen in te springen, waar deze hun natuurlijke levenstaak geheel of ten deele ongedaan mochten laten.

§ 60. Drie gevallen toch komen bij deze organisatiën (en personen) in het werkelijke leven voor.

Of de éene overschrijdt de haar gestelde grens en benadeelt dusdoende de andere. In dit geval moet de overheid den indringer terugdringen.

Of de éene vult slechts aan wat de andere ongebruikt en ongedaan liet. Dan heeft de overheid slechts door regeling tegen wanorde en vermenging te waken.

Of eindelijk, er blijft door één of meerdere organisatiën ongedaan, wat een andere niet aanvult, en dan dient de overheid, zoover het onmisbare dingen geldt, zich te beraden, hoe ze zelve in zal springen, en ondershands de energie der burgerij weêr zoo zal prikkelen, dat dit inspringen slechts tijdelijk zal behoeven te zijn.

Hieruit vloeit voort, dat een overheid tweeërlei taak heeft. Een normale en een abnormale. De normale is, om haar eigen akkerveld te bebouwen; en de abnormale, om ook de hand aan de naastliggende velden te slaan, voor zoover en voor zoolang de buurlieden die braak doen liggen en verwaarloozen.

In een pas opkomende maatschappij zal de Staat dus bijna alles hebben te doen. Naar gelang daarentegen in die maatschappij de veerkracht van de burgerij ontwaakt, zal de overheid steeds meer van abnormalen arbeid ontlast worden. En goed zal het dan eerst zijn, indien de veerkracht der burgerij, naar alle zijden krachtig uitgebroken, voor den Staat de mogelijkheid schept, om niets extra's te doen en zich uitsluitend te bepalen tot het onder den ploeg brengen van den hem zelf toebedeelden akker.

Bestond er nu een nog hoogere rechter op aarde, die, zelf er niet in betrokken, bij voorkomende geschillen tusschen den Staat en de overige organisatiën (of personen) uitspraak kon doen, en tevens politiemacht had om tot nakoming van die uitspraak te dwingen, dan kon uit deze negotiorum gestio (zaakwaarneming) nimmer moeielijkheid ontstaan.

Maar die hoogere rechter bestaat op aarde niet. Bij geschillen van dien aard is de overheid dus rechter en partij tevens, en daarmeê nu is van zelf de bron geopend voor die heillooze onbillijkheid en machtsoverschrijdingen, die de overheid zich telkens ten laste laat komen.

Ze maakt, wijl ze in zondige personen belichaamd optreedt, telkens misbruik van het haar bij uitsluiting toegekend privilege om met geweld te dwingen.

En dat wel op drieërlei manier: 1. door den schijn aan te nemen, als had ze bevoegdheid om aan die andere organisatiën macht te verleenen; 2. door bij geschillen tusschen deze organisatiën onderling, wie haar genegen is, te begunstigen; en 3. door van lieverleê bezitsrecht te doen gelden op zoo menigen akker, dien ze slechts als zaakwaarneemster bebouwt.

En tegen dit drieledig misbruik nu is geen ander kruid gewassen dan de strikte en algeheele eerbiediging van de vrijheid der consciëntie.

Het rechtsbewustzijn doet iets. Maar sterker dan ooit bleek in onze

dagen, hoe de Staatsmacht over huismiddeltjes beschikt om zelfs dit heilig besef te verstompen.

Iets doet de Grondwet, als stamboek onzer burgerrechten. Maar men weet hoe Grondwet-interpretatie als toovermiddel dienst doet om de Grondwet te vernietigen.

Iets doet ook de publieke opinie. Maar de Meiwetten en de Socialistenwetten toonen te over, hoe in drie jaren tijds één energiek overheidspersoon geheel de publieke opinie van een land kan omzetten.

En daarom is het eenig steunpunt, dat bij slot van rekening tegenover de Staatsmacht onverwinbaar en onbedwingbaar bleek: de consciëntie.

§ 61. De consciëntie, wijl deze intiemste uiting van het leven der menschelijke persoonlijkheid: 1. weet dat ze haar macht onmiddellijk van God ontving; 2. bij geschillen, die voorkomen, op onbedwingbare wijs tegen elke onrechtvaardige beslissing revolteert; en 3. de overheid rusteloos in haar bezit stoort, indien ze, als haar toebehoorende, aan zich trok een akker, dien ze slechts onder zich had om te bebouwen.

Deze uitnemendheid nu ontleent de consciëntie dááraan, dat ze, van oogenblik tot oogenblik, rechtstreeks de aanraking aan ’s menschen ziel is van Gods heilige tegenwoordigheid.

In de citadel van zijn consciëntie teruggetrokken, gevoelt en weet dus de mensch, dat Gods almacht voor hem aan de poorte waakt.

In zijn consciëntie is hij dies onaantastbaar.

Onaantastbaar vooral daarom, overmits, durft de overheid dan toch nog haar »misbruik van geweld” doorzetten, het ten slotte op den martelaarsdood aankomt, en in dien dood de overheid het aflegt en de consciëntie triomfeert.

Uit dien hoofde is de consciëntie het schild der menschelijke persoonlijkheid, de wortel van alle burgervrijheden, de bron van het nationaal geluk.

En nu weten we zeer goed, dat in onze zondige toestanden ook ten opzichte dier consciëntie twee verkeerdheden kunnen voorkomen: 1. dat men zijn consciëntie misbruikt als huichelachtig voorwendsel, en 2. dat de consciëntie dwaalt in wat ze wil. En we begrijpen dan ook uitnemend, dat de overheid, o, zoo gaarne van die omstandigheid gebruik zou maken om ook dat laatste bolwerk, dat haar dusver weêrstond, te overrompelen, door ons diets te maken, dat te zwichten voor een zoo onzekere consciëntie, haar eere te na komt.

Maar al geven we het bestaan dezer moeilijkheid volkomen toe, dan aarzelen we toch nog geen oogenblik, om liever noodeloos tienmaal voor

een verkeerde consciëntie uit den weg te gaan, dan ook slechts één enkel maal een goede consciëntie te onderdrukken.

Tienmaal beter een Staat, waarin enkele zonderlingen een tijdlang door misbruik van de consciëntievrijheid zich zelf belachelijk kunnen maken, dan zulk een, waarin men, om deze excentriciteiten te voorkomen, de consciëntie zelve dorst aanranden.

En daarom staat het bij ons bovenaan, als heilige, als onomstootelijke regel: zoodra een onderdaan zich op zijn consciëntie beroept, wijke de overheid uit eerbied voor het heilige terug.

Dan dwinge ze nooit.

Noch tot de eedsaflegging. Noch tot den krijgsdienst. Noch tot schoolbezoek. Noch tot vaccinatie, of wat dies meer zij.

Want, in trouwe, als het op een strijd van het vaderland voor zijn vrijheid aankomt, zal uw onafhankelijkheid tienmaal beter beveiligd zijn door een krachtig consciëntieleven in de natie, dan door een honderd Mennonieten meer in het gelid.

Slechts ééne uitzondering maakt dan ook ons Program, en, naar ons voorkomt, niet ten onrechte: »Ge moet bij uw beroep op de consciëntie geen vermoeden van onachtbaarheid tegen u hebben!"

Een zwendelaar, een roekelooze deugniet, een gewetenlooze booswicht, moet het recht niet hebben, om zich, ter verdrukking van »de lieden van consciëntie" op dat heilig forum te beroepen.

Dit beperkt; maar met een beperking, die niet onbillijk mag heeten.

Immers, van niemand wordt te veel gevergd, indien men eischt, dat hij, om zijn consciëntierecht ongekrenkt te bewaren, het er voor zal over hebben, om van al wat schandelijk is, af te staan.

(17 Juni '78.)

BIJLAGE F.

1. Cf. de uitvoerige artikelen-reeks: „**Is dwaling strafbaar?**" voorkomende in »de Standaard" Nos. 660—680 (25 Mei tot 18 Juni 1874) die hier wegblijft als te uitgebreid en reeds afgedrukt in den bundel: »R o m e e n D o r d t", uitgave 1879, Amsterdam, J. H. Kruijt.

2. Het belang van den Staat bij krachtigen bloei van het godsdienstig leven.

Oscar Jäger besluit het derde deel van zijne onlangs verschenen: G e s c h i c h t e d e r N e u e r e n Z e i t v o n 1815—1871 met de opmerking: »En toch, hoe hoog ook de socialistische golven gaan, toch zal ook de menschheid niet alleen bij brood en broodnijd leven, en alles loopt saam om ook onze eeuw de harde les te leeren, dat politieke en oeconomische ontwikkeling op zichzelf nog niet in staat zijn, om ons het bezit der vrijheid te waarborgen. Vooral sinds 1870 treden de godsdienstige vraagstukken weêr met nadruk op den voorgrond, en we aarzelen geen oogenblik hierin een deugdelijken vooruitgang te begroeten, vergeleken bij de lauwheid, waarmeê onze eeuw ten deze begon." Waarborg voor onze toekomst ziet hij alleen »in die kracht des wezenlijken geloofs, die zich boven de teleurstelling van het oogenblik weet te verheffen en tegenover het weekelijk Epicurisme, dat door de moderne wijsbegeerte gekweekt wordt, vasthoudt aan de grondwaarheden van den Christelijken godsdienst, die in de eerste plaats een godsdienst der vrijheid is, wijl ze de drijfveer van ons handelen niet in z e l f z u c h t maar in z e l f b e h e e r s c h i n g en z e l f v e r l o o c h e n i n g z o e k t."

Ons dunkt, de drie hoofdgedachten van deze uitspraak beâamt ieder. 1. Vergeleken bij den aanvang dezer eeuw, een verhoogde belangstelling in de vraagstukken, den godsdienst rakende. 2. Bloei van het godsdienstig leven, ook voor het nationale welzijn van het uiterste gewicht. 3. Het beginsel van den Christelijken godsdienst: z e l f v e r l o o c h e n i n g in steê van z e l f z u c h t de ethische drijfveer tot handelen.

Toch komt het Liberalisme hiermeê in conflict.

Het op d e n v o o r g r o n d treden der godsdienstige vraagstukken, met zijn oordeel, dat deze altoosdurende quarantaine hebben te oefenen in de b i n n e n k a m e r.

Het belang van het nationale welzijn bij den bloei van den g o d s d i e n s t, met zijn overwegend m a t e r i ë e l program.

En evenzoo de zelfverloochening, die het Christendom predikt, met de liberalistische staathuishoudkunde, die de wet van het e i g e n b e l a n g bovenaan stelt.

Gevolg hiervan is een enthousiast in de bres springen voor ieder, die tegen het historisch Christendom in verzet komt, en omgekeerd, een afkeer, aan wa-

tervrees niet ongelijk, van al wie den historischen Christus belijden durft, waar ge ook in de toongevende kringen van maatschappij, Staat, letterkunde of dagbladpers, het oor te luisteren legt.

Maar gevolg hiervan is óók een toenemende twijfelzucht en onvastheid van overtuiging omtrent de eerste grondwaarheden van den godsdienst, waardoor, vooral bij de lagere klasse der maatschappij, aan de oplossing van problemen min gewoon, met den hoeksteen des geloofs te gelijk de fundamenten der zedelijke en maatschappelijke orde op bedenkelijke wijze worden losgewrikt. Erger buiten onze grenzen, dan ten onzent; maar toch ook hier.

Voor dit zorgwekkend verschijnsel stellen we allerminst onze hedendaagsche Liberalen aansprakelijk. Zelfs beweren we niet, dat de geestelijke vaders van hun stelsel den toeleg hadden, dermate het ethisch (zedelijk) karakter van het volksleven aan te tasten.

Het ligt veeleer aan het vitium originis van hun systeem, dat, in kringen, die meer met Voltaire dan met den Christus dweepten, geboren, des onbewust bezwangerd werd met aan het Christendom vijandige elementen.

Niettemin is het feit, dat de thans heerschende Staat- en Staathuishoudkunde elk ethisch element mist en daarom ook aan de strekking, om dit element in ons volk te verzwakken, niet ontkomen kan, onloochenbaar.

Dit doet de vraag ontstaan, of de leiders der Liberale partij ten ontzent, genegen dezen kanker van onzen toestand onverholen te erkennen, den moed hebben, voor deze leemte in hun program uit te komen: d. i. te breken met het individualistisch karakter hunner politiek en het belangzuchtig karakter hunner Staathuishoudkunde. Dan valt de orthodoxophobie van zelf.

Soms heeft het den schijn, alsof we aan deze bereidwilligheid niet behoefden te wanhopen.

Verlegen met den toon, die ons uit de dagen van '48 tegenklinkt, is de toon, die thans in sommige organen der liberale partij, met name in het Handelsblad en in de Gids, wordt aangeslagen, welluidend en zacht. Voor het ethisch belang schijnt het oog open te gaan. Voor het doctrinarisme treedt historische zin in de plaats. Ook voor de belijders van den Christus vindt men waardeering.

Toch zijn we nog niet gerust.

De critiek, op de »Vragen des tijds” geleverd, was doorgaans spijtig. Het denkbeeld van corporatieve organisatie, b. v. van ons schoolwezen, doet geen snaar in het hart trillen. Tot vrijmaking der Kerk ontbreekt de wil, die aan het pogram eerst waarheid kon leenen. Eenheidszucht, achter het schild eener valsche neutraliteit gedekt, blijft heerschend.

Zou wellicht een ernstige studie der sociale quaestie hierin verandering kunnen brengen?

Dat ons vaderland bij den zedelijken en stoffelijken welstand van de overgroote meerderheid zijner bevolking het uiterste belang heeft, zal niemand ontkennen.

Dat vooral bij deze klasse der maatschappij een dusgenaamd autonome zedelijkheid een illusie is, — evenmin.

Oók niet — dat aan verreweg de meesten onzer landgenooten, die tot deze klasse behooren, den tijd, de kennis en de hulpmiddelen ontbreken, om zelfstandig naar een oplossing der ingewikkelde problemen ook maar te streven.

Toch heeft het Liberalisme ongemerkt een levensbeschouwing in de hand gewerkt, die deze eischen aan onze lagere klasse opdrong, en ten deele reeds ingang deed vinden.

Natuurlijk dat dit de socialistisch-democratische denkbeelden rijpen deed. Praemisse en Conclusie plegen in de logica der feiten steeds stuivertje te wisselen. Door politieken invloed kwam men tot verzwakking van het positief geloof, en omgekeerd doet nu het verzwakt geloof reikhalzen naar politieken invloed. Aan dien toovercirkel ontkomt men nooit!

Evenmin kan men zich-zelf misleiden omtrent de geestesrichting, die hierbij gevolgd wordt.

Ook de redactie van het Handelsblad weet, dat geheel deze beweging, in Spanje zoowel als in Italië, in Rusland niet minder dan in Denemarken, beî in Frankrijk en Duitschland, onvoorwaardelijke vijandschap tegen allen godsdienst

predikt en haar aanhangers den bittersten haat tegen al wat Kerk heet inprent.
Zóó de vaderen, zóó de kinderen.

Zoowel in de dagen der onvolprezen Fransche Revolutie, als in de dagen der gevloekte Commune, heeft de dorst naar wraak zich aan priesterbloed gekoeld!

Hiermeê bedoelen we, dat men geen recht heeft, onder den schoonschijnenden naam van exces buiten rekening de laten, wat zijn levenssappen uit den wortel van het systeem trekt.

Men weet vooruit dat, ook zonder afspraak, waar ter wereld dit systeem opduikt, het steeds ditzelfde karakter vertoonen zal en moet. De historie bewijst het.

Durft men dat nu aan?

Mist men den moed, om, nu het nog tijd is, ten halve te keeren?

Is men dan niet met ons overtuigd, dat men (we spreken van déze bedeeling) vooral de lagere klasse troosteloos ongelukkig maakt, indien men voortgaat haar ongemerkt, door den invloed der heerschende begrippen, den godsdienstigen schat afhandig te maken?

Vreest men den nadeeligen invloed niet, dien de antinomie tusschen Staat en godsdienst vooral op onze lagere maatschappij — vergeet niet, haar grooter deel — moet oefenen?

Ducht ge niet met ons gevaar voor de fijnere uitingen van ons volksleven, indien ten slotte het u afgeperste algemeen stemrecht den stroom van het nationale leven in dezen wilden bajert doet uitvloeien?

Zoudt ge niet met ons aan onze nationale toekomst wanhopen, indien déze wateren tot over de lippen komen moesten?

Acht ge in zulk een verschiet u nog een Staat in hoogeren zin denkbaar?

En indien niet; indien ge dus met ons de onafwijsbare noodzakelijkheid erkent, om het ethisch element weêr in onze politiek, in onze staathuishoudkunde, kortom in ons volksleven tot zijn recht te laten komen, waarom met de revisie onzer Staatsinstellingen, met de revisie uwer beginselen, dan getoefd?

Deed zich onzerzijds het streven gelden, om, voor welke Kerk ook, de Staatsrechtelijke privilegiën van weleer te herwinnen, we zouden het voeden van argwaan begrijpen; want oorzaak van antipathie tegen dat kerkelijk verleden is er alleszins!

Nu we daarentegen sterker dan eenige partij tegen zulk een streven in verzet komen, slechts vragen dat ge de administratieve banden der kerken losmaakt, ze voorts overlatend aan eigen geloofskracht; nu wil het ons maar niet gelukken, den uitweg te ontdekken, waarlangs ge aan de klemmende kracht van dit dilemna zoudt kunnen ontkomen, òf aan het ethisch element een plaats op uw pogram inruimen, òf met open vizier partij kiezen tegen den godsdienst.

(28 Januari ’75).

---

3. „Den Almachtige er buiten!”

Er is ergernis aan genomen, dat we bij het afbakenen der politieke gedragslijn, die ons, Antirevolutionairen, te volgen stond, den naam des Heeren bezigden.

Na een citaat, dat we, als min eerbiedig (we houden ’t woord »godslasterlijk” terug) niet mogen overdrukken, schrijft toch de Arnhemmer in haar nummer 7125:

»Wees eerlijk en misleid uzelven noch anderen. Laten de bovennatuurlijke openbaringen tot de godsdienstige zaken, tot geloof en Kerk, bepaald blijven: wij bemoeien ons er niet meê. Maar waar moet het heen, zoo wij ook bovennatuurlijke openbaringen in de politiek krijgen!”

Op welk redebeleid ónzerzijds sloeg deze uitval?

Er grepen, zoo zijn we nog steeds bezig te betoogen, in het verloopen jaar een reeks van hoogst indrukwekkende gebeurtenissen plaats, waarbij de Antire-

volutionaire partij zeer van nabij betrokken is, en wier invloed op haar toekomst niet kan uitblijven.

Onder die gebeurtenissen (met wier opsomming we nog op verre na niet ten einde zijn) stond het wegvallen van onzen stichter en het om hem vallen van een stoet zijner getrouwen, naar elks schatting, zoo meenden we, bovenaan.

Het zou dit reeds, zoo schreven we, voor elke partij, maar doet dit bovenal voor ónze richting, wier gemis aan ervarene en gerijpte talenten voor vriend noch vijand een geheim is.

Wijl nu, aldus ging ons redebeleid voort, in dit plotseling, in dit gelijktijdig afsnijden van zoo menig dierbaar leven, een onmiddellijk doen des Almachtige te erkennen is, een doen vol majesteit van Hem, die niet antwoordt van zijn daden, hebben we het ons ten plicht geacht, en achten dit nog, om deze daad Gods dan ook zonder verbloeming, openlijk, gelijk ze is, een daad van onzen God te noemen; en ons deze belijdenis, ook in een politiek blad, niet geschaamd.

Stelt nu reeds een mensch (immers ook de redacteur van de Arnhemmer) er prijs op, dat men aan wat hij doet beteekenis hechte, zoo vervolgden we, zou het dan niet in de hoogste mate onvoegzaam en ongepast zijn, niet in te zien en uit te spreken, dat ook deze, zoo opmerkelijke, daad Gods ons iets te zeggen heeft?

Dit iets vertolkten we door de hoofdgedachte, die we in dezer voege aangaven: ons tijdelijk (hoever, worde later aangewezen) van het opereeren in den Regeeringskring terugtrekken naar de bewerking van den volksgeest!

Tegen dit redebeleid nu komt de Arnhemmer in verzet, en duidt ons het noemen van den naam des Heeren in het politiek debat op scherpe wijze euvel.

Hier vestigen we de aandacht op.

Om de oneerlijkheid der liberale politiek, die ook hier weêr uitkomt.

Maar ook, in de tweede plaats, om ër ons protest tegenover te stellen.

Bij beide punten beoogen we kortheid.

Oneerlijk is de politiek der liberalen, wijl ze feitelijk het inmengsel van den godsdienst uit ons Staatsleven niet durft verwijderen, en ons niettemin hard valt, indien we den naam des Heeren ook maar noemen in het persdebat.

Let (voorhands te over) op deze drie feiten.

1. Ook de Liberalen hielden dusver den eed in stand; plegen dien zelf te zweren; straffen zelfs, wie dien valschelijk zweert.

2. Ook de liberale ministers hebben jaar aan jaar in de Troonrede den zegen Gods over Volk en Vaderland ingeroepen; en toen een enkele maal die bede wegviel, beleed men, dat dit niet geschied was uit beginsel, maar bij vergissing.

3. Ook Thorbecke heeft, bij alle wetsontwerpen, die hij namens den Koning inzond, de formule aan de Staten Generaal laten staan: »En hiermede, Mijne Heeren, bevelen wij u in Godes heilige bescherming!"

Van »Christelijk" in Art. 23 en zoo veel meer, zwijgen we ditmaal.

Reeds het genoemde gaat veel verder, dan wij het ons veroorloofden.

Hier toch is sprake, niet van eenige daad Gods, die indruk maakte, en dus tot opmerkzaamheid riep, maar van een geheel uit eigen beweging inroepen van zijn heiligen naam.

Een inroepen van zijn naam, dat òf gehuicheld is, òf de belijdenis inhoudt: *a.* dat de Almachtige den eedbreker straft; *b.* dat er, ook afgezien van menschelijk overleg, een bovennatuurlijke openbaring is, waaraan het heil van land en volk hangt, en dat we den zegen Gods plegen te noemen; en eindelijk: *c.* dat ook de personen en de overleggingen van de Staten-Generaal een hoogere leiding behoeven, die ze niet anders vinden kunnen dan in de heilige hoede Gods.

Thorbecke heeft te veel afgebroken en nieuw gebouwd, dan dat voor het Libe-

ralisme de uitvlucht, dat het hier slechts verouderde formulen gold, niet zou zijn afgesneden.

Ook dit had men kunnen veranderen.

Achtte men het in strijd met het beginsel, men had het zelfs moeten doen.

Indien men het staan liet uit vrees voor het publiek oordeel, oordeelt men zich zelven

Of ook: gaf men voor, dat deze formulen te onbeduidend waren, om de moeite der wegneming te loonen, dan zou dit een minachting voor den godsdienst verraden, die niet scherp genoeg kon worden gebrandmerkt, en bleef men ook dan nog vastzitten met den eed.

Uit dien hoofde achten wij het een meten met twee maten, dat men van Liberale zijde dit »misbruik van des Heeren naam," gelijk het dan bij voorkeur heet, zelf sanctionneert, en anderzijds ons hard valt, indien we dien heerlijken Naam te pas brengen in een politieke beschouwing, die zich vastknoopte aan het graf!

Maar ook, afgezien van deze tweeslachtigheid, die zich het politiek blad ten laste liet komen, sta tegen zijn liberalistisch beweren, op ernstigen toon, ons antirevolutionair protest.

Wij zullen ter wille van den Arnhemmer en zijn vrienden het noemen van den naam des Heeren niet laten, maar voortgaan te doen wat we steeds deden: mannen uit één stuk, op elk terrein hetzelfde, blijven, en in steê van den godsdienst te verlagen tot een kleed, dat men in de binnenkamer omhangt, om het, als men op politiek terrein overtreedt, af te leggen, de godsvrucht door Gods genade als een levenskiem in het hart blijven omdragen, en dies met ons brengen, waar we ook gaan.

Geduld of niet geduld van liberale zij, wij zullen, zelfs met weglating van de euphemistische verbloeming van »hoogeren zegen", »hooger hand", en wat dies meer zij, God Almachtig, den Heer der heeren, den Koning der koningen, den Drieëenige en eenig aanbiddelijken God, openlijk, onbedekt en onverbloemd, bij zijn onverkorten, volheiligen naam ook op politiek terrein blijven noemen; niet om er den Eeuwige, naar luid der oneerbiedige uitdrukking, »bij te pas te brengen," maar wijl we in Hem ook als volk leven, ons bewegen en zijn, en de redacteur der Arnhemmer zoo min als de schrijver van dit artikel zich roeren of bewegen kan zonder zijn heiligen wil.

We leggen hier vollen nadruk op.

Het pleit toch, dat de Arnhemmer opwierp, geldt niet een quaestie van »Christelijke bravoure", gelijk deze heeren het noemen, maar het beginsel van hunne en onze politiek.

Godsvrucht! o, uitnemend, mits in de binnenkamer; althans achter uw voordeur toevend en nooit op straat komend; dus ook niet in onze politieke vergaderingen noch in onze politieke pers.... en derhalve óók niet in onze politieke SCHOOL.... immers, dit laatste woord behoeft slechts genoemd, om ook de Arnhemmer te doen erkennen, dat haar uitval ons midden in onzen jarenlangen strijd terugwerpt: — kleurloos of gekleurd?

God, aldus was ons beweren steeds, houdt òf op te zijn wat gij Hem noemt: God; òf Hij moet in alles erkend, in alles beleden worden.

Een God enkel voor het gemoedsleven, maar die zich voorts met het bestuur van uw levenslot, en van uw volk, en van uw Koloniën niet inlaat, is een ijdele klank, maar niet »de Almachtige, Schepper des Hemels en der aarde!"

Uw voorstelling dienaangaande is een terugkeer tot het ellendigst dualisme.

Een bestrijden van allen godsdienst, onder den schijn van de godsvrucht teederder te eeren.

Een nemen voor u, o, hoogdunkende mensch, van al het leven, op elk terrein, in al zijn omvang, om dat naar uw goeddunken, voor uw eer, u tot een naam, te misbruiken, — en voorts aan den Almachtigen God slechts dat éene terrein van het gemoedsleven te laten, dat dan nog, helaas! voor de meeste menschen niet dan bij name bestaat.

Tegen dat o. i. voor de eere Gods beleedigend standpunt ging onze strijd steeds en zal hij zich blijven keeren.

Naar Gereformeerden trant zullen we tegen dat onlogisch, ongodsdienstig en schadelijk dualisme ons met hand en tand blijven verzetten.

Uit Christenplicht zullen we dat verheffen van den mensch, om de sfeer van het werken Gods al kleiner te maken, blijven bestrijden met al de kracht die in ons is.

En, als schepselen van dien hoogen God, in wiens hand onze adem is, bij wien we niets zijn, en wiens naam te miskennen zich zoo ontzaglijk wreekt, — zullen we, hoe meer van liberale zijde die heilige Naam bedekt en verzwegen wordt, ons te sterker gedrongen gevoelen, om, meê voor de ooren van potentaten en machthebbenden, ten aanhoore van ons volk, zoo zelfs dat het ook onze liberalistische pers gestadig in de ooren dreunt, — ook op politiek gebied dien Naam te belijden, zonder welke onze politiek zich slechts verloopen kan op paden van zelfverblinding of vergoding van den mensch

Verre van schuld te belijden of verschooning te vragen, komen we derhalve tot onzen tegenstander met de verklaring, dat we, wat kwaad in zijn oogen is, eer nog erger denken te maken.

Immers, het mag niet verheeld dat de uitsluitende bespreking van godsdienstige vraagstukken in ons Zondagsblad er vaak onwillekeurig toe leidde, om in de politieke nummers van ons blad ons publiek meer dan goed was aan de diepste aller tonen, die van den godsdienst. te ontwennen.

Nu meê door de politiek van de Arnhemmer ons oog voor dit dualisme openging, zal die eenzijdigheid af te snijden van nu af onze toeleg zijn.

Niet te onpas, veel min als onheilige fanfaronnade, allerminst om de schare te believen, maar zoo dikwijls het pas geeft; steeds met diepen ernst; om ook die schare tot ontzag voor de majesteit des Heeren te bewegen; zullen we »le parti du Dieu vivant" 1) blijven, gelijk Guizot het noemde, onze stem niet smorende waar die God te belijden is, ook al werd een vox clamantis in deserto 2) te zijn ons min benijdbaar lot

Spreken zullen we; en zoolang de pers in Nederland vrij is, zal ook de Arnhemmer dit moeten dulden.

En al vergat ze zich zóóver, dat ze, Kappeyne's woord op de pers toepassend, de minderheid in de pers onderdrukken en ons het spreken beletten wilde, ook dan nog zal ze onze stem niet tot zwijgen brengen.

Immers, waar het op een belijden van den Naam des Heeren aankomt, gaat geen goed Puritein voor zijn vervolger uit den weg.

(16 Maart '77.)

4. Volkszin.

De Anti-revolutionaire richting drong er steeds op aan, dat men ook rekenen zou met de publieke opinie, met het volk achter de kiezers, met de heerschende begrippen, met de uitingen der pers.

Zij — en langen tijd zij alleen — protesteerde tegen de wegcijfering van het eigenlijke volk ten gerieve van een kiezerscorps, dat zich voordeed als de natie in miniatuur. Zelfs de zegswijs: »het volk achter de kiezers" is van haar historie onafscheidelijk.

Zij — en langen tijd zij alleen — hield haar eisch vol, dat een zedelijke band kiezers en gekozenen verbinden moest, zou de zenuw van het constitutioneele Staatsleven niet worden afgesneden.

Steeds streed ze voor vrijheid van gedachtenuiting, vrijheid van geweten, en

1) De partij van den levenden God.
2) Een prediker voor stoelen en banken.

op den invloed, dien de algemeene begrippen op de vorming van het nationale leven oefenen, wees zij niet slechts alleen, maar schier onder de vereenigde tegenspraak van alle overige richtingen. Het debat over beginselen, door alle partijen liefst gemeden, is door haar steeds met voorliefde gezocht.

Dit wijzen op het volk achter de kiezers, dit vlechten van een band tusschen kiezers en gekozenen, dit aandringen op meerder vrijheid, dit gestadig oprakelen van de diepste beginselen, stond velen in den lande niet aan.

Was, zoo vroeg men, dit coquetteeren met de publieke opinie niet een afdrijven met den volkswaan van den dag?

School hierin niet het gevaar voor toegeven aan erger dan revolutionaire beginselen?

Sprak in een en ander niet een democratische grondtoon?

Zijt ge, zoo wierp men ons van meet af voor de voeten, met uw radicale sympathieën niet naar de club der Democraten, naar de bent der Socialisten, naar.... de Parijsche Communards op weg?

Verscheelt Groen, zoo liet men verluiden, wel zoo bijster veel van Danton?

De geest, die na dertigjarigen strijd in onze kringen heerscht, toont, wat er van dit boos vermoeden, van deze weinig malsche betichting aan was.

Het felst verzet tegen de veldwinnende, men mag haast zeggen heerschende. revolutiebegrippen, komt nog steeds van onzen kant.

Blijkbaar is ons verwijzen naar de publieke opinie nooit begrepen

We bedoelden: dat geen regeeringsgezag stand kan houden, tenzij het gedragen wordt door geloof aan gezag bij het volk; en men dichtte ons toe, dat we in den volkswil de bron opspoorden, waaruit het regeeringsgezag moest worden afgeleid.

Toch is de zaak uiterst eenvoudig.

Voor onze overtuiging staat vast, dat alles aankomt op het zedelijk gehalte van het nationale leven.

Is in een volk dat nationale leven gezond, dan kan het bloeien en tieren, ook al kraakt het regeeringsgebouw aan alle kanten, al heeft het een verouderde wetgeving en al wordt het bestuurd door mannen, niet berekend voor hun taak.

En omgekeerd: is dat nationale leven krank, is de eerbied voor recht en wet en gezag geweken, gaf het volk voor geldbezit en zingenot een edeler levensdoel prijs, doe dan wat ge wilt om uw instellingen alleruitnemendst, uw wetgeving onovertreffelijk te maken en de teugels aan de beste en knapste handen toe te vertrouwen, en toch blijft ge bouwen op een vulkaan.

Niet van beneden, van boven komt het gezag; maar dit gezag verplettert in steê van te regeeren, indien de ontvankelijkheid voor het gezag in het hart des volks ontbreekt.

Dat en dat alleen bedoelt de Anti-revolutinaire richting, indien ze tegenover de Revolutie het geloof plaatst.

Dit strekt niet om langs bedekten weg tot een vermomde Staatskerk te komen. Eer het tegendeel.

Niet om de toekomst van het vaderland aan het credo van een bepaald Kerkgenootschap of eenige kerkelijke richting te binden.

Veelmin om mannen van afwijkende kerkelijke belijdenis uit te sluiten van de Regeeringstaak.

De onmisbaarheid van geloof voor gezonde politiek ligt alleenlijk in de onmogelijkheid, om blijvend een volk wel te regeeren, dat het zintuig des geloofs verloor.

Leeft in den volkszin niet meer het besef van eene zedelijke orde, die, van Gods wege verordend, kinderen en ouders, mannen en vrouwen, heeren en dienstbaren, rijken en armen, geregeerden en bestuurders, rechtzoekenden en rechtsprekenden saâmhoudt, en moet dit gemis door het geweld van den sterken arm vergoed worden, dan is er geen natie meer, maar slechts een gevaarlijke massa onwilligen, die saâmleven op eenzelfde plek gronds; dan is er geen regeering meer, maar slechts een machtig zwaard, dat meester blijft tot het zich stomp slaat.

Vandaar de eigenaardige positie van onze richting tegenover den godsdienst.

We scheiden Kerk en Staat en betreden dus schijnbaar het voetspoor der Liberalen.

Edoch met dit verschil:

dat de Liberalen den godsdienst van het tooneel dringen als voor den Staat onverschillig;

terwijl wij de Staatshand terugwijzen als ter kweeking van godsdienst te ongewijd.

De godsdienst is ons dus niet een hinderlijk verschijnsel van het volksleven, dat liefst tot bidvertrek en huiskamer beperkt moest blijven, maar in dat volksleven een volstrekt onmisbaar bestanddeel ook voor de majesteit van het gezag.

Voor den bloei van den godsdienst moet de Staat, moet ieder doen wat hij kan.

Van een onverschillige of vijandige houding van den Staat mag geen sprake zijn.

En slechts de ervaring dat elke directe bemoeiïng van den Staat aan den godsdienst afbreuk doet, insteê van bate brengt, legt aan de Regeering den plicht op van algeheele onthouding.

Juist wijl de Regeering den hoogsten bloei van den Christelijken godsdienst, ter verzekering van de nationale toekomst, beoogen moet, is het verleenen van de onbeperkste vrijheid aan de inrichtingen, die haar kweeken kunnen, plicht

Immers, ten slotte is er niets, dat niet door den volkszin beheerscht wordt.

Gelooft ge dat onze Koning bij de gratie Gods regeert, en dat dus ook ten onzent nog het goddelijk recht der Koningen geldt?

Onze Grondwet zegt het; maar zoo volstrekt van geener waarde is de invloed waarover onze Grondwet, losgemaakt van den volkszin, beschikt, dat men tal van ambtenaren, die deze Grondwet bezworen hebben, openlijk ziet optreden om dit bij »de gratie Gods" te bestrijden.

Wat willen we nu met dit goddelijk recht der Koningen?

Een theorie, waaraan de rechtmatigheid te toetsen zij van de aanspraken, die onze Oranjevorsten op den troon kunnen doen gelden?

Een stelsel, waardoor elk historisch recht waardeloos werd?

Een systeem, dat de volksrechten terzij zet, vorstenwillekeur billijkt en in den Koning een ander soort wezen leert begroeten?

Niets er van.

Het goddelijk recht der Koningen is een zedelijke factor, geen staatsrechtelijk begrip in historischen zin.

Het spreekt uit, dat de Koningen op zich zelf niets dan gewone menschen zijn, die geen macht over wie ook hebben zouden, indien hun dit niet van boven gegeven ware. Voor hen dus de zedelijke factor der zeer bijzondere verantwoordelijkheid aan den levenden God voor de wijs, waarop ze hun gezag hebben besteed.

Maar ook voor het volk, dat niet zij hun Vorst tot Koning hebben gemaakt, maar dat God hem met dat gezag heeft bekleed. Dat de vraag, of orde en wet macht over hem hebben, niet afhangt van hun goeddunken, maar van de wille Gods over hem. Ja, dat gebrek aan eerbied voor de overheid die ons regeert, niet slechts een tekort doen aan menschen is, maar een kwetsen van het goddelijk gezag.

Zoo rust de vastheid van het gezag op den volkszin.

Is die volkszin zelf aan den levenden God verbonden, dan eert hij ook de machten, door dien God over het volk gesteld.

Maar ook, maakt ge dien volkszin van den levenden God los, dan is er geen ander gezag meer denkbaar, dan wat men zelf goedvindt heden te stichten, opdat het morgen onderga. (23 Augustus '75).

---

5. „De Grenzen der Staatsmacht."

I.

Het woord van den hoogleeraar Opzoomer moge geen gezag meer in Nederland hebben, toch noopt het nog tot luisteren. Doorpraten als hij spreekt, is voegzaam noch bezonnen, en al moge de ondraaglijke trots van zijn laatste repliek op zeker Gids-artikel er schuld aan zijn; toch keuren we het af, dat onze pers zich zoo weinig met zijn jongste geschrift inliet.

Hij schreef over »De Grenzen der Staatsmacht" een studie, gelijk

zijn pen ze alleen op het papier brengt. Aan diepzinnigheid gespeend, vloeiend en boeiend, helder als kristal, maar tamelijk oppervlakkig, meer voos dan levenskrachtig, de beginselen nauwlijks rakend en daarom zonder blijvende vrucht.

De vraag werd gesteld: Hoever moet en mag de Staatsbemoeiïng gaan? Dat de Staat niet alles doen moet, stemt buiten Proudhons school ieder toe. Er zijn dus grenzen. Grenzen die aanwijzen, waar de taak van den Staat eindigt en die van een ander dan de Staat begint. Vrage: waar liggen die grenzen? Wijs ze ons aan!

Vier stelsels liggen, naar 's Hoogleeraars rangschikking, bij het zoeken naar dit antwoord gereed.

Er is een stelsel van het L a n d s v a d e r l ij k bewind, dat, op den wortel der revolutie geënt, met Dupont-White tot zijn apostel, de natiën heenlokt naar den Alvermogenden, Allesvoorzienenden Staat.

Een tweede stelsel zoekt de oplossing in den titel van R e c h t s s t a a t. Rechtszekerheid te geven voor en in den Staat wordt dan zijn uitsluitende roeping. Hij hanteert het recht. Wat hij meer doet, is usurpatie.

Minder doorgedrongen is het stelsel, door Ahrens op de grondslagen van Krause gebouwd, en dat door Opzoomer het stelsel van o n b e p e r k t e o n d e r s t e u n i n g, door hem zelf de o r g a n i s c h e S t a a t s l e e r wordt genoemd. Naar luid van dit stelsel heeft de Staat voor den rechtskring geheel en voor andere levenskringen in zoover te zorgen, dat terrein wordt aangewezen, waarop wetenschap, kunst, handel, enz. zich een eigen levenskring scheppen kunnen.

Het laatste stelsel eindelijk, door Opzoomer met kennelijke voorliefde geteekend, is het stelsel der positieve Staatsleer of wil men het Utiliteits-beginsel, het N u t t i g h e i d s s y s t e e m. Richtsnoer alleen het ware v o l k s b e l a n g en de grenzen der Staatsmacht zich inkrimpend of uitbreidend, naar gelang de partij die aan het bewind is, dit diensfig of onnoodig acht ter wille der natie.

Uit deze revue trekt Opzoomer de slotsom, dat de grenzen der Staatsmacht niet aanwijsbaar zijn.

Het L a n d s v a d e r l ij k bewind doet alles, uitgezonderd het onnoodige.

De R e c h t s s t a a t zorgt uitsluitend voor het recht en voor wat buiten het recht onvermijdelijk is.

A h r e n's Staat wordt op elk terrein gezien, maar slechts om te doen, wat anderen niet kunnen doen.

En de Positieve Staatsleer komt er voor uit, dat ze geen beginsel bezit, met een onvasten regel voort moet werken, en in elk bijzonder geval zich door het v o l k s b e l a n g leiden laat.

Deze slotsom bevredigt ons niet.

Fier en welsprekend zegt de Hoogleeraar op blz. 17 van zijn Bijdrage: »Er is niets wat den vrijen mensch meer tegen de borst is, dan het opleggen van een plicht, in zijn vervulling door dwang verzekerd, z o o d i k w ij l s e i g e n o v e r t u i g i n g d e n p l i c h t n i e t e r k e n t, j a w a t h ij v o o r s c h r ij f t a l s o n h e i l v e r w e r p t. Het is voor mij reeds erg genoeg, als wat ik voor kwaad houd tot stand komt; h o e v e e l e r g e r a l s i k z e l f g e d w o n g e n w o r d, e r t o e m e ê t e w e r k e n, a l i s h e t m a a r d o o r h e t d r a g e n v a n e e n d e e l d e r k o s t e n. Waarom? Wijl „ik iedere maatschappij, waarvan ik lid ben, verlaten kan, alleen d i e v a n d e n S t a a t n i e t.”

Dat fiere woord onderschrijven we zonder beding.

Jammer slechts dat de man, uit wiens pen dit woord vloeide, ons het felst bestreed, zoo dikwijls we juist op dien pleitgrond tegen de Schoolwet spraken — en nog onlangs zweeg toen we krachtens hetzelfde beginsel ijverden, niet tegen vaccine, maar tegen vaccine-d w a n g.

Waarom nu wijzen we op deze nobele zinsneê?

Wijl ze geheel de studie over »de Grenzen der Staatsmacht” omverwerpt.

In 's menschen borst is onze getuige, dat er wel terdeeg een grens bestaat. Uit Opzoomers eigen menschelijk hart mengt die getuige zijn woord zelfs in dit bondig geschrift.

Een macht zonder grenzen is d e A l m a c h t.

Daarom elk stelsel, dat geen andere grens dan het spierloos Nuttigheidsbeginsel aanwijst, moet zijns ondanks de zegepraal van het S t a a t s a l v e r m o g e n

bevorderen. Bastiat bestrijdend, is Opzoomer toch zijn profeet. Tegen een ingebeeld absolutisme ijvert men en eindigt met zelf absolutist in merg en been te zijn.

Of dan de Staat door een uitwendige macht kan gedwongen worden, die grenzen te eerbiedigen?

Misschien ja. Mits het Volkerenrecht hersteld worde. Er is ook in de Europeesche Staten-familie een recht van curateele.

Maar toch, voor het overige geven we grif toe, dat de Staat zijn eigen meester is. Zelfs aan de rechterlijke macht kan geen macht tegen den Staat verleend worden, of zij wordt wat de Staat zijn moest, met z ij n majesteit bekleed.

Een s t o f f e l ij k e macht, die langs geordenden weg den Staat binnen zijn grenzen zou kunnen houden, is ondenkbaar. Ook de z e d e l ij k e?

Heeft de macht van den vader over zijn kind geen grens, tenzij de politie beschermend optreedt?

Is er geen macht »in 's menschen borst,” een zedelijke macht, die beter dan de veldwachter dat kind p r e v e n t i e f beschermt? Is die zedelijke macht dan geen feitelijke macht?

Ons dunkt het zoo.

Ons komt zelfs voor dat de hoogleeraar Opzoomer aan de »zedewet” boven »algemeene welvaart” een gansch andere voorkeur had behooren te geven dan hij deed.

Er zijn grenzen ook van de Staatsmacht, m i t s m e n d e n S t a a t n i e t b u i t e n G o d d e n k e.

In die fictie schuilt de feil. (31 Januari '73).

II.

De hoogleeraar Opzoomer verwijt zijn tegenpartijders, dat hun grensbepaling slechts i n s c h ij n bestaat, wijl ze een maatstaf als grenspaal bezigen, die zelf aan gelijke onzekerheid lijdt, als men door afbakening der grens juist zocht te voorkomen.

Zulk een spelen met begrippen wraakt hij terecht. Jammer slechts, dat hij zich zelf in den voetangel liet klemmen, waarin hij zijn tegenstanders ving.

Of wat doet hij op zijn beurt anders dan met begrippen spelen, als hij van de grenzen der Staatsmacht verwijst naar »het w a r e volksbelang?”

Reeds de bijvoeging van dit woordeke »w a r e” toont voldingend, dat ook in Opzoomers oog »volksbelang” een maar al te rekkelijk en voor vervalsching vatbaar begrip is.

Zal dus »het w a r e volksbelang” mij ten richtsnoer zijn, dan heb ik »het v a l s c h e volksbelang” nauwgezet te mijden, en is mij juist daarom een n i e u w e m a a t s t a f van noode, die tusschen het »echt” en slechts »voorgewend” volksbelang onderscheiden leert.

Keer nu het vraagstuk om en begin met naar dien tweeden maatstaf te vragen, en immers uws onsdanks stuit ge aanstonds op het pijnlijk vraagstuk, welk bestanddeel in dit volksbelang het zwaarst behoort te wegen. Dit feit is niet anders dan naar vaste beginselen te beslechten, en het einde is derhalve, dat men u eerst van het »rechtsbegrip” naar het »nuttigheidsbeginsel” verwijst, maar om u straks de bepaling van »nuttigheid” i n h o o g e r e n z i n weer te doen zoeken bij diezelfde juist in quaestie zijnde beginselen van waarheid en recht.

Zoo rijden we caroussel en ontkomen aan den eindeloozen cirkel nooit, tenzij de zijsprong gewaagd worde, die aan het »volksbelang” zijn z e d e l ij k e beteekenis rooft, maar ons dan ook doet aanlanden bij het m a t e r i a l i s m e.

Feitelijk komt de ontkenning, dat geen grens van de Staatsmacht aanwijsbaar zou zijn, dan ook op prijsgeving van het z e d e l ij k karakter onzer volksstaten neer.

Is toch »h e t w a r e v o l k s b e l a n g” de eenige sleutel der kennis, die bij elk vraagstuk, dat te berde komt, voor plaatsing op de Staats-a g e n d a beslist, dan valt moeilijk in te zien, waarin dit stelsel van g r e n z e l o o z e w i l l e k e u r verschilt. Geen partij of ze weet aan te toonen, dat h a a r zienswijs dat belang

het meest bevordert. Geen staatsman, of hij zoekt liefst met dien eeretitel zijn inzicht aan te prijzen. Geen raad der Kroon of hij neemt uit sleur of met besef ook dat volksbelang op onder de consideransen van zijn wetsvoorstel. En toch staan allen lijnrecht tegenover elkander. Hoe dit te rijmen? Waardoor anders dan door de opmerking, dat »volksbelang" een term is, waarvan ieder alles kan maken, en waarover elke woordenwisseling zelfs doelloos is, tenzij vooraf de bepaling van vaste beginselen zij gelukt.

Niet veel anders dan een »draagbare" grens biedt dan ook de hoogleeraar, maar die juist daardoor ophoudt grens te zijn.

Ware er nog een macht uit te denken buiten den Staat, die elken voorslag aan »het ware volksbelang" toetste, er zou aan de wilkeur van den alvermogenden Staat nog ontkomen zijn.

Maar juist die macht ontbreekt.

De Staat zelf zal te beslissen hebben, of wat de Staat voorheeft, dienstig zal zijn voor het volksbelang. Welk geschil ge dus ook denkt, waarin wetenschap of kunst, zedelijkheid of godsdienst, huisgezin of corporatie, in hun rechten door den Staat wanen gekrenkt te zijn, altijd zal de Staat rechter in eigen zaak wezen, door niets anders dan zijn inzicht in »het ware volksbelang" geleid.

Oppervlakkig bezien, schijnt dit van ondergeschikt belang.

Zoo een corporatie beweert, dat de Staat haar ondersteuning moet bieden voor directe vaart op New-York, en de minister wien het aangaat, verklaart, dat subsidie in strijd met »het ware volksbelang" is, dan hoort ons publiek het aan, en zoo ze kan, helpt de vennootschap zich zelf.

Maar wees op uw hoede.

In caudâ venenum. 1)

Eenmaal dit positieve stelsel aanvaard, dan treedt diezelfde Staatsdwingelandij zegevierend elk omtuind erf, elken afgepaalden rechtskring binnen.

Hij tast, gelijk nu in Duitschland, uw kerk aan. Mag de Staat dit? Grenzen zijn er niet en .... »het ware volksbelang" heeft beslist.

Hij maakt zich meester van uw scholen en ontkerstent de kinderen uws volks. Mag de Staat dit? Wie zal het zeggen? Grenzen zijn er niet en .... de minister verklaart, dat »het ware volksbelang" het aldus eischt.

Men dwingt u tot inenting uwer kinderen. Mag de Staat dit? Het is niet uit te maken! Nog eens, grenzen zijn er niet en..... het ware volksbelang sprak er wel voor!

Zoo overschrijdt men allengs elk terrein, het terrein van Conscientie en Kerk, van School en Wetenschap, van persoonlijke en heerlijke rechten, tot ten leste van de Habeas Corpus Acte zelfs de zegels worden afgescheurd,.... en toch, stuiten kunt ge den Staat niet. Waar geen grenzen zijn, is ook geen veroveraar. De Staat heeft altijd gelijk, én op uw protest, én op uw geroep: of dat zoo aangaat?.... én op uw klacht, dat zoo ten leste alle vrijheid gesmoord wordt, antwoordt de Minister van Staat, die op uw erf treedt, droogweg en koeltjes, dat z. i. »het ware volksbelang" het zoo wil.

Principis obsta! Pas op de eerste schrede.

Achter dit schijnbaar nuchter stelsel van den Utrechtschen hoogleeraar schuilt het Terrorisme en een Comiteit van Algemeen Belang.

(3 Februari '73).

III.

Er zijn niet alleen grenzen der Staatsmacht, — ze zijn ook, mits men het Staatsrecht op geestelijken grondslag rusten doe, aanwijsbaar.

1) De angel komt achteraan.

Begrensd is elke macht, die een andere macht, niet van haar uitgegaan naast of boven zich heeft, of ook in zich besluit.

Begrensd is de macht van elken Staat, zoo naast zijn erve een andere Staat ligt, zelfstandig en onafhankelijk als hij.

Van tweeërlei aard kan die beperktheid zijn.

Denemarken is aan zijn Zuidergrens gebonden door Pruisens physieke overmacht. Het wilde die grens wel verschuiven, maar kan niet. Denemarkens macht vindt in het Duitsche legercorps dat Sleeswijk-Holstein bewaakt, zijn volstrekte, afdoende begrenzing.

Naast deze door macht, door stoffelijk geweld bewaakte grens ligt echter een andere, tegen wier schending alleen het rechtsgevoel behoedt. Wel moet erkend. dat grenzen met geen beteren wachter in onze moderne maatschappij tamelijk onveilig zijn geworden, maar toch is ons eigen land, is België, is Zwitserland nog steeds ten getuige, dat het historisch recht vaak beter dan een machtig legercorps is. Met haast geen troepen achter onze grens, bleef ze toch wat ze is naar het recht.

Schier hetzelfde geldt van de begrenzing der Staatsmacht van boven. Ook de Staat werd niet uit zich zelf, maar is ideëel en historisch een schepping Gods. Van Hem is de heerlijke gedachte, dat er een Staat zijn zou, en van Hem is de eigenaardige vorm, waarin die gedachte zich bij de verschillende volken verwezenlijkt.

De Staatsmacht vindt dus haar grens in God en zijn ordinantie. In God zelf, wijl reeds zijn bestaan Staatsalmacht tot een onding maakt, en in zijn ordinantie, zoowel wat zijn heilig gebod, als zijn schikkingen met de natiën betreft. Geen Staat kan een anderen stempel op den volksaard drukken dan God dien gaf. Krachten, talenten en roeping, evenals het historisch verleden, zijn de van God gestelde grenzen, waarbinnen de Staatsmacht besloten is.

Ook hier echter is de bewaking dier grens van tweeërlei aard.

Ze is òf een physiek onweerstaanbare, òf een zedelijk onvaste. Ook hier oppermacht of recht.

Zelfs de machtigste Staat kan niet tegen God, en is feitelijk aan zijn hooge ordening gebonden.

Geboorte en sterfte, rijkdom of armoê van bodem, vernielende ziekten, de productiviteit van den volksaard op het gebied van kunst en wetenschap, handel en nijverheid, enz., zijn machten, waartegen ook de Staat onmachtig is, die afhangen van een macht buiten hem. Ze vormen een grens, waarbinnen de Staat telkens door Gods oppermacht wordt teruggedrongen.

Verschillend hiervan is de zedelijke grens van het recht. Of de mensch, en dus ook een volk, den hoogen God den tol zijner eerbiedinge, zijner toewijding en liefde brengen zal, hangt af van het verzwakte of verscherpte rechtsgevoel dat in den boezem der natie, en dientengevolge ook bij het Staatsbestuur, leeft. Er zullen tijden zijn, dat men God wel terdege zijn recht wil laten, maar ook andere waarin men op gerechtigheid jegens ieder zal aandringen, doch met directe schending van het recht onzes Gods. Een onvaste grens dus, zich inkrimpend of uitzettend, naar gelang het recht wordt geëerd of geschonden.

Geheel hetzelfde verschijnsel eindelijk herhaalt zich op het terrein van den Staat zelf. Ook bij deze grens der Staatswet, waarop de hoogleeraar Opzoomer meer opzettelijk doelde, gaat dezelfde onderscheiding door tusschen de grenzen van physieken en de grenzen van zedelijken aard.

Eerst dan echter wordt dit verklaarbaar, zoo men een volk erkent voor wat het is en een oog heeft voor de verschillende levenskringen, die zich, niet willekeurig, maar naar eisch van Gods ordinantie, in het volksleven vormen.

Die kringen zijn velerlei en vormen twee reeksen.

In engsten zin wordt zulk een kring voor de eerste reeks gevormd door een persoon. We bezigen die uitdrukking met opzet. Niet de mensch als mensch, eerst de persoon gewordene heeft een eigen levenskring, met de conscientie tot middenpunt en dies met zekere mate van souvereiniteit en onschend-

bare vrijheden. Een tweeden kring vormt het huisgezin, een derden de familie, een vierden stad of vlek, een vijfde eindelijk de provincie.

De tweede reeks richt zich niet naar den persoon des menschen, maar naar zijn levensuiting, en eischt een eigen levenskring voor zijn godsdienst (de kerk), voor zijn geest (school en universiteit), voor zijn schoonheidsgevoel (kunst), voor de voortbrenging der grondstoffen (landbouw), voor haar bereiding (nijverheid) en voor haar verspreiding (de handel).

Elk dezer kringen nu heeft een eigen levenswet, een eigen afgebakend terrein, en maakt derhalve aanspraak op rechten en vrijheden, niet als gunsten door goedwilligheid verleend, maar als eisch om de hem van God gegeven levenswet te vervullen.

Deze rechten zijn ten deele beschermd door natuurlijke gesteldheid, ten deele in den loop der geschiedenis beiderzijds erkend, maar ook voor een niet gering deel nog onbeschreven, nog niet ontwikkeld en nog tot geen bewustheid gekomen. Vooral in de laatsten schuilt het bezwaar. (5 Februari ’73).

IV.

De macht van den Staat wordt uitteraard begrensd door de macht van personen of corporatiën op zijn erve.

Bestaan er »rechten en vrijheden,” waarover de beschikking aan anderen door den Staat is afgestaan, dan is de grens van de Staatsmacht hierdoor getrokken.

De »rechten en vrijheden” zijn deels in de Grondwet en organieke wetten omschreven, deels door gewoonte en herkomst in het costumiere recht bepaald.

De afbakening dezer grenzen is geen daad van willekeur, maar uitkomst van langdurigen strijd en worsteling geweest. Het leven, door het beginsel beheerscht, heeft de plaats voor den grenspaal aangewezen.

Zoo, om uit de hierboven genoemde levenskringen slechts een paar voorbeelden te noemen, de rechten van Gewest en Gemeente, van Kerk en Hoogeschool.

Onze Provinciale wet en de Gemeentewet mogen op de leest der revolutionaire gedachte geschoeid zijn, toch is het weinigje wat gewest en gemeente nog aan vrijheid en zelfbestuur bleef, vrucht, niet van mildheid der wet, maar van de rechten en vrijheden, in een strijd van eeuwen, door onze vroegere staten en steden veroverd Elk dier beide levenskringen wist door zijn natuurlijke levenskracht erkenning van een recht af te dwingen, dat dien kring onbetwistbaar toekwam.

Evenzoo is wat thans nog onze Grondwet aan de Kerk gunt uitvloeisel, niet van eenig stelsel, maar de geschiedkundige overlevering der vorige eeuwen. De kerk van Christus heeft destijds haar innerlijke levenskracht betoond en ten deele zelfs uitgeput, toen de Staat nog macht tot zelfstandig optreden miste, en moest daarom thans een erkenning van rechten in onze Grondwet dulden, die van vroegere privilegiën schier geen enkel liet en haar de toekenning van nieuwe betwistte.

De Hoogeschool leidt tot dezelfde slotsom. Ook haar rechten en vrijheden zijn de vrucht van de vroegere vrijheid en zelfstandigheid der Universiteiten, thans te zeer, tegennatuurlijk zelfs, door den Staat beperkt, maar niettemin, voor zoover ze eerbiediging vinden, blijkbaar steunend op het oude recht.

Die levenskringen behoeft men derhalve niet te vormen; ze bestaan; slechts dulde men hun herstelling, waar liberalistische wijsheid ze vernietigd of gebroken had.

Waar de grens tusschen deze kleinere kringen en den alomvattenden Staat zal vallen, is niet een quaestie van willekeur, maar van vooruit beschikte nood-

wendigheid. De aard van het leven, in elk dier kringen zich openbarend, beslist dit volgens een wet, in dat leven door God zelf gelegd. Dat deze grens niet aanstonds de ware en juiste zal zijn, doet ter zake niets. Dit verschijnsel keert bij alle onontwikkelde toestanden terug. De grensscheiding is zwevend op Borneo, elke grens is onvast en onzeker onder de Roodhuiden, en was het in ónze gouwen eertijds evenzeer. Toch komt die grens ten slotte te liggen, waar ze liggen moet; blijft reageeren waar ze verschoven wordt; en dringt rusteloos verder waar ze haar scheidslijn nog niet heeft bereikt.

Voert men hiertegen aan, dat de Staat, als de oppermachtige, de grenzen dezer levenskringen telkens overschrijden kan en een niet bewaakte grens geen grens is, dan rekent men buiten de zedelijke macht der consciëntie.

Ook de Staat kan niets buiten de personen, en in wat spoor hij door die personen zal geleid worden, hangt af van de begrippen die heerschen, van het rechtsgevoel in de consciëntie en van de trouw en eerlijkheid der publieke opinie.

Leidt men door valsche voorstelling het volk op een dwaalspoor en went zich de publieke opinie, om de rechten van personen en corporatiën als niet bestaande te beschouwen, dan is de baan natuurlijk schoon voor den dwingeland, die, met behulp der omwenteling in de begrippen, wil klimmen tot absolutistische macht.

Brengt men daartegen het volk van dit dwaalspoor af; onderricht men op hoogere en lagere scholen ons opkomend geslacht, dat het recht dezer levenskringen bestaat en heilig is, wijl het aan Gods ordinantie werd ontleend; hergeeft men aan deze, met natuur en historie niet langer strijdende, begrippen de heerschappij in gesprek en geschrift, en begint men zich in elken levenskring de slavenboei der revolutie allengs te schamen, dan geen nood, dan ligt het recht in de consciëntie onwrikbaar vast, en zal verschuiving dier grenzen aan geen dwingeland gelukken.

Zelfs van het recht kunnen we niet inzien, dat het in volstrekten zin een eigen domein van de Staatsmacht zou zijn.

Wel geven we toe, dat de Staat, als zoodanig, aan geen uitspraak van den rechter onderworpen kan zijn. De Staat is boven allen. Maar eigen domein van de Staatsmacht is de rechtspleging daarmeê nog allerminst. Het recht leeft naar het recht, zonder meer. Geheel de ontwikkeling der Staatsidée strekt zelfs, om in den rechter almeer een onafhankelijk en zelfstandig beschermer te scheppen van gerechtigheid, slechts in zoover ten nauwste met den Staat verbonden, dat deze hem macht en bevoegdheid ook tot handhaving van dat recht verleent.

Op dien grond bestrijden we de gevaarlijke leer, die het scepticisme, de twijfelzucht, op het stuk van »grenzen der Staatsmacht" huldigt. De prediking der Staats*almacht*, die met open vizier optreedt, is nog minder bedenkelijk dan zij. Ze schijnt alleen te spreken over het meerdere of mindere dat *onderwerp van Staatsbemoeiïng* zal uitmaken, en wrikt inmiddels de vastigheid in de publieke opinie los, die al onze rechten en vrijheden moet steunen.

Grens voor de Staatsmacht is de *souvereiniteit van elk leven in eigen kring.*

De man van *wetenschap* moet souverein zijn in zijn studeercel en laboratorium.

De *gemeente van Christus* moet onbeperkt souverein kunnen wezen in haar *kerk.*

Elk ingezeten moet als souverein kunnen heerschen in zijn *huisgezin.*

Elk persoon moet souverein gebieden kunnen in den kring zijner eigen *consciëntie.*

Is er eenig gebied, dat nog eigen levensontwikkeling mist, dan is voorzeker de regeering geroepen om die ontwikkeling te bevorderen, mits onder de stellige voorwaarde, dat ze haar hand terugtrekke, zoodra dit met aandrang wordt begeerd.

Zoo ligt het in den aard der zaak, dat in vroegere eeuwen de taak van den Staat zwaarder was dan nu, en bij voortgaande ontwikkeling nog steeds in omvang moet verminderen.

De levenskringen voor godsdienst en wetenschap, voor landbouw en nijverheid gevormd, zijn reeds veerkrachtig en stevig genoeg om Staatsbemoeiïng te kunnen ontberen. De belangstelling in het onderwijs toont overtuigend, dat de school reeds voorlang op eigen beenen kon staan. Men kan moeilijk beweren, dat handel en scheepvaart aan de drukke Staatsinmenging een ander dan kunstmatig en daarom voorbijgaand leven hadden dank te weten. Ook onze koloniën weten van den rampspoed te spreken, die al te gulle Staatsinmenging, vooral op te verren afstand, na zich moest sleepen.

Tegen de volkssouvereiniteit, feitelijk ook in deze wegcijfering van grenzen der Staatsmacht door den Utrechtschen hoogleeraar gepredikt, ligt het onverwinbaar bolwerk voor recht en vrijheid alleen in de natuurlijke, door de historie geëischte Souvereiniteit van den persoon in eigen levenskring, zoover die anderer levenskring niet deert.

Wie vragen mocht, waarin deze souvereiniteit van de »Rechten van den mensch" verschilt, verwijzen we van het decreet der Constituante te Parijs naar Robespierre's schrikbewind, getoetst aan Lukas XV : 3—6.

(6 Februari '73.)

6. Verdraagzaamheid.

Fel en bitter is onze eeuw gekant tegen den demon der geestelijke tyrannie. Aan drie eischen wil men dat voldaan zal worden: er moet waarborg zijn dat niemand om zijn godsdienstige overtuiging gestraft; van niemand met geweld een overtuiging, die de zijne niet is, worde afgeperst; en dat bij niemand zijn overtuiging in mindering kome van de achting, die ge hem toedraagt. Het algemeene beginsel, dat dezen drievoudigen eisch tot uitgangspunt stelt, heet men: verdraagzaamheid.

We zijn dit beginsel, gelijk men weet, niet slechts van harte toegedaan, maar beschouwen zelfs elke aanranding van dit beginsel als schending van den Christelijken naam.

Op de alles beheerschende vraag: is dwaling strafbaar? is onzerzijds in stellig ontkennenden zin geantwoord.

Op vrij terrein, met gelijke wapenen, willen we dat door geestelijken strijd de worsteling om het bezit der natiën beslecht worde.

De stelling, door Paus Pius IX voor korte jaren op nieuw bevestigd, dat vrijheid van geweten en eeredienst een valsch beginsel is en bestrijding der dwaling met geweld (vim imponere) plicht kan zijn, hebben we, als o. i. onwaar en onchristelijk, niet slechts verworpen, maar bestreden.

Tegen propaganda met andere dan zedelijke middelen verklaarden we ons nadrukkelijk.

Men noeme ons de formeele vrijheid op het gebied van den menschelijken geest, waarvoor van onzentwege niet is gepleit.

Toch keerden we ons met even stellige beslistheid tegen het matte, onheilige geroep, dat uit zoo menigen hoek van fanatieken overmoed om »Verdraagzaamheid" opging.

De Genestet was ten deele onze bondgenoot.

Hij had den duivelschen trek van geestelijke dwingelandij dezer Apostelen der Verdraagzaamheid te goed uit de oogen gelezen, om iets anders dan bijtende spot voor dit huichelachtig, farizeesch geroep over te hebben.

Hem althans bleef het geen geheim, dat onder deze duizenden, die met verdraagzaamheid schermden, nauwelijks een kleine kern gevonden werd, die metterdaad in waarheid verdraagzaam bleek in de practijk. Een heirleger kleine despootjes, een keurcorps van geestelijke dwingelanden, die u wel knevelen en trappen wilden, als ge op het stuk der verdraagzaamheid niet van hun opinie waart, was de indruk, dien dit »veel geblaat bij weinig wol" achterliet.

Toch viel hier niets tegen te doen.

Men stuitte op een feil, niet van het beginsel, maar van het menschenhart.

Heerschzucht, betweterij, een niet kunnen velen dat onze haan geen koning kraait, gebrek aan eerbied voor de conscientie, en de daaruit geboren zucht om te plagen, te lasteren, te dwingen, deed de nijd gedurig van alle kanten in onheilig fanatisme opvlammen en verried wat er op den bodem van het menschenhart schuilt

Dit nam men waar bij alle richtingen.

Slechts was dit bij de Liberalisten het hatelijkst en bij hen die zich Christenen noemen het schandelijkst. Het hatelijkst bij de Liberalisten, wijl ze de verdraagzaamheid gemonopoliseerd hadden en u inmiddels als muggen en wespen zochten te steken. Maar bij Christenen het schandelijkst, wijl het Hem onteerde, in wiens Kruis alle onverdraagzaamheid geoordeeld lag.

En toch, niet de richting, maar het hart was de schuldige.

Ons verzet tegen de nieuw-modische »verdraagzaamheid," waar ons jonger geslacht op doordraaft, had dan ook meest een anderen grond.

Er is tweeërlei verdraagzaamheid, al naar gelang van den wortel, waarop ze bloeit.

Er is een »verdraagzaamheid" die de vale kleuren der onverschilligheid; er is ook eene die de zachte kleuren der Liefde Gods vertoont.

Welke dier beide bloemen ziet ge voor de ramen uwer tijdgenooten staan?

De vale kleuren zijn wel herkenbaar. Wat een Turksch Pacha van de geschillen der Griekschen en Roomschen oordeelde, drukt die kleuren ruw maar niet onzuiver af: »Mij om 't even, of de hond het zwijn dan wel het zwijn den hond bijt."

»Wat doen deze godsdienstige ideeën en vormen er ook toe! Hecht men er nog aan, men moet het weten! Veel menschen zijn nu eenmaal zoo bekrompen. Het licht der beschaving breekt slechts langzaam door. Maar dit moet hun ten minste te verstaan gegeven: dat ze over God en eeuwigheid denken mogen zooals ze willen, maar dat, of ze nu zus dan wel zóó denken, dit nooit op wat wijs of hoegenaamd ook in rekening mag komen op de publieke markt. Liefhebberijen mag men er op nahouden, — des noods ook in dogma's doen, — mits ge er meê thuis blijft en er uw verdraagzamen nabuur niets van merken laat!"

Dan vervolgt men aanvankelijk niet. Bij Fritz heet het dan minachtend en hooghartig, terwijl men zelf aan geen zaligheid gelooft: »In mijn rijk kan ieder zalig worden op zijn manier." Men acht den godsdienst te gering, te min, te onbeduidend, dan dat men nog gevaar van hem duchten zou. Het loont de moeite niet, zijn invloed te keeren. Door tegen hem in te gaan, plaatst ge hem op een piedestal. Dies weet men beter raad: Ban hem zoover gij kunt uit het publieke leven; dring hem terug; degradeer hem; stel hem onder de surveillance der politie in steê van onder de hoede uws Konings, en laat het voorts aan de onderlinge verdeeldheid dier zwakhoofden .... en den tijd over, om het werk der vernietiging te voltooien.

Althans indien en voor zoolang deze excentrieke kinderen onzer eeuw, deze achterlijken in ontwikkeling, deze mannen uit de nachtschuit, deze taaie en onverzettelijke vromen, niet al te ongezeggelijk zijn, en voor u uit den weg gaan.

Bleek dit onverhoopt anders, dan, ja dan zou de zorge voor handhaving der »Verdraagzaamheid", tegen wil en dank natuurlijk, tot een omslaan in haar tegendeel nopen en zou met dwang, eerst van de publieke opinie, straks van den sterken arm, een richting te bestrijden zijn, die de edele verdraagzaamheid in gevaar bracht.

Zóóver zijn we reeds.

Van Liberalistische zij wordt de booze hartstocht der onverdraagzaamheid op het onbeschaamdst losgelaten, om voor de verdraagzaamheid op de volksschool te strijden.

Op het onverdraagzaamst kwetst, lastert, hoont men zijn tegenstander, om op sociaal en politiek gebied de onverschilligheid op het stuk van godsdienst te handhaven. De dekmantel voor die zonde heet: Anti-clericalisme

In Zwitserland is men reeds finaal tot vervolging overgegaan.

In Duitschland is het beginsel der Verdraagzaamheid in de Staatswetten reeds losgelaten.

Professor Opzoomer, wiens leerling Mr. Kerdijk is, pleit voor invoering van dit Duitsche fabriekaat ook ten onzent.

Er is ook een nobeler groep onder deze verdraagzamen.

Een zeer kleine, maar kalme groep, die, verre van den godsdienst te minachten, er veeleer goede woorden voor spreekt. Bij hen geen onverschilligheid, geen Voltairianisme, geen laffe platheden, geen schoolmeesterachtig smalen op confessie en dogmatiek.

Hun bezwaar ligt elders.

Kan een mensch zekerheid aangaande het eeuwige hebben? zoo vragen ze; en langs dit sceptisch pad afhellend, ontzeggen ze aan wie ook het recht, om in deze wereld van schoone, heerlijke poëzie iets te definieëren, b. v. zelfs om zeker te zijn van het bestaan van een persoonlijk God.

Ze wenschten, dat het te beslissen ware; maar ze meenen, dit is zoo niet; en nu, naar de maatstaf van eigen scepticisme anderen oordeelend, moeten ze, ze kunnen niet anders, in elke stellige uitspraak eerst zelfbedrog, dan aanmatiging, straks misleiding van anderen zien; en is het hun dan zoo euvel te duiden, dat ze, ook bij bewondering voor het schoone van den godsdienst, elk bestaansrecht in het publieke leven ontzeggen aan meeningen, die h. i. onwaar en dies onzedelijk zijn.

De groep, die aldus denkt, de zeer kleine minderheid onder de zonen van ons geslacht, komt alzoo, zij het ook langs geheel anderen weg, niettemin practisch tot gelijke conclusie als de onverdraagzame meerderheid: »Zoolang de dogma's geen invloed hebben, ze vrijlaten; waar die invloed zich toont, ze keeren!"

Verdraagzaam uit onverschilligheid zijn beiden.

Slechts met dit onderscheid: De onverschilligheid der groote massa spruit voort uit zinnelijkheid; die der edeler geesten uit scepticisme.

Verdraagzaamheid nu wil ook het Christendom, maar uit geheel anderen grond.

Het Christendom wil aanbidding in geest en waarheid.

Zulk een aanbidding is ondenkbaar, zoodra iets anders dan vrije aandrang des harten tot aanbidding uitdrijft.

Het Christendom baseert alle geluk voor het schepsel op de eeuwige Liefde Gods.

Die Liefde Gods is op Christelijk terrein het één en al, — en dies moet ook de liefde, waarmeê het schepsel die Liefde Gods winnen zal, vrij zijn, of ze derft haar glans.

Toegestemd dat het beter zou zijn, iemand op aarde de pijnlijkste foltering te doen verduren, dan dat hij eeuwig verloren ga, — indien ge door die foltering het waarachtig geloof in hem wekken kondt.

Maar dit kunt ge niet.

Niet het waarachtig geloof dwingt ge af, maar een gehuichelde bekentenis.

Het resultaat waartoe ge komt, is geen waarheid, maar leugen; geen Godzaligheid, maar Farizeïsme; geen deugd, maar een zonde, en dies is geheel dit systeem vlak aan den Christelijken geest tegenovergesteld.

Liefde voor God en liefde voor den naaste! O, gewisselijk.

Maar de Heere onze God verfoeit alle onware aanbidding en gedwongen huldebetoon. En uw naaste schrikt ge door uw dwangsysteem van het zaligmakend geloof juist af.

Hieruit volgt:

1. dat juist wijl de godsdienst het hoogste en edelste is, elke andere dan zedelijke dwang den Christen een gruwel moet zijn;

2. dat juist wijl de godsdienst het hoogste en edelste is, de Staat een te laag standpunt inneemt om hem te kunnen kweeken;

en 3 dat juist wijl de godsdienst het hoogste en edelste is, de Kerk niet met haar belijdenis mag transigeeren.

Of anders:

Voor het maatschappelijk leven: volstrekte verdraagzaamheid jegens de personen, bij besliste onverdraagzaamheid jegens hun meeningen.

Voor den Staat: Geen andere banden met de Kerk dan bij hare vrije toestemming. Vrijheid van geweten, gedachte en eeredienst.

En voor de Kerk: Vasthouden aan haar belijdenis, bij vrijheid van uittreding en dulding van andere Kerken naast zich. (6 October '75).

ZESDE HOOFDSTUK.

„BIJ DE GRATIE GODS."

> Zij belijdt, dat de overheid regeert bij de gratie Gods, en, hieraan hare regeeringsmacht ontleenende, het recht heeft, den eed te vragen; en, ter vrijlating van den dag des Heeren, en alzoo mede in 's volks belang, na wijziging der bestaande zondagswet, zoowel zelve zooveel doenlijk in al haar vertakkingen op dien dag behoort te rusten, als in haar concessiën aan maatschappijen van vervoer geheelen of gedeeltelijken stilstand van zaken voor dien dag heeft te bedingen.

I.

HET WETSSTANDPUNT.

§ 62. In de vijfde paragraaf van het Program wordt drieërlei verplichting aan de overheid opgelegd: het gezag uit te oefenen; den eed als cement van het Staatsgebouw te handhaven; en den dag des Heeren vrij te laten; — en wel zóó, dat de bevoegdheid tot elk dezer drie ontleend wordt aan haar regeeren »bij de gratie Gods."

Zoo toch luidt deze paragraaf:

»Zij belijdt dat de overheid regeert bij de gratie Gods en, hieraan de [plicht tot uitoefening der] regeeringsmacht ontleenende, het recht heeft, den eed te vragen; en ter vrijlating van den dag des Heeren, en alzoo mede in 's volks belang, na wijziging der bestaande Zondagswet, zoowel zelve zooveel doenlijk in al hare vertakkingen op dien dag behoort te rusten, als in haar concessiën aan maatschappijen van vervoer geheelen of gedeeltelijken stilstand van zaken voor dien dag heeft te bedingen."

Beginnen we met de eerste verplichting: de uitoefening van regeeringsmacht krachtens de gratie Gods.

Deze verplichting kan in korter vorm aldus geformuleerd: de overheid moet optreden als handhaafster van Gods wet.

Het wetsstandpunt, niet dat der genade, is haar krachtens aard

en roeping aangewezen, en ze berokkent aan de natie onberekenbaar nadeel, indien ze, haar eigen wetssfeer verlatende, overtreedt op het terrein van zielszorg en sentimentaliteit.

Ze mag niet doen wat de overheid langen tijd zich aanmatigde, om zich namelijk als priesteresse in Christus’ Kerk, als huisverzorgster van het Koninkrijk Gods op te werpen, en inmiddels de zenuw van recht en wet te laten verslappen door een mengen in het Staatsrecht van begrippen, die ontleend zijn aan het Genade-Verbond.

Maar ze mag evenmin doen wat de overheid zich, sinds het veldwinnen der revolutie-begrippen, al meer veroorloofde, met namelijk voet te geven aan het denkbeeld, alsof alle recht slechts conventioneel was, de gehoorzaamheid aan de wet slechts gevolg van vrijwillige toestemming kon zijn, en derhalve niet handhaving van het recht, maar verbetering van den schuldige, bij de rechtspleging op den voorgrond moest staan.

Bij beide afwijkingen toch houdt de overheid op, souverein in eigen sfeer te zijn; is haar slapheid oorzaak dat het rechtsbesef afstompt en uitslijt, en komt het gezag om zijn waardigheid en eer.

Zeer zeker moet er óók een propaganda zijn voor het Koninkrijk Gods en moet er óók gearbeid worden aan de verbetering van den misdadiger, maar noch het één noch het ander ligt op den weg der overheid.

Zij, de overheid, heeft haar eigen roeping en eeretaak, en voor die eigenaardige roeping is haar een eigen terrein, een eigen levenssfeer, en in die sfeer ter doelsbereiking een eigen instrument aangewezen.

Vandaar dat haar standpunt geen ander mag noch kan zijn, dan het standpunt der wet, en, wijl ze niet uit eigen hoofde, maar bij de gratie Gods regeert, van de wet Gods.

§ 63. Met »wet Gods” bedoelen we intusschen niet de »wet der tien geboden” in formeelen zin, maar »de algemeene zedewet” die vóór den val in zonde den mensch was ingeprent, en ook na dien val, hoezeer ook verzwakt, nochtans zoo scherp, zoo sterk en zoo duidelijk zelfs bij de meest verwilderde volken en bij de meest ontaarde personen spreekt, dat Paulus getuigen kon: »De heidenen, de wet niet hebbende, zijn zichzelven eene wet, als die betoonen het werk der wet geschreven in hunne harten, hun geweten mede getuigende en de gedachten onder elkander hen beschuldigende of ook ontschuldigende.”

Zelfs Calvijn, in zijn uitteraard zeer theocratisch opstel over den Staat, wees er steeds op, dat de overheid ook in heidensche landen deze algemeene wet Gods handhaaft en tot richtsnoer kiest. En hoe weinig het

zich formeel plaatsen op het standpunt van de geopenbaarde wet der tien geboden voor de overheid (anders dan door den persoonlijken invloed der overheidspersonen) doenlijk is, kan niet duidelijker blijken, dan wanneer men eens nagaat, wat onze oude theocraten wel gemaakt hebben van de straffen, door de overheid te stellen op de overtreding van het tiende gebod: »Gij zult niet begeeren!”

Bovendien, in verband met wat we bij de toelichting der derde paragraaf gezegd hebben, maakt het voor ons ook ter nauwernood eenig verschil uit, of men de »geopenbaarde”, dan wel de »algemeene” zedewet aan de overheid ter handhaving voorlegt.

Immers, in een Christennatie zal van zelf, naar mate de Kerk van Christus het godsdienstig bewustzijn hoog houdt, de inspraak der zedewet in het hart uitgezuiverd en verscherpt zijn, naar en door dat hoogere standpunt, dat de tien geboden innemen.

Maar ook al kon dit, bij achteruitgang van het kerkelijk leven, allengs minder waar worden, toch zou ons dit niet verleiden mogen, om, uit grond van utiliteit, afwijking van den eenig goeden weg te gedoogen.

Men moet ook in Staatszaken eenmaal weten wat men wil, en wel en duidelijk voor zich zelf uitmaken, of men de overheid officiëel en en corps al dan niet als uitlegster en handhaafster der geopenbaarde waarheid zal doen optreden.

Maar welke keuze men ook doe, men doe dan ook naar wat men zegt te willen doen, en zij consequent.

Acht men de overheid wel rechtstreeks tot handhaving van de geopenbaarde godskennis te kunnen verplichten, dan legge men ook geheel de openbaring voor rekening der overheid; niet slechts die van de Sinaïtische wet, maar dan ook de openbaring van het Evangelie, en dus óók de propaganda voor het Godsrijk, d. w. z. men keere dan terug tot de strenge theocratie en met haar tot de Roomsche staatsrechtelijke beginselen.

Maar wil men dat niet, dan doe men ook niet halverwege, wat men in beginsel zegt af te keuren, maar kieze met heldere bewustheid en niet-weifelende beslistheid, cordaat en manlijk, het standpunt dat er tegenover staat, en houde dit, op welke bezwaren men ook stuiten moge, ten einde toe vast.

Men erkenne dan, dat de overheid wel voor de natuurlijke, maar (althans rechtstreeks en anders dan door de persoonlijke consciëntie) niet voor de geopenbaarde godskennis verantwoordelijk is, en winde er dan ook geen doekjes om, dat de overheid niet formeel als handhaafster van de Sinaïtische geboden, maar wel als handhaafster van die

diepere zedewet heeft op te treden, die, naar luid Romeinen II, aan aller consciëntie ten grond ligt en, in de tien geboden slechts met goddelijke zekerheid bevestigd, met het oog op het Evangelie verscherpt en naar Israëls behoefte is uitgedrukt.

De Wet dus, doch die wet zoomin in den allerconcreetsten vorm van het goddelijke Sinaïtische decreet, als, gelijk men thans wil, in den vorm van het menschelijk goeddunken.

Vooral dit laatste nimmer.

Slechts als wet Gods heeft de wet kracht om te eischen en te dwingen, en zeer te recht heeft daarom het Program er dan ook aan herinnerd, dat de overheid, ja, wel het wetsstandpunt heeft te handhaven, maar dat doen mag noch kan anders dan »bij de gratie Gods."

Kort saâmgevat, dient derhalve aan deze stelling vastgehouden: De overheid, als dienaresse Gods optredend, heeft zich te plaatsen op het wetsstandpunt en alzoo de autoriteit der wet te handhaven, op grond van haar regeeren bij de gratie Gods, naar het richtsnoer van de algemeene zedewet, en onder verplichting aan de geopenbaarde waarheid slechts in zóóverre, als ze zelve die belijdt in de consciëntie.

§ 64. Op dit handhaven van het wetsstandpunt leggen we een zeer bijzonderen nadruk.

Immers, alleen zóó komt God tot zijn eere.

Op het wetsstandpunt zegt men u: Gij zijt uw eigen heer en meester niet. Er is een macht boven u. Een macht, die ook gaat over uw zedelijk leven; en die, niet naar het u gevalt, maar naar den onveranderlijken maatstaf van het eeuwig recht, u de wet stelt, op grond van die wet u rekenschap afeischt, en bij overtreding straft. Wil men, in eminent practischen vorm de groote prediking van het: »Gij zijt menschen, en Ik ben uw God!"

Voorts, alleen zoo wordt geheel het leven een voorbereiding voor het Koninkrijk Gods.

De Wet is »de tuchtmeester tot Christus," en alleen als de overheid krachtig en energiek het wetsstandpunt handhaaft, komt over de zielen die heilzame vrees, die ze ten laatste buigen doet voor de volheid der Sinaïtische geboden en alzoo in dat besef van zonde en ellende drijft, waaruit ze roepen zullen om verlossing.

Hieruit volgt, dat de overheid juist hierdoor oneindig meer dan door kleine douceurs de volvoering van de grootsche taak der Kerk mogelijk maakt.

Zorgt de overheid, dat de Wet weêr als wet in het land leeft en dus

het besef van een ons beheerschend heilig recht weêr wortelen kan in de volksconsciëntie, dan eerst, maar dan ook zeker, ontstaat er in de geesten die ontvankelijkheid en vatbaarheid voor den schrik des Heeren, dat men, van alle schijnvroomheid en dwergendeugd afziende, die andere en betere aspiratiën van het hart laat opwerken, die op het Evangelie zijn aangelegd en dorsten doen naar verzoening.

En eindelijk, iets waar men vooral niet te weinig aan hechte, door zelve de wet als wet Gods te handhaven en weêr eerbied af te dwingen voor een recht, dat van God komt, prent de overheid het wetsstandpunt van een hoogere macht die beveelt, en een lagere macht die te gehoorzamen heeft, weêr zoo diep in het volksleven, dat, ongemerkt en van zelf, de tucht zich in de huisgezinnen herstelt; de eerbied voor de ouders toeneemt; het ontzag voor wie meerder en hooger is weêr wordt opgebouwd; de grijsheid weêr tot eere onder de jongeren van jaren kan komen; en er i. é. w. weêr kracht, weêr ernst, weêr levensenergie in al die banden van het maatschappelijk leven vaart, die nu hun elasticiteit verloren en weigeren te werken, omdat de overheid ophield de wet hoog voor het volksbewustzijn te doen staan als een wet Gods!

(19 Juni '78).

II.

DE EED.

§ 65. De eed is misplaatst in een Staat naar liberalistisch model, maar hoort in het antirevolutionaire Staatsrecht thuis.

Wel weten we, dat de meeste liberalistische grondwetten den eed nog handhaven, maar dit is een inconsequentie; een nog terugdeinzen voor de gevolgen van zijn eigen stelsel; en een vasthouden aan den ouden sleur.

Het dringen en drijven van dien kant is dan ook, om telkens weêr iets op de heerschappij van den eed af te dingen.

Eerst heeft men den eed geknakt door de aflegging er van zoo plomp en oneerbiedig mogelijk te maken.

Toen door hem zoo dikwijls te herhalen, dat hij voor tal van overheidspersonen een zinledige formule is geworden.

En nu is men er reeds aan toe, het van ieders goeddunken afhankelijk te stellen, of men den eed nog aan wil houden of hem laten vervallen.

Wint men dit proces en wordt het beginsel van »eed of belofte", nu in onze wetgeving ingevoerd, ook doorgevoerd, dan zal het gebruik ongemerkt den eed in onbruik brengen, en de dag komende zijn, dat men ook dit overblijfsel van vroegere bekrompenheid uit onze wetgeving overbrengt naar de bewaarplaats van onze historische antiquiteiten.

Dat het, komt er niets tusschenbeiden, dezen loop dan ook met den eed nemen moet, volgt uit het liberalistische beginsel.

Reeds daarom wijl in een Staatsrecht, dat »met God niet te rekenen" tot uitgangspunt kiest, het inlasschen van een beroep op Gods naam uitteraard een klinkklare ongerijmdheid, een innerlijke tegenspraak, en een vergrijp tegen de harmonie van het geheel is.

Maar ook nog om een andere reden.

Immers, we toonden het meermalen uitvoerig aan: de liberalistische Staat gaat altijd uit van het contract. Het kiest zijn uitgangspunt in 's menschen vrijen wil. Het eert het geestelijk vaderschap van Pelagius en heeft daarom, ook bij ons te lande, den Remonstranschen, d. i. half-Pelagiaanschen Huig de Groot tot wetenschappelijk patroon.

Door contract ontstond de Staat. Door contract de overheid. Door contract het huwelijk. Door contract de dienstbetrekking. Door contract wat niet al!

's Menschen wil en woord is dus voor dezen Staat de oorsprong aller dingen, en nu voelt men toch, dat het niet aangaat, aan 's menschen wilsuiting, d. i. aan zijn woord, eenerzijds een zoo alles beheerschend gewicht te hechten, dat er elke rechtsbetrekking uit geboren wordt, — en dan aan den anderen kant, in ondergeschikte belangen, zulk een wantrouwen in dat woord van den mensch te betoonen, dat het nog de bevestiging behoeven zou door een eed.

In zooverre onze Grondwet en ons Staatsrecht dan ook den eed niet slechts nog dulden, maar er zelfs den band tusschen den Koning en zijn volk nog op rusten doen, is ons Staatsrecht niet liberalistisch, maar nog wel ter dege antirevolutionair.

§ 66. Immers erkent en belijdt men, gelijk wij, dat de overheid slechts als dienaresse Gods macht heeft, om, binnen de door God bepaalde grenzen, onder verantwoording aan zijn hooge Majesteit, het door God gegeven recht onder menschen, die Hij geschapen heeft, te handhaven, — dan volgt hieruit onmiddellijk, dat elke betrekking tusschen overheid en onderdanen tevens en op hetzelfde oogenblik een betrekking is, waarin beiden tot God staan.

Voor de rechtbank treedt de overheid niet slechts in betrekking tot

den schuldige en benadeelde, maar tevens en op hetzelfde oogenblik tot dien God, wiens recht ze heeft te handhaven. En ook, de klager of getuige treedt voor de rechtbank niet slechts in betrekking tot de overheid, maar tevens en op hetzelfde oogenblik tot dien God, door wien hem het recht, dat hij zegt verkort te zijn, verleend was.

En evenzoo, zoo dikwijls de overheid van soldaat of ambtenaar beloften afneemt van trouw, of ook de Koning in betrekking van constitutioneel Vorst tot zijn volk treëdt, wordt er niet maar een contract gesloten, maar grijpt er tevens erkenning van een verband plaats, dat van Godswege in den loop der gebeurtenissen gelegd was, en verbindt men zich over en weêr tot nakoming van *die* verplichtingen, waartoe men van Godswege gehouden is.

En uit dien hoofde nu, wijl èn bij de rechtbank èn bij het leggen van verband tusschen overheid en onderdaan, altijd en onveranderlijk aan de betrekking tusschen twee personen *een betrekking van beiden tot den levenden God ten grondslag ligt*, is het goed, is het naar recht, is het plichtmatig, dat men beiderzijds tegenover elkander die betrekking tot den levenden God als grondslag van zijn handeling *ook plechtig erkenne*, en zich niet verbinde aan elkander, maar *over en weêr verbinde aan Hem, die het hart kent.*

Daarom *gedoogen* we den eed niet slechts, maar eischen zijn instandhouding als het cement van den Staat.

§ 67. Jezus' *verbod* om te zweren raakt dezen burgerlijken eed niet in het minst. Dat verbod toch werd gegeven aan den engen kring van zijn volgelingen en geldt dus voor *de Kerk*, op wier terrein dan ook nooit de eedzwering mag worden toegelaten. Maar *niet* voor de burgerlijke saâmleving tegenover de Overheid, gelijk Jezus dan ook zelf den eed voor Cajaphas heeft afgelegd.

Dat kán niet anders.

Is de eed een elkaâr over en weêr herinneren dat men, wat men doet, onder verantwoordelijkheid aan den levenden God doet, dan kán er natuurlijk van dien eed ook geen sprake zijn in de Kerk, d. i. op een terrein waarop men geacht wordt met bewustheid voor het aangezicht des Heeren te staan. Maar mag noch kan die eed terzijde geschoven in een burgerlijke saâmleving, waarin de ruwen en zinlijken met de geestelijken en godvruchtigen ondereen zijn gemengd. Vooral niet bij de rechtbank, waar elke klacht en elke zaak, die op de rol komt, gedurig aan het *niet*-leven in Gods gemeenschap herinnert.

Bij de wederdoopers, die Staat en Kerk verwarden, was deze dwaling

dan ook begrijpelijk, maar voor ons, die Staat en Kerk als twee geheel uiteenloopende levenskringen onderscheiden, zou deze dwaling onvergeeflijk zijn.

§ 68. Op handhaving van den eed dringen we dan ook zeer beslistelijk aan, edoch onder de volgende bedingen:

1. dat de eed op zoo plechtig mogelijke wijze worde afgenomen en dat aan elke eedsaflegging op zijn minst vooraf ga, zoowel de ondervraging of de persoon, die den eed zal afleggen, in den levenden God gelooft, als de voorlezing van een kort formulier, waarin op duidelijke wijze is uiteengezet wat de eed is;

2. dat de eed niet dan in de gewichtigste gevallen worde afgenomen en niet door te veelvuldig gebruik van zijn kracht en ernst worde beroofd;

3. dat aan leden van Kerkgenootschappen of Vereenigingen, die uit, zij het ook verkeerd begrepen, eerbied voor God en zijn Woord, het afleggen van den eed als voor den Christen ongeoorloofd beschouwen, vergund zij den eed door een belofte te vervangen, indien ze vooraf voldoen aan deze drie voorwaarden: *a.* dat zulkeen overlegge het statuut van zijn genootschap, waaruit blijkt dat dit genootschap uit eerbied voor God en zijn Woord den eed afkeurt; *b.* overlegge een schriftelijke verklaring, dat hij dit bezwaar van zijn genootschap op dezelfde gronden als zijn genootschap deelt; en *c.* overlegge een schriftelijk getuigenis, dat de belofte, die hij wenscht te doen, hem persoonlijk tegenover God op geheel dezelfde wijze bindt, als hij gebonden zou zijn, indien de eed hem vrijstond;

en 4. dat van atheïsten, d. i. van dezulken, die niet onvoorwaardelijk verklaren in den levenden God te gelooven, geen eed worde afgenomen, noch ook een belofte als onder § 3 is aangegeven, maar dat men met deze exceptioneele lieden in dezer voege te werk ga:

Vooreerst zal zulkeen te bewijzen hebben, dat hij geen lid is van eenig Kerkgenootschap.

Immers, een atheïst, die toch lid van een »Kerke Gods" blijft, toont daardoor op zich zelf reeds, een oneerlijk man te zijn.

Ten tweede zal hij schriftelijk moeten verklaren, dat zijn weigering om den eed af te leggen geen andere oorzaak heeft, dan dat hij niet aan den levenden God gelooft.

Ten derde zal hij behooren over te leggen een behoorlijk door minstens drie personen geteekend getuigschrift, dat hij hun bekend is als een eerlijk en waarheidlievend man. Onder dien verstande dat tot het afgeven van dit getuigschrift elk atheïst onbekwaam worde geoordeeld en het recht tot wraking aan de overheid sta.

Ten vierde zal hij een schriftelijke verklaring hebben af te geven, dat de belofte, die hij gaat afleggen, indien hij tot het geloof aan God komt, voor hem met een eed gelijk zal staan.

En ten vijfde zal hij, ten genoege van de overheid, zich bereid moeten verklaren, om, voor geval deze dit eischt, door een achtbaar persoon (tegenover wien evenzeer aan de overheid het recht tot wraking behoort te blijven, en van wien vooral bewezen is dat hij den betrokkene genoegzaam van nabij en lang genoeg gekend heeft) onder eede te doen verklaren, dat bij hem geen vermoeden tegen de waarheidsliefde van dezen atheïst in de aanhangige zaak bestaat.

Men ziet, dat het alleszins onze bedoeling is, de atheïsten als exceptiën te doen uitkomen en in het belang van den Staat te waken, dat er ook bij den Godloochenaar steeds borgstelling besta van iemand die wél in God gelooft.

En dit is billijk.

Immers, er zijn uiterst weinig atheïsten.

Als niet tot eenig Kerkgenootschap behoorende, komen op onze bevolkingsregisters, na aftrek van de Darbisten en andere Christelijke kringen, hoogstens een twee, drie honderd personen voor.

Die exceptie telt bijna niet meê.

En wou men er op wijzen, dat er toch vele atheïsten in de Kerkgenootschappen schuilen, dan luidt ons antwoord: »Een man, die oneerlijk genoeg is, om als atheïst toch den schijn aan te nemen van God te eeren in een Kerk, verdient allerminst dat ge vertrouwen zult stellen in zijn waarheidsliefde en in de trouw van zijn woord."

We gelooven dan ook niet, dat dit aantal aanmerkelijk is, en blijven het er uit dien hoofde voor houden, dat de atheïsten zóó luttel in aantal zijn, dat hun groepje bijna de moeite van een exceptie te maken niet loont.

Doch ook zoo, liever te veel dan te weinig doende, hebben we ook voor deze exceptioneelen onder de burgers de methode aangegeven, om het onbetwistbaar recht van den Staat zoo na mogelijk met hun particulier belang in overeenstemming te brengen. (21 Juni '78)

III.

DE SABBATHSRUSTE.

§ 69. Terecht, naar ons voorkomt, geeft ons Program aan de Zondagsquaestie een plaats, niet bij het sociale vraagstuk, maar in het artikel dat van de verplichtingen der overheid jegens God handelt.

De instelling toch van een rustdag, zonder meer, laat zich uitnemend wel ook in een Staat van Godloochenaars denken. Ook deze atheïstische burgerij immers zou door den arbeid van lieverleê uitgeput raken, en wie aan het einde van zijn kracht komt, zoekt ongezocht in rust het natuurlijk middel tot krachtsinstelling.

Alleen over de vraag of men dan om de zes of om de zeven of om de tien dagen eens »luieren" zou, kon dan verschil bestaan, en men weet hoe de Fransche revolutie, om toch maar elk Schriftuurlijk merk uit het maatschappelijk leven als een giftige smetstof weg te wisschen, metterdaad weken van tien dagen had gemaakt, om het »zes dagen zult gij arbeiden" in een arbeidsperiode van negen dagen te verkeeren.

Zulk een dag van »niets-doen" begint dan ook bij de uiterste linkerzij onzer liberalisten allengs weêr in zwang te komen, en, nadat men een halve eeuw op de bespottelijkheid van het Sabbathisme gesmaald en zich aan het ergerlijke van een officieelen Zondag te goed heeft gedaan, komen thans de sociaal-democraten in Duitschland en de Aart Admiraals en tutti quanti ten onzent, weêr met aandoenlijke artikelen over stilstand van den arbeid op Zondag aanloopen, die de groote liberalistische dagbladen dan als proeven van spiksplinternieuwe wijsheid voor hun lezers opvijzelen.

Welnu, voor die beweging, het moet ons van het hart, hebben we bitter weinig eerbied. Wie het op orde houden van het arbeidsinstrument dat we ons lichaam noemen, hooger stelt dan de eere van den levenden God, moet het ons dan ook ten goede houden, dat we van de hoogheid van zijn ideaal al een zeer lagen dunk koesteren. Een ongunstige dunk, die volstrekt niet wordt weggenomen door wat men dan, om de wolkjes met goud en zilver te randen, er van het bezoeken van musea, de kweeking van huiselijk leven en hoogere vorming bijvoegt. Immers, de proef op de som toont, dat al deze moderne ornamenteering op niets anders uitloopt dan op meer komedies en meer treinen en meer concerten en meer café's en meer kroegen, en dat de hoogere bezieling,

die men buiten God zoekt, niet uit »den Geest" komt, maar uit den »zoeten wijn".

§ 70. Slechts in één opzicht nemen we van deze nieuwe agitatie met dankbaarheid nota, voorzoover ze namelijk op onomstootelijke wijze ons recht doet uitkomen, om de Zondagsheiliging af te leiden uit de »natuurlijke Godskennis", op welker basis ook de overheid staat.

Er blijkt toch uit, dat in de schepping zelve van den mensch de ordinantie van den zevendaagschen rustdag, als we ons zoo mogen uitdrukken, gedeponeerd is. »Zijn onzienlijke dingen, zegt Paulus, worden, van den beginne der schepping aan, uit zijn schepselen verstaan en doorzien". En zoo wordt ook hier uit de gesteldheid van dat schepsel dat we mensch noemen, van den beginne »verstaan en doorzien", dat de Heer voor dát schepsel een zevendaagsch rusten gewild had. Daarbij komt dat door de overlevering uit het Paradijs bij schier alle volkeren de heugenis van dezen rustdag gebleven is. Nog toont de uitkomst, dat de volken, die streng den Sabbath houden, het veerkrachtigst en het kloekst zijn. En, gelijk men weet, is eveneens door het Sinaïtisch gebod de ordinantie van Sabbath te vieren niet op Gods verborgen wil gefundeerd, maar daarop, dat de Heer in zes dagen den hemel en de aarde had gemaakt, nu rustende ten zevenden dage, — en voorts den mensch schiep naar zijn gelijkenis en zijn beeld.

Op dien grond dan houden ook wij staande, dat de overheid zich wel ter dege van Godswege onder de verplichting bevindt, om telkens den zevenden dag te eeren.

Dat die »zevende dag" bij ons de Zondag is, volgt niet uit de historie.

Door die historie werd onze natie een »Christen"-natie, en wijl nu onder Christenen de dag der Opstanding het symbool des nieuwen levens werd, zou zich aan die historie en daarmeê aan den volksaard vergrijpen, wie, uit bitterheid tegen het geloof, aan het instellen, wel van een zevendaagsche ruste, maar op een anderen dag dan Zondag, dacht.

De kinderachtige bedenkingen, dat men dan eigenlijk den Zaterdag en niet den Zondag moest heiligen, en wat dies meer zij, raken ons dus volstrekt niet.

Zelfs al plaatsen we de overheid, wat we niet doen, ook officieel op de basis der bijzondere openbaring in de Schrift, dan nog zou men in een Gereformeerd land dienen te weten, dat de ceremonieele wet is afgedaan en alleen de moreele, ook in het vierde gebod, bleef.

Maar op ons standpunt kan zelfs die opmerking achterwege blijven,

daar wij de Zondagsheiliging van overheidswege slechts op deze drie gronden baseeren: 1. de natuurlijke godskennis; 2. de historie eener Christen-natie, en 3. de invloed van het Woord Gods, en dus ook van de tien geboden, op de consciëntie der overheidspersonen.

Zoo sta dan op den voorgrond, dat de Staat met de heiliging van den Zondag allereerst een acte van eerbiedenisse jegens den levenden God heeft te doen, en eerst daarna, in de tweede plaats, door diezelfde instelling, tegelijk, in het volksbelang moet handelen.

Gods eere hoog te houden sluit altijd in zich, dat het volksbelang tevens gediend wordt, maar voor de opvatting van heel dit stuk, waaraan we toe zijn, hangt er alles aan, dat men, op het voetspoor der Revolutie, het rad des levens ook hier niet kenteren doe, maar boven late wat boven zijn moet, t. w. de eere Gods.

§ 71. Neemt nu de overheid tegenover de Zondagsheiliging dát standpunt eenmaal in, dan komt in de tweede plaats de vraag : wat kan de Staat doen, om ten deze zich van zijn plicht te kwijten?

En dan veroorloven we ons te wijzen op deze punten :

1. De overheid late den zevenden dag vrij voor den ongestoorden arbeid der Kerk in bedehuis, lokaal of huisgezin.

Zelve is ze onmachtig om het volk geestelijk voedsel toe te dienen, maar juist daarom ligt het op haar weg, de gelegenheid te openen, dat anderen dit kunnen doen.

Daartoe is een open dag noodig.

Een dag dat niets stoort of afleidt en men er zich van heeler harte aan geven kunne.

Niet lichaamsrust, niet familieleven, maar kweeking van godsvrucht onder het volk, blijve steeds hoofddoel, en het andere volge, maar sta niet op den voorgrond.

Het lichaam rust dan van zelf, en het familieleven wordt zelfs door een leegen Zondag eer verwoest dan gebouwd, indien de wortel van de vreeze Gods in het hart der natie verdorren gaat.

Vrijlating alzoo van den dag des Heeren. Een »non dies” volgens het Amerikaansche systeem, d. w. z. een dag waarvan de overheid erkent, dat ze de hare niet is, dat ze haar niet toekomt, dat ze er niet over te beschikken heeft.

Een dag, die, juist om de overige zes voor de maatschappij te mogen besteden, vrij moet blijven voor den dienst van God.

2. Onthouding van eigen arbeid of bemoeiïng, zij dien dag voor de overheid regel.

De overheid bestaat uit menschen en gebruikt menschen, en ook die menschelijke personen hebben een rekening met hun God.

Ze mag dus niet rust van anderen vorderen, tenzij ze zelve met onthouding van arbeid voorga.

In haar bureelen, op haar kantoren, voor haar baliën, maar ook bij haar industrieële ondernemingen van posterij en telegraaf en spoordienst; ook bij haar schutterijen en militaire exercitiën; ook, zooveel doenlijk, zelfs bij haar politie.

Dit corps levende personen mag niet als instrument misbruikt, maar moet als mensch, in zijn gebondenheid aan Gods eer, geëerd worden.

Dat dit niet doenlijk is in absoluten zin, weten we.

Er moeten ook op Zondag wachten betrokken, politiedienst gedaan, enz.

We weten ook, dat plotselinge invoering van een Zondags dooden post en stomme telegraaf op te sterke tegenkanting zou stuiten.

Maar dit alles betreft de *modus quo* en den weg dien men gaan zal, — niet het einddoel dat men heeft na te streven, en dat wit is: *volstrekte onthouding*.

3. *Sluiting van wat anders alleen door vergunning der overheid geopend wordt en met het doel van den Zondag in strijd is.*

Tooneelvoorstellingen, spelende kermistroepen, publieke casino's en concerten enz. hooren op den Zondag niet thuis.

En evenzoo mag een *license* voor huizen van ontucht, van spel en drinkgelag nooit een patent voor meer dan zes dagen, nimmer een patent ook voor den Zondag zijn.

Sluiting onder kerktijd beteekent niets. Want vooreerst er is tegenwoordig den heelen dag door dienst. En ten tweede, het denkbeeld dat hierbij ten grondslag ligt: »Eerst naar de kerk en dan naar het kapelletje," is eener Christelijke overheid onwaardig.

4. Nog gestrenger toepassing dan anders van wat verordend is ter instandhouding van de *openbare eerbaarheid en zedelijkheid*.

Burengerucht, vechterij en volksoploop komt op Zondag niet te pas.

Dronken langs straat slenteren, liederlijke deunen op straat zingen, onbeschaamdelijk tot ontucht verlokken, en wat dies meer zij, mag nooit, maar stellig niet op Zondag, toegelaten.

Een volk dient geregeerd.

Niet in huis.

Daar zij het zelf aan zijn God verantwoordelijk.

Maar wel op den publieken weg, waarvoor de verantwoordelijkheid rust op den Staat.

5. Verbod van Zondagsarbeid in alle werkplaatsen van nijverheid of verkoop, die met patenten van den Staat en dus onder zijn vergunning geopend zijn.

Dit moet, reeds om het gedruisch en rumoer dat vele fabrieken veroorzaken; om de onstichtelijke vertooning van vele winkels; om het onhebbelijke om slagersmanden met lillend, bloederig vleesch dwars door een kerkgaande menigte te zien heenkarren; en wat ongerijf het doorarbeiden van de nijveren en de handelaars gemeenlijk meer veroorzaakt.

Maar toch meer nog om de verplichting die op de overheid rust, om voor den werkman, tegenover mogelijke hebzucht van den patroon, de ordinantiën, van Godswege voor al wat mensch heet gesteld, te handhaven.

En ten 6de eindelijk, tempering van het publiek vervoer bij beding van concessie.

Opbouwing in de vreeze Gods eischt kalmte, en kalmte sticht ge niet, maar ge neemt ze weg, door het volk juist op Zondag meer dan ooit naar alle vier hoeken van den wind te laten uiteenstuiven.

Dan is men 's Maandagmorgens niet uitgerust, maar meer vermoeid dan ooit.

Dan keert men 's Maandags tot zijn beroep terug, niet ernstiger, maar lichtzinniger dan te voren.

Dan heiligt ge door uw Zondag het volk niet, maar maakt het gemeen, los van zinnen en aan tucht en orde ontwend.

Dat, om ook dit uit ons Program nog op te nemen, de tegenwoordige Zondagswet bij het overtreden op dit edele standpunt zou moeten wegvallen, spreekt van zelf.

Evenzeer behoeft nauwlijks herhaald, dat slechts bedachtzame, geleidelijke overgang de volkszeden ten deze zou kunnen reformeeren.

En dat, bij zulk een Zondagsheiliging, ook voor den werkman nog een halven weekdag van ontspanning noodig zou zijn, kome later bij de sociale quaestie ter sprake.

Nu worde er voor de volledigheid nog slechts aan toegevoegd, dat we het aanhouden van de algemeene Christelijke feestdagen uit een historisch oogpunt niet ongeraden achten, maar ze toch nimmer in de verste verte op één lijn wenschen te plaatsen met de heiliging van den dag des Heeren. (2 Juli '78).

BIJLAGE G.

De Zondagsrust en de Gezondheidsleer.

I.

De hygiène is een der jongste wetenschappelijke Grootheden, die hare stem opheft op de straten. Al is zij nog lang niet tevreden, toch heeft ze reeds meer dan menige tijdgenoot zich doen gelden. Zonder haar advies in te winnen, bouwt men geen school meer en geen arbeiders-woningen. Aan haar voeten zitten (soms zeer lang) allen die geroepen worden, om zich in te laten met de faecaliënquaestie. Zij daagt elk kinder-armpje voor zich, en toornt als zij daarop de sporen niet ontdekt van de »met goed gevolg" volbrachte vaccinatie. Zij begint de kerkhoven zuur aan te zien, en bant ook eenmaal ons aller stof naar de Mookerheide. Zij heeft een staf van inspecteurs en onder-inspecteurs, wier reukorganen tot in 't ongelooflijke ontwikkeld zijn, en wier waakzaamheid alleen reeds voldoende is om een klerk ter gemeente-secretarie den slaap uit de oogen te houden. Zij verkeert op den besten voet met den Staat, dien zij eerst aan 't verstand brengt, dat hij deze of gene bepaling wettelijk-verplicht moet maken, en van wien zij dan verder de macht ontvangt, om haar wet geworden voorschriften desnoods met geweld te doen nakomen.

Veel goeds heeft zij verricht en gaat zij steeds voort te verrichten. Waar zij, in plaats van vocht en vuil, gezonde puike lucht, opwekkend licht, reinheid en orde brengt, doet zij een goed werk, al doet zij het soms een weinig hardvochtig. Wij erkennen dit gaarne; maar men houde het ons ten goede, dat wij niet altijd zoo gul en gaaf ons buigen voor hetgeen zij ons meêdeelt als resultaten der wetenschap. Z e l f s wat de hygiène leert, wenschen wij, als ware Protestanten, te toetsen.

Het doet ons echter genoegen, dat zij, in een ons zeer aangelegen punt, ons ter hulpe komt. Wij bedoelen de viering van den Zondag, de wenschelijkheid van het houden der Sabbathsrust. Hoe velen willen daarvan niet weten, indien men daarop aandringt in den naam van God. Alles wat van wege de Kerk wordt aanbevolen, ontmoet wantrouwen. De kleinste vrijheid wordt misgund, zoodra een kerkelijk waardigheids-bekleeder haar vraagt; en wie den moed heeft, om een maatschappelijk vraagstuk uit kerkelijk oogpunt te bezien, of omgekeerd, — hij wordt met groote heftigheid tot de orde geroepen.

Over de viering van den Zondag spreken we. Dat zij ten onzent zeer veel te wenschen overlaat, kan niemand ontkennen. Dat het aantal bedrijven, die men ook op den Rustdag uitoefent, toeneemt; dat de losbandigheid, de zucht om zich boven kracht en stand te vermaken, de overhand krijgt bij een groot aantal mannen en vrouwen, is een voor niemand verborgen feit. De Zondag wordt, in plaats van een zegen, voor hen een vloek. Hij doet hun geen goed, maar kwaad. Hij bederft voor meenigeen de geheele week. Hij put uit, in plaats van te sterken; hij is m o o r ddadig in steê van w e ldadig. Schadelijk werkt hij voor de lichamen en de zielen van honderden.

Wat daartegen te doen? Wat raadt weet gij, om den Rustdag toch weêr tot den rustdag te maken? Naar uw stem luistert men niet, indien gij spreekt in den naam van godsdienst en Kerk. Toen onlangs de Zutfensche Kerkeraad het welbekende verzoek deed, om verschoond te blijven op den Zondag van het bezoek der gemaskerde studenten, noemde een onzer meest gelezen liberale bladen dat verzoek eenvoudig »belachelijk.' De Zondagswet wordt openlijk bespot en schijnt voor meenigeen een absurditeit. Wat spreekt gij van kerkgaan? Ach, 't is Jan Rap niet alleen, die des Zondags »sigaren rookt" in plaats van een preek te hooren. De tempel van »ongekorven hout" telt duizende bezoekers, die, drentelend of dartelend, stemmig of uitzinnig, toonen geen behoefte te hebben aan een kerkgang, en den Zondag tusschen arbeid en vermaak verdeelen, opdat de verdiensten door den Rustdag zoo weinig mogelijk schade lijden, en men toch ook zijn aandeel bekome in het vermaak, dat ieder najaagt.

Doch, misschien luistert men naar de hygiène. En zij heeft gesproken.

Er bestaat in Zwitserland een Vereeniging tot bevordering van de Zondagsviering (société suisse pour la sanctification du Dimanche). Zij heeft een prijsvraag uitgeschreven, waarin het houden van den Rustdag moet worden aanbevolen met gronden, aan de gezondheidsleer ontleend. Een der antwoorden, die een prijs verwerven mochten, is geschreven door Dr. Schauenburg, kgl. kreis-physicus in Mörs. De titel, waaronder dit stuk het licht zag, luidt: Hygieinische Studiën über die Sonntagsruhe. De schrijver ijvert er zeer voor, dat de Zondag zal worden beschouwd als een rustdag, en doet dat als priester der hygiène.

Laat ons vooraf mededeelen, dat hij volstrekt geen kerksch man is. Harde dingen zegt hij tegen de Kerk. Hoor slechts: »Geen levenslustige, veerkrachtige menschen, maar ellendige en gehoorzame bidlammeren, geknakt volk zonder kracht en wil, zijn voor de bedoelingen en wenschen van den priester en zijn kaste de meest gewenschte creaturen. De geestelijke denkt slechts aan zich-zelf, en de wereld en de menschen bestaan alleen om zijnentwil."

Wilt gij nog een citaat: »Niemand spreekt het tegen, dat er onder den Evangelischen en Katholieken clérus vele mannen van eer worden aangetroffen, wien het niet ontbreekt aan geest en goeden wil. Maar deze verblijdende omstandigheid verhindert niet, dat negentig percent van onze beschaafde tijdgenooten, die zijn gevormd naar de beginselen der hedendaagsche natuurstudie, van de Kerk zijn vervreemd, en wel in die mate, dat uiterlijke en voor de wereld vertoonde gemeenschap met de Kerk gehouden moet worden voor huichelend byzantisme en voor een handelwijze, door den rechter daar binnen veroordeeld."

Ja, niet alleen de beschaafden, zegt Dr. Schauenburg, maar »ook de geesten der zoogenaamde onbeschaafde, of, zoo men wil, arbeidende klasse, zijn doordrongen van de behoefte aan natuurkundige kennis."

Zulk een man zal zeker de viering van den Zondag niet aanbevelen om de Kerk te behagen, of omdat hij voor de Kerk sympathie heeft.

Daar komt bij, dat hij een echte voorstander is van de Pruisische Staatsidée. Hij stelt voor, dat allen verplicht zullen worden, »om zich zelf en alle kleederen en bedden op bepaalde, regelmatig terugkeerende tijden te wasschen en te desinfecteeren" Hij acht de oprichting noodig van openbare reinigings-Anstalten voor kleederen en bedden, waar die reiniging kosteloos geschiedt. Niemand zou er zich aan mogen onttrekken. »Wie op straat verschijnt onrein aan lichaam en kleederen — wird von der Polizei in die Wäsche geführt."

Wij huiveren bij de gedachte, dat zulk een radicaal invloed oefenen kan op onze Geneeskundige Raden. Doch wij willen maar zeggen, dat Dr. Schauenburg op het stuk van Kerk en Staat zóó rechtzinnig is, dat hij bij de meest geavanceerde liberalen zekerlijk genade zal vinden.

Welnu, het is deze onverdachte getuige, deze materialist (want dit is hij ook volgens het rapport van den Jury médical, die zijn stuk beoordeelde), die openlijk er op aandringt, in naam van de gezondheidsleer, dat men den Zondag toch zal beschouwen en vieren als rustdag. Zal men naar hem willen luisteren? Maar wat zegt hij dan? (21 Juli '76).

II.

Wat Dr. Schauenburg zegt? Veel, waarmede wij ons niet kunnen vereenigen. Doch wij schrijven hier van zijn prijsschrift geen beoordeeling, maar ontleenen er het een en ander aan, dat ons toeschijnt zeer juist en behartigenswaardig te zijn.

Zoo wijst hij op het feit, door de ervaring gestaafd, dat de mensch, na zes dagen in zijn beroep te hebben gearbeid, een dag vrij moet hebben. »Sabbat, Rustdag genoemd, of Zondag, of Dag des Heeren, of dag van den arme, de zevende dag is de dag, die niet reeds bij zijn aanlichten ons roept naar de gewone werkplaats. Reeds als vrije dag vervult ons de Zondag, van ons ontwaken af, met het gevoel als bevonden wij ons op een reis, die 't lichamelijk en geestelijk oog voortdurend nieuwe beelden toevoert, of op een berghoogte, waarop niet gezaaid en geoogst wordt, en van waar de blik de vlakte omlaag overziet en rust op de vele, vele plekjes wijd en zijd, waar wij ons tehuis bouwden en onzen strijd strijden in handel en wandel. Voor de groote meerderheid neemt deze Rustdag het karakter aan van een dag van nadenken over den in de afgeloopen week volbrachten arbeid. De geest, die door het werk niet geheel wordt ingenomen, trekt de slotsom uit het verleden, beschouwt wat is geschied van zijn ideale zijde, en tegelijk vertoonen zich nieuwe plichten en werkzaamheden, ruimer en hooger gezichtspunten. Niet alleen gevrijwaard tegen levenszatheid en met nieuwe kracht toegerust, maar ook met meerder kennis en grooter vastheid van geest, treedt de mensch de nieuwe week in, en de arbeid is voor hem, wat hij zijn en blijven moet: genot en weldaad."

Schijnt dit een opvatting van den rustdag, die alleen door meer ontwikkelden kan worden gewaardeerd, — Dr. Schauenburg geeft als medicus dezen regel, waarvan de waarheid door iedereen kan worden getast: »Bevredigd wordt de mensch noch alleen door rust, noch alleen door werkzaamheid, maar door de afwisseling van werkzaamheid en rust."

Ons geheele physieke leven berust op de regelmatigheid der stofwisseling, welke tusschenpoozen van rust dringend noodig maakt. Rust is hier niet eensluidend met slaap, al is ook deze onmisbaar, vooral voor de hersenen; maar beide toestanden moeten strekken, »om de kracht te vernieuwen en de liefde tot den arbeid te doen toenemen."

Voor het k i n d zijn er nog geen werkdagen; het heeft voortdurend Zondag. Treedt het de school binnen, dan begint de arbeid: het leeren. Het wordt echter niet onafgebroken voortgezet. De werkdagen moeten geteld worden; en na elk zestal moet één rustdag worden ingelascht, »om de werkende hersenen niet overmatig in te spannen."

Voor den v o l w a s s e n e is het leven een taak geworden, waaraan hij, in het volle bezit van geestelijke en lichamelijke kracht, trouw en wakker arbeiden moet. »Maar voordat zich uitputting vertoont, komt de Zondag en de Zondagsrust, de door natuur en wet geboden ontspanning van den arbeid, die hem tegelijk vergunt om zijn arbeid te proeven en te toetsen. Zoo treedt van tijd tot tijd de schilder eenige treden terug van zijn paneel, om te zien, waar hij het penseel weêr aanleggen en hoe hij met goed gevolg voortwerken moet."

Voor de h u i s g e z i n n e n is de Zondag een bron van velerlei genot. Men is rustig samen, men behoeft zich bij den maaltijd niet te overhaasten; men beziet het leven met een ander oog dan gewoonlijk. »Hij wordt," zegt Dr. Schauenburg, »eerst de rechte familiedag door de bijzondere reinheid van lichaam en kleedij, in huis, op markt en straat, en ook door de betere spijze, het Zondagsche hoen van Hendrik IV, het glas wijn of bier meer, en door aller feestelijke stemming."

Ook voor de g r o o t e m e n i g t e, voor het v o l k, is het gemeenschappelijk vieren van den Rustdag iets weldadigs. 't Is geheel iets anders een dag in de week vrij te hebben, en ledig te midden van bedrijvige menschen te wandelen, dan allen te zamen den arbeid te laten rusten. Dit samen feestvieren verhoogt de stemming, en noopt ons, in elkander, zoo mogelijk, iets over te storten van dat heerlijk gevoel, dat de Duitschers noemen »H e r r g o t t s s o n n t a g s f r ü h e."

Dat alles verhoogt het zedelijk peil van het volk en vermeerdert zijn welstand. Niets toch bevordert zoo zeer storingen in de werkzaamheid van huid of spieren, van ademhalings-, bloedsomloops- en spijsverterings-werktuigen enz., als de eentonigheid van leef- en arbeidswijze.

Het werken op fabrieken gedurende den Zondag acht Dr. S. allerverderfelijkst. De fabrikanten, die ook op deze wet der gezondheidsleer niet letten, noemt hij onbarmhartige tyrannen. Minder bezwaar ziet hij in het bezig zijn, ook op den Zondag, van spoorwegbeambten, maar wie op telegraaf- en postkantoren zijn geplaatst, hebben zelfs aan meer vrijheid, dan de vrije Zondag geeft, groote behoefte. Onze schrijver is tegen al te drukke Zondagen, en meent dat de reizen naar tentoonstellingen, juristen-, journalisten-, en andere dagen geheel iets anders bedoelen dan de Sabbath. Zij brengen geen ontspanning, maar vorderen drievuldige inspanning.

Geen gering voordeel brengt de Zondag aan de gezondheid door de reinheid, welke hij bevordert. Alles wordt tegen den Rustdag met niet alledaagsche zorg gezuiverd: lichaam, kleedij, huisgereedschap, vloer, bed en hof alles krijgt een »extra beurt," en in hoeveel gevallen zijn water en zeep niet kostelijker dan kracht van medicijnen!

Het kan, naar 't ons voorkomt, zijn nut hebben, aan deze niet nieuwe, maar onloochenbaar ware uitspraken te herinneren. En wij meenen, dat er voor hoogere en lagere besturen nog wel het een en ander uit te leeren valt.

Indien óók de gezondheidsleer ons toeroept: »Zorgt toch, dat de Zondag worde gevierd als een rustdag," doet dan de Regeering niet wèl, met te toonen dat zij den eersten dag der week als zoodanig erkend wil zien?

Alle Zondagsarbeid door Regeeringsambtenaren moet òf afgeschaft, òf tot een minimum teruggebracht worden.

Van den brievenbesteller en den looper aan het telegraafbureau, tot den hoogstgeplaatste, moest ieder op den Zondag kunnen rusten van den arbeid, of slechts het onvermijdelijke behoeven te doen. De spoortreinen moesten op den Zondag, in plaats van vermeerderd, verminderd worden, en het groot aantal machinisten, stokers, baanwachters, wisselwachters, portiers, conducteurs enz., mintens om de drie weken een vrijen Zondag hebben. De herbergen moesten slechts enkele uren geopend wezen, en zeker een paar uur vroeger dan gewoonlijk gesloten.

Het eindelooze reizen op den Zondag zou dan verminderen en de dag der ruste zou meer en meer worden wat hij, economisch gesproken, wezen moet: een familie-dag. Duizenden zouden er wèl bij varen, naar geest en lichaam, indien onze Zondagen wat kalmer werden doorgebracht, indien men zich meer gewennen kon aan een gezellig samenzijn met onze naaste betrekkingen. Och, we klagen er immers over, dat het hedendaagsche leven zoo druk is en van onze zenuwen zooveel vordert, is er dan geen dubbele reden om althans op den Rustdag te rusten?

Engeland en Amerika hebben er geen schade bij, dat zij op den Zondag »rusten naar het gebod". Wij zien het trouwens voor onze oogen in de Israëlieten, hoe het niet-werken op den Sabbath volstrekt niet verhindert om vooruit te komen in de wereld en een »nijver" man te zijn.

Men schelde ons geen piëtisten, maar men denke er toch eens ernstig over, hoeveel kwaad nu de Zondag doet met zijn gewoel en gedruisch. Wie wat beters leerde kennen, geve een voorbeeld van gepaste Zondagsviering.

Een kapitaal aan geld, arbeid, kracht, wordt nu verspild, dat juist in onze dagen zoo goed te stade zou komen. De Staat, die toch ook een zedelijke roeping te vervullen heeft; het dagelijksch bestuur onzer gemeenten, dat aan zijn hoofd een burgervader ziet gesteld, en een ieder die invloed bezit, — alle menschen van goeden wille moeten voorgaan, toonen dat zij den rustdag hoog achten, zijn viering willen mogelijk maken voor allen die het begeeren. En gelijk het gebod van God wordt ondersteund door de gezondheidsleer, zoo wordt het waarachtig belang van den Staat bevorderd door den invloed der Kerk.

De Kerk staat thans, in meer dan één opzicht, machteloos tegenover hetgeen de harten vervult. Wij vragen niet, dat de Regeering haar vleugelen over haar uitbreidt, en een premie zal uitloven, bijv voor getrouw kerkbezoek; maar of zij

wèl doet met onbeperkt de gelegenheden tot verstrooiïng te doen toenemen op den Rustdag, betwijfelen we zeer. Onze »publieke vermakelijkheden” worden voor een groot gedeelte georganiseerd door Israëlieten; het geschiedt met overleg en talent, en maakt dat elken Zondagavond Jafeth woont in Sem's tenten, maar noch Sem, noch Jafeth worden daar beter door.

Wij zijn geen puristen; maar vrienden van ons volk, dat nu op den Zondag de kiemen opdoet van velerlei verderf. Een volk, dat zijn Zondag gaat missen, gaat te gronde. Werk dan althans de Kerk niet tegen, gij, die iets anders, die het eeuwige bepleit voor de kinderen van Nederland! Door haar verachtelijk te maken, ook als een zedelijke macht, doet gij niemand een dienst. En als gij naar een Kerkeraad niet luistert, hoort dan naar de uitspraken van de gezondheidsleer.

(24 Juli '76.)

ZEVENDE HOOFDSTUK.

DE STAATSVORM.

> Op zichzelf geen enkelen staatsvorm den eenig bruikbare keurende, erkent zij het aan de grondwet gebonden koningschap, gelijk zich dit ten onzent geleidelijk uit de republiek der vorige eeuw heeft ontwikkeld, als den voor Nederland meest geschikten regeeringsvorm.

§ 72. Wat we over den Staatsvorm te zeggen hebben, kan in een enkel artikel worden afgehandeld.

Slechts op tweeërlei toch is te wijzen, t. w. 1. op de betrekkelijke onverschilligheid van den vorm dien ge voor uw Staatsleven kiest; en 2. op den voorkeur, thans ten onzent toe te kennen aan het constitutioneele Koningschap.

Wat nu het eerste aangaat, is van antirevolutionaire zijde steeds volgehouden, dat de Staatsvorm er op zich zelf niets toe deed, en zich een democratie zoowel als een republiek, of ook een republiek even goed als een monarchie liet denken, waarin God metterdaad tot zijn eere kwam en de regeeringsvorm feitelijk bevorderlijk bleek aan het waarachtig volksgeluk.

Deze overtuiging vloeit voort uit ons vast geloof aan de vrijmacht Gods en vindt haar bevestiging in de lessen der historie.

Gods vrijmacht behoort vrij te blijven ook bij de keus der middelen. Niet aan die middelen toch, maar aan zijn doel er meê, hangt het.

Hij, niet de overheid, is onze eigenlijke regent en beheerscher, en gelijk het nu in een monarchie tamelijk wel om het even is, of de Vorst zijn heerschappij uitoefent door ambtenaren, die den titel van Grootviziers of van Raden of van geëmployeerden dragen, zoo is het ook in de groote goddelijke monarchie voor op zich zelf onverschillig te houden, of deze Heer der heeren zijn bewind over ons wil uitoefenen door

ambtenaren, die (van zijnentwege macht hebbende en door Hem aangesteld) den titel dragen van vorst, of zitten als grootmogenden, of het machtwoord spreken in de Volksvergadering.

En de ervaring bevestigt dit.

Immers, er zijn monarchiën geweest (en nog) die tierden en bloeiden. Anderen waarin het leven stilstond. En weêr anderen, waarin de monarchie een plage bleek en een bezoeking.

En evenzoo weet de historie (en weet het heden nog) u van republieken te verhalen, die in glorie blonken; van republieken die een erbarmelijk schouwspel boden; en van republieken ook, die land en volk bedierven.

En datzelfde geldt eindelijk evengoed van de democratiën, die u om strijd aan den roem van Athene, aan de nationale zwakheid van het huidig Zwitserland, en den gruwel der Communards herinneren.

Een feit, waaruit met juistheid mag worden afgeleid, dat het bij al deze lotswisselingen nimmer absoluut aan den Staatsvorm heeft gelegen, maar steeds afhing en nog afhangt van de personen die regeerden, van het volk dat te regeeren viel, en van de omstandigheden die dat regeeren licht maakten of bemoeilijkten.

§ 73. Er dient derhalve geprotesteerd, zoowel tegen de doctrinaire royalisten als tegen de nog onverdragelijker doctrinaire zelfregeerders.

De doctrinaire royalisten, d. w. z. zij, die uit beginsel het koningschap voor den eenig goeden regeeringsvorm verklaren, wijl dit de eenhoofdigheid van het gezag en de erfelijkheid in de geslachtslinie verzekert, drijven een »droit divin", dat in het volk de menschenwaarde te na komt, om in den vorstelijken persoon een meer dan menschelijke waarde te kunnen eeren.

Ze kweekten hierdoor ongemerkt een geest van slaafsche vleierij en onmanlijke buigzaamheid; geven door het eeren van de hofkringen, zonder een critiek van het hofleven aan te durven, voedsel aan een zedelijk bederf, dat van boven af het volk ontheiligt; en werken, zonder het zelf te weten, op het stuk van gezag een militairisme, en op het stuk van de sociale belangen een weeldedienst in de hand, die den kloeken burgergeest knakken moet.

Maar erger nog maken het de doctrinaire republikeinen, die u willen inprenten, dat het noch bij u, noch elders ooit goed kan zijn of komen, zoolang ge de éene, heilige, algemeene Republiek niet als panacé voor alle burgerkwalen aanvaarden durft.

Dit stelsel toch is de consequente, logische doorvoering van het zelf-

genoegzame revolutie-beginsel, dat den volkeren leert den teugel van alle gezag zich van den hals te werpen, om geen andere stuur of leiding te eeren, dan die ze zelven pasklaar maakten, en aldoor blijven maken, voor het leven van hun Staat.

Van deze doctrinaire republiek nu willen we niets ter wereld weten. Ze is ons de incarnatie van het ons vijandig beginsel. En we achten haar, in politieken zin, volstrekt onbestaanbaar met de hoogheid van de eere Gods.

Wel zeggen we met Calvijn, dat ook ons, indien er dan in het afgetrokkene te kiezen viel, de voorkeur aan de republiek schijnt toe te komen, »wijl, om der zonde wille, in veler handen het gezag veiliger is te achten dan in die van een enkelen persoon", — mits men daarbij slechts in het oog houde, dat Calvijn *zijn* republiek steeds tegenover de *absolute* monarchiën dier dagen plaatst, en in den grond weinig anders dan ons getemperd koningschap heeft bedoeld.

§ 74. En hiermeê van zelf tot het *tweede* punt komende, en aldus aan de vraag toe: »*welke regeeringsvorm voor ons land voorkeur verdient?*" dan schromen we geenszins uit te spreken, dat een instandhouding van het Erfelijk Stadhouderschap, onder betere grondwettige waarborgen dan eertijds bestonden, ons even zoo lief zou zijn geweest als de koninklijke titel.

Aan titels hechten we bijster weinig.

Landjes als België, Beieren, Wurtemberg, Saksen en het onze, zijn zelfs misschien voor den luister van het koningschap wel wat klein.

Bovendien, van al de weelde en den glans van een hofstoet, die bij een Koning niet *mag* ontbreken, is voor den standaard van het zedelijk leven zelden veel heil afgevloeid.

De bevolking eener *hofstad* staat in karakter gemeenlijk achter bij die van andere steden.

En, wat vooral bij ons weegt, de schoone naam van Oranje had wellicht meer eigenaardigen, meer historischen, en daardoor meer gewijden luister ontleend aan het blijven dragen van zijn historisch gewaad.

Maar nu door de mannen van 1813; en op hun initiatief destijds door de natie; en op de roepstem der natie door Oranje zelf; anders is geoordeeld, — nu bestaat er ook voor den antirevolutionair geen de minste verhindering, om aan het grondwettig »koningschap" zijn onverdeelde sympathie te geven, en alsnu te oordeelen, dat elke poging om in den aldus bestaanden toestand verandering te brengen,

een smaad voor onze Oranjevorsten, een loswrikken van de vastheid van ons Staatsgebouw, en aldus een vergrijp tegen het nationale leven zou zijn.

Voorts zou een republiek; die alsnu, onder den invloed der thans heerschende begrippen, van zelf in den revolutionairen vorm zou optreden; ons dáárom thans geen degelijke regeering kunnen leveren, wijl ze onmiddellijk in een partijbewind ontaarden zou, en aldus het toch reeds zoo ontzenuwde rechtsbesef; en daarmeê de levensvoorwaarde voor een deugdelijke volksregeering; terstond zou ondermijnen.

En wie dwaas genoeg was om voor ons land van een democratischen regeeringsvorm ook maar te droomen, — in ernst, hij zou geheel voorbijzien, dat zonder een krachtigen publieken geest zich geen democratisch volksbestuur denken laat, en dat toch public spirit in politieken zin lijnrecht indruischt tegen den zin en den volksaard van de Nederlandsche natie.

Uit dankbaarheid en liefde, zoowel als uit politieke en historische overtuiging, scharen we ons uit dien hoofde bij hen, die, zoolang Oranje ons van God gegund blijft, van niets anders dan het grondwettig Koningschap weten willen.

In de Germaansche periode waren ook onze voorvaderen democraten; republikeinen zijn ze in het beste tijdperk onzer geschiedenis geweest; en thans zijn we constitutioneele monarchalen geworden, — niet uit voorkeur, maar wijl èn de feilen van het verleden èn de loop der historie, ons met noodzakelijkheid op dit kruispunt van den weg deden uitkomen.

Zoo zij er dan een Koningschap, grondwettig in zijn machtsoefening, gelijk het grondwettig van karakter is en constitutioneel in zijn oorsprong was.

Maar dan zij en blijve het ook een grondwettig koningschap, met een Koning, niet maar in naam, maar met een Koning die, de Souvereiniteit dragend, recht kan doen onder zijn landzaten, en die dus ook, waar partijtyrannie het recht verkrachten zou, dat recht weet te beveiligen achter zijn Koninklijk schild.

Duitsche hofideeën hooren hier niet thuis, en nog minder zullen hier ooit inheemsch worden de extravagantiën der Stuarts.

Elk valsch royalisme, elk pogen om een soort »kingsfriends" hier te doen inwoekeren, moet met hand en tand tegengestaan.

Oranje, eens de stichter onzer glorieuse en schoone Republiek, en, tegen Filips' absolutistische monarchie, de pleitbezorger onzer burgervrijheden, kan noch zal ooit in Nederland een andere kroon dragen,

dan die het eikenloof, als symbool des burgerlijken levens, gestrengeld heeft om het gouden diadeem.

Daar stond Groen steeds op.

Tot onze blijdschap speelt ook het Program uit dienzelfden toonaard.

Wij spraken nooit anders.

En heeft men onlangs, naar aanleiding van het Volkspetitionnement, goedgevonden; nú van liberalistische, gelijk eertijds van conservatieve zijde; ons te verdenken van sympathie voor het aanwenden van ongrondwettige middelen; zelfs van lust in een gewelddadigen Staatsgreep; dan heeft hiermeê slechts aan de fierheid van zijn eigen naam als Nederlander te kort gedaan, wie een ernstige groep uit het Nederlandsche volk van zoo misdadige bedoeling dorst verdenken.

(5 Juli '78).

BIJLAGE H.

1. Republiek. Revolutie. Volkssouvereiniteit.

De spraakverwarring klom allengs tot zúlk een hoogte, dat de volksmisleiding, tenzij er gestadige herinnering aan de grondbeginselen zij, al meer vrij spel gewint.

Nog de laatste week kwam dit op erbarmelijke wijs aan het licht, toen de redactie van het oudste residentieblad over wat onder volkssouvereiniteit te verstaan zij, al naar ge wilt, erger dan onnoozel aan het haspelen ging, of met opzet den onnoozele speelde; en schier gelijktijdig meer dan één liberalistisch orgaan zóó weinig begrip van een natie »buiten de kiezersclub" toonde te hebben, dat letterlijk een drijfjacht op 's heeren Van Wassenaer's »volk achter de kiezers" de liefhebberij van den dag werd.

Toch is, dunkt ons, de onderscheiding, waarop het hier aankomt, mits men wat goeden wil niet buitensluit, zelfs voor het meerendeel van dat geminachte »volk achter de kiezers" licht te vatten.

Zoo b. v. bij het woord Republiek.

Ten onzent weet ieder, die ooit van onze Landshistorie hoorde, dat ons Koningschap eerst van zeer jonge dagteekening is, en dat men hier te lande in het glorietijdperk van ons volksbestaan leefde onder een Republiek, d. i. in een Staat met een veelhoofdig bestuur; een gemeenebest, dat genaamd was: de Republiek der geüniëerde Provinciën, of der Vereenigde Nederlanden.

Wilde dit nu zeggen, dat men destijds ten onzent van de leer der Gambetta's was?

Dat met hand en tand »de wil der natie" als wet van Staat werd gemaintineerd?

Dat men, den teugel van het gezag afwerpend en op omkeering van de maatschappelijke orde bedacht, tegen al wat heilig heette in openbaren krijg stond?

Lag aan het Staatsrecht van die republiek openlijk verzet tegen de ordinantiën Gods ten grondslag, en bedoelde men met den republikeinschen Staatsvorm een belichaming van zekere »rechten van den mensch", als bron waaruit het Staatsrecht moest voortkomen?

Och neen!

Niets er van!

Zelfs den woelzieksten onder onze Staatspartij zouden de haren te berge zijn gerezen, als men hun beginselen als van een Gambetta had toegedicht.

Bij het hooren van een volk, dat bij optelsom, door een hoofd voor hoofd gehouden stemming, suo jure in het land de wet had te stellen, zou hun 't hoofd hebben geduizeld.

Dat het gezag van boven kwam, stond destijds bij allen onwrikbaar vast, en hoe verschillend men ook tusschen Gomerus en Arminius oordeelen mocht, daarin stemden allen als een eenig man samen, dat de eere van den Hoogen God te bevorderen, eerste plicht was van den Staat.

De Republiek was hun een vorm van Staatsbestuur. Niets meer, niets minder.

Ze leeraarden dat een Staat òf door een enkele, òf door meerderen, òf door

allen saâm kan bestuurd, en dat men dienovereenkomstig met een monarchie, een aristocratie of een democratie te doen heeft, en in de beide laatste gevallen met een Republiek.

Maar of er een Koning dan wel een Staatsbewind aan het hoofd stond, er werd altijd geregeerd bij de Gratie Gods, en aan Hem, dien God, verbleef het in den loop der historie, of Hij over het éene volk een Koning wou stellen, of een ander wou doen rijpen voor een zelfbestuur.

Gods vrijmacht mocht daarin niet beperkt.

Welke vorm van bestuur het beste was, hing af van den aard van het volk en van het geslacht, waaruit koningen zouden voortkomen.

In volstrekten zin was de keuze tusschen monarchie en republiek ijdel geklap.

Er waren voordeelen aan den monarchalen en voordeelen aan den gemeenebestelijken regeeringsvorm verbonden.

Slechts zóóveel viel, wilde men oordeelen met zekerheid, te zeggen, dat alleen de rijpere, beschaafdere en meer ontwikkelde natiën geschikt waren voor de vorming van een gemeenebest.

Welnu, in dien zin en in geen anderen heeft Mr. Groen van Prinsterer, en hebben wij met hem steeds, zonder schroom of terughouding, op het Republikeinsche karakter ook van onze Staatsinstellingen nadruk gelegd.

Hebben we beweerd, dat, met de aanvaarding der Monarchie in 1813, de krooning, »le couronnement de l'édifice", niet de afbreking van het vroeger gebouwde, bedoeld was.

En zijn we blijven getuigen en getuigen we nòg, dat de Republieken, zelfs de democratiën, der oudheid; dat de vrije steden in oud-Duitschland; dat de oude kantons van Zwitserland; dat nóg de Republiek der Vereenigde Staten van Amerika, met ons Koningschap op éénzelfden bodem staan, namelijk op dien van de autoriteit Gods.

Wel weten we, dat de revolutionairen in Frankrijk, en op hun voetspoor ook de onzen, goed hebben gevonden, aan het woord Republiek thans een andere duiding te geven, als ware gemeenebest de Staatsvorm, waarin het souvereine volk eerst tot de onbelemmerde uitoefening van zijn ingeschapen, aangeboren recht komt, en moeten we nu het onverkwikkelijk schouwspel beleven, dat de Conservatieve pers ten onzent het woord »republikeinsch", ook in zijn historischen zin, verafschuwt, terwijl de N. Rott. Ct. c. s. in haar kolommen voor Gambetta's republiek partij kiezen, als gold het slechts den strijd om een Staatsvorm, — maar wie kan óns daarom het recht betwisten, republiek te blijven noemen wat altijd republiek heeft geheeten: een veelhoofdig, in plaats van een eenhoofdig bestuur?

Zóó is er dus republiek in tweeërlei zin scherp te onderscheiden.

Het éene, zoo oud als er Staten op aarde zijn geweest; het andere eerst met de Fransche revolutie geboren; het oudste slechts op een veelhoofdigen Staatsvorm doelend; het jongste als beginsel uit volksaanmatiging en ingebeelde menschenrechten geboren; kort gezegd: een republiek bij de gratie Godes, of wel een republiek waarin zich de volkswil belichaamt.

Met het woord Revolutie staat het evenzoo.

Vraagt men, of we voor of tegen omwenteling zijn, dan antwoorden we, al naar de bedoeling van den vrager blijken zal, já of neen.

Vraagt men, of we voor of tegen onzen opstand tegen Spanje waren, dan aarzelen we geen oogenblik, dat kloek verzet onzer vaderen het schitterendst heldenfeit in de historie, een zegen voor Europa, en de glorie onzer erve te noemen.

Wil men weten, of we de troonsbeklimming van Willem de Derde in 1688 als misdaad verfoeien, dan wel als geëischte omwenteling toejuichen, dan bestaat ook over de toejuichende beantwoording dier vraag bij ons geen oogenblik twijfel.

Zelfs aarzelen we niet, Amerika's Statenstichting in het laatst der vorige eeuw een noodwendige gebeurtenis te noemen, die, hoe groot ook de verleiding was, toch het heulen met het revolutiebeginsel ontweek.

Ja, we durven zelfs zóóver gaan, van de uitbreking van het volksverzet tegen de Godonteerende misbruiken van het ancien régime en de menschonteerende

bachanaliën van het Bourbonsche Hof, als onvermijdelijk en als feit op zich zelf, niet onvoorwaardelijk afkeurenswaardig te noemen.

Stipt genomen, had te 's Gravenhage ook in 1813 een omwenteling plaats; en toch willen we den man zien opstaan, die het moedig bedrijf van Van Hogendorp, Van Stirum en Van der Duin, als van Godswege ongeoorloofd, zal wraken.

Maar, let wel, in 1568 en in 1688, en evenzoo in 1775 en in 1813, was het telkens om bestendiging van het geldend recht, om vestiging van een duurzaam gezag, uit eerbied voor de beginselen der Christenheid, en in den naam des Heeren, dat men (bij erkenning van de tegenover dien God aangegane verantwoordelijkheid) onder de leiding van de beste mannen des lands een onhoudbaren toestand verbeterde.

Met verzet, muiterij, straatoploop of volksoproer hadden deze bewegingen niets te doen.

Als het grauw er zich ongeroepen in mengde, weêrstond men het.

Het was niet het wilde dier der volkswoede, niet een helsche macht die losbrak, maar een zedelijke bevoegdheid, die wat vermolmd was, deed invallen.

Maar zie nu, met zúlke glorieuse omwentelingen heeft de revolutie niets gemeen.

Immers, de revolutie van 1789, en die sedert in ontelbare vormen op en buiten Frankrijks erve herhaald is, zocht van meet af in het gepeupel haar kracht; blies in dat volksgrauw stelselmatig de booze hartstochten van priesterhaat en bloeddorst aan; en beoogde, met volkomen heldere bewustheid en algeheele omverwerping van het bestaande, een omkeering der rechtsbegrippen en de invoering van de twee verderfelijke beginselen: zelfverheerlijking van den mensch en emancipatie van den levenden God.

De saâmwerking met het grauw was hier dan ook niet toevallig, maar eisch van het systema.

Het volksgeweld was niet een droef intermezzo, dat men betreurde; maar uitgangspunt en reden van bestaan.

Ze bracht ons niet een omwenteling alleen in den Staatsvorm, of in de dynastie, maar een omwenteling in wat voor recht, voor deugdelijk, voor waar gold, en juist daardoor een totale revolutie in geheel het samenstel en al de geledingen van hart en hoofd en huis, van Staat, van Maatschappij en Kerk.

En dáárom nu, en daarom alleen, kan noch de stoel der schandelijkheid, waarop het oud régime troonde, noch het devies der eere van »gelijkheid, vrijheid en broederschap", dat men aan het Evangelie ontstal, den gruwel dezer Revolutie vergoêlijken.

Wat hieruit nu voor het begrip van volkssouvereiniteit volgt, ligt voor de hand.

Bedoelt men met dit woord, dat het volk overal, onder alle landen en in alle hemelstreken, van nature het recht heeft om òf bij meerderheid van stemmen, òf door geweld, te beslissen, hoe of door wien het zal geregeerd worden, behoudens het recht om, wordt er slecht geregeerd, die verleende souvereiniteit weer terug te nemen; volksoppermacht alzoo als bron van het gezag; óók des noods een koningschap gedogend, maar dat bij de gratie des volks leven zal; dan bestrijden we deze booze gedachte, niet wijl ze den wilkeur der Koningen beperkt, maar wijl ze te kort doet aan de Souvereiniteit van God.

Immers, de volkssouvereiniteit is dus bedoeld als beginsel, als uitgangspunt voor ons Staatsleven, als prealabele menschenvergoding, om straks deze pas geboren en even ras onttroonde goden in slavenboeien over te leveren aan den almachtig geworden Staat.

Maar bedoelt men, gelijk zoo dikwijls ten onzent, dat onze Staatsontwikkeling geen rustpunt zal vinden eer élk huisvader, élk familiehoofd stemrecht zal hebben erlangd; dat Willem de derde geen Koning is dan in het historisch en constitutioneel verband met zijn volk: dat de Kamers ten onzent een (en dan nog slechts gesplitste) kiezersclub en niet de natie in haar veelzijdig leven vertegenwoordigen; dan houden we staande, dat een goed Christen burger al deze beweringen onderschrijven kan, zonder dat er van Volkssouvereiniteit mag worden gerept.

En eindelijk dat, waar, gelijk in Amerika's Vereenigde Staten, een democratie met algemeen stemrecht bestaat, die, kloeker nog dan ónze beste con-

servatieven, voor de eere van God Almachtig en diens hoog gezag durft uitkomen, deze volkssouvereiniteit, verre van verwerpelijk, eer in menig opzicht aanbevelenswaard is, en met de verderfelijke theoriën en systema's der fanatieke revolutionairen in geen enkel opzicht mag worden verward.

(14 December '77).

---

2. Ridderorden.

I.

Vóór omstreeks een half jaar werd, naar aanleiding van Ds. Van Toorenenbergen's ridderslag, in dit blad een kort woord over de waardij van »ridderlint en ordeteeken" geschreven, dat bij het groote deel van ons publiek instemming vond, maar ook aan enkelen aanstoot gaf.

Met name protesteerde de heer Vader, van Cortgene, in het Dagblad van Zuidh. en 's Gravenh. tegen de mindere achting, waarin de ridderorden bij ons bleken te staan, en leî een geacht vriend uit Zeist ons op zeer heusche wijs de opmerking voor, of toch ook mannen Gods als Jozef en Daniël niet de gouden halsketenen en sieraden uit de handen der Pharaö's en Nebucadnezars hadden aangenomen.

Naar aanleiding van deze tegenspraak beloofden we op het onderwerp te zullen terugkomen. Een belofte die we bij deze gestand doen.

Ter voorkoming van misverstand stellen we daarbij op den voorgrond, dat ons (uit licht verklaarbare beweegreden) ten onrechte de meening is toegedicht, alsof afwijzing van een aangeboden ordeteeken o. i. eisch van Christelijke plichtsbetrachting zou zijn. Zulk een afwijzing zou zeer zeker antecedenten gehad hebben, niet van Gereformeerde, maar van Roomsch-Katholieke zijde, b. v. in Peter Kaizer, bisschop van Mainz, die in 1840 het Commandeurskruis van de Hessische Ludwigsorde aan zijn Groothertog terugzond. Toch ligt ze niet op onzen weg. »Eert den Koning" blijft naast het »Vreest God" de leuze, waaronder de antirevolutionairen steeds optraden. Aan die leuze wenschen ook wij getrouw te blijven, en dienovereenkomstig zouden we het als oneerbiedige gedraging afkeuren, indien ooit één onzer geestverwanten tot zoo driesten stap overging. Noch de voorbeelden der Heilige Schrift, noch de gedragslijn van onze uitnemendste antirevolutionairen, zou zulk een daad van overmoed wettigen. Wat de Koning, krachtens het recht zijner Souvereiniteit, verleent, heeft de onderdaan, zonder verzet, zelfs zonder gemelijkheid, aan te nemen. Zelfs dan nog, indien het publiek geheim ook hem niet verborgen bleef, dat bij het verleenen van den ridderslag meer de Koning zich naar het voorstel van zijn Minister voegde, dan dat de Minister dienst deed als uitvoerder van 's Konings persoonlijken wil.

Slechts dit is door ons beweerd: dat het ridderlint, aan Ds. van Toorenenbergen uitgereikt, de ministerieele feil niet goedmaakt, die bij de benoeming tot het hoogleeraar-ambt dezen uitstekenden historiekenner deed voorbijgaan; en dat de onderstelling, alsof dit kon, blijkbaar uitging van een waardeering der ridderkruizen, die, in ministerieele kringen begrijpelijk, voor den Christen, vooral voor den Gereformeerden belijder, volstrekt onverklaarbaar is.

Een korte beantwoording der vraag: wat ridderorden zijn, stelle het goed en deugdelijk recht, waarmeê we alzoo spraken, in het licht.

Onze tegenwoordige ridderorden zijn de matte, schaduwachtige nabootsing van de geestelijke en wereldlijke orden, die in de middeneeuwen onder den invloed der Roomsch-Katholieke Kerk en der ridder-usantiën ontstaan zijn. Vooral de militaire orden van de Johannesridders, de Tempeliers en de Duitsche Orde (ook die der »Zwaardbroeders), vormen den overgang van de oorspronkelijke, zuiver geestelijke klooster-orden tot die andere orden van geheel wereldlijken oorsprong, waarmeê ook onze Leeuw en Eiken-Kroon te vergelijken zijn.

Ze waren ridderbonden van dappere, kloeke helden, die, door bezieling van het Christelijk geloof, door riddereer en zin voor barmhartigheid gedreven, zich vereenigden om de pelgrims en kruisvaarders naar het Heilige Graf tegen den over-

moed der Saraceenen te beschermen. Ze deden daartoe de gelofte van: »armoede, gehoorzaamheid en kuischheid" en voegden er een vierde gelofte: »om tegen de Saraceenen te strijden" aan toe. Ze stonden onder het bewind van een Grootmeester, die met een Kapittel, dat hem was toegevoegd, de belangen der Ridderorde regelde. Hun ordekleed werd door den Grootmeester bepaald, en het Kruis, dat ze op dit ordekleed droegen, was het uitwendig zichtbare teeken, dat ze in den strijd van het Christendom tegen de ongeloovigen zich voor de volgelingen van den Man van Smarte verklaarden; als hoogste eereteeken kiezend, wat Hem door de wereld als bangste smaad was toegedacht: HET KRUIS.

Voor deze ridderorden kon men eerbied koesteren, ook al bleek maar al te zeer in haar geschiedkundig verloop, dat in bonden geen bindende kracht en in strenge geloften geen waarborg ligt tegen ontaarding. Eerbied, om het hooge en uitnemende doel, dat ze zich voorstelden; om de zelfbeheersching en toewijding, die ze inspireerden, niet het minst ook om de kloeke daden en nobele exploiten, waardoor de eerste tijd van hun optreden werd gekenmerkt.

Ze waren, als men wil, voor dien tijd wat de Vereeniging van het »Roode Kruis", de »Rechabietenorde", of die der »Nieuwe Tempelieren", thans bedoelen: t. w. een poging om door vereeniging van verspreide krachten en vrijwillig opgelegde offeranden, een grootsch en bezielend doel te helpen verwezenlijken.

Ja, zelfs stonden ze verre boven deze scheppingen van den nieuwen tijd, in zooverre ze niet slechts een toewijding van enkelen waren, of de schenking van eene enkele gave, maar de overgifte van den geheelen persoon vorderden en de toewijding van een geheele levensexcistentie.

Met den strijd tegen de ongeloovigen verviel intusschen zelfs voor zoo uitnemende ridderorden het raison d'être en moest, bij verdere ontstentenis van een bezielend doel, haar zedelijke kracht al meer verslappen en te loor gaan. Niet het ridderzwaard maar het ordekleed begon van toen af als eere te gelden. Aan het rijk bezit der orde werd boven haar tropeeën op den Saraceen waarde gehecht. En golden niet in den krijg behaalde lauweren, maar diplomatische sluwheid en hoogadellijke familie-invloed als aanspraken voor wie de inlijving in haar ridderbond begeerde.

Zoo sloop de tegenstelling tusschen waarheid en schijn ook hier binnen, en stonden vaak de dapperste ridders buiten, terwijl de lafste kruipers werden opgenomen; begon »drinken als een tempelier" spreekwoordelijk te worden onder een op matigheid bedachte burgerbevolking; en gold het bijna als regel, dat er geen erger spotters met de heilige waarheden van het Evangelie waren uit te denken, dan de ridders, die zich sierden met Golgotha's Kruis.

Hiermeê nu was tevens de brug gelegd, die den overgang zou vormen van deze eertijds dappere orden tot de nog onbeduidender orden, door wier ridderlinten en sjerpen menschelijke ijdeltuitigheid in de strikken der Hoven zou worden gevangen.

Nu toch eenmaal het voorbeeld bestond van ridderorden, die feitelijk niet anders waren dan een vereeniging van personen, die zich onderscheidden door een gemeenschappelijk ordemerk, was het alleszins begrijpelijk, dat de Vorsten van de pronkzucht hunner grooten en aanzienlijken partij trokken, om hen door engere banden aan zich te verbinden.

Met die bedoeling werden dan ook de orden van het Gulden Vlies, de Engelsche orde van den Kouseband, de Deensche van den Olifant, de Fransche van St. Michaël en van den Heiligen Lodewijk gesticht.

Deze van de 14de en 15de eeuw dagteekenende orden werden door de Vorsten ingesteld als een betooning van vorstelijke gunst en genade, maar behielden in zooverre nog altijd het karakter van een ordebond in den ouden zin, dat haar leden allen op voet van gelijkheid stonden; zekere rechten in het Kapittel konden doen gelden; gelofte van trouw aan hun Vorst moesten doen; en ernstige ridderplichten op zich namen.

Toch kon het niet uitblijven, of een instelling, die elk concreet hooger doel ontbeerde en haar fundament in een menschelijke zwakheid vond, moest, althans bij volken, wier nationaal karakter voor dit euvel blootstond, schier onmiddellijk in het ridicule verloopen, en zoo verklaart het zich, dat de orde van St. Michaël reeds in de 16e eeuw met zoo kwistige hand werd uitgedeeld, dat het Fransche volk haar bij kwinkslag »de orde van alle belastbare dieren" noemde; en dat de Franschen van de 19de eeuw den geest hunner vaderen niet verloochend hebben, blijkt genoegzaam uit het ongehoorde feit, dat er dagen geweest zijn, toen alleen het Legioen van Eer bij de vijftigduizend ridders telde.

Eenmaal op dien weg, moest men, bij de behoefte der Vorsten om hun invloed te vergrooten, wel van kwaad tot erger schrijden.

Een ridderorde in te stellen, was een te gemakkelijke zaak en een te onbetwist recht der Souvereiniteit, om niet door alle Vorsten en Prinsen van Europa, Amerika en Azië te worden nagebootst. Er was geen reden waarom Zweden met zijn Serafijnenorde Denemarkens Olifant niet zou op zij streven; Portugal kon voor Spanje, Savoye niet voor Toscane, Pruisen niet voor Oostenrijk, Rusland niet voor Frankrijk onderdoen. En zoo ontstond er een wedstrijd tusschen de Hoven onderling, om aan de bestaande orden nieuwe toe te voegen en door pracht van versiersel en hoogheid van onderscheiding elkander den loef af te steken. Ten laatste moest ook Anhalt zijn Berenorde, Lucca zijn orde van St. George hebben. En toen Brazilië Portugal nabootste en de Sultans van Turkije hun Osmania en Medjidié-orden stichtten, was er geen oorzaak, waarom ook Perzië's Shah niet de Zon, Siam's Vorst den Olifant niet aan een ridderlint zou hechten, Tunis' Bey zijn orde van Nichan Iftahar niet zou ronddeelen; ja, zelfs Cambodja niet te berde zou komen met zijn orde zonder naam.

(9 Juli '77.)

II.

Slechts een schaduw van wat eens de Johannesridders en Tempelheeren waren, vindt men alzoo in onze huidendaagsche ridderorden terug.

Wèg viel het denkbeeld van saâmwerking en de aandrift tot vereeniging, en hiermeê het sociale element.

Evenzoo verdween het idée van een gelofte tot zelfbeheersching en daarmeê het zedelijk karakter.

De aanhoorigheid aan het Christelijk geloof hield op, kenmerk der orden te wezen.

En, wat alles afdoet, het bezielend doel, dat moedbetoon en enthousiasme kon wekken, bestaat voor onze nieuwmodische ridderorden niet meer.

Wat bleef, was slechts een nagebootste vorm; soms nog met een ordekleed; meestal uitsluitend in kruis of ster, halslint of sjerp bestaande.

Voor het zedelijk motief was het speculeeren op menschelijke pronkzucht en ijdelheid; voor heilig enthousiasme het bejagen van Vorstengunst in steê gekomen; en in plaats van de oude Christelijke orden uit den riddertijd, werd, onder bedekten naam, niets anders dan de oud-heidensche gewoonte ingevoerd, om door eerbetoon en onderscheidingsteeken de eerzucht der aanzienlijken en soms ook der burgeren te prikkelen.

Bij alle Heidensche volken toch bestond, gelijk men weet, de gevierde gewoonte, om eere den burger te bewijzen, die schittering aanbracht aan den Staat.

Dit hing met de heidensche begrippen van zedelijkheid en evenzoo met de heidensche Staatsidée saâm.

En zoo zag men voor den overwinnaar triomfbogen verrijzen, standbeelden als uit den grond opkomen voor de groot-dignitarissen der oude Keizerrijken; lauwertak en eerekrans sierden het hoofd der overwinnaars in de wortelspelen of van wie door kunst of zang zich een naam had gemaakt; eervolle vermelding was het loon voor stille burgerdeugd; en door het uitreiken

van halsketenen, eermetaal en sierlijke gewaden, wist de Heidensche Staat of Vorst de eerzucht van zijn onderdanen aan te wakkeren.

Naar die denkbeelden keeren we thans terug.

Napoleon bracht de triomfbogen weêr in eere; standbeelden zijn weêr een onmisbare opschik voor de pleinen onzer groote steden geworden; medailles en eerepenningen snijdt men weêr voor alle feit van naam; met onze zangers en dichters is men weêr aan het lauweren toegekomen; en in gelijken trant heeft men de eeregewaden en halsketenen en borstversieringen van de dagen der oudheid weêr hun jouyeuse rentrée laten vieren in de sautoirs en grootkruisen, in de sterren en ordekleederen van wat zich, aan Christelijke herinneringen aansluitend, thans Ridderorden noemt.

Gunstbetoon eenerzijds en anderzijds het eeren van verdiensten is de tweeërlei beweegreden, waarnaar zich thans het uitreiken dezer onderscheidingen regelt.

Gunstbetoon bedoelt het eereteeken, als het naar den trotschen regel van Frederik den Groote gaat, toen hij sprak: »Mes ordres se donnent et ne se meritent pas", (mijn ridderorden geef ik naar gunst en niet naar verdienste).

In die categorie valt de ridderslag bij vorstelijke gedenkdagen en nationale feesten; het uitreiken van ordeteekens onder de Vorsten en Prinsen onderling; het met ridderteekens bedekken van hals en borst en heup van alle groot-dignitarissen aan het vorstelijk Hof; het met ridderbenoemingen overladen van vreemde gezanten en boodschappers; het tot ridder slaan van personen, in wie men niet hun persoon maar hun titel eert, b v. van Kamerleden, geestelijken, jubilarissen enz.; en eindelijk het opnemen in de ridderorde van hen, die zich den Vorst persoonlijk aangenaam wisten te maken, door het bewijzen van een dienst, het toezingen van een lied, of door een blijk van hulde en toewijding.

De benoemingen in deze categorie zijn, vooral voor de hoogere orden en klassen, zeer verre het talrijkst; gaven aan de kleinere Hoven het meest aanleiding tot corruptie; en waren, wel bezien, niets dan een weinig kostbaar middel om het vroeger in zwang zijnde stelsel van geschenken te vervangen.

Wat in het gewone leven voor de burgers onderling een bouquet of visitekaart, een feestgeschenk of souvenir is, heet aan het Hof een ordeteeken; en bijna in alle omstandigheid, die den onderdaan tot het vereeren van een souvenir of cadeau leidt, begenadigt de Vorst met zijn ridderkruisen of commandeurlinten ter betooning van zijn genegenheid en gunst.

Het eeren van verdiensten is kenmerk der andere categorie.

Wie dapper vocht of met eere diende; een uitvinding van waardij deed of door kloek beleid uitblonk; aan andere Hoven een voordeel voor ons land bedong of op eigen erf door vaardigheid in »letteren of consten" zich een naam wist te maken, — pleegt, vroeg of laat, mits hij niet tegen den Hoftoon inzong en met den tijdgeest in harmonie bleef, tot grootkruis of commandeur, tot officier of ridder benoemd te worden.

Zoo werd ook onze Nederlandsche Leeuw ingesteld als »vereerend onderscheidingsteeken voor hen, die door beproefde vaderlandsliefde, bijzonderen ijver of trouw in het volbrengen hunner burgerplichten, of buitengewone bekwaamheid in kunsten of wetenschappen, zich een billijke aanspraak op de algemeene achting en 's Konings erkentenis verworven hebben". (Kon. besluit 29 Sept. 1815, Staatsbl. No. 47.)

Deze soort ridderkruisen staan uitteraard op één lijn met de prijzen op onze scholen; de graden aan onze Academiën; de medailles onzer tentoonstellingen; de eerepenningen, door onze Maatschappijen voor het redden van drenkelingen enz. uitgereikt; en de gratificatiën aan ambtenaren van lageren rang.

Ze zijn doorgaande meer een eerbetoon aan het talent en het succes, dan een onderscheiding voor zedelijken moed en wilskracht. Ze blijven meest op de hoogere sporten van de maatschappelijke hierarchie hangen en dalen niet dan uiterst zelden in de lagere kringen af

En, wat ook niet mag vergeten, ze begiftigen met hun eere meest het gedweeë en volgzame burgerelement, dat den sens commun vertegenwoordigt van de telkens bovendrijvende richting.

De waarde dezer ridderorden hangt af van de Majesteit der Vorsten; de oudheid der orde; het spaarzaam uitdeelen, en de klasse waarin men benoemd wordt.

Een ridderkruis van den Russischen Czaar is heel iets anders dan een rosetje in het knoopsgat van Anhalt-Bernburg of Cöthen.

Een Gulden Vlies of Olifantsorde leent zich in waardij niet tot vergelijking met de tientallen ridderorden, die in deze eeuw zijn ingesteld.

Een Kouseband- of Bathorde, die hoogstens een, twee of driemaal per jaar wordt uitgereikt, staat even hoog in eere, als de Witte Valkjes en Kasselsche Leeuwtjes buiten tel zijn.

En evenzoo steekt een Grootkruis-sjerp of Commandeurs-ster met diamanten tienvoudig in waarde boven den ordinairen ridder uit.

Langs een der prachtige byouterie-magazijnen in het Palais-royal moet men wandelen, om al deze starren en sautoirs, deze linten en sjerpen, deze kruisen en schilden, met hun keurgesteente en geëmailleerde deviezen, in vollen praal en pronk te zien schitteren.

Maar hetzij men ze uitgestald ziet achter de spiegelruit of sierlijk gegroepeerd op de borst van onze grootdignitarissen, ze kunnen naar hun innerlijke waardij aan het oordeel der onbeduidendheid niet ontkomen, en de klachte laat zich niet weren:

»IJdelheid der ijdelheden — altemaal ijdelheid!"

(12 Juli '77)

III.

Verschijnt, bij het licht der geschiedenis, reeds de instelling onzer Ridderorden in niet al te aantrekkelijke kleuren, nog meer valt ten deze af te dingen op de praktijk; zóó van den kant van hem die ze uitreikt, als van hem die ze draagt.

Tegen de benoeming tot Ridder bestaat, voor wat de praktijk aangaat, drieërlei grief.

Ten eerste, dat men, met zijn ridderorden te grif, al te kwistig met kruis en ordelint omspringt. Zeldzaamheid zondert uit; is dus een onderscheiding; en ontleent aan die onderscheiding waardij. Vandaar de hooge roep, waarin de Engelsche Kouseband- en Bath-orden staan. Maar deelt men, gelijk ten onzent, in een miniatuurland met niet meer zielen dan de ééne stad van Londen telt, 's jaars tegen de honderd Leeuwen uit, dan maakt men, wat door schaarschheid eere moest brengen, tot een tamelijk onverschillig gemeengoed. Een kwaad, dat te erger invreet, indien men al de vorstjes en potentaatjes der kleine Staten in rekening brengt, die door heel Europa hun ordeteekenen voor ijdele kunstenaars, niet onijdele hoogleeraren en praalzieke hovelingen letterlijk te grabbel gooien.

Ten tweede is men in zijn keuzen van »uitstekende verdienstelijkheid" al bijster ongelukkig. Groen, een anders niet onverdienstelijk man, is bijna zonder ridderkruisen ten grave gedaald, terwijl de zoon van zijn vriend Mackay, na nauwelijks te zijn opgetreden, reeds Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw was, officier der Leopoldsorde, Ridder der Danebrogsorde, Officier van het Legioen van Eer, Kommandeur der Frans Jozeforde en tweede klasse-ridder van de Pruisische Kroonorde. Zie den heer Dr. Jonckbloet, die, in »verdienstelijkheid" toch wel niet boven den heer Kappeyne staande, met zijn zeven ridderteekenen Kappeyne's éénen Leeuw de oogen uitsteekt. Is Bleeker nu zóóveel verdienstelijker dan Harting, dat hun ridderkruisen als negen tot één moeten staan? Lag er in het feit, dat de heer Borsius Waalkes zóólang leefde, dat hij zestig

jaren predikant te IJsbrechtum bleef, in steê van reeds lang voor jeugdiger kracht plaats te maken, nu zóóveel verdienstelijks, dat hij deswege moest geridderd worden? Ons dunkt, deze vragen behoeven slechts gedaan, om de gegrondheid van onze klacht te toonen.

Eindelijk: ministerieele genegenheid en vorstelijke gunst worden niet uit elkaâr gehouden. Men weet, dat er uit tweeërlei oorzaak ridderorden verleend worden: t. w. om verdiensten te eeren, en als Koninklijk gunstbetoon. In den regel deelt de Minister de eerste categorie uit, de Koning de tweede, en had men nu voor elke categorie een afzonderlijke orde, dan leverde dit ook geen bezwaar op. Maar dit is zoo niet. Beide worden van éénzelfden tak geplukt, en zoo gebeurt het maar al te vaak, dat ministerieele gunst met de Koninklijke sieradiën gaat spelen, en dusdoende tegelijk de waarde der ridderorden verlaagt en aan de Koninklijke eere te kort doet.

Maar ook tegen hen, die de ridderkruisen dragen, bestaat een hoogst ernstige grief: men doet te veel moeite om kruis en lint te krijgen. Als het vallen van het blad bij een herfststorm zou het zijn, indien eens alle ordeteekenen afvielen, behalve die voor wier verkrijging door den drager geen hand was uitgestoken. Metterdaad, wil men onze groote mannen in hun kleinheid zien, dan moet men ze in de couloirs van de Europeesche Ridderkanselarijen bespieden. »Kinderspeelgoed", zooals Napoleons Staatssecretaris de kruizen noemde; maar ook »speelgoed", zooals Napoleon ten antwoord gaf, »waarop de knapste koppen verzot zijn!" O, men weet die dingen, zonder ze in bijzonderheden te kunnen meêdeelen, maar wie een hoofdstuk aan »der wereld zotheid" zou willen toevoegen, had in de sjerpen en diamant-sterren een materie zonder wederga.
Zooals Groen, ja, die bijna nooit een kroontje of lintje aan had, — dan valt er over ijdelheid geen klachte; maar als ge die bestellingen van lint en kroon voor jas en rok, voor demisaison en overjas, zoo maar niet voor jachtbuis en kamerrok ziet, eilacy, dan kunt ge aan uw ergernis over zoo onmanlijk ijdeltuiten niet ontkomen en hinderen die rosetjes en linttipjes u voor de eere van uw nationaal gevoel.

Vraagt men ten slotte, wat hieruit voor den Christen en wat voor de politiek van ons land voortvloeit, dan is het antwoord gereed.
De Christen in meer dan naam regelt zijn gedragslijn naar het apostolisch woord: »Hoe kunt gij gelooven, gij die eere van elkanderen neemt, en de eere die van God alleen is, niet zoekt?"
In een ideaalstaat, op Christelijke leest geschoeid, zou dan ook het bestaan van pralende ridderorden ondenkbaar zijn. Ondenkbaar, wijl prikkeling van eerzucht het geestelijk leven doet verdorren, insteê van bloeien. Ondenkbaar, wijl belooning van verdienste den wortel van alle echte zedelijkheid aantast. En ondenkbaar evenzeer, wijl wat de ijdelheid eer kweekt dan beteugelt, op Christelijk terrein voor geen verdediging vatbaar is.
Verloren zou hiermeê niets zijn.
Een vaderlandslievende daad toch, die, viel het uitzicht op een ridderkruis weg, ongedaan zou zijn gebleven, zou wel met aller instemming, zoo ze uitbleef, niet als winstderving worden geboekt.
Nu daarentegen zulk een Christelijke ideaal-Staat in deze bedeeling zich niet denken laat en de instelling der ridderorden buiten ons toedoen grondwettig ten onzent bestaat, zal de voor den Christen eenig passende gedragslijn wel déze zijn: dat hij niets doe en vooral ook niets late, om zich de eere van den ridderslag te verwerven; en wordt ze hem, zonder eenig toedoen zijnerzijds, aangeboden, die in stillen eenvoud, zonder verheffing des harten, en met voegzamen eerbied, uit de hand zijns Konings aanneme; en voorts het ordeteeken drage, niet waar zondige ijdelheid dit tot streeling van eigen eerzucht, maar zoo dikwijls de regel der orde dit als eerbetuiging aan den Koning eischt. Ongeveer zooals Calvijn het omschreef, die bij Jozef's kroning door Farao aanteekent, dat eerbied voor den Vorst hem veroorloofde te dragen, wat anders met den eenvoud van Gods kin-

deren in strijd ware geweest, en dat niet het bescheidenlijk dragen zonder vertoon, maar het ten toon loopen met zijn soberheid, den Christelijken eenvoud zou hebben gekwetst.

Niet begeeren, veelmin zoeken, maar ook eer zich laten aanleunen dan afwijzen, is voor de Christelijke conscientie eisch.

En wat nu ten slotte de politiek van ons land aangaat, dan ligt het o. i. op den weg der Antirevolutionaire richting, om de uitdeeling van ridderorden te beperken, te veredelen en te splitsen.

Beperking is eisch van onze volkshistorie.

Een kwistig uitdeelen van ridderorden strijdt met den aard der Gereformeerde volken. Zwitserland kent ze niet; evenmin Amerika; ons eigen land niet tot op 1815; en in Engeland worden ze niet dan met de uiterste soberheid verleend.

Veredeling is onmisbaar, ter handhaving van het zedelijk karakter onzer politiek.

Slechts wezenlijke verdienste worde gekroond, en, ter bereiking van dit doel, onder het ministerieele contraseign bij elken ridderslag de beweegreden duidelijk omschreven.

Maar dan zij er ook splitsing in de ridderorden zelven, van wat ter beschikking van den constitutioneelen Koning, van het Hoofd der vorstelijke Familie en van den Opperbevelhebber des legers sta.

Er zij een Rijksorde, een Huisorde en een Militaire orde.

Als Rijksorde gelde uitsluitend de Orde van den Nederlandschen Leeuw, slechts onder contramerk van den voorzittenden Minister; als militaire de Willemsorde, onder contraseign van den Minister van Oorlog of van Marine; en als Huisorde de Leeuw van Nassau, door den Koning persoonlijk aan de leden zijner Hofhouding of hem welgevallige onderdanen te verleenen.

De Eikenkroon is een Luxemburgsche orde, die verkeerdelijk ten onzent als tweede Nederlandsche orde in zwang kwam, en wier soms kwistige uitdeeling aan de waardij der ridderorden ten onzent eer afbreuk deed dan goed.

Voor wat buitenlandsche Souvereinen of Prinsen van den bloede betreft, en evenzoo voor zooveel aangaat de buitenlandsche diplomaten, Ministers, letterkundigen, officieren of industrieelen, zouden we 's Konings keuze geheel onbeperkt willen laten.

Niet als ware dit eisch van reciprociteit, gelijk men voorwendt. Immers, de Engelsche usantie toont het tegendeel. Maar om, voor zooverre het ons politieke leven niet bederft, eer te veel dan te weinig toe te geven aan hen, die »democratische velleïteit" speuren in al wat zich ten onzent aankant tegen Duitsche serviliteit.

In hoeverre de hiermeê onzerzijds geuite zienswijze het misnoegen der »Kingsfriends" in kwaden zin zal wekken, wachten we met kalmte af.

Slechts ons Christenvolk vragen we om instemming, en van de sympathie der nog degelijke Christenen in den lande houden we ons vooraf verzekerd.

(16 Juli '77.)

ACHTSTE HOOFDSTUK.

DE GRONDWET.

> De grondwet, gelijk die in 1848 gewijzigd is, aanvaardt zij als uitgangspunt, om langs wettigen weg tot een hervorming van onze staatsinstellingen naar eisch der Christelijk-historische beginselen te geraken.

I.

HAAR AANVAARDING.

§ 75. We aanvaarden de Grondwet, maar om die te herzien. We aanvaarden ze, èn wijl deze Grondwet ons beter dunkt dan haar voorgangster, èn wijl het geheel harer bepalingen voor ons geen beletsel aanbiedt om haar te bezweren.

Ook de antirevolutionaire partij wil een Grondwet. En wel geen Charter, maar een Constitutie in echten zin. Niet als vage theorie voor alle natiën en volken, maar als eisch van ons Nederlandsch volksbestaan en uit de historie van dat volksbestaan geboren.

We zijn geen voorstanders van een Grondwet, in absoluten zin. Bij natiën, die nog zeer laag staan, is ze ondenkbaar. Zelfs nu zou ze in Rusland nog een hors d'oeuvre zijn. En Turkije heeft, door in zijn stervensure nog een Grondwet in te voeren, zich tot een spot gemaakt voor gansch Europa.

Ja, sterker nog, dient erkend, dat er volken zijn, die wel een geoctroyeerd Charter maar geen Grondwet dragen kunnen.

Het verschil tusschen deze beiden bestaat, gelijk bekend is, hierin, dat een Charter geoctroyeerd wordt door een absoluut monarch, die, zonder daartoe verplicht te zijn, uit louter goedgunstigheid, geheel on-

gehouden en ongedwongen, zijn eigen macht voor zooverre bindt als hem goeddunkt en aan zijn onderdanen zóóveel vrijheid (onder recht meest van herroeping, en dus slechts tijdelijk) gunt, als gevalt aan zijn koninklijk believen.

Een Grondwet of Constitutie daarentegen is de wederzijdsche erkenning door twee partijen van de haar reeds toekomende of alsnu verworven rechtstitels, en het regelen op de basis dier rechtstitels van de wederzijdsche verhouding.

Er kan dus van een grondwet geen sprake zijn, tenzij de drager van het souverein gezag en de vertegenwoordiging van het volk zich als twee onderscheidene machten in het Rijk ontwikkeld hebben, die door het verloop der historie, en als resultaat van heur onderlinge worstelingen, allengs, bij benadering althans, aan de afbakening der grenzen toekwamen, die het souvereine Staatsgezag en de sociale macht der Volksvertegenwoordiging elk bepalen tot heur eigen terrein.

Maar ook, omgekeerd, waar, gelijk ten onzent, het sociale leven niet nog in embryonischen toestand schier onbewust voortleeft, maar reeds eeuwen her tot krachtige, tot edele, tot zelfbewuste ontwikkeling kwam, en dus alle gegevens voorhanden zijn om de grens tamelijk juist af te bakenen, die zal aanwijzen waar het souvereine Staatsgezag eindigt en de sociale Souvereiniteit der maatschappelijke levenskringen begint, daar m o e t er een Grondwet zijn; 'tzij onder den naam van Privilegiën of onder dien van Constitutie; en is elke poging om tot het geoctroyeerde Charter terug te keeren, verraad aan land en landshistorie beî.

§ 76. En evenmin als we een leven zonder Grondwet denkbaar achten, even weinig lust zouden we hebben aan terugkeer naar de Grondwet van 1815 (of 1840).

De rolle onzer rechten en vrijheden toch, die in 1815 ons werd uitgereikt, was ver van compleet en, evenmîn als die van '48, zuiver op het stuk van beginselen.

Ze was incompleet, want, vergeleken bij onze aloude privilegiën, sprak ze van inkrimping eer dan van uitbreiding onzer nationale rechten en burgerlijke vrijheden.

Ze zag het volk voor een zeer onmondig volk aan, en schikte zich, zoo al niet in toon dan toch in strekking, meer naar het model der Duitsche »Verfassungen" dan naar de politieke geaardheid van de Nederlandsche natie.

Meer zelfs dan men vermoedt, heeft ze dan ook bijgedragen om het politieke weefsel van ons volksorganisme te verstoren, en ons terug te

leiden naar dien chaötischen toestand, waarin, gelijk we thans zoo bitterlijk tot onze schâ en schande ondervinden, de nationale veerkracht zich doelloos uitput in het pogen om weêr stuur en gang te krijgen en te ontkomen aan het euvel der partijtyrannie.

Wel erkennen we dankbaar, dat de uitnemende eigenschappen van onzen eersten Koning veel van het hieruit ontspruitend kwaad aanvankelijk temperden; maar evenmin mag toch verzwegen, dat ook bij dezen Koning, tegenover het onmiskenbaar vele goede, niet weinig bedenkelijks in het regeeringsbeleid overstond, en dat in elk geval een dertig jaren van gemis aan politieke ontwikkeling; vooral na het politiek bederf der Fransche overheersching; een schade aan onze constitutioneele regeerkracht berokkenden, die we nog lang niet te boven zijn.

Men zou zich dus zeer vergissen, door te meenen, dat ons verzet tegen de Grondwet van '48 zijn oorsprong had in meerdere voorliefde voor de vroegere, meer absolutistische Constitutie.

Zelfs zou het voor ons de vraag zijn, of we, beide Constitutiën genomen gelijk ze daar liggen, indien we te kiezen hadden, niet tot den laatsten man toe die van '15 verwerpen zouden, als op de proef onprofijtelijk gebleken en voor vrije volksontwikkeling ongeschikt.

Althans vergeten mogen we nimmer, dat onder de Grondwet van 1815 de hardste slagen aan de macht van het Christelijk geloof in den lande zijn toegebracht; dat de weêrontluiking van het Christelijk element met een eigen organisatie onder het vigeeren van die Grondwet steeds is tegengehouden; en dat zelfs de school van 1806, bij ontstentenis van positieven zin in den kring onzer machthebbenden, van achteren bezien nog wel zoozeer de moeder der neutrale Staatsschool is gebleken, als van de vrije school die den Christus eeren kan.

Niet *dat* men de Grondwet van 1815 herzag, maar dat men ze niet *in beteren geest* herzag, is dan ook de oorzaak onzer klachte.

Wat bestond, kon niet blijven, maar het had door *beter* dan nu kunnen vervangen worden; en tegen den geest, die *dit betere* tegenhield, heeft Groen voor nu dertig jaren zijn beste kracht versleten en blijven wij in onze mate ijveren, aan zijn geest getrouw.

§ 77. En dit brengt ons op het derde punt, dat we aanstipten: »als geheel genomen, legt ze ons aan den eed op haar bepalingen geen beletsel in den weg!"

Ook een antirevolutionair kan met goede consciëntie en volkomen ter goeder trouw, zonder *reservatio mentalis* van wat aard ook, onze Grondwet bezweren.

Beter zelfs nog dan menig atheïst.

Immers, de belijdenis van God Almachtig, als bron van alle gezag, is in onze Grondwet nog zoo kras en sterk ingevlochten, dat we ons moeilijk een voorstelling vormen van een godloochenaar, die, als Minister, Kamerlid of ambtenaar, die Grondwet bezweren kan, en toch eerlijk man blijft voor zijn eigen besef.

Maar ook afgezien van de uitnemende, zeer beslist antirevolutionaire bestanddeelen, die nog in goeden getale in onze Constitutie zijn uitgesproken, steunt ons beweren dat elk antirevolutionair den eed op onze Grondwet af kan leggen, eenvoudig op de drieledige overweging: 1. dat men de Grondwet bezweert, niet met uit- maar met insluiting van het artikel, dat den weg aanwijst om haar nogmaals te herzien; 2. dat men bij de uitvoering der Grondwet wel aan haar, maar niet aan haar liberalistische interpretatie gebonden is; en 3. dat onze politieke belijdenis allerminst diametraal tegen haar grondgedachte overstaat.

Over elk dezer drie slechts een kort woord tot toelichting.

§ 78. Ten eerste: de herziene Grondwet kan weêr worden herzien. Of ze nu herzien zal worden, hangt niet enkel van u, maar in veel sterkere mate van andere factoren af. Ge begaat dus noch een onzedelijke daad, noch ook ge raakt met u zelf in tegenspraak, indien ge uw eed op de Grondwet aflegt, en voorts van al uw invloed, ook van den invloed door dien eed verkregen, gebruik maakt om tegen haar te ageeren.

Dit is zoo waar, dat de mannen van '47, die met geen ander doel aan het bewind kwamen dan om de Grondwet van '40 op zij te schuiven, juist om dit te kunnen doen, begonnen zijn met die aloude Grondwet te bezweren, zonder dat het iemand in den zin kwam, dit af te keuren.

Wij nu verkeeren in geen ander geval.

Ook wij maken geen geheim van de zeer ernstige bedenkingen, die we tegen de Grondwet van '48 koesteren.

Bedektelijk drijven wij niets.

Die ons den eed op de Grondwet afneemt, weet dat we voornemens zijn, haar niet ongemoeid te laten.

En mits we haar, zoolang ze vigeert, gehoorzamen, moet men ons dus wel onverkort en onverlet ons recht laten, om gebruik te maken van de constitutioneele middelen, ons door die Grondwet zelve geboden, om haar slotartikelen te gelegener tijd in toepassing te brengen.

§ 79. Ten tweede. Men bezweert de Grondwet, niet een interpretatie er van.

Ook op art. 194 kan daarom een antirevolutionair met goede consciëntie den eed afleggen, omdat hij, ook afgezien van zijn recht om tot herziening van dit artikel meê te werken, in niets en door niets gehouden is, om in dit veelzeggend artikel te lezen, wat de liberaal er in legt.

Zelfs aan de historische interpretatie, gelijk men die gemeenlijk opvat, bindt ons onze eed niet.

Immers, het leveren van een historische interpretatie, die afgaat op wat in zeker verslag, of zekere rede, of zeker vlugschrift is gezegd, zonder rekening te houden met den geest, waarin ze goed is gestemd, ook door die onzekere stem, zonder wier medewerking ze intusschen nooit wet was geworden, is, zooal geen historievervalsching, dan toch een schrijven van de historie met zoo aanmerkelijke lacunes, dat de mazen van het net te wijd worden om er eenigen eed in te vangen.

Althans zoolang ons het recht niet wel kan betwist worden, om tegenover de gangbare interpretatie, eveneens, ja in strengeren zin nog, ónze historische interpretatie over te stellen, zullen we ons tevens veroorloven, in het plechtig oogenblik van eedzwering ons liever wat óns waar dunkt te herinneren, dan wat steeds afstuitte op ons protest.

§ 80. En ten derde. We staan niet diametraal tegen het beginsel der Grondwet over.

Onze positie is een geheel andere dan die van Rome.

Voor ons bestaat er geen Syllabus, en meer dan één artikel dat door den Syllabus in onze Grondwet is afgekeurd, wordt door ons, als goede Staatsrechtelijke gedachte, in strijd met dien Syllabus beleden en verdedigd.

Hoe nu onze Roomsche Staatslieden hun trouw aan den Syllabus met hún eed op de Grondwet rijmen, verklaren ook wij nog niet te kunnen doorzien. Ook niet indien we aan het negatief karakter van dit Pauselijk actestuk volle recht doen weêrvaren.

Zelfs zouden we, voor wat ons aangaat, meenen, dat onze eed min waar zou zijn, indien we, houdende wat de Syllabus houdt, niettemin onze Grondwet, met het doel ook om haar uit te voeren en toe te passen, bezworen.

Maar in dat geval verkeeren wij niet.

Veel in de Grondwet, ook in die van '48, is eer antirevolutionair dan liberalistisch. Het liberalistische, dat er in voorkomt, draagt schier nergens het merk van Staatsalvermogen en treedt meest op in getemperden vorm. En waar het onzuivere beginsel nog het gevaarlijkst binnensloop, hechtte het zich meest aan zoodanige punten van Staatsbeleid, die zich

toch door geen wet laten dwingen, maar, met of tegen de geschreven wet, eenvoudig beheerscht worden door de praktijk.

(9 Juli '78).

II.

HAAR HERZIENING.

§ 81. Ons pleit gaat: 1. voor generale Grondwetsherziening, 2. langs wettigen weg, 3. in den geest der Christelijk-historische beginselen.

Gelijk men weet, deelen onze Roomsch-Katholieke landgenooten onzen wensch naar generale Grondwetsherziening niet. Zij zijn het, die in '48 de nu geldende Grondwet met behulp der Liberalisten doordreven, en er dus zorg voor droegen, dat de hoofdbepalingen er van strookten met húń inzichten; hetzij door hun positief een wettelijk voordeel te verzekeren, hetzij door de levensontwikkeling van het Protestantsche element in de natie te fnuiken. Hoe zou het dan anders kunnen, of de Roomsche Staatslieden hebben hun eigen maaksel lief en stellen prijs op het behoud van een húń gunstige positie?

Toch is het gunstige van deze positie niet van dien aard, dat zich dááruit alleen reeds Rome's onverzettelijke tegenzin tegen elk denkbeeld van Grondwetsherziening zou verklaren. Er komt dan ook ongetwijfeld bij, dat de Roomsche Staatslieden, bij een overgieten van de Grondwet in nieuweren vorm, naar de ongunst der tijden, pogingen van ongeloovige zij duchten, om haar bepalingen nóg radicaler te maken, en niet minder pogingen van antirevolutionaire zij, om aan Rome haar in '48 verworven gelijkheid van rechten weêr, op de eene of de andere manier, te ontfutselen.

Ons komt deze vrees intusschen ongegrond voor.

Voor wat de antirevolutionairen aangaat, weet men, al ware het slechts door Ons Program, dat we het »gelijk recht voor allen" eer nog wenschen te versterken dan in te krimpen. En al ontkennen we niet, dat er in sommige afgelegen streken nog eens stemmen opgaan, om aan den Staat weêr als van ouds officieel een kerkelijk-Gereformeerd karakter te geven en de Roomschen buiten de gemeene wet te plaatsen, toch kunnen we verzekeren, dat deze verdoolde stemmen van

een onherroepelijk voorbijgegaan verleden met den dag zwakker worden; bij wat invloed onder ons heeft, uit beginsel worden tegengestaan; en nauwelijks de waarde meer bezitten van meê te tellen bij een quaestie van algemeene politiek.

En wat de andere beduchtheid voor herziening in nóg radicaler geest betreft, dan stemmen we volmondig toe, dat het politieke vlak ten onzent daar wel heen helt, maar zij, met een beroep op '48, toch de vraag geoorloofd, of men dan in ernste waant, door weêrstandbieding en lijdelijk verzet dat gevaar het profijtelijkst te zullen bezweren.

Veeleer komt het ons voor, dat de helling naar het radicalisme toch niet is tegen te houden en dat elk passief verzet ten leste toch het gewonnen moet geven; terwijl men, omgekeerd, door actief optreden en het stellen van program tegenover program, in de beslissende ure een stem meê in het kapittel krijgt en, door vooraf zich in de discussie te mengen, meê de richting dier discussie bepaalt.

Juist omdat we derhalve Rome toegeven, dat het toch èn naar herziening èn zeer zeker naar herziening in radicaler geest helt, dunkt het ons raadzaam, van meet af aan de daartoe leidende beweging deel te nemen, en juist daardoor aan de radicalen de alleenheerschappij te betwisten bij de beslissing die komt.

§ 82. Dat we nu, alzoo tot Grondwetsherziening radende, het denkbeeld van partiëele herziening lieten varen en ons verklaarden voor een generale wijziging, raakt uitteraard slechts een quaestie van opportuniteit.

Bleek het alsnog doenlijk, om door drie of vier partiëele herzieningen de ergste hindernissen uit de Grondwet te verwijderen, ons zou dit wel zijn.

Maar nu het derde eener eeuw verliep, zonder ons ten deze ook maar iets verder te brengen, en de algemeene politieke toestand slechts door combinatie van belangen een ernstige politieke handeling mogelijk schijnt te maken, geven we aan »het meerdere op eens" de voorkeur.

En dat wel ook om déze reden, wijl er, welbezien, tusschen de verschillende partiëele wijzigingen, die men verlangt, een onmiskenbaar onderling verband bestaat. Bij elke discussie, die tot op den bodem gaat, bespeurt ge telkens weêr, dat er aan den geest zelven van onze Grondwet iets hapert, en dat dit fundamenteel gebrek zich schier in elke hoofdbepaling laat gevoelen. Voegt men daar nu bij de slechte redactie van onze Grondwet, die telkens een vrijbrief leent aan de schromelijkste wilkeur, dan zal men begrijpen, waarom o. i. een doortastende herziening van heel dit Staatsstuk verre preferent is.

§ 83. Dat we, ten tweede, geen Grondwetsherziening wenschen, dan in den wettigen weg, is allerminst een zinledige en dus overtollige bijvoeging.

Vooreerst niet, wijl de contrarevolutionairen, met wie men ons vaak verwart, en daaronder zelfs een zoo gevierd theoloog als Martensen in zijn Ethik, wel ter dege een coup d'état geoorloofd keuren. En ten andere overmits het in waarheid al den schijn heeft, als ware er zonder Constitutie-breuk in ernst aan geen herziening der Constitutie te denken.

Tegenover het eerste nu stellen we eenvoudig onze verklaring, dat we niet contrarevolutionair zijn en eedbreuk in den Koning minstens even sterk als in zijn onderdanen verfoeien. Wel erkennen we, dat de consciëntie van den Vorst niet aan de partij-interpretatie der heerschende côterie gebonden is, en de Koning dus voor zichzelf heeft te beslissen, in welken zin en tot op welke hoogte hij zijn consciëntie ook aan het twijfelachtige in de Grondwet gehouden keurt. Maar voor zoover de Grondwet helder, duidelijk en ondubbelzinnig spreekt, zou breuke van den daarop gezworen eed in ons oog eenvoudig zijn een misdaad.

Neteliger is de tweede quaestie, vooral door Busken Huet te berde gebracht: zal zonder Constitutie-breuk herziening der Constitutie mogelijk zijn?

Zit het slot, door Thorbecke op de Grondwet geschoven, er niet zoo vast ingeroest, dat weêr-ontsluiting zonder geweld ondenkbaar is?

En dan antwoorden we: in den gewonen loop der dingen zeer zeker ja! Twee derden in de Tweede en Eerste Kamer te vinden, die herzien en op gelijken voet herzien willen, is (daar zulk een herziening altijd op vermindering van macht voor de tegenwoordige beschikkers moet uitloopen) eenvoudig een reiken met zijn handen aan de lucht.

Daar hoeft geen woord over verspild.

In normalen zin komt het daar nooit toe.

Maar als ge u herinnert, dat in '48 geen twee op de tien die voor de herziening stemden er ook voor waren; ook door de historie u laat gezeggen, hoe er af en toe in élk volk schuddingen van den nationalen geest voorkomen, die alles meêsleuren; en hoe zelfs door een commotie van buiten af de normale verhoudingen binnenslands (ook blijkens '48) geheel uit heur voegen kunnen geraken, — dan zal dit u althans, naar we meenen, duidelijk zijn, dat Grondwetsherziening zeer wel langs wettigen weg kan komen, al komt ze langs dien weg niet normaal.

§ 84. Met de bijvoeging eindelijk: naar Christelijk-historische

beginselen, bedoelen we allerminst een omwerking van de Grondwet in een, ons privilegiën gunnenden, zin.

Het Staatsleven wordt ook o. i. in zijn hartader veevalscht, zoodra het aan één enkele partij, welke ook, gelukt, privilegiën ten haren gunste in de Grondwet te bedingen, of ook 's lands Constitutie een codificatie te doen zijn van haar speciaal politiek program.

Daarom onderscheide men hier wel.

De antirevolutionaire partij heeft hare denkbeelden over een Staatsinrichting, zooals ze die wenschen zou, indien alle burgers van het land op haar zij, met haar in elk opzicht eenstemmig, en dus geesteskinderen waren van Calvijn. Maar ze heeft ook hare denkbeelden, hoe naar recht en billijkheden het bestek van den Staat moet ingericht bij politiek gemengde bevolking, — en alleen die laatste; niet die eerste; denkbeelden, wenscht ze over te boeken in de Grondwet. En ze acht dit daarom met te vaster vertrouwen te mógen eischen, wijl ze overtuigd is, dat juist in de Gereformeerde landen zich allengs dát eenig goede Staatsrecht ontwikkeld heeft, waardoor aan bevolkingen van gemengden aard een blijvende modus vivendi geboden wordt.

In geen enkel opzicht alzoo privilegie, en niets dan gelijk recht voor allen bedoelende, maakt ze voorshands slechts een uitzondering voor den atheïst.

Met den atheïst staat het haars bedunkens als met de dooven en blinden. Zij zijn exceptiën, waarnaar de wet zich niet kan regelen.

De Nederlandsche Staatswetten rekenen bij elke bepaling op normale personen; en bevatten zelfs nimmer eenige voorziening, hoe dooven of blinden schadeloos kunnen gesteld worden voor hun politieke achterstelling.

Hetzelfde geldt van ongeneeslijke kranken, van kreupelen en krankzinnigen.

Elk Nederlander, zegt de Grondwet, is tot elke Staatsbetrekking benoembaar. Maar zou een blinde Minister kunnen zijn, een kreupele generaal der cavallerie?

Zoo nu ook, en erger nog, staat het met den atheïst.

Er zijn nog veel minder atheïsten dan blinden en dooven en kreupelen.

En nu willen wij nog niet eens zoo onbarmhartig zijn, als onze Staatswet dusver was, en gaarne, gelijk we bij den eed daarvan een proeve gaven, ook voor den atheïst een zoo goed mogelijke positie scheppen. Mits — en daarvan kunnen we niet aflaten — de regel ga naar wie in God gelooft en wat exceptie is, dan ook uitzondering blijve.

Werden de atheïsten talrijker; en hielden ze dus op exceptie te zijn; dan, maar ook dan eerst, zou dit anders kunnen worden.

Maar aan dat geval zijn we vooralsnog niet toe.

En vraagt men nu ten slotte, welke bepalingen der Grondwet we bij eventueele herziening het meest op het oog hebben, dan sommen we kortelijk déze onderwerpen op: Samenstelling der Staten-Generaal; verhouding tusschen de souvereine overheid en de volksvertegenwoordiging; organisatie der gemeenten; defensie; verhouding tusschen Kerk en Staat; en onderwijs.

Wat we te dien aanzien wenschen, zal van zelf blijken bij de toelichting der speciale artikelen van »ons Program", waaraan we, nu de historische, dogmatische en philosophische punten hiermeê ten einde zijn, reeds in ons volgend Hoofdstuk, handelende van de Volksvertegenwoordiging, toekomen. (13 Juli '78.)

BIJLAGE I.

1. Het zilveren feest der HERZIENE Grondwet.

Bij publicatie van 14 October werd in 1848 de *herziene* Grondwet afgekondigd. Sinds verliep het vierde eener eeuw, *en een deel der natie viert feest*. Niet de natie. Slechts het Liberalistisch element, dat zich meester maakte van haar politieke opvoeding.

Is hiermeê gezegd, dat wij ons onder de tegenstanders der *Grondwet* als zoodanig, rangschikken?

Allerminst.

Neêrlands volk, van oudsher tuk op zijn privilegiën, rechten en vrijheden, met zijn sterk ontwikkeld gemeenebestelijk besef, met zijn ingeschapen neiging om zelf te doen en niet voor zich te laten doen, is ons zonder Grondwet ondenkbaar.

We gaan nog verder.

Vergeleken bij de Grondwet, die aan herziening onderworpen werd, achten we de Staatsregeling van '48 een beslisten vooruitgang. Het constitutioneele Staatsbegrip deed door haar een merkbare schrede, om tot zijn recht te komen. Veel dat nog in chaötische dooreenwarreling lag, bracht zij tot orde.

Meer om wat er in gemist werd, dan om wat er in stond, bleef onze Grondwet aan bedenking onderhevig. Te veel zou na haar invoering afhangen van eigendunkelijke regeeringspraktijk. Ze kon een instrument van goede regeering worden, maar ze kon ook als wigge ter splijting van de stutten onder ons Staatsgebouw worden misbruikt.

Doch ook al ging haar toepassing in goede handen over, dan nog mocht ze niet als eindpaal der staatkundige ontwikkeling genomen. In het steeds *herzienbare* der *nu herziene* Grondwet moest de veiligheidsklep schuilen voor het gebrekkige en weinig doortastende dat haar ontsierde.

Dit bepaalt ons oordeel over dit zilveren feest.

Dat het vierde eener eeuw zonder *nadere* herziening verliep, is geen oorzaak tot blijdschap, maar afdoend bewijs voor de zwakheid van het politiek gestel der natie.

Dat men, onder leiding van hooge Staatslieden, over dit stationaire in ons staatkundig leven jubelen kan, toont dat het valsche Conservatisme, ook na de uiteenspatting der dusgenaamde Conservatieve partij, leidend beginsel is onzer politiek.

Dat men met zekeren ophef jubelen wil, verraadt de zucht om in onze Grondwet, *gelijk die thans is*, een bolwerk te handhaven tegen de levensopenbaring van den geest der natie.

Te meer komt dit uit, zoo men let op het feit, waarop we aan het hoofd van dit artikel wezen. *slechts een deel der natie viert dat feest.*

Het feit valt niet te loochenen.

Van feestvieren geen sprake bij de groote massa onzes volks. Geen sprake bij

onze oud-Conservatieven uit het tijdperk van Willem I. Geen sprake bij onze Democraten. Tot feestvieren weinig opgewektheid bij onze Roomschen, en bij ons, Anti-revolutinairen, evenmin. Blijft dus slechts een deel, en wel een betrekkelijk gering deel der natie: het Liberalistisch element.

Dit bewijst, dat de dús herziene Grondwet, met haar twee handvatsels in haar uitlegging en toepassing, niet in nationalen zin is opgetreden, maar in den zin eener enkele partij.

Hierin schuilt een ernstig gevaar.

De herziene Grondwet, in '48 nog voor goede ontwikkeling vatbaar, verloor de onschuld harer jeugd, en is thans, onder de voortaan niet meer van haar af te scheiden uitlegging, geworden wat ze oorspronkelijk niet bedoelde te zijn: Staatsregeling in revolutionairen, d. i. anti-nationalen zin.

Ze werd dit tegen den zin der natie, blijkens de onvruchtbaarheid, waarmeê ze geslagen bleef.

Aan talent ontbrak het niet. Staatslieden bezat men. De vrije hand had men evenzeer. Vanwaar dan, dat men nu na het vierde eener eeuw in malaise verzonken ligt, in steê van naar Utopia op weg te zijn? Vanwaar anders dan wijl de natie weigerde haar schouder onder den politieken arbeid te zetten, gelijk die door onze Liberalisten en neo-Conservatieven werd geleid?

Zelfs van het onderwijs getuigt het officieele woord, dat men niet dan schuchterlijk vorderde!!

Toch vreezen we niet.

Ter afwering van absolutistisch gevaar is deze ephemerische bloei van het Liberalisme noodzakelijk geweest.

Wij, Calvinisten, die steeds de banier van vooruitgang en vrijzinnige levensontwikkeling hoog hielden, achten deze vrucht van het Thorbeckianisme niet gering.

Slechts waken we, consequenter in deze dan onze Liberalisten, dat van hun kant niet een andersoortig, schier nog ondragelijker absolutisme over ons kome: de doode almacht van den onpersoonlijken Staat.

Uit dien hoofde strijden we tegen het gevaar, dat onze persoonlijke, onze huislijke, onze maatschappelijke en kerkelijke vrijheden bedreigt. De Grondwet moest die vrijheden dekken. Dat doet ze niet meer. Dat doe ze!

Ons protest gaat daarom uit tegen elke poging, om aan de Grondwet een heilig karakter te geven; ze onaantastbaar te maken; haar tot een macht over de natie te stellen; juist de herziene Grondwet brengt althans na vijf en twintig jaren de vraag tot ons volk: Zou vernieuwde herziening niet raadzaam zijn?

Is Europa's toestand nog dezelfde als in '48? Stellig neen. Maar is dan uw Grondwet nóg ter handhaving van ons politiek bestaan tegenover dien verergerden toestand bekwaam?

Zijn in den boezem der natie sinds '48 geen machten opgekomen, waaraan men vóór het vierde eener eeuw nog niet dacht? En is dus uw Grondwet op die nieuwe verschijning berekend?

Droomt men nóg van het welslagen der Thorbeckiaansche poging, om naar willekeur de werking van het revolutiebeginsel te stuiten? En zoo niet: is dan uw Grondwet niet geantikeerd?

Vijf en twintig jaren! Maar welke jaren? Het vierde eener eeuw dat aan inhoud tegen twee eeuwen uit de middeneeuwen, tegen meer dan een eeuw uit den nieuweren tijd opweegt.

Nous maintiendrons! roepen onze Liberalen. De Grondwet zal zóó blijven. Oók art. 194, óók artikel 168, óók artikel 76.

Dat dit »maintiendrons," van het Oranjeschild genomen, tegen Oranjes geest indruischt, ziet elk.

Oranje roept zijn »maintiendrons" uit, als Gods recht en waarheid, als de vrijheid van zijn volk wordt bedreigd.

Onze Liberalisten roepen het hem na, als er sprake is van handhaving hunner eigen positie.

Daartegenover sta ons getuigenis:

Een Grondwet is onmisbaar.

Dat de Grondwet herzienbaar zij, is eisch van het Constitutioneele Staatsrecht.

Dat ze in '48 werd herzien, was eisch des tijds.
Dat ze zoo herzien werd, was bedenkelijk.
Dat ze opnieuw en beter herzien worde, is eisch van de consciëntie der natie.
(4 November '73).

---

2. Generale of partieële Grondwetsherziening?

Thans schrijft de heer Groen generale Grondwetsherziening in ons program.
Is van anti-revolutionaire zij niet, omgekeerd, lange jaren, met nadruk, telkens en telkens weêr aangedrongen op partieële herziening der Grondwet? En is dan de generale Grondwetsherziening, waarop men thans aanstuurt, geen ergerlijk volte face?
Het feit dient volmondig toegestemd, de gevolgtrekking gewraakt.
Bij wien? Ter afwering van welk bedenkelijk veroordeel drong men aan op partieële herziening?
Dáárvan hangt alles af.
Dáárdoor wordt de strekking van den eisch tot partieële herziening bepaald.
Eerst wie op die vraag het antwoord kent, kan den anti-revolutionairen eisch beoordeelen.
Zie hier dit antwoord.
Tijdens en na de Grondwetsherziening van 1848 vatte de meening post, dat een Grondwet, als hoeksteen van het Staatsgebouw, zoo hecht doenlijk behoorde vastgeankerd te worden.
Aan een Grondwet moest bijna geen loswrikken mogelijk zijn.
Als exceptioneele wet boven alle andere wetten gesteld, behoorde de Grondwet schier onaantastbaar te wezen.
Vooral de minnaars van het contrat social, die tooverleus der Revolutie, dreven daartoe.
In hun stelsel toch bestond de Staat niet dan door die Grondwet. Die Grondwet gold hun als bron van recht en van gezag beî.
Daarom moest er zoo min mogelijk aan getornd kunnen worden.
Liever notoir onrecht een tijdlang laten voortbestaan, dan aan de heiligheid der Grondwet ook maar te raken!
In een verre toekomst, ja, als een nieuwe phase in de staatkundige ontwikkeling des volks mocht zijn ingetreden, kon aan herziening gedacht worden, maar dan moest het een herziening in het groot en aldus een opnieuw bezegelen van het exceptioneel karakter der Grondwet zijn.
Daartegen nu kantte zich het anti-revolutionair Staatsrecht aan, zoo bij monde van Stahl in Duitschland, als bij monde van Groen ten onzent.
Een contrat social was een sociale absurditeit.
Bron van gezag kon de grondwet reeds daarom niet zijn, wijl ze door het reeds vooraf bestaand en onafhankelijk van haar voortbestaand gezag was ingevoerd.
En evenzoo verre van bron onzer volksrechten te zijn, was ze slechts de oorkonde, waarin de volksrechten, in den loop der historie verworven, door het bestaand gezag nogmaals erkend, opgeteekend en geboekt waren.
Dientengevolge werd het exceptioneel heilig karakter der Grondwet betwist.
Ze stond niet boven, maar onder het recht.
Bleek derhalve dat men zich bij haar opstelling vergist, en, al dan niet opzettelijk, een misverstand door haar bewoording in het leven had geroepen, dan moest haar feilbaar karakter erkend en correctuur mogelijk zijn.
Op dien grond dan diende men den eisch in tot partieële herziening, als vast beding, als onvoorwaardelijke clausule, waardoor de revolutionaire apotheose van de Grondwet behoorde getemperd te worden.
Er was, zoo beweerde men, geen geldige reden denkbaar, waarom men tijdelijk onrecht zou laten voortbestaan, om eerst bij eventuëelen keer in den politieken toestand aan heel het gebouw de hand te slaan. Ook tusschentijds moest een

krakende deur uit zijn hengsels te lichten, een geerende bint in het waterpas te brengen zijn.

Niet dus om tegen generale Grondwetsherziening te protesteeren, maar om, BEHALVE DEZE, ook tusschentijds verbetering van wat cacographie bleek, te verkrijgen, drong men van meet af op partieële Grondwetsherziening aan.

Dat het bij een keer in onze politieke ontwikkeling tot generale Grondwetsherziening moest komen, werd beiderzijds toegestemd. Daarover bestond geen verschil. Dat kon niet betwist worden.

Maar of ook, eer men daaraan toekwam, stuksgewijze herziening, aldoor, tusschentijds, geoorloofd zou zijn, ziedaar de vraag, die door de Liberalen en Conservatieven ontkennend beantwoord, door de Anti-revolutionairen als eisch gesteld werd.

Toch vond die eisch geen gehoor.

Reeds meer dan het vierde eener eeuw is onze tegenwoordige Grondwet oud, en nog is nooit een lek gedicht, een reet gestopt, een gevel geverfd geworden. Ze bleef wat ze was.

Alzoo is het »tusschentijds" in revolutionairen zin ongebruikt, ondanks ons protest, voorbijgegaan.

Van herroeping van onzen eisch kan dus zelfs geen sprake zijn. Men heeft dien eisch eenvoudig afgewezen. De tijd, waarvoor ze gold, is voorbij.

Immers, we zijn thans werkelijk genaderd aan dien keer in onze politieke ontwikkeling, die naar beider oordeel tot generale Grondwetsherziening leiden moest.

Vooral de optreding van dit Kabinet teekende dat tijdstip. Een politiek bankroet, dat dwong tot de optreding van een Kabinet, dat in de Tweede Kamer hoogstens een tiental leden als zijn absolute geestverwanten kon begroeten, was bewijs te over, dat we aan den vooravond van ernstige veranderingen in den politieken toestand stonden.

Te voorzien was, wat nu reeds bleek, dat men ook van radicale zijde allengs den tijd zou gekomen achten om de Grondwet generaal te herzien... in radicalen zin. Denk aan het program-Kappeyne!

Te voorzien was evenzoo, dat de Conservatieven en Roomsch-Katholieken, uit vrees voor zulk een herziening in radicalen geest, elke herziening zouden afwijzen.

Te voorzien is even stellig, dat dit lijdelijk verzet wel ophouden maar niet verhinderen zal, en, als in 1848, onder pressie van buiten, zal uitloopen op wat men destijds noemde »een offerfeest van politieke overtuiging."

Daarom was het nu het oogenblik voor de Anti-revolutionaire partij om ten deze positie te nemen; de noodzakelijkheid tot generale Grondwetsherziening openlijk te proclameeren; en allengs een opinie te vormen, die, als het op de daad aankwam, tegen het radicaal pogram stellen kon een pogram van generale Grondwets-herziening in Christelijk-historischen geest.

Wat dusver, ook in de pers van geestverwanten, tegen dezen wel doordachten wenk van Mr. Groen van Prinsterer werd aangevoerd, droeg, we mogen het niet verhelen, te zeer blijk van gemis aan politieke gedachte, dan dat we niet uit volle overtuiging ons publiek zouden durven aanraden, zich liefst aan onzen beproefden leider, na Thorbecke's dood zeer stellig Neêrlands eerste Staatsman, te houden.

Geen oogenblik wordt onzerzijds betwijfeld, dat zij, die meenden het beter te weten, alleen het heil van het Vaderland op het oog hadden. Maar mag niet gevraagd, of men, buiten den kring staande waarin het politieke lot van ons volk beslist wordt, wel weet waar het gevaar schuilt; wel bedenkt, wat hoog spel men speelt, door op een waarschuwing van zoo alleszins, zoo niet eenig, bevoegden kant niet te letten?

Juist, wijl we nooit een andere zucht dan om het heil des vaderlands te bevorderen, ondersteldden, dringen we met nadruk op ernstige overweging van deze zeker niet lichtvaardige bedenking aan. (18 December '74.)

3. Generale Grondwetsherziening.

I.

Onze politiek is bedorven.

Door het Conservatieve recept, dat deswege tot onthouding van alle politiek raadt, vreet dit bederf onzer politiek nog dieper in.

Een volk staat niet stil; en ook al leidde nationale uitputting tot stilstand, het rumoer der volkeren om ons heen, aan zuid- en oostergrens soms oorverdoovend, zou ons het inslapen beletten.

Zoo is er dan volksontwikkeling of nationale achteruitgang; een anders worden van den toestand in gunstiger of noodlottiger zin.

Dat anders worden ziet niet in de eerste plaats op de schepels koren, die het land voortbrengt; het aantal mijlen dat men sporen kan; de dividenden die pondspondsgewijs betaald worden; zelfs niet op het aantal kinderen, dat geboren of de huwelijken die gesloten worden, — ook dit alles is van gewicht, maar raakt het nationale leven niet in zijn hartader.

Van overwegend belang is dat anders worden der natie slechts in zoover, als het de som van zedelijke krachten, menschelijke vermogens en nationale talenten verhoogt of vermindert.

Op twee peilschalen teekent zich het rijzen of dalen van dezen stroom af: 's Lands wet en de publieke opinie.

Hoe het feitelijk met den ethisch-nationalen welstand van een volk geschapen staat, wordt beslist door den volkszin.

Die volkszin drukt op min of meer gebrekkige wijs zijn beeld af in de publieke opinie, de heerschende begrippen, den algemeenen dunk, of hoe men ook de sprake, waardoor het volk zich openbaar maakt, noemen wil. Vasten vorm daarentegen verkrijgt die volkszin eerst in de wetten des Lands, die althans in den constitutioneelen Staat slechts op onbeduidende wijs in zedelijken standaard van de heerschende, althans zekeren tijd heerschende, veldwinnende en dus aanhoudende meening kunnen afwijken.

Toch zijn publieke opinie en 's Lands wet meer dan lijdelijke peilschalen. Immers, ze dragen op heur beurt tot de rijzing of daling van den zedelijken levensstroom bij. Vooral indien ze in geen onmiddellijk contact met het nationale leven staan.

Dit nu is ten onzent het geval.

De publieke opinie wordt schier geheel beheerscht door de dagbladpers; en de dagbladpers was lang en is grootendeels nog in handen van een letterkundige groep, die, artistisch van niet te hoog gehalte, uit een nationaal oogpunt vooral gedeeltelijk vreemd aan ons nationale leven bleef. Het feit dat de dagbladpers niet van haar abonnementen maar van haar advertentiën leeft, vergroot den afstand nog tusschen haar en het publiek, wier opinie ze vertolkt.

Even weinig kan men ten onzent in 's Lands wetten een zuiveren spiegel zien van wat in den volkszin voor plicht en roeping geldt.

Er is daartoe in de Landswetten te weinig eenheid van gedachten. Te weinig duurzaamheid. Een te geringe echo van het woord, dat in het hart des volks leeft.

Onze Koning mengt zich persoonlijk weinig in het werk der wetgeving.

De Ministeriën toonen beurtelings alle denkbare kleur.

En de Staten-Generaal drukken den zin uit, niet van de natie, maar van een kleine kiezersadel; niet van dat kiezerscorps, maar van zijn meerderheid; niet van zijn meerderheid, maar van een deel, dat door kunstmatige schikking het meeste loten voor de minste penningen uitspeelde.

Publieke opinie en Landswet worden zoodoende twee zelfstandige machten, die den volkszin deels uitdrukken, maar ook deels vervalschen.

Uitnemend als men zegt: »Het schort niet aan onze instellingen, maar aan de personen!" en straks er bijvoegt: »Niet om de personen, maar om de beginselen gaat onze strijd!"

Als de personen beginselloos en de beginselen krachteloos zijn, is een goede publieke opinie ondenkbaar en kan een goede Landswet het kwaad niet verhelpen.

Maar publieke opinie en Landswet hebben daarom toch wel eenigen invloed. Althans op den duur. Zoo al niet door haar idée, dan toch door de inrichtingen, die ze in het leven roepen en bezielen. Denk b. v. aan onze Universiteiten, aan onze Rechtbanken, aan onze Gemeenteraden.

Beginselen strijden om het bezit der natie.

Op den bodem van het nationale leven ontkiemen verschillende met elkaâr strijdige beginselen, die elk voor zich het hart des volks opeischen.

In de kiem van zulk een beginsel zit groeikracht. Vindt het een goeden bodem, dan zet het telkens nieuwe knoppen, verheft zich op al hooger stengel, en breidt zich in steeds rijker vertakkingen over het nationale leven uit. Ja, het zou dat leven der natie geheel innemen, indien er niet een ander beginsel tegenover stond, dat ook een plaats wilde beslaan.

Zal het nu goed zijn, dan moet van deze twee dat beginsel, dat, met den nationalen aard overeenkomstig, zedelijk het best gerechtvaardigd, voor God het meest geheiligd is, op den steun van publieke opinie en Landswet kunnen staat maken. En gebeurt het dat de publieke opinie, het spoor bijster, verbastert en ontaardt, dan wordt de noodzakelijkheid nog slechts te grooter, dat de Landswet het aldus bedreigde beginsel redde.

Verkeert men daarentegen, gelijk ten onzent, in een toestand, dat niet slechts de publieke opinie vervalscht, maar ook 's Lands wet ten deele aan die vervalsching van het nationale beginsel medeplichtig is geworden, dan worden beiden een macht in den Staat, die met het nationale leven in zeer bedenkelijk conflict komt.

Van de twee strijdende beginselen wordt dan het zwakste, minst nationale, zedelijk meest onverdedigbare, het toongevende en overheerschende; niet wijl de natie daarheen wil, maar wijl pers en wet de natie, haars ondanks, in dat spoor dringen.

Hiertegen te waken is plicht.

Plicht, ook bij den ongelijken kans, die den strijder voor het nationale eigen geboden wordt.

Te beweren, dat de geest der natie door prediking te verbeteren is, baat niet afdoende, indien pers en wet de levensuiting van dien verbeterden geest der natie beletten.

Ook op die publieke opinie, ook op die Landswet, moet zich ter redding van de nationale toekomst het oog richten, en onze politicophoben staan schuldig aan het verzuim, dat ze het samenstel van drijfveren, dat een natie bewerkt, nooit tot op zijn middenpunt hebben doorgedacht.

Toch vergist men zich, indien men, tot een ander uiterste overslaande, in persmanoeuvre en stembusgewoel al zijn strijd laat opgaan.

Onze Conservatieven, hoe klein ook in aantal, beschikken over een geheel departement van onze Dagbladpers. In Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Middelburg, Arnhem, Zutfen enz. geven ze hun bladen en bladekens uit. Voorts strijden ze bij de stembus dapper; al vuren ze ook, gelijk nog onlangs in Juni, op elkaâr.

Toch vorderen ze niet en kunnen ze niet vorderen, wijl ze van den strijd voor beginselen bijzaak maken.

Een Conservatief blad uit Rotterdam dorst in vollen ernst beweren, dat het verschil tusschen Liberale en niet-Liberale beginselen, na de stembus, voor de zucht tot conciliatie wijken moest; en het Dagblad deed nog de vorige week al het gewicht van zijn artikelen »Geen verschil" te niet, door ter redding van het Ministerie elk politiek debat te ontraden, en in een discussie over de Troonrede of de Staatsbegrooting niets dan een politiek gehaspel te zien.

Een partij, die haar hoofdorgaan zóó hoort oordeelen, zonder dat er een algemeen geroep onder haar aanhangers opgaat, heeft in politieken zin afgedaan en moet het aanzien, dat van haar duinen met elken komenden storm weêr een stuk wegslaat.

Maar ook de Anti-revolutionaire partij zondigt ten deze.

Haar aanhang nam eenigermate toe, maar het politiek bewustzijn werd onder haar volgelingen niet verlevendigd.

Ze verliest zelfs, zoodra de stembus even uit het gezicht is, het eenige waarin voor een kleine partij zelfbehoud ligt: esprit de corps.

Er is in onze persorganen geen spoor van een geregelden veldslag tegen de revolutionaire beginselen te ontdekken.

Nauwelijks mag er van een schermutseling sprake zijn.

Noch de beginselen, noch haar gevolgen, noch haar toepassing in onze wetgeving zijn onderwerp van studie en bespreking.

Dit verzwakt.

Dit doet telkens het gemeenschappelijk gevaar uit het oog verliezen.

Dit is, gewild of niet gewild, een dienen van den vijand.

Een houding, weswege men, uit zedelijk oogpunt, nimmer verantwoord is.

Niet lang meer, of een jonger geslacht komt op het tooneel, dat, in uw hoogere burgerscholen gevormd, het Radicalisme in Kerk en Staat ten triomf zal leiden.

Dan zal men te laat berouw gevoelen over den verspeelden tijd. De kostelijke tijd, die, tot propaganda van onze beginselen onder alle klassen van het volk aangewend, heerlijke vruchten had kunnen dragen; en die nu, ach, in zoo onbelangrijke geschilpunten over vergelijkenderwijs zoo geringe onbeduidendheden teloor ging.

Als uit het Radicalistisch kamp straks de parlementair verschijnt, die Grondwetsherziezing, in u nog vijandiger zin, als beding van vrede eischt, — dan zult ge u te laat beklagen, dat ge niet gereed zijt, als partij geen opinie, als vertegenwoordiger van een beginsel geen weldoordachte, als vrucht van studie gerijpte, meening hebt, en dat de tijd om uw volk te bewerken ongebruikt voorbijging. (1 September '75).

II.

Onze Grondwet is nooit populair geworden. Ze is te koud, te vormelijk, te weinig origineel, te veel nabootsing, te arm aan degelijke afbakening van wederzijdsche rechten, te zeer transactie.

Toen in 1848 de Burgervaders, voorafgegaan door een peleton soldaten, met slaanden trom, het nieuwe Staatsstuk van de pui onzer stads- en rechtshuizen afkondigden, bleef ieder aan zijn werk en een enkele voorbijganger, geëscorteerd door heel wat straatjeugd, vormde al het publiek, dat naar de nieuwe Grondwet luisteren kwam.

En toen in 1873 die Grondwet haar zilveren feest vierde, kwam haar impopulariteit nog sterker uit, door het gezochte en gewrongene van den opgezetten jubel, door de schaarschheid der vreugdekreten, en bovenal door de volstrekte onthouding van het volk. Eenige hoogleeraren, advocaten, dagbladschrijvers en rijke particulieren, ziedaar heel het lofzingend heir.

Na het vierde eener eeuw had ons volk zijn Grondwet nog zoo weinig liefgekregen, dat het, hier en daar een vlag ziende wapperen, nog vragen moest wat »die Grondwet!" was en naar den regel van het »onbekend maakt onbemind" met een schouderophalen zijns weegs ging.

Zelfs de pers bleef, met uitzondering van de uitbundige Nieuwe Rotterd. Ct., in pianissimo.

Onwillekeurig kwam men tot de slotsom, dat de stek niet was aangeslagen, geen wortel had geschoten, noch veel andersdan een kankerende vrucht dragen kon.

Ook 12 Mei '74 viel tegen, maar toch, wat heel andere beweging in alle volkskringen! Toen sprak hart tot hart. Er was gloed. Er was leven. Er was gebed.

De Grondwet bleef een onaandoenlijk Staatsstuk, na vijf-en-twintig jaren reeds tamelijk geel geworden. Vol fouten. Haast niet goed te maken. Nog met zijn artikel 194, en daarom ook bij ons Christelijk volk verre van geliefd.

Deze impopulariteit van onze Grondwet is te opmerkelijker, wijl ze ter bevrediging van overdreven, opgeschroefde volkswenschen gegeven werd.

De rechten en vrijheden des volks te verzekeren, was haar doel, en desniettemin stal ze geen plaats in het hart van een volk als het Nederlandsche, op zijn rechten en vrijheden zoo tuk.

Dit is alleen daaruit te verklaren, dat het volk zijn rechten er niet in gewaarborgd vond; dat de winste van '48 niet ons volk, maar een kleine côterie ten goede kwam; en dat het volksbesef van deze schijnbare volksrechten eer verzwakking dan versterking voor het nationale gestel profeteerde.

Onze Grondwetherzieners hebben dan ook weinig eer van hun werk beleefd.

Noem eenige Constitutie van Europa, die in ongelegenheid van samenstelling de onze overtreft.

Schier niemand die ze niet eer als model van wat een Constitutie niet, dan wat een Grondwet wel moet zijn, te pas brengt.

Er ontbreekt logica in.

De volgorde is erbarmelijk slecht.

Evenredigheid tusschen de deelen ontbreekt geheel.

Ze mist dat besliste, scherp begrensde, dat bij fundamenteele rechtsbepaling eerste en eenige voorwaarde van deugdelijkheid is.

Haar redactie moet men door Opzoomer hooren geeselen, om in te zien wat cacographie in dit opstel voor ons ligt.

Lees saâm, wat men beurtelings vond dat er niet in hoorde; dat er in staan moest en nu ontbreekt; dat er in staat, maar er zóó niet in kan blijven, en het zou in vollen ernst de vraag zijn, of er één eenig artikel in onze gansche Grondwet stond, dat ongedeerd uit den smeltkroes der kritiek was te voorschijn gekomen.

Maar ook al was tekst en redactie minder onhoudbaar gebleken, dan nog zou de Grondwet als zoodanig nooit een gulden kleinood in de schatting des volks zijn geworden.

Ons volk leeft. Het heeft zijn organisatie. Het deed uit zijn leven een historisch recht geboren worden. Maar verwerpt dan ook deswege met beslistheid de fictie, alsof dit alles uitvloeisel van eenige Constitutie of Grondwet kon zijn.

Wat het in een Grondwet wil, in een Grondwet waardschatten en liefhebben kan, is een Magna Charta.

Geef aan het volk een kort en kernachtig Staatsstuk, waarin achtereenvolgens de rechten en vrijheden worden opgesomd, die in den loop der historie, en als haar vrucht, door onze overheid aan de natie zijn afgestaan, — en een politieke volkszin als in Engeland zal zich ook ten onzent ontwikkelen.

Zoekt ge daarentegen in uw Nederlandsch actestuk het on-Nederlandsch bedrijf der Parijsche politieken na te bootsen, als werd door zulk een Grondwet de Staat eerst in bestek gebracht, als gold zulk een Grondwet voor bron van recht, en als moest elk ambtenaar in de Grondwet een korte schets van onze Staatsinrichting voor zich hebben, dan trekt ons volk zich dit theoretisch schoonschrift, of, naar Opzoomer's oordeel, kladschrift, eenvoudig niet aan.

Ons volk oordeelt, dat het levende kind zelf, en niet het stadhuisbriefje bewijs voor zijn geboorte is; het wil het huis bezitten en kent aan den koopbrief geen andere dan formeele waarde toe; het acht het frissche bloed in de aderen en niet het attest van den geneesheer bewijs voor zijn gezondheid; en zoekt zoo ook niet in het attest dat men Grondwet noemt, maar in zijn historisch-nationale leven zelf de waarborg voor zijn deugdelijk recht.

Of deze toestand anders behoorde te zijn, laten we voorshands buiten het geschil. We constateeren slechts een feit, en dit feit, dit onloochenbare feit, mag aldus omschreven: De Grondwet van '48, in vorm weinig Nederlandsch, onlogisch van tekst, slordig van redactie, en te onbestemd in haar bepalingen, heeft geen wortel in het hart van ons volk geschoten, en werd in klimmende mate impopulair. (2 September '75.)

III.

De impopulariteit van onze Grondwet heeft niets te kort gedaan aan den eerbied, waarmeê ons volk haar heeft nageleefd.

In den hoek der Radicalen moet men op verkenning uitgaan, om de mannen te vinden, die een bezworen Grondwet door wetsduiding krachteloos maken.

Ons volk doet daaraan niet meê.

Van avocasseriën heeft het een afkeer. Ontduiking stuit ons volk tegen de borst. Er is in zijn opvatting een goede mate van trouw en eerlijkheid; en zelfs de opgedrongen, hybridische Grondwet heeft het, naar Gods ordening, steeds met teedere nauwgezetheid als regel doen gelden.

Niemand werpe ons dus voor de voeten, dat een vonnis, als we over onze Grondwet velden, met de gehoorzaamheid, die de Wet eischt, in strijd is.

Integendeel.

Op Christelijk standpunt schittert dan juist de eere der gehoorzaamheid het meest, als een wet gehoorzaamheid eischt, die niet in ons hart drong, soms zelfs onze consciëntie in het gedrang brengt.

Zelfs indien ik, om der consciëntie wil, een wet niet uitvoer, sta ik in gehoorzaamheid aan de overheid, mits ik willig de straf der wet aanvaard.

Naar dien eisch van Christelijke plichtsbetrachting is ook ten opzichte van de Grondwet gehandeld.

Ze is stiptelijk geëerbiedigd, maar even rusteloos gecritiseerd.

De voorslag om in een *coup d' état* uitweg te zoeken, kwam van Busken Huet, niet van onzen kant.

Liefde liet zich niet dwingen; maar wat wet was, heeft ons steeds als wet gegolden.

Als wet; zonder daarom ooit in ons oog het heilige, het onaantastbare, het *noli me tangere* te zijn, dat onze revolutionairen er in zochten.

Een Grondwet was in onze schatting niets bijzonders.

Een wet als een andere, slechts in wijze van totstandkoming en materie onderscheiden.

Feilbaar. Als niet volmaakt gepraesumeerd. Afhankelijk van den volkstoon en daarom met de wisseling der volkstoestanden zelve aan wisseling onderhevig. Deswege van tijd tot tijd, naar gelang feilen gebleken zijn, *te herzien*.

Te herzien door wijziging, bijvoeging of uitschrapping van artikelen, naar de toestand eischte.

Te verbeteren dus, opdat door gestadige wijziging het verband met het volksleven bewaard bleef.

De ijskorst, waaronder de stroom is weggevloeid, hield op betrouwbaar te zijn.

Herziening in dien zin wilden onze Revolutionairen niet.

In hun oog was een Grondwet iets bijzonder heiligs. Een kleinood, waaraan men niet raken mocht. De vastigheid der vastigheden, die om niets ter wereld mocht losgewrikt.

Kon desniettemin ook deze heilige Grondwet het noodlot van al het menschelijke niet ontgaan en was herziening niet langer te ontwijken, dan eischte men, krachtens hetzelfde beginsel, een algeheele omwerking; zoo het kon een als ware het op nieuw constitueeren van den Staat; niet een herziening, maar een tweede geboorte; van *de Grondwet van '48* spreekt men, als ware toen eerst onze Grondwet gemaakt.

Bij tempo's moest zoodoende de logica van het revolutionair beginsel uitwerken. Een Grondwet van 1815, om het revolutionair beginsel te doen insluipen. Een tweede Grondwet, van 1848, om het revolutionair beginsel te doen rijpen. En voorts een derde Grondwet, om te gelegener tijd geheel onzen Staat op het revolutionair beginsel te doen rusten.

Om *dezen* toeleg verzette onze richting zich steeds tegen *Grondwetsherziening in het groot* en drongen we op het *partieele* aan.

Intusschen, dit vond geen gehoor. *Partieel* is niets gewijzigd. Een menschengeslacht is haast gekomen en gegaan, en nog moet de eerste en ergste fout in onze Grondwet verbeterd worden. »*Malum bene compositum non movere!*" »Een kwade bint, die goed zit, zitten laten!" was de spreuk van het

Conservatisme, waartegen Calvijn streed, en is nog het kenmerk van het Conservatisme onzer dagen.

Van Conservatisme in dit verband sprekend, bedoelen we niet de Dagblad-partij, noch ook de partij van de Algemeene Kiesvereeniging, maar dat Conservatieve element, dat zich voor een klein deel onder de Dagblad-mannen, maar voor verre het grooter deel onder de oud-Liberalen bevindt.

Dat Conservatisme nu schrikt bij de gedachte aan verandering.

Het vreest, en niet zonder oorzaak, voor erger.

Reeds in '48 gaf het veel toe. De term »offerfeest van overtuigingen" is uit die dagen typisch geworden.

Als men er weêr aan tornen gaat, zal het uitloopen op nieuwe offerhanden.

En daarom uw hand er af; torn er niet aan; laat zitten wat zit; zoek liefst zelfs uw adem in te houden.

Als zij het doorzetten, zal het bang genoeg zijn. Waarom het kwaad, waarmeê ze ons bedreigen, verhaast?

Deze begrijpelijke redeneering snijdt in normale omstandigheden elk uitzicht op verbetering van de fouten in onze Grondwet af.

Immers, deze Conservatieven (Behoudsmannen in wijderen zin) vormen stellig het grooter deel van de toongevende kringen.

Ze zijn meester in beiden de Kamers.

Althans machtig genoeg om het tweederde, dat ter Grondwetswijziging geëischt is, te doen ontbreken.

Te meer daar de Roomschen zich bij hen aansluiten.

Dit laatste niet uit beginsel, maar uit berekening.

Immers, voor zoover de Roomsche Staatslieden zich over het karakter van een Constitutie uitlieten, protesteerden ook zij steeds tegen de bijzondere heiligheid, waarin men een Grondwet van revolutionaire zij pleegt te hullen.

Slechts de overtuiging dat in '48 aan Roomschen invloed meer is toegegeven, dan thans allicht van radicale zijde te wachten zou zijn, kan onze Roomsche landgenooten tegen elke Grondwetsherziening als uiterst gewaagde proefneming doen opzien.

Met deze versterking nu zijn de gewone en liberale Conservatieven zoo volkomen meester van het politiek terrein, dat elke poging tot Grondwetsherziening in letterlijken zin een reiken met de hand aan de lucht is.

In steê van uw tweederde, dat noodig is volgens de wet, vereenigt ge op uw voorstel niet één dertigste.

Moet dit niet van elk tornen aan de Grondwet afmanen?

Ongetwijfeld, tenzij ge voor de toekomst werkt.

Dat nu te doen, is juist het kenmerk van onze richting.

(3 September '75.)

IV.

Zijn de drie dusver door ons verdedigde stellingen voor ernstige tegenspraak vatbaar?

Dient al dan niet het drievoudige feit erkend:

1°. dat onze politieke krankheid te ver ging, om zonder buitengewone kunstbewerking (in casu Grondwetsherziening) kans op duurzame genezing te bieden;

2°. dat de Grondwet, die thans vigeert, blijkens haar impopulariteit, de behoefte van onze nationaliteit onbevredigd laat;

en 3°. dat het, nu of later, tot Grondwetsherziening toch komt?

Welke positie behoort nu tegenover dit veelbeduidend gegeven te worden ingenomen?

»Zoolang mogelijk elke Grondwetsherziening, met hand en tand, tegenhouden!" antwoordt u de Conservatief. »Aan de Grondwet niet tornen!" is de echo van de Roomsche Staatslieden. »Het werk van '48 niet te na komen!" is

het advies van den behaagzieken Liberaal. »Voorshands die Grondwet nog blijven laten voor wat ze is!" luidt het langmoedig oordeel onzer Radicalen. »Coup d'état!" roept een heesche stem uit Insulinde. »Op generale Grondwetsherziening nu reeds bedacht zijn!" was Groen's advies sinds 1873 en dunkt ook ons raadzaamst, doelmatig, eisch des tijds.

Eisch des tijds, zelfs indien we de bijzondere krankheid van onze Nederlandsche politiek, de eigenaardige gebreken van onze vaderlandsche Grondwet, voor een oogenblik buiten rekening laten.

Eisch des tijds, niet slechts voor Nederland, maar voor de meeste Staten van Europa, die aan een soortgelijk opstel als onze Grondwet trouw zwoeren.

Immers, er moet, zal het wel zijn, blijvend overeenstemming bestaan tusschen de eerste wet des lands en den toestand des volks.

Verandert die toestand op aanmerkelijke wijze, dan behoort ook die wet merkbare wijziging te ondergaan.

Een wet die bleef, nadat de vorige toestand voor een nieuwe plaats maakte, verliest haar zedelijke beteekenis.

En stemt men dit toe; — en dit doet ieder immers die tot oordeelen bevoegd is? — kan, mag het dan nog een vraag zijn, of sinds 1848 al dan niet een nieuwe toestand geboren werd?

Voor den veergeetachtige geven we een viervoudige herinnering:

1°. Het vraagstuk van den vierden stand bestond voor de opstellers van onze Grondwet niet, en is thans hoofdbestanddeel in de politiek der Kabinetten, der Parlementen, der Pers.

Met deze machtige beweging, die haar golfslag steeds breeder uitslaat, is derhalve door onze politieke vaderen van '48 nog niet gerekend. Ze hebben er nog nauwlijks aan gedacht. Ze hoogstens bij name gekend. Is dan het besluit overijld, dat onze Grondwet niet kan passen op een tijd, die zijn gang juist het meest door dit vraagstuk ziet bemoeilijkt?

Tusschen 1848 en 1875 liggen de Internationale en de Commune van Parijs.

2°. Het Staatsbeleid tegenover de Kerkgenootschappen sloeg in meer dan één Staat van Europa in zijn tegendeel om, en heeft reeds tot herziening van verscheidene Grondwetten geleid.

Geen der Staatslieden, die aan de saâmstelling van onze Grondwet zijn naam leende, heeft de mogelijkheid ook maar gedroomd van wat we thans op kerkelijk-politiek terrein zien gebeuren.

De leuze van '48 was: 1°. Scheiding tusschen Kerk en Staat; 2°. Verdraagzaamheid jegens allen, vooral tegenover de Roomschen; 3°. Elke bemoeiïng van den Staat met de Kerk verkrachting van het Liberaal beginsel.

Thans zien we Kerkwet na Kerkwet uitvaardigen om het beheer van het kerkelijk goed te regelen, de opleiding der geestelijken in een bepaalden geest te dwingen, en de Kerkelijke rechtspraak te onderwerpen aan politieke censuur.

De kerkelijke quaestie, in 1848 voor liquidatie voorgedragen, is thans het onuitputtelijk refrein voor alle liberalistische dagbladen.

De Roomschen, destijds de troetelkinderen der Liberale woordvoerders, zijn thans de »bête-noir" van elken liberalistischen dagbladschrijver geworden.

Zwitserland ging voor.

Duitschland voltooide het systeem.

Italië zong na.

Oostenrijk deed meê.

Een stel kerkelijke wetten in concept begint al meer een onmisbaar ingrediënt te worden van het Liberaal politiek dosier.

Ook ten onzent gaat het dien weg reeds op.

Opzoomer's bazuin gaf geen onzeker geluid.

Van onderdrukking der kerkelijke minderheden is in de Tweede Kamer reeds onder applaus van niet weinigen gesproken.

En let wel. In het oog der Nederlandsche Liberalisten zijn Protestantsche rechtzinnigen een nog ergerlijker hinder dan de Pauselijk zouaaf.

Ook op dit terrein is sinds '48 alles anders geworden.

Tusschen '48 en '75 ligt het Vaticaansch Concilie.

3°. Het oorlogsgevaar is vergroot; het politieke evenwicht verbroken; de zelfstandigheid vooral der kleine Staten bedreigd.

Geleidelijke vermindering van de budgetten voor Oorlog en Marine was de illusie van de opstellers onzer Grondwet. De betere beginselen hadden nu getriumfeerd. Internationale broedermin zou al meer den nationalen naijver dooden. Oorlog zou een zeldzaamheid, leger en vloot een overtollige weelde worden.

En thans? Zijn niet de budgetten voor Oorlog en Marine vervijfvoudigd? Staat niet half Europa gewapend? Lijkt het oorlogsmaterieel van '48 bij dat van onze armeën niet een Neurenberger speeldoos?

Oorlog in de Krim. Oorlog in Italië. Oorlog in de Vereenigde Staten. Oorlog in Denemarken. Oorlog met Oostenrijk. Oorlog met Frankrijk. Oorlogen als de geschiedenis nooit gekend had.

En voorts, gemakshalve, sinds '48 van de kaart verdwenen:

Hannover, Nassau, Hessen-Kassel, Een deel van Denemarken, Napels, Toscane, Parma, Lucca.

Wat dunkt u, is op het stuk van volkswapening de toestand ook een andere geworden?

Tusschen '48 en '75 liggen Sadowa en Sédan.

4°. Het vraagstuk van het Christendom ging in zijn laatste stadium van een strijd op leven en dood.

Van een zoo weêrgaloos ontbindings-proces, als waaraan de Christelijke Kerk het laatste tiental jaren ten prooi stond, vormden onze Grondwetgevers zich geen denkbeeld.

Ze stonden met beslistheid tegen al wat »fijn," »piëtistisch," »Groeniaansch" was, maar een zekere hoeveelheid Christendom, een zeker soort van Christendom, een zekere mate »Christelijks" mocht, hun inziens, en zou, zoo meenden ze, ook al deed men er niets aan, steeds in den Staat der Nederlanden, ook als politiek lichaam, blijven. Bevorderde de Staatsschool het Christendom niet, dan mocht ze, zoo sprak Thorbecke nog, zijnentwege verdwijnen. De vraag »zijn we nog Christenen?" kwam destijds nog niemand in den zin.

Het nagemaakte Heidendom was wel reeds in aantocht, maar hield zich nog schuil.

Men had de Egyptische mysteriën nog niet terug in den vorm van spiritistische séances. Van lijkenverbranding was nog niet gerept. De lof der Vedah's was nog niet boven die der Evangeliën uitgezongen. Een plaat als onlangs de Spectator gaf, was destijds nog onmogelijk.

Er is bij onze Grondwet niet op naturalisme en materialisme als heerschende belijdenis van een zeer aanzienlijk deel des jongeren geslachts gerekend.

Ook ten deze is de toestand geheel anders geworden.

Tusschen 1848 en 1875 ligt de opkomst van het Modernisme; liggen voor den wereldstrijd Baur, Renan en Darwin; voor Nederland Scholten, Opzoomer en de Schoolinspecteur die het krankzinnig noemde nog te gelooven in een God.

(6 September 75.)

V.

Slechts in een heroïek geneesmiddel ligt, bij zoo hopelooze, hand over hand toenemende, aan vliegende tering herinnerende uitputting, als zich bij onze Nederlandsche politiek vertoont, heil.

Nu door anderen reeds aan coup d'état, d. i. aan de Staatkundige sectio Caesarea, gedacht wordt, treedt stellig niet te kras op, wie ook het recept van Grondwetsherziening in overweging geeft.

De innerlijke onverbeterlijkheid der Grondwet staat aan de toepassing van dit recept allerminst in den weg. Eer mag gezegd: haar gebrekkigheid ontveinst zich niemand.

Ze is vol fouten.
Ze bleef impopulair.
Ze past niet meer op den toestand.
Vroeg of laat, gewijzigd moet ze toch worden. Zóó blijven kan ze niet. Het smakelooze, scheefgezakte, vervelooze r o c o c o-geveltje kan misschien nog lang zitten, om de zijmuren waar het tusschenhangt en de stutten die er voor zijn gezet, maar op den duur kan men de steigerkosten toch niet uitwinnen, of op een goeden morgen komt heel het geveltje voor den grond.
Er is in de Europeesche maatschappij sinds 1848 een nieuwe toestand ingetreden. Op dien toestand is onze Grondwet niet berekend, niet ingericht, niet gewapend. De logische ontwikkeling van Liberalisme in Radicalisme hield reeds op enkel profetie te zijn. Laat de nu nog baardelooze knapen, die men op onze Staatsscholen konfijt, maar eerst eens zitting in het gestoelte der eere hebben, — en ge zult zien wat er van uw Grondwet wordt.
Nu kan men in afwachting daarvan tweeërlei doen: »z o o l a n g m o g e l ij k t e g e n h o u d e n," of »z o o v e e l m o g e l ij k t e n g o e d e l e i d e n."
Over beiden nog een kort artikel.

Met het eerste systeem, dat thans wederom door de Conservatieven (in wijderen zin) daarin gesteund door de Roomschen, gevolgd wordt, i s de proef reeds genomen.
Van 1839 tot 1848.
Ook toen was herziening der bestaande Grondwet noodzakelijk.
Ook toen lag een kleine côterie op den loer, om van deze onafwijsbare noodzakelijkheid ten eigen bate partij te trekken.
En ook toen was tegenover dezen wassenden stroom de reddingsleus der partij van behoud, tevens partij der regeering, geen andere dan dezelfde wijsheid, die u thans wordt voorgehouden: S t u i t e n z o o l a n g g e k u n t.
Stuiten. Niet toegeven. Tegenhouden. Het snoer vieren zoolang ge snoer hebt.
En hoe lang zou men wel niet vieren kunnen?
Men was, zoo al niet de talrijkste partij, toch in elk geval overtalrijk genoeg om desnoods elke Grondwetsherziening te beletten.
Voor Grondwetsherziening waren zóó en zóóveel stemmen noodig.
Die stemmen kon de partij der vrijzinnigen, kon het clubje demagogen nooit saâmbrengen.
Waarom zou men dan toegeven?
Men had de macht in handen.
Wie kon van u vergen, dat ge, in die positie, met eigen hand de stutten wegsloegt, waar uw overwicht op berustte?
. . . .
Barricades te Parijs. Geweerschoten om de Bastille. Volk en leger handgemeen in Zwitserland, in Duitschland, in Spanje, in België!
Door heel Europa het gepeupel op de been!
Ook in Den Haag een optochtje met flambouwen, in Amsterdam wat onrust.... en.... zie.... het is of aan onze Grondwetbewaarders eensklaps alle moed in de schoenen is gezonken. Met pak en zak loopt men over. Haast u, rept u toch, dat uit het o p t o c h t j e geen o p r o e r groeie! Althans op m ij n stem kunt ge staat maken. »Ook om d i t te wijzigen, om d a t te veranderen, ook om die serie artikelen in onzen geest om te zetten?".... Waarom niet? — wat wilt ge meer? — ziehier mijn blanco crediet!
Aldus werd het Offerfeest der Overtuigingen ingeluid.
Men moest zich schikken in het o n v e r m ij d e l ij k e.
Het k o n niet anders.
Het l a g e r t o e.
Thorbecke had het sein gegeven. Hij, de geboren Conservatief, liep over naar het kamp der revolutionairen!
Het is zoo. H ij, niet pas onder den dreun van 't kanon, maar reeds toen zijn scherp doorzicht dat dreunend kanon profeteerde.

Dit maakte verschil in p r u d e n t i e, niet in s y s t e e m.

En na zulk een schreiende proefneming zal men hetzelfde liedeke thans n o g eens zingen.

Door de diepste beschaming heeft men nog niets geleerd.

Men treedt zelfs niet in discussie over den eisch van den generalen toestand, om van lieverleê tot eenheid van gedragslijn te geraken. Men pleit niet tegen met de exceptie van ongelegenheid voor het oogenblik. Men vraagt geen verschikking van de a g e n d a. »V a n d e a g e n d a a f!" is weêr de leus.

Men wil van de zaak als zaak niet h o o r e n zelfs. Ge moogt den n a a m er niet van noemen. Het is m a l u m o m e n, een onheilspellende klank. Te meenen, ook maar te meenen, dat men zich tot discussie over dit punt ten principiëele leenen zou, grenst aan beleediging.

»Dat de voorhoede van het Radicalistisch leger consequent tot Grondswetsherziening in nog straffer revolutionairen zin komen moet, spreekt van zelf.

»Maar wat willen ze? Die enkelen, die jonge mannen zonder fortuin of invloed? Twee derden stemmen van de Dubbele Kamer! Daar komen ze nooit toe! Geen derde krijgen ze op hun zijde. Zestien, straks zeventien Roomschen; voeg daar de tien Conservatieven bij; en reeds hebt ge meer dan één derde der Tweede Kamer! Neen, waarlijk, we laten ons niet vervaard maken. N i e t s d o e n, is het eenige wat we te doen hebben, om meester althans van dat terrein te blijven. »D o e n d o o r l a t e n" is de sleutel tot het van zelf geboden krijgsplan!

»Er is geen gevaar, mits wij onzen voet tegen de deur houden. Maar g ij m a a k t h e t g e v a a r. Met uw excentriciteiten à l a G r o e n. Met uw extravagante schetsen van paleizen, in een droom gebouwd. Staak gij dat opjagen van al dikker stofwolken slechts, en er is voor een bijster raken van het spoor geen nood!"

En zoo sprekende, meent men wat men zegt.

Spreek van '48 niet! Dat was een zeer abnormaal jaarcijfer!

Ja, i n d i e n zich iets dergelijks herhaalde.

Maar zal dat?

Napoleon is dood.

De legers zijn thans sterker. Het gepeupel is machteloos.

En dan nog . . . ook al keerde die ure van een storm onder de natiën terug... geen nood . . . de Conservatieven zouden thans pal staan. Repetitie van een Offerfeest der Overtuigingen is ondenkbaar.

. . . .

P a l s t a a n?

Ook de Van Golstein's? Ook de 's Jacob's?

P a l s t a a n?

Gelijk dit Kabinet tegenover het Liberalisme pal stond?

O n w r i k b a a r p a l s t a a n?

Indien maar niet op de wijs van uw Conservatieve Kiesvereeniging in Amsterdam, van uw dito in Gouda, en van uw Kamerlid voor Zwol.

(8 September '75).

VI.

Het systeem, dat we bestreden, is o. i. beginselloos, onredelijk, en moet, door gestadige teleurstelling, telkens eindigen met z w i c h t e n.

Dit is onzerzijds in 1839 geprofeteerd; niet geloofd; in '48 door de uitkomst bewezen.

Ook thans herhalen we onze profetie. Naar het zich laat aanzien, zal ze ook ditmaal geen geloof vinden. Welk jaarcijfer van deze eeuw zal ook nu weêr bij uitkomst haar juistheid staven in een, het gebeurde van '48 nog achter zich latend, jammerlijk feit?

Blijft men halstarrig aan het »doen door laten" vasthouden, dan zal de gang van zaken deze zijn:

De Conservatieven zullen zich niet herstellen. De Liberalen zullen slinken. De Radicalen zullen zich van lieverleê uitbreiden. Allengs zal onze Grondwet hun te eng een keurslijf worden. Ervarend dat men bij elken aanloop tot degelijke hervorming altijd op de Grondwet stuit, zal herziening van die Grondwet in radicalen zin al meer als eisch op het program dringen. Dan zullen de Radicalen het willen, maar niet kunnen, wijl de Conservatieven en Oud-Liberalen het tegenhouden. Dit zal conflicten, dit zal stagnatie, dit zal nog erger malaise geven. Zoo zal er een bedenkelijke spanning komen. En die zal duren, duren... tot er in Parijs, of ditmaal allicht in Berlijn, weêr een vonk in het kruit valt, en op eens alles knalt en ratelt en dondert en heel Europa weêr in revolutionairen gloed ontvlamt,... en de Radicalen, even bij de hand als de Liberalen in '48, gebruik maken van de verwarring van het oogenblik,... en de rustlievende Conservatieven en nog rustlievender Oud-Liberalen, om toch maar den brand te blusschen, in het zweet huns aanschijns water meê helpen aandragen voor de Radicalistische brandweer!

Uit vreeze voor dien afloop, raden we tot het volgen van een andere gedragslijn.

Maak allereerst uit, zoo zouden we meenen, of uw tegenwoordige Grondwet al dan niet verbetering behoeft.

Indien niet, sta dan elke poging tot verandering tegen. Niet met een doen door laten, maar door u nu reeds tot aan de tanden te wapenen tegen elken aanval, waaraan uw Burcht van Staat zekerlijk eerlang blootstaat.

Maar indien wel.

Indien gij zelf niet kunt ontkennen, dat uw Grondwet naar vorm en inhoud uiterst gebrekkig is;

dat verbetering van enkele artikelen reeds voorlang noodzakelijk was;

dat het over korter of langer tijd toch tot Grondwetsherziening komen moet;

doe dan van dit alles het omgekeerde.

Sta dan niet tegen, maar neem zelf het initiatief.

Zie dan in, dat herziening van Grondwet en herziening van Grondwet twee zij. Dat er, ja, een herziening denkbaar is ter bevestiging van de revolutionaire beginselen in nog radicalistischer zin; maar dat zich ook een Grondwetsherziening laat denken ter uitzuivering van deze en ter bevestiging van Nederlandsche beginselen.

Maak daarvan uw studie.

Toets de artikelen van uw bestaande Grondwet scherp en nauwkeurig aan den eisch uwer historische beginselen; ook met het oog op de wetsduiding, waaraan het Radicalisme ons zoekt te wennen.

Schif met omzichtigheid het jonge hout, dat wortelloos kwijnen bleef, van die andere stekken, wier wortels aansloegen.

Leid uit het Staatsrecht van uw verleden en uit de proefnemingen van andere natiën, liefst van stamverwante, af, op welke wijs ons volk zijn nationaal huis zou moeten bewonen, om u duurzaam vrede en geluk te waarborgen.

Breng die gedachten in vasten vorm.

Bij voorkeur in concept-voorstellen van wetswijziging.

Haast u niet, maar draag zorg, dat ge op het kritieke oogenblik gereed zijt.

In '48 heeft men de natie verrast.

Waarom?

Waarom anders dan wijl men niet gereed was? Geen plan tegen plan kon stellen, en dies, bij gebreke aan eigen reddingstoestel, in de reddingsboot van den vijand plaats moest nemen.

Voorkom een da capo van zoo smadelijk bedrijf, door met uw tijd en macht te woekeren.

Gebruik de onbetwisthare macht, waarover ge beschikt, niet om uw voet tegen de deur te klemmen, maar om met kunstvaardige hand een sierlijker ameublement uit degelijker houtsoort te beitelen, en zoodra het gereed is, de deur door, uw woning binnen te dragen.

En evenzoo: gebruik uw tijd, niet om lijdelijk de wacht te houden tot men u aanvalt, maar om, na eigen bestudeering van het vraagstuk, de natie voor te lichten, uw denkbeelden ingang te verschaffen, en, komt het er toe, voor uw volk de keuze mogelijk te maken tusschen een Grondwetsherziening in radicalistischen trant of naar den eisch van Nederlandsche beginselen.

Als een schip lek is gestooten, kunt ge òf aan de pomp gaan staan, óf naar de werf stevenen om kiel op helling te zetten.

Schijnbaar is dat laatste tijdverlies, maar ook slechts schijnbaar. Want om met pompen boven te blijven, neemt ge heel uw équipage in beslag. Ge blijft dan boven, maar doet ook niets dan pompen.

Teekent dit onzen toestand niet?

Van Grondwetsherziening schrikt men terug.

Verbeeld u die moeite, dat tijdverlies, die vruchteloos ingediende concepten, die eindelooze debatten! Ons volk vraagt om een spoorweg, om een leger, om een strafwetboek. Zorg slechts dat die behoeften worden vervuld.

Zoo pompt men.

Van September tot September blijft men drijvende, en bij horten en stooten houdt men stuur in het schip.

Maar men komt niet verder.

De noodvlag blijft waaien.

Men houdt het éene oog aldoor op de reddingsboot.

Men vaart niet, maar men zwalkt.

Dat kan niet goed afloopen.

Wat baat het onzen Conservatieven, of ze al kolommen vol schrijven over de machteloosheid der Liberalisten, indien inmiddels de natie voortgaat slag op slag telkens weêr een stoeren Conservatief door zulk een »machteloozen Liberaal" te vervangen?

Wij, antirevolutionairen, willen noch kunnen de verantwoordelijkheid dragen van het kwaad voor de toekomst, waartoe deze politiek der expediënten leiden moet.

Nog eer het te laat is, roepen we daarom »Gevaar!"

(9 September '75).

4. De Antirevolutionairen en het Staatsambt.

Van meer dan eenen kant werd reeds de vraag geopperd, of en in hoeverre een man van Antirevolutionaire beginselen, onder de bestaande Grondwet en de uit haar voortgevloeide organieke wetten, als Burgemeester, Wethouder, lid van den Gemeenteraad, lid der Schoolcommissie enz. kan optreden.

Het scheen velen toe, dat Staatsdienst, die ten doel had uitvoering eener wet, wier deugdelijkheid men bestreed, niet wel was overeen te brengen met trouw aan eigen beginsel en openheid van karakter.

Vooral op het gebied van den schooldienst, in al zijn vertakkingen, achtte men van meer dan éene zijde het bezwaar overwegend, dat den voorstander der vrije school verhinderen moest, in het gelid van den Staatsdienst getreden, het openbaar onderwijs te bevorderen.

Keurt men eenmaal, zoo werd geoordeeld, het Staatsonderwijs in zijn tegenwoordigen vorm belemmerend voor de gezonde ontwikkeling der natie, hoe was het dan te rijmen met eigen overtuiging, dat men als lid van het Dagelijksch Bestuur, van Gemeenteraad of Schoolcommissie, tot de regeling en instandhouding van dit onderwijs de hand leende?

Zoo ernstig woog zelfs bij velen deze bedenking, dat het hen noopte, voor een op hen uitgebrachte benoeming te bedanken, of ook na korten diensttijd de reeds aanvaarde betrekking neder te leggen.

Wij deelen dit bezwaar niet en zijn bereid rekenschap van onze zienswijs te geven.

Het standpunt, waarop de Syllabus en Encycliek onze Roomsche Landgenooten geplaatst heeft, wordt door ons niet ingenomen, maar met beslistheid verworpen.

Noch op het stuk der gewetensvrijheid, noch opzichtens de verhouding van Kerk en Staat, deelen we de zienswijs der Ultramontanen, die lijnrecht tegen de denkbeelden onzer eeuw indruischt.

We stellen dit op den voorgrond, wijl het ook ons onbegrijpelijk voorkomt, dat men trouw kan zweren aan een Grondwet die positieve bepalingen bevat, waarvan het lijnrecht tegenovergestelde eisch des geloofs is; bepalingen die, als onwaar en misdadig gequalificeerd, niet slechts minder goed, maar beslist kwaad en verkeerd zijn.

Een wet die de leer van Fourrier bekrachtigde en uitdrukkelijk diefstal voor geoorloofd verklaarde, zou men o. i. niet mogen bezweren, ook al liet het slotartikel den weg tot wetsverandering open.

Staat het nu vast, dat de gewetensvrijheid door den Syllabus als een positief kwaad veroordeeld is, en niettemin uitdrukkelijk in onze Grondwet wordt beleden, dan wil het ook ons niet klaar worden, hoe men man van den Syllabus kan zijn en toch onze Grondwet bezweren, ja ijveren voor haar instandhouding.

Verkeerden de Antirevolutionairen in gelijk geval, ook ons advies zou zonder aarzelen zijn:

Trek u terug, onthoud u van elke bemoeiïng met den Staatsdienst, zweer aan zulk een Grondwet geen trouw.

Maar in zulk een geval verkeeren wij niet.

Er staat in onze Grondwet geen enkele bepaling, waarin uitdrukkelijk iets beleden of geboden wordt, dat o. i. absoluut slecht is.

Tusschen de Grondwet zelve en haar interpretatie bij monde onzer Liberalisten onderscheide men scherp.

Onze Grondwet kent geen godsdienstloozen Staat, maar gaat integendeel uit van de erkenning des Allerhoogsten.

Dat blijkt uit den eed van Vorst en Volksvertegenwoordigers en Ambtenaren en Rechtbank.

Dat blijkt uit de bescherming die verleend wordt aan de Kerkgenootschappen.

Dat blijkt uit de formule; »En hiermede, Mijne Heeren, bevelen wij u in Godes heilige handen," waarmeê de wetsvoorstellen worden ingezonden.

Dat volgt uit 's Konings titel: Wij Willem III, bij de gratie Gods Koning der Nederlanden enz.

Dat blijkt uit den voorrang, in onze Koloniën aan de Christenbevolking gegeven.

Dat blijkt uit de afwezigheid van elke atheïstische bepaling in ons positief Staatsrecht.

Dat onze Liberalisten niettemin een godsdienstlooze strekking aan dit Staatsrecht hebben gegeven, ontkennen we zoomin, als de hieruit voortvloeiende noodzakelijkheid, om tot vernieuwde Grondwetsherziening te komen.

De eerste staat vast. Wie de Grondwet bezweert, is aan zulk een interpretatie niet gebonden. Hij bezweert de Grondwet zonder meer.

Uit dien hoofde wil het ons niet duidelijk worden, welk bezwaar er tegen een trouw zweren aan een Grondwet zou bestaan, waarvan het vaststaat, dat ze niets positiefs tegen onze overtuiging gebiedt en ons zelf het middel tot verbetering van het betrekkelijk verkeerde aan de hand doet.

Dat op schoolterrein de moeielijkheid grooter wordt, voelen we zeer goed; edoch zonder ook op dit terrein ons tot werkeloosheid gedoemd te achten.

Gingen we uit van het denkbeeld, dat de Staatsschool door ons toedoen slechter mocht gemaakt worden, opdat de noodlottige consequentie, waartoe ze voert, te beter aan het licht kon treden, dan zou het ons natuurlijk tot plicht zijn gesteld, door volstrekte onthouding haar geheel over te geven in liberalistische handen.

Doch zoo oordeelen we niet.

Den voortgang van het kwade mogen we profeteeren, maar nooit bevorderen. Het kwade mag niet gedaan, opdat het goede er uit voortkome.

Alles komt dus neer op de vraag, of de schoolpractijk dezelfde blijft, onverschillig of het bestuur der Staatsschool in Antirevolutionaire of Liberalistische handen is.

Dit nu ontkennen we.

Wel geven we toe, dat een Staatsschool zelfs in Antirevolutionaire handen nog

nooit een school zal worden gelijk we die wenschen; maar dat er verschil in de practijk denkbaar is, staat bij ons vast.

In het meerendeel onzer Gemeenten hebben we te worstelen met twee machten. Vooreerst met de schoolwet, maar ten tweede met de liberalistische wilkeur, die haar overdrijft. Denk aan het stelsel van kosteloos onderwijs!

Kan nu het schoolbestuur in Antirevolutionaire handen overgaan, dan is althans die overdrijving voorkomen, die wilkeur gestuit, dat boven de wet uitgaande afgesneden.

Daarbij komt, dat bij de school veel, zoo niet alles hangt aan de keus van het personeel.

Neigt een Liberalistisch Bestuur er al licht toe, mannen in de school te zenden, die bedektelijk propaganda drijven voor beginselen, die het Christendom ondermijnen, — in Antirevolutionaire handen is ook dit kwaad te voorkomen.

Niet dat we tegenstribbeling tegen de bepalingen der Schoolwet in ambtenaren van onze richting geoorloofd zouden achten.

Integendeel.

Wie tot uitvoering der wet geroepen wordt, is gehouden haar eerlijk en loyaal uit te voeren, ook dan zoo de bijzondere overtuiging van den ambtenaar aan andere regeling de voorkeur zou geven.

Maar verder gaat de eisch van trouw en eed ook niet.

Van de speelruimte, bij de uitvoering aan den ambtenaar gelaten, mag wel ter deeg door mannen onzer richting gebruik worden gemaakt.

Aan eischen der publieke opinie, die boven de wet uitgaan, behoeft geen onzer zich te storen.

De contrôle over het onderwijs mag wel en deugdelijk gebezigd worden, om uit het onderwijs te bannen, wat de grenzen der neutraliteit schendt.

Waarom men hiertoe de hand niet zou mogen leenen, vatten we niet. Veeleer verheugen we ons hartelijk in de poging van velen onzer gemeenten, om Antirevolutionairen tot raadsleden en zoo allengs tot wethouders en leden der Schoolcommissie te doen benoemen.

Het feit, dat de wet vallen moet, blijft daarom vast staan, maar zoo dikwijls door wetsoverdrijving of eenzijdige wetsinterpretatie de concurrentie voor het vrije onderwijs, toch reeds bijna onmogelijk, volstrekt doodelijk zou kunnen worden, staat het in de macht onzer Antirevolutionairen, juist door aanvaarding van het Staatsambt het leven der vrije school te redden. (22 April '74)

NEGENDE HOOFDSTUK.

VOLKSINVLOED.

> Zij verlangt daartoe bevestiging van den rechtmatigen volksinvloed, die, krachtens den zedelijken band tusschen kiezers en gekozenen, door de Staten-Generaal, naar eisch van onze historie, op het staatsgezag wordt uitgeoefend.

I.

DE GECONCENTREERDE NATIE.

§ 85. In Art. 8 schreven de stellers van ons Program, dat de antirevolutionaire richting »bevestiging wil van den rechtmatigen volksinvloed, die, krachtens den zedelijken band tusschen kiezers en gekozenen, door de Staten-Generaal, naar eisch van onze historie, op het Staatsgezag wordt uitgeoefend."

Hierin liggen drie gedachten, die achtereenvolgens toelichting eischen: 1. de Staten-Generaal is geen overheid, maar de geconcentreerde natie; 2. de Staten-Generaal behoort te bestaan, niet uit »mannen van vertrouwen", maar uit dragers van beginselen; en 3. uitbreiding van volksinvloed op de overheid, niet vestiging van een parlementaire regeering, moet, naar eisch der historie, doel zijn van der Staten arbeid.

Punt 1 omschrijft het antirevolutionaire beginsel in tegenstelling met het valsch-Constitutioneele, door liberalisten en conservatieven om strijd gehuldigd. Punt 2 wijst op onze tegenstelling met de conservatieve partij. En eindelijk, punt 3 op onze positie tegenover de liberalisten.

Onze liberalisten en conservatieven belijden beiden, als echte kinderen der Revolutie, dat de Staten-Generaal recht heeft op een aandeel van de macht, die tot de attributen van de overheid behoort. De Staatsmacht, aldus leeraren deze wijzen, splitst zich in een wetgevende, een uitvoerende en een rechtsprekende macht; en van deze drie komt aan de

eigenlijke landsregeering alleen de uitvoerende macht in uitsluitenden zin toe; wordt de wetgevende macht gelijkelijk gedeeld tusschen landsregeering en Staten-Generaal; en wordt de rechtsprekende macht, onder zekere bedingen, door de landsregeering te stellen, uitgeoefend door een zelfstandig, rechtsgeleerd corps.

Naar deze voorstelling is derhalve een deel der wetgevende macht, en aldus een deel der Souvereiniteit, bij schikking overgedragen op de Staten-Generaal; is hiermeê aan de Staten-Generaal in zekeren zin het karakter van overheid verleend; en de Souvereine macht der overheid alzoo niet één gebleven, maar gesplitst.

Gelijk men weet, is deze kapitale fout ook in onze vigeerende Grondwet geslopen, waarvan artikel 104 aldus luidt: »De wetgevende macht wordt gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend." Een allerfataalste bepaling, waarvan, de eerste gelegenheid de beste, afdoende herziening moet worden beproefd, en waartegen nu reeds, ook voor de ooren van het volk, niet luide genoeg kan worden geprotesteerd.

Het is onwaar, het is een pure fictie en een onderstbovenkeering van alle gezonde begrippen, om de Staten-Generaal in het gestoelte der landsoverheid te laten plaats nemen.

Immers, beiden, èn overheid, èn volk, worden, door zoo tegennatuurlijke vermenging, van hun eigenaardig karakter beroofd en gerukt uit hun onderling verband.

§ 86. Dit in te zien, valt niet moeielijk.

Zoodra toch de Staten-Generaal met overheidsmacht bekleed wordt en zich dientengevolge als overheid begint te gedragen, wordt ze lid van de firma, wier handelingen ze juist controleeren moest. In plaats van de rechten des volks te verdedigen, zal zij er dan van zelf op uit zijn om, ten koste van het volk, haar eigen macht uit te breiden. En het einde zal derhalve zijn, dat een lichaam, dat optrad om voor het volk bij den Koning te pleiten, zich al meer verloopt in een pleidooi tegen vorst en volk beiden, ten behoeve van eigen parlementair gezag.

Gevolg hiervan is, dat men ten slotte niets overhoudt dan een oppermachtige, despotieke, parlementaire overheid, en daaronder een volk, dat elk recht van repraesentatie mist; alleen met dit verschil, dat die overheid vroeger de Koning was, en nu al meer een partijchef wordt, die 's Konings naam eenvondig als schild, ter dekking van eigen wilkeur en partij-tyranie, misbruikt.

Maar, omgekeerd, raakt ook het overheidsgezag zelf er meê onder den voet.

Immers, voor een Koning of voor een Souverein Staatslichaam heeft het volk eerbied en elk burger ontzag. Daar is men genegen, het hoofd voor in den schoot te leggen. Daarin erkent men zijn meerdere en gehoorzaamt men den drager van goddelijke autoriteit.

Maar als die overheid een vermenging van Koning en Volksrepresentante wordt, en, dusdoende innerlijk gedeeld, met een valschelijk aangematigd gezag optreedt, dan slijt in het hart des volks ook de eerbied voor zulk een door en door vervalschte overheid ganschelijk uit.

Ja, erger nog, dan ontstaat in den boezem der misleide natie een onbedwingbaar gevoel van wrevel en een niet te onderdrukken geroep om wraak tegen een zoo karakterloos college, dat, onder belofte van 's volks rechten te verdedigen opgetreden, eenmaal op het kussen, die, ten prijs van goed en bloed verworven, rechten aan een nieuw-modisch despotisme opoffert en ten behoeve van eigen machtsontwikkeling verraadt.

Een advocaat die, door u zelven gekozen, om uw goed en deugdelijk recht tegen de stoute eischen van het openbaar ministerie te bepleiten, met dat openbaar ministerie, ten eigen profijte, heulen ging, zou immers een man zijn naar wien ge niet meer luisteren woudt, maar van wien ge u hoe eer hoe liever ontsloegt?

Langs twee wegen werkt derhalve deze verkeerde liberalistische voorstelling van de Staten-Generaal aan het bederf van onze politieke toestanden: vooreerst doordien ze het volk berooft van een pleitbezorger bij de overheid; en ten tweede doordat ze de overheid den eerbied in het hart des volks doet verliezen, die de grondslag uitmaakte van haar gouvernementeelen invloed.

Niet genoeg kunnen we er dan ook op aandringen, dat onze geachte medestrijders in de antirevolutionaire pers en onder de antirevolutionaire Kamerleden er toch het hunne aan mogen doen, om de inzichten van ons volk ten aanzien van dit hoogst gewichtig punt tot klaarheid te brengen, en een iegelijk te doen inzien dat een Staten-Generaal, die, in plaats van de volksrechten te bepleiten, overheid wil spelen, haar plicht en roeping verzaakt en elke aanspraak verbeurt op onze achting.

Te doen inzien, dat we in het allerminst niet te kort doen aan den eerbied jegens de over ons gestelde machten, indien we zonder sparen en onverbloemd het crediet van zulk een aan haar roeping ontaarde Staten-Generaal pogen af te breken; en dat wel om de eenvoudige reden, dat zoo min als een door u zelf gekozen advocaat macht over u heeft, zoomin ook de Staten-Generaal »een over u gestelde macht" is.

Maar dan ook door, na wegneming van het wanbegrip, ons volk weêr te doen inzien, wat het gezonde en eenig goede begrip ten deze is, opdat de antirevolutionaire denkbeelden vaster wortel mogen schieten.

En dat gezonde en eenig goede begrip is, dat men aan de Staten-Generaal het karakter toekenne van te zijn de pleitbezorgster van de volksrechten, of, wil men, de geconcentreerde natie.

§ 87. Tijdens het Volkspetitionnement is de bedoeling van deze uitdrukking zoo herhaaldelijk uiteengezet, dat we ter toelichting van dit denkbeeld alsnu met een korte resumtie kunnen volstaan.

Volgens de antirevolutionaire beginselen staat namelijk de zaak alzoo: Er is een volk, en er is over dat volk een overheid, aangesteld door een macht buiten dat volk, t. w. door God.

Die overheid is Souverein en haar Souvereiniteit is volstrekt ondeelbaar.

Nu ten onzent de Koning Souverein is, is het dus ook die Koning en hij alleen, die èn de wet geeft èn recht spreekt èn als uitvoerende macht regeert.

Of de Koning dit door andere personen, als zijn organen, laat doen, die hem vervangen, doet niets aan het beginsel af. Hij en hij alleen blijft de Souverein, die de wet tot wet maakt; het recht recht in den lande doet zijn; en gebieden kan onder verbintenis tot gehoorzaamheid.

Nu is intusschen de macht dier Souvereine overheid èn in stoffelijken èn in zedelijken zin gebonden aan de gesteldheid van het volk dat zij regeert.

Het is er meê als met den arts bij een kranke.

Heeft een arts met een klein kindeke te doen, dat nog niet spreken kan, dan kan er ook geen sprake van zijn, dat hij dit kindeke zou hebben te raadplegen. Immers, hij kan wel vragen, maar dit kindeke antwoordt hem niet. Hij kan wel spreken, maar zijn patient begrijpt hem niet. En uit de gesteldheid van het voorwerp zelf, dat aan zijn zorg is toevertrouwd, volgt derhalve met noodwendigheid, dat hij, zonder in overleg te treden, eenvoudig handelt naar eigen goedvinden en op eigen verantwoordelijkheid; zoo ge wilt, als absoluut despoot.

Staat hij daarentegen tegenover een volwassen persoon, dan zou het alleronverantwoordelijkst zijn, indien de arts hem niet ondervroeg en geen rekening hield met wat zijn patiënt hem te zeggen weet èn over zijn gewaarwordingen èn over de ziekteverschijnselen èn over de waargenomen werking der medicamenten.

En trof het zoo, dat hij met een kranke te doen had, die niet slechts

volwassen was, maar ook eenige kennis van het menschelijk lichaam, kennis van ziekten en kennis van medicatie had, dan spreekt het wel van zelf, dat hij zijn zieke niet alleen uithooren, maar ten deele zelfs aan zijn gesprek den vorm zou geven van een consulteeren.

Welnu, zoo en niet anders staat het nu ook met de overheid tegenover het volk.

Is een volk nog geheel onmondig, zonder nationaal zelfbewustzijn of politieken geest, dan kán de overheid eenvoudig niet anders dan absoluut regeeren en is elk spelen met constitutioneele vormen slechts de roekelooze poging, om zich van een deel harer verantwoordelijkheid te ontslaan.

Schiet een natie daarentegen in politieke ontwikkeling op; ontwaakt ze tot zelfbewustzijn; raakt ze in staat zichzelf waar te nemen; en is ze bij machte zich rekenschap te geven van wat ze ervaart; — dan is elk despotisme ongerijmd geworden en is de overheid *eo ipso* gehouden, om de natie uit te hooren, ten einde te weten te komen, wat ze dragen kan; en alsdan daarnaar haar bestuursmaatregelen in te richten.

En heeft men, eindelijk, gelijk ten onzent, met een volk te doen, dat, nog verder voortgeschreden, zelfs in staat is om over eigen toestand en krankheid, over herkomst en toekomst na te denken, dan spreekt het van zelf, dat dit rekenen met het volk nog verder behoort te gaan en overgaat in een consulteeren.

Om dit echter te kunnen doen, moet het volk *een orgaan* hebben. Een arts ondervraagt niet uw been of uw arm, uw lichaamsdeelen stuk voor stuk, maar u, en luistert naar wat *uw mond*, als spreekorgaan van heel het lichaam, hem meêdeelt.

Zoo dus ook ondervraagt de overheid niet burger voor burger, maar de natie als eenheid. En wijl nu die natie als eenheid te wijdverspreid en te groot is, om zelve op te treden, wordt ze geconcentreerd in haar Vertegenwoordiging, om door de Staten-Generaal *als orgaan* aan de overheid te zeggen, wat ze gevoelt, wat ze denkt, en wat haar dunkt het raadzaamst te zijn.

Zal het goed, zal het normaal, zal het naar eisch van Gods recht en 's volks welzijn toegaan, dan dient derhalve de Staten-Generaal *ten eerste* zóó te worden saâmgesteld, dat ze metterdaad de gewaarwordingen der natie getrouwelijk kan weêrgeven; en *ten andere* steeds in zulk een positie tegenover de overheid te staan, dat èn de eerbied dien het volk den Koning toedraagt, èn de tukheid van dat volk op vrije levensbeweging, spreken daar haar mond.

Wijl we nu zulk een Staten-Generaal *niet* hebben, is het de plicht van elk antirevolutionair, onze aan haar wezen en bestemming allerjam-

merlijkst ontaarde Staten-Generaal zóó principieel, zóó volhardend en zonder sparen te bestrijden, tot zij eindelijk onder den toorn der volksconscientie bezwijke, en er alzoo weêr een vrij erf kome, waarop een in historischen zin goede Staten-Generaal, van echt kaliber, in naam der natie zal kunnen spreken. (25 October '78).

II.

DRAGERS VAN BEGINSELEN.

§ 88. De Staten-Generaal is geen »overheid", geen »over ons gestelde macht", geen »deel van de Regeering", maar pleitbezorgster bij de overheid, naast de gestelde machten, tegenover de Regeering, van de rechten en vrijheden der natie, — dus luidde dan onze eerste stelling.

De tweede, waar we thans aan toekomen, is deze: De leden der Staten-Generaal worden niet gekozen als »honorable personen, die vertrouwen inboezemen, maar als »dragers van beginselen."

»Personen van vertrouwen" wil al wat conservatief in den lande was of is, van Thorbecke tot de Dagblad-redactie. »Dragers van beginselen" daarentegen eischt geheel de antirevolutionaire partij. Er is intusschen nog een derde denkbaar, waar het liberalisme, in zijn ziekteverloop, bij moet aankomen, en dat men gewoon is te noemen het mandat impératif.

Ter voorkoming van verwarring dient dus eerst met eenige juistheid omschreven, wat met elk dezer drie benamingen wordt bedoeld.

»Mandat impératif" beduidt »dwangbevel", en bedoelt in het onderhavige geval, dat een lid der Staten-Generaal spreekt en stemt als »lasthebber van het volk", niet om zijne eigene overtuiging te doen uitkomen, maar overeenkomstig hetgeen zijn kiezers bevalen en gelastten. Dit »mandat impératif" onderstelt derhalve, dat alle vraagstukken, waarover zal te beslissen zijn, vóór de verkiezing aan de kiezers bekend zijn, en dat deze in clubs of officieele bijeenkomsten uitmaken, in welken zin van hunnentwege over deze of die zaak zal worden gestemd; om eerst daarna over te gaan tot de keuze van een persoon, die zich alsnu verbinden wil, om zich onvoorwaardelijk aan deze beslissing te houden. Onderstelt almede, dat, komen er vraagstukken voor, die tijdens de ver-

kiezing niet aan de kiezers bekend waren, de gekozen afgevaardigde alsdan tusschentijds ruggespraak houde met zijn lastgevers, om te vernemen in welken zin zij wenschen dat er gestemd zal worden. Ja, onderstelt zelfs, dat een afgevaardigde desnoods, tegen zijn eigen overtuiging in, in den geest en volgens den last van zijn kiezers stemmen zal, niet wijl consciëntieverkrachting lofwaardig is, maar wijl een Kamerlid in dit stelsel niets dan orgaan, eenvoudig machine is, en derhalve geen consciëntie als zoodanig bezit.

Vlak hiertegenover staan de conservatieve »personen van vertrouwen", wier portret Thorbecke zoo uitnemend in schets bracht door zijn korten, afgebeten volzin: »zonder eenigen band met de kiezers." Naar luid dit stelsel komt het er voor de kiezers maar op aan, in of buiten hun district een man van onafhankelijk fortuin, van respectabel karakter en van degelijke bekwaamheid te vinden, van wien men in algemeenen zin nog wel niet weet, maar ten minste onderstellen mag, dat zijn sympathieën naar denzelfden kant uitliggen als die van zijn kiezers. Die kiezers worden dan geacht van regeeringszaken niet het minste verstand te hebben, en als »goedige kinderen" deze hooge belangen eenvoudig over te laten aan de meerdere wijsheid en het doorzicht van hun beschermheer. Het komt dus volstrekt in dit stelsel niet te pas, om iemand, eer men hem kiest, te vragen wat hij denkt of wil; veelmin om hem op bepaalde punten een verklaring te ontlokken; en nog minder kan er sprake van zijn, om hem, is hij eenmaal gekozen, met zijn kiezers voeling te doen houden. Immers: »zooals de heeren het wijzen, zoo zal de kiezer het prijzen" is voor dit verouderd systeem de ouderwetsche leenspreuk. Niet slechts »ruggespraak" toch maar ook »samenspraak" met de kiezers is in dit stelsel verboden waar. Want welbezien is elk »spreken" met invloed een contradictio in terminis voor een kiezerspersoneel, dat, staatkundig onmondig gehouden, zoowel tot het vormen van een eigen meening als tot het uitspreken er van onbekwaam wordt geacht.

§ 89. In geen dier beide stelsels zich kunnende vinden, eischt nu tegenover die beiden de antirevolutionaire partij, dat het Kamerlid, als »drager van een beginsel", in een »zedelijk verband" tot zijn kiezers zal staan.

Hierbij wordt uitgegaan van de onderstelling, dat er met elkander strijdige staatkundige beginselen zijn, die elkander de beheersching van 's lands toekomst betwisten; dat voorts het kiezerspersoneel, in algemeenen zin zich van de strekking dezer beginselen bewust, door

gesprekken, door lezingen, door meetings, door staatkundige geschriften en door de dagbladpers, zich, aan de hand van zijn politieke leidslieden, een meening vormt over de richting, waarin 's lands zaken moeten gestuurd worden; en eindelijk dienovereenkomstig zijn vertrouwen alleen aan zulk een candidaat schenkt, van wien het vooraf bekend is, of ook staande zijne candidatuur bekend wordt, dat hij als tolk dezer meening zal optreden.

Op welke wijze »de aldus gevormde meening" in de wetten van den Staat kan belichaamd worden, moet hij weten. Dat ligt buiten de competentie zijner kiezers. Bij het volk huist politiek instinct, geen politieke rechtskennis. En de afgevaardigde eerbiedigt derhalve ten volle het zedelijk verband, waarin hij tot zijn kiezers staat, indien slechts uitkomt, dat hij metterdaad beoogt wat zij bedoelen; en dat bedoelt krachtens de drijfkracht van het hún heilige beginsel.

Zag hij zich daarentegen, ten gevolge van sinds zijn verkiezing ingetreden verandering van overtuiging, door eed en geweten verplicht, anders in de Kamer te stemmen, dan hij wist dat door zijn kiezers verwacht werd, dan zou hieruit de verplichting voor hem voortvloeien, om òf deze afwijking ter voldoening van zijn kiezers toe te lichten, òf wel, door neêrlegging van zijn mandaat, het heilig karakter van elk zedelijk vertrouwen te eeren.

Op het advies van Mr. Groen van Prinsterer, heeft de antirevolutionaire partij onder het volk zich dan ook aldoor stiptelijk aan dit laatste stelsel gehouden.

Ze stond er op, dat niet alleen in de Kamer, maar ook onder het volk, zich de publieke opinie vormen zou; gaf zich bij elke verkiezing rekenschap van de hoofdquaestie, waarin het haar heilig beginsel aan de beslissing der stembus werd onderworpen; en eischte van de candidaten, die ze aanbeval, dat ze althans over die hoofdquaestie zich onbewimpeld zouden verklaren.

Die verklaring vroeg ze niet bij bekende candidaturen. Groen behoefde geen keur. Een candidaat, wiens gevoelen door geschriften of door de dagbladpers notoir was, kon zonder visitatie de grenzen passeeren. En zelfs een Kamerlid, dat weinig sprak, maar dan toch door te stemmen van zijn meening had doen blijken, ging vrij door.

Maar als men stond tegenover een »nieuw man"; een aan het volk onbekenden candidaat; die nog nooit in duidelijke woorden over het hoofdpunt van den politieken strijd zijn meening had uiteengezet; en van wien men dus alles goeds onderstellen mocht, maar toch eigenlijk niets wist; — dan, nog in '77 bleek het te Delft, is onze partij steeds

onverbiddelijk bevonden, en weigerde zij, waar verklaring geweigerd werd, zelfs aan een overigens uitmuntend geleerde haar steun.

Zoo streng hield ze zelfs aan dien »zedelijken band tusschen kiezers en gekozene" vast, dat ze met Mr. Groen van Prinsterer geen oogenblik aarzelde te erkennen, dat prijsgeven van dezen band een »doorsnijden zijn zou van de zenuw van het constitutioneele Staatsleven."

§ 90. En vraagt men nu ten slotte, waarom en op wat gronden we aldus oordeelen, dan luidt ons antwoord kort en bondig: wijl zonder dien zedelijken band elke samenhang ontbreekt tusschen het politieke leven in de regeeringskringen en het nationale leven in den boezem des volks.

Er is, we geven het grif toe, een toestand denkbaar, waarin zulk een samenhang niet bestaat noch bestaan kan. Ons gouvernement in Atjeh moet zélf weten wat het doet en kan het nationale leven der Atjehers niet tot uitdrukking brengen. Zoo vergaat het den Russen in Polen, den Oostenrijkers in Bosnië, den Pruisen in menige streek van den Elzas en den Franschen in Algerië. Er leeft dan wel een streven in den boezem van deze overwonnen volkeren, maar zoo verward, zoo uit het spoor geloopen, zoo aan allen band van orde en regelmaat ontsprongen, dat de volkskringen en de regeeringskring cirkels zijn, die elkaar wel snijden, doch voorshands niet dekken kunnen.

Maar wat ons in het diepste der ziel tegenstaat, is, dat men dezen onbeholpen, primitieven en buitengewonen toestand toe wil passen op constitutioneel geregeerde volken, wier voorrecht, krachtens de constitutie, juist in een goed georganiseerd verband tusschen volk en vorst bestaan moet.

In zulke landen toch gaat het niet aan, aan zekeren intelligenten kring de Staatsmanskunst als een soort geïsoleerd monopolie over te laten, en van het volk te eischen, dan het zich uitsluitend met zijn sociale en huislijke aangelegenheden zal bemoeien.

Veeleer moet integendeel bij elk ontwikkeld en aanrijpend volk de politiek van zijn land afgeleid zijn uit vaste beginselen, die niet als afgetrokkenheden in de lucht zweven, maar wortelen in den bodem van het volksleven.

Ons denken is nu eenmaal geen simplicie-kast met schotjes en laadjes, waarin we een geïsoleerd hokje voor politiek en een ander voor de sociale en een derde voor geestelijke vragen zouden hebben.

In ons denken hangt álles saam, en ons diepste levensbeginsel is

niets dan de wortel, waaruit al de volheid van onze gedachten opschiet, over welk terrein des levens die zich dan ook uitbreiden.

Uw politieke denkbeelden hangen saam met uw sociale inzichten; uw sociale inzichten met uw gedachten over het huislijk leven; die weêr met uw kerkelijke overtuiging; die kerkelijke overtuiging met uw geestelijk belijden; en die geestelijke belijdenis met den stand van uw hart tegenover uw God.

En juist ómdat die samenhang onloochenbaar is, moet dus ook elk stelsel, dat de politiek van dezen wortel in het nationale levensbeginsel losmaakt, er onverbiddelijk toe leiden, dat »Regeering en Kamers" een côterie, los van het volk, buiten het volk, en over de natie heerschende, worde, die aldus de eerste levensvoorwaarde voor een gezonde volksexistentie eenvoudig onvervuld laat.

§ 91. Dit kwaad, schiet het wortel, straft zich zelf dan ook op alle manier.

Slechts op een vijfvoudig nadeel zij hier gewezen.

1. Een partij, die »personen van vertrouwen", geen »dragers van beginselen" kiest, is onmachtig tot het wekken van een publieken geest. Zie dit aan de Conservatieven, die willoos en machteloos in den lande staan; en evenzoo aan de Thorbeckianen, die, nog zoo pas na Thorbecke's dood, in de Kamer reeds tot een tiental geslonken zijn, en buiten de Kamer, allerwegen, in pers en club, reeds lang zijn overvleugeld.

2. Door »personen van vertrouwen" op den voorgrond te schuiven, vult ge uw Kamer met leden van een maatschappelijken stand, die in fortuin rijk, maar aan studie meest arm is, en onttrekt daardoor aan 's lands beheer de vruchten van de wetenschappelijke ontwikkeling.

3. Het in naam vasthouden aan de Constitutie en toch afsnijden van elken band tusschen kiezers en gekozenen leidt tot volslagen demoraliseering van onze politieke personen, die bij de stembus tóch als »dragers van beginselen" paradeeren, en daarentegen, eenmaal gekozen, wedijveren in de behendigheid, om het zuiverst zich van dezen zuurdeesem der beginselen te zuiveren.

4. In dit stelsel speelt men met het begrip »geweten", zeggende dat men zonder ruggespraak »naar eed en conscientie" moet stemmen, alsof met een nauwe conscientie 's volks welzijn te behartigen, zonder een letten op zijn heiligste wenschen en dus ook zonder aansluiting aan zijn levensbeginselen, ook maar denkbaar zou zijn.

En 5. eindelijk. Zulk een stelsel was dan misschien nog denkbaar, ja, vóór het uitbreken der revolutie, toen ál de politieke strijd om een

»meer of min" ging, en men aan de hoofdzaak allen saam vasthield; maar werd het toppunt van ongerijmdheid, nadien door die revolutie eenmaal een scheur in heel het leven van volk en huis, van hoofd en hart is getrokken, en de strijd tusschen de elkaar vijandige beginselen een strijd werd op leven en dood. (30 October '78.)

III.

ONZE VOLKSVRIJHEDEN.

§ 92. Thans blijft nog de vraag over: in welken zin de antirevolutionaire partij »uitbreiding verlangt van den rechtmatigen volksinvloed."

Zeggen we, om dit voor vriend en vijand duidelijk te maken, eerst, wat we daarmeê niet bedoelen.

En dan sta hier, kort en bondig, ons welbewust protest tegen het liberalistische drijven, om ons, onder de hand en ongemerkt, met de weldaden te zegenen van een parlementair Kabinet.

Een »parlementair ministerie" is ons een klinkklare ongerijmdheid; een onderstbovenkeering van de eerste beginselen van ons publiek recht; en niet minder vlak het tegendeel van wat men onder »bevestiging der volksvrijheden" pleegt te verstaan.

Gelijk men toch weet, bedoelt men met een parlementair ministerie, dat het zwaartepunt van het regeerbeleid uit 's Konings Kabinet verplaatst worde naar de Tweede Kamer.

De zaak zou zich, schoot zulk een ministerie wortel, dan in dezer voege moeten toedragen:

In de Tweede Kamer heeft de liberalistische coalitie de meerderheid. Die meerderheid vergadert buiten de Kamer in haar club. Die club heeft een bestuur. Dat bestuur maakt met de clubleden de zaken pasklaar: bezet in de Kamer de centrale sectie en de commissiën, naar vooruit afgesproken plan; doet zwijgen of spreken, naar het der côterie gevalt; en brengt in de wetsvoorstellen alle veranderingen, die der club goeddunken, op straffe van den Minister af te maken, die de partijbewindvoerders durft weêrstaan.

Schikt nu een Kabinet zich in dezen afhankelijken toestand, zoo is het wel.

Dan toch zijn er in de werkelijkheid twee ministeriën. Het éénе in het verborgen, dat eigenlijk meester is van den toestand, het land regeert en zijn wil voorschrijft. En het andere voor den vorm, om den arbeid te verrichten, en als instrument dienst te doen waardoor men den Koning dwingt.

Komt daarentegen het Kabinet in verzet tegen de club, dan teekent de club onverwijld het zedelijke en politieke doodvonnis van den ongehoorzame en executeert de weerspannigen op staanden voet.

En ontstaat er nu, op die wijs, een ministerieele crisis, dan moet de Koning, zoo eischt men, den president van de liberalistische club verzoeken om een onderhoud en van dien machthebber vernemen, wie, naar de club beslist heeft, thans als minister zullen optreden.

Dan krijgt Zijne Majesteit een gereed gemaakt lijstje, waar hij eenvoudig zijn naam onder heeft te plaatsen, op straffe van, waagde hij het een ander te benoemen, zóólang gedwarsboomd en tegen den muur van een afgestemd budget te worden gedrongen, tot hij, uit radeloosheid, ten leste de acte van onderwerping met zijn koninklijk handschrift onderteekent.

Zóó en niet anders is de bedoeling van het »se soumettre ou se démettre", door Gambetta in zijn overmoed aan Mac Mahon toegeroepen, en het eerst op Nederlandschen bodem; dus op monarchaal terrein; door Kappeyne van de Còppello, onder het daverend handgeklap van heel het liberalistische land, herhaald.

§ 93. Tegen dit gansche stelsel nu, niet slechts in zijn ergerlijke uitspattingen, maar ook in zijn gematigden vorm, komt de Antirevolutionair in verzet.

In verzet, wijl het de letter en den geest der Grondwet weêrspreekt; met de beginselen van ons historisch Staatsrecht in strijd; en een slag in het aangezicht is, zoowel van de souvereiniteit der overheid, als van het Huis van Oranje, dat metterdaad betere dingen aan Neêrlands volk verdiend heeft.

In verzet evenzeer, omdat dusdoende de leugen tot in het hart van onze Staatsinstellingen sluipt. Alles een fictie wordt. Zùs schijnt en geheel anders is. En het dan nog verre de voorkeur zou verdienen, de maskers te laten vallen, en, franchement revolutionair, ter plaatse waar zulks behoort, een voorstel in te dienen tot afschaffing van het Koningschap.

Maar in verzet bovenal, omdat, gaat het dien weg op, de volksrechten onverdedigd blijven en de invloed van de natie op het beleid der zaken almeer wordt verlamd.

Bij zulk een staat van zaken toch, komt heel het schoone spel, kort gezegd, hierop neêr:

Er is een liberalistische côterie in den lande, die èn in het land èn onder de kiezers de minderheid uitmaakt, maar die desniettemin, door een ongerechtig kiesstelsel en een nog misdadiger districtsverdeeling, meerderheid in de Kamer weet te worden.

En, van die valschelijk aldus geroofde meerderheid misbruik makend, strekt dan alle arbeid der Staten-Generaal tot geen ander doel, dan om deze »côterie" over de natie te laten heerschen; de stem der natie zelve te smoren; en het arme volk, ten koste van zijn eigen belastingpenningen, te vervormen en om te gieten naar een uitheemsch, onpractisch model, dat lijnrecht èn tegen zijn historische traditiën èn tegen zijn hoogere belangen indruist.

§ 94. Dat dus niet! Maar wat dan wel?

Ons dunkt, onder drieërlei hoofd kan wat eisch voor de constitutioneele volksontwikkeling is, worden saâmgevat.

Ter uitbreiding van den rechtmatigen volksinvloed moet: 1. de Volksvertegenwoordiging in toenemende mate de zuivere uitdrukking worden van het nationale leven.

Naar gelang de Staten-Generaal in dit opzicht aan nationaal karakter wint, in diezelfde mate moet zij ook winnen aan zedelijken invloed.

Voor een Staten-Generaal, als we nu hebben, heeft het volk zélf geen achting. Hoe zou dan de Koning aan zulk een parlement een zedelijke autoriteit toekennen, en anders er voor uit den weg gaan, dan waar het, de basis van het recht verlatende, met geweld dwingt?

Maar laat dat anders worden; laat de Kamer weêr heel het volk achter zich krijgen; en van zelf, zonder eenig vertoon van macht, zal haar zedelijk prestige elk Kabinet afhouden van wat tegen den volksaard en het volksbesef ingaat.

Tot dat karakter nu kan de Staten-Generaal ten onzent alleen geraken door èn op groote schaal het kiezerspersoneel uit te breiden, èn bij de samenstelling der Kamers de minderheden tot hun recht te doen komen.

Daarover dus nader, als we aan het desbetreffend hoofdstuk van deze volgreeks toe zijn.

Moet 2. de bemoeiïng der regeering met wat niet noodwendig Staatszaak is, afnemen.

Als het kind nog in de wieg ligt, doet de moeder voor het kind nog alles. Begint het te loopen, dan mindert die taak reeds. Kan het

alleen uitgaan, dan krijgt het zelf reeds een aanmerkelijk aandeel in wat voor zijn belangen te doen is. En komt het eindelijk tot eigen verdienste, dan ontstaat er een gezonde deeling tusschen de overheidsrechten der ouders en de huiselijke rechten van het kind.

Zoo nu moet ook op Staatkundig terrein de overheid, bij pas optredende volken, eenvoudig beginnen met alles te doen, zonder iets aan de natie over te laten. Begint het volk zich te ontwikkelen, dan laat de overheid van lieverleê een en ander schieten, dat ook buiten haar om kan gaan. En komt die ontwikkeling tot genoegzame rijpheid, dan ontstaat er een natuurlijke deeling tusschen sociale, kerkelijke, huislijke en plaatselijke belangen aan den eenen en de overheidsrechten aan den anderen kant, die eindigen moet met de behartiging der eerste geheel van de schouders der overheid af te nemen en haar alleen te laten optreden als Souverein.

Het Liberalisme daarentegen wil het juist omgekeerd; beschouwt de volken als steeds onmondiger; en breidt daarom de Staatsmacht steeds uit.

Gaat nu elke aanwinst van Staatsmacht uitteraard van den volksinvloed af, dan is het duidelijk, hoe ook hier zich de tegenstelling tusschen de liberalisten en de Christelijk liberalen, d. z. de Antirevolutionairen, scherp afteekent, daar wij er juist op uit zijn, om wat niet van nature taak der overheid is, dan ook allengs aan de overheid te ontnemen.

We stippen, om er op terug te komen, voorshands slechts vluchtig deze drie punten aan: Uitbreiding van plaatselijke en gemeentelijke autonomie; vrijmaking van de school, en vrijmaking der Kerk.

En ten 3. moet het heffen van belasting voor de overheid steeds meer bemoeilijkt worden en niet dan onder inwilliging van het volk zelf, en behoudens zijn contrôle, mogelijk zijn.

Over haar geld heeft de natie zelve te zeggen.

Bij »tol en cijns'' toch, komt het eerst en het scherpst het verschil tusschen recht en wilkeur uit.

De grens tusschen despotie en nationale overheid loopt door de beurs der ingezetenen.

Immers, staat het aan de overheid vrij, naar eigen goeddunken uit die beurs te nemen, dan is het met alle vrijheid gedaan.

Zal er daarentegen recht gedaan en de vrijheid gehandhaafd worden, dan moet de gezamenlijke »huisgezinde'' door heel het land, niet dan op verzoek en na toestemming, tot vrijwilligen afstand van een deel van zijn goed gehouden zijn.

Zoo gold het dusver in alle constitutioneel geregeerde Staten.

Zoo was het ten onzent van oudsher usantie.

Zoo moet het blijven, zal er waarborg zijn tegen het weêr insluipen van despotie.

En wijl het nu thans gedurig voorkomt, dat er belastingen worden uitgeschreven, waar niet het volk in zijn organisch geheel, maar alleen een côterie over gehoord is, dunkt ons de ure gekomen, dat de stemme des volks zich, met de stem van Staatsrecht en historie, weêr luide hooren late, om het voortkankeren van dit kwaad langs wettigen weg te stuiten. (4 November '78).

BIJLAGE K.

I.

1. Constitutioneel.

Eerst onze eeuw begon met het woord »Constitutioneel" te dweepen. Onze vaderen hadden de zaak. Onder andere namen, in andere vormen, maar niettemin, op zijn zachtst genomen, even deugdelijken, zoo niet deugdelijker waarborg, dat de regeermacht van den Staat zich voegen zou naar de rechtmatige eischen van het leven der natie.

Of men, sinds het woord »Constitutioneel" in zwang kwam, er in geslaagd zij, deze volksrechten en volksvrijheden beter te verzekeren, mag betwijfeld!

Dit althans lijdt geen tegenspraak, dat de omvang van de Staatsbemoeiïng buiten alle evenredigheid is uitgebreid, en dat tegenover deze breedere Staatsbemoeiïng geen evenredige versterking van onze volksrechten en volksvrijheden overstaat.

Wel schijnt het zoo, en hebben de lofzingers van '48 steeds hoog opgegeven van den kostbaren buit, die in den vorm van »Ministerieele verantwoordelijkheid" en »Rechtstreeksche verkiezingen" in triomf uit den strijd was meêgevoerd, maar, van naderbij bezien, bleek dit een bittere illusie!

Niet aan de natie, niet aan het volk, niet aan ons Nederland in zijn eigenaardig nationaal bestaan, maar aan een aanvankelijk zeer kleine, zij het ook woelzieke groep in dat volk, bleek deze buit ten goede te zijn gekomen.

Op de proef bleek er niets anders gewonnen, dan dat aan deze fractie de middelen in handen waren gespeeld, niet om de volksvrijheden tegenover de Regeermacht te verdedigen, maar om zelf de Regeermacht aan zich te trekken, ten einde ze te misbruiken als instrument, om de natie ten behoeve dezer côterie te tyranniseeren.

Ons Constitutioneele Staatsleven, gelijk het thans het vierde eener eeuw werkt, heeft gestrekt, om, ja, menige autocratische velleïteit van den ouden trant voor goed af te snijden, maar voorts om aan de natie den eisch van haar leven niet te gunnen, maar te betwisten.

De Constitutie heeft dienst gedaan, niet om het eigenaardig leven der natie te beschermen en te ontwikkelen, maar om ons te Liberaliseeren naar uitheemsch, meest Fransch, in Frankrijk zelf reeds uit de mode geraakt, model.

Ter bereiking van dit doel werd eerst een fictief volk tot procuratiehouder van het wezenlijke Nederlandsche volk benoemd, en dit »pays légal" met al de rechtstitels bekleed, die aan het echte volk toekwamen.

Voorts werd in dit »fictieve volk", in dit »pays légal", door een uiterst kunstig ineengezet kiesstelsel tot meerderheid gestempeld wie minderheid was, en zooveel doenlijk elke stem gesmoord, die niet meêdeunde in den lof der Liberteit, van onze echt Hollandsche vrijheid in aard en strekking onderscheiden.

En eindelijk werd onder den naam van Staten-Generaal door deze dubbele distileering kwansuis een Volksvertegenwoordiging verkregen, die heette de tolk der natie te zijn, maar in waarheid een enclave in de natie was, een op zichzelf staande kolonie van Staatslieden, specialiteiten en pleitbezorgers, die al meer in den waan kwamen, dat niet zij om de natie bestonden, maar de natie om hen.

Onloochenbaar gevolg hiervan is, dat de liefde en zelfs de eerbied voor onze Constitutioneele Staatsinstellingen merkbaar dalen.

Aan het woord dat ze nog looft en aanprijst ontbreekt de gloed der innerlijke bezieling. Nog een nagalm van vroegeren geestdrift verneemt men, nauwlijks meer een toon uit het hart, die aan het Constitutioneele Staatsleven een eereplaats in het rijk zijner idealen gunt.

Men hoopte, dat het constitutioneele leven ons het geluk der volkeren in den schoot zou werpen, en zie..... die hoop heeft gefaald.

Nu vijf en twintig jaren heeft men aan dezen tempel gebouwd en de klacht over malaise, over politieke malaise bovenal, was in 1847 nog nauwelijks waarneembaar, vergeleken bij wat ze thans is.

En natuurlijk!

Immers, in 1847 klaagde men wel bitterlijk, maar zonder een oogenblik te aarzelen over het medicijn, dat genezing kon brengen.

Lag het Fransche recept niet gereed?

De volle toepassing van wat men destijds constitutioneel noemde, was nog steeds tegengehouden.

Kon men dien tegenstand slechts breken, dan zou de malaise van zelve minderen!

Men voelde zich niet gelukkig, maar meende althans te weten, hoe men gelukkig worden kon.

Kan dit nog gezegd?

Staat er nog een vuurlicht op de kust, waarop een iegelijk raden durft dat men aansture?

Is, mits de arts worde toegelaten, nog, als toen, aarzeling in de keus van medicijn ondenkbaar?

Raadpleeg uw pers, raadpleeg uw vlugschriften van de laatste jaren, en ge hebt, indien ge de pers van '47 er meê vergelijkt, een maar al te ondubbelzinnig antwoord.

Toen was er een rijke publiciteit van Staatsrechtelijke vlugschriften, waarin stuurgang en richting zat, die ook klaagden, maar slechts om aan die klacht prikkel tot handeling te ontleenen.

Toen was er ongeduld om het lancet te mogen aanleggen.

Toen wist men wat men wilde!

Men betrad o. i. een dwaalspoor, maar langs dat spoor bewoog men zich toch met den moed der hope en des zelfvertrouwens voort.

En thans?

Wat is de verzameling van uw Staatsrechtelijke vlugschriften arm!

In 1847 een Leidsch professor in het Staatsrecht, die bezig is een woud te planten; en in 1876 een opvolger in denzelfden katheder, bezig de schade op te nemen, in dat eens zoo forsche woud door geweldigen najaarsstorm aangebracht!

Teekent dit den toestand niet?

Insteê van een Staatsrechtelijk program biedt men u een elegie!

Inplaats van het kwaad in den wortel aan te grijpen, kastijdt men personen; meest daarover, dat ze anderen dorsten hekelen.

Het besef dat die personen slechts de signalen van een onstuimigen dampkring, niet de oorzaak van den storm zijn, ontbreekt geheel.

(19 Januari '76).

II.

Nog slechts in zeer engen kring leeft de overtuiging, dat de eer van het Antirevolutionaire beginsel geen inbreuk op onze Constitutioneele vrijheden toelaat.

Wel weet men dat Antirevolutionairen van het zuivere water zich steeds kloek in de weer stelden, als van verkorting der Constitutioneele rechten sprake was; wel herinnert men zich, dat Groen, Mackay, Elout en Keuchenius geen oogenblik aarzelden, desnoods met de Liberalisten gemeene zaak te maken, indien het op verdediging van deze rechten aankwam; en wel heeft men in pers en vlugschrift het af- en nageschreven, dat Anti-revolutionair te zijn met lauwheid voor ons Constitutioneele Staatswezen niet saâmging; — maar wat beiden, Antirevolutionair en Constitutioneel, in den grond met elkaâr gemeen hebben; waarom uw beginsel op het ééne punt voor uw meening over het andere bëslist; of, wil men, waarom toegeeflijkheid in de Constitutioneele quaestie verzaking van ons Antirevolutionair beginsel zou zijn, dát is voor niet weinigen nog een onopgelost raadsel.

Toch valt de samenhang tusschen beiden, bij eenig nadenken, licht in te zien, mits ge scherp het onderscheid in het oog houdt tusschen S t a a t en M a a t s c h a p p ij.

We zijn een volk, een natie, we vormen een rijk, maar in dat rijk is een andere de levenskring van den S t a a t en een andere de levenskring van de M a a t s c h a p p ij; waarbij dan onder M a a t s c h a p p ij alle leven te verstaan is, dat zijn impuls niet van den Staat ontvangt: t. w. het huisgezin, de Kerk, de plaatselijke gemeente, handel, nijverheid, wetenschap, kunst en wat dies meer zij.

Koestert men nu de dwaling, dat de macht, die in het maatschappelijk leven wordt geoefend, van den Staat uitvloeit, dan kan er van geen C o n s t i t u t i o n e e l S t a a t s l e v e n sprake zijn.

Ziet men daarentegen in, dat elke levensuiting der maatschappij, 'tzij huisgezin of Kerk, 't zij wetenschap of handel, een souvereiniteit in eigen kring bezit, dan is de noodwendige aanleiding tot een Constitutioneele inrichting van de Staatkundige Souvereiniteit hiermeê gegeven.

In het eerste geval toch — indien alles uit den Staat vloeit en tot den Staat terugkeert — is er ook niets dan de Staat en ontbreekt de tweede factor geheellijk, waarmeê de Staat tot het sluiten van een C o n s t i t u t i e zou kunnen komen.

C o n s t i t u t i e wijst op een vaststelling van rechten door samenwerking van meer dan één factor. Reeds daarom kan van C o n s t i t u t i e bij de vergoding van den Staat geen sprake zijn. Het Staatsalvermogen is het tegendeel van Constitutioneel leven. Indien de Staat met de Maatschappij naar willekeur kan leven, verloopt men zijns ondanks in d e s p o t i e.

Daartegenover is door Groen en zijn volgelingen van echten bloede steeds met nadruk op het feit gewezen, dat er in Kerk en huisgezin, in wetenschap en kunst, in handel en nijverheid, kortom op elk terrein van het maatschappelijk leven, een souvereiniteit in eigen kring bestaat, die door den Staat niet gegund wordt, maar zonder tusschenkomst van den Staat onmiddellijk voortvloeit uit een beschikking Gods.

Een hoofd des gezins is achter zijn huisdeur koning bij de gratie Gods; een bedienaar des Woords is binnen de wanden van zijn bedehuis heer en meester krachtens hem van God verleende volmacht; een geleerde ontving zijn meesterschap over eenig gebied der wetenschap niet van den Staat, maar van God; een kunstenaar, die de levenswet voor zijn kunst aan Staatsorganisatie zou willen ontleenen, hield daarmeê reeds op kunstenaar te zijn. Zoo nu is het op elk gebied van het maatschappelijk leven. De organen, waarin dit leven zich uit, zijn niet van menschelijke vinding, maar in het wezen der dingen gegrond en dus van God geschapen.

Het huisgezin is er, wijl God den mensch man en vrouw schiep en het aldus verordende, dat de ééne mensch den anderen zou genereeren. Er is een Kerk, wijl het God behaagd heeft, den mensch behoefte aan godsvrucht en aanbidding in te scheppen. Er is een wetenschap, wijl het God beliefd heeft, 's menschen

geest macht te geven over de verschijnselen. Er is een kunst, wijl God heeft goedgevonden den scheppingsdorst op het terrein van het schoone in onze borst te wekken. Ja, er is niet één zelfstandige kring in het maatschappelijk leven, die niet zijn oorsprong en aanzijn, zijn levenswet en levenskracht, zonder tusschenkomst van den Staat, met even onmiddellijke souvereiniteit aan God dank weet, als de Czaar aller Russen de macht, waarmeê hij van Kroonstadt tot Kamschatka gebiedt.

Op het terrein der wetenschap en der kunst wordt dit om strijd door een iegelijk beleden. Wie zou nog durven staande houden, dat de wetenschap zich aan de uitspraak van Staat of Kerk te storen had en niet tot een verachtelijke slavinne zou worden, indien ze naar iets anders dan haar eigen souvereine levenswet vroeg? En evenzoo: wie zou nog meenen tot oordeel op kunstgebied is staat te zijn, indien de priester der kunst z. i. eenige andere inspiratie te volgen had, dan die der souvereine schoonheid.

Ook op het terrein van het huisgezin staan de meesten nog voor deze souvereine rechten pal. »Baas op eigen erf" is de ietwes platte, maar niettemin in rond Hollandsch duidelijk geformuleerde stelregel van het anti-revolutionaire Staatsrecht. Op zijn huiselijke vrijheid duldt een degelijk burger geen inbreuk en het is een droef teeken van de verflauwing van den fieren burgergeest, dat zoovelen thans om bijoogmerken met hun huiselijke souvereiniteit zóó grif zijn.

Voor de Kerk zijn de dagen, dat men hare souvereiniteit in eigen kring nog eerde, reeds geteld. Althans het schijnt wel, of men in Europa zoowel als in Amerika de ure gekomen acht, om zich over vroegere onderdrukking van den Staat door de Kerk thans op de weerlooze Kerk te wreken.

Voor vrijen handel en vrije nijverheid komt de burger nog in rep en roer, ook al beseft hij van verre niet, dat ook op dat terrein niets minder dan souvereine rechten te verdedigen zijn.

Kortom, zoodra men zich van het Staatsterrein in het gewone leven begeeft, leeft de overtuiging op aller lippen dat hier allerwegen wetten gelden, die door den Staat niet gesteld zijn en waarmeê de Staat niets van doen heeft; wetten die, veel onschendbaarder en heiliger dan de Staatswet zelve, op een nog hooger Wetgever heenwijzen; en die, ook al neemt men slechts de denkwetten der logica, een macht tegenover den Staat vormen, waartegen de Staat niets vermag.

Staatkundige macht hebben deze levenskringen geen grein. Ze hebben elk slechts macht in eigen kring. Evenmin als de Kerk aan de wetenschap wetten heeft te stellen, zoomin de kunst aan de nijverheid, of het huisgezin aan de Kerk, en even zoomin heeft een dezer levenskringen iets van doen met de staatkundige macht, die in de souvereiniteit des Rijks ligt.

De Regeering, hetzij deze in Koninklijken of gemeenebestelijken vorm optreedt, is souverein, geheel en ongedeeld. Niet door een souvereiniteit, die haar het volk opdroeg, of uit de maatschappij haar toevloeide, — hoe toch zou ooit uit eenigen maatschappelijken levenskring een politieke macht kunnen vloeien, die er niet in is? — maar met een hoogheid van gezag, die haar onmiddellijk uit de Bron van alle gezag toekomt, d. i. bij de gratie Gods.

Ook het staatkundig leven der volkeren vormt een eigenaardig organisme, waarin we niet een vinding van menschen, maar evenals in huisgezin en Kerk een heerlijke schepping Gods hebben te eeren. Dientengevolge kan er geen sprake van zijn, dat de Souverein des lands nog een anderen Souverein in het volk boven zich zou hebben, of wel zijn Souverein gezag met eenige andere macht in het volk zou deelen.

Souvereiniteit is ondeelbaar, wijl gezag het begrip van eenheid eischt.

Voegt men nu deze beiden: *a.* het maatschappelijk leven met zijn souvereiniteit in eigen kring, en *b.* de Regeering met haar staatkundige souvereiniteit bij de gratie Gods saâm, dan is de Staat een van God gegeven instituut, dat ten doel heeft gerechtigheid van zijnentwege te handhaven, en het volk als eenheid te vertegenwoordigen, en is de maatschappij het voorwerp, waarop zich deze hooge gezagsoefening van den Staat richt.

Staat nu dit maatschappelijk leven nog op zeer lagen trap, is het nog weinig ontwikkeld, mist het nog organen en eendrachtige levensuiting, dan bepaalt het

souvereine Staatsgezag ALLEEN naar eigen goedvinden de wijs, waarop het de natie regeeren zal.

Is daarentegen de maatschappij allengs tot zelfbewustheid ontwaakt, verkreeg ze organen en tolken en weet ze haar eigen levenswet te doen gelden, dan is de Regeering, dit sta beschreven of zij nog onbeschreven, gehouden, zich bij de oefening van haar gezag naar de eigenaardigheid der maatschappij, zooveel de eisch des rechts toelaat, te schikken.

Zoodra deze verhouding tusschen de Staatkundige souvereiniteit en de eischen van het maatschappelijk leven met souvereiniteit in eigen kring, beschreven worden, heeft men een Constitutie, een Magna Charta of Privilegie.

Zoolang deze verhouding nog onbeschreven is, staat men op absolutistisch terrein, onverschillig of deze in den vorm van harde despotie, of wel in zacht patriarchalen of patrimonialen vorm optrede, wat uitsluitend van de macht der gewoonte en de inborst der regenten afhangt.

Maar, beschreven of onbeschreven, in elk geval: het niet rekenen met de levenswet der maatschappij in haar onderscheidene kringen is een betwisten van den oorsprong dezer levenskringen aan God, en uit dien hoofde is wegcijfering van het Constitutioneele Staatsrecht een verloochening van het Anti-revolutionair beginsel, dat den strijd op leven en dood te bestaan heefttegen de emancipatie van het schepsel van zijn God. (22 Januari '76).

III.

Er is in een rijk niet maar één ding: het souvereine, zich zelf regeerende volk, maar er zijn in elk rijk, zelfs in een democratie, twee dingen: de Souverein én het volk dat door dien Souverein wordt geregeerd.

Beiden, die Souverein en dat volk, zijn in oorsprong één, in zoover beider aanzijn uit God is, maar in aard en doel scherp te onderscheiden.

Het volk is er niet om aan den Souverein een speeltuig te bieden, waarmeê hij zijn regeeringskunst beproeven zal, maar omgekeerd is de Souverein er om het volk, opdat het volk geregeerd worde; of, wil men, juister nog, dan zijn beiden om Gods wil, opdat zóó in de natie als in den Souverein schittere, wat Hij er als Schepper in had gelegd.

Souverein en volk dus twee. Edoch, nimmer in den zin der Sansculottes, alsof óók het volk politiek gezag kon uitoefenen.

Integendeel, het staatkundig gezag, de politieke souvereiniteit is, even als elke souvereiniteit, één en ondeelbaar.

In Nederland is de Koning Souverein en daarom berust alleen in den Koning het staatkundig gezag; alleen hij is bron van polieke macht.

Al wat door politieke personen tot stand wordt gebracht, geschiedt in zijn naam, niet slechts voor de leus, soms zelfs zonder die leus, maar feitelijk, wijl er geen andere fontein van macht geopend is, waaruit politieke macht te putten ware.

De voorstelling, alsof niet de Koning, maar de Staat Souverein ware, en deze souvereiniteit optrad in de Wet, is tegen toetsing niet bestand; want ten eerste staat de Koning niet onder de Wet, en ten andere is elke Wet dood, tenzij er een persoon opsta, die haar handhave.

Elke toeleg, om het gezag af te breken, de volheid der souvereiniteit te schenden of het volk meé te laten regeeren, kan ons derhalve niet dan door misverstand of miskenning onzer bedoeling worden toegedicht.

Het souvereine gezag, dat niet door de grondwet aan den Koning gegund of gegeven is, maar waarvan de Grondwet slechts verklaart, dat het bij Oranje gevonden wordt en dat men er niet aan denkt, het Oranje te betwisten, handhaven we in zijn ongedeeldheid en onschendbaarheid met klem en nadruk; met voorliefde; uit plicht.

In waardeering van dàt gezag wenschen we voor niemand onder te doen.

Niet om 's Konings wille, niet om het afgetrokken begrip van het gezag; maar om Gods wil: Willem de derde, Koning der Nederlanden bij de gratie Gods.

Op dit laatste valt de klemtoon.

»Om Gods wil", bij »zijn gratie"; en juist deswege, uit gelijke oorzaak en om even gelijke beweegreden, even heilig, onschendbaar en onaantastbaar de souvereiniteit, die door dienzelfden Schepper aan den huisvader, aan de Kerk, aan den kunstenaar, aan den man van wetenschap, elk in eigen kring, verleend is.

Een tweede veelvormige souvereiniteit dus naast die van den Koning, maar niet van staatkundigen aard. Een vader bezit oorspronkelijke macht over zijn gezin; een Kerk bezit oorspronkelijke macht op geestelijk terrein; een kunstenaar in een atelier; een geleerde op wetenschappelijk gebied. Wetenschap, zich richtend naar Staatsdressuur, ware eene ontheiliging; kunst, aan regelen uit een ministerieel bureau zich storend, een eerlooze; een Kerk, die de wenken der machthebbers in steê van de inspiratie des Heiligen Geestes volgde, even onwaardig als verachtelijk; een vader, die van zijn huisgezin een phalanstère in miniatuur maakte, den vadernaam onwaard.

Maar niettemin ontbreekt aan alle dezen elke mogelijkheid om staatkundige souvereiniteit te bezitten of over te dragen. Ze zijn slechts deelen en raken niet de eenheid van het rijk als zoodanig; en kunnen deswege tot geen politieke machtsuitoefening komen.

Ze vormen te saâm het breed vertakte maatschappelijke, niet het Staatkundige leven, en zijn dus niet de regeerende macht, maar het voorwerp, waaraan die regeerende macht haar beleid en doeltreffendheid heeft te toonen.

Kan dan een Souverein zijn volk regeeren gelijk het hem lust? Naar willekeur? Op gril en goed geluk af?

Wat dunkt u?

Stel, ge bezit een keurige schaal van het fijnst porselein, een stuk van groote waarde.

Ge hebt het gekocht; het is het uwe. Gij zijt er heer en meester over. Letterlijk kan men dus zeggen: Gij kunt er meê leven, gelijk gij wilt.

Maar is dit iets meer dan schijn?

Of is niet de teederheid, de fijnheid, de uiterste breekbaarheid van uw schaal een macht, die uw willekeur beperkt? Gij zijt meester, o ja, geheel en ongedeeld, maar dwingt de geaardheid van het keurig porselein u niet, nooit anders dan uiterst zacht en voorzichtig uw kostbaar kleinood aan te raken, het een plaats op uw étagère te geven, waar het veilig is voor gevaar en het nooit voor ruwere maaltijddiensten te gebruiken?

Stoort ge u daar niet aan, dan breekt uw schaal, en hebt ge, ja, uw onbeperkte souvereiniteit doen gelden, maar om slechts een souvereiniteit over onbruikbare scherven over te houden.

Breng dit nu op de volkeren over en oordeel of de aard van het Constitutioneele leven u niet helder wordt.

De Koning is de bezitter, het volk de porseleinen schaal.

Vraagt men nu in het afgetrokkene, of een Koning, bij ontstentenis van Grondwet of Charter, met dat volk niet handelen kan, gelijk hij goedvindt, dan dient dit volmondig toegestemd. Een politieke macht om zijn macht te weêrstaan, is er niet.

Bedoelt men daarentegen, of zulk een misbruik van gezag feitelijk denkbaar is, dan moet geantwoord: nooit in dien volstrekten zin, en zelfs nooit op verregaande wijs, of de straf van de gebroken schaal volgt.

Nooit in dien volstrekten zin.

Immers, zoo dikwijls de despoten van Babylon of China, of zelfs de woestelingen van Tomboktu of Khokand, iets ondernamen, iets beoogden, iets wilden, waartoe aan hun volk physiek de kracht ontbrak of waardoor de heftigste tegen

zin werd opgewekt, sloeg het volk over tot muiterij en oproer of bleef het plan onuitgevoerd.

Men kan met een volk niet naar believen handelen, eenvoudig wijl zijn kracht beperkt is en zijn karakter tot weêrstand kan worden geprikkeld.

Hoe ruwer nu een volk is, hoe minder ontwikkeld en bewerktuigd, des te meer kan de Souverein zich nog tegenover de natie veroorloven.

Bij zulke natiën, die nog op lageren trap staan, is de maatschappelijke souvereiniteit in eigen kring nog weinig ontwikkeld; ze leiden meer een instinctief dan een zelfbewust leven; ze zijn eer tot leidelijk volgen dan tot krachtig initiatief bekwaam; organen bezitten ze nog niet; de Vorst subintreert nog over zoo menige andere souvereiniteit dan de Staatkundige; verzet in den vorm van opstand, geen machtsbeperking is denkbaar.

Maar groeit een volk; ontluiken de krachten der natie; ontwikkelt zich haar aanleg; wordt ze, in steê van de ruwe die ze eerst was, de fijn bewerktuigde, met teederlijk luisterende voelhoorns, ongelooflijk kwetsbaar, soms, wil men, onbegrijpelijk licht geraakt: kortom, is een natie aan de keurige porseleinen schaal gelijk geworden, o, wees dan duizendmaal haar heer en souvereine meester, en toch kunt ge haar niet regeeren dan met die voorzichtigheid, op die manier, en met die zachtheid, die de aard van haar leven gebiedend eischt.

Een Souverein, die dit vergeet, breekt zijn volk, om slechts scherven over te houden.

Wat dunkt u van Turkije?

Wat van het Spaansche schiereiland?

Welnu, in dien noodzakelijken eisch om de schaal naar den aard van het porselein te hanteeren, ligt, op de natiën overgebracht, de leidende gedachte van het Constitutioneele Staatsleven.

Een Koning, die volgens 's Heeren wil zijn volk regeert, is van zelf Constitutioneel, met of zonder bezworen Grondwet.

Constitutioneel is de Vorst, die in zijn volk het leven eerbiedigt, dat God en zoo als God het er in gelegd heeft.

Daarom ligt de waarborg van het Constitutioneele leven *in het geloof*.

(24 Januari '76).

IV.

Is *de Staat* het door God gegeven instrument of organisme, waarin door Hem en van zijnentwege macht gelegd is om te regeeren; en de *Maatschappij* het volk in zijn zelfstandige levensuiting, dat, door deze regeermacht in zijn eenheid vertegenwoordigd, bij het recht gehouden en tegen gevaar bevestigd wordt; dan spreekt het van zelf, dat de *politieke macht* nooit bij het volk schuilt, maar *uitsluitend* bij den Staat kan berusten.

De uitdrukking in Art. 104 van onze Grondwet: »*dat de wetgevende macht gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal wordt uitgeoefend*," is, mede blijkens de verdere bepalingen van diezelfde Grondwet, dan ook onjuist.

Die wetgevende macht, de macht om de wet te geven, dat is: aan eenige bepaling wettelijk gezag te schenken, is een uitvloeisel van de souvereinteit en kan als zoodanig ten onzent slechts door den Koning worden uitgeoefend.

Dienovereenkomstig bepaalt Art. 116 dan ook, dat de aanhef der wetten niet zal luiden: »Wij Willem III, Koning en *wij N. N. Staten-Generaal der Nederlanden*, gelasten en bevelen", maar integendeel: »Wij *Koning* hebben goedgevonden en verstaan, gelijk wij goedvinden en verstaan bij deze, na den Raad van State te hebben gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal."

Er is »gemeen overleg", geen ponds-pondsgewijze *verdeeling* van macht.

Of al beide Kamers iets goed vinden, daarom ontbreekt niettemin aan het aldus beslotene nog elk wettelijk merkteeken, indien de Koning het niet teekent.

Het »Willem" onder onze Staatsstukken maakt het ontwerp wet, niet de daad der Staten-Generaal.

Wel heeft ook de Staten-Generaal het recht om voorstellen van wet aan den Koning te doen, maar nooit als evenknie of machthebbende. »BEWILLIGT de Koning niet", dan blijft het een voorstel; eerst door zijn handteekening wordt het wet.

In weêrwil van de onjuiste termen, waarvan onze Grondwet zich nu en dan bedient en de zeer afkeuringswaardige sporen van het revolutionaire beginsel, die ze ten deze vertoont, (b. v. in Art. 115) wil derhalve ook in ons Staatsrecht de Staten-Generaal nog altijd de tolk, de vertegenwoordiging, het orgaan zijn van ons volk in zijn maatschappelijk leven, gelijk het zich aan den Staat, om geregeerd te worden, aanbiedt.

Maar om geregeerd te worden overeenkomstig den wille Gods, d. w. z. in overeenkomstig eenerzijds met de beginselen van het recht, maar ook anderzijds in overeenstemming met de maat van krachten, die in het volk ligt, de geaardheid van zijn karakter en de trap van ontwikkeling, waartoe het gekomen is.

Dit nu maar al te vaak te vergeten, was van oudsher de zonde der Souvereinen. Gevolg hiervan was, dat het volk, beleedigd in zijn teederste deelen, boven zijn kracht uitgeput of in strijd met zijn karakter bestuurd, òf niet gehoorzamen kon òf om langer te gehoorzamen, ter verdediging en bewariug van zijn volkskarakter, onwillig bleek.

Dit gaf verwikkelingen. Soms van zeer ernstigen aard. En het einde van deze verwikkelingen was steeds, dat òf de Souverein het volk nog verder desorganiseerde en het, gelijk de Koning van Spanje en lange dagen Oostenrijks Keizers, zedelijk doodde, òf wel, dat het volk, moedig standhoudende, voor de toekomst herhaling van zóó tyrannieke daad voorkwam.

Dit laatste greep ten onzent plaats.

Bijna van onze opkomst als volk af tot nu toe.

Schier elke verwikkeling over gebruik van de Staatsmacht in strijd met den wezenlijken eisch van ons maatschappelijk leven, is ten onzent geëindigd met een vergelijk, waarbij de Staatsmacht tegen terugkeer van het kwaad waarborg bood.

Dit kon, zoodra de Maatschappij haar natuurlijke hoofden, tolken en organen verkreeg en er dus een geordend lichaam, of, wil men, personen optraden, met wie de Staatsmacht spreken kon.

Deze vond ons volk van zelf in zijn Staten; voor zoover ze heel het volk ten orgaan strekten, Staten-Generaal genoemd.

Souverein en Staten traden bij en na zulk een verwikkeling in overleg, op wat conditiën het volk duurzaam regeerbaar zou zijn; wat het dragen, wat het niet lijden kon; en bovenal op wat wijs men bij het kenbaar geworden voornemen van den Souverein van het al of niet mogelijke zou doen blijken.

Ten slotte kwam dit neêr op een geldquaestie. Niet alsof geen hoogere belangen van geestelijken aard in het spel kwamen; maar eenvoudig wijl het geld waardemeter en aanwijzer van het vermogen eens volks is. Geld is niet slechts de zenuw van den oorlog, maar ook de slagader van den vrede. Altijd vergelijkenderwijs natuurlijk, beeldt zich in het geldelijk bezit eener natie zijn sociale macht af.

Om de alles beheerschende vraag, op welke wijs de Souverein geld uit de beurs der burgerij in genoegzamen overvloed zou kunnen krijgen, om 's Lands bestuur naar eisch te kunnen voeren, ontspon zich dientengevolge een lange strijd om handhaving of uitbreiding van wederzijdsche rechten, en deze Constitutioneele strijd is ten onzent, naar gelang het volk mondiger werd en zich verder ontwikkelde, steeds geeindigd met de omtuiningen en beperkingen te vermeerderen, waarlangs de Souverein zich te bewegen had, om zijn regeermacht in hoogeren zin op het volk toe te passen.

Hierdoor zijn achtereenvolgens aan de Staten-Generaal rechten toegekend, ter verdediging van de volksvrijheden, die allen déze strekking hadden: om aan den Koning langs normalen weg te doen blijken, welk een

hoedanige wetten noodig waren, om zijn regeermacht zonder *schade voor het volkseigen op zijn volk te doen werken.*

Natuurlijk hangt er voor de vraag of een regeermacht al dan niet doel zal treffen met haar maatregelen, op zijn zachtst genomen, veel van af, of het volk zulk een maatregel *zedelijk steunen* of met *lijdelijk verzet* bejegenen zal; of zulk een maatregel in overeenstemming is met den eisch van het *verledene*, de *consciëntie* en de oogenblikkelijke *behoefte des volks*; en ook of zoodanige maatregel metterdaad *de kracht van het volk niet te boven gaat.*

Dit nu kan ter oore van den Souverein komen, deels door de *publieke opinie*, deels door zijn *raadsleden*, maar langs ordelijken, normalen weg, zóódat de Souverein verantwoord is, en het volk zelf gelegenheid om gehoord te worden en recht tot spreken gehad hebbe, *alleen door de Staten-Generaal.*

De Staten-Generaal zijn, als men zoo wil, *heel de natie om den troon des Konings vergaderd*, en *door hem ondervraagd omtrent haar volksbehoeften*, opdat ze *dienovereenkomstig door hem worde geregeerd.*

Was nu elk Souverein onfeilbaar en de toestand van een volk steeds gelijkmatig, dan kon de regeling van deze wederzijdsche verhouding bij een *afspraak* blijven.

Nu daarentegen het feilbare maar al te dikwijls het kalm vertrouwen ondermijnde en gedurig zeer afwijkende toestanden intreden, heeft men, vaster waarborg voor zijn recht begeerend, zwart op wit gevraagd en deze volksrechten doen beschrijven.

Het opstel, deze rechten in grondtrekken aanwijzend, heet men *de Grondwet.*

Die Grondwet draagt uit dien hoofde *den vorm* van een overeenkomst, door den Souverein eenerzijds met zijn Staten-Generaal als representatie van zijn volk anderzijds aangegaan, en deswege door Souverein en Staten bezworen.

Behalvede ze *wettelijk beschreven* rechten, zijn er nog tal van verhoudingen, nu nog slechts in *usantie* en *costumiere wijze* van doen bestaande, die niet minder een integreerend deel van onze volksrechten uitmaken.

Beiden saâm nu, die *grondwettige* rechten en deze *usantiën der practijk*, vormen te zaam het bolwerk, waarachter de volksvrijheden veilig liggen en waaraan men den naam gaf van *constitutioneel Staatsleven.*

Deze rechten uiterst naijverig te bewaken en bij de voortgaande ontwikkeling der natie steeds naar uitbreiding dezer rechten te streven, heeft derhalve met een streven naar volkssouvereiniteit *niets* uitstaande, maar is plicht en roeping van een iegelijk, die, geen andere politieke macht dan in den Souverein eerbiedigend, een steeds fijner aanraking der regeeringsmacht wenscht, om de steeds fijnere vezelen van het nationale leven te sparen. (25 Januari '76).

V.

Er bestaat nevens den zin, waarin het Constitutioneele stelsel door den Antirevolutionair wordt verstaan, nog een andere opvatting van het Constitutioneele Staatsrecht, die, wijl ze in de Revolutie wortelt, moet bestreden.

Naar luid dier opvatting wordt de politieke macht geboren uit den volkswil; die volkswil uit de saâmrijging van de wilsuitingen der enkele stemhebbende landzaten gekend.

Bestuurders heeft men noodig; dies stelt men ze aan; 'tzij in erfelijke opdracht, 'tzij bij levensduur, 'tzij voor een vast tal jaren.

Onder deze Bestuurders is één enkele of een College, uit zeer weinigen saâmgesteld, over de anderen gesteld.

Die enkele of dat College is *hoofd van den Staat*; met een bevoegdheid naar uitwijzen van de aanstellingsacte; onder toezicht van dengene, die deze bestuursmacht hem opdroeg.

Hiermeê is de wederzijdsche verhouding vlak het omgekeerde geworden.

Er is dan niet meer een Souverein, zijn volk naar eisch van recht en volkskarakter regeerend; maar een erfelijk of niet-erfelijk aangesteld ambtenaar, doende wat hem wordt opgedragen, en door ruime jaarwedden voor zijn diensten beloond.

Merk nu op, in wat geheel anderen hoek ge naar den eisch van dit revolutionaire stelsel de bron van politieke macht hebt te zoeken.

Niet in den souvereinen Kroondrager, wiens politieke macht, hem karig toegemeten, slechts afgeleid en opgedragen is; maar in de Wet, naar men het vergoêlijkend gelieft te betitelen.

In de Wet, en daaronder verstaat men dan de hoogste wilsuiting der natie, langs ordelijken weg kenbaar geworden.

Wijl intusschen die wet zelve een vrucht van politieke macht is en derhalve de aanwezigheid van politieke macht onderstelt eer zij tot stand kan komen, springt het in het oog, dat dit schuilen achter de wet slechts een bemantelen van de verborgen gedachte is, en dat metterdaad alle politieke macht, zij ze ook aan wettelijken vorm gebonden, blijkt te vloeien uit den volkswil.

Elk burger wordt mitsdien geacht, bijaldien hij slechts aan de eischen van mondigheid, niet-eerloosheid en zekeren omzet van geld voldoet, uit eigen hoofde een deel politieke macht te bezitten. Die hém toebehoorende politieke macht vereenigt hij met het deel politieke macht dat zijn vrienden bezitten. Uit deze bijeenvoeging wordt een Staten-Generaal geboren, die, 'tzij als constitueerende vergadering, 'tzij als wetgevend en controleerend lichaam, over alle politieke macht, in zooverre die niet blijvend of tijdelijk aan den Koning is afgestaan, naar eigen goeddunken beschikt en derhalve als rechthebbende tegenover de Kroon treedt, om rekenschap af te vorderen en desnoods door dwang te beletten, dat anders dan naar der Staten wil worde geregeerd.

Hierdoor ontaarden de Staten-Generaal van wat ze zijn moesten: orgaan van het sociale volksleven, in wat ze nooit dan tot schade van het evenwicht der rechten worden kunnen: onderdeel der Staatsmacht.

De schade, hieruit geboren, is tweeërlei.

Vooreerst, in zooverre overwicht in de Staten-Generaal, gelijkstaande met bezetting van het regeerkasteel, de partij, die, door wat kunstmiddelen ook, meerderheid weet te worden, de Staatsmacht misbruikt ter onderdrukking van de overige bestanddeelen der natie; hierdoor de adel der Staten, die in hun strijd voor de vrijheid blonk, in lage ambitie doet ondergaan, en tegen de natie zelve keert, wat slechts ter harer beveiliging reden van aanzijn heeft.

En ten andere, er wordt niet minder schade toegebracht aan den welstand van het volksleven, doordien feitelijk de volksvertegenwoordiging wegvalt. De Staten-Generaal, die, in steê van tegenover de Staatsmacht te staan, zelven een deel der Staatsmacht worden, heffen elken waarborg op, die in hun aanzijn voor de veiligheid der volksrechten geboden was. Insteê van de twee factoren: de Staat, optredende in de Kroon, en de Maatschappij, sprekende in haar Parlement, houdt men slechts de ééne Staatsmacht over, tusschen de Kroon en de Staten, met het leeuwenaandeel voor de laatsten, gedeeld.

Gevolg hiervan was dan ook, dat de Liberalistische partij, die begon met de rechten van het individu voor te staan, eindigde met het meest monstrueuse Staatsabsolutisme te verdedigen; dat een strijd als die der Revolutie, die heette ter wille van het volk ondernomen te zijn, uitliep in de demagogie van een politieke club, overheersching der bezittende klasse en centralisatie van den Staat; ja, gevolg hiervan was, dat de pleitbezorgers der meest losbandige vrijheid, aan het einde van hun weg gekomen, elk bruikleen van het gouden kleinood der vrijheid bedenkelijk keuren en, in afwachting van meerder geschiktheid bij de meerderheid der natie, op elke vrijheid, zelfs op de vrijheid der consciëntie, natuurlijk ten beste des volks en nooit dan voorloopig, in naam van het »publieke saluut" beslag leggen.

Dat ook onze Grondwet sporen van dit valsche stelsel draagt, bleek ons in het vorig artikel reeds. De onderscheiding tusschen Staat en Maatschappij is blijkbaar, zoo min als de eenheid der souvereiniteit, den oorspronkelijken opsteller van dit Staatsstuk uitgangspunt geweest. Vooral in de opvatting van de Staatsbegrooting

als een wet is dit hinderlijk. Een deugdelijk begrip van wet wordt hiermeê in den grond bedorven, en de financieele contrôle over de middelen des lands wordt onder valschen titel aan een Staten-Generaal gegeven, die, volksorgaan niet meer, slechts de keus hebben in wat ze ontaarden willen, in politieke club of in regeeringsinstrument.

Zoover gaat het misbruik ten deze reeds, dat zelfs een Minister als de heer Heemskerk, het kwaad nog verergerend, de Staten-Generaal tot de wetgevende macht par excellence stempelt en de Kamerverslagen volgt in het hinderlijk gebruik van de uitdrukking wetgevende macht voor »de Kamers". Zoover, dat de Minister Van Lijnden van Sandenburg van een Regeering spreekt, die het vertrouwen der Kroon en de steun der Volksvertegenwoordiging behoeft; alsof zich een Regeering naast, onder of anders dan van de Kroon zelven denken liet. Ja zooverre, dat men over en weêr deze bedorven terminologie zonder opzet gebruikt en naspreekt, zich nauwlijks meer van het inconstitutioneele, dat in deze voorstellingen schuilt, bewust. (26 Januari '76).

VI.

Aan ons slotartikel genaderd, keeren we tot ons uitgangspunt terug: het onbevredigende van den thans bestaanden toestand.

Drieërlei toonden we (om te beperkte ruimte in tot ons leedwezen te gedrongen stijl) aan:

1o. Dat de Constitutioneele quaestie geen andere is dan de vraag, of de levenskringen der natie, om met souvereiniteit in eigen kring te bestaan, vrucht zijn van Goddelijke beschikking of wel uitvloeisel van Staatsbeleid; en dat, wijl we het eerste aannemen, strijd voor de Constitutie voor elken Antirevolutionair plicht is;

2o. dat de Staten-Generaal orgaan des volks, tolk der natie, schild onzer rechten behoort te zijn, niet in maar voor de poorten van het Regeerkasteel, om, naar gelang de bewerktuiging der natie fijner wordt, toe te zien dat ze ook op al teederder wijze door het Staatsgezag worde aangeraakt;

en 3o. dat men, in strijd met deze beginselen, thans voor Constitutioneel een stelsel uitgeeft, dat de Staten-Generaal van volksorgaan, dat ze zijn moesten, thans in haar meerderheid verlaagt tot extract van een politieke club, of, erger nog, tot Regeerings-instrument; en door ze deel der Staatsmacht in steê van tolk der Maatschappij te doen zijn, van tweeën één, òf de Maatschappij (d. i. de natie in haar tegenstelling tegen den Staat genomen) onverdedigd laat, òf wel geheel het Staatsgezag doet wegzinken in den steeds bewegelijken stroom van het maatschappelijk leven.

Toets hieraan nu den toestand, waarin ook óns Constitutioneel Staatsleven allengs geraakte, en wat vindt ge?

Maar immers een vergadering der Staten-Generaal, die, in steê van door de natie als haar natuurlijke pleitbezorgster geëerd en toegejuicht te worden, met aller gedoogen en onder veler applaus van maand tot maand en van seizoen tot seizoen, we zeggen niet onverdiend, maar toch steeds meêdoogenloozer op de kaak wordt gesteld.

Politieke partijen, die, heel anders geworden dan ze vóór vijf en twintig jaar in het veld stonden, niettemin den moed missen om den electoralen veldtocht anders dan naar de oude taktiek en onder de oude leuzen te voeren; partijen, die, op de Ultramontaansche na, innerlijk, 'tzij door uitputting van kracht of het nog onrijpe van hun toestand, geheel gedesorganiseerd zijn, en diensvolgens in de Kamers een geheel anderen indruk maken dan in de pers en bij de stembus, en òf tot machteloosheid gedoemd òf slechts tot partij-terrorisme bekwaam zijn.

En bij zúlk een Kamer en zúlke Staatspartijen een stel Ministers in

het Kabinet, die, slechts in onbeslistheid en vaagheid van inzicht homogeen, de uitdrukking niet van een gezond staatkundig inzicht, maar slechts van het matte, moede, afgetobde in de natie zijn, en met terzijstelling van alle Constitutioneele usantiën, toonen de holheid en ijlheid van het leven der Staten-Generaal uitnemend te doorzien, vast besloten daarvan partij te trekken tot schraging van de zetel die hen draagt.

Kort saâmgevat mag dus beweerd, dat feitelijk onze volksvrijheden op dit oogenblik onbeschermd zijn, en het Ministerie-Heemskerk aanspraak op den dank der natie heeft, dat het nog in die mate, als dusver openbaar werd, bij ontstentenis van een degelijke Staten-Generaal, van Regeeringswege de rechten des volks in hoofdzaak handhaafde.

Licht is in te zien, waaraan dit te wijten valt.

Onderscheidt men scherp tusschen Staat en Maatschappij en ziet men in de Staten-Generaal de vertegenwoordiging van de natie in haar maatschappelijk karakter, dan spreekt het van zelf, dat de Regeering tegenover de Staten-Generaal volkomen machteloos zou staan en tot gedwee volgen genoopt zou zijn, indien heel de natie, dus ook haar vertegenwoordiging, steeds van ééne opinie was.

Dank zij intusschen de krachtige gisting in het nationale leven, is dit niet zoo, en vormen zich in de natie politieke partijen als belichaming van verschillende, vaak zeer uiteenloopende, zienswijzen, die zich over het politiek beleid in den boezem der natie vormden.

Onder deze zienswijzen zullen er zijn, die nader aan het Regeeringsinzicht komen, en zullen er ook zijn, die zeer verre van de overtuiging der Regeering afwijken.

En nu bestaat de Regeerkunst in den constitutioneelen Staat hierin: niet dat de Regeering geen opinie hebbe en slechts de werking doe van een photographisch toestel, het beeld opvangend dier partij, waarnaar ze zich toekeert; maar dat ze integendeel haar eigen inzicht doe veld winnen, door den steun der haar naastverwante partij, en deze, bij haar gemis aan eerbied voor de autoriteit, wederom beteugele door de kritiek der oppositie.

Maar juist aan dezen allereersten eisch van het constitutioneele leven wordt ten onzent niet meer voldaan.

Er zijn geen politieke partijen meer, die optreden als tolk van scherpbelijnde overtuigingen in het volk.

Het staat niet meer overtuiging tegen overtuiging, maar côterie tegenover club, factie tegenover coälitie.

En in het Kabinet zitten mannen, die, met het uitspreken van eigen overtuiging niet te grif, in de kunst van laveeren zonder weêrga zijn, maar juist daardoor partijtrekken van het kranke in den toestand der natie, in steê van het politieke leven der natie te genezen.

Tot een ernstigen, degelijken strijd voor onze volksvrijheden is deze vergadering der Staten-Generaal algeheellijk onbekwaam.

Ze mist het daartoe onmisbaar vertrouwen der natie.

Haar ontbreekt het besef van haar hooge, zedelijke roeping.

Ze is met haar aangezicht naar den stoel van het gezag, in steê van naar de natie gekeerd.

Ze is machteloos!

Dit ligt aan velerlei.

Dat de Kamer zóó werd, kwam van onze ellendige Kieswet; lag aan het weinig nationale karakter van een meest door Israëlieten of Moderne godsdienstleeraars geleide pers; aan de ongezondheid van onze Kiesvereenigingen; aan Thorbecke's onnatuurlijk overwicht; aan het positie nemen der Roomsche Staatspartij; aan den langen duur der zittingen; aan de weinige discipline der vergaderingen; ja, aan nog een dozijn andere oorzaken, maar toch alleereerst en allermeest aan het valsche begrip van Constitutionalisme, dat ten deele meê door onze Grondwet is ingevoerd.

Hierdoor is de natie op een dwaalspoor geleid; is de Staten-Generaal in een valsche rol gekomen, en verloor de Regeering haar steunpunt.

Het sterkstsprekend teeken van onzen politieken val is wel, dat de Eerste Kamer, die nog voor korte jaren in ieders oogen als een stuk van overtollige weelde gold en om haar onbeduidendheid spreekwoordelijk was geworden, zelfs ondanks de verkeerd geachte motie-Twist, plotseling een college van hooge politieke beteekenis is geworden. Komende van het Buitenhof, vindt men de restauratiezaal, waar frissche lucht valt in te ademen op 't Binnenhof, niet meer rechts, maar links!

Dit droeve feit is vooral in de debatten van November ter kennisse van de natie gekomen.

En wat is de uitwerking?

Dat men derhalve, gelijk het een vrij volk van fiere burgers betamen zou, ijlings als een éénig man opstaat, om beteren waarborg voor de volksvrijheden en in steê van dit pseudo-Constitutioneele stelsel herstel van degelijke Constitutioneele beginselen te eischen?

Dat niet!

Slechts dit, dat ieder zijn partij hard valt; dat men knort op de Kamerleden; dat men 't kabaal in heftige termen afkeurt.... en voorts..., dat men de kieswet ter hand neme of desnoods een oog op de Grondwet sla?.... o, neen; maar voorts, dat men als eenig redmiddel voor den toestand levensverlenging pleit voor het Ministerie-Heemskerk.

Zoo stoomt de trein dan weêr een station verder!

Deraillееren is niet onmogelijk, maar wat wilt ge?

Ge dacht, dat het aan uw machinist schortte en koost daarom een wonder kundige!

Helaas, ge vergat de inspectie van uw rails; zelfs de Houtvester, die zich opneming der stormschade ten taak had gesteld, verzuimde dit.

Hij althans, zoudt ge meenen, zou toch, naar den aard van zijn werkkring, dendrologie, meer op de deugdelijkheid der dwarsbalken, op het waterpas van den spoordijk en op de richting der rails hebben gelet.

Maar ook die schoone verwachting moest u teleurstellen.

Reeds blijkt de verzwakking van het politieke leven zóóver gekomen, dat ze zelfs in de levensuiting van onze katheders waarneembaar wordt.

(27 Januari '76.)

2. Ruggespraak.

I.

Artikel 82 onzer Grondwet behelst voor onze Staten-Generaal de veelszins misbruikte bepaling: »De leden stemmen, elk volgens eed en geweten, zonder last van of ruggespraak met hen, die benoemen."

Dit in den grond uitnemend voorschrift werd en wordt nog ter smoring van politiek leven in den boezem der natie, vooral door de conservatief-liberalen ten onzent, niet zonder voorliefde aangegrepen.

De Volkssouvereiniteit eerend, en toch duchtend, gunt men haar slechts voor het ondeelbaar korte oogenblik, dat de stembus openstaat, een eigen leven, maar om ze den derden morgen weer voor goed onschadelijk te maken tot zoolang geen nieuwe verkiezing in gang is.

Het stelsel is volkomen doorzichtig.

Aan gezag heeft men behoefte. Het in zijn goddelijken oorsprong verwerpend, moet men het van menschen vragen. Gij volk, schep dat gezag, maar weet wel: eens in het leven geroepen, dan behoort het ons, aan ons over u, desnoods tegen u.

Daarom onherroepelijk bevel, om daags na de stembus onverwijld alle communicatie tusschen kiezers en gekozenen af te breken. Tot op dat oogenblik een onbesuisde dooreenhaspeling van programma's en verklaringen, van ge-

ruchten en verzinsels; maar heeft de stembus gesproken, dan de lont in de kruitbus en alle brug laten springen, telegraafdraden afgesneden, alle postverkeer gestaakt, en door een viersteens Chineeschen muur van »eed," »geweten," »zonder last" of »ruggespraak," gekozenen en kiezersvolk, als het kon, hermetisch afgesloten.

Thorbecke leefde in dat Barrière-tractaat en doopte het met zijn laconisch »Buiten alle verband met de Kiezers."

Groen, de ellendige knaphandigheid dezer wormstekige theorie verfoeiend, bestreed ze meer nog metterdaad dan in pleidooi en hield »ruggespraak" druk en wel met alle kiezer die hem te woord stond, zoo vrijheiddoodend stelsel brandmerkend als »afsnijding van den levensader voor alle constitutioneelen bloei!"

Ook met het oog op de naderende Stembus van '73, dient men onzerzijds althans dat vuurscherm weg te nemen.

Wat gloed in het aangezicht schaadt ons niet, maar achter dit marmeren vuurscherm verkleumt ons leven.

Het is zoo uiterst bedenkelijk.

Eenmaal geduld, wordt die donkerheid en de koude achter dat marmer zoo licht door hém zelfs opgezocht, die in beginsel dat stelselmatig mijden van het stelselmatig met eigen hand gestookte vuur afkeurde, — en soms bestreed.

(18 Januari '73).

II.

Reeds de taal- en geschiedkundige verklaring van het artikel in quaestie geraakt met de Thorbeckiaansche theorie »Buiten elk verband met de Kiezers" in onverzoenlijken strijd.

Slechts één enkel ding toch wordt den Leden der Staten-Generaal verboden op last van of in ruggespraak met committenten te doen, t. w. TE STEMMEN. Dit verbod is volstrekt, maar dit is ook al het verbod.

Die ter Staten-Generaal stemt, moet zich bewust zijn dat de door hem uitgebrachte stem naar vollen omvang gedekt is door eed en geweten. Hij mag niet voor stemmen, zoo plicht en geweten hem tegen het voorstel stemmen. Zijn stem mag ook geen voor zijn, als slechts voor een deel eed en geweten tot dat voor zouden dringen. Zijn stem voor of tegen moet de uitkomst van een optreksom zijn, waarin noch een last van derden noch een ruggespraak met kiezers anders dan voor nul figureeren mag.

Niet alsof anderer inzicht, wensch of grief hem onverschillig zou moeten zijn. Integendeel. Nauwheid van geweten zal juist tot opsporen van alle gegevens dringen. Alleen hierop zie hij toe, dat niets van dit alles bij zijn optreksom meerekene, dan voor zoover het door eigen overtuiging geheel en in al zijn deelen is geassimileerd.

Wat men stemt, moet naar eisch der Grondwet met kop en staart uit eigen overtuiging komen, maar hoe het in die overtuiging komt, gaat de Grondwet niet aan.

De Grondwet wil een Kamer, niet van automaten, niet van mannen die komen zeggen wat het souvereine volk hun gelast heeft, niet van boodschappers, die hun cahiers slechts hebben voor te lezen, — maar van mannen met eigen overtuiging, eigen inzicht, zelf oordeelend en zelf handelend Die stemt moet wezenlijk stemmen, en daarom zelf stemmen. Niet zijn district moet ter zitting in zijn persoon stemmen, maar hij. Contrabande, naar luid onzer Grondwet, is alle ruilhandel van een stem bij de bus voor een stem in de Kamer, kortweg, al wat de zedelijke persoonlijkheid der Kamerleden bindt en verlaagt.

Dit is eisch der Grondwet. Met niets minder neemt ze vrede, maar ook geen penning meer komt door haar voorschrift in het krijt.

Het beroep op den zuiveringseed stoot deze stelling allerminst omver.

Tot lid der Staten-Generaal gekozen, heeft men onder eede te verklaren, dat

men om gekozen te worden, geen giften of gaven gegeven of beloofd heeft, noch zelf noch door tusschenkomst van derden, en voorts te beloven, dat men ter bepaling van zijn gedragslijn geschenken noch beloften van wien ook zal aannemen.

Tegen omkooperij moet deze eed veiligheid bieden Tegen omkooperij van elke soort. Geen geld, geen kwijtschelding van schuld, geen post of eerbetoon, geen gunst voor zich of anderen, mag pasmunt bij de Stembus voor of in de Kamer zijn. Toch schuilt ook een zedelijke strekking in dezen eed. Een voorstander van de Inkomstenbelasting, die uit vrees voor de ongenade zijner kiezers dit verzwijgt, en ter zitting in eenig bijkomstig artikel voorwendsel vindt om tegen het ontwerp te stemmen, komt buiten kijf met dien eed in botsing.

Daarentegen, wie, tegenstander van den Incometax, bij de Stembus verklaart elk voorstel daartoe strekkende te zullen bestrijden, en op dien grond gekozen wordt, doet den zuiveringseed met vrije consciëntie. Hij gaf niet. Hij beloofde niet. Hij zei slechts wie hij was.

Dat die overtuiging voor wijziging vatbaar blijft, is zeer ten onrechte door Prof. de Bosch Kemper een r e s e r v a t i o m e n t a l i s genoemd (N e d. S t a a t s r. p. 465). Recht tot beziging van deze uitdrukking heeft slechts de onmenschkundige, die nog steeds van menschelijke volmaaktheid droomt. Wie daaraan ontkwam, weet dat het »Ik zal zijn die ik zijn zal" Godes is en niet eens menschen.

Alles hangt dus aan den nadruk, op het woord s t e m m e n gelegd. Al wat in de s t e m komt, moet lijnrecht, moet geheel, moet onverdeeld uit eigen overtuiging komen, maar hoe het in die overtuiging kwam, is van de contrôle der Grondwet vrij. (20 Januari '73).

III.

Ook de oorsprong der bepaling in geschil wraakt den Conservatieven uitleg, dien Thorbecke haar gaf. De eisch der g e s c h i e d e n i s stemt het costumiere recht der t a a l.

Een voorschrift, om n i e t te stemmen op lastbrief, is natuurlijk in de pen gegeven door een vroegere practijk waarin men dit wel deed.

Een verbod verzint men niet.

De wrange ervaring van een droef verleden geeft het aan de hand.

Zoo ook hier.

De Staten-Generaal en zelfs de Staten der Gewesten waren eertijds wel ter deeg aan »lastbrief en ruggespraak" gebonden.

Reeds onder de Bourgondische Vorsten gold deze practijk, sinds Philips de Goede in 1465 voor het eerst de Staten der verschillende gewesten ter »generaele daghvaert" naar Brussel samenriep.

Deze »Algemeene Staten" brachten òf hun volmacht (l a s t b r i e f) terstond mede, òf kwamen eerst ter kennisneming saâm, reisden dan terug om r u g g e s p r a a k te houden en, na verstrijken van dit dusgenaamd »reces," verschenen ze met hun instructiën ter zitting.

Na 1531 werd deze gebondenheid aan lastbrief en ruggespraak nog verscherpt.

Tot op dat tijdstip stemden ten minste de Staten der afzonderlijke gewesten nog zonder mandaat. Alleen Friesland bond van oudsher zijn afgevaardigden aan den lastbrief der Grietenijen.

Onder de Republiek der geüniëerde Provinciën daarentegen werd regel, wat eertijds slechts in Friesland als uitzondering bestond.

Ter Staten-Generaal stemden de afgevaardigden niet naar eigen inzicht, maar schier over alle propositiën naar de instructie, hun door de Provinciale Staten gegeven. Maar ook deze Provinciale Staten beslisten niet naar eigen goedvinden, maar zagen zich ook op hun beurt door den lastbrief hunner Committenten gebonden. In Holland b. v. moest over elk voorstel eerst door de Ridderschap en de Vroedschap der achttien steden gehandeld worden. Te zaam brachten deze negentien stemmen in de Provinciale vergadering uit, en bepaalden zoo ter twee-

der instantie den lastbrief voor de afgevaardigden der Staten-Generaal, die ook daar nooit konden overstemd worden, daar eenparigheid voor gewichtiger besluiten eisch was.

Dit stroeve raderwerk, vooral door de Staatsche partij, met name door Jan de Wit, nog stroever gemaakt, is hoofdoorzaak geworden van den ellendigen loop, die ons regeeringsbeleid meest nam; oorzaak ook van de demoraliseering onzer bewindslieden, van de ondragelijkste patricische willekeur en niet minder van de jammerlijkste verwikkelingen met de Mogendheden buitenaf.

Zoo diep vrat ten leste deze kanker van »mandaat en ruggespraak" in het levensmerg van onzen volksstaat, dat den botste zelfs het oog openging, hoe aan geen merkbare beterschap zonder uitsnijding van dit kwaad viel te denken.

Geen wonder dan ook, dat de eerste nieuwe Staatsregeling, waarmeê de Revolutie ons begiftigde, het mes in de wond zette.

Reeds in de Grondwet van 1798 gelast artikel 31: »Geen lid vertegenwoordigt immer eenig afzonderlijk gedeelte des volks, noch ontvangt eenen bijzonderen lastbrief."

Dit had zin. Wijl het geven van een lastbrief destijds voor het minst denkbaar was.

Immers, men koos destijds niet, gelijk thans, door inlevering van een biljet, maar de kiezers kwamen in Grond- en Districts-vergaderingen bijeen. Waar nu een vergadering is, laat zich een besluit en dus ook het opmaken van een lastbrief denken. In die orde van zaken was zulk verbod derhalve uitnemend ter sneê.

Ook in de Staatsregeling van 1805.

Ze schreef voor, dat de leden van het Wetgevend Lichaam gekozen werden door wat wij noemen zouden de Provinciale Staten, en bepaalde daarom in art. 24: »Zij brengen hoofdelijk hunne stem uit, zonder eenigen last te ontvangen van of ruggespraak te houden met hun Departement." Uitnemend. Ook hier was een vergadering die ze koos en dus mogelijkheid voor opmaking eener instructie.

Zoo ook in de Grondwet van 1814.

Benoeming der Staten-Generaal door de vergadering der Provinciale Staten, en diensvolgens in art. 62: »Zij stemmen voor zichzelven en zonder last van of ruggespraak met de vergadering, door welke zij benoemd zijn."

Eveneens in die van 1815.

Benoeming der Staten Generaal voor de Tweede Kamer door de Provinciale Staten en dienovereenkomstig in art. 84: »De leden stemmen voor zichzelven en zonder last van of ruggespraak met de vergadering, door welke zij benoemd zijn.

Van de Eerste Kamer kon dit niet gezegd worden, wijl die benoemd werd door den Koning.

Stipt naar den regel en gezond gedacht vloeide derhalve deze bepaling in de Grondwetten van 1798, 1805, 1814 en 1815, wijl naar luid van deze alle het onmisbaar vereischte aanwezig was, om een besluit en derhalve een instructie vast te stellen, t. w. een vergadering.

De kranke uitwas kwam eerst aan de Grondwet van 1848.

Ook deze behield de formule, slechts in den staart gewijzigd, en schreef: »zonder last van of ruggespraak met hen die benoemen."

Ten deele ging dit nog. Namelijk voor de Eerste Kamer Die wordt gekozen door een vergadering. Haar zou dus een lastbrief te verstrekken zijn.

Onzuiver gedacht daarentegen was het toepassen van dezelfde formule op de Tweede Kamer, na invoering der stembus.

Zonder kiezers die vergaderen, geen mogelijkheid van Besluit. En hoe zonder Besluit een lastbrief kan gegeven worden, tarten we den fanatieksten dweeper met de Grondwet van '48 duidelijk te maken.

Dit onzuivere der gedachte werd van veel constitutioneele ketterij de mild vloeiende bron. (22 Januari '73.)

IV.

De herziening onzer Grondwet is over ons artikel heengegleden. Noch in 1845, noch in 1848, heeft 't zij dan voorsteller of vergadering, zich rekenschap gegeven van de wijziging, waartoe men drong.

Het voorstel der negen leden concludeerde om te lezen (art. 78) »de leden stemmen, elk volgens eed en geweten, zonder last van of ruggespraak met hen die benoemen."

Men lichtte het toe in dezer voege: »Het onduidelijk en, indien het alleen den vorm der stemming raakt, onnoodig gebod: voor zich zelven (d. i. hoofdelijk, niet voor de vergadering, waardoor zij zijn afgevaardigd) is vervangen door het in onze grondwettige instellingen, vooral in ons ontwerp, beter voegende: elk volgens eed en geweten. Aan het slot is »vergadering" weggelaten, om ten aanzien van den vorm der verkiezing de Kieswet geenszins te binden."

Het Kamerverslag bejegende ook dit voorstel op min vriendelijken toon. »Groote meerderheid, zoo heet het kortweg, tegen het voorstel. Zijn de woorden »voor zichzelven" volgens de voorstellers, onnoodig, niet minder is dit, naar het gevoelen van sommige leden, de voorgestelde bijvoeging der woorden: volgens eed en geweten."

In hun Memorie van beantwoording opperden de negen heeren de wedervraag: »Is het zoo onnoodig te zeggen, dat de Vertegenwoordiger geen anderen regel van zijn besluit kent, dan zijn eed en geweten? Het is kenmerkend voor deze publieke betrekking en toont hare onafhankelijkheid in het schoonste licht. Duidelijker nog komt deze beteekenis uit door een kleine wijziging van dit artikel, die wij aan het oordeel der Kamer onderwerpen."

Bedoelde wijziging bestond in het schrijven van alleen voor elk. Niet: »stemmen elk volgens eed en geweten", maar »stemmen alleen volgens eed en geweten."

Door het den voorstellers ongunstig Kamerbesluit van 20 Mei 1845 kwam van deze wijziging voorloopig niets.

Zoo bleef dan het voorschrift van 1815 zijn kracht houden tot de afkondiging der nieuwe Grondwet op 25 October 1848.

Gelijk bekend is moet ook het vaderschap dezer nieuwe constitutie bij de voorstellers van 1845 worden gezocht, waardoor vanzelf het feit verklaard wordt, dat in ons artikel 82 de redactie van het in 1845 verworpen voorstel herleefde.

Hierbij verdient slechts opmerking, dat de destijds aangebrachte verbetering in '48 weer vergeten was en zoo de lezing: »zij stemmen elk volgens eed en geweten," in de Wet van Staat kwam.

Licht ontving dit artikel uit de in '48 gevoerde discussiën geen enkelen straal.

Noch in de Memorie van Toelichting, noch in het Kamerverslag, noch in de Beantwoording, noch bij de nadere correspondentie, noch bij de beraadslagingen, is ook maar een enkele volzin aan deze wijziging ten beste gegeven.

Bij de beraadslaging liet zich dit begrijpen na verwerping van het voorstel, door den heer van Golstein ingediend, die over elk artikel afzonderlijk wilde debatteeren.

Minder kiesch was het, dat wijziging van een Grondwetsartikel noodzakelijk werd verklaard, zonder dat ook maar met een korte opgaaf van drangreden die noodzakelijkheid werd betoogd.

Gevolg van dit verzuim is, dat we thans in artikel 82 een bepaling bezitten, die, in een vorige orde van zaken thuis behoorend, bij de tegenwoordige verkiezingswijs der Tweede Kamer geen verstaanbaren zin heeft.

Hieruit ontstond misverstand en dit misverstand is door de conservatief-doctrinairen ter verkrachting van het constitutioneele Staatsleven misbruikt.

Reeds min zuiver gedacht is de uitdrukking »elk volgens eed en geweten."

Wel kan een wet bepalen, dat geen lid der Staten-Generaal zich door anderen band, dan die van eed en geweten, gebonden heeft te achten, maar of alle leden ten allen tijde alzoo werkelijk stemmen, ligt buiten het bereik der wet

Dat ze »elk volgens geweten" stemmen, geeft goeden zin, wijl het geweten

des éénen in zijn uiting van dat des anderen verschillen kan. Maar er bij te voegen: »elk volgens eed" kan niet, wijl de eed van zuivering zoowel als van trouw voor allen gelijk is.

Voorts is de samenkoppeling »eed" en »geweten," van tweeën één: laakbaar of overtollig. Denkt men zich een geweten, los van den gezworen eed, dan gaat men uit van een laakbare onderstelling. Acht men de vastheid van den eed juist in de consciëntie gelegen, dan is de bijvoeging van »eed" volstrekt overtollig.

Leest men uitsluitend »elk volgens zijn geweten" dan verkrijgt men een gedachte, die allerminst in het stelsel van Thorbecke past, maar voor dat deel der Overheid, dat we Staten-Generaal noemen, het »goddelijk recht" huldigt, ter afwering van Volkssouvereiniteit.

Dat eindelijk van »last of ruggespraak" met hen die benoemen na invoering der stembus geen spraak kan wezen, tenzij men de Kamer tot een pauselijk conclave verlagen wil, toonen we nader. (23 Januari '73).

V.

Wie bedoelt de Grondwet, ruggespraak en verbintenis wrakende, »met hen die benoemen?"

Natuurlijk: de Kiezers. Niet de kiesbevoegden in geheel het land, maar voor elk lid de kiezers van het district, dat hem naar den Haag zond.

Te Amsterdam b. v. is den afgevaardigden verboden ruggespraak te houden met de bijna 5000 kiezers, wien het stemrecht toekomt. Althans die ruggespraak is verboden, voor zoover het Kamerlid zijn stem hiernaar, buiten eigen overtuiging om, regelen wilde.

Maar let wel, die 5000 kiezers zijn bij dit voorschrift als eenheid te beschouwen. Ruggespraak met de kiezers is verboden, in zoover ze benoemen. Dit nu doet niet één kiezer, doen niet vele kiezers, zelfs niet alle kiezers, in het bijzonder. Ze moeten daartoe concurreeren onder zoodanig beding, dat de meerderheid der opgekomenen de minderheid binden kan.

Men mag derhalve ruggespraak houden, zooveel men gelieft, met het volk achter de kiezers en met het volk onder de kiezers, slechts wachtte men zich voor verstandhouding met het kiezerscorps, als solidaire eenheid.

Een lid der Eerste Kamer mag vrijelijk ruggespraak houden met A. en B., ook al treft het dat deze heeren leden der Provinciale Staten zijn in het hem kiezend gewest. Neits belet zelfs, dat hij met deze heeren over een te wachten wetsvoorstel spreekt.

Strafbaar daarentegen zou het in zulk een Eerste-Kamerlid zijn, zoo hij schriftelijk of mondeling met de Provinciale of Gedeputeerde Staten als lichaam en Staatscollege over aanhangige voorstellen in onderhandeling trad.

Pas ditzelfde op de Tweede Kamer toe, — art. 86 der Grondwet eischt die gelijkstelling — en het kan immers aan geen twijfel onderhevig zijn, dat de uitdrukking »met hen, die benoemen," nooit op de enkele kiezers in het bijzonder, maar uitsluitend op het kiezercorps als eenheid kan slaan.

Is zulk een ruggespraak onder het thans bestaand kiesstelsel denkbaar?

De gekozene kan zeer zeker de kiezers tot een samenkomst oproepen. Het geval is even denkbaar, dat de grootste helft aan deze uitnoodiging gehoor geeft. Voor een enkel district geven we zelfs toe, dat volledige opkomst niet volstrekt onmogelijk is

Maar neem nu dat gunstigste geval. Wat wint ge?

Omdat alle kiezers opkwamen, vormen ze daarom het kiezerscorps?

Als kader en manschappen van een regiment, uniform en wapenen achterlatende, deserteeren en over de grenzen bijeenkomen, zijn ze dan weer het regiment?

Stellig niet.

Kiezerscorps zijn de kiezers slechts *waar de wet hen dit maakt.* Buiten dien kring is van solidaire handelingen der kiezers geen sprake.

Stel, men besloot op zulk een voltallige samenkomst tot eenige daad of acte, natuurlijk zou de minderheid hierdoor in niets gebonden zijn en het opmaken van een lastbrief volstrekt onmogelijk blijven.

Eerst als een nieuwe kieswet de oude *grondvergaderingen* herstelde en de *Stembus* afschafte, zou dit artikel der Grondwet voor de Tweede Kamer goeden zin herkrijgen.

Slechts »ruggespraak" laat zich, nog nooit in formeelen, maar dan toch in feitelijken zin denken, zoolang men dit woord scheidt van zijn geschiedkundige uitlegging.

Verstaat men onder »ruggespraak" elke gedachtenwisseling, samenspreking of correspondentie, dan voorzeker bestaat voor het Kamerlid zeer goede kans om door de drukpers zijn kiezers toe te spreken.

Blijkt daarentegen, dat *lastbrief* de instructie bedoelt eertijds *voor het openen der zitting* verstrekt, terwijl *ruggespraak* de instructie aanduidt, *gedurende de zitting* na kennisneming der voorstellen verkregen, dan volgt hieruit, dat »last" en »ruggespraak" metterdaad van schier gelijk gewicht zijn, en ook aan deze pijl de punt afbreekt, waarmeê men de hartader van het Constitutioneele Staatsleven wilde treffen.

Op grond hiervan blijven we bij onze bewering, dat een uitspreking van gedachten, die den candidaat voor de kiezers en de kiezers voor den candidaat ontsluiert, stellig niet verboden, in zedelijken zin geoorloofd, en in het belang onzer politieke ontwikkeling geëischt is.

Kiezers en gekozenen moeten beiden *met bewustheid* handelen.

Een district, een richting, een groep zonder scherp geformuleerd program, is schuld aan de onzedelijke verhouding, waarin de gekozene geraakt, die waant hun man te wezen, en toch blijkt het niet te zijn.

En evenzoo: een candidaat, die nog geen program in zijn staatkundige loopbaan of geschriften heeft, en zonder te spreken zich als een sfinx naar de Kamer laat brengen, sluit de deur der Kamer achter zich toe en duldt geen anderen volksinvloed dan het zwijgend figureeren op een tribune, voor heel het volk bestemd, maar nog te eng voor het manlijk personeel van Neêrlands kleinste dorp.

Een *Conclave*, geen *Volksvertegenwoordiging*, wordt dan het droeve eind van den prachtigen loop onzer Staten-Generaal.

Ook hier, vrijheid met volle stroomen in 1798 *beloofd*, en, aan het eind der historie, zelfs het bescheiden deel van volksinvloed, dat genoten werd, ter wille van schelklinkende theorieën *geroofd*. (24 Januari '73).

VI.

Het Conservatief-doctrinaire stelsel, dat gedachtenwisseling tusschen *Volk* en Volks*vertegenwoordiging* afsnijdt, leeft van een droombeeld, rust op een fictie.

Men beeldt zich in, dat heel het volk uit één beginsel leeft, één belang heeft, ééne richting volgt, en keur van wetgeving verzekerd is, mits zij, die opgaan ter Kamer, slechts de vroedste, de beproefdste, de beste mannen van karakter zijn.

Geen bindend mandaat, zegt Fonfrède, zelfs geen pogram, die »*acte de courtisanerie populaire, que le plus indigne candidat peut accomplir aussi bien et plus facilement que le plus digne citoyen.*" 1) Ziedaar dan het tooverwoord: *Le plus digne citoyen!* De beste burger! Nog altijd de abstractie van 1789. De persoon valt weg, de partijganger valt weg, zelfs de mensch valt weg. Er blijft slechts *de burger*; en die burgergroep, naar *beginselen* niet langer gesorteerd, kent slechts verschil van *goede* en van

1) Dat boeleeren om volksgunst, hetwelk den onwaardigsten candidaat even goed en veel gemakkelijker afgaat, dan den waardigsten burger.

slechte burgers. Natuurlijk dat men uit de eerste klasse zijn Kamerleden kiest. Wat vraagt ge naar beginselen! C'est à la vie entière du candidat, à l'expérience de ses lumières et de son patriotisme, qu'ils doivent se confier! 1) Karakter, ervaring, vaderlandsliefde. »Zonder die baat geen pogram. Waar die drie schitteren, is elk pogram overbodig!" roept Fonfrède zegevierend uit. 2)

Zijn mistasting springt in het oog.

Dáár bestaat geen verschil over, dat men zijn vertrouwen eer aan mannen met die deugdentrits gekroond, dan van dien adel verstoken, gunt. Het verschil komt eerst bij de tweede vraag naar volgorde: Leidt adel van karakter, ervaring en vaderlandsliefde allen tot een zelfde inzicht?

Zoo ja, dan heeft Fonfrède en met hem het koor onzer conservatief-doctrinairen gewonnen spel. Zoo niet, — en wien zou aarzelen hier ook slechts mogelijk zijn? — dan gaat heel het holle stelsel in rook op en blijft niets dan de schittering der prachtige phrase.

Weet ieder, dat ook de vroede, goede, beproefde mannen niet eensdenkend plegen te zijn, en is het niemand een geheim, dat hun verschil van zienswijs in diepgaand verschil van beginselen zijn oorsprong heeft, wat baat dan uw aanbeveling door persoonlijk karakter? Sterker dan persoonlijke wil is de drijfkracht, de onverbiddelijke logica der beginselen. Niet slechts op den ruiter, ook ook op het paard dient gelet, dat den ruiter draagt.

Nu zijt ge kiezer, ge hebt uw vaderland lief, uw stemmen is u een heilige plicht, maar ge weet, dat bloei of ondergang uw erve beiden, naar gelang het scheepke van Staat den koers van de u heilige, of door u verworpen beginselen volgt. Oordeel zelf, moogt ge dan kiezen zonder wel ter deeg naar die beginselen te vragen, en bij de toenemende spraakverwarring zelfs scherp aan te dringen op zoo heldere formuleering der gedachte, dat geen zijpad naar misverstand meer kan gelegd worden?

Tegen dit onomstootelijk feit breekt de zeepbel der revolutionaire fictie.

Die fictie is de eenheid van gedachten en belangen, waarmeê ook Hello in zijn bekend »du régime constitutionel, p. 394, den band tusschen kiezer en gekozene doorknipt.

Wel geeft Hello toe, dat er »verschil van meening" bestaat, en dat dus »de bekende meeningen van de Candidaten den kiezer bij zijn keus bepalen" (p. 395), maar niettemin beweert hij »que les opinions connues du candidat lui laissent toute sa liberté." 3)

Reeds hieruit blijkt, dat ook Hello ter wille van het valsche eenheidsbegrip het verschil van inzicht van den wortel der beginselen afscheurt, en daarmeê het politieke leven doodt.

Dat leven bruist uit den strijd der beginselen juist op. Zonder die worsteling der beginselen kan er van staatkundig leven geen sprake zijn, en het is juist de Constitutioneele Staat, waar de kamp dier beginselen het eigenaardig terrein vindt.

Daartoe echter moet die dubbele strooming niet tot de Regeeringskringen beperkt blijven, maar breed haar golven over geheel het volk uitslaan. Juist die strijd van beginselen moet het levensbloed frisch houden in de levensader, die volk en overheid verbindt, en doodend voor het Constitutioneele leven is dus elk stelsel te achten, dat deze levenskracht verlamt en breekt.

Tegenover de valsche theorie, die door de Grondwet allerminst gerugsteund is, eischen we daarom onzerzijds:

dat de levensband tusschen volk en volksvertegenwoordiging gezocht worde in den persoon des candidaats;

dat daartoe die persoon zich uite, zich bekend make, en in scherpe lijnen het photogram van eigen inzicht geve;

---

1) Geheel het leven van den candidaat, de blijken van zijne verstandsontwikkeling en van zijne vaderlandsliefde, moeten grond voor hun vertrouwen zijn.

2) Fonfrède, Oeuvres II, p. 237.

3) Dat de bekende gevoelens van den candidaat hem al zijne vrijheid laten.

dat de gekozene, juist om persoon te zijn, in onafgebroken contact blijve met het volk dat hem koos, door tot dat volk te spreken en het te hooren;

dat zijn uit te brengen stem steeds geheel en ten volle door eigen overtuiging en inzicht gedekt zij;

en eindelijk, dat elk Kamerlid van beginsel in het accidenteele zooveel van eigen inzicht prijsgeve, als onmisbare eisch is, zal samenwerking mogelijk zijn en op de scherpe kanten van het individu de band der liefde en der gemeenschap niet breken.

Geen pauslijk conclave zij onze Kamer, met het motto

> „Soo de heeren het wijzen,
> Moet het volk het prijzen;"

maar een Staten-Generaal, aan God en 's Lands wet alleen verantwoordelijk, doch juist daarom den levensband eerbiedigend, die èn Gods Woord èn 's Lands historie tusschen volk en Overheid vlocht. (25 Januari '73).

TIENDE HOOFDSTUK.

BUDGETWEIGERING.

> Het verwerpen van begrootingen, om redenen buiten die begrootingen gelegen, keurt ze, tenzij in zeer buitengewone omstandigheden, als machtsoverschrijding af.

I.

HET STELSEL DER REVOLUTIE.

§ 95. Geheel het staatkundig vraagstuk van onzen tijd concentreert zich in de quaestie van het budget.

Hoort het zoo, dat de Staten-Generaal het recht heeft, om telken jare door eenvoudige afstemming van de Wet op de Middelen, den Koning naar haar hand te zetten, dan (laat men er toch geen doekjes om winden) dan houden we geen monarchie anders dan in naam over, en leven we feitelijk in een gekroonde republiek. En dat nog wel; verschalke het uw opmerkzaamheid niet; in een republiek, niet gelijk eertijds hier te lande bestond, maar in een republiek van zuiver revolutionairen oorsprong.

De Koning is dan een lasthebber van de volksvertegenwoordiging; rekenplichtig intendant van de hoogmogende heeren; staande onder hun rechtsmacht en hun feitelijk bedwang.

Toch wil het Liberalisme het zóó. Niet alleen hier te lande, maar in alle rijken. Het budgetrecht is voor het Liberalistisch scheepke het heilig plechtanker. Zonder het recht om naar goedvinden het budget te weigeren, achten ze heel het Constitutioneele Staatsrecht het aanzien niet waard.

En, wat zeer opmerkelijk is, ook in dit uiterst gewichtige punt van ons Constitutioneele Staatsrecht trekken de echte Conservatieven met de Liberalisten steeds volmaakt één lijn.

Immers, de coryphaeën uit de betere periodes van het Conservatisme hebben er reeds strak en stijf op gestaan, dat vooral *dit* ingrediënt bij de bereiding van het gerecht onzer volksvrijheden niet ontbreken mocht, en, wat erger is, ze hebben, door feitelijk het budget af te wijzen, practisch hun meening te dien aanzien bezegeld.

Zelfs mag niet verheeld, dat, onder de oudere Antirevolutionairen hier te lande, Groen van Prinsterer met zijn bestrijding van deze theorie tamelijk wel alleen stond, en het gedurig beleven moest, dat zijn beste vrienden door de zoo verleidelijke theorie onzer Revolutionairen werden verlokt.

Het verleidelijke van het geval bestond voor die vrienden namelijk hierin, dat hun afstemming van het budget bijna altijd Ministers trof, van wie te vermoeden viel, dat de Koning ze niet ongaarne verwisselen zou; en dat, uit dien hoofde, budget-weigering in steê van zich *tegen* den Koning te keeren, vaak een acte van loyauteit *aan* den Koning scheen.

Onder zóó schoonen schijn verborg zich het verraderlijk beginsel!

§ 96. Ziehier hoe »ons program" zich ten opzichte van deze quaestie uitlaat in Art. 9:

»*Het verwerpen van begrootingen, om redenen buiten die begrootingen gelegen, keurt ze, tenzij in zeer buitengewone omstandigheden, als machtsoverschrijding af.*"

De bedoeling van dit artikel is duidelijk.

Verwerpen mag men een begrooting, wijl zonder het recht tot verwerping het recht tot aannemen geen zin heeft. Zoo echter, dat deze aanneming of verwerping steeds een administratief karakter drage, en dus zaak blijve van contrôle en geldelijk beheer.

Dit veronderstelt derhalve, dat wie af denkt te stemmen, den Minister aanstipt in welk artikel zijn bezwaar schuilt, en zich hiermeê alzoo tevens bereid verklaart om vóór te stemmen, indien de Minister aan dit bezwaar te gemoet komt.

Elke andere verwerping der begrootingswetten daarentegen keurt het onvoorwaardelijk af, tenzij, en dit is geen doorboring maar integendeel een bevestiging van den regel, in zeer buitengewone gevallen.

Een koning kan, de voorbeelden bestaan er van, er toe verlokt worden, door een *coup d'état*, met militair geweld, openlijk de door hem bezworen Grondwet op flagrante wijze te schenden.

Busken Huet heeft er ook onzen Koning reeds toe opgeroepen. En zoo zwak zit de liberalistische partij in het zadel, dat ze nog onlangs in een officiëel Staatsstuk de leiders onzer partij van soortgelijk drijven verdacht.

Maar wat bovenal stuitend is: Martensen, de bekende Deensche prelaat, heeft in zijn ethiek, »onder sommige omstandigheden", den coup d'état zelfs in beginsel bepleit.

Er moet derhalve ook met de mogelijkheid van een coup d'état wel ter dege gerekend worden; en dan, dunkt ons, ware weigering van alle betaalmiddel, uit noodweer, volkomen aan haar plaats.

Zoo ook kan een slecht koning een onzedelijke figuur uit de club zijner gunstelingen als tyran met 's volks belangen laten spelen.

Of ook, er kon door een Minister een toon tegen de Kamer worden aangeslagen, die aan zinsverbijstering deed denken, en dat de Koning het niet zag of niet zien wilde.

Welnu, in al zulke »zeer buitengewone" gevallen, waartegen noch een motie, noch een adres aan den Vorst, noch rechtsvervolging verweêr bood, zou afstemming van het budget, niet als theoretisch recht, maar als middel tot zelfbehoud in een toestand, die met opheffing van het recht gelijk stond, ook naar onze overtuiging plichtmatig zijn.

§ 97. Maar in den normalen toestand komt ons elke budgetweigering voor, een principieele aanranding van de rechten des Konings en, wat meer nog zegt, van de goddelijke rechten der overheid te zijn.

Bestaan er moeilijkheden, dan kan de Kamer bij motie aan elken Minister des Konings haar vertrouwen ontzeggen. Ze kan, indien zijn wetsvoordrachten haar tegen zijn, die afstemmen. Ze kan ook bij »eerbiedig adres" verzoeken, dat de Koning zulk een Minister ontsla. Ja, ze kan, bestaan er termen voor, zelfs den weg van rechten tegen den schuldige inslaan. Maar het raderwerk van Staat doen stilstaan, dát mag ze niet.

En ze mag dat niet, om de eenvoudigen reden, dat ze dan niet meer tegen een of meer Ministers, maar tegen den Koning zelf ageert.

Immers, is de Koning op haar hand, en geldt het slechts de verwijdering van een Minister, dan zal een adres met verzoek om den ongewenschten persoon te ontslaan, den Koning niet ongevallig, maar bij uitstek welkom zijn.

Wijst de Koning daarentegen zulk een adres af en handhaaft hij met voorbedachten rade zijn Minister tegen den wil der Kamer, dan treedt de budgetweigering natuurlijk eo ipso in het licht van dwang, niet den Minister aangedaan, maar uitgeoefend op den Koning zelven.

Zoo weinig is het Liberalistische stelsel dan ook zelfs met de grond-denkbeelden van onze Grondwet in overeenstemming, dat over het budget in onze Grondwet niet onder de rubriek van de politieke macht der

Kamer, maar onder een afzonderlijken, administratieven titel gehandeld wordt (Art. 119—122).

Zoozeer druist dit revolutionaire systema zelfs nog tegen het thans geldend Staatsrecht in, dat men, om zich uit de ongelegenheid te redden, een soort crediet-wetten heeft uitgedacht, die elke grondwettige basis missen en slechts als schutting dienst doen, om de aan de pui van ons Staatsgebouw gepleegde braak voor het oog van den voorbijganger te verbergen.

Ja, zoo weinig zijn onze Liberalisten zelven nog bij het »hakken met dit bijltje" op hun gemak, dat ze nog nooit tot budgetweigering in vollen omvang voort dorsten schrijden, maar steeds à petit feu, Minister voor Minister, van kant hielpen, tot het Kabinet zijn evenwicht verloor, van zelf topzwaar werd, en viel.

Hieruit leide men intusschen niet af, alsof we wilden ontkennen dat ook metterdaad in onze Grondwet het valsche beginsel insloop. Integendeel behoort juist onder het vele, dat we tegen onze Grondwet hebben, onder anderen dit: dat het de geheele budgetquaestie verward heeft.

Slechts zóóveel wilden we aantoonen, dat de Liberalistische theorie in onze grondwettige bepalingen nog allesbehalve consequent is doorgevoerd, en we ook ten opzichte van dit onderwerp in onze eerste Staatswet geen belichaming van een beginsel vinden, maar het lapwerk van een vergelijk.

Om nu èn tegenover deze halfslachtigheid van onze Grondwet èn tegenover de revolutionaire practijk van liberalist en conservatief, met eenige helderheid en toch beknopt, het antirevolutionaire standpunt uiteen te zetten, strekke drieërlei.

Eerst willen we, nu bleek wat het Fransche revolutionaire systema beoogt, daartegenover de theorie der Engelsche Staatslieden plaatsen.

Dan, aan deze theorie aansluitend, het ideaal omschrijven, dat óns het meest toelacht.

En ten slotte de verhouding aangeven, waarin dit antirevolutionaire systeem tegenover het systema van onze Grondwet staat.

(8 November '78).

II.

DE ENGELSCHE PRACTIJK.

§ 98. Wat is, zoo luidde onze eerste vraag, ten aanzien van het Budget, de praktijk der Engelsche Staatslieden? En we deden die vraag, overmits men tamelijk algemeen in den waan verkeert, dat het in Engeland ongeveer op dezelfde wijze met het Budget toegaat, als in de constitutioneele Staten van het vasteland.

Dit nu is een dwaling, en om onze lezers te overtuigen, dat het dit is, wijzen we kortelijk op de volgende zes punten.

§ 99*a*. De Kroon geniet in Engeland de vrije beschikking over de »ordinary revenue" (gewone middelen) en is alleen voor de »extraordinary revenue" (buitengewone inkomsten) afhankelijk van het parlement.

Van de gewone middelen is zij aan het Parlement zelfs geen rekenschap schuldig.

De Koning int en besteedt die gelden zonder iemands contrôle of advies.

En nu weten we uitnemend goed, dat deze »gewone middelen" allengs in het cijfer verre zijn komen achter te staan bij de »buitengewone", maar als beginsel van Staatsrecht blijft het niettemin hoogst opmerkelijk, dat alleen de »aides et benevolences", gelijk men het met een Franschen term in Engeland uitdrukt, door het Parlement worden bewilligd.

§ 99*b*. Het parlement laat zich met het finantieel beheer der Kroon op tweeërlei wijs in, t. w. òf door bepalingen van onbepaalden duur, òf door besluiten die slechts voor één enkel jaar geldig zijn.

Dit maakt dus dat er een dubbele lijst van inkomsten en evenzoo een dubbele lijst van uitgaven bestaat.

Op de beide eerste staan de uitgaven en inkomsten die het Parlement eens voor goed bewilligd heeft; en op de andere lijst komen alléén die uitgaven en inkomsten voor, die met dat bepaalde jaar afloopen.

Voor zooveel de inkomsten betreft behooren ca. 75 pCt. tot de eerste en slechts ca. 25 pCt. tot de tweede lijst. En voor wat de uitgaven aangaat, is de regeering ten allen tijde bevoegd, op eigen verantwoording uit te betalen wat noodig is *a.* voor de Staatsschuld, *b.* voor de

civiele lijst, *c.* voor de salarieering der rechterlijke macht, en *d.* voor alle jaarwedden die bij parlements-acte zijn vastgesteld.

§ 100. »Budget" heet in Engeland niet de geheele begrooting, maar alleen de voorslag van den minister voor de dat jaar extra-ordinaire en nog niet bewilligde middelen.

De gang van zaken is namelijk deze:

Het parlement begint met door een vast »Comitee of supply" de voorstellen te doen onderzoeken, die de Kroon voor dat jaar voor de uitgaven deed, en neemt daartoe het eerst onderhanden de geldaanvragen voor leger en vloot.

Deze aanvragen worden in comité-generaal, meest door de referendarissen der onderscheidene bureaux, en niet door den Minister toegelicht.

En eerst als nu de uitgaven voor oorlog en marine door het Lagerhuis zijn vastgesteld, dient de Kroon bij het Parlement een aanvrage in om »aides et benevolences", ten einde die uitgaven te dekken.

Deze »wet op de middelen," of, gelijk de Engelschen het noemen, »act towards making good the supply granted to her Majesty," wordt dan insgelijks in handen van een vaste Commissie gesteld, die den naam draagt van »Comittee of ways and means."

Op het rapport van deze Commissie besluit dan het Lagerhuis, *a.* hoeveel van de toegestane uitgaven uit het consolidated fund zal bestreden worden, en *b.* door welke verhooging van bestaande of uitschrijving van nieuwe belastingen het tekort zal worden gedekt.

»Consolidated fund," is de opbrengst van alle vroeger reeds wettiglijk bewilligde belastingen, die weleer aparte fondsen vormden, maar thans in één kas zijn saâmgesmolten. Vandaar de naam.

Bij deze wet op de middelen wordt dan tevens in den vorm van een derde bill bepaald, voor welken post van uitgaaf de gelden zullen besteed worden, zonder dat recht van overschrijving is toegestaan. Dit noemt men the appropriation-act, of overgezet: de wettelijke bepaling van het doel waarvoor zekere somme gelds besteed zal worden.

Uit het Lagerhuis gaan deze drie »Acts" dan naar het Hoogerhuis, en nadat ook dit Huis èn de supply (of uitgaven) èn de means (of middelen) èn de appropriation (of afpassing van beiden) heeft goedgekeurd, is de Kroon tot innen en uitgeven bevoegd.

§ 101. Uit het bovenstaande blijkt derhalve, dat op Engelschen bodem de behandeling der Staatsbegrooting in meer dan één opzicht zeer wezenlijk van de ten onzent gevolgde handelwijze afwijkt.

Immers, stelt men al dat de begrooting, met name de »appropriation-act'', door het parlement werd afgestemd, dan nog zou de Kroon desniettegenstaande *a.* de vrije beschikking houden over de »gewone inkomsten,'' *b.* kunnen innen al wat aan belasting door vroegere wetten was vastgesteld, en 3. kunnen uitbetalen wat voor Staatsschuld, civiele lijst en tractementen verschuldigd is.

Of, wil men, anders gezegd, het hoofdverschil bestaat hierin, dat men ten onzent telken jare de geheele begrooting, zoo van uitgaven als ontvangsten, aan de goedkeuring der Kamers onderwerpt, terwijl in Engeland de jaarlijksche goedkeuring niet meer vereischt wordt voor wat reeds bij andere wetten was bewilligd.

En uit dit schijnbaar ondergeschikt verschil nu vloeit niets meer of minder dan dit kolossale onderscheid voort: dat in Engeland bij afstemming der begrooting het raderwerk van den Staat toch eenigermate kan blijven loopen, terwijl het ten onzent in zulk een geval terstond hokt.

Waarbij dan nog gevoegd moet, dat de gewoonte om de uitgaven met de zaakkundige referendarissen te bespreken, ten gevolge heeft, dat er in Engeland schier nooit een politiek conflict bij de lijst van uitgaven komt, en zelden bij het aanwijzen der middelen, maar dat de politieke daad eerst bij de appropriation-act aan de orde is, en derhalve niet op een enkel minister, maar steeds op het Kabinet als zoodanig, d. i. op de macht der kroon, is gemunt, hetzij dan dat deze macht terug moet gedrongen, waar ze de wettige grens wilde overschrijden, of wel in andere richting moet geleid, om de nationale toekomst niet te bederven.

§ 102. De acte van dwang, die, ten gevolge van vroegere bloedige conflicten, op de kroon door het parlement kan worden uitgeoefend, ligt dan ook slechts zeer ten deele in de stemming over de begrooting, en moet hoofdzakelijk in een geheel andere bill worden gezocht, de zoogenaamde Mutiny-act.

In Engeland namelijk wordt het staande leger niet meê door loting gevormd, maar bestaat uitsluitend uit voor soldij en door handgeld aangeworven troepen. Er is ook wel een »militia'', maar deze doet alleen dienst in de graafschappen en kan niet dan door een afzonderlijke acte van het parlement voor een oorlog worden aangewend.

Dit staande leger echter zou, juist wijl het buiten de natie staat, een gevaar kunnen opleveren voor de volksvrijheden, en om dit af te wenden, is bepaald, dat het parlement nooit langer dan voor één jaar zijn toestemming voor de aanwerving geeft.

Loopt het jaar dus om, zonder dat er een nieuwe wet tot stand kwam, die recht tot aanwerving voor het daarop volgende jaar verleent, dan is geheel het staande leger eo ipso ontbonden en de Kroon dus ontwapend.

En moet nu ten slotte bij dit alles nog in het oog gehouden, dat het Engelsche parlement, hoe tuk en naijverig ook op zijn rechten, niet dan uiterst zelden en in zeer buitengewone omstandigheden het budget geweigerd heeft, om redenen van politieken aard.

Men heeft in Westminster dit machtig wapen steeds als een wapen geëerd, waarmeê niet de partijzucht naar hartelust en moedwillig spelen kon, maar dat in de hand van vrije en vroede mannen strekken moest, om het insluipen te voorkomen van politiek geweld en tyrannie.

Want er school meer dan bezonnenheid in dit soberlijk omgaan met het budget; er stak een beginsel in. Het beginsel namelijk dat het parlement het huis van het volk moet blijven en dat de overheidsmacht alleen uitstralen kan uit het Paleis van de Kroon.

En, let nu wel op: het gevolg van deze geheel andere theorie en nog veel sterker verschillende praktijk, is geen minder, dan dat, terwijl hier te lande de Tweede Kamer met haar eigen figuur verlegen raakt, heel het volk van Engeland zijn parlement nog looft en eert; — dan dat, terwijl hier de Staatsmacht steeds drukkender wordt, overzee de volksvrijheden zich steeds meer uitbreiden; en — dan dat evenzoo, terwijl hier geheel ons Staatsrecht al meer spaak loopt, het zich in Engeland historisch, consequent en in nationalen geest blijft ontwikkelen.

(11 November '78)

III.

HET VOOR NEDERLAND WENSCHELIJKE.

§ 103. We aarzelen geen oogenblik om, bij de keuze tusschen het Fransche en het Engelsche »systeem van budget", voor het laatste te kiezen; al voegen we er aanstonds bij, dat nabootsing ten onzent van de bijzonderheden, die in het Engelsche Staatsrecht door de gewoonte geijkt zijn, zichzelf zou veroordeelen.

Eerbied voor de historische ontwikkeling van het volksleven eischt, dat men voor de eigenaardige karaktertrekken van élk volk een open

oog hebbe, en sluit derhalve elken namaak op het gebied van wetgeving voor de volken onderling uit.

De Nederlandsche wetgeving behoorde zich, zou het wel zijn, alleen uit het verleden van het Nederlandsche volk zelf te ontwikkelen; en waar, gelijk ten deze, door revolutionair bedrijf de draad der nationale ontwikkeling roekeloos is doorgesneden, mag men aan het voorbeeld van verwante volken wel algemeene gezichtspunten ontleenen en winste doen met de door hen opgedane ondervinding; maar behooren toch deze generale denkbeelden ook zoo nog in een vorm te worden gegoten, die bij de nationale eigendommelijkheid past.

Houdt men dit in het oog, dan mag ten onzent op niet meer dan op de volgende vier punten worden aangedrongen.

§ 104. Ten eerste: Het toestaan der geldmiddelen geschiede van den kant der Staten niet in den vorm van een wet, maar in dien van een besluit der Staten-Generaal.

Dit punt stellen we, als van het uiterste gewicht, op den voorgrond, wijl het stelsel van begrootings wetten niets dan de heillooze belichaming is van de verkeerde, onhistorische en valsche voorstelling die het Liberalisme ons opdringt aangaande onze Staten-Generaal.

Op het voetspoor toch van de Fransche revolutionairen hebben onze liberalisten de oude Nederlandsche Staten omgetooverd in een stel van »twee Kamers", saâm uitmakende »een onderdeel van onze wetgevende macht".

Beiden ten onrechte.

Onze Staten-Generaal moeten, naar de zeer juiste opmerking van Maurice, geen »Kamers" zijn, maar, wil men hun dan een naam geven, »een Huis".

Ze moeten een vertegenwoordiging zijn van het volk; tribunaat van 's volks begeeren; en pleitbezorgers van 's volks rechten bij, naast, en tegenover de Kroon.

Om dat te kunnen zijn, is derhalve een zelfstandige positie hun onmisbaar; en om die zelfstandige positie met eere in te nemen en met vertoon van karakter te bewaren, moeten onze Staten-Generaal dus ook à part wonen, d. i. »een eigen huis hebben".

Naar het Fransche, revolutionaire systeem daarentegen zijn de Staten zelven ten deele dragers van de overheidsmacht; arbeiden ze dus met die overheid aan eenzelfde taak; en komen dienovereenkomstig dan ook bij de overheid inwonen, d. w. z. ze zien zich in het gebouw van Staat slechts een tweetal Kamers toegewezen.

Zóó, zegt Maurice, komt tot in de benaming van »Huis" en »Kamer"

het allesbeheerschende verschil uit tusschen de echt-Germaansche opvatting van het parlement als de geconcentreerde, zelfstandig optredende natie, en de Fransch-revolutionaire beschouwingswijze, die, haar ten gelieve, de Souvereiniteit in drie stukken snijdt; en ze alsdan indeelt bij de dragers van de Souvereine macht.

Nu komt het natuurlijk niet in ons op, de Engelsche benaming van »Huis" ten onzent te willen invoeren, maar wel wenschen we de Fransch-revolutionaire benaming van »Kamers" te brandmerken, en ons parlement weer te doen worden, wat het altijd was en naar Nederlandsche traditiën steeds had behooren te blijven, een samenkomst van Staten.

Ook in dien naam van »Staten" toch ligt op schoone wijs, in deugdelijk Hollandsch, het denkbeeld van zelfstandigheid uitgesproken, en derhalve, mits men in dien schoonen naam weêr leven blaze en hem spreken late, een protest tegen het valsche, liberalistische begrip.

Doch hiermeê hangt dan ook ten nauwste de aan deze Staten toe te wijzen werkkring saam.

In het Fransche stelsel van onze Liberalisten kan onze »Kamer" niets doen dan »wetgeven."

Er zijn dan naar luid dat systeem, in het éêne, groote gebouw van Staat verscheidene verdiepingen en kwartieren. Er is een kwartier gereed gemaakt voor de administratie; een ander kwartier voor het algemeen bestuur; weer een ander voor zaken van defensie; ook een voor de rechtspleging; en zoo ook zijn er een paar Kamers afgezonderd voor het maken van wetten.

Welnu, in die Kamers zijn nu onze Staten-Generaal ingekwartierd; waaruit dus volgt, dat ze welbezien eigenlijk niets anders kunnen doen, dan wetten en altijd wetten maken en al wat ze doen in den vorm van wetten gieten.

Zelfs of een motie geoorloofd is, komt aan sommigen twijfelachtig voor; maar overigens is, buiten het recht van zich te adresseeren aan den Koning, een enquête in te stellen, leden voor den Hoogen Raad voor te dragen, en Ministers in staat van beschuldiging te stellen, elke vrijheid van beweging tot een acte, die niet op »wettenmakerij" uitloopt, hun ganschelijk afgesneden.

Ze zijn nu eenmaal een nabootsing van de »Chambre législative" en in het maken van wetten moet daarom dan ook al hun macht en al hun glorie opgaan.

Tot welke ongerijmdheden dit leidt, bleek nog onlangs, toen 's Konings huwelijk bij de Staten aan de orde kwam.

Immers, zoo ooit, dan had men hierbij met een handeling te doen,

waarin niet Koning en Kamer een gemeenschappelijke daad voltrokken, maar waarin Koning en Natie tegenover elkander stonden.

De Koning wil huwen en wenscht aan zijne gemalinne de eere van Koningin; aan eventueel uit den echt met haar geboren kinderen, dynastieke rechten; en na zijn sterven aan zijn weduwe recht op 's lands pensioen te verzekeren.

Daartoe nu is noodig, dat de natie verklare in de voorgenomene echtverbintenis geen bedreiging te zien van de nationale belangen.

Dit kán de natie niet anders verklaren dan door haar Staten-Generaal, en naar eisch van recht zou dus de loop der zaak deze behooren te zijn, dat de Koning bij de Staten-Generaal aanklopte, om van die Staten-Generaal bewilliging op zijn huwelijk te erlangen.

Maar zie, dit kan nú niet.

De Staten-Generaal zijn nu eenmaal deel der »wetgevende macht"; kunnen uit dien hoofde niet anders dan »wetgeven"; en zijn dus wel verplicht om ook deze bewilliging in den vorm van een wet te gieten. Een ongerijmdheid, waardoor men tot het potsierlijk resultaat komt, dat »Wij Willem III, bij de gratie Gods Koning der Nederlanden," den Raad van Staten gehoord, en in gemeen overleg met de Staten-Generaal, aan »Wij Willem III, Koning der Nederlanden" verlof geeft om prinses Emma van Waldeck, onder genot van dynastieke rechten, te huwen.

Maar diezelfde ongerijmdheid, die in deze huwelijksvergunning zichzelf voor elk die oogen heeft op de kaak stelt, vervalscht bijna geheel den werkkring der Staten-Generaal en met name hun bemoeienis met het Budget.

Een wet toch, dit gevoelt ieder, is een rechtsbepaling, 't zij dan gebod of verbod, waardoor een nog onzekere rechtsverhouding in den lande blijvend geregeld wordt.

Maar een wet, zooals onze begrootingswetten, voor één jaar, of zooals bij de credietwetten voor vijf en twintig weken, in trouwe, wat is dat voor een »wet"? Wat heeft dat met een »wet" te maken? Wat kan dat van een »wet" ooit anders dan de belachelijke fictie zijn?

Bovendien, let er op, voor wie wordt dan die »wet" als wet nog gegeven, en wie zijn bij wetsschennis de strafbare personen? Antwoord: één enkel man in Nederland, t. w. de betrokken Minister.

En wat nog dwazer en ongerijmder is, die wet komt dan in tal van gevallen nog eens wet maken wat reeds wet was, of zelfs reeds in de grondwet stond, als b. v. in de begrootingswet nogmaals zes ton aan den Koning worden toegekend, die hem reeds gewaarborgd waren bij onze eerste wet van Staat.

We aarzelen dan ook geen oogenblik het uit te spreken, dat onze begrootingswetten schier elk kenmerk van wat een »wet" tot wet maakt, missen, en niets anders dan besluiten van de Staten zijn, maar die men, om de valsche deeling der machten vol te houden, ter kwader ure in den wetsvorm gegoten heeft.

Ook deze fictie dient derhalve te verdwijnen, en ze zal dit van zelf, zoodra men in ons publieke recht weêr erkennen zal, dat onze Staten-Generaal geen »Wetgevende Kamers", maar »Staten ter representatie van het volk" zijn.

Dringt eenmaal weêr het besef door, dat volk en overheid twee zijn, dan zal men ook ongedwongen weêr tot het inzicht komen, dat er bij, naast, en desnoods tegenover het Paleis van de Kroon, een Huis van het volk staat, of, wil men, dat »Koning" en »Staten" niet slechts in oorsprong onderscheiden zijn, maar ten einde toe onbekwaam blijven tot vermenging van hun macht en hun arbeid.

En dan — behoeft het nog aanwijzing? — zullen deze Staten, kort en goed, over alle ding dat van hun competentie is, verhandelen en besluiten, zonder zich langer door den fictieven wetsvorm te laten binden. Ze zullen dan niet langer, gelijk nu, slechts door 's Konings mond in een wetsartikel, maar ook tot den Koning in een zelfstandig besluit naar buiten kunnen spreken, en als de Koning vraagt: »Staten van mijn land! verzetten zich tegen dit mijn voorgenomen huwelijk geen nationale belangen?" dan zullen die Staten zelven, en niet de Koning voor hen, in het Staatsblad zeggen: »Neen, Sire! God Almachtig zegene uw echt!" En evenzoo als de Koning door zijn ministers vraagt: »Staten van mijn land! Kan de zoo en zooveel beloopende millioen schats mij voor deze en die uitgaven worden toegestaan?" dan zullen die Staten zelven den Koning, en niet de Koning zichzelven in het Staatsblad, het antwoord geven, en in naam der natie bewilligen wat haar Koning vraagt.

§ 105. Ten tweede: De Koning stelle, in den vorm van een wet, na verkregen bewilliging der Staten-Generaal, vast, wat alle jaren te innen en te betalen valt, en in den vorm van besluit, evenzeer na verkregen bewilliging der Staten-Generaal, wat boven en behalve het reeds wettelijk vastgestelde, nog uit te geven of te heffen is voor één enkel jaar.

Vaste belastingen regelen op blijvenden voet geldelijke rechtsverhoudingen tusschen overheid en burgers; tusschen burgers en burgers onderling; en evenzoo tusschen de natie en het buitenland.

Niets dus natuurlijker, dan dat deze bij een wet worden vastgesteld, en evenzoo, dat ze geen wettelijk bindende kracht kunnen erlangen, tenzij de natie, die men belasten zal, er op wettige wijs in heeft bewilligd.

Maar een ander geval is het, indien voor de extra-behoeften van één enkel jaar, hetzij opcenten op de bestaande belastingen, of een elastiek recht op kapitaal of inkomen geheven wordt, of ook door biljetten op 's lands kas tijdelijk fictief kapitaal geschapen moet worden.

Dán toch heeft men niet met een blijvende regeling, maar slechts met een tijdelijke voorziening te doen, en kan er van een wet dus geen sprake zijn.

Maar ook al treedt voor deze extra-voorziening dan de vorm van besluit in de plaats, toch eischt het duur verworven recht der natie, dat vooral deze extra-heffingen nooit buiten haar bewilliging kunnen omgaan, en behoort derhalve vooraf gaande goedkeuring der Staten, onverbiddelijke voorwaarde voor de geldigheid van zulk een besluit te zijn.

Ongeveer evenzoo staat het ook met de uitgaven.

Er zijn vaste uitgaven, die op duurzamen voet door de wet geregeld behooren te worden, en andere uitgaven, die, als gedurig wisselend in cijfer, of ook niet strikt noodzakelijk, telken jare wijziging kunnen ondergaan, en dus, voor elk jaar afzonderlijk, bij besluit moeten worden vastgesteld.

Van de Grondwet zwegen we met opzet, omdat o. i. de Grondwet hoogstens minima van jaarwedden mag vaststellen en dan nog alleen voor de leden der koninklijke familie en de leden der Staten.

De Grondwet is, hoe ook bezien, een wederzijdsche vaststelling van rechten, die over en weêr, door den Koning en de Staten, elkander gewaarborgd worden. Dientengevolge is het dus volkomen goed gezien, dat de Koning eens voor goed weten moet, op welk inkomen hij vast en minstens rekenen kan. En aanvaardt men het o. i. verkeerde systeem, dat ook de leden der Staten-Generaal uit 's lands kas putten, dan spreekt het van zelf, dat ook het cijfer van de hun toekomende gelden in de Grondwet hoort.

Maar alle overige bepaling van tractement valle uit de Grondwet weg, als niet het verdrag tusschen partijen rakende; en zelfs voor partijen gelde het aangewezen cijfer slechts als laagste bedrag, waar men wel boven, niet onder mag gaan.

Voor de organieke wetten verblijve dus de taak, om voor de verschillende ambten en betrekkingen, i. e. w. voor alles wat den Koning tegenover derden bindt, vaste cijfers als minima te bepalen; tot zelfs voor de officieren van zee- en landmacht.

Maar wat niet een vaste uitgave is, of ook niet tegenover derden bindt, of eindelijk boven de minima zou gaan, dat worde elk jaar op nieuw vastgesteld, en wel vastgesteld bij besluit.

Edoch, ook dit niet, dan beide malen na verkregen bewilliging der Staten-Generaal. Want het is een recht der natie tegenover den Koning, niet slechts om niet te geven dan wat toegestaan is, maar ook te weten, dat wat toegestaan is, voor het aangegeven doel worde besteed.

De beide nog overige punten, handelende *a.* van »het verzet op het stuk der geldmiddelen, niet tegen een Minister, maar tegen de Kroon", en *b.* van »het slechts voorwaardelijk karakter dat aan dit verzet toekomt", bespreken we in een afzonderlijk hoofdstuk.

(13 November '78).

IV.

(*Vervolg.*)

§ 106. Naar luid de dusver door ons ontwikkelde denkbeelden, zou derhalve de regeering eens voor goed, d. i. zoolang de desbetreffende wetten van kracht bleven, het recht ontvangen, om de vaste belastingen te innen en daaruit zóóveel te betalen, als noodig was om de wettelijk vastgestelde verplichtingen aan derden te kwijten.

Voor alles wat niet, op regelmatige wijze, door een wet was vastgesteld zou ze daarentegen jaarlijks de toestemming van de Staten-Generaal behoeven, zoowel wat de inning als de besteding van gelden betrof.

Stel nu, dat onder de heerschappij van zulk een stelsel, om goede redenen van Staat, verzet tegen de landsoverheid noodig scheen, dan zou dit verzet, dus besloten we ons vorig hoofdstuk, *a.* een verzet tegen de Kroon, niet tegen den Minister, moeten zijn, en *b.* tegen de Kroon steeds voorwaardelijk van karakter dienen te blijven.

Wat nu dit eerste (of in samenhang met ons vorig hoofdstuk) derde punt aangaat, zoo is dan:

ten derde, verzet bij de behandeling der geldmiddelen, om politieke beweegredenen, wel geoorloofd tegen den Koning, maar niet tegen een Minister.

Op zichzelf wraken we natuurlijk verzet tegen een Minister des Konings volstrekt niet.

Integendeel, we eischen dat de Staten-Generaal de Ministers des Konings, behoudens allen eerbied voor hun persoon en ambt, zeer scherp zullen contrôleeren en wel ter dege er voor durven uitkomen, als zulk een Minister òf beginselen huldigt die verderfelijk zijn, òf maatregelen neemt die schade brengen aan volk en land.

Maar voor die broodnoodige contrôle ligt, in politieken zin, het wapen niet bij de schatkist.

Daartoe is het wapen aan de Staten-Generaal in handen gegeven: 1. door het recht van interpellatie; 2. door het recht tot niet-bewilliging van wetsvoorstellen; 3. door het recht tot het uitbrengen van een afkeurende motie; en 4. blijft een Minister ook daar nog ongevoelig voor, dan in een rechtstreeksch adres aan den Koning met verzoek om den raadsman zijner Kroon te ontslaan; om nu, ten 5de, van het recht tot in staat van beschuldiging stellen niet eens te gewagen.

Immers, bij het verzet van de Staten-Generaal tegen den Minister zijn slechts twee gevallen denkbaar: òf de Koning is wel genegen om zijn Minister los te laten, òf hij is het niet.

Is hij het wel, dan is een Adres ter doelsbereiking volkomen afdoende. En is hij het niet, dan volgt hieruit ook eo ipso, dat de tegenstand, waarmeê de Staten-Generaal te doen heeft, wel schijnbaar van den Minister komt, maar eigenlijk huist bij den Koning zelf.

Maar is dit zoo, welnu, dan worde de strijd ook met open vizier gestreden en behooren Staten-Generaal en volk eenerzijds, en van den anderen kant Kabinet en Kroon, beiden, van meet af, helder in te zien dat de worsteling geen persoonlijke voorkeur betreft, maar wel ter dege gaat om de afbakening van de rechtsgrenzen van het gezag.

Verzet tegen dat gezag door weigering van gelden kàn derhalve, naar logische denkmanier, nooit geoorloofd of plichtmatig zijn, tenzij de strijd tusschen Staten-Generaal en Koning op dit ééne, zeer kritieke punt is aangekomen.

Voor elk ander opkomend verschil staan ter bijlegging kleinere, minder gewelddadige en minder ver strekkende middelen ten dienste, en wie nu zou het niet dwaas keuren, indien men bij muiterij b. v. van een volkshoop tot »vuren" aanstonds last gaf, zoolang van verzet tegen »eenvoudige arresteering" nog zelfs geen sprake viel?

Eerst als de Koning verklaart: ik dek mijn minister! komt dus feitelijk de strijd om het gezag aan de beurt; en eerst dan komt bij tekortschieting van de gewone middelen van verweer ook de weigering van gelden aan de orde.

Is dit juist gezien (en metterdaad, we kunnen nauwelijks gissen wat

er tegen in ware te brengen) dan volgt hier ook uit, dat de verwerping van een »begrooting voor uitgaven", tenzij om finantieele redenen, niet kán plaats grijpen; en dat de politieke daad op finantieel terrein eigenlijk nooit anders moest vallen, dan bij het besluit over de middelen.

Met de gewone verhooging of uitbreiding van belastingen heeft deze voorslag natuurlijk niets gemeen. Ook afgezien van de oogenblikken van crisis en conflict, zal het ten allen tijde de plicht van goede en getrouwe Staten-Generaal blijven, om bij elke nieuwe aanvrage die van de zijde der Kroon om hooger belasting uitgaat, ook weêr nieuwe bedingen in het belang van de rechten der natie en de vrijheden des volks te stellen. Een plicht, het zij in het voorbijgaan gezegd, waarvan bij onze tegenwoordige Kamers de heugenis zelfs verloren schijnt.

Neen, wat we over verzet spraken, slaat alleen op die zeldzaam voorkomende, maar dan toch denkbare en soms onontwijkbare gevallen, waarin de Staten-Generaal voor de vraag komen te staan, of ze den Koning nog langer de middelen mogen verstrekken, om te doen, wat naar hun stellig inzien de natie bederft.

Onder die denkbare gevallen wezen we reeds op een coup d' état; we voegen er thans bij: het willen ondernemen van een verderfelijken oorlog, of ook het duurzaam ten dienste stellen van het gezag aan de ondermijning van de nationale beginselen.

§ 107. Doch, en ziehier het laatste punt, waarop we wezen: ten vierde, dat verzet zij steeds voorwaardelijk.

Zulk een botsing toch, als waarop we doelen, mag niet het spel van toeval of van moedwil zijn.

Een afstemmen van begrootingen, als ten onzent lange jaren in zwang was, discrediteert de Staten-Generaal, en bevestigt dus niet de macht, die desnoods de overheid weêrstaan moet, maar breekt haar af.

We eischen daarom als eerste voorwaarde, dat er, bij zulk een forsch verzet tegen de Kroon, bezonnenheid en dies voorafgaande waarschuwing zij.

Als men den Koning voor een afgestemd budget wil plaatsen, is het billijk dat de Koning in juiste, welomschreven bewoording, wete, wat de Staten-Generaal van hem verlangt.

Er ga dus aan zulk een verzet vooraf het indienen van een eerbiedig Adres, waarin duidelijk de eischen geformuleerd zijn. Er worde, na de indiening van zulk een Adres, aan den Koning tijd tot overweging gelaten. En ook, indien men er eindelijk toe overgaat, de koorden der

beurs voor hem toe te halen, geschiede dit in den regel niet op ruwe, brutaal dwingende wijze.

Veel van dat brutale valt reeds weg, indien althans de verplichtingen aan derden, gelijk in ons denkbeeld ligt, duurzaam kunnen gekweten worden; het plotseling stilstaan van het raderwerk van Staat niet tot oogenblikkelijk beslissen noopt; en dus aan den Koning de gelegenheid niet wordt benomen, om met de geformuleerde eischen tot zijn volk te gaan, en aldus door nieuwe verkiezingen te onderzoeken, of de eischen der Staten-Generaal metterdaad door het kiezerspersoneel worden gesteund.

En mocht dan onverhoopt, ook na deze bezonnene en eerbiedige wijze van handelen, de Koning niettemin in zijn opzet volharden, dan zullen de Staten-Generaal o. i. te onderzoeken hebben, in hoeverre dit verzet hun voorkomt uit 's Konings zedelijke overtuiging voort te spruiten, of wel geen edeler oorsprong te hebben dan willekeur en parti pris.

Dit leidt ons vanzelf tot de tweede voorwaarde, waaraan we dit verzet binden, t. w. dat men den Koning nooit dwinge, om te handelen in strijd met zijn geweten.

Ook in den constitutioneelen Staat blijft de Koning een menschelijk persoon.

Hij is geen automaat, maar een persoonlijk wezen.

Er is dus in hem niet slechts motie, maar ook consciëntie, en een consciëntie die ons om eerbiediging vraagt.

Een Koning te willen dwingen, dat hij teekene en dus uitvoere, wat hij onrecht en van Godswege ongeoorloofd acht, is onzedelijk en in de hoogste mate afkeurenswaard.

Stelt dus een Koning tegenover de scherp geformuleerde eischen der Staten-Generaal een non-possumus, op grond van zijn geweten, dan mogen de Staten wel hun goedkeuring weigeren aan wetten, die verder organiseeren zouden, wat zij afkeuren, maar niet den Koning tegen den muur dringen en hem dwingen door de dommekracht van het geld.

En mocht men nu oordeelen, dat hiermeê aan een boozen Koning het middel in handen was gespeeld, om consciëntiebezwaar te veinzen, of er voor aan te zien, wat slechts de hallucinatie van een kranken geest was, welnu, dan zien we er ter ontzenuwing van deze tegenwerping in het minst geen bezwaar in, aan de Staten-Generaal nog daarenboven de geheel exorbitante macht toe te kennen, om desnoods de inning van alle belasting op een gegeven oogenblik te stuiten.

Mits, en hier zij men zoo goed op te letten, mits niet telken jare een halfdroomerige Staten-Generaal, zoo eens op goed geluk af, door stemming uitmake, of men de sluizen voor den goudstroom niet eens

dicht zou draaien; maar zulk een maatregel alleen mogelijk zij op expresselijk daartoe door een behoorlijk aantal leden, onder de vereischte waarborgen, genomen initiatief; na voorafgaande waarschuwing aan den Koning; en evenzoo niet dan na b. v. drie stemmingen, die minstens drie dagen uit elkaêr liggen.

En op deze bedingen leggen we te meer nadruk, omdat ons streven allerminst strekt om de volksvrijheden aan autoritairen wilkeur op te offeren, maar wijl er ernst bij het behandelen van ernstige zaken behoort te zijn; en wijl men tot zulk een coup niet moet kunnen komen, dan na èn Koning èn natie behoorlijk te hebben ingelicht; na alle minder gewaagde wegen te hebben afgeloopen; en zich aldus zelven helder en klaar rekenschap te hebben gegeven van den hoogernstigen stap, waartoe men besluiten wil.

Dat nu ook onder deze bedingen desniettemin onrecht denkbaar is en aan een Koning, dien men misverstond, tegen zijn consciëntie in, geweld kon aangedaan worden, geven we toe, maar dat dit ons stelsel zou veroordeelen, meenen we te mogen betwijfelen.

Immers, volmaakt is geen enkel stelsel, en stellen we al voor een oogenblik, dat een Koning waarachtiglijk zich om der consciëntie wille verzet had en dan toch met dwang bejegend wordt, — ons dunkt dan zou het nederleggen der Kroon voor zulk een edel Vorst een waarlijk niet te zwaar offer zijn, om voor zijn God zuiver te blijven staan; en zou dus de Staten-Generaal slechts voor het oog van dienzelfden God hebben te beslissen, of op het afpersen van dit hoogste offer de zegen des Almachtigen volgen kon.

§ 108. Blijkt uit het bovenstaande ten duidelijkste, dat de regeling, die thans in onze Grondwet voor de behandeling van het Budget is voorgeschreven, met de beginselen van het antirevolutionair Staatsrecht in strijd is, wijl ze de machten vermengt en den ernst uit het beleid van zaken bant, dan heeft uitteraard de vraag, welke gedragslijn onder de bestaande regeling te volgen zij, slechts ondergeschikte waarde.

Niet onjuist liet ze anders zich wellicht in deze vier trekken aanduiden:

a. dring rusteloos aan op het schrijven in onze Grondwet van een andere regeling, die beter met uw beginselen strookt;

b. oefen uw verzet tegen het persoonlijk beleid van de heeren ministers nooit bij de eindstemming over hun begrooting, maar bij hun overige wetsvoorstellen, en voorts door interpellatie, door motie, door adres aan de Kroon of door aanklacht;

c. is verzet tegen de overheid noodig, ga dan tot dwang niet dan in het uiterste geval, na uitputting van alle overige middelen, en nooit tegen 's Konings consciëntie, over;

en *d.* moet ge dwingen, oefen dan dien dwang, door afstemming van de wet op de middelen, niet op een enkelen minister, maar, in alle ministers samen, op de Kroon.

(15 November '78).

BIJLAGE L.

1. Conflict.

I.

In Koninkrijken en Gemeenebesten, wier openbaar recht summierlijk in een Grondwet beschreven werd, komen nu en dan botsingen voor: een stoornis in den gewonen gang van zaken: een samenstooting tusschen de verschillende takken der wetgevende macht: een strijd om overwicht van invloed tusschen de uitvoerende macht en het parlement; ten onzent, wijl we onder een Koning leven, een conflict tusschen Kroon en Kamer.

Deze botsingen zijn onvermijdelijk, en moeten gerekend worden tot de natuurlijke levensuitingen, die het Staatsgestel voor de onderhouding van zijn politieke gezondheid behoeft.

Immers, door de uitvaardiging van een Grondwet verleent de souverein rechten aan de natie tegenover zich.

Het is niet een deeling van het souverein gezag, waartoe men door een Grondwet komt. Zulk een deeling is kortweg onbestaanbaar. Maar een binden van het souverein gezag aan voorwaarden, waarvan het zich niet meer eigener autoriteit kan losmaken.

Aldus ontvangt de natie tegenover den Souverein zekere rechten, die haar tegen willekeur en geweldenarij waarborg bieden; uitzicht geven op een regeeringsbeleid, dat met haar aard en neiging overeenstemt, en haar zelve, nu mondig geworden, meê doen spreken in wat gesproken wordt door haar vorst.

Maar hiermeê is dan ook de deur voor verschil van opvatting opengezet en de aanleiding tot conflicten geboren.

Ontving toch de natie rechten tegenover de Kroon, dan dient er ook een grens getrokken, die beiderzijds deze rechten afbakent, en kan over en weêr de neiging niet uitblijven om die grens; door uitbuiging eerst; dan door verlegging; te wijzigen in eigen oordeel.

Onder tweeërlei vorm doet zulk een botsing zich voor; naar gelang ze slechts verschil van inzicht omtrent ondergeschikte punten van Staatsbeleid, of wel de gezagsquaestie zelve raakt.

Conflicten van de eerste soort keeren gedurig terug.

Ze ontstaan, zoo dikwijls een Minister des Konings de toestemming der Staten-Generaal niet voor zijne plannen kan verwerven of weigert zijn naam te leenen aan wat de Staten goedstemden.

Is hierbij slechts onhandigheid of stijfhoofdigheid van den Minister in het spel, dan is met het optreden van een bekwamer en bezonnener man de breuke geheeld.

En evenzoo, wanneer het verschil tusschen Kroonraad en Kamer niet dieper gaat dan de schakeering van Behoud en Vooruitgang; slechts de graad van toepassing betreft, geen beginsel raakt; en op het gemeenschappelijk erkende terrein hoogstens met het »te ver" of »niet ver genoeg", het »nog niet" of »nu reeds" te maken heeft, ligt het voor de hand en in den aard der consti-

tutioneele instellingen, dat, naar de meerderheid in het Parlement getint is, ook de Raad der Kroon zich kleure, en met de optreding van een andersoortig Ministerie de crisis verloope.

Bij een conflict van déze soort moest zelfs van Kamerontbinding slechts in het hoogst zeldzame geval sprake zijn, dat vooraf in pers èn club èn Kiesvereeniging op ondubbelzinnige wijs van een omzetting der publieke opinie; nu tegen de Kamer zich keerend; was gebleken.

Conflicten, die, welbezien, niet tusschen de Kamer en de Kroon, maar slechts tusschen de Kamer en een stel Ministers bestaan, zijn het niet waard, dat men er het land voor in rep en roer brenge.

Het Kabinetsleven van den besten Minister mag in niemands schatting, maar allerminst in zijn eigen oogen, wichtig genoeg zijn, om de goede verstandhouding tusschen Kroon en Volk, hem ten believe, in gevaar te brengen.

Een koning, die reeds meer dan eens, beurtelings rechts, beurtelings links, zijn raadslieden koos, moet geacht worden ook voortaan, zonder verkrachting van zijn politieke consciëntie, links voor »rechts" en rechts voor »links" te knnnen uitruilen.

Doet zich derhalve het geval voor, dat, gelijk ten onzent in '66, om geen diepergaand verschil dan we aanduidden, de groote trom geroerd, de alarmklok geluid en de Kamer eens, neen, tot tweemalen toe, ontbonden wordt, dan zegt ieders onbevangen besef, dat men met Ministers te doen heeft, die, zeggende voor de Kroon te strijden, met die Kroon slechts zich zelven dekken, en, op kosten van het algemeen, drijvers bevonden worden van een persoonlijke politiek.

Vandaar de storm, die in '66, uit alle hoeken van het land gelijk, tegen de bedrijvers van dit constitutioneele misdrijf losbarstte.

Vandaar ook de weergalooze dapperheid, waarmeê Groen zich destijds tegen deze pseudo-royalisten te weer stelde.

Het was Thorbecke's doctrinaire feil, die in Heemskerks »bravoure" vrucht droeg.

Van een Ministerie dat koninklijk heette, had men geleeraard, maar een Koning die Ministerieel zou zijn, was bedoeld.

Er was met de woorden van »kroon" en »kabinet" gegoocheld, dat de natie het niet zag, maar te beter voelde dat het misliep; en daarom heeft de natie toen ook gesproken op zóó afdoende, zóó nadrukkelijke, zóó klemmende wijs, dat het uitspelen van de kroon ter voldoening aan ministerieele ambitiën nog voor lange jaren zelfs aan de eerzuchtigsten onzer Staatslieden bij voorkomende conflicten is verleerd.

Maar déze soort »conflicten" zijn niet de eenige, noch de ergste.

Er is nog een geheel ander soort, van veel ernstiger beteekenis, den wortel van het nationale leven of de gezagsquaestie zelve rakende.

Dáárover een volgend maal. (24 October '77).

II.

Pijnlijker wordt het conflict tusschen Kroon en Kamer, zoodra een grondbeginsel van regeeringsbeleid tusschen den Koning en zijn Parlement in geschil komt.

Bij voorbeeld: Indien de Koning persoonlijk in de erkenning der Volkssouvereiniteit een ingaan tegen de ordinantiën Gods ziet, en de Kamer hem niettemin wil noodzaken, die erkenning in de Grondwet te schrijven.

Of ook, als de Koning persoonlijk een Volksschool zonder Christelijke belijdenis als verderfelijk voor de opvoeding der Natie wraakt, en het Parlement wil hem desniettegenstaande nopen, aan zulk een Volksschool zijn sanctie te verleenen.

Of, wil men, een ander voorbeeld: Bijaldien de Vorst des lands met ons het socialistische systema als onderstbovenkeering der maatschappelijke orde afkeurt, en de Volksvertegenwoordiging wil hem, ondanks zijn uitgesproken weêrzin, dwingen, in het spoor van dat systema te gaan.

Of, eindelijk: Zoo (om in den dampkring van het Binnenhof te blijven) de Koning in de heilighouding van het Christelijk huwelijk een der steunpilaren voor het nationale welzijn ziet, en de Staten-Generaal willen hem, in weêrwil van die onwrikbare overtuiging, een huwelijkswet afpersen in den trant van Van Houten's »sexueele moraal".

Immers, bij zúlk een conflict komt de gezagsquaestie zélve in het spel en ontbrandt de constitutioneele strijd niet tusschen twee eerzuchtige en dies zondige ambitiën, maar tusschen twee zedelijke overtuigingen, die wel zwichten kunnen voor overmacht, maar vrijwillig buigen niet.

Al wie met gezag bekleed is, draagt voor dat gezag een zedelijke verantwoordelijkheid, en een Vorst, die, waar het zulke diep ingrijpende, ver reikende, alles beheerschende nationale levensquaestiën gold, het non possumus achter de lippen terughield, zou toonen, geen zedelijke overtuiging te bezitten.

Vooral dan behoort die verantwoordelijkheid zwaar bij den Koning te wegen, indien, op zijn zachtst genomen, twijfel geoorloofd is, of de sprake, die van zijn Parlement uitging, wel de stemme des Volks is; de kring, waartoe het zijn bemoeiïng wil uitstrekken, niet den heiligen kring van 's Volks huiselijk leven doorsnijdt; en de meening, waaraan men ingang wil verschaffen, — ook al drijft ze tijdelijk in de publieke opinie boven, — als met 's Volks aard en historie in onverzoenlijke tegenspraak, wel iets meer zij te achten dan een waan van den dag.

Ja, volstrekt onoverkomelijk behoort die slagboom van zedelijke verantwoordelijkheid voor den Koning te zijn, indien het gevaar, dat dreigt, ook de natiën op zijn grenzen verontrust en een kern van zijn eigen volk hem bij de handhaving zijner Koninklijke overtuiging steunt.

Hoe nu, waar een conflict van dezen aard uitbrak, den strijd te beslechten?

Wáár een uitweg te vinden, waarlangs de aldus in botsing gekomen machten nog saam in vrede kunnen uitgaan?

Op wat wijs het Constitutioneel conflict, waar het in dezen ernstigen vorm optreedt, tot een goed einde te brengen?

. . . .

Deze vraag is de moeilijkste die zich op politiek terrein voordoet en waarop het antwoord nog verre van eenparig is, ja, nog schier nimmer met ronde woorden is gegeven.

Raadpleegt men de letter van onze Grondwet, dan vindt men, dat, bij oorlogstoestand tusschen Kroon en Parlement, aan Kroon en Kamer beiden twee middelen tot verweer ten dienste staan.

De Koning heeft de bevoegdheid om zijn sanctie te onthouden aan voorslagen die hij afkeurt; en evenzeer om naar welgevallen tot raadslieden te kiezen mannen die hem, als Koning, aanstaan.

Maar ook de Staten-Generaal hebben de macht om aan 's Konings Ministers de samenwerking op te zeggen en den Koning de middelen te onthouden, voor het bestuur van 's Lands zaken onmisbaar.

Waarbij nog komt, dat aan den Koning de formeele macht toekomt om de Kamer te ontbinden, maar ook aan de Kamer waarborg is verleend van uiterlijk binnen tweemaal dertig dagen te herrijzen uit haar politieken dood.

Uit deze wederzijdsche verhouding nu van de middelen tot aanval en verweer is door onze Liberalisten afgeleid, dat, brak een conflict in bedoelden zin uit, het verloop van den strijd, in drie stadiën, aldus behoorde te zijn:

1. De Kamer neemt het initiatief om haar overtuiging in een wetsvoordracht te belichamen.

Weigert de Koning aan deze voordracht zijn naam te leenen, dan behooren zijn Ministers hem te dreigen met hun ontslag.

Worden de Ministers hiertoe genegen bevonden, dan dient de Kamer hun een motie van wantrouwen toe.

2. Na aanneming dier motie behoort de Koning òf te zwichten, òf wel hij kan den strijd in een tweede stadium overleiden, door zijn toevlucht te nemen tot Kamer-ontbinding.

Doet hij dit en staat de nieuwe Kamer aan zijn zij, dan blijft aan hèm de triomf en zegeviert de Koninklijke overtuiging.

Treedt daarentegen de nieuwe Kamer in het voetspoor van de oude, dan is de Koning zijn spel kwijt en behoort hij door een Kabinet in den geest der Kamer, de voordracht in het Staatsblad te brengen.

3. Of komt hij ook hiertegen in verzet, dan treedt het conflict in zijn pijnlijkste stadium en gaat de Kamer over tot den uitstersten dwangmaatregel, door den Koning het geld te onthouden voor zijn bestuur.

Dan moet hij wel toegeven........ óf zijn Kroon neêrleggen.

Se démettre ou se soumettre!

Naar luid Gambetta, maar in volmaakte overeenstemming met de Liberalistische theorie.

Tegen die oplossing nu komt de antirevolutionaire partij in verzet.

Bij monde van al haar schrijvers over Staatsrecht.

Hier te lande in Groen.

We voegen er bij: ook nu Groen's dood in de onwrikbare belijdenis zijner volgelingen. (26 October '77).

III.

Wat men ten onzent van Liberalistischen kant beoogt en door den niet te handigen redacteur van het Nieuws v. d. Dag nog onlangs in dézer voege omschreven werd: »Een Ministerie is feitelijk de uitvoerder van den wil en den wensch der natie!" druist in tegen onze Grondwet; hoort in de Belgische Constitutie, niet in de onze thuis; en wordt met name door de antirevolutionaire partij uit het Staatsrecht gebannen.

De formule, waarin Groen ons protest tegen deze binnenloodsing van de Volkssouvereiniteit placht te kleeden, luidde: geen begrooting afstemmen om redenen daarbuiten gelegen. D. w. z.: doe zelf, zoolang ge u antirevolutionair noemt, nooit aan eenig politiek kabaal ter verwerping van een begrooting meê, en zoek anderen, door de macht van uw woord en invloed, van zoo ongeoorloofd bedrijf af te houden.

Wel ontging het ons niet, hoe vaak Kamerleden, die in de wandeling voor antirevolutionair golden, desniettemin zich dezen teug uit den beker der Volks souvereiniteit gelusten lieten; maar niemand vergete hierbij, hoe doorkneedheid in het antirevolutionaire Staatsrecht vaak minder dan ijverbetoon voor de Christelijke belangen de titel was voor het politiek mandaat onzer vrienden.

De Koning, niet de Kamer, is ten onzent drager der Souvereiniteit; en zoo lang dit grondbeginsel van ons Staatsrecht niet in zijn tegendeel zal zijn omgekeerd, kan noch mag een handeling van ons Parlement worden toegelaten, die den Vorst tot een ledepop in de hand onzer Staten-Generaal zou verlagen.

Juist daarom is de quaestie van de verwerping der begrootingen de scherpte van het mes, waarop de balans kentert. Geeft ge toe, dat de Kamer de macht heeft om de schatkist voor den Koning te sluiten, dan heerscht de Kamer en wordt de Koning haar dienaar. Houdt ge daarentegen staande, dat de van God verleende macht tot regeeren in de Kroon en niet in de Kamer is gelegd, dan is een afnemen aan den Koning van de sleutels der schatkist een daad van verregaande oneerbiedigheid, gezagsaanmatiging en revolutionair verzet.

Van hier de hooge prijs, door Groen gesteld op een juiste uitlegging van de macht, in Artikel 119 der Grondwet aan de Kamers toegekend.

Ze ontvingen in dat artikel het recht, dat geen begrooting van uitgaaf of middelen voor de uitgaaf zonder hun medewerking tot stand kan komen.

Dit nu beteekent, naar de analogie van élke begrooting, 't zij ge aan particuliere Vereenigingen, aan polderbesturen, heemraadschappen of gemeentebesturen denkt, niet, dat men zal uitmaken, OF ER IETS, maar alleen hoeveel en op wat

wijs zal worden uitgegeven, en evenmin OF, maar hoe en tot welk bedrag de middelen tot dekking dier uitgaven inbaar zijn.

De uitgaven van het Rijk zijn van tweeërlei aard: uitgaven die vast doorgaan en buiten discussie kunnen blijven, en andere die men desnoods doen, maar ook, indien het geld ontbreekt, laten kan.

Tot de noodzakelijke uitgaven behooren b. v. de uitbetaling van de tractementen aan de Rijksambtenaren; de uitbetaling van de soldij aan leger en vloot; de uitbetaling van gewaarborgde rente, enz. Terwijl, omgekeerd, de aanschaffing van nieuw geschut, de aanleg van nieuwe spoorwegen, enz. voor uitstel vatbaar zijn. Over de laatste, niet over de eerste soort van uitgaven, kan geschil komen, en het laat zich denken dat een Regering, te grif in de beurs der natie tastende, van ondoelmatig of verkwistend gebruik van 's lands geld door parlementaire cordaatheid moest worden afgehouden. In dàt geval is afstemming van een begrooting plichtmatig, wijl de reden voor die verwerping alsdan in de wetsartikelen en niet daarbuiten ligt.

Een wet, waarvan men alle consideransen en artikelen, op zich zelf en in hun onderling verband, onberispelijk acht, desniettemin af te stemmen, is onredelijk, in strijd met de parlementaire waardigheid en bij geen andere wel ooit gezien.

Hetzelfde geldt van de begrooting der middelen.

De bemoeienis der Kamer ten dezen opzichte is een geheel andere dan die van het Engelsche Parlement.

Over zee heeft het Parlement het recht om de heffing, wel niet der gewone, maar dan toch der buitengewone inkomsten 1) te stuiten. Verwerpt het Huis de desbetreffende bill, dan behoeft niemand belasting te betalen

Geheel anders ten onzent.

Onze wet op de middelen raakt niet de vraag of het geld in de schatkist zal komen, maar of 's Konings Ministers het er uit mogen nemen voor den dienst.

Ook al werd de wet op de middelen afgestemd, de belastingen, rechten enz. zouden toch doorgaan, maar men zou het ingekomen geld niet mogen besteden.

Maar zelfs in dien zachteren vorm zou zulk een verwerping ongrondwettig zijn

Immers, ook dan zou de Kamer behooren aan te wijzen tegen welk artikel ze bezwaar had en, werd dit in haar geest gewijzigd, eerlijkheidshalve den voorslag moeten goedkeuren.

Hare aanmerkingen te dien opzichte zouden intusschen alleen den rechtmatigen oorsprong van de voor ontvangst voorgedragen posten kunnen gelden, en elke wijziging zou zóó zijn in te richten, dat niettemin de eindpost met het totaal der uitgaven sloot.

Alleen waar sprake is van wijziging van bestaande of invoering van nieuwe belastingen, komt het recht van weigering aan de Kamer onvoorwaardelijk toe; en slechts begripsverwarring, in den dienst van revolutionaire ambitiën, kon in onzen matten dampkring tot een uitzetting van die grens leiden, waardoor de gewone begrooting er binnenviel.

De quaestie van vertrouwen is bij de gewone begrootingsontwerpen niet aan de orde. Acht men het geraden, zijn vertrouwen aan één of meerdere Ministers op te zeggen, dan staan daartoe andere middelen ten dienste, die tevens dit vóór hebben, dat ze de oprechtheid in onze politiek handhaven en een vonnis doen vellen, met redenen omkleed.

Men kan dan óf een wetsvoorstel afstemmen, waarin zúlk een Minister zijn min gevallige overtuiging boekstaafde; óf ook bij motie van orde hem te verstaan geven, waar het op staat; óf wel, blijkt hij ook daarvoor doof, zich bij adres tot den Koning wenden.

Maar baat dit niet, blijven de aangevallen Ministers stoelvast, en weigert de Koning op het adres der Kamer in te gaan, dan is tijdelijk verzet het eenig verweer, dat aan de Staten-Generaal nog rest, en is voorshands werkstaking op parlementair terrein het noodlottig stadium, waarin het geschil hangen blijft.

---

1) Van veel grooter bedrag.

Een beroep op de Engelsche usantiën is ten deze niet ontvankelijk.

Vooreerst toch wijkt, voor het onderhavig geval, onze Staatsregeling, naar letter en geest beiden, zeer merkbaar van de Engelsche Constitutie af.

Ten tweede ligt nog in den Engelschen vorm, dat wel de buitengewone, maar niet de gewone inkomsten voor weigering vatbaar zijn, een ver van te versmaden protest tegen de politieke leer der Nationale Conventie.

Maar wat alles afdoet, naar Stahl's meesterlijke opmerking, is Engelands Staatsregeling ingericht voor een riddertournooi tusschen twee ridderlijke Staatspartijen, en staan we sinds '89 op het vasteland voor een nooit uitgestreden oorlog tusschen Volksdwang en Kroonrecht.

Bovendien, nog een andere quaestie dan die over de oppermacht is bij dit geschil betrokken, t. w. de natuurlijke steun der minderheden

Een der schoonste parelen in een Vorstenkroon is haar heilige roeping om den verdrukte de hand boven het hoofd te houden en tegen onderdrukking van den mindere door den meerdere met koninklijke fierheid te waken.

Zóó ook was Oranje ten onzent steeds de natuurlijke patroon der volkspartij tegenover de patriciërs in de stemhebbende steden en de riddermacht van den adel op het land.

De Vorst waakt voor wie zelf zijn recht nog niet bewaken kan, en vooral in de constitutioneele Staten, waar de geld-bourgeoisie door een hoogst onbillijke Kieswet den toon aangeeft, is ter bewaring van de edeler volkstraditiën en der nationale aspiratiën deze persoonlijke invloed van den Koning noodiger dan brood.

Ook Groen begreep dit zoo, toen hij in '29 tot de Koninklijke boodschap ried; toen hij in '56 de persoonlijke tusschenkomst van den Vorst op den voorgrond plaatste; en nog in '75 op de hooge beteekenis van het toenmalig Koninklijk initiatief wees.

En met de verdediging van onze volksvrijheden is dit zoo weinig in strijd, dat zelfs elke deugdelijker waarborg voor die constitutioneele vrijheden ten eenenmale waardeloos zou worden, indien met 's Konings persoonlijk initiatief de hoeksteen onzer vastigheid tegen parlementaire dwingelandij wegviel.

Geenszins verhelen we ons, dat hieruit een toestand kan geboren worden, die Koning en Kamer jaren lang in zeer gespannen verhouding tegenover elkander laat en den loop der zaken op wetgevend gebied stremt.

Intusschen, de historische Souvereiniteit eener erfelijke Monarchie is nu eenmaal tot geen minderen prijs te hebben, en dien prijs hebben we er voor over.

Aldus is het de Almachtige God, die meêspreekt in het bestuur der Staten en het lot der natiën regelt.

Aan Hém toch hangt het, welken geest Hij naar Zijn vrijmacht in het kindeke, dat eens Koning worden zal, belieft te scheppen; en, stemmen we al gereedelijk toe, dat ook opvoeding en omgeving op de karaktervorming van den vorstelijken telg invloed oefent, óók dit komt immers niet bij geval?

In dien zin kan alzoo, naar de beproefde leer onzer vaderen, een overheid die wel kiest een borstwering worden tegen booze invloeden, die het Staatsbewind bederven zouden; of, kiest ze slecht, een tuchtiging der Natie zijn, haar opgelegd tot straf of tot vermaan.

Hieruit zal duidelijk zijn:

1. Op wat grond we ons tegen de liberalistische theorie ten deze met taai verzet aankanten.

2. Waarom de Conservatieve »draad aan den leeuwenpoot" beurtelings onzen toorn en onzen spot, maar nooit onzen eerbied kon wekken.

3. Met welk deugdelijk recht we in '66 de ministerieele halsbrekerijen met verontwaardiging hebben afgekeurd.

4. Uit wat oorzaak we in de onderwijsquaestie ons appèl op den Koning tegen de Kamer blijven volhouden.

5. Door wat overweging geleid, we noch tegen Gambetta noch voor Mac Mahon partij kozen, maar formeel, met het oog op 16 Mei, verklaarden: een vorst of president kan geroepen zijn, den Strijd vóór de Natie en tegen het Parlement te aanvaarden.

Er zou, ten 6de, ook uit kunnen blijken, wat onbeholpen politieken onze conservatieve dagbladschrijvers toch zijn, die een partij van ónze leer (risum teneatis, amici!) ondermijning van het gezag ten laste leggen.

En dat, nota bene, terwijl men zelf aldoor meêgraaft aan de mijn, die het fondament onzer Souvereiniteit moet doen springen. (29 October '77).

---

2. Geldweigering.

Bijna om den moed op te geven is de moeite, die het kost, om voor het zedelijk karakter van onze politiek de harten te winnen.

Een tekort in de kas doet ons volk de ooren spitsen.

Exploitatie van Indië, 't zij dan voor allen op eens, door het bewind, 't zij voor velen, elk op eigen gelegenheid, door vrije teelt, maakt jaren lang de hoofden warm.

Staats-modernisme of vrije burgerzin op onze scholen, houdt nog de burgerij in spanning.

Maar of men het land van Atjeh zonder oorzaak bekrijgt en verwoest; of de socialistische kanker, meê door schuld onzer wetgeving, langzaam voortsluipt; of de sterke drank in altijd onrustwekkender mate ons volk verdierlijkt en ontzielt; en zoo ook, of de opium, door ons gedoogen; het bewind zelf voor handlanger spelend; van jaar tot jaar met vaster tred den welstand van Indie's volken, naar lijf en ziel, vertreedt, — zie, dat schijnen altemaal phantastische vragen, geschikt om utopiën-dichters van ergernis te doen verkwijnen, maar die den practischen, gewonen burger zoo koud laten als een steen.

Grieft u dat niet?

Ook niet, als ge door den heer Esser in zijn Maranatha u b. v. over de gevolgen van den opium-handel weêr dit aangrijpend stuk ziet voorleggen?

»Deze (t. w. de gevolgen van den Opium-handel) zijn veel erger dan men meent. Th. Chrislieb noemt de volgende:

»1°. vermindering der voedingsmiddelen. In Britsch-Indië zijn 650,000 acres voor de papaverteelt afgezonderd. Deze plant put den grond uit. Eenige honderddnizend akkers minder voor voedingsmiddelen zou zoo erg niet zijn, wanneer er voldoende transportmiddelen waren in tijd van schaarschte. Maar in een land als Britsch-Indië is er naauw verband tusschen de opiumteelt en hongersnood.

»Volgens Dr. Wilson kostte dat verband in 1871 aan 1,200,000 menschen het leven.

»In China zal dit nog erger worden, omdat de Regering daar minder helpt in tijden van nood, en er geen grond kan gemist worden, om de talrijke bevolking te voeden. Hoezeer daar nog slechts een paar maal honderddnizend ponden opium gewonnen worden van binnenlandsche papaver-aanplantingen, vermeldde de Chinesche hoofd-ambtenaar Yew-Peh-Ch'wam onlangs, dat velen in de provinciën, waar de aanplantingen zijn, tot zelfmoord kwamen, uit gebrek aan voedsel, dat ze voor hun geld niet konden machtig worden.

»Reeds vóór 10 jaren tijds werd in Kau-Suh, de oudste opium-provincie, menschenvleesch als voedingsmiddel verkocht, hoezeer de rijstprijzen aan de kust matig waren.

»2°. het opium-gebruik in de landen, die dit leveren. In Rasputana en Centraal-Indië wordt het opium eten volksgewoonte.

»In Assam, waar het gebruik algemeen is onder mannen, vrouwen en kinderen, wordt de geheele bevolking er door ontzedelijkt. De handelssupperintendent Bruce betuigt, dat het schoone en krachtige volk, dat er eens woonde, is veranderd in het slechtste, laagste, listigste en zedeloosste van alle Indische stammen. De theeplantagiën dreigen er door onder te gaan.

»In Arakan, waar het opium-gebruik op doodstraf was verboden, vonden de Engelschen een arbeidzaam, nuchter, argloos, schoon en sterk geslacht. Zoodra zij het in bezit hadden, werden opium-kitten ingevoerd, en jongelieden om niet onthaald op een opiumpijp. Later verkocht men het gif voor geringe prijzen, die van lieverlede verhoogd werden, tot het volk er aan gewoon was.

»Thans is er een geslacht van hartstochtelijke opium-gebruikers, ligtzinnige spelers en verkwisters! Satanisch Albion!

»3°. een onmogelijk houdbaar financie-wezen. Het budget van Britsch-Indië hangt grootendeels af van den opium-handel, en deze heeft geene toekomst. Meer zal ik er hier niet van zeggen.

4° bederf van den handel in andere waren. Daarvoor gaan de oogen meer en meer open. De groothandelaars beginnen te begrijpen, dat het eene verkeerde rekening geeft, dat gansche volken door het opium-gebruik verarmen. Op velerlei wijze komt de rekening verkeerd uit. De opiumhandel verarmt China en sluit het voor spoorwegen, telegrafen, mijnontginningen enz. De opiumhandel demoraliseert de Britsch-Indische Regeering; maakt den naam van Engelschman gehaat en veracht, enz. enz.

»Bij de schildering, die Christlieb geeft van de ellende der opiumlijders in China, zal ik niet stil staan. Men gelooft in Nederland en Engeland over het algemeen deze dingen liefst niet.

»In China kan men ze niet meer ontkennen. Drie à vier millioen verbruikers zijn er reeds, en, volgens eenstemmige getuigenis van geneesheeren en zendelingen, is er nauwelijks één van de honderd opium-rookers, die er niet onder namelooze ellende door ten grave daalt!

»Geen Christen, die niet beeft voor het lot der volken, die aan deze misdaad schuldig zijn!

»Evenwel, men zal er bij ons de aandacht niet op vestigen, vóór dat onze handel en nijverheid er gevoelig onder lijden. Zegge, wie het durft, dat onze tegenwoordige armoede in de Staatskas niet in 't naauwste verband staat met opium en genever."

Nu weten we zeer goed, dat ook onze vaderen in Indië niet zelden schandelijk huishielden en gewetenlooze baatzucht ook uit die eeuwen nog om wrake tegen ons roept naar God.

Maar, vooreerst: dit in te zien en ons niet te beteren, verzwaart slechts onze schuld.

Ten tweede: toen kwam de schuld op een Compagnie neer, nu op den Staat, d. i. op het volk als zoodanig.

En ten derde: destijds gold, bij thans vergeleken, de publieke opinie voor zoo goed als niets. Kon men dus toen ter tijd de verantwoordelijkheid nog op de bewindvoerders schuiven, thans is het volk zelf aansprakelijk.

Wat geschiedt, geschiedt thans in onzen naam; met ons medeweten; wijl het door ons niet werd gestuit.

Kon het dan gestuit?

O, gewisselijk!

Indien ons volk eens wakker werd; de oogen open deed; het gevaar inzag; en dan zich fier en krachtig tegenover onze onmanlijke Regeering plaatste, met de hand op de beurs, vast besloten om geen gulden meer toe te staan, zoolang niet stellige remedieering, zooveel aan het bewind staat, van deze ergerlijke grieven was toegezegd, — ge zoudt eens zien of de branderijen niet voor afbraak te koop gingen, de opiumkit niet ineen viel, en alle ziel, onder de Kroon onzer Oranje's levend, zoo hier als in Indië, niet opwaakte uit dien verstikkenden dampkring van zedelijk bederf.

Dat zou eens een »geldweigering" zijn, waardoor God tot zijn eere kwam en waar elk man van goeden wille zijn zegel aan hechtte.

Maar of men er ooit toe komen zal?

We zeggen nog eens niet om de Tweede, maar ook om de logge, loome Eerste Kamer voor zulk een zedelijk belang gloed in het hart te ontsteken?

Haast wanhopen we.

Daarom juist was het zoo goed van Christlieb gezien, eens aan te toonen, dat er ook materieele schade in school.

Want het is wel tot onze diepe beschaming, maar laat ons het maar eerlijkheidshalve erkennen: Voor zúlk een argument zwicht de toongevende klasse wèl zoo gauw! (23 Januari '78).

3. De constitutioneele Vorst.

Een Koning, die, als constitutioneel Vorst, een wetsvoorstel inzendt aan het Parlement, geeft daarmeê niet te kennen, dat dit voorstel de belichaming is van zijn persoonlijke denkwijze.

Bij het opzetten van deze stelling tarten we de liberalistische bladen, ons te weêrspreken.

Zij kunnen dit niet.

En al wilden ze het, ze durven het niet.

Ontkenning toch van deze eenvoudige, feitelijke waarheid zou een terzijschuiving zijn van geheel het constitutioneele Staatsleven.

Wij hebben ten onzent geen persoonlijk regiment.

Ten onzent bloeit het constitutioneele leven en dit brengt met zich, dat onder het bewind van eenzelfden Vorst beurtelings elk der bestaande Staatspartijen een Kabinet kan vormen.

Stel, een Koning ten onzent was, wat zijn persoonlijke opinie aangaat, conservatief, dan zou hieruit bij persoonlijk regiment volgen, dat hij nooit anders dan conservatieve raadslieden koos.

Maar nu we geen persoonlijk regiment hebben, maar leven in een constitutioneel Rijk, moet de Koning de elasticiteit bezitten om beurtelings met Liberalen, Conservatieven, Antirevolutionairen of Ultramontanen te regeeren.

Zendt nu de Koning door een liberaal Kabinet een voorstel in om een inkomstenbelasting te heffen, dan belet dit allerminst dat de Koning, indien straks een conservatief Kabinet optreedt, dat door hem en op zijn naam gedane voorstel weêr intrekt en door een tegenovergestelde voordracht vervangt.

En dit kan de constitutioneele Vorst doen en doet hij telkens, zonder dat er van verandering van inzicht bij hem ook maar in de verte sprake is.

Hij doet dat alleen, wijl een constitutioneel Vorst niet zijn persoonlijk inzicht tegenover dat van zijn Ministers stelt en zijn Ministers niet afvalt, zonder uitzicht te hebben op steun bij de natie.

Stond het derhalve zoo, dat ook bij de aanhangige onderwijswet slechts een quaestie van politieke opinie betrokken was, dan zou van 's Konings wege slechts dan terugkoming op het ingediende voorstel denkbaar zijn, indien hem van achteren bleek, dat de Ministers hem tegen het landsbelang geraden hadden, gelijk het legale land dit begreep.

Een partijkiezen tegen de onderhavige wetsvoordracht zou derhalve, uit dat oogpunt, dan alleen denkbaar zijn, indien de Koning bevroeden en gissen kon, dat òf de steun der Staten-Generaal aan de Ministers, òf wel de steun der kiezers aan die Staten-Generaal, bij beter voorlichting, zou ontvallen.

In elk ander geval, we maken er geen geheim van, zou terugkoming op een ingezonden wetsvoordracht een afgaan zijn van de parlementaire gedragslijn en invoering van het persoonlijk regiment.

Mocht de overweging op ons Adres door den Koning dan ook uit geen hooger oogpunt beschouwd worden, dan dient toegestemd, dat niets anders denkbaar zou zijn, dan òf het indienen van een Reformbill, òf ook, zonder Reformbill, een appèl op de kiezers.

Datgene intusschen waardoor onze hoop, en dus ook ons optreden, zich rechtvaardigt, is juist dat hoogere oogpunt.

Er is namelijk één geval denkbaar, waarin de Vorst ook in den constitutioneelen Staat macht en recht en plicht heeft, om desnoods zijn persoonlijke overtuiging tegenover die van geheel het „pays légal" te stellen, het geval namelijk, dat men hem wilde dwingen zijn geweten te verkrachten.

De constitutioneele leer brengt meê: consciëntievrijheid ook voor den Vorst.

En bleek alzoo, dat de kiezersclub, of de Staten-Generaal, of de Ministers, den Koning wilden dwingen om door zijn handteekening te doen, wat naar zijn innige overtuiging en dus voor het forum zijner consciëntie, stellig onrecht en voor God ongeoorloofd was, dan zou zijn plicht eischen en zijn constitutioneel recht meêbrengen, dat hij weigerde toe te geven en aan al wie hooren wilde stelliglijk verklaarde, dat hij zich door niemand of niets tot het plegen van een slechte daad liet dwingen.

Daarop nu en daarop alleen sloeg onze verwijzing naar de eventualiteit, dat de Koning veranderen kan van inzicht.

Blijkbaar toch was de Koning, toen hij deze wetsvoordracht inzond, niet overtuigd dat ze klinkklaar onrecht inhield.

Immers, ware dit zoo geweest, hij had ze niet aan de Staten-Generaal toegezonden.

Maar tusschen die indiening en het oogenblik der beslissing ligt veel.

Ligt vooreerst tijd; tijd tot bezinning en nadenken; een nadenken dat zich in deze dagen ook bij den Koning wel voornamelijk op de onderwijsquaestie richten moet.

Ligt ten tweede een schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling over de onderwijsquaestie in pers en Kamer, die de oogen des Konings veel kan doen opengaan.

En zal ten derde ook liggen het indrukwekkend petitionnement van minstens de helft der natie, om over partij-tyrannie en onrecht te klagen bij zijn Koninklijken troon.

Door deze en andere invloeden nu, kan de Koning veranderen van opinie en zou hij tot het inzicht, tot de overtuiging, tot de stellige wetenschap voor zijn consciëntie kunnen komen: Deze wet zou onrecht zijn.

En dan, we staan er u borg voor, zou geen Oranje aan die wet zijn naam ooit leenen, en langs zuiver constitutioneelen weg ons volkspetitionnement wel ter dege meê een der grondwettige middelen zijn geweest om de ontkerstening van ons volk te keeren.

En nu weten we wel, dat ons Christenvolk deze consideratiën niet behoeft. Dat volk toch handelt zonder politieke overweging, alleen uit plichtbesef en geloofsdrang.

Maar als politiek blad behoorden we ook de politieke zij der quaestie toe te lichten.

Nu derhalve aan de tegenpartij om te overwegen of ze den treurigen moed zou hebben tot de fatale bewering: »Een Koning moet altijd gedwongen worden, ook al strijdt het met zijn consciëntie.”

»Consciëntie-vrijheid voor een iegelijk in den lande, alleen voor den Koning niet!” (3 Juli ’78).

---

4. Ook de Koning kan veranderen van inzicht.

Ons voornemen, om den Koning te vragen, dat hij ons recht doe weêrvaren tegenover onze wederpartijderesse, is gelaakt en gewraakt met al de bitterheid, die een mogelijk opwaken van het Koninklijk rechtsbesef onzen tegenstanders ingaf

Onbeleefd, onzedelijk, inconstitutioneel zelfs heette het, dat we met zulk een stoute vraag bij den Koning ook maar te berde dorsten komen.

De Koning, zoo wierp men ons tegen, zond zelf, op zijn eigen naam, Kappeyne’s wetsvoorstel bij de Kamer in. Hoe wilt ge dan dat dezelfde Koning, vijf maanden later, als het op teekening voor het Staatsblad aankomt, zich tegen sanctioneering van zijn eigen wetsvoordracht verzette?

Dat deze uitvlucht niets, hoegenaamd, in heeft, weten zij, die er meê op het tapijt komen, zoo goed als wij; — maar wijl minder een belijden van eigen opinie, dan een achter zich trekken van het publiek, het opzetten van zulk een verdedigingslinie pleegt in te geven, rustte wel ter dege op ons de plicht, om de onwaarheid en onhoudbaarheid van dit beweren te bewijzen.

Dit kon en moest van twee kanten gebeuren.

Er kon en moest bewezen worden, dat de Koning tot weigering om de wet te teekenen volkomen bevoegd was èn in wettelijken èn in zedelijken zijn.

Eerst hebben we er ons daarom toe gezet, aan te toonen :
1. dat de Grondwet den Koning deze bevoegdheid laat,
2. dat de Koning, op advies van een liberaal Kabinet, feitelijk van deze bevoegdheid gebruik heeft gemaakt;
en 3. dat het thans zittend Kabinet op 13 Mei bij monde van den heer Van Bosse nogmaals deze bevoegdheid des Konings erkend heeft.

Dit gold het w e t t e l ij k bewijs.

Maar wat oneindig hooger nog staat is het bewijs voor 's Konings z e d e l ij k e bevoegdheid, want ook in onze kringen wordt er niet één gevonden, die den Koning zou wenschen te verlokken tot wat zedelijk onverdedigbaar was, karakterloos of slecht.

Daarom leverden we ook dàt bewijs en wel in de vraag: K a n o o k e e n K o n i n g n i e t v e r a n d e r e n v a n i n z i c h t?

En thans nogmaals op ditzelfde bewijs terugkomend, willen we daarbij uitgaan van de voor onze tegenpartijders meest gunstige veronderstelling en eens aannemen dat Kappeyne's opstel den Koning ook persoonlijk een stuk was uit en naar zijn Koninklijk hart.

Wel is er oorzaak om eer het tegendeel te gelooven, en is er wel grond voor het vermoeden, dat de Koning slechts schoorvoetend, om het constitutioneele raderwerk zijn gang te laten loopen, meer discussie over dit voorstel heeft willen uitlokken, dan het als door hem zelf begeerde oplossing aan de Kamer inzond.

Maar zonder van verdere discussie over dit tamelijk notoire feit te willen afzien, wenschen we het voor ditmaal geheel buiten rekening te laten; buiten rekening te laten dus ook de altijd eenigermate exceptioneele positie, waarin een constitutioneel vorst beurtelings de wetsvoorstellen van liberalistische Ministers en beurtelings die van hun tegenstanders inzendt; kortom buiten rekening te laten al wat onze positie tegenover de liberalistische pers nog aanmerkelijk stevigen kan.

En dat wel om nu eens voor goed, in volstrekten zin, de z e d e l ij k e bevoegdheid des Konings te bewijzen, om, ook al was Kappeyne's voorstel vijf maanden geleden zijn koninklijk ideaal, er niettemin op 1 Augustus e. k. zijn koninklijke sanctie aan te onthouden

En daartoe nu dient dan onze vraag: Kan, mag een Koning niet van overtuiging veranderen?

Gesteld, hij oordeelde op 1 Februari dat wij onbillijke klagers waren, slechts een onbeduidend hoopje onder het volk uitmaakten en eischen deden, wier inwilliging tegen recht en mogelijkheid inging; zou, zoo vragen we, de Koning daarom op 1 Augustus niet tot de geheel tegenovergestelde overtuiging kunnen komen, dat de liberalisten onbillijke onderdrukkers, hun aanhangers de minderheid in het volk, en hun eischen op schoolterrein een miskenning waren van recht en van practijk?

En indien ieder in het afgetrokkene moet toegeven, dat dit wel ter dege mogelijk is, mogen we dan verder vragen, of er niet twee mogelijkheden zijn, waardoor deze verandering in 's Konings overtuiging tot stand kan komen, t. w. òf door eigen nadenken, òf door invloeden van buiten?

En om nu ook bij deze tweede vraag de slechtste positie voor lief te nemen, zou het dan zoo ondenkbaar, zoo onmogelijk zijn, dat juist de consciëntiekreet, die uit den boezem der natie naar zijn Troon gaat, zijn vorige overtuiging aan het wankelen bracht, hem deed inzien dat men hem verkeerdelijk omtrent de wenschen des volks had ingelicht, en hem alsnu, bij beter licht, anders deed kiezen?

Zou het zoo ondenkbaar en onmogelijk zijn, dat de Koning, kennis nemende van wat in deze vijf maanden over de schoolquaestie geschreven en gesproken is, zijns ondanks moest erkennen, dat het goed en deugdelijk recht van onze wenschen te duidelijk gebleken was, om langer te worden miskend?

Ja, zou het zelfs zoo ondenkbaar en onmogelijk zijn, dat het ruwe optreden van de Hödels en Nobilingen den Koning meer dan vroeger met bezorgdheid de vraag onder de oogen deed zien, waar de maatschappij heen gaat, indien men ze af laat glijden van den grondslag der godsvrucht?

En indien dit nu wel denkbaar is, welnu, denk dan eens dat dit zoo was; dat metterdaad deze keer in de overtuiging des Konings tot stand kwam; in

welk der twee gevallen zou de Koning dan als zedelijk persoon handelen: indien hij, tegen beter weten in en in strijd met zijn overtuiging, zijn hand leende om te doen wat onrecht is; of wel, indien hij, bereid tot elk offer, den liberalisten tegenvoerde: eischt alles van mij; alleen dat ik onrecht doen zou, dat nooit!

Zoo blijkt dus ook langs dezen weg de volkomene geoorloofdheid en rechtmatigheid van ons streven.

Immers, dat we, onder zulke omstandigheden, in zoo hachlijk oogenblik, tegenover de partijdige voorstelling van 's Konings raadslieden, het land zelf tot den Koning laten spreken, zal toch wel niet euvel gekeurd worden?

En nu, wat, zoo bidden we u, is heel ons volkspetitionnement anders?

(29 Juni '78).

5. Consciëntievrijheid ook voor den Koning!

Van alle kanten roepen onze tegenstanders: »Wat ter wereld wil uw petitionnement uitrichten? Ook al wilde de Koning u recht doen, hij kán niet. Al uw tegenstribbelen, al uw enthousiasme, al uw worsteling is om niet!"

En dan rekent men u voor, o, zoo haarfijn voor, dat »als de Koning nu eens toe wou geven, dan nam Kappeyne zijn ontslag." En »als Kappeyne zijn ontslag nam, dan zou èn de Tweede èn de Eerste Kamer aan elk komend Kabinet den voet dwars zetten." En »als de Koning het dan waagde de Kamer te outbinden, dan zou de Kiezers-aristocratie hem een nog eens zoo fel Kappeyniaansche meerderheid terugzenden." En.... »als de Koning dan nòg het hoofd niet in den schoot lei, — dan.... ja, dan zou men eenvoudig het geld voor den Staatsdienst weigeren en den Koning ten spot laten staan voor heel het land!"

Dùs, zoo besluit men dan, kunt ge zelf zoo klaar als de dag inzien, dat de Koning de wet moet teekenen. Hij kàn er niet van tusschen. Hij heeft geen keuze. Althans geen andere keuze dan tusschen nu goedschiks datgene te doen, waartoe men hem later toch, desnoods par force majeure, zal dwingen.

En natuurlijk, van zulk een ledepops-theorie uitgaande, komt men dan volkomen ter goeder trouw tot de op dat standpunt ook volkomen wettige conclusie: »Wat ge vraagt, moogt ge niet vragen; uw dusgenaamd Smeekschrift is een roekeloos, is een ongeoorloofd bemoeielijken van uw Vorst!"

. . . .

Ons antwoord op dít ketting-betoog kan kort en afdoende zijn.

Immers, wel bezien is dit prachtige gebouw weinig meer dan een kaartenhuis, dat ge met duim en voorste vinger eenvoudig wegknipt en van de tafel doet buitelen.

Slecht één vraag hoeft daartoe gedaan: »bestaat er voor den Koning in Nederland al dan niet vrijheid van consciëntie?"

Mag, kan, zal ooit de Koning in ons vaderland, door wien of wat ook, gedwongen kunnen worden, om te doen wat zijn geweten hem verbiedt?

Wil constitutioneel Staatsrecht metterdaad en in der waarheid, naar liberalistische opvatting, zeggen, dat ieders consciëntie in den lande vrij zal zijn, alleen de consciëntie van den Koning niet?

Antwoorden de liberalen hierop: ja? Hebben ze den droeven moed, om dat onzedelijk offer van hun Koning te eischen; durven ze deze karakterlooze, door en door slechte theorie aan; welnu, dan kan ons antwoord kort zijn, en onder instemming van al wat recht en waarheid mint, zullen we dan het geroep doen uitgaan: »Weg met zóó onzedelijke Constitutie! Weg met zoo gewetenloos systeem!"

En doen ze dit niet, slaan ze dien weg niet in, en erkennen ze met ons, dat, gelijk elke consciëntie, zoo ook die van den Koning op eerbiediging van elk rechtschapen hart aanspraak heeft, — welnu, wat, zoo bidden we u, heeft dan heel hun kunstig kettingbetoog te beteekenen en wat blijft er dan over van heel hun roepen, »dat de Koning ons niet helpen kan"?

We zouden wel eens willen zien waarom een Vorst uit het Huis van Oranje voor recht tegen onrecht, voor vrijheid tegen dwingelandij niet zou kunnen pal staan!

Eens willen zien, wat macht ter wereld de consciëntie van den Koning tot verkrachting zou noodzaken, indien in die consciëntie de vaste overtuiging opwaakte: dit stuk te teekenen, ware een vergrijp aan mijn volk, een verkrachtiging van het recht, en dus zonde tegen God.

Ja eens willen zien, welk Kabinet, welke Kamers en welke kiezersgroep Koning Willem den derden in het aangezicht weêrstaan zou, indien hij kloekweg het uitsprak: »Die wet te teekenen, zou naar mijn innigst besef onrecht zijn; en wie durft van een Oranje eischen dat hij met voorbedachten rade onrecht doe?"

O, we begrijpen uitnemend goed, dat deze wigge der koninklijke consciëntie onzen kleingeestigen partijtyrannen uiterst ongelegen komt.

We kunnen ons best inbeelden, hoe deze doctrinaire lieden, met de onverbeterlijke Arnhemmer voorop, stampvoeten van bitterheid, indien men er aan herinneren komt, dat deze »ledepop" toch mensch is, en dat in dien mensch een hart en in dat hart een consciëntie kan spreken en in die consciëntie de onweêrstaanbare, onverwiklijke, onbedwingbare macht van de stemme Gods.

Het is volkomen waar: dát werpt heel hun theorie omver, juist wijl er in die theorie op alles, behalve op de consciëntie en den God van het geweten gerekend is.

Maar ons is zulk een overweging juist daarom van te overwegender belang en tot te scherper prikkel, om geen stroobreed voor deze onzedelijke, in den grond door en door geweten-looze, den mensch in den Koning verlagende, redeneering uit den weg te gaan.

Neen, we blijven ten einde toe volhouden, wat we in den aanvang zeiden: De Koning kàn ons zeer goed helpen, mits,... en op dat beding is door ons van meet af gewezen,... mits in zijn consciëntie de vaste overtuiging ontwaakt: »die wet te teekenen, ware onrecht, DAT MAG IK NIET!"

En komt het daartoe, dan staan we er u voor in, lezers, zoo waar als dan de kracht der consciëntie onverwinlijk is, zoo waar zal uw Koning zijn handteekening dan ook onder zoo fatale wet niet plaatsen.

En of dan al Kappeyne hem den dienst opzeggen en de Kamers hem dreigen en de kiezersclub hem op het constitutioneele dwangsysteem en de heerschende kaste hem op het vallen in haar ongenade mogen wijzen, dan zal de Koning niet zwichten, niet uit den weg treden, maar weêrstaan in de vaste overtuiging dat die God, wiens stem hij niet ongehoorzaam wil zijn, hem op zijn ootmoedig gebed ook een beter Kabinet en betere Kamers zal geven.

(25 Juli '78).

6. „Grondwet A."

Niet meer dan anderhalve week geleden eindigden we onzen pijnlijken strijd tegen de bedervers van onze Constitutie, die hangende de Kabinetscrisis ons het recht betwistten, rond en duidelijk onze zienswijs over den mogelijken afloop uit te spreken. We mochten dit niet doen. Dit te doen was aanranding van het Koninklijk praerogatief. Immers, Z. M benoemt en ontslaat de hoofden der Departementen van algemeen bestuur naar welgevallen.

Ons tegen zoo onware beschuldiging verwerend, hebben we tevens op onze beurt het stelsel gebrandmerkt, dat aan dit pseudo-royalistisch drijven ten steunpunt strekte.

Dubbelhartig noemden we het kenmerk van deze politiek, die, door Conservatieven en verbleekte Antirevolutionairen om 't zeerst gedreven, gevaar liep den hoeksteen van ons Constitutioneel Staatsleven los te wrikken.

Zij die zoo spreken, beweerden we toen, zijn in het wezen der zaak niet oprecht Ze geven voor, dat hun strijd bescherming van den Troon ten doel heeft, en metterdaad zoeken ze slechts het belang hunner eigen partij, waaraan ze niet schromen zelfs Oranje ten offer te brengen.

Ten bewijze voor deze zware aanklacht gold ons het feit, dat deze lieden strijk en zet hun theorie wisselden naar gelang een Conservatief Bewind begunstigd of een Liberaal bestreden moest worden.

Dreigde de echt Constitutioneele leer een Conservatief Kabinet af te breken of zijn komst aan het bewind te bemoeilijken, — dan pleitte men met 's Konings welgevallen.

Moest daarentegen een Liberaal Kabinet afgemaakt of zijn komst aan het bewind tegengehouden, — dan moest de Constitutioneele leer haar wonderen doen,

Die gelegenheidspolitiek vatten we kort saâm in de bewering, dat deze hooge spelers een dubbele Grondwet schenen te hebben: een Grondwet A, die van 's Konings macht én onze Constitutioneele rechten spreekt, en een Grondwet B, die alleen weet van 's Konings welgevallen. De handigheid dezer politieken bestond er in, naar gelang van het oogenblik, met Grondwet A of Grondwet B te tooveren.

Weinig hadden we vermoed dat reeds zoo spoedig de uitkomst onze profetie en karakterteekening zou komen staven. En toch, zoo is het.

Wat is geschied?

Er bestond een schoone kans, dat de Conservatieven het bewind zouden aanvaarden. Al beloofden wij ons van den heer Van Lijnden betere dingen, in het Conservatieve kamp scheen men op de uitkomst tamelijk gerust.

Met »'s Konings welgevallen" zonder meer was voor de Conservatieven te winnen. Vanzelf dat Grondwet B als legger van staatkundige beginselen in hun felle polemiek tegen onze richting dienst deed.

Maar zie, de mijn springt verkeerd. Door wat oorzaak dan ook, blijft het nieuwe Kabinet in de geboorte steken. Van Lijnden houdt op Kabinetsformeerder te zijn. De kansen der Conservatieven dalen Het krijgt werkelijk al den schijn, alsof het Liberalistisch Kabinet, in der ijl gekalefaterd en opgetuigd, weêr de haven uit zal zeilen.

Wien de schuld hiervan te wijten?

Niet aan den heer Van Lijnden. Althans de Conservatieve bladen verzekeren, dat hij gereed was.

Aan wien dan?

Pijnlijke vraag . . . . Aan den Koning, volgens Grondwet B. Immers de Koning gaf last tot Kabinetsformatie, de Koning trok de opdracht in, de Koning die al deze dingen doet naar welgevallen. Ziedaar de arme Conservatieven op hun weg die doodliep!

Maar neen, men weet raad. Grondwet A komt ter tafel. Fluks verandert men van stelsel en zienswijs.

Aan den Koning! . . . de Vorst staat buiten deze dingen. Zijn naam mag niet in het geding betrokken. Zelfs de Directeur van 's Konings Kabinet is geen verantwoordelijk persoon. Verantwoordelijk zijn alleen de Ministers Hunner is die perfidie. Zij hebben den Koning belezen. Zij hebben het er op toegelegd, om aan de Conservatieven een kans in schijn te geven en metterdaad hun optreden onmogelijk te maken. o, Gewisselijk, de Koning handelt in deze dingen naar welgevallen, maar in een Constitutioneel land weet ieder, dat dit de pers niet tot zwijgen doemt, waar partijkabaal te ontmaskeren valt. Gij, Liberalistische factie, gij zijt verantwoordelijk, aan u is de schuld!

Sla welk Conservatief orgaan ge wilt op en ge zult er een uitgieting van spijt en toon ongeveer van deze strekking in vinden.

Natuurlijk, óns is dit wel. Of het Ministerie geïntrigeerd heeft, weten we niet, het raakt ons niet. Dat de Conservatieve pers in haar recht is, hare meening onverholen te uiten, achten we onbetwistbaar.

Slechts één ding willen we gevraagd hebben: Komt het nu niet uit, gelijk we voorspelden? Maken thans de Conservatieven zelven geen gebruik van een recht dat ze ons wilden betwisten? Treedt hun dubbelhartigheid niet in het daglicht? Blijkt het nu niet overtuigend, dat hun angstgeroep niet voor den Koning was, maar alleen voor de belangen der eigen partij? (19 September '73).

ELFDE HOOFDSTUK.

DECENTRALISATIE.

> Zij wil dat de gewestelijke en gemeentelijke autonomie, voor zoover deze niet strijdt met de eischen der staatseenheid en de rechten van de enkele personen niet onbeschermd laat, door decentralisatie worde hersteld.

I.

HET SYSTEEM VAN CENTRALISATIE.

§ 109. Er zijn twee manieren om een land en volk te beschouwen. Dit hangt er maar van af, of ge een volk aanziet als iets dat geworden en gegroeid en er dus naar Gods bestel alzoo gekomen is; of wel, dat ge u inbeeldt, dat het aan de meerderheid der individuen toekomt, om elk oogenblik van hun »land en volk" te maken wat ze willen.

Dit laatste was de ongerijmde voorstelling van de wijzen der Fransche Revolutie, en die in beginsel altijd, mutatis mutandis, door onze Liberalisten is gecopieerd.

Zoo was in hun oog Frankrijk b. v. niets dan een »stuk van den aardbol met levende wezens er op, die men menschen pleegt te noemen." Een ongedeeld, onverbrokkeld en aaneenhoorend erf, dat men wel kon, maar niet behoefde in te deelen, en dat, als men het indeelde, even goed in tien als in twintig, in twintig als in tachtig stukken, kon geknipt worden, zonder dat men bij dat knippen op iets anders hoefde te letten dan op uitgestrektheid en zielental. Zoo ongeveer moesten de brokstukken gelijk uitvallen, en om dat doel te bereiken, stoorde men zich aan traditie noch volkszeden, maar knipte met de revolutionaire schaar eenvoudig dwars en schuins door alle historische geleidingen heen.

Dusdoende kreeg men dan ook geen provincie, maar een departe-

ment, d. w. z. een afdeeling, een ruit, een brokstuk van het éene en ondeelbare erf, dat, zonder zweem van zelfstandigheid, eenvoudig als middel ter »vergemakkelijking van het landsbestuur" recht van bestaan had.

En toen nu ook die departementen voor rechtstreeksch bestuur nog te uitgebreid bleken, verknipte men op dezelfde manier het Departement nog weêr eens in onderdeelen, die men communes noemde. En paste, waar ook die commune's nog te groot bleken, het verknippingssysteem nog eens ten derden male toe, om die communes nog weer in arrondissementen te splitsen; en vond dan eindelijk in dat laatste onderdeel als eenheid, het »ondeelbare" wezen, d. i. het individu »mensch."

Zoo had men dus eerst een stuk aardbol; versneed dat bolle erf in »afdeelingen" (Departementen); deelde die afdeelingen nogmaals in »onderdeelen" (Communes); en splitste dan ook die onderdeelen nog soms in »afrondingen" (arrondissementen); zich daarbij natuurlijk het recht voorbehoudend, om morgen desnoods geheel die indeeling weêr af te schaffen, of wel anders te doen uitvallen, of ook nog verder voort te zetten, al naar gelang de lasthebber van de meerderheid der individuen het mocht willen.

Het eenige waarop men bij die indeeling dan nog soms lette, was een hooge bergrug of een breede rivier. Want nu er toch ergens grenslijnen moesten vallen, vond men voor de contrôle der ambtenaars die berg- en waterlijnen het geschikst.

In dit stelsel heeft de indeeling ván een land dus geen andere oorzaak, dan dat het land te groot is, om op eens, in zijn geheel, gelijk het daar ligt, naar behooren geadministreerd te worden. Was er een geslacht ambtenaren te vinden geweest, dat met reusachtig talent het geheel in eens op orde had kunnen houden, dan zou dit verre de voorkeur hebben verdiend. Maar nu dat slag wonder-ambtenaren niet bestond, moest men, naar het »verdeel en heersch", het land wel »klein maken" om er heer in te blijven, en splitste het dus in zoo groote deelen en zoo kleine brokstukken, als gevoegelijk door eenzelfde stel ambtenaren kon verzorgd worden.

§ 110. Hieruit vloeit voort, dat er naar dit systema drieërlei soort van bestuurshandelingen zullen zijn: *a.* de zoodanige die men voor heel het land op eens kan doen; *b.* dezulke die men hoogstens voor een streek van het groote erf op eens kan waarnemen; en *c.* de kleinere zaken die dagelijks toezicht eischen en dus over niet meer vierkante mijlen kunnen loopen, dan één man op een dag kan overzien. Of, korter gezegd, aan den éenen kant eēn reeks dingen die voor heel het

land op eens worden bezorgd; en aan den anderen kant een menigte zaken waarvoor men een apart stel ambtenaren in elk onderdel van het land behoeft. Dingen dus die centraal en dingen die niet centraal worden afgedaan. Landszaken of zaken van landsdeelen.

Deze splitsing van de regeeringszaken doet dan van zelf de vraag ontstaan, wat wél, wat niet centraal zal worden behandeld, en naarmate men dan zooveel mogelijk op de schouders van het centraalbestuur laat rusten, of wel zooveel mogelijk op de niet-centrale besturen afschuift, ontstaat er centralisatie of decentralisatie van beheer.

Regel is en moet daarbij in dit stelsel zijn, dat alles wat centraal behandeld worden kan, ook centraal moet behandeld worden. Het bestuur door de niet-centrale onderdeelen is slechts een noodzakelijk kwaad. Beter ware dat men er buiten kon, en slechts omdat het voorshands niet anders kan, behelpt men zich er meê. Maar het ideaal, zeer verre het beste, het doel waarnaar men streeft, zal altijd zijn, zich van die ondergeschikte landsbesturen los te maken, en alles zelf te doen; uit het éene middenpunt tot aan alle punten van den omtrek; door éene wilsuiting voor heel het land.

De webbe, met de spin in het saâmloopingspunt van alle draden gezeteld, zie daar voor den idealen toestand, waarheen men met dit stelsel op weg is, het juist gekozen beeld.

Krachtens zijn beginsel dringt derhalve dit stelsel der revolutie, dat in hoofdzaak ook door onze Liberalisten gevolgd wordt, naar al sterker centralisatie, zoodra de mogelijkheid er toe slechts blijkt.

Nu de spoorwegen, de betere regeling van de post, en de door de telegraaf versnelde gemeenschap, de armen van het centraal bestuur in staat stellen steeds verder te reiken, kan er ook al meer uit stadhuis en prefectuur naar de landsbureaux overgebracht.

Bovendien, ook de kunst, om de spin haar webbe na te spinnen, leert gaandeweg aan. De ambtenaar komt verder in de routine en het individu-burger maakt vorderingen in plooibaarheid. Zoo wordt het noodzakelijk kwaad der onderbesturen steeds tot enger afmetingen beperkt. Ze kunnen nog wel niet wegvallen, maar verliezen toch gaandeweg hun beteekenis. En zoodoende komt men ongemerkt steeds het hooggeloofde ideaal naderbij van één »peuple d'administré's'' in het »éene en ondeelbare Frankrijk.''

§ 111. Uit den aard der zaak volgt hieruit bij de toepassing van dit stelsel tweeërlei.

Vooreerst, dat de hoofden van deze ondergeschikte regeeringscolleges door de centrale overheid worden aangesteld.

Immers, is zulk een lager college niets dan een noodhulp, om de anders eindigende kracht van het centraalbestuur verder te leiden, of, wil men, een verlengstuk om den te korten arm van de centrale overheid verder te doen reiken, dan spreekt het wel van zelf, dat de gezaghebbende man in zulk een college eenvoudig plaatsvervanger van den Vorst is.

Eigenlijk moest elke departementale vergadering en elke raad »der gemeente" door de centrale overheid zélf gepresideerd worden; maar, nu dát niet kan, vermenigvuldigt de Koning zich door commissarissen en burgemeesters, die derhalve ook door hem worden benoemd.

»Le roi se multiplie!" De Koning verveelvoudigt zich, om overal te gelijk te wezen, is van dit systeem het bestuursgeheim.

En ten andere volgt uit de toepassing van dit stelsel, dat men voor elken tak van bestuur zooveel mogelijk een afzonderlijke indeeling maakt.

In historische landen doet de éene gewestelijke indeeling tegelijkertijd dienst èn voor de administratie, èn voor de rechtspraak, èn voor de militiezaken, èn voor de verkiezingen, èn voor het onderwijs, en voor wat niet al.

Maar in het stelsel der revolutie mag dit volstrekt niet. En dat wel om drie volkomen geldige redenen:

Te weten *a.* omdat men voor militiezaken b. v. een veel grooter stuk van het land op eens »behandelen" kan en dus met een indeeling op veel kleiner schaal rond komt; *b.* wijl deze ondergeschikte colleges zoo ondergeschikt mogelijk moeten blijven, en ze dus veel te machtig zouden worden, indien men al deze zaken tegelijk onder hun toezicht plaatste; en *c.* overmits het telkens bij deze onderverdeelingen moet uitkomen dat ze slechts ter behulp, en niet wezenlijk, zijn, zal »de ondeelbaarheid van het éene rijk" geen schade lijden.

Zoo komt men er dus toe, om opzettelijk voor zaken van het leger het land weêr op heel andere wijze in districten en commandementen te verdeelen; voor de rechtspraak nogmaals op andere wijs het land te verknippen in arrondissementen en kantons; en zoo voor elken tak van bestuur altijd weêr een andere dispositie van de legkaart uit te denken, die meer bijzonder bij den aard van dat belang past.

§ 112. Van zelfbeheer of volksinitiatief is blijkbaar, uitgezonderd het uitgangspunt, op de gansche linie van dit revolutionaire stelsel geen sprake. En het kan dit ook niet zijn!

Voor het individu-burger toch is slechts éene enkele daad weggelegd: Hij kiest.

»Burger" en »kiezer" zijn in dit systema elkaâr volkomen dekkende begrippen.

Want, ja, aan dat individu-burger wordt een wil toegekend en ter beschikking aan dien wil zelfs de hoogste souvereine macht aangeboden, — maar, en zie hier het fatale van dit gansche stelsel, deze zelfde individuburger kan van dien wil slechts éénmaal om de vier jaar gebruik maken; en het gebruik maken van dien wil heeft geen ander gevolg, dan om plotseling alle hem geboden macht op een ander over te dragen en hem zelf te verlagen tot een aan handen en voeten gebonden willoos wezen, wien men den slavennaam gunt van »administré."

Een burger is heer van het land en kan dus kiezen, maar, zoodra glijdt zijn stembiljet niet in de sleuf van de stembus, of hij is heer-af en zijn gekozene is meester van zijn lot geworden.

En nu stemmen we wel voetstoots toe, dat, behalve in de dagen der eerste opwinding, dit stelsel schier nooit in al zijn gestrengheid is toegepast, en dat met name de Liberalisten ten onzent heel wat water in hun wijn hadden te mengen, om hun plan te kunnen doorzetten; maar voor wat het beginsel raakt, doet dit niets af.

Want vooreerst houde men wel in het oog, dat deze afwijkingen van het juiste model niet voortvloeiden uit de overtuiging dat het zoo beter was; maar eenvoudig uit de onmogelijkheid om naar het juiste model te werken. Het model zelf was daartoe te onpractisch; het stuitte te zeer af op de eischen der werkelijkheid, en verried, zoodra men aan het toepassen ging, te zeer zijn tegennatuurlijken aard.

Bovendien zij men er niet blind voor, hoe nog onlangs de liberalistische excessen in Genève nog wel ter dege de verwezenlijking van deze zelfde volstrekte centralisatie bedoelden.

En lette men er vooral op, hoe de liberalistische constitutiën, zelfs in hun gematigdsten vorm, ons steeds en allerwegen de notae necessariae, de beslissende kenmerken van dit centraliseerend stelsel, voorhouden, en er blijkens de ervaring in alle landen van Europa toe meêwerkten, om de centralisatie van alle macht en alle bestuur en alle regeeringswerking in steeds wijder proportiën te begunstigen.

Hoe nu tegen dit geheele stelsel, en de noodlottige gevolgen waartoe het leidde, de organische beschouwing der Christelijk-historische Staatsleer lijnrecht over staat, toone een volgend hoofdstuk.

Slechts moest, om wat ten deze »antirevolutionair" is te doen uitkomen, het systeem, dat we niet dulden kunnen en dus uit beginsel bestrijden, vooraf kortelijk geschetst. (18 November '78.)

II.

HET SYSTEEM VAN DECENTRALISATIE.

§ 113. Een land één doorloopend stuk grond; dat stuk grond bewoond door individuen; die individuen zooveel mogelijk, van uit één middenpunt, allen op eenzelfde wijze bestuurd; slechts voor zooveel dit niet kán, dat centraalbestuur door hulpbesturen bijgestaan; en voor die hulpbesturen van allerlei aard het land, naar de potloodstreep valt, versneden in departementen en arrondissementen, in districten en kantons, in ressorten en commandementen, — ziedaar dan van het revolutionaire systema in korte trekken gedachtengang en leidend denkbeeld beî.

Tegenover dát systema nu staat lijnrecht het stelsel der antirevolutionaire Staatsleer over; zóó scherp over, dat we op elk punt dit systema vlak in het aangezicht weerspreken moeten; en, om de lijnen van ons eigen stelsel zuiver te trekken, bijna met het eenvoudig omkeeren van dit zonderling gedachtenbeleid kunnen volstaan.

Volgens de door ons beleden beginselen toch is het volstrekt onwaar, dat men ooit of ergens (het geval van landverhuizing, colonisatie en landaanwinning nu daargelaten) zoo maar eens een land voor het verdeelen zou vinden; een volk zou te maken hebben, en voor dat aldus gefabriceerde volk een bestuur zou hebben te tooveren.

Wij beweren, en heel de historie staaft daarbij onze meening, dat er, bij de niet-nomadische volken althans, niet eerst een volk is, dat men dan vervolgens in deelen versnijdt, maar dat omgekeerd die kleinere deelen er eerst zijn en dat die kringen van kleiner omvang vervolgens het grootere volk vormen en uitmaken. Niet dus de deelen uit het volk, maar het volk uit de deelen. Of, wil men, niet door deeling van het volk de provincie ontstaan, maar uit de in elkaâr groeiïng van provinciën de natie.

En dit blijft zoo, ook al daalt men een trap lager af.

Immers, ook een provincie is in den regel niet ontstaan doordien men een strook lands eerst bezet en vervolgens ingedeeld heeft, maar er zijn groepen van menschen geweest die zich hier en ginds hadden neêrgezet, en die eerst daarna, van lieverleê, 't zij vrijwillig, 't zij gedwongen, in regeeringsverband met elkaar traden. Dat wil dus zeggen, dat ook de gemeenten niet ontstaan zijn doordien men de provincie, op goed geluk

af, in vierkantjes of rondetjes heeft ingedeeld, maar dat omgekeerd de provincie er gekomen is, doordien men de reeds bestaande heerlijkheden, landsstaten en gemeenten in verband heeft gezet.

Ja, zelfs indien men nog een sport lager op de ladder gaat en van de gemeenten op de gezinnen of familiën komt, ook dan nog blijft het waar, dat de gemeente uit de gezinnen of familiën is saamgesteld, en niet het gezin uit de gemeente is gesneden. Waar, dat het gezin er eerst is geweest en de gemeente eerst daarna uit de gezinnen kon gevormd worden. Waar eindelijk, dat, al viel het gemeenteverband weg, er nog altijd gezinnen zouden over blijven, maar dat, ontbond zich het huisgezin, eo ipso ook de gemeente zou vervallen zijn.

§ 114. Maar hier maken we dan ook halt.

Lager dalen we niet af, en wie met hetzelfde denkbeeld nu ook van het gezin op het individu wilde komen, zou deerlijk den bal misslaan.

Immers, zoodra men bij het gezin is aangeland, heeft men den laatsten schakel bereikt, en zou een willen voortzetten van ditzelfde ontledingsproces op de enkele personen, geheel valikant uitkomen en blijken in strijd te zijn met de gegevens der natuur.

Want zie, of ge al eenige personen bijeen voegdet, dit zou wel tot een »bij elkaâr wonen" en dus tot een »gesticht" of »kazerne" of »hôtel garni", maar nooit tot een »huisgezin" leiden. Om tot een huisgezin te komen, kunnen slechts twee, en dan nog wel ongelijksoortige, personen in een van hún wil onafhankelijk en vooraf door God verordend verband treden, en moet nu voorts het huisgezin, door de scheppingskracht van dienzelfden God, uit deze twee worden voortgebracht.

Niet bij het individu, gelijk voor de mannen der revolutie, maar bij het huisgezin, ligt voor ons besef dus de eenheid.

Verder gaan we bij onze ontleding niet.

En we mogen dit niet, om de eenvoudige reden, dat het niet van den wil van een individu afhangt, of hij in het verband van het huisgezin zal staan, maar dat hij, willens of niet willens, reeds door zijn geboorte; doordien hij er is; in familieverband gevonden wordt. Immers, hoe zwak ge dien band u ook denken wilt, ieder heeft toch een moeder en kon zonder die moeder er eenvoudig niet zijn.

Bij overgang van het huisgezin op de individuen komen we dus met een verband in aanraking, dat, van 's menschen wil of toedoen geheel onafhankelijk, op, om en over hem gelegd werd, zonder dat hij er zelf van wist, en dat, met zijn existentie zelve gegeven, aldus voor hem besteld was door zijn God.

En evenzoo, bij den kring van het huisgezin aangekomen, staan we voor een levenskring, die niet door bijeenvoeging ontstond van wat er reeds was, maar die gevormd is door nieuwe productie, door nieuw geboren worden, door een komen van wat er niet was.

Zoowel wat het verband als wat de verbonden deelen betreft, hebben we bij het huisgezin dus rechtstreeks met den levenden God te doen. En het was juist dit onloochenbaar stuiten op Gods heerlijk werk, dat de mannen der revolutie niet konden uitstaan, en waarom ze, in driftigen aanloop, over den slagboom van het huisgezin heensprongen, om dan toch eindelijk in het ondeelbaar »individu" de lang gezochte verheerlijking te vinden van 's menschen hooggeloofden, over alles souvereinen, ja waarlijk vrij gedroomden wil.

De dubbele ordinantie èn van de inzetting des huwelijks èn van de geboorte uit een moeder, is derhalve het zich naar links en naar rechts uitbreidend fundament, waarop de antirevolutionaire Staatsleer onwrikbaar staat, en het zijn juist deswege deze beide ordinantiën, waartegen de macht uit de diepte, èn door het goddeloos verzinsel van het »vrije huwelijk", èn door de nog goddeloozer verzinning van de »preventieve gemeenschap", even schandelijk als demonisch reageert.

§ 115. Wat hieruit tevens voor den aard van het landsbestuur volgt, behoeft ter nauwernood aanwijzing.

Immers, om hier achter te komen, behoeft ge uzelven nu slechts deze drie vragen voor te leggen:

1°. Rust de verantwoordelijkheid voor de goede orde in een huisgezin op het familiehoofd of op het hoofd van den Staat? Zijt gij, vader, slechts geroepen om zóóveel in uw gezin op orde te houden, als de regeering ongeordend laat? Of wel is omgekeerd de regeering dán slechts gerechtigd in uw gezin tusschenbeide te komen, indien gij op ergerlijke wijze uw roeping tegenover uw gezin veronachtzaamt? Korter gezegd: vult, op het stuk van huislijk beheer, gij den Staat aan, of de Staat u?

2°. Ontvingt ge de macht om in uw huislijken kring gezag uit te oefenen van den Staat, of wel bezit ge die bij de gratie Gods?

En 3°. Hebt ge als vader gezag over uw kinderen ontvangen, doordien ze u dat met meerderheid van stemmen opdroegen, of wel bezat ge dat gezag over uw kinderen reeds, onafhankelijk van hun toestemming, eer ze zelf hun zin of neiging u uiten konden? Stelden ze u als vader aan, en bezitten ze dus ook het recht om u als vader af te zetten; of wel waart, zijt en blijft ge hun vader door het feit zelf van hun geboorte, zonder meêtellen zelfs van hun wil?

Nu antwoordt ge op elk dezer vragen, en moet ge wel antwoorden, als volgt:

a. Vult gij den Staat of wel de Staat u in uw huisgezin aan? Antw. De Staat mag in mijn gezin eerst dan tusschen beiden treden, als ik mijn plicht als natuurlijk hoofd des huisgezins verwaarloos.

b. Ontvingt ge het gezag over uw gezin van den Staat of van God? Antw. Ik zou souverein over mijn gezin zijn en blijven, ook al viel de Staat weg, en sta dus als familiehoofd bij Godes gratie.

En *c.* Stelden uw kinderen u aan, of hebt ge macht over hen, onafhankelijk van hun toestemming? Antw. Als vader heb ik het recht mijn kinderen te bevelen, onder verantwoording niet aan hen, maar alleen aan God.

En brengen we deze uitkomst nu in verband met wat we zoo straks vonden over de aaneenschakeling van de levenskringen van gezinnen tot gemeenten, van gemeenten tot gewesten, en van gewesten tot een Staat, dan komen we immers ongezocht tot twee conclusiën, die geheel het revolutionaire systema tuimelen doen.

Dan toch blijkt:

Vooreerst, dat het centrale landsbestuur slechts datgene mag doen en overnemen, wat en voor zoolang het in de kleinere levenskringen niet behoorlijk verzorgd wordt.

Liep het in een Staat goed; denkt ge u een volk zoo als het zijn moet; droomt ge u in een normalen toestand, dan zou de taak van het Landsbestuur dus uitsluitend in twee dingen bestaan: 1. in het verzorgen van de dingen die uit de verbinding der provinciën tot één Staat rechtstreeks voortvloeien; en 2. in het verdedigen van de rechten der individuën tegenover het gezin, van het gezin tegenover de gemeente, en van de gemeente tegenover het gewest, zoo dikwijls misbruik van macht insloop.

Staat het nu echter zoo, dat er in de ondergeschikte levenskringen nog veelszins een tekort van energie te betreuren valt, dan is het landsbestuur verplicht en gerechtigd, bovendien in gewest, gemeente en gezin nog al datgeen te verzorgen, wat op geen manier onverzorgd kan blijven en desniettemin dusver onverzorgd of kwalijk verzorgd bleef.

Maar, en dit doet alles af, bij die laatste taak is het centrale landsbestuur zaakwaarnemer, plaatsvervanger, en dus niets dan »tijdelijk curator."

Een »tijdelijk curator", en diensvolgens gerechtigd tot uitvoering van het volstrekt noodzakelijke; gehouden om zich terug te trekken, zoodra de veerkracht tot zelfbestuur weêr voldoende zal geprikkeld zijn;

en derhalve verplicht om de zaakwaarneming zóó aan te leggen, dat deze veerkracht niet verzwakke, maar winne.

En *ten andere*, dat de indeeling, waarmeê men rekent, niet met passer en liniaal gemaakt, maar uit de historie en de werkelijkheid genomen behoort te zijn, en dient te strekken om in elken levenskring het daar thuis hoorend leven te voeden.

Is er eerst van zelf *een gezin*; ontstaat uit gezinnen *de gemeente*; vormen die gemeenten zich tot *gewesten*; en wordt eerst allengs uit zulk een groep gewesten de hoogere Staatseenheid geboren, — dan heeft het landsbestuur ook nooit iets in te deelen of te versnijden, maar slechts de indeelingen en groepeeringen te eerbiedigen, die ze vindt.

De Fransche Grondwet zegt, echt revolutionair: »Frankrijk *is verdeeld* in 86 Departementen"; de onze daarentegen in antirevolutionairen toon: »Het Koninkrijk der Nederlanden *bestaat uit* de navolgende gewesten."

§ 116. Welnu, in dat »is verdeeld in" of »bestaat uit" ligt ál het onderscheid.

»Versnijding in atomen" of »organische inverbandzetting van het organisch gewordene", ziedaar de geheel verschillende wortels van de twee elkaâr uitsluitende systemen.

Immers, aanvaard ik deze beide denkbeelden: *ten eerste*, dat het centrale landsbestuur het bestuur van gewest, gemeente en gezin aanvult, en niet het bestuur van gewest, gemeente en gezin aanvulling is van het centrale landsbestuur; en *ten tweede*, dat een land niet versneden kan worden in willekeurig getrokken kringen, maar organisch samengesteld is uit levenskringen die er *jure suo* zijn en door den loop der historie in onderling verband kwamen, dan is voor een iegelijk die doordenkt, hiermeê het pleit der *decentralisatie* ook beslecht.

Dan toch is centraliseering van alle macht in het éene landsbestuur een aandoen van geweld aan de ordinantiën, die God voor volk en huisgezin gaf; een vernielen van de natuurlijke geledingen, waardoor een natie haar levenskracht uitoefent. Daardoor een verstoren van de veerkracht in de enkele levenskringen en bij de enkele personen. En dientengevolge de oorzaak van een langzaam ontbindingsproces, dat noodzakelijkerwijs op de demoraliseering en de ontzenuwing van overheid en volk beiden uitloopt.

In wat kwaden reuk, door veel misbruik en lang lasteren, dan ook de »nationale trots" en het enge »provincialisme" en de stedelijke »bekrompenheid" en de zoo gevreesde »huisbakkenheid" mogen gekomen zijn,

en met wat luidruchtigheid en zelfbehagen men daartegenover ook de »algemeene menschenmin" en de verheffende kracht van het »cosmopolitisme" en het ondoorgrondelijk mysterie van de »Staatseenheid" en den ruimen blik der mannen van »de wereld" moge geloofd hebben en nog loven, — wij blijven, des ondanks, de oude paden, wijl ze paden naar Gods bestel zijn, liefhebben, en handhaven met al wat van antirevolutionairen huize is, tegenover de fictie van den alles mogenden, alles doenden en alles bedervenden Staat, de zelfstandigheid, die als bron van nationale veerkracht, door God zelf aan gezin en gemeente en gewest, naar het aloude recht van deze landen, gegeven is.

(20 November '78).

III.

VOORDRACHT VAN BESTUURSHOOFDEN.

§ 117. In den aangeduiden zin wil dan ook ons Program, »dat de gewestelijke en gemeentelijke autonomie door decentralisatie zal hersteld worden."

Dit nu kan o. i. niet zonder het geleidelijk toepassen van deze vier beginselen geschieden:

a. de benoeming van de bestuurshoofden in gemeente en gewest geschiede uit een voordracht;

b. al wat binnen den kring van gewest of gemeente afloopt, worde door het gemeentelijk of gewestelijk bestuur dan ook afgehandeld;

c. de indeeling van gemeente of gewest gelde zooveel doenlijk voor alle takken van bestuur;

en *d.* men make de administratieve rechtspraak meer onafhankelijk.

§ 118. Naar het thans staat, is de burgemeester der gemeente en het hoofd van het gewest een koninklijk inspecteur; en dat Thorbecke dit gewild heeft, blijkt wel ten duidelijkste uit den onvaderlandschen titel, door hem voor de hoofden van het gewestelijk bestuur uitgedacht, t. w. dien van »Commissaris des Konings."

Een Commissaris des Konings toch is in leelijk Hollandsch hetzelfde wat de p r e f e c t in Frankrijk is: een van buiten ingekomen, over de Provincie gesteld, uitvoerder van 's Konings wil en wet.

En evenzoo is op gemeentelijk terrein, in goed maar misbruikt Hollandsch, de »Burgemeester" niets dan een Commissaris des Konings in het klein, die, bóven de gemeente gesteld, tegenover haar, waakt voor 's Konings rechten.

Uit liefde voor de monarchie schiep men die inrichting niet.

Feitelijk toch geschiedt èn de benoeming van een provinciaal Commissaris èn van een burgemeester door den tijdelijken Minister van Binnenlandsche Zaken, die daarbij weder in verre de meeste gevallen te rade gaat met de politieke en personeele belangen van zijn partij.

Komen er Commissarisschappen open te vallen onder Conservatieve ministeriën — en dat trof nog al eens zoo — dan benoemt de Koning voor deze hooge waardigheid mannen, die zich voor de Conservatieve partij verdienstelijk hebben gemaakt. En vallen er omgekeerd vacaturen tijdens de Liberalisten aan de beurt zijn om het land te regeeren, dan krijgt men benoemingen, gelijk onlangs te Zwolle en te Leeuwarden, van mannen die gezien zijn onder de leiders der radicale partij.

We keuren dit niet af, maar constateeren het feit slechts, opdat de schijn van monarchale loyauteit ten deze niemand op het dwaalspoor brenge, en ieder klaar inzie, hoe het Commissariaat in de Provincie al meer ontaardt in een eerepost voor verdienstelijke partijleden, en, erger nog, het burgemeesterschap in negentig van de honderd gemeenten een middel van propaganda dreigt te worden voor beginselen, die in de gemeenten niet zijn gewild.

Bedenkt men nu, hoe in het gewestelijk bestuur Gedeputeerde Staten álles, de Staten zelven schier niets hebben te zeggen; en hoe deze Gedeputeerde Staten op hun beurt weêr de *frères-compagnons* van den Commissaris zijn; dan behoeft het toch wel geen breed betoog, om te doen inzien, hoe geheel dit vertoon van gewestelijk bestuur eigenlijk op niets anders uitloopt dan op een onder-bureau van het Departement van Binnenlandsche Zaken, dat met tien stevige koorden aan het Centrale landsbestuur en met hoogstens één enkele dunne draad aan de bevolking der Provincie is verbonden.

Verreweg de meeste inwoners der provincie komen dan ook hun leven lang nooit te weten, wie die groote man met dien Franschen titel in de hoofdstad der provincie is. Ze gevoelen geen betrekking op dezen titularis en hebben dus ook geen hart voor zijn persoon. Of, die het is, het blijft; dan wel een ander in zijn plaats komt, is hun volmaakt onverschillig. En tot zulk een laagte kan die onverschilligheid zelfs afkoelen, dat men ten slotte een ex-provinciaal aan het hoofd der provincie kan zetten, zonder dat het iemand deert.

Voegt men daar nu bij, dat dit onderbureau van Binnenlandsche Zaken, deze succursale van het Landsbestuur, bijna niets mag doen, en wat het dan nog doen mag, nooit doen kan, dan onder de hooge goedkeuring van boven, dan begrijpt ieder, dat in onze Provinciale wet niet slechts de autonomie niet tot haar recht komt, maar dat er ganschelijk van autonomie geen sprake in is; en dat veeleer kennelijk de toeleg bij het opstellen dier wet bestond, om de historische onderscheiding der provinciën zoo veel mogelijk uit te wisschen en het gewestelijk bestuur om te zetten in een bureau van informatie en expeditie, plus een bureau van contrôle om den duim te houden op het gemeentelijk bestuur.

§ 119. Volgens ónze beginselen nu moet deze toeleg bestreden, wijl de provinciale eigenaardigheid niet moet uitslijten, maar naar heur aanleg moet worden ontwikkeld.

Wij wenschen niet het pittige begrip van een Zeeuw of een Fries, tegen het vage, zwevende begrip van een . . . »Nederlander" uit te ruilen.

Voor ons besef is niemand Nederlander dan doordat hij Zeeuw, Fries, Hollander enz. is; en ook dat weêr alleen doordien hij zich voelt inwoner van Middelburg of Leeuwarden of Amsterdam, of in wat plaats zijn geslacht ook gevestigd en zijn werkkring gevallen is.

Tegen wat Provincialisme zien we dus volstrekt niet op, maar wenschen het veeleer; wijl een krachtig leven in de deelen juist den besten waarborg biedt voor veerkracht in geheel het lichaam.

En het is daarom dan ook, dat we niet een van buitenaf gezonden burgemeester begeeren, die het domme dorpsvolk eens naar nieuwerwetsche begrippen vervormen zal; en evenmin aan een Fransch prefect lust hebben, die de provincie als een soort kolonie komt administreeren; maar èn een gewestelijk èn een gemeentelijk bestuur verlangen, waar de inwoners van het gewest en de ingezetenen der gemeente zelven belang bij hebben. Dus ongeveer op bestuursterrein wat we nu nog hebben voor onze polders.

En naar die polderbesturen verwijzen we te eer en met opzet, omdat Nederland in zijn Waterstaat steeds een eigen aard vertoonde en nóg om zijn Waterstaat groot is in de oogen van Europa.

Op dát terrein hebben we de Fransche revolutionairen nu eens niet nagebootst; zijn we Nederlandsch en Nederlanders van goeden huize gebleven. En is het nu toch niet opmerkelijk, dat juist die Waterstaat een eere voor ons land is gebleven, en bij al wat met den Waterstaat saâmhing dusver nooit de prikkel der belangstelling ontbrak?

§ 120. Om nu dien stempel van autonomie weer op onze gewestelijke en gemeentelijke levenskringen zóó te drukken, dat ieder hem zien en tasten kan, is er maar één afdoend middel, en dat is, dat de hoofden van bestuur in deze kringen door de machthebbenden van het gewest of de gemeente zelven worden aangewezen.

Onze provinciën zijn niet meer graafschappen of hertogdommen, die rechtstreeks onder de persoonlijke hoogheid van den vorst staan en worden dus niet door een eigenlijk »stedehouder" in zijn naam bestuurd. Ze zijn ook niet vrije staten, die federatief verbonden zijn en dus een eigen hoofd aanstellen. Maar ze zijn ook evenmin wingewesten, waarover een Commissaris komt heerschen. Ze zijn integendeel landsdeelen, met zelfstandigheid in eigen kring, die slechts voor de gemeenschappelijke rijksbelangen haar zelfstandig karakter moeten ten offer brengen; en ze vertoonen alzoo juist dat gemengde karakter, waarbij het recht van voordracht gemeenlijk aan belanghebbenden en dat van benoeming aan de hooge hand wordt toegekend.

Dienovereenkomstig zouden we derhalve wenschen, dat én de Staten én de Gemeenteraad het recht ontvingen om den Koning een tweetal candidaten voor te dragen, waaruit Zijne Majesteit dan naar welgevallen een gouverneur of burgemeester koos.

Ging men hiertoe over, dan kon men er zeker van zijn, dat de helft van onze burgemeesters allengs verdwijnen zou, om voor mannen uit de gemeente zelf plaats te maken, en dat evenzoo over een Provincie nooit een hoofd van gewestelijk bestuur zou staan, dan in die provincie woonachtig en door afkomst tot haar behoorend.

Maar dat juist zouden we wenschen.

Thans trekken de familiën van den landadel en van de meer gegoeden in de provinciën naar Den Haag, naar Rotterdam, naar Amsterdam, zoo maar niet naar Brussel. Immers, ze voelen zich in hun gewest al minder op hun plaats. Ze hebben er niets te doen. Er is niets dat er hen bindt. Er is geen toekomst voor hun zonen. Dit bevordert dan weêr de opeenhooping in de groote centra der bevolking; voert den levenstoon steeds hooger op; en doet van lieverleê geslacht na geslacht in weelde en praal ondergaan.

Maar keer dien toestand van zaken om; hergeef aan uw provincialen een provinciaal belang; bekleed de dignitarissen van het gewest weêr met macht en invloed; geef hun waarborg, dat deze hooge posten feitelijk aan de provincie te vergeven zullen staan, — en ge zult eens zien hoe onze familiën weêr lust aan hun gewest krijgen; weêr betrekking op hun levenskring zullen gevoelen; in zaken van bestuur lust zullen

toonen, en alzoo met eere weêr de plaats zullen innemen, die hun van nature geboden is.

§ 121. En even prijzenswaard zal de invloed van het wel niet door de gemeentenaren gekozen, maar dan toch voorgedragen burgemeesterschap zijn.

Nu doet zich slag op slag het onhoudbaar geval voor, dat een vreemd jonk-man, zonder kennis van »land of luyden", van practische ervaring nog verstoken, aan den ernst des levens nog gespeend en alleen begiftigd met wat theoretische kennis van ons administratief recht, in een gemeente van eenvoudige lieden letterlijk »den baas komt spelen", om in vereeniging met den eveneens van buiten ingekomen notaris en kantonrechter enz. een moderne club te vormen, die het zich ten taak stelt de »kolonie" te liberaliseeren.

Dit nu bant het vertrouwen, verstomt de natuurlijke levensordening, en doodt den publieken geest.

Wien kan, als de zaken zóó gedreven worden, het beheer der gemeente nog schelen?

Zie, in Amsterdam zal men er zich wel voor wachten een Hagenaar, in Rotterdam er wel voor passen om een Amsterdammer burgemeester te maken. Dáár zijn nog gevoeligheden, die men ontziet. Maar zoo'n plattelandsgemeente! Wat zou daarmeê verkorven zijn? Och, die weet men wel naar zijn hand te zetten, en omspint ze dan met de draden van het »albestuur", als de spin den vlieg in haar web!

Maar maak ook aan dien misstand een einde en geef aan de gemeentenaren het recht, om den Koning te zeggen, wien ze het liefst benoemd zagen, en ge zult eens zien, hoe de burgemeester weêr in vollen zin een burgervader wordt, die, in steê van als afgezant des Konings de gemeente naar zijn hand te zetten, juist omgekeerd een volksman zijn zal, die voor de belangen der gemeente weet te pleiten bij den Troon. (22 November '78.)

IV.

AUTONOMIE VAN GEWEST EN GEMEENTE.

§ 122. Aan wat we over de benoeming van burgemeesters en gouverneurs te berde brachten, zij, eer we tot de drie overige punten

komen, nog eene korte opmerking toegevoegd, rakende de inconsequentiën van het thans heerschend stelsel.

Ze is deze:

Thans benoemt, gelijk men weet, de Koning, als Rijksopperhoofd, zoowel de hoofden van gemeentelijk als van gewestelijk bestuur.

Hieruit vloeit natuurlijk voort, dat ook de Koning (of, wil men, het Rijk) deze zijn commissarissen bezoldige, en dat omgekeerd aan den Koning het uitsluitend recht sta, om deze zijn dienaren te schorsen of te ontslaan.

En toch bepaalt, in strijd hiermeê, onze gemeentewet, dat de bezoldiging van den burgemeester ten laste van de gemeentekas zal komen, en kent art. 60 aan Gedeputeerde Staten, onder zekere omstandigheden, de bevoegdheid toe, om den burgemeester te schorsen in zijn ambt.

Nu bestaat er onzerzijds natuurlijk tegen geen dezer beide bepalingen bezwaar. Integendeel, we achten ze kostelijk. Mits men maar erkenne, dat ze in òns systeem thuis hooren, maar in lijnrechte tegenspraak zijn met wat bij de opstelling onzer organieke wetten het leidende denkbeeld was.

Maar waar we wel bezwaar tegen hebben, en wat noch in het ééne noch in het andere systeem te verdedigen valt, is de bepaling van art. 95 der Gemeentewet, die den Gemeenteraad verbiedt naar eigen goedvinden zijn secretaris te ontslaan, indien die secretaris een zelfde persoon is met den burgemeester.

Dit toch is een beperking van de rechten der gemeenten, die zich door geen enkele beweegreden billijken laat, en die juist daarom te meer opmerking verdient, als aanduiding van de centraliseerende neiging, die bij geheel onze wetgeving na '48 door de reten gluurt.

§ 123. Ons tweede punt was: wat binnen den kring van gewest of gemeente afloopt, worde ook in gewest en gemeente afgehandeld.

Deze stelling, die rechtstreeks uit de in ons tweede hoofdstuk ontwikkelde beginselen is afgeleid, strekt om het rijk al datgene uit handen te nemen, wat niet het Rijk in zijn eenheid raakt.

Dat de Rijkseenheid streng moet vastgehouden, is ook onze overtuiging. Van allen terugkeer naar federatieve toestanden zijn we volstrekt afkeerig. En zoo dikwijls het derhalve op de hoogheid van het souverein gezag, op de gelijkheid van het recht, of de eenheid der natie, als zoodanig, aankomt, stemmen we ongezien voor een opdragen van deze belangen aan het Rijksbestuur.

Buiten geding blijven hier derhalve schier de geheele departementen

van Buitenlandsche Zaken, van Oorlog, van Marine en van Koloniën. Buiten geding ook de renten en grootboeken der nationale schuld, de posterijen, de rijkswegen, de groote aderen van het spoorwegnet. En buiten geding evenzeer alle centrale colleges en inspectiën, die over het Rijk als Rijk gaan.

Maar hiermeê nadert de opsomming van hetgeen noodwendig rechtstreeks onder Rijksbeheer moet vallen dan ook haar einde reeds, en bij schier alle overige takken van bestuur doet zich de vraag voor, of we niet met een vermenging te doen hebben van wat slechts ten deele centraal belang heeft en voor een ander deel minstens even goed provinciaal of zelfs gemeentelijk kon behandeld worden.

En, dit zeggend, hebben we niet slechts het oog op ondergeschikte belangen, als de zorgen voor het begraven van lijken, voor het armbestuur, voor banken van leening, voor krankzinnigen, voor calamiteuse polders, verveningen, indijkingen, zeevisscherijen, concessiën voor mijnontginning, bevordering van nijverheid en landbouw, en wat dies meer zij, maar ook op takken van bestuur van uitgebreider aard.

Zoo rekenen we dat onder het gemeentelijk bestuur moeten vallen tramwegen en ceintuur-banen; onder het gewestelijk bestuur de buurtspoorwegen; en onder het rijksbestuur alleen de spoorlijnen die gansche landsdeelen verbinden.

Onder gemeentelijk bestuur de kleine polders, gewone grachten, afvoerkanalen en havens; onder gewestelijk bestuur de groote polders, heemraadschappen, kleine rivieren en kanalen; en onder het Rijksbestuur de dijkbesturen, zeeweringen, groote rivieren, hoofdkanalen en handelshavens. Onder gemeentelijk bestuur de afzonderlijke schutterij-compagniën en bataljons; onder gewestelijk bestuur de verbinding van deze bataljons tot corpsen; en onder Rijksbestuur alleen de aanwending van deze schutterij, als geheel, in tijd van oorlog.

Onder gemeentelijk bestuur het lager onderwijs; onder provinciaal de normaalscholen de middelbare scholen en gymnasia; en onder Rijksbestuur alleen het hooger onderwijs, enz. Een indeeling die zich ook zonder verdere opzettelijke omschrijving op geheel natuurlijke wijze tot de overige takken van bestuur laat uitstrekken.

Maar zelfs daarbij zouden we de decentralisatie nog niet wenschen te stuiten.

Immers we zien niet in, waarom b. v. het notariaat Rijkszaak behoeft te wezen; waarom de inning der directe belastingen en accijnsen niet ten deele door het kanaal van gemeente en provincie kan loopen; waarom de kerkgenootschappelijke financieele belangen niet door de provincie

kunnen worden afgedaan; waarom de veldwacht niet grootendeels provinciaal kan zijn; waarom in het gevangeniswezen niet door gemeente en provincie kan worden voorzien; waarom vereenigingen, wier werkkring van geheel plaatselijken aard is, niet met een erkenning van de zij der gemeente volstaan kunnen; ja, zelfs zouden we nu reeds de vraag willen stellen, waarop we later terug komen, waarom een deel van den arbeid die in het handhaven van het recht, het waken voor de veiligheid en het beslechten van geschillen en gedingen bestaat, niet aan lagere bestuurskringen kon worden overgelaten.

Men weet dat met name in de meer speciaal Gereformeerde landen van Schotland, Engeland, Amerika en Zwitserland dit alles alzoo bestaat; dat in Duitschland en Oostenrijk nog veel hiervan overbleef; en dat alleen bij de volken van Latijnsch ras, waarop het Heidensche Rome haar stempel drukte; gedeeltelijk reeds ten gevolge van dien alouden invloed, maar vooral door den vernieuwden invloed van deze zelfde macht, in den vorm der Fransche revolutie; deze natuurlijke geledingen almeer verlamd zijn, om niets dan de beweging, die van de Rijksoverheid uitgaat, over te laten.

Het schrikt ons dan ook volstrekt niet af, dat vroeger ten onzent soortgelijke inrichting den loop der zaken gedurig hokken deed en tot de onmogelijkst denkbare Staatsinrichting leidde. Want vooreerst is het buiten kijf, dat men ten onzent verkeerd deed met aan de voorloopige grondwet van de Utrechtsche Unie een blijvend karakter te verleenen, en staat, naar het onwraakbaar getuigenis der historie, niet de Oranjepartij, maar juist de partij der Staatschen, voor het tegenhouden van onze staatseenheid, ten bate van eigen profijt, verantwoordelijk. En ten andere strekt het eer tot aanbeveling dan tot ontrading van ons stelsel, dat onze vaderen met hun onmogelijk raderwerk nog zúlke wonderen deden, terwijl de Staatslieden van '48 met hun keurig ineengezette Staatsmachinerie, na een kwart eeuw tobbens, reeds van alle kanten vast raakten.

Bovendien; en dit zie men niet voorbij; naar ons bedoelen zou: *a.* de algemeene Rijkswet ook voor deze gewestelijk of gemeentelijk behandelde belangen al datgeen regelen wat door zaken of personen, door rechten of qualiteiten, op het gebied eener andere provincie kon nawerken; zou *b.* aan het Rijk de macht verblijven, om door inspecteurs zich van de richtige behandeling van zaken te vergewissen, en, kwam het voor, te dwingen tot afdoening; en zou *c.* eindelijk aan het Rijksbestuur in hoogste ressort de beslissing blijven van elk geschil, dat tusschen het éene gewest en het andere zich niet wel minnelijk schikken liet.

En al geven we nu ook ten slotte voetstoots toe, dat er zich bij deze

gedecentraliseerde inrichting veel meer dan thans storingen en verwikkelingen zouden voordoen, toch komen we er even onbewimpeld voor uit, dat we dit minder regelmatige en minder eenvormige ons van ganscher harte getroosten zouden, indien tot dien prijs meer publieke geest en veerkracht waren te wekken.

Och, ook een automaat spreekt met, o, zoo geregeld stemgeluid, maar toch zijn wij voor ons liever in gezelschap van een soms zelfs stotterenden mensch.

§ 124. Ten derde doe men bij alle takken van bestuur de indeeling van het land met de grenzen van gewest en van gemeente saâmvallen.

De overdrijving van het Fransche systeem, om b. v. zelfs voor het onderwijs een geheel afzonderlijke landsindeeling, onder den naam van académies (niet te verwarren met ons »akademie", maar te verstaan in den zin van »schooldistrict") pasklaar te maken, drong gelukkigerwijs ten onzent, dank zij de provinciale taaiheid, nog niet door; en het is voornamelijk slechts bij de nationale militie en bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer, dat het systeem van centralisatie haar pleit ten deze gewonnen heeft.

De fout, door onze Staatslieden in dit opzicht begaan, bestaat dan ook meer in het gedurig anders combineeren van gewesten die te klein zijn, en het dan weêr scheppen van inspecteursposten voor provinciën waar schier niet te inspecteeren valt.

Oorzaak tot deze verwarring gaf vooral de provincie Drente, en na ernstige overweging kunnen we dan ook niet anders inzien, of men had beter gedaan met in '13 en '48 aan Drente geen provinciale rechten toe te kennen; ja, zou men wellicht nog in overweging dienen te nemen, of op de toen genomen beslissing niet met goedvinden der Drentenaren viel terug te komen.

Immers, het gaat op den duur niet aan, de niet zoo geringe kosten van een provinciale huishouding en inspectie zich voor een bevolking te getroosten, die kleiner is dan die van de ééne stad van Rotterdam. En, wat in onze schatting nog meer zegt: ook tijdens de republiek heeft men Drente niet opgenomen onder de »zeven geünieerde provinciën" (Holland, Zeeland, Gelderland, Friesland, Utrecht, Overijsel, Groningen), maar als een annexe door de generaliteit laten besturen, juist wijl het zoo klein was.

Die kleinheid van Drente's bevolking heeft er dan ook toe geleid, om het voor justitie bij Groningen en Friesland; voor den Waterstaat bij

Groningen; voor de medische politie weêr bij Overijsel in te deelen, enz. Blijkbaar zat men telkens met deze kleine provincie verlegen en haakte ze nu eens aan het noorden, dan aan het zuiden vast, zonder regel of leidend beginsel.

Bleek het nu, dat de Drentenaren zelven er de kosten voor over hadden, om hun eigen zaken te drijven, dan zou natuurlijk vereeniging met een ander gewest onraadzaam zijn. Alle dwang op dit terrein is af te keuren. Mits, en daartoe alleen strekt dan ook onze opmerking, mits voor hetgeen het rijk op eigen kosten in Drente te doen heeft, dit landschap eens voor goed gerekend werde hetzij tot Groningen, hetzij tot Overijsel.

Voorts vermijde men in het combineeren van onze provinciën die gestadige onvastheid, waar thans heil in wordt gezocht. Nu toch groepeert men voor justitie in vijf hoven; voor den waterstaat in tien inspecties; voor de medische policie in zeven inspecteurschappen; voor de betaalmeesters in vier en twintig arrondissementen; voor de directe belastingen in negen inspecteurs-ressorten; voor registratie en domeinen in zes directiën; voor de posterijen in vijf inspectiën; en voor lager onderwijs in inspectoraten ten getale van elf.

Is dit orde? Bevordert dit den samenhang? En is dit niet meê oorzaak van de groote fout, dat al deze inspectiën en directiën geheel buiten het gewestelijk bestuur omgaan, in plaats van, gelijk naar behooren zou zijn, met deze colleges verband te houden?

Op de legerformatie komen we later. Hier zij dan ook slechts aangestipt, dat we aan het nu gevolgde stelsel, om in eenzelfde regiment Friezen, Zeeuwen, Limburgers en wat niet al dooreen te mengen, onzen bijval niet kunnen schenken, en, niet alleen ter wille van het organische Staatsleven, maar ook ter opwekking van den militairen geest en ter vergemakkelijking van de mobilisatie, verre de voorkeur zouden geven aan de vorming van een Friesch, een Groningsch regiment enz.; zelfs op het gevaar af dat dit, nu en dan, tot wat gevoeligheid prikkelde in een gemengd garnizoen.

§ 125. En ten vierde, dat de administratieve rechtspraak winne in onafhankelijkheid.

Gelijk het thans staat, is bij onze administratieve rechtspraak de betrokken overheid zelve partij en rechter tegelijk.

Door dit systema nu zijn de gemeenteraden ten plattelande bijna geheel in de macht van den door het Rijk gecommitteerden burgemeester. Immers, verzetten ze zich, dan komen Gedeputeerden tusschenbeiden, en

daar Gedeputeerden meest èn den Commissaris èn den Minister van Binnenlandsche Zaken achter zich hebben, is bij vraagstukken van autonomie, d. i. bij de gewichtigste quaestiën, die zich kunnen voordoen, elk lager bestuur schier weêrloos.

Stel toch al, dat het u gelukte, bij de wetten op het gemeentelijk en gewestelijk bestuur nog een zekere mate van zelfstandigheid voor deze kringen te redden, dan poogt natuurlijk bij de uitvoering dezer wetten elk der partijen die wetten in haar eigen geest te duiden; en zoo dikwijls dan over die wetsduiding geschil ontstaat, is de zwakkere haar spel natuurlijk bijna altijd kwijt.

Voor geschillen tusschen gemeenten en gemeenten, of ook tusschen gewesten en gewesten werkt het thans vigeerend stelsel naar behooren, maar zoodra één der partijen een hoogere macht is, ontbreekt juist de waarborg die alleen veerkracht en plichtbesef kan kweeken, t. w. de waarborg van onpartijdigheid en onafhankelijk recht.

Uit dien hoofde komt het ons dan ook noodzakelijk voor, dat ten minste bij geschillen tusschen hoogere en lage colleges de mogelijkheid van appel op een onafhankelijken rechter kome, opdat er ergens althans in den fatalen cirkel een rustpunt zij, waar de centralistische drijfkracht u laten moet, wat u gegund is door de wet.

Ziedaar dan, te beknopt allicht om duidelijk te zijn, maar toch ook weer haast te uitvoerig voor het raam van een populair blad, wat wij ter herwinning van onze provinciale en gemeentelijke autonomie, in groote trekken, noodzakelijk achten. En al vleit zich nu ook niemand onzer, dat zoo mild toegemeten vrijheid, ons, zoolang de Liberalistische tyrannie niet gefnuikt is, ooit weêr ten buit zal worden, toch was het plichtmatig aan te toonen, tot welke gevolgen ook ten deze de toepassing van òns beginsel zou leiden. En al hergaf men ons dan ook slechts een enkel kleinood, reeds dat zou o. i. versterking van het beter beginsel en dies winste voor ons volk zijn. (25 November '78).

V.

RECHTSBESCHERMING TEGEN DE CORPORATIËN.

§ 126. Hoe sterk »ons Program" intusschen op decentralisatie, en dus op herstel van gewestelijke en gemeentelijke autonomie, aandringe,

het doet dit niet, dan onder het uitdrukkelijk voorbehoud, dat men »de rechten der enkele personen niet onbeschermd zal laten.”

Dit punt is van het uiterste gewicht, wijl met de verwezenlijking of ontduiking van deze voorwaarde de echte burgervrijheid staat of valt.

Vrijheid toch is het recht om, naar den drang van de eigen consciëntie, over eigen persoon, eigen kracht en eigen bezit te kunnen beschikken. En van zúlk een vrijheid nu kan in naam, maar nooit in der waarheid sprake zijn, indien elke levenskring, waarin ik te verkeeren en te arbeiden heb, mij met tyrannieke overmacht omstrikken kan.

Dit geldt niet van de levenskringen, waar ik mij vrijwillig in begeef, of ook die ik elk oogenblik kan verlaten. Dan toch is mijn onderwerping aan die tyrannieke overmacht mijn eigen wilsdaad en gevolg van eigen keus, en heb ik het dus mij zelven te wijten, indien de wetsbepalingen of usantiën, waaraan ik mij te onderwerpen heb, mijn vrijheid te na komen.

Treedt iemand in een gilde, dan spreekt het van zelf, dat hij dan ook naar de regelen van het gild zijn arbeid en fabrikaat heeft in te richten. Wordt iemand lid van een Afschaffings-Vereeniging, dan ligt het in den aard der zaak, dat hij zijn geld niet voor den aankoop van drank mag besteden. Of ook sluit iemand zich aan bij een Anti-slavenbond, dan behoeft het geen betoog, dat hij met menschenroof geen winste mag doen.

Zelfs van een kerk geldt dit.

Wel staat een kerk te dezen opzichte volstrekt niet met een gewone Vereeniging gelijk, en weten we zeer wel, dat men tot een kerk reeds behoort door zijn geboorte, of althans door de sacramenten van doop en besnijdenis, maar zoolang uittreding elk oogenblik vrijstaat, mag kerkelijke dwang, hoe ver ook uitgestrekt, toch nooit een verkorting heeten van de rechten der consciëntie.

Immers, zoolang ik, kunnende uittreden, niettemin in mijn kerk blijf, is de dwang aan mijn consciëntie aangedaan een dwang dien ik zelf duld, en waarvoor ik dus in dat dulden zelf meê verantwoordelijk sta.

De rechten en vrijheden van de enkele personen zijn tegenover corporatiën van dezen aard dan ook volkomen genoegzaam verzekerd, indien de overheid maar zorg draagt: 1. dat niemand tegen zijn wil gedwongen worde tot eenige Vereeniging toe te treden; 2. dat ieder, zoodra hij zulks verlangt, uit een Vereeniging, waarin hij verkeerde, weer kunne uitgaan; en 3. dat hem om dit uittreden door de ontevredenen geen overlast worde aangedaan.

Dit laatste geldt zelfs van verbindingen *ad vitam* aangegaan, b. v. van de kloosterbeloften. Niet alsof de overheid over het al of niet wensche-

lijke van zulke altoosdurende geloften zou te oordeelen hebben; maar omdat de mogelijkheid behoort ondersteld te worden, dat iemand tot zulk een gelofte meer overgehaald dan door de consciëntie gedwongen was, — en alsdan de geldigheid van zulk een verbintenis betwistbaar zou worden.

Vooral echter dient de overheid onvoorwaardelijk het recht tot onverwijlde uittreding te handhaven bij elke verbindtenis van onzedelijken aard; en de voorgekomen gevallen, dat een hoer b. v. door haar waardin, op grond van gedane beloften, gedwongen werd tegen haar zin in zulk een huis van ontucht te blijven, is een der ergerlijkste beleedigingen, die aan het rechtsgevoel zijn aan te doen. Verbintenissen van dien aard moesten zelfs bij civiele actie over het mijn en dijn, kort en goed, als niet bestaande worden aangemerkt en zelfs terugbetaling van voorschotten nooit door den rechter aan de gedaagde partij worden opgelegd.

§ 127. Maar met het streng en onverbiddelijk vasthouden aan het recht van vrije uittreding loopt de taak der overheid ten opzichte van deze corporatien dan ook af.

Misschien zou het nog zijn nut kunnen hebben, dat de verplichting aan deze corporatiën werd opgelegd, om bij het aannemen van nieuwe leden hun vooraf een duidelijke omschrijving ter hand te stellen van de verplichtingen, waartoe men zich verbond. Maar indien de vrijheid om uit te treden slechts ten allen tijde ongedeeld blijve, komt ons zelfs deze voorzichtigheidsmaatregel overtollig voor; daargelaten nog de onmogelijkheid voor menig toetredende, om de strekking van een statuut of reglement te doorzien.

Alleen zou men, ter voorkoming van misbruik, bij inrichtingen die haar leden van de buitenwereld afsluiten, nog den maatregel kunnen invoeren, om eenmaal per jaar, aan een iegelijk die in zulke inrichtingen verblijf houdt, door een onafhankelijk overheidspersoon te doen weten dat zijn recht tot uittreding, zelfs op staanden voet, hem onverkort is, en te doen vragen: »of hij of zij van dit recht ook gebruik wenscht te maken."

Maar verder gaan mag de overheid niet.

Elke poging b. v. om door de wet binnen de muren der kerk te dringen en de kerk in haar vrije levensbeweging te belemmeren, is geen handhaving, maar verkorting van het recht. Dit komt der overheid niet toe. Zelfs niet tegenover een zoo machtige organisatie als die van Rome.

Het recht tot uittreding moet ze ook tegenover Rome zoo onverbiddelijk handhaven, dat een Roomsche bevolking op een dorp in Noord-

Brabant, die een uitgetreden lid krenken wilde, desnoods door het inkwartieren van een voltallig bataillon in bedwang werd gehouden. Deed ooit zulk een aanranding op de publieke vrijheid zich voor, dan moet de overheid weten door te tasten, ook al kostte één enkel geval haar een tonne gouds; en er mag in het nieuwe strafwetboek wel op gerekend, om met name zulke aanrandingen van de persoonlijke vrijheid met zeer aanmerkelijke straffen strafbaar te stellen.

Doch, mits dat éene recht bevestigd zij, is de grens der Staatsmacht ten deze dan ook bereikt. Of iemand om zijn uittreding zijn klandisie verliest; of zijn vrienden hem in den steek laten; of misschien zelfs zijn eigen vrouw hem een deel harer liefde onttrekt; dat, en zooveel meer, zijn particuliere gevolgen, waar de overheid niet meê rekenen kán en niet meê rekenen mág; en die iemand dan ook desnoods voor zijn overtuiging over moet hebben, zal die overtuiging de moeite om haar te eerbiedigen, waard zijn.

§ 128. Maar geheel anders vertoont zich deze plicht der overheid tot bescherming van de rechten van enkele personen, zoodra er sprake komt, niet van levenskringen, *waar men uit kan als men wil*, maar van die anderen, waartoe men behoort, *doordien men er is*.

Een kind b. v. kan niet naar eigen wilkeur zijns vaders gezin uitgaan. En evenzoo kan niemand in Nederland wonen, of hij *moet* in een provincie wonen; en wederom niet in een gewest vertoeven, of hij *moet* tevens wonen in een *gemeente*.

Nu kunnen we den band van het huisgezin hier onbesproken laten; deels wijl deze band slechts de minderjarigen bindt, en deels wijl hij met de gewestelijke en gemeentelijke autonomie niet rechtstreeks saamhangt.

Maar wel dient over die gewestelijke en gemeentelijke autonomie zelve gehandeld.

Immers eertijds zijn de autonomische rechten van deze levenskringen metterdaad zóó roekeloos ver uitgebreid, dat het recht tot zelfbeheer letterlijk in een buitensporig recht tot overheersching van den enkele ontaard was.

Dit was niet boos bedoeld; eer geraakte men er ongemerkt toe; maar het was niettemin ondragelijk.

Er bestond ook in ons land vrijheid, o, ja, vrijheid tot in het bandelooze soms; maar, let wel, voor de corporatie, niet voor den burger als mensch en familiehoofd.

De burg*ers* mochten doen wat hun aanstond, maar om dit als bur*gers* te kunnen doen, sprongen ze met den *enkelen* burg*er* om naar hartelust en wilkeur.

Dit liep van zelf uit op oligarchie en nepotisme, en bracht ons zoo van lieverleê in een toestand, die, onder den schijn van vrijheid, de overgroote meerderheid in een onwaardige verhouding van onderworpenheid, bijna van slavernij, hield, en alzoo oorzaak werd, dat de veerkracht van den Staat te gronde ging en de verbittering in het hart der burgers niet meer was te bezweren.

§ 129. Als reactie tegen dit onhoudbare was de omwenteling van het laatst der vorige eeuw, nu afgescheiden van de wijze, waarop ze zich toedroeg, in zedelijken zin dan ook volkomen gerechtvaardigd.

Dit tyranniseeren van de massa door een côterie »Staatschen" was toch evenmin duldbaar, als thans weêr de tyrannie ondragelijk begint te worden van de côterie der Liberalisten. Vooral overmits in den Hollandschen volksaard dit »door clubjes den baas willen spelen over de massa" van oudsher al in zit.

Alleszins billijk ware het dus geweest, indien men, dit kwaad inziende, de werking van deze tusschenschakels, tusschen de Staatseenheid en de eenheid van den burger, zonder haar natuurlijke veerkracht te knakken, door vroede inrichtingen van Staat en wijze wetten, binnen haar juiste grenzen had terug gedreven.

Dit zou inspanning hebben gekost; niet op eens met den Franschen slag pasklaar zijn geweest; en eerst door langzame ontwikkeling in zijn gewenschten stand zijn gekomen; maar zou, eenmaal gereed, dan ook de natuurlijke levensuiting van het organisme der natie weldadig, niet storend hebben aangedaan.

Men zou dan de natuurlijke levenskringen van gezin en gemeente en gewest in hun volle kracht en werking gelaten hebben, maar tevens het onschatbare dubbele voordeel hebben verkregen: dat *a.* aan den bovenkant de samenwerking van deze kringen door den sterken arm der Rijksoverheid verzekerd werd; en *b.* aan den benedenkant door wettelijke bedingen de rechten en vrijheden der enkele personen tegenover de corporatiën beveiligd stonden; en .... het land, of, wat meer nog zegt, de natie zou hebben gebloeid.

Maar, tegen dien langen, moeielijken weg opziende, vond de Fransche revolutie het veel eenvoudiger, op eenmaal al deze tusschenschakelen weg te slaan en den enkelen burger nu rechtstreeks in aanraking te brengen met de overheid van het rijk. Hem van citoyen te maken administré!

Daartoe werd de macht dezer corporatiën dan ook derwijs gefnuikt, dat ze niets dan een »bedienende" macht, d. w. z. een volstrekte afhan-

kelijkheid overhielden, en, aldus van alle kanten verminkt en van haar natuurlijke organen beroofd, elke zelfstandigheid en dus ook elke mogelijkheid van veerkrachtige levensuiting, moesten inboeten.

En door dien forschen maatregel was het nu ja wel uitnemend gelukt den enkelen burger te beschermen tegen corporatiën, die, aan den ketting gelegd, hem nu ook niet meer deren konden; maar was tevens aan het nationale welzijn de dubbele schade toegebracht: 1°. dat de fijnere bewerktuiging van het nationale leven verlamd was; en 2°. dat de enkele burger, alsnu van de tyrannie der corporatiën bevrijd, onder het juk kwam van de nog veel drukkender tyrannie der parlementaire meerderheid.

Het onderscheid tusschen fijner en grover bewerktuigde organismen bestaat immers, juist daarin, dat bij de grovere, b. v. bij zeekwabben, het hoofdorgaan bijna zonder tusschengeledingen op de enkele deelen werkt; terwijl bij de fijnere, b. v. bij het menschelijk lichaam, juist omgekeerd elke groep van deelen een in zekeren zin zelfstandig orgaan vormt, dat als tusschenschakel tusschen de hersenen en de enkele cellen dienst doet. Ons hersenweefsel heeft immers geen macht over een cel in het spierweefsel van uw arm dan door den tusschenschakel van het aderen- en zenuw-weefsel dat de spier van uw arm beheerscht?

Door de revolutie zijn we ook op staatkundig gebied derhalve van de fijner bewerktuigde tot de grover bewerktuigde organismen afgedaald, en is ons politiek karakter steeds minder »menschelijk", d. i. min humaan, geworden.

§ 130. Daartegenover kan de antirevolutionaire Staatsleer dus wel geen anderen weg inslaan, dan die in »ons Program" is aangewezen: d. i. om aan te dringen op een allengs weêr electriseeren en bezielen van de nu gevoelloos geworden organen, die, als gewestelijke en gemeentelijke levenskringen, tusschen de Rijksoverheid en de enkele gezinnen behooren in te staan.

Maar, om dan ook ten andere dit weêr vrijer en zelfstandiger maken van deze levenskringen gestrengelijk aan deze beide voorwaarden te binden: 1. dat de wijze, waarop het gezag in deze kringen tot stand komt, aan een desbetreffende landswet conform zij, en 2. dat er tegen onrechtmatige handeling of gezagsmisbruik ten allen tijde en voor een iegelijk verhaal zij bij een onafhankelijk rechter.

Dien dubbelen waarborg moeten de enkele familiehoofden bezitten tegen de corporatiën van gemeentelijk bestuur, en evenzoo de enkele gemeenten tegenover de corporatiën van gewestelijk bestuur.

Maar is aan die dubbele voorwaarde voldaan, laat men dan voor het doorwerken der vrijheid ook voorts zonder zorgen zijn. Want, al zal er ook dan nog altijd veel aan den goeden loop van het zeer samengestelde raderwerk haperen, er zal dan toch een natuurlijk en gezond op elkander inwerken ontstaan van de verschillende nationale organen; en de vrijheid — dat men het toch inzien wilde! — zal te fierder en te edeler van aard zijn, naarmate ze niet langer als aalmoes u in den schoot wordt geworpen, maar door uw eigen krachtinspanning, en des noods in een worsteling met de machthebbers, door uw wilskracht veroverd is. (2 December '78).

BIJLAGE M.

1. Grenzen der Staatsmacht.

Deze artikelen-reeks is reeds bij het Vijfde Hoofdstuk opgenomen; Cf. Bijlage F, sub 5, pag. 210—217.

2. „Tak van publieken dienst."

I.

Kappeyne verklaart in de Memorie op zijn schoolwet, dat het openbaar onderwijs »e e n t a k i s v a n p u b l i e k e n d i e n s t."

Niet ter loops, maar opzettelijk schreef hij dit neder.

Hij hechtte er aan, dat men wel en degelijk op deze bepaling letten zou.

Ze is voor hem in vollen zin uitgangspunt van zijn schoolstelsel.

Van daar de dubbele pantsering, die hij, om ze onkwetsbaar te maken, aan bak- en bikboord beî, zijn pas gevonden definitie aanlegt.

Immers »tak van publieken dienst" noemt hij het openbaar onderwijs »èn rechtskundig èn oeconomisch", en voegt er bij dat het dit is »als volksbelang in den strengsten zin des woords"; ja, zoozeer wil hij zelfs, dat aan den Staatsboom vooral déze tak zal uitkomen, dat »van zijn ijverige behartiging het welzijn van het volgend geslacht en Nederlands rang onder de natiën" afhankelijk wordt gesteld.

Deze phrase dient derhalve ontleed en onderzocht.

Noch in de pers noch in de Kamer mag ze anders dan na degelijke keuring in gebruik genomen.

Klaar en helder dient, eer een beslissing valt, aan elk, die meê beslissen zal, voor oogen te staan, wat inhoud achter deze schilderachtige zinsneê: »tak van publieken dienst" huist.

Niet dat »de zaak" nieuw is.

Reeds tot moêwordens toe heeft men de redeneering moeten aanhooren: »dat ieder voor gasverlichting, bestrating, enz. meêbetaalt, ook al vindt hij goed er zelf geen gebruik van te maken, en dat dús ook het meêbetalen aan een onderwijs dat u niet aanstaat, verre van onrechtvaardig, eenvoudig de gewone eisch van het politieke leven is."

Het a r g u m e n t, dat er in schuilt, is dus reeds van oude dagteekening, maar wat nieuw in Kappeyne's Memorie mag heeten, is d e s p r e k e n d e p h r a s e, waarin het reeds versleten argument zijn scherpste uitdrukking vindt, een uitdrukking, waaraan het ongetwijfeld nogmaals frissche levenskracht ontleenen zal.

Ja, zóó gelukkig gekozen dunkt ons zelfs dat »tak van publieken dienst", dat

we geen oogenblik aarzelen met te erkennen, hoe rechtstreeks verloren we zelven ons pleit voor de vrije school zullen beschouwen, indien de juistheid dezer phrase blijken mocht.

Te meer klemt dit, wijl Kappeyne, en hier lette men wel ter deeg op, zijn »tak van publieken dienst" niet door de Grondwet op den Staatsboom enten laat, maar staande houdt dat het »openbaar onderwijs" een natuurlijke, uit dien boom zelf gegroeide en bij zijn stam noodzakelijk hoorende tak is. Immers, als grondslag van zijn definitie geeft hij deze absolute omschrijving: wijl het openbaar onderwijs *een volksbelang in den strengsten zin des woords* is, dáárom, en uit dien hoofde als genoegzame grond, zal het »tak van den publieken dienst" zijn.

De redeneering is derhalve niet: Later zullen we wellicht anders oordeelen, maar voor het oogenblik bindt de Grondwet ons de handen!

Neen; integendeel.

Altijd, overal, onder alle omstandigheden, zal het openbaar onderwijs »een volksbelang in den strengsten zin des woords" en juist deswege »tak van publieken dienst" zijn.

De stelling is zoo algemeen mogelijk.

Van een beginsel, niet van een gelegenheids-argument, is sprake.

Er wordt aldus van regeeringswege een beslissing aangeboden, niet op het wrakke stabiekel van onze *Grondwet*, maar op het onwrikbare fundament van het *recht*.

Evenmin eindelijk kan de exceptie opgeworpen, dat Kappeyne niet van »onderwijs", maar uitdrukkelijk van »openbaar" onderwijs gewag maakt

Vooreerst toch zou de uitvlucht: »elke openbare school kán niet anders dan tot den publieken dienst behooren", niets dan een *laffe tautologie* zijn, waardoor geheel de kracht van het argument ontzenuwd zou liggen, die ieder hem zou toestemmen, maar waarmeê dan ook niets ter wereld voor zijn stelsel zou gewonnen zijn.

Ten tweede. Het onderwijs is geen tak van publieken dienst, *omdat het openbaar* is, maar omgekeerd: het heet openbaar *omdat het tot den publieken dienst behoort*.

Ten derde. Kappeyne zelf annexeert het onderwijs voor den publieken dienst niet wijl de Overheid het drijft, maar wijl het z. i. *een zaak van algemeen belang* is.

En ten slotte wordt elke twijfel aan de volstrekte algemeenheid van Kappeynes stelling, voor wie nog twijfelen mocht, algeheellijk weggenomen door de drieste bijvoeging: de openbare moet zijn *de nationale* school.

Zonder vrees van ons aan partijdigheid schuldig te maken, mag derhalve geconstateerd, dat Kappeyne's redebeleid aldus te omschrijven is: De natie kwijnt en zinkt *zonder degelijk onderwijs*. Degelijk onderwijs is uit dien hoofde een *volksbelang*. Elk volksbelang in den strengsten zin des woords is *tak van den publieken dienst*. Derhalve dient ook het onderwijs, als een nationaal geheel, door de Overheid geregeld, ingericht en gedreven te worden, *en dus ook de kas der Overheid betaald*.

Om nu de juistheid dezer bepaling aan de beginselen van ons openbaar recht te toetsen, dient gevraagd: Wat is al, wat niet een tak van den publieken dienst?

Bepalen we ons bij het beantwoorden dier vraag voorloopig tot ons eigen land, en letten we achtereenvolgens op het *Rijk* en de *gemeente*.

En dan blijkt uit de jaarlijksche begrootingswetten, dat tusschen vijfderlei soort bij deze takken van den publieken dienst wel te onderscheiden is.

Allereerst toch vinden we, als tot den publieken dienst behoorend, een reeks van algemeene belangen, die door de Overheid aan geen ander mógen worden overgelaten, wijl er het publiek gezag aan hangt en ze de *hoogheid van den Staat* raken.

Van dien aard zijn: De inrichtingen van ons Hof, van onze Hooge Collegiën van Staat; onze Gezantschappen en Consultaten; de rechterlijke macht; de Rijkspolitie; de munt; de ijk van maten en gewichten; het verleenen van ridderorden; het onderhouden van een leger; het onderhouden van vaartuigen van oorlog; de

inning der belastingen; het beheer der Koloniën; en voorts het souvereiniteitsrecht bij droogmakingen en landaanwinningen aan den zeekant of in publieke wateren.

Bij elk dezer bemoeiïngen treedt de Staat namens de natie in haar geheel op; is het de eenheid der natie, die tot handelen wordt geroepen; en zou door het overlaten er van aan derden een tweede overheid naast den souverein ontstaan.

De belangen, tot deze eerste klasse van souvereiniteitsrechten behoorende, moeten uitteraard door de overheid niet slechts in het leven geroepen, geregeld en gesteund, maar ook gedreven worden.

Een toestand als eertijds hier te lande bestond, toen de O. I. en W. I. Compagniën met eigen schepen en krijgsvolk, met recht om oorlog te voeren en vrede te sluiten, naast de souvereine overheid, zij het dan ook onder haar hoogheid, stonden, is bij een goed geregelde rechtsverhouding ondenkbaar.

Zoo het souvereiniteitsrecht, de quaestie van hoog gezag, en dus de uiting van de eenheid der natie, rechtstreeks in het spel komt, is, èn rechtskundig èn oeconomisch, om met Kappeyne te spreken, opneming in den publieken dienst, niet slechts voor het regelen, maar ook voor het drijven der zaken, plicht.

Een tweede categorie vormen de belangen, die, geheel van stoffelijken aard, tot onderhouding en bevordering van de eenheid der natie strekken, m. a. w. de middelen van gemeenschap te land en te water en de beveiliging van den bodem tegen inbreuk van water.

Reeds hier intusschen wordt in de practijk metterdaad door het openbaar recht onderscheiden.

Immers, een deel van onze waterstaatsbelangen, met name onze polders, zijn onder particulier beheer, terwijl een ander deel tak is van publieken dienst. Een deel onzer landswegen zijn particuliere wegen, terwijl andere wegen van het rijk of van de gemeente zijn. En evenzoo hebben we particuliere spoorwegen en telegraaflijnen naast die van den Staat, en wordt althans voor het verkeer onder stadgenooten nog steeds aan particuliere boden boven die van het Rijk de voorkeur gegeven.

Wel ter dege dient hier dus de nadruk gelegd op de eenheid der natie.

Rivieren die dwars het land doorsnijden, havens die den toegang tot het land geven, kanalen die grootere landsdeelen verbinden, wegen die, als de hartaderen van de publieke gemeenschap, geheele streken van het Rijk doorsnijden, vormen een tak van den publieken dienst.

Daarentegen is aan de gemeente overgelaten wat slechts gemeentelijk; aan de provinciën wat slechts gewestelijk belang heeft; aan het polderbestuur wat uitsluitend de belangen van de betrokken polders raakt; en aan particulier initiatief wat slechts het genot of de waarde van particuliere bezittingen kan verhoogen.

De spoorwegen verkeeren nu nog in een toestand van wording, maar zullen allengs geheel onder denzelfden regel komen; de groote communicatiewegen, die het levensbloed der natie van noord naar zuid en van oost naar west doen stroomen, zullen aan het Rijk komen; terwijl de locale gemeenschapsmiddelen, met of zonder steun van provincie of gemeente, een particulier karakter zullen behouden.

Dan is er een derde klasse van zaken, die, deels stoffelijk, deels zedelijk, tot den publieken dienst behooren, wijl de overheid als zoodanig, wijl haar hoog gezag dit met zich brengt, ze regelt en inspecteert, maar waarvan ze het bedrijf zelf geheel aan de sociale krachten overlaat.

Hiertoe behooren het notariaat, het geneeskundig toezicht, het toezicht op stoomwerktuigen en dezulken die gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken, de zeevisscherijen, de strandvonderijen, de mijnen, de boschcultuur, enz.

De vierde categorie wordt gevormd door die gemengde belangen, waarbij de Staat slechts aanvult wat door ontstentenis van genoegzame sociale kracht in de maatschappij vooralsnog ten deele onafgedaan zou blijven, b. v. de zorge voor kunsten en wetenschappen, de armverzorging, de eerediensten, de zorge voor kranken, de ondersteuning van scherpschutters-vereenigingen, aanmoediging van studie door beurzen, tentoonstellingen van landbouw en nijverheid, enz.

Van al deze belangen geldt als regel, dat het initiatief der maatschappij uitgangspunt is, en dat de Staat slechts regelend, steunend of aanvullend tusschen beiden treedt.

Terwijl eindelijk een vijfde klasse wordt gevormd door die in nog strenger zin sociale belangen, waarbij de overheid slechts als zaakwaarnemer van den gebruiker en als medegebruiker optreedt, en zonder schade zich kan terugtrekken zoodra er een particuliere maatschappij zich aanbood om onder regeling en toezicht van het Rijk te werken.

Dit geldt van de post, van de telegraaf, van de betonningen, van het loodswezen enz., en zou misschien evenzeer op den aanleg van al onze publieke werken van toepassing zijn.

Natuurlijk wenschen we bij deze indeeling over ondergeschikte punten niet te twisten. Acht iemand dat de telegraaf beter bij de tweede dan bij de vijfde, of ook de spoorwegen juister bij de vijfde dan bij de tweede categorie worden ingedeeld, daarover trekken we het harnas niet aan. Op welke wijze men het leven ook indeelt, steeds zullen er hybridische belangen blijven, over wier classificatie de zienswijzen uiteenloopen. Ons is het genoeg, indien maar duidelijk uitkomt, hoe bij den publieken dienst wel terdege tusschen de rechten van den Staat en de rechten der maatschappij in hun verschillende verbindingen moet onderscheiden; en vatten we nu, met het oog op dat verschil, het dusver gezegde saâm, dan blijkt alzoo, dat er voor den publieken dienst der overheid in aanmerking komen:

A. Staatsbelangen, die rechtstreeks de hoogheid van het souverein gezag raken (I) b. v. leger en vloot.

B. Sociale belangen, en wel òf dezulke, 'tzij ze stoffelijk of zedelijk van aard zijn,

a. waarbij de Staat aanvult wat de maatschappij ongedaan laat (IV) b. v. armenzorg;

of *b.* waarbij de Staat, voor zoover ze stoffelijk zijn, als een der gebruikers, de zaken voor de maatschappij waarneemt (V) b. v. loodswezen en posterij.

C. Gemengde belangen, waarbij èn het souvereiniteitsrecht èn de sociale actie tegelijk in het spel komen, en die, uitsluitend van stoffelijken aard,

a. deels het behoud van den bodem of de gemeenschap tusschen de deelen van dien bodem raken (II) b v. Waterstaat en Rijkswegen;

en *b.* deels uitoefening eischen van een recht tot regeling en toezicht, (III) b. v. de geneeskunde.

Hoe staat het nu bij deze vijf categoriën met de kosten?

Eerst als die vraag beantwoord is, kunnen we overgaan tot den publieken dienst der gemeenten. (3 April '78.)

II.

Hoe staat het bij takken van publieken Rijksdienst met de kosten?

Is het daarbij regel, dat de gebruiker de kosten vergoedt, of wel slaat het Rijk die kosten over alle burgers saâm om, onverschillig of zij medegebruikers zijn dan niet?

Uitteraard is het antwoord op die vraag niet met één woord te geven.

Er dient, om in te zien hoe het hiermeê staat, wel onderscheiden tusschen de verschillende categoriën van publieken dienst, waarop ons eerste artikel wees, en onderzocht bij welke dier klassen betaling regel is voor den gebruiker, bij welke niet.

De publieke dienst van het Rijk valt, gelijk men zich herinnert, in deze vijf categoriën uiteen:

1. belangen die rechtstreeks de hoogheid van den Staat over de maatschappij raken, b. v. Justitie;

2. belangen, die, van stoffelijken aard, deels den Staat en deels de maatschappij aangaan, b. v. de communicatie te land en te water;
3. belangen die sociaal zijn, maar ten wier aanzien de Staat recht van regeling en opzicht heeft, b. v. geneeskunde;
4. belangen die sociaal zijn en waarbij de Staat slechts het tekort aanvult, b. v. armenzorg;

en 5. belangen die sociaal zijn en waarbij de Staat slechts als zaakwaarnemer voor den gebruiker optreedt, b v. de posterijen.

Uit dit overzicht blijkt al aanstonds, dat de derde en vierde categorie voor de quaestie, die ons thans bezig houdt, buiten bespreking kunnen blijven.

Rijksarmenzorg b. v. laat het denkbeeld van betaling bij den »gebruiker" niet toe. Armenzorg is bedeeling, rechtstreeks of zijdelings. Het geld, in dit kanaal vloeiend, is verloren geld. »Gedwongen liefdadigheid van alle ingezetenen saâm", als beschamend verwijt, dat er armen van God zijn, voor wie de vrienden van dien God niet behoorlijk zorgen.

Slechts merken we bij deze categorie op, dat er vrij wat meer armenzorg is, dan bepaaldelijk onder die rubriek doorgaat. B. v. het pleiten pro Deo, het kosteloos herbergen van krankzinnigen, enz., valt zijdelings onder hetzelfde gezichtspunt.

Evenmin komt betaling te pas, waar slechts regeling en opzicht aan den Staat toekomt, en wel om de dubbele reden, dat er dan noch Rijksuitgaven van bedrijf noch opzettelijke gebruikers aanwijsbaar zijn.

Er wordt dan ten behoeve van àller welzijn, hetzij tot bescherming van hun leven, hun welstand of hun veiligheid, een toezicht uitgeoefend, dat allen gelijkelijk, die er belang bij hebben, van zelf en ongemerkt ten goede komt, b. v. door de voorzorgsmaatregelen tegen het over zee aanbrengen van besmettelijke ziekten, het springen van stoomketels, enz.

Welbezien komt de quaestie van betaling evenmin aan de orde bij de eerste klasse van publieken Rijksdienst, t w. de belangen die de hoogheid van den Staat raken.

Die hoogheid wordt uitgeoefend en niet ten gebruike gegeven. Ze strekt tot instandhouding van het gezag en daardoor van recht en orde. Ze is de uiting van het nationale leven in zijn eenheid, waarbij van den wil der enkelen om meê te doen of niet meê te doen, geen sprake is. En feitelijk staan, mits men wèl onderscheide, de belangen, tot deze klasse behoorende, dus geheel buiten den wil om er van te profiteeren of niet.

Dat dit van de Hofhouding; de hooge Collegiën van Staat; de Justitie en de Politie; het onderhouden van een leger en een vloot, en evenzoo van onze Koloniën, waar is, behoeft geen nadere aanwijzing Bij de Gezantschappen en Consulaten bestaat hierop soms een schijnbare uitzondering, in zooverre sommige particulieren van deze instellingen soms een eigenaardig gebruik maken; maar meer dan schijnbaar is toch ook deze uitzondering niet, wijl deze instellingen noodig zouden blijven ook al viel dit particulier gebruik weg, en ten andere wijl betaling van leges en andere kosten dan nòg onveranderlijk regel is. En wat landaanwinningen, droogmakingen enz. betreft, dient wel onderscheiden tusschen het Souvereiniteitsrecht, krachtens hetwelk de Staat over deze plassen en wateren beschikt, en de commercieele onderneming om op hoop van later gewin er de kosten van landaanwinning op te wagen.

Feitelijk behoeven we dus slechts met de tweede en vijfde klasse rekening te houden, d. i. met de belangen, waarvan de Staat de verzorging, òf wel met de maatschappij deelt, òf ook geheel van haar overnam.

Zien we eerst hoe het met de tweede klasse staat.

De groote rivieren worden bevaarbaar gehouden; de toegangen tot ons land in onze zeehavens beveiligd; kanalen gegraven; vaarten uitgediept; wegen en bruggen en lijnpaden aangelegd; spoorwegen door het land getrokken; enz.

Al deze diensten, die men onder de rubriek Waterstaat en Openbare Werken kan saâmvatten, nu, hebben een tweeledig doel, naar gelang ze strekken om het land tegen overlast van water te beveiligen, of wel om de communicatie tusschen de verschillende landsdeelen, te land of te water, te voet of per as, te onderhouden.

Het zijn zonder uitzondering stoffelijke belangen, die ten deele aan particuliere verzorging worden overgelaten en slechts ten deele tot den publieken dienst hooren, en wel slechts in zoover als gebrekkige beveiliging tegen overlast van water gevaar voor geheele streken zou doen ontstaan, of belemmering van communicatie het levensbloed der natie beletten zou geheel het aderenstelsel van ons volksleven te doorvloeien.

Er zou dus metterdaad iets te zeggen zijn voor het denkbeeld, dat deze Rijkszorge geheel gratis verstrekt werd en zij, die er profijt van trekken, zonder betaling konden uitgaan.

Toch is dit bij de belangen van deze categorie niet het geval. Op de Rijkswegen staan Rijkstollen. Aan de Rijksveerponten betaalt men overzetloon. Wat uit zee onze havens binnenkomt, of onze groote kanalen bevaart, of in de Rijkssluizen geschut wordt, is tot vergoeding van kosten gehouden; op de Staatsspoorwegen zal het gratis vervoer wel nimmer worden ingevoerd, en algeheele winstderving komt dan ook bij deze categorie dàn slechts in aanmerking, indien er, gelijk bij den aanleg van zeedijken enz., daarom eenvoudig geen betaling kàn plaats hebben, wijl »de gebruiker" ontbreekt.

En nog scherper komt dit beginsel van betaling voor gebruik aan den dag, indien we ten slotte op de vijfde klasse van Rijksdiensten letten, sociale belangen rakende, waarvan de Staat de verzorging eenvoudig waarneemt, met name de post, de telegraaf, het loodswezen, de betonning, enz.

Het voorbeeld van de »Thurn und Taxis-post" bewijst de mogelijkheid om de Posterij door particulieren te laten exploiteeren. Van particuliere telegrafen biedt heel de wereld, ons eigen land incluis, nog talrijke proeven aan. En wat het loodswezen en de betonning betreft, spreekt het wel van zelf, dat onze groote koopsteden schier even goed als het Rijk, 't zij van stadswege, 't zij door een Koopmanscorporatie, voor deze belangen van de scheepvaart zorgen konden.

Toch stemmen we toe, dat deze geheel stoffelijke belangen met meer eenheid in de werking, met grooter nauwkeurigheid en met minder rivaliteit behartigd worden, indien ze verzorgd worden door de ééne centrale hand van het Rijk.

Iets wat te meer klemt, nu in den laatsten tijd het belang van de telegrafie voor den oorlogsdienst overwegend bleek; postverzending en telegrafische gemeenschap voor den Rijksdienst onmisbaar is; en het loodswezen en de betonning aan de vaartuigen van oorlog ten goede komt.

Voor de zaakwaarneming door Rijksambtenaren bestaat hier derhalve alleszins aanleiding en grond, mits de regel worde vastgehouden, dat het Rijk hoogstens voor zijn eigen gebruik betale en de overige kosten vergoed worden door den verbruiker.

Onder dien regel leven we dan ook.

Nemen we b. v., om met opzet het oorlogsjaar niet tot maatstaf te kiezen, de begrooting van het jaar '74, dan vinden we daarop als uitgaven en ontvangsten de volgende posten:

Telegrafie:		
Ontvangsten	*f* 700,000	
Uitgaven	1,200,000	
Nadeelig Saldo		*f* 500,000
Posterijen:		
Ontvangsten	» 2,600,000	
Uitgaven	1,800,000	
Batig Saldo		» 800,000
Loodswezen:		
Ontvangsten	» 900,000	
Uitgaven	800,000	
Batig Saldo		» 100,000

Betonning enz.:		
Ontvangsten	*f* 475,000	
Uitgaven	325,000	
Batig Saldo.		*f* 150,000

Op deze vier diensten saâmgenomen, wordt dus door het Rijk niet alleen geen verlies geleden, maar nog een winste gemaakt: bruto van ruim één millioen, tegenover een nadeelig saldo van vijf ton, d. i. alzoo netto van ruim een half millioen. (In '77 nog hooger).

Wel dienen in mindering tegen dezen nog enkele uitgaven van algemeen beheer gebracht, maar deze worden ruimschoots opgewogen door het vrije gebruik, dat de Regeering zelf voor haar burgerlijken dienst en voor haar vaartuigen van oorlog van post, telegraaf, loodswezen en betonning maakt.

Uit deze beschouwingen zijn nu reeds de volgende conclusiën te trekken:

1. Tak van publieken dienst zijn, volgens ons Staatsrecht, uitsluitend òf belangen die de hoogheid van den Staat raken òf stoffelijke.

2. Bij stoffelijke belangen, wier zorge ten deele op het Rijk rust, ten deele aan particulieren is overgelaten, is een bijdrage tot vergoeding in de kosten voor den willekeurigen gebruiker, niet facultatief, maar regel.

En 3. Bij zoodanige stoffelijke belangen, wier verzorging de Staat voor de maatschappij waarneemt, bestaan onveranderlijk deze drie voorwaarden: *a.* dat voor het beheer een centrale hand noodig zij; *b* dat het Rijk zelf een der hoofdgebruikers zij; en *c.* dat de gebruikers de kosten vergoeden.

Hieruit blijkt, dat Kappeyne door de verklaring: »het lager onderwijs is volksbelang in den strengsten zin des woords", nog in geen enkel opzicht bewezen heeft, dat het daarom »tak van publieken dienst" moet zijn, in dien zin dat de Overheid het voor de natie in haar geheel en nog wel bijna kosteloos drijve.

Het geven van onderwijs is geen belang dat de hoogheid van den Staat raakt, en evenmin een belang van stoffelijken aard.

En gesteld al, wat we ontkennen, dat het geven van onderwijs aan de natie als zoodanig, krachtens ons openbaar recht, een deel van den publieken dienst zijn moest, dan zou hier nog geenszins uit volgen, dat de natie voor alle gebruikers moest betalen, maar zou vergoeding van kosten regel dienen te zijn.

Slechts drieërlei is volgens ons openbaar recht geoorloofd en in de Grondwet aan de Overheid opgedragen:

1. De Overheid moet over het lager onderwijs het recht van regeling en toezicht uitoefenen.

2. De Overheid moet voor behoeftigen in de kosten der opvoeding bijdragen.

En 3. De Overheid moet zelf schoolmeesteren voor zooverre, wáár ook in het land, schoolgelegenheid van harentwege begeerd wordt, mits tegen vergoeding der kosten.

Dat is dan àl wat er bij eenige nauwkeurige ontleding van Kappeyne's klinkende phrase overblijft.

Letten we thans op de Overheid in onze Gemeenten! (5 April '78).

III.

Tot den publieken dienst behoort óók het bestuur onzer steden en dorpen. Niet als vormden deze even zoovele onderdeelen van de ééne

groote Rijksadministratie, maar als zijnde de nationale levenskringen van eersten aanleg, waaruit het Rijk is saamgesteld.

Deze gemeenten ontleenen haar recht van bestaan niet aan de landswet, maar bestaan krachtens het recht der historie, en zijn slechts, in het belang van de Rijkseenheid, aan hooger regeling en toezicht onderworpen.

Ze bezitten niet slechts zóóveel recht als het Rijk haar toekent, maar beschikken, omgekeerd, over alle recht, dat door haar niet aan het Rijk afgestaan of door overmacht ontnomen is.

In Frankrijk keerde de revolutie deze orde van zaken onderstboven en sneed, van de fictie van het ééne grondgebied uitgaande, eerst dat éene grondgebied in zóó en zóóveel departementen, en toen elk dier departementen in zóó en zóóveel gemeenten.

Ook ten onzent wil men ons van radicalistische zij al meer dien weg opdrijven.

De Grondwet van '48 maakt, even als de vigeerende gemeentewet, op de zelfstandigheid onzer steden en dorpen reeds bedenkelijken inbreuk.

Ons streven moet het daarom zijn, dit revolutionaire kwaad, bij de ontwikkeling onzer wetgeving, zooveel mogelijk te stuiten, en, indien immer doenlijk, zelfs het reeds gestichte kwaad ongedaan te maken.

Maar hoe welbewust en scherp we ons ook tegen de opslorping door den Rijksdienst van den dienst onzer gemeenten met hand en tand verzetten, toch maken we geen het minste bezwaar om onder den titel van »publieken dienst" beiden saâm te vatten en daarmeê recht te laten wedervaren aan de Kappeynische phrase.

Ook in zijn ontwerp toch blijft het lager onderwijs gemeente-zaak, terwijl middelbaar en hooger onderwijs door gemeente en Rijk saâm gedreven worden, en deze drie, die saâm »het openbaar onderwijs" in den algemeensten zin uitmaken, kunnen dan ook samen doorgaan onder de benaming »tak van publieken dienst."

Raadplegen we nu den publieken dienst bij het gemeentewezen in zijn meest ontwikkelden vorm, b.v. in de hoofdstad of in de residentie, dan duchten we weinig tegenspraak bij het opzetten van de volgende indeeling.

Een eerste klasse van de publieke gemeentediensten raken het hoog gezag.

Hiertoe behooren: het stadhuis met zijn bureelen en raadzalen en de college's die hier zitten; de schutterij en garnizoenen; de politie, nachtwacht en brandweer, en de financiën der stad.

Een tweede klasse vormen de stoffelijke communicatiemiddelen, waartoe te rekenen is de aanleg van pleinen, straten en waterwegen; het mogelijk maken van de communicatie op deze wegen door politietoezicht op den bouw, door zorg voor de reinheid en eerbaarheid; verordening op rijtuigen enz., en de aanschaffing der noodige verlichting.

Onder een derde klasse kan men saamnemen wat, in stoffelijken zin, het leven der burgers mogelijk maakt en beveiligt, waartoe behooren de zorg voor lucht en water, het waken tegen brandpunten van besmetting, het afvoeren en wegruimen van faecaliën en afval, het keuren van levensmiddelen, de medische politie, en het onderhouden van begraafplaatsen.

Een vierde rubriek vormt de armenzorg, zoo door directe bedeeling of verpleging, als door het verleenen van medische hulp in stadsgasthuizen en stadsapotheken, alsmede voor het verstrekken van hulp bij de opvoeding.

Terwijl onder een vijfde categorie al die overige belangen zijn saâm te vatten, waarbij de publieke dienst slechts optreedt om de uitingen van het leven der burgerij te regelen, aan te vullen of te steunen, b. v. door aanmoediging van kunsten en wetenschappen, de aanleg van kranen en wagen, het onderhouden van bibliotheken of verzamelingen, enz.

Ook hier nu spreekt het van zelf, dat bij de eerste categorie, het hooge gezag rakend, van geen vergoeding van kosten sprake kan zijn. Dat hooge gezag wordt over allen, ten dienste van allen, uitgeoefend, zonder dat er van een keuze van gebruiken of niet gebruiken sprake is. Immers, ook de politiezorg komt niet alleen hem ten goede, die feitelijk aangevallen en door de politie ontzet wordt; maar evenzeer allen, die aan publieke aanranding, doordien er een politie bestaat, ontkomen. Evenzeer komt de brandweer ten goede niet slechts aan hem wiens perceel in vlam vliegt, maar ook aan alle overige bewoners, die,

bij ontstentenis van goede bluschmiddelen, in Chicago hun jammerlijk voorbeeld zouden vinden.

Bij de tweede klasse heeft deels wél, deels geen betaling plaats.

Er wordt wel ter dege betaald voor het openen van bruggen, het binnenkomen van havens, het liggen aan kaden, het openen van boomen of sluizen, het overzetten met veerponten, het opslaan van tenten of kramen, voor staanplaatsen op markten en dergelijken, wijl hier de gebruiker kiest.

Maar niet voor het begaan of berijden der straten, voor het genot van politie op den weg, het weghalen van vuilnis, voor straatreiniging en straatverlichting, eenvoudig wijl dit állen ten goede komt en keus uitsluit. 's Avonds uitgaan zonder van het gaslicht te profiteeren, is onmogelijk, en op straat eigen licht in plaats van het stadslicht te ontsteken, ongerijmd. Zeer juist heeft dan ook het dagelijksch bestuur van Amsterdam de straatverlichting onder de rubriek »straatpolitie" opgenomen, wijl ze metterdaad een der conditiën van communicatie vormt, d. i. van burgerlijk samenleven.

Bij de derde klasse betaalt wél wie bij keus gebruikt en betaalt niet wie geen keus heeft. Men betaalt niet voor de lucht en voor het grachtwater, maar wel voor duinwaterleiding of bijzonder goede pompen. Men betaalt niet voor den afvoer van faecaliën, wijl die zelf de onkosten dekken, maar wel voor levensmiddelen die men ter keuring aanbiedt. Men betaalt niet voor de medische politie, maar wel voor een plaats op het algemeene graf.

De vierde klasse, armenzorg, laat geen betaling toe, maar voert ze weer wel in, waar niet volstrekt armen in de voordeelen dezer zorge deelen willen, b. v door verpleeggeld te eischen in de gasthuizen bij wie betalen kan.

Terwijl, eindelijk, bij de vijfde klasse voor de eenige rubrieken, die betaling toelaten: d. i. voor het gebruik van kranen en wagen, mastbokken en dokken, entrée in den Hortus, entrée in den Stadsschouwburg, enz., niet-betaling als het toppunt van verspilzucht zou worden uitgekreten.

Ook ten opzichte der gemeentehuishouding wordt derhalve door eenig nauwkeuriger onderzoek voetstoots het beweren der liberalistische schoolwetpartij omvergeworpen: als zou het bekostigen van wat slechts aan de helft of aan een deel der burgerij, en dat naar eigen keus, ten goede komt, uit aller kas regel zijn.

Het tegendeel is waar, en indien we het onderwijs, als in geschil zijnde, buiten rekening laten, blijkt veeleer uit bovenstaand overzicht, dat overeenkomstig het publiek recht en de usantiën van onze gemeenten: 1. betaling door den gebruiker regel is, zoodra de keus van al of niet gebruiken aan hém staat; 2. dat sociale belangen alleen ten behoeve van de armen op áller kosten worden bekostigd; en 3. dat niet-stoffelijke belangen alleen in zóóver deel van den dienst zijn, als de maatschappij ze geheel of ten deele ongedaan laat.

Onze liberalisten zullen derhalve naar nieuwe en betere verweermiddelen dienen om te zien, willen ze hun tyranniek en diefachtig beweren staande houden. Althans de goedkoope uitvlucht: »allerlei belangen worden uit de kas der overheid bekostigd, of ge er van gediend wilt zijn of niet," is door deze eenvoudige ontleding, èn voor wat het Rijk èn voor wat de gemeente aangaat, voor goed onbruikbaar geworden.

En even hopeloos ligt door dit ietwes nauwkeurig onderzoek Kappeyne's phrase van den »publieken dienst" voor den grond.

Immers, dààruit dat iets »volksbelang" is, volgt nog in het allerminst niet, dat het tot den publieken dienst moet behooren

Daaruit, dat iets op het oogenblik tot den publieken dienst nog behoort, volgt in het allerminst niet, dat het naar recht van beginsel daarbij moet blijven.

Daaruit, dat iets, krachtens beginsel, blijvend tot den publieken dienst hoort voor een deel, b. v. voor wat armen aangaat, volgt nog in het allerminst niet, dat het er geheel door mag opgeslorpt.

Daaruit, dat iets principieel, duurzaam en geheel tot den publieken dienst behoort, voor wat regeling en toezicht betreft, volgt nog in geenen deele, dat het ook van Staatswege mag gedreven worden.

En eindelijk, daaruit, dat iets principieel, duurzaam en voor zijn geheelen omvang tak van den publieken dienst is, èn voor wat de regeling èn voor wat het bedrijf aangaat, volgt nog in geen enkel opzicht, dat »gratis-gebruik voor den gebruiker" geen onduldbaar privilege zou zijn. (8 April '78).

---

3. Steden en Dorpen.

I.

In wat nevelen we op staatkundig gebied ook rondtasten, zooveel is toch nu reeds met zekerheid te profeteeren: De Censuswet zal de spil zijn, waarom onze politieke crisis zich naar haar oplossing beweegt.

Twee meeningen staan bij dat vraagstuk schrap tegenover elkander, aan twee namen gehecht, zonder evenwel in beide dragers van die namen belichaamd te zijn: het stelsel-Thorbecke en het stelsel-Geertsema.

Uitbreiding van het stemrecht is wel van beiden gemeenschappelijk doel, maar de afmeting die men beiderzijds liefst aan die uitbreiding gaf, loopt dermate uiteen, dat Thorbecke's uitbreiding schier toehaling van den censusstrik schijnt bij wat Geertsema met zijn uitbreiding beoogt.

Er bestaat dan ook tusschen beider systeem niet slechts graadverschil, maar verschil van beginsel, en men moet o. i. tot de onderscheiding van het dorps- en stadsleven komen, om de afwijkende lijnen van beide stelsels, onder trouw aan de Christelijk-historische banier, te beoordeelen.

Thorbecke was pleitbezorger der »volkssouvereiniteit," en toch heeft de »volkssouvereiniteit" zelden een hardnekkiger wederpartijder ontmoet dan ten onzent in den stichter der liberale partij.

Deze schijnbaar paradoxe stelling wordt begrepen, zoo men let op den uiteenloopenden zin, waarin het rekbare woord »volk" in ons taalgebruik wordt opgevat.

Wat noemt ge »volk?" Ge kunt onder dien term verstaan »de som van levende zielen, die op een gegeven tijdstip op onzen vaderlandschen bodem aanwezig zijn." Aan dit »volk" de souvereiniteit toe te kennen, vindt Thorbecke ongerijmd.

Ge kunt ook als van »het volk" sprake is, denken aan het »plebs", dit nu eens gelijkluidend nemend met »de lagere standen," of nog pessimistischer met dien term doelende op »het grauw." Met de gedachte aan dát »volk" het denkbeeld van souvereiniteit te verbinden, was voor Thorbecke een schrikbeeld, dat hem levenslang vrees aanjoeg.

Ge zoudt voorts onder »volk" de natie kunnen verstaan in haar organische eenheid, gelijk ze krachtens haar historische wording met een eigen karakter en eigen zedelijke roeping in onderscheiding van andere volkeren optreedt. Ons »volk" in dien zin opgevat souverein te noemen, ware een geschiedkundige ketterij, waaraan geen historiekenner als Thorbecke zich bezondigen kon.

Maar is hiermeê elke uitweg afgesneden? Is niet nog een andere opvatting van den term »volk" denkbaar, die, al schuwt men den naam, toch het recht van souvereiniteit feitelijk aan dat volk doet toekennen? Reeds Thorbeckes naam is op die vraag een afdoend antwoord. Wat toch was Thorbeckes streven? Wat anders, dan om door de wetgeving een »volk" in de natie en over de natie te scheppen, dat zich plooien en kneden liet naar de strenge eischen van zijn doctrinair beginsel?

Het »Pays légal" was Thorbeckes tooverspreuk. Pays légal, d. w. z. een land in het land, een natie in de natie, een volk in het volk, niet volgens recht van afkomst en historie, maar gekunsteld door de artikelen van een wet. Hij

die de wet maakt, scheidt het volk in tweeën. Eenerzijds plaatst hij de millioenen inwoners, en anderzijds een honderd duizend uitverkorenen, en verklaart nu met het gezag der wet, dat niet die millioenen, maar met uitsluiting van dezen de ééne honderd duizend het volk zullen zijn.

Dat »volk," naar Thorbeckes doctrinaire aardrijkskunde omschreven, is »het denkend deel der natie," het zijn »de beschaafden en verlichten," »de vermoedelijk bekwaamsten," »de ingezetenen bij wie rijpheid van staatkundig oordeel ondersteld mag worden," de meergegoeden in tegenstelling van »de lieden van kleine middelen," »zij, die door hun bezit geacht kunnen worden belang te hebben bij de handhaving van orde en rust."

Dat kleine volksdeel, door de willekeur der wet met den eerenaam van »het volk" bestempeld en door onze Grondwet »het geheele Nederlandsche volk" genoemd, is het quiproquo waarop te letten heeft, wie Thorbeckes verhouding tegenover de volkssouvereiniteit bespreekt.

De klank »volkssouvereiniteit" heeft Thorbecke gehaat met een volkomen haat, wijl in die woordverbinding onder »volk" nooit anders dan »het plebs", »het grauw" door hem verstaan werd.

Maar het feit der »volkssouvereiniteit", verstaan als erkenning van wat men zelf »het volk" noemt als oorsprong van het gezag, is voor Thorbecke grondslag en uitgangspunt geweest van geheel zijn staatkundige werkzaamheid.

De door hem ontworpen kieswet, de onder zijn invloed gemaakte kiestabel, de censusband, voor welks afmetingen hij de gegevens verstrekte, zijn er dan ook op aangelegd om aan dit »denkend deel der natie" de opperheerschappij te verzekeren. De uitverkorenen van dezen intellectueelen adelstand, zij uitsluitend, en zij oppermachtig, regeeren, zal 't wel zijn, het land.

Slechts lof vond kiesstelsel en kieswet derhalve van Liberale zijde, zoolang de werking van beiden metterdaad tot deze gewenschte uitkomst leidde. Zoolang de vrucht dezer wet feitelijk strekte, om het beleid van 's Lands zaken in handen van »dit denkend deel der natie" te brengen of te laten, was er voor herziening van deze wet geen oorzaak. Waar beginsel en doel in het doctrinaire stelsel samenvielen, kon de werking en dus de deugdelijkheid der wet alleen aan haar uitkomsten getoetst worden.

Thans keerden die uitkomsten, niet eerst sinds de laatste verkiezing, maar sedert een vijftal jaren: er moest dus omtrent de deugdelijkheid der bestaande wetgeving twijfel rijzen.

Er bleek in de wet een leemte te zijn.

Bedoeld, om aan »het denkend deel der natie" een stellig overwicht te verschaffen, dook zelfs onder het »pays légal" allengs »een laag" niet denkende kiezers op, die »de laag" (de uitdrukking is van Thorbecke) denkende kiezers dreigde te doen verzinken en in gansche provinciën werkelijk reeds verdrong.

Natuurlijk, dat mocht niet. Dat streed tegen het stelsel. Uit liefde voor volk en vaderland, gelijk men die van Liberalistische zijde begreep, moest tegen dit gevaar gewaakt. De wet eischte »herziening."

Aan inkrimping van »census" viel intusschen niet te denken, en zoo ontstond het probleem, hoe met de leuze »uitbreiding van stemrecht" een wetsherziening te regelen was, die aan »de goede laag" kiezers, aan »het denkend deel der natie" weêr waarborg schonk tegen de stemmenovermacht van het onbevoegde plebs.

De oplossing van dit probleem knoopte men vast aan de waarneming van een dubbel verschijnsel.

Vooreerst wees men op het feit, dat tal van ongehuwde advocaten, schoolleeraren, jonge renteniers en ambtenaren, van het kiesrecht waren uitgesloten, wijl bij ontstentenis van een eigen huishouden te weinig aan personeel betaald werd. Die ontdekking leidde aanstonds tot de gevolgtrekking, dat aan dit uitnemendste van het denkend deel der natie onrecht geschiedde. Denk maar eens, de »capaciteiten", of, wilt ge, de keurbende onder de nationale denkers, was buitengesloten! Wat wonder, dat de gelederen allengs dunden, waar men door eigen schuld het garde-corps tot werkeloosheid doemde?

Een tweede opmerking, zich hieraan vastknoopend, was het evenmin te loochenen feit, dat in districten, wier middenpunt een hoogst beschaafde stad

vormde, deze uitstekende afdeeling van het denkend deel der natie geregeld aan de stembus door de minder denkende plattelandsbevolking geslagen werd. Vooral in het district Leiden was deze misstand ergerlijk.

De waarneming dezer beide verschijnselen leidde onze Thorbeckianen tot de natuurlijke en op hun standpunt alleszins juiste gevolgtrekking, dat herziening der kieswet een dubbel resultaat moest beoogen: 1°. mobielmaking bij de stembus van het garde-corps der capaciteiten, en 2°. uitbreiding van het stemrecht in de thans door het platteland overstemde steden.

Te beweren dat slechts partijbelang tot aanvaarding van dit stelsel drong, ware onbillijk.

Wie als Thorbecke en zijn trouwe geesteszonen, overtuigd is, dat »het denkend deel der natie" de teugels in handen moet hebben, om ons volk voor obscurantisme en ons vaderland voor ondermijning door clericalistische en democratische invloeden te bewaren, wordt door het geloof aan zijn beginsel, door besef van zedelijken plicht en belangstelling in het volksheil tot het onverbiddelijk vasthouden aan dit stelsel gedrongen.

Even kortzichtig ware het echter, elk meêspelen van den toon der partijzucht in dit censusaccoord halsstarrig te loochenen. Treft het eenmaal zoo, dat de belangen van onze eigen partij, van onze vrienden en onze kinderen geheel saâmvallen met wat in ons stelsel »belang van het vaderland" heet, dan moet de mate van menschenkennis al zeer gering zijn, die aan het altijd zuiver scheiden van dit dubbel belang gelooven durft.

Wij laten dus aan de Thorbeckianen ten onzent, op hun eigen standpunt, krachtens hun eigen stelsel, volkomen recht weêrvaren, mits ze ons slechts vergunnen in hun personen, in hun Staatslieden en schrijvers menschen van gelijke beweging als wij te zien, die den invloed van het partij-egoïsme nooit straffeloos loochenen.

Met dit Thorbeckiaansche streven nu heeft Geertsema's toeleg niets dan den naam gemeen.

Gelijk ons verder blijken zal, vertegenwoordigt Geertsema's ontwerp metterdaad een ander politiek stelsel, krachtens een niet-Thorbeckiaansch uitgangspunt afleidend van het door Thorbecke beoogde doel. (1 October '73).

II.

Naast Thorbeckes stelsel plaatsten we het Ontwerp van den heer Geertsema Niet als scheen ons de minister Geertsema een Staatsman en denker om in éénen adem met Thorbecke te noemen. We zijn integendeel overtuigd, dat niemand eer dan de heer Geertsema zelf tegen deze gelijkstelling zou protesteeren.

Geertsema's naam is slechts aan het stelsel, in zijn censusconcept neêrgelegd, verbonden, wijl onder zijn ministerie dit ontwerp van Binnenlandsche Zaken naar de Tweede Kamer kwam. Welk aandeel zijn persoonlijk gevoelen naast dat van zijn ambtgenooten en vrienden in de keuze van het door hem aangenomen stelsel had, ligt natuurlijk buiten het terrein onzer beoordeeling. Dat stelsel, niet de naam, waarmeê het duidelijkheidshalve verbonden werd, is in het kader dezer beschouwingen het hoofddoel.

Dat stelsel nu is zeer besliste ketterij in het oog der rechtzinnigen naar de Thorbeckiaansche leer. Het moet dit zijn. Immers, het werpt geheel het standpunt dat Thorbecke zich koos omver en tracht een schier tegenovergesteld doel met geheel afwijkende middelen te bereiken.

In Thorbeckes stelsel is algemeen stemrecht uit beginsel voor altijd buitengesloten. Geertsema is met zijn ontwerp een schrede verder naar dat stemrecht op weg.

Thorbeckes stelsel en Geertsema's ontwerp gaan van een verschillend denkbeeld over het begrip »volk" uit. Dweept eerstgenoemde met »het denkend deel der natie" en schept hij die volgens een »Pays légal," het ontwerp des laatsten durft

in dien kunstigen opstal den brand steken en delft onder »de laag" van het »Pays légal" naar den levensbodem zelf, dien de natie als volk hem bieden zal.

Onder voorbehoud van de opmerking die we vroeger maakten kan dus gezegd worden: De volkssouvereiniteit, in haar alledaagschen zin opgevat, was voor Thorbecke schrikbeeld en is in Geertsema's ontwerp het eindpunt dat de richting van den weg bepaalt.

Wil de Thorbeckiaansche school het privilege aan verstandelijke ontwikkeling zoo mogelijk nog uitbreiden, het ontwerp van Geertsema spot met deze bevoorrechting en zoekt slechts een breedere basis voor de formatie van onze Staten-Generaal.

Of, wil men, zoekt Thorbeckes stelsel angstvallig de uiterste limite, door de Grondwet aangewezen, te mijden, Geertsema's ontwerp zoekt die grens juist met voorkeur op. En zoo weinig is beider voorkeur uit eenzelfde beginsel te verklaren, dat de censuslimiet van de Grondwet veeleer voor den één een even sterk punt van aantrekking is, als de ander er door wordt afgestooten.

Geen wonder dan ook, dat juist dit censusontwerp zulk een tweespalt veroorzaakt in de Liberalistische gelederen. Een duister besef verried van meet af, dat met dit ontwerp een schiftend en scheidend beginsel in de Liberale partij was geworpen. Er school, hoezeer ook bedekt en misschien onbewust, een oorlogsverklaring in aan de school die zich onder Thorbecke gevormd en bij Thorbecke gezworen had. Aan dit ontwerp zou het moeten blijken, of gehechtheid aan de Thorbeckiaansche doctrine, dan wel de kracht van het algemeen beginsel zwaarder woog bij de machtig geworden Staatspartij.

Welken uitslag deze strijd zal hebben, is nog moeilijk te voorzien.

Drie gevallen zijn denkbaar: òf dat de Minister Geertsema zijn stelsel handhaaft en er in slaagt de meerderheid der Kamer tegenover de Thorbeckiaansche garde op zijn hand te krijgen; òf dat de minister in de handhaving van zijn stelsel den ministeriëelen dood vindt; òf eindelijk, dat de quaestie van beginsel ter zij wordt geschoven en eenerzijds de Minister zijn eischen inkrimpt, anderzijds met een ietwes ruimere opvatting van het »Pays légal" hem de Thorbeckiaansche school tegemoet komt.

Vooralsnog schijnt de Thorbeckiaansche fractie, ook bij monde van de Liberale pers, weinig genegen om voor de hardnekkigheid van den niet al te krachtigen Minister de vlag te strijken, en schijnt anderzijds het Ministerie even weinig tot toegeven geneigd.

Toch verhelen we onze vrees niet, dat het Kabinet, de tegenstelling tot een verschil in graad herleidend, op het gebied der cijfers zijn tegenstanders naderen zal en, zij het ook met redding van den schijn, feitelijk voor het stelsel van Thorbecke zal zwichten.

Naar het thans staat, schijnt de strijd over dit uiterst gewichtig punt van Staatsbeleid zich practisch te zullen oplossen in een wedstrijd om politieken invloed, te voeren tusschen onze steden en dorpen.

Thorbecke's stelsel is v ó ó r de steden, t e g e n de dorpen. Geertsema's ontwerp, de invloed van steden en dorpen gelijkelijk vermeerderend, kiest feitelijk v ó ó r het platteland en t e g e n de steden.

Tot deze practische formule teruggebracht, doet het gerezen geschil de vraag rijzen, welk oordeel van Christelijk-historisch standpunt over de strijdende partijen te vellen zij, en aan welke zijde, ook bij verwerping van b e i d e r doel en uitgangspunt, zich de Anti-Revolutionairen krachtens hun beginsel hebben te scharen.

Reeds nu echter mag op het zonderling verschijnsel gewezen, dat de Liberale partij, die, in haar nivelleeringsproces, steden en dorpen in het vage begrip van »g e m e e n t e n" zocht op te lossen, ten leste in het sterk sprekend verschil, dat tusschen s t a d en l a n d van natuurswege bestaat, een tweesprong gevonden heeft, die met splitsing der eerst zoo eendrachtige Karavane dreigt.

(2 October '73).

III.

Het Liberalisme maakt met steden en dorpen korte metten. »Stad en Lande" verklaart het kortweg voor één. »Gelijkheid" was door de Revolutie als tooverspreuk uitgeroepen, dús moest ook het eeuwenheugend verschil tusschen »Burger en Boer" als offer der »Verlichting" vallen. In »Gemeenten" zou men het land indeelen en met dien, nog naar Franschen oorsprong riekenden toon, werden onze goed-Hollandsche namen van steden en dorpen voor altijd geschrapt in het woordenboek van den Nederlandschen Staat.

Voor het fanatisme dat in het woord »Gemeente" schuilt, is het Liberalisme, althans in zijn Thorbeckiaansche phase, niet verantwoordelijk. Slechts vergete men niet, dat La Commune niet eerst in 1871 ontstond, maar van stonde aan het wachtwoord der Revolutie was, en zoogoed in 1789 als in 1793 uitgangspunt der staatkundige gedachte was voor de politieken onder het volk.

Dat merk van oorsprong karakteriseert de benaming »Gemeente" ook in onze wet van '51. Ze kwam in die wet uit onze Grondwet en is historisch in onze Grondwet geslopen, niet uit den Germaanschen of oud-Hollandschen, maar uit den Fransch-revolutionairen hoek, door Artikel 5 der Staatsregeling van 1798, aldus luidende: »Ieder Departement wordt ten spoedigste verdeeld in zeven zoo na mogelijk gelijk bevolkte Ringen en elke Ring in verschillende Gemeenten."

Er wordt dus niet met den bestaanden toestand gerekend, gelijk die door het geschiedkundig verloop geworden en aan de ordeningen Gods in de natuur van land en mensch gebonden is. O, neen, zulk een Staatsbeleid ware voor de Revolutie te omslachtig. Aller dingen eerste eisch is, dat ze eenvoudig, uiterst eenvoudig, en op eenmaal voor alle toestanden pasklaar zijn. Eenvoudiger dan zij het maakte, kan het dan ook wel niet. Men legt op zijn tafel een stuk papier: dát is Nederland. Daarover trekt men op ongeveer gelijke afstanden lijnen: dat zijn uw Departementen. Nu door elk Departement zeven dwarslijnen: dát zijn uw Ringen. En wat er nu nog aan indeeling in die Ringen komt, welnu, dat zijn Gemeenten.

Ten deele is de Revolutieleer ten onzent op dien weg van eenvoud reeds moeten terugkomen. Het Provinciaal verschil sprak te sterk om zich door de Departementale lijnen tot verdwijning te laten veroordeelen. Onze Gewesten kregen we dus terug, en het heilig zevental moest dus wel bij de tweede deeling worden prijsgegeven. Maar overigens hield men zich stok en stijf aan de eischen van het systeem, zoowel bij de deeling der Kiesdistricten, als bij de deeling op den derden trap. De Kiesdistricten waren onzen Liberalisten eerst recht naar den zin als ze over de grenzen onzer Gewesten heenschoven, en de generale term van Gemeenten bleef.

Bleef met den jammerlijken nasleep van administratieve misstanden. Want wie meenen mocht, dat lexicographische voorliefde onze Staatslieden dreef, vergist zich. Niet om den naam, om de zaak, om de Fransche idée, om het droombeeld der Revolutie, was het hun te doen.

Voor alle Gemeenten moest ééne wijze van bestuur gelden. Amsterdam of Ameland, Rotterdam in Holland of Rottevalle in Friesland, het moest al op eenzelfde leest geschoeid worden. De Bureaucratie moest ook op het platteland ingevoerd, waardoor de dorpsbewoners voor zelfbestuur onbekwaam werden en jonge menschen uit onze steden moesten komen, om als burgemeester en gemeente-secretaris onzen boeren de zegeningen van de nieuwe bestuurswijs deelachtig te maken. En daar men voor zulk een administratieven toestel toch een gemeente van eenigen omvang moest hebben, werden met een pennestreek vaak een tal van dorpen, soms van zeer uiteenloopende maatschappelijke gesteldheid, tot éénegemeente vereenigd.

Dat men tot invoering van dit stelsel kón geraken, toont dat er behoefte aan verbetering en vooruitgang bestond.

Zoo een bevolking zich, op enkele uitzonderingen na, bij zulk een tegennatuurlijk stelsel nederlegt en onze doctrinairen geworden laat, weet men reeds daaruit, dat er in den toestand die voorafging iets ondraaglijks bestond, waarvan men tot leken prijs verlossing vroeg.

Critiek op het drijven onzer Liberalisten mag dus nooit gepaard gaan met blinde voorliefde voor de gebrekkige toestanden, waarin hun stelsel verbetering zocht te brengen.

Integendeel, ook op dit punt van Staatsbeleid moet zonder voorbehoud erkend, dat de regeling onzer steden en dorpen in het laatst der 18de eeuw schier hopeloos ontredderd was en en spaak liep. Alleen wie voor dit feit een open oog heeft, kan zich de snelle werking der Revolutie verklaren, zonder zelf door haar machtspreuken verleid te worden. Wie dit oordeel over het verleden dorst verzachten, liep gevaar van zijns ondanks te ontaarden in een onverbeterlijk reactionair.

Zoolang dus de mannen der Revolutie zich bepalen tot het critiseeren van den toestand dien ze vonden, hebben ze onzen onverdeelden bijval. Ook wij komen er voor uit, dat de bestuurswijs over steden en dorpen dringend verbetering eischte. De kwaal waaraan beider inrichting van regeering leed, kan door hen in geen scherper bewoording ten toon worden gesteld, dan wij bereid zijn dit zelven te doen.

Daarentegen stellen we ons tegen hen over, als ze, naar de keus van geneesmiddel gevraagd, aanstonds gereed zijn met hun panacée voor alle politieke misstanden: een wet!

Dat denkbeeld bestrijden we. We ontkennen dat de mensch het vermogen heeft, om de bestaande levenstoestanden willekeurig naar zeker plan of bestek te dwingen. Een wet kan o. i. wel de allengs in het leven geboren rechtsverhoudingen aan het gevaar van meeningwisseling onttrekken, en het zedelijk gezag der gewoonte door het beslissend gezag der Overheid versterken; maar een vorm voor het leven scheppen, kan ze niet. Het leven is niet neutraal, maar gehoorzaamt de leiding zijner eigen krachten. Die krachten en factoren zijn vele in aantal. Daarom is het leven niet eenvoudig, maar uiterst samengesteld. En zoo dikwijls nu het leven in het ongereede raakt, mag men wel de hindernissen uit den weg ruimen, en wegnemen wat de vrije levensontwikkeling belemmerde, maar om voorts te wachten in welke richting zich het leven in al zijn eigenaardige vormen ontwikkelen zal, om eerst daarna, als de nieuwe vorm in het leven zichtbaar wordt, in de wet de beschrijving te geven van de rechtsverhoudingen, die uit dezen nieuwen toestand worden geboren.

Dat we hierin tegenover het Liberalisme en Conservatisme (want beiden gaan ook te dezen opzichte van eenzelfde gronddenkbeeld uit) gelijk hebben, toont de uitkomst ook in het thans aanhangig pleidooi.

Al heeft men in leerboek en dagblad, in Grondwet en organieke wet, duizendwerf herhaald: »Er zijn geen steden en dorpen meer!" het leven heeft zich aan die machtspreuken niet gestoord, en onze steden zijn eenvoudig steden, onze dorpen dorpen gebleven, en dermate onloochenbaar is dit voor de Revolutieleer uiterst lastige feit, dat men, zeker onvoorzichtig en onbedachtzaam, naar aanleiding van het Censusontwerp en de uitkomsten der Stembus, weêr van een Stads- en een Plattelandsbevolking is gaan spreken.

Dat het hiertoe moet komen, vindt zijn afdoende oorzaak in de niet weg te cijferen omstandigheid, dat het verschil van Stad en Dorp in de natuur zelf gegrond is en zich dus door geen wet, al ware ze het puik der Solonswetten, in de werkelijkheid vereffenen laat. (6 October '73).

IV.

Juist en kernachtig geeft onze taal het verschil tusschen Stad en Dorp aan de hand, door de bewoners van onze dorpen als plattelandsbevolking van de stedelingen te onderscheiden. Zoowel een stad als een dorp heeft een erf, zijn grondgebied, een deel van den Nederlandschen bodem dat zijn naam draagt; zoo men wil, het met zijn naam gedoopt terrein. Is nu dit grondgebied bijna over zijn geheele uitgestrektheid plat land, d. w. z. terrein waarop niet gebouwd is, met slechts een kringetje huizen in het midden en voorts een enkele hofstede hier en ginds, dan vormt dit erf een dorp. Is daarentegen het grooter deel van het terrein niet plat, maar bebouwd en slechts met een zoom of rand van weide, moezerij en bouwakker omgeven, dan spreekt men van een stad.

Voor een dorp is dus de bodem, waarop men woont, het land, de akker zelf, hoofdzaak. Wat voorts spaarzamelijk aan huizing, stal en schuur op dat erf gebouwd is, bijkomstig.

Omgekeerd strekt het grondgebied eener stad slechts om te dragen. Het terrein eener stad draagt huizen en paleizen, draagt wandelaars en wagens in straten en stegen. Zoo er een stuk wei- en bouwland buiten de poorten bij komt, is dit geheel toevallig. De stad kan het evengoed zonder doen. Haar kracht hangt niet aan de geaardheid van den bodem. Op kostelijk land vindt men soms kwijnende steden, op onvruchtbaren moerassigen bodem niet zelden een bloeiende stad.

Deze onderscheiding is niet willekeurig, maar in de gesteldheid der dingen gegrond en blijft daarom voor alle volken dezelfde. Een volk heeft een Vaderland, d. w. z. zijn nationaal bestaan is aan een vast land, aan een begrensd terrein gebonden Er is een deel van het droge op dezen aardbol aanwijsbaar, dat zijn erve, zijn grondgebied is, de bodem waarop het leeft, en waarvan het leeft. Dit brengt meê, dat allereerst een deel zijner bevolking de roeping heeft om dien bodem te bearbeiden en de schatten, die hij in zijn klei of veen, in zijn mijn of bosch, in zijn meren en rivieren, geborgen houdt, door handenarbeid voor den dag te halen. Doch hiermeê is de taak nog niet afgewerkt. Menig voortbrengsel van den bodem eischt bewerking om voor het gebruik geschikt te zijn. Dus moet een ander deel der bevolking zich op bereiding van levensmiddelen, lijnwaden en gereide toeleggen. Naast den landbouwer, mijndelver, visscher enz. treden dus als tweede klasse der maatschappij de Fabrikant, de lieden van het ambacht, en onze handwerksman op. Voor en door hun arbeid ontstaat vanzelf de behoefte, om de grondstoffen zoowel als de voortbrengselen van hun nijverheid van de plaats waar ze zijn te brengen naar de plaats waar ze gebruikt kunnen worden, een taak, die door een derde klasse der maatschappij op zich wordt genomen, en aan den Landbouwer en Fabrikant den Koopman toevoegt, 't zij hij winkele in het klein of groot, reeder of zelf varensman, handelaar in goed of handelaar in geld zij. De arbeid, die door de samenvoeging van een volk en zijn land, in den eenvoudigsten zin bedoeld, ontstaat, roept dus een driedubbelen stand in het leven: Landbouw, Nijverheid, Handel.

Toch gaat ook in deze drie het geheele volk niet op. Immers, hoe groot ook de afhankelijkheid zij, waarin een volk staat tot den bodem dien het bewoont, het heeft toch ook een vrij leven, dat niet in den grond maar in den mensch zelf de voorwaarde van zijn bestaan vindt en derhalve van geestelijken aard is. Ook de uitingen van dit leven splitsen zich in drie hoofdgroepen, naar gelang het de ontwikkeling geldt van het Recht, de Wetenschap of den Godsdienst.

Uit het saâmwonen van velen op denzelfden bodem ontstaan maatschappelijke verhoudingen, die omschreven, bewaakt en verdedigd moeten worden. Vat ge deze onder den naam van Recht saâm, dan ontstaat hieruit het staatkundig leven met zijn wetgeving, bestuur, rechtspraak en landsverdediging.

Nog vrijer dan de sfeer van het Recht, is de sfeer der Wetenschap, die niet de bestaande macht regelt, maar door kennis nieuwe macht schept. Met de bij haar behoorende »vrije consten" en het uit haar voortvloeiende onderwijs, 'tzij in den zuiveren vorm van school of in den gemengden vorm van populaire geschriften, tijdschriften, dagbladen enz., vormt de Wetenschap reeds een zuiver geestelijk terrein van menschelijke werkzaamheid, slechts door het voorwerp harer onderzoekingen nog ten deele aan den bodem gebonden.

Geheel vrij eindelijk is het hoogste terrein van menschelijk leven, dat van den Godsdienst, met het zedelijk leven dat daaruit voortvloeit Door zijn godsdienst openbaart een volk zijn hoogsten adel, overwint het zijn gebondenheid aan de plek gronds waarop het leeft, door zijn bestemming voor een hooger wereld te doen uitkomen, en kan het een trap van geestelijke ontwikkeling bereiken, waarbij de bodem schier niets meer, de mensch die er op woont schier alles is, juist wijl hij zichzelf geheel weet te verliezen in den God dien hij aanbidt.

In organische volgorde genomen, vinden we dus in een ontwikkeld volk zes

groepen, die in opklimmende reeks van den bodem vrij worden, en in afdalende reeks slinken in aantal.

Het grootst in aantal en het meest aan den bodem gebonden, is de stand van den Landbouwer.

Het kleinst in aantal en het minst aan den bodem gebonden, is de stand der Bedienaren van den godsdienst.

En daartusschen liggen eenerzijds de standen van Fabrikant en Koopman en anderzijds die van Landsregeering en Wetenschap, steeds tot enger kring inkrimpend en minder met den bodem zich bemoeiend, meer met den mensch, die er op leeft.

Van den renteniersstand en den adel spreken we niet. De renteniersstand, voor zoover deze zich aan kunst noch wetenschap wijdt, moet tot de klasse der landbezitters of geldhandelaren worden teruggebracht, en de adel heeft althans in Nederland te weinig een eigen leven, verliest zich te veel in de klasse der lieden die van hun rente leven, in het leger en de landsregeering, om voor ons land, als geheel genomen, in een eigen categorie op te treden.

Vraagt men nu, hoe deze geledingen van ons volk zich over onze steden en dorpen verdeelen, dan valt aanstonds in het oog, dat de stand, die aan den godsdienst zijn karakter ontleent, ook hierin zijn onafhankelijkheid van den bodem toont, dat hij, met geen verschil der steden of dorpen rekenend, in beiden gelijkelijk optreedt en beiden dient. Van de overige vijf daarentegen behoort tot het dorpsleven uitsluitend de landbouwstand en tot het stadsleven de handel en de wetenschap, terwijl nijverheid en landsbestuur wel in de steden geconcentreerd zijn, maar toch ook in de dorpen optreden.

Hierbij wordt natuurlijk toegestemd, dat er, evenals bij alle menschelijke tegenstellingen, zoo ook tusschen het Stads- en het Dorpsleven een vlottende middenschakel is. Tusschen nacht en dag ligt de avond en de morgen, tusschen licht en duisternis de schemer, tusschen het koude en warme het lauwe, tusschen gezondheid en ziekte het onwel zijn, en zoo ook tusschen Steden en Dorpen de Vlekken, een soort van plaatsen die min of meer het karakter van stad en dorp gelijktijdig vertoonen. Zeist en Scheveningen hebben iets steedsch, al zijn het dorpen, Helmond en Culenborg hebben iets dorpsachtigs, al zijn het steden. Zulke overgangen tusschen stad en dorp vindt men in elk land.

Slechts sta dit vast, dat, krachtens de ordeningen, die God Almachtig in de natuur en 's menschen schepping voor de verhouding tusschen een volk en zijn land gegeven heeft, een reeks van organische geledingen in elke natie bestaan, die onveranderlijk de tegenstelling tusschen Stad en Dorp eischen.

(8 October '73).

V.

Zoo bleek dan het verschil tusschen Stad en Dorp wezenlijk te zijn, gegrond in beider uiteenloopende betrekking tot den bodem, waarop we leven, en mitsdien door geen decreet van gelijkheid of liberalistische Gemeentewet te verevenen.

Immers, beider wel te onderscheiden aandeel in de volkstaak en beider gansche-lijk verschillende plaatsing in de geledingen van het volksorganisme moeten uiteraard aan beider leven die eigenaardige plooi geven, die tot kweeking leidt van zeer uiteenloopenden geest.

De meerdere afhankelijkheid, waarin de dorpsbewoner, 'tzij dan als landbouwer, zuivelboer of visscher. van weêr en wind en landplaag leeft, zal ten plattelande een gehechtheid aan den godsdienst kweeken, die de stedeling in het vaak overmoedig bewustzijn eigener onafhankelijkheid van nature mist.

Hangt men ten plattelande bij schier elke levensuiting van zijn buurman of bekende af, heeft men elkander telkens noodig, en is het getal dergenen met wie men leeft niet zoo groot of men kan hen overzien, dan volgt hieruit dat ten plattelande meer dan in de steden die onderlinge solidariteit gekweekt wordt,

die bij de zelfgenoegzaamheid van den stedeling, te midden der duizenden die hem omringen, vaak teloor gaat.

Brengt men in onze dorpen gansche maanden van het jaar op eigen hof en in eigen huis door, terwijl ook den overigen tijd des jaars de huishaard schier de eenige vereenigingsplek is der bekenden, dan moet de trek voor huislijk leven het ten plattelande winnen van onze steden, waar geen winter het leven stremt en zich een eigenaardig leven buitenshuis in club en sociëteit gevormd heeft.

Leeft men ten plattelande buiten den Europeeschen levensstroom, en neemt men er eerst, nadat de gisting reeds heeft uitgewerkt, van het resultaat dier gisting in de geesten der volkeren kennis, dan spreekt het vanzelf, dat bij den dorpeling minder wisselzieke wispelturigheid, meer trouw aan het eens gekozene, meer gehechtheid aan de overlevering der vaderen, meer een zichzelf gelijkblijvende levenstrant en denkwijs heerschen zal; terwijl in de steden de gestadige verandering in kleederdracht de onwraakbare aanduiding is van een even sterke zucht naar verandering ook in het denken en zinnen.

Voeg hierbij den gezonden invloed dien het land op het lichaam en daardoor tevens op de ziel uitoefent; de minder zenuwachtige overprikkeling (bron van zoo menige zonde) waarin de dorpeling leeft; den meerderen eenvoud waartoe beroep en levenskring hem dwingt; de afwezigheid van een reeks gelegenheden tot uitspatting en verfijnde zonde, die den bewoner onzer dorpen vaak een verleiding spaart, waaraan onze poorters zijn blootgesteld: en men zal het begrijpen kunnen, waarom de levenskracht der natie van het land naar de steden vloeit, niet omgekeerd; waarom de stedelingen ter krachtsherstelling bij voorkeur onze dorpen zoeken, en vanwaar het komt, dat de vastigheid der Staten, zoo dikwijls ze door den onrustigen aard der steden bedreigd werd, meest door den kalmen zin onzer landbewoners is gered.

Hier staat tegenover, dat in onze steden het menschelijk leven tot een hooger trap van zelfbewustheid en bloei klimt, zich vrijer ontwikkelt en krachtiger zijn heerschappij openbaart over de natuur. In de enge stad is de blik ruimer dan op den wijden akker. Zich voor een deel uitsluitend aan den arbeid des geestes wijdend, beschikt de beschaafde stedeling over een wereld van begrippen en denkbeelden, die den dorpsbewoner vreemd zijn. Eerst in onze steden ontwaakt de liefde voor wetenschap en zin voor kunst Onze steden moet ge binnengaan om de veredeling des levens in gekuischten vorm en gezuiverden smaak te genieten. De taak van geestelijken arbeid dien een volk heeft te volbrengen, wordt niet op zijn dorpen, maar in zijn steden volbracht.

Beiden, stad en dorp, hebben dus een eigen voorkeur, samenhangend met elks natuur. Gezonde kalme kracht, maar ietwes ruw en loom, is karaktertrek onzer dorpen; vlugge ontwikkeling, maar met al het gevaar der overprikkeling, is de stempel dien ge in onze steden vindt. Waaruit tevens voortvloeit, dat onze steden steeds een neiging hebben tot cosmopolitisme, terwijl de dorpen onverzettelijk den levenstrant vasthouden die vaderlandsch is en nationaal.

Juist vanwege dit verschil en deze onderscheiding hooren beiden bijeen, vult het stadsleven het dorpsleven en omgekeerd aan, en zal het den lande het beste varen, zoo de wederzijdsche invloed van beide volksdeelen met juistheid geregeld is.

Dat het stadsleven zichzelf verteert en uitput, zoo het den invloed der dorpen mist, toonden de Italiaansche republieken in het laatst der middeneeuwen. En zoo ook, dat het dorpsleven den impuls van onze steden niet ontberen kan, toonen de wanverhoudingen die in Denemarken en Noorwegen ook thans nog bestaan.

Steden en dorpen zijn voor elkander bestemd, hebben beiden een eigen, evenzeer eerbiedwaarde roeping ontvangen, en de volksbloei komt eerst, waar het huwelijk tusschen beiden op goede termen gesloten is, ook ten opzichte van het kiesstelsel.

Is het toch onloochenbaar, dat het kiesstelsel in den constitutioneelen Staat de mate van invloed op de volksontwikkeling bepaalt, die aan elk deel van het volk wordt toegekend, dan is een kieswet, die naar steden noch dorpen vraagt, eenvoudig a leap in the dark, d. w. z. een tasten in den blinde, en moet de juistheid van elke verandering, die men in een bestaand kiesstelsel wil aanbrengen, allereerst ook naar den maatstaf beoordeeld, die ons in het verschil tusschen »stad en lande" geboden wordt.

Reeds zóóveel mag hier thans van gezegd: dat de Thorbeckiaansche theorie »van het denkend deel der natie" en »de vermoedelijk bekwaamsten" een schreiend onrecht aan ons dorpsleven pleegt, door als middel ter keuring een eigenschap te nemen, die eenzijdig het stadsleven kenteekent, en de plattelandsbewoners voor verre het grooter deel als »niet-denkend", en dus tot kiezen »onbevoegd", ter zij zet. (10 October '73).

VI.

»Het denkend deel der natie," de »vermoedelijk bekwaamsten", dat hardnekkig volgehouden wachtwoord onzer Liberalisten pleegt aan onze plattelandsbevolking het grievendst onrecht.

Immers, stad en dorp hebben beiden hun eigenaardige roeping. Voor den stedeling ligt die in de eerste plaats op het terrein van intellectueele ontwikkeling. Voor den dorpsbewoner daarentegen in de rijke schatten des gemoeds. En nu noodigt men het dorp uit, op het stuk van Intellect met de steden te concurreeren!

Zeg den Infanterist dat hij op het stuk van vlugge beweging moet concurreeren met den Ruiter, en ge bespeurt terstond het schier potsierlijke van deze samenvoeging. Welnu, stad en dorp om den prijs van »het denkend deel der natie" te laten loopen, is even onzinnig,

De Stedeling heeft een eigen verdienste, al schiet hij op een ander terrein bij den dorpeling te kort.

De Dorpsbewoner heeft een eigen uitnemendheid, al legt hij het op intellectueel terrein voor den stedeling af.

Leg ik nu òf aan den stedeling den maatstaf van het platteland, òf aan den dorpeling den regel van den poorter aan, dan doe ik wat ik niet doen mag, wijl ik met een valsche tegenstelling speel. Noem ik het platteland »het geloovig deel der natie," dat zou dit in zich sluiten, dat onze »steden een ongeloovig volksdeel" vormden, terwijl de bedoeling was, dat het geloofsleven een beter toebereiden bodem vindt op het platteland. En evenzoo: noemen onze Liberalen den kern onzes volks »het denkend deel der natie," dan maakt het platteland als »niet denkend" en dus »dom", al een zeer povere figuur. Dan loopt het er op uit, dat men tegenover den schadelijken invloed van den niet denkenden dorpeling naar uitbreiding streeft van den invloed der vermoedelijk bekwamer kiezers in de steden. Ja, zelfs dat men in die steden het nog ietwes dorpersch element der kleine burgerij van de stembus weert, om het fijne puik van het »denkend deel der natie," dat in ongehuwde en dus meest jonge advocaten, doctoren, ambtenaren, enz. het eerelegioen der capaciteiten vertegenwoordigt, ten dubbelen zegen voor vaderland en volk te stellen.

Het Liberalisme zal dan ook wèl doen zoo het dit gevaarlijk spel met deze voor het platteland beleedigende »phrase" varen laat, tenzij het er prijs op stelle, door zulk een op zijn zachtst genomen onbeleefde theorie zijn eigen invloed te ondermijnen.

Zulk een theorie moet vallen, wijl ze onchristelijk is, d. i. de ordeningen Gods in de natuur en het verbod van verstandelijken hoogmoed in Gods Woord miskent, en evenzeer wijl ze onhistorisch is, d. w. z. met den oorsprong en de wording van deze twee bestanddeelen onzes volks niet rekent.

Gold het reeds de invoering van een nieuw kiesstelsel, dan zou een organische vertegenwoordiging, die ook het verschil van burger en boer tot zijn recht deed komen, natuurlijk krachtens het Christelijk-historisch beginsel aanbevelenswaard zijn.

Nu het hiertoe nog niet kan komen, en de Censusvraag slechts de geledingen van het kiesstelsel aan verschuiving onderwerpt, dient onzerzijds gewaakt, dat het reeds bestaande kwaad niet verergere en het organisch volksleven, ook onder deze mechaniek van revolutionair maaksel, zijn natuurlijke ontwikkeling kunne voortzetten.

Met een algemeen denkbeeld bereikt men dit doel niet. Zal op de verhouding van stads- en dorpsbevolking gelet worden, dan dient men die verhouding te kennen en in rekening te brengen.

Ten onzent is die verhouding zeer ten gunste van de steden, komende ongeveer 42 pCt. op de stadsbevolking en slechts 58 pCt. op de dorpen.

In België b v. vormt de stadsbevolking slechts 26 pCt., in Frankrijk niet meer dan 32 pCt. en in Zweden zelfs slechts 10 pCt. van de geheele bevolking des lands. Ook in Duitschland is de verhouding voor de steden veel ongunstiger dan bij ons. Pruisen heeft 29 pCt , Beieren 30 pCt., Wurtemberg 34 en Hanover slechts 18 pCt. Alleen Groot-Brittannië steekt onze steden de loef af. Tegenover onze 42 pCt. staat Engeland met een stadsbevolking van 50^{37} pCt., dus iets meer nog dan de helft van het gezamenlijk getal der inwoners. Gaat nu de regel door, dat de stedelijke bevolking niet meer dan 33 pCt. mag tellen om in gezonde en normale verhouding tot het platteland te staan, dan volgt hieruit, dat onze steden met haar 42 pCt. de grenslijn reeds overschreden en van een wetsprivilege ten haren voordeele allerminst sprake behoeft te zijn.

Te meer komt dit uit, zoo men op de afzonderlijke provinciën let. Vooral over Zuid-Holland klaagt men, dat het »denkend deel" dezer provincie, d. i. in gewonen stijl gezegd: de Liberalen, die er wonen, een invloed derven, die hun toekwam. Dit ontkennen we. In Zuid-Holland bedraagt de stadsbevolking bijna 60 pCt., terwijl de kansen voor stad en dorp gelijk staan. Steun tegen verdwijning in de plattelands-bevolking zou in Drente met zijn 14 pCt , in Limburg met zijn 21 pCt., in Groningen met zijn 26 pCt. nog ter snede kunnen zijn; maar in Zuid-Holland, met zijn *overwicht* van stadsbevolking, nooit. Zelfs zou de vraag te berde kunnen komen, of een practische regeling van den Census ook niet met dit sterk sprekend verschil tusschen onze onderscheidene provinciën had te rekenen, opdat in Zuid- en Noord-Holland het platteland niet aan de steden, in Limburg, Drente en Groningen de steden niet aan het platteland werden opgeofferd.

Zoolang men dit eerste nog niel wil, en zelfs nog met sarcastischen glimlach op elk pleidooi voor het organisch volksleven blijft neêrzien; zoolang de *Census*-maatstaf in het oog der meerderheid nog de eenige graadmeter blijft voor nationale ontwikkeling; zoolang men de Revolutie wel in haar bovenmatige gisting weet te temperen, maar niettemin lustig den gloed in haar brouwketel stoken blijft; zoolang men i. e. w. voortgaat met de phrase van »gelijkheid" te schermen, om elk begrip van organisch volksleven zorgvuldig te bannen, — zoolang blijft waken tegen de tyrannie der steden plicht ook onzer richting, gedachtig aan de harde les, die Frankrijk en Italië beiden van zoo misplaatst evenwicht hebben geleerd.

Het stelsel van Thorbecke, thans vooral door de *Nieuwe Rotterdamsche* voorgestaan, vereischt dus onzerzijds ernstige bestrijding. Het stelsel van den Minister behoort, zij het ook op andere gronden dan in het Ministerieel pleidooi voorkomen, door ons met kracht te worden gesteund, zelfs al gelukte het onzen afgevaardigden niet, het Kabinetsvoorstel door amendementen in onzen geest te verbeteren. (13 October '73).

TWAALFDE HOOFDSTUK.

ONZE STATEN EN RADEN.

> Opdat de Staten-Generaal in de natie wortelen; het volk niet slechts in naam vertegenwoordigen; en in hun saâmstelling niet langer een krenking van het recht der minderheden opleveren; eischt zij de invoering van een ander kiesstelsel, en, ter voorbereiding daartoe, verlaging van den census.

I.

DE OUDE EN DE NIEUWE STATEN.

§ 131. Thans zijn we aan het kiesstelsel toe.

Het volk, dit bleek ons reeds vroeger, moet meê kunnen spreken; de natie behoort meê te consulteeren; er dient een volksvertegenwoordiging te zijn, in kleiner en in grooter kringen; — rest nu maar de vraag, hoe we tot dien einde aan onze Staten en onze Raden komen zullen, en in wat wijs de kringen dezer gekozen mannen werken zullen op elkaâr.

Om de hoofdquaestiën, die zich hierbij voordoen, met eenige orde te behandelen, beginnen we met op het begrip en de historische beteekenis te wijzen van onze Staten-Generaal.

De »Staten'' zijn geen personen, maar volksgroepen, die zich door personen laten vertegenwoordigen. De gekozen leden zijn derhalve niet zelven »de Staten'', maar slechts de repraesentanten van die »Staten'', en die »Staten'' moet ge zoeken, niet op het B i n n e n h o f, maar in het l a n d.

Onder »Staten'', ook wel »standen'' of »stenden'' genoemd, verstond men namelijk van oudsher een groep burgers, die door gelijkheid van

oorsprong, van ambt of levenspositie, gemeenschappelijke belangen te verdedigen hadden.

Nu nog leeft dit in het spraakgebruik. Er is een boerenstand, een handelsstand, een handwerkstand, een burgerstand, enz. Altegader namen die aanduiden, dat men de boeren, de kooplieden, de arbeiders, de burgers enz., zich denkt als volksgroepen, die in het publieke leven gelijksoortige, en dus gemeenschappelijke, belangen wenschen te verdedigen.

»Staat" en »stand" nu waren oudtijds volkomen gelijkluidende termen 1). Alleen met dit onderscheid, dat »Staat" alleen van die hoogere standen gebezigd werd, die tot politieke beteekenis waren opgeklommen, en die dus »een staat voeren" konden.

Feitelijk losten deze hoogere standen zich destijds in drie »staten" op, t. w. in den staat der geestelijken, den staat van den adel en den staat der poorters of der burgerschap. De boerenstand werd daarbij gerekend door den adel vertegenwoordigd te zijn; terwijl de kooplieden, de mannen van trafieken en de handwerksgezellen, meêliepen onder de poorters.

Deze drie standen of staten nu: de geestelijken, de ridderschap en de steden, traden voor de verdediging van hun rechten tegenover de grafelijke of hertogelijke hoogheid, niet hoofd voor hoofd, maar en corps op. Alle geestelijken vormden saâm éëne curie; de adel een tweede groep; terwijl de steden als derde corps zich aanmeldden. En nu hadden, naar oud-Germaansche traditiën, bij dat en corps opkomen wel alle leden dezer standen of staten in persoon kunnen verschijnen, maar, om het ongerief van het groote aantal, vond men allengs beter, een delegatie voor allen saâm te laten optreden, zoodat allengs de Vertegenwoordiging uit drie delegatiën kwam te bestaan: 1. een delegatie uit den staat of stand der geestelijkheid; 2. een delegatie uit den staat of stand der ridderschap; en 3. een delegatie uit den staat of stand der steden.

§ 132. Oorspronkelijk waren »de Staten" dus een vergadering van drie delegatiën, éëne uit elk der drie staten of standen die tot politiek aanzien waren opgeklommen.

Toen nu door de Utrechtsche Unie de Staten van zeven gewesten zich bondgenootschappelijk aaneensloten, moest er natuurlijk uit deze zeven vergaderingen der gewestelijke Staten nog bovendien één centrale vergadering gekozen voor de gemeenschappelijke belangen van alle gewesten. En wijl men nu de eenheid der geünieerde gewesten »de Generaliteit" placht te noemen, gaf men toen aan deze centrale

1) Cf. Kilian in voce: stand, status, conditio, en in voce: staat, status, conditio.

delegatie den naam van Staten-generaal; brengende van toen af tevens voor de Statenvergadering der graafschappen en hertogdommen den titel in zwang van Staten-provinciaal.

De naam van »Staat" voor land of rijk, thans zoo algemeen, is dan ook een naam van later dagteekening, en ontstond eerst toen men doordrong tot het besef, dat elk man van eere, behalve de gemeenschapsbanden met zijn standgenooten, óók nog in een algemeen verband met al zijn landgenooten staat; en dat men dus niet alleen lid is van een der vele staten of standen, waarin het volk organisch onderscheiden is; maar ook lid van dien éénen staat of stand, waartoe allen behooren, door het feit zelf dat ze ingezetenen zijn van het Rijk.

Aldus ongeveer was de historie van ònze »Staten". Zoo die van Frankrijks »Etats généraux". Zoo ook die van de Duitsche Stenden, van de Engelsche Parlements-Huizen, en van de Spaansche Cortes.

Overal in Europa is de Volksvertegenwoordiging uit het organisch volksverband voortgekomen. En daarin eerst is uit de onderscheiding der verschillende Staten of standen het besef geboren van dien éénen Staat, waartoe allen behooren: t. w. van het Rijk.

Slechts zij hier nog bijgevoegd, dat men oudtijds hierbij zedelijk te werk ging, en dus de minderheden eerde. In aantal toch waren natuurlijk de geestelijken en de adel veel minder dan de poorters. Bij stemming »gelijk op" zou dit er dus eenvoudig toe geleid hebben, dat de poorters alles, adel en geestelijkheid niets hadden vermocht. En om dit kwaad nu te keeren, bepaalde men in Engeland, dat adel en geestelijkheid een afzonderlijk Huis zouden vormen: het Upper-House, dat af kon stemmen wat de overige Staten van het Rijk: het Lower-House, wilden doordrijven; stelde men voor Frankrijk den regel in, dat elk der drie états als zoodanig slechts één stem zou uitbrengen; en zocht men in Duitschland en Scandinavië door indeeling in curiën tegen onderdrukking der minderheden te waken.

§ 133. Onder onze tegenwoordige Staatsregeling nu heeft men wel den vorm van deze instellingen bijgehouden, maar het wezen er uit laten wegglippen.

Met de maatschappelijke standen toch, die ook nu nog feitelijk in het land bestaan, rekent onze Grondwet volstrekt niet meer; maar deelt daarentegen de ingezetenen van het Rijk geheel wilkeurig in, in drie andere staten, standen of groepen: t. w. 1. de hoogstaangeslagenen; 2. de lieden die van *f* 20 — *f* 160 in hoofdsom aan directe lasten betalen; en 3. dezulken die daar beneden vallen.

Van deze drie staten, standen of groepen nu telt de eerste ongeveer slechts 1200, de tweede niet meer dan circa 100,000, en de derde 1,500,000 leden, en desniettegenstaande heeft men goedgevonden, dezen derden staat of stand van alle politieke rechten ontbloot te laten, en allen politieken invloed in handen te spelen van de twee eerste, kleine staten of standen: die der »hoogstaangeslagenen" en der »censusbetalenden."

En om nu te voorkomen, dat deze 1200 »hoogstaangeslagenen" nu weer overstemd zouden worden door de »census-betalenden," heeft men, nogmaals een oud model valschelijk nabootsend, deze twee staten nu wederom in twee Kamers gesplitst, zoodat nu in de Eerste Kamer uitsluitend de leden van den stand der »hoogstaangeslagenen" zitten, en in de Tweede de gekozenen der »census-betalenden", met recht over en weêr om elkanders besluit te vernietigen.

Vergeleken bij wat eertijds bestond, dus blijkbaar geen verbetering.

Immers, al kan niet ontkend, en loochenen wij dan ook niet, dat de vroegere staten van »geestelijkheid, ridderschap en steden" op hadden gehouden bij de realiteit der maatschappelijke toestanden te passen, wijl de standen of staten in den boezem van het volk zich van lieverleê anders gegroepeerd hadden, toch zal niet licht beweerd, laat staan bewezen, worden, dat de tegenwoordige indeeling van het volk in »Staten" hierin verbetering bracht.

Nu toch berust de geheele indeeling in de drie »Staten" van »hoogstaangeslagenen," »census-betalenden" en »niet-kiezers," uitsluitend op een altijd valschen en onzedelijken financieelen maatstaf; — maakt men een indeeling in »Staten", in plaats van de »standen" te nemen die er zijn, wat dus hoogstens uitloopt op een fictie. En behelpt men zich, wat nog verderfelijker werkt, met »standen", die niet meer en corps kunnen optreden, en dus, op den keper beschouwd, niet eens »Staten" zijn, al blijft men ze ook met den eerenaam van »Staten-Generaal" sieren.

Dat dit valsche systeem nog onhoudbaarder moet werken bij de Provinciale Staten, zal in het oog springen, zoodra men er op let, dat in deze vergadering slechts één Staat of stand, t. w. die der »census-betalenden", meêspreekt; terwijl eindelijk bij de Gemeenteraden élk begrip van organisch verband volkomen te loor gaat, en er, bij de ontstentenis zelfs van kiesdistricten, niets dan een aggregaat van eenlingen, die men kiezers noemt, voor het behartigen der politieke belangen overblijft.

§ 134. Tweeslachtig is dit stelsel door en door; hinkende op twee

gedachten; en juist door die halfheid zonder veerkracht om ons in politieken zin te verheffen.

Immers, het houdt de vormen nog min of meer bij van de oude, eenig goede, historische Volksvertegenwoordiging, die men de organische pleegt te noemen; maar schuift in dien ouden vorm de nieuwbakken, revolutionaire idée van den atomistischen Staat, die uit éénlingen op een hoop is geworpen, en haar uitdrukking vindt in het algemeen stemrecht van alle individuën.

Naar dat revolutionaire stelsel toch zijn er geen »Staten" of »standen" of »groepen" in het volk, maar is de natie niets dan één groote massa eenlingen of individuen, die geen ander politiek verband of geen andere sociale geledingen hebben dan het ééne hooggeloofde »Staatsverband."

Tot zijn zuivere uitdrukking komt dit stelsel dan eerst, als elk dezer eenlingen of individuën, man voor man, op den tel af, met volkomen gelijkheid van rechten, meê kan beslissen over het bestuur van 's lands zaken, d. i. dus door het algemeene stemrecht; of men het erkennen wil of niet, van elk atomistisch Staatsbegrip de onontwijkbare consequentie.

Dat men deze eenlingen daarbij nog in districten indeelt, geschiedt gemakshalve, maar is, welbezien, toch een ongepaste straalbreking van het zuivere licht, dat uit de keus der eenlingen op het algemeen belang moet vallen.

Zooals Napoleon het dreef: »één volksstemming van alle Fransche individuën, ongedeeld en ongebroken, over heel het land, op één dag!" — dat zou eigenlijk het ware zijn.

Waar dan nog bij dient gevoegd, dat het twee-Kamerssysteen op dit standpunt volkomen onzinnig en ongerijmd is, en de »Assemblée nationale" er dan ook wel voor gewaakt heeft, dat er geen Senaat nevens haar opkwam.

Zooals Vorst Von Bismarck het nu in het Duitsche Rijk maakte: »één rijksdag, waartoe alle Duitsche individuën kiezen", zóó behoort het naar den eisch dezer doctrinairen allerwegen te worden!

Zoowel het twee-Kamersstelsel als de censusbepaling zijn dan ook tegen den eisch van het systeem.

En wijl er nu ook in dit stelsel een logica schuilt, die onverbiddelij op haar doel afgaat, baat geen weêrstand en is er geen stuiten aan, o »de heelen" zullen het ook ten dezen van »de halven" winnen, en ove lang of kort wordt »één Kamer en voor allen het stemrecht!" ee volksgeroep, dat ge niet meer smoort.

Intusschen, zóóveel consequentie vooralsnog niet aandurvend, hee nu het Liberalisme in ons kleine landje gewaand, een proefstuk van zee

loffelijke wijsheid te geven, door dezen »nieuwen wijn" voorshands in »oude lederen zakken" te doen, en betrad men dus den weg om door laakbare dubbelhartigheid zichzelf en het publiek te misleiden.

Men koos, feitelijk en wat het wezen aangaat, voor de theorie der revolutie; maar behield desniettemin nog den vorm van de oude organische Staatsleer.

Dáár stak de leugen van hun stelsel in.

En, gelijk nu altijd, zoo is ook hier de straf die leugen op de hielen nageloopen.

Er kón geen zegen op rusten.

En al wat men na jaren worstelens en jaren tobbens inoogstte, was dan ook niets dan spot en machteloosheid.

Want, in trouwe, laat ons er toch niet blind voor zijn: Onze tegenwoordige Staten hebben, noch bij het volk eere, noch over het volk macht. (4 December '78).

II.

CORPORATIEVE STATEN.

§ 135. Zoo bleek dan, dat ons thans geldend stelsel van vertegenwoordiging hinkt op twee gedachten, doordien het in den grond belichaming wil zijn van de Fransch-revolutionaire beschouwing, die in een volk niets meer noch iets edelers ziet dan »een hoop zielen op een stuk gronds"; maar voor den vorm de oude traditiën van organische vertegenwoordiging nog huldigt, door het indeelen van de natie in drie standen: dien der »hoogstaangeslagenen", dien der »censusbetalenden", en dien der »onmondigen". Bleek voorts, dat dit stelsel door den innerlijken drang van zijn beginsel dien ouden vorm allengs af moet werpen en op weg is naar het algemeen stemrecht. En bleek eindelijk, dat nu reeds in de Staten-provinciaal en in de Gemeenteraden het atomisme der individuën tot onbeperkte heerschappij kwam.

Ziende nu op dit verschijnsel, oordeelt de antirevolutionair, dat dit desorganiseeren van de natie hoe eer hoe beter gestuit dient, ten einde met name in het stelsel van vertegenwoordiging het organisch volksverband weêr tot zijn recht te laten komen, om, na uitstooting van de fouten, die het eertijds aankleefden en ontsierden, alsnu zijn natuurlijke en geleidelijke ontwikkeling voort te zetten.

Het antirevolutionaire Staatsrecht grondt dezen eisch op de overweging, dat een natie nu eenmaal een organisme is; niet anders dan organisch bestaan kan; en, hoe fijner ze zich ontwikkelt, des te fijner ook de draden en weefsels van dit volksorganisme spant. Of, wil men dezelfde zaak in meer practischen vorm uitgedrukt, dan doet ze dezen eisch rusten op het onloochenbare feit, dat niet slechts de enkele persoon of het individu, maar ook groepen van personen, belangen, die hun als groep gemeenschappelijk zijn, op sociaal en politiek terrein te verdedigen hebben.

De menschelijke maatschappij bestaat, althans in beschaafde landen, nu eenmaal feitelijk uit standen, uit groepen, uit gemeenschappen van personen. Gelijkheid van individuën is er niet en kan er niet zijn, eenvoudig omdat er verschil bestaat van afkomst, van aanleg, van opvoeding, van bedrijf, van bezit en van levensrichting. En is nu ongelijkheid regel, dan spreekt het van zelf, dat er te midden van deze algemeene ongelijkheden toch ook weêr groepen van wél gelijkgezinden of wél gelijkbedeelden ontstaan, die er belang bij hebben, om hetgeen hún gemeenschappelijk aangaat, dan ook met vereenigde macht tegen andersgezinde groepen te verweren.

Deze, niet bij verdrag of uit wilkeur gemaakte, maar uit den boezem der natie van zelf geboren, groepen vormen derhalve als ware het de »ledematen" en de »geledingen" van dat groote »lichaam", dat men »volk" noemt, en wijl nu een lichaam eenmaal niet anders dan in zijn geledingen bestaat en niet anders dan door zijn geledingen zich uiten kan, zoo is ook elke Volksvertegenwoordiging als valsch gedacht te verwerpen, die de natie belet, zich op regelmatige wijze, door deze geledingen, d. i. organisch, uit te spreken.

Goede Staten-generaal zouden dus (onder zekere bedingen, waarover later) gekozen behooren te worden door de Staten-provinciaal; die Staten-provinciaal door de Gemeenteraden; en die Gemeenteraden eindelijk door de gemeentelijke corporatiën; bijaldien de natie weêr naar behooren »in organisch verband" haar zin en neiging zou kunnen openbaren.

§ 136. Maar; en dit is het grootste struikelblok dat voorshands aan de verwezenlijking van dit denkbeeld in den weg ligt; door de Fransche Revolutie zijn die gemeentelijke corporatiën geweldig uiteen geslagen en niet dan zeer langzaam kan deze eerste geleding in het organisch volksverband weêr aangroeien.

Hierbij hebben we natuurlijk het oog vooreerst op de gilden; een soort

corporatiën, die voor de stedelijke besturen precies hetzelfde waren, wat men de Staten of Stenden voor het landsbestuur noemde, d. w. z. de georganiseerde groepen in de gemeenten, die, ter verdediging van haar gemeenschappelijke belangen, als corporatiën, allengs ook politieke macht verwierven.

Het ontstaan en de beteekenis dier gilden ook maar in grove trekken te schetsen, valt uitteraard geheel buiten het bestek van deze artikelen. Toch dient hier herinnerd, dat de gilde, reeds blijkens den vèrreikenden invloed der bekende schuttersgilden, volstrekt niet alleen op handwerken en bedrijven doelde, maar in het algemeen op »elke corporatieve aaneensluiting van burgers tot een gemeenschappelijk doeleinde" sloeg.

Van lieverlede gelukte het aan deze gilden, aandeel in het bestuur te verkrijgen; niet slechts over zaken hún belangen rakende, maar ook van algemeene strekking; en vooral in de vrije Duitsche steden en de nog machtiger steden van Vlaanderen en Brabant, klom de macht dezer gilden zelfs zóó hoog, dat ze feitelijk de »schepenen en raden" in hun bedwang hadden, en men het aan Van der Werf o. a. bij Leidens beleg wát euvel afnam, dat hij zonder raadpleging der »kwartierdagen" (d. i. van de samenkomst der gildendelegatiën) met den vijand onderhandeld had.

Dat nu de naijver dezer gilden onderling, de pressie door deze gilden op de enkele personen uitgeoefend, en het dwarsboomen dat ze telkens schout en schepenen deden, allengs tot verwarring en onhoudbaarheden voerde, wordt onzerzijds in het minst niet betwist; mits men er van den anderen kant óók maar een oog voor hebbe, dat zich, in weêrwil van dit gehaspel, door deze gilden een zeer krachtig burgerleven ontwikkelde, en de »public spirit", waar onze eeuw zulk een heimwee naar toont, destijds, dank zij de actie dezer corporatiën, metterdaad bloeide.

Al geven we dan ook gaaf en grif toe, dat zoomin de organisatie der gilden als die der stedelijke besturen, blijven kon wat ze op het laatst der vorige eeuw was, en veeleer, als belachelijk en ergerlijk caricatuur van een grootsch verleden, onder den toorn der verontwaardigde burgerij moest bezwijken, — toch blijven we het ten diepste betreuren, dat men ook ten opzichte der gilden toen eenvoudig opgeruimd en voor afbraak verkocht, in steê van verbeterd en hervormd heeft. Daardoor toch riep men dien gedesorganiseerden toestand in het leven, die zich thans in het verslappen van den burgergeest, in de toenemende onverschilligheid voor de publieke zaak, en in de klimmende verwijdering tusschen de bezittende en de niet-bezittende standen der maatschappij zoo bitterlijk wreekt.

Niet alsof ook dit kwaad onherstelbaar zou zijn.

Integendeel; nu reeds ziet men in de Kamers van koophandel en in de arbeidersvereenigingen de organische levenskracht der natie weêr aan het werk, om deze verbrijzelde geledingen te doen herstellen en weêr aangroeien.

Maar dit kost tijd. Dit zal niet zonder geweldige stuiptrekkingen tot zijn einde komen. En vooral; ook onze kinderen weten het; »den groei in het been te hebben," doet pijn.

Toch groeit ook onder die pijn het organisch weefsel van lieverleê weêr aan, en indien onze huidige Kamers op het Binnenhof eens »Kamers in ruste" zullen zijn, en een wetboek op den arbeid (waarover later) de ontwikkeling dezer volksgeledingen bevorderen in plaats van belemmeren komt, bestaat er ook voor onze steden alleszins op herwinning van vroegere veerkracht hoop. En dit te meer, wijl de veranderde positie der »heeren van de heerlijkheden" en »riddermatige goederen" ook de dorpen en vlekken in deze ontwikkeling heeft doen intreden, en het gemeentewezen aldus door die uiterst gewichtige verandering thans tot nog veel hooger beteekenis klimmen kan, dan het ooit in zijn beste dagen bezat.

§ 137. Om te passen op den veranderden toestand, zal deze nieuwe organisatie dan, onder vaste bedingen, aan elke groep van personen, die aantoont een gemeenschappelijk belang te vertegenwoordigen, naar met vroed beleid gekozen evenredigheden, zúlk een invloed op onze Gemeenteraden behooren te verleenen, dat elke stand zijn zeggenschap hebbe, en de ééne geleding de andere niet dooddrukke, maar in haar functie zoowel aanvulle als beperke.

Zulk een corporatie moet dan kunnen gevormd worden; al naar gelang de bestanddeelen in een gemeente daarvoor in genoegzamen getale aanwezig zijn; door lieden van adellijken oorsprong, van geleerden stand, van vrij goederenbezit, van godsdienstige vereeniging, of van het schoolwezen. En evenzoo door de landbouwers of producenten; door de lieden van bedrijven en nijverheid, die het geproduceerde verwerken en bereiden; en door de kooplieden en kleine handelaars, die het bereide goed aan den man brengen. Waar in de laatste plaats dan nu nog noodzakelijkerwijs bij zoude komen de menigte der arbeiders en gezellen; de dienstbaren op bureel of in het huisgezin, en, wil men, het officierscorps in groote garnizoenen.

Onder vaste bedingen en naar stipt geregelde evenredigheden, onder goedkeuring van de Staten-provinciaal, en des noods onder recht van appel op het Rijksbestuur (opdat elke onderdrukking der minderheden

bleve buitengesloten) zouden deze corporatiën dan recht van benoeming voor de Gemeenteraden moeten hebben, met vrijheid van keus om uit of buiten heur midden te kiezen; onder exceptie alleen van de godsdienstige vereenigingen en de garnizoenen, bij wie keuze buiten de geestelijkheid en het uniformdragend personeel allicht wet behoorde te zijn.

Aldus zou in de Gemeenteraden het organische leven der burgerij zich afspiegelen. In het eenvoudige dorpsleven zou dat organisch verband dan uiterst eenvoudig; in het veelzijdig geschakeerde stadsleven uiterst saâmgesteld en ingewikkeld zijn; maar in elke gemeente, 'tzij stad of dorp, zou elk belang of beroep, elke stand of klasse, dan toch zijn pleitbezorger vinden, en voor den doodelijken broodnijd der »concurrentie" het opbouwende element van »saâmwerking" in plaats treden.

Voorts kon dan uit deze organisch gekozene Gemeenteraden worden afgevaardigd naar de Staten-provinciaal, en dat wel met inachtneming van zoodanige verhouding, dat, naar een stad belangrijker was, ze ook over te grooter invloed ter Staten-vergadering kon beschikken.

Deze directe overgang van de Raden op de Staten zou dáárom noodig zijn, wijl de ridderschap sinds 1793 wegviel, de geestelijkheid reeds in de 16de eeuw alle rechtstreeksche zeggenschap in 's lands zaken verloor, en de loontrekkende klasse der maatschappij, met den besten wil, in geen provinciaal verband te brengen is. En dit te meer, overmits een terugkomen op dit gedeeltelijk resultaat der historie noch gewenscht, noch uitvoerbaar zou zijn.

Immers, de adel en de heerschappen verloren in de meeste provinciën schier alle beteekenis en zouden hoogstens alleen nog in Gelderland, Utrecht en Limburg tot een zwak politiek bestaan te brengen zijn. Maar vooral indien men aan de leden van dezen stand in steden en dorpen, waar hun invloed ver genoeg reikt, b. v. in de residentie en in sommige plattelandsgemeenten, recht van keus voor het raadschap in de gemeente gunde, zou het een noodeloos repristineeren wezen van wat onherroepelijk voorbijging, indien men hen als stand nog liet optreden in de Staten-provinciaal.

En wat de geestelijkheid betreft, is wel, vooral in Utrecht en Zeeland, de invloed der prelaten eertijds machtig geweest; maar vooreerst gold het reeds sedert de Reformatie steeds als regel hier te lande, dat »kerkelijk ambt" en »politieke besogne" niet saâmgingen, en is ten overvloede het publieke recht der gezindheden o. i. genoegzaam gehandhaafd, indien ook de godsdienstige corporatiën, bij voldoende getalssterkte, een deskundige in politieke zaken als tolk kunnen zenden naar den raad.

§ 138. Ten slotte zouden dan de aldus saâmgestelde Staten-provinciaal, eveneens op organische wijze, hebben af te vaardigen voor de Staten-Generaal, en dat wel naar verhouding van hun betrekkelijke beteekenis, die deels uit het bevolkingscijfer, deels uit de belastingkohieren, ware op te maken.

Deze delegatie zou dan voorts bij geheel vrije keuze moeten geschieden, zoodat de Staten noch aan de categorie der hoogstaangeslagenen, noch aan die van eenigen census gehouden waren. Slechts zouden de gekozenen ingezetenen der provincie moeten zijn en ook na hun verkiezing in de provincie woonachtig behooren te blijven.

Langs dezen weg zou er derhalve een Staten-Generaal ontstaan, waarvoor het levensbloed door al de aderen van het volksleven was doorgekomen, en die inderdaad en in waarheid de uitdrukking mocht heeten van het volk, zooals het als »levende, denkende en arbeidende natie" in de werkelijkheid bestaat.

Men zou dan drie trappen van verkiezing hebben.

Ten eerste van elk lid eener corporatie een rechtstreeksch deelnemen aan de verkiezing van den man, die deze corporatie zou representeeren in de vroedschap van stad of dorp.

Ten tweede voor elk lid van den Gemeenteraad een recht tot medeaanwijzing van den man, die dezen raad zou vertegenwoordigen in de Staten-provinciaal.

En ten derde eindelijk voor elk lid der Staten recht tot medeafvaardiging van den verkorene, die voor het gewest zou zitten in de Staten-Generaal.

Waarom er intusschen, naast zulk een organische Staten-vergadering voor de verschillende belangen (die men het best met onze tegenwoordige Eerste Kamer kan vergelijken) nog een andere samenkomst van 's Lands Staten, meer van politiek karakter, dient op te treden (die meer aan onze Tweede Kamer zou doen denken) vereischt bespreking in een afzonderlijk hoofdstuk. (6 December '78.)

III.

POLITIEKE STATEN.

§ 139. Door een samenstelling van de Staten en Raden als in ons vorig artikel werd aangeduid, zijn we er intusschen nog niet.

Immers, door uitsluitend op het organisch volksverband, in den aangeduiden zin, het oog te vestigen, zou men onzerzijds in diezelfde fout van eenzijdigheid vervallen, waardoor het Liberalisme in het dwaalspoor raakte, en voorbijzien, dat er wel ter dege in het volk nog een ander verband ligt.

Gelijk er namelijk, om nu door een beeld onze bedoeling toe te lichten, aan een stoomschip van achteren niet alleen een schroef zit, waarop de kapitein geen invloed kan oefenen dan door tusschenkomst van geheel het saâmgestelde raderwerk, dat den stoom éérst op de cylinders, van daar op de hefboomen, en aldus eerst op den stang, die spil der schroef is, werken doet; maar ook een roer, dat de stuurman rechtstreeks zelf links of rechts doet keeren, al naar zijn vingeren om de pennen van het stuurrad spelen; — zóó ook is het in het organisme van den Staat.

De stuwkracht, waarmeê het volk op het pad van waarachtige ontwikkeling kan worden voortgedreven, werkt niet dan door het saâmgestelde organisme van corporatiën, gemeenten en gewesten. Maar de richting, waarin die stuwkracht het »schip van Staat" zal voortbewegen, wordt op meer rechtstreeksche wijze bepaald door het levensbeginsel en de levensbeschouwing, die gekweekt wordt in den huiselijken kring.

Om een voorbeeld te nemen.

Als er sprake is van het invoeren, uitbreiden of afschaffen van een patentbelasting, dan komt hiermeê een belang aan de orde, waarover strijd ontstaat tusschen de verschillende corporatiën en groepen der maatschappij. Roomsche boeren zullen dan met godloochenende boeren zich vereenigen tegen godloochenende of ook Roomsche burgers, om van den landbouw het patent af te weren. En, omgekeerd, zullen evenzoo orthodoxe stedelingen zich alsdan met moderne dito verbinden, om de verweerkracht te breken, die het privilege voor den landbouw bestendigen wil. Dàn werkt dus het organisch verband en moeten de standsbelangen en plaatselijke of gewestelijke verhoudingen den doorslag geven.

Maar is nu, omgekeerd, b. v. de schoolquaestie twistappel, dan lossen op eenmaal al die standsverbindingen van boeren en burgers zich op, en ziet ge den orthodoxen boer met den orthodoxen stedeling, den bakker met den rentenier, den koopman met den hoogleeraar saâmwerken, om den overmoed van het Liberalisme te breken. D. w. z. dat men dan van het corporatieve volksverband niets te merken komt, maar ontdekt hoe er nu rechtstreeks door den geest, die hart en huis bezielt, gewerkt wordt op de te nemen beslissing. Ja, zóó waar is dit, dat op

schoolterrein zelfs de »corporatie van het schoolwezen," d. i. de stand der schoolleeraars, uit elkaâr springt, en de orthodoxe onderwijzer de zelfverloochening bezit om liever de tractementsverbetering van zijn stand te belemmeren, dan dat hij meê zou werken om het valsche beginsel dieper wortel te doen schieten.

§ 140. Dit feit, dat nog door tallooze voorbeelden ware te versterken, toont derhalve, dat er op regeeringsterrein tweeërlei soort van beslissingen zijn te nemen. Ten eerste beslissingen, die het volk in zijn corporatief verband raken; en ten andere beslissingen, die betrekking hebben op de politieke geestesrichting, waarin het volk door zijn overheid zal worden geleid.

Juist door deze onderscheiding voorbij te zien, heeft het aloude Staatsrecht in deze landen te kort gedaan aan de ideale beteekenis, die aan alle politiek, zal ze haar naam met eere dragen, moet eigen zijn. Door slechts corporatief te willen zijn, onthield men aan de geestelijke eenheid der natie haar wettig orgaan. En eveneens is, door geen oog voor deze onderscheiding te hebben, onze tegenwoordige Grondwet in de niet minder storende fout vervallen, van aan onze Staten-Generaal een uitsluitend politiek karakter te leenen, en het behandelen óók van detailzaken op te dragen aan mannen, die gekozen waren voor een uitsluitend politiek mandaat.

Dit nu heeft »stoomschroef" en »stuurrad" tegen elkaar in doen loopen, en is alzoo oorzaak geworden, dat onze Kamers steeds meer een hybridisch karakter vertoonden; en, van den eenen kant te politiek om de corporatieve belangen te behartigen, toch ook anderzijds weêr te geinteresseerd waren, om een hart te hebben voor een politiek van beginselen.

Gevolg hiervan was natuurlijk, dat beiden, èn de politiek èn 's lands corporatief interest, verwaarloosd werden, en dat we ongemerkt, zonder er iets aan te kunnen doen, door een fout die in de Grondwet zelve school, een doodloopende straat inreden, waar onze politiek een kreupel paard bleek te zijn en 's lands belangen, zoo hier als in Indië, verspeeld bleken door wanbeheer en slecht beleid.

Om dit euvel nu te keeren, is er maar één afdoend middel, hierin bestaande, dat ge aan een natie, die twee doeleinden in het oog houdt (t. w. den triomf van haar levensbeginsel en den bloei van haar belangen); en die, ter bereiking van die beide doeleinden, haar leven dan ook op twee wijzen uit (t. w. corporatief als haar belang, en rechtstreeks als haar levensbeginsel in het spel is); dat ge aan zulk een natie, zeg-

gen we, dan ook een dubbele vertegenwoordiging geeft, waarvan de éëne langs corporatieven weg en de andere rechtstreeks wordt saâmgesteld.

Niemand toch kan loochenen, dat de natie, voor zoover ze in een Liberalistisch, Calvinistisch en Roomsch-Katholiek bestanddeel uit elkaar valt, zich op een geheel andere wijze groepeert dan bij de indeeling in standen en corporatiën. En evenzoo kan niemand ontkennen, dat de grenslijnen der drie eerstgenoemde groepen dwars de grenslijnen der standen en corporatiën doorsnijden. En dus kan ook niemand de mogelijkheid ook maar indenken, om een soort van representatie te vinden, die tegelijk beide groepeeringen afspiegelen zou.

Maar is dit zoo, dan volgt hieruit ook van tweeën één: òf dat ge een volksvertegenwoordiging schept, die slechts éëne der beide groepeeringen (óf de politieke óf de corporatieve) tot haar recht doet komen; en dan de andere eenvoudig als niet bestaande beschouwt; òf wel, dat ge de dubbele groepeering, die in het volk bestaat, dan ook in een dubbele vertegenwoordiging uitdrukt, en alzoo aan uw Staten-Generaal een dubbele vertakking geeft, door naast de corporatieve Staten, die we in het vorige artikel bespraken, te plaatsen een Statenvergadering van politiek karakter, rechtstreeks gekozen door het volk.

Deze politieke Staten zouden alsdan derhalve behooren gekozen te worden, niet door een klasse van deskundigen; noch ook door een groep censusbetalers; noch ook door een stand van aanzienlijken; of welke corporatie hoegenaamd ook; maar door de natie als eenheid, door het land als geheel gedacht, door het volk zelf.

§ 141. En nu kan zich hierbij metterdaad een oogenblik de vraag voordoen, of »algemeen stemrecht", d. i. dan van volwassen manspersonen, voor deze volksuiting niet het natuurlijke instrument zou zijn. Edoch ook slechts een oogenblik!

Immers, denkt men even door, dan gevoelt men aanstonds, dat een stemrecht, dat b. v. in Frankrijk aan even acht millioen ingezetenen een stem verleent, en daarentegen aan acht en twintig millioen andere ingezetenen het kiesrecht onthoudt, zich »algemeen" noemen moge, maar volstrekt niet algemeen is.

»Algemeen stemrecht", met uitsluiting alvast van alle vrouwen uit de gemeenschap, d. i. van iets meer dan de helft, geeft van uw »algemeenheid" reeds een zeer zonderling denkbeeld. En als men van de kleinere helft, die dan rest, nu nogmaals de grootere helft als onmondig op zij duwt, om aan een zeer klein vierde, of eigenlijk nog weêr aan de meerderheid onder de lieden van dit kleine vierde, d. i. dus aan even

een achtste, de beslissing over te laten, — in ernst, dan wordt dit hooggeroemde »algemeene" stemrecht toch zoo onverklaarbaar »exclusief" en beperkt, dat men zich de moeite kan sparen om het verder te bestrijden.

Neen, werkelijk algemeen kan een stemrecht dán slechts zijn, als ge het toekent aan de »hoofden van huisgezinnen", d. w. z. aan de hoofden, de tolken, de natuurlijke woordvoerders van die kleinste cellen of kringen, waardoor een natie een natie is. Niet door eenzame mijmeraars op hun gehuurde kamer, maar door het volk in zijn huisgezinnen immers, worden de levensgedachten gekweekt, die op geestelijk terrein den volksgeest beheerschen. Een eenzaam philosoof moge later die gedachten ordenen; een dichter in zijn musenkabinet die in tonen vertolken; een Staatsman die op zijn studeerkamer tot staatsrechtelijke uitdrukking brengen; maar gelijk »de taal al het volk is", en die taal toch niet door den hoogleeraar aan het volk onderwezen, maar door hem van 's volks lippen wordt opgevangen, zóó ook is het met den politieken geest die het volk bezielt.

Aan de vorming van dien geest arbeidt onbewust en ongemerkt heel het volk bij zijn huishaard; en eerst als dit huiselijk leven een sublimaat voor de gedachtenwereld afschift, komt de taak van den deskundige, om alsnu in rechtsvormen over te zetten wat in den boezem van het volk was gerijpt.

»Nationaal stemrecht", »algemeen" stemrecht, wordt daarom óók door ons als eisch gesteld, maar gesteld op den eenigen voet, waarop het werkelijk »algemeen" worden kan, t. w. door het toe te kennen aan alle hoofden van huisgezinnen; mits dan ook zonder onderscheid.

§ 142. En op dat laatste valt de nadruk.

Zelfs de beperkingen toch, door sommigen daaraan toegevoegd, dat men zóó en zooveel jaren zou moeten hebben, moet kunnen lezen en schrijven, enz., komen ons daarbij voor, volmaakt overtollig te zijn.

Want indien de Staat iemand oud en wijs genoeg keurt, om hem te laten huwen en een huishouden te regeeren en kinderen op te voeden, dan heeft diezelfde Staat straks ook niet het recht, om nu dienzelfden man weêr te jong en te onwijs te keuren voor het meêspreken over de geestesrichting, waarin hij wenscht dat men sturen zal.

En wat het »lezen en schrijven" aangaat, o, die vaardigheid achten ook wij allerkostelijkst (en door ons antirevolutionair volkje, vraag het maar eens aan de boekverkoopers, wordt vrij wat meer dan door den aanhang der liberalisten gelezen) — maar ze biedt niettemin zoo volstrekt

geen den minsten waarborg voor geestesadel, ja, heeft met de richting van iemands leven zoo volstrekt niets uitstaande, dat we er bij duizenden kunnen aanwijzen, die, goede schrijvers en lezers, toch elke vaste geestesrichting missen, en, omgekeerd, heel wat mannen en vrouwen kennen, die, op het stuk van lezen en schrijven brekebeenen, niettemin uitnemend goed oordeelen kunnen over het »kwaad of goed" van den weg dien men op wil.

Al deze bijbepalingen, hoe goed bedoeld ook, zijn dan ook van de liberalistische markt herkomstig, en kunnen in ons stelsel nooit bindend zijn, om de eenvoudige reden dat ze het uitgangspunt: de qualiteit van familiehoofd als factor ter vorming van den volksgeest, niet raken.

Maar wel zouden we willen uitzonderen alle drijvers van een schandelijk of verkeerd beroep, b. v. bordeel- en kroeghouders; voorts alle familiehoofden die voor onbetaalde schuld gedenonceerd werden en derhalve bleken »hun eigen huis niet wel te regeeren"; en eindelijk alle de zoodanigen, die op wettige wijze door den onafhankelijken rechter veroordeeld waren in zake van delict.

§ 143. Ter afronding en om zulk een volksstemming metterdaad een levensuiting van de natie te doen zijn, dient hier intusschen nog aan toegevoegd, dat wie, behalve de qualiteit van familiehoofd, nog andere daarmeê saâmhangende qualiteiten bezat, het recht zou dienen te ontvangen tot het uitbrengen van meer dan ééne stem.

Dit moet zoo, omdat het ook in het leven der natie werkelijk alzoo ligt. Een hoogleeraar b. v. oefent veel sterker invloed op de vorming van den volksgeest dan een daglooner; een fabriekseigenaar dan een arbeider; een predikant dan een opperman; een rechter dan een sjouwer.

Is iemand dus, behalve familiehoofd, ook nog oprichter of directeur van een zedelijke Vereeniging; onbezoldigd verzorger van de schamelen in den lande; als man van studie gegradueerd; hoofd van een werkinrichting; eigenaar van vast goed; leeraar eener kerk; ouderling in een gemeente; onderwijzer op een school; of rechter in een rechtbank, — dan komt het ons volkomen rechtmatig voor en als door het beginsel geëischt, dat althans deze »meetbare" invloeden ook in rekening komen bij de stembus.

We weten daarom zeer wel, dat er nog andere, soms zeer sterke, invloeden werken, die, buiten elk kader vallend en alleen aan talent of karakter gebonden, zich niet onder rubrieken brengen en dus niet meten laten.

Dáár valt dan ook niet mede te rekenen. Maar wat wél meetbaar is, mag om dit »onberekenbare" niet buiten rekening gelaten; mits men ook hier aan de zedelijke qualiteiten voorkeur geve, en niet, naar den intellectualistischen trek onzer eeuw, alleen weêr spreken ga van gegradueerden.

Onder die gegradueerden toch zijn soms zeer luie en domme menschen, zonder den minsten invloed, en die in de verste verte niet in de schaal kunnen gelegd tegen de mannen van zedelijke officie, die den arbeid der barmhartigheid doen en den Christus dienen bij ons volk.

Voor zoover men dus, behalve »familiehoofd", ook nog drager van een dezer »meetbare qualiteiten" was, zou men dan nog het recht op een, twee, drie of vier stemmen meer kunnen krijgen; waardoor tevens het gevaar zou ontweken zijn, dat de talrijkste klasse de meer ontwikkelde klasse der maatschappij zou overstemmen; een kwaad dat ook door ons niet wordt begeerd.

En kón dan een aldus rechtstreeks gekozen politieke Statenvergadering met de in ons vorig artikel geschetste corporatieve Staten in zúlk een verband worden gezet, dat elk van deze beiden macht naar heur aard ontvingen, dan zou er o. i. aldus, door vereeniging van deze beiden, een Staten-Generaal kunnen geboren worden, die wortel in het volk zelf had; sloeg op de wijze waarop de natie zelve bestaat; en zedelijk prestige in genoegzame mate zou bezitten, om tegelijk aan het volk vertrouwen in te boezemen en aan de overheid ontzag.

(9 December '78).

IV.

KIESSTELSEL.

§ 144. Thans tot de »manier van verkiezing" genaderd, waarop de samenstelling dezer tweeledige Vertegenwoordiging tot stand zou moeten komen, kunnen we over de corporatieve Staten kort zijn.

Hierbij toch valt slechts drieërlei op te merken:

1. dat een iegelijk gild of een iegelijke corporatie de verkiezingswijs, die binnen eigen kring gelden zal, dan ook zelf te regelen heeft. Edoch onder goedkeuring van een hooger College, dat zoodanig reglement zal kunnen afkeuren, bijaldien daarin de algemeene bepalingen geschonden

mochten zijn, die bij Rijkswet voor de gildenverkiezingen zijn vast te stellen, en die uitsluitend het voorkomen dienen te beoogen van verkorting van rechten der enkele individuën of der minderheden door de in die corporatie of dat gild in meerderheid zijnde groep.

Regel zal daarbij moeten zijn, dat een iegelijk, die in dat gild of in die corporatie de hoedanigheid bezit, die reden van haar bestaan is, op voet van gelijkheid meêstemme. Alzoo in een corporatie van geleerden een iegelijk, die gegradueerd is, of ook, zonder gegradueerd te zijn, door uitgave van erkende geschriften zijn sporen verdiend heeft. In een corporatie van makelaars een iegelijk, die patent als zoodanig heeft en dus het beroep er van uitoefent. En evenzoo in een gilde van den adel een iegelijk, die zijn kwartieren bewijzen kan. Enz.

Regel almeê dat de stemming geheim zij en de volstrekte meerderheid beslisse.

En regel eindelijk, dat er een college van beslissing zij aangewezen bij eventueel protest tegen ingeslopen misbruik.

2. Dat corporatiën of gilden, die over verschillende gemeenten verspreid zijn, zooals dit b. v. in de gemeenten langs Maas en Lek met de scheepsbouwmeesters denkbaar is, gelegenheid ontvangen, om, naar stiptelijk aangegeven maatstaf, haar invloed rechtstreeks in de Staten-provinciaal te doen gelden.

En 3. dat wel de gekozen deputaten »zonder ruggespraak, naar eed en geweten stemmen", maar dat evenzeer aan de deputeerende Corporatiën, Raden of Staten het recht dient te verblijven, om aan hun deputaat, zoo dikwijls hun dit raadzaam dunkt, het gegeven mandaat te ontnemen; of ook, waar speciale belangen te bepleiten zijn, het mandaat van hun gewonen afgevaardigde tijdelijk te schorsen, en hem te doen vervangen door een specialiteit.

§ 145. Uitvoeriger daarentegen hebben we stil te staan bij de manier van verkiezing voor de politieke Staten.

Hoofddoel bij deze Kamer moet natuurlijk zijn, de geestelijke dispositie der natie, haar levensbeschouwing en gedachtenwereld, haar beginsel en richting zoo getrouw mogelijk af te spiegelen.

Maar juist daarom mag er ten opzichte van déze Kamer dan ook nooit een overstemmen van de minderheid door de meerderheid anders dan in die Kamer zelve plaats hebben.

Want, en hierin ligt ons onoverkomelijk bezwaar tegen de thans geldende kiesbepalingen, gelijk het nu gaat, krijgt de meerderheid tweemalen achtereen tegenover de minderheid gelijk.

Eerst in elk kiesdistrict, doordien de stemmen van de minderheid der kiezers wegvallen; en daarna nogmaals in de Kamer zelve, als nu op haar beurt de meerderheid der gekozenen weêr de minderheid op zij zet.

Dit nu mag niet.

Dit is tastbaar onrecht.

Immers, indien ik voor een politieke Kamer de meerderheid tweemalen achter elkander de minderheid overstemmen laat, cijfer ik feitelijk die minderheid eenvoudig weg. Stel toch, er zijn drie districten, waarin een minderheid van 9000 antirevolutionaire tegenover een meerderheid van 10,000 liberalistische stemmen staat, dan laat het zich denken, dat in district A 3500 liberalisten de 3000 der minderheid eenvoudig verdwijnen doen; dat in district B. evenzoo 3600 stemmen van liberalistische zij de 3000 overigen tot nul reduceeren; en dat slechts in district C de 3000 antirevolutionairen hun 2900 liberalistische districtgenooten slaan. Zoo springt het dus van 10 : 9 reeds tot de reden van 2 : 1 over. Maar doordien nu die meerderheid ten tweeden male macht ontvangt om in de Staten zelven nogmaals diezelfde minderheid de vlag te doen strijken, eindigt de minderheid met geheel weg te vallen; en wordt alzoo in twee stadiën wat als 10 : 9 in het land staat, omgezet in de reden van 2 : 0.

Hierin en hierin voornamelijk schuilt de eigenlijke leugen, de hoofdzonde, de tastbare ongerechtigheid van elk stelsel, dat de minderheid, reeds eer ze in de politieke Kamer komt, voor de meerderheid doet bukken; en het is deze uitstekend gevoelde, zij het ook niet altijd even helder begrepen ongerechtigheid, die thans ons Staatsleven ontzenuwt en de inwerking van de burgerij op het landsbestuur verlamt.

Eenmaal — dat is nu eens niet anders te regelen — éénmaal moet de meerderheid tegenover de minderheid wel gelijk krijgen; maar tweemalen achter elkander, slag op slag, de éêne overstemming op de andere laten volgen, zie, dat is het bederf van overheersching en tyrannie in den wortel van uw politieke leven toelaten, en daarom een kwaad, dat zich bij de uitkomst in het wekken van wrevel en weêrzin met noodzakelijkheid wreekt.

§ 146. Van dit stelsel geheel afziende, zouden wij daarom veelmeer een regeling wenschen, die aan elke groep van gelijkgezinde kiezers in het land recht en macht gaf om naar een vasten, in de Grondwet aan te geven, maatstaf, één of meerderen hunner af te vaardigen, en dat wel in dezer voege:

Gesteld dat het aantal uitbrengbare stemmen [de cumulatieve 1)] er onder begrepen) op dit oogenblik 500,000 bleek te zijn, dan zouden we in de Grondwet bepaald wenschen te zien, dat elk candidaat, die 5000 stemmen op zich vereenigde, gekozen was.

Aanvankelijk had men dan een Statenvergadering, die hoogstens één honderd leden kon tellen, en naar gelang de bevolking toenam en het kiezersaantal zich uitbreidde, zou dit ledencijfer dan regelmatig, d. i. naar vaste verhouding, klimmen kunnen.

Wijl intusschen op 500,000 kiezers wel nooit meer dan 450,000 op zullen komen, zou de feitelijke uitkomst zijn, dat de thuisblijvers (wat volkomen billijk ware) dan ook niet gerepresenteerd werden, en naar gelang de verkiezing flauw of geanimeerd was, de Staten dan ook uit 70, 75, 80, 85 of 90 leden zouden zijn saamgesteld.

Dit zou uitnemend werken en werken naar billijkheden.

Immers, niemand heeft er belang bij om vooraf te weten, of de Staten uit 80 of 85 leden zullen bestaan, maar wel om in die Staten zooveel mogelijk van zijn eigen geestverwanten te brengen. En is er nu een deel des volks, dat om de publieke zaak zich niet bekreunt, er niet over nadenkt en er geen hart voor heeft, hoe ter wereld kan dan gevergd worden, dat deze niet-kiezende kiezers toch op het cijfer meê zullen rekenen?

De Grondwet zou in dezer voege geen hinderlijke bepaling inhouden, maar slechts een maatstaf aangeven, en die maatstaf, even rekbaar als het leven zelf, zou nooit of nimmer aan de juiste afspiegeling van het volksleven in den weg kunnen staan.

En wat alles af zou doen: op die manier zou er nooit een minderheid onderdrukt zijn; zoude er bij aanwas van bevolking nooit, door kiestabelgeknoei, gelegenheid voor nieuwe partijintrigue geboren worden; en zou de belangstelling in het verkiezingswerk nooit door onmogelijkheid van succes worden verlamd.

Zulk een verkiezing zou dan over het geheele land op eens voor een tijdvak van b. v. vijf jaren moeten gaan; en elk gekozene zou het recht moeten hebben, om voor de gevallen van ontstentenis of demissie of wegvallen door den dood, zelf een plaatsvervanger aan te wijzen.

Men kon dit wel ontloopen, door b. v. terstond secundi door de kiezers zelven te laten benoemen, maar dit komt ons voor te omslachtig en volmaakt overbodig bovendien te zijn.

In een politieke Statenvergadering toch, waarbij het allereerst op iemands politieke geloofsbelijdenis aankomt, kan iemand òf mijn man

1) Cumulatieve stemmen zijn de stemmen, die éénzelfde persoon van wege zijn qualiteiten aan zijn oorspronkelijke stem als gezinshoofd ziet toegevoegd.

niet zijn, òf ik moet hém ook het best in staat achten, om den geestverwant aan te wijzen, die c. q. in zijn plaats zal treden.

Dit zou elke tusschentijdsche verkiezing afsnijden; het onbezet blijven van plaatsen bij gewichtige stemmingen voorkomen; en den veerkracht van den publieken geest sparen voor die enkele groote stembus-evenementen, die dan ook voor een drietal maanden geheel de natie belang zouden inboezemen, om haar eerst dán te doen spreken, als ze voor zulk een levensuiting door de opgewektheid van het oogenblik genoegzaam was bezield.

Ter vergemakkelijking zou men dan tevens aan de kiezers het recht kunnen toekennen: *a.* om een gedrukt biljet op hun stembiljet over te plakken, en *b.* om zooveel namen in te vullen als ze wilden, met dien verstande, dat slechts één naam van elk biljet gelden zou, en wel in die orde, dat, van boven af gerekend, de naam van een reeds door anderen gekozene, wegviel.

Door die geriefelijkheid zou de mogelijkheid geboren worden, om zelfs een stemming van 500,000 biljetten door heel het land binnen 24 uren te doen afloopen en met den uitslag er van uiterlijk reeds den volgenden morgen gereed te zijn.

Immers, de candidatenlijsten der verschillende groepen zouden dan vooraf bekend zijn, en een centraal-bureau, in (Den Haag of liever nog in) Amsterdam gevestigd, behoefde dan slechts per telegram meêdeeling van de cijfers in de verschillende gemeenten te ontvangen, om die uitgebrachte stemmen saâm te tellen en nog den avond van denzelfden dag den uitslag te publiceeren.

De eenige bedenking, die hiertegen ware in te brengen, zou zijn, dat uit de twaalfhonderd gemeenten saâm licht een veertig-, vijftigduizend stemmen konden overblijven, uitgebracht op diversen, die wel elk één-, of twee-, of drie- of vierduizend stemmen op zich vereenigd hadden, maar toch te weinig om een mandaat te scheppen.

Toch bestaat ook deze bedenking slechts in schijn.

Immers, indien groepen, die meenden het te zullen halen, maar het toch bij de uitkomst tot geen eigen candidaat brengen konden, dan eenvoudig onder den naam van hun eigen man de lijst plaatsten van de partij waarbij ze zich c. q. dan nog het liefst zouden aansluiten, rekende ook hun stemmencijfer in volle kracht meê.

§ 147. Zoo zou dan door een uiterst eenvoudige manier van kiezen het alzijdig voordeel zijn verkregen: 1. dat het recht der minderheden volkomen gewaarborgd bleef; 2. dat alle politiek partijkabaal bij aanwas

van bevolking, door nieuwe kiestabel, of door onzedelijke combinatie, ware afgesneden; 3. dat mannen gekozen werden, die het zuiverst de beginselen uitdrukten, wier heerschappij de natie verlangt; 4. dat alle tusschentijdsche verkiezingen wegvielen; 5. dat de malaise, van toch geen succes te kunnen hebben, ophield de veerkracht der kiezers te ontzenuwen; en 6. dat de verkiezingen zouden plaats hebben op een oogenblik, waarop de geestdrift en de bezieling der burgerij op de hoogte van zoo gewichtige taak was.

Slechts voegen we hier volledigheidshalve nog de opmerking aan toe, dat volgens ons beginsel de leiding der verkiezing niet in handen van de Regeering moet zijn, maar in handen van de Volksvertegenwoordiging zelve.

Is toch de Volksvertegenwoordiging geen deel der Overheid, maar staat ze naast, bij en des noods tegenover die Overheid, om de rechten en vrijheden van het volk te verdedigen, dan volgt hier ook uit, dat elke invloed van het Gouvernement op de verkiezing kort en goed onmogelijk moet zijn gemaakt.

Noch de Minister van Binnenlandsche Zaken, noch eenig door het Rijk gesalarieerd of aangesteld Staatsambteaaar, moet derhalve in zake het verkiezingswerk ook maar iets te zeggen hebben.

Beoordeeling van den uitslag der verkiezing hoort bij het gekozen college. Behandeling van geschillen omtrent wetsinterpretatie bij den onafhankelijken rechter. En eindelijk behoort de leiding der zaak uit te gaan van een Commissie uit de Staten of Raden, die elk jaar bij loting is aan te wijzen, en ook na het verstrijken van den zittingstermijn officieel aanblijft, om haar taak eerst dan neder te leggen, als de nieuwe Staten of Raden wettig werken kunnen, en eene nieuwe Commissie voor het verkiezingswerk door hen is uitgeloot.

Recht van ontbinding eindelijk zou den Koning natuurlijk moeten toekomen, zoo voor de corporatieve als voor de politieke Staten. En dat wel, voor wat de eerste betreft, uitteraard verbonden met het nog veel gewichtiger recht om ook voor de Staten-provinciaal en de Raden der Gemeenten nieuwe keuzen te gelasten.

En zulk een ontbinding, we verhelen het niet, zouden we niet alleen dan in practijk wenschen te zien komen, als Kroon en Staten botsten; maar ook zoo dikwijls de Kroon een ontwerp van wet of eenige andere zaak voor de Staten bracht, die, wijl van principieelen aard, dus ook van beslissenden invloed op de toekomst der natie zou kunnen zijn, en evenwel nog niet ter kennisse van het publiek was gekomen, toen het land zijn Staten koos. (11 December '78).

V.

TIJDELIJKE VOORZIENING.

§ 148. Thans rest nog de vraag: op welke wijze, zoolang de Grondwet onveranderd blijft, voorshands reeds iets tot tempering van het bestaande onrecht zou te doen vallen.

De Eerste Kamer, en dit zegt iets, moet hierbij, helaas, geheel buiten rekening blijven. Immers, noch aan de verkiezing van haar leden door de Provinciale Staten, noch aan hun kiezing uit de hoogstaangeslagenen, valt, zoolang de Grondwet blijft wat ze is, te tornen. En de eenige wijziging, die in de samenstelling van dit stroeve lichaam ware te brengen, zou moeten zijn door een andere verkiezingswijs voor de Provinciale Staten, die dan, ter tweeder instantie, ook de Eerste Kamer van gedaante zou kunnen doen veranderen.

Terecht zoekt dan ook ons Program, ter aanvankelijke hergeving aan de minderheden zoo van haar staatkundige beteekenis als van haar grondwettig recht, allereerst heil in verlaging van den census.

Die census moet vallen tusschen betaalcijfers in de hoofdsom der directe belasting van 20 tot 160 gulden, maar kàn desnoods voor heel het land op 20 gulden dalen.

Toch raden wij het nemen van zulk een maatregel niet aan.

Immers, bij aandachtige overweging van het desbetreffend Grondwetsartikel moet o. i. onvoorwaardelijk toegestemd, dat haar bedoeling, zoo al haar letter niet, een uniform-census voor het geheele land uitsluit.

Meer zou ons daarom een classificatie toelachen, die voor alle gemeenten, waar de geldstandaard en de duurte des levens »gewoon" was, een census van *f* 20.— aanwees; voor de rijkere provinciën, met name voor Holland, Friesland en Groningen, dit cijfer op *f* 21.— bracht; en voor de gemeenten boven de 20,000 zielen dit cijfer nogmaals naar een vasten maatstaf klimmen deed; om voor Amsterdam op *f* 40.— te komen.

Dat daarom echter de census voor de Gemeenteraden dan ook op *f* 10.—, *f* 11.—, *f* 20.— enz. zou moeten dalen, betwisten we ten sterkste. Artikel 139 der Grondwet toch bepaalt volstrekt niet, dat de censussom der kieswet, maar wel dat het census-cijfer van artikel 76 der Grondwet voor de gemeenten op de helft moet worden gebracht. Zegt nu artikel 76 dat de census voor de Tweede Kamer en de Provinciale Staten tusschen *f* 20.— en *f* 160 moet inliggen, dan volgt

hieruit niets minder, maar ook niets meer en niets anders, dan dat de census voor de gemeenteverkiezingen moet vallen tusschen *f* 10.— en *f* 80.—. Stel derhalve, dat men voor de Tweede Kamer de gemeenten van een gewest op *f* 20.— bracht, dan zou men, voor zooveel de Grondwet aangaat, den gemeente-census uitnemend goed op *f* 15.— kunnen stellen, of zelfs op een gelijk cijfer van *f* 20.— staan laten, en toch stipt binnen de grenzen blijven.

We laten het daarom geheel in het midden, in hoeverre het oirbaar en raadzaam zal blijken, om ook den census der gemeentekiezers evenredig te laten dalen. Dit hangt af van plaatselijke gesteldheden en behoort voor de afzonderlijke gemeenten onderscheidenlijk beoordeeld te worden. Slechts één ding vragen we: dat er ook voor deze verkiezingen verlaging zij, en een verlaging in meer dan schijn. Want, men kent Groen's uitlating: »dat hij, eenmaal op het valsche terrein van de individueele verkiezing geplaatst, altijd nog bij afslag een gulden onder Thorbecke zou durven bieden.'' En zoo nu oordeelen ook wij.

§ 149. Maar toch, met deze census-verlaging is het einde onzer nu reeds vervulbare wenschen nog niet bereikt. Veeleer zij er nog een drietal aan toegevoegd: *a.* dat men het nu aan onzedelijke bedrijven verleend privilege intrekke; *b.* dat men de mannen van »meetbare'' ontwikkeling beter kans op het kiesrecht verleene; en *c.* dat men wijziging brenge in de districts-verdeeling.

a. De onzedelijke bedrijven.

Op zich zelf, we geven het volkomen toe, is de verkoop van alcohol, zuiver of aangelengd, zoo min onzedelijk te keuren, als het iemand in den zin zal komen een apotheek te brandmerken, om den opium die er ingrediënt is.

Maar evenals een amfioenkit wel ter dege immoreel wordt, om het misbruik waaraan die haar bestaan dankt en dat zij bevordert, zoo is ook de tapperij ten onzent zeer stelliglijk als onzedelijk te brandmerken, om de volkszonde waaraan zij haar oorsprong dankt en het zedelijk kwaad waartoe ze de gelegenheid opent.

Geen quaestie derhalve, of het is ongeoorloofd, het komt niet te pas en is af te keuren, dat de meer dan tienduizend kroeghouders, die leven van 's volks ellende, als premie op dat kwaad nog meê te zeggen krijgen in het bestuur van 's lands zaken.

De liberalistische côterie, die de meeste dezer stemmen op haar hand heeft, moest zich dan ook schamen, in politieken zin van dezen volksjammer te leven. En toch, het is o. i. buiten quaestie of de neutrale school

lag er reeds lang onder en de liberalistische club zou, zelfs bij déze kiestabel, geen heer in het land zijn, indien de herberg- en kroegpatenten wegvielen. Want, vergeet niet, haar stemmencijfer liep nog nooit hooger dan 33,000 op, en op zulk een laag cijfer scheelt een corps kroeghouders, ook al schat ge het niet hooger dan op 5000 stemmen, veel.

Op dien grond eischen we daarom, dat de liberalistische partij zelve den moed van het zedelijk leven weêr grijpe, en ons helpe om een eind te maken aan den ondragelijken misstand, dat kroeg te houden in Nederland aan iemand, wien dan ook, zeggenschap geve in 's lands zaken.

Dit resultaat nu is langs tweeërlei weg te verkrijgen. Of door de patent-belasting tot een gemeente-belasting te maken voor alle bedrijven en beroepen, die aan een vaste woon- of standplaats zijn verbonden, en daarvoor het 4/5 van het personeel terug te nemen; wat door zijn excedent den rijksinkomsten uitnemend te stade zou komen. Of wel door in art. 3 der patentwet achter littera f.: »uitgezonderd zijn goochelaars, muzikanten, springers enz.", te laten volgen een littera g.: »en evenzoo allen, die alcoholische bestanddeelen inhoudende, gedistilleerde dranken bereiden of verkoopen, hetzij in het groot of in het klein."

Sloeg men den laatsten weg in, dan zou, evenals dit elders geschiedt, voor de bereiding en den verkoop van deze dranken een afzonderlijke vergunning kunnen worden uitgegeven, een license, gelijk de Amerikanen dit noemen, die, tot veel hooger bedrag dan de tegenwoordige patentbelasting opklimmend en onder conditie van vooruitbetaling geëischt, tevens een zedelijk karakter zou dragen en meêwerken tot beperking van het kwaad.

§ 150. — *b.* De personen van ontwikkeling.

Ook o. i. is het onrecht, dat een oudroest of uitdrager meêstemt en tot zelfs een lid van den Raad van State buiten den census kan vallen, onduldbaar. Om zooveel doenlijk dit onrecht te temperen, zouden we daarom een wet wenschen »op het recht tot het officieel voeren van titels". Een belasting dus, zoo men wil, op de ijdelheid; maar die, behalve een goede opbrengst voor 's lands kas, tevens aan elk man van stand en rang en graad de mogelijkheid zou brengen, om kiezer te worden, zoo hij dit zelf verkoos. Immers, daartoe behoefde slechts bepaald, dat deze belasting voor elke gemeente gelijk zou staan met den bij de kieswet bepaalden census. En voorts, billijkheidshalve, dat een buitendien rechtstreeks betaalde rijksbelasting in mindering zou komen bij deze som voor het voeren van graden.

Of wel, ziet men in zulk een gelegenheidswet bezwaar, welnu, laat men dan eenvoudig uit artikel 3 van de patentwet allen vrijdom van patent voor advocaten, doctoren enz. strijken, en bij behoorlijke inrichting van de tabellen, die het patent voor deze categoriën regelen zullen, kan hetzelfde doel bereikt worden. Edoch, en hier lette men op, met het nadeel dat dan óók betalen moet wie niet kan of het er niet voor over heeft, en er bovendien van mindering ter oorzake van andere directe rijksbelasting geen sprake komt.

Daarom zou ons het eerste expediënt verkieslijk voorkomen. Maar wat men ook kieze, ons zal het wel zijn, mits het doel: verleening van kiesrecht aan personen van invloed, door ze in den census te doen vallen, maar worde bereikt.

§ 151. — *c.* Wijziging in de districtsverdeeling.

Zulk een wijziging verlangen we niet alleen voor de Tweede Kamer, maar ook voor de Provinciale Staten.

En dan van tweeën één: dan moet men òf zeer kleine, òf zeer groote districten nemen; maar wat men uit die beiden ook kieze, het gemengde systema moet met tak en wortel uitgeroeid.

Het ergerlijk, onverantwoordelijk partijdig bedrijf der liberalistische côterie om b. v. Sneek een drievoudig district te maken, ten einde de antirevolutionaire kracht van het zuiden en westen door invloeden van den oosterkant te breken; en omgekeerd uit Zevenbergen een enkelvoudig district te scheppen, om een ultramontaansche keus daar tegen te houden, is eenvoudig schandelijk en voor geen verdediging vatbaar.

Wil men derhalve enkelvoudige districten, ons is dit, voorloopig en als overgangsmaatregel, wèl, mits men dien dan ook overal neme en zelfs in Amsterdam, Rotterdam en Den Haag het Parijsche stelsel van indeeling in kleinere stadskringen toepasse.

Of ook, geeft men aan veelvoudige districten voorkeur, we zouden zeggen: nog beter, mits men dan de enkelvoudige ook maar voor goed opruime en een indeeling make, die alle partij-intrigue uitsluit.

Daartoe nu kon o. i. uitstekend dienst doen de alleszins geniale voorslag van den oud-Minister Heemskerk Az., om namelijk, eens voor goed, de tegenwoordige arrondissementen tot kiesdistricten te maken; met dien verstande, dat ze een eventueel nieuwe wijziging in de rechterlijke indeeling van het land niet volgen zouden. En om voorts aan elk arrondissement zooveel leden ter verkiezing te gunnen, als het bevolkingscijfer van het arrondissement, gedeeld door 45,000, aanwees. Men behoefde dan slechts vast te stellen, dat overschotten onder de

30,000 weg zouden vallen, terwijl die boven de 30,000 voor vol zouden meêrekenen, om alle partij-kabaal en club-fanatisme hierbij voor goed af te snijden, en de toeneming van onze bevolking voortaan, althans uit dit oogpunt, zonder zorge te kunnen aanzien.

Dat ook buitendien nog door verandering in ons belastingstelsel, hetzij door het omzetten van indirecte in directe belastingen; hetzij door uitbreiding der directe; hetzij door overbrengen van dezelfde belasting op andere personen; langs zijdelingschen weg evenzeer aanmerkelijke wijziging in het corps onzer kiezers zou kunnen komen, ontkennen we natuurlijk in het minste niet. Maar zien we wel, dan zou het een bederf voor onzen oeconomischen toestand zijn, indien men een belastinghervorming misbruiken wilde als welkome moeder van dusver nog ongeboren kiezers. Een uitbreiding van de kiesbevoegdheid toch mag, bij de vraag naar de beste regeling van ons belastingwezen, noch richtsnoer wezen, noch doel. (13 December '78.)

BIJLAGE N.

I. „Geen zielengroep op een stuk grond.”

De kernachtige uitdrukking, die we met voorliefde boven dit artikel schreven, is van da Costa. Ze komt voor in het pas verschenen deel zijner brieven, ons door trouwe vriendenhand met zeldzame piëteit geboden.

»Geen zielengroep op een stuk grond”, d. i geen volk bij den tel, geen karakterloos cijfer, geen rekenkundige figuur, geen aggregaat noch som van zóó en zóóveel menschen, maar een zedelijke eenheid, een gegroeid, levend en zich zelfbewust organisme in elken goed geordenden, historischen Staat.

Vertegenwoordiging des volks, eenmaal in de Staatsinrichting opgenomen, eischt derhalve dat het volk óók in dit karakter, in deze zedelijke beteekenis vertegenwoordigd wordt.

Onze Staten-Generaal zouden dan ook op den duur het recht op hun zinrijken titel verliezen, zoo vertegenwoordiging naar nog een anderen maatstaf dan het zielental anders dan tijdelijk uit onze Staatsinrichting geweerd ware.

Elk antirevolutionair moet dezen eisch steunen.

Immers, de valsche stelling, als had men met de veelsoortige levensopenbaring in den boezem der natie niet te rekenen, en als ging het aan, de natuurlijke geledingen van het volkslichaam in gelijksoortige eenheden op te lossen, is uit den hartader der Revolutie genomen en door Edmund Burke in het sprekend beeld geteekend, dat ze den waanzin niet ongelijk is van kinderen, die hun vader's lichaam aan stukken snijden, om uit spier en huid, uit merg en been een nieuwen vader te koken, die in den vorm van vleeschgelei een volmaakte gelijksoortigheid van deelen zou vertoonen.

De H. Schrift kent geen andere dan de organische levensbeschouwing De geledingen der stammen en geslachten en familiën zijn voor elke levensuiting van Israël onmisbaar. De eenheid in Christus, twaalfvoudig gespreid in het Apostolaat en voorts naar de levenskringen der Gemeente ingedeeld, is van deze levensopvatting spiegel en belichaming. Paulus teekende ze met meesterhand, toen hij schreef: »Maar nu zijn er wel vele leden, doch maar één lichaam. Ware het geheele lichaam het oog, waar zou het gehoor zijn? Ware het geheele lichaam gehoor, waar zou de reuk zijn?” En geen wonder! De eensoortigheid, die de basis van ons kiesstelsel vormt, is de dood; de veelsoortigheid, waarin de H. Schrift haar rijkdom ontplooit, is het leven.

Toch is het geroep naar een organische volksvertegenwoordiging geen privatieve bijzonderheid ónzer richting. Ook de Tijd brak onlangs een lans voor haar, en, wat meer zegt,- zelfs Bluntschli, de talentvolle woordvoerder der liberale partij in Zuid-Duitschland, een man wiens naam eerbied afdwingt en wiens woord gezag heeft, aarzelt niet, een vertegenwoordiging, als door ons verlangd wordt, »de realiseering” te noemen »van het gronddenkbeeld eener volks-

vertegenwoordiging, die een werkelijke afspiegeling van het volk zal zijn." 1)

Toch zij men tegen misverstand op zijn hoede.

Er bestaat nu eenmaal, hoe vaak ook weersproken, een achterdocht ten onzen laste, alsof we, onder veroordeeling van elke uiting des nieuweren levens, reactie wenschten ter herstelling van middeneeuwsche toestanden.

Tegen reactie zijn we feller dan eenige richting ten onzent gekant. Maar wat baat het! Men keurt het wapen van dit onverdiend verwijt nu eenmaal bruikbaar om onzen invloed te fnuiken.

Daarom mag niet verzwegen, dat herstel van de vroegere organische vertegenwoordiging door ons niet wordt beoogd.

Niet aan het organisch leven van vorige eeuwen, maar aan dat van onze eeuw moet recht weêrvaren.

Dus niet »steden, ridderschap en geestelijkheid," alsof daarmeê de zedelijke eisch van het volksleven bevredigd ware.

Het zou zelfs de vraag zijn, of de adel ten onzent nog als een organisch ledeke van het volksleven te beschouwen is.

Nederland is een handelsstaat, waarin uitgebreid grondbezit tot de zeldzaamheden behoort, en juist daarom voor geen adelstand in eigenlijken zin ruimte is.

Wat Stahl met schranderheid voor Duitsche toestanden eischte, valt voor onzen volksstaat weg We zien verre van minachtend op onze oude adellijke geslachten neder, van wier stamboom vaak de lauweren onzer natie geplukt zijn, — maar als overwegende stand in de maatschappij, kan er, Gelderland en Limburg misschien uitgezonderd, van geen adel ten onzent sprake zijn.

Neen, het organisch leven onzer Nederlandsche maatschappij rust allereerst op de onderscheiding tusschen handel, nijverheid en landbouw, tusschen stads- en dorpstoestanden, tusschen de historische variatiën van Zeeuwen en van Friezen, van Limburgers en Hollanders. Voegde men daarbij de zedelijke instituten van kerk en school, de zedelijke belangen van wetenschap en kunst, misschien ook de drie machten van kapitaal, vloot en leger, dan zou, mits de onderscheiding genomen werd gelijk ze in de maatschappij bestaat, geen hoofdgeleding van ons volksleven ontbreken.

Toch zou allerminst aan den eisch van het Staatsleven voldaan zijn, zoo men hierin uitsluitend de vertegenwoordiging des volks zocht.

De grondfout der toestanden vóór 1789 was juist dat de Staatseenheid niet begrepen werd.

Er was levensuiting van enkele deelen, niet van den geheelen Staat.

Juist dit was oorzaak, dat men in 1789 tot het tegenovergestelde uiterste oversloeg, en wel de Staatseenheid tot uiting bracht, maar met volstrekte verwaarloozing van het organisch verband der deelen.

Deze feil was even schromelijk.

Een eenheid, die niet uit de deelen bestaat, noch met ze rekent, is een afgetrokken begrip, geen werkelijkheid.

Hieruit volgt, dat de ontwikkeling onzer staatkundige toestanden, om het rechte spoor te vinden, den dubbelen eisch moet stellen, dat er vertegenwoordiging én van de deelen én van de éénheid zij. Naast de organische vertegenwoordiging een andere, die geheel het volksleven als eenheid omvat. De ééne beheerscht door het organisch volksverband, de andere bepaald door de richtingen, die alle geledingen van het ééne volksleven doordringen.

Dit laatste mag niet ontbreken. Staatkundige beginselen gisten door alle aderen van het volksleven. Wegsnijding van de vertegenwoordiging des volks in zijn eenheid, zou ons dus terugvoeren naar de smoring van alle politiek leven, als voorheen.

We zouden achteruitgaan in politieke ontwikkeling, en we moeten vooruit!

(30 November '72).

---

1) Bluntschli, Allgem. Staatsr. B. v. c. 7.

2. Het volk achter de Kiezers.

I.

Mogen alleen Kiezers leden van Kiesvereenigingen zijn, of eischt billijkheid dat ook niet-Kiezers hun invloed in deze Comités van raad en voorlichting doen gelden?

Die vraag, reeds vóór jaren ernstig besproken, komt ook bij de voorbereiding tot déze Juniverkiezing aan de orde.

Nu meer dan ooit, wijl de Censuswet nog hangende is.

Dat Wetsontwerp is bewijs, dat 's Lands regeering staatkundige bekwaamheid ook bij niet-Kiezers onderstelt Niet slechts bij enkele capaciteiten, maar bij een breede schare van duizenden.

Dat Wetsontwerp toont, dat de staatkundige invloed van het volk achter de Kiezers, langs alle wegen toenemend, reeds dermate doordrong, dat men er officieel mede rekent.

Bovenal heeft de bespreking van Censusverlaging in pers en Kamer juist door dit Wetsontwerp zoo breede verhoudingen aangenomen, dat de eisch om breeder stemrecht thans werkelijk in de publieke opinie leeft.

Hieruit volgt dat de verkiezingen in Juni te beter resultaat zullen opleveren, naarmate de uitkomsten te minder alleen door de tegenwoordige Kiezers worden bepaald.

Het tegenwoordig Kiezerscorps heeft zijn recht verloren om in naam der natie op te treden, wijl het achter zich een tweede corps ziet paradeeren, dat even deugdelijk een nationaal bestanddeel vormt. Betrekt derhalve alleen het eerste corps den wachtpost bij de stembus en komt het tweede niet onder de wapenen, dan weet men vooruit met afdoende zekerheid dat de gekozen Kamer alle zedelijk prestige missen zal.

Toch is voorshands dit tweede corps van de stembus nog uitgesloten. Dank zij de onvolledigheid van het ministeriëele onderzoek en de overnauwgezetheid van de Tweede Kamer, is het Census-ontwerp voor deze verkiezing nog buiten werking gesteld.

Aan de stembus afgewezen, rest derhalve aan dit tweede corps geen ander middel ter oefening van invloed, dan deelneming aan de Kies-Comités. Zij het dan ook slechts middellijk, toch kan deze invloed de zedelijke beteekenis der verkiezing verhoogen

Hierbij komt dat de optreding van het A n t i-s c h o o l w e t v e r b o n d toch reeds op dien weg leidt. Zeer velen zijner leden zijn van het kiesrecht verstoken. Toch zullen ze in de Afdeelingen der kleinere steden meêspreken en meêstemmen. Waarom dan in grootere steden een invloed geweerd, die, bij den hoogeren Census dezer plaatsen, dáár juist moest gezocht!

De samenwerking van Kiezers voor de verschillende vergaderingen leidt tot gelijk besluit. Is het nu reeds regel, dat Kiezers voor den Gemeenteraad, als leden eener Kiesvereeniging, ook voor de candidaturen der Tweede Kamer meêstemmen, hoe dan te ontkennen dat toch de kiesbevoegdheid als radicaal voor deze Vereenigingen is prijsgegeven, en waarom dan de laatste schrede gevreesd, die elke beperkende bepaling opheft?

Dat voor een goed deel de Candidaturen door niet-kiezers bewerkt worden, keert ge toch niet. Tal van redacteuren aan onze dagbladen missen het stemrecht. Een reeks van vlugschriften pleegt in de week der verkiezingen het land te overstroomen, wier schrijvers aan geen stembevoegdheid gebonden zijn. Niet zelden is een niet-kiezer zelfs een man van zulk een invloed, dat men hem voor het Lidmaatschap der Kamer candidaat stelt.

Op deze gronden achten we het raadzaam, dat bovenal de Anti-revolutionaire Kiesvereenigingen ook thans voor niet-Kiezers haar deuren openen.

Vooral de Kiesvereenigingen van onze richting hebben hiertoe het zedelijk recht, wijl bij het volk achter de kiezers onze beste kracht schuilt.

Zij zijn hiertoe zelfs verplicht, wijl in de grootere steden onze geestverwanten onder de Kiezers slechts weinigen in aantal zijn en toch van deze steden de leiding voor het District moet uitgaan, waardoor de misstand geboren wordt, dat meest een klein aantal mannen aan geheel het District de wet stelt.

Alleen door dezen maatregel kan een zoo kleine richting als de onze die Kiesvereenigingen van den echten stempel verkrijgen, die voor ernstig debat en grondige bespreking der volksbelangen terrein bieden.

Toelating van het volk achter de kiezers is juist het aangewezen middel om allengs een deel uit hen over de Censuslijn te brengen.

Voor die duizenden, die in zedelijken zin volkomen tot kiezen bevoegd zijn, maar formeel het kiesrecht nog missen, is juist het lidmaatschap van zulk een kiesvereeniging het natuurlijk middel ter uiting van hun wenschen, ter oriënteering op het staatkundig terrein en ter aansluiting aan het corps, dat reeds den zilveren sleutel ter opening van de stembus in handen heeft. (28 April '73).

II.

Onze Kieswet, scheef en buiten de lijn in Thorbecke's systeem ingezet, is meê oorzaak geworden, dat ons Constitutioneel gebouw uit het waterpas raakte en allengs begon te verzakken.

Het was dan ook een zeldzaam eng, gedrukt, benepen poortje, dat men als hoofdingang in den gevel had geplaatst, en het slot ging zoo moeilijk, dat alleen den mannen die aan brandkastsloten gewend waren, het opendoen vlug van de hand ging.

Het leek wel of de Stembus door een dikken ringmuur ontoegankelijk, ongenaakbaar, als achter een borstwering geveiligd moest worden. Het heette dat het volk zich uit zou spreken, en als het volk kwam, wees men het af.

Nauwlijks honderd duizend kiezers op een volk dat naar de vier millioen gaat; en van die honderd duizend nauwlijks zestig duizend opkomend, en door zonderling districtsceremonieel een goede *vijf en twintig duizend* aan die zestig de wet stellend! Dát is het feitelijk resultaat van ons Kiesstelsel!

Wie zijn die uitverkorenen?

Zijn het mannen, wier geslachtsnaam met de wording van ons volk en de glorie van ons verleden is saamgevlochten?

Zijn het mannen wier karakterontwikkeling en beginselvastheid hun recht tot het leiden der schare geeft?

Zijn het mannen van politieke bekwaamheid, van rechtskennis en ervaring?

O neen, het zijn mannen *die geld hebben*. *Geld*, hoe ook verdiend, hoe ook verworven. *Geld* zonder onderzoek naar oorsprong, *geld* in den minst edelen zin van het woord, is in den Staat der Nederlanden brevet voor staatkundigen invloed!

Ge leeft met uw volk meê en klaagt dat men de volkshistorie, de beginselen van zijn verleden verzaakt.

De hand op den mond, gij betweter! — de vraag is maar: hebt gij geld?

Ge komt op voor de vreeze Gods en de gerechtigheid der natiën, die alleen 's volks toekomst waarborgt.

De hand op den mond, gij bemoeizieke! — toon eerst uw geld, dan moogt ge spreken.

Ge vraagt als ouders, als Christenouders, dat men uwe kinderen, kinderen van een Christennatie, Christelijk opvoede.

Nog eens, de hand op den mond, gij, bedilzieke klager! Bewijs eerst uw geldbezit! Pleit daarna voor uw kind.

Zulk een wet is onzes erachtens het tegendeel van wat een *wet* zijn moet. Niet een beschrijving van het *recht*, maar gezagverleening aan wat het recht weerspreekt.

Zulk een wet schept een tweede miniatuurnatie in de natie

Eenerzijds staat ons Nederlandsch volk, schier van alle politiek recht verstoken.

En daarnaast een klein groepje van eenige duizenden, bij heel het volk vergeleken niets, en die een denkbeeldige natie naast en in het volk vormen.

Dat kleine groepje overheerscht het volk, spreekt als ware het ons volk. »Le Pays legal", dat deel der natie, dat voor de wet meêrekent, verdringt de werkelijke, de historische natie, de natie zooals ze naar recht van afkomst op onze erve leeft.

Kortweg: Er zijn twee volken in het ééne volk.

Vooreerst het Kiezersvolk, dat met een stemmencijfer van even vijf en twintigduizend man de wet stelt.

En ten tweede het Volk achter de kiezers, dat, bij millioenen zich verdringend, lijdelijk mag toezien.

Voor dat tweede, het echte volk, Hollands natie in zijn groote afmetingen, voert de Christelijk-historische richting haar pleidooi.

Ze wil, dat waar de natie heet te spreken, ze zich ook kunne uitspreken.

Ze beweert, dat bij het »Volk achter de kiezers", minder dan het kiezersvolk door uitheemsche invloeden verbasterd, meer echt Nederlandsche natuur, warmer belangstelling en meer politiek leven is, dan bij de uitverkorenen van den Census.

Ze houdt staande, dat bij het Volk achter de kiezers" de geestelijke, en zedelijke beteekenis der staatkunde zwaarder weegt, dan bij de mannen, wier geldbezit den geest vaak doodt of achter doet stellen.

Geoordeeld in de pers, bij het Kiezersvolk weinig in tel, uit Regeering en Kamer schier verdrongen, wijst de Christelijk-historische richting dit banvonnis af en beroept zich van de groep der geldmannen op de natie, van de enkele duizenden op de millioenen, van het kiezersvolk op het volk achter de kiezers, van het »Pays légal" op het land der historie.

Zij eischt recht en beweert dat bij een Staatsinrichting, als waaronder wij thans leven, deze plutocratie (geldregeering) het volk onwaardig, onzen Staat ontbindend, het privilegie verheerlijkend, kortom stuitend onrecht is.

Gelijk recht voor allen! is haar leus, en daarom eischt ze eerst lager Census, straks een zedelijker Kiesstelsel.

Ter verkrijging hiervan getroost zij zich voor het oogenblik, dat ze geheel worde teruggedrongen. Is zij bereid den weinigen invloed te derven, die haar door Conservatieven en Roomschen als aalmoes werd aangeboden, maar naar den stand van ons beschreven recht voor haar onverkrijgbaar is.

Zij is er zich helder van bewust, dat zij, op eigen beenen staande, in niet één enkel district een lid ter Kamer kan afvaardigen.

Zij weet, dat de Roomschen, door een Conservatieven candidaat in dienst te nemen, haar candidaten zelfs buiten herstemming kunnen houden.

Ze weet, dat ze ter Stembus heeft op te gaan, gewapend tegen teleurstelling, uit den ernst des geloofs, uit plichtsbesef, uit gehoorzaamheid aan Hem, wiens het recht is.

Ze durft dit. Ze heeft hiertoe den moed. Ze voelt de veerkracht in zich, om door nederlaag tot overwinning te gaan.

Ze eischt, dat haar recht geschiede. Ze versmaadt de politieke aalmoes!

(5 Juni '73.)

---

3. Onze Eerste Kamer.

De eisch om een organische volksvertegenwoordiging, van antirevolutionaire zijde uitgegaan, wordt ook door coryphaeën van het liberalisme gesteund.

De deugdelijkheid van dien eisch is te tastbaar. Onbewust voelt elk, dat men er toe komen moet. Oorzaak misschien, dat de mindere goden van het liberalisme er voorshands van zwijgen.

Hun coryphaeën doen dit niet.

Reeds wezen we op Bluntschli. We plaatsen thans naast hem Robert von Mohl, die reeds jaren geleden dezen eisch der zedelijke volksopvatting onderschreef, en in wiens tweede uitgaaf van de Encyclopaedie der Staatswetenschappen 1), pas dit jaar verschenen, ridderlijk erkend wordt: dat, al heeft ze ook haar schaduwzijde, toch de beste methode voor volksvertegenwoordiging zijn zou, »dat elke maatschappelijke kring van onderdanen tot handhaving van zijn eigen rechten werd opgeroepen, en slechts het zeer algemeene aan de repraesentanten van alle burgers werd toevertrouwd". Men ziet hieruit tevens, dat ook v. Mohl, naast de organische, een tweede niet-organische Kamer als vertegenwoordiging van de volkseenheid wil. 2)

Ook Guizot heeft, in zijn Mémoires, zonder deze consequentie uit te spreken, hetzelfde beginsel geëerd, toen hij schreef:

»De eerste eisch van alle goede Staatsinrichting is, dat de wetten, door menschenhand geschreven, in harmonie zijn met de wetten, door God zelven voor de menschelijke samenleving ingesteld, en aan elk der groote beginselen, die het leven beheerschen, invloed op de regeering der natiën gegund worde." 3)

De vraag kan gedaan worden, of onze Eerste Kamer niet ten deele dezen eisch bevredigt?

Het antwoord op die vraag moet ontkennend luiden.

Blijkens de Grondwet valt ze met de Tweede Kamer in eenzelfde categorie, rekent ze uitsluitend met getalcijfer en geld, en wordt ze gekozen door de Provinciale Staten, die op hun beurt uitvloeisel van een stemming zijn, aan die voor de Tweede Kamer volkomen gelijk.

Met Mr. v. d. Brugghen 4), met Mr. Groen van Prinsterer 5), wier stem thans ook bij radicalen weerklank vindt, achten ook wij daarom de tegenwoordige samenstelling onzer Eerste Kamer onhoudbaar

Ze is thans een getrapte vertegenwoordiging tegenover de directe der Tweede Kamer. Reeds hierom minder aanbevelenswaard.

Ze geeft een tweede privilege aan hetzelfde kapitaal, dat zijn invloed reeds op de samenstelling der Tweede uitoefende.

Ze dreigt almeer aan haar bestemming te ontaarden en slechts een schaduw te worden van de Tweede Kamer, een al minder gewenscht oponthoud in de afdoening der wetgevende taak, zonder dat de vrucht van dit stelselmatig oponthoud waarneembaar wordt.

Ze moest naar de bedoeling onzer wetgevers van '48, hoor slechts Thorbecke, »een tweede aanleg of instantie der wetgeving zijn, om het besluit der andere Kamer op den toets van een nieuw, bezadigd, rijper en reeds voorgelicht onderzoek te brengen". 6)

Ze werd dit niet, wijl het beginsel harer samenstelling allerminst geschikt is, om haar die talentvolle en door ervaring gerijpte mannen te geven, die voor zulk een hof van cassatie onmisbaar zijn.

Om dit doel te bereiken, had men voor het minst Mill's systeem moeten volgen, die haar wilde samenstellen uit alle Staatslieden van beteekenis, ervaring en

1) R. von Mohl, Staatsrecht u. s. w. I. s. 367 g.

2) R. von Mohl, Encycl. der Staatswissensch. 2e. Ausg. 1872. s. 643.

3) Guizot, Mémoires, II. p. 217. Zoo ook A. Winter, in zijn Die Volksvertretung in Deutschland's Zukunft; en min of meer ook M. Luzac in zijn De 1e Kamer in den Constitutioneelen Staat. Ten deele dient ook gewezen op Benjamin Constant, die in zijn Cours de politique Constitutionelle, c. IV, een erfelijke pairie eischt. Bij andere consequentie, toch hetzelfde beginsel.

4) Zie zijn nagelaten schriften in Prot. Bijdragen 1872, 4e aflev. p. 466 en vv.

5) Groen v. Pr. Bijdrage tot herziening der Grondwet, p. 104.

6) Thorbecke, Aant. op de Grondwet, p. 103.

talent. If one is the Peoples Chamber, the other should be Chamber of Statesmen. 1)

Toch had het niet gebaat.

Onze Eerste Kamer onder Willem I is het practisch bewijs tegen dit stelstel, dat slechts door Groens humor behoefde gestriemd te worden, om van schaamte blozend af te druipen. 2) Behoudens allen eerbied voor onze Landsvaderen, mag daarom niet verzwegen worden, dat onze Eerste Kamer haar reden van bestaan verloren heeft, aan niemands verwachting beantwoordt, tot al lager peil van onbeduidendheid wegzinkt en een dier raderen van ons Staatsorganisme vormt, die veilig van hun spil konden gelicht worden, zonder dat iemand dit in den gang van het raderwerk zou bespeuren.

Elke wezenlijke levenskracht, daar besteed, is schier verspild; en de Christelijk-historische richting kan niet beter en niet practischer haar protest van beginselen tegen deze Kamer, in haar tegenwoordige samenstelling, uitspreken, dan door haar uitnemenden Messchert van Vollenhoven, de eerste kans de beste, van zijn eenzamen en verloren wachtpost af te lossen en hem een zetel aan te bieden ter overzijde van het Binnenhof.

Volgt hieruit, dat wegneming der Eerste Kamer, zonder meer, den zedelijken eisch van het volksleven bevredigen kan?

Allerminst!

Ze moet integendeel van haar onbeduidendheid tot beteekenis geraken. Ze is thans remschoen aan het rad, wielschuif aan het wiel der Tweede Kamer, — ze worde tot de beteekenis van een eigen wiel aan den Staatswagen gepromoveerd. Niet in het »remmen" maar in het naar eigen beginsel meêdragen en meêvoortbewegen van 't Staatsorganisme zoeke men haar kracht.

Geen »Hoogerhuis", geen »Pairskamer", geen galvaniseering, gelijk R. von Mohl het uitdrukt, »van verleden en versleten toestanden", maar een organische vertegenwoordiging van dát organisme, waardoor thans ons volksleven werkt.

Is de liberale partij nog doof aan dit oor, geen nood! De sociale quaestie zal haar wel allengs wakker schudden. Een nieuwe stand komt op. Hij begint tot organische vorming te geraken. Daartegenover ligt niet in de mechaniek van het Liberalisme, maar alleen in de organische macht van het volksleven kracht tot zelfbehoud! (5 December '72).

---

4. Ons Kiesstelsel aan den eisch der zedelijkheid getoetst.

I.

De wetgeving kan op de samenstelling der Staten-Generaal invloed oefenen door vierderlei daad. Zij kan dit doen: 1°. door Grondwets-verandering, 2°. door wijziging van de Kieswet, 3°. door nieuwe indeeling der Kiesdistricten, en 4°. door herziening van den Census (de som in 's rijks directe belasting) die voor kiesbevoegdheid beslist

De grondwettige bepalingen, die de beginselen van ons Kiesstelsel aangeven, zijn van 1848; de Kieswet, die de toepassing dezer beginselen regelt, is van 1850; de laatste regeling der Kiesdistricten dateert van 1869; een wetsvoorstel tot herziening van den Census is bij missive van 30 October dezes jaars door den minister Geertsema bij de Staten-Generaal ingediend.

Reeds in het program der Christelijk-historische richting van 1871 stond geschreven: gelijk recht voor allen door herziening van ons kiesstelsel, en, in afwachting daarvan, censusverlaging.

---

1) J. S. Mill, Considerations on representative Government. c. XIII. »Naast de Kamer van het volk, de Kamer der Staatslieden."

2) Groen v. Pr. Bijdrage enz. p. 105.

De te wachten behandeling der Censuswet is derhalve ook uit ons oogpunt als een Staatsacte van uitnemend gewicht te beschouwen. Welk oordeel onze richting over het beginsel der wet heeft uit te spreken, is door ons program reeds beslist. Alleen rest ons met redenen het gevoelen te omkleeden, waardoor ons oordeel over dit wetsontwerp wordt beheerscht.

Dat we het Kiesstelsel daarbij ter sprake brengen, kan niet worden ontweken. Elke wijziging, hoe schijnbaar ondergeschikt ook, behoort getoetst te worden aan de beginselen, en deze liggen noch in de Kieswet, noch in de Censuswet, maar in het Kiesstelsel.

Ons tegenwoordig Kiesstelsel kan kortweg dus omschreven worden: formeering eener volksvertegenwoordiging, door een deels direct, deels getrapt kiezerspersoneel, dat uitsluitend door den maatstaf van getal en geld bepaald wordt. Het te vertegenwoordigen volk geldt hierbij als één geheel, dat in zijn deelen (Kiesdistricten) eenzelvig van natuur is. Het oefent zijn invloed door de keuze der personen, niet door zijn mandaat.

De waarde van dit stelsel moet allereerst worden beoordeeld naar zijn zedelijk gehalte.

Is het verkiezingswerk in den constitutioneelen Staat de springveer van het publieke leven, dan eischt de stelling geen betoog: dat de zedelijke standaard van 's volks politiek leven ten deele geheel door zijn Kiesstelsel wordt beheerscht.

Behoort nu bij elk vraagstuk van het nationale leven het zedelijk belang in eerste linie te staan, dan is in zichzelf reeds elke beschouwing over het kiesstelsel te wraken, die met zijn invloed op 's volks zedelijk leven niet rekent.

Toch kan alleen in voorbijzien van dit zedelijk belang veler ingenomenheid met de thans bestaande orde van zaken haar verklaring vinden.

Het thans, krachtens de Grondwet, bestaande stelsel miskent de zedelijke roeping van den Staat in vierderlei opzicht.

1o. Het bevordert, ja, eischt schier, onzedelijke verstandhouding tusschen de verschillende elementen des volks.

De éénheid onzer natie is in haar heiligste vezelen uiterst zwak geworden. Het staatkundig leven onzer burgers volgt allerminst eenzelfden stroom. Er is niet slechts verschil van toepassing, maar ook verschil van beginselen, verschil niet slechts van richting, maar ook van leven. In de keuze van oorsprong zoowel als van doel wijken we uitéén.

Er bestaat in Nederland niet die gezonde partij-formatie, die in de leuzen van Behoud en Vooruitgang haar wachtwoord vindt, en bij éénheid van beginselen slechts in sterkere gehechtheid aan de traditie van het verleden of aan het ideaal der toekomst haar onderscheiding vindt.

De verwikkeling van ons politieke leven is veel bedenkelijker.

Drie elementen worstelen in de schoot onzer natie, met ongelijke getalsterkte, maar met gelijken absoluten eisch, voor den triomf hunner geheel uiteenloopende, schier elkander uitsluitende beginselen.

Het machtigst in aantal is de groep onzer burgers, die bij de Staatsbeginselen der Fransche revolutie zweert. Ze mogen onderling geschakeerd zijn, en, op dit terrein der revolutie, de Conservatieve kleuren toonen, of geestverwanten zijn van het Liberalisme, van het Radicalisme, of van de Democratie, — deze schakeering heeft voor den grondtoon van hun streven geen beteekenis. Eên is aller uitgangspunt, één de logische kracht die hen voortstuwt, één de opvatting van het leven, die aller woord en daad beheerscht.

Daarnaast staat de Roomsche partij, fel tegen 1795 gekant, maar even fel tegen 1517, zichzelve altijd gelijk, bij al haar buigzaamheid en plooibaarheid toch in haar wezen onveranderlijk, levend uit de beginselen, die door Gregorius VII, Innocentius III en Bonifacius VIII met ijzeren griffie zijn gedreven.

En even weinig gemeenschap des levens als deze beide groepen verbindt, bestaat er tusschen deze eenerzijds en de Christelijk-historische partij ten andere. Uit de Hervorming geboren, kan ze, bij alle bereidvaardigheid om den levens vorm te verwisselen, haar oorsprong nooit verloochenen. Haar leven, uit Gods Woord gesproten, is door even diepe klove gescheiden van de Revo-

lutie, die dit *Woord* in 1789, als van *Rome*, dat dit *Woord* in 1517, als *eenig* richtsnoer voor geloof en leven, verworpen heeft.

Eisch van zulk een volkstoestand is, dat elk dezer elementen in vrije gisting de kracht hunner beginselen meten kunnen, zoodat bij elk der burgers waarheid en oprechtheid, trouw aan overtuiging en vastheid van beginsel op den voorgrond sta

Daaraan nu beantwoordt ons kiesstelsel niet.

Het drijft, schier met onweerstaanbare kracht, tot het tegendeel.

Door zijn onware onderstelling dat elk kiesdistrict een volksdeel van eenzelvige natuur is, druist het lijnrecht tegen den feitelijken toestand in.

Door zijn indeeling naar *plaatselijke* en niet *geestelijke* onderscheiding, maakt het de volksvertegenwoording tot een fictie.

Eindelijk, door zijn stelregel dat $\frac{\text{de kiezers}}{2} + 1$ gelijk, $\frac{\text{de kiezers}}{2} - 1$ ongelijk hebben, dwingt het deugdelijke volkselementen tot zelfmoord of onzedelijke coalitie.

Noord-Brabant, Limburg en zelfs Nijmegen er buiten gerekend, bezit de Roomsche partij in ons vaderland een getalsterkte van 600,000 zielen, die naar het beginsel van ons kiesstelsel door *twaalf* of *dertien* leden ter Tweede Kamer moesten vertegenwoordigd zijn. Toch vormen ze in niet één district de meerderheid. Wat rest hun derhalve anders, dan òf allen invloed te derven, òf — en ziehier het *onzedelijk* dilemna — zich te coaliseeren met wat hun beginsel tegen is.

Omgekeerd, de 55,000 Protestanten in Limburg en Noord-Brabant, die sterker nog dan in de overige gewesten de tegenstelling met de Roomsche Staatspartij kennen, moeten het gedoogen, dat ze òf den invloed der hun vijandige partij verhoogen, òf hun stemrecht als niet geschreven beschouwen.

In gelijk geval eindelijk verkeert onze eigen richting. Ze mag, blijkens de resultaten der kerkelijke en staatkundige verkiezing, zonder overdrijving op een zielental van circa 500,000 worden geschat en haar zou derhalve eerst dan recht weêrvaren, zoo ze een tiental mannen uit haar midden door het volk zag afvaardigen. Thans echter in ruim veertig kiesdistricten versplinterd, is ze volstrekt buiten machte, ook maar één enkel lid te kiezen. Ook zij staat derhalve voor het pijnlijk dilemna, om zich òf te onthouden, òf, iets dat altijd onzedelijk is, zich te coaliseeren 'tzij met Rome of de Revolutie.

Deze toestand behoefde niet zoo te zijn, maar is door het vigeerend Kiesstelsel aldus geschapen. Het vond dezen immoreelen stand van zaken niet, maar deed dien geboren worden. Het stelt als beginsel, dat de zwakkere volkselementen òf lijdelijk òf onzedelijk moeten zijn.

Ons Kiesstelsel demoraliseert ons politieke leven niet zijdelings, maar direct.

Zoo is het dan ook beleefd.

Onzedelijk was de coalitie tusschen Rome en Thorbecke.

Onzedelijk werkte de coalitie tusschen de drie dusgenaamd »nationale fractiën."

Onzedelijk is thans nog de samenwerking tusschen Rome en de Conservatieven.

Onzedelijk zelfs de samenkoppeling van liberalen en radicalen, om de groeikracht van beider uiteenloopend systeem te onderdrukken.

Geheel ons politieke leven is door dien onzedelijken invloed bedorven. Beginselen zijn goede prijs geworden, om in het politieke schaakspel de meeste pionnen voor zijn Koning te brengen. Coteriegeest heeft den nobelen partijgeest verdrongen, en het gevolg is, dat het Constitutioneele Staatsleven het volk geen achting meer inboezemt, dat de Tweede Kamer haar prestige en zelfvertrouwen verloor, dat Kabinetswisseling niet langer om de spil der beginselen liep, en elke partij, in eigen boezem verscheurd en vaneen gereten, door kunst moest herstellen wat door eigen schuld verbroken was.

De laatste bladzijden uit onze volksgeschiedenis zijn droef. Bedroevend bovenal voor den Christen, die allereerst naar eerlijkheid en waarheid, naar trouw en verkleefdheid aan beginselen vraagt.

Dat ze zoo droef waren, is voor een aanmerkelijk deel in directen zin te wijten aan de gebrekkigheid van ons Kiesstelsel.

(22 November '72.)

II.

Onze tweede bedenking tegen de zedelijke waarde van ons Kiesstelsel ligt in zijn miskenning van het organisch levensverband der natie.

Drie millioen menschen vormen geen natie. Ze doen dit slechts dan, zoo deze menschenmassa een gemeenschappelijken oorsprong, een gemeenschappelijk verleden, een gemeenschappelijke roeping en een gemeenschappelijk belang heeft.

De millioenen zielen, die ons volk thans telt, vormen op zichzelf dat volk niet. Dat volk was er, eer één der duizenden, die thans op Hollands bodem ademen, het levenslicht zag. Dat volk zal er nog zijn, als alle Nederlanders van dit oogenblik een rustbed in den bodem onzer erve zullen gevonden hebben. Dat volk blijft het volk, ook al is er geen dag aanwijsbaar, dat niet door sterfte en geboorte die menschenmassa wordt gewijzigd.

Wordt derhalve de eisch gesteld, dat het Nederlandsche volk zal vertegenwoordigd worden, dan zal aan dezen eisch allerminst voldaan zijn, zoo ik het aantal inwoners vertegenwoordig, dat op een gegeven oogenblik in Nederland leeft.

De natie, het volk, bestaat uit twee deelen: uit het volksorganisme en de personen die achtereenvolgens in dit organisme rechten verkrijgen.

Een huis is niet een hoop steen en hout, maar dat hout en die steen in bepaalde verbinding, naar den eisch der structuur saamgevoegd en het beloop der bouwlijnen volgend.

Een plant is niet een brijmassa van cellen en sappen, maar die cellen en die sappen in bepaalde verbinding, naar de geaardheid der plant saamgevoegd en organisch dooreen geweven.

Ons lichaam is niet een mengelmoes van bloed, vleesch en been, maar dat bloed, dat vleesch, dat been in bepaalde verbinding, naar den eisch van ons cellenweefsel en met het geestelijk leven onzer persoonlijkheid in organisch verband.

Zoo nu ook is de natie niet maar een massa mannen, vrouwen en kinderen, maar een samenstel van die allen in bepaalde verbinding, naar den eisch van den volksaard en met het geestelijk leven der natie in organischen samenhang.

Gelijk we nu bij het huis tusschen bouwmateriaal en structuur, bij de plant tusschen cellenweefsel en plantformatie, bij het lichaam tusschen vleesch en organisme onderscheiden, zoo ook moet bij het leven eener natie scherp onderscheid gemaakt tusschen de menschenmassa en het zedelijk verband dat deze menschenmassa tot een natie vereenigt.

Het zedelijk organisch verband is voor het leven der natie zelfs oneindig gewichtiger dan die menschenmassa zelve.

Laat enkele steenen, laat een balk worden losgerukt, toch kan daarom het huis blijven, mits de structuur niet zij uiteengeraakt.

Snij van een plant bloem of blad of stengel d. i. een menigte cellen en sappen weg, toch leeft de plant, mits de wortel niet gedeerd zij.

Wond het menschelijke lichaam, laat zelfs been of arm worden afgezet, toch blijft het lichaam, mits geen der levensfunctiën verbroken zij.

Ook bij de natie is derhalve te oordeelen, dat bij de waardschatting van haar twee bestanddeelen eerst op haar zedelijk organisme, en daarna op de menschenmassa te letten is.

Het zedelijk leven eens volks ligt niet in de menschenmassa, maar in het organisch volksverband, en een Staatswet, uitsluitend met het eerste, niet met het laatste rekenende, kan geen toets van zedelijkheid doorstaan.

Dit nu doet ons kiesstelsel.

Het neemt de menschenmassa bij den tel van het cijfer en bij het wicht van hun geld, maar laat het zedelijk volksverband volstrekt buiten rekening.

Kortweg noemt men een volk bij den tel een aggregaat, een volk in zijn zedelijk verband een organisme.

De feil van ons kiesstelsel kan dus in dezer voege worden uitgedrukt: Het is bloot aggregatoir, in stede van organisch tevens te zijn.

Dat ons kiesstelsel eenvoudig Hollandsche afdruk is van het Fransche origineel, maakt deze feil nog bedenkelijker.

Het is de grondfeil van de onzinnige leus der gelijkheid, die door de reten ook van ons kiesstelsel gluurt.

Onze bedenking tegen dit stelsel is eenvoudig de lijnrechte tegenstelling van de Christelijke en historische levensbeschouwing tegenover het geloofloze en zelfgemaakte Staatsbegrip. (23 November '72).

III.

Onze derde grief schuilt in het verbreken van den zedelijken band, die tusschen kiezers en gekozenen moet bestaan.

Gemeenlijk acht men dat slechts twee systemen hierbij tegenover elkander staan.

Of de kiezers wijzen een vertegenwoordiger aan, wien in last wordt gegeven, hoe hij ter vergadering zal hebben te stemmen (mandat impératif) Dit systeem is in zwang bij onze meeste vereenigingen. Een afdeeling, een hulpvereeniging beslist eerst in welken zin ze ter algemeene vergadering stemmen zal en benoemt daarna afgevaardigden, die, soms tegen hun persoonlijk inzicht, deze stem der afdeeling in haar naam uitbrengen.

Of wel de kiezers benoemen een lid voor hun district, en hèm verblijft daarna de beslissing in welken geest hij, zij het ook tegen het bekende verlangen zijner kiezers, in het parlement zal stemmen.

Ons kiesstelsel kleeft het laatste systeem aan. De kiezers kiezen. Hun gekozene stemt naar eed en geweten, zonder last of ruggespraak.

Toch is hiermeê het pleit nog niet beslecht.

Men kan zich, gelijk onze richting, zeer beslist tegen een bindend mandaat verklaren, zonder nog de uitlegging te aanvaarden, die, blijkens de historische verklaring der grondwet, o. i. tegen haar zin, ons kiesstelsel aan het personeele systeem geeft.

De Constitutioneele regeeringsvorm is meer dan eenige andere van zedelijken aard. Al het werktuigelijke is dien tegen. Hij staat boven het machinale wetsbeginsel, en geeft daarom aan vertegenwoordiging door zelf handelende personen boven eene door stemmachines verre de voorkeur.

Het Staatsleven in zijn nieuwen vorm wordt een fictie, blijft in bestek en wordt niet tot werkelijkheid, zoo de zedelijke verhoudingen in het volksleven niet tot geleidraad strekken voor zijn bewegingen. In de persoonlijkheid zoekt het daarom zijn kracht, personen moeten naar zijn eisch het cement zijn, waardoor de deelen van het Staatsgebouw worden saam gehouden.

Edoch, wacht u voor woordenspel.

Wat is een persoon? Vereenzelvigt ge dit woord met individu? Denkt ge daarbij aan den op zich zelf staanden mensch, afgesloten in zichzelf en van anderen geïsoleerd?

Maar dan miskent ge juist den persoon. Hoe zou ook een geïsoleerd iets, band tusschen volk en kroon kunnen zijn?

Neen, zoekt het Constitutioneele leven zijn bindende kracht, zijn cement, in de personen, dan doet het dit juist, wijl de persoon niet geïsoleerd is, maar in levensverband met anderen staat.

Snijdt men derhalve, zoodra iemand gekozen is, dat levensverband met de kiezers weg, dan is tevens de zenuw doorgesneden, waardoor het Constitutioneele Staatsleven werken moet.

Er moet waarheid, openheid, eerlijkheid ook in het Staatsleven zijn.

Niemand mag willen gekozen zijn, tenzij de kiezers weten wien ze kiezen. Geen mysterieuse onbekendheid, een persoon met bekende en herkenbare gelaatstrekken moet de man hunner keuze zijn.

Derhalve is het plicht van eerlijkheid, dat elk candidaat vóór zijn verkiezing doe blijken van zijn overtuiging omtrent de vraagstukken die aan de orde zijn.

Plicht van waarheid, dat men zijn meening niet half omsluierd houdt, maar open, met woorden voor geen tweeërlei uitlegging vatbaar, uitspreke.

Zoo niet, dan kiest men geen persoon, maar een X.

Zelfs daarmeê echter eindigt de zedelijke eisch der persoonlijkheid niet.

De persoon mag nooit zijn beeld vinden in den weerhaan. Gelijkmatigheid, bestendigheid, vastheid van beginsel en gedragslijn kan men niet wegdenken, of de zedelijke persoon valt weg.

Niet de macht om over vier jaar het mandaat te onthouden, maar de zedelijke persoonlijkheid moet den kiezer waarborg zijn, dat de man, die zóó sprak bij de stembus, ook alzoo spreken zal in 's Lands raadzaal.

Denk dien zedelijken band weg en uw raderwerk van volksvertegenwoordiging weigert.

Maar de persoon kan veranderen! Natuurlijk; zonder die mogelijkheid geen leven, slechts versteening.

Toch onderscheide men wel.

Er kan verandering van beginsel en er kan verandering van inzicht op ondergeschikte punten zijn.

Geldt de verandering het beginsel; werd b. v. een der afgevaardigden voor 's Hertogenbosch Protestant en geestverwant van het radicalisme, dan zou nederlegging van mandaat onverbiddelijke eisch zijn van waarheid en trouw.

Betreft de verandering daarentegen, behoudens trouw aan beginsel, inzicht op ondergeschikte punten, dan mag het mandaat niet worden nedergelegd, maar mag ook, zoo het punten betreft waaromtrent de afgevaardigde zich bij de stembus in tegenovergestelden zin verklaarde, een inllchting aan de kiezers niet ontbreken.

Licht, dat vóór de stembus ontbrak, heeft zijn inzicht gewijzigd. Dat licht mag hij niet voor zich zelf houden. Ook de kiezers mogen niet tot stemmachines worden verlaagd, maar maken een deel uit van het organisme des politieken levens.

Kan het nu moeilijk geloochend worden, dat het stelsel, dat ten onzent vigeert, gemerkt door het Thorbeckiaansche »zonder eenig verband tot de kiezers," dezen zedelijken eisch der persoonlijkheid volstrekt miskent, dan blijkt, hoe ook op dit punt ons kiesstelsel in zedelijke waarde te kort schiet.

(24 November '72).

IV.

Ten laatste protesteeren we tegen den onzedelijken trek van ons kiesstelsel dat geld uitsluitend zijn basis vormt.

Ons kiesstelsel is daardoor innerlijk onwaar en door en door materialistisch.

Innerlijk onwaar. Immers, het beweert een vertegenwoordiging van het Nederlandsche volk te zullen realiseeren. »De Staten-Generaal," zegt art. 74 der Grondwet, »vertegenwoordigen geheel het Nederlandsche volk."

Rechtens, niet in zedelijken zin, doen zij dit.

Niet alsof we den eisch van algemeen stemrecht zouden stellen. Mits men het volk niet bij den tel, maar in organischen zin versta, kan een parlement uitnemend wel een vertegenwoordiging van geheel het volk zijn, al stemmen niet alle leden van het volk meê. Die consequentie van de valsche opvatting, als ware een volk een aggregaat, is zelfs in het algemeen stemrecht nog niet bereikt, maar eischt voor het minst ook het stemrecht der vrouwen.

Er zijn klinkers en medeklinkers ook in het leven des volks. In het beperkte van het stemrecht op zichzelf schuilt onze grief dus niet.

Eerst in de wijze dier beperking is men den goeden weg voorbijgeloopen.

Men heeft beperkt, en met recht; maar hoe?

Belasting! ziedaar het tooverwoord!

Geldbezit zou maatstaf zijn. Dat bezit ontglipte alle meer dan globale gissing. Een maatstaf voor den maatstaf was dus vereischt. Men vond dien in de belasting. In alle? Neen, slechts in die belasting, die direct in 's Rijks kantoren van ontvangst wordt voldaan.

Kan nu het feit niet worden ontkend, dat de volken zich almeer in twee ontzettende groepen deelen, naar de tegenstelling van rijken en armen, wie gevoelt dan niet, dat een stelsel innerlijk onwaar is, dat uitsluitend aan één dier beide groepen de regeling van den Staat toebetrouwt?

Maar ook, dit stelsel is materialistisch in merg en been.

Een beperkte verkiezing vormt een aristocratie, een engeren kring van burgers, wien macht over anderen gegeven en, om welken voorkeur dan ook, een meerder recht werd toegekend.

Waar het algemeen stemrecht niet geldt, is het bestaan van zulk een aristocratie onloochenbaar.

Op zichzelf is dit goed te keuren.

Wie, die met meerderen saâmwoont, oefent geen keur uit, dat hij den één meer toebetrouwt dan den ander?

Dat de aristoi, de besten, regeeren, en niet, omgekeerd. de minst te vertrouwen onder de kinderen des volks, is eisch van recht en rede.

Geheel het streven der politiek moet dan echter zijn, deze aristocratie metterdaad almeer tot ware aristocratie te maken.

De eisch der menschelijke persoonlijkheid bepaalt hierbij, wat ten dezen vooruitgang, wat achteruitgang zij.

Meer waar wordt de aristocratie, naarmate de toetssteen, die haar schift van het overig volk, beter reageert op wat den mensch tot mensch maakt.

Minder waar wordt ze daarentegen, hoe meer de maatstaf die haar keurt, het echt menschelijke buiten rekening laat en slechts let op wat voor den mensch bijkomstig is en niet behoort tot zijn persoon.

De vroegere aristocratie werd gekeurd naar den maatstaf van persoonlijken moed, vaardigheid met den degen, edelheid van bloed en uitgestrekt landbezit.

Twee eigenschappen dus, die den mensch als mensch betreffen, twee bijkomstig, maar ook de eerste den mensch nog nemend in zijn lagere eigenschappen.

Zoolang de aristocratie naar dezen maatstaaf gekeurd werd, bleef ze aristocratie.

Ze verzwakte eerst, toen persoonlijke moed als eisch wegviel, de degen haar door het kruit ontnomen werd, en weelderig hofleven als hoogste wit van haar streven gold.

Een stelsel, geroepen om deze ledige plaats aan te vullen, zal dus een aristocratie in het leven moeten roepen, welke nader nog dan die der middeneeuwen aan het menschelijk ideaal beantwoordt, met den mensch als mensch schier uitsluitend rekent en het bijkomstige terzij zet.

Karakter, vorming van geest en hart, hoog gestemd godsdienstig en zedelijk leven, gepaard aan rijpe kennis, macht van het woord en organiseerend vermogen, ziedaar de eigenschappen, die eisch moeten worden voor den adel onzer eeuw.

Dat is het zedelijk volksideaal. Daaraan moet elk kiesstelsel getoetst. Hoe dichter dit ideaal nabij, des te moreeler. Hoe verder van dat ideaal, des te onzedelijker!

En nu, toets aan dien eisch òns Kiesstelsel.

Hoe vormt het onze Kiezersaristocratie?

Vraagt het naar afkomst en persoonlijken moed? Naar karakter en geestkracht? Naar godsdienstzin en deugd? Naar talent en ontwikkeling? Vraagt het naar iets ook maar, hoe gering dan ook, dat den mensch tot mensch maakt en den Staat tot zijn zedelijke beteekenis doet komen?

Niets van dat alles.

Ons Kiesstelsel vraagt naar geld, naar geld uitsluitend, naar geld als eenigen maatstaf.

Dit dunkt ons onzedelijk; een menschelijken Staat onwaardig; door en door materialistisch.

Zoo bleek dan hoe ons vigeerend Kiesstelsel 1°. de verschillende partijen tot onzedelijke coalitiën dwingt, 2°. den zedelijken volksband der natie, door zijn aggregatorische opvatting, miskent, 3o. de hartader van het zedelijke der persoonlijkheid in den Constitutioneelen Staat afsnijdt, en 4°. de vorming

eener Kiezers-aristocratie beproeft op onware en materialistische, d. i. immoreele wijs.

Hiermeê is tevens rekenschap gegeven van den eisch in ons program, dat een ander Kiesstelsel worde ingevoerd.

(25 November '72).

---

5. Geschikte Kiezers.

I.

Men zoekt geschikte Kiezers!

Heeft men daartoe recht?

Die vraag klinkt vreemder dan ze metterdaad is, en is allerminst af te wijzen met de wedervraag: Of we dan ongeschikte Kiezers begeeren?

Van geschikt of ongeschikt kan alleen sprake zijn bij keuze. Voor een gewichtige zending kiest men een geschikt diplomaat. Voor de schoolopvoeding van zijn kinderen kiest men een geschikt onderwijzer. Een goede huisvrouw let bij haar keus terdeeg op geschikte dienstboden. Kortom, zoo dikwijls voor eenige werkzaamheid, beroep of officie, persoonlijke dienst vereischt wordt, dwingt plicht en eigenbelang, den ongeschikte verre te houden en den geschikte te kiezen. Als men vrij, zijn eigen meester is, en dies de verantwoordelijkheid draagt, is keuze aan de orde en alle keus eischt, dat men onderscheidt.

Edoch, die vrijheid bestaat niet op elk levensterrein.

Een vader kiest niet geschikte kinderen, maar neemt ze gelijk ze hem geboren worden.

Een Koning kiest niet geschikte onderdanen, maar regeert over het volk, gelijk het bestaat.

Men kiest niet geschikte broeders en zusters, magen en bloedverwanten, maar aanvaardt ze gelijk ze zijn.

En dit, niet wijl hun aard, karakter, ontwikkeling enz. onverschillig is, maar wijl deze betrekkingen bepaald worden, niet door onze keus, maar door een macht buiten ons.

Een middensoort tusschen beide betrekkingen vormt b.v. de nationale militie.

Bij onze miliciens wordt wel terdeeg op geschiktheid gelet Die onder de maat, met lichaamsgebreken behebt of idioot zijn, neemt men niet op.

Toch is ook hier de vrijheid van keus slechts een halve.

Dit bleek in Frankrijk, toen de maat voor de lotelingen achtereenvolgens verlaagd werd, om de bondige reden, dat men bij de oude maat zijn bataillons niet vol kreeg.

Er is bij de militie geen vrijheid van keus, men zoekt niet naar geschikten, maar heeft de jongelingen van een bepaald jaar te aanvaarden gelijk het volk ze levert, slechts onder voorbehoud, dat men de ongeschikten kan afwijzen, voorzoover het verschil tusschen het aangeboden en benoodigd cijfer het gedoogt.

Tusschen recht nu tot keuze van geschikten en recht tot afwijzing van ongeschikten is de afstand nauw berekenbaar.

Onder welke dezer drie categoriën valt nu het kiezersbedrijf?

Heeft de Staat zijn burgers als kiezers te aanvaarden, gelijk een koning zijn volk, een vader zijn kind?

Heeft de Staat het recht onder de burgers naar vrije keus tot de stembus toe te laten, wie hem daarvoor geschikt dunken?

Of eindelijk, heeft de Staat, hoewel aan de burgers gelijk hij ze vindt, gebonden, niettemin recht tot afwijzing der ongeschikten?

Het antwoord, door onze Liberalisten hierop gegeven, luidt zonder aarzeling: De Staat verleent naar vrije keus het kiesrecht aan wie hem daarvoor geschikt dunken.

Dat men daarbij aan de Grondwet gebonden is, doet niets ter zake. Immers, ook die Grondwet is tot stand gekomen door een wilsdaad van den Staat.

Feitelijk verkeeren we derhalve in dezen toestand: Het Staatsbestuur keurt het wenschelijk, dat de Staten-Generaal, niet gelijk na 1815 althans ten deele, door den Staat zelven benoemd worden, maar acht het beter dat dit door enkele burgers geschiede.

Die burgers hoofd voor hoofd aan te wijzen en bij name voor die opdracht te benoemen, zou te veel moeite inhebben. De benoeming heeft daarom plaats door aanwijzing van een categorie.

Men wijst de burgers niet met naam en toenaam aan, maar stelt voorwaarden, waaraan de bevoorrechten behooren te voldoen.

Die voorwaarde zoekt men uitsluitend in g e l d e l ij k vermogen.

Wijl het geldelijk vermogen der burgers moeilijk te schatten is, neemt men zijn toevlucht tot het belasting-kohier. Indien ge aan personeel, grondbelasting en patent die en die som in 's Rijks belasting betaalt, benoem ik, Staat, u tot kiezer.

Deze voorwaarde van geldelijk vermogen is den Staat bij die keuze m i d d e l, geen d o e l. Althans niet voor onze Liberalen.

Eer nog voor onze Conservatieven. Hun is allerminst de volgende gedachtenloop vreemd: Bij handhaving der orde hebben de bezitters het meeste belang. Wil men derhalve de handhaving dier orde verzekeren, dan behoort invloed op het Staatsbestuur aan de b e z i t t e r s gegund, aan de n i e t - b e z i t t e r s onthouden te worden. Dus geredeneerd is de maatstaf van geldelijk vermogen klemmende voorwaarde in eigenlijken, onmiddellijken zin.

Niet alzoo voor onze Liberalen. Hun redebeleid is als volgt: Om kiezer te kunnen zijn, moet men kunnen beoordeelen, welke burgers als leden der verschillende Staten op hun plaats zullen zijn. Om dit te kunnen beoordeelen, moet men kennis en ontwikkeling hebben. Die kennis en ontwikkeling vindt men in den regel, w e l bij de meer gegoede, n i e t bij de min gegoede klasse der maatschappij. Wie meer of min gegoed is, blijkt in den regel uit het belastingkohier. Derhalve dient het kiesrecht toegekend aan zoodanige burgers, die op het belastingkohier voor een betamelijke som zijn aangeslagen.

Niet het bezit, maar d e m a t e v a n v e r s t a n d e l ij k e o n t w i k k e l i n g is hun het merk van geschiktheid.

Dit blijkt ten duidelijkste uit hun pleidooi voor de c a p a c i t e i t e n.

Er zijn tal van geletterde mannen, die aan de rechtbank, in de magistratuur of op onze lagere, middelbare en hoogere scholen werkzaam zijn, die niet huwen, dientengevolge geen huishouden voeren en dus aan den eisch van het belastingkohier niet voldoen.

Toch zijn deze heeren, vooral in het oog onzer Liberalen, die uitsluitend verstandelijke vorming beoogen, zeer ontwikkeld.

Zij zouden in de eerste plaats de aangewezen kiezers zijn.

Uit dien hoofde kan men geen vrede hebben met een kiesregeling, die deze uitnemendsten van het denkend deel der natie het kiesrecht onthoudt.

Tot dezelfde conclusie leidt de eisch, om voor de steden naar evenredigheid boven het platteland de kiesbevoegdheid uit te breiden.

Wel zonderling, dat men, na eerst alle onderscheid tusschen s t e d e n en d o r p e n te hebben weggecijferd, er thans zelf op terugkomt. Doch die bedekte erkenning van vroeger ongelijk duide men onze Liberalisten niet euvel.

Een s t a d en een d o r p zijn metterdaad niet hetzelfde.

V e r s t a n d e l ij k e ontwikkeling staat in onze steden doorgaans op hooger peil dan op onze dorpen.

Wie verstandelijke ontwikkeling als hoofdvoorwaarde van kiesbevoegdheid stelt, moet derhalve tot den eisch komen, dat de invloed der steden niet door den invloed van het platteland worde geneutraliseerd.

Nu is echter de plattelandsbevolking ten onzent bijna tweemaal talrijker dan die der steden. Het revolutionaire Staatsrecht, dat bij den tel rekent, geraakt derhalve met zichzelf in tweestrijd.

Handhaaft men het numerieke stelsel, dan verkrijgt juist het »minder denkend deel" der natie het overwicht.

En omgekeerd, wil men »het denkend deel der natie" den triomf gunnen, dan moet het numerieke stelsel worden losgelaten.

Uit dien pijnlijken tweestrijd redt men zich door willekeur.

(18 Mei '74).

II.

Onze Liberalisten maken enkele burgers tot kiezers naar willekeur.

Dit schijnbaar harde oordeel zijn we bereid gestand te doen.

Daartoe toonen we eerst aan, welken weg ze dienden in te slaan, om naar eigen maatstaf consequent te zijn; dan, welken weg zij ter doelsbereiking werkelijk betreden.

Hun uitgangspunt is de stelling, dat de verstandelijk ontwikkelden onder de burgers tot het verkiezingswerk behooren geroepen te worden. »Verstandelijke ontwikkeling" zal voor het kiesrecht maatstaf zijn. Het »denkend deel der natie" behoort voor het niet of minder denkend deel te beslissen.

Er is dus schifting noodig.

De burgers van Nederland moeten in twee klassen gedeeld, zóó dat ik eenerzijds de verstandelijk ontwikkelden, anderzijds de verstandelijk niet of te weinig ontwikkelden krijg.

Eerst als die schifting gelukt is, is men gereed.

Voor zulk een schifting zijn drie vereischten onmisbaar.

Er moet een macht zijn die tot deze schifting bevoegd is.

Er moet een maatstaf zijn, waarnaar deze schifting zal plaats grijpen.

Naar dien maatstaf moet door die bevoegde macht de schifting worden ten uitvoer gelegd.

Bevoegd tot die schifting is, naar het systeem onzer Liberalisten, het spreekt van zelf, de albeschikkende, albeheerende Staat. Die vraag is spoedig opgelost.

Moeilijker is het vinden van den maatstaf. Hoeveel verstandelijke ontwikkeling is eisch? Hoever moet die verstandelijke ontwikkeling gaan? Zijn er ook bij verstandelijke ontwikkeling niet op elke sport der ladder overgangen? Waar ge ook uw grenslijn trekt, zal niet altijd de meest ontwikkelde der uitgeslotenen wonderwel gelijken op den minst ontwikkelde der ingeslotenen? Hoe, zoo vragen we met ernst, is willekeur ten dezen opzichte in der Liberalisten systeem ooit te vermijden?

Toch moet die willekeur zoo eng mogelijk worden beperkt. Daartoe is een maatstaf onmisbare eisch.

Zulk een maatstaf nu is voor verstandelijke ontwikkeling slechts op tweeërlei weg te vinden: òf door examen, òf door den dunk der publieke opinie.

Om te weten, wie aan de Hoogeschool de verstandelijk best ontwikkelde studenten zijn, kan men òf den uitslag der examens raadplegen, òf, wat meestal meer vertrouwen verdient, in de studentenwereld zelve rondhooren, wie als de best ontwikkelden te boek staan.

Ook de Staat zou dus van tweeën één moeten doen:

Of zekere eischen moeten vaststellen, een Commissie van onderzoek benoemen en elk burger het recht toekennen, om zich aan dat onderzoek te onderwerpen.

Of door zijn plaatselijke besturen van alle burgers, die zich aanmelden, hoofd voor hoofd moeten beslissen, of de man, die kiesrecht vroeg, als verstandelijk genoegzaam ontwikkeld is te beschouwen.

Welke gedragslijn men uit die beiden ook koos, men zou op Liberalistisch standpunt consequent blijven. De schifting zou op rationeele wijs, naar eisch van het beginsel, tot stand komen. De beschaafdsten, de ontwikkeldsten, de verstandigsten zouden de wet stellen aan de natie.

Toch zou ook zóó willekeur onafscheidelijk blijken van het systeem.

Hoeveel kiezers wilt ge? Vijftig duizend, zeventig duizend, honderd duizend?

Let wel, daarvan hangt uw maatstaf af.

Zijt ge met vijftig duizend tevreden, dan kunt ge uw maatstaf zooveel strenger, uw eisch zooveel hooger stellen.

Staat ge op een honderdduizendtal, dan moet ge uw maatstaf minder streng, uw eischen lager stellen.

Wat kiest ge? En wat ge ook kiest, schuilt er in uw keuze geen wilkeur?

Of ontkent ge het, welaan, lever ons dan de vaste gegevens, waarnaar te beoordeelen is, of een burger in Nederland met genoegzame zelfstandigheid beslissen kan, wie al dan niet zitting moet hebben in de Staten.

Erger wordt dit nog, zoo we letten, niet op de gedragslijn die het Liberalisme had behooren te volgen, maar op de gedragslijn, die het werkelijk koos.

Van een examen heeft men afgezien, wijl een maatstaf niet te vinden was.

Tot een beoordeeling van de burgers, hoofd voor hoofd, naar den dunk der publieke opinie, is men niet gekomen.

Men heeft in het systeem »van de lagen" heil gezocht.

Van de lagen! De uitdrukking is van Thorbecke, en in choor door onze Liberalisten herhaald.

Men zal niet oordeelen of de burgers hoofd voor hoofd, maar of de »lagen" van burgers voor het verkiezingswerk geschikt zijn.

Of neen, ook dat nog niet.

Zelfs dat erkent men niet te kunnen beoordeelen. Zekerheid heeft men niet. Met een vermoeden zal men zich te vreê stellen. Men brengt het niet verder dan tot het aanwijzen van de laag burgers, bij wie vermoeden van geschiktheid bestaat!!

Ziehier, hoe men daarbij te werk gaat.

Stel, in uw gemeente staat de census op veertig gulden.

Nu is de vraag: kan dit niet worden verlaagd?

Om dit te beoordeelen, neemt men b. v. het cijfer van dertig gulden, en vraagt nu aan het plaatselijk bestuur opgave van de inwoners der gemeente, die, thans geen kiezers zijn, maar bij een census van dertig gulden kiezers zouden worden.

Van deze burgers onderzoekt men: 1°. hoeveel ze in de grondbelasting, hoeveel ze in het personeel, hoeveel ze in het patent als hoofdsom betalen; 2°. hoeveel dezer verschuldigde gelden onbetaald bleef of oninbaar bleek; 3°. welke beroepen of bedrijven ze uitoefenen; en 4°. welken dunk het plaatselijk bestuur over deze »laag" kiezers in het algemeen heeft.

Blijkt nu dat het meerendeel van deze »laag" kiezers in de grondbelasting is aangeslagen, allen in het personeel en weinigen in het patent; dat de verschuldigde belasting door allen voldaan is; dat hun beroep of bedrijf tot de meer geachte in de maatschappij behooren; en wordt door het Bestuur over het meerendeel een gunstig oordeel geveld, — dan verklaart men te vermoeden, dat deze laag kiezers tot de stembus kan worden toegelaten.

Blijkt daarentegen, dat het meerendeel zijn belasting hoofdzakelijk wegens patent verschuldigd is; dat zeker aantal posten oninbaar bleven; dat er verscheidene onder hen voorkomen, wier beroep of bedrijf in maatschappelijken zin minder aanzienlijk is; en oordeelt het Gemeentebestuur, dat er te veel onontwikkelden onder loopen, dan verklaart men te vermoeden, dat deze laag kiezers nog van de stembus dient geweerd te blijven.

Ongeveer op die wijs is men bij de vaststelling der tegenwoordige Kieswet te werk gegaan. Zoo deden onze huidige Liberalisten het den mannen van 1850 liefst na. Daarheen drong hun roepen om onderzoek, ook nu tot den Minister Geertsema gericht.

Dat ze zelven thans een anderen weg inslaan heeft goede oorzaak.

Vooreerst toch is zúlk een onderzoek, hoe schoon ook in methode, practisch onuitvoerbaar, althans voor de stadsgemeenten. Ook in 1850 is het met den Franschen slag er doorgegaan. De papieren van het onderzoek zijn te loor. Niemand hecht er thans meer waarde aan.

Ten tweede, de methode hoort niet bij het beginsel. Geldelijk bezit en verstandelijke ontwikkeling zijn begrippen van verschillende soort.

Ten derde, het oordeel van Burgemeester of Commissarissen, aan geen maat-

staf gebonden, op zeer gebrekkige kennis der personen rustend, en bovendien door geen wederverhoor gecontroleerd, mistte elken waarborg

Ten vierde, het leidde hoogstens tot vermoedens, nooit tot zekerheid.

Eindelijk, het voerde tot notoir onrecht.

Immers, hadt ge het ongeluk, dat onder úw laag burgers veel ongeschikte personen scholen, dan werdt ge, hoezeer ook zelf geschikt, om hunnentwil uitgesloten.

En omgekeerd, trof het zoo, dat onder úw laag burgers het meerendeel geschikte personen opleverde, dan werdt ge, hoezeer ook zelf ongeschikt, om hunnentwil met het Kiesrecht bedeeld.

Vrage, is dat niet de wilkeur ten top gevoerd? (20 Mei '74).

III.

De wijze, waarop onze Liberalisten naar Thorbeckiaanschen trant hun kiezerspersoneel ook nu wilden saamstellen, is te ongemotiveerd en wilkeurig om langer ernstige verdediging te vinden.

Zijzelven geven al meer toe:

dat voor verstandelijke ontwikkeling geldelijk vermogen een te onzekere maatstaf is;

dat voor geldelijk vermogen het kohier der directe belasting slechts een uiterst gebrekkige aanwijzing biedt;

dat de maatstaf aan het belastingkohier ontleend zichzelf weêrspreekt zoolang patent en grondbelasting voor den Census ineenvloeien;

dat onze grondbelasting zonder herziening van het kadaster voor de schatting van het geldelijk vermogen slechts ficieve cijfers levert;

dat het een grievende onbillijkheid is, de plaatselijke directe belasting buiten rekening te laten, te meer wijl Rijkswetten de gemeenten verplichten tot uitgaven, tot wier dekking die belasting geheven wordt; en

dat, bij ontstentenis van vast uitgangspunt, een onderzoek naar plaatselijke gesteldheid, ook op het nauwkeurigst ingesteld, nooit tot rechtvaardige verdeeling van het stemrecht leiden kan.

Veilig mag men beweren, dat onze Liberalisten zelven, de onprofijtelijkheid van zulk een onderzoek inziende, althans voorzoover ze censusverlaging verlangen, niet langer op het resultaat van zulk een onderzoek zullen wachten.

Het zou, óf te onbeduidend zijn, om er op voort te bouwen; óf, werd het naar eisch volbracht, door zijn langen duur feitelijk tot afstel van elke censusverlaging leiden.

Gereedelijk zou zich hieruit het denkbeeld laten verklaren, door het gerucht aan sommige Kamerleden toegeschreven, om onverwijld een tegenvoorstel aan het oordeel van den Minister te onderwerpen, welks strekking zijn zou, om de steden te gemoet te komen, en overigens den census slechts met een gering percent te verlagen.

Immers, komt dit voorstel werkelijk te berde, dan zal men omtrent de gevolgen van aanneming in volslagen duister verkeeren. Niemand toch zal kunnen opgeven, hoe hoog het Kiezerscijfer er door klimmen zal. En evenmin zal de grond aanwijsbaar zijn, waarop het rust. Waarom 20 pCt. verlagen en niet 25 pCt.? Waarom deze stad met vijf, gindsch stedeke met tien gulden verlaagd? Men weet het niet. Men kán het niet weten. Kamerleden beschikken over geen corps bureaulisten. Zoo naar den indruk dien men ontving, op de gis af, met de intentie om rechtvaardig te zijn, heeft men de districten ingedeeld. De wedervraag: of ge dan niet gelijken indruk ontvingt? is voor dit stelsel, als argument op den man af, nog het krachtigst bewijs.

Minister en Kamer komen hiermeê tamelijk wel op éénzelfde lijn, althans wat het oordeel over de methode van onderzoek aangaat.

Heeft men den Minister verweten, dat hij met lossen greep, op den tast af,

zoo gewichtig belang regelen wilde, men komt thans zelf, houdt het gerucht stand, tot het voorstellen van niet minder willekeurige regeling.

Dit resultaat kan, dunkt ons, winste voor de waarheid zijn, indien Minister en Kamer beiden den moed hebben, om te erkennen wat hen tot zoo willekeurigen maatregel drijft.

Drijfveer is niet, dat men irrationeel wil handelen, maar dat men, gebonden door Art. 76 der Grondwet, niet rationeel handelen kan.

Feitelijk is bewezen, dat de regeling van het verkiezingswerk, gelijk die in '48 wet werd, een verkeerd beginsel huldigt en aan billijke toepassing in den weg staat.

In die omstandigheid behoort men zich af te vragen, of de noodzakelijkheid tot herziening van de desbetreffende Grondwetsartikelen niet gebleken is. opdat het bestaande euvel verholpen worde.

Toch is deze overtuiging op zichzelf nog niet genoeg, om tot Grondwetsherziening te geraken.

Al bleek de noodzakelijkheid tot verandering, dit baat niet, zoolang de denkbeelden nog niet tot rijpheid kwamen, over het betere dat men in de plaats wenscht.

Voorshands zal men derhalve het stemrecht nog onder het bestaande régime moeten uitoefenen en kan van den wetgever niet meer geëischt worden, dan dat hij het gedwongen onrecht tot de kleinst mogelijke proportiën beperke.

Uit dat gezichtspunt moet de poging tot Censusverlaging beoordeeld worden. Als daartoe strekkende verdient ze toejuiching.

In geschil blijven slechts drie punten, die kort in dezer voege zijn saam te vatten:

1o. Indien het waar blijkt, dat van degelijk onderzoek is af te zien, welk stelsel verdient dan de voorkeur: Normale census met zeer enkele uitzonderingen, of wel distributie der districten tusschen de *f* 20 en *f* 160?

2o. Indien de Censusverlaging beperking van onrecht bedoelt, wat is dan doeltreffender; Censusverlaging, die zoover over mogelijk gaat, of zulk eene die niets zoozeer als het te ver gaan schuwt? Eindelijk:

3o. Indien men een normaal cijfer aanneemt, eischt dan de uitdrukking der Grondwet »naar plaatselijke gesteldheid," dat men geen census zonder uitzonderingen mag vaststellen, of is het niet hebben van abnormale districten vrij? (21 Mei '74).

IV.

Normaalcensus verdient stellige voorkeur. Althans indien men nog met de Grondwet verklaart: »dat de Staten-Generaal het Nederlandsche volk vertegenwoordigen," en uit dien hoofde aan een zedelijken band tusschen Kiezers en gekozenen, niet slechts nog hecht, maar in dien band de levensdraad van het constitutioneele Regeerstelsel ziet.

Aanwijzing van de persoon die mij vertegenwoordigen zal en benoeming van een capaciteit, zijn twee. Heb ik den architect aan te wijzen, die het plan voor een Nederlandsch Pantheon ontwerpen zal, dan heb ik slechts te rekenen met degelijkheid van kennis, genialiteit en practischen zin. Is het mij daarentegen om een procuratiehouder in handelszaken, om een gevolmachtigd zaakwaarnemer te doen, dan komt bij, gaat zelfs vóór, de vraag naar talent, de quaestie van vertrouwen, van ingewijd zijn in mijn bedoeling, van eenheid van zin.

In welk licht zijn nu de Staten-Generaal te beschouwen?

Vormen ze een college van capaciteiten, een gedelegeerden tak van het Staatsbestuur, na sluiting der stembus buiten het volk staande en slechts tot levering van architectonischen arbeid gehouden?

Neen, antwoordt de Grondwet: de Staten-Generaal dragen een vertegenwoordigend karakter: ze vertegenwoordigen het Nederlandsche volk.

De belangen, wenschen, rechten en vrijheden van dat volk moeten door de Staten-Generaal dus waargenomen, alsof dat volk zelf optrad. Ze zijn de geconcentreerde natie.

Leidt dit tot m a n d a t i m p é r a t i f?

Ja, indien dat volk zijn volmacht aan willekeurige bedingen kan binden.

Neen, indien dat volk niet anders dan o n b e p a a l d e volmacht verstrekken kan.

Dit laatste is ten onzent het geval.

De natie is niet souverein, kan niet eigendunkelijk handelen, maar is bij haar recht van afvaardiging gebonden

Gebonden in de wijze waarop ze afvaardigt. Dit regelt de Kieswet.

Maar ook gebonden in de conditiën, waaronder ze afvaardigt. Ze mag niet anders dan onbepaalde volmacht voor den duur van het mandaat geven.

Toch blijft ook zoo het karakter van procuratie, van zaakwaarneming, van volmacht gehandhaafd. In de Staten-Generaal treedt het volk zelf op.

Met »volk" bedoelt de Grondwet natuurlijk d e n a t i e, met al haar standen en rangen, al haar geledingen en belangen, de natie, gelijk ze als zelfstandig levend wezen in haar eenheid bestaat.

Zulk een vertegenwoordiging nu is ondenkbaar, tenzij de gekozene metterdaad den zin kent en den geest deelt van de tot kiezen geroepenen. Zooals zij zich zouden uiten, spraken ze zelf, zoo moet hij spreken in hun plaats. Zijn hart moet warm zijn voor de rechten en vrijheden, voor de belangen en wenschen der Kiezers, gelijk hun eigen hart daarvoor klopt.

Bij zulk een onderlinge betrekking is capaciteit zonder vertrouwen niets, vertrouwen óók zonder capaciteit iets, vertrouwen met capaciteit het alleen gewenschte.

De bedenking dat toch de Staten-Generaal tot wetgevenden arbeid geroepen zijn, werpt deze stelling niet omver.

Het denkbeeld dat de Staten-Generaal de wetgevende macht is, moge zelfs den heer Heemskerk Az. eertijds hebben toegelachen 1), toch is het onjuist en door onze Grondwet niet gehuldigd, maar weersproken. De wetgevende macht wordt in de eerste plaats door den Koning, edoch g e z a m e n l ij k m e t d e S t a t e n-G e n e r a a l uitgeoefend.

Dit heft het vertegenwoordigend karakter der Staten-Generaal niet op, maar rijmt er mede.

Het landsbestuur kan niet wet maken wat het wil, maar is daarbij beperkt door den zin en den wensch van de natie, waarvoor die wet zal worden vastgesteld. Die natie kan niet zelve optreden. Deswege komen de Staten-Generaal in haar plaats.

Hiermeê is n o r m a a l c e n s u s geëischt.

Artikel 76 der Grondwet verklaart niet dat de Staten-Generaal zullen gekozen worden door e e n i g e meerderjarige ingezetenen, een corps d'élite oproepend om over de kunde der te benoemen personen te oordeelen, maar door »DE m e e r d e r j a r i g e i n g e z e t e n e n".

Nu blijft de vraag, of de natie werkelijk begrepen is in haar meerderjarige ingezetenen, hier buiten spel. Wij gelooven het niet, doch die bepaling bestaat. Dit echter dunkt ons onloochenbaar, dat de uitdrukking »DE m e e r d e r j a r i g e i n g e z e t e n e n," niet anders bedoelen kan dan dit: stemrecht te hebben is voor de meerderjarige ingezetenen d e r e g e l, het te missen de u i t z o n d e r i n g.

Men moet d e n a t i e laten spreken g e l ij k z e b e s t a a t, niet aan een deel der natie, dat willekeurig gekozen wordt, recht verleenen om in naam der natie te spreken.

»Regel met uitzonderingen" nu, kan dit op het stuk van den census niet anders vertolkt worden dan door: een n o r m a a l c e n s u s, met uitzondering der a b n o r m a l e toestanden.

Dat bedoelt ook onze Grondwet.

Ze onderstelt dat er in den lande als regel een normale toestand bestaat, die als uitdrukking van het g e w o n e leven der natie geldt; doch weet ook, dat er op dien normalen toestand uitzonderingen bestaan, en draagt het regelen der

---

1) Cf. J. T. Buijs, D e N e d e r l a n d s c h e S t a a t s s c h u l d, pag. 27.

uitzonderingen zeer juist aan den gewonen wetgever op. Zeer juist, wijl die uitzonderingen gedurig wijziging ondergaan en dus niet voor lange jaren aan een Grondwetsbepaling mogen gebonden zijn.

Daarheen wilde ook de wetgever in 1850, die den normaalcensus van *f* 20 reeds voor het grooter deel districten aannam, t. w. voor zestien, en, zoo men op de excepties let, bijna voor achttien, terwijl slechts twee een census van *f* 24, slechts drie een census van *f* 30, en veertien een census van *f* 32 kregen.

Hoogstens zou men kunnen beweren, dat in 1850 een dubbele normaalcensus (van *f*20 en *f* 32) voor twee verschillende deelen van het land is aangenomen, met een kleine variatie van *f* 20 op *f* 24 bij den eersten, en van *f* 32 op den tweeden.

Blijkbaar gevoelde men waar het heen moest, maar dorst men nog niet door te tasten. Men deinsde voor de consequentiën nog terug.

Thans, nu een nieuwe schrede te zetten is, mag die schrede niet anders dan in vooruitgaande richting zijn.

Daarom is één normaalcensus voor heel het land thans eisch.

(22 Mei '74).

V.

Het tegenvoorstel, waarvan het gerucht sprak, blijkt werkelijk te bestaan. Reeds is het in ons bezit. De Commissie van Rapporteurs der Tweede Kamer had de goedheid, een afdruk er van als bijlage aan haar jongste verslag te hechten. Vooralsnog wordt het der Regeering slechts in overweging gegeven.

Het komt neêr op wat we reeds lieten doorschemeren: *a.* vermeerdering van den invloed der stadsbevolking, en *b.* een onbeduidende censusverlaging voor enkele plattelands-districten.

Groningen zou dalen van f 50 op f 40; Assen van f 30 op f 28; Leeuwarden van f 50 op f 40; Sneek van f 46 op f 36; Dokkum van f 36 op f 32; Zwolle van f 40 op f 36; Deventer van f 36 op f 28; Zutfen van f 30 op f 28; Meppel van f 36 op f 32; Tiel en Bommel van f 30 op f 24; Utrecht van f 60 op f 40; Purmerend en Alkmaar van f 40 op f 32; Haarlem van f 50 op f 40; Leiden van f 50 op f 36; Gouda van f 44 op f 36; Delft en Schiedam van f 60 op f 36; Rotterdam van f 100 op f 70; Den Haag van f 100 op f 60; Dordrecht van f 70 op f 50; Gorinchem van f 50 op f 32; Middelburg van f 60 op f 36; Vlissingen, Goes en Zierikzee van f 40 op f 32, de steden van Limburg en Noord-Brabant elk een paar gulden en Amsterdam van f 112 op f 80.

Dit voor de steden. Voor het platteland zouden de 16 districten, die thans reeds den normalen census van f 20 hadden, op f 18 worden gebracht door bijvoeging van de districten Utrecht en Amersfoort. Alle overige landsdistricten zouden tot f 28 dalen, en daaronder veertien van f 32 op f 28 en drie van f 30 op f 28.

Er zou dusdoende een dubbele standaard voor den census worden aangenomen; een census van f 20 voor Noord-Brabant, Limburg, Gelderland, Overijsel, Utrecht en Drente, en een census van f 28 voor Friesland, Groningen, Holland en Zeeland. Hierop zouden de steden in drie categorieën een uitzondering maken; *a.* de drie groote steden Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage; *b.* de hoofdplaats der provinciën en Dordrecht; *c.* de kleinere steden

Onder deze steden zouden 's-Gravenhage, Utrecht, Leiden, Delft, Schiedam, Dordrecht, Gorinchem en Middelburg het meest winnen, enkele meer voor den vorm, b. v. Zutfen, van f 30 op f 28 worden verlaagd. Gaat men te rade met de veranderde verhouding tusschen stad en land, die hieruit zou kunnen voortvloeien, en let men daarbij op de resultaten der stembus, die tot dusver verkregen werden, dan, vond dit voorstel ingang, zou politieke wijziging, en hierop doelt toch elke kieswet, vooral in 's-Gravenhage, Utrecht, Leiden en Delft tot de mogelijkheden behooren.

Naar gronden, waarop dit tegenvoorstel rust, vrage men liefst niet. Men heeft ze niet en doet zelfs geen poging om dit gemis te bemantelen. Onderzoek heeft niet plaats gehad, aan onderzoek wordt ook voor de toekomst niet gedacht. Men heeft eenvoudig van f 80 tot f 20, de verschillende Censuscijfers, zoo naar zijn beste weten, over de verschillende districten verdeeld. De Zee-provinciën f 28, de Land-provinciën f 20, Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Dordrecht en de groote Provinciale steden loopen, met een term van f 10 af, van f 80 tot f 40. Tachtig Amsterdam, zeventig Rotterdam, zestig Den Haag, vijftig Dordrecht en veertig de Provinciesteden. Blijven dus nog de kleinere steden, die elk wat gekregen hebben, en zeer ongelijk, soms uiterst wilkeurig, met een verlaging, hier van bijna 30 pCt., ginds van nog geen 5 pCt., worden tevreden gesteld. Zeer huishoudelijk geschikt, maar vraag niet naar beginselen!

Systeem ligt er niet in. Niet het systeem, dat de districten over de Censuslijn van *f* 20 tot *f* 160 te verdeelen zijn, want de helft dier lijn van *f* 80 tot *f* 160 blijft onbezet. Niet het systeem, dat plaatselijke gesteldheid in localen zin te verstaan is, want met provinciale gesteldheid is gerekend, met plaatselijke gesteldheid niet. Ook niet het systeem, dat slechts geschikte kiezers zijn toe te laten, want bij gemis van alle onderzoek weet men omtrent het gehalte der nieuwe kiezers eenvoudig niets.

Er spreekt in dit voorstel geen overtuiging. Nu de netelige quaestie van censusverlaging eenmaal op het tapijt is gebracht, wil men er zich niet vierkant tegen verklaren. De quaestie moet van de tafel. Doch dan liefst met zoo onbeduidende verlaging als welstaanshalve maar even kan.

Overtuiging straalt slechts in één opzicht door: de steden moeten bevoorrecht worden.

Het district Leiden b. v. telt ongeveer 89,000 inwoners, waaronder een stadsbevolking van 38,943 en een landsbevolking van omtrent 50,000 zielen.

Thans beschikt de stadsbevolking van circa 39 duizend over 1043, de landsbevolking van circa 50 duizend over 1749 stemmen. Naar verhouding der bevolking moest dit zijn: de stadsbevolking 1222, de landsbevolking 1570.

Naar het voorstel van den heer Geertsema zou de verhouding worden: Totaal 3797, hiervan stadsbevolking 1383, de landsbevolking 2414 stemmen.

Naar dit voorstel daarentegen zou de stadsbevolking op circa 1300, de landsbevolking op circa 1700 stemmen komen.

Gold dus de bevolking als maatstaf, er ware geen bedenking. Maar nu dit niet zoo is, nu volgens de Grondwet alleen geldelijk vermogen de kiesbevoegdheid regelen mag, is het onrecht notoir.

Leiden is, dit weet ieder, een niet zeer rijke stad. Kapitalisten zijn er weinig. Het patent speelt er de hoofdrol. De lagere bevolking is er buiten alle evenredigheid sterk vertegenwoordigd.

Omgekeerd behoort het platteland om Leiden tot het welvarendste, dat men in onze provinciën kent. De grond is er hoog in prijs; de boerenstand wordt steeds rijker; armoede is er, een enkel zeedorp uitgezonderd, weinig gekend.

Nu van twee één. Geef òf uw maatsaf van geldelijk vermogen prijs, òf, indien ge hem houdt, weet hem dan ook te eerbiedigen.

Maar neen, dat doet men niet. De maatstaf moet blijven, maar door wilkeurige schikking wordt de eisch, waartoe uw maatstaf noopt, ontdoken.

Leiden is wel armer maar een stad, en in een stad is men doorgaans meer ontwikkeld. Derhalve moet de stad meer stemrecht krijgen, om het platteland, dat wel rijker, maar minder ontwikkeld is, te overstemmen.

Te overstemmen. Want dank zij onze magistratuur is er op elk dorp een kleine stadskolonie gevestigd, die op het platteland den geest der stedelingen propageert. Deze kleine koloniën nu behoeft men slechts bij de metropool te voegen, om aan het stadselement de overwinning te geven

Of we dan het omgekeerde beter vinden?

Of het platteland dan de stad mag overstemmen?

In het afgetrokkene keuren we dit even strengelijk af. Maar aan wien de schuld? Aan wie anders, dan aan onze Liberalen zelf, die het verschil tusschen stad en land in de Wet hebben uitgewischt, en thans het recht missen, om krachtens de bestaande Wet voor den stedeling te pleiten. (23 Mei '74.)

6. De Censuswet.

I.

Haast loopt de vacantie der Tweede Kamer ten einde en zal ook het lang reeds ingediend en veelbesproken Census-wetteke aan de orde komen.

Ter inlichting van hen onder onze lezers, die nooit het Bijblad in handen krijgen en op de kleine letter onzer Kamerberichten hunne oogen liefst niet bederven, dient, eer we over dit Wetsvoorstel onze meening zeggen, duidelijk gemaakt wat een Censuswet is en wat deze Censuswet beteekent.

Om Kiezer voor de Kamer (en zoo ook voor de Provinciale Staten of den Gemeenteraad) te zijn, is het, naar luid van artikel 76 der Grondwet, niet voldoende dat ge Nederlander zijt, in het land woont, 23 jaar telt en vrij over uw burgerlijke rechten en burgerschapsrechten beschikt, maar wordt daarenboven geëischt dat ge in de directe belasting voor een bepaald bedrag zijt aangeslagen. Dit bedrag noemt men Census. Census is derhalve de som, waarvoor ge in de directe belasting moet zijn aangeslagen, om Kiezer te zijn in uw district.

Welk dit bedrag zijn moet, bepaalt de Wet. Slechts schrijft de Grondwet voor: 1°. dat de geëischte som nooit lager dan f 20, 2°. nooit hooger dan f 160 mag gesteld worden, en 3°. hoog of laag moet zijn, naarmate de standaard van het leven in de plaats uwer woning lager dan elders is of door zijn hooge opvoering drukt. Voeg er bij, dat, volgens artikel 139 der Grondwet, de vereischte som om Kiezer van den Gemeeteraad te zijn slechts de helft bedraagt van uw Census voor de Kamer. Is b. v. voor het Kiesdistrict Arnhem de Kamercensus thans f 40, dan volgt hieruit dat de Census voor den Gemeenteraad slechts f 20 is. Kan dus de Kamercensus wisselen van f 20 tot 160, dit sluit in zich dat de Gemeentecensus spelen moet tusschen f 10 en f 80.

Toen den 14den October 1848 de Grondwet werd afgekondigd, was een voorloopig kiesreglement er bijgevoegd. Met een zoo moeilijke wet, als ter regeling van den Census vereischt werd, kon men niet aanstonds gereed zijn. Toch moesten de verkiezingen plaats hebben. Aanwijzing wie kiezer zijn zou, was derhalve onmiddellijk vereischte. Hieraan zocht dit voorloopig kiesreglement te voldoen.

Het bleef gelden tot den 7den Juli 1850, den dag, waarop de eigenlijke kieswet in het Staatsblad verscheen.

Bij deze wet werd bepaald, dat van de 1231 gemeenten, waarin ons vaderland destijds was ingedeeld, 439 een census van f 20, de overige 738 een hooger zouden hebben, afwisselend van f 24 tot f 112. Naar dezen maatstaf bedroeg bij de laatste stemming het aantal stemgerechtigden voor de Kamer een totaal van 105,452 kiezers.

Deze wet, thans ruim twintig jaren oud, scheen allengs in veler oog niet meer te voldoen.

Vrij algemeen werd de wensch geuit, dat de geëischte belastingsom lager gesteld en daardoor het aantal kiezers uitgebreid zou worden.

Het eerst maakte zich de heer Heemskerk Az. tot tolk dezer volksmeening en diende ter Tweede Kamer een goedgemeend, maar ietwat »licht en dicht" wetsvoorstel tot verlaging van den Census in.

Na hem maakte zich de minister Fock van het denkbeeld meester en kwam met een soortgelijk voorstel te berde, doch dat vrij enghartig in zijn mildheid was.

Onder het laatste ministerie van Thorbecke ging men aan het Departement van Binnenlandsche Zaken voort, zich de Censusverlaging aan te trekken, en allicht zouden we van Thorbeckes eigen hand nog een daartoe strekkend voorstel ontvangen hebben, zoo niet een droeve krankheid, straks door verrassend afsterven gevolgd, deze hope verijdeld had.

Toch was daarom de arbeid, aan het onderzoek ten koste gelegd, niet verloren. De heer Geertsema, als Minister in plaats van Thorbecke optredend, bleek weldra veel beslister dan zijn voorganger voor Censusverlaging gestemd te zijn en diende reeds den 28 Augustus des vorigen jaars een derde Wetsvoorstel tot Census-

verlaging in, dat, wordt het niet ingetrokken, eerlang ter Tweede Kamer in beraadslaging komt.

Dit voorstel is verre van onschuldig. Het grijpt tamelijk forsch den feitelijken toestand aan. Ging het door, buiten kijf zou de Tweede Kamer, althans ten deele, eerlang anders zijn saamgesteld.

Was tot dusver de verhouding tusschen de gemeenten met den laagsten en met hoogeren census 493 en 738, de Minister Geertsema stelt voor, nog 500 andere gemeenten het genot van den laagsten census te gunnen, en slechts voor 43 gemeenten van het recht tot verhooging gebruik te maken.

Doch dit niet alleen. Ook deze 43 gemeenten, die dan, vergeleken met de anderen, nog aan hoogeren census gebonden worden, dalen toch ook op haar beurt zoo aanmerkelijk, dat in sommige onder deze het aantal kiezers schier verdubbeld wordt. Immers, verschilde de verhoogde census dusver van 24 tot 112 gulden, naar 's Ministers voorstel zal de speling slechts van *f* 24 tot *f* 50 zijn.

De uitkomst is dan ook, dat het aantal kiezers over het gansche land, dat op dit oogenblik slechts even honderdduizend is, tot 134,337 zou klimmen. Derhalve vermeerdering van bijna een derde.

Nog aanschouwelijker wordt dit verschil, zoo we voor een paar der grootste gemeenten het aantal kiezers naast elkander plaatsen, dat tegenwoordig stemrecht heeft en dán stemrecht zou erlangen.

	Thans:	Dan:
Amsterdam	4022	7238
Rotterdam.	2152	3528
's Gravenhage	1972	3162
Delft.	499	921
Leiden	1043	1383 enz.

Het verschil voor de Gemeenteraden houdt hiermeê natuurlijk gelijken tred. Nemen we dezelfde steden, dan vinden we, bij vergelijking van nu en dàn, de volgende cijfers:

	Thans:	Dan:
Amsterdam	6910	10,159
Rotterdam	3516	5250
's-Gravenhage	3219	4209
Delft	867	1297
Leiden	1541	1767 enz.

Het gevolg van invoering dezer wet zou zich derhalve 't sterkst in de groote steden doen bespeuren, waar men zich de uitwerking dezer verandering het best voorstelt, door zich de tegenwoordige kiezers voor den Gemeenteraad als toekomstige kiezers voor de Tweede Kamer en de Staten te denken.

Wat aan dit wetsvoorstel nog een eigenaardigen bijsmaak geeft, is de ontbinding der Kamer, die de afkondiging dier wet op den voet zou moeten volgen.

Wel is er geen grondwetsartikel dat zoodanige ontbinding gebiedend eischt, maar na korte schermutseling zijn toch thans reeds schier alle partijen eenstemmig van oordeel, dat een Kamer, wier grondslag bij Staatswet is afgekeurd, zelve geen stand meer kan houden, wijl ze ophield Vertegenwoordiging des volks te zijn.

Hierdoor hangt aan den draad van dit wetsvoorstel voor menig Kamerlid zijn politiek leven, weshalve het, naar den aard onzer menschelijke natuur, alleszins verklaarbaar is, dat in lang geen wetsvoorstel, uit liberale handen komend, juist door liberale pennen zoo bits en fel bestookt is, als dit miniatuurwetje van den heer Geertsema. (13 Februari '73)

II.

Veel kans op aanneming bestaat er voor het voorstel van den heer Geertsema niet. Het onthaal, door de liberalistische pers aan dezen eersteling van den nieuwen minister gegeven, kon niet wel onvriendelijker zijn dan het was.

Eén bezwaar vooral schijnt onweêrlegbaar. A leap in the dark! Geheel uw wetsvoorstel is een slag in den blinde! Het mist elken grondslag, steunt op geen gegevens en hangt jammerlijk in de lucht!

Dit maakt, zoo redeneert men, niet alleen den ernst van het voorstel verdacht, maar brengt het in conflict met de Grondwet.

De Grondwet eischt onderzoek. Ze gelast dit niet met even zoovele woorden, maar onderstelt het. Immers, »naar plaatselijke gesteldheid" wil ze, dat het verschil van census verdeeld worde, en alleen plaatselijk onderzoek kan die plaatselijke gesteldheid doen kennen.

Tegen den heer Geertsema zelf dunkt ons deze grief onverwinlijk.

Geeft men eenmaal toe, en dit deed hij, dat de Census strekt om de bekwaamste kiezers te vinden; dat het verschil van Census zich regelen moet naar den standaard, die in elk district de geschikte kiezers aanwijst, en dat het spoor, ter bepaling van dit verschil in 1850 ingeslagen, juist getrokken was, dan achten we elk pleidooi voor zijn voorstel verspilden arbeid en dunkt de Memorie zelf ons het voldingendst vonnis over het voorstel, dat ze bestemd was toe te lichten.

Plaatselijk onderzoek is niet ingesteld. Men heeft inlichting gevraagd; inlichtingen uit zeer enkele bij voorbaat aangewezen steden! Ziedaar alles.

Dit te verontschuldigen met verwijzing naar de »orde en rust" die bij de verkiezingen voor de Gemeenteraden bewaard bleef, gaat niet aan. Dat men bij de stembus niet te hoop loopt, niet handgemeen wordt noch naar scherp grijpt, is nog geen blijk van politieke bekwaamheid. Engelands verkiezingen met de Continentale vergeleken, zouden eer tegenovergestelde slotsom wettigen.

Van even licht allooi is het spelen met de twee en twintig jaren, die sinds invoering der kieswet van 1850 verloopen zijn. Althans het regeeringsverslag over de werking der Schoolwet van 1857 was verre van rozekleurig, en zoolang in de geschiedenis vooruitgang met achteruitgang afwisselen blijft, is met het bloot vermelden van een tijdperk voor het karakter van dit tijdperk nog niets gezegd.

We geven dus volmondig toe, dat het ingediende wetsontwerp door een deel der liberale pers allerminst met een gezocht wapen bestreden is. Voor de vierschaar der Thorbeckiaansche orthodoxie is het onherroepelijk geoordeeld, en Geertsema heeft, door in zijn eigen memorie op Thorbecke te willen leunen, zich juist aan Thorbecke een wonde geschrampt, die doodelijk is.

De bezwaren die buitendien te berde kwamen, behoeven ons minder op te houden. Slechts over een drietal nog een enkel woord.

Aan de capaciteiten werd ook in dit wetsvoorstel geen tegemoetkoming geboden! Hier bedoelt men meê dat menig man van letteren en wetenschap, die ongehuwd op kamers leeft, en dies schier geen belasting betaalt, geen kiezer kan worden. De bedenking is juist. Edoch ze geldt de Grondwet, niet dit wetsvoorstel. Aan census is het kiesrecht door de Grondwet zelve gebonden.

De steden blijven ook in dit wetsvoorstel aan de overheersching van het platteland bloot staan! Menige stadsbevolking wordt overstemd. Het feit betwisten we niet. Even grif geven we toe, dat politieke ontwikkeling ten plattelande minder dan in het stadsleven huisvest. Eenig tegenwicht tegen de meerderheid in getal dunkt ook ons niet onbillijk. Slechts hierover betuigen we onze bevreemding, dat onze revolutionaire bladen thans ijveren voor een onderscheiding tusschen stad en dorp, die juist onder de schaaf der revolutie onkenbaar werd. Slechts hiertegen komen we op, dat men van de censustabel en niet van de splitsing in enkelvoudige districten afdoende hulp voor de bedreigde steden vraagt. Slechts dit beweren we, dat de vermeerdering van kiezers, door den heer Geertsema voorgeslagen, pondspondsgewijs genomen, onze steden wel ter deeg bevoordeelt.

Naar sommiger wensch eindelijk moest regeling van het belastingwezen zijn voorafgegaan. De grond voor deze bedenking ligt voor de hand. Komt het eerlang toch tot intrekking der patentwet, dan vallen voetstoots duizenden uit het kiezerscorps weg, die juist door hun patentbelasting den vereischten census

haalden. Weet men het goedschiks kwaadschiks toch tot een inkomstenbelasting te brengen, dan wordt omgekeerd het kiezerscorps allicht met een dubbelen ban versterkt Is het dan niet redelijker, vraagt men, eerst de hervorming van ons belastingwezen af te wachten, om, na in kaartbrenging van den nieuwen toestand, den nieuwen maatstaf te ijken?

Ook op deze bedenking kan ons antwoord kort zijn. Het zou dit ongetwijfeld. Jammer slechts dat geen hervorming moeilijker schijnt, dan die de beurs tot voorwerp kiest. In stede van met grenzenloos geduld en gekruiste armen de altijd verbeide, telkens beproefde, maar steeds mislukte hervorming lijdzamelijk af te wachten, kan, dunkt ons, minstens even goed de brug van de andere zij worden opgereden: door een nieuwe censuswet naar een betere Kamer, die kan, wat deze niet kon, t. w. tot een belastinghervorming komen.

(14 Februari '73.).

III.

Is een voorstel verwerpelijk, wijl het averechts verdedigd werd?

Ons dunkt, neen. Niet de Memorie van Toelichting, niet de Memorie van Beantwoording, alleen het wetsvoorstel komt in stemming. Door protest kunnen de Staten-Generaal zich van het ministerieele woord losmaken, om zich te vereenigen met de Ministerieele daad.

Hiertoe bestaat aanleiding. De toestand is voor Censusverlaging alleszins rijp en verwerping van dit voorstel zou de indiening van een nieuw ontwerp weer voor onbepaalden tijd verschuiven. Daartegen dient gewaakt.

De Grondwet, niet de Thorbeckiaansche Catechismus op de Grondwet, is door onze Kamerleden bezworen en moet leidstar zijn voor de politieke gangen onzer Ministers.

Al geven we dus toe, dat het doel der Grondwet metterdaad is, door census de bekwaamste kiezers aan de stembus te vereenigen, daarmeê is nog volstrekt geen vrijbrief verleend aan de in 1850 gevolgde methode.

Veeleer betwisten we haar bruikbaarheid.

Zoo men weet, zijn destijds voor de verschillende districten commissiën benoemd, die plaatselijk onderzoek hebben ingesteld.

Deze Commissiën hebben zich staten doen voorleggen, waaruit bleek, wie alzoo kiezer werd, zoo men een Census van *f* 30 stelde, wie er afvielen zoo men die tot *f* 40 verhoogde, en wie al weer te schrappen waren, zoo men nogmaals van *f* 40 tot *f* 50 klom. En zoo voorts.

Na kennisneming van deze staten beoordeelden deze commissiën dus, wie haar voorkwam de geschiktheid tot Kiezer te bezitten, en vonden ze b. v. dat men, op de lijn van *f* 40 aangeland, juist afsneed die haar ongeschikt en insloot die haar geschikt voorkwamen, dan stelden ze dienovereenkomstig een census van *f* 40 aan de regeering voor.

Zulk een methode nu dunkt ons verwerpelijk om haar beginselloosheid en willekeur, en we zijn blijde, dat ze thans voor het minst niet feitelijk gevolgd werd.

Wat is rekbaarder dan een Commissie, ter beoordeeling van den toestand? Wie koos deze Commissiën, wie werden in deze Commissiën gekozen? Met welk een meerderheid nam zulk een Commissie haar besluiten? Welke gedragslijn was de hare? Wat maatstaf volgde ze?

Immers, reeds dit zestal vragen, nog zeer licht te verdubbelen, toont overtuigend, dat we ons in bandelooze willkeur baden.

Wie ziet niet, dat in elk district tien, licht twaalf verschillende Commissiën te vinden zijn, elk uit respectabele manen, ter goeder naam en faam, saamgesteld, die tien uiteenloopende adviezen over de geschiktheid eener klasse van bevolking zullen uitbrengen en wier censusvoorslag deswege van *f* 20, 25, 30, 35, 40, 45, tot *f* 50 wisselen zal?

Meer nog. Zeer denkbaar is voor Amsterdam een Commissie van dertien leden, waarvan zes voor verhooging van den Census tot f 160 pleiten, terwijl zes anderen voor verlaging tot f 10 zijn. De zevende man moet beslissen. Hij stemt voor verlaging.

Nu is het verlaging; verlaging als voorstel der Commissie. Maar hoe verkregen? Wie was die zevende man? Waarom hij, waarom niet een ander gekozen? Misschien stond hij met een ander op het tweetal. Waarom juist hij gekozen werd, weet men zelf niet. Toch hangt aan deze leap in the dark heel het advies. Had men dien ander gekozen, het advies zou ter contrarie voor verhooging zijn geweest.

Moet zulk een onderzoek onze basis zijn, spaar dan zooveel omslag. Benoem dan Commissiën die in elk district aanwijzen, dat A kiezer zal zijn, B niet, C wel Dan komt ge juist even ver en wint nog dat bij elke stembus uw resultaat van onderzoek op de hoogte van den tijd is.

Er is nog een andere methode om aan den eisch der Grondwet te voldoen. Haast durven we ze boven den Thorbeckiaanschen goocheltoer, die wilkeur in de bus steekt en er recht uithaalt, met eenigen aandrang aanbevelen.

Niet de aprioristische manier, die eenvoudig een stel cijfers opzet en voorts de districten er naar indeelt.

Dat is studeertafelgeknutsel, dat op de markt des staatkundigen levens niet aan den man is te brengen.

Integendeel: onderzoek willen ook wij. Maar onderzoek, gelijk de Grondwet voorschrijft: naar plaatselijke gesteldheid.

Deze eisch steunt op het denkbeeld, dat de levensstandaard niet in alle plaatsen van ons land gelijk is, of, wil men, eenvoudig gezegd, dat het leven niet overal in ons land even duur is.

Nam men derhalve voor alle districten eenzelfden Census aan, dan beging men de onbillijkheid, dat iemand, die in Culemborg wonende wel geschikt scheen, naar Amsterdam verhuisd, plotseling ongeschikt wordt geoordeeld.

De wet moet derhalve zoo worden ingericht, dat de eischen van geschiktheid allerwegen dezelfde blijven en deze gelijkheid moet verkregen door ongelijkheid in het bedrag der belastingsom.

Om hiertoe te geraken, heb ik dus dezen weg in te slaan, dat de prijslijst van roerende en onroerende goederen, eetwaren enz. uit de verschillende plaatsen wordt opgemaakt. Zulk een statistiek wijst aan, wat men met f 1000 's jaars op Texel en wat men met gelijke som in Axel doen kan

Ligt zulk een vergelijkende tabel voor mij, dan moet terstond uitkomen, dat in verre de meeste plaatsen van ons land de standaard des levens, vooral na invoering der spoorwegen, schier gelijk is geworden.

Voor deze plaatsen gelde dus het normaal cijfer. Een cijfer nu niet naar willekeur gekozen, maar steunend op onderzoek.

Van dit cijfer opklimmend zal men dan naar dubbele, doch parallelle reeks, den hoogeren prijs van het leven en den hoogeren Census voor het kiesrecht laten opklimmen, zonder ooit aan willekeur ten prooi te geraken, en stipt zich houdend aan de Grondwet.

De Catechismus van Thorbecke was op verren afstand nabootsing van de wijs waarop vroeger de Notabelen waren saâmgeroepen en sinds jarenlang de Eerste Kamer gevormd werd.

Slechts een dubbel verschil is aan te wijzen.

Toen koos een Koning.

Nu koos een minister.

De Koning koos direct. De minister door den dubbelen schakel van een Commissie en den Census.

Maar hoe dit ook zij, de door ons bestredene methode valt onherroepelijk voor het onloochenbaar feit, dat thans eenzelfde persoon, die geschikt was te Arnhem, ongeschikt werd door de nuchtere omstandigheid, dat hij thans woont in een huis te Amsterdam.

Een stelsel, dat zoo sterk zichzelf tegenspreekt, is innerlijk onwaar en niet te houden. (15 Februari '73).

IV.

In bijna vijfhonderd gemeenten van ons land wordt nu reeds voor de Kamer gekozen door hen die voor f 20, en voor den Gemeenteraad door hen die slechts voor f 10 in de directe belasting zijn aangeslagen.

Zeer terecht wijst de minister Geertsema er op, dat de ervaring ook bij de laatstbedoelde verkiezingen gunstig was.

Hij schrijft: »Sedert twee en twintig jaren worden in al die gemeenten de leden van den Gemeenteraad gekozen ook door ingezetenen, die niet meer dan f 10 betalen in de directe belastingen. Nergens is tengevolge van dit feit orde en rust verstoord; klachten over gebrek aan ontwikkeling en zelfstandigheid der burgerij zijn niet vernomen. Veel meer is belangstelling in de publieke zaak toegenomen, aanvangende met het openbaar gemeenteleven. Strijd is gewekt, geen uitspatting."

Dit alles is wel, maar het raakt de quaestie niet.

De vraag is, of men tot uitoefening van zijn kiesrecht geschikt bleek. Dat moet blijken aan de vrucht: hoe waren de gekozenen?

En, zóó de vraag gesteld, dan moet, dunkt ons, de liberalistische pers haar pleit laten varen. Altijd vergelijkenderwijs gesproken, droeg de Gemeenteraadsverkiezing beter vrucht dan die voor de Kamer. Er was in de samenstelling der Gemeenteraden meer eenheid bespeurbaar en de levensteekenen, van deze raden uitgegaan, getuigden allerminst van ongezonde slapheid. Slechts viel op te merken, dat in menig dorp met een census van f 10 de gemeenteraad beter en vlugger werk deed dan in steden met een aanslag van f 60.

Dat de opkomst bij de stembus voor de Gemeenteraden klein was, geldt slechts ten deele.

In Juni '71 stemden voor de Tweede Kamer 60,227 van de ruim 104 duizend Kiezers. Derhalve ruim 58 pCt.

Voor de Gemeenteraden stemden in 1867, over geheel ons land genomen, bij eerste stemming ruim 53 pCt., een cijfer dat bij de herstemmingen tot ruim 57 pCt. klom. Is dit verschil noemenswaard?

Bovendien, let er op, dat in provinciën met den laagsten Census de opkomst het best, in steden met hoogen Census het treurigst was. Limburg en Noord-Brabant geven respectievelijk bij herstemming 82 en 74 pCt., terwijl Noord-Holland, door de slechte opkomst te Amsterdam, op het lage cijfer van 35 bij herstemming staat. Toch is de Census in de beide eerste provinciën meest f 10, te Amsterdam f 56.

De kerkelijke verkiezingen pleiten even sterk tegen deze grief. Te Amsterdam is bij de Hervormde gemeente de opkomst zonder Census in den regel ruim 60 pCt. der stemgerechtigden, terwijl op plaatsen, waar vroeger vrij hooge Census bestond, soms geen 10 pCt. aan de stemmingen voor de Kerkvoogdij deelnamen.

Hieruit trekken we het gevolg, dat de bedenking, aan trage opkomst der kiezers ontleend, deels overdreven en onwaar, ten deele niet aan te lagen, maar eer aan te hoogen Census te wijten is.

Verwijzing naar de verkiezingen voor de Gemeenteraden is derhalve wel ter dege ter sneê. Slechts zij de verwijzing wat minder onhandig dan ze voorkomt in 's ministers Memorie.

Nog van een andere zij bestaat aanleiding om tusschen Grondwet en Liberalistischen Catechismus te onderscheiden.

De bekwaamste kiezers moeten worden gezocht. Dit zegt niet, dat de bekwaamsten kiezer moeten zijn. Er ligt in, dat zij kiezen zullen, die tot kiezen het bekwaamst zijn.

Doch ook zoo kon er misvatting zijn.

Het is allerminst eisch, dat elk kiezer een candidaat uitzoeke en in het kiezen der personen vaardig zij.

Ook de kiezers met een Census van *f* 112 schrijven op hun stembiljet den Candidaat der kiesvereeniging over. Het zou dus toppunt van onbillijkheid zijn, den Census te regelen naar een eisch, die zelfs bij den hoogsten aanslag feitelijk niet bestaat.

Hoe gaat het, als er verkiezing plaats heeft?

Eenige heeren hebben een Kiesvereeniging opgericht onder liberale, eenige anderen een dito onder Roomsche, weer anderen een soortgelijke onder Christelijk-historische, een vierde groep eindelijk een andere onder Conservatieve banier.

Die heeren komen in hun clubs saâm spreken, beraadslagen en stemmen en eerlang verschijnt een viertal candidaten voor het publiek.

Iemand buiten die vier te stemmen, is zijn stem in het water smijten. Dat doet dan ook trouwens geen kiezer van ernstigen zin

Er is dus te kiezen tusschen die vier. Maar ook bij die vier vraagt men niet naar sympathie voor den persoon, maar schier uitsluitend naar de beginselen die zij voorstaan.

Om tot kiezen, dat is tot het doen van deze keus, bekwaam te zijn, dient dus gevraagd: 1o. of men het verschil dezer beginselen kent en 2o. of men in den strijd dezer beginselen belangstelt?

Hoe ver nu meent men, dat eenig Nederlander in kennis en ontwikkelIng moet zijn voortgeschreden, om te weten, of hij zijn vertrouwen schenkt aan de Roomsche leiders, of aan de christelijk-protestantsche beginselen, of wel de mannen der revolutie naar de oogen ziet? Slechts met het verschil tusschen liberalen en conservatieven zou men moeite hebben. Maar wien zal dit verwonderen, die weet, dat zelfs hoogleeraren en Staatslieden het opgaven, zoo dikwijls ze deze grensregeling beproefden?

Gewichtiger nog is de tweede vraag, die voor bekwaamheid tot het doen dezer keuze beslissen moet; men dient ook te weten: of de voorgestelde kiezer in den strijd dezer beginselen belangstelt.

Daarover in een volgend stuk. (19 Februari '73.)

V.

Zoo dikwijls van kiezers sprake is, verwijst de Thorbeckiaansche Catechismus u onveranderlijk naar de bekwaamsten. Edoch men goochelt met dat woord. Blijkbaar is bedoeld bekwaamheid tot het doen van de vereischte keus, maar schier altijd weet de liberalistische pers er een geheel andere beteekenis onder te schuiven, als wilde men de ontwikkeldsten en beschaafdsten. Dat zijn dan natuurlijk de meer gegoeden: de gezeten burgerij, renteniers en adel, en, eer men het zelf vermoedt, is het kunststuk volbracht, om volksstemming op de luifel te schrijven, terwijl feitelijk niets wordt afgeleverd dan dwingelandij van het geld, de slechtste der oligarchieën.

Ten deele is dit bedriegelijk woordenspel reeds door ons ter zij gezet. Reeds de enkele vraag, of er zooveel »beschaving" noodig was, om tusschen Rome, het Protestantisme en de Revolutie te kiezen, wierp heel het kunstig spel dooréén. Immers, die vraag wordt feitelijk door alle jonge man en jonge dochter beantwoord, die belijdenis doet of ter communie gaat, en hoe het liberalisme ook tegenworstele, de wereld blijft nu eenmaal zoo door haar Schepper ingericht, dat de godsdienstige vraagstukken 's werelds loop beheerschen.

Toch is dit woordenspel nog niet voldoende aan het licht gebracht. We stelden daarom nog een tweeden eisch: bekwaam tot de vereischte keus is alleen hij, die in den strijd dezer beginselen belang stelt.

Bekendheid met, maar ook liefde voor beginselen maakt den kiezer. Zeer zeker het verstand, maar ook het hart moet meêspreken. Een stel boekgeleerden, een Senaat vol hoogleeraren, vormt geen natie. Voor de diepste tonen van het nationale leven beslist, veel meer nog dan het denken, het innerlijk leven des gemoeds.

Men weert vreemdelingen van de stembus, ook al woonden ze sinds jaren in ons midden; en te recht. Immers, de polsslag van ons nationale leven klopt in *hun* hart niet. Ze voelen den eisch niet van onzen volksaard en onze volkshistorie, en kunnen dies geen liefde hebben voor dien *eigenaardigen vorm*, dien de diepste levensbeginselen in *onzen* volksstrijd aannemen.

Welnu, dit standpunt maken we tot het onze. Ook ons komt het voor, dat bekwaamheid voor het doen der staatskeuze ter dege ook afhangt van de sympathie, die voor den strijd der beginselen in ons hart en onzen levenskring aanwezig is, en stond ons de keus tusschen een man van letteren en beschaving, in wijden kring bekend, schatrijk en gegradueerd, maar meer *wereldburger* dan Nederlander, schier altijd reizend en trekkend, beter zijn Fransch dan zijn Hollandsch sprekende en met zijn hart van Hollands leven vervreemd, — tegenover een eenvoudigen schipper, op zijn huurtjalk langs de Friesche kusten zeilend, maar met Holland in zijn hart en Hollands bloed in zijn aderen, — we zouden geen oogenblik aarzelen met ons oordeel, wie ter stembus behoorde toegelaten, wie diende geweerd.

De beteekenis dezer opmerking is van verre strekking.

Slaat men met eenige opmerkzaamheid het leven der verschillende volksstanden bij onze natie gâ, dan valt aanstonds het verschijnsel in het oog, dat in zeer uitgebreiden kring nu reeds die matheid en zatheid des levens heerscht, die elk gevoel voor hoogere belangen verstompt en 's menschen kracht verteert in geldbejag, genotzucht en hooghartige onverschilligheid. Vooral onder onze aanzienlijke geslachten en de rijkgeworden burgerij is die dofheid, die ongevoeligheid en onaandoenlijkheid op het stuk van beginselen verontrustend. Niets trekt men zich meer aan. Ter nauwernood neemt men van de ernstigste gebeurtenissen kennis. Men kiest nog, maar meer door tegenzin tegen anderer dan door liefde voor eigen beginselen gedreven, en als gevraagd werd wat gewichtiger probleem was: de zedelijkheid van ons kiesstelsel of het keuren van Sigaren, de polsslag van ons Constitutioneele leven of het proeven van een wijnmerk, gerechtigheid tegenover Indië of het dalen der metallieken, — men zou er wel niet voor uitkomen, maar uit de feiten zou het u te bewijzen zijn, dat de nietigste nietigheden van het materieele leven veel warmer en beter welbespraakt maken dan de heiligste belangen der natie.

Dit toont dat »vermoeden van bekwaamheid", alleen uit geldbezit en beschaving afgeleid, een zeer slecht vermoeden zal zijn bij tamelijk groote kringen onzer tegenwoordige kiezers.

Hoe dit euvel te verhelpen?

Door denzulken het kiesrecht te ontnemen? Hiervan ziet elk de ondoenlijkheid in, wijl hun namen niet aanwijsbaar zijn. Wat, zoo vragen we, rest dan anders, dan het verbreeden van den Kiezersstroom, door het met ruime hand opnemen van andere klassen der maatschappij, waar de vloek van het materialisme nog minder schade aanrichtte en nog een hart voor de hoogere belangen des levens klopt?

Die klassen vindt men bij onze kleine burgerij en kleine landbouwers.

Zoo oordeelen niet wij alleen.

Nog onlangs leverde het moderne weekblad »*de Hervorming*" een uitnemend betoog over *Jezus en het volk*, ten bewijze, dat Jezus zich juist tot deze volksklasse gewend had en dat bij haar ook nu nog de warmste belangstelling voor de heiligste levensbelangen gevonden wordt.

Onze eigen ondervinding rijmt met deze uitspraak.

Vraagt men, waar nog een warm hart voor den roem en de glorie onzer natie klopt, waar het eigenaardig Hollandsch leven nog het krachtigst stand hield, waar het rechtsgevoel noch het minst is verstompt, waar voor godsdienst en zedelijkheid, voor eerlijkheid en goede trouw, voor onderwijs en kerkelijk vraagstuk, waar in één woord voor Hollandsche beginselen en Nederlandsche gedachten nog het open oor en de offervaardige hand is, dan is ook ons oordeel dat men bij het volk nu nog *achter de kiezers* zijns ondanks aanlandt en Hollands leven nog het zuiverst en krachtigst vindt bij onze kleine burgerij.

En die sluit onze Kieswet juist uit!

Is het dan wonder dat in den Haag een Kamer zetelt, door alle partijen, om het even uit wat hoek, voor versleten en uitgeput verklaard?

De bekwaamsten wilt ge. Uitnemend! Maar richt dan zóó uw census in, dat ge, naar plaatselijke gesteldheid, uw metterdaad bekwaamste mannen kiezers maakt, en om dat te doen, begin al vast zoo laag uw Grondwet slechts gedoogt, met f 20 als normaal cijfer.

Den aandrang der politieken achter de kiezers weerstaat ge toch niet.

Hoe meent ge dat ze beter vrucht voor volk en vaderland zullen dragen: als kiezers met f 20 census binnengeloodst, of straks op u losstormend als verbitterde democraten?

Wie weet, misschien is het voor het Liberalisme ten onzent reeds te ver.

Zijn troon waggelt. Het gezag ontglipt zijn handen. Niets zoozeer als vrees voor de jonge radicalen neemt het Liberalisme tegen de Censuswet in.

Het is daarom wel gemeend, als men van onderzoek spreekt, maar in dat onderzoek, naar eisch van den Thorbeckiaanschen Catechismus, schuilt juist het euvel, welks bestendiging men beoogt. (20 Februari '73).

VI.

Het kan wonderlijk loopen!

Toen in 1789 de Nationale Conventie te Parijs samenkwam, riep men in naam der gerechtigheid wraak over het schandelijk feit, dat een deel des volks, dat nauwlijks 300,000 leden telde, heel het volk beheerschen zou. Men had het oog op den Adel en de Geestelijkheid, die met hun twee stemmen den derden stand geheel machteloos maakten. Door verdubbeling van »dien derden stand" en afschaffing van het stemmen in Curiën zocht men aan dit kwaad te ontkomen!

Sinds keerde men in Frankrijk alles wat los en vast was onderst boven en de Constitutioneele Monarchie van Lodewijk XVIII en Karel X werd geboren, als de late vrucht van het woelen der revolutie.

En wat zag men toen?

Dat een Landsvergadering te Parijs samenkwam, naar census, edoch door zoo beperkt kiezerspersoneel gekozen, dat weer nog geen 300,000 leden des volks feitelijk, door het kiezen van de halve Kamer + 1, heel het volk beheerschten.

Maar nu heette dit recht. Immers, thans groeide zoo vooze plant op den wortel der Revolutie.

Zoo was het in Frankrijk. Hoe is het ten onzent?

Ons volk telt thans vier millioen zielen en de beslissing over aller lot is feitelijk in de hand van even dertig duizend, d. i. het hoogste cijfer dat door de partijmeerderheid bij de stembus wordt uitgebracht.

Wat heeft men dan door den hoogen Census anders bereikt dan het alvermogen eener geheimzinnige oligarchie, nu niet uit adel en geestelijkheid gevormd, maar uit de nieuwmodische aristocratie, wier stamboek ten kantore van den Rijksontvanger ligt? Wat hebben we anders, dan nog droever toestand dan voorheen, met aftrek van het edele en hartverheffende, dat eertijds den druk nog verzelde, soms verlichtte?

Dit klemt te meer, nu, dank zij de Revolutie, de onpersoonlijke Staat zich al meer met alles moeit, in alles mengt, op alles de hand legt, en dan nog beweert, dit Almvermogen uit te oefenen krachtens verstrekten last.

Zoover de kring der Staatsbemoeiïng gaat, zoover behoort ook de vertegenwoordiging des volks te gaan.

Matigt derhalve de Staat zich het recht aan, de hem van Godswege aangewezen grens te overschrijden; wil de Staat bepalen wàt recht is: durft de Staat een nieuwmodischen godsdienst van ministerieele vinding octrooieeren; ontziet de Staat zich niet de rechten van eigendom, van persoonlijke en huislijke vrijheid, van geneeskundige bemoeiïng, vooral ook van het volksonderwijs, op het grievendst aan te tasten, dan is er geen sprake meer van een enkele klasse des volks,

dan is reeds lang het terrein betreden, waarop ieder recht van meêspreken heeft, en wordt de Staatsdwingelandij, de overheersching der gegoeden, te ondragelijker en onhoudbaarder, naarmate ge den kring van uw kiezerspersoneel enger trekt.

Milde, onbekrompen verbreeding van den Kiezersstroom is bij zoo gedrukten toestand het aangewezen redmiddel. Met behoud der thans bestaande grondwettige bepalingen, kan die verbreeding zeker niet ver gaan. Hoogstens tot vermeerdering van het tegenwoordig personeel met de helft. Toch mag dit geen beletsel zijn tot handelen, veeleer moet het spoorslag worden, om onverwijld te doen, wat nog doenlijk is.

Van alle zij bezien, dringt de toestand tot dien maatregel.

Ons tegenwoordig kiezerspersoneel is te gedeeld en kan geen besliste meerderheid geven.

Dit voedt het onzedelijk kwaad der staatkundige saâmkoppeling van factie bij factie, aan de Stembus zoowel als in de Kamer zelve.

In de Kamer is dit euvel zelfs het slimst. Voor niet één maatregel van belang is een afdoende, reëele meerderheid te vinden. Over onbeduidende wetsvoorstellen sukkelt men met afwisselende combinatiën heen, maar geen voorstel van overwegend belang komt ter tafel, of het land ziet een Ministerie struikelen.

Dat was nu reeds jaren zoo.

Binnenslands gaf dit een onbehagelijk gevoel van malaise. Buitenaf wekte het spot.

Het lag niet aan de Conservatieven, het schortte niet aan de Liberalen. Het beginsel had schuld.

Zoo is van lieverleê alle veerkracht tot regeeren verslapt. Het Koninklijk gezag is ondermijnd. De Departementen van Algemeen Bestuur zijn tot den rang van Administratiën afgedaald. De Ministers zijn geen Excellenties meer in geestelijken zin, en het lidmaatschap der Staten-Generaal wekt eer den tegenzin dan de eerzucht.

Ontbindingen zijn tegen dit kwaad een weinig probaat middel bevonden.

De uiterst partijdige wijziging der Kiestabel heeft eer schâ dan bate gebracht.

Het wisselen der Ministeriën gaf wel andere namen, maar niet meer kracht.

Welk redmiddel blijft dus, behoudens wijziging der Grondwet, anders over, zoo niet doortastende verlaging van den Census?

Reeds andere landen gingen hierin voor. Onder andere België; en al kiezen we dat naburig rijk niet ten voorbeeld, toch moet worden toegestemd dat zijn politiek leven gezonder en gelijkmatiger is dan het onze.

Waarom zou het voorstel van den heer Geertsema dan verworpen worden?

Het is er nu eenmaal. Raakte het van de tafel, dan liep het allicht gevaar zoek te raken tevens.

Uitgaande van den laagsten aanslag als normaalcijfer, behoeft men slechts te onderzoeken, in welke gemeente de standaard des levens hooger is dan in de meeste plaatsen van ons land.

Dit onderzoek behoeft geen veertien dagen tijd te kosten; daar de vereischte gegevens in elk dezer plaatsen met mathematische juistheid bekend en voor onverwijlde meêdeeling vatbaar zijn.

Bleek dan dat de heer Geertsema in zijn stelsel van gissen (dat toch is het!) soms min gelukkig was geweest, wat verhindert de Kamerleden dan, door amendementen het voorstel te verbeteren?

De Kamer zie toe, welke houding ze aanneemt.

De strikt logische weg is niet altijd te bewandelen, en een der eerste lessen van een gezonde staatkunde is, dat ook gerekend worde met het buitengewone der toestanden en met de geaardheid des volks.

In zulk een toestand nu verkeert ons Staatsbewind alleszins. In den Haag is alles krank, krank tot uittering toe.

Misschien dat een formeel minder juist, maar in het wezen der zaak uitnemend voorstel nieuw en frisscher bloed in de aderen van dit Staatsleven brengen kon en ons dus redde van de malaise!

Mist men den moed tot zulk een stap, de Kamer zal haar rechtvaardige straf

in onvruchtbaarheid en machteloosheid dragen en de schade der publieke zaak zal niet gering zijn.

Over de verwachtingen, voor ónze richting door dit wetsvoorstel gewekt, nog een laatste woord. (21 Februari '73).

VII.

Nog rest ons de verhouding te bespreken, waarin het wetsvoorstel van den heer Geertsema staat tot de Antirevolutionaire partij.

Het ademt geen vijandschap tegen ons, gelijk weleer de herziening van de Kiestabel. Geen zweem is te bespeuren van die hardvochtige, meêdoogenlooze onbarmhartigheid, waarmeê destijds de beide eenige Kiesdistricten, waarin zegepraal voor ons mogelijk was, met de liberalistische schaar voor ons verknipt en bedorven werden. Veeleer kan dit wetsvoorstel geacht worden, voor onze richting niet ongunstig te zijn.

In de volkskringen, waar aanneming van dit voorstel het Kiesrecht brengen zou, vindt men bijna uitsluitend aanhangers òf der Christelijk Gereformeerde, òf der Roomsche, òf der Radicale politiek, en bijna niet vertegenwoordigd is er de richting noch van het Dagblad, noch van de N. Rotterdamsche. Het gekunsteld Doctrinaire stelsel vindt bij deze volksklasse geen weerklank, onverschillig of het Conservatief dan wel Liberalistisch over de grondkleur der Revolutie is getint.

Dit oordeel rust niet op gissing, maar op de ondervinding, allerwegen in ons land verkregen: 1o. bij de Gemeenteraadsverkiezingen, en 2o. bij Kerkelijke verkiezingen der Hervormden. Ook al behield de doctrinaire partij nog de overhand, toch was de oppositie der Radicalen bij de Stembus der Gemeenteraden aanmerkelijk machtiger dan waar het de Tweede Kamer gold; en op kerkelijk terrein is bijna allerwegen de strijd zóó scherp tusschen radicaal Modernen en radicaal Gereformeerden gesteld, dat van Conservatisme of Liberalisme ter nauwernood het aanzijn was te bespeuren.

We beoordeelen thans dit verschijnsel niet, we vermelden het slechts, ten bewijze dat verbreeding van het Kiezerspersoneel met een derde hoogstwaarschijnlijk de schuldbrieven der conservatieven en doctrinaire Liberalen zal doen dalen, om, met de onze, die der Radicalen en Roomschen naar boven te doen gaan.

Toch koestere men onzerzijds geen te overspannen verwachting. Al klimt het stemmental voor onze candidaten, dit brengt daarom onze candidaten nog niet ter plaatse waar het behoort. In geen der grootere steden, waar de vermeerdering vooral merkbaar zal zijn, zou verlaagde census ons de minste kans van slagen bieden. Noch Amsterdam, noch Rotterdam, noch den Haag doen zelfs van verre aan zulk een mogelijkheid denken.

Onze winst zal dus uitsluitend in een hooger stemmencijfer bestaan. In de uitkomst van de Stembus, niet in de Tweede Kamer, zal onzerzijds vooruitgang merkbaar zijn.

En toch verwerpen we die winste niet.

Integendeel, we weten dat ze een zedelijke vrucht zal dragen, die niet te versmaden is.

Ze zal de belangstelling in onze zaak en de liefde voor onze beginselen in ruimer kring brengen.

Ze zal in onze Kiesvereenigingen een beslist overwicht geven aan de »gauche" (linkerzij) der Antirevolutionaire partij, gelijk da Costa dit in zijn brieven met profetischen blik voorzien heeft.

Ze zal, door ons vergelijkenderwijs in stemmencijfer ver boven de conservatieven te brengen, de verlokking doen ophouden, die voor enkelen onzer nog steeds in de gouden trenzen en nestels der conservatieve staatsliverei bleek te schuilen.

Ze zal, om het saâm te vatten, den levenskring onzer beginselen uitbrei-

den, den karaktertrek onzer richting verscherpen en de zelfstandigheid onzer partij beter waarborgen, dan dit tot dusver kon.

Dat we hierdoor gunstig voor dit Wetsvoorstel gestemd zijn, wordt volstrekt niet verheeld. We zien geen oorzaak, om in idealen moedwil zoo alle menschelijke neiging uit te schudden, dat ons de lust bekruipen zou, om onze genegenheid te verbergen, ook al werd die uitsluitend gewekt door ons belang. We hebben onze beginselen lief. Daarom is ons welkom wat die beginselen bevorderen kan. Het belang onzer richting is voor onze overtuiging van het belang onzes vaderlands onafscheidelijk. Waarom zouden we den ernst bannen, om de preutsche te spelen, en er niet voor uit komen, dat meê het uitzicht op deze winst ons voor dit Wetsvoorstel won.

Slechts in één geval zou dit afkeurenswaardig zijn. Zoo het middel op zichzelf, of krachtens onze beginselen, afkeurenswaardig was.

Dat van het eerste geen sprake kan zijn, bleek overtuigend. Alleen over de beginselen onzer richting nog een kort woord.

Een Kamer, noch door hoogen noch door lagen census verkregen, kan uit de anti-revolutionaire beginselen worden afgeleid. Het Christelijk-historisch staatsrecht eischt organische vertegenwoordiging en heeft met daling of rijzing van den census niets van doen. Onze wenschen te dien opzichte zijn bekend. Ze zijn breedvoerig ontwikkeld in onze artikelen over het kiesstelsel, waarnaar we ons veroorloven te verwijzen.

Vraagt men waarom dan toch de heer Groen van Prinsterer zich weleer tegen verlaging van den census verzet heeft, dan gelieve men vooreerst in het oog te houden, dat Groen ons geen Thorbecke is, en onfeilbaarheid van eigen inzicht noch binding van anderer gedachte ooit insloop in zijn manifest aan Hollands volk.

Toch zien we daarom niet in, dat op dit punt tusschen hem en ons geschil zou bestaan. Ons dunkt, hij heeft daartoe te onverholen het Program van 1871 onderteekend.

Of dan de heer Groen zelf van meening veranderd is?

Het kan ook zijn, dat de staatkundige wereld om hem heen anders was geworden, terwijl hij dezelfde bleef.

Destijds bedoelde zijn eisch protest tegen de volkssouvereiniteit en poging om het monarchaal element in ons Staatswezen den boventoon te doen behouden.

Ter bereiking van dat scherp afgebakend doel was hooge Census, nu eenmaal het revolutionaire spoor bereden moest worden, het aangewezen middel.

Thans verviel die beweegreden.

Het geldt nu niet de vestiging van een nieuwen, maar de ontwikkeling van het staatkundig leven in een gegeven toestand

En zoo ook: het Monarchaal element verloor sinds lang het overwicht in onze Staathuishouding. Dit blijkt uit wat men bespeurt van den invloed der Kroon, van het krachtsbetoon van den Kroonraad, van de overheersching, uitgeoefend door een zoo ingezonken en machteloos parlement als onze Kamer is.

Nu derhalve noch de Volkssouvereiniteit, noch het Monarchale stelsel aan de orde zijn, is van strijd met de Antirevolutionaire beginselen geen sprake.

Haast omgekeerd zouden we zeggen: Nu het revolutionaire stelsel in de regeeringskringen al meer veld wint en, evenals in het laatst der vorige eeuw, de Monarchale kringen in huldiging der revolutie anderen voorgaan, terwijl omgekeerd de tegenzin tegen de Revolutie en haar gevolgen zich met den dag sterker openbaart bij onze minder rijke burgerij, is het eisch der Antirevolutionaire partij, den invloed der laatste te bevorderen, al kwam daardoor een ietwes republikeinsch adertje te loopen door het marmer der Monarchie.

(26 Februari '73).

7. Censusverlaging.

I.

Censusverlaging werd ook door de Christelijk-historische richting in haar program geschreven. Ook zij behoort daarom met nauwlettendheid elke wijziging te volgen, die dit vraagstuk ten onzent ondergaat.

Verlaging van den census werd door ons niet begeerd uit kansberekening, ondanks ons beginsel.

Juist kràchtens ons beginsel hebben we niets zoo rusteloos, ernstig en doortastend te bestrijden, als de overheersching van de natie door een kleine groep van hoogstens 50,000 kiezers.

We nemen dit cijfer hooger, dan het ooit feitelijk bij de stembus was Tot 50.000 kiezers bracht de vereende phalanx van Conservatieven, Liberalen en Radicalen het nog nooit. In '73 kwam ze niet verder dan tot 26,000 gemengde Liberalen en 4 à 5000 Conservatieven.

Toch bepalen deze 30,000 stembevoegde burgers de richting, waarin het schip van Staat zal gestuurd worden; ze maken onze wetten, ze beheerschen onze toekomst.

Dit mag, hiertegen is niets in te brengen, indien aanwijsbaar is, d a t z ij m e t t e r d a a d d e u i t d r u k k i n g z ij n v a n d e n n a t i o n a l e n g e e s t.

Van den nationalen geest, n i e t gelijk die in de thans toongevende kringen, in onze dagbladpers en letterkunde zich uit.

Maar van den nationalen geest, gelijk die door den eigenaardigen karaktertrek, waardoor Nederland zich van andere landen onderscheidt, is bepaald; gelijk die door de historische natie in haar verleden tot eere is gebracht, en gelijk die nog de eenige bron van onverwinlijke kracht is, om voor de toekomst èn onze onafhankelijkheid èn onze beteekenis onder de Staten van Europa te verzekeren.

Vindt nu d i e nationale geest in de bovendrijvende côterie der stemhebbende burgers haar orgaan?

Wie zal het beslissen?

Er tegen pleit, dat onze Staatsinrichting al meer haar eigenaardig Nederlandsch karakter verliest. Dat ons gebouw van Staat steeds meer gefatsoeneerd wordt naar het karakterloos, algemeen, revolutionair model. Dat onze zedelijke beteekenis onder de natiën achteruitgaat. Dat het raderwerk van Staat zich al stroever beweegt, soms hort en stoot, een enkel maal zijn werking zelfs weigert.

Er tegen pleit, dat zelfs onder de stemhebbende kiezers de meerderheid der opgekomenen zich herhaaldelijk, en zoo nog in Juni '73, tegen den gang van zaken verklaarde.

Er tegen pleit bovenal, dat de maatstaf, waarnaar het stemrecht is toebedeeld, van louter geldelijken aard is. Directe belasting maakt den kiezer. Niet slechts grondbelasting en personeel, maar ook het patent. Een maatstaf dus zonder nationaal, zonder zedelijk karakter, en zelfs in zijn materiëele strekking nog beginselloos van aard

Gemeenlijk noemt men deze kiezers het p a y s l é g a l, dat is de natie, niet gelijk ze werkelijk op onze erve leeft, maar voor zooverre zij door de wet erkend wordt. Een door de wet gekunstelde natie in de natie. Een fictief Nederland, dat als zaakwaarnemer voor de eigenlijke natie optreedt.

Met dien stand van zaken kunnen we geen vrede hebben.

We willen dat N e d e r l a n d zich zal uitspreken, n i e t een côterie

Dat Nederland zich uitspreke over het karakter dat het dragen, de zedelijke roeping die het vervullen wil.

Dat ook Nederland een keuze doe in den strijd van beginselen, die Europa al meer in twee helften deelt.

Sprak het zich t e g e n het Christelijk beginsel uit, het zou ons de diepste wond in het hart slaan, maar ten minste zouden we weten waar we aan toe zijn.

Voor de keuze d e r n a t i e buigen ook wij ons.

Slechts hiertegen komen we op, dat men, terwijl aan de natie het spreken belet wordt, toch i n n a a m der natie spreekt.

Aan zulk een uitspraak ontzeggen we elk gezag.

Daarvoor zwichten we niet.

Zal nu Census verlaging hierin betering brengen?

Afdoende verbetering stellig niet.

Daarvoor is een ander Kiesstelsel noodig, een stelsel dat de minderheden eert en met het organisch leven van ons volk rekent.

Of hiertoe nog te geraken is? Of de historische geledingen van ons volk door de gebeurtenissen van 1795—1812 niet te reddeloos verbrijzeld zijn? Of het organisch volksverband ooit weêr tot zijn recht zal komen? We durven het niet beslissen. Maar eer het beproefd is, mag niemand het onmogelijk keuren.

Heul, redding, plotselinge ommekeer in den gang der zaken, wachten we dus van Census verlaging allerminst. Een mindering van het kwaad kan ze ons brengen. Meer niet.

Toch achten we reeds dit niet verwerpelijk.

Hoe lager een geldelijke Census daalt, des te minder ergert zijn materiëel karakter.

Hoe meer de Census inkrimpt, des te grooter wordt de kiezersgroep, en dientengevolge des te kleiner het verschil, dat tusschen de natie en het pays légal bestaat.

Hier vooral lette men op.

Bij daling van den Census wordt het gevaar te geringer, dat een klasse der bevolking, die meê het geheel des nationalen levens saâmstelt en een eigen toon voor het nationaal accoord heeft, kortweg als onmondig wordt afgewezen.

Terecht komt dan ook in het Pogram van '73 de zinsneê voor: »Gelijk recht" voor allen en daarom een ander kiesstelsel en, in afwachting hiervan, verlaging van den Census.

Ze is aan de orde gesteld.

Door Mr. Heemskerk Az. eerst. Toen door Thorbecke. Thans door den Minister Geertsema.

Diens ontwerp vond tegenkanting.

Het hoofdcorps der Liberalen wenschte niet zoover te gaan. Een beginsel kwam in het spel.

Wie zal zwichten?

De Minister Geertsema, zoo we hopen, niet.

Doch dan wapene hij zich, want het hoofdcorps der Liberalen schijnt een tegenvoorstel gearresteerd te hebben, dat óók den Census verlaagt, doch in beperkter zin, óók den Census verlaagt, maar uit een ander beginsel. De kansen van aanneming voor dit voorstel zijn niet gering. (8 Mei '74).

II.

De goedkoope tegenwerping: »Census verlaging leidt tot algemeen stemrecht en dit tot volkssouvereiniteit, derhalve strijdt verlaging van den Census tegen uw Antirevolutionair beginsel!" kan ditmaal niet naar behooren uitgeplozen en weêrlegd worden Dit zou te ver leiden. Daarom volsta een korte herinnering uit de parlementaire geschiedenis onzer partij.

In de zitting van 11 December 1849 is door den heer Groen, eer nog onze Censusregeling tot stand was gebracht, desaangaande verklaard: »Nu zij (de rechtstreeksche verkiezingen) eenmaal tot stand zijn gebracht, zal ik mij niet kleingeestig betoonen omtrent den Census. Ik vrees niet eene betamelijke uitbreiding van het Kiesrecht. Ik ben niet wantrouwend omtrent onzen burgerstand. Ik zou wel durven aannemen, wanneer het daarom te doen is, altijd nog één gulden te blijven beneden den Minister van Binnenlandsche Zaken."

»Maar wat ik wel vrees, is de uitbreiding van dat recht in verband met de beginselen, welke door sommigen daaraan worden gehecht. Ik heb hier het oog op het denkbeeld van een algemeen staatsburgerschap."

En vraagt men nu, of een zeer diep afdalende Censusverlaging dan toch niet

naar Democratisme riekt, en reeds deswege is te veroordeelen, dan is het ter sneê, op een woord uit de zitting van 2 September 1840 te wijzen, waar de heer Groen optrad als lofredenaar der Democratie.

Er was sprake van Nederlandsche beginselen, die voor de doctrinaire dienden ingeruild te worden; en wat rekende Groen reeds destijds (in 1840) onder andere tot die beginselen te behooren? »Een ruimen invloed der burgerij" Op welken voet? »Onze steden waren in den aanvang," dus sprak hij, »voor zoover de beschikking over eigen aangelegenheden betrof, geheel ingericht op democratischen voet; aan de behandeling der stadszaken had een iegelijk deel, die gerekend werd aldaar gevestigd te zijn. De Democratie verloor zich allengskens in eene aristocratische strekking", enz.

Er dient derhalve erkend te worden, dat noch censusverlaging, noch algemeen stemrecht, noch democratie, als vormen van Staatsregeling, op zichzelf revolutionair zijn. Van de tegenstelling onzer richting komt eerst sprake, als we aan de beginselen toe zijn, die men in dit uniform steekt.

Dit te verwarren, is de zelfstandigheid onzer richting naar den hartader steken.

Het schild tegen de revolutie in den vorm te zoeken, is het eigen kenmerk van den Conservatief.

Verzet tegen de Ministerieele voordracht zou dan eerst, maar dan ook ten stelligste, plicht der Christelijk-historische richting zijn, indien de Regeering, 'tzij in het ontwerp, 'tzij in haar toelichting, het hoofdartikel harer wet als locomotief haakte aan den trein der revolutionaire beginselen.

Dit nu deed de Regeering noch in haar ontwerp, noch in haar geschreven toelichting. Of de mondelinge toelichting van bedenkelijker aard zal zijn, is thans nog niet te beoordeelen.

Slechts één zinsnede in het antwoord op het Kamersverslag kon twijfel doen rijzen. Daarin toch bespreekt de Minister Geertsema op blz. 3 «het recht van elken staatsburger om kiezer te zijn, wanneer hij daartoe de vereischte geschiktheid bezit."

Wat bedoelt de Minister hiermeê?

Een recht, aan elk staatsburger toekomende krachtens de revolutionaire stelling, dat elk burger krachtens zijn geboorte recht heeft op kiesbevoegdheid?

Dan, we stemmen het onverholen toe, waait de revolutiewimpel in dit ontwerp van de groote steng.

Maar de Minister bedoelt dit niet. Zelf, uitlegging van zijn woorden gevende, verklaart hij toch op blz. 5 derzelfde Nota, dat hij een recht op het oog heeft »waarop zij krachtens de Grondwet aanspraak kunnen maken."

Hij laat ons derhalve op den bodem van het geschiedkundig recht. Alleen over de vraag, of dit historisch recht door hem juist verklaard wordt, mag het geschil loopen. Het revolutiebeginsel komt als zoodanig niet in het spel.

(9 Mei '74).

III.

Twee beginselen konden bij verlaging van den Census worden toegepast.

De Grondwet kent het Kiesrecht aan elk Nederlander toe, die dertig jaar oud is, en in de directe belasting een som betaalt, die overeenkomstig plaatselijke gesteldheid niet beneden de f 20 blijft en de f 160 niet te boven gaat.

Hoe is deze bepaling te verstaan?

Ligt het normaalcijfer voor den Census volgens de Grondwet tusschen de f 20 en f 160, of is f 20 als normaalcijfer aan te nemen en hoogere Census als uitzondering?

In het eerste geval is f 90 het normaalcijfer en heeft men twee reeksen van uitzonderingen, ter eenerzij een reeks gemeenten die beneden, ter andere een reeks gemeenten die boven dit cijfer staan.

In het tweede daarentegen is f 20 de regel, en is al wat daarboven gaat als uitzondering, hetzij tijdelijke of blijvende, te beschouwen.

De Regeering nu kiest in haar Ontwerp zeer beslist voor het tweede denkbeeld. Twintig gulden is in haar oog de normaalcensus.

Dit blijkt uit Artikel 2 van het ontwerp, waarin we lezen: »Om tot het kiezen van leden der Tweede Kamer en van leden der Provinciale Staten bevoegd te zijn, moet men in de directe belastingen een som van twintig gulden betalen."

Zelfs wordt elke tegenbedenking afgesneden door de verklaring in de Memorie: »Meer aanbeveling verdient het aannemen van een normaal bedrag, niet slechts voor het geheele kiesdistrict, maar met kleine spelingen voor het geheele land. Dit was de hoofdgedachte in 1850. Het is dat beginsel, 'twelk de grondslag uitmaakt van het tegenwoordig ontwerp van wet."

Nog sterker, zoo men wil, uit de spoedig daaropvolgende woorden: »Bij het aannemen van een normaalcijfer voor het geheele land, behoudens bedoelde uitzonderingen, is het laagste cijfer, door de Grondwet voorgeschreven, als uitgangspunt genomen."

Het geldt derhalve een beginsel, door de Regeering zelve met dien naam geëerd en als zoodanig betiteld.

Hiertegenover stelde de gematigd-liberale partij, in haar steeds tastbaarder conservatieve neiging, een ander beginsel.

Haars erachtens mocht het Kiesrecht alleen den ontwikkelden man worden toegekend. Tusschen de f 20 en f 160 moest derhalve de census derwijze naar plaatselijke gesteldheid variëeren, dat slechts zij kiesrecht ontvingen, voor wier ontwikkeld oordeel gunstig vermoeden bestond.

Men voegde er bij, dat dit stelsel op de overtuiging steunde, dat de volksvertegenwoordiger »zich niet naar de zienswijs zijner kiezers had te regelen."

Een stelsel, waaruit de eisch voortvloeide: 1°. breek het overwicht der plattelandsbevolking, door ruimer kiesrecht aan de steden te geven, en 2°. verlaag uw Census op het platteland slechts met een onbeduidend bedrag.

Voor het laatste stelsel en derhalve tegen het Regeeringsontwerp verklaarde zich de groote meerderheid der Tweede Kamer, voorzoover de Liberale partij betreft. Slechts een enkele stem nam het Regeeringsontwerp geheel voor haar rekening. Een kleine minderheid wenschte nog verder te gaan en kortweg, met afsnijding van alle uitzonderingen, den normaalcensus op twintig gulden te stellen.

Hierdoor werd de behandeling van het ontwerp vertraagd.

Zoo dikwijls stelsel tegen stelsel staat, is toegeven weinig eervol, wijken pijnlijk.

Zoo dacht zijnerzijds de Minister, en harerzijds de Liberale partij evenzeer.

Toegeven kon de Minister niet. Daarvoor had hij zich te ver gewaagd, te stellig zijn denkbeeld als beginsel op den voorgrond gesteld. In wijziging der uitzonderingen kon hij treden, zijn normaalcijfer loslaten niet.

Toch wil de Liberale partij hem daartoe dwingen.

Dit bleek reeds overlang uit de bekende artikelen der N. Rott. Cour., die van een ultimatum weinig verschilden; maar knellen zou die dwang eerst later, als de meening onzer Liberalen buiten de Kamer haar parlementaire belichaming zou ontvangen in een pasklaar voorstel.

Dit schijnt thans gereed. Men zou, zoo wordt verhaald, de hoofden bij elkaar hebben gestoken en tot een voorslag zijn geraakt, die, 'tzij vooraf door de Commissie van Rapporteurs, 't zij bij de openbare beraadslaging, den Minister zal worden aangeboden Die voorslag, zoo heet het, zou een verlaging van den Census met 20 percent beoogen, en overigens op den tast af de stiefmoederlijk bedeelde steden een hart onder den riem steken.

Is dit zoo, dan komt het geschil hiermeê op vaster terrein, en ontstaat de practische vraag: of zij, die dezen voorslag onaannemelijk keuren, hoezeer ook overigens geschakeerd in richting, zich vereenigen kunnen, om het beginsel van een normaal bedrag voor den Census te redden.

Dit nijpt te meer, indien men let op het dubbele feit: 1°. dat de Liberale partij de beste kans heeft, om op haar voorslag een meerderheid in de Tweede Kamer

te vereenigen; en 2°. dat aanneming van dezen voorslag nogmaals het onnatuurlijk en eenzijdig overwicht der Liberalen zal verhoogen.

Dit laatste legge men niet verkeerd uit.

We nemen niet aan, te bewijzen, dat onze Liberalen persoonlijk, ondanks hun beginsel, uit hoop op partijvoordeel, dezen voorslag steunen zullen. Van niemand beweren we dit. Van de meesten hunner gelooven we eer het tegendeel.

Maar is daarom politieke kansberekening buiten spel?

Dit toetse men aan deze tamelijk vaste gegevens:

1°. Den graad van politieke ontwikkeling beoordeelt de Liberaal doorgaans naar de mate van sympathie, die men voor het Liberalisme koestert. Een Conservatief keurt hij achterlijk, een Anti-Revolutionair bevooroordeeld, een Ultramontaan verstokt. Een degelijk ontwikkeld man moet in den regel Liberaal zijn.

2°. Om te beoordeelen hoe laag de Census dalen zal, onderzoekt de Liberaal, op welk peil de kiezersstroom ophoudt de kleur te vertoonen van wat in zijn oog als kenmerk van ontwikkeling geldt. Het denkend deel der natie!

3°. Eigen theorie en maatstaf van Censusverlaging hebben dus uitteraard de strekking, om slechts dat deel der natie op te nemen, dat in der Liberalen oog sinds 1850 o n t w i k k e l d, wij zouden zeggen g e l i b e r a l i s e e r d is; derhalve om het corps liberalistische kiezers te versterken.

Dat een Liberaal staatsman dit zou beoogen, indien het met zijn overtuiging streed, mag niet beweerd; maar een Liberaal, die, zich van zijn streven helder bewust en de kaart van het land kennend, dit niet inzag, zou geen staatsman zijn.

(11 Mei '74.)

DERTIENDE HOOFDSTUK.

VAN DE SCHOLEN.

Zij wil dat de Staat (voor zoover ontstentenis van veerkracht bij de burgerij hiertoe niet noodzaakt) het beginsel late varen, alsof de overheid geroepen zou zijn, om van harentwege onderwijs te doen geven; voorkome dat de overheidsscholen, voor zoover noodig, tot propaganda van godsdienstige of tegen den godsdienst gekeerde begrippen misbruikt worden; en alzoo ook in zake onderwijs aan alle burgers, onverschillig welke hunne godsdienstige of paedagogische zienswijze zij, gelijke rechten gunne.

I.

DE SCHOOL EEN TEGENKERK.

§ 152. De schoolquaestie is van antirevolutionairen kant zoo telkens, zoo alzijdig, zoo tot in bijzonderheden toegelicht, dat het bijna overtollig mag heeten, in deze artikelenreeks ook nog te handelen »van de scholen".

Toch kan het zijn goede zijde hebben, een zoo in de toelichting bijna verdronken onderwerp nog eens kort, in samenhang met ons beginsel, los van alle actueele politiek, ter sprake te brengen; en het is dáárom, dat we tot *niet* overslaan van artikel 12 in »ons Program" zonder aarzelen besloten.

En dan sta al aanstonds op den voorgrond, dat de scholen van een land ten doel moeten hebben, om de volksontwikkeling, die dúsver verkregen werd, *voor zoover die aan classicale vorming hangt*, op het na ons komend geslacht óver, en geleidelijk verder te brengen. Tot dit groote doel moeten alle scholen: hooger, middelbaar of lager; krijgs-, teeken-, muziek-, schilder- of ambachtsscholen; elk op eigen

terrein en in eigen kring, meêwerken. Wat dit doel mist of voorbijstreeft, verliest als school elke reden van bestaan!

Reeds hieruit blijkt, dat men in de waardeering van de scholen, zoo op zich zelf als bij onderlinge vergelijking, gemeenlijk mistast.

Immers, terwijl het al meer den schijn krijgt, alsof het voor de nationale toekomst allereerst op de volksschool, d. i. op het lager onderwijs, aankwam, wordt omgekeerd de toekomst van een volk in veel strengeren zin en in veel hoogere mate beheerscht door zijn academiën.

En dat wel om drieërlei oorzaak.

T. w. *a.* wijl de ontwikkeling, waarvoor de meeste ingezetenen vatbaar zijn, zich desnoods ook zonder classicale methode, in het huisgezin en in den ambachtswinkel, voortplant; *b.* omdat de geestelijke meerderheid van een volk voornamelijk in zijn fijnere deelen uitkomt; en *c.* overmits de invloed der gestudeerde personen op geheel het volk overwegend is.

De geschiedenis bevestigt de juistheid dezer zienswijze, naardien ze toont dat de bloei der hoogescholen steeds aan dien der lagere school is voorafgegaan. Alsmede dat b. v. in ons land het toppunt van nationale veerkracht bereikt werd, toen de kleine school nog uiterst primitief was ingericht, maar de hoogescholen schitterden met niet niet te dooven glans. Ja, dat, sterker nog, juist destijds, onder voor den gewonen burger schijnbaar zooveel ongunstiger omstandigheden, bedrijf en ambacht, handel en nijverheid, onvergelijkelijk krachtiger tierden dan thans.

§ 153. Blijkbaar is de waarde der lagere school dan ook zeer overdreven.

Ze kán niet geven wat de onbillijke tijdgeest van haar vergt; en doet het ook niet.

Ze moest, zoo wilde men; ze zou, zoo protesteerde men; de algemeene volksontwikkeling verhoogen; het peil der nationale veerkracht doen rijzen; en aan de dwaasheden, vooroordeelen en zonden van ons volk een einde maken.

Indien elk kind onzes volks maar »voldoend lager onderwijs" ontving, zoo droomde men, dan zou elke aankomende man of vrouw ook vlugger van hoofd, handiger van hand en reiner van hart zijn. De weldaden der beschaving, nu nog slechts het deel van enkele kringen, zouden afvloeien naar den breeden volkskring. En in steê van ontaarding, zedelijke verslapping en verdierlijking, zou het een weg op gaan, altijd excelsior! naar het uitlokkendst ideaal!

Van dien roes is men thans echter door de bittere teleurstelling der verkregen resultaten reeds ontnuchterd.

Nog wel niet onder de napraters, die van niets afweten en eenvoudig op politieke »toosten en fanfares" afgaan. Maar wel ter dege onder de denkers: denkers, wijl ze kenners zijn.

Immers, het laat zich, noch door grootspraak, noch door het omhangen met klatergoud, langer verhelen, dat de onevenredige ophemeling der lagere school op niets dan een bitterlijk fiasco-maken uitliep; en dat men vrij algemeen nu reeds inziet, hoe we, in weerwil van onze overdure school, intellectueel tekort schieten, aan veerkracht gaandeweg armer worden en zedelijk achteruit gaan.

En nu lokt dit sommige utopisten wel naar het renpad van den steeple-chase, om te leeraren, dat, als het medicijn maar nóg straffer en nóg langer toegediend werd en de scholen nóg duurder en het onderwijs nóg hooger en de schooltijd nóg eens zoo uitgestrekt werd genomen, de uitkomst wel een andere zou zijn. Maar practischer en bezadigder lieden beginnen dan toch in te zien, dat men, naar die methode, van lieverleê wel heel zijn jeugd op school zou kunnen zitten, om, in jaartallen knap, maar dom in zijn vak, met al zijn waanwijze halfgeleerdheid, brekebeen in zijn ambacht te blijven.

§ 154. Toch wachte men zich, daaruit af te leiden, dat dérhalve de lagere school van ondergeschikt belang zou zijn te achten.

Integendeel, aan haar bloei hangt voor onze toekomst veel.

Reeds op zich zelven. Want elk kind behoort de vaardigheid zich eigen te maken van lezen, schrijven en rekenen; van lezen vooral. Dient voorts in de geschiedenis van wat in ons land voorviel en van wat God voor de redding van zondaren deed, wél thuis te zijn. En moet eindelijk aan die vaste vormen van deugd en tucht gewend worden, die de classicale opleiding veel beter dan de huiselijke opvoeding schenkt.

Hier prijs op te stellen, voegt bijzonderlijk den Calvinist, die Gods Woord wil gelezen hebben, ook door het volk; op een kennen van de stukken van zijn kerk en van zijn landshistorie, ook bij den minderen man prijs stelt; en streng de banden aanbindt van tucht en orde des levens.

Onze vaderen, in hun betere periode, schoten in zorge voor de »kinderscholen", zoo »publycke" als »particuliere", dan ook geenszins tekort.

En ook nu nog valt elke vergelijking van de zorge voor het schoolwezen tusschen ons en onze wederpartijders; mits men op de hoofdzaak lette en met de middelen rekene; ontwijfelbaar ten onzen beste uit.

Maar er is meer, waardoor de lagere school thans recht heeft op hooger waardeering dan in normalen toestand.

Liefst wijzen we op drieërlei:

Vooreerst maakt de gang van het leven in onze drukke eeuw, dat er in den gewonen omgang schier geen tijd is voor het ontvangen van diepe, blijvende indrukken. Het stille, contemplatieve, verzamelende element raakt uit onze bijeenkomsten, uit onze conversatiën, zelfs uit onze brieven en ontboezemingen weg. Eer heerscht er een element van verstrooiïng. En naarmate alzoo alle indrukken sneller komen en dus ook vluchtiger voorbijgaan, noopt dit ons, van het oor al minder en van het oog al meer gebruik te maken; en dat wel overmits het oor slechts kan opvangen wat er voor een oogenblik is, maar het oog de macht bezit om beschrevene en afgedrukte, en dies blijvende, indrukken, zoo dikwijls het wil, in zich op te nemen.

Ten tweede schiet de huislijke opvoeding en, althans voor Protestanten, de invloed der Kerk bij die opvoeding in toenemende mate te kort. Het weefgetouw is uit het voorhuis naar de fabriek gebracht, en daarmeê vader van huis zoolang de zon aan den hemel staat, d. i. juist zoolang als het kleine kind op is. De kinderkamer gaat in deftiger gezinnen weêr de rol spelen, die ze oudtijds bij de heidenen had en nu nog onder den Islam heeft. En het uitgaan of uit moeten neemt zoo hand over hand toe, dat de huislijke opvoeding, op zijn minst genomen, voor de helft in gebreke blijft. Dit nu, gevoegd bij de machteloosheid en lusteloosheid der kerk, verwijst het kind dus voor een veel aanmerkelijker deel van zijn vorming dan eertijds, naar de school.

Waar dan ten derde nog bijkomt, dat, nu de genialiteit uit ons volk blijkt weg te zijn, en er dus, om bij den wedstrijd der volkeren niet geheel achter te raken, niet anders dan »mannetje voor mannetje" nadoen overblijft, de schoo wel tusschenbeiden moet treden, als profijtelijkst middel om de kinderen onzes volks in dat »nadoen" vooruit te helpen.

Al houden we dus vol, dat, absoluut gesproken, de volksschool thans overschat wordt, toch zouden we de eersten zijn om tegen onttakeling van dit te hoog getuigde scheepke vooralsnog te protesteeren. Niet uit dweepzucht voor het intellectualistisch drijven onzer toongevers, maar wijl het kind met niets minder toe kan; en de macht om het »te kort" aan te vullen, voorshands in huisgezin en kerk nog ontbreekt.

§ 155. In dit verband beschouwd, zou de volksschool dus allerminst twistappel in het land behoeven te zijn. Zelfs de Roomschen toch traden ten onzent; ook al kunnen ze meer op hun Kerk steunen; nooit openlijk tegen een school van afmetingen, als we daar aanwezen, op. Veeleer

stemt Liberalist, Antirevolutionair, Roomsch en Conservatief u om strijd toe, dat in de gegeven omstandigheden (en daarmeê moet dan toch allereerst gerekend) het classicale vormingsmiddel, dat we in onze lagere volksschool bezitten, op tamelijk breede schaal moet ingericht, om de volksontwikkeling te steunen. En kwam er dus niets anders in het spel, dan zou er, meer dan ergens, juist op schoolterrein plaats zijn voor een gemeenschappelijk streven, ten beste voor volk en land.

Er zou zich dan een pogen moeten openbaren, om, te rade gaande met de beschikbare finantieele en intellectneele krachten, de volksscholen zooveel mogelijk in harmonie te doen werken met de overige middelen, die voor de opvoeding en vorming van het kind door den aard der dingen, d. i. door Gods ordinantiën, zijn aangewezen; in harmonie ook met den werkkring, waarin het kind zijn brood zal te verdienen of zijn talent te toonen hebben; en in harmonie ten slotte met de persoonlijkheid van het kind zelf, dat, als geestelijk wezen, om het nu eens in wel zeer gebrekkige, maar dan toch sprekende, cijfers uit te drukken, hoogstens 80 à 90 jaren hier en minstens 80 à 90 eeuwen elders zal te leven hebben.

Immers, en laat dit niet los: het eigenaardig kenmerk der lagere school zit alleen in de classicale vorming. Ze is dus volstrekt niet het één en àl der opvoeding, maar van die opvoeding hoogstens een betrekkelijk klein deel. En, boven en behalve aan de school, is de taak der opvoeding, ten principaalste zelfs, aangewezen aan de ouders en voogden en dienende verzorgers; komt een ander deel dier opvoeding voor rekening van de kerk; weêr een ander deel voor die van de broertjes en zusjes en vriendjes; nog een ander op het del credere van de zeden en volksgewoonten; voorts van de volkshistorie; en eindelijk, om dàt toch vooral niet te vergeten: van de werkingen die ook naar het kinderlijk gemoed rechtstreeks uitgaan van den levenden God zelven.

De school is dus een rad van het werktuig; niet het werktuig zelf. En dan eerst zal ze goed, dan aan haar doel beantwoordende zijn, indien ze, in harmonie met al deze overige raderen, de veren van het kinderhart niet meer overspant of schreef trekt, maar geregeld werken doet in de lijn, waarlangs de eeuwige persoonlijkheid, d. i. de mensch in het kind, zich beweegt.

§ 156. Nu bespeurt men intusschen noch van die saamwerking, noch van dit in harmonie zetten met de overige raderen, op schoolterrein ook maar iets.

Eer integendeel botst alles tegen elkaar in, en laat men liever elk

rad op zich zelf, wat de molenaar noemt, door den vang loopen, dan dat men aan harmonie aan zou willen.

Ja, zoover gaat men hierin, dat men de ellendige resultaten, die dusver voor de openbare eerbaarheid, voor de drankzonde, voor de nijverheid, voor ons ambachtswezen, voor onzen handel, en zelfs voor onze scheepvaart verkregen zijn, liever toedekt en doet alsof men ze niet zag, dan dat men met anderen in een vergelijk zou treden om de school te verbeteren.

Dit nu toont klaarlijk, dat er achter de schoolquaestie iets anders zit. Dat bij de lagere school niet volksontwikkeling, als zoodanig, maar wel ter dege volksontwikkeling in een bepaalde richting drijfveer der belangstelling werd.

Of, korter gezegd, dat bij het ijveren voor de volksschool, die school geen doel is, maar middel.

De zaak is namelijk deze:

De mannen, die sinds 1789 aan het werk togen, om den Christelijken stempel, dien het menschelijk leven dusver droeg, weg te nemen, en aan dat leven, op den grondslag der Revolutie-beginselen, een gansch andere gedaante te geven, zijn van lieverleê tot het inzicht gekomen, dat ze niet vooruit kunnen en niet verder komen, zoolang het hart van den mensch niet los zal gemaakt zijn van den levenden God, gelijk deze zich in zijn Woord, d. i. in den Bijbel, geopenbaard heeft.

Vat op dat hart nu hebben voornamelijk het huisgezin, de kerk en de school.

Dienovereenkomstig is dan ook achtereenvolgens van dien kant beproefd, eerst om den geest van het huisgezin te ontkerstenen; toen om de kerk belachelijk te maken en ten slotte om de school van den Bijbel te ontdoen.

Nu echter al meer bleek, dat het huisgezin bij het grooter deel van ons volk den weg der emancipatie nog niet op wil; en de kerk hier te lande, door logischen levensdrang, altijd weêr òf streng Roomsch òf streng Gereformeerd wordt, is men er van zelf toe gekomen, om in de school, als in een brandpunt, al de ter bestrijding van het Christendom beschikbare krachten te concentreeren, ten einde gedurende zes achtereenvolgende jaren bij onze volksjeugd, kind voor kind, die hinderlijke voorstellingen uit het hart weg te slijpen.

Zoo werd de openbare volksschool een »tegen-kerk.»

Een machtig georganiseerd geheel, om bij onze kinderen de levensbeschouwing van den Bijbel er uit en die van Pelagius, van Rousseau, of van wien wilt ge, er in te werken.

Een verweer- en aanvalsmiddel tevens van den geest, die tegen, Gods Woord ingaat, tegenover dien anderen geest, die dat Woord belijdt.

En vandaar dan ook de schrik, die hun om het hart sloeg, toen de leuze van »een School met den Bijbel" onlangs plotseling weêr door onze steden en dorpen trilde.

Immers, dáárin lag ál de tegenstelling. En op die alleszeggende leus weêrklonk uit het hart des volks nog een echo door het land als »een stroom van vele wateren". (16 December '78).

II.

DE GELDQUAESTIE.

§ 157. Naast onze eerste grief: »ge wilt niet volksontwikkeling, maar volksontwikkeling in een bepaalde richting!" plaatsen we als tweede punt van aanklacht: »ge drijft uw opzet door, niet in eerlijken wedstrijd, maar door de dommekracht van het geld."

Hiermeê staat het aldus.

Er is in de natie een stroom van intellectueele ontwikkeling, maar ook een stroom van finantieele kracht; en in beiden staat een peilschaal.

Zal het nu geregeld loopen; dan dient het onder water komend cijfer op beide die schalen ongeveer hetzelfde te wezen en te blijven. En wel met dien verstande, dat, daalt de finantieele draagkracht der natie, alsdan ook de kosten voor haar scholen afnemen; en nemen omgekeerd de kosten voor haar scholen toe, de goudstroom dan ook rijze. »Was" of »daling" derhalve op beide peilschalen te gelijk. Een gelijkelijk op- en neêrgaan!

In elk ander geval toch is de natuurlijke samenhang tusschen »nering en tering" verbroken; wordt het verloop der zaak »ongeregeld"; en ontstaat er een valsche toestand, die met een minimum van behendigheid tot een maximum van ongerechtigheid en partijtyrannie kan worden en wordt misbruikt.

Immers, onderstellen we voor een oogenblik, dat (de behoeftigen nu er buitengesloten) de kleine man buiten staat is, voor schoolgeld meer dan f 5.— per kind op te brengen; dat de gewone burger moeilijk boven de f 25.— kan gaan; de meer gegoede burgers tot f 100.— komen

kunnen; terwijl de welgestelde lieden, als stand genomen, tot f 250.— voor collegelden 's jaars kunnen opklimmen; — dan zou hieruit volgen, dat een lagere school voor circa 200 kinderen niet meer dan duizend; een gewone burgerschool voor circa 100 leerlingen niet meer dan tweeduizend vijfhonderd; een hoogere burgerschool of gymnasium van c. 50 leerlingen niet meer dan vijfduizend; en een academie of krijgsschool voor c. 500 studenten, niet meer dan een goede tonne gouds kosten mocht.

In dit ondersteelde geval toch zou de instandhouding van het schoolwezen geen moeilijkheid opleveren, en zou er door kerkelijke of particuliere weldadigheid nog alleen te voorzien zijn in het te kort der behoeftige lieden. Behalve in zeer kleine gemeenten, waar een deficit zou kunnen ontstaan door een te kort aan betalende leerlingen.

Onder behoeftigen zouden dan; en eertijds was dit zoo; alleen te verstaan zijn: *a.* bij de lagere school de arme weduwen en zeer slecht betaalde arbeiders, voor wier kinderen dan diaconie- of armenscholen dienden ingericht; *b.* bij de burgerscholen, de zeer kleine burgerman, die iets meer dan een lagere school voor zijn kind vraagt en toch niet meer dan de goede arbeider betalen kan; en *c.* bij de academiën, de karig bezoldigde ambtenaren, predikanten enz., in wier nood dan te voorzien was door beurzen.

En met het »deficit, ontstaan uit het te kort aan betalende leerlingen" zou dan bedoeld wezen; en was eertijds bedoeld; het vroeger door den dorpsheer gegeven surplus voor kleine buurtscholen; het door schepenen en vroedschap van plattelandssteden verstrekt surplus voor Latijnsche scholen; en het door de provinciën doteeren met een bijdrage van schaarsch bezochte hoogescholen, als die van Deventer, Harderwijk en Franeker.

Ook daarbij, we stemmen het voetstoots toe, kón zich dan nog de vraag voordoen, of alle verstrekking van surplus aan de school zelve door de overheid, niet feitelijk meê neerkwam op een bedeeling der rijkeren en derhalve niet beter aan particuliere milddadigheid ware overgelaten geweest; maar deze quaestie uitgezonderd, was de generale verhouding bij ons schoolwezen, bij zulk een inrichting, dan toch metterdaad normaal te achten; en de oeconomische toestand dus gezond.

§ 158. Maar zie, van deze tamelijk gelijken waterstand in beide polders is thans niets meer te bespeuren, en de intellectueele peilschaal is allengs voor onze scholen al evenveel bóven Amsterdamsch peil gaan stijgen, als de finantieele bate er voor ónder A.P. gezonken is.

Van normale verhouding tusschen beiden is dan ook eenvoudig geen sprake meer, zoodat schier geheel het denkbeeld, dat het finantieel vermogen der ouders en de geoorloofde uitgave voor het schoolgaan der kinderen dan toch in éénig verband behoorde te staan, er bij de toongevers onder onze tijdgenooten; vooral hier te lande; en met name in de laatste jaren; allengs ganschelijk uitsleet.

En, we komen er rondweg voor uit: de cijfers leidden daar dan ook toe met onweerstaanbaren drang.

Immers, de kosten voor het onderwijs zijn thans derwijs opgedreven, dat men, om álle kosten pondspondsgewijs te vergoeden, op de lagere school f 25; op de gewone burgerschool f 100; op de hoogere burgerschool f 500; en aan de academiën, voor gezamenlijke studiekosten, op zijn allerminst f 3000 's jaars zou te betalen hebben.

Zulk een som nu kunnen verreweg de meeste ouders niet betalen.

Op aldus gestelde conditiën zou de lagere school een driemaal honderdduizend leerlingen naar huis zien gaan; zou de burgerschool op de helft slinken; hoogere burgerschool en gymnasium zoo goed als ontvolkt worden; en ons universitair leven opgaan in een aristocratische miniatuur-club.

En dit te meer; vergeet dit vooral niet; wijl dit slinken van het leerlingencijfer de kosten per kind en per student uitteraard dan nogmaals zeer aanmerkelijk verhoogen zoude, en b. v. voor de Leidsche Academie alleen de zoons van millionairs zou overlaten.

Geen quaestie dus, of er moet, om school te kunnen blijven houden, op elk der drie trappen van het schoolwezen geld, en zelfs veel geld bij. Het schoolwezen kan, zelfs op den tegenwoordigen voet, zonder aalmoes het hoofd niet boven water houden; en zal zich in dat »leven van den aalmoes" nog te meer moeten vinden, naar gelang men »den waterstand in den intellectueelen boezem" nógmaals merkelijk wil doen opkomen; ja, niet denkt te rusten, eer de waterspiegel vlak gelijk staat met den rand van den dijk; in casu de vatbaarheid der hersenen.

§ 159. Dat »te schenken geld" nu kan er komen op tweeërlei wijs: òf door Staatsdwang, òf door vrijwillige gift. Een keus waarbij ons advies zich liefst in dezer voege zou laten verluiden: volg bij de schoolbedeeling geheel den regel, dien ge bij elke andere bedeeling zélf voorschrijft, t. w. dat de particuliere weldadigheid voorga, en slechts, bij plichtverzuim of tekortschieting in kracht van deze voorgangster, de overheidsbedeeling volge.

Een dubbele beweegreden pleit hiervoor.

En wel ten eerste, dat het, gedwongen of vrijwillig, dan tóch uit de beurs der burgerij komen moet.

Had het rijk ten onzent, gelijk in Amerika, voorshands waardeloos terrein over; maar dat meê door de school allengs waarde verkrijgen kon; dan zou wegschenking van zulk terrein aan de school ook ons alleszins geoorloofd en aanbevelenswaard dunken.

Of ook, brachten de belastingmiddelen, wier afschaffing of verlaging de beurs van den gewonen burger niet baten zou, genoeg op, om, na in alle gewone Staatsuitgaven behoorlijk te hebben voorzien, nog een goed slot in de kas te laten, ook dan zouden we zeggen: »gun dat allereerst aan uw scholen."

Maar, men weet het, in zoo benijdenswaarden toestand verkeert óns volk niet.

Reeds om de gewone Staatsuitgaven te bestrijden, moet er ter dege en zeer rechtstreeks uit de beurs van den gewonen burger geld genomen, dat, bleef het er in, zeer wel zijn man zou vinden.

Of ge dus de tien à twaalf millioen, die bij de school bij moeten, door den ontvanger of door een particulier collectant laat ophalen, blijft voor de eindsom om 't even. De burgerij betaalt het toch!

Waar dan ten tweede uit volgt, en bijkomt, dat betaling aan den ontvanger de zedelijke schade tegen zich heeft, die élk dwangsysteem verzelt.

Wie vrijwillig geeft, geeft uit beginsel, overwint zich zelf, wordt door liefde gedreven; terwijl omgekeerd de gever uit dwang naar geen beginsel maar naar het moeten vraagt; mort terwijl hij het neêrlegt; en dus zijn ziel niet verteedert, maar verhardt.

Een schade, die zich op hare beurt dan weêr aan het sociale leven der natie wreekt, doordien ze het initiatief afstompt, de veerkracht der burgerij knakt, en den zin voor vrijheid doet uitslijten.

Maar desniettemin zouden we aan de waarheid te kort doen, indien we aan den waan voedsel gaven, als zou, trok de overheid de beurskoorden maar toe, deze tien à twaalf millioen er wel door vrijwillige bijdrage, en dat nu reeds, komen.

Dit is een illusie.

Althans voor de eerstkomende tijden.

Nu het revolutiebeginsel bijna een eeuw lang aan den arbeid was, om het plichtbeset en de zedelijke veerkracht der natie te ontzenuwen, zou er letterlijk een wonder moeten gebeuren, indien deze »aan loopen ontwende bevolking", op eens zoo maar, zonder krukken, vlot langs den weg vloog.

Dit kán niet.

Kan nog w e l van het »Gideons-legerke", dat juist, door de worsteling in het geven geoefend, tot het betoon van meerder veerkracht in staat werd; maar kan n i e t van die logge, beweginglooze massa, die, door liberalistische en conservatistische dwaalbegrippen bedwelmd en verdoofd, nauwelijks op de beenen meer staan kan.

Gevolg van een plotseling terugtrekken der overheid zou derhalve zijn, dat *a.* de Roomsche scholen in bloei bleven; *b.* de orthodox-Protestantsche scholen het uithielden; *c.* de scholen der rijkeren bleven wat ze waren; — maar dat *d.* bijna geheel de liberalistische jeugd, de rijkeren uitgezonderd, bij gebreke aan een bruikbare school, op straat liep.

§ 160. Maar, let wel, hiermeê is, ook zelfs aanvankelijk, de tegenwoordige gedraging der overheid nog volstrekt niet verdedigd.

Integendeel, die gedraging keuren we onvoorwaardelijk af.

Te weten, de overheid kan op t w e e ë r l e i wijs voorzien in het ontbrekende: óf door aan h e t s c h o o l b e s t u u r bij te passen, óf door bij te passen a a n d e o u d e r s.

Het eerste doet ze thans. Alleen het laatste mocht ze doen. En dat wel om déze, alles afdoende reden.

Suppleert de overheidskas rechtstreeks aan het schoolbestuur, dan verlaagt dit bestuur het schoolgeld voor alle ouders gelijk; en komt de bedeeling derhalve ten goede niet alleen aan den schamele, die er recht op had, maar ook aan den rijkaard, die een ton of wat 's jaars oplegt.

Dit nu stuit elk eerlijk man tegen de borst; boezemt een onverwinlijken weerzin in; en is onder geen bedingen te vergoêlijken.

Suppleerde daarentegen de overheid aan de ouders zelven, dan zou dit het drievoudige relatieve voordeel schenken: 1. dat ze, naar gelang men »naar arm op weg", »arm", »armer", of »zeer arm" was, dan ook »iets", »de helft", »het grooter deel", of »alles" kon bijdragen; 2. dat wie betalen kon, dan ook n i e t s kreeg; 3. en het hoofd voor hoofd dan eens aan den dag zou komen, wie voor zijn kinderen zoo weinig over had en wie zich voor zijn eigen kind althans het bedelen schaamde.

Naar vaste regelen allengs dalend, en mits eindelijk geheel afloopend, kon zulk een s u b v e n t i estelsel er dan toe bijdragen, om van lieverleê de veerkracht der burgerij weêr te prikkelen; het plichtbseef der ouders te verlevendigen; en aldus het eenig ware, het v r ij w i l l i g h e i d s b e g i n s e l, zoo diep wortel te doen schieten, tot het heel ons volk met zijn lommer overschaduwde.

§ 161. Maar dit juist willen onze revolutionairen niet.

Aan het eind van hún weg ligt juist omgekeerd een school, die geheel en al uit de overheidskas wordt bezoldigd, en die om niet voor een iegelijk openstaat.

Dientengevolge willen ze van rechtstreeksche bedeeling op schoolterrein dan ook niets hooren en staan ze er op, dat de Staatsgelden voor het schoolwezen »aan de school als geheel genomen" ten goede zullen komen.

Dit toch moordt den zin voor vrijheid, het rechtsbesef en het schaamtegevoel in de burgerij uit, en levert dus aan de côterie, die in het bewind zit, een volgzame bevolking, waarmeê men doen kan wat men wil.

Dit breidt het terrein van den dwang, d. i. van het heidensche element, uit; om het terrein der liefde, d. i. van het Christelijk element, in te krimpen, en doet derhalve aan de Christelijke kerk (hun hoofdobject van aanval) afbreuk.

Dit leidt er van zelf toe, om de overheid, die toch schier alles betaalt, dan ook maar zèlve de school te laten drijven, en daarmeê de scholen tot twistappel onder de politieken te maken.

En, last not least, dit speelt hun het door en door onrechtvaardige middel in handen, om de particuliere scholen den weg van het finantieel bankroet op te drijven.

Immers, dan verhoogt men het peil van intellectueele, dusgenaamde ontwikkeling nog maar met een tiental duimen op de peilschaal; drijft daardoor met evenredige rijzing de kosten naar boven; en rust niet eer de particuliere school het heeft afgelegd.

Elke gulden nu, op die wijs en op dien voet door de overheid voor lagere, middelbare of hoogere scholen besteed, is derhalve een cijns ten koste van de zedelijke veerkracht der natie: tot schade van haar rechtsbesef, en met prijsgeving van haar vrijheidszin, geheven ten bate van de partij der intellectualisten.

Het verschil tusschen het revolutionaire en antirevolutionaire beginsel ten deze kan derhalve kortweg onder déze formule uitgedrukt:

De antirevolutionair keurt in beginsel elke Staatssubventie af en eischt dat die, kan ze niet uitblijven, steeds krachtens artikel 196 (van het Armbestuur) en nooit krachtens art. 195 der Grondwet, dat van het Onderwijs handelt, worde verstrekt. (20 December '78).

III.

VADER, KERK, ONDERWIJZER EN OVERHEID.

§ 162. De derde vraag is: aan wien komt over de school het zeggenschap toe? Wie zal haar oprichten? Wie haar drijven? Kortom: school te houden, wiens zaak is dat?

Bij de school komen, behalve de discipel (die hier natuurlijk niet meêtelt) in aanmerking: de vader, de kerk, de onderwijzer en de overheid.

a. De Vader (of, bij ontstentenis van dien, de moeder, de tijdelijke verzorger, of de voogd) is van Godswege met de taak belast, om zijn kind zoo groot te brengen, dat het ingegroeid zij in de zedelijke rechtsorde; in eerbied voor zijn God sta; ontwikkeld hebbe wat het in zich droeg; en rijp zij voor zijn levenstaak; aanvankelijk hier, en bij voortzetting hiernamaals.

b. De Kerk deed wat de vader niet kon, en nam het kind op, of ook erkende zijn ingelijfd zijn in een levenskring, die, in de wereld, toch niet uit de wereld leeft, en door een geheel eigen geest bezield wordt.

Door den Heiligen Doop bracht die kerk het kind op mystieke wijze in gemeenschap met den levenden God, niet in algemeenen, maar in den zeer bijzonderen zin van »God Drieëenig volgens de Schriften."

Om dit te mogen en te kunnen doen, bond ze den vader door zeer stellige, duidelijk omschrevene, in het bijzijn van getuigen afgelegde beloften, dat hij, ten haren genoege, het kind in haar leer, dus in haar wereld- en levens- en geestesbeschouwing zou groot brengen.

En nu moet, om de consciëntie niet te drukken, zeer zeker toegegeven, dat zulk een belofte slechts voor zóólang bindt, als de vader lid dier kerk blijft; en derhalve als verbroken is te beschouwen, zoodra de vader het kind uit die kerkgemeenschap, door er zelf uit te treden, wegneemt. Maar, en hier valle thans de nadruk op, juist uit deze mogelijkheid van wettige beloftebreuk mag en moet dan ook in den striktsten zin geconcludeerd, dat de kerk, zoolang de vader zijn lidmaatschap van die kerk niet opzeî, dan ook wel ter dege bij de opvoeding van het kind recht van meêspreken heeft.

Van meêspreken namelijk, om zich te vergewissen, of zulk een kind overeenkomstig de Doopsbeloften opgevoed en in den gedachten-, levens- en geesteskring der kerk ingeleid wordt..

Stond het nu zoo, dat de Christelijke kerk bij het Heilige Doopsel

slechts de belofte afvroeg, om het kind, boven en behalve zijn gewone wereldsche ontwikkeling, nog daarbeneven zeker stel formulen, feiten en liederen van buiten te laten leeren, dan voorzeker zou de kerk buiten het schoolwezen kunnen gelaten worden, indien de schoolautoriteit slechts zorg droeg, dat er een tijd voor dit speciaal kerkelijk onderricht overbleef.

Maar nu dit niet alzoo; nu dit geheel anders; en wel, juist omgekeerd, integendeel zóó staat, dat in de Doopgelofte conditiën zijn aangegaan, die geheel de opvoeding, in al haar deelen en gedurende gansch haar verloop, binden, nu is de vader dan ook van rechtswege, als man van eer, gehouden, het medezeggenschap der kerk ten deze te erkennen.

§ 163. — *c.* De Onderwijzer aan lagere, middelbare en hoogere scholen is eveneens een element, dat bij de opvoeding aanspraak kan doen gelden op zelfstandige rechten.

Hij vertegenwoordigt de wetenschap.

En dat zoowel aan de hoogere en hoogste scholen, waar het op een uitgraven van de erts uit de mijn aangaat; als op de middelbare scholen, waar de bewerking dier ruwe erts getoond wordt; en zelfs ook op de lagere school, waar het gebruik te leeren valt van wat uit die erts werd bereid. En wel op elk dier drie trappen, zoowel voor de methode als voor den inhoud.

Wijl nu 's menschen denken, in verband met wat gedacht en denkend doorleefd is in vroegere geslachten, een afzonderlijke wereld schept, die naar eigen wetten uit een eigen beginsel leeft, spreekt het van zelf, dat aan de mannen der wetenschap, in casu de onderwijzers, leeraren en hoogleeraren, zúlk een positie behoort verzekerd te worden, dat ze niet als opperlieden tot draagdiensten misbruikt worden, maar overeenkomstig den eisch der wetenschap kunnen arbeiden.

Niet als ware hun daarbij, gelijk men het thans opvat, een vrijbrief voor elke ketterij en verlof gegund tot het volgen van elken paedagogischen inval.

Integendeel, onderwijzer, leeraar en hoogleeraar zijn wel ter dege gebonden door de taak die ze aanvaardden. De vader vraagt: of er zijn die zijn kind, voor wat de classicale vorming aangaat, willen onderwijzen in zijn geest. Welke die geest is, omschrijft hij. En hij voegt er als eerlijk man bij, welke de conditiën zijn, waartoe hij zich tegenover de kerk verbonden heeft.

Hiervan kennis ontvangende, heeft nu de onderwijzer, leeraar of hoogleeraar te beoordeelen, of zijn wetenschappelijke consciëntie hem ver-

oorlooft, en zijn kunst hem in staat stelt, om in dien geest al dan niet te onderwijzen.

Oordeelt hij nu dat dit niet gaat, welnu, dan kan hij als man van wetenschap daarom vrijen arbeid blijven praesteeren, maar in de practische leerzalen der wetenschap, en dat toch zijn onze scholen, hoort zulk een dan niet.

Of ook, ziet hij hier wel kans op, dan verklaart hij, als eerlijk man, stipt en trouw die ééne conditie te zullen nakomen, maar eischt dan nu ook zijnerzijds, dat hij in paedagogische methode en het kiezen der leerstof als deskundige, niet door den qua talis ondeskundigen vader gebonden worde.

§ 164. En *d.* eindelijk, heeft de Overheid recht van meêspreken, wijl deze, met haar blik het nationale leven als geheel omvattend, zorg heeft te dragen, dat de volksontwikkeling in 't land niet ten achteren rake bij die van naburige natiën; voorts dat de landshistorie strekken blijve om het volk zijner zedelijke missie als natie indachtig te maken; en eindelijk om bij geschil tusschen de vaak strijdige belangen van vader en kind, van kerk of wetenschap, 'tzij regelend, 'tzij rechtsprekend tusschenbeiden te treden.

De overheid is orgaan der rechtsordening en drager der nationale eenheid. Voorzoover dus ook bij het onderwijs op hoogere, middelbare of lagere scholen quaestie over recht voorkomt, of belangen der natie als zoodanig op het spel staan, is haar recht tot meêspreken in de zaak van het schoolwezen o. i. onbetwistbaar.

En herinnert men zich, hoe we bovendien als taak der overheid vonden, dat zij, zoo goed ze kan, als »noodhulp" heeft te doen wat de maatschappij ongedaan laat en toch niet ongedaan kan blijven, dan is de geoorloofde en tevens verplichte bemoeiïng van de overheid ten deze tot de drie volgende rubrieken te herleiden: 1. bescherming van de belangen der natie als eenheid; 2. handhaving van de rechtsorde; en 3. inspringen voor wie in gebreke blijft.

Ontleding van deze drie voert dan bij nader onderzoek tot de slotsom, dat onder de eerste rubriek valt: Vooreerst zorge voor bezieling van het opkomend geslacht met den heroïeken geest der landshistorie; ten tweede, zorge voor de eenheid der landstaal in alle landsdeelen; ten derde, zorge dat het peil van ontwikkeling goed blijve; ten vierde, zorge voor goede opleiding van Staatsdienaren, artsen en rechtsgeleerden; en ten vijfde, zorge voor het aanschaffen van het wetenschappelijk apparaat in musea en laboratoria, wijl deze niet één enkel geslacht of kring, maar de natie in haar opeenvolgende geslachten dienen moeten,

Dat onder de tweede rubriek valt: vooreerst het stellen van eenige algemeene regelen voor de inrichting van het onderwijs; ten tweede het scheppen van de mogelijkheid voor den vader, de kerk en de wetenschap, om zich van hun plicht te kwijten en aldus de zegeningen van het huislijk leven, van de godsvrucht en goede zeden, alsook van degelijke kennis, onder het volk te houden; en ten derde de beslissing van geschillen, die zich voordoen.

En dat voor de derde rubriek alleen in aanmerking komt: het houden van scholen en kweekscholen door de overheid als negotiorum gestrix of noodhulp, en alzoo onder de beide conditiën: ten eerste dat de overheid dan ook zoo na mogelijk de verplichtingen van den vader jegens God, jegens zijn kind en jegens de kerk nakome; en ten tweede al het mogelijke doe, om zoo spoedig mogelijk de eigenlijk geroepene persoon ten deze weêr handelend te doen optreden.

§ 165. Tracht men nu het boven aangevoerde in organisch verband te zetten en vraagt men zich af, op welke wijze alsnu het recht en de plicht om school te houden dient geregeld, zal elk dezer vier machten (de vader, de kerk, de onderwijzer en de overheid) binnen eigen kring tot de vervulling van haar taak in staat zijn, — dan springt het in het oog, dat ten principale de beslissing hierover moet toegewezen aan den vader.

Het kind toch is in zijns vaders macht. De vader is voor het kind verantwoordelijk. De vader is tot betaling gehouden. En de vader heeft zijn conditiën met de kerk aangegaan.

Waar nog bij komt, dat men loopende niet maar loopen kan, maar als men loopt altijd ergens heenloopt, en dat dus ook een kind opvoeden altijd is een kind doordringen met zekeren geest; het zekere denkbeelden inprenten; en het een plichtbesef inboezemen, dat zijn levensrichting meê bepaalt.

Ligt het nu in den aard der zaak en is het een uitvloeisel van het natuurrecht, dat dit bij elk kind, behoudens godsvrucht en goede zeden, in den geest van zijn vader geschiede, dan volgt ook hieruit, dat de vader de eenig wettige en van nature geroepene en vooral ten deze bekwame persoon is, om over de keuze van een school voor zijn kind te beslissen.

Hieraan moet dan ook vastgehouden. Dat is bij heel de schoolquaestie het primum verum. Indien er op schoolterrein één axioma geldt, dan is het dit.

Nu kan intusschen de vader, mits duurzaam onder zijn eigen verantwoordelijkheid, het schoolhouden op anderen overdragen.

Het natuurlijkst is dat hij, òf zelf met een vrije school in contract trede, na van het program en den geest dier school behoorlijk kennis te hebben genomen, òf ook met andere ouders in overleg ga, om, vindt hij niet wat hij zoekt, een school naar eigen keus op te richten.

Maar dit sluit volstrekt niet uit, dat hij ook anderen ten deze voor zich kan laten handelen, 'tzij wijl hij zijn eigen doorzicht niet vertrouwt, 'tzij omdat hem de middelen ontbreken, 'tzij ook overmits er geen gelijkgezinden zijn om met hem te handelen.

Deze overdracht kan de vader dan doen, òf aan een particuliere vereeniging, òf aan de kerk, òf aan de plaatselijke overheid.

Over de particuliere Vereeniging verspillen we daarbij geen woord. Van de kerk zij alleen gezegd, dat ze, mits zelve niet ontaard, als geestelijke eenheid der ouders en als orgaan der georganiseerde barmhartigheid, voor de kinderen van den arme zeer gevoegelijk kan optreden. Maar iets meer dient gezegd van de overheid.

Te weten: in gemeenten, gewesten of landen, waar een Staatskerk bestaat, zonder dat er van oppositie tegen die Staatskerk blijk komt, en waarin voorts alle ouders, wat de beginselen aangaat, zich in éénzelfde strooming voortbewegen, zou er geen ernstig bezwaar tegen het overdragen door de ouders op de overheid van den plicht tot schoolhouden denkbaar zijn, mits, en dit verlieze men niet uit het oog, overdracht steeds overdracht bleve, en dus bij ontstaan van geschil het primordiale recht van den vader opnieuw in werking trad.

Nu echter ten onzent de geesten zoo hopeloos gedeeld liggen, dat »ieder man tegen zijn naaste" eer overstaat, dan dat hij met hem op eenzelfde lijn ga, nu zou er hoogstens een enkel dorp in Noordbrabant en Limburg of op de Veluwe denkbaar zijn, waar dit kon of zedelijk mocht.

En om nu, waar de eenheid des geestes ontbreekt en eer elke denkbare kleurschakeering er reeds is of opkomt, in weerwil van het luid protest der ouders, een recht voor de overheid van een overdracht, die nooit geschied is, en dat nog wel op onherroepelijke wijze, geldend te willen maken, dit, lezer, is, hoe ook bezien, niets anders en niets minder dan schending van de vaderlijke souvereiniteit; moedwillige beloftebreuk jegens de kerk; ondermijning van de zelfstandige rechten der wetenschap; en, als gevolg van dit drievoudig vergrijp, losmaking van de banden van godsvrucht en huislijke zeden; ontzenuwing van het ouderlijk plichtsbesef; aanblazing van een twistvuur in den boezem der natie; en verwoesting van de nationale opvoeding door het drijven van den spot met elk begrip van eenheid en harmonie.

§ 166. Hetzij men dus de overheid als »noodhulp", gelijk we eerst aanduidden, 'tzij men haar als »lasthebber van den vader", gelijk we alsnu aangaven, school doe houden, bij beide onderstellingen blijft de orde van zaken, die door onze schoolwetgeving is ingevoerd, even onverdedigbaar en even ongerechtig.

Immers, gedraagt de overheid zich als »noodhulp", als negotiorum gestrix, dan moest ze naar huis gaan, zoodra de man zelf kwam opdagen; en, stelt ze zich aan als »lasthebber", dan moest ze haar taak inkrimpen, naar gelang dit den lastgever geviel.

Maar door noch het éene, noch het andere te doen, kan noch mag ze in een andere positie worden beschouwd, dan in die van een alles onder zich halend, alles naar zich toe trekkend en alles dwingend orgaan van het Staatsabsolutisme, dat, elk recht met voeten tredend, niets heilig keurt dan eigen machtsbetoon en eer.

En dat nu het kwansuis vrijlaten der bijzondere school zich niet dan diefelijk en met valsche papieren in kan dringen, als correctief tegen dit onzedelijk despotisme, blijkt onomstootelijk, indien men bedenkt: 1. dat de overheid het opkomen van het initiatief der ouders in niets bevordert, maar eer op de stuitendste wijze tegenwerkt; 2. dat de overheid bij haar manier van schoolhouden met den geest en zin der ouders geen de minste rekening houdt, maar dien eer krenkt en poogt te bannen; en 3. dat de bijzondere school, zoo concreet mogelijk genomen, de vaderlijke rechten van den rijken man vrijlatend, maar die van den armen voor niets achtend, feitelijk een privilege is, door de klasse der bezittende kiezers verleend aan het geld.

§ 167. Met den naam van Intellectualisten pleegt men vaak de drijvers der Staatsschool te betitelen.

Met welk recht, springt in het oog.

Immers, de klacht is algemeen, dat op onze scholen van álle graden het multum in de multa wegzonk en »veelweterij" de plaats innam van echte wetenschap en rijpe wijsheid des levens.

En dit brengt ons van zelf op het laatste punt, t. w. het zelfstandig recht van beslissing, dat óók aan de onderwijzers, als mannen van wetenschap, bij het schoolwezen toekomt.

Te weten: de vader beslist in wat geest zijn kind zal worden opgevoed; de kerk beslist over het beginsel waardoor die geest zuiverlijk bij het onderwijs kan bewaard blijven; de overheid beslist tot welk peil de ontwikkeling rijzen zal; maar de wijze hoe nu het kind, in dien geest, naar eisch van dat beginsel, tot dat peil zal komen, staat

ter beslissing aan de onderwijzers, de leeraren en hoogleeraren zelven.

Dit moet formeel door hen worden uitgemaakt naar luid van de wetenschap der paedagogiek, en materiel naar evenredigheid van de vormende kracht der onderscheidene wetenschappen, den tijd die kennisneming van haar resultaten eischt, en haar profijtelijkheid voor het leven.

Ware toch deze stelregel in acht genomen, dan zou het corps leeraren nooit derwijze dwaas en onzinnig hebben gehandeld, om door het telkens weêr mengen van een nieuw ingrediënt in het mengelmoes van leervakken, stelselmatig èn het onderwijs èn de leerlingen te bederven. Nu immers klaagt schier ieder onderwijzer en stemt elk deskundige u toe, dat de polyhistoors in jongenskielen steeds meerder worden, maar dat bij de mannen van »rok en toga" het karakter ontbreekt en de stompheid u tegenstaat. Zoo spoedig verwelkt wat al te ras opschoot, »als het geen diepte van aarde heeft!"

En dat we nu voor dit intellectualistisch bederf van school en jeugd de drijvers der Staatsschool aansprakelijk stellen, is volkomen billijk.

Immers, ter wille van haar geforceerde cultuur, heeft de overheid »de lange messen" in handen gegeven van heel wat jonge mannen, die bij lange na niet allen koks waren en voor het officie van opvoeding elken aanleg, elk talent en elke zedelijke roeping misten.

Heeft ze, ten tweede, de jonge mannen, die er voor in de wieg waren gelegd, door haar neutraliteitssysteem in een dwangbuis gezet en onnatuurlijk gemaakt.

En heeft ze, ten derde, in den waan dat wie knap was, ook wel liberalistisch zou kleuren, in het ál knapper, d. i. dan »veelwetender" maken, middel van propaganda gezien voor den triomf van haar beginselen.

Dit maakte, dat er bij deze onderwijzers zonder opvoedkundig talent een ledig op school ontstond, dat nu eenvoudig door machinaal en classicaal africhten en inpompen werd aangevuld; dat er bij talentvolle onderwijzers, ter wille van het dwangbuis, neiging kwam om liefst zich bezig te houden met wat zonder klemming van dat buis te doceeren viel; dat schoolopzieners, inspecteurs, Kamerleden en Ministers, al veeleischender, voor uitbreiding van het schoolmenu kozen, en dat, als wrange vrucht van een valsch beginsel, aldus langs drievoudigen weg die kanker in ons opvoedingssysteem insloop, dien we brandmerkten met den niet te kras gekozen naam van Intellectualisme.

(23 December '78.)

IV.

LIJNEN VOOR EEN SCHETS.

§ 168. Uit dit viertal overwegingen nu is geen andere slotsom te trekken, dan dat het geheele schoolwezen (lager, middelbaar en hooger), gelijk dit thans onder het vigeeren van Artikel 195 der Grondwet geregeld werd, onbestaanbaar is met het antirevolutionaire beginsel, en dat uit kracht van dat beginsel verzet dient aangeteekend, zoowel tegen Kappeyne's wet op het lager, als tegen Thorbeckes wet op het middelbaar en Heemskerk's wet op het hooger onderwijs.

Met geen dezer drie wetten kunnen we vrede hebben. Tegen elk dezer drie reageeren we. En dus eo ipso en ten principale tegen het fatale grondwetsartikel, dat, formeel desnoods bruikbaar, juist door zijn kromme en verdraaide geledingen vrijbrief werd voor het stelselmatig bederven van de nationale opvoeding.

Een verzet, onmiddellijk wortelend in deze zevenvoudige overtuiging:

dat op den vader de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van zijn kind rust;

dat de kerk recht heeft op praestatie van wat haar beloofd is;

dat de paedagogiek zelfstandig heeft te beslissen;

dat opvoeding en onderwijs onafscheidbaar zijn;

dat gegeven geld beter is dan afgedwongen geld;

dat vrij initiatief der burgerij een natie veredelt, maar Staatsalbemoeiing haar verlaagt;

en dat een school, die de onderwerping van 's menschen geest aan Gods ordinantiën tegenwerkt en zich dus aankant tegen het Christendom, een vloek, geen zegen, voor het volk is te achten.

En, wijl nu in elk dezer zeven, òf een onloochenbare daadzaak, òf een rechtstreeksche gevolgtrekking uit ons antirevolutionair beginsel staat uitgedrukt, is derhalve een school, die tegen elk dezer zeven aanstoot, voor ons niet slechts krank, maar, wat het beginsel aangaat, eenvoudig verwerpelijk.

§ 169. En vraagt men dan nu ten slotte, welke inrichting van het schoolwezen dan o. i. aan de rechten van Gods Woord, het welzijn der natie en de eischen eener goede opvoeding zou beantwoorden, dan veroorloven we ons een beknopte schets, in misschien al te ruwe omtrekken.

Voor het **Hooger Onderwijs** vaardige de overheid niets dan een zeer algemeene regeling uit; bepale de conditiën, waarop scholen voor dit onderwijs kunnen verrijzen; levere een apparaat van uitstekende verzamelingen; en trede zelve niet handelend op, tenzij het particulier initiatief in gebreke blijve of wel het aantal studenten, ondanks de particuliere hulpvaardigheid, te sterk dale.

Moet ze zelve handelend optreden, dan doe ze dit alleen voor de opleiding van ambtenaren, artsen en docenten; alsmeê verstrekke ze beurzen voor jongelieden, bij vergelijkend examen aan den verdienstelijkste toe te kennen, onverschillig waar hij studeert.

En voor het overige volsta de overheid er mede, dat zij de ratificatie van de wetenschappelijke graden voor de bekleeding van Staatsbetrekkingen late afhangen van een peremptoir examen, desnoods door een proefdienst, onder toezicht van superieuren, achtervolgd.

Aan provinciën en gemeenten moest voorts het recht, om een school van Hooger Onderwijs op te richten, worden ontzegd.

Amsterdam kan zeer zeker uitnemend wel een Universiteit hebben, maar dan sta ze in vrijen bodem, als vrucht van particulier initiatief.

§ 170. Voor het **middelbaar** onderwijs in uitgestrekten zin (dus zeevaart-, landbouw-, kweekscholen enz. daaronder begrepen) gelde als beginsel, dat bij deze scholen door de **provinciale** overheid de plaats worde ingenomen, die de **rijks**overheid bekleedt bij de Universiteit.

Dit beginsel steunt op deze twee gronden: *a.* dat de eischen voor deze scholen in een zeeprovincie geheel anders zijn dan in een landgewest, en evenzoo weêr anders in een grensprovincie; en *b.* dat het middelbaar onderwijs bij geleidelijke ontwikkeling, evenals in Zwitserland, den kring van meerdere kleine gemeenten onder één school zal moeten vereenigen.

Wat nu èn meerdere gemeenten kan omvatten èn toch verschilt naar landsdeelen, is provinciaal van natuur.

En hier leggen we te meer nadruk op, wijl de inrichting van het middelbaar onderwijs (en evenzoo van de gymnasia) het moeilijkst probleem van allen oplevert bij een geestelijk gedeelde bevolking.

Voor de lagere school is splitsing als regel mogelijk.

En evenzoo voor het Hooger Onderwijs, wijl op een Universiteit de jongelieden uit heel het land saâmkomen.

Elke volksgroep, zoo de Calvinistische als Roomsche, zoo de liberalistische als Erasmiaansche, kan dus zeer goed één eigen Universiteit in stand houden.

Maar met het Middelbaar Onderwijs en de Gymnasia stuit dit af op een volslagen onmogelijkheid.

In Amsterdam en Rotterdam, desnoods in Den Haag en Utrecht, zou zich nog eenige splitsing denken laten, maar in alle overige steden en vlekken is, en dat nog niet dan met moeite, hoogstens één enkele school van dien aard in stand te houden.

Nooit zal derhalve op dit terrein het beginsel van »voor elke richting een school'', in den lande zijn door te voeren.

In den regel zullen déze scholen altijd gemengde scholen blijven.

Maar juist daarom staan we er dan ook te meer op, dat elke provincie ten deze zelve regele, wijl reeds door dit regelen van de zaak op provincialen voet de mogelijkheid geboren wordt, om b. v. in de provinciën Noord-Brabant, Utrecht, Limburg en Gelderland aan dit onontwijkbaar bezwaar tot op vrij groote hoogte te gemoet te komen.

Zulk een regeling zou dan, voor de quaestie der diplomata en andere algemeene beginselen, moeten accordeeren met een in te voeren rijkswet, en overigens aan het initiatief der burgerij of der gemeente het invullen hebben over te laten van het door haar opgestelde kader.

Slechts bij ontstentenis van dit initiatief, zou optreding van de gemeente of van de provincie geoorloofd zijn.

Beurzen zouden, voor zooveel de particuliere weldadigheid te kort schoot, zijn uit te reiken aan de best bij vergelijkend examen geslaagden.

En de kosten der scholen zouden, juist door dit beurzenstelsel, geheel kunnen worden omgeslagen over de ouders, die voor hun kinderen van de scholen profiteerden.

§ 171. Eindelijk, wat het lager onderwijs betreft, zouden we, onder accordeering aan de Rijkswet en de provinciale statuten, de regeling geheel wenschen over te laten aan de gemeenten, mits op conditie, dat èn rijkswet èn provinciaal statuut zoo tegen bederf van het onderwijs als tegen krenking van rechten der minderheden waarborg bood.

Hierbij ware dan als beginsel aan te nemen, dat de school voor de betalenden over werd gelaten aan onderwijzers voor eigen rekening, of aan vereenigingen ad hoc, terwijl van een schoolhouden door de gemeentelijke overheid zelve dan eerst spraak kon komen, als er zeker aantal ouders met kinderen zonder school overbleef; zelven tot oprichting er van onmachtig zijnde.

Voorts, dat in het geldelijk tekort der kleine burgerij, der handwerkslieden en der schamele klasse te voorzien ware door suppletiefondsen, uit particuliere weldadigheid; door kerkelijke diaconiescholen; of waar, ook zoo nog, een tekort bleef, door suppletie aan de ouders uit de ge-

meentekas, op vertoon van bewijs van een, waar ook, door hun kinderen genoten onderwijs.

En dat de onderwijzers van alle deze scholen, mits op gelijken voet gediplomeerd, door de overheid, wat eere en gunst betreft, dan ook op voet van volkomen gelijkheid behandeld werden.

Aan welke algemeene denkbeelden dan nog dit drietal opmerkingen zij toegevoegd:

1. dat in alle overheidsscholen geen andere opvoeding plaats zou mogen grijpen dan tot orde en tucht, waarheidszin en rechtsbesef, volharding en zindelijkheid, — en dat ter aanvulling van dit zeer incompleete, minstens een geheelen dag voor elk kind zou zijn vrij te laten;

zoo echter dat de ouders, wier kinderen op zulk een school gingen (mits eenstemmig zijnde) het geven van onderwijs in den godsdienst, op een door hun kerk aan te wijzen voet, zouden kunnen eischen.

2. dat de inspectie voor het Hooger Onderwijs behoort uit te gaan van het rijk, voor het middelbaar onderwijs van de provincie, en voor het lager onderwijs van de gemeente; met dien verstande, dat rijk en gewest elke onder eene van hen uitgegane regeling staande school, zoo dikwijls hun goeddacht, door een commissaris van hunnentwege keuren konden, voor wat aangaat de naleving der wet.

En 3. dat er beslissing door den gewonen rechter werd gegeven voor alle geschillen, die zich tusschen rechthebbenden, van wat titel ook, ingevolge van geldende wetten, statuten of verordeningen, konden voordoen.

En moet dan een regeling in dier voege of daaromtrent het wit zijn, waarop we afgaan, dan volgt reeds hieruit, dat de voorshands aan te nemen houding zich moeilijk nader dan binnen deze twee lijnen begrenzen laat: »bouw zelf scholen, zoo veel ge kunt, een universiteit er onder begrepen!"; en voorts: »weêrsta het woelen uwer wederpartijders op alle geoorloofde manier!"

Voor wat die manier zijn moet, is noch een blijvend program, noch een duurzaam shibbôleth aan te geven.

Dit zal telkens afhangen van de positie, waarvoor we geplaatst worden, en naar gelang van die positie telkens met tact en vroed beleid te beramen zijn.

Mits, en hier valle de klemtoon op, mits dit tijdelijk maneuvreeren, (dat toch steeds meer van ondergeschikt belang wordt) maar nooit of nimmer het groote einddoel van den strijd uit het oog doe verliezen, en dat einddoel is: »de triomf van het vrijwilligheidsbeginsel en daardoor de herwinning van de volksschool der gedoopte kinderen voor Christus, onzen Heer!"

(25 December '78).

BIJLAGE O.

1. Onze Hoogescholen.

I.

Ter aanvaarding zijner Universiteitsbetrekking, heeft Dr. De la Saussaye een lans gebroken voor het deugdelijk recht der Theologie op een eigen plaats in den kring der wetenschappen. De door hem daarbij bepleite overtuiging wordt dezerzijds ten volle gedeeld en vormt ook voor ons het uitgangspunt van de lijn, waarlangs de quaestie der Hoogescholen zich moet bewegen.

Toch laten we de Theologische zijde dezer redevoering hier voor wat ze is. Allicht biedt onze Zondags-editie nog gelegenheid ter harer bespreking. In onze gewone kolommen mag de quaestie, door hem op het tapijt gebracht, slechts in zooverre ter sprake komen, als ze de algemeene belangen van staat en volk raakt.

Dat ze dit ook in Dr. d. l. S.'s oratie doet, is onbetwistbaar. Hij koos zijn horizont veel breeder, dan door het naastliggende belang der eigen faculteit gevorderd werd. Voor zooveel plaats en gelegenheid gedoogde, trok hij de quaestie der Theologische faculteiten in die hoogere orde, waar het veel ingrijpender vraagstuk der Universiteiten voor elk dieper denkende van haar onafscheidelijk blijkt.

Dat toch zijn slotsom de onze niet is, wijte men daaraan, dat ook in deze pennevrucht van Dr. d. l. S. dat gemis aan heldere ontleding van begrippen en vooral aan die afgewerkte verbinding zijner denkbeelden met de practische werkelijkheid te betreuren is, waardoor men, met het kluwen in de hand, tóch in het Labyrinth blijft omdolen, wijl het kluwen in zijn afwikkeling halverwege in de war geraakte.

Men stuit telkens op de voorstelling, alsof de strijders in dit krijt, de één geen hooger wit had gekozen dan de stichting van seminariën, en de ander tot geen andere oplossing kon geraken, dan de benoeming van Staatsambtenaren ter doceering van de heilige Godgeleerdheid.

Wel geven we toe, dat Dr. d. l. S. met kieschheid zich bij voorkeur in het ideëele vraagstuk terug trok en de verhouding tot den Staat slechts van ter zijde besprak. Maar dit neemt niet weg, dat elk lezer terstond gist, door wat streven dit betoog in de pen werd gegeven, en tegen wil en dank de argumenten vóór en tegen wel ter dege aan de practische quaestie der Godgeleerde faculteiten zijn ontleend.

Als de lansstoot op de klink der seminariepoort afketst, dan wordt het monster der seminariën geteekend met trekken, aan het heden ontleend, waarin de beelden van ons vaderlandsch leven maar al te herkenbaar zijn

En omgekeerd, waar het pantser wordt aangegespt voor de doorluchtige Universiteit, daar verraadt elk woord, elke tint, dat men slechts schijnbaar een ideëele lijn ziet trekken, maar in werkelijkheid een pleidooi ten gehoore krijgt, dat door den stand der quaestie in ons eigen vaderland wordt beheerscht.

Dit mág natuurlijk, en zou ook aan het goed effect allerminst geschaad heb-

ben, zoo de lijnen van het vraagstuk vooraf met onberispelijke zuiverheid getrokken waren.

Er loopt een onware gedachte door het betoog.

We staan niet voor de enkelvoudige quaestie: Seminarie of Universiteit. Door den heer Heemskerk Az. moge dit zoo begrepen, door menig Kamerlid zoo voorgesteld, in oppervlakkige dagbladartikels zoo nageschreven zijn: in de werkelijkheid is het vraagstuk veel ingewikkelder.

De vraag is: EEN UNIVERSITEIT, als deel van het geestelijk organisme, dat alle beschaafde Christennatiën omvat, òf als private jacht van een enkel volk.

Een Universiteit, als vrije levenskring voor de ideale zijde van het vrije menschenleven, óf als gepatenteerde fabriek van Staatsambtenaren en onmisbare specialiteiten.

Een Universiteit eindelijk, als belichaming van de encyclopaedie der wetenschappen, òf door den Staat, òf door de Kerk, òf door de Wetenschap zelve te stichten.

En evenzoo deelt de quaestie der SEMINARIËN zich in dit drietal andere:

Wat wilt ge, een Seminarie als gewenschte kweekplaats uwer geestelijken, ook in normalen toestand, óf als noodhulp in kranke tijden, óf als overgangstoestand tusschen het leven van den student en de aanvaarding van het ambt?

Wat wilt ge, een Seminarie als succursaal in de Academiestad zelve, óf zulk een, dat schuchterlijk in een vergeten dorp het middenpunt van 's volks hooger leven ontvlucht?

Wat wilt ge, een Seminarie door den Staat gesubsidiëerd, alleen van de Kerk uitgaande, of door vrij initiatief tot stand gekomen?

Men gevoelt, voor de oplossing van zoo ingewikkeld, zoo veelzijdig probleem is door het betoog, dat de Theologie deel in den cirkel der wetenschappen vormt, nog niets gewonnen.

De internationale band der Christennatiën, het ideëel karakter der wetenschappelijke school, de gewijde roeping der Kerk van Christus, en ter laatster instantie ook het practisch Staatsbelang, zijn de vier factoren, die de oplossing geven moeten. Wat deze, onzes inziens, zijn moet, geven we een volgend maal in korte trekken aan

(18 December '72).

II.

Reeds de classieke wereld kende het denkbeeld eener hoogeschool. Ze bloeide, in heidenschen trant, te Athene, Rhodus, Rome, Alexandrië, Constantinopel en elders. Hooge school was ze, wijl winstbejag noch dressuur ze in stand hield, maar de hoogere aandrift van liefde voor het goede en schoone haar karakter en geaardheid kenteekende.

Deze stichtingen vielen echter, met den ondergang der Romeinsch-Grieksche beschaving, onherroepelijk weg Keizer Justinianus I sloot in 529 de laatst overgeblevene en dwong haar hoogleeraren tot de vlucht naar Perzië. Zoo was dan het oude stroombed der wetenschap verzand en moest ze zich een nieuwe bedding uitgraven. De Christelijke Kerk bood haar hiertoe de behulpzame hand.

Ze deed dit langs dubbelen weg.

Allereerst door in de kloosters een toevluchtsoord te bieden aan mannen, voor wie dorst naar kennis de machtigste drijfveer des levens was. Maar ook door, ter voldoening van haar eigen behoefte aan ontwikkelde leiders, stichtingen voor edeler onderricht in het leven te roepen.

De gang was deze, dat men eerst waande te kunnen volstaan met een Catechetenschool; allengs, door de heftige polemiek der heidensche geleerden in het nauw gebracht, de classieke vorming op heidensche hoogescholen aan het bezoek der Catechetenscholen vooraf deed gaan, en eindelijk, de onhoudbaarheid dezer tweeslachtige opleiding inziende, beide deelen van het onderwijs zocht te verbinden door de oprichting van Seminariën. De kerk dankte hun ontstaan aan

Augustinus' scheppenden geest en gaf ze naar zijn initiatief den naam van Monasterium clericorum (Convent ter opleiding van geestelijken) Later meest door de Bisschoppen in bescherming genomen, werden ze veelal aan Dom- en Kathedraalkerken verbonden, en vaak naar deze genoemd.

Uit deze Seminariën nu is de Universiteit gegroeid, en bijna gelijktijdig op den stam der Seminariën te Parijs en Bologna ontloken. Zoo echter, dat te Parijs eerst alleen Theologie en Wijsbegeerte met de propaedeutische vakken werd gedoceerd, waarbij eerst in de 13e eeuw de geneeskunde, en eerst in 1384 de rechtsgeleerdheid zich voegde.

Zulk een Universiteit vormde een middenpunt van hooger leven, niet voor een enkel volk, maar voor geheel de Christelijke wereld. Ze was uiting van de edele gemeenschap, die ook bij verschil van natiën en stammen de ontwaakte menschheid verbond. De Universiteit was internationaal. Haar naam zelf drukt dit uit. Ze beteekent: De gemeenschap van alle ter school gerepresenteerde volken.

De geleerdheid dezer scholen was menschelijk, humaan in uitnemenden zin. Heeft de mensch een geestelijk en lichamelijk leven, en voorts een leven der gemeenschap met anderen, — men kon zich dan ook slechts een drievoudige wetenschap denken: Godgeleerdheid (voor 's menschen geestelijk), Geneeskunst (voor 's menschen lichamelijk) en Rechtsgeleerdheid (voor zijn gemeenschapsleven). Al het overige: de studie der letteren, welsprekendheid, logica, rekenkunde, wiskunde, muziek en sterrenkunde, vormde slechts een reeks van hulpvakken, die men consten, niet wetenschappen noemde.

Deze Christelijke Hoogescholen beschikten in den regel over een onafhankelijk bestaan. Geen staatsbudget maar eigen bezittingen vormden de bron harer inkomsten. Er zijn er, wier jaarlijksch inkomen thans nog verre het millioen overschrijdt.

De collegegelden waren hoog. Professor Odofredo liet zich door elk zijner hoorders 25 pond (nu c. *f* 500.) betalen. Een afzonderlijke les aan twee edelknapen werd hem met acht duizend gulden (naar onzen geldstandaard) vergoed.

Dit leidde tot de stichting van Beurzen en Collegiën. Beurs (van het Fransche bourse: niet een geldtasch, maar een locaal in eens anders huis) en College werden door particulieren, of, gelijk in Leiden, door de Staten gesticht, om de studiën goedkooper te maken en tegen onzedelijkheid te waken.

Door eigen middel van bestaan onafhankelijk, zagen de Universiteiten die onafhankelijkheid nog bevestigd door zelfstandige inrichting en bestuur. Ze verkregen veelal vrijdom van belasting, hadden een eigen rechtbank, die haar leden tegen procedures voor den gewonen rechter vrijwaarde, en genoten een geheel republikeinsche levensorde.

De Senaat was haar parlement, de rector haar hoofd, de kanselier haar grootdignitaris en in een corps bedienden en pedellen had de hoogeschool haar eigen lijfwacht.

De hoogleeraren werden niet door den Staat, maar door de academie zelve benoemd; het recht tot uitdeelen van graden haar niet door den Landsvorst, maar door het hoofd der Christenheid, den Paus van Rome, toegekend.

Zoo vormde dan het universiteitswezen in geheel Europa een onafhankelijke, vrije, geconfedereerde republiek, waarvan elke erkende Universiteit als vrije kolonie in de verschillende landen gevestigd was. Het was der wetenschap gelukt, juist door den steun der Kerk, een eigen levensvorm te scheppen, die den vrijen, fieren geest vormen kon. Met den Staat had men schier niet van doen. Het terrein was vrij en autonomisch leven was afgebakend.

Eerst na de Hervorming ontstond voor Rome behoefte om den ouden loop van nieuws te beginnen, en, het gevaar der Protestantsche hoogescholen duchtend, beval het Concilie van Trente, dat men weer tot Seminariën zijn toevlucht zou nemen, waar geen Katholieke Universiteit bestond.

Toch heeft dit, bij de scherpe deeling van Europa in een Zuidernet voor Rome en een Noordernet voor het Protestantisme, den bloei der Universiteiten weinig afbreuk gedaan.

Haar neiging ten val dateert niet van Trente, maar van de Fransche Revolutie. Zij, de Revolutie, is het, die ook op dit terrein de eere van het menschelijk leven naar de kroon heeft gestoken.

Dit toone een volgend artikel.

Voorshands zij nog slechts opgemerkt: 1o. dat Dr. d. l. S een gewichtig klavier oversloeg, door met dit gegeven niet te rekenen; al was het slechts Göttingen had er aan kunnen herinneren, en 2o. dat ook de strijd tegen de inrichting onzer hoogeschool historisch met het anti-revolutionaire beginsel samenhangt.

(19 December '72).

III.

Sedert en door de Revolutie is de staat onzer Hoogescholen geheel anders geworden.

Haar christelijk karakter is te loor gegaan en zelfs het »Contra Deum et bonos mores" (het verbod om zich aan God of de goede zeden te bezondigen) verflauwde tot een ijdelen klank.

Uitgewischt is de adel van het hooger menschelijke, waarvan het eereteeken prijkte op haar blazoen.

De Godgeleerdheid, met haar eigen houding aan onze academie verlegen, wordt meer geduld dan geëerd. Ze vervult de droeve rol van de Eerste Kamer op staatkundig terrein. Als zij de Eerste in naam, als zij aan invloed de zwakste.

De Rechtswetenschap, van haar geestelijken wortel losgescheurd, heeft haar goddelijken adem uitgeblazen en leeft van vinding en kunst.

De Geneeskunde, niet langer het lichaam van den mensch maar den mensch in het lichaam zoekend, dreigt wegbereidster te worden van een koel materialisme.

De hoogere eenheid van de denkende menschheid, die aan de Universiteit haar internationaal karakter leende, wordt almeer tot de afmetingen van een enkel volk ingekrompen.

De geestelijke eenheid der wetenschappen, de hartader van alle universitair onderwijs, wordt telkens onzichtbaarder achter het raam der vakindeeling.

Wat bovenal krenkend is, na het steunpunt harer vrijheid, in de Kerk, verloren te hebben, heeft ze niet den vroegeren steun voor volledige vrijheid, maar voor gebondenheid aan den Staat ingeruild. De Staat benoemt Curatoren, de Staat benoemt den Rector, de Staat benoemt Hoogleeraars, de Staat houdt de koorden van de beurs.

Oorzaak van dezen ommekeer ligt in de Revolutie.

Langs tweeërlei weg.

De Revolutie is eerst keer in de begrippen, en eerst daarna keer in den levensvorm, die de nieuwe begrippen zullen belichamen.

Zoo ook hier.

De Revolutie heeft een ander beeld van den mensch als mensch ontworpen, en heeft den hoogeren bergstroom voor het menschenhart afgesneden.

Die afsnijding moest ontaarden in een langzaam teringproces voor alle geestelijk leven, dus ook voor de wetenschap. De wetenschap, die het materialisme kweekt, delft in dit materialisme haar eigen graf.

Maar ook de levensvorm is door de Revolutie gewijzigd.

Ook de Universiteit ervoer dit.

In den modernen Staat wil de Staat het een en al zijn, persoonlijke vrijheid en vrijheid van corporatie slechts gunnende, voor zoover ze zijn oppermacht steunt, niet schaadt.

Ook de Universiteit was een zelfstandige macht. Die macht had zich meer dan eens ook aan den Staat doen gevoelen. Ze moest daarom aan banden gelegd. Ook de Hoogeschool zou Koorknaapsdienst te verrichten hebben bij het outer, door den Staat tot zijn eigen verheerlijking opgericht.

Zie het aan Frankrijk, de bakermat dezer revolutionaire geestesmacht. Daar te lande hield de Universiteit reeds op, vrije school te zijn. Ze is er niet meer. Fonctioneerend lid in het Staatsorganisme is daar heur hoogste eeretitel.

Omgekeerd, zie Engeland, waar de Revolutie het minst doorwerkte, en de Universiteit is er van den Staat althans vrij.

Let op Duitschland. Göttingen toont het: Ook daar het streven, om, nu de Revolutie is ingehaald, de glorie van Germanje te fnuiken door muilbanding der Hoogeschool.

Wat Rome van haar Paus beweert, dat hij, om vrij te zijn, een eigen terrein moet hebben, geldt ten deele ook van de wetenschap. Hef haar autonomische inrichting op en haar doodvonnis ligt geteekend, al stelt de trage tijd de executie misschien een halve eeuw uit.

Dat de Hervorming hieraan ten deele schuld zou zijn, is slechts schijn.

De voor hooger onderwijs beschikte kloostergoederen waren zoo min Staatstractement, als de provenuëen van Delfts geestelijk kantoor Staatsgelden waren, aan de leeraars der Kerk uitbetaald.

De stichting door vorsten en staten had met de natuur eener Staatsinrichting niets gemeens. Slechts was de pausselijke bul van weleer thans door het vorstelijk octrooi of stedelijk patent vervangen. Erkenning van rechten, niet onderwerping, was van zulk een octrooi beteekenis en doel.

De geschiedenis logenstraft dan ook zulk een beweren. Het Universiteitsleven, dat in Duitschland eerst tot zijn hoogen bloei is gekomen, zag zich door de Hervorming de levenssappen niet benomen, maar vermeerderd.

We beweren daarom niet, dat de Hervorming den volkomensten vorm voor het Universiteitswezen gevonden heeft. Ook bij dien vorm is de ontwikkeling nooit afgesloten en moet steeds naar het betere gezocht worden. Volmondig zelfs moet worden erkend, dat de oude levensvorm ook op dit gebied versleten was, dat de voormalige positie der Hoogescholen onvereenigbaar was met den nieuwen Staatsvorm. Veel gebrekkigs kleeft haar nog aan. Diesterweg heeft niet enkel gelasterd. 1) Bovendien, veel dat vroeger goed mocht heeten, was door verloop van het getij onbruikbaar geworden. Verandering moest komen. Of ze verbetering had moge zijn!

Maar neen, dat was ze niet

Het nieuwe stroombed, dat de moderne Staat voor het academieleven uitgroef, moet op teleurstelling uitloopen. Geen wetenschap zonder vrijheid, zonder adel van geest en hoogere wijding. En dat drievoudig aureool juist heeft haar de revolutie geroofd.

Welke plichten deze onhoudbare toestand aan Wetenschap en Kerk oplegt, eischt afzonderlijke bespreking. (20 December '72).

IV.

Wat de Kerk van Christus in de dagen van Keizer Constantijn overkwam, is de Wetenschap door de Fransche revolutie overkomen; ze werd Staatsdomein.

Dit kan, dit mag ze niet blijven. Ze moet vrij worden.

Ze is, als de kunst, een vrijgeborene, die een gave aanvaarden kan, maar nooit dient voor loon.

Dat ook zij materieele belangen heeft, wordt niet ontkend, mits de klop van het hart en niet de tik van het mechanisme, de polslag van haar leven blijve.

Ze moet leven van de liefde die ze wekt, van de bewondering die ze gaande maakt, maar ook den moed hebben om te lijden, waar haar schoonheid en waarheid wordt miskend Ze mag haar priesterlijke eere niet bezoedelen.

---

1) „Ueber das Verderben der Deutschen Universitäten," 1836.

Haar voegt geen huwelijk uit berekening, noch met den Staat, noch met de Kerk.

Slechts de erkenning, dat ze sterft met de versterving van het geestelijk leven, en dat dit leven door de Kerk gevoed wordt, kan tot vrije vereeniging tusschen beiden nopen, niet langer te dragen dan haar dit zelve gevalt.

Maar ook de Kerk heeft plichten.

Ze wordt den adelaar met uitgetrokken schachten gelijk, zoo ze den bevruchtenden invloed der wetenschap moet derven.

Ze kan haar taak, om de maatschappij voor den Christus te winnen en te heroveren, niet volvoeren, zoo haar de kanalen worden afgesneden, die door wetenschap en kunst naar het hart der maatschappij leiden.

Ze kan haar dienst voor Jezus Christus, haar Koning, het Hoofd der menschheid, niet verrichten, zoo ze één der kostelijkste gaven, die als een macht in zijn Koninkrijk gelden, zoo ze de wetenschap aan haar lot overlaat.

De Kerk kan niet buiten de wetenschap.

Aan haar zich spenend — het laatst der middeneeuwen en nu nog Engeland bewijst het — kwijnt ze zelf en ziet het corps harer dienaren haars ondanks ontaarden in hooghartige wereldlingen of bekrompen geesten, als waarmeê Ruslands kerk in haar p o p e n tobt.

Toch, het l e v e n is meer dan het v o e d s e l!

De wetenschap moge haar v o e d e n, haar l e v e n is van hooger oorsprong. Een Kerk uit den C h r i s t u s, of geen Kerk meer.

Zoo dikwijls dus, al is het niet door haar schuld, de wetenschap zich tusschen haar en den Christus wil stellen, en haar voor het dilemna plaatst: Kies mij of den C h r i s t u s, dan moet hongeren kunnen wie het leven lief heeft, en ter wille van het l e v e n s behoud het gevaarlijk v o e d s e l worden versmaad.

Zoo deed de Christenkerk der eerste eeuwen. Ze verliet de academie van Griekenland en Rome en trok zich in eigen stichtingen terug, niet om binnen die enge muren te blijven, maar om haar leven te redden en uit dat leven in nieuwen en beteren vorm de Christelijke Universiteit te scheppen.

Zoo deed de Christus, die de Academie van Jeruzalem liet voor wat ze was, en in het afgelegen Galilaea een kweekschool voor zijn jongeren schiep, niet om zijn Kerk binnen die enge grenzen te besluiten, maar om juist in die terugtrekking haar de levenskracht te schenken, die eens ook de wereld der geesten aan zich onderwerpen zou.

Voor de Kerk geldt dus steeds het agendum: ze wake a l l e r e e r s t dat ze van den C h r i s t u s niet vervreemde, d a n dat ze zich voede met de vrucht der w e t e n s c h a p, en eerst in de d e r d e p l a a t s, dat ze die spijze der wetenschap neme aan den grooten m a a t s c h a p p e l ij k e n disch.

De meest gewenschte toestand voor de Kerk is derhalve, dat haar kweekelingen aan de n a t i o n a l e hoogescholen den Christus en de Wetenschap kunnen vinden.

Kan dit niet. dan is ze verplicht haar kweekelingen den Christus en de Wetenschap op eigen school te bieden. Blijkt ook dit onmogelijk, dan moet zelfs het tweede worden prijs gegeven, en onverbiddelijk voor geloofsgemeenschap met den persoonlijken Christus worden gewaakt.

Of wil men korter: de Kerk moet haar kweekelingen het liefst op de n a t i o n a l e Universiteit, kan dit niet, dan op een e i g e n U n i v e r s i t e i t, en mag ze eerst als ook dit niet te bereiken is, op S e m i n a r i e s plaatsen.

Vereenigt men deze eischen van W e t e n s c h a p en K e r k beiden, dan valt de slotsom licht op te maken.

De Staatshoogescholen zijn voor de Wetenschap krenkend en voor de Kerk onbruikbaar.

Op het stuk van h o o g e r zoowel als l a g e r onderwijs is een Staat, die neutraal moet blijven, tot het geven van onderwijs onbekwaam De kleurlooze Staat, die zijn hart met voorbedachten rade weg heeft geworpen, kan ook het hart zijner burgers niet vormen, noch de liefde voor een wetenschap wekken, die sterft met de liefde in het hart.

Is er voor ambtenaarsdressuur een vormingsklasse noodig, de Staat stichte

die, maar ontwijde den naam van Universiteit niet, door ze aan zulk een inrichting te geven.

Er is voor wetenschap en Kerk maar één uitweg: De vrije, de onafhankelijke lagere en hoogere school.

De vrije Universiteit, ziedaar dan wat ons doel dunkt, waarheen zich de geesten moeten richten.

De vrije Universiteit, niet meer door vorstelijke willekeur geoctroyeerd, maar naar den eisch van het moderne leven, krachtens recht van Staatswet, erkend.

De vrije Universiteit, alle vakken van wetenschap omvattend, maar ook de eenheid tusschen die allen beschermend, door het geestelijk initiatief, dat ze in het leven roept.

De vrije Universiteit, gesticht door schenkingen en bijdragen, met haar evenknie en wedijverend om de edelste geesten te kweeken.

De Universiteit, mits vrij, en door den Staat niet anders gesteund, dan langs den ouden weg van subsidie aan de kweekelingen, behoudens hun volle vrijheid om te gaan ter plaatse waar de macht des geestes hen trekt.

(21 December '72).

V.

Ook voor het Protestantsche Christendom in Nederland wenschen we de oprichting eener vrije Christelijke Universiteit. Deelt zich ons nationale leven vrij zichtbaar in drie stroomen, we zien dan niet in, waarom niet elk dier drie in een degelijke Universiteit een kweekplaats voor zijn leven zou scheppen. Er kan ten onzent zijn een Universiteit voor onze Revolutionairen, een Universiteit voor onze Protestantsche Christenen, en eene voor onze Roomsche landgenooten.

Zulk een Universiteit is eisch van onze eeuw geworden!

Hoe geheel anders zou niet de ontwikkeling der geesten, ook onder ons, geweest zijn, zoo mannen als Beets, Ten Kate, van Toorenenbergen, Gunning, da Costa, Groen van Prinsterer, en ook nu nog Cramer, Lamers, en anderen, een katheder beklommen hadden aan een vrije hoogeschool! Hoeveel rijker zou niet de vrucht zijn geweest, zoo mannen als Rutgers, Gratama, Valeton, de Geer, Brill, Doedes en van Oosterzee niet verplicht waren geweest, te arbeiden in een organisme, waarin zooveel hun diepste levensovertuiging weerstreed! Wat andere oratie nog zou ten gehoore zijn gebracht, zoo Dr. de la Saussaye het hoogleeraarambt aan de vrije Universiteit met de wijding des gebeds had kunnen aanvaarden!

Daarbij komt, dat het niet-conventioneele recht thans zijn Universitair orgaan mist, de profetische beteekenis der Classieke studie tot geen uiting komen kan, het idealisme zich in de wijsbegeerte met moeite handhaaft en aan de psychische zijde der geneeskunde ter nauwernood meer wordt gedacht Vandaar onze rechtsgeleerden, onze geneesheeren, onze mannen van letteren en kunst, voor verreweg de meerderheid van den adel des Christelijken geloofs verstoken.

Dit maakt den eisch om een vrije Universiteit nog slechts te dringender.

Zoo het ook maar even kan. geen Seminarie, maar een Christelijke Universiteit.

Dát het doel. Maar inmiddels niet stilzitten. Des noods voorshands een Seminarie als behulp. Niet als blijvende stichting, maar als eerste hoeksteen voor de vrije Hoogeschool.

Liever met da Costa een Seminarie, dan bestendiging van den onhoudbaren toestand.

Men mag niet zóó redeneeren: De Universiteit is niet compleet zonder theo-

logische faculteit, dús moet de Staat zulk een faculteit maar scheppen en de Kerk zich dit laten welgevallen.

Maar zóó: Zonder Theologische faculteit geen hoogeschool. De Staat kan thans geen Theologische faculteit meer scheppen. Derhalve is de Staat tot het stichten eener hoogeschool onbekwaam.

De praemisse aanvaarden we. De conclusie behoort gewraakt te worden.

Bleek nu het stichten van een vrije universiteit op dit oogenblik, 'tzij om de landswet, 'tzij om den toestand der Kerk, een nog onvolvoerbaar plan, dan mag de Kerk daarom niet stilzitten.

Ze heeft dan te vragen: Hoe zijn vroeger de Universiteiten ontstaan? En luidt het antwoord: Uit seminariën! dan plante ook zij die stek, opdat de boom er uit groeie!

Zulk een Seminarie behoeft allerminst samenwoning in éénzelfde huis van alle kweekelingen te brengen Het worde van meetaf: een pasklare faculteit voor de straks te stichten Academie!

Wil men het in één der Academiesteden vestigen, door veel zou zich dit aanbevelen.

Wil men het aanvankelijk slechts voor de laatste studiejaren inrichten, reeds dit ware veel gewonnen, mits het terrein maar breed genoeg genomen worde, dat de vrije Universiteit er in wortelen kan.

Zoo blijkt dus:

dat ook voor ons geen kringloop der wetenschap denkbaar is, waarin de schakel der godgeleerdheid wordt gemist;

dat ook ons de voedende sappen der wetenschap onmisbaar dunken voor de kweeking van een degelijken leeraarsstand;

dat ook ons de wetenschap zoo heilig dunkt, dat we de Christelijke Kerk nooit ontslaan zouden van den plicht harer beoefening;

dat ook ons niets zoo sterk tegen de borst stuit als kloosterachtige mufheid en den mensch vernederende dressuur.

Maar hierin wagen we het, van den nieuw benoemden hoogleeraar te verschillen:

dat we de wetenschap niet vernederen willen tot gevleide dienaresse van den Staat;

dat het Christelijk geloof ons de wortel is, die slechts vrije aarde vraagt, om den alzijdigen bloei der wetenschappen te verzekeren; niet omgekeerd;

dat we óók een Universiteit, mits een vrije, wenschen,

en dat we, wordt ons die door onwil of door nood geweigerd, des noods liever voor een tijdlang naar Galilaea uitwijken, dan ons krampachtig vast te klemmen aan de academie van Jeruzalem, ook nadat ze gebroken heeft met onzen Heer! (23 December '72).

---

2. Wet op het Hooger Onderwijs.

I.

Reeds sinds 17 Maart des vorigen jaars rust ter griffie van de Tweede Kamer der Staten-Generaal een ontwerp van wet op het Hooger Onderwijs, door Mr. Fock zeer kort na zijn optreden bij de Volksvertegenwoordiging ingediend.

De eer van dezen spoed komt echter minder aan hem, dan aan zijn voorganger, Mr. Heemskerk Az., toe, die eindelijk den moed had om aan de Staten-Generaal de rijpe vrucht voor te leggen van wat sinds de bemoeiïng der Staatscommissie van 13 April 1828 in de ministerieële bureaux aan dit hoogstbelangrijk onderwerp gearbeid was.

Zijn ontwerp, in Februari 1868 bij de Kamer ingediend, mocht intusschen geen genade in de oogen van zijn opvolger vinden; en reeds den 11 Juni daaropvol-

gende trok Mr. Fock het Ontwerp-Heemskerk in, om acht maanden later zijn eigen Concept daarvoor in plaats te stellen.

Behoort het derhalve onder de mogelijkheden, dat werkelijk nog in dit parlementaire jaar dit Ontwerp van Wet door de Tweede Kamer in behandeling wordt genomen, ook op de organen onzer pers rust dan de verplichting, onze wenschen met opzicht tot dit ontwerp uit te spreken. Niet om daardoor pressie op onze vertegenwoordigers uit te oefenen, maar opdat men wete wat onzerzijds wordt verlangd.

Geen kritiek van het geheele ontwerp ligt daarbij in ons plan, maar slechts een bespreking van die artikelen, die met de hoogere belangen onzer lezers en geestverwanten in meer onmiddellijk verband staan. De geaardheid van ons blad sluit het eerste uit, en brengt alleen het laatste met zich.

Voor ons nu ligt het hooge belang dezer wet buiten allen twijfel in de quaestie der Theologische faculteit, die door artikel 123, 124 en 125 van het ontwerp beslist wordt.

Deze quaestie is niet alleen voor onze richting, maar in het geheele ontwerp de hoofdzaak.

Veilig mag men zeggen, dat vooral om deze quaestie het Ontwerp-Heemskerk is ingetrokken, en zonder zich de gave der profetie aan te matigen, mag men reeds nu voorspellen, dat bij eventuëele behandeling de bespreking van deze quaestie het middenpunt van het debat zal vormen. Zoo het ontwerp valt, zal het vallen om die artikelen. Zoo het wordt aangenomen, zal het uitsluitend door die artikelen een nieuwe bron van twist en verdeeldheid openen, en de reeds zoo geduchte Schoolwetagitatie uit de sfeeren der lagere school naar die onzer Hoogescholen doen opklimmen.

De ontwerpen van Heemskerk en Fock, nu overigens vrij wel van gelijke strekking, staan in deze quaestie principiëel tegenover elkander.

Het Ontwerp van Heemskerk deed de Theologische faculteit vervallen, en zegt daarvan in de Memorie van Toelichting het volgende:

»De Regeering is van oordeel, dat uit de rei der faculteiten éene behoort weg te vallen, en wel de theologische Dat die faculteit, daar alle kerkgenootschappen krachtens de Grondwet voor de wet gelijk staan, niet langer de bestemming kan hebben, om de kweekelingen te vormen voor een bepaald kerkgenootschap, zal wel geen betoog vereischen. De vraag zou kunnen rijzen, of de theologische faculteit te behouden ware als orgaan voor de beoefening der godsdienstwetenschap in het algemeen, derhalve voor de zuiver historische en litterarische vakken op het gebied der Theologie.

De Regeering meent, na rijp beraad, daartoe niet te moeten overgaan. Zij ontkent niet, dat de exegese en kritiek der Heilige Schriften, de geschiedenis van het Israëlitische volk en van de Christelijke Kerk, de wijsbegeerte der godsdiensten, de patristiek, het kanonieke recht en meer andere vakken van wetenschap, hare innerlijke waarde hebben en een belangrijke plaats innemen in het vinculum scientiarum (de keten der wetenschappen). Maar het hoofddoel waarop het aankomt, is niet de studie dier vakken op en om zich zelve. Met Theologische faculteiten moet beoogd worden de wetenschappelijke vorming van leeraars en bedienaars der godsdienst, naar de verschillende overtuigingen, die daaromtrent onder het volk bestaan. Zoodanige faculteit, boven geloofsverdeeldheid verheven, zou òf een kampplaats van strijdige, of elkander vernietigende richtingen zijn, òf een onbeduidend kruipend leven hebben, òf zelfs een gevaarlijke kweekplaats van scepticisme en materialisme kunnen worden....

De eenvoudigste en werkelijk bevredigende oplossing is, naar het oordeel der Regeering, deze: dat de Hervormde Kerk in de gelegenheid worde gesteld, door een of meer kweekscholen in de opleiding harer leeraars te voorzien, evenals de Roomsch-Katholieke, de kleinere Protestantsche en de Israëlitische gezindheden dit doen door de bestaande Seminaria."

Dientengevolge wordt voorgesteld, de som van f 30,300, thans voor de Theologische faculteiten uit de Staatskas verstrekt, alsmede de gelden, uit giften en legaten met bepaalde destinatie voortvloeiende, af te staan voor de kweekschool of kweekscholen, die door de Hervormde Kerk zullen worden opgericht.

In het Ontwerp-Foek daarentegen wordt deze quaestie juist in geheel tegenovergestelden zin beslist. Wel is in dit Ontwerp de geheele indeeling in faculteiten weggelaten, en kan er dus ook van een Theologische faculteit, als zoodanig, geen sprake zijn; maar, onder anderen naam, wordt in dit Ontwerp toch het behoud voorgesteld van wat we gewoon zijn »Theologische faculteiten" te noemen, gelijk blijkt uit de drie artikelen in dit Ontwerp, over het meesterschap in de godgeleerdheid, en die luiden als volgt:

»Art. 123. Het meesterschap in de godgeleerdheid wordt verkregen door twee examina.

Art. 124. Het eerste examen behelst:

a. de Nederlandsche taal en letterkunde en stijl.
b. de algemeene godsdienst-geschiedenis.
c. de geschiedenis van de wijsbegeerte.
d. de geschiedenis van de Christelijke kerk.
e. het ontstaan en de geschiedenis van de Israëlitische en oud-Christelijke litteratuur.

Art. 125. Het tweede examen behelst:

a. de interpretatie der oorkonden van den Israëlitischen en van den Christelijken godsdienst.
b. de geschiedenis van den oorsprong van den Christelijken godsdienst.
d. de geschiedenis van de Christelijke leerstellingen.
e. de wijsbegeerte van den godsdienst.
f. de wijsgeerige zedekunde."

De Memorie van Toelichting voegt er bij:

»De Regeering meent, dat in eene wet tot regeling van het Hooger Onderwijs, de godgeleerdheid als wetenschap niet mag ontbreken. Werkelijk heeft het Hooger Onderwijs niets te maken met de dogmatiek: deze laatste wordt aan de kerkgenootschappen overgelaten. Maar aan onze Hoogescholen moet een vrij theologisch wetenschappelijk onderwijs behouden blijven.

»Aan het meesterschap in de godgeleerdheid kan geen recht hoegenaamd verleend worden."

Zietdaar dan, wat de beide ontwerpen over dit vraagstuk voorstellen.

Moesten we kiezen tusschen beide stelsels, we zouden ongetwijfeld aan het Ontwerp-Heemskerk den voorkeur geven.

Tusschen dat dilemma echter niet geplaatst, willen we over beide ontwerpen onze meening uitspreken, opdat het blijke, dat we niet slechts uit zucht tot oppositie, maar uit goede oorzaak beiden van ons standpunt moeten verwerpen.

Tegen het Ontwerp-Heemskerk hebben we een tweeledig bezwaar, het eene van geringe, het andere van het uiterste belang.

Ons eerste bezwaar is het ontbreken van een katheder voor de geschiedenis der godsdiensten in haren samenhang.

Wel stelt Mr. Heemskerk voor, onderwijs te doen geven in de geschiedenis der verschillende godsdiensten, maar zijn indeeling der faculteiten liet geen plaats voor de gemeenschappelijke behandeling.

Dit ware echter op zeer eenvoudige wijze te verhelpen geweest, door aan de algemeene geschiedenis als afzonderlijk onderdeel »de geschiedenis der wijsbegeerte en der godsdiensten" toe te voegen.

Uitsluitende vakstudie is in strijd met het universitair karakter onzer Hoogescholen. Eerst de vergelijking der verschillende studievakken en het verband, waarin ze tot elkander staan, drukt op het onderwijs den wetenschappelijken stempel.

Van ernstiger aard daarentegen is onze tweede bedenking: Ware het Voorstel-Heemskerk tot wet verheven, dan ware aan onze Hervormde gemeenten op breeder schaal hetzelfde onrecht gepleegd, dat Mr. van Bosse thans onze gemeenten wil aandoen door de bekende som van f6800 voor het algemeen College van Toezicht.

Wat toch stelt hij voor?

Niets minder, dan om uit de Staatskas een som van plus minus veertig duizend gulden jaarlijks aan de HERVORMDE KERK uit te keeren.

Met de »Hervormde Kerk" zal hier wel niet anders bedoeld zijn, dan die kerk, gelijk ze in haar wettig Bestuur is vertegenwoordigd: ergo de Synode.

Aan het Staatscreatuur van de organisatie, die door Kon. Besluiten van 1816—52 in het leven is geroepen, zou dus de oprichting van Kerkelijke seminariën zijn opgedragen... met 's Lands geld.

Dit nu zou slechts verergering van druk ten gevolge hebben voor de Kerk zelve, die zich te dieper moet nederbuigen en te meer aan haar natuur ontaardt, naarmate de onnatuurlijke, haar opgedrongene organisatie, macht verkrijgt om haar invloed te beslister te doen werken.

De Synode zou dan eenvoudig het onrecht hebben gepleegd, wat de Staat dusver deed: de opleiding van leeraars voor de Hervormde Kerk toevertrouwen aan mannen, die hen voor altijd aan het geestesleven der Kerk zouden vervreemden.

En niet slechts wat de Staat deed, maar erger zou de Synode gedaan hebben. Want met de geschiedenis onzer Synodalen van meer dan een halve eeuw voor oogen, hebben we het volste recht, om, zonder schijn van laatdunkenheid, het vermoeden uit te spreken, dat zelfs de Utrechtsche faculteit niet eenmaal zijn zou, wat ze is, zoo niet de Staat, maar de Synode het recht van benoeming voor de godgeleerde katheders aan de universiteit had gehad.

De partij in de Kerk, die door haar ongereformeerde natuur feitelijk zich buiten die Kerk plaatst, maar die door een haar bij uitstek gunstige organisatie, het roer heeft weten in handen te krijgen, zou dan, gerugsteund door de geldmacht van den Staat, de algemeene seminariën misbruikt hebben tot kweekscholen voor haar Kerkverwoestenden geest.

Deze overtuiging, die stellig ook in den boezem van het Kabinet-Heemskerk verdedigers vond, zou ongetwijfeld in de Kamer én bij de antirevolutionairen én bij de liberalen zóó sterken weêrklank hebben gevonden, dat reeds hierom alleen de val van het ontwerp onvermijdelijk ware geweest.

Dezen klip zou Mr. Heemskerk alleen dàn ontzeild zijn, zoo hij den moed had gehad, de subsidiën voor de Katholieke en andere seminariën in te trekken, en dus ook aan de Hervormde Kerk elke toelage voor hare kweekscholen te onthouden.

Dan zou de Synode in de onmogelijkheid hebben verkeerd, om seminariën op te richten zonder den geldelijken steun der gemeenten, en juist dat geldelijk belang zou de Synode genoopt hebben, bij de regeling dier kweekscholen met de behoeften en wenschen der gemeente te rade te gaan.

Onbillijkheid kan hier niet in gelegen zijn. Zoo alle subsidie wegvalt, staan alle gezindheden voor de wet gelijk.

Waar van begunstiging geen sprake is, blijft het uit een finantiëel oogpunt om het even, of de verschillende gezindheden de benoodigde gelden direct aan heur kerk, òf indirect in de belasting van den Staat samenbrengen.

Maar uit een zedelijk oogpunt ligt hierin de onberekenbare winst: dat bij betaling door tusschenkomst van Rijks schatkist ieder tot betaling gedwongen is, en dus geen zedelijk beginsel zich in die betaling kan uitspreken. Terwijl bij directe betaling aan de kerken daarentegen de bijdrage een geheel vrijwillig karakter verkrijgt, en dus én de verheffing én de besteding dier gelden aan de gezindheid der gevers is gebonden.

Vreesde men wellicht met het oog op de Katholieken geen meerderheid voor dezen maatregel te kunnen krijgen, dan had men den anderen weg moeten inslaan, en eerst de Hervormde Kerk moeten vrijmaken, om eerst daarna de Staatsgelden toe te vertrouwen aan een wettig, uit die Kerk zelve, langs natuurlijken weg opgegroeid kerkbestuur.

Maar zelfs dan nog blijven we de intrekking van alle subsidiën natuurlijker en daarom verkieslijk achten, en, zien we wel, dan zijn ook onze Katholieke geestelijken te goede financiers, om niet te beseffen, dat hun gemeenteleden daarbij slechts winst behalen, nooit schade lijden kunnen.

Immers, voor de Hervormde Kerk zou ruim f 30,000 worden verstrekt. De kleinere genootschappen samen genieten 's jaarlijks f 18,100. Terwijl de Katholieken slechts een toelage van f 13,400 ontvangen. En wie gevoelt nu niet, dat de Katholieken, die twee-vijfden der bevolking uitmaken, in hun belang nooit wenschen kunnen, dat voor 3/5 der bevolking een subsidie van bijna f 50,000

uit 's Lands schatkist wordt gelicht, waar zij slechts f 13,000 genieten, en pro rato meer dan f 20,000 ten behoeve van anderen in de Staatsbelasting opbrengen.

Veel minder nog intusschen kunnen we ons bij het Ontwerp-Fock nederleggen, dat, onder den schijn eener zeer wetenschappelijke regeling der kwestie, de Hoogescholen misbruiken wil tot Staatskweekscholen voor het moderne naturalisme

Het ontwerp schijnt zuiver wetenschappelijk.

Loopt men de vakken der examina door, dan is er van niets dan geschiedenis en wijsbegeerte en interpretatie van oorkonden sprake. De dogmatiek — de Memorie van Toelichting verzekert het ten stelligste — wordt geheel aan de zorg der Kerkgenootschappen overgelaten.

Wat zou men er tegen hebben? Wie zou stompzinnig genoeg zijn, om den Staat het recht te betwisten, »geschiedenis" en »wijsbegeerte" en »interpretatie van oorkonden" als wetenschappelijke vakken te laten doceeren?

Zoo schijnt het.

Maar van naderbij bezien, blijkt het overtuigend, dat deze gansche regeling hoogst onwetenschappelijk is, en niets anders beoogt dan een vermomde godgeleerde faculteit voor moderne Theologie.

We noemen haar onwetenschappelijk.

Men wil bij deze regeling aan de Theologie een plaats in de rij der wetenschappen inruimen.

Niet in den zin, waarin Theologie, als de wetenschappelijke ontwikkeling van het hoogere geopenbaarde leven, de wetenschap bij uitnemendheid is, maar als godsdienstwetenschap, naast de andere vakken van wetenschap. In dit begrip zelf ligt dus het plaatsen van het Christendom op één lijn met alle overige godsdiensten, al gunt men het op die lijn ook de uitnemendste plaats.

»Theologie" in dien zin als »wetenschap" genomen, is het shibbôleth der modernen.

Bij dit beweren vinden ze echter bestrijding van de zijde der radicalen, die aan alle Theologie het karakter van »wetenschap" ontzeggen. En niet minder van de zijde der orthodoxen, voor wie de Theologie in heiligen zin de wetenschap der wetenschappen is, maar die nooit een benaming aanvaarden kunnen, die het feit der Openbaring weêrspreekt.

Wetenschappelijk gesproken, is het dus, op zijn zachtst genomen, nog volstrekt onbeslist of Theologie, in dien zin, als wetenschap zij te beschouwen.

Onwetenschappelijk handelt dus een Regeering, die voor zulk vak zelfs een afzonderlijk meesterschap aan hare Hoogescholen invoert.

Maar in de tweede plaats.

Het ontwerp spreekt van een »meesterschap in de godgeleerdheid." Ook dit is onwetenschappelijk.

Van twee één.

Of godgeleerdheid is de godgeleerdheid van alle godsdiensten saâm, — en die is niet bdoeld.

Of het is de Christelijke Godgeleerdheid, als de hoogste en eenig ware, — en door die aan zijn Hoogeschool te onderwijzen, pleegt de neutrale Staat onrecht aan den Israëliet en vrijdenker, die deze bestrijden, en niet minder aan Protestanten en Katholieken beiden, die nimmer dulden kunnen, dat van Staatswege het diep gaand verschil dat hen scheidt, in een algemeen Christendom worde opgelost.

Maar, wat nog erger is. Deze regeling bedoelt niets minder, dan het stichten eener vermomde Theologische faculteit ten behoeve der moderne Theologie.

1°. Had men een wetenschappelijk, geen kerkelijk doel voor oogen gehad, men zou het klein aantal vakken zijn natuurlijke, organische plaats hebben aangewezen bij de vakken der letteren en der geschiedenis.

2°. Met uitzondering der dogmatiek en der practische vakken, zijn hier juist dezelfde vakken saamgevoegd, die dusver aan de Theologische vakken onderwezen werden.

3°. Voegt men hierbij de vrijheid, aan de Hoogleeraren gelaten om ook in andere vakken onderwijs te geven (art. 44), dan gevoelt men, dat de invoering dezer wet feitelijk geen de minste verandering in het Theologisch onderwijs zou ten gevolge hebben.

4°. Bij de Theologische vakken is gevoegd het examen in Hollandsche taal, letterkunde en stijl. Dit examen, dat bij de rechten en medicijnen ontbreekt, kan alleen met het oog op den aanstaanden Evangelie-dienaar zijn ingevoerd.

5°. De Theologische studievakken worden gedoopt met benamingen, die geheel uit de nomenclatuur der moderne Theologie zijn overgenomen.

6°. Alleen het practisch doel, dat men voor oogen had, om de opleiding van leeraars voor de Protestantsche kerken aan den Staat te trekken, verklaart de opneming onder de Godgeleerdheid van de wijsbegeerte .... tot op zekere hoogte ook van de wijsgeerige zedekunde.

7°. Alleen uit het doel om een vermomde Theologische faculteit, en wel in modernen zin, te verkrijgen, verklaart zich de zonderlinge splitsing der vakken en de afzonderlijke opnoeming van: »de geschiedenis der Christelijke kerk," en daarna de »oorprong van den Christelijken godsdienst."

Ten slotte voegen wij er nog bij, dat de regeling, gelijk zij hier is voorgesteld, onuitvoerbaar is.

De Staat heeft personen voor het geven van dit onderwijs noodig.

Deze zijn óf Israëlieten, óf Katholieken, óf Protestanten, óf positivisten.

Nu kan de Staat den oorsprong van den Christelijken godsdienst, de geschiedenis der Christelijke kerk, de geschiedenis der Christelijke leerstellingen, ja, we zeggen vrijmoedig, geen enkel der aangegeven vakken laten doceeren, of hij kiest door de aanstelling van den Hoogleeraar partij.

Benoemt hij een Katholiek, dan pleegt hij onrecht aan de belijdenis der Protestanten, die niet kunnen gedogen dat voor Staatsgeld hun overtuiging bestreden wordt.

Evenzoo ergert men den Katholiek door de benoeming van een Protestant.

Ja, zelfs in den boezem der Protestanten zou men geen keuze kunnen doen zonder wrevel en verbittering te wekken.

Koos men een modern theoloog, dan pleegde men onrecht aan de overtuiging der orthodoxen. Riep men een Doopsgezinde tot den leerstoel, men zou den Gereformeerde ergeren. En juist dus omdat het den Staat onmogelijk is, personen te vinden, die waarborg van neutraliteit geven bij de behandeling van godsdienstige geschillen, die nog in vollen gang zijn, — moet geheel het voorstel van den heer Fock als volstrekt onuitvoerbaar worden afgewezen.

We voorzien een bedenking en beantwoorden haar daarom vooruit.

Men zal zeggen: Wat nood! Laat de Staat die kleine som verspelen. Richt gij uw eigen seminarie op en vorm degelijke mannen. Dan is het examen immers vrij, en zijt ge zelf aan een »meesterstitel" niet gebonden?

Altijd weer dezelfde illusie.

Eerst knelt de Staat zoolang in zijn banden, tot geheel die kerk gebracht is onder een bestuur naar zijn geest.

En is die kunstbewerking eenmaal volbracht, dan zegt men: Nu laat ik u vrijheid! Ik onderwijs slechts. Aan u de keus, of gij dat onderwijs begeert.

Want wat zou volgen?

Dat de Synode eenvoudig verklaren zal, dat men, om tot de Evangeliebediening in onze Kerk te worden toegelaten, den titel van »meester in de godgeleerdheid" zal moeten verworven en zeker aantal jaren het academisch onderwijs hebben bijgewoond.

Dit zou dus het onwaardig spel zijn.

De Staat laat u vrij, maar maakt intusschen alles gereed, alsof het van zelf spreekt dat ge tot hem komen zult.

En de Synode, als het dankbare Staatscreatuur, maakt alle vrijheid illusoir, die u in schijn door den Staat gelaten wordt, en dwingt u zijn onderwijs te volgen.

Ook hier dus komen we weer tot de slotsom:

Maak eerst de kerk vrij, of ge ontkomt aan den toovercirkel nooit.

En zijn hiermede de bezwaren uiteengezet, die onzerzijds tegen de Ontwerpen Heemskerk en Fock bestaan, thans rest ons nog het positief deel van ons betoog, de beantwoording der vraag: Welke regeling onzerzijds gewenscht wordt, en op welke wijze die door amendement in het Concept-Fock kan worden opgenomen.

(De Heraut, 21 Januari '70).

II.

»Welke regeling wordt door ons gewenscht, en op welke wijs kan het Ontwerp-Fock door amendement in dien geest gewijzigd worden?"

Dus luidden de beide vragen, die nog ter beantwoording overbleven.

We ontveinzen volstrekt niet, dat onze Christelijke belijdenis een overwegenden invloed op het schetsen dier regeling zal uitoefenen.

Vindt men goed ons daarom van »obscurantisme" te betichten, wij antwoorden, dat zelfs de felste tegenstander, de drager der schelste »Verlichting", zich dan met ons onder de »Lichtschuwen" heeft te rangschikken.

Ieder toch gelooft, eer hij denkt. Het geloof bepaalt zijn levenssfeer, die hij eerst daarna zich door het denkend verstand zoekt bewust te worden.

Het eenig verschil tusschen ons en onze bestrijders ligt hierin:

Zij gelooven, dat de Christelijke belijdenis een samenweefsel van mystieke verdichtselen is.

Wij gelooven, dat de Christelijke belijdenis de uitdrukking is der geopenbaarde, en dus eeuwige levenswaarheid.

Bij welke dier beiden men zich nu ook aansluite; op welk standpunt men ook sta, — als mensch en burger is men geroepen, den invloed van die overtuiging te bevorderen.

Wie daartoe den moed mist, dien faalt het òf aan geloof, òf aan liefde voor zijn volk en vaderland.

Het eenig onderscheid, dat hierbij tusschen onze tegenstanders en de mannen onzer richting overblijft, bestaat hierin: dat wij met bewustheid verrichten, en dus erkennen, wat zij steeds doen onder een »protestatio actui contraria."1)

Zij beweren steeds, vrij van partijgeest te zijn, en allen recht te doen wedervaren, onderwijl ze onze overtuiging op de honendste wijze smaden.

Wij daarentegen erkennen, dat neutraliteit door ons niet wordt beoogd, wijl het najagen van utopische fantasiën te onpractisch is voor het werkelijk leven, en maken dus in het minst geen geheim van onze welbewuste intentie: om langs elken weg den invloed der tegenovergestelde overtuiging te bestrijden, die ons geloof als »obscurantisme" veroordeelt, en dus ons geen andere keuze laat, dan om wat zij de waarheid acht, als leugen en ongeloof te bestrijden.

Dit moest ook uitkomen bij de kwestie der Theologische faculteit, en de bewijzen, dat dit werkelijk geschiedde, zijn voorhanden.

De Theologische faculteit aan de Leidsche Hoogeschool, wier stem door niemand van onzekerheid van toongeluid zal verdacht worden, heeft in 1868 tegen het destijds ingediend Ontwerp-Heemskerk een bezwaarschrift ingezonden, waarin ze »pro domo" 2) niet alleen, maar in vollen zin »pro aris et focis" 3) pleit.

---

1) »Luide roepen, dat men geen partij kiest, en toch als partijganger handelen."

2) »Voor lijfsbehoud."

3) »Voor wat hun heilig en dierbaar is."

Welnu! In dat officiëele stuk wordt van de orthodoxie als een »v e r o u d e r d e d e n k w ij z e" gesproken, en het oprichten van seminariën, door ons, schadelijk geacht, wijl seminariën, waar de orthodoxie den toon gaf, kweekplaatsen zouden worden: »n i e t v a n w e t e n s c h a p p e l ij k e v o r m i n g m a a r v a n MYSTICISME, DWEEPERIJ en ONVERDRAAGZAAMHEID... d i e n i e t z u l l e n n a l a t e n o p d e o n t w i k k e l i n g v a n d e n S t a a t z e l v e n n a d e e l i g e n i n v l o e d u i t t e o e f e n e n." (p. 22.)

Of wilt ge de aanklacht in nog juister termen uitgedrukt, hoor dan, wat het jongste lid dier Faculteit, Dr. Rauwenhoff, reeds drie jaren vroeger had verklaard:

»Als zij (de kerk) bovendien is, wat zij eeuwen lang bij ons is geweest en tot op zekere hoogte nog is, een lichaam dat ook zijn invloed in de staatkunde wil doen gelden, dat bij zijne dienaren en zoo ook bij de gemeenten e e n g e e s t a a n k w e e k t d i e d e a l g e m e e n e, z u i v e r m e n s c h e l ij k e b e s c h a v i n g i n d e n w e g s t a a t, dat voortdurend o n d e r d e b u r g e r s v a n h e t z e l f d e v a d e r l a n d p a r t ij s c h a p e n s e c t e h a a t v o e d t, dan kan ik mij geen Staatsman denken meer onkerkelijk dan ik zelf het zou wenschen te zijn." (p. 20, 21).

Zoo m o e t e n deze heeren spreken. Dat is voor hen bij hun overtuiging plicht. We zijn bereid dit te dragen.

Wat we alleen niet kunnen dulden, het is, dat zij na zulk een smadelijke aantijging, nog altijd beweren geen partijmannen, maar eerlijke neutralisten te zijn.

Wat we eischen, het is, dat men ons het recht gunne, even fier en vrij voor o n s geloof uit te komen, als zij voor h u n n e overtuiging. Dat men het in ons drage, dat wij van hun streven bevordering van o n g e l o o f, i n t e l l e c t u a l i s m e en z e d e l o o s h e i d duchten, gelijk zij »m y s t i c i s m e, d w e e p e r ij en o n v e r d r a a g z a a m h e i d" van het onze. Dat wij hun richting belemmerend achten »voor de waarachtige beschaving van geheel 't menschelijk wezen", gelijk zij beweren, dat de orthodoxie »de algemeene, zuiver menschelijke beschaving in den weg staat." En eindelijk dat we de aanklacht van »partijschap en sectehaat", als door hun streven gevoed, eenvoudig uit hun eigen woorden overschrijven.

Reeds hun hartstochtelijke ingenomenheid met zulk een neutrale (?) Theologische faculteit, stemt ons derhalve ten haren opzichte ongunstig. Wat de vijand wenscht, dat ge doen zult, moet naar den eisch der zelfverdediging, door u vermeden worden.

Met argelooze openhartigheid uiten de Leidsche Hoogleeraren hun vrees, dat de orthodoxie meester in de kerk zal worden. Seminariën eener orthodoxe kerk schijnen hun den weg te zullen bereiden tot de onzerzijds zoozeer gewenschte s c h o o l w e t h e r z i e n i n g.

Vooral ook t e r h a n d h a v i n g v a n d e o p e n b a r e s c h o o l wordt dus de theologische faculteit door hen gewenscht.

Hun woorden luiden als volgt:

»...de eerste werking van het algemeene stemrecht maakt een geheele verandering in het bestuur der Hervormde Kerk waarschijnlijk, en hieruit wordt de mogelijkheid geboren, dat deze subsidie alleen zal dienen ter ondersteuning van een tijdelijk bovendrijvende richting (de orthodoxe), d i e v o o r o n z e v r ij e S t a a t s i n s t e l l i n g e n, v o o r a l i n z a k e n v a n o n d e r w ij s, n o o i t v o l l e s y m p a t h i e h e e f t g e t o o n d. Onderstel, d e v ij a n d e n v a n a r t i k e l 194, a l. 2, d e r G r o n d w e t v e r k r e g e n i n d e H e r v o r m d e K e r k d e b o v e n h a n d, zal dan de Staat, zonder daartoe verplicht te zijn, zóó groote sommen toestaan, om zijne eigene instellingen te krachtiger te doen tegenwerken?" (p. 24).

Door onze tegenstanders zelven wordt dus erkend, dat de kwestie der Theologische faculteit in onmiddellijk verband staat met den schoolwetstrijd in lagere sfeeren. Als tegenstanders der vrije school vreezen zij de Seminariën. Als voorstanders der Staatsschool wenschen zij een neutrale Theologische faculteit.

De strijd voor de lagere school en voor onze Hooge scholen is één.

Dus beweren onze tegenstanders en wij stemmen het hun toe.

Hoe dan?

Wil men dan een Theologische faculteit, waar een »Christendom boven geloofsverdeeldheid" onderwezen zal worden?

Geenszins.

Dat een »Christendom boven geloofsverdeeldheid" niets dan een gedichtsel der verbeelding, een onwezenlijke afgetrokkenheid is, komt bij het hooger onderwijs te sterk uit, om nog pleitbezorgers te vinden.

Er was reden waarom Thorbecke de wet op het Hooger Onderwijs nooit aandurfde! De onhoudbaarheid van zijn fictie zou te zonneklaar gebleken zijn.

Zoolang de plant zich nog slechts even boven de aarde verheft, zijn haar straks uiteengaande stengels nog in eenzelfde schacht besloten.

Dan heeft het nog houding, te beweren, dat alles wat de huls omsluit slechts één stengel vormt, al weêrspreekt de botanicus het ten stelligste.

Maar als ge die plant niet in haar lagere ontkieming, maar in haar hoogere ontplooiïng neemt; als ze is uitgewassen, en de huls doorbroken, en al de stengels in eigen richting zijn opgeschoten, dan ziet zelfs de meest onkundige, dat het geheel uiteenloopende stengels zijn.

Zoo ook kan men wel op de Lagere School halstarrig zijn inbeelding volhouden, dat er een eenheid van Christelijke overtuigingen bestaat; maar is men, al de trappen van het onderwijs beklimmende, eindelijk bij het Hooger Onderwijs aangeland, dan behoeft men de namen van Dr. Scholten, Dr. Hofstede de Groot, Dr. Prins, Dr. Doedes en Dr van Oosterzee slechts naast elkander te plaatsen, om het voor ieder aanschouwelijk te maken, hoe jammerlijk dat »Christendom boven geloofsverdeeldheid" als een damp, of op eene hiermeê gelijkstaande wijze, verdwijnt.

Dit gevoelen ook de Leidsche Hoogleeraren, en daarom schreven ze:

> »De Regeering noemt eene van elk kerkelijk gezag of formulier onafhankelijke Theologische faculteit eene faculteit »boven geloofsverdeeldheid verheven."
>
> Ons komt het voor, dat hier evenmin van geloof als van ongeloof, en dus ook niet van eene wetenschap »boven geloofsverdeeldheid" sprake kan zijn. (p. 13)

Zuiver wetenschappelijk moet het theologisch onderwijs naar hun bedoeling zijn. Zóó wetenschappelijk, dat ze zich (zie de redevoering van Dr. Rauwenhoff) liefst een Protestant, een Katholiek, en waarom ook niet een Israëliet, naast elkander op den katheder denken, ter onderwijzing van een nog levende, nog bloeiende godgeleerdheid.

Onwetenschappelijker voorslag zag men zelden doen! Zoolang het althans nog een eisch der wetenschap is, met de werkelijkheid te rekenen. En zoo Dr. Rauwenhoff verklaart, dat dit plan zeer goed uitvoerbaar is, geeft hij van zijn practisch talent geen bijster hoogen dunk.

De strijd staat dus zóó, dat we bij het hooger onderwijs hetzelfde vraagstuk voor ons hebben, dat bij het lager onderwijs reeds zijn oplossing vond. Slechts met dit verschil, dat het godsdienstig gehalte, ook bij de vakken die den godsdienst tot voorwerp hebben, tot volstrekt niets wordt teruggebracht.

Zoolang het dus onweersprekelijk blijft, dat de onderwijskwestie op de gansche linie — van de bewaarschool af tot den katheder van den Hoogleeraar — door een zelfde gedachte beheerscht wordt, kan er geen twijfel bestaan, of ook bij het hooger onderwijs moeten onze tegenstanders Staatsonderwijs wenschen, wij daarentegen alleen het vrije onderwijs aannemelijk achten.

Mag het voorts als resultaat van langdurige bespreking, als een feit worden beschouwd, dat subsidie van Staatswege, anders dan in den vorm van toelage aan den leerling, de vrijheid van het onderwijs bindt, — dan volgt hieruit dat

subsidie voor het hooger onderwijs nooit aan de Seminariën of Academiën zelven, maar alleen in den vorm van beurzen aan de studeerende jongelingschap mag worden uitgereikt.

Eindelijk. Wordt beiderzijds erkend, dat de Staat, als zoodanig, geen godsdienstige richtingen keuren kan of mag, dan vloeit hieruit onmiddellijk voort, dat eigenlijk gezegd godgeleerd onderwijs door den Staat niet kan of mag gegeven worden.

We komen dus tot deze drie grondslagen:

1°. Aan de Staatshoogescholen kunnen uit den kring der Godgeleerdheid slechts die vakken onderwezen worden, die een geheel objectief, zuiver wetenschappelijk karakter dragen.

2°. Alleen het vrije onderwijs kan voor de godgeleerdheid vrucht dragen.

3°. Staatssubsidie mag bij het vrije onderwijs alleen in den vorm van toelage aan of voor de studenten worden verleend.

Van deze beginselen uitgaande, kunnen we onze gedachten geleidelijk ontwikkelen.

De Staat heeft het recht, de vergeving van Staatsbetrekkingen aan een wetenschappelijken graad te verbinden.

Het examen tot verkrijging van dezen graad moet afgenomen worden door een Commissie, waarin zoowel hoogleeraren der Staats- als der vrije hoogescholen, alsook mannen van practische ervaring, buiten de hoogescholen, zitting moeten hebben.

Alleen naar bekwaamheid, niet naar den oorsprong dezer bekwaamheid, moet van Staatswege onderzoek worden ingesteld.

Noch voor een Theologische faculteit, noch voor een wetenschappelijke graad in de Theologie, is in het Staatsorganisme plaats.

Uit de vakken, die dusver aan de Theologische faculteit onderwezen worden, kunnen in de nieuwe regeling alleen overgaan: *a.* de wijsbegeerte; *b.* de wijsgeerige zedekunde; *c.* de geschiedenis van de wijsbegeerte; *d.* geschiedenis der godsdiensten; *e.* Hebreeuwsche taal en letterkunde.

De examina in deze vakken moeten voor *e.* plaats hebben bij het examen over de Semitische letterkunde.

Voor *a*, *b*, *c* en *d* moet een afzonderlijk examen worden ingevoerd, dat recht geeft op den titel van »meester in de wijsbegeerte."

De Christelijke Kerk daarentegen heeft de verplichting, om, gebruik makende van het recht tot het geven van hooger onderwijs, een vrije Christelijke Universiteit in het leven te roepen.

Vatten we dit practisch op, dan zou hieruit volgen, dat de Staat voorshands met ééne hoogeschool zou kunnen volstaan.

Dat de Katholieken een eigen universiteit voor de verschillende vakken zouden oprichten.

En dat de Hervormde Christenheid in ons vaderland door het stichten van een eigen vrije universiteit de concurrentie met beiden zou moeten openen.

Richt men slechts een seminarie op, dan kortwiekt men den Christelijken geest, die niet slechts het godgeleerd onderwijs bezielen, maar op elk gebied van wetenschap zijn herscheppende en heiligende kracht openbaren moet.

Wie dien eisch weêrspreekt, scheidt godsdienst en leven; verliest zich in een alles vervluchtigend spiritualisme, en drijft op den stroom van het methodisme af.

Hierbij blijft het echter onbeslist, of zulk een universiteit door de Kerk zelve, of door mannen van christelijke professie moet worden opgericht. Aan het laatste zouden we de voorkeur geven.

Ontbreekt hiertoe voorshands geld en personeel; maakt de jammerlijke verwaarlozing der wetenschap onzerzijds, zoowel als de weinige liefde, die de Christenen der wetenschap, én door eigen schuldige eenzijdigheid, én om de excessen der wetenschap zelve, dusver toedroegen, de verwezenlijking van dit denkbeeld op dit oogenblik onmogelijk, van den eisch sta men daarom nimmer af.

Zal het Christendom een zuurdeeg in ons volksleven zijn, dan moet ook de rechter, ook de geneesheer, ook de Staatsman, ook de letterkundige, ook de wijsgeer, den inhoud zijner wetenschap door het licht van den Christus laten beschijnen.

Kan dit nog niet, dan doe men voorshands wat mogelijk is.

Men stichte een inrichting voor hooger onderwijs, waar, benevens de godgeleerdheid, althans ook de letterkunde, ook de wijsbegeerte, kon het zijn ook de natuurkunde en het recht, al was het slechts door een enkel Hoogleeraar, onderwezen worden.

Acht de Kerk het in haar belang noodig, de aanstaande Evangeliedienaren door een nauweren band te verbinden, zij stichte dan in verband met zulk een inrichting een kweekschool, en sluite óf een verdrag met die inrichting, waarbij de benoeming der Hoogleeraren in de Godgeleerdheid aan haar wordt overgelaten, óf benoeme voor haar kweekschool eigen Hoogleeraren, zoo dikwijls de keuze van de Curatoren der vrije inrichting haar reden tot beduchtheid geeft.

Vreest men dat zonder Staatssubsidie de wetenschappelijke ontwikkeling van ons volk schade zal lijden, dan stelle men van Staatswege een som vast, die na elk met goed gevolg afgelegd eindexamen wordt uitbetaald aan de inrichting waar de geëxamineerde gevormd werd, of aan hem zelven, zoo hij u i t s l u i t e n d door eigen studie zich heeft bekwaamd.

Hierin ligt dit voordeel, dat de Staat slechts dan subsidieert, als hij, blijkens het examen, hiervoor een wezenlijke aanwinst doet in het wetenschappelijke gehalte van een zijner burgers.

En niet minder, dat de vrije universiteiten hierin een niet geringen prikkel ontvangen, om in degelijk gehalte van onderwijs met de Staatshoogeschool te wedijveren.

Het Staatsbudget zou hierdoor geen verhooging ondergaan. Met één Staatshoogeschool en twee vrije universiteiten zou ons land zijn drie hoogescholen behouden. Rekent men dat van de duizend studenten de helft het vrije onderwijs volgen, en dat van deze één honderd telken jare met goed gevolg eindexamen afleggen, dan zou, de subsidie op f 1000 gerekend, de raming voor de Staatshoogeschool op f 300,000 worden teruggebracht. Men zou dan één flinke hoogeschool met v ij f t i g katheders kunnen bezetten, en nog een ton 's jaars aan academische inrichtingen kunnen ten koste leggen.

In het ontwerp-Fock zou dan a r t. 2 7 moeten luiden:

»Er bestaat ééne Rijkshoogeschool.

De oprichting van meerdere Rijkshoogescholen kan alleen bij de wet gelast worden."

Bij a r t. 8 9 voege men als derde alinea:

»Zoo door een kweekeling eener vrije hoogeschool het eindexamen met goed gevolg is afgelegd, kan deze inrichting, des verkiezende, een subsidie van é é n d u i z e n d gulden uit 's Rijks schatkist ontvangen.

»Zoo het eindexamen met goed gevolg wordt afgelegd door iemand, die noch aan 's Rijks hoogeschool, noch aan één der vrije hoogescholen als kweekeling ingeschreven geweest is, kan hij, mits Nederlander van geboorte, desverkiezende, gelijke subsidie uit 's Rijks schatkist ontvangen."

A r t. 1 2 3, 1 2 4 e n 1 2 5 vervallen, en worden vervangen door d r i e andere artikelen, die het »m e e s t e r s c h a p i n d e w ij s b e g e e r t e" regelen.

In a r t i k e l 1 4 0 leze men voor: e e n e b ij z o n d e r e s c h o o l v a n h o o g e r o n d e r w ij s, de woorden: »e e n e v r ij e H o o g e s c h o o l, o f i n r i c h t i n g v o o r e e n i g b ij z o n d e r d e e l v a n h o o g e r o n d e r w ij s."

Ook in den naam van »H o o g e s c h o o l" moet de vrije school met de Rijksschool gelijkstaan.

De voordeelen van deze wijziging zouden niet gering zijn.

Zoowel de voorstanders van het behoud der drie hoogescholen, als zij, die meenen, dat ons land slechts voor ééne degelijke Rijkshoogeschool beschikbaar personeel oplevert, zouden beiden bevredigd worden.

De klacht, dat de geestelijke wetenschappen, door opheffing der Theologische faculteit, van 's Rijks hoogeschool zouden verdwijnen, zagen hun bezwaar opgeheven door invoering van het »m e e s t e r s c h a p i n d e w ij s b e g e e r t e."

De niet ongegronde vrees voor eenzijdige ontwikkeling in seminariën zou door de stichting der vrije universiteiten vervallen.

De moeilijke vraag der Staatssubsidie zou naar de beginselen eener degelijke Staathuishoudkunde zijn opgelost. Niemand verkreeg een privilege. De Staat gaf geen penning uit, dan bij ruil voor aanwijsbare winste in het wetenschappelijk gehalte van ons volksleven.

Zij, die met ons de verdwijning der Theologische faculteit aan 's Rijks hoogeschool het meest betreuren zouden, om het gemis aan invloed voor den Christelijken geest op de overige wetenschappen, zouden hun bedenking bij deze regeling moeten terugnemen.

En eindelijk.

Eerst zóó zou die vrije wetenschappelijke wedstrijd tusschen de verschillende geestesrichtingen geopend worden, die van het beginsel uitgaat, dat op geestelijk gebied alleen geestelijke meerderheid de overwinning schenken mag.

Gold het de vraag om een nieuw Staatsrecht voor ons land te ontwerpen, we zouden misschien tot andere gevolgtrekkingen komen.

Thans hebben we alleen te doen met het Staatsrecht waaronder we leven.

In dien gegeven toestand nu is openlijke of bedekte bestendiging der Theologische faculteit Staatsrechtelijk onrecht: schenking van een privilege aan een deel der Staatsburgers: partijkiezen door den Staat voor éène der met elkander worstelende godsdienstige richtingen.

Natuurlijk zal de moderne partij in den lande haar uiterste krachten inspannen, om bij deze hoogst gewichtige wet, door bestendiging der Theologische faculteit, een onberekenbaar overwicht voor hare zienswijze te verkrijgen bij de vorming van de geestelijke aristocratie onzes volks.

Verre van dit af te keuren, erkennen we dit als haar recht.

Elke partij is schuldig aan plichtverzuim en mist de waarachtige liefde voor volk en beginsel, zoo ze haar wapenen niet op het scherpst wet, om den triomf harer beginselen te verzekeren.

Maar daarom juist mogen ook wij niet achterblijven.

Reeds nu moet een poging aangewend, om onzerzijds tot éénheid van overtuiging te komen.

Daaraan scheelt nog veel.

Nog steeds zijn er onder ons mannen van Christelijke professie, die voor *het behoud der Theologische faculteit*, nog steeds zijn er, die *uitsluitend voor de oprichting van Seminariën* ijveren.

Voor de eersten geldt een dubbel argument: *ons historisch recht*, en de *eisch van den Christelijken geest*.

Zijn niet de hoogescholen, zoo vraagt men, meest met kerkelijk geld gesticht? Is niet de opleiding van Godgeleerden het hoofddoel geweest, dat althans de Hoogeschool van Leiden, ten deele ook die van Utrecht, in het leven riep? En zal men thans dan zelf de acte provoceeren, waarbij de godgeleerdheid, eens Koninginne der wetenschap, afstand doet van haar troon?

Wat meent ge, dat ook wij het diep smartelijke, het onbeschrijfelijk vernederende niet gevoelen, dat in die uittreding spreekt?

Maar vooreerst. Ons historisch recht wordt niet *nu* prijs gegeven, maar bestaat reeds sinds 1795 facto niet meer. Wat er van bleef, was geen recht ten uwen bate, maar de traditie van een recht, ten uwen schade, door den Staat misbruikt.

»Uw kerkelijk geld geeft ge prijs!" Maar wederom, niet gij doet dit. De zaak is deze. Eens in gemeenschap van goederen met den machtigen Staat gehuwd, zijt ge thans een uitgeworpene, en zonder eenig recht op schadevergoeding, reeds sinds 1795, van uwe goederen ontzet. Er is geen rechtbank, die uw rechten kan doen gelden. De Staat is *rechter* en *partij* tevens.

»Ge doet afstand van de kroon!" Zoo ge dat ten minste nog een kroondragen noemt, die schuchtere, van schaamte blozende houding, die onze Theologische

faculteit sinds jaren tegenover de mannen der wetenschap innam. Zeker, te Leiden minder dan elders, maar tot welken prijs! Hoogstens geduld zoolang ze Christelijke faculteit bleef, kon ze haar meer gevierde houding slechts ten prijs harer Christelijke professie erlangen. De overige faculteiten meer bevriend maken, alleen door met heur wateren de Christelijke essens te verdunnen.

Neen, de Christelijke gemeente moet het oordeel aanvaarden, dat om eigen schuld haar treft. Het Christendom in ons land heeft de wetenschap prijs gegeven. Daardoor is de Theologische faculteit van zelf van haar koninklijke heerschappij tot slavinnendienst verlaagd. En daarom, eerst ga het de wereld weêr in, om met zijn geest nog eenmaal het wetenschappelijk leven op vrij terrein te doordringen! Geen »reine fainéante," maar »regeerende koningin" moet de Christelijke Godgeleerdheid zijn! Alleen dan is zij de koningskroon waardig!

Het tweede argument is hiermeê reeds weêrlegd.

Men wil geen afsluiting van den Christelijken geest.

Wij nog minder.

Maar met de ervaring voor oogen, beweren we, dat de Theologische faculteit feitelijk buiten de academische sfeer staat, en juist door die onware positie den Christelijken geest verlamt.

Jaren lang bestond ze, en waar zijn de rechters, de geneesheeren, de natuurkundigen, de letterkundigen, die zij door haar bestaan met den Christelijken geest heeft bezield?

Richt daarentegen een »vrije universiteit" op, en de Christelijke geest zal onbelemmerd heerschen, en meer dan iets anders, zal de dan gebleken armoede van wetenschappelijke mannen, de oogen der rechtzinnigen voor hun misplaatste eenzijdigheid en schuldig plichtverzuim openen.

Eindelijk. Er zijn er die uitsluitend Seminariën willen.

En zeker, een Christelijk Seminarie brengt ons oneindig verder dan een verwaterde Theologische faculteit.

Maar is dit genoeg?

Deert het u dan niet, of alle overige wetenschappen, in modernen geest ontwikkeld, op maatschappelijk terrein afbreken, wat gij in uw Seminarie hebt opgebouwd?

Is studie der Godgeleerdheid in onze dagen dan mogelijk, zoo men zich bloô moet terugtrekken bij elken aanval, die met de wapenen der natuurkunde of der moderne Staatstheorie geschiedt?

Geeft ge dan de wereld prijs? Prijs elke ontwikkeling van den geest? Prijs de natuur? Prijs de wetenschappen? Prijs de letterkunde? — zoo maar uw Godgeleerdheid in Seminariën onderwezen wordt?

In ernst, we gelooven niet, dat één onzer, die in Christus als het Middenpunt en de Volheid van alle leven gelooft, dit inderdaad zal willen.

Alleen uit vreeze voor ons Christendom zou die schuwe vlucht te verklaren zijn.

Maar de vreeze is niet uit het geloof.

»Alles is het uwe," sprak Hij, die ons van God tot wijsheid gegeven is, en in zijn naam roepen we daarom onzen geestverwanten toe: Geef den Staat, geef de maatschappij, geef de wetenschap niet prijs!

(De Heraut, 28 Januari '70).

III.

Nog hebben we onze meening over de Theologische faculteit te verdedigen tegen een man, die steeds ten zeerste verdient gehoord te worden, tegen Dr. Chantepie de la Saussaye.

Ook hem is de neutrale Theologische faculteit een hersenschim.

Met meesterlijke taal doet hij Dr. Rauwenhoff den geesel zijner satire gevoelen, als hij van diens onpractisch voorstel schrijft:

»Het behoeft nauwlijks gezegd te worden, dat eene Theologische faculteit,

naar het oordeel van Professor Rauwenhoff, niet Protestantsch, niet Katholiek, niet Christelijk, maar algemeen menschelijk, des noods met rabbijnen, waarom ook niet met Boudha-priesters tot professoren, een dier hersenschimmen is, die alleen een abstracte theorie over mensch en menschheid, buiten alle geschiedenis om, kan doen ontstaan. Eerst wordt de model-Staat gevormd, de Utopia, waarvan de leden allen eentoonige exemplaren zijn van het abstracte begrip menschheid, van den model-mensch, die in geen enkel exemplaar te voorschijn komt. Dan kunnen er ook zulke humanitaire kerken, als door denzelfden onlangs is voorgesteld, en humanitaire hoogescholen met humanitaire Theologische faculteiten ontstaan. Wat daar toch wel gedoceerd zou worden? Voor die modelmenschen moet de geschiedenis van het tegenwoordig menschelijk geslacht al iets vreeselijk onbeduidends zijn." (»Het wezen der Theologie", p. 61.)

En evenzeer onderschrijven we van ganscher harte zijn uitspraak:

»Lafhartig ware iedere prijsgeving van het beginsel, ter wille van den toongevenden waan van den dag; ja, verraad aan de wetenschap en de heilige zaak der kerk, om de Theologische faculteit te willen handhaven onder vreemden vaan, namelijk door in plaats van het ethische beginsel het naturalistische te stellen, dat de theologische wetenschap juist geroepen is te bestrijden." (p. 62.)

Vraagt men daarentegen, wat Dr. de la Saussaye hiertegen overstelt, dan schijnt de slotsom van zijn onderzoek weinig evenredig aan zulk een stouten aanval.

Zijn ideaal toch zou zijn: handhaving der tegenwoordige Theologische faculteit, en oprichting nevens haar van een Staatsfaculteit voor Roomsche Theologie.

Men zou oppervlakkig meenen, dat hiermede het beginsel van facultatieve splitsing der lagere school, als richtsnoer bij de regeling van het Hooger Onderwijs werd aangenomen.

Ook door den geachten schrijver dezer woorden toch wordt het verband tusschen de quaestie van het Lager en die van het Hooger Onderwijs volmondig erkend. »Bij de regeling van het Hooger Onderwijs," zoo schrijft hij p. 60, »komt, nog meer dan bij het lager onderwijs, in de quaestie der Theologische faculteiten de levensvraag te voorschijn, of Nederland zijn Protestantsch karakter al of niet verloochent."

Wie dus aan de Hoogeschool splitsing der Theologische faculteit in een Protestantsche en Katholieke voorstaat, zou men meenen op het gebied der lagere school voor facultatieve splitsing in gelijken zin te zien ijveren.

Intusschen is het van genoegzame bekendheid, dat Dr. d. l. S. dezen weg thans voor het minst niet bewandelt.

Maar, we behoeven zelfs dit afgeleide bewijs niet, om de ongegrondheid van dit vermoeden tastbaar te maken.

Immers, zelf spreekt hij het uit: Hij verdedigt de instandhouding der Theologische faculteit om Nederland, als Staat, zijn Protestantsch karakter te doen bewaren.

Dat Protestantsch karakter, zoo meent hij, zal Nederland vertoonen, door én een Protestantsche én een Katholieke faculteit in het leven te roepen.

Pruisen is hem hierin ten voorbeeld.

Niemand zal ontkennen, dat Pruisen een Protestantsche Staat is gebleven, en in Pruisen juist wordt, zij het ook niet aan alle universiteiten, die dubbele faculteit gevonden

Zien we wel, dan is dit beroep op Pruisen niet zeer gelukkig.

Het feit dat Pruisen een Protestantsche Staat is, en een dubbele Theologische faculteit bezit, zal niemand weêrspreken. Maar de vraag is: blijkt het Protestantsch karakter van den Pruisischen Staat uit die dubbele faculteit? En Weenen dan?

Ons dunkt, men zal nader bij de waarheid zijn, zoo men het Protestantsch karakter van Pruisen uit de artikelen der constitutie over de Staatskerk bewijst, en daarna erkent, dat niettegenstaande dit Protestantsch karakter, ter wille van een zeer aanmerkelijk deel der bevolking, ook dus voor de Katholieke godgeleerdheid een faculteit geopend is.

Maar nog vreemder wordt het ons te moede, als we van den geachten schrijver

vernemen, dat alles hier afhangt van de vraag: »Of de vrijheid en gelijkheid van alle Kerkgenootschappen in den Nederlandschen Staat de vrucht is van de revolutionaire theorie, die met de Kerk en de historie breekt, of wel de ontwikkeling van het Christelijk-Protestantsch beginsel in de moderne maatschappij."

1795 spreekt hier anders vrij sterk. Maar toegegeven, wat we ten volle beamen, dat het Protestantsch beginsel, krachtens zijn geestelijk karakter, tot vrijheid voor alle kerkgenootschappen leidt. Toegestemd dat de Protestant dezen eisch der revolutie zonder verloochening van zijn beginsel kan aanvaarden. Dan nog vraag ik: leidt dit beginsel tot invoering eener dubbele Staatsfaculteit?

Is dat vrijheid voor de Kerkgenootschappen, als de Staat zulk een overmachtigen invloed behoudt op de vorming hunner leeraars?

Is dat gelijkheid voor de Kerkgenootschappen, zoo de Katholieke Kerk uitsluitend het privilege verkrijgt van een eigen faculteit, en alle overige Kerkgenootschappen de ééne Protestantsche faculteit moeten deelen?

We meenden dat juist Dr. d. l. S. levenslang tegen dat amalgameeren der eigenaardige richtingen in het Protestantisme, tot onberekenbaren zegen voor onze Kerk, ten heftigste geprotesteerd had.

Hoezeer we dus ook zijn praemissen gaarne tot de onzen maken, het blijft ons volstrekt onverklaarbaar, hoe men op deze praemissen een dubbele Theologische faculteit bouwen kan.

Het bijzonder Protestantsche kan moeilijk in het stichten eener Katholieke faculteit worden gezocht.

Het Staatskarakter van zoodanige faculteit zou haar elk Protestantsch karakter onder ons tegenwoordig Staatsrecht ontnemen.

En niet minder eindelijk zou de dooreenmenging van Luthersche en Calviniaansche, Remonstrantsche en Gereformeerde, antieke en moderne, kerkelijke en Doopsgezinde Theologie, de doodsteek zijn voor een Protestantsche faculteit, die niet de schakeeringen der geesten vereffenen wil, maar alleen in scherpe karakterteekening de profetie zoekt van een welbewust leven.

We blijven daarom bij onzen eisch volharden en spreken, als vaste overtuiging, uit, dat alleen de vrije universiteit een bevredigende oplossing van het vraagstuk kan brengen.

Zeer terecht zegt Dr. d. l. S.: »De Theologische faculteit bedele geen plaats aan de universiteit, als dienaresse der andere faculteiten, die van haar leengoed leeft. Als de vrije handhave zij haar eigen, dat is haar gewijd karakter."

Volkomen waar en fier gesproken! Maar dan zij het ons ook vergund, zijn uitroep: »Sit ut est aut non sit!" »ze blijve die ze is, of ze verdwijne," juist in het tegendeel om te keeren: NON sit ut est aut non sit! »ze worde anders dan ze is, of eindige haar zieltogend leven."

Reeds in ons vorig artikel toch wezen we er op, juist het verleden en het heden onzer Theologische faculteit bewijst voldingend, dat ze in haar tegenwoordige verhouding niet met eere leven kan.

Beurtelings zijn aan al onze Hoogescholen mannen van uitstekende talenten, van fieren moed en ongebroken geestkracht als professoren in de Godgeleerdheid opgetreden.

Niemand zal betwisten, dat ook thans nog menige stem van de godgeleerde catheder spreekt, die den moed eener warme Christelijke overtuiging aan eerbiedwekkende geleerdheid en scherpzinnigheid van oordeel paart.

Het buitenland wedijvert met onze eigen Kerk om aan onze Theologen persoonlijk die dankbare hulde te brengen.

Maar als dan, niettegenstaande die persoonlijke talenten, de Theologische faculteit, verre van invloed te winnen, steeds meer haar prestige dalen ziet; voor de Kerk uitnemende winsten biedt (dit kon ook een Seminarie), maar den toegang voor haar geest bij de overige faculteiten steeds nauwer vindt dicht gesloten; er nog is, maar meer als een aanhangsel van het academisch leven geduld, dan als het bezielend element van het organisme der Hoogeschool gekoesterd wordt; in het oog der overige faculteiten meer »bij gratie voortbestaat," dan als het natuurlijk hoofd in het academische familieleven gevierd wordt; wie gevoelt dan niet met ons: het ligt niet aan de personen, maar aan het valsche der positie!

Uitstekende mannen hebt ge. Niet licht dat gij ze uitstekender vindt.
Wisseling van personeel zou u niet licht winste, zeer licht schade brengen.
Zelfs met zulke mannen blijft een Staats-faculteit als een nauwlijks gedulde haar onhoudbaar leven rekken.
Al was het met veel mindere talenten, schept ge aan een »vrije universiteit" een bloeiend theologisch leven. (De Heraut, 4 Februari '70).

3. Vrijheid van Hooger Onderwijs.

De vrijheid van onderwijs, door de Grondwet gewaarborgd, is dan nu ook wat het Hooger Onderwijs betreft wettelijk geregeld.
Niet zonder dankbaarheid schrijven we dit, als slotsom onzer overdenkingen, na aandachtige lezing der verdere beraadslagingen in het Bijblad, ter neêr.
Het artikel dat voortaan de vrijheid op dit terrein bepalen zal — want er is geen reden waarom de Eerste Kamer de Wet niet zou aannemen — luidt aldus:

»Het staat aan ieder Nederlander, ieder vreemdeling, die de bij Art. 3 bedoelde vergunning bezit, elke erkende vereeniging en ieder Kerkgenootschap vrij, eene bijzondere school van hooger onderwijs te openen, onder voorwaarde dat de oprichter vooraf daarvan kennis geve aan het gemeentebestuur en aan Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, met overlegging van de reglementen of statuten.
»Worden de reglementen of statuten gewijzigd of ingetrokken, dan doet het hoofd, of het bestuur der school, gelijke mededeeling van de wijziging of intrekking."

Het is er echter ver vandaan dat onze dankbaarheid tot voldaanheid stijgen zou, met de vrijheid die men ons aanbiedt.
De echte vrijheid, de vrijheid zonder boei of remschoen, is in het ontwerp, gelijk het den hamer des Voorzitters gepasseerd is, niet te vinden.
De Minister en de meerderheid der Kamer durfden haar niet aan.
Alleen de heer Jonckbloet — eere wien eere toekomt! — heeft een poging gewaagd om haar genade te doen vinden in het oog onzer Wetgevende Vergadering.
Deze Afgevaardigde stelde voor, ook aan (compleete) vrije Universiteiten het jus promovendi te verleenen; en daargelaten de tweeledige vraag, of het denkbeeld van inspectie van Rijkswege, dat hij er aan verbond, ook in strijd met de Grondwet zou zijn, en of er termen konden bestaan voor den Staat, om uit noodweer tot zulk een beperkenden maatregel over te gaan, — daargelaten deze dubbele vraag, noemen wij dit het eenig normale standpunt.
Had men tot die onverminkte liberaliteit den moed gehad, dan kon er nu van vrijheid op voet van gelijkheid spraak zijn.
Thans is dit niet het geval
Vooral de Minister aarzelde. Die wilde tot elken prijs botsingen tusschen het Staatstoezicht en de Kerkelijke autoriteiten vermijden. »Kerkelijk" opgevat in de bedoeling van den heer Van Zinnicq Bergmann.
Dientengevolge zullen de botsingen nu uitblijven, maar uitblijven zal tevens de vrijheid van Hooger Onderwijs in de niet gecastreerde beteekenis van het woord.
Artikel 99, dat we boven afschreven, is slechts een overbrenging op dit terrein van het vicieuse systeem, dat op het gebied van het Lager Onderwijs sedert twintig jaar onzen binnenlandschen vrede verstoort.
Vrijheid voor allen, met bevoorrechting van één.
Onbeperkte concurrentie, onder het vaststellen van een monopolie voor den boezemvriend
Die vriend zal, naar de wisselende eb en vloed der Staatspartijen, telkens diegene zijn, welke de meerderheid, en dus de macht, in handen heeft.
We kunnen ons leedgevoel niet verbergen, dat de Minister, die, toen hij dit

Ontwerp ter tafel bracht, van echte vrijheidlievende beginselen scheen uit te gaan, op zulk een gewichtig punt de vrijheid den rug heeft toegekeerd; dat in het jaar onzes Heeren achttien honderd zes en zeventig door een zoogenaamd liberale Kamermeerderheid aan het vrije Nederland een Wet met zulk een Artikel wordt geschonken!

Deze smartelijke indruk is echter niet onze eenige.

Hij huwt zich aan een tweede: namelijk, dat ook hier de groote waarheid van het zedelijk leven zich zal doen gelden, dat de edelste goederen slechts door strijd worden veroverd.

De botsing der beginselen op het gebied van het Hooger Onderwijs, die we wenschen, zal ook bij, en ondanks, de beperkte vrijheid die men ons gunt, moeten worden beproefd.

Voor ieder die eenig geestelijk onderscheidingsvermogen bezit, wordt het duidelijk, dat, onder den invloed der toongevende machten onzer eeuw, de wetenschap hoe langs zoo meer in een toestand van dienstbaarheid dreigt te geraken.

Van de Theologie behoeft het geen betoog. Deze wet decreteert met zoovele woorden, welke huisdiensten voortaan door de vernederde Hagar zullen worden verricht.

Maar ook van andere wetenschappen geldt het, of begint het te gelden.

Niet wij, maar een Staatsman als de hoogleeraar Buys klaagt in De Gids, dat het Staatsrecht zoo weinig zelfstandig beoefend wordt en zoekt vruchteloos onder zijn partijgenooten naar dien »gemeenschapszin", zonder welken volgens hem geen geregelde samenleving mogelijk is.

Een ander hoogleeraar, rijker nog in antecedenten en, misschien, in volgelingen, verklaart den dag in 't verschiet te zien, waarop Nederland zijn Meiwetten zal moeten maken, zonder echter, door de ondervinding geleerd, voor de klip te waarschuwen, waarop Bismarck verzeilde, toen hij Ultramontaan en Protestant over één kam schoor. En wat, óók alweêr door een welsprekenden mond, onder toejuiching van schier alle liberale organen, in de Kamer over »de minderheden" gezegd is, weet ieder.

Wat de natuurwetenschappen aangaat, is het voldoende den naam van Darwin te noemen, om te doen gevoelen, hoe gereed de leerlingen zijn om de hypothese van den Meester tot een axioma te stempelen, en zich daardoor onvatbaar te maken voor echt wetenschappelijk, dat wil zeggen onbevooroordeeld onderzoek.

Ten aanzien der medische vakken eindelijk, heeft men aan de geestdrift, waarmeê vooral jonge doctoren het neo-paganistisch voorstel tot lijkenverbranding begroetten, kunnen zien, hoe ook hier de onbevangen blik, zonder welken geen waarachtige wetenschappelijke zin, maar slechts het oppervlakkig jurare in verba magistri tieren kan, beneveld wordt en dreigt te verdwijnen.

Kiemen, sporen overal, van eene in dienst van deze of gene tijdstrooming staande, door deze of gene macht der eeuw meêgesleepte, en daarom onvrije, dienstbare Wetenschap.

Om dit euvel te weren, is slechts één correctief wenschelijk en bruikbaar: een vrije, zelfstandige Wetenschap, onafhankelijk van de wisselende, door de dommekracht der meerderheid heerschende en beheerschte partijen, en eene vrije, niet door den Staat of de Gemeente — wat lood om oud ijzer is — maar door elk die van haar onderricht gediend belieft te zijn, betaalde Universiteit.

Een Vrije Universiteit, als te Londen, Brussel en Leuven, maar op Christelijke grondslagen gevestigd.

Vraagt men of zij, ook als fiancieele operatie, mogelijk is, men raadplege wat een autoriteit als de hoogleeraar Moll in zijne rectorale Oratie van het jaar 1874 dienaangaande getuigde.

Een Vrije Universiteit, waartoe door de mannen van Christelijk-historische richting het initiatief worde genomen, en waar de Kerkelijke Theologische Scholen zich van lieverlede om heen komen scharen.

Immers, het kan den Kerkgenootschappen die den Christus belijden niet onverschillig zijn, welke propaedeutische opleiding door hunne toekomstige predikanten wordt genoten; en omgekeerd kan geen bloeiende Kerk op den duur de academische propaedeusis voor hare aanstaande leeraren missen.

Zien we wel, dan mag dit punt op ons onderwijs-program voortaan niet ontbreken. Het is trouwens door bevoegde mannen bereids ter sprake gebracht.

Alleen meenden we dat wie er reeds vóór was, er na de jongste Kamerdebatten sterker vóór moet zijn dan ooit, en we wenschen dat uit te spreken.

Slechts wachte men zich voor één ding: lang over de bloote wenschelijkheid der zaak uit te weiden, zonder meer.

De vrijheid is er; beperkt, maar ruim genoeg om wat te doen.

De veerkracht op het gebied der lagere school heeft waarlijk geen ontmoedigende vruchten geleverd. Wat al bloeiende Christelijke scholen, ook naar het getuigenis van Liberale autoriteiten, opgericht en in stand gebleven bij een schier onmogelijke concurrentie!

Het Seminarie te Depok is een tweede bemoedigend voorbeeld, al zijn de financieele afmetingen daarvan onvergelijkelijk kleiner dan die eener vrije Universiteit.

Men beginne slechts au fond te bespreken en moedig te handelen.

Het ijzer wordt niet meer gesmeed, als de eerste hitte geweken is.

(27 April '76.)

---

4. Een Roomsche Hoogere Burgerschool.

Onder ons »Binnenland" kwam gisteren het kort bericht voor: »De nieuw opgerichte Roomsche Hoogere Burgerschool hier ter stede is gisteren ochtend op plechtige wijze ingewijd."

Dat bericht ga niet te loor.

We leggen het voor de consciëntie van hen onder onze lezers, die hun eigen zoons naar een niet-Christelijke school van Middelbaar onderwijs konden zenden.

We vestigen er de aandacht op van onze volksmannen, die voor de Christelijke Lagere school hun woord en geld en tijd ten beste gaven.

Wij wijzen er onze Christen ouders op, die zich, uit trouw aan hun beginsel, met een school van kleinere afmeting voor hun kinderen behelpen.

Hen ook, die, hier niet vindend wat ze voor hun kinderen noodig keurden, ze zonden naar buitenaf, het Christelijk element koopend tot den hoogen prijs van huiselijke beademing.

De schier onoverkomelijke bezwaren tegen het oprichten van Hoogere Burgerscholen ontveinzen we ons niet. Een wedloop met den Reus is geen vrije concurrentie. Het geld is schaarsch en misschien schaarscher nog het onderwijzend personeel. Zelfs al had men zulk een school, menige aanzienlijke familie zou nog met de schaarschte van moed te worstelen hebben, om er haar zoons te durven heenzenden

Reeds de Kerstening van het Lager onderwijs put onze krachten uit. Tegen de dommekracht van het Staatsgeld is in menig dorp en stedeke elk verzet doelloos. Zelfs in steden als Amsterdam en Haarlem, Rotterdam en den Haag beantwoordt de Christelijke school nog niet ter helfte aan den nood van ons Christelijk volk. Er zijn te weinig scholen; de bestaande scholen zijn te klein en veelszins gebrekkig; de salarissen der onderwijzers te laag.

En dan durft ge nog aan een Hoogere Burgerschool denken? Maar voor de somme schats, die een enkele school van dezen rang verslindt, sticht ge een viertal Lagere scholen, uitnemend in haar soort. Om een zestig-, zeventig-tal onzer zoons den zegen van Christelijk onderwijs te geven, rooft ge de middelen, die, op een lager sport van het maatschappelijk leven, een zestienhonderd kinderen ten goede konden komen.

Noch dit »non possumus" der beurs, noch dit pleidooi voor de scholen onzer armen, heeft kracht van bewijs.

Men kan op het terrein van Middelbaar Onderwijs niet met den Staat concurreeren, zegt ge. . . en Rome doet het.

Rome doet het, niet slechts in de Zuidelijke provinciën, waar de éénsoortigheid der bevolking het welslagen van deze stichtingen bevordert, maar ook in Holland.

Ook in steden, waar de Roomsche bevolking zeer verre in de minderheid is.

Ook in steden, waar ze noch de patricische, noch de wetenschappelijke, noch de rijkere kringen onder haar banier vereenigt.

De Roomschen beseffen hun plicht. Ze hebben den wil om daarvoor offers te brengen. Het bestek wordt gemaakt, de spade in den grond gestoken, de muren rijzen . . . reeds ligt de dag achter ons dat hun Hoogere Burgerschool werd ingewijd.

Zou ons dan onmogelijk zijn, wat de Roomschen onder veel slechter conditiën reeds tot stand brachten?

Zijn we dan armer?

Is de Doopsgelofte, door ons afgelegd, dan minder heilig?

Is het gevaar voor onze kinderen dan minder dreigend?

Dat men zich toch voor den hoogen God verootmoedigde, bij dit betoon van Roomsche veerkracht van schaamte bloosde en onomwonden erkende, dat ons pogen te dezen opzichte niet op feitelijke onmogelijkheid, maar op feitelijke ontrouw afstuit.

Ook de vraag, of dit geld niet beter bespaard en den armen zou gegeven worden, is slechts een poging om het consciëntieverwijt te smoren.

Want vooreerst dient gevraagd: Waarom bouwdet ge dan die lagere scholen niet?

Maar bovendien, deze vraag rust op misverstand of miskenning van Gods ordinantiën.

Ook voor ónze gegoede familiën zijn hun eigen kinderen nader dan de kinderen der armen.

Eerst uw eigen kind, dan dat der armen!

Wie het anders zegt, predikt een valsch weldadigheidsbeginsel en weêrspreekt de ordeningen Gods.

Niet het verlaten, maar juist het opvolgen van die ordinantiën Gods zal den armen ten goede komen.

Immers, worden de zonen onzer gegoede familiën op niet Christelijke scholen gezonden, dan zal men in een volgend geslacht vruchteloos de mannen van geld en talent zoeken, die ten behoeve onzer armen voor het Christelijk onderwijs in de bres springen.

Zorgt ge daarentegen in de eerste plaats voor de kinderen der familiën van beteekenis, voor hen die het meest aan gevaar van afdwaling blootstaan, dan zult ge voor een volgend geslacht ook ten behoeve uwer armen het kapitaal in Christelijke handen verdubbelen en op alle verdiepingen van het Staatsgebouw uw mannen vinden, die van der jeugd aan met het Christelijk onderwijs zijn saâmgegroeid.

De pogingen te Doetinchem aangewend, hoe prijselijk ook, kunnen in deze behoefte niet voorzien. Te Doetinchem zal men een kostschool verkrijgen, waar ook Middelbaar onderwijs onder Christelijke leiding wordt gegeven.

Uitnemend.

Maar het Christelijk leven eischt meer. Minstens in twee of drie der groote brandpunten van ons volksleven, in het hart zelf van onze handelsbeweging en wetenschapsbeoefening, moet een Christelijke school gesticht, die althans voor de meesten onzer zonen het Christelijk onderwijs niet op het verlies van het huiselijk samenleven te staan komt.

Een school behoeven we, die niet enkel de zoons van beslist Christelijke familiën kan herbergen, maar ook, door de uitnemendheid van haar onderwijs en het tegenwicht tegen de excessen van het ongeloof, de kinderen van die breede reeks familiën trekt, wier levensovertuiging nog wel halfslachtig en dobberend is, maar toch te onzer gunste neigt.

Het Christelijk deel der natie kan noch mag zich aan de volksontwikkeling op industrieel, letterkundig en administratief gebied onttrekken.

Al bleven twee millioen onzer landgenooten den Christus getrouw, nog zouden ze machteloos staan in den strijd tegen het Radicalisme, zoo ze geen mannen van degelijke kennis, van practische bekwaamheid en talent bezaten, om den geest van Christus te brengen ter plaatse, waar over den invloed van onze nationale levenskracht wordt beschikt.

Dat geldt op het terrein der kerk.

Dat geldt op de beurs

Dat geldt aan onze Hoogescholen, in onze Gemeenteraden en Staten van gewest en lande.

Misschien moet er bijgevoegd, dat in de verstandelijke en zedelijke afdwaling van zoo menigen zoon uit Christelijken huize maar al te wreed het plichtverzuim ten opzichte van ons Middelbaar onderwijs is geboet. (11 September '73).

---

5. Vrijmaking der Volksschool.

I.

Niet om den klager over »eentonige bestrijding" een bewijsstuk te meer in handen te spelen, maar wijl beleefdheid eischt, dat men den vrager te woord sta, komen we reeds nu op de vrijmaking der school terug.

Ook de lagere school behoort vrij te zijn.

Wat bedoelt die eisch? Waarop doen we dien rusten?

Vrij is elke levenssfeer, elk element van het maatschappelijk leven, dat zich ontwikkelen kan naar zijn innerlijke levenswet. Dat hiermeê noch losbandigdigheid noch willekeur bedoeld is, ligt in het woord. Een wet trekt de eerst losse banden aan. Wet en willekeur zijn begrippen, die elkaâr uitsluiten.

De kunst moet vrij zijn, d w. z. ze moet zich ontwikkelen kunnen volgens de wet die het kunstleven beheerscht.

De wetenschap moet vrij zijn, d. i. haar moet elke belemmering ontnomen worden, welke ze onderwerpen zou aan een wil van buiten, die met haar innerlijke levenswet strijdt.

De godsdienst moet vrij zijn, d. w. z. belang noch geweld noch anderer zin mag in mijn godsdienstig leven de heerschappij willen uitoefenen, die alleen aan de wet van dat leven zelve toekomt.

Zoo ook de gedachte moet vrij zijn, d. i. uitsluitend de wet van het logisch denken heeft recht u te verbieden, een gedachte te hebben die haar heerschappij miskent.

De kunst, de wetenschap, de godsdienst, het denken, verhinderd in het volgen van de eigen levenswet en door belang of dwang tot het volgen van verboden paden genoopt, kwijnen, komen om hun eer en blijven achterstallig in het kwijten van hun schuld aan het maatschappelijk leven.

Langen tijd meende men, dat deze eisch der vrijheid buiten het terrein des geestelijken levens diende afgewezen. Men schonk geen vrijheid aan den handel, geen vrijheid aan het bedrijf, geen vrijheid van vereeniging.

Thans weet men beter.

Erkend is, dat ook de handel slechts gehoorzamen kan aan zijn innerlijke levenswet; dat het bedrijf wel ter deeg van een eigen natuur is en zich dienovereenkomstig moet ontwikkelen; vrijheid van vereeniging is gebleken in den gezelligen volksaard de verkeerde neiging tot saâmzwering en muiterij tegen te houden, niet te kweeken.

Ten opzichte der lagere school is de rechtmatigheid van dezen eisch dusver nog miskend.

Dit moest.

De lagere volksschool is eeuwen lang niet als onmisbaar element van het volksleven erkend. Ze kon eerst tot haar beteekenis komen, toen de lagere volksklasse allengs tot sociale zelfbewustheid ontwaakte, d w. z. eerst in onze eeuw.

De lagere school van vroeger eeuwen was een stichting der Kerk, eerst als hulpmiddel ter kerstening van Europa's volken, later als hulpmiddel om den Bijbel tot een macht te maken.

Tamelijk onhistorisch is daarom het verwijt, dat door ons tegenwoordig geslacht ook aan onze Hervormde Kerk van vroeger eeuwen gedaan wordt, als had ze zich verwaarloozing van het schoolwezen ten laste laten komen. Dat haar school schier

in geen enkel opzicht aan de eischen eener goede school beantwoordde, stemmen we gaaf toe. Maar waar heeft de Kerk ooit gezegd, dat het haar om eene goede school in maatschappelijken zin, en dus om iets anders, dan om een hulpmiddel ter bevordering van haar eigen streven te doen was?

Geef nóg de school aan de Kerk terug en eerlang staat ge voor hetzelfde droeve resultaat.

Men zij zoo goed op deze verklaring te letten en er Dr. Lampings kennis van de kaart des lands naar te beoordeelen, die nog altijd in onze eischen het spooksel ziet der kerkelijke school!!

Toen de Kerk haar schoolzaak geliquideerd had, is de school in handen der Revolutionairen gekomen. Gelijk eertijds het Christendom een beginsel, later de Hervorming een wijziging van dat beginsel tot een macht onder de Europeesche natiën zocht te verheffen en daartoe de school als hulpmiddel aangreep, zoo ook deden sinds 1795 op hun beurt de Revolutionairen. Ook zij hadden een systeem, opgebouwd uit een beginsel, een doctrine, een leer, die ze in steê van het Christelijk beginsel tot de levensmacht der Europeesche natiën wilden verheffen, en ook zij zagen in dat de school daarbij als middel van propaganda dienst moest doen.

Niet onderwijs en opvoeding, maar verdringen van het Christelijk beginsel door het Revolutiebeginsel, was prikkel tot den ijver, waarmeê men zich het schoolwezen aantrok.

Men versta ons wèl.

Onzerzijds wordt zoomin bij de Revolutionairen dezer eeuw als bij de Hervormers der 16de eeuw aan een boosaardigen toeleg gedacht, om belangstelling in het onderwijs te veinzen, om dusdoende ongemerkt zijn spel te spelen. Zoo gaat het niet met groote volksbewegingen. Beide malen is men overtuigd geweest, dat zorge voor het onderwijs geboden was, en de noodwendige vrucht van het onderwijs in zijn voordeel zijn zou.

Het geschiedkundig verloop was beide malen gelijk. De Hervormers stelen het hart des volks, maken zich meester van de Kerk en veroveren door de Kerk de School. En zoo ook in onze eeuw. De Revolutionairen stalen het hart des volks, maakten zich meester van het Staatsbestuur en veroverden door den Staat de School.

De aard van het schoolwezen werd dan ook beide malen door den aard van het streven der schoolpatronen beheerscht.

Toen in de 17de en 18de eeuw de Kerk meesteresse van de School was, vormde de godsdienstige leerstof het hoofdelement. Bijbel, Catechismus, Psalmen kregen het leeuwenaandeel in de beschikbare krachten. Het godsdienstig examen der onderwijzers was strenger dan het intellectueele. De inspectie betrof meer het zuiver belijdend, dan het vormend karakter der school.

Thans is men even eenzijdig, maar in omgekeerde richting. Nu de school hulpmiddel is voor de propaganda der ongeloofstheorie, moet ze het karakter dragen en draagt ze ook het karakter van het streven onzer Revolutionairen. Dit blijkt in elk opzicht. De hoofdschotel van weleer is ganschelijk verdwenen. Godsdienst is op de volksschool thans verboden waar. Wat men er voor in steê biedt is een autonomische zedekunde, bij manier van catechismus getrokken uit de orakelen van Duitsche Rationalisten en Fransche Encyclopaedisten. Daarentegen is het niet-geestelijke onderwijs, dat op de stof en haar afmetingen betrekking heeft, er tot den eersten rang verheven. Wat dampkring het beter, eeuwig deel van 't kind inademt, doet er niet toe, aan de banken, aan goed rekenen, aan natuurkunde, aan zang enz. wijdt men zijn aandacht in de eerst plaats. En natuurlijk, want in 's menschen zieleleven heeft de Revolutie haar vijand, in de stof haar bondgenoot. Geen wonder derhalve, dat ze even eenzijdig als de Kerk weleer, haar vijand bij voorkeur geen ammunitie schenkt, maar liever haar bondgenoot, de kennis der exacte wetenschappen, versterkt.

Ook hier evenwel zij men tegen misverstand op zijn hoede. Strekking van ons betoog is niet, te protesteeren tegen een goed lokaal, een nette schoolbank, kennis der natuur, enz. Die ons dit toedichtte, zou zeer inexact in zijn kennis van ons streven zijn. Veeleer wenschen we de zorge voor dit alles, zelfs voor

gymnastie en zang, zoo degelijk, als de gegevens het slechts gedoogen. Ons beweren is slechts, dat het evenwicht tusschen het geestelijk en niet-geestelijk element op de lagere school èn vroeger èn nu uit het waterpas was en is.

Vroeger, doordien de evenaar zwenkte naar den kant van het geestelijke ten koste van het niet-geestelijke.

Thans, doordien de evenaar overzwikt naar de zij van het niet-geestelijke ten koste van het geestelijke.

En de oorzaak van dit verbroken evenwicht, van deze ongeoorloofde eenzijdigheid, ligt beide malen in eenzelfde feit.

Hierin namelijk, dat de school noch toen noch nu tot een zelfstandig leven kwam, maar beide malen door een andere macht als middel tot propaganda van beginselen is gebruikt.

Vroeger door de Kerk van Christus.

Thans door de Apostelen der Revolutie.

Slechts één geneesmiddel is derhalve denkbaar: geef de school aan haar zelve, verklaar de school zelfstandig, onthef ze van haar dienstbaarheid, maak de school vrij.

Op wat wijs we dit bedoelen, zegge een volgend artikel.

(13 Maart '74).

II.

We voorzien, dat men van revolutionaire zijde ons beweren, dat de school thans hulpmiddel tot propaganda voor de Revolutie is, gelijk zij dit eertijds voor de Kerk was, niet voetstoots gewonnen zal geven.

De Kerk wierp óók een tijdlang de tegen haar gerichte aanklacht verre van zich. Toch kwam ten leste de ure, dat niemand in onze Hervormde Kerk meer aan tegenpleidooi dacht.

Zoo zal het onzen Revolutionairen ook vergaan. Slechts de scherpstziende geesten onder hen zullen nú reeds tot het vermoeden komen, dat onze aanklacht althans een deel van waarheid bevat, terwijl de dii minores (de geesten van lagere orde) nog volkomen te goeder trouw zullen volhouden, dat onze voorstelling van den stand der zaak kant noch wal raakt. Doch die denkbeelden zullen allengs wijziging ondergaan. De blik zal verscherpt, het vooroordeel verzwakt worden. De feiten zullen te hulp komen; op de uiting van verontwaardiging zal een tegenpleidooi volgen; dat pleidooi zal tot verberging der wonde plek nopen, en dus die wonde plek ontdekken; bij dupliek zal men reeds iets toegeven, en, zoo in achterwaartsche richting voortschrijdend, zal men van lieverleê het objectieve standpunt naderen, dat door de Kerk reeds bereikt is, en van heeler harte de schadelijke feil belijden, waaraan men zich schuldig maakt, zij het ook te goeder trouw.

Wat we daarom nu reeds van onzen tegenstander vragen, is niet toegeving van de juistheid onzer aanklacht, maar uitsluitend erkenning van de juistheid onzer stelling: dat de school gehoorzamen moet aan haar eigen levenswet, en dientengevolge zelfstandig moet zijn.

Is die zelfstandigheid op eenmaal verkrijgbaar?

Stellig niet.

Het stelsel van bescherming heeft moeten voorafgaan, om den handelsbloei door kracht van vrijheid mogelijk te maken. De gilden hebben het bedrijf in de jaren zijner onmondigheid ontwikkeld en voor zelfstandigheid doen rijpen.

Schier op elk levensterrein geldt de wet, dat het loopen in den leiband onmisbaar is om tot de vaste beweging op de eigen enkelen te geraken.

Zoo dus ook de volksschool

Dweepende ongerijmdheid zou het zijn, te beweren dat, zoo de Kerk weleer,

en nu de Staat geen hand naar de volksschool hadden uitgestoken, ze wel uit haar eigen n i e t ontstaan en haar eigen weg zou gevonden hebben.

Tamelijk wel zijn dan ook de minnaars der volksschool, of althans de deskundigen onder dezen, het eens, dat dank en hulde aan de Kerk toekomt, voor de teedere zorg waarmeê ze in vroeger eeuwen de plante der volksschool heeft gekweekt.

Hieruit, gelijk sommigen, de gevolgtrekking af te leiden, dat derhalve de volksschool ook nu nog in naam der Kerk is op te eischen, ware de stelling verdedigen, dat de vlugge knaap weêr den leiband onder de armen moest nemen, wijl hij eens, hangend in dien leiband, van kruipen tot loopen kwam.

Hetzelfde geldt van de Staatsbemoeiïng met de volksschool. Ook al ontbrak in de wet van 1806 elk vermoeden zelfs, dat de school een eigen leven heeft, toch moet erkend, dat de Staat destijds m o e s t optreden en opgetreden is met veerkracht en moed. Had de Staat zich onthouden of te vroeg teruggetrokken, dan kon de volksschool op verre na niet zijn, wat ze thans, bij al haar leemten en gebreken, dan nog is.

Doch uit die erkenning leide men niet meer af, dan er in ligt. Er uit te besluiten, dat de volkschool deze diensten met den prijs harer zelfstandigheid behoort te eeren, ware weêr de oude misrekening van den leiband en den knaap Blijvende Staatsbemoeiïng, gelijk die thans wordt opgevat, zal op het stuk van volksopvoeding even wrange vrucht voor de natie opleveren, als eertijds de bemoeiïng der Kerk. Elke usurpatie wreekt zich. Het euvel zou zich thans aan een anderen kant vertoonen dan eertijds, maar uitkomen zou het.

Zoo ontstaat de vraag, niet of de Staat plotseling de volksschool vrij en mondig zal verklaren, zijn toezicht opgevend, zijn zorge stakend. Maar deze: of de inrichting van onze volksschool, gelijk die door onze wetgeving geregeld is, allengs tot vrijmaking dier school kan leiden, dan wel het zelfstandig optreden der volksschool uitsluit.

Dit laatste is ons beweren, en uit dien hoofde gaat onze strijd niet slechts tegen de wet van '57, maar ook tegen art. 194 der Grondwet.

We strijden voor een beginsel. Voor het beginsel dat de volksschool een eigen leven heeft, en dat haar dientengevolge zelfstandigheid toekomt.

Op dat standpunt is natuurlijk wijziging van de Schoolwet onvoldoende.

De Grondwet sluit de zelfstandigheid der school uit. Tegen haar keert zich daarom ons wapen. Niet om óns beginsel in de Grondwet te brengen, maar om ze te doen geven wat ze geven moet: het vrije terrein waarop de belijders der verschillende beginselen hun krachten kunnen meten.

Ons schoolstelstel staat aan een ontwikkeling der school, in de richting van toekomstige zelfstandigheid, in den weg.

Doordien het de kiemen van zelfstandige ontwikkeling heeft gedood. Immers sinds '57 kwijnen schier alle particuliere scholen voor lager onderwijs.

Doordien het een vrijheid van onderwijs in zijn program schrijft, die wel iets heeft van verlof aan den cellulair gevangene om een buitensingel om te gaan.

Doordien het de onpartijdigheid van zijn inspectie zoekt in de fictieve neutraliteit der toeziende macht.

Doordien het de beste onderwijskrachten in een kader trekt, dat zelfstandige ontwikkeling ondoenlijk maakt.

Doordien het een deel der natie om politieke redenen tegen de zelfstandigheid der school inneemt.

Doordien het de dusgenaamd bijzondere school al meer in handen van de Kerk speelt.

Eindelijk, doordien het de nationale veerkracht belet, vrijelijk op het schoolwezen te werken.

Deze bedenkingen wegen des te zwaarder, naarmate de moeilijkheden grooter zijn, die de volksschool, om tot mondigheid te geraken, overwinnen moet.

Die moeilijkheden zijn van drieërlei aard.

V o o r e e r s t, dat ze begrensd is door twee groote mogendheden, die beiden tot annexatie geneigd zijn: de Staat en de Kerk, en aan wie ze, ook krachtens haar eigen levenswet, zekere rechten niet kan betwisten.

Ten tweede, dat haar budget een nadeelig saldo aanwijst, dat steeds verergert, hoemeer ze haar leven aan de haar eigen levenswet wil doen beantwoorden.

En ten derde, dat ze juist krachtens den eisch van haar leven, te rekenen heeft met zoo veelsoortig verschil van stand, leeftijd, sexe, ontwikkelingsgraad, plaatselijke ligging en godsdienstige richting, dat het schier onredelijk schijnt, aan het rekening houden met deze veelsoortige belangen te gelooven.

Hoe fijner bewerktuigd nu het leven is, dat tot zelfstandigheid komen moet, des te ongeoorloofder is de belemmering, die zulk een leven in zijn ontwikkeling poogt te verhinderen. Atqui ergo: onze Staatsregeling voor de volksschool.

Maar, werpt men tegen, geldt dan het algemeen belang niet?

Wat is het algemeen belang? Wie omschrijft het? Wie spreekt in zijn naam?

Antwoordt ge: de Staat, dan vragen we verder: is dan ook de Staat niet gehouden de innerlijke levenswet van elke sfeer in het volksleven te eerbiedigen?

Maar als de natie het zoo wil! roept men, ter afsnijding van discussie.

Doch ook met dat beroep komt men niet verder.

Wie zegt u dat de natie ons schoolstelsel wenscht te behouden?

Eer het tegendeel bleek.

Bleek in Juni voor heel het land.

Bleek in Januari en Februari voor het kiestdistrict Gouda.

Alzoo uw term »algemeen belang" valt uit, niet wijl dit belang onwezenlijk, maar wijl het niet gepræciseerd is. (16 Maart '74).

III.

Dat noch aan de Kerk noch aan den Staat de geschiktheid tot het houden der volksschool kan worden toegekend en haar bloei van de haar geboden kans op vrije ontwikkeling afhangt, is niet thans eerst door ons ingezien, maar reeds in 1871 in het pogram van den Heraut beleden.

Daar toch werd van de school gezegd: »Daartoe behoeft ze vrijheid, want ze weet, dat al wat de vrijheid belemmert, ten leste ontzenuwend op haar kracht moet werken en den geest doet insluimeren, waaruit ze leeft."

Evenzoo werd reeds destijds aangewezen, waarheen men, bij beperking van Staatsbemoeiïng, tot redding van onze volksschool het oog zou hebben heen te wenden: Van den Staat niet naar de Kerk, maar naar de ouders.

De tegenwoordige regeling. zoo toch oordeelden we, lijdt onder meer aan dit euvel: »dat ze het goddelijk recht der ouders op hun kinderen aantast en daardoor hun gevoel van zedelijke verantwoordelijkheid verzwakt."

Toen derhalve de N. Rott. Courant, hangende de eerste Goudsche verkiezing, de meening uitte, als ware de formule: Behooren de kinderen aan den Staat of aan de Ouders? een frontverandering, opzettelijk ter wille van de Stembus uitgedacht, en dies een stellen van het vraagstuk in dusver ongekenden vorm, werd reeds hiermeê die reeks onjuiste voorstellingen geopend, waartoe gebrekkige verkenning van den tegenstander haar verleid heeft, — die haar van erkenning der waarheid, hoe ook in onbetwistbare feiten sprekende, nog steeds terughoudt

Metterdaad moet men tot de Ouders komen.

Het bedrijf kan uitteraard niet voorzien in een behoefte, die met steeds onvoordeeliger reden haar debet van haar credit onderscheidt.

Maar ook al kon het bedrijf voldoende hulpe bieden, dan nog zou feitelijk niet het bedrijf, maar de keus der ouders beslissen. Immers, door het zenden van hun kinderen naar een school van een eigen karakter, op het oogenblik dat alsoortige scholen, te kust en te keur, voor hen open stonden, is hun beslissing een daad, die voor de opvoeding van het kind beslist.

Aan de Ouders komt het beheer der school toe.

De lagere school neemt het kind op, gedurende een levenstijdperk, dat schier uitsluitend voor zijn opvoeding bestemd is. Er gaan nog jaren van opvoeding aan de schoolperiode in het kinderleven vooraf en het kind dat van de school komt, is nog niet mondig, maar dat niettemin het hoofdelement der opvoeding met de schooljaren saamvalt, wordt niet ontkend. Voor lichaam en geest, voor hart en hoofd, voor de carrière die met het graf en voor de loopbaan die nimmer eindigt, volvoert de opvoeding het beslissend deel van haar taak in het tweede zevental levensjaren Vóór het zevende jaar is de opvoeding meer een spelend plooien. Na het veertiende is de richting van het karakter meestal voor wijziging onvatbaar; althans zoover die ombuiging van den arbeid der opvoeding kan worden gewacht.

Is het nu, met het oog op de Ordinantiën Gods, onbetwistbaar, dat de opvoeding tot de plichten der Ouders behoort, dan volgt hieruit terstond, dat in den kring der Ouders het levensterrein te zoeken is, waarop de volksschool een zelfstandig leven, naar den eisch van haar natuur en aan haar levenswet beantwoordend, leiden kan.

Juist in de personen der ouders vindt men het vereenigingspunt van Kerk en Staat, wijl zij tegelijkertijd burgers des laatsten en leden der eerste zijn. Door dezelfde ouders is een dubbele verplichting op zich genomen. De ééne tegenover den Staat, die hen verplicht voor hun kinderen te zorgen; de andere tegenover de Kerk, die de belofte van hen aannam, dat ze hun kinderen tot leden dier Kerk zouden opleiden; en beide verplichtingen vloeiden saâm in de ééne verantwoordelijkheid jegens God, die dat kind hun gaf en hun in dat kind een wezen te verzorgen schonk, dat, met een uit- en inwendig leven bedeeld, zich tegelijk voor een dubbele levenssfeer te ontwikkelen had.

Wil men nu geen dualisme, erkent men dat eenheid onmisbaar vereischte voor deugdelijke opvoeding is, dan volgt hieruit, dat het leidend beginsel der opvoeding niet kan noch mag gezocht worden bij de eenzijdige Kerk, ter beslissing niet mag gelaten worden aan den eenzijdigen Staat, maar uitsluitend te zoeken is bij de eenige macht, die, recht van beschikking over het kind hebbende, de twee zijden des levens vertegenwoordigt, d. i. bij de Ouders, in de *patria potestas*.

Bemoeiïng van den Staat met de volksschool, is hiermeê allerminst uitgesloten. Gelijk de Staat een ontaard vader belet zijn kind te mishandelen en dwingt zijn kind te kleeden en te voeden, of, bij gebleken onwil en onmacht, voogden voor het kind aanstelt en zelf in de behoeften van het kind voorziet, zoo behoort ook in het stuk der opvoeding de zorg van den Staat tegen misbruik van de vaderlijke macht te waken. Tot het invoeren van schoolplicht, mits die dwang uitsluitend den metterdaad onwillige klemme, is de Staat alleszins bevoegd.

En evenzoo: is de toekomst van zijn eigen leven voor een niet gering deel van de ontwikkeling der volksjeugd, zoo in physieken als moreelen en intellectueelen zin, afhankelijk, dan behoort de Staat ongetwijfeld, zoodra en zoolang als daartoe de behoefte blijkt, te bepalen, aan welke eischen het schoolgebouw, het minimum van onderwijs en de onderwijzer zelf zal moeten voldoen.

Dat eindelijk, schiet het geldelijk vermogen der ouders te kort ('tzij geheel of ten deele) en wordt in dit te kort niet door offerwilligheid van anderen naar eisch voorzien, de Staat tot ondersteuning geroepen is, achten we reeds op zichzelf aannemelijk en bij invoering van schoolplichtigheid buiten kijf.

(19 Maart '74).

IV.

De tegenwoordige schoolwet voedt het Clericalisme, staat deswege de vrije schoolontwikkeling in den weg, en wordt uit dien hoofde door ons bestreden.

Onze Liberalisten vergissen zich. Ze wanen, dat de wet van '57 het scherpst wondend en best vertrouwbaar wapen is, dat tegen het Clericalisme wordt gehanteerd, en toch is het omgekeerd: Juist uw schoolwet, ô geblind-

doekt Liberalisme, werkt de macht der Clericalen in de hand!

We weten wel, dat men deze stelling op den eersten aanblik ongerijmd zal keuren. Toch zal men wel doen, er een oogenblik zijn aandacht op te spitsen. Weêrlegging zoû, indien men van ons ongelijk overtuigd is, geen weelde zijn.

Ons bewijs vatten we saâm in vier stellingen, waarvan het betoog niet moeilijk valt:

1o. De school kan in haar budget steeds minder voorzien, tenzij ze gerugsteund worde door een macht, die tot geldheffing bevoegd is.

2o. Slechts twee machten van dien aard zijn aanwijsbaar: de Staat en de Kerk.

3o. De vrije school, onder de vigeerende wet door den Staat als concurrente beschouwd, mist zijn steun en moet derhalve tegen wil en dank gaan leunen op de Kerk.

4o. Bij den toenemenden tegenzin, door de Staatsschool bij de meerderheid der bevolking gewekt, moet, tenzij men een beter schoolsysteem invoere, van lieverleê het grootste deel der volksschool in handen der Kerk komen.

Deze stelling achten we onweêrlegbaar.

Ad 1um. Een school is een stichting, niet enkel voor het thans levend geslacht, maar ook voor de toekomst. Haar oprichting eischt derhalve een kapitaal, dat ten bate komt van een geslacht dat nog niet betalen kan.

De philanthropie is op sociaal gebied nog zeer gering. Men kan geld krijgen voor het godsdienstig streven der school. Niet voor haar verstandelijke ontwikkeling. Daar nu juist het laatste de meeste kosten veroorzaakt, bestaat er wanverhouding tusschen offerwilligheid en het offer dat gevraagd wordt.

Hierbij komt, dat de philanthropie nog steeds uitsluitend het verarmde steunt en niets van haar verplichting gevoelt, om ook het min vermogend deel der bevolking te steunen. Dit brengt te weeg, dat voor het groote deel der schoolbevolking geen vrijwillige ondersteuning te verkrijgen is.

De corporatiën, die men ter voorziening in dezen nood heeft opgericht, baten slechts voor een tijd. Ze verkwijnen met het wegsterven der Donateurs, en baren, door het overgaan van obligatiën en aandeelen in handen van andersgezinden, vaak ernstige moeielijkheid.

Slechts dan is degelijke ontwikkeling der school derhalve denkbaar, indien de school rekenen kan op geldelijken steun van een macht, die, ook over de toekomst en over de onwilligen beschikkende, tot het aangaan van verplichtingen voor de toekomst recht heeft en in het te kort der vrije liefde door geldheffing voorzien kan.

Ad 2um. Zulk een macht is de Staat en is de Kerk. Dusver zoekt men naar een derde zelfstandige macht, die de school rugsteunen kan, nog vruchteloos.

De Staat kan obligatiën voor de toekomst aangaan. Stel, morgen wordt een nieuw model van schoollocaal uitgevonden, dat naar aller oordeel verre de voorkeur verdient boven het thans in zwang zijnde; geen nood, de Staat kan voor zijn 1600 scholen zonder moeite zestien millioen, d. i. voor elke school *f* 10,000, beschikbaar stellen. Immers, de Staat kan leenen en obligeeren het geslacht dat na ons komt.

En evenzoo, stel dat over tien jaar de kosten van exploitatie eener school het dubbele bedragen van de tegenwoordige, ook dan geen nood, de zes millioen, thans voor de exploitatie uitgegeven, kan de Staat op twaalf millioen brengen. Zijn inkomen is steeds wassende. En ook, al schoot het te kort, belastingheffing is het gereede middel.

In gelijk geval verkeert de Kerk.

De Kerk is een blijvende corporatie, o. i. zelfs van publieken rechte, die rechtspersoonlijkheid heeft, niet voor een bepaald aantal jaren, maar voor nu en voor de toekomst, wijl ze niet door en voor het thans levend geslacht, maar door het verleden voor nu en voor de toekomst gesticht werd.

Een Kerk kan daarom leenen. De prijs waartoe haar geld zal worden aangeboden, moge afhangen van het meer of minder vertrouwen, dat ze inboezemt, leenen kan ze in elk geval. Mits ze haar organisatie slechts krachtig genoeg make, zullen haar effecten zelfs gewild zijn.

En zoo ook, een Kerk kan geld heffen. Men weet, hoe vroeger reeds door onze rechtbanken het goed recht der Kerk gehandhaafd is, om hoofdelijken omslag te heffen van alle leden die tot eenige gemeente behoorden.

Ad 3um. De Staatsschool is niet gewild. Anders ware het ondenkbaar, dat de vrije school zich, ondanks de bijna onoverkomelijke hindernissen, naast haar had kunnen plaatsen. Was het verbrokkelde onzer dorpsbevolkingen niet in haar voordeel geweest, dan ware ze nog niet op een derde van de kracht, die ze thans oefent. Immers in alle groote steden is ze in aantal van scholieren de mindere.

Juist dit noopt den Staat, een concurrente, en wel een concurrente van zeer ernstig karakter te zien in een school, die zijn eigen school parodieert. Dit laatste is niet te sterk gezegd. Als men op menig dorp een Staatsschool leeg ziet loopen, om de vrije te vullen, is de Staat in de eer van zijn stelsel en autoriteit aangetast. De afkeuring die over de Staats *school* gaat, ondermijnt ook het gezag van den *Staat*.

Al sluit men nu ook elk opzet buiten, toch kan het niet anders, of deze onbehagelijke positie moet den Staat naar middelen doen omzien, die hem zulk een nederlaag besparen. Daartoe staan hem ten dienste: 1°. keuze van schoolhiërarchie; 2°. opdrijving der kosten; 3°. vermindering der inkomsten.

Hierdoor in het nauw gedreven, moet de vrije school, hoe ook op haar vrijheid gezet, wel naar ruggesteun omzien, en zich, ter redding van haar leven en ter ontkoming aan de Staatsomarming, wel heul en toevlucht zoeken bij de *Kerk*.

Bij de Roomschen is men daar reeds aan toe.

Bij onze Hervormde kerken zal men er aan toe komen, zoodra de bereidwilligheid der kerk, door verandering van personeel, slechts gebleken is.

Eindelijk ad 4um.

Reeds nu koos de meerderheid van het kiezerspersoneel, van het *pays légal*, tegen de Staatsschool.

Let men niet op het kiezerspersoneel, maar op de bevolking, dan is de evenredigheid voor de Staatsschool nog ongunstiger.

De schoolwet oefent derhalve onnatuurlijken dwang uit op de levensbeweging der natie, veroorzaakt door de despotie van een niet nationale coterie, die, door vermeestering van magistratuur en universiteiten, over een macht beschikt, die *kunstmatig* moet worden opgehouden.

Gevolg hiervan is, dat de natie, slechts doove ooren vindend voor haar klacht, stil haar gang gaat, school aan school bouwt, en, door onrecht dat men lijdt juist weer naar het geloof gedreven, het scheepke van de kerk weer uit het conservatiedok haalt, kalefatert en optuigt, om het straks dienst te laten doen tegen den Staat.

Dan komt het Clericalisme weer op de been. Dan zal men een school hebben, die, geëxploiteerd voor een eenzijdig doel, vooral na de overspanning van 't heden, mergloos zal wegkwijnen. Dan staat een *da capo* van de school a 1789 voor de deur.

Dat Clericalisme zal vrucht zijn van het onverstandig drijven onzer Liberalisten.

Toch moet het daartoe komen.

Slechts onder één voorwaarde niet.

Te weten: Indien de jongere Liberalen, het program der antirevolutionairen overnemende, art. 194 als shibboleth laten varen, en de toekomst aan de leus gunne: *De School aan den Staat noch aan de Kerk, maar aan de Ouders!*

(24 Maart '74.)

V.

Er rest ons nog aan te wijzen, dat onder het vigeerend stelsel de *vrijheid der school* een fictie is.

Op den voorgrond sta daarbij de stelling, dat het verleenen van vrijheid niets baat, indien de mogelijkheid tot gebruikmaking van die vrijheid is afgesneden. Dan toch bestaat er vrijheid in naam, niet metterdaad. Ge geeft dan met de ééne hand, wat ge met de andere neemt.

En zijn er dan geen vrije scholen ontstaan? werpt men ons tegen. Edoch we antwoorden: de vraag is niet of door overspanning van kracht voor een wijle, of door gunstige omstandigheden in een enkele plaats, of door werking van andere factoren voor een klein aantal kinderen een vrije school te openen is. Vrijheid van scholen zult ge dan eerst gunnen, indien op den duur, indien allerwegen, voor allen die dit begeeren, onderwijs op een vrije school te verkrijgen is.

Hiermeê vervalt het tamelijk onbarmhartig bewijs, aan onze eigen offervaardigheid tegen ons ontleend.

Of speelt er niet iets hooghartigs, iets kwetsends, iets onbarmhartigs in de houding onzer Liberalisten, die door hun schoolregeling u het oprichten eener vrije school in normalen zin onmogelijk maken, en die dan daarna, als ge, uit geloof, door liefde bewogen, in hope het schier onmogelijke mogelijk hebt gemaakt, u durven tegemoet voeren: Ziet ge nu wel, dat de school vrij is? Ge hebt ze zelven vrij gesticht.

ô Gewisselijk, maar om ze straks, door overspanning uitgeput, zelf te moeten afbreken. Ongetwijfeld, de vrije school is er, maar zoo beperkt, bekrompen en zieltogend, dat ze te veel kracht om te sterven, te weinig om te leven heeft. Ze is er, maar in enkele plaatsen. Ze staat open, maar is gedwongen honderden aan haar deur af te wijzen. Ze bestaat, maar als getuigenis van wat het geloof ondanks uw vrijheidsbeperking vermag, allerminst als bewijs voor het goede dat we aan uw vrijverklaring danken.

Wil men bewijs?

Let dan op de particuliere scholen, de scholen als tak van bedrijf, die eertijds een aanzienlijke macht vertegenwoordigden, en zie het in de schoolstaten, of ze niet de eene voor de andere na in het genot uwer vrijheid den dood vonden. Armenscholen waren dit niet, maar scholen voor den burgerstand, die wel terdeeg haar bate opbrachten, en die bezweken zijn in de concurrentie met gemeentescholen, waar het deficit uit de stedelijke kas werd vergoed.

Het recht van Staat en gemeente om uitgaven ten algemeenen nutte te doen, ook al wenschen enkele burgers van het daarvoor verkregene geen gebruik te maken, ontkennen we niet. Dit ware ongerijmd Maar zal met dit argument de uitgave voor de Staatsschool verdedigd worden, dan bewijze men: 1°. dat ze in het algemeen belang is, 2°. dat het niet gebruiken der Staatsschool uit gril of luim voortvloeit, 3°. dat de school niet voor álle kinderen onmisbaar is.

Eerst zoo dit drievoudig bewijs is geleverd, gaat het voorbeeld, aan spoorweg enz. ontleend, door.

Even welbewust houden we onze klacht vol, dat de schoolinspectie de vrijheid der school belemmert.

Men heeft in deze klacht een verdachtmaking onzer Inspecteurs gezien Van niets zijn we verder. Veler welwillendheid is ons bekend.

Maar wat, zoo vragen we, doet dit af aan het feit, dat onze schoolhierarchie, schier zonder uitzondering, uit mannen bestaat, die in onze scholen weinig anders dan schadelijke kweekplaatsen van onverdraagzaamheid en farizaeïsme zien? Wat neemt dit weg van onze bedenking, dat geen enkel onzer in de schoolhiëarchie is opgenomen? In welk opzicht wordt hierdoor ons argumeut verzwakt, dat een schoolinspectie met sterk gekleurde sympathie voor de Staatsschool op de vrije school steeds een vijandigen, in steê van weldadigen indruk maken moet?

Niet anders is het met het wegtrekken der beste onderwijskrachten.

Aan de Staatsschool zijn de tractementen meestal hooger, en vooral bij pas aankomende onderwijzers moet hieruit wel, bij hun toch reeds karig loon, de preferentie voor de beter loonende geboren worden.

De Staatsscholen beschikken over beter lokalen en hebben beter woningen aan te bieden. De positie van den onderwijzer op de Staatsschool is minder afhankelijk. Voor de toekomst der openbare onderwijzers opent zich beter carrière. Op pensioen is voor hen uitzicht. Voor hun weduwen wordt gezorgd. Wat wil

men meer? Is men dan zoo vreemdeling in het menschenhart, dat men de aantrekkingskracht niet kan meten, die al dit uitnemende op een nog onbekeerd jongman moet uitoefenen? En ligt het dan niet voor de hand, dat almeer onze beste onderwijskrachten worden weggetrokken, en dat de vrije school zich, erger nog, vaak behelpen moet met hulponderwijzers, die, voor het openbaar onderwijs niet geslaagd, een levenspositie bij de minder geachte zoeken?

Vooral voor deze klacht hebbe men toch een geopend oor.

We willen geen halfwassen, maar in elk opzicht uitstekende scholen. Is het dan niet bitter, tot concurrentie gedwongen te worden met een school, die u doodelijk treft in de zedelijke kracht van uw personeel?

Even zwaar weegt onze bedenking, dat de tegenwoordige Schoolwet de school tot een politieke quaestie maakt.

Wie Liberalistisch in zijn politiek is, moet thans wel vóór de Staatsschool zijn, en voor de wetenschappelijke paedagogische vraag naar de zelfstandigheid en de eigen ontwikkeling van het schoolwezen heeft men oor noch hart meer.

Iemands opinie over de school wordt, dank zij onze Schoolwet, niet meer door de eischen der school zelve, maar door de belangen zijner politieke partij beheerscht.

Daardoor wordt de geeet der vrijheid, waarin tot dusver Hollands kracht en eer lag, reeds in de schooljeugd verstikt. Ze kiest partij voor h a a r school; wijl die school een Staatsschool, niet de vrije, is, wordt het kinderlijk enthousiasme aan den geest der vrijheid gespeend.

Zoo werkt het vigeerend schoolsysteem in verkeerden zin op den geest der natie; staat aan zelfstandige ontwikkeling der school, haar eigen levenswet in den weg; verzwakt het gevoel van verantwoordelijkheid van de ouders voor hun kinderen; doet het Clericalisme veld winnen; en bederft onze politieke verhoudingen door inmenging van een haar vreemdsoortig element.

Eischten we nu, dat in steê van dit onhoudbaar systeem een ander, even partijdig in ons voordeel, door de wetgevende macht werd ingevoerd, we zouden het onbillijke van dien eisch erkennen.

Maar nu we dit niet doen, nu onze eisch, aan den aard der school zelve en aan den historischen geest onzer natie ontleend, geen ander systeem bedoelt, dan waardoor de schoolquaestie uit onze politiek verdwijnen en aller recht, op voet van gelijkheid, gewaarborgd worden kan: nu mogen, nu kunnen we niet aflaten, maar zullen blijven aankloppen aan de deur van Binnenlandsche Zaken, tot ons gedaan is naar ons recht. (27 Maart '74).

---

6. Het Wetsontwerp op de Bewaarscholen.

Door den Minister van Binnenlandsche Zaken is bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal een »O n t w e r p v a n w e t o p d e b e w a a r s c h o l e n" ingediend, waarover ook ons blad zijn meening behoort uit te spreken.

De bewaarschool toch bekleedt in onze Christelijke werkzaamheid zulk een voorname plaats, dat de Christelijke geloofsovertuiging van zelve geroepen is, haar rechten te doen gelden, zoodra de levenskracht der bewaarschool ook maar van verre wordt bedreigd.

Dit nu geschiedt onzes inziens in meer dan één opzicht door de wettelijke regeling, waaraan Mr. Fock de bewaarschool onderwerpen wil.

1°. Verraadt zijn Concept het onmiskenbaar streven, o m h e t b e z o e k e n d e r b e w a a r s c h o o l z o o v e e l m o g e l i j k r e g e l t e d o e n w o r d e n voor alle kinderen van t w e e tot z e s jaar.

Dat toch, zoo zegt de Minister, »de bestaande bewaarscholen geenszins toereikende zijn, blijkt ook daaruit, dat zij gezamenlijk slechts ongeveer 65,000 kinderen bevatten, terwijl men kan aannemen, dat op eene bevolking van 3,600,000 zielen, zooals van dit Rijk, ruim 322,000 kinderen den leeftijd van 2—6 jaren hebben bereikt."

Dit wordt vooral hieruit verklaard, »dat de bewaarscholen d u s v e r r e hoofd-

zakelijk bestemd waren voor kinderen van den behoeftigen en minvermogenden stand, en dat, hoewel ook in den laatsten tijd de burgerstand daarvan meer en meer gebruik begint te maken, er niet op gerekend schijnt te kunnen worden, dat alle, zelfs de meeste ouders, hunne kinderen naar bewaarscholen zullen zenden." En daaruit deze opmerkelijke slotsom getrokken »dat voor het volle getal van 322,000 kinderen nimmer zal behoeven gezorgd te worden".

Ieder gevoelt, dat de schrijver deze woorden zooveel mogelijk algemeen bezoek der bewaarschool wenscht. Blijkbaar betreurt de minister het feit, dat dusverre de bewaarschool als een noodzakelijk kwaad werd beschouwd. Met ingenomenheid wijst hij op de verbetering die hierin reeds zichtbaar is. En al erkent hij, dat het volle getal nooit op de bewaarschool aanwezig zal zijn, in zijn woorden straalt toch niet onduidelijk door, dat hij zoo gaarne op dat volle getal van 322,000 kinderen zou rekenen.

Dit streven nu, dat uit het kader der moderne begrippen genomen is, keuren wij uit onze beginselen onvoorwaardelijk af.

Niet de school, maar het huisvertrek is de plaats, waar het jeugdig kind zijn eerste levensjaren spelend doorleven moet. Niet een bewaarschoolhouderesse moet aan de kinderen uit vijftig huisgezinnen een eenvormige dressuur geven, maar als een jeugdig plantje moet elk kind in den zachten gloed der eigen moederliefde zijn levensknoppen ontplooien. Het kind heeft zijn natuurlijke rechten op het moederhart. De moeder haar heilige, van God gebodene verplichting jegens haar kind. Niemand mag die teedere zorg uit haar handen nemen, en zij niet wenschen, dat een ander haar van die heilige verplichting ontheft.

Terecht heeft Prof. Rutgers er in Leiden's Gemeenteraad op gewezen, dat dit streven in Frankrijk zijn natuurlijken bodem vindt, maar in het vrije Holland nooit inheemsch zal worden, zoolang het Holland blijft. Frankrijk, het land der onnatuurlijkheid, het arme land zonder huislijk leven, is juist daardoor het vaderland der Crèches geworden, het land waar het minnevoedsel het meest de moedermelk vervangt, en waar een Fourier den onzinnigen voorslag kon doen, om alle kinderen des lands reeds terstond na hun geboorte, van den moederschooot over te brengen naar het »algemeen Rijkskinderhuis".

Daaruit verklaart het zich dan ook, dat het bewaarschoolleven in Frankrijk het meest uitbreiding heeft gekregen, en, nauwkeuriger dan in eenig ander land, door keizerlijke decreten, ministeriëele missive's en regeerings-instructie's geregeld is.

Wil men dus met den revolutionairen Staat, ook het revolutionaire huisgezin van uit het zuiden op onze erve overplanten, men volge dan Mr. Fock op zijnen weg, om het algemeen bezoek der bewaarschool te bevorderen.

Gevoelt men zich daarentegen als Hollander trotsch op de eere van ons huislijk leven. Erkent men met dankbaarheid, dat de revolutie van het huisgezin dusver nog door de degelijkheid van onzen volksaard is tegengehouden. Bovenal beseft men de heilige verplichting, om in naam van de heiligheid van Gods ordeningen de revolutie althans aan den drempel van het heiligdom des huisgezins af te wijzen, — dan bestrijde men dat streven met moed en onverzettelijke standvastigheid, en wijze Mr. Fock's heroïeke middelen tegen bewaarschoolverzuim onverbiddelijk af.

Surrogaat van de huislijke opvoeding mag de bewaarschool zijn. Nooit mag het die, zonder noodzaak, vervangen.

Als een noodzakelijk kwaad, nooit als een gewenschte regel, moet het bezoeken dier kinderschooltjes beschouwd worden.

Waar de nood van het gezin de moeder ter deure uitdrijft, of een ziekelijk lichaamsgestel haar uit het huisvertrek bant. Waar het kind òf zonder toezicht zou zijn, òf onvermijdelijk onder het toezicht van kindermeisjes zou moeten overgaan. Daar, maar ook daar alleen, mag de bewaarschool helpend tusschenbeiden komen.

Echter ook daarin overdrijve men niet. Nooit geve men bij de mindere klasse voedsel aan het denkbeeld, dat de zorg der opvoeding hem van zelve door mindere welvaart ontnomen is. Men vrage niet alleen naar het kind, maar ook naar de ouders. Ook zij hebben een zedelijk leven. En de zedelijke standaard van ons

volksleven kan niet worden opgehouden, zoo eenmaal de teederste uiting van dat zedelijk gevoel bij een groote klasse onzes volks verstompt.

De Staat mag niet te gewillig zijn, om de ouders van deze zorg te ontlasten. Bevordert hij hierdoor al schijnbaar het welzijn van het opkomend geslacht, inderdaad brengt hij hierdoor een gevoeligen slag toe aan het nationale leven, door de natuurlijke veerkracht van het eigen leven der burgers te doen uitvloeien in de alles doodende monsterkracht van den onpersoonlijken Staat.

Daarom zeggen we, dat, in strijd met Mr. Fock's meening, een wettelijke regeling der bewaarscholen in Nederland uit moet gaan van dit onwrikbaar beginsel: huislijke opvoeding voor kinderen beneden de zes jaar regel, vervanging door bewaarschoolopvoeding alleen bij ontstentenis der moeder, door afsterven, ziekte of gebrek.

2°. De minister miskent het karakter der bewaarschool, door haar als voorportaal der lagere school te beschouwen.

Dat dit zoo is, toont de geheele wet, en nog duidelijker de Memorie van Toelichting. Nog geen lager onderwijs, maar voorbereiding er toe, is de qualificatie die Mr. Fock voortdurend aan de bewaarschool geeft. Zijn geheele wetsontwerp is op de leest van die op het lager onderwijs geschoeid. In sommige gevallen wordt aan onderwijzers der lagere school het recht gegeven, om aan het hoofd der bewaarschool op te treden. Niet ongaarne ziet de minister, dat de bewaarschool aan de lagere school is verbonden. Eindelijk. Het examineeren der onderwijzers voor de bewaarschool is aan dezelfde Commissie opgedragen, die de aspiranten voor het onderwijzersschap der lagere school hun brevet uitreikt.

Tegen deze verbinding nu van bewaarschool en lager onderwijs komen wij ten sterkste op. Het lager onderwijs is uit zijn aard eenzijdig. Het bewerkt het kind met een bepaald doel, waarbij verstandelijke ontwikkeling een sterk overwicht heeft. Vooral bij ons lager onderwijs is, door de schuld onzer onmenschkundige schoolwetgeving, dat overwicht zeer beslist. Wordt nu de bewaarschool als voorbereiding voor dit eenzijdig onderwijs gebruikt, dan wordt het eenzijdig karakter van het lager onderwijs ook naar de opvoeding van het kind in zijne eerste levensjaren teruggedrongen.

Hierdoor wordt de aard van het kinderleven in zijn eerste ontkieming miskend. Het eigenaardige van de eerste kinderjaren is juist, dat het leven dan nog ongedeeld in zijn volheid ontwikkelt. Gelijk bij de plant, zoo ook bij 't kind, komt de scheiding van het leven, het uiteengaan van het leven naar verschillende zijden, eerst na afloop van de eerste ontwikkeling. Godsdienstig, zedelijk, verstandelijk en aesthetisch leven zijn bij het jonge kind nog niet uiteengewassen. Het heeft eenvoudig leven, een leven waarin die verschillende bestanddeelen nog onafscheidelijk dooreen zijn gemengd.

Het eigenaardige der moederlijke opvoeding is dan ook juist: de ontluiking te bevorderen van dat complexe leven, waarin verstand en hart nog niet onderscheiden zijn. De bewaarschool, als surrogaat voor die opvoeding in haar teederste phase, moet dus aan den aard van dat complexe leven haar karakter ontleenen, en mag nooit eenzijdig worden opgevat als voorbereiding voor het lager onderwijs in het tweede stadium der opvoeding, dat zich in verstandelijke en godsdienstige ontwikkeling splitst.

Onze tweede eisch is derhalve, dat de wettelijke regeling der bewaarscholen, door een eigen beginsel, en nooit door de eischen van het lager onderwijs wordt beheerscht.

3°. De minister verdedigt en bevordert in zijn wetsontwerp de oprichting van Staatsbewaarscholen.

Zeer terecht heeft de Hoop des Vaderlands opgemerkt, dat de minister de gemeenten niet tot de oprichting van gemeentebewaarscholen dwingt. De wet

op het lager onderwijs gebiedt de oprichting der Staatsschool, ook al voorziet het bijzonder onderwijs ruimschoots in de behoeften. Er moet in elke gemeente een openbare school zijn, ook al is 's meesters eigen kind de eenige scholier.

Daartegenover stelden wij steeds den redelijken eisch: Staatsschool slechts daar, waar de vrije school te kort schiet.

Die redelijke eisch, op het stuk van lager onderwijs halstarrig door den minister teruggewezen, wordt voor de bewaarschool door hem aanvaard,

Echter niet ten volle. Er wordt aan het gemeentebestuur wel niet gelast een bewaarschool op te richten, maar toch de vrijheid gelaten om dit te doen, ook al werd door de bijzondere bewaarscholen voldoende in de behoeften voorzien.

Altijd blijft het Damocleszwaard de bijzondere inrichtingen dus boven het hoofd hangen. Een »verlicht" gemeentebestuur kan zich telken ure geroepen achten, een prachtige inrichting van gemeentewege naast de bijzondere bewaarschool te plaatsen, en haar dooden door overmacht van kapitaal.

Eerst dan zou dus het desbetreffend wetsartikel de vrijheid der bijzondere bewaarschool huldigen, zoo tabellarisch bepaald werd, wanneer de bijzondere school geacht werd aan de behoeften te voldoen.

Maar ook dan nog kunnen we met het stelsel van den minister geen vrede hebben.

De eisch onzerzijds bij het lager onderwijs gesteld, mag niet stilzwijgend als ook bij de regeling der bewaarscholen geldig worden beschouwd.

Integendeel, op het stuk van bewaarscholen achten we elke Staatsinrichting met den aard der school in onverzoenlijken strijd.

De bewaarschool is de plaats van opvoeding voor het nog complexe kinderleven. Dat complexe echter sluit juist elk denkbeeld van neutraliteit uit, en een Staatsinrichting kan en mag niet anders dan neutraal zijn.

Een Staats-, d. i. een neutrale, bewaarschool is dus een uitdrukking die zich zelf weêrspreekt. Ze kan òf niet van den Staat uitgaan, òf ze houdt op bewaarschool te zijn.

Of dan de Staat het oprichten van gemeentebewaarscholen moet verbieden? Geenszins. Wil de gemeente dezen weg bewandelen, zij doe het. Maar de Staat onthoude zich van medeplichtigheid aan deze onmenschkundige daad. Het Staatsbestuur heeft een zedelijke roeping, en juist deze roeping moet den Staat verbieden de gemeenten tot verkeerde daden te verlokken.

Acht de Staat het zijn plicht de oprichting van bewaarscholen te bevorderen, hij zoeke dat doel dan te bereiken door de oprichting van vrije bewaarscholen aan te moedigen, en erkenne daarmeê althans op dit gebied zijn onvermogen om zelf te handelen. Hier althans vindt het alvermogen, de albemoeiïng van den Staat haar grens.

De minister zelf erkent dat op het gebied der bewaarschool de krachtsontwikkeling van particuliere vereenigingen, van de kerkgenootschappen en meer bemiddelde ingezetenen haar natuurlijk terrein vindt.

Maar dan heffe hij ook de hand niet op ter ontzenuwing van een krachtsontwikkeling, aan wier natuurlijke werking hij hulde brengt.

En dit geschiedt door Staatsconcurrentie

Nu reeds, nu er van concurrentie nauwlijks sprake kan zijn, blijkt dit overtuigend uit de cijfers die de minister zelf mededeelt.

Alleen de provincie Zuid-Holland kan hier in aanmerking komen, omdat alleen in dit gewest de openbare bewaarschool een merkbare uitbreiding heeft verkregen.

Voor onze drie grootste provinciën is het vergelijkend cijfer der openbare en bijzondere bewaarscholen als volgt:

Noord-Brabant, 0 openbare en 125 bijzondere.
Zuid-Holland, 29 » » 111 »
Noord-Holland, 5 » » 157 »

Toch zou voor Zuid-Holland dit cijfer van 29 openbare tegen 111 vrije bewaarscholen ons beweren eer logenstraffen dan bevestigen.

Maar verontrustend daarentegen wordt deze concurrentie, zoo men leest, dat deze 29 openbare scholen c. 6100, en de 111 vrije slechts 11156 kinderen binnen hare muren vereenigd zien. Hieruit toch blijkt, dat de 29 Staatsscholen meer dan half zooveel leerlingen bevatten, als de een honderd en elf vrije scholen te zaam.

De oorzaak van dit verschijnsel ligt voor de hand.

De Staat neemt met handvollen uit de welgevulde beurs, en richt ruime, luchtige localen op, die honderde kinderen bevatten kunnen.

De bijzondere scholen daarentegen hebben over minder geld en daardoor over minder localiteit te beschikken, en schrikken dus door heur zuiniger bouw en bekrompener afmetingen af, zoodra de Staat naast haar deur zijn weidsche kindertempels opent.

Is het derhalve onmiskenbaar, dat dit Ontwerp een stoot wil geven aan de oprichting van openbare bewaarscholen, ja, aan dezen zelfs in zijn rangschikking den voorrang toekent, dan wordt de toekomst der vrije bewaarscholen hierdoor zeer ernstig bedreigd, en het karakter der bewaarschool, dat Staatsneutraliteit buitensluit, aan ontaarding blootgesteld.

4°. Het g o d s d i e n s t i g e e l e m e n t wordt door het ontwerp van den minister, deels geheel miskend, deels niet genoeg tegen vervalsching beschermd.

De minister gaat vér. Hij is niet gewoon zijn gedachten te verbergen. Hij sluit daarom het godsdienstig element op zijn bewaarschool eenvoudig uit.

Er ligt iets diep smadelijks in voor ons nationaal gevoel, zoo we Napoleons decreet met het ontwerp van onzen minister vergelijken.

De regeering van het wufte Frankrijk schrijft bovenaan in haar decreet, dat op de bewaarschool moeten ingeprent worden: 1°. l e s p r e m i e r s p r i n c i p e s d e l'i n s t r u c t i o n r e l i g i e u s e" (de eerste beginselen van het onderwijs in den godsdienst).

Rotterdam's gemeenteraad heeft in zijn verordening nog een artikel »G o d s d i e n s t z i n t r a c h t m e n a a n t e k w e e k e n d o o r e n z."

Maar een minister van het nationaal-godsdienstige Holland plaatst bovenaan in zijn programma 1°. L i g c h a a m s o e f e n i n g, laat daarop 2°. d e v e r s t a n d s o e f e n i n g volgen, en ruimt eerst daarna een plaats in, niet aan godsdienstige, neen, maar slechts aan z e d e l ij k e o n t w i k k e l i n g.

Die zedelijke ontwikkeling zal verkregen worden door: *a.* o e f e n i n g i n g o e d e g e w o o n t e n, *b.* z e d e s p r e u k e n en *c.* k i n d e r v e r h a l e n.

Dat is al.

De minister schrijft dit wel niet voor, maar hij geeft dit als schets, hoe naar zijn overtuiging een goede bewaarschool werken moet.

Nu versta men ons wel.

We maken er den minister geen grief van, dat hij geen Staatsonderwijs in den godsdienst wenscht. Integendeel zijn streven naar neutraliteit eerbiedigen we volkomen.

Maar dit is het ergerlijke. Dat de minister zelfs op de bewaarschool de onmisbaarheid van het godsdienstig element niet beseft. Had hij dit gevoeld, de o n m o g e l ij k h e i d der Staatsbewaarschool ware hem gebleken.

Bovendien. We zeiden 's ministers s t r e v e n naar neutraliteit te eerbiedigen. Zoo echter kan de minister geen vreemdeling zijn in den aard van het Christelijk geloof, of hij moet den samenhang van zedespreuken en godsdienstige overtuiging gevoelen. Menige »zedespreuk" van den naturalistischen godsdienst wordt als onzedelijk voor de rechtbank van het Christelijk geloof afgestemd.

Althans waarborg tegen kwetsing van ons geloof had dus in de wet niet mogen ontbreken.

5o. Ook in dit ontwerp vinden we de noodlottige bepaling terug, dat schoolgeld k a n geheven worden.

De Staatsbewaarschool brengt dus in haar pijlkoker ook dat doodelijk wapen voor de vrije school met zich

De gemeente k a n schoolgeld heffen. Die enkele centen, enkele stuivers, k a n ze eischen, en ze zal dit doen, zoolang ze uit vrijen aandrang tot de oprichting van haar bewaarschool overging.

Maar wordt eenmaal, gelijk thans door 's ministers ontwerp, van hooger hand een strijd tusschen de openbare en vrije bewaarschool geopend. Komt er een beginsel in het spel. Wordt het voor den gemeenteraad een zaak van eer, de overwinning aan haar school, draagster van haar idée, te verzekeren, welke gemeenteraad zal dan niet gaarne het offer brengen van een heffing, die zoo luttel baat!

Meer nog dan bij de lagere school, zal dus bij de bewaarschool »kosteloos onderwijs" de materiëele dommekracht worden, waarmêe men de vrije bewaarschool uit haar voegen licht.

6°. De minister wil de onderwijzeressen der bewaarscholen laten examineeren door de Commissie van Examen voor het lager onderwijs.

Ook deze bepaling voegt geheel in het stelsel van den minister, maar is krachtens onze beginselen volstrekt onhoudbaar.

Niet dat we tegen een examen zijn.

Veeleer juichen we elke poging toe, die strekt om ongeschikte personen bij de leiding der bewaarschool te weren.

Zoo men weet, aan wie soms jaren lang de opvoeding van een twintigtal kinderen wordt toevertrouwd, zal men geen oogenblik aarzelen, den Minister dank te zeggen, dat hij die verwaarloosde kinderen, door een krachtigen maatregel, van die bederfster hunner jeugd bevrijden wil.

Wat door de Tijd, deels ook door het Dagblad, hiertegen is aangevoerd, houdt geen steek.

We geven volkomen toe, dat deze wet niet als organieke ontwikkeling van art. 194 der Grondwet is te beschouwen. De Minister beroept zich ook op dat artikel niet.

Maar ontkent men het recht om de regeling der bewaarscholen uit artikel 194 af te leiden, men bega dan zelf niet de fout, die men anderen verwijt, door zich juist op dat artikel tegen den minister te beroepen.

Zeer zeker zegt de Grondwet: Het geven van onderwijs is vrij.

Maar nu van tweeën één. Of wat op de bewaarschool gegeven wordt is geen onderwijs, en dan is ook aan art. 194 geen bezwaar tegen een wettelijke regeling te ontleenen. Of ook het onderricht en de leiding der bewaarschool wordt als onderwijs beschouwd, — en dan belet niets, om de bewaarschool, door wijziging der schoolwet, in het lager onderwijs op te nemen.

De minister slaat den eersten weg in, al weêrspreekt hij zichzelf gedurig in de termen die hij gebruikt. Tegen het eischen eener acte van geschiktheid hebben we dus geen bezwaar.

Maar dan moet ook het middel aan het doel geëvenredigd zijn.

Er moet een waarborg worden gevonden, dat wie de leiding eener bewaarschool op zich neemt, voor de bewaarschool geschikt zij.

Nu stemt ieder, ook de minister toe, dat verstandelijke ontwikkeling op zichzelve nog volstrekt geen geschiktheid voor de bewaarschool geeft. Teederheid van gemoed, liefde voor het kind, zachtheid van omgang en vromen zin zijn allereerst, zelfs verre boven verstandelijke ontwikkeling geëischt.

Om nu te beslissen of een candidate aan deze eischen beantwoordt, achten we de Examen-Commissie voor het Lager Onderwijs volkomen ongeschikt.

Deze Commissie legt uit haar aard juist op verstandelijke ontwikkeling den nadruk.

Kan een goed onderwijzeres op de lagere school, juist om haar uitnemendheid voor dat doel, nog volkomen ongeschikt zijn voor de leiding eener bewaarschool, — ditzelfde geldt van de Commissie evenzeer.

Een afzonderlijke Commissie voor dit examen is dus onmisbaar. Liefst zagen we dit examen door eenigen onzer uitstekendste bewaarschoolhouderessen afgenomen.

Maar ook dan nog kan een examen hier niet volstaan. Wie oordeelen wil, of iemand voor de bewaarschool geschikt is, moet haar in die school zien werken. Niet een enkel uur, als proeve voor het examen, maar minst genomen een drietal dagen.

Ook hier is het dus de intellectualistische richting, die we in den minister bestrijden. Ook hier stoot hij ons af, door zijn streven om het karakter der bewaarschool verloren te doen gaan en haar aan het lager onderwijs op te offeren.

7°. Als gezondheidsmaatregel wordt aan de geneeskundige macht het recht toegekend om de bruikbaarheid der localen goed of af te keuren.

Ook deze maatregel is heilzaam. Er wordt in die localen soms een lucht ingeademd, zoo benauwend, zoo onrein, dat de bloedvorming en ontwikkeling der luchtorganen er door m o e t lijden.

Alleen wat we niet kunnen dulden, het is: dat de minister aan de geneeskundige macht het recht van vonnis geeft, zonder formuleering van het recht, waarop dat vonnis zal moeten rusten.

Dit kan tot wilkeur leiden, en in de toekomst rechtmatige grieven doen ontstaan tegen de hooge eischen, waartoe de geneeskundige macht wellicht de luchtverversching der localen zal willen opvoeren. Van begunstiging der openbare bewaarschool spreken we niet eens.

Zien we nu wel, dan was het juist op dit punt geweest, dat de minister, door deskundigen voorgelicht, zijn wetgevend talent had moeten toonen.

Hier geldt het juist Staatszorg.

In dit opzicht moest juist de Staatszorg haar beste vruchten dragen.

Algemeenheden baten hier niet. Hier juist had de wetgever zijn moeielijke taak moeten beproeven.

Nemen we derhalve het ontwerp, gelijk het daar ligt, dan kunnen we niet anders wenschen dan dat de Tweede Kamer het ten stelligste verwerpe.

Werd dit ontwerp tot wet verheven, we zouden het een wezenlijke ramp achten voor ons volk.

Zulk een wet zou slechts een koorde te meer in de hand van den albemoeienden, alvermogenden Staat zijn, om het vrije volksleven te doen stikken.

Zulk een wet zou slechts een bedekte verschansing te meer zijn, waaruit, niet lang na dezen, een vernielend schrootvuur op de vrije lagere school werd gericht.

Zulk een wet zou ons slechts een schrede nader voeren tot den afgrond van het intellectualisme, waarin het drijven der revolutie al meer allen godsdienstzin zoekt te bedelven.

Zulk een wet eindelijk, zou in de hand van den Staat, een machtige wig worden, om de natuurlijke ordeningen des levens los te wringen en ons volk voor de verleiding van het socialisme te doen bezwijken.

Toch zou het ons smarten, zoo door verwerping dezer wet de wettelijke regeling der bewaarscholen op de lange baan werd geschoven.

Er is dringend behoefte aan.

Niet dan zal de Tweede Kamer haar plicht hebben gedaan, zoo ze de invoering van deze wet tegenhoudt, maar eerst dan, als ze, ware het ook door eigen initiatief, een dergelijke regeling tot wet verheft.

Die wet kon zeer eenvoudig zijn.

Van Staatsbewaarscholen moest daarin volstrekt gezwegen worden.

De gang van het onderricht, de wijze der leiding, behoefde daarin niet omschreven te worden.

Dit alles kan aan het volk worden overgelaten.

Zulk een wet behoefde alleen te bepalen:

1°. Wat bewaarscholen zijn, opdat ze geen middel worden, om de wet op het lager onderwijs te ontduiken.

2°. Aan welke eischen de localen moeten beantwoorden, en wie dit, naar welke regelen, keuren zal.

3°. Wie het recht zal hebben, de leiding eener bewaarschool op zich te nemen.

en 4°. Op welke voorwaarden het Rijk, de provincie of de gemeente subsidie voor de oprichting of het onderhoud der bewaarscholen zal kunnen verleenen.

Meer niet.

Toezicht op de gezondheid.

Acte van bekwaamheid of geschiktheid.

Regeling der subsidie.

Meer mag, meer behoeft de Staat niet te regelen. Door een wet van dezen inhoud zal tegen misbruik gewaakt zijn en het vrije volksleven ook op dit gebied zich vrij kunnen ontwikkelen. (De Heraut, 11 Februari '70).

---

7. Een tegenkerk.

Bij wegvallen van de Staatskerken, konden de Staten van Europa een dubbelen weg inslaan.

Ze konden óf zich in zake van Godsdienst voortaan onthouden, óf een Staatsgodsdienst van eigen maaksel aan hun onderdanen opdringen.

Het laatste doet de Revolutie.

De Revolutie gelooft niet aan God en mist deswege het vertrouwen, dat ook de scherpe afspitsing van het Individualisme der menschelijke maatschappij ten goede zal komen.

Ze gelooft niet aan God maar temeer aan zichzelf en zoekt daarom waarborg tegen de uiteenspatting der Staten in een nieuwe geesteseenheid, waartoe zij de volkeren op zal leiden.

Ook zij kan daartoe den godsdienst niet ontberen. De godsdienst is een macht, de diepst ingrijpende macht, waar het op leiding der geesten aankomt.

Dit noopt haar, zulk een godsdienst uit te denken, te filtreeren, te distilleeren en den volke in te prenten, waardoor de haar niet gunstige invloed van Jezus' Kerk gebroken, de meerderheid der bevolking meêgesleept en haar Staatsalvermogen gewaarborgd wordt.

Zoo verstaat de Revolutie de kunst om de eenige kracht, die in het menschenhart tegen haar gekant bleef, te keeren in haar voordeel.

Die godsdienst heet eerst »Christendom boven geloofsverdeeldheid ;" wordt straks aangelengd tot »Christelijke en maatschappelijke deugden," wordt eerlang met den titel van »Humaniteit" begiftigd, en bestaat essentiëel in blinde, algeheele onderwerping aan den Staat.

Het voorwerp der aanbidding voor dezen nieuwen godsdienst heet beurtelings »de Allerhoogste", de »Voorzienigheid", het »Opperwezen", de »hoogste Wet", de »Rede", het »Algemeen Welzijn", of ook de »hoogste Orde", maar is feitelijk onder dezen stroom van majestueuse titels niets dan de Allerhoogste, Allesvoorzienende Staat, die boven allen is, en boven wien, voor het minst op Staatsterrein, geen plaats is voor den levenden God.

Kerk van dezen nieuwen godsdienst is de school. Haar priesters zijn de onderwijzers, hoogepriesters de hoogleeraren. Het Synodium voor dezen nieuwen godsdienst zetelt in de zalen der Wetgevende Macht. De Grondwet is haar Evangelie. Haar Twaalf Artikelen zijn »de declaratie aangaande de rechten van den mensch."

Natuurlijk holt niet elke Staat even teugelloos in deze renbaan voort. Er zijn eersten en laatsten ook in dezen wedloop. Bij velen zelfs is het Christelijk kleed, waarmeê deze nieuwe vondst bedekt wordt, afhangende ten voeten uit. Soms zelfs is de vorm zoo omzichtig gespaard, dat alleen het gewapend oog de metamorphose kan ontdekken.

Toch wordt het feit hierdoor niet gewijzigd. Op het beginsel, niet op meerdere of mindere consequentie bij de uitvoering, komt het aan. De vraag is en blijft slechts: Of de Europeesche Staten, onmachtig om de Staatskerken vast te houden, zelf de rol van priester op zich nemen of niet?

Aan dit beginsel nu getoetst, dunkt ons Pruisens houding onverdedigbaar.

Een Staat, die, na losmaking van den band met de Kerk, de school voor zichzelven opeischt en oppermachtig over haar beschikt, is reeds met de voorwielen op de rails der Revolutie.

Zoo de Kerk onmachtig bleek, de school langer te doen bloeien, dan vervalt ze aan de ouders, nooit aan den Staat.

Een Staatsschool voor den Staatswagen gespannen, trekt dien onverbiddelijk van het Christelijk erf af.

Dat de Pruisische regeering voorshands de meeste geestelijken nog tot Inspecteurs benoemde, doet niets ter zake.

Zeer velen dezer heeren zijn voor deze taak misschien zelfs volkomen ongeschikt.

Doch, ook dit daargelaten, niet het f e i t, maar het r e c h t van benoemlng beslist voor het beginsel.

Evenmin werpe men tegen, dat »het godsdienstonderwijs" aan de Kerk verbleven is Immers, reeds deze scheiding is van Christelijk standpunt onverdedigbaar en heeft op andere leervakken als Geschiedenis, Natuurkunde enz. geen vat.

Zelfs de nieuwe »Regulativen" van den Minister von Falck kunnen het pleit niet winnen. Ze bevestigen slechts, wat ook buitendien bekend was, dat von Falck een vroom man van positieve belijdenis is, en dat dientengevolge uit zijn geest een reeks instructies vloeide, zoo uitnemend als onze beste scholen van Christelijk Nationaal Onderwijs ze slechts wenschen kunnen.

Maar wat baat dit?

Na Von Falck staat een Pruisische Thorbecke op, en breekt met hetzelfde recht het Christelijk element uit de scholen weg, waarmeê Von Falk het in haar grondvesten wist vast te metselen.

Bleek eenmaal, waar we niets tegen zeggen, de bestaande toestand onhoudbaar dan had de Staat zich moeten terugtrekken, aan het vrij initiatief van burgers. en gemeenten de school overlatend, en zich uitsluitend moeten bepalen tot regeling van het uitwendige bij Staatswet, tot Staatstoezicht en subsidie, niet aan de scholen, maar aan de ouders van behoeftige kinderen. Eerst bij ontstentenis van dit initiatief ware voor Staatsbemoeiïng plaats.

Het Christelijk karakter van den modernen Staat ligt in onthouding, uit eerbied voor een geestelijk leven geboren, dat hij niet kan hanteeren, wijl hem de gewijde hand ontbreekt. (11 Januari '73)

---

8. De Volksschool misbruikt tot aanvalsgeschut tegen de Kerk.

De heerschzuchtige neiging van het C l e r i c a l i s m e; de verzekerdheid waarmeê het op eigen inzicht stoft, zoowel als de meêwarigheid en laatdunkendheid waarmeê het op anderer standpunt neêrziet, — is onzen Nederlandschen schoolmannen in merg en bloed gevaren. Met het echte Clericalisme is hun gemeen de indeeling der natie in een deel dat het weet en een deel dat het niet weet; het brandmerken van andersdenkenden als een wilden hoop die de wet niet kent; en. let hier vooral op, het azen op 's lands gezag, 's lands macht en 's lands schatkist, om, met de Staats-epauletten op de schouders, onbezorgd over financieele nooden, propaganda te kunnen drijven voor eigen lievelingsdenkbeelden.

Niet dat we alle ijveraars voor de godsdienstlooze Staatsschool over één kam scheren. Integendeel. Er zijn ook onder hen mannen, wien recht boven alles gaat; wier doorzicht te helder is, om voor het onedele element in den schoolstrijd gelijk hij van liberale zij gedreven wordt, blind te zijn; en die, ook al dweepen ze nog verkeerdelijk met een eenvormige Volksschool voor heel onze volksjeugd, toch te manlijk en te kloek zijn, om den consciëntie-kreet der natie door het roeren van de groote trom en het veldgeschrei tegen »dompers en duisterlingen" te willen smoren.

Dat we niettemin recht hebben, de voorstanders der moderne secteschool generaallijk als Clericalen van het echte water te stempelen, blijkt, zoodra men den invloed dezer nobele geesten in den liberalistischen krijgsraad met dien der kleine ongeloofstyrannen vergelijkt.

Hoe zelden spraken ze zich cordaat en onbewimpeld uit. Pierson was schier de eenige, die er den hoogen moed toe had. Van Buijs meer een op de goudschaal

gewogen phrase dan een besluit, waar een wil in stak. Junius bleef schuil achter het schild der anonymiteit. Thorbecke liet u leven in de theorie, maar om u door zijn practijk tot een »roostering bij klein vuur" te veroordeelen. Jonckbloet gaf wel toe, dat uw standpunt principiëel juister dan het zijne was, maar kon het bataljon, dat hij commandeerde, niet meêkrijgen. Kerdijk geeft u gaaf gewonnen, dat het tot vrijmaking der school komen moet, maar bidt u, zoolang geduld te hebben, tot ons volk door zijn radicalistisch narcoticum 1) dermate bedwelmd zal zijn, dat het, vrij in naam, ook zonder boeien, zoo het dan heeten zal, vrijwillig in den Fakkhir'sdienst van het Liberalisme volhardt. Het Kamerlid Moens ontdekte voor dit bedrijf het sesquipedale, of, zoo als het niet-denkend deel der natie zegt, het »stadhuiswoord": »Bevolksherziening"!

Wie ziet niet in, dat deze enkele, meest nog zeer schuchterlijk ten gehoore gebrachte stemmen, althans den toon niet aangeven, die in de kringen der Staatsschool heerscht? Maar al te spoedig stierf dan ook de klank van protest weg, om nimmer herhaald te worden. Ze wonnen niet, maar weken voor hun hartstochtelijke geestverwanten. Een kantteekening op den Liberalistischen Catechismus mochten ze zich veroorloofd hebben, maar om een revisie van het leerboek door te zetten, schoten ze in wilskracht en volharding te kort.

Er ligt in dit onloochenbaar feit iets, dat u om de eere der menschheid leed doet. Een machtige partij in uw volk, die de knapste koppen, de beste talenten in haar midden telt, onder wie ge er zelfs niet weinigen kent, die u aantrekken, willens en wetens, met opzet en voorbedachten rade, jaar in jaar uit te zien volharden op een weg, waarvan ze niet kunnen noch durven ontkennen, dat hij afwijkt van de rechte lijn, heeft iets smadelijks voor den menschelijken geest, iets dat uw menschelijk gevoel kwetst, tegelijk moedroovend en ontrustend is. Te meer, indien het met den dag duidelijker wordt, dat deze afwijking, door den onverbiddelijken drang van den scherpen hoek, al verder gaat, en, gelijk thans bij het rechtsomkeert onzer schoolmannen, al meer in medeplichtigheid aan het stuitendste onrecht ontaardt.

Toch ligt de verklaring van dit smartelijk verschijnsel voor de hand.

Wie op de kaart van ons land geen vreemdeling is, weet, dat onze nieuwe Clerus, anders gezegd het »denkend deel der natie", nog altijd door watervrees voor de Kerk, met name door Orthodoxophobie, gedreven wordt. In de Kerk heeft men den dood gezien. De heugenis van wat de Kerk hen lijden deed in de eeuw harer macht, is dit deel der natie zoo diep in het bloed gaan zitten, dat al wat in een menschenhart huist aan bitterheid, wrevel en wrok die alta mente repostum 2) is, op de been komt, zoodra, bij het wegen van welk vraagstuk ook, de Kerk met haar invloed in de linksche schaal ligt.

Alles werkt daartoe saâm.

Nog is het Liberalisme met zijn Bevolkingsherziening slechts tot op één derde der natie gevorderd. Twee derden staan nog altijd, min of meer bewust, vijandig tegen zijn onderstbovenkeering van de vroeger geldende levensbeschouwing over, en dit twee derde schuilt juist in die kringen, klassen en streken, waar de Kerk nog machtigen invloed heeft.

Daarbij komt, het schoot zijn wortelen nog niet zeer diep. Wel botten twijg en blad welig uit, maar bij den minsten zwaren windstoot is het den kenner niet ontgaan, hoe het slanke stammetje beefde als een riet. Heel anders dan de eik, dien het overschaduwen wil, en die reeds zestien eeuwen de zwaarste stormen zonder verwikken of verwegen doorstond.

Heb er evenzeer een open oog voor, dat de Kerk metterdaad maar al te dikwijls aanleiding gaf om vrees voor inquisitorialen dwang te wettigen. Er zijn niet weinige bladzijden in het geschiedboek der Kerk, die elk Christen verafschuwt, en een steen des aanstoots blijven voor een iegelijk, die nooit, ondanks de waarheid, der Kerk van Christus zijn liefde wijdt.

Dit alles saâm heeft aan den levensstrijd van onzen nieuwen Clerus een be-

1) »Slaapdrank".
2) »Lang verkropt".

paalde richting gegeven. De Kerk moest ontwapend, in den hoek gedrongen, machteloos gemaakt, en met gekapte masten en leêggehaalde batterijen roerloos voor anker liggen onder de bewaking van het duchtig gewapende ramtorenschip, dat onder den naam van De Staat in den loop dezer eeuw van stapel liep. Mits de Kerk zich die positie liet welgevallen, zou ze voorts vrij zijn. Men kon dan in kajuit of vooronder mis lezen of psalmen zingen, naar ieders hart hem ingaf, — dat ging den bevelvoerenden officier op het Wachtschip De Staat niet aan.

Zoo werd »De Kerk er onder!" het parool dat aan boord van den driedekker van mond tot mond ging; en juist uit dien hoofde voor de gevangen manschap op het buitgemaakte schip zorgvuldig geheim werd gehouden. Zelfs werd elk vermoeden, alsof de geduchte bewapening, waarbij men geen kosten spaarde, tegen het weerloos vaartuig gemunt zou zijn, steeds met verontwaardiging afgewezen. Het was om op den bodem met het opschrift Sectehaat te schieten; het was om den vijandelijken kruiser op de reê, in wiens naamvlag Domheid stond, in toom te houden; te meenen dat dat zwaar geschut De Kerk gold, was te in het oog loopend ongerijmd, om de moeite eener discussie te loonen.

Eerst toen de wapening voltooid was, en men het laatste stuk met den eerewijn had ingewijd, werd men spraakzamer, en kwam, nu voor geen overval meer beducht, in tamelijk rond Hollandsch voor zijn eigenlijken toeleg uit.

Zoo het Nieuws van den Dag, dat zich onlangs, aan het praten geraakt, ontvallen liet: De Staatsschool moet dienst doen om de heerschappij der kerkelijke leerstellingen af te breken.

Zoo het Vaderland, dat er geen doekjes om wond, hoe vrees voor de macht der Kerk meê in die zucht tot wapening der Staatsschool speelde.

Zoo Leidens Academie op zijn derde eeuwfeest, voor zoover het onder de knie hebben der Kerk er den luidruchtigen toon van menige toespraak verhoogde.

Vrijheid dat was: Vrij van haar!

Nu doen die enkelen, waarvan we spraken, aan dit fanatiek bedrijf niet meê.

Zij kennen die haat tegen de Kerk niet; óf wijl ze uit het ouderlijk huis te kostelijke herinneringen uit die Kerk meêbrachten; óf wijl ze te sceptisch van aard zijn, om met den Catechismus van '89 of de Confessie van '48 te dweepen.

Juist dit echter maakt hun positie hachlijk.

Vriend of vijand! heet het dan. En tegenover dit zelotisme niet op hun gemak, antwoorden ze meestal stilzwijgend, door, »geweer in arm," als de beurt aan hen komt, meê de wacht te betrekken op het soi-disant bedreigde punt.

Ze vormen een klein groepje, in verhouding tot onzen nieuw-modischen Clerus, niet ongelijk aan de kapittelheeren van het Milaansche Bisdom; wel niet voor den trein gespannen, maar toch meêstuwend in het geheel. (17 Februari '75).

---

9. Schoolplichtigheid.

Door de Vergadering van »Schoolverbond" is het vraagstuk der »Schoolplichtigheid" ook voor ons land aan de orde gesteld.

Juist door die aanleiding echter wordt de zuivere, principiëele behandeling van dit vraagstuk gedrukt. Men heeft partijzaak gemaakt van wat onderwerp van wetenschappelijk debat had moeten blijven.

Voelen de voorstanders van »Schoolverbond" toch bij instinct, dat niets hun streven voor het oogenblik meer benadeelt, dan de vrees voor »Schoolplichtigheid", het was dan te voorzien, gelijk de uitkomst ook bevestigd heeft, dat er hunnerzijds een kruisvuur tegen dat dreigend spooksel zou geopend worden, niet uit beginsel, maar ter afwering van het gevaar, waardoor de jeugdige stichting werd bedreigd.

Van daar de heftige pleidooien tegen »Schoolplichtigheid", die achtereenvolgens in de hoofdorganen onzer radicale dagbladpers gevoerd zijn. Van daar de »écrasante" meerderheid, waarmeê op »Schoolverbond" de motie-Verhagen verworpen

werd. Van daar op die vergadering het stilzwijgen van zoovelen, die, uit overtuiging vóór Schoolplichtigheid gestemd, voorshands hun overtuiging aan de liefde voor het Schoolverbond ten offer brachten.

Vooral bij onze radicale organen was die »volte-face" treffend. Nú vertelt men elkaar om 't zeerst, dat de speech van Jhr. van der Heim met uitbundig gejuich werd ontvangen. In het verslag der vergadering berichtte de N. Rotterdammer, dat zij werd »aangehoord."

In de eerste koortswoede tegen onze houding vroeg men, of er onzinniger was, dan de eisch, dat het Verbond zich vooruit zou laten binden, om de beste wapenen nimmer in den strijd te gebruiken. Nu wordt de onbruikbaarheid van datzelfde wapen betoogd met een warmte, een ijver, die óns dringt het voor Schoolplichtigheid op te nemen.

Zelfs schroomt men niet, het zonderling argument te bezigen, dat schoolplichtigheid het geheele schoolverbond overbodig zou maken, en de bond dus uit zucht naar zelfbehoud, de natuurlijke vijand van schoolplichtigheid moet geacht worden.

Die dat zeggen, moesten gevoelen, dat ze daardoor de min behagelijke figuur aannemen van mannen, die niet strijden tegen schoolverzuim, maar voor het schoolverbond, en dat de drijfveer van hun streven niet is, een volkskanker uit te roeien, maar op hun wijze »genootschapje te spelen." Kortom, dat het schoolverbond hun geen middel is ter bereiking van hun doel, maar het doel zelf van hun streven.

Juist echter deze vervalsching van het debat maakt het dubbel noodzakelijk, dat zij, die geen roeping gevoelen als schutspatronen van dit Verbond op te treden, het vraagstuk der schoolplichtigheid meer tot zijn objectief karakter terugbrengen. Ook afgezien van het gevaar dat hieruit voor het schoolverbond zou kunnen voortvloeien, is »schoolplichtigheid" een te ernstig onderwerp, om niet aller aandacht te verdienen. En blijkt het bovendien uit de feiten, dat de onbesuisde voorstanders van dezen maatregel volstrekt niet uit het veld zijn geslagen, maar slechts op de reactie der publieke meening wachten, om hun pleidooi te hervatten, dan zou het onzerzijds ten hoogste onverantwoordelijk zijn, zoo ook niet onze richting deelnam aan de discussie, waardoor de oplossing van dit vraagstuk wordt voorbereid.

Over den naam van »schoolplichtigheid" twisten we niet Dat »leerplichtigheid" een juister benaming is, geven we gaarne toe. Maar gevoelt ieder, dat bij 90 percent onzer bevolking beide op hetzelfde neerkomt, en dat ook wie »schoolplichtigheid" zegt daarmeê niet anders dan »verplicht onderwijs" bedoelt, dan behoeven we over die fijne naamsonderscheiding geen woord te verliezen.

En vraagt men dan, of »schoolplichtigheid" ons in elken toestand, onder alle omstandigheden verwerpelijk dunkt, dan zeggen we uit volle overtuiging »neen".

We gaan verder en verklaren gaarne met onzen Heldring, dat leerplichtigheid zich met steeds machtiger noodzakelijkheid aan ons op zal dringen.

Ja, we aarzelen niet te betuigen, dat ons de dag gezegend zal zijn, waarop algemeene leerplichtigheid zal kunnen worden ingevoerd.

Tot deze conclusie komen we echter op gansch andere gronden dan onze democraten.

Volgens hen vloeit het recht voor den Staat tot het nemen van dezen maatregel voort uit de dubbele overweging: 1°. dat de Staat alvermogend is en dus door geen vermeende rechten zijner burgers in zijn eigen recht kan beperkt worden, en 2°. dat de verstandelijke ontwikkeling des volks de beste waarborg is voor het welzijn van den Staat.

Men acht den Staat tot invoering van schoolplichtigheid gerechtigd, omdat men hem tot alles gerechtigd acht. De Staat is aan niets dan aan zichzelven gebonden. Hij is niet de natuurlijke bewerktuiging, waarin het leven des volks zich openbaart, maar zelf een organisme, waarvan de Staatsburgers slechts de ledematen zijn. Hij beoogt dus het welzijn der burgers slechts in zooverre, als zijn eigen belang hier baat bij vindt. Zoo daarentegen het belang der burgers met het Staatsbelang in strijd geraakt, moet het eerste aan het laatste onvoorwaardelijk worden opgeofferd. De Staat is het hoogste. Er is van den Staat geen appèl. Er is geen hoogere wet, waaraan de Staat zoowel als zijn burgers onderworpen is, en dus ook geen hooger recht, waarop de burgers zich tegen den Staat kunnen

beroepen. Niet zóó volkomen kan dus de despotie, niet zoo volstrekt het absolutisme gedacht worden, of aan den Staat wordt het toegekend. Waaruit van zelf voortvloeit, dat de Staat aan niemand verantwoordelijk is van den dwang dien hij uitoefent, en dus ook den schooldwang zonder de minste bedenking kan invoeren.

Maar ten tweede. Men meent tot schoolplichtigheid gerechtigd te zijn, omdat deze alleen v e r s t a n d e l ij k e ontwikkeling verzekert, en verstandelijke ontwikkeling den besten waarborg biedt voor volksgeluk.

De voorstanders der a b s o l u t e schoolplichtigheid zijn daarom tot op den laatsten man toe voorstanders van de Staatsschool. Het vrije onderwijs is hun een doorn in het oog. Zij hebben hun volk lief. De Staatsschool maakt dat volk gelukkig. De vrije school houdt zijn ontwikkeling slechts tegen. Wat dan natuurlijker, dan dat »v e r p l i c h t i n g t o t d e S t a a t s s c h o o l” hun het meest naar hun hart zou zijn.

Dit kan niet anders.

De vrije school is in hun oog een broeinest van onverdraagzaamheid, een kweekster van bekrompen fanatisme. Wie zou zulk een broeinest niet zoeken uit te roeien? Wie geen bluschwater werpen op zóó onheilig vuur?

Bovendien. Zij zijn mannen van het »i n t e l l e c t.” De zedelijke en godsdienstige ontwikkeling wordt door hen, — zie B u c k l e, zie den strijd over de o n s t e r f e l ij k h e i d s l e e r — zeer verre bij de verstandelijke ontwikkeling achter gesteld. En nu geeft zeer zeker ook de vrije school daarvoor waarborg. Maar het goede, daar gewonnen, wordt door het kwaad, daar gebrouwen, zoo verre in de schaduw gesteld, dat met de vrije school de balans van volksontwikkeling nog een zeer merkelijk verlies aanwijst, terwijl de Staatsschool zuiver w i n s t belooft. Wie zal het hun dan euvel duiden, dat ze uitsluitend de Staatsschool op het oog hebben, waar ze schoolplichtigheid bedoelen.

Natuurlijk, die argumenten kunnen de onzen niet zijn.

Naar onze overtuiging ontleenen èn de Staat èn de burger beiden hunne eigenaardige rechten aan Hem, die beider Oorsprong is.

Naar onze overtuiging is met v e r s t a n d e l ij k e ontwikkeling niets gewonnen, zoo de z e d e l ij k e en g o d s d i e n s t i g e daarmeê niet gelijken tred houdt, en wordt door e e n z ij d i g e verstandsontwikkeling de standaard van ons volksleven eer verlaagd dan verhoogd.

Zoo scherp mogelijk staan we dus uit beginsel tegen de radicale drijvers der schoolplichtigheid over.

De Christelijk-historische richting plaatst zich ook bij de beoordeeling van dit vraagstuk, in zijn verband met de eischen van ons volksleven, op z e d e l ij k s t a n d p u n t.

Juist dat zedelijk standpunt brengt met zich, dat de wetten van den Staat van t w e e ledig karakter zijn. Er zijn wetten, die voor elk volk, bij elke phase van ontwikkeling gelden. Er zijn andere, die eerst dàn kunnen ingevoerd, als het volk een zekeren trap van ontwikkeling heeft bereikt. We zouden ze kortweg »a b s o l u t e” en »r e l a t i e v e” wetten noemen kunnen.

Het zedelijk standpunt brengt eischen met zich, die in volstrekten zin ten allen tijde gelden, en daarom is elke Staat gerechtigd, ook afgezien van den volkstoestand, wetten uit te vaardigen, die het leven en den eigendom verzekeren, die de verdediging des lands bedoelen, en hem middelen verschaffen van bestaan.

Maar er zijn ook een reeks van wetten, die dan eerst landswet kunnen worden, zoo de volksovertuiging ze vraagt, als uitdrukking van haar gevoelen, ter bescherming tegen anderer kwaadwilligheid, en uit dat oogpunt moet o. i. ook een eventuëele wet op schoolplichtigheid worden beschouwd.

Een wet op schoolplichtigheid, zonder den steun der volksovertuiging, blijft — Jhr. van der Heim heeft het naar waarheid gezegd — eenvoudig onuitgevoerd. Geen Staatsdwang, geen politietoezicht kan hier baten.

Schoolplichtigheid grijpt zoo diep in het huiselijk leven: ontmoet op haren weg zoo talrijke bezwaren van zoo teederen aard: vindt bij de minste zucht tot verzet een zoo onoverkomelijk struikelblok in voorgewende krankheid: noopt tot een zóó dagelijksch, zóó onafgebroken toezicht, en strekt zich uit den aard der

zaak tot zóó duizende individuën uit, vooral ten plattelande over zóó verre afstanden verspreid, dat alleen mét den volkswil aan invoering van schoolplichtigheid valt te denken.

Eerst langs den weg van natuurlijke ontwikkeling moet de prijsstelling der ouders op onderwijs voor hun kroost zóó diep bij ons volk zijn doorgedrongen, dat ons volk als volk genomen, uit vrijen aandrang, uit eigen plichtbesef, zijn kroost ter schole zendt.

Daarvoor nu is ongetwijfeld in deze eeuw zeer veel gewonnen.

Ook zonder schoolplichtigheid zijn we reeds zoo ver gevorderd, dat de behoefte aan onderwijs allerwege gevoeld, en de gelegenheid om onderwijs te ontvangen in alle oorden onzes lands wordt gewaardeerd.

Zeer merkbaar is bij de twee geslachten, die in onze eeuw elkaar opvolgden, het cijfer gedaald van hen, die alleen door anderer voorlezen lezen en alleen met een kruisje schrijven konden.

Het begint, kunnen we zeggen, allengs een deel der publieke overtuiging te worden, dat het kind onderwijs behoeft.

Toch is vooral ten plattelande en in onze fabrieksteden dit besef nog niet zóó algemeen, dat men door invoering van schoolplichtigheid slechts een volksovertuiging in de wet zou schrijven.

Nog zijn er altijd velen, die, nauwlijks voor die overtuiging gewonnen, zich tegen haar zouden keeren, zoodra men de vrijheid door dwang verving. Die nog te weinig liefde voor haar hebben, om zulk een wet te beschouwen, als niet tegen hen gericht, maar juist ter hunner bescherming ingevoerd.

Daarom zou doordrijving van den maatregel op dit oogenblik eer reactie bij het publiek in het leven roepen, dan de vastheid van zijn overtuiging bevorderen.

Voorshands zijn dus nog steeds de zedelijke motieven aan de orde. Het besef van de noodzakelijkheid van het onderwijs van de verplichting der ouders, om hunne kinderen onderwijs te doen genieten, moet nog vaster en dieper wortel schieten, en ook in die uithoeken doordringen, waar het nog nauwlijks wordt gevoeld.

Maar is dit eenmaal geschied. Zijn we eens zóóver, dat die overtuiging, waar ze is, stevig in de ziel is gedrongen, niet slechts op anderer aandrang steunt, maar zelfstandig in 't hart heeft post gevat, en onder alle rangen der maatschappij haar apostelen heeft verworven, dan ja, zal de invoering van de schoolplichtigheid mogelijk en noodzakelijk zijn.

Mogelijk. Want dan zal het getal huisgezinnen, waarover het toezicht gaan moet, volstrekt geene bijzondere krachtsinspanning van het politiewezen vorderen. Dan zullen de gevallen van tegenstribbeling zoo weinige zijn, dat degelijk geneeskundig advies omtrent voorgewende krankheid mogelijk is. Dan zal de uitvoerende macht, ingeval van verzet, zoo krachtig door de eenparige volksstem gesteund worden, dat het prestige van haar gezag geen oogenblik in gevaar wordt gebracht.

Maar ook noodzakelijk. Want dan zal de wet der schoolplichtigheid slechts die enkele diep-verwaarloosde huisgezinnen treffen, waarover de Staat die natuurlijke curateele heeft, die ieder gevoelt te hebben, die zulk een woning binnentreedt. En noodzakelijk niet minder, omdat het gevaar, uit verwaarloosde opvoeding voortvloeiend, met den dag grooter wordt, naarmate de klove tusschen hen die wel, en hen die geen onderwijs ontvingen, breeder en dieper gaapt.

Maar ook: dan eerst.

Omdat het zedelijk volksleven wordt vernield, zoo men door dwang een vrucht wil uitdrijven, die alleen op den wortel der vrijheid bloeien kan. Wat uit dwang geschiedt, mist elk zedelijk karakter. Is nu de verplichting van ouders jegens hun kroost het eerste uitgangspunt van zedelijke ontwikkeling in het huisgezin, en dus ook in het volksleven, dan zou dwang in dit opzicht wel een kunstmatigen toestand in het leven kunnen roepen, wel een schijn van zedelijke plichtsbetrachting bij ons volk kunnen vertoonen, maar juist onder dien gekunstelden schijn zou het zedelijk volkskarakter zeer bedenkelijk worden geknakt.

Niet eer.

Omdat de Staat niet dan bij hoogstzeldzame uitzondering, den heiligen drempel van het eigen huis met den scepter zijner macht mag overschrijden. Er moet een handbreed gronds, hoe klein ook, voor den burger blijven, waar hij zijn eigen

meester is; en dát is de huiselijke haard. Blijft die niet meer heilig, dan kwetst men het gevoel van zelfstandigheid, dan rooft men de vrijheid haar natuurlijke kweekplaats, en ontneemt daarmeê den Staat zelf zijn hechtsten steun. Want aan den vrijen huishaard alleen wordt die onverwinlijke volksgeest gekweekt, die de vrijheid van den Staat aan 's lands grenzen zal verdedigen.

Niet eer.

Omdat dan eerst zulk een regeling van schoolplichtigheid mogelijk wordt, waarbij die uitzonderingen gelden kunnen, die billijkheid voorschrijft. Gelden kunnen, zonder dat de uitzondering op de wet, de wet zelve krachteloos maakt.

Wie ten plattelande de afstanden kent, die sommiger woning van de dorpskom scheiden. Kent de wegen, waar langs die afstanden moeten afgelegd. Weet, hoe een niet al te sterk kind van zeven jaar door vermoeinis voor alle onderwijs geheel verstompt is, indien het zulk een afstand heeft doorloopen. Hij zal gevoelen, dat absolute schoolplichtigheid, althans ten plattelande, nimmer mogelijk is.

Bovendien. Wie geen vreemdeling is in de woningen onzer armen, weet hoe daar gedurig oogenblikken komen, dat het kind van acht à negen jaren óf ter ziekenverpleging, óf ter oppassing van jongere kinderen, een volstrekt onontbeerlijk element is in het huis van den arme.

Maar juist die uitzonderingen moeten gebillijkt kunnen worden, zonder voorwendsel ter wetsontduiking te worden. Gevoelt nu ieder, dat dit slechts daar mogelijk is, waar schier allen van goeden wille zijn, en kwaadwillig verzet hoogst zeldzame uitzondering is, men zal dan moeten toegeven, dat voorbarige invoering van schoolplichtigheid in de practijk des levens zich zelve zou vernietigen.

Zijn echter die bezwaren eenmaal overwonnen, dan vreezen we den dwang, die slechts enkele kwaadwilligen treft, niet meer.

Dan werpe men niet tegen, dat schooldwang naar het »Pruisisch militarisme" riekt. Want dan zou juist vervallen, wat de Schoolplichtigheid bij de Pruisen ontsiert: haar ontijdige invoering, waardoor ze dwang ook voor betergezinden werd. Bovendien de ervaring heeft geleerd, hoe de eens zoo gehate conscriptie zelfs allengs zóó met het volksleven is saamgegroeid, dat zelfs bij dien harden, en, gelijk hij bij ons wordt toegepast, onrechtvaardigen maatregel, het verzet ten leste zwicht.

Zal die zoo gewenschte maatregel der Schoolplichtigheid echter ooit in ons land worden ingevoerd, dan moet daarbij aan twee voorwaarden voldaan worden, die beiden de vrijheid van den burger tegenover den Staat moeten waarborgen.

Vooreerst. Volstrekt onmogelijk worde gemaakt elke strijd tusschen gehoorzaamheid aan 's Lands wet en den eisch des gewetens.

Met vrijheid van geweten richt een volk zich weer op uit de diepste vernedering.

Maar wordt de vrijheid van geweten geschonden, dan zinkt het weg in zedelijk verval, ook bij het schelste stralen van verstandelijke verlichting.

Die vrijheid van geweten echter bestaat reeds thans, en zou, werd schoolplichtigheid onder deze schoolwetgeving ingevoerd, op het grievendst worden gekrenkt.

»Schoolplichtigheid en deze schoolwet", dat is de gevangenis voor de mannen van het vrije geweten.

Is het reeds nu de vraag, »of in conscientie-zaken de een moet berusten, in wat de andere goed vindt", met klemmende kracht zou die vraag uit duizend harten komen, zoo de »gelddwang", waaronder we thans reeds leven, in »politiedwang" verscherpt werd.

Ter wille van het »vrije geweten" dus, dat in het martelaarsbloed onzer vaderen voor altijd met den Nederlandschen naam is gedoopt, kan en mag binnen onze erve schoolplichtigheid nooit in éénen adem zelfs genoemd worden met de schoolwetgeving waaronder we leven.

Schoolplichtigheid is alleen denkbaar, zoo het vrije onderwijs regel, de Staatsschool aanvulling worde. Mogelijk alleen, zoo de Staatsschool dat volstrekt neutrale karakter aanneemt, waardoor ze uitsluitend »lezen, schrijven en rekenen" als in haar lastbrief geschreven beschouwt.

Maar ten tweede. Voorkomen worde elke strijd tusschen den eisch van het gebrek, en den eisch van den Staat.

Men hebbe eerbied voor de armoede van den arme.

Wie zelf in betrekkelijke weelde leeft, snoeve niet op de zedelijke daad, dat hij zijn kinderen ter school zendt, en smale niet op den arme, als minder zedelijk, omdat hij het dagelijksch brood, ten koste van het onderwijs zijner kinderen, zoekt te vermeerderen

Ruil met dien arme. Geef hem uw weelde. Neem gij zijn armoe. En hij zal zijn kind ter school zenden, zoo goed als gij thans, en in negen van de tien gevallen zult gij uw kind zoeken thuis te houden, zoo goed als hij nu.

Er is een staat van verarming, waarbij de natuurlijke nood het oog voor elk hooger belang toesluit Er zijn in ons schrikkelijk pauperisme toestanden, waarin aan die enkele stuivers door het kind verdiend, de mogelijkheid hangt van het leven op te houden. Toestanden, waarin met wat de kinderen op het oogstland samenlezen, het winterbrood voor den arme verdwijnen zou. Er is, met één woord, schoolverzuim uit schuld, maar ook schoolverzuim uit gebrek. Die beiden verwarre men niet.

Al is het dus ook, dat in menig opzicht hieraan door uitzonderingen in de wet kan worden te gemoet gekomen. Toch niet geheel.

Het gebrek geeft moed tot verzet. En eerst dan dus, als de volksovertuiging ook de middelen zal wetten te scheppen, om dien bangen strijd bij den arme te voorkomen, zal schoolplichtigheid mogelijk zijn.

Men vergete het niet. De armen en behoeftigen zijn in hunne ellende den Vader van alle barmhartigheid dierbaar, en ons volk zou een vloek op zich laden, zoo het in zijn wet, ter wille van ontwikkeling, den arme vertrad.

In den strijd met het geweten, en den strijd met het gebrek, ligt de zenuw van het vraagstuk.

Ook voor het »Schoolverbond."

Want natuurlijk, alles wat schoolplichtigheid mogelijk maakt, is in den strijd tegen »schoolverzuim" een afdoend wapen.

Wie niet met palliatieven, maar afdoend dat kwaad bestrijden wil, zal op zijn weg drie mijlpalen vinden: Vrijmaking van het onderwijs: verdrievoudiging van de geldsom, thans voor onderwijs besteed: en eindelijk schoolplichtigheid.

Vrijmaking van het onderwijs. De statistiek bewijst, hoe juist sinds de invoering der schoolwet het schoolverzuim is toegenomen. De vrije scholen toonen het, hoe bij het vrije onderwijs het schoolverzuim van zelf wijkt.

Natuurlijk. Want men heeft geen hart, voor wat ons hart heeft. Men ijvert niet voor het bezoek van een school, die ons tegenstaat. De waarde van het onderwijs wordt door het vervalscht gehalte van het onderwijs in onze schatting verkleind.

Maar ook. Men heeft geen hart voor wat van Staatswege komt. Alleen wat in het vrije doen der burgers wortelt, kan op den zedelijken steun der burgerij rekenen. Een school die een deel van ons eigen leven is, hebben we lief. Een school die door den persoonlijken Staat daar neer wordt gezet, laat ons koud.

Eindelijk. De kwaadwilligheid, de traagheid, de onverschilligheid, blijft zich thans verschuilen achter het schild, dat de Staat zelf haar reikt Men behoeft slechts gewetensbezwaar te veinzen. Men behoeft slechts met ongewijde stem den heiligen krijgszang na te zingen, die uit anderer borst tegen de Staatsschool wordt aangeheven, — en in plaatsen waar slechts de Staatsschool is, krijgt de kwaadwilligheid nog een goeden glimp.

Niets is daarom tragischer, dan die slagorde, die tegen het »schoolverzuim" oprukt, en toch de »schoolwet" in haar banier blijft voeren. Niets is zoozeer reeds vooruit met onvruchtbaarheid geslagen, dan dat blusschen van een vuur dat men zelf stelselmatig blijft voeden.

Dán. Verdrievoudiging van de kosten van het onderwijs. De Staat komt niet verder in de onderwijskwestie, zoo niet de onware, absolute scheiding tusschen »vermogenden" en »onvermogenden" wordt opgeheven.

Er zijn meer dan twee standen.

Er zijn ook »minvermogenden". Ook die slechts »ten deele vermogen".

De Staat moet dus komen tot het stelsel, om minstens in drie à vier klassen de ouders in te deelen, en voor de eerste klasse het geheel, voor de tweede drie vierde, en voor de derde de helft van het schoolgeld te vergoeden, onverschillig waar dit onderwijs, mits onder zijn toezicht, genoten wordt.

Voeg hierbij de vermeerdering van schoollocalen en onderwijspersoneel, en niet minder de tegemoetkoming voor winstderving aan den volstrekt-arme, en we gelooven niet dat de raming van drievoudige kosten te ver boven de werkelijke eischen gaan zal.

Alleen langs dien weg zal het schoolverzuim met meer dan blikken sabels bestreden worden.

Alleen zóó zal »zedelijke schoolplichtigheid" allengs een deel der volksovertuiging worden.

Alleen zóó eindelijk de ure worden verhaast, waarop Neerland's volk zijn schoonste daad zal verrichten, door zonder krenking van het geweten, en zonder kwetsing van den arme, de schoolplichtigheid uit de zedelijke volksovertuiging over te boeken in de wet van den Staat. (De Heraut, 7 Januari '70)

---

10. Budget van Onderwijs.

Door den onbekenden Schoolopziener, wiens vlugschrift we onlangs ter sprake brachten, wordt voorgesteld, dat het Rijk alle gemeentescholen overnemen, en zijn budget alleen voor lager onderwijs brengen zal op ongeveer acht millioen gulden.

Blijkbaar is dit cijfer door hem nog te laag geraamd. Om een school te kunnen drijven, dient de Staat eerst een school te hebben, en dus zoo door koop eigenaar zoeken te worden van de bestaande localen, als het ontbrekend aantal bijbouwen. Die koop- en bouwprijs kan dooreengenomen niet lager dan circa *f* 5000.— gesteld, daar school en onderwijzerswoning beiden Rijkseigendom moeten worden. Voor vierduizend scholen vertegenwoordigt dit een kapitaal van twintig millioen, waarvoor een rentelast van bijna een millioen op het jaarlijksch budget komt.

Bovendien is de bagatel van *f* 75 à *f* 100, die voor onderhoud van school en onderwijzerswoning geraamd is, veel te laag genomen, zoodat ook deze post bij de zuinigste berekening een verhooging van *f* 50 per school, d. i. voor vierduizend scholen van twee ton zou ondergaan.

Hierbij komt nog, dat uitbreiding der bevolking voortdurenden aanbouw van nieuwe scholen zal vereischen, waarvoor, gerekend op twintig scholen jaarlijks, op zijn minst driemaal honderd duizend gulden noodig zal zijn. Temeer, daar de bouw van nieuwe scholen het eerst in groote steden vereischt zal worden, waar een school en onderwijzerswoning voor geen twintig duizend gulden te verkrijgen is; en soms met aankoop van het terrein een halve ton kost.

Eindelijk vergete men niet, dat de bestaande scholen niet altijd duren en geregelde vernieuwing vereischen. Dit klemt te meer, zoo de kosten van onderhoud op niet hooger dan *f* 150 à *f* 125 gerekend worden, en al de slechte scholen, die nog ten plattelande over zijn, door aankoop geëigend worden. De schatting dat één percent telken jare vernieuwd behoort te worden, zal wel niet te hoog zijn. Schat men nu de kosten van vernieuwing op vier duizend gulden, dan wordt ook door dezen post het budget met een tonne gouds bezwaard.

Zoo blijkt dus, dat, bij nauwkeurige becijfering, het budget van Lager Onderwijs het Rijk op een totaal bedrag van tien millioen zou komen te staan, d. i. op ongeveer *f* 3 per inwoner.

Hierbij merke men echter op, dat het grooter deel van deze som op de gemeentelijke belasting in mindering zou komen. De Gemeenten zouden dan geen penning meer voor onderwijs hebben uit te geven. Een deel der voor schoolbouw aangegane schuld zou voor de kooppenningen van den Staat te delgen zijn, en men gaat zeker niet te ver, door, gesteld dit ontwerp werd wet, de daling der

Gemeentelasten op *f* 2 per hoofd te stellen, mits men rekene niet naar het feitelijk bedrag dat thans geheven wordt, maar volgens het bedrag waartoe de kosten voor onderwijs met noodzakelijkheid zullen stijgen.

Vraagt men, of een bedrag van tien millioen voor Lager Onderwijs ons te hoog dunkt, dan meenen we dat het antwoord op die vraag afhangt van twee andere gegevens, die vooraf dienen vast te staan.

Vooreerst dient de vraag gesteld, of de Schoolopziener in goeden ernst nog van een vrij onderwijs naast de Rijksscholen spreekt. Doet hij dit, dan behoort in het oog gehouden, dat het vrije onderwijs, om met dit Rijksonderwijs te concurreeren, zich minstens een uitgaaf van twee millioen zal moeten getroosten. Dan zelfs zal het nog slechts een wedijver zijn als één tegen vijf.

Maar ten tweede dient ook de vraag beantwoord: Wat een goed en deugdelijk onderwijs voor alle landskinderen, afgezien van de kibbelarijen over schoolwetgeving, op zichzelf kost Bij een Rijksbudget van tien en een particulier budget van twee millioen, zal het lager onderwijs per kind op ongeveer *f* 30 's jaars komen te staan. Is dit noodig? Zeker niet volgens des Schoolopzieners eigen raming. De kosten der kleinste scholen schat hij op duizend gulden Reken hierbij nu voor kapitaal-rekening *f* 250. Dan zou nog een aantal van vijftig kinderen voldoende zijn, om met een uitgaaf van *f* 25 per kind alle kosten van het onderwijs te dekken. Toch gevoelt ieder dat het cijfer van 50 kinderen nog verre beneden het gemiddeld cijfer blijft. Mits men derhalve niet elke bijdrage der ouders als onbehoorlijk en ongeoorloofd afsnijde, meenen we *f* 20 per kind als een normaalcijfer te mogen aannemen, waarvoor goed en deugdelijk onderwijs onder schier alle omstandigheden te geven is.

Het budget zou hierdoor van tien op zes millioen kunnen dalen, en de natie, met inbegrip van de twee millioen voor bijzonder onderwijs en het millioen der schoolgelden, voor een totaal bedrag van negen millioen een uitstekend schoolwezen bezitten, dat aan alle landskinderen een onovertrefbare gelegenheid tot het verkrijgen van lager onderwijs aanbood.

Dit verschil van vier millioen met de berekening van den Schoolopziener is te gewichtig, om noodeloos in de waag te worden gesteld ter wille van de bijzondere inzichten eener partij.

Toch zou dit het geval zijn.

Op het standpunt der partij, als wier tolk de Schoolopziener optrad, is geen lager budget denkbaar.

Wèl daarentegen van ons standpunt; wèl zoo men het stelsel van »v r ij o n d e r w ij s" aanvaardt, ook bij invoering van leerplicht. (23 April '73).

---

11. De kosten van het Openbaar Onderwijs.

I.

Er zag van Regeeringswege wederom een Verslag over het Onderwijs het licht, waarmeê we voor sommige takken van dezen Overheidsdienst aan September 1874, met andere aan December 1873 toe zijn.

Wat blijkt uit dit Verslag aangaande de kosten, waarop ons Overheidsonderwijs Nederland te staan komt?

De indeeling van het Verslag volgende, willen we die vraag achtervolgens voor Hooger, Middelbaar en Lager Onderwijs beantwoorden.

H o o g e r   O n d e r w ij s.

De Rijks hoogeschool te Leiden kostte f 384,960.47, die te Utrecht f 119,428.29[5] en die te Groningen f 84,924 56. Saâm in ronde cijfers f 590,000.

Voor de Athenaea besteedde men te Amsterdam f 90,000 en te Deventer f 2150. Bovendien werd aan Rijksmusea te Leiden en voor beurzen nog f 35,000 betaald.

Voor de Hoogescholen en Athenaea saâm geeft dit alzoo een totaal bedrag van f 717,000, zeg zeven ton.

Voor deze zeven ton werd onderwijs gegeven te Leiden aan 971, te Utrecht aan 499, te Groningen aan 165 en te Amsterdam aan 267 studenten, saâm een cijfer uitmakende van 2002.

Door Rijk, Gewest en Gemeente werd voor Hooger Onderwijs in strengeren zin derhalve f 350 per studeerende persoon bijbetaald. Gelijk men toch weet, zijn de opbrengsten der Collegegelden aan de Professoren toegewezen en blijft dit bedrag van ongeveer f 250,000 hier uit dien hoofde buiten rekening.

Grosso modo mag aangenomen, dat door ouders of voogden voor hen, die aan onze Hoogescholen of Athenaea studeeren, dooreen f 800 per jaar wordt uitgegeven. Dit cijfer met tweeduizend vermenigvuldigd, geeft f 1,600,000.

Voegt men hierbij de zeven ton, door de overheid besteed, dan komt men tot de slotsom, dat voor het Hooger Onderwijs, ten gerieve van twee duizend studenten, 's jaars ruim twee millioen en drie ton, dat is f 1150 per student, wordt uitgegeven. en dat van deze f 1150 een bedrag van f 800 door belanghebbenden en van f 350 door de Overheid wordt gekweten.

Gymnasiën.

Op de drie en vijftig Gymnasiën en Latijnsche scholen, die in ons Rijk bestaan, ontvingen in het jaar, waarover het Verslag loopt, 1185 leerlingen onderwijs

Dit onderwijs werd gegeven door 227 leeraars, waarbij zich het komische verschijnsel voordoet, dat in sommige gemeenten meer leeraren werkzaam dan leerlingen op de banken waren. B. v. te Kampen had men voor slechts 13 leerlingen niet minder dan 15 leeraren.

Voor deze scholen van voorbereidend Hooger Onderwijs werd betaald van Rijkswege f 40,222.96, en door de Gemeente f 221,969.49. Dit zou saâm f 262,192.45 geven. Hiervan moet intusschen nog afgetrokken f 70,618.44, die aan schoolgelden binnenkomen, zoodat uit de kas der Overheid slechts eene kleine twee ton wordt besteed.

Mag men aannemen, dat elk bezoeker dezer scholen, behalve de eigenlijke schoolgelden, voor boeken enz. nog minstens f 50 's jaars uitgeeft en voegt men deze f 59,250 bij het vorige bedrag, dan vindt men een totaal van ruim drie ton, d. i. per leerling ruim tweehonderd veertig gulden, waarvan honderd en tien gulden door belanghebbenden en honderd en dertig gulden door de Overheid wordt goedgesproken.

Middelbaar Onderwijs.

Onder het algemeene hoofd van Middelbaar Onderwijs vallen, behalve onze Hoogere Burgerscholen, nog tal van inrichtingen van onderwijs, die deels lager, deels hooger staan. We deelen deze rubriek derhalve in drie categoriën.

a. Burger-scholen.

Voor de Rijks hoogere burgerscholen werd uitgegeven f 421,703.96; door het Rijk ten behoeve van Gemeentelijke scholen verstrekt f 206,450; en bovendien voor deze klasse van onderwijs aan inspectie enz. uitgegeven c. f 45,000. Saâm c. f 673,000.

Door de Gemeenten werd in eigen boezem voor deze en daarmeê gelijkstaande scholen besteed f 874,790.96[5], waartegenover een ontvangst stond van f 177,036 82[5].

b. Scholen van lager gehalte.

Voor teeken-, industriescholen en dergelijken werd door het Rijk besteed ruim 27, door de provinciën ruim 21 en door de Gemeenten 83 duizend gulden saâm f 132,327.82.

c. Instellingen van hooger orde.

De Rijksinstelling voor Indische taal- en volkenkunde kostte f 24.700, de Polytechnische School f 124.000, en de Gemeentelijke Indische school te Delft f 16,000, saâm ruim anderhalve ton.

d. Meisjesscholen en Handelsschool.

Voor Meisjesscholen en de Handelschool te Amsterdam werd f 116,000 uitgegeven.

Het totaal der uitgaven beliep alzoo voor de verschillende klassen ruim een millioen zes ton, of, wil men de teeken-, industriescholen, enz. weglaten, bijna één millioen vijf ton; of zuiver, na aftrek van de ontvangen schoolgelden, ruim één millioen twee ton.

Maakt men deze berekening voor de Hoogere Burgerscholen in den strengsten zin afzonderlijk, dan vindt men, dat voor deze scholen betaald is door het Rijk:

a. voor de Rijksscholen	. . .	f 421,703.96
b. voor de Gemeentescholen.	.	» 186,750.—
door de Gemeenten.	. . .	» 742,073.94[5]
saâm	.	f 1,350,527.90[5]

Van dit totaal moet afgetrokken:

de opbrengst der schoolgelden	. .	f 154,000
uitgaven voor de Burgerscholen.	.	» 132,000
subsidiën	. . . .	» 28,000
saâm	.	f 314,000

In ronde cijfers gerekend, kan men derhalve de bijdrage, die uit de Overheidskas voor onze Hoogere burgerscholen verstrekt is, schatten op ruim één millioen.

Op deze scholen werden onderwezen 3670 leerlingen door 550 leeraren. Dat ook hierbij zonderlinge verhoudingen bestaan, toont o. a. de Hoogere Burgerschool te Warffum, waar 9 leeraren slechts 7 vaste leerlingen voor hun rekening hebben.

Van overheidswege wordt voor elken leerling op de scholen derhalve bijbetaald een som van omstreeks tweehonderd vijf en zeventig gulden.

Of, om ook hier de opgave in den trant van onze vorige berekening te zetten: Bij onze hoogere burgerscholen kost elke leerling met inbegrip van schoolgeld en boeken f 350, waarvan f 75 door belanghebbenden en f 275 door de Overheid wordt betaald.

Zoo vonden we dus:

Hoogeschool per onderwezene f 1150; en hiervan betaald door belanghebbenden f 800, door de Overheid f 350.

Gymnasiën per onderwezene f 240; en hiervan betaald door belanghebbenden f 110, en door de Overheid f 130.

Hoogere Burgerscholen per onderwezene f 350; en hiervan betaald door belanghebbenden f 75, en door de Overheid f 275.

Wie deze cijfers narekent, zal toestemmen, dat onze berekening zoo sober mogelijk is.

Niettemin blijft het resultaat, dat door belastingschuldigen, uit het oogpunt van opleiding beschouwd, wordt betaald ten behoeve van elk student f 350, van elk Gymnasiast f 130, en ten behoeve van elken Hoogere-Burgerscholier f 275.

(3 December '75).

II.

Reeds bleek ons, dat de kosten, door belanghebbenden en door de Overheid bestreden, ten behoeve van de onderwezenen aan onze Academiën, onze Gymnasiën en onze Middelbare scholen, in de volgende verhouding tot elkaâr staan:

	Belanghebbenden.	De Overheid.	Totaal.
Academiën . .	f 800	f 350	f 1150
Gymnasiën . .	» 110	» 130	» 240
Middelb. Scholen.	» 75	» 275	» 350

We wezen er reeds op, dat deze cijfers zeer sober berekend waren en voegen er thans nog slechts bij, dat de f 800, voor de studeerenden aan onze Hoogescholen door particulieren betaald, voor de juistheid der vergelijking misschien beter tot f 200 herleid ware. Immers, noch bij den Gymnasiast noch bij den Hoogere-Burgerscholier zijn de kosten van huisvesting, voeding en kleeding in rekening gebracht.

Hoe staat het ten dezen opzichte nu, altijd blijkens het jongste Regeeringsverslag, met de Lagere Openbare School?

Aantal Scholen.

Het aantal scholen voor Lager Onderwijs klom in het jongste jaar, waarover

de gegevens voor ons liggen, van 3766 tot 3790. Van deze 3790 scholen waren er 2669 openbare, 143 gesubsidieerde bijzondere en 978 vrije Scholen.

Van deze 978 vrije Scholen geeft het verslag de volgende indeeling: 300 Roomsche Scholen, 272 Protestantsche, 9 Joodsche en 397 scholen van particuliere onderwijzers.

Hierbij lette men er op, dat de Roomsche Scholen met 27, de Protestantsche slechts met 13 vooruitgingen en die van particuliere onderwijzers met 31 slonken.

Onderwijzend personeel.

Het onderwijzend personeel telde in het laatste verslagsjaar elf duizend vier honderd vijf en zestig leden, een vooruitgang toonende van drie honderd zes en zeventig.

Van deze 11.465 arbeidden drie duizend negen honderd vier op de vrije Scholen, en ruim zeven duizend op de Openbare.

Aantal scholieren.

Volgens de opgaven van 15 Januari bedroeg het aantal leerlingen op de

Openbare scholen. . . .	212,995	jongens
	169,151	meisjes
Saâm . .	382,146	kinderen.
Gesubsidiëerde	2870	jongens
	3129	meisjes
Saâm . .	5999	kinderen.
Vrije scholen	49,950	jongens
	61,964	meisjes
Saâm . .	111,914	kinderen.

Dit toonde, vergeleken bij het vorig jaar, een vooruitgang voor de

Staatsscholen van circa . .	10,000	kinderen.
Vrije scholen »	6,470	»

Naar den maatstaf der bevolking ontbraken op de gezamenlijke scholen den 15den Januari nog 85,362 kinderen.

Dat dit cijfer het schoolverzuim niet aangeeft, springt in het oog. Er zijn minstens eenige duizende kinderen die huisonderwijs ontvingen, stellig een tienduizend kinderen die door ziekte of lichte ongesteldheid of om besmettelijke ziekte in huis, of wijl er op school nog geen plaats was, of wijl ze uit logeeren waren, of er iemand gestorven of jarig was, niet op school waren. Voor deze categoriën kan men veilig een 25,000 kinderen aftrekken.

Maar zelfs dàn duiden de resteerende 60,000 nog het schoolverzuim niet aan.

Immers, de Regeering telt alle kinderen van zes jaar af meê.

Gelijk men weet, leveren deze zelfs het hoogste cijfer. Dus minstens 84,000.

Is het nu onbetwistbaar, dat er tal van ouders zijn, die op deugdelijke paedagogische gronden elk schoolbezoek vóór het 7de jaar afkeuren, en houdt men in het oog dat tal van onderwijzers het stellig voor dien leeftijd afkeuren, dan gaan we zeker niet te ver, door een derde van dit cijfer, dat is 28,000, van deze 60,000 af te trekken. Hieruit zou volgen, dat het schuldige schoolverzuim niet 85,000 maar circa 32,000 kinderen bedragen had.

En nu de Kosten van dit Onderwijs.

Het Rijk betaalde voor het Lager onderwijs in het verslagsjaar bijna zes tonnen gouds of, na aftrek der baten, even vijf ton.

Men lette er op, dat dit cijfer een halve ton lager is dan de Rijksuitgaven in 1872.

De Gemeenten besteedden voor haar Openbare Scholen bijna zes millioen gulden; waartegenover een ontvangst van een en een kwart millioen stond, zoodat de werkelijke uitgaven ruim vier en een half millioen beliepen.

Dit cijfer is bijna vijf ton hooger dan dat vaa 1872.

De Provinciën droegen ruim een ton bij.

Voor geheel het Openbaar Lager Onderwijs alzoo door Rijk, Gewest en Gemeente een totale uitgave van vijf millioen en één ton gouds.

Hiervoor genoten bijna 400,000 kinderen onderricht.

Per kind werd derhalve f 12.75 uit de Overheidskas betaald.

Door belanghebbenden werd hier nog bijbetaald aan schoolgelden circa één millioen of f 2.50 per kind.

Alles saâm waren de kosten derhalve ruim vijftien gulden.

Raamde men de kosten voor het Bijzonder Onderwijs op denzelfden voet, dan zou men reeds een bedrag van 111,914 × 15 d. i. van één millioen zeven ton krijgen

Ter oorzake van het hoogere schoolgeld, het vergelijkenderwijs ruimer personeel en het kleiner aantal kinderen, op één school vereenigd, stijgen intusschen deze kosten veel hooger, zoodat we, op het soberst berekend, dit cijfer veilig op minstens twee millioen moeten brengen en de kosten per kind op f 20.—.

Dit leidt tot deze uitkomst:

	Overheidskas.	Belanghebbenden.
Openb. School .	f 12 50	f 2.50
Vrije School. .	» nihil	» 20.—

Voor ouders, die op stelligen godsdienst bij het onderwijs geen prijs stellen, bestaat derhalve in Nederland een wettelijk privilege ten bedrage van f 17.50 per schoolgaand kind.

Of de gezamenlijke uitgaven uit 's Rijks kas, de kas der provinciën en der gemeenten van zeven millioen vijf ton voor alle hoogere en lagere scholen saâm, ons te hoog dunkt?

Voor een zeer zelden gebruikte vloot geven we 's jaars dertien, voor een garnizeerend leger in vredestijd bij de vijf en twintig millioen, saâm acht en dertig millioen uit.

Is uw volksopvoeding niet wel het één vijfde van uw defensie waard?

Neen, niet in het cijfer, maar in het wettelijk privilege, in de premie op het ongeloof, ligt het hinderlijk onrecht. (4 December '75.)

13. „Liberale" stemmen uit Nederland over de Schoolquaestie.

I.

De Hervorming, orgaan van het Nederlandsch Protestantenbond, tracht in haar hoofdartikel van 17 Februari '78 de beteekenis van het afkeurend oordeel te ontzenuwen, in Duitschland nog al van »liberale" zijde over onze schoolwet geveld (zie ons n°. van 6 en 7 Febr.)

De redactie schijnt echter slechts zeer vluchtig onze citaten te hebben ingezien.

Immers, vooreerst hadden de »liberale" Duitsche bladen niet allen in de eerste plaats de wenschelijkheid van ons schoolstelsel voor hun eigen land op 't oog Zij stelden ook de vraag, waarvan onze artikelen juist uitgingen: hoe de schoolwet in Nederland zelf aan de verwachting en het doel, waarmede ze was ingevoerd, had beantwoord. De National-Zeitung nu besloot haar, door bewijzen gestaafd, afkeurend oordeel met deze krachtige zinsnede:

»De ervaringen, in Holland opgedaan, moesten in dit opzicht afdoende zijn, wanneer ten minste feiten en gronden in plaats van afgetrokken leerstellingen gelden zullen"

Wanneer verder de Hervorming ons de vraag voorlegt, of we ons schoolstelsel met het Duitsche zouden willen ruilen, dan antwoorden we: »begin gij met te erkennen, dat het eerstgenoemde èn met het recht der ouders op hunne kinderen, èn met gewetensvrijheid, èn met de »feitelijke scheiding van (ook een moderne!) Kerk en Staat", èn, blijkens de ervaring, met eene verstandige staatkunde strijdt, — en daarna willen wij gaarne met u bespreken, of het

voorstel van Junius 1) of van Farncombe Sanders 2), de »facultatieve splitsing der Staatsschool" of »de bijzondere school regel, de Staatsschool uitzondering"; het restitutiestelsel of art. 1 der »antirevolutionaire nota" de voorkeur verdient, maar — orde in het debat!

Eindelijk, de Hervorming spreekt voortdurend slechts over de door ons aangevoerde »liberale" Duitsche bladen.

Vergat de redactie, dat we zoo mogelijk nog sterker afkeurend oordeel vermeldden van twee liberale Duitsche Staatslieden van groot gezag, die door persoonlijk bezoek »ons volk èn de zoo verschillende toestanden" hadden leeren kennen, terwijl de een (Friedberg) na grondige vergelijkende schoolwetstudiën, de »godsdienstlooze school de laatste, de treurigste eventualiteit" noemde; de andere (Miquel) zijn vonnis grondde op de ervaring en de uitspraak van den leider der »liberale" partij in Nederland zelf, den geestelijken vader der schoolwet, den Staatsman, die in zijne verwachting zoo deerlijk zich bedrogen erkende. Vergat de Hervorming, in één woord, het getuigenis van Thorbecke, dat we als een veelbeteekenende »liberale stem uit Nederland over onze schoolquaestie" gaarne haar nog eens in herinnering brengen:

»Deze groote Staatsman (Thorbecke), zoo verklaarde Miquel, »heeft zelf erkend en mij medegedeeld, dat door het Nederlandsche schoolstelsel, in plaats van den confessioneelen vrede, dien men verwachtte, OMGEKEERD DE CONFESSIONEELE TEGENSTAND AANZIENLIJK WAS TOEGENOMEN. De leerlingen, die in de school niets van den godsdienst hoorden, werden òf ten eenenmale onverschillig omtrent het geloof, òf als zij ijverig de onderwijsuren bij den geestelijke hunner Kerk bijwoonden, werden zij ten gevolge van den bijzonderen ijver, dien deze aan den dag legde, ten einde de leerlingen voor de confessioneele verbleeking te behoeden, nog veel confessioneeler!"

De Hervorming laat aan hare bespreking de verklaring voorafgaan, dat er ten slotte »aan beide zijden een non-possumus (wij kunnen niet anders) is, waarop alle verdere wisseling van gedachten stuit."

Wij hebben altijd gemeend, dat de Roomsche Staatsleer en het stelsel der meeste »schoolwetmannen" feitelijk elkander dekken. Hoeverre intusschen van »moderne" zijde de eisch om van Staatswege uitsluitend voor de verbreiding van één bepaald godsdienstig stelsel (Christendom boven geloofsverdeeldheid) partij te kiezen en de kosten te doen dragen, door de Pauselijke leus gerechtvaardigd mag heeten, — laten wij aan de Hervorming te beslissen over, na eene herlezing van »Modern Clericalisme" van Mr. S. van Houten 3).

Wij willen echter niet de smet op de Liberalen laten rusten, alsof allen het onfeilbaarheidsdogma in zake de zoogenaamd »neutrale" school aankleefden, allen blind waren voor de macht der feiten en der toestanden, allen doof voor den conscientiekreet van de meerderheid der natie, allen zwegen, wanneer het er op aankomt, hetzij door verbetering van het schoolstelsel aan de rechtmatige grieven zooveel mogelijk te gemoet te komen, hetzij door uitvoëring der wet niet feitelijk de vrijheid van onderwijs te dooden.

Neen, naast Thorbecke's verklaring, wien de ervaring tot schuldbelijdenis drong, willen we gaarne eenige andere stemmen doen hooren van Nederlandsche liberalen, die, sieraden hunner partij, wat kunde en scherpzinnigheid betreft, verre verheven zijn boven de onderstelling zelfs van nevenbedoelingen of onoprechtheid, — al wordt door hen in menig opzicht ingestemd met hetgeen van antirevolutionaire zijde beweerd of gewenscht is. De heer Groen van Prinsterer verklaarde dan ook: »Van vele liberalen koester ik goeden dunk. — Ook de liberale partij is een tweedrachtig gezelschap." 4)

»Vooral de heer Buys", schrijft hij een maand later, »behoort onder de liberalen, van wie ik steeds goeden dunk had."

1) Zie de Heraut van 10 December 1869: »Voorstel ter schoolwetherziening van liberale zijde."
2) Standaard n°. 1227.
3) Vragen des Tijds, April 1876, p. 95.
4) Ned. Ged. I, p. 8.

Vooreerst dan diens merkwaardige geloofsbelijdenis, die, ofschoon reeds een tiental jaren geleden afgelegd, sinds niet is teruggenomen, en juist voor onze dagen een zoo strenge, doch niet overbodige boetprediking inhoudt tegen de nog afkeurenswaardiger schoolpraktijk van een reeds onrechtvaardig schoolstelsel.

In het Juli-nommer van de Gids, 1865, p. 84, had n.l. de hoogleeraar Buys de volgende verklaring afgelegd:

»Geen onpartijdige zal loochenen, dat de heer Groen herhaaldelijk voor de belangen van waarachtige constitutionele vrijheid in de bres is gesprongen en zeer velen zullen misschien met mij willen erkennen, dat er in zijn tegenwoordigen onvermoeiden strijd voor volkomen vrijheid van onderwijs een kern van waarheid ligt, welke althans tot op zekere hoogte door samenwerking van alle liberale elementen behoorde te worden erkend."

De heer Groen vroeg herhaaldelijk: »tot welke hoogte?" en het antwoord volgde in het Januari-nummer van de Gids 1866, pag. 40.

Men zal toestemmen, dat dat antwoord veelbeteekenend is. Hier spreekt niet een recruut ol slechts een linie-soldaat van het »liberale" leger, maar een der uitnemendste, bij vriend en vijand evenzeer geachte veldheeren: »een onzer meest gewaardeerde publicisten" 1), wiens Gids-artikel altijd een evenement is voor ieder, die in den strijd der beginselen, als beslissend voor de toekomst van vaderland en Kerk, eenig belang stelt 2), en van wien de heer Groen van Prinsterer een ander maal getuigde:

»Vergelijkenderwijs onder de onpartijdigen, onder hen althans, die billijk, ook jegens ons, verlangen te zijn, reken ik sedert 1865 den hoogleeraar Buys. Kunde en scherpzinnigheid geven een zeldzame waarde aan zijn kritiek. 3)

Waar daarenboven door dezen »liberaal" de schoolquaestie aan de Grondwet getoetst wordt, hooren we niet het oordeel van een dilettant of een oppervlakkig lezer, maar van een hoogleeraar in het Staatsrecht, die jaar aan jaar voor zijne studenten dat Staatsstuk uitlegt en historisch toelicht. Eindelijk is deze politieke geloofsbelijdenis niet een vluchtig antwoord, maar de vrucht van ernstig beraad op de vraag van een tegenstander, die uit elk woord een wapen kan smeden ten voordeele zijner beginselen. Toch was het daarbij den heer Buys zóó weinig te doen om den heer Groen door enkele »concessiën" van verderen strijd te doen afzien, dat hij eindigt met: »de bovenstaande verklaringen zullen den heer Groen misschien slechts weinig bevredigen."

Welke waren die verklaringen?

»Ik geloof", zoo schrijft de heer Buys op blz. 40 der genoemde aflevering:

»Ik geloof dat van al onze vrijheden de vrijheid van onderwijs de kostbaarste is, omdat zij, naast de vrijheid van drukpers — zooals De Montalembert het voortreffelijk uitdrukte — het eenige wapen is, dat den overwonnene blijft. Immers onder het schutsel der vrijheid van onderwijs moeten de stoffen worden bijeengebracht, welke men later onder het schutsel der vrijheid van drukpers zal vruchtbaar maken. Ik geloof, dat geen volk genoeg heeft aan Staats-onderwijs, want al is dit in den aanvang nog zoo voortreffelijk, de tijd kan komen, moet misschien komen, dat het door sleur en routine vervalt, wanneer het althans niet van elders wordt teregtgewezen."

Ziedaar reeds twee uitnemende getuigenissen omtrent de vrijheid van onderwijs en het onvoldoende van Staatsonderwijs.

Twee anderen, »die men niet beter zou kunnen wenschen," verklaarde de heer Groen 4), volgen, de eerste tegen het kosteloos onderwijs en de andere voor de volstrekte neutraliteit.

1) Ned. Gedachten IV, p. 57.
2) Ned. Ged. I, p. 61.
3) Ned. Ged. VI, p. 378.
4) Parlementaire Studiën en Schetsen, 2de deel, XII, p. 6.

Betreffende kosteloos onderwijs wordt niet enkel deze soort van tegenwerking, maar elke kunstmatige bescherming van de Staatsschool afgekeurd:

»Ik geloof, dat een onbeperkt regt om bijzondere scholen op te rigten nog niet genoeg is om de vrijheid van onderwijs te vestigen; dat kunstmatige bescherming van de Staatsschool, 't zij door het verstrekken van Kosteloos Onderwijs anders dan aan behoeftigen, 't zij door het toekennen van andere voordeelen, de bijzondere school feitelijk onmogelijk en dus het gegeven regt illusoir maakt. Zoo min als de vrije nijverheid kan het vrije onderwijs onder de heerschappij van een protectionistisch stelsel bloeien. Feiten als bij de jongste discussiën in onze Tweede Kamer uit Lemsterland werden verhaald, waar de gemeente, zoodra zich daar eene bijzondere school kwam vestigen, plotseling het schoolgeld afschafte, om dus de concurrentie omogelijk te maken, zijn in mijn oog gruwelen, rechtstreeks aandruischende tegen den milden geest van onze Grondwet. Kunnen zulke gruwelen — trouwens nog slechts uitzonderingen, want in niet meer dan 36 gemeenten, waar Staats- en bijzondere scholen naast elkander staan, is het onderwijs op de openbare school geheel kosteloos — niet met de wet in handen worden gekeerd, dan is het wenschelijk dat men niet schrome, althans op dat punt die wet te wijzigen."

»Voortreffelijk, niet waar?" teekent de heer Groen hierbij aan. »Zoo wordt illusoir gemaakt een gegeven 1) regt, zoo handelt men tegen den geest der Grondwet, zoo worden gruwelen gepleegd."

»Eindelijk", gaat de heer Buys voort:

»Eindelijk, ik geloof, dat als de Staatsschool, hoe sterk ik haar ook ben toegedaan, niet bestaan kan, zonder, ik zeg niet godsdienstloos, maar in den waren zin van het woord neutraal te zijn; wanneer zij noodzakelijk daartoe leiden moet, dat het opkomend geslacht op kosten van het algemeen gewonnen worde voor één godsdienstige richting in het bijzonder, 'tzij dan de mijne of die van een ander, maar in elk geval niet de richting van de geheele natie, zij dan met al hare voordeelen behoort te worden prijs gegeven. De moderne staat moet zijn de conservatieve instelling bij uitnemendheid; alle richtingen en partijen, die bestaanbaar zijn met het regt, moet hij gelijkelijk en gelijktijdig steunen. Wordt hij daarentegen een werktuig van de meerderheid of van de minderheid, bestemd niet om te bewaren maar om te vernietigen alles wat de heerschende rigting niet is toegedaan, dan keeren wij terug tot de misbruiken van het oude en middeneeuwsche Staatswezen, en is regt voor allen niet langer het levensbeginsel, het eigenlijke raison d'être van den modernen Staat."

En dan volgt: »de leus, waarmeê men", getuigde de heer Groen nog in 1869, »zoo ze nageleefd werd, ter bescherming van verdrukte landgenooten sterk genoeg zou zijn" 2).

»De Staat geen zedelijke exploitatie-maatschappij van wie of voor wie het dan ook zijn moge! Ziedaar mijne leus, en de waarheid van die leuze is mij liever zelfs dan de gemengde school."

»De Staat geen zedelijke of onzedelijke exploitatie-maatschappij", aldus omschrijft de heer Groen van Prinsterer de laatste zinsnede, die hij sedert zoo menigmaal aanhaalde in zijne geschriften, »ook niet voor de moderne rigting, die in haar algemeenheid, allen die niet modern zijn, schijnbaar verdedigt en inderdaad bestrijdt."

Of de heer Groen van Prinsterer met de verklaringen van dezen »liberaal" over onze schoolquaestie tevreden was? Hij acht ze »uitnemend", prijst de ridderlijkheid, waarmede de hoogleeraar niet, even als Thorbecke, een ernstige discussie »ontdook", acht de qualificatie: »gruwelen" sterk, maar »niet te sterk", en eindigt aldus:

»Niet ligt zal iemand ontkennen, dat deze onpartijdige regter gelijk heeft. Op

1) »Voeg er bij", merkt de heer Groen in eene noot bij dit woord op, »een nationaal regt. Nederland heeft evenmin een geoctroijeerde vrijheid van onderwijs als een geoctroijeerde Grondwet."

2) Nederlandsche Gedachten. I, p. 61.

Nederlandschen bodem vooral behoort al wat de vrijheid der consciëntie aanrandt, zonder eufemistisch mededoogen te worden gebrandmerkt."

(23 Februari '77.)

II.

Dr. A. Pierson, Mr. D. J. Bar. Mackay, Mr. S. van Houten.

Dr. A. PIERSON.

»Zal er dan een gansche reeks van jaren moeten verloopen eer op de krachtige stem van Pierson een meer algemeene weerklank der edelmoedigheid wordt gehoord?" vroeg Mr. Groen van Prinsterer in de Ned. Gedachten van 31 Maart 1870.

Men herinnert zich, van welken »liberalen" Pierson die krachtige stem uitging. Ook Mr. N. G. Pierson had in 1869 1) geklaagd over het »gemis aan waardeering" bij de liberalen tegenover den heer Groen op het punt van godsdienstvrijheid. »Zal de liberale partij zich haar naam waardig betoonen", schreef hij, »dan moet zij iedere krenking van burgerlijke of godsdienstige vrijheid, alles wat naar despotisme of willekeur zweemt, ten diepste verfoeien en met ridderlijken ijver te keer gaan."

Toch werd met die »krachtige stem" Dr. A. Pierson bedoeld, wiens Liberale partij op staatkundig gebied, in 1868 verschenen, ook nu nog de aandacht verdient, al schijnen deze schoolwetstudiën door latere verklaringen van den schrijver hare beteekenis verloren te hebben.

Op de hoofdpunten in het debat is Dr. Pierson echter dezelfde gebleven, al komt hij, eenigszins onlogisch, tot juist tegenovergesteld besluit als vroeger.

Immers in het Vaderland van den 28 Juli 1873 verklaarde hij: »Als in '68, zou ik ook thans willen zeggen: een Staatsonderwijs, dat neutraal wil blijven, is eene illusie, maar tevens zou ik er thans willen bijvoegen: waartoe die belofte van neutraliteit? Waarom zullen wij niet eerlijk bekennen, dat wij vrienden zijn van het Staatsonderwijs, juist omdat het niet-neutraal is, juist omdat het anti-klerikaal is.

Betreffende de laatste uitdrukking toonden we in ons No 410 reeds aan, »hoe onjuist en onbillijk het is, het Christelijk onderwijs mede onder de benaming »clericaal" te betrekken. Immers niet onder de macht der geestelijken, van het dogma of de Kerk als zoodanig, wil dat onderwijs het kinderlijk gemoed brengen, maar onder de alleen leven- en daarom zedelijkheid-wekkende heerschappij van den Christus Gods. En het is niet de Kerk maar het zijn de ouders, die ten onzent voor het onvervreemdbaar recht daartoe opkomen". 2)

Maar overigens prees de heer Groen Dr. Pierson te recht, dat hij nog more suo 3) wil strijden met open vizier. Geen zoogenaamde neutraliteit, waarachter zich de doodelijke vijandschap van een anti-Christelijk Modernisme verbergt. Hier is geen intrekking, maar accentueering van het tweederlei verwijt: »Overheersching van het geweten" en »schending der Grondwet".

Is het te verwonderen, dat de N. R. Ct. verklaarde: »niet alles te willen onderschrijven, wat de heer Pierson thans ter aanbeveling van het Staatsonderwijs bijbrengt?"

Want Dr. Pierson mocht, staande op de bouwvallen van zijn vroeger Liberalisme, kunnen peinzen over vervlogene »illusiën" en glimlachen over de »onnoo-

---

1) Tijdschrift voor Nederl. Indië. 1869, I, blz. 223.

2) Zie nog omtrent het averechtsch gebruik van »clericaal", Standaard No. 429.

3) Als naar gewoonte.

zelheid van den modernen Staat", gelijk het later in Eene levensbeschouwing bl. 326 heette; veel moge hij veranderd zijn en op staatkundig terrein »een Pickelhaube hem op het hoofd zijn gewassen," gebleven is hij het »enfant terrible" der Liberale partij, het »lastige" maar dan toch oprechte »kind," dat, zonder aanzien des persoons, ook zijnen geestverwanten — en dezen meestal het gelukkigst — een waarheid durft zeggen.

De Staatsschool niet-neutraal, feitelijk de godsdienstvrijheid bedreigend, als stormram tegen niet-modern geloof werkend, gaf Pierson in 1875 nog, even als in '68, toe, met dit onderscheid, dat hij, op grond dier gegevens, in '68 tegen, in '75 voor de schoolwet adviseerde.

Tengevolge waarvan?

»Waarom zoudt gij, o moderne Staat, onzijdig blijven tegen het Clericalisme?"

Nog eens: Meer oprecht dan logisch. Want schrijver's historische en menschkundige studiën, in 1868, hadden juist zonneklaar bewezen, en de »Culturkampf" in Duitschland had het hem opnieuw kunnen leeren, hoe dergelijke »verlichtingspolitiek" tegen het zoogenaamde »Clericalisme" juist altijd het omgekeerde gevolg heeft van hetgeen beoogd was, daar zij: 1. van het fanatisme, dat Dr. Pierson wilde bezweren, zelf een voorbeeld geeft; 2. de »godsdienstige reactie", die hij wil voorkomen, juist te voorschijn roept, en 3. de »politiek van Philips van Spanje", die hij van den tegenstander ducht, zelf in toepassing brengt 1).

De logica in Dr. Pierson's »omkeer" blijve voor zijne rekening; maar de karakteriseering van het wezen der »neutrale" school en van het doel harer verdedigers, pleit evenzeer voor zijne oprechtheid als voor de juistheid der anti-revolutionaire beweringen.

Mr. D. J. Baron MACKAY.

Maar ook al was de stem van Dr. Pierson in 1877 niet meer zóó »krachtig", zóó »edelmoedig", als in 1868, nog in hetzelfde No. van de Ned. Gedachten, waarin de vraag gedaan werd, die dit Artikel opent, kon een uitnemende »weerklank" worden vermeld, dien een andere »Hollander," evenzeer »liberale beginselen" toegedaan, ons over Engeland deed hooren.

In 1870 was ook in Engeland regeling van het schoolwezen aan de orde.

Reeds vroeger deelden wij den hoofdinhoud der Engelsche schoolwet van 9 Augustus 1870 mede 2) en wezen er op, hoe zij tot stand kwam door de Engelsche »liberalen" onder leiding van Forster en Gladstone, rustte op het beginsel »de bijzondere school regel en de Staatsschool uitzondering," en toch dit stelsel eerst aangenomen is, nadat ons schoolstelsel gewogen en te licht bevonden was.

Het lid voor Birmingham, de heer Dixon, had nl. uit de »voortreffelijke werking van het schoolstelsel in Holland" een pleidooi ten gunste der gemengde school meenen te kunnen afleiden.

Minister Forster verdedigde zich tegen die opmerkingen en zeide, dat geene keus overbleef, dan tusschen het thans voorgestelde stelsel aan de eene en godsdienstloos onderwijs aan de andere zijde. Tegen dit laatste nu verklaarde zich de heer Forster, onder luide toejuichingen der oppositie, zeer vijandig. »De groote meerderheid der Engelsche natie," zeide de Minister, »ging van de stelling uit, dat de zedeleer op den godsdienst gegrond is en zij waardeerde den Bijbel, en niets kon zoo impopulair zijn als bij de wet den Bijbel en elke vermelding van den godsdienst van de scholen uit te sluiten 3)," en nu volgt:

> »1. Het achtbare lid van Birmingham heeft, ter ondersteuning van zijne stelling — 't noodzakelijke van de uitsluiting van godsdienstonderwijs en Bijbel, — den stand van zaken in Nederland ter sprake gebracht, doch ik houd het er voor, dat het achtbare lid daarvan niet zeer goed op de hoogte is.

---

1) De Liberale partij op staatkundig gebied. II, bl. 39, III, 88 en II, 34.
2) Standaard No. 927.
3) Haarlemmer Courant van 18 Maart 1870.

»2. Hoe het in Nederland ten opzichte van het lager onderwijs geschapen staat, kan blijken uit het volgende schrijven, 't welk mij geworden is van de zijde van een »Hollander", die op mijn verzoek een onderzoek te dezer zake heeft ingesteld. Hij is met vele achtbare leden goed bekend, zeer goed op de hoogte der Engelsche toestanden, en liberale beginselen toegedaan."

Den inhoud van dezen »Internationalen" brief ontleenen wij nu aan de Ned. Gedachten van 3 Mei 1871, waarin zoowel de Engelsche tekst als de vertaling is opgenomen en paragraafswijs gesplitst, »opdat de aandacht des te meer op het gewicht der afzonderlijke zinsneden zou worden bepaald."

»3. Het lijdt geen twijfel, (aldus schrijft hij) dat, indien hier te lande het algemeene stemrecht gold, het tegenwoordige stelsel van onderwijs nauwelijks in stand zou kunnen blijven, en de Bijbel, de catechismus en in Roomsch-Katholieke deelen des lands de priesters weder in de school zouden verschijnen.

»4. De groote onbillijkheid, dat uitstekende gezindte-scholen niet door de schatkist worden ondersteund, alleen omdat de godsdienst wordt onderwezen, wordt meer en meer erkend door velen, die zelven het sectarisch onderwijs afkeuren.

»5. Nog onlangs heeft een der aanvoerders der radicale partij mij gezegd, dat zich bij hem hoe langer hoe meer de meening vestigde, dat de gemeenten in de keus van een stelsel van lager onderwijs behooren te worden vrijgelaten en dat haar vergund behoort te worden, godsdienst op de scholen te onderwijzen overal waar zich eene meerderheid ten gunste van zoodanig onderwijs verklaart, met bepalingen echter, welke de minderheid beschermen.

»Gij ziet, dat dit in allen deele overeenkomt met het stelsel, 't welk gij voor Engeland voorgesteld hebt — eene daad waarmede ik u geluk wensch.

»6. Het lijdt geen twijfel, of het aantal scholen, door Roomsch-Katholieken en Evangelischgezinden tegenover de Staatsscholen opgericht, neemt over de hand toe.

»7. Men gevoelt dat de Staatsschool, waar geen godsdienstonderwijs gegeven wordt, niet slechts eene gaping doet overblijven, maar daarenboven strekt om de kinderen jegens den godsdienst volkomen onverschillig te maken, of zelfs vijandig te stemmen, daar zij de uren, buiten de school met geestelijken doorgebracht, als verloren beschouwen, die geen nut aanbrengen voor het praktische leven.

»8. De briefschrijver zegt, dat de plaatselijke twisten ook door het thans geldende stelsel niet zijn weggenomen, omdat men er thans over twist wie den onderwijzer zal aanstellen, en hij voegt er bij: »Ons stelsel heeft nog een ander gevaarlijk, gevolg. Bij iedere algemeene verkiezing nl. verdeelt de onderwijs-quaestie de kiezers, zij wekt al de godsdienstige hartstochten op en wakkert die aan, zij verhindert dat andere quaestien behoorlijk worden ter harte genomen."

»9. Ik zeg niet, dat deze meening afdoende is, doch zij is de meening van een ooggetuige en verdient de aandacht en ik maak er melding van ter rechtvaardiging van het voorstel der Regeering, voorgedragen als het »beste middel ter onzer beschikking tot oplossing van een moeielijk vraagstuk."

Is het wonder, dat de heer Groen den nobelen weêrzin van een Engelschen Minister tegen de school zonder godsdienst-onderwijs niet onopgemerkt liet? »Ook in Nederland", schreef hij, »beaamt, al wie in onzen geest antirevolutionair is, den conscientiekreet van den Minister Forster. Niet enkel de plicht van het oogenblik en het oog op de toekomst, maar de herinnering aan het verleden verbiedt ons, den godsdienst uit het onderwijs op onze scholen uit te sluiten. Ik beken dat het bloed mijner Puriteinsche voorvaderen nog door mijne aderen vloeit."

Is het wonder, verder, dat de heer Groen den Engelschen Minister »ook uitermate dankbaar is voor de uiterst belangrijke mededeeling, dat die brief uit Holland afkomstig is van een liberaal? Immers, anders zou ik", —

verklaart de schrijver der Ned. Gedachten, — »(om de in het oog vallende homogeniteit met mijn eigen gevoelen) al zeer ligt als de correspondent te boek staan" 1).

»Er zijn districten", merkt hij een andermaal op, »waarin aan den liberalen volksvertegenwoordiger eene »welverdiende rust" reeds vroeger had moeten worden verleend. Zou dergelijk district den Dutchman of Liberal Opinions niet, hoe eer hoe liever, in de gelegenheid behooren te stellen, om in Nederland aan het tot stand komen eener soortgelijke wet mede te werken, als waaraan zijn brief bevorderlijk is geweest en waarmeê hij den Engelschen Minister geluk wenscht?"

Toen Mr. Groen van Prinsterer (in 1872) wederom den merkwaardigen brief in zijne Ned. Gedachten afdrukte, was zijn wensch vervuld: de »Hollander die liberale beginselen was toegedaan" in één onzer districten gekozen.

Welk liberaal lid onzer Staten Generral mag zich dan beroemen, met evenveel moed als scherpzinnigheid de schoolquaestie zóó onpartijdig en ernstig te hebben geschetst, dat »de heer Groen zelf als correspondent zou hebben kunnen te boek staan," en de N. Rott. Cour. verklaarde dat de brief bepaalde afkeuring behelsde van onze wetgeving op het Lager Onderwijs? 2).

De laatste lettervrucht van onzen diepbetreurden leader: de Index (blz. X) heeft in wijderen kring verspreid, wat bij de verkiezingen in 1871 reeds bekend werd. De Dutchman of liberal opinions was niemand anders dan de heer Mr. D. J. Baron Mackay, die intusschen tevens een niet geheel en al overbodige verklaring aflegde: »in zijn brief een verslag te hebben willen geven van de bezwaren, die er tegen de wet bestonden; maar zonder die bezwaren te beamen."

Wij weten het: de heer D. Mackay is als liberaal te Tiel candidaat gesteld, daarom door ons niet gesteund. Ja, het smartte ons, juist hem »den handschoen te zien opnemen voor datzelfde liberalisme, dat door zijn vader, met zulk een heldenmoed, als voor land en volk verderfelijk bestreden was."

Wij herinneren ons, indien de N. R. Ct. te dier tijde de verklaringen van den heer Mackay juist wedergaf 3), dat in 1871 »de hoofdgedachte onzer schoolwetgeving zijne volle sympathie had," al werd deze belijdenis vrij wat verzwakt door den eisch van een voor allen »toegankelijk streng onzijdig onderwijs." Immers — ook de heer Mackay is even als Dr. Pierson op den weg van strenge logica niet altijd even gemakkelijk te volgen, — die strenge onzijdigheid strijdt in beginsel met art. 23, en is in elk geval in de praktijk op geen enkele openbare school te vinden. Het »voor allen toegankelijke" wordt reeds wederlegd door de feiten (van »bezwaren" spreken we niet) die volgens den briefschrijver »geen twijfel lijden."

Maar daarenboven, ook in 1871 verzette de heer Mackay zich nog tegen een het bijzonder onderwijs vijandige toepassing der Wet, verklaarde hij zich ook bereid »aan de bezwaren te gemoet te komen, indien het mogelijk ware dit te doen zonder andere algemeene belangen te krenken", en kon hij alleen »aan de voorstellen, toen gedaan tot herziening der wet, zijne goedkeuring niet hechten."

Zes jaren zijn in elk geval verloopen. De illusie van een »voor allen toegankelijk streng onzijdig" onderwijs zal nu den heer Mackay, die zoo uitnemenden blik toont te hebben op den feitelijken toestand, wel ontnomen zijn, zoo niet toetsing van zijn ideaal aan het hoofdbeginsel der wet hem tegen Art. 23 deed post vatten. Wellicht dat we nu van hem, evenals van Thorbecke, door ervaring wijs geworden, ook beaming vernemen van § 7 zijner correspondentie. Nieuwe voorstellen ter tegemoetkoming aan de »bezwaren" zijn sinds ingediend, die juist hiervan uitgaan, om niet slechts het »belang" van een klein deel van het Kiezerspersoneel, maar zoowel de eischen der billijkheid (§ 4) als de belangen der geheele natie (§ 3) — en dus juist het algemeen belang — zoo veel mogelijk te

1) Ned. Ged. I, 211.
2) N. Rott. Ct. van 26 Mei 1871.
3) Zie N. R. Ct. van 3 Juni 1871.

bevredigen. — Wie weet eindelijk of nu niet de briefschrijver nog meer »gevaarlijke gevolgen van het Nederlandsch schoolstelsel" heeft ontdekt, dan hij in § 8 zóó treffend schetste!

Maar waarom 't ons bovenal te doen is, waarom we juist dien brief nogmaals in herinnering brachten, zooveel is zeker, dat de heer Mackay niet behoort tot de mannen, die met een: »non possumus" alle onderzoek naar de bezwaren en overweging der middelen tot herstel afwijzen. — En waar hij nu vóór 7 jaar reeds zóó goed beschreef, »hoe het in Nederland ten opzichte van het lager onderwijs geschapen staat" (§ 2), is het niet onwaarschijnlijk, dat ten gevolge van bedachtzaam, geleidelijk overleg, wij den »liberalen" afgevaardigde voor Tiel in het schoolwetdebat nog straks het stelsel hooren »beamen" van een der »aanvoerders der radicale partij", hetwelk in allen deele overeenkwam met dat, 'twelk een minister voor Engeland voorgesteld had en waarmede de heer Mackay hem geluk wenscht. (§ 5.)

In dat geval zou de heer Mackay niet het e e n i g e lid der linkerzijde zijn, dat de vaan van een edeler, v r ij z i n n i g e r liberalisme omhoog hief, dan we van het corps d o c t r i n a i r-liberalen gewoon zijn.

Mr. S. VAN HOUTEN.

In het Aprilnommer van de V r a g e n d e s T ij d s van 1876, blz. 104, lezen we van het Kamerlid Mr. S. van Houten, dien men wel evenmin als Mr. D. Mackay »reactionair" of »clericaal" zal noemen, deze gewichtige verklaring:

> »Nu weet ik wel, dat g e e n e s c h o o l a b s o l u u t n e u t r a a l k a n z ij n. Zij draagt altijd den stempel van de omgeving en van de individualiteit van den onderwijzer. W i e h e t m e t d e z e n n i e t e e n s i s, z a l a l t ij d h i e r e n d a a r d e s p o r e n v a n z ij n e n i n v l o e d kunnen opmerken.
>
> »Dit kan er toe leiden, dat men privaatonderwijs van een geestverwant verkiest boven het onderwijs van een door den Gemeenteraad aangestelden onderwijzer, met wien men niet instemt." Ik wil nog verder gaan, en toegeven, dat een stelsel, waarin bijzondere scholen regel zijn en Gemeentelijke scholen slechts de leemten aanvullen, welke de bijzondere vereenigingen en degenen die van het onderwijs een bedrijf maken, laten, in menig opzicht de voorkeur verdient boven ons tegenwoordig stelsel."

Waaraan deze M e m o r i e v a n T o e l i c h t i n g wordt toegevoegd, na de vermelding van het »p o l i t i e k e g e v a a r", dat in het streven van een groot deel der »moderne" schoolwetmannen gelegen is:

> »In een Staat als de onze moet het Staatsbestuur boven alle godsdienstvormen en wijsgeerige theorieën staan. Voor den Staatsman als zoodanig moet het onverschillig zijn, of eenige godsdienstvorm of eenig wijsgeerig stelsel proselieten maakt of niet.
>
> »Hij heeft op dit gebied geen andere taak dan te zorgen, dat ieder in vrijheid kunne belijden, wat hij voor waar houdt. Hij beschermt evenzeer de vrijheid van den laatsten Jezuiet, als van den eersten ongeloovige."

Men zegt, dat nog andere »liberale" Kamerleden i n d e A f d e e l i n g e n zeer veel »toegegeven" hebben; maar men vreest tegelijk, dat de drukking der liberalistische pers, de langzaam maar zeker naderende stembus en de domper: »het openbaar onderwijs een tak van algemeenen (?) dienst", waarmede de heer Kerdijk de kiemen van vrijheid en recht in de schoolquaestie tracht te smoren, den m o e d tot openlijke erkenning van schuld of onrecht zullen benemen. Mannen als Mackay en Van Houten staan boven dergelijke veronderstelling.

Mogen hunne stemmen waarachtig l i b e r a l e blijken te zijn!

(28 Februari '77.)

III.

Jhr. Mr. W. H. de Beaufort.

Men zal toestemmen: de »liberale" stemmen spreken telkens meer in ons voordeel:

1. Thorbecke klaagde over teleurgestelde verwachtingen, ja heillooze vruchten der schoolwet.

2. Buys acht »elke kunstmatige bescherming der Staatsschool strijdig met den milden geest der Grondwet;—gelooft, dat de Schoolwet met al hare voordeelen behoort te worden prijsgegeven, indien zij daartoe leiden moet, dat het opkomend geslacht op kosten van het algemeen gewonnen wordt voor eene godsdienstige richting in het bijzonder, die niet de richting is van de geheele natie", (wat doet dan de wet met haar zoogenaamd »Christendom boven geloofsverdeeldheid" anders?) — en legt zijnen geestverwanten eene leus op de lippen, die »zoo ze nageleefd werd", getuigde de heer Groen, »ter bescherming van verdrukte landgenooten sterk genoeg zijn zou."

3. Dr. Pierson stemt toe, dat »een Staatsonderwijs, dat neutraal wil blijven, eene illussie is" en onze Staatsschool alleen als »anti-clericaal" (d. i. ter bestrijding van niet-modern geloof) in 1868 niet mag, in 1873 wèl kan, in 1875 toch moet verdedigd worden.

4. D. Mackay — voorzichtig Staatsman als hij is — deelt vooreerst feiten mede, die »geen twijfel lijden" (§ 3 en § 6 van zijn brief), maar stelt op grond van deze dan ook onbarmhartiger dan wellicht onzerzijds ooit geschiedde, de zoogenaamde »gehechtheid der natie aan de wet van 1857" als eene liberale mystificatie ten toon, — geeft vervolgens een zoodanig »verslag der bezwaren", dat de heer Groen verklaart »als Correspondent te kunnen te boek staan", en — was door zijn brief »bevorderlijk, dat onze schoolwet door de Engelsche liberalen gewogen en te licht bevonden werd".

Eindelijk 5 Van Houten verklaart, dat »geene school absoluut neutraal kan zijn", acht het stelsel: »de bijzondere school regel, de openbare school aanvulling", in vele opzichten beter dan het bestaande en ziet in het streven van een groot deel der »moderne" Schoolwetmannen een »politiek gevaar".

En nu ten bewijze, dat de geest van Prof. Buys nog niet uit de Gids verdwenen is, verrast ons de heer De Beaufort, schoolopziener en meermalen candidaat der »liberalen" voor de Tweede Kamer, in het pas verschenen Maartnummer van dat Maandschrift met eene Schoolwet-studie, waarin hij, volgens het Vaderland, de handschoen opneemt voor den heer Heemskerk, die in het voorafgaand nommer van dat blad aangeduid wordt als ... »de machinist, die naar Canossa wil stoomen."

Maar meer dan Mr. De Beaufort's verhouding tot het ontwerp-Heemskerk, gaan ons zijne denkbeelden over antirevolutionaire beweringen en grieven aan.

Vooreerst is het dan merkwaardig, hoe zorgvuldig de schrijver overal den naam van »neutrale" school vermijdt en slechts van »gemengde" spreekt. Niet alsof ze daarom, in onze schatting, een graad beter wordt, maar omdat het vermoeden daardoor oprijst, dat de »onzijdigheid" der openbare school zoowel door dezen schoolopziener niet verlangd, als ook in zijn district ten minste niet gevonden wordt.

Dat vermoeden ontvangt grond door de volgende zinsnede op blz. 576:

»De Staat, die ook aan zijn maatschappelijk onderwijs een zedelijke strekking wil geven en dus een op het innig verband tusschen godsdienst en zedelijkheid steunenden godsdienstigen geest op zijne scholen eischt, toone het hooge belang

van het kerkgenootschappelijk onderwijs te waardeeren en vermijde alles wat den schijn zou kunnen hebben, niet van vijandschap, maar zelfs van onverschilligheid."

Er zijn »liberalen", zoo als het Vaderland, die dat »innig verband tusschen godsdienst en zedelijkheid" ontkennen. Niet alzoo deze »liberaal", die hiermede een der antirevolutionaire beginselen beaamt.

Er zijn »liberalen", die volstrekt »onzijdig" onderwijs op de Staatsschool eischen. Volgens dezen schoolopziener „eischt de Staat een godsdienstigen geest op zijne scholen", al zal deze — en ziedaar het gevaarlijke juist van schrijver's stelsel — onder onze wet, behoudens »de dienstvaardigheden der praktijk" op eene soort »modern" godsdienstigen geest moeten neerkomen.

Er zijn eindelijk »liberalen", die het »kerkgenotschappelijk onderwijs" als »clericalisme" verafschuwen, waarmede de Staat in elk geval niets uitstaande heeft. — De heer De Beaufort meent, dat de Staat moet toonen »het hooger belang van dat onderwijs te waardeeren" en alles »moet vermijden wat den schijn zou kunnen hebben zelfs van onverschilligheid."

Opmerkelijk is verder de verlegenheid, waarmede de schrijver in zijne bestrijding onzer richting het niet veel verder brengt dan tot de stelling, die door de liberale partij sinds jaren zou zijn volgehouden: »dat voor Nederland de openbare gemengde school de eenig mogelijke is" — Het gewicht van geldige bezwaren schijnt daarmede niet ontkend te worden, en men moet zich waarlijk verbazen, dat een schoolopziener, die door den Staat »het innig verband tusschen godsdienst en zedelijkheid" erkend wil zien, niet schijnt te weten hoe in andere landen, waar van hetzelfde beginsel wordt uitgegaan en dezelfde toestanden als bij ons heerschen, nog tal van andere stelsels »mogelijk" zijn gebleken, ja — even zegenrijk werkend als het onze, in onrecht wortelt en verdeeldheid voortbrengt.

Over het geheel liggen er over het opstel vrij wat meer »nevelen" verspreid, dan de titel 1) doet hopen, maar toch zijn reeds enkele lichtpunten zichtbaar, vooral uit schrijver's zucht naar oprechtheid en billijkheid voortspruitend. Alzoo b. v. deze opmerking op blz. 574:

»De bezwaren, hoezeer ook somtijds kunstmatig opgewekt, bestaan. De bezwaarden behooren toch ook tot de Nederlandsche natie en verdienen als zoodanig gehoord te worden. Voor den burgerlijken rechter kan de verongelijkte partij niet verschijnen, zonder een stelligen, bepaalden eisch; voor den Staatsman mag de overweging, dat uiteenloopende eischen en onbestemde verlangens voor geene volledige bevrediging vatbaar zijn, nimmer een beletsel wezen tegen ernstig onderzoek, in hoeverre de rechten verkort zijn of billijke grieven weggenomen kunnen worden."

Geen »non possumus" alzoo van dezen »liberaal", al verwacht hij zelf het eene bladzijde vroeger van.... den heer Van Lijnden van Sandenburg.

Slechts is het jammer, dat het bij den heer De Beaufort meestal bij woorden blijft. Zoo klaagt hij over de »zenuwachtige gejaagdheid, die ten opzichte van het onderwijs thans schijnt te heerschen", en toch zoo gevaarlijk is voor eene beslissing, die, schrijft hij terecht, »zooveel teedere belangen van nabij raakt, waarbij zoo zorgvuldig moet worden toegezien, dat geen recht gekrenkt wordt, waarbij eindelijk een oplossing moet worden gezocht — niet die allen bevredigt — maar die aan elk dat geeft, waar hij volgens recht en billijkheid aanspraak op heeft."

Zou men niet van iemand, met dit billijkheidsgevoel bezield, mogen verwachten, dat onze schoolwet, die zelfs de meerderheid van het kiezerspersoneel niet bevredigt, hem ook een doorn in 't oog zou zijn?

Op twee punten komt de schrijver echter duidelijk in strijd met de »liberale" eischen.

Vooreerst betreffende de zooveel besproken 2de alinea van art. 16 van het ontwerp, waaromtrent hij schrijft: »Wie toch zal aan de Gemeentebesturen den ongerijmden eisch willen stellen om naast elke bijzondere school eene openbare

1) Post nubila lux.

te bouwen, in wier ledige ruimte de onderwijzer geduldig het oogenblik zou verbeiden, dat de leerlingen van de eerste tot de laatste overgingen."

Nog krachtiger verklaart Mr. de Beaufort zich bij Art. 33 van het ontwerp tegen onbeperkte bevoegdheid van de gemeentebesturen om kosteloos onderwijs te geven en vóór schoolgeldheffing op de openbare school als regel.

»De neiging om het onderwijs voor iedereen kosteloos verkrijgbaar te stellen, acht ik een ongezonde," lezen we blz. 574, en eenige regelen verder: »Is het dan onbillijk, om naast de bijdrage in de algemeene kosten nog eene bijzondere tegemoetkoming te eischen van hem, die onmiddellijk van de door den Staat aangeboden gelegenheid gebruikt maakt? — Van den vader van schoolgaand kroost, die bij dat onderwijs een niet onbeteekenend bijzonder belang heeft?" — Eenige regelen verder wijst de schrijver er op, hoe: »de bevoegdheid om kosteloos onderwijs te geven, gebezigd wordt om hen, die tegen de Staatsschool bezwaar hebben — zooals men dat noemt — tusschen hun beurs en hun geweten te plaatsen, en laat dan dit drietal voor onze »liberale" schoolwetmannen behartigenswaardige wenken volgen:

»Wij zien geen enkele reden, waarom de Regeering het in alle opzichten billijke beginsel (schoolgeldheffing) niet als regel zou kunnen stellen. Of is men soms bevreesd, dat langs dezen weg de openbare school gevaar loopt van door de bijzondere verdrongen te worden? Arme openbare school, zoo gij inderdaad zoo zwak zijt, dat gij slechts door de grofste bescherming (let wel!) het leven kunt rekken, dan zal, vreezen wij, ook uw kosteloosheid u op den duur niet kunnen behouden."

Onbeperkte kosteloosheid — volgens den eenen »liberalen" Gids-redacteur (Hoogleeraar in het Staatsrecht): een »gruwel, rechtstreeks aandruischende tegen den milden geest der Grondwet;" volgens den anderen (Schoolopziener): »grofste bescherming."

Ook nu zou de heer Groen als in 1866 hebben kunnen verklaren: »de qualificatie is sterk, maar niet te sterk."

Wat wil men van dit zestal »liberale" stemmen nog meer, ten bewijze dat niet alle »liberalen," uit wier keurbende wij de banierdragers opriepen, blind en doof en zwijgend blijven tegenover het pleit onzerzijds, om des rechts wille voor waarheid en vrijheid gevoerd?

En niet slechts éene reeds »verouderde," of ook alleen de uiterste linkerzijde der liberalistische coalitie leende hare mannen.

Thorbecke, Buijs, De Beaufort, Mackay, Pierson, Van Houten, zij vertegenwoordigen vrij wel de verschillende schakeeringen, die ge onder de liberalisten in Pers en Kamer kunt onderkennen, al tracht men tegen die werkelijkheid door eene kunstmatige »partij-formatie" te protesteeren.

Of antwoordt de Hervorming misschien, dat wij geheel en al vergeten »het groote smaldeel van de liberale partij", dat onder aanvoering van Mr. de Kanter en Dr. Hooykaas slechts de »moderne" liberalen als echte Schoolwetmannen beschouwt; meent zij, dat alleen alle leden van het »Nederlandsche Protestantenbond," waarvan zij het »Orgaan" is, den treurigen moed hebben, met het Pauselijk: »non possumus" den consciëntiekreet van het groote meerendeel der natie dood te zwijgen, zoo niet dood te drukken?

Dan beroepen wij ons van het »Orgaan" op een »Hoofdbestuurder," van den signaalgever op den Veldheer.

Dan willen wij nog de stem van een der leaders, ja der sieraden van de »moderne" partij doen hooren, ten bewijze hoe, wanneer de edelsten, kundigsten en scherpzinnigsten onder de liberalisten, om strijd onze grieven toestemmen, of naar middelen tot herstel zoeken, eindelijk het geweten der andere »Hervormingsmannen," die immers de »handhaving en bescherming der Evangelische vrijheid willen bevorderen," wel eens mag ontwaken, — eindelijk het gros van het Liberalistisch leger zich wel eens van den sleur, waardoor het zedelijk zoo diep zonk, mag bevrijden. (15 Maart '77).

IV.

Prof. Dr. A. Kuenen.

Als laatste »liberale stem" vermelden wij het advies van den hoogleeraar Kuenen, nog wel in een Theologisch Tijdschrift geleverd, over de Engelsche Schoolquaestie, waarbij hij echter uitdrukkelijk verklaarde: »de quaesties, die daar ginds branden, zijn ook onder ons in gewijzigden vorm aan de orde. De beginselen, waarvan de beslissing behoort af te hangen, zijn dezelfde aan gene en aan deze zijde van het Kanaal."

Tevens is wat Prof. Kuenen over dat onderwerp mededeelt, onverdacht als zijne beschrijving wel voor onze »liberalen" zal zijn, eerstens uitnemend vervolg op hetgeen we door Mr. D. Mackay in ons II[de] artikel reeds vernamen en bovendien leerrijk ter vergelijking der Engelsche Schoolquaestie met de onze, gelijk we vroeger reeds »Duitsche stemmen" 1) vermeldden.

Op blz. 42 van Nieuw en Oud, 1872, Afl. 1, schrijft Prof. Kuenen dan:

»Er is, gelijk men weet, in het vorige jaar na veel strijd en moeite in Engeland eene nieuwe onderwijswet tot stand gekomen. Haar erkend doel is: het onderricht der jeugd, vooral onder de lagere volksklassen, dat in Engeland zeer veel te wenschen overlaat, krachtig te bevorderen. Welke wegen daartoe worden ingeslagen, kan hier niet in het breede worden uiteengezet, twee opmerkingen slechts. Het is, vooreerst, eene conciliante wet, bestemd om alle richtingen en partijen te doen medewerken aan het erkende doel. Zij laat, ten andere, zeer veel over aan plaatselijke regeling. Aan de schoolcommissiën die zij òf instelt òf mogelijk maakt, wordt de bevoegdheid toegekend om, onder goedkeuring van het Ministerie van Onderwijs, wetten te maken, geldig voor het district, b v. ter invoering van de schoolplichtigheid, tot regeling van het onderwijs in de openbare scholen enz. Deze schoolcommissiën worden benoemd door de gezamenlijke rate-payers van het district, d. i. door allen, die in de onderwijzersbelasting zijn aangeslagen Ieder hunner brengt zoo vele stemmen uit, als er leden der commissie benoemd moeten worden; hij mag al die stemmen ook vereenigen op één persoon. Ten gevolge van deze schikking kan zelfs eene kleine minderheid althans één vertegenwoordiger in de schoolcommissie krijgen."

Een wet, »bestemd om alle richtingen en partijen te doen medewerken aan het erkende doel", en tevens »veel overlatend aan plaatselijke regeling", — men begrijpt, dat een echt liberaal als de Mr. D. Mackay van 1870 den Engelschen Minister daarmede gelukwenschte.

In welken uitnemenden geest de Londensche Schoolcommissie werkzaam is, hoe ernstig zij hare taak opvat, blijkt nog hieruit, dat, gelijk we nog onlangs vernamen, »aan elk harer vergaderingen een prayer-meeting of bidstond voorafgaat," waaraan slechts twee leden der vrij talrijke Commissie niet deelnemen. Wij zijn overtuigd, dat, indien onze Schoolinspecteurs, onze Schoolopzieners, onze Schoolcommissien dat voorbeeld volgden, ook zij dergelijke besluiten nemen of voorstellen aan de Regeering doen zouden, als Kuenen ons van de Londensche Schoolcommissie vermeldt.

Wij lezen verder:

»De Londensche schoolcommissie nu — waarin ook een paar dames zitting hebben — zag zich dezer dagen geroepen, om de wettelijke regeling der inrichting van het onderwijs in haar uitgestrekt district te voltooien. Een en ander belangrijk punt was reeds vroeger afgedaan. Zoo had zij al bepaald,

---

1) Standaard No. 1494 en 1495. Vrgl. nog het afkeurend oordeel van E. von Hartmann, Bluntschli, Grimm en Herbert Spencer, over ons »liberaal" Schoolstelsel, in Farncombe Sanders' School, Godsdienst en gezond verstand, blz. 94 enz.

welke vakken op de openbare lagere school zouden worden onderwezen. Ook was reeds beslist, welke plaats daar aan het godsdienstonderwijs zou worden ingeruimd. Art. 7 der wet verplichtte de commissie, dat onderwijs aan het begin of tegen het einde van den schooltijd te doen geven, en verleende aan de ouders de bevoegdheid, om hunne kinderen gedurende dien tijd de school te doen verlaten. Doch overigens liet dat artikel haar geheel vrij. »Zij maakte van die vrijheid gebruik, om in de scholen onder haar bestuur de lezing van den Bijbel voor te schrijven," — altijd behoudens de daareven omschreven bevoegdheid der ouders. Dit alles, ik herhaal het, was reeds vroeger uitgemaakt. Het gold nu de vraag, of de schoolplichtigheid ingevoerd, en zoo ja, hoe deze dan geregeld zou worden.

»Over het eerste punt was men het spoedig eens, of liever: werd door eene vrij groote meerderheid spoedig een besluit genomen. *De kinderen van vijf tot dertien jaren zijn schoolplichtig.* Zoo luidde de algemeene regel, welks toepassing evenwel later door onderscheidene bepalingen aanmerkelijk verzacht werd. Zoo behoeven de kinderen, wier arbeid voor het levensonderhoud van het gezin onmisbaar is, slechts 10, in plaats van 25 uren in de week school te gaan. Zoo worden de kinderen van 10 jaren en daarboven, die de vereischte elementaire kennis bezitten, op verlangen der ouders van verder schoolbezoek vrijgesteld, enz."

Men merke op, onder *welk* schoolstelsel, en dan nog met welke verzachtende bepalingen, de *practische* Engelschen »leerplicht" *uitvoerden.*

De heer Kuenen herinnert verder hoeveel scholen, zoowel door particulier initiatief als door de verschillende Kerkgenootschappen, reeds waren opgericht, en komt dan tot de vraag, waar ook bij ons de schoolquaestie om draait:

»Welke houding zal nu de schoolcommissie aannemen tegenover de gezindte-scholen, of, meer in het algemeen, tegenover de scholen, die niet onder haar beheer staan?

»Ouders, die zelven in de kosten van het onderwijs kunnen voorzien, zenden hunne kinderen naar de school, die hun het best aanstaat. De schoolcommissie heeft met dezulken niets te maken.

»Doch niet gering is het aantal der ouders, die òf in het geheel geen schoolgeld òf slechts een gedeelte daarvan kunnen betalen. De schoolcommissie moet hen te hulp komen, uit de schoolbelasting die onder haar beheer staat. Maar op welke manier?

»Er zijn twee wegen. De commissie kan hare eigene scholen kosteloos, of tegen lager schoolgeld, voor de kinderen der onvermogenden openstellen; zij kan m. a. w. het schoolgeld, geheel of gedeeltelijk, kwijtschelden. Maar zij kan ook aan de bestuurders der gezindte-scholen het schoolgeld der onvermogenden, die zij opnemen, voldoen, of, anders gezegd, voor die kinderen betalen. Die bevoegdheid ontleent zij aan Art. 25 der Wet, want hoewel daar alleen openbare lagere scholen genoemd worden, elke gezindte-school kan dat karakter verkrijgen door zich te onderwerpen aan de bepalingen van Art. 7, welker hoofdinhoud hierboven reeds is medegedeeld.

»Het spreekt van zelf en wordt dan ook vrij algemeen toegestemd, dat het eerste middel, de kwijtschelding, regel zijn moet, overal waar de schoolcommissie zelve scholen heeft opgericht. Het ligt voor de hand, dat zij allereerst deze hare eigene inrichtingen voor de onvermogenden toegankelijk stelt. Maar zal zij, bij wijze van uitzondering, ook den anderen weg betreden, op gevaar af dat die uitzondering hier en daar regel wordt? Er zijn b. v. ouders, die eene gezindte-school naast hunne deur hebben en eene school der commissie op tien minuten afstands, en die daarom van de eerstgenoemde wenschen gebruik te maken. Er zijn andere ouders, die aan het onderwijs der gezindte-school de voorkeur geven of zelfs dat der openbare school, van wege zijn onzijdig karakter, onvoldoende, ja verderfelijk, keuren. Zal men zoodanige ouders helpen en het schoolgeld hunner kinderen betalen aan het bestuur der door hen uitgekozen school?"

Uitnemende omschrijving en verdediging van het restitutiestelsel geven ons de twee laatste zinsneden. Men ziet dan ook, hoe terecht Prof. Kuenen aan zijn opstel de verklaring liet voorafgaan, dat in Nederland en Engeland dezelfde quaesties aan de orde zijn, de beginselen, waarvan de beslissing behoort af te hangen, dezelfde zijn.

Dit blijkt niet minder duidelijk uit het vervolg, waaruit onze lezers zullen opmerken, dat het Engelsche Schoolverbond hetzelfde bedoelt als het Nederlandsche Volksonderwijs. Des te merkwaardiger is het, dat Prof. Kuenen zich aan het slot tegen het eerste en dus waarschijnlijk ook tegen het tweede verklaart.

En nu dan deze twee volgende alinena's, die Prof. Kuenen's bijzondere gave doen uitkomen, om de gevoelens en de standpunten der beide partijen in Engeland en bij ons uiteen te zetten.

Op het denkbeeld van een soort restitutiestelsel hooren we eerst het Engelsche »Volksonderwijs" antwoorden:

»»Neen, zeker niet!" — antwoordt het Schoolverbond (»The Birmingham School-League"). »Door zoodanige betalingen subsidiëert zij, uit de schoolbelasting, de gezindte-scholen, in strijd met de eischen der onzijdigheid. Wanneer gij dien weg opgaat, dan werkt gij tegen, wat de Wet juist bevorderen zou: het nationale en dus voor allen toegankelijk schoolonderwijs. Ja, zoodoende kwetst gij het geweten der »rate-payers", die gij dwingt geld te betalen tot bestendiging of uitbreiding van het in hunne oogen afkeurenswaardige secte-onderricht. Gij zult het alzoo aan u zelven te wijten hebben, wanneer zij gewetenshalve de voldoening van de schoolbelasting weigeren."

»De tegenstanders van »het Schoolverbond" blijven het antwoord op deze beschouwingen niet schuldig.

»Hunne redeneering komt, in de hoofdzaken, hierop neder. Van subsidie aan gezindtescholen is hier geen sprake. De betaling ten behoeve der arme kinderen kan zóó worden geregeld, dat zij juist toereikend is voor het onderwijs in de gewone vakken; wat daarboven uitgaat, het godsdienst-onderricht, bekostige de gezindteschool zelve. Gewetensbezwaar kan er dus tegen zoodanige betaling niet bestaan. Dit zou zelfs dàn niet het geval zijn, wanneer de vergoeding ook het onderwijs in den godsdienst ten goede kwam; er worden immers uit de gewone landsbelastingen allerlei uitgaven gedaan voor godsdienstige, derhalve voor kerkelijke, doeleinden; wien is het tot dusver in den zin gekomen, op dien grond de betaling te weigeren?

»Weest toch met dat gewetensbezwaar voorzichtig! Wat zoudt gij zeggen, wanneer een Katholiek of Anglicaan van de Hoog-Kerkelijke richting de schoolbelasting niet wilde opbrengen, omdat zij strekt tot verbreiding van het »Christendom boven geloofsverdeeldheid," dat in de scholen onder het bestuur der schoolcommissiën wordt onderwezen? Toch zou zijn gewetensbezwaar wel zoo goed gemotiveerd zijn als het uwe. Wanneer het u ernst is — zoo gaat men voort — met den wensch om het onderwijs algemeen te maken, zet dan alle deuren wijd open; gebruikt geen dwang, waar gij vrijheid laten en toch uw doel bereiken kunt. Vergeet vooral niet, dat die dwang, in dit geval, voor sommigen werkelijke gewetensdwang zijn zou. Of moet het niet met dien naam worden bestempeld, wanneer gij de ouders, aan den éénen kant, verplicht om hunne kinderen naar de school te zenden; en hen niet, aan den anderen kant, in staat stelt om die school te gebruiken, die in hunne schatting de eenig goede is?

»Zoo ongeveer stonden de twee partijen ook in de Londensche Schoolcommissie tegenover elkander."

Wij voegen er aan toe: ook in de Nederlandsche schoolquaestie.

Men zal toestemmen: Zelden werd Volksonderwijs op een vergadering handiger uit het zadel gelicht, dan hier hare Engelsche zuster Schoolverbond.

Zelden is onzerzijds puntiger, snijdender, meer afdoend, den Liberalisten gewetensdwang en »deugdelijk onderwijs is u bijzaak, bestrijding van het

Christelijk geloof hoofddoel" verweten, dan hier bij monde van den »Liberalen" Prof. Kuenen. (17 Maart '77).

V.

»Zelden werd het Nederlandsche »Volksonderwijs" op eene openbare vergadering handiger uit het zadel gelicht, dan hare Engelsche zuster »Schoolverbond" in de vergadering u Londensche Schoolcommissie.

»Zelden is onzerzijds puntiger, snijdender, den liberalisten gewetensdwang en »deugdelijk onderwijs is bijzaak, bestrijding van het Christelijk geloof hoofddoel", verweten, dan door Prof. Kuenen in zijn opstel »over de Engelsche Schoolquaestie."

Tot dit tweetal stellingen gaven ons Kuenen's mededeelingen reeds recht.

Zoo noodig, worden ze nog nader gestaafd door het slot van genoemd opstel.

Vooreerst dan het antwoord op de vraag: hoe de Londensche Schoolcommissie besliste in het pleit tusschen neutralisten en de voorstanders van gelijk recht voor alle soort van onderwijs.

Slechts een voorloopig besluit werd genomen, verhaalt ons Kuenen.

»Maar de richting, die de commissie heeft ingeslagen, is niet die van »het Schoolverbond." Er zal — bij uitzondering en zonder consequentie voor het vervolg, maar dan toch — niet alleen kwijtschelding, maar ook vergoeding van schoolgelden plaats hebben. De beperkingen, waaronder dit geschieden zal, zijn zoovele concessiën aan »het Schoolverbond;" het beginsel waarvoor die vereeniging opkomt, heeft de Londensche Schoolcommissie niet tot het hare gemaakt. Wèl heeft zij, vroeger reeds, besloten, hare eigene neutrale scholen op te richten. Doch nu stelt zij de gezindte-scholen in de gelegenheid om, onder niet al te bezwarende voorwaarden, te concurreeren met de nieuwe inrichtingen. Zóóver wilde »het Schoolverbond" in geen geval gaan."

Men ziet: de richting van »Schoolverbond" of van ons »Volksonderwijs" werd niet gevolgd.

Wordt deze beslissing door Prof. Kuenen, om wiens oordeel het ons natuurlijk hier bovenal te doen is, al of niet goedgekeurd?

De slotregels van zijn opstel laten ons niet in onzekerheid. Hij deelt daarin zijn eigen advies mede en heeft daarbij, blijkens den aanhef, kennelijk nog meer onze dan de Engelsche Schoolquaestie op het oog.

Met de Londensche Schoolcommissie stelt Kuenen zich partij tegen de bekrompenheid en onbillijkheid der »neutralisten".

»Het blijft altijd eenigermate een waagstuk, over de wetgeving in een vreemd land een oordeel te vellen. Dàn vooral, wanneer daar zooveel eigenaardigs valt op te merken, als in Engeland. Toch wil ik niet verzwijgen, dat de Londensche schoolcommissie mijns inziens den voet heeft gezet op den goeden weg. In liefde voor de neutrale school wensch ik voor geen der mannen van »het Schoolverbond" onder te doen. Maar daarom juist zou ik mij willen onthouden van elke poging om die school op te dringen. In haar eigen belang moet er prijs op worden gesteld, dat zij zich zelve den weg bane door hare deugdelijkheid. Elke pressie ten haren gunste zal de kerkelijke hartstochten in beweging brengen, tot groot nadeel voor de zaak der volksopleiding, waarom het toch in de allereerste plaats moet te doen zijn. Zou de ijver der kerkgenootschappen voor het onderwijs de vrijzinnigen doen vreezen of hen zelfs verleiden tot beperkende maatregelen? Het is zoo: de gezindte-school beoogt óók de handhaving en voortplanting van haar dogma. Maar zij is toch gezindte-school en werkt mede aan hetgeen in het algemeen belang wenschelijk is. Paulus verheugde zich, dat Christus verkondigd werd, al was het onder een deksel.

Zouden de liberalen der 19de eeuw voor hem willen onderdoen? Past het hun, nadat zij de alleen-zaligmakende kerk en dogmatiek hebben laten varen, te ijveren voor eene alleen-zaligmakende school?"

Noch overbodig, noch overdreven mag deze ernstige boetprediking tot onze »liberale" Schoolwetmannen heeten.

Hier spreekt nog een geloof aan de voortreffelijkheid der neutrale school, dat niet slechts tot woorden zich bepaalt, maar in daden zich uitspreekt: »geen opdringen; door eigen voortreffelijkheid moet zij zich een weg banen!"

Kuenen meent het vrij wat ernstiger met de verdraagzaamheid en de vrees voor opwekking van godsdienstige hartstochten, dan onze »liberalisten". Elke pressie ten gunste der neutrale school wil hij daarom vermeden zien.

Geen afstooten, veeleer aanmoediging van het particulier initiatief in zake onderwijs, wil Kuenen. En al meenen wij dat de »gezindteschool" vrij wat beter dan de »neutrale" bevordert »hetgeen in het algemeen belang wenschelijk is," zoo is op het standpunt van den neutralist Kuenen's redebeleid zoowel begrijpelijk als prijzenswaard.

Luide spreekt hier de eerbied voor het recht der conscientie; innige verontwaardiging over de inconsequentie en het kleingeloof op het punt van beginselen, waaraan de liberalisten zich slag op slag schuldig maken, trilt door iederen regel.

De laatste vraag: »Past het den liberalen der 19de eeuw....? werpt den angel in het geweten van ieder oprecht liberaal. Maar bedriegen wij ons niet, dan zijn deze wellicht eer aan de overzijde van het Kanaal dan binnen onze grenspalen te vinden.

Zoo komen wij aan het slot dezer artikelen.

Waarom was het ons te doen?

Om »verdeeldheid te zaaien onder de tegenstanders?" zooals het Vaderland meende.

Men zaait niet, waar de plant reeds welig naast u opgroeide.

En de krijgslist van den vogel, die, om het gevaar te ontvluchten, tracht, het niet onder de oogen te zien, is niet slechts dom, maar wreekt zich in het politiek debat wegens hare onzedelijkheid.

Ons doel lag dan ook vrij wat hooger, dan om eenvoudig op het feit der verdeeldheid te wijzen.

Allereerst blijkt uit deze »liberale stemmen" dat men met een pauselijk non possumus niet af kan, waar onverdachte geestverwanten zelf het geloof aan de »alleenzaligmakende" school lieten varen, of middelen tot herstel van onrecht voorsloegen.

Dàn voorzeker wezen we gaarne op meer dan een proeve eener oprechtheid bij enkele liberalisten, wier afwezigheid zoozeer tot bederf van den staatkundigen atmosfeer bijdraagt.

Eindelijk staven ook deze »liberalen" Groen's drievoudige stelling:

»Van vele liberalen koester ik goeden dunk.

»Ook de liberale partij is een tweedrachtig geslacht

»Reeds is verdeeldheid van het liberale kamp openbaar."

Groen droomde reeds van een »nieuw liberalisme, dat enkele zaken aan den Staat zou weigeren: de Kerk en de School." — Hij zag in Mr. D. Mackay van 1870 zelfs reeds den toekomstigen leader dier fractie.

We weten wel, dat de liberalistische pers deze stemmen, zoo ze niet doodgezwegen worden, eenvoudig als niet-liberaal kenschetst.

Men kan, gelijk reeds gedaan wordt, mannen als Buijs en Beaufort als dwalende gidsen nawijzen. – Men kan hen, die de traditiën van het vroeger liberalisme het trouwst volhouden, juist als afvalligen bestempelen. — Maar eene partij bant hare zeden- en keurmeesters niet spottend of spijtig uit, — zonder daarmede tevens den waarborg voor eigen degelijkheid en zedelijkheid in te boeten. — Niet slechts ontaarding, ook bederf in eigen boezem is dan het gevolg.

Er ligt dan ook iets tragisch in het verloochenen der vroegere leuzen, het neêrhalen van de vlag waaronder men zich eene plaats in het politieke strijdperk verwierf.

Geen vrije concurrentie, maar kunstmatige bescherming; niet langer onderwijs hoofddoel, maar ééne »alleen zaligmakende" school schering en inslag van het stelsel; geen zelfstandig volksleven langer, maar allen gefatsoeneerd en doortrokken van het liberalistisch model van de kleine minderheid der natie.

De absolutistische phase is in de schoolquaestie door een groot deel onzer liberalisten reeds ingetreden.

En men kan slechts glimlachen over de, och zoo naïeve! bewering van Mr. Kerkdijk, dat het bij kosteloos onderwijs werkelijk niet te doen is om het bijzonder onderwijs er onder te krijgen, maar alleen om den toevloed tot de openbare school te vermeerderen. — Dergelijke redeneering klinkt ons in de ooren, alsof iemand zeide: »Uw vrijheid en leven zijn mij werkelijk volkomen onverschillig, gun slechts dat ik uit het vertrek, waarin gij u bevindt, alle lucht pomp in het mijne, waarin anders geen mensch het zou kunnen uithouden."

Neen, dan liever rondweg de »liberale" vlag neêrgehaald en, als Dr. Pierson, de kleuren getoond, die den dood voorspellen aan alle vrijheid van beweging en elk niet-modern geloof.

Geen hinderpaal voor dergelijke frontverandering, die trouwens noodzakelijk uit de overmacht der liberale beginselen volgen moest, dan meer, dan dat zesof zevental boetpredikers uit de keurbende der partij.

Spoedig zijn ook zij òf tot herroeping gedwongen òf als achterblijvers uitgestooten: de Staatsleer van Philips van Spanje en Napoleon heeft haar beslag gekregen....

Maar dit is zeker: indien in later dagen ooit eene geschiedenis der »liberale partij in Nederland" geschreven wordt, dan dient met gulden letteren gedrukt te worden het woord van Prof. Buijs:

»De Staat geene zedelijke exploitatie-maatschappij voor wie en van wie het ook zij, ziedaar mijne leus, en de waarheid van die leus is mij liever zelfs dan de gemengde school."

Daaronder De Beauforts uitroep:

»Arme openbare school, zoo gij inderdaad zóó zwak zijt, dat gij door de grofste bescherming het leven kunt rekken, dan zal, vreezen wij, ook uwe kosteloosheid u op den duur niet kunnen behouden."

En Kuenen's vraag:

»Past het den liberalen der 19de eeuw, nadat zij de alleenzaligmakende Kerk en dogmatiek hebben laten varen, te ijveren voor eene alleenzaligmakende school?"

(22 Maart '77).

---

13. Een Heraut van wapene.

In de Banier van November werpt het echt Liberale beginsel aan de tyrannieke club onzer Liberalisten den handschoen toe en zendt hun ter oorlogsverklaring een heraut van wapene in den persoon van den heer F. Domela Nieuwenhuis van 's Gravenhage.

Het manifest, door den heer Domela Nieuwenhuis opgemaakt, strekt, om het openlijk onze Liberalistische côterie door een volbloed-liberaal te laten aanzeggen, dat Kappeyne's wet een wet der ongerechtigheid is en dat aan partijbelang door die wet de volksvrijheden en de rechten der natie zijn ten offer gebracht.

Dit manifest, in helder, manlijk Hollandsch opgesteld, beslaat niet minder dan twee en veertig bladzijden druks, die we, gedoogden onze kolommen het, gaarne in completen getale onzen lezers voorlegden.

Nu dit niet kan, moeten we volstaan met een woord van dank aan den moedigen schrijver, die al wist hij dat zijn stem een vox clamantis in deserto zou zijn, en dat erger nog de ongenade van zijn partijgenooten hem voor zooveel

vermetelheid te wachten stond, desniettemin de veerkracht wist te grijpen, om aan te durven wat hij aandorst in dit stuk.

Volstaan we met der Liberalistische partij geluk te wenschen, dat er dan toch blijkbaar nog mannen van een onuitdoofbare rechtsconsciëntie, van trouw aan plicht en beginsel en van onbedwingbaar initiatief in haar rijen gevonden worden, die het juk niet op hun schouders dulden en zich niet laten enrôleeren voor een onheilig complot, dat met onedele wapenen wordt uitgevoerd.

Volstaan eindelijk met aan onze lezers de pikantste zinsneden uit dit kloek en doortastend manifest in handen te geven, opdat men, ex ungue leonem, den geest gisse waaruit heel het treffelijk stuk spreekt.

Zie ze hier.

a. De bestrijders van Kappeyne hebben voor de vrijheid gestreden. Kappeyne en consorten tegen haar:

»Op gevaar af van de verdenking van klerikale sympathiën, van de berisping der liberale pers, die de vrijheid in haar program maar niet in haar praktijk kent of dient, moet ik verklaren dat in het onderwijsdebat de klerikalen hebben gestaan aan de zijde der vrijheid en haar zaak hebben verdedigd, terwijl de liberalen voortdurend haar hebben bestreden.

De klerikalen hebben dat niet gedaan ter wille van de vrijheid — zulke illusies omtrent hen zijn verre van mij! — maar uit zelfbehoud.

De liberalen zijn ontrouw geworden, omdat zij de meerderheid hadden, — vrijheid opdringen is ook dwang.

Dat de klerikalen exclusief zijn — en overal waar zij heerschappij voeren, toonen zij het in de praktijk — is een gevolg van hun beginsel, dat in zichzelf exclusief is.

Dat de liberalen exclusief zijn daarentegen is ontrouw aan hun beginsel."

b. De grootste helft der natie is tegen de neutrale school.

»Of is het te veel gezegd, als men beweert dat de grootste helft der natie tegen de neutrale school is? Op enkele uitzonderingen na, te weinig om op de verhouding invloed te hebben, zijn alle katholieken er tegen. Evenzoo alle anti-revolutionairen. Stel de eersten op $^2/_5$ of $^4/_{10}$, het aantal anti-revolutionairen op $^1/_{10}$ te stellen, is zeker niet te hoog gerekend. Dat is dus reeds de helft. En waarom zijn er nog velen voor de zoogenaamd neutrale school? De heer Asch van Wijk heeft m. i. zeer juist de reden opgegeven, als hij zegt: »op de Veluwe en in andere streken is de openbare school de Christelijke; gemeentebesturen en schoolopzieners hebben er volkomen vrede mede, dat aldaar de Bijbel op de scholen wordt gebruikt. Werd de wet overal toegepast zooals behoorde, de oppositie tegen haar zou veel grooter zijn." "

c. De liberale partij, wetende dat zij de minderheid in het land is, misbruikt de volksschool om haar aanhang uit te breiden.

»De liberale meerderheid gebruikt de school om propaganda te maken voor een bepaalde richting. Ware zij de meerderheid in den lande, er zou misschien iets voor te zeggen zijn, daar, indien noodzakelijk de eene partij onderdrukt moet worden, het in de reden ligt dat de meerderheid heerscht, maar dit is niet het geval. Dat weet de liberale partij zeer goed, en daarom is het onrecht dat zij doet te grooter."

d. De volksschool is secteschool der modernen.

»Is zij niet godsdienstloos, dan is zij godsdienstig.

Maar godsdienstig in welken zin?

De katholieken zeggen: met dien godsdienst hebben wij niets te maken, hij is het karikatuur van hetgeen wij godsdienst noemen.

De orthodox-protestanten roepen: dank u zeer voor zulk een godsdienst, die zoo verwaterd is, dat hij de kern, het wezen mist van den godsdienst.

Beide partijen ontkennen dus met hun opvatting van godsdienst het godsdienstig karakter der school.

Wie blijven er over?

De liberalen, die niets willen weten van een godsdienstlooze school, maar haar godsdienstig karakter met hand en tand verdedigen.

En dus godsdienstig in den zin der liberalen op politiek of modernen op kerkelijk gebied.

Ik zie niet in, hoe men aan deze gevolgtrekking kan ontkomen.

Is dan het woord: moderne sekteschool onjuist, onwaar?"

e. De wet is zonder ernst verdedigd:

»Maar de tweede redeneering overtreft de eerste nog verre. Laat beide woorden hetzelfde beteekenen, dan hebben we hoogstens een tautologie. En nu wordt een wetsontwerp ons gesteld tot een voorbeeld van goeden stijl! Zoo lichtvaardig is deze ernstige quaestie in 's lands vergaderzaal nog nooit behandeld!"

f. Er is onzedelijk gedebatteerd en onzedelijk gestemd.
Door den heer Moens·

»Onder dat Nutsrapport staat de naam van den heer Moens, die gestemd heeft vóór het behoud van de oude formule (Chr deugden). Zelf gevoelt die heer iets van die verandering, want hij zegt »schijnbaar" in strijd te handelen met hetgeen hij vroeger zoo hier als elders heeft beweerd. Anderen komt het voor dat hij in zijn verdediging »schijnbaar" een mouw heeft gepast aan die zwenking, maar hier eigenlijk toepasselijk mag heeten een: zietdaar hoe de politiek een mensch bederft!"

Door den heer Van Houten:

»Nog een vraag: was die handeling van den heer Van Houten, om niet tegen te stemmen (om deze reden), ofschoon hij de uitdrukking niet goedkeurt, een christelijke of wel een maatschappelijke deugd?"

En door den heer Godefroy:

»Nog een vraag: was de handeling des heeren Godefroy door het uitbrengen van zijn stem vóór het artikel, een christelijke of wel een maatschappelijke deugd?"

g. Om billijk te zijn, had de Staat aan beide partijen gelijk recht moeten gunnen.

»Hoe nu aan de bestaande moeilijkheid te ontkomen?

Antw. Door scholen te betalen, die voldoen aan beide opvattingen en dan aan den tijd, aan de toekomst over te laten, welke partij in dien geestelijken strijd met eerlijke konkurrentie tot overwinning zal komen."

h. De vrijheid die thans bestaat is schijnvrijheid.

»Men bewere niet, dat er vrijheid is ook voor het bizondere onderwijs; want waar het eene betaald wordt door den Staat, daar wordt dit bevoorrecht boven het andere. Er is dan vrijheid voor iedereen, mits hij geld genoeg heeft. Ziedaar de voorwaarde voor de vrijheid. Dat doet mij denken aan den jood Shylock in Shakespeare's »Koopman van Venetie", die veroordeeld wordt om de eene helft van zijn vermogen te geven aan Antonio en de andere helft aan den Staat, maar vrijheid verkrijgt om te leven. Daarop zegt deze: »gij neemt mij 't leven, als gij de middelen neemt, waardoor ik leef!"

Stel in plaats van staatsonderwijs eens staatsbrood en men zou eens hooren, hoeveel bezwaren tegen een dergelijken maatregel gemaakt werden.

De wet bepaalde b. v.: er zal overal van overheidswege goed brood worden verstrekt. Verder bepaalde de wet hoe de bakkerijen ingericht moesten worden en stelde den prijs van het brood op 8 cent. Ook werd de vrijheid gelaten aan elken burger om een bakkerij op te zetten, mits voldoende aan de voorgeschreven eischen. Voor dien prijs kan hij het brood niet leveren, en stelt hij het hooger, hij kan zijn winkel wel sluiten.

Hij beklaagt zich, maar de Staat zegt: gij zijt immers vrij om te bakken,

wij verhinderen u niet. Is dat nu eerlijke konkurrentie? De Staat geeft dan onder den schijn van vrijheid om te bakken, in werkelijkheid de vrijheid om niet te bakken.

i. Juist door dit onzedelijke der positie delft de Liberalistische partij wel voor ons den kuil, maar om er zelf in te vallen.

»De liberale partij heeft de overwinning behaald en haar wenschen doorgezet. Ten zegen? Of ten schade? De toekomst zal het antwoord geven op die vraag. Daar zijn overwinningen, die den overwonnene tot eer strekken; er zijn nederlagen, door den overwinnaar benijd.

»Ik voor mij vrees, dat de overwinning op 't onderwijsgebied behaald, den liberalen niet tot zegen zal zijn."

Alzoo, wat de formeele zij der quaestie betreft, geheel óns redebeleid toegegeven en geheel den opstal van Joodsch-liberalistische sophismen veroordeeld.

Nog slechts één vraag voegen we hier aan toe: Waarom heeft tijdens de Onderwijsdebatten, noch een zoo eerlijk man als Kuenen, noch een zoo energiek man als Buys, den plicht beseft en den moed in het hart gevonden, om, toen het er op aankwam, in de bres te staan voor zijn overtuiging? Een overtuiging ook door dezen Heraut van Wapene, naar eisch van goede costumen, met eergevinge en zeer punktueellijk gecommemoreerd? (27 November '78).

14 1) Over de Schoolwetwijziging tijdens het Ministerie-Heemskerk—van Lijnden.

a. Inleiding.

Schoolwetwijziging.

Ze staat voor de deur!

Maar hoe?

Ter wegneming van uw grieven? Als late erkenning van een u al te lang onthouden recht? Ter uitbreiding van den waarborg, waarop de gewetensvrijheid ten onzent moet kunnen rekenen?

Wees er niet te zeker van.

Een deel der Staten-Generaal wenscht herziening, in omgekeerde reden: een herziening die uw grieven verdubbelen, uw rechten nogmaals inkorten, u elken waarborg voor gewetensvrijheid ontnemen zou.

Op elke klacht der vrije school luidt het kort bescheid dezer heeren: Nihil.

Maar wel zullen ze: 1º de kosten voor het openbaar onderwijs in hún geest uit 's Rijks schatkist verdubbelen; 2º. nog meer dan dusver de beste onderwijskrachten tot zich trekken; 3º. door uitbreiding van 't stelsel der kostelooze school u de concurrentie schier onmogelijk maken; en 4º. als er geen school, gelijk uw geweten die eischt, denkbaar is, u tot schoolbezoek voor uwe kinderen dwingen.

Men zij gewaarschuwd!

---

1) De onder dit nummer (14, a. tot h.) opgenomen artikelen, werden in het voorjaar van 1875, in zes Brochures overgedrukt, ter voorbereiding van de verkiezingen voor de Tweede Kamer.

Terecht riep Van Loon gisteren der liberale partij toe: »Un homme averti en vaut deux!

Welnu, men zal ons met het geweer in den arm vinden.

Tegen zulk een overmaat van tyrannie en willekeur achten we elk wettig middel ter zelfverdediging geoorloofd.

Haast begrijpt men niet, dat mannen van doorzicht, die de kaart van het land kunnen kennen, zoo bijna schaamteloos den eerbied voor anderer recht op vrijheid in het aangezicht slaan.

Acht men dan geen overmaat van onrecht denkbaar, die ten laatste zelfs dezen beker doet overloopen?

En dat waagt men op een oogenblik, dat de liberale partij zelve gedeeld en uiteengeslagen ligt.

Vrage: moet dit bannen van elk gevoel voor recht misschien dienst doen om den gebroken phalanx te herstellen? (10 December '74).

Concurrentie bij het Lager Onderwijs onhoudbaar!

Bij de jongste Kamerdebatten over het onderwijs is, van twee scherp tegenovergestelde zijden, èn door den heer Kappeyne, èn door den heer Kuyper, beleden, dat het Concurrentiestelsel niet duurzaam de grondslag kon blijven, waarop ons Lager onderwijs rust.

De Minister Heemskerk weersprak dit beweren.

Terecht?

Men oordeele.

Zoolang Concurrentie tusschen de Staatsschool en de Vrije School basis van ons schoolstelsel blijft, geldt ook ten deze de regel, die onomstootelijk elke Concurrentie beheerscht.

Welke is die regel?

Ons volk drukt die in zijn gemeenzame taal uit door het spreekwoord: »den eenen zen brood is den anderen zen dood!" Of, om in minder gemeenzame termen te spreken: Elke omstandigheid, die den toestand van A verbetert, verslechtert dien van zijn concurrent.

In het begrip zelf van concurrentie ligt dit opgesloten.

Concurrentie is een inspanning van alle kracht, om hem, met wien men concurreert, de loef af te steken. Een wedstrijd, beheerscht door den wensch, om den mededinger voorbij te streven. Een worsteling, waartoe zelfzucht de kracht leent, en die òf in eigen achteruitgang òf in terugzetting van den tegenstander eindigt.

Concurrenten leven op voet van oorlog. Wederzijdsche benadeeling geldt als recht van verweer. Waar ge het in uw macht hebt, den concurrent ten onder te houden, is dit eisch van zelfbehoud.

Wie durft dit toe te passen op onze lagere volksschool, zonder dat hij terugschrikt van het afschuwlijke der daarbij opkomende gedachten.

En toch, dien toestand wenscht men te bestendigen; dien keurt men normaal.

Slechts daardoor kan men in die dwaling vervallen, doordien de concurrentie waarvan men spreekt, een onvrije, dus oneerlijke en onmogelijke is.

Verbeeld u twee firma's in katoen, noem ze A. en B., die met elkander op eenzelfde markt concurreeren, maar zóó, dat de firma A. het in haar macht heeft 1°. de regelen te bepalen, waarnaar de concurreerende firma werken zal, en 2°. uit de kas der concurreerende firma een deel der gelden te lichten, waarvoor zij in concurrentie met die firma zaken drijft.

En toch, zoo is, dank zij de wet van '57, de concurrentie op het stuk van Lager Onderwijs.

De Staat concurreert met de particulieren, maar heeft de macht: 1°. om aan

particulieren de wet voor te schrijven, hoe zij hun scholen inrichten zullen, en 2°. om door middel der belastingen, uit de beurs dier particulieren, gelden te lichten, die tot instandhouding van de concurreerende Staatsschool strekken moeten.

Wie ter wereld zou, op zulk een conditie, op de beurs of op de markt zaken willen doen?

Toch is het onmogelijk de volksschool aan vrije concurrentie prijs te geven.

Geplaatst nu tusschen het dilemna: oneerlijke concurrentie, of geen concurrentie, voegen ook wij ons daarom van heeler harte bij de heeren Kappeyne en Kuyper, die het systeem zelf van concurrentie in zake onderwijs geoordeeld achten, en deswege naar een ander stelsel, de een van Staatsabsolutisme, de ander van corporative regeling uitzagen. Zoo fel we tegen het eerste gekant zijn, zooveel aannemelijks heeft o. i. het tweede denkbeeld.

Practisch zal men voor dit vraagstuk der concurrentie reeds terstond bij de aangekondigde schoolwetwijziging staan.

Eerst wilden de Liberalen van geen herziening dier wet weten.

Thans doen ze een voetval voor den Minister, om toch ijlings, onverwijld, tot herziening dier wet geleid te worden.

»Het kan verkeeren!” zou de kapitein uit Ferdinand Huyck zeggen. Zóó bleek het ook hier.

Plotseling is het »la mort sans phrase” over de wet van ’57, de eens zoo hoog geloofde, uitgesproken.

De toestand, dien zij in het leven riep, blijkt thans, naar aller zeggen, ellendig.

Maar hoe nu het herstellingswerk te beginnen?

Twee eischen worden gedaan.

Eenerzijds eischt men herstel van grieven.

Anderzijds eischt men verbetering van onderwijs op de Staatsschool.

Beide eischen zijn billijk.

De grieven van het bijzonder onderwijs spreken te luid om betoog te vragen.

En evenzoo: de toestand van het onderwijzerspersoneel op de Staatsschool is onhoudbaar.

Wat nood! dus zou men zeggen. Herstel die grieven ÈN verbeter dat onderwijs! Immers, dan komt de nieuwe wet onder aller gejubel tot stand.

Doch zie, in den raad der Liberalisten is anders besloten.

Uw eisch wijzen ze op hardvochtigen toon af: alleen hun eisch zal worden ingewilligd.

Voor uw klacht geen gehoor. Al veel, zoo men u nog laat, wat u te kwader ure gegund werd!

Zoo er schoolwetherziening komt, dan mag aan de vrije school geen stroospier worden toegegeven, en mag het alleen een wijziging tot verbetering van de concurreerende Staatsschool zijn.

Kunnen, mogen de voorstanders der vrije school daartoe medewerken?

Natuurlijk, neen!

Grif geven we toe, dat het salaris der onderwijzers te laag, hun personeel te klein is, dat hun intellectueel gehalte eer rijzen dan dalen moet, en, mits er billijkheid ware, zou niets ons liever zijn, dan de Staatsschool in dit opzicht te verbeteren.

Zoolang de Staatsschool, krachtens ons vigeerend stelsel, onmisbaar is, wenschen we niet dat ze slecht zij.

Maar let wel, de Staatsschool te dien opzichte verbeteren, zonder dat u herstelling van grieven worde geschonken, wat is het anders, dan willens en wetens het doodvonnis teekenen der vrije school?

Immers: 1°. dat meerdere geld voor de Staatsschool zullen de neutralisten niet zelf, maar uit de schatkist, dus ook uit uw beurs, betalen.

Dat meerdere gaat van uw bijdragen voor de vrije school af.

2°. Als de tractementen en het personeel op de Staatsschool worden uitgebreid, moet gij dezelfde uitbreiding geven aan uw school, of ge ligt bij uw concurrentie onder.

Dat meerdere zult ge geheel te betalen hebben uit een beurs, waar minder is.
3o. Als de Staatsschool een 300 onderwijzers meer trekt, zal het beschikbaar personeel voor u al minder worden, en ge ten leste verplicht zijn, uw school te sluiten, uit gebrek aan onderwijzers.
Concurrentie is als de weegschaal.
Tenzij een verzwaring van gewicht in de schaal links met een evenredige bijvoeging in de schaal rechts gepaard gaat, is het evenwicht verbroken en zwikt de evenaar door.
De eisch der Liberalen, dat de Staatsschool voortreffelijker worde op gemeene kosten, zonder dat op onze grieven zal worden gelet, herinnert aan de Rehabeams-tactiek: Mijn vader heeft u met geeselen gekastijd, maar ik zal u met schorpioenen kastijden.
Tot zulk een wetswijziging, op zulke conditiën mede te werken, ware meer dan onnoozel, ware ontrouw aan eigen zaak. (16 December '74.)

De opening der Loopgraven.

Reeds bij het optreden van het tegenwoordig Ministerie was te voorzien, dat het zijn pijnlijkst probleem zou vinden in zijn verhouding tot de Eerste Kamer.
De partij van het gevallen Kabinet is in de Tweede Kamer slechts een enkel lid boven de volstrekte meerderheid sterk en door haar verleden ontzenuwd en verzwakt.
Maar anders staat het aan de overzij van het Binnenhof.
In de Eerste Kamer is de liberale partij, van den ouden stempel, niet slechts heerschende, maar oppermachtig. De enkele leden, die tegen haar streven zich verzetten, staan op zich zelf, zijn weinigen in aantal en missen elk staatkundig prestige.
Gesteld dus al, dat het ons tegenwoordig Kabinet gelukte, aan den lastigen aandrang der liberale heeren in de Tweede Kamer met goed gevolg het hoofd te bieden, hiermeê is nog niets gewonnen; de Eerste Kamer, lange jaren schier niet meegeteld, zal tegenover dit Kabinet van zich doen spreken, en, meer dan onzen Ministers lief is, een hof van appèl worden voor de niet-ontvankelijk verklaarde eischen van de liberale partij in de Tweede.
Reeds bij het adres van antwoord vertoonde zich dit opmerkelijk verschijnsel.
Ze sprong voor de moderne secteschool in de bres met een vastberadenheid en wilskracht, die zeldzaam afstak bij haar vroegere lethargie.
Spelend, gelijk alleen hij dat kan, zocht de Minister Heemskerk dat scherp protest te neutraliseeren, door de comische voorstelling, alsof de toenmalige verklaring niet aan het adres van den Minister, maar aan de Tweede Kamer ware gericht geweest.
Slecht bekwam hem die ironie.
Nauwlijks toch waren de beraadslagingen over de Staatsbegrooting in de Eerste Kamer geopend, of hetzelfde protest, nogmaals verscherpt en verduidelijkt, werd op de stelligste manier, nu zonder uitweg tot ironie over te laten, herhaald.
De poging van den Minister om zich nogmaals met een »praatje" uit het gedrang te redden, mocht niet baten.
Ze gaf der liberale oppositie slechts aanleiding, om in nog krasser en beslister termen haar wil aan het Kabinet te dicteeren en, op straffe van ongenade, gehoorzaming van haar decreeten te eischen.
Zelfs een bij uitnemendheid ware opmerking van den Minister Heemskerk prikkelde slechts tot feller verzet.
Men had vooral op het gevaar der »uiterste richtingen" gewezen.
Maar van het juiste midden, veroorloofde de Minister zich hiertegen de opmerking, dat ook de Modernen zulk een uiterste richting vormden.
En wat antwoordde de oppositie hierop?
Dat ze met haar verdict tegen de uiterste richtingen allerminst vonnis tegen

de Modernen sloeg, daar immers voor haar Staatsschool van de Modernen niets te vreezen, eer alles te hopen was.

Verdediging en dupliek wedijveren in juistheid.

De Modernen vormen in beslister zin nog dan eenige andere fractie een uiterste richting; en toch, tegen die uiterste richting keeren de voorstanders der Staatsschool zich niet.

Hoe zouden ze ook?

De secteschool van het Modernisme verloor met het afsnijden van de uiterste richting, die men Modernen noemt, haar hechtsten steun.

Uitlokkend is de positie van het Kabinet-Heemskerk tegenover zulk een Eerste Kamer stellig niet.

Het mist tegenover de aaneengesloten meerderheid van de Kamer, die uit de »hoogst aangeslagenen" gekozen werd, elk middel tot verweer.

Dat verweer ware ongetwijfeld te vinden in het proclameeren van een vaste, welgewikte overtuiging, die, van alle dobberen en laveeren, van plooien en schipperen warsch, vooruit toonde waar men heen stuurde, en door zedelijk prestige de numerieke meerderheid brak.

In steê daarvan sloot het Ministerie van meet af het vizier en maakte, achter zijn schild teruggetrokken, zijn eigen gestalte halverwege onzichtbaar.

Zóó kan men administreeren, maar regeeren niet.

De tijd der halfslachtigheden en der evenaarspolitiek is voorbij. Slechts door toevallige omstandigheden kan het gebeuren, dat men een oogenblik den indruk ontvangt, alsof de strijd der beginselen gestaakt ware. Maar wie niet willens blind is voor de worsteling der geesten, die op elk levensterrein is aangebonden, weet. dat wat men vreesachtig en laatdunkend als uiterste richtingen zoekt te brandmerken, de richtingen zijn, waarin de geesten zich al meer deelen en tusschen wie het pleit moet worden beslecht.

Daarvoor de oogen te sluiten en zich, misleid door de fusie der partijen, terug te droomen naar de dagen van vijftig, toen de beginselen nog niet met den scherpen kant der wig in de voegen van het maatschappelijk gebouw waren gedrongen, verraadt gebrek aan doorzicht en volslagen gemis aan politieken ernst.

Vooral tegenover een lichaam als de Eerste Kamer, die nooit een zedelijken wortel in ons nationale leven sloeg, kon een Kabinet, dat zich tot de politieke hoogte van onzen tijd wist te verheffen, krachtig en onverwinlijk staan.

Door een politiek van het juiste midden te volgen, geeft men juist aan zulk een verouderd Staatslichaam een beteekenis en veerkracht, die het in eigen boezem mist, en door zijn vitium origines nooit in ons politiek leven bezat.

(14 Januari '75).

De vlieg die des Apothekers zalf stinkende maakt.

Bij het jongste Kamerdebat zijn, op de bedenkelijkste wijze, de gedachten uit veler hart openbaar geworden.

Er is in de Staten-Generaal van »Verdrukking" gesproken, niet om ze te brandmerken, tegen te staan, onmogelijk te maken, maar in goedkeurenden, althans onvermijdelijken, ten deele aanbevelenden zin.

»Verdrukking" is het Heerscherswoord, dat een man in ons vrije Holland schrijven durft in de banier der.... Liberale partij!

»Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden!" aldus werd het ongelooflijk besluit geformuleerd.

Die zoo sprak was een man, meester over zijn taal als weinigen, wien nooit een woord, laat staan zulk een woord, bij vergissing ontvalt; de schrik der gladiatoren, bij wien elke spierbeweging van het woord berekend is, die niets zegt of hij wil het gezegd hebben, en om het te zeggen nooit een woord ongebruikt laat dat beter dan het gebruikte zijn gedachte vertolken zou.

Leg dus vrij de beide termen op de goudschaal.

Bruto en netto gewicht is bij zulk een spreker één.

Verdrukking des noods der minderheden!

Toch gevoelde zelfs de heer Kappeyne van de Coppello, dat zulk een woord kans liep, als te ongelooflijk, niet in vollen ernst te worden opgevat.

IJlings voegde de vaardige spreker daarom een uitlegging aan zijn bedreiging toe, om waarborg te bieden tegen misverstand.

Hij wist door wien hij wilde verstaan worden en koos bijbeltaal.

Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden, want d a n z ij n z ij d e v l i e g, d i e d e s a p o t h e k e r s z e l f s t i n k e n d e m a a k t.

Kappeyne is ook in de Schrift thuis. Denk aan zijn opmerking over het eschatologisch karakter van Jacobus' Zendbrief.

Hij wist dus wel, dat de Prediker spreekt van een d o o d e vlieg, die 's apotheker's zalf doet zwellen en stinken.

Maar dat »d o o d e" liet hij weg.

Immers, bij de doode vlieg ware de vingerkneep overbodig, die het »verdrukken der minderheden" symboliseeren moest.

Zooverre gaat, wat wilt ge, de minachting of de verblinding zelfs, dat men zijn plan tot onderdrukking, in steê van het te bemantelen, in al zijn schrilheid voor de ooren van zijn tegenstander uitroept.

Zelfs een Napoleon begreep, juist ter vestiging van zijn tyrannie over de volken, den klank der vrijheid in de hoogste tonen te moeten uitspelen.

Ook dit keurt men tegenover de minderheden van het Nederlandsche volk onnoodig oponthoud, een weelde, die men sparen kan.

Zeker van zijn overwicht en overmacht, speelt men het spel van de spin met de vlieg.

Zelfs prikkelt men u door het krasste woord tot tegenstand, om straks zich met het breken van dien tegenstand te vermaken.

Ter verantwoording geroepen, heeft de heer Kappeyne niet geschroomd het luide te verklaren:

»Liever geen minister; maar kon iets mij bewegen om mijn rust prijs te geven voor de portefeuille, het zou zijn de lust om dien tegenstand eens te breken!"

Men zegt, dat grootsche historische figuren, door een onbewust assimilatievermogen, sympathetische doublures van hun eigen karakter vormen.

Bezit ook Prins Bismarck die magische kracht?

En de liberalistische pers?

Hoor de N. R o t t e r d a m s c h e. Reeds nu schetterende fanfares om Achilles' terugkeer in de slagorde met uitbundig gejuich te begroeten.

Ook zij herhaalt: dat de minderheden m o e t e n buigen voor de meerderheid.

Van het »Beloofde land" gewaagde Kappeyne onlangs.

Israël dacht aan dat »Beloofde land", toen het bij de tichelovens van Pitom en Raämses verkwijnde.

Riep wellicht het Farontisch karakter van het program de beeldspraak van Kanaän voor zijn geest?

Vergete hij dan ook den tusschenschakel van het historisch bedrijf niet, toen paarden en ruiters verzwolgen in de diepte en de hard geplaagde, fel verdrukte m i n d e r h e i d door 's Heeren arm werd verlost. (11 December '74.)

Het onschuldig Lam.

Kent men in den kring onzer lezers den ongeroepen steller van het eerste volgnummer der moderne P l a k a t e n?

Zijn beeld is anders licht gegrepen!

Hij gaf het u zelf.

Kappeyne noemde zich in de zitting van 9 December »e e n o n s c h u l d i g L a m."

Wie toch publiek, èn land, èn Kamer derwijs op het dwaalspoor bracht?

Een indruk van ontembare kracht, van voor niets terugdeinzenden moed, wat wil men, van een snuivend, stampvoetend ros, of van een brullenden, manenschuddenden leeuw, had men ontvangen .... en zie, er was de teerheid van het a m, schier de zachtheid der d u i v e.

Misschien zal zoo verrassende autodaguérreotype een toekomstig zoöloog op den inval kunnen brengen, of Neêrlands veestapel in het jaar des Heeren 1875 ook lammeren met hoorntjes teelde, lammekens, die duchtig stooten kunnen, — ons ligt in die zelfbekentenis waarheid.

Kappeyne is een onzer uitmuntendste Kamerleden.

Diep als weinigen huist hem het gevoel voor recht en wat billijk is in de borst.

Zijn kennis slaat haar fundamenten zeldzaam ver in lengte en in breedte uit. Er is in haar soliditeit, gepaard aan nauwkeurigheid. Zijns is een geest, die tegelijk het kleine en het groote omvat. Hij heeft een oog voor het bosch en voor den boom.

Meer nog.

Die kennis kent geen karigheid.

Hij vreest niet, als het corps halfweters, dat een aalmoes aan den minkundige hem verarmen zal.

Zijn schat van geleerdheid is een goudmijn, waarin hij ieder hulpbehoevende vrij delven laat. Die mijn put men toch niet uit. Verre van u te weren, biedt hij u zelf ter ontginning van nieuwe goudaderen de gewillige, behulpzame hand.

Er is in Kappeyne's natuur metterdaad een goedhartigheid, die soms naar het weeke zweemt.

Wie nam tot hem zijn toevlucht, zonder dat hij geholpen werd? Wie sloop in zijn tente en kreeg niet een hart onder den riem?

Tegen kleine tyrannen kan hij het opnemen voor den verdrukte.

Geniepige kwellerij kan hij geeselen, tot ze druipstaartend in haar hoek kruipt.

Zóó de innerlijke onwaarheid van onze Schoolwet, die onder het mom van neutraliteit, van Christelijk vernis glinsterend, propaganda drijft voor moderne ideeën.

Zóó de tyranny der kleine kerkdespoten. Wee hunner, als Kappeyne voor de m a l à f i d e mishandelden pleit!

We gaan nog verder.

Kappeyne heeft een wijsgeerigen blik, die hem een deel van waarheid, ook in nos streven, huldigen doet.

Er is iets ridderlijks in zijn aard.

Niet hij zal een steentje werpen door het glasvenster op den Korten Vijverberg.

Ook Groen van Prinsterer beitelt hij een nis in zijn Pantheon.

Op gevaar af van de ongenade zijner partijkameraden te beloopen, pluist hij met kennelijk genot de vezels uiteen van het rag, dat men c o n t r a t s o c i a l noemde.

Het dogma van het i n d i v i d u a l i s m e keurt hij even valsch, onzinnig en onredelijk als Groen.

Zoover waagt hij zich, dat hij den Goudschen afgevaardigde toegeeft: mits voor den Staat zekerheid besta, dat het volksonderwijs degelijk zij, is elk stelsel mij goed.

V i r t u s e t i n h o s t e l a u d a u d a!

»Ding op het uitnemende, ook in uw felsten wederpartijder, nooit af!"

Die spreuk gedachtig, wilden we eere geven aan zijn kennis, aan zijn hart, aan zijn karakter; een eerepenning voor den plakkaatschrijver munten, óók uit de gewaagde ironie van het »o n s c h u l d i g l a m."

Hij is ons een der klassiekste ornamenten van de Staten-Generaal.

Een wijsgeer, met wien debat over beginselen; een debater, met wien, zonder beduchtheid voor schending van krijgsmanseer, een lansstoot in het open vizier te wagen is.

Er zijn er niet velen, die als hij, door de staketsels heen, naar den kern der dingen grijpen, en aldus ten schild en rondas zijn tegen de in slijk gedoopte pijlen van de nijdige, ziellooze s l e u r.

»Vroom" noemden onze middeneeuwsche ridders zulk een wakker kameraad.

Een »vroom" krijgsknecht beduidde niet een godvruchtigen b i d d e r, maar een onweerstaanbaren r i d d e r. Niet wie godvreezend, maar wie d a p p e r was, heette v r o o m.

In dien zin »v r o o m" is Kappeyne; dat ieder het toestemme.

Hoe dan aan zulk een v r o o m h e i d zich zooveel b i t t e r h e i d paren kan?

Hij stelde zelf het probleem: B i t t e r en V r o o m!

Tastend naar een oplossing, sprak hij van een »Satan, die zich hult in een lichtgewaad der Engelen."

Wij wenschen kalmer te blijven.
Meer in de beeldspraak van het lam.
Ook, als Kappeyne zelf, in de Schrifttaal.
»Er zijn er, die in de lammervacht tot u komen, maar van binnen zijn ze grijpende wolven!"
Dit passen we niet op den Haarlemschem afgevaardigde toe We citeeren slechts. Allicht brengt het ons op het spoor! (12 December '74).

Den beste bedervend!

Kappeyne, allicht de schranderste kop, verlokt tot het apostolaat der ergerlijkste dwingelandij!

Dit schijnbare raadsel lost zich op, indien men let op de drijfkracht, het verleidelijk karakter en de schijnwaarheid van het stelsel der Revolutie.

Over elk dezer drie een vluchtige opmerking.

1. De divina comoedia speelt slechts in het leven der dóórdenkende, alomvattende geesten. De lagere naturen wagen geen tocht naar il Inferno. Er wordt denkkracht, moed en geestesadel geëischt om streng logisch, onverbiddelijk consequent te zijn.

Duizenden bij duizenden spinnen aan den draad der Revolutie, zonder ooit haar ergerlijke natuur in het oog te vatten, vaak met het oprechtst protest tegen haar gruwelijk wezen op de lippen.

Dat zijn de geesten van lagere orde!

Een stelsel als dat der Revolutie is hun te groot, te kolossaal. Één der zuilengangen, een drietal kameren, hoogstens een enkele verdieping doorloopen ze, maar die eindelooze zalen, die altijd kronkelende trappen, die duizelende hoogten, die donkere keldergangen — daar durven ze niet aan. Nauwlijks vermoeden ze, wat klein onmerkbaar stukske, 't geen ze zagen, vormt in het groot geheel!

Niet alzoo een man als Kappeyne!

Voor zijn geest geen rust, eer het geheel doorkruist, het al omvat, de laatste consequentie genoten en zijn zoekend peillood gekomen is tot de diepte der zee.

Een geest als de zijne, die geen vreeze kent, van schrik niet weet, voor niets terugdeinst, mint de onwederstaanbare drijfkracht waarmeê een denkbeeld, zoo machtig als de Caesaristische Staatsidée, zijn adepten voortstuwt tot het uiterste van volksoverheersching en door niets beperkte tyrannie.

De adelaar was in het keizerlijk Rome, was voor Caesar Napoleon, is nog voor Europa's keizerrijken het symbool dier Staatsalmacht. Én Rusland, èn Oostenrijk, èn Duitschland kozen den adelaar in hun blazoen.

Natuurlijk! Of is niet de adelaarsblik, die alle gangen des lichts doorgluurt, het strenge beeld der ijzeren, niets ontziende consequentie?

2. Te lichter kon dit een uitnemende als Kappeyne verlokken, wijl het stelsel der Staatsalmacht misleidend aantrekkelijk is.

Het draagt een verleidelijk karakter.

Niet het vertrappen, maar het zegenen der volken is bij die Staatsalmacht doel.

De volken klagen, de natiën verkwijnen, traag is heur ontwikkeling, flets heur bloei!

Wat, indien een sterke hand die natiën tot het goede dwingen, des noods met geweld in de baan van ontwikkeling en volksgeluk drijven kon!

Indien ijzeren wilskracht, door den arm van den Staat gesteund, de booze geesten binden kon, die den volkszin bederven, wegnemen het struikelblok, dat het voortschrijden met vasten tred belemmert, moest het, ten spijt van de machten der duisternis, de natiën ondanks haar onaandoenlijkheid, kunnen uitdrijven naar het volle, zuivere licht!

Begrijpt ge niet, dat het misleiden, dat het een oogenblik schoon kan schijnen,

voor een korte wijle het volk den voet op den nek te zetten, wetend dat het straks, door u gered en rijk gemaakt, u danken en loven zal dat ge dien hardvochtigen moed hebt gehad.

Uw volk is krank.

Zie, in uw hand is een kostelijke zalf.

Die zalf zal de wonde genezen.

Die vlieg....

Maar, zeg zelf, mag dan om die vlieg uw kostelijke artsenij bedorven worden? Wie aarzelt nog? De wonde uws volks moet geheeld, en met geestdrift en uit volle overtuiging immers wrijft ge die hinderlijke, die albedervende vlieg tusschen uw vingeren dood?

3 Wat erger nog misleidt: er is aan de apotheose van den Staat een ware zijde, en niet minst door die schijnwaarheid boeit het stelsel van Staatsalmacht den sterken geest.

Er moet iets boven het individu, boven alles zijn, dat het thans levend geslacht met de komende geslachten verbindt.

De behoefte aan dat iets ligt op den bodem van ons hart; spreekt te sterker naarmate men langer jaren op den vrijen wil, als op de punt eener naald, het lot der natiën wentelen liet; en dringt zich 't sterkst juist op aan machtige geesten, die, hun meerdere vruchteloos om zich heen zoekend, en toch voor hun evenwicht dat meerdere niet kunnende missen, niet rusten eer ze dat iets, dat boven alles is, grepen, om het te dienen.

Betreed nu het terrein des Geloofs, en die Meerdere ontdekt zich u, en Hij, die boven alles en aller geslachten en natiën Heer is, vervult u dien dorst van het hart, die leegte van uw geest, herstelt het evenwicht in uw natuur en karakter.

Hem te dienen, is nog opheffing en verhooging voor den edelsten, machtigsten geest.

Maar ook, bleef Hij schuil voor het zielsoog, dan moet dat iets boven alles wel in het machtigste dat op de aarde is gezocht worden en waarin concentreert zich het denkbeeld van macht en grootheid op aarde sterker, dan in den allen dwingenden Staat?

Eerst in de aanbidding van een machtiger kan de sterke geest rusten. En daarom òf voor den levenden God op de knieën, òf de apotheose van den Staat!

Nu wane niemand, dat hiermeê oordeel zou geveld zijn over Kappeyne's innerlijk leven.

Dat ware in het publiek debat contrabande.

Over iemands persoonlijke vroomheid in het publiek te spreken, overkomt dan man van ernst niet, ontsiert de pers.

Slechts het staatkundig stelsel van den Volksvertegenwoordiger brachten we ter toetse.

In dat stelsel nu vernamen we niets van den Almachtigen God, veel van den grenzeloos machtigen, d. i. absoluten Staat.

(14 December '74).

b. DE SCHERPE RESOLUTIE EN HET DECRETUM HORRIBILE.

Het rechtsomkeert der Liberalen in de Schoolquaestie.

Het Liberalisme heeft nog altijd geen wortel in het hart van ons volk geschoten. Dit verdriet den Apostelen dezer leer, en ze misbruiken daarom het kiesrecht der bezittende klasse om door een vermomde Staatskerk (want dat is onze tegenwoordige volksschool) het opkomend geslacht te stempelen met hun geestesmerk.

Indien »Clericaal" de min eervolle naam is voor een iegelijk, die, 'tzij direct of indirect, door dwang anderen in wil prenten wat hem waarheid dunkt en dies in zijn oog de waarheid is, dan zijn de drijvers onzer openbare volksschool metterdaad de onverbeterlijkste Clericalen.

Clericaal komt van Clerus af en »Clerus" noemde men de klasse der geestelijken, die beweerden dat zij alleen het wisten en aan de rest niet anders overschoot dan van hen te leeren hoe het was.

En nu, lieten onze Liberalen zich niet gelijke hooghartige indeeling van de natie in een Clerusstand, die het wist, en een leekenstand, die geen recht van meêspreken had, ten laste komen?

Ze spreken Hollandsch en gebruikten daarom geen Latijnschen term; maar wàt is hun »denkend deel der natie" anders dan een clerus redivivus, een weêr in het leven geroepen club van gepriviligeerde deskundigen, die op al wat hun dogmatiek niet blindelings naspreekt, uit de hoogte neêrzien?

Wie eertijds anders dorst denken dan de clerus dacht, schold men een ketter. Deze nieuw-modische clerus heeft het brandmerk uitgedacht van lichtschuwen domper en confessioneelen duisterling; kweeker van sectehaat en onverdraagzaamheid; eenzijdige, bekrompen mensch; scheldwoorden, gemeenlijk u uit geen andere oorzaak naar het hoofd geworpen, dan omdat ge u veroorlooft een eigen opinie te hebben, de zon niet aanbidt die opgaat, en onderwerping van consciëntie en denken weigert aan de partij-tyrannie der liberalistische orthodoxie.

Te erger Clericalisme schuilt hierin, wijl ook deze geestelijke heeren, gelijk eertijds de Christelijke Kerk in den tijd harer afdwaling, den Staat aan zich onderwerpen willen; eischen dat de Staat het orgaan zal worden, om hun geloofsleer aan het volk op te dringen; anderen op indirecte wijs de vrije uiting der conscientie beletten; met den sterken arm van den Staat zelfs in het heiligdom van het huiselijk leven dringen, om scheiding te maken tusschen de moeder en haar kind, en dat alles kronen door het kunstig stelsel, dat ze hebben uitgedacht, om den tienden penning van hun tegenstanders te heffen, ter wapening van de legermacht, waarmeê ze hun opzet willen doorvoeren.

Hoe op en top clericaal, archi-clericaal in merg en been, zouden de Franschen zeggen, deze geestelijke leidslieden zonder tonsuur zijn, bleek wel nooit sterker dan in het rechtsomkeert, dat op het eind des vorigen jaars in hun gelederen gecommandeerd is.

Nog heugt het een ieder, hoe de organen, die het woord dezer partij spreken, er lust in hadden, ons een »kudde schapen," »gedweë napraters," »mechanieke automaten" te schelden, als we in den engen hoek, waarin ze ons hebben teruggedrongen, een evolutie die op dertig graden berekend was, op twintig graden inkrompen. Dan heette het: Zeg dezen lieden, dat ze heden zwart en morgen wit steunen, en beide malen zijt ge vooruit van de stipte nakoming uwer dagorders zeker.

We hebben ons dat laten gezeggen. Als het onzen Liberalisten niet genoeg is, dank zij het kunstig raderwerk dat ze in de Staatsmachine plaatsen, om heer en meester in ons land te spelen, en den euvelen moed nog daarbij voegen, om dat deel der natie, welks geestesrechten ze schonden, te honen en te smaden in

hun verdrukking, dan gunt men hun, wien dit gevalt, zoo onedel tijdverdrijf, laat ze geworden, appelleerend op een toekomst, die, zij het ook spade, zulk een misbruik van overmacht oordeelen zal.

Maar dit staat vast. Als ooit op eenige partij de benaming van een »kudde schapen" toepasselijk was, dan thans op de Liberale partij na haar rechtsomkeert in de Schoolquaestie.

De heer Kerdijk, die als vleugel-adjudant nog kortelings naar alle hoeken der linie snelde om het veranderde commando over te brengen, kan zelfs in zijn tijdschrift zeker gevoel van verbazing niet onderdrukken over de ongelooflijke volgzaamheid, waarmeê dat rechtsomkeert tot stand kwam.

Wat men nu beoogt, beval en verkreeg, hij kan het zelf niet verzwijgen, wekte nog kort geleden bij het enkele hooren den felsten weêrzin in alle rangen van het Liberalistisch legioen. De overijlde en onvoorzichtige heer Moens, eertijds modern predikant, die het eerst in 's Lands Raadzaal dat mot d'ordre noemen dorst, ontving van links en rechts duchtige terechtwijzing, werd van alle kanten op de vingers getikt en maar al te gevoelig herinnerd aan de orthodoxe formule der Liberalistische dogmatiek.

Orthodox heette opzichtens onze schoolwet destijds in liberale kringen het Pilatuswoord: Wat ik geschreven heb, dat heb ik geschreven. Aan het hout, waarin men in 1857 de Christelijke opvoeding onzer natie gekruisigd had, mocht gestooten noch geraakt worden. Het was, en zóó zou het blijven.

Die wet van '57 was het puik van alle legislatieve producten, die sinds jaren in den tuin van onze hooge Staatscolleges geteeld waren. Die wet van '57 was een modelwet. Men stond er zelf verbaasd over, dat men zulk een meesterstuk had tot stand gebracht Geen twijfel of die wet zou het doen. Als panacé alle wonden der natie heelen, een echten talisman gelijk, het nationale leven voor de booze pijlen der Christelijke dweepers ontrefbaar maken. Welk een geslacht zou men onder die wet niet zien opgroeien! Nog een weinig tijds en het zou uit zijn met onze malaise; met ons achterstaan bij andere natiën; met onze nationale middelmatigheid schier op elk gebied. Er was iets van afgodische vereering in den eerbied, waarmeê men van die schoolwet sprak. Het zweemde naar Fetisch-dienst, gelijk Heemskerk niet kwaad het betitelde. Noli me tangere. »Ik ben een kruitje-roer-me-niet" werd in goed zwart letterschrift als paraaph aan elk harer artikelen toegevoegd. Die wet was onverbeterlijk, weet ge. Wie het anders zei, wist het niet! Leve de schoolwet! Aan haar zal geen tittel of jota veranderd worden! Wie betweter op dit stuk wou zijn, wierp men na kort recht ter synagoge uit. Dat liedeke moest men meêzingen, of het Liberalistisch veemgericht gaf u la mort sans phrase.

En thans.....

Schrijf van al wat we daar neêrschreven, vlak het tegendeel, het averechts omgekeerde, bij elk artikel het contrarie van dien, en uw kennis van de tegenwoordige opstelling der liniën is volkomen.

Voor waar men eertijds tegen; tegen waar men eertijds voor was; als ellendig en onhoudbaar afkeuren, wat men vroeger als het nec plus ultra van diepzinnige Staatsmanswijsheid ten hemel toe verhief; bres schieten en storm loopen tegen den muur, waarachter men zich eertijds als een ander China had opgesloten; en uit de schier onuitsprekelijke gebrekkigheid van wat men nog kortelings als onovertreffelijk, te uitnemend om verwijt of smet te dulden, schier in epischen stijl bezongen had, tot ijlings raadschaffen, voetstoots handelen en zóó zóó doorzetten, te concludeeren, — ziedaar het standpunt, waarop het plotseling rechtsomkeert onze schoolwet-clericalen gebracht heeft.

(16 Februari '75).

Het Faraös-antwoord.

De beeldspraak van Exodus is in onze politieke wereld aan de orde. Sprak Mr. Kappeyne van de Coppello niet van den tocht naar het beloofde land, als een reis door de woestijn, en heeft niet Mr. Messchert van Vollenhoven ons aan de wetgeving op den Sinaï en de vleeschpotten van Egypte herinnerd?

Dit is geen toevalligheid. Onze toestanden zijn op weg om maar al te wel op de toenmalige staatkundige en maatschappelijke verhoudingen te gaan gelijken, dan dat onze taal niet aan het toen gebeurde haar beelden ontleenen zou. De oude geest, die weleer in de raadzalen van Egypte's koning tot hoovaardij vervoerde, spreekt ook nu weer: »Wie is die Jehovah, dat ik zijn stem gehoorzamen zou om Israël te laten trekken? Ik ken den Heere niet en zal Israël n i e t laten trekken." En ook nu zijn het weer de belijders van dien God Abrahams, Izaäks en Jacobs, die met geen andere vraag tot den machthebbende kwamen, dan dat ze het geloofsoffer aan dien God mogen toewijden: hier de harten hunner kinderen.

Het kan daarom niemand, en allerminst den woordvoerders van ons Liberalisme, verwonderen, dat we, op onze beurt in Exodus' geschiedrol naar een teekenend beeld voor de zich aan ons opdringende gedachte omziende, het nieuwe legercommando, dat onlangs in hun slagorde is uitgegaan, niet beter meenen te kunnen kenschetsen, dan als een F a r a ö s-a n t w o o r d op de bede, het beklag en den conscientiekreet van het Christelijk deel der natie.

Er was een levensteeken onder de voorstanders van het vrije onderwijs. Na lange voorbereiding eén kleine triomf. Blijkbare vermeerdering althans van onze geestverwanten bij de stembus.

Dat mocht niet gedoogd!

»Zie, dus spraken de Egyptische raadslieden, dezes volks is alreede te veel. Hoe nu, zoudt ge hen doen rusten van hun lasten?" »En ten zelven dage ging het woord uit onder de aandrijvers onder het volk en deszelfs ambtlieden, zeggende: Verhard den dienst dezer lieden, want zij gaan ledig. Daarom roepen zij, zeggende: Laat ons onzen God offeren."

»Men verzware den dienst over deze mannen, d a t z e d a a r a a n t e d o e n h e b b e n en zich niet vergapen op leugenachtige woorden!"

Een recht was gevraagd. Verergering van onrecht is de bedreiging, waarmeê men ons antwoordt.

Een r e c h t. Het recht dat aan Israël in Egypte, dat aan elk vrijgeboren man, dat aan elken menseh toekomt, en niet dan door dwingelandij hem kan verkort of ontzegd worden; h e t recht, om met zijn kinderen God te dienen naar de inspraak van zijn hart. Te dienen, niet slechts in de ure des gebeds of bij den eeredienst, maar naar den eisch van alle ware vroomheid, in zijn leven zelf, in al zijn levensbetrekkingen, bij de heilige taak der opvoeding allermeest.

En wat bood men ons?

Lange jaren n i e t s.

Eerst hield men zich, als verstond men ons niet. Dat was ideologentaal, dweepziek gekeuvel, reactionair bedrijf, onbekendheid met de eerste eischen van ons nieuwe Staatsrecht, een stoken van twist en tweedracht, misbruik van heilige termen ter bereiking van doeleinden, die het licht niet mochten zien. Kerkelijke despotie lag in het hart, de roep om staatkundige vrijheid op de lippen!

Zoo wilde men onze klacht eerst doodzwijgen, toen door spot ontwapenen, ten slotte terzij zetten met een hooghartige machtspreuk.

Hoe we ook riepen en klaagden, men bleef onvermurwbaar, onverbiddelijk. Wie zou ook vergen kunnen, dat ter wille van zulk een nauw noembaar belang als de consciëntievrijheid, een zoo onovertreffelijke modelwet als onze schoolordinantie van '57 werd herzien!

Harde jaren hebben we onder dit liefdeloos stelsel, door .partijtyrannie tegenover onze klacht gesteld, met onze kleine noodscholen doorleefd. Onedelmoedig bejegend te worden, doet pijn. Het grieft, al uw beste pogingen door een o n v e r b r e e k b a r e overmacht te zien verijdelen. Het had iets van het stukschuren van den kop tegen de ijzeren traliën van de kooi, waarin men ons opsloot.

Had men niet mogen verwachten, dat het volhouden van zulk een bijna wanhopige worsteling, tegen de ongunst der omstandigheden, ten laatste zelfs onze Liberalistische landgenooten verteederd, hen van den ernst van ons streven overtuigd, en tot deernis met zulk een onhoudbaren toestand zou gebracht hebben? We waren toch hun landgenooten, geen vreemde indringers! Het stond toch aan hen, de toekenning van ons recht te voorzien van zoo hechte waarborgen, dat tot verkorting van hun eigen recht de mogelijkheid zelfs werd afgesneden. Bij het gevaar dat onze nationaliteit bedreigt, moest toch het wegnemen van zoo ergerlijken twistappel ook hun iets waard zijn!

Doch neen.

De aanschouwing van anderer leed kan òf tot deernis stemmen, òf tot overmoed prikkelen, en ons Nederlandsch Liberalisme gaf aan het laatste de voorkeur.

Iets, ook maar het geringste, u toegeven, dus luidde hun antwoord, dat nooit! Zeg hun aan, aldus sprak Farao tot de aandrijvers des volks: ik zal dezen lieden geen stroo geven. En niet anders werd in de raadslagen onzer Liberalisten besloten. Zelfs de geringste beuzeling niet, geen stroospier, geeft men ons toe.

Erger nog!

»Men moet met deze drijvers eens voor goed afrekenen, en niet parlementeeren," roept een invloedrijk man uit, en alle zingen hem in choor na: Dien weg moet het op! We zijn nog te lankmoedig, nog te toegeeflijk, nog te inschikkelijk geweest! Was hun druk zóó hard, als men voorgeeft, ze zouden dat agiteeren wel staan laten! Over tekort aan vrijheid klagen ze. We schonken hun nog te veel.

Aldus wordt de veerkracht, die we ontwikkelden, als bewijs van schuld tegen ons gekeerd. Dat men ons recht verkortte, was weinig, ook de klacht over onrecht moet, door verharding van druk, op onze lippen gesmoord Als we niet meer klagen, omdat we ons niet meer roeren kunnen, zal in een stilte als des grafs de z e d e l ij k e (?) triomf van dit liberalistische dwangsysteem in algemeene volkstevredenheid gevierd worden.

Zoo bracht de Faraosgeest van het stelsel van zelf tot het Faraosantwoord op ons rusteloos klagen.

Gij woudt verlichting van druk! Ontevredene, die ge zijt, verzwaring van druk zal u gegeven worden!

Ons Pithom en Raëmses, de liberalistische Staatsschool, zal, meê van uw geld, met uw gedogen, met drievoudigen muur worden omringd!

(18 Februari '75).

Is het zoo erg gemeend?

Te goeder trouw zou men ons kunnen vragen, of de schildering, die we in onze laatste artikelen van het nieuwe Schoolwetprogram onzer Liberalen gaven, niet te zwart gekleurd, overdreven voorgesteld en te scherp geschetst was?

Die vraag kan niet uitblijven.

Wie er aan gewoon is geraakt, onze Liberale woordvoerders als de banierdragers der vrijheid op elk gebied te begroeten; wie, door hun levensdeun van vrijheid en altijd vrijheid en vrijheid nog eens verschalkt, aan hun eerbied ook voor anderer vrijheid onvoorwaardelijk geloof sloeg; kortom. wie het onderscheid niet inziet tusschen de persoonlijke bedoeling van den Liberalistischen partijganger en de logische drijfkracht. die in het systeem huist, voor welks triomf hij strijdt, — heeft moeite, we begrijpen het volkomen, om zich in te werken in de gedachte, dat onder zulk een banier, met zúlk een vlag in top, een zoo tyrannieke lading zou worden binnengeloodst.

Uit de artikelen van onzen vorigen jaargang is dan ook blijkbaar, dat we aanvankelijk goede hoop hadden, dat het tot dat uiterste niet komen zou, en we zelfs niet geloofden, dat de fractie Moens-Kerdijk er ooit in slagen zou, haar plannen door te drijven, tenzij ons tegelijkertijd recht geschiedde op onzen reeds zoo lange jaren ingestelden eisch.

Voor dat goed vertrouwen bestond aanleiding.

Toen op de bekende vergadering van Schoolverbond door onze richting de eisch was gesteld: Nooit schooldwang, tenzij het vrije onderwijs eerst van zijn boeien ontslagen zij! had men, onder applaus van het keurcorps onzer schoolwetmannen, het vermoeden zelfs uitgekreten, alsof verzwaring van onzen druk ooit op den weg van het Liberalisme kon liggen.

Dat oordeel was door geheel de liberalistische pers toentertijd beäamd, en op weinig vriendelijke wijze werd een onzer sprekers door het slijk gesleurd, die voorspeld had, dat Schoolverbond, tenzij het Schoolplicht met tegemoetkoming aan den Consciëntiekreet der Christelijke bevolking vereenigde, nooit zou slagen.

Thans reeds leert de uitkomst, hoe juist dit geizen was. »Schoolverbond" wordt afgedankt en »Volksonderwijs" neemt zijn plaats in Volksonderwijs, dat niet slechts Schoolplicht, maar, behalve dat, nog verzwaring van financieelen druk in zijn schild voert.

Geneigd, om ook van den tegenstander liever het goede te denken, hebben we metterdaad, ter wille van het sterk protest tegen zulk een toeleg, een tijdlang geloofd, dat de aandrang der radicalen in onze Liberalen onverzoenlijke tegenstanders zou blijven vinden; tenzij ons eerst recht ware geschied.

Eerst in het vorige jaar werd dat vertrouwen op zeer ernstige wijze geschokt.

De Vereeniging »Volksonderwijs", die dusver alleen in de Provincie Friesland werkte en onder leiders stond, wier naam in het Liberale kamp niet zonder bedenkelijk hoofdschudden pleegt genoemd te worden, kwam over naar de hoofdstad en deed haar plan verluiden om als algemeen Nederlandsche Vereeniging de oplossing de schoolquaestie te willen beheerschen.

Uit de onthullingen van Abed-Nego weet men, dat het laatste woord van de factie, die deze Vereeniging bezielt, niet minder is dan: verplicht, kosteloos Staatsonderwijs voor alle kinderen tusschen het 5e en 14e jaar. D. w. z. opruiming van alle vrije scholen; uitsluitende oprichting van Staatsinrichtingen; en het Christelijk Nederland gedwongen om dubbel en dwars voor deze scholen te betalen, eerst met zijn geld en dan met de ziel zijner kinderen.

Zóó kras en boud schrijft men dit plan nog wel niet aanstonds in zijn program; ook een program heeft zijn tempo's; maar dáár gaat het heen; eerst bij dien eindpaal zal men ruste vinden; het systeem krijgt zijn eisch niet, eer dat toppunt van geestelijke Staatstyrannie is bereikt. Denk aan de Vaccine-wet. Er is niets wat de gefanatiseerde Liberalist ter afronding van zijn systeem niet aandurft

Uitteraard zou daarom alles afhangen van de ontvangst, die aan de Friesche Clubbisten bij hun optreden op het nationaal tooneel zou te beurt vallen!

Hield de Liberale partij vast aan de leus, waarmeê ze duizenden had in slaap gewiegd, dan moest die leus thans reageeren tegen het systeem en afwijzing van het Friesch program, of wel gelijktijdige erkenning van onze grieven, haar onvermijdelijk antwoord zijn.

Of ook, sloeg ze toe, werd ze bereid bevonden het nieuwe Friesche liedeke meê te zingen, en liet ze zich verlokken om tot verzwaring van onze lasten meê te werken, zonder dat ons recht geschiedde, dan was hiermeê ook bewezen, dat ze haar leus over boord wierp, en zich haars ondanks liet meêsleepen door de consequentie van haar beginsel.

Tot dit rechtsomkeert nu besloot ze.

Met pauk- en trommelslag is de Noordsche zuster ingehaald; alom in den lande is het Liberalistische kamp in rep en roer om de Friesche kokarde aan den stang te hechten; het oude program wordt prijsgegeven en in beginsel dat van het reeds weggestorven Noorden als program der Liberale partij aanvaard.

Slechts op de Staten-Generaal bleef nog de hoop der beterdenkenden gevestigd.

Voor niemand die achter de coulissen ziet, is het een geheim, hoe weinig de liberale pers in den regel orgaan is van den geest, die de Liberale partij in de Staten-Generaal bezielt.

Nog steeds bleef dus de mogelijkheid, dat men althans in dezen bezadigder kring voor dit uiterste van Staatstyrannie zou terugdeinzen. Men weet, en Mr.

Kerdijk herinnerde er nog onlangs aan, met hoe weinig ingenomenheid de eischen van den heer Moens in de Kamer waren ontvangen.

Vandaar onze afwachtende houding, die we tot op het Kamerdebat hebben aangenomen. Vandaar het zeer verklaarbare feit, dat ook onze afgevaardigden in de Tweede Kamer nog steeds op neutraliseering van het program des heeren Moens door gelijktijdige erkenning van onze rechten hoopten

Te meer grond bestond hiervoor, daar de Tweede Kamer de Eerste n i e t gevolgd was in haar protest, ten tijde der Troonrede, tegen elke tegemoetkoming aan de consciëntie-grieven van het grooter deel der natie.

Eerst hangende het onderwijs-debat kwam aan het licht, tot welk een rechtsomkeert men in het liberale kamp, ook in de Tweede Kamer, besloten had.

Ter ontveinzing van eigen verlegenheid; ter bedekking van haar innerlijke wanhopige verdeeldheid; ter weeroprichting van haar gezonken moed, gevoelde men ook daar een schelklinkend, forsch aangrijpend, door zijn overmoed verblindend program van noode te hebben, zou men bij de Juni-zon de slinking van eigen krachten niet jammerlijk zien doorgaan.

Zóó forsch was zelfs de keer, dien dit besef in den stand van zaken bracht, dat niet slechts de voormannen en heethoofden, maar vooral ook de Godefroi's en Van Eck's, die men wel eens als den Conservatieven nasleep der Liberalen aanwees, wedijverden wie met het warmst enthousiasme, met de gloeiendste bewordingen, niet slechts op realiseering, maar zelfs op onverwijlde realiseering aandrongen van het doodelijk program voor alle vrije onderwijs: Verzwaring van druk zonder rechtdoening op uw grieven!

Daarmeê was de teerling geworpen!

Wat men van niemand, óók niet van onze richting, vorderen kan, is het begaan van z e l f m o o r d. (19 Februari '75).

Binnens- en Buitenskamers.

Drie stellingen meenen we dat vaststaan.

1. Het dusver gangbare liberale s t e l s e l, nog kortelings door Thorbecke in zijn narede bepleit, oordeelt dat de Staat slechts dan de hand aan het onderwijs heeft te slaan, als de veerkracht der burgerij ter inrichting en instandhouding van een degelijk onderwijs te kort schiet.

2. Diesovereenkomstig eischte het stelsel, dat aan de bijzondere school ruimschoots gelegenheid werd geboden om haar kracht te beproeven.

3. En even uit dien hoofde werd het g e d e e l t e l ij k monopolie, dat door de Wet van '57 aan den Staat werd gegeven, niet krachtens het stelsel, maar i n w e e r w i l v a n h e t s t e l s e l, met verwijzing naar de e x c e p t i o n e e l e t o e s t a n d e n van het oogenblik, verdedigd

Op dien weg lag derhalve i n k r i m p i n g van het Staatsmonopolie, naar gelang het bijzonder onderwijs de wieken breeder uitsloeg en bleek aan de eischen, door degelijke volksontwikkeling gesteld, te kunnen voldoen.

Toch slaat men den t e g e n o v e r g e s t e l d e n weg in en acht zich geroepen om, ondanks de verrassende ontwikkeling, waartoe het bijzonder onderwijs geraakte, het Staatsmonopolie u i t t e b r e i d e n en van het verschil tusschen Vrije school of Staatsschool de levensquaestie voor ons nationaal bestaan te maken.

Dat is en blijft een r e c h t s o m k e e r t zoo stuitend en handtastelijk, als zelden op politiek terrein gezien werd, althans indien men de Liberalen vast mag houden aan het door henzelven, met name door Thorbecke en evenzeer door Jonckbloet, gepredikte s t e l s e l. En of nu de grootere organen der Liberale partij al goed vinden op den stelligsten toon te verzekeren, dat van een rechtsomkeert hunnerzijds geen sprake is, dit verandert aan de feiten niet met al. Het program dat ze nu op den voorgrond plaatsen, gaat uit van een ander s t e l s e l, dat met het vroeger door hen beleden s t e l s e l in lijnrechten strijd geraakt.

Niettemin bestaat er bij ons geen de minste twijfel, of deze organen zijn bij

hun pertinente verklaring volkomen ter goeder trouw, al geven ze ook blijk van een minder goed geheugen, of, wil men, van minder goede dialectiek.

Sinds jaren reeds was de overeenstemming tusschen Thorbecke en de dusgenaamd Liberale partij slechts schijnbaar.

Twee zeer uiteenloopende staatkundige groepen waren het, die door Thorbecke's ijzeren wilskracht in schijn tot ééne staatkundige partij werden saamgeklemd.

De oudste dezer groepen wilde inderdaad en waarheid Liberaal zijn; d. w. z. ze zocht de Staatsbemoeiïng te beperken, de individueele veerkracht in de maatschappij op te wekken, en aan iedere richting en elk streven in die maatschappij een onzijdig terrein te bieden.

We vragen nu niet, of de politieke leden dezer groep onveranderlijk aan dit stelsel getrouw bleven. Eer vermoeden we, dat er grond bestaat voor het tegendeel. Maar dit staat vast: gevraagd naar hun politieke geloofsbelijdenis, gaven ze dit als hun stelsel

Zeer onderscheiden hiervan was een andere groep, die terecht inzag, dat men met dit laisser-aller er nooit in slagen zou, den geest der natie van oude vooroordeelen (zoo als o. a. haar Christelijk geloof) los te maken, en dat een meer aanbevelenswaardige weg veeleer zijn zou: 1. door een kunstig uitgedacht kiesstelsel zich meester te maken van de macht om aan het land de wet te stellen, en 2. was die macht eenmaal veroverd, door uitbreiding van Staats-bemoeiïng de richting te beheerschen, waarin ons volk zich ontwikkelen zou.

Ook bij zoo sterk sprekend verschil wist men niettemin de schijnbare overeenstemming te redden, doordien de laatsten toegaven, dat, ware het eenmaal gelukt de natie in dien geest tot behoorlijk peil te ontwikkelen, vrijlating van het onderwijs (waar dan niemand meer aan zou willen) hunnentwege kan worden geproclameerd.

De zoen werd gesloten op de dubbelzinnigheid van de zeer rekbare uitdrukking in onze derde stelling (zie boven): met verwijzing naar de exceptioneele omstandigheden.

In het stelsel der eersten was hiermeê blijkbaar bedoeld: het ontbreken van veerkrachtig initiatief bij de burgerij. Onthouding van Staatswege zou uit dien hoofde ontstentenis van behoorlijk onderwijs ten gevolge hebben. Vandaar de verplichting van den Staat om in te springen, waar en voor zoo lang dit exceptioneele duurde.

Heel anders daarentegen vatte de tweede groep deze clausule op. Exceptioneel waren de omstandigheden h. i. niet uit gemis van particulier initiatief, maar wijl in den boezem der maatschappij nog allerlei clericale en sectarische invloeden woelen, die, liet men de burgerij begaan, wel niet aan het ontstaan van scholen, maar aan het ontstaan van goede scholen, d. i. scholen, bevorderlijk aan de moderne ontwikkeling, in den weg zouden staan. Zóó opgevat, zou de exceptie derhalve eerst dan komen te vervallen, als deze invloeden geweken waren, en van de vrije school geen verzet tegen de moderne begrippen meer te vreezen was. In zeker feuilleton heeft Mr. Kerdijk, nog niet zoo lang geleden, deze zienswijs met ruiterlijke openhartigheid verdedigd.

Reken nu met het feit, dat blijkens de officiëele regeeringsverslagen het particulier initiatief zeer is toegenomen, dan volgt hieruit voor de politieken der eerste groep: Onverwijlde inkrimping der Staatsbemoeiïng in zake het onderwijs.

Maar ook reken met het feit, dat deze uitbreiding van het particulier initiatief schier uitsluitend de niet-Moderne invloeden ten goede komt, en op hun beurt volgt hieruit voor de politieken der tweede groep de lijnrecht tegenovergestelde conclusie: Onverwijlde uitbreiding der Staatsbemoeiïng op het stuk der volksschool.

Zoo lang nu inkrimping en uitbreiding tegenovergestelde begrippen zijn, is het onwedersprekelijk, dat de Liberale partij, die dusver onder de vlag van het eerste stelsel voer, vierkant rechtsomkeert maakt, door het tegendeel van wat uit dit stelsel voortvloeide, thans als program te aanvaarden.

De Liberale partij is op dit oogenblik zeldzaam verdeeld, niet slechts over de

uitwerking der artikelen, maar evenzeer over de beginselen van Staatsbeleid.
Slechts in één opzicht stemmen allen saam. We zouden het kunnen noemen: hun tegenzin tegen de heerschappij van het geopenbaarde geloof; maar noemen het liever in hun terminologie: hun vrees voor clericale reactie.
Dit drijft hen, om, met de stembus in zicht, onder terzijdstelling van alle geschilpunten, de schoolquaestie op den voorgrond te schuiven in den zin van versterking der Staatsschool als borstwering tegen kerkelijke invloeden.
Zoodra dit fantoom ten tooneele komt, vergeten ze hun onderlinge verdeeldheid, zoo zelfs dat Mr. Van Houten, wiens stelsel hem tot pleitbezorger der vrije school moest maken, met pak en zak naar de voorstanders van het Staatsalvermogen overloopt.
Het Vaderland verkeert bij deze zwenking ongetwijfeld in gunstiger positie dan de andere bladen, die door hun verleden aan het nu verlaten stelsel verbonden zijn.
Of, ging het beweren ook dezer bladen op, dat ze thans niets anders dan vroeger bedoelen, er zou slechts uit blijken, dat Mr. Groen van Prinsterer goed had gezien, toen hij zijn anti-revolutionairen leerde, dat er bij het liberale schoolwetsysteem een leer binnens- en een leer buitenkamers was.
Buitenskamers het stelsel der vrije concurrentie.
Binnenskamers het stelsel van liberaliseering der natie, op 's Lands kosten, in de valschelijk dusgenaamde neutrale school. (24 Februari '75).

De Balans.

Alle concurrentie berust op de theorie van de Balans met haar twee schalen. Er is een schaal rechts, er is een schaal links, en naar gelang het tongetje, naar u toe of van u af blijvend, door het huisje zwikt, heeft de schaal die overslaat, de andere volkomen in haar macht; tenzij deze op haar beurt door bijvoeging van nieuw gewicht het tegen de machtiger ophaalt.
Denk u in dat beeld den strijd tusschen de Staatsschool en de Vrije School, en drie gevallen zijn denkbaar: 1. Of dat de evenaar in het huisje staat; dan is de Staatsschool in even gunstige of ongunstige conditie als de Vrije. 2. Of de evenaar zwikt een tiental graden nu her- dan derwaarts; dan gaat het beurtelings, met de éene school nu, met de andere straks, op en neêr. 3. Of de balans blijft schuins staan, doordien de lichtere schaal het tegen de zwaardere niet meer kan ophalen; dan houdt de eigenlijke concurrentie tusschen beide scholen op.
Van Anti-revolutionaire zijde nu is steeds beweerd, dat we sinds 1857 nooit anders dan in het laatste geval verkeerd hebben. De schaal, waarin het Openbaar onderwijs ligt, was met zóóveel privilegiën en rollen gouds overladen, dat de schaal waarin de Vrije School gelegd was, aan de nok van een bijna rechtstandig getrokken balans schier hopeloos hing te wiegelen.
Dat heette dan de vrije Concurrentie, die ons gegund was.
Die toestand is onhoudbaar. Daarin moet verandering komen. Zoo gaat het niet langer!
Goed, zeggen onze Liberalen! We zullen u aan verandering helpen, en op de Staatsschool nogmaals zooveel rollen gouds stapelen, dat uw schaal met de Vrije School zelfs dat wiegelen in de hoogte verleert!
Lees wat een liberaal orgaan nog gisteren schreef:
IEDERE VERBETERING EN UITBREIDING VAN HET STAATSONDERWIJS VERZWAKT DE POSITIE DER BIJZONDERE SCHOLEN EN IS TOCH ONVERMIJDELIJK....
Tot zulk een VERZWAKKING van onze positie heeft de Liberale partij in haar scherpe resolutie dan ook met voorbedachten rade besloten, en ze wil ons daarbij dwingen, met ons eigen geld tot die verzwakking meê te werken.
Ter toelichting strekke een dubbel overzicht: 1. De stand der balans gelijk die nu is, en 2. de stand der balans, gelijk die (bij doorvoering der scherpe resolutie) zal worden.

Er zijn in ons land een goede 460 duizend kinderen van 6—12 jaar.

Van dezen gaan er op de Staatsschool 325,314 (15 Januari 1872).

Op ondersteunde scholen, die met Staatsscholen gelijk staan, ruim 4000.

Saâm derhalve circa 330 duizend onder de 13 jaar.

Alle Bijzondere Scholen saâm tellen slechts 90,087 leerlingen van gelijken leeftijd.

Een toch nog aanzienlijk getal, meent ge! Negentig duizend kinderen op onze Christelijke scholen!

Hoe ge u vergist!

Er zijn in ons land 3766 scholen van lager onderwijs. Van dit cijfer zijn 2649 Openbare, 144 met Staatsscholen gelijkstaande en slechts 973 Bijzondere Scholen.

Maar nu, zijn dit onze scholen?

Och neen!

Van deze 973 scholen zijn 428, dus bijna de helft, scholen van particuliere onderwijzers voor den middel- en meer gegoeden stand, meerendeels zonder godsdienstig karakter.

Van de 545 die dan resten, zijn 272 scholen Roomsch en 11 Israëlitisch.

Van de 262 die dan nog overblijven, zijn 50 diaconiescholen, voor een deel nog in handen van niet-belijdende Kerkeraden.

Zoo blijven dus, alle saâmgenomen, slechts even 200 scholen voor de Christelijk-historische vrije school over, aldus verdeeld:

Christelijk nationaal onderwijs: 131

Overigen . . . . 79.

Onder deze overigen schuilen dan nog enkele Protestantsche scholen van zeer onbeslist karakter, zoodat we veilig zeggen kunnen, dat van de bijna vier duizend scholen in ons land slechts twee honderd onderwijs geven in den geest, dien wij voorstaan. Is het meer dan een druppel aan den emmer?

En nu de Kostenrekening?

Wat meent men wel dat deze Staatsschool uit de Nederlandsche belastingopbrengst trekt?

De landsregeering betaalde in 1872 (thans veel meer) reeds ruim vijf en een halve ton gouds!

De gemeentekassen in datzelfde jaar vier millioen en één tonne gouds.

De Provinciën ruim anderhalve tonne gouds.

Alles na aftrek van de bijna negen ton die aan schoolgeld geheven werd.

De uitgaaf was dus oorspronkelijk vijf millioen en zeven tonnen gouds.

Hieronder zijn begrepen bijna anderhalve ton aan pensioen voor onderwijzers.

Ook de ruim twee tonnen gouds voor de opleiding van onderwijzers.

Houdt men in het oog, dat in '73 en '74 deze cijfers nog zeer aanzienlijk verhoogd zijn, dan blijkt dat de Staatsschool thans ruim zes millioen guldens aan de belastingschuldigen kost.

Deze zes millioen guldens worden voor het grooter deel geheven van voorstanders der vrije school.

De uitkomsten der laatste verkiezingen toonden dat de voorstanders der vrije school zelfs onder de stemgerechtigden de meerderheid vormen. Onder de overige volksklassen is dit nog veel sterker het geval.

De voorstanders der Staatsschool (Radicalen, Liberalen en linker-Conservatieven) betalen dus de kleinere helft, om het meerdere van ons te nemen.

En ook al nam men aan, dat het »half om half" staat, dan nog lichten ze door de Staatsmacht drie millioen gulden uit onze privékassen, om hún Staatsschool in stand te houden.

Stel nu dat er bij uiterste krachtsinspanning nog één millioen 's jaars voor de bijzondere school wordt saamgebracht, dan blijkt derhalve, dat er onzerzijds vier millioen voor ónze scholen beschikbaar was.

Van deze vier millioen ontneemt de Liberalistische partij in al haar schakeeringen ons drie millioen om haar Staatsschool in stand te houden, voegt die bij de drie millioen die ze zelf opbrengt, en roept ons dan toe: Als ge nu met uw ÉÉN millioen maar tegen onze ZES millioen wilt concurreeren!

Zóó stond de balans!

Maar ook die verhouding is in het oog onzer tegenstanders voor de Staatsschool nog niet gunstig genoeg!

Ge zult minstens nog ruim de helft van uw *ééne* millioen moeten afstaan.

De *zes* tegen *één* gaat nog niet.

Het moet *zeven* tegen een *half* worden.

. . . .

»Er waren twee mannen in een stad, de een rijk en de ander arm."

»De rijke had zeer vele schapen en runderen."

»Maar de arme had gansch niet *dan een eenig klein ooilam*."

Ook dat nam de rijke man hem af. (26 Februari '75).

De rijke man en het ooilam.

De Balans tusschen de Staatsschool en de Vrije School staat reeds *zes* tegen *één*.

Ook dat, zoo zagen we in het vorig artikel, is in het oog onzer Schoolwetmannen nog te ongunstig voor hun beschermelinge. Het moet *zeven* tegen een *half* worden.

Waarop deze berekening rust?

Zie het hier.

De *scherpe resolutie* houdt drie artikelen:

1°. De onderwijzers-*tractementen* zullen verhoogd worden.

2°. Het *aantal* onderwijzers zal vermeerderd worden.

3°. De *opleiding* van onderwijzers zal krachtiger worden gesteund.

Zet deze artikelen in geldcijfers om en ge verkrijgt deze berekening:

Thans wordt aan het onderwijzers-personeel der Staatsscholen uitbetaald: f 3.135.094.10^5; zeg: *drie millioen één ton*.

Uit deze som genieten tractement 2578 *plus* 44 personen, die onderwijs geven, van den 1^{en} rang; 2577 *plus* 309 van den 2^{en} rang; en 1339 *plus* 271 van den 3^{en} rang: saâm alzoo 7118 personen.

Naar den eisch der verhooging zal het *minimum* voor den hoofdonderwijzer f 800 à f 900, behalve vrije woning en tuin, moeten zijn. Het *gemiddeld* cijfer stellen we derhalve vast niet te hoog, indien we f 950 aannemen. Voor den hulponderwijzer kan het dan niet lager dan f 450 vallen. Voor den kweekeling niet onder de f 100. Deze cijfers zijn, de tegenpartij zal het toestemmen, matig gesteld.

2578	Hoofdonderwijzers	2622 × f 950	f 2.490.900
44	Hoofdonderwijzeressen.		
2577	Hulponderwijzers	2886 × f 450	f 1.298.700
309	Hulponderwijzeressen.		
1339	Kweekelingen (m.)	1610 × f 100	f 161.000
371	Kweekelingen (vr.)		
			f 3.950.600

De vermeerdering van het aantal onderwijzers kan, hoe men het ook wende of keere, niet minder dan 372 hoofdonderwijzers en 900 hulponderwijzers bedragen. 1°. Wijl het getal scholen dient vermeerderd te worden, minstens met 150; 2°. wijl het cijfer van leerlingen voor elken onderwijzer te groot is; 3°. wijl men de hulponderwijzers aan het hoofd eener school zal doen wegvallen; en 4°. wijl men het grooter deel der kweekelingen door hulponderwijzers wil vervangen.

Voor *a.*, de 150 nieuwe scholen, zijn minstens noodig 150 hoofdonderwijzers, 200 hulponderwijzers en 100 kweekelingen.

Voor *b.* zijn vereischt 500 hulponderwijzers.

Voor *c.* 222 hoofdonderwijzers.

Voor *d.* 400 hulponderwijzers.

Dit zou een totaal geven van 372 hoofd- en 1100 hulponderwijzers.

Hierbij houde men echter in het oog, dat een aantal van 222 hulponderwijzers (*c*) vrijvalt, en het getal kweekelingen met de helft slinkt.

De meerdere kosten voor het tweede artikel der *scherpe resolutie* zullen dus zijn:

372 hoofdonderwijzers ad f 950	f 353,400
900 hulponderwijzers » » 450	» 405,000
	f 758,400
Trek hiervan af 800 kweekel. ad f 100 .	» 80.000
Dan blijft het totaal .	f 678,400

Voor de 150 nieuwe scholen en de 372 nieuwe onderwijzerswoningen zal tot aanbouw een kapitaal noodig zijn van minstens

150 scholen ad f 10,000	f 1,500,000
372 woningen » » 6,000	» 2,232,000
Saâm . . .	f 3,732,000
D. i. aan jaarlijksche intrest ad 4 pCt.	» 149,280
Voor meerdere schoolbehoeften enz. kan men veilig stellen	» 50,000

Eindelijk het derde artikel: *meerdere kosten aan opleiding*, zal, om iets te beteekenen, een jaarlijksche budgetverhooging van f 100,000 na zich sleepen.

Maken we dus het budget der *scherpe resolutie* op, dan vinden we:

Voor *artikel* 1. Onderw.-tractementsverhooging.

Trek van	f 3,950,600	
af	» 3,135,094	
		f 815,506
Voor *artikel* 2. Vermeerdering van personeel.		
Tractement	f 678,400	
Aanbouw.	» 149,280	
Schoolbehoeften . . .	» 50,000	
		» 877,680
Voor *artikel* 3. Opleiding van onderwijzers.		» 100,000
Jaarlijksch totaal .		f 1,793,186

Hierbij vergete men intusschen niet, dat de uitvaardigers dezer *resolutie* op verre na met deze berekening nog geen vrede zullen nemen. *Twee millioen* zal wel hun minste eisch zijn. Houden we ons voorshands aan de *één millioen acht ton*.

Men toetse hieraan, hoe sober we in onze becijfering waren, toen we gisteren van *één* millioen spraken.

De voorstanders der Vrije School hebben er zich dus, gaat deze *scherpe Resolutie* bij de stembus in Juni door, op voor te bereiden, dat men hun in allerlei vorm van belasting voortaan minstens een *acht à negen* tonnen gouds meer nog dan dusver ten behoeve der Staatsschool zal afpersen.

Voor zeer velen zal dit de droeve noodzakelijkheid met zich brengen, om elke bijdrage aan het Vrije onderwijs te ontzeggen. *Denzelfden gulden kan men maar eens uitgeven!*

Al oordeelt men dus, dat de liefde voor de vrije school ook dan nog het onmogelijke zal doen, om de schade niet geheel ten haren laste te doen komen, dan nog staat het vast, dat de vrije school, naar de matigste becijfering, een drietal tonnen gouds verliezen zal.

Drie tonnen gouds verliezen, let wel, dat beteekent: 1°. een reeks van scholen te sluiten, 2°. op anderen door verhoogd schoolgeld het aantal kinderen te doen slinken, en 3°. de oprichting van nieuwe scholen te beletten.

En om dan nog dat karig en jammerlijk resultaat te bereiken, vergeet het niet, zal in elk geval *vijf à zes* tonnen gouds meer dan dusver door u betaald moeten worden.

En ware dit nog maar al!

Maar van het *allerjammerlijkste* zwegen we nog.

Roei eens zonder riemen. Of ook, houd eens school zonder onderwijzend personeel.

Onze schoolcommissiën weten, hoe schreiend leeg nu reeds de lijst van sollicitanten is.

Wat zal het dan niet worden, als de Staatsschool nog eens met een Leviathan's hap 362 Hoofdonderwijzers en 900 Hulponderwijzers wegneemt?

Het aantal personen, die lust en geschiktheid voor het onderwijzersvak hebben, kan zich toch niet eindeloos uitzetten. We visschen in één water. Wat zal er dus voor onze scholen te vangen overblijven, als het voortaan ten behoeve der Staatsschool een moordvisschen wordt, om maar onderwijzers te hebben.

Te smartelijker zullen we met onze schier leege schakels tegenover die volle sleepnetten staan, omdat we ook financieel tegen de Staatsschool zullen hebben op te bieden.

Dit weet ieder deskundige: Als de Staatsschool haar tractementen verhoogt, moeten ook wij verhoogen, of we worden ruiter te voet.

Ook onze scholen, die nu reeds, tegen wind en tij opgroeiend, nauwelijks de gelden voor de thans bestaande tractementen vinden kunnen, zullen dan derhalve nog een f 200 à f 300 mogen bijpassen.

Men zal meer moeten uitgeven, terwijl er minder in kas is.

Wie stuit dan het Bankroet?

Een Bankroet, het kan niet dikwijls genoeg gezegd, is sluiting van scholen!

Zoo komt dan het kort begrip der scherpe resolutie hierop neer: Om zijn school beter te maken, wil de schoolwetman onze school dooden.

En dat zal hij doen, niet zelf week geworden over zoo onbarmhartige noodzakelijkheid, maar hardvochtig, in koelen bloede, het u nog euvel afnemend, dat ge een kreet van verontwaardiging over zulk een jammerlijke toekomst durft uiten.

Wien doet dit niet aan den rijken man en het ooilam denken?

»Ook de Schoolwetlieden en wij zijn die twee mannen in eenzelfde land, de een rijk, de ander arm.

De rijke heeft zeer veel scholen en leermeesters.

Maar wij, armen, hebben gansch niet dan een eenig klein schoolwezen, óns ooilam, dat we met onze eigen penningen betaald hebben en hebben het gevoed, dat het groot met ons is geworden en bij onze kinderen te gelijk.

Maar nu is den rijken man een wandelaar overkomen, een uitheemsche gast, die zich als Staatsabsolutisme laat aandienen, en om dien te onthalen, neemt hij ons arm ooilam en wil het ten offer brengen aan de uitheemsche macht, die bij hem introk!"

Het is de parabel van Nathan, niet »den wijze" van Lessing, maar den profeet des Heeren.

Mannen broeders, vindt Nathan's parabel onder ulieden nog gehoor?

(27 Februari '75).

De Scherpe Resolutie.

Zoo is dan de Scherpe Resolutie in optima forma verschenen. Ze handelt van twee stukken: 1. Schooldwang, en 2. Staatsschoolwezen.

Om het overzicht duidelijk te maken, hebben de pleitbezorgers dezer tyrannieke maatregelen zich de moeite getroost, om hun plannen in een reeks artikelen te formuleeren.

Zij hun daarvoor onze dank!

Thans kan men beoordeelen, of we in onze aanklacht te ver gingen. Het vrije Nederland weet nu voor het minst, waaraan het zich te houden heeft.

Hoe sober we dusver in onze voorstelling waren en hoever de tyrannieke toeleg zelfs onze stoutste verwachting overtreft, blijkt het best uit de volgende becijfering.

1. De heeren decreteeren, dat alom in den lande zóóveel Staatsscholen moeten gebouwd worden, dat alle kinderen boven de vijf jaar er plaats kunnen vinden. Stel, er zijn in een gemeente 500 kinderen van die klasse, en slechts voor een

tiental wordt Staatsonderwijs verlangd, toch zal er een school voor 500 kinderen moeten gebouwd worden. Voor 250,000 kinderen zal men derhalve minstens 600 scholen hebben bij te bouwen en de meeste dorpen zullen hun te kleine school door een grootere hebben te vervangen.

Hiertoe is een kapitaal vereischt van circa f 15,000,000, een jaarlijksche uitgaaf van f 600,000 vertegenwoordigend.

2. De tractementen moeten voor den hoofdonderwijzer op minstens f 1000, voor de hulponderwijzers op tusschen de f 700 en f 500 gebracht. Als gemiddeld cijfer mag men dus stellen f 1100 en f 600.

Voor de thans in dienst zijnde onderwijzers geeft dit:

2622 Hoofdonderwijzers à f 1100	f 2,884,200
2886 Hulponderwijzers à » 600	» 1,731,600
De kweekelingen	» 100,000
	f 4,715,800
Thans wordt betaald. . .	» 3,135,094
Alzoo een vermeerdering van. . .	f 1,580,706

3. Voor de nieuwe scholen zullen benoodigd zijn 600 Hoofdonderwijzers en 1200 Hulponderwijzers.

Dit eischt een jaarlijksche uitgave van:

Voor 600 Hoofdonderwijzers ad f 1100	f 660,000
» 1200 Hulponderwijzers » » 600	» 720,000
Kweekelingen	» 50,000
Totaal	f 1,430,000

4. Artikel 20 der Schoolwet vervalt. In de plaats der 220 Hulponderwijzers komen derhalve 220 Hoofdonderwijzers.

Dit verhoogt het salaris met

$$220 \times f\,500 = f\,110{,}000.$$

En eischt voor den bouw van 220 Onderwijzerswoningen 220 × 6000 = f 1,320,000 of eene jaarlijksche uitgaaf van circa f 70,000.

Totaal . . . . . f 180,000.

5. Voor meerdere schoolbehoeften zal op de 600 nieuwe scholen ad f 500 's jaars betaald moeten worden f 300,000.

6. Op de bestaande scholen zal het aantal Hulponderwijzers in dier voege worden vermeerderd, dat op elke school van 26 leerlingen één Hulponderwijzer komt, en voorts grosso modo het getal Hulponderwijzers toeneme met elke 40 kinderen daarenboven.

Op een totale schoolbevolking van circa 550,000 kinderen zal derhalve $\frac{550{,}000}{40}$ d. i. een totaal van 14,000 hulponderwijzers vereischt zijn. We rekenden dusver op 400 hulponderwijzers. Nog 10,000 moeten er derhalve bijkomen.

10,000 ad f 600 geeft f 6,000,000.

7. Dertien rijkskweekscholen wil men stichten. Het bestaande getal wordt hiermeê verdrievoudigd. De kosten mag men veilig ramen op f 300,000.

8. Het schooltoezicht zal worden vermeerderd. Stel hiervoor f 30,000.

Trek nu deze cijfers saâm.

Art. 1.	f 600,000
» 2.	» 1,580,706
» 3.	» 1,430,000
» 4.	» 180,000
» 5.	» 300,000
» 6	» 6,000,000
» 7.	» 300,000
en » 8.	» 30,000
en ge verkrijgt een totaal van	f 10.420,706

Wij wezen op geen grooter uitgaaf dan van anderhalf à twee millioen, en nu blijkt dat de eisch dezer heeren ons op een jaarlijksche meerdere uitgave van TIEN MILLIOEN zal te staan komen.

Zeg zelf, was de naam van Scherpe Resolutie niet eer te zwak dan te scherp ? (4 Maart '75).

Het decretum horribile.

Twee artikelen, zoo schreven we gisteren, houdt de Scherpe Resolutie, beiden op dwang doelend.

Op geldelijken dwang: de »tiende penning", dien men heffen wil, om de in nood verkeerende Staatsschool met eenige millioenen te hulp te komen.

Op strafrechterlijken dwang: het decreet van Schoolplicht, dat in de portefeuille onzer toekomstige ministers gereed ligt.

Op den geldelijken dwang wezen we in ons vorig opstel.

Zie hier thans het stuk, dat tot strafrechterlijken dwang moet leiden.

Reeds vroeger door ons bij uittreksel medegedeeld, is het de aandachtige lezing overwaard. Lees het geheele stuk, ook al wekt het uw verontwaardiging, tot den einde Het in een opwelling van toorn uit de hand te leggen, zou onvoorzichtig zijn.

> RAPPORT der Commissie uit het Nederl. Schoolverbond, betreffende den leerplicht, opgemaakt door de hh. Mr. R. C. Nieuwenhuys, Dr. P. Romijn, Mr. B. H. Pekelharing, W. J. F. Meiners en Dr. F. G. B. van Bleeck van Rijsewijk.
>
> Naar het gevoelen der Commissie, moet een wet op den leerplicht berusten op de volgende grondslagen :
>
> 1. Verplicht lager onderwijs van 6 tot 13 jaar, met opdracht aan de gemeentebesturen, om onder goedkeuring van Gedep. Staten de schooluren en vacanties te regelen.
>
> 2. Verplicht herhalingsonderwijs voor allen, die geen uitgebreid lager, middelbaar of hooger onderwijs genieten, van 13 tot 16 jaar.
>
> Hoewel dit herhalingsonderwijs zich nog hoofdzakelijk zal moeten bepalen tot de vakken van gewoon lager onderwijs, zal het echter zoodanig kunnen geregeld worden, dat het in verband worde gebracht met het aanleeren van kundigheden, vereischt voor de betrekking, die de leerling zich heeft verkozen. In die plaatsen, waar Burgeravondscholen bestaan, zal dit herhalingsonderwijs op die scholen kunnen genoten worden.
>
> Op het platteland zal aan dit herhalingsonderwijs uitbreiding kunnen gegeven worden door onderwijs in de Landbouwkunde.
>
> De bepalingen aangaande het herhalingsonderwijs zijn niet van toepassing op vrouwelijke leerlingen.
>
> 3. Het onderwijs, op wettig erkende scholen genoten, wordt als voldoende beschouwd.
>
> Op huisonderwijs is een bijzonder toezicht noodig.
>
> 4. Het toezicht wordt uitgeoefend door geheel onafhankelijke personen, buiten alle betrekking tot gemeentebesturen en schoolcommissiën, en dus door speciale rijksambtenaren.
>
> 5. Het Rijk wordt verdeeld in districten van 300,000 zielen en in ieder district 1 ambtenaar, door den Koning te benoemen, belast met de uitvoering van de wet op den leerplicht.
>
> Hij wordt in iedere gemeente bijgestaan door een of meer personen, die door den Commissaris des Konings worden aangesteld, na Burgemeester en Wethouders en een ambtenaar te hebben gehoord.
>
> Het gemeentebestuur is verplicht, in de maand November van ieder jaar een naamlijst te doen opmaken van alle kinderen, in de gemeente wonende,

die op 1 Januari van het volgende jaar den leeftijd van 6 tot en met dien van 16 jaren zullen hebben bereikt.

Het bestuur zendt deze naamlijst vóór 15 December aan den ambtenaar van het district, waartoe de gemeente behoort.

De besturen zijn verplicht, iedere 3 maanden opgave te doen van verandering van woonplaats der ouders, zoowel van hen, die zich in de gemeente hebben gevestigd, als van hen die haar hebben verlaten.

De onderwijzers zijn verplicht, op 15 Januari, April, Juli en October aan den ambtenaar een alphabetische naamlijst van leerlingen, die hun scholen bezoeken, in te zenden.

Uit vergelijking dezer schoollijsten met de lijsten, opgemaakt door het gemeentebestuur, moet blijken, welke kinderen de scholen niet bezoeken.

De ambtenaar doet door den hem tot hulp aangewezen persoon onderzoek naar de redenen van schoolverzuim

Na ingewonnen rapport beslist de ambtenaar of er termen tot aanklacht tegen de ouders bestaan.

De onderwijzers houden op de schoollijsten, den eerste van ieder kwartaal opgemaakt, nauwkeurig aanteekening van schoolbezoek. Van ieder schoolverzuim, langer dan zes schooltijden, doen zij aangifte aan hem, die in hun gemeente met het toezicht op den leerplicht is belast; deze tracht door zedelijken invloed het verzuim te doen ophouden; mocht dit niet baten, dan wordt daarvan aan den ambtenaar kennis gegeven, die een vervolging tegen de ouders instelt.

Bij de vrijheid, aan ouders en voogden gelaten, in de wijze waarop zij in het onderwijs hunner kinderen en pupillen willen voorzien, zullen zij echter verplicht zijn aan den ambtenaar de meest volledige inlichtingen te geven omtrent de wijze, waarop het onderwijs wordt gegeven.

De ambtenaar beslist, of huisonderwijs voldoende is om het doel te bereiken, dat bij den leerplicht is voorgeschreven.

Ten einde over dit onderwijs een beter oordeel te kunnen vellen, zullen de kinderen zich, desgevorderd, aan een examen moeten onderwerpen, afgenomen door of onder toezicht van den ambtenaar.

Zoo het blijkt, dat dit huisonderwijs niet voldoende is, zijn de ouders of voogden verplicht, daarin verandering te brengen. Bij weigering zijn zij strafbaar.

De ambtenaren en de personen die hen bijstaan, worden door het Rijk bezoldigd. Zij hebben toegang tot alle scholen. Zij brengen jaarlijks een beredeneerd verslag uit aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

6. De straf, welke ouders of voogden kan opgelegd worden, bestaat in boete of subsidiaire gevangenisstraf, bij herhaling binnen het jaar te verhoogen, en, bij voortdurende herhaling, gevolgd door ontzegging der burgerschapsrechten.

De onderwijzers, zoo openbare als bijzondere, alsook huisonderwijzers, zijn verplicht, de gevraagde inlichtingen aan den ambtenaar of zijn plaatsvervanger te verstrekken. Bij weigering zijn zij strafbaar, aanvankelijk met boete, bij herhaling met ontzegging van het recht tot het geven van onderwijs.

Toepassing van straf vervalt: 1°. als volgens getuigenis van den arts het kind geen voldoende vermogens heeft of door ziekte, hetzij tijdelijk, hetzij langdurig, ongeschikt is om onderwijs te ontvangen, en 2°. wanneer de woning meer dan $1\frac{1}{2}$ uur van de school verwijderd is.

Als het mocht blijken, dat de oorzaak van schoolverzuim moet toegeschreven worden aan halstarrig verzet der kinderen, zoo zullen dezen met toestemming der ouders, volgens uitspraak van den rechter, in een verbeterhuis kunnen geplaatst worden.

Ten slotte ontwikkelt de commissie kortelijk haar denkbeelden over de vermoedelijke gevolgen der invoering van den leerplicht en over hetgeen die invoering vooraf zal moeten gaan. Vooreerst zal het h. i. dringend noodig zijn, niet slechts in steden en dorpen, maar zelfs in buurtschappen, goede bewaarscholen op te richten, omdat bij invoering van den leerplicht de zorg voor kleinere broertjes of zusjes niet aan oudere kinderen kan worden overgelaten. Nog andere belangrijke veranderingen zullen eerst in den bestaanden toestand moeten worden gebracht; de schoollocalen moeten worden vergroot en nieuwe gebouwd;

het onderwijzend personeel moet worden uitgebreid, enz. Het Rijk zal meer dan tot heden het geval was, het onderwijs moeten steunen.

Ook met een kort woord bespreekt de commissie de gemoedsbezwaren tegen leerplicht. Zij acht die bezwaren niet licht; »doch", zoo schrijft zij — »terwijl bij de voorstanders van het bijzonder onderwijs op dit punt nog volstrekt geen eenstemmigheid bestaat en uw commissie onder de vele ontwerpen nog geen gevonden heeft, dat, met handhaving van het beginsel, neêrgelegd in de wet van 1857, een goed resultaat belooft, blijft zij van oordeel, dat het algemeen maatschappelijk belang niet mag opgeofferd worden aan gemoedsbezwaren, hoewel dan ook van een talrijk en zeer belangrijk deel der natie. De commissie zou zelfs een wet op den leerplicht niet wenschelijk achten, zoo deze moest verkregen worden door verminking van het beginsel, hetwelk de schoolwet van 1857 beheerscht.

Is decretum horribile (afgrijslijk decreet) voor dit merkwaardig actestuk een te sterk gekleurde naam?

Met zoovele woorden verklaart men te weten, dat er bij een zeer aanzienlijk deel der bevolking gewetensbezwaren tegen de Staatsschool bestaan.

Men weet, dat in tal van dorpen de Staatsschool de eenig bestaande is.

Desniettemin durft men voorstellen, dat met gevangenisstraf gekastijd zal worden de Nederlandsche vader, die om der conscientie wille weigert, zijn kind aan de Staatsschool af te staan.

Wat verkrijgt men door zulk een volksontwikkeling anders dan een natie, waarin de edelste levenskracht, de kracht der conscientie, is gesmoord!

Ons althans zal men het recht tot brandmerking van dit heilloos tyranniek bedrijf niet kunnen betwisten.

Dat schoolverzuim uit plichtverzaking strafbaar is, toonden we zelf aan.

Nu men plichtbetrachting met kerkerstraf wil doen boeten, zijn we van de Inquisitie met haar nasleep niet verre meer.

Arme eeuw! dansend om den Vrijheidsboom heeft men u ingewijd, en aan den triomf van den ergerlijksten Dwang zal men u dienstbaar maken.

Kon het anders?

Is vrijheid buiten den Christus meer dan zelfbegoocheling?

»Indien dan de Zoon u zal hebben vrijgemaakt, zoo zult gij waarlijk vrij zijn!"

In zijn Naam sta, ook bij de dingen die komende zijn, onze hulpe!

(5 Maart '75).

c. GRIEVEN TEGEN DE SCHOOLWET.

Het Concurrentiestelsel in zake Onderwijs.

Onze bewering, dat Concurrentie in zake Onderwijs op den duur onhoudbaar was en nooit tot een gezond schoolstelsel leiden kon, heeft tegenspraak uitgelokt.

We vragen revisie van dat oordeel, en geven, ter voorkoming van misverstand, vooraf een duidelijke uiteenzetting van ons gevoelen.

Zoolang art. 194 der Grondwet blijft wat het is, kan men aan het Concurrentiestelsel niet ontkomen.

Elke voorstelling dus, alsof we, zoolang het niet gelukt is dat artikel te wijzigen, aan opheffing der Concurrentie dachten, berust op dwaling.

Zoolang der Overheid eenerzijds de plicht is opgelegd, voldoend openbaar lager onderwijs te geven, en anderzijds aan particulieren de vrijheid onverlet blijft om vrije scholen te openen, bestaat de Concurrentie in zake de volksschool niet slechts feitelijk, maar krachtens de wet.

Onze strijd tegen het Concurrentiestelsel gaat dan ook uit van de stellige overtuiging, dat het vroeger of later gelukken zal, de »ellendige zinsneê" van art. 194 te doen wegvallen en onze volksschool te vrijwaren tegen de doodende omarming der politiek.

De Staat kan niet schoolmeesteren, wijl hij noch paedagogische beginselen, noch godsdienstige belijdenis heeft, en diensvolgens een neutraliteit moet najagen, die practisch op bevoorrechting van het modernisme en bestrijding van het Christendom uitloopt.

En toch kan evenmin ontkend, dat de Staat zijn plicht verzuimen zou, indien hij geen waarborg bood, dat het volksonderwijs, op deugdelijk peil gehouden, onder aller bereik viel.

Verbind die beiden, en we zien geen andere oplossing, dan de Zelfstandige organisatie van het Lager Onderwijs, onder toezicht der Wetgevende Macht.

Het onderwijs is uit zijn aard geen staatkundig, maar een maatschappelijk vraagstuk. Niet op het terrein van den Staat, maar wel op dat der maatschappij is de natuurlijke verbinding te vinden van de belangen, die ouders en kinderen, Kerk en Staat, ten opzichte van het Lager Onderwijs gelijkelijk kunnen doen gelden.

Eerst indien deze waarheid erkend wordt, valt de tegenstelling tusschen Staat en Kerk in zake de volksschool voor altijd weg, en kan men tot een stelsel geraken, dat de vrije school als regel huldigt en slechts bij wijze van aanvulling de officiëele neutrale school laat voortbestaan.

Welke bedenkingen nu hebben de voorstanders van het thans vigeerend Concurrentiestelsel hiertegen in te brengen? En gesteld al, dat ook met dit sociale systeem van onderwijs de volmaaktheid niet bereikt ware, wegen die bedenkingen tegen de gevaren van het Concurrentiestelsel op?

Welke dan die gevaren van het Concurrentiestelsel zijn?

Met name wijzen we op een viertal

1. De school wordt tot inzet verlaagd voor het politieke kansspel.

Ons, anti-revolutionairen, is vaak verweten, dat door onze kitteloorigheid de schoolquaestie in de politieke debatten was binnengeleid! Alsof niet het Conservatieve schoolsysteem, (en dat biedt ons de wet van '57), tot deze politieke inmenging dwong!

Breng het over op industrieel terrein, waar de concurrentie meer eigenaardig thuis hoort, en niemand weêrspreekt dit.

Denk u, dat van overheidswege voor het steeds in voorraad hebben van een voldoende hoeveelheid levensmiddelen in elke gemeente van ons land te zorgen ware; zou het dan billijk zijn, onze bakkers, vleeschhouwers, kruideniers, enz. van agitatie te beschuldigen, indien ze bij de stembus zich weerden om deze onmogelijke concurrentie tot de kleinste afmetingen te beperken?

En is het dan onze schuld, dan wel die van den Conservatieven wetgever, dat we door de stembus het eenig afdoend instrument zochten te bespelen, waardoor de groot-concurrentie van den schoolhoudenden Staat kon belet worden, voort te schrijden tot onze algeheele onderdrukking?

De wet zelve maakt de volksschool tot een politieke quaestie bij uitnemendheid.

Tot een politieke quaestie voor onze Liberalen, die, bij ontstentenis van een gemeenschappelijk program, zich om de neutrale volksschool schaarden, ter beveiliging van het kostelijk instrument, dat hun door Conservatieve kortzichtigheid ter liberaliseering van het opkomend geslacht geboden was.

Tot een politieke quaestie voor onze Conservatieven, die, ter elfder ure de fout van '57 inziende, de schoolquaestie bij uitnemendheid geschikt keurden, om hun den steun der doleerende partijen te verzekeren.

Tot een politieke quaestie voor onze Roomsch-Katholieken, die,

minder geneigd om hun staatkundige bedoelingen te laten doorschemeren, zich met zeldzamen tact achter de batterij der schoolquaestie terugtrokken.

En óók, tot een politieke quaestie voor ons, Anti-revolutionairen; zóó zelfs, dat de elementaire bestudeering van het algemeen staatkundig beleid er lange jaren door op den achtergrond werd gedrongen.

Dermate tot een politieke quaestie verlaagd, dat sinds een tiental jaren de school schier het eenig Shibboleth bij de verkiezingen, de eenig maatgevende onderscheiding der partijen, het *Damocles*-zwaard voor elk komend Ministerie was.

Het bederf, hieruit voortspruitend, was wederkeerig. De *school* bedierf de *politiek*. De *politiek* bedierf de *school*. En in ernst mag gevraagd, of bij de oorzaken van onzen nationalen achteruitgang iets met de ellendige wet van '57 in vergelijking komt.

2. *De invloed der doleerende partijen* MOET *strekken om de Staatsschool in haar bloei te belemmeren.*

Concurrentie moet *eerlijk* zijn, zal ze zich als stelsel aanbevelen.

Is deze eerlijkheid op het stuk der volksschool denkbaar?

Eerlijke concurrentie beteekent, dat de kansen in den wedloop voor beide mededingers *gelijk* staan.

Gelijke kansen!!

Wat dunkt u?

De *Staatsschool* heeft ten haren voordeele: 1. geheel den onmetelijken invloed van het administratief gezag, 2. geheel het personeel schier van inspectie en commissoriaal toezicht, 3. de onbeperkte beschikking over de beurs van alle ingezetenen, 4 de vaste positie, die zij den onderwijzer kan aanbieden, 5. de opleiding op rijk gedoteerde normaalscholen, 6. de pensioneering van eervol ontslagen onderwijzers, 7. een onduidelijke en daardoor alles veroorloovende wet, en 8. het kosteloos onderwijs.

En daartegenover staat de *vrije school* met *niets*, letterlijk *niets*; gedwongen op te roeien tegen den stroom van administratieve overmacht, geldelijk overwicht en spitsvondige wetsverkrachting.

Drie vragen aan u, die het Concurrentiestelsel bepleit: 1. Moet concurrentie niet *eerlijk* zijn? 2. Onderstelt eerlijke concurrentie geen *gelijkheid* van kansen? 3. Op wat wijs wilt ge der vrije school gelijke kansen met zulk een Staatsschool verzekeren?

Slechts één middel tot verweer rest den voorstanders der vrije school.

Voor zooveel ze kiezers zijn, kunnen ze afgevaardigden benoemen, die de gestadige neiging om de kansen *nog ongelijker* te maken, temperen.

Over het lot der Staatsschool beslist de Wetgevende Macht. Bij die beslissing heeft men stem in het kapittel. Kan het dan anders, of men *moet* wel, uit zucht naar zelfbehoud, de gelden weigeren, die de Staatsschool nog machtiger zouden maken, d. w. z. de vrije school nog zwaarder zouden drukken?

3. *Het Concurrentiestelsel stelt het leven of den dood der vrije school in handen eener kunstmatige parlementaire meerderheid.*

Nog onlangs, bij het jongste onderwijsdebat, openbaarden de voorstanders der Staatsschool den toeleg, om 1. de kosten voor het onderwijs nog aanzienlijk te verhoogen, 2. van het beschikbaar onderwijzerspersoneel nog een geheel regiment voor de Staatsschool aan te werven, en 3. de kosten van het vrije onderwijs nog merkbaar op te drijven; let wel, onder de uitdrukkelijke verklaring, dat aan wegneming onzer grieven van verre niet werd gedacht.

Reeds nu worstelt de vrije school tegen het onmogelijke.

Ze heeft gebrek aan vastheid, aan geld, aan personeel.

Reeds nu is de profetie niet gewaagd, dat ze, komt er geen verademing, zal moeten bezwijken.

Toch wordt openlijk de toeleg geproclameerd, om haar last driedubbel zwaar te maken, en of die toeleg zal worden gekeerd, dan wel onder de triomfkreten onzer Liberalisten gelukken zal, hangt af van .... een enkele stem in de Kamer; van den uitslag eener enkele verkiezing; van de vraag of de concilianten in ons parlement, nu reeds, zoover gaan durven.

4. Het Concurrentiestelsel, gelijk dit thans vigeert, leidt niet tot de uitkomst, dat door wedijver het onderwijs winne.

Voetstoots stemmen we toe, dat er zeer enkele gevallen aanwijsbaar zijn van ouders, die, in beginsel voor de vrije school, om haar voortreffelijkheid de Staatsschool kozen. Ook dat er ouders zijn, die, in beginsel voor de Staatsschool, om het deugdelijker onderwijs hun kinderen op de vrije school deden.

Maar deze uitzonderingen beheerschen den toestand niet.

Van paedagogischen wedijver tusschen de Staatsschool en de vrije school is slechts in zeer enkele steden en dorpen een schijn aanwezig.

In den regel beslist het beginsel, dat men belijdt. Christenouders zenden hun kinderen liever naar een Christelijke school, ook al tobt ze met haar onderwijzerspersoneel, liever dan ze aan de Staatsschool toe te vertrouwen. En omgekeerd bekreunt men zich zoo weinig om paedagogische uitnemendheid, dat men gewoon is, zelfs zonder zweem van onderzoek, elke Christelijke School als Confessioneele pest en broeinest van onverdraagzaamheid te haten.

Zoo is de wedstrijd van het paedagogisch op het principieel en politiek terrein overgebracht, en niet de opvoedkundige, maar schier uitsluitend de staatkundige concurrentie heeft tot opbeuring van ons schoolwezen geleid.

Zoolang derhalve met Concurrentie in zake de volksschool steeds concurreeren met den Staat bedoeld wordt, komt ze ons onhoudbaar en verderfelijk voor, en het is alleen die concurrentie, die we bestreden.

Dat ook in het sociale systeem der volksschool concurrentie heerschen zou, ja, dat eerst in dit systeem de wedijver tot paedagogische uitnemendheid zou prikkelen, spreekt van zelf.

Edoch, voet bij stuk!

Wat onze tegenstanders verdedigden en als puikjuweel van landsvaderlijke wijsheid roemden, was niet de vrije sociale concurrentie, maar uitsluitend de concurrentie van particuliere scholen met de scholen van den Staat. (11 Januari '75.)

Schoolinspectie.

Een der ernstigste grieven tegen het schoolstelsel van '57 lag steeds in het eenzijdig karakter van het School-toezicht, waartoe, ja, niet de letter, maar dan toch de geest der wet drong.

Het Schooltoezicht, in zijne verschillende vertakkingen, strekt zich uit tot het Onderwijs in zijn vollen omvang; het kent als zoodanig de onderscheiding van openbaar en bijzonder onderwijs slechts in technischen zin; zijn werkzaamheid moet beiden gelijkelijk omvatten, en niet of in eenige gemeente het éene dan wel het andere soort van onderwijs meer geliefd is, maar uitsluitend of het gegeven onderwijs aan den eisch der wet beantwoordt, is de vraag, die zijn commissie onderzoekt.

Onbeduidend is dit toezicht niet Inspecteuren en Commissarissen zijn met tamelijk groote macht bekleed. Bovendien, van hun gunst of ongunst hangt èn voor den bloei eener school èn voor het persoonlijk avancement der leeraren, soms veel af. Ze oefenen daardoor een zedelijken invloed, die nog verder reikt dan hun formeel gezag, en zijn op het stuk van onderwijs, meer nog dan de Dagelijksche Besturen, meer nog zelfs dan de Gedeputeerde Staten, de voor de toekomst beslissende macht

Zou men zulk een invloed van Overheidswege aan een voorstander der vrije school in handen kunnen geven? Zou voor de schoolinspectie, op de gansche lijn harer hiërarchische vertakking, een voorstander der vrije school der Overheid een even welkom en betrouwbaar mandataris zijn, als de ijveraar voor neutraal onderwijs? Was men zeker, dat, bij de aanstelling dezer machthebbers, nimmer aan partijdige genegenheid voor de Staatsschool een premie van publieke erkenning en officieele waardeering zou worden uitgereikt?

Het spreekt van zelf, dat een enkele benoeming, ter weêrlegging van het verwijt

en ter afwering van de onwraakbare beschuldiging met opzet onder de tegenstanders der Staatsschool gedaan en met ophef den volke verkondigd, als uitzondering den regel bevestigt, n i e t weêrspreekt. Daargelaten, dat ook aldus deze uitzonderingen z e e r zeldzaam zijn !

Ondanks de neutrale theorie kwam men, na korte aarzeling, dan ook schier allerwegen, feitelijk, tot het practisch resultaat, dat, waar dit slechts kon, de schoolinspectie geheel aan voorstanders der Openbare school, in zeer partijdigen zin verstaan, in handen werd gespeeld. Men zag in, dat een tegenstander der Staatsschool, ja, voor wetsschending zou terugdeinzen, in zijn ambtelijke betrekking ongetwijfeld naar onpartijdigheid streven zou, maar dat het voor den bloei der Openbare school op het h a r t, op toewijding en genegenheid aankwam, en dat een schoolinspectie zonder dit ingrediënt haar op den duur moest schaden.

Zelf nam men met de uitvlucht van »ambtelijke onpartijdigheid" dus g e e n genoegen; maar vond dat, omgekeerd, de vrije school deze »ambtelijke welwillendheid" wel ter deeg voor lief kon nemen. Waarin wordt ge benadeeld? klonk dan het uitdagend wederwoord. Spreek, zoo ge klachten hebt! Zijn onze inspectoren, van hooger en van lager rang, niet onpartijdig, niet humaan?

Zeg ons op uwe beurt — zouden we willen antwoorden — of gij dan die enkelen onzer geestverwanten, die in het »corpus doctum" werden opgenomen, op partijzucht of inhumaniteit hebt betrapt?

En indien niet, waarom weert uw partij dan stelselmatig o n z e mannen?

Zoo nu weêr te Groningen.

Reeds herhaaldelijk hadden Burgemeester en Wethouders voorgesteld, in de plaatselijke Schoolcommissie ook een enkelen voorstander van het vrije onderwijs op te nemen.

Er bestond wel aanleiding toe. Immers, de helft van het schoolwezen behoort te Groningen aan de vrije school.

Er was een zeer aannemelijk candidaat. Prof. Gratama zal door niemand als onbevoegd of te partijzuchtig candidaat worden afgewezen.

Er zou een zeer ernstige grief door zijn weggenomen, die sinds jaren bij een groot deel der burgerij tegen den Gemeenteraad bestaat.

Gevaar was er niet bij.

Ook al ware hij gekozen, Prof. Gratama beschikte slechts over een enkele stem en zou alleen hebben gestaan in de Commissie.

En toch vond deze voordracht bij den Gemeenteraad te Groningen zeer ernstige bestrijding.

De heer Leopold wilde liefst geen der beweerde grieven ontvankelijk verklaren, maar

»Maar ook wanneer men al grieven had, dan nog zou men rekening moeten houden daarmede, waarin die grieven bestaan. Als men er aan voldeed, dan zou dit toch tot geen practisch resultaat leiden. De grieven zijn tegen het neutraal onderwijs, dat niet neutraal is. Men zou dus zeggen, als het onderwijs neutraal werd gemaakt, dat het dan ook te gebruiken zou zijn voor die partij; maar die partij wil dat niet, zij wil positief-Christelijk onderwijs. Op die wijze zoude aan die grieven toch nooit te gemoet gekomen kunnen worden. Spr.gebruikt hierbij de volgende vergelijking. Hij stelt zich voor dat de Staat van plan is te zorgen voor goed drinkwater en dat de Regeering een voorstel doet om dat denkbeeld te verwezenlijken. Die Regeering zegt, dat het water koud moet wezen. Nu is er echter een partij, die zegt dat het water warm moet zijn. Deze partij krijgt haar zin niet. Wat doet nu die partij? Zij komt op met te zeggen, gij wilt het water koud hebben, maar het water is niet koud. Spr. vindt dergelijke tegenwerking van het Staatsonderwijs onedel. Welk belang heeft die partij bij den graad van koude van dat water, tegen het gebruik waarvan zij gemoedsbezwaren heeft?

»Burg. en Weth. komen op de billijkheid. Daar schijnt wel iets voor, doch men moet daarom toch niet te veel toegeven. Het is wenschelijk, dat iedere partij moet wat zij goed acht, dat doet juist de antirevolutionaire partij; spr. ziet, dat zij alles uitsluit wat niet tot hare kleur behoort; wat hier in Gro-

ningen op kerkelijk gebied is voorgevallen, levert daarvoor het sprekendst bewijs; zonder te vragen, of daardoor het bekwaamste en nobelste deel van het volk geweerd wordt, stuurt die partij los op het doel, dat haar als het goede doel voor oogen staat, door personen te kiezen, die haar aan dat doel nader willen brengen. Spr. acht die partij daarom hoog. Hij wil die zelfde uitsluiting bij de andere partijen en kan zich anders geen gezonden toestand denken.

»Burg. en Weth. willen de beginselen en meeningen der antirevolutionaire partij in de schoolcommissie vertegenwoordigd zien: spr. wil aannemen, dat dit woord hun onbedacht uit de pen gevloeid is, maar van beginselen kan alleen sprake zijn bij de vaststelling van de wet, niet bij de uitvoering.

»Burg. en Weth. stellen het zoo voor, hetgeen spr. als eene utopie beschouwt, alsof een anti-staatsschoolman bekeerd zou worden. Het komt spr. voor, dat men daarbij niet onderscheidt; men heeft niet te doen met een anti-staatsschoolman, maar met een anti-revolutionair, het eerste is slechts een uitvloeisel van het laatste. Maar als er sprake van bekeering zou kunnen zijn, zou ook de geheele commissie bekeerd kunnen worden, wat de Raad van Groningen wel niet wenschelijk zou achten. Maar hetzij er bekeering plaats hebbe of geen bekeering, en dit laatste is het waarschijnlijkst, het gevolg van het een en ander zal een eindelooze strijd zijn in de commissie en die het spoedigst daarvan vermoeid werd, zou ophouden lid te blijven."

Het einde van het debat was, dat van de 24 raadsleden de helft zich voor den hoogleeraar Gratama verklaarde, terwijl de andere helft, na zich blijkbaar vooraf verstaan te hebben, eenparig op den onderwijzer Rijkens stemde.

Hierop dient gewezen.

Van tweeën één toch.

Of de uitsluiting, het ondanks openlijke voordracht van Burgemeester en Wethouders voorbijgaan van een man als Prof. Gratama, vloeit uit den geest der Wet van '57 voort, die dan uit haar eigen vruchten geoordeeld wordt

Of wel, ze strijd met den geest dier wet, maar is dan, erger nog, een smadelijke hoon, aan alle voorstanders der vrije school in een uitnemenden geestverwant als Prof. Gratama aangedaan.

Wat kiest de liberale partij?

Haar uitlatingen worden meer en meer verdacht.

Of wat dunkt u van deze zinsneê in het *Amersf. Weekblad*?

»De anti-schoolwetmannen doen *zich hier meer* dan op eenige andere plaats hooren, en ijveren onder het masker eener ziekelijke dweeperij *tegen de bestaande orde in den Staat*. Wel is de Staat *lankmoedig* te noemen, die, ofschoon rechtens daartoe *volkomen bevoegd*, aan zulke vereenigingen in het belang der openbare orde haar recht *van bestaan niet ontzegt*."

Dat men ons nog duldt, is *langmoedigheid*! (13 Januari '75).

Een nog erger Cultuurstelsel.

Ergerlijker laat zich in het oog van een liberalistisch partijganger niet licht iets uitdenken, dan het *Cultuurstelsel* dat het Conservatisme op Java heeft ingevoerd.

Men mocht de Javaansche maatschappij niet *dwingen*.

Zulk een landsvaderlijke *albemoeiïng* moest op dooding van de nationale levenskracht uitloopen.

Welke vrucht Java teelen wilde, moest de Javaan *zelf* weten.

Dat in beslag nemen van een geheel land, om het dienstbaar te maken aan een *productie*, waartoe het uit zich zelf niet komen zou, was misdadig.

Dat stond niet aan den Staat; dat lag in geen regeeringsbevoegdheid; dat kon de taak der overheid niet wezen!

Een regeering, die landbouwer van beroep werd, zag om het zeerst haar eigen waardigheid en de toekomst der natie voorbij.

Voor een tijdlang kon men daar schitterende schijn-resultaten meê verkrijgen, maar ten slotte liep het op nationaal bederf uit.

. . . .

Tot op een goede hoogte gingen we steeds met onze Liberalen in deze veroordeeling van het koloniaal cultuurstelsel meê. Of liever nog, men kan zeggen, dat de Anti-revolutionairen zelven het eerst de onhoudbaarheid van dit dwangstelsel hebben gepredikt

In Oost en Noord, in Koloniën en Moederland, hebben we steeds tegen menschonteerenden dwang geprotesteerd, en gewaarschuwd tegen de begripsverwarring, om aan den Staat toe te vertrouwen, wat de heilige taak is der Maatschappij.

We dachten, de Liberalen moesten, krachtens hun formeel beginsel, met ons in het gelid staan, en hun strijd tegen het cultuurstelsel werd o. i. meest door dat beginsel gerechtvaardigd.

Zal die gunstige opvatting stand kunnen houden?

Metterdard, we geraken aan het twijfelen, en bekennen gulweg dat we het spoor bijster zijn, nu onze Liberalen op nog ergerlijker wijs precies hetzelfde in het Moederland willen drijven, wat ze op koloniaal terrein zoo onverbiddelijk en zoo terecht in onze Conservatieven hebben afgekeurd.

Of in ernst, zeg ons, is het nieuwe Schoolprogram onzer Liberalen, op den keper beschouwd, wel iets anders dan de invoering van een nog dreigender Cultuurstelsel op de erve van het Rijk der Nederlanden in Europa? Is het niet of de apostelen van dit stelsel, mannen als Kerdijk en Moens, naar den roem dingen om hún naam naast dien van Graaf van den Bosch op 's lands historieblad te vereeuwigen?

Ons Indisch Cultuurstelsel strekte, om Java niet te laten produceeren wat het zelf verkoos, maar wat den Regent van Buitenzorg goeddacht.

En wat nu is de strekking van het Liberale Schoolprogram anders, dan om door middel der Staatsschool de natie in geestelijken zin te laten produceeren niet wat ze zelve wil, maar wat de liberalistische drijver door haar geteeld wil hebben?

Een natie arbeidt óók in geestelijken zin, en het product van dien rusteloozen arbeid moet bij een vrij volk door nationale keus en vaderlandsche neiging bepaald worden.

Daaraan nu wil men een einde maken.

De natie moet blijven arbeiden, zelfs harder zwoegen dan dusver, maar het product van dien arbeid zal vooruit door onze Liberalisten worden bepaald.

Het wonder, door de Gouvernements Koffietuinen op Java verricht, zal de Gouvernementsschool in het vrije Nederland moeten doen.

Omdat het Gouvernement koffie noodig heeft, wordt de Javaan gedwongen koffieboonen te planten. En evenzoo, omdat het Liberalisme een ontkerstende volksontwikkeling noodig heeft om staande te blijven, moet heel het jonge geslacht in de Staatsschool voor die ontkerstening rijpen.

Onze leidslieden komen saâm. Ze bepalen in hun vierschaar de hoeveelheid en de soort van geestelijke vrucht, die binnen zeker tijdsbestek door ons volk moet geproduceerd worden, en misbruiken nu den sterken arm van den Staat, om een vrij volk, in strijd met zijn eigen neiging, in weêrwil van zijn verleden, ondanks zijn verklaarden tegenzin, tot leverantie van dit product te dwingen.

Ook hier stuiten we dus wel en goed op een Cultuurstelsel, maar op een Cultuurstelsel van nog ergerlijker soort.

Op Java spaarde men voor het minst de sawah's nog; naar eisch der Liberalen wordt het juist op den ondergang onzer Sawahs, d. i. onzer vrije cultuur in vrije scholen, gemunt.

Java werd met een cultuurstelsel begiftigd om onze schatkist te redden; het cultuurstelsel onzer Liberalen is op weg, om onze schatkist te ruïneeren.

L a s t n o t l e a s t, het Koloniaal cultuurstelsel stoorde slechts den vrijen loop van s t o f f e l ij k e belangen; het cultuurstelsel onzer Liberalen is een aanslag op 's Lands g e e s t e l ij k e ontwikkeling. Voor 's lands geld van alle jonge Hollanders k l e i n e l i b e r a a l t j e s te maken, is van dit nieuw-modisch cultuurstelsel het uitgesproken doel.

Men heeft zoo zijn wenschen, hoe men het liefst een volgend geslacht hebben zou.

Laat ge de natie zich vrij ontwikkelen, dan komt daar niets van; dan gaat het juist een anderen kant uit; dan heeft het Liberalisme geen toekomst.

Dat mag niet.

Daar moet tegen gewaakt.

De natie m o e t geliberaliseerd worden.

De volksschool moet dat doen·

Dus moet die volksschool in Liberale handen gespeeld.

Maar nog is men er niet, a l s h e t v o l k i n d i e s c h o o l n i e t k o m e n w i l.

Twee middelen bieden zich daartoe aan.

Eerst zal men het beproeven met het minst opzienbarende: Maak de vrije school onmogelijk, dan komen de kinderen van zelf in uw Gouvernements-koffietuinen.

Maar bleek ook dat niet afdoende, dan is men nog niet ten einde raad en houdt nog altijd zijn v i a t i c u m a d o r c u m 1) in petto: Sluit de vrije school en plaats de politie aan elke huisdeur om toe te zien, of al de jongens en meisjes er wel uitkomen, om zich van 's morgens 9 tot 's middags 4 in »de Staatsfabriek van kleine liberaaltjes" naar eisch te laten bewerken.

(9 Maart '75).

Gedienstigheden der praktijk.

Onze Schoolwet wil in Art. 23 een waarborg geven voor de Conscientie-vrijheid. De onderwijzer zal niets doen of toelaten wat in strijd is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden.

Gisteren toonden we aan, hoe dit artikel juist het tegendeel uitwerkt van wat het beoogt, en de conscientie niet beschermt, maar in de klem zet.

Er waren nu eenmaal een reeks gemeenten, wier bevolking te gemengd en te klein was, om een anderen uitweg te laten dan één gemengde school.

Dat heeft men op het geheele land toegepast, ook waar tal van andere uitwegen open stonden.

Vandaar dat we in het verkeerde spoor raakten.

Toch, ook dit merkten we reeds gisteren op, bleek ook te dezen opzichte de natuur sterker dan de leer.

We noemden de Veluwe en de gewesten bezuiden den Moerdijk.

Naar eisch der wet mogen de Openbare Scholen in die streken in geen enkel opzicht een ander karakter dragen dan b. v. te Rotterdam of te Arnhem.

De wet kent maar é é n s o o r t van Openbare Scholen. Allerwegen in het land moet de Openbare School van dezelfde natuur zijn. Afwijking van dien regel is wetschennis.

Er mag ten deze zoo weinig onderscheid bestaan, dat het een Roomschen ingezeten volmaakt hetzelfde moet zijn, of hij zijn kind naar een Openbare School in Groningen of naar een Openbare School in Boxtel moet zenden. En, omgekeerd, voor een Protestant mag er geen het minste verschil in liggen of hij zijn kind aan een Openbare School op de Veluwe dan wel aan een Openbare School in Tilburg toevertrouwt.

Zoo is de eisch van het stelsel, het voorgeven der theorie, de klem der wet.

Beantwoordt de practijk daaraan?

Beginnen we met het kerkelijk karakter der onderwijzers.

Het spreekt van zelf, dat dit met de Openbare School niets uitstaande heeft.

1) Een paardenmiddel.

Voor een Openbare School is het volmaakt onverschillig of de openbare onderwijzer Roomsch of Protestant, een Israëliet of een Turk is.

Daar mag zelfs niet naar gevraagd worden.

Nog onlangs was onze Schoolinspectie over het wangedrag van een Gemeentebestuur, dat er naar vragen dorst, en wij gelooven terecht, »verontwaardigd."

Hierop afgaande, zou men dus denken moeten, dat een onderzoek naar de plaatsing des Onderwijzers, in verband met hun kerkelijk lidmaatschap, tot het zonderlingst potpourri zou leiden. Er zal, zoo zoudt ge meenen, geen oog op te houden zijn. Waar elk oorzakelijk verband door de wet als contrabande is uitgesloten, zult ge vruchteloos naar eenigen regel zoeken. Het zal de bontste dooreenmengeling zijn, die ge u bij statistische onderzoekingen kunt voorstellen. Neem welke streek van het land ge wilt, en ge zult er dorp naast dorp vinden, waarin hier een Roomsche, daar een Gereformeerde, ginds een Luthersche, en verderop een Israëliet, 't zij midden in de Veluwe of in 't hartje van Noord-Brabant, aan het hoofd der gemeentescholen staan.

En toch, hoe uw berekening faalt!

Contrarie van dien, vindt ge een uitkomst, die u in staat stelt om een vasten regel op te maken, waardoor ge voor een goed deel van het land met vrij stellige zekerheid vooruit zeggen kunt, van welke Kerk de man is, die er de jeugd in de volksschool onderwijst.

Ge vindt, dat ge voor gansche provinciën bijna zeker kunt zeggen, dat de overgroote meerderheid van onderwijzers er Roomsch, andere streken, waarvan ge, zonder vrees van tegenspraak, beweren kunt, dat de onderwijzers er Protestant zijn; ja zelfs enkele streken, waarvan ge veilig vermoeden kunt, dat de onderwijzer er een bepaalde richting in de Protestantsche Kerk zal zijn toegedaan.

Is dit toeval?

Niemand durft het beweren.

Maar zoo niet, dan wordt er op gelet van welke Kerk de adspirant is.

Dit nu is tegen de wet.

En wat zeggen nu onze Liberalen hiertoe?

Als één enkel Gemeentebestuur het waagt open kaart te spelen en, ter voorkoming van teleurstelling, er P. G. in haar advertentie van oproeping bijzet, dan zijn de heeren verontwaardigd.

Maar als tientallen van Gemeentebesturen wel niets van hun toeleg aan de groote klok hangen, edoch feitelijk geene benoeming doen, zonder zich vooraf vergewist te hebben, dat de adspirant van de gewilde Kerk is, dan geen woord.

Of ja, dan wel een woord, maar, gelijk nog eergisteren het Handelsblad, om hierin niets onnatuurlijks te vinden.

Kan de paradox: »De mug uitzijgen en den kemel verzwelgen," ooit toepasselijker zijn dan op deze gedienstigheid der praktijk?

En bleef het daar nog maar bij!

Maar de gedienstigheid gaat veel verder.

Heel het land van den Dollart tot de Schelde weet, dat de scholen midden op de Veluwe van geheel andere natuur zijn dan de scholen om Maastricht, en dat evenzoo de Limburgsche school weêr geheel iets anders is dan de school in het Brielsland.

Vraag er, mits niet officiëel, uw bekenden onder alle richtingen naar; doe onderzoek bij uw liberalen vriend, uw Roomschen dischgenoot, uw conservatieven vertrouwde, en een glimlach zou beurtelings om elks lippen zweven, indien ge u nog aansteldet als kon over deze feiten tusschen u en hen nog geschil bestaan.

Wie de eenzelvigheid van de Openbare School op de Veluwe, in Limburg en Noord-Brabant, in Brielsland en Noord-Holland, als stelling ter verdediging koos, zou zich in het oog der publieke opinie belachlijk maken; toonen dat hij de kaart van het land niet kende; en uit de nevelen der theorie terug zijn te roepen naar de feiten der practijk.

Heeft men nu een enquête bevolen, om naar dit feit van publieke notoriteit onderzoek te doen en de eere der wet te herstellen?

Integendeel, men heeft de vingers voor de oogen gebracht. Zoo zag men en deed niettemin alsof men niet zag.

De wet was middel, iets anders doel.... en dat andere werd door deze gedienstigheden der practijk niet geschonden, maar bevorderd.

Of hier dan toeleg in school?

Of men deze toestanden met opzet in het leven riep?

Geenszins.

Men kon niet anders, en wat niet anders kon, had zijn aanbevelenswaardige zijde.

Ultra posse nemo 1)... ; wat hebt ge aan te merken?

Wat we hebben aan te merken?

Dit.

Indien de theorie van uw wet, hoe schoon ook uitgedacht, op de feiten van het leven afstuit, wees dan tegelijk een eerlijk en een verstandig wetgever, en wijzig een wetsbepaling, die op den feitelijken toestand van uw land niet past.

Nog steeds verplaatsten we ons op uw eigen standpunt.

Welnu, ook op dat standpunt ons denkende, roepen we u toe: maak artikel 23 concreet! (11 Maart '75)

d. HET GEHEIM VERRADEN.

Misrekening.

De Liberalistische enterij viel ten onzent niet meê. Naar den op Franschen bodem veredelden aard van het boomgewas, zou ook het wilde hout in de Nederlandsche kweekerij, door inenting van daar ginds gewonnen lot, verbeterd worden. Vooral de volksschool ontving den last om zulk een enterij op groote schaal te zijn. Het baatte niet of al in de hoogere kringen der maatschappij het kunstlicht zijn schittering uitstraalde. Onder den constitutioneelen regeeringsvorm dient ook met den invloed van het volk in wijderen kring gerekend. Derhalve voor duurzamen triomf geen waarborg, zoolang op de natie in het groot de kunstbewerking niet met goed gevolg was toegepast. Vandaar de gretigheid, waarmeê men zich op de volksschool wierp.

1806 en 1857 waren de twee mijlpalen op den weg, die tot verovering van die nationale sterkte leiden moest.

Beide malen het doordrijven der eenvormige Staatsschool ter vernietiging van de vrije school. In 1806 onder de vlag van een verbleekt Protestantisme. In 1857 onder de banier van een verwaterd Christendom.

Nog twee dagreizen, en de eindpaal, waarnaar het beginsel drijft, zal bereikt zijn. Gelijk het verbleekt Protestantisme in een verwaterd Christendom verliep, zal ook dit op zijn beurt in een volstrekt kleurlooze godsdienstigheid verschieten, welk proces, al voortgaande, in bestrijding van allen godsdienst met open vizier eindigen moet.

Poulain dorst het uitspreken: La vraie religion c'est de n'en avoir aucune, d. w. z. »Waarlijk vroom is alleen wie met allen godsdienst heeft gebroken!"

Toch zag men van deze aan allen godsdienst vijandige strekking niets aan de oppervlakte. Het kwaad school in het beginsel, en ook onder onze Liberalisten kunt ge veilig den grooten hoop vertienden, eer ge naar een man van beginselen zoeken gaat.

Integendeel meenden èn pers èn publiek èn Wetgever de ware vroomheid door

1) »Nood breekt wet."

deze enting van het veredelde lot te zullen bevorderen. Wat men bestreed, was niet de echte maar de valsche vroomheid. Niet de Kerk, maar de secte. Niet de Openbaring der Hemelsche genade, maar van den helschen haat.

Ter goeder trouw mag daarom van de meeste Schoolwetmannen ondersteld, dat ze metterdaad volksgeluk door volksontwikkeling tot hun oogmerk kozen; vast overtuigd dat het oude Christendom hieraan schadelijk, alleen hun nieuwe godsdienst der humaniteit hieraan bevorderlijk was.

Een kunstig systeem hadden ze hierop uitgevonden.

Een wet der vrijheid zou onze Schoolwet zijn; ieders overtuiging eerbiedigen; het peil van volksontwikkeling verhoogen en aan de kweeking van alle Christelijke en maatschappelijke deugden dienstbaar zijn. In ernst, wat verlangde men meer?

Edoch, let op de keerzijde.

Christendom boven geloofsverdeeldheid sloot behendiglijk de deur voor allen geopenbaarden godsdienst, voor de Schrift, voor den naam van Jezus Christus als Verlosser, — maar liet haar op meer dan een kier staan voor den zelfuitgedachten godsdienst van het Modernisme, voor den Catechismus van het Nut en de voorstelling van Jezus naar de leer onzer moderne Samosateners, d. i. als genie der vroomheid.

Eerbiediging van aller overtuiging smoorde op de lippen van leermeester en scholier het protest tegen den Godloochenaar, maar mocht niet zóóver gaan om ook den sectehaat der geloovige Christenen te ontzien.

Vrij zou het onderwijs zijn, mits onder dien verstande, dat elk en een iegelijk, die, na zijn cijns voor de Staatsschool betaald te hebben, het geld voor een tweede school op eigen kosten niet bezat, d. w. z. acht tienden der natie, van deze vrijheid, anders dan in schijn, waren uitgesloten.

Zoo gelukte het een volksschool in het leven te roepen, die schijnbaar in het s t e l s e l d e r v r ij h e i d paste. Een stelsel, dat concurrentie i n- en schoolplicht u i tsloot en, sterk door zijn spelen met den Christelijken naam, zonder openlijken dwang het doelwit zou bereiken.

Zoo ingenomen was men dan ook met dit stelsel, dat men luide profeteeren dorst, hoe nu eerst de nationale ontwikkeling een vaart zou nemen. Had den moed om u een geslacht verder te denken, een geslacht, op die wonderschool gekweekt, en ja, ge hadt wel eens van Neêrlands luister in de dagen der Republiek gehoord, maar van den volksbloei, die nu te komen stondt, hadt ge geen begrip!

Bijna twintig jaren verliepen sinds, en wat is er van die hoogdravende fanfare geworden?

Godsdiensttwist zou voor altijd uithebben en nooit woedde hij zoo fel als thans.

Als een eenig volk zou onze natie zijn saamgesnoerd en nooit waren we sterker verdeeld

Handel en scheepvaart zouden een ongekende hoogte bereiken en nooit kwijnden ze gelijk nu.

Deugd en huiselijkheid zou alom een macht worden en nooit bereikte de drankaccijns de hoogte der laatste jaren.

Tevredenheid zou vooral het deel der lagere volksklasse zijn en nooit stak door het sociale vraagstuk dreigender storm op.

Ja zelfs, al blijft ge bij de lagere school en den bloei van het onderwijs zelf staan, dan nog is de teleurstelling onzer liberalen geschikt om uw deernis gaande te maken.

Nog bij ons zilveren Grondwetfeest waren ze vreugdedronken, maar, sinds ontnuchterd, hebben ze naar de lier gegrepen en tokkelen u klaagzangen voor over den jammerlijken staat van onze onderwijzers, over den ellendigen toestand van het onderwijs, over het gebrekkig gehalte en getal van meesters en scholieren, zóó roerend, zoo naar het leven geteekend, zóó hartaangrijpend, dat ge hun noodkreet niet te sterk keurt: O n z e v o l k s s c h o o l i s i n g e v a a r!

In zulk een toestand zou bezonnen overleg licht tot zelfonderzoek nopen en de vraag op de lippen brengen: »Als het dan nu uitkomt gelijk mijn tegenstanders hebben voorspeld, en i k een profeet bleek die brood eet, kan dan de fout ook in het beginsel schuilen, in het onmogelijk beginsel van goed bedoelde, maar practisch onbereikbare en daardoor ontzenuwende n e u t r a l i t e i t?"

Liever dan aan die mogelijkheid ook maar te denken, onderdrukt het Liberalisme die vraag, zoekt door opwinding het ontzonken zelfvertrouwen te herwinnen, en decreteert: Niet in het beginsel school de feil, maar in het stelsel.

Ons stelsel, dat om den schijn der vrijheid te redden, op concurrentie gebaseerd was en het schoolbezoek vrij liet, moet hoe eer hoe beter prijsgegeven. Tot schoolplicht moet het komen, concurrentie op den duur onmogelijk zijn. Bij Abed-Nego is raad, mits men voorshands met Volksonderwijs medega.

Drie stelsels stonden naasteen.

Oud-liberale: Concurrentie. Deswege matige schoolkosten. Vrij schoolbezoek.

Nieuw-liberale: De concurrentie feitelijk gedood door hoog opgedreven schoolkosten. Schoolplicht.

Radicale: Alle concurrentie bij de wet verboden. Kostelooze Staatsschool voor allen. De vrije school gesloten.

Men oordeele of voor deze volte face de uitdrukking »Rechtsomkeert” te sterk gekozen was.

Voorheen hardnekkig verzet tegen elke schoolwetwijziging. Thans eisch tot onverwijlde herziening!

Voorheen tegen schoolplicht. Thans er met alle man voor ijverend!

Voorheen een stelsel op den grondslag van concurrentie. Thans die concurrentie op den duur onhoudbaar verklaard!

Christelijk Nederland! Vergeet niet, dat men u gewaarschuwd heeft!

Ge waant nog dat de aanval in het front zal komen. Zie, ge zijt van achteren reeds omsingeld! (22 Februari '75)

Doel en middel.

Ook het Handelsblad mengt zich in het vernieuwd debat, dat we over de schoolquaestie openden. Dit verheugt ons. Van die zijde althans zijt ge veilig voor den vulgairen, luchthartigen trant, waarmeê andere organen der pers zoo vaak een gedachtenwisseling over ernstige volksbelangen bederven. Meer nog dan het Vaderland, welks nobelheid van taal, gelijk men weet, niet zelden door ons gewaardeerd wordt, blijft het Handelsblad bijna onveranderlijk in den goeden toon, binnen het perk der goede manieren.

Ook haar drie laatste artikelen wenschen we daarom op den voet te volgen, zoodra de beëindiging van het onderhavig debat ons dit slechts even veroorlooft.

Voorhands loopt het debat niet over dat deel van het oude schoolprogram der Liberalen', dat ze ook nu handhaven, maar uitsluitend over dat ander deel, waarin ze, thans verwerpend wat ze vroeger voorstonden, of ook thans ijverend voor wat ze vroeger afkeurden, een tweeden veel felleren aanval wagen gaan op de vrijheid van onderwijs in Nederland.

De tegenstelling gaven we aan. Ze schuilt in de woorden Concurrentie en Schoolplicht of, wil men, korter gezegd, in de geldquaestie.

De toekomst heeft onze Liberalen teleurgesteld.

Ze waanden in ernst, er met de wet van '57 reeds te zijn.

Eenerzijds was hun vertrouwen op de deugdelijkheid van eigen streven te groot; anderzijds hun dunk van het particuliere initiatief te gering.

Reeds is in hun Kraton bres geschoten. Ze achten zich binnen zijn muren niet meer veilig, en dit noopt hen een sterker stelling op te zoeken, die, zoo hopen ze, allen tegenstand des belegeraars zal kunnen trotseeren.

Te onderzoeken, of de weinige paedagogische kracht, die ze dusver ontwikkelden, ook aan het stelsel zelf te wijten ware, komt niet in hen op. Hun geloof aan de deugdelijkheid van hun stelsel is nog onvoorwaardelijk.

De oorzaak van de gebrekkige resultaten, die ze dusver verkregen, kan, zoo meenen ze, uitsluitend in te groote lankmoedigheid hunnerzijds schuilen. Ze hebben voor zichzelven nog te weinig geëischt: Ons nog te ruim spel gelaten. Hun eerbied voor de leuze van »Vrijheid” is te duur betaald.

Diensvolgens willen ze thans overgaan tot hun scherpe resolutie; vast besloten, om, bleek ook die resolutie nog niet scherp genoeg, haar nogmaals en zóólang te verscherpen, tot er van verzet geen sprake meer kan zijn, en de volksschool haar oogmerk — de liberaliseering van den volksgeest — met wiskundige zekerheid kan bereiken,

Zelf erkenden we, dat nog scherper resolutie mogelijk is. Bij Abed-nego vergeleken, is de Vereeniging van »Volksonderwijs" even achterlijk, als ze de wet van '57 vooruit is.

Toch is scherpe resolutie voor het nieuwe schoolprogram een allerminst te scherpe uitdrukking.

Wat de leeraren der Middelbare School te Amersfoort schreven: dat de Staat nog te inschikkelijk voor het vrije onderwijs was;

wat de heer De Veer op de Amsterdamsche meeting uitriep: Met die drijvers niet langer parlementeeren, maar spijkers met koppen slaan!

wat de heer Kappeyne van de Coppello in de Tweede Kamer verklaarde: Dan moet de minderheid maar onderdrukt worden, want dan is ze de vlieg, die de apothekers-zalf bederft!

wat de heer Godefroy betuigde. De Staatsschool sterker maken wil ik, maar uw grieven toegeven, nooit!

zijn o. i even zoovele teekenen des tijds die onvoorwaardelijk onze uitspraak rechtvaardigen: De scherpe resolutie is een Farao's-antwoord: Laat ons den druk dezer lieden verzwaren! of, wil men, een Rehabeam's raad: Onze vaderen hebben u met geeselen geslagen, maar wij zullen u met schorpioenen kastijden!

Het middel, dat hierbij ter doelsbereiking dienst moet doen, is zeldzaam eenvoudig, en laat zich saamvatten in de eentonige bede, die ze tot de Regeering richten: Geef ons meer geld!

In dien éénen eisch om meer geld uit de Staatskas, lossen zich alle programma's der Liberale staatslieden op.

Meer geld, om onze onderwijzers beter te beloonen.

Meer geld, om meer onderwijzers te kunnen aanstellen.

Meer geld, om meer en betere onderwijzers te kunnen kweeken.

Meer geld, om onze scholen nog ruimer en in grooter aantal te bouwen.

Meer geld, om op nog milder wijs in de schoolbehoeften voor ons Staatsonderwijs te voorzien.

Niet tot verwijt zij dit hun gezegd, maar ten bewijze, hoe weinig het recht aan hun kant is, zoo dikwijls zij het zedelijk karakter van ons streven meenen gedood te hebben, als is aangetoond, dat de schoolvraag onzerzijds zich tot een geldquaestie herleiden laat.

Om dien eisch, dat hun een twee millioen meer uit de schatkist worde toegestaan, als onafwijsbaar aan te dringen, ontdekken ze ons met voorliefde de diepe wonde waaraan de Staatsschool lijdt.

Ze noodigen u, met hen hun scholen binnen te treden en u te overtuigen, of niet ook u. i. het onderwijzend personeel in getal en gehalte veel te wenschen overlaat, of de vruchten van het onderwijs niet nog zeer gebrekkig zijn; of onvoorwijlde voorziening in zulk een noodstand geen eisch van het oogenblik is.

Uitteraard vind dit geen tegenspraak.

De kreet uit den boezem der openbare onderwijzers tegen zulk een krenken van hun goeden naam blijft uit. Immers dit zou de zaak bederven.

Schoolopzieners en Inspecteurs, wel verre van het voor hun scholen op te nemen, plaatsen zich veeleer aan het hoofd der beweging.

Wij hebben wel het allerminst reden, om ten behoeve van de voortreffelijkheid der Staatsschool apologetisch vertoog te leveren.

Zoo stemt men dan met verrassende eenparigheid toe, dat de Staatsschool dringend verbetering eischt, en is, naar het beweren der wegbereiders voor Abed-nego, het onomstootelijk bewijs geleverd, dat de Staat meer geld geven moet.

Biedt de karigheid der fondsen niet langer beletsel, dan durven ze vertrouwen: 1°. dat er degelijker personeel voor het onderwijs beschikbaar zal komen; 2°. dat de opleiding van dit personeel deugdelijker zal zijn; en 3°. dat het onderwijs op

betere scholen, door betere en meerdere onderwijzers gegeven, het volk verder zal brengen.

Dat het vrije onderwijs hierdoor in de klem zal komen, ontkennen ze wel niet; maar wie zal van hen vergen dat ze daarom treuren?

Als gij, voorstander van het Christelijk onderwijs! nog een aanzienlijke som meer dan dusver aan de voor u onbruikbare Staatsschool moogt betalen; als ge, om de concurrentie vol te houden, de tractementen uwer eigen onderwijzers welhaast verdubbelen kunt; als ge ook voor dat verhoogd salaris, in weerwil van uw driewerf herhaalde oproeping, geen candidaat meer vindt; als ge met elk halfjaar uw school in den ongelijken strijd achtterraken en uw deficit op onrustbarende wijs klimmen ziet, en op uw vraag om ondersteuning aan de broederen schrapping van contributie krijgt, wijl ze hun tien of twintig gulden maar eens kunnen uitgeven, en ze nu voor de Staatsschool moesten storten; ongetwijfeld, dan heeft de *scherpe resolutie* der Liberalen uw Christelijke school wel gedood, — maar konden zij dit helpen? Daarom deden ze het niet, ook al moest het er uit volgen!

Dáárom deden ze het niet.

Dit is geen phrase. We gelooven dit oprechtelijk.

Althans de groote meerderheid der kiezers die men voor deze *scherpe resolutie* opwindt

Ook van de meerderheid der onderwijzers en schoolmannen, die te veel bezig zijn met hun eigen school, om aan de onze ook maar te denken.

Waarom ook niet van een deel der Pers?

Toch is daarmeê het *Liberalisme* niet vrijgesproken.

In het stelsel is *opruiming der vrije school* wel ter dege *doel*.

De hoofdmannen doorzien dit uitnemend goed.

Toch volharden ze in hun opzet.

Althans Opzoomer en De Veer ontslaan ons van het bewijs, dat in den krijgsraad slechts middel is, wat men op de buitenwacht ter goeder trouw als *doel* verheerlijkt. (23 Februari '75)

Hoe de Openbare School tegenviel!

Aan de voorstanders der openbare school is overkomen, wat men gemeenlijk bij een kranke pleegt waar te nemen.

Reeds lang gevoelde men zich niet fiksch, maar hield zich toch goed, elke aanmerking over bleekheid van gelaat en fletsheid van oog afsnijdend met de opgeschroefde verklaring »dat men zich *heel* wel voelde!" . . . tot men het eindelijk *moest* opgeven, om, door de ziekte overmand, zich in zwaarmoedige bui naar zijn slaapvertrek te begeven, en, tot tegenovergesteld uiterste overslaande, nu zich zijn krankheid veel erger voor te stellen, dan ze metterdaad is.

Niet anders verging het ons Openbaar onderwijs.

Sinds lang hadden de physionomen laten verluiden, dat er aan de kerngezondheid der openbare school iets schortte, dat ze loom in haar beweging en onzeker in haar gang was. Haar gelaat teekende.

Maar ge vergist u, zoo ge waant, dat dit de pleegvaders dier school tot bezorgdheid over hun kindeke zou verwekt hebben.

Het tegendeel van dien.

Niet zonder fierheid hielden ze staande, dat dit aan ònze verbeelding, aan òns wangunstig oog lag. Hun pleegkindeke was een toonbeeld van gezondheid, van frisch en krachtig leven tintelend, niet slechts om onze bijzondere school, maar om heel het schoolwezen van Europa tot jaloerschheid te verwekken.

Maar zie, op eenmaal is dat alles anders geworden.

Thans hoort ge niets dan klachten, voelt men overal pijn, is er niets dat deugt, is men in *optimâ formâ* ziek gaan liggen en spreekt men op melancholischen toon reeds van de mogelijkheid, dat de ziekte eens een ernstigen keer nam.

Volle waarheid was er natuurlijk zoo min in de eerste als er nu is in de laatste gemoedsuiting. De openbare school was reeds krank toen ze nog stofte op haar gezond gestel, en is thans nog buiten alle gevaar, nu ze zich inbeeldt, dat, zonder heroieke kuur, de dood wel eens nabij kon zijn.

Evenwel is zoomin haar vroegere grootspraak als de plotselinge overgang tot zwaarmoedige klacht een zielkundig raadsel.

Te minder, daar er metterdaad onmiskenbare teekenen van niet zoo geheel onbeduidende ongesteldheid waarneembaar zijn.

Niet slechts indien ge afgaat op uw eigen indruk.

Niet slechts indien ge op het steenen van de kranke zelve let.

Maar ook indien ge rekent met de wetenschappelijke diagnose, u voorgelegd in het Rijksverslag over het Onderwijs.

Van de complexe symptomen, gelijk onze artsen dit noemen, zwijgen we.

Voor ons, leeken, is kennisneming van de hoofdkwaal genoeg.

Te meer, daar ge op die hoofdkwaal nooit uit eigen vermoeden zoudt gekomen zijn.

Verbeeld u, de Openbare school lijdt aan atrophie der hersenen. Ze helpt het DENKEN onzer natie achteruit.

In ernst, wat men ooit zou vermoed hebben, dàt nooit.

Dat het godsdienstig en zedelijk leven binnen haar muren schraal bedeeld, deels zelfs benadeeld was, viel te gissen.

Dat over onze vaderlandsche historie meer een banale kennis in den vorm van cijfers, namen en gemeenplaatsen, dan degelijke inzichten zouden verbreid worden, was wel eens gezegd.

Maar het denken achteruitgegaan!

Het denken; de vrije uiting van een welgevormd oordeel! Maar immers, daar was heel ons schoolwezen op aangelegd. Daarop kwam het in de schoolwet eigenlijk aan. Dat was, zoo niet het één-en-al, dan toch het hoofddoel, welks bereiking men ons waarborgde.

Zelfstandige, zelfbewuste, zelfdenkende burgers, met een eigen oordeel en onafhankelijk inzicht te vormen, was immers het heil van het land, en juist uit dien hoofde stelde men een Staatsrechtelijke premie op het »denkend deel der natie" in onze kieswet en weigerde in het belang van den Staat zelfs aan de gemoedsbezwaren gehoor.

Wie zou dan niet denken, dat op dit punt het openbaar onderwijs ten minste puik-puik in zijn resultaten zou zijn?

Wie ter wereld had het zich anders kunnen voorstellen, dan dat de producten van het openbaar onderwijs met opzicht tot dit punt overal en zonder exceptie gaaf, geurig en van uitnemende qualiteit zouden zijn?

En lees nu deze verklaring:

»Wat de opstellen betreft, mag men van jonge menschen, die zich aan een eind-examen onderwerpen, bij het stellen in de moedertaal, verwachten, dat zij blijken geven van eigen gedachtenleven en van eigen opvatting.

»DAT HEBBEN DE MEESTE GEËXAMINEERDEN NIET GEDAAN."

Ook deze:

»De ongunstige afloop van het examen in de geschiedenis schijnt vooral toe te schrijven aan het weinig nadenken van de geëxamineerden bij de behandeling der gebeurtenissen van vroeger tijd."

Of deze:

»Den meesten candidaten ontbrak het aan zelfbewuste, theoretische kennis van de taal en haar spraakkunst."

Voeg er deze bij:

»De kennis der spraakkunst... was bij verre de meeste examinandi zeer onvolledig, bij sommigen kinderachtig gebrekkig. Zinscheiding, spelregels, de geslachten der zelfstandige naamwoorden waren bij bijna allen een ware terra incognita.

»In de groote kunst om hunne gedachten ordelijk, klaar, bondig en vlot voor te dragen, hadden maar zeer weinigen het tot een betamelijke hoogte gebracht.

»De onwetendheid van sommigen in de letterkunde van hun eigen vaderland ging alle grenzen te buiten en was inderdaad allerschandelijkst.”

Treuriger verklaring kan men omtrent eigen oordeel en vorming van het denken, ook in de moedertaal, die van het denken tot eerste voertuig dient, wel niet afleggen.

En nu zoudt ge denken, dat deze verklaring wellicht »een hoop boerenjongens” gold, het opkomend geslacht der »domme” Veluwenaars.

O, neen, die verklaring geldt het keurcorps.

De verklaring slaat op dat uitnemend deel onzer volksjeugd, dat van de lagere naar de middelbare school opklom, alle klassen dier school doorliep en zich aan het eind-examen onderwierp. Eene dier verklaringen betreft zelfs het uitgelezene der uitnemendheden van dit keurcorps, die na volbrachte studie zich als onderwijzers op onze middelbare scholen wilden aanmelden.

En nog uw ooren niet geloovend, zegt ge: Maar, dan hebben lasteraars van het Openbaar Onderwijs met zulk een verklaring een valschheid in geschrifte begaan!

Ook dat niet.

Onder deze verklaringen staan de namen van de examinatoren, volbloed Schoolwetmannen.

Maar dan is het stuk ondergeschoven! roept ge uit.

Met uw welnemen. Het staat afgedrukt in het Verslag, dat door niemand minder dan den Koning jaarlijks aan de Staten-Generaal wordt ingediend!

(20 Maart '75).

Bekentenissen van een ijlende!

We vergeleken gisteren de Staatsschool bij een kranke, die, na er zich lang tegen te hebben ingezet, het eindelijk opgaf en in moedelooze bui aanstonds bang voor zijn leven is.

Alleen dit gaf o. i. den sleutel tot het zielkundig raadsel, dat de Staatsschool, die nog gisteren op haar uitnemendheid boogde, nu plotseling zóó krank en der verdwijning nabij heet, dat, komt er geen krachtige prikkel, haar einde nabij schijnt.

Het loont de moeite, het redeverband na te gaan, waardoor de kranke Staatsschool tot zóó pessimistische conclusie geleid wordt.

Iets wat te eer onmogelijk is, wijl ook haar in oogenblikken van koortsverheffing, al ijlende, bekentenissen ontvallen, die men, afgaande op haar conventioneele taal, nimmer in haar overleggingen zou hebben vermoed.

Steeds, het valt niet te weêrspreken, liet de Staatsschool verluiden, dat zij het hart der natie bezat, dat de overovergroote meerderheid der natie als één man voor haar in de bres zou springen; dat onze scholen der natie werden opgedrongen; en dat, liet men van pressie maar af, schier heel de natie van zelf haar kinderen aan de deur der Openbare School zou brengen.

Onzerzijds is nooit verheeld, dat we, ronduit gesproken, dit niet geloofden. Veeleer kwam ons voor, dat de natie, werd haar slechts de vrije keus hergeven, nog het positieve Christendom en de Vaderlandsche traditie, althans bij de opvoeding van haar kroost, zou vasthouden.

Natuurlijk namen de schoolwetmannen ons dit twijfelen aan de populariteit van hun troetelkind zeer kwalijk. Die taal heette volksmisleiding en, wat men ook tot steun dier bewering aanbracht, zij hielden hun grootspraak vol.

Van ons wilde de natie niets weten. De natie was, in haar massaliteit genomen, met hart en ziel gehecht aan de school zonder positieven godsdienst.

Zoo bleef lange jaren ons neen tegenover hun ja staan en men kwam niet verder.

Maar zie wat gebeurt thans?

Nauwelijks hebben we hun scherpe resolutie, hun decretum horribile, hun voornemen om ons met scorpioenen, in steê van met geeselen te kastijden, hun plannen tegen ons eenig ooilam, hun geestelijke dwang-cultuurstelsel aan het publiek gesignaleerd, of plotseling veranderen ze hun sprake en ontvalt hun de bekentenis van hun ongelijk.

Eerst meende men het verdeel en heersch op ons toe te passen, en gaf daartoe gretig publiciteit aan elke afwijkende stem, die uit ons midden opging. Toen men merkte dat dit niet meer baatte en bijna op alle punten van onze linie de eendracht hersteld was, greep men naar het wapen van den spot en plaatste het Vaderland zijn merkwaardigen brief over Bet en Gees.

Maar nu ook dit middel ondoeltreffend bleek, is de koortsverheffing toegenomen en de lijderesse aan het ijlen geslagen, om ons confidentiën te doen, waarop we nooit hadden gerekend.

»Restitutie-stelsel! Restitutie-stelsel" zoo roept de kranke aldoor, »dan is mijn school weg!"

Hoe, uw school weg, als we tot een restitutie-stelsel komen?

Weg, bij invoering van een restitutie-stelsel, dat aan elken vader eerst van lieverleê, na verloop van jaren, gedeeltelijk nog maar, de vrije keus zal teruggeven, om zijn kind, dat God hem gaf, te doen opvoeden op een school naar zijn hart?

Is uw openbare school dan weg? Uw school, waarvan ge zeidet, dat schier heel de natie ze lief heeft. En zij zou verlaten worden, zoodra de natie de inspraak van haar hart kon volgen?

Arme schoolwetmannen! hoe ge uw diepste gedachten in dat ijlen verraadt!

Ei zoo, ge stemt dus nu zelf toe, dat ge op uw openbare school kinderen hebt van ouders, die er hun kinderen liever niet heenzonden?

Niet slechts een enkel kind, maar velen, zeer velen. Zóó velen, dat, liepen ze eens weg die tegen hun zin bij u bleven, uw school voor een goed deel leêg liep.

Dankbaar nemen we van die bekentenis acte.

Immers door u zelf is thans toegestemd, dat uw school, niet door de vrije liefde van uw volk, niet door de vrije keuze der ouders, maar door dwang, door het afsnijden van een andere mogelijkheid, aan onze natie is opgelegd.

»Na de desertie onzer tegenstanders zou de gemengde school ophouden te bestaan!"

Deze kostelijke volzin staat gedrukt in een hoofdorgaan der Liberale partij.

Het heengaan van tegenstanders te beletten, zal volgens u zelf toch wel geen kenmerk van vrijheid zijn

Dat ge tegenstanders dwingen wilt bij u te blijven, is thans dus door u zelven beleden.

In hoe grove mate verraadt zulk een bekentenis niet volslagen gemis aan omzichtigheid in woordenkeus en vroed beleid.

Blijkbaar had de Schoolwetpartij op onze onnoozelheid gerekend.

Ze had gedacht, dat we, ook na haar scherpe resolutie, ondanks haar afgrijselijk decreet, in weerwil van het rechtsomkeert in haar stelsel, als plompe Russische soldaten, onbewegelijk bij ons vernageld stuk wacht zouden houden.

Dan ware hun coup de main prachtig gelukt en zou eerlang de doodsklok over de Christelijke school geluid zijn.

Nu Groen's scherpe blik ons ook ditmaal uit het gevaar gered heeft, kent hun woede geen grenzen over zoo bittere teleurstelling.

Zij er onzerzijds geen leedvermaak, maar ontbreke evenmin de erkentelijkheid voor wat we ook nu weêr aan onzen leader verschuldigd zijn.

De Liberalen hebben door de onvoorzichtigheid van de fractie-Moens veel bedorven in hun eigen spel.

Natuurlijk mag daar partij van getrokken.

De vrijzinnigen ten onzent willen de vrijheid niet! (22 Maart '75).

Is dit de volksschool achten ?

Hevig wordt van liberale zijde onze drieledige eisch aangevallen. Bewijs, zou men, oppervlakkig bezien, zeggen, dat onze keuze wel slechter kon.

Vooral het restitutie-stelsel is hun een doorn in het oog! Ze weten er geen kwaads genoeg van te zeggen en sloven zich letterlijk af, om ons volk, door het voorhouden van een carricatuur, tegen dit denkbeeld in te nemen.

Het zij zoo.

Scherpe bestrijding van wat men afkeurt of vreest, is plicht.

Men mag, onzenthalve, bij die bestrijding zelfs ver gaan.

Maar toch vragen we met ernst, mag men zóó ver gaan, dat men ter verdediging van zijn schoolstelsel de school zelve in minachting brengt?

En toch, dat doen onze Liberalen.

Dat dreigt zelfs, komt er geen protest, hun dagelijksche spijs te worden.

Het Nieuws van den dag (ô! leefde Gorter nog!) gaf daartoe het sein; reeds den volgenden dag volgde de N. Rott. Cour. en het Vaderland geeft er zijn fiat op.

Waarmeê toch meent ge wel, dat onze liberalistische dagbladen de volksschool op één lijn stellen?

Neen, ge raadt het niet.

Ze gaan zóóver, dat ze haar op één lijn stellen met een pomp.

Of ook met een grindweg.

Ter variatie met een loskraan, een gaslantaarn of een seinpaal!

Daar nu bij een stadspomp, een stuk klinkerweg, een eind asphaltbestrating en wat dies meer zij, een restitutie-stelsel toppunt van dwaasheid zou zijn, is het huns erachtens ook met dat stelsel afgedaan bij de school.

Aan zulk een plompheid hadden wij ons eens moeten wagen!

Hoe ijlings door al de gelederen het wachtwoord zou geklonken hebben, om onze lage, onteerende opvatting van de volksschool als bewijs te doen gelden van onze vijandschap voor volksontwikkeling!

De volksschool met een stuk straatweg te vergelijken!

Niet in figuurlijken zin, niet als beeldspraak, maar als rangschikking van de klasse der Staatszorg, waarin ze thuis behoort.

Kan men onedeler, min fijne, meer materialistische opvatting van de volksschool zich denken?

Ei zoo, gelden er voor den Staat bij zijn zorg voor de school geen andere drijfveeren, geen andere overwegingen, geen andere plichten, dan ter sprake komen bij den aanleg van een schutsluis of een waterpomp?

Durft ge metterdaad de school, waarin ons toekomstig geslacht wordt opgeleid, met die banale stoffelijke noodwendigheden over één kam scheren?

Staat het met de school zooals het met een stadsslachthuis staat?

Heeft de school geen hooger adel, geen fijner bewerktuiging, is ze aan geen hoogere en dus andere wetten te onderwerpen, dan een gasfabriek of Liernur-inrichting?

Geldt wat van de stadstoebehooren tot waterverversching, vrije communicatie en afvoer van vuilnis geldt, daarom ook van de school?

Tegen zulk een minachting nemen wij, lichtschuwen, het oog nog voor de volksschool, de openbare school incluis, op!

Zoover zal, althans zonder ons protest, de zelfverblinding der partijzucht dan toch niet gaan, dat men in Nederland het volk zijn school in één adem met een slachthuis of een gaslantaarn noemen leert.

Ons dunkt, zelfs de nobeler geesten onder onze schoolwetmannen moeten er zich aan ergeren, dat men in die mate alle kieschheid jegens het onderwijs uit het oog dorst verliezen.

Ongetwijfeld, ter misleiding van de schare die niet nadenkt, kon de onhebbelijke zet, juist door zijn plompheid, effect doen: »Krijgt ge dan geld terug, als ge ziek zijt en dus de straat niet gebruikt?"

Maar zij onder de liberalen, bij wie nog fijnheid van smaak boven demagogisch

gezwets geldt, zullen toch inwendig op dat platte Nieuws geknord hebben, dat het zich zoo vergalloppeeren kon en alle achting voor eigen kieschheidsgevoel had uitgeschud.

Te meer, daar het effect van zulke triviale zetten toch nooit blijvend is.

Geloof ons vrij, zelfs onder de lagere klasse van ons volk is de smaak nog te fijn en onbedorven, om althans zulke platheden niet te wraken.

In het eerste oogenblik moge men er niets tegen weten te zeggen. Maar boven hetgeen men te zeggen weet, gaat ook bij ons volk het instinct.

En meer behoeven we niet Reeds dat volksinstinct weet uitnemend goed dat een school en een stadspomp zich niet op éénzelfde leest laten schoeien.

Zij kunnen, die eenvoudige lieden, ja, soms eens hartelijk lachen ook om een zoutelooze aardigheid.

Maar weet wel, indien ge om dien lach gewonnen spel dacht te hebben, hebt ge u vergist.

Er leeft in ons volk nog besef van achting. Het eischt nog achting voor zijn Koning, achting voor zijn Overheid, achting voor zijn Historie, achting voor zijn School óók.

Reeds nu heeft het beseft, dat door de liberalistische pers aan die achting in haar plompe, materialistische vergelijkingen met pompen en kranen is te kort gedaan.

En ons, niet hun, zal de volksconsciëntie gelijk geven, dat we ter eere van onze volksschool, in naam der nationale eer, tegen zulk een banaliteit hebben geprotesteerd. (23 Maart '75).

Hoe men zichzelf verraadt!

Van liberale zijde roept men wee en ach en tiert en raast men, omdat, ja, waarom meent ge wel? omdat ze vreezen, dat er recht en gerechtigheid zal geschieden.

Recht en gerechtigheid!

Daarin dat geen dorpsbevolking meer zou gedwongen worden, haar duizenden guldens te verspillen aan een staatsschool, die, bij ontstentenis van kinderen, ieder ten spot, leëg staat.

Recht en gerechtigheid?

Daarin, dat geen wetsovertreding, oogluikend geduld, als veiligheidsklep meer dienst zou doen, om een onuitvoerbare wet als practicabel te ijken.

Recht en gerechtigheid!

Ook daarin, dat de tegenstanders van elken positieven godsdienst niet langer uitsluitend ten eigen behoeve over 's Rijks schatkist zouden beschikken.

En die kans, zoo het er eene is, dat het tot dit doen van recht en gerechtigheid misschien zou kunnen komen, doet een paniek onder hun gelederen ontstaan, vervaart heel het kamp onzer Liberalisten, jaagt hun den doodschrik om het hart.

Van welk een conscientie getuigt dit?

Is men dan metterdaad beducht, dat, wordt recht en gerechtigheid hersteld, hun school zonder positieven godsdienst dood zal bloeden?

Ziet men in, dat men, komt het tot recht en gerechtigheid, weg is?

Zou men. tot zelfonderzoek genoopt, dan inderdaad tot de overtuiging zijn gekomen, dat men jarenlang, tegen recht en gerechtigheid in, de natie onderdrukt en cijnsbaar gemaakt heeft aan de tyrannie van een onnederlandsch, antinationaal, het Christendom ontwortelend stelsel?

Nog kunnen we het niet gelooven.

Niet gelooven, wijl onze dunk van het karakter onzer tegenstanders nog te goed is.

Te goed, om ons zulk een dwingelandij, met voorbedachten rade, tegen recht en gerechtigheid ingaande, bij een Nederlandsche Staatspartij te kunnen denken.

Maar dan blijft er ook geen uitweg.

Dan is hun angst voorgewend, hun vervaardheid geveinsd, hun geroep om hulp gekunsteld.

In hun alarm spreekt dan slechts looze tactiek. Een krijgslist, om het oog van hun doodelijke plannen tegen de Christelijke school af te wenden. Dan stelt men u een hinderlaag, om, schoot ge uit deernis op hun hulpgeschrei toe, u te zekerderder in hun netten te vangen.

Zoo zal het van nu tot aan de Stembus in Juni onophoudelijk gaan.

Laten we ons verschalken, slapen we in, waakt de wachter niet, dan bespringt men u, eer ge er op verdacht zijt, ge wordt overrompeld en betreurt in smadelijke nederlaag te laat uw onverschoonlijke zorgeloosheid.

Zoo dikwijls we gevaar vermoeden, zullen we, gelijk thans, waarschuwen. Brenge een iegelijk die waarschuwing in zijn kring over. Maar ook onze waarschuwing kon te laat komen. En daarom: H o u d u a a n u w v e l d h e e r! Groen koos nog nimmer verkeerd. Zie maar, hoe zijn welbeproefde tactiek ook nu weêr onzen tegenstanders een streep door de rekening is.

Inderdaad.

Indien het niet onze medeburgers en landgenooten waren, ge zoudt in uw toornen tegen dergelijk onvaderlandsch, partijzuchtig drijven de maat schier te buiten gaan.

Men kan het zich haast niet voorstellen.

Op een oogenblik dat de positie der Christelijke school, ten gevolge van het ellendige systeem onzer schoolwet, feitelijk onhoudbaar is geworden, komt men u van liberale zijde met een dubbelen voorslag aan, niet om aan uw grieven recht te doen, maar om u geldelijk dood te drukken en op straffe van inkerkering te dwingen tot afstaan van uw kind aan een school, die ge veroordeelt.

En als ge, hoe ook door machtige hand omklemd, dan toch met al den ernst der overtuiging en de kracht der verontwaardiging nog tegenstribbelt, nog van u af durft slaan, en door uw roepen de conscientie der natie uit haar sluimering wekt, dan raapt men een dozijn scheld- en schimpwoorden op, om u dáárvoor dat ge niet dom en niet laf waart, als een lastigen spelbederver te kastijden.

Voor een J a v a a n s c h k i n d heeft men medelij, dat het niet tegen wil en dank van den koffieboom zal plukken. Ten behoeve van den Oost-Indiër, die verre is, spreekt het rechtsgevoel.

Maar als in ons eigen land een C h r i s t e n v a d e r, die niet rijk is, een uit de schamele, armere klasse der maatschappij vraagt, dat men zijn kind niet dwinge op een school zonder Christus te gaan, dan is datzelfde rechtsbesef op eenmaal verstomp', dan is men op uitbreiding insteê van op inkrimping van zooveel ondragelijker cultuurstelsel bedacht, en wraakt als Majesteitsschennis elke poging van den verdrukte om aan die verergering van zijn lot te ontkomen.

Hadden we nog iets geëischt, dat ons ook maar een s c h ij n v a n v o o r d e e l op onze tegenstanders v o o r u i t gaf, we zouden die onbarmhartige houding begrijpen.

Maar wat hebben we anders gevraagd, dan dat men ons met anderen g e l ij k zou stellen?

Zijn we dan ook geen kinderen van ons vaderland, Nederlandsche burgers zoo goed als de Liberalisten en Radicalen; behoort dan de Staat niet even weinig of even veel aan hen als aan ons?

En wie geeft hun dan het recht om voortdurend een toon aan te slaan, als waren z ij de eigenlijke burgers, wij slechts b ij w o n e r s, een hoop Heloten, die niet meêrekenen?

En toch, m i n d e r nog dan g e l ij k vroegen we. We lieten h e n nog op alle manier in het v o o r d e e l. Zooverre is het er van daan, dat door ons een privilege ten koste van onze medeburgers wordt begeerd!

Of is het een privilege, als we eischen dat er op kosten der burgerij geen scholen zullen gebouwd worden, om leeg te staan; scholen, waaraan niemand iets heeft dan de spinnen, die er heur web in hangen en de schoonmaaksters, die er een daggeld aan verdienen, om er die webben uit te ragen?

Een privilegie, als we eischen, dat art. 23 der schoolwet niet langer met medeweten der overheid in gansche streken van ons land zal overtreden worden?

Een privilegie, als we, naardien de Liberalen en Radicalen ten behoeve hunner

scholen de schatkist duchtig hebben aangesproken, daar we toch óók Nederlandsche burgers zijn, bescheidenlijk meê ons deel vragen?

Welnu, dát en niets dan dát is de eisch van recht en gerechtigheid, waartegen de toorn, men mag wel zeggen de woede, van een deel der liberalistische pers thans ontbrand is.

Gelukkig voor ons land, dat we er nog kunnen bijvoegen, dat tal van Liberalen, en onder hen niet de onedelsten, zelf dit onbarmhartig drijven afkeuren.

De liberalistische pers — vergeet het niet, — en de beteren onder de Liberalen zijn twee.

Of deze er eindelijk eens toe komen zullen, om, ter wille van het vaderland, ter wille van recht en gerechtigheid, we voegen er bij, ter redding van hun eigen duchtig uiteengeslagen partij, in eene andere richting koers te zetten?

We weten het niet.

Juni nadert.

Men is door teleurstelling moedeloos geworden.

De waarschijnlijkheid pleit er voor, dat de pers alleen aan het woord zal blijven.

Men is niet op zijn gemak; de partij hangt als droog zand aan elkaâr; ze boet al te hard voor vroegere misslagen.

In zulk een stand van zaken nu biedt een onderwijsquaestie ter verzameling op de loopplaats een zoo welkom redmiddel.

Het is een Turksche trom! (24 Maart '75.)

Is er een nevenbedoeling?

De School niet aan de Kerk, niet aan den Staat, maar aan de Ouders! Wat was er tegen dezen eisch in te brengen?

»Eenvoudig dit, antwoordde men, dat bij de ouders de genoegzame prikkel, de noodige belangstelling voor het onderwijs, ontbreekt!"

Voor zoover onze ervaring reikt, is dit te boud gesproken. Toch geven we zonder voorbehoud toe, dat een volksschool, die nu reeds uitsluitend op de belangstelling der ouders drijven moest, gevaar liep, aan den grond te raken.

Maar wat bewijst dit tegen ons stelsel?

Besluit ge dan uw kind jaar in jaar uit te blijven wiegen, op den schoot te houden en de trappen af te dragen, omdat het begint met te vallen, als ge het loopen leeren wilt?

En bovendien, wat alle kracht aan uw tegenwerping ontneemt, is niet door onszelf op den voorgrond gesteld, dat de Staat handelend moest blijven optreden voor zoolang en in zoover de veerkracht der ouders ook slechts eenigermate tekort schoot?

Voor de degelijkheid van het onderwijs viel dus niets te duchten.

Toch wilde men er niet aan.

Bleek hieruit niet, dat men nog iets anders dan degelijk onderwijs met zijn Staatsschool bedoelde, iets dat men noemen dorst noch wilde, en dat, kwamen de ouders aan het woord, onzen schoolwetmannen ontgaan zou?

Wat dat iets was, viel wel te gissen, maar kwam toch niet zóó duidelijk uit, dat men het officieel constateeren kon.

Doorredeneeren werd hierdoor omogelijk.

Thans niet meer.

Wat toch is gebeurd?

Nu er gehandeld wordt over een schoolwetwijziging, waarbij van stelselwijziging geen sprake is, doet zich weêr hetzelfde verschijnsel voor.

Dit verschijnsel namelijk, dat de Schoolwetmannen zeggen; Waarborgt ons slechts degelijk onderwijs! en dat ze, als ge hun dit onmisbare gewaarborgd hebt, toch niet tevreden zijn, en met te heftiger hartstocht zich verzetten.

Te ontkennen, dat dit verschijnsel zich ook nu voordeed, gaat niet aan.

De tegenstander kan niet loochenen, dat het hem, naar zijn voorgeven, geheel

belangeloos, om niets anders dan degelijk volksonderwijs te doen is. Zijn eigenhandige verklaring ligt ten bureele.

Vraag nu, of onzerzijds waarborg voor degelijk volksonderwijs geboden is, en wat dunkt u?

Onzerzijds is verklaard, dat we bereid waren meê te werken: 1. tot verbetering van het lot der onderwijzers; 2. tot vermeerdering van onderwijzend personeel in de scholen; 3. tot betere opleiding van de onderwijzers; en 4. tot verhooging van het peil van onderwijs.

Verklaard, dat o. i. de Staat zorg moest dragen dat de gelegenheid om openbaar onderwijs te ontvangen ruimschoots, overal en steeds aanwezig was voor de kinderen, wier ouders of voogden dit voor hen verlangden.

Verklaard, dat o. i. aan alle ouders of voogden, die ander onderwijs voor hun kinderen of pupillen verlangden, de mogelijkheid moest verschaft worden om dit te verkrijgen op een voet, waarbij de degelijkheid van het onderwijs geen schade leed.

Verklaard eindelijk, dat o. i. de Staat de strengste contrôle over alle scholen, openbare of bijzondere, behoort te oefenen, en elke school, waarin de degelijkheid van het onderwijs onvoldoende bleek, moet sluiten.

Mogen we den tegenstander vragen, wat er in deze voorstelling aan de degelijkheid van het onderwijs ontbreekt?

Vragen: of de degelijkheid van het onderwijs hierbij niet op alle manier winnen zou?

Beleefdelijk uitnoodigen, dat men ons aanwijze, waar zijns inziens de leemte zich voordoet, die in de degelijkheid van het onderwijs zou overblijven?

We vragen dit met aandrang en kunnen ons niet voorstellen, dat althans niet één enkel der vele bladen, waarover de Schoolwetmannen beschikken, dit hoofdpunt voor den volke duidelijk zou willen maken.

Ze zijn hiertoe verplicht.

Immers, het is uit dien hoofde dat ze voorgeven zich tegen ons te verzetten; het is ten behoeve van dit belang dat ze heel het land onder de wapenen roepen; het is de degelijkheid van het onderwijs, die, naar hun zeggen, bedreigd wordt.

Evenwel, indien niet alles ons bedriegt, zal het den eerlijken tegenstander volstrekt onmogelijk zijn, hier ook maar een stroospier tusschen te brengen.

Immers, de eischen, door hemzelf voor dergelijk onderwijs gesteld, nemen wij over en voegen er voor het bijzonder onderwijs nog een waarborg bij, dien hij niet stellen kon.

Toont hij dus aan, dat onze eisch aan de degelijkheid van het onderwijs te kort doet, dan veroordeelt hij hiermeê tevens zijn eigen pogram, veroordeelt het zelfs a fortiori.

Ook hier stuiten we dus, even als het vorig jaar met ons stelsel: de school behoort den ouders! op het zonderling verschijnsel, dat de Schoolwetmannen ook met den deugdelijksten waarborg voor degelijk onderwijs even ontevreden blijven, ja, nog hartstochtelijker opvliegen.

Waaraan mag dit liggen?

Het kan natuurlijk alleen hieraan liggen, dat er nog iets anders achter schuilt, dat ze niet noemen, en dat hun, vergelijkenderwijs althans, nog meer dan de degelijkheid van het onderwijs ter harte gaat. Dat ze een nevenbedoeling hebben!

Wat die nevenbedoeling is, kan men thans met tamelijk groote zekerheid uitmaken.

Niet de zucht om verdraagzaamheid aan te kweeken. Was daarvoor in de openbare school het goede kruid gewassen, het zou in aanmerking komen, heel het corps onzer schoolwetmannen, hun pers incluis, tot eén driejarigen cursus op zulk een school te veroordeelen. Althans hun verdraagzaamheid kan niet sprekender dan in het »kattepootje" gesymboliseerd. Herinner u wat de Genestet er van placht te zeggen! Thorbecke heeft, volgens Miquel, zelf de onbruikbaarheid der gemengde school voor dat doel beleden.

Er schuilt iets anders achter en het Nieuws van den Dag heeft ons op den goeden weg geholpen, om er achter te komen wat dat iets is.

De school, zoo schreef dit handigste der liberale organen, moet o. a. óók dienst doen, om de dogma's, de vooroordeelen, te bestrijden.

O, zoo!

Nu begrijpen we er meer van.

Natuurlijk, dan kunt ge de bijzondere school niet gebruiken. Contrarie van dien. Dan moet ge haar den kop indrukken. Immers, de bijzondere scholen leeren vaak als levenswijsheid vereeren, wat gij u vermeet »vooroordeelen" te noemen.

Toch is dit nog het ware niet Het helpt ons op weg, maar het eigenlijke ligt nog verder.

Dat kwam eerst uit, toen het Vaderland de onvoorzichtigheid beging, om zoo zonderling vroeg met een verkiezingsartikel te komen en ons een kijkje gunde in de beteekenis van de Zendingstochten, die de heeren Kerdijk en Moens door het land ondernamen.

Van dat oogenblik was de toeleg duidelijker.

Openlijk werd geafficheerd, dat de Onderwijs-quaestie parool in Juni zou zijn.

De saâmkoppeling van Staatkundige groepen, die men de »liberale partij" noemt, ligt uiteengevallen.

Kappeyne en Levy moeten desniettemin in Juni kameraadschappelijk naar de stembus kunnen gaan.

Van een verschil, als tusschen de Thorbeckianen en Putteanen, tusschen Vissering en Van Houten, tusschen het Vaderland en de N. Rott Cour. bestaat, mag dan niets te merken zijn.

Te minder daar »de partij" nog zeer lijdende is aan de naweeën van haar laatste ministeriën, die haar voorshands elke mogelijkheid benemen tot het oefenen van zedelijke kracht.

Daartoe nu werd de Schoolquaestie op den voorgrond geschoven.

T. w. de schoolquaestie in haar Moens-Kerdijkschen vorm, d. i. naar den zin der radicalen. Of ze wilden of niet, de oude Liberalen moeten thans meê, en zelfs Godefroi haastte zich om van volgzaamheid blijk te geven.

Te meer beloofde men zich hiervan, wijl men hierdoor in elken schoolmeester een natuurlijken verkiezingsagent in elk dorp en in elk gehucht verkreeg en allicht de annexatie van de linkerzij der Conservatieven kon doorzetten.

Hieruit maken wij op, dat er een samenhang moet bestaan tusschen den strijd voor de Openbare School en den welstand der Liberale partij in de Junimaand, die, hoewel geheel buiten de degelijkheid van het onderwijs omgaande, niettemin voor de schoolwetmannen van overwegende beteekenis is.

Het zij zoo!

Aan ieder het recht zijn positie te kiezen.

Slechts één eisch:

Dat men den Farizeër niet aan het woord late komen!

In dat blijvend mooispreken over »de degelijkheid van het onderwijs" zou iets al te huichelachtigs komen!

Heb mannenmoed en noem de dingen bij hun naam! (26 Maart '75).

e. EEN TIJDELIJK REDMIDDEL.

Hoe is de Christelijke school te redden?

De nood nijpt.

Nog dit jaar zal de toeleg beproefd worden om de scherpe resolutie ten uitvoer te leggen.

Biedt de Staten-Generaal tegen dien aanslag op onze burgervrijheden een geruststellend bolwerk?

Stellig niet de Eerste Kamer, die reeds bij het adres op de Troonrede van haar manie voor de Staatsschool blijk gaf.

En wat dunkt u van de Tweede Kamer?

Naar men gemeenlijk rekent, telt ze een-en-veertig leden van de Radicaal-liberalistische coalitie, die zich geen oogenblik bedenken zullen om ten onzen koste hun pleegschool rijker uit te dossen, en bovendien nog een viertal Conciliant-Conservatieven, die er nooit in treden zullen, om ons redres van grieven te geven.

De overige vijf-en-dertig leden bestaan uit zestien Roomschen, elf Anti-revolutionairen en acht Conservatieven.

Komt hierin door de algemeene verkiezingen van Juni geen verandering, dan is het tegenhouden der scherpe resolutie derhalve nu reeds onmogelijk geworden en hebben we ons op een jammerlijk begraven der Schoolquaestie onder het puin onzer Christelijke scholen voor te bereiden.

Zonder nog in den verkiezingsstrijd ons te mengen, dient er uit dien hoofde reeds nu op gewezen, dat de stembus van Juni voor de Vrije School van bijzonder gewicht zal zijn, en dat, hoe het ook loope, de pleitbezorgers der scherpe resolutie behooren geweerd te worden, zal onze school niet ten onder gaan.

Ontleenen zij hun recht, om ons met die verzwaring van druk te dreigen, aan de bepalingen van onze Grondwet, dan spreekt het van zelf, dat onzerzijds met verdubbelde kracht tegen het on-Nederlandsche in onze Grondwet moet worden geprotesteerd.

Van dat protest mogen we niet aflaten, indien we er ooit toe komen zullen, om als Christenen »een stil en gerust leven" in dit goede land te leiden.

Protest derhalve allereerst tegen de bron van al dit kwaad, dat over ons en onze kinderen reeds kwam en meer nog dreigt te komen; tegen Artikel 194, met name tegen de ellendige zinsneê.

Protest krachtens hetzelfde beginsel tegen elke bevoegdheid, door het Staatsgezag aan onze Grondwet ontleend, om de zedelijk-godsdienstige ontwikkeling van ons volk in zijn Christelijken loop te belemmeren

Protest, om kort te gaan, tegen de generale middelen, die onze Grondwet aan een côterie in handen geeft, om al den onmetelijken invloed van het Staatsgezag tot propaganda voor haar verderfelijke beginselen te misbruiken.

Protest, niet in den zin van doelloos geschrijf of debat voor den vorm, maar protest, door alle onze gedragingen en verbintenissen daarheen te leiden, dat herziening van dit onhoudbare langs den kortst mogelijken weg worde bereikt.

Welke gedragslijn vloeit daaruit voort voor het oogenblik? M. a. w.: welke houding behoort de Anti-revolutionaire partij aan te nemen tegenover de scherpe resolutie, die bij de voordracht tot Schoolwetwijziging eerlang aan de orde komt?

Over die houding moeten we tot een vast besluit komen. Wie in een zoo hachlijken samenloop van omstandigheden op het beslissend oogenblik weifelt, is weg.

Ontspringen kunnen we den dans niet.

De vraag toch is niet of wij schoolwetwijziging aan de orde zullen stellen, maar welke gedragslijn we te volgen hebben, nu ze, of we het willen of niet, aan de orde komt.

Was er sprake van een voorstel in den trant van Jonkheer de Brauw, dan viel de keuze licht. We konden dan afstemmen, ongenegen om met het traditioneele »kluitje" ons te laten afschepen.

Maar in dien stand verkeert de quaestie niet meer.

Geheel de positie is een andere, de stand der zaak een geheel verschillende geworden. De aandrang tot Schoolwetwijziging komt ditmaal uit den hoek, waaruit ze dusver het felst en hardnekkigst bestreden werd: van onze liberalen.

Er is geen sprake meer van tegemoetkoming aan onze grieven, maar van schorpioenen in steê van geeselen.

Het pleit loopt niet meer over recht doen aan het Christelijk deel des volks, maar over het met voorbedachten rade verdrukken der minderheden.

De hand is uitgestoken naar ons ooilam.

Dat hoorende, zou de eenvoudige burger allicht meenen, dat de vraag »wat ons te doen stond" dan gesneden brood was. »Sla uwen wederpartijder die schorpioenen uit de hand! Weêrsta den op verdrukking beluste! Bescherm uw ooilam! En stem elke wet van die strekking af!"

Maar hoe eenvoudig en van zelf sprekend dit ook schijne, die zóó spreekt, kent de stukken niet.

Wat toch is het geval?

Steeds heeft de Anti-revolutionaire partij er haar eer in gesteld, dat ze in den strijd voor volksontwikkeling vooraan stond. Tegen elke poging om het peil van ons onderwijs te verlagen, heeft ze zich steeds met ernst verzet. Ze wilde geen achteruitgang!

Mag ze thans aan dat verleden ontrouw worden?

Niemand onzer die er aan denkt.

Maar doorzie dan ook wel, in wat gedrongen positie ge geraakt.

Immers, wat de Liberalen u vragen, is: 1. de erkenning, dat ons volksonderwijs niet goed is; en 2. dat ge hen helpen zult om het te verbeteren.

Wilt gij er voor te boek staan, dat ge aan de onderwijzers een behoorlijke bezoldiging weigert?

Zou u het verwijt te dragen zijn, dat ge op een school, waar twee onderwijzers behooren, één enkele zich met een overkropt getal kinderen laat aftobben en de kinderen bederven op den koop toe?

Wilt gij de man zijn, die de gelden weigert om behoorlijk onderwijzers op te leiden?

De medaille heeft een keerzijde, we weten het wel; we ontcijferden u zelf het opschrift van scherpe resolutie, maar met die zijde wordt ze niet aan de Kamer vertoond.

Daar heet het kort en goed; voor of tegen een goede bezoldiging; voor of tegen een behoorlijk onderwijzers-personeel; voor of tegen een deugdelijke opleiding!

Voor de Conservatieven en Roomschen heeft dit zooveel voeten niet in de aarde. Zij oordeelen dat er in deze eischen voor negen tienden overdrijving heerscht.

Maar voor ons, Anti-revolutionairen, die dit niet toegeven en wel ter dege van oordeel zijn, dat ons volksonderwijs in elk opzicht verbetering eischt, voor ons staat de keuze hachlijk.

De Schoolwetmannen remonstreeren tegen hun eigen Schoolwet.

Voor wie tusschen de regels leest, is hun Remonstrantie de ondergang onzer Christelijke scholen.

Hoe, op wat wijs, behoort dan onze Contra-Remonstrantie geformuleerd te worden, om eenerzijds niet het verwijt te beloopen, dat we vijanden van volksontwikkeling zijn, en anderzijds onze Christelijke school te redden?

Drie artikelen houdt de scherpe resolutie; welk drietal eischen behooren dan onzerzijds als beding gesteld, om haar doodelijke strekking voor het Vrije onderwijs onschadelijk te maken?

Zou men niet eischen kunnen: 1. dat regel in steê van willekeur voortaan over de uitbreiding der Openbare school besliste; 2. dat het fatale artikel 23 zijn angel verloor; en 3. dat de »dommekracht van het geld" aan een kant werd gezet?

Ons dunkt, er is uit het oogpunt van billijkheid veel voor te zeggen.

Zou het ook doel treffen?

Zou het in overeenstemming met onze beginselen zijn?

Den weg tot Grondwetsherziening op het stuk van onderwijs, die anders onherroepelijk versperd wordt, open houden en vlak maken, doet het ongetwijfeld.

(1 Maart '75).

Regel in steê van willekeur.

Ter afwering van het ons bedreigend gevaar gaven we drie denkbeelden in overweging: 1°. laat er regel in steê van willekeur zijn bij het bepalen van het

getal der scholen (Imperatief mandaat); 2°. laat de gemeente eerlijkheidshalve ons kwijten, wat we haar uitsparen (Restitutie); en 3°. laat artikel 23 nader omschreven worden (Gewetensclausule).

Niet alsof daarmeê het doel van onzen strijd zou bereikt zijn.

Hoe zou dit kunnen, daar ook zóó het ons vijandig stelsel in volle kracht blijft?

Om dat stelsel door een beter te vervangen, is Grondwetsherziening onvermijdelijk. Zoolang we daar niet toe geraken, blijven we opgesloten in het Liberale gevangenhuis. Van den eisch dat men ons door de Grondwetsherziening uit dat gevangenhuis vrij late uitgaan, mag deswege geen oogenblik afgelaten.

Toch behoeft men zich daarom ook in het gevangenhuis niet alles te laten welgevallen. Tegen den toeleg om ons heimelijk in het gevangenhuis te dooden, mogen we toch protesteeren. Er zijn uitersten van willekeur en tyrannie, waartegen zelfs de gevangene recht van appèl heeft. Al haakt ge naar het oogenblik dat ge vrij zult kunnen uitgaan, toch kan niemand vergen, dat ge inmiddels elke krenking voor lief zult nemen.

Op dat standpunt heeft onze richting zich steeds geplaatst.

De eisch om invrijheidsstelling der Christelijke school is reeds in '69 gedaan, maar tegelijkertijd vroeg men toch: 1°. schrapping van het woord Christelijk in Art. 23; 2°. beteugeling van kosteloos onderwijs; en 3°. verbod aan den onderwijzer om kerkelijke ambten te bekleeden.

Waarom?

Wijl deze drieledige eisch ook op het standpunt der Schoolwetmannen, mits ze billijk en consequent oordeelen, moet worden toegegeven.

Niet om, ware dat verkregen, den strijd te staken; maar als voorloopige erkenning van ons recht; ter wegneming van het ergerlijkste; ter uitsnijding uit de Schoolwet van hetgeen met het systeem zelf der Schoolwet streed.

Dit verlokte Dr. Lamping, om in zijn bekend vlugschrift het betoog te beproeven, dat ook deze drie absurditeiten in het systeem der Schoolwet verdedigbaar waren; en het is dit nec plus ultra van geleerden overmoed, waardoor de heer Groen van Prinsterer tot den uitroep kwam: »Wilt ge ons ook dat niet gunnen, dan voorwaarts naar het Grondwetskasteel!"

In dien zin wenschten we wel, dat ook het drietal eischen, waar we thans op wezen, door onze geestverwanten overwogen werden.

Wie waande, dat de gevangene, wijl hij zich verzet tegen den cipier, die hem wil uithongeren, daarmeê zijn besluit prijsgeeft, om hoe eer hoe beter op vrije voeten te komen, d. i. in casu de Grondwet te herzien, zou ons een naieviteit toedichten, die al te ver ging.

Onze bedoeling strekt, kort en goed, geen stroospier verder, dan om waarborg te erlangen, dat de Christelijke school in den lande niet voor goed verpletterd zij, eer we aan Grondwetsherziening kunnen toekomen.

Oordeelen anderen dat men daarbij ook de vroegere eischen nog moet vasthouden, ons wel. Slechts vergete men niet, dat de heer Groen reeds voorlang de schrapping van het woord »Christelijk" vergelijkenderwijs een beuzeling heeft genoemd; dat het kwaad der »kerkelijke bedieningen" reeds ten deele hersteld is; en dat de voorliefde voor kosteloos onderwijs eer toe- dan afnam.

Maar, zoo gezegd, wenschen onze vrienden óók dien vorigen eisch te handhaven, we beloven er ons niet veel van, maar hebben er niets op tegen. Houde dit ons niet op. Trekken we liever onze aandacht saâm op de nieuwe eischen, die we als schild tegen nieuwen overmoed stellen zullen.

Dusver is het, gelijk men weet, geheel aan het goeddunken der overheid overgelaten, om de scholen voor openbaar onderwijs naar willekeur uit te breiden. Het jongste geval heugt nog. Een gemeente van 5463 zielen bezat reeds 13 Staatsscholen. Toch moest er nog een 14de bijkomen, en die 14de moest als stormram dienen, om een Christelijke school in den grond te boren.

Behoeft dat voort te duren?

Is het onbillijk, dat we met klem en nadruk den eisch stellen, dat vaste regel die willekeur vervange?

De Grondwet eischt in »de ellendige zinsneê", dat »overal van Overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs zal gegeven worden;" en dientengevolge Art. 16 der Schoolwet »dat in elke gemeente lager onderwijs worde gegeven in een voor de bevolking en de behoefte voldoend getal scholen, toegankelijk voor alle kinderen, zonder onderscheid van godsdienstige gezindheid."

Gaat het nu aan, dat de ellendige uitwerking dezer ellendige zinsneê,door ontstentenis van regeling op verdubbeling van ellende uitloope?

Blaupot ten Cate, de Schoolwetman bij uitnemendheid, omschreef nog onlangs den eisch der Schoolwet in dezer voege: Geene kinderen mogen van openbaar lager onderwijs verstoken blijven, omdat voor hen geen ruimte meer op de school aanwezig is."

Hij voegde er zelfs niet bij: »Men zou te veel vergen, wilde men voor elk klein getal kinderen in ieder gehucht, of iedere streek, een openbare school hebben."

En herhaalde zijn verklaring nogmaals in dezer voege: »Het gevaar moet niet kunnen ontstaan, dat ouders, die hunne kinderen naar een school willen zenden, beheerscht door de hoofdgedachte der openbare lagere school, daarvoor geen gelegenheid vinden."

Men begrijpt dat ook zóó nog deze eisch ongerijmd is. We zouden het antwoord wel eens willen hooren op de vraag: Waarom mag niet het gevaar ontstaan, dat ouders, die een neutrale school wenschen, geen gelegenheid vinden, en mag wel het gevaar ontstaan, dat ouders, die Christelijk onderwijs voor hun kinderen begeeren, daartoe de gelegenheid missen? Of zijn niet alle ouders in Nederland gelijk?

Maar zelfs ook al plaatsen we ons op het standpunt dezer partijdige lieden, dan nog zeggen we: Breng dan dien eisch onder vaste regels en speel niet met ons!

Als uiterste grens van uw eisch geeft ge zelf aan: dat er schoolruimte moet wezen voor alle kinderen, wier ouders wenschen, dat ze uw Staatsschool bezoeken.

Schrijf dat dan ook in dier voege in uw wet en snijd daarmeê het schandaal af dat men scholen bouwt voor kinderen, die er niet zijn, of wier ouders niet wenschen dat ze er komen zullen.

Als het op inning van belasting of regeling van kiezerslijsten aankomt, weet men wel haarfijn de gesteldheid van elk huis en bedrijf te schatten; wat bezwaar kan er dan bestaan, om bij uw gemeentenaren rond te hooren, voor hoeveel kinderen openbaar onderwijs verlangd wordt.

We weten zeer wel, dat zulk een cijfer altijd vlottend is, maar op datzelfde bezwaar stuit ge in geheel uw administratie. Toch houdt het u niet op, wijl ge zeer goed weet, dat men met een globaal cijfer zeer wel uitkomt. Waarom dan ten dezen opzichte alleen »spijkers op laag water gezocht?"

Alsof men in de ministeriële bureaux en op de bureaux onzer Gemeentehuizen de tooverkracht van het tarief niet kende!

Dat geldt alleen de uitvoering, en behoeft een kundig wetgever geen oogenblik op te houden.

De vraag is alleen: Wilt ge, zoolang ge ons gevangen houdt, ons althans naar de regelen van het gevangenhuis behandelen, of ten prooi laten aan de ergerlijkste willekeur van kleine despoten?

Aanvaardt men eenmaal het beginsel, dat in de Schoolwet te schrijven is: »Het bestuur van elke gemeente draagt zorg, dat voor de kinderen der gemeente, wier ouders of voogden openbaar lager onderwijs voor hen wenschen, voldoende schoolruimte aanwezig zij," dan blijft het beginsel wel hetzelfde en dus even onverbiddelijk te bestrijden, maar er zal ten minste een einde aan de willekeur zijn.

Voorts zal dienen bepaald te worden: 1°. hoeveel kubieke el schoolruimte voor elk kind vereischt wordt; 2°. voor hoeveel kinderen hoeveel onderwijzers aanwezig moeten zijn; 3°. hoeveel procent ruimte men boven het verkregen eindcijfer zal hebben te nemen; 4°. wanneer de beschrijving der kinderen moet plaats hebben; 5°. voor hoeveel kinderen als minimum in een gehucht of streek een bijschool te bouwen is; er 6°. binnen welken afstand combinatie met andere gemeenten geoorloofd is.

Dit zijn ondergeschikte punten van uitvoering, die met wat goeden wil spoedig te regelen zijn, doch die de hoofdvraag niet raken.

Die hoofdvraag is: Of we den eisch zullen stellen, dat vaste regel de willekeur vervange, opdat schandalen, als te Wons, te Welsrijp en waar niet al voorvielen, en die door de scherpe resolutie eerst met recht aan de orde zouden komen, voor goed worden afgesneden.

Ons dunkt, we kunnen er niet van tusschen. Tot dien eisch moeten we komen.

Wat dunkt er onzen lezers van? (2 Maart '75.)

Restitutie.

Als er pogingen worden aangewend, om het peil van ons volksonderwijs te verhoogen, heeft men van Anti-revolutionaire zijde geen verzet te duchten, mits men ons niet tegelijkertijd tot zelfmoord nope. Vraagt men voor onze Volksonderwijzers ruimer tractementen, verlichting van arbeid, betere opleiding, we zijn bereid dit alles toe te staan, slechts onder beding dat het niet naar den regel ga: »Den eenen z'n brood is den anderen z'n dood."

We gaven daarom in overweging ter levensverzekering voor de Vrije school den drievoudigen eisch te stellen: 1. Omschrijving van de schoolruimte die voor het Openbaar onderwijs beschikbaar zal moeten zijn; 2. Omschrijving van de gewetens-clausule in Art. 23; en 3. Teruggave van aan den Staat uitgespaarde gelden.

De toelichting voor den eersten eisch gaven we gisteren. Over de derde spreken we morgen. Thans een woord over den tweeden eisch: de Restitutie.

Daartoe beginnen we met een misverstand weg te nemen, dat licht bij onze vrienden zou kunnen postvatten.

Immers, men zou, door den klank misleid, zich kunnen inbeelden, dat door ons terugkeer werd voorgesteld tot het sinds lang door onze richting verlaten stelsel van subsidie.

Tegen subsidie is men onzerzijds fel gekant. Niemand wil er van hooren. Reeds de enkele klank wekt onzen tegenzin. Voor recht strijdende, begeeren we geen aalmoes.

Onze strijd is een nobele worsteling voor een heilig beginsel. Dien strijd staken we niet, wijl men ons een douceur in de hand wil stoppen. Onder welken vorm ook, tot een vragen om subsidie brengt men ons nooit.

Wat we dan tegen subsidie hebben? Waarom we haar met al de kracht die in ons is, verfoeien? De reden ligt voor de hand,

Subsidie is een willekeurige toelage, die door den rijke aan den arme gegeven wordt; van zijn gril en willekeur afhangt; verplichting in het leven roept jegens hem die ze gaf; en aanleiding geeft tot een administratieve inmenging, die met een fier besef van vrijheid en onafhankelijkheid onbestaanbaar is.

Subsidie onderstelt onderzoek naar de bestaande behoefte en evenzeer bewijs, dat de toegestane gelden op doeltreffende wijze zijn besteed. Beiden zijn ondenkbaar zonder aan den subsidieerenden Staat een contrôle over onze scholen toe te staan, die elk denkbeeld der Vrije school met tak en wortel zou vernietigen.

Wie dus, wel ietwes haastig, van oordeel was, dat de eisch tot verleening van zulk een subsidie, zij het dan ook in bedekten vorm, door ons bepleit werd, begreep onze bedoeling verkeerd en dichtte ons een denkbeeld toe, waarvan we ten eenenmale warsch zijn.

Evenmin strekt ons denkbeeld van Restitutie om door den Staat een deel der penningen, die we in den vorm van belasting opbrachten, aan de voorstanders der Vrije school te doen terugbetalen.

Aan hen, die dit denkbeeld, meenende dat het door ons werd voorgestaan, bestreden, stemmen we volmondig toe, dat het met den aard onzer Staatsinstellingen in onverzoenlijken strijd is en uitgaat van een verwarring tusschen publiekrechtelijke en privaat-rechtelijke verhoudingen, waarvoor we ons wenschen te wachten

Van een rekening tusschen den Staat en den belastingschuldige kan noch mag

sprake zijn. De overheid heft belasting krachtens haar hoogheidsrecht, en mag allerminst als lasthebber worden beschouwd, die voor te stipuleeren diensten door den belastingschuldige zou worden betaald. Men moet wel met beide voeten op den bodem der volkssouvereiniteit staan, om zich in zulk een voorstelling thuis te vinden. Bij ons althans komt ze niet op.

Als we van restitutie spreken, bedoelen we uitsluitend : een terugbetalen aan de Vrije school van de gelden, die ze den Staat uitspaart.

Op den Staat rust, zoolang Art. 194 der Grondwet kracht blijft behouden, de verplichting om in alle gemeenten des Rijks een voor de bevolking en de behoefte voldoend schoolwezen in stand te houden.

Stel, in uw gemeente zijn vijf duizend kinderen, die in de schooljaren vallen, dan zou uw gemeentebestuur derhalve tien scholen, elk voor vijf honderd kinderen, moeten openen. De bouw dezer scholen zou op vijf tonnen gouds, haar instandhouding op zeventig duizend gulden 's jaars te staan komen. Ongeveer één tonne gouds zou uw Gemeenteraad dan jaarlijks voor lager onderwijs hebben te voteeren.

Die uitgaaf zou dan niet afhangen van de willekeur uwer Gemeenteraadsleden, maar hun door de wet geboden zijn.

Nu wil het geval echter, dat het Vrije onderwijs in uwe gemeente zekere vlucht nam. Zoozeer won het zelfs allengs in kracht, dat de helft der kinderen, die in de schooljaren vallen, op de banken der Vrije scholen deugdelijk en volgens de wet voldoend onderwijs ontvingen. Dit maakt dat uw Gemeenteraad, in steê van voor duizend kinderen tien scholen, nu slechts voor vijf en twintig honderd kinderen vijf scholen heeft in stand te houden, en dat hij voor zijn lager onderwijs slechts vijftig duizend gulden in steê van een tonne gouds heeft uit te geven.

Deze kosten zijn hem uitgespaard door de ouders, die Vrije scholen oprichtten.

Dat deze duurder school houden, spreekt van zelf. In plaats van vijf scholen, elk van vijf honderd kinderen, hebben zij twintig scholen, achtereenvolgens voor 50, 75, 100, 150 leerlingen gesticht. Hun onderwijzerspersoneel werd daardoor grooter. De school bood meer gelegenheid voor persoonlijke aanraking met de leerlingen. Het opvoedkundig gehalte won in het oog loopend. De harmonie tusschen de huiselijke en de schoolopvoeding werd veel inniger dan ze bij de Staatsschool ooit zijn kon.

Toch heeft, uit den aard der zaak, de Gemeenteraad hiermeê in het minst niet te rekenen. Tot die meerdere uitgave was hij niet gehouden. Dat meerdere komt uitsluitend voor rekening van de ouders, die tot de hoogere uitgaven besloten. Besteedden zij misschien negentig duizend gulden voor wat hij met vijftig duizend zou hebben gedaan, dan is die meerdere veertig duizend gulden in betrekkelijken zin een weelde, waarvoor de kosten te voldoen zijn door hen die ze genoten.

Maar anders staat het met die vijftig duizend gulden, die volgens de wet ten laste der Gemeente zouden komen en haar nu worden uitgespaard.

Naar recht en billijkheid behooren deze beschouwd te worden als een uitgave, waartoe de Gemeente verplicht is, en waarvan ze thans slechts door een toevallige omstandigheid wordt ontheven.

Hiervan partij te trekken ten bate harer financiën, ware in hooge mate onredelijk. Immers, het zou zijn »een zich geldelijk verrijken ten koste van ouders, die zich voor de opvoeding van hun kinderen een schier dubbele uitgave getroosten."

Schrapte de wetgever de vrijheid van onderwijs, dan ware hier niets aan te doen.

Nu de wetgever daarentegen van het bestaan der Vrije scholen kennis neemt, er meê rekent, ze opneemt onder de paedagogische krachten der volksontwikkeling, zou deze finantieele bezuinigingsleer ten koste der ouders onverantwoordelijk en onredelijk zijn.

Zonder vooralsnog in de quaestie van uitvoering te treden, die tot meer dan ééne bepaling aanleiding zou geven, wenschen we daarom thans de aandacht uitsluitend op het hoofdbeginsel te vestigen : Elke gemeente betale aan de gezamenlijke Vrije scholen in haar ressort de gelden terug, die deze haar uitsparen.

Subsidie is een aalmoes; restitutie een kwijting van voor een ander gedane uitgaven.

Van inmenging in anderer huishouden noch van willekeur kan daarbij sprake zijn. Ze bedoelt niets anders dan het probleem op te lossen, hoe men tot algemeene verhooging van het peil onzer volksontwikkeling geraken kan, zonder dat het Vrije schoolwezen daarbij tot zelfmoord worde gedoemd. (3 Maart '75).

Een nieuwe waarschuwing.

Dat ook anderen het gevaar voor de vrije school beginnen in te zien, blijkt treffend uit de ernstige waarschuwing, waarmeê Dr. Bronsveld ditmaal zijn Kroniek heeft verrijkt:

»De strijd over het onderwijs is een nieuwe phase ingetreden. Het zijn nu niet meer de leden der christelijk-historische partij alleen, die aandringen op wijziging der wet. De heer Dr. Jan ten Brink, die in het tijdschrift Nederland van Januari ll. bl. 4 verklaarde: »de wet op het lager onderwijs, schoon bijna dagelijks vermeteler aangerand door de bevorderaars van evangelischen sektehaat, maar toch ongerept ondanks al het bijbelsch misbaar" — toonde, toen hij deze woorden schreef, zich niet alleen een liefdeloos en hatelijk beoordeelaar van gemoedsbezwaren, (wat trouwens ook meer doctoren in de theologie eigen is) maar ook iemand, die slecht op de hoogte is, »schoon" hij woont in de residentie en zelf aan 't onderwijs is verbonden.

Neen, als gij over ons lager onderwijs eens een verpletterend vonnis wilt hooren uitspreken, en op wijziging der wet met vuur aandringen, zet u dan aan de voeten der heeren Kerdijk en Moens, die als apostelen het land rondgaan, predikende: ai, helpt toch onze slechte lagere scholen verbeteren!

Zoo sprak de heer Moens dezer dagen te Rotterdam, uitgenoodigd door een staatkundige kiesvereeniging. Goed onderwijs, zoo zeide hij, is het eenige redmiddel, — (hoor het, o Prof. Naber! het eenige redmiddel) tegen onze sociale moeielijkheden, en de lagere school is de voornaamste kweekplaats der jeugd.

»Thans is de vraag, welke eischen aan die school mogen gesteld worden; wat heeft een burger in de maatschappij noodig, en deze zijn in korte woorden: Een zekere mate van kennis. Lezen, dat hij begrijpt wat hij leest; schrijven, zóó dat hij zijn meening zoo duidelijk hij wil op papier kan kenbaar maken; rekenen, zooveel dat hij niet bij elk voorkomend geval naar griffel en lei behoeft te grijpen, maar er over weet na te denken; geschiedenis, zooveel dat hij de daden onzer voorouders weet te roemen en er tevens naar streve de tegenwoordige beter te doen zijn; aardrijkskunde, zooveel dat hij in zijn eigen land ten minste goed tehuis is, niet enkel plaatsen weet te noemen, maar er weet te komen en weet wat er te vinden is, opdat hij er zich kan heen spoeden, zoo de nood hem dringt om elders werk te zoeken; tevens van Staatsinstellingen, volkshuishoudkunde, zooveel dat hij zijn eigen weg kan volgen en zich niet door anderen behoeft te laten leiden, die hem gouden bergen beloven en alleen zich zelven zoeken te bevoordeelen; teekenen zooveel, dat hij in enkele fiksche trekken weet weêr te geven wat hij ziet. Het is echter niet genoeg kennis te bezitten, maar hij moet ze zich ook weten ten nutte te maken. Ziedaar de eischen die gesteld worden voor ieder, die in de maatschappij wil vooruitkomen, en dat moet men leeren op de lagere school.

»Doch dan moet de school goed ingericht zijn. Kundige onderwijzers, goed geordende klassen van hoogstens 30 à 40. De onderwijzer moet niet alleen zijne leerlingen kunnen overzien, maar ook hun hart leeren kennen, en dat kan hij niet, wanneer het aantal leerlingen grooter wordt.

»Voorts is noodig een leeftijd van 7 jaar Er moeten zijn goede bewaarscholen, waar de kinderen kunnen leeren zien, hooren, gevoelen en opmerken. Laat de kinderen met hun 5de jaar ter school gaan, doch laat de school tot hun 7de jaar voor hen eigenlijk een goed ingerichte bewaarschool zijn. Geef hun vervolgens van het 7de tot het 12de jaar meer formeel dan materieel onderwijs; laat de

leerstof gebruikt worden om het denken te bevorderen, en laat hen, die daarna van het middelbaar onderwijs geen gebruik kunnen maken, tot het 15de jaar nog onderwijs ontvangen, voortgezet, herhaald en aangevuld; een onderwijs, waarbij meer klem op de stof wordt gelegd, al blijft verstandsontwikkeling op den voorgrond staan. Zou op die wijze het gestelde doel niet bereikt worden?

»Zoo zou het kunnen zijn, maar zoo is het niet. Tal van bewijzen hiervoor haalde spreker aan, en schetste ook in breede trekken den treurigen toestand der lagere school. Hij wees op het onvoldoend aantal onderwijzers, op de slechte bezoldiging dezer laatsten, op de slechte verdeeling der klassen in vele scholen, op het schoolverzuim enz.

»Een verandering van de wet is dus dringend noodig, doch ook de kosten mogen niet uit het oog verloren worden, en daar deze voor vele gemeenten reeds nu bijna niet te dragen zijn, moet de Staat hiervan een aanzienlijk deel op zich nemen. Eerst dan zal het mogelijk zijn alles zoo in te richten als noodzakelijk is.

»De wet moet zóó zijn, dat zij niet door ieder naar eigen meening kan worden uitgelegd en daardoor naar willekeur ontweken, maar zij moet aan vaste regelen binden.

»Vervolgens moet de wet er voor zorgen, dat de leerlingen geregeld en tot een zekeren tijd ter school verschijnen. Leerplicht, dat is het eenige middel. Zoo deze als dwang wordt beschouwd, zal dit slechts zijn door die ouders, die hunne kinderen verwaarloozen. Voor de ware vrijheid der kinderen moeten de ouders gedrongen worden hen naar school te zenden.

»Kan de leerplicht nu nog niet worden ingevoerd, men beginne met een voldoend aantal scholen op te richten en een voldoend onderwijzers-personeel, met behoorlijk salaris, aan te stellen.

»Spr. beval ten sterkste aan de oprichting van afdeelingen van de Vereeniging Tot Verbetering van het Volksonderwijs, welker pogingen geheel zijn geest beamen."

Het ligt voor de hand, dat ook wij het onderwijs zoo goed mogelijk verlangen. Zij lasteren, die ons tot de patronen der onwetendheid rekenen. Maar met allen nadruk komen wij op tegen de ongelooflijke tyrannie, welke uit dit programma tot ons spreekt. De heer Moens gewaagt van de Staatsschool alsof er van een andere nooit sprake is geweest. Hij wil door die school te volmaken ten koste van tonnen gouds, de mogelijkheid om vrije scholen op te richten en te onderhouden, nog bezwaarlijker maken. En in wier naam eischt hij dat? In 't belang van den Staat. Maar is hier de Staat hetzelfde als het volk? Ik bid den gemoedelijken gewezen godsdienstleeraar, thans inspecteur van 't onderwijs, zich toch eens ernstig af te vragen of werkelijk ons volk gediend is van de godsdienstlooze school? Wij mogen toch de duizende Roomschen niet voorbijzien; en dat onder de Protestanten de meerderheid van die volksklasse, waarvoor we de lagere scholen openden, de moderne begrippen niet is toegedaan en de school met den Bijbel stelt boven een zonder het Woord des Heeren, zal de heer Moens zich nog wel herinneren. De moderne predikanten kunnen hem anders op dit punt alle mogelijke inlichtingen verstrekken. En toch wil men ons dwingen, uit onze beurs scholen te helpen oprichten, die wij niet verlangen, en ook zij niet, voor wie men ze in de eerste plaats openen wil. Overal, waar Bijzondere Scholen zijn, kan de Staatsschool, ondanks haar lager schoolgeld, de concurrentie in leerlingen-aantal niet volhouden. En vele ouders zenden nog hun kinderen naar de Openbare School, door den nood gedrongen — en toch zal men nu maar handelen, alsof van dat alles niets bestond. Onze schoolmannen kennen maar één school: de neutrale; en omdat zij haar liefhebben, willen zij ons dwingen haar te betalen Is dit geen tyrannie? Spreekt hier niet de weerzin uit tegen den godsdienst? Is dit geen »secte-haat?" Moet men, in plaats van ons te beschuldigen van heerschzucht, niet eerder zichzelf aanklagen?

Voor zoover ik er over oordeelen kan, heeft dat streven om de vrije school te vermoorden, nooit in de bedoeling van den heer Thorbecke gelegen, al klonk in zijn mond het: »vrij', tot onze school gesproken, toch wel een weinig ironisch. We gaan dan ook trouwens vooruit. Het is veel gewonnen, dat we nu weten, wat wij aan elkander hebben. Laat ons krachtiger dan tot heden het volk inlichten; het bekend maken met de groote beteekenis van den

strijd, die thans wordt gevoerd. Hem, die Spanje's macht niet overmocht, zal het jonge Holland, zonder geloof, niet verwinnen. Al brengen wij hulde aan het Apostolaat, dat de heeren Moens en Kerdijk zich getroosten, wij moeten hen bestrijden, niet omdat zij 't onderwijs verbeteren, maar omdat zij onze vrijheid te kort doen willen.

En onzen vrienden roepen wij toe: waagt u niet roekeloos aan een openbaar dispuut, gelijk er thans op onderscheiden plaatsen gehouden worden. De onderwijs-quaestie mag niet met enkele citaten uit de geschriften van den heer Groen, en een zee van teksten en gemoedelijke toespraken alleen gevoerd worden. Zij eischt grondiger studie. Vraag het den heer Groen, vraag het den heer Van Otterloo, wiens voortreffelijke »Bijdrage ter toelichting der schoolquaestie," in 6 afleveringen thans kompleet, wij in aller handen wenschen. Wij hebben geduchte kampioenen tegenover ons, die recht hebben van ons te eischen, dat wij niet met papieren helmen of blikken sabels tegen hen optrekken. Wijst gij op David? Weet het wel: de juistheid waarmeê David slingerde, was ook een vrucht van veel oefening. Wie niet werkt, zal niet eten, en dit woord geldt in meer dan één zin. (8 Maart '75).

De gewetens-clausule.

Zoodra ge het ongelijksoortige saambrengt, moet er iets op gevonden, om een dragelijken toestand in het leven te roepen.

Toen eenmaal besloten was, het kunststuk te beproeven om Gereformeerden, Roomschen, Lutherschen, Joden en wat niet al op een school saam te brengen, moest men wel op de vernuftige vinding van allerlei veiligheidskleppen, geestelijke ventilatietoestellen en oudheidensche N e f a n d a-lijsten 1) bedacht zijn, om aan het zonderling allegaartje een soort van eigen kleur te leenen.

Had men zich bepaald tot het hoog noodige, dan had hier geen bezwaar in gestoken.

Er is een kleine streek van ons land, waar de gehuchten te klein zijn, om aan meer dan één school levensvatbaarheid te geven, en waar niettemin de bevolking gemengd is.

Er is in ons land een klein aantal dorpen, waar enkele eenlingen van een andere belijdenis verstrooid huizen onder een bevolking, die òf bijna geheel Roomsch, òf schier geheel Gereformeerd is.

Er zijn eindelijk kleine stedekens, wier behoeftige bevolking op het stuk van godsdienst zeer gemengd en niettemin te gering in aantal is, om splitsing voor afzonderlijke scholen toe te laten.

In die drie gevallen school de moeilijkheid. Voor een 4 à 500 scholen ontstond metterdaad de vraag, hoe men voor dezen »vermengden hoop", zonder aan de degelijkheid van het onderwijs afbreuk te doen, een redelijke school in stand kon houden; en niemand zou het onzen Wetgever euvel hebben geduid, indien hij, ter voorziening in dien nood, op practische wijs, veel aan het beleid der plaatselijke besturen overlatend, een schikking getroffen had, die meerderheid en minderheid bevredigde.

Maar wie dacht dat het onzen Wetgever dáárom te doen was, vergistte zich geheel.

Niet b e p e r k i n g, maar u i t b r e i d i n g, straks a l g e m e e n m a k i n g van dit netelig bezwaar, lag, naar het scheen, op zijn weg.

Het beneden zich achtend het gevaar slechts daar te bezweren, waar het aanwezig was, prikkelde veeleer de overmoed om het te zoeken ook waar het niet school, en het eerst met eigen toedoen in het leven te roepen, om straks zijn meesterlijken tact in het beheerschen van zulk een toestand te toonen. Er werd opzettelijk brand gesticht, om de voortreffelijkheid van den E x t i n c t e u r te doen blijken. Zelfs waar de muren vochtig, de vloer van steen en de binten van ijzer waren, moest toch brand ondersteld, om het gereed hebben van den E x t i n c t e u r onvermijdelijk te maken. Het brandpiket werd permanent ver-

1) Lijst van namen en woorden, die men verzwijgen moet.

klaard. Blusschen van het vuur van den Godsdiensttwist werd het parool van de menigte, die te hoop liep.

Dit leidde er toe, om de gemengde school tot volksschool te maken, ook in die streken, waar men geen gemengde bevolking had. Een andersdenkende veldwachter, met of zonder kinderen, was in zulke gemeenten een uitkomst. De fictie der gemengde school bij ongemengde bevolking werd er door gered.

Het werd zoodoende de aanbidding eener afgetrokken theorie, terwijl men opzettelijk het oog sloot voor de werkelijkheid.

Men vroeg zich niet af, hoe de feitelijke toestand der bevolking in het land was, maar maakte zichzelf en anderen diets, dat de landswet berekend moest zijn op alle gebeurlijkheden.

Wie kon er borg voor spreken, dat de Veluwenaars hun erf niet aan Limburgers verkochten? Kon Friesland niet emigreeren naar de Meyerei? Was er een wet van Perzen en Meden, die voor het standhouden van den tegenwoordigen toestand waarborg bood? En, indien niet, behoorde dan de wet niet op alle gebeurlijkheden te rekenen?

Uitgangspunt werd dientengevolge de onderstelling (door en door onwaar) dat in alle gemeenten van ons land een gemengde bevolking regel was, en dat derhalve de volksschool in alle gemeenten op de leest der gemengde school moest worden geschoeid.

Zoodoende hield de gemengdheid der bevolking op, een bezwaar te zijn en werd ze een welkom hulpmiddel om de Liberalistische plannen te bevorderen. Ons Liberalisme ware verloren geweest, indien er eens geen gemengde bevolking ten onzent had bestaan. Een paar Israëlieten, een drietal Roomschen in een gemeente van zes à zeven duizend zielen, waren voor de verlichte gemeentebesturen een ware trouvaille.

Waren ze er toevallig niet geweest, men had wat liefs willen geven, om ze er heen te lokken. Zij toch waren de bruggehoofden van heel het systeem.

Bedoeling en voorgeven liepen dusdoende geheel uiteen.

Men gaf voor, de conscientie der minderheid te willen beschermen; men bedoelde de conscientie van minderheid en meerderheid beî in het doctrinaire keurslijf van onze moderne begrippen te rijgen.

De moderne begrippen toch hadden het voordeel, dat ze nog in geen kerkbelijdenis of catechismus geformuleerd waren. Ze waren nog communaalbezit en nog door geen afzonderlijke kerk geëigend. Liep nu in het oog onzer Schoolwetmannen heel de strekking der Conscientieclausule er op uit, om de belijdenis der éene Kerk door die der andere in bedwang te houden, dan sprak het van zelf dat alleen de modere begrippen buiten schot bleven, en, op den stam van het Joodsch Deïsme geënt, toongevend op onze volksschool moesten worden.

De uitkomst is ten deze bewijs.

Op de dusgenaamde gemengde school, die voor allen toegankelijk moest zijn, voelt niemand zich thuis dan de moderne Christen, niemand zich op zijn gemak dan de moderne Jood; terwijl feitelijk die volksschool ontoegankelijk is voor den geloovigen Christen, hij zij dan Gereformeerd, Roomsch of Mennoniet.

Op de Veluwe weet men raad te schaffen en bestaat de gemengde school hoogstens in naam.

In Noordbrabant en Limburg stoort men zich aan geen abstracties en is de volksschool feitelijk Roomsch.

In de groote steden houdt het bijzonder onderwijs de Staatsschool in eerbiedig bedwang.

Voor het grooter deel van ons land treft de wet dus geen doel.

Haar tyrannie gelukt slechts in dat kleiner deel van ons land, waar òf de meerderheid alle positief geloof verloor, òf de gemengdheid der bevolking aan de Schoolwettheorie kracht leent.

De conscientie-clausule van Artikel 23 der schoolwet, die den schijn aanneemt van de conscientie te beschermen, heeft dus metterdaad geen andere strekking dan om de conscientie geweld aan te doen.

Onder de leuze der vrijheid van overtuiging wordt de practische conscientie-vrijheid in ons Nederland ondermijnd.

Is het te veel gevergd, zelfs op het standpunt onzer wederpartijders, dat aan de dubbelhartigheid een einde kome?

Durft men den eisch onbillijk keuren, dat een wettelijke g e w e t e n s -clausule 1. niet een d e n k b e e l d i g e conscientie maar het werkelijke g e w e t e n van Nederlandsche burgers bescherme; 2 dat g e w e t e n slechts dan bescherme als het in gevaar is; 3. over de vraag of het zich bedreigd acht, dat g e w e t e n zelf late oordeelen? (10 Maart '75).

Eerbied voor de begrippen van andersdenkenden.

Onze Schoolwet schrijft voor, »dat de onderwijzer zich te onthouden heeft van iets te leeren, te doen of toe te laten, wat strijdig is met den eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden."

Is ooit ongelukkiger volzin uit de pen van onzen wetgever gevloeid?

Ontleed die phrase en zie waartoe ge komt!

»Andersdenkenden" d. i. niet een kerkgenootschap of godsdienstige vereeniging, maar de menigte des volks in zijn enkele leden genomen, voor zoover ze a n d e r s d e n k e n dan de onderwijzer of één der leerlingen, die aan zijne zorgen zijn toevertrouwd.

Deze »andersdenkenden" mag men niet kwetsen.

Uitnemend.

Alles is te weren en tegen te gaan, waardoor dezen »andersdenkenden" het verblijf in de school onmogelijk zou worden gemaakt.

Kan het beter?

De openbare school moet voor ieder toegankelijk zijn. Baat het nu niet of ge de buitendeur al voor mij openzet, indien ge de binnendeur sluit, dan spreekt het van zelf, dat krenking van het heiligste geen kind onzes volks op de volksschool mag overkomen.

Waakt nu de wet metterdaad tegen d i t ondragelijk euvel?

Integendeel.

De school is derwijze ingericht, dat een zeer aanzienlijk deel der bevolking in gemoede verklaren komt: Voor mijn kinderen is de openbare volksschool ontoegankelijk. Ze worden er in wat hun het heiligste is, gekwetst.

V o o r g e w e n d! antwoordt het schoolbestuur op die klacht. Dat is onmogelijk. Er is niets dat u k a n kwetsen. Uw grieve is ingebeeld!

Indien »waar de conscientie in het spel is, de één moet berusten in wat den ander goed dunkt," is dit antwoord afdoende.

Verfoeit men daarentegen dit tyrannieke begrip, dan zegt het niet met al. Over de vraag o f i k p ij n h e b, valt geen consult te houden. Hetzij de conscientie of het lichaam in het spel is, staat dit ter uitsluitende beslissing van hem die klaagt.

Maar wat doet nu Artikel 23?

Het eischt dat ge eerbied hebben zult, niet voor de o v e r t u i g i n g, waarmeê iemand zijn belijdenis aankleeft, maar voor de b e g r i p p e n waarin hij goedvindt, die belijdenis te gieten. Let wel, niet voor de begrippen van een erkende b e l ij- denis, waarvan men nota kan nemen, maar voor de begrippen van a n d e r s d e n- k e n d e n; dus ook al zijn ze nog nooit verkondigd, ongehoord en mij deswege onbekend.

Voor den Roomsche is het een godsdienstig begrip, dat het huwelijk een sacrament en aan de monogamie gebonden is.

Maar behalve deze wonen er in ons land ook Mormonen, wier g o d s d i e n s t i g b e g r i p de monogamie als onzedelijk afkeurt.

En nu eischt men dat de Roomsche eerbied zal hebben voor het g o d s d i e n s t i g b e g r i p van den andersdenkenden Mormoon. Omgekeerd, dat de Mormoon eerbied zal koesteren voor het godsdienstig begrip van den andersdenkenden Roomsch-Kathliek.

Het is een godsdienstig begrip voor den Roomsche, dat de Vorst-Bisschop van Rome plaatsbekleeder van Christus op aarde is. Omgekeerd is het een godsdienstig begrip van den Protestant, dat de erkenning van den Paus als plaatsbekleeder

van Christus zonde is. Toch eischt men dat deze »andersdenkenden" voor elkanders godsdienstige begrippen eerbied zullen koesteren.

In gindsche straat woont een vader, die van zijn modernen leeraar gehoord en het als godsdienstig begrip heeft overgenomen, dat de vereering van Jezus Christus als God geopenbaard in het vleesch en van zijn sterven als een zoenoffer voor de zonde der wereld, hare afgoderij, heulen met den Molochdienst, onmenschelijk en onzedelijk is; en vlak tegenover hem woont een »anderdenkende" vader, die uit de Heilige Schrift »de godsdienstige begrippen" overnam: »dat in Jezus Christus de volheid Gods lichamelijk woonde, en dat er geen verlossing is dan in zijn bloed." Wederzijds behooren nu deze burgers eerbied te koesteren voor een »godsdienstig begrip", dat ze verfoeien.

De ongerijmdheid van dezen eisch springt in het oog.

Eischen kan men van een iegelijk, dat hij den w a a r h e i d s zin, de o v e r t u i g i n g, den e r n s t niet verdenke, maar eerbiedige, waarmeê andersdenkenden hun denkbeelden over God en goddelijke zaken uitspreken. Eisch van menschelijke samenleving is het, dat u niemand, direct of indirect, het recht betwiste of verkorte, om anders te denken dan ik zelf. Geëischt, dat ik ter bestrijding van wat mij dwaling dunkt, nooit andere woorden of middelen bezige, dan die de vrije beschikking van elken mensch over zijn eigen overtuiging ongedeerd laten.

Dat is de plicht der Christelijke verdraagzaamheid, maar ook dat alleen.

's Menschen recht om van zijn godsdienstige overtuiging meester te blijven, mag nooit of nimmer worden verkort, en al wat strekken zou om door geweld of geldelijken drang, door misbruik van overmacht, door spot of scheldtaal dit onvervreemdbaar recht te na te komen, moet met alle beschikbare middelen uitgeroeid en duurzaam geweerd.

Maar e e r b i e d voor anderer begrippen kan noch mag men eischen.

Dat ware de waarheid te na komen.

Dat ware den strijd des geestes onder den ban leggen.

Dat zou uitloopen op geestelijken dood.

Niemand koestert dan dien eerbied ook.

»Andersdenkenden" moeten toch menschen zijn d i e d e n k e n; en hoe kan iemand die denkt, we zeggen nog niet eens dulden wat hem dwaling toeschijnt, maar, let wel, voor die dwaling eerbied koesteren?

Het belang der waarheid eischt van dien eerbied het tegendeel. Zal het ons vaderland en ons volk wel gaan, dan moet de eerbied voor de o v e r t u i g i n g, waarmeê iemand zijn geloof belijdt, ongekrenkt blijven, maar de moed om wat ons d w a l i n g dunkt, zonder zweem van eerbied er voor, met open vizier te bestrijden, toenemen.

Slechts één uitzondering geldt hierop. De t e g e n w o o r d i g h e i d v a n p e r s o n e n, voor wie wat mij dwaling dunkt, heilig is, legt mij, tenzij bespreking der godsdienstige waarheid doel van onze samenkomst is, de verplichting op om geen gelegenheid tot bestrijding van hun dwaling te zoeken, en doet die gelegenheid zich zóó ongezocht voor, dat men bij volgehouden zwijgen den averechtschen indruk zou krijgen, als vond die dwaling ook in ons een steun, zich tot het uitspreken van eigen overtuiging in heuschen en waardigen vorm te bepalen.

Twee dingen, in onze Schoolwet verward, zijn dus wel te onderscheiden.

1°. Behoort het tot een goede opvoeding, dat men elk kind eerbied tracht in te boezemen voor het recht van elken mensch om meester van zijn eigen overtuiging te zijn.

Dit is de deugd der Christelijke verdraagzaamheid.

Ze behoort ingeprent te worden in elken levenskring, in elk huisgezin, in e l k e school, gemengd of bijzonder, Staatsschool of vrije school.

2°. Is het eisch der liefde, dat ik in anderer bijzijn geen misbruik maak van hun toevallige tegenwoordigheid, en derhalve òf van hetgeen tusschen hun godsdienstige begrippen en de mijne strijdig is, zwijge, òf, zou dit zwijgen een leugenachtige positie in het leven roepen, den eerbied onverlet late, dien ik aan hun persoonlijke tegenwoordigheid en hun persoonlijk gevoel verschuldigd ben.

Vooral bij kinderen klemt dit.

Godsdienstig redetwisten vermoordt in het kinderhart den vromen zin.

Hieruit volgt, dat van dezen eerbied g e e n sprake kan wezen waar geen anders-

denkenden tegenwoordig zijn. Dat dit zwijgen dus niet als eisch kan gesteld worden aan scholen, waar alleen kinderen éèns geestes samen zijn. Maar dat aan dien eisch zeer gestrengelijk de hand is te houden, waar »andersdenkenden" tegenwoordig zijn en verkeerd begrepen geloofs- of ongeloofsijver tot miskenning van den aard van den godsdienst en de dispositie van het kinderhart zou verleiden.

Artikel 23 onzer Schoolwet, deze beide verwarrend, weêrspreekt zichzelf en is, al naar men wil, onuitvoerbaar of onzedelijk.

Dezen misstand weg te nemen is ook op het standpunt onzer Schoolwetmannen plicht. (12 Maart '75).

Waar voor zijn geld.

Men dicht ons de ongerijmde gedachte toe, dat de natie zich de opoffering van millioenen schats voor het onderwijs zou hebben te getroosten, zonder eenigen waarborg te bezitten, dat ze voor die millioenen degelijk onderwijs kreeg.

Tot die onderstelling had men geen recht.

Vooreerst wijl men zonder noodzaak zijn tegenstander geen ongerijmdheden in den mond mag leggen, en »waar voor zijn geld" een te deugdelijk Hollandsch spreekwoord is, dan dat bewering van het tegendeel in ons goede Nederland denkbaar zou wezen, zonder dat het verwijt van ongerijmdheid u ten laste komt.

Maar ook ten andere, wijl noch de houding der Antirevolutionaire partij in het algemeen, noch die van *de Standaard* in het bijzonder, den minsten twijfel gedoogt omtrent onze warme prijsstelling op afdoend, waarlijk ontwikkelend, deugdelijk onderwijs.

Stelt men, in afwachting van Grondwetsherziening, en dus zich voorshands, wat de quaestie van beginsel aangaat, op het standpunt van ons positief Staatsrecht plaatsend, plicht en recht van de Overheid tegenover elkander, dan geraakt men tot deze uitkomst:

Plicht van de Overheid is: 1. te waken, dat het volksonderwijs ten onzent niet dale beneden het peil van andere natiën, 2. nu de kosten van het onderwijs in steeds ongunstiger verhouding komen tot het financiëel vermogen der ouders, te zorgen dat het genieten van onderwijs geen privilege der meer gegoede klasse worde; en 3. ook op het stuk van onderwijs de gewetensvrijheid te beschermen.

Waartegenover dan het *Recht* van den Staat treedt om waarborg te erlangen, dat 1. gelegenheid om onderwijs te ontvangen voor allen aanwezig zij; 2. dat alle onderwijs op het vereischte peil kome en blijve; 3. dat de inrichting der scholen niet schade aan de volksgezondheid; en 4. dat niemands geweten geweld worde aangedaan.

Voor zooveel het *tweede* punt betreft, springt het in het oog, dat de bepalingen der tegenwoordige wet te zwak zijn.

Welbezien, heeft de Overheid te dien opzichte thans geen anderen waarborg dan de acte der onderwijzers. Die waarborg dient versterkt, door tot *alle* scholen van lager onderwijs de bepaling uit te breiden, dat een minimum van vakken er onderwezen behoort te worden, en, hetzij *allen* aan inspectie te onderwerpen, 'tzij, naar Engelschen trant, vrijdom van inspectie te geven tegen onderwerping der scholieren aan examen.

Let wel. Hierbij blijft de geldelijke quaestie geheel buiten spel. Ook al weigerde een schoolbestuur eenige restitutie aan te nemen, toch behoort het waarborg te bieden, dat het onderwijs op zijn school deugdelijk zij.

Onze scholen hebben dien eisch nooit gevreesd.

Het bezoek der schoolinspectie was ons steeds welkom.

Wil men onze kinderen ondervragen, om te beoordeelen of ze deugdelijk onderwijs ontvangen, ons zal dit onderzoek slechts een gewenschte gelegenheid bieden, om de levensvatbaarheid onzer scholen te toonen.

Laat men, zoo dikwijls men wil, zich komen overtuigen, of het lezen, schrijven en rekenen, of de kennis van natuurkunde, aardrijkskunde en geschiedenis al dan niet op onze scholen voldoende is. Ons zal het lief zijn.

Een slechte school doet beter met te verdwijnen.

Indien die slechte school een Christelijke vlag uitstak, zou dat verdwijnen door ons in de eerste plaats worden gewenscht.

Slechts hebbe die inspectie haar natuurlijke grenzen. Ze late zich in geen enkel opzicht in met de zedelijke of godsdienstige opvoeding, noch ook met den geest, waarin het onderwijs gegeven wordt. Ze bepale zich tot de beoordeeling, of onze scholen niet minstens even goede resultaten opleveren als de Staatsschool biedt, na aftrek van haar Kantiaansch Deïsme of autonomische zedeleer.

Die waarborg behoort elke, behooren alle scholen aan de natie te bieden.

Niet om, als in het subsidiestelsel, voor zekere toelage de vrijheid en onafhankelijkheid der school te verkoopen, maar als een eisch, waaraan voldaan moet worden, zal een school in ons Nederland een school heeten en als school worden erkend.

Of ze restitutie afslaat dan niet, mag ten deze geen uitzondering maken.

Geldelijk vermogen mag in Nederland geen privilegie schenken, om een school te onderhouden die slecht is en het licht niet mag zien.

En toch dat is de grondslag van het ook door ons verfoeid subsidiestelsel.

Onder dit stelsel dwingt men de behoeftige school om op het goede peil te blijven, en mag de school, die geen geld noodig heeft, zoo ellendig zijn als ze wil.

Dat demoraliseert.

Demoraliseert de scholen, die men helpt, door ze te verlagen in aller oog.

En demoraliseert de scholen, die zich zelf bedruipen, doordien ze aan niets zich storen.

Bij het restitutie-stelsel, dat we aanprezen, bestaat hiervan geen zweem.

Alle inmenging van de Overheid in inwendige aangelegenheden der school, in haar finantieel beheer, de aanstelling van onderwijzers, de opvoedkundige strekking en den geest van de school, is dan uitgesloten.

De school, die haar voorschot terug erlangt, wordt dan aan geen enkele vernederende conditie onderworpen, die haar niet gelijkelijk met alle scholen treffen zou.

Het brandmerk der behoeftigheid bestaat niet.

De natie erlangt afdoenden waarborg, dat haar volksonderwijs op het goede peil sta; alle slechte scholen verdwijnen; de vrijheid van geweten en die der ouders wordt geëerbiedigd; en gemeden, ja, afgesneden worden de ellendige velleïteiten, waaronder zoo licht een bemoeizieke overheid zoo gaarne door de duimschroeven van het subsidie-stelsel de Vrije school gekneveld had.

(18 Maart '75.)

Waar het op aan komt.

De Staatsschool is steeds door de Anti-revolutionaire richting bestreden, omdat ze school is van den Staat, en de Staat noch in hoogeren zin onderwijzen, noch opvoeden kan.

Dat, bij tijdelijke ontstentenis van particulier initiatief, de Staat niettemin optreden moet en zijn school uit dien hoofde en in zóóverre als »noodzakelijk kwaad" te aanvaarden is, werd steeds door ons beleden, en is in onzen eisch: de Staatsschool aanvulling, onverholen uitgesproken.

Grondwetsherziening moest deswege o. i niet strekken, om eenig systeem door ons gewenscht, in Artikel 194 te doen opnemen, maar slechts om het onhoudbaar en in beginsel afkeurenswaard systeem der partij van '57 er uit te verwijderen.

Zóózeer rekenden ook wij met de behoeften van het oogenblik, zóóverre was het er van daan dat wij den Staat voetstoots op nonactiviteit wilden zetten.

Ons was het slechts om het beginsel te doen. Onze Grondwet kan niet Nederlandsch heeten, zoolang verkorting van het onderricht en subordineering van de Conscientie aan het Staatsbelang, daarin als uitgangspunt was opgenomen.

Dat protest blijft staan. Het kan niet herroepen worden zoolang de Anti-revolutionaire richting niet uitsterft of het land ruimt.

Wie de kaart van het land kent, kan er zich niet in vergissen: rusteloos blijft het ons streven, het Fransche systema uit onze Grondwet te lichten en door Nederlandsche beginselen te doen vervangen.

Het publiek diets te maken, dat de heer Groen van Prinsterer dit program zou verlaten hebben, is dan ook zich zelf op de kaak stellen.

Hij, en wij met hem, houden veeleer aan dien stelligen eisch, met name op het stuk van Onderwijs, onwrikbaar vast.

»Aan elken afdoenden waarborg voor Conscientievrijheid op het stuk van Onderwijs, we zeggen het nu gelijk in 1869, moet herziening van Artikel 194 der Grondwet voorafgaan!"

Maar let nu op de tweede vraag: Wat zult ge doen, zoolang u die afdoende maatregel wordt misgund?

Daarop antwoordde onze richting in 1869: Vraag voorshands wijziging van Art. 23, 24 en 33; en in 1873, niets.

Niets, omdat men u zelfs die beuzeling niet wil toestaan.

Niets, omdat men u met een kluitje in het riet stuurt.

Niets, omdat de Staatsschool, hoe machtig ook, toch niet machtig genoeg is, om u den adem uit de borst te drukken.

Vandaar het onverwijld. Onverwijlde herziening van Art. 194, zonder tusschenstations, doel van de reis.

Dat nu, zegt Groen, thans niet meer.

Daarvan ging hij af.

Dat denkbeeld liet hij varen.

Dat programma gaf hij op.

Waarom?

Wijl een deel van zijn volgelingen er de spitse van hadden afgestompt, door wat als conscientie-kreet bedoeld was, in Staatsrechtelijk gekibbel te doen ondergaan.

Maar ook, omdat de toestand sinds 1873 aanmerkelijk gewijzigd was. In drieërlei opzicht.

1°. Onder leiding van de HH. Moens en Kerdijk is men bezig, in den romp der Staatsschool een nieuwe machine van zooveel meer paardekracht te zetten, dat ze bij den eersten aanloop onze school met haar ram in den grond boort.

2°. Door uitbreiding van het kosteloos onderwijs en het gebrek aan onderwijzend personeel, hetgeen verhooging van kosten veroorzaakte, zijn de Christelijke scholen in zeer bedenkelijken toestand geraakt.

en 3°. Wat thans wellicht bereikbaar schijnt, is alles behalve »een beuzeling", heel wat anders dan »een kluitje in het riet," gaat veel verder dan onze voorloopige eischen ooit gingen.

Niemand beelde zich dus in, dat, al werd ons deze eisch gegund, onze strijd tegen het on-Nederlandsche in onze Grondwet uit zou zijn.

Die strijd komt hierbij ternauwernood te berde.

Al vloeide ons het goud als een stroom toe, nog zou die strijd onverzwakt en onverflauwd blijven bestaan; ter wille van de historie; ter wille van onze nationaliteit; uit plichtbesef; om het recht

In afwachting daarvan is het alleen de vraag: Hoe zullen we den fellen, onbesuisden aanval afweren, waarmeê de HH. Moens en Kerdijk ons nog het weinigje willen ontrooven, dat we hebben?

Hoe zullen we leven blijven?

Dat is geen staatsrechtelijk vraagstuk, maar een kreet om zelfbehoud.

Daar is ieder toe gerechtigd.

Ook de niet-Kiezer.

De moeder minstens evenzeer als de vader. De eenvoudige ten plattelande niets minder dan de spitsvondigste advocaat.

Hoe men dat nu stuurt of inricht, is ons in zeker opzicht onverschillig.

Indien slechts gezorgd, wordt, dat de verbetering van het onderwijs niet aan de belangen onzer school, maar ook onze school niet aan de verbetering van het onderwijs worde opgeofferd, is ons de vorm om het even.

Weet de Liberale pers, die zelf erkende: Elke verbetering van de Staatsschool maakt de positie der bijzondere school slech-

ter, en dus toestemde dat we er zoodoende onder raken, een beter redmiddel dan wij aangaven, niets zal ons liever zijn.

Slechts één ding eischen we: Men late van zijn hardvochtige, onbarmhartige houding af

Men zegge niet langer wat het Vaderland schrijven dorst: »Ge zult er wel van slechter conditie meê worden; edoch dit is onvermijdelijk!"

Zóó schrijft men niet als men van landgenooten spreekt.

De gelden waarvan de Staatsschool en de gelden waarvan de bijzondere school leeft, komen ter laatster instantie uit dezelfde bron, t. w. uit de kas der burgerij.

Daarin schuilt de moeielijkheid.

Immers, het spreekt wel van zelf, dat er in den boezem der natie slechts een beperkt aantal tonnen gouds voor onderwijs beschikbaar is. Neem dat cijfer zoo hoog ge wilt Toch, ieder stemt het toe, heeft ook dat cijfer zijne grenzen.

Nu trok de Staatsschool dusver reeds zoo onevenredig veel naar zich, dat er voor de Christelijke School slechts een zeer bescheiden deel overbleef.

Dacht men aan verandering, dan zou er derhalve eer sprake van moeten zijn, om der minder bedeelde school wat meer ruimte te laten voor het uitslaan van haar wortelen.

Maar nu dat niet kan; nu de Staatsschool, om zich staande te houden, nog meer naar zich toe moet trekken dan dusver, kan een kind het vatten, dat de vrije school der verkwijning nabij is, tenzij òf de verbetering van de Staatsschool achterwege blijve, òf de sluis geopend worde, waardoor haar waterpeil van zelf het onze klimmen doet.

Is zulk een sluis anders te vinden dan door restitutie?

(25 Maart '75).

f. ONZE SCHOOLWET VOOR DE VIERSCHAAR VAN EUROPA.

I.

[Baden.]

Wie afgaat op de uitingen van onze Schoolwetmannen, ontvangt licht den indruk, alsof hun zienswijze door al wat goed en edel denkt werd gedeeld, onze eisch ten opzichte van de volksschool daarentegen slechts bij achterblijvers en duisterlingen bijval kon vinden.

Deze indruk dient weggenomen, wijl hij in strijd is met den werkelijken toestand.

Immers, verbreedt men voor een oogenblik het veld zijner waarneming, om, nadat de Schoolwetmannen hebben uitgesproken, óók de meening van het deskundig publiek in Europa, ja zelfs in Amerika en Azië, te hooren, dan bevindt men dat de pleitbezorgers van onze Schoolwet met hun zienswijze schier alleen staan, en dat nergens, in niet één land van Europa, het belang van den godsdienst, voor de volksopvoeding, in verband ook met de rechten der gewetensvrijheid, dermate uit het oog is verloren, als in onze Schoolwet.

Om deze stelling te bewijzen, zullen we ons niet beroepen op beschouwingen, in buitenlandsche dagbladen, tijd- of vlugschriften geleverd. Tegenstanders van elken positieven godsdienst vindt men in alle landen, dús ook schrijvers, die ons schoolwezen met uitbundigen lof verheerlijkt hebben en soortgelijk of nog erger systeem voor hun eigen vaderland aanbevalen. Maar dit bewijst niets. De vraag is niet, of theoretische beschouwingen, in den geest van onze Grondwet, ook

elders geleverd zijn, maar deze: of mannen, die de verantwoordelijkheid voor de nationale toekomst van hun vaderland droegen, in eenig ander land van Europa, Amerika of Azië aangedurfd hebben, wat ten onzent als nec plus ultra van politieke wijsheid wordt uitgevent: een volksopvoeding, aan allen positieven godsdienst gespeend.

Onze schoolwetmannen laten zich niet weinig voorstaan op hun politiek doorzicht. Welnu, tegenover de politici van het gehalte der Blaupot ten Cate's, der Moens'en en Kerdijk's, wenschen wij de politieke wijsheid van de Staatslieden en wetgevers van alle volken in de drie werelddeelen, bij welke van volksonderwijs sprake is, te plaatsen, opdat uit de stellige, voor weêrspraak niet vatbare feiten blijke, dat Nederland, onder alle natiën het meest aan godsdienst gehecht, de ongodsdienstigste van alle schoolwetten bezit.

Op de wettelijke regeling van het Volksonderwijs in de beschaafde landen van Europa, Amerika en Azië komt het dus aan. Zelfs het ongunstig oordeel, dat in 1870 in het Engelsche Parlement en nu onlangs in den Duitschen Rijksdag, beide malen door banierdragers van het Liberalisme, over ons schoolwezen geveld is, kan bij ons onderzoek achterwege blijven. Niet de meening der individuën, maar de vrucht der politieke werkzaamheid, gelijk ze in de wet aan het licht kwam, moet beslissen, waar ónze Schoolwet voor de vierschaar van Europa's staatslieden wordt gedaagd.

En dan openen we ons overzicht met de Schoolwetgeving van het Groothertogdom Baden, om de dubbele reden, dat Baden even als Nederland een zeer gemengde bevolking bezit en even als onze natie het beginsel der gemengde school in zijn wetgeving heeft opgenomen.

Baden heeft 942,560 Roomsch-Katholieken, 491,008 Protestantsche inwoners, en telt voorts 25,703 Israëlieten, behalve nog 2281 personen, die tot kleinere secten behooren.

Gelijk ons land een zuidelijk deel heeft, dat bijna geheel Roomsch is, zóó ook Baden. Immers Constanz, de zuidelijkste Kreiz, telt 253,474 Roomschen tegen nog geen 21,000 Protestanten; ongeveer de verhouding van Noord-Brabant. Evenals ten onzent, is er een ander landsdeel, waarin de vermenging van beide eerediensten schier uit gelijke deelen bestaat, t. w. in den Kreitz-Mannheim met 186,382 Protestanten en 184,371 Roomschen. Eindelijk, ook in Baden woont het grooter deel der Israëlieten in een enkel landsdeel. Alleen in Mannheim 12,747.

Dit rechtvaardige de keuze, die ons, ter vergelijking met de Nederlandsche toestanden, in de eerste plaats het oog op Baden doet slaan. Te meer, daar ook in Baden, gelijk men weet, de liberale partij, door het hof beschermd, lange jaren meester van den toestand was.

Ten overvloede zij hierbij nog opgemerkt, dat de Badensche wet op het lager onderwijs eerst van Maart 1868 dagteekent, zoodat de Badensche Staatslieden, met ons schoolwezen, gelijk het sinds 1857 werd ingericht, bekend, niettemin hun afwijkend stelsel kozen. De omstandigheid dat de schoolplicht en de inspectie reeds vroeger geregeld werden, doet niets aan dit beweren te kort. Immers de desbetreffende wetten zijn van 9 October 1860 en 12 Augustus 1862, dus beiden na 1857.

Welnu, óók in Baden kent men de openbare gemengde school, toegankelijk voor kinderen van alle gezindheden! Ook in Baden is verordend, dat elke gemeente minstens één openbare school moet in stand houden, onder beding dat nabij gelegene gemeenten zich evenals ten onzent kunnen combineeren, en vermeerdering van scholen door de Regeering kan worden gelast. Ook in Baden is de bepaling der leervakken, het diplomeeren der onderwijzers, het minimum-salaris enz. bij de wet geregeld. Degelijke volksontwikkeling staat ook in Baden op den voorgrond.

Maar is daarom aan de mogelijkheid gedacht, om elken positieven godsdienst van de volksschool uit te sluiten?

Het tegendeel heeft men gewild, door twee bepalingen

1. dat op elke school drie uren 's weeks godsdienstonderwijs in den schooltijd zal worden gegeven, en
2. dat de openbare school een confessioneele kan zijn.

Omtrent het eerste bepaalt Art. 28 der wet van 3 Maart 1868: Voor het onderwijs in den godsdienst worden in het leerplan wekelijks drie uren aange-

wezen voor elke klasse. Het wordt gegeven en gecontroleerd van wege de Kerkgenootschappen. Artikel 7: dat kinderen, die tot een minderheid behooren, deze uren niet op school behoeven te komen, en dat het schoollokaal, met vuur en licht, later ter hunner beschikking is. Ook aan de onderwijzers kan het onderwijs in den godsdienst worden opgedragen, mits ze hiertoe van wege de Kerk gemachtigd zijn.

Uitvoeriger nog en uitgewerkter zijn de bepalingen omtrent het confessioneel karakter, dat een openbare volksschool dragen kan.

Zoo dikwijls men in eenige burgerlijke gemeente tot de oprichting van een nieuwe volksschool overgaat, wordt, volgens Artikel 12, door de inwoners dier gemeente beslist, of deze school een gemengde, dan wel een confessioneele zal zijn. Zulk een besluit bindt voor den tijd van tien jaren.

Bestaat in een stad of dorp een kerkelijke minderheid, die door dit besluit gedrukt zou worden, dan kan ook zij een eigen school verkrijgen, indien gebleken is, dat gedurende drie jaren minstens 50 schoolkinderen tot haar behoorden. Zoodra dit getal onder de 25 daalt, trekt de schatkist zich terug. De kinderen dezer fractie behouden niettemin het recht, de school der meerderheid te bezoeken en gedurende het godsdienstonderwijs heen te gaan.

Onder toestemming van de betrokken partijen, kan een gemengde school in een confessioneele of omgekeerd veranderd worden.

Uitgaande van het feit, dat de toestanden in de verschillende deelen des lands verschillend waren, heeft men derhalve een elastiek schoolstelsel gekozen, dat, zonder aan eenvormigheid het leven op te offeren, zich naar die verschillende toestanden schikken kan.

Niet de S t a a t, maar de b u r g e r ij beslist, wat voor elke gemeente het profijtelijkst is.

Dit blijkt nog te meer uit de instelling der s c h o o l r a d e n.

Er bestaat volgens Artikel 14 in elke gemeente e e n s c h o o l r a a d.

In deze schoolraden hebben zitting: 1. de bedienaren van den godsdienst, 2. de Burgemeester, 3 één der onderwijzers en 4. drie tot vijf burgers, waarvan een door den gemeenteraad, de overigen door de gehuwde burgers en weduwnaren der gemeente, onder zekere bepalingen, gekozen worden.

Over deze s c h o o l r a d e n staan g e w e s t e l ij k e, die op hun beurt aan een r ij k s s c h o o l r a a d onderworpen zijn. (O r t s s c h u l r a t h, K r e i t z s c h u l r a t h en O b e r s c h u l r a t h.)

We onthouden ons van elk oordeel over dit stelsel. Slechts beweren we, dat de Badensche Schoolwet, als proeve van wetgeving, de onze verre overtreft, en voor een land, dat schier dezelfde moeilijkheden aanbiedt als het onze, een schoolwezen in het leven riep, dat

1. aangelegd is op degelijke volksontwikkeling,
2. positieven godsdienst als grondslag der volksopvoeding eert,
3. rekening houdt met de verschillende toestanden, en
4. den vrijen burgergeest tegenover Centralisatie en Staatsdwang handhaaft.

Na Baden bespreken we Z w i t s e r l a n d. (29 Maart '75.)

II.

[Zwitserland.]

Na Baden kome Zwitserland, dat minstens evenzeer als het Zuid-Duitsch Groothertogdom in zijn volksgesteldheid met onzen nationalen toestand overeenstemt.

Ook in Zwitserland een sterk g e m e n g d e b e v o l k i n g; t. w 1,566,347 Protestanten, 1,084,369 Roomschen, circa 7000 Joden en bijna 12,000 personen die zich bij kleinere secten aansloten.

Ook in Zwitserland landsdeelen, bijna uitsluitend door lieden van h e t z e l f d e k e r k g e n o o t s c h a p bewoond. Er zijn negen g e h e e l R o o m s c h e

kantons, waar slechts $1\frac{1}{2}$ pCt. Protestanten; vier geheel Protestantsche kantons, waar slechts 6 pCt. Roomschen wonen, en twaalf kantons van gemengde bevolking; een verhouding aan de onze in Noord-Brabant en Utrecht niet ongelijk.

Ook in Zwitserland een gewestelijk zeer onderscheiden bevolking. Elke kanton is er nog souverein. De bewoners van Bern en van Genève verschillen in levenstrant en kleederdracht even sterk als onze Zeeuwen en Friezen

Ook daarin eindelijk komt Zwitserland met ons land overeen, dat het door het Calvinisme zijn stempel ontving, als vrijheidlievend te boek staat en van handel en nijverheid leeft.

Ter vergelijking met ónze volkstoestanden is Zwitserland dus bij uitnemendheid geschikt te achten.

Het schoolwezen heeft in dit Alpenland een elders ongekende hoogte bereikt, wordt ook door onze Schoolwetmannen met voorliefde geprezen, en overtreft in zijn resultaten het onze zeer verre.

Het verschilt in het éene kanton bij het andere, maar Zurich staat bovenaan. Beer en Hochegger verklaren in hun Das Unterrichtswesen der Schweiz zonder aarzeling, dat »Zurich als een lichtende morgenstar in zake het schoolwezen alle overige kantons in glans te boven gaat."

Door Zurich als voorbeeld te kiezen, gaan we dus veilig.

De Zurichsche schoolwet is van 23 December 1852 en bestaat uit 337 artikelen.

Ze riep openbare volksscholen in het leven, met vrijlating van de bijzondere school, die, ook al draagt ze een godsdienstig karakter, bijdragen van Staatswege ontvangt.

De openbare volksschool, let wel in Zurich, heeft als eerste vak van onderwijs op haar leerplan: Onderwijs in den Christelijken godsdienst en de Christelijke Zedeleer, minstens drie uren per week voor elke klasse, over een tijdvak van minstens zes, soms negen jaar.

De inrichting van dit godsdienst-onderwijs staat aan den Schoolraad, die intusschen gebonden is aan de goedkeuring van het Kerkelijke Bestuur. Geschillen worden behandeld door een gemengde Commissie uit Schoolraad en Kerkeraad. In de herhalingschool (met een cursus van 3 jaren) wordt in de schooluren zelven het godsdienstonderwijs door de Kerk gegeven (Art. 69 en 70).

Het bestuur over en het toezicht op deze openbare volksscholen gaat uit, niet van de Overheid, maar van de Burgerij.

Daartoe is voor elke burgerlijke gemeente een Schoolraad (Gemeindeschulpflege) in het leven geroepen, die gemeenlijk uit zes à zeven leden bestaat. Voorzitter van Rechtswege in dezen Schoolraad is de Bedienaar van den godsdienst. Alle onderwijzers hebben zitting in dezen Schoolraad met adviseerende stem. De stemhebbende leden worden door de vrije burgers gekozen.

Over deze gemeentelijke Schoolraden staan gewestelijke Schoolraden (Bezirksschulpflege). De laatste bestaan uit 9—13 leden. Drie dezer leden worden door de gezamenlijke onderwijzers, de overigen door de vrije burgers van het district gekozen. De leden hebben zitting voor zes jaren.

Over het geheele kanton eindelijk staat een kantonnale Schoolraad (Erziehungsrath) saâmgesteld uit zeven leden. Vier dezer leden worden door den Grooten Raad, twee door de onderwijzers gekozen, het zevende lid is de Directeur voor onderwijs. Zij hebben zitting voor vier jaren.

Ook in Zurich bestaat leerplicht en wel van het zesde tot het zestiende jaar.

De trekken van gelijkheid van dit Zürichsche met het Badensche stelsel springen in het oog. Vooral in vierderlei opzicht: 1. Een openbare volksschool met positieven godsdienst; 2. publiekrechtelijke bevoegdheid der kerkgenootschappen; 3. autonomie der burgerij; 4. invloed aan de onderwijzers toegekend.

Ongeveer op dezelfde leest is het schoolwezen in alle overige kantons geschoeid. Bern, dat zijn schoolwet eerst in 1870 vaststelde, heeft het stelsel van openbare volksscholen aanvaard, maar niettemin Bijbelsche geschiedenis en onderwijs in de hoofdwaarheden van den Christelijken godsdienst op zijn leerplan geschreven, en de gelegenheid geopend, om in dorpen van gemengde bevolking de school te splitsen. Het toezicht over het godsdienstonderwijs staat aan de Kerkgenoot-

schappen. Vooral in de wet, die eerst den 8sten Maart 1873 werd uitgevaardigd, verdienen deze bepalingen de aandacht. In Grauwbunderland, waar de sterk vermengde bevolking tot een fellen strijd om de volksschool aanleiding heeft gegeven, is het thans gelukt de degelijkheid van het onderwijs en tegelijk den vrede op afdoende wijze te herstellen, door het stelsel van facultatieve splitsing en door de burgerij gekozen schoolraden, waarin Roomschen en Protestanten naar een vasten maatstaf zitting hebben. Ook in dit kanton is onderwijs in den Christelijken godsdienst in het schoolplan opgenomen.

Gelijk men weet, heerscht in de Fransche kantons, ook op het stuk der wetgeving, de Fransche centraliseerende methode. Vandaar dat men in Genève niet het stelsel der schoolraden, maar, gelijk ten onzent, het bureaucratische stelsel van door den Staat aangestelde inspecteurs heeft gekozen. Toch staat ook in deze Fransch-radicale kantons de Volksschool, wat aangaat de godsdienstige volksopvoeding, hooger dan in Nederland. Facultatieve splitsing is in Waadland toegelaten en een aantal uren van den schooltijd elke week voor het godsdienstonderwijs aangewezen. De invloed van het radicalisme bepaalde zich tot het weren uit de Volksschool van den Cathechismus, en het verbod aan den onderwijzer in Genève om in de overige leeruren confessioneele propaganda te maken. Nog het naast aan onze schoolwet komt die van Glarus, den 11den Mei 1873 uitgevaardigd, waarbij wel het godsdienstonderwijs als leervak is opgenomen, maar onder bijvoeging: met weglating van het confessioneele element; of ook Neuchatel, waar, in de wet van Mei 1872, het godsdienstonderwijs facultatief is gesteld, en aan de vrije keus der ouders is overgelaten.

Resumeerende komen we dus tot het resultaat: dat 1. met zeer kleine uitzondering, in alle kantons het godsdienstonderwijs in het leerplan is opgenomen; 2. dat in verreweg de meeste kantons het publiekrechtelijk karakter der Kerk erkend is; 3. dat bijna overal aan de onderwijzers rechtstreekschen invloed op het schoolwezen is gegund; 4. dat schoolplicht regel is; en 5. dat de autonomie der burgerij slechts in die kantons miskend is, waar de Fransche centraliseerende bureaucratische geest het radicalisme bezielt.

En nu de uitkomsten.

Ze zijn:

1. dat er in de meeste kantons van gemengde bevolking een Schoolquaestie bestaat.
2. dat het onderwijs er volkszaak werd en, door aller liefde gedragen, tot veel hooger peil klom dan ten onzent; en
3. dat geen politiek geschil aan de voortgaande verbetering van het onderwijs in den weg staat.

(31 Maart '75).

III.

[België, Rusland].

Na Baden en Zwitserland wijzen we op België, met de eerste in zoover een contrast vormend, dat zijn bevolking een zeer weinig gemengde is, maar niettemin van gewicht bij de vergelijking met onzen volkstoestand: 1. wijl de uitgestrektheid van België en Nederland ongeveer dezelfde is; 2. wijl België ons in landaard zeer nabij komt; en 3. wijl de Belgische schoolwet een schakel vormt in een keten van organieke wetten, die zelfs Thorbecke zich ten voorbeeld stelde.

De Belgische schoolwet dagteekent van 23 September 1842; ze werd in de Kamer met bijna algemeene stemmen (op 3 na) en in den Senaat met volstrekte algemeenheid van stemmen aangenomen, en mag dus geacht worden ook de toongevers van het Liberalisme aan haar zijde te hebben gehad.

Ziehier haar voornaamste bepalingen:

In elke gemeente moet ten minste ééne openbare school geopend en in stand worden gehouden.

Blijkt dat door het bijzonder onderwijs genoegzaam in de bestaande behoefte wordt voorzien, dan is men aan deze bepaling niet gehouden.

De gemeenteraad heeft het recht, een of meer bijzondere scholen, die aan de door de wet gestelde eischen voldoen, voor openbare in de plaats te doen treden. Toestemming der Hooge Regeering is hiertoe vereischt.

De kinderen van onvermogenden ontvangen kosteloos onderwijs.

Het onderwijs in den godsdienst is in de vakken van onderwijs voor alle scholen opgenomen.

De leiding van dit onderwijs is opgedragen aan het bestuur der Kerk, tot welke de meerderheid der schoolgaande kinderen behoort.

De kinderen van andere gezindten wonen dit onderwijs niet bij.

De leerboeken voor het godsdienst-onderwijs en de zedeleer worden gekeurd door het kerkbestuur, de overigen door de overheid

Er is een dubbel stel inspecteurs, het eene door het Gouvernement, het andere door de Kerk aangesteld.

De Bisschop of de Kerkeraad der Protestanten heeft het recht, een lid met adviseerende stem af te vaardigen naar de Provinciale Schoolcommissie.

De kosten van het onderwijs worden uit de Gemeentelijke inkomsten bestreden. Bij onvermogen der Gemeente komt de Provincie of de Staat haar te hulp.

Tegemoetkoming in de kosten van onderwijs kan ook door bijzondere scholen verkregen worden, mits zij zich aan de inspectie onderwerpen.

Een schoolwet, gelijk men bespeurt, naar het Fransche model, meer op het beginsel van centralisatie dan van gemeentelijke autonomie steunend, maar niettemin 1. feitelijk, niet enkel in naam, de vrijheid van het onderwijs eerbiedigend; 2. het publieke recht der kerkgenootschappen eerbiedigend; 3. de godsdienstige opvoeding van het volk niet afscheidend van het onderwijs.

Verre van ons, copieering van de Belgische Schoolwet voor ons land te wenschen. Slechts zij toegestemd, dat de Belgische schoolwet op deugdelijker wijs dan de onze de vrijheid van het onderwijs en het belang van den godsdienst voor de volksopvoeding eerbiedigt.

Ten deele hiermeê vergelijkbaar is het schoolstelsel in Rusland, slechts met dit verschil, dat de gewestelijke autonomie in dit anders autocratisch Rijk beter beveiligd is.

Europeesch Rusland is voor het schoolwezen in negen districten verdeeld, elk met een Regeeringscommissaris aan het hoofd, terwijl dit mandaat in Siberië aan de beide Gouverneurs-generaal is geschonken, die het op hun beurt weer aan School-inspecteurs overdragen.

In beginsel is het verplicht en kosteloos onderwijs in Rusland als regel aangenomen, edoch onder het uitdrukkelijk voorbehoud, dat de verschillende districten en parochiën de toepassing van dit beginsel op hun territoir hebben goedgekeurd.

Door de Ukase van 1864 is de lagere school voor de eigenlijk Russische gouvernementen op vasten voet gebracht. Daar men, althans in deze districten, niet met het bezwaar eener gemengde bevolking te rekenen heeft, is het godsdienstonderwijs er onder leiding van de Grieksche geestelijkheid. De moeilijkheid, die andere Provinciën zouden opleveren, heeft men ontweken door aan deze een zelfstandige schoolinrichting overeenkomstig haar behoeften te geven. Zoo hebben b. v. het Groothertogdom Finland en het Gouvernement van Caucasie een eigen schoolbestuur met een eigen schoolinrichting. Vooral ook de Joodsche bevolking in het zuiden en westen van Rusland toonde steeds op deze vrijheid van haar schoolwezen hoogen prijs te stellen. Ze was de Russische bevolking door de voortreffelijkheid van haar scholen verre vooruit, en toen de Russische Regeering in 1844 ook deze scholen onder haar beheer en toezicht zocht te brengen en, nevens de bestaande, Staatsscholen voor de Joodsche kinderen opende, was het verzet der Joden tegen deze Staatsscholen dermate hevig, dat geheel de toeleg der Regeering mislukte en de Joodsche Staatsscholen nu nog in hoogst kwijnenden toestand verkeeren.

Veel belangstelling kan voor het overige Ruslands schoolwezen ons niet inboezemen. Wel is ook aan de Russische school sinds Keizer Nicolaas' regeering een krachtige hand geslagen, zoodat het getal scholen nu reeds het cijfer van 24,000 te boven gaat, maar toch is reeds het enkele feit, dat van de honderd recruten nog slechts twaalf iets van lezen en schrijven weten, afdoende om

den lagen trap aan te duiden, waarop het Russische rijk in dit opzicht nog staat.

Gewag moest van Rusland niettemin gemaakt worden, 1. opdat blijken zou, hoe ook in dit rijk de godsdienst in het volksonderwijs is opgenomen; 2. om het opmerkelijk verschijnsel, dat in dit autocratische rijk aan de inwoners stem in het schoolkapittel is gegeven; 3. om de bijzonderheid, dat Rusland voor zijn verschillende landstreken, overeenkomstig haar eigenaardigheid, een verschillend schoolsysteem volgt; en 4. om de uiterst merkwaardige omstandigheid, dat de Joden, die ten onzent het sterkst voor de Staatsschool ijveren, in Rusland, waar hun aantal 2,646,806 bedraagt, zich met hand en tand tegen de overheersching der Staatsschool hebben verzet. (2 April '75).

IV.

[Wurtemberg. Saksen. Hamburg. Oostenrijk.]

Wurtemberg telt 553,542 Roomschen op 1,248,860 Protestanten en 12,245 Israëlieten, een verhouding van 6 9, 3 0 en 1 procent; alleszins onder de categorie van gemengde bevolking te rangschikken.

De schoolwet van dit Zwabisch land dagteekent in haar jongsten vorm van 25 Mei 1865. De latere wetten van 28 December 1870 en 18 April 1872 zien uitsluitend op de regeling van de tractementen en den bouwtrant der schoollocalen en komen derhalve voor ons doel niet in aanmerking.

Doel der Wurtembergsche volksschool is, naar luid der wet van '65, de godsdienstig-zedelijke opvoeding en voorts onderricht in de kundigheden, die voor het burgerlijk verkeer worden geëischt.

Dienovereenkomstig noemt Art 2 onder de leervakken in de eerste plaats, godsdienstonderwijs en zedeleer.

Er bestaat schoolplicht van het 7de tot het 14de jaar.

In elke gemeente moet minstens éène openbare volksschool aanwezig zijn. Eveneens in gehuchten, die uit meer dan 30 huisgezinnen bestaan. Ligt het gehucht meer dan een uur gaans van de naastbijzijnde school, dan is de gemeente tot de oprichting van een afzonderlijke school voor dit gehucht gehouden, ook al bedraagt het aantal huisgezinnen niet meer dan 15.

Voor kleine gehuchten, of confessioneele minderheden in verscheiden gemeenten saâm, wordt een districtsschool geopend, mits de afstand van de woningen der ouders niet meer dan een uur gaans bedraagt.

De openbare school heeft het godsdienstig karakter van de gezindheid, die het talrijkst in de gemeente vertegenwoordigd is. Zoodra een minderheid in een gemeente uit 60 gezinnen bestaat, wordt ook voor haar op Staatskosten een confessioneele school opgericht.

De onderwijzers moeten zoowel van een burgerlijk als kerkelijk diploma voorzien zijn.

Aan het hoofd der inspectie over de gemeentescholen staat de bedienaar van den godsdienst. In den Schoolraad hebben voorts zitting van één tot drie onderwijzers en even zoovele gemeenteleden Deze laatsten worden voor den tijd van 3 jaren door de inwoners der plaats gekozen.

Voor de Israëlieten kunnen afzonderlijke scholen geopend worden (Art. 74). Waar de kinderen van verspreid wonende Joden de Christelijke school bezoeken, gaan ze tijdens het godsdienstonderwijs weg.

Een volksvergadering wordt telken jare gehouden om de belangen van het onderwijs te bespreken.

Ongeveer van dezelfde beginselen ging men in Saksen uit, een land van zeer weinig gemengde bevolking, daar het op 2,484,075 Lutheranen slechts 53,642 Roomschen, 9347 Gereformeerden en 3357 Joden telt.

Saksen's schoolwet is merkwaardiger, wijl ze eerst onlangs is uitgevaardigd. Ze werd afgekondigd den 26sten April 1873.

Ook zij huldigt de godsdienstig-zedelijke opvoeding als doel der volksschool, en neemt godsdienstonderwijs onder de leervakken op.

Er bestaat in Saksen schoolplicht over een tijdvak van acht jaren, van het 6de tot het 14de levensjaar. Voor achterlijke kinderen kan dat tot negen jaren verlengd worden.

De volksschool is een openbare confessioneele.

Kinderen, die in de schooljaren vallen en tot een minderheid behooren, waarvoor geen confessioneele school in de plaats hunner inwoning bestaat, wonen het godsdienstonderwijs op de school niet bij en betalen pro rato minder schoolgeld.

De leiding van het godsdienstonderwijs staat aan de Kerkgenootschappen.

Het toezicht op de scholen berust bij den Schoolraad, die wordt saamgesteld uit 1o. een aantal door burgers gekozen burgers, 2o. een deputatie der onderwijzers, 3o. een bedienaar van den godsdienst, en 4o. in plaatsen waar de predikant geen inspecteur is, uit den inspecteur.

De gewestelijke inspecteurs worden door den Koning benoemd.

De generale inspectie voor het Koninkrijk staat aan den Minister van Eeredienst en Onderwijs.

Hamburgs Schoolwet is eveneens van zeer jeugdige dagteekening. Ze werd den 11den November 1870 uitgevaardigd en verdient om haar paedagogische uitnemendheid niet minder dan om haar beslist godsdienstig karakter onze aandacht.

Paedagogisch is ze een der beste Schoolwetten en bevat schier alles wat men elders zoekt in te voeren.

Er is schoolplicht in voorgeschreven van het 6de tot het 14de jaar. Ze eischt 100 kub. voet ruimte voor elk schoolgaand kind. Ze deelt de scholen in zeven klassen en duldt geen grootere klassen dan van 50 leerlingen. Ze schrijft voor dat op elke school, behalve den hoofdonderwijzer, nog zeven onderwijzers werkzaam zullen zijn.

Ook voor het tractement der onderwijzers is uitnemend gezorgd.

Een hoofdonderwijzer ontvangt als minimum 1o vrije woning of 500 Mark schadevergoeding, 2o. 2000 Mark salaris en 3o. na vijfjarigen dienst verhooging van dit salaris tot 2500 en voorts tot 3000 Mark. (De Mark is ongeveer f 0,60).

Ook voor de Kweekschool en de daaraan verbonden beurzen is mild gezorgd.

Slechts één gebrek zal deze uitnemende schoolwet in het oog onzer Schoolwetmannen aankleven. Ze wil dat de school strekken zal niet tot propaganda voor een kleurloos Christendom of modern ongeloof, maar ter aankweeking van positieven godsdienstzin.

Onderwijsvakken op de openbare volksschool zijn, zegt Art. 32, in de eerste plaats: de godsdienst, en Art. 35 verklaart, dat het godsdienstonderwijs in den regel onder leiding van de predikanten der Luthersche kerken gegeven wordt, doch dat, indien van eenige andere gezindheid een noemenswaard aantal kinderen aanwezig is, ook aan dezen onderwijs in hun godsdienst wordt verstrekt. Voor het overige worden kinderen van een gezindheid, die in minderheid is, ook die der Joden, van het bijwonen der lessen over den godsdienst gedispenseerd. Ook Zaterdags zijn de Joodsche kinderen vrij.

Onder de jongste schoolwetten behoort ook die van Oostenrijk, gedagteekend 14 Mei 1869 en verder ontwikkeld in de Ministerieële Verordening van 20 Augustus 1870.

Doel der volksschool is ook, naar luid dezer wet, allereerst de godsdienstig-zedelijke ontwikkeling der volksjeugd. Dientengevolge wordt dan ook in Art. 3 als eerste leervak voor de openbare scholen voorgeschreven: Religion.

Voorts bepaalt Art. 5:

Het onderwijs in den godsdienst wordt van wege de kerkbesturen (met inbegrip van het Israëlitische) gegeven en gecontroleerd,

Het schoolprogram bepaalt het aantal uren, dat voor het onderwijs in den godsdienst beschikbaar wordt gesteld.

Er bestaat schoolplichtigheid van het 6de tot het 14de jaar.

Overal waar drie jaren achtereen op een uitgestrektheid van een halve mijl 40 kinderen van 6—14 jaar geteld zijn, moet een openbare school worden opgericht.

Deze openbare scholen zijn van gemengd karakter en moeten toegankelijk zijn

voor kinderen van alle gezindheden, met dien verstande, dat op een aantal uren, door het schoolbestuur te regelen, door de Besturen der verschillende gezindheden aan de kinderen, tot die gezindte behoorende, onderwijs in de belijdenis hunner Kerk wordt gegeven.

Ontbreekt in eenige gemeente een kerkelijk bestuur voor de gezindheid waartoe een of meer der schoolgaande kinderen behooren, dan wordt door het schoolbestuur, 'tzij in overleg met het Kerkelijk bestuur der naastbijzijnde gemeente, 'tzij in overleg met de ouders of voogden der kinderen, in deze leemte voorzien.

Gelijk men weet. is de bevolking van Oostenrijk uit kerkelijk oogpunt een sterk gemengde. Ze bestaat uit 23,954,233 Roomschen, 3,950,075 Griekschen, 3,052.684 Armenische Christenen enz., 3,509,013 Protestanten en 1,375,861 Joden; of, wil men, percentsgewijs, uit 66.7 pCt. Roomschen, 11 pCt. Griekschen, 8.5 pCt. Armeniërs, 9.8 pCt. Protestanten en 3.8 pCt. Israëlieten.

Steeds deden onze Schoolwetmannen het voorkomen, alsof buitenlandsche staatslieden Nederland zijn Schoolwet benijdden.

Wat hiervan aan zij, blijkt genoegzaam uit het feit, dat geen der Staten, die lang na '57 hun schoolwet uitvaardigden, en dus met de uitnemendheid van onze schoolwet bekend waren, aan navolging van dit hoog geloofde voorbeeld hebben gedacht.

Wurtemberg, Saksen, Hamburg en Oostenrijk kondigden hun schoolwet tien à twintig jaren later dan de onze af, en toch bleven ze vasthouden aan het beginsel, welks tegendeel in onze schoolwet belichaamd is, t. w. dat volksopvoeding met verwaarloozing van het godsdienstig element ongerijmd is (3 April '75).

V.

[Frankrijk, Pruisen.]

Het lager onderwijs voor Frankrijk is onder Napoleons bewind geregeld door de wet van 15 Maart 1850 en door die van 10 April 1867. De eerste is van den Minister de Tallouz, de laatste van Duruy. Gelijk men weet, is door tal van decreeten, zoo vóór als na 1867, in onderscheidene bepalingen der wet van '50 wijziging gebracht. Ook op deze zullen we het oog houden.

Naar luid van deze wetgeving, is elke gemeente verplicht, één of meer scholen te openen Met toestemming van den Departementalen Raad voor onderwijs kunnen twee of meerdere gemeenten, die dicht bijeen liggen, saâm een enkele school oprichten. Gemeenten, die kosteloos onderwijs willen geven, konden het hierdoor ontstaan tekort in hun financieel beheer niet op den Staat verhalen. Na '67 is dit gewijzigd.

Is door het bijzonder onderwijs op voldoende wijze in de behoeften der bevolking voorzien, dan behoeft geen openbare school geopend te worden, mits uit de gemeentekas vergoeding van schoolgeld aan onvermogenden verleend worde.

In gemeenten, waar meer dan één erkend Kerkgenootschap vertegenwoordigd is, worden voor de kinderen van elk dezer afzonderlijke scholen ingericht. Een gemengde school kan slechts voorloopig en met dispensatie van den Departementalen Raad in stand worden gehouden.

In gemeenten van meer dan vijfhonderd inwoners zijn de scholen voor jongens en meisjes eveneens gesplitst.

Het lager onderwijs, zoo op de openbare als bijzondere scholen, omvat: 1. het onderwijs in de zedeleer en in den godsdienst; 2. lezen enz.

De inspectie over het godsdienstig onderwijs is opgedragen aan de bedienaren van den godsdienst.

Voor het maatschappelijk onderwijs is de inspectie opgedragen, behalve aan de Rijksinspecteurs, aan de gedelegeerden uit de verschillende kantons, die niet door de burgerij benoemd, maar door den Departementalen Raad aangesteld worden;

voorts in elke plaatselijke gemeente aan den burgemeester, den pastoor, den predikant, den rabbijn en in gemeenten van meer dan 2000 inwoners aan een of meer ingezetenen, die door den Departementalen Raad zijn aangewezen.

In elk Departement staat aan het hoofd van geheel het schoolwezen de Departementale Raad. Deze is saâmgesteld, behalve uit mannen van het vak, uit den bisschop, een predikant en een rabbijn, voor zoover er Gereformeerde, Luthersche of Joodsche gemeenten in het Departement aanwezig zijn, den procureur-Generaal bij het Hof van appèl, een lid van dit hof, vier leden van den Gewestelijken Raad, en voorts den prefect. De keuze dezer leden geschiedt door den Minister.

Aan het hoofd eindelijk van geheel het Onderwijs staat de Hooge Raad voor Onderwijs. In dezen Raad hebben zitting: de Minister voor onderwijs, drie leden van den Raad van State, een hoofdofficier, een vlagofficier, vier bisschoppen, een lid der Gereformeerde Synode, een lid der Luthersche Synode, een Israëlitisch geestelijke en voorts leden van alle hoogere burgerlijke en rechterlijke colleges.

Hieruit blijkt, dat ook in Frankrijk, ondanks al het gebrekkige en bureau eratische van zijn schoolwezen, 1. het godsdienstig element op de volkschool ge eerbiedigd is; 2. het publiekrechtelijk karakter der Kerken erkend wordt; en 3· niet de gemengde, maar de gesplitste school als regel is aangenomen. Hoofdgebrek in de Fransche schoolwetgeving is de uitsluiting van de burgerij, of, wil men, de miskenning van de rechten der ouders, uitkomende in de benoeming van geheel de schoolinspectie door de overheid, en het beginsel van centralisatie en uniformiteit, waaraan Frankrijk ook in zijn schoolwet niet ontkomen is.

Het is vooral in dit opzicht, dat de Fransche geest tegen den Germaanschen vrijheidsgeest overstaat. België en de Zwitsersche kantons zijn Frankrijk ten deze nagevolgd. Hoezeer ook onze schoolwet op dit punt de Nederlandsche beginselen verloochent en de Fransche overgenomen heeft, behoeft voor den kenner van onze schoolwet geen betoog.

Over het Pruisische schoolwezen kunnen we kort zijn. Vooral door den jongsten oorlog is de aandacht zoo herhaaldelijk op het Pruisische schoolwezen gevestigd, dat schier elk dagbladlezer met de hoofdtrekken van zijn inrichting bekend is.

De schoolplichtigheid was in Pruisen reeds in de vorige eeuw ingevoerd en uitdrukkelijk in het Pruisische Landrecht Deel II. Tit. II. § 43—46 bekrachtigd.

De godsdienstige opvoeding van het volk beheerscht geheel de Pruisische school.

Te dien einde is de school gesplitst naar de belijdenis der gezindheden, voor zoover deze door den Staat erkend zijn.

Dit confessioneel karakter behoudt de Pruisische volksschool zelfs in zoodanige gemeenten, waar kleine minderheden te gering in aantal zijn om de oprichting eener afzonderlijke school van Staatswege te wettigen.

De moeielijkheid, die hieruit geboren werd, heeft men ook in Pruisen zoeken te ontwijken, door aan de kinderen, tot zulke minderheden behoorende, dispensatie te geven van de lessen, aan het onderwijs in godsdienst en zedeleer gewijd.

Het godsdienstonderwijs blijft buiten de bemoeiïng van den Staat en is onder het toezicht van de bedienaren van den godsdienst gesteld.

Door de bepalingen van het Pruisische Landrecht, door de bekende ministerieele Regulativen, en evenzoo naar de ontwerpen van 1813 en 1868, was de bedienaar van den godsdienst zelfs met de inspectie van geheel het onderwijs belast. Ex officio, als zoodanig, was de dorpsgeestelijke tevens curator der dorpsschool. Eerst ten gevolge van den jongsten strijd met het Episcopaat, is in dezen toestand door de wet van 11 Maart 1872 verandering gebracht. Thans is het toezicht over de volksschool door den Staat aan zich getrokken. Wel worden ook nu nog in grooten getale predikanten met het schooltoezicht belast, maar ze voeren dit toezicht niet meer gelijk vroeger, krachtens hun ambt, maar als mandatarissen van den Staat, overeenkomstig door den Staat gegeven verordeningen, en slechts voor zoolang als de Staat hun gezag bestendigt.

Niettemin geldt nog steeds voor de Pruisische volksschool de Regulative van 3 October 1854, waaraan we, ter kenschetsing van het doel, dat deze school beoogt, meê ons vaderland ter leering, het volgende woordelijk ontleenen:

»Het denkbeeld, om de jeugd op de volksschool een algemeen menschelijke vorming te geven, door de formeele ontwikkeling van het denkvermogen, is op de proef onuitvoerbaar of zelfs schadelijk gebleken.

»Het volksleven heeft behoefte aan een krachtige ontwikkeling. maar zóó, dat voort worde gebouwd op het fundament van het verleden, in aansluiting aan de historische gegevens, op de basis van het Christendom.

»De volksschool, waarin het grootste deel der natie haar opleiding ontvangt, mag deswege niet naar eenig systeem of een dusgenaamden eisch der wetenschap worden ingericht, maar moet dienstbaar gemaakt aan de eischen van het werkelijke leven, gelijk dit zich in Kerk, huisgezin, bedrijf of ambt, gemeente en Staat openbaart."

Voorts zegt de Regulative (die van gelijke kracht is als bij ons de Schoolwet) over het onderwijs in den godsdienst dit:

»Door het afleggen der belijdenis moet het kind, dat door den Heiligen Doop in de Kerk van Christus is ingelijfd, als zelfstandig lid in de gemeente optreden. De volksschool ontvangt derhalve kinderen, die recht hebben op al de genademiddelen, die van God verordend zijn, opdat ze deze met bewustheid in zich zouden opnemen en voor den strijd van het practische leven worden voorbereid. De onderwijzer moet daarom die hoogere wijding bezitten, die hem recht geeft het woord van Christus op de lippen te nemen: »Laat de kinderkens tot Mij' komen, want denzulken is het Koninkrijk!"

»Christus is het einde der wet; wie in Hem gelooft, wordt gerechtvaardigd, en de wet moet een tuchtmeester tot Christus zijn.

»Hiervan uitgaande, moet de onderwijzer de Bijbelsche geschiedenis beschouwen als het terrein, waarop de volksschool zich te bewegen heeft, om haar taak te kunnen vervullen.

»Zes volle uren moeten wekelijks aan het godsdienstonderwijs besteed worden. In den regel de eerste ure van elken dag.

»Dit uur wordt begonnen met gebed, begeleid met gezang, en moet in elk opzicht een stichtelijk karakter dragen.

»Vooral heeft de onderwijzer toe te zien, dat hij zelf het leven van boete en genade uit zijn eigen hart niet vervreemde, om met en voor zijn kinderen in waarheid te kunnen bidden. Hierin toch ligt de kracht en het wezen der Christelijke volksschool, dat ze, gegrond op Gods Woord en zich onder de tucht van dit Woord plaatsend, nuttig zij tot leering, tot bestraffing, tot vermaning, tot oefening in de gerechtigheid, opdat de mensch geheel Godes zij en tot alle goed werk bereid."

Let wel. Dit schrijft niet een Kerkeraad voor. Dit is geen voorschrift van een Vereeniging voor Christelijk-nationaal onderwijs. Deze bepalingen zijn woordelijk ontleend aan de Regulative, den 3den October 1854 uitgevaardigd door den Minister von Raumer, onder den titel: »Grundzüge betreffend Einrichtung und Unterricht der Evangelischen einklassigen Elementarschule"

Onze liberale bladen, die tot moewordens toe herhaalden, hoe de Pruisische schoolmeester Sadowa en Sedan heeft gewonnen, zouden weldoen deze dingen ook hun lezers eens meê te deelen. (5 April '75).

VI.

[Engeland.]

In dit ons voorlaatste artikel bespreken we het Engelsche schoolwezen. Daarbij komt dan morgen nog een artikel over de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, de Kaapkolonie in Afrika, en geen noemenswaard gegeven zal voor de opmaking van onze conclusie meer ontbreken.

Een uitvoerige bespreking zoo van de uitsluitend Luthersche landen in het

Noorden, als van de uitsluitend Roomsche landen in het Zuiden, laten we met opzet achterwege. Ze zou door de eentonige herhaling van gelijke beginselen den lezer afmatten, zonder een nieuw gezichtspunt over het schoolwezen te openen. Ook zonder nader onderzoek weet de deskundige, dat in Denemarken, Zweden en Noorwegen de Luthersche, gelijk in Italie, Spanje en Portugal de Roomsche kerk, het kerkgenootschap van den Staat, de Staatskerk in engeren zin is, en schier geheel de natie onder haar geestelijke jurisdictie vereenigt.

In geheel Denemarken vindt men op bijna twee millioen Lutherschen nog geen twee duizend Gereformeerden en Roomschen. In Zweden telt men op ruim vier millioen Lutherschen nog geen zes honderd Roomschen en nog geen twee honderd Gereformeerden. En in Noorwegen bevinden zich slechts zes duizend andersdenkenden, die onder 1,696,651 Lutheranen verspreid zijn.

Omgekeerd zijn in Portugal en Spanje de niet-Katholieken nauwlijks aanwijsbaar en vormen de 40,000 Protestanten en 25,000 Joden op de ruim zeven en twintig millioen Roomsche inwoners een te kleine minderheid, om op 's Lands wetgeving invloed te kunnen oefenen.

Daar uit dien hoofde de moeilijkheid, waarvoor de Schoolquaestie ons plaatst, in die landen niet bestaat, kan hun wetgevende arbeid ons bij de oplossing dezer quaestie niet te stade komen. We bepalen ons daarom ten hunnen opzichte tot de algemeene opmerking, dat het onderwijs in den godsdienst der Staatskerk er van Staatswege aan de volksschool is opgedragen.

Uitvoeriger moet daarentegen onze mededeeling zijn aangaande het Engelsche schoolwezen, gelijk dit door de Bill van 9 Augustus 1870 geregeld is.

Engeland en Wales, waarvoor deze Bill geldt, heeft bijna 24 millioen inwoners, waarvan ruim 18 millioen tot de Staatskerk, ruim vier millioen tot de Dissenters, ruim één millioen tot de Roomsche Kerk behooren, en een 40,000 Joden zijn. Houdt men hierbij in het oog, dat ook de leden der Staatskerk in drie groepen gedeeld zijn, naarmate ze tot de ritualistische, oudkerkelijke of Evangelische partij behooren, wie stemt dan niet toe, dat de moeilijkheid, die zich uit den gemengden aard der bevolking in de Schoolquaestie voordoet, ook voor Engeland alleszins bestaat?

Hoe nu tracht de Engelsche wetgever dit bezwaar te overwinnen?

Zijn wet gaat uit van het beginsel, dat allerwegen in het land voldoende gelegenheid voor alle kinderen, die in de schooljaren vallen, moet bestaan, om behoorlijk lager onderwijs te ontvangen, zonder dat de godsdienstige opvoeding schade lijdt.

Om dit te kunnen beoordeelen, stelt de wet vast wat tot een behoorlijk lager onderwijs vereischt wordt, en legt aan de overheid de verplichting op, om allerwegen, in zooverre het particulier initiatief tekort schiet, openbare scholen te openen.

Ze deelt daartoe het land in schooldistricten in en beveelt dat uit de cijfers worde opgemaakt, of en in hoeverre in elk dezer districten aan de behoeften voldaan is.

Daarbij wil ze: 1°. dat buiten rekening blijven alle kinderen, in wier onderwijs op behoorlijken voet door streng confessioneele scholen wordt voorzien, en 2°. dat als openbare lagere school erkend worde elke school, die aan de ouders der kinderen de vrijheid laat, om al dan niet het godsdienstig onderwijs bij te wonen.

Als openbare lagere school, zegt artikel 4 der act, zal erkend worden elke school, die voldoet aan deze vier vereischten:

a. dat geen godsdienstige vereering van eenig kind tegen den wil zijner ouders zal gevergd worden, en dat het omgekeerd, van geen godsdienstige vereering zal worden afgehouden, die zijn ouders het voorschrijven.

b. dat de lessen voor godsdienstonderwijs aan het begin of het einde van den schooltijd zullen gegeven worden, met vrijlating aan ouders of voogden of ze al dan niet wenschen dat hun kinderen of pupillen deze lessen bijwonen.

c. dat de school aan de inspectie zich onderwerpe.

en *d.* dat ze de leervakken onderwijze, die door de wet zijn voorgeschreven.

Voldoet een school aan deze eischen, dan rekent ze meê als openbare lagere

school, onverschillig of ze van een particulier persoon of van eene corporatie uitgaat en zonder dat gevraagd wordt of ze al dan niet een confessioneel karakter draagt.

Aan zulke scholen wordt zelfs van Overheidswege geld uitbetaald, op voorwaarde 1o. dat het bestuur dit wenschte; 2o. dat dit geld niet voor het uitsluitend godsdienstig onderwijs besteed worde ; en 3o. dat de te verstrekken som het gezamenlijk bedrag der overige schoolinkomsten niet te boven ga.

Voor zoover, ook met inbegrip van deze scholen, niet genoegzaam in de behoefte is voorzien, treedt de Schoolraad op om zelf scholen te openen.

De scholen, door dezen Raad opgericht, moeten aan de eischen der wet voldoen en mogen niet strekken voor het onderwijs in eenigen Catechismus of eenig Lithurgisch formulier van een der kerkgenootschappen.

Indien later blijkt dat het particulier initiatief vooruit is gegaan, sluit de Schoolraad naar evenredigheid een of meerdere zijner scholen.

De Schoolraad kan dit initiatief bevorderen door een of meerdere zijner scholen, tijdelijk of voor goed, onder vasten waarborg aan bijzondere vereenigingen of particulieren over te doen

Ook kan hij, omgekeerd, waar dit initiatief achteruitgaat, bestaande bijzondere scholen tijdelijk of voor goed overnemen.

De Schoolraad kan, op gelijke voorwaarde als bij de bijzondere school, geldverstrekking aan het Parlement voor zijn scholen aanvragen.

Blijkt dat in twee bijeengelegen districten het aantal kinderen, waarvoor plaats op de school ontbreekt, te gering is, om in elk van beiden een afzonderlijke school te stichten, dan kunnen twee districten een gemeenschappelijken Schoolraad verkiezen, voor de stichting van een gemeenschappelijke school.

Uit de plaatselijke inkomsten wordt door de bevoegde macht het bedrag der uitgaven aan den Schoolraad gekweten.

Komt de Schoolraad zijn verplichtingen niet na, dan treedt het Hooge Landsbestuur tusschen beiden

Schoolplichtigheid kan door den Schoolraad in zijn district worden ingevoerd.

Eindelijk is voor het recht der minderheden bij de verkiezing van den Schoolraad gezorgd door de bepaling, dat elk kiezer zooveel stemmen op denzelfden persoon kan uitbrengen, als er leden voor den Raad te verkiezen zijn.

Vergeet niet dat deze wet door de Engelsche Liberalen, onder leiding van Forster en Gladstone, is tot stand gekomen; dat men dit stelsel heeft aangenomen, na ons schoolstelsel gewogen en te licht te hebben bevonden, en dat het niet zoozeer de ongeloovigen, als juist de Anti-revolutionairen zijn, die, om het overwicht van de Anglicaansche Staatskerk, tegen de Bill reageeren.

Voorts oordeele men of deze Schoolbill niet rust op het beginsel, dat door onze Liberalen als het toppunt van ongerijmdheid bestreden wordt: t. w. dat de particuliere school regel, de Staatsschool aanvulling zij.

En ten slotte lette men er op, dat »Staatsschool" in de Engelsche schoolwet nooit een school van Overheidswege bedoelt, maar uitsluitend op scholen doelt die door de publiekrechtelijke bevoegdheid der gezamenlijke burgers zijn opgericht.

(6 April '75).

VII.

[Amerika. De Kaap. Engelsch-Indië.]

Het stelsel van de gemengde school (the Common school system) is Amerika's glorie.

De Vereenigde Staten vormen een democratie; elk burger heeft er stemrecht en kan op zijn beurt geroepen worden om als gezworene, vrederechter, commissaris enz. op te treden; verschil van standen noch reeks van eeretitels is er bekend.

Dit noopte dezen Statenbond van meet af, om aan het onderwijs der volks-

jeugd zijn uiterste zorg te besteden; in zake de volksschool nooit karig te zijn, en stipt tegen elke inbreuk op de gelijkheid der burgers of de vrijheid van consciëntie te waken.

Aan dat streven dankt de Common school haar oorsprong. Ze is geen product van moderne wijsheid of radicaal intellectualisme, maar van den geest der Pelgrimvaders. In de Staten, door de gevluchte Puriteinen gesticht, is nu nog de Common school het rijkst ontwikkeld. Het geheele Zuiden kende haar vóór den slaven-oorlog niet. In het verre Westen wordt ze slechts op gebrekkige wijze nagebootst.

De Common school, gelijk ze in Amerika bestaat, is van Calvinistischen, niet van Radicalistischen oorsprong.

Ze dagteekent van het jaar 1642, toen de gevluchte Calvinisten, na met de Mayflower geland te zijn, ijlings de fundamenteele bepaling vaststelden: »Dat het bestuur van den Staat elke gemeente de verplichting zou opleggen, om zorg te dragen, dat de kinderen, die op haar erf woonden, een behoorlijke opvoeding zouden ontvangen. Diensvolgens hadden ze toe te zien, dat geen gemeente zulk een barbaarschen toestand zou gedoogen, dat niet elk kind de gelegenheid bezat, om de Engelsche taal en zooveel van de voornaamste wetten te leeren, als voor het burgerlijk leven noodig was; op boete van 20 shillings."

Reeds in 1647 werd voor Massachusetts deze bepaling in dier voege uitgebreid: dat elke stad of elk dorp, waarin minstens 50 familiën woonden, een school moest onderhouden, waar men lezen en schrijven kon leeren, en elke stad of elk dorp van minstens 100 familiën bovendien een »grammarschool."

Thans geldt in Massachusets, nog steeds de Staat waar het Common Schoolsysteem op den hoogsten trap staat, de bepaling:

1. dat elke gemeente verplicht is, ten minste gedurende een half jaar gelegenheid te openen voor alle kinderen om lager onderwijs te ontvangen;
2. dat elke gemeente, grooter dan 500 gezinnen, een gymnasium moet openen, en
3. dat in elke gemeente, een schoolraad moet gekozen worden, die belast is: *a.* met de aanstelling en het ontslag der onderwijzers; *b.* de inspectie der scholen; *c.* het toezicht over de schoolboeken en de zorg dat geen boeken, die de strekking hebben om voor eenig bepaald kerkgenootschap propaganda te maken, gebezigd worden; maar evenzoo om te eischen, »dat elken dag een deel der H. Schrift uit de Engelsche geijkte vertaling in elke school gelezen worde."

Deze schoolraden worden door de burgers, uit de burgers, gekozen.

Ze zijn òf schoolraden voor de geheele gemeente, òf voor een wijk, indien de gemeente naar de wet van 1789 in schoolwijken verdeeld is.

Voor het overige is elke gemeente bij de inrichting van haar onderwijs volstrekt autonoom. Er bestaat geen landswet, die de gemeentelijke vrijheden meer dan in het hoognoodige beperkt. Niet in centraliseerende bureaucratie, maar in gemeentelijk initiatief heeft dit stelsel kracht gezocht.

Toch bestaat er een band met den Staat, die echter niet door de wet, maar door het schoolfonds gelegd wordt.

Dit fonds, dat millioenen bedraagt, verstrekt jaarlijks aan elke gemeente, die dit verlangt, voor elk schoolgaand kind eene toelage, onder beding: 1°. dat een behoorlijk verslag van den staat en den gang der school worden opgezonden; en 2°. dat door de burgers jaarlijks zooveel maal f 3.75 voor de kosten van het onderwijs betaald zij, als er kinderen tusschen de 5 en 15 jaar in de gemeente verblijf hielden

Deze band is derhalve geheel vrijwillig, laat het zelfbeheer der gemeenten onaangetast en heeft niettemin het uitstekend gevolg gehad, het Amerikaansche schoolwezen, dat omstreeks 1825 diep gezonken was, in korten tijd weêr tot krachtigen bloei te brengen.

Schoolplichtigheid, in den Duitschen trant, heeft Amerika niet, maar het toenemend schoolverzuim doet ook in de Vereenigde Staten op het invoeren van soortgelijken maatregel bedacht zijn.

De nu reeds in Massachusetts bestaande bepaling, dat elk kind tusschen de 8 en 14 jaren minstens zes weken 's jaars een school moet bezoeken, baat niet.

Hoofdzaak voor ons doel intusschen is de aanwijzing, dat onze Schoolwetmannen alle recht missen, om zich ter bepleiting van onze neutrale school op de Common school van Amerika te beroepen, wijl de Amerikaansche openbare gemengde lagere school heeft wat wij missen en e e n s c h o o l m e t d e n B ij b e l is

Om dit te bewijzen, laten we hier de bepalingen volgen, die in de schoolwetten der voornaamste steden desaangaande voorkomen:

Massachussetts S c h o o l l a w, c h. 38. s. 24: »De schoolraad draagt zorg, dat dagelijks in elke school een stuk uit den Bijbel worde gelezen."

Boston R e g u l a t i o n s, c h. 8. s. 5: »De morgenuren zullen op elke school aanvangen met de lezing van een deel der H. Schrift, gevolgd door het bidden van het Onze Vader."

New-York M a n u a l, p. 93: »Alle openbare scholen worden geopend met het voorlezen van een deel der Schrift."

Philadelphia R e g u l a t i o n s, rule XXXV: »Bij de opening van elken schooltijd zullen ten minste tien verzen uit de H. Schrift gelezen worden door den onderwijzer, gevolgd door het zingen van een geestelijk lied."

Chicago R u l e, s. 46: »De morgenlessen op alle scholen zullen in de verschillende klassen geopend worden met de lezing van een deel der Schrift, zonder noot of commentaar, het Onze Vader en een geestelijk lied."

Cincinnati 38th Report, p. 92: »De kinderen mogen bij het lezen der Heilige Schrift op de scholen de Bijbeluitgave gebruiken, die hun ouders wenschen."

Bovendien worden bijna overal de bedienaren van den godsdienst in de schoolraden gekozen.

Slechts in enkele scholen, die uitsluitend door Roomschen (vooral Ieren) bezocht worden, is het aan de Roomsche districtsschoolraden vergund, de lezing van den Bijbel achterwege te laten.

En reeds hierdoor is in den dunk over het Common schoolsysteem in Amerika zelf zulk een wijziging gekomen, dat de jaarlijksche rapporten van schier alle Staten in de laatste jaren over verminderde belangstelling en verkoelde sympathie klagen.

Met name de autoriteiten van schier alle kerkgenootschappen toonen kennelijk hun ongerustheid, dat door deze weglating van den Bijbel het schoolstelsel der Pelgrimvaders dreigt te ontaarden in een schoolstelsel naar radicalen trant.

Ook C a n a d a heeft een gemengde school; edoch in welken geest?

»Daar het Christendom, zegt de Minute van 3 Oct. 1850, de grondslag van onze volksschool is, moet het Christelijk beginsel haar geheel doordringen. Slechts dient gewaakt, dat geen schoolkind gedwongen worde iets te doen of aan te hooren, waar zijn ouders tegen zijn. Onder dit voorbehoud zal aan de kinderen zulk godsdienstig onderwijs op de scholen gegeven worden, als hun ouders of voogden wenschen." (Upper Canada consolidated schoolact. § 129).

De m i n u t e van 13 Febr. 1855 schrijft voor: »dat elke schooltijd geopend zal worden met het lezen der Schrift, een gebed en de Tien Geboden." Kinderen, wier ouders hiertegen zijn, mogen wegblijven.

Bovendien is in Canada de gelegenheid geopend om gesplitste en dus confessioneele scholen van overheidswege te verkrijgen, indien de onderwijzer der bestaande school een Roomsch-Katholiek is en minstens tien Protestantsche gezinnen het wenschen. (Acte van 1843).

Voeg hierbij dat onder Engelands invloed ook aan de Kaap volksscholen worden in stand gehouden, die in nog strengeren zin het godsdienstig onderwijs op haar schoolprogram vinden, en dat in Voor-Indië door het koloniaal Gouvernement de zendelingsscholen en scholen van particulieren of corporatiën, allen met zeer beslist Christelijk karakter, grootendeels van Landsgeld gedreven worden, en ook zonder dit in bijzonderheden breeder uit te meten, zal, dunkt ons, na lezing dezer artikelen de overtuiging vaststaan: dat niet slechts in geen enkel land van Europa, maar zelfs niet in Amerika of de Engelsche koloniën van Afrika en Azië, een volksschool, z ó ó v a n a l l e n p o s i t i e v e n g o d s d i e n s t o n t d a a n als in ons vaderland, gevonden wordt

Ligt in deze excentriciteit voor het van oudsher om zijn godsdienstzin geëerde en van God gezegende Nederland, een eere of een smaad?

Het feit is niet te weêrspreken:

Dusver is het Nederland, dat, onder alle natiën ter wereld, den godsdienst het zorgvuldigst uit zijn volksschool weerde.

(7 April '75).

g. IS HET RESTITUTIESTELSEL ONUITVOERBAAR?

I.

Tegenover de scherpe resolutie plaatsen wij den eisch van billijke Restitutie.

Als denkbeeld lachte het wel tooe!

Door den heer Gratama, Hoogleeraar te Groningen, door den heer de Mol Moncourt, Raadslid te Groningen, daarna ook door de heeren Van Vollenhoven, Van Gestel en Kuyper, was het reeds in algemeene termen geuit.

Toch trok het dusver weinig de aandacht.

Zóó weinig, dat de heer Messchert van Vollenhoven op de Amsterdamsche meeting, met de geboorteacte in de hand, zijn recht op het vaderschap van dit kindeke staande hield, denkelijk min gedachtig aan wat reeds, eer hij het uitsprak, door anderen in gelijken geest geschreven was.

Thans hoort men er meer van.

Wie aan die vermeerderde belangstelling schuld heeft, laten we in het midden.

Het feit zal wel geen weerspraak vinden, dat het denkbeeld, vroeger slechts ter loops geuit en even spoedig vergeten, thans in de harten van duizenden en op aller tong leeft, pen na pen in beweging brengt, de Couranten stof geeft en bij de Juni-stembus het Shibboleth schijnt te worden.

Dit legt aan de voorstanders van dit denkbeeld, waaronder ook wij ons scharen, den plicht op, het aan te bevelen, onder het volk te brengen, zijn voortreffelijkheid aan te toonen en de bedenkingen, die er tegen rijzen mochten, zoo mogelijk te weerleggen.

Het laatste viel tot dusver licht.

Immers, men kan niet zeggen dat er nog ééne enkele ernstige, afdoende, steekhoudende bedenking tegen te berde is gekomen.

Wat zich zelf weerlei, hoefden wij niet te weerleggen.

Wat de schoolquaestie in het algemeen, maar niet het restitutiestelsel in het bijzonder raakte, mocht in het eigen pleidooi voor dat stelsel niet opgenomen.

Evenmin zal iemand van gezonde zinnen eischen, dat we aan de ontboezemingen eener verlegen logica of aan de uitademingen van een vertoornden geest de eer bewijzen, als waren het in ons oog argumenten.

Uit zwakheid wierp men zich op de bezwaren der praktijk. Nu, die willen we onder de oogen zien en onderzoeken of een regeling zoo moeilijk valt.

Over deze zwakheid der bestrijding verwondere men zich niet.

Een stelsel dat zich dermate door billijkheid, rechtvaardigheid en bescheidenheid aan het gezond verstand en het eerlijk gevoel aanbeveelt, is te sterk.

Het zweemt van verre zelfs niet naar een principieele oplossing van het geschil en maakt slechts ten deele de politieke quaestie van de paedagogische los.

Het tast het Grondwetsartikel niet aan, maar biedt slechts eene voorloopige regeling van strijdige belangen, in afwachting van den Staatsrechtelijken strijd, die daarna, zonder bitterheid, van partij tegen partij, over de fundamenten van ons Staatsgebouw zal kunnen gevoerd worden.

Het laat evenzeer de beginselen der Schoolwet van '75 onaangetast. Van overheidswege zal overal in het Rijk openbaar lager onderwijs gegeven worden, voor zoover en in die mate als dit ter voldoening aan de bestaande behoefte geëischt is. De openbare school zal een school blijven, toegankelijk voor kinderen van alle gezindheden. Het Fransche systeem van een school, door de overheid, zonder inmenging van de burgerij; opgericht, geopend en in stand gehouden, blijft voorshands gehandhaafd. Controle en inspectie blijven even centraliseerend en bureaucratisch als ze dusver waren. M. a. w. het restitutiestelsel heeft met onzen principieelen strijd tegen het heerschend schoolsysteem niets gemeen.

De dienst, dien het ons bewijzen moet, bestaat slechts hierin, dat het nog ondragelijker maken van een ondragelijke wet er door voorkomen wordt.

Kon onze Schoolwet blijven zooals ze is, dan bestond er voor ons mogelijkheid, om, met hoe ongelijke kansen ook, door uiterste inspanning van kracht den principieelen strijd op het oogenblik door te zetten.

Nu dat niet kan;

Nu alle partijen het daarover eens zijn, dat onze volksschool, in algemeenen zin genomen, dringend verbetering eischt;

Nu onze tegenstanders zelven de eersten zijn om de ongenoegzaamheid van de bestaande wet te erkennen;

En nu dientengevolge van liberale zijde een schoolwetwijziging wordt voorgesteld, die op een verhooging van den finantieelen druk met enkele millioenen zal neerkomen;

Nu zou halstarrig doorzetten van den principieelen strijd, op dit oogenblik, roekelooze waaghalzerij, ondoordachte overmoed, zelfmoord met voorbedachten rade zijn geweest.

Te meer, nu de Liberalen, blijkbaar op zoo naieve onnoozelheid onzerzijds rekenend, met een luchthartigheid die aan moedwil grenst, hun eisch tot schoolverbetering in de ongehoorde stoutheid van de Scherpe Resolutie en het Decretum horribile willen doorzetten.

In deze omstandigheden bleef ons slechts één uitweg, als proeve van beleid en doorzicht over; t. w. dat we eerst, vóór alle dingen, maatregelen namen, om dezen grenzeloos tyrannieken aanval af te slaan; dusdoende ons tegen overrompeling te vrijwaren; hierdoor het leven der vrije school te redden: om daarna te zien, op welke wijze de Staatsrechtelijke strijd met hope op welslagen kan worden hervat.

Dat er desniettemin nog enkele enthousiaste geesten onder ons gevonden werden, die desnoods liever met het hoofd door den muur liepen, om straks op de puinhoopen onzer Christelijke scholen hun weemoedigen klaagzang met het refrein van Art. 194 te blijven aanheffen, is een verschijnsel, dat zich in elke volksbeweging heeft voorgedaan en den kenner der historie niet verwonderen kan.

Laat ons er meê tevreden zijn, dat het overgroote deel onzer geestverwanten voor de lessen der bedachtzaamheid nog een luisterend oor had; het toch maar aansturen op de inmiddels verzande haven afried; en, voor de tegen ons gegraven mijn een oog krijgend, ijverig met ons aan het graven van een tegenmijn de hand sloeg. (19 April '75.)

II.

Eer we aan de regeling zelve toekomen, nog een woord over het voorstel in het algemeen.

Dat ons restitutie-voorstel ook buiten den kring onzer geestverwanten bijval vond, heeft ons allerminst bevreemd.

Zoo iets ons bevreemdde, was het veeleer de felle tegenkanting, die het nog van zekere zijde ontmoette.

De liberalen — waartoe het ontkend? — hadden ons, vooral door hun optreden voor de belangen der Indische bevolking, aan den dunk gewend: dat het hun metterdaad om recht en gerechtigheid te doen was.

Blijkt nu dat we ons daarin vergisten, is het ons dan wel euvel te duiden, dat we van deze landgenooten liever een te gunstigen dan te kwaden indruk vormden.

Kan het ons als verwijt worden aangerekend, dat we bij het meerendeel onzer Liberalen zelfs zooveel gevoel van billijkheid en recht onderstelden, dat we een voetstoots aanvaarden van een zoo billijken voorslag als het Restitutie-stelsel hunnerzijds alleszins mogelijk dorsten achten?

Dat het tegendeel bleek, deed ons om den goeden naam der Liberale partij leed. Haar hardvochtig, tegen alle billijkheid indruisend pleidooi tegen onzen voorslag, geeft een verre van gunstigen dunk omtrent haar zedelijk gehalte. Dat »macht boven recht" ook haar leuze werd, kwam, zeker niet tot haar eer, thans tamelijk helder aan het licht.

Anders was de houding der Conservatieven, Conservatief-liberalen en Roomschen.

De Conservatief-liberalen, wier sprekendst orgaan de Amsterdamsche Courant is, gaf althans zooveel toe: dat doorvoering der scherpe resolutie, zonder het vinden van een verlichting voor de Vrije school, onbillijk en dies onraadzaam zou zijn.

De Conservatieven, inziende dat door den Restitutie-voorslag noch aan Art. 194 noch aan het beginsel der Schoolwet geraakt werd, verklaarden zich bereid, ons deze gerechtigheid te laten weêrvaren.

En de Roomschen, inziende dat hun Vrije scholen, even goed als den onzen, het Damocles-zwaard boven het hoofd hing, lieten niet onduidelijk doorschemeren, dat ook h. i. voorziening in den onhoudbaren toestand noodzakelijk was.

Voeg daarbij den tamelijk uitgebreiden kring van particuliere onderwijzers, en onderwijzers die aan het hoofd van niet-confessioneele scholen staan, — en zonder vrees voor overdrijving mag geconstateerd, dat alle hoop nog niet vervlogen is, om de Vrije school den doodelijken slag, haar door de fractie-Moens-Kerdijk toegebracht, te doen ontgaan.

Te eer durven we die hoop koesteren, indien onze geestverwanten van nu tot Juni onverdroten en volhardend blijven in hun dusver met den besten uitslag gekroonde pogingen, om de eendracht onder onze geestverwanten te bevorderen, de krachten, die ons ten dienste staan, te organiseeren, de lauwen vurig, de tragen vlug te maken, en allen diep te doordringen van het ernstig gevaar, waarin we verkeeren.

Vooral de bescheidenheid van onzen eisch kan daarbij onze zedelijke kracht verhoogen.

Onze eisch strekt om de verbetering van onze volksschool mogelijk te maken.

We sluiten ons daarbij zoo nauw mogelijk aan het program der Paedagogen aan.

Aan de Openbare school laten we op alle manier het voordeel, dat ze boven de Vrije school vooruit heeft.

We kunnen dit en durven dit, omdat, mits men ons het leven maar niet afsnijde, het beginsel, waarop we steunen, krachtig te over is, om zelfs een ongelijken strijd, mits binnen zekere grenzen, vol te houden.

Met één bataillon tegen een halve brigade is voor het minst standhouden nog mogelijk. Tegenover een heele divisie, laat staan tegenover een legercorps, kan zelfs daarvan geen sprake zijn.

Slechts in één geval, die stemmen we volmondig toe, zou het restitutie-stelsel aan de Openbare school eenige afbreuk kunnen doen: indien namelijk de natie in haar overgroote meerderheid van de Openbare school niet gediend bleek.

Maar als dit bleek, zou het dan een aanbeveling al dan niet van ons stelsel zijn, dat dit eens werd uitgemaakt, in cijfers aanwijsbaar werd, en in klinkende munt aan het licht kwam?

Is de Staat er om de Natie, of is de Natie er om den Staat?

De Farizeën leeren alle eeuwen door, dat de mensch om den Sabbath is, d. w. z. dat de inrichtingen des levens den mensch niet dienen, maar tyran-

niseeren moeten. Op staatsrechtelijk terrein overgebracht, teelt dit onware beginsel bij de politieke Farizeën dien stelregel: dat de mensch ter wille van den Staat, om den Staat de natie, de maatschappij om de overheid bestaat.

Deze stelregel is de bron van alle despotie en tyrannie, van Staatsalbemoeiïng, caesarisme, kortom van elk streven dat de burgervrijheden eerst besnoeien, daarna afhouwen wil.

Bleek dus metterdaad, dat de natie in haar overgroote meerderheid de Openbare school niet met genoegzame geestdrift steunde, om haar, zelfs onder uiterst voordeelige omstandigheden en met schreef bij schreef voor, een toenemenden bloei te verzekeren, dan vragen we met ernst of dit metterdaad ons oorzaak zou moeten zijn, om ons onzen Restitutie-voorslag te doen berouwen?

Welk voordeel aan de Openbare school blijven zal?

Vooreerst: dat ieder, die openbaar onderwijs voor zijn kind verlangt, dit slechts behoeft te zeggen, om het te hebben; terwijl de vader die vrij onderwijs wil, zelf voor alles zorgen mag, maar zien moet hoe hij klaar komt, en indien niet velen dit met hem wenschen in de plaats zijner inwoning, zich elke mogelijkheid ziet afgesneden om voor zijn kind te krijgen wat hij wenscht.

Ten tweede: dat het onderwijzend personeel aan de Openbare school een zekerheid van bestaan, een veelheid van vooruitzichten heeft, die steeds de beste krachten aan haar schenken zullen.

Ten derde: dat de schoolinspectie haar in beginsel genegen is.

Ten vierde: dat het Openbaar onderwijs, dank zij het verleden sinds 1857, over een onafzienbare reeks van de prachtigste localen beschikt, die nog langen tijd dienen kunnen.

Ten vijfde: dat ze, ook bij invoering van het restitutie-stelsel, financieel geheel onbekrompen zal kunnen huishouden, terwijl de Vrije school door de restitutie slechts ten deele wordt gebaat.

En ten zesde: dat zij een is, terwijl de Vrije school gesplitst is, zoodat zij een nog grootere som voor zich alleen ontvangt, dan de Vrije scholen saam moeten deelen.

Hoe zwak moet een partij als de Liberale wel niet staan, die, zelfs met zulk een ongelooflijk voordeel aan eigen kant, nog moord en brand roept, als ware haar school reeds verloren?

Zij streed dusver met de sabel en gaf ons niets dan een rotting om ons te verweren.

Nu, dat ging nog.

Maar nu wil zij met een hellebaard op ons lostrekken, en had liefst dat wij dan toch niets dan onzen wandelstok in handen hielden.

En nu ze maar merkt, dat wij de rotting althans tegen een batonstok wenschen uit te wisselen, slaat dien dapperen ridders de schrik om het lijf.

Met een hellebaard tegen een batonstok... neen, dàt durven ze niet!

(21 April '75).

III.

Toen het denkbeeld van Restitutie door ons te berde werd gebracht, omschreven we het in dezer voege:

> Als we van restitutie spreken, bedoelen we uitsluitend: een terugbetalen aan de vrije school van de gelden, die ze den Staat uitspaart.
>
> Op den Staat rust, zoolang Art. 194 der Grondwet kracht blijft behouden, de verplichting om in alle gemeenten des Rijks een voor de bevolking en de behoefte voldoend schoolwezen in stand te houden.
>
> Stel, in uw gemeente zijn vijf duizend kinderen, die in de schooljaren vallen, dan zou uw Gemeentebestuur derhalve tien scholen, elk voor vijfhonderd kinderen, moeten openen. De bouw dezer scholen zou op vijf tonnen gouds, haar instandhouding op zeventig duizend gulden 's jaars te staan komen. Ongeveer één tonne gouds zou uw Gemeenteraad dan jaarlijks voor lager onderwijs hebben te voteeren.

Die uitgaaf zou dan niet afhangen van de willekeur uwer Gemeenteraadsleden, maar hun door de wet geboden zijn.

Nu wil het geval echter, dat het Vrije onderwijs in uwe gemeente zekere vlucht nam. Zoozeer won het zelfs allengs in kracht, dat de helft der kinderen, die in de schooljaren vallen, op de banken der Vrije scholen deugdelijk en volgens de wet voldoend onderwijs ontvingen. Dit maakt dat uw Gemeenteraad, in steê van voor vijfduizend kinderen tien scholen, nu slechts voor vijf en twintig honderd kinderen vijf scholen heeft in stand te houden, en dat hij voor zijn lager onderwijs slechts v ij f t i g d u i z e n d g u l d e n, in steê van e e n t o n n e g o u d s heeft uit te geven.

Deze kosten zijn hem uitgespaard door de ouders, die Vrije scholen oprichtten.

Dat deze duurder school houden, spreekt van zelf. In plaats van vijf scholen, elk van vijfhonderd kinderen, hebben zij twintig scholen, achtereenvolgens voor 50, 75, 100, 150 leerlingen gesticht. Hun onderwijzerspersoneel werd daardoor grooter. De school bood meer gelegenheid voor persoonlijke aanraking met de leerlingen. Het opvoedkundig gehalte won in het oog loopend. De harmonie tusschen de huiselijke en de schoolopvoeding werd veel inniger dan ze bij de Staatsschool ooit zijn kon.

Toch heeft, uit den aard der zaak, de Gemeenteraad hiermeê in het minst niet te rekenen. Tot die meerdere uitgaven was hij niet gehouden. Dat meerdere komt uitsluitend voor rekening van de ouders, die tot de hoogere uitgaven besloten. Besteedden zij misschien n e g e n t i g d u i z e n d gulden voor wat hij met v ij f t i g d u i z e n d zou hebben gedaan, dan is die meerdere v e e r t i g d u i z e n d gulden in betrekkelijken zin een weelde, waarvoor de kosten te voldoen zijn door hen die ze genoten.

Maar anders staat het met die v ij f t i g d u i z e n d g u l d e n, die volgens de wet ten laste der Gemeente zouden komen en haar nu worden uitgespaard. Naar recht en billijkheid behooren deze beschouwd te worden als een uitgave, waartoe de Gemeente verplicht is, en waarvan ze thans slechts door een toevallige omstandigheid wordt ontheven.

Hiervan partij te trekken ten bate harer financiën, ware in hooge mate onredelijk. Immers, het zou zijn »een zich geldelijk verrijken ten koste van ouders, die zich voor de opvoeding van hun kinderen een schier dubbele uitgave getroosten."

Schrapte de wetgever de vrijheid van onderwijs, dan ware hier niets aan te doen.

Nu de wetgever daarentegen van het bestaan der Vrije scholen kennis neemt, er meê rekent, ze opneemt onder de paedagogische krachten der volksontwikkeling, zou deze finantieele bezuinigingsleer ten koste der ouders onverantwoordelijk en onredelijk zijn.

De gedachte kwam niet in ons op, dat hiermeê tevens de regeling van het stelsel was aangegeven. We wisten zeer wel, dat de toepassing van zulk een denkbeeld naar de verschillende toestanden, die in het leven zich voordoen, gestadige wijziging moet ondergaan, en dat derhalve ook bij dit denkbeeld, zal het practisch uitvoerbaar worden, een wettelijke regeling behoort, die aanwijst, hoe men zich in die verschillende toestanden hebbe te gedragen.

Daarom lieten we onmiddellijk volgen:

Zonder vooralsnog in de quaestie van uitvoering te treden, die tot meer dan ééne bepaling aanleiding zou geven, wenschen we daarom thans de aandacht uitsluitend op het hoofdbeginsel te vestigen. Elke gemeente betale aan de gezamenlijke Vrije scholen in haar ressort de gelden terug, die deze haar uitsparen.

Subsidie is een a a l m o e s; restitutie een k w ij t i n g v a n v o o r e e n a n d e r g e d a n e u i t g a v e n.

Van inmenging in anderer huishouden noch van willekeur kan daarbij sprake zijn.

Ze bedoelt niets anders dan het probleem op te lossen, hoe men tot algemeene verhooging van het peil onzer volksontwikkeling geraken kan, zonder dat het Vrije schoolwezen daarbij tot zelfmoord worde gedoemd.

Daar houden we nog aan vast.

Bij de stembus wordt niet over wettelijke regeling in details, maar over een algemeen denkbeeld uitspraak gedaan.

Voor het forum onzer kiezers mag niets anders gebracht, dan wat onder hun bereik valt.

Onze kiezers nu zijn niet gepromoveerd in het Staatsrecht en nog minder geroepen om de artikelen voor onze Staatswetten te dicteeren.

Zoodra men van een volksquaestie een Staatsrechtelijke quaestie maakt, ontglipt ze aan de bevatting der natie.

Door dat te kwader ure te doen, heeft men de kracht van Groen's conscientiekreet opzichtens artikel 194 gebroken.

Heel de natie, zelfs de eenvoudigsten in den lande, kunnen en moeten weten, of ze in naam van ons verleden en van onze toekomst willen opkomen voor de rechten van den godsdienst en de landshistorie op onze volksschool.

Toen nu van liberale zijde verklaard was, dat art 194 der Grondwet zelfs de serieuse behandeling van dit vraagstuk buiten de orde stelde, leî Groen zeer terecht onze natien den kreet op de lippen: »Dat dan allereerst dat ellendig artikel worde herzien."

Maar zie, in steê van bij dit hoofdbeginsel te blijven staan, oordeelde men ter kwader ure, dat nu ook het Staatsrechtelijk vraagstuk van nieuwe Grondwetredactie voor de vierschaar der groote menigte moest komen, en hiermeê was de consciëntiekreet gesmoord. Het stuk was vernageld.

Dit doe ons dubbel op onze hoede zijn, om thans niet andermaal in dezelfde fout te vervallen en nogmaals door verwarring van consciëntiekreet een Staatsrechtelijk vraagstuk te verspelen, dat aanvankelijk gewonnen werd.

Spreek uit, dat het schreiend onrechtvaardig zou zijn, de kansen voor de Vrije school nog slechter te maken dan ze zijn. Zeg, dat, als de Vrije school er niet was, de Gemeentekas nog heel wat meer voor het Openbaar onderwijs zou hebben uit te geven. Vraag, of het niet billijk is, of het niet haar zedelijk recht zou zijn, dat men althans dit uitgespaarde geld aan de Vrije school restitueerde. Stel de quaestie of een Nederlandsch burger, die een godsdienstige opvoeding voor zijn kind wenscht, minder recht op Staatsbescherming heeft, dan een ander burger, die op de school van geen godsdienst wil hooren. Bepaal u tot deze klare, duidelijke punten, die onder bereik van elken Nederlander vallen, — en ge zijt onverwinlijk sterk, door aan de kiezers een vraag voor te leggen, waarop ze kunnen antwoorden.

Maar ook, laat u van dat standpunt afdringen, verlies u in legislatieve bijzonderheden, daal af op de heidepaden van het Staatsrecht, — en de natie volgt u niet meer, — ze laat u redekavelen en haspelen; ze wil wel gelooven dat het zoo goed zal zijn; maar geen snaar meer in het volksgeweten, die een hoorbaren toon geeft.

Met het beginsel hebt ge tot uw gehoor *de natie*; met quaesties van wetgeving krimpt uw gehoor tot een tiental dagbladschrijvers en een club politieken in.

Men versta dus wel, dat we er van verre niet aan denken, om bij de stembus van Juni een gedetailleerd omschreven wetsvoorstel aan de orde te brengen.

Laat de natie over recht of onrecht; laat ze over vrijheid of tyrannie oordeelen; laat ze kiezen tusschen een dorre tabel of levende Landshistorie; laat ze uitspraak doen over het feitelijk dwingen naar een school zonder godsdienst van wie er niet zijn wil; laat ze een Salomo's gericht houden over het kind tusschen den Staat en de ouders!

Dàt is haar terrein.

Dáarmeê blijft ze binnen haar sfeer.

Om quaesties van uitvoering te regelen, bestaat er een wetgevende macht.

Slechts tegen één gevaar willen we waken.

Onze natie is ook praktisch.

En als nu tot het laatste toe werd rondgebazuind, dat de voorslag *onuitvoerbaar*; dat er geen wettelijke regeling op te vinden of uit te denken was dat het, kortaf gezegd, een *onmogelijk* voorstel was; — dan bestond er metterdaad kans dat velen terugschrikten.

Dat dit groote woord ONUITVOERBAAR, ONMOGELIJK, niets dan een vogelverschrikker is, om de musschen van het zaadkoren af te houden, spreekt van zelf.

In een halven dag zou de eerste de beste deskundige, b. v. de heer Kerdijk of Moens, in staat zijn, een volledige, goed samenhangende regeling in schets te brengen.

Onuitvoerbaar, durft men zeggen.

Wij antwoorden, dat er tien regelingen voor één op zijn te maken, en waarlijk niet om onze vaardigheid in het vinden van zulk een regeling te toonen, veel min om, 'tzij de natie, 'tzij de wetgevende macht, 'tzij ons zelf of onze geestverwanten, er aan te binden, maar eenvoudig om onze bestrijders voor het oog der natie van ongelijk te overtuigen, willen we althans één enkele dezer vele regelingen in schets brengen. (23 April '75).

IV.

Zoolang de ellendige zinsneê in Art. 194 van onze Grondwet blijft, moet er overal in het Rijk van Overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs gegeven worden.

Blijkens de schriftelijke en mondelinge gedachtenwisseling over dit Grondwetsartikel en artikel 16 der Schoolwet, is hiermeê niet bedoeld, dat er op de Openbare school plaats zou zijn voor alle kinderen, die in de schooljaren vallen.

Men wist en heeft ook erkend, dat een deel dezer kinderen toch nimmer op de Openbare school zou verschijnen. Dit geldt van voortdurend kranke kinderen, die huisonderwijs ontvangen; van kinderen, die buiten de plaats hunner woning naar kostscholen worden gezonden; eindelijk van kinderen, die op een Vrije school gaan

Voor die kinderen toch, gelijk de heeren Moens en Kerdijk c. s. eischen, een prachtige school te bouwen, zou ongerijmd, zou verkwisting, zou spelen met 's Lands geld zijn.

Regeering, Kamer en Pers zagen dit dusver in. Niemand deed zoo onzinnigen eisch. Zelfs Blaupot ten Cate en wie verder de Schoolwet gecommentariëerd hebben, geven volmondig toe, dat aan de wet voldaan is, indien gebrek aan schoolruimte slechts nimmer oorzaak wordt, dat een kind van behoorlijk onderwijs verstoken blijve.

Het Gemeentebestuur gaat derhalve bij de bepaling van het getal Openbare scholen te rade met de Vrije scholen die bestaan. Althans gelijk de Regeering het uitdrukte: »De scholen van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, van Diaconiën, Godshuizen, liefdadige Vereenigingen en dergelijke, de bloeiende instituten en goede bijzondere scholen, zooals hier te lande velen gevonden worden, die voor de Openbare scholen geenszins onderdoen, integendeel deze in meer dan één opzicht overtreffen, behooren door het Gemeentebestuur beschouwd te worden als op een voldoende wijze voorziende in een gedeelte der behoefte."

Reeds nu is dus een Gemeentebestuur verplicht, zich de vraag te stellen, welke Vrije scholen in zijn oog meêrekenen, welke niet; te beoordeelen, welke Vrije scholen goed, welke onvoldoende zijn; voor zichzelf uit te maken, welke, om met de toenmalige Regeering te spreken, al dan niet »op goede grondslagen gevestigd zijn en zich in een bloeienden staat bevinden?"

Terwijl intusschen aan de Gemeentebesturen de beantwoording dezer vraag ten plicht is gesteld, eer ze het bestek van het Openbaar schoolwezen kunnen opmaken, onthoudt onze slordige Schoolwet aan de Gemeentebesturen elk middel, om tot een eerlijk, welgewikt en rijp oordeel ten deze te komen.

Hierin moet dus voorzien.

Niet ter wille van het restitutie-stelsel, maar ook zonder dat.

Ware onze Schoolwet, vergeleken met die van andere landen, ook als voortbrengsel van wetgevenden arbeid, ook uit administratief en paedagogisch oogpunt, niet zoo uiterst gebrekkig, slordig en onvolledig, er zou reeds in 1857 in deze leemte voorzien zijn.

Een uitdrukking als die van Art. 16 »in een voor de bevolking en de behoefte

voldoend getal scholen," kan er in een kinder-opstel door, maar ontsiert elke schoolregeling en behoort in een wet niet thuis. Ze is een vage algemeenheid, die, gelijk ze daar staat, voor uitvoering onvatbaar is en de deur openzet voor willekeur, plichtverzuim en plagerij.

Er dient derhalve in onze Schoolwet eene bepaling opgenomen, die voor de Gemeentebesturen elke onzekerheid opheft en hen naar vasten maatstaf kan doen beslissen, voor hoeveel schoolruimte zij te zorgen hebben.

Daartoe dient vastgesteld: 1°. hoeveel kubieke el schoolruimte elk kind moet hebben; 2°. voor hoeveel kinderen door ouders of voogden voor elk schooljaar toegang op de Openbare school wordt verlangd; 3°. hoeveel kinderen hoogstens op één school mogen saâmzitten; 4°. voor hoeveel kinderen, op hoogstens drie kwartier afstands van de bestaande scholen wonend, oprichting eener buurtschool verplichtend zal wezen; en 5°. hoe groot het aantal kinderen zal zijn, waarvoor in een hulpvertrek school kan worden gehouden.

Geeft de wet hieromtrent stellige voorschriften, dan weet men waaraan zich te houden; valt de administratieve contrôle licht; en zullen we ook ten dezen opzichte uit het rijk der willekeur naar den Rechtsstaat verhuisd zijn.

Bepaalde men b. v.: 1°. dat op de gewone lagere school de schoolruimte voor elk kind drie kubieke el moest bedragen; 2°. dat het schooljaar loopen zou van 1 October tot 30 September; 3°. dat in de maand Jauuari een lijst zou worden vastgesteld van kinderen, voor wie in het nieuwe schooljaar toegang op de Openbare school wordt verlangd; 4°. dat het Gemeentebestuur zorg had te dragen dnt op 1 November voor dit aantal, vermeerderd met 15 tot 5 procent, de vereischte schoolruimte aanwezig was; 5°. dat op één school hoogstens 400 kinderen mogen saâmzitten; 6°. dat, zoodra het aantal kinderen meer dan 12 bedraagt, een afzonderlijk schoollocaal moet gebouwd worden, en zoolang dit getal onder de 12 blijft, een gehuurd vertrek, mits voldoende aan de bepaling sub 1, als school zal worden ingericht; en 7°. dat, zoodra in eenig gehucht. op minstens drie kwartier uur gaans van de hoofdkom der gemeente verwijderd, gedurende drie achtereenvolgende jaren het aantal kinderen, dat in de schooljaren valt en Openbaar onderwijs verlangt, minstens dertig bedraagt, oprichting eener buurtschool verplichtend zal zijn, — schreef men soortgelijke bepalingen in onze wet, dan willen we met ernst aan vriend of tegenstander gevraagd hebben, of onze dusgenaamde Schoolwet niet meer het karakter van een eigenlijke wet zou dragen dan thans.

In de buitenlandsche schoolwetgeving sloeg men dien weg sinds lang in. Enkel voor den bouw en de inrichting en meubileering der volksschool bevat de Wurtembergsche regeling b. v. meer dan dertig artikelen, waaronder er zijn van een geheele bladzijde lang.

Of men nu de cijfers, die we noemden, iets hooger of lager wil nemen, doet tot de zaak niet. Acht men dat een kind onder de 14 jaar aan 3 kubieke ellen lucht niet genoeg heeft en eischt men met sommigen 5 kubieke ellen, ons wel. Wil men het getal kinderen dat in één school mag saamzitten niet op 400, maar op 350 of 450 stellen, dit deert ons niet. Wenscht men reeds voor 10 in steê van voor 12 kinderen een schoollocaal, reeds voor 25 in plaats van voor 30 kinderen een buurtschool te stichten, dit doet niets aan de hoofdzaak af. We twisten thans niet over de cijfers, maar eischen slechts dat er voor alle voorkomende quaestiën een vaste maatstaf in de wet worde geschreven. Regel in steê van willekeur. (24 April '75).

V.

Gelijk de schoollocaliteit, zoo behoort ook het onderwijzend personeel naar vasten regel door de Gemeentebesturen bepaald te worden.

Zulk een regeling bezitten we thans reeds.

Art. 18 onzer Schoolwet bepaalt dienaangaande, dat:

op 1— 70 kinderen 1 hoofdonderwijzer,
» 70—100 » 1 hoofdond. en 1 kweekel.,
» 100—150 » 1 hoofdond. en 1 hulpond.,
» 150—200 » 1 hoofdond., 1 h. o. en 1 kweekeling,
» 250—300 » 1 hoofdond., 2 h. o. en 2 kweekelingen, enz.

in elke school moeten aanwezig zijn.

Voor buurtscholen van 1—70 kinderen kan een hoofdonderwijzer door een hulponderwijzer vervangen worden. (Art. 20)

Op zich zelf zou deze regeling voldoende zijn, in zoo verre ze alle onzekerheid uitsluit en aan de Gemeentebesturen voor alle voorkomende gevallen den weg aanwijst, dien ze te bewandelen hebben.

Ten opzichte van het onderwijzend personeel weet men nu reeds, op het standpunt der wet, waaraan zich te houden Art. 18 geeft niet, zoo als art. 16, een phrase, waarvan men alles maken kan, maar biedt een vasten maatstaf.

Toch dient o. i ook deze regeling wijziging te ondergaan.

Er is wel regeling, maar de bestaande regeling is paedagogisch onhoudbaar.

Zoodra het aantal kinderen, dat één onderwijzer voor zijn rekening heeft, zekere grenzen overschrijdt, lijden onderwijs, tucht en toezicht schade.

Bovendien, ook op een school met weinig leerlingen van verschillende jaren; uit dien hoofde in verschillende klassen in te deelen: gelijktijdig derhalve met geheel verschillende leerstof bezig te houden; en dientengevolge, indien slechts één persoon allen onderwijzen moet, beurtelings van onderwijs verstoken en slechts voor een gedeelte van den schooltijd met den onderwijzer in levende aanraking.

Dit bezwaar wordt door alle deskundigen gedeeld.

Het onvoldoende van de wet in dit opzicht wordt niet betwist.

Er moet, zoo roepen de onderwijzers, verandering komen.

Zoo kan het niet blijven! prediken de apostelen der scherpe resolutie.

Op wijziging drongen ook wij aan.

Op een wijziging in de richting van p e r s o n e e l v e r m e e r d e r i n g en meerder rekening met de verschillende gevallen die zich voordoen.

Hoe die wijziging uitvalle, mits ze in die richting tot stand kome, is ons om het even.

Zoo we dan ook cijfers noemen, houde men wel in het oog, dat deze cijfers slechts bij wijze van voorbeeld gekozen zijn.

Ook te dezen opzichte achten we absolute gegevens onbereikbaar.

Onder dit nadrukkelijk voorbehoud, zouden we met een regeling in dezer voege vrede kunnen nemen:

Voor 1—12 kinderen een hulponderwijzer.
» 12—50 » » hoofdonderwijzer.
» 50—70 » » hoofdonderwijzer en een kweekeling.
» 70—100 » » hoofdonderwijzer, hulponderwijzer en kweekeling.

en voorts voor elke 30 leerlingen een kweekeling en voor elke 50 een hulponderwijzer.

Voor elke school, die meer dan 200 leerlingen telt, één hulponderwijzer met acte van hoofdonderwijzer.

Voor een school met 350—400 kinderen een onderwijzer met een nog hoogere acte dan thans de hoofdonderwijzers bezitten.

Hierbij een kort woord ter toelichting.

Zijn er op een dorp niet meer dan 12 kinderen voor wie Openbaar onderwijs verlangd wordt, dan kan er geen eigenlijke school bestaan. Laat van die 12 kinderen, om de verre afstanden, om het gure weder of ter oorzake van ziekte, een tweetal in den regel wegblijven, dan houdt men 10 kinderen over. Onder die tien zijn er twee van z e s, twee van z e v e n, twee van a c h t, een van t i e n, twee van e l f, één van t w a a l f jaar. Vorm daar nu eens klassen uit Dat wordt niets anders dan een soort huisonderwijs, zooals een vader van een talrijk kroost door een gouvernante in een leerkamer laat geven.

Wilde men daarvoor een school bouwen, een onderwijzerswoning huren en een hoofdonderwijzer aanstellen, dan zou men te betalen hebben:

Voor rente van bouwkapitaal . .	f	400
» huur van onderwijzerswoning	»	250
» schoolbehoeften	»	100
» salaris	»	1000
	f	1750

Stelde men die eischen, ook al waren er slechts drie of vier, zes of zeven kinderen, dan verviel men in de ongerijmdheid, dat voor een enkel kind soms f 400 à 500 voor lager onderwijs zou betaald worden.

Dat zijn absurditeiten.

Er dient een grens getrokken. En als we die grens zóó trekken, dat in geen geval meer dan f 100 per kind als regel gelde, dan kan niemand ons beschuldigen dat we geen geld voor het onderwijs overhebben.

Waar onze eerste en beste familiën in den lande voor hun kinderen meê tevreden zijn, daar kan ook een gewoon burger 't meê stellen.

Als men voor huur van een leerkamer f 150 rekent, voor schoolbehoeften f 50 en voor een hulponderwijzer f 700, dan komt men nog tot een uitgaaf van f 900 voor 9- à 12-tal kinderen.

Groote scholen van 350 à 400 kinderen komen in den regel alleen in onze steden voor, of in vlekken, die veelszins met onze steden op één lijn staan.

Voor zulke scholen zou een onderwijzer van nog hooger ontwikkeling dan de acte van hoofdonderwijzer thans waarborgt, misschien niet ongewenscht zijn.

Men heeft dit denkbeeld arglistiglijk tegen ons geëxploiteerd, als zochten we het peil van onderwijs te verlagen.

Het tegendeel blijkt.

Niet *verlaging*, maar juist *verhooging* ligt in onze bedoeling.

Zeventig leerlingen is voor één hoofdonderwijzer reeds te veel. Daarom vragen we reeds bij 50—70 leerlingen een kweekeling daarenboven.

Vijftig leerlingen kunnen slechts dan door een hulponderwijzer degelijk bearbeid worden, indien hem een secondant ter zijde staat, die òf bezig is met de klasse, die op dat oogenblik niet door den hulponderwijzer onderwezen wordt, òf hem in het nazien en toezien behulpzaam is. Daarom vragen we voor elke dertig leerlingen meer een kweekeling en voor elke vijftig meer een hulponderwijzer.

We durven vertrouwen, dat elk deskundige ons zal toestemmen, dat bij zùlk een regeling *goed* schoolhouden metterdaad mogelijk zou zijn.

De eisch dat bij een getal van meer dan 200 leerlingen één der hulponderwijzers acte van hoofdonderwijzer hebbe, vindt zijn grond in de omstandigheid, dat zulk een school uitteraard in twee grootere deelen gesplitst wordt en het wenschelijk is, ook aan het hoofd der onderschool een man te hebben, die eenig radicaal boven de overige hulponderwijzers en kweekelingen bezit.

(26 April '75).

VI.

Regeling van het onderwijzend personeel onderstelt, dat ook het minimum bepaald worde van de aan onderwijzers toe te kennen *jaarwedden*.

Dit begreep ook de wetgever in 1857 en hij schreef dienovereenkomstig in artikel 19 der Schoolwet, dat het inkomen voor het onderwijzend personeel ten minste zou bestaan:

Voor een Hoofdonderwijzer uit f 400, vrije woning en tuin.
» » Hulponderwijzer » » 200.
» » Kweekeling » » 25.

Tegen deze regeling bestaan twee ernstige bedenkingen. Ze is 1. te laag in som en 2. te eenvormig.

Te laag in som. Van f 400 en f 200 kan geen onderwijzer leven. Men

krijgt er geen onderwijzers voor. Zelfs voor het dubbel cijfer baart nu reeds het vinden van een voldoend getal onderwijzers moeilijkheid.

Maar ook, *deze regeling is te eenvormig*. Vier honderd gulden te Strijp is heel iets anders dan vier honderd gulden te Amsterdam. Terwijl men in den Gelderschen achterhoek des noods voor f 200 nog in den kost kan komen, is dit te Rotterdam en Den Haag volstrekt onmogelijk.

Zeer terecht heeft men in menige buitenlandsche Schoolwet dan ook begrepen, dat de bepaling van het minimum salaris òf een doode letter, een nietsbeteekenende formule, een niemand batende clausule zou zijn, òf dat ze diende te verschillen naar gelang van de plaats, waar de onderwijzer moet wonen.

In Oostenrijk heeft men de scholen in *drie* klassen iegedeeld en voor elk dezer achtereenvolgens het onderwijzerstractement op minstens 600, 700 en 800 Oostenrijksche guldens bepaald.

In Saksen ontvangt een onderwijzer een minimum salaris naar onderstaand tarief:

in gemeenten	onder de 5000 inwoners	500	thaler.
»	» van 5000 tot 10,000 inwoners . .	650	»
»	» boven de 10,000 inwoners . . .	800	»

In het Kanton Genève is het tractement veor de eerste klasse: 1600 fr., in de tweede 1400 fr., in de derde 1200 francs.

Bovendien heeft men in onderscheidene landen nog een tweede verdeeling in categoriën ingevoerd, naar gelang van het aantal schoolgaande kinderen.

In Schaffhausen b. v. ontvangt de onderwijzer aan een school met een of 2 klassen 1300 frcs., met 3 klassen 1350 frcs., met 4 klassen 1400 frcs., met 5 klassen 1450 frcs., met 6 klassen 1500 frcs., met 8 klassen of meer 1600 frcs.

Elders geeft men den onderwijzer een procent in het schoolgeld.

Eindelijk heeft men veelal nog een punt bij de tractementsbepaling in acht genomen, t. w. dienstjaren.

Zoo b. v. in Saksen klimt de toelage

na	5	jaren	dienst	tot	280	thaler.
»	10	»	»	»	310	»
»	15	»	»	»	340	»
»	20	»	»	»	370	»
»	25	»	»	»	400	»

Wie durft ontkennen, dat in deze onderscheidingen veel billijks ligt?

Wien springt het niet in het oog, hoe arm en hol de algemeene phrasen van onze Schoolwet zijn, vergeleken bij dergelijke practische regelingen?

En welk bezwaar zou er tegen bestaan om, nu toch de Schoolwet staat gewijzigd te worden, tevens op deze leemten te letten?

Het leven is nu eenmaal niet eenvormig.

In een afgelegen dorp is het leven minder duur dan in een provinciestad. Daar weêr goedkooper dan in onze grootere steden.

Voor een school van 200 leerlingen heeft men een man van meer talent noodig, dan voor een school van 40 discipelen. Voor een school van 400 leerlingen moet het weêr een geheel ander man zijn, dan voor een school van 150 kinderen.

En eindelijk, de behoeften van een man die tien jaren gehuwd is en kinderen kreeg, zijn grooter dan van een pasbeginnend, nog ongehuwd of pas gehuwd onderwijzer.

Een wezenlijke verbetering zou het ons daarom dunken, indien men ook in onze Schoolwet de splitsing der gemeenten in vier klassen invoerde.

Een eerste klasse voor gemeenten onder de 6000 zielen. Een tweede voor gemeenten van tusschen de 6000 en 15,000 inwoners. Een derde voor gemeenten met 15,000—50,000 inwoners. En een vierde voor onze grootste steden van meer dan 50,000.

Niet onbillijk zouden we dan b. v. deze regeling achten:

	I.	II.	III.	IV.
Hoofdonderwijzer.	f 700	f 900	f 1100	f 1400
Hulponderw. met acte van hoofdond. en als zoodanig aangesteld. . .	» 600	» 650	» 700	» 750
Hulponderwijzer	» 400	» 450	» 500	» 550
Kweekelingen	» 50	» 75	» 100	» 125

Bij ontstentenis van eigen woning, behoorde hiervoor aan de hoofdonderwijzers vergoed te worden: 1ste klasse f 150; 2de klasse f 200; 3de klasse f 250, 4de klasse f 350.

Naar gelang van de talrijkheid der school wenschen we dat bij opklimming voor elke 50 kinderen, te rekenen van honderd schoolkinderen af, aan den hoofdonderwijzer f 25 als toelage werd geschonken.

Voor scholen van 400 kinderen zou daardoor het inkomen van den hoofdonderwijzer in de vier klassen achtereenvolgens tot f 852, f 1050, f 1250 en f 1550 klimmen.

Aan hulponderwijzers behoorde naar gelijken maatstaf een verhooging van f 10 voor elke 50 schoolgaande kinderen te worden verstrekt.

Hun jaarwedden zouden daardoor op de scholen van 400 kinderen in de vier klassen achtereenvolgens klimmen tot f 460, f 510, f 560 en f 610.

Eindelijk zou een geleidelijke verhooging naar gelang der dienstjaren op zeer eenvoudige wijze te vinden zijn, indien men voor elk vijftal dienstjaren den hoofdonderwijzer een verhooging f 25 en aan de hulponderwijzers een verhooging van f 10 toekende.

Op de scholen van 400 kinderen in onze groote steden zou daardoor na dertigjarigen dienst het hoofdonderwijzerstractement tot f 1700, het inkomen van den hulponderwijzer tot f 670 stijgen. In de dorpen zou het tot f 1000 voor den Hoofdonderwijzer en f 520 voor den hulponderwijzer klimmen, insgelijks na volbrachten diensttijd van dertig jaren.

Zien we wel, dan zou meer dan iets anders juist deze practische tractementsverdeeling en dit uitzicht op promotie het dubbel voordeel bieden, dat men èn meer personeel kreeg, èn dat het personeel tusschen school en school niet zoo rusteloos wisselde. (27 April '75).

VII.

En nu dan de werking van het restitutie-stelsel?

Ons Staatsrecht kent voor het gemeentelijk finantie-wezen de restitutie reeds in zake het armwezen, de politie, het schoolwezen (bij toepassing van art. 16 c. als anderzins), verkeer-middelen enz., en òf aan andere gemeenten, òf aan polderbesturen en vereenigingen, òf eindelijk aan particulieren.

Uitgebreid tot de Vrije school, moet ze de verwezenlijking zijn van deze gedachte: Wat de gemeente volgens de wet meer dan thans zou te betalen hebben, indien er geen Vrije school bestond, keere ze, na afloop van het schooljaar, ponds-pondsgewijs aan de Vrije scholen uit.

Welke Vrije scholen er in een gemeente bestaan, is nu reeds officieel ten Raadhuize bekend, want niemand mag, volgens art. 37*c.*, bijzonder onderwijs geven, tenzij in het bezit van een certificaat, door den Burgemeester afgegeven.

Hoeveel leerlingen op elk dezer scholen zijn, is evenzeer aan het Gemeentebestuur nu reeds bekend, blijkens het verslag, desaangaande aan de hooge Regeering ingezonden..

Eveneens weet men op het Raadhuis, of, wil men, bij de schoolcommissie, hoeveel kinderen voor een ingaand schooljaar plaatsing op de Openbare school verlangen.

Neem nu die drie gegevens saâm, en, mits de wet op soortgelijke manier als we aangaven de taak der Gemeentebesturen regelt, verklaren we metterdaad niet te begrijpen, welke moeilijkheid zich bij de uitvoering der restitutie zou kunnen

voordoen. Immers, met de wet in de hand kan men dan nooit in verlegenheid geraken, om te weten wanneer, aan wien en wat men kwijten moet.

Het schooljaar is bepaald, loopende van 1 October tot September.

Ter bepaling van het cijfer der leerlingen heeft men uit de bekende staten slechts het cijfer der op 15 Januari, 15 April, 15 Juli en 15 October aanwezige kinderen saâm te tellen en door vier te deelen. De uitkomst geeft dan het middencijfer.

De betaling geschiedt, wijl ze restitutie is, na afloop van het schooljaar, of, wil men, na afloop van het kwartaal, dus steeds als vergoeding voor kosten, die reeds gemaakt zijn.

Bedraagt nu bijv. het aantal kinderen op de Vrije scholen saâm 30, dan sparen ze aan de gemeentekas een kweekeling; op elke 50 een hulponderwijzer; indien 200 een hulponderwijzer met acte van hoofdonderwijzer; op elke 400 een hoofdonderwijzer en huur van zijn woning uit.

Telt de Openbare school meer dan 12 leerlingen en heeft de Vrije school er minder dan 30, dan spaart ze niets uit en ontvangt dus niets.

Telt daarentegen de Openbare school er minder dan 12 en heeft de bijzondere er b. v. 60, dan zouden deze 60, kwamen ze bij de 12, het Gemeentebestuur tot aanstelling van een hoofdonderwijzer in plaats van een hulponderwijzer noodzaken, en spaart de Vrije school derhalve aan de gemeentekas het verschil van beider tractement uit.

Bestaat er een Vrije school in een buurt of gehucht, waar de wet, indien deze Vrije school er niet was, het Gemeentebestuur tot oprichting van een buurtschool zou verplichten, dan spaart de Vrije school der gemeente deze kosten wederom uit.

Zou het leerlingencijfer der Vrije school, gevoegd bij dat der Openbare, dit laatste boven de 400 doen klimmen, dan wordt het stichten eener tweede school en het aanstellen van een tweeden hulponderwijzer aan de gemeente uitgespaard.

Kortom, men heeft in elk voorkomend geval slechts te vragen: indien de Vrije school wegviel en de gemeente moest de kinderen dier school bij die der Openbare voegen, tot welke m e e r d e r e uitgaven zou ze dan door de wet verplicht zijn, en d e z e gelden behooren gerestitueerd.

Voor elken hoofdonderwijzer, hulponderwijzer of kweekeling, die de Vrije school uitspaart, betale men aan de gezamenlijke Vrije scholen in eenzelfde plaats het tractement, dat door den onderwijzer van gelijken rang aan de Openbare School genoten wordt.

Is aan de Openbare School geen onderwijzer van gelijken rang aangesteld, dan betale men het minimum salaris, door de wet voorgeschreven, verhoogd met zooveel percent als de onderwijzers van andere rangen in die gemeente boven het minimaal-tractement genieten.

Voor de onderwijzerswoning keere men de vergoeding uit, waartoe de wet, bij ontstentenis van schoolwoning, de gemeentekas verplicht.

Schoolmeubelen en schoolbehoeften regelen zich geheel naar het personeel dat de school bezoekt. De daarvoor bestede som kan men derhalve door het aantal leerlingen der Openbare school deelen, en gelijke som als men dan verkrijgt voor elk kind, dat de Vrije school bezoekt, uitkeeren.

De uitgaven voor licht en brandstof komen slechts daar in aanmerking, waar het getal leerlingen der Vrije scholen zóó groot is, dat het een geheel schoollocaal aan de gemeente uitspaart.

Eindelijk, de uitgaven voor het oprichten, instandhouden en huren van schoolgebouwen kunnen slechts in twee gevallen tot restitutie aanleiding geven: 1° indien het stichten of huren van een nieuwe school wordt uitgespaard, en 2°. indien de kubieke inhoud van de aanwezige schoollocalen minder bedraagt, dan het getal van de leerlingen der Openbare en Vrije scholen saâm, vermenigvuldigd met 3 kub. el.

In beide gevallen bepaalt de reden van het verschil in kubieken inhoud het deel der uitgaven voor dezen post, dat door de Vrije school wordt uitgespaard.

Zoodoende heeft men in elk voorkomend geval een volkomen zekeren en juisten maatstaf om haarfijn, wil men tot op een enkelen gulden na, uit te rekenen, wat de gemeente meer zou hebben uit te geven, indien de Vrije school niet bestond.

Dat meerdere geve men als restitutie.

Niets meer.

Niets minder.

En nu zegge men niet, dat wij, met het oog op het restitutie-stelsel en alleen ter wille daarvan, zoo nauwkeurige regeling van localiteit, onderwijzerspersoneel en tractement hebben uitgedacht.

Wie dit zegt, wordt weêrsproken en weêrlegd b v. door de Wurtembergsche en andere schoolwetten, waarin al deze punten nog veel nauwkeuriger geregeld zijn, zonder dat er van restitutie sprake is.

Die nauwkeurige regeling is een administratieve en paedagogische eisch, die altijd, in elk geval, noodzakelijk is, of men restitutie wil of niet.

Die eisch is niet ons privatief eigendom, maar aan ons en onze tegenstanders gemeen.

Dat zonder soortgelijke nauwkeurige regeling de restitutie bezwaar zou opleveren, ligt niet aan het restitutiestelsel, maar eenvoudig daaraan, dat men met een stelsel, welk ook, en hoe uitnemend het ook zijn moge, nooit uitkomt bij een slordige, onvolledige, slechte wet.

Niet aan het restitutiestelsel, maar aan het slordige der wet lag het dan ook, dat men zich een oogenblik heeft kunnen inbeelden, dat men bij invoering van dit stelsel op moeielijkheden zou stuiten.

Ten slotte zij hier nogmaals herhaald, dat de regeling, die we schetsen, op verre na niet de eenig denkbare is; dat we noch ons zelf, noch anderen juist aan deze regeling willen binden; dat het tot de zaak niets afdoet, of men voor de door ons gekozen cijfers andere in de plaats zette; doch deze schets onzerzijds eenig en alleenlijk geleverd is om den tegenstander tot zwijgen te brengen, die met zijn roepen van onuitvoerbaar! en onmogelijk! het denkbeeld zelf brandmerken wou.

Dat denkbeeld, en dat alleen, leggen we voor de Conscientie der natie.

Is het recht, is het goed, kan het billijk genaamd, dat de gemeentekas, die aller is, profijt trekke uit de offerpenningen der ouders voor de godsdienstige opvoeding van hun kroost?

Indien niet, geef die uitgespaarde penningen dan terug.

Meer vragen we niet.

Onze eisch is rechtvaardig, is eerlijk en bescheiden!

(28 April '75).

h. EEN RESTITUTIESTELSEL IN DE PRACTIJK.

I.

De onuitvoerbaarheid of impracticabiliteit was en is nog steeds voor velen, ook onder de geestverwanten, een ernstige bedenking, waaraan ze het restitutiestelsel onderhevig achten.

Wel geeft men toe, dat in onze artikelen: »Is het restitutiestelsel onuitvoerbaar?" een zeer practische en uiterst eenvoudige regeling is geschetst, maar ook na lezing daarvan blijft men vragen: Zal het in de practijk even vlot gaan als op het papier?

Ook die tegenwerping willen we ontzenuwen.

Niet door tegenbetoog.

Noch ook door becijfering van onzen eersten voorslag.

Maar eenvoudig door de grondslagen bloot te leggen van een restitutiestelsel dat bestaat.

Engelands schoolsysteem hebben we daarbij op het oog.

Dat in dit systeem restitutie is aangenomen, is voor tegenspraak niet wel vatbaar.

Immers, wat zijn de drie vaste kenteekenen, waaraan men de restitutie herkent en waardoor men ze van subsidie onderscheidt?

Zie ze hier:

1°. Restitutie is terugbetaling van reeds uitgegeven gelden.

2°. Restitutie onderstelt een recht om betaling te vorderen, mits aan de wettelijke voorwaarde voldaan zij.

En 3°. Restitutie eischt dat de maatstaf van betaling voor de openbare en bijzondere scholen gelijk zij.

Waar deze drie bedingen vervuld zijn, bestaat een stelsel van Restitutie.

Restitutie geeft recht.

Een recht na gedane uitgaaf.

Maatstaf voor dat recht is de uitgaaf der concurreerende school.

Mits een schoolwet aan deze drie voorwaarden voldoe, eert ze het denkbeeld, waarvoor ons pleidooi werd gehouden, onverschillig den vorm of de uitwerking, die in de verschillende landen aan dit denkbeeld gegeven wordt.

Reeds een maand geleden schreven we, dat men tien regelen voor één kon schetsen om de uitvoerbaarheid aan te toonen.

Dit werd misschien voor grootspraak gehouden.

Ten onrechte.

De verschillende bestanddeelen van het stelsel, als daar zijn de bepaling van den rechthebbende, de voorwaarden waaraan dit recht gebonden wordt, de regeling der concurreerende school, het toezicht op beiden, de slingeringen tusschen beide soorten van scholen in eenzelfde gemeente, de onderscheiding tusschen heel-, half- of niet-betalende scholen, en zooveel meer, kunnen op zoo allerlei manier met elkaar in verband worden gebracht, dat ook bij onverbiddelijk vasthouden aan de drie onmisbare karaktertrekken van het stelsel, een gansche reeks van wetsontwerpen in schets ware te brengen, die, hoezeer ook uiteenloopende, allen aan het gronddenkbeeld van restitutie beantwoordden.

Zoo de Engelsche wet.

Misleid door de terminologie der wet van 1870 en der New Code and Regulations for 1875, wanen niet weinigen, en daaronder kenners der Engelsche wetgeving, dat het daar vigeerend stelsel op den grondslag van subsidie, en niet van restitutie, is gebaseerd.

Toch vergist, wie dus oordeelt, zich schromelijk.

Ongetwijfeld wordt in de Engelsche wetgeving het woord grant gebruikt, en ligt het voor de hand, dit woord door subsidie te vertalen. Houdt men echter in het oog, dat deze grants steeds als parliamentary grants worden aangehaald, dan blijkt hieruit, dat grant in de Engelsche wetgeving ongeveer hetzelfde beteekent, als wat wij noemen: De Kamer staat deze en die gelden aan den Minister toe. Vandaar dat ook de gelden voor de Boardschools (onze openbare scholen) onder dezelfde benaming van »grant in aid" bij de Huizen van het Parlement worden aangevraagd. Voelt nu ieder dat het ongerijmd zou zijn, van »subsidie voor de staatsscholen", in den bij ons gangbaren zin, te spreken, dan mag het voor onbetwistbaar worden gehouden, dat grant ten deze niet op ons subsidieeren, maar uitsluitend op de constitutioneele daad van beschikbaar stellen door het Parlement doelt. Zie Art. 1 der New Code: a sum of money is annually granted by Parliament for public Education. 1)

Te meer leggen we hier den nadruk op, omdat subsidie in zake de lagere school ten onzent geen ongewone, maar een lang bekende, veel gebruikte, bijna reeds versleten benaming is, die juist daardoor een eigen cachet, een vasten bijsmaak, een zeer scherp omschreven beteekenis heeft gekregen.

Verba valent usu. »Der woorden zin wordt door 't gebruik gestempeld."

---

1) Een som gelds wordt jaarlijks door het Parlement toegestaan voor het openbaar onderwijs.

Nu dus eenmaal subsidie historisch beteekent: — een gunstbetoon, verleend aan een school, die elk godsdienstig karakter wil afleggen, — staat het niemand meer vrij, aan dit woord onverhoeds een geheel andere beteekenis onder te schuiven, ook al wordt gaaf toegestemd, dat men conventioneel des noods als subsidie zou kunnen betitelen, wat ons als restitutie welluidender en krachtiger van toon in de ooren klinkt.

Ook voor Engeland is het slechts de vraag, of het stelsel van parliamentary grants die drie merkteekenen van het restitutie denkbeeld vertoont.

M. a. w. kent het een recht toe? Een recht na gedane uitgaaf? Een recht van gelijkstelling met de openbare school?

Op die drie vragen nu kan het antwoord niet anders dan toestemmend zijn.

1. Kent het een recht toe? Een claim, gelijk Mr. Heemskerk het terecht omschreef?

Zie art. 19 van de New Code, waar het woordelijk luidt:

»The managers of a school, which has met not less than 400 times, in the morning and afternoon, in the course of a year, as defined bij Article 13, MAY CLAIM at the end of the year... cet. 1)

Of ook Art. 22:

The managers of a school, which has met not less than 45 times in evening.... cet. MAY CLAIM.... cet. 2)

Of wel Art. 21 d.

No grant may BE CLAIMED under this Articles on account of any scholar.... cet. 3)

2. Is het betaling na gedane uitgaaf?

Herlees Art. 19 en let ditmaal op het slot:

»May claim at the and of the year." 4)

Reken voorts met het feit, dat de schoolkinderen zich aan een examen moeten onderwerpen, en eerst daarna voor de claim mêetellen, — en ook dit punt is buiten geschil.

3. Eindelijk, is er gelijkstelling met de openbare school?

Antwoord: ja. Immers, de Boardschool en de bijzondere scholen worden onder den term managers of schools voor geheel het finantieële stelsel op één lijn geplaatst.

Zie Art. 15, c.

1. The schoolboard of any district.
2. The managers of a school, appointed bij a schoolboard,
3. The managers of any other public elementary school. 5)

Onder public elementary school nu verstaat de Engelsche wet elke bijzondere school, die voldoet aan deze voorwaarden:

1. dat de ouders het recht hebben, hun kinderen het godsdienstig onderwijs op de school niet te laten bijwonen;
2. dat geen der kinderen zal gedwongen worden tot of afgezonderd van eenig godsdienstig ritueel;
3. dat de inspecteurs er toegang hebben. (Zie Sect. 7 van de Act van 1875.)

Restitutie-stelsel is dus het systeem van grants-in-aid, dat Engeland invoerde, ongetwijfeld. (27 Mei '75.)

---

1) Het bestuur eener school, dat in den loop van het jaar niet minder dan 400 maal, des morgens en des namiddags, school heeft gehouden, als omschreven bij Art. 13, KAN EISCHEN, bij het einde des jaars.... enz.

2) Het bestuur der school, dat niet minder dan 45 malen des avonds heeft school gehouden, KAN EISCHEN.... enz.

3) Geen uitkeering kan GEËISCHT WORDEN, krachtens dit Artikel, voor eenig scholier.... enz.

4) Kan eischen bij het einde des jaars.

5) Als bestuur der School wordt aangemerkt:
1. De Schoolraad van ieder district.
2. Het hoofd der School, door een Schoolraad aangesteld.
3. Het hoofd van ieder andere Public Elementary School.

II.

Welke regeling heeft men nu ter uitvoering van het restitutie-denkbeeld in Engeland gevolgd?

Denk u, ter beantwoording van die vraag, metterwoon b. v. in Norwich gevestigd, en stel u voor, dat ge, ter bevordering van een Christelijken zin onder de jeugd, daar tien scholen sticht: twee bewaarscholen, zeven scholen voor lager onderwijs en een normaalschool ter opleiding van onderwijzers. Neem aan, dat ge op elk dier negen kinderscholen door elkaâr 200 kinderen telt en op uw normaalschool aan 30 jongelui opleiding geeft voor het onderwijzersvak. Vrage: op welke sommen uit de Staatskas kunt ge dan aanspraak maken?

Ziehier het antwoord:

1. Volgens art. 19 van de New Code voor 1875 voor elk kind vier shillings; voor zang één shilling per kind bovendien; en nog een extra shilling, indien tucht en orde niets te wenschen overlaten.

Voor elk kind als maximum 6 shillings = f 3.60, vermenigvuldigd met 1800, geeft een totaal van .... f 6480.

2. Voor elk kind, dat minstens 250 schooltijden heeft bijgewoond, van 4—7 jaar, 8 à 10 Sh. = f 5.40, van 7—14 jaar 3 Sh. voor het lezen, 3 Sh. voor het schrijven en 3 Sh. voor het rekenen = f 5.40.

In doorsneê voor elk kind f 5.40; derhalve voor 1800 kinderen .... f 9720.

3. Voor elk kind, dat behoorlijke vordering heeft gemaakt in de spraakkunst, de geschiedenis, de aardrijkskunde of het naaien, 's jaars 4 sh.

Voor 1800 kinderen .... f 4320.

4. Voor elke school, die binnen een afstand van 3 mijlen op een bevolking van minstens 2 à 300 zielen de eenig bruikbare volgens de wet is — tien à vijftien pond sterling.

Negen scholen (ondersteld ze verkeeren in die gunstige conditie) elk à f 150 .... f 1350.—.

5. Voor elken kweekeling, die aan de vereischten der wet voldoet, 's jaars 40 à 60 sh.; gerekend over vier maal negen kweekelingen, elk op 50 sh. of f 30.— genomen .... f 1080.—.

6. Voor de vakken van uitgebreid lager onderwijs 4 sh. per kind voor elke twee vakken.

Stel 400 van de 1800 kinderen nemen hieraan deel, dan ontvangt men voor 400 kinderen a d f 2.40 .... f 960.—.

Recapituleerende, vinden we derhalve, dat voor deze negen scholen met 1800 kweekelingen kan geëischt worden:

1. f 6480.—
2. » 9720.—
3. » 4320.—
4. » 1350.—
5. » 960.—

gevende een totaal van f 22,830.—, of f 12,68 per kind.

En nu de normaalschool.

We ondersteldent dat ze 30 kweekelingen telde. Ze heeft volgens de Engelsche wet een tweejarigen cursus. Van de 30 kweekelingen mag men derhalve rekenen, dat er jaarlijks zich 15 voor het examen zullen aanbieden.

Welnu, voor elk dezer kweekelingen, mits hij met goed gevolg zijn examen aflegge, heeft men aanspraak op honderd pond of f 1200 (voor meisjes zeventig pond of f 840). Zie Art. 86 der New Code:

Grants are placed to the credit of each college of £ 100 for every master and of £ 70 for every misstres, who having been trained in such college during two years, completes the prescribed period of probation .... cet. 1)

1) Aan elke normaalschool komt ten goede eene uitkeering van £ 100 voor iederen onderwijzer, en van £ 70 voor iedere onderwijzeres, die in zulk een normaalschool voldoende opleiding hebben ontvangen gedurende den bij de wet voorgeschreven tweejarigen cursus, enz.

Voor een normaalschool met 30 leerlingen zou dit 's jaars 15 × f 1200 kunnen opleveren, dus f 18,000.

Alles te saam zoudt ge dus voor de negen scholen en de normaalschool, onder de gunstigste omstandigheden, kunnen ontvangen f 22,830 en f 18,000, of generaal totaal f 40,830.

Deze som daalt natuurlijk, indien de kweekelingen der normaalscholen in de plaats zelf wonen; van deze som kan nog menig montant afvallen, indien aan enkele voorwaarden slechts ten deele voldaan wordt; bij deze som kan nog een kleine verhooging komen, indien de extra-vakken meer dan twee bedragen; maar wil men, zonder in deze eindelooze bijzonderheden te treden, een indruk van het hoogste cijfer, dat in den regel bereikbaar is, dan meenen we het geschetste budget als tamelijk hoog te mogen beschouwen.

Bij deze 40 m. moet natuurlijk bij.

Het budget voor de tien scholen zou in Norwich ongetwijfeld een 60 à 65 m. bedragen.

Slechts voor $^2/_3$ wordt derhalve door de grant-in-aid in de kosten der school voorzien.

Uitdrukkelijk verklaart art. 3 dan ook, dat doel van deze grants is: to aid local exertion. 1)

Het initiatief der burgerij moet vooraf gaan. Eerst daarna komt de grant om dit initiatief te steunen.

Legt men hiernaast de keurige becijfering van het restitutiestelsel, in manier als dit was aangegeven voor de stad Groningen, en in de Groninger Courant niet slechts geplaatst, maar door dat orgaan zelfs als volkomen overtuigend erkend, dan zal men bevinden, dat de sommen, die in Engeland worden toegestaan en de sommen, die wij eischten, nagenoeg gelijk staan.

De voorwaarden, waaraan zulke grants gebonden zijn, of, wil men, de regeling van het toezicht in Engeland, bespreken we in een volgend artikel.

Thans zij nog slechts meêgedeeld, dat, volgens de eenparige verklaring van deskundigen, na de invoering van dit stelsel the religious difficulty has ceased almost to exist. 2).

Het bezwaar, aan den godsdienst ontleend, is uit de Engelsche schoolquaestie door het restitutiestelsel voor goed weggevallen. (28 Mei '75).

III.

Zoo bleek, dat ook de grants-in-aid van de Engelsche Schoolwet restitutie zijn; wijl ze 1. een recht geven, 2. na gedane uitgaaf volgen en 3. op gelijkstelling van board-schools en voluntary schools, d. i. van Staats- en Vrije scholen berusten.

Evenzoo bleek, dat dit restitutiestelsel, beiden op volksscholen en normaalscholen toegepast, ongeveer in de helft der kosten voorziet.

Open bleef nog slechts de moeielijke, maar belangwekkende vraag: Op welke wijze is het aan den Engelschen wetgever gelukt, om eenerzijds de vrijheid der scholen te handhaven, en anderzijds waarborg te leveren, dat voor het toegestane geld degelijk onderwijs verkregen werd?

Ons dunkt de in Groot-Brittannië te dien opzichte aanvaarde oplossing, hoezeer slechts één der velen, die zich denken laten, tegelijk vernuftig en practisch.

De Engelsche wetgever toch is uitgegaan van het denkbeeld: 1. dat eenvormige restitutie den onderlingen wedijver doodt; een uiterst elastieke restitutie die prikkelt; 2. dat elke school vrij moet zijn in de keuze van leertrant en leerstof, vrij om al dan niet restitutie te aanvaarden; en 3. dat de beoor-

1) Om gemeentelijke pogingen hulpe te bieden.

2) De godsdienstige moeielijkheid heeft bijna opgehouden te bestaan.

deeling van het onderwijs, wijl het gedane uitgaven betreft, niet het onderwijs zelf, maar zijn vruchten moet gelden.

Om met het laatste te beginnen.

Restitutie van het onderwijs wordt niet verleend. dan na gehouden examen.

Uitteraard een ontzettende arbeid, maar een arbeid van uitstekende nuttigheid.

Hadden wij van zulk een examen ten onzent gerept, men had ons natuurlijk voor mallooten en utopisten uitgekreten.

Maar in Engeland b e s t a a t dit stelsel.

Reeds jaren lang i s er geëxamineerd.

Zijn geëxamineerd, stuk voor stuk, a l l e kinderen van v i e r j a a r af, waarvoor men restitutie van onderwijskosten eischte; een cijfer gevend, dat over de anderhalf millioen klimt.

De vereischten voor deze examens zijn, wat het gewoon lager onderwijs betreft, in zes rangen gesplitst, overeenkomende met de zes schoolklassen.

Voor de 1e KLASSE:

a. L e z e n: Het lezen van een kleine alinea, waarin ook woorden van meer dan één lettergreep voorkomen.

b. S c h r ij v e n: In groote letter een regel druks naschrijven op de lei of op schrift, naar keuze; en een paar voorgezegde woorden opschrijven.

c. R e k e n e n: Optellen en aftrekken met niet meer dan vier cijfers en de tafel van vermenigvuldiging tot zes.

Voor de IIe KLASSE:

a. L e z e n: Met oordeel een kleine zinsnede uit een gemakkelijk leesboek.

b. S c h r ij v e n: Een zinsnede uit dit leesboek, eens voorgelezen en daarna woord voor woord voorgezegd.

c. R e k e n e n: Aftrekken, vermenigvuldigen en deelen.

d. S p r a a k k u n s t: Aanwijzing van de zelfstandige naamwoorden, die in eene zinsnede voorkomen.

e. A a r d r ij k s k u n d e: Begripsbepaling, windstreken, vorm en beweging van de aarde; de oppervlakte der aarde en de voornaamste natuurverschijnselen.

En zoo voor de IIIe, IVe, Ve en VIe met steeds klimmende eischen, tot men in de VIe verkrijgt:

a. L e z e n: Vlug en met uitdrukking lezen en van buiten opzeggen van 50 regels proza of 150 regels poëzie, vooraf door den Inspector op te geven. De beteekenis der woorden en toespelingen moet gekend worden.

b. S c h r ij v e n: Een kort opstel of brief, waarbij gelet zal worden op de gedachtenontwikkeling, de spelling, de regels der spraakkunst, ook het schrijven zelf.

c. R e k e n e n: Vergelijkingen; gewone en tiendeelige breuken.

d. S p r a a k k u n s t: Ontledingen.

e. A a r d r ij k s k u n d e: Azië, Amerika, Afrika.

f. G e s c h i e d e n i s: Vaderlandsche geschiedenis van Hendrik VII tot George III.

Op gelijke nauwkeurige wijze is voor alle vakken van uitgebreid lager onderwijs (waaronder ook het Latijn) en voor de normaalscholen van jaar tot jaar het peil van het examen haarfijn omschreven, en waar nog onzekerheid overbleef, is wetsuitlegging van bevoegde hand gegeven.

De uitkomst heeft dusver getoond, dat ruim 90 pCt. der geëxamineerde kinderen aan deze eischen voldeden, en het verkregen resultaat is tweeledig geweest: 1. dat het peil van onderwijs op alle scholen geklommen is, en 2. dat op tal van scholen bijvakken op deugdelijke wijs zijn onderwezen.

Dit examenstelsel veroorlooft zelfs, dat men het onderwijs ook van niet geëxamineerde onderwijzers toelate. Het eenig beding van de Engelsche wet is de eisch, dat op dagscholen althans de hoofdonderwijzer geëxamineerd zij, indien men op restitutie aanspraak wil maken.

Ter tegemoetkoming aan de eigenlijke behoeften van kleine gehuchten, heeft men voor een reeks dier gehuchten »A m b u l a t o r y s c h o o l m a s t e r s," (reizende onderwijzers) aangesteld, die een reeks kleine scholen bij afwisseling bezoeken, en de resultaten van deze gehuchtschooltjes, waar een privaat persoon

onderwijs gaf (men noemt ze group-children), waren zoo uitnemend, dat ze voor het examen een nog hooger percentage dan de Staatsscholen opleverden.

Een tweede waarborg biedt dit restitutie-stelsel tegen schoolverzuim.

Eisch toch is, volgens Art. 19 der Code van '75, dat er minstens 400 maal school zij gehouden, d. i. gedurende 40 weken 6 maal 's morgens en 4 maal 's middags. Alleen zoo deze voorwaarde wordt nagekomen, ontvangt de school als zoodanig, onafhankelijk van de vorderingen of de vlijt der leerlingen, restitutie ten bedrage van 4—6 sh. per kind.

En ten anderen, voor kinderen, die minstens 250 schooltijden hebben bijgewoond, wordt bovendien nog van 8 tot 10 sh. per kind terugbetaald.

Voor kinderen, die halve dagen op fabrieken of in werkplaatsen zijn, wordt dit cijfer der schooltijden op 150 verminderd.

Zoo biedt op ongezochte wijze deze Restitutie zelve prikkel en waarborg tevens voor de deugdelijkheid van het onderwijs, voor orde en tucht, voor goed onderhouden schoolbezoek en voor het gebruik van gediplomeerde onderwijzers.

Ongeschonden blijft ieders algeheele vrijheid om een school van welken aard ook op te richten, te openen en in stand te houden, en daarin te leeren wat en zoo als hem goeddunkt; maar levert men niet de vruchten, die de Engelsche Staat voor zijn burgers wenscht, dan spaart men hem niets uit, en kan er van restitutie dus ook geen sprake zijn. (29 Mei '75.)

IV.

Algeheele gelijkstelling ontstaat er door het Engelsche restitutiestelsel tusschen Staatsscholen en vrije scholen niet.

Uit de »Parlementary grants" kan aan beide gelijke restitutie, mits niet hooger dan tot de helft, geschonken worden.

Maar voor de overige helft loopen de belangen der beide soorten van scholen uiteen.

In de andere helft toch der kosten moet de vrije school zelf voorzien, terwijl de Staatsschool ze eenvoudig van de ingezetenen heft.

Dit biedt voor beide scholen een schaduwzijde.

Voor de vrije school, die concurreeren moet met een school, die over iets ruimer fondsen beschikt.

Maar ook voor de Staatsschool, die den prikkel der vrije scholen mist, omtrent de grants-in-aid onverschillig is, en daardoor lager staat dan de vrije school.

Dit gevaar wordt echter verminderd door de wijze, waarop de schoolraden zijn saâmgesteld.

Zij worden, gelijk men weet, niet door de Regeering aangesteld, maar door de ingezetenen benoemd, en dit brengt te weeg: 1. dat ze ter ontlasting van eigen beurs liefst ook voor de Staatsscholen zoo hoog mogelijke restitutie eischen; 2. dat ze de Staatsscholen niet misbruiken als middel om de vrije scholen te dooden.

Provinciale schoolraden en een rijks-schoolraad heeft Engeland nog niet. Toch zullen ze ook daar komen. Dr. Rigg, de groote paedagoog, schreef er nog onlangs van in zijn vlugschrift: The national development of national education in England: »Zoo verwacht ik ook, dat zich eerlang provinciale kringen zullen vormen met provinciale schoolraden" (p. 12). En evenzoo p. 18: »De instelling van een Rijksschoolraad zal het groote middel zijn om de volksopvoeding van dit land in onderlingen samenhang te brengen en aan de geheele machinerie van het onderwijs een vrijen en toch gelijken gang te geven." Wel een bewijs, dat Mr. Farncombe Sanders met de denkbeelden der Engelsche paedagogen nog niet zoo volkomen bekend is, als de toon van zijn kritiek den min kundige doet vermoeden.

Door dit sociaal karakter nu der Schoolraden, d. i. door het enkele feit, dat de natie zelve een woordeke meê mag spreken over de richting, die het volksonderwijs nemen zal, heeft men het resultaat verkregen:

1°. Dat men in Engeland heeft wat Thorbecke en onze Liberalen, vóór hun volte-face, voorgaven ook ten onzent te willen: Staatsbemoeiïng slechts in zoover, als het particulier initiatief te kort schoot. Van de 1.600.000 kinderen, die op de dagscholen geëxamineerd zijn, bezocht slechts één twaalfde, d. i. 138.000, de Staatsscholen.

2. Dat het vrije onderwijs, verre van door de Engelsche wet gedrukt te worden, veeleer in die wet, met haar Restitutie-stelsel, juist den prikkel vond, om met reuzenschreden vooruit te gaan. De Wesleyaansche scholen b.v. telden vóór de wet van 1870 nog slechts 119.000 scholieren. In '72 was dit reeds tot 166.000, nu is het (d. i. in '74) reeds tot 180,000 geklommen. Een vermeerdering in vier jaren met ruim 50 percent.

3°. Dat èn schoollocalen èn onderwijsmethode èn gehalte van onderwijzers èn onderwijs op ongelooflijke wijze sinds 1870 vooruitgingen.

4°. Dat door de vrije keuze der bevolking, zelfs op bijna alle Staatsscholen, zoo lagere als normaalscholen, het godsdienstig karakter is bewaard gebleven. Op twee of drie uitzonderingen na hebben alle schoolraden het gebed, het gezang en het Bijbellezen op hun scholen, niet slechts toegelaten, maar gewild. Ook in Londen. Alleen in Birmingham, een bij uitstek materialistische plaats, heeft men, gelijk ten onzent, een school zonder godsdienst, let wel, voor een klein deel der bevolking, gewild. Voor deze lieden van Birmingham is Holland het Dorado. Schier overal elders staat men met Rigg nog in de overtuiging, dat alle onderwijs, if separated from religion, from Christian doctrine and principle and aim, d. i. zoo het niet gepaard gaat met godsdienstig onderwijs en op de beginselen van de Christelijke leer rust, »verminkt en onvolkomen" moet blijven. Ook in Engeland weet men zeer goed wat Dr. Rigg nog onlangs aan Mr. MacGregor schreef: »Holland is het eenige land ter wereld, waar men een stelsel van volksopvoeding heeft ingevoerd, afgescheiden van allen godsdienst."

5°. Dat van het recht, aan de ouders toegekend, om gedurende de uren, aan den godsdienst gewijd, hun kinderen van de school weg te nemen, zelfs door ongeloovige ouders schier nooit gebruik is gemaakt.

En 6°. dat de eenige moeielijkheid, die overblijft, niet in de zucht naar godsdienstloos onderwijs, maar in de overmacht der Engelsche Staatskerk schuilt.

Van liberale zij werd vaak beweerd, dat de vroomste Christenen in Engeland met haar homogeen en voor Staatsscholen waren.

Niets is minder waar.

Zeer enkele Dissenters, die uit haat tegen de Engelsche Kerk soms te ver in hun uitdrukkingen gingen, staan op zichzelf, worden door hun eigen geestverwanten gedesavoueerd en oefenen niet den minsten invloed.

Als politieke macht daarentegen zijn de Dissenters ook in Engeland warme en zeer warme voorstanders èn van de vrije school (voluntary principle) èn van de godsdienstige school.

Hun bezwaar strekt niet om de Staatschool te voeden, maar is juist tegen de boardschool gericht.

Niet om haar godsdienstloos karakter, want dat heeft ze niet: ze is een school met den Bijbel, maar om den overmatigen invloed van de Anglikaansche geestelijkheid, die feitelijk op tal van plaatsen ook de school tot een Anglikaansche maakt.

Ook hieruit blijkt dus weêr, hoe gevaarlijk het is, zonder juiste kennis van toestanden, zich op de publieke opinie in het buitenland te beroepen.

Het is volkomen waar, dat de kleine radicale partij in Engeland een oogenblik de hoop koesterde, dat Forster en Gladstone onze godsdienstlooze school zouden nabootsen. Maar noch Forster, noch Gladstone wilden het, en al hadden ze het gewild, ze dorsten, ze konden niet. De Engelsche natie wilde geen neutrale school, wijl zij wist dat zulk een school aan den godsdienst afbreuk deed en het ongeloof in de hand werkte.

De Nederlandsche natie heeft ook niet gewild. Maar haar heeft men misleid.

Zij is overrompeld.

Hoelang zullen we nog met onze onchristelijke volksschool alleen en verlaten, ja, tot een belaching en ergernis in het midden van het Christelijk Europa staan!

1871, 1873 verminderden dit kwaad!

Waarom kan het in 1875 niet voor goed worden weggenomen?

Burgers van Nederland! Het Christelijk Europa, vooral ook Engeland, ziet op u.

De vraag is: Wilt ge met uw volksschool naar den Christus terugkeeren?

(31 Mei '75).

I. HET VOORSTEL.

De doorslag.

I.

Drie malen is van anti-revolutionaire zijde het opereeren in den Regeeringskring beproefd.

In 1856. In 1866. En in 1875.

Elk dier drie malen was herovering van de vrijheid der conscientie op Schoolterrein daarbij doel van den strijd.

Elk dier drie malen scheen het een oogenblik, of die strijd gewonnen was.

En elk dier drie malen is, op het beslissend oogenblik, niet door overmacht van tegenstand, maar door aarzeling van wie tot handelen geroepen werd, de conscientie-vrijheid op de volksschool verkort in steê van beveiligd.

Maant dit al dan niet om voorshands — immers zoolang de oorzaak, die ons dit drievuldig kwaad berokkende, onveranderd blijft — van elk opereeren in den Regeeringskring af te zien?

Wie nòg aarzelt, moge dit voor God en de broederen verantwoordeu.

Voor ons, en, we zijn er zeker van, voor de kern van het anti-revolutionaire volk, gaf deze laatste en bitterste teleurstelling den doorslag.

Het tegenwoordig Kabinet heeft den reeds boordevollen beker door zijn Onderwijswet doen overloopen.

En onze grieven waren reeds vermenigvuldigd!

Ook onder dit Kabinet.

Ziehier van onze jongste grieven het korte requisitoir:

1. Atjeh.

De zedelijke quaestie van ons recht om Atjeh den oorlog te verklaren, als oppositie met zoo onbetwistbaar talent tegen Van de Putte c. s. gehanteerd, is door dit Kabinet, na zijn optreden, minachtend ter zijde geschoven.

Wat men als oppositie geëischt had, weigerde men, op het kussen gekomen, in weêrwil van anderer aandrang, uit te voeren.

Laten doodbloeden van wat dienst had gedaan om anderen uit het zadel te lichten, bleek zelfs een der voorwaarden, waarop het Kabinet was gevormd.

2. Evangelisatie in de Koloniën.

In steê van voor een beteren toon in het onderwijs op de Indische volksschool ook maar het allergeringste te doen, heeft dit Kabinet »een school zonder godsdienst als het beste middel ter beschaving van Nederlandsch Indië" geroemd; de plannen onzer Schoolwetmannen ook in Ned.-Indië doorgedreven; en ook, waar Van de Putte

tegen op moest komen, bescherming van de vrijheid der zendelingen buiten de Regeeringstaak gesloten.

3. Hooger Onderwijs.

Het beginsel op het stuk van onderwijs, in al zijn vertakkingen, van Antirevolutionaire zijde beleden, en door den auteur van dit Kabinet sinds '67 als zijn gevoelen over Hooger Onderwijs omhelsd, is door dit Ministerie op het beslissend oogenblik prijsgegeven, — en hiermeê de vrijheid van het Hooger Onderwijs verkort.

4. De Schutters-quaestie.

Mannen, die uit gehoorzaamheid aan wat voor hen als gebod Gods geldt, geweigerd hadden op den dag des Heeren de wapenen te hanteeren, hebben bij een Kabinet, waarin Van Lynden zat, vruchteloos aangeklopt, toen de rechter hen volgens de landswet had veroordeeld.

5. Bijdragen voor Bijzondere Normaalscholen.

Het bekende amendement, om dan ten minste nog wat de wet gedoogde, het bijzonder onderwijs ten goede, van Regeeringswege te doen, is door den Minister Heemskerk, met beleefde betuiging van wettigheid, gewezen van de hand.

6. Afslaan van discussie.

Niet één der onderwerpen, tijdens dit Kabinet zitting heeft, van antirevolutionaire zijde in de Kamer te berde gebracht, is door een der Ministers, wien ook, een ernstige discussie waardig gekeurd. Denk aan de Koloniale, de Sociale, de electorale, de kerkelijke quaesties.

7. Benoemingen.

Aan de, bij ons nog veel sterker dan aan den Roomschen kant, in het oog loopende achteruitzetting bij benoemingen tot Staatsambten, is door dit Kabinet in geen enkel opzicht te gemoet gekomen.

Bijna niet een enkel Antirevolutionair vond in de oogen van dit Ministerie genade.

We raken allengs buiten alle Colleges.

8. Misleiding.

Het Kabinet, reeds bij zijn optreden er over eens, dat het b. v. Art. 16 en de Schoolgeldheffing, in voege als thans is voorgedragen, regelen zou, heeft, vóór de verkiezingen van '75 deswege ondervraagd, een reeks van verklaringen afgelegd ten believe der Liberalen, maar ons, als had men geen antwoord, met minder dan woorden afgescheept, terwijl men wist wat werd gevraagd.

9. Onbeleefde bejegening.

Beurtelings is door onderscheidene Ministers, in dit Kabinet zitting hebbende, de meest minachtende bejegening juist den anti-revolutionairen Kamerleden aangedaan.

Denk aan het »stokje" en »stekje"; en, meer nog, aan de nog vinniger hatelijkheid bij het Et tu Brute! aan den baron Van Wassenaer Catwijck van de Ministerstafel toegediend.

En 10. Als om de mate dezer bitterheden vol te meten: Een voorslag voor de Onderwijswet, die rechtstreeks het bestaan zelf van al onze Christelijke scholen bedreigt; laat staan dat ze ons winste zou bieden.

Deze laatste grief eischt breeder uitweiding.

Daarover een volgend maal. (31 Maart '77).

II.

De onderwijswet gaf den doorslag.

Geen ontwerp toch, dat ooit bitterder tegenviel, of aan hooger gespannen verwachting, op stuitender wijs, den bodem insloeg.

Het kon niet erger!

»Een tiende van het ei!" liet men zich, na oppervlakkige inzage, verluiden.

Alsof met tienmaal zulk een schrede uw ideaal bereikt ware!

Neen, zeggen we u, maar met tienmaal zulk een ramp over u zou er nauwlijks heugenis bij uwe kindskinderen blijven, dat er ooit »Christelijke scholen" in Nederland waren geweest!

Geen druppel aanvoer van levenssap; niets dan eene roekelooze aderlating biedt men u!

In 1868 hekelde Groen »'t kluitje, waarmeê men ons, destijds, in 't riet zocht te sturen."

Thans wordt u nog minder bate dan toen geschonken, — en tegenover die nauw des noemens waarde winste staat thans een minstens tienvoudig verlies.

O, leefde Groen thans nog.... hoe zou hij....

Maar neen.... beter zoo!

Dat althans het aanschouwen van deze ellende hem gespaard wierd!

Dáár in de glorie, of hier onder het kruis gebogen, één dienen van denzelfden Heer!

Uit wat ingrediënten was »'t kluitje" van 1868 gekneed?

Uit juist de twee zelfde artsenijen, die men u thans voor uw wonde biedt: 1. opruiming van leêgstaande scholen en 2. wegvalling van kosteloosheid voor gegoeden, — en bovendien: 3. de winste van het voorlezersambt voor uw Christelijke school.

Let wel, die drie onbeduidendheden, waar destijds elk onzer den draak meê stak, werden u in '68 voorgespiegeld bij behoud van het statu quo voor al 't overige.

Die drie douceurs waren toenmaals vrij geld!

Noch voor de openbare school in den vorm van belasting, noch voor uw eigen school door straffer concurrentie, had men u door de toen voorgedragen wet tot hooger uitgaven genoopt.

Er was een belachelijke winste; maar de winste, die men u voorsloeg, was zuiver.

Niets ging er af!

En wat durft men u thans als herstel van grieven in 't officieele Staatsstuk voorleggen?

Niet eens meer de winste van toen, want het voordeel, uw Christelijk onderwijs in het kosterambt geboden, liet men vallen.

Maar, let wel, en dit doet voor elk die nadenkt de deur dicht: tegelijk met de nu althans niets meer zeggende winst verbergt dit paard van Troje, indien ge het binnenhaalt, voor u, die nog aan de vreeze Gods bij de opvoeding uwer kinderen vasthoudt: 1. merkbare verhooging van uw belasting voor de openbare school; 2. aanzienlijke verhooging van de uitgaven voor uw Christelijke school; 3. besnoeiïng van het voor u beschikbaar personeel; en 4. afsnijding van levensexcistentie voor vele uwer scholen van meer uitgebreid lager onderwijs.

Wat wint ge?

Tweeërlei:

1. Dat een publiek schandaal als van Schraard en Wons niet meer voorkomt!

Uitnemend! Maar, eilieve, voor wie is bij dat wegvallen de winste grooter? Voor u of voor de schoolwetmannen, wier ongerijmdheid in dat leêge huis van Wons belichaamd stond?

En voorts: 2. Geen kosteloos onderwijs meer.

Althans niet voor gegoeden.

Wel te verstaan: niet geheel kosteloos!

En dan nog onder dit beding: dat het geen gemeente zij, die zonder geldheffing huishoude.

Begrijpt ge niet, dat, bij den bekenden geest van Gedeputeerde Staten, ook dit zeer minime voordeel u in de practijk spoedig afhandig zou worden gemaakt?

Of ligt niet tusschen een schoolgeldheffing *naar aangewezen maatstaf* en zulk ééne, waar men *naar hartelust* meê omspringt, uit geldelijk oogpunt, voor *u al 't verschil?*

En zie nu, wat tegen dat »*tiende van het ei*" overstaat.

Vooreerst dit:

Dat er meer kweekscholen, met meer nieuwe beurzen enz., alles *de facto* ten behoeve van het voor u onbruikbare onderwijs, uit de Staatskas zullen te bekostigen zijn.

Dat het getal onderwijzers aan de voor u onbruikbare scholen met minstens *een derde* zal vermeerderen.

Dat de tractementen voor deze nieuw aangestelde en de reeds aanwezige onderwijzers op de voor u onbruikbare school met minstens een *derde* zullen klimmen.

En dat een reeks van bestaande scholen *verbouwd* en nieuwe *gebouwd* zullen worden, waar nooit één uwer kinderen ingaat!

Alles een verhooging der kosten van minstens *drie à vier millioen!*

Een drie à vier millioen, waarvoor niet de honderden èn duizenden, maar *de honderdduizenden*, met landsdwang, ook u zullen afgeperst worden, die nu reeds zoo bitterlijk ter wille van een ondragelijk geworden landswet bloedt!

Ten tweede.

Gij moet *concurreeren.*

Uw school moet *even goed* zijn als de openbare, ja, *beter nog* dan die!

Gaan *ginds* de tractementen *naar boven*, dan *stijgen* ze dus ook bij u.

Komt dáár *meer personeel*, dan moet ook gij *recruteeren.*

Bouwt men daar *ruimer*, dan moet ook gij uw muren *uitzetten.*

Het is als van twee winkels in een zelfde straat!

Gij kunt nu eenmaal, wijl er concurrentie is, voor de openbare school *niet onderdoen.*

Niet onderdoen, ook al raakt het *uitgaven van weelde.*

Ook de kosten, die ge nu reeds voor uw Christelijke school hebt te dragen, gaan dus minstens met *een derde* naar boven.

En voor elk, die een school in stand houdt, een maar al te *licht berekenbare schâ.*

Ten derde:

Onderwijzers te vinden, is nu reeds voor uw scholen de meest wondbare plek.

Maar dan zult ge er *nog meerdere* behoeven.

Nog meerdere; terwijl de openbare school, met haar onweêrstaanbare zuigkracht, *er al meer naar zich trekt.*

Aldus zal *kieskeurig* te zijn u al moeielijker vallen.

En het eind wordt:

òf uit gebrek aan personeel *uw klassen sluiten,*

òf, om niet te sluiten, bij de keuze van personeel *afdalen tot een lager peil.*

Voor uw scholen *de zedelijke dood!*

En ten vierde.

Al uw scholen, waar meer dan één vreemde taal onderwezen wordt, vallen naar Heemskerks voorstel eenvoudig weg.

Ge kunt ze *sluiten.*

Dat wordt dan Middelbaar Onderwijs, waarin later zal worden voorzien.

Wat dunkt u?

Moet de microscoop niet nog uitgevonden, die de winste van zùlk een ontwerp voor u waarneembaar zal maken?

In ernste, er is geen *tweeërlei* oordeel mogelijk.

Spoorslags gaat ge, wordt die voorslag wet, *met uw Christelijke scholen achteruit.*

Een ramp komt in die wet over u!

Elkeen, die ooit Christelijke scholen administreerde, doorziet het.

Zelfs het Wag. Weekblad kwam van zijn gunstiger oordeel reeds ten deele terug.

(2 April '77).

III.

Toch school in de onbeduidende winste en de onoverkomelijke schâ voor ons Christelijk onderwijs nog de afdoende beweegreden niet, die ons oordeel over het erbarmelijk wetsontwerp bepaalde.

Die winste was als een belaching; die schâ als een overstelpenden watervloed, ter verzwelging van onze scholen losgelaten. Maar wijl het hier de beurs gold, liet zich voor beiden nog een »loven en bieden" denken. Draconisch hard was de voorslag, maar die den voorslag deed, kon vermurwbaar blijken.

Althans niet dit sneed elke gedachtenwisseling af.

Neen; wat ons Christenvolk in dit raadselachtig wetsontwerp tot in den bloede gegriefd; ons op onze eer getrapt; heel onze ziel in opstand gebracht, en dies de breuke met Kabinet en partij onherstelbaar gemaakt heeft, is de bespotting van ons lijden, die zich in dit Staatsstuk belichaamt.

Bespotting ... scherp, maar met volle bewustheid neêrgeschreven.

»Een schande, zooals ze met ons leven dorsten!" zegt de boer in zijn eenvoudige rondheid.

Wij zeggen:

Meer nog dan voor de Roomsch-Katholieken, is Heemkerk's wetsontwerp, meê door Van Lynden als adlatus voorgedragen, — voor ons, Antirevolutionairen, één bittere ironie!

Om wat prijs toch hield ons Christenvolk nu straks twintig jaren met onbezweken moed en even ongeschokt vertrouwen de ongelijke worsteling vol?

Weet vriend en vijand, weet heel het land, wist ook het Kabinet-Heemskerk niet, dat door een heilig ideaal, door een zedelijk belang, door een historische noodzakelijkheid, ons de diepe noodkreet uit het hart was geperst?

Was er nog geen veerkracht genoeg betoond in den bijna niet aan te binden strijd, om voor dat zedelijk karakter van ons streven althans eerbied af te dwingen?

Om met riddereer, op ridderlijken trant, bestreden, en niet als een baldadige hoop, kwanswijs eerst gepaaid en daarna als met den paardenhoef uiteengedreven te worden!

Als men in het klassieke land der vrijheid voor vrijheid van consciëntie; in het land waar bij den huishaard onze teederste bloemen ontloken voor ouderrecht en kinderplicht; op een erve, door een historie als de onze gewijd, voor het recht dier geschiedenis; als aanhoorig een gedoopte natie, voor de waarheid van den Heiligen Doop; ja, onder een volk, dat geen tyrannie op zijn bodem, ook al kostte het rad of houtmijt, ooit geduld heeft, tegen onderdrukking en dies voor Staatsrechtelijke gelijkstelling van allen opkomt, — gaf het dan geen pas, zoo vragen we, voor wiens hart nog eerbied voor het lijden, voor wat het edele beoogt nog bewondering herbergt, van zulk een strijd nooit anders te reppen dan in hoogen, edelen toon?

En wat doet dit ontwerp?

Het doet, alsof de grootsche, allen boeiende, luid om beslechting roepende worsteling op schoolterrein niet sinds het vierde eener eeuw door den grooten Staatsman Groen van Prinsterer, maar..... nu onlangs eerst (risum teneatis, amici!) (lach niet).... door den aankomeling... den heer advocaat Kerdijk ware aangebonden!

Over de Opvoedkunde, weet ge, en over onderwijzers tractementen,

en over schoolbanken loopt het hoofdverschil, ... en zoo terloops, van ter zijde, om ook toch even pro memorie uit te trekken, komt er dan nog een minder beteekenend geklag over vrijheidsbeperking van het bijzonder onderwijs bij.

Het is al veel, indien men zich nog even de moeite geeft, om met één pennestreek de levensgedachten van een man als ons vaderland in Groen bezat (en wiens naam nog in eere schitteren en in duizend harten bloeien zal, als nauwlijks historiekenners meer heugt, dat er ooit een Heemskerk of Van Lynden zijn geweest) als der weerlegging zelfs onwaardig, buiten het geding te schrappen.

Er is iets van aan, dit kan men niet loochenen.

Maar laat dit iets u niet ophouden, o, wetgevers van Nederland! Zie hier de draad! Heemskerk zal die scheur u dichtrijgen. Zie ginds het palet! Van Lynden zal die vlek u bijschilderen! Art. 16 en art. 33 doen naar onzen voorslag dat iets, om niet weêr op te komen, verdwijnen ... en zie — daarmeê is de »waarachtige vrijheid" dan ook op onverbeterlijke wijs verzekerd, en vindt uw onderwijsquaestie, o Denker van den Vijverberg, nu voor altijd haar graf!

Zelfs de naam van Groen van Prinsterer (wie kon het zich mogelijk denken?) wordt in heel de memorie van toelichting niet genoemd!

Begrijpt men nu, waarom we eerst tot kalmte moesten komen, eer we over zulk een ontwerp ons oordeel gaven?

We spraken eerst den 12den Januari.

Ook, waarom we, daar ten leste toe komend, toen elke toorn bedwingend, met stille kalmte slechts dit éene verklaarden: wijl dit ontwerp de staatsrechtelijke gelijkheid van neutralisten en niet-neutralisten afsnijdt, is het voor ons onaanneembaar?

Gevoelt men thans voor 't minst, wat de gedeelde broederen in de Kamer zoo plotseling tot aaneensluiting en tot het doen uitgaan van zulk een mannelijk woord bracht?

Waarom ze over miskenning van hun strijd, van een beleediging repten, hun beginselen aangedaan; en met fierheid weêr de vaan van den zedelijken strijd omhoog hieven?

Of waart ge nog hardhoors ...... laat u dan, o trage van geest, door het Dagblad gezeggen, dat het eerst, en 't zij tot zijn eere gezegd, gestrengelijk afkeurend, op dit voor ons honende van den voorslag wees.

Zie, te hooren dat we lichtschuwen en dompers zijn; aller verlichting en beschaving vijand; aan Rome verkocht en zelf clericalen; slechts op de Staatsruif loerend en van drijfveer onedeler dan ooit een partij in Nederland optrad, — 't is hard, doch het deert ons niet!

Omdat die dit zeggen, onze tegenstanders zijn!

Wijl onze tegenstander, dit zeggend, zichzelf den kuil graaft.

Ook wijl de gewoonte u ten leste het aangezicht doet worden als een kei!

Maar, weet ge, als ge in den notarieelen stijl van het Staatsstuk, op in den grond der zaak even onmeedoogende wijs, bejegend wordt, door wie ge dacht dat voor u zou strijden.

Door een Kabinet, dat meê door uw veerkracht Kabinet werd.

Door een Kabinet, waarin ook een Van Lynden zit. Ja, door een Kabinet, waarvan uw Kamerleden 't bitterste hebben uitgedronken; 't nochtans bijna allen steunend, wijl op dat éene althans rekening werd gemaakt.

Dan doet dat zeer.

Dan slaat dat een wonde, die voor geen heeling meer vatbaar is.

Een wonde die duurt.

En als men dan nog, in steê van openlijk u aan te zeggen: ik moest u teleurstellen, — u nog zelfvoldaan aanziet en vraagt: ei lieve! is uw waarachtige vrijheid nu niet prachtig verzekerd?

In ernst.

Dan valt er geheel noodeloos in die wonde nog *een bijtende druppel!*

En komt u onwillekeurig het vocht ik de oogen, zooals die wonde u steekt.

. . . .

O, we weten het wel, om, als ook *die* smart weêr aan den *voet van 't Kruis* zal zijn uitgeweend, weêr stille te zijn, en, fier 't hoofd opheffend, met kalme stem te profeteeren: *En nochtans zal onzer de victorie zijn!*

Maar toch zoo, dat naar den kant, waarvan die wonde u geslagen werd, *de breuke blijft.* (4 April '77).

IV.

Met de *onderwijspolitiek* van Heemskerk II—Van Lynden is voor ons het pleit *beslecht.*

Derwijs *trouwlooslijk* spelen met een lijden van straks twintig jaren, gaf onherroepelijk *den doorslag.*

Niet om ons af te trekken van *een reeds invallend Kabinet.*

Maar om af te laten van elk »*opereeren in den Regeeringskring.*"

Behoeft het nog aanwijzing, wat met dit *opereeren* wordt bedoeld?

Of kunt ge niet *van tweeën* één doen?

't Zij dan voor uw beginsel aanhang winnen *onder het volk*, door gesprek en lezing, door blad en vlugschrift, door school en hulpkerk, — óók door uw optreden bij de stembus.

Of wel dat ge, van dit stekken zetten reeds *tot het plukken der vrucht* voortschrijdend, door de stembus op *de Kamer* en voorts door haar op *de Kroon* poogt te werken, om het door u beleden beginsel nu ook over te boeken in *de wet van het land.*

Een werking van *tweeërlei* aard:

Benedenwaarts gaande de éene, om haar spoor te teekenen in *den volkskring.*

Naar boven de andere reikend, om effect te doen in den *kring der Regeering.*

In *de éene stembus* beiden saamvallend.

Edoch, met dit onderscheid:

Dat ge, 't volk bedoelend, bij de stembus uw houding regelt naar wat 't diepste *indruk* zal maken op *den volksgeest.*

En, omgekeerd, op den Regeeringskring ziende, die houding afmeet naar wat de meesten uwer tegenstanders voor vier jaar *buiten het Binnenhof sluit.*

Door den ijzeren dwang van omstandigheden, wier wijziging onze macht te boven ging, nam dit »opereeren in den Regeeringskring" onveranderlijk *dezen* vorm aan: dat er tegenover de »Schoolwetmannen" *saamwerking* in de Kamer was van Anti-revolutionairen, Conservatieven en Roomsch-Katholieken.

Niet bij de stembus.

Althans niet *na* '69.

Immers, te beweren dat een partij, die heel 't land door bij de stembus *met eigen candidaten* stond, zich coäliseerde met anderen, is aan de bewering dat een cirkel vierkant of ijs warm kan zijn, in de driestheid der logen niet ongelijkvormig.

Coälitie ontstaat eerst, waar men bij *eerste stemming* op een *gemeenschappelijk gekozen man* stemt.

Dat nu deden *wel* de Roomschen en Conservatieven.

Niet *wij.*

Zoomin in '73 als '75.

Nergens!

Maar wel was er saamwerking bij de herstemming en dientengevolge in de Kamer.

Saamwerking, doordien men, na 't binnenhalen van den oogst voor eigen schuur, elkaar over en weêr, zooveel het beginsel gedoogde, aan het inzamelen van de nalezing hielp.

Dusdoende bracht men der Liberale partij slag op slag verliezen toe.

Verliezen, in 't eind dermate gevoelig, dat ze, meê door eigen tweeslachtigheid verzwakt, het veld ten slotte ruimen moest.

Zoo kwam het commando aan boord weêr vrij.

Een nieuwe état-major stond gevormd te worden.

Zie, zeven getrouwen boden zich aan.

Onder die getrouwen telkens één der onzen, gelijk één Roomsch-Katholiek, om voorts den scheepsraad saam te stellen uit lichter of donkerder gekleurde Conservatieven.

En ja, ze kregen de epauletten!

Men gaf hun de scheepsbrieven!

Ze konden voor stroom en tij uitzeilen.

En mits wie nu de wacht aan boord betrokken had, maar juist koers hield, en, als 't op een treffen ging, wist los te branden, was de zegepraal van uw beginsel gewis!

Dus luidt de korte historie van wat nu drie malen plaats greep.

Het laatst in '66.

Nu weêr in '74.

Telkens, helaas! met even droef resultaat.

Reeds de saamstelling van dit Kabinet maakte achterdochtig.

We wezen er van meet af op.

Ondanks het goed vertrouwen onzer vrienden, bleven we waarschuwen.

Maar... Van Lynden dan!... vroeg men ons!

En ja — waartoe verheeld wat ònze schande niet is! — voor dat argument hebben ook wij een oogenblik gezwicht.

Gezwicht te eer, toen de Conservatieve pers, die aan Heemskerk 't naast stond, bij de stembus van '75 toeschietelijk werd, en zij, die 's Ministers vertrouwen genoten, steeds den moed aanwakkerden, door aan te sporen tot ijveren voor zijn behoud.

Zoo is er dan ook (wie die 't loochent?) een oogenblik in '75 geweest, toen met zeker uitzicht op victorie, de slag had kunnen geslagen worden.

Er was, wat, dusver steeds ontbrekend, elke poging verlamd had, ten leste eenstemmigheid verkregen.

De Conservatieve pers verklaarde zich, evenals de Roomsche, met onzen eisch om Restitutie solidair.

Reeds kwam de noodkreet uit den Rotterdammer hoek: Is er gevaar?

Er werd lont geroken!

Slechts vergiste men zich, door te wanen dat er afspraak bestond.

Dit verzwakt ons beweren niet.

Veeleer was, juist bij ontstentenis van alle overleg, de eenstemmigheid te treffender.

Er had toen kunnen doorgetast, er had kunnen gehandeld worden!

Met een ietwes manlijke houding van wie ons lot in handen hielden, ware toen de vrijheid der consciëntie en het ouderrecht op de volksschool in ons goede vaderland voor lange jaren te redden geweest.

. . . .

Doch zie... in steê van door te tasten, heeft men toen gedraald.

Door dralen zichzelf verzwakt.

En, verzwakt tot verkwijnen toe, ten langen leste een voordracht over onderwijs ten beste gegeven, die met name door onze richting als een grievende beleediging, door alle voorstanders der vrije school als een bittere ironie wordt gevoeld!

Daarmeê is ons geduld en onze lijdzaamheid dan nu ook ten einde.

Er is misbruik gemaakt van onze volgzaamheid.

Misbruik in '57.

Misbruik nog eens in '66.

Misbruik nu weêr in '77.

't Zij zoo!

Maar daarmeê is de geheele politieke gedragslijn, als, op zijn zachtst genomen, niet tot het beoogde doel leidend, dan nu ook onherroepelijk geoordeeld.

Het saâmwerken bij de Stembus met Conservatieven en Roomschen raakte sinds '69 reeds in onbruik.

Van nu af breken we even beslistelijk den staf over elk saâmwerken met Conservatieven en Roomschen als zoodanig in de Kamer zelve.

Wij doen niet meer meê om de liberalen uit het Regeeringskasteel te jagen, al zaten ze er erfelijk, zoolang dit doel niet op andere wijs dan door 't triple-allieeren bereikbaar wordt

Wij zullen elk onzer, die voortaan in een triple-alliantie-Kabinet zitting neemt, verre van in hem onzen patroon te begroeten, voor zoolang hij zit van de kaders onzer partij afvoeren.

Van nu af geldt ons een Kabinet van gemengde kleurstof als in geen enkel opzicht boven het liberale preferent.

Zóó spreken we, ondanks den beteren toon, door de conservatieve pers, met name door het Dagblad, te onswaart aangeslagen.

Wel zijn we voor dezen ommekeer verre van ongevoelig, maar ons vermurwen kan het niet.

Van tweeën één toch!

Achter het Dagblad is een partij, en dan moet het Dagblad de thans zittende conservatieven uit en de woordvoerders van haar partij in de Kamer brengen.

Of wel, de redactie van het Dagblad zweeft in de lucht, en zal, uit gebrek aan een eigen partij, in Juni niet tegen de conservatieven kunnen optreden; maar dan valt met haar schrijven ook niet te rekenen.

Dan konden we er toe komen (en daar zijn we bereid toe) bij eventueele herstemming aan den redacteur van het Dagblad, na zijn jongste verklaring, onze stem voor de Kamer te geven, maar onze politiek wijzigen kan het niet.

Nemen we daarentegen nu reeds waar, dat zelfs de (oude) Rott. Ct. dit Kabinet nog met warmte steunt; letten we er op, dat geen enkel conservatief orgaan de conservatieve Kamerleden nog tot de orde riep; en leiden we daaruit af, dat wel geen hunner den moed zal vinden, om in Juni de conservatieve Kamerleden òf tot inkeer, òf tot aftreden te nopen, — dan komt ons deze zwenking in de conservatieve pers (vooral bij de zonderlinge dissonanten, die in dezelfde kolommen naast zooveel goeds klinken) als in politieken zin te onbeduidend voor, om vooralsnog zelfs onderwerp te vormen voor debat.

Blijft dus slechts de vraag over: of er ter opereering in den Regeeringskring voorshands EEN ANDERE gedragslijn dan die der triple-alliantie onder Conservatieve leiding, denkbaar is.

En die vraag nu beantwoorden we ontkennend.

Een Roomsch-Katholiek Kabinet is in Nederland niet te noemen.

Wij, Antirevolutionairen, missen de mannen, die een Kabinet vormen konden.

Met welke fractie ook der Liberalen ons vereenigen, kunnen we al evenmin.

Van welken kant dus ook bezien, de weg, die tot opereeren in den Regeeringskring kon leiden, loopt altijd dood.

Leidt dit niet met ijzeren noodzakelijkheid en onverbiddelijke logica tot de slotsom, waarheen we van den aanvang wezen: dat door ons, Antirevolutionairen, voorshands van elk opereeren in den Regeeringskring is af te zien?

D. w. z.: dat het voor ons als onverschillig moet gelden, welk Kabinet er optreedt.

Als ter zake niets afdoende, welke partij in de Kamer de meerderheid heeft.

Dus ook, als onze partij niet meer deerende, hoe vele of hoe weinige leden in onzen naam ter Kamer zitting nemen.

»Gij dan ook één der gevallen Curiatiërs!" roept het Dagblad ons toe.

En we antwoorden: Ongetwijfeld!

Met dit verschil, dat dit vallen door u betreurd en door ons gewild wordt!

Over onze Kamerleden schijnt men zonderlinge denkbeelden te koesteren.

Alsof maar te blijven zitten hun als hoogste ideaal gold, en eenmaal gekozen te zijn hun 'tzoetst des levens ware.

Daar komen we tegen op!

Ook onze eigen pers viel de Antirevolutionaire Kamerleden in den regel veel te hard!

»Evangeliebelijders!" geen »Staatslieden!" was steeds het parool van mannen, die men maar al te vaak aan den politieken keursteen en dies onbillijk getoetst heeft!

Geen hunner, die niet zelf belijdt, slechts bij gebrek aan beter, met zeer kleine kracht, een post te bezetten, die, door de veerkracht onzer kiezers veroverd, ter wille van ons beginsel niet leeg kon gelaten.

Niet derhalve uit hoogen dunk van eigen talent, maar veeleer met opoffering van veel dat hun liever was, zijn ze, uit plichtbesef, ons volk ten gerieve, op de wallen gaan staan!

Niet om als Staatslieden te schitteren, maar om als tribunen voor ons Christenvolk te pleiten!

Bij die pijnlijke taak, vaak ondanks smaad en verguizing, van de liefde onzes volks gewis!

En zou het dan voor zulke mannen een grievende teleurstelling zijn, indien een ander parool oorzaak werd dat de stembus ze kwam aflossen?

Ons dunkt, eer de jubelkreet der vrijlating dan de klacht over achteruitzetting zal uit menigen mond worden beluisterd!

Zij zijn er om het volk geweest.

»Het volk om de Kamerleden!" is een beginsel, dat ze ten diepste verafschuwen.

Bovendien, een enkele volkstribuun zal er wel altijd blijven.

Voor zooveel 't door eigen veerkracht kan, zullen we dat aantal onzer getuigen zelfs uitzetten, in steê van minderen doen.

Slechts dit blijve onveranderlijk richtsnoer: meer Kamerleden is GEEN DOEL!

En dan het decretum horribile?

Dat geven we dan aan God over!

Wij hebben gedaan wat doenlijk was.

En is de scherpe resolute toch niet te stuiten, dat ze dan kome, liever heden dan morgen.

Nu, eer nog door geleidelijken overgang en langzame voorbereiding onze veerkracht gebroken wordt.

Thans, nu er tegen deze onduldbare dwingelandij nog een rechtsbesef in den boezem van ons volk leeft.

Liefst zagen we zelfs dat alle voorstanders der vrije school het terrein aan de Schoolwetmannen volkomen vrij lieten!

Zelfs niet in de Kamer verschijnen al de dagen, dat dit instrument der tyrannie staat bereid te worden, ware misschien, bij den ernst van 't oogenblik, als houding 't meest gepast!

Maar wat onzen patres conscripti ten dien opzichte ook gehengen zal, slechts één protest mag ten slotte niet terugblijven.

Niemand prijze u Heemskerk's ontwerp als middel ter ontkoming aan 't decretum horribile aan!

Dat ware volksmisleiding!

Immers: HEEMSKERK'S ONTWERP IS HET DECRETUM HORRIBILE ZELF.

Moens' of Heemskerk's voorstel, het is al de één en dezelfde wig, die Heemskerk u met de punt op het hart richt, of Kappeyne u straks met den breeden kant op het hoofd slaat.

Heemskerk verzilvert u, wat Kappeyne u straks rauwlings zal doen slikken.

Beiden mengen u eenzelfden doodelijken drank voor uw scholen.

Slechts dat Heemskerk u dien in drie teugen, zijn opvolger straks in een enkelen teug wil doen ledigen.

»Wegbereiders van 't radicalisme", — aan die leuze getrouw, zal ook nu Heemskerk in zijn ellendig voorstel de pontonbrug slaan, waarover het radicalistisch project straks met vlag en wimpel binnen de veste trekt.

Zie — verzoenend dorst Heemskerk dit voorstel nog noemen.

Gij waart er en uw tegenstander — en hij biedt aan beiden iets!

Iets, ja aan beiden, maar niet aan beiden evenveel!

Voor u een schijntegemoetkoming, waaruit nooit iets groeien kan; een plant zonder levenssap en waarvan het éene wortelvezeltje der subsidie nog met vlijtige hand vooraf is weggesneden.

En voor uw tegenstanders nu reeds een profijt van drie millioen jaarlijks, en daarbij 't goudboompje zelf, dat, in den vorm van nieuwe begrootingsposten of nieuwe amendementen en straks van nieuwe wetswijziging telkens breeder zijn takken uitslaande, profetie van nooit eindigenden voorspoed wordt voor hun gekunstelde school.

Of, wilt ge, in ministerieele beeldspraak, ziehier dan, mijn lezer, de karakteristiek, hoe verzoenend Heemskerk deelen kan:

het STEKJE voor uw tegenstander en het STOKJE voor u!

(16 April '77.)

De Nota.

Door onze antirevolutionaire Kamerleden is, ter openbaarmaking van hun gevoelen, eene nota overgelegd, die, zien we wel, in hoofdzaak op uitnemende wijs aan den eisch van het oogenblik beantwoordt.

Immers, ze toont,

a. dat onze vrienden eendrachtig zijn,
b. durven spreken waar het er op aankomt,
c. voor het door ons beleden beginsel pal staan,
d. het zedelijk recht boven geldelijk voordeel kiezen,
en *e.* zelfs binnen de perken van de Grondwet en het kader dezer voordracht tot saamwerking niet ongezind zijn.

Als één man traden ze op.

Reeds het voordeel van deze aansluiting is onberekenbaar.

Ter verlevendiging, in zoo hachlijk oogenblik, van den moed onzer geestverwanten.

Die, zij 't ook ter elfder ure, tot hun blijdschap ontwaren, dat de voorstelling, alsof het altijd haspelen onder de vrienden zou blijven, dan toch te donker gekleurd was.

Maar ook op Kabinet en publiek kan de indruk van dit eendrachtig optreden heilzaam blijken.

Op het publiek, dat nu althans aan den lust om met onze verdeeldheid te spotten, niet bot kan vieren.

En evenzoo op het Kabinet, dat nu voor 't minst het speculeeren op ons tot capita tot sensus 1) eer het tot de eindbeslissing komt, kon hebben verleerd.

Wel mist men bij de onderteekenaren den heer Bichon van Ysselmonde, die aan het »elk lid met een eigen program" zelfs nu nog vast bleef houden.

Edoch, de beteekenis der nota breken kan hij niet.

Eer is zijn afzonderlijke nota als de schaduw naast het licht, om het effect van het stuk te verhoogen.

Immers.

1) Elk lid met een eigen program.

Zijn nota is nog een herinnering aan onze vroegere ellende.
Wat nu de heer Bichon alleen nog deed, lag vroeger in aller gewoonte.
Zoo toont dit overblijfsel van te ver gedreven individualisme aan, wat gevaar onze richting, nog te goeder uur, juist door de Nota is ontkomen.

Ze durven spreken waar het er op aan komt.
De Nota smoort den toorn onzer Kamerleden niet op de lippen.
Onze vrienden doen zich voor, zooals ze zijn, en dies verheelen ze het niet, dat ze zich diep gekrenkt gevoelen.
Er trilt door de kalme uiteenzetting van hun gedachten een toon van edele verontwaardiging.
Mannen spreken in dat stuk, die den hoon, ons Christenvolk aangedaan, in den gloed op hun eigen gelaat gevoeld hebben.
Zonder bitterheid, maar in gestrenge taal, vellen ze hun oordeel.
Ze klagen met een ernst, waar de smart van den weemoed in speelt, deze Ministers, met name den Minister van Justitie, bij de Christelijke volksconscientie aan.
Lang werd gezwegen.
Veel werd uitgedronken.
Immers, aan dit ééne zou de trouw of de .... loosheid gekend worden.
Maar nu dan ook dat ééne, in die mate, zoo bijster en bitterlijk tegenviel, nu dan ook uit met alle consideratiën van beleefdheid.
Nu de pijl op den boog.
De pijl!
Of men het schuldige geweten mocht treffen!

Ze staan pal voor ONS beginsel.
Onze vrienden weiden niet uit.
Ze verliezen zich niet in bijzaken.
Voet bij stuk, stellen ze ijlings het afdoend beginsel op den voorgrond: STAATSRECHTELIJKE GELIJKHEID TUSSCHEN NEUTRALISTEN EN NIET-NEUTRALISTEN.
Over ons beginsel bestond nooit verschil.
Wel spraakverwarring.
Ons beginsel is formeel: voor alle burgers gelijkheid!; en materieel: beperking van Staatsbemoeiïng, met name in zake onderwijs.
Deelen we dus onze burgers, naar den eisch van het oogenblik, in Neutralisten en Niet-Neutralisten, dan blijft het ons streven, een toekomst te verwezenlijken, waarin uit de Staatskas noch aan de ééne noch aan de andere richting geldelijke steun wordt geboden.
Edoch.
Daarvoor is Grondwetsherziening noodig.
Een Grondwetsherziening, die we nimmer aflieten te eischen, gelijk we die nog bepleiten in dezen oogenblik.
Maar zoolang derhalve ons materieel beginsel nog niet te realiseeren valt, ijveren we niettemin voor den triomf van ons formeel beginsel, en rusten niet eer voor 't minst Staatsrechtelijke gelijkheid door afschaffing van privilege is verworven.
»Aan geen van beiden iets!" zou ons ideaal zijn.
Nu de Grondwet aan den één veel geeft, en deze voordracht voor dien éénen nog drie millioen meer vraagt, zeggen we: geef het dan ook aan den ander.
Aan beiden evenveel, of aan beiden even weinig! — Ziedaar onze zich zelve waarmerkende formule.
De formule, waarmeê we niet een »aalmoes zoeken af te troggelen", maar voor ons recht opkomen.
Een recht, dat ons niet kan betwist worden.
Dat men ons nu wederrechtelijk onthoudt.
Maar dat eenmaal ons weêr ten goede komt.
Dan, als de beproeving voor ons haar vrucht zal hebben voldragen, en ons Christenvolk ook in dezen strijd door lijden zal zijn geheiligd!

Ze kiezen het zedelijk recht boven geldelijk voordeel!

Ten slotte kan men alles in een geldquaestie omzetten.

Ook wat 't ouderhart voor zijn kind; wat de man voor de vrouw zijner liefde; wat de geloovige voor zijn Kerk; wat de barmhartige voor den arme doet.

Te beweren dat onze vrienden, door in hun voorslag geld te vragen, het hun heilig beginsel tot een dubbeltjesquaestie verlagen, is derhalve niets dan een laster der infamie; een brandmerken van anderer streven tegen beter weten in; een jammerlijk teeken van het peil der zedeloosheid, waartoe onze tegenstander in zijn fanatisme voor de moderne secteschool zonk.

Behalve Art. 23, komt elke wijziging van aanbelang in eenig wetsartikel van zelf op een geldquaestie neder, en bij het stellen van uw eisch is de vraag slechts: niet, of het ook over geld loopt, maar alleen of ge het geld om 't geld, dan wel dat geld als inkleeding van uw recht vraagt.

En wat eischen nu onze vrienden?

Geen enkele gulden winst, vergeleken bij den toestand, waarin zij zich thans bevinden.

Ging toch hun voorslag door, dan zou de som, van Rijkwege aan de bijzondere onderwijzers uit te keeren, nog verre blijven beneden de verhooging van uitgaven, waartoe de wetsvoordracht ook zijdelings het Bijzonder Onderwijs zal verplichten.

De wet zal u dwingen tot een meerdere uitgaaf van omstreeks een millioen.

Door dezen voorslag zou hoogstens twee derde van deze schade u vergoed worden.

Ziedaar dus de laakbare hebzucht, die men dorst uit te krijten!

Zoo naar zichzelf toe rekenen dan deze heeren!

Hun scholen zijn gedrukt.

Om van dien druk verlost te worden, streden ze.

Gij wilt dien druk nog zwaarder maken.

En nu willen ze, mits het geen dooddrukken worde, zelfs bij dien meerderen druk zich nederleggen; onder ééne voorwaarde slechts: dat tegelijk hun recht worde erkend.

Ze leggen er dan ook den klemtoon op, dat niet de finantieele, maar de ethische zijde der quaestie hen 't woord op de lippen brengt.

Krimp desnoods de toelage aan den Onderwijzer nog tot de helft in.

Alles wel.

Mits ge den bijzonderen onderwijzer niet langer als een pariah naast den man met de epauletten laat staan.

Om volksontwikkeling heet 't u te doen te zijn.

Welnu, erken dan ook voor 't minst, dat beide soorten van onderwijzers, na op gelijken voet door u gekeurd te zijn en aan eenzelfde taak hun leven wijdend, u, als Staat, dan ook even welkom zijn, en wees voor beiden even mild!

Eindelijk, ze willen nog saâmwerking.

Hoe diep ook gegriefd en teleurgesteld, zelfs binnen het kader van dit ellendig wetsontwerp slaan ze niet elke saâmwerking af.

Alleen uit dat oogpunt mag hun voorslag worden beoordeeld.

Ze blijven op het terrein der Grondwet; binnen het kader van dit ontwerp!

Viel die bindende voorwaarde weg, ze zouden met een gansch anderen voorslag te berde zijn gekomen.

Maar die voorwaarde bestond ditmaal.

Men schuift onder het éene ontwerp, naar parlementaire usantie en eisch der eerlijkheid, niet een geheel ander.

Dit zou de begane fout zijn geweest, indien ze thans facultatieve splitsing of restitutie of algeheele afschaffing van Staatsbemoeiïng hadden geëischt.

Ze lieten zich dit niet ten laste komen.

Ze blijven op het terrein der Grondwet.

Immers, ook volgens den Grondwetgever, ook volgens den wetgever van '57,

ook nog volgens Heemskerk's voorslag voor de normaalscholen, is het verstrekken van Staatsgeld aan inrichtingen van bijzonder onderwijs met den geest der Grondwet overeenkomstig.

Wat de Grondwet niet verbiedt en overigens volgens het natuurrecht geoorloofd is, mag, ook al staat het niet met zoovele woorden in de artikelen der Grondwet beschreven.

Vandaar het subsidiestelsel, nu reeds op neutrale bijzondere scholen toegepast.

Neutraal, maar daarom nog niet van Overheidswege opgericht.

Bijzonder, en nochtans met Staatsgeld gesteund!

En evenzoo overschreden ze de grens van het kader dezer wetsvoordracht niet.

Immers, zoolang Heemskerk toe blijft geven, dat op 's Rijks kosten ook aan bijzondere scholen normaallessen te openen zijn, staat de voet nog tusschen deur en deurpost, en blijft de communicatie tusschen Bijzonder Onderwijs en Staatskas vrij.

Wat dan ook het lot der in deze Nota neêrgelegde gedachte zij, ons verblijdt het, dat ze ter plaatse, waar zulks behoort, aan de orde kwam.

Of het toegezegde amendement niet beter dan Artikel *1b* na het eerste Regeeringsartikel kwame, blijve aan onze Kamerleden ter beslissing.

Het zou, viel de wet reeds op het eerste artikel, (gelijk niet onmogelijk is) onzen vrienden, bij het ongeduld der Kamer, tegen een afmattende discussie, die straks toch doelloos zou kunnen blijken, waarborg bieden.

Eerst als door aanneming van Artikel 1 gebleken was, dat men voor een serieus ontwerp stond, zou de verdediging van zoo ingrijpenden voorslag de moeite der inspanning loonen.

Debat kan altijd waarde hebben.

Edoch, met een executie vlak op til, ontbreekt voor ernstig debat meestal de kalmte. (9 April '77).

Onze slotsom.

Tot welke slotsom — dus vragen we aan het einde van onzen weg — leidt ons de reeks voorafgegane beschouwingen?

Uw veldheer viel, — en er is niemand die hem vervangen kan.

Een deel uwer beste mannen werd naar den doodenakker uitgedragen, — en het geslacht moet nog rijpen, dat eens hun plaatse zal innemen.

Op vervorming der Staatspartijen viel door de onzedelijke reconstitutie der Liberale partij voorshands alle hoop weg.

De Conservatieve partij hield door de jongste schrede in haar ontbindingsproces op, ook maar een zweem van steunpunt te bieden.

De loop, dien het met de Kieswet neemt, snijdt elk uitzicht op een uitroeiïng van de in haar schuilende immoraliteit voor lange dagen af.

En eindelijk — de scherpe resolutie, gelijk ze in tien, in steê van drie tempo's, door Heemskerk's voorslag onze scholen bedreigt, leverde thans voor de derde maal het voldingend bewijs, dat het opereeren in den regeeringskring, naar den dusver gevolgden trant, onveranderlijk op teleurstelling uitloopt, onze zedelijke kracht breekt en ons met ondermijnde veerkracht in handen levert van den vijand.

Onze toestand, door deze diep ingrijpende gebeurtenissen reeds bedenkelijk in de uiterste mate, wordt nog hachlijker, indien men een open oog heeft voor wat in eigen kring valt waar te nemen.

Alle deugdelijke samenwerking telkens door de van ter zij inkomende Kerkelijke quaestie gestoord.

Persoonlijke eigenaardigheden van talent en werkkring gedurig de liefde brekend, die vooral in zoo ernstig oogenblik allen verbinden moest

Onze Kamerleden, Evangeliebelijders, geen Staatslieden, en uit dien hoofde zoo min voor een te vormen Kabinet als voor een parlementaire partij als zoodanig stoffe biedend.

Onder de in den lande beschikbare candidaten schier volslagen ontstentenis aan administratieve en politieke capaciteiten.

Die nog onder ons voor politieke loopbaan aanleg hadden, slag op slag door hun optreden als Minister van ons lijden en onze liefde vervreemd.

Een goed deel onzer Kamerleden in de Staten-Generaal zittend door Roomschen invloed, die, zij 't ook ongezocht geboden, toch hun zedelijk prestige verzwakt, en, na een toon als onlangs Schaepman zich tegenover Groen's nagedachtenis veroorloofde, steeds onmogelijker.

En om vooral op dit laatste den nadruk te leggen: ons Christenvolk in den lande nog te weinig zelf in den strijd meêlevend; nog met de wereld te veel vereenzelvigd; te weinig aan offervaardigheid, ook waar het offers kost, gewend.

Geeft zulk een verkenning van het terrein geen stof tot nadenken?

Ziet men niet in, dat onze richting in dit pijnlijk oogenblik wel weten moet wat ze doet?

Dat uit sleur maar in het oude spoor voort te loopen, bij zulk een keerpunt van den weg, roekeloos ware?

Beseft men, of beseft men niet, dat van nu wel of kwalijk te kiezen de vraag afhangt, of eerlang de antirevolutionaire partij zal uiteenspatten, dan wel of ze gesterkt uit de beproeving zal opstaan?

Uit dat oogpunt bezien, gaven we ons Christenvolk in overweging, of een terugtrekken van het opereeren in den Regeeringskring naar de bewerking van den volksgeest, — niet door het onvermijdelijke geboden scheen.

Geen leger, dus oordeelden we, dat, na het sneuvelen van zijn veldheer en het uitvallen van een deel van zijn staf, den strijd mag voortzetten, zoo lang die weggingen niet zijn vervangen.

En ook, de politieke gedragslijn, die nu ten derden male op de bitterste teleurstelling uitliep, mag niet ten vierden male gevolgd, tenzij men aanwijze, waarin het uitzicht op een nu beteren afloop zijn grond vindt.

Tot drie gevolgtrekkingen leidde dit.

1. Een »naar uw tenten, o Israël!"

Mits niet om te rusten, maar uw eer te stellen in verdubbeling van activiteit.

Door het zoeken van betere en het scherpen van de oude wapenen.

Door het oefenen in den burgerlijken wapenhandel voor wie de handgrepen nog leeren moet.

Door het winnen van nieuwe geestverwanten in elken kring waarin ge u beweegt.

Bovenal door u hartelijker aaneen te sluiten met hen, die met u strijden zullen in eenzelfde gelid.

En daarom: Meer scholen.
Meer propaganda.
Meer offergaven.
Meer gebeds.

2. Een beslister maar kieschkeuriger optreden bij de stembus.

Hoe men er aankwam, weten we niet; maar men wist te verhalen, dat in Juni de stembus voorbij te loopen onderdeel van ons plan zou zijn.

In ons plan lag het tegendeel.

Voor de aanstaande Juniverkiezing zal van Antirevolutionaire zijde een ijver moeten betoond worden, waarbij de inspanning van '73 en '75 nog gering schijnt.

Er zal zich voor onze Kiesvereenigingen, voor onze locale pers, voor onze agenten,

voor onze kiezers, een *terrein van werkzaamheid* openen, waarop onderlinge *wedijver* om den lauwer van *geloofsmoed* dingen zal.

Juist nu we *alle krukken* willens en wetens wegstooten, zal de inspanning om *staande* te blijven en *vooruit te komen*, te volhardender moeten zijn.

Van een *strijken* der wapenen; van een *abdiceeren*; van een vlagneêrhalen; van een *zelfwegcijferen*, is althans door ons nooit gerept.

Veeleer hopen we op een *veerkracht* onzer geestverwanten, die op de hoogte van den *ernst* der taak zal zijn.

Een opkomen van *alle* man.

Een handelen met *eendracht*.

Een zich vereenigen op een *candidaat*, van wien niet de hoofdvraag zij: *noch* wat figuur hij in de *Kamer* zou maken: *noch* of hij aan *Conservatieven* welgevallig en voor *Roomschen* aannemelijk; *noch* ook of hij *Staatsman*; maar *alleen en eeniglijk* of hij een *zuiver* vertegenwoordiger van ons *beginsel* zal zijn.

Hieruit vloeit voort, dat niemand onzerzijds candidaat mag worden gesteld, tenzij men *zwart op wit* van hem wete, dat *beperking van Staatsbemoeiïng* in zake onderwijs als *materieel* en *Staatsrechtelijke gelijkheid* van neutralisten en niet-neutralisten (meê voor de *Staatskas*), als *formeel* beginsel, ook door hem *onvoorwaardelijk wordt omhelsd*.

Zwart op wit!

Niet om ter sluiks te komen tot het te recht gewraakte *mandat imperatif*.

Van *belofte* geen sprake.

Slechts waarborg tegen het spelen met een *blinde kaart*.

Men moet weten waarom men *wel* den een en *niet* den ander kiest.

En slechts naar de *belijdenis van beginselen* mag die voorkeur zich bepalen.

Zwart op wit.

B. v. als in de *Nota* der acht leden.

Of ook in het *Bijblad*.

Des noods in een *dagblad of vlugschrift*

Kan het niet anders, dan in een particulier *schrijven*; mits voor *openbaarmaking* bestemd.

Bij *herstemming* zal dit de taak vereenvoudigen.

Komt een der onzen in herstemming, dan trekken we natuurlijk *onze lijn door*.

Maar *viel* onze man, en staat het tusschen liberaal en conservatief, dan, dunkt ons, zal het *uitblijven* der onmisbare verklaring ons de moeite van het opgaan wel *sparen*.

Dan stemme men *niet* of *blanco*!

En 3°. *Kamer en Regeering*, nu ze ons land in een *partijstaat* willen omzetten, *laten geworden*.

Vreeze is een slechte raadgeefster, en willen we *mannen*, vooral willen we *Christenen* zijn, dan voegt het ons, zelfs door geen *scherpe resolutie* ons te laten aftrekken van den weg *van eer en plicht*.

Er is, naar menschelijke berekening, nu toch *niets aan te doen*.

Zelf optredend, of met een Conservatief Kabinet als *lasthebber*, zal de schoolwetpartij haar scherpe resolutie *toch doordrijven*.

Dat te *stuiten*, ligt *buiten* onze macht.

Maar dan ook geen u zelf verlagend *tegenspartelen*, waardoor men de achting voor eigen *manneneer* verspeelt.

Dan den lang gevreesden slag afgewacht met die *kalmte* en *vastberadenheid*, waarin het onderdrukte recht door alle eeuwen van zijn *aanstaanden triomf* te profeteeren wist.

De Liberalen zullen het zwaard der scherpe resolutie op ons doen vallen, maar nauwlijks zal het op onzen nek zijn neêrgekomen, of *het zal hen zelf verteren*.

Aan hun fanatiek schoolprogram *eet de schoolwetpartij zich den dood*.

De *reactie* zal niet uitblijven.

De oogen zullen opengaan.
Telkens meerderen zullen onze zijde kiezen!
En na een lijden en benauwdheid, waarin van God Almachtig onze sterkte zij, zullen wij, of onze kinderen na ons, nog eens jubelen over de zegepraal van ons recht.
En daarom: door niets te vermurwen! zij onze leus.
Noch door bedreiging, als men ons met afsnijding van het politieke leven onzer eigen Kamerleden vervaard wil maken.
Noch door schoone beloften, als men ons nogmaals een Conservatief, maar nu kleurvast Kabinet voor oogen spiegelt.
Noch door doodsangst, als men het decretum horribile naast de te korten onzer schoolrekening legt.
Uw lof zal ons koud, uw spot, o onze wederpartijder! zal ons onaandoenlijk laten; en terwijl gij u in uw weelde baadt en wij in onze armoê kwijnen, zal blaam noch smaad ons afbrengen van onze heilige roeping. Onze roeping om te verhoeden, door de genade des Heeren, dat het plantje, door Groen met zooveel zorg gekweekt, en bij zijn heengaan ons als zijn kinderen achtergelaten, niet door onze achteloosheid of onberadenheid sterve. (16 April '77).

II.

14. Over het Wetsontwerp van Kappeyne.

a. Het ontwerp.

Kappeyne's Schoolwet en de autoriteiten van het Nut.

I.

Wat denkt ge wel, dat Kappeyne zou gedaan hebben, indien Geertsema tijdens Van de Putte's Ministerie eens zulk een tamme Onderwijswet bij de Staten-Generaal had durven indienen?
Denkt ge niet, dat de matador der toenmalige oppositie ons dan weêr op een dier schitterende afbrekingspleidooien had vergast, waar de reuke van ministermoord aan was en waarin ge niet wist wat meer te bewonderen: de onbarmhartigheid waarmeê de zwakke tegenstander verpletterd werd, of de goedige lach waarmeê het afgemaakte slachtoffer werd nagekeken.
Geloof gerust dat er niets van gansch het ontwerp heel was gebleven.
Het zou gekerft zijn, vaneen gescheurd en aan flarden gereten, tot ten leste niets dan een handvol rafelen aan de verbaasde Kamer en het verbijsterde Kabinet voor de voeten ware geworpen.
Niets zou er van hebben gedeugd; titel na titel zou zijn ontleed en afgekeurd; artikel na artikel gewogen en te licht bevonden; en, wat nog het ergste was, ditmaal zou Kappeyne metterdaad in zijn recht zijn geweest, want op den kolossalen pot, waarin nu een tiental jaren de monstreuse aspiratiën onzer Schoolwetheeren op 't vuur zijn gezet, past het deksel van dit ontwerp wel allerminst.
Want metterdaad, om de klagers te believen, is, ja waarlijk, de draad doorgeknipt van het Damocleszwaard, dat onze vrije school nu jaren boven het hoofd hing, maar eer de punt er van ons diep door het vleesch en doodelijk in het hart kon dringen, heeft men allerbehendigst het gevest laten stuiten op de zijden draden van een ragfijn geweven, kunstig gespannen netwerk.
En om zich te overtuigen dat dit nu niet maar praatjes zijn, maar in der waarheid alzoo is, zullen we, ten behoeve onzer lezers, de vergelijking eens opmaken tusschen wat Kerdijk en zijn vrienden geëischt hadden en wat Kappeyne hun geeft.

Gelijk men weet, hadden Kerdijk en zijn vrienden hun eischen neêrgelegd in het rapport van het Nut

Ze dienden dit rapport nu ruim twee jaren geleden in en men mag dus onderstellen, dat hun eischen, bij den immers altijd voortgaanden vooruitgang en ontwikkeling, waar deze heeren op stoffen, sedert eer nog aangegroeid dan verminderd zullen zijn.

In de Commissie, die dit rapport opstelde, zat de Grootmeester onzer moderne Schoolwet-beweging, Mr. A. Kerdijk, zelf, en met hem, benevens tal van autoriteiten op schoolgebied, de fine fleur der Staatsschool-drijvers, ook o. a. de heer A. Moens, Staatsschool-advocaat in de Tweede Kamer, en de heer H. de Veer, redacteur van het Nieuws van den Dag, pleitbezorger dezer arme verdrukte in de liberalistische pers.

Hun rapport was niet de vrucht van een vluchtige samenspreking, maar het welgewikte resultaat van hoogst ernsfige, eer gerekte dan bekorte conferentiën. en is algemeen in het liberalistische land als het woord uit het hart, als de belichaming van wat men wenschte, met een daverend handgeklap en jubelend hoerah, naar den luidruchtigen aard dezer lieden, begroet.

Mag nu niemand onderstellen dat deze vroede, dege, schrandere mannen, naar de slechte gewoonte die men soms aan zekere Joodsche kooplieden verwijt, in hun rapport met opzet zouden overvraagd hebben; moet men hen gelooven op hun woord, dat ze noch luchthartig òns onnoodigen druk wilden aandoen, noch ook lichtzinnig de millioenen van den Staat te grabbel wilden werpen: dan volgt hier ook uit dat men alleszins recht heeft, den bij dit rapport voorgedragen eisch als een minimum te beschouwen, waar men aanvankelijk meê tevreden zou zijn, maar die dan ook minstens, gelijk hij daar lag, zonder bekorting, zonder besnoeiïng of afdinging, gaaf en in zijn geheel, aan de meer dan noodlijdende Staatsschool moest worden toegewezen.

Dit is zelfs zóó waar, dat de stellers van dit rapport bij meer dan één punt er reeds met name op wijzen, dat met het nu geëischte hun hand voorloopig zal gevuld zijn, maar dat ze reeds nu het plan hebben, eerlang terug te komen om nogmaals en meer te vragen.

Vooral van een man als Kappeyne zou men dus mogen verwachten, dat in een door hem ingediend ontwerp de grenzen, in dit Nuts-rapport getrokken, eer uitgezet dan ingebogen zouden zijn.

Immers, Kappeyne trad niet op als tolk der schuwe, vreesachtige, haast onkenbaar geworden liberalen van de oude garde, maar als vaandrig en leidsman van de allen vooruitgesnelde radicalistische voorhoede, die door het scheppen van nieuwe toestanden een nieuwe toekomst beloofde aan het ingeslapen en versuffende Nederland.

Kappeyne had krasser dan iemand de koe bij de horens gevat en rondweg verklaard, dat dan de minderheden maar onderdrukt moesten.

Hij had op roerenden toon opgegeven van zijn tegenzin om Minister te worden, maar er bijgevoegd, dat, liet hij er zich ooit toe vinden, het dan zijn zou om den tegenstand van de clericale drijvers te breken.

Meer dan iemand had hij telkens en telkens den in zijn eigen strikken verwarden Heemskerk het mes op de keel gezet en op energiek doortasten aangedrongen.

En toen eindelijk het doodgeboren ontwerp van Heemskerk op de groene tafel kwam, was het nogmaals dezelfde Kappeyne, die er zich op spitste om door een bloedig tegen-requisitoir die mislukte voordracht zoo onmeêdoogend in het mortier van zijn dialectiek tot gruis te verstampen, dat heel het corps onzer Schoolwet-tribunen zich reeds vergastte op het denkbeeld, wat er voor de openbare school wel voor zon zou opgaan, als die man met den vijzel eens niet meer eens andermans werk vermalen, maar zelf aan het boetseeren zou gaan.

Welnu, zien we dan eens, wat er van deze hooggespannen verwachtingen terechtkwam, en meten we dan, om dat te weten te komen, het ontwerp dat Kappeyne inzond, eens met den graadmeter van het Nut.

(14 Maart '78.)

II.

We zouden dan eens een vergelijking instellen tusschen Kappeyne's Schoolwet en het welbekende N u t s r a p p o r t.

Eerst komt in dit officieele rapport d e L e e r p l i c h t ter sprake, en wordt met klem van redenen betoogd, dat alle andere maatregelen om het schoolverzuim te weren slechts doekjes voor het bloeden zijn; dat leerplicht het heroïke middel is, waartoe kan en moet worden overgegaan; dat de Staat het recht heeft, dien maatregel in te voeren; dat de ouderlijke macht ten deze aan den Staat geen grenzen stelt; en dat de dusgenoemde gewetensbezwaren ons allerminst behoeven op te houden.

De eenige exeptie die wordt opgeworpen, ligt in het nog ontbreken van een voldoend aantal scholen, weshalve een termijn van tien of meer jaren voor de volledige invoering dient opengesteld.

Hiermeê nu niet overeenkomstig, maar vlak er tegen ingaand, komt in Kappeyne's ontwerp de leerplicht niet voor; wordt erkend dat invoering er van, zoolang de bezwaren van duizenden in den lande tegen de Staatsschool aanhouden, het ouderlijk recht te na zou komen; en worden derhalve slechts eenige zedelijke middelen voorgesteld, waartegen niemand, wat het beginsel aangaat, overwegend bezwaar kan hebben.

Dan wordt de n e u t r a l i t e i t der school besproken en door de N u t s-commissie de dubbele maatregel voorgesteld, dat, ter bevordering van een stipte neutraliteit, h e t g e b e d uit de school zou geweerd en het woord »Christelijk" in art. 23 geschrapt worden.

Ook ten dezen opzichte echter heeft Kappeyne zijn N u t s-vrienden teleurgesteld.

Over het gebed spreekt hij geen woord en het woord »Christelijk" in de zinsneê »Christelijke en maatschappelijke deugden" heeft hij ook tot onze niet geringe verbazing gehandhaafd.

Voor den omvang van het onderwijs wil het N u t s-rapport vierderlei:

a. dat het uitgebreid lager onderwijs naar de middelbare school verhuize;
b. dat er voor kinderen van 5—7 jaar een voorbereidende klasse;
c. dat er voor kinderen van 7—12 een gewone klasse, en
d. dat er voor kinderen van 12—15 jaar een klasse van voortgezet onderwijs zij.

Ook van dit alles wil Kappeyne niets weten.

Hij handhaaft de aanhoorigheid van het uitgebreid-lager-onderwijs voor de lagere school, en dat wel in beginsel.

Bewaarscholen neemt hij bij de Staatsscholen niet op.

En voor voortgezet onderwijs geeft hij geen enkel voorschrift.

Dienovereenkomstig behoudt hij in Art. 2 de vreemde talen, die het N u t uitstiet, en verwerpt hij daarentegen de S t a a t s i n r i c h t i n g en V o l k s h u i s h o u d k u n d e, die het N u t als leervakken voor onze boerenjongens in wou voeren. En evenzoo handhaaft hij tegen den zin van het N u t de vormleer en neemt, omgekeerd, niet naar haar wensch, de gymnastiek op.

Voor wat de k o s t e n van het schoolwezen aangaat, willen de N u t s-heeren niet minder dan 80, zegge t a c h t i g ten honderd, d. i. zoo goed als alle kosten, op het Rijk schuiven; terwijl Kappyne ook tegen dien stroom der dwaasheden een dam opwerpt en zijn al te ijverige vrienden met hoogstens 30 procent, dat is even een derde van wat ze eischten, naar huis zendt.

Op het stuk van s c h o o l g e l d h e f f i n g volhardde de N u t s-commissie bij het liberalistisch shibboleth van g e l ij k h e i d voor de ongelijken, en wilde uit dien hoofde dat men op de Staatsschool òf niets, òf, betaalde men, onder alle omstandigheden even veel zou betalen.

Maar ook die eisch wordt haar door Kappeyne ontzegd; ook dat wapen wordt

haar uit de hand gestooten; en betaling van een gedeelte der schoolgelden uitdrukkelijk in art. 46 van het Wetsontwerp opgenomen.

Voor het toezicht oordeelden de Nuts-adviseurs dat de Lagere school dan eerst veilig zou zijn, indien de volgende school-hiërarchie kon worden ingevoerd:
1. een Minister.
2. een ministeriëel adviseur.
3. provinciale inspecteurs.
4. vijftig bezoldigde districtschoolopzieners.
en 5. een duizend controleurs.
Maar zie, ook däárin weigert Kappeyne hun ter wille te zijn. Hij spreekt geen woord van dezen onder-bisschop in den vorm van adviseur voor deze neutrale schoolkerk. Hij schijnt voornemens, niet eens voor elke provincie een inspecteur toe te staan. Hij biedt wel een salaris aan de schoolopzieners, maar krimpt door de niet onaardige vinding van ongesalarieerde adjunct-opzieners hun getal op gevoelige wijze in. En tot overmaat van ramp staat er van dit bataljon van duizend man schoolcontroleurs, in verband met zijn bestrijding van den leerplicht, geen tittel noch jota te lezen.

Om de finantieele positie der onderwijzers te verbeteren, stelden de heeren Kerdijk c. s. in het Nuts-rapport, nu reeds bijna drie jaren geleden, den tamelijk krassen eisch, dat men de gemeente dwingen zou, aan een hoofdonderwijzer eerste klasse minstens f 1500 en aan een dito, tweede klasse, op zijn zuinigst f 1000 toe te leggen, boven en behalve vrije woning en vrijen tuin.
En evenzoo, dat de hulponderwijzers eerste klasse nooit minder dan f 800 en hun mindere broeders nooit onder de f 500 zouden ontvangen.
Edoch ook van deze extravagantiën wil Kappeyne niets hoegenaamd weten, en, alles wel bezien, kwam het hem voor, dat f 700 voor een hoofdonderwijzer (en zelfs dat nog niet altijd) en f 400 voor hulponderwijzers een ordentelijk minimum was. D. w. z. zoo ongeveer een copiëering in de wet van wat feitelijk reeds tot stand kwam.
Vijftienhonderd of zevenhonderd, het scheelt nog al.
Achthonderd of vierhonderd, het is net de helft!

Hoe zelfs in het aantal onderwijzers voor elke school deze heeren door Kappeyne zijn teleurgesteld, blijkt van zelf uit inzage van deze tabel.

		Kappeyne.		Kerdijk c. s.	
30	leerlingen	1	onderwijzer.	2	onderwijzers.
70	»	2	onderwijzers.	3	»
120	»	3	»	5	»
170	»	4	»	6	»
224	»	5	»	7	»
264	»	6	»	8	»
304	»	7	»	9	»
344	»	8	»	10	»
384	»	9	»	11	»

Een verschil, vooral in de gewone scholen van vèr rijkende strekking.
Ook verlieze men niet uit het oog, dat Kappeyne, zij 't dan ook onder bedekten vorm, toch aan de arme kweekelingen gratie verleent van het doodvonnis, door het Nuts-rapport over hen uitgesproken.

Let men er eindelijk op, dat Kappeyne noch het gevraagde aantal van tien kweekscholen in de wet heeft willen schrijven, noch aan den drang om van onze lagere scholen pronkgebouwen te maken, heeft toegegeven, dan vragen we toch, na deze zeker nog niet volledige maar toch zaakrijke vergelijking: Wat dunkt u van de heeren van het Nut en van Volksonderwijs, indien ze nu nog den moed missen om Kappeyne, nu hij met zulk een ontwerp kwam, te weêrstaan?
Veilig kan men zeggen, dat ze in letterlijk niets hun zin kregen; dat, waar

ook schijnbaar aan hun drang werd toegegeven, toch behendiglijk weer een veiligheidsklep voor stoomontsnapping is aangebracht; en dat de Kerdijken en Moensen en wie er meer op onzen ondergang gespeculeerd hadden, zeer droevelijk voor de Van Namens en Dullerts en Santbergens, of, wil men, kort gezegd, voor heel den breeden phalanx der bezadigde Liberalen in Kappeyne's schatting moesten onderdoen.

Kappeyne had vrienden en vrienden.

Beiden ter wille zijn, 't ging niet wel.

Er moest gekozen.

En zie, toen besloot hij den ijver zijner al te vurige aanhangers met de kalme wateren, waarin de Van Namens plegen voort te roeien, nog eer het te ver ging, te blusschen. (15 Maart '78).

Kappeyne's bezadigdheid.

In gelijke mate als Heemskerk tegenviel, valt Kappeyne meê.

Van Heemskerk had men, vooral toen Van Lijnden naast hem ging zitten, op een schoolwet gerekend, die ons verademing zou brengen, — en zie, in steê van uitkomst, bood hij ons verzwaring van druk.

En omgekeerd. Van Kappeyne had men een draconische wet geducht, die met een enkelen mokerslag onze vrije scholen geheel verpletteren zou, — en zie, in steê van dien doodelijken slag ontvangen we een wetsontwerp, slechts weinig erger in zijn dreigen dan hetgeen ons door het Kabinet-Heemskerk-Van Lijnden was toegedacht.

Dit feit valt niet te loochenen.

Het bleek op de overtuigendste wijze uit de door ons ingestelde vergelijking tusschen de eischen van het bekende N u t s-rapport en de voorslagen die Kappeyne bij onze Staten-Generaal indiende.

Men merkt het van alle kant aan den toon van verrassing, waarop het ontwerp door couranten, die de vrije school voorstaan, besproken wordt.

Het komt uit in den gemaniëreerden en dies slechts half gemeenden lof, waarop men in de pers der Liberalisten het pas geboren kindeke het »welkom in het leven" toeriep.

Maar vooral straalt het door in den blijkbaren toeleg van de Toelichtende Inleiding om door eenige krasse volzinnen met wat specerijen uit den Kruidtuin van »Volksonderwijs" gepeperd, voor de verwende botanici uit dezen hof den tamelijk schralen kost van het wetsontwerp smakelijk te maken.

Kappeyne is een geslepen advocaat.

Hij kent zijn luidjes.

Zelf deed hij aan hun »humbug", aan hun woordenklikklak, aan hun drijfjacht op gemoedsbezwaarden, nooit meê. Maar nu hij voor deze heeren met hun lange honden en schelle trompetten verschijnen moet, nu wil hij toonen dat hij Reintje de Vos niet voor niemendal, om met Van de Putte te spreken, »in zijn hoofd heeft laten varen."

Nu weet Kappeyne ook »passie te preêken", en om den tegenstand, dien zijn magere schotel anders licht wekken zou, reeds vooruit te breken, spant hij hun behendiglijk een goed opgezette strik in zijn Inleiding op de »Memorie" en plaatst met ongeëvenaard talent al wat deze heeren ooit met groote woorden geschermd hebben, door zijn imposante sesquipedalia 1) en gelatiniseerde volzinnen tot verduisterens toe in de schaduw.

Barder stuk dan die toelichtende memorie in haar aanhef is dan ook niet wel denkbaar.

Het zij in vollen ernst gezegd: Zelfs het vrij krasse N u t s-rapport haalt daar niet bij.

Nooit of nimmer is de vrije school zoo ruw en zóó hardhandig aangepakt en

---

1) Machtspreuken.

op zóó barbaarsche manier de stoep afgedrongen, als in dit koele, onbarmhartige, diep krenkende voorstuk.

Maar slaat ge nu het wetsontwerp en ook de toelichting der artikels open, zie, dan glijdt u op eens een pak van het hart en weet ge in ernst niet waarover u meer te verbazen, over den prachtigen plotselingen overgang van fortissimo 1) in dolce 2) of wel over uw eigen onnoozelheid, die de heimelijke bedoeling van al die barheid niet had gevat.

Dit althans is zeker, dat wie ooit van Kappeyne booze droomen had, na inzage van dit ontwerp wel jubelen mag, dat we er nog zoo afkwamen, wel wetende dat, had Moens of Kerdijk ons een ontwerp moeten leveren, de slagen nog heel wat anders op den rug der arme »vrije school" zouden zijn neergekomen.

Hoe nu verklaart ge dit feit?

Sympathie voor de vrije school heeft Kappeyne geen zier.

Hij is op en top gezagsman; man desnoods van het geweld; een natuur à la Bismarck.

Ook voor recht in hoogeren zin klopt zijn hart armelijk flauw. Voor het beschreven recht zal hij als een leeuw in het veld springen, maar of dat »wettelijk recht" ook soms »te boek gesteld onrecht" is, is een vraag, die bij Kappeyne geen krachtig rechtsinstinct vindt om te prikkelen.

Hij zou, maak er staat op, — moest het, kon het niet anders, liever uw laatste vrije school publiek voor schulden zien verkoopen, dan ook maar eenige beperking te gedoogen op zijn absolutistische begrippen van een alles zich veroorlovenden, alles aan zich dienstbaar makenden, allen leidenden, allen opvoedenden, allen verzorgenden Staat.

Neen, de oorzaak van zijn verrassende bezadigdheid moet elders schuilen.

Ons dunkt, met op drieërlei te wijzen, blijven we niet ver van de waarheid.

En dan sta op den voorgrond: de volstrekte onmogelijkheid, die ook hem wel zal gebleken zijn, om de plannen der Kerdijken c. s. door te zetten.

Weet ge, op een meeting van »Volksonderwijs" te decreteeren dat er een kleine vijftien duizend onderwijzers moeten aantreden, valt licht; maar daarmeê stampt ge ze nog niet uit den grond.

De jongelui moeten er toch eerst voor zijn.

Ze moeten lust in het vak hebben.

Lust, men versta ons wel, niet slechts om een duizend gulden inkomen en vrije woning te genieten, maar lust om zélf te studeeren en anderen te onderwijzen en sceen hool te bezielen en in die school op te gaan.

En boven en behalve die lust, dienen ze ook de gaven voor het ambt te hebben.

Paedagogische geschiktheid; paedagogische takt; liefst zelfs paedagogisch talent!

Niet maar om vijftien duizend mannen met een acte, maar om vijftien duizend mannen die hun vak verstaan, is het te doen.

En daaraan komt ge althans zoo op eens niet.

Evenmin komt ge zoo spoedig met de kinderhersentjes en de familie-aangelegenheden klaar.

In een Nuts-rapport gaat dat ook best.

Het papier is geduldig.

Waarom niet! Schrijf maar toe: ook voor onze boerenjongens en boerenmeisjes »Staatsinrichting" en »Staathuishoudkunde"; ook de armste, die om zijn brood tobt, van vijf tot vijftien jaren op school. Eerst van vijf tot zeven in de Staats bewaarschool, dan van zeven tot twaalf in de Staats gewone school, en eindelijk van twaalf tot vijftien in de Staats voortgezette school!

Och, zoolang ge slechts met pen en inkt omgaat. is daartegen geen bezwaar. Maar komt ge van pen en inkt tot vleesch en bloed, tot hoofd en hart, tot huis

1) Hard spel.
2) Zacht spel.

en hof van onze landlieden en arbeiders, zie, dan ontwaart ge tot uw ontnuchtering, dat ge in Utopia in plaats van in Nederland had rondgekeken, en dat uw prachtig getuigd scheepke onverbiddelijk schipbreuk moet lijden op werkelijkheid en practijk.

Stemt men nu toe, dat Kappeyne op zijn Bureau van Binnenlandsche Zaken iets dichter althans met die werkelijkheid en die practijk in aanraking is gekomen dan op de Kamerbanken of achter de balie, wat steekt er dan wonders in, dat ook hij, voor de feiten staande, die feiten te machtig vond en bij zich zelven eens goedig èn om zijn vroegere fanfares èn om de dwaze overdrijving van de Moensen en Kerdijken gelachen heeft.

Een tweede oorzaak van deze onverwachte bezadigdheid is zonder twijfel te zoeken in de leege kas.

Van de Putte heeft op Atjeh's kusten de millioenen in zee geworpen, die thans voor de monstrueuse plannen onzer Schoolwetmannen onmisbaar zouden zijn.

Er is geen geld.

Er is zelfs schuld.

Reeds moet men leenen, en, om te kunnen leenen, de lasten der natie verzwaren.

O, volksmenners, weest op uw hoede!

Denkt om den »tienden penning" en het geuzenliedje van »den eersten April!"

Beursvast is Nederlands burgerij bij uitstek!

Dat begreep Kappeyne ook wel; en zoo verklaart het zich uitnemend, dat hij geen 15 millioen 's jaars wou aanvragen, waar 5 reeds te veel zou zijn.

Verklaart het zich, dat hij zelfs voor wat hij vraagt, van alle kostenberekening afblijft.

Ja, lost zich zelfs het raadsel op, dat hier een finantieele wet, d. i. een wet van zeer ernstige finantieele gevolgen, wordt ingediend zonder eenig finantieel plan, zelfs zonder een wenk of vingerwijzing naar den hoek van waar het geld om deze uitgaven te dekken, komen moet.

Maar toch — wat het sterkst o. i. als bewegende oorzaak van deze nooit gedachte bezadigdheid meêspreekt, is Kappeyne's beduchtheid voor zijn vrienden.

Hij is leader geworden.

Zijn eerst o zoo kleine bende is daardoor aangegroeid tot een gansch machtig heir.

Tot zelfs de oude garde incluis heeft hem als Imperator 1) uitgeroepen.

Kerdijk en Godefroy, Van Houten en Van Namen verdringen zich om strijd als »ordonnancen" in zijn stoet.

En dat geeft macht, o, ja, maar kost ook offers!

Offers van nog edeler goed dan macht ooit waard was.

Ge schijnt, ge heet, ge denkt te leiden, maar in waarheid leidt men u.

En ziehier het jammerlijkst: die u leiden en, als ge niet volgen wilt, dwarsboomen, dat zijn niet uw beste mannen, niet uw keurtroepen, niet de élite 2) van uw volgelingen, maar dat is die ellendige, ziellooze legertros, die nasleep die altijd achterblijft, steeds dreigt, nooit van harte meêwil, en u, o, om u het vuur uit het aangezicht te doen vliegen, letterlijk tergt met haar pantoffelenpas en voetje voor voetje blijft drentelen!

Kappeyne had dus de keus, om zich òf de ongenade van deze nakruipers, òf wat booze woorden van zijn éclaireurs 3) op den hals te halen, en toen deed hij wat onveranderlijk alle ministers in zijn geval vóór hem deden: hij waagde er de heethoofden aan en koos voor zijn reserve.

En zoo is het geschied dat we van Kappeyne, der radicalen afgod, den kampioen der geavanceerden, den man die in daden zou belichamen wat de Kerdijken c. s. in woorden geprofeteerd hadden, nu het op stuk van zaken kwam,

1) Keizer.
2) Bloem.
3) Voorhoede.

een ontwerp van schoolwet ontvingen, altijd vergelijkenderwijs, zóó tam, zóó mak, zóó gematigd en ingetogen, dat ge meenen zoudt Godefroy op Heemskerk's torentje te zullen vinden en Kappeyne weer in aller ijl teruggekeerd naar de pleitzaal van 't land of de pleitzaal der balie. (18 Maart '78).

Overtuigingsmoed?

Spreekt in Kappeyne's Schoolwet de moed van zijn overtuiging?

Althans op één zeer aangelegen punt meenen we dit in zeer stelligen zin te mogen ontkennen, t. w. ten opzichte van de formule »Christelijke en maatschappelijke deugden".

Gelijk men toch weet, stelt Kappeyne voor, dat men deze onchristelijke (sic) gedachte uit de wet van '57 klakkeloos weg in de nieuwe Schoolwet zal overnemen. En hij doet dit, niet in een ontwerp waarvan bijna niets, maar in zulk een, waarin »schier alles veranderen" de kennelijke leuze is.

Behoeft het nu niet onder stoelen of banken gestoken (en zou allerminst Kappeyne zelf zulk een kunstmatig verbloemen loven) dat de ontwerper van deze wet in den meest volstrekten zin, rechtstreeks, met den Christus en het Christelijk geloof gebroken heeft, dan achten we de vraag toch geoorloofd, of er geen laakbaar tekort aan overtuigingsmoed in een voordracht spreekt, waarvan de ontwerper, zonder zelf aan het Christelijk geloof waarde te hechten, nochtans, tegen der Christenen zin en oordeel, door onbevoegden en op een wijs, met de eischen van het Christelijk geloof in lijnrechten strijd (zie onder) dusgenaamde »Christelijke deugden" op de neutrale volksschool aan Christenkinderen en Jodenkinderen en kinderen van menschen die niets zijn, wil laten aanpreêken en inprenten?

Men leide den ernst van deze aanklacht niet af door de vraag: of zulk een niet durven schrappen van dit veelzeggend woord dan niet de edelste hulde is, die aan de macht van den Christelijken geest onder ons volk kan bewezen worden. Immers, de quaestie is hier niet, of het Christendom zulk een hulde verdient, maar of iemand, die niet gelooft, behoudens den moed van zijn overtuiging, zulk een hulde in de wet van den Staat mag neêrschrijven.

En dat nu juist ontkennen we.

Kappeyne's persoonlijke losheid toch van het Christelijk geloof is geen toevallige omstandigheid, maar hem veeleer met heel zijn keurbende, in klimmende mate, gemeen.

De groep onzer radicalen, geavanceerden, progressisten, of hoe men ze noemen wil, d. w. z. het corps van die jongere liberalen, die de traditiën van '48 almeer onhoudbaar oordeelen, paart bijna zonder uitzondering aan zijn politiek radicalisme een algeheele vervreemding van de belijdenis der Christenheid.

We hebben te dien opzichte — want we leven snel — sedert '57 een zeer merkbare schrede, in averechtsche richting, vooruit gedaan.

Het geslacht dat toen den toon aangaf, verwierp nog met afschuw en beslistheid zoowel de politieke consequenties als de godsdienstige ontkenningen, die destijds nog slechts door enkelen gefluisterd werden.

Groen's aanklacht, dat het vlak, waarop men zich bewoog, helde naar het meest onverholen ongeloof en de algeheele verwerping van den Christus, heette kortweg »laster". Daar sprak men niet over. Zulk een kwaadwillige verdenking zweeg men dood!

Men balanceerde toen nog; niet te ver links en niet te ver rechts; liefst in het juiste midden; met nog even godsdienst genoeg om een fatsoenlijk man in het oog des volks te zijn; en voorts zich beurtelings te goed doende aan een farizeeschen lach over den Dageraadsman en een vinnige grofheid tegen den »fijne", toen meestal »een lichtschuwe", een »domper", of ook »die kwezels" genaamd. Och, elk tijdperk heeft zoo zijn eigenaardige manier van zeggen!

Maar thans is dit alles anders geworden.

In de twintig jaren die sinds verliepen, is de giftige stek tot een duchtigen distelboom opgewassen, en steken thans venijnige doornen en brandende netels van staatkundig en godsdienstig radicalisme naar alle kanten uit tak en stam en blad, om den argeloozen voorbijganger in de, helaas! al minder geharde huid te kwetsen.

Thorbecke's kring is in den hoek gedrongen; Thorbecke's standpunt is overleefd; en Thorbecke's prachtige sluizen, die den vloed van het radicalisme en den stroom van het ongeloof keeren zouden, zijn het vermakelijk speelgoed van wind en golven geworden.

Het jonger geslacht, dat thans den toestand beheerscht, belijdt nu cordaat weg wat Thorbecke als »omwoeling van de geordende verhouding" kras en gevoelig brandmerkte, en is op godsdienstig terrein met de »Dageraadsmannen" als een soort »talmende achterblijvers" verlegen.

Zoo er nog een ordening voor de maatschappij blijft, ze rust op utiliteit en wilkeur; indien er nog aan deugd wordt vastgehouden, vergeet dan niet dat het een »deugd op eigen voetstuk" is, d. w. z. een deugd die zich van het geloof emancipeert.

Vandaar dat dan ook de moderne predikanten, eens der liberalisten voormannen, nu bij onze politieken al meer als verachterde lieden in discrediet raken, om hun plaats te moeten ruimen voor de vrij wat radicaler schoolmeesters; een slag lieden, die, nu men ze toch vergoden wil, het er dan ook van nemen willen, gelijk echten vrijgeesten betaamt.

Aan een tweede stadium alzoo zijn we in onze politieke en godsdienstige ontwikkeling toe; een stadium waarbij Groen's profetie tot haar recht komt, en met minder »g e g e n e e r d h e i d" en meer »n o n c h a l a n c e", dus ook ten deele met minder geveinsdheid en meer overtuigingsmoed, de dingen bij hunnen waren naam worden genoemd en men er een eere in stelt, bekend te staan als een die op politiek terrein álles aandurft en op godsdienstig terrein met álles heeft afgedaan!

Laat het zich nu uitnemend wel hooren, dat in het eerste stadium — dat van '48 tot '60 — »Christelijke en maatschappelijke deugden" de tweeslachtige formule was, waarin met volkomen juistheid stond uitgesproken, wat het dubbelhartig geslacht dier dagen bedoelde; een uitdrukking al even farizeesch als toen geheel de atmosfeer, en tegelijk even vijandig aan de orthodoxie als toen ter tijd alle lieden van invloed waren, dan houdt het zeer zeker op een raadsel te zijn, hoe in die dagen Conservatief en Liberaal elkander over dat kostelijke drie-en-twintigste artikel de hand reikten, om een school te doen slagen die het toelei op onzen ondergang.

Maar dan volgt het ook logisch; dan is het ook gebiedend noodzakelijk; dan is het ook eisch van politieken moed en zuiverheid van woordenkeus; dat het nu opgetreden geslacht, in deze nieuwe phase, »geen oude lap op het nieuwe kleed meer dulde," maar, met terzijzetting van deze farizeesche formule, aan alle volksmisleiding een einde make, door ons klaren wijn te schenken in een ongekleurd glas.

Dat nu Kappeyne dit niet aandorst, kan in zijn overleggingen geen andere beweegreden hebben gehad, dan òf de zucht om liefst in dit wespennest de hand niet te steken, òf de berekening dat anders zijn wet gevaar kon loopen, — voor zooveel we oordeelen kunnen, b e i d e consideratiën die van zelf wegvallen, waar fiere moed van overtuiging koninklijk, d. i. onvoorwaardelijk, heerscht.

Het N u t s -rapport had, dunkt ons, op dit punt meer behartiging verdient.

In dat rapport althans was met de s c h ij n -heilige phrase gebroken.

Ter voorkoming van misverstand voegen we hier nog een rechtvaardiging aan toe van de uitdrukkingen: »onchristelijke gedachte" en »schijnheilige" phrase, door ons op de formule »Christelijke en maatschappelijke deugden" toegepast.

»Christelijke" en »maatschappelijke" deugden zijn volstrekt n i e t dezelfde.

»Maatschappelijke" deugden hebben betrekking op onze burgerlijke maatschappij; zijn van een ieder te eischen; en moeten, waar ze niet beoefend worden, deels door den strafrechter, deels door de publieke opinie worden gewroken. Onder »maatschappelijke" deugden verstaat men, dat iemand de wetten van zijn land gehoorzaamt, en voorts arbeidzaam is, waarheidlievend, eerlijk en trouw, matig, ingetogen, enz

De »Christelijke" deugden daarentegen behooren niet tot de levenssfeer van Staat en maatschappij, maar tot het Koninkrijk Gods; dienovereenkomstig kunnen ze alleen geëischt worden van hem, die in dat Koninkrijk leeft, d.i. bekeerd is; en worden ze bij niet-beoefening gewroken deels door de kerkelijke tucht, deels door het oordeel der heiligen, deels in de consciëntie door den Heiligen Geest.

De beoefening van de »maatschappelijke deugden" is alzoo wat men noemt: burgerlijke deugdsbetrachting; daarentegen de »beoefening van de Christelijke deugden" wat in de Schrift heet: heiligmaking.

De eerste (beoefening der burgerlijke deugden) kan vrucht zijn van opvoeding en levenservaring; de tweede (beoefening der Christelijke deugden) kan niet gewerkt worden dan door den Heiligen Geest.

Kort saamgevat, dient derhalve gezegd:

a. maatschappelijke deugden vallen binnen de sfeer van het burgerlijk leven; zijn van bekeerden en onbekeerden te eischen; en kunnen vrucht zijn ook van schoolvorming.

Daarentegen, de Christelijke deugden vallen buiten de sfeer der burgerlijke saamleving; bloeien alleen in de wedergeborenen; behooren tot de heiligmaking en kunnen nooit anders zijn dan de vruchten van den Heiligen Geest.

Zal nu ieder Christen toestemmen, dat, volgens Gods Woord en alle Christelijke belijdenissen zonder onderscheid, »het bekeeren van een ziel ten leven" buiten de macht van de Staatswet en van een Staatsonderwijzer ligt, wijl beiden van den Christus verre blijven, dan zal men ook inzien, hoe door en door onchristelijk het gedacht is, om »het aanleeren van gepaste kundigheden" als middel te willen bezigen om vruchten der heiligmaking te kweeken bij een schooljeugd, waarvan Gods Woord als contrabande wordt geweerd.

Is men nu onder alle hemelstreken gewoon, »farizeën" te noemen, wat het uiterlijk gelaat van iets heiligs vertoont zonder het wezen er van te hebben, dan is hiermeê tevens de aanklacht van »schijnheiligheid" bewezen, die we tegen deze ijdele en misleidende phrase in een ons dérwijs vijandige schoolwet inbrachten.

Overbodig zal het wel zijn, hier nog ten slotte aan toe te voegen, dat we ook in dit artikel slechts de objectieve formule ter sprake brachten, en aan anderen dan ook de eer niet zullen laten, om expresselijk uit te spreken, dat de man, uit wiens pen deze formule oorspronkelijk gevloeid is, niet door gemis aan goede trouw, maar door te goed vertrouwen, met de edelste bedoelingen, een schijnbaar prachtigen zet deed, edoch die, naar thans ieder toestemt, bijster tegenviel in zijn resultaten. (21 Maart '78).

Redder en Verwoester van onze vrije scholen.

Niets is leerzamer, dan thans, nu ook Kappeyne's schoolwet voor ons ligt, dit ontwerp eens te vergelijken met de schoolwet van Heemskerk-Van Lijnden.

Immers, men weet, het Kabinet-Heemskerk-Van Lijnden was voortgekomen uit een oppositie, waarin de strijd voor de vrije school het éénig verbindingslid voor de drie opponeerende groepen was.

Uitsluitend de ijver »tegen de secteschool der modernen" had de kiezers aangedreven om de oppositie, waaruit hun Kabinet voortkwam, in de Tweede Kamer te versterken.

Bij bedenkelijke herstemmingen was alleen door Christelijk-nationale veerkracht de gloeihitte bereikt, die tot aaneensmelting van de drie heterogene metalen in staat was.

Toen het Kabinet, uit deze oppositie geboren, optrad, werd aanstonds in de Troonrede de schoolquaestie dan ook op de agenda geplaatst.

Nog bij de verkiezingen van '75 nam het Kabinet-Heemskerk-Van Lijnden de houding aan, alsof het, indien men bij de stembus maar zijn plicht deed, eens voor goed de vrije school redden zou.

Algemeen in den lande begreep een iegelijk, dat de vrije school, in wat gematigden vorm dan ook, op een verlichting van haar druk in het ontwerp van dit Kabinet te rekenen had.

Drie jaren lang voedde het Kabinet zelf die hoop, door bij tijden en ontijden, gevraagd of niet gevraagd, telkens de verzekering van de Regeeringstafel te geven, dat men het middel gevonden had om beide partijen, dus ook de patronen der vrije school, te verzoenen.

En toen eindelijk in Januari 1877, na al te lange barensweeën, het zoolang beloofde ontwerp het Binnenhof verliet, stond nogmaals met zoovele woorden in de Memorie op deze voordracht te lezen, dat het Ministerie-Heemskerk-Van Lijnden, hoewel uitdrukkelijk de redmiddelen afkeurend, die onzerzijds waren voorgedragen, niettemin de strekking in zijn schoolwet had gelegd, om ook het bijzonder onderwijs tot zijn recht te laten komen.

Met opzet spreken we hierbij van het Kabinet-Heemskerk-Van Lijnden en niet van Heemskerk alleen, en we doen dit op deze drie, voor wie tot oordeelen bevoegd is, alleszins afdoende gronden.

1. Wijl nooit of nimmer in den Constitutioneelen Staat een wet van zúlk een aanbelang door eenig Minister kan worden ingediend, zonder voorafgaande goedkeuring van zijn ambtgenooten.

2. Wijl uit de Memorie van Toelichting uitdrukkelijk blijkt, dat niet de Minister van Binnenlandsche Zaken op eigen risico, maar de Regeering als zoodanig deze voordracht indiende.

En 3. Wijl de heer Van Lijnden, krachtens zijn talenten en zijn verleden, in een Kabinet, uit de schoolwetagitatie voortgekomen, suo jure de tweede ná Heemskerk was en onder de natuurlijke verplichting stond om meer rechtstreeks voor onze belangen te waken.

Van dit Kabinet nu, waarin Heemskerk en Van Lijnden de hoofdrollen vervulden, mocht derhalve, in wat bescheiden vorm dan ook, onze Christelijke school haar redding tegemoet zien; zoo al niet geheel den prijs, dan toch eenige winste inwachtend, als loon van den twintig jaren lang, met zoo ongelooflijke offers en zoo onverdroten volharding, in stad en dorp gevoerden strijd.

En dat de Ministers Heemskerk en Van Lijnden metterdaad in dit licht voor ons volk stonden, komt nog sterker uit, indien men Kappeyne's donkere schaduw daar tegenover plaatst.

Onheilspellender figuur voor onze vrije scholen dan die van Kappeyne, was er niet.

Brutaler dan hij tegen onze scholen sprak, had niemand ooit op het Binnenhof gesproken.

Denk slechts aan deze drie: 1. »de vlieg dooddrukken, die de apothekerszalve stinkende maakt"; 2. »dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden"; en 3. »zoo ik ooit een portefeuille aannam, het zou zijn om dien tegenstand te breken"!

Tegen ónze scholen slingerde hij zijn meest fulminante speeches. Om welsprekend te worden, moest Kappeyne op schoolterrein staan, met zijn knods dreigend tegen de vrije school gezwaaid!

Ieder weet dan ook, wat ontsteltenis zijn meedoogenloos optreden alomme in onze gelederen wekte.

Messchert van Vollenhoven gaf den toon aan: »Kappeyne zou onze moderne Faraö heeten, in wien te ontvluchten al ons heil stak!"

En naarmate óns de schrik voor dien man om het hart sloeg, begon de toejuiching van onze radicale schoolmeesters en het handgeklap in de liberalistische pers en het daverend applaudissement in Volksonderwijs: »Kappeyne zou hun Cavaignac zijn!"

En dit ging zoo ver, dat, toen de liberale heeren in de Tweede Kamer eindelijk Kappeyne tot hun voorman kozen en hem voortaan alleen de spits lieten afbijten, ze slechts een keuze bevestigden, die het liberalistisch land reeds vóór hen gedaan had. Of liever, het was geen keuze meer, maar heette van zelf te spreken: »Kappeyne was hun man!"

Hun man, dat wou zeggen: de man, die ons omverloopen, tegen den grond werpen en met zijn forsche vuist de borst zou indrukken.

Kort saâmgevat: Hij, de verwoester, gelijk Heemskerk en van Lijnden de redders onzer scholen zouden zijn!

In de gewone orde der dingen had men dus moeten verwachten, dat de ontwerpen, achtereenvolgens door deze heeren ingediend, zoo ongeveer tot elkaar in verhouding zouden staan als vuur en water.

Ons vriendelijk de hand reikend het één, en rauwelings ons afstootend het ander. Om nu eerst recht te gaan bloeien, indien het eerste, en om in wanhoop het op te geven, indien het laatste er door ging.

Dat van Heemskerk-Van Lijnden om met het gejuich der verlosten begroet, dat van Kappeyne om met een kreet van vertwijfeling gevloekt te worden!

En zie nu, in steê daarvan zegt ons de werkelijkheid, dat de kreet van verontwaardiging uit onzen hoek opging toen Heemskerk en Van Lijnden met hun plan kwamen, en dat, nu Kappeyne zijn voordracht inzend, een gevoel van verademing — niet om wat ons dreigt, maar bij wat we duchtten vergeleken — zich onwillekeurig van de onzen meester maakt.

In beiden had ons publiek zich misrekend.

Heemskerk en Van Lijnden verklaarden zich insolvent toen het op betalen aan ons en Kappeyne nu het op betalen aan Kerdijk c. s. aankwam.

Het vorig Kabinet schoot op schandelijke wijze te kort in wat het ons schuldig was, en dit Kabinet blijft op onbegrijpelijken afstand van de dreigementen die ons geen geest meer lieten.

En het gevolg is, dat deze heeren, die op de groene banken diametraal tegenover elkaâr stonden, als Ministers, aan het opmaken van hun plannen toegekomen, ons ontwerpen indienden, waarvan het platte spreekwoord »lood om oud ijzer" de platheid der zake misschien het duidelijkst weêrgeeft.

De balans van de voor- en nadeelen, ons in beide ontwerpen geboden, bewijst dit zonneklaar.

Immers, op de twee hoofdpunten van voor- en nadeel stemmen beide ontwerpen precies overeen, in zooverre ze beiden den leerplicht uitsluiten en ons elke cent weigeren uit de kas.

Dezelfde ongerepte eenstemmigheid bestaat in beiden op het stuk van beginselen: »Van overheidswege, met Staatsgeld en rijksgezag gesteund, de neutrale openbare school met zijn modern begrip van Christelijke en maatschappelijke deugden," en daarnaast de bijzondere school, o, volkomen vrij; zonder eenige conditie vogelvrij zelfs; vrij, ja, om op krukken den neutralen trein na te loopen, die voortstoomt langs de rails der wet en getrokken wordt door de gouden Staatslocomotief.

In beide ontwerpen eindelijk de subsidie vervallen, de eischen voor een goede school verhoogd, de openbare nog rijker bedacht en het schooltoezicht ietwes verscherpt.

Verschil bestaat er slechts in betrekkelijken zin, en wel zóó dat Heemskerk-Van Lijnden eenerzijds en Kappeyne anderzijds ons over en weêr goede en kwade posten bieden, die, bij onderlinge verrekening, haast in twijfel doen staan, of het ergere van Kappeyne's wet wel des opsommens waard is.

Immers, het groote verschil kan niet liggen in de onderwijzerstractementen, want of Heemskerk's ontwerp nu f 600 en f 400 of Kappeyne f 700 en f 400 vraagt, komt in de practijk volmaakt op hetzelfde neer.

Evenmin kan de afstand van beide ontwerpen schuilen in het »overal" van art. 16, want of Heemskerk nu zegt: »bij berekening der scholen moet ook op de bijzondere gelet, maar nooit mag een kind om plaatsgebrek afgewezen," of wel Kappeyne verklaart: »op bijzondere scholen let ik gansch niet, maar om een school voor niemendal te bouwen zou al te dwaas zijn!" is, op den keper bezien, althans wat ònze scholen aangaat, precies hetzelfde.

Het onderscheid is óók niet te zoeken in het scherper toezicht; want of nu Heemskerk provinciale inspecteurs, desnoods twee in een provincie, met onbezoldigde opzieners, — of wel Kappeyne landinspecteurs, desnoods één in twee provinciën, met een klein aantal bezoldigde opzieners, in het leven roept, laat ons volmaakt onverschillig.

En zoo kan men letterlijk heel de wet doorloopen.

Gunt Heemskerk u uitzicht op een normaalles aan een bijzondere school, Kappeyne verklaart »alle bevoegden" voor de normaallessen benoembaar, en sluit dus evenmin de bijzondere onderwijzers uit.

Komt Heemskerk de predikanten en pastoors tegemoet, Kappeyne is hun evenzeer ter wille.

De eenige voordeelen die Heemskerk en Van Lijnden ons boven Kappeyne boden, zijn: 1. verplichting tot school-geldheffing, en 2. een iets minder hoog geraamd onderwijzerspersoneel.

De nadeelen van hun voordracht daarentegen waren: 1. de opheffing van het uitgebreid lager onderwijs; en 2. de gemeentelijke bewaarscholen.

Waartegenover staat dat Kappeyne's wet: 1. ons uitgebreid lager onderwijs redt; 2. de bewaarscholen glippen laat, en 3. een ongelijk schoolgeld mogelijk maakt.

In de redactie van het bekende art. 23 heeft Kappeyne weêr »gevoelens van andersdenkenden" voor Heemskerks »van de godsdienstige gezindheden" in de plaats gebracht, en expresselijk een strafbepaling op schending der neutraliteit ingelascht, — beiden voor ons verkieslijk.

Bij de bekleeding van »andere bedieningen door openbare onderwijzers" is Kappeyne veel strenger, en is bij hem »e e n v e r b o d m e t v r ij s t e l l i n g" wat bij Heemskerk »e e n p e r m i s s i e o n d e r g o e d k e u r i n g" was.

Kortom, hoe men, met het oog op de belangen der vrije school, de voor- en nadeelen van beide ontwerpen ook wikke of wege, er komt geen ander resultaat uit, dan dat Kappeyne's hand i e t s zwaarder zal drukken voor onze lagere scholen en daarentegen voor onze burger- en bewaarscholen nog eer i e t s gunstiger is.

Zelfs de 30 pCt. van het Rijk, die Kappeyne voor schoolkosten aan de gemeenten wil doen vergoeden, hoe gestrengelijk ook uit oeconomisch èn politiek oogpunt af te keuren, zullen ons weing nadeel doen; te meer daar het zeer de vraag is, of de gemeenten haar $^4/_5$ van het personeel zullen behouden.

Eén ding moet ons ten slotte, eer we dit artikel eindigen, nog van het hart.

Drie jaren lang hebben de vrienden van de heeren Heemskerk en Van Lynden, vooral van Conservatieven kant, ons dag aan dag zoeken te belezen om hun Ministerie toch te steunen, zoo al niet, dus heette het dan, o m h e t v e l e d a t ze u g e v e n z u l l e n, dan toch o m h e t s c h r i k k e l ij k e (dit doelde op Kappeyne) d a t z e k u n n e n t e g e n h o u d e n.

Tot onzen spijt moeten we er nog bijvoegen, dat zelfs een deel van onze Kamervrienden, een enkel blad in onze pers, en tweemaal zelfs ons kiezersvolk in verraste districten, zich door dat gefluit van den vogelaar verschalken liet.

Vooral ná '75 nu, toen de politieke toestand zich duidelijk teekende, hebben we èn tegen deze misleiding èn tegen deze meêgaandheid om het zeerst geprotesteerd en tot het volgen van manlijker politiek geraden.

Is dan, zoo vragen we, thans, nu b e i d e schoolwetten (die van Heemskerk-Van Lijnden en die van Kappeyne) voor ons liggen, de vraag niet geoorloofd, of de uitkomst ons toenmalig verzet niet volkomen rechtvaardigt, en of er wel ooit droever volksmisleiding plaats greep, dan toen onlangs Van Lijnden aan ons Christenvolk werd aanbevolen als redmiddel om aan de tyrannie van Kappeyne's schoolwetplannen te ontkomen? ((25 Maart '78).

Misbruik van Overmacht.

Kwalijk zal men ons ten laste kunnen leggen, dat Kappeyne's wetsontwerp door ons met een boos oog is aangezien. Veeleer gingen we anderen voor in het loven van de gematigdheid, die er in doorstraalde, en kwamen we er rond voor uit, dat zijn ontwerp ons meêviel.

Toch vatte niemand dit ook maar in het allerminst op, alsof we des zins en willens waren, ons kwaadschiks goedschiks bij deze voordracht neder te leggen;

ja, alsof niet àl wat in ons was, aandruiste tegen de tyrannie en de wilkeur, die ook in dezen voorslag over ons komt.

Hoe zou dit ook kunnen?

Tegen Heemskerk-Van Lijnden's voordracht heeft ons blad, en heel de anti-revolutionaire partij in land en Kamer met ons, geprotesteerd met al de energie die in ons woord kon dringen en al de verontwaardiging die in dat woord kon trillen, niet slechts om de trouweloosheid waarmeê men ons verraden had, maar wel waarlijk en ter dege ook om den doodelijken slag, waarmeê onze scholen er in gedreigd werden. En als dan nu door Kappeyne, o, we erkennen het, met ridderlijke rondborstigheid en, naar zijn antecedenten te rekenen, eer met zachte dan met harde hand, maar dan toch altijd een eer nog iets zwaardere druk dan toenmaals, tegen ons beraamd wordt, hoe kwam men er dan toch toe, zich van liberalistischen kant ook maar een oogenblik in te beelden, dat ons protest thans minder energiek, minder vastberaden en beslist zou zijn?

Waarlijk, men had beter, men had menschelijker gedaan, door zich ook die door niets gemotiveerde illusie te sparen!

Menschelijker, ja, want niets is voor ons, voorstanders van de vrije school, grievender, ergerlijker, hinderlijker, dan de koude hardvochtigheid waarmeê onze tegenstanders, koelbloedig, als gold het de pui van een huis recht te zetten, met ons verzet den spot drijven en geen hart toonen te hebben voor huns naasten leed.

Zoo boos mogen we toch op ònze beurt niet van den liberalist denken, dat hij al onzen strijd voor spel, onzen ernst voor geveinsd, onze klacht voor van buiten geleerd zou houden!

En doet hij dit niet, gelooft hij metterdaad aan den ernst van onze bezwaren — en ons dunkt, de offers, die we brachten, staan daarvoor als onwraakbare getuigen in het land — dan vragen we op onze beurt: pleit het dan voor de teederheid van het liberalistisch hart; pleit het dan voor de edelmoedigheid van zijn menschelijk gevoel; pleit het dan voor de teederder roerselen van zijn gemoedsleven, dat hij met welgevallen de maatregelen tot onze vernieling beramen gaat, zonder ook maar een enkelen toon van deernis te hebben voor het slachtoffer, welks opoffering z. i. door zelfbehoud geëischt wordt?

Wat we uitnemend begrijpen, is, dat onze tegenstanders stekeblind zijn op het stuk van kleuren en dus met den besten wil de deugdelijkheid van ons goed en onwràakbaar recht niet inzien. Wat we ook begrijpen, is, dat ze, beducht voor den wortel, dien we in de natie hebben, zich ter wille van hun beginsel verplicht achten »de bijl aan dien wortel te leggen." Zélfs kunnen we het verstaan, dat ze, eenmaal dien weg op, aan sparen niet denken kunnen, en daarom die bijl vooraf nog eens duchtig over den wetsteen doen gaan. Maar wat we ons niet verklaren en nooit verklaren zúllen, is, dat een corps mannen, waaronder toch ook nobele denkers zijn, en dat de banier der humaniteit op durft heffen, waar het ons geldt zoo vereeld van inborst, zoo versteend van hart, zoo onvermurwbaar in zijn deernis kan zijn, dat nog nooit, nog van niemands lippen, nog in geen enkele variatie, de toon gehoord werd van: »Het doet ons leed om uwentwil, maar we moeten doortasten. We wilden wel, maar we kunnen niet anders. Reken het ons hart niet toe!"

We zijn overwonnen. Het zou dwaasheid zijn, het te verbloemen Of in een eerlijken strijd? Of met gelijke wapenen? Men weet, we ontkennen dit ten sterkste, maar leggen hier thans den nadruk niet op. Het feit blijft, dat we, even als Osman-Pacha in Plewna, na een ongelooflijk lang met moed en dapperheid en talent volgehouden verdediging, onze vijanden zelven rechters zijnde, door overmacht omsingeld, voor geweld bukken moeten.

Maar is er nu, zoo vragen we, in de wijze waarop de apostelen der humaniteit ons bejegenen, ook maar een zweem van dat ridderlijke, dat heusche, dat kiesche te ontdekken, waardoor de barbaarsche Rus tegenover Osman-Pacha zichzelven eerde?

En dan waren dat nog Russen tegenover een Turk, en hier zijn het landgenooten tegenover landgenooten, zonen van eenzelfde vaderland, kinderen van eenzelfde volk, met u, o, mannen der verdraagzaamheid, uw eigen

medeburgers, die niets anders misdeden dan dat ze u niet navolgen konden in de loochening van den Christus en zijn Kruis!

Is het dan zoo overdreven, als we van »misbruik van overmacht", van een vae victis, »wee den overwonnenen", spreken, ook tegenover het wetsontwerp dat Kappeyne thans inzond? Te veel als we met aandrang de fatsoenlijke organen der liberalistische pers uitnoodigen, om althans zóóveel eerbied voor ons leed te toonen en zich in zóóverre eens in onzen toestand te verplaatsen, dat men niet altijd er het zwijgen toe doe, maar ons voor de discussie over dit ontwerp eens te woord sta!

Welnu, »misbruik van overmacht" schuilt er onzes erachtens ook in dit ontwerp op jammerlijke wijze en wel in drieërlei opzicht.

Ten eerste is de rechter, die ons vonnissen zal, volgens de eigen woorden van het ontwerp, een onwettige.

Rechter moet, naar luid den ontwerper zelven, een Volksvertegenwoordiging zijn, waarin de Natie zich kan uitspreken, want op dat nationaal verdict beroept Kappeyne zich uitdrukkelijk.

En nu staan deze twee vast.

Vooreerst dat Kappeyne zelf herhaalde malen de gebrekkigheid van het tegenwoordig kiesstelsel heeft op de kaak gesteld, en ten andere, dat, blijkens de duidelijkste gegevens, aan de tegenwoordige Kamer elk recht om in naam der natie te spreken ten stelligste moet worden ontzegd.

Of wat ter wereld geeft recht, geeft een ratio sufficiens, geeft een grond, die ook maar eenigszins voldoende is te keuren voor het onhoudbaar beweren, dat één man het recht zou hebben, in naam van 40 zijner landgenooten op te treden, alleen wijl hij wat geld meer in kas heeft; en toch, is dit niet de juiste omschrijving van het ellendige feit, dat op een natie van 4 millioen inwoners slechts $^1/_{10}$ millioen personen kiezers zijn?

En zie nu, hoe, eer ge van dit $^1/_{40}$ der natie bij de 86 Kamerleden zijt aangeland, dit onrecht op élk stadium dat ge doorloopt, nog verergert.

Van dat een veertigste der natie toch blijven in den regel veertig ten honderd thuis en is het al wel, indien er alles saam 60 duizend kiezers, dat is een zeventigste der natie, aan de stembus komt.

En van dat een zeventigste nu hebben zich, alles saam genomen, bij de jongste verkiezing, die voor de liberalisten nog het allergunstigst was, niet meer dan de helft, d. i. 30,000 menschen, vóór Kappeyne en zijn schoolplannen verklaard.

Nog niet eens zooveel als er in de éene stad Leiden wonen!

En dat wil nu heel het land de wet stellen en heeft dan nog den arren moed, op officieelen toon te verzekeren: de natie, let wel één op elke honderdvijftig, heeft fiat gegeven op onzen toeleg!

Neen, ook al begaat ge de ongerechtigheid om ons kiezersvolk als tolk der natie te eeren, dan nog vragen we — en waarom antwoordt men ons niet? — of, als de liberalen aan de stembus evenveel stemmen voor als tegen zich krijgen, en slechts aan partijdige districtsverdeeling het bezetten van twee derden der Kamerzetels danken, of deze legislatieve fictie dan nog ooit anders dan door zelfbedrog en volksmisleiding voor de natie als natie kan spreken?

Ten tweede, men weigert ons het eeresaluut, en dat doet ook Kappeyne in zijn ontwerp.

Beter toch dan iemand weet Kappeyne, dat de schoolwet-agitatie, waarvan dit ontwerp de vrucht is, door den uitstekendsten parlementairen gladiator, die ooit op onze groene banken plaats nam, met ongeëvenaard talent opgezet is voor de rechten der vrijheid en de rechten des gewetens. Hij weet óók, dat alom in den lande voor dien strijd geleden en gebeden en geofferd is met eene volharding, althans voor de karakterloosheid onzer dagen des opmerkens óverwaardig. En óók is hem uitnemend bekend, dat nog onlangs zeer gedetailleerde ontwerpen zijn

ingediend, om, met terzijzetting van subsidie, bij de pijnlijke quaestie die ons verdeeld houdt, althans de zilveren keten te slaken.

Maar immers dan rustte op hem toch ook de plicht om eershalve aan Groen's levensstrijd het eeresaluut niet te onthouden, en door degelijk tegenbetoog drieërlei waar te maken: 1. dat Groen's hoofdargumenten feilden, 2. dat ook bij verzet tegen Groen's denkbeeld de vrijheid en het geweten beveiligd bleef, en 3. dat het restitutiedenkbeeld van tweeën één: òf valsch opgezet, òf onuitvoerbaar is.

Maar neen, van dat alles vindt ge niets!

Er geschiedt in de Memorie van Toelichting van Groen's strijd niet eenmaal gedachtenisse; geen poging tot weerlegging is bespeurbaar; en al wat uit dit Staatsstuk valt op te maken, is de hinderlijke omstandigheid, dat er nog sommige ongezeggelijke en ongeschikte lieden in den lande worden gevonden, die zich tot de rotsvaste onaantastbaarheid van Kappeyne's Staatsrechtelijke praemissen niet kunnen opheffen.

En ten derde, na u, de handen en voeten gekneveld, in een hoek te hebben geworpen, gaat men half spottend voor u staan en durft u nog toeroepen: »Als ge nu maar loopen wilt! Gij zijt vrij!"

Vrij, o, gewisselijk; maar met welke vrijheid? Is het ook misschien met de vrijheid om ook een bakkerij te openen, nadat van Overheidswege, zonder geld of prijs, des noods met nog wat toe, brood voor alle man in alle hoeken van onze steden en in alle buurten van onze dorpen verkrijgbaar is gesteld?

Met de vrijheid om u als arts neer te zetten waar ge wilt, nadat vooraf van Overheidswege, zonder geld of prijs, ja, nog met uitloving van een premie, vrije geneeskundige hulp en vrij apotheek aan alle burgers in den lande is toegezegd?

Met de vrijheid om een magazijn van kleêren te openen, nadat vooraf van Overheidswege, meê op úw kosten, kleeren van alle maat en alle kleur en alle stof voor oud en jong volkomen of zoo goed als gratis worden aangemeten, aangepast en afgeleverd?

En zoo dan ook: »Vrijheid om een school te openen!" O, ja, mits vooraf van Overheidswege, meê op kosten van úw eigen beurs, onderwijs in alle vakken, in keurige scholen, bij uitnemend licht, met uitloving van eerbewijzen, en onder toezegging van navolgend gunstbetoon, let wel, gratis, om niet, of zoo goed als zonder geld of prijs te vragen, in alle steden en dorpen van ons land voor rijk en arm zal zijn aangeboden!

In ernst gesproken, gevoelt men dan niet dat dit ons krenken moet, en ware dan voor het minst de erkentenis niet eisch van billijkheid geweest: dat, ja, van de eens zoo hoog geloofde vrijheid van onderwijs, aldus, wel bezien, weinig meer dan de naam en het afschijnsel overblijft, maar dat het, hoe bitter het ook zij, niet anders kan?

Zulk een hulde vond men ten minste nog bij Thorbecke!

(27 Maart '78).

Druppel voor druppel.

Ge kent het spreekwoord, dat »de druppel den steen uitholt," en wie ooit de Gevangenpoort onzer residentie bezocht, heeft in dat sombere kelderhol, rechts bij het inkomen, dien feitelijk door den drup geheel doorboorden steen wel gezien ook.

Maar erger nog was wat men niet feitelijk zag, maar wat de man, die u rondleidde, u liet zien in de verbeelding: een in zijn waanzin stuiptrekkend slachtoffer; een mensch dien men met het hoofd op dien steen had gekneveld; toen door dien afgrijselijken druppel eerst krankzinnig had gemaakt; en nu, door het aldoor leeken van dien eeuwigen drup op de gekrenkte hersenen, langzaam moorden ging, tot het lijk van den ellendige kon worden weggeruimd.

Arme vrije school! dat men zoo barbaarsche wreedheid, naar middeneeuwschen

trant, en dat wel onder het jubellied van beschaving en verlichting, ook op uwe pas ontloken kracht wil toepassen!

Of wat anders is het systeem, thans door Kappeyne's schoolwet, komt ze in het Staatsblad, voor de niet bedeelde, d. i. voor de vrije, Christelijke school uitgedacht, dan de veroordeeling tot den druppeldood, in zijn drie ontzettende stadiën van waanzin, stuipen en bezwijken.

Aan boozen toeleg, men weet het, denken we hierbij zelfs niet.

We zijn volkomen overtuigd, dat Kappeyne nòch minder doen kon dan hij deed, nòch verder gaan mocht dan hij ging, zou botsing met zijn collega voor Finantiën worden vermeden.

Neen, niet de personen, maar het systeem vallen we aan; dat ellendige systeem, om u eerst schijnbaar in uw doen te laten en bijna niets te veranderen, maar om straks ongemerkt, bij stukje en beetje, u telkens iets zwaarder druk op te leggen, tot ge den moed er ten leste aan geeft en in verwijfeling uw post verlaat.

Zie, had Kappeyne met forsche hand doorgetast; ware nu reeds, zonder bepoedering of verzilvering, de harde, bittere pil ons op de tong gelegd; en had men, zonder verbloeming of bemanteling, zonder sparen of deernis, plompweg de scherpe resolutie en het decretum horribile, beiden te gelijk, ons zoo rauwelings tegen onze schooldeuren doen aandreunen, — o, het zou ontzettend, misschien doodelijk zijn geweest, maar zou dan ten minste nog de kracht hebben geoefend, om de volksconsciëntie uit haar slaap te doen opschrikken, alle vrienden van recht en vrijheid te doen opwaken, en door een gezonde, wijl sterke, reactie, nog een nationalen kreet tegen het smadelijk onrecht te doen uitgaan, die opgeklommen ware ter gedachtenis voor Hem, die alle onrecht wreekt.

Maar dat, neen, wil men niet!

»Bezadigdheid" zit in 's Ministers raadzaal voor!

Geen »decretum horibile!" Dat ware te scherp! Geen »scherpe resolutie!" Dat ware te forsch! Geen enkele krasse, doortastende maatregel zelfs! Dat zou sensatie, dat zou opschudding, dat zou reactie veroorzaken! En juist het eminent voordeel van zoo heilzame volksschudding wordt ons misgund!

Och, vergelijkenderwijs slechts kleinigheden zal men aanvatten. Iets meer personeel. Voor dat personeel iets meer tractement. En over dat personeel iets meer toezicht. Ziedaar álles. Alles, ja, maar met die drie bagatellen wordt de punt van een wigge tusschen muur en deurpost gezet, die men met sleg en voorhamer rusteloos dieper in zal drijven, tot eindelijk heel uw gevel splijt.

Men ziet op tegen burengerucht en laadt daarom den achterlader wel met zijn dertig patronen, maar laat 't voorshands bij een enkel schot, om te avond of morgen, als de kans schoon staat, heel ongemerkt, nu eens en dan weêr eens vurend, met zeer kleine inspanning al de overige schoten af te drukken.

Er is voor het beginsel gezorgd. Voor het booze beginsel, dat de moderne secteschool troetelkind van 's Rijks schatkist en wij met onze scholen pariahs in den lande zullen zijn. En nu laat men het verder aan den natuurlijken loop der dingen over, wel wetend dat zulk een beginsel aan den zaadkorrel gelijk is, die van zelf naar boven komt en stúkgroeit al wat zijn groei wil belemmeren.

Ons Christenvolk in den lande zij daarom gewaarschuwd!

Even goed, zoo niet nog erger dan in de wet van Heemskerk-Van Lijnden, steekt in deze wet van Kappeyne het vinnige gif, dat de vrije school met den ondergang bedreigt.

Elke illusie te dien opzichte ware onverantwoordelijk zelfbedrog en meer dan schuldige onnoozelheid!

In de gematigdheid, het zelf-bedwang, de bezadigdheid, waar dit ontwerp meê prijkt, ligt voor wie de vrije school als zijn ideaal begroet, zelfs eer gevaar dan voordeel.

O, ge merkt het nu nauwelijks dat er iets gebeurt, en er gebeurt dan ook niets, dan dat daar van boven een enkele druppel water op uw hersenen afleekt.

Maar immers, wat zou die druppel u deren?

Eer geeft die besprenkeling u een frisch gevoel en koelt ze u het verhitte hoofd zoo weldadig af.

Aanvankelijk, ja.... maar nu dan ook genoeg!

Dat men nu met dien druppel toch een einde make!

»Maar wat is dit? Houdt die druppel nimmer op?"

Neen, zeg ik u! Dát is het juist! Die druppel leekt áldoor.

»Maar laat mij dan los; dan wil ik weg; het hoofd zal mij bersten."

En nogmaals, neen, zeg ik u! Dát is het juist! Ge kunt niet weg, zoo behendiglijk heeft men u gekneveld!

»Maar wat dan, moet dit dan rusteloos zoo voortgaan? Druppel voor druppel?

»Druppel voor druppel, tot de koorts mij in het bloed, tot de waanzin mij in het hoofd, tot de dood mij in de aderen sluipt?"

. . . .

En aldoor leekt het!

Drup!... Drup!... Drup!...

Tot het spreken wild, en het wilde rukken stuiptrekken, en dat stuiptrekken voorbô van sterven wordt!

Arme school der vrijheid! Zoo wordt door Kappeyne's schoolwet de Gevangenpoort in de residentie u de wreedste profetie! (29 Maart '78).

Overheidsdressuur voor de natie.

Kappeyne beweert, en niemand die het niet beaamt, dat deugdelijk onderwijs bij uitnemendheid een volksbelang is; alsmede dat van de »ijverige behartiging" van dit volksbelang onze nationale toekomst afhangt.

Hierover is geen verschil.

Zoolang andere volken het zonder lager onderwijs deden, kon ook ons volk zonder deugdelijke volksschool een hoogen trap van bloei bereiken. Thans daarentegen, nu de ons omringende volken ook het lager onderwijs als hefboom tot ontwikkeling aannamen; nu bovendien geheel de volksontwikkeling van de mondelinge naar de geschreven traditie overging; en, wat alles afdoet, de geaardheid van 's menschen vorming en de grondtrek van de opvoeding actief in steê van passief is geworden, kan ook ons volk niet zonder een deugdelijk onderwijs bestaan.

Daar zijn we dan ook met hart en ziel voor. In het ijveren voor zulk een school wenschen we bij niemand achter te blijven. En voor wie twijfelen mocht aan onze oprechtheid ten deze, zijn de offers, die we voor ons schoolwezen brachten, onze onwraakbare getuigen.

Wel geven we niet toe, dat de school op zich zelf de toekomst van ons volk in haar macht heeft. O. i. is ze veeleer slechts één der vele factoren, die over de gesteldheid van een volgend geslacht beslissen zullen. Behalve de school achten we dat óók het huisgezin, óók de Kerk, óók de standaard der publieke zedelijkheid, óók het al of niet bezweren van volkshartstocht en volkszonde, en óók de dingen die van buiten over ons komen zullen, — minstens evenzeer als de volksschool tot de vorming van onze nationale toekomst zullen bijdragen. Maar wijl ridderlijke zin verbiedt, den tegenstander iets ongerijmds toe te dichten, moet wel ondersteld, dat ook Kappeyne dit bedoeld heeft, en slechts onnauwkeurig, wijl hyperbolisch, sprak, toen hij geheel de nationale vorming in de school deed opgaan.

In steê van verschil, zoeken we hier dus liever overeenstemming, en geven Kappeyne alsdan volkomen toe, dat, welke waarde ook aan de schatten des gemoedslevens zij te hechten, er zonder vorming van het denken en ontwikkeling van het oordeel geen profijtelijk gebruik, zoo min van deze schatten zelven als van de overige krachten die in onze natie sluimeren, denkbaar is.

Maar is dit alzoo beiderzijds toegestemd, den komt nu ook de uiterst gewichtige vraag: Hoe ter wereld springt Kappeyne nu op eenmaal van deze duidelijke praemis 1) naar de conclusie: »dat dus die volksschool Staatsschool zijn moet", over?

1) Onderstelling.

Dit lijkt er naar of hij met ons schertsen wil.

Of hoe: ómdat iets »volksbelang is in den strengsten zin", d. w. z. niet slechts een belang is van den enkele, maar van de natie als natie, moet het dáárom reeds door de Overheid verzorgd en gedreven worden?

Maar zie toch, is goede voeding dan geen »volksbelang in den strengsten zin"? Heeft de natie er voor haar toekomst dan geen belang bij, dat de physieke ontwikkeling gezond en de gevoedheid der spieren voldoende zij! Heeft Pruisen dan niet door meer spierkracht achter den kolf van het geweer te zetten, slag na slag gewonnen! Of werkt bloedarmoê en verzwakking van spieren en daarmeê gepaard gaande overprikkeling van zenuwen dan óók niet op de krachten, op de zeden, op heel de nationale vorming? En denkt dan zelfs Kappeyne er aan, om, als uiting der nationale eenheid en ter verzekering van onze nationale toekomst, ons al te gader aan groote nationale banketten, met gerechten door Staatskoks bereid en door Staatskellners opgedragen, te spijzen?

Is de nationale kleeding en behuizing niet evenzeer een volksbelang van het uiterste gewicht, en schreven onze hygiënisten er niet boeken vol over, hoe een onnatuurlijke of onvoldoende kleeding even goed als gebrekkige ligging en behuizing de ontwikkeling van het lichaam tegenhoudt, borstkwalen en rheumatiek, onze groote nationale plagen, bestendig aankweekt, en meê daardoor den schat der nationale krachten doelloos doet afnemen? En denkt dan misschien Van Houten, bij het optreden van een nóg radicaler Kabinet, er aan, u door Staatskleedermakers naar Staatsmodel in voor- en najaar het u toegewezen stel kleederen te doen aanmeten, en u, aldus in de kleeren gestoken, uit uw eigen woning te doen verhuizen naar een apartement van één onafzienbaar nationaal Overheidshuis?

»Volksbelang" bij uitnemendheid, ieder stemt het toe, is een gezonde ontwikkeling van het volksleven op godsdienstig gebied. Slaat men dan deswege nu ook voor, van Staatswege een alleenzaligmakende leer op te stellen, en die door van Staatswege gedresseerde, door den Staat aangestelde en uit de Staatskas bezoldigde leeraren den volke te laten inprenten? Maar immers, eer op verbreking van de in dat opzicht nog bestaande banden dringt men aan, en »geen inmenging van Staatswege!" is op kerkelijk terrein aller leus.

Maar nog eens zij dan gevraagd, hoe komt dan Kappeyne toch tot dien sprong van »volksbelang" naar »tak van publieken dienst"?

Zooveel bleek dan nu toch: niet élk volksbelang is tak van publieken dienst!

Eer omgekeerd blijkt het, dat er volksbelangen, en daaronder zeer gewichtige, zijn, die geen tak van publieken dienst ooit kúnnen of mógen worden.

Eer Kappeyne zijn sprong doen mag, dient hij dus aan te toonen: 1. welk soort van volksbelangen, krachtens hun aard, wél door de Overheid behooren gedreven te worden; en 2. dat het onderwijs in onze scholen metterdaad onder deze klasse valt.

En dat nu kan hij noch iemand.

Immers, zoo iets, dan is dit, èn uit den aard der zaak, èn uit de denkbeelden van onzen tijd, èn uit onze wetgeving, volkomen duidelijk: dat alleen stoffelijke belangen door de Overheid kunnen bezorgd worden en geestelijke of zedelijke belangen nooit.

Uit den aard der zaak, wijl men, om in geestelijke zaken te beslissen, zelf als Overheid weten moet, wat op geestelijk terrein waar of niet waar is, en het middel om die zekerheid te verwerven voor een niet-Roomsche Overheid volstrekt ontbreekt.

Uit de denkbeelden van onzen tijd, wijl scheiding van Kerk en Staat, mits in gematigden zin opgevat, een der wortel-denkbeelden van onze eeuw is.

En eindelijk uit onze wetgeving, daar èn bij de ontleding van den Rijksdienst èn bij die van den Gemeentelijken dienst, op onweêrlegbare wijze bleek, dat alleen uitsluitend stoffelijke zaken door de Overheid onder eigen beheer verzorgd worden, en dat, zoodra ook andere belangen, b. v. van kunsten en wetenschappen, in het spel komen, toezicht en tegemoetkoming de van zelf aangewezen grens is, die de Staat nooit mag overschrijden, tenzij er sprake zij van Souvereiniteit.

Op dit laatste nu beroept zich , voor wat de school aangaat, niemand.

Er is toch òf in de schoolquaestie van geen hoog gezag sprake, òf wel dit gezag wordt door niemand betwist, in zooverre recht van regeling en toezicht, in den tegenwoordigen toestand van ons volksleven, gaafweg door alle partijen aan de Overheid wordt toegekend.

Slechts als middel »om de volkseenheid te onderhouden en te beveiligen" zou de school dus in beginsel aan de Overheid ter verzorging zijn toe te wijzen, indien het onderwijs, evenals de communicatie langs vaarten en wegen, een bloot stoffelijke materie was.

Maar dit is het onderwijs niet.

Zelfs bij het laagste menu van »schrijven, lezen, rekenen en stilzitten", is de grens van het bloot stoffelijke reeds lang overschreden, wijl men, om te lezen, een boek met inhoud, om te schrijven gedachten moet hebben, en bovendien de persoon, die deze dingen onderwijst, een mensch is, en naar gelang ge dien mensch zus of zoo kiest, de invloed, die van hem op mijn kind uitgaat, een geheel andere zal zijn.

De poging om de volkseenheid kunstmatig te kweeken, is dan ook totaal mislukt.

Nog nooit was ons volk minder één dan nu het een twintig jaren door de unificeerende schooltheorie bewerkt is. Nog nooit heeft een quaestie ons volk zoo scherp en hopeloos verdeeld, als nu deze twintig jaren de Schoolquaestie. En het einde is geweest, dat de standen tóch »tamelijk heel" naast elkaâr zijn blijven staan; dat de Veluwe een heel andere type dan Limburg bleef vertoonen, en de godsdienstige groepen, die men verzoenen zou, met nog twee bittere en verbitterde groepen, van modernen en naturalisten, vermeerderd zijn.

Voeg daar nu bij, dat, volgens Kappeyne zelf in de schoonste passage uit heel zijn memorie, het onderwijs in de nationale geschiedenis voor onze nationale toekomst één der machtigste factoren is, dan zouden we toch Kappeyne zelf voor de balie van meesters in het vak deze twee wel eens willen hooren goedpraten: hoe men de landshistorie nationaal zal onderwijzen en bij dat onderwijs neutraal zijn.

Er kan noch mag dus, 'tzij ge Thorbecke 'tzij ge Groen tot leidsman kiest, in beginsel ooit anders worden geconcludeerd, dan dat het groote volksbelang van het onderwijs uit zijn aard bij de maatschappij thuis hoort en slechts om bijredenen tijdelijk en ten deele aan de Overheid mag worden toevertrouwd.

De Overheid mag regeling en inspectie over het onderwijs hebben; ze mag ook desnoods aan ouders de verplichting opleggen om zeker minimum van onderwijs niet aan hun kinderen te onthouden, maar verder gaan hare rechten in beginsel niet; noch naar luid het beschreven recht, noch naar den eisch der rechtsbeginselen.

Ze mag verder, evenals op elk gebied, onvermogenden of minvermogenden geldelijken bijstand verleenen, om een goede opvoeding mogelijk te maken.

Ze mag, waar het particulier initiatief te kort schiet, het tekort aanvullen.

Naar luid van het beschreven recht onzer Grondwet (waartegen we reeds, als met het beginsel in strijd, ten ernstigste protesteeren) mag ze voorshands zelf als zaakwaarnemer optreden voor ouders, die, uit traagheid, dit verkieslijk achten.

Maar verder gaan mag, zelfs naar ons beschreven recht, zelfs naar onze usantiën en de algemeene denkbeelden die ons met onze tegenstanders gemeen zijn, de Overheid niet.

Wat daarboven en daarbuiten gaat, is metterdaad zonde.

Zonde wijl het een krenking is van het door God aan de ouders toegekende ouderrecht.

Zonde, wijl het de zedelijke volksontwikkeling aan intellectueele overheidsdressuur ondergeschikt maakt.

En zonde bovenal, wijl het bij het opkomend geslacht de valsche, door en door

ongodsdienstige gedachte vestigt, dat godsdienst bijzaak is en buiten de vorming van hoofd en hart omgaat.

Wete, wie dit alles desniettemin aandurft, daarom wel wat hij doe, want de uitkomst zal het toonen, dat ge, door deze overheidsdressuur voor de huislijke en sociale opvoeding in de plaats te brengen, de harmonie der geestvermogens al meer verbreekt, het twistvuur al feller aanblaast, de eenheid der natie op onherstelbare wijze vernietigt, het zedelijk leven zijn voedende sappen ontrooft en de politieke veerkracht in mechanieke volgzaamheid doet ondergaan.

En meent ge nu dit alles ons te kunnen betwisten, dan is toch zeker een herhaling van het verzoek niet misplaatst, dat de pers, die Kappeyne volgen wil, het debat niet schuwe, maar ons te woord sta.

Niet misplaatst ook de dringende bede, dat men voor het minst dan toch oprecht zij en ophoude, met beloften van »neutraliteit" en »Christelijke deugden" ons goede volk wat men noemt »zand in de oogen te strooien."

Op beiden dringen we met ernst aan.

Immers, ongehoord in de parlementaire geschiedenis is de laakbare wijze, waarop de pers der bovendrijvende partij, in het oog loopend, voor elke degelijke discussie uit den weg gaat, en op haar manier de slechte practijken der Kamermeerderheid nabootst, die bij de Kieswet botweg zweeg, om haar tegenpartij eenvoudig dood te s t e m m e n.

En minstens even stuitend mag het heeten, dat men thans, nu in een worsteling van twintig jaren de linie geheel werd ingebogen, het debat van aard veranderd en de tegenstelling veel scherper geworden is, zich desniettemin met de verouderde plunje van '57 blijft omhangen, alsof 'tzij de term »neutraal," 'tzij de gestolen vlag van »Christelijke deugden" nog iets ook maar van doen had met den tegenwoordigen stand der quaestie! (10 April '78).

Het Gas-argument.

Om onzen tegenstanders op schoolterrein elke uitvlucht ter smoring van hun rechts-consciëntie te ontnemen, dient onderzijds eens voor goed afgerekend met het brutale g a s-argument.

Dat argument heeft reeds wonderen verricht!

Tal van bezadigde lieden, die nog te scherp op het punt van recht voelden, om met de liberalistische schooltyrannie meê te doen, zijn ten leste voor dàt argument komen te zwichten.

Betoog na betoog, dat anders tot niets had gedeugd en hopeloos neêrlei, heeft men met dàt fameuse argument weêr op de been geholpen.

En zoo heimelijk misleidend bleek de kracht van dit booze argument, dat op meer dan ééne m e e t i n g onze eigen vrienden er door uit den zadel werden gelicht en niet recht wisten hoe zich tegen dit e f f e c t-makend argument te verdedigen.

Men weet welk argument we hiermeê op het oog hebben. Althans het vereischte s i g n a l e m e n t is spoedig gegeven.

Er wordt van overheidswege, zoo zegt men, allerwegen in onze steden en reeds op sommige dorpen openbare gasverlichting op de straten gegeven, en aan deze verlichting betaalt i e d e r burger meê, onverschillig of hij 's avonds uitgaat en er dus van profiteert, of wel thuisblijft en er derhalve geen genot van heeft.

Welnu, aldus redeneert men nu voort, juist op dezelfde wijze kan er dus ook van overheidswege geestesverlichting op onze openbare scholen worden gegeven, en ook aan deze verlichting ieder burger meê betalen, onverschillig of hij zijn kinderen naar die scholen zendt en er dus van profiteert, of wel ze er niet heenstuurt en er derhalve geen genot van heeft.

Komt het nu, zoo besluit men dan, in niemands hersenen op, onrecht te zien in het meêbetalen a a n e e n g a s v e r l i c h t i n g w a a r v a n g e n i e t p r o f i t e e r t, waarom zal het wel onrecht zijn, als men u meê doet betalen aan e e n g e e s t e s v e r l i c h t i n g w a a r v a n g e g e e n p r o f i j t t r e k t?

Ziedaar dan het argument! En wel dat argument, de tegenstanders zullen het toestemmen, in zijn scherpsten, verleidelijksten, heldersten vorm voorgesteld.

Waarom, zoo vragen we, is dat argument nu desniettemin door en door onhoudbaar en keert het zich, bij juister toepassing, tegen onze wederpartijders in plaats van tegen ons?

De fout schuilt hier: In beide gevallen hebben we te doen met een inrichting, van overheidswege op algemeene kosten gedreven; maar bij de geestesverlichting hebt ge bij niet-profiteering van de openbare school e r e e n a n d e r e s c h o o l v o o r i n d e p l a a t s t e z e t t e n, en bij de gasverlichting komt, bij niet-gebruikmaking van de publieke verlichting, v a n e e n b ij z o n d e r e s t r a a t-v e r l i c h t i n g g e e n s p r a k e.

Stond het geval zoo, dat iemand, toch 's avonds uitgaande, wijl het gaslicht te schel voor zijn oogen bleek, dit kon wegtooveren, om dan op eigen kosten een lantaarn voor zich te laten uitdragen, dan, o, voorzeker, dan ware de vergelijking eenigermate juist.

Of stond het zóó geschapen, dat iemand, die, wijl het openbare schoollicht hem te schel voor het zielsoog zijner kinderen was, die kinderen dan eenvoudig, buiten schade, zonder onderwijs kon laten, ook dan zou er tot op zekere hoogte van een vergelijking tusschen straat- en schoolverlichting sprake kunnen zijn.

Nu daarentegen beide deze gevallen volstrekt ondenkbaar zijn, valt heel deze prachtige vergelijking jammerlijk in het water.

Nu toch hebben we bij de s t r a a t-verlichting te doen met een inrichting van overheidswege, w a a r n a a s t e e n p r i v a t e s t r a a t v e r l i c h t i n g e e n-v o u d i g o n d e n k b a a r i s; en bij de schoolverlichting geheel omgekeerd met een inrichting van overheidswege, waarnaast, krachtens geest en letter van onze Grondwet, e e n p r i v a t e s c h o o l i n r i c h t i n g o n w r a a k b a a r r e c h t v a n b e s t a a n h e e f t.

Staan we bij de straatverlichting voor een inrichting van overheidswege, waarvan men, zoo dikwijls men 's avonds uitgaat, profiteeren m o e t, zonder bij niet-gebruik tot extra-kosten gedwongen te worden 1); terwijl we omgekeerd bij de schoolverlichting met een Regeeringsinrichting te rekenen hebben, waarvan niemand b e h o e f t te profiteeren, en die bij niet gebruik hem wel ter dege tot eigen uitgaven noopt.

Wie 's avonds uitgaat, heeft eenvoudig geen keus. Het gas is er. Hij kan het niet wegtooveren om er iets anders voor in de plaats te brengen. En ter ontkoming aan de straatverlichting blijft hem slechts één middel: n i e t u i t g a a n.

Op het onderwijs overgebracht, zou dit, ging de vergelijking op, ons dus tot deze onhoudbare slotsom brengen: Om uw kinderen te doen onderwijzen, zult gij gebruik maken van de Staatsschool, of wel — z e i n h e t g e h e e l n i e t l a t e n o n d e r w ij z e n.

En stond het zóó, o, dan voorzeker, zou een ieder moeten toestemmen, dat het volmaakt onverschillig was, of de kosten voor állen saâm, uit àller kas opeens, of wel voor élke school uit de bijdrage van wie dáár schoolgingen bekostigd werden.

Maar nu dit volstrekt niet zoo is, nu vlak het tegendeel waar en het contraire recht ons in de thans vigeerende Grondwet, ja, zelfs nog in Kappeyne's wetsontwerp gewaarborgd is, en derhalve bij niet-profiteering van de openbare school b e k o s t i g i n g v a n e e n b ij z o n d e r e s c h o o l in ons openbaar recht ondersteld wordt, nu blijft er aan dit ongelukkige gas-argument dan ook metterdaad

---

1) De nietige uitvlucht, die men hier wellicht aan zal grijpen, dat wie niet uitgaat, t h u i s t o c h l i c h t v e r b r a n d t, houdt natuurlijk geen oogenblik steek.

Immers, dan zou a l l e b a s i s v a n v e r g e l ij k i n g vervallen.

Van het al of niet gebruiken van straatverlichting v o o r w i e m o e t u i t g a a n is sprake, evenals op schoolterrein van verstandsverlichting v o o r w i e m o e t s c h o o l g a a n.

Wilde iemand b. v. zijn kind een tijdlang van de openbare school nemen, om het meê op reis te nemen, dan maakt hij zeer zeker ook extra-kosten, maar kosten voor een geheel ander doel dan voor s c h o o l g a a n, en komen deze kosten dus niet in aanmerking.

geen stuk heel en zal men aan de overzij veiligst gaan met er nooit meer van te reppen.

Immers, hadden we onzerzijds de zonderlinge klacht doen hooren: kinderonderwijs mag niet uit de publieke kas betaald, wijl de volwassenen er geen medegebruik van hebben en er toch aan meêbetalen, dan, wie weerspreekt het, had men (de oeconomische quaestie daargelaten) ons zegevierend kunnen tegenvoeren: Hun niet-medegebruiken sluit, even als bij de straatverlichting voor wie niet uit hoeft, alle extra eigen kosten uit.

Maar nu we, juist omgekeerd, onze grief aldus formuleerden: Verstandsverlichting voor de schoolgaande jeugd mag niet uit onze publieke kas betaald, wijl ónze kinderen (een deel dier schoolgaande jeugd) er geen medegebruik van hebben en wij er toch aan meê moeten betalen, nu rest den tegenstander niet anders, dan zich eerlijk weg gewonnen te geven, tenzij hij plaats won voor de ongerijmde stelling: dat de verlichting over het uitgaand publiek door gaslantaarns aan het éene deel van dat uitgaand publiek wel, aan het andere niet ten goede komt.

Maar tot meer nog dan tot het opgeven van zijn stelling zullen we hem dwingen. Hij zal, vergissen we ons niet, bovendien zich zelf in de toekomst tegen het kruisvuur uit die stelling te dekken hebben.

Want, en we wilden wel zien dat men ons dit uit de hand sloeg, van nu voortaan zullen wij dit gas-argument, en, voor zooveel we oordeelen kunnen, met oneindig beter recht, tegen de openbare en vóór onze scholen gebruiken.

Van overheiswege, zullen we zeggen, worden in onderscheidene plaatsen van ons land gasfabrieken in stand gehouden, en wordt aan de burgers verlof gegeven, hiervan voor de verlichting hunner woningen te profiteeren.?

Sommigen maken hier wel gebruik van.

Anderen niet.

Wat nu, o, rechtvaardige rekenaar, zou uw oordeel zijn, indien de Gemeenteraad eens een besluit doordreef om de gasfabriek, ook voor dit arbitrale gasverbruik, op algemeene kosten te drijven en de burgers, die, ter sparing van hun netvlies, aan petroleum of stearinekaarsen de voorkeur gaven, te dwingen dat ze tweeërlei zouden betalen: ten eerste hun eigen petroleum of waskaarsen, en ten tweede het gas van hun buurman, aan wie dit òf geheel kosteloos òf tegen een tiende van den kostenden prijs zou worden verstrekt?

Dit, we zijn er zeker van, zou ieder eerlijk man in Nederland nog wraken als het toppunt van oneerlijke ongerechtigheid en misbruik van overmacht.

Maar waarom, zoo vragen we dan, op schoolterrein blind voor geheel dezelfde oneerlijkheid?

Of geldt het ook hier niet een inrichting voor menschelijke verlichting, waarvan men aan de burgers, naar vrije keus, verlof geeft om er al dan niet van te profiteeren?

Is het ook hier niet een feit, dat de een hiervan wel de ander er geen gebruik van maakt?

En is nu niet, o, rechtvaardige rentmeesteren van uw volk, door uw Parlement en door uw Gemeenteraden, slag op slag, het onbillijk besluit doorgedreven, dat burgers, die, ter sparing van de consciëntie hunner kinderen, aan eigen onderwijs de voorkeur geven, tweeërlei zullen betalen: ten eerste dát privaat onderwijs, en ten tweede het onderwijs van hun buurman, aan wie dit publieke schoolonderwijs òf gratis, òf hoogstens tegen een tiende van den kostenden prijs zou worden verstrekt?

Bij gasfabriek en waterleiding, de feiten getuigen het, is men zelfs derwijs onbarmhartig, dat men de armste lieden nog hun eigen oliepitje bekostigen laat en ze met het mindere pomp- of grachtwater afscheept.

Op dat terrein is betalen voor elken gebruiker, en wel betalen van iets meer nog dan den kostenden prijs, de overal, steeds en onder alle omstandigheden geldende regel.

Waarom, waarom dan, o, machthebbers in ons goede Nederland, op schoolterrein alleen het kwade goed en wat onrecht is recht geheeten?

Of is het soms, wijl de vrijheid der consciëntie op dezen heiligen

martelaarsbodem op minder eerbiediging aanspraak heeft dan de zwakheid of de sterkte van het netvlies van ons oog? (12 April '78.)

Een land van bedeelden.

Onder het woord »bedeelden" verstaat men zoodanige personen, die rechtstreeks of zijdelings ondersteuning ontvangen uit de overheidskas of de kas der Kerk.

Niet slechts zij derhalve gaan voor »bedeelden" door, die wekelijks of maandelijks een vaste bijdrage van eenig kerkelijk of burgerlijk armbestuur in geld ontvangen; maar even goed classificeert men onder de categorie van »bedeelden" hen, voor wie of ten wier behoeve gelden betaald worden voor diensten, die door deze personen genoten zijn. B. v. dezulken die »vrij dokter" hebben, of »vrij apotheek", d. i. voor wie en ten wier behoeve de kosten van medische hulp en medische hulpmiddelen betaald worden uit publieke kassen.

»Bedeelden" zijn dus ook en in veel hoogere mate alle burgers van dit goede land, die niet zelf in de kosten van de opvoeding hunner kinderen voorzien, maar geheel of gedeeltelijk de uit dien hoofde gemaakte kosten laten dragen door de schatkist van den Staat.

Of zij, desgevorderd, de opvoedingskosten voor hun eigen kroost *wel zouden kunnen betalen*, maakt het daardoor allerminst opgeheven feit eer nog aanstootelijker.

Immers, een Gemeenteraad die »vrij dokter" en »vrij apotheker" gaf, óók aan ingezetenen van goeden doen, zou zich deswege, en zeer terecht, de beschuldiging van geldverspilling op den hals halen, en aanstonds door hooger macht op dezen weg der dwaasheid worden gestuit.

En evenmin wordt aan de juistheid dezer qualificatie ook maar iets veranderd door de omstandigheid, dat deze lieden van goeden doen ook evenredig *een tamelijk hooge som in de belasting bijdragen*.

Bijdragen toch in de belasting is de dagelijksche bezigheid van alle ingezetenen onzes volks, al was het slechts in het zout, waarmeê ze hun sober aardappelmaal toebereiden, en, bij ernstige vergelijking, zou men zelfs den onwilligste overtuigen kunnen, dat onze tegenwoordige Staatsinrichting u al minder betalen laat naarmate ge hooger op de ladder van het maatschappelijk vermogen stijgt.

Is het alzoo een feit, dat »bedeelde" is en dient te heeten élk burger, hoog of laag van rang, voor wie de gelden, aan de opvoeding van zijn kind ten koste gelegd, voor een deel of voor het geheel uit de publieke kassen vergoed worden, dan is in Kappeyne's wetsontwerp de strekking ook onloochenbaar, om (»de gemoedsbezwaarden" uitgezonderd) schier geheel ons volk tot »*een natie van bedeelden*" te degradeeren.

»*Armenschool*", zegt hij, was de openbare school dusver, en ze moest dit zijn naar het stelsel »der oude oeconomisten" van '57.

In steê hiervan zal hij ze, naar zijn beter stelsel en zuiverder oeconomie, nu »*Nationale* school" van heel ons volk doen worden.

O, ja, dus luidt het antwoord der Kamer-*Nota* van onze vrienden, maar tot den ellendigen prijs, dat ge geheel ons volk dan ook als »*een natie van armen*" behandelt en, leefde hij nog, de dichter van »het land der hinkenden" in een nieuwen zang nu »*het land der bedeelden*" verheerlijken kon.

En, let wel, dat is geen jokkernij, maar volle ernst, want in deze schijnbaar schertsende phrase steekt heel het bederf van de schoolquaestie.

Een kind goed onderwijs te doen geven op een lagere school, die behoorlijk is ingericht, kost nu reeds in de gunstigste gevallen f 23, en in het ongunstigst geval van een klein aantal medescholieren f 60, f 80, f 100, en meer.

Toch acht men het nu bereikte peil van onderwijs nog *te laag* en wenscht door nieuwen aanvoer van frissche wateren den paedagogischen stroom nog een graad drie vier op de peilschaal te doen klimmen.

Veilig kunnen we dus zeggen, dat f 30 zeer spoedig het minimum der kosten zal aanduiden, dat voor elk kind, zal het behoorlijk onderwezen worden, per jaar aanwezig moet zijn.

Waren nu alle ouders in Nederland in staat, die som, per jaar, voor elk van hun kinderen zelf te fourneeren, in der waarheid, onze politiek zou gered, de macht van het radicalisme gebroken en heel de schoolquaestie van de baan zijn.

Maar in dit gelukkige geval verkeeren we niet.

Alle eerzame lieden op deze erve, die niet minstens f 2000 jaarlijks inkomen hebben, zijn tot het betalen van zulk een schoolgeld voor een drie- à viertal kinderen tegelijk feitelijk onmachtig.

Stemt nu ieder toe, dat verreweg het grootste aantal van onze Nederlandsche gezinnen nog beneden dit minimum van jaarlijks inkomen blijft, dan is hiermeê tevens het droeve feit omschreven, dat slechts het kleiner aantal ouders in Nederland in staat is, uit eigen beurs in de opvoeding van hun kinderen te voorzien.

Er zullen er onder hen zijn, die drie kwart, anderen die de helft, nog weêr anderen die een enkel vierde zouden kunnen saâmbrengen, maar ook dan nog zou er een tamelijk breede reeks overblijven, die tot alle betaling onbekwaam was.

Doet men ons nu, met dit onloochenbaar feit voor oogen, rondweg de vraag: Moeten de kinderen dezer ouders dan maar met zooveel minder onderwijs toe? dan antwoorden we zeer beslist *ontkennend*; houden vol dat door zulk een *laisser-aller* de nationale veerkracht zinken zou; en eischen, zoo goed als Kappeyne, dat op de eene of andere wijze (mits alle schoolweelde en overdrijving gemeden worde) in het te kort dezer minder rijk bedeelden zal worden voorzien.

Maar, en hier leggen we den nadruk op, mits een voorziening, die strengelijk gebonden zij aan déze *drie* eischen van billijkheid en gezond verstand:

1. *Dat ieder gezin alvast beginne met te betalen wat het betalen kan.*

Dat ik geen *dertig*, maar hoogstens *twintig* gulden kan betalen, mag geen de minste reden voor den Staat zijn, waarom men mij ook van de betaling van deze twintig zou ontslaan.

Regel en grondslag van een gezonde huishoudkunde is, dat ieder gezin aanvange met zelf te doen wat het doen kan uit eigen middelen, en eerst daarna bij zijn buurman aankloppe.

Deugdelijk en naar den eisch der billijkheid ingericht, zal uw schoolstelsel dus dan eerst zijn, indien ge een iegelijk naar zijn *vermogen* laat *betalen* en naar zijn *onvermogen steunt*. Een billijkheid, door Kappeyne nòch betracht, nòch bedoeld, nòch in het oog gehouden, want bij hem zal er gratis onderwijs, d. i. betaling uit de Staatskas van *alle* kosten, kunnen plaats hebben, zoowel voor den armsten polderwerker als voor den schatrijken aannemer, die, om in de eigen taal dezer lieden te blijven, »bulkt van het geld"!

Een tweede voorwaarde, waaraan alle bijpassing voor de opvoedingskosten uit de overheidsklassen behoort te voldoen, is:

2. *dat, ter dekking van het te kort, eerst de particuliere, dan de kerkelijke liefdadigheid haar offers brenge, en eerst ter laatster instantie voor het ook dan nog ontbrekende hulp kome uit de publieke kas.*

Aldus eischt de liefde het, d. i. die zedelijke, heilige, geestelijke macht, die het cement moet zijn, waardoor onze uiteenbrokkelende maatschappij wordt saâmgehouden en waarin onze verwantschap met een hooger wereld zich openbaart.

Bij den Staat nu is er geen liefde.

Het Rijk *dwingt*.

Dwang is zijn sfeer.

Het geeft dank noch vraagt erkentelijkheid en weigert u zelfs een aalmoes uit te reiken, zoolang ge niet bewezen hebt *dat ge anders van honger sterft*.

En, men versta ons wel: dat duiden we den Staat niet euvel, maar prijzen het veeleer.

Ieder in zijn orde en naar zijn aard.

De Staat, naar het bij den Staat hoort, niet door liefde gedreven, maar door rechts-besef en besef van macht.

Voorop ga daarom de particuliere weldadigheid, en wel in die natuurlijke orde, dat eerst de bloedverwanten en magen, voorts de vrienden ter aanvulling doen wat in hun vermogen is, — en dat, is die bron uitgeput, de weldadigheid der algemeene weldoeners en die van Vereenigingen optrede.

Dan kome ter tweeder instantie de Kerk, die van oudsher in haar diaconiescholen, krachtens den Heiligen Doop, schoolgelegenheid in Christelijken zin voor de zeer behoeftigen opende.

En eerst daarna, voor wat dàn nog onvoorzien of onverzorgd blijft, behoort, ook naar ons beweren, de Staat op te treden, niet als »schoolmeester" maar als »armverzorger", met een, naar gelang de liefde zich uitbreidt, steeds meer inkrimpend geldbedrag.

En eindelijk, als derde voorwaarde eischen we:

3. dat er gelijkheid voor de wet zij, en een iegelijk, zonder onderscheid van godsdienstige overtuiging, in die Staatszorge deele.

Thans staat het zoo, dat de Overheid wel uw tekort bijpast als ge uw doopsbelofte schendt, maar u met ledige handen wegzendt, als ge, naar het een eerlijk Christen betaamt, uw doopsbelofte wilt houden.

Beter dat de Staat niets bijpaste, natuurlijk; maar past hij bij, dan dient hij het aan u en mij, gelijkelijk, zonder keus of privilege, te doen, zonder eenige aanmerking van de bijzondere of openbare school, die ge voortrekt.

Door dat niet te doen, verkort men het recht; looft men een premie aan het ongeloof uit, en plaatst men, gelijk ook Kappeyne in zijn wetsontwerp onbarmhartiglijk doet, den armen Christen tusschen zijn consciëntie en de verwildering van zijn kind.

Of het nu profetisch of ter waarschuwing was, beslisse de historie, maar, gelijk men weet, heeft onze Grondwet de groote volksbelangen van »Onderwijs" en »Armbestuur" in één adem genoemd en onder één hoofdstuk saâmgevat.

Welnu, die beiden, ze zúllen dan ook vereenigd blijven, zoolang exploitatie van het Staatswerktuig tot propaganda van het ongeloof, toeleg onzer machthebbers blijft.

Want zie, mijn lezer, door twee middelen kunt ge de schoolquaestie oplossen. Geld moet er in elk geval wezen, maar het zal òf het geld der liefde zijn, òf het geld van den dwang.

De liefde nu is van Christus, en waar die liefde komt, wast zijn Koninkrijk: en omgekeerd: naar gelang de dwang weêr veld wint, krimpt de liefde haar glorie in en trekt dat Koninkrijk van den Christus zich terug.

Dát nu is de verborgen oorzaak, waarom zij in den lande, die den Christus verwerpen, in het geld der liefde den dood hebben gezien en aan het geld van den dwang onze toekomst verpanden.

Ook zucht naar zelfbehoud werkt, vooral bij hen, die den Christus niet aandurven, met al de sluwheid van het instinct! (15 April '78).

De dertig percent.

Dertig percent van wat het lager onderwijs aan de gemeenten zal kosten, wil Kappeyne aan de gemeentekas terug laten betalen door het Rijk.

Schat men de kosten van het lager onderwijs, na invoering van deze verergerde tyrannie, op twaalf millioen 's jaars; en rekent men dat hiervan drie millioen voor het bijzonder onderwijs afgaat, dan zal deze wetsbepaling ons rijksbudget op ruim twee millioen acht ton te staan komen.

Het is vooral deze bepaling, die, en te recht, den weerzin van de voorstanders der vrije school heeft opgewekt, en dat op drieërlei grond:

1. Wijl deze 30 percent het sein zullen wezen, om bijna allerwegen kosteloos lager onderwijs in te voeren.

Nu reeds, het is voor niemand een geheim, zouden verreweg de meeste gemeentebesturen niets liever doen dan onverwijld álle schoolgeld afschaffen.

Ieder weet dat onze gemeentebesturen meest in liberalistische handen zijn en dus feitelijk dienst doen als georganiseerde comité's ter bestrijding van de vrije, vooral van de Christelijke school.

Reeds in de steden geldt dit.

Maar vooral ten plattelande komt telkens en telkens weêr deze noodlottige geest der gemeentebesturen aan den dag.

Er zijn dan ook bijna geen dorpen, waar het gemeentebestuur in handen der liberalisten is, of het middeltje van »gratis-onderwijs" is er, eerst ter tegenhouding van de vrije school, en als ze, des ondanks, toch tot stand kwam, tot ondermijning van haar levenskracht beproefd.

Alleen de gemeentefinanciën legden soms aan deze toomelooze partijdrift den teugel nog aan, en om »uit te komen" nam men ten leste toch weer tot schoolgeldheffing zijn toevlucht.

Maar komt nu de Staat met zijn vriendelijk aanbod van 30 pCt. den gemeenteontvanger te hulp en weten onze met gezag bekleede partijmannen ten plattelande, dat ze, dank zij deze 30 pCt., de schoolrekening derwijs kunnen inrichten dat ze het Rijk de schoolgelden laten betalen, wat, zoo vragen we, zou dan nog hun school-fanatisme in den weg staan?

Feitelijk staat de aanbieding van deze 30 pCt. dan ook volkomen gelijk met een concurrentie-maneuvre, die door onze Hooge Regeering, voor alle gemeenten van ons land tegelijk, tegen het ontstaan en voortbestaan van de vrije school is uitgedacht.

2. Overmits hiermeê de natuurlijke grens wegvalt, die in den feitelijken toestand tegen de overdreven uitzetting van ons schoolwezen geboden was

Men versta ons wel.

Tegen rijkssubsidie aan hulpbehoevende gemeenten hebben we niets.

Indien Arnemuiden of Urk buiten machte zijn, om, ter oorzake van de exceptioneele armoe der ingezetenen, op redelijke wijs in de kosten van het onderwijs te voorzien, dan bestaat er onzerzijds geen het minste bezwaar tegen het verleenen van Rijkshulp.

Daar zijn we één land voor, opdat de plaatsen die te weinig hebben, op de gemeenten die iets missen kunnen, zouden leunen.

Maar met dát zeer juiste beginsel heeft Kappeyne's 30 pCt. niets ter wereld van doen.

Wat hij wil geven is niet een subsidie aan hulpbehoevende, maar een vaste uitkeering aan alle gemeenten, aan Urk en Arnemuiden, maar ook aan schatrijke steden als Den Haag en Amsterdam.

Hiertegen nu komen we op.

Op tegen de misleidende fictie, die door het Rijk aan de burgers laat ontnemen, wat men hun in de gemeentekas weêr terugstort, en dat met het welbewuste doel om door zorgeloosheid de gemeenten te verleiden, dat ze boven haar kracht gaan, meer voor de school uitgeven dan ze werkelijk kunnen, en in fictieven vorm de vrije beschikking over de beurs der ingezetenen geven aan eenige jonge, onbesuisde, aan alle geloof vervreemde schoolopzieners, die nog een jaargeld krijgen zullen op den koop toe.

En 3. omdat door deze fatale 30 pCt. een onherstelbare knak wordt toegebracht aan de zelfstandigheid van onze gemeenten.

Onze gemeenten, 't zij nogmaals herhaald, zijn geen geknipte brokstukken van het éene, groote Rijk, maar, omgekeerd, de »zelfstandige levenskringen van eersten aanleg," waaruit het Rijk is saâmgesteld.

Uit dien hoofde komt aan onze gemeentebesturen zelfregeling en zelfbeheer, onder de hoogheid van het souvereine Staatsgezag, toe.

Onze gemeenten zijn »levenskringen", d. w. z. in zich zelf afgesloten cirkels, die in eigen kring al datgeen beheeren en verzorgen moeten, wat niet door één centrale hand heel het Rijk opgelegd wordt, maar langs natuurlijken weg in elk dier kringen tot uiting komt.

Daartoe nu behoort buiten twijfel ook het lager onderwijs.

Beter nog liet men het geheel aan de burgerij over.

Maar, bijaldien men voorshands meent dit niet te mogen en de Overheid er de hand in steekt, dan is die Overheid zeer stellig de plaatselijke, niet die van het Rijk.

Alleen hierin toch vindt men waarborg dat in elken gemeentelijken kring het lager onderwijs zóó zal worden ingericht, als men het in dien levenskring wenscht.

Laat dan de liberalisten hun zin hebben in gemeenten, waar zij de meerderheid vormen, dan staan hier ten minste nog andere gemeenten tegenover, waarin de voorstanders der vrije school meester van het terrein zijn.

Maar zie, juist dien laatsten uitweg om te ontkomen, willen onze kleingeestige liberalisten ons nu nog versperren, en in verband met de voogdij, door Kappeyne aan de schoolopzieners over de gemeentebesturen toegekend, zullen deze schoonschijnende 30 pCt. metterdaad geen ander effect hebben, dan om de Kerdijken en Moensen meester van het terrein te maken tot zelfs in de strengst anti-revolutionaire dorpen van ons land. (16 April '78).

b. DE NOTA.

De tweede Nota.

Reeds spraken we met een enkel woord onze hooge blijdschap uit over het heugelijk feit, dat onze vrienden in de Tweede Kamer, ook tegenover het Schoolwetsontwerp van Kappeyne, als één man, in gesloten gelederen, met een fiks gesteld protest zijn opgekomen.

Die warme ingenomenheid vond haar grond allereerst in het feit zelf.

De positie van onze vrienden in de Tweede Kamer is een verre van aanlokkelijke.

Ze zijn er, niet wijl ze allen in zichzelven staatsrechtelijke specialiteiten zien, maar om het beginsel van gewetensvrijheid, dat alomme in den lande bedreigd wordt. Niet om er zelven eere te zoeken, maar om de tolken van het Christenvolk in den lande te zijn. Vooral niet, wijl ambitie naar hooger hen prikkelt, maar als mannen van geweten, die een zedelijk element in onze Staten-Generaal willen vormen.

Dit maakt van zelf dat ze in de Kamer geen mannen naar het hart der Kamer zijn en vaak pijnlijke oogenblikken hebben te doorworstelen.

Er steekt daarom moed in, er spreekt toewijding uit, als ze, in een hachlijk moment als we thans weêr doorleven, de cordaatheid bezitten, om zich hunner belijdenis niet te schamen en openlijk voor ons vertreden recht in de bres springen.

En te meer eischt die moed waardeering, indien tegelijk het ellendig, alles bedervend individualisme, dat altijd van »zooveel hoofden zooveel zinnen" droomt, en dus aan eigenliefde de algemeene zaak opoffert, in een collectieve daad overwonnen wordt.

Zulk een stuk als ook nu weêr werd ingediend, is een acte van onze eenheid; een manifest waarbij de zelfstandigheid van onze richting op nieuw geproclameerd wordt; een profetie dat het tijdperk onzer verbrokkeling als afgesloten en dat van eendrachtige saamwerking als geopend is te beschouwen.

Met genoegen merkten we dan ook op, dat de heer Bichon »zijn zuil" verliet om met de broederen in gelid te treden; kunnen we er bijvoegen, dat ook de

heer Schimmelpenninck zijn onverdeelde instemming betuigde; en dat de heer Vader, met prijsgeving van zijn vroegere illusiën, thans met ons het »voluntary-principle" als de aangewezen heirbaan voor het Evangelie van den Christus aanvaardde. Vooral indien in dezen stap de behoefte zich uitsprak, om eenige voldoening aan de vrienden te geven voor wat te Goes bedroeven moest, zou hier dubbele opprijsstelling ter plaatse zijn. En, ons dunkt, die opvatting moet wel de ware zijn, want het groote beginsel, hiermeê door den heer Vader tegen Kappeyne verdedigd, werd in even volstrekten zin door Heemskerk en Van Lynden in de door hun Kabinet ingediende Schoolwet verloochend.

Wel bezien staan we dus voor het heugelijk feit, dat ditmaal voor het eerst alle als antirevolutionair gekozen Kamerleden zich als aaneengesloten groep voor de natie vertoonen, ten troost voor ons Christenvolk, dat óók op parlementair terrein »tijdelijk krakeel soms weg en middel zijn kan tot inniger aaneensluiting," d. i. amantium rixae amoris redintegratio.

En we stellen er prijs op, allicht sterker nog dan andere organen onzer pers, aan onze vrienden in de Kamer daarvoor dank en hulde te brengen, opdat blijke hoe waardeering van wat de ons heilige beginselen vorderen ons zeer verre lief is boven vrijmoedige afkeuring van wat die beginselen benadeelt.

De inhoud der Nota komt ons onberispelijk voor.

Ook al hadden we een enkele uitdrukking liefst sterker getint en op een enkel punt opgenomen gezien wat uit bleef, desniettemin is dit een actestuk ook zóó keurig van vorm, onkwetsbaar in zijn gesloten betoog en op het hoofdmoment Kappeyne's stelling onverwerpend met een kracht, die uw geestdrift wekt.

Zegge daarom niet, dat ze bij de eerste Nota in beteekenis achterstaat.

Tegen een vijand die u in het front aanvalt, neemt ge uitteraard andere maatregelen, dan tegen vrienden die trouwlooslijk de verdedigingslinie in uw rug den vijand in handen spelen.

Dit laatste was in het ontwerp-Heemskerk-Van Lijnden geschied, en dienovereenkomstig moest dan ook in de eerste Nota een alarmkreet, een kreet van verontwaardiging worden aangeheven, die ditmaal »gemaakt" zou zijn geweest.

Tijdens de eerste Nota moest in een listiglijk ons verloochenende wet reeds van meet af door een teekenend amendement de wig ingeschoven, die den onzen ruimte voor discussie liet. En moest evenzoo, om een da capo van de gouddraadtrek-methode, door Heemskerk bij de wet op het Hooger Onderwijs zoo zonder schaamte toegepast, te voorkomen, reeds eer men uittrok, de gedragslijn, die te volgen was, worden vastgesteld.

Maar nu kwam van dat alles niets te pas.

Men stond nu tegenover een vijand, die met open vizier zijn batterijen in front tegen u over plaatste.

Men had met een wet te doen, die, uit één stuk en logisch samenhangend, zonder voetangels of klemmen, vrijheid van discussie liet.

En bovenal: men stond voor die normale parlementaire verhoudingen, die, mits het doel vaststond, alleszins ruimte lieten voor zelfstandige operatie.

Ook nu zij men derhalve tegen den potsierlijken misslag op zijn hoede, om in zulk een Nota òf een politiek program òf een stuk van blijvende waarde te zien.

Zoo min voor het een als voor het ander bestemd, strekt zulk een Nota niet verder dan de behandeling van het wetsontwerp, waartegen ze gekeerd is, en wordt ze, wat vorm en inhoud betreft, in den meest volstrekten zin door vorm en inhoud van dat ontwerp zelf beheerscht.

Bij onzen dank voor wat onze vrienden dusver deden, voegen we dan ook ten slotte nog slechts den wensch, dat voortgang en einde aan dit uitnemend begin mogen beantwoorden.

Drieërlei zal daartoe vereischt worden.

Een welgewikt plan voor de algemeene discussie. Een goed doordacht stel van zeer enkele principieele amendementen. En niet minder een

juist beleid bij het uitbrengen van de vaak beslissende stem bij de stemmingen over amendementen van de overzij, de wetsartikelen en de wet zelve.

Het is verre van licht, reeds nu met een kort woord aan te duiden, welke gedragslijn in dat drieërlei opzicht het meest aanbevelenswaardig is.

Slechts zooveel valt, dunkt ons, in afwachting van de verdere plannen der heeren, reeds nu voor ieder blijkbaar, te constateeren:

1. dat bij de algemeene discussie, onder meer, achtereenvolgens een korte, heldere uiteenzetting gewenscht zal zijn:

a. van de historie der twee Schoolwet-agitaties, gelijk de eerste, de oudste, en om het doel van den strijd (gewetensvrijheid) de heiligste, nu sinds het vierde eener eeuw, onder de leiding van een onzer eminentste mannen, met ongelooflijke opoffering van geld en tijd en kansen op succes, ter wille van het Christelijk karakter onzer natie gevoerd, is; — en de andere, nauwlijks opgekomen, slechts de schatkist bedoelend en door goden van minderen rang gevoerd, zonder de minste opoffering, eer met sociale lauweren geëerd, gestreden is voor de moderniseering van ons volk, — terwijl nu dit ontwerp juist den echten zoon, dat is de echte schoolwetagitatie, eenvoudig ignoreert, en den bastaard durft kronen;

b. van het door ons ingenomen standpunt, als volkomen aan al de eischen van den nieuwen tijd voldoende, en dat slechts hierin van Kappeyne verschilt, dat wij door vrij burger initiatief begeeren, wat hij door Staatsdwang beoogt. (Vereischt peil van onderwijs. Degelijk toezicht. Scheiding van Kerk en Staat. Maar voor alles het vrijwilligheidsbeginsel).

c. van de ernstige politieke gevolgen in algemeenen zin, die uit de inneming van dit verschillend standpunt voortvloeien. (Burger initiatief of militaire Staatsorganisatie op élk terrein. Marionettenspel of zedelijke zelfstandigheid der natie);

en *d.* van onze positie tegenover Rome, in zooverre wij in beginsel opkomen tegen de Staatsleer, dat de Overheid voor landsgeld steun moet geven aan de zedelijke volksontwikkeling, terwijl Rome dit systeem slechts dan bestrijdt, indien en voor zoover de invloed van de Overheid zich tegen haar zou keeren.

Dan 2. wat amendementen betreft, zal het in aamerking dienen te komen of men zich niet, met afsnijding van alle bijzaken, bepalen kan tot drie amendementen: het eerste om het vrijheidsbeginsel, (bij art. 3 of 16); het tweede om de financieele privilegiëering (bij art. 3, 45 of 46) en het derde om »echt Christelijk" en »Christelijk namaak" te ontwarren, b. v. bij art. 33 van het ontwerp.

En 3. wat de stemmingen aangaat, dient vooraf uitgemaakt, of men, onder reserveering van zijn recht van finaal af te stemmen, Kappeyne's bezadigden dwang tegen den nog ergerlijker dwang der Volksonderwijs-lieden zal steunen.

Vooral de laatste quaestie is moeilijk, èn uit een tactisch èn uit een zedelijk oogpunt.

Maar wat hiervan ook raadzaam blijke, zooveel mag reeds nu verklaard: indien onze vrienden op even kloeke wijze voortgaan als ze nu begonnen, mag men èn bij de discussiën, èn bij de amendementen, èn bij de eindstemmingen, uitnemende dingen te gemoet zien. (22 Maart '78.)

Repliek op de Nota.

I.

In de Regeeringsmemorie op het Kamerverslag is ook de Nota onzer Kamerleden ter sprake gebracht.

Deze beleefdheid dient gewaardeerd.

Heemskerk maakte zich in zijn dagen van de toenmalige Nota eenvoudig af met een niets zeggende phrase.

In den ruil lag, althans wat den vorm betreft, voor ons derhalve winste.

De wellevendheid wordt nu in acht genomen.

Gelet zelfs op de wenschelijkheid om aan zulk een statig en even deswege vaak dor stuk, door stijl en vinding het privilege te geven van leesbaarheid.

Zelfs heeft Kappeyne zich op pittigheid en geestigheid bij het stellen van dat actestuk blijkbaar met opzet toegelegd.

Er spreekt dan ook in den aanhef dezer Memorie minder een deftig Minister des Konings, dan een puntig en gevat debater.

Ge ontvangt van uw Nota geen weêrlegging; op uw Nota geen antwoord; slechts komt ze ter sprake, om den genialen stylist de gelegenheid te bieden, eens in optima forma te toonen, hoever zijn talent en zijn memorie het wel in »het geven van zetten" brachten.

Of het nu ook met de waardigheid der Regeering strookt, in voege als hier geschiedt de gevatheden der balie naar het Ministerieel Kabinet over te brengen, staat niet ons ter beoordeeling.

Maar waar we wel tegen opkomen, is de ongeoorloofde manier, waarop de Minister, om zich de antirevolutionaire Kamerleden van het lijf te slaan, Groen in zijn grafrust stoort.

Heel zijn »zet" toch komt hierop neêr, dat hij twee uitvoerige citaten uit Groen's geschriften overdrukt en het nu bij het onnadenkend deel van het publiek wil doen voorkomen, als hadden de heeren Van den Berch c. s. in hun bekende Nota geëischt wat Groen weêrsproken had.

Het eerste citaat dagteekent van 1829, toen Groen als Kabinets-secretaris Zijne Majesteit adviseerde, geen absolute vrijheid van onderwijs, als voor den Staat gevaarlijk, op den eisch der toenmalige liberalistische factie toe te staan.

En het tweede is van 1856, toen dezelfde Staatsman met zijn meesterlijke ironie een amendement, dat óns blinddoeken moest, bestreed, als in het stelsel van de nu vigeerende wet niet passend.

Wat doet nu de Minister?

Hij drukt beide citaten eenvoudig over.

Het eerste, zonder er bij te voegen dat het, naar Groen's eigen opmerking, in haast gegeven, geheel exceptioneel van aard, en, wat alles afdoet, twee-, driehonderdmalen feitelijk door den auteur zelven was herroepen.

En erger nog het tweede, als ware in ernst gemeend wat slechts als ironie bedoeld was.

Oordeelt men nu met ons, dat slechts herroeping den man van schuld ontlasten kan, die het ingetrokken woord van een doode als nog loopende munt voorlegt; — alsook dat een ironie op eigen ernst levert, wie, wat ironisch gezegd was, voor in ernst bedoeld uit wil geven; — dan mete men naar dit dubbel vergrijp de betoogkracht, waarmeê de Nota onzer Kamerleden door dezen Minister is weerlegd. (8 Juni '78).

II.

Reeds drieërlei merkten we, na lezing van het Regeeringsantwoord, op:

1. dat het Kabinet volhardt in zijn opzet, om, op niet één enkel punt, ons recht te doen;

2. dat slechts herroeping van Groen's eerste citaat het beroep op »een feitelijk herroepen woord" kan goed maken; en

3. dat, voor zooveel het tweede citaat uit Groen aanbelangt, een ironie op eigen ernst levert, wie als ernstig gemeend doet voorkomen, wat als ironie was bedoeld.

Maar er is meer waarop in dit, door zonderlingheid boeiend, Staatsstuk de aandacht dient gevestigd.

Ziehier nòg iets, dat we bij voorkeur qualificeeren als: ongehoord.

Als goldt het een opmerking van buitengemeen gewicht, verwijst toch de Minister op blz. 3 van zijn Memorie naar een betoog, in 1857 door den heer Bosscha geleverd: »dat in ons land sinds de vroegste tijden de overheid het uitsluitend recht om onderwijs te geven aan zich had gehouden."

Dit nu is niet alzoo door den heer Bosscha waar gemaakt en is feitelijk in tegenspraak met de historie.

Veeleer omgekeerd zijn ook hier te lande de eerste scholen van de Kerk uitgegaan; hebben er ten allen tijde klooster-, diaconie- en gestichtsscholen naast die der overheid bestaan; is het geven van onderwijs, ook onder onze Republiek, voor een niet onaanzienlijk deel object geweest van private industrie; en weet elk scholier reeds uit de scholen van »de Broederschap des gemeenen levens", dat met deze zinsneê, op gezag van den heer Bosscha, als resultaat der historie een feit wordt meêgedeeld, dat lijnrecht door die historie wordt weêrsproken.

Daar een Minister uit den aard der zaak niet op een couranten-artikel, zoolang de ministerieele pers ontbreken blijft, kan antwoorden, zal het wenschelijk zijn, dat één onzer vrienden in de Kamer den steller van dit Staatsstuk over deze scheeve voorstelling ter verantwoording roepe.

In afwachting waarvan het zijn nut zou hebben, indien de liberalistische pers den handschoen, dien we hiermeê haar toewerpen, voor den Minister opnam

Maar ook afgezien van deze historische »onwaarheid", ligt er in dit verwijzen naar Bosscha's redevoering, uit het oogpunt van waarheidszin, iets »ongehoords".

Waarover toch loopt tusschen dit Kabinet en de onderteekenaren der Nota het geschil?

Over een abstracte rechtsquaestie? Neen; maar allereerst over de principieele vraag, of de godsdienstige grondslag bij de schoolopvoeding der volksjeugd al dan niet zal ontbreken.

Het geroep, om het onderwijs voortaan aan de ouders over te laten, is pas ontstaan van af het oogenblik, dat de Overheid, door de scheiding van Kerk en Staat te aanvaarden, onmachtig tot het leggen van dien grondslag geworden is.

En nu, terwijl alzoo de toestand der vroegere tijden en de toestand van deze eeuw op het punt waarop alles aankomt vlak tegen elkaâr overstaan, neemt de Minister, in zijn Memorie, gansch onnoozelijk de houding aan, als stonden de beide gevallen volmaakt gelijk.

Men mag uitteraard bij de beoordeeling van een regeeringsacte zekere grenzen niet overschrijden.

Met het oog daarop gingen we dan ook niet verder dan de gegevene qualificatie, en vragen aan onze wederpartij zelve: is een betoogwijs, als de Minister zich in de gewraakte zinsneê veroorlooft, niet, op zijn zachtst genomen, ongehoord?

(12 Juni '78).

III.

Reeds bleek in drieërlei opzicht, hoe de Minister van Binnenlandsche Zaken bij zijn vaardige poging, om tegen de Nota onzer Kamerleden slag te leveren met citaten, niet hen, maar zich zelven trof.

Toch hebben we van het raadselachtigste in deze boeiende dupliek dusver nog gezwegen.

Zie het hier.

In zijn Memorie zegt de Minister, dat in de zitting van 30 Juni 1857 door den heer Bosscha »geschiedkundig zou zijn aangetoond", dat de overheid hier te lande van de vroegste tijden al het recht om »onderwijs te geven" aan zich had gehouden.

Letterlijk luiden 's Ministers woorden aldus:

In de belangrijke rede van den heer Bosscha, in de zitting der Tweede Kamer van 30 Juni 1857 uitgesproken, werd geschiedkundig aangetoond, dat in ons land sinds de vroegste tijden de overheid het uitsluitend recht om onderwijs te geven aan zich had gehouden.

Van deze mededeeling nu is, — we kunnen het niet zachter uitdrukken — bijna geen woord aan.

De heer Bosscha heeft in de zitting van 30 Juni 1857 geheel andere dingen tot onderwerp van zijn discours gekozen, en over deze historische quaestie niets betoogd of »aangetoond", maar slechts ter loops, in een aanloop, er iets van beweerd.

En wat hij »beweerd" heeft (niet aangetoond), is niet wat de Minister hem in den mond legt, maar iets geheel anders.

De Minister toch legt hem in den mond, dat hij een betoog zou hebben geleverd voor de stelling: het uitsluitend recht om ONDERWIJS TE GEVEN hield de overheid hier te lande ten allen tijde aan zich.

En wat de heer Bosscha niet volkomen, maar toch eenigermate in overeenstemming met de historie, zoo los daarheen wierp, was de van 's Ministers voorgeven geheel afwijkende bewering: 1. dat de REGELING van het onderwijs aan het Gouvernement stond, zoodra de deur van de school openstond voor kinderen uit onderscheidene huisgezinnen, en 2. dat er, behoudens dit RECHT van regeling, concessies, privileges en vrijheden op het stuk van onderwijs gegeven en gelaten zijn, van Karel den Groote tot Karel den V en van Karel V tot Willem II.

Ziehier 's heeren Bosscha's eigen woorden:

> Vroeger was de regeling van het geheele schoolwezen in ons land een attribuut van het souverein gezag. Deze stelregel van de oude Grieksche politici was een artikel geworden van het Nederlandsch Staatsrecht.
>
> Het Gouvernement moest de uitsluitende beschikking hebben over de regeling van het onderwijs zoodra het gegeven wordt in een locaal, waarvan de deur openstaat voor kinderen van onderscheidene huisgezinnen. Concessiën zijn er verleend, privilegiën zijn er vergund, vrijheden zijn er afgestaan en gelaten; maar het recht om te regelen al wat het schoolwezen betreft, is in ons land gehandhaafd van Karel den Groote tot Karel V, en van Karel V tot koning Willem II, door alle regeringen.

Het droeve feit is dus niet te verbloemen, dat de Minister den redenaar van 30 Juni 1857 iets geheel anders heeft laten zeggen, dan de heer Bosscha, naar luid het Kamerverslag gezegd heeft.

Het verschil raakt drie punten:

Ten eerste wordt als »betoog", waaraan men gewicht hecht, gequalificeerd, wat slechts een los, door geen enkel argument gestaafd »beweren" was.

Ten tweede spreekt de Minister van het uitsluitend recht tot onderwijs geven, waar de heer Bosscha alleen van het recht tot regeling gesproken had.

En ten derde is in volstrekten zin, als voor alle gevallen geldend, door den Minister voorgedragen, wat door den heer Bosscha, zeer voorzichtiglijk, slechts met een gewichtige beperking, beweerd was.

Blijkbaar heeft de Minister dus een citaat gebruikt, dat hij vergat na te slaan, en heeft te groote vlugheid van memorie dezen genialen pleitbezorger onzer schoolwetmannen op het ongelegenst oogenblik, in een acte van beteekenis, immers in een officieel Staatsstuk, waar heel het land op wachtte en aller oogen op gericht zijn — al te droef verschalkt.

Of.... komt.... ook hierop een Nota van wijzigingen?

(13 Juni '78).

c. PROFANIE.

Profanie.

Tot ons diep leedwezen greep gisteren in onze Tweede Kamer een tooneel plaats, als dusver nog nimmer in onze parlementaire annalen werd opgeteekend.

De N. Rott. Ct. bezat genoeg schaamtegevoel om er noch in haar overzicht, noch in haar proces-verbaal ook maar een woord van te reppen.

Zij poogt den Minister te redden, door te verzwijgen wat hij sprak.

Het Vaderland, minder kieskeurig, licht althans een tip van den sluier op.

Maar eer we de gebezigde woorden aangeven, willen we wachten op het Bijblad.

Het gold toch niets minder dan een openlijk profaneeren, op zeer laakbare manier, en dat van de Ministertafel, met Gods heilig Woord.

Een profanie, die nog te stuitender werd, doordien de Minister goedvond, onzen grijzen afgevaardigde Saaymans Vader tot mikpunt voor zoo onwaardige ironie te kiezen.

Ge vraagt: Maak mij een »school met den Bijbel" mogelijk! en de Minister, in een Nederlandsch Kabinet, vindt goed zich zelf »een Heiden" te noemen en u te antwoorden met spottaal over de Schrift.

Wel mogen we onze afgevaardigden ter Tweede Kamer dan steunen met onze sympathie en met onze gebeden.

Bij dit debat stonden ze moedig, kloek en trouw nu zeven dagen lang voor wat ons heilig is op de bres.

Ze overtroffen in menig gelukkig oogenblik zich zelven.

Van een afwijken links of rechts was geen sprake, en niet aan hen, maar aan het doodzwijgen der tegenpartij, lag het, dat het echte slag leveren hun onmogelijk was.

En nu te moeten zien, dat na zulk een nobele energie hun niets dan spot en ironie, en, als om hen nog dieper te kwetsen, profanie met de Schrift in ruil wordt geboden; oordeelt zelven, Broeders, gaat dat niet te ver?

(27 Juni '78).

De ministerieele spotternij.

Nu het Bijblad verscheen, blijkt tot ons leedwezen, dat de lezing van het Vaderland maar al te juist was.

Blijkens den gecorrigeerden tekst van het Bijblad toch, d. i. volgens een tekst, dien de Minister, ook na kalm beraad, voor zijn rekening nam, sprak hij het volgende:

> De geachte spreker uit Goes verwijst ons naar de bedroevende ervaring, in het asyl Steenbeek opgedaan, en doet een beroep op den wijzen Salomo. Mag ik hem eene gewetensvraag doen? Zou hij dien wijzen Salomo, ja zelfs den geloofsheld David, of sommige vrome aartsvaderen, met dergelijke sterk ontwikkelde zondaressen, als waarop hij het oog had, zoo bijzonder vertrouwd hebben geacht?

Voeg daar nu bij, wat het Bijblad niet gaf en photographeer in uw verbeelding het snaaksche gezicht, de guitige oogen en den spottenden toon, waarop de Minister sprak.

Stel u verder voor, dat de heer Saaymans Vader, die hardhoorsch is, het niet verstaan had, en met de hand aan het oor, naar den Minister dringende, hem er toe bracht, om nog eens met luider stem dezelfde woorden, op nog uitdagender toon, te herhalen.

Neem ten slotte kennis van het feit, dat de overgroote meerderheid van uw Tweede Kamer, in plaats van tegenover deze onvoegzame taal de ministerieele waardigheid door een teeken van afkeuring te handhaven, in luid gelach en

geginnegap uitbarstte, — en ons dunkt, ge voelt met ons, lezer, tot wat pijnlijke hoogte, door zoo ergerlijk bedrijf, met de hoogheid van het gezag en den eerbied voor het heilige, ook het prestige van Kabinet en Kamer beî, door zoo laf en zouteloos maar tegelijk profaan tooneel in gevaar is gebracht.

Aan zijn verontwaardiging lucht gevende, repliceerde de heer Saaymans Vader op uitnemende wijze, schier vlak er op, in dezer voege:

Mijnheer de Voorzitter! Een enkel woord vooraf over de wijze, waarop de Minister zijn spotlust heeft bot gevierd. Ik mag niet ontkennen dat ik den Minister een meer ernstig karakter had toegekend en verwacht had dat hij meer doordrongen was van het standpunt dat hij thans inneemt, van de waardigheid dezer Kamer, dan om hier achtenswaardige mannen des Bijbels als karikaturen voor te stellen, ten einde den lachlust der leden op te wekken.

Ik betwijfel zeer of dit strekken zal om meer vertrouwen in den Christelijken zin van de openbare school te doen ontstaan, wanneer een Minister, terwijl hij de woorden der Grondwet kent, welke eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen voorschrijft, wanneer een zoodanig Minister zelf het voorbeeld geeft in 's lands Vergaderzaal, hoe dat woord eerbiediging met bespotting van eerbiedwaardige mannen des Bijbels mag gepaard gaan. Of moest zulks als argument dienen om te bestrijden mijn beweren, dat de vreeze des Heeren het beginsel der wijsheid is? Het doet mij goed inmiddels, Mijnheer de Voorzitter, dat, juist door te wijzen op het voorbeeld van zulk een man, mij de gelegenheid gegeven wordt te doen zien, dat geene menschelijke wijsheid, hoe veelomvattend ook, als een voldoend wapen te achten is tegen de macht der verleiding, wanneer niet de vreeze Gods, als een trouwe wachtster, steeds in het harte waakzaam is, hetgeen zoo juist deszelfs uitdrukking vindt in dat veelbeteekenende gezegde van naïve onschuld: »Zou ik zulk een groot kwaad doen en zondigen tegen God?"

Voor die woorden zij hem onze dank gebracht!

Maar toch, ook bij die goede woorden mogen we het niet laten.

Mr. Kappeyne van de Coppello, onze tegenwoordige Minister van Binnenlandsche Zaken, heeft van die onbewaakte oogenblikken, waarin hij, door spotlust meêgesleept, zich zelf vergeet, om alsdan woorden van blijvende beteekenis te spreken, en die dáárom goud waard zijn, wijl ze u een hoogst kostbaren blik gunnen in wat men bij den tegenstander tegen ons beraamt.

Van dien aard was zijn bekende uitlating over »de vlieg, die de zalf bederft."

Van dien aard ook zijn ruchtbaar geworden dreigement: »Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden."

En van dien aard nu is in sterkeren zin nog de spotternij, die de Minister zich met de imposante figuren van een Abraham en een David vergund heeft, toen hij over zijn lippen liet gaan wat, kort gezegd, hierop neêrkomt: Een David of een Abraham zou ik bij publieke vrouwen (zelfs die zich beteren wilden) niet hebben vertrouwd!

Overtreft het insidieuse van dezen uitval niet al wat dusver aan lichtzinnigheid van taal van de Nederlandsche Ministertafel gehoord was?

Bedenkt wel!

De Minister dorst op spottenden toon volhouden, dat mannen als een Abraham en een David, indien ge ze in aanraking had gebracht met gemeene vrouwspersonen, ook die zich hadden aangemeld om zich uit het slijk der ontucht op te richten, zijns inziens demonisch genoeg zouden geweest zijn, om zelfs zulke ongelukkigen weêr tot ontucht te verlokken.

Nu spreekt het van zelf, dat we er niet aan denken, de grootsche figuren van deze geloofshelden tegen dit platte Voltairianisme te verdedigen. Er niet aan denken, de onhistorische voorstelling van Piersons »wellustigen condottierihoofdman," nogmaals tegenover Kappeyne te weêrleggen. En nog veel verder zullen afblijven van het vuile slib der onzedelijkheid, waarmeê zoo

menigeen van de helden onder Kappeynes eigen geestverwanten zich bezoedeld heeft en onteerd.

Maar wat we wel moeten en mogen vragen, is, of op de lippen van 's Konings Minister begrippen van een Bijbelbeschouwing voegen, als dusver nog slechts in danszaal en bordeel of hoogstens uit den mond van losbollen en roués te beluisteren viel.

Vragen of ons protest tegen de Staatsschool ooit snijdender kon gerechtvaardigd, dan nu de Hoogepriester onzer Schoolhierarchie op zoo exemplaire wijs aan inspecteurs en opzieners en onderwijzers te verstaan gaf, wat hij met eerbied voor den Bijbel en eerbiediging van anderer godsdienstige begrippen wil bedoeld hebben.

Vragen ook, of »kinderen opzetten tegen het geloof hunner vaderen" een te kras merk is ter karakteriseering van een school, door welks hoofd in eminenten zin het wapen van den spot op zoo roekelooze wijs gesteld werd in den dienst der meest onkiesche profanie!

Ja, vragen eindelijk, of de Minister zelf wel den demoraliseerenden invloed gemeten heeft, dien een zoo ondoordacht woord, van zúlk eene plaats, op dát oogenblik gesproken, oefenen moest, om in geheele kringen van het jonger geslacht de banden nóg losser te maken van »eerbaarheid en goede zeden."

(1 Juli '78).

Protest tegen Profanie.

Toen de Minister van Binnenlandsche Zaken zich in de zitting van 25 Juni j.l. liet verleiden, om de imposante figuren van een Abraham, een David, en anderen, op één lijn te stellen met de lichtmissen onzer door en door bedorven residentiesteden, die men zelfs bij boetvaardige vrouwspersonen niet te best zou kunnen vertrouwen, heeft, gelijk we reeds meldden, de heer Vader op staanden voet en waardige wijze tegen deze profanie geprotesteerd.

Maar wat toen nog niet gebleken was, dient thans ter aanvulling opgenomen, t. w. dat ook den volgenden dag door de heeren Mackay, Van den Berch en Van Asch van Wijck dat hoog ernstig protest herhaald is.

De heer Mackay zeide:

Deze discussie, reeds uit haren aard moeielijk en zwaar voor de voorstanders van bijzonder onderwijs, is nog moeielijker geworden na de rede van den Minister. Veel wat van deze zijde is aangevoerd, is onbeantwoord gelaten en andere argumenten zijn uit het verband gerukt. Wij staan ook in één opzicht weerloos tegenover dezen Minister. Hij heeft toch, naar aanleiding der rede van het oudste alhier aanwezige Kamerlid, den geachten spreker uit Goes, gemeend het wapen van spotternij te moeten hanteeren. Ik betreur het dat de Minister dit wapen ter hand genomen heeft, hetgeen in den regel gebrek aan degelijke argumenten verraadt. Ik betreur het, dat er in deze Kamer eene meerderheid gevonden kon worden, die over dien spot lachte. Ik acht dat bij de behandeling der onderwijsquaestie in 1848 en in 1857 het onmogelijk zou geweest zijn, dat zoo iets gebeuren kon. Wij zijn dus vooruitgegaan, maar niet op den goeden weg.

Na hem de heer Van den Berch:

Ik beaam geheel wat de heer Mackay heeft gezegd. Het heeft mij gesmart, dat de Minister gisteren op spottende wijze heeft gesproken over hetgeen wij beschouwen als Gods Woord, en ook deed het mij leed dat leden van het Parlement, de vrienden van den Minister, er om gelachen hebben. Ik zal er niets meer van zeggen, maar druk de hoop uit, dat de Minister in het vervolg goed zal kunnen vinden, hen, die voor Gods Woord eerbied hebben, niet meer te ergeren.

En ten slotte de heer Van Asch van Wijck:

> Alleen moet ik nog uitspreken, Mijnheer de Voorzitter, dat het mij heeft geschokt en leed gedaan, dat de Minister bij zijn antwoord woorden heeft gebezigd, die niet getuigden van den ernst, dien men van een regeringsman in zulk eene teedere zaak mogt verwachten. Ik vind het bedenkelijk, wanneer woorden worden gebezigd, die tot spot uitlokken en den lachlust opwekken. Ik heb hem alleen naar deze éene uitspraak van Gods Woord te verwijzen, waar gezegd wordt, Spreuken 29 vers 8: »Spotdrijvende lieden blazen eene stad aan brand, maar de wijzen keeren den toorn af." Ik zou gewenscht hebben, dat de Minister in zijne rede alles had vermeden, wat tot spot aanleiding gaf en als een wijs regeringsman de gemoederen had geleid.

Uit de kortere verslagen was dit niet wel op te maken.

Alle bladen hebben, 't zij dan met of zonder opzet, dit ergerlijk incident zoo goed als doodgezwegen.

Ook onze verslaggever heeft, tot ons leedwezen, aan deze protesten niet de aandacht geschonken, die ze verdienden.

En het is daarom dat we ons eene eere rekenen, deze goede woorden uit het B ij b l a d te voorschijn te halen en in naam van al wie in den lande Gods heilig Woord nog lief heeft, er onzen vrienden voor dank te zeggen.

Och, waarom heeft de Minister ons niet het genot gegund, op grond van zijn repliek, dat woord van dank ook tot hem te richten!

Acht hij dan metterdaad, dat het ons liever is, hem in zijn ergerlijke ironie ten toon te stellen, dan prijs te hebben voor zijn gematigdheid?

En immers, wat ware hem, den man van het fijne woord, lichter geweest, dan in zijn korte repliek een enkele zinsneë te vlechten, die den fatalen indruk van zijn profanie, zoo niet weggenomen, dan toch getemperd had, en de digniteit van de regeeringstafel weêr had doen spreken?

En nu, het heeft Zijne Excellentie ánders goed gedacht!

Bitter en fel geworden, heeft hij den heer Vader durven toevoegen, dat het juist »dezen aan eerbied voor de Heilige Schrift ontbrak," en van zijne profanie beweerd, dat hij slechts met een voorbeeld, aan de Schrift ontleend, had willen aantoonen, hoe vroomheid en braafheid niet altijd saâmgaan.

Ten slotte beet de Minister den heer Teding van Berkhout in volle Staten-Generaal toe, »dat hij een leugen had gezegd."

Wat dunkt u, lezer, was het ook het zelfverwijt van zelf onwaar te zijn geweest, dat den zegevierenden redenaar tot dezen onbetamelijken uitval tegen een waardig Staatsman als onzen Berkhout verlokte? (2 Juli '78).

d. HET VOLKSPETITIONNEMENT.

Een school met den Bijbel.

I.

Ditmaal moeten tot den Koning gaan allen, die weigeren z e l f van hun Bijbel te scheiden, en derhalve, als getrouwe ouders, deze scheiding ook afkeuren voor hun k i n d e r e n op school.

E e n s c h o o l m e t d e n B ij b e l! zij het voor ieder verstaanbaar, elks consiëntie toesprekend, alles in zich besluitend wachtwoord.

Een school met den Bijbel, en wel dien Bijbel niet in een hoek of onder het deksel van den lessenaar weggeborgen, maar, gelijk het Koninklijk karakter van de H. Schrift dit eischt, op de plaats der eere en der liefde tevens.

Een school met den Bijbel, niet ondanks de wet, noch sluiksgewijs binnen-

geloodst en als smokkelwaar aan het oog der machthebbenden onttrokken, maar door wettelijke vrijlating, met ieders gedoogen, niet naar profijt, maar naar recht.

Een school met den Bijbel, en even deswege aan het hoofd dier school een man des Bijbels, een onderwijzer, die daarom kinderen stichten kan naar eisch van het kinderleven, wijl hij, zelf met het Woord gevoed, uit dat Woord geleerd heeft, ook in het heilige »een kind den kinderkens" te zijn.

(9 Mei '78).

II.

Met een instinct, dat niet feilt en een tact, die niet mistast, heeft ons volk terstond, voetstoots, onmiddellijk gevoeld, waarop het in den schoolstrijd aankwam: »al of niet den Bijbel!"

Een courantengetwist over artikel dit of artikel dat, liet het volk doof.

Daar had het oor noch hart voor, wijl het in dien vorm de zaak zoo min begrijpt als beleeft.

Ook met het geschil over godsdienst-onderwijs of godsdienstig onderwijs liet het zich niet in.

Al gaf Kappeyne twee heele morgens om de pastoors en de rabbi's en de dominé's en de catechiseermeesters op den prachtig geschilderden katheder te laten paradeeren, daar stoort het zich niet aan en rekent het niet meê.

Ons volk, als volk, kent in dezen ganschen strijd maar één massaal, één overwegend, één allesbeheerschend belang, en dat belang is: zijn Bijbel.

Dat zegt zijn instinct.

Want ons volk is nog, bleef nog immer in merg en been Protestantsch volk en tast en weet en voelt het als zoodanig, dat met den Bijbel al zijn glorie vergaat.

Het mist wat Rome heeft: zijn vaste organisatie. Het heeft ook niet wat de vrijgeesten hebben: hun voorliefde voor de aardsche dingen. En daarom doorziet het uitnemend goed, dat het doorvloeit en verbleekt en al versmeltend zich oplost, indien het niet die eenige vastigheid onder de voeten kan behouden, die het van Godswege ontving in Zijn Woord.

Het treurt en weent om al de schreiende verdeeldheid, waardoor het Protestantsch terrein verzwakt en geknakt wordt, maar troost zich nog, zoolang te midden dier ellende dat eene, alles verbindende, wat het in den Bijbel bezit, mag blijven wat het was.

De Bijbel, dat is voor de Protestantsche kern der natie het naar twee kanten snijdend zwaard, dat zich tegen Rome en het Radicalisme gelijktijdig keert.

Die Bijbel al of niet, is uit dien hoofde voor dat volk geen school- maar een nationale levens quaestie.

Van al dat beuzelen, dat men den Bijdel toch in de kerk en in huis kan gebruiken, weet men nu alles.

Dat misleidt niemand meer.

Een ieder, 't zij hij den Bijbel haat of dien liefheeft, weet thans uitnemend wel en is er zeer diep van doordrongen, dat de Bijbel op school het eenige middel is om dien Bijbel bij het opkomend geslacht ook in kerk en huisgezin te handhaven.

En daarom mogen onze machthebbers zich nog wel eens tweemalen bekenken eer ze door deze ellendige wet, die onze kinderen en den Bijbel al verder uiteen werpt, een slag toebrengen aan den wortel van het nationale leven, waarvan het zich misschien nooit weêr herstelt. (22 Mei '78).

III.

Men doet het voorkomen, alsof het petitionnement van onze Roomsch-Katholieke landgenooten ons bijzonder naar den zin was, en laat ons, op die afrekening van winste, alvast het gelach betalen van minder beknopt, minder bezadigd, minder op den man af in ons doen te zijn.

Dit berust op misverstand.

Met opzet toch was onzerzijds een formule gekozen, die ons scherp van de Roomschen afscheidde, en om te weten, dat ook zij tegen deze wet waren, kon het mandement der Bisschoppen even goed dienst doen als een petitionnement hunnerzijds uit den boezem van het volk.

Winste is er dus in geen enkel opzicht, maar wel de schaduwzijde, dat zoo sterk aanwassend verzet van lieverleê in een politieke casus-positie kan ontaarden, waardoor het karakter dezer beweging licht aan zuiverheid verliezen kon.

Al komt het dan ook niet in ons op, onder welken vorm ook, aanmerking te willen maken op deze volkomen grondwettige agitatie van de Roomsch-Katholieken, mogen we toch onzerzijds niet verhelen, dat ze óns allerminst een oorzaak van blijdschap is, en we, ook bij een gelijktijdig petitionnement tegen eenzelfde wet, de conclusie weigeren te trekken, als waren we deswege lotgemeen.

Wij blijven staan op het eenmaal met bewustheid gekozen standpunt, om, warsch van alle politieke kansberekening, als laatste toevlucht tegen partij-tyrannie en krenking onzer rechten, bij onzen Koning op te komen voor ons recht op Gods heilig Woord, èn in onze bedehuizen, èn in onze huizgezinnen, maar ook in de school van ons kroost.

Het groote feit, dat in de drie groote Protestantsche rijken van Engeland, Pruisen en de Vereenigde Staten, en evenzoo in de drie kleinere van Zweden, Noorwegen en Denemarken, voor een iegelijk die dit verlangt, een school met den Bijbel openstaat, maakt elken twijfel aan ons zedelijk recht onmogelijk, om ook in Nederland zulk een school te kunnen hebben.

Niet wij met ons roepen om een »school met den Bijbel", maar de neutralisten met »hun school zonder Bijbel" staan geïsoleerd in heel de beschaafde Protestantsche wereld.

Vandaar ons positie nemen.

Een positie, waarvan we niet afgaan.

En wat nu het andere bezwaar aangaat, dat Rome sneller, kalmer, korter kan spreken, och, niemand onzer die het ontkent!

Rome kan zelfs zóó snel, kalm en kort spreken, dat Alberdingk Thijm te Amersfoort met 750 stemmen uit de bus komt, zonder dat er een woord van gerept was.

Dat dankt Rome aan haar organisatie!

En, niemand die er aan twijfelt, die organisatie is niet slechts prachtig, maar bijna volkomen. Zóó volkomen zelfs, dat ze schier elke vrije beweging, ook die der consciëntiën, in haar omarming dooddrukt.

En even deswege komt het ons verkieslijker voor, met gebrekkiger organisatie wat trager, wat omslachtiger, wat gejaagder te werken, mits de aandrift van de vrijheid des geestes ons daarbij jagen blijve door het bloed onzer ziel. (22 Juni '78)

IV.

Algemeen en diepgevoeld is in de hoogere en lagere kringen onzer geestverwanten de verontwaardiging en ergernis over de, kortweg gezegd, schandelijke wijze, waarop de liberalistische pers ons besluit om tot den Koning te gaan, belastert en brandmerkt.

Van noord tot zuid, van oost tot west kunt ge ons land doortrekken, en zoo onbeduidend kunt ge tot in de afgelegenste hoeken des Rijks geen liberalistische courant tegen komen, of er hebben artikelen over ons volkspetitionnement ingestaan, die het licht niet mogen zien.

De groote bladen hebben ten deze met de kleine couranten gewedijverd.

En voor wie aanvankelijk nog hopen dorst, dat dit denigrement, want dat is het woord er voor, in dien zin ter goeder trouw geschiedde, dat op uw tegenbetoog gelet en, bij klaar als de zon gebleken onwaarheid, ongelijk erkend zou worden, verging, helaas! hoe verder het getij verliep, ook die hope op het eerlijkheidsgevoel van onze tegenpartij.

Alsof er niets tegen gezegd was, gaat men tot in bladen als het Handelsblad, het Vaderland, de Arnhemmer, enz. stil voort met het u toedichten van wat ge ontkent en het u nageven van wat ge verwerpt.

Door de tastbare feiten van ongelijk overtuigd, herhaalt men morgen zonder blikken of blozen ten uwen laste leukweg dezelfde onwaarheid.

Van eerbied voor onze smart is geen sprake.

Van het betamelijk gevoel om ten minste een overwonnen tegenstander nog in zijn laatsten »coup d'honneur" te eeren, ontdekt ge geen zweem.

En het eenvoudige feit dat we naar den Koning willen gaan, om voor onze eigen kinderen de kans op een school met den Bijbel te vragen, brengt bij deze »liberale", »verdraagzame", »humane" heeren derwijs al wat er aan hartstocht gloeien kan, op de been, dat ze, zelfs vergetende dat ze »fatsoenlijke", »ontwikkelde", »beschaafde" lieden zijn, zich alles veroorloven wat ons slechts krenken kan.

Zelfs de N. Rott. Ct., die eerst haar betere manieren nog trouw bleef, glijdt thans meê uit in het onedele spoor.

En het Vaderland, dat onder Borgesius' hoede eens den roep van onpartijdigheid ook onder ons genoot, drijft thans haar onwaardig spel zoover, dat ze, in een quasi-overzicht van de dagbladpers, alles tegen ons opneemt, maar bot zwijgt van wat we aanvoerden ter rescontreering.

Dit droeve feit, waardoor een zoo donkere schaduw valt op de geheime bedoeling van de thans bovendrijvende meening, verwekt alom onder het Christenvolk een gevoel van diepe smart over zoo verregaande laatdunkenheid en oneerlijkheid, als waartoe de wateren der bitterheid bij onze tegenstanders zijn geklommen.

Ons noopt het, van verder tegenbetoog op zoo bewuste en opzettelijke misleiding, althans in geregelden vorm, af te zien.

En terwijl we ons hiermeê ten tolk maken van wat in alle rangen en standen onder ons een grief te meer voegt bij de vele grieven, waarmeê men ons reeds gekrenkt had, en het droeve feit van het onverantwoordelijk gedrag der liberalistische pers hiermeê constateeren, spreken we tevens onzen wensch uit, dat toch niemand onzer zich door zooveel ergerlijks tot even onbehoorlijke daad prikkelen late.

Broeders, blijven we in zoo hachlijk oogenblik aan elkander en onzen God getrouw en eeren we tot den einde toe de heilige zaak, die we bepleiten mogen, ook door onzen ernst en door de oprechtheid van ons woord!

(26 Juni '78).

V.

Zoo ooit een levensuiting van het nog geloovig Protestantisme in Nederland stof tot danken gaf, dan wel ons volksprotest tegen liberalistische dwingelandij op schoolgebied.

Waar, bij wien, langs wat weg men ook onderzoekt, hoe de zaken loopen, steeds verneemt men de vreugdevolle betuiging, dat alles uitnemend staat.

Uitnemend in drieledigen zin.

Uitnemend, wijl ongezocht en als van zelf alle verschil van meening week voor den sterken, onweêrstaanbaren drang, om althans ditmaal als een eenig man saâm te strijden tegen wat allen saâm in het hart moet treffen.

Uitnemend ook, wijl van alle kant en allerwegen, zonder de minste inspanning, zich de hartelijkste belangstelling, de warmste ijver en de edelste toewijding openbaart.

Maar uitnemend bovenal, wijl zich alomme een stille ernst en kalme vastberadenheid uitspreekt, die schier elk exces in de geboorte verstikt en het valsche vuur weet uit te blusschen, eer het vlam gaf op den altaar.

Ouden van dagen erkennen dan ook volmondig, dat, om de woorden van een hunner te gebruiken, »de majesteit en kalmte van deze beweging plechtig afsteekt bij de opwinding en de opgeschroefdheid van 1853."

Strijders uit onzen eersten schoolstrijd in 1856 verklaren onbewimpeld, dat de eenheid, de algemeenheid en de waardigheid van dit petitionnement, ook wat omvang aangaat, de agitatie van destijds verre achter zich laat.

Wat we zelfs tijdens de ontbindingen in '66 en '68, en ook daarna tijdens den vaccine-strijd zagen, is bij het schouwspel, thans door ons volk geboden, niet te vergelijken.

En al zijn we dan ook de eersten om te erkennen, dat onze ernst nog op verre na den ernst der zaak niet evenaart en het geloof ook in enger kring verre beneden het gewicht onzer taak blijft; toch mag, waarlijk niet tot lof van menschen, maar Hem tot prijs, die dit in menschen werkte, met dankzegging erkend, dat de broederlijke aaneensluiting, de vanzelfsheid in den gang, en de rust die elks optreden kenmerkte, aan déze uiting der volksconsciëntie een zoo zeldzame mate van schoonheid wist te leenen, dat ze op verrassende wijs onze hoop komt verlevendigen voor de toekomst.

Toch late men het daar niet bij, maar make men ook ernst met zijn hope.

O, geen twijfel, ook indien de Koning ons afvalt, zullen we niet morren, maar eerbiediglijk erkennen, dat dit in 's Heeren bestel ons overkomt, 't zij dan om onze ontrouw, 't zij tot prijs van zijn naam.

Maar, bedenkt wel, broederen, deze overweging, hoe uitnemend straks ook, mag thans niet overwegend zijn, of ze zou uw veerkracht verlammen.

Wie niet gelooft dat wat hij bidt komen kan, en niet hoopt dat het komen zal, die houdt ook op met bidden. Of voor het minst, diens bidden wordt een gedwongen, een vormelijk roepen, een bidden zonder waarheid en kracht.

En dat mag in zoo hachlijk oogenblik ons bidden niet zijn.

Neen, wel metterdaad en in waarheid moet er geijverd en geteekend en gebeden om het gedaan te krijgen.

Zoo goed als vast moet het voor onze overtuiging staan: de Koning teekent die wet niet.

Althans deze hoop moeten we geen oogenblik varen laten: indien het land zich maar krachtig genoeg uitspreekt, komt er van teekenen bij den Koning geen sprake.

Alleen indien we die hoop aandurven, zal er ten einde toe moed, bezieling, kalme geestdrift in onze gelederen blijven heerschen.

Neen, neen, we leveren niet maar een spiegelgevecht, maar treden in vollen ernst op, om met Gods hulp aan de onderdrukking van het Christenvolk in den lande een einde te maken.

En daarom blijven we roepen, blijven we smeeken tot Hem, die 's Konings hart zoo machtig kan aangrijpen.

En daarom maken we in eigen huis en hart rechte paden voor onzen God, opdat er geen ban op het volk ligge, als Hij neêrkomt om ons te verlossen.

Ja, daarom gaan we voort, in al wijder en steeds wijder kring ons adres en ons woord uit te dragen, om te enrôleeren wie de krenking heeft opgekropt, waarmeê men ons gekrenkt heeft, en deswege met ons naar den Koning wil, om recht te vragen voor ons kroost! (5 Juli '78).

Habemus reum confitentem!

»Habemus reum confitentem!", »daar komt dan nu eindelijk de belijdenis van schuld over de lippen!" is het beste woord om den aangrijpenden

indruk weêr te geven, door een uiterst gewichtige bekentenis van de liberalistische pers in wijden kring teweeg gebracht.

Gelijk men weet, hielden de liberalisten dusver steeds strak en stijf vol, dat op hun hand de natie was.

Zij verdedigden de school »waaraan de natie gehecht is".

In elken levenskring bleek telkens op nieuw, dat, uitzonderingen nu daargelaten, »de natie voor hen partij trok."

Schier heel de pers stond als uitdrukking der publieke opinie aan hun zij.

De stembus was de »vox populi" om op hun streven den stempel van het nationaal karakter te drukken.

Kortom, zij waren de meerderheid.

De meerderheid niet even, maar in zoo volstrekten, zoo onloochenbaren, zoo verpletterenden zin, dat er tegenover hun muurvaste meerderheid schier van geen recht der minderheden sprake kon zijn.

De minderheden die er dan nog waren, slonken, bij hen gezien, weg in eigen onbeduidendheid.

Er nog in ernst op te letten, zou niets dan noodeloos ophouden van het nationaal belang zijn geweest.

Zoo als het in de Staten-Generaal stond, zóó was het ook in den boezem der natie: 26 tegenover 11, of 54 tegenover 62! Een minderheid, bijna niet meêrekenend in den tel!

Hiertegenover nu is, jaar aan jaar en dag aan dag, tot moewordens toe, door ons het vlak omgekeerde beweren geplaatst, dat de Schoolwetpartij in de natie de meerderheid tegen zich had, en slechts door bedriegelijke kunstgrepen van Grondwet en Kieswet en Districtsverdeeling een legale meerderheid had weten te vormen, die niets was dan een schijn.

Het beweren, dat de Kamer zoo min den geest der kiezers, als het kiezerscorps den geest der natie uitdrukt, en dat de Schoolwetmannen met hun ergerlijk en stuitend drijven aan de natie een school opdringen, die de natie niet begeert.

Dit nu heette dusver »valsche voorstelling", »miskenning van de duidelijke feiten" »spreken tegen beter weten in."

En zóó was al wat liberalist in den lande heet, op het tegenspreken van dit ons beweren geleerd en afgericht, dat de heer Lenting nog Vrijdag in de Tweede Kamer, uit den ouden deun gedachteloos doorzingend, hoogst onvoorzichtig zich ontvallen liet: »Laat de natie maar hoofd voor hoofd stemmen, en ge zult zien dat ze op onze hand is!"

En wat gebeurt nu?

Zie, tegen dit beweren van den heer Lenting komt thans het Vaderland in verzet en erkent rondweg, dat bij een plebisciet, bij een generale volksstemming, wij het meer dan waarschijnlijk zouden winnen.

> Het is zeker nog heel iets anders, een behoorlijk wetsvoorstel te maken, dan te roepen: »een school met den bijbel!" Toch, indien het eerste van de zijde der tegenstanders geschiedde, wij zijn niet zoo gerust op den uitslag als de heer Lenting, indien een plebisciet werd gehouden.
>
> De natie bestaat uit twee groepen, menschen, die over de schoolwet kunnen oordeelen, en menschen, die dat niet kunnen; tot de laatsten behooren de meesten. Aangenomen eens, dat de eersten allen voorstanders der openbare school zijn (wij weten wel, dat het niet zoo is, maar nemen het voor ons gunstigste geval aan), dan nog zouden wij overstemd worden door de groote menigte.

Tot deze bekentenis komt het Vaderland niet vrijwillig, maar gedwongen door ons petitionnement.

Ze begrijpt perfect goed, dat binnen vier weken de waarheid toch aan het licht komt,... en komt nu liever proprio motu schuld belijden.

Maar, hoe ook afgeperst, óns is deze belijdenis goud waard!

Men weet dan nu, dat de Schoolwetpartij ons een wet wil opdringen, waartegen, kon er gestemd worden, naar de bekentenis der liberalisten zelven, de meerderheid der natie zich met hand en tand zou verzetten.

Van nu af is de wet-Kappeyne dan ook zedelijk dood! (25 Juni '78).

e. DE WORSTELING.

Naar den Koning! Naar de Kamers NIET!

Ons roepen was van meet af: »naar den Koning!" en aan sommiger influisteren, om vooraf nog tot de Kamers te gaan, boden we weêrstand.

Dit weigeren om eerst nog bij de Staten-Generaal aan te kloppen, vond weêrklank bij ons volk.

Juist door niet eerst tot de Kamers te gaan, is de geestdrift voor blussching bewaard.

Voor den Koning voelt ons Christenvolk nog gloed in het hart; voor de Colleges, die op het Binnenhof redekavelen, niet met al.

Om bij Oranje te smeeken, bezit het den moed nog; maar voor een bede aan de Kamers is het te fier!

Maar, zoo houdt men ons voor, doet uw Christenvolk, dus sprekende, daarmeê niet te kort aan den eerbied, dien ook dit volk aan de overheid, zij ze dan met of tegen u, verschuldigd is?

Gaat het aan, aldus minachtend over deze dienaresse Gods te spreken?

Raakt ge, door zoo niets-sparend de Kamers aan te vallen, niet met uw eigen antirevolutionairen eisch van »ontzag voor de over u gestelde machten" in tweestrijd?

Bovenal, wat ook het getergde volk doe, miskent gij, als partij-orgaan, door in dien revolutionairen toon meê te zingen, niet, ter wille van een tijdelijk voordeel, uw hooger, uw heiliger plicht?

Gelijk nu op alle vragen, die met de Petitionnements-beweging saâmhangen, zoo willen we ook op deze vraag een kort en ondubbelzinnig en afdoend antwoord geven.

En dan beginnen we met er onbewimpeld voor uit te komen, dat noch de Tweede Kamer, noch de Eerste Kamer, ooit een overheid of de overheid of een stuk, hoegenaamd ook, van die overheid was of zijn zal, — en dat reeds uit dien hoofde de eisch om aan de Staten-Generaal te geven wat aan de overheid toekomt, door ons welbewust en met voorbedachten rade wordt gewezen van de hand.

Onder onze oude Republiek, toen, ja, was de Staten-Generaal »Hoogmogend", d. w. z. souverein, en dien ten gevolge overheid.

Maar thans is »Hoogmogend", d. i. souverein, niet de Kamer, maar de Koning, en kán dus de Staten-Generaal ook geen overheid zijn.

De souvereiniteit is één en ondeelbaar.

Het te doen voorkomen, alsof de Koning het ééne stuk en de Kamer het andere deel van de souvereiniteit zou dragen, is een door en door revolutionaire gedachte, die we zeer beslistelijk verwerpen.

Souvereiniteit en eenheid zijn volstrekt onafscheidelijke begrippen en reeds wijl de overheid over alles en allen is, is het loutere denkbeeld van twee overheden in één land, rechts de Vorst en links de Kamer, even ongerijmd als ondenkbaar.

Neen, de Kamers zijn niet de souvereine macht en dus ook niet de overheid of een deel daarvan, maar ze zijn het Volk.

De Kamers zijn het extract der Natie, zoo ge wilt het Nederlandsche volk. in het klein. Dat volk voorstellend, dat volk vertegenwoordigend, en tegenover de overheid staande, om als Volk de volksrechten te verdedigen.

De Kamers, dat zijn wij; wij zèlven; al wat in het Nederlandsche volk politiek, in den uitgebreidsten zin des woords, leeft en denkt

De Kamerleden zijn ó n z e advocaten, ònze pleitbezorgers, de tolken van òns woord!

Hun reden van bestaan ligt niet in eenige ingebeelde macht, maar uitsluitend in de Natie.

Niet bij lastbrief, maar door h e t l e v e n v a n h u n e i g e n h a r t, moeten ze de tonen van òns leven op het Binnenhof doen weêrklinken.

De Staten-Generaal zijn er om ons, n i e t w ij o m d e K a m e r s, en zoodra die Kamers eigen spel boven het nationaal belang gaan stellen, is e o i p s o de natie van elke verplichting jegens de Staten-Generaal ontslagen.

Gelijk ge een advocaat, dien ge koost om uw belangen te behartigen, zoudt afsnijden, zoodra hij in de rechtszaal t e g e n u partij koos, — zóó ook hier.

Ge zoudt daarom uw advocaat wel honoreeren, en zoo ook nu wel de wettelijke verplichtingen jegens de Kamers nakomen, maar van de ure af, dat de Kamers ophielden de natie te zijn, zijt ge volkomen gerechtigd om aan die Kamers uw zedelijk vertrouwen op te zeggen; den strijd t e g e n h a a r aan te binden; en komt een smeekbeê om haar gunst voor u te winnen, in het minste niet meer te pas.

Maar wat dan wel te pas komt, is, dat ge dan z e l f t o t d e o v e r h e i d g a a t, om nu i n e i g e n p e r s o o n te verrichten, wat uw natuurlijke zaakwaarnemer (de Kamer) moedwillig ongedaan liet.

In den regel gaat het volk n i e t zelf naar zijn Koning.

En het laat dit na, niet uit traagheid, maar wijl het bij den Koning, bij de overheid, bij de over ons gestelde macht, zijn natuurlijken, vasten pleitbezorger in de Staten-Generaal besteld vindt.

Maar, verlaten deze volkstribunen hun post, of vallen ze u af en kiezen ze tegen u partij, dan, ja, dan is het weêr aan u zelf om te spreken.

En »z e l f n a a r d e n K o n i n g!" gij allen, die over de Kamers u te beklagen hebt! wordt dan de natuurlijke leus. (15 Juli '78.)

Ons Adres.

Ons Adres mag van geluk spreken.

Het is waarlijk niet kort. Maakt heusch geen geheim van wat het wil. En zal wel door niemand verdacht worden van onduidelijk in zijn conclusiën te zijn tegen het Wetsontwerp, dat men op het Binnenhof, kwanswijs in naam der natie; stellig op kosten der natie; tegen den uitgedrukten wil der natie, doordrijft.

Evenmin kan men zeggen, dat het bij overrompeling, ter elfder ure, toen er geen keuze meer bleef, den lieden is opgedrongen.

En dat we het niet schuil hielden, maar het ter kennisse van een iegelijk brachten, bewijzen wel de bijna tweemaal honderd duizend exemplaren, waarin het over alle steden en dorpen, over alle gebuurten en gehuchten van ons land is verspreid.

En desniettemin, en op dit hoogst opmerkelijk feit wijzen we met erkentelijkheid, is het Adres als zoodanig niet vatbaar gebleken voor ernstige weêrlegging.

Er is geschimpt op den vorm, als niet driest genoeg.

Men is gevallen over den stijl, als voor »boeren en burgerlui" niet altijd even helder en doorzichtig.

Vooral heeft men afgegeven op »den langen omhaal" van argumenten.

Maar buiten deze gebruikelijke noodargumenten, die op het appèl verschijnen als er tegen de zaak als zaak niets des noemens waard valt in te brengen, is er geen enkele pijl tegen ons Adres afgeschoten.

Het stond de vuurproef door, en bleek, zoo door de overvloedige sympathie van geestverwanten als door het zwijgen van den antagonist, een niet zoo geheel ongepast woord, om wat bij ons volk omgaat te vertolken.

Toch dient ook zoo op de noodargumenten, nu men ze opwierp, met een kort woord gerepliceerd.

Vooreerst: de smeekende vorm.

De toon is die van smeekenden. Ongetwijfeld! Maar is dan, zoo bidden we u, voor een groep onderdrukte, om hun recht gebrachte, overal teruggewezene en afgestootene lieden, indien ze in het uiterste van den nood; of de slag nog ware af te wenden; om een Koninklijk hart te verteederen, op dat verre van onaandoenlijk hart een aanval wagen, de toon des smeekens misplaatst?

De stijl is, zoo zegt men voorts, nu en dan gedrongen.

Ook dit ontkennen we niet, maar veroorloof ons de wedervraag: Indien eens niet, door het invlechten van allerlei zinsbeperkingen en het inlasschen van allerlei tusschenzinnen, tegen opzettelijke misduiding van onze bedoeling gewaakt ware, zou het dan niet van alle kanten pijlen op ons arm Adres geregend hebben, en was, ter afwending van dit zeer ernstig gevaar, een lichte ompantsering met bij- en nevenzinnen, ook al stond het wat gedrongen, wel zoo heel kwaad?

En wat eindelijk »den langen omhaal" aangaat, dan gelieve men toch in het oog te houden, dat er te kiezen stond tusschen een kortheid, als Rome in haar Adres aan de Tweede Kamer koos, en uiteenzetting van onze grieven.

Protest of pleidooi!

Uit den aard der zaak kort het één, langer van adem het ander! Wat zou men kiezen?

Maar immers, keuze was er niet.

Men zou tot zijn Koning gaan, om op het koninklijk hart het pleit van zijn recht te werpen.

Hoe kon men dan korter zijn?

Was soms het Smeekschrift onzer vaderen korter? Korter de »Oratio" van Marnix aan Maximiliaan? Of welk ander stuk uit dien nog banger tijd men voor het grijpen kiest?

Dat men toch van opzettelijke misleiding afsta.

Neen, het stond bij den Koning niet »protest of pleidooi?" Maar wel: »pleidooi of memorie?"

En toen alzoo het kortere pleitstuk of de breedere memorie kon gekozen, toen koos men onzerzijds niet den langsten maar den kortsten vorm, en meed juist den »langen omhaal" door een eer gedrongen dan wijdloopig pleidooi.

(10 Juli '78).

Contrôle.

Met Argus-oogen wordt ons petitionnement door onze tegenstanders begluurd.

Het Vaderland wist zelfs reeds verhalen op te disschen, hoe het toeging bij het rondbrengen der concept-adressen.

Blijkbaar heeft men het er op gezet, om de energieke uiting der volksconsciëntie, waaraan we toe zijn, door kleine nepen te discrediteeren.

Er wordt letterlijk van alle kanten op ons geloerd, om er hier en ginds een op valsch spel te betrappen.

Op valsch spel, dat wil dan zeggen op een wat sterk manen van een niet al te volgzaam onderteekenaar; op het laten teekenen door een ander voor een vriend, van wien men weet, dat, was hij thuis, hij zeker teekenen zou; op een schrijven van twee namen met een zelfde hand, en wat dies meer zij.

En slaagt men er in als echte Londensche detectives zulk een »kolfje naar zijn hand" op te loopen, dan gaat het desbetreffend verhaal ijlings, als een loopend vuurtje, van mond tot mond, en wordt het straks door een tamelijk hyperbolisch correspondent overgeseind naar een blad dat tegen ons is, om voorts tamelijk wel de rondte te doen door heel de liberalistische pers.

Maar, wat erger nog is, er schijnt ook een complot te bestaan, om, als men niets vond, schandaal te verzinnen.

Twee al te vurige ijveraars brachten dit uit.

Immers, uit Leiden wist men dezer dagen te verhalen, dat eene orthodoxe,

geen afgescheidene, dienstbode nu reeds in zeker Evangelisatielokaal, op vrij stuitende wijs; half overgehaald, half gedwongen was, om ons petitionnement meê te teekenen.

Nu was er ongelukkigerwijs naar Leiden evenmin als naar eenige andere plaats, nog geen enkel zegel verzonden en liep de leugen er dus leelijk in.

Ook te Utrecht deed zich ongeveer een geval voor, en nu de heeren Merens en Van Asch van Wijck zich de moeite gaven om het te onderzoeken en in het Utrechtsch Dagblad toe te lichten, komen ook hier de liberale detectives er met beschaamde kaken af.

Het was zeker de oude oprechte Haarlemmer, die door zijn voorbarig bericht van 133,000 adressanten deze »opgestelde perspolitie" te vroeg van achter haar »bedekking" deed komen en ons het ergerlijk spel verried.

Toch blijven we, ook na dit bijna comisch incident, onze overtuiging handhaven, dat deze contrôle ons metterdaad meer dan goud waard is.

En wel om deze drieledige oorzaak:

1. Omdat ze onze broederen tot verhoogde omzichtigheid maant en tot het temperen van onbezonnen ijver alleszins geschikt is.

2. Omdat ze ons in staat stelt, van het verkregen cijfer de non-valeurs af te trekken.

En 3. omdat ze het visum repertum onzer tegenstanders op het adres is, en aldus den uitnemendsten waarborg biedt voor de zedelijke beteekenis der niet-gewraakte namen.

En niet alleen dat deze contrôle, aldus opgevat, voor ons van uitnemende beteekenis is, maar de N. Rott. Ct. is wel zoo geed, ons het rekenen met deze contrôle bij uitnemenheid licht te maken.

Immers, door in haar breede kolommen elk bericht en elk berichtje ten onzen laste, op zeer vindbare plaats, onder het waarmerk niet van een correspondent, maar van de redactie zelve, af te drukken, biedt ze ons de bijna stellige zekerheid, dat haar lijst van nonvaleurs zoo goed als compleet zal zijn.

We zullen er ons dus toe kunnen bepalen om van die lijst bij voorkeur nota te nemen en met elk geval, dat de N. Rott. Cour. op behoorlijke, d. i. controleerbare wijze, constateert, te rekenen.

Onder »controleerbaar" is hierbij bedoeld dat de N. Rott. Ct. ons te staat stelle, om de juistheid van haar mededeeling te onderzoeken.

Hetzij door den berichtgever aan te duiden, die ons van harentwege te woord kan staan.

Hetzij door eens voor goed te verklaren, dat haar redactie bereid is aan de Commissie voor het Volkspetitionnement de namen te noemen der geïncrimineerde onderteekenaars.

Doet ze geen dier drie, dan is onderzoek onmogelijk en heeft haar bericht geen hoogere waarde dan van een on-dit.

En volgens vroegere ervaring.

En zoo nu weêr volgens de repliek, zoo meesterlijk en afdoend door onze Utrechtsche vrienden geleverd. (4 Juli '78).

Een Staatsman niet, een Evangeliebelijder.

In een artikel, waarvan, blijkens stijl en inhoud, het auteurschap buiten de redactie is te zoeken, gaf gisteren het Vaderland te verstaan, dat Groen, indien hij nog leefde, ditmaal ongetwijfeld partij zou kiezen tegen ons.

Groen toch, zoo wordt ons verzekerd, was Staatsman en zou diensvolgens met de scherpte van blik, den Staatslieden eigen, onverwijld hebben ingezien, dat finaal opgeven van den schoolstrijd onzerzijds het eenig redmiddel was, om de bestaande Christelijke scholen voor fatalen ondergang te bewaren.

Uiterst belangrijk is het redebeleid, waarlangs de waardige penvoerder tot deze zonderlinge slotsom geraakt is.

Indien, zoo argumenteert hij, uwerzijds na 1857 stil in het verkregen resultaat

ware berust, zou er hoogstwaarschijnlijk ook van den kant der liberalen nimmer aan schoolwetherziening gedacht zijn.

Maar nu het Groen van Prinsterer anders goed dacht en de geloovige Christenen in den lande het spoor zijner schoolwetagitatie volgden, sprak het van zelf, dat de slapende leeuwen ook onder uw tegenstanders wakker werden, en, verbitterd door uw rusteloos agiteeren, ten leste opstoven, om u in den hoek te werpen.

Dat is het dan ook, wat thans op het Binnenhof geschiedt.

Gedeeltelijk, de schrijver erkent het zelf, wordt daar de vrije Christelijke school »vermoord" en kon Groen thans nog getuige zijn van de wrange vrucht, die zijn titansarbeid gedragen heeft, hij zou met de bitterste wroeging zelf erkennen moeten, dat niet de redding der Christelijke school, maar haar aanvankelijke ondergang door hem bewerkt is.

De Liberalisten kunnen het niet helpen.

Zij zijn de billijkste, rechtschapenste, zelfs rechtzinnigste lieden der wereld.

Als wij ons maar stil hadden gehouden, zouden zij ook geen vin hebben verroerd.

Maar nu wij wél van ons hooren lieten, nu begrijpt ieder, dat zij niet anders konden dan ons met schorpioenen voor geeselen kastijden, en dat, op den keper beschouwd, niets zoozeer uw bewondering verdient, als de kalme gematigdheid, waarmeê ons die afstraffing wordt toegediend.

Let er slechts op. Moens trekt zijn amendementen in en Kappeyne heeft als onze pleitbezorger het pleit ten ónzen behoeve tegen den Orlando furioso der schoolwetfanatieken gewonnen.

Maar is dit zoo, dan volgt hieruit ook met logische noodwendigheid, dat niets onzerzijds thans onbezonnener en roekeloozer zou zijn, dan om, ook na deze eerste vermaning, met onze schoolwet-agitatie door te gaan.

Voortzetting toch van deze onbesuisde beweging kan noch zal iets anders ten gevolge hebben, dan dat we de liberalistische leiders huns ondanks dwingen zullen, over niet te langen tijd de koorde, die ons het ademhalen nu reeds zoo beklemt, nogmaals en dan zoo straf toe te halen, dat de Christelijke school er in stikt.

Dat zal dan niet de toeleg van de Schoolwetfractie, maar onze schuld zijn, en aan het Vaderland zal de zelfvoldoening blijven, van ons, nog eer het te laat was, te hebben gewaarschuwd.

Leefde nu, zoo concludeert dit residentieblad, de man op den Vijverberg nog, dan zou Groen, die een Staatsman was, dezen fatalen loop der dingen voorziende, natuurlijk van alle verder verzet afmanen en het hoofd in den schoot leggen van den eminenten Staatsman, den heer Moens.

Maar nu Groen aan de antirevolutionaire partij ontviel en daarmeê elk verstandig doorzicht onder haar leidslieden verdween, staat het te verwachten, dat men tot dezen meesterlijken aftocht noch geestkracht noch kloeken zin zal bezitten, en van die heethoofdigheid zal dan eerlang het gelag moeten betaald worden door... de kwijnende, de stuiptrekkende, de wegstervende Christelijke school!

. . . .

Wie zou het Vaderland voor de opneming van dit allerbelangrijkst artikel geen dank weten?

Dank voor de erkentenis, gul en gaaf ons hier geboden, dat de wet, die nu gesmeed wordt, de Christelijke school bijna onmogelijk zal maken.

Dank ook voor de uitlating, dat de verscherping van wat nu tot stand kwam en door den Staatsman Moens reeds in bestek werd gebracht, met een »moorden" van de Christelijke school gelijk zou staan.

Dank vooral voor de smadelijke zelfaanklacht, dat de liberalisten deze wet er doordrijven, niet wijl het om de school moet, maar omdat onze agitatie ze geprikkeld heeft.

Men ziet het: Habemus reum confitentem geldt op uitnemende wijs ook hier.

Wat nu intusschen haar welgemeenden raad aangaat, zoo veroorlove ze ons toch drieërlei op te merken.

Vooreerst, dat ze op een andere bladzijde van hetzelfde nummer, waarin

dit artikel voorkomt, den heer Moens, geheel afgescheiden van onze agitatie, met het uitzicht troost, dat eerlang het gestarnte, dat uit Sneek opging, Kappeynes glansen toch zal komen verduisteren.

Het schijnt dus, dat de »moord" der Christelijke school toch besloten is, of we ons stilhouden of niet.

Dan is het ons volstrekt onverklaarbaar, hoe ze Groens buste omlauweren kan in hetzelfde artikel, waarin ze de tegenwoordige tegenspoeden der Christelijke school op rekening van zijn zeer inpolitieke agitatie stelt.

En eindelijk veroorlove ze ons de herinnering, dat Groens eigen devies: »Een Staatsman niet, een Evangeliebelijder!" toch ook de mogelijkheid openlaat voor de meening, dat de Evangeliebelijder, op hoop tegen hoop, ook in deze benardheid, trouw zou zijn gebleven aan de hoofdgedachte van zijn leven.

We willen er, ter inlichting van den geëerden auteur van dit artikel, nog bijvoegen, dat Groens beste en trouwste vrienden dezer dagen herhaaldelijk verzekerden, dat het voor den onvergetelijken vriend een, o, zoo heerlijke glans op den avond van zijn leven zou zijn geweest, indien God hem vergund had, deze prachtige volksagitatie »niet van Staatslieden, maar van Evangeliebelijders" nog met eigen oogen te aanschouwen.

Neme ten slotte de uitnemende schrijver van dit opstel nog de verzekering aan, dat de inhumane, grove uitvallen, die zijn degelijk artikel ontsieren, ons het genot der lezing slechts in geringe mate bedierven.

En nu, wat zal zijn antwoord zijn? (6 Juli '78).

In twee tempo's.

De feitelijke toestand, waarin we thans, gaat de wet door, reeds geraken zullen, is deze:

1. De directe en indirecte belastingen van het Rijk zullen met ongeveer 4 à 5 pCt. verhoogd moeten worden, om de meerdere kosten van Rijkswege voor het Lager Onderwijs te dekken.
2. De gemeentelijke lasten zullen, ook na aftrek van de 30 ten honderd, die het land overneemt, met 3 à 4 pCt. klimmen.
3. De onderwijzerstractementen op uwe bijzondere scholen zullen een geleidelijke verhooging moeten ondergaan, die vooral voor hulponderwijzers minstens 20 pCt. zal bedragen.
4. Voor elke twee kweekelingen, thans in dienst, zal minstens één hulponderwijzer in de plaats moeten komen.
5. Zeer bevolkte lokalen zullen òf ten deele ontruimd òf uitgebouwd moeten worden.
6. De moeilijkheid om jongelieden aan de opleidingsklasse te krijgen, zal, bij het sterke zuigen naar de kweekscholen, nog aanmerkelijk klimmen.
7. De scholen van Christelijk karakter, waarvoor het, ook na herhaalde oproeping, onmogelijk blijkt om hulppersoneel te vinden, zullen steeds meerdere worden.

Hieruit staat te duchten, dat

a. tal van kinderen, die nu nog bij de Christelijke school onder dak zijn, wegens overbevolking naar huis zullen moeten;

b. dat de geregelde gang van het onderwijs, door gebrek aan personeel, nog aanmerkelijk zal worden verergerd;

c. dat de tekorten op de schoolrekening meer dan één schoolbestuur tot sluiten zullen nopen; en

d. dat de moed om nieuwe scholen op te richten, zal ontzinken.

Reeds nu derhalve is er, tenzij de Christelijke veerkracht zich zelve overtreffe, een zeer beduidende achteruitgang voor het Christelijk onderwijs te duchten.

Reeds door deze wet krijgt de Christelijke school voor goed een slag, dien ze niet licht te boven komt.

Men legt het toe op haar ondergang, en reeds door dit ontwerp, werd het wet, zou, naar onze vaste overtuiging, die toeleg op meer dan ééne plaats gelukken.

En toch, vergeet niet, de slag die nu komt, is nog niet al de jammer, die u is toegedacht.

Onedelmoedig, aan alle betere gevoelens van billijkheden in zijn partijdrift ontaard, durft men veeleer nu reeds, terwijl men zich de handen van genot wrijft, profeteeren, dat dit nog slechts een voorsmaak is van den eigenlijken slag, die eerst later volgen zal.

Vooral Moens' aftocht gaf tot die profetie de bijna wreede inspiratie.

Kappeyne was voor een durver als Moens nog veel te malsch geweest.

Neen, dan zou de Sneeker celebriteit, had hij eens den ministerrok kunnen aanschieten, het anders hebben gedaan!

Hij, Moens, zou vijfmaal zooveel geld en tweemaal zooveel schoollevieten en half zooveel bezoldigde heeren schoolverzorgers hebben aangevraagd!

Hij zou hebben doorgetast en u op eens en zoo duchtig te lijf zijn gekomen, dat ge aan vrijwillig sluiten op staanden voet, boven zulk een doodmartelen voor uw lieve school de voorkeur gaaft.

Weet ge, een man als Moens is zoo op en top Staatsschool-monomaan, dat hij er hinder voor zijn paedagogisch gevoel van heeft, zoolang er nog één Christelijke school in den lande bestaat.

Kappeyne's wet was voor Moens dan ook een ontzettende tegenvaller, en daarom, heusch niet uit debatteerlust, neen, maar wijl hij het niet laten kon, kwam hij reeds den tweeden dag van de beraadslagingen met zijn papperas vol amendementen.

Maar zie, toen viel weêr de Kamer hem tegen, en deze ging even onmeêdoogend met zijne keurige amendementen te werk, als hij, o, zoo graag, met onze Christelijke scholen zou willen huishouden, d. w. z. ze stemde ze dood.

Dood, niet wijl ze niet goed waren, en nog veel minder omdat ze er zelf niet aan wou, maar eenvoudig omdat ze niet op haar gemak was tegenover Kappeyne, en Kappeyne niet vrij was tegenover zijn Minister van Finantiën en deze Rijksfinancier tamelijk bekneld zit tusschen veel schuld en weinig geld, plus Atjeh!

Moedeloos trok toen Moens zijn amendementenstapel in

Zóó was het toch maar tijd verspillen!

En dat afstemmen, altijd afstemmen, van zijn broodnoodige voorstellen, in trouwe, dat kon de zuinige schoolarch en de door Kamer en Publiek wat verwende schoolspecialiteit niet aanzien.

Dan maar liever al zijn voorstellen van de rol.

Maar... en zie hier de profetie... niet om van de rol te blijven, want, zonder afspraak, unaniem, profeteerden den volgenden morgen alle liberalistische couranten door heel het land: dat het niet lang zou duren, of wat Moens nu introk, zou nog verscherpt in het Staatsblad komen. Men moest het wel weten. De liberalisten in den lande legden het nu reeds op een nog veel strengere resolutie, op een veel doodelijker decreet toe!

Moens' intrekken, hoe tragisch nu ook, zou eerlang schitterend worden gewroken.

Men had het op eens willen doen.

Dat ging nu niet, wijl Atjeh al het geld verslond.

Nu zou men dan in twee tempo's laden.

Maar gaat eens het geld weêr vloeien, dan, o, verachte Nazarenen, zijn de dagen voor »schooltje-spelen" in het land der Moensen en Kerdijken geteld!

(11 Juli '78).

Het valsche kruis.

Men kent het Roode Kruis, symbool der zich zelf verloochenende barmhartigheid, te midden van het slachtgewoel van Hèm getuigend, die zich op het Kruis van Golgotha voor ons in den dood gaf.

Er op uit om te behouden, waar alles in het rond vernielt.

De waarde van een menschenleven kostelijk achtend, waar het spelen met dat menschenleven regel is.

Heerlijke stichting, als een Engel des vredes haar kruisvaan plantend, waar alles druipt van bloed!

Toch zijn er menschen gevonden, onedel en onwaar genoeg, om valschelijk en listiglijk die heilige kruisvaan te doen wapperen waar geen brancard stond, maar een mitrailleuse of batterij in steê van lazareth zich aan het oog van den vijand onttrok.

Driemalen deed in den grooten oorlog van 1870 dit laakbaar en beschamend feit zich voor Telkenmale onder f r a n c - t i r e u r s, en zonder sparen of verschoonen, door al wat nobel dacht, in Frankrijk evenzeer als in Duitschland, onvoorwaardelijk elk dier drie keeren veroordeeld en verfoeid.

Dat v a l s c h e k r u i s was misbruik en misleiding tevens. Ontheiligend wat zelfs den vijand nooit onheilig mag zijn, door breuke van trouw.

En toch, was, zoo vragen we in ernst, het besluit, eergisteren door onze Tweede Kamer genomen, iets anders dan zulk een planten in den schoolstrijd van het bedriegelijke, het onware, h e t v a l s c h e k r u i s?

In twee slagorden staat de natie gesplitst.

Aan den éénen kant trekt alles zich saâm wat nog bij het Kruis van Jezus zweert en nederknielt, en den Man van Smarte nog als den Verzoener onzer zonden hulde biedt en dank.

En daartegenover ziet ge de gelederen zich ontplooien van al wat met Nederlandsche lippen dat Mysterie van het Kruis, als bron van hooger kracht en heiliger deugd, durft loochenen. De Jood voorop, en, hem aan de slippen grijpend, de verklaarde godloochenaar, en achter dien aan de spotter en de lichtzinnige, en, huns ondanks meê optrekkend, de moderne Bijbelbestrijders en sceptische en halfslachtige geesten van allerlei natuur. Een bont gewemel, maar, hoe gemengd ook, één in hun beslisten afkeer van den Christus, die beleden wordt n a a r d e S c h r i f t.

En die twee machten leveren elkaâr slag op het terrein der volksopvoeding, onder geheel gelijke omstandigheden.

De belijders van »den Gekruiste naar de Schrift" in het open veld, zonder bedekking, van alle kanten omsingeld.

En de bestrijders van »dien Gekruiste naar de Schrift" met alle voordeel aan hun kant, bovenal met het voordeel der overmacht.

Ze winnen dan den slag ook.

En de veste hunner Staatsschool wordt versterkt en ommuurd en omringd met bolwerk na bolwerk.

Ja, zóó machtig wordt die sterkte, en dèrwijs ongelijk de kans, dat het bijna geen strijd meer is.

Zie, als een onneembare, onverwinbare, dreigende veste ligt daar de gouvernementeele Staatsschool, met haar keurkorps tot bezetting en haar onuitputtelijke hulpbronnen, als dwangcitadel tegenover het Christendom der natie, tegenover de belijdenis van het mysterie der heiligheden, tegenover ons Christelijk geloof.

Op bedwinging, men maakt er geen geheim van, van het »verouderde" Christendom bij de volksjeugd, is het bij dien bouw toegelegd.

Zoo ooit, dan is thans de Staatsschool geworden instrument ter bestrijding, ter verzwakking eerst en dan ter uitroeiïng van wat historisch, en, naar zijn oorkonden gemeten, het wezen en inbegrip is van wat Golgotha's Kruis symboliseert.

En wat is nu eergisteren in onze Tweede Kamer geschied?

Dit, dat door een Kamermeerderheid, die Christus den Zone Gods tegenstaat, een atheïstisch man, geholpen door een Jood en een paar Joodsgelijken, macht ontving om op dat bolwerk, dat t e g e n den Gekruiste is opgericht, ter opzettelijke volksmisleiding, het Kruis van Jezus als signaal te planten.

Welnu, ook daarvan zeggen we, als van de f r a n c - t i r e u r s in de Vogezen: H e t v a l s c h e K r u i s!

En we vlechten een krans van lauweren voor onze dappere strijders, voor een De Jonge, een Mackay, ook voor een Berkhout en een Van Wassenaar, die althans

deden wat aan hen stond, om zulk een insolente inbreuk op eerlijkheid en goede trouw te keer te gaan.

Een woord van lof zelfs voor den radicaal Van Houten, bij wien eerlijkheid dan toch boven conniventie ging.

En staan we dan tegenover het geweld machteloos en moeten we het aanzien dat de ons heilige vaan haar kruisteeken doet schitteren van de wallen onzer vijanden, we geven daarom den strijd niet op, en we zullen daarom blijven doorworstelen tot ook deze »leugen aan het Kruis van Jezus" eens zal zijn weggenomen, terwijl we voorshands den misleiden en nog vaak argeloozen broederen rusteloos zullen toeroepen: »Zie toe, dat is het valsche kruis!"

(12 Juli '78.)

De fatale wet voor den arme!

Heel de schoolquaestie is een quaestie van arm of rijk.

Zijt ge zeer rijk, dan bestaat er voor u persoonlijk, ook al waart ge met een twaalftal kinderen gezegend, geen schoolquaestie hoegenaamd, noch bij het lager, noch bij het middelbaar, noch bij het hooger onderwijs.

Immers, vindt ge dan in de eerste opvoedingsjaren voor uw kind geen Christelijke school, dan ontbiedt ge voor veel geld een Christenman als gouverneur of een Christenvrouw als gouvernante.

Is er dan in de plaats van uw inwoning geen Christelijke hoogere burgerschool of Christelijk gymnasium, dan zendt ge uw zoons naar een Christelijke kostschool of des noods naar Eaton.

En zelfs, indien ge de Academiën van uw land niet vertrouwt, blijft ge nog vrij en stuurt uw jongelingen naar Lausanne of Edimburg.

Zijt ge rijk, zeer rijk, kunt ge voor elk kind 's jaars honderden bij honderden besteden, dan, natuurlijk, neen dan bestaat er voor u geen schooldruk, dan zijt ge vrij man en doet wat ge wilt.

Maar.... wee u, als ge zooveel geld niet hebt.

Dan, ja, dan moet ge, ook al zijt ge nog een zeer fatsoenlijk, welgesteld man, dan moet ge uw knapen wel naar de onchristelijke hoogere burgerschool of het niet-Christelijke gymnasium zenden. Dan kunt ge aan een expeditie uwer zoons naar Schotland of het meer van Genève eenvoudig niet denken.

En hebt ge nóg minder, behoort ge tot de lieden, die brood, ja, en meer dan dat, maar toch hoogstens een ordinair burger-inkomen hebben, dan begint uw lijden zelfs nog vroeger dan de gymnasium-jaren, en wordt ge, om tegen wil en dank uw kind te sturen waar ge het niet hebben wilt, reeds gedwongen bij de lagere school.

Stellig in acht honderd van de twaalf honderd landsgemeenten kunt ge dan voor uw kind geen school met den Bijbel hebben.

De schoolopvoeding van uw kind toch kost f 25, — indien ge er minstens 80 andere kinderen op eenzelfde school bij kunt zetten.

Maar indien dat getal tot 32 daalt, stijgen die kosten per kind reeds tot f 40.

Moet ge het met uw tienen betalen, reeds tot f 120, en zoo aldoor: hoe minder kinderen, hoe meer het u kost.

Zijt ge nu arbeider, daglooner, man van kleine nering of bedrijf, zoodat ge hoogstens voor elk uwer drie kinderen een gulden per maand kunt uitleggen en dat nog niet dan met moeite, dan moet van tweeën één gebeuren: òf vrienden moeten u bijspringen, òf uw kind moet naar de school, waar de Bijbel naar de wet niet mag zijn.

Dat bijspringen der vrienden nu is nog mogelijk, indien er velen met u op uw dorp een Bijbelschool wenschen. Dan moet er de helft wel bij, maar vindt ge de andere helft toch licht onder elkander.

Maar wee u! als die velen er niet zijn, en er op uw dorp b. v. slechts voor een dertig kinderen een Bijbelschool verlangd wordt!

Dan toch zijt ge niet te helpen.

Met den besten wil niet te helpen.

Dan kost het schoolhouden zoo enorm duur, dat gij het niet kunt betalen en uw vrienden het niet kunnen betalen, en ge, buiten machte om de f 40 per jaar en per kind òf op te sparen òf op te bedelen, kort en goed voor de keuze staat: »Mijn kind òf naar geen school òf naar de openbare!"

Dat zijn de feiten.

Zoo staat het in het land.

Dát is het schreiende onrecht, dat, nu reeds heerschende, door deze fatale wet nog verergerd wordt.

Want zie, wat Burgemeester Den Tex of Burgemeester Van Vollenhoven er ook tegen in mogen brengen, het is, helaas! niet weg te redeneeren, dat deze fatale wet een privilege voor de bemiddelden schept, waarvan de armeren verstoken zijn, tenzij ze als aalmoes van Kerk of particulier ontvangen, wat hun neutrale buurman van den Staat ontvangt als een recht.

Vrijheid om een school met den Bijbel op te richten, hebt ge, o voorzeker!

De wet is zoo vrijgevig als zich slechts denken laat.

Een school met Gods Woord hebben, kunt ge — *mits ge die school betaalt.*

Let wel, na vooraf aan buurmans school te hebben meêbetaald.

En te hebben betaald wat uw huisgezin aan woning, kleeding, voeding enz. kost.

En als ge nu *bij geen mogelijkheid* in de verte dat betalen kunt?

Dan moeten *uw vrienden* maar voor u betalen!

En als die nu niet kunnen of niet willen? Wat dan?

Ja, *wat dan?*

Dan, mijn broeder, uw ziele weet het en Kappeyne weet het en al de leden der Kamer en alle burgemeesters van het land weten het: *dan moet ge uw kind wel naar de openbare school zenden, of uw kinderen laten opgroeien in het wild.*

En daarom is het zoo volkomen waar, wat we dezer dagen telkens predikten: In Nederland bestaat de mogelijkheid, dat elk, die zulks verlangt, zijn kind naar een school met den Bijbel zende, *de rijkeren alleen uitgezonderd*, niet.

Dit juist is het fatale van deze wet voor den armere.

Daarin ligt al het krenkende van het ons aangedane onrecht.

Dat is het onedele, dat de liberalisten hebben bestaan, en dat wij dus ook wel onder woorden mogen brengen.

Met vreugde mag er bijgevoegd: »Dát is ook de grondtoon van wat we den Koning zullen zeggen!"

De rijkere vrij, de armere gedwongen! dat is juist het grievende van dit fatale ontwerp, waartegen we redres zoeken bij onzen Vorst. (22 Juli '78).

»Bidt voor degenen die u geweld aandoen!"

Tot ons leedwezen mag niet ontkend, dat er onder onze geestverwanten in meer dan één kring zich nu en dan een geest van verbittering begint te vertoonen tegenover de Schoolwet-drijvers, die ons ongerust maakt.

Verwonderen kan dit niet.

De houding toch van onze wederpartijders is metterdaad dorwijs stuitend en hinderlijk, zóó honend en beleedigend, dat de wrevel wel *moet* opwaken.

Er wordt aan de natie geweld gepleegd.

Een côterie van vreemden oorsprong, meest uit letterkundigen en advocaten bestaande, heeft zich meester gemaakt van onze pers, en door die pers zich ingedrongen in alle ambten en officiën, in commissiën en colleges, en heeft door dien invloed, steunende op de geld-bourgeoisie, wier onedele neiging zij prikkelde, terwijl het volk sliep, de teugels in handen weten te krijgen.

Daar eens aan toe, heeft ze de wetten, die de samenstelling dezer colleges en besturen en de bezetting van ambten regelen, zóó weten te wijzigen, dat hetgeen

zeer besliste minderheid in het »eigenlijke land" was, allesoverstemmende meerderheid werd in »het land van de wet."

Voorts heeft ze door het creëeren van altijd nieuwe posten aan academiën, hoogere burgerscholen, Staatsscholen en schoolinspectie, voor den breeden kring van haar adepten onder de letterkundigen en advocaten een levensexistentie verzekerd, die macht en geld saâm aanbracht.

En na aldus het geheele raderwerk zóó in elkaâr te hebben gezet, dat de partijtyrannie over het onderdrukte volk volkomen was, heeft ze, bij monde van haar beste organen, brutaalweg durven beweren, dat alleen haar geestverwanten voor zulke landsbetrekkingen in aanmerking konden komen.

De strijd om de school was voor deze côterie dus metterdaad een worsteling om het behoud van haar ongerechtige suprematie over de natie.

De natie is overwonnen en zal van nu voortaan als een overwonnelinge behandeld worden, terwijl macht en eer en invloed voor de heerschende kaste zal zijn, d. i. voor een soort nieuwe aristocratie, »de adel van het fatsoen" genaamd, die, nog beter »de adel van het ongeloof" te noemen, ons arme volk in zijn strikken opving.

Naar recht zou ze moeten toegeven, maar met toe te geven zou ze in tien jaren tijds dan ook in haar antinationaal karakter gebrandmerkt en in haar machteloosheid ten toon gesteld zijn, en daarom »macht boven recht" tot leus kiezend, stelt ze haar aangezicht tot een kei, en blijft niet slechts uw recht met voeten vertreden, maar spitst er zich bovendien op, om u elken tegenstand tegen dit klinkklare onrecht ál onmogelijker te maken.

Kappeynes wet heeft geen ander doel.

De Staatsschool moet, om het uit te houden, nóg meer geprivilegeerd.

Om zonder hooger beginsel school en in die school orde te houden, moet het personeel der onderwijzers nóg uitgebreid.

Om voor zulk een school personeel te vinden, moeten de salarissen voor deze heeren al klimmen.

Om de jongelieden, die zich aanmelden, in trouwe aanhangers van de heerschende kaste om te gieten, moeten liefst allen aan Rijkskweekscholen gevormd.

En om de »letterkundigen en advocaten" nog weêr het leven aangenamer te maken, zal het schoolopzienerschap worden bezoldigd.

Inmiddels zult gij u in het naloopen van zulk een reus de voeten wel schrijnen en stuk halen, tot ge er met uw Christelijke school, moê en afgetobd, bij neêrvalt en het opgeeft.

Te meer nu men, om de misleiding der natie volkomen te maken, op de Veluwe nog de eerste jaren wel wat schipperen zal, en het »Christelijke" in de wet bleef, en de »moderne dominés", als loon voor zooveel trouwe diensten, »wat gas en kolen" bij hun »lessen ter Bijbelbestrijding" ten geschenke ontvangen.

En als ge nu, zulk een perfide spel uitnemend doorziende, u nog stipt aan den, hoe ook door hen vervalschten, weg van wet en verordening houdt, maar dan toch een beroep op het hart van uw Koning wilt doen, om te vragen of dat dan het antwoord van Oranje zijn zal op een bange worsteling van straks vijf en twintig jaren, zie, dan valt letterlijk heel die heerschende kaste met haar spot en hoongelach over u heen, om per fas et nefas althans dat éene te verhinderen, dat ge Oranje den blinddoek van de oogen zoudt doen vallen!

En daarom — we herhalen wat we in den aanvang zeiden, — dat bij zoo ergerlijke houding der Liberalisten het nationaal gevoel behoefte heeft om zijn verontwaardiging lucht te geven en neigt tot verbittering, behoeft u waarlijk niet te verbazen; vooral niet indien ge met de ploertige en brutale vormen bekend zijt, waarin de middensoort van deze heerschende kaste haar hooghartigheid pleegt lucht te geven.

Niet zonder oorzaak was het dan ook, dat we van den beginne in deze gansche zaak tot bezadigden zin en geheiligde gedraging aanspoorden.

We kenden vooruit reeds het gevaar, waarin de tergende houding der tegenpartij velen onzer brengen zou, wier bloed wat snel en wier tong wat rad gaat.

Maar juist daarom zij het ons dan ook geoorloofd, vooral nu het oogenblik van handelen komende is, onze broederen aan alle oorden van het land nogmaals bij het heilig belang, waarvoor we in de bres springen, ja, bij den naam van onzen Heere Jezus Christus, »die als Hij gescholden werd niet weder schold en als Hij leed niet dreigde,"t e dringen en te smeeken met allen ernst: »Weest tegen het opschieten van dien wortel der bitterheid op uw hoede!"

Ons recht zal komen.

Dit profeteeren wij niet, afgaande op menschelijke berekening, maar wijl we weten dat deze onvaderlandsche côterie, deze heerschende en overheerschende kaste, met al haar hoofdlieden en machthebbers en listige vonden, als niets is tegenover de macht van onzen God, indien Hij zal opstaan om ons uit te helpen.

Maar, vergeet niet, om uit dit geloof ook in die hitte van den strijd te kunnen leven, komt onverbiddelijk tot ons de eisch, dat we dat geloof dan ook geen oogenblik door bitterheid der ziel zullen krenken.

Want, immers, dat geloof kan nooit »bitterheid tegenover bitterheid" stellen, maar wil »dat ge bidden zult ook voor deze lieden, die u verdrukken!"

(19 Juli '78.)

De massa u ontglipt.

Is het goed, is het voor God geoorloofd, bij uw protest tegen deze wet alleen te zien op uw Christelijke scholen en der massa niet te gedenken, die u met deze fatale wet nog weêr verder ontglipt?

In het Adres aan den Koning spreken ouders, en met hen wie hun ouderrecht eeren.

Daarin kon en kan dus van niets anders sprake zijn, dan van terugschenking van ons recht, van beveiliging van dat recht tegen nieuwe aanslagen, en van het scheppen der mogelijkheid om dat recht, dat elk vader bij de gratie Gods over zijn kind bezit, vrij te kunnen uitoefenen.

Maar mag in die bede nu al ons protest opgaan?

Mag vergeten dat uw Christelijke scholen al te saâm slechts één tiende der schooljeugd ten goede komen.

Vergeten, dat, ook al kon geholpen worden wie een school met den Bijbel verlangt, er nog altijd gansche scharen zouden overblijven, die, al vragen ze nog naar Gods Woord niet, toch daarom nog niet in de armen hoeven geworpen van het vinnigst ongeloof?

Is dit wel bedacht?

Is hier wel op gelet?

Op gelet, ook door die zwevende, halfslachtige geesten, die, voor elke energieke levensuiting terugdeinzend, meêglijden met al wat maar glijdt in het officieele spoor; het valsche kruis op de volksschool dan toch een kruis noemen; en zelfs na zijn tergende spotternij van Kappeyne bij de toepassing hopen, wat ze verloren bij het schrijven der wet?

Men is Atjeh aangevallen, omdat het aan menschenroof heette schuldig te staan, en we hebben onze slaven vrijgekocht in Oost en West, en straks gaan ook de laatsten der Pandjèns vrij uit, — alles om het heerlijk, het heilig beginsel te eeren, dat een mensch geen stok of blok, maar een wezen van hooger adel is, met een ziel die leeft, en daarom vrij moet zijn en dies te goed is, om ze in handen te spelen van wie met haar spelen wil naar eigen luim.

Maar zijn de kinderen uws volks, zoo vragen we u, dan minder kostelijk in uw oog?

Mogen zij dan wel geleverd worden?

Willoos en gebonden geleverd worden in de handen van de mannen van het valsche kruis, van de verscheurders van uw Bijbel, van hen die hun mond gezet hebben tegen God en zijn eer?

Of ziet ge het dan nog niet, dat de goede en gematigden onder de openbare onderwijzers al uitsterven; dat wie nieuw opkomen, al feller vijandig zijn, en dat heel uw schoolinspectie straks in handen zal liggen van mannen, die één voor één »uw oudwijfsche fabelen", uw »leuteren van verzoening door het bloed des

Lams", als »taal uit de nachtschuit", eens hartelijk in hun officieele samenkomsten uitlachen?

En is het dan betwistbaar, is het dan tegen te spreken, dat deze fatale wet de massa van uw schooljeugd, door het afsnijden van elke andere keuze, aan dit apostolaat des ongeloofs in handen speelt, om er, wat God verhoede! een volk uit te bereiden, dat spot met wat zijn vaderen heilig was?

En gaat u dat dan niet aan?

Is dat u dan geen gewetenszaak?

Moogt ge dat, voor zooveel aan u hangt, laten geworden, en zelfs eer bevorderen dan tegenstaan?

O, ons dunkt, als men den moed heeft om van de consciëntie te reppen, laat er dan ten minste ernst in uw woord, deernis in uw hart, en een gebed op uw lippen zijn.

En daarom wekken we u op, Christenen in den lande, die dat land nog voor den Christus opeischt, om diep en zeer diep in deze dagen van ontzettenden ernst in het ingewand uws volks te leven; met dat volk te lijden; de smarten van dat volk voor de toekomst in uw eigen ziele met ontferming te doorleven en niet doof te zijn voor dat onbewuste roepen der massa: »Die wet scheurt ons van Jezus af!"

Vergeet toch de ovatie uit den Jodenhoek aan Godefroy en de ovatie van *Spectator* en *Uilenspiegel* aan Kappeyne niet!

O, het is zoo onuitsprekelijk tragisch!

De volksschool van een Christennatie, waar een atheïst het valsche kruis op zet, terwijl een Jood peroreert en de Joden er om heen jubelen, en de spotters zich de handen wrijven van onheilige pret.... en dan te weten, in die school zal nu de massa van mijn volk, door mannen van de heerschende kaste, in den trant van die jubelende spotters worden opgevoed!

En dan, ja waarlijk, dan zijn er goedmeenende Christenen, wier verblinding zoo vèr gaat, dat ze u verklaren komen, hierin nu geen gewetenszaak te zien; ja, die een man als Kappeyne nog den krans der eere vlechten en bij die jubelende menigte gaan staan, om tegen hun broedere te pleiten.

O, dek ook die wonde, zoo wreed aan het broederhart geslagen, maar toe, mannen broeders!

Vergeve hun de Heer, die niet wisten wat ze deden!

En zij het ons maar ten spoorslag en prikkel, om den ijver te verdubbelen en met ons pleiten bij God en bij den Koning te meerder ernst te maken.

Ons smeekschrift aan Willem den Derde moet op het historieblad staan als getuige van uw geloofsmoed en trouw. (24 Juli '78).

Zedelijk geslagen!

De liberalistische côterie, of, wil men, »de heerschende kaste", won haar pleit in de Tweede Kamer, maar is zedelijk geslagen in het land.

»Zedelijk geslagen" op alle manier.

In haar schooltheorie; in haar parlementair prestige: en in de werking van haar constitutioneel raderwerk.

Vooreerst in haar *schooltheorie*.

Want zie, ze mag nu doorpraten zoo veel ze wil, maar de cijfers zijn nu eenmaal niet weg te cijferen, dat de overgroote meerderheid der natie *tegen* haar en *voor* de vrije school partij kiest.

Zoo weinig weg te cijferen, dat het *Vaderland* zelf erkend heeft: »bij een plebisciet zouden wij overstemd worden."

Haar tooverleus van »een school waaraan de natie gehecht is" raakte ze dus kwijt.

Kwijt ook het voordeel van ons als een nauw meêtellende minderheid het zwijgen te kunnen opleggen.

De grond is haar deze laatste weken eenvoudig onder de voeten weggenomen.

De rollen zijn omgekeerd, en in steê van ons aan te vallen, heeft zij zich te verdedigen.

Och, al droeg ons petitionnement geen andere vrucht dan eens voor goed op schoolterrein aan de officiëele leugen den bodem te hebben ingeslagen, dan nog ware onze moeite en onze inspanning niet onbeloond.

Maar . . . . en ziehier wat »de heerschende kaste" dezer dagen zoo weinig op haar gemak doet zijn: met haar schooltheorie valt meer.

Valt in de tweede plaats ook het prestige van haar parlementaire meerderheid.

Feitelijk was dit prestige reeds in '73 en '75 gevallen. Toen toch bleek bij de stembus, dat de liberalisten zelfs onder de kiezersaristocratie de minderheid vormen.

Maar toen men door kunstige combinaties èn gewaagde candidaturen, èn nieuwe districtsverknipping, èn ons isolement, in '77 met een meerderheid van 25 stemmen triomfeerde, sloegen onze tegenstanders toch weêr den ouden hoogen toon aan, en dachten: »Och, die stembus is het volk morgen toch vergeten en zulk een meerderheid in de Kamer, hoe ook verkregen, heeft altoos dit voor, dat ze imponeert."

Doch zie, nu valt ook dat prestige.

Want, immers, nu klaar als de dag blijkt, dat de natie in haar meerderheid tegen Kappeynes wet is en de Kamer in haar meerderheid die wet met slaafsche volgzaamheid goedstemt, nu is het scherm toch al te doorzichtig geworden en begrijpen boer en burger om strijd uitnemend goed, dat dan die Kamermeerderheid lange slinksche wegen verkregen is en zulk een Volksvertegenwoordiging ons volk niet repraesenteert.

En is dat nu eenmaal een onbetwistbaar, een voor ieder doorzichtig en in zedelijken zin voor de heerschende kaste doodelijk feit geworden, dan, het spreekt van zelf, treft de pijl nóg dieper; dan gaat de slag nóg verder, en valt er, of het hun lief of hard is, nóg meer.

Want dan valt óók het met zoo ongelooflijke inspanning ingeprente volksgeloof aan de deugdelijkheid van heel hún constitutioneel raderwerk.

Immers, dan redeneert het volk, in zijn heldere koppen, met onverbiddelijke logica al door.

Ongeveer in dezer voege: De Kamer moet het volk vertegenwoordigen. Onze Kamer doet dat niet. Dús moest onze Kamer veranderd. En dat, hoe dikwijls ook beproefd, kan niet en gaat niet, omdat de Kamer dan eerst zichzelven moet veroordeelen, en elk middel in de Constitutie ontbreekt om aan dien valschen cirkel te ontkomen. Weshalve, alzoo concludeert men dan met onberispelijke juistheid, die Constitutie blijkt gebrekkig te zijn en hoe eer hoe beter ware te vernieuwen! Indien ook dat maar kon! Maar ook daar is in de constitutie geen weg op. Zoodat men, willens of onwillens, wel moet aanlanden bij de snijdende slotsom: hún constitutioneel raderwerk moet ten leste zich zelf stuk wringen en wringt in die zelfvernieling het politieke leven der natie dood!

. . . .

Is het dan zoo wonder, dat men in de liberalistische kringen met alle bitterheid verbitterd is?

Ze hebben alles aan den éénen spijker der schoolquaestie opgehangen.

En zie, nu mogen ze legaal al de zege behalen, maar moreel, maar in zedelijken zin, maar uit hooger oogpunt, worden ze nu op eenmaal door den eenvoudigen consciëntiekreet der natie van alle kanten tegelijk in hun wieken geslagen.

Hun school de school der natie niet.

Hun Kamer geen Kamer van ons volk meer.

En, last not least, heel hun staatkundig stelsel op de vuurproef bezweken!

Waarlijk, het is niet malsch!

En het hardste van al nog is, dat boven en bij dit alles nu de zelfzucht van hun beste mannen nog op zoo treurige wijze door de reten komt gluren.

Want waarom anders komt er geen betere Kamer, dan omdat de »zittende

leden" ernstiger beducht zijn voor de toekomst van hun eigen zetel dan voor de toekomst van het land!

Lezer, het is vooral die laatste consideratie, waardoor almeer de overtuiging veld wint in den boezem der natie: dat niets zoo zeer als de stoelvastheid dezer zittende leden in den weg staat aan de verlossing van ons arme volk uit zijn politieke immoraliteit. (27 Juli '78).

Niet in hoogheid des harten!

Zoo is dan nu ook de moeitevolle taak volbracht en het petitionnement aan Zijne Majesteit den Koning uit alle oorden des lands naar de Commissie in de hoofdstad opgezonden.

Door de goede zorg dezer Commissie zal het alsnu in behoorlijke orde geschikt en door een Deputatie van achtbare mannen uit alle provinciën des Rijks op 's Konings paleis worden aangeboden.

En dan beiden we, in kalm vertrouwen, wat God Almachtig den Koning in het hart zal geven, en blijven we in stille hope uitzien naar de verhooring van ons gebed.

Wat de Koning doen zal, is noch voor gissing vatbaar, noch voor profetie.

Zeer stelliglijk kan de Koning ons recht doen.

Er mag zelfs bijgevoegd, ons recht te doen is zijn heilige plicht.

Maar ook indien het aan partijdige invloeden, aan den vaak min nobelen geest der camarilla, en aan de machten die ook in 's Konings omgeving door de dwaasheid van het Kruis geërgerd worden, metterdaad mocht gelukken, den Koning te blinddoeken en de stemme des volks te vervalschen eer die tot hem doordrong, — ook dan nog zal ons oog naar Hooger gericht blijven, om eerbiediglijk en met verootmoediging des harten te bukken voor Hem die ons slaat.

Omdat we God en zijn Woord ook op staatkundig gebied belijden, hebben we in naam des Heeren deze weken voor de eer van dat Woord geijverd bij het grijpen van den Staat naar de school onzer jeugd.

Maar geheel uit hetzelfde beginsel zullen we bij het licht van dat Woord onze tegenspoeden beschouwen, indien het Hem, die van zijn daden niet antwoordt, gelieven mocht, ons nog harder te kastijden.

Een Christen, een Calvinist bovenal, is steeds een man uit één stuk bevonden; tegen de weerhaantactiek met diepen afkeer vervuld; en of het hem naar wensch gaat of tegen zijn wenschen inloopt, steeds zich afvragende: wat wil de Heere?

Wat wil de Heere? hebben we gevraagd, toen Kappeyne de volksschool aanrandde, en uit diepgewortelde overtuiging hebben we deze drie lange maanden, rusteloos, dag aan dag, ons volk gewaarschuwd en met al de kracht, die in ons was, geijverd tegen zijn roekeloos bestaan.

Maar »wat wil de Heere?" zal ons even stellig en even beslist de toon aangevende vraag zijn, 'tzij dan dat de Koning ons uitredt, 'tzij dat hij de hand mocht sterken van wie ons verdrukt.

Triomfeeren we, dan zal gematigdheid bij ons voorzitten en elke zweem van overmoed van ons zijn geweerd.

Maar ook, liggen we onder, dan zal Kappeyne ons slechts een instrument, de Kamer slechts een roede ter kastijding, de camarilla slechts een netstrik in de hand onzes Gods zijn, en we zullen erkennen, dat al deze machten in heur toeleg om ons te onderdrukken gewisselijk zouden gefaald hebben, indien Hij het anders had gewild.

Niet in de hoogheid onzes harten, maar alleen in de hoogheid van onzen God heeft het Christenvolk in deze landen, voor nu het vierde eener eeuw, de reuzenworsteling tegen het Liberalisme begonnen, en in ons eigen oog zou het oordeel over onzen arbeid onherroepelijk zijn, indien we bij de hitte des daags, die we thans doorstonden, ontrouw waren bevonden aan zoo vrome, aan zoo heilige traditiën.

Dat men ons van »opruiïng der menigte" beticht heeft, is geen bewijs hiertegen.

»Een beroerder in Israël" werd ook de heilige Elia door Achab gescholden. Van »het volk afkeerig te maken" klaagden de Sanhedrinisten Jezus' Apostelen aan. En »de Man van smarten" zelf ontkwam het lasterlijk verwijt niet, »dat Hij oproer verwekte onder het volk!"

Aan dezen smaad en schimp ontkomt men nooit, zoo dikwijls men zich onderwindt, voor wat verdrukt en vertreden wordt de hand op te heffen tegen de machthebbers in Kerk of in Staat.

Geen oogenblik heeft die laster ons woord dan ook vergiftigd of ons hart kunnen verbitteren, en we hebben het ons, met alle belijders van den Christus, veeleer tot een vreugde gerekend, die smaadheid te mogen lijden om zijn Naam.

Dit zou anders geweest zijn, indien ons volk met inbeelding van eigen heiligheid, uit de hoogheid des harten, op zijn tegenstanders in dezen strijd had neêrgezien.

Anders, indien we het kwaad, dat ons dusver reeds overkwam, alleen uit Macchiavellistische sluwheid hadden verklaard.

Anders vooral, indien we geweigerd hadden, zelven de hand in den boezem te steken, en te erkennen dat de smading van 's Heeren Woord in deze landen m e ê d o o r e i g e n s c h u l d ons grieft.

Maar daarvoor, dat dit niet zoo was, heeft de heer Moens, een der verbetenste van onze wederpartijders, meenende ons te dieper te grieven, zijns ondanks het onwraakbaar getuigenis in het B ij b l a d onzer Staten-Generaal gedeponeerd.

Door hem toch is in de Tweede Kamer zelf voorlezing gedaan van een uitvoerig stuk uit een onzer artikelen over het »Geven", waarin, dat elk het hooren kon, niet op der vijanden list, maar op eigen tekortkoming de schuld werd geworpen van onzen jammer.

Dat we dit dezer dagen niet telkens herhaalden, was natuurlijk.

Ook »schuldbelijdenis" verliest door te gedurige repititie haar ernstig karakter.

En bovendien, er zijn ook oogenblikken in het benarde der worsteling, dat de opscherping van de energie tot handelen den voorrang vraagt in ons woord.

Maar ook zoo bleef dat woord in den toon, waarin we steeds getuigen, — getuige onze gestadige opwekking tot uitzuivering van onheilige bestanddeelen en onze gedurige aanmaning tot de kalmte des gebeds.

Zooverre zijn we er zelfs van daan, dat we, ziende op de zonde van Gods volk in deze landen, van onverdienden druk zouden spreken, dat we veeleer, gadeslaande de ijverloosheid en de armoê aan geloofskracht en de weinige mijdinge der wereld en de koelheid der onderlinge liefde, ons afvragen, hoe ons nog blijven kon wat ons gelaten werd, en van waar het dus komt, dat nog zoo schoone dagen, als thans weêr verliepen, ons gegund werden van den Kenner van ons hart.

Indien er dan ook bij deze machtige schudding der geesten één vraag soms in staat was, ons te doen huiveren of voortgaan op den ingeslagen weg niet roekeloos kon zijn, dan, we verhelen het niet, was het uitsluitend de aangrijpende gedachte: »of het nu reeds opheffen van onzen druk voor Gods volk in deze landen niet eer een geestelijk verlies zou zijn."

Die consciëntievraag (en waarlijk niet de beuzelarijen der pers over constitutioneele bezwaren) mengde soms een toon van aarzeling in ons woord.

We gelooven aan Gods o o r d e e l e n.

We erkennen dat die oordeelen, naar 's Heeren heilig recht en ons onheilig afdolen, ook over ons land en in dat land meest over het volk des Heeren gekomen zijn.

En meer nog, we zouden niet willen, dat die oordeelen van ons gingen, eer de vrucht des lijdens gerijpt en de kracht der toekomende eeuw weêr in ons gevaren was.

We durven dan ook in ernste — ons nu eens op het hoogere standpunt des geloofs plaatsende — we durven in ernste niet beslissen, wat voor de glorie van het Koninkrijk van Christus in deze landen uitnemender zal zijn: dat we nu reeds ontkomen, of wel nog heeter vuurproef zullen hebben door te staan.

In »die uitkomst blind", zijn we daarom eenvoudig »ziende in het gebod" geweest en hebben gehandeld niet uit berekening, niet om den uitslag te dwingen; maar eenvoudig u i t p l i c h t.

Z w ij g e n ware laf; zwijgen ware eerloos; zwijgen ware, nu zoo heilige be-

langen op het spel stonden, een trouweloos verloochenen geweest van Hem, die voor ons waakt.

We moesten spreken.

Niet wij slechts, maar heel het Christenvolk moest spreken.

En dat hebben we gedaan, bijna, o, vergeet het niet broeders, zonder wanklank te hooren, in één schoon en broederlijk accoord.

En zoo blijde en zoo vreugdevol was het ons bij die plichtsbetrachting te moede, dat we er zeker van zijn, slechts uit te spreken wat in ieders hart leeft, indien we ten besluite van dit slotwoord, Gode tot lof, hier de verklaring neêrschrijven:

dat, indien het ook al over ons beschikt mocht zijn, dat Oranje ditmaal tegen ons gebed zou kiezen, het ons nog goed, nog sterkend voor het hart zal geweest zijn, zoo nobele en zoo eenparige geestdrift aanschouwd te hebben, als ditmaal onder de Christenen in den lande is gezien! (29 Juli '78.)

Het resultaat.

Meer dan driemaal honderd duizend handteekeningen op ons Smeekschrift!

Wie had het geloofd?

Wiens verwachting liet het niet zeer verre achter zich?

Maar immers op het hooren van dit schier ongelooflijke feit gaat er een jubelkreet uit den boezem van heel ons Christenvolk aan alle einden des lands op.

»De Heere heeft zijn volk bezocht, en groote dingen heeft aan ons gedaan, Hij die machtig is en heilig is zijn naam!

Dies zijn wij verblijd!"

Welk een uitkomst!

Driemaal honderd duizend mannen en vrouwen, die in het bijna aan ongeloof en radicalisme geleverde Nederland, plotseling nog het geroep om Gods heilig Woord voor hun kinderen doen hooren!

En dat stoute resultaat verkregen in weinig weken tijds, onder de tegenwerking van alle machthebbenden, met een los opgezette organisatie.

Een beweging, die nu reeds de Aprilbeweging in vaart en omvang meer dan ter helfte achter zich laat, en haar wederga zoekt in onze jongste historie.

En bij alle stadiën van haar verloop den geregelden gang zoo uitnemend bewaard en het onheilig vuur zoo krachtig geweerd van het altaar, dat zelfs organen als de N. Rott. Ct. hun toevlucht moesten nemen tot de lafste algemeenheden om ook maar iets op het crediet van dit groote événement af te dingen

Was dit geen genade, geen gunste onzes Gods?

Vergeet toch niet, hoe alles tegen ons saâmspande, tot de Groningers met hun bitterheden, en de Burgemeesters met hun gewelddadigheden toe.

En dan des ondanks, door heel het land heen zulk een imposante orde!

Zulk een vrijwillige ijver en toewijding!

Zelfs, het mag er immers bijgevoegd, zulk een toestroomen van vrijwillige gaven, dat niet slechts alle kosten ruimschoots gedekt zullen worden (en wat die waren weet men), maar de kas zelfs een overschot zal hebben als vrijwillige offergave voor de Christelijke school.

Ziet, mannen broeders, zoo één, derwijs machtig en goed georganiseerd en in zulken getale hebben we nooit in het land gestaan.

Al de laster uwer vijanden over gemaakte agitatie is beschaamd geworden.

Zij, die ons volk verdrukken, staan zelf perplex voor wat ze gebeuren zagen, en verraden in de verlegenheid van hun woord de teleurstelling van hun leedvermaak.

Maar weet ge, wiens hart, leefde hij nog, met stillen dank zou geklopt hebben?

Dat is het hart van onzen Groen, van hem die in '75 schreef: »Hereeniging van onze vrienden op het schoolterrein!" en wiens bede door Kappeyne's driestheid nu reeds geworden is tot een heerlijk vervulde profetie.

Reeds nu zij, als vrucht van dit resultaat, aangestipt:

1. dat deze 300,000 petitionarissen een zielental vertegenwoordigen van driekwart millioen, zoodat met bijvoeging van wat evenzeer een »school met den Bijbel" wil, maar niet teekende, als onbetwistbaar resultaat mag geconstateerd, dat bijna de helft der Protestantsche bevolking van Nederland nog aan den Bijbel bij de volksopvoeding wil vasthouden

Immers, bij de petitionarissen moeten nog bijgerekend »die velen", waarvan het Handelsblad gewaagde, die zich niet bij ons aansloten, en die kringen van »echt godsdienstigen" waarvan de N. Rott. Ct. verhaalde, dat er zich almeer tegen ons keerden.

Hiermeê zijn niet de Groningers bedoeld.

Steeds waren den Groningers, ze zijn het nog en zullen het steeds blijven, de verbitterdste vijanden van het historisch Christelijk geloof.

Maar wel rekenen we hiertoe den kring van de heeren Brummelkamp c. s., die rusteloos en zonder sparen ons al deze weken op het volhardendst bestreden.

Wel de aristocratische kring van den heer Van Weede, der liberalisten nieuwgeboren held.

Wel de linkerzij der ethische vrienden, die zich als »meer ontwikkelde Christenen" op een eerbiedigen afstand hielden.

Wel ook de meer passieve Christenen onder onze lagere standen, die zich openlijk tegen ons stelden.

Wel eindelijk den kring van een invloedrijk man als Ds. Steinfort, die, hartelijk met ons voor school waarop Gods Woord heerscht, aan het pogen tot het afbreken van deze lijdensperiode niet meêdeed.

Welnu, op geen dezer kringen is pressie door ons uitgeoefend.

We hebben hun overtuiging geëerbiedigd, zonder er tegen op te komen.

Maar zijn het hun, bij het scheiden van de markt, niettemin schuldig, dat ook hun acte verleend worde, dat door hun oppositie tegen ons Volkspetitionnement in niets af wordt gedongen op hun hechten aan den Bijbel.

2. dat deze oppositie tegen de school der Kerdijken, gevoegd bij de oppositie der Roomsch-Katholieken, eens voor goed den bodem inslaat aan het liberalistisch verzinsel van »de school waaraan de natie gehecht is."

Immers, voegt men bij twee vijfde der bevolking een vierde der natie, dan maakt dit saam $^{13}/_{20}$ en blijven er alzoo voor het liberalistisch land slechts $^{7}/_{20}$ over.

3. dat èn de Tweede Kamer èn de Eerste Kamer thans feitelijk blijken een geest te vertegenwoordigen, die in omgekeerde reden staat tot wat feitelijk leeft en werkt in den boezem der natie.

4. dat èn onze kieswet èn geheel het samenstel van liberalistische dwangwetten, thans blijken door een betrekkelijk niet talrijke partij in de natie aan het volk door politieke sluwheid te zijn opgelegd.

en 5. dat, mits men voortga op den ingeslagen weg, om, teruggetrokken van het regeeringsterrein, zich op de bewerking van den volksgeest toe te leggen, de stroom van het nationaal verzet tegen die heerschende kaste eerlang met zoo machtigen golfslag over heel onze erve zal vloeien, dat niet slechts de »school met het valsche kruis" komt te vallen, maar te vallen ook de kieswet, te vallen ook onze Kamers, gelijk die thans zijn saamgesteld, en te vallen ten leste evenzeer de heerschende kaste zelf.

Dit alles evenwel alleen onder het streng beding en de onontwijkbare voorwaarde, dat we, aan overmoed en hoogheid des harten gespeend, in paden van nederheid en nederigheid wandelen blijven.

Onder beding, dat we een waarheid liefhebben, die eerst zuiver en daarna vreedzaam is; niet omgekeerd.

Onder beding, dat we offeren leeren in nog heel anderen trant dan dusver, en weldoende in ons gebed niet vertragen.

Onder beding bovenal, dat we den smaad van onzen vijand ons een eere rekenen, niet voor nu, maar voor de toekomst werken, en, onderliggend of overwinnend, nooit iets van menschen verwachten, maar alles eeniglijk van de vrije gunste en de barmhartigheden onzes Gods. (2 Augustus '78).

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

JUSTITIE.

Van den Souverein wil zij, dat door eene onafhankelijke rechtspraak; die onder ieders bereik valle; en in verband sta met het zedelijk rechtsbesef der natie; volgens wetten, die op de eeuwige rechtsbeginselen rusten, ten 1e beslissing uitga voor alle geschillen van partijen, zoowel van burgerrechtelijken als van administratieven aard; ten 2e vonnis kome tegen een iegelijk, die zich vergrijpt aan de gemeene orde der dingen; en ten 3e voltrekking van straf aan den gevonnisde volge, niet slechts om de maatschappij te beschermen of den overtreder te beteren, maar allereerst tot herstel van de geschondene gerechtigheid. Desnoods door de doodstraf, waartoe het recht in beginsel aan de overheid toekomt.

I.

RECHTSVINDING.

§ 172. Hoogst en heiligst attribuut van den souverein is de handhaving der gerechtigheid.

Immers, uit het feit dat gerechtigheid in elk gegeven geval het oordeel is, dat God zelf; sprak Hij zich uit; over de voorliggende zaak vellen zou, volgt rechtstreeks, dat de handhaver der gerechtigheid optreedt in de plaats van God zelf.

Metterdaad is het dan, ook zoo nog, God zelf, die de handhaving der gerechtigheid doorzet; en dat wel in drieërlei opzicht z o n d e r, en slechts in één opzicht d o o r tusschenkomst van menschen.

God Almachtig handhaaft zelf het recht:
in de conscientie;
in de bezoeking; en
in het oordeel.

In de c o n s c i e n t i e, zoowel doordien Hij den overtreder geen rust gunt in zijn eigen gemoedsleven, als doordien Hij in de publieke opinie;

zoo van den tijdgenoot als van het nageslacht; de inspraak des gewetens getuigen doet tegen al wat krenking was van zijn onschendbaar recht.

In de bezoeking. Wat den enkele betreft, én door de wrange vrucht die meestal het onrecht voor den ongerechtige draagt; én door de tegenspoeden, plagen en krankheden, die Hij over hem brengt. En wat familiën, landsstreken en natiën aangaat, hetzij door de verachtering in welstand, waarmeê Hij over ze komt; hetzij door de verwoesting, die de elementen der natuur en de smetstof der pestilentie onder ze aanrichten.

En eindelijk in het oordeel, doordien Hij een dag gesteld heeft, waarop alle natiën en volkeren voor zijn vierschaar zullen verschijnen, en Hij aan een iegelijk vergelden zal, naar wat hij in het lichaam gedaan heeft, hetzij goed, hetzij kwaad.

Maar naast deze drie staat nu nog, even stellig en beslist, een vierde rubriek van rechtshandhaving; die niet rechtstreeks, maar middellijk werkt; en alzoo het goddelijk gezag tot gelding doet komen door menschen; en wel door die menschen, die met de hoogheid der oppermacht elk in hun levenskring zijn bekleed.

In dien zin nu is alzoo handhaver der gerechtigheid op aarde, relatief de vader in zijn gezin; tijdelijk de kapitein op zijn schip; en absoluut de koning, of wie anders souverein mocht zijn, in het land.

Niemand beelde zich derhalve in, dat van den koning ooit de handhaving der gerechtigheid in volstrekten zin zou kunnen uitgaan.

Ze kan dit niet naar inhoud, en mag dit niet naar omvang.

Naar omvang niet, omdat de landssouverein b. v. den vader als eigenaardig handhaver der gerechtigheid op het erf van het huisgezin heeft te eerbiedigen. Voorts van het terrein der conscientie heeft af te blijven, waar God zelf over waakt. En eindelijk niet te treden heeft in wat het zedelijk bewustzijn in intiemeren zin krenkt, en dus ontsnapt aan de mogelijkheid van juiste constateering: als in gevallen van gierigheid, hooghartigheid, enz.

En evenmin naar inhoud, omdat de souverein het middel mist, én om steeds in volstrekten zin te weten wat recht is, én om met volkomen zekerheid te laten beoordeelen, of er schuld is in den aangeklaagde, èn om, waar de schuldige zich verborgen houdt, in tijds zijn schuilplaats te ontdekken; èn eindelijk, om den beleedigde of benadeelde in integrum herstel te verschaffen van schade.

§ 173. Bij het handhaven der gerechtigheid nu, dat dus alleen in dezen meer beperkten zin mag opgevat, wordt van den souverein drieërlei geëischt: ten eerste dat hij het recht vinde en in wetten neêr-

schrijve; ten tweede dat hij in elk gegeven geval late uitmaken, of en in hoeverre het gevonden recht geschonden is; en ten derde dat hij de schending van het recht terugdringe, en aldus naar oude zegswijs: »het recht sterke en het onrecht krenke." Of, wil men, concreter uitgedrukt: er moet 1. een wet zijn, die bepaalt, in welke gevallen iemand gevangen moet worden gezet; 2. een rechter, die uitmaakt of NN. in één dezer gevallen verkeert; en 3. een gewapend persoon die desnoods met geweld den veroordeelde naar den kerker kan brengen en in den kerker houden.

Maar hoe volstrekt onmisbaar de onderscheiding van deze drie voor een helder inzicht in het wezen der Justitie ook zijn moge, toch zou daaruit niet dan zeer ten onrechte worden afgeleid, dat dus òf deze wetgevende, òf deze rechtsprekende, òf deze executeerende organen ooit een macht bij of naast den Souverein zouden vormen.

Integendeel wordt èn de wet in naam des Konings uitgevaardigd, èn het recht in naam des Konings gesproken, èn de gevonnisde in naam des Konings geëxecuteerd.

In miniatuurstaatjes als Monaco, San Marino en Andorre laat het zich dan ook feitelijk denken, dat de souvereine overheidspersoon met eigen hand een wetsbepaling opschreef; naar eigen oordeel een, die tegen die wetsbepaling overtrad, vonnisde; en desnoods met eigen hand den gevonnisde in boeien sloeg. Vooral aan scheepsboord en in den huiselijken kring is dit zelfs verre van zeldzaam.

Wijl nu echter bij een souverein gezag, dat over vele onderdanen en over uitgestrekter landstreken gaat, de hoogste overheidspersoon niet overal en bij een iegelijk zelf in zijn eigen persoon kan optreden, verveelvuldigt hij zich door organen, die, ja hem vervangen, maar toch nooit in anderen zin in zijn plaats treden, dan dat hij alsnu geacht wordt in hen te handelen en zij dus spreken in zijn naam.

Al gebruikt de Souverein derhalve voor het opstellen en uitvaardigen der wetten de hulp van raadslieden, geleerden en bureelisten; voor het spreken van recht de hulp van rechtsgeleerden, gezworenen of schepenen; en voor de executie van gevonnisden de hulp van de politie, 's rijks veldwacht, het militair en de schutterij, of ook van cipier en scherprechter, — toch leidt dit nooit tot een deeling der souvereiniteit in onderscheidene zelfstandige machten, maar is en blijft de souverein in alle deze de ter laatster en ter hoogster instantie aan God verantwoordelijke persoon.

§ 174. Juist echter uit dit »voor God verantwoordelijk staan" van

den Souverein vloeit dan nu ook voort, dat de Souverein zoomin bij het vinden als bij het spreken van recht »vrij man" is, in dien zin dat hij naar wilkeur wat hij verkoos tot recht zou kunnen stempelen, of ook naar luim en gril een zijner onderdanen voor de wet schuldig zou kunnen verklaren.

De Souverein is handhaver, niet van zijn eigen goeddunken, maar van DE GERECHTIGHEID.

Hij behoeft dus het recht niet meer te maken, maar het recht was er eer hij er kwam; bestaat er ook nu nog buiten hem om; en is zoo weinig aan hem onderworpen, dat veeleer de Souverein zelf onvoorwaardelijk onder het recht staat.

Vandaar dan ook de schoone uitdrukking, die nog steeds gangbaar bleef, dat het de eerste taak van den Souverein is om het recht te vinden. Het is er, maar verborgen. Hij moet er dus naar zoeken, en zoolang zoeken tot hij het vindt. En wel er naar zoeken in de goddelijke ordinantiën van het Woord; in het rechtsbesef en de costumen van zijn volk; in de wetgeving van andere volken; en in de vondsten der systematische rechtsgeleerdheid als wetenschap.

Vandaar dat de wetboeken, die wat recht in den lande heeten zal, hebben aan te duiden, niet dan na ingewonnen advies der rechtgeleerden, na consulteering der natie en na toetsing aan de eeuwige beginselen der gerechtigheid mogen uitgevaardigd.

Voor het rechtsgeleerd advies nu dienen de ministerieele bureaux, of Staatscommissiën, ad hoc benoemd; voor het consulteeren der natie dient de Staten-Generaal, over wier beteekenis en bevoegdheid we thans in geen herhaling vallen; en alleen over de toetsing aan de eeuwige rechtsbeginselen is derhalve nog een woord ter toelichting vereischt.

§ 175. En dan meenen we van aller instemming vooraf verzekerd te kunnen zijn, indien we daarbij de stelling op den voorgrond plaatsen, dat b. v. een wet, die den diefstal voor geoorloofd verklaarde, een ongerechtige wet zou zijn, d. i. zulk ééne, die, verre van ter handhaving van de gerechtigheid dienst te kunnen doen, veeleer op de allergevaarlijkste wijze de gerechtigheid zou krenken.

Toch is zulk een wet verre van ondenkbaar.

Naar men verhaalt, bestonden er toch bij sommige niet-Christelijke natiën oudtijds metterdaad wetten, die op vrijbrieven voor den diefstal wonderwel geleken. En wat nog meer zegt; »la propriété c'est le vol, en dus het straffen van diefstal ongeoorloofd!" is hoofdartikel van het sociaal en politiek program, waar de Communards te Parijs

meê dweepten en waarvoor de Duitsche sociaal-democraten te Berlijn hun laatsten penning veil hebben.

Nu dient dus toch gevraagd: »waarom hebben nu de bezitters gelijk en hebben wij het recht, ja, den plicht, om de sociaal-democraten in het ongelijk te stellen?"

Hoe weten we nu vast en zekerlijk, dat we niet ten prooi zijn aan ééne kolossale rechtsillusie, maar metterdaad en in waarheid recht recht laten zijn, indien we in onze landswetten bescherming aan den eigendom bieden en den dief dreigen met straf?

Wie beslist dit nu?

Wie maakt dit, en op welke gronden, uit?

Toch niet de meerderheid van stemmen. Want stel dat de sociaal-democraten in Saksen konden doortasten, dan zouden zij de straf op den diefstal bij overgroote meerderheid wat handig uit de wet schrappen. En toch zou dit niet rechtshandhaving, maar rechtskrenking zijn.

Recht is, waar het beginselen raakt, recht, of het is het niet. En is het recht, dan blijft het ook recht, onder wat volk of hemelstreek ge ook verkeert. Moeten daarentegen de meeste stemmen beslissen, dan zal hier recht heeten, wat ginds als onrecht wordt gebrandmerkt, en alle vastheid en waarheid van het recht gaat te loor.

Maar op wat basis wilt ge dan het recht doen rusten?

Op het rechtsbesef? Maar ook dat faalt, want de Communard antwoordt u: »mijn besef is precies omgekeerd!" en de sociaal-democraat is het met de rechtsgeleerde heeren Gneist en Lasker vlak oneens!

En woudt ge eindelijk op de rechtswetenschap wijzen, zegge dan wie aan doordenken gewoon is, sinds wanneer de wetenschap ooit haar voorwerp zelf uitvond, alsook of het Karl Marx, de hoofdman der internationalen, dan soms aan rechtswetenschap faalt.

Hoe ook bezien, kunt ge derhalve in geen dezer drie de eigenlijke, onwrikbare en onveranderlijke basis van uw recht aanwijzen, en dat wel om de alles afdoende reden, dat de absolute gerechtigheid gelijkluidend met Gods wil moet zijn en geen dezer drie organen u den wil Gods kan vertolken.

Het rechtsbesef niet, wijl dit nog wel ter dege werkt, maar bij zondige natiën onzuiver.

De majoriteit niet, wijl die wisselen en in haar tegendeel kan omslaan, wat met elk begrip van recht vloekt.

En evenmin de wetenschap, wijl deze wel logische deducties uit gegeven beginselen kan afleiden, maar over de rechtsbeginselen zelven juist een onzeker geluid geeft.

Uit dien hoofde verwezen we dan ook in het derde hoofdstuk opzettelijk naar de »ordinantiën Gods," en trachtten we aan te toonen, hoe alleen door bijzondere openbaring voor een zondige menschelijke persoonlijkheid vaste en onomstootelijke zekerheid aangaande de eeuwige, onveranderlijke rechtsbeginselen te vinden is.

Is het waar, wat wij belijden, dat God de Almachtige zelf op den Sinaï doodslag en diefstal en echtbreuk en meineed als besliste ongerechtigheden veroordeeld heeft; en voorts, door zijn geïnspireerde tolken, omtrent alle groote rechtsquaestiën zijn goddelijke beslissing heeft gegeven; dan bezit ik hierin en hierin alleen dan ook een stellige mededeeling van Gods wil, en (wijl die wil met het recht identisch is, dus ook) van de gerechtigheid zelve.

En nu geven we hierbij wel voetstoots toe, dat dit op verre na ons nog niet in staat stelt, om in elk gegeven geval zeker van onze zaak te zijn; en dat derhalve het schrijven van wetboeken, die zonder meer voor uitdrukking van de gerechtigheid konden gelden, ons, ook met die openbaring in de hand, niet gegund is.

Maar, en hier leggen we allen nadruk op, tusschen de gedeeltelijke onzekerheid, die ook dan nog blijft en de volslagen onzekerheid waarin men anders rondtast, is het verschil dan toch aanmerkelijk.

Men heeft dan op ons standpunt toch een reeks van vaste punten, die tamelijk zeker de richting aanduiden, waarin de verschillende lijnen van het recht te trekken zijn. Er is dan toch een gansche reeks van rechtsvervalschingen, die men met volle zekerheid als ongerechtig kan terugwijzen. En wat o. i. de zaak beslissen moet: alleen door aldus de grillen van het conventioneele recht terug te dringen, en voor de toetsing van wat recht of onrecht op het stuk van beginselen is, tot een basis terug te gaan, die onder bereik van vorst en volk beiden valt, wordt èn in de consciëntie van den rechtshandhaver èn in de consciëntie der onder dat recht verkeerende personen, dat diep ontzag voor de gerechtigheid als zoodanig in stand gehouden, waarmeê haar majesteit; als waarvoor alle schepsel buigen moet; staat of valt.

(28 December '78.)

II.

RECHTSPRAAK.

§ 176. Na de rechtsvinding komt de rechtspraak, d. i. de verplichting die op den Souverein rust, om overeenkomstig de alsnu vast-

gestelde wetten geschillen te beslechten en den verbreker van de gemeene orde voor het recht te doen vallen.

Van die rechtspraak nu oordeelen alle partijen, dat ze onafhankelijk behoort te zijn, en ook de antirevolutionair aarzelt geen oogenblik, dien eisch te onderschrijven; edoch op afwijkende gronden.

Meestal toch wordt van een rechterlijke »macht" gesproken, in schier gelijken zin als waarin men de wetgevende »macht" van den Souverein half losmaakt, om ze voorts slechts voor een deel op den Koning en voor een ander, veel wezenlijker en aanmerkelijker deel op de Staten-Generaal te leggen.

Hiertegen nu teekenen we verzet aan.

Orgaan, zintuig, waardoor de Souverein werkt, is de rechterlijke organisatie zeer zeker, maar niet een macht op een zelfstandig voetstuk, naast hem.

Slechts dit is met deze »onafhankelijkheid" bedoeld, dat de rechterlijke organisatie alzóó behoort te zijn ingericht, dat ze werkelijk het recht diene, en dat zooveel doenlijk elke mogelijkheid zij afgesneden, waardoor ze ooit of immer handlangster zou kunnen worden van tyrannie of onrecht.

Haar taak is, te oordeelen, of en welke schending van het recht er plaats greep. Niets meer. Niets minder. En gelijk nu het oog, dat u als zintuig of orgaan dient om u te doen zien wat er is of niet is, geheel onafhankelijk van uw wil werkt, d. w. z. u uitsluitend volgens de wetten der optica de beelden der dingen op het netvlies overbrengt; — zoo ook moet het rechterlijk oog, waardoor de Souverein zien zal of er schuld is of niet, zijn werking doen naar de strikte wetten der justitia, en derhalve, geheel onafhankelijk van souvereine grillen, hem het stuk van schuld of onschuld en van toepasselijkheid van straf doen voorkomen, gelijk dit feitelijk bestaat in het leven.

Gelijke onafhankelijkheid moet een iegelijk, en dus ook de Souverein, aan een ieder toekennen, die hem tot orgaan zal dienen voor een eigen sfeer des levens. Zoo kunt ge als vader wel een rekenmeester bij uw kind aanstellen, maar niet hem dwingen om uw kind anders te leeren dan dat tweemaal vijf tien is. Aan u is dan wel de aanstelling, bepaling van lesuren en salaris, maar de regels der rekenkunde staan boven u en hem. Daarin is niet hij, maar is, juister nog uitgedrukt, de rekenkunde zelve onafhankelijk, volstrekt onafhankelijk zelfs, van uw wil. Evenzoo kon ook de overheid b. v. wel een hoogleeraar in de logica aanstellen, maar alleen op conditie dat zulk een »magister van rhetorieken" vrij en onafhankelijk zal zijn in het doceeren der onveranderlijke axiomata en denkwetten. Of kan, om dit voorbeeld nog te nemen, de Koning wèl een

sterrewacht doen bouwen en er sterrekijkers op plaatsen, maar alleen op beding, dat hij deze geleerden vrij late om de starren zich te laten bewegen, niet zooals hij dit willen zou, maar gelijk ze feitelijk loopen. En zoo nu ook kan de Landssouverein wel ter dege rechters aanstellen, die voor hem in elk gegeven geval zullen uitmaken, »of er schuld is en hoe zwaar die schuld weegt", maar ook dit alleen op de onafwijsbare voorwaarde, dat hij deze rechters als vrije lieden oordeelen late, ten einde er justitie naar de wetten der j u s t i t i e geschiede, en nooit de van God gegeven »ordinantiën voor het schuldig of onschuldig", tegen beter weten in, ten believe van 's Vorsten gunst, blootstaan aan gevaar van verkrachting.

§ 177. De rechtbanken zijn dan ook volstrekt niet »onafhankelijk" in den zin alsof ze doen konden wat ze wilden en buiten den Souverein hun oorsprong vonden. Maar integendeel zóó, dat het de Souverein is, die hen aanstelt; de Souverein die hun voorschrijft hoe ze te procedeeren hebben; de Souverein die van hun oordeelen appel en cassatie gunt; en de Souverein eindelijk, die door abolitie of gratie of door het recht van beiden saâm de uitwerking van hun gewijsde kan stuiten.

Welbezien, komt derhalve hun »onafhankelijkheid" alleen hierop neêr, dat ze, eenmaal als rechters aangesteld, zich aan niets dan aan de wetten te storen hebben, en voorts, zonder naar 's vorsten zin of luim te vragen, eenvoudig als eerlijke mannen recht spreken naar de inspraak der conscientie. Een onafhankelijkheid, die, tot op zekere hoogte, elk dienaar van het land geniet, die, aangesteld voor een bepaald doel en op een bepaalde instructie, er meê af is en zich van zijn roeping kwijt, indien hij zich stipt aan deze conditiën van aanstelling houdt. Immers, ook bij de rechterlijke organisatie behoudt de Souverein als wetgever het recht, om zoowel de wetboeken die het recht, als het wetboek dat het beleid der justitie vaststelt, te wijzigen en ook alsdan zijn de rechters gehouden, zich te gedragen overeenkomstig de eischen van den aldus nieuw geschapen toestand.

Slechts houde men in het oog, dat, overmits de Souverein zelf partij kan worden, 'tzij bij politieke misdrijven, 'tzij bij actie tegen den Staat, de rechtbanken, om vrij te blijven en ontzag in te boezemen, een meerderen waarborg dan andere colleges dienen te bezitten tegen mogelijke aanranding van de heilige eer der justitie door het dan partijdig gezag. En het is hierom dat men bij de rechterlijke macht in haar hoogere instantiën pleegt vast te stellen, dat de rechter onafzetbaar moet zijn en dat de rechtbank bij vacature zelf voordracht doet voor de benoeming.

Beide waarborgen, die ons eer nog te zwak dan te sterk dunken, en wier gedeeltelijke terzijzetting door Minister en Kamer, toen Baron Van Lijnden van Sandenburg zijn ontwerp op de organisatie goedsprak, een der veegste verschijnselen is te achten, die ons politieke leven na '48 te betreuren gaf.

Vooral voor den antirevolutionair was dit te kort doen aan de rechterlijke onafhankelijkheid dáárom te onduldbaarder, wijl, naar Von Stahl's keurige opmerking, het overdragen »van het oordeel op des Menschen Zoon door den Vader" de principieele wijding voor elk Christen is van de heilige ordinantie, dat het een andere hand zijn moet die het »schuldig" neêrschrijft en een andere die den schuldige kastijdt.

§ 178. De vraag, hoe alsnu de »rechterlijke organisatie" bij instantiën behoort ingericht, en langs welke lijnen het »beleid der justitie" dient te loopen, raakt slechts zeer zijdelings het antirevolutionair beginsel en kan in deze populaire artikelenreeks dus onbesproken blijven. Slechts zij hier kort herhaald, wat bij de »Decentralisatie" breeder ter sprake kwam: dat de indeeling namelijk het provinciaal verband dient te volgen; en voorts aangestipt, wat ook het Program opnam, »dat het recht onder ieders bereik behoort te vallen."

Dit is thans veelszins niet zoo, doordien de procedure òf te kostbaar, òf te ingewikkeld is.

Een burger van schamelen leven schrikt, zoo als het nu staat, nog altijd voor de Justitie terug. Liever nog verkropt hij het onrecht, dan dat hij zich in dien mysterieusen doolhof waagt, waar ieder wel weet hoe hij er in-, maar niemand hoe hij er uitkomt. Voor het in proces gaan is een eenvoudig burgerman thans letterlijk bang.

En wel zijn er advocaten en procureurs, om den ongeletterden man terecht te helpen, maar ook in »die heeren" ziet de gewone man eer een soort handige lieden, bij wie men op zijn tellen moet passen, dan vaderlijke beschermers van zijn recht. Bovendien, er zijn advocaten en advocaten, en de besten laten zich meest het duurst betalen, zoodat feitelijk een man van lageren stand, met een heer van hoogen huize in proces gaande, bijna altijd, ondanks de onkreukbare eerlijkheid der rechters, een duel voert met hoogst ongelijke wapenen.

En in dit foutieve stelsel nu wortelt een dubbel kwaad, waartegen elk antirevolutionair uit beginsel dient op te komen, en dat is: ten eerste, dat zeker soort melkers, en consorten van allerlei gading, door dien duren en ingewikkelden procesvorm verlokt, maar al te vaak misbruik maakt van de onmogelijkheid, waarin de mindere burger verkeert,

om hem voet voor voet zijn eisch in rechten te betwisten; en ten tweede, dat niets zoozeer den eerbied voor het gezag uitroeit en den geest der eenvoudige burgerij ontstemt, als juist dat opkroppen van hun aangedaan onrecht, waartegen ze, uit beduchtheid voor nog erger schade, geen vervolging durven vragen in het parket.

§ 179. En dit brengt ons van zelf op den derden eisch, voor goede rechtspraak in het »Program" gesteld: t. w. »dat ze in verband sta met het zedelijk rechtsbesef der natie."

Dit doelt op de tegenstelling tusschen »geleerdheid" en »practischen zin", en dat wel op tweeërlei manier.

Uit den practischen zin ontwikkelt zich, mits geoefend en geheiligd, wat de H. Schrift de Chôkma noemt, d. i. een »wijsheid" die, als helder inzicht in de dingen en levensverhoudingen, door intuïtie en met vaardigen greep, het wezen eener zaak vat en, wat er onrecht is was, te recht weet te zetten.

Onvergankelijke illustratiën van een rechtspraak, die in eene Chôkma wortelt, zijn Nathan's vonnis over David, en Salomo's eerste recht. En hoewel nu dient toegegeven, dat de natuur der Oosterlingen zich beter dan het Westersche karakter voor dit intuïtieve leent, toch is hiermeê volstrekt niet uitgemaakt, dat deze gerijpte levenswijsheid niet vaak beter dan rechtsgeleerde studie tot schuldontdekking en afweging van schuld leiden kan.

Ze heeft toch dit viervoudig voordeel: dat ze doorzicht en consciëntie in één zelfden greep vereenigt; dat ze zich schikken kan naar personen en gelegenheden; aldoor met het leven in verband staat; en dat ze een zaak uitmaakt op staanden voet.

Bovendien vergete men niet, dat ze in den huislijken kring nog steeds gangbaar is; in Engeland nog officieel meêspreekt; in Amerika de rechtspraak schier beheerscht; in den Spaanschen Alcalde haar tolk heeft; eertijds ook ten onzent gold; en nu nog slordiglijk voortkruipt in de berechting van bagatellen door de politie.

We zien daarom niet in, waarom dit kostelijk element der gerijpte levenswijsheid ook ten onzent niet weêr zijn gedeeltelijke, mits dan eervolle, toepassing zou kunnen vinden; en wel in dier voege, dat voor elke gemeente (of in grooter gemeenten voor elk stadskwartier) een notabel, geacht en wijs persoon uit de burgerij werd aangewezen, die op vaste dagen zitting hield, en alsdan op staanden voet alle kleine geschillen kon uitwijzen, en ook in geschillen van meer aanbelang »kort recht" kon doen, mits beide partijen dit eenstemmig verzochten.

Tal van kleine geschillen, bagatellen zoo men wil voor het groote publiek, maar in de buurten en stegen, waar ze voorkomen, soms van zeer critieken aard en hoogst noodlottige gevolgen, blijven nu eenvoudig onuitgemaakt of worden uitgevochten met de vuist. En wat nog erger is, in den boezem der huisgezinnen blijven zulke onuitgemaakte geschillen nu vaak tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen, tusschen vrouwen en dienstboden, een bron van nijd en verbittering, die anders onverwijld zou ophouden te vloeien.

Tevens zou hiermeê gewonnen zijn, dat de »kleine man", die voor ingewikkelder rechtspraak bang is, en duur recht niet betalen kan, dusdoende een hoogst eenvoudige en uiterst goedkoope afleiding kreeg voor de gekrenktheid van zijn hart.

§ 180. Maar ook hiermeê zou aan het zedelijk rechtsbesef niet zijn vollen eisch zijn gegund; en met het leven der natie in rechtstreeksch verband zou de rechtspraak dan eerst komen, indien men, de wijze nu daargelaten, het element weêr opnam van onze oude »schepenen" of van de »gezworenen", kortweg meest jury genaamd.

Hiermeê is in het allerminste niet bedoeld, dat, krachtens zekere voorgewende volkssouvereiniteit, de rechtspraak van het volk zelf zou moeten uitgaan; veelmin dat de jury, als politiek instrument tegen het geordend gezag, den politieken misdadiger moet kunnen vrijspreken; noch ook, dat we de jury ter verdringing aanbevelen van wat onze natie thans in haar geleerden rechterlijken stand bezit.

Maar wordt wél beoogd: *a.* een doen deelnemen van de burgerij zelve aan den strijd tusschen gerechtigheid en onrecht, ter prikkeling van haar rechtsgevoel; dan *b.* een gestadig in verband stellen van de geleerde rechtspraak met het rechtsinstinct dat in het leven der natie werkt; voorts *c.* de mogelijkheid, om beter dan thans op den zedelijken factor der intentie te kunnen letten; ook *d.* om te voorkomen dat het over één gelijken kam scheren van zeer ongelijke personen het summum jus niet tot summa injuria make; en eindelijk *e.* om den alleszins reëelen maatstaf der publieke openie ook bij het afwegen van »schuld of onschuld" te doen meêrekenen.

Dit uit te werken, valt buiten ons bestek.

Toch zij hier, ter aanbeveling, nog zooveel herinnerd: 1. dat het Germaansche recht onder alle natiën zulk een deelnemen van de onderzaten aan de rechtspraak zelfs in zeer hooge mate tot eisch stelde; 2. dat meest het geleerde Romeinsche en Roomsch-Canonieke recht dit leekenelement uit de rechtspraak heeft verdrongen; 3. dat met name de Gere-

formeerde natiën, in aansluiting aan hun presbyteriale neiging op kerkelijk terrein, dit leekenelement weer wisten te eeren; 4. dat bijna allerwegen en met name in Engeland, Duitschland, Frankrijk en Rusland, om nu van kleinere landen niet te reppen, thans feitelijk een jury bestaat; en 5. dat uitnemende rechtsgeleerden als Gneist, verre van de rechten der jury te willen inkrimpen, die veeleer pogen uit te breiden ook tot de civiele actie.

Toch is hiermeê volstrekt niet gezegd, dat we invoering eener gewone jury in onze Nederlandsche rechtspraak onmisbaar keuren. Stellig keuren we een jury voor politieke misdrijven af en zou een politiek getimmerte als de Fransche jury ons nimmer toelachen. Ja, tevreden zouden we aanvankelijk zelfs reeds zijn, indien het element onzer oude schepenen, d. i. van locale, niet-geleerde rechtspraak, maar weer herleven kon, en er alzoo eenig tegenwicht voor het minst tegen de uitsluitende rechtspraak door mannen van abstracte studie geboden werd.

Thans bepaalt de invloed van het leekenelement ten onzent zich tot een voordracht van de Tweede Kamer voor den Hoogen Raad, en bleef er nog een schaduw van het »pares a paribus" over in de exceptioneele rechtspraak, waaronder b. v. de Ministers en de leden der Staten-Generaal staan.

Maar hoe hoog we deze kleine privilegiën ook waardeeren, toch reiken ze, vooral bij de verdiende impopulariteit onzer Staten-Generaal en de vervalsching van haar saâmstelling door Grondwet en Kiestabel, op verre na niet aan de conscientie van het volk als zoodanig en staan ze derhalve met het zedelijk rechtsbesef in geen bewust verband.

Een verband waarop toch immers elk man van Christelijk-historischen zin wel nadruk moet leggen, als die uit de gewijde historie der Schrift en de profane historie van zijn eigen land weet, welk een hoogheilige beteekenis aan dit verband toekomt, en die, meer nog, de goddelijke intentie niet in de profetie der Apostelen mag voorbijzien, dat niet »Christus alleen" de wereld oordeelen zal, maar de »kinderen der opstanding" mét Hem! (30 December '78.)

III.

SPECIAAL, ADMINISTRATIEF EN STRAFRECHT.

§ 181. Ons óverkort bestek gedoogt niet, dat we ook nog de speciale rechtspraak hier anders dan ter loops te berde brengen. Dat op koopvaardijschepen en schepen van oorlog, bij het leger, en deels ook in de

consulaten, zulk een bijzondere rechtspraak nu reeds geldt; en dat men die voor handelsgeschillen en geschillen over den arbeid ten onzent reeds voorsloeg en elders reeds invoerde, is dan ook genoegzaam bekend. En we kunnen daarom volstaan, met kortelijk nog even tweeërlei aan te stippen: en wel 1. de wenschelijkheid om op legale wijze een eeregericht te kunnen saâmstellen, en 2. de noodzakelijkheid om beter dan dusver het terrein van de kerkelijke rechtspraak af te bakenen.

Het duel is ten onzent gelukkig niet inheemsch en niet dan uiterst zeldzaam hoort men, zelfs in onze garnizoenen en aan onze academiën, van tweegevechten op den sabel of met het pistool. Toch weet men maar al te goed, dat verwijdering en eere-aanranding en hoogloopende oneenigheid tusschen onze schijnbaar zoo vreedzame burgers vaak aan de orde van den dag zijn. En wijl men deze personeele twisten ten onzent nu niet pleegt uit te vechten en ook maar zelden bijlegt en ze nog schaarscher ziet uitsterven, vloeit hieruit het jammerlijk gevolg voort, dat er een massa nijd en bitterheid, haat en wrok, in elk dorp en in elke stad ligt opgetast, die maar al te vaak geheel de saâmleving verpest en tot zelfs het opgroeiend geslacht aansteekt. Ziet men nu in Frankrijk en Italië dat het duel dit blijven zitten van den wrok voorkomt en meest onverwijld de goede verstandhouding herstelt, soms zelfs nog intiemer maakt, dan geeft dit ons toch, dunkt ons, recht tot de zeer ernstige vraag: waarom een eeregericht ten onzent niet even gelukkig effect kon hebben als het duel buitenslands. Zoodra toch de Rijkswet aan de beleedigde partij het recht schonk, om op vaste conditiën de optreding van een eeregericht te eischen, en in vaste organisatie er van waarborg bood voor de deugdelijkheid van zijn uitspraken, zou er, onverwijld na uitbreking van een geschil, kans en uitzicht zijn om het, wat men gemeenlijk noemt »uit de wereld te helpen'', en aldus het altâ mente repostum (het broeien op wraak) te voorkomen.

En wat de kerk betreft, dient, zoo we wel zien, het recht der kerk op een eigen rechtspraak op veel vaster voet dan dusver van Rijkswege erkend te worden; mits van den anderen kant elke kerk dan ook waarborg biede (en de Staat op het geldig blijven van dien waarborg strengelijk toezicht houde), dat niemand, die tot jaren van onderscheid gekomen is, ook maar één oogenblik langer dan hem lief is gedwongen zij, in eenig kerkelijk verband te blijven.

§ 182. En hiermeê tot de gewone rechtspraak terugkeerend, dient alsnu afzonderlijk een woord gezegd van de civiele en afzonderlijk van de strafprocedure; een onderscheiding die met het verschil tusschen

privaat en publiek recht wel niet samenvalt, maar toch samenhangt. Onder privaat recht verstaat men namelijk meestal de rechten en verplichtingen, die slechts de enkele individuën of particuliere corporatiën als zoodanig raken; terwijl men met publiek recht bedoelt de rechten en verplichtingen van wettige, gezaghebbende autoriteiten jegens de aan hun autoriteit onderworpenen, en omgekeerd. Toch wane men niet, dat de grenslijn tusschen beider terrein daarom altijd even streng en scherp te trekken zou zijn. Eer is die grenslijn schier op elk punt zwevend, en kan zulk een autoriteit, tot zelfs »de Staat der Nederlanden", langs den weg van het privaat recht eigendom verwerven; terwijl omgekeerd de testamentaire beschikking zelfs van den eenvoudigsten burger een publiekrechtelijk karakter kan dragen. Waar dan ten overvloede, om de verwarring nog erger te maken, nog aan moet toegevoegd, dat b. v. bij oplichtingen, bedriegerijen, zwendelarijen, en zooveel meer, telkens eenerzijds een privaat recht van den enkelen burger, en toch ook weêr tegelijk het publieke recht, waarvoor de autoriteiten hebben in te staan, is betrokken. Men late zich derhalve door het zoo gereede beroep op het onderscheid tusschen privaat en publiek recht, waarmeê vooral de juristen onder onze tegenstanders (gelijk onlangs nog in de schoolquaestie) zoo ijlings voor den dag komen, toch vooral niet te spoedig uit het veld slaan. Want, in ernst, geen distinctie leent zich meer tot tweeërlei opvatting; is minder afdoende; en daardoor tot het geven van beslissing onbekwamer, dan juist wat op rechtsterrein, hetgeen publiek en hetgeen privaat is, in netelige gevallen, vaneen scheidt.

Uit dien hoofde dringen we dan ook ten zeerste op het vèrreikend denkbeeld van ons program aan, om ook een deel van de administratieve rechtspraak te verleggen naar de civiele kamer van den gewonen rechter. Reeds in ons hoofdstuk over »Decentralisatie" is op het hooge belang van deze aanmerkelijke wijziging in onze administratieve rechtspraak gewezen, en vergissen we ons niet, dan zal nog slechts een korte uiteenzetting vereischt zijn, om het bij uitstek antirevolutionair karakter van dit denkbeeld in het licht te doen treden.

Immers, zoolang men, met onze Liberalisten, uitgaat van het valsche denkbeeld, dat de Staat de machtsvolheid representeert, en dus van oordeel is, dat het gewest, de gemeente, de kerk en het huisgezin slechts zooveel gezag en recht bezitten, als de Staat hun gunt en afstaat en hun tot wederopzeggens laat, — dan is het uitteraard ook volkomen naar behooren, dat de Staat zelf deze onderhoorige kringen in bedwang houdt en ze dwingt om de wet altijd zóó uit te leggen, als dit den Landssouverein gevalt. Op den keper beschouwd, bepaalt de administra-

tieve rechtspraak zich dan ook tot geschillen tusschen gemeenten en gemeenten, gewesten en gewesten, maar kan er van rechtserlanging tegenover den Staat zelven voor geen dezer kringen ooit sprake zijn.

Belijdt men daarentegen, gelijk wij, antirevolutionairen, dit doen, dat èn huisgezin èn kerk èn gemeente èn gewest levenskringen zijn, die er bij Gods gratie en dus jure suo zijn en leven en werking van zich doen uitgaan, en die derhalve alle macht en alle recht bezitten, die niet, in het belang der Staatseenheid en ter wille van het hoog gezag, naar hooger ordening aan een kant is gezet voor den Souverein, — dan, het spreekt van zelf, is een administratieve rechtspraak, waarin de Staat partij en rechter tevens zou zijn, eenvoudig een ongerijmdheid, en eischt het eenvoudigste begrip van recht, dat elk gezin, maar ook elke gemeente, elk gewest en elke kerk, tegen machtsoverschrijding van hoogere of van de hoogste autoriteiten zich verweren kunne, althans voor wat de wetstoepassing betreft bij den onafhankelijken rechter.

Dat daarom desniettemin de administratieve rechtspraak in den regel haar gewoon verloop behield, zou met de verwezenlijking van dit denkbeeld zeer goed bestaanbaar zijn. Immers, de handhaving der gerechtigheid eischt volstrekt niet, dat de gewone rechter élk geschil van dien aard berechte; maar wil alleen, dat er, bij gebleken onwil om den rechthebbende recht te doen weêrvaren, een heenbreken door de administratieve staketsels naar de onafhankelijke rechtbank mogelijk zij.

§ 183. En wat nu ten slotte de strafprocedure aangaat, dan noopt beknoptheid ons, ook hier strikt binnen de grenzen van het program te blijven en alleen die twee punten te bespreken, die rechtstreeks met het antirevolutionaire beginsel in verband staan; t. w. het doel van de straf in het algemeen en de handhaving van de doodstraf.

Het doel van de straf moet ook o. i. allereerst en allermeest zijn: het »sterken van het recht," of, wil men, het wreken van de geschonden gerechtigheid.

De gerechtigheid Gods moet, voor zoover ze in de landswet tot uitdrukking kon komen, onvoorwaardelijk haar eere hebben. Niemand moet ze durven aanranden, en wie ze toch aanrandt, moet zonder sparen, op het alleronverbiddelijkst, door den wrekenden arm der gerechtigheid worden achterhaald.

De verplichting daartoe rust op den Souverein, die aldus den misdadiger met alle hem ten dienste staande middelen moet opsporen; vonnis over hem moet doen vellen; en, is hij gevonnisd, hem het lijden moet doen ondergaan, dat door de wet ter eere der gerechtigheid gevorderd wordt.

Slechts voor twee dingen heeft de Souverein daarbij te waken, en dat is: 1. dat hij alleen den waarlijk schuldige straffe; en 2. dat hij de straf in juiste evenredigheid toewege naarmate er krenking van het recht plaats greep. En wijl nu de Souverein, in zijn ijveren voor het recht, zelf licht te voortvarend kon zijn en dus mistasten, is in de onafhankelijke rechtspraak e e n b o l w e r k v o o r d e o n s c h u l d opgeworpen, waardoor het anders dan den schuldige, en den schuldige anders dan naar recht, te vonnissen, voor den Souverein zoo goed als onmogelijk wordt.

Hij kan dus nu door zijn orgaan, het Openbaar Ministerie, vrijelijk aanklagen; de scherpste voorstelling van het geval geven; en de hoogste straf eischen, zonder dat de onschuld hierdoor in gevaar komt. Want waakt de Souverein door zijn e e r s t e o r g a a n ten deze-(het Openbaar Ministerie) voor de rechten der g e r e c h t i g h e i d, hij waakt niet minder door zijn t w e e d e o r g a a n (de onafhankelijke rechtspraak) voor de even heilige rechten der onschuld; en eerst als in eerlijken rechtstrijd »de overtreder van de gemeene orde" voor het recht bezweken en als verbreker van het recht overwonnen is, komt het d e r d e o r g a a n van den Souverein (de gewapende macht namelijk) om alsnu met den sterken arm aan den schuldig bevondene de hem toegewogen straf te voltrekken.

Dat nu hieruit tevens bescherming van de maatschappij v o o r t v l o e i t, wordt onzerzijds in het minst niet ontkend; mits men in het oog houde, dat hetgeen waardoor de maatschappij beschermd wordt, de g e r e c h t i g h e i d is en niet de politie, en dat hetgeen de Souverein ten deze te beschermen heeft, niet de maatschappij is, maar de g e r e c h t i g h e i d.

Betering daarentegen van den misdadiger is op verre na n i e t altijd gevolg van berechting. Het kan integendeel zelfs zeer wel zijn, dat de gerechtigheid een straf eischt, die den overtreder eer nog bederft dan beter maakt; gelijk dit met langdurige gevangenschap bijna altijd het geval is. Maar hiervoor mag de Souverein niet uit den weg gaan. Hij is geen paedagoog, maar rechter, en al mag ook o. i. de Souverein aan de kerk of aan particuliere bemoeiïng de noodige vrijheid niet onthouden, om ten goede op den gevangene in te werken, — hij zelf moet allereerst op de kastijding, op de tuchtiging, op de straf bedacht zijn, en dus óók in zijn gevangenissen het aan den overtreder wel ter dege doen ondervinden, dat hij zich door zijn schuld en zonde gebracht heeft in een allerellendigsten staat.

§ 184. En hiermeê is dan ook het eenig steekhoudende argument tegen de doodstraf aan haar bestrijders reeds ontvallen. Heeft toch de Sou-

verein niet op de betering van den misdadiger, maar, als Souverein, alleen op de voltrekking der straf, ter handhaving der gerechtigheid, te letten, dan kan de zielstoestand van den schuldige nooit beletsel zijn om hem ter dood te brengen. Want de eenige vraag die overblijft, is dan maar: heeft de overheid qua talis het recht om iemand aan het leven te komen? En die vraag nu is, dunkt ons, voor geloovigen en ongeloovigen beiden reeds door het in het vuur zenden van soldaten bij oorlog, of ook door het vuren op kwaadwillige burgers in geval van muiterij of verzet, uitgemaakt en beslist. Maar wordt toch in strengeren zin nog beslist en uitgemaakt voor een iegelijk die gelooft, door de verklaringen, ons van Godswege gegeven, zoo na den zondvloed als in Israëls wetgeving, of, wil men, zoo in het Kruis van Golgotha als in het onwraakbaar Apostolisch woord (Rom. XIII). Waartegenover de bedenking, dat dan toch ook de onschuldige vallen kan, onverbiddelijk afstuit: 1. op gelijk bezwaar bij het vuren op een muitenden hoop; 2. op gelijke bedenking in tijd van oorlog; 3. op de degelijkheid der rechtspraak; 4. op het recht van gratie; en 5. op het Kruis van Golgotha zelf, dat, ook waar de strenge, onverbiddelijke eisch der gerechtigheid den onschuldige als slachtoffer eischt, ons zelfs met dit ijslijkste der ijslijkheden, al gold het ons zelven, zou kunnen verzoenen.

Moord, met voorbedachten rade, zonder eenige de minste omstandigheid die verlichten kan, moest dan ook, we aarzelen niet dit uit te spreken, steeds en onverbiddelijk met den dood van den bloedvergieter gestraft worden, zonder dat zelfs de gratie ooit ten regel deed worden, wat naar recht en billijkheden steeds als uitzondering is bedoeld.

(2 Januari '79)

BIJLAGE P.

1. De Jury.

Met belangstelling namen we kennis van een opstel, door Mr. Mom Visch in het G i d s-nummer van deze maand geleverd over Gezworenen en Schepenen.

Nog slechts het eerste artikel is verschenen. Eerst na voleinding van het opstel; bood dit hiertoe termen aan; zou de schrijver derhalve uitvoeriger bespreking kunnen verwachten.

Reeds nu echter willen we (zonder ons tot verdere kritriek te binden) de aandacht van de deskundigen onzer richting op de vraag vestigen: of het vraagstuk der jury niet ook voor ons een eigenaardig belang heeft?

Het feit, dat schier alle toongevende natiën de jury in haar rechtsbedeeling hebben ingevoerd, moet, dunkt ons, tot een ernstig onderzoek nopen naar het belang, dat de zedelijke ontwikkeling ook van ons volk bij invoering van een jury hebben zou.

Indien Engeland, Amerika, Frankrijk en Pruisen, om geen andere landen te noemen, een jury voor degelijke rechtsbedeeling onmisbaar achten, waarom moet ze dan ten onzent ontbeerd?

Kan niet geloochend, dat rechtspraak door gezworenen, 'tzij dan uitsluitend in crimineele zaken, of in crimineel en civielproces beî, op het innigst saâmhangt met de ontwikkeling der volksvrijheden, die ten onzent, vooral naar analogie der Engelsche toestanden, steeds inheemsch waren, is er dan niets aan van de bedenking, dat een rechtspraak uitsluitend door rechtsgeleerde ambtenaren niet past in het kader onzer constitutioneele volksinstellingen?

Valt het te ontkennen, dat, naar mate de macht der publieke opinie op elk gebied zich uitbreidt, de uitsluiting van dezen factor bij de rechtsbedeeling almeer een stuitende anomalie wordt?

Stemt men niet toe, dat, deugdelijke rechtsbedeeling ook den z e d e l ij k e n factor der publieke c o n s c i ë n t i e behoort te eeren, en gaat dit aandeel der publieke consciëntie bij onze rechtspraak niet geheel teloor?

Springt het niet in het oog, dat er gebrek aan zedelijken moed schuilt in een rechtsbedeeling,[1] die schier nooit met de i n t e n t i e van den aangeklaagde rekenen durft, tenzij feitelijke bewijzen of uitlatingen voorhanden zijn, en is er een ander en beter middel, om dit bij uitnemendheîd z o n d i g karakter der misdaad uit te maken, om juist den zedelijken indruk, dien de burgerij, voor zoover ze nauwkeurig met de feiten bekend is, uit geheel de verschijning van den aangeklaagde en den toedracht der zaak ontving?

Voelt men niet, dat het s o l i d a i r k a r a k t e r v a n s c h u l d e n z o n d e door niets zoozeer bevorderd wordt, als door het opnemen in de rechtsbedeeling van het zedelijk oordeel der gezamenlijke burgers, die in het college van gezworenen vertegenwoordigd zijn?

Mag eindelijk niet gevraagd, of de rechtsbedeeling der Christelijke Kerk, gelijk die naar de beginselen van Jezus en de Apostelen behoort te zijn, niet datzelfde bestanddeel opneemt, dat op staatkundig gebied in de jury tot eere komt?

Voorshands bepalen we ons tot deze vragen, die genoegzaam toonen, dat de belangen, bij het vraagstuk der jury betrokken, allereerst de historische en zedelijke beginselen raken, waarvoor de Antirevolutionaire richting strijdt.

Na verschijning van het volgend artikel des heeren Visch komen we op de zoo uiterst gewichtige quaestie terug.

Zelfs van het uiten eener opinie onthouden we ons vooralsnog.

Slechts wilden we de deskundigen onder onze lezers door een zevental vragen tot bestudeering van het vraagstuk uitlokken.

Vooral houde men in het oog, dat we noch voor de Engelsche, noch voor de Fransche of Duitsche jury partij kozen. Hoever de zedelijke invloed van het volkselement bij de rechtspraak behoort te gaan en op welke wijs de rechtspraak door gezworenen ten onzent, naar eisch van onze nationale eigenaardigheid, zou te regelen zijn, ligt thans nog buiten ons kader. We vragen voorshands alleen: Is voor goede rechtsbedeeling optreding van het niet-rechtsgeleerd element wenschelijk of niet?

(8 Juli '74).

---

2. Een blik in onze gevangenissen.

Uit het pas verschenen overzicht »van het Gevangeniswezen", dat van Regeeringswege wordt uitgegeven, wenschen we onzen lezers enkele cijfers over te leggen, die de opmerkzaamheid overwaardig zijn.

De gevangenissen zijn de plaatsen van onze nationale schande; de gedurige herinnering, dat de zonde nog machtig, ook op de erve onzer natie, tegen recht en wet haar schuldige hand verheft; maar ook het zichtbare monument van de macht der overheid, die waakt om recht en wet te beschermen.

In die gevangenissen woont een vrij talrijke bevolking, die, uit de natie voortgekomen, onzentwege haar »schuim" moge heeten, mits men er bijvoege, dat in dit schuim slechts naar boven kwam, wat op den bodem van het nationale leven gistte.

Tegenover een gevangenis plaatse zich niemand met een gevoel van ziekelijke philantropie. Misdaad blijft misdaad, en de schuldige moet de reactie ervaren van zijn schending des rechts.

Maar ook tegenover de populatie van onze gevangenissen gevoele niemand zich als een reine tegenover den onreine. Er is een solidariteit van schuld, die in den boosdoener slechts rijpen deed, wat in kiem elk onzer van nature in het hart zit.

Als thermometer voor den zedelijken toestand van het leven der natie, heeft de gevangenisstatistiek daarom een onmiskenbare waarde.

Wel geen volstrekte waarde, wijl de cijfers vaak ongelijksoortige grootheden verbergen en de activiteit der openbare macht zoowel als de vervolgingszucht der particulieren in de verschillende deelen des lands zeer ongelijk is, maar zóóveel waarde dan toch, dat men, beter dan op den gis af, en zekerder dan bij het afgaan op geruchten, den omvang van het tot vergrijp overslaande kwaad kennen leert.

Het gezamenlijk bedrag van de personen, die in den loop des jaars korteren of langeren tijd in een onzer gevangenissen doorbrachten, beloopt het hooge cijfer van circa veertigduizend. In 1871 was het 39,134; in 1872 klom dit cijfer tot 39,763; en in 1873 nogmaals tot 40,411. Er is in deze cijfers een langzame maar gestadige klimming op te merken, die na de daling in '69 zeer de aandacht trekt.

Neemt men het aantal dagen saâm, dat deze veertig duizend personen in de strafgevangenissen, huizen van verzekering en huizen van arrest doorbrachten, dan vindt men voor 1871 1,224,358, in 1872 1,252,209 en in 1873 1,300,758.

Opmerkelijk is het, dat, ondanks deze gestadige klimming, de percentage voor de vrouwelijke gevangenen beter wordt. Sinds 1869 is dit cijfer tot 1873 toe telken jare met één percent verminderd. In 1869 was het nog 18 pCt. der mannelijke bevolking en in 1873 was dit reeds tot 14 pCt. gedaald.

Vergelijkt men de verschillende provinciën onderling, dan maakt Drente verreweg de droevigste figuur. Limburg is ruim tweemaal zoo sterk bevolkt als Drente

en toch stond in 1873 het aantal gevangenen in deze beide provinciën bijna gelijk. In Limburg 2142 en in Drente 2123, waarbij men in het oog houde, dat beide grensprovinciën zijn, en dat Limburg over nog grooter uitgestrektheid dan Drente zijn grenzen voor den smokkelhandel opent.

Groningen heeft bij iets sterker bevolking een ietwes kleiner cijfer gevangenen: 2086 op de 232,739 inwoners, tegenover Limburg met 2142 op de 225,702.

Gelderland is ongunstiger dan Noord-Brabant, hoewel beider bevolking ongeveer gelijk staat Gelderland wijst op een cijfer van 5543, tegenover Noord-Brabant met 4847 gevangenen.

Zuid-Holland is beter dan Noord-Holland. Hoewel toch Noord-Holland $^1/_7$ minder bevolkt is dan Zuid-Holland, scheelt de bevolking der gevangenissen er slechts $^1/_{17}$.

Zeer de aandacht verdient ook een vergelijking van de kerkelijke gezindheden, waartoe de gevangenen behooren.

Het verschijnsel, waarop we in onze artikelen over de Joden wezen, dat zij in de gerechtelijke statistiek gunstig bij de gedoopten afsteken, deed zich ook ten onzent voor. Op elke duizend Protestanten had men 4.97, op elke duizend Roomschen 4.87 en op elke duizend Joden slechts 3.72 gevangenen.

Uit het overzicht sinds 1869 blijkt bovendien, dat het cijfer voor de Roomschen en Joden verbeterd, maar voor de Protestanten verslechterd is.

	1869.		1873.
Protestanten.	4.65	klom tot	4.97
Roomschen	5.12	daalde tot	4.87
Joden	4.58	daalde tot	3 73

Het cijfer der jeugdige veroordeelden toonde allengs een verblijdenden vooruitgang ten goede. Van 893 in 1869 daalde het in 1873 tot 860.

Ook wat elementaire ontwikkeling betrof, openbaarden zich verschijnselen van beterschap. In 1869 waren er op de honderd gevangenen nog 33.76 die lezen noch schrijven konden; in 1873 was dit percent op 26.84 gedaald. De cijfers waren in 1873 13 350 gevangenen die w e l, tegenover 4898 die n i e t »lezen en schrijven" konden. In 1869 stond dit nog 11,676 tegenover 5952.

Des ondanks schijnt het gedrag der gevangenen, buiten alle vergelijk, slechter te worden Immers in 1870 bedroeg het aantal gestraften wegens overtredingen in de gevangenissen nog slechts 853 en in 1873 was dat cijfer reeds tot **1964** geklommen.

Een ongunstigen indruk vooral maakt het verschijnsel, dat het cijfer der r e c i d i v i s t e n, d. i. derzulken die reeds vroeger achter de grendelen waren geweest, merkbaar toeneemt. Hun aantal klom als volgt: 4395 in 1869, 4502 in 1871 en 4950 in 1873.

Voor logies, onderhoud en bewaking van deze bevolking is over 1873 betaald e e n m i l l i o e n zeven duizend gulden, of z e v e n t i g c e n t s per gevangene per dag. Bovendien is nog aan arbeidsloon voor verrichten arbeid uitbetaald een honderd zeventien duizend gulden, waarvan een halve ton in 's Lands kas is gevloeid en het resteerende deels aan zakgeld, deels als spaargeld genoten of bewaard werd.

Wilde men aan dit vluchtig overzicht enkele opmerkingen zien toegevoegd, dan bepaalden we ons liefst tot deze vier:

1. Het weêrglas loopt voor de zedelijke ontwikkeling van ons volk wel niet sterk terug, maar wijst toch op vermeerdering van min gunstige symptomen.

Zelfs indien men de toeneming der populatie in rekening brengt, is het aantal gevangenen hooger.

Voegt men hierbij de toenemende neiging van onze rechtspleging om eer zacht dan te streng te werk te gaan, dan geeft dit weinig stof tot verblijden.

2. Het bij velen nog voor axioma geldende denkbeeld, dat het Protestantisme het meest ingetogen deel der bevolking zou zijn, houdt ten onzent geen steek meer. Vergelijkenderwijs leverde de Protestantsche bevolking in 1873 het hoogste procent voor de gevangenissen. Vooral in de overwegend Protestantsche Provinciën, waar de moreele invloed der Kerk tot een minimum gedaald is, was de verhouding het ongunstigst.

3. Het getal gevangenen, dat lezen en schrijven kan, breidt zich gaandeweg uit. Dit toont, dat de elementaire kennis metterdaad bij onze lagere bevolking toeneemt, maar dat van de leer: »wat ge aan het onderwijs uitgeeft, spaart ge uit op de gevangenissen", eer het tegendeel bleek.

En 4. dat er nog altijd in onze gevangenissen te veel weelde heerscht. Z e v e n t i g cents per hoofd per dag zou voor een arbeidersgezin, uit man, vrouw en vier kinderen bestaande, nog een wekelijksche uitgaaf van bijna d e r t i g gulden zijn.

Het hooger cijfer van recidivisten hangt ongetwijfeld met deze betrekkelijke »weelde achter de tralies" saâm.

Het godsdienstig probleem blijft voor onze gevangenissen nog onopgelost. Onze gevangenissen zijn nog k l e i n e e i l a n d j e s m e t S t a a t s g o d s d i e n s t te midden onzer Kerkelijke vrijheden! (22 October '75).

---

3. Bannissement.

Uit Berlijn kwam de tijding, dat de Pruisische Regeering veertig hoofdmannen der Sociaal-democraten heeft veroordeeld tot ballingschap; nu nog slechts buiten de mark der hoofdstad, maar om straks, bij logische consequentie, over te gaan in bannissement buiten het land.

Afgaande op de veerkracht en doortastendheid der Pruisische politie, mag men er dus op rekenen, dat het hoofdcorps der gevaarlijkste lieden binnen ettelijke maanden het Duitsche grondgebied zullen te ruimen hebben, om naar elders uit te wijken.

Dat geeft stof tot denken en brengt de vraag te berde, of tegen gevaarlijke lieden van dit slag, in onze dagen, bannissement nog een geoorloofde straf zij.

V o o r e e r s t toch heeft dit bannissement ten gevolge, dat men zijn eigen slib eenvoudig op het erf van zijn buurman overwerpt, wat liefdeloos en, bij licht denkbare represaille, gevaarlijk bovendien is.

Indien deze heeren toch naar Nederland willen overkomen, zullen ze niet komen om zich hier als rustige burgers te vestigen, maar om hun vroeger handwerk slechts te vrijelijker voort te zetten.

Vroeger, toen de talen, costumen, afstanden en zooveel meer een muur tusschen natie en natie vormden, ging dit bannen goed, wijl men iemand, met hem uit zijn land te zetten, ook van zijn plannen afsneed.

Binnenslands een saâmsweerder, was hij buitenaf, op een hem vreemd terrein, een onschadelijk element geworden.

Maar zoo is het thans niet meer.

Men verstaat elkander, ook al werd men in een verschillend land geboren, thans opperbest. Men kent over en weêr de toestanden en landsgewoonten tamelijk nauwkeurig, ook al bereisde men elkanders land niet. En de snelle communicatie maakt dat men, ook na gebannen te zijn, toch zijn plannen nog uitstekend goed op eigen erf ten uitvoer kan brengen.

T e n t w e e d e doet de maatregel van bannissement eer goed dan kwaad.

Immers, de gebannen lieden moeten toch ergens heen, en dan is het natuurlijk dat ze bij voorkeur naar die landen henentrekken, die nog »staatkundig veroordeelden" opnemen. En wijl nu Zwitserland meest als zulk een wijkplaats door de ballingen van alle natiën wordt uitgekozen, heeft dit ten gevolge, dat deze internationale heeren, die anders elkaâr misschien nooit ontmoeten zouden, juist door hun bannissement in ongezochte aanraking met elkander komen, en dus doende, door de verblindheid der Regeering zelve, de gelegenheid zich zien aangeboden, om hun conspiratie tot een Europeesche te maken en over heel ons werelddeel de draden van hun booze plannen uit te breiden.

En moet aldus deze maatregel reeds afgekeurd, omdat hij l i e f d e l o o s jegens den nabuur en in zich zelf o n d o e l t r e f f e n d is, hij is ten slotte nog o n r e c h t v a a r d i g op den koop toe.

Of is het recht en mag het billijk heeten, dat de Joodsch-liberalistische cliek te Berlijn door haar goddelooze theoriën en haar ongebonden levenswijs kwistig op alle manier de zaden van ontevredenheid onder de bevolking uitstrooit; dag aan dag door haar revolutionaire dagbladpers den geest der lieden vergiftigt; en stelselmatig alle gezag ondermijnt, allen godsdienst bij den wortel afsnijdt, en alle vastheid der zeden afbreekt, om — als het kwaad dan metterdaad werken gaat — meêdoogenloos haar slachtoffers, wat zeggen we, haar eigen geesteskinderen, over de grenzen te jagen.

Jesaia sprak reeds in oude tijden van lieden, »die eieren uitbroeiden, waaruit, als men ze stuk drukte, adders te voorschijn kwamen."

Welnu, die lieden zijn onze Liberalisten en die adders de sociaal-democraten.

En nu zoekt de moeder tegen het eigen kind heil in bannissement!

En durft dat aan, zonder zelve boete te doen!

Is dat eervol? (7 December '78).

---

4. De Grondslag van het Recht.

Er is oorzaak, Gode te danken, dat, ondanks het veldwinnen eener averechtsche opvatting van wat recht en billijk is, de naam van het Recht nog door alle revolutionairen geëerbiedigd wordt en nog niemand het heeft gewaagd onder de banier van het onrecht op te treden, of, wil men, dat de misdaad nog altijd hare werken met een schijn van Recht tracht te dekken. Maar ook al spreekt elk nog van het Recht, toch is ook met behoud van dien naam de ondermijning van den rechtsbodem in vollen gang. Onder voorwendsel, dat de godsdienst de burgers verdeelt, verklaren de revolutionairen dat het Recht slechts afhankelijk is van den menschelijken wil, als lag de verbindende kracht der wet in eene denkbeeldige toestemming van allen, hare heiligheid in den eerbied van den mensch voor zich zelf. De leer, die den bovennatuurlijken Wetgever aanneemt, zegt men in onzen tijd, vernedert den mensch, en bovendien is het goddelijk Recht een zuivere willekeur, zonder 's menschen toestemming tot stand gekomen, die toch vereischt zou worden om hem jegens God te verbinden. De wet is uitdrukking van den souvereinen volkswil, het Recht heeft geen anderen oorsprong dan het goedvinden van den Staat, daarom zijn de wetten van den Staat absoluut, zegt het Liberalisme. Deze toestand der »wettelijkheid", ordre légal, is een der vormen waarin het beginsel der revolutie te voorschijn treedt. Geen zedelijk lichaam, geen persoon bezit andere algemeene of bijzondere rechten, die bij de wetgeving gelden zullen, dan dezulke die de Staat genadiglijk erkent of willekeurig toekent. Alleen voor het eigendomsrecht vraagt men een uitzondering.

»Onzin," antwoordt de Socialist, »zoo de Staat de bron van het recht is, dan is ook het eigendomsrecht conventioneel en behooren de wetten over het eigendomsrecht te worden herzien, zoodra het algemeen welzijn zulks eischt." Ontegenzeggelijk waar. Om aan het eigendom te gelooven, zonder aan God te gelooven, moet men zelf eigenaar zijn. De Socialist heeft gelijk tegenover den Liberaal, wanneer eenmaal het revolutionair beginsel als onbetwistbaar aanvaard is.

Maar kan het revolutionaire beginsel het ware zijn?

Neen. Het conventioneel recht — het niet van God ontvangene maar door den mensch gemaakte recht — is niet alleen in strijd met het gezond verstand, maar leidt noodwendig tot stelselmatig onrecht.

1o. Omdat het conventioneel recht praktische Godverzaking is Voor elk niet krank verstand is God, zoo Hij bestaat, Schepper, dus ook hoogste Wetgever, en daarom tevens hoogste Rechter. Die het recht onafhankelijk van Gods wil verklaart, moet dus zijn bestaan loochenen, meenen dat God niet is, en pleegt dus onrecht tegen Hem.

2o. Omdat het conventioneel recht is: onzekerheid van het Recht. Zoo het Recht niet op eeuwigen, onwankelbaren grondslag berust, maar op menschelijke afspraak, dan is het òf een bloot afgetrokken denkbeeld, d. i.

niets, òf het blijft in de praktijk onderworpen aan de subjectieve eigendunkelijkheid van elk volk, elken stand, elken persoon, die het afkondigt; dan wordt de wet dagelijks herroepelijk, want de vrijzinnige Staat en de vrijzinnige mensch zijn vrij, morgen niet te willen hetgeen zij heden willen. Getuigen de ontelbare Staatsregelingen na '89! Waar ieders begrip zelfstandig is, daar bestaan zooveel opvattingen omtrent het wezen van het Recht, als er individueele waardschattingen van zedelijkheid en billijkheid mogelijk zijn.

3°. Omdat het conventioneele recht is: bederf van het recht. Waar ieders wil vrij is, bepaalt elke individualiteit voor zich zelve wat rechtmatig genoeg is. Dan is er geene gerechtigheid meer, die het Recht beschut. Het Recht bezwijkt onder het spel der hartstochten. Waarheid, deugd, rechtvaardigheid worden raadsels. Men denke slechts aan de zeer wettelijke herroeping van het edict van Nantes, den zeer wettelijken koningsmoord in '93, de zeer wettelijke Bonapartistische conscriptie, de zeer wettelijke bloedfeesten der Parijsche gijzelaars ten vorigen jare. Hier te lande is de anti-revolutionaire partij het slachtoffer bij uitnemendheid van die wettelijkheid geworden. Denk aan de nationaal-verklaring der kerkelijke goederen, aan de vervolging der Afgescheidenen, aan de vervolging der Christelijk-Nationale school, aan de onderdrukking der Evangelie-belijders in de kerk, aan de wettelijke pogingen tot uitwissching van het eenige, waarmeê Rome te bestrijden zal zijn, de Christelijk-Protestantsche nationaliteit.

4°. Omdat dit recht voorts is: zelfmoord der maatschappij. De ervaring leert, dat de mensch op den duur niet eerbiedigt hetgeen hij zelf schept. De eerbied voor het Recht verdwijnt. Men gehoorzaamt slechts uit dwang en schendt de wet zoodra men daartoe kans ziet. En terecht, want het welbehagen van het ééne individu kan het andere niet verbinden, noch voor hem zelf verbindbaar blijven. Dan zijn er slechts wettelijke slaven en wettelijke tirannen. Dan geldt het »summun jus, summa injuria," de luim van den sterkste, en het onrecht maakt de wet in dien chaos van een vormlooze souvereine massa, die, geen slagboom tegen ondeugd en misdaad meer kennende, zich zelve vernietigt.

Hoe beschamend wordt de wettelijke godsdienstloosheid, waarvan aan Montesquieu en Rousseau het vaderschap toekomt, reeds door het heidendom terecht gewezen.

»Hierin stemt het gevoelen der vroede mannen saâm," zoo herinnert Cicero, »dat de wet niet is de vrucht van menschelijk vernuft, noch de uitdrukking van den volkswil, maar een eeuwig beginsel, dat over de geheele wereld moet gebieden — namelijk de wijsheid en wille Gods." De oudheid wist dit; Rome omschreef de rechtswetenschap als »de kennis der goddelijke en menschelijke dingen". Ja, het Recht is uit God, van Gods genade. De menschelijke wetten moeten de uitdrukking zijn van Gods wil, die, onvergankelijk en onveranderlijk als God zelf, daarom de Eeuwige Wet heet. Al wie geschapen is, vorst en onderdaan, zij aan die wet onderworpen, wil hij namelijk vrij zijn. De gehoorzaamheid aan het goddelijk recht verheft den mensch, omdat hij inderdaad slechts aan God gehoorzaamt. De vorm waarin dit recht zijne uitdrukking vindt, wisselt met den loop der tijden, volgens historische ontwikkeling; zijn wezen blijft alle eeuwen door onveranderlijk. Alle wet, met die eeuwige wet in strijd, schendt de natuurlijke rechten van den mensch. De strijd, dien de antirevolutionairen voeren tegen het losmaken van de eeuwige rechtsbanden, is dus een strijd voor de vrijheid en de belangen van de geheele menschheid, hetzij minderheid of meerderheid, hetzij machtigen of geringen, zonder onderscheid van godsdienstige of staatkundige gezindheid. Geen strijd is het van personen, maar van beginselen, behoud en eerbiediging van het eeuwige beginsel, cement en orde van Staten en maatschappijen, tegenover de wettelijke dictatuur of anarchie der revolutie. Dat dan opwake, wiens hart met ons voor dat eeuwige Recht klopt, om met de wapenen die de grondwet ons aanbiedt, onze rechten te verdedigen, vereenigd als we zijn om de vlekkelooze plooien van den standaard des goddelijken rechts!

(9 April '72).

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

PUBLIEKE EERBAARHEID.

Op de overheid, zoo oordeelt ze, rust de plicht om te waken voor de publieke eerbaarheid op den weg en in publieke plaatsen; de gelegenheid tot het gebruik van sterken drank te beperken; den uitstal te verbieden van onzedelijke boek-, plaat- of prentwerken; verleiding van minderjari en tot onzedelijke daden strafbaar te stellen en[g] met de hoererij op geenerlei wijze, noch preventief, noch beschermend, en derhalve anders dan werend, in aanraking te treden. Onder dien verstande echter, dat ze zich bij elken maatregel, die uit deze verplichting voortvloeit, stiptelijk verre houde van wat tot het terrein des huiselijken levens behoort.

I.

DE EERE VAN HET PUBLIEK TERREIN.

§ 185. Van publieke »eerbaarheid"; niet van publieke »zedelijkheid"; spreekt het Program; en, naar ons voorkomt, terecht.

Immers, van oudsher is op het terrein, dat we thans betreden, door een te drukke politie en te bemoeizieke overheid vrij wat kwaads gesticht. Er liggen op dit erf voetangels en klemmen. En wie, in het omschrijven van zijn denkbeelden, bij dit kapittel aangekomen, niet zeer scherpelijk op juiste bepripsbepaling acht geeft, loopt zeer ernstig gevaar om van daag, uit ergernis aan het publiek schandaal der zonde, heel de maatschappij onder politie-curateele te plaatsen, en morgen, uit reactie tegen dit hinderlijk bedillen der politie, weêr door alle sluizen den stroom der schandelijkheid onbelemmerd over den publieken akker te laten vloeien.

En tot die hoogst schadelijke onvastheid nu van inzicht en neiging heeft, zoo we wel zien, dusver niets zoozeer bijgedragen, als de onnadenkende verwisseling van honestas en mores, of wat wij noemen: eerbaarheid en zedelijkheid.

Zedelijkheid toch is een begrip, dat het hart raakt; doelt op de intentie; in rechtstreeksch verband staat met de innerlijke roerselen van het verborgen leven der ziel; en u alzoo aanstonds op een terrein brengt, waarop de Overheid blind is en de Politie niet zien kan.

En wel heeft men dan, om zich uit deze klem te redden, ijlings het begrip zedelijkheid ontzield, en alsnu beweerd, dat bij publieke zedelijkheid alleen op deftige gedraging en fatsoenlijk voordoen gelet werd; maar tegen zulk een spelen met het woord; tegen zulk een omspringen met de teederste belangen; tegen zulk een van alles álles maken; komen we zeer nadrukkelijk in protest.

Daar is het woord »zedelijkheid" te goed; het begrip er van te heilig voor; en dusdoende wendt ge èn overheid èn volk aan een zeer lage en onware opvatting van deze hooge, zij het ook niet de hoogste, gedachte. Neen, wat ge u noemt, wees dat ook. Of, indien gij zelf erkent, het niet te kúnnen wezen, leg dan een naam ook af, die niet bij u hoort, en neem met nederiger titel vrede.

Iets waar we nog te sterker op aandringen, wijl de »Overheid" dan bij buiën door dien valschen titel toch weêr verleid wordt, om zich aan hoogst bedenkelijke strooptochten buiten haar natuurlijk jachtgebied te wagen, terwijl op het eigen jachtterrein zich het schadelijk wild vermenigvuldigt.

De zaak staat namelijk aldus, dat de Overheid, als zoodanig, het instrument, het talent, de gave en dus ook de roeping mist, om aan de landzaten een zedelijk of geestelijk goed tot in het hart te brengen. Dat toch is het eigen werk òf van opvoeding en volksusantie, òf wel van den Heiligen Geest, die zich daartoe hoofdzakelijk bedient van den dienst des Woords en dus der kerke.

§ 186. Is hiermeê nu gezegd, dat dus de Overheid aan den zedelijken welstand der natie niets af of toe, 't zij kan, 't zij mag doen?

Geenszins!

Reeds daarom niet, wijl de Overheid door haar wetten, willens of onwillens, tóch op de zedelijke volksontwikkeling invloed oefent. Maar, in veel sterker zin nog, dáárom niet, overmits het wel ter dege roeping van deze »dienaresse Gods" is, om door de tucht der wet de bestialiteit te keeren; het menschelijke in den mensch als levensnorma

te stellen; en aldus den weg te banen voor de openbaring van nòg hoogere, d. i. goddelijke krachten in de consciëntie der natie en in de consciëntie van den enkelen persoon. Een bewijsgrond, die daarom te vaster ligt, wijl, zonder dit, elk wettelijk onderscheid van goed en kwaad zou wegvallen en er dus zelfs voor geen rechtspleging plaats meer zou zijn.

Wel ter dege moet derhalve erkend, dat de overheid zich aan de zedelijke volksontwikkeling moet laten gelegen liggen; maar.... geëischt mag en moet daarmeê tevens, dat ze dit doe op de haar eigene wijs en naar Gods ordinantiën. Wat, kortelijk overgezet, op deze drie bedingen neêrkomt: 1. dat ze in haar wetten, die dit teederste raken, slechts verbiedend, niet gebiedend en nooit dan over het strikt bewijsbare spreke; 2. dat ze aan huisgezin, kerk en school, wat dézer is, overlate; en 3. dat ze haar macht niet misbruike, om bij nationale tweesprongen, mits die binnen het omheinde erf blijven, te dwingen naar links of rechts.

Hieruit blijkt derhalve voldingend, dat deze uiterst kiesche taak van den wetgever volstrekt niet aan de gewone politie kan worden overgelaten; en dat noch een gemeenteraad, noch een politiecommissaris geacht kunnen worden, ten deze hoog genoeg te staan, om zoo uiterst gevoelige materie te bewerken.

Uit dien hoofde geven we dan ook aan de uitdrukking »publieke eerbaarheid" boven die van »publieke zedelijkheid" op het politieterrein zeer verre de voorkeur.

»Eerbaarheid" toch behoort wel ter dege tot het zedelijk domein, maar raakt op dat domein niet hetgeen niet gezien, maar hetgeen gezien wordt; doelt op den vorm, de uitwendige verschijning, de vertooning, die onder het bereik van aller oog valt; en laat dus de beweegredenen en de roerselen van het hart onbeoordeeld.

Gelijk men de eer van zijn naam ophoudt door de overtreding zijner kinderen geheim te houden; en de eer van zijn huis ophoudt, door in het salon, waar men ontvangt, niet te laten merken, wat in keuken en huiskamer omgaat; en zoo ook de honneurs van zijn salons ophoudt, door een uitwendig voorkomen aan te nemen van hooge beleefdheid en kieschheid; — op even dezelfde wijze heeft ook de politie de »publieke honneurs," d. i. de eer der gemeente, op te houden, door op publiek terrein niet te laten uitkomen, wat ze wel vermoedt en zelfs wel weet, dat in de verborgenheden, achter de gesloten deuren, toch voorvalt.

In het denkbeeld van eerbaarheid ligt dus een uitdrukking van het

schaamtegevoel, en diensvolgens de poging, om op het terrein, dat onder aller oog valt, elkander over en weêr tot strenger vormen en tot het aannemen van een hooger levensnorma te dwingen, dan in het private leven veelszins geldt.

En men wil zulk een »eerbaarheid" op het publiek terrein, en terecht, vooreerst wijl, liet men allen begaan, de slechteren alras hùn levenstoon aan de beteren zouden opdringen; en ook wijl over de straat ook dezulken gaan, voor wie het »zien" zelfs van het ergerlijke, bederf is. Gelijk nu een ordentelijk patriciër in zijn salon zijn gasten niet en negligé opwacht, noch ook duldt dat zij er en negligé komen; niet wil dat er spelen gespeeld of bedrijven gedreven worden die als min eerbaar gebrandmerkt staan, noch ook toelaat dat men, in onpasselijken staat binnentredend, anderen tot overlast zij; en evenzoo niet dulden zou dat er onheilige, ruwe, roekelooze taal uitgeslagen of onzedelijke printen rondgegeven werden; — zoo heeft dus ook de politie, als in aller naam de honneurs der gemeente waarnemende, in dat éene groote salon, dat we het publieke terrein noemen, te waken, dat al wat uit zedelijk oogpunt aanstoot en ergernis geven kan, verwijderd blijve of worde.

§ 187. En plaatsen we ons nu op dit standpunt, dan volgt hieruit al aanstonds, dat de politie deze haar werkzaamheid heeft uit te strekken tot elke open plaats of besloten ruimte, die voor het publiek toegankelijk is, en onder het schild der overheid veilig staat; en wel met name tot *a.* den publieken weg; *b.* de publieke gebouwen; *c.* de kerken en openbare scholen; *d.* de schouwburgen en plaatsen voor volksvermaak; en *e.* de winkels en magazijnen.

Ook de »schouwburgen en winkels" dus, en dat wel om de afdoende reden, dat het patent op deze inrichtingen den Overheids-stempel drukt; ze met haar gedoogen en onder haar bescherming werken laat; en dus de overheid meê verantwoordelijk stelt voor de vertooningen, die deze inrichtingen in het publiek maken.

Diensvolgens achten we alzoo de plaatselijke overheid gehouden, om vooreerst op den publieken weg, op straten, pleinen en grachten, maar ook in stegen en sloppen (en vooral dat laatste verzuimt de politie bijna geheel) gestrengelijk toe te zien, dat niemand zich op straat (of voor open deur en ramen, wat op hetzelfde neêrkomt) anders dan in welvoegelijke kleeding zien late. Dat niemand door luid gevloek, ruwe taal of gemeenen deun zich tot een aanstoot voor anderen stelle. En zoo ook dat niemand door dronkenschap of moedwil het vrij gebruik van den weg voor den stillen burger store.

Op stille, onopgemerkte gesprekken heeft ze niet te letten. Maar vindt iemand er lust in, om overluid, om zoo dat ieder voorbijganger het moet hooren, de schandelijkste vloeken uit te braken of de gemeenste vuilheden bij heur naam te noemen, dan moet dit wel ter dege tegengegaan, onverschillig of deze vloeker en vuilspreker een atheïst is of niet. Immers, dat alzoo te doen niet »eerbaar" is, stemt ieder toe, en juist voor dat »eerbare" heeft de politie te waken.

Evenzoo heeft ze ten tweede te waken, dat in de schouwburgen en uitspanningsplaatsen van allerlei aard, die, onder haar patent, het publiek lokken, niets onbehoorlijks of oneerbaars te hooren of te zien worde gegeven. En dat wel in dier voege, dat een drietal eerbare mannen met de taak worde belast, om het eerbare of oneerbare in zulke vertooningen te keuren, en dat de politie, zoodra dit driemanschap afkeurt, het patent vervallen verklare, en voor het eerstvolgende jaar geen heropening dan met een license dulde. D. w. z. dat zulk een schuldig bevondene inrichting dan een minstens vijfmaal zoo hooge som betale; van nu af preventief bewaakt kunne worden; en alle recht verlieze op publieke afficheering of annoncement.

Ten derde dient haar waakzaamheid te gaan over plaatsen of bladen van publicatie, d. w. z. over aanplakborden en advertenties. Wat de eerbaarheid kwetst, tot schandelijkheid uitlokt, of het gemeene veil biedt, mag nooit of nimmer, en dus ook niet op het bord of in het blad, door het schild der overheid worden gedekt. En met name mag het schandaal niet lijdelijk geduld, dat in sommige bladen gansche groepen van advertentiën voorkomen, die letterlijk niets dan een speculeeren op den »geest uit de diepte" zijn.

Ten vierde mag in geen winkel, die onder patent werkt, een vuil boek of gemeene photographie aan de ramen of op de toonbank uitgestald. Wel mag de politie den verkoop er van niet verbieden. Dit ware overschrijding van haar macht; maar daarom heeft ze niettemin zorg te dragen, dat alleen wie ze zoekt, ze vinden kan, en dat niet omgekeerd, iemand die ze niet zoekt, er tegen zijn zin op stoote. Boek- of plaatwinkels, die hieraan schuldig werden bevonden, zouden we evenzoo onverwijld uit de klasse van het patent naar de klasse van de license willen overgebracht zien en dus uit de voorvertrekken aan den straatkant naar een achtervertrek, dat van de straat niet te zien viel, doen verhuizen. Terwijl de Overheid, in gelijken geest, openbare leesbibliotheken, die zedebedervende boeken uitleenden, onverwijld van haar patent diende te berooven, d. i. derhalve te sluiten.

§ 188. En ten vijfde zou de politie toe hebben te zien, dat men op het publieke terrein, dat òf eo ipso, òf door patent, onder haar bescherming staat, de eischen van het eerbare niet kwetse, door gelegenheid te hebben tot loterij en bankspel, overdadig drankgebruik of prostitutie.

Krachtens den Puriteinschen geest van Gods Woord keuren wij voor ons elk spelen om geld af, en dat wel om redenen, die door de Gereformeerde moralisten, met Danaeus voorop, reeds zoo telkens zijn uiteengezet, dat men ons de herhaling er van wel zal kwijtschelden. Wel dient een ieder in zijn binnenvertrek vrij te blijven, of hij zich zelf en zijn gezin en zijn gasten tot zulk een spel verlagen wil of niet. Dat gaat de politie niet aan, ligt buiten haar terrein, en valt dus ook niet onder háár verantwoordelijkheid. Maar zoodra een winkel of uitspanningsplaats het patent, haar van overheidswege toegekend, gaat misbruiken om tot spelen, en spelen voor geld, en wel spelen voor grof geld, te verlokken, of aan te zetten, en dusdoende, door bedriegelijke voorspiegeling van hooge winsten, bij de onkundige menigte de hartstochten aan te blazen en de gezinnen te ruïneeren, dan — de in Duitschland opgedane ervaring heeft er uitspraak over gedaan — dan wordt dit misbruik van het patent zoo door en door oneerbaar, dat onverwijld stuiten van het kwaad voor de politie onafwijsbare plicht is.

Onder gelijke rubriek valt de zwendelarij met denkbeeldige actiën, door ongefundeerde maatschappijen aan de beurs gedreven, en evenzoo alle geldloterij.

Want waarlijk, er is nog niet genoeg gezegd, indien men ook al eischt dat de Overheid haar eigen Staatsloterij zal afschaffen; maar er moet evenzeer tegen geprotesteerd, dat de Overheid b. v. van Amsterdam en Rotterdam dusgenaamde loterijleeningen aangaan; en niet minder tegen geijverd, dat de Overheid het woekeren op onzen kleinen burger van vreemde geldloterijen toelaat.

Verlotingen van een schilderstuk, of eetwaren of dergelijken zijn van een gansch ander karakter, en mogen, zoodra òf bijna de geheele inleg aan prijzeninkoop besteed òf aan behoeftigen wordt weggeschonken, nooit met de geldloterij in éénen adem genoemd.

Daar houde de politie haar hand dus af; want daar kleeft het »oneerbare'' niet aan.

Maar wat als »spel met geld om geld" nog als »oneerbaar" in den dunk van »alle lieden van goeden wille" gebrandmerkt staat; tegen Gods ordinantiën indruist; en door de staathuishoudkundigen, ook om redenen van socialen aard, onverbiddelijk gewraakt wordt, — dát worde dan ook

door de waakster voor onze publieke eere nooit publiekelijk toegelaten.

Gespeeld om geld zal er daarom toch wel worden. Maar de publieke hand van de burgerij als gemeenschap blijve ook van deze oneerbaarheid, ook van dit schandelijke, vrij! (3 Januari '79.)

II.

DRANKMISBRUIK EN HOERERIJ.

§ 189. In hoeverre »drankmisbruik" en »hoererij" op zedelijk terrein, en dus door zedelijke middelen, al dan niet voor bijna algeheele beperking en ten slotte voor uitroeiïng vatbaar zijn, blijve hier onbesproken.

Immers, voor de publieke eerbaarheid gaat ons slechts tweeërlei aan: 1. dat de gruwel dezer beide zonden belet worde zich op publiek terrein te openbaren, en 2. dat het publiek terrein niet misbruikt worde, om het voortkankeren dezer zonden te bevorderen.

Aan deze beiden, maar ook aan deze beiden alleen, hangt de honestas publica, d. i. de eer der burgergemeenschap, of, wil men, de eerbaarheid van het publieke leven.

Wat daarachter, daarnaast of daarbuiten ligt, komt òf rechtstreeks voor rekening van de Christelijke barmhartigheid van kerk of particulieren, òf wel valt zijdelings onder het bereik der algemeene landswetten, die door rechtsbedeeling, burgerlijk recht, belastingwezen en militie op den gang der maatschappij inwerken; maar raakt niet de bewaking van het publiek terrein.

Binnen deze grenzen ons houdend, wenschen we daarom slechts even bij het drankmisbruik en daarna iets uitvoeriger bij de hoererij stil te staan; twee zonden, die, hoe na ook verwant, toch hierin verschillen, dat het »drinken" eerst door misbruik zonde wordt, terwijl de hoererij in absoluten zin en onder alle denkbare vormen zonde is.

Wat nu het »drankmisbruik" aangaat, zoo spreekt het o. i. van zelf, dat elk persoon, die dronken op straat wordt gevonden, ook al doet hij niemand kwaad, niet ter wille der veiligheid, maar der publieke eerbaarheid, door de politie in arrest moet worden genomen. Niet om, gelijk thans, na het uitslapen van zijn roes, gelijk het dan gekscherend betiteld wordt, weêr vrij te worden gelaten, maar om minstens in een arrest van een drietal dagen zijn »hoonen van de publieke eerbaarheid" te boeten.

Komt zulk een persoon ten tweeden male in arrest om gelijke oorzaak, dan behoorde die straf verdubbeld te worden. En deed gelijk geval zich herhaaldelijk voor, dan zou het zijn nut hebben, zulk een onhandelbaren dronkaard aan het publiek te signaleeren; hem zijn politieke rechten te ontnemen; en, wilde niets baten, ten slotte het publieke terrein voor hem af te sluiten.

§ 190. Veel moeilijker daarentegen is de vraag, wat te doen zij, om te voorkomen dat het publieke terrein niet misbruikt worde om de zonde van het drankmisbruik te bevorderen.

En daartoe nu is o. i. volstrekt noodzakelijk, dat patent voor drankverkoop alleen aan zulke personen gegeven worde, die voldoenden waarborg opleveren, dat ze slechts verkoopen zullen voor, op recept van een arts, verordend of toegelaten gebruik, d. i. aan apothekers. Dan toch zou men in deze recepten een volledige contrôle bezitten, en in de artsenwet zou een bepaling zijn in te lasschen, op welke wijze een doctor of apotheker, die voor zichzelf of anderen misbruik maakte van zijn bevoegdheid ten deze, voor altijd en onherroepelijk van die bevoegdheid kon worden ontzet.

Alle andere verkoop van sterken drank behoorde dan van het patent naar de license over te gaan. D. w. z. naar de categorie der dingen, die de politie niet als nuttig voor het maatschappelijk leven, en dus eerbaar, bevordert en in bescherming neemt; maar die ze integendeel, als schadelijk en oneerbaar, binnen de engst mogelijke grenzen zoekt te beperken.

Dientengevolge zou dan de inslag van deze verkoopers onder toezicht der politie behooren plaats te hebben, op straffe dat èn de branderij, èn het handelshuis, èn de slijterij of herberg, die dit ook maar éénmaal ontdook, voor altijd gesloten werd. Dat van dezen inslag telkens b. v. 30 pCt. der veraccijnste waarde als betaling der license vooraf zou te vergoeden zijn. Dat slechts een niet overschrijdbaar aantal licenses per duizend ingezetenen kon worden uitgegeven. Dat in achterbuurten zich geen kroeg zou mogen vestigen. Dat geen vrouwen een kroeg mochten binnentreden, noch ook minderjarige manspersonen. En dat niet slechts de vertrekken voor den verkoop of het gebruik van sterken drank van den straatkant verwijderd, maar ook de huizen zelf, waarin deze vertrekken zich bevinden, ten genoege der politie, als zoodanig voor het oog onkenbaar moesten zijn.

Dat de houders van deze kroegen elke aanspraak zouden verbeuren op politieke rechten, wezen we vroeger reeds aan; waarom hier nog slechts

zij opgemerkt, dat deze license den Zondag geheel behoorde uit te sluiten; alsmede dat sociëteiten of uitspanningen, met gesloten ledencirkel, die sterken drank verkoopen wilden, o. i. zonder zweem van zwakheid, tot zelfs de sociëteit der hoogst adellijke lieden, aan dezelfde strenge bepalingen onderworpen moest zijn, zoodra ze bij dien verkoop een vast tantum per lid en per jaar overschreden.

§ 191. Volgen we nu bij de hoererij dezelfde indeeling en stellen we dus eerst de vraag: hoe kan de openbaring van deze zonde op het publieke terrein belet worden? dan komen we, wat dit punt betreft, ook hier zeer geleidelijk tot een drievoudige conclusie.

En wel ten eerste, dat op straten en wegen, op opene erven of pleinen, in bosschen of plantsoenen, geen baanhoeren, onder wat naam of voorwendsel, en dus veel min aanzoeken tot hoererij, 'tzij van den man of van de vrouw uitgaande, en vooral nimmer een aanvang of gedeeltelijke uitvoering van hoerachtige bedrijven, door de politie, hetzij dan wetens of oogluikend, mogen worden geduld.

Ten tweede, dat in geen huis, schouwburg, uitspanningsplaats, of op welk ander terrein ook, dat onder het genot van patent staat, hoererij of uitnoodiging daartoe is toe te laten.

En ten derde, dat van alle stoepen, deuren of ramen, die aan den publieken weg uitkomen, elk hoerachtig vertoon of aanzoek tot hoererij gestrengelijk is te weren.

Èn de publieke straat zelve toch, èn de onder patent staande inrichtingen, èn wat aan de straat rechtstreeks uitkomt, behoort al te saâm tot dat groote publieke terrein, waarbij de eer der burgergemeenschap betrokken is, en dat dus vrij behoort te worden gehouden van al wat schandelijk is en infaam.

Maar, en hiermeê komen we tot de tweede, veel ingewikkelder vraag: in hoeverre kan nu de politie bovendien nog voorkomen, dat het publieke terrein en het officieele recht niet misbruikt worden om de hoererij te bevorderen?

En dan plaatsen we allereerst den onverbiddelijken eisch op den voorgrond, dat geheel het personeel der politie, van boven tot beneden, uit mannen besta, die zelven aller hoererij onverzoenlijk tot vijand zijn.

Zonder een ter dege zedelijk politie-personeel toch vordert ge in zake de hoererij niets. Een agent, die op straat met een baanhoer een praatje durft houden, moest, zonder dat er bidden of smeeken voor was, onverwijld voor schelm worden weggejaagd. En inspecteurs of commissarissen, die, op welke wijze ook, oogluikend bij de hoererij door

de vingers dorsten zien, behoorden zelfs wegens ambtsmisdrijf te worden vervolgd.

Dit is een dier radicale punten, waarop alles aankomt. Wie zelf smokkelt, kan uw grenzen niet bewaken. Wie zelf stroopt, geen hoeder van uw jachtveld zijn. En zoo strekt een politie, wier moreel karakter niet in ieders dunk verre boven de mogelijkheid zelfs van verdenking ligt, voor de publieke eerbaarheid niet ten zegen, maar ten vloek.

§ 192. Maar omgekeerd is met een deugdelijk moreele politie dan ook op het stuk der hoererij veel, zoo niet alles, te doen.

Want, en dit houde men bij gansch dit vraagstuk scherp in het oog, bij verreweg het grootste deel onzer bevolking, ten plattelande en in de kleinere steden, kwam de hoererij nog niet op een derde van de schandelijke afmeting, die ze in de groote centra onzer bevolking wist aan te nemen. Wel weten we, dat het ook op onze dorpen zeer verre van heilig toegaat, maar hoererij, als een zich veil geven voor geld aan elk die wil, is er bijna ongekend, en veilig mag gezegd, dat de meesten onzer militiens en gymnasiasten naar de garnizoensplaatsen en academiën komen, zonder ook maar te vermoeden wat proportiën de gruwel der hoererij elders aannam.

Vooral indien men streken neemt, die wat ver van groote marktplaatsen of stedelijke kermissen af liggen, gaat deze opmerking onbetwist door.

En toch, hiermeê is niets minder dan de zoo noodige overtuiging gewonnen, dat het metterdaad zeer verre van onmogelijk is, om, mits men door durft tasten, ook in de grootere en garnizoens- en havensteden de zonde der hoererij minstens tot op de helft terug te dringen.

En om daartoe te geraken, is eigenlijk slechts dit ééne noodig, dat de Overheid noch zichzelve, noch de rechten die van haar uitgaan, noch het terrein dat haar is toevertrouwd, noch het personeel dat haar dient, ooit of op eenigerlei wijze tot erkenning, bescherming, of bevordering der hoererij late gebruiken.

Zegt de Overheid eenmaal: Hoererij is oneerbaar! en stelt ze zich dan ook als handhaafster onzer aller eerbaarheid tegen dit oneerbare wezen over, dan is, mits dit consequent geschiede, hiermeê de helft van het kwaad reeds bedwongen. En wel die helft van het kwaad die er niet zijn zou, indien de Overheid de hoererij zijdelings niet hielp.

Want dat ze dit thans metterdaad doet, dát is juist de zware, maar niet tegen te spreken aanklacht, die we tegen haar inbrengen.

Alle handel bloeit enkel en uitsluitend door het gebruik van het publieke terrein, en zou, sloot de Overheid dit af, plotseling op min-

stens de helft gereduceerd zijn. En nu beweren we, dat de Overheid dit terrein nooit dan voor eerbare bedrijven open mag laten, maar voor elken oneerbaren handel, als de hoererij, voetstoots behoort te sluiten.

En dát nu doet ze thans niet. Veeleer gunt ze ook aan het bedrijf en den handel der hoererij alle voordeel van het publieke leven; bevordert dit onwezen daardoor op de schromelijkste wijze; en staat derhalve voor minstens de helft van haar uitbreiding bij God en alle eerbare lieden verantwoordelijk.

§ 193. Wilde ze hiervan nu voortaan, gelijk haar plicht als dienaresse Gods is, aflaten, dan zou hieruit o. i. voortvloeien:

a. dat alle afgifte van patenten voor hoerenhuizen of van keuringskaarten aan huis- of baanhoeren voor altijd werd afgeschaft:

b. dat van keuring der hoeren geen sprake ooit meer viel;

c. dat, naar de zeer juiste opmerking van Mr. Van der Brugghe, in publieke stukken nooit euphemistische termen gebezigd, maar de woorden van verachting als hoer, hoerenhuis, hoerenlooper, enz. weêr als van ouds hersteld werden;

d. dat alle rechten, die door het burgerlijk wetboek voor koop en verkoop, huur en verhuur, voorschot of leenbruik, tegen roof en diefstal, of ook door patent (of license) worden toegekend, door hoererij rechtens in hun werking gestuit werden.

Dit zou ten gevolge hebben: 1. dat in geen huis of deel van een huis zich een hoerenwaard of hoerenwaardin zou kunnen vestigen, zonder dat de eigenaar of onderverhuurder alle verhaal op zijn huurpenningen hierbij inboette; 2. dat wie een deel van zijn huis aan een bijzit afstond, in rechten alle aanspraak op huur en onderhuur voor het desbetreffende huis zou doen vervallen; 3. dat wie een stille knip hield, daardoor zijn patent of license als logementhouder of herbergier verloor; 4. dat wie zelf in zijn eigen huis zulk een stille knip opende, zijn huis notarieel en dus feitelijk onverkoopbaar maakte; 5. dat wie zulk een knip in een gehuurd huis zonder nevenbedrijf hield, alle verhaal op huurrechten voor dat geheele huis deed vervallen; 6. dat alle roof of diefstal, in zulk een huis aan of door hoeren of hoerenloopers gepleegd, onvervolgbaar zou zijn voor de wet; en 7. dat geen beding of voorschot, van wat naam ook, voor eenig vrouws- of manspersoon, in zulk een huis of knip, of ook ter oorzake van hoererij buitenshuis aangegaan, ooit in rechten verhaalbaar zou zijn, of ook de betrokken personen zou kunnen noodzaken, één enkel oogenblik langer dan zij verkozen in zulk een ontuchtig huis te vertoeven;

f. dat de huizen, waarin hoererij gedreven of gelegenheid tot ontuchtigheid in afzonderlijke kamers gegeven wordt, door geen enkel teeken, van wat aard of qualiteit ook, voor den voorbijganger herkenbaar mochten zijn, en dat de politie absolute macht ontving, om, op straffe van onverwijlde sluiting, de wegneming van elk signaal, hoorbaar of zichtbaar, af te dwingen, waardoor de waard of waardin deze wet van de publieke eer zou pogen te ontduiken;

g. dat personen die betrapt werden op het feit, dat ze, hun overigens vreemde, mannen door aanroeping of adverteering of aanplakking, hoe bedekt en schier onkenbaar ook, publiekelijk op de aanwezigheid van zulke huizen attent hadden gemaakt, streng gestraft werden:

h. dat geen minderjarige, noch van de ééne noch van de andere sexe, in zulke huizen werd geduld;

i. dat kostelooze opsluiting in huizen van arrest aan elk vader of voogd gegund werd, die dit voor zijn kinderen, ter oorzake van hoererij, vraagde;

k. dat de overheid onverwijld elk door haar gesalariëerd ambtenaar schorste, die in zulke huizen of knippen, anders dan onder haar order, mocht gezien worden;

l. dat geen hoerenwaard of houder van een stille knip een license voor verkoop van sterken drank kon bekomen;

m. dat beiden insgelijks voor minstens de tien eerstkomende jaren geacht werden van de rechten van voogdijschap, eedsaflegging en politieke verkiezing afstand te hebben gedaan;

n. dat ieder, die bevonden werd, rechtstreeks of zijdelings een vrouwspersoon of meisje aan een waard in handen te hebben gespeeld, of ook als waard, zonder haar eigen initiatief, te hebben gelokt, terecht zou staan wegens »onwettig arrest" of verleende hulp daartoe. (Code Pénal art. 341.)

Waar dan natuurlijk nog aan dient toegevoegd, *o.* dat de politie onvoorwaardelijke vrijheid moest hebben, om zich elk oogenblik, bij dag of bij nacht, te overtuigen, dat in een huis, waar hoererij wordt uitgeoefend, geen drankverkoop, spel om geld of onwettig arrest plaats greep.

En ten slotte *p.* dat door de bevoegde overheid voor alle deze bepalingen de legale praesumtiën werden vastgesteld en op deze praesumtiën werd gehandeld.

In dezer voege zou »de publieke eerbaarheid", die thans in het slijk onzer Voltairiaansche methode van politiehouden nederligt, weêr in elk opzicht het hoofd met eere kunnen opbeuren; en toch zou, zelfs bij deze tamelijk strenge maatregelen, het terrein des huiselijken levens ter ver-

antwoording aan de eigen conscientie en het terrein des zedelijken levens aan de school en opvoeding worden overgelaten.

De overheid zou toch, aldus handelend, slechts waken voor de eerbaarheid van haar terrein en de eerbaarheid van haar ambtenaren, en den meerderjarige, die op eigen risico zondigen w i l d e, de volle verantwoordelijkheid voor en dus ook de vrijheid tot zijn oneerbaar doen laten.

Slechts zou ze waken, dat niets, wat het hare is, hiertoe misbruikt wordt en dat nooit onder het zegelmerk van haar vrijbrief het »kwaad voor God'' kon worden bedreven.

Een standpunt, waarop de politie dan tevens eindelijk vinden zou, wat ze dusver steeds vruchteloos najoeg, en wat toch voor haar zegenrijk arbeiden zoo volstrekt onmisbaar is, t. w.: de helpende hand en de zedelijke achting van gansch de burgerij.

(6 Januari '79.)

BIJLAGE Q.

1. De Staat en de openbare zedelijkheid.

De roeping van den Staat tegenover de openbare zedelijkheid is van uiterst teederen aard, en noch met de wijze waarop in vroegere eeuwen, noch met de wijze waarop in den modernen Staat, dit netelig vraagstuk werd opgelost, kunnen we ons van Christelijk standpunt vereenigen.

Noch de te ver gedreven bemoeizucht van weleer, noch de vrees voor bemoeiïng, die men thans in practijk brengt, zijn voor de rechtbank der zedelijkheid te verdedigen.

De begrippen, die vroeger het regeeringsbeleid in dit gewichtig deel der Staatszorge beheerschten, zijn bekend.

De Staat wilde niet enkel door zijn geheele verschijning: niet enkel door de zedelijke uiting van zijn eigen leven: niet enkel door strikte handhaving der gerechtigheid, den zedelijken wasdom van het volk bevorderen; maar meende ook onmiddellijk aan de volksopvoeding te kunnen deelnemen, door een reeks van moreele strafbepalingen, die de zedelijke ontaarding van het volk moesten tegengaan.

Vooral de stedelijke regeeringen toonden hierin eene zeldzame bedrijvigheid, waarbij zij steeds van protectionistische (»beschermende") beginselen uitgingen.

Zoo had men niet slechts keuren op het gebruik van wijn en sterken drank. Keuren op onzedelijke »printverbeeldingen". Keuren op onzedelijken woeker. Keuren op kijverij en burengerucht. Maar ook keuren op »ontuchtigheid der jongmans" en der gehuwden.

Keuren op boekwerken, eer zij de pers verlieten. Keuren op de artikelen onzer couranten. Keuren op uitspattingen der weelde. Keuren op stof en kleur der kleederdracht. Keuren op het straatverkeer na middernacht. Keuren op het zingen van liedekens.

Keuren i. é. w. op elke uiting van het zedelijk leven, die slechts van verre door het argusoog onzer »vroede" raadsheeren kon worden bespied.

Het doel was buiten twijfel uitnemend. Immers, de regeering werd tot het nemen van die maatregelen gedrongen door het diep besef, van, ook als Staat, aan een zedelijke wereldorde gebonden te zijn, en deswege een zedelijke roeping tegenover het volk te hebben ontvangen.

De wijze echter, waarop men dien plicht zocht te vervullen, verdient uit een drieledig oogpunt afkeuring. Vooreerst. Zij was te veel een nabootsing van Israëls theocratie. Voorts wilde zij zedelijkheid door dwang. En eindelijk ze vervalschte door haar differentiëele strafbepalingen den standaard der zedelijkheid geheel.

Zij was te zeer op de leest van Israëls Theocratie geschoeid. — De nagalm der Oud-Testamentische wetsbepalingen is in haar

»Keuren” onmiskenbaar. Soms worden ze letterlijk overgenomen. Dit nu moest daarom tot een onwaren toestand leiden, wijl Israëls volksleven een geheel exceptioneel karakter droeg. Israëls volksleven was niet de vrucht eener natuurlijke ontwikkeling, maar werd geheel beheerscht door zijn onmiddellijken samenhang met de Openbaring Gods. Wat dáár dus, o m dien samenhang, geëischt en noodwendig was, moest onuitvoerbaar en ondoeltreffend blijken, zoo het werd toegepast op volkeren, waar die samenhang schier geheel ontbrak.

Vandaar dat men Israëls Theocratie niet o v e r n a m, maar n a b o o t s t e, met die halfheid en beginselloosheid, die alle n a b o o t s i n g kenmerkt.

Terwijl toch bij Israël, uit den aard der zaak, de geboden der eerste tafel vooraan stonden, viel bij de overige volken de nadruk meer op de geboden der zedelijkheid. En terwijl bij Israël de meeste wetsovertreding, als beleediging van Gods majesteit, onverbiddelijk met den dood bedreigd werd, om het v o l s t r e k t-zondige der misdaad te doen beseffen, zocht men in onze wetgevingen den graad van elke overtreding te meten, en het min of meerder ergerlijke door differentiëele beboeting of kastijding uit te drukken.

Voorts. »M e n w i l d e z e d e l ij k h e i d d o o r d w a n g”, en miskende daardoor den aard van het zedelijk leven. De gezondheid van het lichaam wordt niet hersteld, al belet ge de ziekte uit te komen. D w a n g en z e d e l ij k h e i d sluiten elkaar veeleer uit. En de Staat, die alleen door onderdrukking der uitspattingen, zonder een hoogere opvoeding, die daarmeê gelijken tred hield, den zondigen volksaard zocht te bedwingen, werd dus zelf oorzaak, dat de verhouding tusschen het openbaar en het verborgen volksleven vervalscht, en niet in zedelijke drijfveeren, maar in vrees voor de »schoutsknechten” steun voor het zedelijk karakter van het volksleven werd gezocht.

Eindelijk. »D e s t a n d a a r d d e r z e d e l ij k h e i d w e r d v e r v a l s c h t.” Natuurlijk kan de bemoeiïng van den Staat slechts enkele ondeugden treffen. Beperkt hij zich hierbij binnen zijn natuurlijken kring, dan kan hij dit doen zonder gevolgtrekking voor andere zonden. Overschrijdt hij daarentegen de grens zijner bevoegdheid. Neemt hij den schijn aan van geheel het zedelijk leven te regelen. Dan kan het niet anders, of de door hem bestrafte ondeugden moeten veel schuldiger in het oog des volks schijnen, dan de onzedelijke practijken, die aan zijn toezicht ontgaan. De zonden van hoogmoed, gierigheid enz., zullen daardoor een gedeeltelijken vrijbrief verkrijgen, vergeleken bij brooddronkenheid en baldadigheid.

En evenzoo. Door het stellen van eindeloos verschillende boeten op verschillende overtredingen, voert de Staat een differentiëele zedelijkheid in, die vaak hoogst onzedelijk werkt. Het bedrag der boete wordt dan de omgekeerde maatstaf van de waarde, die eenige deugd in het oog der regeering bezit, en een vluchtige inzage onzer Keuren bewijst voldingend, hoe willekeurig, en daardoor onzedelijk, deze prijsnoteering der voornaamste volksdeugden geregeld werd.

Thans nog plukt ons volksleven van deze onverstandige Staatszorg de wrange vrucht.

Het diep ingekankerd euvel, dat men bij de vraag naar iemands zedelijk gedrag, uitsluitend bedoelt, of hij »niet steelt en niet drinkt”, maar zonder aan de dieper liggende karakterzonden ook maar van verre te denken.

De inbeelding van onberispelijke braafheid, die men allerwegen bij hen, die »niet stelen, niet drinken, enz” in het dagelijksch gesprek ziet doorschemeren, en waarmeê de geest van Christus, als met een ander farizaeïsme, zoo bloedig in de gemeente te worstelen heeft.

Het oogluikend gedogen, eindelijk, waarmeê ons publiek tal van verkeerdheden door de vingers ziet, zelfs waar het bij monde der meest beschaafden zich uit.

Het zijn altemaal de noodlottige uitvloeisels van de verkeerde begrippen, waardoor weleer de Overheid bij het werk der volksopvoeding werd geleid. Want het oude systeem trok, onbewust en met innerlijke noodwendigheid, de zedelijkheid van haar ideale hoogten al meer naar de huisbakken gelijkvloerschheid van het politie-bureau neêr.

Volgt daaruit echter, dat de houding, door den modernen Staat tegenover de openbare zedelijkheid aangenomen, meer onze sympathie heeft?

Dat zij verre!

Integendeel. Ook in dit opzicht is de overgang van het vroegere regeeringsbeleid tot den modernen Staat geen ontwikkeling, maar teruggang.

Geen opklimmen van het vroegere, zoo bekrompene zedelijkheidsbegrip tot een meer geestelijke, ideale beschouwing, maar veeleer een losmaken van den band der zedelijkheid zelve, een laten varen bij het regeeringsbeleid van alle zedelijke motieven, hoe ook genaamd.

»De Staat", zeggen de mannen onzer eeuw, — heeft geen zintuig voor het ideale, en moet zich dus binnen het gebied der stoffelijke belangen terugtrekken.

Men ontkent, dat de Staat een hoogere, zedelijke wereldorde dienen moet. De Staat is zich zelf ten doel. En de vraag, wat hij goed of kwaad heeft te keuren, wordt dus niet meer naar eeuwige beginselen, maar naar den eisch van zijn belang, als Staat, beslist.

Aan dat Staatsbelang is alles, is ook de godsdienst, is ook de zedelijkheid, ondergeschikt. En gelijk Professor Stöckl zoo juist van den »materialistisch-liberalen'' Staat zegt: »De Staat, als zoodanig, is bij regeeringsdaden aan geen gebod der zedelijkheid gebonden. De eenige maatstaf voor zijn handelen is het nut. Om het oordeel, dat van het standpunt der zedelijkheid zijn handelingen treffen zou, behoeft de Staat zich niet te bekreunen.''

Men is dus van het vroegere uiterste der bemoeizucht niet slechts in het andere uiterste van een volkomen »laissez-aller" overgeslagen, maar heeft, wat oneindig bedenkelijker is, den Staat zelf, den Staat als zoodanig, zijn zedelijk karakter geheel ontnomen.

Hiertegen nu komen we op, en stellen van uit ons Christelijk standpunt den eisch, niet dat men tot de vorige bemoeizucht terugkeere, maar wel dat de Staat zijn zedelijk karakter terugerlange, en in al zijn handelingen, in geheel zijn optreden, dat zedelijk karakter doe blijken.

Dat eischen we allereerst bij het »regeeringspersoneel," in zijn hoogere en lagere vertakkingen.

Ook bij den Staat komt het minder op een reeks van verordeningen, dan op den levenden mensch aan.

Vertegenwoordigt nu ieder magistraatspersoon in zijnen kring den Staat, dan mag de Staat zijn macht en zijn vertrouwen aan niemand opdragen, zonder vooraf het zedelijk karakter van den candidaat te hebben getoetst. Het zedelijk karakter van den man, die in zijn naam zal optreden, mag den Staat niet onverschillig zijn. Laat hij zich door een onzedelijk persoon vertegenwoordigen, dan kleeft hem zelf de smet dier onzedelijkheid aan.

Bovendien, elke Staatsbetrekking geeft invloed. Een invloed, die zich slechts zelden tot de officieele handelingen van den ambtenaar beperkt, maar vaak in zeer wijden kring het maatschappelijk leven beheerscht. Is het nu van het hoogste gewicht, dat de invloed van den Staat zedelijk werke, dan rust ook uit dit oogpunt op elke Regeering de verplichting, dat bij het vergeven van posten en betrekkingen, op zedelijkheid van gedrag en zedelijkheid vankarakter zeer ernstig worde gelet.

Dit geschiedt echter óf niet, óf nog in strijd met de steeds meer veldwinnende begrippen.

Men drijft thans den Staat al meer op den weg van het onzedelijkst »intellectualisme." 1)

Men wil dat de Staat, bij het vergeven zijner ambten, uitsluitend naar bekwaamheid, naar talent en activiteit zal vragen. Elk letten op zedelijke motieven wordt als Staats-bemoeiïng met het private leven afgekeurd. Wat daar nog van bleef, is slechts nawerking van een verleden, dat men als verouderd en versleten al meer ter zijde zet. En komt er geen keerpunt, waardoor ons Staatsleven in die vaart gestuit wordt, dan is de dag niet meer verre, dat »kunde en talent" zelfs den onzedelijksten aanbevelenswaardig zal maken in de oogen van het moderne gouvernement

Het ergerlijk feit, dat zelfs door de volkskeuze voor de hoogste betrekkingen

---

1) »Intellectualisme" is die richting, die alleen de rechten van het verstand doet gelden, zonder op den eisch van godsdienst en zedelijkheid te letten.

mannen kunnen benoemd worden, wier onzedelijk gedrag van algemeene bekendheid is, toont, helaas! maar al te zeer, hoe verderfelijk dit intellectualisme van den Staat nu reeds op het volksleven heeft teruggewerkt.

Dit eischen we ten tweede bij de »f i n a n t i ë n v a n d e n S t a a t."

Kan iemands teederheid van geweten het best getoetst worden aan zijn geldelijk beheer, dit geldt ook van den Staat.

Noch als inkomsten, noch als uitgaven mogen op het Staatsbudget dus posten voorkomen van onzedelijken oorsprong of onzedelijke strekking.

Vervallen moet dus de Staatsloterij met aankleve van dien.

Vervallen de hooge opdrijving van de belasting op den sterken drank, die blijkens de ervaring toch het gebruik niet vermindert, en den onzedelijken toestand in het leven roept, dat Neerlands geldmiddelen bloeien, naarmate ons volk zich dieper verlaagt.

Maar ook vervallen elke bate uit onze koloniën, die niet naar den eisch der striktste zedelijkheid, als eerlijk geld de strengste proef kan doorstaan.

Voorts, de Staat zij zedelijk in zijn r e c h t s b e d e e l i n g.

Wanneer men, gelijk onlangs, in de dagbladen leest, dat te Rotterdam eene vrouw tot a c h t d a g e n gevangenisstraf is veroordeeld, wegens aanklacht van overspel,

en straks, dat in diezelfde stad een andere vrouw tot a c h t m a a n d e n kerkerstraf is verwezen, als tuchtiging voor geringen diefstal.

dan behoeft de onzedelijke uitwerking geen aanwijzing, die zulk een strafrecht heeft.

En toch, dit is slechts eene enkele proeve van de onzedelijke strekking onzer geheele rechtspleging. Wie zich ooit slechts even in haar doolhof gewaagd heeft, weet hoe de zonden van geveinsdheid, van onderhandsch bedrog en rechtsontduiking gedurig door haar worden gevoed.

De breuke wordt al grooter, die voor het besef onzes volks tusschen het w e z e n l ij k recht en het recht, d a t d e S t a a t g e e f t, ontstaat. Men stuit op willekeur, waar men recht zoekt. Men vindt onwil om recht te spreken, waar de majesteit van den Staat voor bestrijding van het onrecht ijveren moest, en het zedelijk karakter van het Staatsleven gaat door die verslapping van het rechtsgevoel te loor.

Evenzoo moet dat zedelijk karakter van den Staat bewaard blijven »b ij h e t w o o r d, d a t h ij s p r e e k t", d. w. z. in alle verklaringen en stukken, die van regeeringswege of van collegiën, door haar ingesteld, uitgaan.

Pijnlijk trof ons daarom onlangs de ministerieële verklaring over het »p a k d a t d e n C o m m e n d e e z e n w a s t o e g e d i e n d," eene verklaring in het midden van onze volksvertegenwoordiging afgelegd, en door al onze dagbladen herhaald.

De zaak beoordeelen we niet. We bespreken alleen den vorm. Handhaving van de eer onzer vlag is noodig. Er zijn niet slechts individuën. Er is ook een volk. En het argument, dat men slechts onschuldigen treft, gaat niet op.

Maar de u i t d r u k k i n g, hoe geijkt ook misschien in het militaire leven, was op de lippen van den minister misplaatst. Er sprak wraakzucht in dat woord, en wraakzucht is altijd onzedelijk. Men kan er zeker van zijn. Zulk een enkele uitdrukking, geheel het vaderland rondgedragen, laat stellig niet na weer in menig hart verkeerden hartstocht op te wekken.

Dezelfde strekking bespeurt men maar al te dikwijls in de officiëele taal onzer Staats-Colleges

Zoo trof ons onlangs een verslag van den »G e n e e s k u n d i g e n r a a d v o o r G e l d e r l a n d e n U t r e c h t," medegedeeld in een Bijvoegsel der Utrechtsche Courant van 4 December 1869.

In een rede toch (die, blijkens de stemming over het aanhangig voorstel), instemming vond bij den ganschen raad, en door Dr. Broers in dien raad gehouden is, leest men met even zoo vele woorden: dat een te benoemen gezondheids-inspecteur »m e e r h e t s a n i t a i r e, d a n h e t s t r e n g-z e d e l ij k e e n v r o m e s t a n d p u n t i n 't o o g m o e t h o u d e n". Dat de ontucht een »maatschappelijk kwaad is, d a t n i e t k a n e n n i e t m a g g e w e e r d w o r d e n." Er wordt een beschouwing voorgedragen die men aandringt met de verzekering

»dat de bordeelen dan drukker zullen bezocht worden, hun tarieven kunnen verlagen en dus meer voor allerlei standen (o. o militairen) toegankelijk zijn.' En waar men niet schroomt alle zedelijke motieven bij de beschouwing van het volksleven geheel op zijde te zetten, komt dat zedelijk motief eerst weer boven, waar over de publieke vrouwen zelven gehandeld wordt: »opdat hetgeen bij die ongelukkigen van haar vroeger gevoel van vrouwelijke schaamte nog mocht overgebleven zijn, zonder noodzaak niet gekrenkt worde."

Wij oordeelen nu, dat zulk een stuk, uitgegaan van een Staats-collegie, en gepubliceerd in de officiëele courant, ten hoogste onzedelijk is, en het zedelijk karakter van den Staat op zeer bedenkelijke wijze aantast.

Ook hier treden we niet in beoordeeling der zaak, maar lettende op den vorm, beweren we, dat dit College, zóó behoedzaam in het schaamtegevoel der »publieke vrouwen,' op zeer ergerlijke wijze het zedelijk gevoel »van ons volk" heeft gekwetst.

Eindelijk, de Staat were elke onzedelijke vertooning in het openbaar.

Alles wat in het openbaar geschiedt, geschiedt op zijne verantwoordelijkheid ook al wordt het door anderen uitgevoerd.

Het volk weet, dat in het openbaar niets zonder toelating van den Staat geschieden kan, en brengt dus zeer terecht wat in het openbaar geschiedt, zoo het onzedelijk is, voor zijn rekening.

Onder de vertooningen van dien aard, die de Staat niet moest gedoogen, wijzen we allereerst op onze plaatwinkels.

Wie in onze groote steden de ontwikkeling der plaatmagazijnen in de laatste jaren met eenige aandacht heeft gadegeslagen, heeft zich met ons moeten bedroeven over de klimmende onbeschaamdheid, waarmeê al wulpscher, al onkuischer, al onzedelijker voorstellingen van lieverlede als lokaas voor het publiek worden uitgestald.

Eerst hield men er zulke »scabreuse" platen alleen binnenskamers voor de »habitués" op na. Allengs waagde men het, ze van ter zijde, ergens in een hoek weggeschoven, te laten zien, aan wie ze zien wilde.

Maar nu zijn we reeds zóóver gekomen, dat toen op 17 November een onafzienbare menigte zich in onze residentie verdrong, een magazijnhouder zich niet ontzag, voorstellingen, die met den gloed der onreinste zinlijkheid overgoten waren, in een der drukstbezochte straten, voor aller oog ten toon te hangen, — en wat nog erger is, dat fatsoenlijk gekleede dames zich zelfs niet schaamden, voor de ramen van dat magazijn te blijven stilstaan.

Vooral bij sommige stations van den Rijnspoorweg, met name bij dat te Rotterdam, ergert men zich aan hetzelfde verschijnsel. In de gelagkamer der fatsoenlijke klasse vindt men daar, in een hoek, een boek- en platenstalletje voor het gerief der reizigers. Eene vrouw bedient het, — en toch is geheel het magazijntje als bedekt en behangen met een reeks van onzedelijke pamfletten, met wulpsche vertooningen in de schelste kleuren op den titel bezaaid. Een vrouw ontziet zich niet, het manlijk personeel der reizigers zulke lectuur uit te reiken. Ja, een vrouw durft in het publiek zich vertoonen, om openlijk de schandelijkste photographiën voor aller oog daar uit te stallen. En dat geschiedt op verantwoordelijkheid eener algemeen geachte directie, die wederom, krachtens haar concessie, op verantwoordelijkheid handelt van den Staat.

Zóó is er meer. Zoo is er een soort van advertentiën, dat in onze couranten niet moest geduld worden. Zoo is er een soort van tooneelstukken, die de regeering schandvlekken, met wier verlof ze ten tooneele worden gevoerd. Zoo is er een soort van klassieke lectuur, die op de series van onze regeerings-gymnasiën niet moest voorkomen. I. é. w. Allerwegen, waar een onzedelijke vertooning niet zijn kan, dan met toelating van den Staat, moest die onzedelijke vertooning niet gevonden worden.

Treffend is het, hoe men zelfs bij een zoo achtbare Vereeniging als van het »Roode Kruis" dat fijne kiesch gevoel op haar Tentoonstelling miste, dat iets van de volledigheid waagt op te offeren aan de eischen van een goeden smaak.

Opmerkelijk hoe men voor het uitstalraam onzer instrumentmakers al meer voorwerpen verschijnen ziet, die vroeger aan het oog der niet-ingewijden zorgvuldig onttrokken bleven.

Het is van beteekenis, dat de geneeskundige raad van Gelderland en Utrecht waakt voor het schaamtegevoel der prostitué's en verlaging van zeer zondige tarieven bevordert, terwijl in dezelfde maand te Groningen het schaamtegevoel der armere vrouwen niet dan met moeite, niet dan ten deele, tegen de zucht der medische faculteit naar »obstetrische sujetten" kon beschermd worden.

Laat zij vooral, die de Zondagsviering »in de Kerk" door een Zondagsviering »in onze Musëen" willen vervangen, eerst zelven die musëen eens doorwandelen, en oordeelen, hoeveel daar gevonden wordt, waarop zij onmogelijk in het bijzijn eener kuische vrouw het oog kunnen doen rusten.

Zeker, de kunst heeft haar waarde. Maar aan de heidensche kunst kleeft, bij haar meesterlijkheid in den vorm, zoo vaak de diepe onreinheid der vleeschelijke gedachte.

Thans heeft men die »schoone naaktheden", die »onkuische schoonheden", weêr opgedolven, hersteld, nagebootst, en nog eens heeft de Christelijke kunst met haar heilig ideaal voor de bekoorlijke onzedelijkheid der heidensche kunst moeten wijken.

Ons dunkt het aesthetisch gevoel valsch, dat het onreine ooit schoon, het onkuische ooit verheven keuren kan.

Maar zeker heeft de Staat ook hier zich af te vragen, of hij door zijn geldelijken steun dit valsche schoon, ter wille eener onheilige kunst, bevorderen mag.

Zeker hebben de lichtvrienden onzer eeuw zich af te vragen, of ons Christenvolk waardig zijn Zondag viert, zoo het zich om een dier onreine groepen in onze musëen verzamelt, of bij een dier onzedelijke tooneelvertooningen in onze schouwburgen te hoop loopt.

Indrukwekkend was het droevig verslag, dat onlangs van het zedelijk verval des volks in den Noord-Duitschen Bond door bevoegde hand geschreven werd. En zeker, we kunnen nog danken, zoo we daarmeê ons eigen volksleven vergelijken.

Toch vertoonen er zich ook ten onzent onheilspellende teekenen aan het oog, dat zijn blik ook over de fijnere uitingen van ons volksleven gaan laat.

We weten het. Ook onze vaderen hebben gezondigd. Zwaar gezondigd.

We weten het. De zonde zal aan ons volksleven blijven kleven, zoolang de mensch in zonde geboren wordt.

Maar toch. Er is verschil, of men zondigt, erkennende dat het zonde is, of wel driestweg het heiligste schendt en wat kwaad is openlijk goed durft noemen.

En juist dat laatste geschiedt steeds meer. De schaamte over het kwaad neemt af, gaat weg. Men zondigt misschien niet meer dan vroeger, maar men zondigt schaamteloozer.

Daartoe leidt het »intellectualisme" onzer eeuw

Daartoe leidt het onderwijs onzer lagere en middelbare en hoogere scholen, doordat onze schoolwetgeving het evenwicht tusschen »kennis" en »zedelijkheid", tusschen verstandelijke en godsdienstige ontwikkeling verbreekt.

Daartoe werkt de prediking der modernen mede, die, hoe ernstig ook hun bedoelingen mogen zijn, alle banden, die het volksleven samenhouden, almeer losmaken, en het nog met eigen oogen aanschouwen zullen, hoe mede door hun arbeid de zenuw van het zedelijk volksleven ten leste geheel wordt doorgesneden.

Daartoe dringt en drijft geheel de revolutionaire Staat, die het belang boven het recht, het nut boven de zedelijkheid, of, zooals Dr. Broers sprak, »het sanitaire standpunt boven strenge zedelijkheid en vroomheid stelt."

Maar juist daarom zijn wij als Christenen geroepen, den Staat op zijn verantwoordelijkheid te wijzen. Niet om hem terug te drijven naar het oude stelsel. Daarvan is de doelloosheid bij ervaring gebleken.

Maar wel om den Staat toe te roepen: Wees zelf zedelijk, wilt ge een zedelijken invloed op uw volk uitoefenen. Wees zedelijk in uw regeeringspersoneel. Zedelijk in uw wetten. Zedelijk in uw rechtsbedeeling. Zedelijk in uw geldelijk beheer. Zedelijk in het woord dat in uw naam wordt gesproken, en belet alle onzedelijkheid, die zich met uw gezag en uw toelating bekleedt.

De Staat spele dus geen zedemeester gelijk weleer, maar zette zich als dienstknecht aan de voeten van den grooten Zedemeester neer.

Ook hier worde de scheiding tusschen de »historie van het leven" en de »moraal van deez' historie" opgeheven.

Maar te meer beijvere zich de Staat om zelf zijn onderworpenheid aan den Wetgever der zedelijkheid in zijn leven te toonen. Als Staat beware hij de som der zedelijke krachten, die ons volksleven allengs gewonnen heeft. Ook hier zij het een zedelijke werking. Minder door straf dan door invloed. Meer door zedelijke meerderheid dan door dwang.

Alleen de Staat die zijn zedelijk karakter bewaart, wordt op de helling van het materialisme tegengehouden.

Geeft hij dit prijs, dan is zijn afglijden in de diepten van »ongeloof en revolutie" niet te voorkomen.

Alleen door zijn zedelijk karakter te herwinnen, komt zijn historisch leven weer uit den stroom der revolutie te voorschijn.

(De Heraut, 31 December '69).

2. De toeneming der openbare onzedelijkheid.

I.

Elke richting op staatkundig gebied laat zich gelegen liggen aan de zedelijke volksontwikkeling.

Daargelaten de vraag, of er feitelijk wellicht partijen bestaan, die zich uit eigen aandrift minder om dit hoogste volksbelang bekommeren zouden, voor de uitkomst levert dit geen verschil. Reeds de zucht om zich de achting der publieke opinie te verzekeren, dwingt elke staatkundige richting, de aanbeveling voor hare beginselen juist in de bate te zoeken, die hun toepassing voor het zedelijk leven der natie belooft.

Het kan dus allerminst bevreemding wekken, dat bij de wrijving der denkbeelden en de worsteling der partijen, ook op het gebied der pers, geen wapen met meer ernst gehanteerd wordt, dan de wederzijdsche beschuldiging, dat de beginselen van den tegenstander het zedelijk peil der natie verlagen. Dat dit wapen het scherpst wordt en gemeenlijk de hoffelijke bejegening op het veld van eer in bitterheid van toon en min edele handgrepen doet overslaan, is om den ernst van zulk een debat wel niet vergeeflijk, maar niettemin uit zijn diep ingrijpend gewicht verklaarbaar.

Toen daarom onlangs in een modern dagblad op de onrustbarende toeneming der openbare onzedelijkheid werd gewezen, en hieruit onzerzijds aanleiding genomen was, om nogmaals tegen het systeem te waarschuwen dat onze volksopvoeding beheerscht, was het alleszins natuurlijk, dat de aanbidders van dit systeem zich geraakt betoonden, en bij monde van hun hoofdorgaan ons hun gramstorigheid deden gevoelen.

Een oogenblik waagden we de poging om door streng logische ontleding dit deel van het geschil in een schermutseling af te doen, edoch de geprikkeldheid van den tegenstander gedoogde dit niet. Telkens schoof hij in het debat het ernstig verwijt, dat te Parijs enz. de onzedelijkheid nog veel bedenkelijker en toch het onderwijs geheel in de hand der geestelijken was. Of we al onze toezegging herhaalden, van ook op dat verwijt te zullen antwoorden, het baatte niet; de kalmte, voor scherpe redeneering onmisbaar, was voor goed heen. Men sloeg van korzeligheid in bitsheid, van bitsheid in laatdunkendheid over, en zocht ontkoming in het groote woord: »Wij hebben geen lust op deze onwaardige manier langer dezen strijd voort te zetten. Ontwijken en het debat vervalschen, is de eenige kracht van »de Standaard". De gevolgtrekkingen van »de Standaard" zijn oppervlakkig, onlogisch, en de wijze, waarop hij die tracht staande te houden, kan den toets niet doorstaan."

Reeds met het enkele feit, dat men de stellige verklaring van den tegenstan-

der: dat antwoord komt, verzwijgt, en zijn lezers kortweg meêdeelt, dat hij het antwoord schuldig blijft, begaat men een dier zonden tegen den ridderlijken vorm, die de ervaren polemist zich slechts in hartstochtelijke overprikkeling laat overkomen.

Niettemin wenschen we onzerzijds ons woord gestand te doen en met dien spoed, dien de engte onzer plaatsruimte gedoogt, een ietwat meer dan oppervlakkig antwoord te geven op de ons voorgelegde vraag, door de N. Rotterdamsche in haar nummer van 21 Juni aldus geformuleerd: »Als de toeneming der onzedelijkheid de schuld is van de openbare school, hoe komt het dan, dat juist daar, waar de Kerkelijke school de alleenheerschappij heeft, de onzedelijkheid het grootst is?" Blijkens haar vroegere uitlatingen, heeft ze bij die vraag vooral het oog op groote wereldsteden, als Parijs, Londen, Brussel, Berlijn, enz.

Het hooger of lager peil van zedelijkheid, waarop een volk staat, wordt niet beslist door een enkel gegeven. De vergelijkende studie der natiën leert, dat reeds de natuurlijke gesteldheid van het land dat men bewoont, de aard van het meest gemeenzame voedsel en de verhouding van het klimaat op den zedelijken volkstoestand merkbaren invloed oefenen. Evenzoo zal het door geen deskundige geloochend worden, dat ook de regeeringsvorm waaronder men leeft en de wetten die het burgerlijk leven regelen, meêrekenen onder de drijfveeren, die 's volks zedelijk leven beheerschen. Voegt men daarbij den onmiskenbaren invloed, dien machtige schokken in het nationaal bestaan, als revoluties, oorlogen en volksrampen, een overgang van soberheid tot weelde, enz., in het volksbestaan plegen uit te oefenen, dan heeft men vrij wel de éene reeks van factoren vereenigd, die den zedelijken toestand van een volk bepalen.

Er is echter nog een andere orde van oorzaken, die, als van geestelijken oorsprong, nog meer onmiddellijk op den zedelijken toestand van een volk inwerken. We bedoelen de heerschende begrippen, niet gedacht als een losse aaneenrijging van onsamenhangende denkbeelden, maar als stelsel van inzichten en zienswijzen, die, uit een vast beginsel afgeleid, door geschriften, gesprekken en organisaties, de heerschappij van dit beginsel zoeken te vestigen. Kortweg zouden we kunnen zeggen, het geloof in zijn toepassing op het leven. Nu echter sinds 1789 niet een geloofsbeginsel, maar een beginsel ter bestrijding en vernietiging van het geloof, zich in het hart der natiën een troon zoekt op te richten, achten we de neutrale benaming van de heerschende begrippen juister.

Het beginsel nu, dat thans onzen Staat, ons burgerlijk en maatschappelijk, zedelijk en wetenschappelijk leven beheerscht, is het revolutionaire, dat het uitgangspunt van alle dingen in den zondigen mensch kiest, en ter wegneming van het schijnbaar tegenstrijdige dat in deze stelling ligt, de zonde als zonde in hem ontkent. Dit beginsel, eerst sinds korten tijd met den naam van het modern beginsel gedoopt, stelt over alle levensverhoudingen, over alle burgerlijke, zedelijke en godsdienstige betrekkingen, een eigen begrip, een eigen zienswijs tegenover de begrippen, die vroeger heerschten en uit het Christelijk geloof, waren afgeleid Nog houdt de strijd tusschen die beiden aan. Men heeft eenerzijds het Christelijk geloof, dat het uitgangspunt aller dingen in God zoekt en dienovereenkomstig een afgerond stelsel van denkbeelden en begrippen over geheel het menschelijk leven geeft; en anderzijds het Modern Ongeloof, of het Revolutionaire beginsel, dat het uitgangspunt niet in God, maar in den zondigen mensch kiest, en dientengevolge een stelsel van denkbeelden en begrippen ontwikkelt, met het eerste lijnrecht in strijd.

Die beginselen werken beiden langs twee wegen.

Men kan spreken van een directe en indirecte werking; de laatste natuurlijk het zwakst.

Indirect werkt èn het Christelijk èn het Revolutionair beginsel in de feiten en verhoudingen van het leven

Directe propaganda voor beide beginselen wordt gedreven door de Kerk en de School, de laatste in haar wijdsten omvang genomen.

De Kerk heeft het bepaalde doel door haar optreden en prediking invloed

te oefenen op de geestelijke ontwikkeling en vorming der natie. Vandaar de felle, onverzoenlijke strijd, die thans ook op Kerkelijk gebied tusschen de predikers des Evangelies en de Apostelen der Revolutie gevoerd wordt.

Nog machtiger echter is de invloed van de School; vroeger niet, thans wel. Dit vloeit daaruit voort, dat het beginsel des Ongeloofs zich van de Kerk slechts als noodhulp bedient, maar uit zijn aard de Kerk verfoeit. Vandaar dat het stroombed allengs verlegd is. De hoofdslag tusschen beide beginselen kan niet in de Kerk, maar moet in de School geleverd worden, »school" genomen in haar vollen omvang, het hooger onderwijs en dus de wetenschap evenzeer als de pers daaronder begrepen.

De Volksschool heeft in dezen strijd een eigenaardige beteekenis verkregen. Zij werkt op millioenen, waar het middelbaar onderwijs slechts op duizenden, de wetenschap slechts op honderden werkt. Hieruit verklaart het zich, dat almeer in alle landen van Europa de strijd om de volksschool het hoofdmoment in den kamp der geesten geworden is. »Geef mij de volksschool en ik ben meester van de natie!" is het wachtwoord der strijdende partijen geworden. Men erkent beiderzijds dat door haar aan het beginsel, waarvoor men strijdt, de meest invloedrijke werking verzekerd is, en dat dus door den strijd om de volksschool de toekomst van Europa wordt beheerscht.

Zou men echter niet beiderzijds in de lucht schermen, zou er een kruisen van de wapenen mogelijk zijn, dan moest er een gemeenschappelijk terrein worden aangewezen, een toetssteen waaraan de deugdelijkheid van beide stelsels zou worden beproefd.

Dit vond men op het gebied der zedelijkheid.

Men nam beiderzijds aan, door zijn eigen beginsel het volk zedelijker te maken, den standaard der zedelijke volksontwikkeling te verheffen, of, wil men, de som van zedelijk leven bij het volk te verhoogen.

Men had dus slechts te vragen: welke partij is de laatste jaren meester geweest van de volksschool? Zij had dan ook de proef te leveren, dat ons volk zedelijk vooruitging. Een klacht over zedelijken achteruitgang, na jarenlange heerschappij van haar beginsel op de volksschool, zou naar recht en rede pleiten tegen haar beginsel, ook gelijk het in haar stelsel van volksopvoeding was belichaamd.

Die klacht kwam!

Het moderne orgaan, het Nieuws van den Dag, bracht ze ons.

Vandaar onze opmerking. (28 Juni '72).

II.

De nauwe samenhang tusschen volksonderwijs en 's volks zedelijkheid is nimmer geloochend. Ook van liberale zijde is het onderling verband tusschen beiden steeds met klem bepleit.

Wil men uit den vloed van bewoordingen een enkel, zoo om zijn kernachtige kortheid, als om den naam dien het voert, opmerkelijk citaat, men herinnere zich dan de pittige verklaring van den hoogleeraar Opzoomer: »Wat wij op het onderwijs uitgeven, dat halen wij op de gevangenissen uit. Volksbeschaving is het grootste wapen tegen ondeugd, het beste middel om misdaden te voorkomen."

In dien toon speelt elk geschrift, ook van liberale zij, ter aanprijzing van het volksonderwijs geschreven.

Toch wane men niet dat dit brevet aan elk onderwijs werd uitgereikt. Reeds de bijeenvoeging van kosten voor de Gevangenissen en kosten voor het onderwijs toont overtuigend, dat niet ons Christelijk, maar het Staatsonderwijs was bedoeld.

Integendeel. Het Christelijk onderwijs achtte men niet zonder gevaar. Het stichtte kweekscholen niet voor liefde, maar voor haat. Onuitputtelijk waren de von-

den, om in schelle kleuren het gevaar te teekenen, dat de Overheid, de burgerlijke maatschappij, dat den lieven vrede en de nationale eendracht van onze stichtingen dreigde. Zelfs van plichtsbetrachting, zoo lasterde men, trok ons onderwijs af.

Men had ter staving van deze ernstige aanklacht slechts een caricatuur voor het origineel in de plaats te schuiven, en zie, men had gewonnen spel.

Zoo deed men dan ook.

Beets' Phantasie en Werkelijkheid zou ons hier treffende dingen van kunnen zeggen.

Toch geven we de voorkeur aan een zinsneê uit meer officieel document, dat voor den kenner allicht zijn merk van oorsprong verraadt.

Behoeft het volgend citaat nog toelichting?

»Even waarachtig is het, dat, in het verkeerd onderricht, in het van buiten leeren van onverstaanbare vragen, in het haarkloven over spitsvondigheden, in het veroordeelen en verdoemen van andersdenkenden, in het ledig laten van het hart, in den stroeven en teemenden toon des Onderwijzers, in zijne scheldwoorden en straffen, de ware oorzaak gelegen is van dien Godsdienstigen haat, van die dweperij, van dat practisch ongeloof, van dat razend bijgeloof, van die onverschilligheid omtrent de Godsvereering, van die geringachting zijner plichten, welke zoo algemeen, en veel algemeener, gevonden wordt, dan zij, welke het der moeite niet waardig achten den mensch in den mensch recht te leeren kennen, of die, bij dezen slender, hun gemak of belang meenen te vinden, gaarne zouden gelooven. Ik gevoel, dat het mij niet mogelijk is, geheel mijne inwendige overtuiging zóó en met dien nadruk uit te spreken, als het belang der menschheid en de hooge waardij der zaak vorderen."

Onzerzijds even ernstige bedenking tegen het Staatsonderwijs.

»Vel den stam, door dien te scheiden van den wortel, en de bloesem die zich tot vrucht zou zetten, verwelkt. Geen deugd, dan op den wortel des geloofs."

Men moge die bedenking, gelijk Dr. Lamping deed, met den glimlachenden uitroep ontmoeten: »Sluit de school, dat is het allerveiligst," dit sarcasme spat als de zeepbel uiteen voor het onomstootelijk feit, dat uit onze beurs minstens het drievoudige voor volksonderwijs vloeit van wat de liberalen op het altaar der volksopvoeding offeren.

Maar genoeg om de bestaande verhouding in dit drietal trekken te teekenen:

De standaard van 's volks zedelijkheid rijst of daalt naar gelang het volksonderwijs bloeit of kwijnt, mits dit onderwijs door den rechten geest worde beheerscht.

Dit beiderzijds toestemmend, beweren de Liberalen, dat hun school voor den zedelijken volksbloei bevorderlijk, de onze bedenkelijk is te achten.

Waartegenover onzerzijds even open wordt uitgesproken: Het Christelijk onderwijs verhoogt de natie; uw onderwijs is voor 's volks zedelijk leven niet zonder gevaar.

In telkens nieuwe variatiën trilt deze zelfde antiphonie door elken woordenstrijd, die over de schoolquaestie gevoerd wordt.

Zoo ook nu.

Toeneming der openbare zedelijkheid wordt geconstateerd, en onzerzijds in verband gebracht met het systeem onzer volksopvoeding. Niet als eenige oorzaak, maar als een oorzaak van gewicht.

Gelijk ons vorig artikel aangaf, zijn er een reeks factoren die het zedelijk leven beheerschen. De heerschende begrippen werken overigens op zijn zachtst genomen even sterk langs andere wegen, als door de propaganda der Staatsschool. Maar niet hier. Er was sprake van de publieke vrouw. Uitzonderingen nu daargelaten, is deze in den regel uit een stand der maatschappij, waarop de heerschende begrippen weinig, de aard der volksopvoeding sterk invloed oefent. Vooral op de school moest dus in het welbegrepen belang van Staat en zedelijkheid gewezen worden.

Maar hoe nu? zoo wierp men tegen. Is die openbare onzedelijkheid dan niet het ergst in onze groote wereldsteden, Parijs, Londen, Berlijn enz., en is daar niet juist het onderwijs geheel in handen der geestelijkheid?

Die vraag dient overwogen.

Vereenvoudigen we haar. Parijs is genoemd. Onderzoeken we de feiten.

Ook te Parijs geldt de klacht van het Nieuws van den Dag in onbeperkten zin.

De openbare onzedelijkheid nam er toe, toe op onrustbarende wijs.

De maandelijksche inschrijving der publieke vrouwen geeft naar officieele cijfers in zeven achtereenvolgende jaren de klimming van: 2495, 2471, 2663, 2843, 3028, 3260 en 3558, of, wil men het totaal bedrag over het gansche jaar, dan heeft men voor deze zeven jaren een klimming van 29948 tot 42699 schier geleidelijk in dezer voege opgaande: 29948, 29663, 31956, 34118, 36337, 39128 en 42699.

Houdt men hierbij in het oog, dat in deze cijfers alleen de officieel ingeschrevenen zijn opgenomen, die volgens eenparig getuigenis van deskundigen nog geen vierde van het werkelijk cijfer bedragen, dan komt men tot een klimming in een zevental jaren, die in de schrilste cijfers ons de voortwoekering van de zonde der ontucht in haar meest schaamteloozen vorm openbaart.

Hierbij ontstaat echter de vraag: moet het kwaad dat in Parijs huist, ook uit Parijs verklaard worden? Of, wil men, in duidelijker vorm: heeft deze massa van onzedelijke sujetten haar onzedelijke opvoeding te Parijs ontvangen?

Eerst als ook hierover de cijfers voor ons liggen, kan het onderzoek volgen, of werkelijk het onderwijs te Parijs geheel in handen der geestelijkheid is, althans zoo men onderzoek wil van meer dan oppervlakkigen aard.

Die cijfers volgen. (1 Juli '72).

III.

Moet het kwaad, te Parijs waargenomen, ook uit Parijs worden verklaard?

De toeneming der publieke ontucht moet, zelfs al let men op de toenemende bevolking, ook te Parijs volmondig worden erkend. Zal men echter bij de opsporing van de oorzaken van dit kwaad zich niet schuldig maken aan oppervlakkigheid van onderzoek, dan dient de vraag vooraf overwogen, of het kwaad, te Parijs gerijpt en uitgebroed, of de onzedelijkheid, die in Frankrijks hoofdstad haar tent opsloeg, ook in Parijs gekweekt is en ontstond.

Reeds de bekendheid met onze Amsterdamsche toestanden noopte tot die opmerking.

Voor zoover toch de ontmoeting met vrouwen, die den doop voor onechte kinderen vroegen, of ook met boetvaardigen onder de gevallenen, in dit opzicht eenigen maatstaf kon opleveren, kon het verschijnsel niet geloochend, dat voor de groote meerderheid deze ongelukkigen, niet te Amsterdam, maar elders opgevoed, eerst na reeds gevallen te zijn, of in de hachelijkste levensjaren, zich metterwoon in onze hoofdstad gevestigd hadden. De opgave van de kraamzalen in de stedelijke verplegingsinrichting scheen, evenzeer als de ervaring der politie, de juistheid van deze opmerking te bevestigen, en dus, ook bij het ontbreken van nauwkeurige statistiek, voor het minst als vermoeden te mogen gelden.

Er bestaat dus alleszins oorzaak, om ook bij de bespreking van dezen maatschappelijken kanker, gelijk hij zich te Parijs openbaart, vooraf te onderzoeken, in hoeverre de opvoeding te Parijs voor het in die stad bedreven kwaad aansprakelijk kan worden gesteld.

Voor ons heeft de beantwoording dezer vraag een eigenaardig gewicht, om de meerdere uitbreiding, die het bijzonder onderwijs in de groote steden ontving.

Bij de schier ongelooflijk zware concurrentie met de Staatsschool is krachtige bloei der bijzondere school in gemeenten van geringere bevolking doorgaans onmogelijk. Alleen in onze grootere steden zijn genoegzaam krachten aanwezig om, vooral met behulp van het onderwijs als bedrijf, aan het eigen onderwijs die grootsche afmetingen te geven, die de Staatsschool ondanks haar uiterst onbillijke privilegiën, de loef kunnen afsteken.

Voor het vraagstuk dat ons bezighoudt, zou de Bijzondere School dus in verkeerd daglicht kunnen geplaatst worden. Het dubbele feit dat in deze steden èn

het bijzonder onderwijs het krachtigst bloeit, èn de publieke onzedelijkheid het weligst tiert, zou òf tegen ons getuigen, òf voor het minst den Liberalen een voorwendsel bieden, om elken samenhang tusschen deze volkszonde en het stelsel van volksopvoeding te loochenen.

Voor Parijs is de oplossing dezer quaestie, door de uitvoerigheid der statistieke gegevens, uiterst licht.

Op een totaal van 12,607 personen, wier namen op de registers der sanitaire politie staan opgeteekend, heeft men er slechts 4.469 gevonden, waarbij de geboorteaanwijzing van Parijs vermeld stond. Derhalve weinig meer dan één derde

De overblijvende 7.198 waren deels uit de Departementen, deels uit den vreemde naar Parijs gekomen. Het getal der laatsten bedroeg slechts 506, zoodat er voor de verschillende provinciën 6.692 overbleven.

Ware hiermeê het totaal der geprostitueerden voor de Departementen aangegeven, dan zou het verschil natuurlijk zeer ten gunste van het platteland en zeer tegen Parijs pleiten. Men lette er daarom op, dat hiermeê slechts het cijfer derzulken is aangegeven, die in haar eigen omgeving te veel waren en wie het gaan naar Parijs licht viel. Hieruit verklaart zich het verschijnsel, dat van deze 6.692 de 29 departementen die het dichtst bij de hoofdstad liggen, 4.522, de 27 meer verwijderde slechts 969, en de 29 verst afgelegenen niet meer dan 201 hunner dochteren naar Parijs zonden.

Zelfs hiermeê echter is de juiste verhouding tusschen het kwaad, in en buiten Parijs gekweekt, nog niet aangegeven.

Het geslacht der ontuchtigen dat van elders naar Parijs komt, sterft met zijn eigen dood niet weg, maar laat in een pijnlijke opeenhooping van bastaarden, de stof achter, waaruit het kwaad met nieuwe kracht opschiet.

In deze geslachten der ontuchtigheid is van opvoeding, laat staan van onderwijs, meestal geen sprake; ze vormen een op zich zelf staande kolonie, die, van buiten ingekomen, het kwaad machtig doet voortwoekeren, maar zelf niet meêrekent in de levensverhoudingen der hoofdstad.

Dat dit kwaad niet gering is te achten, blijkt uit de volgende cijfers.

Onder de van elders gekomenen wijzen de officieele staten voor het Departement Seine, buiten Parijs, slechts 5.4 procent onecht geborenen aan, of één op de achttien, terwijl voor Parijs deze verhouding viermaal sterker is, en één op elke vier der ingeschrevenen bedraagt. Voor andere Departementen is dit nog veel gunstiger, voor Puy de Dôme b.v. slechts 1 op de 28.

Vooral met het oog op het Onderwijs dient hierop gelet.

Oppervlakkig beschouwd, zou men meenen, dat de te Parijs geborenen het nauwst met de onderwijs-quaestie in verband stonden en veel meer dan de van elders gekomenen onderwijs zouden genoten hebben.

Toch is dit niet zoo.

Op een cijfer van 4470 te Parijs geborenen konden 2332, dus de groote helft, haar naam niet teekenen, terwijl voor een getal van 1819 uit de provinciën gekomenen, dit cijfer slechts 663, of even een derde bedraagt. Houdt men daarbij in het oog, dat het getal kinderen tot den leeftijd van 15 jaar, dat op de lijsten der publieke vrouwen voorkomt, tusschen Parijs en de departementen als 48 tot 12 staat, dan zal elk verder betoog achterwege kunnen blijven, om den rampzaligen invloed te toonen, dien deze diep verdorven en elk middel tot zedelijke verheffing afstootende kolonie op de zedelijke gesteldheid van Parijs oefent.

Ook al kon dus worden aangetoond, dat het volksonderwijs te Parijs geheel in handen der geestelijkheid is, dan nog zou de statistiek harer publieke onzedelijkheid slechts voor één vierde in de beoordeeling mogen mederekenen.

Waarom we echter ook de eerste bewering niet kunnen toegeven, eischt een afzonderlijke uiteenzetting. (4 Juli '72).

IV.

Is te Parijs het onderwijs geheel in handen der geestelijkheid?

Reeds de statistische cijfers zijn te dezen opzichte welsprekend.

Naar de officieele bescheiden van een der laatste jaren, was de verhouding als volgt:

Er waren te Parijs 243 scholen voor lager onderwijs, die gezamenlijk door 66.460 kinderen bezocht werden. Van dezen werden op 122 door leeken-onderwijzers en op 121 door leden van geestelijke orden onderwijs gegeven. De laatsten zijn dus in de minderheid.

Het getal bewaarscholen bedroeg 98, die aan 18.210 kinderen herberg boden. Van deze stonden 73 onder leiding van directrices uit den burgerstand, terwijl slechts 25 door zusters van geestelijke orden bestuurd werden. Voor de geestelijkheid dus een zeer kleine minderheid.

De cours d'adultes, wij zouden zeggen, herhalings-scholen en scholen voor bejaarden, waarvan het rapport van de Salvandy in 1837 de eerste statistiek gaf, en die vooral door den Minister Duruy krachtig bevorderd zijn, worden in ditzelfde Budget van 1867 voor Parijs ten getale van 82 opgegeven, bezocht door 12.120 personen, zóó ingedeeld dat 6.550 mannen op 48 en 5.570 vrouwen op 34 scholen hun onderricht begonnen of voortzetten.

Van de 48 eersten staan 32 onder de leiding van leeken, slechts 16 zijn in geestelijke handen. Bij de 34 cursussen voor vrouwen is de verhouding: 21 aan leeken en slechts 13 aan geestelijke orden toebetrouwd.

Trekken we dit saâm, dan verkrijgen we deze uitkomst:

	Leeken.	Geestelijk.	Totaal.
Lager onderwijs . . .	122	121	243
Bewaarscholen	73	25	98
Cours d'adultes . . .	53	29	82
	248	175	423

Dus op een totaal van 423 scholen zijn 248 dezer niet en slechts 175 wel in handen der geestelijkheid. Het geuite vermoeden wordt hierdoor allerminst bevestigd.

Men weet in welke handen de Gemeenteraad van Parijs was, en toch, die Raad liet zich aan het onderwijs zoo bij uitnemendheid gelegen liggen, dat op het Budget van 1867 een som van 7,314,652 fr. voor het lager onderwijs was uitgetrokken. Voor tractementen aan niet-geestelijken onder de onderwijzers is hieronder een som van 636,850 fr., voor geestelijken van slechts 491,165 fr. uitgetrokken. Voeg hierbij, dat in dezelfde stad het door Carnot in 1814 opgerichte genootschap voor lager onderwijs werkt, waarvan Jules Simon, vrijmetselaar en lid der Internationale, voorzitter is, en ons dunkt, er is op de voetstoots gegeven verklaring meer af te dingen, dan men na zoo onbeperkte en onvoorwaardelijke betuiging wachten zou.

Meent men dat we ten onrechte den klemtoon op den naam van Parijs lieten vallen, raadplegen we dan de gegevens voor geheel Frankrijk. Men zal zien, dat ze nog sterker tegen de alleenheerschappij der geestelijkheid op het stuk van onderwijs getuigen.

In 1866, het jongste jaar waarvan uitvoeriger statistiek ten dienste staat, bedroeg het totaal cijfer der Fransche schooljeugd 3,477,542, waaronder c. 2,083,000 jongens en 1,390,000 meisjes. Kosteloos onderwijs werd aan 1,366,360 gegeven. Het aantal scholen bedroeg 53,350.

Naar welke verhouding teekent zich hierbij nu de macht der geestelijkheid en der geestelijke orden?

	Leeken.	Geestel.	Totaal
Scholen	41,959	11,391	53,350
Kinderen	2,340,344	1,137,198	3,477,542
Kostel. onderw. .	704,028	662,332	1,366,360
Jongensscholen . .	19,040	1970	21,114
Meisjesscholen . .	6399	8322	14,721
Voor beiden saâm .	16,516	1099	17,615

Deze cijfers toonen 1o dat slechts de k l e i n e h e l f t der Fransche schooljeugd door geestelijke orden onderwezen wordt, 2o dat naar verhouding op de scholen der geestelijken ongelijk meer kosteloos onderwijs wordt gegeven, en 3o dat de meisjesscholen de eenige uitzondering maken, en voor een vierde meer onder geestelijke leiding staan.

We voegen hier nog bij, dat trots de tegenwerking van Staat en wetenschap, de scholen der geestelijken eerst sedert de wet van 15 Maart 1850 tot eigenlijken bloei zijn gekomen.

In 1850 bedroeg het getal dezer scholen voor geheel Frankrijk nog slechts 6.464, in 1862 was dit reeds tot 10.862 geklommen, in 1863 tot 11,099 en in 1864 tot 11.391. De schoolopzieners geven als resultaat van hun bevinding, dat op een totaal van 7769 dezer scholen, waarover hun verslag loopt, bijna 4000 scholen uitnemend, 3500 middelmatig waren en 223 werden afgekeurd.

Voor de B e w a a r s c h o l e n toont het Rapport van den heer Jourdain, dat deze in 1867 ten getale van 3.572 bestonden, voor t w e e derden van Staatswege en slechts voor e e n derde door particulieren opgericht. Het getal kinderen op deze scholen bedraagt 418.768. De meerderheid dezer scholen is in handen van geestelijke orden, die 2.609 van de 3.572 scholen onder hun leiding hebben.

Wenscht men eindelijk de verhouding der Staatsscholen en der vrije schol ent kennen, dan blijkt uit de officieele rapporten, dat haar onderlinge verhouding is als volgt:

	Staatsscholen.	Vrije scholen.
Scholen voor lager onderw.	53,350	16,349
Kinderen	3,477,542	958,928
Bewaarscholen	2484	1088
Kinderen	344,388	74,380

Bij de laatste opgave heeft men wel in het oog te houden, dat door tal van gemeenten de openbare Staatsschool aan geestelijke orden is toevertrouwd. De scholen der geestelijke orden zijn dus voor het meerendeel Staatsscholen, en mogen uit analogie van onze schoolwet niet met de bijzondere vrije scholen worden verward.

Reeds uit de bovenstaande gegevens blijkt dus o. i. overtuigend, dat in het land, waar de openbare onzedelijkheid in elk opzicht het schreiendst is, het onderwijs slechts voor een gering deel in handen der geestelijkheid berust.

De tegenwerping zou dus hiermeê reeds als weerlegd zijn te beschouwen, vorderde de billijkheid niet, dat we nog vooraf naar het karakter der Staatsschool en den aard van het onderwijs der geestelijkheid onderzoek deden.

(10 Juli '72).

V.

Het bleek in ons vorig artikel, hoeveel er is af te dingen op het goedkoop beweren, dat te Parijs geheel het onderwijs in handen der geestelijkheid is.

Toch kunnen we met deze vergelijkende cijfers niet volstaan en eischt de billijkheid, dat ook de inrichting van het Lager Onderwijs bij onze Fransche naburen onder de oogen worde gezien. Allicht zou het anders menigen lezer van ons bladeke blijven schemeren, wat te denken zij van de dubbele onderscheiding

waarop we wezen, tusschen Leeken-scholen en Geestelijken-scholen eenerzijds, en ten andere tusschen Staatsscholen en Vrije scholen. De leest waarop de wetgeving voor lager onderwijs in de meeste Staten van Europa geschoeid is, is zoozeer in elk land verschillend, dat zonder bekendheid met deze wettelijke bepalingen elke vergelijking mank gaat.

De inrichting van het Lager Onderwijs in Frankrijk is geregeld bij de wet van 28 Juni 1833 en dankt haar leidend beginsel aan Guizot, in zijn nog niet antirevolutionaire periode. Destijds Minister onder Lodewijk Philips, meende Guizot nog steeds, dat de beginselen van 1789, mits in gematigden zin toegepast, de »steen der wijzen" voor het staatsrechtelijk leven der volken waren. Eerst de grievende teleurstelling van 1848 opende hem de oogen voor het giftig element dat in deze hooggeloofde leuze school. Men late zich dus door den naam van Guizot niet misleiden. Niet ónze Guizot spreekt in dat wetsontwerp, maar de minister van den Burgerkoning Lodewijk Philips.

Volgens deze wet nu, door die van 15 Maart 1850 en Maart 1866 slechts op enkele punten in meer vrijgevigen zin gewijzigd, heet het onderwijs in Frankrijk gelijk ten onzent vrij te zijn. Artikel 3 verklaart, dat alle onderwijs óf bijzonder óf openbaar is, en Artikel 4 bepaalt, dat elk Franschman of vreemdeling, die volle achttien jaren oud is, de functie van onderwijzer kan uitoefenen, zonder andere formaliteit, dan dat hij zich bij den burgemeester zijner woonplaats vertoone met overlegging van zijn acte en bewijs van zedelijk gedrag.

Dientengevolge is ook een dubbele reeks van scholen opgericht en telde Frankrijk naar luid het laatste officieele rapport 53,350 Staatsscholen en 16,349 Vrije scholen voor Lager Onderwijs. Onder de vrije scholen zijn er, die door particulieren, maar zijn er ook die door geestelijken bediend worden. Van de 16,349 zijn er 9847 in handen van particulieren. Slechts 6502 zijn door geestelijke orden bestuurd.

De inrichting der Staatsscholen verschilt echter van de onze, en wel in drieërlei opzicht.

1°. Er wordt niet slechts »opleiding tot maatschappelijke en Christelijke deugden" voorgeschreven, maar ook het onderwijs in den godsdienst is onder de leervakken opgenomen. Een crucifix hangt aan den wand. De onderwijzer moet de schooljeugd den Catechismus en de Bijbelsche geschiedenissen leeren. De pastoor, of in Protestantsche districten de predikant, heeft vrijen toegang tot de school in zijn qualiteit als zoodanig.

2°. De gemeenteraden hebben het recht om de leiding der Staatsschool aan de zorg der geestelijke orden toe te vertrouwen. De wet verplicht hen tot het onderhouden van niet meer dan één school in elke gemeente. Van de 53,350 Staatsscholen zijn 11,391 door de Gemeenteraden zelven in handen der geestelijkheid gegeven.

3°. In het schoolcomité heeft de geestelijke van het kerspel krachtens zijn qualiteit zitting.

Ongetwijfeld zijn de wetsbepalingen van 1833 voor Frankrijk dus minder drukkend, dan die van 1857 voor ons. In het lichtzinnig Frankrijk waagde men nog niet te doen, wat men bij onze godsdienstige natie roekeloos doordreef. Het ontwerp van Carnot, dat in 1848 bij Constituante werd ingediend, is het eenig bekende, waarin uitsluiting van het godsdienstig onderwijs werd voorgeschreven, maar dat juist daarom ook, zélfs in 1848, door de commissie van rapporteurs verworpen werd.

Toch late men zich door dezen schijn niet misleiden. De noodlottige werking van deze wet bleef voor de vrienden van kerk en godsdienst geen tiental jaren geheim, en de strijd, ter wille van den godsdienst, tegen dit systeem van opvoeding met doortastendheid en beleid gevoerd, beslaat een breede bladzijde in Frankrijks geschiedenis van de laatste jaren.

Staatsscholen, die zich met het godsdienstonderwijs belast zien, werken juist het tegendeel uit van wat de wet bedoelt, zoolang de keuze der onderwijzers schier uitsluitend in handen van de revolutionaire magistratuur is. Zelfs werd die schijnbaar zoo gunstige bepaling in de Staatsschool van Frankrijk evenals ten onzent als wapen tegen den godsdienst misbruikt. De Staat vormde den onderwijzer,

de Staat benoemde den onderwijzer, de Staat bezoldigde den onderwijzer, en wilt gij weten, welke resultaten dit opleverde, hoor het dan van Thiers, den »Behoudsman in de Revolutie," die niet schroomt de 40,000 Staatsonderwijzers, als »priesters van ongodisterij en socialisme" te karakteriseeren en zich in dezer voege uitlaat:

»Onder de schoolmeesters, zegt men mij, zijn er goede: het is mogelijk, maar »dezen zijn een mirakel, want ge hebt alles gedaan om ze afschuwelijk te maken.

»Wanneer ge uit een dorp een jongen boer hebt genomen, wanneer ge dien »op 15- of 16jarigen leeftijd in eene groote stad gebracht hebt, wanneer ge hem »een zwarten rok hebt gegeven, wanneer ge hem in een schoone normaalschool »gehuisvest hebt, en wanneer ge hem daar, gedurende twee jaren, meer geest »hebt gegeven dan hij er ooit zal kunnen verdragen, wanneer ge hem de natuur»kunde, aardrijkskunde, algebra, trigonometrie, geschiedenis en de rest geleerd »hebt; en wanneer gij hem daarna, op 18jarigen leeftijd, in het midden van een »dorp zendt, met 200 frcs., om er van verveling te sterven, met onopgevoede »kleine kinderen die noch lezen noch schrijven kunnen, en dikwijls noch het een »noch het ander willen leeren, dan maakt ge er noodzakelijk een ontevre»dene, een vijand van.

»Doet, zoo als ge wilt; om schoolmeester te zijn is eene nederigheid, eene »zelfverloochening noodig waartoe een leek zelden in staat is; er is een geloovige »noodig, een godsdienstig man: het verstand en de toewijding van den man der »wereld is niet voldoende.

»Wanneer ik op het land toefde, bezocht ik dikwijls de naburige dorpen. Wel»nu! ik vond daar een geestelijke: zijn toestand is ongeveer dezelfde als van den »schoolmeester, volstrekt niet rijker: een toestand, op zijn minst genomen, zeer »nederig en zeer verlaten. Welnu! ondanks dit alles, vond ik hem niet ontevre»den, ik vond hem gelaten en rustig; hij ontving mij zonder droefheid en sprak »vroolijk met mij. Wat den schoolmeester betreft, ik heb hem altijd ontevreden »gevonden: zijn gelaat, zijne woorden, alles was treurig en bijna vertoornd. En »de reden van dit alles is, dat de Christen berust, de ongeloovige niet."

Even weinig beteekenend is de opneming van den geestelijke in de Schoolcommissie.

De richting van het Schoolbeheer toont ons dit.

Aan het hoofd van dit Bestuur staat de Minister, die bijgestaan wordt door twee Raden: 1°. de »Conseil de l'instruction publique" en 2°. de »Conseil supérieur pour l'enseignement secondaire." De eerste raad heeft het recht van beslissing in alle quaestiën over bevoegdheid tot het geven van onderwijs en de oprichting van scholen.

Twintig Inspecteurs, van Staatswege aangesteld, zijn belast met het persoonlijk bezoeken van alle scholen des rijks.

Onder dit algemeen Bestuur is Frankrijk ingedeeld in 17 arrondissementen, aan wier hoofd zeventien Rectoren staan, die wederom Schoolopzieners voor hun district onder zich hebben.

Elk dezer Rectors heeft naast zich een »Conseil académique" waarin één geestelijke doorgaans zitting heeft.

Voor de administratie der scholen is het toezicht opgedragen aan den Prefect, die voorzitter is van den »Conseil du Departement."

Voor elke gemeente eindelijk is het schooltoezicht toevertrouwd aan een plaatselijke Schoolcommissie, bestaande uit 2 leden, waaronder één geestelijke. De overige vier zijn 1°. de Burgemeester der plaats en 2°. drie leden uit de burgerij.

Deze eenvoudige beschrijving van den bestaanden toestand is volkomen toereikend, om elk denkbeeld af te snijden, alsof de geestelijkheid op het stuk van onderwijs oppermachtig ware. Een enkele stem in een vijandige raadsvergadering vermag niets. Voor het hoofdbeginsel, dat het Staatsonderwijs uitgangspunt zij, bezwijkt ook in Frankrijk elke poging tot schepping van een beteren toestand.

Dat dan ook in Frankrijk het verzet tegen deze Staatsscholen steeds machtiger wordt, blijkt vooral, ons ter leering, uit den zeldzamen bloei van de vrije hoogere Burgerscholen, die sinds de vrijgevige wetsbepalingen van 15 Maart 1850 in Frankrijk wordt waargenomen.

Nu reeds zijn de cijfers van het Middelbaar onderwijs in Frankrijk hoogst opmerkelijk.

De Staatsscholen voor Middelbaar Onderwijs tellen 34,442 leerlingen voor de Lyceën en 32,000 discipels voor de »Collèges Communaux," samen 66,442.

De vrije Hoogere Burgerscholen daarentegen bereikten reeds het cijfer van 77,000 leerlingen, waarbij men nog de 20,000 van de »petits seminaires" heeft te voegen. Wel een bewijs, dat ook in Frankrijk den tegenzin tegen den materialistischen geest bij het Staats Middelbaar onderwijs toeneemt. Maar ook, dat herziening der wet in meer vrijgevigen zin, veel meer nog dan particulier vermaan en opwekking, den bloei van het vrije onderwijs bevordert. (13 Juli '72).

VI.

De algemeene vraag, vanwaar het kwam, dat de publieke onzedelijkheid toenam, ook waar het onderwijs in handen der geestelijkheid is, hebben we, liever dan in den vorm eener allicht geprikkelde polemiek, met het opzettelijk onderzoek van een der speciaal aangewezen landen beantwoord. Mits men met de beperktheid onzer plaatsruimte rekening wille houden, zijn we tot gelijk onderzoek naar den toestand in België, Pruisen, Engeland en de Vereenigde Staten bereid. Ook afgezien van de aanleiding, die ditmaal bestond, ligt het toch op onzen weg, den staat van het onderwijs ook in deze landen te bespreken. Mannen als Quetelet zullen daarbij onze bondgenooten tegen de moderne secteschool blijken. De strijd tegen de suprematie der Staatsschool wordt, zelfs in Amerika, van steeds ernstiger karakter. Haar bloei leidt tot haar ondergang, zoodra ook hier »aan de vruchten de boom wordt gekend."

Men verlieze daarbij niet uit het oog, dat men niet dan ten onrechte ons als pleitbezorgers voor het gehalte van e l k e vrije school kan laten optreden. Ook ons is het geen geheim, dat de groote les van Engelands staatkundige ontwikkeling, »geen vrijheid zonder misbruik," ook op het gebied van het onderwijs haar distelen en doornen deed groeien. Allerminst zijn we blind voor den ten deele schadelijken invloed, die door het Katholieke schoolonderwijs, zoodra het zich meesteresse van het terrein gevoelt, op het nationale leven wordt uitgeoefend. De jammerlijke toestand van Spanje verwekt ons allerminst tot nijd. De kracht tot zedelijke volksverheffing ligt niet in den Catechismus, niet in het Crucifix, niet in de Litaniën, maar kan alleen uitgaan van G o d s W o o r d. Toont nu de houding der Katholieke geestelijkheid, b. v., (om niet met vage algemeenheden te schermen) in de Iersche Districten van New-York, dat zelfs het lezen van den Bijbel naar een kerkelijk goedgekeurde uitgave en onder streng verbod om aan de lezing ook maar een woord toe te voegen, hun een doorn in het oog wordt, dan is het licht begrijpelijk, dat we ons niet gaarne verantwoordelijk zouden stellen voor godsdienstig onderwijs, gegeven in zulk een trant. Toch meenen we, dat de eerbiediging der consciëntievrijheid zwaarder behoort te wegen dan angstvallige berekening der uitkomsten. Men moet de vrijheid willen, of ze niet willen. Nu we haar eens aanvaard hebben, moet in de sterkte van het beginsel heil worden gezocht, en zijn we volkomen in ons recht, zoo we het Liberalisme toeroepen: Ge k u n t wel niet ontkennen, dat, door uw toedoen en met uw gedoogen, de door u zelf gepredikte vrijheid aan banden is gelegd, maar blijft nochtans in uw systeem volharden, uit vrees dat de vrijlating van het onderwijs, nu reeds in practijk gebracht, de door u bestreden gevoelens zou doen veld winnen!

Deze gedragslijn nu zou ons dan slechts geoorloofd dunken, zoo vooraf een dubbele voorwaarde door onze Liberalen aanvaard werd: 1°. dat men erkende inconsequent te zijn; en 2°. den naam der Vrijheid uit een schoolwet schrapte, die door de »dommekracht van het geld" de in schijn gegunde vrijheid volstrekt denkbeeldig maakt.

Ter voorkoming van misverstand voegen we hier nog bij, dat de onlangs aan

ons adres gerichte opmerking: »Men zoeke den oorsprong van het kwaad niet bij de Bron van het goede!" ons tot nog juistere omschrijving van onze gedachte noopt.

Geen onderwijs, welk ook, of het moest het onderwijs in de broeinesten der ongerechtigheid van St. Giles en White Chapel te Londen zijn, is oorzaak van onzedelijkheid in positieven zin. De bron van het kwaad ligt uitsluitend in het zondig hart.

We hielden het niet voor mogelijk, dat men ons een andere meening zou toedichten en dies kwam het geven van deze verklaring niet in ons op.

Nu dit echter verre van overbodig blijkt, wenschen we de laatste oorzaak van misverstand weg te nemen.

In de zonde van het hart ligt de ziektekiem der onzedelijkheid. Elk onderwijs, dien naam waard, staat tegenover de onzedelijkheid als de geneeskunde tegenover de krankheid.

Maar is het, dit toegegeven, zoo ondenkbaar, dat een verkeerd toegediend medicijn, dat de invloed eener onwetenschappelijke geneeskunst, de kwaal verergert in stede van geneest, en heb ik, bij zoo noodlottige uitkomst, niet het volste recht, den roekeloozen practizijn voor de verergering der krankheid aansprakelijk te stellen? Mag ik hem niet verwijten: »Aan u ligt de schuld!"?

Men zou zeggen, een enkele bladzijde uit den strijd der Allopaten en Homoeopaten ontslaat ons bij dit beweren van elk bewijs.

Uitsluitend in dien zin nu was onze aanklacht tegen het Openbaar Onderwijs bedoeld.

Ook in het vleesch en bloed van onze natie sluipt en woelt de giftige kanker der ontuchtigheid.

Aan zichzelf overgelaten, zal die vleeschelijke zin en losbandigheid der hartstochten ook bij ons in klimmende mate uitwerken, wat ze elders wrocht: ze zal het physiek gehalte onzer natie doen achteruitgaan, de afschuwelijkste ziekten ongelooflijk doen voortwoekeren, de banden des huislijken levens almeer ontheiligen en den edeler zin van ons jonge Holland in klimmende mate doen verbasteren in lagen, dierlijken zin.

Daartegen te strijden, is een nationaal belang, meer nog een nationale plicht, en het is, wie durft het weerspreken, bovenal het onderwijs op onze volksscholen, dat tot stuiting van dit kwaad, tot ontwikkeling van zedelijke veerkracht en verheffing van den volksgeest geroepen is.

De vraag is slechts: welk onderwijs?

Er wordt een dubbel antwoord op deze vraag gegeven.

Het Liberalisme stemt voor Homoeopathische geneesmethode. Al wat het geloof der vaderen in den lande leert, wil onderwijs in Allopathischen geest.

Onze bedoeling zal duidelijk zijn.

De zonde, ook der ontucht, is geboren uit de zucht des menschen om »als God te zijn," zichzelf ten rechter, zichzelf ten Heer, voor zichzelven beslissend wat goed of kwaad is.

Dit draagt wrange vrucht, óók voor onze natie.

Tot genezing, tot stuiting, biedt zich het Liberalisme, bieden ook wij ons aan.

Hoe nu poogt het Liberalisme hiertoe te geraken? Immers door datzelfde beginsel, waaruit de krankheid ontstond, tot grondslag van zijn onderwijs te leggen. De onwedergeboren mensch Souverein! Dus homoeopathie!

Daartegenover staat ons beweren, dat zulk een kankerend gif slechts bedwongen en tot wijken kan genoopt worden door toediening van een tegengif. Dát Antidotum is ons Gods Woord, dat proefhoudend medicijn is ons de Christus. Juist omgekeerd dus: allopathie!

Nu is de kranke in handen van het Liberalisme gevallen De homoeopathische geneesmethode vond hare toepassing! Mogen we dan thans niet onderzoeken, hoe het den kranke gaat? Of er beterschap merkbaar is?

En zoo men ons dan uit den hoek der homoeopathen zelf voorkomt, door een noodkreet, dat de kranke zichtbaar achteruitgaat, is het dan kwade trouw, is het dan laakbare broodnijd, zoo de allopathische geneesheer zijn overtuiging niet onderdrukken kan: »Dat komt nu van de Homoeopathie!"

Dat het vraagstuk der prostitutie uiterst ingewikkeld en samengesteld is, zal door niet één deskundige bestreden worden, maar dit neemt niet weg, dat we elk onderwijs dien naam onwaard zouden keuren, dat in ernst beweren wilde, tegenover den gruwel der ontucht volslagen machteloos te staan! De ontkenning van het propter hoc ontneemt aan uw school haar hoogste eeretitel: »haar beteekenis voor het zedelijk leven!"

Voorshands hiermeê de bespreking dezer quaestie eindigende, meenen we niet onbescheiden in onze wenschen te zijn, zoo we bij het publiek der N. Rotterdamsche liefst niet langer onder de verdenking stonden: als waren we ons antwoord schuldig gebleven! (16 Juli '72).

---

3. De Staat en het tooneel.

Artikel 188 der Gemeentewet verplicht den Burgemeester te waken, dat in onze schouwburgen enz. geen vertooningen geschieden, die strijdig zijn met de openbare orde of zedelijkheid.

Dit is het onmogelijke eischen.

Om te waken dat iets conform de eischen der openbare zedelijkheid worde uitgevoerd, dient men te weten wat er geschieden zal, op wat wijs het geschieden zal, en gelegenheid te hebben ter controleering.

Nu kan het kwetsende voor de openbare zedelijkheid bij de vertooningen in onze schouwburgen òf in het stuk zelf liggen, òf in de kleeding, òf in de bewegingen.

Zal een Burgemeester waken, dat in het stuk zelf niets voorkome, dat met de openbare zedelijkheid strijdt, dan dient hij vooraf een gewaarmerkt exemplaar te ontvangen van het op te voeren stuk (in Amsterdam soms vier op één avond); dit van den eersten tot den laatsten regel te lezen, en wel zóó te lezen, dat hij zich ook rekenschap geve van de équivoque bedoeling, die, in schijnbaar onschuldige woorden gekleed, vaak het hoofd-element in menige boert is, bestemd om hartstocht en wellust te prikkelen.

Komt dit met de waardigheid van het Hoofd des Bestuurs overeen?

Kan men iemand ambtshalve dwingen, week aan week door het slijk der vuilste gemeenheden te waden en een besluit te nemen, waardoor elk burger weet, met welke litteratuur het achtbaar Hoofd der Gemeente zich onledig hield?

En toch, dit is nog het lichtste deel van zijn taak.

Het is geen geheim, hoe vooral de schouwburgen van lageren rang door den zinlijken smaak van het publiek, dien ze zelven bedierven, tot streeling van het oog worden verleid.

Vooral in de kleeding, of wil men, in het niet gekleed zijn, zoekt men zijn kracht, en niets is voor de openbare zedelijkheid stuitender dan de bordeel-vertooningen, waaraan het publiek zich in menigen schouwburg vergast.

Ook daartegen moet de Burgemeester waken.

Niet deze schandalen keeren, als ze geschied zijn, maar waken dat ze niet voorkomen. Elke eervergeten boeleerster, die haar schandelijkheden op het tooneel waagt, wordt thans geacht, volgens het oordeel van den Burgervader binnen de perken der openbare zedelijkheid te blijven.

Hoe zal hij hiertegen waken? Zal hij zich in afbeelding de toiletten doen voorleggen en, eer de acteurs en actrices van achter de coulissen komen, zich overtuigen dat de hem voorgelegde prent stipt is gevolgd?

Kan, mag dit van een achtbaar man, die op zijn eergevoel prijs stelt, ook al ware het uitvoerbaar, worden gevergd?

En nog noemden we het ergste niet.

Er is ook een mimiek, een spel der gebaren en lichaamsbewegingen, waardoor men, vooral bij de balletten, te midden van het beste stuk de meest onzedelijke vertooningen inschuift.

Zelfs de Faust van Göthe wordt thans door zulke balletten smakelijk gemaakt,

en de beste namen van Amsterdam leenen zich om door middel van »Volksvlijt" deze kunst- en zedebedervende practijken te steunen

Ook daartegen te waken, is, volgens onze Gemeentewet, 's Burgemeesters plicht.

In ergerlijker zin nog dan de quiproquo's van het stuk of de schaamtelooze toiletten, zijn deze gebaren en dansen »vertooningen met de openbare zedelijkheid strijdig."

Maar hoe ze te voorkomen?

Zal de Burgemeester vooraf een repetitie eischen van wat men voornemens is ten tooneele te brengen, en zich daarna bij de uitvoering vergewissen dat repetitie en uitvoering rijmden?

Gevoelt men niet, dat, afgezien van het onvereenigbare van zulk een bezigheid met de achtbaarheid van zijn ambt, de bemoeiïng met de schouwburgen hierdoor een uitbreiding zou erlangen, die, vooral in onze groote steden, al 's Burgemeesters beschikbaren tijd in beslag zou nemen?

Voeg daarbij de onoverkomelijke moeielijkheid, om de juiste grenzen aan te geven van wat al dan niet de openbare zedelijkheid kwetst; de uiteenloopende meeningen, die de opvolgende Burgemeesters eener zelfde stad, evenzeer als de Burgemeesters van verschillende steden, aan het gevaar blootstellen, om onwillekeurig censuur over elkanders zedelijken smaak uit te oefenen; en niet minder het eindeloos gekibbel, dat door een strenge uitvoering dezer wetsbepaling tusschen onze Burgemeesters en de directiën onzer schouwburgen ontstaan zou, — en, ons dunkt, er blijft voor het dus geformuleerde artikel weinig ter verdediging over.

Die bepaling geeft òf te veel òf te weinig.

Tweeërlei standpunt kan men innemen, naar gelang men de schouwburgen een publiekrechtelijk karakter toekent, of ze geheel als inrichtingen van particuliere liefhebberij beschouwt.

Oudtijds koos men het eerste standpunt. Aan de schouwburgen werd geld uit de gemeentekas verleend Voor een behoorlijk gebouw werd door het Burgerlijk Bestuur gezorgd. Sommige autoriteiten hadden een onderscheidende plaats Een peleton soldaten betrok de wacht, en bij officiëele feestdagen werd een vertooning in den schouwburg op het program geplaatst.

Bij die onderstelling mocht de censuur natuurlijk niet uitblijven. Door zijn gedeeltelijke inmenging en officiëele erkenning, stond het Bestuur uitteraard ten deele aansprakelijk voor hetgeen in de schouwburgen voorviel. De komedie was publiek terrein.

Maar even goed kan men zich op een tegenovergesteld standpunt plaatsen, en oordeelen dat ook aan deze Staatsbemoeiïng een einde moet komen; dat elk officiëel karakter aan onze schouwburgen behoort ontnomen te worden; dat de subsidiën behooren te vervallen; dat de militaire wacht daar ter plaatse niet hoort; en dat het komediebezoek van hooggeplaatste personen geen plaats meer behoort in te nemen op onze feestprogramma's.

Dan verviel natuurlijk alle verantwoordelijkheid van het Bestuur; hield de komedie op, publiek terrein te zijn; en kon van maatregelen tegen onzedelijkheid slechts sprake zijn bij de uitreiking van het patent.

Onze tegenwoordige wetsbepaling kiest noch het eene noch het andere standpunt; is vleesch noch visch; maar zweeft tusschen de doctrinaire taal der wet en de nawerking van vroegere gewoonte.

In de wet heet de schouwburg een particuliere inrichting, met herbergen, tapperijen en bordeelen op één lijn gesteld; zeker weinig eervol!

Maar het woord publiek (openbaar) heeft misleid.

In de uitdrukkingen publieke (open) tafel en publieke (openbare) school, heeft het woord publiek een geheel verschillende beteekenis. De eene maal: toegankelijk voor wie komen wil. De andere maal: onder medewerking van het publiek gezag ingesteld.

Een schouwburg nu is publiek in de eerste, niet in de tweede beteekenis van het woord.

Maar er was geld noodig; de militaire wacht betrok niet ongaarne dezen post; de officiëele usanties bestonden nu eenmaal; — en zoo is men op een half-

slachtigen weg geraakt, die vroeg of laat, gelijk nu in de Bosscher quaestie, tot botsing moest leiden.

In de practijk is Art. 188 een doode letter gebleven; soms op zeer zwakke wijs toegepast op de Stadsschouwburgen, maar schier nooit op de variétés en particuliere, laat staan op de kermisschouwburgen.

Het »laisser faire, laisser passer" wisten onze burgemeesters, — hoe, begrijpt men niet wel, — met de voorschriften der Gemeentewet te rijmen.

Aan dezen toestand behoort een einde te komen. In dat partijtrekken voor het Pariser Leben ligt iets kwetsends voor het publieke eergevoel.

Niemand kan den Bosscher Burgemeester dwingen, op het voetspoor zijner ambtgenooten een wetsbepaling als niet geschreven te beschouwen. Ondervinding bij de uitvoering bestond nog weinig. Een wetspraktijk had zich niet gevormd. Waarom dan niet liever, in naam der reeds zoo lang door menig schouwburg-exces gekwetste zedelijkheid, openlijk de daad van den Bosscher Burgemeester toegejuicht: en daarna de herziening dezer onhoudbare bepaling ter plaatse waar zulks behoort aan de orde gesteld?

Welke positie we én tegenover het Ministerie én tegenover de Ultramontaansche beweging innemen, bleek nog dezer dagen; maar aan het zoeken van spijkers op laag water doen we niet meê.

Als het er op aankomt om voor het puriteinsch karakter van onze publieke zedelijkheid te waken, moet een volk, dat door het Calvanisme groot werd, niet met het Ultramontaansche brandmerk een streven veroordeelen, dat de Roomsche natiën, althans na de Reformatie, van ons hebben geleerd.

Laat wie schouwburgen van het allooi dat thans regel is, bezoeken wil, die zelf bekostigen. Althans bij de Nederlandsche natie is het tooneel geen publiek belang. (8 Februari '75).

---

4. Waar we aan toe zijn?

De Christelijk-historische richting strijdt voor de zedelijke belangen van ons nationale leven.

Ze vormt wel ter dege een staatkundige partij, maar een partij, die, aan den gewonen strijd om de ministerieele zetels vreemd, steeds de hoogere belangen des volks poogt te behartigen.

Daarom vindt ze weerklank in het geweten des volks, in het geweten ver buiten den kring van haar eigenlijken aanhang. Zelfs in het geweten van den tegenstander.

Men verheelt niet en kan niet verbloemen, dat in de leiding der Staatszaken het zedelijk bestanddeel te sterk op den achtergrond is gedrongen, en moet ten andere, eerlijkheidshalve, zijns ondanks toegeven, dat de Christelijk-historische richting althans dit bestanddeel van ons nationale leven met veerkracht en toewijding verdedigt.

Vandaar de klimmende invloed van onze richting, in weerwil van den ongunst der tijden, ons gebrek aan degelijke Staatslieden en de onderlinge liefdeloosheid van de leiders. Dit laatste niet sinds drie of vijf, maar sinds dertig en vijftig jaren.

Voor welke belangen treedt onze richting in het strijdperk?

Ze liggen deels in onze Koloniën, deels in het Moederland.

Voor onze Indiën vroegen we steeds en vragen we nog:

1. dat alle slavernij geweerd worde; 2. dat men de personeele diensten zooveel doenlijk beperke; 3. dat men den Islam niet van Staatswege huldige; 4. dat het Evangelie zijn vrijen loop hebbe; 5. dat het onderwijs op de volksschool drager zij van het Christelijk element; 6. dat de arbeider ook op Java zijn loon waardig worde geacht: en 7. dat de opium onze schatkist niet verrijke ten koste van het zedelijk welvaren der bevolking.

Van deze zeven punten laten we niet af.

Op welke wijze de zedelijke belangen, hierbij in het spel, het best geregeld worden, is een vraag van uitvoering, waarover men verschillen kan; maar over

de *zedelijke idée*, in elk dezer vragen besloten, zijn alle Christenen in den lande van harte eenstemmig — en de zedelijke volksopinie geeft ons gelijk.

Zóó ook in het Moederland.

Onze strijd voor het Onderwijs is een opkomen voor de verwaarloosde rechten van het *zedelijk belang* bij de volksopvoeding; een opkomen voor de belangen van het kinderhart en voor de rechten der ouders

Onze strijd voor de Kerk bedoelt verzet tegen de macht van den Staat, die de Kerk van Christus deels zelf in toom wil houden, deels aan den band legt van een *ongeestelijk*, reglementair bestuur.

Onze strijd voor een betere Kieswet richt zich tegen de *onzedelijke practijken* bij Kiezers, Clubs en Kamers, waartoe de thans bestaande Kieswet niet slechts aanleiding geeft, maar schier *dwingt*.

Onze strijd voor de constitutioneele volksrechten, door alle echte Antirevolutionairen steeds met onverzwakten moed gestreden, bedoelt het *zedelijk belang* van die deugdelijke handhaving onzer rechten en vrijheden, zonder welke geen zedelijke volksontwikkeling denkbaar is.

Onze strijd tegen het »*Ben ik mijns broeders hoeder?*" van onze Liberalisten en het »*Laissez faire, laissez passer*" eener zelfzuchtige staathuishoudkunde, beoogt herstel van het *zedelijk belang*, dat in de sociale banden voor ons volksleven geboden is; ten deele ook bescherming voor het verdrukte.

Het zedelijk volksbelang dringt ons, in den strijd voor de viering van den Zondag niet te vertragen.

Een zedelijk belang is o. i. betrokken bij de beperking van het drankgebruik.

Onzedelijk achten we de Staatsloterij.

In strijd met het zedelijk karakter van den mensch, de wijze waarop onze militairen nog in hun kazernen leven.

Uit zedelijk oogpunt niet gerechtvaardigd dunkt ons de ongelijke verdeeling van Staatslasten, deels tusschen de verschillende gemeenten, deels tusschen de lieden van verschillende levenspositie, deels tusschen voorstanders en tegenstanders der Vrije, van de ouders uitgaande school.

We ontkennen niet, dat dit zedelijk belang in zijn verschillende uitingen voortvloeit uit een algemeen staatkundig beginsel; we weten zeer wel, dat ook voor de overige vraagstukken van Staatsbeleid strikt logisch een bepaalde zienswijs uit dit beginsel voortvloeit; maar voor zoover de Christelijk-historische richting sterk in den lande staat, dankt ze dezen invloed niet aan haar staatkundig stelsel, maar aan *de liefde voor de zedelijke volksbelangen*, die blijkbaar door dit stelsel wordt gekweekt.

Niet alsof onze richting het monopolie van deze belangstelling in het zedelijk volksheil zou hebben.

Geen enkele Staatspartij die er zich aan speent.

Maar — en zich hier het verschil — terwijl deze belangen voor de overige Staatspartijen slechts bijzaak zijn en deswege gedurig aan andere overwegingen worden opgeofferd, ziet het volk, bespeurt de natie zeer wel, dat alleen de Christelijk-historische richting voor de toewijding aan deze belangen leeft.

Vandaar het zich nooit verloochenend verschijnsel, dat onze richting krachtig in den lande stond, zoo dikwijls ze voor *deze* belangen opkwam, en, omgekeerd, inzonk, zoodra ze dit haar heilig terrein verliet.

En niet slechts dat ze sterker dan andere partijtijen voor deze belangen geijverd heeft, maar ze heeft, en dit geeft den doorslag, een antwoord gereed op de vraag: welke artsenij deze wonden des volks zal genezen.

Ze heeft den moed om op het Christendom te wijzen.

Op het Christendom als, blijkens de vergelijkende volksstudie en de studie der historie, de van God gegeven medicijn om ook de natiën veerkracht en levensgloed in te storten.

Dat juist dit haar den haat der wederpartijders op den hals haalt, slaat haar niet uit het veld.

In hoc signo vinces. »In dit teeken, het teeken des Kruises, zult ge overwinnen!"

En daarom gewetensvrijheid, onverlet en ongekrenkt, met mannenmoed en zonder sparen tegen de Kerkalmacht van Rome en de Staatsalmacht van onze Radicalen verdedigd, blijft het fundament waarop ze rust.

Hoever zijn we nu in dezen strijd?

Antwoord: Nog bestaat er in Indië slavernij; nog misbruik bij personeele diensten; nog geeft men geld uit de schatkist voor den bouw van Mohammedaansche tempels; nog mat men den zendeling door tergende bepalingen af; nog ontzielt men het Indisch onderwijs; nog kleeft er onrecht aan onze Indische millioenen; nog neemt het opiumverbruik toe.

Een opiumschuivend Regent zou men des noods laten, maar een Christen geworden Regent afzetten!

Onderwijs zonder godsdienst heet op de lippen des Ministers het eenig middel om de dwaling te bestrijden.

Op het stuk van onze lagere school maakt de schoolwetpartij misbruik van haar overmacht om ons te dooden met ons eigen geld.

De Kerk blijft nog gebonden en ziet nieuwe banden voor zich vlechten.

Aan de Kieswet wil men niet aan.

De Zondagswet blijft bespot met onzer Overheids gedoogen.

De Staat der Nederlanden loot nog steeds loten uit.

Op elk gebied schier blijft het zedelijk volksbelang nog in den hoek gedrongen.

Daarbij is onze kracht in de Eerste Kamer geene, en in de Tweede Kamer nog klein.

Hulpe bij anderen vinden we nauwlijks.

Bij den Liberalist en den Conservatief, fractie-Wintgens, blijkens de jongste amendementshistorie, zelfs een ons misgunnen van wat de wet nog toestond.

Toch houden we goeden moed.

In nog wel banger dagen zijn de helden van een vorig geslacht staande gebleven.

Mits we ons isolement handhaven, staan we sterk, niet om de trouw waarmeê we ons beginsel belijden, maar om de onsterfelijke kracht van het zedelijk beginsel dat ons draagt. (20 December '75).

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

HYGIÈNE.

> In het belang der openbare gezondheid acht ze, dat de overheid te waken heeft tegen vervalsching van levensmiddelen; tegen verontreiniging van den publieken weg en tegen vergiftiging van den dampkring of het water; zorg heeft te dragen voor zindelijkheid in haar eigen huishouding; en een eerbare begrafenis der lijken; en voorts bij het zich vertoonen van besmettelijke ziekten (behoudens de vrije beschikking van een iegelijk over zijn eigen lichaam en zijn eigen consciëntie) al zulke maatregelen heeft te nemen, als strekken kunnen en onmisbaar zijn om te voorkomen, dat iemand onwillens of onwetens, met de smetstof dezer ziekten in eene voor hem gevaarlijke aanraking zou treden.

I.

DE TAAK DER OVERHEID.

§ 194. Van »eerbaarheid" loopt door »netheid", en van daar op »zindelijkheid", de overgang op de »hygiène".

Noch die »eerbaarheid", noch die »hygiène" mogen intusschen, »buiten den levenden God om", door de Overheid, d. i. *in casu* door de geneeskundige politie, worden verzorgd.

De eere van Gods naam hangt wel ter dege aan de eerbaarheid van ons openbaar leven op onze publieke terreinen; en in zeer aanmerkelijke mate is een gruwel, *op open straat begaan*, Godonteerender dan een slechtheid in den stille bedreven.

Indien we dan ook bij de »publieke eerbaarheid" telkens op het handhaven van ónze eer door de Overheid aandrongen, en van God Almachtig zwegen, dan was dit slechts, wijl in het hoofdstuk van de Overheid eens voor goed dit punt is afgehandeld, en er op ons standpunt

tusschen Gods eere en onze eerbaarheid op publiek terrein zoo weinig strijd kan ontstaan, dat integendeel wat op markten en straten en pleinen óns eeren kan, nooit anders is dan een afgeleide waardigheid, die aan het eeren van Gods naam is ontleend.

Op het stuk der »hygiène", waar we thans aan toe zijn, is dat echter anders.

Hier toch is zelfs conflict niet slechts denkbaar, maar reeds voorgekomen.

Denk slechts aan den strijd over de koepok-inënting. Alsmede aan het schandelijk bedenken van sommige magistraten zonder hart, om, ter wille van de hygiène, in tijden van epidemiën de kerken te sluiten. Denk ook aan het ergerlijk pogen, om bij een Christennatie de begrafenis der lijken weêr in onbruik en de heidensche lijkverbranding weêr in zwang te brengen.

Hier is het dus wel ter dege broodnoodig, dat men in het kiezen van zijn uitgangspunt uiterst omzichtig zij, en aan de eischen onzer, vaak materialistische, artsen, vooral nooit een stroospier meer toegeve, dan hun strikt genomen toekomt.

Onder hygiène toch verstaan velen een zorge voor de gezondheid, die niet alleen de publieke terreinen, maar ook onze lichamen tot het privatieve jachtveld van onze geneeskundige raden maakt; en wijl nu dat lichaam op onverklaarbare en gansch wonderlijke wijs met ons geestelijk wezen saâmhangt; om welk geestelijk wezen deze heeren hygiènisten zich voor het meerendeel al zeer weinig bekreunen; spreekt het van zelf, dat de eischen van ons physisch met die van ons psychisch leven in strijd kunnen geraken; en er alsdan met hand en tand dient geijverd tegen de materialistische conclusie, alsof in elk dezer gevallen »lijf steeds vóór ziel moest gaan!"

§ 195. Tweeërlei sta daarom bij de hygiène op den voorgrond: 1o. dat ziekte of krankheid ons niet bij geval, maar van Gods vaderlijke hand toekomen; en 2o. dat op Gereformeerd terrein, door het »met lijf en ziel mijns Zaligmaker Jezu Christi eigen", de zorge voor den lichamelijken welstand tot in den diepsten kern van het geloof is ingeweven.

Het eerste spreekt voor zich zelf. Alleen voor wat het tweede punt aangaat, zij daarom nog kortelijk opgemerkt, dat »zindelijkheid", de moeder van alle degelijke hygiène, in Gods Woord zeer breedvoerig den volken wordt opgelegd, en dat de Gereformeerden, die hun belijdenis het zuiverst bij dat Woord hielden, in den roep van »overzindelijkheid" zelfs alle overige natiën verre achter zich laten.

Denk slechts, om u dit van den Woorde Gods te binnen te brengen, aan de gansche reeks van reinigingswetten, voor het lichaam, de kleedij, het vaatwerk en de woningen; en vooral aan de wet over de melaatschheid. En vergelijk voor de eere der Calvinisten ten deze een Hollander slechts met een Duitscher, en een Schot met een Engelschman, en immers ons pleit zal gewonnen zijn.

Waaruit, dunkt ons, voor de geneeskundige politie drieërlei volgt: *a.* dat, met name bij Calvinistische volkeren, het hoofdbelang der Hygiëne dient gezocht in het sterken van de neiging der burgerij tot »zindelijkheid"; *b.* dat de geneeskundige politie, bij voorkomend conflict, de ziel nooit om het lichaam mag laten lijden; en *c.* dat ze uit dien hoofde af heeft te blijven van onze lichamen, onze kerken en onze consciëntie.

Onder deze bedingen nu zou men de taak der geneeskundige politie ongeveer in dezer voege kunnen omschrijven: »te waken dat de burgerij, zoo min mogelijk, overlast voor de gezondheid aankome van het publieke terrein zelf of van hetgeen zich op dat terrein bevindt."

Het »zoomin mogelijk" is hier het hoogst bereikbare; waarop met ernst dient gelet. Zoolang toch de lucht zich niet besluiten laat, en de wateren onzer stroomen en kanalen niet te filtreeren zijn; en de werking van den bodem ons ontglipt; en de lieden u ongemerkt bedriegen kunnen; en de circulatie niet te stremmen valt; en, last not least, de smetstof van nog geen enkele ziekte gevonden, ontleed en becijferd is; — zal eene quarantaine, hoe onverbiddelijk, en geen verordening, hoe streng ook, ooit voorkomen kunnen, dat de schadelijke elementen eenvoudig den spot drijven met elken arts, die voor de beperktheid van zijn kennis ten deze opzichte nog blind is.

Maar wat onder dat voorbehoud kán gedaan worden, dient dan ook gedaan: niet bij manier van gedoogen, maar krachtens roeping en uit plicht; en dan wijzen we, ons program op den voet volgend, achtereenvolgens op *a.* de vervalsching van eetwaren; *b.* de verontreiniging van lucht, water en bodem; *c.* de onzindelijkheid der overheid zelve; *d.* de lijkbegraving; en *e.* de besmettelijke ziekten.

§ 196. — *a.* Vervalsching van eetwaren.

Onze bakkers, kruideniers, melkverkoopers, wijnhandelaars enz. werken onder patent. Dit maakt dat hun inrichtingen ten deele op publiek terrein staan: wat ook aldus kan uitgedrukt, dat ze zich onder het schild der overheid plaatsen, om, gebruik makende van wat aan de hoede der overheid is toevertrouwd (de publieke markt in den ruimsten zin), hun nering te doen tieren.

Ze genieten juist deswege vertrouwen, waarvoor dan ook de overheid mede-aansprakelijk is. En reeds wijl het nu voor kan komen, wat te Brighton gelijk men weet eens voorgekomen is, dat een banketbakker gif in een hoop banket had gemengd en daarvan aan een dozijn familiën had verkocht, eer het uitkwam, zoodat een tiental huisgezinnen tegelijk in rouw werden gedompeld, is het ontegenzeggelijk plicht der overheid, om een iegelijk gepatenteerd handelaar op het allerstrengste te straffen, die ooit er op betrapt wordt, dat hij eet- of drinkwaren verkoopt, waarin giftige bestanddeelen gemengd zijn.

Of een handelaar de menschen foppen wil door zijn melk te wasschen, zijn wijn te versnijden, zijn thee met wilgenblad aan te vullen, dat en zooveel meer gaat de politie niet aan. Dan moeten onze wakkere huismoeders maar zelven uit heur oogen zien en er een galactometer op na houden!

Maar als de hebzucht en roekeloosheid zóóver gaat, dat men gewetenloos genoeg zou kunnen zijn, om, door het mengen van schadelijke bestanddeelen in zijn waar, de gezondheid en het leven zijner klanten aan het vuil gewin van eenige stuivers op te offeren, dan moest de overheid o. i. tusschenbeiden treden, en dat wel op tweeërlei wijs: 1. door zelve bij tijden en ontijden de waren te keuren; en 2. door een bureau van consultatie te openen, waar een iegelijk (de armen gratis) zijn waren kan laten onderzoeken.

Intrekking van het patent voor minstens vijf jaren zou voorts de onverbiddelijke straf voor de aan het licht gekomen euveldaad behooren te zijn.

§ 197. — *b.* Verontreiniging van lucht, water en bodem.

Een loodwitfabriek kan de atmosfeer vergiftigen; een zinkput of goot den bodem; het water kan verpest worden door een riool; zonder dat de gewone burger, die deze lucht inademt, langs dien bodem zich beweegt, of dat water drinkt, er iets van merkt of er iets aan doen kan.

Dusdoende zou er overlast voor mijn gezondheid ontstaan, door een bederf, dat anderen op het publieke terrein aanbrachten, en waartegenover ik, als privaat burger, machteloos stond.

Ook hier vindt derhalve de geneeskundige politie een haar eigenaardig aangewezen werkkring.

Zij heeft te onderzoeken, in hoeverre de door verbranding vluchtig geworden stoffen van eenig fabriekaat schadelijk zijn; zooveel doenlijk den afstand te bepalen, waarop die schadelijke werking doorgaat; en alsnu zorg te dragen, dat zulk een fabriekaat niet dan op een eenigszins verderen afstand van bebouwde erven af worde vervaardigd.

Evenzoo heeft ze toe te zien, dat de afspoelsels van fabrieken, de faecaliën uit de huizen en gestichten, en het gootwater der zinkputten, niet in grooter quantiteit in den bodem zinken, dan die bodem tot saturatie toe verzwelgen kan; en op gelijke wijs niet in grachten of kanalen of andere meest stilstaande wateren afvloeien; althans niet afvloeien in eenig water dat gedronken wordt; en evenmin afvloeien in eenige vliet of stroom, die, zelf geen rechtstreeksche afvoer hebbende, voortloopt van de eene gemeente naar de andere.

En heeft ze eindelijk zorg te dragen, dat in hoeken en sloppen, bij bruggen en op kaaikanten, door neêrwerping van vuilnis of afval geen ontwikkeling van kwade gassen ontsta, die voor de omwonende burgerij of voor den voorbijganger schadelijke gevolgen kon hebben.

Onder welke rubriek dan tevens nog de zorge behoort, dat geen vuilnishoop, mestvaalt of secreet van den eenen burger overlast aandoe aan zijn buurman. Immers, slechts schijnbaar heeft hier niets dan overgang van het eene private terrein op het andere plaats. Want metterdaad dient wel ter dege de open lucht, die publiek domein is, als vervoermiddel of geleider om de onreine en schadelijke gassen van het eene erf naar het andere over te dragen.

En op het zeer strengelijk keeren van deze vuile en slordige gewoonte staan we te meer, wijl het niet slechts onze gezondheid, maar veel meer nog onze menschenwaarde te na komt, dat men voor menschen, voor vrije burgers, ja, voor gedoopte Christenen, een omgeving om hof en erf dragelijk keurt, die in een paardenstal zelfs niet geduld zou worden en alleen usantie is in het kot van het zwijn.

§ 198. — *c.* Onzindelijkheid der Overheid zelve.

»Leer niet of leer door zelf-beleven!" 1) is het, wel lang niet altijd, maar ten deele toch zeer ware Grieksche spreekwoord, dat onze overheid ook op het stuk der hygiène in beoefening heeft te brengen; en waartegen ze zich nog maar al te dikwijls bezondigt.

Immers, de overheid van een Hollandsch volk moest allereerst ook in haar publieke gebouwen, aan landzaat en aan vreemdeling, een toonbeeld bieden van netheid en zindelijkheid.

En als men nu toch, met dien maatstaf in handen, in dorpen en in steden, om met de residentie op het Binnenhof en de ministerieele bureaux te beginnen, nu eens vraagt welke gevels er onoogelijker van vuil en verveloosheid; welke ramen er beslagener; welke gordijnen achter die ramen

1) Ἢ μὴ δίδασκε ἢ δίδασκε τῷ τρόπῳ.

er ongebleekter kunnen uitzien; en uit welke lokalen, als ge ze binnentreedt, u een onzindelijker aanblik en vaak muffer, goorder lucht kan tegenkomen, dan van onze Nederlandsche publieke gebouwen voor bestuur, rechtspraak, timmeraadje, enz., dan zal, dunkt ons, moeilijk de indruk te weren zijn, dat herinnering ook aan dezen overheidsplicht verre van overtollig is te achten. (8 Januari '79).

II.

LIJKBEZORGING EN EPIDEMIE.

§ 199. — *d.* Lijkbezorging. Lijken moeten onschadelijk gemaakt voor de levenden; maar ze moeten dit op een wijs, die zoowel met den eerbied voor de afgestorvenen, als met de sympathieën der levenden strookt.

Hieruit vloeit voor de overheid de verplichting voort, om vóór alle dingen met volkomen zekerheid te doen constateeren, wat een lijk en wat slechts een schijndoode is. Een schijndoode te doen begraven, is politiemoord, en het verzuimen van wat zekerheid desaangaande geven kan, liefdeloos. In dit opzicht zondigt derhalve onze tegenwoordige begrafeniswet tegen het zesde der geboden.

Dit belet intusschen volstrekt niet, dat er een vaste termijn na het overlijden bepaald worde, waarbinnen het lijk uit het sterfhuis behoort te worden uitgedragen. Immers, er kan op den Godsakker een net en symbolisch ingericht lijkhuis worden gebouwd, waar elk vermoedelijk lijk, dat nog geen wisse teekenen van verderf aan zich heeft, dan staan blijve tot zich de ontbinding vertoont. Vooral in tijden van hevige epidemieën, waarin artsenhulp moeielijk te verkrijgen is, en zelfs de huisgenooten van den vermoedelijk gestorvene vaak op verwijdering van het lijk aandringen, kan men met deze voorzorgen niet te nauwgezet zijn.

In de tweede plaats behoort de overheid zorg te dragen, dat, voor zooverre ze zelve in de gelegenheid tot begraving voorziet, deze, vooral in ons ruw klimaat, zóó kunne plaats grijpen, dat er mogelijkheid besta om het hoofd te ontblooten en God den Heere te gedenken bij het graf, dat zijn gedooden verslindt. Het geschiktste zou daartoe een losse tent kunnen dienen, die, over de opene groeve en haar naasten omtrek gespannen, des vereischt, beschutting bood tegen wind en slagregen.

En ten derde zou o. i. de overheid tot het doen verbranden van lijken

geen vergunning moeten verleenen, zoolang niet metterdaad gebleken was, dat wie dit zoeken, het zoeken voor zich zelf, en niet om propaganda te drijven voor heidensche costumen tegen het Christelijk graf.

§ 200. Onder die voorwaarden zouden we tegen vrijlating van de verbranding ons niet verzetten.

Thans, nu aan die voorwaarden volstrekt niet voldaan wordt, wel.

Gelijk we toch weleer breedvoerig en met beroep op de eigen geschriften der Crematoren betoogd hebben, wordt dusver de lijkverbranding allermeest aanbevolen, wijl begrafenis der lijken schadelijk voor de gezondheid wordt geacht. En op dit standpunt zich eenmaal plaatsend, moet men er wel met logische noodwendigheid toe komen, om zóólang dit schadelijke te bestrijden, tot het zijn steun in de publieke opinie verlieze, en derhalve met dwang kan worden geweerd.

Wel weten we, dat de Crematoren ten onzent hiertegen vooralsnog opkomen; en geen onzer verdenkt daarbij hun subjectieve oprechtheid; maar, neemt men het objectief, dan zou toch gevraagd dienen te worden: »Eilieve, indien ge u thans op ónzen vrijheidszin beroept, om de Crematie in te voeren, waarom hielpt ge óns dan niet in onzen strijd tegen de koepokinenting, en tegen de nog erger inenting van het neutralisme in den geest van onze schoolgaande jeugd?"

Uit dien hoofde blijven we derhalve de wering van alle crematie vooralsnog steunen.

Op de dorpen en in de steden onder de 50,000 zielen levert het behoorlijk begraven bovendien toch hygiènisch geen ander dan denkbeeldig bezwaar op, daar de bodem (althans in niet te lage streken) zonder óververzadigd te worden, uitnemend wel de door lijkontbinding vrijkomende stoffen, binnen deze bescheidene proportiën, verzwelgen en ontsmetten kan. Is de bodem te laag, dan kan die worden opgehoogd. En wat eindelijk de groote centra der bevolking aangaat, dan levert ten onzent èn voor Rotterdam èn voor Den Haag de onmiddellijke nabijheid der duinen, het aangewezen lijkenerf; terwijl Amsterdam door een spoorlijn ad hoc naar het Gooi zich uitstekend goed met een »doodenstad in het zand" kan verbinden, om elk gevaar voor de volksgezondheid af te weren.

Toch verhelen we ons niet, dat de ontzettende opeenhoopingen van menschen, gelijk men die in Parijs, Londen, Berlijn en Weenen almeer krijgt; zelve symptomen van een heidensche levensontwikkeling en uitingen van den geest die eens het verstoorde Babel wilde bouwen; als door onchristelijke levensmotieven veroorzaakt, dan ook van lieverleê

èn met de conditiën der natuur, èn met de Christelijke levensusantiën in strijd beginnen te komen.

Althans de »schuddig van graven," gelijk die thans soms plaats grijpt, dat bekkeneelen of skeletstukken »met de weeke deelen er nog aan" in het knekelhuis worden uitgestort, is kortweg schandelijk en moest van overheidswege nimmer worden gedoogd. Minstens dertig jaren moest elk graf kunnen rusten.

§ 201. — *e.* Moeilijker nog dan het vraagstuk der lijkenbezorging, is ten slotte de quaestie der besmettelijke ziekten.

Niet dat men een oogenblik behoeft te aarzelen, om ook de op dat stuk thans bestaande wetgeving onder het ontleedmes te nemen; want, vergissen we ons niet, dan zijn leeken en ingewijden het hierover volmaakt eens, dat al geen wet ondoeltreffender, slordiger en onhoudbaarder zijn kan, dan onze wet op een krankheid die besmet.

Maar die wet latende voor wat ze is, mag niemand zich verheelen, dat we ten deze voor een uiterst moeilijke materie staan, waar hoogstwaarschijnlijk ieder wetgever op zal blijven struikelen.

Immers, voor een goede, steekhoudende wet zou noodig zijn: 1. te weten welke ziekten besmettelijk zijn; 2. of ze besmettelijk zijn in de incubatie-periode, door aanraking, door uitademing, of door den dampkring; 3. of de smetstof zich meêdeelt aan kleedij, beddegoed, meubelen, faecalia, enz.; 4. of een derde drager van de smetstof kan zijn; 5. of ze ook op verre afstanden door brieven en dergelijken overgaat.

En, was men hier achter, alsdan zou men ten tweede de macht moeten hebben, om, naar gelang de gegevens uitvielen, den kranke en zijn huisgenooten volstrektelijk te isoleeren.

Nu is echter geen van beiden mogelijk.

De geneeskundige wetenschap bracht het in het ontdekken van de wetten, die de smetstof beheerschen, nog niet zeer ver. Men weet van mazelen dat ze aanstekelijk zijn als men ze onder de leden heeft, zonder dus zelf nog te weten dat men ze heeft. Van cholera weet men nog niets dat weten heeten mag. Van typhus vermoedt men dat niet de lijder zelf aanstekelijk is, maar wel wat van hem komt. Over pest oordeelt men, dat alles op de afgrijslijkste wijze het kwaad doet overgaan. Dat bij melaatschheid alleen aanraking doet overerven. Op ontzettende wijze, zelfs door enkele beademing, ook de syphilis. Terwijl van de gemeenlijk voorkomende epidemiën keelziekte (angina diphtheritis) roodvonk en pestpokken geacht worden ook door derde personen of ook door levenlooze objecten haar smet meê te deelen.

En wat het tweede punt, het volkomen isolement, betreft, ligt het hoofdbezwaar allereerst in onze artsen zelven, die dagelijks en zeer van nabij met de besmette personen in aanraking komen, en toch onmiddellijk daarna weêr andere familiën bezoeken, om ook daar personen te betasten met dezelfde hand, die zoo pas den besmetten lijder aanraakte. Maar ligt ook voorts het bezwaar evenzeer in de onmogelijkheid, om, ter wille van een enkele zieke in een talrijk gezin, alle overige personen van hun bureel of ambacht af te houden; en in de ondenkbaarheid, om alle huisgenooten van den lijder van de straat te weren; ze uit de winkels te houden; en ze af te snijden van elke toespraak.

Van wezenlijk afdoende maatregelen zal; en dit houde men wel in het oog; bij de besmettelijke ziekte dus nooit sprake kunnen zijn.

Niet alsof men iemand die besmet was, geen beperking van zijn vrijheid zou mogen aandoen. Voor een iegelijk toch, die aan den goddelijken oorsprong der Mozaïsche wet gelooft, blijkt dit uit de wet der melaatschheid (zie Leviticus XIII v.v.) wel anders. Maar wel, overmits de meeste besmettelijke ziekten een geheel ander karakter van besmetting dan schurft en melaatschheid vertoonen, en dus ook niet op gelijke wijze zijn te bedwingen.

§ 202. Het weinige dat de overheid doen kan, zal dan ook in substantie wel hierop ongeveer neêrkomen.

a. Bij het uitbreken van ver om zich heen grijpende, snel werkende en meest doodelijke epidemiën, opene de overheid ziekenzalen, waarheen de niet of kwalijk verzorgde lijders kunnen worden uitgedragen; en hetzij tegen geld, hetzij gratis, behoorlijke verpleging kunnen vinden. Ze doe alsdan bekend maken wat de meest geraden levenswijs is; wat prophylactisch zij aan te bevelen; en wat bij een uitbreken der gevreesde verschijnselen onverwijld te doen zij; en stelle voor den onvermogende (indien immers het particulier initiatief uitblijft) deze geneesmiddelen gratis verkrijgbaar. En vaardige ten slotte een verordening uit, die orde op het gebruik van huurrijtuigen stelt; de verbranding der faecaliën in de besmette huizen gelast; huizen, waaruit een lijder ziek of dood werd uitgedragen, doe ontsmetten; en de verwijdering van lijken naar het lijkenhuis binnen vier en twintig uur doe afloopen.

b. Bij kalmer epidemiën, maar toch van zeer ernstig karakter, als pestpokken, typhus, keelziekte en roodvonk, verplichte ze tot aangifte door den arts; gelaste vernietiging der faecaliën: na afloop, ontsmetting; binnenshuis, aan ieder die er binnentreedt, waarschuwing; verplichte een iegelijk, die zich uit zulk een huis op straat vertoont, in winkels of

in kerken komt, tot het dragen van een witten band, b. v. om den arm; en isoleere de kinderen uit zulk een gezin van de scholen.

c. Bij lichte epidemiën als mazelen en dergelijken, onthoude ze zich daarentegen van elken maatregel; vooreerst wijl er tegen een ziekte, die meest in de periode der incubatie zich overplant, toch niet te strijden valt. En buitendien, wijl bij zoo lichte epidemie allerminst zulk een inbreuk op de vrijheid gewettigd is, en men dusdoende slechts den heusch niet gering te schatten tegenzin opwekt van alle eerzame huismoeders en ijverige scholieren.

§ 203. Dat we het aanplakken aan de huizen niet aanbevelen, is, wijl dit slechts onrust in de gemoederen wekt; zeer ongelijk voor winkels en voor particulieren werkt; en aanleiding geeft tot oogluiking van doctoren.

Wel moet ook o. i. de onder patent werkende magazijnhouder of slijter aan strenger bepaling dan de particulier onderworpen; maar dan sta dit ook als zoodanig uitgedrukt in de wet, en worde b. v. aan elk persoon, die uit de ziekekamer naar het magazijn komt om de klanten te bedienen, een bepaalde wijze van ontsmetting voorgeschreven.

Maar wat men op dit terrein ook beproeve, steeds zullen de beste maatregelen afstuiten, 't zij op de natuur der krankheid, 't zij op de eischen van het leven, 't zij op den onwil der onvoorzichtigen.

En wil de overheid dezen tegenstand niet stijven, maar doen afnemen, dan toone ze, als dienaresse Gods, ook in deze hachelijke materie een hart te hebben. Dan kome ze niet als de gewelddadige handlangster van een ongeloovige wetenschap tegen den vooral in zulke dagen opgewekten godsdienstzin der natie in verzet. Dan deele ze veeleer, bij het uitbreken van Gods oordeelen, dien geest van ontzag voor Gods Majesteit, die in zulke tijden door de zielen vaart. Were geen bidstonden, maar wekke integendeel zelve tot het houden van een bededag op. En vestige alzoo door den eerbied harer besluiten en handelingen allerwegen den stelligen indruk, dat zij als overheid, zelve tot bezwering van de plage die het volk bezocht onmachtig, geen andere en geen betere toevlucht om uitredding kent, dan zich te verootmoedigen voor den Almachtigen God.

§ 204. Van gedwongen koepokinenting mag, meê uit dien hoofde, dan ook nimmer sprake vallen. Ook onze artsen kunnen zich vergissen en de overheid mag nimmer een bepaald soort van geneeskundige zienswijzen stempelen als orthodox, en dus bindend. Buitendien, dwang kan nooit gerechtvaardigd zijn eer er ziekte is; en mag

derhalve nimmer prophylactisch werken. Waar dan ten derde nog bijkomt, dat de overheid, wat zij ook doe, af heeft te blijven van onze lichamen. Ten vierde, de tegenspraak der conscientie heeft te eerbiedigen. En ten vijfde, van tweeën één: òf zelve niet aan de onfeilbaarheid der vaccinatie gelooft, òf, doet ze dit wel, dan ook overtolligen arbeid verricht, bijaldien ze de aldus reeds beveiligden nogmaals beschermen gaat tegen een kwaad, dat op hen dan immers geen vat meer heeft.

De vaccinebewijzen moeten derhalve, en zullen dan ook, althans van onze vrije scholen verdwijnen.

Een tyrannie, als in deze vaccine-bewijzen schuilt, is, zelfs vergeleken bij een pokkenbezoeking, voor de geestelijke veerkracht der natie nog wel zoo gevaarlijk.

§ 205. En nu ten slotte nog een woord over de syphilis; de ergste en eenig schandelijke onder alle besmettelijke ziekten, die onze maatschappij doorwoelt als een verborgen vijand en doorsluipt als een verrader; en waartegen de geneeskundige wetgeving niettemin van elk verweer heeft afgezien; ja, waarvoor ze zelfs een vrijbrief geschreven heeft in de verplichting, onder eede aan onze doctoren opgelegd, om nooit of nimmer iemand, die geheime ziekten heeft, te verraden.

Dit nu noemen we meer dan ergerlijk, een gruwel voor God, een beleediging van de maatschappij en voor de toekomst onduldbaar.

Niet alsof we niet de bedoeling waardeerden, waarmeê men onschuldig aangestoken eerbare vrouwen tegen onverdiende schande heeft zoeken te dekken, of ook het schild niet eerbiedigden, waarachter men heriditaire slachtoffers van dit gruwelijk ziektegif veilig wilde stellen. Maar we zien niet in, dat daarom de schuldige bederver van de volksgezondheid van deze billijke zorge het profijt behoeft te hebben.

Veeleer is het juist met het oog op deze twee zeer onderscheidene gevallen, dat we een regeling ongeveer in dezer voege zouden wenschen: 1. recht tot onverwijlde huwelijks-ontbinding, (faux-mariage) indien binnen veertien dagen na het huwelijk gebleken was, dat men, zonder voorafgaande waarschuwing, de persoon met wie men huwde, aan het gif dezer krankheid gewaagd had; 2. aangifte door den arts van alle ongehuwde personen en gehuwde mannen, die voor niet-heriditaire syphilis bij hen in behandeling zijn; 3. verwijdering uit hun huis, tot na genezing, in een daarvoor bestemd gebouw, van alle getrouwde mannen, die door echtbreuk aangestoken werden bevonden; en 4. verzegelde kennisgeving van de ongehuwd-aangegevenen aan hun ouders, commensaalhouders, loongevers of superieuren. (10 Januari '79.)

BIJLAGE R.

I. De Staat en onze artsen.

Door het rapport van het geneeskundig Staatstoezicht is dezer dagen de quaestie weêr aan de orde gesteld: in hoeverre de Staat geroepen is, om onze bevolking van artsen te voorzien en de positie onzer artsen te regelen

Ook daarbij is de liberalistische pers weêr op uitbreiding van Staatsbemoeiïng bedacht. De Staat moet b. v. de scholen openen, waarin de artsen van allerlei aard zich bekwamen kunnen voor hun vak. De Staat moet, door het instellen van al zwaarder examina, waarborg bieden, dat slechts knappe artsen zich aanbieden. De Staat moet door een gestrenge wetgeving het aantal doctoren doen verminderen en alzoo hun geldelijke positie verbeteren. De Staat moet b. v. in den strijd tusschen de allopathen en homoeopathen de allopathie als rechtzinnige leer ijken. De Staat eindelijk moet, indien door de ontstentenis van artsen verloskundige hulp begint te ontbreken, op Staatskosten vroedvrouwen opleiden, om in de door Staatsbemoeiïng ontstane leemte te voorzien. Aldus wordt ook op medisch gebied een Staatsgeneeskunde geboren; wennen de artsen zich almeê om op den Staat te leunen; en beijveren ze zich op hun beurt om als priesters van den Staat dienst te doen; terwijl het geneeskundig Staatstoezicht, hoe prijslijk op zich zelf ook, hierdoor ontaardt in de tyrannie van een orthodox gestempelde geneeskunde over ieder en een iegelijk, die het voor eigen lijf en huisgezin met deze Staatsgeneesleer niet houdt.

Zoo ziet men hoe een verderfelijk beginsel, eenmaal in het levensbloed opgenomen, met onweêrstaanbare kracht op èlk levensterrein doorwerkt en zijn noodlottige vrucht voldragen moet.

Ook hier toch stuit ge weêr op hetzelfde drietal verschijnselen, dat zich op elk terrein als zwarte plekken in het moderne Staatsleven voordoet: *a.* een al verder om zich grijpende Staatsmacht; *b.* een dooding van het spontane leven en particuliere initiatief; en *c.* als gevolg hiervan, het dienstbaar maken van de Staatsmachine aan onderdrukking van den burger die zus, door den burger die anders denkt.

Mag, moet op dien weg worden voortgegaan?

Of tast en grijpt men dan niet, hoe door zulk een ondoordacht bedrijf de veerkracht onzer burgerij al meer verlamt, en de nog zwakke kranke, doordien men hem altijd in den armstoel omdraagt, ten leste, aan elke beweging der voeten ontwend, geheel het loopen verleeren moet?

Doorziet men dan niet, hoe men, aldus voortgaande, al meer terugkeert tot datzelfde landsvaderlijk régime, dat eertijds, voor een geheel onmondige maatschappij. onmisbaar, metterdaad een belaching wordt voor een gerijpte natie, die, tot eigen verantwoordelijkheid en zelfstandig optreden geroepen, zich

onteert en haar toekomst verspeelt, door nogmaals de overheid als Generaal-intendant van haar sociale leven aan te stellen?

Of stemt men dan ook in liberalistische kringen niet toe, dat een orgaan, hetwelk men nooit gebruikt, door gemis aan oefening, verre beneden de bereikbare aanwending van zijn kracht moet blijven, en ducht men dan ook in die kringen van »het denkend deel der natie" een toekomst niet, waarbij de zedelijke veerkracht van ons volk, door ontstentenis van gebruik en oefening, op hoogst bedenkelijke wijze zou verslappen?

Ons althans stuit geheel de gedragslijn, door den Staat tegenover de geneeskunde en onze artsen aangenomen, meer dan we zeggen kunnen tegen de borst, en, in steê van op uitbreiding dier Staatsbemoeiïng bedacht te zijn, manen we ook op dit terrein veeleer tot zelfbeperking en inkrimping.

Dat gemeentebesturen ten plattelande vooralsnog den arts een bijdrage uit de gemeentekas bieden, is ook o. i. noodzakelijk, mits men allengs die bijdrage inkrimpe en ten slotte geheel vervallen doe. Immers, die bijdrage wordt toch ter tweeder instantie uit de beurs der dorpelingen betaald! En waarom dan niet liever ter eerster instantie iets meer aan den arts geboden en straks wat minder in de lasten der gemeente betaald? Meent men de armen te hulp te moeten komen, dan vragen we ook hiervan: waarom die zorg niet aan den liefdearbeid der Kerk overgelaten, of, waar men particulier wil helpen, liever met eigen hand uit eigen beurs bijgesprongen, dan door tusschenkomst van den gemeente-ontvanger? Leidde dit er toe, dat geen arts zich meer in de gemeente vestigen wilde, dan zou immers de nood zelf de burgerij nopen, de handen ineen te slaan, om, 'tzij door een commissie uit haar midden, 'tzij door particuliere toezegging, de positie van den arts te verbeteren?

Evenmin dunkt ons de Staatsmaatregel geoorloofd, om door strenger examina het aantal artsen kunstmatig te verminderen en alzoo stelselmatig hun honorarium te verhoogen. Wat zou men wel zeggen, indien onze werklieden zich eens evenzoo tot den Staat wendden met het verzoek: »Doe, o Staat, ook ons ten behoeve wat ge ten gunste der artsen deedt. Voer ook voor onze ambachten een streng examen in. Doe daardoor kunstmatig het aantal leden van elk arbeidsgild afnemen, en dwing alzoo, ons ten behoeve, de burgerij, om, door ons kleiner aantal dubbel van onzen goeden wil afhankelijk, ook onze loonen te verdubbelen!"

Van harte stemmen we toe, dat de geldelijke positie van zeer vele artsen in aanmerkelijke mate te wenschen overlaat. Tot verhooging van hun honoraria moet het ook o. i. komen. Slechts eischen we, dat ook hier de wrijving van het leven zelf de verhouding tusschen vraag en aanbod regele en alle kunstmatige inmenging van derden worde geweerd.

Tot ijking van wat op geneeskundig terrein voor rechtzinnig of kettersch zal gelden, houden we den Staat evenmin bevoegd. Een Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zelf geen medische kennis. Hij gaat dus af op het advies van de groep doctoren, met wie hij in betrekking staat. En het einde is, dat de opinie van deze groep tot orthodoxe Staatsleer geijkt wordt, niet wijl deze opinie de betere bleek, maar alleen wijl ze de opinie was van deze heeren.

Ook dit nu mág niet geduld. De geneeskunde moet, even als elke andere wetenschap, in vrijheid tieren en eensdeels door onderlinge wrijving van elkaar tegenovergestelde inzichten, anderdeels door de tastbare vruchten, die ze voor de practijk afwerpt, zich bij het publiek aanbevelen, om met zedelijk gezag de richting te bepalen, waarin het publiek zich voor medische aangelegenheden zal bewegen. Reeds een enkel feit als laatst te Amsterdam voorkwam, dat een particulier door de rechtbank veroordeeld werd, omdat hij, naar het getuigenis van geëxamineerde artsen zelven, tal van oogzieken genezen had, stelt, dunkt ons, het onhoudbare der thans gevolgde theorie al te jammerlijk in het licht,

We zien dan ook metterdaad niet in, waarom de in Amerika reeds bijna bereikte toestand niet het ideaal zou zijn, waar ook wij ons heen bewogen.

Dáár is de geneeskunde geheel vrij; wordt de opleiding van geneeskundigen

meest door particulieren gedreven; en beperkt de Staatsbemoeiïng zich bijna eeniglijk tot eenvoudige maatregelen van hygiène.

Natuurlijk kunnen wij uit den thans bestaanden toestand niet plotseling in dezen ideaal-toestand overspringen.

De geneeskundige opleiding is door het tal van laboratoria, verzamelingen, ziekenhuizen enz , die vereischt zijn, een veel te duur vak van studie, om reeds nu op een zoo krachtig opwaken van het particulier initiatief te durven hopen, dat de Staat zonder schade plotseling zijn hand zou kunnen terugtrekken.

Daartoe heeft onze overheid de burgerij te zeer aan eigen krachtsinspanning ontwend. Door steeds alles voor ons te doen, heeft ze ons afgeleerd om zelf de handen uit de mouwen te steken.

Maar wel is nu reeds het oogenblik gekomen, om op den verkeerden weg allengs terug te keeren, in steê dat we steeds verder daarop voortschrijden.

Maatregelen van hygiène zullen steeds op den weg van de overheid liggen. Kan een ander mij, tegen mijn wil, zonder dat ik er iets aan doen kan, in levensgevaar brengen, dan is het alleszins billijk, dat de Staat tusschenbeiden trede, om dezen ongezeggelijken en roekeloozen buur, des noods met dwang, tot rede te brengen.

Of ik zélf in gevaar wil gaan of blijven, gaat de overheid niet aan. Op dat terrein heeft ze niets te zeggen. En evenmin heeft zij recht, mij maatregelen van dwang op te leggen, indien mijn buurman het zelf in zijn macht heeft, een van mij komend gevaar te ontgaan.

Uit dien hoofde hebben we tegen den vaccinedwang ons indertijd zeer ernstig verzet en blijven we den toen genomen maatregel, als onpassend en krenkend voor de vrijheid, zeer beslistelijk afkeuren; maar protesteeren we tegelijk ten ernstigste tegen de ons aangewreven bedoeling, alsof daarom zeer ernstige maatregelen van hygiène (mits onder de gestelde bedingen) niet ook door óns werden geëischt.

Insgelijks keuren we het goed, dat de Staat door deskundigen een diploma doe uitreiken aan wie officieele erkenning vraagt en het daarvoor gestelde examen heeft afgelegd; maar betwisten we even stellig aan de overheid het recht, aan haar geëxamineerden het ongehoorde privilege van een uitsluitend monopolie te verleenen, en achten we het alleszins oorbaar, dat b.v. de door een particuliere corporatie gediplomeerde eveneens tot de uitoefening der geneeskunde worde toegelaten, mits uit hun titel en naambordje maar duidelijk voor het publiek blijke, dat ze niet tot de van Staatswege geëxamineerden behooren.

En ten slotte zal de overheid wel doen met voorshands, zoo mild mogelijk, laboratoria, musea, verzamelingen, bibliotheken en ziekenhuizen ten behoeve der geneeskunde open te stellen, mits het gebruik hiervan slechts niet langer het uitsluitend privilege van de toekomstige Staatsartsen blijve, maar iedere corporatie of particulier (onder de vereischte waarborgen dat deze inrichtingen aan haar bestemming blijven beantwoorden) hiervan het vrije medegebruik erlange.

Thans is de Staatsbemoeiïng, óók afgescheiden van het politiek bederf, er oorzaak van, dat op tal van dorpen geen geneeskundige hulp te verkrijgen is; dat kraamvrouwen in haar smarten en haar arbeid vruchteloos naar hulp uitzien; dat de Staatsartsen zich het monopolie van medische wijsheid toeschrijven en den nú van hen afhankelijken burger ten plattelande maar al te vaak het onaangename van zijn positie doen ondervinden; dat het opkomen van een vrije geneeskundige studie feitelijk is afgesneden; dat de waarde van het Staatsdiploma niet in zijn innerlijke deugdelijkheid, maar in zijn monopolie als zoodanig schuilt; en er tegen de hygiënische maatregelen van den Staat een weerzin bij de burgerij ontwaakt, die, op zich zelf afkeurenswaard en onredelijk, bij den gewrongen rechtstoestand, waaronder we leven, alleszins rechtmatig is.

Veilig kan men dan ook zeggen, dat het toenemen van het vertrouwen, door onze burgerij in de medische wetenschap gesteld, in omgekeerde reden staat tot de meerdere schatten gouds, aan haar ten koste gelegd.

Een huwelijk met den Staat is zoowel voor de wetenschap als voor het geloof

een m é s a l l i a n t i e, en gelijk d e K e r k eeuwen lang door dien kwaden echt om haar eer en levenskracht kwam, zal ook de medische wetenschap zich te laat dit leunen op de Staatskrukken beklagen.

Immers, het heugt ons nog te goed, waartoe bij de Kerkoppermacht de voogdij over ons g e e s t e l ij k leven heeft geleid, om gelijke tyrannie bij het veldwinnen van de S t a a t s oppermacht te dulden over o n s l i c h a a m.

(7 Januari '78).

---

2. Lijkenverbranding.

a. Nieuw artikel op het Liberaal Program.

Door twee dagbladen der Liberale partij is ons zeer euvel geduid, dat we schrijven dorsten: Het aantal artikelen op het Liberalistisch program staat met drie vermeerderd te worden: 1°. Neutraal in Nederland en M o h a m m e d a a n s c h in Indië, 2°. het stellen van de plattelandsbewoners als een »k u d d e s c h a p e n" onder het herderlijk toezicht der verlichte stedelingen; en 3°. de v e r b r a n d i n g v a n h e t m e n s c h e n l ij k.

Dit bevreemdde ons. We dachten, dat onze Liberalisten althans den moed hunner overtuiging hadden en er een eer in zouden stellen, de denkbeelden wier triomf ze bereiden, ook openlijk te schrijven op hun program. Het kwam ons voor, dat het streed met het karakter eener machtige partij, die zich aan het hoofd der moderne beweging heeft geplaatst, steels- en sluiksgewijs aan haar voorstellen tot hervorming der maatschappij ingang te verschaffen. Wie voor zulke denkbeelden een lans brak, moest, zoo dachten we, ook de ongunst dragen willen, waarmeê deze nieuwigheden door de publieke opinie werden begroet. Het woord, de gedachte is vrij, ook de propaganda voor afwijkende denkbeelden mag niet belemmerd worden, maar wat niet aangaat, is, dat men in de publieke opinie voor een deel van zijn streven kracht zoekt, terwijl men voor een ander deel van zijn program het oordeel der publieke opinie mijdt.

Hiertegen voert men aan, dat dit juist zou zijn, indien het onderwerpen van p o l i t i e k gold, maar oneerlijke bestrijding van den tegenstander is, waar slechts sprake is van een maatregel ter bescherming der v o l k s g e z o n d h e i d.

Met uw verlof.

Had een Medicinae Doctor in een particulier vlugschrift de lijkenverbranding verdedigd, dan ware uw tegenwerping juist.

Maar wat is geschied?

Het eerste politieke orgaan der machtigste politieke partij in ons vaderland heeft in drie achtereenvolgende hoofdartikelen de lijkenverbranding verdedigd.

Heeft dit met de politiek niets van doen, waarom mengt ge u dan in het geschil? Wat bewoog u dan, den onmetelijken invloed, waarover uw blad beschikt, in de schaal te werpen voor een denkbeeld, dat kerschversch uit het Zuiden van Europa tot ons overkwam en onder de mannen van het vak ten onzent nog nauwlijks onderwerp van discussie heeft uitgemaakt? Erken dus voor het minst, dat ge u een grove onvoorzichtigheid ten laste liet komen en ondoordacht het politiek belang, dat ge voorstaat, in zeer ernstig gevaar hebt gebracht.

Toch geven we toe, dat het opnemen van artikelen over eenig onderwerp van wetenschappelijken aard op zichzelf nog niet dwingt, in de daarover geuite denkbeelden een nieuw artikel voor een politiek program te zien. Maar daartoe heeft men zich ook niet bepaald. In het belang der v o l k s g e z o n d h e i d trad de redactie der N. R o t t C o u r. op; dus in het belang eener quaestie, die bij uitnemendheid tot de bemoeiïng v a n d e n S t a a t behoort en op de agenda onzer Staatslieden een steeds ruimer plaats inneemt.

»Indien het waar is, zoo schreef ze, dat de uit de begraafplaatsen opstijgende lucht zoo nadeelig is voor de gezondheid van de menschen die haar inademen,

dan hebben wij ons te haasten, VOOR DE KERKHOVEN IETS BETERS IN DE PLAATS TE STELLEN."

Natuurlijk. De Staat moet waken voor de volksgezondheid. Is bewezen dat een graf die gezondheid schaadt, dan moet tegen dat gevaar gewaakt. »Blijkt het verbranden van lijken boven de begraving te verkiezen te zijn, dan moeten wij ons met dat denkbeeld leeren verzoenen, al kost het de opoffering van een vastgewortelde overtuiging." Het internationale congres van 1869, te Florence gehouden, heeft dan ook, zoo meldt de N. Rott. Cour., »in naam der beschaving en der volksgezondheid de lijkenverbranding voor onvermijdelijk noodzakelijk verklaard", en haar redactie aarzelt geen oogenblik, onverholen voor de lijkenverbranding partij te kiezen, ook al keuren anderen deze »heidensch en heiligschennend."

Reeds zooveel blijkt dus, dat »lijkenverbranding" een onderwerp is, waarmeê naar het oordeel van het hoofdorgaan der liberale partij de Staat zal te rekenen hebben.

Zelfs gaat ze nog verder.

Nog niet zóóver, om, in navolging van het Florentijnsch Congres, de lijkenverbranding »onvermijdelijk noodzakelijk" te verklaren. Daarvoor zijn de »sterke geesten" nog te weinigen, de »zwakke geesten" nog te velen. Het begraven heeft nu eenmaal burgerrecht. Niet op eens keert men de volkszeden om.

Ze wil daarom eerst den weg van overtuiging betreden. Edoch zoo, dat reeds nu een bepaalde eisch tot wijziging van onze wetgeving door haar geformuleerd wordt. Artikel 1 der wet van 10 April 1869 behoort in dier voege herzien te worden, dat lijkenverbranding voortaan mogelijk zij. Hieraan voegt ze tegelijk een eisch toe van administratieven aard: De gemeentebesturen der groote steden behooren de slechte kerkhoven op te ruimen, en ter vermijding van de vele moeite en groote kosten, die de aanleg van nieuwen in genoegzamen getale veroorzaken zou, »ernstig aan de oprichting van een Siemenschen oven en een stichtelijk Columbarium te denken."

Het geldt dus een quaestie van Staatsbemoeiïng, reeds nu leidende tot een bepaalden eisch van Wetsherziening en tot het nemen van administratieve maatregelen.

Slechts één uitvlucht zou nog openblijven. Men zou kunnen beweren, dat alle politieke partijen op dit terrein kunnen saamgaan, en van een artikel voor het Liberaal program dan eerst sprake kan zijn, indien blijkt, dat het verschil in beginselen tusschen de verschillende Staatspartijen bij dit geding betrokken is.

Of dit werkelijk zoo is, laten we voorshands in het midden. Over de materie zelve hopen we later ons oordeel te zeggen. Het geldt thans alleen de vraag, of de N. Rott. uit dit verschil in beginselen heeft geargumenteerd?

Dat nu heeft ze alleszins.

Ze heeft de Christelijke gewoonte van begraven verklaard uit een voorstelling der eerste Christenen, die zij, op haar modern standpunt, dwaling keurt, en geheel het geschil herleid tot een der hoofdpunten van belijdenis, die tusschen de Christelijke Kerk aller eeuwen en de moderne Theologie controvers zijn.

Ze heeft voorts de onderscheiding tusschen de twee soorten van lieden in onze natie, waarop de liberale partij steeds stoft, en waarmeê ze haar plannen doorzette, ook op dit geschil toegepast.

Men kent de tooverformule van het »denkend deel der natie" en de tooverklanken van »verlichting en beschaving", die als monopolie door de liberale partij voor haar denkbeelden in beslag werden genomen.

Welnu, diezelfde onderscheiding keert ook hier terug. Wie voor lijkenverbranding is, behoort tot de »sterke geesten", wie er zich tegen verklaart, is nog een »zwakke geest", die men beter onderrichten en tot hooger standpunt op moet leiden. Wie anders denkt als de N. Rott., is nog »een onwetende, dien men moet voorlichten, een verschrikte, dien men met het denkbeeld moet verzoenen."

Hiermeê is de partijquaestie door de N. Rott. Cour. zelve gesteld.

Gesteld door de tegenstelling van Christelijk en Modern beginsel.

Gesteld door de indeeling van onze landslieden in »verlichten" en »on-

wetenden," d. i. tusschen de aanhangers en bestrijders van het intellectueel Liberalisme.

»Hygiène" is het bastaardwoord, waarmeê de moderne Staat zich teeds uitgebreider macht ten koste van haar burgers aanmatigt. Ook al komt het geweten in het spel, het baat niet, de »hygiene" eischt het. Denk aan den vaccinedwang!

Zoo zal het ook hier gaan. Wordt eenmaal door de mannen van het vak bewezen, dat begraven metterdaad de volksgezondheid schaadt, dan zal men in naam der »hygiene" maatregelen nemen. Eerst natuurlijk facultatief, zonder van verre aan dwang te denken. Maar de logica van het beginsel zal verder doordringen. Er is niets tegen in te brengen. Moet de Staat voor de volksgezondheid waken, en toont de wetenschap onwederlegbaar dat begraven voor de volksgezondheid allerverderfelijkst is, dan mag men niet aarzelen, noch zich door vooroordeelen van »onwetende en zwakke geesten" laten terughouden; dan moeten we ons, om met de N. Rott. Cour. te spreken, haasten »om de kerkhoven door iets beters te doen vervangen."

Dwang wil de N. Rott. volstrekt niet. We gelooven ten volle dat ze hierbij te goeder trouw is. Maar dit blijft, dat ze een argumentatie opzet, die logisch tot dwang moet leiden.

Zoo vonden we dus, dat het hoofdorgaan der liberalistische partij in Nederland partij koos in een vraagstuk, dat tot het terrein der Staatszaken behoort; nu reeds bij monde van haar redactie tot een eisch van Wetsherziening leidt; en door haar zelve in verband is gebracht met de beginselen die de Nederlandsche Staatspartijen verdeelen.

Hadden we dan geen recht om te schrijven, dat lijkenverbranding een artikel van het liberalistisch program is geworden?

Ons dunkt alleszins, tenzij de N. Rott. Cour. niet wete, wat ze als politiek orgaan doet. (1 Juli '74).

---

b. Het stelsel der Lijkenverbranding leidt tot dwang.

Toen de N. Rott. Cour. voor haar reeks vluchtige artikelen over Lijkenverbranding aanspraak maakte op den titel van »wetenschappelijk betoog," en ons tot het leveren van gelijk betoog opvorderde, is onzerzijds ontkend, dat een summierlijk overboeken van door anderen verzamelde gegevens wetenschappelijke waarde bezat, maar tegelijk bespreking der quaestie, voor zooveel een courant zich daartoe leende, toegezegd.

Die belofte willen we nakomen, niet in een volgreeks van artikelen, maar door bij tusschenpoozen, naar gelang het debat zich ontspint, de verschillende zijden van het vraagstuk te bezien.

Het vraagstuk is zeer saâmgesteld. Het raakt aan beginselen van het Staatsrecht, van den Godsdienst, van de Rechtsbedeeling, van de Volksgezondheid, van de Staathuishoudkunde, en, zoo men wil, ook van de Schoonheidsleer. De pyrotechnische moeilijkheid kan bij de »Volksgezondheid," het finantieel bezwaar bij de Staathuishoudkunde ter sprake gebracht.

Bij de politieke zijde dezer quaestie, d. i. voor zooveel ze aan beginselen van het Staatsrecht raakt, komen twee vragen te berde: 1o. mag de Staat de zedelijke eischen van het volksleven al dan niet voor de stoffelijke, gesteld dat tusschen beiden strijd ontstaat, doen zwichten, en 2o. leidt het stelsel van lijkenverbranding al dan niet tot dwang?

Alleen de laatste wenschen we ditmaal te bespreken. De quaestie is: zullen de moderne apostelen der Lijkenverbranding, bij trouw aan hun stelsel, hun tegenstanders ten slotte tot het volgen van deze methode dwingen?

De ijveraars, die ten onzent voor het denkbeeld een lans braken, ontkennen het. De N. Rott. Cour. toonde zich zelfs verstoord, toen ze het vermoeden van zulk een toeleg bij ons bespeurde. Ook de Veendammer Courant, die in haar

No. 87 over crematie schreef, verklaart: »Ik zou niet gaarne zien, dat men de voorstanders van het begraven tot de lijkenverbranding verplichtte." Thompson in de Contemporary Review, Wegmann Ercolani te Zürich en de Medicinalrath Küchmeister te Dresden, om slechts op deze drie stemmen uit verschillende landen te wijzen, pleiten voorshands alleen voor facultatieve crematie, d. w. z. ze eischen dat lijkenverbranding, voor wie zulks wil, mogelijk; nog niet dat ze, voor wie niet wil, verplichtend zal zijn.

Reeds deed de Nieuwe Arnhemsche opmerken, dat het protest tegen dwang, thans van die zijde uitgaande, slechts middel is om te ongehinderder tot dwang te komen.

Dit was juist gezien.

Traden de voorstanders der lijkenverbranding terstond met den eisch van dwang op, dan lag hierin het zekerste middel om hun toeleg te doen mislukken. Die eisch zou een tegenstand in het leven roepen, waartegen de kracht van hun betoog tekort schoot. Door den eisch van dwang ware het stelsel, eer het ingang kon vinden, gedood.

Voor zulk een onbezonnen, doldriftig optreden wacht men zich dan ook. Men gaat behoedzamer te werk. Men eischt geen dwang, maar protesteert veeleer tegen elk denkbeeld, alsof het ooit tot dwang zou kunnen komen. Zoo stilt men de gemoederen en krijgt een luisterend oor. »Zie hoe men ons lastert, heet het. Het zou door ons op anderer vrijheid zijn toegelegd; och, al wat we vragen is vrijheid voor ons zelf. Aan uw recht tot begraven wil niemand tornen; we vragen slechts, dat gij even billijk voor ons, als wij voor u, wilt zijn. In ons leeft nu eenmaal het verlangen, om, na onzen dood, niet begraven, maar verbrand te worden. Dat ge ons de vervulling van dien wensch niet onmogelijk maakt, ziedaar al ons verlangen!"

De vraag rijst: is die voorstelling der zaak oprecht?

Indien wel, dan kan er van de zij der tegenstanders allerminst bezwaar tegen de inwilliging van dat verzoek bestaan. In de eerbiediging van anderer vrijheid behoort men steeds zoo ver mogelijk te gaan. Afdoende bezwaren tegen crematie, voor zoover dit door den overledene testamentair gewenscht, of bij onmondigen door hun familie begeerd wordt, zijn er dusver niet.

Maar anders zou het worden, indien bleek dat die voorstelling niet oprecht en slechts een krijgslist was, om de uitvoering van dwang te zijner tijd te verzekeren. En ons komt het voor, dat het zoo is.

Voor onopecht verklaren we die voorstelling; niet als had de schrijver der artikelen in de Nieuwe Rotterdamsche en Veendammer Couranten, of Küchmeister of Wegmann, opzettelijk met het doel om te misleiden, voorshands met facultatieve lijkenverbranding genoegen genomen; maar onoprecht in zoover ze niet de consequentie van hun stelsel uitspraken.

Uit dien hoofde stellen we tegenover de geruststellende verzekeringen der voorstanders van crematie onze overtuiging, dat het tot dwang zal en moet komen en wel op dezen drieërlei grond: 1o. het stelsel eischt het, 2o. de wijs waarop het wordt aanbevolen, onderstelt het, en 3o. de uitspraken van sommige voorstanders vragen het nu reeds.

1o. Het stelsel eischt het.

Hoofdargument in het stelsel is, dat bij de methode van begraven de dooden de gezondheid der levenden bedreigen.

Bij de ontbinding der lijken in het graf — zoo beweert men — scheiden zich giftige gassen en stoffen af, die bij het doorsijpelen van den bodem met de vochtbestanddeelen van den grond in aanraking komen en dusdoende het stads- of dorpswater in putten, sloten en grachten vergiftigen en oorzaak kunnen worden van incidenteele ziekten of ook van ontzettende epidemiën.

Aangenomen voor een oogenblik dat dit zoo is, dan vragen we: neemt ge dit gevaar weg, indien men naar verkiezing begraven of verbranden laat?

Stel, dat na invoering der facultatieve lijkenverbranding de helft der lijken verbrand, de helft begraven worde, is daarmeê uw doel bereikt en het gevaar voor de levenden afgewend?

Blijft het kerkhof, dat slechts de helft der lijken ontvangt, niet even gevaarlijk?

En indien dit zoo is, indien de juistheid dezer opmerking niet kan betwist worden, moogt ge dan op uw standpunt dulden, dat epidemiën ontstaan, die te voorkomen waren; is het dan niet duidelijk, dat ge met facultatieve crematie, voor uw beleden hoofddoel, niets, volstrekt niets, zijt gevorderd?

Men heeft een doel. Dat doel is, het gevaar voor de volksgezondheid af te wenden, dat uit de kerkhoven ontstaat.

Dat doel is niet te bereiken dan door crematie bij dwang.

2o. De wijs waarop het stelsel wordt aanbevolen, onderstelt het.

Vóór lijkenverbranding, zoo beweert men, zijn de »sterke geesten", er tegen de »zwakken." »Verstandige, ontwikkelde" lieden zien er de noodzakelijkheid van in; bezwaar komt alleen van de zij der »domme menigte." Er tegen pleit »eeuwenlange gewoonte", geen zedelijk noch godsdienstig beginsel, er voor spreekt de moderne tijdgeest. Ze heeft de »wetenschap" tot haar bondgenoot, het »vooroordeel" tot haar vijand.

Is het nu waar, wat men als uitgangspunt kiest, dat de volksgezondheid ten ernstigste door onze kerkhoven wordt bedreigd, dan vragen we: Moogt gij, ter wille van domheid, zwakheid van geest en vooroordeel, uw steden en dorpen laten vergiftigen?

Erkendet ge, dat er zedelijke of godsdienstige motieven in het spel waren, dan liet het zich denken, dat eerbied voor zóó teedere belangen u tot onthouding bewoog. Maar, als zonder afschaffing, algeheele opruiming der kerkhoven, niets gewonnen is, moogt ge dan de gezondheid van uw volk opofferen aan de domme vooroordeelen van zwakke geesten, wier traditioneel leven tegen de stellige, afdoende uitspraken der wetenschap geen oogenblik bestand is?

3o. Reeds nu is de eisch tot invoering van dwang gedaan.

Letterlijk door de N. Rott. Cour., die ons toeriep, dat we ons te haasten hadden, om »de kerkhoven door iets beters te vervangen". Doch van dit getuigenis zien we, na haar herroeping in een volgend artikel, af.

We verwijzen naar de uitspraak van den Sanitätsrath Witlacil, voorstander der crematie, in het »Medicinische Wochenschrift" (No. 22, Jaarg. 1874): »De aanhangige voorstellen tot invoering van facultatieve lijkenverbranding zijn reeds een schrede op den weg, die tot het eenig steekhoudend denkbeeld, verplichte lijkenverbranding, zullen voeren."

Naar de heeren Dr. Med. Goll, Prof. Weith, Prof. Heins, Prof. Kinkel en Dr. Lang, die op de conferentie te Zürich, den 10den Maart gehouden, aantoonden »dat de verbranding niet slechts in elk opzicht boven het begraven stond, maar ook bei der Zuname der Bevölkerung geboten sei."

En naar Wegmann Ercolani zelf, die op blz. 51 van zijn bekende brochure schrijft: »ook dient gevraagd, waar de crematie zal plaats hebben, wanneer ze door den Staat geduld of verplichtend gemaakt wordt?"

Op de uitspraak van het Florentijnsch Congres werd reeds door andere bladen gewezen.

4. Bij veldwinning van het denkbeeld is dwang onvermijdelijk.

Althans voor het grooter deel der bevolking, d. i. voor het platteland.

De aanleg van kerkhoven kost veel; en waar ze zijn, vertegenwoordigt hun bodem een aanzienlijke waarde.

Stel nu dat negen tienden van een dorpsbevolking voor het denkbeeld gewonnen zijn, dan voelt ieder, dat de negentig verlichte, ontwikkelde, sterke geesten weigeren zullen voor de tien bevooroordeelde, domme, zwakke geesten de kosten van een kerkhof te dragen.

Dit zal de quaestie der lijken juist tot dezelfde gegevens herleiden als de schoolquaestie.

Dit is niet ons beweren, maar dat der voorstanders van crematie.

Uitdrukkelijk toch zegt Wegmann Ercolani, dat de crematie een middel te meer moet worden, om den waren godsdienst der toekomst ingang te doen vinden, »ein neuer Schritt zur wahrhaft allgemeinen Religion der Zukunft."

Eer we verder gaan, zien we weêrlegging, althans van ons eerste argument, tegemoet.

Op de Züricher Conferentie werd in de Memorie der Vereeniging voor lijkenverbranding geschreven: dat men besloten had om »fest aber vorsichtig fort zu gehen."

Er dient uitgemaakt, wat onder dat voorzichtig te verstaan zij.

Juist doordien het een denkbeeld is, dat tot dwang moet leiden, is de politiek met het vraagstuk gemoeid. (31 Juli '74).

---

c. Volksgezondheid.

Ruim veertien dagen verliepen, sinds we het betoog leverden, dat het stelsel van lijkenverbranding op dwang moet uitloopen.

Het desbetreffend artikel drong op weêrlegging van dit betoog, stel ze ware te leveren, met nadruk aan: »Eer we verder gaan, zien we weêrlegging, althans van ons eerste argument, te gemoet."

De voorstanders der Lijkenverbranding zwegen.

Let wel. Niet over Lijkenverbranding. Maar over ons betoog dat deze nieuwmodische wijs om zich van de lijken onzer dooden te ontdoen, tot dwang leidt.

Dit zwijgen is een argument, door de tegenpartij vóór onze stelling geleverd.

In tweeërlei opzicht.

Ten bewijze, dat ons betoog steek houdt; en ten blijke dat men de consequentie van zijn stelsel voor het publiek verbergt.

Spreken ware, dit stemt ieder toe, plicht geweest. Na de pertinente ontkenning van de N. Rott. Cour. dat het tot dwang zou komen. Na de luchthartige aanduiding van de N. Arnhemsche, hoe »facultatief" ook ten deze middel zou zijn om verder te komen. Na ons onbewimpeld woord.

Toen we, na de eerste artikelen der Nieuwe Rotterd. Cour., een kantteekening schreven, waarin vrees voor dwang doorschemerde, maar het woord zelfs niet genoemd wordt, was de redactie van het liberalistisch orgaan ijlings, schier voorbarig, met haar protest gereed.

Hoeveel te meer ware dan nu tegenpleidooi niet geëischt geweest, nu van dwang zelfs in den titel van ons opstel gesproken en een betoog ad hoc gepubliceerd was!

Zoo ooit, dan was ditmaal afzien van tegenpleidooi voor onvermogen tot verweer bewijs.

En geen wonder!

Reeds ons eerste argument is onweêrlegbaar.

»Indien ge de lijkenverbranding predikt om de volksvergiftiging door onze kerkhoven tegen te gaan, baat het u niet of ge al uw eigen lijk aan den Siemen'schen oven legateert, zoolang het »niet-denkend deel der natie" voortgaat, deze pestholen voor volksgezondheid, uws ondanks, in stand te houden."

Of ge moest uw argument laten vallen: Crematie eisch van volksgezondheid; of verplichte crematie moet het eind van uw weg, dwang uw conclusie zijn.

Evenwel, ook dan nog had ridderlijkheid geeischt, dat onze bewering ware toegegeven en het ongelijk van vroeger protest erkend.

Onheusch zou het zijn, het uitblijven van deze erkenning aan preutschheid te wijten. Voor dat niet-spreken waar spreken plicht was, moet naar een andere drijfveer gezocht.

Ze ligt voor de hand.

Men vreest dat de erkenning: »ons stelsel leidt tot dwang!", nu reeds gedaan, het publiek zou afschrikken.

Immers. Het »artikel op het liberaal program" zou dan blijken meer dan een kwinkslag, eer weldoordachte constateering van een onwraakbaar feit te zijn geweest.

Vergissen we ons, men zal er wel van hooren. De zomervacantie loopt ook voor onze redactiën ten einde. Voor loopende zaken heeft bovendien een degelijke redactie, ook tijdens het badseizoen, een permanent comité.

We gaan dus verder.

Van de twee staatsrechtelijke vraagstukken, bij de aanhangige quaestie betrokken, bleef de tweede dusver onbesproken. We formuleerden ze in dezer voege: »Behooren de zedelijke eischen van het volksleven al dan niet voor de stoffelijke, gesteld dat tusschen beiden strijd bestaat, te zwichten?"

»Volksgezondheid" is een woord van dubbelzinnigen klank. De kerngezondheid van het nationale leven kan heerlijk schitteren, ook te midden eener dood en verderf dreigende pestziekte. En omgekeerd. Ook in jaren, dat de artsen klagen en de sterfte onbeduidend is, kan een volk openbaar worden als doodelijk krank Het hangt er maar van af, of ge onder het volk, welks gezondheid ge bevorderen wilt, uitsluitend de lichamen van uw landgenooten, of ook en allermeest het volk zelf in zijn nationale leven verstaat.

De corporeele opvatting is thans de meest gangbare. Zorg voor den welstand van de lichamen der Nederlandsche burgers wordt bedoeld, zoo dikwijls van volksgezondheid gerept wordt.

Ook zóó heeft deze bemoeiïng onze sympathie.

De beste apotheek zijn de verfrisschende krachten der natuur. Noch achteloos, noch opzettelijk uw gestel te knakken, is beter dan voor het geknakt gestel genezing te zoeken. De spreekwoordelijke »zindelijkheid" der oud-Nederlandsche huishouding was ongetwijfeld een praeventief-medische kracht.

Daarover bestaat dus tusschen ons en de voorstanders der lijkenverbranding geen verschil.

Zindelijkheid op straten en in grachten, goede bouw van woningen en schoollokalen, betere afvoer van de uitwerpselen onzer steden en dorpen, afzondering van besmettelijke kranken, desinfectie van besmette voorwerpen, toezicht op de levensmiddelen, verschaffing van gezond drinkwater enz., wordt ook door ons niet slechts geduld, gelijk men voorgeeft, maar in naam van volksbelang en wetenschap geëischt.

Verschil ontstaat eerst als men aan het punt van den weg toe is, waar stoffelijk en zedelijk volksbelang in strijd komen.

Ook in het persoonlijk leven doet die strijd zich voor. Stoffelijk welzijn van het lichaam eischt niet zelden een goed maal, als zedelijk belang en eergevoel, diefstal en bedelarij verbiedend, het volstaan eischt met een karige bete.

Dusver gold als regel, dat het stoffelijk belang dan zwichten, de eisch van het lichaam voor dien van den geest wijken moet.

Een uwer huisgenooten wordt door kwaadaardige typhuskoortsen, door pestaardige pokken of hevige angina aangetast. Mijd hem! is dan de eisch van uw lichamelijke gezondheid; blijf bij hem en verzorg hem! de eisch van gezondheid der ziel.

We weten vooruit, dat ook de N. Rott. Cour. dit toestemt

Maar hoe nu als dezelfde strijd tusschen lichamelijke en zedelijke gezondheid zich voordoet aan den Staat?

Gesteld, men bewijst u op onomstootelijke gronden, dat onze kerkhoven nadeelig zijn voor de lichamelijke gezondheid van uw volksgenooten Men bewijst u, op grond van wetenschappelijke onderzoekingen, dat verbranding der lijken voor de volksgezondheid alle bestaand gevaar wegneemt en geen nieuw gevaar oplevert. Maar.... een stem in uw binnenste zegt, dat ge een menschenlijk niet verbranden moogt; zedelijke volksbelangen pleiten voor het behoud der kerkhoven; ge ziet in, dat uw volk door invoering der lijkenverbranding, voor zooveel zijn algemeenen geestelijken welstand betreft, achteruit zal gaan.

Wat moet dan de Staat doen?

Moet hij dan het zedelijk volksbelang opofferen aan den lichamelijken welstand. Dan wel, het gevaar voor den lichamelijken welstand dulden ter bevordering van het zedelijk belang?

Naar gelang ge het eerste of het tweede antwoord kiest, vindt ge ons tegenover u, of aan uwe zijde.

Ter beantwoording dier vraag late men de lijkenverbranding voor het oogenblik ter zij. Het antwoord dient onbevooroordeeld te zijn.

In het afgetrokkene dient uitgemaakt, of de Staat een maatregel, die volgens

de uitspraak der medische wetenschap voor de corporeele volksgezondheid geëischt is, mag invoeren en doorzetten, indien een zedelijk volksbelang er onder lijden zou.

Of ziet men tegen een afgetrokken stelling op en geeft men de voorkeur aan een concreet voorbeeld, zie het hier.

In dagen van kwaadaardige epidemiën, zoo leert de medische wetenschap, is niets verderfelijker dan de opeenhooping van groote menschenmassa's. We weêrspreken dit niet. We gelooven dat het zoo is.

Opeenhooping van groote menschenmassa's heeft vooral bij de diensten in onze kerken plaats.

Diensvolgens zou het eisch der wetenschap zijn, dat de Staat in dagen van zware epidemiën de kerken sloot.

Nu staat hier echter tegenover, dat juist in zulke dagen de opgewektheid om in de kerken saam te stroomen zich het sterkst openbaart en de vertroostingen van den eeredienst dan meer dan ooit gezocht worden.

Zoo geraakt het stoffelijk en zedelijk volksbelang in strijd.

Het stoffelijk belang eischt onvoorwaardelijk: verbod van Kerkedienst.

Het zedelijk belang daarentegen: verdubbeling van Kerkedienst.

Welke houding moet nu de Staat daartegenover aannemen?

Moet de Staat, ondanks het zedelijk belang, de kerken sluiten; of ondanks het lichamelijk gevaar, den Kerkedienst toelaten?

Ons antwoord luidt: Een Staat die tijdens een epidemie de kerken sloot, zou de gezondheid van het volksleven bederven, in steê van ze te beschermen.

Wat antwoordt de N. Rotterdamsche? (20 Augustus '74)

---

d. Het beroep der lijkenverbranders op den Bijbel.

Als bij instinct hebben de voorstanders der lijkenverbranding gevoeld, dat ook de godsdienst bij de uitvaart onzer dooden recht van spreken had.

Uit dien hoofde hebben ze zich gehaast met de verzekering, dat het nieuwe stelsel voor de verwijdering der lijken op uitnemende wijs met de gebruikelijke plechtigheden der begrafenis te vereenigen was, en in geen enkel opzicht door de Christelijke Kerk werd weersproken. Zelfs heeft men het gezag van leeraars der Christelijke Kerk ingeroepen, om het denkbeeld der lijkenverbranding te gereeder ingang te doen vinden.

Over het eerste verspillen we geen woord. De Hervormde Kerk in deze landen heeft steeds tegen het gebruik van godsdienstige plechtigheden bij de begrafenis der dooden geijverd; die nooit ingevoerd. Stel dus, dat de crematie het gebruik van soortgelijke plechtigheden belette of bemoeielijkte, toch zou hierin voor het Protestantsche deel onzes volks nooit een argument tegen lijkenverbranding liggen.

Over het tweede punt spreken we later.

Ter ontzenuwing van het derde volsta de opmerking, dat de leeraars der Christelijke Kerk, waarop men zich beroept, bij voorkeur dezulken zijn, die zich tot taak stelden, het Christendom in de Christelijke Kerk te verwoesten. Als eerste en grootste autoriteit wordt Heinrich Lang ingeroepen, de bekende redacteur der Zeitstimmen, generaal en chef der Moderne Theologen in Zwitserland.

Of onze pleitbezorgers der lijkenverbranding dan ook het onvoldoende van deze autoriteiten gevoeld hebben, weten we niet, maar zeker is het, dat ze geen moeite gespaard hebben, om beter argument ter overreding van het Christelijk publiek op te sporen.

Het woord van den Bijbel, dit zagen ook de tegenstanders der kerkhoven wel in, woog bij het Christelijk publiek wel zoo zwaar als de dweepende expectoratie van een modern Theoloog.

Hoe nu, indien het eens gelukte, den Bijbel zelf als getuige voor de lijkenverbranding te doen optreden?

Het was wel hachlijk. Van graf en graven werd in de Schrift zoo constant,

zoo allerwegen gesproken! Middenpunt dier Schrift, middenpunt van haar openbaring vormt de opstanding van den Christus ten derden dage uit het graf! Maar toch, het kon gewaagd. De oude Bijbel werd opgeslagen. En ja... waarlijk, na veel zoekens en slovens, was men met een drietal bewijsplaatsen gereed.

Het loont de moeite, de Apostelen der lijkenverbranding bij hun Schriftonderzoek op den voet te volgen.

Over elk der drie bewijzen daarom een kort woord.

1. Ten bewijze dat de lijkenverbranding ook bij Israël in zijn beste dagen inheemsch was, beroept men zich op 1 Samuël 31 : 11, 12, Jeremia 34 : 5 en 2 Chron. 21 : 19. Ook de N. Rott. Courant maakte van deze Bijbelplaatsen melding.

Gelijk men weet, wordt in 1 Samuël 31 : 11, 12 bericht, dat de inwoners van Jabes in Gilead de mishandelde lijken van Saul en zijn zonen uit Philistaea haalden, er het vleesch afbrandden en de beenderen begroeven.

Dit lezend, kwam reeds voor jaren Michaëlis in zijn Syntagma Comnemt p. 1. bl. 225 op den inval dat lijkenverbranding bij Israël sinds in zwang kwam. De zucht om de grenslijn tusschen het Israëlitisch en Heidensch volksleven weg te nemen, dreef daartoe. Doch bijval vond zijn inval zelfs bij geestverwanten niet. Men zag te wel, dat gehavende en half verteerde lijken, die men op afdoende wijze aan de wraakzucht van een verbitterden vijand onttrekken wil, een zoo geheel op zich zelf staande uitzondering opleveren, dat elke redeneering, daarop gebouwd, zich zelve weêrlegt. Doch nú kwam het te pas. Men heeft deswege Michaëlis' inval, zeker op raad van Heinrich Lang, nog eens te berde gebracht. Dat men niet beter met zulk een inval van de reis kwam, ligt niet aan ons.

Vermakelijker is nog het beroep op de schriftplaatsen in Jeremia en 2 Chronieken.

Jeremia, zoo beweert men, sprak tot Zedekia, den Koning: »Gelijk men uwe vaderen verbrand heeft, zoo zal men ook u verbranden" en van Joram zou door den Chroniekschrijver bericht zijn, dat ze hem na zijn dood »niet verbrandden, gelijk ze zijn vaderen gedaan hadden."

Ongelukkigerwijs staat er in de gemelde plaatsen geheel iets anders. Er is sprake van שָׂרַף לוֹ שְׂרֵפָה, d. w. z. een eerevuur voor den overledene te ontsteken, zooals uit de bijvoeging van het voorzetsel onomstootelijk blijkt, en door schier alle overzettingen vertaald wordt.

Wegmann-Ercolani voegt er dan ook zelf in een noot bij, dat zijn argument z. i. niet afdoende is. De Hollandsche vertaler van zijn vlugschrift laat het geheel los. Alleen de N. Rott. Cour. toonde haar superioriteit op godgeleerd-uitlegkundig gebied.

Gelijk uit Lev. 20 : 14 en 21 : 9 blijkt, was verbranding der dooden alleen als straf voor gruwelijke misdadigers voorgeschreven. Hoogstens kan uit Amos 6 : 10 worden afgeleid, dat bij het uitbreken van pestziekte in belegerde vestingen tot crematie is overgegaan.

Door de Joodsche godgeleerden wordt lijkenverbranding nadrukkelijk als afgoderij gebrandmerkt. (Zie Mischu. Abod. Sar. c. I.).

2°. Ten bewijze dat Paulus van lijkenverbranding niet afkeering was, beroept men zich op 1 Cor. 15 : 51, 52 en op Hebr. 13 : 11, 12. Dit doet een wetenschappelijk man, Dr. Fr. Küchenmeister, Medicinalrath te Dresden.

Haast gelooft men zijn oogen niet.

Wijl de Apostel verklaart, dat bij de wederkomst van Jezus de dan nog levende geloovigen niet zullen sterven, maar »veranderd" worden, dicht Dr. Küchenmeister hem het denkbeeld toe: dat 'tzij men begraven, 'tzij men verbrand worde, toch allen het veranderingsproces ondergaan.

Later, door een Theoloog vermaand, dat dit toch al te ver ging, heeft Küchenmeister bij de uitgave zijner lezing zijn bewering dan ook ten deele herroepen.

Slechts even stippen we zijn tweede beweren aan, dat namelijk de woorden in Hebr. 13 : 11, 12: »gelijk het lichaam der offerdieren buiten de poort verbrand werd, zoo heeft ook Christus buiten de poort geleden", Paulus' sympathie voor de crematie zou verraden.

Risum teneatis, amici! 1), als ge door wetenschappelijke mannen u zulk een onzin slijten ziet. En toch is er nog erger!

3o. Ten bewijze dat ook Jezus Christus voor lijkenverbranding zou gekozen hebben, verwijst men u naar Joh. XIV : 2.

Wat daar dan staat:

»In het huis mijns Vaders zijn vele woningen, en ik ga heen om u plaats te bereiden."

Maar wat, zoo vraagt men, heeft dit met Lijkenverbranding te maken?

Ge raadt het niet licht, maar de heer Küchenmeister zal het u zeggen.

Uit die woorden blijkt dat Jezus te Jerusalem een Columbarium moet gezien hebben en met voorliefde dit Columbarium als beeld koos voor het vaderhuis.

Nog van uwe verbazing niet bekomen, vraagt ge al verder, wat dit schoone, lieflijke woord met een Columbarium uitstaande heeft?

Het antwoord is gereed.

Een Columbarium is een huis met nissen, waarin de urnen met de asch der dooden bewaard worden. Daarin zijn dus vele hokjes en zulke hokjes zoudt ge niet passender kunnen noemen, dan met het woord, door Jezus in Joh. 14 : 2 gebezigd: *πολλαι μοναι*, letterlijk vertaald: vele verblijfplaatsen.

En dat wordt u met een breeden omhaal van etymologische en lexicographische geleerdheid, eerst in de lezing en daarna in een aanhangsel, door een Doctor met wetenschappelijken titel betoogd!

Wilt ge den geleerden doctor uit Dresden gelooven, dan wordt deze uitlegging door Hebr. 13 : 14 bevestigd. »Wij hebben hier geen blijvende stad, maar zoeken de toekomende", moet evenzeer als bewijs dienen, dat de Heilige Schrift een Columbarium en dus lijkenverbranding, zoo al niet goedkeurt, dan toch rangschikt onder het edele, waaraan ze haar beelden ontleent.

Desverlangd zijn we bereid, Küchenmeisters betoog letterlijk in onze kolommen af te drukken.

Het zou niemand euvel zijn te duiden, indien hij weigerde ons op ons woord te gelooven, dat een wetenschappelijk man zulk een baren onzin had laten drukken.

Er zijn ook letterkundige zotheden, waarvan de regel geldt: »Ik zal ze gelooven, indien ik ze zie". (24 Augustus '74).

---

e. De lijkenverbranding en de Christelijke Kerk.

De Christelijke Kerk heeft tot uitvloeisel gehad een Christelijke maatschappij. Het levensbeginsel, dat de Kerk van Christus in zich droeg, heeft kritiek geoefend over den maatschappelijken toestand, waaronder ze optrad. Van leven tintelende waarheid, geen dorre formulenreeks, bracht ze onder de volkeren en heeft diensvolgens invloed geoefend op de huislijke en maatschappelijke levensbetrekkingen, op den levenstrant der gezinnen, de familiegewoonten en volkszeden, op rechtsbedeeling en rijkswetgeving, op nijverheid en koophandel, op wetenschap en kunst Wat kortheidshalve »Christelijke maatschappij" wordt genoemd, doelt op het eigenaardige, het karakteristieke, het nieuwe, waardoor het menschelijk leven bij de gedoopte natiën in het oog loopend van de heidensche en Mahomedaansche societeit onderscheiden is.

Dit noopt tot de vraag, of het eigenaardig karakter der Christelijke maatschappij het denkbeeld van lijkenverbranding afkeurt dan wel begunstigt.

Van de belijdenis der Christelijke Kerk spreken we nog niet. In hoeverre de geopenbaarde waarheid zich tegen lijkenverbranding verzet, zal later blijken. Voor ditmaal raadplegen we uitsluitend het eigenaardig karakter der Christelijke

---

1) Mijn vriend, kunt gij u van lachen onthouden?

maatschappij, gelijk deze, blijkens de historie, zich in tegenstelling met de vroegere Heidensche toestanden ontwikkeld heeft.

De uitkomst van dit onderzoek is saâm te vatten in dit drietal stellingen: 1°. De Christelijke Kerk heeft een algeheelen omkeer tot stand gebracht in de behandeling onzer dooden; 2°. Schier allerwege vond de Christelijke Kerk bij haar optreden de Lijkenverbranding in zwang; 3°. Overal waar ze optrad, heeft de Christelijke Kerk de Lijkenverbranding uitgeroeid en door Begraving vervangen.

a. Bij de lijkbaar spreken de consequenties onzer wereld- en levensbeschouwing het sterkst. Geen wonder dus, dat het Christendom, optredende in een maatschappij, die in levensrichting lijnrecht tegen het Evangelie overstond, zich ook in haar gedraging jegens de dooden niet voegen kon. Ze vond de gewoonte in zwang, om bij nacht de dooden uit te dragen, de lijken met kransen te versieren, treurmuziek en treurzang bij de lijkvaart te doen hooren en de plaats waar de asch der gestorvenen in de urne werd neêrgezet op het schitterendst met decoratief te versieren.

Twee gedachten spraken zich hierin uit: ongetrooste smart over het verlies en verheerlijking zijner dooden, beiden denkbeelden die met het diepste wezen van het Christendom onvereenigbaar zijn.

Met ijzeren wilskracht, op levensgevaar af, ondanks de bedreiging der overheid, hebben de eerste Christenen het daarom doorgezet, dat ze niet bij nacht, maar op den vollen dag hun dooden zouden uitdragen. Voor de treurders en hun klaagmuziek hebben ze de psalmodie: het zingen van den levenspsalm der opstanding bij hun uitvaarten ingevoerd. Tegen het nederleggen van kransen op de lijkbaar verzetten ze zich hardnekkig; en althans in hun beste dagen werd alle decoratief en opschik van hun graven geweerd. De lijkvaarten waren voor de eerste Christelijke Kerk een krachtig levens-element, deel van hun prediking, een missie aan de wereld. Door saam te vloeien onder psalmodie, wilden ze der wereld hun hope toonen. »Onze uitvaarten, zegt Chrysostomus, met lieflijk psalmgezang, onder de toevloeiïng van ouden en jongen, alle de zekerheid des eeuwigen levens in het aangezicht van den dood belijdend, is er niet naar om te weenen, te huilen, te kermen, maar om God te danken, die bij zich ontving, wie door ons werd uitgedragen."

b. Reeds dit doet vermoeden, dat ook de wijze zelf, waarop men zich van het lijk ontdeed, voor den Christelijken geest niet onverschillig kon zijn. Het vond schier allerwege de gewoonte in zwang, om de lijken te verbranden. Lei het zich bij die gewoonte neêr?

Zien we, eer die vraag beantwoord wordt, wat dusver in de niet-Christelijke wereld plaats greep.

Allerwege schijnt de oorspronkelijke wijze van verwijdering der lijken te zijn geweest, niet dat men ze verbrandde, maar begroef. Begraven was de oorspronkelijke gewoonte der Chinezen, der Perzen, der Indiërs, der Egyptenaren, der Grieken, der Romeinen, der Scandinaviërs en Arankaniërs, alzoo van de volken die den toon aangaven in Azië, Afrika, Europa en Amerika. Maar schier bij allen is men van lieverleê van het begraven tot het verbranden der lijken overgegaan. Bij de Grieken bestond de lijkenverbranding reeds sinds den Trojaanschen oorlog, bij de Romeinen reeds sinds de dagen der Koningen, lijkenverbranding vinden we bij de Indiërs en Assyriërs, bij de Slavische en na Treyr's optreden bij de Scandinavische volken, bij Celten en Germanen. Tot in de dagen van Karel den Groote hield de usantie der lijkenverbranding in het hart van Duitschland stand. In Hongarije komt de Crematie nog in de 10e, bij de Russen nog in de 12e, in Esthland en Finland nog tot in de 14e eeuw voor. Men weet dat sommige kustlanden der Oostzee eerst kort voor de Hervorming tot het Christendom bekeerd zijn. Diensvolgens hield ook de verbranding der lijken in deze streken tot kort voor de Hervorming stand.

Bij de beste volken der oudheid bleef intusschen de methode van begraven nevens die van verbranding in zwang. Bij de Romeinen is het begraven nooit geheel in onbruik gekomen. Cicero beschrijft de methode van begraven met voorliefde als »de oudste usantie, waarbij het lijk aan de aarde teruggegeven en zóó geplaatst en geschikt werd, als werd het met het moederkleed der aarde toege-

dekt." In de scholen der Grieksche wijsgeeren en onder de bezoekers der Eleusinische mysterie bleef men aan het »begraven in den schoot der aard" hechten; de Egyptenaren, de Perzen en Indiërs bleven het langst aan de oude gewoonte van begraven getrouw.

Kort saamgevat mag dus gezegd, dat het Christendom bij zijn optreden in Azië, Europa en Afrika schier allerwege de lijkenverbranding inheemsch vond, nog slechts bij uitzondering afgewisseld door de methode van begraven.

b. Wat deed nu het Christendom? Schikte het zich in den gegeven toestand? Nam het de methode der lijkenverbranding van de Heidensche maatschappij over? Of beschouwde het voor het minst de quaestie der lijkenverbranding of begraving als onverschillig? Hield het beide methoden, zij het ook al met eenigen voorkeur voor den Godsakker, in stand?

Integendeel.

Op grond der historie staat vast: 1o. dat alle Monotheïstische volken, d. i. Israel, de Christenen en Mahomedanen, uitsluitend de methode van begraven goedkeuren, en 2o. dat met name het Christendom, allerwege, onder wat volk of natie het ook optrad, de lijkenverbranding veroordeeld en de methode van begraven als de eenige aannemelijke tot heerschappij heeft gebracht.

Nog zijn ons brokstukken bewaard van de heftige polemiek, die zich hierover tusschen de Heidensche geleerden en de beste auteurs der Christelijke Kerk ontwikkelde. Als las men een artikel in een onzer Liberalistische bladen, vraagt Cecilius aan Octavius: »Zijt ge tegen lijkenverbranding en keurt ge de Crematie af. Maar wat meent ge dan, wordt dan toch het lijk, al onttrekt ge het aan de verbranding, niet door verloop van jaren ontbonden en opgelost?" »Wat doet het er toe," zoo gaat hij voort, »of een wild dier uw lijk verscheurt, de zee het wegspoelt, de aarde het dekt, of het vuur het vernietigt; als het lijk er gevoel van had, zou begraven even erg wezen; nu ze het niet gevoelen, is de methode die het ontbindingsproces het meest versnelt, het raadzaamst!" (Cf. MINUCIUS FELIX, Octavius, ed. Lugd. Bat. 1672. p. 97, 8).

Toch sloot daarom het Christendom zich niet aan de dwaling der Pythagoriërs aan, alsof lijkverbranding deswege ongeoorloofd was, wijl nog een stukske der ziel in het lijk achterbleef. »Des Christens vrome zin," schrijft Tertullianus, »heeft met dit bijgeloof niets gemeen. Van de superstitie, die in het lijk nog een stukske der ziel zoekt, zijn we afkeerig, maar even afkeerig van de ruwheid, die zich door verbranding aan een menschenlijk vergrijpt. Verachtelijk maakt men zich, door zich op de wreedste wijs, door verbranding, van een lijk te ontdoen en dan nog het te vereeren!"

Dat de gevangene Christenen deze oppositie tegen de lijkenverbranding ontgelden moesten, spreekt van zelf. »We zullen uw lijken verbranden," riep men den Lyonschen martelaars toe, »en dan eens zien, of ge zult opstaan en uw God u redden zal uit onze hand." »Weet ge dan niet," vroeg de rechter aan Tharacus, »dat ik u niet slechts ter dood brengen, maar ook uw lijk verbranden zal? Schelm, daar ge zijt, ik zal u laten verbranden en dan uw asch op den wind uitstrooien."

Gevolg juist dezer verbittering was, dat de Christenen, zoodra ze meester van het terrein werden, ook anderen de Crematie verboden, gelijk dit blijkt uit de decreten der Christen Keizers en uit het capitulare in 785 door Karel den Groote met de Saksen gesloten.

Sinds is de lijkenverbranding allerwege in onbruik geraakt, zoover de invloed der Christelijke maatschappij strekte. Het Christendom heeft de Crematie als historisch verschijnsel gevonden; het heeft van meet af zich met beslistheid tegen de Crematie gekeerd, zoover zijn invloed reikte heeft het de lijkenverbranding uit de volkszeden weggenomen.

Christiani, zegt Caecilius, execrantur rogos et damnant ignium sepulturas. D. i. »De Christenen verfoeien de lijkenverbranding en keuren de crematie af." (26 Augustus '74).

f. Eisch aan de Christelijke maatschappij door haar verleden gesteld.

Staat het vast, dat de Christelijke maatschappij bij haar optreden de Crematie in zwang vond; ze door haar invloed in onbruik bracht en er allerwegen het begraven voor in de plaats stelde, dan mag de Christelijke maatschappij onzer dagen niet tot de Crematie terugkeeren, tenzij ze inzie, dat ze zich in vroeger eeuwen heeft vergist.

Onfeilbaar is ook de Christelijke maatschappij bij het regelen der volkszeden en gewoonten niet geweest. Steeds blijven haar uitspraken aan kritiek onderworpen. De weg tot herziening van haar decreten blijft open.

Maar wat afgekeurd, wat in elk geval veroordeeld dient te worden, is, dat de organen der publieke opinie in een Christelijke maatschappij, thans als pleitbezorgers optreden voor een gebruik, dat de Christelijke maatschappij oorspronkelijk heeft afgekeurd, zonder zelfs met de opinie dier maatschappij, met het onloochenbaar feit van haar invloed te dezen opzichte te rekenen; hoogstens op half spottenden toon melding makend van haar beslissing.

Een geestesbeweging, als de komst van het Christendom in Europa, met de onmetelijke gevolgen die hiermeê saâmhingen, heeft op meer eerbied, op beter waardeering recht.

Op de eens genomen beslissing terugkomen, mag men ongetwijfeld, maar het minste dat men wel eischen mag, is rechtvaardiging van eigen opinie, óók tegenover de eenstemmige uitspraak der Christelijke maatschappij bij haar optreden.

Bleek b. v. dat de eerste Christenen de lijkenverbranding verfoeiden, wijl men zich destijds, bij ontstentenis van den Siemenschen oven, met houtmijten behelpen moest, dan lag het voor de hand, om, nu dat bezwaar wegviel, een gebruik te herstellen, dat uitsluitend ter wille van dat bezwaar was afgeschaft.

Of ook bleek, dat gebrek aan inzicht in de rustelooze wisseling van het stof, en ten deele materiëele opvatting van de opstanding des vleesches, de eerste Christelijke maatschappij voor lijkenverbranding beangst had gemaakt, dan bleef men volkomen in zijn recht, om, nu beter inzicht in de werking der natuur verkregen en de voorstelling van de opstanding des vleesches gezuiverd is, zonder eenigen vorm van proces terug te keeren tot een alleen deswege verworpen methode.

Maar is dit niet zoo, heeft andere drijfveer de Christelijke maatschappij tot haar verzet tegen de Crematie geleid, dan eischt eerbied jegens het geslacht, dat de fundamenten voor ons Europeesch maatschappelijk leven heeft gelegd, dat men niet dan na behoorlijke wikking en weging van hun bedenkingen, invoere wat zij afschaften.

Temeer moet hierop aangedrongen, nu een drietal verschijnselen saamvalt, dat licht in onderling verband kon staan.

Zelfs Dr. Meyboom wees er onlangs op, dat de neiging onmiskenbaar is, om tot Heidensche volkszeden terug te keeren. Hij dacht daarbij aan het spiritisme. Gelijk men weet, heeft in een van Europa's hoofdsteden reeds een kind dezer eeuw een kniebuiging voor het beeld van Venus gedaan.

Voeg hierbij, dat de lijkenverbranding niet een nieuwe vinding, maar uit de heidensche oudheid bekend was.

En eindelijk, dat als ijverige Apostelen vóór lijkenverbranding juist zij optreden, wier breuke met het historisch Christendom niet verbloemd wordt, de moderne theologen, Heinrich Lang aan het hoofd, vooraan.

Dit geeft stof tot nadenken.

Er volgt niet uit, dat ook de lijkenverbranding als middel ter ontkerstening van de Christelijke maatschappij dienst zal doen, maar het maant tot voorzichtigheid. Op een oogenblik dat van alle zijden aan het Christelijk karakter der Europeesche maatschappij getornd wordt, zijn het bij voorkeur tegenstanders van het historisch Christendom, die een gebruik bepleiten, dat in de Heidensche maatschappij inheemsch was en door het Christendom is afgeschaft.

Voor hem die uitsterving van het Christelijk karakter der maatschappij verlangt, is dit natuurlijk geen bezwaar; maar althans de belijders van den Christus

behoort het tot voorzichtigheid te stemmen. Men mag zich tweemaal bedenken, eer men de Italiaansche natuurkundigen, van wie de propaganda voor lijkenverbranding uitgaat, in hun pogen steunt.

Vooral waar zulk een streven begunstigd wordt door een orgaan der pers, dat, gelijk de N. Rott. Cour., er blijkbaar toe neigen zou, om des noods in tijden van Cholera of pestziekte de Kerken door de politie te doen sluiten, en hen die nog aan de voorvaderlijke gewoonte van begraven of de rust der kerkhoven hechten, als »zwakke geesten" en minder ontwikkelden brandmerkt, is niet slechts voor den Christen, maar voor elkeen die nog aan godsdienst hecht, ja, voor elk burger, wiens gevoel beleedigd wordt door het monopolie van ontwikkeling dat de liberale côterie zich toekent, scherp toezien en het uiterste der voorzichtigheid onafwijsbare plicht.

Zooveel moet althans vaststaan, dat de oude Christelijke kerk, niet uit vrees dat een verbrand lijk aan de opstanding des vleesches in den weg zou staan, zich tegen de Crematie heeft verzet.

Octavius' uitspraak bij Minucius Felix is daarvoor afdoende: »Geheel het lichaam, dus schrijft hij, 'tzij 't tot stof verga, in vocht worde opgelost, tot asch verbrande, of in gassen zich vervluchtige, wordt ons ontnomen, maar blijft in de hand van Hem, wiens kracht de elementen der natuur draagt. We zijn tegen Crematie, niet, gelijk gij waant, omdat we voor ons zelf eenige schade hiervan vreezen, maar omdat we aan de oorspronkelijke en betere manier van begraven de voorkeur geven."

Even vrij oordeelt Tatianus: »Gesteld dat al wat aan mijn lichaam is, door het vuur verteerd worde, toch blijven de uitgedampte gassen en de chemisch ontbonden stof ergens in het heelal. Onverschillig of ik in het water verdrink, in de zee omkom, of door een tijger verslonden word, toch blijf ik naar ziel en lichaam in de hand van den alrijken God."

Dit zonderling argument kan dus buiten bespreking blijven.

De Christelijke kerk, die het volstrektste geloof aan Gods almacht in haar belijdenis schreef, en breed als een wolke van getuigen de martelaars telt die liever hun lichaam levend verbranden lieten, dan een oogenblik juist dat geloof aan Gods almacht prijs te geven, zou haar belijdenis onteeren, haar martelaren smaden en zich aan bespotting blootstellen, indien ze als argument tegen de Crematie het bezwaar te berde bracht, dat door den Siemenschen oven Gods almacht ter wederopwekking van het lichaam zou worden verkort.

(23 Augustus '74.)

---

g. De lijkenverbranding en het Christendom.

I.

In onze vorige opstellen is tweeërlei betoogd: 1°. dat het stelsel der lijkenverbranding tot dwang voert, en 2°. dat de lijkenverbranding, in de heidensche maatschappij inheemsch, door de Christelijke maatschappij opzettelijk is afgeschaft.

Beide denkbeelden bleven zonder tegenspraak, maar ontvingen inmiddels in nieuw uitgekomen schriften bevestiging.

Op dwang loopt het stelsel uit.

Zoo schrijft Dr. A. Baginsky in zijn »Die Leichenverbrennung vom Standpunkt der Hygieine" blz. 31: »Moge nu ook de verbranding der lijken, als door de gezondheidsleer geboden, tot wet worden verheven." En op blz 25: »Ook op dit punt moet men radicaal zijn en de kerkhoven zonder aarzeling afschaffen."

Evenzoo Dr. S. Bernstein in zijn geschrift: »Ueber Pietät gegen die Todten" op blz. 36: »Het begraven van lijken is een der grootste zonden uit staathuishoudkundig oogpunt."

In het bijblad van Il presente, een blad dat te Palermo het licht ziet, schrijft Prof. Cajo Peyrani in een artikel sulla cremarione dei cadaveri, »dat de dusver in zwang zijnde gewoonte van op kerkhoven te begraven ophouden moet."

Eindelijk in zijn Urne oder Grab bericht Dr. J B. Ullersperger, dat volgens meedeeling in het British radical Journal te Londen reeds een Vereeniging bestaat, »die zich ten doel stelt het begraven in den bodem geheel te verdringen."

Het stelsel van lijkenverbranding is van Heidenschen oorsprong en door de Christelijke maatschappij gekeerd.

Ook hiervoor begint men zonder aarzeling uit te komen.

Ullersperger schrijft blz. 57: »Begraving en verbranding staan door alle perioden der geschiedenis naast elkaâr als »meistens Heidnische und meistens Christliche Begräbnissorten." En op blz. 80: »Eeuwenlang hoorde verbranding meer bij het Heidensch, begraven bij het Christelijk geloof."

Dat Professor Lange van Bonn zich in het bekende familieblad Daheim op gelijke wijs uitsprak, zich even sterk tegen de crematie keerend als Ullersperger ze bepleit, weet men uit de vertaling, die het Oosten van zijn artikel gaf. Professor Mohr, hoogleeraar in de Medicijnen, betuigde zijn instemming met wat Lange schreef.

Let ook op wat Dr. Bernstein schrijft, blz. 59; »slechts als leden van een begrafenisvereeniging konden de eerste Christenen te Rome rechtspersoonlijkheid verkrijgen. Daardoor is het begraven algemeene regel geworden. Christus zelf immers was begraven en opgestaan!"

Men gevoelt zeer goed, dat weêrinvoering der crematie op een ommekeer in de Christelijke maatschappij doelt. »Lijkenverbranding," zegt Dr. Bernstein, »is de eenige bezorging onzer dooden die met onzen ontwikkelingsgraad en onze moderne wereldbeschouwing strookt." En elders (p. 65): »De lijkenverbranding is een vraagstuk van zeer vérreikende gevolgen, ten opzichte van onze staathuishoudkunde, onze zeden, onze kunst en onze wetenschap. Als een phenix uit zijn asch kan de menschheid uit de crematie verjongd te voorschijn treden." Nog sterker, in den toon der N. Rott. Cour., op blz 57: »Schande treft een ieder, die niet met heel zijn ziel, met al zijn veerkracht voor de lijkenverbranding in de bres springt."

Toch is hiermeê, voor zooveel het godsdienstig standpunt betreft, onze taak nog niet voleind.

Aangewezen dient ook, uit wat oorzaak het Christendom zich tegen de lijkenverbranding heeft aangekant.

De vraag of men voor zichzelf er iets op tegen heeft, zijn eigen lijk te doen verbranden, doet ter zake niets af. Gelijk onze tegenstanders zeer wel inzien, geldt het veeleer een vraagstuk, dat saâmhangt met de moderne wereldbeschouwing en geheel het karakter onzer maatschappij. De eerste Christenen, die tegen lijkenverbranding ijverden, aarzelden geen oogenblik zich levend te laten verbranden. Om recht tot meêspreken in deze quaestie te hebben, is noodig dat men eerst de strekking van het vraagstuk doorzie.

Thans willen we daarom aanwijzen, waarom het Christendom zich tegen de Crematie verklaart.

Dat en waarom ze uit het oogpunt der staathuishoudkunde en der volksgezondheid niet geboden is, kan eerst later aangetoond, en we zullen dit aantoonen met beroep op de lijkenverbranders zelven. Thans bepalen we ons, om verwarring te mijden, uitsluitend tot het godsdienstig terrein. Wat is er in de Christelijke belijdenis, als van die der Heidenen onderscheiden, dat zich tegen de Crematie verzet?

En dan luidt het antwoord, dat dit niet is des Christens geloof aan de wederopstanding des vleesches, en evenmin het feit, dat de Schrift steeds van begraven gewaagt.

Niet het elfde der Twaalf geloofsartikelen, aldus luidend: ik geloof de wederopstanding des vleesches. Want 1°. steunt deze belijdenis op het onvoorwaardelijk geloof aan de Almacht Gods, die zoomin door den Siemenschen

oven, als door het graf gebonden wordt; 2°. leert de Schrift uitdrukkelijk, dat het lichaam dat opgewekt wordt, in substantie een ander iets is dan het lijk. (1 Cor. 15 : 44. Een natuurlijk lichaam wordt er gezaaid, een geestelijk lichaam wordt er opgewekt); 3°. de martelaren, wier lichaam verbrand, verdronken of verscheurd werd, zouden dan van de volle heerlijkheid zijn buitengesloten.

En evenmin mag de Crematie zonder meer verworpen worden, omdat de Schrift steeds van begraven spreekt. Omdat de Schrift uitsluitend de beweging van de éene stad naar de andere te voet of te water, te paard of per as kent, en van geen stoomwezen weet, zal het niemand in den zin komen, het gebruik van spoorwegen af te keuren. Met een betoog, als in een onzer tijdschriften over het spraakgebruik des Bijbels werd geleverd, is men dus geen haar breed gevorderd. Niet in de woorden, maar in de strekking der gedachten moet ook bij de Schrift de oplossing gezocht.

Oppervlakking beschouwd volgt uit de Heilige Schrift slechts drieërlei : 1°. dat ze de lijkenverbranding kent; 2° slechts voor gruwzame misdadigers als straf beveelt; en 3°. als uitzondering boekt, waar begraven òf bezwaarlijk ging, òf het lijk in gevaar bracht.

De Schrift kent verbranding. Niet in plaatsen als 2 Chron. 16 : 14 enz., waarop de vreemdelingen in den Bijbel zich beroepen, en welker misbruik, door Michaëlis in zwang gebracht, door Geier in zijn de luctu Hebraeorum, hoofdstuk 6, reeds naar verdiensten getuchtigd is; maar wel in Lev. 20 : 14 en 21 : 9, en ook in 1 Sam. 13 : 12 en Amos 6 : 10. Hiermeê dient gerekend. Het uitsluitend bevelen van begraving der lijken bij een volk als Israël, dat zeer streng in zijn wetgeving op het stuk der hygiène, met name ten opzichte van lijken was, heeft groote beteekenis, nu blijkt dat de Crematie bekend was. Althans niet uit onbekendheid werd ze derhalve gemeden.

De Schrift beveelt verbranding voor gruwzame misdadigers. T. w. in twee gevallen 1°. Lev. 20 : 14. Indien iemand een vrouw en haar dochter genomen heeft, het is een schandelijke daad : men zal hem met vuur verbranden; en 2°. Lev. 21 : 9. Indien de dochter van een priester zal beginnen te hoereren, zij ontheiligt haren vader; zij zal met vuur verbrand worden. Begrafenis was hierbij uitgesloten, die anders zelfs voor de grootste misdadigers, volgens Deut. 21 : 23, uitdrukkelijk geboden was.

De Schrift beveelt ze niet, maar boekt ze zonder afkeuring, als uitzondering, óf om het lijk aan gevaar te ontrukken, óf omdat begraven niet ging!

Van het eerste geeft ze ons het eenig voorbeeld in Saul, wiens lijk alleen door verbranding tegen den haat der Philistijnen te veiligen was. Volgens Bernstein is de mensch op het denkbeeld, om zijn lijken te verbranden, in zijn worsteling met de roofdieren gekomen, die 's nachts de lijken uit de graven sleurden. Gelijk motief bewoog de mannen van Jabes in Gilead. Van het tweede eindelijk spreekt de profeet Amos. In een belegerde veste, zoo voorspelt hij, zal het er toe komen, dat men de lijken verbrandt. Weet men nu dat bij Israël de kerkhoven nooit in de vesting mochten zijn, dan spreekt het van zelf, dat bij langdurig beleg, in een enge vesting, tot lijkenverbranding werd overgegaan.

Het begraven als regel liet ook bij de Christennatiën steeds uitzonderingen toe. Alle zeevarenden weten, hoe het overboord werpen der lijken, bij verre tochten, een onvermijdelijke noodzakelijkheid is.

Vraagt men welk deel der Christelijke belijdenis zich dan wel tegen de Crematie verzet, dan wijzen we op de leer 1°. van 's menschen schepping naar Gods beeld; 2°. van den dood als geen natuurproces, maar daad Gods; 3°. van de opstanding van Christus als het middenpunt der Openbaring, en 4°. van het afgodische in alle menschenvereering.

De toelichting dezer vier punten volgt. (10 September '74).

II.

Elke nieuwe bijdrage, waarmeê de stroom der vlugschriften, die lijkenverbranding prediken, dag aan dag schier verrijkt wordt, komt onze overtuiging staven, dat dwang aan het einde van den weg ligt, al legt men zich voorshands bij facultatieve crematie neêr.

Dr. Alfred Moschkau te Ober-Oderwitz heeft een voordracht ter aanbeveling van de lijkenverbranding gehouden, en ze op »vereerend verzoek" door den druk algemeen gemaakt.

In dat opstel nu, uitgekomen onder den titel »Ueber Leichenverbrennung", leest men aan het slot deze opmerkelijke woorden (p. 16): »Niemand fordert vorjetzt eine allgemeine Verbrennung, nur erlaubt soll sie sein.

»Bei den Römern war beides gestattet, ein weiteres wollen die Verbrennungsvereine zunächst auch nicht estreben, wenngleich der Sieg der Leichenverbrennung über die jetzt übliche Bestättungsart nicht lange ausbleiben kann und wird."

D. i. vooralsnog eischt niemand, dat alle lijken verbrand zullen worden, slechts zij het vergund aan wien zulks verlangt. Bij de oude Romeinen kon men naar verkiezing zijn lijken begraven of verbranden; verder willen ook de Apostelen der crematie voorshands niet gaan, al mag niet verheeld, dat de volkomen zegepraal van de verbrandingsmethode over het begraven niet lang zal, noch kan uitblijven."

Zoo komt dus een beslist voorstander der lijkenverbranding letterlijk ons gevoelen beamen, dat de facultatieve verbranding slechts als middel dienst doet om ons het verbod van lijkenbegraving te doen naderen.

Thans komen we tot de stukken der Christelijke belijdenis, die tegen het denkbeeld van lijkenverbranding protesteeren.

We noemden er vier.

Allereerst: De schepping van den mensch naar Gods beeld.

Geen godsdienst dan alleen het Christendom heeft het raadsel opgelost, om de diepste erkenning van 's menschen ellende te rijmen met zijn hoogen oorsprong en onovertreffelijke bestemming. Nergens staat de menschenwaarde hooger dan waar de diepte van zonde en schuld het onomwondendst beleden werd. Ding iets, wat ook, òf op de belijdenis van 's menschen hoogheid, òf op de erkenning van zijn ellende af, en ge rijt een scheur in uw belijdenis. Beiden hooren onlosmakelijk bijeen.

Van daar dat de Christelijke Kerk steeds met klem en nadruk de waarheid op den voorgrond heeft geplaatst: dat God den mensch schiep naar zijn beeld en zijn gelijkenis Daarin wortelt de eerbied, dien we aan elk mensch als mensch verschuldigd zijn. Zonder die belijdenis wordt men humanist, leidt de eering van het menschelijke tot zelfaanbidding en schepselverheerlijking. Alleen door die belijdenis wordt de eerbied, het ontzag voor het menschelijke in den mensch als zoodanig slechts een afgeleide vorm voor den eerbied, dien men God toedraagt.

De mensch is een, al onderscheiden we in den mensch ziel en lichaam.

De ziel kan men niet dooden, wel het lichaam schenden. Deswege rust het verbod van doodslag en zelfmoord volgens Gen. 9 : 6 en de constante leer der Kerk op het feit »dat God den mensch naar zijn beeld gemaakt heeft."

Naar luid de Apostelen van Christus deelt daarom ook het lichaam in de wijding, die de ziel door de toebrenging tot den Heiland ontvangt. Zie 1 Cor. 6 : 13, 15. »Weet gij niet dat uw lichamen leden van Christus zijn? Het lichaam is voor den Heere en de Heere voor het lichaam."

Zóó diep zelfs ligt deze eerbied voor 's menschen uitwendige gestalte in de Openbaring Gods gegrond, dat het tatouëeren of verminken van het lichaam uitdrukkelijk verboden is. Zie Lev. 19 : 28; 21 : 5; Deut. 14 : 1. »In hun vleesch zullen zij geen sneden snijden."

Bij ongekerstende natiën bestaat die eerbied voor het lichaam niet.

Op den laagsten trap vindt men menscheneters; bij anderen verminking,

voorts het tatoueeren, en bij allen een lust om door scherp wapentuig den naaste te schenden. Men weet hoe het den Christelijken geest nog niet gelukt is, de ruwe snijpartijen, die uit den Heidenschen voortijd dagteekenen, bij sommige landelijke feesten geheel uit te roeien.

Waar die eerbied voor het lichaam van den levende wijkt, komt ook de eerbied voor het ontzielde overblijfsel van den mensch in gevaar.

Niet altijd.

De eerbied voor het lijk is in den regel nog grooter dan de eerbied voor het lichaam van den levende Het toestaan van begraven der lijken was van oudsher humaniteitsrecht bij strijdende legers; schending van lijken op het veld of in het graf werd schier bij alle volken op het strengst gestraft.

Maar als hartstocht en wraakzucht elk menschelijk gevoel in den moordenaar onderdrukt had, zag men soms, in het uiterste der bestialiteit, den ruwaard nog trappen op het lijk, het hart er uitsnijden, schending plegen aan het gelaat van zijn slachtoffer.

Het langst houdt de eerbied voor het lijk stand. Eerst als alle zelfbeheersching wijkt, is ook het menschelijke in het weerloos lijk geen waarborg meer tegen baldadigen moedwil.

Van dien eerbied voor het lijk geeft de oudste overlevering aller volkeren, bovenal de oorkonde van den Christelijken godsdienst, getuigenis, en b e g r a v e n was de algemeene regel.

Eerst de onmogelijkheid om de lijken tegen de schending van het nachtelijk roofgedierte te vrijwaren, heeft, gelijk Dr Bernstein opmerkt, in landen waar geen rotsspelonken waren, op het denkbeeld gebracht, het lijk te verbranden.

Aan een lijk raakt men zoo min mogelijk. Men drukt het de oogen toe, men legt het af, men geeft het een kus op de stram geworden huid, maar elke onnoodige aanraking zelfs wordt gemeden. Van daar de gewoonte om een kamer, waar een lijk staat, te sluiten.

Dat zelfs n i e t a a n r a k e n is de natuurlijke uiting van den eerbied. Eerbied maakt stil, heft de zelfwerkzaamheid op en stort een gevoel in ons uit van teedere schuchterheid, dat elke noodelooze aanraking verbiedt.

Toch, dit spreekt van zelf, een lijk kan niet bij de levenden blijven.

Was er derhalve in de natuur niet op lijken gerekend, dan rustte op den mensch de plicht, het lijk onschadelijk te maken.

In Egypte b v. waar de gestadige Nijl-overstroomingen geen rustig doodenbed in den akker gedoogt, lag op den mensch de verplichting, de lijken onschadelijk te maken op een wijs, die zoo min mogelijk aan den eerbied voor de dooden te kort deed.

In de mummies is te zien, in hoeverre hun dit gelukte.

De Europeesche volkeren verkeeren in dien exceptioneelen toestand niet.

Zij bewonen een natuur, waarin een macht aanwezig is, om het lijk tot stof te doen wederkeeren.

Een zelfde God is het die den mensch naar zijn beeld schiep, hem onweerstaanbaar den eerbied voor het lijk inprentte en in de natuur de krachten opriep die het uitdragen van onze dooden mogelijk maken, zonder dat aan dien eerbied wordt tekort gedaan.

Wat in den schoot der aarde het lijk overkomt, is een daad Gods, geschiedt naar zijn ordeningen, in de schatkameren der natuur door zijn hand

Alleen door slecht begraven of te vroeg storen der graven kan de mensch daarbij schuldig worden.

Op zich zelf doet de mensch, die zijn dooden begraaft, in niets te kort aan den eerbied dien hij het stoffelijk overschot van den naar Gods beeld geschapen mensch te wijden heeft.

Verbranden daarentegen is een g e w e l d d a d i g v e r n i e l e n v a n h e t l i j k; een schenden van het lijk in al zijn deelen; een daad van ruwheid die daad des menschen blijft, ook al sluit men den vuurhaard, waarin het lijk gezengd, geroosterd, gebraden en verbrand wordt, voor het oog der ommestanders af.

Denk u de verbranding van een u dierbaar lijk in een glazen, doorzichtig retort, en ge zoudt de gewelddadige vernieling niet kunnen aanzien; ge zoudt gevoelen dat ge zondigdet, daar gij het waart die dat aan uw doode deedt.

Deswege heeft verbranding der lijken onvermijdelijk ten gevolge, dat de eerbied voor het lijk, en dientengevolge voor het menschelijk lichaam, ja, voor zijn leven, afneemt.

Doe aan den stillen eerbied, dien elk lijk afdwingt, ook slechts het minste te kort en ge voedt een geest van ruwheid en moedwil, die uw maatschappij bederft.

Toen de lijkverbranding in het oude Rome haar bloeitijd beleefde, was ieders leven veil en alle eerbied voor het menschelijk lichaam geweken.

In de scholen der wijsgeeren en de Eleusinische kringen te Athene, waar zachter gevoelens heerschten, keerde men tot begraven terug.

Lijkenverbranding en afneming van den eerbied voor het menschelijke, waren steeds bondgenooten.

Gas voor onze lantaars uit menschenlijken te stooken is de ruwe gedachte, waartoe nu reeds de Crematie een fijn beschaafd Europeër heeft verleid. (15 September '74.)

III.

Te Hartlepool is een meeting van pleitbezorgers der Lijkenverbranding gestoord door een oploop van volk, dat veel verkeerde dingen riep, maar onder dat verkeerde één uitnemenden kreet uitte: »Wij willen een CHRISTELIJKE begrafenis."

We verdedigen den volksoploop niet, maar constateeren met genoegen, dat de tegenstelling tusschen Christelijke begrafenis en Heidensche Crematie gevoeld werd.

Men kent Ekkehard, Scheffel's onovertroffen meesterwerk, en daarin het keurig hoofdstuk Heribald en zijn gasten. Dat hoofdstuk vergelijke men met een ander, dat »de veldslag der Hunnen" ten titel draagt en oordeele aan de hand der geschiedenis, hoeveel het Heidensch bedrijf van de Christelijke usantie verscheelt.

Ook het Dagblad van 's-Gravenhage heeft zich op getuigenis van een deskundige tegen de Crematie verklaard.

De liberalistische pers zwijgt. Blijft zwijgen ook over het vraagstuk van verplichte lijkenverbranding of Crematie naar believen.

Slechts even brak ze haar zwijgen af, om den moed te roemen van Dr. de Cock, lid der afgescheidene kerk, die het voor de Crematie opnam.

Sinds werd bericht, dat deze arts een moderne onder de gescheidenen is.

De liberale pers deed als zag ze dit bericht niet.

Alleen de Hervorming nam het op.

Onze eerste bedenking, aan de Christelijke belijdenis ontleend, is reeds toegelicht.

We gaan thans verder.

De dood geen natuurproces, maar daad Gods.

De Christelijke Kerk belijdt, dat de dood in de menschenwereld van nature niet thuis behoort. »Door eenen mensch is de zonde in de wereld gekomen en door de zonde de dood." Hij was er niet. Hij is er in gekomen.

Men versta dit niet zoo, alsof, ware de zonde uitgebleven, deze aarde het altoosdurend verblijf der menschen zou zijn geweest. Slechts dit belijdt de Kerk, dat de overgang uit dit in een volgend leven, die nu plaats grijpt in de ontzachlijke acte van sterven, dan zonder smarte en zonder dood een eenvoudig veranderd worden, een glorievol verscheiden zou geweest zijn. Henoch's wegneming, Elia's hemelvaart, de tafereelen van den Thabor en den Olijfberg, eindelijk Paulus' verklaring van het lot dat de laatstovergeblevenen bij de wederkomst van den Christus wacht, zijn zoovele vingerwijzingen naar wat die overgang, zonder dood, zou zijn geweest.

Dit wordt haar betwist. Wie buiten haar staat, beweert driestweg, dat het sterven een natuurnoodwendigheid is. Zij ontkent dit. Geen natuurnoodwendigheid,

maar, tegen den aard onzer natuur in, een oordeel Gods! blijft haar leuze. »Het is den mensch gezet eenmaal te sterven en daarna het oordeel." Die twee hangen onafscheidelijk saam.

Hieruit vloeit een lijnrecht tegenovergestelde beschouwing van het lijk voort.

Op het tegen-Christelijk standpunt ziet men in het lijk niets dan een onbruikbaar geworden combinatie van koolstof, waterstof, zuurstof, stikstof, zwavel, phosphorus en calcium. Die combinatie moet in haar deelen ontleed. Vuur doet dit het snelst. Dus naar den oven!

Op het standpunt der Christelijke Kerk daarentegen is het God Almachtig, die tot ons komt in onze woningen, en naar zijn woord: Gij zult den dood sterven! nu aan deze dan aan gene onzer geliefden dat ontzettend oordeel voltrekt. God slaat den mensch dat hij sterft. De doode op zijn sterfbed is een door God ontzielde. Wat overblijft, draagt het teeken van 's Heeren mogendheid en heiligheid aan zich en eischt dat de vernielende hand des menschen er afblijve, dat het worde uitgedragen met eerbied en ontzag.

Bij de Romeinen gold de wet dat het lijk van iemand, die door den bliksem getroffen was, niet mocht verbrand. Bij zulk een lijk leefde ook in de conscientie der heidenwereld het ontzag voor het doen Gods weer op. Dan dorst ook hij niet te verbranden. Zulk een lijk mocht nauwlijks aangeraakt.

Datzelfde besef nu spreekt voor den Christen bij elken doode.

Het is God die ze uit onze huizen haalt. Aan Hem geven we onze dooden, aan Hem ook het lijk over. Geen menschelijke overmoed mag in dit proces ingrijpen. Waar zal het ontzag voor de Majesteit Gods nog stand houden, indien het ook bij de lijkbaar wijkt?

Dat het graf afgrijslijk is, behoeft geen lijkverbrander ons te zeggen. De Schrift verheelt het niet. De Christelijke Kerk heeft het nooit verzwegen. Tot stof weder te keeren, is voor den mensch de diepste vernedering. Maar als de heidensche maatschappij oordeelt, dat we deswege tegen dien smaad bescherming moeten zoeken bij den Siemenschen oven, blijft de Christelijke kerk getuigen, dat deze ontzettende openbaring van het vernielend karakter der zonde, niet gemeden mag maar dient ondergaan.

Het »Graf waar is uw overwinning! Dood waar is uw prikkel!" kent ze, maar ze neemt het op haar lippen niet na den Siemenschen oven, maar na den Christus gevonden te hebben.

Dit leidt van zelf tot het derde punt waarop we wezen: Christus' opstanding ten derden dage het middenpunt der Christelijke belijdenis.

Een lichamelijke opstanding van den Christus belijdt de Christelijke Kerk, niet een eenvoudig voortleven in den geest.

Een opstanding, waardoor het lijk onder hooger werking was overgegaan in een lichaam van hooger orde, in aanvankelijken staat van verheerlijking.

Daarom leggen de Evangeliën er allen nadruk op, dat het graf ledig is gevonden; dat het lichaam de litteekenen der wonden nog aan de handen en in de zijde had; dat ook de uitwendige gestalte van den Christus is herkend; dat hij visch en honigraat at.

Deze opstanding ten derden dage in zichtbare gestalte is niet slechts een schakel in het leven van den Christus, een stuk uit het Evangelisch verhaal, maar het hoofdfeit uit Jezus' aardsche verschijning, de hoogste openbaring van de kracht der ontferming (Ef. 1 : 19, 20), het wonder bij uitnemendheid, de machtige gebeurtenis, waaraan de Christelijke Kerk haar ontstaan dankt, het centraal-artikel van haar belijdenis.

Dit feit nu zou ondenkbaar zijn geweest, indien men het lijk van den Verlosseer, in steê van het te begraven, had verbrand.

Doelt nu alles bij Israël op den Messias, dan blijkt, dat de door de wet verordende gewoonte van begraven bij Israël, niet toevallig was, maar met de centrale openbaring van het Christendom saamhing. Alzoo dat het graf van den Christus maatgevend is voor elk die het eigen leven aan zijn verrijzenis uit de dooden dankt.

Eindelijk, en hiermeê staken we voorshands onze heenwijzing naar de Chris-

telijke belijdenis: De Christelijke kerk eischt eerbied voor de dooden, maar verbiedt de vereering van hun stof.

Het Heidensche Rome en Griekenland bezondigden zich, door aan het menschelijke een eere te geven, die alleen aan God toekomt.

Daartoe strekte ook hun lijkenverbranding.

De urnen, waarin de asch hunner dooden besloten was, werden in het voorportaal van het eigen huis, in prachtige mausoleums, of kostbare columbariën bijgezet en eeuw aan eeuw met afgodische vereering in waarde gehouden. Men omkranste de urnen. Men offerde voor de asch zijner dooden. De vereering zijner dooden was een stuk van het nationaal geloof.

Dat kan noch mag de Christelijke Kerk dulden. Het is tegen haar beginsel en in strijd met den eisch harer belijdenis, dat men op menig kerkhof weer de heidensche praal heeft hersteld en bij de geopende groeve het gestorven schepsel insteê van den levenden God de eere geeft.

In haar oudste en beste tijden heeft de Christelijke Kerk tegen dit euvel ten krachtigste geprotesteerd en in de dagen der Hervorming dat protest op indrukwekkende wijze herhaald.

De poging om dat stof te vereeuwigen, de zucht om door de asch zijner dooden de gemeenschap met zijn gestorvenen te verlevendigen, getuigt van een verzwakt geestelijk leven.

De Christen vertrouwt het lijk zijner dooden aan den schoot der aarde toe en trekt er dan zijn hart van af, om met een »hoog, omhoog!" het hart naar boven te verheffen, waar ze bij Christus zijn, die hij minde en eens eeuwig weder zal minnen, zoo ze stierven in hun Heer.

Voorshands laten we het hierbij.

Toch meene niemand, dat de overige stukken der Christelijke belijdenis desnoods wel vereenigbaar zouden zijn met de Crematie. De Christelijke belijdenis is één geheel; wat tegen één harer deelen indruist, strijdt tegen elk harer deelen Slechts de aard van ons blad doet het ons geraden voorkomen, niet langer dan stipt noodig is, bij dit theologisch deel van het vraagstuk te vertoeven.

(18 September '74).

---

h. Pyrotechnische bezwaren.

Schier in alle vlugschriften, die partijgangers voor de Lijkenverbranding zoeken te werven, wordt als onomstootelijk feit aangenomen, dat men het middel weet, om een menschenlijk snel, goedkoop, zonder ontsnapping van onaangenaam riekende gassen en onder eerbiediging van godsdienstige gewoonten en het gevoel der nabestaanden, door vuur in asch om te zetten.

Bijna uitlokkend zijn de halfromantische schilderingen, die van zulk een »begrafenis door vuur", gelijk men het noemt, gegeven worden. Alles is even indrukwekkend, ernstig, aangrijpend. In teekeningen beeldt men u zulk een plechtigheid af. De predikant staat er bij; de treurenden om hem heen; de lijkkist wordt in de diepte neêrgelaten; men wacht een half uur, uiterlijk een drie kwartier uurs, en eer de stoet het gebouw verlaat wordt der famielie in een prachtige urne »de blanke asch" als stoffelijk overschot van den geliefden doode ter hand gesteld.

Wat wil men meer?

Uitsparing van kosten. Verhooging van plechtigheid. Volstrekte onschadelijkheid. De blanke asch in een sierlijke urne.

Is dit alles echter iets meer dan een droom?

Kennismaking met een pas verschenen memorie, van pyrotechnisch standpunt geschreven, doet het gelooven.

Ze verscheen te Winterthur bij Bleuler, Hausheer en Co. en draagt den titel: Zur Frage der Leichenverbrennung; Betrachtung der vorgeschlagenen Verbrennungsarten, von einem practischen Techniker.

De dusver bekende verbrandingstheoriën brengt hij tot zes terug.

1°. De verbranding op den houtmijt. Deze wordt door niemand verdedigd.

2°. De voorslag van H. Richter. Het lijk wordt in een kleed van asbest gehuld, op een platinarooster onder een verwulf gebracht, en door een vlam van lichtgas, of waterstof, met lucht vermengd, vernietigd. In den oven zijn vensters, zoodat men het lijk kan zien verbranden.

3°. De theorie van Dr. Polli te Milaan. Het lijk wordt op een metalen plaat gelegd, tusschen vier ijzeren ringen, waaruit lichtgas stroomt. De toestel wordt in een leemen oven gezet, wier boveneinde telkens wordt vernieuwd.

4°. Het stelsel van Pr. Brunetti te Padua. Het lijk wordt in een steenen omkluizing met ijzeren deuren als op de houtmijt door gewone brandstof vernietigd.

5°. De methode van Dr. Reclam, te Leipzig. Toepassing van het regeneratie-verbrandings-systeem, van Dr. Siemens.

6°. De uitvinding van Prof. Gorini te Lodi. Het lijk wordt in een chemisch praeparaat geworpen, dat door verbranding van een niet-genoemde stof ontstaat en de eigenschap zou bezitten om het in korten tijd geheel te verteren.

Van al deze stelsels komt, volgens den schrijver, alleen de Siemensche oven in aanmerking. Gorini's denkbeeld houdt hij voor een sprookje. De overige zouden òf te veel kosten, òf te veel tijd vorderen, òf te afzichtelijke tooneelen opleveren.

Doch ook de toepassing, door Dr. Reclam van den Siemenschen oven gemaakt, acht hij mislukt. De 70 pCt. vochtdeelen van het lijk maken het ondoenlijk om verkooling, ontwikkeling van rook en het overblijven van niet-verteerde stoffen te voorkomen. De reuk, die hierdoor ontstaan zal, is ondragelijk. Indien de oven niet dag en nacht gestookt kan worden, zijn de kosten veel te hoog. Bovendien de bediening van zulk een instrument eischt de hand van deskundigen. En zelfs bij de behandeling door deskundigen staat men voortdurend aan ontploffingen bloot; een gevaar dat men bij verbranden van een lijk niet mag loopen. »Wij achten het, zoo gaat hij voort, volstrekt onmogelijk, een lijkkist in den witgloeienden oven zoo neêr te laten, dat het gevoel er niet door gekwetst wordt, en zonder gedurig gevaar te loopen dat er zeer stuitende, zoo al niet bedenkelijke ongelukken bij plaats grijpen."

Hoe men de crematie ook aanlegge, ze zal altijd meer kosten dan het begraven. Uren zal het verbrandingsproces aanhouden, en het zal voor de nabestaanden ondoenlijk zijn, al dien tijd nietsdoende en zwijgend op den geheimzinnigen oven te staren.

Dat slechts »witte asch" zou overblijven, is even onwaar. Van een lijk dat 137 pond weegt, vindt men na de verbranding een massa stof, die ongeveer zes à acht pond weegt. Van deze bestaat hoogstens een half pond uit witte asch. De phosphorzure en koolzure kalk is door geen vuur te ontbinden; de fibrine slechts ten deele. Eer men aan het oplezen in een urne denken kan, zal men dus het skelet eerst dienen stuk te stooten. Meestal zelfs zal men halfverbrande stukken overhouden, waarbij zelfs dit niet mogelijk is.

De schrijver oordeelt dan ook, dat het denkbeeld om de lijken onder vrije toetreding van lucht te verbranden, nooit te verwezenlijken is. Men zal zijn toevlucht moeten nemen tot de »droge verbranding," d. i. met afsluiting van de buitenlucht. Er blijven dan wel bestanddeelen in staat van ontbinding over, doch dit euvel is niet te keeren. Men zal ze daarna kunnen desinfecteeren en onschadelijk maken Dit laatste is bij de ontsnappende gassen onmogelijk, en reeds op grond hiervan acht hij tijd, moeite en geld verloren, die men aan verdere proefnemingen van dien aard ten koste wilde leggen.

Uitsluitend voor groote steden is wellicht de inrichting van een tamelijk bevredigend instrument bereikbaar. Doch ook daaraan valt niet te denken, eer men zoozeer van het nut der lijkenverbranding overtuigd is, dat men op kosten niet ziet, tegen kwetsing van het gevoel geen bezwaar meer heeft en zich door droeve accidenten niet laat afschrikken; kortom, indien men de lijken verbranden wil, het ga dan hoe het ga.

Den spot drijft hij dan ook met leeken en pamflettisten, die reeds een toon aanslaan, alsof men elke moeilijkheid te boven was gekomen en aan het misleide

publiek prachtige voorstellingen ten beste geven, alsof elks gevoel zou kunnen geëerbiedigd worden, terwijl de uitkomst toonen zal, op wat tal van hinderlijke bezwaren en ergerlijke ongelegenheden men stuit

Nu zou men wanen, dat deze deskundige een fel tegenstander van de Crematie is, en allicht, door tegenzin gedreven, de bezwaren te breed had uitgemeten. Doch het tegendeel is waar. De schrijver dezer memorie zegt, overtuigd te zijn, dat het begraven niet langer is vol te houden. Hij wenscht niets liever, dan dat men hoe eer hoe beter tot invoering der Crematie overga. Een middel te weten, om lijken te verbranden zooals men voorgeeft het te kunnen, zou hem goud waard zijn.

Maar, hoe warm ook voor de lijkenverbranding ingenomen, hij wil dat men oprecht zij en het publiek niet misleide.

Daarom gaf hij zijn memorie in het licht.

Ook de pyrotechniek is een afzonderlijk vak. Daarin is hij thuis. Daar kan hij over oordeelen. En daarom achtte hij het zijn plicht, als getuige op te treden, opdat men het niet langer in vlugschrift en couranten-artikel doe voorkomen, als lag het middel om snel, goedkoop, onschadelijk en zonder kwetsing van het gevoel een lijk te verbranden, reeds voor de hand.

De waarde van deze memorie springt in het oog.

De voorstanders der Crematie volgden een maar al te zeer bekende, zij het ook min eerlijke tactiek.

Ze bestond hierin, dat men, ter kenschetsing van het begrafeniswezen, enkele afzichtelijke exceptics in de zwartste kleuren schilderde, en, ter kenschetsing van de Crematie, in den keurigsten stijl en de teederste bewoordingen een ideëele voorstelling gaf, die wel moest meêslepen.

Thans weten we wat hiervan is.

Volgens den schrijver, is aan de verwezenlijking van deze schoone voorstellingen in geen geval te denken. Wil men lijkenverbranding, dan moet men zich op allerlei accidenten en op de stuitendste tooneelen voorbereiden »Die Zeit seiner Einführung wird gekommen sein, wenn man sich von der Nichtigkeit der besprochenen und vorgeschlagenen Methoden uberzeugt hat und Leichen *unter jeder Bedingung* verbrennen will." D. i. *De tijd tot invoering van de Crematie zal gekomen zijn, als men de volstrekte nietswaardigheid der besproken en voorgeslagen theoriën zal hebben ingezien, en zijn lijken verbranden wil, wat er ook van kome.*" (22 September '74.)

---

i. Onze kerkhoven en de volksgezondheid.

I.

Het bederf, dat door onze kerkhoven aan de volksgezondheid wordt aangebracht, is, vooral voor dilettanten op het stuk van hygiène, een uitgemaakte zaak. Dat het graf oorzaak van ziekte en versterf voor de levenden is, geldt als axioma, Dat onze kerkhoven uit het oogpunt der volksgezondheid onverdedigbaar zijn. staat voor het heir onzer dagbladschrijvers en pamflettisten vast.

Bij het aanhooren van zoo apodictische verklaringen, als deswege telkens herhaald worden, zou men verwachten, dat althans een enkel voorstander der lijkenverbranding zich de moeite getroost had, om óf het bewijs voor die stelling te leveren, óf althans de standaard-werken aan te wijzen, waar het afdoend bewijs voor zoo ernstige aanklacht tegen onze kerkhoven te vinden was.

Intusschen, noch het één noch het ander geschiedt.

Met Wegmann-Ercolani aan het hoofd, bepalen de pleitbezorgers der Crematie zich tot het schilderen in afzichtelijke kleuren van de nadeelige gevolgen, die zijn waargenomen bij graven, die in geen enkel opzicht aan de eischen van een deugdelijk graf voldeden; waren wat een graf niet moet zijn; niet waren wat een

graf moet wezen; en derhalve slechts zeldzame uitzonderingen opleverden, die geen de minste gevolgtrekking voor goede kerkhoven of deugdelijke graven toelaten.

Ergerlijke tafereelen worden u geschilderd uit den tijd, toen men nog in de kerken begroef. Legenden, zonder eenig bewijs van historische waarheid, worden u ten beste gegeven over de treurige gevolgen, die eertijds uit de aanraking met halfvergane lijken voortvloeiden. De lijkenpoel, die te Napels voor de armste klasse was aangewezen, wordt u als toonbeeld voorgesteld van de ellende die een kerkhof na zich sleept. De exceptioneele toestanden van de allerellendigste kerkhoven, die weleer in het hart van het dichtbevolkte Londen lagen, worden u in alle kleuren en geuren uitgemeten. En dan waant men, dat reeds zooveel droefs en afschuwelijks van de kerkhoven gezegd is, dat elk lezer wel van zelf tot de slotsom moet komen: gezond blijven en binnen een uur in den omtrek een kerkhof te hebben, zijn dingen die elkaâr uitsluiten. Derhalve, wie niet willens en wetens zijn eigen gezondheid en die der zijnen wagen wil, legge met ons op elk kerkhof den ban.

Tot die lezers behooren wij niet.

Ons dunkt, om te bewijzen dat het graf in zijn normalen toestand, als regel, voor de volksgezondheid verderfelijk is, diende aangetoond, dat zich b. v. bij een vijftigtal goede kerkhoven constant het verschijnsel voordeed, dat in den cirkel van een driehonderd ellen omtrek, ziekte en dood menigvuldiger was dan in een tweeden cirkel van driehonderd el, daarop volgende. Bleek dan bij herhaalde proefneming in verschillende landen, bij verschillenden bodem, onder verschillend klimaat, dat steeds en overal in den naasten omtrek van een kerkhof de gezondheid slechter en de sterfte grooter was, dan, maar ook dàn eerst, zou er grond zijn, om in wetenschappelijken zin tot de stelling te komen: Het graf is voor de volksgezondheid schadelijk.

Doch dit bewijs levert men niet.

Aan het leveren van dit bewijs denkt men nauwlijks.

Veeleer erkent men zelf, dat dit bewijs ontbreekt.

Dit vereenvoudigt onze taak.

Het spreekt toch wel van zelf, dat een kundig arts, die, zelf sterk voor de crematie ijverend, optreedt om het publiek voor zijn denkbeelden te winnen, eer geneigd zal zijn te veel dan te weinig kwaad van het graf te spreken. Dit althans mag aangenomen: Bestond er een bewijs, dien naam waard, voor het bedenkelijk karakter onzer kerkhoven, hij had 't geleverd!

Zulk een man nu is Dr. A. Baginzky, die te Berlijn, in boeienden trant en met schoone taal, een pleitrede voor de Crematie hield en zijn pleidooi uitgaf. Hij besprak het vraagstuk uitsluitend vom Standpunkt der Hygieine, van het standpunt der volksgezondheid. Laat ons hem dan hooren.

Het bederf voor de volksgezondheid, dat uit onze kerkhoven voortkomt, heeft allereerst, zoo acht hij, het grondwater tot geleider, en hij beroept zich, ten bewijze daarvoor, op de nauwkeurige onderzoekingen van Pettenkorfer. Edoch, in een noot wijst hij zelf op den ernstigen wetenschappelijken strijd, die door een gansche schaar deskundigen (de Contagionisten) tegen Pettenkorfer's systeem gevoerd wordt. Aldus geldt het hier een deel van het bewijs, waarbij nog meening tegenover meening staat, de debatten nog openblijven, en van zekerheid nog geen sprake kan zijn.

Zelf komt hij dan ook tot de slotsom (p. 14): »Ongetwijfeld zijn er tal van kleine gemeenten, die zulk een goede gelegenheid voor het aanleggen van kerkhoven bieden, dat er voor deze geen redelijke grond is aan te wijzen, waarom zij hun dooden niet in kille aarde begraven zouden," wel te verstaan, indien men alleen op het grondwater te letten had.

Maar zijn de kerkhoven dan wel gevaarlijk in dien zin, dat ziekte en dood in hun naasten omtrek sterker zijn?

»Ich gestehe offen ein," antwoordt Dr. Baginzky, »das dieser Nachweis noch nicht gegeben ist, und wiewohl ich die Litteratur dieses Gegenstandes nach Möglichkeit durchblättert habe, war ich nicht im Stande, auch nur einen einzigen sicher beweisenden Fall zu entdecken."

Dat is: Ik kom er rond voor uit, dat het bewijs hiervoor nog niet geleverd

is, en ofschoon ik alles, wat over dit onderwerp geschreven is, zooveel doenlijk doorbladerd heb, is het mij niet gelukt, ook maar één enkel geval, dat afdoende ter zake dienen kon, te ontdekken.

Ei, zoo?

Hier is een arts, doctor in de medicijnen te Berlijn, zelf vurig voorstander der Crematie, die al wat over den vergiftigenden invloed onzer kerkhoven geschreven is, opzettelijk heeft nagegaan, om het bewijs te vinden, dat eenige ziekte of dood aan een normaal kerkhof te wijten ware, en die ons thans openlijk verklaren komt, dat het hem, in weerwil van zijn eindeloos zoeken, niet gelukt is, ook maar één enkel geval te vinden, dat voor bewijs dienst kan doen.

Zelfs wat epidemiën betreft, verklaart hij: »Er is geen enkel geval bekend, waaruit rechtstreeks zou te bewijzen zijn, dat onze goede kerkhoven oorzaak geweest zijn van Epidemiën," (p. 15).

Dus, zou men zeggen, is de quaestie uitgemaakt en valt de Crematie.

O neen! hij verzoekt zijn lezers er op te letten, dat de wetenschap, die zich met den schadelijken invloed van lucht en water bezig houdt, nog zoo uiterst jong is, dat ze nog geen resultaten kan leveren.

Dat luidt ander dan de verzekering, die men ook ten onzent herhaalde, dat deze wetenschap reeds met haar resultaten gereed was!

Maar staat dan nog niets vast?

»Vrij stellig kan men beweren, dat het bronwater in de nabijheid van ondoelmatige kerkhoven schadelijk zijn moet!"

Is dit zeker?

Ook dat niet.

»Intusschen mag ik niet verzwijgen, dat het onderzoek naar het bronwater, dicht bij de (slechte) kerkhoven van Berlijn, dat in 1865 plaats had, een in het oog loopend gunstig resultaat heeft opgeleverd."

Baginzky ziet van dit bewijs dan ook af en zoekt zijn kracht in de lijken van aan epidemische ziekten gestorven personen.

Daarover in een volgend artikel.

Intusschen gaat men in Italië voort, boutweg te verzekeren:

»I vantaggi della cremazione sono i seguenti:

1o. Impedito il lento e perenne inquinamento putrido del terreno; 2o. Tolto l'inquinamento organico, putrido, deleterio, delle acqua potabili; 3o. Impedito il mefitismo perenne dell'atmosfera nelle localitá prossime di cimeteri." (T. dell' Acqua, sulla Cremazione, Milano, 1874. p. 6.)

Kort vertaald:

Alleen de lijkenverbranding kan een einde maken aan de vergiftiging van bodem, drinkwater en lucht door onze kerkhoven.

Zoo oordeelt een oppervlakkig Italiaan. En de Hollandsche pamflettist schrijft hem klakkeloos na.

Baginzky, een ernstig wetenschappelijk Duitscher, oordeelt anders.

(3 October '74).

II.

Zooveel stemt dan Dr. Baginzky, de deskundige arts, de ijverige Apostel der lijkenverbranding, reeds toe, dat men omtrent den besmettenden invloed onzer kerkhoven door het grondwater en den dampkring eerst aan het onderzoeken is, nog niets stelligs weet, en niet ontkennen kan, dat de meeste dorpen zeer goede, de kleine steden meest tamelijk goede en de groote steden soms een dragelijke gelegenheid bieden, om kerkhoven te verkrijgen, die met het oog op bedoelde besmetting geen aanwijsbaar gevaar opleveren.

Ernstig gevaar, zoo meent hij, ontstaat eerst door epidemie of oorlog, wijl

dan plotseling door een grooter aantal lijken, dan waarvoor onze kerkhoven zijn ingericht, het graf te delven is.

Onder de epidemiën is vooral met typhus en cholera te rekenen, ten deele ook met het roodvonk en de pokken. Onderstelt men nu, dat de elementen, waardoor deze krankheden op andere personen worden overgedragen, in het lijk aanwezig zijn en, ingeval van begrafenis, zich uit den grafkuil, 'tzij aan het grondwater, 'tzij aan den dampkring mededeelen en door dezen als geleiders op gezonde personen worden overgebracht, dan spreekt het van zelf, dat het pleidooi voor onze kerkhoven verloren is en dat uit hygiënisch oogpunt, althans tijdens het heerschen van zulke epidemiën, of wil men voor deze klasse van lijken, een andere wijze van vernietiging de voorkeur zou verdienen.

Wel te verstaan, indien deze onderstelling bewezen ware en als resultaat van afgeloopen wetenschappelijk onderzoek kon worden aanvaard.

Toch schijnt, volgens Dr. Baginzky's eigen getuigenis, ook te dezen opzichte van bewijs nog geen sprake te zijn. Naar luid zijn eigen woord, berust alles nog op hypothesen en kan hoogstens de waarschijnlijkheid worden aangetoond.

Zelf immers erkent hij, (p. 18): Noch ist das lebendige Contagium, weder beim Typhus noch bei der Cholera, wirklich nachgewiesen. »Slechts bij den Typhus recurrens is de aanwezigheid van organische besmettings-elementen in het bloed der aangetasten aan Dr. Obermaier gebleken. Al het overige is nog slechts hypothese!"

Wel verzekert hij: »Wij veroorzaken door het begraven van zulke lijken een brandpunt van besmetting," maar op de vraag: ist dies wissenschaftlich bewiesen? luidt zijn eerlijk antwoord »erwiesen eben nicht."

Niettemin neemt hij aan, dat ondanks de ontstentenis van afdoend, klemmend, streng wetenschappelijk bewijs, aan den besmettenden invloed van deze soort lijken niet wel te twijfelen valt, en acht zich op dien grond gerechtigd, de lijkenverbranding als »vernünftig und practisch" aan te bevelen.

Hieruit zou men allicht opmaken, dat elk middel ontbrak om bij de instandhouding van de begrafenismethode zich te vrijwaren tegen het ondersteld e gevaar van kerkhof-infectie bij epidemiën.

Doch ook dat blijkt anders.

Immers, Dr. Baginzky verklaart zelf »dat voor kleine dorpen de Crematie te duur zou zijn en dat men daar derhalve, naar eisch van de beginselen der hygiëne, de besmettelijke elementen, die in het lijk schuilen, eer het begraven wordt, door scheikundige, krachtig werkende agentia onschadelijk zal dienen te maken." (p. 21).

Zoo blijkt dus: 1°. dat het voortplanten van epidemiën door onze kerkhoven, slechts ondersteld wordt, niet in wetenschappelijken zin bewezen is; en 2°. dat, stel men kon het geëischte bewijs leveren, nu reeds door de scheikunde sterke agentia worden aangeboden, die de smetstoffen onschadelijk kunnen maken. Derhalve dat ook dit gevaar, indien het meer dan denkbeeldig is, zonder dat men tot lijkenverbranding zijn toevlucht neemt, ook bij instandhouding van onze kerkhoven, afwendbaar is.

Men kan nog verder gaan, en uit Dr. Baginzky's eigen woorden aantoonen, dat lijkenverbranding, verre van het besmettingsgevaar op te heffen, er geheel buiten omgaat en het gevaar in vollen omvang laat voortbestaan.

In welk bestanddeel toch van het lijk huist naar de gangbare onderstelling het element van besmetting? Dr. Baginzky antwoordt u: »Alle dusver waargenomen verschijnselen maken het waarschijnlijk dat het contagium bij typhus en choleralijken huist in de ingewanden" (p. 18): Alzoo, indien men op de symptomen van het choleraproces let, voor een goed deel in vochtbestanddeelen.

Men zou dus wanen, dat allereerst voor de vernietiging van deze vochtbestandeelen in onze choleralijken heul bij de Crematie zou te vinden zijn.

Doch hoor nu, wat Dr. Baginzky u van de lijkenverbranding verhaalt: »Een natuurwet, waarmeê elke goede huismoeder reeds gemeenzaam is, leert dat men slechts datgene verbranden kan, wat goed droog en zooveel doenlijk van vocht ontdaan is." Duidelijk, niet waar? Nat hout brandt niet. Dat weet ieder. »Wil men dus het menschenlijk, dat uit zeven deelen vocht, tegen drie deelen

vaste bestanddeelen bestaat, metterdaad verbranden, zonder van verkoling of stank last te hebben, dan is een eerste vereischte, dat men de vochtbestanddeelen uit het lijk verwijdert en het daardoor droog maakt.

Wat te zeggen van zulk een logica!

Cholera- en Typhuslijken zal men verbranden, omdat in hun vochten besmettelijke elementen schuilen, en... eer men tot verbranding overgaat, zal men er de vochtdeelen uit verwijderen!

Om niet gebeten te worden, zult ge een kleine val, waarin ge eene groote rat vangt, zóó in het water werpen, maar... eer ge haar in het water werpt, laat ge de rat er uit!

Zoo ook verbrandt ge wat waarschijnlijk geen gevaar oplevert en verbrandt niet, wat naar uw onderstelling het gevaar juist brengen zou.

In trouwe, Dr. Baginzky moge voor de lijkenverbranders een enfant terrible zijn, maar zijn bekentenissen zijn kostelijk.

Te meer, daar hij onder de lijkenverbranders met zijn eerlijk getuigenis niet alleen staat.

Ook Dr. Leopold Adler komt er in zijn vlugschrift die Leichenverbrennung rond voor uit: »De reëele en practische basis, waarop het vraagstuk zich te bewegen heeft, t. w. de rechtstreeksche en algemeene schadelijkheid der kerkhoven en de onschadelijkheid der Crematie, staat voor deskundigen nog niet vast."

En evenzeer getuigt Dr, Ullersperger: Ueber die Trinkwässer sind die Acten noch nicht geschlossen. Hij erkent ten opzichte van de vergiftiging van den dampkring door lijken: »Voor het overige kan men niet ontkennen, dat een reeks van waarnemingen er tegen pleit, die door V. A. Reecke in zijn uitstekend geschrift bijeen zijn gezameld", en verklaart hij, voor zooveel het gevaar bij epidemiën aangaat »dat men helaas over veel, dat hier toe behoort, nog geen deugdelijke kennis bezit."

Een voorstander der Crematie, die eindelijk Fr. Oesterlen's geschrift: Die Seuchen, ihre Ursachen, Gesetze und Bekämpfung" (Tübingen 1873) opslaat, zal ervaren, hoe hem allen grond voor zijn betoog onder de voeten wegzinkt.

Hierbij kan onze redactie het voorshands laten.

Zoolang doctoren in de medicijnen, die zelven de lijkenverbranding bepleiten, er open voor uitkomen, dat het streng wetenschappelijk bewijs voor den schadelijken invloed van onze kerkhoven voor het grondwater, den dampkring en bij epidemiën zich nog steeds wachten laat, mist de liberalistische pers ten onzent het recht de Crematie aan te bevelen, op grond dat de resultaten van de wetenschap der hygiëne de afschaffing der kerkhoven zouden eischen. (6 October '74).

III.

Tegenover het apodictisch beweren van de voorstanders der Lijkenverbranding ten onzent, dat elk kerkhof schadelijk was voor de volksgezondheid, stelden we het getuigenis van een kundig medicus, uit den wetenschappelijken kring der Berlijnsche artsen door de lijkenverbranders zelven tot hun woordvoerder gekozen. Dit is korter en snijdender dan eigen betoog onzerzijds. Althans goedgeefsche verzekeringen, dat het pleit ten nadeele der kerkhoven uitgemaakt is, zijn na Baginzky's optreden onbruikbaar.

Stel echter, dat deugdelijk bewijs te leveren ware, en door nieuwe onderzoekingen van het grondwater, door verbeterde experimenten met den dampkring onzer kerkhoven, in den trant van Professor Gunning, ook door strenger contrôle op den weg dien epidemiën nemen, de gevaarlijkheid van onze tegenwoordige kerkhoven boven elken twijfel verheven wierd, zou dan daaruit metterdaad volgen, dat voetstoots tot lijkenverbranding moest worden overgegaan?

De gevolgtrekking schijnt voor 't minst voorbarig.

Het valt niet in te zien, hoe uit de onbruikbaarheid van een dusver gebezigd middel de noodzakelijkheid volgt om het door u aanbevolene te kiezen.

Waar slechts twee middelen denkbaar zijn, is zulk een conclusie zeker alleszins juist; maar zijn we metterdaad tot dat tweetal beperkt? Staan we voor een dilemma, voor de onvermijdelijke keus: Kerkhoven gelijk thans, óf verbranding?

Op die vraag dient ontkennend geantwoord.

Niet wijl onze redactie andere hulpmiddelen zou kunnen uitvinden, noch zelfs wijl ze zich de bevoegdheid toekent, om de waarde van andere hulpmiddelen te keuren; maar omdat de voorstanders der lijkenverbranding zelven de mogelijkheid erkennen om, zonder crematie, het gevaar, stel het bleek werkelijkheid, te bezweren

Op de geruchtmakende meeting, die den 10den Maart dezes jaars te Zürich in de St.-Pieterskerk, onder voorzitterschap van den wegbereider der Crematie, Dr. Wegmann Ercolani, gehouden is, sprak o. a. Dr. F. Goll, geen dilettant, maar deskundige, hygiënist van beroep, een expert op het stuk van volksgezondheid, en die zonder onbescheidenheid beginnen kon met de verklaring: »dat hij zich ten taak stelde het vraagstuk meer bepaaldelijk van hygiënisch standpunt toe te lichten." 1)

Wat nu hooren we van dezen kundigen en begaafden spreker?

»Nun lässt es sich nicht läugnen, dus begint hij zijn verrassende verklaring, »dass es noch andere Mittel und Methoden gäbe, die Leichen dem Gemeinwohle unschädlich zu machen."

Wie had het na de stoute taal onzer heeren lijkenverbranders gedacht!

»Het valt niet te loochenen, dat er nog andere middelen bestaan, om de lijken onschadelijk te maken!"

Hij gaat zelfs nog verder en geeft ons de keus tusschen vijf »van deze andere middelen."

1. Het aanleggen van nieuwe, deugdelijke kerkhoven op grooten afstand van steden en bebouwde plaatsen.

2. Het aanleggen van zóó uitgestrekte kerkhoven, dat elk lijk 20—30 el van het naastvolgend lijk gescheiden bleef.

3. Een bijzondere inrichting van het kerkhof, om de schadelijke elementen ver van steden en dorpen af te voeren, b. v. door kanalen of een draineerstelsel, door goten van cement, of met asphalt bestreken muren, waardoor het mogelijk zou zijn de bedenkelijke stoffen en vochten »in ein grösseren Flussbett" te verspreiden.

4. De bereiding van een specie voor onze kerkhoven, die de eigenschap bezat om de uitgedampte gassen spoediger om te zetten.

Of eindelijk 5o. wederinvoering van de balseming der lijken, een methode die ons, bij de hoogte der tegenwoordige wetenschap, vrij wat minder moeite zou kosten, dan eertijds den Egyptenaren.

En Dr. Goll staat met deze overtuiging niet alleen.

Ook Dr. Melsens heeft in Februari dezes jaars aan de koninklijke academie van genees- en natuurkundige wetenschappen te Brussel een memorandum overhandigd, waarin hij zelf voor de Crematie partij trekt, maar niettemin erkent, dat men ook zou kunnen volstaan met het gebruik van kalk op onze kerkhoven in te voeren. Hij geeft daarvoor aan het kalkhydraat boven de ongebluschte kalk de voorkeur. Voor grafkelders geeft ook hij de voorkeur aan de balseming. 2)

Volledigheidshalve voegen we er nog den voorslag van Dr. Von Steinbeis aan toe, die de lijken met gips wil omkleeden en dusdoende luchtdicht opsluiten. Rousan-cement of Portland-cement schijnt hem daartoe aanbevelingswaardig. Voor de bijzonderheden van deze methode verwijzen we naar zijn eigen geschrift: Eine neue Leichenbestättungsweise, in het bijblad van de Allg. Zeitung van 3 Juni jl., No. 154.

Dat niettemin deze doctoren voor de Crematie pleiten, wordt uitsluitend door het geld-argument vergoêlijkt.

---

1) Bericht über die öffentl. Versamml. zur besprechung der Leichenverbrenn. in Zürich. 1874. p. 21.

2) Ullersperger, Urne oder Grab? 1874, p. 70.

Het zou iets meer kosten!

Tegenover die bedenking blijft het nog altijd de vraag, wat het kosten zou, indien men voor heel ons land een veertienhonderd Siemensche ovens moest aanschaffen, in elke gemeente een corps deskundigen organiseeren, die zulk een oven bedienen konden, en de brandstof in rekening bracht, die het gebruik dezer ovens na zich zou sleepen.

Doch, toegegeven eens, dat Crematie iets goedkooper bleek, en deswege van »die andere middelen" werd afgezien, dan zou hiermeê tevens geheel het vraagstuk een ander karakter verkrijgen; dan diende men vóór de Lijkenverbranding te strijden, niet met het hygiënisch, maar met het finantieel argument; dan gold het de vraag niet meer: Dwingt de volksgezondheid er toe? maar deze andere: Hebt ge die kleine vermeerdering van uitgaven voor uw dooden over?

Die zich liefst zoo goedkoop mogelijk van hun dooden afmaken, zullen dan voor de Crematie dienen te kiezen.

Zij daarentegen, die geen offer te groot achten om hun liefde en eerbied voor hun dooden te laten spreken, zullen haar blijven bestrijden met veerkracht en ernst, volgaarne tot een meerdere uitgaaf voor de uitvaart hunner dooden bereid.

Maar dat practisch resultaat hebbe de Crematie-beweging dan ook.

Onze kerkhoven zijn nog veelszins slecht.

Het ontbreken van lijkkamers op menig kerkhof is onverantwoordelijk.

Vooral voor onze groote steden is, althans in dagen van epidemiën, de toestand metterdaad bedenkelijk.

De keuze van den bodem, de plaatsbepaling, de ophooging, de afstand van bebouwden grond, de distantie die tusschen twee lijkkuilen dient vrij te blijven, de betere regeling van het gebruik der grafkelders, dienen op nieuw met ernst en wetenschappelijken zin besproken te worden.

De legeradministratiën en de gemeentebesturen van vestingen zullen met ernst bedacht moeten zijn op het dreigend gevaar, dat bij langdurige belegering de behandeling der lijken voor aanvaller en verweerder heeft.

Bij felle epidemiën zal het wegdragen van het lijk uit het sterfhuis dienen bespoedigd te worden, zonder dat voor begraving van schijndooden gevaar ontstaat.

Kortom, onze wetgeving op het begraven behoeft herziening.

Die herziening zal voor sommige steden tot verhooging van kosten leiden.

En die nauwlettender zorg voor onze kerkhoven behoort het publiek met zijn sympathie te steunen, uit prijsstelling op goede hygiëne en uit eerbied voor zijn dooden beî. (9 October '74).

---

k. Lijkenverbranding.

Zoo luidruchtig en rumoerig als de Lijkenverbranders eenige maanden geleden waren, zoo muisstil hielden ze zich de laatste weken.

Het had al den schijn als deden ze ons volk, met de stembus in het gezicht, liefst vergeten, hoe schier geheel de liberalistische pers ten onzent tot sluiting der kerkhoven en oprichting van den Siemenschen oven geraden heeft.

Dat wij er zoo kort vóór de stembus op terug komen, is buiten onze schuld.

Wie dit min aangenaam vindt, wijte het aan Dr. Thoden van Velzen, den geleerden letterkundige van Leeuwarden, die juist in deze fel bewogen weken een uitnemende monographie 1) in het licht zond, om den heeren lijkenverbranders de handschoê toe te werpen en voor de rust onzer graven te pleiten.

Gelijk men zich herinneren zal, is onzerzijds, maanden geleden, aangetoond, dat »Lijkenverbranding" wel ter dege een artikel van het Liberaal program ging uitmaken. Dit hebben we bewezen: 1e. daaruit, dat alleen en uitsluitend liberale organen voor lijkenverbranding pleiten; 2e. uit de

1) Begraven of verbranden? Vergelijkende Historische en Kritische Studie, door S. K. Thoden van Velzen, theol. Dr. en Predikant te Leeuwarden. Leeuwarden, A. Jongbloed.

sympathie, die in alle landen van Europa, juist door de Liberale woordvoerders, aan de lijkenverbranding gewijd werd; 3e. uit de eenparige afkeuring, die de poging om lijkenverbranding in te voeren, bij schier alle niet-liberalen gevonden heeft; 4e. uit den sterken familietrek, die beiden èn Liberalisme èn lijkenverbranding vertoonden in hun reactie tegen de levensvormen der Christelijke wereld en hun dweepen met de elementen der Heidensche societeit; en 5e. uit de omstandigheid, dat ook ten onzent erkende Liberale woordvoerders aan het hoofd der beweging stonden en reeds een eisch tot wijziging van ons beschreven Staatsrecht hadden geformuleerd.

Veel ophef is er destijds van gemaakt, dat ook de heer De Cock, lid der Christelijke Gereformeerde Kerk, in de Wekstem vóór lijkenverbranding opkwam.

We merkten destijds onmiddellijk op, dat men lid der Christelijke Gereformeerde Kerk en toch ultra-liberaal kan zijn. De lof van het Wag. Weekbl., alsof in dit optreden van den heer De Cock zulk een moed stak, kwam ons twijfelachtig voor. Eer maakte het op ons den indruk, alsof de Wekstem ditmaal haar ingezonden stuk niet te scherp had getoetst.

Aan wiens kant het gelijk was, bleek niet lang daarna, toen in het ultraradicale maandschrift Vragen des Tijds, van dezelfde hand een nieuw pleidooi tegen ons en voor lijkenverbranding geplaatst werd, waaruit ten duidelijkste bleek, dat de schrijver zelfs met de eerste notiën van het Schriftuurlijk Christendom gebroken had. Alleen hieruit verklaart zich de naieve verzekerdheid, waarmeê hij, ongetwijfeld te goeder trouw, de argumenten van de Standaard meent weêrlegd te hebben.

Inmiddels is de Vereeniging voor Lijkenverbranding opgericht, op wier lijst de coryphaeën der Liberale partij, ook uit de Tweede Kamer en van de redactiën der liberalistische pers, zich met ijle lieten inschrijven.

Het scheen metterdaad een geduchte vaart te nemen.

Als met een tooverslag verrezen allerwegen afdeelingen uit den grond. De Minister van Koloniën zou in de handen geklapt hebben, had hij per week voor Atsjin kunnen werven, wat deze werf-sergeanten per dag inlijfden.

Het bulletin verscheen dagelijks in het Vaderland: 100, 150, 200, 300, 500, 700... het liep tot over de duizend. Als het zóó voortging, was, eer het jaar ten einde liep, half Nederland voor den gloeienden oven gewonnen. Volksonderwijs en Lijkenverbranding, het waren twee Vereenigingen waarmeê de Liberalen succes hadden.

Doch zie, plotseling zweeg dat bulletin.

Van geen nieuwe gegadigden voor den lijkoven werd vernomen.

Gesloten zal het werfbureau wel niet geweest zijn, maar de stroom liep niet meer.

Althans de bulletins raakten op een einde.

Ons verblijdde dit, hetzij als bewijs dat de natie niets van lijkenverbranding wilde weten, hetzij ten blijke dat men, met de stembus in 't verschiet, de »banier met den lijkoven" liefst streek.

Het bericht uit Berlijn, dat de Pruisische Regeering de lijkenverbranders nul op hun request had gegeven, was weinig bemoedigend.

Het kleine tumult te Middelburg deed vermoeden, dat het volk in zoo ernstig geschil een woordeke meê wenschte te spreken, al bleef het binnen de palen der wet.

Een Utrechtsch hoogleeraar gaf onlangs voor onze lijkenverbranders even weinig hoopgevende beschouwingen.

Kortom, de zaak der lijkenverbranding ten onzent scheen even spoedig te duikelen, als ze in haar eersten aanloop kans van slagen bood.

Dit ontsloeg ons van de taak, om bij de gedeeltelijke vernieuwing der Tweede Kamer, die komende was, opzettelijk voor dezen uitwas van het Liberalisme te waarschuwen. Te meer daar de onderwijsquaestie al onze aandacht vroeg.

Nu echter, buiten ons om, door een begaafd schrijver buiten den kring onzer geestverwanten, een op zoo uitnemende wijs ineengezet pleidooi tegen de lijkenverbranding voor het publiek wordt gebracht, mag de stembus ons evenmin hinderen, om de aandacht van onze lezers met nadruk op dezen degelijken arbeid te vestigen en aan den heer Thoden van Velzen, in naam van ons Christelijk

publiek, warme hulde te bieden voor de krachtige, bezielde en afdoende wijze, waarop hij de Christelijke levensusantie van den Godsakker tegen paganiseerende nieuwigheden in bescherming nam. (26 Mei '75.)

I. Prof. Harting *versus* lijkverbranding.

Onder de bezwaren, onzerzijds tegen de *Crematie* ingebracht, behoorde onder anderen het *Ammoniak*-argument.

Het werd het eerst in het Duitsche Tijdschrift *Daheim* door een Professor uit Bonn te berde gebracht en komt hierop neêr:

Ammoniak is een voor den geregelden gang van het natuurproces volstrekt onmisbaar bestanddeel. Dit bestanddeel is niet dan in schrale maat aanwezig. Wat er is, kan niet gemist worden. De kunst om *Ammoniak* te vormen, verstaat men nog niet, maar wel weet men, dat door de lijkverbranding jaar op jaar een zoo ongelooflijke hoeveelheid ammoniak zou vernietigd worden, dat in niet langen tijd het gewone natuurproces zou worden verstoord. Onder vernietiging der *Ammoniak* versta men hier natuurlijk de ontbinding of decompositie van de Ammoniak in haar samenstellende deelen. Tot die ontbinding komt men onvermijdelijk door de hooge temperatuur, waaronder de lijkverbranding moet plaats hebben.

Toen door ons en anderen ook ten onzent op dit gewichtig argument gewezen werd, liepen de voorstanders der Crematie er overheen.

Maar zie, daar komt ook Prof. Harting een woordeke meêspreken, en plaatst in het *Album der Natuur* een artikel, strekkende om op dezelfde bedenking aan te dringen. Zijn advies is voor de voorstanders der *Crematie* zoo verpletterend mogelijk. Die mannen der verlichting hebben kortweg getoond, niet met de gegevens der natuurwetenschap gerekend te hebben. Hun ondoordachte voorslag zou, werd hij ingevoerd, leiden tot een bankroet in de elementen der natuur.

Nu ging langer zwijgen niet.

Dr. Spruyt nam dan ook in de *N. Rott. Cour.* van 2 Juli den handschoen tegen Prof. Harting op en zocht het *ammoniak*-argument te ontzenuwen. Hij werd beantwoord door den heer AE. Hanssen, en zoo ontstond een geheele litteratuur van ingezonden stukken, die eensklaps de zoete droomen der Cremateurs in rook deed opgaan

Dit leidt ons tot een viertal opmerkingen:

1°. Deze discussie heeft den heer Dr. J. Rutgers aanleiding gegeven om, min of meer officieus, namens de *Vereeniging voor Lijkverbranding* te verklaren, dat haar doel wel ter dege is: *de Lijkverbranding zoo algemeen mogelijk in te voeren.*

2°. In deze discussie is tamelijk wel van beide zijden erkend, dat, ook zonder Siemenschen oven, in onze heidevelden een uitstekend middel geboden is om lijken, zonder schâ voor de volksgezondheid, hun ontbindingsproces te doen ondergaan in den schoot der aarde.

3°. Onder de lijkverbranders staan in eerste rei doctoren en natuurkundigen, mannen die van de natuurkunde hoofdstudie hebben gemaakt en zich niet weinig op hun kennis van de natuur laten voorstaan.

Toch is het gebeurd, dat deze mannen, zonder er om te denken, ons geadviseerd hadden tot een daad, die de oeconomie der natuur verstoren zou.

Ze hebben er zelfs niet op gelet.

Anders ware voorafgaande weêrlegging van het bezwaar plicht geweest.

En 4o. het *ammoniak*-argument is voor ons geen hoofdzaak. Het Christelijk element in de Europeesche maatschappij ongeschonden te bewaren, dunkt ons wèl zoo gewichtig. Nu echter onze eeuw in de verstoring der zedelijke wereldorde weinig bezwaar vindt, is het o. i. hoogst opmerkelijk, dat de orde der lagere natuur tegen dit zedelijk vandalisme in verzet komt.

Tevens blijkt hieruit, dat de Ordinantiën Gods, waarmeê men zoo gaarne den spot drijft, nog niet straffeloos te schenden zijn. De geest der eeuw strijdt tegen de resultaten der echte wetenschap, want ze dringt tot een crematie, die wetenschappelijk geoordeeld is Het Christendom daarentegen is met de eischen der echte wetenschap in overeenstemming, want ze veroordeelt een lijkverbranding, die, krachtens den eisch der wetenschap, een daad van vandalisme aan de natuur zou zijn.

Om de Crematie te kunnen toepassen, dient eerst de kunst ontdekt om ammoniak te componeeren. (12 Juli '75).

---

3. De Hygiène en de Wet op besmettelijke ziekten.

I.

Welke bezwaren een ernstige en bezadigde kritiek ook hebben moge tegen den geest, waardoor sommige bepalingen van bovengenoemd Wetsontwerp kennelijk worden beheerscht, men zal toestemmen, dat het den lof van actueel te zijn onvoorwaardelijk verdient.

Bij den huidigen stand der wetenschap van wat de gezondheid vereischt en haar bedreigt en bij de lessen, die de jongste epidemiën op niet licht vergetelijke wijze leerden, is het niet alleen noodig de bevoegdheid der gemeentebesturen tijdens het heerschen van besmettelijke ziekten uit te breiden, maar zou het nalaten er van een onvergeeflijk verzuim moeten heeten. Toestanden als te Delft, waar het plaatselijk bestuur, tegen zijn uitdrukkelijk verbod in, kermis moest zien houden onder den rook der stad, eenvoudig omdat het weiland, waarop men het deed, binnen den grens van een naburige gemeente viel, of als in de Hoofdstad des Rijks, waar men de kermis door laat gaan, omdat men anders troebelen ducht, moeten onverwijld onmogelijk kunnen worden gemaakt. Zij berooven het openbaar gezag van zijn prestige, doen den eerbied voor de wet verminderen en maken daarenboven alle voorzorgsmaatregelen nutteloos en zonder kracht.

Dit kan niet en mag niet. Zoolang winzucht en lichtzinnigheid zich zullen blijven verrijken en vermaken ten koste zelfs van het zedelijk en lichamelijk welzijn van geheele dorpen en steden, zoolang is de Regeering geroepen den sterken arm uit te strekken tot het nemen van maatregelen, welke tegenover die schandelijke zelfzúcht het leven der rustige burgers beschermen.

Met blijdschap zien we daarom de Regeering een Wetsontwerp aanbieden, dat hierin voorziet en gaarne geven we haar den lof, dat zij, eenmaal dit gewichtig belang aanvattende, dat deed met vastberadenheid en omzichtigheid beiden.

Toch ontveinzen we 't ons niet, dat vooral hier gevaar bestaat voor overdrijving. Zoo licht slaat de Regeering, in overigens loffelijken ijver voor het welzijn van het algemeen, de hand aan hetgeen uitsluitend tot het persoonlijk belang van den burger behoort. Zoo licht wil zij regelen en reglementeeren, wat voor geen regeling en reglementeering vatbaar is en vervalt daardoor tot allerlei onnoodige en belemmerende bepalingen. Dan ontaardt de Staatszorg in Staatsalbemoeiïng, en we moesten al weinig van de lessen van het verleden onthouden hebben, indien ons voor die laatste althans geen rechtmatige vrees was bijgebleven.

Vooral tegenwoordig, nu de Staatsmachine hoe langs zoo meer een onpersoonlijk alleenheerscher wordt en worden wil, dank aan de socialistische neigingen, waartoe het liberalisme voert, ofschoon het die in haar rauwste uitingen niet wil en bestrijdt, moet men bij de regeling van een volksbelang, als waarover we spreken, tegen genoemd gevaar zeer op zijn hoede zijn. En hoe dringender dan de nood, hoe lichter de Regeering haar ordenende en regelende bevoegdheid overschrijdt. Werkelijk komt het ons voor, dat het Wetsontwerp, aan het hoofd dezes genoemd, bij sommigen zijner bepalingen op de klip der Staatsalbemoeiïng

verzeild is. Meestal zijn het in zich zelf nuttige verordeningen, maar in wier overdrijving men juist de hand van den tijdgeest herkent.

Zoo verbiedt bijv. Art. 8, »in het algemeen gevaar van besmetting voor anderen te doen ontstaan," en bepaalt daarbij, onder anderen, dat men, aan een besmettelijke ziekte lijdende, zich niet naar een andere plaats begeven, en in 't algemeen niet vervoerd worden mag.

Het gevaar van besmetting voor anderen te voorkomen, is zeker noodig, mits het in afhankelijkheid geschiede van Hem, die in zijne goedheid ook voorzorgsmaatregelen ter onzer beschikking heeft gesteld. Maar hoe nu te constateeren of te controleeren of de besmetting bij eenigen passagier reeds bestaat, zoolang dit op het oog af nog niet uit te maken is? Hoe te bewijzen, dat de besmetting werkelijk geweken is en dat niets, van hetgeen de gewezen lijder op of aan zijn persoon heeft, die besmetting zal kunnen overbrengen? Vergeet niet, dat er van reizigers met openbare middelen van vervoer spraak is — de uitdrukking »gevaar voor anderen" geeft tot die uitlegging recht — en dat dus de spoed, waarin deze gewoonlijk verkeeren, en meer nog de drukte der beambten bij vervoermiddelen werkzaam, de naleving van dit verbod bij den besten wil onmogelijk maakt.

Art. 16 verbiedt personen uit huizen of vaartuigen, waarin eene besmettelijke ziekte voorkwam, scholen als leerling te bezoeken of aldaar onderricht te geven, tot na verloop van 8 dagen nadat de ziekte, volgens schriftelijke verklaring van een geneeskundige, uit die huizen of vaartuigen is geweken. — Is dit uitvoerbaar? Zullen de doctoren, bij de overkropte bezigheden, die in tijden van epidemiën hen wachten, den tijd en de gelegenheid hebben om zich behoorlijk te vergewissen, dat de besmetting uit eenig huis of vaartuig is geweken? Bovendien, is het bij de wetenschap uitgemaakt, dat de besmetting, van pokken bijvoorbeeld, geweken is, zoodra slechts de ontsmetting overeenkomstig Art. 36 dezer Wet heeft plaats gehad?

Het artikel past dit verbod ook toe op fabrieken en andere werkplaatsen. Daaronder dient men dus ook dezulken te verstaan, waar de meest onmisbare levensbenoodigdheden, etenswaren enz , worden gefabriceerd. Gesteld nu, eene epidemie heeft zich in eenige plaats zoo goed als huis aan huis genesteld, wat volstrekt niet tot de onmogelijkheden behoort, zullen dan bakkers, slagers, en zoovele anderen, hun gewone werkplaatsen niet mogen binnentreden, omdat daardoor gevaar van besmetting voor anderen bestaat?

Bij dit artikel zou men nog een vraag kunnen doen. Waarom namelijk niet gesproken wordt van comedies, sociëteiten, koffiehuizen en zooveel andere plaatsen, waar bewoners uit besmette huizen anderen uit onbesmette kunnen ontmoeten en dus de besmetting helpen verspreiden? Zijn misschien theaters en koffiehuizen zooveel onmisbaarder in onze maatschappij dan scholen en fabrieken, dat men de laatsten des noods sluiten, maar de eersten in geen geval ontberen kan? Of heeft de wetgever gevoeld, dat er toch wel iets in ons privaat leven is, dat voor geen regeling bij de wet vatbaar is en daarom het best en veiligst aan het gezond verstand en de onderlinge welwillendheid der burgers overgelaten wordt? Misschien. Want zoo voortgaande zou men ten laatste elk besmet huis met al zijn bewoners, aangetasten zoowel als niet-aangetasten, door een dubbelen quarantaine-muur moeten afsluiten, en, gelijk zelfs de Arnhemsche Courant met niet-verwerpelijke ironie aanraadde, de geheele maatschappij voor een tijdlang schorsen.

Erger wordt het in Art. 20. Daar worden bestuurders van liefdadige gestichten en gevangenissen, als ook commandanten van corpsen of oorlogsschepen in de havens, verplicht, de onder hun toezicht staande personen te doen inenten of her-inenten, onverschillig of dit met of tegen den zin der betrokken personen geschiedt. Dit laatste zegt het artikel niet. Maar natuurlijk zullen zich onder degenen die in liefdadige gestichten verpleging zoeken, alsook onder gevangenen en krijgslieden, burgers bevinden die tegen de vaccine zijn Hun burgerrechten als zoodanig zijn geen van beiden door den toestand, waarin zij zich bevinden, ontnomen. Daaronder behoort het recht om hun persoonlijke overtuiging geëerbiedigd te zien. Dat recht wordt nu eenvoudig door den Staat hun ontnomen. De

Staat stelt zich in de plaats van den burger; denkt, oordeelt en besluit voor hem en dringt hem zijn overtuiging ten slotte met den gewapenden arm op. Dit is Staats-albemoeiïng, de caricatuur van Staats-zorg, en is een eerste schrede op den weg die tot verplichte vaccine leidt, een uiterste waartoe de overheid, alleen reeds om den onbeslisten stand der quaestie in wetenschappelijken zin, niet zou mogen besluiten.

Misschien beweert men dat de Regeering bij armen, gevangenen en dienstplichtigen gerechtigd is, tot hetgeen anders niet behooren zou tot haar domein. Doch dan begaat men 1°. de onbillijkheid van armen en krijgslieden in ééne categorie met misdadigers te rangschikken, wat voor beider gevoel hoogst grievend zijn moet; en 2°. de logische fout van te besluiten, dat de overheid, omdat zij om bijkomende redenen voor een tijd meesteres van de persoon des burgers is en zijn moet (krijgslieden en gevangenen), nu ook het recht heeft, de persoonlijke overtuiging diens burgers te wijzigen, of, weigert hij die onder de hare gevangen te geven, hem de hare op geweldadige wijs te doen omhelzen.

Wat we hier aanroeren, raakt reeds zijdelings onze hoofdgrieve tegen deze wet; de bepaling die, wordt zij aangenomen, haar tot een allergevaarlijkste wet in den volsten zin des woords maakt, omdat zij in beginsel een nieuwe wonde toebrengt, zoo niet aan alle, dan toch aan velen onzer Christelijke scholen.

De vaccine en de Christelijke school zijn nu eenmaal in vele gevallen tegenvoeters, die zich niet met elkaar laten vereenigen. Dat is de feitelijke toestand. Met dien toestand rekent Artikel 19 in het geheel niet en wat daarvan het gevolg zijn moet, laat zich vermoeden.

Een volgend maal zetten we onze zienswijs over dat diep ingrijpend artikel nader uiteen. (De Heraut, 15 September '71).

II.

Alvorens onze hoofdgrieve tegen het wetsontwerp in het midden te brengen, bespreken we nog een bezwaar van meer algemeenen aard. Het betreft niet iets dat door het ontwerp wordt geregeld, maar iets dat, zeer ten onrechte, door het ontwerp wordt voorbijgegaan: we bedoelen de besmetting, die door onzedelijkheid ontstaat.

Er zijn, althans wat oorsprong en wijze van ontstaan betreft, twee soorten van besmettelijke ziekten. Eene waarvan de oorzaken buiten den mensch liggen, en een andere, waarvan, helaas, niemand anders de schuldige oorzaak is dan de mensch zelf.

De laatste soort staat in onmiddellijk verband met het moreel der enkele personen en der maatschappij. De eerste niet. De eerste kan ter tweeder instantie veroorzaakt zijn door kwaadwilligheid, of door onwillekeurig of opzettelijk verzuim, en in zoover vallen in de categorie van aanslagen tegen het openbaar welzijn, die strafbaar zijn bij de wet. Maar het gebied der zedelijkheid, waar de eigenaardige roeping van den Staat ligt, raken zij niet Geen storing der zedelijke wereldorde zijn zij in den eigenlijken zin.

Ganscb anders is het met de eerste soort, die we noemden. Misdaden, die deze in het leven roepen, zijn wel degelijk een vergrijp tegen de zedelijke wereldorde, die de Staat geroepen is in Gods naam te handhaven, en indien er van strafbaarheid sprake is bij de wet, dan behooren dezen, veelmeer dan eerstgenoemden, door den sterken arm te worden beteugeld.

Laat de Staat deze soort van besmetting ongestraft voortwoekeren in het leven der maatschappij, dan miskent en verwaarloost hij zijn roeping in tweevoudigen zin.

Vooreerst zondigt hij dan, door niet preventief te handelen tegenover een kwaad, dat op schrikwekkende wijze het leven van enkele burgers niet slechts, maar der geheele maatschappij bedreigt; door de niet-besmetten niet voor besmetting te vrijwaren.

Ten tweede, door stilzwijgend zich medeplichtig te maken aan het ondermijnen en met voeten treden van de eeuwige zedewet, die God juist hem ter uitvoering en handhaving had aangewezen.

Welnu, de vraag doet zich op: Waarom spreekt dit wetsontwerp tot voorziening tegen b e s m e t t e l ij k e ziekten in het geheel niet van de vreeselijke kwaal der syphilis met den aankleve van die?

De Memorie van Toelichting zegt, dat deze wet »niet geldt voor alle ziekten, die besmettelijk zijn," dat wil zeggen, dat de wetgever door deze wet niet bedoelde in alle mogelijke gevallen van besmettelijke ziekten te voorzien.

Maar de vraag is juist: waarom bedoelde de wetgever dat niet? Waarom niet veel vroeger reeds, en althans nu, nu er een aanleiding was en men de zaak toch eenmaal aanvatten moest, niet ook van deze soort van besmetting gesproken? Is het gevaar dan minder dreigend, omdat het in stilte voortwoedt? Minder een zaak van algemeen belang, omdat het o v e r a l is en in dit geval niet eens van besmette plaatsen in tegenoverstelling van nog niet besmette kan worden gesproken?

Niemand zoo naïef, om redenen als dezen als beweeggrond op te geven, waarom de regeering over een zoo algemeen gekend en erkend kwaad zwijgt. Niemand zoo naïef om niet te weten en, zoodra dit onderwerp ter sprake gebracht wordt, niet onmiddelijk te gevoelen, dat tegenover de honderden en duizenden die epidemiën ten grave sleepen, dit kankerend kwaad, in alle standen der maatschappij voortwoekerend en door niets in het minst beteugeld, zijn duizenden ten verderve voert.

Maar ziehier dan op nieuw een maatstaf om het laag zedelijk peil te meten, waartoe onze moderne Staatsregeling verviel.

Tegenover een besmetting, die naar der Christenen oordeel onmiddellijk van God het menschdom overkomt, en waarvan ongeloovige maar kundige artsen althans toestemmen, dat heur ontstaan en verspreiding een raadsel is en niemand persoonlijk er voor aansprakelijk kan worden gesteld, is men streng en gebiedend. Het uiterste moet beproefd om haar, gelijk men waant, te bezweren, en zelfs de persoonlijke vrijheid van den burger verkort, om haar voortgang te stuiten.

Tegenover een besmetting echter, die niet in dien zin van God komt, en slechts de rechtvaardige straf is op euveldaden, die men ongestoord haar gang laat gaan, zoo in de vergulde als de donkere holen onzer verniste maatschappij, doet men niets. Zij schijnt niet de moeite waard om door meer dan ondergeschikte politie-maatregelen te worden beteugeld, en met open oogen en gebonden handen schouwt men het aan, dat syphilis en dronkemanskwalen zich al dieper nestelen in het bloed der natie.

Tegen het vreeselijk g e v o l g der zonde zal men zich in acht nemen, de z o n d e z e l v e moet straffeloos kunnen worden gepleegd.

Met de scherpzinnigheid, een heidenschen Epicurus waard, beperkt men haar besmetting binnen een willekeurig gekozen grens, maar tegen haar zelve is het minste verbod nog te veel.

Quarantaine en cholera-huizen wèl, maar van het onmogelijk maken der immoraliteit, die veel overvloediger bron van besmetting is dan pokken en cholera beiden, geen spoor.

Indien slechts de zonde besluiten wil den aangewezen kring niet te overschrijden, dan is haar, zoo al geen wettig, toch een gewettigd voortbestaan in onze Christenmaatschappij vergund, en reikt men haar het hoog belast patent toe, dat zij slechts heeft te vertoonen, om zich schaamteloos en niet bemoeilijkt een plaats te verzekeren in de rij der eerlijke bedrijven.

Wat anders bewijst dit, dan dat men alle hooger begrip van Staat en Staatswezen prijs gegeven heeft, om zich te vergenoegen met iets, dat alles behalve dien schoonen naam verdient?

Geen hooger motieven dan het algemeen welzijn, in dien zin opgevat, dat men naar de handelingen niet vraagt, indien slechts de gevolgen niet beneden het peil gaan, dat men der ondeugd eenmaal aanwees.

Geen zedelijke wereldorde door den Staat vertegenwoordigd en bij overtreding gestraft, indien slechts die overtreding geen stoornis in het raderwerk des uit-

wendigen levens aanbrengt en de »volksgezondheid," voor zooveel zichtbaar, onaangetast blijft.

Niet aan het recht, maar aan het belang de eindbeslissing in hetgeen de openbare zedelijkheid betreft; het vergrijp tegen de zedelijke wereldorde niet uit een streng moreel of Christelijk, maar uitsluitend uit het sanitair standpunt beoordeeld. Administratie, geen regeering; zorg voor de ongestoorde wenteling van de onpersoonlijke Staatsmachine, geen steunen op den onwrikbaren bodem van het eeuwig goddelijk recht.

Geen wonder dat een Staatsregeling, die naar dit model geboetseerd is, zich ook niet ontziet om in quaesties als de vaccine, met »gemoedsbezwaren" der burgers eenvoudig niet te rekenen.

Ontzag voor persoonlijke vrijheid, waar het den wellusteling en dronkaard geldt; aantasting der persoonlijke vrijheid waar de Christen spreekt; ziedaar de heillooze slotsom, waartoe de liberalistische Staat, zijns ondanks, komt.

(De Heraut, 22 September '71).

III.

Het artikel waarin de doodsklok geluid wordt over elke Christelijke School, die den vaccine-dwang niet tot wet maken wil, zoo voor haar onderwijzend als haar schoolgaand personeel, luidt aldus.

»Onderwijzers, onderwijzeressen of leerlingen, die niet, blijkens verklaring door een geneeskundige afgegeven, met goed gevolg of meer dan eens de inenting der koepokken hebben ondergaan, worden in scholen niet toegelaten.

»De vorm, de plaats en wijze van inlevering en bewaring dier verklaringen wordt bij plaatselijke verordening geregeld."

Tot nog toe was, behoudens een enkele uitzondering, sterk geprononceerde centralisatie-zucht de zwaarste beschuldiging, die we tegen het Wetsontwerp inbrachten. Een enkele blik op het door ons afgeschreven artikel doet zien, dat de wetgever hier veel meer doet dan centraliseeren en rechtstreeks ingrijpt in de gewetensvrijheid des volks.

Verplichte vaccine tot regel gesteld voor elk schoolgaand kind; de persoonlijke vrijheid der ouders, aan wie tot nu toe te beslissen stond of dat kind gevaccineerd zou worden al of niet, derhalve kortweg opgeheven.

Evenzoo met de onderwijzers en onderwijzeressen. Niet zij zelven bepalen de houding die zij in zake de inenting voor hunne personen innemen, maar de Staat beslist oppermachtig dat zij zoo en niet anders hebben te handelen, op straf van onmiddellijke schorsing in de uitoefening van hun ambt.

Gesteld nu, er bestaan bij die ouders of onderwijzers en onderwijzeressen gewetensbezwaren tegen de vaccine, dan baat die omstandigheid ter hunner verschooning volstrekt niet. Zij worden bij overtreding of niet-nakoming van de bepaling, in het artikel vervat, als schuldigen gestraft.

Die gevallen zullen zich voordoen, en daarom willen we waarschuwen, eer het te laat is, tegen den weg van gewetensdwang en onderdrukking, dien de Staat hierbij opgaat. Wat we in het midden brengen, moge niet nieuw en meermalen reeds gezegd zijn, het moet herhaald, zoo dikwijls het Staatsalvermogen de hand uitstrekt, om ons in onze dierste vrijheid te bekorten.

De vaccine-dwang, dien men thans op de scholen wil toepassen, is om twee redenen ongeoorloofd. In de eerste plaats, omdat de gewetens op dit punt verschillen en in de tweede, omdat de wetenschappelijke vraag over het heilzame der vaccine nog ver van beslist is.

Het verschil van gevoelen bestaat. Elken dag kan men er zich van overtuigen. Elken dag kan men evenveel stemmen vóór als tegen de vaccine hooren opgaan,

en even dikwerf hooren beweren dat zij een gave Gods is, met dankzegging te gebruiken, als dat zij een ongeoorloofd voorbehoedmiddel moet heeten, niet door de goedheid Gods, maar door de eigenwijsheid van den mensch gewild.

Er kan in ons land geen pokken-epidemie heerschen, of de strijd over de vaccine ontbrandt op nieuw. En ofschoon die strijd na de uitvinding van Jenner reeds dikwerf herhaald werd, de argumenten van beide zijden uitgeput schijnen en men nooit in gebreke bleef eenig nieuw wapen, dat men meende te ontdekken, tegen den tegenpartijder te keeren, toch blijft de uitslag nog altijd onbeslist.

Aan beide zijden niet slechts ernstige en gemoedelijke mannen, maar ook heldere hoofden en wel ontwikkelde verstanden, zoodat het verwijt, dat onder de tegenstanders uit een godsdienstig oogpunt tegen de vaccine, slechts bekrompen zielen zijn te vinden, eenvoudig gebrek aan kennis van de werkelijkheid zou verraden.

Het is waar dat zij, die tegen de vaccine zijn, veelal onder de voorstanders der Christelijke school worden gevonden. Doch het argument dat men daaraan zou willen ontleenen, verliest alle kracht, zoolang zij in hun tegenstand worden gesteund door mannen van kunde en bekwaamheid, wien het jaren lang noch aan de gelegenheid noch aan de bevoegdheid ontbrak, om de zaak in quaestie als deskundigen te onderzoeken. Zoolang de tegenstanders der vaccine ten onzent hun Dr. Capadose hebben, mag niemand laag op hun bewering neerzien, en blijft hun gemoedsbezwaar van volle kracht. Doen alsof het niet bestond, gaat in dat geval eenvoudig niet aan.

Toch doet de Regeering in dit wetsartikel niets minder dan dat.

In plaats van het gewetensbezwaar te eerbiedigen, waar het zich voordoet; in plaats van het voor en tegen tijd te laten, om zich met elkander te meten en af te wachten dat een argument gevonden worde, krachtig genoeg om zelfs het nauwlettendst geweten te doen zwichten en zich gewonnen te geven, stelt nu de Staat zich oppermachtig boven de gewetens en besluit eigener autoriteit welk gevoelen zegevieren zal, welk voor altijd moet zwijgen. De Staat zelf kent nu eenmaal geen gemoedsbezwaren tegen de vaccine: reden genoeg om die ook bij den burger niet te gedoogen en, zoo hij ze toch op de school zijner kinderen handhaven wil, hem het recht om die school te hebben, eenvoudig te ontnemen.

Houdt men hierbij in het oog, dat op sommige plaatsen juist de verplichte vaccine der Staatsschool hoofdreden was tot het oprichten der vrije, dan kan men nagaan, hoe dubbel grievend het voor het vrijheid-lievend hart zijn moet, zich die vrijheid juist daar te zien ontnemen, waar men meende haar voor altijd, met toewijding van zijn beste vermogens, een veilig asyl te hebben bereid. Of zondigen tegen het geweten, òf verlies van de vurig beminde en zoo duur gekochte school, is het onontwijkbaar dilemma waarvoor men zich daar geplaatst ziet. En vroeger reeds zoowel als in den jongsten tijd is het gebleken, dat er gewetens genoeg in den lande zijn, die niet aarzelen dien ongelijken strijd met Staatsdwang en Staatsalvermogen, ondanks de onvermijdelijke schade die daaraan verbonden is, te aanvaarden.

Hierbij komt nu, dat de Staat niet gerechtigd is om de vaccine op de scholen in te voeren, als een door de wetenschap geboden voorbehoedmiddel, omdat de wetenschap haar op verre na nog niet als zoodanig gestempeld heeft.

Ware dit zoo, dan zou er van deze zij althans tegen dit wetsartikel niets in te brengen zijn en den niet-deskundige een onvoorwaardelijk zwijgen opgelegd zijn, als de Staat zich op de uitspraak dier eenstemmige wetenschap beriep.

Doch zoolang zelfs de mannen van het vak verdeeld zijn in voor- en tegenstanders en in beslistheid van overtuiging en zucht om propagande te maken voor hun gevoelen, elkander niets gewonnen geven; zoolang in bijna alle landen kundige doctoren worden gevonden, die, in de minderheid als ze waren en daarom gedwongen hun standpunt met te deugdelijker argumenten te verdedigen, zich met een opzettelijk onderzoek der zaak bezig hielden, dat ten nadeele der vaccine uitliep; zoolang de statistiek van een Verbond in Engeland spreekt van meer dan 100,000 leden, door doctoren en parlementsleden geleid, dat met zui-

ver wetenschappelijke argumenten den strijd voert tegen de vaccine; zoolang, om thans niet meer te noemen, de voorstanders het niet eens zijn over de vraag, of de inenting met dierlijke of met gehumaniseerde stof moet geschieden en het zelfs de vraag is of niet andere ziekten door de vaccinatie worden overgeplant en of zij dus wel eens een onschadelijk voorbehoedmiddel tegen pokziekte mag heeten, zoolang blijft den leek niets anders over, dan op waarschijnlijkheidsgronden voor zich zelf een keus te doen, die niemand hem op gewelddadige wijze mag opdringen.

Vooral mag de Staat dat niet. Groot is het nadeel dat hij hier zou aanrichten, door zijn roeping te overschrijden, die juist bestaat in het handhaven en beschermen van den burger in die vrije keus

Door bij dit geneeskundig vraagstuk vooruit te loopen op den uitslag van het onderzoek; door de eene partij gehoor te verleenen en de andere niet; werpt de Staat zich tot opperpriester in het rijk der wetenschap op, gelijk hij het straks op het gebied des gewetens deed, en dringt zijn burgers als resultaat DER geneeskundige wetenschap op, wat slechts privaat gevoelen van de ééne helft der geneeskundigen is.

Te ondragelijker is thans die dwang, omdat zij de school geldt; de school die de ouder in geen geval voor zijn kind kan ontberen, en die, waar zij Christelijk is, geheel zonder hulp van den Staat en met groote opoffering aan zijn kant tot stand kwam. Zoo ergens dan moest de Staat zich op dit teeder gebied onthouden van wat niet behoort tot zijn domein, en zou hij door die onthouding tegelijk de persoonlijke vrijheid van den burger en den voortgang der wetenschap bevorderen.

Wijziging van Art. 194 der Grondwet zou ook hier licht geven, omdat zij den ganschen toestand van het onderwijs veranderen en het gebied van den Staat en dat der particuliere nijverheid onderling beter afperken zou.

Ging zij door, dan kon de Staat op de scholen, die hij ten algemeenen nutte, immers als aanvulsel, nahield, zijn zienswijze omtrent de vaccine onvoorwaardelijk toepassen, zonder zich aan dwang jegens andersdenkenden schuldig te maken.

Elk ouder daarentegen, die van het vrije onderwijs voor zijn kinderen gebruik maakte, kon handelen, gelijk zijn geweten of zijn wetenschappelijke overtuiging hem ingaf, terwijl deze regeling ook volmaakt overeenstemmen zou met den nog onbeslisten stand der wetenschappelijke quaestie.

Wij kunnen om al het aangevoerde natuurlijk niet hopen, dat het Wetsontwerp, gelijk het daar ligt, door de Eerste en Tweede Kamer zal worden aangenomen. Hoeveel goeds het ook bevat en hoe dringend de omstandigheden in vele opzichten om wettelijke voorziening vragen mogen, de quaestie der gewetensvrijheid en der bevordering van ware wetenschap is te gewichtig, om op deze wijs te worden beslist.

We spreken daarom ten slotte den wensch uit, dat het Ontwerp op de door ons aangewezen punten belangrijke wijziging ondergaan, en bovenal geen kracht van wet erlangen moge, voordat Artikel 19 er geheel uit zij verwijderd.

(De Heraut, 6 October '71).

---

4. Vaccinatie.

a. Koepok-inenting.

Weer wordt menige stad en menig vlek in ons vaderland bezocht met een afschuwwekkende plaag, die men zelf in al haar ijslijkheid moet aanschouwd hebben, om den schrik te verstaan, die bij haar weerverschijnen ons volk om het hart slaat.

Het gestadig klimmen van het sterftecijfer in enkele groote steden is inderdaad

zorgwekkend, en nog weten we niet of de dusver gespaarde plaatsen niet eerlang even jammerlijke tooneelen in hun midden zullen aanschouwen, als ons thans vooral uit 's Gravenhage en Utrecht worden gemeld.

Hoe kan het anders, of zulk een bezoeking, als thans weer een deel van ons land teistert, moest met zeldzaam geëvenaarde kracht den ouden strijd weer doen opleven, die reeds zoo dikwijls, die schier in alle landen, bij elk uitbreken der pokziekte, gestreden is, over de hoogst ernstige vraag, of door inenting der koepokstof de vreeslijke ziekte moest en kon worden gekeerd.

Men weet uit de dagbladberichten, in wat tal van gemeenteraden de voor- en tegenstanders der vaccinatie elkander slag hebben geleverd. Men weet, hoe onze geneeskundigen allerwege in rep en roer zijn, om in te enten wie nog niet, en te revaccineeren, wie reeds vroeger was ingeënt. Men weet ook, hoe de godsdienstige zijde der quaestie mede in het geschil is getrokken, zoo door de stoute verklaring van Dr. Capadose in het Dagblad van 's Gravenhage, als door het uiterste van minachtende bitterheid, waarmeê de geneeskundige wereld zijn verklaring heeft bespot.

Heeft dus elk zich in dit hachlijk oogenblik de vraag te stellen, welke gedragslijn hierin te volgen zij, dan zou ook ons blad zijn roeping miskennen, zoo het achterlijk bleef in de bespreking dezer hoog ernstige quaestie en in de voorlichting van het publiek.

We wenschen daarom een kort woord over elk der drie quaestiën te zeggen, die bij het vraagstuk der koepok-inenting in het spel zijn: het godsdienstig geloof, de staatkundige vrijheid, en de geneeskundige wetenschap.

1°. De godsdienstige quaestie is natuurlijk deze: of het voor het geloof al dan niet geoorloofd is, een voorbehoedmiddel te gebruiken, met het doel om daardoor aan mogelijk gevaar te ontkomen. Op deze vraag nu meenen we, dat het antwoord niet wel ontkennend kan zijn. Krijg is zoowel een kwaad als pestilentie, en toch zal niemand beweren, dat het ongeoorloofd is, ook al is de krijg nog verre, ook al komt die wellicht nooit, zijn arsenalen te voorzien en zijn vestingen te bouwen. Overstrooming is niet minder een plage dan krankheid, en toch stemt men toe, dat het roekeloos zou zijn, niet vooruit zijn dijken te kisten en zijn dijkwacht uit te zetten. Brand is evenzeer een teistering als ziekte, en kan door den bliksem ons even onmiddellijk als krankheid toekomen, en toch zou men het gemeentebestuur van nalatigheid beschuldigen, dat zijn brandweer niet geordend had. Dat bij de koepok-inenting een giftige stof in het bloed wordt gebracht, kan op zich zelf evenmin een afdoend bezwaar worden geacht, daar men weet, bij wat tal van ziekten ons een medicijn met giftige bestanddeelen wordt gereikt. De tegenwerping eindelijk, dat men het gezonde lichaam niet, het zieke wel op zulk een wijze zou mogen aantasten, gaat o i. van een onderscheiding tusschen gezond en ziek uit, die in de werkelijkheid niet bestaat, en vooral door de Schrift wordt gelogenstraft. Werkelijk gezonde lichamen zijn er niet. Elk draagt de kiem des doods reeds in zich, en de inenting kan dus haar werking slechts op die lichamen doen, die reeds, hoe verborgen ook, iets ziekelijks in zich dragen, dat onder buitengewone omstandigheden tot een vreeslijke krankte kan uitbreken.

Het geloof eischt juist, dat we alles, dus ook onze medicijnen, Gode zullen dank weten. Hij en Hij alleen is het, die in zijn barmhartigheid aan een menschheid, die ten gevolge der zonde door een heir van ziekten en pestilentiën vervolgd en geplaagd wordt, een tegenmiddel in kruid en artsenij gaf. Naar den aard des geloofs echter is deze regel niet voor allen te stellen. Het geloof is een persoonlijke zaak en regelt zich bij een ieder naar het hem gegeven inzicht. Is er dus iemand, die in de koepok-inenting geen gave Gods ziet, dan kan het gebrek zijns geloofs wel in dit niet-erkennen liggen, maar dan is voor hem de eisch, dat hij ook niet gebruike, wat hij meent niet te kunnen aannemen uit Gods hand. Wie, na gevaccineerd te zijn, er God niet voor danken kan, die heeft niet uit geloof gehandeld, maar gezondigd. Maar evenzeer gezondigd heeft hij, die, de vaccinatie nalatend, niet uit het volle hart God danken kan, dat Hij hem kracht schonk tot onthouden.

Strenge afkeuring verdient dus het drijven der vaccinatie, gelijk men dat ten

onzent ziet, als of daarin een wapen tegen de bezoeking Gods gevonden ware. En zoo er onder onze geneeskundigen zijn, die spotten met het verzet der geloovigen tegen hun kunstbewerking, dan zij hun gezegd, dat zij zelven dit verzet in het leven riepen, door de vaccinatie den volke niet als een gave Gods, maar veeleer als een natuurmacht der menschen voor te stellen. In hun wijze van zich te uiten sprak schier altijd zulk een hoogmoedig zelfgevoel, als ware hun wetenschap met den schepter der Almacht begiftigd; ze gaven zoo den indruk, alsof men, na gevaccineerd te zijn, zoo alle vrees en ontzag kon ter zijde zetten; ze kwetsten in een ernstig tijdstip, dat juist tot geloof wekken moest, zoozeer het godsdienstig bewustzijn onzes volks, dat zij het daardoor zelven ons volk onmogelijk maakten, ook de vaccine als een gave Gods te waardeeren. En waar het om dien prijs gaat, waar de keus voor ons volk staat, om, óf door de vreeslijkste epidemiën geteisterd, óf in zijn geloof verzwakt te worden, daar achten we een enkelen druppel geloofsleven voor ons volk zoo oneindig hooger dan stroomen van volksgezondheid, dat we onvoorwaardelijk in dien strijd onze sympathie aan Dr. Capadose geven, ook al wordt zijn zienswijs over de zaak zelve niet door ons gedeeld.

Duizendwerf hooger staat een geloovig volk, hoe ook met vooroordeelen behebt, dan een hoogwijs volk, dat zijn geloof heeft begraven.

Gelieft het derhalve de wetenschap, ons haar vruchten te blijven aanbieden onder een hoongelach met wat ons heilig is, dan drage zij het, dat ons volk liever haar vrucht blijft derven, dan zich te laten ergeren door zulk een kwetsende spotternij.

Ons volk zal u danken, voor wat ge het als gave Gods wilt brengen. Wat ge het dwingen wilt aan te nemen, al droeg het overigens slechts den s c h ij n van tegen zijn God te strijden, slaat het onvoorwaardelijk af.

2°. Niet minder is bij de koepok-inenting de quaestie der s t a a t k u n d i g e v r ij h e i d betrokken. Men weet, dat nu reeds in verschillende landen, met name in Engeland, de vaccinatie voor ieder burger verplichtend is gesteld. Men heeft uit de dagbladen kunnen zien, met welk een gevoel van overmoed de T i m e s en andere invloedrijke organen er bij de thans heerschende pokziekten op aandrongen, dat het gouvernement zelfs nog strenger maatregelen nemen zou, om, des noods ten spijt van het verzet der ouders, de vaccinatie met geweld door te zetten. Zoover zijn we ten onzent nog niet. Toch is het geen geheim, dat zulk een verplichte inenting ook ten onzent niet weinigen naar het hart zou zijn, en bij de netelige schoolquaestie kwam ook ten onzent het denkbeeld van dwang reeds in het spel. Op de openbare (men noemt dat de v r ij e) school, is men in menige plaats reeds zoo o n v r ij geworden, dat men óf weg mag blijven, óf bewijs van vaccinatie moet toonen. Op de bijzondere scholen daarentegen gaf men dusver nog meer toe; men meende: dat schoolbestuur, die onderwijzers, die ouders moesten het zelven weten; licht werkte het die scholen nog tegen, dat men daar (om in de taal onzer magistratuur te spreken) »niet tegen pokziekte verzekerd was." Maar ook die vrijheid schijnt thans te veel. Ook over de bijzondere school wil die nieuwe despote, die in ons geneeskundig Bestuur ontstaan is, haar scepter doen heerschen; ook daar moet de vrijheid verkort. Hiertegen nu moet zeer ernstig geprotesteerd. De heer James John Garth Wilkinson heeft ten vorigen jare in een uitmuntend geschreven brochure: »V r ij e g e n e e s k u n s t i n d e n v r ij e n S t a a t" op het hoogernstig gevaar gewezen, dat onze burgerlijke vrijheid van de zij der geneeskundige kettermeesters dreigt. Wat eens Rome met opzicht tot onze ziel beoogde: ons des noods met geweld tot bukken voor haar leerstellingen te dwingen en zoo door den Staat den mensch te beheerschen; wat eens de Revolutie onder het schrikbewind te Parijs bedoelde: ons des noods met geweld te doen zwichten voor haar dogmata, — dat schijnt thans op haar beurt de geneeskunst te willen verwezenlijken: ons des noods door den Staat te doen buigen voor haar decreten. Tegen zulk een dwang nu moet het burgerlijk vrijheidsgevoel in verzet komen. Er is voor u geen leven, zoo ge althans binnenshuis niet uw eigen meester zijt; maar het Staatsalvermogen zoover te willen drijven, dat men u zelfs de vrijheid over het eigen bloed benemen zou, dat ware een toppunt van geweldenarij en heerschzucht, waaronder alle vrije leven zou worden verstikt.

Men zij tegen dit drijven der *Hygiène*, gelijk men die zorg voor de volksgezondheid noemt, op zijn hoede. Onder dien vreemden naam verschuilt zich een hoogst gevaarlijke vijandin voor het menschelijk geslacht, zoodra zij tot dwang haar toevlucht neemt. Het Communisme dreigt van alle zijden, het Staatsalvermogen woekert voort en voort om onze vrijheid te beperken. Wel mag men toezien, dat dit allesverslindend monster niet ook die Hygiène als voorwendsel gebruike, om, eer we het vermoeden, ons dood te drukken in haar omarming.

De Staat kan eischen, dat er aangifte van besmetting geschiedde; hij kan eischen, dat de besmette zich buiten aanraking met anderen houde; hij kan eischen, dat de scholen niet bezocht worden door kinderen uit besmette gezinnen; hij kan gelden toestaan, om de kostelooze vaccinatie te bevorderen; maar of men een middel, door geneeskundigen aangeraden, al dan niet gebruiken wil, dit is een zoo integreerend deel der burgerlijke en persoonlijke vrijheid, dat zelfs de schijn van dwang in dit opzicht den Staat onteert en doet ontaarden.

3o. Over de geneeskundige of *wetenschappelijke quaestie* eindelijk, willen we slechts datgene zeggen, wat gemeengoed zijn kan ook van niet deskundigen.

Dusver spraken we in de onderstelling, en zoo waant men ook ten onzent, dat het een onomstootelijk resultaat van proefondervindelijke geneeskunst zou zijn: dat de vaccinatie een in zich zelf onschadelijk voorbehoedmiddel tegen pokziekte was.

Zoover zijn we echter nog niet.

De leeken van het vak hebben in dit opzicht natuurlijk geen recht van meêspreken, en we hebben dus slechts te vragen, of de geneesheeren in dit opzicht tot ontwijfelbare uitkomsten geraakt zijn.

Dit is echter niet zoo.

Dat verreweg de meesten er zich voor, en slechts enkelen er zich tegen verklaren, doet natuurlijk niets ter zake. Onder de vele voorstanders zijn er slechts zeer enkelen, die studie van deze quaestie maakten: verreweg de meerderheid bouwt op hun gegevens voort. De enkelen daarentegen, die er zich tegen verklaarden, moesten tegen den stroom oproeien en waren dus wel gedwongen, zich door eigen studie wapens te verschaffen voor den strijd.

Zwaar weegt daarom het feit, dat er in schier alle landen kundige doctoren worden gevonden, die zich opzettelijk met deze quaestie bezig hielden, en die de vaccinatie óf voor doelloos, óf voor bedenkelijk, óf voor hoogst gevaarlijk verklaarden.

Het groote Verbond dat in Engeland tegen de vaccinatie is opgericht en meer dan 100,000 leden telt, wordt niet door geestelijken, maar door doctoren en parlementsleden geleid, en voert den strijd niet met gemoedelijke bezwaren, maar met statistieken en wetenschappelijke argumenten.

We beslissen natuurlijk niet wie in dien strijd gelijk heeft, maar constateeren slechts de oneenigheid der deskundigen, en deelen als proeve van de bewijzen der tegenstanders slechts dit ééne meê:

Uit het Verslag van de vaccinatie in Frankrijk van 1866 blijkt, dat in 23 Departementen de vaccinatie verwaarloosd, in de 55 andere met meer zorg behandeld was, en dat tegen 10 gevallen van pokziekte in de 23 eerste, 40 gevallen in de 55 laatste overstonden. Alsmede, dat de sterfte onder de poklijders in beide soorten van Departementen als 11 tot 52 stond. Of wil men een ander argument: in Schotland was in 1868 de pokziekte werkelijk tot 25 gevallen gedaald, maar een officiëel Rapport voegt er bij, dat de algemeene sterfte in 1869 tot 75,789 geklommen was, het hoogste cijfer, dat nog ooit geconstateerd was, of juister 2,364 pct. van de bevolking, een cijfer dat in geen vijf jaar was voorgekomen.

Nog eens, we mengen ons niet in dien strijd, en verwijzen hem, die meer hiervan kennen wil, naar geschriften als: Dr. W. J. COLLINS, *Have you been vaccinated?* London 1869. Dr. BAYARD, *Essay on vaccination*, London 1870. Dr. CH. T. PEARCE, *A Refutation of Dr. Lankester's »Facts and Reasons in favour of vaccination and the vaccination laws"*, London. *Reports of vaccinations in France in the year 1867, translated* bij G. GIBBS, Londen 1870; alsmede op de hoogstgewichtige artikelen over dit onderwerp, die achtereenvolgens in de *Cosmopolitan*, en vooral in het weekblad *the Anti-vaccinator* voorkomen.

Voegt men hierbij, dat zelfs onder de voorstanders het grootste verschil bestaat over de vraag, of de inenting met dierlijke of gehumaniseerde stof moet plaats grijpen; bedenkt men vooral de onzekerheid, waarin men nog verkeert, over de vraag, of andere ziekten door de vaccinatie worden overgeplant; houdt men vooral in het oog de hoogst gewichtige bedenking, dat schier bij alle paarden, die aan deze ziekte stierven (de pok bij de koe ontstaat door aanraking met den etter, dien het paard uitgeeft, als het is aangetast door de ziekte, die Dr. Jenner „the grease" noemt), tuberkels in de longen zijn gevonden, dan zal men toestemmen, dat het er nog zeer verre van af is, dat men met volkomen zekerheid als resultaat van de wetenschap zou kunnen uitspreken: niet slechts dat de vaccinatie voorbehoedmiddel tegen pokziekte, maar bovenal dat ze een onschadelijk voorbehoedmiddel zou zijn.

We laten de deskundigen dezen strijd onderling voortzetten, maar vragen toch of het niet het toppunt van dogmatistische willekeur is, als de Staat, den eenen geneeskundige wel, den andere niet hoorend, zijn burgers dwingen wil te bukken, voor wat slechts eene partij onder de artsen goedvond te decreteeren.

Zoo komen we dan tot deze slotsom, dat wij als leeken in deze quaestie datgene zullen moeten doen, waartoe we wel moeten komen bij elke ziekte, waarover de geneesheeren onderling twisten, om namelijk voor ons zelven, op waarschijnlijkheidsgronden, een keuze te doen.

Wie meent die keuze zoo beslist te kunnen doen, dat de vaccinatie hem als een redmiddel geldt, die wende haar aan, en danke er God voor. Maar ieder wachte zich, zijn eigen overtuiging tot regel voor anderen te willen stellen. Wie niet die overtuiging deelt, diens geloof blijve hier, als in elke onbesliste zaak, vrij van menschendwang en alleen gebonden aan zijn God.

(De Heraut, 17 Februari '71).

---

b. Een slag in ons aangezicht.

In haar zitting van Maandag ll. heeft de Tweede Kamer onzer Staten-Generaal, met 42 tegen 14 stemmen, een amendement van den heer Godefroi aangenomen, bepalende, dat voortaan op geheel het grondgebied van het rijk der Nederlanden, in geen school van wat aard ook, een onderwijzer of leerling zal worden toegelaten, wiens deugdelijke inenting niet uit schriftelijke verklaring blijkt.

Dit tiranniek besluit der Kamer, dat de echte liberaliteit met voeten treedt, is ons een slag in het aangezicht onzer richting.

Voorshands treft het uitsluitend onze scholen. Onder onze onderwijzers en onderwijzeressen moeten ze gezocht, wier levensbestaan door dit materialistisch besluit op het spel wordt gezet. Het zijn kinderen uit de gezinnen van ons Christenvolk, die men door deze daad des gewelds tot domheid en onwetendheid doemt.

Dat niet alle man onzer richting tegen inenting is, doet ter zake niets. Als onze broederen om der consciëntie wil bedreigd worden, dan raakt men ons allen, dan treft men ook ons in het broederhart. Het devies van Zwitserlands wapenschild: Tous pour un, »allen voor één," wordt dan ook onze leuze. Juist wijl ze de onzen zijn, vindt men dan ook ons zwaard op zijn weg.

Wij waren de minderen in aantal. Dies heeft men zich aan onze klacht niet gestoord. Staatsdwang zal het recht vervangen, en niet kracht van overtuiging, maar veroordeeling tot onwetendheid, geldboete of gevangenisstraf, den weg tot vaccineering van heel ons volk moeten banen.

Krenkend is dit noodlottig Kamerbesluit in elk opzicht.

Het toont, hoe in onzen modernen Staat het lichaam voor alles, de geest almeer voor niets rekent.

Het doet door de scheuren van het kleed onzer kwansuis liberalen een streven naar heerschzucht en geestesdwang gluren, dat ons nog erger voor de toekomst spelt.

Het wijdt een tijdperk voor ons volk in, waarin we naast de Staatsdogmatiek op het stuk van godsdienst, nu ook een Staatsdogmatiek op het stuk der geneeskunde zullen hebben, en de ure komt, dat, naar het woord van een geestig Engelschman, »niet meer de zieke den arts, maar de arts de gezonden roepen zal."

Het brengt ons een merkelijke schrede verder op den weg, die aanbidding van de Almacht Gods achterstelt voor aanbidding van het Staatsalvermogen, en de spil van ons Staatsbeleid voor elks oog doet afglijden naar de gleuf van volksmacht en menschelijke zelfgenoegzaamheid.

Het ontneemt aan onze onderwijzers een deugdelijk en welverworven recht, waaraan niets minder hangt dan hun levensexistentie.

Het verzwaart nog eens met merkelijk wicht den looden last, waarmeê de moderne Staat goedvond het vrije onderwijs in Nederland te bezwaren.

Het voert voor het eerst in Nederland den averechtschen regel in: dat een beschaafd volk de kinderkens niet naar de school lokken, maar ze er uit weren moet.

Last not least. Het stelt een hoogst ernstig precedent, dat de grens der consciëntie heeft opgehouden een heilige grens te zijn voor den Nederlandschen Staat.

Of het velen geldt of weinigen, doet er niet toe. Al was er ook m a a r é é n g e z i n op Nederlandschen bodem, waarvan men zeggen kan, dat het geweten er geweld wordt aangedaan, dan nog is een misdaad gepleegd tegenover volksroeping en historie.

Wie gaven ons dien slag?

Alle o u d - l i b e r a l e n.

Alle c o n s e r v a t i e v e n, behalve de heer Sijpesteyn.

Alle R o o m s c h e K a m e r l e d e n, op de heeren Pijls en C. v. Nispen na.

Ook de heeren Hoffman en Hardenbroek, afgevaardigden voor Gouda en Amersfoort, werkten tot onze uiterste bevreemding tot dezen maatregel meê.

Wie dan voor ons in de bres sprongen?

Allereerst de Minister van Binnenlandsche Zaken, wien om zijn warm pleidooi en manlijk woord de dank onzer richting toekomt.

Dan de heeren Kappeyne, Mackay, van Houten, Beyma, Dumbar en van der Linden, die ook in het Kerkelijke vraagstuk zoo veelszins ons sympathie betoonden.

En eindelijk — het sta hier met innigen dank vermeld — alle Kamerleden, die ooit tot onze richting behoorden of nog onze woordvoerders zijn. Niet slechts de heeren van Wassenaer en van Loon, maar ook de heeren Vader, van Zuylen en van Lijnden hebben met talent, met instantie, met een broederhart de zaak van ons Christenvolk bepleit.

Vooral bij zoo scherpe polemiek, als soms met enkelen hunner ontbrandde, is het ons dubbele behoefte, dit sterk te doen ontkomen.

Een en twintig October 1872 was een dier blijde dagen, die ons den gulden tijd van vóór 1866 deed terugdroomen.

Wilden we een aanmerking op hun debat maken, het zou slechts zijn, dat bij zulk een strijd de verklaring: »Ik ben voorstander der vaccine," met zulk een klem op den voorgrond gezet, de werking van hun woord op de consciëntie hunner medeleden noodwendig moest verzwakken. De loop der debatten toont dit.

Doch deze onvoorzichtigheid daargelaten, was aller betoog cordaat en steekhoudend, aller woord warm en bezield, aller optreden den stempel van ernst dragend.

Wat de gevolgen van dit besluit zullen zijn, wordt dit artikel wet?

Juist het tegendeel van wat er meê beoogd wordt. De Minister heeft het naar waarheid voorspeld. »Het verzet zal toenemen!"

Dat zal het.

De aard van ons volk en de loop onzer historie staat er borg voor.

En dan van tweeën één: Of een wet, die in den dood slaapt, of vervolging met straffe van onwetendheid, of straffe in de beurs.

Daarom, wat nog te doen is worde gedaan.

Straks gaat dit artikel naar de Eerste Kamer.

Vandaar naar den Koning.

Op beide instanties, in de Kamer en voor den Troon, ontmoette het ons Smeekschrift.

Bij de Eerste Kamer zij het alleen een smeekschrift van onderwijzers en onderwijzeressen, bij voorkeur geïnteresseerden.
Bij den Koning zij het een smeekschrift van hen en van ons volk.
Voor het smeekschrift aan de Eerste Kamer deelen we morgen een ontwerp mede.
Desnoodig later ook voor den Koning.
Eén ding slechts hopen en verwachten we, dat niet één naam van een Christelijk onderwijzer of onderwijzeresse ontbreken zal.
Wat men zelf op het stuk der vaccine houdt, doet er niet toe.
Het geldt een eereplicht jegens onze broederen. (24 October '72).

c. Conscientie-Vrijheid.

Terstond na het hekelend verwijt der liberale organen is onzerzijds beweerd, dat bij het vaccine-amendement niet de vaccinatie, maar de gewetensvrijheid, de vrijheid van conscientie, allereerst in het spel was.
Onverholen spraken we het uit:
Het vaccine-amendement is uit het beginsel der Inquisitie.
Onze Tweede Kamer heeft in den geest der Inquisitie gehandeld.
Onze liberale organen geven ons volzin op volzin te lezen, die bijna letterlijk gecopiëerd zijn uit de schatboeken der Groot-inquisiteurs.
De N. Rotterdamsche lachte om die vergelijking.
Zij, het eerste liberale orgaan, een familietrek met de Inquisitie!
»Groote woorden!" — wierp ze ons terug.
Ze dacht er zelfs niet aan, het beginsel der Inquisitie te onderzoeken, en te vergelijken met het beginsel, waaruit ze zelve sprak.
Ze kon, ze dorst de waarheid niet inzien.
Dit te erkennen, ware te scherp een satyre op de onhoudbaarheid van eigen standpunt geweest.
Toch lag het zoo diep niet.
Twee machten zijn er: De Staat en het Individu.
Het individu heeft schier geen, de Staat alle physieke macht.
Het hulpeloos individu is dus de gebondene van den Staat, tenzij er één grens, één beginsel, één macht gevonden worde, die den Staat beperkt.
Welnu, die macht rust in het Geweten.
Eerbiedig de consciëntie onvoorwaardelijk en onverbiddelijk, en ge wint voor uw nationale leven een zedelijk krachtsbesef, dat u het verlies van een hygiënisch voordeel duizendwerf vergoedt.
Eerbiedig de consciëntie, tot zoolang ze niet door schending van de eeuwige wet der zedelijkheid toont geen consciëntie meer te zijn, en de Staat zal juist door zelfbeperking van eigen macht een verdubbelde macht in de geestelijke zelfstandigheid zijner burgers winnen, die zijn naam en eer verhoogt.
Dat nu wilde Spanje niet, en Alva niet. Daartegen verzette zich de Inquisitie.
Haar leus was: het belang van het algemeen mag niet wijken voor de afdolingen van den enkele, zelfs niet al hangt die dwaling met de conscientie saâm.
Wat het belang van den Staat eischte, wat dwaling was, stond ter beoordeeling aan den machthebbende alleen!
Gij, Mr. Godefroy, gij, Tweede Kamer, gij, liberale organen ten onzent, hebt ge een ander beginsel gepredikt? Wij beweren van neen. Sla ons de aanklacht uit de hand.
Of gelooft ge ons niet? Zie, een pleitbezorger treedt voor ons binnen. Niet onze bondgenoot, maar onze tegenstander.
Een Roomsch orgaan heeft gesproken, en daar hebt ge het nu, wat wij van meet af beweerden, dat het vaccine-amendement de kroon zet op het Ultramontaansch beginsel.
De Tijd levert een artikel: »de Vaccine en de Syllabus", en wat meldt ze daarin?

Ze erkent, dat wij in ons verzet tegen het amendement volkomen gelijk hebben, zelfs dat het tegen de Grondwet is. Maar toch, dat het werd aangenomen juicht ze toe, wijl het beginsel, in dit amendement uitgesproken, het éénig gezonde beginsel van Staatkunde is.

Let wel, dat gezonde beginsel van Staatkunde, dat Filips van Spanje huldigde, dat de Inquisitie steeds goedgekeurd en nog onlangs de Syllabus bevestigd heeft.

Gij, Tweede Kamer! roept ze met andere woorden uit, hebt door aanneming van dit amendement Spanje tegenover Oranje, Vargas tegenover Marnix, Filips tegenover Willem gelijk gegeven Gelijk gegeven aan 's Pausen Syllabus tegenover uw eigen Grondwet en het beginsel der Hervorming.

Zal men ons nu nog niet gelooven? Nog meenen, dat het hier alleen de quaestie van Vaccine geldt?

Zoo ge nog twijfelt, lees dan wat de Tijd aan het slot van haar artikel zegt:

»De heer Jonckbloet had nog een ander argument tegen de bezwaren, door hem zelven gemoeds-, dat is gewetensbezwaren genoemd. Daardoor mag men zich, verklaarde hij, niet laten weêrhouden om maatregelen uit te schrijven van algemeen belang, te minder omdat die gewetensbezwaren hem, Jonckbloet, niet duidelijk waren of gerechtvaardigd voorkwamen.

»Ziedaar precies het stelsel van Filips II. Aan den eenen kant onderdanen met ware of voorgewende, maar in het oog van den Koning niet duidelijke of gerechtvaardigde, gewetensbezwaren tegen de eenheid van godsdienst; aan den anderen het belang van den Staat om die eenheid te handhaven. De toepassing verschilde, maar het beginsel is hetzelfde. Wie had ooit gedacht, dat Filips II gerehabiliteerd zou zijn geworden door den heer Jonckbloet!

»Wij hebben een te goeden dunk van de Tweede Kamer om te meenen, dat het deze beweringen van den spreker waren, die haar overhaalden tot aanneming van het amendement. Maar welke redenen haar hiertoe mogen geleid hebben, dat, ook in haar oog, de vrijheid van godsdienst geen volstrekt en in alle gevallen geldend recht is, staat voortaan vast. Deze uitspraak onzer afgevaardigden stemt volkomen met die van den Syllabus. En, na de felle bestrijding, die daaraan buiten en in de Tweede Kamer herhaaldelijk te beurt viel — in het bijzonder wegens de veroordeeling der volstrekte vrijheid van godsdienst — is de hulde, door de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging thans aan de wijsheid dier veroordeeling gebracht, even verrassend als troostrijk."

(4 November '74).

---

d. Vae victis!

Men zou haast zeggen: er schijnt werkelijk kans te zijn, dat het gevreesde wetsontwerp over de vaccine niet tot wet zal verheven worden.

We meenen tot die uitspraak recht te hebben, te oordeelen naar de felle bitterheid, waarmeê onze liberalistische organen de holste phrasen en luidst klinkende woorden opeen stapelen, om den tegenstand tegen het wetsontwerp te breken.

We dachten, we waren slechts een klein smaldeel onder het kiezersvolk.

Men had ons gezegd, dat we schier niet meêrekenden in de staatkundige beweging van ons volk.

Ons verzet was niet ongelijk aan de hopelooze poging van den gekluisterde, die met het rukken zijner polsen zich zoekt los te wringen uit zijn boei.

Wat zou dan ons smeekschrift? Wat ter wereld zou dan ons petitionnement aan het hooggeloofde wetsontwerp schaden kunnen?

Immers, men moest ons stil hebben laten begaan!

Maar neen, dat doet men niet.

Schier om strijd maken onze liberalistische organen zich op, niet om ons van ongelijk te overtuigen, maar om ons met ondragelijke hooghartigheid te »beknorren," dat we niet als gedweeë slaven in ons lot hebben berust.

We hadden ons stil moeten houden!

Zelfs de kreet der consciëntie tegen het grievendst onrecht dreigt ons als misdaad te worden aangerekend.

Nu het *ons* geldt, acht men zich van elken eisch ontslagen, door *rede* en *plicht* tegenover dissentieerenden anders opgelegd.

Tegenover *ons* argumenteert men niet, maar doet het met smaadwoorden af.

Men bewijst niet, dat we ongelijk hebben, maar duidt het ons euvel, dat we niet *zonder bewijs*, voetstoots, *zelf* ons ongelijk erkennen.

We zijn »kruipende hovelingen," omdat we het *Nieuws van den Dag* niet volgen in zijn koele onverschilligheid jegens het Huis van Oranje en nog gelooven durven, dat onzen Koning een hart voor zijn volk in den boezem klopt.

We »ruien de menigte op," wijl we als vrijgeboren mannen ons woord aan den Koning dorsten op te stellen, zonder vooraf het *visum* te vragen van de redactiën onzer liberale organen.

We maken ons aan opzettelijke onwaarheid schuldig, omdat we, op hoog bevel onzer liberale bladen, niet aanstonds toegaven, dat *tegen* het beginsel der Inquisitie gehandeld is, waar wij onwrikbaar overtuigd zijn, dat de daad der Tweede Kamer geheel *uit* dit gevloekte beginsel sproot.

Al veel, zoo men nog niet beweert, dat het grondwettig recht van petitie aan mannen van zoo »*dom vooroordeel*" kortweg moest ontnomen worden.

Maar erger nog! Men spreekt over onze grief met een koelheid en *liefdeloosheid*, als ware de regel »*heb uw naaste lief*" plotseling voor onze liberale redactiën uit het wetboek der zedelijkheid geschrapt.

Gesteld al, men was overtuigd, dat deze wet door onverbiddelijke noodzakelijkheid werd geëischt, dan nog vragen we: betaamde het dan de organen der tegenpartij niet, eenige deernis, eenig gevoel van sympathie te hebben voor die duizenden in den lande, die men zijns ondanks meende te *moeten* kwetsen?

Maar neen, het eerste woord uit heiliger bron gevloeid, moet de liberale drukpers nog verlaten.

Wij staan buiten de wet. *Wij* zijn pariahs. Voor *ons* ware zelfs de zwakste uiting van eerbied voor anderer lijden nog te veel.

En dát zijn dan de mannen, die in aristocratischen trots zich het »*denkend deel der natie*" noemen; bogen op hun beschaafde manieren, op hun verlichting en vooruitgang; dát is dan die hoogopgevijzelde *humaniteit*, waartoe men heel ons volk bekeeren wil.

Zelfs door staatsrechtelijk belang moest. dunkt ons, de liberalistische pers tot het voeren van andere taal genoopt zijn.

De gewichtigste vraagstukken van staatsrecht zijn in het spel.

Het geldt de vraag, of de Staat als zoodanig een geneeskundige dogmatiek sanctioneeren mag.

Het geldt de vraag, of eenige wetsbepaling terugwerkende kracht kan erlangen, om een welverworven recht te vernietigen.

Het geldt de vraag, of een artikel der Grondwet, in casu artikel 194, door organieke wetsbepaling mag worden beperkt, tegen zijn letterlijken en historischen zin.

Het geldt de vraag, of de Staatsbemoeiïng op het stuk der geneeskunde, waarvan elk Kamerverslag de onvruchtbaarheid betreurt, nog op gelijken voet zal worden uitgebreid.

Het geldt de vraag, of de machtsbeschikking van den Staat zich, *zonder uitdrukkelijke aanwijzing in de Grondwet*, ook uitstrekt over den persoon en het lichaam van den burger.

Eindelijk, het geldt het gewichtigst vraagstuk van alle vragen: *in welke verhouding de Staat zich heeft te plaatsen tegenover de consciëntie?*

En toch, een zoo diep ingrijpend voorstel kan niet een onzer liberale organen ook maar een oogenblik tot ernstig onderzoek nopen. Deze vragen zijn der liberalistische pers altemaal beuzelingen. Daar glijdt men lachend en spottend overheen!

Dit dunkt ons ergerlijk. Een journalistisch misdrijf! Een houding, die zich slechts uit bedekte vrees of hooghartigen moedwil verklaren laat.

Wat beteekent *gewetensvrijheid*, zoo aan u het oordeel staat, of de uiting mijner consciëntie een »dom vooroordeel" of ernstige grief is?

Gewetensvrijheid, — voor zoover het u gelieft het geweten vrij te laten!

Gewetensvrijheid, om zelfs den vuigsten smaad en lastering tegen den Christus, dien wij aanbidden, te ontketenen, maar een vrijheid, ijlings gesmoord, zoodra ze ons Christenvolk zou ten goede komen.

GOD ALLEEN, niet DE MENSCH, rechter der consciëntie, ziedaar de onverbiddelijke tegenstelling tusschen Philips en Willem van Oranje, tusschen Alva en Marnix, tusschen Inquisitie en Gewetensvrijheid.

Waarom moeten we er bijvoegen: tusschen het liberalistisch land en de Christelijke kern der natie?

Toch verrast ons die jammerlijke tegenstelling niet.

Het is voorzegd! Aan de logica der beginselen is niet te ontkomen!

Het revolutiebeginsel moet naar Romes gewetensdwang terugleiden.

Onze Liberalen en Rome staan als bondgenooten in het gelid, zoodra het bestrijding geldt van het alleen bindend gezag van GODS WOORD.

Beiden stellen MENSCHELIJK GEZAG boven dat WOORD.

Rome het menschelijk gezag der Pausen en Conciliën.

Onze liberalistische organen het menschelijk gezag van onze Kamerleden en van haar eigen redacteurs.

Vae victis! Wee den overwonnenen! Ons Christenvolk weet nu, wat het bij veldwinning van dit liberalistisch beginsel wacht!

(8 November '72).

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

FINANTIËN.

> Zij wenscht dat bij het finantieel beheer van den staat de verhouding tusschen overheid en burgers niet die van verdrag, maar een zedelijk organische zij, en dat het evenwicht tusschen ontvangsten en uitgaven geregeld worde, niet door drukkende vermeerdering van de lasten der natie, noch door bezuiniging op het noodige, maar door beperking van staatsbemoeiïng; en dat voorts ons belastingstelsel hervormd worde in den zin, dat de ontwikkeling van het volksleven minder schade lijde, de hooge opbrengst der middelen niet eenige maatstaf; de druk minder ongelijkmatig zij; en de kosten van inning afnemen.

I.

RECHTSGROND VOOR GELDHEFFING.

§ 206. Wat is de grondslag, waarop het recht van de Overheid rust om geldelijk beheer te voeren?

Int en besteedt de Overheid gelden krachtens een contract met haar onderdanen? Doet ze dit als loontrekkende voor geleverden arbeid? Of ook als honorarium nemende voor bewezen eerediensten? Of eindelijk heft ze cijns en betaalt ze uit, alleen wijl het moet en niet anders kan; d. i. krachtens de wet der noodzakelijkheid?

Elk dezer drie stelsels wordt verdedigd.

Conservatieven en oud-Liberalisten dweepen het liefst en het langst met het stelsel van contract; hierop neêrkomende, dat de Overheid dienst doet als aannemer en assuradeur. Er moet b. v. over de gezamenlijke burgers recht gesproken. Dit neemt de Overheid nu aan, en stelt als impressario een rechtbank aan, en bouwt een gevangenis met stevige muren, en bekostigt cipiers die haar bewaken zullen; maar

brengt dan nu ook aan de heeren burgers, per hoofd, zóó en zóóveel 's jaars in rekening. Of ook, deze heeren burgers hebben bezittingen; die bezittingen moeten bewaakt; bewaakt tegen een mogelijken buitenlandschen vijand door troepen; en bewaakt tegen dieven door politie, nacht- en veldwacht. Welnu, ook dezen last neemt de Overheid op zich, en waarborgt alsnu, aan elk burger persoonlijk en aan alle burgers saâm, het ongestoord bezit en ongehinderd genot van hun eigendom; maar alsnu voldoen deze daarvoor dan ook aan de Overheid een evenredige assurantie-premie. Wie weinig bezit, en voor wie dus weinig gedekt werd, een premie van enkele penningen; en wie rijk was, en dus veel te beschermen had, een premie van honderden guldens.

§ 207. In nog consequenter zin revolutionair is het stelsel der jongere Liberalen, die het eigenlijk karakter van 's Rijks geldelijk beheer in loondienst zoeken of in engagement tegen honorarium.

Dit denkbeeld past bij de Volkssouvereiniteit.

Immers, dit Souvereine volk treedt nu niet meer individu voor individu op, om een iegelijk met de assurantie-firma »Overheid" zijn persoonlijke rekening te laten maken; maar als geheel, als eeenheid, als majoriteit der natie. En wijl deze natie nu grenzen te bewaken, recht te spreken, wegen te onderhouden heeft, enz., huurt het souvereine volk voor die alsoortige diensten een stel beambten, die, naar gelang hun conditie van aanstelling, alsnu loon en voorschotten in rekening kunnen brengen. De overheid wordt dan geacht geen heerschende, maar een bedienende macht te hebben. Men heeft dan het stelsel der »employés", met den Koning als eerste livereidrager van het souvereine volk op den van majesteit beroofden troon. En voor wie dan nog eenig ontzag voor de Overheid in het hart behield, moge dit dan hoogstens eershalve nog het ontvangen van honorarium heeten, gelijk het aan een arts, een gouverneur of rechtsgeleerde toekomt; maar wie, consequenter, elk, op dit revolutionaire standpunt dan ook niet meer te pas komend, ontzag heeft uitgeschud, weigert zich zelfs in dien vorm der betrekkelijke eerebiedinge nog langer te schikken, en noemt wat om loon gaat dan ook »loontrekken"; onverschillig of er voor het hakken van een bijt van een der zonen van Jan Rap sprake is; of wel op politiek terrein van zijn employé, genaamd »Willem van Oranje".

§ 208. En toch, ergerlijker nog is ten slotte hét stelsel onzer absolutisten, die alle geldelijk beheer van den Staat kortweg rechtvaardigen met het denkbeeld van dwang. Die dit drijven, zijn de mannen van het

Staatsalvermogen. De lieden die spelen met het recht, en alleen voor het droit du plus fort 1) hun onheilige kniebuiging maken. Politieken, die leeren, dat er, hoe ook ontstaan, nu eenmaal een gouvernement is, en dat dit gouvernement; eenzijdig uitvloeisel eener partij, côterie, of factie; zich door talent en doortastendheid in het zadel moet weten te houden, om gang in de zaken te brengen en te maken dat de onwillige zwicht. En wijl dit nu geld kost; en veel geld ook; en zonder geld eenvoudig niet te doen is; vloeit h. i. van zelf uit dezen toestand, zoo leert men dan, de onafwijsbare noodwendigheid voor den magistraat voort, om, onder zekere wettelijke vormen, dat geld eenvoudig te nemen, waar hij het vinden kan, en het te besteden naar het hem gevalt. Aldus de drijvers van het Caesarisme! Zoowel een Augustus als Nero in het oude Rome. Nog bij onze heugenis Buonaparte, die groot was, en Napoleon de derde, die zich groot noemde. Zoo ook een Bismarck in de periode, waar nu pas de Keizermoordenaar Hödel een einde aan maakte. En op soortgelijke wijs nu wil het ook almeer zekere invloedrijke politieke club in de regeeringskringen van Den Haag.

En doet men nu bij elk dezer drie stelsels onderzoek naar het constitutioneele vrijheidsbegrip, dan spreekt het van zelf, dat 1. de heeren van de assurantie het zeggenschap over de financiën uitsluitend aan hén in handen geven, die iets te verassureeren hebben, d. i. aan de bezitters; dat 2. de demagogen van den loondienst niet rusten, eer door een kwanswijs algemeen stemrecht de Koning zelfs aan den armsten bedelaar rekenplichtig is gemaakt; terwijl 3. partijgangers van het revolutionaire absolutisme van heel uw parlementairen toestel slechts een schijnapparaat maken, om, voor den vorm, nog in naam der natie te wettigen, wat toch feitelijk buiten die natie om- en tegen haar ingaat.

§ 209. Tegenover deze drie, al even revolutionaire systema's plaatst nu de antirevolutionair, krachtens de beginselen die hij aangaande »de overheid" en »het wezen der natie" belijdt, een gansch ander stelsel, t. w. dat van zedelijk organisch verband. Of, wil men, het stelsel volgens hetwelk de overheid *a.* van Godswege het recht tot het heffen van schatting ontving; *b.* die schatting niet van het afzonderlijk bezit der individuën heft, maar uit het organisch bezit der natie loswikkelt; en *c.* haar gelden neemt, nóch eigener autoriteit, nóch op verlof der bezitters, nóch ook onder toestemming van de massa, hoofd per hoofd

1) Het recht van den sterkste.

genomen; maar onder de vrije bewilliging der natie, ook ten deze sprekende in haar organisch verband.

»Daarom betaalt ge aan de overheid ook schatting; want zij is Gods dienaresse, in ditzelve geduriglijk bezig zijnde: zoo geeft dan een iegelijk wat gij schuldig zijt; schatting, dien gij schatting; tol, dien gij tol; vreeze, dien gij vreeze; en eere, dien gij eere schuldig zijt" 1), dus luidt de uitspraak van den Apostel van Jezus Christus, waarin nog altijd het zekerst recht, de stelligste autoriteit en de hoogste wijding voor 's rijks geldelijk beheer ligt uitgedrukt. De overheid doet wat ze doet, niet wijl gij het vraagt, of zij het wil, maar omdat ze er van Godswege toe geroepen, aangesteld, en dus gehouden is. Dat wat ze te volvoeren heeft, is een »geduriglijk bezig zijn" 2), dat schatten verslindt. En alzoo ligt derhalve in het belastingwezen een heilige volksofferande, door de natie als natie Gode gegeven, opdat God haar door zijn overheid; met behulp van deze offerande; regeere.

Dienovereenkomstig zijn het dan ook niet de enkele personen, die elk persoonlijk, maar de kinderen des volks, of, wil men, de landzaten, die, en dan nog slechts in het nationaal verband, tot het opbrengen van schatting, tol en cijns verplicht zijn. Immers, God regeert door zijn overheid alleen het volk, als zoodanig, terwijl Hij het regiment over de enkele personen niet aan de overheid heeft afgestaan, maar zich zelven heeft voorbehouden in de consciëntie. Dat volk nu is een loopende stroom. Elken dag verandert dat volk, doordien er dagelijks landzaten uit wegsterven en dagelijks onderdanen bijkomen. En houdt men nu in het oog, dat de natie de natie is en blijft, niet slechts voor jaren, maar eeuwen lang; en dat derhalve ook het geldelijk beheer van de Overheid niet enkel de thans levende personen, maar de natie van vroeger, van nu en van later raakt; dan spreekt het toch van zelf, dat men met beslaglegging op een deel van het individueel bezit ten deze niet het minste vordert, maar, voor de natie, nemen moet uit het bezit der natie als geheel.

En eindelijk, dat, wijl de natie alleen weet wat ze bezit, waarin ze het bezit en hoe ze kan blijven bezitten, het natuurlijke, rechtvaardige en tevens alleen den mensch waardige stelel van finantieel beheer eerst dan gevonden is, indien de natie, organisch, de heffingen van belasting in dier voege aan de overheid bewilligt, dat de onderwerping aan het gezag tevens nationale offerande worde, en men aldus, door de

1) Cf. Rom. XIII, vs. 6, 7.
2) Ib vs 6.

Overheid, metterdaad zijn cijns afsta aan God. Wat de Apostel in hetzelfde verband noemt: »Onderworpen zijn, niet om straf, maar ook om des gewetens wille." 1)

§ 210. Van deze beginselen uitgaande, heeft men dan voorts allereerst te onderscheiden tusschen de kosten die de Overheid als overheid maakt, en de gelden die ze besteed als negotiorum gestrix, d. i. als »zaakwaarneemster" van de burgerij. Posterij, loodswezen, telegrafie, schoolwezen, verificatie van goud- en zilverwaren, en zooveel meer, zijn bemoeienissen, die niet rechtstreeks tot het wezen van de Overheid behooren. Ook al liet de Overheid dit al te gader aan de zorge der burgerij over, ze zou daardoor, in niets, minder Overheid, of Overheid met minder waardigheid en eere, zijn. De rechtspraak daarentegen, de politie op straten en wegen, de instandhouding van vloot en leger, de betrekking met buitenlandsche mogendheden enz., kán de Overheid geen oogenblik uit handen geven, zonder dat ze op hetzelfde oogenblik ophield Overheid te zijn.

Strikt genomen, zou dus alleen de laatste rubriek van uitgaven door de Overheid als zoodanig aan de belastingschuldigen in rekening mogen worden gebracht, en behoorde al het overige tusschen de officieerende dienaars van den Staat en belanghebbenden te worden vereffend. En wijl dit dan ook nu nog, in den regel, gelijk bij de post, de telegrafie, verificatie enz. geschiedt, en men alleen voor het schoolwezen, tijdelijk, uit partijzucht, op dezen regel inbreuk heeft gemaakt, zullen we kortheidshalve dan ook alle uitgaven van zaakwaarneming ten deze buiten beschouwing laten en ons uitsluitend bepalen tot de rechtstreeksche Overheidsuitgaven als zoodanig.

Onder deze uitgaven nu staan, rechtens, op den voorgrond de uitgaven voor de Nationale Schuld en de Nationale Defensie; die, wijl ook verre het grooter deel der schuld ter kwijting van vroegere oorlogskosten strekte, historisch en feitelijk bijeenhooren, als uitgaven voor het behoud van de nationale zelfstandigheid. Om er te zijn en duurzaam te kunnen zijn, moet ook een natie worstelen. Ook háár wordt haar existentie niet in den schoot geworpen, maar zij moet die veroveren of handhaven, en heroveren na ze verloren te hebben, om juist in die pijnlijke, bloedige worstelingen zich bewust te worden en te blijven van de krachten, die in haar sluimeren, en alsdan die krachten te spannen tot de hoogste ontwikkeling, waarvoor ze vatbaar zijn. Dáárom is uitroeiïng

1) Cf. Rom. XIII, vs. 5.

van den oorlog in deze tegenwoordige bedeeling dan ook zoo weinig denkbaar, dat men slechts de keuze heeft tusschen bezielde, veerkrachtige natiën, vol enthousiasme en levensernst; maar dan ook gedurig door oorlogsgevaar wakker geschud en geprikkeld; of wel een groep van half ingedommelde volkeren, zonder pit of geestdrift; een soort volkeren *scheól* met schaduwachtige bewegingen; een schimmenleven, zonder bezieling of kracht.

Deze »*struggle for life*" 1) dier natiën is dus de voorwaarde van haar hoogeren bloei; de eenige haar geboden waarborg tegen verschimmeling; het na vaste perioden zich altijd heropenend worstelperk, waarin ze te toonen hebben, dat ze nog den wil om te bestaan bezitten en de eere van een vrije existentie waardig zijn. Maar .... die eere kost, kost ontzaggelijk.

Ontzaggelijk reeds door wat vloot en leger op het oogenblik verslinden; maar ontzaggelijker nog door wat ze in vroegere oorlogen verslonden hebben; en wel met een verhouding die nog steeds dreigt uit te groeien, wijl de natiën, hoe ouder ze worden, des te meer voor het verleden hebben te betalen en al duurder huishouden bij eigen leven. En het eenig correctief ten goede, dat in deze ontzaggelijke kosten voor vroegere en hedendaagsche defensie van de nationale onafhankelijkheid ligt, bestaat dan ook in de weelderigheid die ze tegenhouden, en de offervaardigheid die ze kweeken.

Op ons Nederlandsch budget (de Koloniën er buitengelaten) staat deze dubbele post nu reeds voor ruim vijf en zestig millioenen uitgetrokken; wat dus (rekenden we nu eens per hoofd) zou willen zeggen, dat elk ingezetene van Nederland beginnen mag met 's jaars *f* 18. — ; niet per gezin, maar per hoofd; neder te leggen, zonder daarmêe nog iets anders te winnen, dan dat onze natie *als natie* er is.

§ 211. In de tweede plaats komen alsdan in aanmerking de kosten van bestuur, rechtspraak en politie, overmits de natie, om haar eenheid tot uitdrukking te brengen, een overheid moest ontvangen, die de wet stelt, recht spreekt en aldus orde houdt in het land. Kosten die thans voor het rijk een totaal van circa zeven millioen gulden 's jaars beloopen.

In de derde plaats heeft de overheid onze betrekkingen met het buitenland te regelen, waarvoor even een half millioen wordt gebruikt.

Terwijl alsdan ten vierde voor de verplichte overheidszorge, die aan het boven water houden van onze erve en het in stand houden van de

1) Strijd om het leven.

communicatie binnenslands (te land en te water) als uitdrukking der nationale eenheid, in haar levensbeweging, wordt ten koste gelegd, nog ruim achttien millioen te besteden zijn.

En hiermeê is het eigenlijke overheidsbudget dan ook ten einde, wijl al het overige òf uitgaven zijn voor wat de overheid beter deed met aan anderen over te laten; òf uitgaven waartegen minstens even groote winsten overstaan, als b. v. bij het postwezen; òf kwijting uit genaaste goederen, b. v. aan de kerken; òf eindelijk zijdelingsche uitgaven voor inning en betaling van gelden.

Welbezien zou men derhalve (ook buitenlandsche zaken nu bij defensie rekenend) het strikte overheidsbudget tot deze drie rubrieken herleiden kunnen:

a. Kosten voor de handhaving van de zelfstandigheid der natie tegenover het buitenland; van weleer en thans: tot een bedrag van ruim vijf en zestig millioen gulden.

b. Kosten voor de eenheid der natie in haar overheid door bestuur, rechtspraak en politie, tot een bedrag van zes à zeven millioen.

En kosten voor de communicatie van de deelen der natie binnenslands, omstreeks achttien millioen.

Een tegenstelling alzoo van vijf en zestig om er als natie te kunnen zijn, en slechts vijf en twintig om in goeden doen te leven!

Wél een bewijs, dunkt ons, hoe men de verhoudingen omkeert, en den spot drijft met de zedelijke draagkracht der natie, indien men het vuur in het burgerbloed voor die nationale existentie en nationale zelfstandigheid en nationale eere uitbluscht, en aan den waan ingang schenkt, als had alleen dat »leven in goeden doen" een meer dan ingebeelde waarde. (13 Januari '79).

II.

ORGANISCHE ADMINISTRATIE.

§ 212. In haar eenvoudigsten vorm treedt de quaestie van administratie op bij een pas zich vestigende kolonie.

Immers, stel, zulk een kolonie landt op een ver van veilige kust, dan zal, zonder beding of afspraak, elk strijdbaar man worden aangewezen, om meê het zwaard te hanteeren, als men wordt aangevallen;

zal voorts ieder, »die armen aan het lijf heeft", gelijk men het uitdrukt, eenvoudig gerequireerd worden om de wegen en kanalen te helpen aanleggen; zal bij den aanleg van gebouwen en schuren wie timmeren kan aan het timmeren, wie steen op steen kan leggen aan het metselen worden gezet, en wie met ijzer over weg kan, te fungeeren hebben voor smid. Al te gader præstatiën van persoonlijke diensten alzoo, eenvoudig wijl er geen geld nog te verdienen valt, en het, al viel het te innen, aanvankelijk metaal zou zijn zonder waardij.

Maar gaandeweg zou deze uiterst primitieve verhouding toch vaster lijnen en scherper omtrekken aannemen. Door het uitbreiden der bevolking; het in aanraking treden met naburige stammen; en een begin van handel over zee, zou de oorspronkelijk geheel patriarchale toestand allengs overgaan in dien van burgerrechtelijke verhoudingen. De plicht om meê op te trekken in den krijg, zou blijven, maar regeling ondergaan. De hulp, aan wegen en kanalen te verleenen, zou in den vorm van heerediensten op vasteren voet komen. Voor het communale landbezit zou men vaste arbeidsdagen toetellen. Van de overgewonnen dieren zou een »krijtende" tiend worden geheven. Een tiend voorts van de opbrengst der landbouwproducten. Door tollen zou men den handel laten bijdragen. Door half vrije, half gedwongen geschenken aan de hoofden zou men dezer welstand verzekeren. En zoo mogelijk zou men tribuut afvergen van een nabijwonenden, door wapenbedwang ten onder gehouden stam.

Nog in ontwikkeling voortschrijdende, zou zulk een volksinrichting dan vroeg of laat tot verdeeling van het gemeenschappelijk landbezit overgaan, mits op conditie dat een aanmerkelijk stuk aan de gemeenschap als domein verbleef, om uit de opbrengsten een deel der overheidskosten te bestrijden. En naar gelang de nijverheid dan doordrong; de handel te land en over zee zich uitbreidde; en recht en orde vaster wortel schoot, zou zulk een volk dan van lieverleê het allesbeslissende tijdstip in zijn bestaan naderen, waarop »alles in geld om te zetten" regel voor den landzaat, en diensvolgens ook voor de overheid, werd. Dit zou er dan toe nopen, dat men alle persoonlijke diensten, die aan een stuk lands of ook aan den inwoner als zoodanig kleefden, door afkoopbaarstelling ophief. Geen timmerman of smid anders dan tegen betaling meer in dienst kon krijgen. En voor een te voeren oorlog nog zoo weinig met het opkomen der manschappen ten oorlog gereed was, dat dàn eerst recht, met het aanleggen van forten, en den aankoop van wapenen, en de vorming van aanvoerders, de uitgaaf zou beginnen.

§ 213. En is men eenmaal die geld-periode, als we haar zoo noemen

mogen, ingetreden, dan ontstaat hieruit ten slotte van zelf de neiging; om, dit proces afloopende, nu dan ook élk recht en élke inkomst van den Staat in geld om te zetten, tot men valschelijk ten leste zijn ideaal zelfs in een toestand gaat zoeken, waarin niets dan klinkende munt, en dat nog wel langs één enkel kanaal, bij de Overheid inkomt. Een periode waarin èn Rijk èn gewest èn gemeente als om strijd alle domein of domeinsgelijke afhandig maken; de tiend afkoopbaar stellen; soldaten niet dan voor geld huren; de tolboomen voor brandhout verkoopen; en liefst zelfs op de landsgrenzen den laatsten douaan zouden doen verdwijnen, om, kon het, ook op de zeekust elk genaakbaar zeegat een vrijhaven te maken, liefst nog met gratis-inklaring en vrijen loodsdienst er bij.

Waar dan ten andere weêr meê saamhangt, dat men alle inkomsten in natura voor de overheidspersonen doet wegvallen; elk dusgenaamd emolument afschaft; de leges opruimt; en heel hun inkomen in vier vaste termijnen eveneens in bare munt poogt uit te betalen. Een systeem dat alzoo, in den leiband onzer Revolutionairen loopend, met innerlijke noodwendigheid, langs twee tegenovergestelde wegen, d. i. langs dien van ontvangst en dien van uitgaaf, leiden moet tot één enkele, hoogst eenvoudige geldelijke afdoening, en wel tot een impôt unique, dat te storten is bij den Ontvanger; en een salaire unique, dat te ontvangen is bij den Betaalmeester.

Uit welke korte en, naar we vertrouwen durven, niet al te onduidelijke schets van het historisch verloop der finantieele volksaangelegenheden derhalve blijkt: 1°. Dat het in geen enkel opzicht onbillijk is, ook de »luyden van kleine middelen'' voor de Overheidskosten te laten bijdragen. Immers, de omzetting van persoonlijke diensten in »belasting in geld'' is ook dien kleinen man, en wel hem voornamelijk, ten goede gekomen; laat hem de beschikking over zijn tijd vrij; en ontslaat hem van een band die zijn onafhankelijkheid beperkte. 2°. Dat de praestatiën aan de overheid oorspronkelijk, naar gelang de beschikbare kracht organisch in de natie aanwezig was, zoo ook in organisch verband werden afgedwongen. 3°. Dat men deze diensten zoo verdeelde en inrichtte, dat ieder er in eigen levenskring de noodzakelijkheid van doorzag en er toezicht op uitoefende. En 4°. dat onze Revolutionairen de »betaling in geld'' misbruikt hebben, om het organisch begrip van eigendom, en dus van administratie en belastingheffing beî, te vernietigen; en alzoo voor een organisch dienst-praesteeren in eigen kring; dat men het zelf zag, en inzag, dat het moest; ons een afgetrokken, levenloos begrip van fiscaliteit in plaats hebben gegeven, waarvoor de natie geen hart heeft noch ooit krijgen kan.

§ 214. Daartegenover nu zouden wij, naar eisch van ónze beginselen, verbetering wenschen in de richting, die door deze vier punten niet onzeker is aangegeven:

a. beperk uw Staatsbemoeiïng en *b.* decentraliseer uw administratie; en evenzoo *c.* hef uw geld uit het organisch volksbezit en *d.* decentraliseer uw heffing.

a. Beperk uw Staatsbemoeiïng. Herleid als Overheid de som van het u noodige tot de kleinst denkbare afmetingen, door aan particulieren en corporatiën al datgene over te laten, wat ze slechts even aan willen slaan.

Dit beginsel beveelt zich als uitgangspunt van alle finantieel beheer van zelf aan. Immers, door u in te laten met wat niet stipt en striktelijk tot de Overheidstaak behoort, doet ge afbreuk aan het ontzag dat uw hooge majesteit moet inboezemen. Door bemoeiziek u aan te stellen, komt ge in onvermijdelijk conflict met den vrijheidszin uwer landzaten. En, wat erger nog is, door uw onderdanen er aan te wennen, dat men alles voor hen doet, belemmert ge de ontluiking van hun energie; houdt ge hun ontwikkeling tegen; en zijt gij het, die zelf, door uw dwaze practijk, den physieken en moreelen achteruitgang veroorzaakt van de natie, wier hartebloed in uw hand is gesteld.

Er mag dan ook op gewezen, dat juist de Zwitsersche, Schotsche, Nederlandsche en Amerikaansche natiën, die, door het ongelooflijk initiatief dat Calvijns geest haar inboezemde, in veerkracht en burgerzin roem boven alles wonnen, steeds op dat »zèlf doen" het naijverigst waren, en, vergeleken met andere volken, zich tamelijk bout tegen elken magistralen strooptocht op het burgererf hebben verzet.

§ 215. — *b.* Decentraliseer uw administratie. D. i.: Splits wat alsdan u zelven te bekostigen overblijft, derwijs organisch in drie deelen, dat de gemeente het meeste; de provincie een aanmerkelijk deel, en het rijk zoo min mogelijk te beheeren krijge.

Ook deze grondregel brengt zijn eigen aanbevelingsbrief met zich.

Vooral indien men er op let, hoe een eens betreden van het onbetrouwbare, centralistische spoor, u, als in een oogwenk, tot meer dan verdubbeling van uw budget leidt.

Stel, om u hiervan te overtuigen, slechts even de globale posten van raming naast elkaar, zooals die voor gelijke ministeriën in 1850 en nu, een kwart eeuw later, aan onze Staten-Generaal werden voorgelegd.

	1850.	1878.		
Huis des Konings,	f 800,000	f 950,000	+	f 150,000
Hooge Collegiën,	» 550,000	» 600,000	+	» 50,000
Buitenlandsche Zaken,	» 500,000	» 600,000	+	» 100,000
Justitie,	» 2,300,000	» 4,500,000	+	» 2,200,000
Binnenlandsche Zaken,	» 4,000,000	» 29,000,000	+	» 25,000,000
Marine,	» 5,500,000	» 14,000,000	+	» 8,500,000
Nationale Schuld,	» 36,500,000	» 27,000,000	—	» 9,500,000
Financiën,	» 8,000,000	» 17,500,000	+	» 9,500,000
Oorlog,	» 11,000,000	» 22,500,000	+	» 11,500,000
Koloniën,	» 100,000	» 2,000,000	+	» 1,900,000
	f 69,250,000	f 118,650,000	+	f 49,400,000

Schaft men daarentegen alle Rijkssubsidie voor de gemeenten af; en laat men elken tak van dienst, die zich hiertoe slechts even leent, aan die plaatselijke besturen over, die, onder het eigen toezicht; als in het bijzijn en dus onder de rechtstreeksche contrôle der belastingbetalers; hun taak volvoeren, dan dwingt dit bestendige toezicht ongezocht tot bezuiniging; weet men waar zijn geld blijft; en is de zin om op te brengen gewilliger.

Nu daarentegen heeft men met de drie kassen van de overheid »schuilvinkje" gespeeld. De onzichtbare Rijksoverheid nam schier alles over en diende dus jaar op jaar al duurder, steeds moeilijker te contrôleeren, rekeningen in. Toen dacht men, om nog meer aan het rechtstreeksch toezicht der burgers te onttrekken, het ongehoorde middel uit om den langen »Staatsarm", behalve voor zich zelf, tegelijk ook nog voor provincie en gemeente, zeer kapitale sommen uit de beurs der ingezetenen te laten innen, die dan later in den vorm *a.* van opcenten, *b.* van vier vijfde personeel en *c.* van eindelooze subsidiën, in den stille aan de gemeentekassen werden uitgekeerd. Terwijl dan, bij slot van rekening, deze aldus bedeelde gemeentebesturen; geheel vergetend wat de goede burgerij reeds langs indirecten weg ten hunnen behoeve voldaan had; nu ook op hun beurt nog eens in hooge budgetten gingen doen, en deels door leeningen, deels door hooge omslagen, hun kassen zochten te stijven.

Dit nu is juist het omgekeerde van wat het zijn moet.

Over de gemeentelijke heffing kan een burger nog het best; over een provinciale inning nog eenigermate; maar over de rijksheffingen wel het allerminst oordeelen.

Naar recht en billijkheden laat zich dus nog wel een uitkeering van

de gemeenten aan het rijk; maar nooit, omgekeerd, een betaling van het rijk aan de gemeenten als regel denken.

Dát is het bederf in onze finantiën brengen; en; erger nog dan in onze finantiën; in het volksverband, dat ook zij meê beheerschen.

Volgde men daarentegen het uitmuntend voorbeeld van onze waterschapsbesturen, die in eigen kring afdoen wat gedaan worden kan; zelf innen en zelf uitbetalen; met dien verstande, dat (de groote rivieren en zeemonden nu uitgezonderd) uit eigen boezem voor deze belangen circa tien millioen, door de provinciën anderhalf millioen, en door het rijk een drietal millioenen wordt gekweten; — en verplaatste men aldus ook in andere materiën het zwaartepunt voor onze administratie van het rijk weêr naar de gemeenten; en ter tweeder instantie naar de provincie; om slechts wat dan nog overschoot ten laste van het rijk te laten komen, dan zou ook de gevel onzer administratie weêr breed, gelijk het behoort, met zijn grondslag in de natie staan, om spits van beide kanten op te loopen in onze hoogste magistratuur. In Engeland, in Amerika, zelfs in Zwitserland, is dit nog feitelijk zoo. Waarom zou het dan ook ten onzent niet kunnen?

§ 216. Schuld en Defensie aan een kant gelaten, zou men dan de Rijksuitgaven zeer aanmerkelijk kunnen inkrimpen, indien men de Staten-Generaal liet bekostigen door hun committenten; bij Justitie de kantonrechters, de arrondissementsrechtbanken en de gevangenissen afvoerde naar de provinciale en gemeentelijke kassen; bij Binnenlandsche Zaken de kosten van provinciaal bestuur geheel op de provincie bracht; elke gemeente in eigen kosten van de nationale militie en lager onderwijs, en zoo elke provincie in eigen kosten van middelbaar onderwijs, normaalscholen, gymnasiën en alsoortige inspectiën liet voorzien; met de kerkgenootschappen eens voor goed de historische schuld verrekende; de kosten voor de Koloniën, ook wat Marine aangaat, op een eigen rekening bracht; en de inningskosten der belastingen zeer aanmerkelijk slinken deed, door de heffing zooveel doenlijk te maken gemeentelijk.

Alles te zamen betaalt de Nederlandsche natie voor bestuurs- en beheerkosten thans (de Koloniën er buiten gerekend) circa een honderd en tachtig millioen of ruim *f* 50.— per hoofd 's jaars. T. w.: Rijksbudget 120 millioen, provinciaal budget c. 5 millioen, gemeente-budget 45 millioen 1), en waterschapsbesturen c. 10 millioen 2). Trekt men

1) Na aftrek van het $^4/_5$ personeel.

2) Deze raming steunt op nauwkeurige, van bevoegde zijde verstrekte, gegevens.

hiervan nu de uitgaven voor Schuld en Defensie, als van geheel eigenaardig karakter, en voorts drie millioen voor besparing af, dan verkrijgt men voor bestuurs- en beheerkosten, in engeren zin, een totaal van c. 115 mill., waarvan het rijk, ging men tot de gewenschte decentralisatie over, hoogstens c. 30 millioen 1), de provinciën c. 10 millioen; de gemeenten ruim 60 millioen; en de waterschappen de resteerende 10 millioen zouden te beheeren hebben.

Eerst door soortgelijke verhouding zou men alsdan tot een regeling geraken, die ook in het administratief beheer het organisch volksverband weêr tot uitdrukking liet komen. Immers, eerst dan zou de natie zelve doen wat ze kon op privaat-rechtelijk terrein. Van wat dan overbleef zou ze het grooter deel verrichten in haar natuurlijke burgergroepeering van plaatselijke gemeenten. Wat die gemeenten samen aanging zou beheerd worden door de Staten-provinciaal. En eerst wat dan nog ongedaan zou blijken, zou met de eigenlijke regeertaak voor rekening komen van het Centraal bestuur.

Houdt men nu in het oog, dat onder de 30 millioen, die behalve Defensie en Schuld dan 's jaars door de hooge Overheid zouden worden besteed, nog posterij, telegrafie, verificatie, Staatsspoordienst, loodswezen en zooveel meer schuilt, dat over zeker aantal jaren genomen niet slechts zich zelf bedruipen, maar nog baten afwerpen zal, dan blijkt derhalve, dat de eigenlijke regeerkosten van de landsoverheid op hoogstens een 25-tal millioenen zouden neêrkomen, en dus uitnemend wel door indirecte rijksbelastingen konden worden gedekt. Voor Schuld en Defensie, die saâm 65 millioen zouden vragen, zou dan; gesteld men bleef bij zijn tegenwoordig belastingstelsel; de gerectificeerde grondbelasting (c. 15 mill.), de opbrengst der accijnsen (c. 35 mill.), de eenigszins verhoogde invoerrechten (10 mill.) en de overige kleine baten (5 mill.) beschikbaar blijven. Terwijl bij overlating aan de gemeenten van geheel de belasting op het personeel en van het patent, desverkiezend gevoegd bij haar

---

1) De kosten, die alsdan van het Rijk op andere besturen zouden hebben over te gaan of vervallen, zouden ruim 22 millioen bedragen, en hoofdzakelijk bestaan in: Staten-Generaal 300,000, Rechtbanken 750,000, Kantonrechters 400,000, Gevangenissen 700,000, Gebouwen voor Justitie 150,000, Wachtgelden dito 100,000, Bestuur Provinciën 650,000, Medische Politie 700,000, Onderwijs 2,000,000, Kunsten en Wetenschappen 500,000, Marine 3,000,000, Administratie Finantiën 1,500,000, Nijverheid en Landbouw 250,000, Koloniën 1,700,000, Uitkeering aan Gemeenten 8.000,000, Inkrimping der bureaux 300,000.

De besparing der overige drie millioenen zou bij meer ernst in de gemeentehuishouding zich gemakkelijk, door afsnijding van weelde, op de kassen dezer besturen laten vinden. Het zou toch slechts 6 pCt. op hun tegenwoordig budget zijn.

hoofdelijken omslag, de gemeentelijke huishouding zich zelve, gelijk billijk is, zou te redden hebben. Voor de provincie behoorde alsdan côtisatie van de gemeenten te komen. Terwijl de Landsoverheid in zeker aantal opcenten op den gemeentelijken hoofdelijken omslag het elastieke middel moest bezitten, om haar jaarrekening te doen sluiten.

Ging men daarbij voorts van den stelregel uit, om voor blijvende werken van omvang, die meerdere geslachten dienen, te leenen, en omgekeerd wat uit Indië; na splitsing van beheer; ons ten goede mocht komen, uitsluitend voor schulddelging te houden, dan zou het organische begrip op elk punt van het budget zijn doorgevoerd, en juist daardoor die bestendigheid en die voorzichtigheid in onze Staatshuishouding zijn gevonden, die, in steê van door de hooggeroemde Fransche »niet-gecompliceerdheid", waaronder we thans leven, bevorderd te worden, er veeleer derwijs door wordt buiten gesloten, dat feitelijk voor den gewonen burger elk afdoend inzicht in 's lands administratieven boedel is belet.

§ 217. Deze organische splitsing der administratie in beheer van gemeente, provincie en rijk, waarop de vorige paragraaf doelde, moest ter wille der duidelijkheid ingewerkt in het kader van ontvangsten en uitgaven gelijk die thans zijn.

Toch zou men daaruit ten onrechte afleiden, dat dit kader ons aanstaat en niet in strijd zou zijn met onze beginselen.

Ging het toch naar wij dit wenschen, dan zou de uitgaaf voor het schoolwezen b. v.; die straks 15 millioen beloopen zal; bijna geheel overgaan op particulieren; zou door behoorlijke afbetaling en verrekening bij wijze van annuïteit, de 2 millioen voor de kerken na omstreeks tien jaren wegvallen; de eerste instantie der rechtspraak in den regel kosteloos verkregen worden; en menig hoog Staatsambt voortaan onbezoldigd zijn.

Reeds hierdoor zou het totaal van de 110 millioen, die (Schuld en Defensie uitgenomen) voor jaarlijks beheer en bestuur overblijven, stellig, ook al rekent men op doorgaande verhooging, in de eerstkomende periode op verre beneden de honderd millioen dalen kunnen, waarvan alsdan circa 56 millioen op de gemeenten, 10 millioen op de waterschappen, 10 millioen op de provinciën en niet meer dan circa 20 millioen op het rijk zouden komen.

En dat deze raming voor het rijk metterdaad niet te laag zou zijn, toont b. v. een vergelijking met de Engelsche toestanden. In Groot-Brittanje, dat, naar proportie van zijn inwonertal en rijkdom, tamelijk wel het

pond sterling tegenover onze gulden doet opwegen, besteedt men voor Schuld en Defensie 59 millioen, en voor gewone rijksbestuurkosten tusschen de 22 en 23 millioen. In Denemarken betaalt men, op een bevolking van 2 millioen zielen, voor Schuld en Defensie 22 millioen kroner, en voor geheel de overige administratie 19 millioen (de kroner à 66 cents). In Zweden geeft men, op 4 millioen zielen, voor Schuld en Defensie 36 millioen kroner uit, en voor de overige rijksadministratie een bijna gelijk bedrag. In Portugal eindelijk, om niet meer te noemen, kosten Schuld en Defensie ruim 17 millioen milreis, en het overige rijksbeheer slechts 11 millioen milreis (de milreis = *f*2.95), op een bevolking van insgelijks 4½ millioen zielen.

Bovenal, indien men den stelregel volgde, om groote publieke werken, die voor den duur van minstens een eeuw bestemd zijn, dan ook uit een leening, die binnen een eeuw afliep, te dekken, zou er op het Ministerie van Waterstaat nog zulk een belangrijke som loskomen, dat men, in weêrwil van de zoo noodige tractementsverhooging, uitnemend wel ons Rijksbestuur voor een goede 20 millioen zou kunnen drijven, zonder dat er van beknibbeling op het noodige of overzuinigheid ook maar sprake viel.

En hiermeê zou dan het groote voordeel gewonnen zijn, dat het drukkende overwicht van macht, dat thans bij het centraalbestuur berust en alle vrije beweging der natie al meer verlamt, voor een aanmerkelijk deel naar de lagere levenskringen der natie zou verplaatst worden, om weêr burgerenergie en gevoel van burgereer te doen ontluiken.

Immers, zóóveel zal men dan nu toch moeten toegeven, dat door al deze vaderlijke zorge voor de bewaring van 's lands eenheid, voor de ontwikkeling der natie, en den bloei van landbouw, nijverheid, handel en scheepvaart, dusver geen ander resultaat is bereikt, dan dat we scherper dan ooit tegenover elkaâr staan; achterstaan in ontwikkeling bij al onze geburen; en dat, denk slechts aan de Parijsche tentoonstelling van '78 en de regeeringspolitiek, schier elke bron van volkswelvaart het mildelijk vloeien verleerd is. (15 Januari '79).

II.

ORGANISCHE HEFFING.

§ 218. — *c.* Hef uw geld uit het organisch volksbezit.

Alsnu komen we dan aan de vraag toe: »op welke wijze behoort de Overheid, om aan de eischen van het organisch volksverband niet te

kort te doen, zich de middelen te verschaffen ter bestrijding van haar kosten van beheer?"

Hierbij dient als beginsel op den voorgrond te staan, dat de Overheid »selfpaying" behoort te zijn, en meer dan dat. D. w. z. dat de Overheid haar middelen moet trekken uit de waardeverhooging, die ze zelve, door haar aanwezen, aan de bezittingen der natie aanbrengt. Vergelijk b. v. het beste land in Venezuela met onze schraalste heigronden, dan zijn toch de laatsten nog hooger in prijs, eenvoudig omdat het nationaal verband en een Overheid, die orde waarborgt, afvoerwegen aanlegt en u in communicatie met de buitenwereld stelt, den prijs van uw land minstens verdrievoudigt. Zoo is een huis in Amsterdam van zes kamers driemaal meer waard dan een huis in Purmerend met twaalf. Maakt een handelsfirma in Rotterdam tweemaal zooveel van haar kapitaal als een soortgelijke firma in Assen. En is, om niet meer te noemen, een magazijn in de Kalverstraat onzer hoofdstad vijfmaal meer waard dan een even groot magazijn in Culemborg of Tiel.

Hieruit blijkt derhalve, dat de waarde van een bezitting niet van één, maar van drie factoren afhangt, en wel, *a.* van haar innerlijke waarde; *b.* van de plek in het nationaal verband waar ze zich bevindt; en *c.* van de Overheid onder wier zorge ze verkeert.

En heeft nu aldus de Overheid de macht in zich, om door haar optreden uw bezit met b. v. een derde te verhoogen, of zou ze, om het anders uit te drukken, viel ze weg, uw bezit met een derde in prijs doen dalen; is derhalve de Overheid aanbrengster van waarde; of, wil men, in cijfers uitgedrukt, financieel b. v. een derde van uw bezitting waard; dan pleegt ze, met de helft hiervan tot zich te nemen, nog geen daad van Communisme, maar laat u ook dan integendeel nog $^1/_6$ pure winst. Wat ge, om nu in finantieele termen te blijven, ook zóó zoudt kunnen uitdrukken: om uw bezitting met $^1/_6$ netto te verhoogen, moet ge ze bruto $^1/_3$ in waarde laten klimmen, en dat andere $^1/_6$ afstaan aan de Overheid, die u deze bruto waardeverhooging verschaft.

§ 219. Maar ook de tweede factor: »het nationaal verband", vertegenwoordigt een deel waarde, dat zonder u rechtstreeks toe te behooren, toch in uw eigendom steekt. Het door en door onware, meest aan het Romeinsche recht ontleende, begrip, alsof hetgeen we hadden ons absoluut eigendom zou zijn, waarover wij alleen te zeggen hadden, en waarmeè we doen konden wat we wilden, druist lijnrecht tegen elk denkbeeld van een organisch samenhangend volk in.

Op Christelijk terrein vorderen we met zulk een valsch begrip dan ook

geen stap. De Christen weet, dat de eigenaar van alle goed God en hij slechts leenbruiker is, om dat goed tot Zijn eer, der natie tot heil en voor eigen behoefte te bezigen. Schatting betalen is op dit standpunt dus niets dan een uitbetalen wat men van God ontving aan de Overheid, die van Godswege over ons gesteld werd. En wel een uitbetalen, waarin deze groote genade ligt, dat we juist door dat uitbetalen min of meer een teugel aan de Overheidsmacht kunnen aanleggen. Het »pas de griefs, pas de suisses" is een diep godsdienstige leenspreuk, moeder der Constitutioneele gedachte!

Maar, ook afgezien daarvan, is dit heidensch-romeinsche eigendomsbegrip, waar onze wetten thans meest op rusten, reeds op zichzelf onhoudbaar, zoodra men op het nationaal verband let. Is het toch onte-genzeggelijk waar, dat uw villa geen pacht meer waard is, als de streek verloopt; dat uw winkel daalt in opbrengst, als men de hoofdroute in uw stad verlegt; en zoo ook dat uw pakhuizen voor afbraak kunnen verkocht worden, als men een spoor aanlegt, die het opslaan in depôt overtollig maakt, — dan blijkt reeds hieruit overtuigend, dat het samenwonen met uw landzaten in het gegeven volksverband wel zeer ter dege een waarde representeert, die in uw goed steekt, en die toch niet van dat goed, maar van uw omgeving, afhankelijk is.

Wijl nu uit dien hoofde in elk bezit èn een individueel stuk, èn een gemeenschappelijk nationaal aandeel schuilt, spreekt het van zelf, dat het nationale verband, dat u deze waarde aanbrengt, u dan ook iets waard moet zijn, en dat de natie, door een deel daarvan u af te vragen, nog volstrekt geen greep in uw particulier recht doet, maar nog altijd meer u aanbrengt dan ze u ontneemt.

§ 220. — *d.* Decentraliseer uw heffing. Stelt men zich nu, met dit zuiverder eigendomsbegrip voor oogen, de vraag: welk stelsel van geldinning de voorkeur verdient, dan springt het in het oog, dat èn gemeente èn provincie èn rijk, daarbij elk, op een met den aard van hun wezen strookende wijze, dienen te werk te gaan.

Bij het rijk hoort alsdan ten eerste de belasting op elk stuk of deel van den rijksbodem. De grond toch is (evenals de zee, de rivieren, de mijnen en het jachtveld) de natuurlijke kracht van voortbrenging, die aan de natie haar eersten en voornaamsten physieken grondslag van existentie verschaft. Van dien grond kon de Overheid een groot domein voor zich hebben gehouden, of ook heerediensten er op laten rusten. Maar nu ze dit niet deed; haar domein bijna weg deed slinken; en elken persoonlijken dienst (die van militie, schutterij, brandweer en

dijkkisting uitgenomen) opgaf, komt het haar dan ook toe, een deel van het landbezit als nationaal bezit te beschouwen, en de inkomsten van dat nationale aandeel te innen.

Evenzoo int het rijk rechten van in- en uitvoer. Deze rechten toch zouden vervallen, indien de natie haar nationale onafhankelijkheid inboette. Ze worden betaald op en ter wille van de grenzen, en hooren dus eigenaardig bij het rijk.

In de derde plaats heeft het rijk recht op de hypotheek-, zegel-, registratie- en successierechten, die, juist door het rijksverband, de bezitszekerheid, den overgang van het eigendom en de geldigheid van koop en verkoop en alle overige publieke actie waarborgen.

Ten vierde heeft het rijk aanspraak op de generale accijnsen, die een waar niet bij de consumtie, maar bij de fabrikage, bearbeiding of vervoering treffen, en wier gemeentelijke regeling dus verspilling van kosten zou zijn.

En ten vijfde, op al hetgeen door takken van publieken dienst, uit rijksdomeinen, als tribuut van andere volkeren of anderszins, aan de natie in haar geheel toekomt.

§ 221. Over welke vijf rubrieken, ter voorkoming van misverstand, nog kortelijk dit zij aangestipt:

a. dat de grondbelasting herziening eischt in den viervoudigen zin: 1. dat ze tot maatstaf krijge, niet een lang overschredene, maar de tegenwoordige waarde; 2. dat ze zulk een verhooging onderga, dat de mutatierechten voor minstens 80 pCt. er in worden opgenomen; 3. dat de vrijstellingen wegvallen; en 4. dat er progressie van belasting zij voor bezittingen van zeer uitgebreiden aard.

Het eerste pleit voor zichzelf. Er is land dat nu tienmaal zooveel waard is als vijftig jaar geleden.

Over het tweede zij opgemerkt, dat een klein stuk land, dat tienmaal in een eeuw van eigenaar wisselt, thans 100 pCt. aan den lande uitkeert, terwijl een machtige familie, die haar land van vader op zoon doet overerven, voor registratie niets uitgeeft. Dit is stuitend onbillijk. En de wet dient dus in dier voege gewijzigd, dat 80 pCt. van de normale opbrengst dezer mutatierechten op de grondbelasting zelve overga, en er voor registratie slechts een klein bedrag blijve.

Over de vrijstellingen zij voorshands alleen gezegd, dat zelfs bezittingen in de doode hand door immuniteit zoo onevenredig in bezit aanwassen, dat een stichting, die geestelijk bedoeld was, door weelde allengs in het ongeestelijke verloopt. Denk slechts aan het kerkbezit der Roomschen in Hongarije en der Protestanten in Ierland!

En wat het progressieve aangaat, spreekt het van zelf, dat een man van stand, die b. v. meer dan 500, 800 en 1000 bunders deugdelijk land bezit, juist door die ontzaglijke combinatie, een meerder profijt bij te overvloediger weelde heeft, waarvan naar billijkheid een deel mag genomen voor het land.

Ook rechten van in- en uitvoer zijn ten onzent lager dan hoeft. Vijf millioen saam op een inbreng van bij de 600 millioen gulden en een export van bij de 500 millioen, is de onbeduidendheid zelve, en zal, indien Frankrijk en Duitschland den weg van protectie blijven bewandelen, en al ware het slechts bij manier van repressaille, toch merkbaar dienen verhoogd. Maar, ook afgezien daarvan, is er meer dan één handelstractaat, waarbij wij ons, zelfs voor onze accijnsen, de handen hebben laten binden, en dat toch van achteren maar al te droevig toont, hoe men onze industrie er bij liet inloopen. Vooral over het tractaat met Frankrijk valt zeer zware klacht. Uit Parijs bedient men thans onze particuliere huizen. En kon men nu nog maar zeggen, dat we bij dit overvrijgevige systeem gewonnen hadden! Maar ongelukkiglijk blijkt, dat al die winst slechts *relatief* was, en dat dus anderen *nog meer wonnen dan wij*. Èn uit finantieel èn uit nationaal oogpunt zou een verdubbeling van de invoerrechten ons daarom wenschelijk voorkomen, zonder dat voor een opgeven van het hoofdbeginsel van vrijen handel nog van verre gevaar bestond. Men zou dan komen van $^1/_{200}$ op $^1/_{100}$ procent van het totaal bedrag aan in- en uitvoer!

Van de accijnsen zal men voorts de suiker allengs moeten vrijmaken; den wijn en het geslacht verhoogen; en het gedistilleerd een zoo duchtigen stoot naar boven geven, dat de opbrengst gelijk blijve, bij een op een derde verminderd gebruik. Eerst aldus zouden fiscaliteit en zedelijke zin saamwerken; wat vooral bij zoo ernstig onderwerp als de drankzonde ons plicht dunkt. Zeep en zout zouden we c. q. willen overlaten aan de gemeenten, die ze dan òf vrij konden laten òf belasten bij consumtie.

§ 222. Naast deze innigen voor het Rijk zouden we dan voor de Gemeenten wenschen te beschikken: de belasting op dood kapitaal, huizen, consumtie en weelde; de corporatiebrieven; het patent en de license voor bedrijven; en den hoofdelijken omslag.

Wat men gemeenlijk *het personeel* noemt, had nooit rijksbelasting moeten zijn. Uw huis toch stelt u *niet* met het Rijk, maar met uw buren en dus met de ingezetenen *uwer woonplaats* in verband. Wat dáárop komt, moet dus ook door de gemeente, niet door de Rijks-

overheid, u worden afgenomen. Eerst dan zal het personeel ook billijk kunnen werken, door zich te schikken naar den zeer onderscheiden toestand in dorpen en steden. Zal de dwaze belasting op schoorsteenen en ramen kunnen wegvallen. En ook het progressieve karakter zóó worden ingedeeld, dat er een realiteit in zij, strookende met de realiteit van de plaatselijke toestanden.

Wil men voorts, naar ons stelsel meêbrengt, de raden der gemeenten corporatief door gilden of corporatiën laten benoemen, dan is het behoorlijk, dat elk dezer corporatiën, als bewijs voor den ernst van haar existentie, ook jaarlijks voor haar corporatiebrief, en dan natuurlijk aan de gemeente, betale.

Patenten werken voor de overgroote meerderheid alleen plaatselijk en staan dus, ter beoordeeling van vertrouwen en omvang van bedrijf, het best onder de gemeentelijke overheid. Evenzoo de license.

Waarom een gemeente, indien ze dit zelve wilde, geen consumtie-rechten zou mogen heffen, verklaren we niet in te zien. Uitvoerig is in ons vorig artikel aangetoond, dat ook de kleine man wel ter dege meê moet betalen. Hij is óók landzaat. Leeft ook meê, en moet er dus zijn eer in stellen ook meê in te brengen. Evenwel, de kleine man kan geen som van aanbelang in eens betalen. Maar elken dag een halve cent per hoofd b. v., dat zou gaan. En lost ge nu die $1/2$ cent nog op in den prijs van twee of drie artikelen, dan is de betaling zóó onmerkbaar, dat zonder overlast de normale verhouding wordt gered. Althans; en dit sta er duidelijk bij; althans indien ook de werkman zijn corporatie kan vormen, en dus meê stem in het kapittel krijge. Rechten bij plichten, gelde bij onze gemeenten ook!

Elke kapitaals- of bezits-belasting, die niet in vast goed bestaat, moest; om ook dit nog ten slotte aan te stippen; nooit aan het rijk komen, maar onverdeeld en ongesmaldeeld aan de gemeenten verblijven. Alleen in de plaats zijner woning toch is men genoeg bekend, om finantieel beoordeeld te worden. Hoofdelijke omslagen in dorpen, vlekken, dessahs of kralen, of wat anderen naam men voor een bijeenwoning van menschen moge gevonden hebben, is van oudsher, is door alle tijden, is onder alle natiën in zwang geweest, en dat om de natuurlijke en eenvoudige reden, dat men alleen in dien engsten kring van samenwoning elkander bij benadering wegen kan. Uitteraard zou men dan gemeenten van boven de 50,000 zielen in onderdeelen moeten splitsen; voor elken stand afzonderlijke commissiën van waardeering moeten hebben; en een iegelijk de vrijheid moeten laten, om aan een commissie van beslissing; die onder eede geheimhouding moest zweren,

en buiten den eigen stand gekozen werd; door openlegging van boeken de juistheid te bewijzen van zijn protest tegen te hoogen aanslag.

Eene rijks-inkomsten-belasting daarentegen, hoe ook getemd en gebreideld, blijft altijd onbruikbaar.

Immers, bij een billijke berekening van wat ge te betalen zult hebben, dient gelet: *a.* op uw inkomen; *b.* op uw gezin; *c.* op uw stand; *d.* op ziekte en tegenspoeden; *e.* op uw zorge voor de toekomst; *f.* op uw relatiën buitenaf, en, wel bezien, nog op zoovele andere details, die niet onder rubrieken zijn te brengen, dat ten slotte elk kohierkader u verlegen laat, en alleen een jury van standgenooten, onder appèl op een Commissie buiten uw stand, zedelijken waarborg biedt, dat met elk dezer zedelijke en sociale gegevens, waarin ge organisch toch feitelijk leeft, zal worden gerekend.

§ 223. Op de aldus te formeeren gemeentelijke inkomsten zou dan bovendien nog de dubbele last moeten drukken van een côtisatie voor de provincie en een op- of bijslag voor een eventueel deficit op het rijksbudget.

Voor de provincie ligt dit in den aard van haar wezen. Zij toch komt niet met de personen zelf, noch met hun huizen in aanraking, maar kent slechts gemeenten. Daardoor mist ze dan ook elk vast middel van heffing. Ze kan zich inkomsten verschaffen door landaanwinning, droogmaking enz., en dit ware raadzaam. Maar wat alsdan nog te kwijten overblijft, dient omgeslagen over de gemeenten, naar rato van haar eigen budget.

En wat eindelijk den op- of bijslag voor het Rijk betreft, zoo spreekt het van zelf, dat de Rijksoverheid een elastiek middel moet bezitten, om telken jare haar rekening af te sluiten.

Dit nu kan, bij een organisch stelsel, dat in de natie zelve het zwaartepunt zoekt, niet anders dan door percentsgewijzen opslag op de provinciën; of, wat op hetzelfde neerkomt, op de gemeenten; gevonden worden. Een deficit van drie millioen zou dan circa 5 opcenten op den hoofdelijken omslag der gemeenten veroorzaken. Iets wat tevens het voordeel met zich zou brengen, dat heel de natie alsdan onverwijld gevoelde, dat er in Den Haag weêr tekort kwam; en men in Den Haag juist hierin een spoorslag te meer zou ontvangen, om tegen terugkeer van zulk een min graag gezien tekort te waken.

(18 Januari '79.)

BIJLAGE S.

I. 's Rijks Gelden.

I.

De gelden, die de Overheid ten bate van het Rijk int, of ten laste van het Rijk uitgeeft, zullen de eerstkomende jaren in klimmende mate de belangstelling vragen van ons publiek.

Zoolang een lid aan ons lichaam gezond is, denken we er nauwlijks aan dat we 't hebben; houdt 't ons niet bezig; vervult het onze gedachten niet. Maar zóó komt er in dat lichaamsdeel geen ontsteking, of ijlings keert het blaadje om, en vergeten we heel het overige lichaam om dat kranke lid; worden door de pijn, die we uitstaan, er gedurig aan herinnerd; en spreken t'avond en te morgen bij voorkeur van het verloop, dat onze krankheid nam.

Ongeveer evenzoo vergaat het ons Staatsbestuur.

Is het met den Waterstaat in den haak, dan is ons publiek schier geneigd te vergeten, dat we een Waterstaat hebben; gaat alles in onze dokken en op onze werven naar het behoort, dan wordt er van de vloot niet gerept; is bij onze rechtsbedeeling alles in orde, dan laat ons publiek heel dezen tak van den openbaren dienst lijdelijk aan den rechter zelven over; en zoo ook, komt er aldoor meer in 's Rijks schatkist in dan er uitgaat, dan bekreunt ons volk zich al bitter weinig om wat 's Konings Minister van Finantiën doet.

Maar laat het eens omgekeerd toegaan; laat er eens een paar dijken doorbreken; een ram of monitor zinken; of een moord ongewroken blijven, — en ijlings weet ieder kwade noten te kraken van 's lands bestuur en trekt zich den Waterstaat wel ter dege aan; laat zich wel heuschelijk aan Marine gelegen liggen, en voelt wel wezenlijk dat een slordige politie of gebrekkige rechtspleging ook hem persoonlijk aangaat.

Krachtens dezelfde wet nu, die, blijkens de ervaring, den stroom der publieke opinie leidt, is het dan ook volkomen natuurlijk, dat ons goede volk, zoolang de vette jaren aanhielden, de heeren in Den Haag maar naar hartelust met 's lands gelden liet omspringen; en daarentegen thans, nu er van te kort en van bijpassen sprake loopt, zijn oude financiershart warm voelt worden, en ook van zijn kant een woord begint meê te spreken over de toekomst, die men aan 's lands schatkist bereidt.

En metterdaad, hier bestaat reden voor, want ongezonder finantieele toestand dan waarin Holland allengs geraakte, is nauw denkbaar.

We willen onze lezers, die meerendeels schier nooit de officieele Staatsstukken onder de oogen krijgen, niet vermoeien met reeksen van cijfers; maar ook al laat men de ondergeschikte bijzonderheden voor wat ze zijn, zoo behoort ieder toch kennis te nemen van de volgende drie, elkaâr onderling verergerende, feiten: 1. dat er nu reeds schuld is; 2. dat de inkomsten afnemen; en 3. de uitgaven steeds klimmende zijn.

De uitgaven zijn zóó geklommen, dat we, bij '48 vergeleken, thans zoo ongeveer het dubbele uitgeven van toen

De inkomsten zijn derwijs aan het dalen, dat we aan het eind van dit jaar, vergeleken met het vorige, reeds een tekort van 2 à 3 millioen zullen hebben.

En de schuld klom nu reeds tot zoo onrustbarende hoogte, dat de amortisatie uit heeft en we aan vrij krasse leeningen toe zijn.

Een drietal onwraakbare, zeer droeve gegevens, die intusschen nog geheel overschaduwd worden door het vierde, nog veel ergere feit: dat slechts zeer enkele onzer Staatsinkomsten op onverdeelde goedkeuring aanspraak mogen maken.

Een goede honderd en twintig millioen toch is tot dekking van onze uitgaven op den tegenwoordigen voet noodig, en nu behoeft men slechts met de Wet op de middelen in de hand de posten van ontvang even vluchtig te doorloopen, om zich te verbazen over het weinig goede geld, dat daarbij is.

Tot dat goede geld behoort ongetwijfeld de belasting op het bezit van land en huizen, waaruit nu veel te weinig, met de opcenten saâm slechts even tien millioen, inkomt.

Maar dan staat ge reeds voor het personeel, als weeldebelasting bedoeld, maar dat door zijn gehate inmenging in ons huiselijk leven, vooral op het stuk van ramen en haardsteden, verre van gezond is, en toch alles saâm den lande slechts even negen millioen inbrengt, waarvan, let hier wel op, dan weêr 4/5, d. i. bijna zeven millioen, voor de gemeentekassen afgaat, zoodat den lande slechts een kleine drie millioen ten goede komt.

Als artikel 3 verschijnt dan de patentbelasting van nog geen vier millioen; een heffing die, althans in den bestaanden vorm, voor geen bestendiging vatbaar is.

Van de accijnsen, die saâm bij de 40 millioen inbrengen, moet wegvallen de accijns op de suiker, of de handel in dat product raakt voor goed van onze markt af; verdwijnen de belasting op zout en zeep, wijl meest de mingegoeden die betalen; verdwijnen om dezelfde reden de belasting op de azijn; verdwijnen die op het geslacht van tweede qualiteit; en mocht het, bij afneming van het gebruik door de macht des zedelijken levens, ook de accijns op het gedistilleerd; — zoodat er, wel bezien, in een normale orde van zaken hoogstens een 5 à 6 millioen van deze accijnsen zouden overblijven.

Dan volgen de zegel-, registratie-, hypotheek- en successierechten, die met de opcenten een twintig millioen rendeeren; een reeks belastingen, die, in beginsel goed, in de uitvoering ten onzent tot zulk een toppunt van onrecht klimmen, dat ook te dien opzichte alles te herzien en te hervormen is. Al ware het slechts om de ongehoorde onbillijkheid, dat van de grootere bezittingen, die een eeuw en langer in dezelfde familie blijven, nooit overgangsrechten betaald noch zegelrechten gestort worden; dat de hypotheekrechten den windhandel in vreemde Staatspapieren aanmoedigen; en de successierechten ook van zeer immense kapitalen steeds uitblijven, indien er maar een kind uit het eigen bloed is.

De in- en uitvoerrechten slonken allengs tot den geheel onbeduidenden post van even vier millioen weg en zullen ten deele hun proces van oplossing nog moeten voortzetten.

Dan komt nog de waarborg op goud en zilver, van nog geen half millioen; en hiermeê is de eigenlijke lijst van vrije inkomsten dan ook uit.

Binnen wat dan nog resten, zijn slechts òf inkomsten, voortvloeiende uit gedane uitgaven, als b. v. voor den aanleg van wegen en kanalen, van posterijen en telegrafen, van universiteiten en scholen; òf teruggaven van gedane voorschotten, als van de Kanaalmaatschappij enz., òf eindelijk toevallige baten, als b. v. de nu reeds weggevallen bate uit Indië.

Welbezien blijkt dus, dat tegenover de ontzachlijke uitgaaf van een honderd en twintig millioen als inkomst, niet één enkele post van eigenlijke belasting staat, die in zijn tegenwoordigen vorm den toets van recht en billijkheid kan doorstaan of ook den eerenaam van honorabel middel verdient; dat van het aldus geïnde, den verkeerden vorm daargelaten, in beginsel, bij de gunstigste be-

rekening, slechts een bedrag van even n e g e n t i g millioen verdedigbaar is; en dat derhalve, om in een gezonden toestand te geraken, t w e e ë r l e i voor 's Rijks geldbeheer onafwijsbare eisch wordt: t. w. 1. een algeheele herziening der in beginsel goede belastingen, en 2. het scheppen van nieuwe inkomsten tot een bedrag van ruim d e r t i g millioen 's jaars, 't zij door verhoogde heffing van reeds bestaande of wel door invoering van nieuwe belastingen.

Hierbij vergete men bovendien niet, dat elke uitbreiding van de u i t g a v e n nógmaals een evenredige verhooging van het belastingcijfer met zich zal brengen.

Staat het nu te voorzien, dat voor het schoolwezen door de factie-Kerdijk c. s., op zijn matigst genomen, reeds een t i e n millioen zal worden geëischt; en dat de rentepost voor de uit te schrijven leening allicht met een t w e e t a l millioenen zal te verhoogen zijn; dan is het zeker niet te boud gesproken, indien we voor tractementsverhooging, vestingstelsel, vloot, kanalisatie enz., binnen weinige jaren een meerdere uitgave van v ij f millioen ramen, en voorts voor de geleidelijke uitzetting van tal van kleine posten nog een d r i e t a l millioenen er bijrekenen.

Reeds hierdoor zou het jaarlijksch tekort op een v ij f t i g millioen komen te staan, waarin slechts voor $^1/_3$ door meerdere opbrengst van spoorwegen enz., en voor $^2/_3$ door geregelde belasting kan voorzien worden.

Van de Koloniale geldmiddelen zwegen we hierbij met opzet.

Ons dunkt, met recht.

Immers, nu reeds is Indië aan het inboeten van zijn finantiëelen overvloed toe en tobt het met te korten als wij.

Ten tweede staat eerlang het gevreesde k w a d e k o f f i e j a a r weêr te komen, waardoor men op Buitenzorg geheel in de klem zal geraken.

En ten derde is de »behoefte" voor Indië uit den aard der zaak een zóó alles verslindende LEVIATHAN, dat er, eer Indië eens t a m e l ij k van wegen en vervoermiddelen, van hooge en lage scholen, van post en telegrafie, van jurdischen en medischen dienst zal voorzien zijn, nog wel uit ónze armoê naar Indie zal moeten, als dank voor wat Indie in beter jaren aan het moederland schonk.

Hoe men de leêge schatkist op het Voorhout dus ook wentele of keere, het droeve feit blijft, dat wat er bruikbaar in ons stelsel van belastingen is, een a l g e h e e l e h e r z i e n i n g eischt, en er bovendien door geheel n i e u w e belastingen te voorzien is in een millioenen cijfer van zeer aanzienlijk bedrag.

Bij die nieuwe regeling, waarvan de heer Gleichman wel de voltooiïng niet zal vieren, kan veel, naar het v a r i i s m o d i s b e n e f i t 1), op onderscheidene manier tot stand komen, z o n d e r de hoofdbeginselen te raken, die ons en onze tegenstanders op politiek gebied verdeelen; maar zal bij het trekken der generale lijnen niettemin ook aan die hoofdconditiën van deugdelijk Staatsbeleid getornd worden, waarbij ook ónze beginselen direct betrokken zijn.

Van daar nu reeds, ook van ónze zijde, behoefte aan afbakening van onze gedragslijn.

Een begin hiermeê make ons volgend artikel. (5 December '77).

II.

De gevolgen, die uit het Antirevolutionair beginsel voor de finantiën van den Staat voortvloeien, kwamen, althans hier te lande, nog zóó zelden ter sprake, dat we, bij een eerste bespreking van dit onderwerp, wel verplicht zijn, ons tot de allereerste beginselen te bepalen.

Het Antirevolutionaire beginsel ten deze staat lijnrecht tegen de leer van het »maatschappelijk verdrag" over. Volgens deze leer toch (die we nog onlangs gedachtenloos uit een liberaal orgaan in een blad van onze richting zagen overgenomen) berust het finantiewezen van den Staat op een stilzwijgend verdrag tusschen

1) Het kan zús, maar ook zóó.

de Overheid en de Burgers. Ten gevolge van dit verdrag neemt de Overheid de verplichting op zich, om aan de burgers het vrij bezit van hun eigendom te waarborgen en hun bescherming te bieden tegen overlast, die hun persoon of naam kon worden aangedaan; voorts wegen en havens voor de beweging van den handel der burgerij in goede orde te houden; en eindelijk door een goede rechtspleging geschillen bij te leggen, tusschen de burgers onderling ontstaan. Waar dan tegenover staat, dat de burgers voor deze rechtsveiligheid van hunne personen en zaken aan de Overheid zekere som 's jaars voldoen, die klimt naarmate men meer bezit en dus meer bescherming behoeft.

Volgens dit stelsel, dat vooral bij de Conservatieven hier te lande in zwang is, en onder onnadenkende Antirevolutionairen nog steeds als orthodoxe leer geldt. treedt de Staat dus op als een soort Assurantie-maatschappij, die tegen een premie, die klimt naar gelang 't gevaar toeneemt, u hulpe biedt tegen overlast en u rechtszekerheid waarborgt.

In dit stelsel is de Staat of de natie opgevat als een aggregaat, d. w. z. een los samenhangende aaneenrijging van eenige millioenen individuen, die in onderlinge worsteling en concurrentie elk een zeker eigendom hebben veroverd, waarmeê ze doen kunnen wat ze willen en dat het vrije speelgoed vormt voor hun luimig welbehagen.

Heeft hun vrije wil nu eenmaal aan den Staat de zorg voor een deel hunner belangen tegen zekere restitutie overgedragen, dan ligt het voor de hand, dat ze, kwijt de Overheid zich behoorlijk van haar plicht, al meer en meer op de schouders van den Staat schuiven, tot eindelijk hun zelven niets overblijft dan hun beroep te drijven en te genieten.

Waar dan nog bijkomt, dat, naar de leer van de helft plus één, het eene deel der burgers het andere noodzaakt om aan deze assurantie-maatschappij deel te nemen en, zich door middel dezer maatschappij als machthebbende over andersdenkenden opwerpend, ongemerkt de brug slaat, die ons den weg op voert naar Staatsalmacht en dwingelandij.

Tegen dit geheele stelsel nu in beginsel gekant, eischt de Antirevolutionaire partij krachtens haar beginsel dat men den Staat, met al zijn personen en goederen, beschouwen zal als een zedelijk organisch geheel, dat van God afhangt en tegenover Hem zich van een hoogere roeping heeft te kwijten; een stelling waaruit voor het finantiewezen van het Rijk het volgende voortvloeit:

1. Het eigendom mag dan niet naar het Heidensche recht van het oude Rome opgevat, als een deel goed, waarmeê men naar willekeur om kan springen, waar niemand anders iets meê te maken heeft, en dat den eigenaar algeheelijk en volstrekt zonder eenig beding of conditie toekomt; maar integendeel als een deel van de nationale bezitting, waarover hem, onder verantwoording aan God, het beheer, en waarvan hem, onder gebondenheid aan de nationale eischen, het vruchtgebruik op zóódanige conditiën toekomt, dat het bij versterf 't zij op zijn geslacht, 't zij op de gekozenen door zijnen wil onder gelijke bedingen overgaat. De H. Schrift drukt dit kortweg uit door den mensch rentmeester te noemen van het hem toevertrouwde. Geheel de Mozaïsche wetgeving rust op dit denkbeeld. De kerkelijke oudvaders hebben nooit een andere opvatting van ons eigendom toegelaten. In het Kanonieke recht trad deze zienswijze zelfs te eenzijdig op den voorgrond; en noch bij onze Reformatie, noch bij onze latere godgeleerden is ooit een andere opvatting van den eigendom verdedigd. Voegt men hierbij dat ook naar oud-Germaansch recht de leer van het individueele bezit gestrenge afkeuring verdiende, dan zal men begrijpen, welk een geweld aan een natie van Christelijken én Germaanschen oorsprong beî, moest aangedaan, eer dit hoogere zedelijke denkbeeld over den eigendom op politiek gebied geheel te loor kon raken.

Uit dien hoofde nu, dus naar zedelijk recht en niet volgens contract, heeft de Staat het recht, van hetgeen de eigendommen der burgers onder allerlei vorm opbrengen, zóóveel voor zich te nemen, als voor een deugdelijk bestuur van 's Lands zaken wordt geëischt.

Heeft toch iemands land, zijn fabriek of winkel slechts daardoor waarde, dat ze te midden van een welvarend volk in een welgeregeld Rijk worden gevonden,

met afvoer voor de producten, met arbeiders voor het weefgetouw en koopers voor de uitgestalde waren om zich heen, dan is het licht in te zien, dat het gewin slechts ten deele uit land, fabriek of winkel zelf komt en voor een ander zeer aanmerkelijk deel juist aan deze omgeving wordt ontleend

Die omgeving nu is juist het organisme van den Staat, en alzoo is het alleszins naar recht en billijkheid, dat de opbrengst niet alleen aan den toevalligen bezitter, maar evenzeer aan dat organisme zelf, of, wilt ge, aan den Staat ten goede komt..

2. Een natie is geen »hoop zielen op een stuk grond", maar een organisme dat in meer dan één geslacht leeft. De nationale rijkdom dient derhalve alzoo beheerd, dat de bronnen van inkomst voor een volgend geslacht niet in waarde afnemen. Er dient alzoo niet slechts gelet op wat ze op dit oogenblik rendeeren, maar meer nog op het vermogen om voort te brengen, dat gestoord of ontwikkeld kan worden, naar gelang een belanstingstelsel de levensvatbaarheid van zulk een tak van bestaan onderdrukt of bevordert. Hieruit blijkt de onhoudbaarheid van eene eenvoudige inkomstenbelasting, die, met de vatbaarheid tot productie geen rekening houdend, elks inkomen slechts atomistisch naar het cijfer opteekent en zich om den bloei der plant niet bekreunt.

3. Gelijk élk organisme, zoo bestaat ook een natie uit verschillende leden of levenskringen, die om een eigen middenpunt zich zelfstandig bewegen. Zóo zijn er in een land gewesten, gemeenten en gezinnen; er zijn kerken en scholen; er is een leven van wetenschap en kunst; er is handel en industrie; er is landbouw en veeteelt en zooveel meer. Al deze uitingen nu van het nationale leven behooren op een eigen wortel te bloeien, en dus ook finantieel in eigen boezem te worden beheerd Zie het aan onzen Waterstaat! Waarom zijn we op het stuk van den Waterstaat nog de leermeesters van Europa? Waarom anders, dan wijl men hier de autonomie, het zelfbeheer in eigen kring, is blijven huldigen, en, de groote rivieren uitgenomen, elken polder zich zelf beheeren laat. Zoo nu behoort ook de gemeente, ook het gewest, maar bovenal het gezin, een eigen levenskring te vormen, die finantieel met den Staat niets van doen heeft. Behoorde de Kerk finantieel algeheellijk van den Staat gescheiden te zijn. Hoogere en lagere scholen geen stuiver uit 's lands kas te trekken, en op gelijke wijs voor elken levenskring, die een generaal beheer eischt, dat beheer niet op het Binnenhof maar in dien kring te worden gevonden.

4. De Staat als zedelijk organisme mag het zedelijk leven der natie niet verstikken, maar moet dit bevorderen. Van daar de drievoudige eisch: 1. dat het werk der liefde en der barmhartigheid niet door Staatszorgen vervangen worde, en de arme niet van de Overheid leve, maar van de liefde Christi; 2. dat bij de straf handhaving van het recht niet in philantropie onderga en alzoo aan de gevangenissen niet meer worde ten koste gelegd dan voor de levensexistentie noodig is; en 3. dat belastingen op artikelen van weelde en zonde (b. v. sterke drank) niet hooge opbrengst maar bemoeilijking van het verbruik moeten beoogen.

5. De Staat als zedelijk organisme mag den nooddruftige niet rooven wat hij tot levensonderhoud noodig heeft, en mist derhalve absolutelijk het recht, ook maar een enkelen stuiver naar zijn schatkist te trekken, die van de armoê der noodlijdenden af moet en den inbrenger het broodnoodige voor zijn gezin nog doet verminderen.

6. De Staat mag niet meer nemen dan hij behoeft om het doelloos te verkwisten, wijl hij ook zelf Gode verantwoordelijk is. Een beheer alzoo, waarbij men een som van zes à zeven millioen meer dan noodig is, heft, om ze aan inningskosten weg te werpen, is uit moreel oogpunt geoordeeld.

En 7. De Staat als zedelijk organisme, zelf aan de Bron van alle macht en zedelijk recht onderworpen, mag nooit het geld als middel tot eigen machtsoverschrijding bezigen, om aldus tegenover de consciëntie van het volk of de consciëntie der individuen, zich door geldovermacht, op één lijn te stellen met den almachtigen God. Dienaresse Gods, blijft ook voor de Overheid de hoogste eeretitel. Wat daarboven is, strekt tot verderf van het volk.

Met opzet bepalen we ons tot deze algemeene omtrekken De eischen van billijke verdeeling; waarborg tegen wilkeur; progressieve klimming, enz., zijn ons met andere partijen gemeen; en behoefden dus in deze uiteenzetting geen plaats te vinden.
Slechts wat uit het antirevolutionaire Staatsbegrip onmiddelijk voortvloeide en dus onzerzijds elke beschouwing over de finantiëele plannen, die staan in te komen, beheerschen moet, kan in korte trekken onzen lezers worden voorgelegd; en ons aanvankelijk doel zal bereikt zijn, indien men, onder de leiders onzer richting althans, tot inzicht komt, welk een onzedelijke, heidensche en onware begrippen dusver ook onder onze vrienden op finantieel gebied hebben geheerscht.
(10 December '77).

2. Roekeloos beheer.

I.

Door den Minister van Finantiën is dan eindelijk toch een ontwerp van wet ingediend, om ten behoeve van den Staat der Nederlanden te gaan leenen.
Niet minder dan vier en veertig millioen Guldens komt men op den Kneuterdijk te kort om af te betalen wat men schuldig is, kasgeld in de beurs te houden en de reparatiën en verdere uitgaven, waartoe men in beginsel besloot, te kunnen wagen
Vier en veertig millioen, d. i. vier honderd en veertig tonnen gouds, om, na afbetaling van onze tekorten, hoogstens tien millioen voor openbare werken over te houden.
Nu reeds vier en veertig millioen, let wel, zonder eenigen den minsten waarborg hoegenaamd, dat men over twee jaren niet nogmaals tot leenen zijn toevlucht zal moeten nemen.
Een som vraagt men aan, weinig verschillend van de oorlogscredieten waartoe het schatrijke Engeland en het onmetelijke Oostenrijk genoopt werden, en dat met het droevig vooruitzicht, dat, als de gaten voor het oogenblik gestopt zijn, en een enkele rekening goed is afgeloopen, niet lang na dezen nogmaals tot soortgelijk redmiddel de toevlucht zal moeten genomen worden, om onze ontredderde finantiën, niet te redden, maar weêr vlot te houden.
En om de rente van deze vier en veertig millioen goed te maken, zal men nu reeds een twee millioen 's jaars meer moeten opbrengen, waaraan men niets heeft, — waarmeê een der beste middelen van belasting door vroeger wanbeheer weggaat; en een degelijke hervorming van ons belastingstelsel dreigt te worden tegengehouden.
Men zal nu een recht van successie in de rechte linie heffen, d. w. z. dat een kind niet van zijn vader en een vader niet van zijn kind zal kunnen erven, zonder daarvan den Staat zijn deel te geven.
Een last te meer dus op de schouders der burgerij gelegd, zonder dat hierdoor iets anders gewonnen wordt, dan dat de tekorten zullen zijn aangezuiverd en een kleine som voor openbare werken, hoogstens voor een paar jaar, beschikbaar komt.
Tegen dit gansche plan nu bestaat o. i. één overwegende, afdoende bedenking: tot zulk een leening mag niet worden overgegaan, dan nadat VOORAF onze finantiën, beiden in middelen en uitgaven, zoo voor hier te lande als voor Indië, op vasten voet zijn geregeld.
Eerst uw hervormingsplan voor ons belastingwezen en dan de leening. Niet omgekeerd.
Die eisch is alleszins billijk en redelijk.
Zijn iemands zaken door min goed beheer en gebrekkige contrôle in de war geloopen, dan denkt niemand er aan, al vast maar geld te schieten en nieuwe lasten te heffen, alvorens men weet op welken voet de zaken nu voortaan zullen

gedreven worden; wááraan men zich voor verdere uitgaven zal te houden hebben; en in welk opzicht de contrôle te verbeteren valt.

En klemt dit reeds ten opzichte der leening, nog sterker geldt die eisch, nu men tegelijk een nieuwe belasting wil opleggen.

Ons belastingstelsel moet herzien.

Ieder is er van overtuigd.

Dat nu in het nieuwe stelsel óók bezwaring van successie in de rechte linie een plaats zal vinden, is zeer wel mogelijk, en we zouden er (mits onder de noodige vrijstellingen en liefst met progressieven voortgang) onzerzijds volstrekt geen onoverkomelijk bezwaar tegen hebben.

Maar één ding mag, dunkt ons, geëischt Toon ons, eer ge uw kozijnen en deurposten bestellen gaat, uw plan voor het gansche huis.

Breng uw uitgaven op een flinken normalen voet, met degelijke verhooging van de nog te lage tractementen; regel definitief de verhouding tusschen ónze finantiën en die van Indië; leg ons in duidelijke cijfers voor, wat ge voor onderwijs, voor leger en vloot voortaan behoeven zult; — lever ons dan daartegenover een zóódanig belastingplan, dat alle verwarring van Rijks- en gemeentefinantiën ophoude; suiker- en zout- en zeep-accijns, Staatsloterij enz. wegvallen; een elastiek, rechtstreeks werkend middel aan de overigen worde toegevoegd, en — kom dan op eens de totale som vragen, die ge voor het blijvend herstel van onze finantiën leenen moet.

Dat zou logisch, dat zou degelijk, dat zou energiek gehandeld zijn.

Een leening echter, zonder finantieel plan, gelijk men nu wil, moge een uitstekend middel zijn om een nieuw opgetreden Kabinet voor de eerste twee jaren buiten moeilijkheden te houden, zij strijdt ten eenenmale met het welbegrepen belang van 's Rijks finantieele toekomst en de welvaart van het land.

Had men zich nog uitsluitend bepaald tot het aanvragen van geld om de tekorten te dekken, we zouden er nog minder sterk tegen opkomen.

Wat besteed is, moet betaald worden. Nù of later. Uit belasting of door leening. Dàt moet afgedaan! En zag men geen kans, om met zijn hervormingsplan spoedig genoeg gereed te komen, dan liet zich zelfs veel zeggen voor het beweren, dat de kas niet mag worden uitgeput en dus onmiddellijke voorziening noodig is.

Maar op dàt standpunt plaatst de Regeering zich niet.

Voor tekorten heeft ze slechts 34 millioen noodig, en toch vraagt ze er nog 10 millioen bij.

Ter verdediging van het door haar ingenomen standpunt kan het argument van gebrek aan kasgeld dus allerminst gebezigd worden.

Wilde ze uitsluitend dàt gevaar afwenden, dan had een geheel ander plan van leening dienen ontworpen te worden; moest het bedrag worden ingekrompen; en had bovenal ter voorziening in den nieuwen rentepost geen zoo ingrijpende belasting mogen zijn voorgedragen.

Zooals het dáár ligt, komt het voorstel ons dan ook volstrekt onaannemelijk voor.

Vooral nu het ingediend is door een Regeering, die belastinghervorming in haar program schreef en niet als Kabinet van zaken, maar als Ministerie van hervorming optrad.

Toen Kappeyne aan Heemskerk en Van Lijnden, en terecht, de nederige rol van administrateurs van 's lands zaken als de eenige aanwees, die hun krachten niet te boven ging, nam hij eo ipso de verplichting op zich, om zelf, als Minister optredend, een hoogere rol te spelen.

Met de zaken gaande te houden, kunnen déze Ministers er niet af.

Reeds lange jaren heeft de donkere wolk van finantieelen tegenspoed gedreigd.

Vooral van liberale zijde heeft men er toe bijgedragen, om die onweerswolk tamelijk onheilspellend en zwart te maken.

Niets billijker dan ook, dan dat door liberale handen thans de bliksemafleider geplaatst worde, die, als het onweer eindelijk losbreekt, het levensgevaar van ons kan afwenden.

In zijn bekend program heeft Kappeyne ons dan ook zulk een regeneratie van

ons finantieel beheer voorgespiegeld; en.... Gleichman is met opzet gekozen om de taak, die Van der Heim steken liet, op beteren voet door te zetten.

Er moet orde in onze zaken van beheer komen.

De natie moet elk jaar voelen wat ze voor dat jaar betaalt, zal er ooit een energieke contrôle van de Kamer, èn, waar die haar plicht niet doet, van de betalende burgers zelven uitgaan.

En begaat men nu de onvergeeflijke fout om het Kabinet maar alvast deze 44 millioen in kas te geven, dan, men vergete het niet, heeft men daardoor reeds aanstonds het groote middel van contrainte uit handen gegeven, waardoor het Kabinet desnoods tot plichtsbetrachting kon worden genoopt.

Men stelle noch in de Regeering, noch in de Kamer ten deze te groot vertrouwen.

De natie zelve dient bij dit leeningsplan een woordje meê te spreken.

Want (gelijk we een volgend maal herinneren willen) blijkens het verleden, biedt noch de Regeering genoegzamen waarborg tegen geldverspillen, noch de Kamer voor afdoende contrôle. (7 Maart '78.)

II.

Ons hoofdbezwaar tegen de leening van bijna vijftig millioen hebben we uiteengezet.

Geleend moet er worden! Edoch eer men leenen gaat, stelle men orde op zijn zaken; op zijn belastingstelsel bovenal.

Als de Regeering geld noodig heeft, moet men zijn recht laten gelden.

Zoo ging het van oudsher in deze landen toe.

Langen tijd liet men het Rijksbewind geworden, maar zat het eindelijk in de klem en kwam het aan de Staten geld vragen, dan haalde men ook van zijn kant een lijst, niet van gelden, maar van grieven, voor den dag, en weigerde het goud te laten vloeien, zoolang geen herstel van grieven geschonken was.

Dat is recht! Dat is billijk! Zoo behoort het ook thans te gaan!

Anders, we herhalen het, redt men wel dit Kabinet uit zijn finantieele ongelegenheid, maar niet het land uit zijn finantieel gevaar

En dit, we zouden er op terug komen, mocht daarom te minder, wijl noch de Regeering waarborg aanbiedt voor zuinig beheer, noch de Staten-Generaal, zoo drukten we ons uit, voor afdoende contrôle.

Want metterdaad, er is van den kant onzer Regeering lange jaren soms op zoo onverantwoordelijke wijze met ons lieve geld omgesprongen, dat heel deze leening, wel bezien, niet slechts strekt om letterlijk weggegooid geld weêr in de kas te brengen, maar dat men zelfs, in plaats van vijftig millioen te leenen, minstens vijftig millioen amortiseeren kon, indien er minder roekeloos met ons goede geld was geleefd.

Bezoek Vlissingen maar eens, om u te overtuigen, hoever men het ten onzent heeft gebracht in de kunst om geld in den grond te bouwen, waar niemand iets aan heeft Wandel ze eens langs, die prachtige kaden, overzie die aangeplempte terreinen, geef uw bewondering aan heel den kolossalen aanleg van dokken en ligplaatsen, een havenetablissement, de bedrijvigheid van een eerste handelsplaats waard. En als ge dan verneemt, dat al deze grootsche aanleg dusver tot niets anders heeft gediend dan om leeg te liggen en in de zon te verweeren, dat roeibootjes in plaats van driemasters, pinkjes in plaats van Oostinjevaarders aan die ducd'alven en havenpalen zijn vastgesjord, en het arme Vlissingen zijn levende werf verloor om er een doode haven voor in plaats te krijgen, — voelt ge dan niet, dat hier Rijksgeld vermorst, dat hier een deel van den nationalen schat in den grond is gestoken, en dat die holle koude pracht op Walcheren's kust een niet weg te cijferen aanklacht blijft tegen de zuinigheid, het doorzicht en het beleid van ons Gouvernement?

In '48 wees men Dronkers' plannen af, of althans hielp ze niet doorzetten, en

toen Antwerpen op ruime schaal van onze flauwheid geprofiteerd had en de handelsweg verlegd *was*, toen kwam men achteraan hinken, om met zijn havenweelde voor loodskotters en veerbooten zich belachelijk te maken in de oogen van het zeevarend publiek.

Al even roekeloos ging het aan het *Departement van Oorlog* toe.

Of wie berekent de schatten, die met dat eenvoudige »slooping onzer vestingen op het Zuider- en Noorderfrontier" voor onze schatkist te loor gingen?

Het is zoo, er waren oude vestingen bij, die haar tijd hadden uitgediend en haar interest opgeleverd. Maar wie weet ook niet, wat tal van geheel nieuwe vestingwerken, die in hun maagdelijke blankheid het merk van pas gebouwd te zijn nog op steen en cement droegen, niet èn in het Noorden, èn in het Zuiden, voor een nietswaardige kleinigheid aan sloopers gegund zijn?

Toch hadden die schansen en forten en ravijnen tonnen bij tonnen, millioenen bij millioenen, uit de schatkist verslonden, die men bij beter doordenken en vastheid van plan den lande had kunnen uitsparen; en moest nu voor betere versterking van het *centrum* des lands nogmaals millioen na millioen uit de schatkist gelicht, om misschien, bij voortdurende ontstentenis van vastheid, over een tiental jaren nogmaals als weggegooid geld te worden afgekeurd, ter wille van een dan weêr preferent systeem.

Met *onze vloot* ging het al evenzoo. Overvloedig geld zou er in kas zijn om de thans bestaande tekorten te dekken, indien men de sommen schats terug kon tooveren, die in de Marinedokken van Vlissingen, Hellevoetsluis en Den Helder verteerd en verweerd, vervuurd en verrot, en in onbruikbaar, onzeewaardig en mislukt scheepsmaterieel door onze achtereenvolgende Ministers van Marine onder den bijl zijn gebracht.

Ook hier nooit een vast stelsel. Telkens weêr een ander plan. Leven bij den dag. Maar bouwen op goed geluk af. En dan van achteren telkens en gedurig weêr tot de droeve erkentenis komen, dat òf de bouw niet gelukt, òf de type verkeerd gekozen was, en weêr wat anders op stapel zetten het eenige was wat overbleef, om, in een tijd die misschien nooit komt, eens beter dan toen Atjeh dreigde, met een Hollandsche marine, dien glorieusen naam waardig, onze zeegaten uit te stoomen.

Denk maar aan de *Koning der Nederlanden*, die nu eindelijk naar Indië ging

Erger nog ging het bij den *Atjeh-oorlog* zelven toe.

Zooveel weet dan nu ieder, dat deze noodlottige oorlog ons nooit zou overkomen zijn, indien onze Gouverneur-Generaal een man voor zijn taak berekend en onze diplomaat Nieuwenhuizen ook maar de schijn van een diplomaat geweest was.

Zooveel weet dan nu heel 't land, dat de Regeering hier te lande, door wat meer zeemanschap op Sumatra en wat meer fermiteit op Buitenzorg te gebruiken, nog uitnemend goed, na de eerste tegenspoeden, ons èn eervol, èn in korten tijd, èn voor hoogstens een twintig millioen, van dezen vampyr had knnnen afhelpen.

Ja, zooveel staat, ondanks couranten-protest en ministerieel pleidooi, thans voor den historieschrijver vast, dat Indie's beheer thans minder verward, ons leger op Java minder verslechterd, ons kader hier te lande minder bedorven, en onze schatkist in steê van leêg boordevol, ja overloopende zou zijn, indien aan het Christelijk Nederland thans de vernedering kon gespaard worden, dat het, als zoen voor het aan Atjeh aangedaan onrecht, thans een tempel voor Mahomed moet stichten op de graven van Atjeh's sultans.

En meer, ja veel meer nog ware op te sommen, wilden we wijzen op wat aan gebouwen verknoeid, aan proefnemingen verspild, aan doode posten ter wille van personen uitgegeven, en op allerlei wijs en allerlei manier met kwistige hand, toen Nederland zich nog rijk droomde, op Plein en Buitenzorg, op Binnenhof en Kneuterdijk is weggeworpen.

Maar liever dan op dit vele maar kleine te wijzen, vestigen we ten slotte nog de aandacht op de rente-guarantie, door het Rijk aan de *Ned. Indische Spoorwegmaatschappij* verleend.

Hier bestaat aanleiding toe.

Immers, in een goed geharnasd, flink in elkander gezet en met gloed geschre-

ven betoog is in het bekende vlugschrift: Een Nalezing, — geen Bloemlezing, juist dezer dagen nogmaals 1) het onverantwoordelijke en roekelooze beheer van onze finantiën, dat in de historia morbi van deze Maatschappij uitkwam, op zoo bijtende en onweêrlegbare wijs in het licht gesteld, dat ignoreeren almeê de eenige uitweg is, die aan de gedaagde beheerders van 's lands gelden ten deze overblijft.

Helder en op overtuigende wijze is toch aangetoond, dat onze Regeering aan deze Maatschappij de rente voor haar kapitaal gewaarborgd heeft, zonder 1. eenigen afdoenden waarborg te hebben dat Directeuren berekend waren voor hun taak; zonder 2. eenig beding van preferentie te stipuleeren, waardoor het Rijk, liep de zaak mis, haar voorgeschoten gelden weer zou kunnen naasten; zonder 3 in den aangestelden Commissaris zichzelven een waarborg te verschaffen, dat men tijdig met den waren toestand der zaak zou worden bekend gemaakt, en 4. zonder den moed of den wil te hebben, om, toen ieder zag dat het valikant uitkwam, in tijds, toen voorkoming van verdere schade nog mogelijk was, de goudbron te stoppen.

Gevolg hiervan was, dat minstens twee millioen gulden, door roekeloos beheer, in de handen van bankiers, beurs-speculanten en geëmployeerden zoek is geraakt; twee millioen, waarvoor Indië geen kilometer spoor, de Maatschappij geen schaduw van crediet en ons bewind geen lof, hoe zwak ook, van soliditeit heeft ingeoogst.

Maar wat nu, meer nog dan deze al doorgaande geldverspilling, tot een ernstig protest tegen een leening zonder finantieel hervormingsplan moet stemmen, is de slechte contrôle van onze Kamers.

Immers, al deze uitgaven zijn door beide de Kamers der Staten-Generaal voortdurend goedgekeurd. Er is tegen georeerd, tegen gepleit, tegen gesproken, maar het einde was, dat men de posten goedstemde.

Zóó is het met de dokken van Vlissingen, zóó is het met onze gesloopte forten, zóó is het met onze afgekeurde stoomfregatten en kuilkorvetten, zóó is het met de millioenen voor Atjeh, en zóó eindelijk is het ook met dezen rentepost voor de Spoorwegmaatschappij van Ned. Indië gegaan.

Dermate ergerlijk zelfs, dat niets bij de lezing van het aangehaalde vlugschrift u meer stuit, dan de onmanlijkheid en ondoordachtheid, zoo al niet erger, waarmeê de Staten-Generaal bij zoo gevaarlijke practijken de Regeering begaan liet.

Ja, wat nog het bedroevendst van al mag heeten, is, helaas! het droeve feit, dat, ook waar er nog stemmen tegen zulke practijken opgingen, partijbelang meer dan liefde voor het land richtsnoer bleek van de exploiten onzer Hoogmogenden.

Immers, beurtelings zien we zoowel Conservatieve als Liberale regeeringen tot zulke roekeloosheden overgaan, en naar gelang nu de vlag »Liberaal" of de vlag »Conservatief" van de Regeeringscitadel waait, ziet ge beurtelings de conservatieven en beurtelings de liberalen de rol vervullen, nu eens van lieden die als één man tegenpleiten, dan van hulptroepen die en corps goedstemmen.

Zoo iets moest onmogelijk zijn.

Althans in financieele zaken moest »zuinigheid en beleid" éénig richtsnoer voor onze Kamers zijn.

Doordien dit niet zoo was, is er alleen op de vijf posten die we noemden, minstens driemaal vijftig millioen zoek geraakt, waarvoor we niets hebben gehad, en die »te geefs" uit den arbeid en de moeite van ons goede volk zijn weggeworpen.

Het zij zoo!

Het verleden te keeren, staat buiten de macht der natie!

Maar wat wel op onzen weg ligt, is door het tentoonstellen van deze roekeloosheden te helpen waken, dat deze tamelijk hooge leening van bijna vijftig millioen guldens althans niet strekke om èn Rijksbewind èn Kamer nogmaals te stijven in zoo onverantwoordelijk en onzedelijk bedrijf. (11 Maart '78).

---

1) Denk aan het Kamerverslag.

3. Neêrlands schatkist.

I.

Uit licht verschoonbare oorzaak, om reden die voor de hand ligt, heeft het deel onzer bevolking, dat van zijn Christelijke belijdenis professie maakt, zich minder dan goed was om 's Lands schatkist bekreund.

Dit mag niet zoo blijven.

Reeds niet, wijl 't het tegendeel van nationaal is.

Oud-Holland heeft eer te veel dan te weinig gerekend en gecijferd. In 's Lands kasboek dorst elk te neuzen. Om 's Rijks schatkist buiten de burgercontrôle te houden, zat den Hollander van vorige eeuwen de koopman te veel in het hart.

In dien nationalen karaktertrek ligt, bij al zijn overdrijving, iets dat prijzenswaard is. De staat van financiën geeft een résumé van het nationale leven en doet als thermometer dienst voor de raming onzer welvaart. Er is ongetwijfeld ook een geestelijk element in den Staat. Dat element vormt zelfs zijn eigenlijk wezen. Maar gelijk bij den enkelen mensch de ziel aan het lichaam gebonden is, dat lichaam niet derven kan, en zelve lijdt, waar dat lichaam zijn welstand inboet, zoo ook is het bij den Staat. Wat de polsslag bij het lichaam is, is het budget voor het Rijk. Zijn geestelijk wezen als natie kan het materieele leven van den Staat niet ontberen; dàt vormt veeleer de grondslag, waarop 's volks geestelijk leven zich ontwikkelen moet, waarin het de instrumenten vindt voor zijn krachtsontplooiïng, en waardoor het invloed van zich op andere natiën doet uitgaan.

Daarbij komt, dat ook de mannen van Christelijke professie aan 's Lands inkomsten meebetalen. Het geld in de schatkist is voor een deel ook uit hun penningen saamgegaard, en een ingezeten des rijks, die slechts in stille gedweeheid zijn belasting aanzuivert, zonder ooit naar de besteding zijner gelden te vragen, toont reeds daardoor een begrip van burgerlijke vrijheid en burgerlijke verplichting te hebben, dat in ons goede land reeds sinds drie eeuwen en in heel het beschaafd Europa sedert meer dan 50 jaren, bij de onbruikbaar gekeurde wapenrusting van een vroeger geslacht is weggelegd.

Te meer klemt dit nog voor onze richting, wijl juist tegen de dommekracht van het geld onze bangste worsteling gaat en thans met de zilveren duimschroeven uit 's Lands schatkist een zelfde beperking der vrijheid wordt beoogd, als waarvoor in een ruwer verleden de ijzeren instrumenten uit de folterkamer dienst deden.

Nederland leeft op tamelijk hoogen voet. Het raamde zijn uitgaven over het loopend jaar op niet minder dan bijna éénhonderd en tien millioen, d. i. ongeveer f 33.50 per inwoner, tellende daarbij elke vrouw en elk kind voor één.

Denk u in een der achterbuurten onzer stad een huisgezin van man, vrouw en vijf kinderen. Dan komt bij de gewone uitgaven van dit gezin, tegen f 8.— per week gerekend, en dus van ruim f 450.—, nog een deel in het Staatsbudget van bijna f 250.—. Laag is de voet van ons Staatsleven dus stellig niet.

In België bedragen de kosten van Staatshuishouding slechts f 17.—, in Frankrijk f 24.—, in Engeland f 30.— per inwoner. We huishouden dus niet goedkoop.

Van deze enorme uitgaaf moet echter acht millioen voor extrakosten van spoorwegbouw worden afgetrokken, zoodat de gewone uitgaaf f 30.— per hoofd slinkt. We leven als in Engeland.

Dat hieronder een 30 millioen voor rente van Staatsschuld schuilt, mag wel niet vergeten, maar doet ter zake niets. Zou zonder deze som de uitgaaf tot even twintig gulden per hoofd dalen, men vergete dan ook niet, dat uit hetzelfde verleden dat ons deze schuld liet, ook de bron van welvaren en nationale grootheid toevloeit, die zonder deze schuld nooit tot ons zou zijn gekomen.

Afgezien ook van zijn oorsprong is die schuld nu eenmaal onze schuld en blijven we voor de rentebetaling aansprakelijk. Zelfs komt ons daarbij nog het

voordeel ten goede, dat de som onzer oude schuld en dus ook onzer rentebetaling blijft wat ze is, terwijl door het dalen der geldswaarde een gulden van voor vijftig jaren nauwlijks zeventig cents aan waarde vertegenwoordigt. De last van tien millioen op te brengen staat thans volkomen gelijk met een last van zeven millioen voor een halve eeuw. Ook buiten de amortisatie is derhalve het budget van rentebetaling, alleen door het dalen der geldswaarde, thans reeds een derde minder drukkend dan voorheen.

Over die schuld dan niet geklaagd en liever de vraag onder de oogen gezien, of we rijk genoeg zijn om te leven gelijk we doen. (25 September '72).

II.

De vraag, wat men verteren kan, is een tweeledige. Er kan sprake zijn van wat ik op het oogenblik, of ook van wat ik op den duur kan uitgeven.

Het eerste hangt af van den staat der kas, het laatste wordt beheerscht door het bedrag mijner gewone en blijvende inkomsten.

Die uiterst eenvoudige onderscheiding geldt voor den Staat zoo goed als voor den geringsten burger.

Ook bij den Staat is het denkbaar, dat de beschikbare gelden een enkel jaar bijster overvloedig zijn, zoodat men bij alle weelde des levens nog overhoudt, en dat toch de gewone nering veel minder opbrengt dan de gewone tering kost.

Of ook omgekeerd. Er kan bij den Staat zoo goed als bij den particulier op een oogenblik geldverlegenheid zijn, zonder dat dit de minste zorg behoeft in te boezemen, wijl over een reeks van jaren genomen de inkomst de uitgaaf in geregeld verloop overtreft.

We hebben dus eerst te vragen: hoe staat het op dit oogenblik met onze financiën? Daarna eerst komt de vraag: loopt onze doorloopende rekening geen gevaar?

Welnu, voor het oogenblik is 's Rijks schatkist er vrij gunstig aan toe.

We hebben de laatste jaren wel niet overgehouden, eer zijn we te kort gekomen, doch als ge 1868, 69, 70 en 71 saâmneemt, bedraagt dat tekort slechts even zes millioen. Dooreengenomen per jaar dus slechts anderhalf millioen.

Vergeet men niet, dat al die jaren acht of tien millioen 's jaars voor spoorwegbouw, dus voor extra kosten is uitgegeven, dan ligt daarin zeker niets verontrustends. Die spoorwegen beginnen allengs bate af te werpen en halen dus licht spoedig die even zes millioen weer in.

Het jaar dat nu loopt, zal, naar de Minister van Financiën raamt, geen tekort van bij de negen millioen bedragen, gelijk men gevreesd had, maar met drie en een half millioen wel afloopen.

Het jaar dat komt, zal het tekort misschien vijf en een kwart millioen worden, maar sinds jaren kreeg men altijd meer geld dan men had durven ramen, zoodat op slinking van dit tekort schier te rekenen valt.

Houdt men hierbij in het oog, dat deze negen millioen tekort over 1872 en 1873 in een overschot van vijf millioen veranderen zouden, zoo onze spoorwegen gereed waren, dan ligt ook in deze tekorten geen oorzaak van bezorgdheid, mits er geld in kas zij, om onze verbintenissen na te komen.

Dat geld is er deels, deels is het te maken.

Nog vijf en een half millioen is van den Indischen dienst in 1868 en in 1869 beschikbaar, en een half millioen zal uit het domeinfonds worden genomen. Zoo is er zes millioen.

Voorshands kan men dus betalen. En bleek het dat de toenemende opbrengst der belasting het tekort van 1871, 72 en 73 niet inhaalde, dan kan de toevlucht worden genomen tot de uitgaaf van schatkistbiljetten, waartoe reeds machtiging is verleend door de wetgevende macht.

De klacht onzer Conservatieven, dat de toestand onzer geldmiddelen op dit oogenblik somber zou zijn, vindt daarom bij ons geen weerklank. De vraag naar

den blijvenden gang onzer finantiën daargelaten, is de actueele toestand eer gunstig te noemen. We ontkennen niet, dat er reden tot klagen is, maar die klacht kome op zijn tijd.

Volkomen in het gelijk daarentegen dunkt ons de Conservatieve geraaktheid, als zij den minister van Financiën en in hem de liberale Staatspartij nageeft, dat hij tot den financieelen lofzang geen recht heeft van zijn standpunt.

Ook bij de becijfering van dezen minister van Financiën maakt de Oost alles goed.

Licht den millioenentoevoer van onze Koloniën uit de becijfering weg en er valt aan geen vereffening der rekening te denken.

Het ook o. i. eenig ware standpunt, dat onze landsfinanciën onafhankelijk moeten zijn van de Indische Bijdragen en dat aan de ongeoorloofde Staatsexploitatie onzer Koloniën ten behoeve van het Moederland een einde moet komen, is door den heer van Delden niet ridderlijk in rekening gebracht.

Tint men eenerzijds alles rozenkleurig, door, en terecht, op de abnormale uitgaven voor de spoorwegen te wijzen, dan eischt politieke eerlijkheid, dat men anderzijds de abnormale inkomsten van het Indische Budget niet verzwijge, tenzij men ridderlijk erkenne, een standpunt in te nemen, waarbij die inkomsten ophouden abnormaal te zijn. (27 September '72).

III.

Ongunstiger wordt ons oordeel bij de vraag, of onze Staatsfinantiën op den duur naar eisch zullen loopen.

Al scheidt men gewone van buitengewone uitgaven, dan komt men toch op een budget van negentig millioen.

Dit cijfer echter als basis voor berekening te nemen, zou voor den Staat even bedenkelijk zijn als voor den particulier.

Er komen elk jaar buitengewone kosten. De spoorwegen zijn nog niet af, of de kosten voor Defensie zijn reeds in het verschiet. Stel, ons land is eindelijk in goeden staat van tegenweer gebracht, ook dan zullen er wel weêr nieuwe onweêrswolken aan den finantieelen hemel verschijnen. De toekomst kan men niet doorzien, maar door de ervaring van het verleden weet men, dat een budget zonder extrakosten een zeldzaamheid is.

Men kan dus veilig zeggen, dat we, naar de tegenwoordige geldmarkt gerekend, jaarlijks zullen te voorzien hebben in een uitgaaf van tusschen de negentig en honderd millioen.

Hoe dekt men die?

Vooral door twee zeldzaam hooge posten: de schatting van de Oost, in den vorm van het c u l t u u r s t e l s e l, en de schatting van ons eigen volk, in den vorm van het d r a n k g e b r u i k geheven.

Vielen beiden weg, liet men het cultuurstelsel vallen en werd ons volk van zijn drankzonde gered, dan zou bijna een derde van ons budget ongedekt blijven, aan kwijting van onze verplichtingen viel niet te denken, en we stonden voetstoots voor een bankeroet van Staat.

Toch mogen deze posten niet zonder protest op ons budget gedoogd. Eer vóór geld, de vreeze Gods vóór weelde! En hoe kan een natie, die voor haar God verantwoordelijk staat en in zijn gerechtigheid het eenig geldend meetsnoer ontving, zich dan rustig op den welgevulden buidel neêrvlijen en het goede van haar finantieele toekomst hopen, zoo ze met oogen ziet en met handen tast, dat wegneming der ongerechtigheid uit het Staatsorganisme en het nationale leven, een schuldbrief voor geld op den bodem van haar schatkist zou leggen?

Daarbij komt, dat de Staat even goed als de eenvoudigste huismoeder ondervindt dat alles duurder wordt. Ook dit brengt een eisch der gerechtigheid met zich, die nog steeds onvervuld bleef.

De eenvoudige burger weet, dat hij zijn dienstbode thans hooger loon moet

geven, dan zijn vader het voor dertig jaren deed. Men billijkt dien eisch en voldoet er aan.

Maar ook op dit punt bleef de Staat op den weg der gerechtigheid achter.

Alles is duurder geworden! Toch betaalt hij nog een even karig loon als vroeger aan den burger die hem dient.

Dit kan, dit mag zoo niet blijven.

De rechterlijke, militaire en burgerlijke ambtenaren hebben recht en aanspraak op een tractementsverhooging, nu reeds van minstens een derde, en voorts gelijken tred houdend met de daling der geldswaarde.

Geen twijfel, of men zal daartoe komen.

Doch dan poche men ook niet op de meerdere opbrengst der belastingen. Die hoogere inkomsten zijn voor een goed deel een eenvoudig uitvloeisel van een duurder standaard des levens. Wilt ge dus eerlijk rekenen, laat dan die of die klimming weg, of wilt ge ze in rekening brengen, verzwijg dan ook de keerzij niet, en erken, dat meerdere inkomst geld der ongerechtigheid zou worden, zoo ge uw loonen liet wat ze waren.

Er is dus wel ter dege zorge.

Van tweeën één:

Of we moeten eenvoudiger gaan huishouden, òf we moeten meer betalen.

Er kan minder uitgegeven, mits de albemoeizucht van den Staat binnen behoorlijke perken worde teruggebracht.

Er kan minder uitgegeven, mits men het kostbaar Staatstorganisme, waarmeê men ons, naar het model der revolutie, begiftigd heeft, terugbrenge tot zijn burgerfatsoen, en ietwat meer aan de autonomie van stad en van gewest overlate.

Maar ook, er moet meer betaald.

Er moet waarheid ook in het Staatsleven zijn.

Zoekt men door de dommekracht van het geld te heerschen, dan hebbe men ook den moed het volk den druk van die macht te doen voelen.

Eerst dan kan het blijken, of Neêrlands volk van zulk een Staatssysteem is gediend.

Bovenal, men brenge den waren stand onzer finantiën niet zoo hopeloos in verwarring, dat de normale toestand voor den eenvoudigen burger geheel onkenbaar wordt

Voor uitgaven als van onze spoorwegen, die nu reeds meer dan honderddertig millioen beliepen, leene men, mits met vaste aflossing.

Van onze spoorwegen zal het profijt meer nog aan een volgend geslacht dan aan het tegenwoordige komen. Van een deugdelijk vestingstelsel zal men over dertig jaren evenveel bate hebben als wij thans. Wat dan natuurlijker, dan dat men de continuïteit der natie ook in zijn finantiën huldige, en over een dertigtal jaren den last verdeele, waar de bate allerminst gebonden is aan het geslacht dat thans leeft. (28 September '72).

---

4. Staatstractementen.

I.

Dr. Cramer heeft voor zijne benoeming tot Hoogleeraar aan de Groninger Hoogeschool bedankt.

Zonder onbescheiden te zijn, mag men gissen, dat ook finantieele bezwaren daaraan schuld hebben. Men kan te Groningen van zijn tractement als Hoogleeraar eener slecht bezochte faculteit niet leven.

Dit brengt, dunkt ons, het reeds zoo dikwijls besproken vraagstuk der Staatstractementen opnieuw aan de orde.

Elke tractementsbepaling in onze wetgeving is onbillijk en onverdedigbaar.

Ze is wat ze zijn moet slechts in de eerste jaren na afkondiging der wet, maar houdt op dit te zijn, zoodra de geldmarkt een merkbare wijziging brengt in den prijs der levensbehoeften.

Immers, als de wet bepaalt dat eenig ambtenaar zal ontvangen b. v. f 2000 's jaars, baseert ze dit cijfer op de prijzen, waarvoor zulk een ambtenaar in het jaar dat de wet tot stand komt, zich het noodige voor zijn levensonderhoud, overeenkomstig zijn stand, kan aanschaffen.

Ze bepaalt dus in schijn, ja, dat hem f 2000 zullen worden uitbetaald, maar bedoelt eigenlijk dat hem zooveel zilvers zal worden uitgereikt, als hem in staat kan stellen, om op een bepaalden voet te wonen, zich te kleeden en te voeden. Ze berekent daarbij, om tot een splitsing te komen, de woning op f 600, de kleeding op f 400, de voeding op f 1000 en vindt daaruit haar totaal-cijfer van f 2000.

Maar sinds den dag dat deze wet in het Staatsblad verscheen, veranderden de prijzen. Voor hetzelfde huis, dat destijds f 600 aan huur deed, vraagt men thans f 950. Voor dezelfde kleedingstukken, die men destijds voor f 400 kon aanschaffen, heeft men thans f 600 te betalen. De huishouding die destijds met f 20 per week te drijven was, kost thans f 30. Kortom, wat destijds voor f 2000 te koop was, kost thans ruim f 3000.

De wet voldoet derhalve niet meer aan de bedoeling van den wetgever.

Geld is ruilmiddel en waardemeter.

De Staat legt den ambtenaar f 2000 's jaars toe, niet om dezen in het bezit van eenig zilver te stellen, maar wijl de ambtenaar wonen, zich kleeden en voeden moet. Hiertoe waren twee wegen in te slaan. De Staat kan den ambtenaar zelf woning, kleeding en voedsel verschaffen, of ook de Staat kan den ambtenaar een waarde aan zilver geven, waarvoor hij zichzelf woning, voeding en kleeding kan aanschaffen. Maar ook in dit laatste geval is het niet om het zilver als zilver, maar uitsluitend om het zilver als ruilmiddel te doen. De Staat geeft in zijn tractement een bepaalde hoeveelheid zilver, opdat de ambtenaar zich hiervoor woning, voeding en kleeding in een vooruitberekend gehalte zou kunnen aanschaffen.

Daalt derhalve de waarde van het zilver met een derde, d. w. z. komt er een tijd, dat men voor gelijke hoeveelheid zilvers slechts twee derden aan woning, voedsel en kleeding kan bekomen van hetgeen op den dag, dat de wet tot stand kwam, daarvoor verkrijgbaar was, dan, doet de Staat den ambtenaar, in strijd met de bedoeling van den Wetgever, een derde te kort. Dan dwingt ze hem tot één van beiden: òf tot vermindering in woning, voedsel en kleeding, en stelt hem dus op den maatschappelijken ladder lager dan de Wet bedoeld heeft; òf wel, ze noopt hem, uit eigen bezit aan te vullen wat de Staat hem te kort doet.

Dit is niet slechts een verkeerdheid in onze Wetgeving, maar een onrecht, een te grievender onrecht, naarmate de diensten, die de Staat van zijn ambtenaren vraagt, niet dalen, maar klimmen.

Wie op zijn kantoor klerken, in zijn huishouding dienstboden bezigt, moet wel ter deeg rekening houden met de veranderde geldswaarde. Aan salaris en voeding betaalt men, vergeleken bij voor vijf en twintig jaren, ten minste een derde meer uit voor elke hulp die men geniet.

Op winkels en in fabrieken is niet slechts het materiaal, maar evenzeer het arbeidsloon steeds klimmende.

Allerwegen herstelt de wanverhouding tusschen uitgave en inkomst zich vanzelf.

Men geeft meer uit, maar ontvangt ook meer.

Of eigenlijk, de waarde die men ontvangt en de waarde die men te betalen heeft, blijft dezelfde, maar de geldsom waarmeê inkoop en ontvangst eertijds gewaardeerd werden, is voor het credit en het debet gelijkelijk geklommen.

Alleen de ambtenaars staan te midden dier steeds voortbewegende maatschappij als de misdeelden en vergetenen.

Hun inkomsten blijven wat ze voor twintig en dertig jaren golden, en het voedsel, de woning, de kleeding, die zij zich voor die geldsom kunnen aanschaffen, krimpt elk jaar in.

Bij de minder energieken heeft dit ten gevolge, dat ze in de maatschappelijke hierarchie al dieper wegzinken.

Voor de mannen van talent, dat ze hun beste krachten aan eigen arbeid wijden en aan den Staat slechts hun snipperuren gunnen.

En bij de egoïstische naturen, dat ze het huwelijksleven mijden, en voor hun eigen persoon goede sier maken met wat armoê lijden geven zou voor een gezin.

Voor den Staat derhalve het drievoudig nadeel:
Dat zijn ambtenaren dalen in achting bij het publiek;
Dat zijn ambtenaren hun besten tijd aan zijn dienst onttrekken;
Dat zijn ambtenaren almeer ophouden den zedelijken waarborg te bieden, die alleen in een gevestigde positie ligt.
Dit mag, dit kan niet blijven.
Hoe het euvel te verhelpen? (23 April '74).

II.

Stemt men toe, dat de tractementsregeling der ambtenaren, feitelijk tot hun ongerief en tot schade van den Staat, de bedoeling van den wetgever miskent, derhalve onbillijk en krenking van recht is, dan kan in tractementsverhooging nooit afdoende verbetering gezocht worden.

Immers, al kwam men er toe, de tractementen, die de Staat uitbetaalt, met een derde te verhoogen, dan zou men als gunst iets schenken, wat den betrokken persoon in zedelijken zin als een recht toekwam.

Zulk een maatregel zou bovendien ongelijkmatig werken. Dagteekent de tractementsbepaling voor het éene ambt van 1815, voor een ander van 1830, voor een derde van 1848, dan springt het in het oog, hoe weinig recht nog aan de eerste klasse van ambtenaren zou geschieden, al kwam de tweede tamelijk wel haar recht nabij en al werd ook aan de laatste klasse misschien nog iets boven haar recht geschonken.

Eindelijk, ook al slaagde men er in, de tractementsverhooging naar gelang der verschillende jaren, waarin hun montant bepaald werd, en dus naar recht en evenredigheid, te regelen, toch zou hierdoor de billijkheid slechts voor een enkel jaar hersteld zijn.

Immers, de prijzen der artikelen van verbruik, hoe hoog ook reeds geklommen, zetten die klimming nog steeds voort. Aan standvastigheid van prijzen valt al minder te denken. Nu rijzen, dan dalen ze, maar dat ze, als weer het vierde eener eeuw zal verstreken zijn, nogmaals met 10 pCt. zullen geklommen zijn, is een ver van gewaagde profetie.

Om tot den Katheder van onze Hoogescholen terug te keeren: neem aan dat de voorgestelde tractementsregeling doorgaat en aan een gewoon hoogleeraar f 5000 worde toegelegd, dan is hem ongetwijfeld een inkomen verzekerd, dat voor het oogenblik, naar den stand der prijzen, die thans genoteerd zijn, tot onderhouding van een niet te groot gezin op niet te hoogen voet in staat stelt.

Maar denk u tien jaar verder, dan is de huur van het door hem bewoonde huis minstens weder met f 100 verhoogd, en zijn de uitgaven voor huishouding en studie licht weder met een 5 pCt. vermeerderd.

Nu van tweeën één. Of hij ontvangt thans meer dan hij noodig heeft en dus te veel, of wel zijn inkomen is thans wat het zijn moet, maar dan ontvangt hij over vijf jaar ook te weinig.

Waarin schuilt dan de fout?

Ons dunkt hierin, dat men een vast tractement bepaalt, terwijl de prijzen op de markt geen vastheid kennen; dat men den ambtenaar een som toelegt, die steeds dezelfde blijft, terwijl de door hem te doene uitgaaf steeds wisselt.

Een begrijpelijke verwarring is hieraan schuld.

Men betaalt in geld, niet om de waarde die dit als zoodanig heeft, maar wijl het ruilmiddel is. De ambtenaar moet in staat worden gesteld zoo en zooveel te kunnen huren en koopen. De prijs hiervoor noodig vormt het cijfer van zijn jaargeld.

Doch deze eenvoudige waarheid verliest men uit het oog en komt in den waan, dat het geld als geld en om zijn waarde als zoodanig wordt uitbetaald. Dat het als ruilmiddel werd gegeven, brengt men niet meer in rekening, en blijft uit dien hoofde aan het vaste tractementcijfer vasthouden.

Hier komt bij, dat het verleden ten dezen opzichte slechten raad gaf.

Bij beperkte middelen van verkeer en trager levensbeweging bleven in vorige

eeuwen de prijzen langer op dezelfde hoogte staan. Schaarschte of beurspaniek mochten voor een oogenblik die gelijkmatigheid verstoren, toch kwam men na herstelling van het evenwicht tamelijk wel weêr op denzelfden prijs terug. Er was ook destijds wel klimming van prijzen, maar zoo langzaam, zoo ongemerkt, zoo tragelijk voortschrijdend, dat men zonder onbillijk te zijn de tractementsverbetering veilig kon uitstellen tot men aan vernieuwing van resolutie of instructie toe was.

En zelfs in dien tusschentijd was de onbillijkheid minder stuitend. Men leefde nog in den gulden tijd van gratificatiën en emolumenten en kon door dat hulpmiddel ongemerkt de inkomsten der ambtenaren verbeteren, zonder dat hun nominaal tractement verhoogd werd. Velen dier emolumenten en klommen of daalden naar gelang de algemeene welvaart toe of afnam en vergoedden althans ten deele het nadeel, dat in de onveranderlijkheid van tractementscijfer voor den ambtenaar lag.

Twee oorzaken hebben dus saâmgewerkt om de onrechtvaardigheid der vaste tractementen thans zoo drukkend te maken.

Vooreerst de snellere wijziging waaraan de marktprijzen, dank zij het versneld verkeer, thans bij vroeger vergeleken onderhevig zijn.

En ten tweede, de betere praktijken onzer administratie, die, door afschaffing van emolumenten en bijkomstige voordeelen, al meer dringt naar afbetaling van geheel het jaargeld, door toekenning van een ronde som in eens.

Het zal er dus op aankomen, zoodanige tractementsregeling te vinden, die met de wijziging der marktprijzen gelijken tred houdt en toch onder één hoofd, zij het ook in termijnen, wordt uitbetaald.

Dan eerst zal de billijkheid zijn teruggevonden en het recht ook tegenover den ambtenaar betracht, als hem telken jare zóóveel van Staatswege wordt uitbetaald, als hij zelf dit jaar betalen moet, om op een bepaalden voet te blijven leven.

Hoe beiden, vastheid van toelage en wisseling van tractementscijfer, o. i. te ereenigen zijn, zeggen we een volgend maal. (24 April '74).

III.

Het beginsel, dat de hoeveelheid der door den Staat voor tractementen uit te betalen waarde, gelijken tred behoort te houden met de klimming of daling der marktprijzen, is niet nieuw, maar ten deele steeds feitelijk in het huishouden van den Staat toegepast.

Er zijn nog andere personen dan ambtenaren in den dienst van den Staat. Men denke aan onze vloot en ons leger.

Op die vloot dienen matrozen, mariniers en officieren.

Bij dat leger dienen soldaten en officieren.

Wijl dezen hun tijd en kracht, en in geval van opstand of oorlog, zelfs hun leven ter beschikking van den Staat stellen, is het de eisch, dat de Staat hen doe wonen, ze kleede en voede.

Ten deele doet de Staat dit zelf.

Woning biedt hij in zijn oorlogsschepen en kazernen, voeding op zijn schepen, en kleeding op beiden tegen korting op de gage; althans voor wat de gewone manschappen betreft.

Officieren ontvangen buiten oorlogstijd eenvoudig een vast tractement, waarvoor zij zichzelven woning, voeding en kleeding hebben aan te schaffen.

In oorlogstijd daarentegen, of op in dienst gestelde oorlogsbodems, moeten ook zij door de administratie verzorgd worden, en treedt de Staat ook ten hunnen behoeve als huishouder op.

Wat hiervan het gevolg is, bleek bij de begrootingen van oorlog en marine jaar op jaar, en sprong bij de expeditie naar Atsjin nog sterker in het oog.

De budgetten van oorlog en marine klommen gestadig, wijl de levensbehoeften, het bouwen van kazernen en schepen enz. gestadig in prijs stegen.

Niemand dacht er aan, het leger in dienst van den Staat het hoogere van den prijs zelf uit eigen middelen te doen betalen. Voor hetzelfde aantal manschappen, voor dezelfde brigade, betaalt men aan uitrusting en administratie thans 50 pCt. meer dan voorheen

Van onze gevangenissen, gasthuizen en stichtingen voor krankzinnigen geldt hetzelfde.

Ook de daar geherbergde personen leven op kosten van den Staat De Staat verschaft hun woning, voeding en kleeding.

En wat blijkt nu ook ten opzichte van deze stichtingen?

Immers dat de gelden, van Staatswege voor deze huizen jaarlijks beschikbaar gesteld, klimt of daalt en dus gelijken tred houdt met stijging of daling van de marktprijzen der levensbehoeften.

Zelfs bij aanbestedingen van Staatswege geldt dit.

Laat de Staat een fort, een brug, een dijk bouwen, dan neemt hij feitelijk een aantal personen ter verrichting van dezen arbeid in dienst.

Maar onderzoek nu eens, wat de Staat een halve eeuw geleden en wat hij nu voor het aanleggen van een gelijk stuk dijk betaalt, en ook hier zal men zien, dat de Staat gestadig zijn betaalsom heeft moeten wijzigen naar gelang materiaal en handenarbeid steeg of daalde in prijs, wat natuurlijk thermometer was voor de rijzing of daling der marktprijzen.

Let men nu op het feit, dat dit beginsel van gestadige wijziging in betaalsom, naar gelang de marktprijzen wijziging ondergingen, door den Staat steeds is toegepast bij allen aanmaak van schepen, geschut en ammunitie, is toegepast bij den aankoop van paarden, geweren en kleeding, is toegepast bij den aanleg van wegen en dijken, van forten en bruggen, van kanalen en sluizen, bij het bouwen van localen en kazernen, bij de werving en soldijbepaling van soldaten en matrozen, en voorts bij alle stichtingen, die op Staatskosten onderhouden worden, kortom bij a l l e uitgaven uit de Staatskas, die niet onder de rubriek van gratificatie, rentelast of ambtenaren vallen, dan kan door niemand de nieuwheid van het door ons verdedigd beginsel tegen ons gekeerd worden, en blijkt slechts algemeener toepassing van een reeds lang aanvaard beginsel, aanvaard wijl het eenvoudig onontwijkbaar was, te zijn bedoeld.

Of hoe het feit te verdedigen, dat de Staat zich in elk ander opzicht bij het regelen der betaalsom schikt naar de wisseling der marktprijzen, en uitsluitend ten opzichte van zijn ambtenaren zich aan dezen eisch der billijkheid onttrekt?

Bij zijn ambtenaren heeft de Staat het hoogste belang. Het zijn de organen, waardoor hij werkt. De levende personen, waarin zijn macht belichaamd is. Waarom dan juist aan dezen stand der maatschappij het grievendst onrecht gepleegd?

Slechts één antwoord is op die vraag te geven: ten opzichte zijner ambtenaren is de Staat onmeêdoogend, w i j l h ij z e i n z ij n m a c h t h e e f t.

Wil de Staat zich niet naar de marktprijzen schikken tegenover den leverancier en arbeider, dan weigeren dezen kortweg hun diensten. Zij staan tegenover den Staat als vrij man en onderhandelen bij contract.

Niet alzoo de ambtenaar, die tot dienstprestatie verplicht en gehoorzaamheid aan den Staat schuldig is.

De tegenwerping, dat men zijn dienst ook als ambtenaar kan opzeggen, geldt niet. Wat wil men in de maatschappij beginnen, als men door zijn opleiding tot officier of ambtenaar en door den tijd, in 's lands dienst besteed, ongeschikt is voor de uitoefening van bedrijf of handel?

Een benoeming afslaan kan men nog. Het voorbeeld van Dr. Cramer toonde het nog onlangs en zij, wien het aangaat, mogen overwegen, welk een schade hierdoor aan het prestige van het hoogleeraarsambt wordt toegebracht. Maar eenmaal in Staatsdienst getreden, is, althans in den regel, juist de Staatsdienst zelf het beletsel om ooit weêr vrij man tegenover den Staat te worden.

Het kwaad, waarop we stuiten, is derhalve niets minder dan m i s b r u i k v a n m a c h t.

Een z e d e l ij k kwaad derhalve, dat tegen de eerste beginselen van ons Christendom indruist, en uit dien hoofde gebrandmerkt moet worden voor de consciëntie der natie, t o t h e t v e r h o l p e n z ij.

Is dit mogelijk? (25 April '74).

IV.

De jaarwedde moet in w a a r d e steeds dezelfde blijven, maar in b e t a a l c ij f e r gestadig wisselen met den wisselenden prijs van het geld.

Dit doel bereikt men niet door tractementsverhooging, noch door terugkeer naar het stelsel van gratificatiën. Hoe dan?

Zoo ons voorkomt, uiterst eenvoudig, door in stede van den gulden een tractementseenheid in elke wet of instructie te bezigen, zoo dikwijls de jaarwedde bepaald wordt, en voorts telken derden jare door de wet te laten vaststellen, met welk geldcijfer de tractementseenheid de drie eerstkomende jaren zal worden uitbetaald.

Stel, aan een hoogleeraar wordt door de nieuwe wet op het Hooger Onderwijs, niet een jaarwedde van f 5000, maar een bedrag van 5000 tractementseenheden toegekend. Nu bepaalt een wet in 1877, in 1880, in 1883, in 1886, dat de tractementseenheid gesteld wordt op f 1.05, f 1.10, f 1.15, en ontvangt genoemde ambtenaar derhalve van 1874 tot '77 f 5000; van '77 tot '80 f 5250, van '80 tot '83 f 5500 en vau 1886—1889 een bedrag van f 5750.

De herziening der kiestabel en de jaarlijksche publicatie van de prijscourant der Staatspapieren door den Minister van Finantiën rusten op hetzelfde beginsel, dat de Staatshuishouding niet stationair mag blijven, waar door wisseling van bevolking of prijs der geldswaardige papieren de feitelijke toestand veranderd is.

Wat bezwaar om gelijken weg ter bepaling van het tractementscijfer in te slaan?

Bij de hooge vlucht, die ook onze statistiek reeds nam, kan de moeite niet noemenswaard zijn, om na verloop van elke drie jaar de verhooging der marktprijzen in een juist percent te constateeren.

Hiertoe zou uitteraard dienen gelet te worden op de waargenomen verandering 1°. in de huurwaarde, 2°. in de rijks-, provinciale- en gemeentelijke belastingen, 3°. in den prijs der eerste levensbehoeften, als granen, aardappelen, vleesch, brandstof enz., 4°. in den prijs der behoeften voor kleeding, (katoen, linnen, laken, leder) en 5°. in de schoolgelden en arbeidsloonen.

Verder behoefde men niet te gaan.

Slechts ware in overweging te nemen: 1°. of de tractementseenheid door de wet niet voor verschillende streken onzes lands naar plaatselijke gesteldheid ware te regelen.

Niet slechts de huurwaarde maar geheel de voet des levens is te 's Gravenhage hooger dan in Delfzijl en Venlo. Een luitenant, die in Delfzijl en Venlo nog soberlijk rond kan komen, wordt door verplaatsing naar de residentie geruïneerd.

Voorts dient er op gelet, dat de prijsverhooging der eerste levensbehoeften zwaarder drukt op kleine, dan op hooge tractementen.

In een tractement van f 5000.— is slechts een deel tot vervulling der eerste levensbehoeften bestemd, en een ander deel blijft vrij voor uitgaven naar keus. Daarentegen is bij een tractement van f 500 zulk een splitsing ondenkbaar. Het gaat geheel op aan de vervulling der noodzakelijkste levensbehoeften.

Uit dien hoofde schijnt de billijkheid te eischen, dat de tractementseenheid voor minstens drie klassen in verschillend cijfer wordt aangegeven. Het hoogst voor de tractementen tot op f 2500, met een middelcijfer voor tractementen van f 2500 tot f 4000, en het laagst voor jaarwedden boven de f 4000.

Tevens zou onderzocht dienen te worden, met welk percent de marktprijzen sinds '48 geklommen zijn, om onverwijld dit percent in rekening te brengen bij het cijfer tractementseenheden, dat zal worden toegekend aan ambtenaren, wier

jaarwedde in dat jaar is vastgesteld. In gelijken geest zou men moeten handelen met de verschillende tractementen, wier cijferbepaling van vroeger dagteekent. Restitutie van hetgeen de Staat in dien tijd ten koste zijner ambtenaren geprofiteerd heeft, vragen we niet. Het onrecht dat in het verleden ligt, is niet te herstellen. Maar volharden op den ongerechtigen weg, mag men niet.

Hiertoe zou, in maniere als boven is aangegeven, een staat zijn op te maken, aanwijzende het percent waarmeê sinds 1815 de marktprijs in perioden van drie jaar gedaald of geklommen is. Met zulk een staat voor zich, had men dan slechts te onderzoeken, in welke periode de tractementcijfers voor de verschillende ambtenaren zijn vastgesteld, om geleidelijk op zuivere gronden het cijfer te bepalen, dat hun thans moest worden toegelegd.

Bleek bij de uitkomst dat sommiger tractement hierdoor te hoog zou stijgen, dan zou hieruit slechts volgen, dat hun oorspronkelijk te veel is toegelegd en betwisten we aan den Staat allerminst het recht, een lager cijfer vast te stellen.

Een dubbele wet zou derhalve vereischt zijn.

Vooreerst, een wet, die, met herziening van alle wettelijke bepalingen van tractementen, een generale tractementsregeling naar den eisch van het oogenblik gaf.

Dat Grondwetsherziening hiertoe ten deele vereischt zou worden, spreekt van zelf, maar waarom ook hiertegen opgezien, indien de billijkheid het eischt.

En ten tweede, een telken derden jare uit te vaardigen wet, waarin voor de verschillende streken van ons land en de verschillende tractementsklassen de tractementseenheid, of, wil men, het geldcijfer, waarmeê deze is te voldoen, voor drie jaren wordt geregeld.

Dat daling der marktprijzen eventueel tot verlaging van het geldcijfer zou leiden, springt in het oog, maar zou ook volkomen billijk zijn. Geen voordeel beoogen we voor den ambtenaar, maar uitsluitend recht.

Dat de Staatskas voor het oogenblik in moeilijkheid zou geraken, ontkennen we evenmin. Mits men dit bezwaar niet ons, maar den Staat zelven tegenwerpe, die door verzuim van wat recht en billijkheid eischte, zich in deze moeilijkheid bracht.

Juist door onzen voorslag wordt deze moeilijkheid voor de toekomst afgesneden.

Maar welk oordeel men ook velle over het geneesmiddel, dat we aan de hand deden, dit zal men dienen toe te geven, dat het voldoet aan den eisch van het recht, een regeling biedt die op den feitelijken toestand rust, en het zedelijk prestige van den Staat, juist in zijn ambtenaren, zal verhoogen.

Wat arbeids zal het kosten, we weten het wel, althans de eerste drie jaren, maar ook dat mag niet afschrikken. Zoo ooit voor eenig onderzoek op den lust en den ijver der ambtenaren te rekenen viel, dan wel hier.

(27 April '74).

5. Staats-Loterij.

I.

De Nederlandsche Regeering laat haar onderzaten nog steeds »loterij spelen".

De bate voor de schatkist, die uit deze loterij komt, is niet noemenswaard. Wat toch beteekent een voordeel van vier ton op een begrooting van over de honderd millioenen? Een Minister, die bij de Staten-Generaal komt om den accijns op het geslacht af te schaffen, d. i. een verlies van inkomsten voorstelt, dat nu weêr op twee millioen en vier ton geraamd is, zou voor de derving van zoo kleine winste, als de Loterij biedt, niet terug behoeven te deinsen. Om bij de instandhouding van de Staats-Loterij uitsluitend aan pratheid op geldelijk voordeel te gelooven, is het goed slot, dat er voor den Staat uit komt, te klein.

Slechts twee oorzaken zijn voor de bestendiging van dit middel van inkomst denkbaar: òf dat men vergat het af te schaffen, òf dat men uit de afschaffing verergering in steê van verbetering ducht.

Het kón *vergeten* zijn.

Althans de laatste jaren is over de *Staats-Loterij* in onze Staten-Generaal bijster weinig voorgevallen, en de heer Fokker, die dit vraagstuk tot zijn »eigen jacht" had uitgekozen, deed in Augustus slechts zijn verschijning, om ietwes kriegel te knorren, dat de heer Heemskerk Az. hem niet eer had binnengelaten.

Nu wil het geval, dat de Staats-Loterij bij de *Wèt op de middelen* hoort en dus niet in behandeling kan komen dan na afloop van de geheele Staatsbegrooting. Weet men nu dat deze beraadslaging meestal tot vlak aan Kerstmis schuift, dan verklaart het zich volkomen, hoe na een vermoeiende zitting van weken achtereen, met de koffers gepakt voor het winterreces, bij kort dag, vooral in aanmerking genomen de onbeduidendheid van het sommetje, de lust en opgewektheid ontbrak, om een breede bespreking van het vraagstuk der Loterijen op touw te zetten.

Of wil men niet aan *vergeten* denken, denk dan aan de pijnlijke overtuiging, dat afschaffing van de *Staats-Loterij* een geneesmiddel erger dan de kwaal zou zijn.

Ook bij onze natie, zoo oordeelt men, bestaan verkeerde hebbelijkheden; hartstochten die eer winnen dan verliezen in kracht; en met deze volkszonden dient gerekend.

Men rekent met de schuiverij van den Javaan bij de opium-pacht; met de liefde voor »het slokje" van den Hollandschen werkman; bij onze stedelijke verordeningen is zelfs een reglementeering van de schandelijkste ontucht beproefd; waarom zou alleen de *zucht naar het spel* door de Landsregeering uit het oog worden verloren?

Op Java zegt men: Al sloot het Gouvernement zijn Opium-kitten, *de Javaan zou toch schuiven*. En evenzoo redeneert men op den Kneuterdijk: Al verkocht de Minister van Finantiën geen loten meer, *de Nederlander zou tóch spelen*.

Maar dan spelen òf in *private* òf in *vreemde* loterijen.

D. i. beide malen *verergering* van het kwaad; wijl beiden aan de regeeringscontrôle ontsnappen en minder waarborg opleveren van soliditeit.

Door zelf loten te veilen, roeit men wel is waar het kwaad niet uit, maar men houdt het toch binnen zekere perken.

Er wordt dan wel gespeeld, maar gespeeld op soliede manier.

Het *dobbelen* gaat zijn gang wel, maar men dobbelt *fatsoenlijk*.

Met dezen stand van zaken kan het goedgezinde deel van het publiek o. i. op den duur geen vrede hebben.

De verdediging van het bestaande kwaad op ons budget is een *uitvlucht*, geen *pleidooi*.

Want:

1. De Staatsloterijen danken haar oorsprong *niet* aan de zucht om een volkszonde te beperken, maar uitsluitend aan den nood, waarin eertijds de schatkist verkeerde.

2. Gold de regel, dat de Staat geroepen was om, door zelf gelegenheid tot zondigen te openen, de ergerlijkste uitspatting dier zonde te voorkomen, dan moest de Staat, om consequent te zijn, ook speelbanken, danshuizen en bordeelen openen.

3. De opheffing der speelbanken, die geheel op hetzelfde beginsel rusten, is almeer door alle deskundigen geëischt en in Duitschland door heel de natie als een der weinige zegeningen van Bismarck's bestuur begroet, waarover alle Duitschers eenstemmig dachten.

en 4. door Staatsbemoeiïng met het hazardspel wordt het zedelijk bewustzijn van ons volk gevaarlijker bedorven, dan een voortwoekeren van de speelzonde doen kan.

Door Staatsloterij de speelzonde te willen keeren, is een »Voorzienigheidspelen" dat den mensch niet toekomt.

De overheid draagt het zwaard.

Ze mag een verbod stellen. Den overtreder van haar verbod kan ze grijpen. Den gegrepene straffen.

Dusdoende blijft ze in haar zedelijk karakter; dekt ze haar waardigheid; en oefent ze een zedelijken invloed.

Een zonde, die op privaat terrein schuilt en aan haar waarneming ontsnapt, kan door de overheid noch gekeerd noch berecht worden.

Zulk een zonde wacht het oordeel van hooger rechter.

Al moest dus ook toegegeven, dat bij opheffing der Staatsloterij het kwaad zou toenemen, desniettemin zouden we tot die opheffing raden.

Maar we geven dit niet toe.

De speelzucht stoort zich niet aan de perken, die de Staatsloterij haar stelt.

Men speelt toch in vreemde loterijen en zeker kantoor in Hamburg zou, als het eens klappen wilde, zonderlinge histories van de »onze grenzen overschrijdende" speelzucht der Hollanders uit alle standen kunnen verhalen.

Bovendien het speculeeren, dat den kleinen rentenier in het bloed zit en vooral bij den Hollandschen rentenier tot zoo schandelijke hoogte geklommen is, staat althans bij de voddige fondsen van Staten zonder crediet volkomen met het spelen in de Loterij op één zelfde lijn.

Wat duizenden en millioenen Hollandsch geld zijn in die bodemlooze put reeds verzonken!

Verzonken, omdat men met een rechtmatige winst niet tevreden was.

Verzonken, omdat winzucht tot verrijking prikkelde.

Ook niet weinig orthodoxe Christenen prikkelde.

Zóó dat de een er den ander toe prikkelde!

Och, laat ons niet over theorie redeneeren.

De zucht om door de Fortuin, d. i. door het geval, door het noodlot, door een kans rijk te worden, moet wel veld winnen in een maatschappij, die met de lotsbeschikking van haar God geen vrede heeft.

Men noemt het dan ook fortuin maken; er een fortuintje bij hebben; fortuinelijk er bij varen; en de Fortuin is in den grond een loochening van den levenden God.

Het lotspel is heilig in den dienst des Heeren.

Gelijk de Schrift het kende.

Gelijk de Hernhutters het nog overdrijven.

Gelijk onze Vaderen het spaarzamelijk en soberlijk oefenden, om uitkomst in onzekerheid te vinden.

Het lotspel om geld te maken, is in den wortel zondig en dies den Staat onwaard.

Dusver hielpen Weesjongens in Den Haag bij het trekken der loten.

Wat publieke schande toch!

Kinderen uit een Godshuis, weezen die aan de Christelijke liefde zijn toevertrouwd, gedachtenloos, om een fooitje, met het spel gemeenzaam te maken!

Eere aan regenten, die althans dezen gruwel hebben gestuit!

Maar nu de Staatsloterij zelf. (25 November '75).

II.

Straks komt in onze Staten-Generaal de Begrooting voor het Rijk der Nederlanden, zoo in Indië als in Europa, weêr aan de orde, en daarmeê tevens de wet op de middelen, d. i. het Staatsstuk, aanwijzende de ontvangsten van allerlei aard, waaruit men de toegestane uitgaven zal bestrijden.

Onder de daarvoor aangeboden middelen zijn er meer dan één, om slechts de suikerbelasting te noemen, die we schadelijk achten voor onzen materieelen vooruitgang.

Maar erger aanstoot nog geeft ons het bekende drietal posten, waartegen sinds lange jaren al wie op het zedelijk karakter van onze staatkunde prijs stelt,

met klimmenden ernst protesteert, t. w.: de opium-pacht voor Indië; en voor het Rijk in Europa de accijns op het Gedistilleerd en de Nederlandsche Staatsloterij.

Voor heden alleen over den laatsten post van inkomst een ernstig woord.

Gelijk men weet, zijn de Loterijen van zeer oude herkomst, en maakten ze vooral in de dagen van het gouvernement personel een niet onaanzienlijk bestanddeel uit der Regalia, d. i. der inkomsten waarover de Kroon naar eigen goedvinden beschikken kon.

Het voordeel dezer Vorstelijke Loterijen bestond hierin, dat ze de inwoners van een land bewogen, uit eigen beweging, geheel vrijwillig, soms met aandrang zelfs, hun spaarpenningen aan den Landvorst af te staan.

Hief men een belasting, men wekte ontevredenheid. Plaatste men tollen op wegen en grenzen, men hoorde gemor en kweekte smokkelarij. Maar stelde men een Loterij in, dan vloeide het geld van zelf in de schatkist en waren Vorst en onderdaan beiden tevreê.

Welk een heerlijke vondst was dan zulk een Loterij niet!

Het hielp de Staathuishoudkundigen op eens van het moeilijk probleem af, hoe belastingen uit te denken, die geen weerzin bij het volk zouden wekken. Het onthief den handel. Het verving de spanning tusschen Vorst en volk door wederzijdsche ingenomenheid met een voor beiden even voordeelig middel, en bood bovendien het waarlijk niet geringe profijt, dat ieder zich naar eigen vermogen belastte en het heir beambten voor de inning tamelijk wegslonk.

Zoo vroeg de Vorst geld en met hooge ingenomenheid kwamen de rijken en minder bemiddelden uit den lande hun goud en zilver aandragen, tot b. v. de som van een honderd duizend ducaten vol was; allen gelokt doordien de Vorst vooruit beloofde, dat hij een twintig duizend er van weêr onder de inbrengers zou laten verloten.

Vandaar dan ook het strenge verbod, dat allerwegen tegen loterijen van vreemde vorsten of particulieren, onder de onverbiddelijkste straffen, werd uitgevaardigd.

Die straffen bedoelden allerminst, den onderdaan tegen zwendelarij en oplichting te beschermen, maar beoogden alleen het vrijhouden van het eigen jachtveld.

Men speuleerde op den zondigen hartstocht van spelzucht. Die hartstocht had slechts een bepaalde kracht, om geld bij de burgers los te maken. Liet men nu aan andere vorsten of párticulieren toe, een deel dier kracht tot eigen profijt te gebruiken, dan was uitteraard het jachtveld bedorven en raakte de Landvorst zijn loten niet kwijt.

Hebzucht, geen zedelijkheid, heeft dan ook tot op den huidigen dag het wezen der Staatsloterijen bestuurd. Ze zijn van ongerechtigen oorsprong, wijl ze gefundeerd zijn op een zondige neiging van het menschelijk hart. En zelfs het Kon. Besluit van 1827 ten onzent, waarbij met zoovele woorden op het zedelijk belang van ons volk gewezen wordt, mistte, hoe goed misschien door den opsteller beoogd, zijn doel volkomen

Vreemd is het, dat men desniettemin ook ten onzent met de invoering eener Staatsloterij zulk een schromelijke haast maakte, dat onder de allereerste besluiten van 6 Dec. 1813, die door onzen Souvereinen Vorst werden uitgevaardigd, als gold het een der eerste nationale levensbehoeften, reeds aanstonds de instandhouding der in 1812 geregelde Loterij voorkomt.

Veel rendeerde het middel ten onzent nooit. Het is voor 1878 op f 430,000 geraamd, en men zou het karakter onzer finantieele politiek algeheellijk miskennen, indien men óns Gouvernement nog aansprakelijk wilde stellen voor de booze intentiën van vroegere vorsten.

Veeleer is er van meet af onder onze Staatslieden tegen dit op zich zelf ongeoorloofd middel een zeer ernstig protest uitgegaan, is dit protest in onze Staten-Generaal steeds met klem en nadruk herhaald, en mag veilig verklaard, dat loterijen zoomin als bank- en hazardspelen thans nog door een enkel ernstig man of Staathuishoudkundige van naam worden verdedigd.

Waarom men dan nïet reeds lang tot afschaffing van de Staatsloterij overging?

Vooreerst wijl geen Minister van Finantiën er graag op is, om een zijner gouden hennetjes te slachten. Ten tweede wijl men oordeelde, dat het misbruik ten onzent uiterst gering was. En ten derde wijl men voorgaf, dat de speelzucht toch een uitweg zou zoeken, en het dan beter was de speellustigen in handen van den Staat te laten vallen, dan in de fuik der geheime zwendelaars.

Toch dunkt ons geen dezer drie redenen van excuus steekhoudend.

Hoe slecht ook 's lands finantiën staan, wat zondig is mag niet genoten. Dat het misbruik ten onzent achterstaat bij de ongelooflijke afmetingen, die dit kwaad in Italië en Duitschland had verkregen, neemt niet weg, dat ook ten onzent dit misbruik nog zeer stuitend is. En zoomin de Staat, wijl er nu eenmaal steellust bestaat, geheimelijk den diefstal aanmoedigt, zoomin mag, wijl nu eenmaal speellust in 's menschen hart zit, alleen uit dien hoofde, van Staatswege aan die zucht naar het spel worden voldaan.

De loterij is zondig, wijl ze den wortel van den godsdienst ondermijnt, door het Fortuyn in plaats van den levenden God als Beschikker te aanvaarden van onze bestaanmiddelen.

Ze zondigt tegen de wet der liefde, in zoover ze op anderer zwakheid speculeert, om zich met hun geld te verrijken.

Ze ondermijnt de veerkracht van het burgerleven, voor zooveel ze van noeste vlijt en inspanning des geestes afmaant naar den tragen, geestdoodenden weg van kansspel en geval.

Ze prikkelt bij duizenden de niet te bevredigen begeerte naar een schat, die bij hun levenstoestand niet past, en onderhoudt gestadig een koortsachtige gejaagdheid, die den zegen van het stille leven in huis en in beroep buitensluit.

Kortom ze is uit elk oogpunt te veroordeelen; door niemand van ernstigen zin meer verdedigde; in een vroeger min zedelijk tijdperk thuis behoorende; vooral een Christenvolk geheel onwaardige instelling.

Zulk een instelling van Staatswege geoctroyeerd te zien, is een dier onzedelijke overleveringen, die, even als de Staatsbemoeiïng met de bordeelen, het minder kwaad laat doen om erger kwaad te voorkomen; maar juist door deze onheilige, menschelijke berekening het verderf van den omtrek naar het middenpunt, van de vingertoppen naar het hart overplant, en dusdoende heel het volksgestel laat aangrijpen.

Uit dien hoofde richten we ook tot het nu opgetreden Kabinet het verzoek: »Schrap als regeering dezen post van uw eerstvolgende begrooting. Doe het ondanks de verlegenheid der schatkist. Ja, maak te eer, nu ge toch de nieuwe millioenen bij tientallen uit den nieuw te boren put moet doen vloeien, ook aan dezen finantieelen misstand een einde."

Komen we tot ons Parlement met de bede: Biedt aan het Kabinet geen weerstand, indien het deze zonde uit ons midden wil wegnemen!

Maar richten we ons ook niet het minst tot onze eigen geestverwanten met den drang der liefde, om, wat Kabinet en Parlement ook ten deze besluiten zullen, nooit door zelf meêdoen de schuld te verhoogen, die op de volksconscientie drukt.

Immers, als ons volk niet had willen spelen, zou de Staatsloterij sinds lang zijn doodgebloed, en in steê van u boven dat volk, met dunk van eigen heiligheid, te verheffen, hebt ge, o Christenen in Nederland, te belijden, dat ge met dat volk één, van dat volk een deel, tot dat volk behoorende zijt, en, zij 't ook niet langs directen wege, ook ten deze deel hebt aan de schuld, die op dat volk rust. (21 November '77).

6. De accijns op het gedistilleerd.

Altijd op hetzelfde aanbeeld slaan, naar den regel dat de droppel ten leste den steen uitholt, is, zoo ergens, tegenover de volksplage der *drankzonde* eisch van Christelijke plichtsbetrachting.

De *sterke* drank is, helaas, in maar al te letterlijken zin ons volk *te sterk* geworden. De drank werd een macht, die de ontwikkeling van ons volk ten onder houdt; zijn geestelijke frisschheid wegstal; zijn eerlijk karakter bedierf.

Als een werkelijke plage heeft de dorst naar verhittend vocht gansche geledingen van ons volksorganisme derwijs besmet, vergiftigd en van levenskracht beroofd, dat reeds de achterlijkheid in lichaamsbouw en de ingezonkenheid der gelaatstrekken het lage peil verraadt, waartoe het geestelijk en zedelijk leven wegzonk.

Ons volk raakt er met de drankzonde *onder*. Het is reeds achterlijk op het gebied van eerlijke bedrijven, en moet het aanzien, dat de vreemdeling zich in onze eigen koopsteden van onzen handel meester maakt. Het verliest zijn zedelijk besef voor wat recht en billijk is. Het spot, cynisch lachend, met wat eens zijn hoogste idealen waren En insteê van nog als eertijds »der Christelijke religie" tot steun en herberge te dienen, raakt het voor de teederder roerselen van onze heilige belijdenis almeer onaandoenlijk en verstompt.

De cijfers spreken luide van den ontzettenden omvang, dien dit uiterst bedenkelijk kwaad reeds bereikte. Een som van 22, straks 25 millioen, wordt aan accijns betaald, waardoor stellig een omzet in slijterijen en kroegen wordt aangewezen van 40 à 50 millioen gulden.

Men late daarom dan ook af van het laag neêrzien op onze handwerks- en boerenklasse, alsof alleen in *haar* midden het euvel ware uitgebroken. Ongetwijfeld draagt deze maatschappelijke stand èn om zijn talrijkheid èn om zijn gemis van andere, kostbaarder prikkels, verreweg het grooter deel in dezen accijnspost bij Maar toch, deze klasse zondigt niet alleen. Ook in den neringdoenden stand, ook onder onze kooplieden, op onze societeiten, bij onze renteniers en particulieren, is, even als op de »visites" en verjaardagen in onze vrouwelijke kringen, de trek naar fijne likeuren, ja, maar altijd »drank" dan toch, doorgedrongen; en zelfs zou men zich zeer vergissen, indien men meende, dat belijdenis van den Christus, vooral ten plattelande, steeds met vrijmaking van de banden der drankzonde gepaard ging.

Liefst nemen we dan ook alle onderscheidingen ten deze weg en plaatsen we ons op het standpunt, dat *geheel* ons volk in alle rangen en standen zich over dezen jammerlijken toestand te verootmoedigen heeft; en dat Kerk en niet-Kerk, hooger en lager geplaatste, maar dan ook volk *en Overheid*, zich hebben op te maken, om, mocht het zijn, nog van de overweldigende en vernielende macht dezer plage verlost te worden.

Wel is het ook onze belijdenis, dat bekeering alleen *den wortel* der zonde aantast, en er ter genezing van het *hart* des volks niets naast Godes Woord en Christus Kerk staan kan; maar, ook afgezien van de zaligheid der zielen, dient er, naar ook Calvijn wilde, toch een burgerlijke orde en welstand, een uitwendige eerbaarheid en plichtsbetrachting onder menschen te bestaan, en ook daaraan doet de drankzonde maar al te ergerlijk afbreuk.

Of nu Afschaffings-maatschappijen, *Multapatioŕ*s-bonden, en wat dies meer zij, ter wegneming van deze plage veel vermogen zullen, schijnt, met het oog op de povere uitkomst, niet boven allen twijfel verheven, maar mag toch bij zoo algemeenen nood nooit tot een laatdunkend veroordeelen van deze pogingen, vooral niet zoolang men zelf stil zit, verleiden.

Juist wijl onze antipathie tegen deze verwoesting van ons arme volk *absoluut* is, kan ook zonder critiek onze sympathie voor elk, die zulk een verwoesting keeren wil, uit de *ruimte* van 't hart komen.

En uit dien hoofde onderzoeken we dan ook niet, of het heffen van accijns op een tot zonde geworden middel *op zich zelf* aanbevelenswaardig zij, mits

men slechts inzie, dat ook door geen accijns het kwaad geheel gekeerd wordt en bij de regeling van dien accijns niet enkel op de belangen der Schatkist lette.

Vandaar een tweetal opmerkingen, die we, met het oog op de nieuwe Staatkundige periode, die we intraden, ook rakende dit volksbelang aan beter oordeel onderwerpen.

De eerste betreft: de langzame klimming die men den accijns op het gedistilleerd ondergaan laat. Nú klom men weêr met enkele guldens en nam waar dat desniettemin het verbruik, na een kleine stoornis, toch klimmen bleef, en inde voor de Schatkist een bate van vier millioenen

Dit systeem nu komt ons voor, onhoudbaar en verderfelijk te zijn.

Zegt men toch een sneller verhooging, b v. van f 25, niet aan te durven, wijl daardoor het verbruik verminderen en dus de accijnspost belangrijk dalen zou, dan ligt in deze gulle uitspraak zelf de zondige bekentenis, dat onze Overheid de vermindering van het gebruik niet beoogt, maar ducht; dan stemt men toe, dat bij onze Overheid het finantieel welvaren van den fiscus boven zijn zedelijken welstand gaat; en dat men, een uitstekend middel ter beperking van het kwaad in zijn hand hebbende, het opzettelijk en met voorbedachten rade ongebruikt laat.

Dit nu mag en kan niet zoo blijven.

»Geld te slaan uit een volkszonde" is een diep onzedelijke gedachte, en die, eens post vattende, geheel den blik van onze finantiën benevelen moet. Slechts als boete, als leidende ter gebruiksbeperking, of, wil men, als belasting op wat geen eerste levensbehoefte is, mag het pleidooi voor dezen accijns gevoerd.

Onze tweede opmerking sluit zich hier geheel bij aan.

Beziet men dezen accijns niet langer uit het oogpunt van een winstgevenden post, maar als middel tot beperking van het drankverbruik, dan is hiermeê ook uitgesproken, dat de Overheid de roeping heeft, langs elken haar ten dienste staanden weg dit volksbederf te keeren.

Niet alsof we in het algemeen en op zich zelf voor inmenging van de Overheid in de zedelijke ontwikkeling der natie zijn.

Uit beginsel zijn we er zelfs tegen, en zoodra er tusschen eerbare en eerlijke burgers verschil van inzicht bestaat, houden we zulk een inmenging, gelijk in de Schoolquaestie, zelfs voor ongeoorloofd.

Maar met de drankzonde staan we voor een buitengewone ramp, die jure suo inbreuk op den algemeen geldenden regel maakt.

Voor een ramp, waarover alle nietdrinkers het eens zijn, en waaruit zelfs een niet gering deel der verslaafden in nuchtere oogenblikken om redding en verlossing schreien.

Tot al te groote schroomvalligheid bestaat te dezen opzichte dus geen oorzaak.

Dat de Overheid iets en veel doen kan, is in het buitenland, met name in Amerika en Zweden, gebleken.

Dat de Overheid ook ten onzent iets doen zal, wordt met klimmenden aandrang van alle zijden, door de pers van alle richtingen, begeerd.

Voor dien algemeen geworden kreet bleef Kabinet na Kabinet dusver doof; zelfs het pas afgetreden Ministerie liet het in deze materie bij het wisselen van een paar onbeduidende stukken.

Zal dit ook met het thans opgetreden Bewind zoo zijn?

Het noemt zich Kabinet van Hervorming.

En nu, veel zal het door willen zetten, waardoor het éene deel der burgers in het oog loopend geprivilegieerd, het andere diep gegriefd zal worden.

Waarom zou het dan ook de hand niet uitstrekken naar dien zoolang reeds verbeiden maatregel van uitnemend nationaal belang, waarmeê het terecht den dank van alle partijen zou verdienen? (23 November '77).

7. De Hollander in zijn zwak getast.

I.

Minister Van der Heim heeft een hachlijk stuk bestaan.

Hij verstout zich, een accijns te willen leggen op de Tabak; een accijns op al wat Tabak heet, aan de tabaksplant groeit of van Tabak gemaakt wordt; blad of steel; die steel geplet of ongeplet; dat blad nat of droog; gekorven of nog heel; die ongekorven bladen in rollen of karotten, tot sigaren verknutseld of, met wat niet al er bij, vermalen tot snuif; in vaten of in kisten; in kanassers van riet verpakt of in ceroenen van bies of huiden saâmgebonden; kortom een accijns op Tabak en Tabaksgelijke, op Havannah en Manilla, op Maryland en Portorico, op Negrohead en Java, een accijns op Tabak in alle manier.

Met dien accijns gaat het aanvankelijk niet veel beter, dan met den ramtoren, die een vorig jaar te Amsterdam van stapel liep. Reeds de bouw had heel wat voeten in de aarde. Het geld smolt er aan weg. Voor het te water laten was men verre van gerust, vooral met het ongeval der *Independencia* voor oogen 1). Maar dat alles was nog niets, vergeleken bij de moeite om het monstreus diepe en lange zeegevaarte door de sluizen van Purmerend en de bocht van Buiksloot te krijgen. Voorshands ligt het nog veilig en behouden onder de hoede van het Amsterdamsche wachtschip; ook al kwamen we in oorlog, voor elken vijand onschadelijk.

Zoo nu schijnt het ook met den Tabaksaccijns; gemakkelijker van de *helling* naar het *dok* dan van het *dok* naar *open zee* te gaan. Althans onze Tabaksplanters van Nijkerk en Kedirie, onze Tabakshandelaars van Rotterdam en Amsterdam, onze Tabaksfabriekanten en Tabakswinkeliers, versterkt door heel het corps onzer Tabaksverbruikers, schijnen zeer geneigd om de schutkolk bij Purmerend hermetisch dicht te metselen, dan meê te trekken aan de lijn, die dit scheepje van vreemdsoortig maaksel door de bochten van het wetgevend kanaal moet brengen.

Er is letterlijk een storm tegen dit voorstel opgestoken.

Een storm in felheid den schoolwetstrijd op zij strevend.

»*Waaraan de natie gehecht is*", op schoolwetterrein betwist, schijnt bij het artikel »Tabak" nauwlijks tegenspraak te dulden.

Heel het land is er over in rep en roer. Op de hoeken der straten, onder onze slampampers en baliekluivers, in magazijn en winkel, op de societeit en in de binnenkamer, hoort men onze kalme landgenooten politiseeren alsof het Franschen waren. Ieder heeft op eenmaal van belastingen verstand gekregen. Heele belastingstelsels hoort men pasklaar maken, alles om er de Tabak maar uit te houden. Men praatte er reeds weken over; is er nog verre van over uitgepraat, en loopt gevaar het onderwerp nooit geheel uit te putten, ook al doet de Kamer over haar voorbereidenden arbeid een jaar. Ja, was men niet zoo tamelijk gerust, dat althans dit onderwerp nooit wet zal worden, men zou eens zien, hoe veel feller het nog stormen zou. Men heeft nu reeds van een *sla-Haman-dood* lawaai gesproken; dàn zou het raadzaam zijn als voorzorgsmaatregel bij schutterij en politie de hartstochtelijke rookers te signaleeren. Of Minister Van der Heim met de ontvangst, aan zijn voorstel bereid, tevreden is, weten we niet; maar wel weten we, dat voor wind en tij loopen anders toegaat.

En ons dunkt, voor *dezen* tegenwind en *dit* slechte tij ontbreekt het niet aan aannemelijke verklaring.

Dit voorstel toch om accijns op den Tabak te leggen, *heeft den Hollander in zijn zwak getast.*

Van oudsher van zijn vaderlandsche pijp, gelijk nu van zijn onvaderlandsche

1) Een Braziliaansche ramtoren, die bij het van stapel loopen kantelde.

sigaar onafscheidelijk, ware een Hollander, als type genomen, allicht niet onjuist te qualificeeren als de rookende Europeaan.

In beschaafde kringen moge allengs een beweging tegen het rooken zijn opgekomen, och, de daardoor meêgesleepten vormen nog zulk een onzichtbaar kleine, nauwlijks waarneembare minderheid. Een Nederlander boven de zestien jaren, die niet rookt, is nog zulk een witte raaf. Rooken is nog regel; rooken is nog een eere; zelfs bij de Hollandsche vrouw, die ge als slachtoffer van deze rookmanie beklagen zoudt, en die er integendeel om 't zeerst voor ijvert »dat rooken zoo gezellig, rooken voor een man zoo goed staat," en »tot breking van de stijfheid" het rooken niet uit de wereld weg mag.

Men rookt ten onzent dan ook in alle kringen, tot in den kring van den karreman en vodderaper toe.

Men rookt hier op alle uren, van dat men opstaat tot dat men, neen niet naar bed gaat, maar in bed zich eindelijk tot slapen schikt. Bij sommigen is het werkelijk, alsof het rooken hun een tweede ademhaling is geworden, zoo ondenkbaar is het, ze anders dan onder het eten of in den slaap niet-rookende te vinden. Pijp en man zijn één.

Zóó is men vaak aan het rooken verslaafd, dat men zelfs in de deftigste Kerkeraadsvergaderingen de goede lieden worstelen ziet, om van hun nog geurend tabaksrolletje af te blijven.

Men rookt hier of het u hindert of niet, in de huiskamer en in de gelachzaal, en slechts waar we, gelijk op onze spoorwegen, op internationaal terrein overgaan, is er van splitsing tusschen rookers en niet-rookers sprake.

Zijn laatste stuiver geeft men in Holland voor het rookgenot, als niet de nog erger passie van het Jeneverdrinken dien stuiver reeds heeft klein gemaakt.

Te kunnen rooken is nog meer dan het krijgen van haar om de kin voor onze knapen de ridderslag, waardoor ze man denken te worden.

We hebben van het rooken in Holland ons stokpaardje gemaakt.

Met klagelijk meêlijden zien we op den Franschman neêr, die zijn régie- of op den Engelschman, die zijn sixpence-sigaren rookt. Och, die arme vreemden, ze kunnen geen sigaren maken en ze kunnen ze niet goedkoop leveren! Laat eens een Hollander op reis gaan, en zie wat hij in alle hoeken en gaten van zijn valies wegstopt; waar hij aan het grenskantoor het meest bezorgd voor is; en waarover hij in den vreemde het liefst praat. Ja, het schijnt wel, alsof het rooken van een goede sigaar, die slechts tien centen gekost heeft, op Franschen of op Duitschen bodem, bij den Hollander een gevoel van nationale meerderheid doet opkomen, niet ongelijk aan den trots, waarmeê een Pruisisch artillerist zijn Krupp-stukken voor St. Cloud afschoot.

We keuren deze lafheden verre van goed; we zijn de eersten om in deze rookmanie iets kleingeestigs en onfiers te vinden; we wilden wel, dat onze goede landgenooten ook bij dit genot der bedwelming meer van den koninklijken en minder van den slaafschen geest openbaarden; een nationaal karakter, dat tabakslucht uitgeurt, maakt ook op ons een verre van verheffenden indruk; wat tegen de lofzingers van onze Pipalia te zeggen valt, zou ook ons uit de pen glippen, eer we het wilden; maar dit neemt niet af van het feit, dat vooralsnog deze zeldzame rookwoede een der eigendommelijkheden vormt van ons Hollandsch volkskarakter, en dat Minister Van der Heim, om twee millioen voor den vleeschaccijns te vinden, te weinig met die eigendommelijkheid heeft gerekend.

(15 Januari '76).

II.

Het rooken zelf is niet het eenige zwak, waarin de Hollander door den Tabaksaccijns zou worden aangetast. Tot zijn zwak behoort ook zekere goedaardigheid jegens den minderen man; prijsstelling op vrijen handel; onbelemmerdheid van het bedrijf en goede opbrengst van onze Koloniën.

Tegen elk dezer vier druist, zoo beweren kenners, de Tabaksaccijns in.

1. Wie gunt »den minderen man zijn pijpje" niet?

Wel weten we, dat ook bij den minderen man het pijpje allengs in onbruik raakt en door den deftiger sigaar wordt vervangen, maar toch rookt nog een groot deel, vooral ten plattelande, gekorven tabak en dient dus met de gevolgen van den voorgestelden accijns ook voor dezen stand gerekend.

En nu doet 's Lands wetgeving, vooral op het stuk van belasting, voor den minderen man feitelijk wel zeer weinig, maar niettemin blijft ons die zekere neêrbuigende meêwarigheid bij, die in den vorm van philantropischen steun gaarne den mindere de hand reikt en er een zeker genot in vindt, ook dien minderen man nog iets, gelijk het dan heet, in zijn toch zoo kommervol leven, al is het slechts in den vorm van zijn pijpje, te laten.

»Dat »pijpje" noemt de Minister weelde! Wel een blijk, dat Ministers niet bij daglooners thuis zijn. Anders zou hij beter weten. »Dat trekje", »dat haaltje" is voor menig werkman het eenige bloempje op zijn levenspad. Met dat pijpje ontneemt ge hem de vreugd zijns levens. Behoefte, onmisbare levensbehoefte werd het hem. Hij kan er niet meer buiten. Dat éene hem te ontnemen, ware al te wreed!"

Acht dit nu, gelijk het ook ons voorkomt, overdreven; oordeel dat ook de beteren onzer werklieden boos zouden worden, als ze zich zoo kinderachtig hoorden afschilderen; ja, koester de meening dat degelijke moed om de sociale vraagstukken onder de oogen te zien, van beter liefde voor den minderen man zou spreken, dan deze goedaardigheid; — mits ge toegeeft, dat er in dien trant over dat »pijpje van den werkman" gesproken wordt, en er, ook na aftrek van alle overdrijving, heel wat van deze grief tegen den tabaksaccijns aan is.

Op honderd oude ponden zou elf gulden accijns komen; dus elf centen op een pond; reken nu dat de mindere man met tabak van zeven stuivers stellig niet te hoog wordt geschat, dan geeft dit nog een verhooging met een derde op een artikel, dat telkens wederkomt en stellig voor het meerendeel door den minderen man wordt gebruikt.

Laat u nu gezeggen, dat dit een derde nog te laag is geraamd, wijl uit een inslag van honderd pond, waarvoor elf gulden betaald is, hoogstens tachtig pond pijptabak komt (door verlies van zand en afval) en dat de werkelijke verhooging in prijs dus zestien à zeventien cent, dat is bijna de helft, zou bedragen; en houdt bovendien in het oog, dat de rijke particulier, die tabak van twee gulden rookt, slechts evenveel aan de schatkist zou betalen als de arme man met zijn pond van een kwartje of zeven stuivers, en immers de hardheid van dezen accijns behoeft geen betoog meer. Wat er ook van kome — zoo denkt de goedhartige Hollander — zoo'n belasting nooit!

2. Prijsstelling op vrijen handel is niet minder zijn zwak.

De Hollandsche koopman heeft van commiezen en douanen-inspecteurs een aangeboren afkeer. »Geen kijk in den pot", noemden die van Amsterdam dat in hun brief aan de Staten, en ook nu nog wil de Hollandsche koopman vrij op zijn kantoor en vrij in zijn pakhuis zijn.

Vooral voor den Tabakshandel acht de kenner die vrijheid onmisbaar.

Onze Tabakshandel heeft het geluk te bloeien; we varen boven verwachting wel met dat artikel; onze suiker ging naar Engeland; het geraffineerd streek voor Frankrijk de vlag; maar in de Tabak zijn we numero één; dát is ònze handel, òns stapelartikel, waarin 's jaars millioenen worden omgezet.

Ligt het niet voor de hand, zóó gunstige uitzondering aan de afwezigheid van accijns ten onzent toe te schrijven? In Duitschland f 14, in België f 6, in Engeland nog veel zwaarder lasten; bij ons alleen bijna niets en juist bij ons heeft de Tabaksmarkt zich gevestigd.

Zult ge die markt nu gaan bederven? Zult ge ook maar de proef wagen, of ge haar misschien bederven zult? Ligt Bremen niet op de loer? En spreekt het niet van zelf, dat, als de lagere soorten hier geen afzet meer vinden, juist één der preferentiën van onze markt verdwijnt? Niet van zelf dat de kleine exporter die zelfs geen restitutie krijgt en aan geen entrepôt denken kan, zijn winkel eenvoudig zal moeten sluiten? Niet van zelf dat de groothandelaar bij opslag in

entrepôt aan de gegadigden geen gelegenheid tot nauwlettende keuring kan bieden? En is het dan niet meer dan waarschijnlijk, dat, ook al ware het slechts op valsch gerucht, onze handel in tabak een knak zou krijgen, waarvan herstel zich nauwlijks liet denken?

3. »Vrijheid van bedrijf" is niet minder ons zwak. Een boer wil desnoods aan pacht iets meer betalen, mits ge hem »zijn gang laat gaan" en hoe lief onze industrieelen de fiscale bemoeiïng hebben, bleek nog onlangs bij den storm tegen de exercise bij de bewerking van suiker.

Wat blijft er nu van die vrijheid voor den tabaksplanter op de Veluwe? Lees in het wetsontwerp de bijna kwelzieke bepalingen eens door, waaronder de arme planter gebukt zal gaan. Tot de spijlen van zijn droogschuur zal men tellen en na komen kijken hoeveel bladen tabak hij wel in een bundel rolt.

En zal het den fabriekant beter vergaan? Of staat het niet te voorzien, dat de uitvoer van sigaren minstens tot op de helft slinken zal?

En door het ophouden van den uitvoer in détail langs onze Zuider- en Oostergrenzen, èn doordien onze accijns hooger dan die van Duitschland en België zal staan, èn wijl met de Tabaksmarkt ook de gunstige gelegenheid voor het verkrijgen van grondstof zal verminderen.

Denk ten slotte 4°. ook aan onze Koloniën.

Ze waren eertijds ook voor den particulier een goudmijn.

Door wiens schuld onderzoeken we nu niet, maar veel van dien glans ging reeds tanen. Schier bij elk artikel van particuliere productie op Java of van uitvoer naar Java hoorde men de laatste jaren klachten. Maar zie, ook hier maakte de tabak een bijna ongelooflijke uitzondering.

Zoo Java als Sumatra zijn lustoorden voor tabakscultuur van uitnemende qualiteit geworden, en in korte jaren zijn er in dit éene artikel millioenen schats verdiend. Nog steeds zet de aanplanting zich uit. De Javatabak heeft alreede een Europeeschen naam gekregen, die door verfijning van de teelt zich meer dan staande houdt. In tabak durft de particulier zijn geld nog eens steken! Tabak gaat in onze Koloniën nog eens naar wensch!

Zie, in dat teeken der hope hebben we ons verblijd.

Meer dan men hopen dorst, heeft dit succes met de tabak den kolonialen moed weêr verlevendigd.

Laat dat nu begaan; stoor dat nu niet; door er aan te raken mocht ge ook dat eens bederven; en indien ook dat ons ontging, wat bleef ons dan?

Zoo denkt, zoo spreekt men.

Ons dunkt, niet geheel zonder grond.

Zal men dan tegen dit alles in, den slag toch wagen?

Wagen, om een accijns af te schaffen, die stellig minder belangen kwetst en waar men aan gewoon is?

Wagen, om een inkomst van twee millioen te verkrijgen, die bij achteruitgang van het gebruik en toeneming van sluikhandel of ook door speculatie op niet-werkelijken uitvoer toch spoedig dalen zou?

We betwijfelen of het raadzaam is.

Dat de Staten-Generaal den accijns, althans in dezen vorm, willen konden, is zelfs kwalijk denkbaar.

Vooraf komt intusschen nog de prealable quaestie, of de Minister zijn voorstel bij de Staten-Generaal zal laten. (17 Januari '76).

---

8. Een nieuwe successiebelasting.

Om de rente voor haar nieuwe leening te kunnen betalen, moest de Regeering wel met den voorslag komen van een nieuwe belasting.

Ze koos daartoe een successiebelasting in de rechte lijn uit. D. w. z. dat voortaan ook, als kinderen van hun ouders erven, of het goed der kinderen bij versterf op de ouders overgaat, enz., een deel van den boedel in handen zal komen van den Staat.

In beginsel bestaat tegen dit denkbeeld geen enkel redelijk bezwaar.

Een successiebelasting betaalt gemakkelijk, wijl men het geld om te betalen ruimschoots in handen krijgt. Ze treft niemand die niet, zonder arbeid of moeite, uitsluitend door een familierelatie of gunstbetoon, van zijn wil onafhankelijk, in het bezit van goed of geld komt. En bij de meeste boedelscheidingen wordt dit successierecht zoo geheel buiten den erfgenaam om door zijn notaris of door den executeur behandeld, dat feitelijk geheel de belasting slechts op een kleine mindering van bate neêrkomt.

Bovendien, een successiebelasting is billijk.

Is er geld gegaard, bezit verkregen, kapitaal gevormd, dan dankt de erflater die volstrekt niet alleen aan zijn eigen wilskracht en arbeid, maar minstens voor een even gelijk deel aan de maatschappij, in wier midden hij leefde en die hem de gelegenheid tot kapitaalvorming aanbood.

Op Robinson Crusoë's eiland zou hij met al zijn arbeid arm en verlaten gestorven zijn, en alleen door de gelukkige omstandigheid dat hij een maatschappij met een geordend leven om zich heen vond, kreeg hij voor zijn arbeid loon en wist hij winste voor zijn kennis te garen.

Twee hebben dus aan deze kapitaalvorming saâm gearbeid. De erflater door zijn wilskracht en de maatschappij door haar geordend leven.

Komt derhalve het aldus gevormde kapitaal door versterf open te vallen, dan is het alleszins billijk, dat er ook twee erfgenamen zijn, met name 1. zijn bloed- of aanverwanten en 2. de altijd voortlevende maatschappij.

Belasting is dan ook voor deze uitbetaling van gelden een zeer verkeerden term.

Op zedelijk-organisch standpunt moet men zeggen, dat de maatschappij meêerft van het meê door haar toedoen bijeengebracht goed, en dat de Staat deze gelden in ontvangst neemt, niet wijl het Gouvernement als zoodanig er recht op heeft, maar om ze in mindering te doen strekken van wat de maatschappij uit andere oorzaken heeft op te brengen aan den Staat.

En evenmin kan er eindelijk bezwaar bestaan tegen heffing van dit recht bij versterf van boedels in de r e c h t e l i n i e. Immers, zondert men deze uit, dan blijft het mede-erven van de natie een uitzondering, wijl verreweg de overgroote meerderheid der boedels in de rechte linie overgaan. Voorts blijven ook bij erving in de rechte lijn de bovenaangevoerde gronden voor het mede-erven van de natie in volle kracht. En wat men vooral niet vergete: door het recht bij versterf in rechte lijn op één ten honderd te brengen, is de bijdrage aan den Staat zoo miniem klein geworden, dat ze nauwlijks zal worden gevoeld.

500 gulden van een erfenis van 50,000 gulden, is een zóó onbeduidende, schier niet meêtellende som, dat reeds om de geringheid van het bedrag geen verzet van den kant der natie is te duchten.

Vraagt men intusschen, of we, om deze goede redenen, dan geneigd zouden zijn, voetstoots onze stem aan dit ontwerp te geven, dan veroorloven we ons, in een drietal bedenkingen de redenen te ontwikkelen, waarom het ingediend ontwerp ons min aannemelijk dunkt.

Onze eerste bedenking behoeft slechts aangestipt: g e e n p a r t i e e l e w ij z i g i n g v a n o n s b e l a s t i n g s t e l s e l.

Er is meer geld noodig; welnu, ons volk zal bereid gevonden worden, meer te betalen, mits men ons op eenmaal zegge, waarmeê we er af zijn.

De tegenwoordige toestand is onhoudbaar.

Ons volk is uit zijn belastingstelsel even als een jongen uit de mouwen van zijn buis gegroeid.

Het is te klein, het is te eng, het is i. e. w. onbruikbaar geworden.

Een nieuw kleed moet in de maak.

Maar juist daarom vragen we met aandrang, dat men ons geen lapwerk levere. Niet hier een elleboog en daar een voorstuk opzetten, om ongemerkt uit het verlengde buis een soort van lange jas te knutselen! Wat men doe, doe men flink.

Liever nog een half jaar of des noods een jaar in onze versleten plunje geloopen, mits we weten, dat we dan ook een geheel nieuw pak krijgen, dan hier wat aangezet en daar wat opgeregen, zonder dat er ooit iets goeds van komt.

En daarom herhalen we ook hier de bedenking, die we tegen de voorgestelde leening ontwikkelden, en zeggen: »Laat de Minister Gleichman eerst met zijn financieel plan voor den dag komen, en dan ons aantoonen, op wat wijs het successierecht moet worden geregeld!"

De tweede bedenking geldt d e v r ij s t e l l i n g e n.

Vrij van rechten zullen nu hoogstens zijn de saldo's van f 500.

Dat achten we onbillijk.

Een ongehuwde, hulpeloos echterblijvende dochter, die niet meer dan een rente van vier gulden per week voor heel haar bestaan van haar eigen ouders erft, moet men niet verplichten, nog eerst f 40 successierecht aan den Staat uit te betalen.

De Staat int in dit geval ten behoeve der natie.

Waar dus, gelijk hier, de natie, kon ze zich uitspreken, zich schamen zou om een zoo schamele arme nog f 40 af te nemen, vervalt ook het zedelijk recht van den Staat om op last der natie te doen, wat de natie zelve niet zou willen.

En zoo zijn er honderde gevallen, waarin de heffing van zulk een recht wreed en onbarmhartig zou worden.

Heel de maatstaf, hier door de Regeering aangelegd, deugt niet.

Om te weten wat ik missen kan, moet men niet slechts vragen wat ik krijg, maar ook wat ik bovendien heb.

Een jongman, die fortuin in Indië maakt en hier van de meubels van zijn ouders bij versterf nog een f 500 incasseert, kan zeer goed successie betalen; terwijl, omgekeerd, een ijverig ambtenaar, die uiterst schriel met zijn gezin rondtobt, wel ter dege de onbillijkheid voelt, als hij van een erfenisje van een paar duizend gulden nog twee muntjes, behalve de overige onkosten, moet afzonderen voor het Rijk.

Ons dunkt, de vrijstelling moet zich regelen allereerst naar de bestaansmiddelen waarover de erfgenaam beschikt, en niet dan in de tweede plaats naar de hoegrootheid van het erfdeel.

Kon iemand bewijzen, met de rente van het geërfde saam, niet meer te zullen hebben dan voor voeding, kleeding en woning, d. i. voor een gewoon menschelijk bestaan, noodig is, dan moest men zulk een vrij laten uitgaan, b. v. tot een jaarlijksch inkomen van f 300 voor eenloopende personen, van f 500 voor kinderlooze gehuwden en van f 50 bovendien voor elk kind.

In zulk een regeling, die volstrekt niet onuitvoerbaar is, zou menschelijk medelijden en barmhartigheid spreken.

In wat nu wordt voorgedragen, klinkt ons niets tegen dan de oude valsche voorstelling, als leefden er slechts tweeërlei soort van menschen op onze erve, armen en rijken genaamd, en als telden de variaties van »schamel", »even fatsoenlijk", »net rondkomend", »wel er aan toe", »er ordentelijk in zittend" enz. niet meer meê.

En hiermeê hangt dan ook onze derde bedenking samen, t. w. het o n t b r e k e n v a n d e g e l e i d e l ij k e o p k l i m m i n g v a n d i t r e c h t, n a a r g e l a n g d e e r f d e e l e n s t ij g e n.

Een millionair, die er van zijn vader een millioen bij erft, betaalt veel te weinig met dat één ten honderd, en mag niet op voet van gelijkheid behandeld worden met een dier hulpeloozen en verlatenen in den lande, die eindelijk een stuivertje van haar vader en moeder bekomt, let wel, bekomt op hetzelfde oogenblik dat met het wegvallen van de ouderlijke woning ook de plek verdwijnt, waar ze voortaan haar nachtleger zal opslaan.

Ook hier is g e l ij k h e i d het grootste, het grievendste onrecht.

Er zijn gevallen waarin te erven rampzalig is; waarin men met dat erven alles verliest, niets wint; en dus geheel de grond, waarop het recht tot heffing steunde, niet meer bestaat.

Dit nu komt bij het erven in de rechte lijn, juist door dat opbreken van de ouderlijke woning, telkens voor, en mag daarom niet over het hoofd gezien.

Er bestaat ongelijkheid in het leven, en, zal het wel zijn, dan moet die ongelijkheid zich ook afspiegelen in het recht.

Veertig gulden van vier duizend gulden erfdeel te betalen, is oneindig zwaarder dan één mille voor wie een ton erft.

En evenzoo is tien mille voor wie een millioen krijgt, weêr veel minder dan duizend gulden voor den erfgenaam van een ton.

Naarmate men minder krijgt, weegt het betalen zwaarder, en naar gelang men rijker in het goud wordt gezet, wordt het afstaan van een deel lichter.

Wenschten we dus op breeder schaal vrijstelling voor hulpbehoevende, onvermogende en onverzorgde erfgenamen, anderzijds wenschen we een progressief successierecht, van één tot tien ten honderd oploopend, naar evenredigheid van het bedrag der erfenis, met een minimumklasse van f 1000 en een maximumklasse van twee millioen.

Ten slotte zij nog opgemerkt, dat de N. Rott. Cour., blijkens deze memorie van toelichting, zeer ten onrechte onlangs verklaren kwam, dat de theorie van het contract althans bij ons belastingstelsel door niemand meer in bescherming wordt genomen.

Althans de Minister Gleichman ontzag zich niet, deze geantiqueerde zinsneê uit de erfenis van zijn voorganger Van der Heim over te nemen: »Het successief recht kan beschouwd worden als renumeratie voor de bescherming, die de Staat door de vaststelling en handhaving van het erfrecht verleent."

Ons dunkt, Mr. Gleichman zou van beter inzicht in het Staatsrecht blijk hebben gegeven, indien hij deze bestoven phrase uit het woordenboek van Rousseau en zijn aanhang op naam van Jonkheer Van der Heim had bijgezet in het museum van conservatieve antiquiteiten! (13 April '78).

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

'S LANDS DEFENSIE.

> Kracht tot handhaving van onze nationale zelfstandigheid zoekt zij in de versterking van het rechtsbesef; in de bevordering van kennis onzer historie; in de bevestiging van onze volksvrijheden; in eene ervarene diplomatie; en voorts in eene wettelijke organisatie van de doode en levende strijdkrachten te land en te water, die, na verbetering van het scheeps- en kazerneleven, met prijsgeving der plaatsvervanging, bovenal kracht zoeke in het moreel van den soldaat.

I.

NATIONALITEIT EN VOLKERENRECHT.

§ 224. 's Lands defensie is voor een program van antirevolutionaire beginselen geen aanhangsel, maar hoofdbestanddeel. En dat wel onder het drievoudig gezichtspunt: van protest tegen het Cosmopolitisme; van protest tegen de overmacht van het stoffelijk geweld; en van protest niet minder tegen het voorbijzien van »God in de geschiedenis" der natiën.

Immers, ook op dit hoog ernstig terrein heeft zich, met het veldwinnen van de revolutiebeginselen, allengs een, bij vroeger vergeleken, schier vlak tegenovergestelde meening in het besef der natiën en het gedachtenbeleid van haar leiders vastgezet.

Eertijds toch stond het zoo, dat de hoogste wijding van het menschelijk leven juist in de vrijwillige offerande lag, waarmeê voor »huishaard en altaren" goed en bloed werd veil geboden. Zijn land en erve had men lief. Op zijn stam- en volksgenooten was men trotsch. Met al wie landzaat onder dezelfde hoogheid was, gevoelde men zich lotgemeen en één.

Een drijven van het bloed, een zedelijk instinct, een overgeërfde hartstocht, zoo ge wilt, die soms ter dege in onbillijke minachting van den vreemde, in patriottische zelfverheffing en engheid van blik ontaardde, maar die, in kern en wezen niettemin pittig en tot bezielen in staat, geestdrift wekte; helden vormde; en in oogenblik van gevaar de landskinderen ineensmolt tot één machtig geheel.

Aldus werkte er in elk volk een middenpuntzoekende kracht, die het onderscheid tusschen de volkeren en het verschil tusschen de natiën scherp afteekende; binnen en buiten de grenzen beseffen deed, dat men hier en ginds iets anders bedoelde; iets anders gevoelde; een ander was; en juist door dit concentreeren van de nationale levensexistentie op wat haar onderscheidend kenmerkte, bevorderlijk bleek aan die dieper ingravende karaktervorming, die eerst dàn geboren wordt, als het bewustzijn van een eigen levenstaak, een eigen roeping, een eigen doelwit te hebben, in de volksconsciëntie ontwaakt.

Niet in na te bootsen wat de vreemde voordeed, maar in oorspronkelijk en zich zelven en dus anders dan anderen te zijn, school voor dat streven het richtsnoer, en juist daardoor kwam het eigenaardige uit, had elk volk lust aan zijn erf, en zijn kunst, en zijn arbeid; en vertoonde zich alom die rijke pracht van het veelvormige, die u toespreekt en een gedachte in zich draagt en in eigen levenstype u bewijs levert van zelfstandigheid en reden van bestaan.

Toen wist men nog wat »heimweê" was!

Verstond men de zieldoordringende klaagzangen nog van den »balling"!

En »oost west; thuis best" was toen nog de platte, wel ietwes zeemansachtige groet aan de vaderlandsche kusten, maar waar »Janmaat" toch zijn hart in leî, en waarop een Amen weêrklonk uit de borst van al ons volk.

§ 225. Uit dit nationaliteitsbegrip nu werd destijds van zelf het besef geboren, dat er een »recht der volkeren" bestond.

Immers, vormde elke natie een eigen organisme, door een eigen gedachte geleid, door een eigen hartebloed in spanning gezet, en van Godswege tot een eigen levenstaak geroepen, dan sprak het toch ook weêr van zelf, dat deze volkeren over en weêr wel tot het inzicht moesten komen, hoe één goddelijk bestel aan allen gemeen was, en dat ze, hoe onderscheiden van aard en wezen ook, toch weêr; als deelen van één machtiger geheel; in een hooger volkerenverband besloten lagen, en dies ook aan een hooger, gemeenschappelijk recht gebonden, nevens de bijzondere nationale, nog een andere gemeenschappelijk-menschelijke

taak te volbrengen hadden, waarbij de ordinantiën hen leiden moesten van den door allen saâm erkenden, heiligen, drieëenigen God.

Vandaar de overtuiging, dat, gelijk elke natie een zedelijk organisme vormt, waarvan de gewesten en gemeenten de geledingen zijn, zoo ook de volken van ons werelddeel allen saâm weêr op hun beurt één groot organisch geheel uitmaken, waarvan elk volk een levend lid en elke natie, groot of klein, één der samenstellende deelen is.

Deze overtuiging bestond in deze hoogere opvatting nog niet in de heidensche periode der wereldrijken; bleef vreemd aan het Caesarisme; en wordt zelfs nu nog in de »landen der afgoderije" niet dan zeer spaarzamelijk gevonden. Ze schoot eerst onder de koestering van het Christendom wortel; is uit dien hoofde dan ook Christelijk naar oorsprong en inhoud; en kan dientengevolge nog nader omschreven als een besef, hetwelk de volkeren in alle hoeken en streken van Europa doordrong, dat de gedoopte natiën saâm éêne »groote volkerenfamilie" vormden, die, juist in de kernachtige diepte der nationale onderscheidenheden, de kracht voor haar hoogere eenheid vond.

Eerst door dit besef werd het volkerenrecht op den echten stam geënt; werd een zedelijke grondslag gevormd voor de internationale betrekkingen; en kwam het rechtsverband van Europa te rusten, niet uitsluitend op sluwheid en wapengeweld, maar ten principaalste op de vastigheid der beschrevene Tractaten, wier aanhef onveranderlijk wijding schonk door deze klassieke, nu nog gebezigde aanroeping; »In den Naam der heilige Drieëenheid!"

§ 226. En bij een gesteldheid der geesten, die zich aldus in het nationaliteits-gevoel verdiepte, en in het besef van een hooger recht, dat over de volkeren waakte, kracht zocht, kan het dan ook ten slotte niet anders, of, ging het ten oorloge, dan moest wel, meer nog dan in wapengeweld, het vertrouwen op triomf en zegepraal in het onuitdelgbaar geloof rusten: dat 1°. die God, die van deze nationale existentiën de Schepper was, haar dan ook tegen vernieling beveiligen zou; en dat 2°. de Rechter der gansche aarde ook aan dit zijn volk zou recht doen.

Alleen in dezen zin, en in geen anderen, werd er dan ook van een »God der vaderen" en van een »God van Nederland" gesproken. En wie daartegen aanvoerde, dat dan toch altijd twee volken tegelijk, bij hun onderling beoorlogen, leefden van eenzelfde illusie, en dus een van beiden steeds teleurgesteld uitkwam, die kreeg zeer gepastelijk een verwijzing ten bescheid: vooreerst naar de schuld, waarin ook de natiën voor haar God liggen, waardoor verhooring des gebeds kan zijn afgesneden;

maar niet minder ten andere een verwijzing naar den verborgen zegen, die ook in tijdelijke nederlaag en den verholen vloek die zelfs in de schitterendste triomfen, — denk slechts aan wat Frankrijk en Duitschland weêrvoer — bij dieper inzicht schuilen kan.

Hierin lag dan ook de drijfveer, en we haasten ons er bij te voegen, de volkomen redelijke beweeggrond, voor onze nationale Boete-, Dank- en Bededagen; die dagen van doorluchtige gedachtenisse, waarop heel ons volk zich weêr in zijn diepere eenheid saâmvatte, en alsdan zich ophief tot de hoogste spanning van zijn levenskracht, door weêr langs den weg der verootmoediging in te gaan in de gemeenschap met zijn God.

§ 227. Maar thans, men weet het, is dit alles anders geworden.

Die poëtische wereld van eertijds was toch, naar men ons thans voorrekent, niets dan zelfbedrog en zinsbegoocheling; en dagelijks kunt ge het in de gesprekken onzer geliberaliseerde »citoyens" beluisteren, hoe de wijzen dezer wijzere eeuw zich weten te vergapen aan het stel onnoozelheden, waarmeê eens een bekrompener en kortzichtiger voorgeslacht heeft gedweept.

Die »Bidddagen" heeft men dan ook eerst doodgelachen en toen afgeschaft.

De »Diplomatie", die de banden voor het internationale leven der volken moest vlechten, op de kaak gesteld; als nutteloze weelde veroordeeld; en verlaagd tot een nietsbeduidende uitwisseling van hoffelijk beleefdsheidsvertoon.

Den eerbied voor de Tractaten heeft men stelselmatig ondermijnd; in beginsel bestreden; en als kinderlijke naïeveteit ten mikpunt gekozen voor zijn spotternij.

Nog van een »Christelijk familieverband" der volkeren te reppen, werd onzen ontkerstenden Staatsphilosophen en Joodsch-liberalistische machthebbers almeer een doorn in het oog.

En indien het »volkerenrecht" metterdaad al voortschreed in schoone triomfen voor het humaniteitsgevoel, we mogen toch evenmin het oog sluiten voor de onnatuurlijke sentimentaliteit, die men er in liet sluipen, en nog veel minder voor het hoogst bedenkelijk streven, dat zich openbaarde, om den triomf van het volkerenrecht te vieren op de puinhoopen van het recht der natiën.

Want immers, indien iets helder in de exploiten onzer eeuw doorblonk, dan is het wel het streven, om de grenzen der natiën al meer uit te wisschen; de eigenaardigheid der volken weg te slijpen; en alle

leven in alle volk en alle dorp en allen stand almeer om te gieten naar één eenvormig maaksel.

En hierdoor nu houdt het »volkenrecht" op te zijn wat het oorspronkelijk was en naar zijn idée zijn moet, en ontaardt het meer en meer in een samenstel van hoogst gevaarlijke deductiën, die met logische noodwendigheid voortvloeien uit het revolutionaire beginsel.

Was het toch eertijds de roeping van het Volkenrecht, om het recht van bestaan; en van een bestaan met eere; dáárdoor aan alle natiën, groot en klein, te waarborgen, dat ze zich te zaâm onderwierpen aan een hooger recht; thans verstaat men hieronder, omgekeerd, de noodzakelijkheid om de rechten der natiën op een eigen existentie ten offer te brengen aan zeker ingebeeld recht der Europeesche bevolking op omvangrijke agglomeratiën en uit den weg ruiming van alle slagboom en alle hinderpaal, die het ineenvloeien van het leven aller natiën nog belet.

Kras en forsch werd dit reeds openlijk beleden door de apostelen der ééne groote wereldrepubliek.

Brutaler nog beleden door de Communards en Socialisten.

Maar beleden ook in de feiten door Napoleon, die volk na volk verslond. Door Victor Emanuel, die rijk aan rijk trok; door Bismarck, die met de vorsten en koningen als met speeltuig dorst kegelen. En beleden ook nu weêr door Engeland in de Transvaal, door Engeland in Afghanistan. En helaas, erger nog door alle Europeesche mogendheden saam, toen ze, beginselloos en zonder eere, met het Balkan-Schiereiland naar hartelust omsprongen, niet vragende naar wat recht was, maar naar wat pastte in hun stelsel van utiliteit.

Van daar dan ook dat het dusgenaamde volkerenrecht er naar deze moderne opvatting almeer toe leidt, om de kleinere natiën van het tooneel te doen verdwijnen en ze niet slechts van bijkomstige rechten, maar zelfs van heur primordiaal recht, het »recht van existentie", te berooven. Dat het besef uitslijt, hoe in elk organisme, en dus ook in dat van Europa's volkeren-familie, de kleineren meest *de fijnere* deelen zijn, voor den edeler bloei van het geheel van uitgelezene waarde. En dat dientengevolge het vertrouwen op zijn recht derwijs in alle landen waardeloos begint te worden, dat het »leven op zijn zwaard" weêr als usantie opkomt in de eeuw der keurigste beschaving.

§ 228. En wat nog het ergste is; terwijl alzoo langs dien ongerechtigen weg het volkerenrecht verkracht; de tractaten verscheurd; en de veiligheid der kleine natiën geene is geworden; heeft hetzelfde fatale revolutiebeginsel ook in het hart dier kleinere natiën zelven op de on-

verantwoordelijkste en schromelijkste wijze gearbeid aan het ondermijnen van wat in den boezem dier natiën nog kracht beloven kon tot taaiheid van verweer en onbedwingbaarheid van verzet.

Immers, in steê van driftig in toorne te ontgloeien tegen den bastaard, die met de nationale eer en onze vaderlandsliefde spotten durft, is eens cynisch om deze »patriottische antiquiteiten" te lachen reeds ten regel onder onze jongelieden van naam en intelligentie geworden; sleet bij de morrende lagere standen elke hoogere bezieling er uit, die nog tot daden van heldenmoed ontvonken kon; en wordt er, ja, het moet ons van het hart, zelfs reeds in Christelijke kringen soms op een toon over inlijving van onze erve bij machtiger natie gesproken, die een volstrekte geloofloosheid verraadt aan een roeping, die vooralsnog van Gods wege op òns Nederland rusten zou!

En natuurlijk, of men; op dien anti-nationalen stroom eenmaal afdrijvende; dan nog redekavelt over Krupp- of Armstrongkanonnen, over sperforten aan den IJsel of zeeforten op den Haaks, — dat loont zelfs de moeite des aanhoorens niet.

Op dat standpunt zijt ge toch als natie ten doode opgeschreven; hebt ge zelf uw recht verbeurd om vrij te blijven; en is, welbezien, elke gulden, die ge nog voor vloot of leger uitgeeft, niets dan doellooze verspilling; roof aan het nationale vermogen gepleegd; weggeworpen geld!

En het is uit die overweging, dat we ons dan ook van heeler harte aansluiten aan wat het Program ten deze beoogt, door te eischen, dat ge dán eerst aan de militaire defensie toe kunt komen, als eerst weêr uw defensie in rechten verzekerd is; en ge als natie, bij uw defensie, weer rekenen durft op uw volk en op uw God!

(21 Januari '79).

II.

MOREELE DEFENSIE.

§ 229. De moreele, in onderscheiding van de militaire Defensie, bestaat uit vier stukken, t. w. *a.* onze Landshistorie; *b.* het rechtsbesef; *c.* de burgerzin; en *d.* de diplomatie.

Ziehier wat we met elk der vier aangestipte punten bedoelen.

a. De kennis der Landshistorie. De Landshistorie is de geboorte- en wordingsgeschiedenis onzes volks. Een photographie, indien ge dus wilt, van het vezelennet der wortelen, die onder den bodem verborgen liggen, en waarvan nu kennis wordt genomen door een later geslacht, dat als blad en bloesem, op verren afstand van den wortelstoel, hoog aan den stam uitbotte. Niet dus slechts een verhaal van wat in vroegere eeuwen zekere oude, lang vergeten voorvaderen deden, maar de nog natrillende uiting van dat eene zelfde leven, dat zich thans in de Nederlanders van nu uit, maar toen, met denzelfden ademtocht, in het destijds levende geslacht zich uitsprak, naar uitwijzen der historie. Het zijn ook in het rivierbed altijd andere druppelen, maar niettemin blijft het eeuw in eeuw uit toch dezelfde »Grootvorst van Europa'sst roomen", die, van »der Alpen top gedaald", zijn schat van wateren naar onze landouwen doet afvloeien. En zoo nu ook zijn het in de ééne natie wel altijd andere personen, andere individuen, andere »stofjes aan de weegschaal" en andere »druppelen aan den emmer", maar niettemin blijft het aldoor toch éénzelfde geslachtengroep; steeds eenzelfde verband en aaneenschakeling van familiën; hoe verjongd ook, toch altijd hetzelfde oude bloed, dat, van vader op zoon overgevloeid, als door een nooit afgebroken bedding tot aan onze aderen is toegekomen; en in al de individueele geesten, wier zielskracht in dat bloed getinteld heeft of nog tintelt, is en blijft het toch ten slotte de ééne geest der natie, die; nooit stervend, maar van geslacht op geslacht overglijdend; vóór tien en acht en vóór een drietal eeuwen geleden, geleefd, gejubeld heeft in onze vaderen, en nog lijdt, leeft en klaagt, in steê van te jubelen, in ons.

Vandaar dat ook aan die Landshistorie het wondere mysterie kleeft, dat van elk bezield en worstelend leven onafscheidelijk is. Een mysterie dat niet ontleed wordt in jaarcijfers, noch uitgeput wordt in namen en actestukken, noch ook zich ontsluieren laat door de meest exacte en preutsche beschrijving van wat de enkele dacht en deed en doorworstelen moest; maar dat áchter die jaarcijfers en namen en individueele exploiten zich schuil houdt in hetgeen de natie, als geheel genomen, in dagen van angst uitgestaan, in jaren van weelde gezondigd en in de ure van redding gedankt heeft voor haar God. Het levensmysterie der natie, och, het is dat ongeziene en onuitsprekelijke, dat op het veld van eer den moed van den vaandrig vertienvoudigt, als hij voelt hoe aan de driekleur, die zijn hand omklemt, de eer van gansch een volk hangt. Het is dat ongrijpbare en onbeschrijflijke, dat in oogenblikken van spanning als met electrieke vonk heel een volk in toorne uit zijn ruste doet op-

vlammen. Ja, dat mysterie, het is dat geheimzinnige drijven, dat, zelfs in geen Oranjenaam opgaande, toch de macht bezat om de onvergetelijke Prinsen van dat huis in helden om te scheppen, en aan dat volk een hart schonk, om met onvergankelijke trouw die helden en hun nakroost te minnen.

Juist in de Landshistorie ligt dus het epische, dat door herinnering van het verleden tot nieuwe daden bezielen kan. Dat eenheidsbesef, dat ons, uit onze kleinsteedsche verbrokkeling, in oogenblikken van gevaar weêr als een eenig man arm in arm tegenover den vijand kan doen staan. En niet minder die hartverheffende aanduiding, hoe met zeer kleine macht vaak het grootste te bestaan en het verrassendste te verkrijgen is, indien men, tegen hoop op hoop, nochtans steunen durft op zijn God.

Broodnoodig is het derhalve voor ons volk, dat het door alle rangen en standen weer met dat heilig enthousiasme onzer Landshistorie gedoopt worde. Niet in het aanleeren van tabellen en geslachtsregisters en dorre kronijken, waar het leven nooit in zat en die dus ook tot het wekken van leven onbekwaam zijn. Och, laat men onzer eenvoudige bevolking dien ballast desnoods ganschelijk sparen. Een moeder weet ook maar zelden, hoeveel ribben de borst en hoeveel geledingen de ruggegraat van haar kind telt; en ze denkt: dat weet de arts wel; en zij heeft haar kind maar lief; en vertelt aan buurvrouw van zijn guitige streken. En zoo ook doet het er voor een eenvoudig werkmanskind niets ter wereld toe, of het al een eeuw of drie in de war is, en denkt dat Oranje in Friesland ligt, en Willem III voor een zoon van Maurits houdt. Waar het voor dat kind maar op aan komt, dat zijn de tafereelen, dat is het bezielde, in kleuren geschilderde doek, dat zijn de helden-figuren en de wondere legenden zelfs! Want och, zonder die legenden is uw geschiedenis; die toch een feilbaar verhaal blijft; geen ware historie meer, en viel er juist het meest bezielende en meest ware: »die mysterieuse ademtocht des levens", uit weg!

Onze schoolwetdrijvers mogen dan ook toezien!

Immers, dit staat vast, dat zij, ter wille van hun partijzuchtige bedoelingen, onze Landshistorie ontzield, ze ontvleescht, en van gloed en leven ontdaan hebben. Dat ze daardoor de kennis dier historie nu reeds op zeer aanmerkelijke schaal bij ons volk deden afnemen. Voorts, dat er naar hun systeem nooit meer een periode komen kán, waarin die historie weêr haar kracht ter bezieling zal hebben. En dat zij alzoo voor God en de natie verantwoordelijk staan voor de bres, die ze in onze moreele defensie vallen lieten, ter doordrijving van hun Staatkundig systeem.

§ 230. — *b.* Het Rechtsbesef. Minder diep in het levensbewustzijn, maar dieper nog in de consciëntie ons aangrijpend, is het rechtsbesef. Immers, wat zelfs in het dier uitkomt, als ge den kleinen hond, mits op eigen erf, met moed den bandrekel aan ziet vallen, datzelfde instinct spreekt onvergelijkelijk edeler, bezielder en krachtiger nog onder menschen en bij de natiën.

Voer het machtigst leger ten oorlog, en hoe keurig ook zijn bewapening en afgewerkt zijn uitrusting en uitmuntend zijn aanvoering ook moge zijn, toch zal dat heir een logge massa blijven, die wel maneuvreert, maar geen eerbied inboezemt, en zwijgend voortarbeidt aan haar wezenlooze taak. Maar breng omgekeerd een klein leger te velde, dat, gebrekkig uitgerust en maar half geoefend, zóó de wapenen zou moeten strijken; en; mits ge dan dien gewapenden mannen het besef maar tot in de ziel weet te brengen, dat hun recht gekrenkt, geschonden en vertrapt is; dan zult ge eens zien, hoe diezelfde onbeholpen krijgers eerst moedig stand houden en dan naar alle kant uiteen vliegen, waarlijk niet om het hazenpad te kiezen, maar om, »elk man op zijn zwaard" levend, alsnu den vijand met de guerilla op het lijf te gaan, tot er hulpe komt van storm of water, van pestilentie of krankheid, van menschen of van God.

Bovendien, kweeken we dat rechtsbesef bij ons zelven aan, dan houden we het ook hoog en in eere om ons heen, en verhoogen we de kansen op sympathie en deelneming en zelfs op een partijtrekken ons ten behoeve, indien, tegen recht en billijkheden in, ons zelfstandig volksbestaan mocht bedreigd worden.

Het recht heeft een onverwinlijke kracht, mits men zelf het heilig houde, en nog in onze dagen bood de eindelijke ontwringing aan de Turksche macht van de Christen-natiën, die drie, vier eeuwen lang hun beste bloed in een doellooze en nuttelooze worsteling schenen vergoten te hebben, voor elk volk, dat voor zijn recht nog op durft komen, een moedgevend schouwspel, dat, ook bij tijdelijken ondergang der natiën, nog van herleven en weêropbloeien profeteert.

Vooral met het oog daarop teekenden we dan ook vóór nu vijf jaren ons zoo ernstig protest aan tegen Nieuwenhuyzens optreden op de kusten van Atjeh. Immers, den oorlog, die zich daaruit ontspon, heeft ons volk nu zonder hart en zonder enthousiasme en ten deele zelfs met verkrachting van eigen rechtsbesef moeten voeren. Het was onzerzijds een oorlog zonder gebed. En verder en dieper dan menig machthebber in het gestoelte der eere, zag, bij het uitbreken van dien krijg, onze Keuchenius, die onmiddellijk voelde hoe utiliteit hier boven recht, vrees hier

boven geloofsvertrouwen ging, en dat het kwaad, hiermeê aan Atjeh berokkend, zich zedelijk wreken zou aan ons.

En zelfs al mocht het nu van achteren blijken; wat we mogelijk blijven achten; dat, voor zooveel de rechts-quaestie betreft, Keuchenius mis en Loudon juist zag, ook dan nog is en blijft de fout onvergeeflijk, dat men aan de nationale conscientie de middelen onthield, en vooralsnog blijft onthouden, om tot het inzicht van dit haar goed en deugdelijk recht te geraken.

§ 231. — *c.* De Burgerzin. In de ure des gevaars heeft de regeering het volk noodig.

Is het haar nu gelukt, door een wijs beleid en vroed bestuur het vertrouwen te winnen, dat zij 's volks geluk beoogt en ook bevordert; slaagde ze er in, daardoor een geest van tevredenheid en van aaneensluiting te wekken; leefde zoodoende iets van die nationale ingenomenheid met den geboden toestand op, die liefde wekt voor het onafhankelijk volksbestaan en prijsstelling kweekt op nationale zelfstandigheid; en deed ze aldus een toestand geboren worden, die door eendracht sterkt, door sympathie het éene rad als van zelf in het andere doet vatten, en door wederzijdsche en onderlinge welwillendheid het mogelijk maakt, dat men elkaâr verstaat, — dan, de historie profeteert het, zal ze, als het er op aan komt, ook op de bevolking rekenen kunnen; tegemoetkoming in steê van tegenwerking vinden; en gedragen worden door den gereeden zin der burgerij.

Wijze regeeringen hebben er uit dien hoofde dan ook altijd naar gestreefd, de algemeene liefde des volks te winnen; het vertrouwen der burgerij zich te verwerven; en tusschen de burgers onderling dien geest van natuurlijke aanhankelijkheid aan te kweeken, die van zelf geboren wordt, indien men de vrijheid maar aandurft en, van regeeringswege, niets wringen wil tegen den wreef in.

Onze regeering daarentegen schijnt deze wijsheid verouderd te keuren.

Althans, ze arbeidde er letterlijk nu reeds jaren aan, om elk vertrouwen in de gouvernementeele kracht van onze Overheid te ondermijnen; droeg er schier door elke handeling toe bij, om ontevredenheid en murmureering op te wekken; bleef doof voor de dringendste en billijkste klachten, die tot haar kwamen; en verliep almeer in het ergste, waartoe een regeering vervallen kan, t. w. in partijtyrannie, of, wil men, in het misbruiken van de nationale regeerkracht; die aller is en steeds moet blijven; ter onderdrukking van wat meer dan de helft der natie wenscht.

Hierop nu kan bij het bespreken van onze moreele defensie niet ernstig genoeg gewezen.

Immers, gaat men aldus voort, onze volksvrijheden te krenken in steê van uit te breiden, dan kan het niet anders, of de burgerzin zal afnemen in gelijke verhouding als de partijzucht veld wint; het gouvernement zal, als partij-instrument, in de ure des gevaars zich zelf van veerkracht ontbloot en de natie tot een eenparige handeling onbekwaam vinden; en de natuurlijke straf voor dit niet regeeren, maar »administreeren", zal zijn, dat, vroeg of laat (God geve, slechts voor korte jaren!) een vreemd commandant ons in het Paleis op den Dam weêr eens in harde feiten toonen komt, wat regeeren van heel het land, zoo er kracht in steken zal, wezenlijk is.

§ 232. — *d.* De Diplomatie. En wat nu ten slotte de Diplomatie aangaat, zoo teekenen we zeer ernstig protest aan tegen het kwade oog, waarmeê »Buitenlandsehe Zaken" nu het vierde eener eeuw ten onzent is aangezien, maar ook en niet minder tegen de onbeduidende en onverdedigbare rol, die »Buitenlandsche Zaken" ons volk in de Europeesche aangelegenheden deed spelen.

Op Christelijk-historisch standpunt is een deugdelijke, bekwame, energieke diplomatie, verre van een weelde, veeleer het volstrekt onmisbare instrument, èn om zijn zelfstandigheid te waarborgen; èn om het organisch verband met andere volken en gouvernementen op gang te houden, èn om elk volk voor zijn aandeel te doen medewerken aan de gemeenschappelijke taak, die op het Christelijk Europa rust: t. w. aan de heilighouding van het recht; de bestrijding van het Paganisme en Mohamedanisme; de eering van het menschelijke in de menschelijke samenleving; en de hooghouding van de eere Gods!

Maar de stichting en instandhouding van zulk een diplomatie kost ongelooflijke inspanning; vooral bij de ongestadigheid der Kabinetten; en niet minder ter oorzake van de verbreking van het Europeesche evenwicht, waardoor schier elke berekening falen moet, die men zich van den afloop der dingen zelfs in de naastbijliggende toekomst maakt.

Immers, meer nog dan vroeger is het thans voor zulk een diplomatie eisch, dat ze saamgesteld zij uit een corps Staatsdienaren, die in veelheid van kennis, rijpheid van ontwikkeling, vlugheid van opvatting, rijkdom van vinding en plooibaarheid van vormen, u de gegevens aanbieden voor de volvoering van hun bijna onuitvoerbare taak. Een taak, die toch geen mindere is, noch zijn mag, dan om tot in de eerste praeformatiën elke beweging na te gaan, die zich tegen de belangen of de vei-

ligheid van den Staat keeren mocht; den invloed van het eigen land met voorzichtig beleid zoo ver mogelijk uit te breiden; den dunk, die zich bij Kabinetten en volken omtrent ons vormt, een zoo gunstig mogelijke te doen zijn; en voorts op elk gegeven oogenblik tusschenbeiden te treden, waar stil zitten eerverspeling of bederf van onze belangen voor de toekomst zou zijn.

Aan die eischen wordt thans intusschen niet beantwoord.

Schier aan geen enkel vreemd Kabinet hebben we op dit oogenblik een diplomaat van toereikenden invloed; en indien er al invloed is, dan meer nog van sociale dan politieke beteekenis; den persoon eerend, maar zonder nut voor ons land.

Wat er ontbreekt, is bij het personeel veelszins bekwaamheid; bij het departement eenheid van gedachte en wilskracht; en bij de Staten-Generaal waardeering.

Thans blijkt het herhaaldelijk, hoe zelfs de Belgische diplomaten ons de loef afsteken; hoe we schier bij elke onderhandeling de dupe van anderer slimheid worden; hoe men ons nog meêtelt als figurante, maar niet meer met ons rekent als een meêlevend volk; ja, is het zelfs gebleken uit onwraakbare bescheiden, dat er reeds over de annexatie van ons land sprake was gevallen, zonder dat men er op het Buitenhof iets van wist.

Tot zelfs in onze Koloniën vervolgt ons dit noodlot; zijn de Engelsche settlers ons te slim af; en werden we nog onlangs op zeer leepe wijze door Spanje beetgenomen, dat leukweg de Souvereiniteit der Sulu-eilanden aanvaardde, en er ons, na afloop, een haast koddig bericht van zond.

En als men dan bovendien bedenkt, wat ongelooflijke schade de linksche en averechtsche onderhandelingen met Engeland ons èn op de Goudkust van Afrika èn op de Noordkust van Sumatra, bezorgd hebben, terwijl we zelfs op Decima reeds achteraf liggen; — dan zal er toch, ook feitelijk, reeds genoeg te berde zijn, om onze ernstige aanklacht te ondersteunen.

§ 233. Een klacht, die we intusschen, ter wille van onze roeping in het Europeesche Statenverband, zelfs hierbij nog niet besluiten kunnen, maar die ook dient uitgestrekt tot een zeer ernstig protest tegen het laffe zwijgen en het onteerende niets-doen, waarin men heil zoekt bij elk uitbrekend geschil en zich van elke alliantie voor de toekomst verre houdt.

In de Transvaal-quaestie, ja, reeds vroeger, toen Denemarken,

half en Nassau heel gesloopt werd, had ons Gouvernement moeten spreken; toen nog onlangs de quaestie van het Mohamedanisme geregeld werd, had de tweede Koloniale mogendheid zich bij de machthebbers moeten doen aandienen; en, wat meer nog zegt, nu het èn uit de feiten èn uit de diplomatieke geheime archieven op overtuigende wijze gebleken is, dat het bestaan der Staten van den tweeden rang inderdaad bedreigd wordt, had onze Nederlandsche diplomatie reeds voorlang het initiatief tot een politiek van alliantie behooren te nemen, die weêr deed merken dat we er nog zijn.

»Met wat nederliggens en wat handvouwens", gelijk de profeet zegt, komt men er niet.

Moed geldt, vooral bij kleinere volken, boven het leven!

Maar om tot zulk een meer actieve diplomatie, en door haar tot een krachtiger diplomatieke actie, te kunnen geraken, zou dan ook onverwijld vierderlei eisch zijn. En wel: 1. dat men voor het Ministerie van Buitenlandsche Zaken voortaan nooit meer een titularis, maar steeds een wezenlijk Minister nam; 2. dat aan Buitenlandsche Zaken een college van zeer kundige, ervaren mannen werd toegevoegd, dat aan de eenheid der traditiën en het voortspinnen der draden, bij het wisselen der Kabinetten, de hand hield; 3. dat onze missiën zóó bezoldigd werden, dat ook een onbemiddeld man van talent ze aanvaarden kon; en 4. dat bij elke belangrijke missie het noodige hulppersoneel verbonden werd, om den gezant gezant te laten blijven.

Denk aan wat Venetië eens deed!

Denk aan onze eigen diplomaten, toen ze nog niet al edellieden waren. En wat figuren hadt ge toen onder hen!

Denk ook aan Zwitserland, dat door zijn uitnemende consulaten zelfs machtiger rijk overvleugelt! (22 Januari '79.)

III.

MILITAIRE DEFENSIE.

§ 234. De moreele defensie zal; mits ook op schoolterrein ter wille der Landshistorie doorgezet; den Staat een merkbare som van uitgaaf besparen; maar de militaire defensie is, zelfs voor de kleine veertig

millioen, die ze ons thans reeds telken jare kost, niet op deugdelijken voet te leveren.

Elke tien, elk vijftal jaren slaagt de krijgskunst er bij het officierscorps der meest krijgslustige natiën in, èn vloot èn leger al grooter, al sneller, al vernielender te maken. Engeland neemt dit wreed officie waar bij de macht ter zee; Pruisen voor de gewapende macht te lande, en Frankrijk prikkelt beiden nogmaals, door in zijn arsenalen en op zijn werven weêr rusteloos zich af te sloven voor zijn militaire eer!

Dit noodzaakt dan natuurlijk de met deze drie meêtellende en wedijverende mogendheden, om dit dure, vernielende voorbeeld, zonder bedenken of aarzelen zelfs, op den voet te volgen; en als, dusdoende, alle grootere Staten in al kolossaler budgetten van oorlog elkaâr de loef afsteken, zouden de Staten van den tweeden rang toch al bijster naïef moeten zijn, indien ze niet inzagen, hoe tusschen meêopdrijving van het oorlogsbudget en zelfwegcijfering de loop der zaken hun geen keuze liet.

Vooral een rijk als het onze; dat door zijn Koloniën zoo licht de onverzadelijke hebzucht van de eerste mogendheid t e r z e e kon prikkelen; en door de ligging zijner havens zoo natuurlijk de begeerlijkheid van de eerste militaire macht t e l a n d e zou kunnen opwekken, en derhalve bij zijn militaire defensie vooral op de aanvalsmacht van Engeland en Pruisen te letten heeft; zou zich dan ook vooraf reeds als geleverd kunnen beschouwen, indien men tegen uitzetting van het budget van oorlog ten onzent opzag.

Kalm en bedaard heeft dus een iegelijk burger in den lande, heeft men in elk landsdeel en gewest, hebben vooral onze Staten-Generaal en heeft onze Overheid te overwegen, wat we ten dezen willen.

Wil men, ziende hoe Engelands macht ter zee en Pruisens macht te lande aanzwellen als een wassende stroom, en denkende, dat we daar toch niet tegen op kunnen, van verweêr afziende, het hoofd in den schoot leggen? Of wel, wil men, als het er op aankomt, ook indien we vallen moesten, dan ten minste vallen met eere?

En dan kiezen wij, en elk antirevolutionair immers met ons, onvoorwaardelijk voor het laatste. En dat wel, allereerst, overmits geen volk van karakter zijn nationaal bestaan van Godswege m a g prijsgeven; ook overmits óns volk een te eigenaardige type vertoont, om ooit bij inlijving wel te varen; maar bovenal, overmits het laf, wijl het eerloos, en voor de nagedachtenis onzer vaderen honend zou wezen, om een erf, door hen ten koste van het beste bloed eens vrijgevochten, zonder slag of stoot af te staan aan den overweldiger.

§ 235. Maar die keuze eenmaal met kalmen ernst gedaan, dan valt er over de hooge budgetten van oorlog en marine ook niet meer te twisten, en hebben we ons eenvoudig te oefenen in offervaardigheid, om ons kostelijk erf in duchtigen staat van tegenweer te brengen, en voor dien tegenweer het offer toe te zeggen van ons eigen bloed en dat onzer zonen.

Dan moet ons volk het in alle rangen en standen weten, dat de militaire defensie niet anders dan op duren en zeer duren voet ingericht worden kán, en is het eenige, waar de natie bij de Overheid op aan kan dringen, dit: dat ze ons voor dit dure geld dan ook een deugdelijke defensie levere.

Met het oog hierop nu eischt het program o. i. dan ook zeer terecht een vaste, d. i. wettelijke organisatie voor de geheele militaire defensie te land en ter zee; ten einde ons aan den ongehoorden en ondragelijken toestand, waarin we thans tegen wil en dank geraakt zijn, eens voor goed te doen ontkomen.

Immers, veertig millioen per jaar uit te geven en dan nog de vrij stellige zekerheid te bezitten, dat de Engelschen in vier en twintig uren op het Binnenhof, en de Pruisen in tweemaal vier en twintig uren op den Dam kunnen zijn, is voor een klein volk om razende van toorn tegen zijn militaire autoriteit te worden en zich allen moed voor de toekomst te laten ontzinken.

Een toestand, als waarin we op dit oogenblik verkeeren, is, kort gezegd, een schande voor de overheid en voor de natie onverantwoord.

Dat kan, dat mag zoo niet blijven, en het eerst wat geschieden moet, is daarom dat men (voor een zestal maanden alle onderhanden zijnde werk stakende) de Departementen van oorlog en marine definitief organiseere, den generalen staf in behoorlijke orde brenge, en alsdan door deze Departementen met behulp van dien staf, voor een deugdelijken raad van Defensie; in verband met de gegevens die Finantiën en Waterstaat te verstrekken hebben; een geniaal opgevat, wel doordacht en deugdelijk samenhangend plan van generale Defensie vaststelle; hiervan voorts in Comité-Generaal mededeeling doe aan de Kamers; en alsdan aan de Kamers medewerking vrage voor vaststelling van die vaste punten van organisatie, die, op dit plan passend, niet telken jare bij behandeling van het budget of wisseling van ministerie, op lossen voet moeten komen. En heeft men daardoor eens heengebeten, dan moet voorts onverwijld voor de drie meest waarschijnlijke aanvallen, die zullen zijn af te slaan, een volledig plan van tegenweer worden uitgewerkt; tot in het kleine en bijzondere toe de plicht van elk legerdeel bij de

uitvoering van elk dezer drie plannen bepaald en aan de commandanten meêgedeeld zijn; en voorts alles zóó worden ingericht, dat èn op de oostergrenzen en op de zeekust althans een plotselinge verrassing voortaan tot de onmogelijkheden zal behooren.

Eerst op die wijs zal het leger zijn zelfvertrouwen herwinnen; ons officierencorps weer weten waarvoor het leeft; de naar een vast plan verrichte arbeid doel treffen; en het hooge oorlogsbudget, in steê van wrok en wrevel te zetten, met liefde en toewijding door de natie worden betaald.

§ 236. En dit te meer, indien men ook bij Oorlog, van den Tubal-Kaïns aard wat teruggekomen, hoogere waarde dan dusver zal weten te hechten aan het moreel van den soldaat.

Dit is voor de toekomst van ons leger zelfs hoofdzaak.

Thans vloekt heel het platteland een instelling, die een deel onzer landsbevolking letterlijk demoraliseert, om ze straks, zelf naar ziel en lichaam bedorven, het gif dat ze inzogen in het stille dorpsleven te doen overbrengen. Vloekt de lagere klasse der bevolking een leger-inrichting, die, noodzakelijk tot plaatsvervanging nopend, háár zonen bij voorkeur ten offer kiest. En heeft niet minder elk man van nobelen zin een woord van toorn en afkeuring op de lippen voor een organisatie van onze levende strijdkrachten, die met menschen maneuvreert, zonder »den mensch" in hen te eeren.

Dit mag in geen geval langer.

En het is uit dien hoofde, dat ook wij, op het voorbeeld van Groen van Prinsterer, en krachtens het antirevolutionaire beginsel; dat allen menschenhandel, ook in zijn zwakte vormen, verfoeit; ons aansluiten bij den eisch, dat aan alle dienstvervanging een einde kome en hiermeê de kanker worde uitgesneden, die dusver ons leger bedierf.

Maar hieruit, het spreekt van zelf, vloeit dan ook voort: 1. dat het Gouvernement aan de manschappen onder dienst een behoorlijk kazerne-leven verschaffe; 2. het misbruik van sterken drank strengelijk were; 3. het bezoeken van hoerehuizen door de manschappen onverbiddelijk straffe; 4. het vloeken op onze militiens van officieren, sergeanten en korporaals afsnijde; 5. de oprichting van militaire tehuizen aanmoedige; 6. bij enkele fijnere wapens gelegenheid opene voor fijnere ontwikkeling; en 7. door het bijeenbrengen van de manschappen in grootere garnizoenen, de aanstelling van veldpredikers, en daardoor herstelling van het godsdienstig karakter onzer legerorganisatie, mogelijk make.

De toon, de publieke opinie, de dunk in ons leger over wat den

krijgsman eert en verhoogt en tot een man van karakter stempelt, moet bijna in het tegendeel van wat het thans is, omgezet. De soldaat moet er weêr achter komen, dat de militaire zedeleer geen andere is noch zijn kan dan die in het maatschappelijke leven geldt, wijl de zedelijkheid, op civiel en militair terrein beiden, onveranderlijk aan Gods ordinantiën gebonden ligt.

We vragen daarom nog het onmogelijke niet.

We weten uitnemend wel, dat legers als van Gustaaf Adolf en Cromwell steeds exceptiën zullen blijven, en dat in den regel de militie niet hooger zal kúnnen staan dan de gemiddelde stand van het zedelijk leven is in de burgermaatschappij.

Mits, en dàt is het waarop we dan ook met allen ernst aandringen, mits het er dan maar niet onder dale en het kazerneleven de strekking verlieze, om wat reeds niet hoog stond, met fatale noodwendigheid, zelfs voor den beste dezer middelmatige lieden, nog dieper te doen zinken.

§ 237. En wat nu ten slotte de militaire defensie zelve betreft, zoo spreekt het van zelf, dat in een program van beginselen slechts die weinige punten ter sprake kunnen komen, die meer rechtstreeks met die beginselen in verband staan.

We bepalen ons tot deze vijf.

a. Elke vermenging van loteling en vrijwilliger valle weg. Gelijk men weet, was dit grondregel van defensie voor alle ons verwante Calvinistische volken, die door Calvijns geest zijn ingeleïd tot de diepere opvatting van de nationale vrijheden. Èn Zwitserland, èn Engeland, èn Schotland, èn Amerika, èn ons eigen land hadden oorspronkelijk een zeer scherp gesplitste legerformatie, waarvan het éëne deel uit huurtroepen bestond, en het andere uit schutterij of militie.

Een politiek besef van burgerzin en evenzoo een diep ernstig inzicht, dat de zedeleer der Condottieri's voor geen kring van stille burgers pastte, drong tot die splitsing met noodwendigheid.

En al heeft dan ook de loop der dingen er toe geleid, dat de huurtroepen, die in Engeland en Amerika nog steeds het eigenlijke leger vormen, ten onzent zeer aanmerkelijk slonken; toch staan we er op, dat men, ook bij deze kleinere afmetingen, tot de oude splitsing terugkeere, en dat wel: 1. wijl het moreel van de militie er ongelooflijk bij winnen zou; 2. wijl het steeds gereed hebben van een brigade soldaten van beroep, op volle getalsterkte, tegen overrompeling waarborg kan

bieden; 3. wijl zulk een geoefend corps de van zelf aangewezen macht zou vormen voor het instandhouden van de goede orde; en ook 4. wijl men in Atjeh b. v. nooit zoo getobt en óns kader en het kader van het Indisch leger nooit derwijs zou bedorven hebben, indien zulk een degelijke brigade binnen acht weken voor Kotta-Radjah had kunnen zijn.

§ 238. — *b.* De formatie van het leger zij provinciaal.

Dit is eisch van het organisch volksverband.

Thans heeft men in elk regiment provincialen van alle gading dooreengemengd waarvan het ellendig gevolg is, dat onze regimenten geen historisch karakter bezitten; geen bezielenden naam voeren; slechts een zielloos cijfer tot onderscheiding hebben; de lotelingen noodeloos ver van huis verwijderd zijn; de oefeningen op groote schaal met vroegere lichtingen bemoeiclijkt worden; en de mobilisatie van het leger duur is en lang van adem.

Dit nu behoort niet zoo; is ten onrechte door onze militaire autoriteit nagebootst van de Fransche generaals, die het nu zelf opgeven; en gaat tegen onzen Nederlandschen aard in.

Herstelde men daarentegen, gelijk in Pruisen, in Rusland, in Oostenrijk enz., ook ten onzent de provinciale formatie, zoodat men Friesche, Groningsche, Brabantsche, Zeeuwsche, Hollandsche regimenten enz. kreeg, dan zou hierdoor het organisch volksverband zich ook in het leger afspiegelen; aan elk regiment, door wedijver, eerbesef en karakter worden ingestort; de lotelingen dichter bij huis blijven; de concentratie gemakkelijker zijn; de mobiliseering vlug en snel kunnen afloopen; en tevens elk provinciaal commandement volledig in gereedheid kunnen hebben al wat voor de onverwijlde te velde brenging van de troepen eisch was.

§ 239. — *c.* Het stelsel van geconcentreerde defensie worde niet op de spits gedreven.

Gelijk het nu staat, zou een vliegend Pruisisch corps dat bij Zwol langs de kust noordop trok, de rijke hulpbronnen van Friesland, Groningen, Drente en Overijsel voor goed kunnen afsnijden; en zou evenzeer een ander corps, door de Peel over de Maas rukkend, Limburg, Noordbrabant en Zeeland voor ons doen verloren gaan; daargelaten nu nog de mogelijkheid, dat de reeds zeer sterke Pruisische Marine ook nog, in den rug der Utrechtsche linie, een landing zou kunnen beproeven, om ons te verrassen bij Monster of IJmuiden.

Zoodoende zou dan geen enkel onzer regimenten compleet komen;

ons leger op een derde herleid zijn; en het finantieel bankroet voor de deur staan.

Terwijl, wat nog het bedenkelijkst is, dit in koelen bloede beraamde plan, om deze kostbare landsdeelen, zelfs zonder poging tot verweer, in 's vijands handen te laten vallen, vanzelf afbreuk doet en moet doen aan de nationale geestdrift in deze provinciën, die — denkende »het gaat toch maar om Holland!" — zich licht eer dan ons lief was in heur lot vinden zouden.

Dat nu reeds in de provinciale formatie hiertegen een krachtig tegenwicht ware te verkrijgen, springt in het oog; mits men de formatie der levende strijdkrachten dan ook een 60 pCt. hooger dan thans opvoerde; en dit doel meê zocht te bereiken door een beter in verband zetten van onze schutterij.

§ 240. — *d.* De schutterij doe men weêr aansluiten aan het volksleger.

De naam van schutterij, thans veelszins een belaching, was in vroeger eeuwen een naam der eere in deze landen, en hij kan dit weêr worden, indien men de Fransch-revolutionaire idée van »garde nationale," als macht tegenover het leger, slechts vare laten, en er in zoeke, wat er van oudsher in zat en er nóg in te vinden is: de wapening van het volk.

Dan toch zal alle reden vervallen, om tusschen het volksleger en de schutterij eenig ander verschil te laten voortbestaan, dan dat de militie in de actieve dienstjaren zij en de schutterij uit die actieve jaren overgegaan zij in de jaren van rust.

De uitgediende loteling en hij alleen zou dan eo ipso schutter worden, en, dank zij de provinciale formatie, ingedeeld blijven bij hetzelfde corps en onder hetzelfde hoofdcommando, dat hij in jonger jaren had gediend.

Dit zou tevens aan de schutterij vaste formatie, degelijke oefening en een deugdelijke aanvoering verzekeren, en door deze drie eigenschappen haar hergeven, wat ze thans ten eenenmale verloor: t. w. militaire beteekenis.

En geraakte men diensvolgens tot een legerformatie, die, provinciaal ingedeeld en met de schutterij in rechtstreeksch verband, binnen veertien dagen een goed geoefend leger van 100,000 man te velde kon brengen, met vrijlating van nog een 25,000 man voor de versterkte punten, dan zien we inderdaad niet in, waarom men niet het geconcentreerde stelsel met de Utrechtsche linie tot basis als tweede instantie kon kiezen,

na eerst onzen naam gedekt, den militairen moed verhoogd en den tol der sympathie aan onze noordelijke en zuidelijke broeders betaald te hebben, door een op Utrecht convergeerende operatie in het open veld.

§ 241. — *e*. De vloot.

Wat eindelijk de vloot betreft, mag met vreugde geconstateerd, dat, blijkens het gebeurde in 1854 in de Oostzee, bij Lisza in 1866, met de Fransche vloot in 1870, en nu weêr met de Turksche in '78, de defensie op de kust veel sterker is dan de aanval.

Dit nu brengt voor ons het onschatbare voordeel aan, dat we ons tegen een aanval van de zeezijde metterdaad bestand mogen achten; mits we zorg dragen, dat onze zeebatterijen van het allerzwaarste en alleruitnemendste kaliber zijn; onze torpedo-dienst onberispelijk is ingericht; en er op elk station een zeker aantal zwaar gewapende monitors van weinig diepgang liggen, om den aanvaller afbreuk te doen.

Een onloochenbaar feit, waaruit voor ons voortvloeit, dat onze Marine zich niet behoeft in te richten op een slag in open zee; af kan zien van het aanschaffen van zeekasteelen als de Devastation; de koloniën aan haar eigen defensie moet overlaten; en zich derhalve (behalve tot de kustverdediging) te bepalen heeft tot het instandhouden van een flinke flotielje groote schepen, om gedurig en telkens onze vlag te vertoonen; en voorts tot het in dienst houden van een smaldeel snelstoomers, die, steeds volledig uitgerust en liefst op allerlei punten van den aardbol kruisend, in geval van oorlog de gemeenschap met de Koloniën kunnen onderhouden, en bovenal dienst doen als kapers.

(24 Januari '79.)

BIJLAGE T.

1. Scheidsrechterlijke beslissing van geschillen tusschen de volkeren.

Eerlang, bij de Begrooting van Buitenlandsche Zaken, zal in de Tweede Kamer een voorstel van de heeren Van Eck en Bredius ter sprake komen, om den wensch uit te spreken, dat ook de Nederlandsche Regeering, bij het sluiten van verdragen met vreemde Mogendheden, uitspraak van rijzende geschillen door arbiters bedinge.

Dusver vond dit voorstel een weinig gunstig onthaal bij de pers. Men zweeg er van of bestreed het. In de bestrijding stond de N. Rotterd. Courant vooraan.

Dat het door ernstige bezwaren gedrukt wordt, valt niet te ontkennen.

Wat baat beding van arbitrage, indien de macht ontbreekt om den onwillige tot nakoming van het beding te dwingen? Stel, in een tractaat, onzerzijds met Pruisen gesloten, komt soortgelijk beding voor; waar is dan de macht, die Pruisen tot nakoming der belofte noodzaken kan? En indien die macht noch te vinden noch uit te denken is, wat brengt het beding ons dan verder?

Bovendien, om arbitrage te verkrijgen, zijn arbiters onmisbaar, en waar in een netelig vraagstuk den moedige te vinden, die de verantwoordelijkheid op zich wil laden, om een machtige Regeering in het ongelijk te stellen?

Vooraf de arbiters aan te wijzen, zou uiterst bedenkelijk wezen. Immers, het zou kunnen zijn, dat een Regeering, op wier neutraliteit men bij het sluiten van het tractaat huizen zou bouwen, bij het rijzen van het geschil in uiterst partijdige positie ware geraakt.

Dan, stel, de arbitrage gaat door; wat zijt ge dan nog gevorderd, indien één der partijen weigert zich aan de uitspraak der arbiters te onderwerpen. Een voorwendsel van ongelijk of formeel verzuim is nooit niet vindbaar. En hoe u voor te stellen, dat een machtige Staat, wien een oorlog niet ongelegen komt, het lemmet van zijn zwaard omwonden zal houden met het papieren protocol?

Hierbij komt, dat velen zich ten opzichte van de internationale arbitrage aan een illusie overgeven, die uitteraard nadeelig op soortgelijke voorstellen terugwerkt. Lang niet ongewoon toch is het, de meening te hooren uiten, dat door invoering van deze arbitrage allengs de oorlogen in het vergeetboek zouden geraken. Vooral de lange vredesperiode van 1815 tot 1848 had dien waan gevoed. Ontnuchterd door de schrikkelijke werkelijkheid, die daarna kwam, is het publiek van deze illusie genezen en denkt thans meer op een degelijke legerorganisatie en afdoende inrichting onzer vestingen, dan op utopiën, die zoo jammerlijk faalden en, zoolang de hartstocht der zonde ook in het leven der natiën woedt, falen zullen.

Men ziet, we zijn voor de bezwaren, waardoor het voorstel gedrukt wordt, verre van blind. En toch zouden we verwerping van deze motie ten zeerste betreuren.

Niemand zal ontkennen, dat de eerbied voor het volkenrecht in het laatste tiental jaren bedenkelijk geleden heeft. Sinds Napoleons toeleg gelukte, om den rechtstoestand, dien het Weener Congres in het leven riep, stelselmatig te onder-

mijnen. Rusland zich terug trok, Engeland katoen en ijzer verwerkte, Oostenrijk schier wegviel, en door Italië en Pruisen de leer der faits accomplis (der voldongen feiten) in zwang kwam, is de leus: macht gaat boven recht, een verontrustende waarheid geworden. Als protest daartegen, als levensuiting van het nationale rechtsbesef, heeft de beweging ten gunste der internationale arbitrage onmiskenbaar beteekenis.

Evenmin verlieze men uit het oog, dat de aanraking tusschen de natiën, thans bij vroeger vergeleken, zoo druk en veelvuldig is geworden, dat het volkenrecht bedacht heeft, te zien op een nieuw middel ter uit den weg ruiming van de kleine onbeteekenende geschillen, die uit deze sociale aanraking telkens kunnen voortvloeien. Waarom zou de arbitrage daartoe niet aanbevelenswaard zijn?

De uitspraak van het scheidsgerecht te Genève tusschen Amerika en Engeland toont voorts, dat er bij de Regeeringen neiging bestaat, om den voorgeslagen weg te betreden, en biedt althans, zoo dikwijls die neiging niet door hartstocht onderdrukt wordt, een aanleiding om op dien weg voort te gaan.

Temeer ligt het op den weg der kleine natiën, gelijk Nederland, om dit denkbeeld, binnen de grenzen waarin het voor verwezenlijking vatbaar is, ingang te doen verkrijgen, wijl zij het zijn, die, door de geringheid van haar kracht, schier altijd van een beroep op de wapenen moeten afzien. Alleen door het stelsel van arbitrage komen ze dus met haar machtiger naburen op voet van gelijkheid.

Bovenal voor handeldrijvende natiën geldt dit. Een volk, welks bestaan aan handel en scheepvaart hangt, is antimilitair van aard, en staat tegenover de machtige militaire Staten steeds in de onaangename positie, waarin een vreedzaam burger tegenover een liefhebber van het duel verkeert.

Worden nu deze natiën, reeds tegen hun aard en zin, door den loop der dingen gedwongen, zich op een voor haar onnatuurlijke wijze tot de tanden toe te wapenen, waarom zou dan tegelijkertijd niet een kreet uit den boezem dezer volken opgaan, die tegen het onhoudbaar militairisme reageerde?

Dat de dood onvermijdelijk is, weert bij krankheid of ongeval de bede om levensredding niet van onze lippen. Waarom zou dan de overtuiging, dat de oorlog niet uit te drijven is, het protest op de lippen der natie smoren, dat het rechtsbesef tegen de overmacht en het ruw geweld doet uitgaan?

Ook zulk een protest, al is het slechts in woorden gekleed, heeft kracht. Een woord is een daad; want het woord grijpt de gedachte aan, bewerkt de publieke opinie en dwingt de volksconsciëntie zich er tegen te verharden of er voor te wijken.

De oorlog, hoezeer ook een onvermijdelijk kwaad, is een gruwel, een afgrijslijk bedrijf, de geesel der natiën; en daarom kan het goed en nuttig zijn, vooral in de periode van »Blut und Eisen" die aanbrak, in alsoortigen vorm tegen zijn zedelijk bestaansrecht te getuigen, al weet men vooruit dat ook ten dezen opzichte het zedelijk recht niet met de feiten rijmen zal.

Althans nu het voorstel gedaan is, achten we zijn verwerping ondenkbaar en uit Christelijk standpunt stellig te ontraden; tenzij, wat we niet vermoeden kunnen, de toelichting het voorstel onafscheidelijk verbond aan de utopie, waarvan we gewaagden. (5 November '74).

---

2. De annexatie van den Transvaal.

Mag Nederland den Transvaal in den steek laten?

De Transvaal was een onafhankelijke Staat.

Een Staat, door afstammelingen van onze Hollandsche kolonisten gesticht.

Waarin nog het Hollandsch als moedertaal geldt; onze Hollandsche Kerk de Landskerk vormt; onze Staten-Bijbel huisboek is en de »Psalmen Davids" in Hollandsche berijming worden gezongen.

De bevolking van den Transvaal bestaat uit landzaten van Hollandsche

afkomst, die, wijl ze in 1806 door onze zwakheid onder Engelsch bestuur waren gebracht, liever den pelgrimstocht naar het wilde land van den Drakenberg, met have en magen, ondernomen hebben, dan hun Hollandsche eigenaardigheid voor Britsche zeden in te ruilen.

Uit mannen, die, ondanks onze lauwheid, Nederland nog steeds als hun »oude vaderland" blijven liefhebben.

Die nog onlangs door predikers en gezanten, die tot ons overkwamen, de oude banden weêr hebben aangeknoopt.

En die, thans, voor overmacht bukkende, niettemin ook tot ons hun woord van protest doen uitgaan, om, mocht het, met Gods hulpe, hun vrij en zelfstandig volksbestaan te herwinnen.

De annexatie van zulk een Staat door onze Britsche naburen brengt ons in een pijnlijk dilemna.

Immers, het plaatst ons voor de uiterst moeielijke keus, om òf ten behoeve van den Transvaal, 'tzij alleen, 'tzij met anderen, bij het Kabinet van St. James stappen te doen, òf onze Afrikaansche broeders over te laten aan hun lot.

Tot het eerste raden eerbesef en nationale zin. Tot het tweede voorzichtigheid en zelfzucht.

Te protesteeren, in hoe zachten vorm dan ook, schijnt plicht, om tweeërlei oorzaak.

Vooreerst, wijl kleine Staten, en hiertoe behooren wij zelf, er het hoogste belang bij hebben, dat de eerbied voor de tractaten en voor het recht niet nog verder ondermijnd worden.

In dien eerbied ligt dusver nog de hechtste waarborg voor hun eigen onafhankelijkheid.

Met geweld een mogelijken aanval van een der groote militaire Staten af te slaan, wordt, bij de reusachtige middelen, waarover deze Staten beschikken, bij den dag ondoenlijker.

Hoe weinig op bondgenooten van over zee of over land te rekenen valt, hebben Denemarken, Nassau en Hanover tot hun schade ondervonden.

Op den naijver tusschen de Staten van eersten rang rekening te maken, ware, na het bederf, dat Napoleon in de Europeesche diplomatie bracht, onnoozele zelfmisleiding.

Alleen de zedelijke kracht van het recht en de eer der tractaten blijft dus over, zoo we naar een steunpunt voor het voortbestaan der kleinere Rijken zoeken.

Maar vergeet dan ook niet: bij elk nieuw Rijkje, dat weêr wordt opgeslokt door den machtigen nabuur, krijgt dat zedelijk rechtsbesef opnieuw een stoot.

Reeds nu is dat rechtsbesef dermate verzwakt, dat duizenden bij duizenden van de inlijving der Transvaalsche Republiek kennis namen, zonder ook maar een oogenblik te gevoelen, dat men in dit feit voor een rechtskrenking stond, die de zedelijke conscientie kwetste Ja, zóó verstompt, dat in heel de Europeesche pers van zulk een stuitende gebeurtenis als van de gewoonste zaak ter wereld melding werd gemaakt, en men zelfs in onze eigen pers niet of ter nauwernood tegen dat misbruik van overmacht in verzet kwam.

Gaat deze uitslijting van het rechtsbesef alzoo voort, dan wordt van lieverleê, naar luid der profetie van onzen Groen van Prinsterer, de laatste zedelijke band, die Europa's Staten nog omstrengeld hield, losgerafeld en valt hiermeê de laatste waarborg weg, die, bij mogelijken aanval op onze zelfstandigheid, ons tot steunpunt kon strekken voor het nationaal verweer.

En ware reeds uit dien hoofde protest eisch van plicht te achten, we zijn

hiertoe in de tweede plaats te meer gehouden, nu we, als stamverwante, om niet sterker te spreken, als de natuurlijke pleitbezorgers voor onze overrompelde broederen gelden; er het naast aan toe zijn om voor hen in de bres te springen; en bij dit ons protest vrij wat vaster grond onder den voet zouden hebben, dan toen we tegen Rusland meêdeden aan het Europeesche petitionnement voor Polen.

Evenwel, het mag niet ontkend, dat tot zoodanig protest een zedelijke moed wordt vereischt, dien men waarschijnlijk bij het Nederlandsche Gouvernement zelf zal moeten wekken, om hem te vinden.

Immers, onze antecedenten, vooral bij de Engelsche Regeering, zijn verre van gunstig.

Engeland weet, dat we onze Kaapsche boeren, zonder veel bezwaar, in 1813 aan Engeland hebben overgelaten.

Engeland weet, dat we op de Noordkust van Sumatra ons tot onderhandelingen leenden, die nu juist niet van overdreven rechtsbesef spraken.

Engeland weet ook, dat we onze Kolonie aan de Goudkust nog onlangs aan de Britsche Kroon overdeden.

Ja, zelfs de poging om Luxemburg, een land van Germaanschen oorsprong, aan den Franschen Napoleon in handen te spelen, zal aan de overzij van den Hinder 1) nog zoo min vergeten zijn als in Den Haag.

Men zal dus vreemd opzien, indien we ook maar een woordeke fluisteren durven.

Aan een »steek onder water" zal het van Engelsche zij niet ontbreken.

Er zou zelfs een ongemeene tentoonspreiding van zedelijke waardigheid toe vereischt worden, om, des ondanks, vooral bij Britsche Diplomaten, te toonen, dat men in ernst sprak, en des noods tegen »kwaad bloed zetten" voor de toekomst niet opzag.

Wat, onder deze onstandigheden, raadzaam en oirbaar zijn zal, sta aan onze Regeering te beslissen.

Zóóveel slechts mag uitgesproken:

Op de vraag: wat edeler zijn zou? is geen tweeërlei antwoord te geven.

Voor de antirevolutionaire richting in het bijzonder is er aanleiding, om zich het lot van den Transvaal aan te trekken.

Niet slechts wijl op te komen voor het recht met ons beginsel zelf saâmvalt; of ook op nationale banden van taal en afkomst klem te leggen in het historisch karakter van ons streven ligt; maar bovenal wijl de Transvaalsche Republiek vrucht van Gereformeerde geestdrift en volharding was en meê om zijn kloek verzet tegen het Modernisme en zijn ijver voor het behoud der Christelijke volksschool is gevallen.

Door alle partijen wordt toegestemd, dat het puriteinsch karakter der Kaapsche boeren oorzaak was van de tegenstelling, die zich tusschen hen en het Engelsche bewind in de Kaapstad sinds '34 ontspon.

Toegestemd, dat hun Calvinistische aard, en de daarmeê gegeven onverzettelijkheid van karakter, hen het voorbeeld der pelgrimvaders volgen deed, om erf en have prijs te geven en, na langen zwerftocht, zich een eigen vrijer vaderland te scheppen.

Erkend, dat hun Staatsinrichting en familieleven den Calvinistischen grondtrek weêrgaf.

Hoe het in het hoofd van een man als Burgers op kon komen, in zulk een haven het Modernisme te willen binnenloodsen, verklaren we, zelfs met de proeven van het Modern fanatisme ten onzent voor oogen, niet te kunnen begrijpen.

---

1) Zandbank tusschen Engeland en ons.

Begrijpelijk ware nog geweest, dat hij, om de schijnovereenkomst, ter sluiks de revolutiebeginselen in het Staatsbestuur voor die van het Calvinisme had ingeruild.

Maar hoe hij in dit ongerijmde opzet kon vervallen, om door van hier meêgenomen moderne schoolmeesters een aanslag te doen op het Christelijk karakter van de Transvaalsche School, is, althans bij een man van zijn doorzicht, volstrekt onverklaarbaar.

De heeren van het Nieuws van den Dag zouden hun vriend Burgers dan ook beteren dienst hebben gedaan, indien ze hem de onbekooktheid van dit plan onder de oogen hadden gebracht.

Nu ze, in steê hiervan, hem stijfden in zijn opzet, en als een Lion Cachet nog een woord van waarschuwing hooren deed, den orthodoxen predikant hierover met belachelijke felheid te lijf gingen (de beantwoording niet waard) staan zij meê voor den val van hun beschermeling verantwoordelijk.

Op wat wijs men van moderne zijde den ex-president vergoeding voor den beganen misslag zal bieden, mogen deze heeren onder elkander uitmaken, maar voor ons en onze geestverwanten kan er geen twijfel over bestaan, of in den val der Kaapsche boeren is het historisch verleden van onze eigen nationaliteit getroffen en in hun onwankelbaar verzet tegen Burgers' plannen speelt de tegenstelling van revolutie en geloof.

Dit alles kan waar zijn en nochtans kan de Kaapsche Boer door onbehoorlijk gedrag of wanbedrijf elke aanspraak op onze sympathie hebben verloren.

De berichten omtrent de Kaap waaiden meestal van Engeland over.

Gunstig waren die niet, en wijl meest Zendelingen, wel voor 't meerendeel van Engelsche genootschappen, maar Zendelingen dan toch, als getuigen dienst deden, vonden deze ongunstige tijdingen ook ten onzent maar al te gereeden ingang.

De Hollandsche berichten las men meestal met argwaan.

En daar men wel zoo goed was om aan een pas gestichten Staat (1848), aan mannen in de wildernis levend, aan een Kolonistengroep met het geweer in den arm en met de Kaffers op de hielen, — eischen van zachtheid en beschaving te stellen, die den Europeeschen maatstaf nabij kwamen, moest de dunk aangaande onze Kaapsche stamgenooten wel bij den dag lager worden gestemd.

Men dient te weten, dat in Engeland zelf thans een reactie tegen deze onware voorstelling begonnen is; te weten, dat de Duitschers, ten deze de onpartijdige, ons waarlijk niet genegen toeschouwers, meestal een gansch ander oordeel plegen te vellen: te weten ook, dat, vóór de Engelsche tusschenkomst, zendelingen van andere genootschappen den Kaapschen boer een gansch ander getuigenis gaven, om de ontoereikendheid van een op de gewone traditie steunend oordeel in te zien.

Aan een critiek van deze traditie valt, voor zoover men daarbij in bijzonderheden zou moeten afdalen, voor een dagblad niet te denken.

Daartoe werd, zou het eenigszins afdoende zijn, een lijvig boekdeel vereischt.

Indien we dan ook nog een tweetal artikelen op dat van heden over dit onderwerp volgen laten, heeft dit slechts ten doel, onze lezers in enkele groote trekken over de Transvaal en zijn historie in te lichten, en van ons standpunt te doen wat Dr. Van de Sande Bakhuyzen in de N. Rotterd. Ct. deed: het onverklaarbaar stilzwijgen af te breken, dat op de inlijving van den Transvaal in Nederlandsche kringen volgde.

We hopen daarbij van partijzucht vrij te blijven.

Wat wreed en onmenschelijk was, zoowel in den Kaapschen boer als in den Turk, af te keuren, en ook bij deze quaestie denzelfden maatstaf aan te leggen, dien we onlangs bezigden, t. w.: dat een Rijk, door de wetten van menschelijk-

heid duurzaam en krachtens autoriteit of met gedogen der overheid te schenden, geen eerbiediging mag vragen voor zijn integriteit. (28 Mei '77).

II.

Laat ons beginnen mogen met de aandacht te vragen voor onderstaande correspondentie, na afdruk van ons vorig artikel van de Kaap ontvangen.

Villiersdorp, Cape Colony,
26 April 1877.

Geachte Redacteur!

De tijding, dat de Transvaal-Republiek opgehouden heeft te bestaan en bij proclamatie gehecht is aan het Britsche Rijk, is u zeker reeds geworden. Hoe weinig beteekenend de Republiek ook moge geweest zijn in de rij der natiën, toch zal men, vooral in Nederland, het niet zonder teleurstelling vernomen hebben, dat het machtige Engeland aan de zelfstandige Regeering der Hollandsch sprekende Zuid-Afrikanen op de meest eigenwillige wijze een einde gemaakt heeft; want nu de Republiek vernietigd is, moet de Vrijstaat volgen. Het Hollandsch-Afrikaansch element in de Kaapkolonie is door de gebeurtenissen der laatste dagen recht wakker geworden; men is bezig memories te teekenen aan de Koningin van Engeland en op andere wijze de afkeuring der kolonisten te kennen te geven over de gewelddadige annexatie der Republiek. Ook de Engelsche kolonisten, schoon zij zich in de aanhechting zelve verblijden, keuren de wijze waarop die geschied is, af.

Vermeenende den lezers van uw blad daarmede geen ondienst te doen, wilik met weinige woorden de toedracht der zaak mededeelen, vertrouwende dat u mij daarvoor wel een plaatsje in de Standaard zult willen inruimen.

1. De Zuid-Afrikaansche Republiek is in 1852 door Engeland als een onafhankelijken Staat erkend door de ratificatie van de zoogenaamde Sand-River Convention, gesloten tusschen de uitgeweken boeren en H. M. Commissioner. De Transvaal werd sedert dien tijd door Engeland als een Vrijen Staat behandeld, en door Holland, Frankrijk, Duitschland, Amerika en andere Staten als eene onafhankelijke Republiek erkend. Hiertegen valt niets te zeggen. Het moge eene kortzichtige politiek der Engelsche Regeering geweest zijn, om, toen zij het zoo gemakkelijk konde doen, geheel Zuid- en Zuid-Oostelijk Afrika niet voor Engelsch grondgebied te verklaren, doch het feit is daar: Engeland deed zulks niet, maar schonk het leven aan twee onafhankelijke Republieken: den Vrijstaat en de Z.-A. Republiek.

De vraag is nu: hoe kon Engeland, door eene enkele proclamatie, zich van de Republiek meester maken?

2. In de reeds genoemde Conventie verbond het Engelsche gouvernement zich om geen geweren of ammunitie aan de inboorlingen OVER DE VAAL-RIVIER te verkoopen, en moesten de boeren zich verbinden om geen slavernij of slavenhandel toe te laten. Beide artikelen zijn door de twee partijen geschonden. Het Transvaalsche gouvernement heeft vroeger een soort van slavernij (apprentiship van Kaffer-weeskinderen) toegelaten, en het Engelsche gouvernement heeft duizende ponden sterling getrokken uit den openbaren gepatenteerden verkoop van geweren, kruit en lood aan de inboorlingen OVER de Vaal. De Boeren hebben hiertegen herhaaldelijk geprotesteerd, als in strijd met de Conventie, en als hoogst gevaarlijk voor de veiligheid van Zuid-Afrika, daar de Kaffers (halve wilden), overmoedig worden en vechten willen, zoodra zij geweren hebben. De Engelsche Regeering heeft zich hieraan weinig gestoord, doch schijnt zich nu op het artikel aangaande slavernij te willen beroepen, om de Conventie voor nietig te verklaren en de Republiek te anexeeren.

3. Van 1852 tot 1872 hebben de Transvaalsche Boeren onder groote moeielijkheden getracht eene behoorlijke regeering tot stand te brengen. Eerst waren er in het Overvaalsche drie republieken, n.l. de Transvaal-Republiek, Lydenburg en Utrecht. In den strijd tusschen de Pretorius-partij en die van Potgieter behield eerstgenoemde de overhand, en werden de kleinere republieken in de groote opgenomen, zoodat er in 1863 slechts éene Republiek bestond: de Zuid-Afrikaansche Republiek genaamd, waarvan M. W. Pretorius president werd.

4. Door een samenloop van omstandigheden, vooral buiten de Republiek; door de geldschaarschte, waardoor geheel Zuid-Afrika gedrukt werd, en de Kafferoorlogen van den Vrijstaat, begonnen de zaken in de Republiek er (1865—1868) zóó uit te zien, dat men er over begon te spreken om de hulp der Engelsche Regeering in te roepen. Doch telkenmale als hierover met Engelschen, vooral in het naburige Natal, gesproken werd, ontving men tot antwoord: »we won't have you at a gift": »wij willen ul. niet te geef hebben; wij krijgen alles uit u (inkomende rechten) wat wij kunnen en gij kost ons niets" enz. Werd er gewezen op het artikel omtrent slavernij, dan werd men uitgelachen. De Transvaal had toen nog geen Goudvelden.

5. De overwinning der Boeren op de Basuto's behaald, en de ontdekking der Diamantvelden bracht te weeg dat de Vrijstaat onder President Brand zich niet alleen verhalen kon op de geleden tegenspoeden, maar zelfs spoedig een ongekende maat van bloei en voorspoed bereikte. Hieraan werd door Engeland echter paal en perk gezet door de inbezitneming der Diamantvelden, nadat te voren de Basuto's tot Britsche onderdanen verklaard waren, opdat de Vrijstaat Basutoland, in wettigen strijd gewonnen, niet zou annexeeren.

6. De voorspoed van den Vrijstaat werkte refletief op den Transvaal, en men begon te gevoelen dat de Republiek slechts een goed bestuur behoefde, om zich behoorlijk te kunnen helpen. Pretorius gaf te kennen dat hij zou aftreden, en bijna als met éene stem werd President Brand van den Vrijstaat verzocht, ook President der Republiek te worden. Men wilde de beide Republieken vereenigen onder één Hoofd, doch iederen Staat met zijn eigen bestuur en administratie.

7. Ter kwader ure werd de Transvaal nu bezocht door den modernen predikant Thomas Burgers. Zijne positie in de Kerk der Kaapkolonie was onhoudbaar geworden, en hij zag om naar een nieuw arbeidsveld. Hij sloot zich aan bij al wat liberaal was in de republiek; president Brand werd er toe geleid om voor de nominatie als president te bedanken en Burgers aan te bevelen; er was geen tijd om een behoorlijken tegencandidaat te stellen, en in Juni 1872 werd Burgers president der Republiek, niet gekozen door de meerderheid der stemgerechtigden, maar met meerderheid van stemmen, omdat zoo velen buiten stemming bleven.

8. De regeering van den heer Burgers heeft zich van den beginne aan gekenmerkt door een reeks van zonderlingheden. Eene onnoodige en schadelijke geldleening bracht een groot deel der gouvernementsgronden in handen van Engelsche speculanten; zijne Kafferpolitiek was onbesuisd; hij vervreemde de oude burgers van zich door zijne lichtzinnigheid in het veranderen van allerlei bruikbare instellingen, en door zijne protegés te plaatsen in betrekkingen, waaruit hij anderen verdreven had. Te spoedig bleek het dat hij nog steeds modern predikant was en de Transvaal tot een toevluchtsoord voor de modernen wilde maken. In den Volksraad wist hij te bewerken dat hij naar Europa werd gezonden, schoon het volk zich bijna eenparig daartegen verklaarde. Zijne speeches en de spoorwegleening in Holland, benevens de pogingen om de moderne school uit Holland in de Republiek in te voeren, braken de laatste banden die er tusschen Burgers en de boeren gelegd waren en verbitterden het volk tegen hem. Daarop brak de Sekukuni-oorlog uit. Burgers stelde zich aan het hoofd van het slecht georganiseerde leger: en, nooit in het vuur geweest zijnde, deed hij wederom zulke dwaze dingen, dat den menschen de moed ontzonk en men zich bijna lafhartig uit den krijg terugtrok. Een halve vrede werd met Sekukuni gesloten, doch het land was geruïneerd.

9. President Burgers was de facto gevallen en men zag uit naar een anderen president. Men hoopte op Reitz, hoofdrechter in den Vrijstaat, doch deze weigerde

de hem aangeboden requisitiën. Burgers wilde men niet langer hebben, en ter elfder ure werd Paul Kruger candidaat gesteld. Zijne requisitiën werden door zoovelen geteekend dat zijne verkiezing zeker was, doch . . . .

10. Nu komt Sir Theophilus Shepstone, Secretary for Native affairs in Natal, als speciaal gevolmachtigde der Koningin van Engeland, in de Republiek om te »spreken over Confederatie'. Hij wordt door Burgers ontvangen; champagne, diners, werden gegeven; de Volksraad wordt te zaam geroepen, en bij elke mogelijke en onmogelijke gelegenheid wordt door Burgers verklaard, dat het land reddeloos verloren is, als men zijne plannen niet volgt, en als men niet tot confederatie overgaat, terwijl het gerucht verspreid wordt dat de Engelsche Regeering niet toelaten zal dat Paul Kruger president wordt. Al de schuld van den »onhoudbaren toestand" wordt op de boeren geworpen, die naar hem niet wilden en niet willen hooren, en ten aanhoore van Shepstone verklaart hij den staat van zaken voor reddeloos. Plotseling verklaart Shepstone namens Hare Majesteit de Republiek geannexeerd aan het Britsche Rijk.

11. Niet alleen in de Republiek, maar ook in de kolonie wordt nu, door Engelschen zoowel als door Afrikanen, schier openlijk gefluisterd, dat Burgers de Republiek in de handen van sir Theophilus Shepstone zou hebben overgeleverd, en, ziende dat hij vallen moest, de Engelschen in de gelegenheid zou hebben gesteld om in de hoofdstad zelve alles in gereedheid te brengen om de Republiek te nemen. Wat hiervan zij, zal de tijd leeren.

12. Als de beweegredenen waarom Shepstone de Republiek nu geannexeerd heeft, worden genoemd: dat de boeren buiten staat zijn zich zelven te regeeren; dat hunne Kafferpolitiek de veiligheid van geheel Zuid-Afrika in gevaar brengt; en dat de Sand-River Convention geschonden is door de toelating van slavernij, zoo al niet nu, dan toch vroeger. De voornaamste reden: dat het grondgebied der Republiek, inclusief de goudvelden, nu de moeite waard is om te bezitten, kan men tusschen de regels door lezen.

13. Het is meerendeels aan den heer Burgers te wijten, dat de Republiek zonder slag of stoot in handen der Engelschen is overgegaan Terwijl hij wist wat Shepstone kwam doen, ja van diens voorbereidende maatregelen getuige was, heeft hij hem zelfs niet geboden het land te verlaten; integendeel: hij heeft hem in alles geholpen. Nu van gewapend verzet te spreken, is dwaasheid. De Republiek is geannexeerd en zal dat wel blijven, trots protesten en deputaties.

Het gevolg van deze annexatie zal waarschijnlijk zijn, dat de boeren de voormalige Republiek zullen verlaten, gelijk zij Natal verlaten hebben. Men spreekt algemeen van trekken; doch de vraag is: waarheen? Misschien naar de Plateaux aan de andere zijde der Zambezi (17 gr. Z. breedte). Het schijnt of de Boeren het binnenland van Afrika moeten openen, doch geen duurzaam genot van hun moeite en strijd kunnen hebben. De Heer zal het voorzien. Hoe echter de uitkomsten mogen zijn, te ontkennen is het nooit, dat de annexatie der Transvaal-Republiek op eene allerwederrechtelijkste wijze geschied is, en juist berekend is om de oude grieve tusschen Hollandsche Afrikanen en Engelschen weêr op te rakelen. Later meer.

Uw Dw. Dienaar,
F. LION CACHET.

Belangrijk is deze correspondentie in elk geval! (30 Mei '77).

III.

Het grondgebied van de Transvaalsche Republiek beslaat een oppervlakte van ruim vijf duizend vierkante mijlen. Ons eigen land is tusschen de vijf en zes

honderd vierkante mijlen groot. Alzoo moet men zich een uitgestrektheid lands bijna tienmaal zoo groot als al onze provinciën saâm denken, wil men zich een juiste voorstelling vormen van den Transvaal.

Op dit uitgestrekte gebied nu wonen slechts een kleine 30,000 Hollanders en een 10,000 andere blanken; dus al te saâm nog niet half zooveel inwoners als in de ééne stad 's Gravenhage.

En deze uiterst dunne bevolking bewoont dit wijd uitgestrekte gebied onder drie bij uitstek ongunstige omstandigheden.

Ten eerste, dat bijna elk middel van communicatie ontbreekt en zelfs de gewone landwegen dien naam nauwelijks waard zijn.

Ten tweede, dat men, nog in de allereerste jaren van wording en stichting, nog nauwelijks de barensweeën der Republiek te boven is. Ze bestaat toch eerst sedert '48, of, wil men, sinds '52; dat is nog geen volle vijf en twintig jaar.

En ten derde, dat ze eenerzijds onder den druk der machtige Engelsche Kolonie staat, en van de drie overige zijden door wilde Kafferstammen is ingesloten.

Alles in dezen pas gestichten Staat is dan ook nog derwijs primitief en miniatuur, dat de hoofdstad Praetoria nog minder huizen telt dan ons kleinste dorp en in bevolking zelfs voor een dorpke als Voorhout onderdoet.

Rekent men daar nu bij, dat de ontdekking der goudvelden dezen Staat op duchtige wijs in zijn eerste wordingsproces gestoord heeft; dat het fanatisme van den modernen predikant de natuurlijke neiging der bevolking miskende; en een dwazelijk ondernomen oorlog aan het prestige van de blanke bevolking een ernstigen stoot toebracht, dan zal men beseffen, hoe licht het valt en hoe gemakkelijk het is, op de »koppigheid" en »onhandelbaarheid" van een handvol Hollandsche boeren te smalen, die onder zulke gegevens de vergelijking met onze Europeesche beschaving niet kunnen doorstaan.

Wie zich de moeite wil geven om de geschiedenis van de koloniale vestiging in Amerika, Azië en Afrika te raadplegen, weet dat onder zulke omstandigheden, althans in het eerste tijdperk van bestaan, aan geen geordend Staatsleven te denken valt; dat een iegelijk uit zijn hand en op zijn zwaard leeft; vaak, krachtens het recht van zelfbehoud, dóen moet wat goed is in zijn oogen; en dat eerst van lieverleê — naarmate de bevolking aanwast, de wegen beter worden en de toestanden zich juister afbakenen — uit deze gisting van allerleisoortige elementen een geordend nationaal bestaan kan voortkomen.

In degelijke studiën over dit onderwerp, gelijk Wagner voor Duitschland en nog onlangs de Quarterly Review voor Engeland gaf, is dan ook van het vellen van zoo oppervlakkig en dies onwaarachtig oordeel geen sprake. En het smart ons niet weinig, dat het Barzeler Zendinggenootschap in zijn Missionsschrift een opstel over onze Kaapsche boeren heeft opgenomen, dat, zij het ook met de beste bedoelingen, één doorloopende miskenning van den toestand is en zonder noodzaak ons nationaal gevoel kwetst.

Dat onze Kaapsche boeren tegenwoordig met de zendelingen op slechten voet staan, weet een ieder; maar wie van dat droeve feit ter staving van zijn oordeel partij trekt, dient, om rechtvaardig te zijn, ook de oorzaken te vermelden, die deze gespannen verhouding in het leven riepen.

Die oorzaken zijn drie in getal: 1o. ontbreekt bij de meeste zendelingen, die met onze boeren in aanraking komen, een geest van waardeering voor de eigenaardige karaktertrekken van het Calvinisme. Ze hebben in hun eigen land op al wat Calvinistisch is laag leeren neêrzien, en hebben dus weinig meer dan minachting voor den ongetwijfeld ruwen vorm, waarin dat Calvinisme in dit ruwe volksleven optreedt; 2o. vernemen we uit de Quarterly Review, dat het Engelsche Departement van Koloniën al zijn onrechtvaardige maatregelen tegenover Holland's boeren op raad van de zendelingen nam, die onveranderlijk steeds voor de Kaffers partij kozen en tegen de Hollandsche boeren overstonden; en 3o. dat de zendingsstations onder de Kaffers de marktplaatsen waren, die dienden om dezen wilden stammen de achterladers en patronen in handen te geven, waarmeê zij de Hollandsche boeren en hun kinderen zouden doodschieten.

Houdt men dit in het oog, en weet men daarbij dat de Hernhuttersche zendelingen in vroeger tijd, en later nog die van het Berlijnsche Genootschap, op de voorkomendste wijs door de Kaapsche boeren bejegend zijn, dan wordt hiermeê zeker wat verkeerd en onrecht was ook in den Kaapschen boer niet goed gepraat, maar slaat de balans van de weegschaal toch over, en treedt op nieuw de noodzakelijkheid aan het licht, dat onze Zendinggenootschappen hun apostolischen ijver met eenige korrelen S a l o m o n i s c h e w ij s h e i d mochten besprenkelen, bij hun ingrijpen in nationale toestanden.

Wil men weten, welken indruk Wagner van de Kaapsche boeren ontving, hoor dan den aanhef van zijn opstel:

»De merkwaardige stichting", zoo schrijft hij, »van een vrijen onafhankelijken Staat in Zuid-Afrika, die zooveel tot de uitbreiding van onze geographische kennis bijdroeg, is in haar verloop zoo aantrekkelijk, levert zoo menig tooneel op van dramatische schoonheid, en is bovendien een zoo sprekend bewijs voor de onuitroeibaarheid van het nationaal karakter, dat het alleszins de moeite loont en de overdenking van den geleerde waardig is, om de wording en ontwikkeling van dezen Staat na te speuren. Waarom deze Kaapsche boeren hun nu aan Engeland onderworpen land verlieten, welk een reeks van ongerechtigheden hun waren aangedaan, welke wederwaardigheden ze doorworstelden, eer ze de banden met hun Engelsche onderdrukkers verscheurden, met welke idealen en plannen ze hun uittocht uit het land der dienstbaarheid begonnen en met have en magen op hun ossenwagens langs ongebaande wegen het onbekende land achter den Drakenberg introkken, om aanvankelijk slechts nieuwen tegenspoed en bange worsteling te vinden, en eerst nadat ze dit alles te boven kwamen eindelijk, eindelijk een plek voor het hol van hun voet en, mits met het geweer op schouder, een stille woonstede voor hun kinderen vinden konden, — dit alles is niet slechts boeiend uit een algemeen menschelijk oogpunt, maar zou waard zijn dat een dichter van den eersten rang het tot onderwerp van een schitterend epos koos, om het lijden en de volharding van deze Kaapsche boeren voor de nakomelingschap onvergetelijk te maken."

Zeg zelf, verdient zulk een Hollandsche kolonistengroep geen betere waardeering?

En mocht men meenen, dat dit oordeel althans tegenover de Engelsche regeering partijdig was, hoor dan wat de Q u a r t e r l y R e v i e w van Januari, nog met het oog op de jongste gebeurtenissen, meldt.

Daarin wordt ons een uittreksel voorgelegd van een schrijven der Engelsche Kaapregeering aan den hertog van Newcastle, Engelsch minister van koloniën in 1853, onder anderen deze zinsneê bevattend:

»Uwe Excellentie kan niet voorbijzien, dat een terugblik op ons regeeringsbeleid, voor zooveel de wenschen en belangen der Kaapsche boeren betreft, de smartelijke overtuiging achterlaat, dat met geringe uitzondering alle te hunnen opzichte van 1806 tot 1853 genomen maatregelen, en zoowel de achteloosheid als de minachting waarmeê men hen bejegende, een geest van billijk misnoegen hebben gekweekt, die hen alles behalve begeerig doet zijn om onder Britsche opperheerschappij te blijven."

En na deze moedige verklaring, die de eerlijkheid van Sir Russell Clerk eere aandoet, geeft de Q u a r l e r l y R e v i e w ons de volgende schets:

»Deze Hollandsche boeren in de Kaap zijn in weinig woorden te teekenen. Onder alle volk en bij alle natiën vindt men ongelukkige uitzonderingen op den regel, en daar men ons nooit anders dan op deze slechte sujetten wees, zoo dikwijls er van Kaapsche boeren sprake was, raakten we gewend aan een oordeel, dat deze kolonisten als halve wilden in onze voorstelling deed staan. Het is tijd dat we dit scheeve oordeel varen laten. De karaktertype van den Kaapschen Boer toch is te scherp belijnd, om vergissing te rechtvaardigen. De Kaapsche boer bleef wat hij was. Tusschen de boeren, die we in 1806 in de Kaap vonden, en de boeren, die in den Transvaal huizen, bestaat geen noemenswaard verschil. Ze zijn onbeschaafd en weinig ontwikkeld, m a a r z e b e z i t t e n d a a r e n t e g e n e i g e n s c h a p p e n v a n h a r t e n k a r a k t e r, d i e n i e t g e r i n g z ij n t e a c h t e n.

»Hij is huiselijk van aard, zonder gezellig te zijn. Als hij zich vestigen gaat,

kiest hij een terrein van 20 000 acres uit; woont voorloopig met vrouw en kroost in zijn ossenwagen, waarin de Bijbel de eereplaats heeft; bouwt op tien mijl afstands van zijn buurman een huis bij een bron. In dat huis vindt ge een ruim woonvertrek, met vijf à zes slaapkamers rondom, alles gelijkvloers. Hij omtuint een park voor zijn vee; perkt zich een strook lands af voor een tuin; brengt een honderd acres onder den ploeg; houdt er pluimgedierte, zelfs een enkelen struisvogel, op na, en vindt een debouché voor zijn producten aan de kust. Zoo leeft hij in betrekkelijke weelde; bouwt straks voor zijn huwbare kinderen een nieuwe hoeve; blijft met deze bijgebouwde hoeven in een patriarchaal verband staan; vereenigt 's avonds al de zijnen aan den maaltijd, waarbij Gods Woord gelezen, een Psalm gezongen en de zegen des Heeren afgebeden wordt. Het gezag van den meerdere in jaren is er onbetwist. De vrouw van den huize wordt er in hooge eere gehouden. Zucht om rijk te worden is er niet. Evenmin een zucht naar verandering. De behoeften van den Kaapschen boer zijn weinigen en hierin kan hij zelf ruimschoots voorzien. Hij wenscht maar dat men zijn tevreden levenslot niet store. De gehoorzaamheid, die hij van zijn kinderen eischt, eischt hij evenzeer van zijn onderhoorigen. Hij is streng Calvinist. De nieuwere begrippen, die onder ons de toestanden zoo wijzigden, vonden hem onaandoenlijk voor moderniseerende invloeden. Alleen de Bijbel heeft onder alle boeken waarde in zijn oog. Zijn levensbeschouwing is wat eertijds die der Schotsche Covenanters was. Hij is van republikeinschen zin, maar allerminst in den geest van de beginselen der Fransche revolutie. »Arbeid" is in zijn oog »des menschen adel" en tevens de beste leerschool. Dit bepaalt zijn oordeel over de sociale en politieke vraagstukken. Hij is verre van zachtaardig, gespeend aan enthousiasme, beperkt in zijn wetenschappelijken gezichtseinder, maar heeft daarentegen dien zin van practische volharding, die hem juist geschikt maakt voor de moeielijke taak, die hij in Zuid-Afrika te vervullen heeft."

Zoo spreekt een Engelschman, die, met de Archieven van het Departement van Koloniën voor zich, de historie van de Kaapkolonie op het allernauwkeurigst heeft nagespeurd, en thans, door zijn geweten gedrongen, de waarheid hulde komt doen, door *tegen* zijn eigen vaderland en *voor* onze Kaapsche boeren te pleiten. (2 Juni '77).

IV.

Het eerste kwaad bloed tusschen Engeland en de Kaapsche boeren zette de *slavenquaestie*. De oude Kolonisten hadden de slavernij nog aangehouden, maar op een wijze, die schier elke hardheid uitsloot, nauwelijks den odieusen naam van slavernij dragen mocht en van zelf tot algeheele, geleidelijke uitroeiïng van dit euvel leiden moest. Slaven-*handel* was zoo goed als verboden; de slaven werden goed gevoed, liefderijk behandeld en stonden, naar het getuigenis van de Engelschen zelven, op geen lager voet dan in Brittanië de gewone boerenknecht, terwijl bij het bestuur reeds plannen tot opheffing van elken onvrijen persoonlijken band aanhangig waren.

Dit ging intusschen der Engelsche Regeering te langzaam en zij besloot de slaven vrij te koopen. Op zich zelf een prijzenswaardige daad. Maar zie, terwijl door de Engelsche schatters zelven de prijs der aanwezige slaven op *drie* millioen pond sterling gewaardeerd was, betaalde men slechts even *één* millioen uit, en toen men bovendien de grilligheid had, de daarvoor strekkende bons alleen te Londen betaalbaar te stellen, ging van dat *één derde* der waarde door de handigheid der Engelsche agenten nog zóóveel af, dat de reeële schadevergoeding weinig meer dan *één tiende* van de waarde beliep, tengevolge waarvan vele gegoede boeren deze som fier van de hand wezen, en de boeren van den tweeden rang letterlijk geruïneerd werden.

Hierbij kwam de plaag der Hottentotten. Deze wilde stam was onder het Bestuur der Hollandsche Compagnie in een staat van afhankelijkheid gebracht en aan elk harer geslachten een vaste woonplaats aangewezen. Dit stelsel werkte uitnemend. De wilde aard werd getemperd. Zij gewenden zich aan arbeid, en de verhouding tot de blanken liet niets te wenschen over. Maar toen de Engelschen kwamen, moest ook dit zonder bezinning of voorbereiding veranderd. De Hottentot werd vrij verklaard; vrij in de keuze zijner woonplaats; en het gevolg, zegt een Engelschman, was geen ander, dan dat de stam der Hottentotten van elken arbeid afliet, aan het rooven en moorden sloeg, heel de Kolonie onveilig maakte, en, als vagebonden vervolgd en neêrgeschoten, nu zoo goed als verdwenen is, of althans van de 15,000 (het cijfer waarop ze in 1806 stonden) tot nauwelijks 5 à 600 zijn gedaald.

Een derde grief lag in den Kafferoorlog van 1834. De Engelsche handel was de Engelsche Zending nagekropen en op de verschillende Zendingsstations had men markten geopend voor schietgeweer. Verre van dit tegen te gaan, hadden de Zendelingen dezen handel aangemoedigd. Ze hielden meer van de Kaffers dan van de boeren. Ze wisten te vertellen dat de Kaffers, (die nog in den aanvang dezer eeuw onder Chaka meer dan een millioen menschen op de Oostkust hadden uitgemoord) een soort onschuldige, goedaardige menschen waren, die men, 't koste wat 't wilde, tegen de ruwheid en wreedheid der Hollanders beschermen moest. Natuurlijk hadden deze zich dusver slechts door de superioriteit van hun wapenen staande gehouden, en delfden zij, nu de onafzienbare massa's der Kaffers goed gewapend tegen de hoeven optrokken, op alle punten der grenzen het onderspit. En het zou dan ook letterlijk tot een uitmoording der Hollandsche en andere Kolonisten gekomen zijn, indien Sir Benjamin d'Urban, destijds gouverneur van de Kaap, hen niet met heel zijn krijgsmacht ware te hulp gesneld. Maar zie, in steê van d'Urban voor deze kloeke houding, die het Hollandsche element van volslagen ondergang redde, te prijzen, zond het Engelsche Gouvernement te Londen, door de zendelingen opgezet, haar hooge afkeuring over dit gedrag naar de Kaapstad; koos openlijk voor de Kaffers partij, en verbood haar Koloniaal Gouvernement, ooit weêr zich vóór de Boeren tegen de Kaffers partij te stellen.

Van toen af begon het dusgenaamde »trekken" der Boeren, hun »Exodus" uit de Kaapkolonie; of, wil men, hun zich onttrekken aan het Engelsche Bestuur, om op eigen voet, vrij en onafhankelijk, hun verhouding tot de wilde volken te regelen. Ze trokken bij scharen van duizenden over de grenzen; vestigden zich meest in onbewoonde streken; deden niemand overlast aan, en stonden, volgens het getuigenis van den Engelschen Commissaris ad hoc, Sir Clerk, met de om hen wonende stammen op voet van vrede en vriendschap Schermutselingen kwamen voor, maar bleven zeldzaam, en metterdaad ontlook de hoop, dat zich ten Oosten en ten Noorden van de Kaap een nieuw, Hollandsch, Statenleven vestigen zou.

Maar ook dit mocht niet geduld. Reeds in 1842 besloot het Britsche Bestuur, den eersten vrijen Staat, die zich in Natal gevestigd had, niet om redenen van Staat, maar ter bescherming van de inlanders tegen de Boeren, kortweg, zonder vorm van proces, te annexeeren. Zoo ging de tocht der Boeren noordelijker op tot over den Vaal en eerst in 1852 werd door Sir Harry Smith met Praetorius, het toenmalig hoofd der Boeren, het verdrag van de Zandrivier gesloten, waarbij Engeland een volledige onafhankelijkheid van den Transvaal erkende, zijnerzijds beloofde geen schietgeweer aan de Kaffers te verkoopen, en anderzijds onthouding van allen slavenhandel bedong. Uitdrukkelijk werd bovendien bepaald, dat Engeland met de Kaffers geen bond meer zou sluiten, en bovendien van elke bescherming der inlanders benoorden den Vaal afzag. Over en weer, naar 't scheen, een duidelijk en scherp belijnde positie.

Engeland schond dat verdrag het eerst op alle manieren. Het liet in zijn Koloniale schatkist de rechten vloeien, voor den verkoop van kruit en lood aan de Kaffers door intrigante handelaars betaald, en mengde zich, onder voorgeven dat het den slavenhandel weren en de Kaffers beschermen moest, in de quaestie der Diamantvelden.

Er was handel in Kafferkinderen gedreven, niet door de eigenlijke Hollandsche boeren, maar door een schuim uit alle natiën, dat zich op de grenzen van den Transvaal en den Oranje-Vrijstaat ophield, een soort vagebonden, door de Engelsche Regeering zelve over de Kaap losgelaten, toen ze in '49 en '50 een deel harer gevangenen uit den Ierschen opstand naar de Kaapkolonie evacueerde. Tegen dit verderfelijk inkruipsel van kinderhandel was door de Presidenten van den Oranje-Vrijstaat en van den Transvaal geijverd, maar, gelijk zich, bij het kleine aantal veldwachters en het onmetelijke gebied, denken laat, kon dit niet zoo afdoende en niet zoo op elk punt geschieden, of een half dozijn overtredingen bleven licht aanwijsbaar.

Hieruit nu nam Engeland aanleiding om op de erkenning van de vroegere onafhankelijkheid terug te komen en de schatrijke diamantvelden in te lijven, onder voorwendsel dat men (let wel: in openlijken strijd met de conventie van '52) het inlandsch hoofd, aan wien ze toebehoorden, tegen de Vrije Staten beschermen moest.

En toch, deze nieuwe daad van geweld was, helaas! slechts de voorloopster van een attentaat op geheel de onafhankelijkheid van de Transvaalsche Republiek.

Nog nauwlijks bezig zich te vestigen, zag deze pas ontstaande Republiek zich in de neteligste moeilijkheden gewikkeld. De ontdekking der diamantvelden lokte allerlei verkeerd volk naar den omtrek. De prijzen der levensmiddelen klommen tevens schier plotseling tot het dubbele en wierpen alle finantieele verhoudingen der Kaapsche boeren omver. Tegenover de al beter gewapende Kaffers, die in aantal als 100 tegen 1 tegen hen overstonden, vonden ze zich al minder op hun gemak. De onderhandelingen met Portugal over de Delagoa-baai wekten Engelands naijver op, zonder de wezenlijke kracht der Boeren te versterken, en het centraalbestuur te Praetoria kwam, helaas! in handen van een modern predikant, die, zonder staatkundige opleiding, met al de luchthartigheid dezen lieden van avontuurlijke professie eigen, op echt revolutionairen trant, een Staat, en nog wel een Statenbond bovendien, in Zuid-Afrika, min of meer tegenover Engeland, stichten wilde.

Deze toeleg kon aanvankelijk te eer gelukken, wijl in een land, zoo groot als Frankrijk, met half zooveel inwoners als Den Haag telt, zonder spoorwegen of postverbinding, een centraal bestuur, dat aan een eigen plan den Staat wil opofferen, natuurlijk alles wagen en alles doen kan.

En zoo geschiedde het dan ook.

Burgers verzamelde eenige vreemden en inlanders uit de kleine ambtenaarswereld van Praetoria om zich, en dacht dat nu de Kaapsche boeren wel willen zouden gelijk hij wilde. Toen beging hij de groote onvoorzichtigheid, om naar Europa op reis te gaan en zich in Lissabon, Brussel en Den Haag als hoofd van een vrijen Staat te laten complimenteeren; maakte daardoor natuurlijk den naijver der Engelschen in nog hooger mate gaande, en was bovendien nog onberaden genoeg, om, ter uitvoering van zijn plannen, een stel mannen met zich naar den Transvaal te nemen, die in geestesrichting lijnrecht tegen de Kaapsche boeren overstonden en wien 't aan politieke vorming geheel ontbrak.

Van dat oogenblik af was hetgeen daarna volgde te voorzien. Ook al had Burgers den afloop der tragedie door zijn onvoorzichtigen Kafferoorlog nog niet verhaast. In dien oorlog was hij ongelukkig. Zijn schatkist was leêg. De boeren weigerden de caprices en plannen van een bestuur, dat buiten de natie stond, door geldschieting onder den vorm van oorlogsbelasting aan te moedigen. Men geraakte te Praetoria ten einde raad. Er was geen wijsheid. Er was geen bezonnenheid meer.... en zie... toen verscheen op eenmaal Sir Th. Shepstone.

Hij was wel op de hoogte, de sluwe Engelsche diplomaat! Hij wist wel dat Burgers' positie onhoudbaar was geworden, en dat, natie en Burgers twee zijnde, niettemin van Burgers' reddeloosheid gebruik kon worden gemaakt, om de natie, haars ondanks, te annexeeren.

Burgers te verdenken, dat hij opzettelijk de Republiek in Shepstone's handen speelde, doen we dan ook niet. Slechts kunnen we het ons uitnemend

voorstellen, hoe de moderne ex-president, te Praetoria met de handen in het haar zittende, de komst van een diplomaat als Shepstone met blijdschap heeft begroet. Shepstone was dan toch een man om eens meê te praten; een Staatsman die hem van raad en dienst kon zijn En bovendien: met een Engelsch commissaris als Shepstone tot gast, moest hij in de oogen der boeren toch weêr een man van beteekenis zijn.

Zoo laat het zich denken, hoe hij, Shepstone's plannen zelfs niet vermoedend, om zijn droeve ziel te ontlasten, al den jammer van de Republiek aan Shepstone op het breedst zal hebben uitgemeten, en, wil men, meer als een psychisch cliënt van den diplomatieken arts dan als verantwoordelijk hoofd van den Staat zich gedragend, allengs dat zedelijk prestige verloren heeft, dat op het beslissend oogenblik, toen Shepstone hem verschalkte, voor een kloeke houding onmisbaar zou blijken.

En nu komt het niet in ons op, de Kaapsche boeren vrij te pleiten Schuldig zijn ook zij. Maar toch willen we gevraagd hebben: als elk Rijk, waarvan het volk even schuldig staat als deze Kaapsche boeren, met opheffing van zijn nationaal bestaan gestraft moest worden: welk volk in Amerika of Azië, in Afrika of zelfs in Europa, zal dan op vrijspraak rekenen kunnen?

Ons komt het dan ook voor, dat veeleer Engelands Koloniale gevoeligheid beiden over de Delagoa-Baai en Burgers' reis naar Europa met Burgers politieke onbekwaamheid, en evenzoo de verschaffing van juistheidswapens aan de Kaffers met de moderniseeringsplannen van den ex-president hebben saâmgewerkt om een nieuw bewijs voor de oude waarheid te leveren, dat twee oorzaken Staten ten val kunnen brengen: anderer gewelddaad of verdeeldheid in eigen boezem.

(6 Juni '77).

3. De Oostersche Quaestie.

I.

Met den oorlog, die uitbrak, staan we voor een nieuwe toelichting van de grootspraak der Revolutie-profeten, alsof met den triomf van hun beginsel de gouden eeuw van vrede en van welvaart voor de natiën was aangebroken.

Altoosdurende, ongestoorde vrede was ons als vrucht van »ontwikkeling en beschaving" toegezegd, — en oorlog na oorlog, in het kolossale der afmetingen de een den ander steeds voorbijstrevend, is al wat we te zien bekomen.

Tot '48 bleef het Revolutiebeginsel nog eenigermate aan den band; en eerst dat jaar is het onbeteugeld losgebroken. En zie, tot '48 genoot Europa nog een tamelijken vrede; maar sinds dat noodlottige jaar houdt ons werelddeel niet op, bij gansche stroomen het bloed der verslagenen in te drinken.

Er was een opeenvolging van oorlogen, die met ongeëvenaarde snelheid elkander aflosten.

1854 Krimoorlog.
1859 Italiaansche oorlog.
1866 Pruisisch-Oostenrijksche oorlog.
1870 Pruisisch-Fransche oorlog.
1877 Russisch-Turksche oorlog

Om nu van den Italiaanschen burgerkrijg, den oorlog in Denemarken en den burgerkrijg in Spanje niet eens te reppen.

De vijfde groote oorlog in even twintig jaren.

Waar is de bladzijde in de geschiedenis, die ons het voorbeeld van zulk een gruwel beschreef?

Wie meêleeft, kiest, waar een oorlog van dit gehalte uitbreekt, met zwakker of sterker aandrift van het hart partij.

Waar men van beide kanten niet om persoonlijke veet, maar ter beslechting van een diepgaand verschil en ter verdediging van heilige belangen ten strijde trekt, is de rol van onzijdig toeschouwer, voor wie niet vegeteeren wil, ondenkbaar.

Het hart, dat leeft, oefent zijn toeneiging en afkeer, en legt, in weêrwil van de ernstige bedenking, die oprijst, zijn sympathie het zwijgen niet op.

Ook niet bij dezen oorlog.

Voor Turkije durft schier niemand partij trekken. Reeds daarom keert zich onze toeneiging, moge het ook verre van onverdeeld zijn, eer naar den kant der Russen.

Naar Rusland.

Al weigeren we, aan Russische onbaatzuchtigheid te gelooven.

Al staan we tegen het leven en streven ven Ruslands volk en Czaar lijnrecht over.

Al dunkt ook ons het Panslavisme, onder leiding van Polen's onderdrukker, een niet te miskennen gevaar voor Europa.

Desniettemin neigt onze sympathie naar Rusland.

Wijl, in een strijd tusschen Christenen en Turken, wie zelf 't Kruis belijdt, niet met de Halve Maan tegen het Kruis kan sympathiseeren.

Ook wijl een tuchtiging der Bulgaarsche beulen ons gevoel van menschelijkheid toespreekt.

Meer nog, wijl we in volstrekten zin aan een wedergeboorte van het Turksche Rijk weigeren te gelooven.

Evenzeer wijl de Oostersche quaestie, (zoo 't schijnt helaas! niet anders dan door de wapenen te beslissen) periodiek de rust van Europa zal blijven storen, tenzij ze, zij het dan door oorlog, haar afdoende oplossing vinde.

En eindelijk wijl de vraag: wat met de Christenstammen van Turkije aan te vangen? door uitstel eer in moeilijkheid wint dan afneemt, en de gespannen verhouding tusschen Rusland en Groot-Brittannië om de hegemonie in midden-Azië niet op den duur de Europeesche politiek mag bederven.

Zoo er iets is, waarvan thans door niemand meer bewijs gevraagd wordt, dan wel dat de offers, voor den Krim-Oorlog gebracht, volkomen doelloos verspild zijn.

Rusland's macht is er niet door gefnuikt, maar ingevolge den prikkel, dien tegenspoed leent, eer tot nieuwe energie ontloken.

En omgekeerd: Turkije is er niet door gered, maar, gelijk onveranderlijk de vrucht van alle onnatuurlijke protectie is, is zijn ontbindingsproces eer verhaast.

En toch, niets minder dan een periodieke herhaling van dit nutteloos bloedvergieten zou vereischt worden, om op den duur het duchtig leunen van den Rus op den inbuigenden wand van Turkije met goed gevolg schadeloos te maken.

Minder achterdocht, vaster wil en nauwer aaneensluiting bij de Christen-Staten van Europa had er misschien toe kunnen leiden, om Turkije van gewelddadigen tegenstand te doen afzien, en dusdoende zonder oorlog een protectoraat in het leven te roepen, dat ongemerkt en ongevoelig voor een Christenregiment te Constantinopel het Turksch wanbeheer had uitgeruild.

Zonder Engeland's zonderlinge houding, ware het daartoe zelfs waarschijnlijk gekomen.

Lord Derby's politiek sneed dien uitweg af.

Zoo hij voorgaf, ter redding van de steeds driester geschonden tractaten.

Op die tractaten, op Engeland's politiek, op Turkije's invoering van het constitutioneel model, op het recht tot interventie en de onderlinge verstandhouding der mogendheden dient dus het oog geslagen door wie onbevooroordeeld de troepenbeweging aan de Pruth verstaan wil.

Ons dunkt, de uitslag van dit onderzoek kan niet ten voordeele van Turkije zijn.

(28 April '77.)

II.

De Tractaten.

Aan de letter der Tractaten getoetst, is buiten kijf niet Rusland maar Turkije in zijn recht.

Gelijk men toch weet, wordt de verhouding van Turkije tot de Europeesche Mogendheden, voor zooveel de tractaten aangaat, beheerscht door het vredestractaat, in 1856 te Parijs tusschen Rusland eenerzijds en Turkije, in bondgenootschap met Frankrijk, Engeland en Sardinië, anderzijds gesloten.

Dat verdrag nu bepaalt in Art. 7, dat Turkije voortaan, op voet van gelijkheid, in het Statenverbond van Europa zal erkend worden, en dat de gezamenlijke Mogendheden zich over en weêr verbinden de onafhankelijkheid en ongeschondenheid van het grondgebied des Turkschen Rijks te eerbiedigen; terwijl zij onderling den waarborg voor het nakomen van deze bepaling op zich nemen.

Voorts in Art. 8 dat, bij het opkomen van oorlogsgevaar tusschen Turkije en een der overige Mogendheden, zoowel Turkije als deze Mogendheid, aleer zij tot de wapenen de toevlucht nemen, de bemiddeling der overige Mogendheden zullen inroepen.

En eindelijk in Art. 9, en hier vooral lette men op, dat de firman van '56, waarbij aan de Christenen in Turkije Staatsrechtelijke gelijkheid is toegekend, door den Sultan uit vrije beweging uitgevaardigd, slechts beleefdheidshalve aan de Mogendheden is meêgedeeld; en dat deze mededeeling, waarvan slechts acte werd genomen, nooit of nimmer aan eenige Mogendheid, welke ook, het recht kon geven, om alleen, of in bond met anderen, zich te mengen in de wederzijdsche verhouding van den Sultan met zijn onderdanen, of zich in te laten met Turkije's binnenlandsch bestuur.

Geen quaestie nu, of met deze artikelen voor oogen, is dit Parijzer tractaat reeds lang voor de oorlogsverklaring op zeer ernstige wijze door Rusland — maar dan ook, en dit doet alles af, *door alle groote Mogendheden*, Engeland incluis, geschonden.

Het antwoord op het protocol daarentegen, waaraan men zich niet slechts in Rusland, *maar evenzeer in het Kabinet van St. James*, gestooten heeft, is in volkomen overeenstemming met wat in deze artikelen beschreven staat en houdt zich stipt aan wat men te Parijs bepaalde.

Turkije heeft, met beroep op 't Parijzer verdrag èn den voorslag der *Conferentie* èn den inhoud van het *protocol*, als met dit Tractaat in lijnrechten strijd, op beslisten toon, als aan zijn recht en souvereiniteit afbreuk doende, gewezen van de hand.

Rusland daarentegen, en met den Czaar evenzeer Engeland, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk en Italie, hebben zich op tamelijk hoogen toon veroorloofd, wat ze in 1856 zelf erkenden dat hun nimmer geoorloofd zou zijn, en zich niet slechts met het *binnenlansch bestuur* van Turkije ingelaten, maar zelfs den eisch gesteld, dat dit bestuur voortaan zou komen onder hun *hooge curateele*.

Wel heeft de Liberalistische pers, om Rusland als tractaat*breker* en Engeland als tractaat*beschermer* voor te stellen, uitsluitend op Art. 7 en 8, *met verzwijging van Art. 9*, gewezen, maar uitteraard liet de Turksche Diplomatie zich door deze behendigheid het spoor niet bijster maken, en legde zij juist op dit *negende* artikel al den nadruk.

En mits dat artikel toetssteen zij, gelijk het ongetwijfeld zijn moet, kan er geen tweeërlei opinie bestaan, of geheel de voorslag der Conferentie, zoowel als toon en inhoud van het protocol, waren een *schending* ten laste van Turkije van wat te Parijs *ten faveure* van Turkije was vastgesteld.

Acht men derhalve deze schending van 't Tractaat als ongeoorloofd, dan zij men consequent, dan ga men logisch te werk en blijve zichzelf gelijk, door niet slechts Rusland, maar al de groote Mogendheden saam, van lichtvaardige en roekelooze tractaatbreuk aan te klagen en kieze op dien grond ten behoeve van

Turkije, niet slechts tegen Rusland, maar tegenover heel den Raad der Europeesche Mogendheden, partij.

Van tweeën één. Er greep schending plaats of niet. Maar indien wel, gelijk onzerzijds volmondig wordt toegegeven, dan gaat het niet aan, de overige Mogendheden vrij en alleen Rusland schuldig te spreken.

Is er schuld, dan rust die op allen saâm.

Of wel, beweert men dat Rusland nu toch verder ging dan de overige Mogendheden, en deed wat zij niet deden, door tot het beoorlogen van den Sultan over te gaan, dan valt dit feit natuurlijk niet te loochenen, maar houden we vol, dat het Tractaat nooit las, wie hierin overschrijding van het recht of Tractaatbreuk van Rusland's zijde ziet.

Uitdrukkelijk toch is in het Tractaat zelf de mogelijkheid dat het tot een oorlog tusschen Turkije en een der Contractanten kwam, voorzien; is bepaald wat bij die gebeurlijkheid aan elk der betrokken partijen te doen stond, en de weg aangewezen, die, ter vermijding van het uiterste, door de in onmin geraakten te volgen ware.

Gortschakoff heeft dan ook niet nagelaten, voor zooveel dit punt betreft, Ruslands gedrag tegenover het Tractaat te rechtvaardigen.

Wat het Tractaat eischte, is door Rusland in elk opzicht nagekomen. Het heeft, alvorens ten oorlog te gaan, de bemiddeling der overige Mogendheden ingeroepen. Die bemiddeling is verleend. Het protocol was van die bemiddeling het uitvloeisel. En eerst nadat Turkije op fieren toon de aangeboden verzoening had afgewezen, achtte Rusland het oogenblik tot doortasten gekomen en zond het zijn kozakken over de Pruth.

Vraagt men, of we dan de onmiskenbare schending van het Parijzer Tractaat, die zoo in den voorslag der Conferentie als in den toon van het protocol niet valt te loochenen, des ondanks, gering achten?

Eer het tegendeel.

Van antirevolutionaire zijde is steeds voor de eere der tractaten geijverd.

De Tractaten zijn een der hoeksteenen van het historisch Staatsrecht.

Ze duiden op een hoogeren trap van staatkundige ontwikkeling, die de verdeeling der volkeren en hun wederzijdsche verhouding, niet naar de dingen van lagere orde, als stroomen en bergen, maar naar den hoogeren, zedelijken maatstaf van het recht regelt, gelijk dit door de feiten der geschiedenis en de wilsuiting der natiën of harer souvereinen tot stand kwam.

De Revolutie, die de tractaten op zij zette en met verloochening van het historisch gewordene, weer stroomen en bergen tot grenzen der natiën koos, deed Europa weer afdalen naar de lagere orde, even als Napoleon met zijn Staatsleer der Nationaliteiten in den grond der zaak vóór het geweld partij koos tegen het recht. Daarin door Bismarck, zijn leerling eerst, straks zijn meester, gevolgd.

Tegen schending der Tractaten kanten we ons derhalve ten sterkste aan.

Mits onder ééne voorwaarde.

Deze namelijk: dat het recht der menschelijkheid nimmer aan het recht der tractaten worde opgeofferd.

Waar tractaten gesloten worden, meent men te doen te hebben met regeeringen, die de eerste rechten van het menschelijk hart niet met voeten treden zullen. Of wie acht het sluiten van een tractaat b.v. met Tomboktoe's dwingeland denkbaar?

Ook het Parijzer tractaat gold dus alleen bij de onderstelling: dat Turkije, in de Areopagen van Europa opgenomen, voor 't minst als Regeering het gemeene recht der natuur eerbiedigen zou.

Het tegendeel werd niet mogelijk geacht.

Door die mogelijkheid zou de grond onder het tractaat wegvallen en hield dit op verbindbaar te zijn.

En toch, aan dat geval zijn we toe.

Toen in Bulgarije de hemeltergende gruwelen, waarbij Alva's woede tegen de onnoozelen hier te lande nog schier gunstig afstak, niet slechts met gedoogen maar op autoriteit der Porte, heel Europa ten hoon, gepleegd werden, deed Turkije feitelijk afstand van elk voordeel, dat het aan het Parijzer tractaat kan ontleenen.

Niet Gortschakoff's pen, maar de kling der Bachi-Bouzouks heeft dat kunststuk der Parijzer diplomaten verscheurd. (2 Mei '77.)

III.

Engeland. Interventie.

Engeland's houding in het Russisch-Turksch geschil wekt eer tegenzin, dan dat ze eerbied zou afdwingen.

Voor de tractaten heet lord Derby den handschoen op te nemen, maar wie heeft, bidden we u, op hinderlijker, driester wijze dan Engeland tot de ondermijning dierzelfde tractaten de behulpzame hand geboden?

Of wie anders dan Engeland steunde heimelijk de Belgen tegen onzen eersten Koning en zette met den uit de Revolutie geboren Burgerkoning Lodewijk Philips, de schending van het Weener-Tractaat uit baatzuchtige beweegredenen door?

Wie anders dan Engeland heeft Napoleon III in zijn volhardend streven om het Weener tractaat voor goed tot scheurpapier te maken, door zijn roekeloos steunen van het uit eedbreuk geboren keizerrijk bijgestaan?

Heeft niet Engeland heimelijk de exploiten van Garribaldi en de onderstbovenkeering van Italie, deels door zijn gedoogen, deels door zijn hulp mogelijk gemaakt, en daarmeê aan het fundamenteele tractaat, dat Europa's internationale recht beheerscht, den doodsteek toegebracht?

Zag niet Engeland zich door de Geneefsche Conferentie veroordeelen, wijl het, in strijd met het rechtsbeginsel, de slavernij in Amerika steunde, op 't zelfde oogenblik dat zijn eigen korvetten op de Goudkust tegen den slavenhandel wacht hielden?

Ja, is niet het doorgaande kenmerk van Engelands politiek in de laatste helft dezer eeuw een openlijk, stuitend breken geweest met wat zijn antirevolutionair beginsel ten opzichte van de buitenlandsche Staatkunde geëischt had?

Voor de tractaten heet het thans te ijveren!

Maar eilieve, wat bleek van dien ijver, toen het kleine Denemarken door de machtige Staten van Oostenrijk en Pruisen werd benauwd?

Of ook, waar school dan die vastberadenheid om op internationaal gebied het zedelijk recht der tractaten tegen schending te vrijwaren, toen Hannover zijn volksbestaan inboette en Nassau's hertogen om hun kroon werden gebracht?

En toch, in die beide gevallen had plichtbesef zonder baatzucht een veerkrachtig optreden, een doortastend handelen kunnen rechtvaardigen.

Toen het de bescherming van den zwakke tegen overmacht gold, gelijk in Jutland, of het in de bres springen voor de traditie van zijn Koningshuis, gelijk in Hannover.

Maar toen zweeg men; werd er hoogstens een uiterst voorzichtig woord in de hoogere salons gefluisterd; en bleef de vloot op Engeland's kust.

En als dan nu datzelfde Engeland, dat dusver minder dan eenige Mogendheid zich om de eer der tractaten bekreunde, plotseling voor die hooggeloofde tractaten alles op 't spel zetten, Europa's vrede wagen en des noods ten oorlog trekken wil, nu ieder weet en ziet hoe Engeland's Aziatische politiek gevaar loopt en het fanatisme der Mohammedanen de rust zijner eigen koloniën bedreigt, — mag het dan argwaan heeten, indien we aan baatzucht

meer dan aan rechtsbesef denken en eer blaam dan lof hebben voor zoo avontuurlijke, nu plotseling vroom geworden politiek?

Vast staat het, dat, indien de Porte van meet af geweten had: op Engeland's steun valt niet te rekenen, — de Bulgaarsche gruwelen in den aanvang gestuit en heel Turkije's diplomatiek verzet een veel tammer karakter zou gedragen hebben.

Niets zoozeer als Engeland's bedekte steun heeft Turkije tot hooghartigheid geprikkeld en het vuur aangeblazen, dat, eens ontvlamd, niet, eer de kool tot asch verteerd is, voor uitdooving vatbaar zal blijken.

En dat wilde Engeland, ondanks het krachtig protest van minstens de helft der natie; niettegenstaande Lord Derby wist, dat het tusschen Kruis en Halve Maan stond; in weerwil van den door niemand geloochenden persoonlijk vredelievenden zin van den Russischen Czaar.

Voor de Tractaten, tegen interventie, is de misleidende leuze, die men voor dit verrassend bedrijf heeft uitgevonden, en als sprong de baatzucht dezer politiek nog niet genoeg in het oog, kwam de Rijkszegelbewaarder in het Parlement verklaren, dat Engeland dan eerst het zwaard zou trekken, indien zijn eigen belangen bedreigd werden.

Kan het cynischer?

Alsof er dan geen hoogere, algemeene belangen van recht en menschelijkheid zijn, die, ook al zijn we er niet persoonlijk bij betrokken, op onze toewijding rekening maken.

Steeds gaven de besten toe, dat juist die hoogere belangen interventie wettigden.

Ge moogt het huis van uw buurman niet binnendringen. Maar als ge hem zijn kind of zijn vrouw hoort mishandelen, zonder dat de politie helpen kan, en het moordgeroep klinkt u in het oor, dan zijt ge een lafaard, indien ge u achter uw huisdeur terug trekt en niet met andere buren of alleen het slachtoffer te hulpe komt.

Op dien grond werd steeds geleerd, dat, indien de volken door muiterij hun vorsten, of de vorsten door tyrannie hun volken op een wijze bejegenden, die het menschelijk recht schond, tusschenkomst van bevriende Staten plicht was.

Op die overweging rustte de tusschenkomst van den Prins van Oranje ten behoeve van Alva's slachtoffers, en evenzeer de Ligue der vorsten tegen de Fransche Revolutie.

Van dat beginsel kunnen we geen afstand doen.

Zonder dit beginsel gaat de zedelijke familieband tusschen de Staten te loor.

En toch, tegen zulk een interventie komt Engeland thans in verzet.

In verzet datzelfde Engeland, dat in China tusschenbeide kwam, om den Chinees zijn opium op te dringen en in Voor-Indië elken kans tot interventie aangrijpt, die slechts uitbreiding van zijn gezag belooft.

Neen, het moest in Turkije tot interventie komen.

Dat mishandelen van de eigen kinderen door den Turk, mochten de geburen niet langer lijdelijk dulden, en wantrouwde Engeland, — waar reden toe bestond — bij de neiging tot interventie de Russische onbaatzuchtigheid, ons dunkt, het had dan geen baatzucht tegenover baatzucht moeten stellen, maar, gelijk Rusland herhaaldelijk aanbood, met al de geburen saâm de deur van het Turksche huis moeten openloopen.

Nu het dit niet deed, maar wilde dat men voor de ramen bleef staan, om den ontaarden vader door de ruiten heen lessen van opvoedkunde te geven, heeft Engeland, zeggend voor de Tractaten op te komen, de antirevolutionaire beginselen op het stuk van buitenlandsche Staatkunde niet in eere maar in opspraak gebracht, en dient aan liberalistische organen als de Indépendance en de Kölnische Zeitung het bewierooken overgelaten, van wat in hun kader uitnemend past, maar in onze school niet thuis hoort.

Conservatief-revolutionaire en Christelijk-antirevolutionaire beginselen gaan ook hier uit elkaâr.

Het Conservatisme in Engeland haalt de versleten Tractaten voor den dag, als het in zijn kraam te pas komt, na ze ten eigen profijte eerst krachte-

loos te hebben gemaakt; het looft de interventie, zoo het er bate bij vindt, om ze te bestrijden, waar ze zijn politiek zou dwarsboomen; i. é. w. het conserveert de hoogere beginselen, zoo dikwijls die ter conservatie van eigen belangen dienst kunnen doen, om ze in het omgekeerde geval even vastberaden prijs te geven.

Op anti-revolutionair terrein daarentegen wordt dit spelen met beginselen verfoeid.

Daar geld het:

Belang of geen belang, steeds gij die beginselen dienen, nooit die beginselen u! (4 Mei '77).

---

4. De begrooting van Oorlog.

Dit jaar heeft de Minister van Oorlog het 't hardst bij de Tweede Kamer te verantwoorden gehad.

Drie oorzaken werkten daartoe meê.

De electrische stof, die van tijd tot tijd zich ook in den politieken dampkring ophoopt, had ditmaal bij de overige Departementen weinig afleiding gevonden. Tot meer dan een schermutseling kwam het bij de overige hoofdstukken der begrooting niet.

Dan, de Minister van Oorlog was uit een liberaal in een conservatief Kabinet overgegaan, een omstandigheid die èn van Liberale èn van conservatieve zijde wantrouwen wekte.

Eindelijk, bij de steeds klimmende uitgaven voor onze Landsverdediging wenschte men althans zekerheid, dat door zooveel millioen schats onze nationale onafhankelijkheid gewaarborgd zou zijn. En die zekerheid ontbrak.

Vooral de laatste bedenking woog zwaar.

Van de ± 100 millioen, waartoe ons budget allengs steeg, blijven na aftrek van de rentebetaling 73 millioen over, en van deze drie en zeventig millioen besteden we er vijf en dertig enkel aan onze defensie. Dus bijna de helft.

Reken daarbij dat de aanbouw van onze nieuwe forten en de verbetering van onze bestaande liniën, naar het beweren van deskundigen, in de eerste acht jaren een totaal van zestig millioen zal eischen, d. i. per jaar dooreen zeven en een half millioen, en er blijkt, dat we in het eerste decennium voor ons krijgswezen bijna veertig millioen 's jaars zullen betalen, een geldsom buiten alle verhouding tot onze finantieële kracht.

Let vooral op de ongelooflijke klimming dezer uitgaven. In 1850 een totaal van nog geen zestien millioen, in 1860 twee en twintig millioen, in 1870 vijf en twintig millioen, in 1875 vijf en dertig millioen. Alzoo in het vierde eener eeuw de kosten meer dan verdubbeld. Gaat deze climax nogmaals zoo door, dan zijn we vóór het einde dezer eeuw het militaire budget van zestig millioen reeds te boven.

Toch kon de Minister van Oorlog geen geruststelling geven. Steeds klommen de kosten nog. Eén enkel stalen stuk voor de kustdefensie was voor niet minder dan ruim een tonne gouds te koop.

Waar gaat dat heen?

En toch, men zou die millioenen gouds nog met een offervaardig hart gevoteerd hebben, indien dan voor 't minst bleek, dat door zoo aanzienlijke offers de zekerheid van onze Landsdefensie te koop ware!

Maar ook dat bleek illusie!

Geen onzer defensie-liniën was op dit oogenblik tegen een krachtigen aanval bestand; ons geschut, zelfs het pas gegotene, was reeds verouderd; ons kader was incompleet; de mobilisatie niet voorbereid; ons inundatiestelsel gebrekkig.

Kon, mocht men daarmeê vrede hebben?

Geen enkel lid der Kamer was er toe geneigd.

De klacht over het onhoudbare van dezen toestand was algemeen. Regeerings-

partij en oppositie spraken om het zeerst van wantrouwen in zulk een ongehoord beleid.

Slechts hierover liep het verschil: of verwerping der begrooting middel tot beterschap zou zijn.

Stellige verzekering dienaangaande kon niemand geven.

Het corps demissionaire Ministers van oorlog vormde reeds een aardig peleton, en nog nooit was gebleken, dat verwisseling van den persoon des Ministers ons op den beteren weg had gebracht.

Misschien zelfs liep men kans, dat de Generaal-Majoor Weitzel door een nog minder energiek titularis vervangen zou worden.

Immers, hij behoort stellig niet tot de minste Ministers van oorlog, die aan de groene tafel plaats namen.

Zijn kunde wordt algemeen geëerd, zijn inzicht geprezen, zijn goede wil geroemd.

Voeg deze overwegingen saâm en het laat zich begrijpen, dat een achtbare meerderheid der Kamer eindigde met den Minister zijn begrooting toe te staan.

Maar ook, dat anderen hiertoe niet konden komen.

Indien dan, zoo oordeelden dezen, het geld bij handen vol, bij millioenen aan ons krijgswezen verspild is; indien sinds een reeks van jaren door uitnemende deskundigen, na ernstige kritiek, een afkeurend oordeel over onze defensie geveld is; indien de éene Minister voor, de andere na, redding in dezen ontredderden toestand heeft pogen te brengen; indien ook aan dezen Minister stellig noch bekwaamheid, noch goeden wil kan ontzegd worden, *dan moet ergens, waar ook, een andere, nog niet officiëel geconstateerde oorzaak schuilen, die aan het tot stand komen van een deugdelijk, afdoend defensiewezen in den weg staat.*

Die wortel des kwaads behoort aan het licht te komen.

Slechts drie wegen staan daartoe open: 1o. een enquête, 2o reductie der begrooting tot een zeer kleine som om in den loopenden dienst te voorzien, of 3o. verwerping der begrooting.

In geen geval mocht eenvoudig aanneming der begrooting volgen.

Daardoor bestendigde men het kwaad en bedreigde, zoo onze *finantiën* als onze *defensie*, met langzamen ondergang.

Voor een enquête achtte men den tijd nog niet gekomen.

Reductie der begrooting zou toch tot intrekking van het Wetsontwerp geleid hebben.

Daarom koos men den korteren weg en stemde tegen.

Toch is het laatste woord in deze quaestie nog niet gezegd.

De begrooting *voor de Vestingwet* is feitelijk bezweken en zal na het reces weêr voor de Kamer komen.

Eerst als ook die zal aangenomen zijn, kan de Minister van Oorlog voorshands op zijn lauweren rusten. (22 December '74).

5. Onze middelen ten oorlog.

Zeer ernstige tijding ging in den loop van Zaterdag door het land.

Weêr vond men zich teleurgesteld.

Weêr bleek voor ons defensiewezen een geheel jaar doelloos verspild te zijn.

Oók de heer Enderlein zou de man niet wezen, die onze voltooide defensielinie, afgewerkt, op ontvangst van den vijand gereed, en, voor zooveel van ons afhing, onneembaar, aan het dankbare volk zou afleveren.

Hij gaat den weg zijner voorgangeren.

Veni, vidi, fui »Ik kwam en zag en was er geweest", is het noodlottig motto, waarin men ook zijn ministerieele loopbaan kan saamvatten.

Of de Tweede Kamer hem haar onminzaam oordeel over de Vestingbegrooting had moeten sparen, onderzoeken we niet.

Voor de eer der Kamer zelve ware dit ongetwijfeld wenschelijk geweest.

Pers noch natie zullen het haar goed afnemen, dat ze, nog even voor het scheiden van de markt, dezen ver van Herculischen Minister deed tuimelen, terwijl ze, ondanks haar luidruchtig rumoer, voor Bastion no. V minder dan heelhuids afdroop.

Of echter de heer Enderlein bij uitstel belang had, mag betwijfeld Een spoedig terugkeeren tot den ouden levenskring moet hem. dunkt ons, beter zijn dan een nog voor één jaar verlengd verblijf op de ministerieele bureaux, om dan, naar alles zich liet aanzien, toch onherroepelijk te worden afgemaakt als een onparlementair, ja, erger nog, voor zijn taak niet opgewassen man.

Maar hoe men ook over het persoonlijk ongelegene van verder uitstel voor den betrokken Minister oordeelt, dit staat, dunkt ons, vast: Bleek eenmaal de heer Enderlein niet de man om ons vaderland in staat van weerbaarheid te brengen, dan gold van zijn aftreden: »hoe eer, hoe beter!"

Geen persoonlijke voorkeur, niets minder dan 's lands wel of wee, in licht niet verre toekomst, is bij het Ministerie van Oorlog in het spel.

Sinds den Deenschen oorlog is geen volk een jaar van zijn leven zeker, tenzij het achter beter linie dan het Dannenwirke zijn standaard veilig weet.

Groen, en na hem Thorbecke, hebben van die ure af het Nederlandsche volk voor zijn zelfstandigheid gewaarschuwd.

De onthullingen, die daarna zijn gekomen, mochten in den vorm der Luxemburgsche quaestie wel voor een tweede waarschuwing gelden.

Achttienhonderdzeventig deed voor derde waarschuwing door heel Europa dienst.

Kwam ook Atjeh, toen Köhler sneefde en onze vlag terugtrok, de spanning van het oogenblik niet nog verhoogen?

Tien jaren van vrede was de uiterste termijn, dien men in 1870, onder den verschen indruk der gebeurtenissen, de kleinere natiën voor het inhalen van hun schade gaf.

Of het Drie-Keizer-verbond, of de geheime plannen der Russische en Duitsche Rijkskanseliers ons dien tijd der ruste nog bekorten zullen, mag niemand lichtzinnig betwijfelen.

Stellig mag beweerd, dat de kleine natiën, die in 1880 nóg aan het haspelen over haar defensie, in steê van met haar »middelen ten oorloghe" gereed zullen zijn, een executie wegens laakbare achteloosheid en roekeloos spelen met eigen toekomst verdienen zullen.

Nederland meer nog dan de overigen.

Meer nog.

Wijl geldgebrek, voor andere natiën vaak onoverkomelijke hinderpaal, voor Nederland niet bestaat.

Wijl onze natuurlijke ligging, naar het oordeel van deskundigen, vooral in verband met ons inundatiestelsel, een afdoende verdediging alleszins mogelijk maakt.

Ook wijl onze machtige Koloniën een waarschuwing te meer zijn, dat het de moeite zou loonen, ons te nemen

Van die tien ons gegunde jaren verstreek reeds de eerste en dus de beste helft zonder dat we schier een stap vorderden.

Reeds nu stelt de vestingwet te leur.

De levende strijdkrachten bleven ongeregeld.

Ons kader ging, bij 1870 vergeleken, achteruit.

In onze vloot heeft het volk een nog verre van onbegrensd vertrouwen.

Het hapert voor het geheel en voor alle onderdeelen van dit bij uitstek gewichtig volksbelang aan een helderen kop en een vaste hand, aan een man die dit alles bezielen en in gang zetten kan. Een man, die, ook waren de liniën nog slechts half voltooid, gesteld dat morgen den dag oorlog uitbrak, door zijn indrukwekkende persoonlijkheid de kalmte en het vertrouwen van de Haaks tot de Grebbe kon maintineeren.

Of nu de heer Enderlein dát vertrouwen inboezemde, mag niet te vast verzekerd.

We meten een Minister van Oorlog of Marine allerminst af naar zijn talent van spreken; zelfs in stijloefeningen mag hij min bedreven zijn. Maar in wat bedenkelijke volzinnen hij zijn gedachten ook uite, er moet blijken van eenheid van plan, van wilskracht en scheppend vermogen.

Of deze drievuldige deugd bij den heer Enderlein metterdaad ontbrak, dan we slechts schuil bleef, is moeielijk te beslissen.

Dat ze schitterend aan het licht trad, beweert niemand.

Toch betwijfelen we, óók afgezien van het oordeel, dat men over dit Kamerbesluit velle, of met het opsporen van een plaatsvervanger voor den heer Enderlein de wonde van ons defensiewezen geheeld kan zijn.

Ruimte van keus zal de heer Heemskerk bij dien ontdekkingstocht niet hebben.

Wie zal zich niet tienmaal bedenken, eer hij dáár, vlak in de schietlijn van De Roo's mitrailleuse, zitten gaat?

De knapsten zullen niet willen.

Dat één, wiens blik niet ver genoeg reikt om te doorzien wat hij doet, nog het lichtst verleidbaar zal worden bevonden, is tot schade van het land maar al te zeer te duchten.

Alleen De Roo zelf kan thans op den ministerieelen zetel plaats nemen, en, voor zoover wij zien, bestaat er in het exceptioneele van den toestand verontschuldiging om een wat lichtrood Minister van Oorlog in een stel weinig kleurvaste, in het donkerrood verschietende Ministers op te nemen.

Maar ook daarmeê is de zaak niet gered.

Een natie, die jaar aan jaar bijna een derde van haar hoog opgedreven budget voor rammen en kanonnen uitgeeft, moet weten dat haar maliënkolder bruikbaar is.

Die zekerheid ontbreekt thans.

Er heerscht een besef in den lande, dat we, met al de schatten, die besteed zijn, nog tamelijk weêrloos staan.

Reeds dat besef breekt onze zedelijke kracht

Die zedelijke kracht wordt door de gestadige wisseling aan het Departement van Oorlog nog slechts te erger geknakt

Die kracht herstelt ook De Roo niet door zijn optreden eer het voor onze toekomst te laat kan zijn!

Zou in den buitengewonen toestand een buitengewone maatregel, insteê van berechting eens Ministers een adres aan den Koning, niet raadzaam zijn geweest?

(21 December '75).

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

'S RIJKS BEZIT OVERZEE.

> Voor zooveel het koloniale vraagstuk aanbelangt, belijdt zij dat de baatzuchtige neiging van onze staatkunde, om de koloniën voor de kas van den Staat of van den particulier te exploiteeren, dient plaats te maken voor een staatkunde van zedelijke verplichting; en diensvolgens in de lijn, herhaaldelijk door anti-revolutionaire Staatslieden, wier inzicht op bestudeering der quaestie gegrond was, aangegeven, alle belemmering voor de vrije prediking van het Evangelie dient opgeheven; bij het lager onderwijs het bijzonder initiatief van het Europeesch bestanddeel aanvankelijk dient gesteund; tegenover het Mahomedanisme het Christelijk karakter der natie niet verloochend; en zoo de politieke als sociale en oeconomische verhouding in overeenstemming gebracht worde met den eisch der Christelijk-historische beginselen.

I.

MOEDERLAND EN KOLONIËN.

§ 242. Bij het bespreken van de koloniale quaestie wenschen we met de uiterste behoedzaamheid te werk te gaan. Hiertoe toch maant èn de aard dezer quaestie zelve, èn niet minder het dissentieerende gevoelen, dat nog tot op den huidigen dag door invloedrijke en gewaardeerde mannen onzer richting, tot zelfs in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, wordt gekoesterd en bepleit.

Uit eerbied voor hun afwijkende meening daarbij verzwijgen wat eisch van ons beginsel is, mogen we evenwel niet.

Om ons daartoe het recht te geven, zou toch door deze dissentieerende geestverwanten van tweeën één moeten geleverd zijn: t. w., òf een steekhoudend betoog, waaruit bleek, op wat wijs hún denkbeelden met logische noodwendigheid uit het antirevolutionaire beginsel voortvloeien; òf wel

een afdoende aanwijzing, dat de door óns beleden gevoelens zich met de zuiverheid van dit beginsel niet wel laten rijmen. Zoolang echter van deze twee noch het éene ooit beproefd noch het andere ooit gewaagd zal zijn, en deze op menig ander terrein zoo hooggeschatte en treffelijke volkstribunen zich in koloniale zaken, wat regeersysteem en sociaal stelsel betreft, gelijk dusver, blijven bepalen tot het beamen en nader aandringen van de argumenten der Conservatieve woordvoerders, zal ieder toestemmen, dat het voor ons met plichtverzaking zou gelijk staan, indien we den moed misten, om onbewimpeld neêr te schrijven wat oorzakelijk ten deze samenhangt met het karakteristieke van ons beginsel.

Waaruit echter door niemand in of buiten onze richting worde afgeleid, dat we derhalve deze pleitbezorgers in eigen kring van wat ons op Antirevolutionair terrein onhoudbaar dunkt, met de Conservatieve leidslieden op één lijn zouden stellen.

Dit toch zou dáárom reeds het uiterste der onbillijkheid zijn, wijl de heeren, op wie we het oog hebben, voor hetgeen ook ons hoofdeisch dunkt, t. w. de vrije prediking van het Evangelie, steeds derwijs moedig in de bres zijn gesprongen, dat ze reeds ter oorzake van dit éene onvoorwaardelijke aanspraak op onze erkentelijkheid hebben, en door die éene, schijnbaar onschuldige, wijziging van het Conservatieve program, feitelijk dit geheele program ontzielden en verscheurden.

§ 243. En hiermeê tot de bespreking der quaestie zelve overgaande, bepalen we ons in dit eerste artikel bij de punten van koloniaal beleid, die saâmhangen met het souvereiniteitsrecht, of, wil men, anders uitgedrukt, die den band raken tusschen Moederland en Koloniën.

De Grondwet kiest daarbij tot uitgangspunt de voorstelling, alsof Moederland en Koloniën saam één rijk vormden. Immers, in artikel één bepaalt ze: »Het Koninkrijk der Nederlanden bestaat in Europa uit de tegenwoordige provinciën Noord-Brabant," enz.; een bepaling die blijkbaar onderstelt, dat het Koninkrijk der Nederlanden, behalve in Europa, nog elders deelen heeft, waaruit het in andere werelddeelen bestaat, en die dus de fictie aanneemt, dat onze Nederlandsche provinciën met Java, Sumatra, Borneo, Celebes, Suriname, Curaçao enz. te zamen éene rijkseenheid vormen, één geheel uitmaken en, voor wat de souvereiniteit aangaat, onder éénzelfde gezichtspunt vallen.

Dit nu mag nog kan door ons, Antirevolutionairen, worden beaamd.

Aldus te oordeelen, is naar heidensch-romeinsch staatsrecht; is wat de revolutie wil; beoogt wat in Frankrijk reeds is verwerkelijkt.

In Frankrijk toch heeft men niet alleen naar de letter de Koloniën bij het rijk ingelijfd, maar dan ten minste ook ernst gemaakt met wat men zeide te willen, en aan elke kolonie een aantal zetels afgestaan in het Parlement.

Stelt men zich namelijk op het valsche, onhistorische en ongoddelijke standpunt, dat de mensch macht heeft om door de combinatiën, die hij wilkeurig ten uitvoer brengt, een rijk, en in dat rijk een natie, te vormen, dan natuurlijk is er tegen de vereenzelving van Moederland en Koloniën geen afdoend bezwaar uitdenkbaar.

Maar keurt men daarentegen, gelijk elk Antirevolutionair doen moet, dit menschelijk geknutsel af, en oordeelt men diensvolgens, dat een natie het product is van Gods bestel in de historie, en dat derhalve elk rijk begrensd is door de natuurlijke straallengte van het aldus gevormd nationale leven, — dan valt hiermeê ook van zelf elk denkbeeld van mogelijkheid weg, om een Dajakker en een Fries, een Atjehnees en een Drentenaar als rijksgenooten van eenzelfde rijk in één organisch verband saam te vatten.

§ 244. Tegenover de revolutionaire leer, dat de Koloniën behooren t o t het rijk der Nederlanden, plaatsen wij daarom het organisch denkbeeld, dat de Koloniën a a n het Rijk toebehooren, en er deswege, als elk een eigen en een ander organisme vormend, door herkomst en historie, d. i. door Gods ordinantiën, van gescheiden zijn.

Welbezien hebben we derhalve te doen met een in zichzelf bestaand en afgesloten rijk, genaamd het Koninkrijk der Nederlanden, 't welk deels door verovering, maar hoofdzakelijk door overneming van de Oost-Indische Compagnie, in het bezit is gekomen van uitgebreide landsstreken overzee, waar door geheel andere volken, met een zelfstandig verleden en geheel eigen volksaard, een van het onze volstrekt onderscheiden en andersoortig leven wordt doorleefd.

Het oude heidensche Rome kon de volken van drie werelddeelen tot één Rijk saâmsnoeren, overmits Rome noch een land, noch een natie was, maar slechts éene stad, met veroverd en dan voor het minst nog aaneengeschakeld gebied.

Zoo ook kon Buonaparte Napolitanen en Amsterdammers tot rijks burgers stempelen van één zelfde rijk, wijl alles ineen- en te versmelten de ongoddelijke pretentie was, waarmeê het Frankrijk der revolutie zich in zijn vrijheidsroes op de volkeren wierp.

En zoo ook kan nu nog een Constitutie, die op het staatsrechtelijk beginsel van het revolutionair systema rust, de fictie aandurven, dat

zonder nationaal of organisch verband, zelfs gewesten, die elkaâr niet raken, tot één rijk zijn saâm te binden.

Maar zulk een tegennatuurlijke, onhistorische, in-revolutionaire gedachte mag noch kan ooit duurzaam wortel schieten onder mannen van óns beginsel: te minder nog waar het gewesten geldt, die de rijksgrenzen niet aanraken; en die, gelijk Curaçao en Celebes b.v., ook onderling elk punt van geographische of ethnographische verwantschap missen.

Meer dan een doode letter is deze omgerijmde gedachte van ons eerste Grondwetsartikel dan ook nooit geworden. Er zitten geen Dajaksche afgevaardigden naast de afgevaardigden voor de residentie in onze Staten-Generaal. De wetten van hier gelden ginds niet. Er is een onderscheiden bestuur. Een andere rechtspraak. Er heerschen andere ordonnantiën. En de eenige vrucht, die deze onhoudbare fictie dusver gedragen heeft, is waarneembaar in de politieke en fiscale schade, die de gestadige schermutseling tusschen het Plein en Buitenzorg, en evenzoo het sollen met bijdrage en batige sloten, ons nu deze dertig jaren berokkend heeft.

§ 245. Maar is dan nu het samenstel onzer Koloniën een bezitting, die niet t o t, maar a a n Nederland behoort, dan komt in de tweede plaats de vraag: wie is Souverein over de Koloniën?

En dan gaan we niet meê met hen, die zonder meer antwoorden de Koning.

Neen, niet de Koning, maar het Rijk der Nederlanden bezit de overzeesche gewesten.

Ze zijn geen Kroondomein, maar domein van het Rijk.

In 1798 zijn de gezamenlijke bezittingen der voormalige Oost-Indische Compagnie niet door een souverein q u a t a l i s, maar door het Rijk geeigend en verklaard te zijn »bezittingen van den Staat.” En dit terecht, wijl immers de oorsprong van heur bezit niet lag in triomfen, door den Souverein van Nederland behaald, maar veeleer in veroveringen, gemaakt door een lichaam, dat, alleen onder de auspiciën van den toenmaligen Souverein, uit den boezem der natie, d. i. der maatschappij, en dus van het volk zelf, was voortgekomen.

Een Kroondomein, gelijk Victoria dit in Ceylon heeft, mist onze Koning; en het hoogste wat van 's Konings autoriteit ten deze, naar recht en eisch der historie, kan gezegd worden, is, dat de Koning Souverein is over een rijk, dat deze gewesten als koloniën bezit.

De souvereiniteit, die over het rijk der Nederlanden toekomt aan den Koning, komt over de koloniën (wijl de souvereiniteit ten deze uit het bezitsrecht voortvloeit) dus toe aan het rijk.

Alleen door Koning en Staten saâm kan en mag dus ten opzichte der Koloniën worden beslist, en niets is onzedelijker geweest, dan het zoolang van oud-Conservatieve zij volgehouden systeem, alsof de Koloniën, op den keper bezien, volmaakt gelijk stonden met een dominium regale, waarmeê de Staten noch wat souvereiniteit noch wat contrôle aangaat, ook maar iets hadden uit te staan.

En toch waren de Conservatieven daarbij volkomen in hun recht tegenover de toenmalige liberale oppositie op Koloniaal terrein, die de ongerijmdheid beging om de inmenging van de Staten-Generaal in Koloniale aangelegenheden te verdedigen op gelijke gronden, als waarop de bemoeiïng der Staten met de aangelegenheden van het Moederland rust.

Dat was een volstrekt onverdedigbare theorie.

Voor het Moederland toch wortelt alle constitutioneele bemoeiïng der Staten met het Regeerbeleid in het recht van elke natie, om aan den vorst haar geld te weigeren of toe te staan.

Maar met dit voor het Moederland wel en deugdelijk gefundeerde recht kwam men op koloniaal terrein, zoodra men het masker afleî, natuurlijk geen duimbreed verder.

Immers, Friezen en Zeeuwen hebben wel een recht van zeggenschap over wat Zeeuwen en Friezen opbrengen moeten, maar voor wat Balinees of Javaan praesteert, zou hieruit, mits men logisch zijn wil, nooit eenige andere conclusie zijn te trekken, dan dat ook de Javaan of de Balinees hierover zeggensrecht kreeg.

Op hoogen toon een budgetrecht tegenover den Koning in zake Koloniën te eischen voor een geldelijk beheer, waar men zelf niet aan meê betaalt en nog tamelijk wat uit trekt, is spelen met woorden, is het recht geweld aandoen en opzettelijk verwarring brengen in de begrippen.

En het is daarom dan ook, dat wij het recht en den plicht der Staten-Generaal, om zich aan de Koloniën gelegen te laten liggen, in het minst niet afleiden uit een gefingeerd en leugenachtig Koloniaal budgetrecht; maar uitsluitend doen rusten op het onloochenbare historische feit, dat de Koloniën een bezit zijn, dat niet aan de Kroon toebehoort, maar aan het Rijk als zoodanig.

§ 246. Uit deze overwegingen nu vloeit voor ons algemeen Koloniaal Regeeringsbeleid onmiddellijk voort, dat het bestuur en beheer der Koloniën door het rijk in dier voege behoort te worden ingericht, dat het, geheel afgescheiden van de Rijkshuishouding in het Moederland, op eigen wortel stoele; aan eigen levenswet gehoorzame; ruste op eigene zedelijke verantwoordelijkheid; en tere op eigen kracht.

Dit kan en moet natuurlijk dan nog nader gesplitst in een afzonderlijk beheer en bestuur voor elke groep Koloniën, wier ligging, beteekenis of geaardheid dit eischt; zoo zelfs dat het alleszins overweging zou verdienen, om b. v. het uiterst belangrijke Sumatra allengs meer op eigen voet te brengen. Maar voor de generale quaestie, die ons thans bezig houdt, kan deze splitsing buiten geding blijven. Het komt thans slechts op het beginsel aan, dat de huishouding van het Moederland in zich zelve afgerond en afgesloten zij, en dat de overzeesche bezittingen, onder de hoogheid van het rijk, een inrichting ontvangen, die strookt met haar belang, haar natuur en haar geaardheid.

Hetwelk in dezen zin te verstaan is, dat in de Koloniën alleen in naam des rijks de wet gegeven, recht gesproken en daden van beheer en bestuur uitgeoefend worden; zoo echter, dat wat niet de hoogheid van het rijk, maar de binnenlandsche aangelegenheden der Koloniën raakt, niet op het Plein zijn beslissing vinde, maar te Batavia en te Paramaribo zelf.

Het Rijk als Souverein heeft het recht, zijn Commissarissen of Gouverneuren en hooge raden te benoemen, die de rijkshoogheid in de Kolonie vertegenwoordigen zullen; het recht om in wetten, van het rijk, zonder inmenging der Kolonie, uitgaande, alle belangen te regelen, die deze rijkshoogheid over de Kolonie belichamen moeten; het recht ook om de wettelijke regeling der binnenlandsche aangelegenheden van de Koloniën van zijn goedkeurig en bloc afhankelijk te stellen; het recht voorts om de Kolonie, als zijn bezit, door verdragen te verbinden aan derden; en eindelijk het recht en den plicht, om het koloniaal bestuur aan zich rekenplichtig en dus verantwoordelijk te houden, zoo op sociaal en politiek als op finantieel en fiscaal terrein.

§ 247. Afgescheiden van het Koloniaal bestuur en beheer, als het hoogheidsrecht van het rijk rakende, en derhalve, hetzij rechtstreeks onder den gouverneur, hetzij onder een specialen commissaris staande, zou dan slechts zijn: 1. het beleid der buitenlandsche aangelegenheden; 2. de militaire en maritieme macht; en 3. het beheer van de woeste gronden en verdere domeinen.

Het beleid der Buitenlandsche aangelegenheden, wijl die den Souverein, d. i. ten deze het rijk, mede verbinden; en bovendien nooit anders dan door den wettigen Souverein kunnen of mogen behandeld worden.

Maar ook de militaire en maritieme macht, voor zoover deze namelijk niet strekt om zeeroof tegen te gaan of de publieke orde te handhaven, maar er is en wordt aangewend, om aan het rijk zijn Koloniaal bezit tegenover een buitenlandschen vijand te waarborgen, of ook om aan het

rijk het rustig bezit van zijn Koloniën te verzekeren, tegenover mogelijke neiging tot opstand en muiterij.

Minstens de helft van de militaire en maritieme kosten behooren dus, naar recht en billijkheid, niet door de Koloniën *zelven*, maar door het rijk te worden gekweten; om de eenvoudige reden, dat deze kosten niet ten behoeve van de Koloniën, maar ten onzen bate, voor de hoogheid en de eer van het rijk, gemaakt worden en uitsluitend strekken om onze souvereiniteit te handhaven.

Koloniën te bezitten is een eer; verhoogt ons prestige; geeft ons in Europa een geheel andere positie, dan we zonder heur bezit zouden innemen; doet over de zwakheid van ons tegenwoordig volksbestaan nog de glorie van een roemvol verleden schijnen; en moet uit dien hoofde aangemerkt als een voorrecht dat niet weinigen ons benijden, en welks handhaving ons dus ook iets waard moet zijn.

Maar hiertegen staat dan ook ten derde over, dat het rijk als Souverein, ook in de Koloniën het genot mag en moet hebben, waarover elk Souverein beschikt, om namelijk de *regalia* en de *bona vacantia*, d. i. met name gouvernementstuinen en woeste gronden, als *Rijksdomein* te beheeren; waaruit dan de gelden kunnen gevonden, worden voor alle bestuurs- en beheerkosten, die het hoog gezag raken; waaruit dan de kosten kunnen betaald worden voor bedwang en defensie; en waaruit een eventueel overschot kan aangewend tot delging van de Rijksschuld, overmits in die Rijksschuld schulden ook van kolonialen oorsprong schuilen.

§ 248. Of eilanden en gewesten, die, uiterst karig bevolkt, zonder vertier of eigen leven, niet althans aanvankelijk onder meer rechtstreeksch beheer zouden te brengen zijn, blijve hierbij onbeslist. Waar geen eigen nationaal leven wortel schoot en dus geen organisch volksverband bestaat, heeft het Antirevolutionair beginsel ook geen eisch te stellen. Dat beginsel wil alleen, dat ge de formatiën der volkeren en natiën, gelijk die onder het bestel van den Schepper geworden zijn, in heur zelfstandigheid en eigenaardigheid zult eerbiedigen, en uw hand af zult houden van elke poging tot ineensmelting van wat krachtens zijn aard onversmeltbaar is; komt er slechts tegen op, dat gij, als mensch, het recht om over de toekomst dier volkeren te beschikken, aan God uit handen zoudt nemen; en is dus voldaan, indien, behoudens de handhaving en waarborging van uw hoogheidsrechten, slechts zoo beslist van elke valsche vermenging met uw eigen rijk worde afgezien, dat nooit of nimmer uw finantieel belang aan het moreel belang dier volkeren in den weg sta.

Geen vaste bijdrage dus, noch ook batige sloten, maar een geheel ander stelsel met scheiding van dienst en van beheer; en dat wel met dien verstande, dat het Indisch beheer, om ons nu tot den Archipel te bepalen, niets meer met het Rijksdomein of het Rijksleger te doen hebbe; maar overigens uit de productie van eigen maatschappij goedmake, wat ze ten behoeve dier maatschappij ten koste legt.

Waren daarbij soms voorschotten, of, wat op hetzelfde neêrkomt, leeningen onder guarantie van het rijk noodig: dan zou hiertegen in beginsel geen bedenking bestaan; mits dit hulpbetoon maar nimmer weêr leidde tot die heillooze d e e l i n g van de verantwoordelijkheid, die blijkens constante ervaring steeds met v e r n i e t i g i n g van alle verantwoordelijkheid gelijk staat, en voor Moederland en Koloniën beiden om strijd noodlottig en verderfelijk bleek. (27 Januari '79.)

II.

EXPLOITATIE, KOLONISATIE OF VOOGDIJ.

§ 249. In ons eerste artikel kwam uitsluitend de formeele quaestie ter sprake over het verband, waarin, krachtens het Souvereiniteitsrecht, Moederland en Koloniën over en weêr tot elkaâr staan. Thans gaan we over tot deze andere: w a t m o e t e n m a g N e d e r l a n d m e t z i j n b e z i t o v e r z e e d o e n?

Drieërlei is daarbij denkbaar.

Te weten: men kan òf zulk een bezitting exploiteeren, òf ze koloniseeren, òf ook voogdij over haar voeren.

E x p l o i t e e r e n kan men een ander volk, rechtstreeks of ook zijdelings Oudtijds deed men meest het eerste. Daartoe bedwong men het met wapengeweld, en leî het alsdan tribuut op. Maar; onze eeuw toonde het; men kan ook zijdelings, en nog wel zeer voordeelig, een ander volk noodzaken, om op eigen kosten en ten bate van zijn overwinnaar te leven, indien men de bittere pil slechts verzilvert en de roovende hand omwikkelt met een weefsel van sociale en oeconomische instellingen.

K o l o n i s e e r e n daarentegen kan men slechts zúlk een bezitting, waar het overheerschend volk een bodem en klimaat vindt, die passen bij zijn aard; en ook dan nog alleen onder beding, dat er genoegzame overbevolking voorhanden zij, en de geest van avontuur in deze overbevolking leve.

Zoo Engeland in Amerika en Australië. Zoo wij eertijds aan de Kaap.

Voogdij voeren eindelijk over een ons niet-verwant volk wordt eerst mogelijk, als het zedelijk besef van plicht en van verantwoordelijkheid aan den Rechter óók der natiën opwaakt, en uit dit besef de gegevens geboren worden, waarzonder de volvoering van zulk een moeitevolle en vaak verdrietelijke taak, schier ondenkbaar is.

§ 250. Van deze drie stelsels nu, is het eerste in zich zelf geoordeeld; het tweede voor het grooter deel onzer koloniën niet toe te passen; en dunkt alleen het derde ons in overeenstemming te zijn met de roeping eener Christen natie.

Exploiteeren mag ons rijk een ander volk evenmin, als ik recht heb van den akker van mijn buurman te leven. Dat is zonde tegen het achtste gebod; volgens de schoone uitlegging van den Heidelberger: »God verbiedt niet alleen dat stelen en rooven, hetwelk de Overheid straft, maar hij noemt óók dieverije alle looze stukken en aanslagen, waarmede wij onzes naasten goed denken aan ons te brengen."

En schier onder zwaarder oordeel nog valt het zijdelings exploiteeren van een ander volk, door dwang aan te doen aan zijn oeconomische instellingen. Immers, dat is zich tegenover geheel een natie bezondigen aan dezelfde schuld, die men ten opzichte van enkele personen »in slavernij houden" noemt, d. i. aan een ander de vrije beschikking over zijn persoon te ontnemen en hem te noodzaken dat hij het profijt van zijn arbeid afsta aan ons. Stelt dus reeds »slavernij", op den enkelen persoon toegepast, naar aller oordeel schuldig aan het zesde gebod, hoeveel te meer dan niet het in slavenstand brengen en houden van geheele volkerengroepen; niet uit noodweer, of uit recht van repressaille, maar louter om profijt van winst.

Koloniseeren eindelijk kunnen we wel wat, maar niet veel. Er is geen volk over ten onzent, en in het volk dat er over is, zit pit noch geest. Bovendien, de plateau's op Java zijn door onverstandige beheersdaden nog niet in stoom-connectie met de kust gebracht, en Sumatra's toestand is voor het planten van een Hollandsche kolonie nog te ongestadig en te weinig gerust. Van dit stelsel, bij manier van algemeenen maatregel, kan dus voor ons zeer uitgebreid bezit geen sprake zijn.

Rest derhalve niet anders dan het eenig goede, geoorloofde en door de eer van ons Christelijk karakter geboden stelsel: het stelsel van voogdij.

Van voogdij, let wel, niet om deze volkeren aldoor onmondig te

houden; maar om ze voor wat ze zijn, d. i. voor onmondigen te nemen, en alsnu tegenover deze onmondige natiën de drieërlei zedelijke verplichting te aanvaarden, waaronder elk voogd tegenover zijn pleegkind staat, t. w. *a.* om het zedelijk op te voeden; *b.* om zijn bezit ten zijnen meesten bate met overleg te beheeren; en *c.* om het in de toekomst, zoo God dit wil, het innemen van zelfstandiger positie mogelijk te maken.

Dit korte redebeleid is zoo klemmend en doorzichtig, dat; kwamen er geen andere drijfveeren in het spel; reeds hiermeê elk moralist zich overtuigd achten; en, zonder onderscheid, de consciëntie van elk man, die Gods geboden eert, u onvoorwaardelijk zou bijvallen. Weshalve we dan ook geen oogenblik aarzelen, om het innemen van een lager standpunt voor een iegelijk, die in Christus de natiën in een nog hooger verband leerde saâmvatten, alleen bestaanbaar te noemen bij verblindheid door vooroordeel of gemis aan strenge consequentie.

§ 251. Reeds hieruit volgt, dat noch het Conservatieve, noch het dusgenaamde Liberale systeem van koloniale politiek door de Christelijk-historische richting kan worden overgenomen.

Niet het Conservatieve, wijl dit, in het Cultuurstelsel belichaamd, een vermenging is van landsvaderlijke albemoeiïng met ongeoorloofde zucht tot exploitatie.

Dat dit Cultuurstelsel niet óók eenig goed heeft afgeworpen, is daarmeê niet beweerd; maar wel dat dit geringe goede geenszins opweegt tegen het vele kwaad dat het brouwde; en dat, zelfs al sloeg de evenaar anders door, het desniettemin geoordeeld zou zijn door het verkeerde beginsel, waarin het wortelt, en de onzedelijke aanleiding, die het deed ontstaan.

Over die aanleiding viel elke twist thans weg, nu vast staat, dat graaf Van den Bosch dit keurig ineenzittend stelsel uitspon, toen hij op Java voet aan wal had gezet, niet met last om te overwegen, hoe men den inlander aan meer welvaren, maar hoe men 's Rijks schatkist aan meer geld zou helpen.

Er moest geld zijn; en veel geld ook; en, dit eenmaal als uitgangspunt aannemend, moet men erkennen, dat het Cultuurstelsel een geniale greep was, voor wie zich neerleî bij het onverdedigbaar maxime, alsof kracht tot heiliging van een bedenkelijk middel ooit te ontleenen viel aan de deugdelijkheid van uw doel.

Niet alsof we ontkenden, dat er van meet af niet althans eenige toeleg bestond, om den last voor Java's bevolking zooveel doenlijk, mits

er geld kwam, te verlichten; maar zóó, dat, zoo dikwijls het geldelijk belang van het Rijk en het sociaal of zedelijk belang van den Javaan in botsing geraakten, den Javaan op te offeren, noodwendig uit het stelsel voortvloeide, en twintig jaren lang, in toenemende mate, richtsnoer van gedraging werd. Een aanklacht, die reeds onweêrlegbaar bewezen zou zijn, al ware het slechts door het nog onlangs herinnerd advies van G. L. Baud: dat desnoods wat onzedelijk op den Javaan werkte en hem zijn eigen sociale toekomst deed verspelen, doorgezet en in stand moest gehouden, ter wille van Neêrlands finantieel belang.

Reeds dit vitium originis drukt op heel dit stelsel een stempel, waarom het als verboden waar strengelijk geweerd dient op alle grens van het Christelijk terrein.

§ 252. Maar verkeerd was ook het beginsel, waarin het wortelt. Dit toch was: gedwongen prijs van een in gedwongen arbeid op Rijksdomein geteeld product.

De geërfde inlander zou, in steê van verhoogde belasting te betalen, en zelfs in gedeeltelijke mindering van de reeds op hem drukkende lasten ($^2/_5$ der landrente) culturedienst op 's Rijks domein verrichten, en de opbrengst van dezen bouw leveren in handen van de Gouvernementsambtenaren tegen een prijs, die meestal nog geen derde der reële waarde bedroeg, en die dan nog een tijdlang werd uitbetaald in een koperen munt, die geen derde der muntwaarde inhield.

Bij de koffiecultuur, die, als verre de belangrijkste en ook nu nog gaafst in stand gehoudene, den toestand op Java beheerscht, kwam dit er op neer, dat elk in dienst gesteld gezin tot 600 a 650 koffieboomen; soms op 10 à 12 palen afstands (12 × 1506 Ned. ellen) van zijn woning; te planten, te verzorgen, te plukken en de vrucht er van te bereiden had. Een arbeidstaak, die minstens op 160 à 170 dagdiensten beslag leî, en (bij een gemiddelden opbrengst van 140 katties per 600 boomen, en een plantloon van *f* 8.50 tot *f* 14 per picol) betaald werd met *f* 11.90 à *f* 19.60; niettegenstaande naar een evenredige daghuur van 30 à 50 Cts., de verschuldigde som voor dien arbeid niet minder dan *f* 48 à *f* 80 zou beloopen hebben. En dat, terwijl de zuivere opbrengst van deze 140 katties voor het gouvernement in veiling niet zelden ver over de *f* 85 bedroeg en dus zeer wel ruimer betaling toeliet.

Immers, al stelt men ook, wat reeds exorbitant ware, dat naar billijkheid in het tot den prijs van *f* 11.90 à *f* 19.60 geleverde product nog een belasting in natura school, gelijkstaande met een som van *f* 15 per gezin, en trekt men bovendien voor de pachtwaarde van den bodem

insgelijks *f* 15 af; dan nog bleef er een bate van *f* 35 à *f* 40, voortgevloeid uit onbetaald gebleven arbeid; en die men den Javaan dwong ons af te staan, ten einde onze ontredderde finantiën op streek te brengen; hier te lande verhooging van lasten overbodig te maken; en ons een rijksweelde te veroorloven, die ons politiek gestel bedierf.

§ 253. Dit stelsel nu zou, ook al had het niet dan goede vruchten voor rijk en kolonie beiden afgeworpen, van uit ons standpunt niettemin reeds om het beginsel zelf moeten veroordeeld worden. En dat wel, overmits het een gewelddadig omzetten, door dwang, van den socialen toestand eener natie beoogde, als waartoe geen mensch, met wat autoriteit ook bekleed, het recht heeft of ooit kan hebben. Wie zulk een ondernemen bestaat, vermeet zich toch, geheel het organisme van het volksleven te onttrekken aan zijn natuurlijk inwonende levenswet; zet gewelddadig de spil, waarop het nationale raderwerk loopt, om; en pleegt derhalve in de hoogste mate een daad van zeer diep ingrijpende revolutie, waartegen op antirevolutionair terrein plichtshalve dient gereageerd.

Volkomen juist hebben dan ook de Conservatieven in hun lateren strijd aan de Liberalen het recht betwist, om gewelddadig Westersche begrippen op te dringen aan een Oostersch volk. Maar ze vergaten hierbij, dat ze zelven aan gelijk euvel, in nog veel beduidender afmeting, schuldig stonden, in zooverre de invoering van het cultuurstelsel een even gewelddadig dwingen was van Java's oeconomisch leven naar de eischen van een aan dit leven volstrekt vreemdsoortig belang.

En dieper tegenzin nog wekt dit stelsel, indien men op het kwaad ziet, er door gebrouwen.

In hoeverre Java's bevolking metterdaad onder de werking van dit stelsel verdubbelde, of slechts bij betere telling op dubbel cijfer uitkwam, blijve hierbij onbeslist, en we nemen voor het oogenblik aan, dat metterdaad Java's inwonertal wies, en, wat nog meer zegt, toenam in arbeidzaamheid en tijdelijk won in welvaren. Maar dan vragen we nóg, of men b. v. in de Engelsche fabrieksdistricten niet hetzelfde verschijnsel waarnam, en of iemand deswege den droeven moed zal hebben, het fabrieksleven als een zegen voor de bevolking te loven. En te minder nog staan we den Conservatieven toe, hierop te pleiten, wijl hun beste en vroedste mannen het er opzettelijk op toelegden, om het »zóó gewonnen, zóó geronnen," den Javaan in te prenten; ook al verdween het karig plantloon in de amfioen.

§ 254. En terwijl alzoo het hooggeroemde voordeel van dit stelsel ons uiterst twijfelachtig dunkt, staat er tegenover:

1. dat het den natuurlijken ontwikkelingsgang van het nationale leven in onze koloniën voor lange jaren onherstelbaar bedierf;

2. dat de knevelarij van den minderen man door zijn meerdere en zijn hoofden er door aangemoedigd en gesteund werd;

3. dat de Oost-Indische ambtenaarswereld tot de onnatuurlijke vermenging is gekomen van eensdeels gezag uit te oefenen en anderdeels opzichters eener industrieele onderneming te zijn; wat op hoogst schadelijke wijze aan het plichtsbesef afbreuk deed en geldzucht en egoïsme deed insluipen in onze Europeesche kolonie;

4. dat ons koloniaal beheer, door in een commercieele firma te ontaarden, volslagen uit zijn voegen is geraakt;

5. dat onze eigen rijksfinantiën, na een kunstmatigen bloei, thans hopeloos in de war raken;

en 6. wat wel het ergste is, dat de consciëntie der natie vereelde in steê van veredeld te worden; en het besef van de roeping, die we tegenover God aan onze Koloniën te volbrengen hadden, er in den goudroes allengs uitsleet.

§ 255. Maar hieruit leide niemand af, dat derhalve de Liberale practijken nu wel in overeenstemming zouden zijn met de door ons beleden beginselen.

Wel schromen we niet, hun de hulde van onze sympathie te bieden voor zoo menige ergernis als ze wegruimden en betering als ze aanbrachten; maar waar we wezen moeten, brachten ze ons niet.

En ze konden dit niet, krachtens hun standpunt, dat van den aanvang tot op den huidigen dag een hinken op twee gedachten bleef, en te veel vat op zich gaf van wel schoon voorgestelde, maar in den grond onzuivere bedoeling.

Een stelsel toch als dat der cultures op hoog gezag kan er door of kan er niet door.

Kan het er wel door, welnu, torn er dan ook niet aan; want het sluit als een bus; heeft vóór zich dat het nu eenmaal bestaat; en proeve leverde van onverdachte profijtelijkheid.

Maar kan het er niet door; en dat maintineerden de Liberalen in theorie: ploeg er dan ook niet meê, maar heb den moed het uit te werpen; en toon in dien moed de oprechtheid van uw zedelijke verontwaardiging.

Onze Liberalen daarentegen deden noch het een, noch het ander, maar

bedierven de cultures op hoog gezag, om daarnaast een vrije cultuur met Europeesch kapitaal in het leven te roepen, die juist door de instandhouding der verplichte cultuur-levering niet kón bloeien.

Vrije en gouvernementscultuur zijn elkanders natuurlijke vijanden, omdat beiden concurrent zijn op de arbeidsmarkt, en een geheel verschillenden socialen toestand onderstellen en helpen vormen.

En te minder kon deze anti-conservatieve koloniale politiek slagen, wijl ze gepaard ging met het streven, om, door bestuursmaatregelen, de begrippen van onze moderne, geliberaliseerde maatschappij te enten op den stam van een geheel andersoortig volksleven. Een streven, welks ongerijmdheid niet sterker in het licht kon treden, dan toen op het Plein door een schoolwetijveraar voor Indië een schoolreglement werd opgesteld, waarin deze snuggere bureaulist hoogwijs de wet van '57 zoo goed als copiëerde.

§ 256. Van daar dan ook de schier wreede teleurstelling, waarop zoo schitterende parlementaire worsteling tegen het Conservatisme uitliep.

Want immers, de ergerlijkheden van het Cultuurstelsel zijn wel opgeruimd, maar het hoofddenkbeeld van een gedwongen leverantie, en daarmeê de plooi, door dit stelsel aan het Javaansche leven geschonken, bleef.

In tal van opzichten is de afpersing der hoofden beteugeld, maar de hoofdkanker van een regeersysteem dat èn dessahoofd èn landpatriciër naar willekeur op het volk laat drukken, woekerde voort.

De ambtenaarswereld staat nog op onzuiver voetstuk en kon daardoor haar magistrale waardigheid niet herwinnen.

En het einde van al het probeeren en reformeeren, van al het passen en meten, is, dat men door zijn halfheid alles v a n zijn plaats en niets o p zijn plaats heeft gebracht, en nu rondtast in een chaötische verwarring.

Vandaar dat de nu uitgediende liberale koloniale politiek, die eens met zulk een edele geestdrift opstoof tegen dwingelandij en hebzucht, thans zelve in haar tente wegschool; nauwelijks een teeken van leven meer toont; en ons een toestand achterliet, die, door van malaise in Nederland en van nog erger dan malaise in Indië te spreken, zeker niet te donker is gekleurd.

Juist op grond van deze schipbreuk der liberale koloniale politiek, mag het dan ook uitgesproken, dat ons geen andere keus blijft, dan om òf het cultuurstelsel weêr in eere te brengen, òf een stelsel aan te nemen, dat elke gedwongen cultuur of cultuur-leverantie uitsluit. En wijl nu, om redenen hierboven aangestipt, zich met het cultuurstelsel te verzoenen voor den consequenten Antirevolutionair niet kán; en boven-

dien door niemand meer aan herstel van de cultures in heur ouden fleur gedacht wordt; zoo blijft ons niet anders over, dan om, na opheffing van dit dwangstelsel, met kalme bewustheid voor het stelsel der vrijheid te kiezen; en niet te vragen: »wat Java ons geeft?" maar alleen: »wat wil God dat we voor Java zijn zullen?" (31 Januari '79).

III.

KERSTENING VAN INDIË.

§ 257. Heeft ons Rijk jegens zijn bezit overzee plichten van voogdij te vervullen; en staat op de rolle dier voogdijplichten bovenaan de gehoudenheid »om het pleegkind zedelijk op te voeden"; dan is ook een koloniaal program van antirevolutionaire zijde ondenkbaar, waarin de kerstening van Indië geen uitgangspunt zij.

Met klem en nadruk teekenen we dan ook protest aan tegen de vernederende meening, als kon men er tegenover het Christelijk-historisch beginsel ooit meê uit, door (politiek gesproken) eenvoudig Conservatief of wel Liberalistisch koloniaal man te zijn, en dan nog aan missie te doen bovendien. Neen, het zuurdeesem behoort in het brooddeeg gemengd, en mag nooit als toegift u bij het ongezuurde brood worden toegemeten. En zoo ook kan op het koloniaal program derhalve »Indië's kerstening" niet bijkomstig ingrediënt, maar moet bezielend hoofdbestanddeel zijn voor een iegelijk, die den Christus Gods ook als »den Heiland der natiën" huldigt

Toch is een andere de weg, waarlangs de kerk of haar leden tot deze overtuiging geraken; en een andere de overweging, waardoor de overheid zich van dien plicht bewust wordt.

De kerk en haar leden staan op geestelijk terrein; belijden diensvolgens, dat aan den Christus alle macht is gegeven in hemel en op aarde; eeren hem dies als Koning over alle volken en natiën; en weten zich dienovereenkomstig, tot bekendmaking van Gods Woord ook aan de volken overzee, gehouden door de drievoudige beweegredenen: *a.* dat er gehoorzaamheid dient betoond aan het woord: »Gaat henen in de geheele wereld en predikt het Evangelie aan alle creaturen!"; *b.* dat Koning Jezus tot zijn eere ook bij deze volken van den Archipel moet komen; en *c.* dat het behoud der zielen ons dient te prikkelen tot ontferming.

Maar anders oordeelt de Overheid.

Zij weet als overheid alleen, dat zij geroepen is om den eenigen waren God te eeren, ook in de opvoeding der aan haar toevertrouwde natiën; dat derhalve noch heidensche noch mohammedaansche afgoderijen door haar te eeren of te steunen zijn; en dat integendeel, krachtens het onwraakbaar getuigenis der historie, alleen bekeering tot het Christelijk levensbeginsel ook aan deze natiën uitzicht kan openen op volksontwikkeling in hoogeren zin.

Met dit laatste is bedoeld, dat feitelijk alleen de Christelijke volken in Europa en Amerika tot die zuiverder ontluiking van edeler kracht zijn geraakt, die een menschelijk samenleven schiep gelijk wij dit kennen; terwijl de vroegere, en nog ten deele in China en Britsch Indië bestaande, heidensche beschavingen hiermeê in zedelijke kracht van verre niet vergelijkbaar zijn, en de Mohammedaansche levensvorm in de afbrokkeling van Turkije en de barbaarsche zeden der west-Aziatische stammen zijn eigen vonnis met zich brengt.

Sluiten nu die beiden, t. w. deze stellige overtuiging der overheid en dit plichtbesef van de Kerk en haar leden, ineen, dan wordt hieruit van zelf het gewenschte geheel geboren.

Immers, de overheid weet dan: »Indië moet gekerstend, maar zélve ben ik tot die kerstening onbekwaam!"; terwijl ze dan als gewenschte hulpe de Kerk en haar leden tegenover zich vindt, die slechts wachten, dat men de heirbanen openen zal, waarlangs ze aan deze natiën het Evangelie zullen brengen.

§ 258. Alleen op dit standpunt is dan ook een politiek van zedelijke verplichting voor ons overzeesch bezit denkbaar.

Durft men toch als overheid deze uitgesproken voorkeur voor het Christelijk levensbeginsel niet aan, dan kan men o. i. niet beter doen, dan morgen den dag onze bezittingen te ontruimen. Dan toch kan noch zal men, met al zijn schoone plannen tot reformatie, nooit een stroobreed vorderen, en geen andere vrucht van zijn bemoeiïng oogsten, dan dat men de huishouding dezer volken reddeloos onderstboven keert; en ze ellendiger maakt in steê van ze te beteren.

Dit immers staat vast, dat het niet om het leggen van een laag vernis op den vermolmden stam, maar om doordringing van dien stam met nieuwe levenssappen te doen is. Vast ook dat deze doordringing kortweg ondenkbaar is, tenzij ze haar drijfkracht ontvange uit den wortel, of, wilt ge, uit het meest centrale en alomvattende van een volksbestaan: t. w. zijn godsdienst. En vast niet minder, dat èn blijkens de historie,

èn blijkens het tragisch beeld dat de huidendaagsche Muselmannen opleveren, de Islam, zelfs in zijn edelsten vorm, voor een volksbestaan als zoodanig nooit iets anders noch iets beters kàn opleveren dan òf fanatisme òf versteening.

Wat ge dus ook aan de natiën van ons overzeesch bezit tornt of beproeft of ten koste legt; zoolang ze in de schaduw van de Halve Maan blijven omwandelen, vordert ge daarmeê ter wereld niets. Kunt ge er brengen wat ge wilt, maar zal het nooit beklijven. En bereikt ge galvaniseering en polijsting misschien, maar levensbezieling en bloei nooit.

»Indië's kerstening" is alzoo het primum verum, waar we heen moeten!

Dàt het, waaruit alleen een heugelijke toekomst dagen kan!

En als men dat »eenig noodige" niet aan wil, noch aandurft, dan steekt er o. i. nog wel zooveel gezond verstand in een Cultuurstelsel, dat dan ten minste nog goud oplevert, dan in een beginselloos spel als dat der Liberalisten, die, om Indië's kalen wand met groenend klimop te bekleeden, er wel den afgezaagden stam met zijn takken heensturen, maar tronk en wortel hier in den grond laten zitten; en dus nooit verder brengen kunnen dan tot een bekleeden van dien wand met hout, dat in zijn merg reeds dood ging en met blad dat verdort.

§ 259. Vraagt men nu voorts op welke wijze ons rijk zich tegenover Indië van deze uiterst gewichtige gehoudenheid zou kunnen kwijten, dan dient achtereenvolgens gewezen op *a.* de verhouding tegenover de in Indië bestaande afgoderijen; *b.* de kerk; *c.* de zending en *d.* de school.

a. De verhouding tegenover de in Indië inheemsche afgoderijen.

Tegenover de paganistische en Mohamedaansche afgoderijen, die thans nog bij de volken van den Archipel in eere zijn, behoort onze Gouverneur-generaal, met zijn ambtenaarsstaf, als repraesentant van een Christelijk-Europeesch Rijk, zich niet slechts van elken schijn van medeplichtigheid of goedkeuring te onthouden, maar zelfs den waan der neutraliteit op te geven.

Men behoort onder Papoeaan en Madurees, onder Atjeher en Molukbewoner te weten, dat hun Souverein een Christenvolk is; en dus een volk dat alle afgoderij als zonde afkeurt en dáárom alleen niet met geweld uitroeit, wijl het de eere van den Christus te na zou komen, ooit anders dan door geestelijke invloeden zijn macht te willen vestigen. Het psychologisch Darwinisme, dat alle zedelijke veerkracht uit uw merg

wegzuigt, door u diets te maken, dat alle deze afgoderijen eigenlijk geen afgoderijen, maar veelszins schoone, zij het ook lagere, vormen van het dusgenaamd »godsdienstig besef" zijn, moet tegengestaan met alle kracht. En wat bovenal dient bestreden, is de door en door onware voorstelling, alsof de Mohamedaan geen afgodendienaar zou zijn, maar aanbidder met ons van den eenigen waren God, slechts door Mohamed in den Koran, in steê van door Jezus ons in de H. Schriften vertolkt. Er moet weêr beleden en erkend, dat »Allah" een door den mensch zelf uitgedachten God is, die met den Drieëenigen God der Christenen zelfs den naam niet gemeen heeft. Weshalve dan ook elke uitkeering van Rijksgelden ten behoeve van dezen Allah-dienst onverwijld dient gestaakt; elke aanwezigheid van 's lands hooge dienaren op feesten van dezen »Allah" strengelijk dient verboden; elke accomodatie aan de Allah-vereering, gelijk Generaal Van Swieten zich ten laste liet komen, niet onberispt mag blijven; en een afgodisch komediespel van karbouw-offerande, als nog onlangs een chef in landsdienst zich ter ontduiveling van een locomotief veroorloofde, zonder aarzelen met afzetting dient gestraft.

Men behoort er onder de volken van den Archipel wel en deugdelijk van doordrongen te zijn, dat we hun afgoderijen vrij laten; volstrekt niet uit waardeering; noch ook uit vrees voor uitbarsting van hun fanatisme; maar alleen krachtens den eisch van het Christelijk beginsel zelf, dat niet anders dan langs den weg der overtuiging triomfeeren wil!

Door elke andere houding, hetzij van heimelijke accomodatie, hetzij van openlijke eering, verloochent het rijksbewind het karakter der natie; zondigt tegen dien God, die de verloochening van zijn eer vooral in zijn Overheid wreekt; en doet niet anders dan op Indisch terrein de kryptogaam »Neutralitas" overplanten, die het hier reeds nooit verder dan tot een ijl en spichtig sprietje bracht, en in Oostersch klimaat eenvoudig wegzweert in haar schimmel.

§ 260. — *b.* De kerkgenootschappen.

De thans in onzen Archipel bestaande kerkinrichting is, voor wat den Protestantschen kerkgenootschappen aangaat, in zichzelve geoordeeld.

De Roomsch-Katholieken hebben wat ze behoeven; genieten vrijheid; beschikken over een corps belijdende, bekwame, ontwikkelde geestelijken; staan door den Bisschop *in partibus* te Batavia met het rijksbewind in officieel en toch onafhankelijk verband; hebben zich weinig te beklagen over gebrek aan belangstelling bij Roomsch-Katholieke ambtenaren; geven schier aan elk zendingsstation gemeentelijke inrichting; en staan

aldus op vasten voet; winnen bij den dag; en genieten algemeene achting.

De Protestanten daarentegen zijn zich zelf in hun kerkinrichting een hinder; indien ze gelooven, een ergernis; en voor wat buiten is tot een aanfluiting. Ze vormen toch het ongerijmde en onbestaanbare van een algemeen-Protestantsche-Staatskerk; met gemeenten die onvrij, geestelijk verarmd en verloopen zijn; onder leeraars, die, van buiten door rijksbenoeming ingebracht, schier allen zonder geloof of belijden, met hun eigen figuur verlegen staan; en boven en behalve door dezen drievoudigen jammer, nog droever schier door het onloochenbaar feit te schande gemaakt, dat de Europeesche Christenheid onder hen, van alle hooger belijden af; indien niet maar ook aan dieper, heiliger levensernst gespeend; is.

Reeds lang had men op Plein en Buitenzorg dan ook behooren in te zien, dat dit niet langer geduld kon of mocht. En de moeilijkheid, dat men aan de bestaande regeling zich bilateraal gebonden had, mag geen oogenblik als verontschuldiging aangevoerd voor de volslagen ontstentenis van een veerkracht, die slechts even had behoeven op te waken, om een zoo ontzenuwd lichaam als het Indische kerkbestuur tot het handelen naar heiliger richtsnoer te bewegen.

Het dient er toe te komen, dat deze onbestaanbare en zoo geestelijk als staatsrechtelijk geoordeelde Staatskerk door verdwijning ophoude, de eere van den Christus in onze Koloniën te omsluieren. Toe komen, dat de Gereformeerde gemeenten haar confessioneel en presbyteriaal karakter herwinnen. Er toe komen dat elk gemeentelijk kader, dat geen stof heeft en dus levensvatbaarheid mist, eenvoudig vervalle, om elders te herleven in zendingsstations, die, bij uitzetting tot b. v. honderd leden, terstond in het kerkelijk kader dienden over te gaan.

§ 261. — *c.* De Zending.

In het bloeien en welslagen der Zending moest ons Indisch bestuur zijn eere stellen.

Immers, gelijk straks bleek, is het zelf voor de kwijting van zijn zedelijke roeping tegenover de Indische volkeren van Indië's »kerstening" afhankelijk, en toch is het als Overheid tot rechtstreeksch bekeeringswerk onbekwaam.

Wat kan aan het Indisch bestuur, onder dit dilemmatisch verband, dan gelegener komen, dan dat zich uit het rijk zelf, door particulier initiatief, een stroom naar Indië keere, die, wel niet uit sociale of politieke berekening, maar dan toch met geestdrift en toewijding, zijn kracht aan deze ontzaglijke taak wil beproeven?

Doel van de Rijksvoogdij over Indië is, ook de daar wonende volken de zegeningen deelachtig te maken, die de maatschappij hier te lande geniet. Dus moet hij wel een weg openen, waarlangs de Christelijk-Europeesche maaatschappij van hier met de Mohammedaansch-Aziatische maatschappij van overzee in aanraking kan komen, of meerder minder naar zich zelf mocht vervormen; doende aldus ongezocht de voorwaarden ontstaan, waaraan voor de Rijksvoogdij zelve de mogelijkheid van plichtsvervulling gebonden is.

Op dien grond eischen we derhalve, dat het Gouvernement aan beide maatschappijen weten doe: dat het de zending niet langer, gelijk dusver, tegen wil en dank als een noodzakelijk kwaad zal dulden; maar ze van nu voortaan accepteert en, met alle gevolgen van dien, wil.

Hieruit zou voortvloeien, dat het gouvernement met de kerkgenootschappen, die zich hiertoe aanmeldden, of ook, waar deze achterbleven, met corporatiën van leden uit hun midden; mits steeds op den grondslag van een erkende kerkelijke confessie; in officieele aanraking trad, en de missie ongeveer in dezer voege regelde, dat *a.* elk kerkgenootschap zijn werkzaamheid op Java voorshands beperkte tot een enkele afdeeling of residentie; dat *b.* de geordende zendelingen rang zouden nemen op gelijken voet met de kerkleeraars; dat *c.* een inspecteur, door zulk een kerkgenootschap aan te stellen, de correspondentie zou onderhouden met het gouvernement; dat *d.* deze genootschappen waarborg zouden leveren voor de uitzending van geschikt personeel; dat *e.* aan zulk een genootschap in vrij bezit een voldoend perceel rijksdomein zou worden afgestaan, 't zij in gouvernements tuinen, 't zij op woeste gronden; en dat *f.* het gouvernement op zich nam, eventueele woeling, die het gevolg mocht zijn van louter geestelijke overtuigingspogingen, in bedwang te houden met haar politieke macht.

Beperking tot een enkele residentie wordt in dit stelsel geëischt om de drievoudige reden: 1o. dat het alleen zóó doenlijk zal bevonden worden, duurzaam voor de orde in te staan; 2o. dat het alleen zoo mogelijk zal blijken, de zending met een hooger en lager ambtenaarspersoneel te omringen, dat haar sympathetisch is; en 3o. overmits alleen op die wijs de hoogst schadelijke concurrentie der kerkgenootschappen onderling; die, zoolang er plaats te over is, immers niet hoeft; ongezocht wordt voorkomen.

§ 262. — *d.* De scholen.

Op schoolterrein eindelijk moet, evenals bij de zending, het beginsel richtsnoer zijn: dat men de Christelijk-Europeesche maatschappij van hier

op vrijen voet ten zegen late arbeiden aan de bewerking van de Mohammedaansch-Aziatische maatschappij daar.

Vrees voor verzet mag daar niet van afhouden, wijl er de eere van het Rijk in steekt, te toonen, dat het meester is en weet te blijven op zijn erf. En evenmin mag het gouvernement voor zulk een maatregel terugdeinzen ter oorzake van beweegredenen, aan het stelsel der »moderne secteschool" ontleend; wijl het bederven door dit heilloos systeem van onze Nederlandsche toestanden, wel allerminst oorzaak behoeft te zijn, dat ook Indië aan gelijksoortige proefneming worde onderworpen.

Het lager onderwijs, tot het geven waarvan een hier te lande geëxamineerd onderwijzer zich aanbood, zou daarom o. i. door het Indisch gouvernement niet slechts geduld, maar ook finantiëel gesteund, zoo niet gedragen moeten worden. En ook hierbij zou men systematisch te werk dienen te gaan. Niet hier een school en ginds een klasse, wat op geldverspilling en ontmoediging uitloopt; maar ook hier saâmtrekking van de beschikbare, mits gelijksoortige krachten in een enkele residentie; liefst met de zending der kerkgenootschappen in behoorlijk verband.

En of men dan al bij zulk onderwijs óók kerstening van den Inlander beoogde, zou, verre van daartegen een bezwaar op te leveren, veeleer aanbevelingsbrief er voor zijn, en mits een op dien voet geopende school slechts waarborg bood voor deugdelijk maatschappelijk onderwijs, onder behoorlijke contrôle stond, en niet beneden zeker vast te stellen leerlingencijfer daalde, zou het gouvernement ook aan zulk een school o. m. een perceel domein behooren af te staan, om uit de opbrengsten daarvan te leven.

Van zelf zou aldus, door het vis unita fortior het Christendom in zulk een residentie een macht worden, die allengs ook de opleiding van den Javaanschen adel in middelbare scholen zich aantrok; en dusdoende zelfs van lieverleê den weg kon banen tot wat Java reeds voor vijftig jaren had moeten bezitten: een vrije universiteit.

(3 Februari '79).

IV.

STELSEL VAN BESTUUR.

§ 263. De conclusie waartoe we geraken, is alzoo deze: Nederland bezit de Koloniën, om zich te haren opzichte te kwijten van de zedelijke verplichtingen van voogdij. Aanvaardt nu ons rijk deze grootsche taak met helder bewustzijn, dan kan dit strekken om de veerkracht der natie te verhoogen; haar in haar nationale eenheid te bezielen; haar te richten op een hooger levensdoel; en tegelijk het te enge levensterrein van haar volksbeweging merkelijk uit te breiden. Terwijl, ook afgezien hiervan, dit koloniaal bezit ons prestige verhoogt door de nawerking van een roemrijk verleden, en onze positie op het politieke schaakbord meer dan verdubbelt in beteekenis door het feitelijk gewicht dat het ons bijzet.

Intusschen dient Nederland zelf te beoordeelen, of het die taak aan wil en aan kan.

Immers, daartoe wordt geen mindere eisch gesteld, dan dat we: 1. een troepenmacht op de been en een vloot in zee houden, sterk genoeg om onze politieke hoogheid over de bevolking dier Koloniën te handhaven; 2. dat we een niet onaanzienlijk deel van de beste elementen onzer maatschappij voor de magistrale, paedagogische en industrieele behoeften dezer gewesten afstaan; en 3. dat we het risico aandurven, dat bij eventueele verwikkelingen dit koloniaal bezit ons berokkenen kon.

Waar dan tegenover staat, dat Nederland als Souverein, behalve zijn meerder prestige: 1. rechtstreeks beschikken kan over de regalia en domeinen der Koloniën; 2. door het koloniaal bezit een werkkring ontsluit voor zijn overbevolking; en 3. zijdelings materieele hulpbronnen opent voor zijn maatschappelijken bloei.

Oordeelde nu ons volk desniettemin dat dit voordeel kwalijk tegen den last opwoog, en vond het geen hart meer in den boezem, om voor zoo verheffend levensdoel, des noods tijdelijk, een deel van eigen rust en schat te wagen, dan zou een zoo ontzield geslacht de eere van zulk een bezit ook niet meer waard zijn, en hoe eer hoe beter de hand hebben af te trekken van een kostbaar pand, waaraan alsdan nooit dan schade voor eigen zedelijke ontwikkeling en schande voor een eens zoo goeden naam te ontleenen viel.

Maar wil men die conclusie niet (en wat Nederlander zou ze, zonder diep van schaamte te blozen, aandurven?); dan dient ook toegetast; met

bezonnenheid en heiligen zin; om een loop van zaken te stuiten, die de Koloniën tot een socialen puinhoop maakt en óns demoraliseert.

§ 264. Zooals het nu staat, doet Indië ons geen goed en wordt door ons Indië bedorven.

De kassiersrekening wordt telken jare verevend; maar in het nationale schuldboek wordt ál ingedragen; en ingedragen dat het volk er wel niet aan denkt, en ons Rijksbewind er de oogen voor dicht sluit, maar dat het toch gezien wordt door een Alwetend God en tegen ons roept bij den Rechter der natiën.

Hoe nu, om aan dit oordeel te ontkomen, de kerstening van onze Koloniën door de maatschappij hier te lande beproefd, en door het Rijk begunstigd dient te worden, werd aangeduid in ons vorig artikel. En zóó zeer is zelfs die kerstening, en wel die kerstening onverwijld en rechtstreeks, ons hoofdzaak en uitgangspunt, dat zonder haar elke voogdelijke bemoeiïng met de Koloniën ons arbeid om niet dunkt en roekelooze verspilling van kracht.

Toch niet zoo, alsof hiermeê reeds alles gezegd ware!

Juist toch om zijn zedelijke meerderheid te toonen, heeft het rijk óók zorg te dragen, dat het bewind over zijn koloniaal bezit vroed en beleidvol zij; dat het recht met hand en tand en onverbiddelijk, voor en tegen een ieder, gehandhaafd worde; dat de geldheffing doeltreffend en gelijkmatig zij; dat de voorwaarde voor sociale ontwikkeling zich vormen kunne; en dat de intellectueel zwakkere inlander tegenover de sluwheid van den gewetenloozen indringer veilig sta achter het schild van ons gezag.

§ 265. Voor de bewindvoering over onze koloniën dient de kracht gezocht niet in de veelheid, maar in de instructie, de qualiteit en de goede plaatsing van ons ambtenaars-personeel.

Wat aangaat de instructie, behoort vast te staan, dat geen met gezag bekleed ambtenaar dan ook met iets anders dan de uitoefening van dat gezag te maken hebbe. Geen sprake dus van bemoeiïng mag er voor den ambtenaar zijn met eenige industrieele onderneming of gouvernements-cultuur; sprake evenmin van de altoos noodlottige vermenging, die bewindsman en rechter in één persoon versmelt; maar sprake uitsluitend van bestuursdaden, ter handhaving van onze hooge autoriteit en ter hooghouding van ons zedelijk prestige.

Niet minder leggen we nadruk op de qualiteit van ons ambtenaarspersoneel, die, veel meer nog dan hier te lande, de hoogste eischen stelt.

Niets is bedenkelijker dan de dwaling, dat Indië met minder toe kan dan wij. Integendeel moet, wijl in Indië de contrôle der publieke opinie zooveel geringer; de taak zooveel omvattender en de verleiding tot misbruik zooveel gereeder is, in elken man, die ons daar vertegenwoordigen zal, een probiteit van karakter en zedelijken ernst wonen, als de gewone klasse van lieden noch hier noch ergens u biedt. Oók op kennis; maar meer nog op beleid en rijpheid van zin; komt het in zulk een exceptioneelen toestand aan; en een gouvernement dat, om deze kostelijke ingrediënten te winnen, en, eens gewonnen, te bewaren, niet meer doet dan dusver ons Departement van Koloniën deed, kweet zich stellig nietvan zijn plicht.

En dan de plaatsing!

Illusie zou het zijn, te wanen, dat Nederland van dit goede personeel voortdurend stof te over kon opleveren, om allengs heel het bestuurskader van Indië te bezetten. Tegenover het systeem, om telkens weêr een tak van bestuur onder Europeesch personeel te brengen, plaatsen wij daarom het beginsel, om uitsluitend de »Spitze der Behörde," gelijk onze naburen het noemen, uit het Moederland te nemen, en, ónder hen, den dienst te laten beheeren door wel onderleide en in strenge tucht gehouden zonen van de inlandsche aristocratie.

Maar dan ga die lijn van ons bestuur ook door tot op het gewone dessah-hoofd, d. w. z. dat ook deze dorpschefs niet langer blijven mogen wat ze dusver waren: een door ons gebruikte schaapshond om de kudde tam te houden; maar worden moeten personen, die, onder toezicht, een welomschreven gezag uitoefenen en voor hun diensten op vasten voet worden betaald.

§ 266. Rechtsveiligheid is, voor ál wat mensch heet en onder élke hemelstreek, de eerste en onmisbare voorwaarde voor de veredeling van karakter en de ontwikkeling van kracht.

Ontbreekt die, dan wordt de machtige tot knevelarij verlokt en zet zich in het hart van den mindere een wrok, die nijd baart en òf kruipend maakt òf verwildert. En daarom lette men er wel op, dat in de quaestie van rechtsveiligheid niet maar de vraag steekt, of men met of zonder revolver te bed zal gaan; maar veel meer het diep-zedelijk vraagstuk: of ge de plooi, die in het volkskarakter kwam bij wilkeur en machtsmisbruik, alsnu door karaktertrekken van edeler aard zult vervangen.

Daartoe nu is voor Indië drieërlei noodig, t. w. nauwkeurige beschrijving van wat als recht gelden zal; een strikt onpartijdige en der zake kundige rechtspraak; en een streng gedisciplineerde politie, die weet door te tasten.

Niet op invoering van ónze wetboeken, maar op codificatie, na zuivering, van het in Indië geldend recht, komt het aan; want alleen dat wortelt in Indië's historie en zit met weêrhaken in de consciëntie der bevolking vast.

En zoo ook niet op een geheel Europeesche rechterlijke hiërarchie moet men aanwerken. Och, wat verstaan die lagere rechterlijke ambtenaren, die zoo pas in Indië voet aan wal zetten, van taal, landaard en onderlinge verhoudingen? Maar op een inlandsche rechterlijke hiërarchie; aan een universiteit op Java zelf gevormd; en voor wier onpartijdigheid men waarborg vinde in deugdelijke, met Europeesch personeel bezette, rechtbanken van cassatie en appel.

En eindelijk, die rechtspraak moet er op zijn ingericht, om aan élken inlander tegen onbillijke ambtenaren, en aan den minderen man onder hen tegen zijn sociale verdrukkers, recht te verschaffen. Een eisch, die gesteld moet; niet alleen opdat de klager recht krijge; maar ook als sleutel op het ambtenaarssysteem; wijl elk ander middel om inlandsche ambtenaren in den band te houden hen òf tot schade van het gezag vernederen zou, òf in het beste geval nooit meer worden zou dan schijn.

(5 Februari '79.)

V.

FINANTIËEL BEHEER.

§ 267. Moeilijker nog laat zich voor onze koloniën een doeltreffende inrichting vinden van het belastingwezen.

Een moeilijkheid, die nog aanmerkelijk verhoogd wordt door het pijnlijk droeve feit, dat de vier beste middelen van ons tegenwoordig beheer, t. w. de cultures, de landrente, de heerediensten en de opiumpacht, ons in zedelijken zin reeds ontvielen.

Wel staat hier tegenover, dat de valsche weelde, waaraan de cultures onze Indische huishouding wendden, weêr kan en moet ingekrompen; en dat de uitgave voor het toezicht op deze industriën eens zal wegvallen. Maar, ook na aftrek daarvan; en zelfs na aftrek van wat voor vloot en leger en hoog bestuur o. i. door het Rijk ware te kwijten; zal het budget van binnenlandsch bestuur voor de koloniën toch nog steeds een millioenencijfer blijven aanwijzen, dat niet dan met inspanning uit Indië's eigen middelen zal te bestrijden zijn.

Waarom nu het cultuurstelsel hiervoor niet duurzaam in aanmerking kan komen, toonde ons tweede artikel reeds; terwijl, immers, de landrente, de heerediensten en de opiumpacht al onder even onweêrlegbaar oordeel bezwijken.

§ 268. De landrente toch, d. i. het stelsel om bij admodiatie een belasting op het product over de dessah's om te slaan, en nu voorts de dessah-hoofden voor de gereede betaling aansprakelijk te stellen, heeft er, blijkens alzijdige ervaring, toe geleid, dat de dessah-hoofden dezen aanslag uiterst wilkeurig en ongelijk verdeelen; hun vrienden er van vrijstellen; er den kleinen man voor laten opkomen; en in den regel de helft meer innen dan het gouvernement ontvangt. Een schandelijke toedracht van zaken, die reeds afdoende met dit korte woord uit de nota van den resident Van der Poël gesignaleerd is: »Er zou geen einde komen aan de beschrijving van de vexatiën, willekeurigheden, onderdrukkingen en afpersingen, welke de landbouwende klasse jaarlijks van hare dessahhoofden ondergaat, ter zake van de inning eener belasting, welke nog heden ten dage door de residenten en andere ambtenaren naar hunne zinnelijkheid wordt berekend en aangeslagen" 1). Een declaratoir, waarop, om nog dezen éénen getuige te noemen, de heer Blommenstein, een man van zeer behoudende politiek, in zijn vlugschrift »Java en de Javanen" het zegel drukt, als hij schrijft: »Met de landrente is het schreeuwend, en men kan aannemen, dat er van den landbouwer millioenen meer geheven worden dan de aanslag voor Java bedraagt!"

§ 269. Even weinig bevelen zich de heerediensten aan; een betaling van belasting in den arbeid, die, hoe ook reeds beperkt en aan haar wildste loten besnoeid, toch ook zoo nog een kanker blijft, die knaagt aan den welstand van de inlandsche bevolking. Zulk een belasting toch; in onvermengd Oostersche huishoudingen, bij ontstentenis van voldoenden geldsomloop, een noodzakelijk kwaad, maar ten minste in dien toestand zelven een gedeeltelijk correctief vindend; ontaardt in een plage, van een vloek vaak weinig verschillend, zoodra zulk een huishouding Westersche elementen in zich opneemt; zich uit den hoofde onevenredig uitzet; en aldus door verbreking van het sociaal evenwicht zijn correctief kwijt raakt. Waar geld kan gegeven, en voor dat geld arbeidskracht gehuurd worden, is heeredienst doellooze krachtsverspilling; levert gebrekkigen arbeid; kweekt wilkeur; en houdt den man, die ze

1) Zie Kol. Verslag. 1877. Bijlage N, pag. 20.

praesteert, zedelijk ten onder. Over het hierin schuilend kwaad is de stem dan ook bijna eenparig en zelfs mannen als de heeren Smissaert en De Sturler, wier getuigenis men aan de overzij niet licht wraken zal, schreven de één: »Vooral is het noodzakelijk dat de afpersingen, vaak onder den schijn van heerediensten gepleegd, gestrengelijk worden te keer gegaan;" en de ander: »Men klaagt over misbruiken die gemaakt worden van de heerediensten. Die klachten erken ik voor gegrond!"

§ 270. De opiumpacht eindelijk kan geen stand houden tegen de dubbele bedenking, dat èn elke verpachting van welk middel ook tot misbruik aanleiding geeft, èn de opiumpacht speciaal de overheid medeplichtig maakt (aldus geld uit zonde slaande) aan het zedelijk ondermijnen van de Javaansche bevolking. Volsta daarbij voor het kwaad, dat elke verpachting voor Indië met zich brengt, dit getuigenis van den Minister G. L. Baud: »dat men, zijn plannen volgende, er toe geraken zou, om de zoo drukkende en tot vele vexatiën, afzettingen en straffen aanleiding gevende verpachte middelen, grootendeels, zoo niet geheel, af te schaffen" 1). En gunne men ons voor het speciale kwaad, dat in den opiumpacht schuilt, de verwijzing naar wat in een der vorige hoofdstukken van de bemoeiïng der overheid met de hoererij is gezegd; als geldende in gelijksoortig geval, opzichtens het zedelijk karakter der overheid, ook hier een even gestrengelijk afkeurend oordeel.

§ 271. Tegenover dezen viervoudigen misstand nu zou men, ter herstelling van gerechtigheid, behooren uit te gaan van het beginsel: dat aan de regeering uit de hulpbronnen van Java en hare bevolking ongeveer gelijke inkomsten als thans gewaarborgd dienden te blijven, maar geconverteerd in een publiekrechtelijk zuiverder, zedelijk onberispelijker, en gelijkmatiger vorm.

We zijn niet overtuigd, dat de last voor Indië te zwaar, maar wel dat hij verkeerd drukt.

Met terzijzetting van de cultures is dezerzijds dus voor den Javaan niet bedoeld een ondenkbare vrijstelling van lasten, maar wel een conversie van een industrieelen in een publiekrechtelijken last. In de cultuuropbrengst schuilt: *a.* een pacht van den bebouwden grond; *b.* arbeidsloon; *c.* kosten van bereiding en vervoer; *d.* rente van kapitaal; en *e.* belasting van bodem, bedrijf en product.

Dat vermengde nu warre men uiteen. Inne de belasting als belasting.

1) Zitting van 14 Maart 1849. Bijbl. v. 59.

Betale het arbeidsloon voluit. Doe het land zijn pacht opbrengen. Schenke aan zorgvuldige bereiding haar eigen industriëele kracht. En late het kapitaal zijn rente vinden langs den weg van koop, van pacht of van hypotheek.

Dit kan, blijkens de met name op Ceylon verkregen resultaten, ten gevolge hebben: 1. dat de roofbouw, door intersiever bouw vervangen, bij aanwending van gelijke kracht, de opbrengst schier verdubbelt; en 2. dat de zorgvuldiger bereiding de qualiteit van het product derwijs verbetert, dat de prijs 11 pCt. opgaat. Verschillen, voor het minder vruchtbare Ceylon aanwijsbaar in deze sterksprekende cijfers, dat Java drie katties op hoogstens t i e n boomen oplevert, terwijl gelijk getal katties in Ceylon van v i e r boomen zijn geplukt; en dat de op Javaansche wijs bereide n a t i v e c o f f e e met gemiddeld *f* 0.48, tegen de beter bereide p l a n t a t i o n - c o f f e e van *f* 0.55 per picol het onderspit dolf.

Reeds in deze elf procent op de qualiteit zouden dus, des vereischt, de gegevens aanwezig zijn, om, met vrijlating van de helft der thans bij de cultures ingedeelde personen voor anderen arbeid en met behoud voor het gouvernement van reëel gelijke inkomsten als thans, voldoende rente te bieden aan het Europeesch kapitaal.

§ 272. Het doel zou dan moeten zijn, er door geleidelijken overgang allengs toe te raken, dat al het domein (woest of reeds bebouwd) in erfpacht uitging; de Javaan, van cultuur en heeredienst ontlast, vrij kwam, om, tegen onverkort loon, geheel dit domein te bewerken; en dat dan door de pachters aan het rijk voldaan werd pacht en grondbelasting, patent en uitvoerrecht. Een verhouding, waaruit dan, na het vormen van nieuwe kampongs en het zich ontwikkelen van een natuurlijken toestand, geleidelijk de mogelijkheid zou geboren worden, om later het alsdan prijzig geworden erf met voordeel te verkavelen en door amortisatie, uit de opbrengst, van Rijksschulden, een duurzaam vast gewin te verkrijgen in mindering van rentelast.

Gepaard hiermeê zou alsdan de vijfvoudige maatregel behooren te gaan: 1. dat geheel Java kadastraal opgemeten en de landrente in een gelijkmatige grondbelasting werd omgezet; 2. dat de heerediensten afkoopbaar werden gesteld; 3. dat de dessah-hoofden een vast aantal opcenten op de grondlasten ontvingen; 4. dat de opiumverkoop gebracht werd onder de l i c e n t i ë n; en dat 5., wijl in- en uitvoerrechten r e g a l i a zijn en het rijk der Nederlanden, als ten deze Souverein, toch niet aan zich zelf kan betalen, de Nederlandsche vlag geoordeeld werd een handelseenheid tusschen Nederland en zijn bezit te vormen, die rechten heffen

kan en moet van wat onder de vlag van andere natiën uit- en ingaat, maar nooit van vracht die uit- of inzeilt onder onze eigen driekleur.

Voor het Indisch Bestuur zou dan ter beschikking komen alle bate van verbeterde grondbelasting enz., met uitzondering van het domein en de regalia, als in- en uitvoerrechten, vischvijvers enz.; terwijl aan het rijksbeheer over de Koloniën zou ten goede komen: de opbrengst van pacht, patent en grondbelasting op het domein, alsmede de rechten van in- en uitvoer en verdere regalia.

Waartegenover dan staan zou, dat het Rijksbewind zelf zijn gouverneur-generaal bekostigde, die als Rijkscommissaris bij het Indisch bestuur zou fungeeren; zelf de douanenwacht aan de grenzen betrok; en zelf een aanmerkelijk deel van vloot en leger onderhield, om desnoods de Koloniën in onderwerping te houden en bedwang.

Niet geheel de militaire macht; want een deel van vloot en leger zou de kolonie toch moeten onderhouden; ook indien ze volstrekt autonoom ware. Maar wel dat andere deel, dat men in Indië op staanden voet zou afdanken, indien men onzerzijds, uit gebrek aan zedelijke veerkracht en tekort aan nationaal besef van eigenwaarde, roekeloos den band met Indië verbrak.

§ 273. En dat ander deel moet dáárom rechtstreeks onder het Rijksbewind blijven, overmits Nederland aan plichtverzaking schuldig zou staan, indien het de aan zijn hoede toevertrouwde volkeren ooit ofte immer in handen speelde of overliet aan de kleine groep van Europeesche herkomst, die haar tabernakelen in de tropische gewesten opsloeg.

Den goeden toch niet te na gesproken, is het onbetwistbaar, dat deze dungezaaide kolonisten niet door zedelijke, maar uitsluitend door financieele motieven tot deze overbrenging van domicilie besloten, d. i. om door huwing van eigen kapitaal en intelligentie aan Java's bodem en werkkracht een hooger winst te maken, dan de verhouding in het moederland toeliet. En het is deswege, dat we ten slotte nog afzonderlijk klem legden op de zedelijke verplichting van het Rijksbewind, om én tegen het Indisch Bestuur én tegen den Europeeschen kapitalist de rechten van den inlander op een vrije ontwikkeling, naar eigen aard en inborst, te beveiligen.

Want dit versta men wel: men mag de revolutie van het cultuurstelsel niet ontloopen, om zich de revolutie der doctrinaire politieken in de armen te werpen.

Wat men doen mag en moet, is: de strak toegeregen snoeren van

het keurslijf losser maken, om aan het leven zijn vrije beweging te hergeven. Maar of dit leven, eenmaal vrij gemaakt, zich, om dit ééne te noemen, communaal dan wel individueel ontwikkelen zal, dit en zooveel meer staat niet aan reglement of ordonnantie ter beoordeeling, maar aan Hem alleen, die ook aan Indië's volken een eigen aandrift inschiep en naar die aandrift ze leidt. (5 Februari '79).

VI.

'S RIJKS BEZIT BUITEN JAVA.

§ 274. In den Indischen Archipel vormt Java het natuurlijk middenpunt van ons koloniaal bezit. Ligging; aard en cijfer van bevolking; historie en bodemsgesteldheid, dragen hier toe bij.

Toch mag het bezit buiten Java daarom aan dit koloniale centrum nog niet opgeofferd; iets wat dusver maar al te dikwijls in tweeërlei opzicht geschied is; en wel ten eerste, doordien men het op Java ingevoerde regeersysteem pasklaar achtte voor heel den Archipel; en ten andere, overmits men, om Java niet te kort te doen, de buitenbezittingen meest stiefmoederlijk afscheepte.

Voor zoover ook hierbij de beginselen van Staats- en volkenrecht betrokken zijn, moest ons rijksbewind er daarentegen naar streven, om: 1. zijn souvereiniteit over den geheelen Archipel uit te breiden; 2. die souvereiniteit niet dan uiterst langzaam en geleidelijk te laten voortwerken; en 3. onder het schild dier souvereiniteit voor elk eiland zich dien eigendommelijken toestand te laten ontwikkelen, die bij den aard van zijn bevolking en zijn geographische ligging past.

De Archipel vormt metterdaad één groep van eilanden, die saâm- en bijeenhoort. Lotgemeenschap is voor deze groep dus het best en natuurlijkst. En is Nederland nu eenmaal feitelijk souverein in ruim twee derden van zijn bewoonde uitgestrektheid, dan ligt het voor de hand, dat ook onder ónze vlag de herzameling van deze verstrooide eilanden tot een volkereneénheid plaats vinde.

In zóóverre spreekt dan ook in de neiging van de mannen te Batavia, om ons bezit steeds verder uit te breiden, slechts de uiting van een natuurlijken drang, en moet zelfs de poging, die men bij Kotta-Radjah deed, om althans van Sumatra's noordkust elke andere Europeesche of

Amerikaansche souvereiniteit te weren, allerminst op ondoordachte wijze gewraakt. Zoo weinig gewraakt zelfs, dat veeleer de onverschilligheid, waarmeê men op Buitenzorg de Noordkust van Borneo geworden liet en bij het overgaan van de Soeloe-eilanden aan Spanje toezag, als blijk van bekrompen politiek en weinig berekenend beleid dient afgekeurd.

Gelijk toch immers uit de door het Handelsblad publiek gemaakte correspondentie tusschen den heer Woudrichem van Vliet en den hoogleeraar Leone Levy blijkt, is de neêrzetting bij Brunei wel ter dege nog in een tijd geschied, toen een Engelschman geen andere souvereiniteit kon aanvaarden dan ten behoeve van Engelands Kroon; terwijl anderzijds de nu publiek gemaakte stukken over den afstand van de Soeloe-eilanden aan Spanje zeer ernstiglijk de vraag doen rijzen: in hoeverre het aan den Sultan van de Soeloe-groep behoorende stuk van Borneo duurzaam vrij zal blijven, of wel meê overgaan onder het gouverneurschap van de Philippijnen.

§ 275. Deze tactiek van lijdelijkheid nu dunkt ons in hooge mate bedenkelijk, en, zien we wel, dan moest men, zoo op het Plein als op het Buitenhof te 's Gravenhage, standvastiglijk het doel voor oogen houden, om alsnog op Borneo en elders geheel de vrije hand te herkrijgen en onze souvereiniteit, langs vredelievenden weg en bij minnelijke schikking, over geheel het grondgebied van den Archipel uit te breiden.

Dus niet op Atjeh door overhaaste vredebreuk en met onevenredig geweld. Dit toch ruïneert ons militair en finantieel; geeft ons prestige een knak, zonder onzen invloed te verhoogen; en staat, door rechtskrenking, in moreelen zin, aan verdere uitbreiding van ons gezag eer in den weg.

Niet vreezen, maar welkom heeten en zegenen; en dies ontzien moet men de verschijning van Neêrlands vlag op deze eilanden-groep.

Eerst dan zijn we tegenover God en menschen verantwoord!

Dit brengt dan tevens met zich, wat we in de tweede plaats aanstipten, dat de vestiging van onze Souvereiniteit uiterst langzaam moet voortschrijden. Een fort aan den mond van bevaarbare rivieren en bij baaien of havens met redelijken diepgang, ware voorshands het eenig noodige; maar dan ook het op elk punt van den Archipel voor ons onmisbare. En indien we, in steê van honderd millioen tusschen Poeloe-Penang en Kotta-Radjah te verspelen, voor dat goede geld, èn in Atjeh, èn op Borneo, zulke forten hadden aangelegd, zou onze naam vrij wat minder geleden hebben en onze feitelijke macht thans vrij wat beter gevestigd zijn. Zulke forten toch, mits met goeden torpedodienst voorzien,

en aldoor in voeling gehouden door een gestadiglijk kruisend eskader, konden uitnemend wel voor den daar te duchten vijand onneembaar gemaakt worden, en zouden, als handelsstations; met heffing van rechten voor de vreemde vlag; zichzelf van lieverleê bedruipen en een zegen voor de bevolking kunnen zijn.

Vooral indien men ook op het derde punt lette, t. w. om op elk eiland met den eigen aard van de daar wonende volken te rade te gaan. Een Sumatraan in het gareel te willen dwingen, waar de Javaan zich in buigen liet, is een onvergeeflijke fout. Er zit ook in deze nog half wilde volken wel ter dege een onderscheiden karakter. Wat den Javaan een vanzelfsheid dunkt, krenkt den Sumatraan op het bitterst. En daarom: vorderen zullen we in den Archipel eerst op blijvenden voet, als elk dezer eilanden een man van energie aan het hoofd zal hebben; die, »land en luyden" kennend, kiest wat bij hen wortelen kan en schept wat vat heeft op hun gemoed.

Waar ten slotte nog bij sta, dat ook het zendingswerk, om organisch den Archipel te bewerken, niet rusten mag of kan, eer het van den zoom en den buitenkant en den bijna vergeten omtrek naar het hart en het centrum van dezen volkerengroep zijn beste krachten saamtrok. Want in ernst, wie, met de kaart voor zich, die vele stations in de Minahassa, op Almaheira en Nieuw-Guinea, met dat karig bezetten van Java en Madura vergelijkt, die voelt toch, dat de Christophobie van het gouvernement hier met de te weinig middenpuntzoekende neiging van de zending heeft saâmgewerkt, om een verhouding in het leven te roepen, die juist het omgekeerde is van wat ze moest zijn.

§ 276. Ook over Suriname moeten we, tot ons leedwezen, kort wezen. Toch niet zoo kort, of er sta hier een woord van ernstig protest tegen de onverschilligheid en koelheid, waarmeê het prachtig bezit van deze kolonie gemeenlijk op beurs en markt ten onzent bejegend wordt.

Immers, Suriname behoort tot onze oudste aanwinsten; is niet minder dan vijfmaal zoo groot als heel Nederland; had jaren van productie tot een totaal (naar de tegenwoordige geldswaarde) van meer dan dertig millioen; kende zijn tijd toen het heel Java in opbrengst van stapelproducten overtrof; kan als Amerikaansche kolonie hoogere politieke beteekenis verkrijgen dan onze Oost; ligt merkbaar dichter bij ons; heeft in de stations der Moravische broeders een toonbeeld van geslaagde zending; en kon in de toekomst, als de Archipel onder de zuiging van Australië raakt, voor onzen handel nog wel eens belangrijker worden dan Insulinde.

En toch, hoe bitter ellendig en schreiend droef is het in deze heerlijke kolonie gesteld! Van de 2800 □ geogr. mijlen, die het op den bodem beslaat, zijn er weinig meer dan 10, zegge: tien, in bebouwing; in een land, vijfmaal zoo groot als heel Nederland, wonen niet meer menschen dan in het ééne Utrecht; de sterfte overtreft er de geboorte; de productie is tot op een tiende van vroeger gedaald; de afgoderij neemt er, blijkens het laatste koloniaal verslag, toe; plantage bij plantage ligt woest en verlaten; de kolonisatie aan de Saramacca is op het jammerlijkst mislukt; Nederland mag jaarlijks eenige tonnen bijpassen; en naar West-Indië te gaan geldt in onze publieke opinie reeds als zoo doorslaand bewijs van algeheele onbruikbaarheid, dat ook de sociale toestanden er waarlijk niet schitteren.

Eerste oorzaak hiervan was ongetwijfeld de te groote weelde, die in het midden der achttiende eeuw de toenmalige kolonisten verslapte en ontzenuwde; hun de kracht roofde om het hoofd te bieden aan de tegenspoeden, die herhaalde oorlogen; door belemmering van de slavenmarkt en van productie-uitvoer; met zich brachten; en ze al te willig, door verpanding van hun goed aan Amsterdamsche kapitalisten, onder de macht zetten van een vreemde beurs. Vooral in 1770 werd dit opnemen van Amsterdamsch geld een razernij, die in weinig weken schier heel de kolonie om haar onafhankelijkheid bracht, en een schuld van 50 millioen (= thans 150 millioen) op het bebouwde erf vestigde.

Dit brak natuurlijk de energie. Voor vreemden werkt men niet. Zoo dunden de kolonisten en kwamen de zetbazen; hierdoor week het pit uit industrie en landbouw; en het resultaat was, dat reeds lang vóór de slaven-onteigening de koloniale luister was gebluscht. Die onteigening, waarvan de gelden natuurlijk meest aan Amsterdamsche heeren ten goede kwamen, sloopte toen het weinige dat nog was staan gebleven; en deed een tijdlang de meening veld winnen, dat er met deze kolonie niets meer viel uit te richten. Meer dan eens is zelfs over haar verkoop, vooral door Indo-manen, reeds gedacht!

§ 277. En toch, voor zulk een moedeloos en onvaderlandsch oordeel bestond allerminst oorzaak.

Vlak naast Suriname ligt Demerary, Berbice en Essequebo, die; vroeger ons toebehoorend, en nu onder Engeland gekomen; gelijk lot met Suriname deelden, en ook wel in een ver van bloeienden toestand verkeeren, maar er dan toch merkbaar beter aan toe zijn.

Terwijl Suriname bij ons bedelen moet, komt Britsch-Guyana uit en houdt soms zelfs over. Het had toch in '71 slechts 338.000 p. st.

uitgaaf, tegenover 379,000 p. st. inkomst, en in '77 niet meer dan 344,000 p. st. kosten, tegenover 364,000 ontvangst. Op een driemaal grootere bevolking besteedt het 's jaars slechts vier millioen, terwijl ons beheer, bij gelijke reden, er vijf zouden kosten. De uitvoer bedraagt er een totaal van circa dertig millioen, tegen drie à vier millioen in Suriname, wat bij gelijke verhouding tien millioen moest zijn. Dienovereenkomstig gebruikte de handel er dan ook 200,000 ton scheepsvracht, tegenover slechts 20,000 ton in onze kolonie; wat wederom, bij gelijke reden van bevolking, 65,000 moest zijn. Terwijl we alleen in het schoolwezen, dank zij de uitstekende diensten der Moravische Broeders, op een bevolking van 60,000 zielen in Suriname met 5000 scholieren, tegenover 16,000 in Britsch-Guyana, bij een populatie van driemaal meer, een eervolle positie innemen. Vooral aan vierderlei hangt dit, t. w. *a.* aan ons regeeringsreglement; *b.* aan de mislukte kolonisatie; *c.* aan het karakter der in de kolonie toongevende kringen; en *d.* aan het gemis van ondernemingsmoed bij het Nederlandsch kapitaal.

§ 278. Niet alsof ons regeeringsreglement voor Suriname geen kostelijke elementen zou bevatten. Denk slechts aan art. 107 en 159, die we voor Java en ons eigen land aan Paramaribo benijden. Art. 107 toch bepaalt nu reeds juist wat wij voor de Oost wenschten: t. w. dat de gouverneur en het militair niet door de kolonie, maar door het Rijk worden bekostigd; slechts met de kapitale fout er bij, dat men desniettemin domein en regalia aan de kolonie overliet; wat uitteraard ongerijmd is. En art. 159 regelt het onderwijs juist in dier voege, als wij dit voor Nederland en de Oost wenschen zouden: t. w. door de bijzondere school als regel te stellen en de overheidsschool aanvulling te doen blijven; gelijk men weet, met uitnemend resultaat. 1)

De fout van dit reglement schuilt dan ook elders. Dáárin namelijk, dat men, naar Engelsch model gecopiëerde wetten voor een niet-Engelsch publiek uitvaardigend, het heft uit handen heeft gegeven eer het tijd was. De instelling van Suriname's kolonialen raad; in alles een nabootsing van de Engelsche parlementen, met recht van amendement, wetgevend initiatief en budgetrecht; is bij zoo dun gezaaide, zoo wijd verspreide en

1) Art. 158. Het geven van onderwijs staat vrij aan een iegelijk, die voldoende bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid levert.

Art 159. Zooveel de middelen gedoogen, zorgt de overheid, dat het lager onderwijs de verkrijging der allereerste kundigheden onder het bereik brenge ook der minvermogenden. Zij doet dit door ondersteuning van bijzondere of oprichting van openbare scholen.

sociaal zoo achterlijke bevolking, een politieke misgreep geweest, te meer nu men die, om toch kiezers te vinden, kiezen liet over heel het territoir. Dit inzet-stuk toch in de koloniale machine mist de zedelijke kracht, om constitutioneel te werken; deelt de verantwoordelijkheid; en breekt de energie van den Gouverneur.

Even nadeelig werkt nu nog de mislukte kolonisatie aan de Saramacca na; een der droefste bladzijden uit onze historie; van Hollandsche landverhuizers die letterlijk zijn opgeofferd; en weg zijn geslonken als sneeuw voor de zon. Ondanks de gunstige getuigenissen van Dr. Landré, Dr. Dumonthier, Jhr. van Sypestein en anderen, blijkt het ook nu weêr uit het koloniaal verslag, dat de Nederlandsche boer er niet op is aangelegd, om in zulk een tropisch klimaat zelf te spitten. Negers, koelies en Chineezen zijn de eenige werkkrachten, die men duurzaam op zulk een terrein bezigen kan. En een kolonisatie van Suriname zal nooit in iets anders bestaan kunnen, dan in het derwaarts overbrengen van domicilie door ondernemende kapitalisten, knappe industrieelen, geschikt personeel voor opzichters en lieden voor kleine industrie. Zeer ten onrechte trekt men derhalve uit het toen mislukte plan nadeelige conclusiën tegen het zich vestigen in deze kolonie. Maar de verkeerde indruk is eenmaal zeer diep in de publieke opinie geprent. En het duurt lang eer zulk een indruk weêr uitslijt.

Oók schuilt er kwaad in den sociaal lagen toestand van de toongevende kringen. De sociale atmosfeer is er niet gezond, en kan dat niet zijn, wijl een droef verleden nog nawerkt en er lucht en frissche beweging ontbreekt. Herinner u slechts het feit, dat een man als Dr. Zaalberg de daar als »herder" begeerde was; en, wilt ge, dit andere, uit het koloniaal verslag van dit jaar, dat er op de 203 van Hervormde zij gedoopten 158 onechte kinderen waren en slechts 45 echte. Dan zijn de Engelsche kolonisten een ander slag van lieden, die, waar ze ook komen, beginnen met een kerkelijk middenpunt te zoeken, en van daaruit de digniteit der menschelijke persoonlijkheid laten stralen over omgang en beroep.

En wat aan al dit gebrekkige den doorslag ten kwade geeft, is de couponknipperij van onze Nederlandsche kapitalisten; het pit-looze van ons jonge Holland; en het uitgeputte van een door sociale zonde ondermijnde natie hier te lande, die, nauwlijks in staat zelve op de been te blijven, de kracht tot assimileering van andere landsstreken totaal verloor.

§ 279. Het zou er derhalve heen moeten, dat men (wat volkomen constitutioneel ware) op grond van het rijkssubsidie, de macht van den

gouverneur weêr onbeperkter maakte; een energiek man van deze onbeperkter macht tot herschepping en bezieling van de kolonie gebruik liet maken; de ingezetenen sociaal vooruit hielp; en desnoods vreemd kapitaal en vreemde ondernemers naar den overrijken bodem henenlokte.

Ziet men te Amsterdam dan, dat er goud en meer dan goud uit dien bodem te kloppen valt, dan zal men, als anderen het leergeld hebben betaald, ook wel durven. En dan kan en zal het beter worden, mits men er geen kapitaal heensture, maar er zèlf met zijn kapitaal heenga, met het besluit om er zich duurzaam te vestigen. Onpersoonlijke Vereenigingen nutten een kolonie niet. Personen moeten er heen, die wat weten en wat willen. En indien deze de Staats-immigratie zelf overnemen; aan de koelies en Chineezen op de plantages zelf onderkomen verschaffen, om muiterij bij opeenhooping te keeren, en de Christenzendelingen aanmoedigen vooral onder deze koelies te arbeiden, dan kan hier, bij wijze van overgang, een feodaal verband tusschen planters en werkvolk ontstaan, waarbij beiden welvaren.

Het gouvernement zou daarbij niets te doen hebben, dan rechtsveiligheid voor planter en koelie beiden te waarborgen; de afvoerwegen en kreeken goed te houden; en door inkaartbrenging en opmeting van terreinen die vollediger kennis onder de Nederlandsche bevolking te verspreiden, die voor het wekken van den ondernemingsgeest geëischt bleek.

§ 280. En komt men dan ten slotte nog op de hoogstgewichtige vraag naar de defensie zoo van deze als van onze Oost-Indische bezittingen, dan stemt ieder toe, dat alleen tegenover Engeland een gestadig op zijn hoede zijn zaak is. Van andere mogendheden hebben we dáárom niets te vreezen, wijl Engeland nooit ons Koloniaal bezit in handen van Frankrijk of Duitschland zou laten overgaan. En de chimères, vóór nu vier jaren voor het opstoomen van een Turksche vloot naar Atjeh gekoesterd, zullen; nu die Turksche vloot haar onbeduidendheid, zelfs tegenover Russische schepen van veel kleiner charter, heeft doen uitkomen; wel door niemand meer worden gedeeld.

Maar Engeland is gevaarlijk. Gevaarlijk om zijn schier eindeloos assimilatie-vermogen en zijn onverzadigbare hebzucht, die met den Transvaal en Afghanistan heusch nog niet aan haar laatste bete toe is. Maar zou bovenal gevaarlijk worden, indien de antinomie tusschen St. James en Berlijn-Petersburg zich nog scherper ontwikkelde, en men, in ons tusschen beiden inliggen, een dekking van zekere grenzen zocht.

Dan zou Engeland ons wel weêr de goede diensten van het begin dezer eeuw willen bewijzen: »om onze Koloniën in bewaring te nemen."

Maar juist dit vooruitzicht doet dan ook de vraag rijzen, of wij dan toch niet van vroeder zin blijk zouden geven door ons tijdig met een andere mogendheid te verstaan, aan wie wij c. q. ons bezit in bewaring zouden geven.

Juist door zijn eigen precedent heeft Engeland ons recht daartoe, èn wat onszelf èn wat deze andere mogendheid betreft, onbetwistbaar gemaakt. Welke mogendheid hiervoor alleen in aanmerking zou komen, is licht te gissen. En zou dan al, bij tractaat voor zoo goede diensten (bleef het slechts bewaringstaak) in geld, en, werd het oorlog om onzentwil, dan in land, behoorlijk loon door ons te kwijten zijn, dan vergete men niet, dat Engeland voor zijn diensten het loon eenvoudig nam, en weêr nemen zou naar eigen goedvinden; en verlieze evenmin uit het oog, dat reeds de wetenschap dat zulk een tractaat bestond, Engeland; juist om geen derde macht in de Oost-Indiën te doen opkomen; licht van elken aanval op ons koloniaal bezit deed afzien.

(6 Februari '79.)

BIJLAGE U.

I. De Mohamedaansche en Christelijke propaganda in onzen Indischen Archipel.

I.

Blijkens het K o l o n i a a l V e r s l a g van 1875, wint het Mohamedanisme nog steeds in onze Oost-Indische bezittingen veld.
Desaangaande leest men :

p. 14. »Het Mohamedanisme breidt zich in de binnenlanden van Tapanoel onder de Heidensche bevolking uit."
p. 16. »In de Pasoemah-landen, Redjang, Lebong en Koeboestreken, breidt het Mohamedanisme zich langzaam uit. Het getal Mekkagangers neemt zeer toe."
p. 20. »De Mohamedaansche godsdienst breidt zich meer en meer onder hen uit.". (Er is sprake van de Dajakkers op Borneo)
p. 21. »De heidensche Alfoeren, die de binnenlanden van Celebes bewonen, gaan langzamerhand tot den Islam over."

Hiermeê stemt overeen het steeds toenemend aantal van Mekkagangers en inlandsche geestelijken.
Naar Mekka vertrokken in 1874 niet minder dan 2954 personen uit Java en 1847 uit onze Buitenbezittingen, terwijl in den loop van dat jaar nit Mekka terugkeerden naar Java 1847 en naar de Buitenbezittingen 1245 personen.
In 1870 waren de totaalcijfers 3442 bedevaartgangers naar Mekka en 2781 terugkeerende pelgrims, terwijl deze cijfers in 1874 geklommen waren van 3442 tot 4801 en van 2781 tot 3087.
Het aantal hadji's beliep op een bevolking van achttien millioen het cijfer van z e s e n t w i n t i g d u i z e n d, alleen op Java en Madura. Voor de aangestelde geestelijken ontbrak dit jaar de opgave, maar ook hun aantal is steeds toenemend.
Plaats daar nu tegenover de cijfers der Christelijke progaganda en oordeel zelf of er geen aanleiding bestaat tot verootmoediging.
Op een bevolking van zeventien millioen achtmaal honderd duizend zielen telden Java en Madura op het einde van 1873 nog slechts v ij f d u i z e n d z e s h o n d e r d d r i e e n z e v e n t i g inlandsche of Chineesche Christenen.
Voor de Buitenbezitingen, met uitzondering van Celebes, Amboina en Timor, bedraagt dit aantal slechts d r i e d u i z e n d z e s h o n d e r d z e s e n t w i n t i g.
Celebes, Amboina en (van ouds) Timor maken op deze armoede aan Christenbevolking een gelukkige uitzondering. Voor deze drie streken wordt een totaal van 145,046 opgegeven.
Het aantal predikanten, dat in al onze bezittingen saâm werkzaam is, beloopt geen hooger cijfer dan van vijf en twintig op Java, veertien in den Buiten-Archipel, twee ter dispositie en vijftien inlandsche leeraars; saâm z e s e n v ij f t i g.
Alle Zendingsvereenigingen saâm onderhielden een missie van v ij f e n z e v e n t i g

zendelingen, tegenover de fanatieke Hadji-missie van zes en twintig duizend Mohamedaansche zendelingen.

Van deze vijf en zeventig worden er dertig door Duitsche Genootschappen naar onze Indië gezonden, t. w. twee en twintig door het Rijnsche Genootschap te Barmen en acht door de Gossnersche zending. De overige vijf en veertig zijn als volgt verdeeld: Oude Rotterdamsche zeventien, Utrechtsche negen, Nieuwe Rotterdamsche acht, Gereformeerde Vereeniging en die voor in- en uitwendige zending te Batavia elk twee en Ermelo en de Afgescheidenen elk één.

Aangaande de Christelijke propaganda in onzen Archipel leest men in het Verslag:

p. 14. »Het getal van inlanders, die tot het Christendom overgingen, is gering: in 't geheel zijn er in Tapanoelie, (op Sumatra's Westkust) een negenhonderdtal Christenen."

Maar er wordt bijgevoegd: »Deze onderscheiden zich gunstig van hunne Mohamedaansche landgenooten."

p. 19. »Omtrent het zendingswerk der Christenen wordt bericht dat het aantal bekeerlingen gering is" (op Banka.)

p. 23. »Op godsdienstig gebied valt op te merken, dat de Christelijke godsdienst er (in Menado) geen merkbare uitbreiding heeft ondergaan."

p. 24. »Het zendingswerk op Ternate was niet onvoorspoedig. Het had op den maatschappelijken toestand der bekeerden een zeer gunstigen invloed."

p. 25. »Volgens getuigenis van Europeesche reizigers, welke in den laatsten tijd Nieuw-Guinea bezochten, is de vestiging van zendelingen aldaar niet zonder invloed op hunne omgeving."

p. 25. »De radjah van Seba, die op Savoe de machtigste is, oefent op de overige radjah's een machtigen invloed en sedert hij tot het Christendom is overgegaan, hoort men weinig meer van oneenigheden, die tot ernstige of bloedige gevolgen leiden."

Daarentegen kan van de Christelijke bevolking »op Savoe niet gezegd worden, dat zij gunstig afsteekt bij die van de overige deelen van den Timor-Archipel."

p. 119. »Het bekeeringswerk scheen te Mando veel betere resultaten op te leveren dan te Kwala-Kapoeas, ofschoon het getal der Dajaks, die het Christendom aannamen, gezegd wordt in luttel verhouding te staan tot het getal van hen die tot den Islam overgaan."

Omtrent de houding der Regeering bleek nog uit het Verslag: 1°. dat onder dagteekening van Juli 1874 een circulaire door den Gouverneur-Generaal aan de Residenten op Java is gericht, om hun toch de grootste behoedzaamheid tegenover de Mahomedaansche geestelijkheid aan te bevelen; 2°. dat ons Gouvernement nog steeds kleine posten voor Mohamedaanschen eeredienst op zijn budget voert, en 3°. dat van Gouvernementswege een Mohamedaansch veldprediker aan de expeditionaire troepen in Atsjin is toegevoegd.

Deze gegevens gaven in het voorloopig verslag der Tweede Kamer aanleiding tot de volgende opmerkingen:

»Ook weder bij deze gelegenheid had, vooral ook in eene der afdeelingen, eene levendige gedachtenwisseling plaats over de houding, die de Regeering ten aanzien der verspreiding van de beginselen des Christendoms onder de bewoners van onze Oost-Indische bezittingen behoort aan te nemen. Het was, volgens sommige leden, een ijdel vertoon, van den wensch te spreken, om de inlandsche bevolkingen tot hoogere beschaving op te voeren, als men het krachtigste element voor die beschaving te keer ging of ter zijde liet. Er lag iets zeer beschamends in de omstandigheid, dat, hoewel Nederland nu reeds twee en een halve eeuw heerschappij op Java en Madura heeft uitgeoefend, daar, vol-

gens officieele opgaven, slechts 5673 inlandsche Christenen gevonden worden. De Indische Regeering, die dan toch een Christelijken Staat vertegenwoordigt, moest haar neutraal standpunt laten varen en door ruime subsidiën de bijzondere Christelijke scholen, zoowel Protestantsche als Roomsch-katholieke, ondersteunen en trachten uit te breiden. Thans wordt het bestaan dier scholen, die in sommigen der buitenbezittingen een groot aantal leerlingen tellen, als geïgnoreerd, zoodat men daarvan in het Koloniaal Verslag nauwelijks melding ziet gemaakt. Door die handelwijze werd het Mohammedanisme in de hand gewerkt, dat, terwijl het Christendom veredelt, de gemoederen verstompt.

»Men voerde daartegen aan, dat op de Regeering de plicht rust om op godsdienstig gebied onzijdig te blijven; dat het maken van propaganda, in welken vorm ook, met dien plicht strijdig zou zijn; dat vroegere pogingen tot verspreiding des Christendoms, bij voorbeeld op Amboina, eene zeer afkeurenswaardige zijde hadden; en dat ook thans dwang om in te gaan tot noodlottige botsingen leiden kon.

»Van de andere zijde werd geantwoord, dat men voor die botsingen niet bevreesd was, en dat integendeel het Staatsbelang medebracht zich omtrent de verspreiding des Christendoms niet onverschillig te toonen. Wat op bladz. 14 van het Koloniaal Verslag omtrent den staat van zaken in de binnenlanden van Tapanoeli, op Sumatra's Westkust, gezegd wordt, was wel geschikt omtrent dit punt de oogen te openen. De Regeering erkent zelve, dat de daar aanwezige Christenen zich gunstig van hunne Mohammedaansche landgenooten onderscheiden en dat misdrijven en overtredingen onder hen bijna niet voorkomen. Dit getuigt dan toch wel, dat de arbeid der zendelingen daar door heilrijke vruchten bekroond wordt, en dat deze veeleer ondersteuning dan tegenwerking of onverschilligheid verdienen. Pijnlijk valt het, ter zelfde plaatse te lezen, dat het Mohammedanisme zich in de binnenlanden van Tapanoeli onder de heidensche bevolking uitbreidt."

Hierop antwoordde de Minister Van Goltstein in zijn Memorie van Beantwoording in deze voege:

»Het standpunt, dat de Regeering op godsdienstig gebied behoort in te nemen, is aangegeven bij het Regeeringsreglement. Eene strikte neutraliteit tegenover de verschillende godsdienstvormen der volken van den Indischen Archipel is niet alleen haar plicht, maar wordt ook door eene behoedzame staatkunde voorgeschreven.

»Welk ander standpunt is toch inderdaad mogelijk voor een Europeesch bestuur, geroepen ter overheersching van een geheel verschillend menschenras, dat eene eigene geschiedenis en ontwikkeling bezit, en voor het grootste deel eene godsdienst is toegedaan, op welker bescherming en handhaving het niet minder prijs stelt, dan de Europeaan op de zijne? Het kan dan ook bezwaarlijk als een voor de Nederlandsche Regeering beschamend verschijnsel worden aangemerkt, dat zich, na eene langdurige overheersching, nog slechts betrekkelijk weinig inlandsche Christenen op Java en Madura bevinden. De taak om hare richting op godsdienstig gebied te doen zegevieren op het Mohammedanisme ligt buiten de Regeering, die alleen de in dien zin beproefde pogingen van particulieren kan vrijlaten, voor zoover daardoor geen maatschappelijk gevaar ontstaat.

»Met volle waardeering van den belangloozen ijver, waarmede christen zendelingen van alle gezindten, eene op het Christendom gegronde beschaving trachten te doen ingang vinden, moet de ondergeteekende toch den twijfel uitspreken, of de daartoe vereischte geldelijke ondersteuning uit 's lands kas moet worden verstrekt. Verraadt een zoodanig verzoek niet het gemis aan voldoende belangstelling van de zijde van bijzondere personen, aan welker initiatief de werking der zendelingen in onzen Archipel te danken is?

»De vrees dat door rechtstreeksche ondersteuning van het Christendom door de Regeering, botsingen zouden kunnen ontstaan, moet geenszins als hersenschimmig ter zijde worden gesteld. Nu reeds ontbreekt het niet aan verschijn-

selen en voorvallen, die de Regeering tot omzichtigheid moeten aanmanen tegenover den vaak onberaden ijver van zendelingen.

»Niet lang geleden richtte de adviseur-honorair voor inlandsche talen, de heer Holle, een ernstige waarschuwing tot de Indische Regeering, naar aanleiding van in den laatsten tijd aangewende pogingen tot bekeering der Mohammedaansche bevolking op Java. Deze adviseur, wien door de Indische Regeering eene zeldzame kennis van de Indische maatschappij wordt toegeschreven, toonde aan, hoe die pogingen de Mohammedaansche geestelijkheid aanzetten tot meerderen geloofsijver, waarvan hij gevaarlijke gevolgen duchtte. Wel verre van intusschen het zendelingswerk ongenegen te zijn, wenschte hij, dat de arbeid der zendelingen zich meer bepaaldelijk op de Buitenbezittingen zou vestigen.

»De ondergeteekende zou nogthans niet gaarne de zendelingen in hun verdienstelijken werkkring willen bemoeijelijken, en erkent gaarne het verblijdend resultaat van hunne pogingen in Tapanoeli. Maar de Regeering kan niet tusschenbeide treden, waar de Mohammedanen ook van hunnen kant de Heidensche bevolking tot den Islam trachten te bekeeren.

»Het toekennen van subsidie aan bijzondere Christelijke scholen zou een onderlingen wedijver tusschen de verschillende Christelijke secten doen ontstaan, die niet anders dan een ongunstigen indruk op de inlandsche bevolking zou kunnen maken, terwijl daarbij, in de Mohammedaansche gewesten althans, wantrouwen zou ontstaan in de bedoelingen der Regeering met de bevordering van het schoolwezen, en de Gouvernementsscholen wellicht door de bevolking zouden worden verlaten of vermeden."

Kan men met dezen stand van zaken vrede hebben?

Een antwoord op deze vraag beproeven we in ons volgend artikel.

(25 October '75).

II.

De feiten, die het Koloniaal Verslag ter onzer kennisse bracht, leiden tot de overtuiging: 1°. dat het Mohamedanisme, zoo op Java als in de Buitenbezittingen, zijn overwinningen rusteloos voortzet; 2°. dat het Christendom nog nergens op ons Koloniaal terrein wortel schiet in het nationale leven der door ons beheerschte volkeren; 3°. dat de uitbreiding van het Mohamedanisme klimmend gevaar oplevert voor de veiligheid van ons Koloniaal bezit; en 4°. dat het Christendom, waar het dan nog ingang vond, den maatschappelijken toestand der Indische volkeren zichtbaar verbetert.

Het Mohamedanisme wint veld.

Deze stelling is letterlijk uit het Verslag overgeschreven en komt vijf malen in dit Verslag ten opzichte van verschillende volkeren uit onzen Archipel voor. Er is in deze propaganda van den Islam een gestadig proces. Het staat nooit stil. Het gaat altijd vooruit. Vordert elk jaar iets, en eindigt na verloop van eenige jaren met telkens weêr geheele volken te annexeeren.

Deze voortgang van het Mohamedanisme verdient te meer onze aandacht, wijl de Islam alles tegen zich heeft. Er is niet één uitwendige drijfveer denkbaar, waarom de Indische volkeren hun voorvaderlijken godsdienst zouden prijsgeven. Ze wonen onder het gouvernement van een Christenvolk. Ze hooren zoo goed als wij van de onmacht, waarmeê allerwegen de Islamitische volken geslagen zijn. Tusschen het rijk van den Islam (Turkije) en het rijk der Protestantsche Christenen (Engeland) is, ook naar de voorstelling van Javaan of Soendanees, alle vergelijking belachelijk. De krachtige aandrift, die in de 8e en 9e eeuw de volken van Azië en Afrika naar den Koran uitdreef, hield op te werken. Zelfs in landen,

waar Gouvernement en publieke opinie vóór den Islam waren, schijnt het zijn kracht tot uitzetting verloren te hebben. De propaganda schijnt bijna allerwegen voor den Islam tot het verleden te behooren. Het maakt meer den indruk van een wegstervenden dan van een opbloeienden godsdienstvorm. Althans in zijn wedijver met het Christendom, de godsdienst der thans machtige natiën, die tegenwoordig de Mohamedaansche rijken in den Levant dwingen naar hun wensch te luisteren, scheen het elke kans tegen zich te hebben; — en zie, des ondanks en in weêrwil van al deze hinderpalen, kwijnt er de leer van het Kruis en gaat de Halve Maan over onzen Archipel steeds in vollen glans op.

Het Christendom schiet geen wortel.

Zielen worden bekeerd, enkele personen worden overgehaald om hun ouden godsdienst voor dien van Jezus van Nazareth uit te ruilen, er hebben overgangen, er hebben toetredingen tot het Christendom plaats.

Maar hoe weinigen?

Achtmaal zoo groot als het aantal inwoners van Nederland is het bevolkingscijfer van Insulinde, en na een Zendingsarbeid van straks drie eeuwen blijven de Inlandsche Christenen eenlingen, op Timor, Celebes en Rotti iets dichter opeengedrongen, maar, op het globale cijfer verdeeld, éénlingen in den droefsten zin des woords, enkele spruitjes in de uitgestrekte dorre woestenij, nauwelijks waarneembaar, niet noemenswaard in aantal toenemend; om hunner zielen wil, indien ze waarachtiglijk bekeerd zijn, kostelijk, maar op een volkerengroep van vier en twintig millioenen een cijfer, waar onze schande in spreekt.

Want, let wel, wat de Islam *tegen* had, had het Christendom *voor*. Aan een Inlander die tot het Christendom overgaat, worden van Regeeringswege nog privilegiën toegekend, die hem een maatschappelijke positie boven den Muzelman en boven den Alfoer geven.

Dan, geen geld is gespaard. Ook al evenaren onze duizenden de millioenen der Engelsche en Amerikaansche Christenen niet, toch is er vergelijkenderwijs, ook voor het Zendingswerk in onze Oost, door landgenoot en Duitscher een somme gouds saâmgebracht, die allicht het tienvoudige bedraagt van hetgeen de Islam aan zijn propaganda in onze Oost ten offer bracht.

Eindelijk, aan duur van tijd noch verscheidenheid van proefneming heeft het ontbroken. Onze klacht gaat niet over een mislukte propaganda van ettelijke jaren, maar over drie eeuwen. Niet over de missionaire pogingen in Almaheira en op Bali, maar in elke windstreek van Java, schier op elk eiland van beteekenis, onder elke natie en elken stam. Niet over hetgeen alleen Hollandsche Christenen beproefden, maar over hetgeen voor en nevens hen, en ten deele beter dan zij, de Duitsche en Schotsche broederen tot stand brachten. En ook, niet slechts over de pogingen van één genre van Christenen, want èn supranaturalisten èn modernen, èn confessioneelen, èn gereformeerden, èn afgescheidenen, èn doopsgezinden èn roomschen, hebben elk op hun wijs een program voor de kerstening van onze Oost ontworpen en aan de uitvoering er van de hand gelegd.

En niet slechts blijft ondanks die op uitgebreide schaal gedreven propaganda het cijfer der bekeerde eenlingen gering en schijnt op de bekeering dier eenlingen niet zelden veel te zijn af te dingen, maar wat nog onvergelijkelijk droever is: mén schijnt het in Indië niet van de eenlingen tot het sociaal en nationaal geheel te kunnen brengen. Het Mohamedanisme zegeviert over *de natiën*. De eenlingen treden toe, maar het volksgeheel gaat tot den Islam over, door de bekeering van hun inlandsche hoofden en de verandering van hun gewoonten en volkszeden naar den eisch der nieuwe leer. Het worden metterdaad Muzelmansche *natiën*: en de draden, waarlangs hun volksleven trilt, worden bewogen in Mekka en Stamboul. Dat eerst mag wortelschieten heeten en juist dat wortelschieten ziet men bij de propaganda van het Christendom niet. Wie tot het Christendom overgaat, treedt gemeenlijk uit het verband van zijn magen en stamgenooten, verliest elk rapport met den levenskring, waartoe hij behoorde, en is van die ure aan voor zijn vroegere geloofsgenooten dood. Hierdoor wordt elke nawerking van zijn overgang op den kring waartoe hij behoorde, afgesneden en blijft zijn toebrenging een op zich zelf staand feit, dat voor zijn persoonlijke za-

ligheid hooge beteekenis kan hebben, maar voor onze nationale roeping tegenover de Koloniën te loor gaat.

De propaganda van den Islam baart zorg.

Vooral de Atsjin-oorlog heeft dit tastbaar gemaakt. In den Islam winnen de Oostersche volken al meer een unificeerende macht, een gemeenschappelijk belang, dat hen op een gegeven oogenblik hunne onderlinge veeten kan doen vergeten, om saâm de hand op den Koran te leggen. Onze politiek heeft dus, gelijk men weet, steeds partij zoeken te trekken van den naijver en de verdeeldheid, die in onze Koloniën heerschte. Zelfs heeft men politiek kapitaal geslagen uit de spanning tusschen de hoofden en het volk, uit den naijver der berg- en vlaktebewoners, uit den afkeer die de Barissans van Madura den echten Javaan toedragen. »Verdeel en heersch!" is de kenspreuk van onze macht geweest. Maar dat voordeel dreigt ons door het veldwinnen van den Islam geheel te ontgaan. Met den Koran is in onze Koloniën een macht gegeven, die Balinees en Dajakker, Atsjinees en Papoea, hoezeer ook nu nog door verschil van godsdienst en zeden gescheiden, allengs in een eenzelvigen vorm versmelten, door een gemeenschappelijk geloof verbinden en voor een gemeenschappelijk belang bezielen kan. De wateren blijven wassende. Wat zal het zijn als de kruin der dijken eens overvloeid wordt en ge, in steê van enkele, op zich zelf loopende stroomen, den aanblik verkrijgt van één saâmgevloeiden, alles overdekkenden en in rapport brengenden oceaan?

Het Christendom maakt den inlander gelukkiger.

Dit zeggende, doelen we niet op den vrede zijner ziel, noch op zijn lot voor eeuwig. Deze vrucht van het geloof is in geen politiek blad aan de orde, kan alleen door het geloof zelf gewaardeerd worden en kan naar onze overtuiging geen oogenblik zelfs aan discussie onderworpen. De zegen des Christendoms, waarvan hier sprake is, moet in het persoonlijk, huiselijk en maatschappelijk leven van den Inlander gezocht worden, in wat de Regeering wel wat al te negentiendeeeuwsch saâmvat onder het woord »beschaving". Nu weet men dat de Regeeringsagenten, uit wier bescheiden het Koloniaal Verslag wordt opgemaakt, in den regel onze missie verre van genegen zijn. Nog een vorig jaar kwamen de voorbeelden aan het licht, die eer van tegenwerking en afkeer dan van sympathie en belangstelling getuigden. En indien dan desniettemin èn omtrent de Timoreezen, èn omtrent Tapanoeli, èn omtrent de Papoea's, èn omtrent Ternate, èn omtrent Mando op Borneo door dit zeker niet partijdige Verslag van niet onbelangrijken, van gunstigen, eens zelfs van zeer gunstigen invloed op het volksleven getuigd wordt, dan mag, dunkt ons, gezegd, dat het Christendom zijn proef heeft doorgestaan, en dat zijn geschiktheid, om aan de volken ook van onzen Archipel naast de belofte des toekomenden, ook de beloften des tegenwoordigen levens te brengen, ophield een vraag te zijn.

Wat dunkt Nederland van de slotsom, waartoe de logische saamvoeging dezer vier gegevens leidt?

Wat onze Oost redden kan, schiet er geen wortel; wat onze Oost bederven zal, tiert er welig voort! (26 October '75.)

III.

Welk is nu het standpunt, door den Minister Van Goltstein tegenover dezen zorgwekkenden toestand ingenomen?

Ons dunkt: Bange neutraliteit tegenover den Islam en hooghartige neutraliteit tegenover het Christendom.

Tegenover de Halve Maan volledige toepassing van de beginselen der Liberalistische, tegenover het Kruis bedekte handhaving van de vroegere beginselen der Conservatieve partij.

Gelijk op elk stuk van Staatsbeleid, algeheele desertie naar het kamp der Liberalisten, alleen met een hoogst bedenkelijke reserve, waar deze desertie der Christelijke propaganda ten goede zou komen.

Het minst gewettigde, het voor een Christennatie meest ondragelijk standpunt. Zelfs gaat de Minister hierin verder dan de bepalingen van ons Staatsrecht gedoogen.

»Strikte neutraliteit", zegt Van Goltstein, »tegenover de verschillende godsdienstvormen der volken in den Indischen Archipel, is niet alleen haar plicht, maar wordt ook door een behoedzame Staatkunde voorgeschreven."

Dit is in strijd met de Wet.

Art. 109 van de Wet van 2 Sept 1854 (Stbl. 129) beveelt, dat in onze Bezittingen tusschen twee klassen van menschen onderscheiden worde, de ééne hooger, de andere lager staande. Het hoogere menschensoort heet in de Wet »Europeaan", het lagere »de Inlander"; en nu gelast dit artikel in zijn tweede alinea, dat alle belijders van den Christelijken godsdienst in de hoogste, en in contra alle belijders van den Mohamedaanschen en Heidenschen godsdienst in de laagste klasse zullen geplaatst worden.

Over de deugdelijkheid van deze bepaling nader. Thans volsta de aanwijzing, dat de Wet zelfs geen neutraliteit, laat staan strikte neutraliteit, kent, zoolang de ergste smaad, dien men een belijdenis aan kan doen: t. w. het gevolg, dat ze den belijder maatschappelijk degradeert, naar luid der Wet, op den Islam en het Buddhisme drukken blijft.

Het mag o. i. niet vrij van bedenking worden geacht, dat een Minister des Konings in een officieel Staatsstuk Regeeringsplicht noemt, wat haar van rechtswege door de wet verboden is.

Even sterk gaat de Minister tegen de wet in, door de voorstelling te geven, als rustte op de Regeering de verplichting, om ook den Mohamedaanschen godsdienst »te beschermen en te handhaven". Het Regeeringsreglement van Ned.-Indië is op het stuk van godsdienst niet eensluidend met onze Grondwet. Volgens onze Grondwet beschermt de Koning de Kerkgenootschappen; volgens het R R. van Ned-Indië laat de Regeering de godsdienstige beweging, behoudens de handhaving der wet, slechts vrij. De Minister daarentegen wil in Indië nog verder gaan dan onze Grondwet en dicht aan ons Indisch Staatsrecht niet slechts de bescherming, maar ook de handhaving van de verschillende godsdienstige gezindheden toe!

Voor het overige gevoelt de Minister den samenhang tusschen den Christelijken godsdienst en de ethische beginselen van het Europeesche Regeeringsbeleid zóó weinig, dat hij zich »niet schaamt" over de machteloosheid, waarvan de Europeesche hoogere beginselen tegenover de Aziatische denkbeelden der Nederlanders blijk gaven.

Tegenover den Islam ontvalt hem, als voorzichtig Staatsman, dan ook geen woord waardoor de fanatiekste priester op Java of in Groot-Atsjin zich pijnlijk kon gekwetst gevoelen. Hij voert wel geen pleidooi voor den Islam, maar toch is er in zijn woordenkeus een bedachtzaamheid, waar het de Mohamedanen geldt, die toont dat hij de Hadji's ontziet.

Geheel anders daarentegen wordt zijn taal, waar van het Christendom sprake is. Natuurlijk denkt hij er niet aan, het Christendom openlijk aan te vallen. Integendeel: hij zegt aan het adres van het Christendom eenige lieve dingen. De ijver der Zendingsvrienden prijst hij als »belangeloos". Den werkkring der zendelingen acht hij »verdienstelijk". Hij erkent gaarne, dat de resultaten in Tapanoeli niet verwerpelijk waren. Bemoeilijken zou hij het Zendingswerk »niet gaarne".

Sympathetisch, zoudt ge zeggen, niet waar?

Edoch, lees nu verder.

De taak der zendelingen wordt, met miskenning van het wezen des Christelijken geloofs, verlaagd tot de roeping van pionier der beschaving te zijn.

Der Regeering is bericht door een man, wiens woord bij haar gezag heeft, dat de ijver der zendelingen vaak »onberaden" is en zij deswege tot »omzichtigheid" gehouden is.

De offervaardigheid der Zendingsvrienden trekt hij in twijfel.
Zelfs wordt het denkbeeld geuit, om Java en Madura geheel voor den Missionairen arbeid te sluiten en liever de Buitenbezittingen als veld der Christelijke propaganda aan te wijzen.
En, let wel, de man, die dezen voorslag deed, is in het oog van den Minister Van Goltstein het Zendingswerk »v e r r e v a n o n g e n e g e n."
Althans in het program is uitruiling van den Oud-Minister Van de Putte tegen d é z e n Minister o. i. eer schade geweest dan winst.
Met zúlk een Minister kan men niet vooruit komen, noch in de p r a c t ij k van Kerk, School en Zending, noch in de t h e o r e t i s c h e oplossing van het Staatsrechtelijk probleem.

Of we dan overhellen naar het standpunt, in een der Kamersecties ingenomen: »d a t d e R e g e e r i n g, d i e d a n t o c h e e n C h r i s t e l ij k e n S t a a t v e r t e g e n w o o r d i g t, h a a r n e u t r a a l s t a n d p u n t l a t e v a r e n?"
Zóó uitgedrukt, stellig niet.
Onze Regeering vertegenwoordigt rechtens geen C h r i s t e l ij k e n S t a a t. Zelfs is betwijfeld geworden, of de m a a t s c h a p p ij ten onzent nog een specifiek C h r i s t e l ij k e zij en aan onze n a t i e het epitheton van »Christelijk" geweigerd.
Dit laatste nu moge te ver gaan en op verwarring tusschen de belijdenis der enkele burgers en het karakter van ons volksorganisme rusten, toch moet het karakter van een »Christelijken Staat" aan ons raderwerk van regeering worden ontzegd.
Onze Staat als zoodanig onthoudt zich van het doen eener keuze, niet wijl die keuze onverschillig is, maar wijl een goede keuze boven zijn bereik ligt.
Dat, gelijk Thorbecke's school meende, deze onthouding van keuze alleen neutraliteit o p C h r i s t e l ij k t e r r e i n bedoelde en derhalve met een positief partij trekken tegen het n i e t-Christelijke gepaard kon gaan, hield op voor onze Indië een regel van handelen op te leveren, sinds het aantal der niet-Christenen in het moederland met dat der belijders van den Christus naar de Schriften bijna gelijk staat.
Op steviger bodem zou men bij dit streven nog staan, indien men Art. 109 van het R. R. voor Indië tot uitgangspunt koos.
Dat artikel sluit neutraliteit uit, wijl het zelf alles behalve neutraal, maar integendeel voor de lijdende partij uiterst krenkend is.
Op grond van dat artikel nu, zou men kunnen eischen, dat de Regeering h e t o v e r b r e n g e n v a n h a a r o n d e r h o o r i g e n v a n e e n l a g e r e t o t e e n h o o g e r e S t a a t s r e c h t e l ij k e k l a s s e in positieven zin bevorderde. Kunnen eischen, dat de propaganda, die verhooging van het Staatsrechtelijk standpunt der natiën bedoelt, niet op één lijn werd gesteld met een Hadjimissie, die volgens Art. 109 slechts inlanders van een lagere klasse vormt. Kunnen eischen dat de tegenstelling tusschen w a r e n g o d s d i e n s t en v a l s c h e n g o d s d i e n s t ook in de onderscheiding tusschen het K r u i s en de H a l v e M a a n leidende gedachte der Regeering werd.
Toch raden we tot het innemen van dit standpunt niet.
Art. 109 is, naar onze overtuiging, een artikel, waarin de geest van Christus n i e t heerscht; een artikel, dat in de wet van een Christen-natie niet mag voorkomen; een artikel, waarin niet het Kruis, maar juist de Oostersche kastengeest zijn triomf viert; en juist uit dien hoofde wel allerminst een artikel, waarop de Christelijke propaganda zich beroepen mag.
Voor den Minister, met zijn »s t r i k t e n e u t r a l i t e i t", is Art. 109 doodend, om hem met de wet in de hand van ongelijk te overtuigen; maar voor de Christelijke propaganda is dit artikel een dier vele hinderlijke, lastige, belemmerende privileges, waarmeê men schijnbaar het Christendom zocht te eeren, maar het feitelijk heeft verzwakt.
Een inlander, die met Christen te worden t o t e e r e komt, houdt reeds daarmeê op een Christen naar Gods heilig Woord te zijn.
Die zich tot den Christus bekeeren, hebben zich voor te bereiden op achteruitzetting, smaad en vervolging.

Hiermeê nu zijn Regeeringsprivileges onvereenigbaar.

Het Christendom plaatst zijn belijders niet in het zachte schijnsel der Halve Maan, maar in de sombere schaduwen van het Kruis. (27 October '75).

IV.

Tegenover het systeem van den Minister zouden wij liefst een ander stelsel plaatsen.

Niet het stelsel van den Christelijken Staat in engeren zin. Dan toch zou het Gouvernement aanwijzing behoeven van het ware en valsche in de verschillende belijdenissen der Christelijke gezindheden; dit kan slechts de Kerk doen; maar met de vraag: tot welke Kerk heeft de Staat zich om beslissing te wenden, keert dan dezelfde moeielijkheid terug; ge verplaatst het probleem, maar lost het niet op. Een beroep op den Bijbel kan evenmin baten, daar het bij de Heilige Schrift op de uitlegging aankomt, de gevoelens bij die uitlegging uiteenloopen, en een geestelijke macht, om tusschen die verschillende te kiezen, tenzij wederom in de Kerk, ontbreekt.

Dat standpunt eischt derhalve de instelling van een Staatskerk, als officieel lichaam, ter leiding en voorlichting van de Regeering in geestelijke dingen.

Wil men nu zulk een Staatskerk in het Moederland niet; aanvaardt men te 's Gravenhage een Regeering, die geen geestelijken tolk bezit, dan mag men, op straffe van zich zelven te weêrspreken, op Buitenzorg niet veronderstellen, wat men in de Koninklijke residentie bestrijdt.

De eenige uitweg, die zou overblijven, ware dan nog de stelling, dat niet de propaganda van eenige particuliere kerkelijke belijdenis, maar slechts de bevordering van het algemeen Christelijke, van het Gouvernement te eischen ware. Doch ook deze vondst, hoe schoonschijnend, moet men varen laten. Wie in dien zin het Christelijk element in onze Indië van Regeeringswege wenscht gehandhaafd te zien, is Thorbeckiaan zonder het zelf te vermoeden. Immers, geen kerkelijke Confessie is dan zijn leuze, maar dat vage Christelijke, hetwelk aan alle Christelijke gelooven gemeen is.

Zonder beding erkennen we derhalve, dat onze Regeering in Indië deze positie niet kan noch mag innemen; dat ze niet als Congregatie de propaganda fide mag optreden, en dat deferentie voor de overtuiging, dat onder de Christelijke gezindheden de ware godsdienst schuilt, het hoogste is, wat men billijkerwijs en mits men logisch denke, van haar vergen kan.

Het standpunt daarentegen, dat onze Regeering wel kan en o. i. moet innemen, is het Europeesche, tegenover het Aziatische

Als Gouvernement van een kleine natie, drie millioen groot, gebiedt onze Regeering over een volkerengroep van vier en twintig millioen.

Dit zou ondenkbaar zijn, tenzij ze zich van een zedelijke meerderheid over die volkeren bewust zij.

Die zedelijke meerderheid nu oefent niet het éene Europeesche volk over het andere, niet China over Japan, noch minder een Aziatisch Rijk over een Europeesch volk uit, maar is alleen bestaanbaar aan de zijde van een Europeesch Gouvernement tegenover een Aziatisch of Afrikaansch volk.

Die zedelijke meerderheid is resultaat van een eigenaardige ontwikkeling, waartoe de Europeesche volken door den invloed van het Christendom gekomen zijn. Viel dit Christelijk element uit hun saâmleven weg, dan zou ook van lieverleê die hoogere voortreffelijkheid afnemen. Met te spreken van het Europeesch tegenover een Aziatisch element, is de voedende kracht van het Christendom dus tevens in het systeem opgenomen, maar opgenomen onder een vorm, die met de echte neutraliteit der Regeering strookt

Dorst onze Regeering dit standpunt kloek en mannelijk aanvaarden, dan verviel het bezwaar, dat thans aan de uitbreiding van het inlandsch onderwijs in den

weg staat. Dat bezwaar luidde: »indien ik scholen subsidieer, b. v. van Zendingsvereenigingen, dan moet ik, om neutraal te zijn, ook de Mohamedaansche scholen geldelijk steunen; mag dit?" Bij de tegenstelling van het Europeesche en Aziatische element nu, houdt deze moeielijkheid op te bestaan. De Regeering gaat dan uit van het standpunt, dat verbreiding van den Aziatischen geest schade, de verbreiding van den Europeeschen geest winste voor Indië is, en kan deswege scholen onder Europeesche leiding bevorderen, ook al laat ze scholen onder Mohamedaansche directie hoogstens begaan.

Practisch zou ons program dan neêrkomen op deze vijf punten:

1. De Regeering onthoudt zich voortaan van alle deelneming, 'tzij middellijk of rechtstreeks, aan den Mohamedaanschen eeredienst.

Dit sluit in zich, dat geen Regeerings-ambtenaren meer deelnemen aan Mohamedaansche feesten of plechtigheden; dat alle posten op het budget voor Mohamedaanschen eeredienst geschrapt worden, en de veldprediker voor de Mahomedanen van het kader van ons leger worde afgevoerd.

2. De Regeering trekt zich terug van alle directe bemoeiïng met de Christelijke Kerken.

De uitvlucht, aan art. 122 van het R R. voor Ned.-Indië ontleend, dat er in den tegenwoordigen toestand geen verandering is te brengen, dan met wederzijdsch goedvinden, en dat het Gouvernement derhalve, bij den gebleken onwil der Protestantsche Kerk, tot geen liquidatie komen kan, — dient afgewezen met beroep op de bevoegdheid der wetgevende macht, om dit »wederzijds verbindende" uit art. 122 weg te nemen

De Regeering mag niet langer aan een zoo droeve Kerk, als de Protestantsche in Indië is, het signatuur geven, dat de Javaan nu in deze verschijning de openbaring van het Christelijk leven hebbe te zien.

Wat ook sinds een vorig jaar door mannen van beteren zin ter vergoêlijking van den ellendigen toestand der Kerk in Indië geschreven zij, het feit dat die toestand beneden alle critiek ellendig is, valt niet weg te cijferen. Niets is zelfs zoo sterk bewijs voor de deugdelijkheid van ons beweren, als de armoede van het pleidooi, dat in de Kerk. Cour. en andere bladen tegen dit beweren gericht werd.

3. De Zending dient vrijgelaten door geheel onzen Archipel.

Een plicht moet het voor de Regeering zijn, in elken uithoek van onze Indië den zendeling als representant van het Europeesche element te beschermen. Slechts van zwakheid en onmacht zou het getuigen, indien de politie in onze Koloniën beleed, voor de rechtsveiligheid van den zendeling in den regel niet te durven instaan.

Men versta ons wel.

Geen Regeering kan waarborg leveren, dat niet vroeg of laat het tafereel, dat in Bandjermassin is afgespeeld, zich herhale. Op zoo uitgebreid terrein kan het zeer wel gebeuren, dat nog een of meer zendelingen hun prediking te bezegelen hebben met hun bloed. Dat zou eer winst dan schade zijn. Ook op Java en Borneo zou uit het bloed der martelaren het zaad der Kerk ontkiemen.

Slechts hier komen we tegen op, dat het Gouvernement, waar en onder wat vorm ook, de zwakheid bega, om, schijnbaar in het belang der orde, de vestiging van zendelingen te verbieden.

Zulk een verbod doet tekort aan den eerbied, dien het Gouvernement aan zich zelf verschuldigd is, en niet minder aan het prestige van het element, dat het in Azië vertegenwoordigt.

4. Artikel 109 uit ons Regeerings-Reglement valle weg

De Christen-belijders tot een hoogere menschensoort, een aparte kaste, een klasse individuën van eigen stand te ijken, is met den geest zelf van het Christendom in onverzoenlijken strijd. Dit maakt het Christendom bij den inlander gehaat, verleidt de bekeerlingen tot Europeesch pedantisme, en trekt een scheidslijn, waar juist het vinden van toegang hoofddoel moet zijn.

De Christen moet den Javaan een Javaan worden. Klassentrots is de rechtstreeksche tegenstelling van de vleeschwording des Woords.

En 5 Subsidieering van alle scholen, die, voldoende aan

de door de wet gestelde paedagogische eischen, onder Europeesche leiding staan.

Door opleiding van inlanders voor het onderwijzerspersoneel zal men zijn doel nooit bereiken. Het was tobben en blijft tobben. Alleen prikkeling van het Europeesch initiatief kan beterschap brengen. Herziening van de ordonnantiën over lager onderwijs ware de beste zegening, waarmeê ons Gouvernement Indië baten kon.

Mogen we vragen, wat tegen dit systeem is in te brengen?
Gelijk het dusver ging, kan het niet blijven gaan.
Er dienen vaste lijnen getrokken te worden.
Men behoort over en weêr te weten, waaraan men zich houden zal.
Bestaat er bij de Liberale, bestaat er bij de Roomsche, bestaat er ook bij de Conservatieve leidslieden van ons volk bezwaar om tegen Van Goltstein vóór dit of soortgelijk program partij te kiezen? (29 October '75).

---

2. Ons Gouvernement op weg naar den Islam.

Om den eerbied, door ons Gouvernement hier te lande aan den Christelijken godsdienst betoond, op zijn rechten prijs te schatten, dient er gelet op de houding, door datzelfde Gouvernement in Indië aangenomen tegenover den godsdienst van Mohammed.

Die houding toch getuigt van nog wel zooveel eerbied voor den valschen Profeet in Insulinde, als voor den Christus in Nederland.

In Nederland komt het der Regeering in hoofd noch zin, om ooit ofte immer tot haar onderzaten in eenig officieel stuk van Staat ook maar melding van den Christus te maken, — terwijl in Nederlandsch Indië de generaal Van Swieten een proclamatie uitvaardigt, waarin hij over Mohammed als een nóg levend, nóg handelend, nóg invloed oefenend persoon redeneert.

In Nederland wordt elke Gulden als contrabande beschouwd, die strekken zou om de kinderen des volks »een school met den Bijbel" te verzekeren, — terwijl in Nederlandsch Indië de Commissaris des Konings zijn woord aan Atjeh verpandt, om op 's lands kosten en onder 's lands toezicht den Mohammedaanschen tempel te herbouwen, die door den oorlog in puin viel.

Maar was dit reeds erg, van veel erger natuur nog is, wat thans ons van Java ter oore komt, t. w. dat de Gouvernementsambtenaren zelven afgoderij gedoogen, aan afgodische handelingen meêdoen, ja, in hun qualiteit als Staatsdienaren, afgodische plechtigheden uitlokken en misbruiken als middel om den inlander met open oogen te bedriegen.

Ziehier toch wat het Alg. Dagbl. v Ned. Indië ons meldt:

> »Naar wij vernemen, is door den Ingenieur-hoofddirecteur der Bataviasche Havenwerken op de plaats van het spoorweg-ongeluk gisteren eene sedekah gegeven, waarbij verscheidene karbouwen geslacht zijn en de locomotief, die den ongelukkigen trein getrokken heeft, met bloed besprenkeld en geëxorciseerd werd."

Luister wel toe! Neem er wel nota van. wat dit raadselachtig bericht zeggen wil.

Niets meer of minder toch wordt u bericht dan dit: Er was een trein ontspoord. Dit kon op den inlander dan indruk maken, dat de duivel in dien spoorweg zat. Dan zou hij er niet meer meê rijden. Daardoor zou de kas leegloopen. En nu, om dat leegloopen der kas te voorkomen, stelt de overheid zich in haar hoogste ambtenaren aan, als geloofde ze dat dierenbloed dien duivel bannen kon, en ze slacht een schandelijk afgodisch offer en sprengt het bloed op den locomotief en laat het spoormaterieel door afgodische formules ontduivelen.

Een belijder van den Christus in Indië geeft in dezer voege den indruk weêr, door dit ergerlijk tooneel op hem gemaakt:

Dit is geschied in het jaar 1878; in de hoofdstad van Nederlandsch-Indië, waar het Christelijk Nederland nagenoeg 270 jaren heerschappij gevoerd en invloed uitgeoefend heeft; in de week, waarin te Batavia het honderdjarig bestaan herdacht werd van het Bataviaansch Genootschap van kunsten en wetenschappen; en nog wel onder de leiding en besturing van den wetenschappelijk gevormden Nederlandschen ambtenaar, die door de Regeering aan het hoofd gesteld is der Bataviasche havenwerken.

Het is eene zuiver heidensche, uit Christelijk oogpunt eene Godslasterlijke en Godonteerende, uit enkel wetenschappelijk of maatschappelijk oogpunt eene gansch ijdele, eene leugenachtige, eene domheid en bijgeloof aankweekende, eene grof onzedelijke daad.

Onze vaderen, geloovende aan het alverzoenend bloed van Jezus Christus, waren gewoon, ook in buitengewone rampen de Hand des Almachtigen te eerbiedigen, en zij namen daaruit aanleiding, zich op nieuw voor Hem te verootmoedigen. De hooge ambtenaren van het tegenwoordig geslacht nemen in zulke omstandigheden slechts toevlucht tot het bloed van karbouwen en pogen daarmede den Duivel te bezweren.

Waarlijk, wij hebben reden ons te schamen over de beschaving, die onder den invloed der Nederlandsche Regeering door hare dienaren tot de volken van den Indischen Archipel gebracht wordt. Wel verre van Christelijk te mogen heeten, is zij geschikt om die volken met afkeer te vervullen voor het Christendom hunner overheerschers en voor die overheerschers zelven.

Uitvluchten baten hier niet.

Het Gouvernement is aansprakelijk voor het bedrijf van zijn ambtenaren, zoolang het die ambtenaren niet openlijk terecht zet of ontzet van hun post.

En zoo staan we hier derhalve voor een tweeledig vergrijp van de Nederlandsche Regeering.

Vooreerst, dat ze zich niet schaamt, om, als regeering van een Christelijke natie, openlijk afgoderij te dulden, aan te moedigen, te plegen.

En ten tweede, dat ze, schier erger, door een ambtenaar, die er niets van meent en niets van gelooft, den schijn laat aannemen, als hield hij wat de Inlanders houden, en dusdoende, officieel en openlijk, den leugen en de schijnheiligheid op het gebied van den godsdienst octroyeert.

En toch, haast zouden we er bijvoegen, waarom u over deze dingen te verwonderen?

Wat met »het bloed der karbouwen" in Indië en met de »Christelijke deugden" in Nederland gebeurt, is in beginsel volmaakt één.

Beide malen, zoo hier als in Indië, hebt ge te doen met een volstrekt ongeloovig Gouvernement, dat in zijn hoogste magistratuur alle geloof aan den Christus Gods en aan zijn Woord heeft uitgeschud.

En beide malen vindt dit Gouvernement zich, zoo in Indië als hier, geplaatst tegenover eene bevolking, die aan haar godsdienst gehecht is, aan haar valschen godsdienst in Insulinde en aan een beter geloof in het moederland.

En wat doet nu, o, volk van Nederland, uw atheïstische Regeering?

Och, zelve niets geloovend, is alle geloof haar een spel geworden, en nu vraagt ze slechts, hoe ze met de beste kans op slagen den goedhartigen lieden een rad voor de oogen kan draaien, en, met dat schandelijk systeem als gedragslijn, sprenkelt de overheid dan met het karbouwenbloed om den Javaan te misleiden, en grift ze hier te lande in den gevel van haar moderne secteschool den naam van den Christus, als blinddoek voor het arme boerenvolk, dat aan dien naam des Eenigen nog hecht! (22 Juli '78).

3. Het schoolonderwijs in Nederlandsch-Indië.

I.

Onze bezittingen in Nederlandsch-Indië tellen een bevolking van vier en twintig millioen.

Het aantal kinderen, dat in de schooljaren valt, moet derhalve op minstens drie millioen worden geschat, ook al stelt men zijn eischen zoo laag mogelijk.

Voor deze drie millioen kinderen zou een aantal van minstens twintig duizend scholen vereischt zijn; één school op de honderd vijftig kinderen gerekend.

Het onderwijzend personeel voor deze scholen zou een corps van veertig duizend man behooren te vormen.

Eerst zoo aan deze eischen voldaan was, kon men voorloopig tevreden zijn.

In hoeverre is dit het geval?

Volgens de laatste opgaven, voorkomend in het koloniaal verslag, p. 115, bedroeg het aantal kinderen voor de eilanden Java en Madura op de bijzondere scholen het cijfer van 5959, op de Gouvernementsscholen dat van 9682, te zamen 15,641. En evenzoo voor de Buitenbezittingen, op bijzondere scholen 14,093 en op de Gouvernementsscholen 14,281. Totaal van alle inlandsche scholen voor geheel Nederlandsch-Indië: bijzondere scholen 20,052, Gouvernementsscholen 23 973, of te zamen 44,025 schoolgaande kinderen.

Vier en veertig duizend schoolkinderen op een bevolking van vier en twintig millioen, is nog niet één schoolkind op de vijf honderd inwoners, en staat er meé gelijk alsof de geheele schoolbevolking te Amsterdam 510, te Rotterdam 208, te 's-Gravenhage 155, te Utrecht 86 en voor heel ons vaderland 6500 kinderen bedroeg.

Metterdaad een uiterst bedroevende, diep beschamende stand van zaken!

Dat is achteruitgang, bij vroeger vergeleken.

Onzen vaderen verwijt men, dat de Oost-Indische Compagnie alleen op handelsvoordeel bedacht was en zich de zedelijke bearbeiding der haar onderhoorige volken niet aantrok.

Het zij zoo. Wij zullen de laatsten zijn, om onze voorgeslachten vrij te pleiten, maar volgens de opgaven van J. Munnich bedroeg in de 18de eeuw op het éene eiland Ceylon het aantal schoolgaande kinderen dan toch:

voor het district	Colombo	28,867
» » »	Jaffna	35,963
» » »	Galle en Matura	22,039

Let wel! In de 18de eeuw 86,869 schoolkinderen op het éene eiland Ceylon. Thans even de helft voor geheel onzen Archipel.

Natuurlijk zijn de inlandsche priesterscholen noch bij het eerste noch bij het tweede cijfer in rekening gebracht. We nemen, ter vergelijking, zoowel in de 18de als in deze eeuw, uitsluitend de scholen, onder Europeeschen invloed gesticht.

Voor het onderwijs van het handjevol Europeanen in onze bezittingen is op de begrooting voor Nederl.-Indië van 1875 bijna een millioen uitgetrokken; voor het onderwijs der inlandsche bevolking nog geen volle zes tonnen gouds.

En dat terwijl, na dekking van alle tekorten en kwijting van alle buitengewone uitgaven, nog zes en twintig millioen baar in kas blijft.

Geldt dan ook voor het thans levend geslacht de vraag van HOORNBEEK's Sorg en Raad niet: »Wij, die, zoo niet alle, immers onze meeste waren en rijkdommen aan de Heijdenen en Indianen schuldig zijn, zullen wij nooit eens denken, om die menschen wedervergeldinge te doen?" (p. 4.).

Ook onze Regeering schijnt het gewicht van die vraag te beseffen.

Althans er is een eerste zwakke poging tot verbetering van het onderwijs der inlandsche bevolking gewaagd. Ja, en zelfs een klein, nauw noembaar, maar toch

onder cijfers te brengen teeken van beterschap te bespeuren. Vergeleken bij het vorig jaar, is het aantal schoolkinderen met een goede duizend toegenomen.

Kweekscholen voor inlandsche onderwijzers worden verbeterd en vermeerderd.

Zelfs zijn te Amsterdam bij den heer Hekker drie inlanders gehuisvest, om voor het examen van hulponderwijzer te worden opgeleid. Ze zijn: de Soendanees Mas Ardi Sasmita, de Javaan Raden Mas Soerono en de Mandhelinger Si Banas.

En toch, het werk vlot niet! Met den besten wil komt men niet vooruit. Men wil wel timmeren, maar er is geen hout. Het blijft al bij het oude, en wat men nog aanwint, voldoet niet.

Hoor, wat de Regeering er zelve van getuigt:

»De Solosche kweekschool leverde in 1873 vier en de Bandongsche geene onderwijzers op. De twee kweekelingen van het 4de studiejaar van de Bandongsche school gaven wel blijk van methodisch onderwijs te kunnen geven, doch hun vorming tot onderwijzer werd door de Commissie nog als onvoldoende beschouwd". »Eén hunner, een Balinees, is echter onlangs tot onderwijzer benoemd". »In Mei 1873 hadden ongeregeldheden plaats onder de kweekelingen van de Solosche kweekschool, in die mate, dat de Schoolcommissie zich genoodzaakt zag, eenigen hunner te verwijderen". »Pogingen in Indië in het werk gesteld om aspirantkweekelingen uit de residentiën Bantam en Probolingo te verkrijgen, hebben tot geen gunstig resultaat geleid". (Kol. Versl. p. 109).

»De kweekschool te Fort de Kock leverde in 1872 geen onderwijzers op; die te Tanak Batoe één"

De resultaten der gehouden examens waren, dat in 1872 zich zestien personen aanmeldden voor het hoofdonderwijzers-examen, waarvan acht, d. i. de helft, werden afgewezen. Als hulponderwijzer werden drie personen toegelaten, en vier afgewezen.

En een jaar later was het nog slimmer. In plaats van zestien boden zich slechts zeven personen aan, waarvan drie nog werden afgewezen. Niet één hulponderwijzer daagde op, slechts twee hulponderwijzeressen.

Treft bij dien stand van zaken het argeloos bericht niet, dat in het Koloniaal verslag zelf met deze woorden staat aangeteekend: »De door het Nederlandsche Zendelinggenootschap opgerichte kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko (Minahassa) bleef in werking en leverde in 1873 acht onderwijzers."

Dit bericht, gevoegd bij de historische herinnering, die we over den arbeid onzer vaderen op Ceylon gaven, geeft stof tot denken.

Kon het ook zijn dat de Regeering den verkeerden weg had ingeslagen?

Men weet, de reeds hier te lande onhoudbare beginselen der Schoolwet van 1857, zijn, tamelijk overijld, voetstoots bij het Indisch Schoolwezen overgebracht.

Schuilt daarin wellicht het euvel, dat den bloei van het Indisch Schoolwezen tegenhoudt? (7 October '74).

II.

Het schoolonderwijs voor de inlandsche bevolking in onze Oost-Indische Koloniën is geregeld bij ordonnantie van den Gouverneur-Generaal Loudon, dd. 25 Mei 1872, Indisch Staatsblad No 99.

Onze Nederlandsche schoolwet van 1857 is daarbij als model gekozen.

De scholen worden opgericht van Gouvernementswege. Het onderwijs wordt dienstbaar gemaakt aan de zedelijke, verstandelijke en lichamelijke ontwikkeling der jeugd. De onderwijzer moet zich onthouden van iets te leeren of in de school toe te laten, wat strijdig is met de godsdienstige meening van andersdenkenden (Art. 44). Mohammedanisme en Christendom staan voor deze wet gelijk en oefenen op het schoolwezen gelijkelijk invloed. Voeg hierbij dat subsidie slechts verleend wordt onder stellige voorwaarde dat alle godsdienstig onderwijs uit de school gebannen blijve, en het stelsel is volledig te doorzien.

Immers, ge verkrijgt dan dezen toestand

Vooreerst, wijl het geven van onderwijs aan inlanders, volgens Art. 126 van het Algemeen Reglement voor Ned.-Indië, niet vrij is, kan een schoolwezen voor den inlander, dat in particulier initiatief zijn kracht zoekt, voor Indië niet tot bloei komen.

Ten tweede, moeten de Mohammedaansche priesterscholen dientengevolge regel blijven.

En is, ten derde, de eentonigheid van den Islam slechts hier en daar afgebroken door een kleine, niets beteekenende gouvernementsschool, gedreven met uiterst gebrekkig onderwijzerspersoneel en dienstbaar gemaakt aan de opleiding tot Mohammedaansche zedelijkheid.

Dat deze toestand onbevredigend is, behoeft geen betoog

De inlandsche priesterscholen voldoen in geen enkel opzicht aan de laagste eischen, die men aan het schoolwezen stellen kan. Ze rekenen feitelijk niet eens meê.

Particuliere scholen zijn geheel in handen van het gouvernement en kunnen zich zonder subsidie, over zoo uitgestrekte landen, nooit krachtig genoeg ontwikkelen, om beteekenis te verkrijgen.

Gesubsidieerde particuliere scholen staan onder streng verbod van godsdienstig onderwijs, d. w. z. missen den eenigen prikkel, dien het particulier initiatief wekken kan.

De scholen eindelijk, door het gouvernement opgericht, zijn niet noemenswaard in getal, van zeer bedenkelijk gehalte en, voor wat het zedelijk leven aangaat, bedekte propagandascholen ten bate van het Mohammedanisme.

De oorzaken van dezen misstand liggen voor de hand en zijn niet moeilijk op te sporen

Het schoolwezen, gelijk wij dit verstaan, en ter kwijting van onze verplichting ook in den Archipel trachten in te voeren, is een vrucht van de ontwikkeling der Christelijk-Europeesche maatschappij.

Ook in het oude Egypte, ook in het heidensche Rome, ook in het Athene der Demosthenessen en Plato's heeft men scholen gekend; maar met hetgeen wij onder Lager Onderwijs verstaan, heeft deze zwakke poging der oudheid zelfs van verre niets gemeen.

Het denkbeeld van gelijkheid onder menschen, door het Christendom ingevoerd, moest eerst èn slavernij èn lijfeigenschap èn minachting van den lageren stand hebben uitgeroeid, voor het Lager Onderwijs heeft kunnen opkomen. Zoolang men de massa der bevolking als een hoop onmondigen gebruikte en beheerschte, kan van een poging tot zedelijke verheffing dier massa geen sprake zijn. De school kon er niet komen, zoolang de menschenwaarde ook in den minderen man niet werd geëerd.

Vandaar dat men ook in Mohammedaansche landen wel een eigenaardige geleerdheid, zeer zeker een beoefening der wetenschappen aantreft, en ook kinderscholen bij menigte vindt, maar zonder dat aan de eerste en eenvoudigste eischen van wat men in Europa onder Lager Onderwijs verstaat, daarbij ook maar wordt gedacht.

Met richtigen tact heeft het Gouvernement dan ook gevoeld, dat het bestaan dezer priesterscholen ons allerminst van den plicht ontsloeg om het Lager Onderwijs in Indië in te voeren. Den naam van »school" mogen deze inrichtingen met onze scholen gemeen hebben, alle verdere gelijkenis ontbreekt.

Nu zou men natuurlijk verwacht hebben, dat het Gouvernement, deze nietswaardigheid der inlandsche priesterscholen constateerende en deswege zijn verplichting tot invoering van een Lager Onderwijs erkennende, nu ook uitsluitend in Christelijk-Europeesche krachten de instrumenten had gezocht om deze vrucht van de Christelijk-Europeesche ontwikkeling naar den Archipel over te brengen.

Immers, wat zoo nauw met onze Christelijke ontwikkeling in Europa saâmhangt, een verleden aanduidt, als wij in Europa doorliepen, en, zal het bloeien, al die gegevens onderstelt, die in Europa eerst langzaam, door den arbeid en de worsteling van eeuwen, tot stand kwamen, kan alleen gedragen, bezield en bevorderd worden door mannen, die, zelf in de Europeesche maatschappij opgevoed, van haar geest doortrokken zijn.

Maar neen, het Gouvernement oordeelt anders.

Het acht dat men zeer wel door een Gouvernementsbesluit kweekscholen, door die kweekscholen onderwijzers, en door die onderwijzers leden eener Mohammedaansche maatschappij in bruikbare instrumenten voor ons Lager Onderwijs om kan tooveren.

Teleurstelling moest hiervan het gevolg zijn.

Men moest afstuiten op de onvatbaarheid van de Mohammedaansche maatschappij om zich naar de eischen van deze uitheemsche stichting te plooien.

Dit moest uitkomen in de weinige geestdrift om als aanstaand onderwijzer zich bij het gild der kweekscholen te laten inlijven.

Uitkomen in de weêrbarstigheid der Javaansche natuur om zich de vreemde dressuur eigen te maken.

Uitkomen in de volslagen afwezigheîd van alle sympathie bij de bevolking, d. w. z. van de onmisbare levensvoorwaarde om geheel het plan te doen gelukken.

Een eerste en zeer ernstige fout van het Gouvernement was dus, dat het, om aan den Archipel een inrichting van Christelijk-Europeeschen oorsprong te geven, de toevlucht nam tot opleiding van inlandsche onderwijzers, die, hoe kunstmatig ook voor het lesgeven afgericht, niettemin met hart en ziel leden der Mohammedaansch-Javaansche maatschappij bleven.

Een tweede fout, hiermeê samenhangend, was het standpunt, door het Gouvernement ingenomen ten opzichte van de zedelijkheid en den godsdienst.

Ten onzent kon nog met eenig recht beweerd worden, dat de Christelijke zedeleer dermate in al onze instellingen en zeden is doorgedrongen, dat elk Nederlander, zelfs ten deele de Israëliet, in den regel van geen andere zedelijke begrippen zal uitgaan, dan door het Christendom in de publieke opinie geprent zijn.

Juist vinden we deze voorstelling allerminst, maar toegestemd moet, dat ze zich, als er sprake is van onze Nederlandsche maatschappij, ten deele laat hooren.

Doch hoe kwam het Gouvernement er toe, die fictie ook in Indië haar rol te laten spelen? In Indië, waar niet de geest van den Christus, maar van den Islam den toon geeft? In Indie waar slechts een kleine Europeesche kolonie huist, die in den regel schier geheel van het Christendom vervreemd is? In Indië, waar de zedelijke begrippen, die instellingen en volkszeden beheerschen, met het Christendom nog nauwelijks in aanraking kwamen?

Sprak het niet van zelf, dat de zedelijke opvoeding, die een inlandsch onderwijzer, zonder opzettelijk godsdienstonderwijs te geven, op zijn scholen brengen zal, niet van den Christelijken maar uitsluitend van den Mohammedaanschen geest moet doortrokken zijn, en is het niet een afbreken wat men tracht op te bouwen, indien men ons Lager Onderwijs dienstbaar maakt aan de verspreiding van een geestelijke richting, die op vernietiging van geheel het begrip van onderwijs, gelijk wij dat verstaan en ook het Gouvernement het bedoelt, uitloopt?

Ten onzent laat het zich nog hooren, dat er toch zekere begrippen zijn, aan alle Christelijke belijdenissen gemeen, en die men dus bezigen kan zonder zijn neutraal standpunt te verlaten; maar weet het wel· poogt ge datzelfde stelsel op Indië toe te passen, dan blijft u daar slechts datgene ter beschikking wat aan het Buddhisme, Mohammedanisme en Christendom gemeenschappelijk is!

Hoever men daarmeê nu komt, leerde de ondervinding.

(10 October '74).

III.

Van Engeland's koloniaal beheer valt ook voor de Nederlandsche regeering te leeren. Wel springt het in het oog, dat de maatschappelijke toestand in Voor-Indië een andere is dan op Java, maar althans op het stuk van onderwijs en volksopvoeding had de Engelsche regeering dezelfde bezwaren te overwinnen, als waarop wij stuiten: gebrek aan arbeidskracht en verschil van godsdienst.

Zien we dan of de resultaten, door Engeland verkregen, gunstig afsteken bij

wat in onzen Archipel tot stand kwam en onderzoeken we de oorzaken, waardoor Engeland dit gunstiger resultaat verkreeg.

In onzen Archipel vonden we circa 40,000 schoolkinderen op een bevolking van 24 millioen, d. i. 1 op de 600. Welke uitkomsten verkreeg Engeland?

Ter beantwoording van die vraag nemen we de statistische opgaven, vervat in het Statement exhibiting the moral and material progress and condition of India during the year 1871—72 uit de collectie der parlementaire stukken.

Daarin vinden we voor:

Bengalen 18260 scholen met 291.313 scholieren op een bevolking van 66 millioen.

Northwestern Provinces 8.938 scholen met 180.898 scholieren, bij een bevolking van 31 millioen.

Oude 1548 scholen met 37.720 scholieren, bij een bevolking van 11 millioen.

Punjaub 1873 scholen met 72.271 scholieren, op 17 millioen.

Central Provinces 1359 scholen met 49100 scholieren, op 9 millioen.

Birmah 44 scholen met 2.456 scholieren, op 2½ millioen.

Madras 4.401 scholen met 135.192 scholieren, op 31 millioen.

Bombay 3.676 scholen met 150 443 scholieren, op 14 millioen.

Mysore 2.683 scholen met 44.750 leerlingen, op 4 millioen.

Curg 66 scholen met 1.938 leerlingen, op één honderd duizend inwoners.

Hyderabad 344 scholen met 10.933 scholieren, op 2 millioen.

Een totaal alzoo van ruim **43.000** scholen met een millioen scholieren op een bevolking van 187 millioen zielen.

Dit geeft voor de verschillende districten de volgende evenredigheden:

In Bengalen 1 scholier op de 229 zielen, Northwestern Provinces 1 op de 173, Oude 1 op de 298, Punjaub 1 op de 243, Central Provinces 1 op de 184, Birmah 1 op de 1,014, Madras 1 op de 231, Bombay 1 op de 93, Mysore 1 op de 97, Curg 1 op de 58, en Hyderabad 1 op de 204.

Voor geheel Voor-Indië dus 1 op de 187 inwoners, terwijl het droevig cijfer in ons Indië 1 op de 600 is.

Dit geeft tot resultaat dat de toestand in Voor-Indië met zijn ontzaglijke bevolking ruim driemaal gunstiger is dan in onze Koloniën.

Reeds dadelijk trekt het hierbij de opmerkzaamheid, dat het particulier onderwijs in Voor-Indië krachtiger is dan het onderwijs van gouvernementswege gegeven. Het gouvernement heeft een aantal van 11.820 scholen, waartegenover de particuliere scholen met een cijfer van 31,372 staan. Op de gouvernementsscholen gaan even vierhonderdduizend, op de particuliere scholen bijna zes maal honderdduizend leerlingen.

Hieruit blijkt, dat de beginselen der Engelsche school-wetgeving voor Indië van de regeling in onze Indië verschillen.

Vraagt men welke dan die beginselen zijn, dan verwijzen we naar de Missive van Sir Charles Wood van 19 Juli 1854, aan het Gouvernement van Voor-Indië, waarin de leidende gedachten van de wetgeving voor het onderwijs helder en uitvoerig beschreven zijn. Ze is te vinden in de Accounts and papers van '54, Vol. XLVII, p. 155

Op den voorgrond staat de overtuiging, dat de niet-Christelijke, Aziatische maatschappij »abounds with grave errors," met zeer ernstige dwalingen behebt is, en dat derhalve het doel moet zijn: Verspreiding van Europeesche kennis onder een Aziatische bevolking.

De neutraliteit van den Staat wordt daarom in dien zin opgevat, dat ieders geweten vrij blijve, maar aan het Christelijk geloof eere en voorrang boven het Buddhisme en het Mohammedanisme wordt verleend.

Uitdrukkelijk wordt daarom toegestaan:

1°. dat ook op de inlandsche scholen een Bijbel aanwezig zij;

2°. dat de onderwijzer, mits buiten de schooluren en niet tegen den wil der leerlingen, pogingen aanwende om hen bekend te maken met het Christelijk geloof;

3°. dat de pogingen der zendelingen om onderwijs aan de inlandsche bevolking te geven, niet slechts met voorliefde erkend, maar gesteund en bevorderd worden.

Dit leidde de regeering dan ook tot het juiste inzicht, dat het particulier

onderwijs de hoofdfactor moest wezen, en een subsidie-stelsel aan geheel de regeling ten grondslag behoorde te liggen. »We have therefore resolved to adopt in India the system of grants in aid" schrijft Sir Charles Wood, d. i. we hebben daarom besloten het subsidiestelsel voor Indië in te voeren. En dit besluit rustte zoowel op de overweging dat de Staat zelf niet voor de taak was opgewassen, als op de waardeering van het particulier initiatief, dat, aan geen strenge eischen van neutraliteit gebonden, flinker kon doortasten.

Het subsidie-stelsel eischte dan ook allerminst wering van godsdienstig onderwijs. Het stelsel, zoo schreef Sir Wood, moest rusten op »the complete abstinence from interference with the religious instruction, conveyed in the schools assisted" d. i. het Gouvernement was bereid zijn subsidie te verleenen, zonder onderzoek te doen naar het godsdienstig onderwijs, dat op de gesubsidieerde scholen gegeven werd. Met name kregen de inspecteurs in last, bij de inspectie dezer gesubsidiëerde scholen geen onderzoek hoegenaamd te doen naar het godsdienstonderwijs »which may be taught in any school."

De regeering wist wel dat de godsdienst den scherpsten prikkel biedt, om tot oprichting van scholen te doen overgaan. Ze wacht zich er daarom wel voor, eenig godsdienstonderwijs te verbieden. Neutraal als ze is, laat ze zich daarmeê niet in, slechts één eisch aan elke gesubsidiëerde school stellend, dat het maatschappelijk onderwijs deugdelijk zij en aan de eischen der wet voldoe.

Onze regeering meende een ander stelsel te moeten volgen:

Artikel vier van het Kon. Besluit van 3 Mei 1871 n°. 17 (Ind. Staatsblad n°. 104) luidt: Alle godsdienstig onderwijs, zoo op de in het vorig artikel bedoelde scholen, als op de kweekscholen, is verboden.

Of ze wijzer deed? (12 October '74).

IV.

Schikt men de feiten, die we dusver vonden, bijéén, dan ligt de conclusie voor Nederlandsch-Indië voor de hand.

Die feiten waren, eenerzijds dat ons Gouvernement met het schoolwetsysteem van 1857 in den Indischen Archipel uitermate tegenspoedig bleef.

En anderzijds.

Dat de mogelijkheid om het onderwijs ook in de Oost-Indische bezittingen te doen bloeien, gebleken is: 1°. uit de resultaten, door onze vaderen op Ceylon verkregen; 2°. uit het welslagen der pogingen van het Zendelinggenootschap in de Minnahasse, en 3°. uit de betere uitkomsten, waartoe het Gouvernement van Engelsch-Indië geraakte.

Immers, uit deze feiten mag de gevolgtrekking afgeleid, dat onze Regeering haar onvruchtbaar systeem heeft te verlaten, om hoe eer hoe beter in een meerbelovend stelsel heul te zoeken.

Zelfs de doldriftigste voorstander van onze schoolwet van '57 zal, dunkt ons, tot deze conclusie geraken moeten, tenzij hij de ruwe stelling aandorst: Liever geen onderwijs in onze Oost, dan een onderwijs niet in dienst van onzen »Fetish!"

Het Epigonengeslacht uit de Thorbeckiaansche school zal niet weêrspreken kunnen, dat het »Christendom boven geloofsverdeeldheid" althans in de Indiën geen albezielend bestanddeel der maatschappij is.

De vrije Liberalen zullen inzien, dat de Javaansche maatschappij, moet ze haar licht van de gouvernementeele kweekschool wachten, reddeloos te loor kan gaan, eer het schijnsel van dat licht de minnarets der landelijke moskeeën tarten kan.

Evenmin kan de Conservatieve of Roomsche staatspartij zich als pleitbezorgster voor het besluit van '71 opwerpen.

De Conservatieve niet, die de oprechtheid van haar juichtoon over den maat-

schappelijken vooruitgang, dien Java aan het Cultuurstelsel dankt, zeer ernstig in gevaar zou brengen, indien ze met zoo trage ontwikkeling van het schoolonderwijs vrede nam.

En evenmin de Roomsche staatspartij, die voor haar toeleg, om in Azië en Amerika te herwinnen wat ze in Europa verloor, geen slechter kansen denken kan, dan dit besluit haar biedt.

Welk struikelblok ten deze op den weg tot verbetering zou liggen, is dan ook moeilijk in te zien.

Hoogstens zou men aan de ontwerpers van het thans heerschend stelsel in zooverre kunnen tegemoet komen, dat de wijziging voorshands slechts een voorloopig karakter verkreeg.

Voorloopig, — om den invloed onzer wetgeving in de Indiën niet te veel in de waagschaal te stellen.

Voorloopig, — om, eer men voor vast besloot, de proef op de som te hebben, dat de vruchten van het gewijzigd stelsel beter waren.

Voorloopig, — om bij regeling voor goed een rijke ervaring voor zich te hebben, die voor een goede regeling stof biedt.

Vraagt men, tot welke wijziging dan voorloopig diende besloten te worden?

Ons dunkt, tot éene, die uitging van de volgende beginselen.

1°. Ook in onze Oost-Indische bezittingen moet het beginsel van gewetensvrijheid stipt geëerbiedigd.

2°. Veldwinning van het Mohammedanisme heeft, blijkens de geschiedenis, óf tot een dweepzieke ontwikkeling, óf tot den doodslaap der natiën geleid. Beiden door ons Gouvernement met gelijken ernst te keeren.

3°. Wat door het schoolonderwijs aan Indië moet gebracht worden, is de vrucht der Christelijk-Europeesche ontwikkeling.

4°. De regeering, de voorkeur der Christelijke ontwikkeling boven de Mohammedaansche erkennende, maar zelf onbekwaam om het betere te brengen, stelt zich op neutraal standpúnt, door een terrein van werkzaamheid te openen voor particulier initiatief, voor zoover dit het betere brengen kan.

5°. De geldelijke uitgave mag geen beletsel zijn tegen krachtige ontwikkeling van het onderwijs in onze Koloniën.

Op dezen grondslag nu zou men het Indisch schoolonderwijs plaatsen, door een bepaling in het leven te roepen van dezen inhoud:

Aan elk Nederlander of Indisch Christen, die zulks verlangt, wordt door den Gouverneur-Generaal verlof gegeven tot opening van een school voor lager onderwijs, ter plaatse in de aanvrage vermeld.

Deze klasse van scholen zijn, wat den bouw, het leerplan, het onderwijzerspersoneel en de inspectie betreft, onderworpen aan de bepalingen, voor de Gouvernementsscholen vastgesteld.

Aan deze scholen wordt, des verlangd, subsidie verleend, zoowel voor de vestiging als voor het drijven der school, in evenredigheid aan het aantal leerlingen en de gesteldheid der plaats, bij tarief te regelen.

Het heffen van schoolgeld, tenzij van volstrekt onvermogenden, is verplichtend.

Het geven van godsdienstonderwijs is op de particuliere scholen vrij en valt buiten de inspectie.

Op particuliere scholen, die subsidie ontvangen, moet het godsdienstonderwijs aan het begin of einde der schooluren gegeven worden, onder dien verstande, dat het aan ouders of voogden vrij sta, hun kinderen of pupillen van dat onderwijs terug te houden.

Door soortgelijke bepaling zou het Gouvernement niets verspelen en aan het schoolonderwijs een krachtige stoot worden gegeven.

Al ware het slechts dit, dat dan menige Zendingsvereeniging haar kracht hoofdzakelijk op het onderwijs zou kunnen richten, om, gelijk Heldring het in zijn bekende brochure noemde, Christianiseering als basis van Evangelisatie te nemen.

Misschien dat dan ook menige Christelijke gemeente tot plichtsbetrachting terugkeerde en, een enkel district van Java of een klein eiland tot terrein van haar werkzaamheid kiezend, door localiseering aan den Zendingsarbeid dat onbepaalde ontnam, dat elk plan uitsluit en de veerkracht afmat. (14 October '74.)

4. De Kerk in onze Indiën.

Op de Indische begrooting voor het dienstjaar 1875 is een som van ruim 220,000 gulden uitgetrokken voor den Protestantschen eeredienst. Bezoldigd worden uit deze som 33 predikanten, 16 hulppredikers en 2 veldpredikers. Bovendien wordt voorgesteld, nog een som van bijna 70,000 gulden beschikbaar te stellen voor dienstreizen van predikanten, toelagen aan zendelingen, enz.

Er is oorzaak om de vraag op te werpen, of deze drie ton strekken ter bereiking van het doel, dat met de uitgaven beoogd wordt.

Het beoogde doel is kennelijk de instandhouding van Christelijke gemeenten en stations als zoovele middenpunten van Christelijke levensopenbaring, te midden eener niet-Christelijke en dus lager staande maatschappij. Als ondergeschikt doel voege men hieraan toe, de openstelling eener gelegenheid tot godsdienstvereering voor de ambtenaren van het Gouvernement.

Beantwoordt nu de Indische Kerk, gelijk ze feitelijk bestaat, aan deze hooge bestemming?

Ons dunkt, op die vraag kan niet anders dan ontkennend geantwoord worden.

Van eenig gemeentelijk leven is, naar luid der berichten, alleen te Batavia sprake; elementen waaruit iets beters te bouwen ware, leveren nog sommige inlandsche gemeenten; hier en daar vindt men nog een enkel huisgezin van hoog of laag geplaatste ambtenaren of particulieren, dat de kerkelijke tradities voortzet; soms gelukt het aan het Cristelijk element nog gehoor te verkrijgen in de Indische pers; maar van een kerk, over tal van gemeenten verspreid, die door verkondiging des Woords, zedelijke tucht en Christelijke levensopenbaring als een zuurdeesem in de Indische maatschappij werkt, valt geen spoor te ontdekken.

De kerkdiensten zijn er uiterst schraal bezocht en weinig in getal; de sacramentsbediening heeft schier elke beteekenis verloren; aan zedelijke tucht wordt niet gedacht; van een tegenstelling tusschen de geheiligde Kerk van Christus en de maatschappij is geen sprake Er is een kerkelijke Gouvernementsdienst, gelijk men een pakhuisdienst en politiedienst heeft, maar geen stofje goud is meer op de vleugelen der eens zoo bloeiende Kerk te ontdekken.

Wat men door dezen Gouvernementeelen kerkdienst verkrijgt, is stellig met den prijs van drie tonnen gouds te duur betaald.

In dien toestand dient verandering te komen.

Wat geen Christelijke Kerk is dient den naam van Kerk niet langer te dragen. Aan het voortbestaan van den schijn mag het wezen der Kerk niet langer worden opgeofferd.

Daartoe dient allereerst met wortel en tak het kwaad uitgeroeid, waaruit deze misstand geboren werd: het voor geld saâmlezen van een corps predikanten, dat, als Staatsambtenaren optredend, door den Staat niet slechts bezoldigd, maar ook benoemd, geen bezielend element voor een Christelijke gemeenschap zijn k a n.

In goeden zin een Christenherder en leeraar te zijn, eischt in de Koloniën nog oneindig meer toewijding en gave der genade dan in het Moederland.

Het klimaat drukt er den geest neêr; het personeel is er wisselend; de strijd tegen maatschappelijk bederf zwaarder; het verband met andere gemeenten schier niet gekend.

Tal onzer uitnemendste leeraars; Christenen in woord en daad; mannen vol des Heiligen Geestes, moeten naar Indië trekken, om aan zulk een ploeg de hand te slaan.

En wat ziet men in steê hiervan? Immers, dat slag op slag predikanten naar Batavia afreizen, die zich hier reeds in hun gemeenten niet thuis gevoelden, meest voor leege kerken optraden en elk geestelijk rapport met de levende gemeente misten. Meest zijn het moderne predikanten, die, door het avontuurlijk denkbeeld van een wonen in de tropische gewesten aangetrokken, in hun gemeenten den strijd moede, of ook wel door financieële vooruitzichten verlokt, zich voor den dienst in Indië aanmeldden.

De klachten over het corps predikanten zijn dan ook schier algemeen. Slechts een enkele die zich aan het zinlijke karakter der Oostersche saâmleving weet te onttrekken. Een enkele zelfs die met het Christendom openlijk den draak steekt.

Men verhaalt, dat geloovige soldaten in den oorlog met Atsjin den troost van de Roomsch-Katholieke geestelijken zochten, zoo onbevredigd als hun de Protestantsche veldprediker liet.

Benoeming door den Staat moet tot zulke ondragelijke verhoudingen leiden.

Zoo ergens, dan is vooral in onze Indiën een zelfstandig corps predikanten noodig, dat, door geen Staatsbanden in zijn vrijheid belemmerd, met Christelijken moed ook tegen de zonden der ambtenaren en de zonden van het Gouvernement kan optreden.

Om hiertoe te geraken, zal een reorganisatie noodig zijn, die begint met te onderscheiden tusschen Europeesche gemeenten, inlandsche gemeenten en Gouvernementsstations.

Aan de Europeesche gemeenten dient volle vrijheid te worden geschonken, om zich zelfstandig te organiseeren. Gevolg hiervan zou waarschijnlijk zijn, dat alleen te Batavia zulk een gemeente ontstond, en deze nog wel gesmaldeeld door afscheiding van het niet langer belijdend deel. Deze gemeente zou dan, na aflegging van den valschen Protestantschen titel, haar Gereformeerd karakter hernemen en zich met de Gereformeerde kerken van het Moederland in betrekking kunnen stellen.

Zelfstandige organisatie zou evenzeer aan de Inlandsche gemeenten zijn toe te kennen, die onderling in verband dienden te treden, en voor opleiding van geestelijken uit eigen boezem zorg dienden te dragen. Het Seminarie zal daartoe te stade komen.

Geheel anders staat het met de Gouvernementsstations. Plaatsen in Indië, waar noch een kring van geloovige Europeanen, noch een kring van bekeerde Inlanders bestaat, zijn geen gemeenten, zoomin als een bataillon op marsch, waarbij toevalligerwijs een vijftigtal gedoopten zijn ingedeeld, die nog wel een enkele maal kerk willen houden.

Acht het Gouvernement het niettemin gewenscht, dat in zulke steden of dessahs godsdienstoefening voor zijn militaire en civiele ambtenaren gehouden worde, dan vallen deze stations geheel onder dezelfde categorie, waarin men de ressorten der veldpredikers rangschikt.

Ze staan met deze volkomen op één lijn.

Trekt het Gouvernement zijn personeel terug, dan vervalt de dienst. Het personeel wisselt gestadig. Niet krachtens een beginsel van Christelijke saâmleving, maar wijl het Gouvernement alzoo beschikte, woont men in eenzelfde oord.

De predikanten, voor deze stationsdiensten aan te wijzen, moeten dus, evenals de veldpredikers, in Staatsdienst treden, ter beschikking van het Gouvernement staan en van den Staat bezoldiging ontvangen. Hun benoeming dient op voordracht van de kerkelijke autoriteit in Indië (die bij ontstentenis door de kerkelijke autoriteit in Nederland vervangen worde) te geschieden door het Gouvernement.

Tot deze of soortgelijke reorganisatie is de Regeering verplicht. Zij heeft door haar vroegere willekeurige besluiten, door haar onhoudbaar creatuur van een »Protestantsche" Kerk, bovenal door haar min gelukkige keuze, schier verdorven, wat er nog in Indië van een Christelijke Kerk bestond.

Te erger is dit te midden eener Mohammedaansche maatschappij, die door zulk een carricatuur van een Christelijke Kerk, eer afgestooten dan getrokken wordt.

Zelfs de uitnemende diensten van den voortreffelijken Schuurman mogen het oog voor den jammerlijken toestand onzer Kerk in Indië niet doen sluiten.

(16 October '74.)

---

5. Geloofsvervolging onder Neêrlands hoogheid.

I.

Met eenig vertrouwen roepen we ditmaal ook den steun der liberale en conservatieve pers in, om op een feit de aandacht te vestigen, dat voor den schuldige ernstige kastijding eischt, en zich niet mag herhalen, zal de eer ongeschonden blijven van het Nederlandsch gouvernement.

Het feit komt hierop neêr.

Onder de residentie Ternate, op Galela, wonen eenige jongelingen en mannen, die eerst Allah dienden naar den Islam, en thans, gebruikmakende van hun onvervreemdbaar recht, den Islam hebben afgezworen, om God te aanbidden naar het Evangelie. Ze waren Mohamedanen, ze werden Christenen; onder het wapperen der Hollandsche vlag immers geen feit, dat den bekeerling als misdadiger stempelt?

En toch, wat is hun wedervaren?

Den 27sten Mei dezes jaars werden deze Christenmannen door Mohamedaansche hoofden uit hun dorp naar het strand gelokt, dáár op bevel van den Sultan gevangen genomen, en op wreedaardige wijze met hun beide voeten in het blok gesloten. Eerst later heeft men, op aanwijzing, dat naar de Adat alleen moordenaars aan beide voeten geklemd mogen worden, een hunner voeten weêr vrijgelaten.

Onmiddellijk werd den resident van Ternate geschreven.

Een tweede schrijven werd om het ernstige der zaak met met eigen gehuurde prauw den president toegezonden.

Den 27sten Mei waren de Christenmannen in het blok gezet, tot 1 Juni liet men hen daar op het strand liggen. Vijf dagen lang hebben deze mannen, met het lijf op het strand uitgestrekt en het been in het blok gewrongen, daar als boosdoeners voor aller oog ten toon gelegen, — om geen andere oorzaak, dan wijl ze Christenen dorsten te zijn.

Den 2den Juni heeft men deze mannen met het blok aan het been en met boeien aan de handen scheepgebracht, om ze naar Ternate over te voeren.

Den 14den Juni komt het hoofd, dat met dit transport was belast geweest, te Galela terug en doet verluiden, dat hij thans ook de vrouwen en kinderen moet wegbrengen, en dat ze dan de lijken van de eerst getransporteerde mannen kunnen zien — blijkbaar een loos gerucht, door fanatisme ingegeven.

De eenige Hollander op Galela, de heer van Dijken, heeft zich daarop in persoon naar Ternate begeven, om voor de mishandelden in de bres te springen en tegen zulk een flagrante schending van het recht der gewetensvrijheid te protesteeren.

Te Ternate gekomen, bevond hij, dat men werkelijk, in de residentie zelve, onder de hoogheid van het Hollandsch Gouvernement, tot v e r o o r d e e l i n g dezer mannen was overgegaan en niet geschroomd had een vonnis van ballingschap op hen toe te passen, eeniglijk wijl het hun tegen de borst stuitte, langer den Islam te dienen.

Tot dusver heeft de resident hiertegen niets gedaan. De vertegenwoordiger van het Hollandsch Gouvernement heeft, op zijn zachtst gesproken, de Christenvervolging gedoogd.

Kan dit zoo blijven?

Het vraagstuk der Kerstening van onze Kolonie zij hier geheel buiten gelaten; we vragen thans de aandacht en den steun ook van hen, die der Zending hun liefde niet gunnen.

Het geldt hier niet de zending, het geldt de gewetensvrijheid.

Die mannen hadden nu eenmaal den Islam voor het Evangelie verruild. Ze waren Christenen. Dat het hun ernst met dien overgang was, blijkt te over uit den moed, waarmeê ze de onmenschelijke behandeling droegen.

Mag hun daarom leed gedaan? Zijn ze daarom schuldig voor het recht? Moeten ze daarom mishandeld en gebannen?

Dat inlandsche hoofden het deden, is geen verontschuldiging. Hollands vlag moet hoe eer te beter op Ternate neergehaald, zoo ze geen zedelijke en stoffelijke macht meer heeft, om zulke gruwelen te beletten.

Onzes inziens bestaat er geen twijfel, of het Hollandsch bewind te Ternate is in elk opzicht voor deze daad der ongerechtigheid aansprakelijk, en de resident te dier plaatse zal, òf door het vertoon van nog hooger order zich moeten vrijpleiten, òf dient op hooger order exemplair te ondervinden, dat het Nederlandsch gouvernement geen Christenvervolgers dulden kan in de hierarchie zijner ambtenaren.

Aan zulke feiten dient een eind te komen.

Ons nationaal gevoel komt er met verontwaardiging tegen op.

Naar Florence voor de Madiai's aan Toscanes toenmaligen Groothertog een afgezant te zenden, en onder eigen rijksbewind nog erger feiten in Ternates residentie te dulden, gaat niet aan.

We weten dat onze Minister van Koloniën dit niet wil, dat de Kamer het niet wil, dat de pers het verfoeit, dat het volk er ten felste tegen is.

En moet het dan toch zoo blijven?

We hopen betere dingen.

We rekenen er op, dat ook organen van andere richting ditmaal ons ter wille zullen zijn, om onze grief te steunen.

We durven verwachten, dat het gebeurde te Galela uitgangspunt voor ernstig debat in de Tweede Kamer zal zijn, niet over het gebeurde ter loops, maar over de zaak in beginsel, en dat onze Kamer en regeering toonen zal, minstens even warmen ijver voor eigen onderdanen in Ternate, als voor de Madiai's in Toscane en Matamoros in Spanje te bezitten.

Er dient beslist, of consideratiën van hoogere koloniale politiek, onder welke verhoudingen ook, ooit schending van gewetensvrijheid kunnen vrijpleiten!

(19 October '72).

II.

»Geloofsvervolging onder Neêrlands hoogheid." Onder dezen titel gaven we op 19 October des vorigen jaars een verhaal van een droevig feit, op Ternate in Indië, onder bescherming onzer vlag gepleegd; een feit dat, naar we meenden, slechts genoemd behoefde te worden om eenparig door de Regeering, de pers en de publieke opinie te worden veroordeeld en waarvan het onmiddellijk redres niet kon uitblijven.

Behoudens één eervolle uitzondering, werd sedert van het zoo dringend geval niets of zoo goed als niets gehoord; om van herstel van het misdrijf, want het was niets minder dan een openbaar vergrijp aan de gewetensvrijheid, niet eens te spreken.

De zedelijke smet, daardoor op Neêrlands vlag geworpen, is dus nog niet verwijderd en blijft het derhalve noodig de aandacht daarop te vestigen.

We ontvangen heden een schrijven van een onzer vrienden, dat nadere bijzonderheden over deze treurige zaak meêdeelt en dienen kan om de belangstelling gaande te maken, of, waar zij verflauwd was, bij vernieuwing op te wekken. Liever dan het onder onze Ingezonden Stukken op te nemen, ruimen we het daarom ten spoedigste een plaats onder onze hoofdartikelen in.

Bedoeld schrijven is van den volgenden inhoud:

Verleden jaar heeft een onzer vrienden de Regeering geïnterpelleerd over de schandelijke behandeling, aan eenigen onzer geloofsgenooten op Ternate aangedaan.

Wij mogen geen vrede hebben met het zwijgen over deze zaak.

Vier gansch onschuldige Mohammedanen, die uit overtuiging Christen wilden worden, zonder nog bepaald in de Christelijke leer te zijn onderwezen, zijn met geweld vervoerd van Galela naar Ternate en daar op onmenschelijke wijze behandeld geworden.

Zij zijn onmiddellijk na hun aankomst in het blok (in den Bijbel: den stok) gesloten, met de beenen in de hoogte en daarin gelaten, naar hunne berekening twee van hen meer dan veertig, de beide anderen ruim zestig dagen. In dien toestand kregen ze zeer weinig voedsel en werden zelfs ter wille der natuurlijke behoeften niet eens uit de boeien gelaten, zoodat het hok, waarin ze zich bevonden, verpest was van hunne uitwerpselen.

Slechts eenige uren werden ze in al dien tijd vrijgelaten en konden dan, wegens den gezwollen toestand hunner beenen, slechts pijnlijk rondkruipen in het walgelijk hok.

Alleen door buitengewone ondersteuning van Boven zijn zij in het leven gebleven.

Bij het zoogenaamd verhoor is geen enkele vraag gedaan aangaande hun voorgewend verzet tegen het gezag, waarvan de Sultan had gesproken, maar is onderzocht of zij geboren Mohammedanen waren, of zij varkensvleesch hadden gegeten en aan één hunner werd gevraagd een gebed te doen.

Daarna zijn ze verbannen en in banden over zee vervoerd naar Gani, 't Oostelijkst dorp in Almaheira, met schriftelijken last van den Sultan aan het Hoofd aldaar, om deze mannen, »die Christen wilden worden en varkensvleesch hadden gegeten, weder Mohammedaan te maken."

Na genoegzaam hersteld te zijn, is het hun gelukt te ontvluchten en, onder veel lijden, Galela weder te bereiken, waar zij, ten gevolge van een lastgeving van den Resident, niet mogen onderwezen worden in de Christelijke leer, gelijk zij volhardend begeeren.

Werd het lijden dezer mannen, dat van Juni tot December geduurd heeft, in al zijne naaktheid beschreven, er zou een kreet van afschuw door het land gehoord worden.

Het is onze roeping te zorgen dat dit geschiede. Ik hoop dat de Evangelische Alliantie zich deze zaak zal aantrekken, en, zoo de Regeering een onderzoek weigert, zelve broeders zal zenden, om dat onderzoek te doen, zoover zij zullen vermogen.

Wij moeten hebben een getrouw verhaal van het lijden onzer broeders; de wijze van gevangenneming, vervoer, opsluiting, behandeling, verhoor, enz., met teekeningen van het hok en blok, en daarna eene Christelijke schadevergoeding aan de betrokkenen.

Stelt de Israëlietische Alliantie zich in de bres voor de Joden in Perzië, wij mogen ons door haar niet laten beschamen.

Intusschen mogen onze vrienden in de Tweede Kamer niet stil zitten: zij zijn vertegenwoordigers van een Christenvolk, dat nog prijs stelt op den naam van beschaafde natie!

't Moet blijken dat de Minister van Koloniën en de Gouverneur-Generaal hun plicht in dezen gedaan hebben en den Sultan van Ternate en den Resident aldaar nadrukkelijk hebben doen ervaren dat het Gouvernement gewetensvrijheid handhaaft, overal waar de Nederlandsche vlag waait.

Maar onze vrienden moeten wel er op voorbereid zijn, dat de invloed van het Mohammedanisme en Heidendom, zelfs aan de verstandigste Indische ambtenaren, iets heeft gegeven van verblindheid der oogen en verhardheid des harten. Zonder blikken of blozen kunnen sommigen op den naam van Mohammed drinken; officieel uitmaken of een pelgrim waarlijk naar Mekka geweest en derhalve heilig is, enz. Zij kunnen met vermaak aanzien de Javaansche wreedheden bij gevechten tusschen tijgers en buffels, honden en wilde varkens, woedende stieren en hanen, enz.

Het blok is misschien ook nu nog op Java niet overal afgeschaft!

Deze mannen zijn daarom ongeschikt voor een onpartijdig onderzoek naar het lijden onzer broeders in Indië. Europeesche mannen moeten er mede belast worden; en wel dezulken, die 't weten uit de geschiedenis, dat vrees voor Mohammed eene zaak was, bij minder macht aan onze vaderen vreemd; mannen die een hart hebben voor gewetensvrijheid en menschelijkheid.

Dit is zeker, dat 'tgeen te Ternate is geschied, niet zou hebben plaats gehad onder een geloovig Resident en dat de Regeering zich nergens stoort aan Mohammedaansche vorsten, zoodra 't het stoffelijk belang geldt. I. Esser.

(15 Augustus '73.)

---

6 Het Gouvernement en de Zending.

Ook de Zending kwam bij het Koloniaal debat ter sprake.

Niet wat de a l g e m e e n e t h e o r i e betreft.

De thans vigeerende Minister van Koloniën is een p r a c t i s c h man, die zich, naar zijn eigen bekentenis, »v e r s c h u i l t achter het Regeeringsreglement" en aan de bespreking van beginselen geen deel neemt.

Tot juist omschreven feiten bepaalde zich het onderwerp van debat.
Drie waren ze in aantal.

1. Te Bandjermassing was aan den Zendeling Feige een licentie uitgereikt om te arbeiden in Sihong, maar door den Resident was aan deze licentie de beperkende voorwaarde verbonden, dat hij eerst schoolmeester daarna Zendeling zou zijn, alsook dat hij zich nooit hardop een afkeurend oordeel over den godsdienst der Dajakkers zou laten ontvallen.

Beide bepalingen achtte men proeven van willekeur, met verbod gelijkstaande.

Wie komt om het Evangelie te prediken, moet men niet dwingen dat hij zijne dagen slijte in het onderwijzen van het a-b-c in een vreemde taal aan tamelijk onbevattelijke scholieren.

Dat miskent zijn taak, rooft zijn tijd, bluscht zijn geestdrift.

En ook, hoe wil men dat een Evangelist zijn boodschap brenge, indien hij niet afkeuren mag, wat tegen Gods eer strijdt?

2. Advies in zake de Zending was door den Minister gevraagd aan den heer Holle.

En wie is nu deze heer Holle?

Een schrander geleerde, maar die zelf zoo goed als Mohammedaan is, de vasten van den Islam waarneemt en over Java met een tulband op het hoofd wandelt.

Zulk een man acht een Christen-Minister een hooggeschat en geschikt persoon om der Regeering haar gedragslijn, ten opzichte van de Zending, voor te schrijven.

En 3. Product der Zending was o. a. ons beste schoolquartier van heel den Indischen Archipel, in Minahassa op Celebes.

Kon deze vrije vrucht der Zending, al moest ze zich dan ook in het onvermijdelijke bij haar schoolprogram schikken, rekenen op regeeringssteun?

En wat antwoordt de Minister?

Dat het eerste wel de schuld van de zendelingen zelf zal zijn.

Dat het tweede geen antwoord behoeft.

En dat aan het derde niet te denken valt.

De gewezen liberale Minister van Koloniën, de heer Fransen van de Putte, het zij tot zijn eere gezegd, stond na dit antwoord onmiddellijk op, om, althans wat het eerste punt aangaat, openlijk te constateeren, dat ook z. i. het besluit van Banjermassing in strijd met de billijkheid was en met het recht.

Vingerwijzing voor de Zendingsvrienden. (19 November '75).

---

7. Opium-handel.

Zal Nederland nog langer zich het verwijt ten laste laten komen, dat het door zijn Rijksmonopolie voor den Opium-handel in onze Oost-Indische Bezittingen duizenden ten verderve voert?

Die vraag, door enkele Christenen in ons midden onvermoeid en met klem van redenen herhaald, heeft, het moet erkend worden, nog niet de weerklank in het publieke geweten gevonden, zonder welke geen krachtige poging tot wering van den genoemden gruwel zal worden beproefd.

De wakkere zendeling Jansz te Japara heeft meer dan eens, en nog onlangs in zijne bekende brochure: Landontginning en Evangelisatie den alarmkreet aangeheven, om, zoo mogelijk, het Christelijk Nederland tot zijn roeping in deze te doen ontwaken.

Hij wil dat Nederland als een eenig man opsta, om middelen te beramen tot afschaffing van den ziel en lichaam verwoestenden opium-handel.

Daar echter vroegere roepstemmen in 't algemeen tot nog toe niet baatten, heeft hij zich ditmaal tot een onzer Christen-Staatsmannen, Jhr. Elout van Soeterwoude te 's Hage, gewend en wat hem over den opium-handel zwaar op 't hart ligt, in een persoonlijk schrijven aan dezen uitgedrukt.

In dat schrijven, in de Stemmen voor Waarheid en Vrede door den heer Elout publiek gemaakt, vraagt hij niets minder dan de oprichting van een Anti-opium-Verbond!

Alweêr een nieuw Verbond dus! zegt deze of gene met een zucht.
Maar zoo mag men er zich in dit geval niet van afmaken. Het geldt het welzijn van millioenen aan Neerlands zorg vertrouwde menschen en menschenzielen.
Eer men dus die uitvlucht herhaalt, werpe men een blik op de volgende vreeselijke schilderij:

»Hoor wat akelig benauwd gehuil! Treedt binnen en zie! Een man ligt geknield op zijn slaapbank, en hangt met de omhoog gestrekte armen aan een dwarslat, om alzoo zijn bijna stokkenden adem een weinig ruimte te geven. Ook zóo nog dreigt hij te stikken en stoot hij bij tusschenpoozen dat naar gehuil uit. Zoo hangt hij bijna onophoudelijk nacht en dag, twee of drie dagen aaneen, zoolang de aanval duurt, die zich elke twee of drie weken herhaalt. Had hij maar opium! Hoe zou hem die verlichten! Doch alles is reeds verteerd AAN OPIUM! Voor vrouw en kinderen is er bijna niet te eten. Hij zelf kan schier geen spijs binnen krijgen, zoolang zijn adem weigert. Welnu! daar is heul! Zijn vrouw heeft nog wat uit haar mond gespaard, om hem in 't leven te behouden Hij trekt één, twee malen! Dat geld is alweêr in damp vervlogen! Maar zijn adem is verruimd Hij kan weêr slapen. Doch juist die heul is zijn beul. Toen hij voor vele jaren aan aamborstigheid begon te lijden, nam hij 't opium rooken er tegen te baat en de gewoonte van dat zoo verderfelijk palliatief heeft zijn ademhalingsorganen tot op zulk een graad verzwakt en verwoest. Bovendien is hij er thans geheel aan verslaafd, en de middelen om het te verkrijgen zijn uitgeput. Verleden jaar heb ik hem eens door passende geneesmiddelen een aanval van aamborstigheid twee dagen bekort. Ik heb hem daarna versterkende middelen gegeven en een versterkend diëet aanbevolen, maar hem tevens gezegd, dat hij zijn doodelijke gewoonte moest nalaten, en hem den besten weg daartoe aangewezen. Sedert heeft hij nooit weêr om hulp willen vragen, hoe vaak en erg zijn aanvallen ook werden. Liever dwingt hij zijn vrouw om door haar slaven en sloven hem zijn moordende verlichting te bezorgen. Of zijn vier overgebleven kinderen als geraamten er uitzien, en er reeds vijf van ontbering gestorven zijn, geen enkel oogenblik denkt hij er ooit aan. Ook niet, dat de twee jongsten ook al met aamborstigheid bedeeld zijn, als treurige erfenis van hun vader."

Een tweede tafreel. Nog gruwzamer, zoo mogelijk.

»Wij zetten onze wandeling voort, en treden, of liever kruipen dit huisje binnen, dat meer op een varkenskot dan op een menschenwoning gelijkt. Ge moet diep bukken om er binnen te komen. Voorzichtig: loop niet tegen dien bamboe aan! Dat is de stut van 't overhangend hutje; we zouden het geheel op ons hoofd kunnen krijgen. Daar ligt een vrouw, half naakt, met dooreen gewarde haren, en een zuigeling aan de uitgedroogde borst te »schuiven". Steeds droogt de opium het lichaam uit, en ontneemt ook den zuigelingen het voedsel. Het vermagerde wichtje houdt niet op met schreien van honger. Zoo zou de moeder genoodzaakt worden haar genot te verlaten om wat ander voedsel voor 't kind gereed te maken, — als er iets in huis ware! Neen, ze weet beter raad: een deel van den bedwelmenden rook wordt het arme schaapje in de keel geblazen. Het stikt er schier in. Doch eindelijk is het rustig, en heeft de hartelooze moeder rust, om verder zich en haar kind te vermoorden!"

Een laatste voorbeeld; want het zijn slechts enkele uit vele door den heer Jansz bijeengebracht.

»Zie die wandelende, of eigenlijk waggelende mummie. Zijn glazige oogen, zijn wezenloos gelaat, zonder de minste uitdrukking, zijn uitgemergeld lichaam, zijn gekromde rug, zijn wankelende gang en knikkende knieën, toonen u den kennelijksten marasmus op den leeftijd van vijf-en-twintig jaar! En idioot is hij er bij! Het is de opium die hem in dien toestand bracht! — Ik vraag u, die dit alles leest, of het een onredelijke, een te groote eisch is: de opiumhandel moet afgeschaft?"

Wat mag wel de reden zijn, dat de openbare veiligheid op Java zooveel te wenschen overlaat?

»Zien wij de processen-verbaal in van de Inlandsche rechtbanken, zoo ontwaren we daaruit, en waar deze er van zwijgen, door navraag aan de getuigen, dat de meeste diefstallen en moorden zijn gepleegd wegens de begeerte naar opium of onder den invloed er van. Voor een weinig opium slaat menig Javaan zijn medemensch dood, en de opiumkitten zijn het, die den moed leveren tot een groot aantal moorden die gepleegd worden, zoowel als tot de rooftochten met moord en brand, die zoo menige streek van Java bitter onveilig maken, veel meer dan tijgers zouden doen. Indien de Inlandsche rechtbanken ijverig wilden uitvorschen, welk deel de opium heeft in al de gepleegde misdaden, wat een vreeselijke statistiek zouden zij aan 't licht kunnen brengen!"

Dat alles heeft dus de opium gedaan. En de Nederlandsche Staat is de handelaar, die den inlander dat moordgif verkoopt!

»Kom met mij naar het huis van dezen Chineschen handelaar. Geen winkel is op verre na zoo druk bezocht als deze opiumkit. Van des ochtends zeer vroeg tot des avonds laat staat het bijna niet stil van koopers, soms 10 of 12 tegelijk. Doch ze worden niet binnengelaten; velen tegelijk mochten eens aan 't grissen gaan. Op den stoep voor 't raam staan ze allen te zien naar 't afwegen. Hoe nauwkeurig ook, — 't is »dure waar!" — het wegen is spoedig gedaan. Snel wisselen de koopers af. De handelaar heeft het monopolie daarvoor van 't gouvernement gepacht. De Chinees bracht daartoe verscheidene tienduizenden op voor eene enkele residentie, voor den tijd van één jaar. Neen, niet de Chinees, de bevolking en in 't algemeen de opium-verbruikers brengen al die ontzettende sommen op, en bovendien nog de even ontzettende winsten, die de pachters er gewoonlijk weten uit te halen, met al de kosten bovendien (en die zijn soms groot) die zij maken moeten om zich het monopolie tegenover onderkruipers en smokkelaars te blijven verzekeren. Het zijn de Inlanders, die voor een groot deel die allerdrukkendste belasting, die hen van drie zijden uitmergelt, aan de schatkist betalen, waarvoor Nederland hun het meest verwoestende gif als belooning terug geeft. Is het wonder, dat ze altijd arm blijven en steeds armer worden? — Verscheidene offeren op éen keer niet meer dan 10 cents ieder. Daar hebben ze enkel een klein trekje voor, niets dan even den smaak er van. Gelukkig degenen die niet meer kunnen machtig worden! Ze ontgaan ten minste het grootste verderf. Maar velen ook storten kwartguldens en meer, sommigen tot guldens toe. Vaak wordt het geheele dagloon hier gebracht en aan de hunkerende vrouw en kinderen ontstolen. Hoe velen ook, die eerst door vlijt en spaarzaamheid zich een goed houten of steenen huis met een knappen inboedel hadden verworven, die later alles weder hebben moeten overgeven voor schuld, en tháns in een ellendig krotje nederliggen, omdat de guldens en rijksdaalders hier voor vergif zijn vermorst! En de pachter wijst niemand af, dan wie geen contant geld medebrengt! In een Indisch dagblad werd eens de opmerking gemaakt, dat de rijksopiumpachters eigenlijk het Nederlandsch wapen boven hun deur moesten hebben. Dat was schamper gezegd; maar was het niet ook juist? Verpletterend zou het zijn, zoo we boven die deuren moesten lezen: »Je maintiendrai"!"

Welnu, Neêrland's wapenschild mag dien gruwel niet langer dekken. De heer Jansz roept ons op tot een heiligen krijg tegen dezen vijand.

Een Anti-opium Verbond stelt hij ons voor op te richten, met het devies: »In den naam en de mogendheid van Jezus Christus moet de opium-handel in Nederlandsch Oost-Indië afgeschaft."

Hoor, hoe hij ons geweten wakker schudt in de volgende uit zijn ziel gewelde woorden:

»Wel verre dat de David reeds gevonden zou zijn, is er van sidderingen in

het leger, bij de uitingen van dien moorddadigen reus, nog maar zeer weinig te merken. Men heeft het daar nog veel te druk met andere zaken, dan dat men eens ernstig zijn aandacht zou kunnen verleenen aan wat die Filistijn daar komt maken. Hoont en schendt hij ook Christus en 't Christendom op ontzettende wijze voor 't aangezicht der heidenen, zijn slagen treffen ons niet, maar woeden of dooden onder »een vreemd volk", zoo ver van ons verwijderd! — Ver van ons, en toch zeer nabij! Een volk, door God aan onze zorg en hoede toevertrouwd, waaraan wij een dubbel heilige verplichting hebben, — dat vele millioenen schats opleverde ter betaling van onze nationale schuld en tot den bouw van onze spoorwegen, — is dat ons een »vreemd volk"? En wie waarborgt ons, dat de Goliaths-speer niet ook onder ons weldra tal van offers zal vellen? In Engeland, dat ook den opium-handel drijft, hoeveel duizenden zijn er daar reeds die aan 't genot van dat vergif verslaafd zijn? Heeft Nederland daar een vrijbrief tegen? — En die zaken die onze aandacht zoozeer geketend houden, zeker! zijn gewichtig en onontwijkbaar; en het behoud van kerk en vaderland hangt er van af, — maar ook déze zaak is EVEN gewichtig en onontwijkbaar. Ook de verwaarloozing van déze zou het vaderland ten gronde richten, en — ik moet het herhalen — die verwaarloozing weerhoudt den zegen Gods van al uwe pogingen tot redding van Kerk en Staat. Met Java's ondergang zal Nederland verzinken! Red Java, zoo redt gij Nederland! Daarom: de opium-handel moet afgeschaft! Elke cent die van dien handel in Nederlands schatkist daalt, brengt haar loodzwaren vloek mede. En hoeveel duizend millioenen stroomden er reeds van in!"

We schrijven niet meer af. Men leze het stuk zelf met de inleiding van den heer Elout, en men zal overtuigd worden, zoo men het nog niet is: er moet iets gedaan worden.

»Lijdelijk, we zeggen het den heer Elout na, mogen Christenen deze zaak niet aanzien, opdat ze niet schuld op schuld hoopen, bij al de schuld die ons tegenover Indië reeds sedert eeuwen drukt." (20 April '75).

Opium-Pacht.

I.

Wezen we onder de inkomsten der Rijksschatkist in Nederland op den accijns, voor d r a n k g e b r u i k gestort, de schatkist in Indië heeft soortgelijke onzuivere bron, waaruit ze millioenen trekt, in de O p i u m - P a c h t. De bruto opbrengst is voor 1876 geraamd op f 11,151,000 voor Java en f 5,269,400 voor de Buitenbezittingen.

Opium is voor Indië v o l k s b e d e r f, in schier gelijken zin als de jenever voor het Moederland.

Het »amfioen schuiven", gelijk men het misbruik van den Opium noemt, is vooral in onze Oost een o u d e z o n d e.

Sinds de maatregelen, in 1832, 1853 en 1861 genomen, is het kwaad niet gebeterd, maar v e r e r g e r d.

Vooral in sommige streken, met name in de Residentiën Madioen, Samarang en Soerabaya, neemt dit zedelijk euvel v e r o n t r u s t e n d e proportiën aan.

Men zwelgt er in den Opium-damp niet alleen zelf, maar reikt er het giftig heulsap, gelijk in onze laagste kroegen, ook a a n d e k i n d e r e n.

Een amfioenkit is een h a a r d v a n z e d e l i j k e b e s m e t t i n g.

De Opium maakt zijn slachtoffers tot slaven; mergelt hun lichaamskracht uit; stompt hun geestelijk bewustzijn af; en maakt uit den eens frisschen, levenslustigen mensch een gluiperige schim, een voortstrompelende mummie, een onmenschelijke verschijning, die uw afschuw wekt.

Behoort de voortwoekering van dit kwaad niet te worden gestuit?

Die vraag is niet te ontwijken.

In onze Indië zijn we heer en meester. Wat daar geschiedt, geschiedt op onze autoriteit Wie de Indische keuren kent, weet hoe weinig burger-autonomie voor den Javaan beteekent.

Te zwaarder drukt dit tegenover een land, door Mohammedanen en Heidenen bewoond, onderworpen aan een Christennatie. Noblese oblige. Wie zich Christen noemt, is tot meêdeeling van zijn hooger leven aan het lager staande volk geroepen Of sommige naam-Christenen in Indië lager staan dan menig Mohammedaan, heft dezen drang niet op. De onderstelling, dat ons als natie een hooger zedelijk goed dan den Javaan ten deel viel, is van de positie, die ons Gouvernement innam, onafscheidelijk.

Tenzij we tot het louter »koopmanschap drijven" wilden terugkeeren, moet onze roeping tegenover Indië dus allereerst als een zedelijke gelden. Stuiting van al wat naar onzen standaard immoreel, ja alle moraliteit verdervend is, staat in ons zedelijk koloniaal program bovenaan.

Uit dien hoofde is telkens en telkens uitroeiïng van dit zedelijk bederf van de Rijksregeering gevraagd.

Nog dit jaar door den Zendelingleeraar Jansz, op wiens welsprekend pleidooi wij niet lang geleden, en Dr. Wijnmalen in het Tijdschrift voor Ned. Indië zeer onlangs, de aandacht vestigden.

Jansz weet van geen accoord. Met niets minder dan de algeheele vernietiging van het opiumgebruik heeft hij vrede.

Hij wil, hij eischt, dat de Landsregeering zonder aarzeling tot uitvaardiging van het desbetreffend verbod overga; en wel wetende, dat heroïeke middelen in ministerieele oogen niet de meest geliefde zijn, roept hij alle Christenman in Nederland op, om, tot een Anti-Opiumverbond vereenigd, zoo beslist, zoo overtuigend, zoo volhardend te pleiten, tot het hooge Landsbestuur ten leste zwichte voor den aandrang.

Jansz is een Indisch Teetotaller, een koloniale Rechabiet, in de wieg gelegd om, als Grootmeester van Oostersche Good Templars, voor dwang niet terugdeizend, den Javaan en Madurees te beletten, dat ze hun zedelijken dood zoeken in den verraderlijken amfioen.

Dr. Wijnmalen, vol eerbied voor dit enthousiasme, met Jansz diep overtuigd van onze zedelijke roeping, draagt niettemin bluschwater aan, en laat verluiden, dat wat Jansz wil, om oorzaken, boven onze macht gelegen, niet gaat.

Des noods wil ook hij voor een Anti-opiumverbond contribueeren, mits het doel geen peremptoire eisch maar onderzoek naar middelen zij.

De peremptoire eisch, hoe idealistisch gerechtvaardigd ook, stuit af op onvermogen.

Een verbod is licht in het Indisch Staatsblad te plaatsen, maar om een verbod zou de opium van Java niet wegblijven.

Waar de handel verboden wordt, begint de operatie van den smokkelaar.

Douanen!

Maar omspan met uw Douanen-cordon heel Java, Sumatra, Celebes, Borneo eens!

Voor geen millioenen schats maakt ge de douanenbarrière ondoordringbaar.

En van waar, gesteld het kon, die millioenen te vinden, als ge, door de opiumpijp den Javaan uit handen te nemen, reeds millioenen schats derft?

Kan het, — zie hier mijn adhaesie! maar dat het niet kan, wie, der zake kundig, die het weêrspreekt?

Op dit betoog is, dunkt ons, af te dingen.

Niet alsof een plotseling afschaffen van het amfioenschuiven, een onverwijld sluiten van alle kitten, een op staanden voet weren van elken korrel opium, in onze Oost-Indische huishouding denkbaar ware.

Aan zulke utopiën vergapen ook wij ons niet.

Maar wèl komen we op tegen elk systeem, dat niet principieel de algeheele afschaffing tot einddoel kiest.

Een systeem, dat hoogstens *temperen* wil, tempert niet het *misbruik*, maar de *geestdrift*, die tegen het misbruik ijvert.

Zedelijke kracht schuilt slechts in een geloof, dat, op hope tegen hope, aan eindelijke vernietiging vasthoudt van het kwaad dat men wil uitroeien.

De toeleg, het einddoel, ook al zijn de slagboomen vele, mag niets minder dan »een Javaansche maatschappij *zonder opium*" zijn.

Bij den strijd, onder die leus aanvaard, dient het dwaalbegrip weggenomen, als zou de Hooge Regeering met name onder Conservatieve Ministers, uit baatzucht den opiumhandel hebben bevorderd.

Dit is niet zoo. Van 1806 tot nu toe, vooral sinds Raffle's optreden, stond bij elken Regeeringsmaatregel, in deze materie genomen, *regeling*, geen *bevoordeeling*, op den voorgrond. Vooral Baud en Rochussen gaven den stoot tot een krachtiger optreden tegen het misbruik. En zelfs zou men onrecht plegen, door den mislukten maatregel van den heer Duymaer van Twist aan liefde voor de schuivers te wijten.

Hiermeê is niet ontkend, dat de genomen maatregelen dikwijls naar den kant der schatkist gebogen en productief *gemaakt* zijn.

Slechts onderstelle men geen kwade intentie, *waar die niet aanwezig is*.

Beter dan in Nederland tegen den drank, heeft men in Indië tegen den opium gewaakt, en dat *desnoods het geldelijk voordeel moest opgeofferd*, is niet op het Binnenhof maar te Buitenzorg maatstaf van handelen geweest.

Op tegenstand heeft men bij het Gouvernement dus niet verdacht te zijn; veeleer kan men rekenen op krachtige medewerking, indien men, in den geest van het rapport, in 1860 door Keuchenius en in 1861 door den Resident van Banjoemaas uitgebracht, voet voor voet, het kwaad, tot het uitgeroeid zij, bestrijden wil, door: 1°. Uitbreiding der verbodskringen aan den kant van Cheribon en invoering der verbodskringen in het Oosten van Java en op Sumatra; 2°. door beperking, b v. elk jaar met 5 pCt., van het aantal kitten; 3°. door opheffing van de onderscheiding tusschen den *siram* en den *tiban*; 4°. door verbod aan de pachters om anderen handel te drijven; 5°. door direct verbod van opiumgebruik aan alle hoofden en ambtenaren; 6°. door geleidelijke inkrimping van den voorraad voor elk pacht-perceel; 7°. door het verlokken tot schuiven strafbaar te stellen: 8°. door de kitten niet langer dan van 9 uur des morgens tot 8 uur des avonds open te stellen; en 9°. door tegen den export naar Bali door een krachtig douanenstelsel aan de kust van Banjoewangi te waken.

In verdere details treden we niet.

De overtuiging

dat het opiumgebruik moet *uitgeroeid*,
dat dit slechts *geleidelijk* geschieden kan,
dat het Gouvernement *vriend*, geen vijand in dezen strijd is,
dat zonder betere maatregelen het misbruik blijft *verergeren*,
en dat de bezwaren, die in Nederland tegen het verdringen van den Jenever bestaan, althans *niet in die mate voor Indië gelden*,

kan en moet leiddraad zijn bij elk *practisch* jagen naar het door allen toegejuichte *ideaal*. (4 October '75).

II.

Het rijk in Indië vormt, naar luid Art. 1 onzer Grondwet, met het rijk in Europa één ondeelbaar geheel.

Ook voor wat in Insulinde van Regeeringswege geschiedt, is derhalve Nederland aansprakelijk. Wat daar in Holland's naam misdreven wordt, vormt een schuld, waarvoor in zedelijken zin heel ons volk verantwoordelijk staat. En doen alsof men niet wist wat er omging, kan van die schuld nooit vrijpleiten. De

»Rechter der gansche aarde" toch zoekt bij de natiën vaak eerst in het derde geslacht thuis, wat door een vroeger geslacht werd gezondigd.

Vooral thans dient Nederland zich van die zedelijke verantwoordelijkheid bewust te worden, nu openbaarheid de vroegere geheimzinnigheid in het behandelen van Indische zaken verving en pers en Parlement saâmwerkten, om van alle zijden licht over onze Indische toestanden te doen opgaan, en de kennisneming van die toestanden onder het bereik van een ieder te brengen.

Vooral de vrije drukpers in Indië heeft ten deze aanspraak op onzen dank. Tegen Regeeringscontrôle tamelijk gevrijwaard en desnoods voor den officieelen toorn niet bijster veivaard, heeft die pers met een vrijmoedigheid, die den man van ernst lief is, geheel ons Indisch beheer, van het Paleis op Buitenzorg tot in den onoogelijksten amfioenkit op Deli, blootgelegd, met die nauwkeurigheid en frischheid van kleuren, die, beter dan een Regeeringscachet, waarborg zijn voor de getrouwe nabootsing der werkelijkheid.

Voegt men daarbij wat in den steeds wassenden vloed van — ras vervluchtigende en blijvende — litteratuur, elk jaar in klimmende mate, ons uit Indië's historie, omtrent Indië's actueelen toestand, en over de aspiratiën van Indië's volkeren, toestroomde; alsmede wat, op aandrang der Kamer, met steeds milder hand in de Regeeringsverslagen gepubliceerd, of in de debatten aan den officieelen spreker ontlokt werd; — dan mag zonder tegenspraak gezegd, dat we met opzicht tot onze kennis over onze Indische Koloniën, bij vroeger vergeleken, metterdaad den dageraad van een nieuwen morgen begroetten, en de Nederlandsche Natie nu althans bij machte is, te weten, hoe het met haar prachtige wingewesten staat.

In staat om te weten, hoe onze vaderen reeds kort na hun eerste vestiging een «manier van handelen" in Indië hebben toegepast, waarvoor noch uit zedelijk, noch uit Christelijk oogpunt een verdediging te vinden is.

Hoe het Engelsche tusschenbestuur over onze Oost te kort was, om blijvende verandering in het leven te roepen.

Hoe na veel aarzelens de poging, om onze verplichting tegenover Indië in meer zedelijken zin op te vatten, ter wille van onze berooide financiën, heeft moeten zwichten voor het systema van graaf Van den Bosch.

Hoe dit systema de bevolking heeft doen toenemen, de materieele welvaart bevorderd, onze schatkist gestijfd en de suikerlords wèl heeft doen varen, maar in Indië elke zedelijke ontwikkeling tegengehouden en in Holland de conscientie des volks heeft verhard.

Hoe men daarna, van dit met rozen bezaaide, maar zoo hoogst gevaarlijke pad terugkeerend, zonder vast plan, met losse hand, niet durvende doortasten, een verwarring van systema's heeft doen ontstaan, die thans alle veerkracht in het beheer onzer Koloniën breekt.

En hoe eindelijk tot op den huidigen dag Neêrland's schuldige plicht, om zich aan deze Oostersche volken van een hoogere roeping te kwijten (enkele stemmen, die in de woestijn weerklonken, daargelaten) nog geheel omgaat buiten het geweten van ons volk.

Vandaar de poging, ook in ons blad telkens beproefd, om althans het òns volgend publiek ten deze de oogen te doen opengaan.

Immers, zij, die den Christus belijden en de solidariteit van schuld en zonde in hun confessie schreven, kunnen nog minder dan anderen zich vrijpleiten, waar ook in deze op een nationale verantwoordelijkheid gewezen wordt.

Een verantwoordelijkheid, die zich zeer zeker ten deele, maar toch op verre na niet geheel, met het werk der zending dekken kan, en althans ook met die notoire feiten en algemeen bekende daadzaken heeft te rekenen, die reeds zoo dikwijls tot in de kleinste nieuwsbladen werden besproken.

Daaronder nu staat de afkeurenswaardige Opiumpacht bovenaan.

Opium is een gif, dat den mensch bedwelmt, ontzenuwt, hem het levensmerg in zijn gebeente doet opdrogen en allengs, onder het afschuwelijkst lijden, metamorphoseert in een spookachtige schim.

Opium is de dood voor alle zedelijk en verstandelijk leven, dat het eerst, ja,

in valsche schittering verheldert, maar om het straks geheel uit te dooven in den donkeren nacht van conscientie-wroeging en melancholie.

Opium is de ondergang van alle maatschappelijk welzijn, wijl het de banden des bloeds vernietigt, de natuurlijke liefde in het bloed en in het hart versmoort, en den willoozen slaaf in een egoïstisch niets-doen zedelijk laat sterven.

Opium is de oorzaak van allen denkbaren gruwel, die uit den menschelijken hartstocht, waar die valsch geprikkeld wordt, kan voortkomen.

Bovenal: opium is de tegenvoeter van het Evangelie van Christus, en maakt elks ziel en elks geweten voor de stem der Eeuwige Ontferming doof.

Dat gif nu wil de Heidensche Keizer van China uit zijn rijk weren, maar het Christelijk Engeland voert het met geweld in China in.

En diezelfde opium laat ons Gouvernement, het Gouvernement van een Christelijke natie, in de Oost-Indische Koloniën van Regeeringswege verkoopen.

Verkoopen door gewetenlooze geldwolven, die van ons bewind het recht tot verkoop gepacht hebben.

Verkoopen onder leiding en toezicht van onze hoogste ambtenaren.

Verkoopen in kitten en holen, die in zekeren zin officieel Regeeringsterrein zijn.

En verkoopen, wat nog het ergst is, nadat eerst, door ons eigen wanbeheer, de zedelijke veerkracht, om aan het kwaad weêrstand te bieden, bij den Javaan is uitgedoofd.

Daartoe koopt ons Gouvernement opium bij kisten vol in; verkoopt die voor verhoogden prijs aan de pachters; en waarborgt aan deze het monopolie om den Javaan met het giftig heulsap zedelijk te verderven

Het profijt, ons hieruit toekomende, bedraagt telken jare circa twaalf millioen.

En de rechtmatigheid van dit profijt verdedigt men door te beweren:

1. dat anders de opium veel goedkooper zou zijn en dus meer gebruikt worden, en

2. dat een verbod van invoer niet baat, wijl men onmachtig is om den sluikhandel te keeren.

Met dien toestand nu weigert onze consciëntie vrede te hebben, en tegen geheel dit onzedelijk systema stellen we ook bij het optreden van dit Ministerie ons zeer ernstig protest.

Ons protest, wijl een Regeering, bij de gratie Gods regeerende, geroepen is, niet om met de zonde te capituleeren, maar om eerbaren zin en gerechtigheid te handhaven tot elken prijs.

Ons protest, wijl een Regeering door zich aldus met een zondigen handel in te laten, haar eigen eere bezoedelt en haar zedelijk prestige verbeurt.

Ons protest, wijl men, blijkens de uitkomsten, met het tegenwoordig stelsel het kwaad niet breidelt, maar kweekt, en vooral door de driejarige pacht een nieuwe deur voor aanvoer van meerder kwaad heeft opengezet.

Maar ons protest ook, wijl we de onmogelijkheid om den »morsch"-handel, gelijk onze vaderen het noemden, te bestrijden, kortweg ontkennen, op grond:

1. van het onloochenbaar feit, dat nog nimmer op groote schaal, in een tijd nu telegraaf en stoom ons ten dienste staan, ernstige en aanhoudende pogingen daartoe zijn aangewend;

2. van de Regeeringsverslagen zelven, die al gaandeweg van gelukkiger uitkomst bij de bestrijding van den sluikhandel verhalen;

3. van de overweging, dat ook, al kan de morsch-handel in opium nooit geheel gestuit, het, materieel en moreel gesproken, oneindig beter is, dat men de helft amfioen verschuive, wetende dat men kwaad doet, dan dubbel zooveel, gelijk thans, onder beveiliging van het Hollandsche wapen.

(26 November '77)

---

8. Het generale Gouverneurschap in onze Indië en de telegraaf.

De benoeming van den heer Van Lansberge laten we voorshands rusten. De publieke meening blijft hem tegen. En terecht. De vraag is niet, of hij kan meê-

vallen, maar of zijn persoon waarborg tegen mislukte proefneming biedt. Oók, of bij zulk een gewichtige benoeming, na zulk een verleden, op zulk een tijdstip, het vertrouwen der natie buiten rekening mocht blijven.

Zonderling, zelfs de hoogleeraar Vreede, die aan de heeren van het Kabinet-Heemskerk I de nationale medaljes uitreikte, tot loon voor hun verzet tegen de inmenging van de Staten-Generaal in zake de benoeming-Mijer, roept thans op tot verzet tegen de benoeming van een Gouverneur-Generaal, gecontrasigneerd door het Kabinet-Heemskerk II.

Hierover nader. Er is geen periculum in mora.

Eer de Kamer bijeenkomt, zal van dit verzet toch niet veel uitlekken. Misschien is de heer Van Lansberge dan reeds door het Suez-kanaal en loopt ook dit verzet alle kans dood te bloeden in een protest, gevolgd door een kniebuiging voor het fait accompli.

Maar wat ook na deze snel uitgevoerde manoeuvre aan de orde zal blijven, zoo al niet met te meer klem aan de orde komen, is de teedere quaestie van het staatkundig gezag, waarmeê dusver onze Landvoogd op Buitenzorg bekleed is.

De wettelijke bepalingen dienaangaande, in het Regeerings-reglement voorkomende, toch reeds verre van gelukkig gekozen, zijn, zonder dat iemand er in 1854 op verdacht was, in het ongereede geraakt door den onderzeeschen telegraafkabel, die Java thans aan de telegraaflijnen van het vasteland verbindt.

Bij eenig nadenken zal niemand de juistheid van deze bewering betwisten.

Toen in 1854 ons tegenwoordig Regeerings-reglement werd vastgesteld, moest men uitteraard te rade gaan met de destijds bestaande toestanden. De afstand die Indië van het Plein scheidt moest derhalve gemeten met de trajectdagen, die destijds het snelste communicatie-middel, de gewone overlandmail, eischte. Hieruit volgde, dat men zijn maatregelen berekenen moest op de eventualiteiten, die in een tijdsverloop van maanden, voor het uitzenden van bericht en terugontvangen van antwoord vereischt, konden voorkomen, en dat uit dien hoofde aan den Gouverneur-Generaal in menig opzicht de altijd bedenkelijke bevoegdheid moest worden toegekend, om, desnoods op eigene autoriteit, zonder of zelfs in strijd met 's Konings bevelen, te handelen.

Destijds was dit onvermijdelijk.

Immers het geval liet zich denken, dat in Den Haag bevelen voor Indië gearresteerd waren, berekend naar de gegevens, die men bezat, maar die, wijl die gegevens inmiddels geheel anders waren geworden, bij de uitvoering tot klinkklare ongerijmdheden, zoo niet tot blijkbare schade van Indië en het Moederland strekken zouden.

Mocht dan den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid onthouden worden om, waar zich deze omstandigheid voordeed, de bevelen van het Plein te laten liggen, en zóó te handelen, als hij onderstellen kon, dat men op het Plein dit wenschen zou, zoodra men er met den waren toestand der Indische aangelegenheden zou zijn bekend geraakt?

Wel zocht men het gevaar van deze discretionaire macht te temperen door te eischen, dat de Raad van Indie gunstig voor het denkbeeld van den Gouverneur adviseerde. Maar, zeer te recht begreep men ook deze conditie niet peremtoir te kunnen stellen, zou de verantwoordelijkheid in ernstige oogenblikken niet van den een op den ander worden geschoven.

Het resultaat was dan ook, dat aan den Gouverneur-Generaal ten slotte volmacht werd verleend, om zich desnoods van alle wettelijke voorschriften ontslagen te rekenen en te handelen naar goedvinden.

Schier niets is uit te denken, dat den Gouverneur-Generaal onder zekere omstandigheden, alleen door hemzelven te beoordeelen, niet geoorloofd zou zijn.

Hij kan bestaande verordeningen schorsen; bij ordonnantie bepalen, wat aan de wet is voorbehouden; ontvangen bevelen laten liggen; de begrooting van Ned. Indië, door op eigene autoriteit genomen credieten, illusoir maken.

En daartoe moest men wel komen.

Immers, niemand kan instaan voor wat in een tijdsverloop van eenige maanden in Indië kan voorvallen, zonder dat men er op het Plein kennis van droeg.

Men had te doen met een onbekende grootheid, met een X, een mogelijk gevaar, een aan alle berekening ontsnappende eventualiteit, en wijl het ongeoorloofd is tegenover een niet bekend gevaar een enkel middel ter redding uit te sluiten, schoot er wel niet anders over, dan zich van elke bepaling te onthouden en in wettelijken vorm tot den Indischen Landvoogd te zeggen: »Houd u zoolang mogelijk aan onze voorschriften, maar, kan het niet langer, doe dan wat ge wilt!"

Zoo draagt dan ook werkelijk, voor zooveel den Gouverneur-Generaal betreft, heel ons Regeeringsreglement het karakter van een dier met slot en grendels duchtig gesloten deuren, maar die men, door op een verborgen veer te drukken, voetstoots op haar hengsels kan doen keeren; een soort Atsjineesche kraton, die van achteren open ligt.

De ministerieele verantwoordelijkheid viel daarbij licht. De Minister verantwoordde wat op het Plein geschied was en was voor wat men op Buitenzorg knutselde buiten zorg.

Wel openbaarde zich meermalen de neiging bij onze Staten-Generaal om de constitutioneele duimschroeven wat sterker aan te zetten, maar de overweging dat het gedane zich toch niet ongedaan liet maken, dat de afstand schuld had, en bovenal dat het prestige van den Landvoogd niet lijden mocht, ontried meestal de uitvoering van parlementaire censuur.

Hierin sprak beleid, geen zwakheid.

Een Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie is nu eenmaal niet op eenzelfde lijn te plaatsen met gewone ambtenaren. Honderdmaal beter dat hij wat arbitrair uit den band springt, dan dat onze Indische bevolking het geloof aan zijn hoog gezag verliest.

Een Rijk, als Nederland in den Archipel bezit, is te exceptioneel van aard en omvang, om met het Commissariaat des Konings in een onzer provinciën over dezelfde kam geschoren te worden.

Zoo ergens, dan bestaat er in onze Indië aan autoritairen invloed behoefte.

Een constitutioneele Staat, die zoo gelukkig is een Archipel als de onze te bezitten, moet de eischen van zijn constitutioneele leven naar dat gelukkig bezit weten in te richten.

Toch gevoelt ieder, dat, ook bij waardeering van de exceptioneele positie die de Landvoogd op Buitenzorg inneemt, door de telegrafische verbinding met het Plein het Regeeringsreglement feitelijk geantiqueerd is.

Een reglement, berekend op een afstand van maanden, wordt de ongerijmdheid zelve, zoodra die afstand tot uren inkrimpt.

In maanden kon zeer veel gebeuren, eer men op het Plein er kennis van droeg. In enkele uren laat zich soortgelijk geval nauwelijks denken.

Nu het mogelijk is in twee, hoogstens drie dagen, van Buitenzorg naar den Minister van Koloniën te seinen en antwoord terug te hebben, vervalt de beweegreden, die nog in 1854 noopte, den Gouverneur-Generaal het recht te verleenen, zichzelven c. q. des noods van alle wettelijke bepalingen te dispenseeren.

Gevolg hiervan moet zijn, dat de Gouverneur-Generaal, liever dan zoo zware verantwoordelijkheid op zich te laden, naar Den Haag om orders seint.

Maar ook, dat men in Den Haag, nog zeer onvolledig ingelicht en steeds een achterdeur open ziende in de volmacht van den landvoogd, orders uitzendt, die het karakter van stellige orders missen; hierdoor den landvoogd tusschen twee vuren plaatst, en bij slot van rekening de beslissing in de gewichtigste omstandigheden de optelling laat zijn van een reeks van halve bevelen en kwart-orders, zonder dat òf in Indië òf in Nederland de man aanwijsbaar is, die de volle verantwoordelijkheid in zedelijken zin draagt.

Zulk een toestand is onhoudbaar.

Het is dringende eisch der gewijzigde omstandigheden, dat het Regeeringsreglement voor Indië, althans op dit punt, naar de telegrafische afstanden herzien worde.

In welken zin, laten we vooralsnog onbeoordeeld.

Dit staat vast. Wil men, nu dit dank zij de telegraaf mogelijk werd, den Gouverneur-Generaal in elk opzicht tot uitvoerder van de ministerieele orders

maken, dan dient de telegrafische correspondentie tusschen Den Haag en Buitenzorg zeer aanmerkelijk te worden uitgebreid, ten einde men op het Plein steeds nauwkeurig op de hoogte zij van wat er in Indië omgaat en niet plotseling door aanvragen om orders worde verrast.

Het zal dus noodig zijn een vrij aanzienlijke som voor telegrafische correspondentie op de begrooting uit te trekken en aan het Departement van Koloniën een afzonderlijk bureau te organiseeren, dat zich uitsluitend met het waarnemen van dezen snelst werkenden thermometer voor onze Indische toestanden bezig houdt.

Het zou de vraag zijn, of heel de oorlog met Atsjin niet voorkomen ware, indien men bij tijds op regeling dezer aangelegenheden bedacht ware geweest.

De generale staf in Frankrijk had niet op de verandering gerekend, die het spoorwezen in de krijgsaangelegenheden had aangebracht. In Pruisen wel.

Sedan toonde hoe hard ook onopletten dheden in de geschiedenis der volkeren worden gestraft.

Wanneer zal ons Regeerings-reglement voor Indië van soortgelijke »onoplettendheden" gezuiverd worden? (6 Januari '75).

---

9 Atsjin.

I.

Sedert het Koninkrijk Italië, tijdens den oorlog van 1870, misbruik maakte van Frankrijks tijdelijke uitputting, om, na de terugroeping van het Fransche occupatieleger, Rome te bezetten, is ernstiger dan ooit de vraag aan de orde gekomen, of als van ouds het recht, dan wel de leer der faits accomplis als regel gelden zou voor de wederzijdsche gedragingen der volkeren.

Reeds had Napoleontische politiek, èn waar ze inheemsch was, èn waar ze als uitheemsche plant was overgebracht, aan de geldigheid der verdragen doen twijfelen en de volken gewend, ter handhaving van de integriteit hunner erve, op hun zwaard te steunen in steê van op hun recht.

De Staten van Zuid- en Midden-Italië, Denemarken, Nassau en Hanover wekten in hun roemloozen ondergang ernstige bezorgdheid.

Men ontkende niet, dat wanbestuur en volkszonde in de vernietiging hunner zelfstandigheid voor de gedachte aan een rechtvaardig oordeel Gods plaats liet, maar, voor den aanvaller, die als instrument hiertoe medewerkte, gold, zoo meende men, niet een ons verborgen Godsbesluit, maar uitsluitend zijn wet en recht als regel.

Dat recht was niet geëerbiedigd. Was drijfveer noch maatstaf van handelen geweest.

Toch was bij de vernietiging dezer souvereine staten de rechtsquaestie vaak te ingewikkeld en bedekt, om terstond in het oog te springen. Eerst van lieverleê drong ze op den voorgrond, toen de schok in de consciëntien, die een heilzamen keer had kunnen brengen, na het voldingen der feiten niet meer mogelijk was.

Doch zelfs deze bemanteling van het onrecht werd bij Rome's inbezitneming overbodig gekeurd. Men rekende op de afleiding, die de Fransch-Duitsche oorlog aan de geesten gaf, en tastte zonder verwijl, als bij volle daglicht, toe. Te Rome, zoo heette het, zetelde wanbestuur; te Rome werden complotten gesmeed, voor Italie's veiligheid gevaarlijk. Rome behoorde aan Italie, om Italie's eenheid te volmaken, — en deswege viel men Rome aan, brak den tegenstand en lijfde het overblijfsel van den Pauselijken Staat bij Italië in. Vooral het Protectoraat van een vreemde mogendheid over een souvereinen staat, zoo vlak bij Italie's hoodstad gelegen, scheen onvereenigbaar met Italie's belang en Italie's eer.

Over dit wederrechtelijk bedrijf greep een belangwekkende gedachtenwisseling plaats in de Staten Generaal van Nederland.

Een krachtig georganiseerd petitionnement van de Roomsche bevolking onzes lands had een der afgevaardigden bewogen, de Kamer uit te noodigen, dat zij bij de Regeering zou aandringen op protest tegen dit ongehoorde feit.

Jammer slechts dat de interpellant, tegen zijn taak niet opgewassen, alras van het rechtsgebied op het gebied des geloofs overtrad, en protest eischte, meer nog wijl het geestelijk opperhoofd van een deel onzer bevolking beleedigd, dan wijl het recht geschonden was.

Dit verwarde de beraadslaging, deed de quaestie van beginselen ondergaan in partijstrijd en leidde tot den uitslag, dat het protest, door alle liberalen bestreden, en door geheel de oppositie aanvaard, zelfs als levensteeken in het Parlement zijn beteekenis verloor, nog eer het in het B ij b l a d begraven werd.

Deze afloop is door de Christelijk-historische pers destijds ten zeerste betreurd.

Rome's val, zoo meende ze, sloot een dubbel vraagstuk in zich.

Men kon, naarmate men Rome's stedehouder aankleefde of verwierp, uit het standpunt des geloofs een beproeving of een oordeel Gods zien, in den ondergang van zijn staten. Te dien opzichte was een beslissing van onze Staten-Generaal misplaatst.

Maar ook, men kon, afgescheiden van de geloofsquaestie, zich afvragen, of recht dan wel geweld de verhoudingen der volkeren voortaan regelen zou, en dan was een uitspraak ook van onze vertegenwoordiging dringend geëischt.

Dit oordeel werd toen belichaamd in de korte formule: De Christelijk-historische richting had met een zelfstandig amendement van dézen inhoud behooren op te treden: »D e K a m e r, e l k e n s t a t e n r o o f a f k e u r e n d e, g a a t o v e r t o t d e o r d e v a n d e n d a g."

Dit standpunt is nog het onze.

Zoo oordeelend over Italie's gedraging, moest ook over de houding van ons eigen land naar hetzelfde beginsel prijs of protest zich richten.

Met een andere maat over den buitenlander vonnis te strijken, dan waarmeê men eigen daad zoekt te meten, ware onze richting onwaardig.

Ze draagt de belangen van ons Vaderland op het harte, maar eer de vaderlandsliefde spreken mag, moet het woord aan dát eeuwig rechtsbeginsel gegund, waarop ook het behoud van de integriteit onzes vaderlands steunt.

Ook de oorlog met Atsjin moet aan dienzelfden maatstaf getoetst. H e t r e c h t e e r s t. D a n u w n a t i o n a a l b e l a n g!

Daarom schreven we na het bekend worden der droeve catastrophe voor den kraton en van de staking der expeditie:

»Met aandrang moet gevraagd, waaruit de onvermijdelijkheid der oorlogsverklaring, aan een land, zoo ver van het middenpunt onzer Indische regeerkracht verwijderd, naar Christelijken maatstaf blijkt. De eisch mag gesteld, dat men in de bewoners van den Archipel ophoude een lager menschensoort te zien, alsof de rampen van den krijg, op hun erve gebracht, naar minder strengen eisch der liefde, dan in Europa te beoordeelen waren. Blijken moet dat het Christelijk Nederland tegenover het fanatiek Mohammedaansche Atsjin, niet naar den regel van Mohammed, maar in den geest van den Christus heeft gehandeld."

Alvorens echter van deze vraag tot de vorming van een voorloopig oordeel voort te schrijden, wenschten we den indruk te kennen, die in Indië zelf door het gebeurde bij een man, met ons van zin en bedoeling één, gewekt was.

Zijn antwoord, waarover we later ons gevoelen zeggen, en in welks gespierdheid de versche indruk van het noodlottig échec misschien al te voelbaar is, ga aan onze eigen beschouwing vooraf.

Hij schreef ons:

»Donderdag den 17den April werd per telegram het bericht ontvangen van het sneuvelen van den generaal-majoor Köhler, de bevelhebber der expeditie naar Atsjin.

»Vrijdag werden terstond nieuwe stoomschepen ingehuurd en aanstalten gemaakt tot uitzending van twee nieuwe bataillons, onder het bevel van den generaal-majoor Verspijck. Van Samarang naar Batavia overgeplaatst, kon deze elk oogenblik ter laatstgemelde plaats verwacht worden Hij was bestemd den generaal-majoor Köhler als bevelhebber der expeditie te vervangen, en zoû terstond na aankomst te Batavia de reis naar Atsjin moeten ondernemen.

»Dit alles werd beraamd en bevolen, niettegenstaande de Regeering te gelijker

tijd een telegram van den 2den bevelhebber, den Kolonel van Daalen, openbaar maakte, volgens 'twelk alleen koelieversterking werd noodig geacht.

»In den ochtend van Zondag echter gaf de Regeering reeds een buitengewoon nummer der Javasche Courant uit, waarin een telegram uit Atsjin was opgenomen, houdende het bericht, dat aldaar door een krijgsraad beraadslaagd werd over de staking der expeditie.

»In den loop van dien dag schijnt ook het proces-verbaal van de zitting des krijgsraads bij de Regeering te zijn ontvangen. Althans de gouverneur-generaal kwam nog dien dag van Buitenzorg te Batavia; belegde des namiddags te vijf ure eene buitengewone zitting van den Raad van Nederlandsch-Indië, waaraan de Commandanten van land- en zeemacht en de Generaal-majoor Verspijck deelnamen; en in die vergadering werd besloten de expeditie geen verderen voortgang te doen hebben.

»De Javasche Courant kondigde daarna den volke aan, dat de expeditie wegens het hoogst ongunstige jaargetijde, waardoor de gemeenschap met den wal weken lang verbroken kan zijn, tijdelijk was gestaakt om later met kracht te worden hervat. De troepen hadden last gekregen van Atsjin terug te keeren. De oorlogsvaartuigen zouden de Atsjinsche kust blijven blokkeeren.

»Zoo eindigde de expeditie naar Atsjin!

»Hoe men ook de zaken poogt te verbloemen, het kan niet ontkend worden, dat deze veroveringstocht te eenenmale mislukt is en de afloop diep vernederend moet worden genoemd.

»Ik geloof niet, dat de geschiedenis, zelfs uit de eeuwen waarin cosmographie nog niet als wetenschap bekend, althans nog niet onder de vakken van het middelbaar onderwijs opgenomen was, gewaagt van een volk, dat onder grooter ophef vloot en leger naar een ver afgelegen land zond, ten einde, gelijk het heette, trouweloosheid en verraad te wreken en veertien dagen later, terwijl nog niets was uitgericht, maar wel veel verloren, beiden van daar deed terugkeeren, op grond dat de regentijd was ingevallen.

»In Indië weet men, wanneer in de verzengde luchtstreek benoorden en bezuiden de evennachtslijn, de regentijd een aanvang neemt en eindigt, en het is niet te verwachten, dat zij, die met de regeling der expeditie zijn belast geweest, daarop niet hunne aandacht zouden gevestigd hebben.

»Niettemin de expeditie moest, trots alle bedenkingen, ontleend aan weder en jaargetijde, haren voortgang hebben. Zij werd met kracht en spoed uitgerust, en zij vertrok van Batavia op den 21sten Maart, een tijdstip, waarop de kwade mousson op het punt staat in het zuidelijk halfrond een einde te nemen, om in het noordelijke daarentegen met kracht in te vallen.

»Den 5den April te Atsjin aangekomen, werd de expeditionaire macht reeds zestien dagen later van daar wegens het ongunstige jaargetijde teruggeroepen.

»Is de voor de staking der expeditie aangevoerde reden geen voorwendsel maar waarheid, dan kan de kortzichtigheid der Regeering, die zulken veroveringstocht op een zoo ongunstig mogelijk tijdstip ondernam, niet genoeg worden gelaakt.

»Als reden schijnt echter ook gegolden te hebben, ofschoon het niet openlijk vermeld wordt, dat de expeditie te eenenmale van belegeringsgeschut verstoken was en zij eenen vijand ontmoet heeft, veel machtiger dan men zich dien gedacht had en onversaagd in het verdedigen van den geboortegrond. Men spreekt van 25000, anderen zelfs van 80000 man, die gereed staan tegen de onzen slag te leveren en, gelijk vermoed wordt, aangevuurd of bestuurd worden door een veertigtal Europeanen, in dienst van den Koning van Atsjin. Daarenboven moet de kraton, waar de zetel is des Konings en de hoofdmacht zich ophoudt, van drie wallen omringd en van goed Europeesch geschut voorzien zijn. Zulk een vijand was ons te machtig! Terugtrekken, indien het niet door den vijand en door de branding op de kust onmogelijk gemaakt werd, scheen daarom het eenige redmiddel.

»Ook, ja vooral onder deze omstandigheden, kan de aanval van Atsjin niet anders dan als een hoogst gewaagde daad van onberekenbare gevolgen worden beschouwd. Onze handelingen tegen Atsjin konden wel eens zijn het begin van het einde onzer heerschappij in Indië. Zoo noemde ik haar reeds vóór de expeditie

vertrok. Het was toen echter geen tijd meer zijne gedachten daarover te openbaren. Daar de Regeering nog niets omtrent de oorzaken van den tocht had medegedeeld, zoude ik licht hebben misgetast; boven alles vreesde ik eenigen kwaden invloed uit te oefenen op den ijver onzer troepen, die gaan moesten waar de Regeering haar riep.

»Hoewel de Minister van Koloniën in de zitting van 27 Februari 1873 heeft doen gelooven, dat alleen machtvertoon in het rijk van Atsjin bedoeld werd, waren het leger en de vloot, die daartoe zouden gebezigd worden, evenwel ook door de Indische Regeering bestemd om, indien de Koning van Atsjin niet uit ontzag voor onze macht voor de hem van harentwege gestelde eischen bukte, ze met de kracht der wapenen af te dwingen.

»De Regeering moet dus in den stelligen waan verkeerd hebben, dat de krijgsmacht, die zij voor het rijk van Atsjin wenschte ten toon te spreiden, ook groot genoeg was om oorlog te voeren, te overwinnen en dat rijk ten onder te brengen.

»Indien men de Koloniale verslagen van vroegere jaren raadpleegt, zoude zulke waan ook geenszins ongegrond toeschijnen. Men leest daar immers van het toenemend verval en den achteruitgang van dat rijk. Het gezag van den Sultan van Atsjin werd gezegd meer en meer te verzwakken. In 1855 schreef de Regeering, dat daarin een genoegzame waarborg was gelegen, dat van die zijde geene pogingen tot herneming van Singkel zouden worden aangewend; in 1857 dat de in- en uitwendige toestand van dat rijk door den Gouverneur van Sumatra's Westkust, den generaal-majoor van Swieten, nog lager bevonden was dan de reeds laag gestemde verwachting had doen vermoeden; in 1861, dat de verschijning van éénen oorlogsbodem genoeg geweest was om in een hangend geschil alle voldoening te krijgen; in 1871, dat sommige Atsjineesche onderhoorigheden reeds gezegd werden eene onafhankelijke houding tegenover hunnen souverein aan te nemen, en volgens het Koloniaal verslag van 1861 stonden in de verblijfplaats van den Sultan, waar slechts weinig teekenen van welvaart werden bespeurd, alleen HIER en DAAR eenige weinige stukken ongeregeld in batterij en scheen het geheel in weerloozen toestand te verkeeren.

»Heeft de Regeering deze berichten, door haar zelve aan de Kamer medegedeeld, tot grondslag genomen van hare overwegingen ter bepaling van de sterkte der expeditie naar Atsjin, dan heeft zij misschien reden gehad te vermoeden, dat de door haar gezondene troepenmacht eerder driemaal te groot dan zesmaal te klein geweest zij Maar dan blijkt het ook nu weder, hoe niet alles, wat de Koloniale verslagen vermelden, al te letterlijk mag worden opgevat en ook — en dit is op dit oogenblik van meer gewicht — hoe druk de aanrakingen der Regeering met het rijk van Atsjin sedert het sluiten van het door haar zoo oprecht gemeende tractaat van vrede, vriendschap en handel moeten geweest zijn, die zulke onjuistheden en daarop gegronde misrekeningen, als waarvan Nederland en Indië thans de treurige gevolgen ondervinden, hebben mogelijk gemaakt.

»En toch is, volgens de eigene opgaven der Regeering in de Javasche Courant van 25 Maart j. l., de weigering van het rijk van Atsjin om zijn politiek van isolement te verlaten en zich nauwer bij de Nederlandsch-Indische Regeering aan te sluiten, eene reden geweest der oorlogsverklaring

»De aanraking van Nederland met Atsjin kan dan ook niet groot geweest zijn, als men in het Koloniaal verslag van 1871 leest:

»»Laatstelijk waren bij de Indische Regeering overwegingen aanhangig" (dus nog niet opgelost), »om tot verlevendiging onzer betrekkingen met Atsjin een van Z. M. oorlogsschepen met eene zending derwaarts te belasten.

»»Bij een besluit van 16 Juli j l. is voor bedoelde zending, HOEDANIGE SEDERT 1863 NIET HAD PLAATS GEHAD, aangewezen Z. M. stoomschip Djambi."

»»In geen acht jaren dus had de Regeering op Atsjin eenige acht geslagen. Nu zij noodig vond het te doen, zoude al hare aanraking voortaan zich bepalen tot de zending van één oorlogsstoomschip eenmaal 's jaars. En thans wordt aan Atsjin de oorlog verklaard om redenen, voortvloeiend uit zijne begeerte, om in geen andere aanraking met de Nederlandsch-Indisch Regeering te komen

»Het rijk van Atsjin, dat arm en in verval heette en geen oorlogsvloot heeft,

deed in dit opzicht wat de regeering zelve jaren lang harerzijds goed vond te doen. Nooit heeft de regeering gemeend, dat de politiek van isolement, die zij tegenover Atsjin volgde, eene inbreuk was op de verplichtingen, die zij tegenover Atsjin had aangegaan. Nu de Regeering evenwel het in haar belang acht, hare vroegere gedragslijn te veranderen en zich in nauwere aanraking te stellen, spreekt zij van het Tractaat, dat »van Nederlandsche zijde zoo oprecht gemeend" was en verklaart zij aan Atsjin den oorlog, op grond dat het, zich als souvereinen staat willende handhaven, door het gebruik van de rechten zijner souvereiniteit zich aan »trouweloosheid" zoude hebben schuldig gemaakt.

»»Eene onmiddellijke aanraking", zoo schreef de Regeering in het Koloniaal verslag van 1860, »met Atsjin en Troeman, werd echter ZOO VEEL MOGELIJK vermeden". Jaren lang volhardde zij op dien weg van isolement, waarop van geen gemeen overleg met Atsjin sprake zijn kon, zoodat nog in 1871 bericht werd: »Met het Rijk van Atsjin kwam het gouvernement in 1870 niet in rechtstreeksche aanraking". Nu eensklaps heet Atsjin door zijne politiek van isolement, die ter handhaving zijner integriteit evenzoo door zijn belang als door zijne uitwendige omstandigheden werd noodig gemaakt, tegen de Nederlandsch-Indische Regeering te hebben misdaan en het met haar gesloten Tractaat te hebben geschonden.

»De Sultan van Atsjin, geene aanraking met de Nederlandsch-Indische Regeering begeerende, is evenzeer bevoegd zich daarvan te onthouden, als de laatste er jaren lang voor zich van heeft afgezien.

»In het Tractaat heeft die Vorst zich alleen verbonden den gouverneur van Sumatra's westkust te erkennen als den vertegenwoordiger van Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal en zich tot hem te wenden in alle zaken, waarbij met het oog op het wederzijdsche belang aanraking noodig is, en art. 8 van dat zelfde Tractaat bepaalt, dat, indien het later vereischt wordt nog eene of andere aangelegenheid te regelen tusschen het Nederlandsch-Indisch gouvernement en den Sultan van Atsjin, zulks geschieden zal met wederzijdsche onderhandeling en langs vredelievenden weg.

»Zich in aanraking te stellen met de Nederlandsch-Indische Regeering is daarom geen verplichting, die op den Sultan van Atsjin, zoo min als op eenig ander onafhankelijk vorst, rust. Het kan hem niet worden afgedwongen; de weigering daarvan kan nnoit leiden tot een grond van oorlogsverklaring, en der Nederlandsche Regeering, die zulke aanraking zoude verlangen, schiet niet anders over dan daartoe van hare zijde, met inachtneming der tegenover Vorsten gebruikelijke vormen, de noodige stappen te doen.

»Het is evenwel nog niet lang geleden, dat de Nederlandsch-Indische Regeering, in plaats van den Gouverneur van Sumatra's Westkust als den bij het Tractaat erkenden vertegenwoordiger van den Gouverneur-Generaal af te vaardigen, tot den Koning van Atsjin eenen harer minste ambtenaren, eenen controleur bij het binnenlandsch bestuur, heeft heengezonden. Het is geen wonder, dat de Sultan van Atsjin zich door zulk een minachting der etiquette weinig gestreeld gevoelt en sedert van alle verdere gezantschappen der Nederlandsch-Indische Regeering wenscht verschoond te blijven.

»Ook uit het oogpunt van de integriteit zijner staten heeft de Koning van Atsjin reden alle betrekking met de Indische Regeering te vermijden. Hij ziet in haar eene macht, die sedert langen tijd bezig is zich in verstandhouding te stellen met zijn vasallen, en van zijn grondgebied een telkens grooter gedeelte aan het hare toe te voegen.

»Een groot deel van Sumatra's Westkust heeft oorspronkelijk aan het Rijk van Atsjin toebehoord; het Rijk van Siak werd reeds in het begin der 17de eeuw, evenals Deli, door Atsjin veroverd Zonder Atsjin hierin te kennen, aanvaardde de Regeering de suzereiniteit over de geheele Oostkust van Sumatra en beschouwde de daar gelegen staatjes als aan haar onderworpen. Het Tractaat in 1871 eindelijk, door Nederland met Engeland gesloten, moest terecht Atsjin doen vreezen, dat Nederland, zeker van in zijne pogingen tot machtsuitbreiding niet langer in Engeland eenigen hinderpaal te ontmoeten, consequent en stelselmatig zoû voortgaan het Rijk van Atsjin bij het zijne in te lijven.

»Even goed als Multatuli in September 1872 te Wiesbaden weten kon, dat wij »op zeer gespannen voet stonden met de mogendheid, die gedurende onzen worstelstrijd met Spanje het eerst ons erkende als onafhankelijk volk", mocht ook de Sultan van Atsjin duchten, dat hem, na het noodlottige Tractaat van 1871, hetwelk onze politiek op Sumatra moest doen keeren en in den afstand der kust van Guinea, een schandmerk onzer Koloniale staatkunde, het gevaar boven het hoofd hing van weldra tot een vasal der Nederlandsch-Indische Regeering zich te zien vernederd. Hij schijnt hierin aanleiding genomen te hebben om zijn betrekkingen met Frankrijk te verlevendigen en de consuls van Noord-Amerika en Italië te Singapore te doen raadplegen, in hoeverre beide die Staten genegen zijn zouden met hem een tractaat te sluiten, waarbij hunne bescherming hem zoû worden toegezegd.

»Dit is althans wat omtrent het aan Atsjin ten laste gelegde »verraad" is uitgelekt en waarop de Regeering geacht wordt gedoeld te hebben, toen zij in hare officiëele opheldering van de oorzaken des oorlogs verklaarde:

»»Weldra moest echter de Regeering ervaren, dat de komst der gezanten een gansch andere bedoeling had dan door hen werd voorgewend, daar zij zich hun verblijf te Singapore ten nutte maakten tot het met de meest vijandige gezindheid intrigeeren tegen het Nederlandsch-Indische Gouvernement."

»Indien werkelijk gezanten van den Koning van Atsjin met consuls van andere mogendheden te Singapore onderhandeld hadden over de voorwaarden, waaronder aan het Rijk van Atsjin haar protectoraat zou kunnen worden verzekerd, ja zelfs indien het zoover reeds gekomen ware, dat met die mogendheden een tractaat in dien zin, des noods met afstand van grondgebied, tot oprichting van handelsinrichtingen, gesloten was, zoû Atsjin nog niet kunnen gezegd worden in eenig opzicht de rechten der Nederlandsch-Indische Regeering aangerand, maar slechts van eene, aan elken vrijen staat toekomende, bevoegdheid te hebben gebruik gemaakt.

»Is met het intrigeeren der gezanten eenig ander feit bedoeld, ook dan nog mag gevraagd worden: Sedert wanneer zijn op zich zelve staande intrigues van gezanten eener mogendheid een reden tot oorlogsverklaring?

»De Indische Regeering, blijkbaar de uitoefening van een, hoe lastig en pijnlijk ook, toch onbetwistbaar recht met verraad verwarrende, en den aard van hare verhouding tegenover den onafhankelijken Staat met Atsjin miskennende, heeft bij het vernemen van wat de Atsjinsche gezanten te Singapore gesproken of gedaan hadden, gemeend, onmiddellijk tuchtigend te moeten tusschen beide treden en bij weigering harer eischen aan Atsjin den oorlog verklaard

»Het bericht, dat tot eene expeditie naar Atsjin besloten was, overviel de gemeente en het leger als een onweerslag. Niemand had, daargelaten de altijd gespannen verhouding, in den laatsten tijd van nieuwe verwikkelingen, veel minder van eenige trouwbreuk gehoord.

»In zijne dagorder van 19 Maart 1873 verklaart de Gouverneur-Generaal, dat toen hij op 's Konings geboortedag de getuigenis aflegde, dat leger en vloot immer gereed waren hunne verplichting jegens Koning en vaderland op de meest schitterende wijze te vervullen, hij niet dacht, dat hij reeds zoo spoedig het »te wapen" zoude moeten doen hooren.

»Op den 19 Februari 1873 bestond dus nog geen enkele grond van vijandelijkheid tegen Atsjin. Op den 27sten dier zelfde maand was echter de oorlog reeds beslist en sprak de Minister van Koloniën daarover in de Kamer. Toen reeds was er reden om — zooals de dagorder luidt — »genoegdoening te eischen voor trouwloosheid en verraad."

»Indien hier van eenige trouwloosheid sprake zijn kan, moet zij enkel in de handigheid der gezanten of in de verbeelding van den Gouvernaur-Generaal worden gezocht. Atsjin had zich nooit tegenover de Indische Regeering verbonden, van zijn recht om met andere mogendheden handels- en vriendschaps-betrekkingen aan te knoopen, afstand te doen; Atsjin had nooit eenen duim gronds aan het Nederlandsch-Indisch grondgebied ontnomen; het was Nederland, dat zelfs zonder Atsjins voorkennis geheele landschappen en staten, die naar recht der historie

onder de oppermacht van den Koning van Atsjin stonden, in bezit genomen had en dat nu aan Atsjin zijn recht betwistte, om met andere vrije mogendheden ter bescherming zijner integriteit in onderhandeling te treden.

»Die daad van de Nederlandsch-Indische Regeering was te minder te wettigen; hare oorlogsverklaring te minder te rechtvaardigen, naarmate èn hare vroegere staatkunde èn het Tractaat met Engeland van 1871 temeer reden gaven om het te billijken, dat Atsjin voorzorgen nam om die zelfstandigheid en onafhankelijkheid te bewaren. Immers, sedert het Tractaat van 1871 wordt stoutweg door Hollandsche publicisten en staatslieden de leer verkondigd, dat Nederland zijne roeping in Indië niet vervullen kan, indien niet over het geheele eiland Sumatra zijne vlag waait.

»Men herinnert zich wellicht het onberedeneerde artikel, dat de Arnhemsche Courant, in dit opzicht instemmende met den heer Busken Huet, onlangs daarover schreef. Het was de meest onbeschaamde prediking van statenroof, met terzijdestelling van elke overweging, niet alleen: welke rechten daardoor zouden worden geschonden, maar ook, welke offers het zoude kosten, om zulken roof te plegen, en welke middelen er waren, om het geroofde te behouden en te beheeren.

»Uit den dood van den generaal Köhler nam de heer Busken Huet nog dezer dagen aanleiding te beweren: dat wij Nederlanders, in Europa, zoo goed als afgedaan hebben. Als natie hadden wij daar ons werk volbracht en alles gedaan, voor vrijheid, wetenschap, kunst, godsdienst en stoffelijke welvaart, wat de menschheid recht heeft te verwachten van een volk. In Indië echter was het geheel anders. Daar deed, zoo verzekerde de heer Huet, onze heerschappij, als weldaad beschouwd, zich nog te nauwernood gevoelen. Een wijd veld strekte zich hier voor onze werkzaamheid uit, en de andere beschaafde volken hadden recht, te dien aanzien veel van ons te verwachten.

»Men zoude meenen, dat na deze merkwaardige schuldbekentenis uit de pen van den vertegenwoordiger der conservatieve richting in Indië, de heer Huet tot het besluit zoude komen, dat alle uitbreiding van gezag slechts de uitvoering onzer tot hiertoe nog slecht volbrachte taak te langer zoude vertragen en eindelijk geheel onmogelijk maken. Met eene stoute wending evenwel en verre van logisch, vervolgt de heer Huet, onder het wegdenken van den feitelijken en onder het scheppen van eenen denkbeeldigen toestand, aldus: »Geen Sultan van Atsjin mag ons die taak, welke de inspanning van al onze krachten eischt, komen verzwaren: mag de traktaten, die hij met ons sluit, in het geheim verraden; mag zijne hoofdstad tegen ons, als waren wij zijne vijanden, in staat van tegenweer brengen. Wil hij onze bondgenoot niet zijn, dan zullen wij zonder hem en in zijne plaats hier ons werk verrichten. Wie in den Archipel niet voor ons is, is tegen ons, en wie tegen ons is, dien brengen wij ten onder. Niet de Sultan van Atsjin vertegenwoordigt de beschaving, maar wij, en ons, niet hem, komt de heerschappij in deze wateren toe."

»De heer Huet heeft vroeger beweerd, dat in de mannen der Oost-Indische Compagnie stof voorhanden was voor tien of twaalf van het tegenwoordig geslacht. Maar al ware het ook dat de Nederlander van den tegenwoordigen tijd in veerkracht, geloofs- en heldenmoed nog op ééne lijn kon gesteld worden met zijne voorvaderen, de Indische volksstammen zijn onder de 250-jarige heerschappij van Nederland niet overanderd gebleven, en wat zij bereid waren in de 17de eeuw toe te laten en te dragen, zouden zij in de 19de eeuw zich niet meer laten welgevallen.

»Niettemin prijst de heer Huet het, dat de Indische Regeering en de Minister van Koloniën, daartoe in staat gesteld door de hooge koffieprijzen, tot het stelsel der Oost Indische Compagnie pogen terug te keeren. »De volle souvereiniteit" roept hij uit, »over al de eilanden van den Archipel is voor ons eene levensquaestie. Met haar staat of valt de koloniale mogendheid, aan welke wij den naam van Nederlanders danken. Die macht is ons recht".

»Dat de Indische Regeering, die den Javaan tot de levering zijner koffie verplichtte en dezen hiervoor de betaling van den marktprijs, na aftrek van 2/5 voor de landrenten, toezegde, slechts *f* 15 per pikol uitkeert, waar de marktprijs tot *f* 50 gerezen is, mag geene trouwloosheid genoemd worden.

»Dat de Sultan van Atsjin, die ons niet belaagt, op de handhaving zijner eigen macht prijs stelt en voor het behoud der vrijheid en der onafhankelijkheid van zijn Rijk al het mogelijke beproeft, wordt hem als trouwloosheid en verraad toegerekend; en hij moet het aanzien, dat de Indische Regeering hem daarvoor den oorlog komt verklaren, en al de rampen des oorlogs over zijn hoofdstad en beste provincie brengt.

»Nederland zoude beter handelen en zeker waardiger zijn verleden, indien het, inplaats van den Sultan van Atsjin wegens de maar al te nauwgezette behartiging van de belangen zijns lands te straffen, van dezen leerde zichzelf in diplomatischen en militairen zin te verdedigen, ten einde ook zelf eenmaal bestand te zijn tegen even onverhoedschen aanval van buiten.

»De oorlog, door ons met het rijk van Atsjin ondernomen, is geene rechtvaardige zaak. Multatuli, hoe onheilige geest ook vaak uit zijn schriften spreke, had niet zoo volstrekt ongelijk, toen hij in zijnen brief van September 1872 aan den Koning schreef:

»»Het belagen van den zwakke is misdaad tegenover den sterke. In den zwakke zelf is het bovendien eene verregaande onhandigheid. We zijn niet machtig genoeg ons de weelde der geweldenarij te veroorloven."

»Wij handelden in strijd met ons Tractaat tegenover Atsjin; wij schoten in recht en trouw tekort en waren belust op verovering; wij gingen daarbij onbedachtzaam, onhandig, lichtvaardig te werk. De uitkomst heeft doen zien, dat een inlandsche vijand ons boven het hoofd kan groeien en ook de middelen weet te scheppen en aan te wenden om ons geweld te keeren. Atsjin heeft ook nu weder zijne eeuwenoude onafhankelijkheid tegen onzen aanval op maar al te krachtdadige wijze gehandhaafd; het waakte, zorgde en streed alsof het de leus onzer Nederlandsche Vorsten van ons had overgenomen: »Je maintiendrai." Wij daarentegen, wij kunnen slechts wijzen op geledene verliezen en nederlagen, als gevolgen onzer onverschilligheid tegenover het recht, overijling en kortzichtigheid, zoo niet erger.

»Den tocht naar Vlaanderen, door Maurits; dien naar Chattam, door de Ruiter ontraden, maar beiden met gelukkig gevolg bekroond, noemde Bilderdijk waag- of heldenstukken, die tot eene vroegere eeuw behoorden, maar in den toenmaligen staat van de oorlogskunst volstrekt tegen alle grondregelen aanliepen.

»Onze annexatietocht naar Atsjin is een waagstuk zonder voldoenden grond, zonder onbetwistbaar recht, zonder beleid, in onbesuisdheid ondernomen; het heeft millioenen schats verslonden, de kern van ons Indisch leger gehavend, honderde menschenlevens verwoest en oneere gebracht, niet over ons dapper leger, maar over de Nederlandsche staatkunde.

»Maar hij zal, zoo belooft de Regeering, in gunstiger jaargetijde met kracht worden hervat. En de dagbladen gewagen reeds van de lauweren die dan zullen worden behaald.

»Men twijfelde ook niet, of ons leger van zijnen eersten tocht roemrijk zou wederkeeren. Had de Commandant van het leger een jaar te voren den troepen, die naar Deli vertrokken, toegeroepen: »Vertrouwt vooral op uwe bajonet!" de Gouverneur-Generaal Loudon sprak ditmaal de vereenigde land- en zeemacht, bestemd om deel te nemen aan de expeditie tegen Atsjin, aldus toe:

»»Gij zult te Atsjin uw plicht doen, gelijk gij dien steeds blijkens iedere pagina uwer glorierijke geschiedenis hebt volbracht, e n d i e g e s c h i e d e n i s z a l m e t e e n n i e u w e s c h i t t e r e n d e b l a d z ij d e w o r d e n v e r r ij k t

»»Moed, beleid en trouw zij ook nu weer uwe leus.

»»Ik reken op u, m e t b l i n d v e r t r o u w e n, met rechtmatigen trots."

»De afloop heeft doen zien, dat de stoutste verwachting kan beschaamd worden en dat, waar met overmoedig zelfvertrouwen eene nieuwe schitterende bladzijde voor onze krijgsgeschiedenis was aangekondigd, Nederland voor het oog der volken van den Indischen Archipel, van Europa, van de geheele wereld, in zijn zelfvertrouwen is beschaamd.

»Wie waarborgt dat niet bij eene tweede expeditie gelijke teleurstelling ons wacht? Het is waar, wij zullen onze macht verdubbelen, misschien verdriedubbelen; maar zal Atsjin niet hetzelfde doen, en, partij trekkende van de nu opge-

dane ondervinding, zich den gegevenen tijd ten nutte maken om alle ontdekte leemten en tekortkomingen te herstellen en zijne sterkten te bevestigen? Is de indruk, door de eerste nederlaag verwekt, niet zoo noodlottig, dat het later nog gevaarlijker zijn zal dan nu Java en de overige deelen van den Archipel van een goed deel hunner troepenmacht te ontblooten? Men meene niet, dat de Inlander met onverschilligheid het lot van Atsjin aanziet Reeds nu wordt verhaald, dat in den Mahomedaanschen tempel te Samarang de gemeente God openlijk zou hebben gedankt voor den dood van den generaal Köhler en den zegen over de wapens der Atsjineezen afgesmeekt; het is mogelijk, dat ook onder den invloed van Atsjin zelf en de Mahomedaansche priesters, bij een tweeden veroveringstocht tegen Atsjin de geloofssympathie der bevolking elders in daden blijkt, al ware het alleen om der Regeering elders werk te verschaffen en voor haar de voor eene expeditie beschikbare krijgsmacht te verminderen. Eene tweede nederlaag zou uiterst bedenkelijk worden en het aanzien van het Nederlandsche gezag een wellicht onherstelbaren slag toebrengen.

»Mag dit? Mag ons bestaan in Indië, onze heerschappij worden op het spel gezet voor de twijfelachtige voordeelen eener tweede expeditie? Al wierd de overwinning behaald en Atsjin dientengevolge bij ons gebied ingelijfd, wij zouden met de winst verlegen zijn moeten, en het behoud van hetgeen wij bezitten of verkrijgen zouden, zou ons slechts te meer zorg baren en onze middelen uitputten.

»Maar, al behoefde geen van al deze bezwaren te wegen, een tweede annexatietocht moet worden ontraden, reeds hierom wijl de eerste geen rechtvaardige zaak geweest is. De eer onzer wapenen kan misschien door eene overwinning op Atsjin gewroken worden, maar de verantwoordelijkheid die Nederland op zich laadde, door het onrechtmatig oorlogvoeren en het noodeloos bloedvergieten, wordt vergroot en niet verminderd door het volharden op een weg die niet die der gerechtigheid is. Multatuli heeft voorspeld, dat het aanvallen van Atsjin een door Nederlands vijanden gewenscht zegel zou zetten op het algemeen vermoeden ten onzen laste Er is erger te vreezen. Een rechtvaardig God kan aan Nederland en Nederlandsch-Indië zijne bewarende en zegenende hand onttrekken, en, dóór ons in zijne lankmoedigheid miskend, toelaten, dat met toepassing der staatkunde, die wij ons tegenover Atsjin maar al te overijld hebben veroorloofd, Nederland op zijn beurt door eenen anderen staat bij diens gebied worde ingelijfd, zoodra Nederlands integriteit onvereenigbaar zal blijken met anderer belang, die anderen zelven rechters zijnde. Nog is het tijd terug te keeren. Moge het Nederlandsche volk, de Koning en zijne raadslieden, in den ernstigen toestand, waarin wij gebracht zijn, het inzien dat er meer behoefte is aan verootmoediging voor God en aan herstel van vriendschapsbetrekking, dan aan wraakneming. De eerste weg leidt door pijnlijke zelfbeheersching, tot zedelijke vastheid van staatsbeleid, op den tweeden zijn Nederland en Indië niet buiten gevaar. Op den eersten zal de tegenspoed, dien wij in onze overijling over ons zelven gebracht hebben, worden hersteld door de eer van een ontwaakt plichtsbesef en rechtvaardigheidsgevoel tegenover Indië; op den anderen ondermijnt Nederland zelf de beginselen van staatkunde, waarop zijn zelfstandig volksbestaan rust, om, de diplomatische en militaire middelen vergetende, waardoor het zijne eigene vrijheid en onafhankelijkheid verworven had, zijn kracht in te boeten, omdat het een ander volk zijnen hardnekkigen strijd voor vrijheid en onafhankelijkheid als overtreding toegerekend en met den geesel des oorlogs gestraft heeft.

»Ontkennende, dat vrees voor de macht van Atsjin de oorzaak is der verwikkelingen, vraagt de N. Rott. Courant — en hare vraag is gesteld in eenen toon, die recht schijnt te geven er een communiqué van den Minister van Koloniën in te lezen — of dan de oorzaak der verwikkelingen haren grond kan hebben »IN DE VREES, dat eenige andere mogendheid de beschermende hand over Atsjin zal uitstrekken, zoodat wij ons niet in oorlog met dien Staat kunnen wikkelen, zonder de vriendschappelijke betrekkingen met andere Staten in gevaar te brengen, aan wier welwillende gezindheid ons vrijwat meer dan aan die van Atsjin gelegen is?''

»Kan cynischer reden voor de oorlogsverklaring worden bijgebracht dan deze? Grieven, rechtgevend tot een casus belli tegen Atsjin, bestaan eigenlijk niet.

Atsjin zelf geeft ons geene reden van vrees; maar omdat wij vreezen, dat Atsjin vriendschapsbetrekkingen met andere mogendheden zal sluiten en dat, in het geval dat wij te eeniger tijd genoodzaakt zijn, Atsjin den oorlog aan te doen, waartoe op dit oogenblik nog wel geenerlei aanleiding bestaat, wij in moeielijkheden geraken zullen met de mogendheden, waarmeê Atsjin vriendschapsbetrekkingen heeft aangeknoopt, daarom moeten wij nu reeds Atsjin den oorlog aandoen!

»Onze oorlogsverklaring aan Atsjin heeft dus geen ander doel dan het voor Atsjin onmogelijk te maken aan een zeer rechtmatig en geoorloofd verlangen om verzekerd te zijn van de beschermende vriendschap van anderen, gevolg te geven.

»Wij mogen ons gelegen laten liggen aan den politieken steun van andere mogendheden tegenover mogelijken aanval; Atsjin mag het echter niet doen.

»Wij zouden ongaarne onze vriendschap met die mogendheden verstoord zien; om de vriendschap van Atsjin bekommeren wij ons minder; en omdat wij vreezen, dat wij, te eeniger tijd met Atsjin in onmin gerakende, ook de vriendschap verbeuren zouden, die Atsjin niet minder dan wij op prijs gesteld heeft, daarom is het noodig door geweld van wapenen Atsjin tot de aanneming onzer eischen te verplichten.

»In korte woorden komt de reden der oorlogsverklaring dus hierop neder: Wij vreezen, dat Atsjin ons min aangename banden zal aanknoopen met mogendheden, wier vriendschap door ons op prijs gesteld wordt, maar wier nabijheid in onzen Archipel wij duchten; wij willen dit beletten, ten einde Atsjin, steeds hulpeloos en aan eigen kracht overgelaten, tegenover ons te kunnen hebben; uit dien hoofde is het noodig, reeds nu, hoewel zonder dwingende reden, Atsjin den oorlog aan te doen; wij brengen dan wel onze troepen in gevaar, wij brengen dan wel bij anderen den gruwel van den oorlog, maar, — wij behouden niettemin de vriendschap der mogendheden, met wie het ons lief is in goede verstandhouding te leven, en blijven in onzen Archipel meester. Geene woorden zijn genoeg om het onbillijke van zulk een utiliteitsstaatkunde uit te drukken.

»Wel verre, dat wij ons er door verzekeren kunnen, de vriendschap der mogendheden, die wij wenschten, te behouden, hebben wij veeleer een kwaden indruk gemaakt. Wij hebben ze wakker gemaakt juist door het sluiten van vriendschapsverbonden met Atsjin te bemoeilijken, die zij misschien ook voor zich en in het belang van handel of deportatie verlangden.

»Zal nu nog de expeditie, op zulken lichtvaardigen grond en met zoo weinig gerechtvaardigde bedoeling ondernomen, later, gelijk de Indische Regeering heeft aangekondigd, met kracht worden hervat?

»Als het mogelijk ware, zou Nederland elk recht tot protest verliezen zoo andere mogendheden gelijke beginselen tegenover ons deden gelden. »Maar wat dan," hoor ik mij vragen, »de eer onzer wapenen moet nu immers worden gewroken?" Men zou dus op den verkeerden weg, eenmaal door de Indische Regeering ingeslagen, willen voortgaan, en nog meer menschenlevens willen opofferen en grootere verwoesting en ellende aanrichten?

»Het mag niet; het kan niet!

»Nederlands volk mag niet dulden, dat aldus zijne heerschappij in Indië op onrecht gegrond en daarmeê aan het waggelen gebracht worde.

»Dat onze geëerbiedigde Koning zich bewegen late de gepleegde gruwelen te stuiten; de overijld tegen Atsjin ondernomene vijandelijkheden te staken; en met een luisterrijk gezantschap, rechtstreeks uit Nederland afgevaardigd, aan den Sultan van Atsjin de verzekering te geven, dat Hij en het geheele Nederlandsche volk de overijling der Indische Regeering betreurt, dat Hij in oprechte vriendschap met Atsjin wenscht te leven en bereid is wederzijds waarborgen te wisselen, opdat zulke verwikkelingen voor de toekomst voorkomen worden.

»Dat is, naar mijne overtuiging, de eenige oplossing, die mogelijk, die rechtvaardig, die een Christennatie waardig is." (14, 16 en 17 Juni '73.)

II.

Ons prestige in den Archipel, de eer onzer vlag, en het bloed onzer dapperen eischte ook o. i. veerkrachtig doortasten.

Uit dien hoofde schreven we den 21sten April:

»Rustig, ernstig, onverbiddelijk doortasten is thans eenig redmiddel.

De indruk van het gebeurde moet onverwijld uitgewischt. Het bericht van onze overwinning moet tegelijk in den Archipel de rondte doen met de tijding van onze nederlaag.

Er moet thans doorgetast, met zoo verpletterende macht, dat er van tegenstand geen ernstige sprake kan zijn."

Bij dezen eisch ging men uit van de onderstelling dat de rechtsquaestie zuiver stond. De Regeering had nog niet gesproken en droeg dies de volle verantwoordelijkheid. Zoolang het zwaard sprak, behoorde de critiek te zwijgen.

Dit werd anders na aankomst van het telegraphisch bericht, dat de expeditie gestaakt was.

Vandaar in ons no. van 27 April de verklaring:

»Voor dat feit staande, na schorsing der vijandelijkheden, herneemt de critiek haar recht.

Met aandrang moet gevraagd, waaruit de onvermijdelijkheid der oorlogsverklaring naar Christelijken maatstaf blijkt."

Hervatting der expeditie kon eerst na gebleken onvermijdelijkheid van oorlogsverklaring, plicht, ja geoorloofd heeten.

Uit dat standpunt schreven we in ons no. 328:

»Of in het najaar de expeditie hervat zal worden, is een vraag, die, uit zedelijk oogpunt, geheel door de te geven inlichting zal worden beheerscht.

Blijkt metterdaad dat onze krijg met Atsjin een rechtvaardige oorlog was, dan hervatting der expeditie, 't koste wat 't koste, met deugdelijk belegeringsgeschut en zoo verpletterende macht, dat, eer het jaar ten einde gaat, de roem van onze vlag in Insulinde glansrijk is hersteld.

Bleek daarentegen, dat de expeditie in zedelijken zin niet te rechtvaardigen was, dan geen druppel bloeds meer vergoten en zich een verootmoediging getroost, die, hoe pijnlijk ook voor het oogenblik, het fundament van ons bewind vaster zal zetten."

Ook elders was de eerste vraag wel, de tweede, zoo ver we weten, niet gesteld.

De rechtvaardigheid van den gevoerden krijg was betwijfeld. Dat bij gebleken onrechtvaardigheid hervatting der expeditie ongeoorloofd zou zijn, kwam zelfs niet op.

Of naar den eisch van volkerenrecht en Christelijk beginsel recht tot het stellen van den casus belli bestond, werd in twijfel getrokken.

Reeds in de zitting der Tweede Kamer van 28 April door den heer Van Lijnden:

»Is de oorlogsverklaring aan Atsjin, zoo vroeg hij, voldoende gerechtvaardigd?"

Hij wacht antwoord van de Regeering op de vraag:

»Of de politiek, door de regeering tegenover Atsjin gevolgd, gegrond is op recht en trouw, gedachtig als wij zijn, dat, terwijl gerechtigheid alleen een volk verhoogt, evenals de individuen, alzoo ook de handelingen van de volken op recht en trouw moeten gegrond zijn, wanneer daarop zegen zal kunnen worden verwacht" [Bijbl. v. 363, p. 1376*c*.]

De heer Haffmans spreekt als zijn gevoelen uit:

»dat men zich zonder noodzaak, roekeloos en te ongelegener tijd, in den oorlog heeft gestort." (Ald. p. 1380*a*).

De heer de Roo gaat verder en qualificeert het regeeringsbeleid »als politiek van annexatie."

Hij prijst den Atsjineeschen Sultan en acht diens politiek, verre van dubbelhartig en trouweloos, »nog al verstandig."

Zelfs voegt hij er bij:

»Wanneer immer ons vaderland in dergelijke omstandigheden zal verkeeren, hoop ik dat wij een Gouvernement zullen bezitten, dat met zóóveel beleid weet te handelen." (B ij b l. p 1381*a*.)

Zijns inziens haakte onze Regeering »naar het oogenblik, waarop men de integriteit van Atsjin niet meer zou behoeven te eerbiedigen." (A l d. p. 1381*b*.)

De heer Van Zuylen sloot zich hierbij aan:

»Ik herhaal, dat zoolang alle middelen om een vredelievende oplossing te verkrijgen, niet waren uitgeput, de oorlog in mijne oogen niet gerechtvaardigd is." (A l d. p. 1386*a*.)

En aan het slot zijner rede:

»Ik aarzel niet als mijne overtuiging uit te spreken, dat tot nu toe de oorlog niet gerechtvaardigd en streng te veroordeelen is." (A l d. 1387*a*.)

Ook de heer Heemskerk Az. komt op tegen het verzwijgen van het eigenlijk oorlogsmotief:

»Zoo de oorlog een kwaad is, is juist daarom bij alle beschaafde volkeren, niet alleen in constitutioneele landen, ééne zaak als eeuwige wet aangenomen, dat geen oorlog verklaard wordt, zonder in het openbaar duidelijk rekenschap van de reden daarvoor te geven: die wet van het volkenrecht dateert van ten minste drie eeuwen."

De verlangde inlichting blijft uit. Men ontvangt geen antwoord dat voldoet op de pertinente vraag: »Waarom is de oorlog aan Atsjin verklaard?"

Dat niet alleen.

De Minister, hoewel toegevend dat niet alles is meêgedeeld, komt van zijn beroep op Art. 89 der Grondwet terug en verklaart dat z. i. de medegedeelde feiten ter rechtvaardiging van den oorlog volstaan.

»Ik noem de handelingen van de Atsjineesche gezanten in Singapore, nadat zij met ons in onderhandeling waren getreden, en terwijl zij op onzen oorlogsbodem gastvrijheid genoten, trouweloos en verraderlijk.

Zij gaf een gegronde reden om explicatie te vragen, en wanneer, zooals geschied is, ophelderingen omtrent dat gedrag werden geweigerd, was reeds daarom alleen de oorlog gerechtvaardigd." (A l d. p. 1397*a*.)

Evenzoo in de zitting van 30 April:

»Ik heb gegeven, wat ik kon en om te oordeelen is dat volkomen voldoende. De oorlog is door het medegedeelde volkomen gerechtvaardigd." (A l d. p. 1421*a*.)

En nogmaals in de zitting van 23 Mei:

»De stappen van de Atsjineesche gezanten, nadat zij met ons in onderhandeling waren getreden, terwijl zij gastvrijheid genoten onder de Hollandsche vlag, en terwijl het tractaat van 1857 tusschen ons en Atsjin bestond, rechtvaardigen het vragen van ophelderingen en, toen die geweigerd werden, de oorlogsverklaring" (A l d. p. 1663*b*.)

Met de door partij als voldoende geproduceerde bewijsstukken voor oogen, bleef men toch van meening, dat het bewijs voor het recht tot oorlog niet geleverd was.

Zoo de heer Van Zuylen in de zitting van 23 Mei:

»Neen, de oorlog is niet gerechtvaardigd, en uit de volle overtuiging beweer ik dat de Regeering zeer weinig blijk heeft gegeven van politiek beleid." (A l d. p. 1669*a*.)

Waartoe noopte deze overtuiging?

Tot de verklaring dat hervatting van de expeditie, bij den actueelen stand der quaestie, en, naar den door den Minister geboden maatstaf ter beoordeeling, verdubbeling van onrecht zou zijn?

Allerminst.

»Ik heb nooit beweerd — verklaart de heer Van Zuylen — dat men nu het zoeken van vrede met Atsjin op den voorgrond moest stellen. Ik heb integendeel gezegd, dat ik het hoogst onwaarschijnlijk achtte, dat wij ons doel nu op andere wijs als door oorlog zullen bereiken." (A l d. p. 1669*a*.)

In gelijken zin oordeelt de heer Van Lynden, dat de quaestie nu eenmaal gepraejudicieerd is:

»De zaak is gepraejudicieerd en de quaestie is nu niet of wij met Atsjin in oorlog zullen komen, want wij verkeeren in oorlogstoestand, sedert de oorlog verklaard is en begonnen." (Ald. p. 1671*b*.)

Hoogstens werd »magtiging" aanbevolen, »wraak" ontraden en op Christelijke philanthropie aangedrongen. (Ald. p. 1662 en 1663.)

De stand der quaestie mag derhalve in dezer voege geresumeerd worden:

De regeering heeft den oorlog aan Atsjin verklaard ter oorzake van feiten, die zij wel, en ter oorzake van feiten, die zij niet mededeelt.

Zij neemt intusschen den rechtsstrijd op het meêgedeelde aan. Ter rechtvaardiging van den oorlog is het bekende haars inziens voldoende.

Hiertegenover staat anderer beweren, dat de oorlog niet gerechtvaardigd is.

Niet gerechtvaardigd door wat de Regeering mededeelde.

Nu echter de oorlogstoestand eenmaal is geboren, verklaart men zich tot afbreking van den oorlog buiten machte.

Dit nu is o. i. een oppositie, die uitnemend begint met het rechtsbeginsel op den voorgrond te plaatsen, maar eindigt met in het slib der utiliteit vast te raken.

Natuurlijk, de 5½ millioen mochten noch konden geweigerd.

Toerusting tot hervatting en de hervatting zelve van de expeditie zijn twee.

Maar eerst het recht; dán het nationaal belang.

Mogelijk dat het niet meêgedeelde een oorlog wettigt, die o. i. door het meêgedeelde volstrekt niet gerechtvaardigd is.

En daarom: onverwijlde versterking onzer krijgskrachten, maar ook onverwijlde weeropvatting van het debat over de rechtsquaestie, en in elk geval, uitstel der tweede expeditie tot ons deugdelijk recht gebleken zij.

Niet wij, de Nederlandsch-Indische regeering heeft de bewijzen daarvoor te leveren.

Zijn ze wellicht reeds geleverd door het Bataviasch Handelsblad van 28 April?

Hierover nader. (18 Juni '73.)

III.

In de Indiër leest men:

»Zoolang wij overtuigd blijven, dat de oorlog met Atsjin het gevolg is van ons eigen drijven, geprikkeld door vreemden invloed en op grond van overdreven vrees voor vreemde inmenging op Sumatra, keuren wij den strijd in beginsel af."

En laat er op volgen:

»Maar de oorlog moet voortgezet worden!"

In dit cynisch oordeel ligt al het verschil tusschen een Staatsbeleid, dat van rechtsbeginselen, en een Staatsbemoeiïng, die van de »faits accomplis" (de voldongen feiten) uitgaat.

Een oorlog, die vrucht van eigen drijven, prikkelbaarheid en vrees is, mag niet voortgezet, tenzij de wederpartij, voor eervolle vredesvoorstellen doof, van den feitelijken oorlogstoestand, naar zijn onbetwistbaar recht, gebruik make, om mij tot voortzetting van den oorlog te dwingen.

Alles komt dus aan op de vraag: Is aan Atsjin de oorlog verklaard ter oorzake van eenig feit, waarvan de schuld bij Atsjin ligt en waardoor ons recht werd geschonden?

De mail van 8 Juni wierp op die vraag een verrassend licht. Ze gaf ons toch,

onder dagteekening van 23 April, in het Bataviasch Handelsblad het volgende te lezen:

»Hetgeen wij gisteren in ons protest zeiden: »Wij voor ons gelooven dat er redenen te veronderstellen zijn, vrij wat aannemelijker dan het betoog van den Java-Bode, en waardoor alles wat gebeurd is, hoe treurig de afloop ook zij, volkomen gerechtvaardigd zou worden," wordt ons heden uit geloofwaardige bron bevestigd. Onze Regeering zou namelijk tot het nemen van spoedige maatregelen aangespoord zijn door het Engelsch Gouvernement, daar men wist, dat, waarschijnlijk tengevolge van eene beleediging, een Amerikaansch schip aangedaan, de Amerikaansche regeering het voornemen had eene sterke expeditie naar Atsjin te dirigeeren. Het was daardoor noodzakelijk geene zes maanden (namelijk tot de droge moeson op de Noordkust van Sumatra weder invalt) te laten verloopen. Het Engelsch gouvernement zou zich, gebonden door de tractaten met onze Regeering, niet tegen de Amerikaansche expeditie hebben kunnen verzetten, wat daarenboven een oorlog tusschen die twee rijken tengevolge zou hebben. Het was dus zaak zeer spoedig te handelen en zoo mogelijk voorloopig eene versterking aan den Atsjineeschen wal te bezitten, waar de Nederlandsche vlag wapperde, welk doel ongelukkig is mislukt. De blokkade, die door onze oorlogschepen wordt voortgezet totdat een tweede expeditie den oorlog kan hervatten, heeft ongetwijfeld alleen ten doel om den staat van oorlog feitelijk te doen voortduren en dien toestand dus ook tegenover Amerika te bestendigen.

Wij deelen het bovenstaande echter onder groote reserve mede, ofschoon wij vermeenen, dat daaraan voornamelijk de haastige afzending der expeditionaire macht te wijten is".

Deze meening verrastte, niet door haar nieuwheid, maar wijl zij toonde, dat in Indië hetzelfde geheim (?) rondliep als te 's-Gravenhage.

Immers op bladzijde 1402 van het Bijblad leest men: »Zoo ik mag zeggen wat hier ter stede door vrienden van den Minister aan iedereen verteld is (dat hier geworden is lippis et tonsoribus notum), dan zou het die Mogendheid zijn, welke sedert 90 jaren in onafgebroken vriendschap met Nederland heeft verkeerd."

Men mag dus aannemen, dat metterdaad de houding van vreemde mogendheden den doorslag heeft gegeven, niet om den Minister van Koloniën, maar den Raad van Ned. Indië zoo overijld tot de ultimo ratio (het uiterste middel) te doen overslaan.

Reeds het recht tot geheimhouding, waarachter de Minister zich terugtrok, deed dit vermoeden.

Hieruit bleek reeds zóóveel van het geheim, dat het een geheim van diplomatieken aard was.

Op Engeland viel daarbij geen vermoeden. Het Sumatra-tractaat sneed dit af.

Turkijes politiek gaat te zeer in het oogloopend in onuitgevoerde firmans op, om bij zoo plotselinge oorlogsverklaringen aan dit »rijk in ruste" te denken.

Het Atsjineesche gezantschap dat weleer Napoleon de hulde van zijn Sultan bracht, kon thans niet in het spel zijn.

Slechts van Italië en de Vereenigde Staten kon sprake wezen. Dat zag, dat wist elk man van politieken zin en zal vast staan, ook al bleef het dossier van den heer Gericke van Herwijnen voor altijd gesloten.

Van Italië wist men sinds lang, dat het een deportatie-station zocht. Reeds meermalen was van pogingen der toenmaals nog Florentijnsche regeering gebleken om in de tropische gewesten zulk een ballingsoord machtig te worden. Dat de overlast van bandieten sedert in het voltooide Koninkrijk niet minder werd, was evenmin een geheim.

Evenzoo moest Amerika de aandacht trekken. Men kent de avontuurlijke politiek van de Vereenigde Staten en weet dat de echte Amerikaan alles, zelfs zijn handel, zijn zendingswerk en colportage aan de staatkundige grootheid van zijn land dienstbaar maakt. De handelsagenten der Unie staan te dien opzichte in niet te besten reuk. Maar al te dikwijls bleek bij dien handel ook »annexeerbaar

land" onder de artikelen van hun gading te zijn. Een te ernstiger gevaar, wijl de Unie zich, krachtens het democratisch karakter van de regeering te Washington, weinig pleegt te bekommeren over strenge diplomatische vormen.

Voegt men daarbij den vijandigen geest die in de officiëele kringen te Singapore ten onzen laste heerscht, en herinnert men zich dat om Hongkong een Amerikaansch smaldeel kruist, dan behoeft het voorstellingsvermogen nog geen toevlucht tot het spel der fantasie te nemen, om zich tamelijk wel rekenschap te geven van de toedracht der zaak.

Het Sumatra-tractaat leidde tot het vaste voornemen, om de verhouding met Atsjin door krachtig optreden afdoende te regelen.

De doorslepenheid der Atsjineesche gezanten, die van een Hollandschen oorlogsbodem gebruik maakten, om te Singapore hulp te zoeken, heeft den Minister van Koloniën geprikkeld en een order naar Batavia doen gaan, om onverwijld door te tasten met het »krachtig optreden," nog altijd in den zin van kastijdende onderhandeling bedoeld.

Vrees van zich door Amerika onverhoeds den pas te zien afsnijden, heeft den Raad van Nederlandsch Indië tot onverwijlde zending van het ultimatum en de daarmeê gelijkstaande oorlogsverklaring doen besluiten. De order van 's Gravenhage schijnt in de overprikkeling der vrees te Batavia anders verstaan te zijn dan ze in het Departement van Koloniën was bedoeld.

Deze gang van zaken is niet officieel geconstateerd, maar naar den aard der verhoudingen het meest aannemelijk, en voor de pleitbezorgers van den Atsjineeschen oorlog het voordeeligst.

De gronden voor het recht van oorlogsverklaring samenvoegend, staan we dan voor déze lijst van beschuldiging:

1. Atsjin heeft sinds 1863 nu en dan souvereiniteitsrechten zoeken uit te oefenen over de tusschen Tamian en Assahan gelegen staten, die bij tractaat van 1858 door den Sultan van Siak onder ons protectoraat waren gebracht.

2. Zeeroof en slavenhandel zijn niet behoorlijk door den Sultan van Atsjin in zijn kuststaten te keer gegaan.

3 De vasalstaten van Atsjin benadeelden door onderlinge miniatuur-oorlogen den handel.

4. Een Atsjinees heeft schatting zoeken te heffen in Singkel.

5. Atsjineesche gezanten hebben, reizende onder onze vlag en op onzen oorlogsbodem, onderhandelingen aangeknoopt met de consulaire agenten van Italië en Amerika te Singapore.

En 6. Van de zijde van een buitenlandsche mogendheid (waarschijnlijk Amerika) dreigde maritieme vestiging in Atsjin.

Hiertoe bepalen we ons.

De grieven van ons Gouvernement, die vóór 1857 liggen, rekenen niet mede: Artikel 4 toch van het tractaat in dit jaar met Atsjin gesloten, en door den Gouverneur-Generaal in naam des Konings bekrachtigd, houdt in:

> »Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement en Zijne Hoogheid de Sultan van Atjeh, zien af van alle vorderingen en aanspraken, die ontstaan zijn vóór de sluiting van deze overeenkomst ter zake van geschillen, van welken aard ook."

In de nota nu over Atsjin, door den Minister van Koloniën onlangs aan de Tweede Kamer overgelegd, komen onder dagteekening van na 1857 geen andere dan de bovengenoemde vijf eerste grieven tegen den Sultan van Atsjin voor.

Veeleer wordt in dat, zeker voor Atsjin niet partijdige, staatsstuk erkend, dat de Sultan van Atsjin het ceremoniëel voor de ontvangst van onzen Gezant ten onzen genoege gewijzigd heeft, en voor het schieten door Atsjineezen op een fort dat de Hollandsche vlag toonde, zich door belijdenis van onbekendheid met het feit heeft verontschuldigd.

Het schijnt, dat zij, die doorzetting van den oorlog tot elken prijs begeeren, zelven de zwakheid dezer acte van beschuldiging gevoelen. Althans ze haasten zich aan deze acte een reeks andere consideratiën toe te voegen, die deels aan Nederlands roeping, deels aan ons nationaal belang zijn ontleend.

Nederland, zoo wendt men voor, heeft na het verlies van zijn staatkundige

beteekenis onder de Europeesche Staten, zijn roeping als volk in den Indischen Archipel te zoeken. Dientengevolge bezit het een onvervreemdbaar recht van voogdij over de inlandsche Staten van Insulinde. Is verplicht, als vertegenwoordiger van het element der beschaving, ongeoorloofde practijken te keer te gaan, en is zelfs tegenover de handeldrijvende natiën tot uitoefening dezer hoogere politie gezonden.

Voorts acht men, dat Nederland, eenmaal over bijna den geheelen Archipel regeerende, de sterkte zijner eigen positie, met name op Sumatra, bedreigt door zich aan het protectoraat over eenigen staat te onttrekken. Wijl negen tiende van Sumatra in onze macht kwam (hoe dan ook) moet het overige tiende volgen.

Eindelijk doet men het als de natuurlijkste zaak ter wereld voorkomen, dat, wijl vestiging van een vreemde mogendheid in den Archipel ons hoogst onaangenaam zou zijn, zelfs een oorlog gewaagd mag, als middel om deze vestiging te voorkomen.

Deze zesvoudige beschuldiging en drievuldige consideratie behoort echter aan den eisch van het recht getoetst, eer van wettiging der oorlogsverklaring sprake kan zijn.

De eischer doet geen uitspraak als rechter. Het recht richt.

Aan de vastigheid van dat recht is Holland zoowel als Atsjin onderworpen.

Holland, als Christennatie en volk der beschaving zelfs nog in strengeren zin dan het Islamietisch, onbeschaafde Atsjin.

Tot die toetsing komen we in een volgend artikel.

Thans nog slechts eene dubbele opmerking.

1°. dat o. i. veel meer de Raad van Indië dan de Minister van Koloniën aansprakelijk is En

2°. dat de politiek, die, vóór de onderteekening van het Sumatra-tractaat, vooral door Conservatieve regeeringen tegenover Atsjin gevolgd is, ons voorkomt, allerminst door de eischen van het recht, maar uitsluitend door de vingertikken van den machtiger nabuur op het vasteland van Indië bepaald te zijn.

(20 Juni '73).

IV.

De eerste grief, tegen de Atsjineesche Regeering na 1857 te berde gebracht, is: de verontrusting van de onder ons protectoraat gestelde Siaksche vasalstaten op de Oostkust van Sumatra.

Zelfs de N. Rotterdamsche erkent dat bij de verwikkelingen tusschen het Hollandsch gouvernement en de inlandsche rijken op Sumatra, van oudsher »de billijkheid zeker niet altijd aan onze zijde was."

Zonder meer kan dus het tractaat, den 30sten April 1858 met den Sultan van Siak Sri Indrapoera en onderhoorigheden gesloten, niet als bewijs van ongelijk tegen Atsjin gelden.

De Sultan van Siak kan wel afstaan, maar de vraag blijft, of wat hij afstond, hem toebehoorde.

Hij stelde bij artikel 2 van het tractaat onder de protectie der Hollandsche regeering ook de Staten Tamiang, Langkat en Deli.

Had hij hiertoe recht?

Atsjin ontkent dit. Zeker is, dat deze staten historisch tot Atsjin behoorden. Elk bewijs ontbreekt dat ze bij acte door Atsjin aan Siak waren afgestaan. Steeds had Atsjin zich zijn rechten op deze vasalstaten voorbehouden, zóó zelfs, dat Engeland na de sluiting van het Siaksche tractaat de quaestie opwierp, of onzerzijds niet het verdrag van 1824. ten opzichte van Atsjins integriteit, geschonden was.

Stel, Siak had deze staten aan Atsjin ontstolen, in welke verhouding komt dan het Nederlandsche gouvernement, dat dit wederrechtelijk ontnomen goed bij onderhandsche acte overneemt? Is de heler ooit vrijgesproken? Geldt de rechtsregel niet meer: nemo plus potestatis in alium transferre po-

test quam ipse possidet, d. i. niemand kan meer macht op anderen overdragen, dan hijzelf wettig bezit?

Waar nu blijkt dat de Sultan van Siak Sri Indrapoera zijn wettig eigendomsrecht op Tamiang, Langkat en Deli bewezen heeft?

Het bestuur te Batavia wist toch, dat Atsjin op deze staten aanspraak maakte.

Heeft men Atsjin voor het minst in de zaak gekend, en het in de gelegenheid gesteld, zijn rechtspositie tegenover ons opzichtens de Siaksche onderhoorigheden helder te maken?

Niets van dit alles.

Buiten Atsjin om heeft men zich door den Sultan van Siak landen laten toekennen, die eens aan Atsjin hadden toebehoord en nog steeds door Atsjin werden opgeëischt.

En, nu niet eens de Atsjineesche regeering, maar òf particulieren òf Zuidelijke vasalstaten doen als ging hun dit niet aan en hun pretentie zoeken door te zetten, beschuldigt men Atsjin van trouwbreuk. En als de Sultan van Atsjin zich nog verontschuldigt met te verklaren, dat deze invallen buiten zijn voorkennis plaats grepen, acht men toch dat Atsjin, als voor de rust op Sumatra's Oostkust bedenkelijk, tuchtiging behoeft.

De Raad van Indië qualificeere zelf, beter dan wij dit kunnen, deze zonderlinge gedraging.

Ernstiger is de aanklacht, dat door de Atsjineesche regeering zee- en strandroof niet behoorlijk wordt tekeer gegaan.

De souvereiniteit der staten vindt haar natuurlijke grenzen in de souvereiniteit van het recht. Een staat die, met de eischen van het recht brekend, niet slechts grove wederrechtelijke handelingen toelaat, maar zijn erve als toevluchtsoord openzet voor wie misdaden pleegden tegen andere natiën, moet naar eisch van het Christelijk Staatsrecht, door de overige staten vermaand, gewaarschuwd, gekastijd, tot zijn plicht gebracht, desnoods opgeheven worden.

Tusschen onmacht en onwil van de betrokken regeering moet hierbij echter onderscheiden.

Den willigen maar onmachtigen staat komt men te hulp met interventie.

Tegen den machtigen maar onwilligen staat voert men krijg en brengt dien desnoods te onder.

Op zichzelf staat dus vast, dat Nederland den plicht en het recht heeft, Atsjin desnoods te onder te brengen, zoo werkelijk met of zonder gedoogen zijner regeering het Atsjineesche rijk in een bandietenstaat ontaard bleek.

Ten betooge dat Atsjin dit allengs werd na 1857, legt de Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer voor.... bewijzen? Dat niet! Voor actestuk doet dienst.... een dozijn extracten uit de Engelsche koloniale pers van de Straits Settlements.

Van wat aard zijn deze extracten?

Brengen ze te onzer kennis speciale feiten, met opgave van namen en misdaden?

Neen. Althans slechts een enkel. Meerendeels zijn het onbestemde klachten in ruwe taal over Atsjineesch wanbestuur.

Kent men het karakter der Engelsche koloniale pers? Kent men den zedelijken standaard van de maatschappij in Straits Settlements?

Zoo ja, dan zal men met ons verbaasd staan over zulk een bewijsvoering.

Het feit ontkennen we daarom niet. Zeeroof, strandroof, menschenroof grijpt plaats. En evenzeer moet toegegeven, dat de Sultan van Atsjin dit niet keert gelijk het behoorde.

Maar wat meent men? Acht men dat het Hollandsch publiek dermate onbekend is met de scheepvaart in de Indische wateren, om zich te laten diets maken, dat Atsjin alleen zeeroovers huisvest? Zijn dan de verslagen der koloniale en auxiliaire marine niet geschreven? Weet men dan niet, dat dit kwaad een kanker is, die op alle Aziatische kusten bestaat?

»Maar de Sultan van Atsjin was vroeger zelf in de zaak van de Dolfijn betrokken?"

Zoo zegt men; bewezen is het niet. Het vertelsel van een tolk of ontevreden radjah is geen afdoend bewijs. Maar wat alles afdoet: Hetgeen vóór 1857 ligt

is door het Hollandsch gouvernement zelf in zijn tractaat met Atsjin buiten discussie gesteld.

Men geve ons voor aanklacht feiten ; in steê van citaten uit vreemde bladen, memories van reederijen of ooggetuigen. Dan zal men oordeelen kunnen, of de ban van het hooger menschenrecht metterdaad tegen Atsjin moet uitgesproken.

Dan zeer zeker zal oorlog tegen Atsjin uit dezen hoofde plicht en eisch, maar nog nooit deze oorlog gerechtvaardigd zijn, die, blijkens het manifest van den Gouverneur-generaal, uit andere oorzaak ondernomen is, en blijkens zijn plotseling uitbreken zijn grond niet vinden kan in een jarenlang voortdurenden toestand.

De onderlinge veeten der Atsjineesche vasalstaten doen dienst als derde punt der aanklacht.

Atsjin is een foederatief rijk. Er is geen staatseenheid gelijk ten onzent en daarom ook geen absolutisme. Uit kleinere rijken allengs geworden en gegroeid, vormt het een groep van vasalstaten, die wel de hoogheid van den Atsjineeschen Sultan erkennen, maar meerendeels naar eigen instellingen leven en eene groote mate van onafhankelijkheid genieten. Vooral in de streek der peperhavens is deze autonomie grondtrek der politieke verhouding. Cijnsbetaling is vaak het eenige blijk van erkenning der Atsjineesche souvereiniteit

Tegenover de veeten, van zulk een staatsinrichting onafscheidelijk, kan ook naar Christelijk Staatsrecht interventie plicht zijn, zoo hierdoor de veiligheid en rechtszekerheid van naburige landen aanhoudend en ernstig wordt bedreigd. Geen rijk staat op zichzelf of kan zich van de verplichtingen de commodis et incommodis, die het buurschap oplegt, ontslaan.

Intusschen, hiervan bleek niet. Slechts van benadeeling der handelsbelangen is sprake. Vooral ten behoeve van den handel op de peperhavens werd onze expeditie door de Straits Settlements gewenscht en door onze staatslieden aangeraden

Hierin nu gaat men van den rechtsbodem af.

Zoo dikwijls oorlog tusschen twee of meer Staten uitbrak, of ook slechts een kust geblokkeerd werd, leed de handel der overige natiën.

Nooit is toegegeven dat dit recht tot interventie gaf.

Niet een materiëel belang, alleen de zedelijke eisch van menschelijkheid en gerechtigheid geeft recht tot curateele.

Men mocht de schade, door den Engelschen handel, tijdens den Amerikaanschen oorlog geleden, betreuren, nooit heeft het Kabinet van St. James er aan gedacht, uit dien hoofde aan het Kabinet van Washington den oorlog te verklaren.

Ten behoeve van den handel interveniëert men door vertoogen, door onderhandelingen, door diplomatieken invloed, maar nooit, dan met rechtsverkrachting, door het zwaard.

Wordt toegestemd dat elke souvereine Staat vrij is om desnoods al zijn havens voor vreemde schepen te sluiten, dan volgt hieruit ook zijn recht, die een tijdlang feitelijk voor handelaren van vreemde natiën onbruikbaar te maken.

Men toone dus aan, dat de veeten der Atsjineesche vasallen verkregen rechten van derden te na komen.

Het pleidooi ten behoeve van den peperhandel rechtvaardigt den casus belli nooit.

Over de schending van ons rechtsgebied in Singkel kunnen we kort zijn.

Een Atsjinees, Toekoe Saïd genaamd, heeft in 1858 met een weerspannig hoofd gemeene zaak gemaakt, twee versterkingen bij de Simpang Kanan opgeworpen en wasiel (schatting) geheven.

Dat had een Engelschman, denk aan Brooke, evengoed kunnen doen!

Zou daarom het Hollandsch gouvernement zich niet in strijd met alle vormen gedragen hebben, zoo het te Londen klachten had ingediend, of aan de misdaad van dien Engelschman een grief ontleend had tegen het Engelsch Kabinet?

O. i. had de Minister van Koloniën dan ook dit feit òf in zijn nota onvermeld

moeten laten, òf er behooren bij te voegen, dat natuurlijk de Sultan van Atsjin voor dit incident door niemand aansprakelijk wordt gesteld.

Blijft de leepe trek, ons door de Atsjineesche gezanten te Singapore gespeeld, en de vrees voor vestiging van Italië of Amerika in onzen Archipel!

Bij het eerste onderscheide men scherp tusschen de dubbele vraag: of Atsjin verdragen met vreemde mogendheden mocht sluiten, en of de leepe handigheid der Atsjineesche gezanten, om, geherbergd op onzen oorlogsbodem, tegen ons te manoeuvreeren, recht gaf tot oorlogsverklaring.

Over de eerste vraag kan geen verschil bestaan.

Atsjins verplichtingen tegenover ons zijn bij het tractaat van 1857 geregeld.

In dat tractaat heeft Atjin geen enkele verplichting op zich genomen, om zich buiten bemoeiïng met andere Gouvernementen te houden. Het kon dit niet, wijl het met Engeland reeds in nog nauwere betrekking dan met ons stond. Maar het deed dit ook niet, blijkens den duidelijken term van het tractaat, om ons steeds gelijk te stellen met de meest bevriende natiën (Zie art. 2 en 3 van het Tractaat)

Atsjin mocht dus onderhandelen.

Immers, wel was sedert de sluiting van het Sumatra-verdrag met Engeland, Engelands verhouding tegenover Atsjin gewijzigd, maar geen poging was zelfs nog door het Gouvernement te Batavia gewaagd, om, ten gevolge dezer wijziging, betere voordeelen van Atsjins Sultan te bedingen.

En toch hij alleen had over zijn eigen Staten en rechten te beschikken. Afspraken tusschen de Kabinetten van St. James en 's-Gravenhage over Atsjin beteekenen in rechten niets, zoolang Atsjin zelf hierin niet gekend is en niet heeft toegestemd.

Atsjin mocht onderhandelen met alle natiën, mits deze met ons niet in oorlog verkeerden. Alleen in dat geval zou de Sultan het verdrag van 1857 geschonden hebben.

Noch met Turkije noch met Italië noch met de Vereenigde Staten waren wij in oorlog. Atsjin was derhalve tot het aanknoopen van onderhandelingen volstrekt bevoegd.

Atsjin kon tot voorwerp van onderhandeling met deze Kabinetten of hun agenten kiezen wat het wilde, en was hierbij slechts aan één voorwaarde gebonden, dat het ook aan de Nederlandsche onderdanen en schepen dezelfde rechten en waarborgen schonk, die het aan andere natiën goedvond toe te kennen

Het kon, met welke natie ook, een handelsverdrag, een of- en defensief verbond sluiten, haar een maritiem station op zijn erve doen bouwen, desnoods zelfs haar een eiland of stuk grond afstaan, zonder ons daardoor tekort te doen. Het tractaat van 1857 lag er nu eenmaal. Daarin was, ter wille van Engeland, niet bepaald dat eenig tractaat met andere mogendheden geen nauwer betrekking mocht aanknoopen, dan met ons was aangegaan De punten, waarin gelijkstelling met bevriende natiën bedongen was, staan, ter voorkoming van misverstand, met name in het tractaat gestipuleerd.

Wel is hiertegen aangevoerd, dat het Christelijk Staatsrecht niet in elk opzicht toepasselijk is bij onze verhouding tot Heidensche of Mohammedaansche Staten, doch zonder dat ook hieruit Atsjins ongelijk volgt.

De onderscheiding is onbetwistbaar juist: het Christelijk volkerenrecht staat hooger dan dat der Heidenen of van den Islam. Juist onzerzijds is dit steeds beweerd en aanvaard als uitgangspunt van politiek oordeel.

Tusschen Christennatiën geschiedt de onderhandeling op grond van een door beiden gelijkelijk gehuldigd rechtsbeginsel. Tegenover Mohammedaansche of Heidensche staten in onzen Archipel geplaatst, komt ons Christelijk rechtsbeginsel vaak in botsing met hun adat (gewoonterecht).

Bij zoodanige botsing geldt natuurlijk de regel dat de Mohammedaansche regeering haar adat, en de onze haar Christelijk Staatsrecht het overwicht zoekt te geven. Waaruit volgt dat onze regeering, voor zooveel van haar afhing, tegenover Atsjin niet naar den eisch van het Indisch gewoonterecht, doch naar den strengeren eisch van het Christelijk volkerenrecht had te handelen.

Keert men dit om. Is men tegenover Inlandsche vorsten minder nauwgezet, acht men tegenover hen geoorloofd wat tegenover België of Denemarken door geen minister zou gewaagd worden, dan doe men òf van den eisch tot n o o d- w e e r blijken, òf belijde dat men als hooger geplaatste natie zijn zedelijke roeping vergeten heeft en tot de lagere zedelijkheid der Inlandsche vorsten is afgedaald.

Nooit mag voet gegeven aan de onchristelijke gedachte, alsof Atsjineezen een l a g e r w e z e n s s o o r t waren dan de blanke Hollanders. Juist deze Heidensche onderscheiding van »landgenoot en barbaar" is door het Christelijk Staatsrecht zegevierend bestreden, en in niets hebben onze Conservatieven zoozeer hun breuke met het Christelijk beginsel doen uitkomen, als in hun vernieuwing van dit door en door onchristelijke, het menschelijk gevoel beleedigende, in waarheid cynische denkbeeld.

Er mag daarom niet anders geoordeeld, of de Sultan van Atsjin, door geen tractaat hierin belemmerd, was volkomen bevoegd zoodanige tractaten met Italië of Amerika te sluiten als hij goedvond.

Hij had hiertoe oorzaak.

Onze driekleur is in den Archipel geen onschuldige vlag. Men weet ook op Sumatra uitnemend goed, dat Hollands invloed zich steeds verder uitbreidde, en dat van lieverleê alle bruikbare staat in den Archipel in onze macht is gekomen. Dat noch de Oost-Indische Compagnie noch het Hollandsche gouvernement daarbij te nauwgezet van consciëntie waren, bleef evenmin een geheim. Zelfs de dagbladpers herhaalde het immers telkens en telkens, dat de gansche Archipel onder den scepter van onzen Koning moest gebracht worden. Eén van Atsjins vasallen ontving reeds tractement van de regeering te Batavia, T'roemon was daardoor reeds feitelijk bedreigd. Singkel was eertijds aan Atsjin schatplichtig, en zonder voorkennis van den Sultan had men zich door Siak landen doen schenken, waarover Siak en Atsjin nog steeds in geschil lagen.

Maar de oorzaak van bezorgdheid was voor Atsjin vooral sinds de sluiting van het Sumatra-tractaat in 1871 toegenomen.

Dusver was Atsjin zeker, dat Holland zijn rijk niet zou inlijven, want Engeland had Atsjins integriteit bij het tractaat van 1824 bedongen.

Thans verviel die waarborg. Engeland liet ons de handen vrij. Atsjin werd naar eigen kracht verwezen, om zijn zelfstandigheid te handhaven. En sinds was onzerzijds reeds in officiëele staatsstukken op mogelijke vernietiging van Atsjins integriteit gezinspeeld.

Het gevaar voorziende, heeft daarom de Atsjineesche regeering tijd zoeken te winnen, zich gewapend en bescherming bij vreemde mogendheden gezocht.

Het deed hiermeê niets dan wat elke regeering, ook de onze, in gelijk geval, onder elks toejuiching zou gedaan hebben. En tenzij men (wat niemand deed), beweren dorst, dat Atsjin geen oorzaak had zich bedreigd te achten, gaat het niet aan, gebruikmaking van het recht tot zelfverdediging in den tegenstander te wraken.

Dit gevoelende, legt men dan ook den nadruk liefst op de daad van »t r o u- w e l o o s h e i d en v e r r a a d", door Atsjins gezanten gepleegd, toen ze, op onzen oorlogsbodem ter reede van Singapore gekomen, onderhandelden met consulaire agenten.

Is deze qualificatie in het Manifest juist? Is het een ongewoon verschijnsel in de geschiedenis der diplomatie, dat tot in de vorstelijke salons door gezanten van vreemde mogendheden besprekingen zijn gevoerd, die aaneensluiting tegen den vorst, wiens brood men at en wijn men dronk, ten doel hadden? Meent men dat de Engelsche en Fransche gezanten, te Petersburg, Keizer Nicolaas' gastvrijheid genietend, vóór het uitbreken van den Krim-oorlog buiten de onderhandelingen bleven? Meent men dat de Fransche en Oostenrijksche gezanten, te Berlijn de gastvrijheid van Keizer Wilhelm zich latende aanleunen, èn vóór den Oostenrijkschen, èn vóór den Fransch-Duitschen oorlog, niet over wederzijdsch hulpbetoon geconfabuleerd hebben? Is niet de beschikbaarstelling van een landsvaartuig een gewone ceremoniëele beleefdheid, met de eerbetooning onze hofétiquette volkomen op één lijn te plaatsen? Is het in de pijnlijke verhouding, die een oorlog voorafgaat, niet de regel der diplomatie, dat slechts in gevatheid tegen slimheid heil is te zoeken? Waarom heeft dan de resident van Riouw, toen hij het oorlogsvaartuig afstond, de Atsjineesche gezanten niet aan een ceremoniëel,

aan de begeleiding van een officier of ambtenaar, gebonden, en daardoor alle intrigue onmogelijk gemaakt?

Bovenal, men lette er op, dat Atsjins gezanten niet gecomplotteerd hebben, om ons den oorlog aan te doen, om ons aan te vallen of op ons grondgebied te bestoken, maar slechts hulp zochten voor het geval, dat ze werden aangetast door ons.

Al geven we dus grif toe, dat de Regeering te Batavia alleszins reden had, om zich over deze gedraging der gezanten bij den Sultan van Atsjin te beklagen, uit niets blijkt, dat in de onkiesche handigheid van het gezantschap recht lag tot het stellen van een ultimatum, dat, bij niet-inwilliging, met oorlogsverklaring gelijk stond.

In ernst. Zoo besprekingen van gezanten ter allieering tegen mogelijke plannen van een Vorst, aan wiens hof of op wiens bodem zij gastvrijheid genoten, aanstonds als »verraad en trouweloosheid" hadden gegolden, slechts door schuldbelijdenis van hun Souverein of door oorlog te verzoenen, zou aan de droeve reeks van onze Europeesche oorlogen nog licht een dubbele reeks zijn toegevoegd!

Voor zoover dan ook de Minister van Koloniën verklaard heeft, dat de besproken grieven reeds op zichzelf den oorlog volkomen rechtvaardigden, komt hij in lijnrechte weêrspraak met de eischen, zoo aan het Christelijk Staatsrecht als aan de geschiedenis der diplomatie ontleend, en wordt zijn beweren ook onzerzijds ten ernstigste bestreden. (23 Juni '73.)

V.

Maar nu het geheim!

Moge al de vlotsprekende maar niet altijd even diepdenkende Minister van Koloniën het voordeel van dit »geheim" zelf wat overmoedig hebben weggeworpen, 's Ministers rekening behoeft daarom nog niet rekening der natie te zijn. Zij heeft wel terdege op dezen onbekenden factor te letten.

Staat het, bij opmerkzame vergelijking van de verschillende berichten, vast, dat de oorlogsverklaring den Minister zelven moet verrast hebben; dat niemand te Batavia op zoo plotselinge handeling was voorbereid; en let men er op, dat juist in de depèche, door den Gouverneur-Generaal aan den Minister in het hachelijk oogenblik gezonden, het »geheim" schuilen moet, dan mag het als onomstootelijk worden aangenomen, dat juist dit »geheim" den doorslag heeft gegeven, en dus bij de beoordeeling van het recht tot oorlogsverklaring vooral met dit »geheim" te rekenen valt.

Intusschen, met een „geheim" is moeielijk rekenen!

Het kan een inhoud hebben, die u verrast, en onvoorziens geheel uw beschouwing omverwerpt.

Maar het kan ook bij de ontsluiering zoo onbeduidend en niets afdoend blijken, dat het zelfs aan de vastheid van uw betoog niet raakt.

De eerste mogelijkheid maakt behoedzaamheid, de tweede veerkrachtigen ernst, bij het bespreken van dit »geheim" ten plicht, waarbij we niet verzwijgen mogen, dat onze correspondent te Batavia in het voldoen aan den laatsten eisch gelukkiger slaagde dan in het voorzichtig openlaten voor een met zijn onderstelling strijdige ontsluiering der onderhandelingen.

Met opzet hebben we daarom in ons eerste artikel op voortzetting der krijgstoerustingen aangedrongen en slechts zoolang staking der tweede expeditie geëischt, tot ons recht om Atsjin den oorlog te verklaren zou gebleken zijn.

Slechts onderstellenderwijs kan het »geheim" ter sprake komen.

Onderstel, dat waar bleek, wat men te 's-Hage elkander vertelt en de Indische dagbladpers verluiden laat.

Onderstel dat èn met Italiës èn met Amerika's Consul door Atsjin onderhandelingen waren aangeknoopt, die, tot keering van onzen invloed en ter afwending van annexatie, de vestiging van een Italiaansch deportatiestation of van een maritieme vestiging der Amerikanen ten doel hadden

Onderstel dat het *Bataviaasch Handelsblad* juist was ingelicht, en een *incident* den Consul van Amerika te Singapore, het smaldeel om Hongkong gestationeerd, en Atsjins afgezanten in voor ons hachelijke combinatie had gebracht: werd dan, zoo vragen we, de vloek van den oorlog reeds hierdoor onafwendbaar?

Atsjins pogingen hebben onze regeeringen, blijkens ministerieele verklaring, tot contradémarches bij de betrokken Kabinetten aanleiding gegeven. Men verkreeg hierbij den meest gewenschten uitslag, en vond »*allerwegen eene welwillende gezindheid, die zich van meer dan ééne zijde op ondubbelzinnige wijs heeft geopenbaard.*" (Zie Bijbl. p. 1412*a*).

Nu dunkt ons toch van twee één: òf deze ministerieele bekentenis lijdt aan onvolledigheid, òf ze heft terstond het gevaar op, dat uit vreemde inmenging te vreezen stond.

Zelfs al neemt men aan, dat een Consul, van de hulp van een vlootvoogd verzekerd, en van de bedoelingen zijns Gouvernements niet nader onderricht, ons den pas had afgesneden, dan zou immers désavoueering het eenig loon voor zoo voorbarigen ijver zijn geweest. Het gedane zou vanzelf ongedaan zijn geraakt. Ter wille van een voorbijgaande machtsvertooning of consulaire gril onderneemt men geen oorlog.

Of ook, onderstel het tegendeel Zie in de pertinente verklaring van 's Konings Ministers slechts de uitdrukking van die voorzichtigheid en diplomatische kieschheid, waartoe men tegenover vreemde Kabinetten bij officieele mededeelingen gehouden is. Denk u zelfs de mogelijkheid, dat een machtige maritime Staat wellicht *niet* tot désavoueering van zijn diplomatieke en militaire agenten ware te bewegen geweest! Maar oordeel dan ook, of oorlogsverklaring aan Atsjin niet oorlog met een sterke zeemogendheid na zich had kunnen sleepen!

Er heerscht, hoe ook bezien, tegenstrijdigheid.

Was de diplomatieke veldtocht *gelukt*, dan verviel ook de oorzaak, die tot de plotselinge oorlogsverklaring kon nopen.

Was men op diplomatiek terrein *niet geslaagd*, dan verkrijgt de oorlogsverklaring aan Atsjin een dubbel gewaagd, schier hachelijk karakter.

Maar neem aan, dat inzage der gewisselde depêches deze tegenstrijdigheid kon wegnemen, dan nog blijft de vraag: *Geeft vrees voor een mededinger recht om aan derden den oorlog aan te doen?*

Had Atsjin te dezen opzichte schuld? Kon Atsjin het beteren, dat onze vloot aan andere mogendheden niet meer het ontzag inboezemt van vroeger eeuwen? Had Atsjin gedaan, wat het niet doen mocht, toen het bondgenooten in Europa of Amerika zocht?

Voor Atsjin gevoelen we niet de minste sympathie. De Atsjineesche Sultan boezemt ons niet de minste belangstelling in. De bevolking schijnt diep gezonken. Haar fanatisme fel. Sluwheid heur machtigst wapen. Het grieft en pijnt ons, dat onze dappere troepen aan de verwoede moordzucht van zulk een volk het hoofd moesten bieden. Maar... op het stuk van *recht* rekent deze tegenzin niet meê.

Als een roekelooze boef gevat is, aan wiens hand nog het bloed kleeft van zijn ellendige slachtoffers, ziet men vaak dat het volk hem te lijf wil. Maar... de mannen van het recht kennen hun plicht. De onverlaat wordt tegen de volkswoede beschermd. In de weegschaal van het *recht* wordt zijn schuld gewogen en zelfs een pleitbezorger hem toegevoegd. Dit eischt de heiligheid van het recht. Het recht moet den misdadiger te onder brengen, maar na eerst in wettigen strijd getoond te hebben, dat het recht den misdadiger geheel begeeft en in volstrekten zin aan de zijde van den kastijder is.

Zoo dus ook bij Atsjin.

Noem het Atsjineesche volk misdadig. Voel, als ge aan Atsjin denkt, iets in u van de woede waarmê het volk den booswicht te lijf wil, maar erken, dat die hartstocht tot zwijgen moet gebracht, om aan het recht het woord te laten.

En naar dien maatstaf gemeten, vernamen we gaarne van de pleitbezorgers der oorlogsverklaring, hoe ooit het »*geheim*" in een zin kan worden uitgelegd, dat de strafwaardige schuld er van op Atsjins hoofd zou neêrkomen.

Wij voor ons, zien zelfs de mogelijkheid hiervan niet in.

Is Atsjin metterdaad een roofnest, een bandietenstaat en smokkelterritoir, dat het dan valle onder den ban der gerechtigheid en als natie buiten de wet worde gesteld.

Maar hoe dan te verklaren dat het Hollandsch Gouvernement in 1824 datzelfde volk in zijn souvereiniteit erkent en belooft zijn integriteit te zullen eerbiedigen? Of is het Atsjin van 1873 dan een ander dan het Atsjin van 1824?

Hoe dan te verklaren, dat nog in 1857 de Koning der Nederlanden met den Sultan van dat roofnest een tractaat van »vriendschap" sluit? Of is Atsjin dan sinds 1857 van een Staat, onzer vriendschap waardig, in een bandietenterritoir veranderd?

Hoe dan eindelijk te verklaren, dat Engeland een halve eeuw lang datzelfde Atsjin de hand boven het hoofd heeft gehouden; dat de regeering van Frankrijk met dat rijk onderhandeld heeft; en dat de Consuls van Italië en Amerika, die, te Singapore wonend, Atsjin van nabij kennen, niet ongeneigd waren in naam hunner Kabinetten verbintenissen met dat nest »van zeeschuimers en menschenroovers" aan te knoopen? Of zijn Engeland, Frankrijk, Italië en Amerika dan zoo veel dieper gezonken, dat zij nog een verbintenis op prijs stellen met een ongerechtige horde, wier beteugeling met het zwaard ons naar eisch der gerechtigheid ten plicht is gesteld?

Dat men ons inlichte.

Even sterk als onze antipathie tegen Atsjin, is onze sympathie voor het Gouvernement te Batavia en het Kabinet van 's-Gravenhage.

Tegenover het buitenland kennen wij geen partijen en mag niet gevraagd of het ageerend Kabinet van anti-revolutionaire of revolutionaire kleur is. Tegenover Atsjin kennen wij slechts de Regeering van Nederland en wordt onzerzijds niets vuriger gewenscht dan dat het recht volkomen aan haar zijde sta en haar exploiten volkomen gelukken! Maar dan heffe men ook den twijfel op! Dan schepe men ons niet af met halve gegevens! Dan eische men niet, dat wij op imposante woorden vertrouwen stellen. Immers alleen dàn is de Regeering machtig, zoo de zedelijke volksopinie haar steunt.

Wij zeggen met nadruk: de zedelijke volksopinie.

Als oorlog in het spel komt, wordt ook de hartstocht wakker. Een militair gevoel waakt op. Een overmoedig patriotisme begint meê te spreken. En vooral tegenover een vijand, van wiens eindelijke onderwerping men vooruit volkomen zeker is, uit zich dit patriotisme vaak in onbeteugelde uitbundigheid, die aan allen zedelijken ernst is gespeend.

Aan de daaruit geboren, daardoor beheerschte volksopinie zal geen regeering, geen ernstig orgaan der pers, geen staatsman van beteekenis waarde hechten.

Om kracht te kunnen geven, moet de volksopinie zelve aan een hoogere orde van denkbeelden kracht ontleenen, moet ze innerlijk gespierd zijn door het vast, onwrikbaar besef, dat de heiligheid van het recht aan onze zijde is.

Is het dan te veel gevergd, zoo we eerbied vragen voor de verklaring van duizenden landgenooten: dat hun deze overtuiging nog ontbreekt? Te veel gevergd, dat men gehoor geve aan onze bede: om ons die overtuiging te schenken, door de rechtsquaestie met ernst ter sprake te brengen? Te veel gevergd, zoo we met aandrang ons Gouvernement opschorting der tweede expeditie (zonder de krijgstoerusting te staken) vragen, tot bij het te schenken licht zich een zedelijke volksopinie gevormd hebbe?

De dagen zijn voorbij, dat het Kabinet voor het volk dacht en het volk van verantwoordelijkheid ontslaan kon. De keer in het Europeesche volksleven wil, dat Kabinet èn volk, te zamen één levend organisme vormend, in alle levensquaestiën der natie saâm betrokken worden. Scheiding tusschen Kabinet en volk is op den duur onhoudbaar.

Daarom juist hebben we ten ernstigste de tactiek der conservatieven afgekeurd, waarbij het al den schijn had, alsof het Atsjineesche incident een maar al te welkom middel van oppositie was.

Daarom hebben we met kalmte getoornd tegen de N. Rotterdamsche, toen ze, in een luchtig en oppervlakkig entrefilet, ons verdenken dorst van voor dit onheilig vuur stroo en stoppelen te willen aandragen.

Maar daarom herhalen we dan ook ons woord aan de Regeering, aan onze Staatslieden en aan onze pers: Gij, die van het goed recht onzer oorlogsverklaring overtuigd zijt, deel die overtuiging mede, en spreek óók van onze kansen, óók van ons belang, desnoods van onzen nationalen trots, maar spreek allereerst van het recht.

Het recht is heilig, wijl het, aan geen menschelijke contrôle zich storend, door God bepaald wordt.

Het recht kan nooit straffeloos geschonden. Het welbegrepen volksbelang is van het recht nooit onderscheiden. (24 Juni '73).

VI.

De discussie moet op het rechtsterrein gevoerd.

Reeds nu brachten we daarom een drietal consideratiën ter sprake, die èn in onze pers èn in onze Kamer als uitgangspunt ter regeling van onze gedragslijn, veelal zonder tegenspraak, werden geopperd.

Nederland, zoo beweert men, vertegenwoordigt in den Archipel de Europeesche beschaving en ontleent hieraan zoowel het recht van curateele over de inlandsche vorsten, als den plicht om den Europeeschen en Amerikaanschen handel te beschermen.

Tegen deze consideratie is niets in te brengen, mits men er bijvoege: voor zoover dit zonder schending van het recht kan plaats hebben.

Weet het Gouvernement te Batavia door zijn zedelijke meerderheid, door zijn Europeesch karakter en door het ontzag zijner grootheid, de inlandsche vorsten tot erkenning van het Hollandsch protectoraat te brengen, dan staat bij ons vast dat hiermeê inlander en Hollander beiden gebaat zijn.

Gaat eenig inlandsche vorst voort, zich aan ons protectoraat onttrekkend, practijken in zijn land te gedoogen, die in Europa veroordeeld worden, dan is het Gouvernement te Batavia ook o. i verplicht, zulk een vorst zijn misnoegen te toonen en, waar zulke practijken naar buiten werken, ze door het kruisen van oorlogsvaartuigen of het trekken van een cordon kortweg te keeren.

Kan voor den handel der Europeesche en Amerikaansche Staten bij verdrag eenig voordeel bedongen, of is een inlandsch vorst te bewegen aan de scheepvaart in zijn havens en op zijn kusten de veiligheden te bieden, die in Europa gelden, dan achten ook wij dat het Gouvernement te Batavia hiertoe geen poging onbeproefd mag laten, desnoods geen kosten mag schromen.

Moet eindelijk ook in den Archipel voor dokken en bassins, voor goede havens en werven, voor redding van schipbreukelingen en waterpolitie gezorgd worden, dan is het ook o. i onbetwistbaar, dat het Gouvernement te Batavia de aangewezen macht is, om in de wateren onzer Koloniën in deze behoeften van den handel te voorzien.

Maar gaat men verder en leidt men uit onze positie in Indië een recht af, om de Staten, wier souvereiniteit erkend is, naar willekeur de wet te stellen, dan verliest men uit het oog, dat onze meerderheid een zedelijk karakter behoort te dragen en dat de zedelijkheid eindigt waar de miskenning van het recht begint.

Ook bij de bespreking van ons tractaat met Engeland houde men dit in het oog.

Zoo men voorgeeft, heeft het Kabinet te 's Gravenhage in 1824 de verplichting op zich genomen, om in het rijk van Atsjin den handel alle vereischte bescherming te verzekeren.

Blijkens het tractaat van 1824 zelf kan dit nooit in anderen zin bedoeld zijn, dan dat het Gouvernement te Batavia door alle zedelijke middelen den Sultan van Atsjin tot het bevorderen van handelsbelangen zou bewegen.

Aan maatregelen van geweld kan bij de sluiting van dat tractaat niet gedacht zijn. Immers, het ware van Engelands zij toch al te dwaas, om eenerzijds casu quo tot oorlog met Atsjin te nopen, en tegelijkertijd door het bedingen van Atsjin's integriteit elken doortastenden maatregel te verlammen.

Maar ook afgezien van dit beding, vordert men met het Tractaat van 1824 geen stap.

Onderstel dat onze regeering in 1824 metterdaad over Atsjin's souvereine rechten gedisponeerd had, dan zou eenvoudig blijken, dat men had toegezegd, wat men niet mocht beloven en zou men naar den gewonen rechtsregel eo ipso van die verbintenis ontslagen zijn.

Van ernstiger aard is ons protest tegen de tweede consideratie: *wijl we bijna in den geheelen Archipel meester zijn, moet, wat het onze nog niet is, het onze worden.*

Bedoelt men hiermeê, dat de gang der historie ten slotte tot dit resultaat zal leiden, dat het ontbindingsproces der inlandsche staten hen van zelf onder ons protectoraat zal brengen, en de zedelijke meerderheid van ons Gouvernement ten slotte ook voor Atsjin onweêrstaanbaar zal blijken, — uitnemend! Maar dan gaaft ge een *profetie*, geen beginsel waaraan *rechten* zijn te ontleenen, geen regel van gedraging.

Een Gereformeerd artikel zegt, dat nooit Gods *besluit*, maar altijd zijn *wet* richtsnoer van handelen moet zijn.

Al bleek dus uw profetie juist, al ontwikkelde zich metterdaad het raadsbesluit Gods over deze volken in den door u gewenschten zin, dit kan u als natie noch regeering ooit van de gehoorzaamheid aan de geboden ontslaan. Het *mijn* en *dijn* heeft zich niet te regelen naar de leidingen van het Godsbestuur, maar wordt voor individuën zoowel als natiën door onveranderlijke rechtsbeginselen beheerscht.

Had Nederland, gelijk Israël toen het Kanaän binnen trok, bewijs van een bijzondere Gods-openbaring te toonen, dan namen we deze woorden terug. Maar nu dit niet zoo is; nu deze consideratie op feibaar inzicht steunt, onze eerzucht prikkelt en ons belang dient, zonder door hoogere machtiging gewijd te zijn, nu wijzen we haar in naam van zedelijkheid en recht ten stelligste af. Nederland mag in den Archipel, zoomin als in Europa, geen voetbreed gronds bezitten dan die ons van rechtswege toekomt.

Ook de derde consideratie: *dat geen andere Europeesche mogendheid zich in den Archipel vestigen mag*, moet als grond ter oorlogsverklaring aan Atsjin verworpen.

Reeds zijn Portugal en Engeland in den Archipel gevestigd, en al is het bekend, met wat weerzin het Gouvernement te Batavia de Engelsche vestiging op Borneo's Noorderkust *ook* zag tot stand komen, nooit is het daarom, zoover we weten, een onzer Hollandsche staatslieden in den zin gekomen, ter afwending van deze hinderlijke inmenging op onze eilanden-groep, redres te zoeken in het zwaard.

Maar stel, men meende daartoe te moeten overgaan, dan laat zich nog wel begrijpen dat men dat zwaard keerde tegen de mogendheid die zich in den Archipel zocht te nestelen, maar blijft het volkomen onverklaarbaar, met wat recht men A. den oorlog zou verklaren, omdat B. ons hinderlijk zou worden.

Belang en *recht* zijn in de gewone opvatting twee. Al moet dus erkend worden, dat ons *belang* medebrengt, ja eischt, dat geen andere Europeesche of Amerikaansche vlag naast de onze van eenig fort in den Archipel wappere, voor de vraag, of we naar *recht* dit beletten kunnen, is met dit utiliteits-argument nog niets gewonnen.

Het weren van buitenlandschen invloed uit onzen Archipel moet voorwerp van diplomatisch beleid en voorzichtige regeeringstactiek, maar kan nooit grond voor een eisch in rechten zijn.

De aan Holland voorgeschreven staatkunde is, dat het zijn gezag in den Archipel voor den inlander gewenscht en aanlokkelijk make; in zijn koloniaal beheer bij den kolonialen nabuur niet achterblijve, en met de nog onafhankelijke staten zoo nauwe, innige betrekkingen aanknoope, dat het geen hunner ooit in den zin kan komen anderer bescherming boven het Hollandsch protectoraat te verkiezen.

Is het ook hiermeê nog niet voldoende tegen de intrigue's van avonturiers of half-officiëele agenten gewaarborgd, dan behoort een mogendheid van den tweeden rang als de onze in een internationaal stelsel van koloniaal evenwicht zijn kracht te zoeken, en langs diplomatieken weg aan den steun van machtiger staten het ontzag te ontleenen, dat het in zich zelf mist.

Maar als men dit niet heeft gedaan, en onze positie daardoor verzwakt is, in oorlogsverklaring aan een derde afwending te zoeken van een inmenging, die men met leede oogen aan zou zien, kan, ook al werd het met succes bekroond, allerminst een zedelijke daad heeten, waarbij men door het recht wordt gerugsteund.

Gaarne zijn wij van ongelijk overtuigd, zoo onze constateering van feiten of de logica onzer bewijsvoering gebrekkig mocht blijken.

Ten dringendste noodigen wij zelfs de hoofdorganen der publieke opinie ten onzent, met name de N. Rotterdamsche, het Handelsblad en de Tijd, tot critiek uit. Slechts schuive men de rechtsquaestie niet achter de quaestie van eer.

Waar het recht in het spel komt, mag een Christennatie niet bij den Romeinschen Brutus achterstaan. Zijn Ite lictores! geldt ook ons ten regel!

Zeer mogelijk dat de oorlog met Atsjin rechtvaardig blijke; gerechtvaardigd is hij o. i. nog niet.

Resumeerend trekken we daarom ons voorloopig oordeel saâm in een spreuk uit de Heidensche en een andere uit de Israëlitische oudheid.

Si vis pacem para bellum 1). De krijgstoerusting geen oogenblik gestaakt! Maar ook:

Justitia elevat gentem: miseros autem facit populos peccatum 2)! En daarom geen hervatting der expeditie, eer een zedelijke volksopinie gevormd zij, gegrond in het recht. (25 Juni '73).

---

1) Duchtige wapening is de zekerste weg tot behoud van den vrede.

2) Gerechtigheid verhoogt een volk, maar de zonde brengt de natiën ten val.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

DE SOCIALE QUAESTIE.

> Zij erkent de noodzakelijkheid om ook door middel van onze wetgeving; beter dan thans, er toe mede te werken, dat de verhouding tusschen de verschillende maatschappelijke standen zooveel doenlijk beantwoorde aan de eischen van Gods Woord.

I.

TERUGKEER NAAR GODS WOORD.

§ 281. De sociale quaestie stelt het probleem: welke wijziging er in den politieken en socialen toestand zij aan te brengen, ten einde een meer bevredigende verhouding in het leven te roepen tusschen hen, wier kapitaal in hun handigheid en hun spieren zit, en die anderen, wier schat in hun geestelijke of finantieele meerderheid bestaat.

De verhouding tusschen deze beide bestanddeelen der menschelijke samenleving is thans gestoord.

Gestoord op een wijze, die over en weêr soms reeds op lijfsbehoud bedacht deed zijn; daardoor den toestand spande; en op tal van punten reeds tot bloedige botsing aanleiding gaf.

Een heilloos tusschenbedrijf, waardoor almeer in tamelijk wijden kring het intransigente gevoelen post vatte, dat zich zonder plundering of bloedbad geen ontspanning van den toestand meer denken laat; waartegenover dan nog slechts in kleiner kring de hope leeft op geleidelijke hervorming, door keer in de begrippen; door terugkeer tot godzaliger zeden; en door ommekeer in de wet.

Met welk intransigent gevoelen hier dan bedoeld is, zoowel dat der Communards en Sociaal-Democraten, die niets van het bestaande overeind willen laten; als dat der Reactionairen en Satisfaits, die niets in het bestaande willen veranderen.

Hoezeer toch op het stuk van beginsel als polen tegen elkander over staande, komen Sociaal-Democraten en Reactionairen hierin overeen: dat beiden bij de inrichting der maatschappij uitsluitend op hun eigene belangen willen gelet hebben, zonder zich aan de onmisbare levensvoorwaarden der door hen gehate klasse te storen.

Beider leus is alzoo: niets of alles.

Tot »buigen" ongezind, willen ze het beiderzijds op een »barsten" doen aanloopen; verwachtende de één daarbij den triomf van vuistslag en dolksteek, de ander van sabelhouw en militair geweld.

En terwijl nu deze reactionairen onder alle partijen schuilen, komt hiermeê tevens tot elk dier partijen de vraag, of ze, als politiek geheel, lijdelijk zulk een da capo van 1789 willen inwachten; dan wel, voor zoover heur invloed reikt, links en rechts deze intransigenten door vroed beleid beschamen.

Een vraag, door »ons Program," ook voor wat de wetgeving aangaat, op ondubbelzinnige wijs, niet slechts toestemmend beantwoord, maar beantwoord met een toestemming, die, meer nog, als onontwijkbare noodzakelijkheid, gepostuleerd wordt uit Gods Woord.

§ 282. Tot het ontstaan van deze wanverhouding tusschen de twee hoofdbestanddeelen der maatschappij heeft velerlei meêgewerkt.

Op den voorgrond sta daarbij het meest verblijdende, t. w. de onloochenbare voortschrijding van de lagere klasse in ontwikkeling. Niet alsof we voor de schaduwzijde van deze ontwikkeling geen oog hadden; of ook aan een intelligenter ontwikkeling, die met zedelijke de formatie gepaard gaat, zulk een waarde hechtten; maar opgevat in den zin, dat de lagere klasse der maatschappij, als geheel genomen, haar blik allengs verruimd, haar inzichten verhelderd heeft en beter bekwaamd werd tot zelfstandig optreden.

Daarnaast plaatsen we den ongelooflijken ommekeer, die in den toestand is teweeg gebracht door de verbeterde aanwending van den stoom als motorische kracht en de machine als instrument. Hierdoor toch is het kapitaal bijna geheel aan zijn vroegere afhankelijkheid van de arbeidskracht ontkomen; is spierkracht, vindingrijkheid en overgeleverde kunst van bewerking een veelszins dood kapitaal voor den arbeider geworden; werd een behandelen van machineriën naar voorschrift schier al 's werk-

mans waarde; en leidde, helaas! het tooveren met ijzeren machines er den kapitalist toe, om, geheel materieel, nu ook in zijn daglooner niets dan een vleeschen machine te zien, die men, onklaar geworden, afdankt, of wegwerpt, nadien ze versleet.

Een derde oorzaak ligt in de steeds toenemende overbevolking, die; ontstaan tengevolge van de meerdere productie en gereeder distributie der waren, en bevorderd door korter oorlog, minder heftige epidemie, luchthartiger zeden en betere hygiëne; de beschikbare werkkracht onevenredig vermeerderd heeft en de monden meer maakte, dan de oven brood leverde om ze te voeden.

§ 283. En in een maatschappij, die reeds door deze viervoudige oorzaak op zoo bedenkelijke wijze uit haar voegen gerukt lag, wierp nu de revolutie ter kwader uur haar onheilige fakkel, om het geloof weg te zengen; de zedelijke banden vlam te doen vatten; en de godslasterlijkste, zoo moreele als sociale en politieke hersenschimmen, als een waanzin te doen insluipen in hoofd en hart.

Een kwaad, dat naar boven en naar beneden. al even verderfelijk in zijn werking bleek.

Door de uitslijting van het geloof toch, verving bij den daglooner een wrok en maaksel des wrevels de vroegere tevredenheid en berusting in den wille van zijn God; en ging bij de hoogere klasse de teederheid, de deernis, de barmhartigheid er uit, om plaats te maken voor een roekeloos egoïsme, dat, hard tegen hard ingaande, de bitterheid nog bitterder uitneep.

Al even noodlottig werkte de losmaking der zedelijke banden van vertrouwen en aanhoorigheid en aanhankelijkheid, die eertijds den daglooner aan zijn loongever bonden, door alsnu geheel de wederzijdsche verhouding op de scherpte van een zielloos contract te zetten, waardoor men elk oogenblik van elkaâr af was, en daarom, in den tijd dat het contract liep, in zooveel doenlijk van elkaâr profiteeren en zoo weinig mogelijk aan elkaêr praesteeren, het geheim eener goede balans zocht.

En toen nu op zoo noodlottige manier de brandstof aldus van alle zijden was aangedragen, wierp de revolutie er ten leste de vonk in, door het doen opdoemen van de schandelijkste en godslasterlijkste theoriën, die op elk gebied des levens de begrippen van recht en onrecht, van eer en schande, van deugd en slechtheid verwarden, en aangeblazen door de gewetenlooze taal van eerzuchtige volksverleiders, de schare in koortsachtige spanning brachten, door het voorspiegelen van ondenkbare en onmogelijke toestanden, waarin het vleesch in onbeperkt genot en de

hartstocht in teugelloos woeden, elken band van plicht aan stuk zou scheuren, om het »koninkrijk der dierlijkheid" in plaats te dringen van het »Koninkrijk van God!" Een schandelijk kwaad, waartoe echter; en dit zie men nooit voorbij; de bezittende klasse zelve niet minder bijdroeg; wijl haar brassen en zwelgen maar al te vaak dien dierlijken trek reeds liet doorschemeren; haar zedelooze gedraging tergend en aanstekelijk tegelijk werkte; en haar beginsellooze theoriën over zedeleer en staatkunde een stel van algemeene begrippen in zwang brachten, dat; door al de gradatiën van Liberalisme en Conservatisme heen; rechtstreeks met de sociaal-democratie in genetisch verband staat.

§ 284. Het van radicale zijde tegen dezen socialen misstand aan de hand gedane geneesmiddel, om door ontworteling van het huwelijk en kunstmatige beperking der geboorten, het aantal monden te doen afnemen, dat het voorhanden brood verdeelen moet, en aldus voor kleiner aantal een bevredigender levenstoestand te doen geboren worden, verwerpen we daarbij niet slechts met afschuw, als diep onzedelijk en de schandelijkheid voedend; maar ook als bedriegelijk en onprofijtelijk, wijl het buiten de zonde rekent, die bij kleiner aantal aanstonds ook den prikkel tot even krachtige productie zou afstompen; en door haar gevaarlijke verleiding, in verband met den onderscheidenen aanleg der enkele personen, altijd weêr dezelfde schreiende tegenstellingen in het leven zou roepen. Evenmin verwachten we heil van de palliatieven der Liberalisten, die voor het volk een lezing houden over staathuishoudkunde; den arbeider een rookzaal en leeskamer openen; en voorts geen anderen talisman kennen dan spaarbank en volksschool. Van dezen geheelen inventaris toch, zou alleen de volksschool principieel kunnen werken, en dat nu de lagere school, zonder hooger beginsel, de sociaal-democratie wel kweeken, maar niet keeren kan, ging als betwistbaar punt reeds van de rol.

En wat aangaat het gevoelen dergenen, die in een soepkaart of vriendelijk huisbezoek of Bijbellezing kracht tot sluiting van het kwaad vermoeden, hun zij toch, bij alle waardeering van hun goede intentie, gevraagd, of ze dan niet inzien, dat er bij de sociale quaestie geen sprake is van de armen, maar sprake van den dagelooner; den klerk en kleinen bureelist incluis.

Onder armen toch is altijd en behoort ook nu nog verstaan te worden: personen, die door weduwenstaat, onmondigheid, ouderdom of ziekte, buiten staat zijn in eigen onderhoud te voorzien. Een terrein van menschelijk leven, waarop derhalve de barmhartigheid haar lauweren plukt en troost wat getroost zijn wil.

Maar met *deze armen* staat de sociale quaestie vooralsnog niet dan zijdelings in verband, en de eigenlijke factor van deze sociale beweging is niet de schamele, zelfs niet de *pauvres honteux*, maar wel de gezonde daglooner in de vaag van zijn leven, die werken kan en wil, maar vraagt; straks eischt; dat hem dit onder zoodanige voorwaarden gegund worde, dat er een menschelijk leven voor hem en de zijnen uit kunne ontstaan.

Door philanthropie vordert ge hier dus slechts voor de bijkomstige gevallen, waarin de daglooner, door knakking van zijn gezondheid, door ouderdom of gebrek aan werk, tijdelijk in de klasse der armen terugzinkt; maar niets voor de quaestie zelve, wijl de daglooner met spieren in zijn armen, in die armen dan ook een eergevoel heeft, dat zich met uw kaarten voor soep of andere bedeeling niet dan tot zijn zedelijke schade verdraagt.

Terwijl ten slotte de voorslag der »korte-metten-makers", om op elke faubourg een batterij; op elke armenbuurt een peleton te dirigeeren; en op de manier der Versaillanen, naar hun eigen uitdrukking, »het ongedierte dood te trappen", toch te veel op een »*viaticum ad orcum*" lijkt, om niet door elk Christenmensch met diepe ergernis te worden verfoeid.

§ 285. En vraagt men, wat dan de beter en veiliger weg is, waar wij heen manen, dan komen we er onbewimpeld voor uit, dat door ons geen oogenblik een toestand gewaarborgd wordt of kan worden, waarin de ongelijkheid van bezit, en dus de tegenstelling tusschen rijk en arm, tusschen hand en hoofd, tusschen spierkracht en intelligentie, zou zijn opgeheven. Die voorwenden zulk een toestand te kunnen en te zullen verwerkelijken, bedriegen o. i. zichzelf en misleiden de schare. »Rijken en armen ontmoeten elkaâr, de Heere heeft ze beiden gemaakt!" zegt het Oude, en »de armen hebt ge altijd met u!" het Nieuwe Testament; een getuigenis, waarop de ervaring van alle eeuwen en onder alle hemelstreken; en niet minder het onveranderlijk fiasco van alle communistische utopiën; onloochenbaar het zegel zet.

Dit onmogelijke spiegelen we derhalve aan niemand voor, en niet dus op *wegneming*, maar op *regeling* en *verzachting* van de door de zonde ontstane, gevoede, en (zoolang er zonde is) onvernietigbare tegenstelling, richt zich bij de losmaking dezer knoop ons oogmerk.

Ja, eerlijkheidshalve voegen we aan die eerste beperking nog deze andere toe, dat o. i. in geen geval anders dan van lieverleê; door omzetting van geheel de atmosfeer; een reeds zoo hoog geklommen krank-

heid zal te keeren zijn; en dat zelfs de vraag ook zoo nog een opene blijft, of, bij het nog steeds veldwinnen van de heerschappij der machine, en na de verwoesting van wat nu eenmaal ligt neêrgebrand, een toestand even bevredigend als eertijds zijn zegen spreidde; en dat naar eisch van de nu gevormde omgeving; nog herkrijgbaar is.

En het is dan ook slechts onder die dubbele beperking, dat we ons ontspanning van den toestand en beterschap durven beloven van: terugkeer tot Gods Woord; herstel van het verbroken politiek evenwicht; en codificatie der rechten en costumen, waaronder loondienst wordt verricht.

§ 286. Aan de beide laatste punten wijden we, aan elk, een afzonderlijk artikel. Nu derhalve over het eerste slechts dit.

Waar, gelijk hier, de maatschappij zich in twee kampen splitst, ter verdediging van over en weêr strijdige belangen, m o e t het op burgeroorlog en dus op het recht van den sterkste uitloopen, tenzij er nog bijtijds een zedelijk recht tusschenbeiden trede, dat, in de schatting van beide groepen hooger nog dan die belangen geschat, ze afhouden kan van geweld en onrecht, door vat op de conscientie.

Zulk een recht nu levert niet het recht op, dat uitgaat van den Staat, wijl de bovendrijvende partij in den Staat de macht bezit, om dàt recht te v e rbuigen en i n te buigen naar eisch van haar belang.

Onontwijkbaar is het derhalve, dat men omzie naar een recht, dat; nòg hooger dan de Staat en buiten het bereik der politieke behendigheden liggend; vast gefundeerd zij in Hem, die in het hooge en heilige woont.

Van dat recht nu is de oorkonde: Gods Woord!; en het is alzoo, niet als zwevende term, maar in dezen streng concreten zin, dat de terugkeer tot Gods Woord door ons bedoeld is.

Terugkeer óók opdat de barmhartigheid weêr bij ons inkeere en, moet het, dan de stille onderwerping weêr bij ons vernachte; maar allereerst en ten principale, opdat er met recht tegen recht weêr voor het forum der consciëntie, d. i. voor Gods oog, gestreden worde, en daarnaar de wederzijdsche verhouding zich regele.

O o k o p d a t d e b a r m h a r t i g h e i d w e ê r t o t o n s i n k e e r e! Want datzelfde Woord van God, dat zegt: »Rijken en armen zullen er duurzaam blijven!"; roept ook, en dat vergeet men zoo licht, een »wee u!" over den misdadigen verkwister uit; verdoemt den woekeraar; vloekt den hardvochtigen meester; en legt het beweldadigen van den broeder, het lieven van den naaste, ook opzichtens den arme en den daglooner, aan elk die God vreest op.

En ook opdat de stille onderwerping weêr bij ons vernachte! Want »mijns is de wrake" spreekt de Heere, »Ik zal het vergelden!", en het komt den arme en den daglooner niet toe, die wrake Gode uit de hand te nemen, en met de vuist te willen afdwingen wat hem uit de hand zijns Vaders niet werd beschikt. En dat te minder, wijl op de klacht: »En ik zag aan, al de onderdrukkingen, die onder de zon geschieden; en ziet, er waren de tranen der verdrukten en dergenen die geen trooster hadden!" (Pred. 4 : 1) nooit de belofte uitbleef, dat hooger macht reëel troosten zou; door een wonderzalig gevoel te midden van het lijden in de ziel te storten; door uit dat lijden een geestelijke winste te distilleeren; en door een giftbrief van zeer rijk bezit hierboven.

Maar toch, ook dit put, wat Gods Woord hier te doen heeft, nog volstrekt niet uit. Immers, dat is niets minder dan zúlk een invloed op het besef van het hart, op de algemeene begrippen, op de stemming der gemoederen en op het heerschend rechtsbewustzijn uit te oefenen, dat in de kern zelf der menschelijke samenleving het egoïsme, en dus ook zijn desorganiseerende werking, er uit ga, — en de liefde, die saâmbindt en in verband zet, haar organiseerenden invloed herwinne.

Maar daartoe is dan ook noodig, dat men aan dit Woord Gods de paden weêr ontsluite, waarlangs het zich naar dat hart onzer maatschappij toe kunne bewegen, d. w. z. dat het naar Gods ordinantiën weêr toega in de raadzaal; op de volksschool; in de kerke Christi; en, voor wat de Overheid raakt, dat zij, noch in die raadzaal, noch op die school, noch in die kerke Christi, die heerschappijherovering aan Gods Woord belette.

(7 Februari '79.)

II.

HERSTEL VAN HET POLITIEKE EVENWICHT.

§ 287. Als tweede beding stelden we: herstel van het politieke evenwicht bij 's lands bestuur.

Dit doelt in hoofdzaak op den invloed, die, van wetgeving en bestuursmaatregelen uitgaande, ten gevolge kan hebben dat de weegschaal overslaat ten voordeele van het éene en ten nadeele van het andere bestanddeel

der maatschappij; en die derhalve in dier voege dient geregeld, dat de evenaar noch naar rechts noch naar links doorzwikke, maar onbeweeglijk als kompasnaald duide op billijkheid en recht.

Voor de tegenwerping, dat zulk een invloed van de wetgeving op den ontwikkelingsgang der maatschappij niet te pas komt; dat de maatschappij aan de natuurlijke werking van haar eigen factoren moet overgelaten, en dat derhalve ook de sociale quaestie nooit een beroep op verandering van de wet ten haren gunste mag doen; gaan we daarbij allerminst uit den weg.

Immers, de antirevolutionair, die met de ordinantiën Gods rekent, kan noch zal in Israëls sociale wetgeving; die toch God zelf tot auteur had; de aanwezigheid voorbijzien van een breede reeks bepalingen, die wel ter dege de verhouding tusschen bezitter en niet-bezitter anders maakten, dan die, bij overlating aan zich zelve, ooit zou geworden zijn. De Israëlitische Staatswetten toch, rakende den woeker; het in pand nemen; den schuldeischer; den daglooner; den naoogst; het terugkeeren van het vervreemde grondbezit aan den oorspronkelijken bezitter; de tiend; het overlaten van de vrucht des lands om zeker aantal jaren aan den arme, en zooveel meer, vormen een samenstel van maatschappelijke inrichtingen, die er onloochenbaar toe strekten, om den machtige te beperken en een schild over den zwakkere op te heffen; aldus ook in het burgerlijk leven uitdrukking aan het hoogere beginsel van barmhartigheid te geven; en dientengevolge met tak en wortel de nijdige tweespalt tusschen rijk en arm uit te roeien; die dan ook eerst onder het Romeinsche Opperbestuur in Israëls volksstaat binnensloop, en zelfs bij onze huidendaagsche Joden nog algeheellijk in het gevoel van onderlinge aanhankelijkheid is gesmoord. En ook al oordeelt men derhalve met ons, dat het bijzondere en uitgewerkte in deze wetten, als sluitende op zeer speciale volkstoestanden, voor ons zijn toepasselijkheid verloor, toch zal men dienen te erkennen, dat het pit, de kern, het beginsel, dat er zich in uitsprak, wel ter dege duurzame gelding heeft en dat alzoo het recht en de plicht der overheid tot leiding van de maatschappij door wet en ordonnantie, rust in goddelijke autoriteit.

En wie aan den goddelijken oorsprong dezer wetgeving niet mocht gelooven, die overwege dan toch, hoe een overlaten van de maatschappij en haar samenstellende deelen aan eigen aandrift, geen ander gevolg ooit had noch kan hebben, dan dat de zwakkere, ongedekt, met den sterkere worstelen moet; het dus aflegt; en bezwijkt. Iets, waardoor de menschelijke samenleving wonderwel gelijken zou op de samenwoning van de ree en den tijger in het wilde woud; daar toch elks instinct een Amen spreekt op den heiliger toestand, dat de wolf, in steê van het lam zijn

bloed uit te zuigen en het te verscheuren, er in vrede meê nederligt, bedwongen door den ontwapenenden invloed van het recht.

En zelfs al gaf men ook dit niet toe, dan nog zou men het recht missen, om de sociale quaestie met kwaad bescheid aan de deur van onzen Wetgever af te wijzen, wijl immers, indien men dan elke wet afkeurt, die den gang der maatschappij zou besturen, en uit dien hoofde beschermende wetten aan den zwakkere weigert, dan toch voor het minst ook alle wet diende afgeschaft, die thans feitelijk de macht van den machtiger nog verhoogt.

§ 288. »Bescherming"; niet »regeling"; moet er zijn. Die te verleenen, vormt juist de eigenaardige taak der overheid. In haar schuilt al het recht.

Mits; en dat worde niet uit het oog verloren; elk der beide bestanddeelen van de maatschappij, op zijn beurt, als de zwakkere erkend worde, en als zoodanig in die bescherming deele.

Immers, de lagere klasse der bevolking staat wel als zwakker deel tegenover de hoogere standen als het aankomt op kapitaal en intelligentie; maar zou op haar beurt juist omgekeerd de sterkere blijken als het ging op spierkracht en slimheid. Waaruit volgt, dat door wet en recht bescherming is te verleenen, niet alleen aan de »luyden van kleine middelen", tegen het misbruik dat de ontwikkelde man, te húnner praejudicie, maken wilde van zijn geld en kennis; maar ook; even op dezelfde manier en niets minder; bescherming aan de hoogere standen tegen eenig misbruik, waarop men onder het volk zinnen mocht, van zijn aantal, zijn vuist of zijn sluwheid, ten koste van wie meer bezat.

En hierin ligt dan tevens ook de duidelijke onderscheiding tusschen regelingsmanie van den albemoeienden Staat en den beschermingsplicht van de rechtverleenende Overheid.

De drijver toch van het staatsalvermogen; of, in bedaarder term uitgedrukt, de staatsman die neigt tot uitzetting van de magistrale macht; beoogt niet het zedelijke doel, om te beschermen wat verdrukt wordt; maar heeft het doctrinaire oogmerk om de maatschappij om te gieten naar een hem schoon dunkend model. Terwijl, omgekeerd, de, aan en tegen een elk, bescherming verleenende Overheid nooit eer optreedt, dan nadat er klacht viel over onderdrukking; nooit verder met haar wet reikt dan het misbruik reikte; en bij elke wet, die links het gewicht verplaatst, toeziet dat er alsnu rechts geen te kort in gewicht ontsta, en aldus het politiek evenwicht, door haar wet, zou worden verbroken.

De grenzen der Staatsmacht worden derhalve door een wettelijke in-

menging, die niets meer; noch iets minder; noch iets anders; dan bescherming bedoelt, niet uitgewischt noch ingebogen; maar juist te nauwkeuriger afgebakend; en het is niet de minste verdienste van Jhr. Mr. de Savornin Lohman, vooral dit critieke punt »der strijdige belangen," als straalmeter voor den kring der Overheidstaak, met zoo schrandere consequentie in zijn »Gezag en Vrijheid" te hebben ontwikkeld.

§ 289. Te duidelijker zal dit in het oog springen, naar gelang men zich juister rekenschap geeft van de velerlei wijze, waarop deze verplaatsing van het evenwicht naar links of rechts in onze Staatswetten plaats vond of vinden kan.

Gemeenlijk denkt men daarbij schier uitsluitend aan speciale wetten op de nijverheid, den landbouw en den arbeid, waarover ons slotartikel handelen zal; en ziet aldus voorbij, hoe de quaestie van »verbreking van het evenwicht" of »in evenwicht houding", bijna bij elke wet en elken bestuursmaatregel aan de orde is.

Let er; om u hiervan te overtuigen; slechts op, wat er in barbaarsche Staten als Turkije, Perzië, Bokhhara, door ontstentenis van goede en veelheid van slechte wetgeving, een schreiende wanverhouding tusschen de elementen der maatschappij ontstond. Ook, hoe in slecht beheerde landen, als Spanje, Napels, Ierland, een verarming en verdierlijking der mindere klasse opkwam, die, voor Napels in struikrooverij en Lazzaroni-euvel, en voor Ierland in landverhuizing en Fenians-gruwel, nog nawerkt en voortduurt.

Of wel, overzie, beter nog, hoe op uw eigen erf schier elke tak van wetgeving en bestuur; zoo hier als in ons bezit overzee; op vaak zeer storende wijze den loop van het maatschappelijk raderwerk wijzigen kan.

Voor het bezit overzee bleek ons dit nog onlangs èn bij het cultuurstelsel in den Archipel, èn bij het gebrekkig beheer van Suriname; en, zij het ook minder kras, toch zal dit evenzeer voor het rijk zelf uitkomen, indien men slechts kortelijk eenige onzer hoofdtakken van wetgeving doorloopt.

Zoo hebben formeel onze rechterlijke wetten onloochenbaar de strekking, om én de daging én het verweer in rechten sterker te maken voor den man van positie en finantieele kracht, dan voor den eenvoudige onder het volk. Want wel is er een pro Deo; en des vereischt een gratis pleidooi; maar desniettemin heeft de meer ontwikkelde, èn in eigen kennis van wet en rechtsbeloop; èn in den vrijen tijd waarover hij beschikt; èn in het meerdere dat hij wagen kan; èn in de kundiger raads-

lieden die hij zich toe kan voegen, een uiterst gewichtig voordeel boven den man van lagere positie vooruit.

Zoo is boven; en reeds telkens; gewezen op de ongelijkheid van de registratiewetten, die den kleinen man; vaak tot verkoop van een huis of akker genoopt; telkens tien procent afnemen, die de rijkere grondbezitter, tot verkoop ongehouden, zijdelings toevoegt aan zijn kapitaal.

Gewezen ook op onze militiewetten, die feitelijk voor een somme gelds den zoon des gegoeden vrij doen uitgaan, terwijl de zoon des minderbedeelden gerukt wordt uit beroep of ambacht; uit het huislijk verband raakt; en bloot wordt gesteld aan zedelijke vergiftiging.

Gewezen ook op onze armenwetten, die de veerkracht der particuliere weldadigheid knakken; het plichtbesef tot weldoen afstompen; aan de kerk een vrijbrief reiken; en toch den nooddruftige op een wijze bejegenen, die, door het praeferente van cellulaire opsluiting boven zúlk een onderstand, tot opzettelijk begaan van wetsschending uitlokken, om te ontkomen aan de koude en den prikkel des hongers.

Gewezen ook op de onderwijswetten, die; gelijk nu (in weerwil van de politiemaatregelen der Amsterdamsche en Rotterdamsche burgemeesters) door een verklaring van den Minister zelf is toegegeven; strekken, om wie geld heeft, bij de opvoeding van zijn kind vrij te laten, maar dwang te oefenen op wie dat mist.

§ 290. Maar gewezen ook; en met veel meer recht nog; op bestuursmaatregelen en besluiten, die van lieverleê geheel den stand der verhoudingen ten onzent hebben omgebogen.

Zoo b. v. de maatregelen, in 1815, '34, '52 en '66 ten opzichte der kerken genomen, die oorzaak werden, dat de Protestantsche kerken al heur kracht *moesten* verspillen in een wroeten in eigen ingewand, en alzoo heur taak aan de zedelijke vorming, vooral der lagere klasse, niet konden volbrengen.

Zoo de maatregelen en besluiten, regelende het drankverbruik, waardoor het dubbel kwaad wordt gesticht, dat vooral de lagere klasse zedelijk omkomt en uit haar daggeld een te hooge som overvloeit in 's Rijks kas. Bewijs tevens hoe hardvochtig de daglooner, die over hardheid van anderen te hemwaart klaagt, eigen vrouw en kroost bejegent.

Zoo de maatregelen en besluiten, onder Koning Willem I genomen, om scheepvaart en nijverheid schier uitsluitend op onze Indië te richten; waardoor een tijdlang een kunstmatige bloei gekweekt is en dus de arbeidsgezinnen onevenredig vermeerderd zijn, en hun voet van leven verhoogd is; maar om, na niet lange dagen, wrange vrucht te teelen in

een verkwijning van schier allen handel; een verloopen van de scheepvaart; een opbreken van de hellingen op onze werven; en dien ten gevolge in een merkbare mindering van werk voor onze scheepstimmerlieden en optuigers en sjouwers en sleepers en pakhuisbewaarders, en wat meer en verder van handel en van scheepsbouw leeft.

Zoo de maatregelen en besluiten, die de beweging van het kapitaal hebben geleid, en deels door fictieve uitzetting, deels door overmacht van opeenhooping, èn in geldelijke rampen de vernietiging van kleine kapitaaltjes èn de onmogelijkheid van concurrentie voor kleinere zaken veroorzaakten.

Zoo de maatregelen en besluiten, die uit- en invoer regelen, en oorzaak werden, dat b. v. onze suikerindustrie verliep en Parijs onze winkels onderkruipt, en bij telkens weêr een tak van industrie het aantal personen afneemt, die er van leven.

Zoo, bovenal, de maatregelen en onthouding van maatregelen, die er toe leidden om de Effectenbeurs over de Handelbeurs te doen triomfeeren; wat ten gevolge had, dat »de kleine luyden" schier heel hun kapitaaltje in Spanjaarden en Amerikaansche spooren deden ondergaan; en, veel erger nog, dat er telkens weêr een huis, dat eertijds zaken deed, en dus bedienden hield en sleepers gebruikte en schepen te bevrachten had, uitscheê, d. w. z. al dit personeel buiten werk stelde; om voortaan misschien hoogstens één derde bediende werk te geven op een Effectenkantoor.

Laat men dus nooit meer zeggen, dat bestuursdaden en wetten buiten de sociaal quaestie omgaan. Want eer integendeel mag beweerd, dat er schier geen wet denkbaar is, die op den evenaar tusschen de twee groote groepen der maatschappij geen invloed oefent. Ja, er valt niet aan tegen te spreken, of speciaal ook voor ons land zou de wederzijdsche verhouding een merkbaar andere zijn, indien er met beter beleid geregeerd ware en met schranderder inzicht beheerd.

§ 291. En nu eischen we allerminst, dat men met het oog op dezen misstand ons stel wetten ijlings herzie en ze meer naar den kant van de lagere klasse overbuige.

Ten deele kan dit misschien. Maar stellig niet op eenigszins afdoende wijze.

Vooreerst toch is er; zal het evenwicht hersteld worden; volstrekt niet alleen voor den minderen man te zorgen; maar ook wel ter dege voor den gegoede; door het wild verzet te beteugelen; de straffen strenger te maken; en de Overheid, wat ze reeds lange jaren verleerd heeft, weêr te doen regeeren.

Ten andere is zulk een revisie van ons stel wetten des noods nog, maar het ongedaan maken van gedane zaken en genomen maatregelen in geen geval doenlijk.

En ten derde is zúlk een herstelling van het evenwicht dáárom ondenkbaar, overmits er niemand geboren is, om op eenmaal te zeggen, hoe het dan zou moeten zijn.

Weêr rechtbuiging van het kromgewordene is daarom duurzaam, alleen in geleidelijken gang denkbaar en langs den normalen weg, t. w. door een doen meêspreken van het nu uitgesloten bestanddeel in de vertegenwoordiging der natie.

Geef aan de nu; schijnbaar of wezenlijk; benadeeldèn, slechts de gelegenheid om zelf voor hun rechten op te komen; op de wonde die aan hun welstand bloedt, zelf den vinger te leggen; en aan het empiëteeren op het hun onmisbare levensterrein in de raadszaal weêrstand te bieden; en van lieverleê wordt, al wat ziek was, van zelf gezond.

Eertijds bestond daarvoor geen aanleidîng.

Zooals eertijds toch trafiek en handwerk ging, accordeerde het belang van den baas met het belang van zijn knecht, en streed die »baas" dus, met op te komen tegen eigen schade, tegelijk voor wie hem diende om loon.

Vandaar dat weleer de dorpen bij de Staten wegvielen, als gerepraesenteerd in de ridderschap, en de ambachtslieden uitvielen, als beschermd door het gild van hun heeren.

Bij zulk een verhouding toch, ware eigen stemrecht ongerijmd geweest.

Maar, raakt het belang van baas en knecht, van boer en heer uiteen; zoodat het, gelijk thans, veelszins niet meer accordeert, maar strijdt; dan is, desondanks den mindere door zijn meerdere te laten repraesenteeren, niets minder dan onderstbovenkeering van wat door billijkheden is geëischt.

Hierin derhalve; en volstrekt niet in zekere denkbeeldige politieke droits de l'homme; schuilt de stellige beweeggrond voor het allengs verleenen van politieke rechten aan wie leven van hun arbeid; maar steekt dan ook tevens de stellige aanwijzing, dat deze rechten niet mogen verleend worden op een wijs, die ze òf doelloos maakt òf hun het doel doet voorbijstreven.

Beiden nu zou de vrucht van het algemeen stemrecht zijn.

Dit toch is doelloos, in zooverre het òf geen pleitbezorgers voor den arbeidsman op de tribune brengt, òf wel demagogen, die de heilige zaak van den daglooner discrediteeren.

En streeft tegelijk het doel voorbij, doordien het; bij consequenter

organisatie, ook ten plattelande; nu op hun beurt de gegoeden zou doen overstemmen; en dus nog roekeloozer de wet naar het belang doen ombuigen; edoch nu naar den anderen kant.

Uit dien hoofde kozen wij dan ook voor het gildestelsel, leidende tot corporatieve Staten; en voor het familiestemrecht, met cumulatieve stem, voor de politieke Staten.

Hierdoor toch wordt den daglooner deugdelijke kans geboden op rechtmatige vertegenwoordiging van zijn belangen; en tevens het gevaar voor overheersching van de hoogere standen der maatschappij door de lagere klasse op afdoende wijze gekeerd. (10 Februari '79.)

III.

WETBOEK VAN DEN ARBEID.

§ 292. Toch is met het weêr zetten van onze volksontwikkeling op de spil van Gods Woord, en de herstelling van het politieke evenwicht, dat thans verbroken werd, de oplossing van het probleem waarvoor we staan, nog volstrekt niet verzekerd. Daartoe toch wordt ten slotte nog in de derde plaats vereischt, dat ook het strijdig geworden terrein zelf, door wet en regel, onder het schild van het recht kome.

Dit werd voor nu vijf jaren bedoeld, toen schrijver dezes in de Tweede Kamer der Staten-Generaal de Regeering als eindpaal van haar bemoeiïng heenwees naar een »Wetboek van den arbeid."

Aan dit denkbeeld viel destijds zóó weinig bijval te beurt, dat de Minister Van Lijnden van Sandenburg er namens de Regeering den draak meê stak; de Kamer er de schouders over ophaalde; en de pers het met de vraag uitfloot: of de afgevaardigde, die met dit denkbeeld te berde kwam, zelf wel in staat zou zijn, één enkel artikel voor zulk een wetboek in concept te brengen.

Toentertijd ontbrak derhalve aan de regeeringstafel de noodige zaakkennis; in de Kamer voldoende ernst; en in de pers de vereischte goede wil, om, met uitzicht op bevredigend resultaat, het opgeworpen pleit door te strijden.

Thans echter; nu het op afronding van de antirevolutionaire beginselen in zóó hachelijke materie aankomt; mag geen bijkomstige overweging meer van bespreking van dezen voorslag terughouden; en is spreken plicht.

En dan zij al aanstonds de vraag geoorloofd, of Minister èn Kamer èn pers ook kennis namen van de juridische publicatie van James Edward Davis, onder den titel van »The Labour laws;" een uitdrukking, die, overgezet zijnde, niet anders is weêr te geven dan: »De wetten op den arbeid," een denkbeeld op »Wetboek van den arbeid" al wonderwel gelijkend.

Dit uitstekend geschrift nu zag het licht juist één jaar na het opwerpen van dit denkbeeld in onze Tweede Kamer; en wel; wat de zaak eerst concludeerend maakt; naar aanleiding van de aanneming, in datzelfde jaar 1875, door het Engelsche Parlement van conceptwetten op den arbeid, die in Westminster reeds in bewerking waren, op hetzelfde oogenblik dat men op ons Binnenhof de gedachte zelfs aan zulk een Wettenstel als absurd uitkreet.

En wat voor den toenmaligen Minister, en wie in choor met hem meêzongen, het geval nog hinderlijker maakt, is, dat deze »Labour laws" in 1875 niet eerst ingevoerd maar slechts gewijzigd werden, terwijl de bekende Truck-act reeds van 1831 dagteekent en de nu herziene wetgeving onder Lord Elcho's initiatief reeds het licht zag in 1867.

Is het, en was het toch, reeds sinds '67, in Engeland, onder de beste politici en juristen, gebruik, de gezamenlijke wetten, die dit onderwerp raken, te bestempelen met den naam van »Wetten op den arbeid" (Labour laws), dan valt metterdaad niet in te zien, wat er ten onzent zou zijn aan te merken op het denkbeeld van een »Wetboek van den arbeid" als de eindpaal, waarheen vervolledigiug en in verbandzetting van deze afzonderlijke wetten eenmaal voeren zou.

§ 293. De zaak toch, waarop het aankomt, is deze: Voor de assimileering van hetgeen in de wereld voorhanden is, wordt tweeërlei bemoeiïng vereischt. Een eerste, om de voorhanden stof in bruikbaren toestand te brengen; en een andere, om het aldus bereide onder het bereik te brengen van den gebruiker.

Tot deze tweede bemoeiïng hoort: de koophandel, met al zijn annexen, als daar zijn scheepvaart, beurs, magazijnwezen, winkelarij, marskramerij, enz.

Tot de eerste daarentegen rekent men: de landbouw, veeteelt, mijnwezen, visscherij, ambachten, fabrieken en loondienst.

Onderscheidt men nu deze twee soorten van menschelijke bezigheid op generale wijze, dan is het duidelijk, dat het karakter van de éène geheel en uitsluitend ligt in het denkbeeld van handel, d. i. in het nemen van waren voor minder geld van wie ze te veel heeft, om ze voor meer

geld aan wie ze hebben moet te leveren. En dat daarentegen het karakter van de andere groep bezigheden even absoluut en stelliglijk in het begrip van arbeid ligt, d. i. in het verhoogen van de waarde van menschelijke krachtsinspanning.

Dit maakt derhalve, dat er in de maatschappij een dubbel levensterrein om regel en orde vraagt voor de veelszins ingewikkelde verhoudingen, die er op voorkomen en dus licht in het ongereede kunnen raken. Het éene, dat zijn middenpunt vindt in den koophandel, en het andere, dat ligt uitgestrekt om den arbeid; waarbij nog gevoegd kan, dat de handel meest in handen is van de gegoeden, terwijl de arbeid schier geheel hangt aan de hand van wie leeft zonder bezit.

En, dit nu zoo zijnde, doet zich dan toch niet; zoo vragen we; van zelf geheel ongedwongen, de vraag voor: »Eilieve! indien ge dan op úw terrein voor recht en orde wist te waken door invoering van uw »Wetboek van koophandel" waarom óns dan van recht ontbloot gelaten en ons misgund ons »Wetboek van den arbeid?"

Immers, de gevallen staan volkomen gelijk.

En op het terrein van den handel èn op dat van den arbeid komen menschen met menschen in aanraking; verbinden ze zich over en weêr op veelsoortige wijze; en doen ze hierdoor een reeks van verhoudingen, betrekkingen en verbintenissen ontstaan, die plichten opleggen en waaruit rechten voortkomen.

§ 294. Orde in deze rechten en verplichtingen komt oorspronkelijk alleen door onbeschreven recht, d. w. z. door gewoonten, onderlinge afspraken en costumen. Dit gewoonterecht steunt dan meest niet op willekeurige vinding, maar op de feitelijke gegevens, die de ordening van dag en nacht, van 's menschen lichaam, van weêr en wind, van den aard der stoffen enz. meêbrengen; en is daarom, zoolang de mensch in den eersten staat van afhankelijkheid van de natuur blijft voortleven, volkomen afdoende ter beveiliging van wederzijdsche betrekkingen.

Maar van lieverleê houdt deze rechtsvastheid op, en wel door drieërlei oorzaak: t. w. *a.* doordien 's menschen wil vrijer tegenover de natuur komt te staan; *b.* doordien de sluwheid hand over hand toeneemt in zucht tot misbruik van rechten en ontduiking van plichten; en *c.* doordien het in aanraking komen van meerdere natiën botsing veroorzaakt tusschen het verschillend gewoonterecht.

Dan wordt opschrijven van het gewoonterecht noodzakelijk; nadere uitwerking van dat recht onvermijdelijk; en gedeeltelijke wijziging, naar den eisch van wat andere natiën beoogen, onontwijkbaar.

Zoo ging het dan metterdaad ook op het terrein van den handel; en op dat terrein reeds zooveel vroeger: *a.* wijl de handelaar minder gebonden is aan zijn waar dan de arbeider aan de stof; *b.* overmits de betrekkingen op dit terrein ingewikkelder zijn; en *c.* omdat men terstond met naburen in contact kwam.

Reeds in oude tijden kwam zoo het scheepvaartrecht van Rhodus in eere; in de Noord-Italiaansche republieken ontwikkelde zich reeds in de 13de eeuw het wisselrecht onder inspiratiën van Baldus en Stracha; voor het handelsrecht in engeren zin waakten Colbert's ordonnantiën reeds in 1673 en 1681; terwijl Napoleon, het partiëel ontstane aanvullend en in verband zettend, reeds in 1808 zijn »Code de Commerce" uitvaardigde; die in hoofdzaak; edoch verbeterd en »verdiedscht"; ook in ons Wetboek van Koophandel naspreekt.

§ 295. Maar heel anders nu liep het op het terrein van den arbeid.

Op dit terrein toch lag het recht vaster in de orde der natuur; waren de betrekkingen eenvoudiger; drong sluwheid minder door; en bleef men van andere natiën langer geïsoleerd.

Vandaar dat het gewoonterecht op dit terrein schier alles deed.

Door gewoonte en overeenkomst stond het niet slechts in elk land verschillend; maar schier anders weêr in elke streek; en onderscheidenlijk zelfs in de verschillende steden; over en weêr, vast b. v.: wanneer een dienstbode in haar dienst trad; wanneer men den dienst kon opzeggen; voor hoe lang ze dienst aannam; welke vrije uren en uitgangsdagen ze had; wat haar aan ligging en voeding toekwam; wat aan fooien en gratificatiën; hoe met bederf van 's meesters goed moest gehandeld; enz. En zoo ook bij ambachten: wanneer men in de leer kwam; wat een jongen te doen had; zijn verhouding tegenover de gezellen; en voorts, hoe laat voor die gezellen de arbeid begon en afliep; welke schafttijden er waren; welke dagen men niet werkte; wie voor gereedschappen zorgde; hoe het ging bij ongelukken, door gezellen aangebracht aan 's meesters goed, of in dienst bekomen, aan eigen lijve; hun verhouding tot den meesterknecht; verschil van loon bij winter en zomer; hoe het ging bij ziekte, als ze te oud waren voor het werk, enz.; een opsomming van rechten en bedingen, die we slechts evenzoo voor het fabriekwezen en voor den landbouw behoefden voort te zetten, om een ieder te doen toestemmen, dat alzoo feitelijk dit costumiere recht, tot in het kleinste toe, uitgemeten was en bepaald.

En dit recht van usantiën had dan ook nog, en duurzaam, stand

kunnen houden, indien de zedelijke band van wederzijdsch vertrouwen nog even sterk trok als weleer; indien de meesters nog even afhankelijk als eertijds van hun personeel waren; en dat personeel nog even weerloos tegenover den meester stond als weleer; d. w. z. indien er geen sociale quaestie ware gerezen.

§ 296. Maar nu die sociale quaestie wel ontstond; d. i. nu door de revolutiebegrippen op huislijk en zedelijk, politiek en oeconomisch gebied, de meesters sterker egoïsten en de knechts balooriger zijn geworden; nu door stoom en machinerie de meester eer buiten zijn knechts kan; en de knechts in hun meerdere vrijheid en consociatie, middelen van verzet tegen hun meester kregen; en bovenal, nu, door de geheel veranderde toestanden, het oude costumiere recht veelszins onrecht werd, — nu spreekt het wel van zelf, dat de kalmte in de geesten ontbreekt, om een rechtvaardiger costumier recht te laten opkomen, en tevens de vastheid in het zedelijk leven om met costumier recht langer te volstaan.

Immers, de aangebonden worsteling heeft geen ander doel dan van de zij der loontrekkenden, om het nieuw opkomend recht geheel naar hun hand te zetten; en van de zij der loongevers, om het zooveel doenlijk naar hun kant te houden.

Dit nu kan zoo niet voortduren, en deed er reeds in alle landen van Europa op bedacht zijn, om de costumen; voor zooveel noodig gewijzigd; in beschreven recht te doen overgaan. Dit proces duurt nog voort. En is het eenmaal afgeloopen, dan zal, uit het ongelijke en vaak hortende der onderscheidene wetten, ook op dit terrein van zelf de behoefte aan codificatie geboren worden, en eerlang het »Wetboek van den arbeid" er zijn.

»Codificatie" toch is, om met R. von Mohl 1) te spreken, niets dan »de systematische inverbandzetting van al de wetten, die voor de verhoudingen op zeker bepaald terrein des levens achtereenvolgens zijn uitgevaardigd."

En de oorzaak, dat alleen Engeland daartoe reeds zoo aanmerkelijke schrede deed, en het overige Europa schijnbaar nog zoo achterlijk bleef, ligt eenvoudig aan deze beide, nog niet genoeg opgemerkte, omstandigheden: 1. dat nijverheid en arbeid ten deze nog verkeerdelijk uiteen worden gehouden; en 2. dat de sociale quaestie feitelijk nog buiten den landbouw omging.

Ziet men toch in, dat fabriekswezen, loondienst, ambachtswezen enz. op het stuk van arbeid onder één zelfde categorie vallen, dan zal men

1) Encycl. der Staatswissenschaft, p. 134.

in Engeland niet langer de Factory acts naast de Labour laws plaatsen, maar er als onderdeel onder opnemen; terwijl de Gewerbe-ordnungen, die op zoo breeden schaal juist de laatste vijf jaren in Engeland, Rusland, Duitschland en Zwitserland tot stand kwamen, wel ter dege als zeer omvangrijke en uiterst gewichtige bestanddeelen van het zich vormende »Wetboek van den arbeid" zullen te boek staan.

En wat het tweede punt aangaat, spreekt het van zelf, dat b. v. in den Duitschen Rijksdag nog onlangs de verhoudingen, over en weêr, heel wat anders zouden gestaan hebben, indien al wat loon trekt; ook ten plattelande; we zeggen niet, zich bij de Sociaal-Democraten had aangesloten; doch ook maar pleitbezorgers voor eigen arbeidsrecht gekozen had.

§ 297. Wat nu den inhoud van zulk een wettelijke regeling aangaat, daartoe zou dienen te behooren, deels wat nu in Factory-acts en Gewerbe-ordnungen is opgenomen; deels wat in de Labour laws en sommige artikelen van het Burgerlijk Wetboek voorkomt; en deels wat vooralsnog geheel drijft op usantie.

Gelijk toch de »scheepvaart" opgenomen is in ons »Wetboek van Koophandel," zoo hoort ook de »Nijverheid" in het »Wetboek van arbeid" thuis. Evenals in het »Wetboek van Koophandel" veel nadere regeling ontving, wat in het Burgerlijk Wetboek reeds principieel was aangeduid, zoo zou het ook hier behooren te zijn; terwijl het nog onbeschrevene ook in deze materie om beschrijving roept, indien er ooit rechtszekerheid komen zal.

En wijl men nu (uit onkunde of gebrek aan ernste?) ons gekscherend naar artikelen voor zulk een wetboek gevraagd heeft, zullen we hier nu eens geen artikelen, maar een stel titels volgen laten, die de hoofdstukken aanduiden, waaruit zulk een wetboek ongeveer zou dienen te bestaan.

Er zou dan in moeten voorkomen een titel: I. Algemeene bepalingen. II. Van loon-contracten. III. Van de regeling van de loonen. IV. Van de uitbetaling der loonen. V. Van de emolumenten. VI. Van de werktijden en vrije dagen en uren. VII. Van schorsing van contract door ziekte. VIII. Van de invaliden van den arbeid. IX. Van het uitgesloten arbeiderspersoneel. X. Van de beveiliging tegen gevaar. XI. Van de boekhouding voor den arbeid. XII. Van de opleiding voor den arbeid. XIII. Van de gezellen. XIV. Van de meesterknechts. XV. Van den arbeid bij den landbouw. XVI. Van den arbeid in fabrieken. XVII. Van den arbeid op ambacht. XVIII. Van dienstboden en huisknechts. XIX. Van

de gilden der meesters. XX. Van de gilden der arbeiders. XXI. Van de Rechtbanken van den arbeid. XXII. Van verbreking van loon-contracten. XXIII. Van schade aan 's meesters goed. XXIV. Van dwang op medearbeiders uitgeoefend. XXV. Van samenzwering tegen den meester. XXVI. Van de livretten en getuigschriften. XXVII. Van coöperatieve Vereenigingen. XXVIII. Van de politieke rechten der arbeiders-corporatiën. XXIX. Van de overheids-inspecteurs. XXX. Strafbepalingen.

§ 298. Dat men ook buitendien nog op de exploitatie van den daglooner door woeker en voorschotten en verplichte klandisie; vooral ook door het soms zoo uitzuigend crediet van den komenijswinkel; en op zooveel meer diende toe te zien, is hiermeê allerminst ontkend. Wel bezien toch, hangt ook hygiène, eerbaarheid, — en welke tak van wetgeving niet? — op eigenaardige wijze met het vraagstuk van den arbeid saâm. Saâm zelfs het kerkelijk vraagstuk: hoe de daglooner aan voor hem geschikte zitplaatsen en een bij zijn beroep en stand passende praedicatie komt. Maar dit en zooveel meer mocht hier niet uitgesponnen, waar alleen gevraagd werd naar de principieele oorzaken van de ontstane storing in het sociale levensverband, en dus ook alleen naar de principieele middelen, waardoor het bestaande kwaad kon geremedieerd. (12 Februari '79.)

BIJLAGE V.

1. Het Volk en de Aanzienlijken.

I.

Op scherpen toon is ons, vooral in de laatste maanden, verweten, dat we de schare, die de wet niet kent, opzweepende, uit democratischen hartstocht onzen adel, ja heel den stand onzer aanzienlijken, te na kwamen.

Tegen het ons toedichten van zulk een toeleg teekenen we protest aan.

Niets ligt verder van ons.

In het eeren van wat van Godswege eere heeft, wenschen we voor niemand onder te doen.

Mits,

het ons vrij blijve staan, ook hier den schijn van het wezen te onderscheiden;

de eere, die onzen aanzienlijken toekomt, te beperken tot het hun aangewezen terrein;

en, ook in het toebrengen van deze eere, noch ons Christelijk-Gereformeerd, noch ons Nederlandsch karakter te verloochenen.

Wegcijfering der maatschappelijke standen; sluiting van het oog voor het scherpgeteekend onderscheid, dat door afkomst, geboorte, opvoeding, werkkring en vermogen onder de burgers van het ééne vaderland bestaat; kortom de nivelleering van het veelvormige leven in den karakterloozen »citoyen" of chauvinistischen Jacobijn, zou in volstrekte tegenspraak met ons beginsel zijn en stuit ons in elk opzicht tegen de borst.

Ook in het maatschappelijk leven aanvaarden we uit beginsel, evenals op elk terrein, het onloochenbaar gezag, dat in elke wezenlijke meerderheid, van wat aard ook, met het leven zelf gegeven is.

Op het gebied der kunst oefenen de coryphaeën, ongevraagd, gezag uit èn op hun eigen school, èn op geheel de ontwikkeling, waartoe de kunst, meê onder hun auspiciën, in de toekomst geraken zal.

Zoo bestaat er op het terrein der wetenschap een gezag van den geleerde, op dat der nijverheid van den deskundige, op dat der practijk van hem die in de ervaring geoefend werd.

En geheel in dien zin oefent ook de stand onzer aanzienlijken een hem toekomend en onbetwistbaar gezag uit op het terrein des maatschappelijken levens, om de vormen van dat leven te veredelen; aan het bezit een hoogere wijding te geven, en bloei te verzekeren aan de fijnere uitingen van het maatschappelijk bestaan, die het offer vragen van veel tijd en geld en aan een fijneren aanleg gebonden zijn.

Zoo opgevat, is het bestaan van een hoogeren stand voor onze overtuiging zelfs een der ordeningen Gods, die slechts in maatschappijen van zeer lage ontwikkeling kunnen ontbreken.

De socialistische droom van Proudhon en zijn volgelingen druist tegen den aard der menschelijke natuur in.

Een voorstelling, alsof eenzelfde persoon 's morgens een uitnemend spitter en ploeger, op den middag een volleerd en bekwaam koopman, en in de avonduren een degelijk beoefenaar van kunst en wetenschap zou zijn, is minder dan een utopie, is eenvoudig het fatasie-beeld van verwarde hersenen.

Er was ten allen tijde, en er zal ten allen tijde in elke eenigszins ontwikkelde maatschappij een stand zijn, die, physiek het sterkst, in cijfer het talrijkst en met de hand het vaardigst, zich de groote taak ziet toegewezen, waartoe handenarbeid wordt vereischt.

Daarnaast zal een andere stand gevonden worden, minder talrijk, maar vaardiger in practische kennis en doorzicht, die het door landbouw of nijverheid gewonnene in groot- of kleinhandel aan den man brengt.

En eindelijk zal zich uit deze beiden een nog hoogere stand ontwikkelen, die, al wat aanzienlijk is, door geboorte of bezit, door verrichte daden of behaalde lauweren, door kunst of wetenschap, omvattend, zich aan de hoogere uitingen van het menschelijk leven wijdt, om aan geheel het nationaal bestaan eere en glorie te leenen.

Dus, kort gezegd: een maatschappelijke adel, die tegen het zelfzuchtig devies: »de natie bestaat om ons," welbewust de Christelijke leuze overplaatst: »wij bestaan om de natie."

In zin en maniere als Gunning het der Haagsche Aristocratie in de salons van Baron Van Wassenaar Catwijck toeriep:

»Gij zijt hoog van geboorte en aanzien; gij moet hoog worden in verstandelijke en zedelijke meerderheid. Gij moet de kinderen des volks, die nu hun toewijding verdeelen tusschen drukkende broodzorgen en ontzenuwende vermaken, opheffen, door hun geestelijke belangen te behartigen, hun billijke aanspraken op hooger loon te verdedigen, en hun den weg te banen tot edeler ontwikkeling."

Dit is met volkomen juistheid ook ons uit het hart gesproken, en hulde bieden we aan den moed, die, naar Gereformeerden trant, God en geen menschen vreezend, dit onzen Haagschen aanzienlijken in het aangezicht zeggen dorst.

»Om de natie!" en derhalve zich nimmer afscheidend van wat in den boezem dier natie, zij het ook wegens anderen titel, aanspaak heeft op gelijk gezag en even machtigen invloed.

Aanzienlijk door geboorte kan men zijn, maar ook aanzienlijk door wat men in hoogeren werkkring ons volk ten goede deed; aanzienlijk door, mits eerlijk, verworven bezit, maar nog aanzienlijker door gaven van talent en verworven kennis. Kortom: aanzienlijk door al wat de menschenwaarde verhoogt en het menschelijk leven adelt.

Zelfs mag niet verzwegen, dat het aanzien, door geboorte en geld verkregen, indien het niet door talent en toewijding wordt gesteund, eer een aanklacht tegen den titeldrager wordt, dan dat het hem aanspraak op onze achting zou geven.

Er zijn historische geslachten, die, met Oranje bovenaan, om de edele exploiten onzer oude helden een plaats in het hart der natie hebben, die zelfs door geen zonde of afval der nakomelingen is weg te nemen.

Maar die geslachten zijn ten onzent uiterst schaarsch en kunnen aan de overige aristocraten nooit een vrijbrief leenen om op hun geboorte te zondigen.

En zoo dikwijls men daarom, voor den stand onzer aanzienlijken, gelijk wij die omschreven, onder den naam van Aristocratie een schijnbeeld van dien stand ons opdringt, alsof geboorte en geld, zonder meer, reeds op zich zelf niet slechts aanspraak op maatschappelijken invloed, maar ook een titel voor de Regeering, ja, zelfs in weerwil van volslagen ontstentenis van den adel, die hart en hoofd leenen, recht op een hooghartig behandelen van de lagere standen geven, — dan komt al wat er Christelijks, al wat er Gereformeerds, al wat er Nederlandsch in ons bloed is, tegen zoo gedrochtelijke miskenning der werkelijkheid op en stellen we ons met heldere bewustheid tegen dit, dien stand en de natie om strijd bedervend, streven met volle nadruk partij. (14 Mei '77).

II.

Oranje blijft voor alle eeuwen model en type van wat adel door geboorte zijn moet, om in het hart van Neêrlands volk te staan.

»Niet de natie om ons, maar wij voor de natie!" was de levensgedachte, die onze Nassausche helden in het glorietijdperk van hun Huis heeft bezield.

Niet beneden maar boven de natie stond Oranje in ontwikkeling van zin en geestesrichting. De rijke gedachte, waaruit we leven zouden, werd door Oranje eer dan door ons zelven gevoeld. Eer uit Oranje is de natie geboren, dan dat de natie tot bijsleep van het Vorstenhuis door »de Princen van Oraniën" zou zijn verlaagd.

Geen hunner zag van zijn vermeende hoogte op zijn landzaten neder, maar allen stelden het zich ten eer, dat volk op het hart te dragen; voor dat volk zich te geven; één leven met dat volk gemeen te hebben.

Toewijding aan het welzijn en de glorie der natie was de priesterlijke dienst, waartoe ze zich geroepen wisten, en dien ze, ten koste van hun goed en have, ten koste van genot en rust, ja, ten koste van hun »edel bloed", trouwelijk, in den naam des Heeren, hebben vervuld.

Vandaar dat men bij Oranje nooit iets van het intrigeeren met anderen adel tegen het volk bespeurde, maar veeleer telkens door een moedig optreden tegen de machthebbenden ten behoeve van dat volk werd verrast.

Voor zulk een adel van Huis en hart boog dan ook ons volk. Het erkende volmondig de meerderheid van talent en geestkracht, die gezaghebbend zich toonde. Bovenal, het ontsloot zijn hart met een liefde, die alleen met ons nationaal bestaan sterven kan, voor de trouw waarmeê Oranje ons had gemind.

In die liefde, meer dan in de Koninklijke kroon, ligt nog Oranje's zedelijke kracht.

Die kroon is slechts de vorm waarin de nationale betrekking tusschen Oranje en het volk haar laatste uiting vond, nooit de oorzaak waarom we Oranje eeren.

Of de Oranjevorst den titel van Koning of Stadhouder, Graaf of Hertog draagt, raakt niet het wezen, maar slechts het bijkomstige, en in de oogen van ons volk is nooit aan de kroon luister voor Oranje, maar wel aan Oranje luister voor de kroon te ontleenen.

Vooral onder ons Gereformeerd volk heeft men Oranje lief met een liefde, waar men in de royalistische, en dies gevaarlijke, kringen niets van verstaat.

Lief, alsof Oranje van ons eigen bloed ware; onzer één; bij ons behoorend; het symbool van ons volksgeluk!

Lief met een liefde, die, God meer dan den mensch vreezend, nooit het kwaad vergoêlijkt, zonde ook Oranje's zonde noemen blijft, en diep de ondervonden teleurstelling gevoelt; maar zonder deswege te verkoelen in zijn gehechtheid en zieletrouw.

En daarom, niet tegen Oranje, maar, op Groens voetspoor, tegen de camarilla, keert het zijn toorn, zoo dikwijls men in een valsch royalisme, van uitheemschen oorsprong, de echt nationale liefde voor ons Oranjehuis, onder den schijn van het hooger te eeren, smoort.

Tweeërlei volgt hieruit.

Ten eerste: dat onze aristocratie zich naar het model van de »Princen van Oraniën" moet vormen, om macht over het volk te houden.

En ten tweede: dat ons volk, waar het zulk een aristocratie op zijn weg ontmoet, eer tot te groote meêgaandheid dan tot benijdend verzet geneigd is.

Het is onwaar, dat ons volk er lust aan zou hebben, den stand zijner aanzienlijken te vernederen, en aan den burgerman boven den man van afkomst en studie de voorkeur te geven.

Eer het tegendeel blijkt uit de historie.

Niet onze Aristocraten en Edelen, maar Oranje met het Calvinistisch volk had den slag tegen Spanje geslagen.

De »luijde van kleijne middelen" hadden gebloed, toen de »rijke lieden", zooals Marnix klaagt, »de beurse toe hielden."

En desniettemin heeft onze volksklasse, in steê van met dit droeve feit, ten behoeve van eigen stand, voordeel te doen, na den vrede schier heel de Regeering in de handen der patriciërs gelaten. Meer op een godzalig leven onder zijn overheid, dan op zelf regeeren, belust.

Nu nog blijft ons volk voor naam en rang en talent een eerbied koesteren, die, met de historie onzer adellijke geslachten, ook van deze eeuw, voor oogen, verbaast.

En wilde men onze Gereformeerde kringen te na komen, alsof onder ons althans een onheilig Chauvinisme veld won, zeg dan of Groen, Mackay en Elout niet telgen onzer beste geslachten waren, en zie of in de Tweede Kamer niet schier alle Antirevolutionaire zetels door mannen van edelen bloede zijn bezet.

Slechts dit oordeelt ons volk, dat in een Groen van Prinsterer, meer dan in de mannen van hooge geboorte, die thans voor ons optraden, iets van den Oranjegeest uit zijn beste dagen te bespeuren viel.

Slechts dit zou men willen, dat onze »Christelijke adel," op zijn voetspoor, alle solidariteit met de »royalistische" kringen van zich wierp.

»De bloesem der volkspartij", gelijk Oranje in zijn luister, (en, uit dien geest geteeld, ook onze Groen) was, dat is het, wat men in onze »mannen van eere" zou willen begroeten.

»Bloesem der volkspartij!" Niet om eigen stand te verloochenen.

Of hield een Groen dien niet op?

Is er iets verachtelijkers dan een Philippe Egalité, die in de Parijzer Clubs de eere van zijn Vorstenhuis schendt?

Iets smadelijkers dan een edelman, die, door te schimpen op wat adellijk is, zich indringt bij het plebs?

Neen, maar »met het volk een", wijl het weet, dat bij dat volk zijn roeping ligt. Voor dat volk optredend, wijl het de riddereer kent, om wat zwak is te beschermen. Bovenal, in liefde voor dat volk elken naijver smorend, wijl het aan den voet van het ééne Kruis met dat volk heeft geknield. (18 Mei '77).

III.

Ons volk, met name het Gereformeerde bestanddeel der natie, is naar aanleg en uit plichtbesef geneigd, zich zelf op den achtergrond te houden en zijn aanzienlijken voorop te laten gaan.

Zelf doen ligt op het stuk van regeeringszaken niet in onzen volksaard. Laten doen is veeleer het zwak onzer gedweeheid.

De democratische bitterheden, die zich op 't laatst der vorige eeuw lucht gaven, en in invloedlooze clubs soms nog een flauwen nagalm vinden, weêrspreken dit feit niet.

Immers, wie de boekrolle las, waarin het stuitend verhaal van patricischen overmoed en willekeur uit de 17de en 18de eeuw staat opgeteekend, verwondert zich eer, dat de reactie, eenmaal vaardig geworden, niet nog feller uitbrak.

Bovendien, het smadelijk tijdperk van het laatst der vorige eeuw viel geheel saam met de volkomen ontstentenis van allen Gereformeerden invloed.

De Kerk was er onder gebracht en ontheiligd.

Het Calvinisme was door knevelarij en laster tot een aanfluiting in ieders oor geworden.

Fijn te zijn, gold als teeken der verachting.

Wat anders dan een omkeeren der historie is het dan; wat anders dan een in het aangezicht weêrspreken der feiten; ja, wat anders dan een volslagen miskennen van den zin onzes volks en den aard van ons streven; indien men aan de »gauche" onzer richting, of, wil men, aan ons Calvinistisch volk, onheiligen wrevel jegens onze mannen van aanzien, bovenal een kleingeestigen naijver op de mannen van hooge geboorte verwijt?

In naam en, we zijn er zeker van, onder de onverdeelde toejuiching van al onze geestverwanten, plaatsen we dan ook tegenover deze lasterlijke bewering ons pertinent protest, en verklaren we stelliglijk, dat, ceteris paribus, een man van aanzien, óók door geboorte, boven elk ander voorkeur in onze schatting heeft.

Ceteris paribus

Dat beding zal toch zelfs onze adel niet onbillijk keuren.

Ceteris paribus, d. w. z mits de man van hooge geboorte in geestessympathie, beginselvastheid en toewijding niet bij den gewonen burger achtersta.

Een ceteris paribus voorshands, dunkt ons, in drie eischen, met aller instemming te vertolken: dat ze mannen van studie, dat ze Nederlanders, dat ze antirevolutionairen blijken.

Vooreerst: mannen van studie.

Versta men ons wel.

We overvragen niet.

Onredelijk te zijn, komt niet in ons op.

Wie onzer zou aan den »Christelijken adel", hoofd voor hoofd en man voor man, den eisch willen stellen van grondige geleerdheid, omvattende kennis en zelfstandige beoefening der wetenschap.

Indien we mannen van studie in onze Christelijke edellieden eischen, bedoelen we slechts dit · dat zij toonen te werken.

Te werken, overeenkomstig hun stand, niet met handen arbeid, maar met den arbeid van het hoofd, en die arbeid heet studie.

Studie moet er zijn.

Een steeds zich op de hoogte stellen van wat op Staatsrechtelijk terrein omgaat; meer bijzonder van wat op dat terrein voorvalt in de antirevolutionaire school, of die school rakende.

Een zich bekend maken met den stand van elk der hangende quaestiën, niet voor een enkel debat, maar doorloopend; zelf in studie nooit stilstaande, wijl de ontwikkeling der quaesties voortschrijdt met een rusteloos proces.

En voorts, dat men elk naar eigen zin en aanleg althans een enkel speciaal terrein tot het voorwerp van zijn bijzondere studie make, om, hetzij op finantieel, 'tzij op koloniaal, 'tzij op sociaal gebied enz., onze partij met zijn voorlichting te kunnen dienen.

Zoo deed Engelands adel. Althans in een vorig tijdvak.

Zoo ook behoorde onze adel te doen.

Ons volk moest, om de vrucht den boom minnend, in zijn gaarde nooit vruchteloos vruchthout zoeken aan het houtgewas.

Ten tweede. Nederlanders.

D. w z. wier gewaarwordingen en levensuitingen een echt Hollandsch karakter dragen: b. v die met onze prachtige moedertaal beter dan met een uitheemsche zijn vertrouwd.

Zoo Nederlanders in alles

Ook, en dit bovenal, in hun Staatsrechtelijke overtuiging.

Tegen het Legitimisme van den Franschen adel even scherp gekant, als tegen het hoog-royalisme van den Duitschen Militair-Staat.

Met de denkbeelden, in die beide kringen heerschend, mag een Christen-edelman op Nederlandschen bodem niet op hebben; hij moet ze bestrijden.

Den schijn zelfs, als genoten ze zijn sympathie, moet hij van zich werpen.

Wil hij conservatief zijn, 't zij zoo, maar nimmer drage zijn conservatisme dit uitheemsch, dit onnederlandsch karakter.

Vooral in de vorstelijke residentie, waar deze onnederlandsche geest, evenals op 't platteland van Utrecht en Gelderland, maar al te droef in onzen adel gevaren is, sta de Christen onder hen, met kloeken zin, voor ons Nederlandsch volkseigen in de bres

Wij kwamen uit de Constitutie tot de Monarchie, niet uit de Mo-

narchie tot de Constitutie, en mogen diensvolgens nooit voet geven aan een opvatting van het droit divin, die door heel onze historie gewraakt wordt.

Door zich aan te sluiten bij de royalistisch-conservatieve côterie, die met de Conservatieve partij der De Kempenaars en Van Heemstra's niets gemeens heeft, maakt een Christen-edelman in Nederland zich voor de antirevolutionaire volksgroep onmogelijk.

Onze laatste eisch was, dat men antirevolutionair zij.

Ter aanduiding van wat dit bedoelt, volsta de herinnering aan het overbekende.

Tweeërlei gang staat op Staatsrechtelijk terrein open; naar gelang men uit de beginselen der Revolutie wil leven, of antirevolutionair zijn.

Wie het eerste kiest, en derhalve zijn levenssap uit den wortel der Revolutie trekt, heeft voorts de keus om òf conservatief òf liberaal òf radicaal òf ook socialist te zijn.

Althans door Conservatief te zijn, verlaat men het terrein der Revolutie niet, maar pleit voor het op die basis opgetrokken Staatsgebouw.

De voorstelling, alsof de Conservatieven met ons tegen de Revolutie streden, is onwaar.

Ze zijn, ja, tegen muiterij, opstand en gewelddadig volksverzet; maar ze pleiten voor de Revolutie, d. i. voor de orde der dingen, die door de Fransche Revolutie aan de publieke meening is opgedrongen en de volstrekte revolutie in de begrippen heeft veroorzaakt.

Ze pleiten voor die orde der dingen, niet gelijk de Liberalen, om ze nog sterker te accentueeren, maar om ze te behouden, gelijk ze tot stand kwam.

Edoch, telkens opschuivend; nu verdedigend wat ze in '48 bestreden, en met elk nieuw Kabinet, dat ze saamstellen, een trek van gelijkheid te meer toonend met den oud-liberaal.

Met die Conservatieve partij saâmgaan en tevens Antirevolutionair zijn, kan niet bestaan.

Men is het een of het ander.

Ja, om Antirevolutionair met kennis van zaken, in oprechtheid des harten en met den moed der overtuiging te zijn, moet men op ontkoming aan de verleiding van dit Conservatisme als bij instinct bedacht zijn.

Wil men Conservatief zijn — en we stemmen toe, dat elke adel hiertoe neigt en geroepen is — men zij dan behoudsman op antirevolutionair gebied.

Immers, ook op dat gebied toonde zich steeds, en zal zich immer blijven toonen, die dubbele strooming van den menschelijken geest, waarvan de ééne meer ziet op wat men won, de andere op wat nog niet gewonnen werd.

Het laat zich denken, dat ook onder ons mannen opstaan, die, met de kleinst mogelijke wijziging, het bestaande naar het antirevolutionair beginsel wijzigen willen; terwijl de overigen, aan de mogelijkheid hiervan twijfelend, op doortastender hervorming bedacht zijn.

Voor zulk een Conservatisme is plaats; het zal door ons geëerbiedigd worden. Het kan voor het welzijn van onze richting weldadig werken. Er kunnen zelfs oogenblikken komen, dat het, ter bewaring van het evenwicht, onmisbaar blijkt.

Maar even volmondig als we de eersten zijn, om het recht van zulk een Conservatisme te erkennen, even stellig moet geklaagd, dat van zulk een welbewust anti-revolutionair Conservatisme dusver in de Kamer geen spoor te zien viel.

Heel het Conservatisme onzer »droite" bestond in het kluchtigst »potpourri" van antirevolutionaire school-concessiën en conservatieve koloniale politiek.

Men nam van beiden wat en voegde het zonder innerlijken samenhang bijeen.

Er was geen heel het streven beheerschend beginsel.

Dus ook geen toetssteen, waaraan men onderzocht, of zijn meening voor het anti-revolutionaire forum houdbaar was.

Men dacht eenvoudig zooals men dacht, en kwam er van buiten aan-

merking op het afwijken van de anti-revolutionaire gedragslijn, dan sprak men er over, alsof het echte en het valsche van 't goud ten deze slechts van onderling goedvinden afhing.

Juist datgeen wat overtuigt, in kracht doet groeien en eerbied afdwingt, ontbrak.

Ontbrak schier geheel.

Te wenschen dat hierin verandering kome, zal ons Calvinistisch volk toch wel niet als misdaad worden aangerekend.

We zijn een geduldig volk.

Nu tiental na tiental van jaren hebben we deze dingen aangezien, met stilheid, geduld en lijdzamelijk gedragen.

Zachtkens is toen, nu en dan, een bescheiden woord van opmerking meer gefluisterd dan gesproken.

Het denkbeeld om van klacht tot beklag over te gaan, is niet dan uiterst langzaam gerijpt.

Zelfs nu is nog geen zielsverlangen sterker bij ons Calvinistisch volk, dan dat onze vrienden b. v. in de Kamer, nu ze dan hooren wat ons Christenvolk leed doet, op de wijze, die hun zelf het beste dunkt, in deze hinderlijke verhouding verandering brengen.

Van alle democratische velleïteit hebben we even diepen afkeer, als onze vrienden zelf.

Slechts dit ééne kan, dit ééne mag niet langer: Partij in de Kamer en partij in het Land kunnen niet langer twee zijn.

Liefst blijven we door mannen van aanzien, van aanzien ook door geboorte, vertegenwoordigd.

Maar drong, dwong men ons van aristocratische zij, tegen dank en wil, om tusschen trouw aan ons beginsel en de voorliefde voor onze aanzienlijken de pijnlijke keus te doen, dan wete men ook op het Binnenhof, dat er van de Dollart tot aan de Schelde onder ons volk geen twijfel over die keuze kan bestaan. (21 Mei '77).

---

2. Onze Arbeiders.

Onze arbeiders staan met de arbeiders der naburige landen in internationaal verband.

Niet wijl ze zich in gemeenschappelijken bond hebben vereenigd.

De dusgenaamde Internationale telt ten onzent schier geen aanhangers.

Maar wel doordien de landbouw- en nijverheidsproducten van Nederland op eenzelfde markt met die van de overige volken moeten wedijveren.

Staat in Duitschland, Engeland, Frankrijk en België het loon laag, dan kán het hier niet hoog zijn. Immers, de Nederlandsche landbouwer of fabriekant zou dat hooger loon bij de prijs van zijn waar in rekening moeten brengen, en dan tot dien hoogeren prijs geen koopers kunnen vinden, wijl men uit andere landen even goede producten tot lageren marktprijs aanbood.

Er bestaat alzoo lotgemeenschap tusschen de arbeiders in de verschillende landen; een lotgemeenschap, niet door toeleg of willekeur in het leven geroepen, maar in de natuur van den arbeid en de wet, die den handel beheerscht, gegrond.

Dit noodzaakt een iegelijk, die zich ten onzent met den bedenkelijken toestand van de klasse der arbeiders bezig houdt, tevens op de gisting onder deze klasse in andere landen het oog te vestigen. De quaestie van den arbeid is uitteraard internationaal.

Van haar geldt, wat in de eerste eeuw van het Christendom, in de zestiende van de Hervorming, in de achttiende van de Revolutie en sinds het Vaticaansch Concilie van het Ultramontanisme gold.

De Christenen van Jerusalem en de Christenen van Philippi stelden hun

éénheid in Christus hooger, dan het nationaal geschil, dat Jood en Romein verdeelde De grenzen der natiën bestonden voor het Christendom niet.

Evenzoo beschouwden de Hervormden in Spanje de Hervormden in Nederland en Frankrijk als bondgenooten, niettegenstaande hun Koning met Nederland en Frankrijk krijg voerde.

Uit de Revolutiedagen weet men, hoe de Sanseulottes in Duitschland en Holland broeders vonden, al stond beider leger tegenover de Fransche vanen in het veld.

Van de Ultramontaansche beweginig is het geen geheim, dat haar leiders in Frankrijk en Duitschland beiden prins Bismarck's onverzoenlijke vijanden zijn.

Natuurlijk. Men is eerst mensch, daarna kind van zijn vaderland. Elke strijd van beginselen dus, die den mensch als mensch raakt, ligt dieper dan het nationaal verschil en voert, ten spijt der nationale grenzen, allen tot saâmwerking die éénzelfde beginsel huldigen en ter wille van dat beginsel eenzelfde gemeenschap des lijdens hebben.

Is dit óók op de quaestie van den arbeidenden stand van toepassing, dan volgt, dat de kalme houding van onzen arbeidenden stand ons niet ontheft van de verplichting om het algemeen gevaar, dat Europa bedreigt, onder de oogen te zien.

Dat onder ónze arbeiders, vergeleken met hun lotgenooten in Frankrijk en Duitschland, veelszins een uitmuntende geest heerscht, mag hun ter eere met dankbaarheid erkent, dient door de overige klassen der maatschappij met juistheid gewaardeerd te worden, en verlevendigt in niet geringe mate de hoop voor onze nationale toekomst.

Maar sliep men daarop in, bluschte dit het gevoel van recht en barmhartigheid bij onze staatslieden, licht dat ons nogmaals overkwam, wat op het laatst der vorige eeuw ons land in ellende dompelde, toen de revolutie-koorts, te Parijs opgekomen, maar al te spoedig en al te wreed ook naar Holland oversloeg en onze, willens blinde, staatslieden verbijsterde.

De betere geest, die onze arbeidende klasse bezielt, moet veeleer prikkel en spoorslag zijn, om onze belangstelling in hun lot te verdubbelen en zonder vrees, uit plichtbesef, de toongevende klasse aansporen, om nu van rechtswege vrijelijk te gunnen, wat, door bedreiging afgedwongen, oorzaak van wrok zet en den schijn geeft van vernedering.

Oók de Christelijk-historische richting is daartoe geroepen.

Onze arbeidende klasse verzonk nog niet in de diepte van ongeloof en Godloochening, waaruit de Duitsche en Fransche handwerksstand te nauwernood meer is op te heffen. Veelszins heeft ze voor het Christendom nog een hart.

Is de genegenheid weêrkeerig?

Hebt gij, Christenen, óók nog een hart voor haar?

Hart genoeg, let wel, niet slechts om, voor zooveel ge met hen in aanraking komt, ze vriendelijk te bejegenen? Niet slechts, om, zijn ze in nood, ze met uw geld te hulp te komen? Maar ook, en meer nog, om over hun toestand als klasse na te denken, en, van Kerk en Staat beiden, hun ten behoeve, de eischen te stellen, die hun toestand als maatschappelijke klasse zullen brengen op den voet van billijkheid en recht?

De Socialisten zijn u voor. De weg naar het Communisme is door hen afgebakend!

Ook de Liberalen (der Socialisten scherpste tegenvoeters) hebben hun quasi-geneesmiddelen in recept gebracht.

Vrage: Gaat gij, Christenen! met één van deze beiden meê?

Ten opzichte van de socialisten is het antwoord gereed. Een secte, die Loochening van God tot haar Credo koos, kan de uwe niet zijn. Communisme en Christendom zijn niet in één adem te noemen!

Maar als de Liberalen (door hun Conservatieve achterhoeden gesteund) aan het kisten van den dijk gaan, werkt ook dan de verleiding niet?

Dusver was bezwijken voor die verleiding schier het eenige wat men zag!

Aan het kiezen van eigen standpunt dacht men weinig.

Toch vloeit uit het Christelijk historisch beginsel een eigen zienswijs voort

Vooral de hoogleeraar Maurice ontwikkelde die zienswijze met schitterend talent.

De lijnen voor het bestek zijn onder uw bereik. Ze liggen getrokken in uw Evangelie.

De kracht tot het optrekken van de muren schuilt in het tooverwoord, dat reeds tweemalen de Europeesche maatschappij redde: Barmhartigheid, barmhartigheid! (7 December '74).

---

3. De arbeider persoon of werktuig?

I.

De tegenstelling, waarop we onlangs wezen, en die, blijkens onloochenbare feiten, zich al sterker tusschen den welvarenden burger en den handwerksman afteekent, moet men onder de oogen durven zien.

Een maatschappij, die eerst in de ure des gevaars met zulk een verschijnsel begon te rekenen, zou eensdeels onmachtig blijken om dat gevaar af te wenden, en, wat erger nog is, haar volslagen gemis aan zedelijk beginsel verraden, doordien ze zich wel door vrees, niet door plichtbesef, uit haar traagheid liet opwekken.

Dat we dan ook, van het begin van onze oprichting af, aan de bespreking der sociale quaestie deelnamen, had allerminst zijn oorzaak noch in zeker parti pris tegen de meer welvarenden, noch in onze blindheid voor het zedelijk en maatschappelijk kwaad, dat in onze arbeidende klasse woelt, maar uitsluitend in de zedelijke overtuiging, dat de harmonie tusschen de verschillende deelen der maatschappij ter kwader ure verbroken raakt, dat dit wederzijds op zelfverweer bedacht doet zijn, en dat hieruit al meer een toestand geboren wordt, die, in strijd met het Christelijk beginsel van liefde en barmhartigheid, eerst op onderdrukking van den zwakke en ten slotte op verzet van den tot wanhoop gedrevene moet uitloopen.

Temeer voelden we ons daartoe geroepen, wijl we, van zeer nabij met het lijden der lagere volksklasse bekend, en zelf, met verre het grooter deel onzer geestverwanten, meer tot haar dan tot haar concurrente naderend, ons bewust waren èn van ons recht tot spreken, èn van de invloed ten goede, die ons woord op een kern onzer arbeidersbevolking kon uitoefenen.

Ter bereiking van ons doel zochten we daarom in ons Zondagsblad die gezonde Gereformeerde beginselen te verbreiden, die, van een eenzijdig methodisme warsch, de zedelijke grondslagen van het familieleven, en daarmeê ook van de maatschappij, aan een beslist geloof in den Christus verbinden.

Voorts te arbeiden naar de behoeften van onzen tijd, opdat ook de lagere volksklasse, nu schier van elke geestelijke leiding verstoken, in een degelijk georganiseerde en met frissche levenskracht optredende Kerk een steunpunt zou vinden voor de ontwikkeling harer zedelijke sociale kracht.

Meer bijzonder wezen we op het onhoudbare en gebrekkige der diaconale inrichting, die, op de leest van vroegere toestanden geschoeid, thans tot elk zedelijk krachtsbetoon onbekwaam was.

Toch mochten we hierbij niet blijven staan.

Of de Christelijk-historische richting mist politieke beteekenis, of ze moet hare bewering gestand doen, dat het Christelijk beginsel niet slechts aan het individu, het gezin en de corporatie, maar ook aan den Staat zijn eischen stelt.

De invloed van wetgeving, bestuur en rechtspraak kan óf tot kweeking van zelfzuchtige, disharmonieuse, materialistische, den mensch verlagende en de maatschappij ontbindende gevolgen leiden, — òf wel ter bestrijding van zelfzucht, ter bevordering van harmonie en ter waardeering van den mensch strekken. Die invloed kan, kort gezegd, scheidend of ontbindend, liefdeloos of op barmhartigheid gegrond, realistisch of humanistisch zijn.

Waar nu, voor zooveel wij oordeelen kunnen, de gang van zaken ons steeds

verder van het goede doel verwijdert en met evenredigen stap den gevreesden toestand nader brengt, is het o. i. plicht, op de bedenkelijke tegenstelling in ons maatschappelijk leven meer nadruk te leggen.

Temeer nu zich van twee zijden, met alleszins loffelijke bedoeling, het streven openbaart óf om op de wonde, die erkend wordt, een pijnstillende pleister te leggen, maar die arm is aan genezende kracht, óf wel heul te zoeken in een tegenovergesteld uiterste, dat, om een krank deel des lichaams te genezen, geheel het lichaam met den dood bedreigt.

Bij het laatste hebben we het oog op de woeling van het Socialisme, dat in Communisme ontaarden moet, en door opheffing van de individueele vrijheid op elk gebied tot niets anders leiden kan dan tot sociale slavernij en politieke despotie.

Met het eerste bedoelen we de welgemeende pogingen veler radicalen, om, onder verscherpte vijandschap tegen het Christendom, door gedeeltelijke tegemoetkoming het lot van den handwerksman te verbeteren.

Met het laatste streven gaat de liberale partij, deels als nawerking van haar verleden, deels uit gevoel van zwakheid, deels door het persoonlijk gevoel van deernis harer leden gedrongen, in den regel meê.

Gevoel van deernis is, ondanks haar beginsel, ook onder de leden harer partij een niet genoeg te waardeeren kracht. Zelfs konden we wenschen, dat de invloedrijke mannen, die haar leiden, nog meer van nabij met de lagere volksklasse in aanraking kwamen. De philantropie, in gezonden zin op politiek terrein overgebracht, zou er bij winnen.

Min behagelijk is het gevoel van zwakheid, dat haar in alle landen van Europa kenmerkt. Het radicalisme snijdt haar al meer de loef af. Het conservatisme, dat in het dragen van haar slippen een positie zoekt, vertraagt door dat eerbetoon haar schreden. Dat maakt onzelfstandig en leidt tot volgen, ook waar men, anderen volgend, de grens, door eigen beginsel getrokken, overschrijdt.

Opmerkelijker nog is de nawerking van haar verleden. Zonder bitterheid zij het gezegd, maar het feit is niet te verhelen, dat de liberale partij schier in alle landen van Europa, om te triomfeeren, aanvankelijk de toenmaals heerschenden gedreigd heeft met de ongenade van het plebs en maar al te dikwijls over de lijken der barricadehelden de poort van het regeerkasteel is binnengereden. Dit was geen perfidie, maar gebrek aan zelfkennis. Staande tegenover de destijds oppermachtige oligarchie, waande ze in waarheid het op te nemen voor alle verdrukten en pleitte met warmte voor de belangen van het volk, zoolang in den boezem van dat volk de schifting van meêrekenend man en proletariër nog niet was tot stand gekomen. Ze volbracht die schifting en nog wel in zeer enghartigen geest door haar census-idée en moest van die ure af de logica van haar beginsel wel gehoorzamen, ook al bleef de neiging tot zeer populaire allures haar, als nawerking van haar verleden, eigen.

Heeft dan, vraagt de pers, die de eer van haar vaandel ophoudt, niet juist de liberale partij deze vier dingen gedaan: 1o. privileges voor gelijk recht doen wijken, 2o. indirecte door directe belastingen vervangen, 3o. kosteloos of goedkoop onderwijs ingericht, 4o. het stemrecht uitgebreid?

Bezie elk dezer vier van naderbij.

1o Privileges afgeschaft en gelijk recht doen komen Dus de worsteling op maatschappelijk terrein voor allen op gelijken voet gebracht. Doch moesten, waar allen op gelijken voet kwamen, niet juist de zwakkeren reddeloos verloren zijn, de sterkeren zeker winnen? En is er in het maatschappelijk tournooi wel een pantsier, dat in ondoordringbaarheid met het zilveren borstharnas kan wedijveren?

2o. Indirecte belastingen door directe vervangen. Heeft het doel getroffen, ook al houdt men rekening met de daling der geldswaarde? En heeft het, voor zoover het doel trof, de lagere volksklasse anders dan voorbijgaand gebaat? Wat is goedkooper levensonderhoud voor den werkman anders, dan middel om met minder uitgave een gelijke hoeveelheid arbeidskracht beschikbaar te krijgen? Directe belasting! Uitnemend! Ook wij achten, dat in die richting te sturen is, maar zeg niet, dat het zonder meer tot lotsverbetering der lagere klasse strekt.

3o. Goedkoop of kosteloos onderwijs. Raadpleeg de annalen onzer gemeenteraden of men daartoe uit liefde voor de mindere volksklasse, dan wel uit antipathie tegen de Christelijke School kwam. Bij de middelbare school worden honderden voor elk kind bijbetaald. Uit welke klasse zijn die kinderen? Heeft het onderwijs, dat de liberale partij drijft, den arbeidersstand gelukkig gemaakt? Er is ook een ijle intellectualistische kennis, die weinig anders is dan vermeerdering van smart. Bovendien, hoe laag staat dat peil van onderwijs nog! Zie op de vruchten. Een drie millioen voor het onderwijs dien stand toegekomen van den Staat; zeven millioen vooral uit dien stand den Staat toegekomen door drankverbruik.

Eindelijk 4o. het stemrecht uitgebreid. Vóór censusverlaging waart ge, zoolang het dienst deed om uw beginselen tot eere te brengen Reeds in '47 zei Groen: Als het op Census aankomt, ding ik altijd nog een gulden onder de Liberale heeren Zie thans. Tegen Censusverlaging kant zich het Friesche Liberalisme, de liberalistische pers, mannen van invloed als een Pincoffs. Uitbreiding wilt ge, zóóver gaat ge zelfs, dat ge op een natie van bijna vier millioen aan een goede honderdduizend stemrecht geeft. En dan.... och, dan sluit ge de rekening, niets zoozeer vreezend als het te ver. Of ja, ook nu nog wilt ge uitbreiding, mits voor dat denkend deel der natie, waartoe de werkman, naar uw harde theorie, evenmin als de eenvoudige Christen behoort

Dit zij gezegd, niet ter miskenning van veler uitnemende bedoeling, maar tot vernietiging van het beweren, alsof verbetering van de maatschappelijke harmonie door deze middelen, dus aangewend, kon worden bereikt.

Kenmerk en verdienste der liberale partij is, dat ze het keurslijf van inzettingen, die met den maatschappelijken toestand niet langer strookten, losgeregen en aan productie en handel vrije beweging geschonken heeft. Dit is haar lof en wie dit resultaat ongedaan wilde maken, zou zich de handen stuk wringen aan het rad der reactie, dat om de roestige spil niet meer gaat.

Maar hierin steekt haar principieël kwaad, dat ze met dit resultaat tevreden is, er bij blijft staan, en niet inziet, dat hiermeê nog niets dan een analyseerend element geboden is en elk sociaal, d. i. bindend en aaneensluitend, beginsel blijft ontbreken. Dat ze niet erkent, dat op het vrij geworden erf thans het geld de hoofdrol speelt, meê door haar trawant, de abstracte kennis, naar materialisme en intellectualisme heenleidend. Dit is het euvel, dat haar eigen adepten, door de geldelijke en verstandelijke ongelijkheid toevalligerwijs in dit open veld de sterksten, de behoefte aan een hoogeren, zedelijken waardemeter van het leven niet erkennen willen. Of, wil men, dat de nietbezittende, die geen geld en niet dan een zeer elementaire formeele kennis bezit, slechts meêrekent in zoover hij naast of ter vervanging of aan de machine producent is van een arbeidskracht, die voor geldswaarde inruilbaar is.

Persoon of werktuig! in die tegenstelling schuilt het onmetelijk verschil. Erken den werkman ook als persoon, en ge zult tot de erkenning komen van die sociale banden, die onze in atomen uiteenvallende maatschappij weêr tot één lichaam kunnen saâmsnoeren. Maar dan ook den eisch steunen van een corporatieven Staat, die niet slechts aan elk, maar ook aan elke groep haar recht verzekert; van een educatieve school, die practische levenswijsheid in steê van abstracte kennis kweekt; en niet minder van een autonome Kerk, die de zedelijke levensschat van trouw, ontzag en zelfbedwang eenerzijds en anderzijds van geloof, hoop en liefde bij de kinderen onzes volks bewaart.

(18 Januari '75).

II.

Tegenspraak vond ons beweren, dat der liberale partij de »historische neiging" in het bloed zat, om het eenmaal gevestigde staatkundig overwicht te gebruiken tot bevestiging van haar maatschappelijke belangen.

Die tegenspraak was in een vorm gekleed, die aan haar ernst gelooven doet en gebiedt den indruk van naiëviteit, dien ze onmiskenbaar maakte, niet uit partijparade, maar 't zij uit vergetelheid der historie, 't zij uit misverstand, te verklaren.

De in engeren zin dusgenaamde liberale partij ten onzent dagteekent eerst van 1848, van 1840 op haar vroegst Uit de verwijzing naar een »historische" neiging bleek dus overtuigend, dat niet op een hebbelijkheid van deze, wil men, Thorbeckiaansche fractie ten onzent, maar op een natuurlijke eigenschap van die historische groep werd gedoeld, waarbij ook ons Liberalisme behoort te worden ingedeeld.

Welke is die groep?

Gelijk we aantoonden, ligt de zenuw onzer liberale politiek in het g e l d e l ij k b e z i t, als vermoedelijke aanduiding van aanhoorigheid tot die fatsoenlijke klasse der maatschappij, wier type door den term b o u r g e o i s i e het best wordt uitgedrukt, en vertegenwoordigt alzoo het streven, dat deels uit den invloed der Kantiaansche wijsbegeerte, deels uit het doctrinairisme der Fransche Revolutie te verklaren, zich minder nog naar Smith, dan naar Ricardo en diens volgelingen richtend, leiden moest tot de door den Vrijheer Von Stein zóó prophetisch geoordeelde uitkomst: »Nationale welvaart, beschaving, kunst en wetenschappen vermeerderen, komt er geen tegenwicht, het lijden der menschheid, wijl ze krachtiger werktuigen smeden voor den onderdrukker, om de banden der sociale slavernij strakker aan te trekken." Zoozeer zelfs nam het M a m m o n i s t i s c h karakter, gelijk de oeconomen dit noemen, daarbij de overhand, dat kunsten en wetenschappen in het oog loopend stiefmoederlijk door de partij als zoodanig bedacht zijn en de kracht veeleer gezocht werd in dat lager niveau van ontwikkeling, dat den arbeider bruikbaarder, den kantoorbediende rijper maakte en uit dien hoofde voor directe uitwisseling in geldswaarde vatbaar was. Let slechts op deze feiten: Kunst geen Regeeringszaak; ons lager onderwijs petekind; het middelbaar onderwijs eenzijdig technisch; de gymnasiën verwaarloosd; het hooger onderwijs nog verstoken van een wet.

Dat weerzin tegen de Kerk, evenzeer als filantropische goedhartigheid, met dien factor saamwerkte; vooral dat nobele zin voor vrijheid en gerechtigheid, zoolang hij het systeem niet in den weg stond, zich daarbij zelden verloochende, verhelen we allerminst; maar wie op den wortel der dingen ziet, weet dat alleen het politiek en oeconomisch beginsel voor staatkundige partijformatie beslissen, en we mogen derhalve der liberale partij als zoodanig niet anders in rekening brengen dan deze twee uitgangspunten: de Staat een a g g r e g a a t van op zichzelf staande individuen, en als hun waardemeter h e t g e l d.

Tegen deze levensbeschouwing staat een andere over, die, ter bestrijding van deze eenzijdigheid, den nadruk legt op het a g a n i s c h en e t h i s c h karakter van elke menschelijke levensuiting in hoogeren zin, dus ook van den Staat.

Zonder de onmisbaarheid van de krachtige drijfveer tot ontwikkeling, die in het eigenbelang geboden is, te miskennen, beweert ze niettemin, dat deze ontzettende kracht, zoodra ze den zedelijken teugel afwerpt, tot misbruik der maatschappelijke ongelijkheid, tot een rusteloozen krijg van allen tegen allen en daardoor tot ontbinding van die zedelijke banden leidt, die de menschelijke maatschappij haar goddelijken adel leenen. Om met Hoffman, den bekenden Berlijnschen hoogleeraar te spreken, ze houdt vol »dat men geen huis kan bouwen van kleiaarde of chemische atomen, tenzij die aarde eerst groepsgewijs in den vorm van steenen, die chemische atomen eerst den organischen vorm van hout hebben aangenomen."

En evenzoo, dat, wijl een Staat m e n s c h e n tot voorwerp van zijn zorgen heeft en 's m e n s c h e n eigenlijke waarde meer in trouw, eerlijkheid, karakter, levenswijsheid en toewijding, dan in kleed en geld en geleerdheid steekt, ja, de historie ten bewijze is, dat eenzijdige bevordering van materieele welvaart gemeenlijk voorbode is van den ondergang der natiën, — een Staatsbeleid afkeuring verdient, dat krachtens zijn beginsel deze hoogere zijde van het menschelijk leven miskent.

Dat de minder welvarende klassen der maatschappij, zoo dikwijls ze het verschil inzagen, onveranderlijk v ó ó r de laatste en t e g e n de eerste zienswijze partij kozen, ligt in den aard der zaak. Slechts bij uitzondering en voor een tijd laat de massa zich door communistische droomen of socialistische fantasiën

meêslepen. Poulain's uitspraak: La vraie réligion c'est de n'en avoir aucune (alleen de godsdienstlooze is vroom), is evenmin uit het hart des volks gesproken, als wat Duhring in zijn pas verschenen Krit Gesch. der National-Oeconomie und des Socialismus durft schrijven: »dat het tijd wordt voor hen, die de moderne wereldbeschouwing huldigen, om aanstalten te maken tot definitieve afsluiting van de periode der geschiedenis, waarin er nog godsdiensten bestonden."

Elke nieuwe worsteling tusschen deze beide levensbeschouwingen doorloopt uitteraard verschillende phasen, die eerst van lieverleê tot blootlegging der diepste beginselen en vereenvoudiging van de haar scheidende tegenstelling leiden; doch nooit mist het, of ten slotte wordt deze tegenstelling tot haar eenvoudigste formule herleid in de antinomie van de gegoede en de lijdende menschheid.

Zelfbehoud laat dan geen uitweg. »Geldelijk overwicht te doen heerschen in den Staat en door den Staat dat geldelijk overwicht te waarborgen" wordt dan wet voor de eerste; »aaneensluiting in den nood" regel voor de volgers der tweede zienswijze; tot het rad van het fortuin weêr keert en de langen tijd heerschende begrippen onder de kritiek van het leven bezwijken, of ook een machtige hand alle staatkundig leven smoort.

Zoo verging het Athene, tot het door Solon uit zijn socialen nood gered werd; zoo verliep de worsteling der partijen te Rome, tot Catalina's en Dolabella's excessen het Caesarisme den weg bereidden; zoo liep de overheersching van den Duitschen adel in de Reformatie en den Boerenkrijg uit; zoo kwam het in Frankrijk tot de Jacquerie, die steunpunt werd voor het Koninklijk absolutisme, en slechts op principieele wijze in de Revolutie van 1789 werd herhaald.

Slechts in landen waar het ethisch element doordrong, bleek de mogelijkheid, om zonder onderstbovenkeering der dingen, het midden tusschen beide polen te houden. Zoo in Israël, waar de Mozaïsche wetgeving elken strijd van dien aard bezwoer; zoo in Engeland, waar het godsdienstig element steeds kracht behield; zoo ten onzent, waar geen volksstrijd om het mijn of dijn op groote schaal nog ooit den vaderlandschen bodem heeft onteerd

Vraagt men nu of de partij, die sinds 1815 de beginselen der Fransche Revolutie en der staathuishoudkundige doctrinairen ten onzent eerst bepleit, straks in het Staatsorganisme al meer ingevoerd heeft, aan deze historische neiging is ontkomen, dan vergelijke men slechts de verhouding tusschen de bezittende en dienende klasse van het begin dezer eeuw met thans, en zoeke naar de vrucht den aard van het gewas te beoordeelen; dan herleze men wat vooral door den heer Van Houten zoo omstandig en tot in het kleine bij zijn kritiek over ons belastingstelsel is aangewezen; dan vrage men wat de Staatsbemoeiïng ter opbeuring van handel, scheepvaart en ondernemingen is geweest, vergeleken met wat gedaan werd voor het sociale leven der dienende klasse; dan raadplege men de afzonderlijke wetgeving die voor den handel in het leven werd geroepen; maar lette veel meer nog op de eenzijdige consequentie, waarmeê het individualistisch beginsel in onzen Staat en het laisser faire laisser passer in onze Staathuishouding, zoo hier als in Indië, werd doorgevoerd, zonder dat aan een veiligheidsklep voor de hierdoor bedreigde belangen ook maar van verre werd gedacht. Elke maatregel die de feitelijk metterdaad ongelijke krachten al meer tot concurrentie op voet van gelijkheid drong, was eo ipso een verbeteren van de kansen der machtigen en een verslechteren van de kansen der zwakkeren.

Dit af te keuren en deswege een eisch aan den Staat te stellen, betitelde een onzer liberale organen onlangs als socialisme. In verband hiermeê vroeg het zelfs een ridderlijk Concedo. Om ridderlijk te zijn, diende het allereerst waar te wezen en om waar te kunnen zijn, zou bij zekere redactie meer kennis van de geschiedenis der oeconomie politique moeten huizen, dan het Vaderland dusver verried. Of rangschikt ze allicht Von Stein en Von Radowitz, de door De la Saussaye zoo aanbevolen Von Baader, mannen als Professor Nasse en Professor Birks soms in het corps der socialisten? Dan langer geen bedenking onzerzijds, maar dan wel protest tegen zulk een onklaarheid van begrip. (26 Januari '75.)

III.

Ten onzent brak dusver, immers op groote schaal, de worsteling om het mijn en dijn nog nimmer in den boezem der natie los.

Wat dien strijd bezwoer en blijvend kan voorkomen, was de vrome grondtrek van ons volkskarakter en de republikeinsche aard, schier in elk tijdperk van ons Landsbewind onafscheidelijk.

Toch zou zorgeloosheid misplaatst zijn. Denk aan de opmerking van Dr. Bronsveld. Oók aan de verbastering van onze Staatsinstellingen. Niet minder aan den achteruitgang in nationale vroomheid.

Dr. Bronsveld maant, dat men het internationaal karakter van den dreigenden strijd niet voorbij zie.

De brandmuren tusschen volk en volk zijn geslecht. De vlam, aan Spree of Seine uitbrekend, zou sneller kunnen overslaan dan ge vermoedt. Het strijdig belang van kapitaal en arbeid kan, om de eenheid der wereldmarkt, aan de grenzen der natiën geen stand houden. Erlangt, wat nu nog gelocaliseerd bleef, door gebrek aan voorzorg, een Europeesch karakter, dan tast het aan al wat Europa's leven meêleeft

Bevordering van nationalen zin mag daarom niet verzuimd. Tegen de neiging der toongevende richting tot cosmopolitische eenzijdigheid is bepleiting der nationale beginselen onafwijsbare plicht. Eerst het vaderland, daarna het wereldburgerschap! Een eisch, waaraan de staatsschool, om haar kleurloos karakter tot reconstructie van 's Lands historie gedoemd, niet kan voldoen. Maar toch, ook met het krachtigst nationaal besef voorkomt ge het overspatten dier snel invretende vonken niet.

Daarom wijzen we met te meer nadruk op het tweede euvel waaraan we lijden: De ontaarding van onze Staatsinstellingen.

Voor ontbinding van het nationale leven geen gevaar, zoolang niemand in 's lands bewind, als zoodanig, zijn wederpartijder te duchten heeft, tenzij wie misdoet.

Voor eerlijken partijstrijd moet in den boezem van elk ontwikkeld volk plaats zijn, maar gewaakt dient, dat die worsteling van partij tegen partij nooit in een strijd tegen de Regeering, tegen het Gezag, tegen den drager van 's Lands eenheid kunne ontaarden. Zie bezuiden en benoorden de Pyreneeën, tot welken misstand dit leidt!

Toch heeft men door invoering van het stelsel, dat aan »de helft plus één" gelijk geeft, dit verderfelijk beginsel ook in onze Staatsinstellingen opgenomen.

Niet eerst sins 1848. Eer was wat toen tot stand kwam, in menig opzicht, vergelijkenderwijs verbetering; aanbrenging van een luchtkoker te meer; nu men eenmaal in de mijn zat, een verre van verwerpelijke maatregel.

Het kwaad schuilt in de wettelijke bevoegdheid, door onze Grondwet aan een parlementaire meerderheid verleend, om het geheele Staatsgezag, als partij-instrument, ter onderdrukking van de minderheden te misbruiken.

Een kwaad, te erger, nu door ons Census-stelsel, gevoegd bij onze Eerste Kamer en de slotartikelen, die Grondwetswijziging regelen, parlementaire meerderheid kan zijn, wat verre weg de minderheid is in de natie.

Het plaatsen van den Koning boven de partijen, keert dit kwaad slechts ten deele. Dan eerst zou het afdoende baten, indien den Koning macht was gelaten, om verdrukte parlementaire minderheden, in den regel de meerderheid der natie, recht te doen. Wijl dit niet kan, is Oranje buiten staat tot vervulling van zijn historische roeping.

In Engeland bestaat dit euvel niet.

Wèl in de Staten, naar Fransch model ingericht, én door het wegvallen der autonomie in eigen kring, én door het Censusstelsel als eenigen grondslag van politieken invloed, én door de beperktheid en onvastheid van het beschreven recht.

Hiermeê is niet beweerd, dat onze toongevende richtingen revolutionair in haar

bedoelingen zijn; slechts dat het drijvend beginsel der Fransche Revolutie ook hen drijft; niet zelden huns ondanks; meest ongemerkt; vaak verder dan ze willen.

Maar het feit wordt hierdoor niet ongedaan gemaakt.

Reeds lange jaren leed daaronder dat deel der natie, dat men »Christelijk-historisch" pleegt te noemen. Toch vormde ze ter oorzake van dit lijden nog geen staatkundige partij. Dit waren ze slechts in zoover ze tevens als Antirevolutionairen tegen dit tyranniek karakter van onze Staatsinstellingen krachtens het door historie en rechtvaardigheid geëischte beginsel, opkwamen.

Of slechts eigen lijden, dan wel verzet tegen het valsche Staatsbeginsel u drijft, is uit te maken.

Zoo het eerste, dan bepaalt ge uw strijd tot afwering van eigen druk; min kieskeurig in de keuze der middelen; slechts het doel voor oogen houdend.

Indien het laatste, dan strijdt ge even warm voor elk ander belang, dat door het uws erachtens valsche beginsel bedreigd wordt, ook al viel het buiten uw eigen levenskring.

Hieruit volgt dat de Christelijk-historische richting in een doleerende groep ontaarden en als staatkundige partij aftreden zou, indien ze niet met gelijke warmte als voor de vrije school en de vrije kerk, het pleit voerde óók voor den vrijen arbeid.

Of wellicht dat pleit voor den arbeid overtollig is?

Wat dunkt u? Als ge de poes van uw schoot en de muis uit den val laat, om op den vrijen vloer vrijelijk te concurreeren, is dan het muisje waarlijk vrij?

Bij handhaving van het beginsel, dit kwaad te willen verhelpen door het ergerlijkste weg te nemen, stuurt belanghebbenden ten deze, even als de voorstanders der vrije school, met een kluitje in het riet; om ten slotte, bij gestadig toegeven, het thans gevreesde kwaad in zijn tegendeel te doen omslaan, en de vrijheid voor een ander deel der natie te smoren in den triomf der socialistische democratie.

Dit belet ons, voetstoots en zonder benefice van inventaris, de poging der progressieven te steunen. Op éénzelfden nood hebben we met hen het oog. De gelijkheid van trekken in het beeld, door hen en ons ontworpen, is soms verrassend. Maar niettemin, het beginsel dat hen drijft, is een ander; een ander het ideaal dat hen bezielt, de tegenstelling diepgaand

Toch opent zich ook bij dezen strijd een gemeenschappelijk terrein.

Eens zal men het daarover zijn, dat niets bedenkelijker zou wezen, dan het wortelschieten der overtuiging, dat het Staatsgezag, in steê van allen gelijkelijk te beschermen, voor deze, tegen gene partij trok.

Reeds schoot dit wortel onder de voorstanders der Christelijke school. Helder als de dag ziet elk hunner, wat de heer Pincoffs onlangs zoo naïef bevestigde, dat het Staatsgezag ten onzent partij trekt vóór de neutrale volksgroep, tegen de positief belijdende.

De wrevel, hierdoor gewekt, hoezeer ook naar Christelijken eisch door eerbied voor de overheid onderdrukt, welde niettemin reeds vaak heftiger op, dan voor de nationale veerkracht gewenscht was.

Wat zou ons dan niet te duchten staan, indien gelijke oorzaak, gelijke gevolgen na zich sleepte, in den breeden levenskring onzer minder bedeelden, waar op Christelijk plichtsbesef, als drijfveer tot lijdelijk dulden van onrecht, althans niet in die mate te rekenen viel?

Weet ieder, ook bij den felsten kamp in het maatschappelijk leven, dat het Staatsgezag de toevlucht voor elk verongelijkte, het asyl voor elk verdrukte is, vrees dan niets. Wie sloopt met eigen hand de borstwering die hem dekt?

Daarentegen, doorziet men dat het Staatsgezag als partijinstrument misbruikt wordt, zet dan uw wachter op den toren uit. De grief, daaruit geboren, gaat diep zitten, en wat partijinstrument werd, kan in de ure des gevaars op partij alleen als instrument tot zelfverweer rekenen.

Gemeenebestelijk is onze volksaard. Om zedelijke kracht te bezitten, moet daarom ons Staatsgezag het gemeene best bevorderlijk zijn, en daaraan juist staan onze Staatsinstellingen in den weg.

Ontwikkeling van ons Staatsrecht was noodig, toen het stelsel der unie van weleer, met zijn »last van committenten" en »eenparigheid van stemmen", op de proef onhoudbaar en bij den keer der toestanden schadelijk was gebleken. Maar gevraagd mag, of men het goede spoor niet bijster raakte, toen men heil zocht in census, onvastheid van recht en meerderheid van keurstemmen, in steê van het beginsel, dat voor het gemeene best een zuiver orgaan zocht en aan ons vroeger Staatsrecht ten grondslag strekte, naar eisch des tijds te ontwikkelen.

Op die vraag antwoordt onze richting door haar strijd voor generale Grondwetsherziening, vooral van Art 76, 168 en 194; door haar eisch tot Census-verlaging, door haar Koloniaal program, door haar inmenging in het Sociale Vraagstuk; onder verschillende vormen steeds éénzelfde protest tegen het Staatsrechtelijk spoor, dat men insloeg, en juist uit dien hoofde ons dwingend tot formeering van een zelfstandige partij.

Wat men op dit standpunt gevoelt voor het vulgair verwijt, als bedoelde onze strijd voor de mingegoede standen slechts het versterken van eigen aanhang, beoordeele de redactie van Het Vaderland zelve in oogenblikken, dat haar staatkundig eergevoel een zuiveren toon geeft. (27 Januari '75.)

---

4. „Bourgeoisie."

Het recht tot gebruik van dit woord is ons door een hoofdorgaan der Liberale partij betwist.

Naar ons voorkomt, ten onrechte.

De vaderen onzer huidige liberalen gaven nooit toe, dat er kwaad in stak, het sociaal-staatkundig euvel van een vroeger tijdperk in onze volksontwikkeling als Oligarchie en Nepotisme te kenschetsen, en ook de zonen dezer vaderen hebben nimmer geaarzeld, bij hun verzet tegen de Conservatieve koloniale politiek de ver van malsche termen »oudgasterij" en »gouden-kalfaanbidders" in de terminologie onzer dagbladpers burgerrecht te verleenen. Waarom dan zoo lichtgeraakt, zoo kregel en kitteloorig, als thans de beurt aan u komt, om, na al den lof, dien ge voor uw lichtzijde inoogstet, ook in uw schaduwzijde te worden gekarakteriseerd? Gaaft ge toch niet zelf in uw verweerartikel het bestaan van zulk een schaduwzijde alleszins toe, en durft ge ontkennen, dat, vergeleken bij de brandmerken, door u en uwe vaderen aan anderen opgedrukt, het verwijt van »bourgeoisie", dat u wordt voorgehouden, kiesch van uitdrukking en aan bitterheid gespeend is?

»Bourgeois," »naar burger aard", is niet een scheldnaam, u door den tegenstander naar het hoofd geworpen, maar een eereterm, door u zelf, als allen adellijken of geestelijken titel verre te boven gaande, in de geboorte-ure van uw staatkundig overwicht uitgedacht Met dat »Bourgeois" hebben uwe geestelijke vaderen vooral hier te lande het hart des volks gestolen. Hoe wordt dan aan de eisch der wellevendheid te kort gedaan, zoo men in dien, door u zelf gekozen, term, technisch uw streven karakteriseert? We ontveinzen niet dat aan uw »bourgeois", naar het oordeel der schare, meer de bijsmaak van het huisbakkene, dan van het ideale kleeft, dat het meer aan wat nuttig dan aan wat edel is doet denken, en ons eer prijsstelling op fortuin dan waardeering van het zedelijk goed der menschheid te binnen roept. Maar aan wien de schuld, indien de averechtsche voorkeur metterdaad in uw streven zelf wortelt?

De Revolutie vond een maatschappij, waarin scherpe tegenstellingen den toon gaven. Er waren heerschers en onderdanen, Edelen en Poorters, Bazen en Gezellen, althans in Roomsche kringen ook Priesters en Leeken.

Die tegenstellingen keurde ze af en prentte het verfoeien van deze onderscheidingen door haar revolutionairen Catechismus den volke in.

Ten deele met recht. Ten onzent bestonden reeds geen priesters en leeken meer. Edelen en poorters, in de middeneeuwen historisch gescheiden, waren, door verandering van het tooneel der historie, feitelijk allengs één geworden.

Maar tot het erkennen van dat gedeeltelijk ware bepaalden zich de voorloopers onzer Liberalen niet. De gelijkheid werd in volstrekten zin geleeraard. Nog van »onderdanen" te spreken, zou voortaan contrabande, nog van »bazen" te reppen verdacht zijn. In het algemeene »citoyen," d. i. burger, vanwaar »bourgeois", zou alle onderscheiding zich oplossen. Geen stad en land, geen vlek of dorp, geen boer en burger meer. Aldus eerst zou de eeuw van volksgeluk dagen!

Ligt het nu aan ons, maar wij kunnen den indruk niet weren, dat deze Staatkundige wijsheid in het vervullen harer profetiën te kort schoot.

Verplaatsing, geen wegneming van het kwaad, valt o. i. op te merken.

Immers, ook in onze hedendaagsche maatschappij stuiten we, waar we ook den voet zetten, op een even scherpe tegenstelling, die zich bij voorkeur aan het begrip: fatsoenlijk hecht.

»Fatsoenlijk" is het ridderwapen onzer eeuw. Een »fatsoenlijk" man is reeds zonder meer een aanbeveling. Grooter beleediging is er niet, dani emand het recht op dien eerenaam te betwisten.

Ontleed nu dat begrip, en oordeel of die tegenstelling uw hoogere aspiratiën bevredigt!

Men kan zich als »fatsoenlijk" man laten aandienen, al zwelgt men halve nachten in bierhuizen en sociëteiten; al schendt men de huislijke trouw; al ziet men naar zijn kinderen niet om; al doorspekt men zijn redebeleid bij tempo's met een vloek; al betaalt men zijn schulden niet; al is men door en door zelfzuchtig, gierig en hardvochtig van aard. Mits men op een tamelijken voet leve, net gekleed ga, niet lomp in zijn manieren zij en over the topic of the day kunne meêspreken.

Tot die fatsoenlijke klasse behooren dus niet onze landbouwers, hun knechts en arbeiders; niet de dienende stand; niet de fabriekarbeiders; niet de werklieden op onze winkels; niet de kleine winkeliers; niet de man van het kleine ambacht; — veel minder nog de bedeelde of wie geplaatst werd in onze godshuizen: — daaronder kan men »knappe" menschen hebben, om het modewoord te gebruiken, soms zelfs »heele knappe," naar men het pleegt uit te drukken; maar tot de fatsoenlijke klasse der maatschappij behooren ze niet.

Veilig mag gezegd, dat hierdoor ons volk in twee klassen gedeeld wordt, waarvan de bevoorrechte hoogstens 30 pCt.; de tweede, waarop de eerste uit haar hoogte neerziet, een 70 pCt. telt.

Ter variatie pleegt men ook wel van het »beschaafde," »welopgevoede," »verlichte," »denkende" deel der natie te spreken, maar toch slechts in afloopende reeks bezitten die termen de toovermacht, die het woord »fatsoenlijk" eigen is. Niet onder de »fatsoenlijke" klassen gerekend te worden, acht men een brandmerk; niet welopgevoed te zijn, geldt als schande; niet zeer beschaafd te heeten, is wel zoo erg niet, maar toch hard; als niet verlicht te boek te staan, acht men reeds minder bezwarend; niet tot de denkende menschen te hooren, deert de meesten reeds niet.

Doch aan welk dier namen men ook de voorkeur geve, het is eenzelfde tegenstelling, die onder al deze vormen het hoofd opsteekt en die de maatschappij in twee klassen deelt: eenerzijds die met de gevulde beurs, de net gekleeden, de gemanierden en voor conversatie geschikten; en anderzijds die met karige of leege beurs, de niet naar de mode gekleeden, de minder gemanierden, kortom de landbouwer, de kleine ambachtsman en winkelier, de arbeider en bedelaar.

Nu ontkennen we niet, dat er óók in deze tegenstelling een deel van waarheid schuilt, maar beweren, dat als basis van het politieke en sociale leven een tegenstelling te kiezen, die elk zedelijk en ideaal element mist, op volksbederf moet uitloopen.

En toch, dat doet de liberale partij.

Niet dat ze voor dit onhoudbare geen oog heeft. Veeleer is al wat we tegen deze tegenstelling inbrachten, onder allerlei vormen en variatiën, in haar eigen litteratuur soms op hartroerende wijze geklaagd. De Genestet is haar lievelingsdichter.

Maar keer nu tot het politiek en sociaal terrein terug en plotseling is het of de geest van De Genestet is geweken. »Census," »de meest bevoegden,"

»het denkend deel der natie", zijn dan de tooverleuzen, waarvan men zich niet kan losmaken, en wee u, zoo ge het dan waagt van »bourgeoisie' en vierden stand te reppen.

Dit is van Liberale zijde geen boos opzet, maar een boeten voor het euvel dat in den oorsprong harer richting schooi.

Voor Algemeen Stemrecht is men, en met reden, beducht. Zoo niet allen, hoe dan te bepalen, wie wél en wie niet. Liefst zoo, dat onder hen die stemmen zullen, de fatsoenlijke, beschaafde, denkende klasse niet door den ruwen hoop kan worden overstemd. Naar standen, in politieken zin, kan men niet indeelen. Die vielen weg. Een organischen maatstaf wil men evenmin aanleggen, want te atomiseeren en met het aggregaat der individuen te dweepen, is van organisch verband juist het tegendeel. Hoe dan het zoo aan te leggen, dat ge de politieke macht, altijd in groote trekken, hun in handen geeft die tot het denkend deel der natie behooren? Een examen gaat niet wel. Hoevelen van het denkend deel der natie zouden dan druipen? Hoevelen van wie men niet wil, zouden dan blijken snuggerder te zijn dan men dacht? Zoo komt men van zelf tot census. Geld, men geeft het wel toe, is een onzuivere maatstaf. Ge sluit er heel wat boeren bij in, maar taliter qualiter valt de grens tusschen het beschaafde en nietbeschaafde deel der natie toch met zekere grens van geldelijk vermogen saâm. Bij zeker vermogen mag zekere mate van fatsoenlijke ontwikkeling als vermoeden gelden. Wel bleek op de proef, dat de boeren dusdoende nog te veel overwicht kregen, maar ook daar weet men raad voor. De netten zijn reeds uitgezet, om de Kieswet in dier voege te herzien, dat de steden aan invloed winnen, de dorpen verliezen en de capaciteiten tot hun recht komen. D. w. z. men is voornemens het bedreigde overwicht van de fatsoenlijke over de min fatsoenlijke klasse te herstellen. Dus luidt het jongste Census-program der liberale partij!

Wijl nu het Christelijk beginsel een zoo ten deele onware, en, hoe ook beschouwd, onedele tegenstelling met beslistheid als basis van het nationale leven verwerpt, en derhalve niet mag goedkeuren, wat op die basis gebouwd is, kunnen we niet buiten verzet tegen deze hoofdstelling van het Liberalisme blijven, en bestrijden we, niet haar burgeraard, maar de verbastering van het burgerwezen, dat het scherpst geteekend ligt in den uitheemschen term van: bourgeoisie. (22 Januari '75).

---

5. GEVEN, óók een politiek belang!

I.

Hoe weinig het Christelijk beginsel nog in onze maatschappij, zelfs in zich Christelijk noemende kringen, wortel schoot, blijkt nergens droever dan op het stuk van geven.

Drie in aantal zijn, te dien opzichte, gelijk men weet, de eischen, door het Christelijk beginsel gesteld:

1. te erkennen dat de Almachtige God eigenaar van onze goederen is en wij er slechts beheerders van zijn in zijn dienst;
2. bij wat we ten behoeve van anderen afstaan, vrijwillig en niet uit dwang te handelen;

en 3. bij ons geven zoo weinig ons zelven te zoeken, dat de rechterhand niet wete wat de linkerhand doet.

Werd aan die eischen voldaan, dan zou hieruit voortvloeien, dat ieder begreep van het hem toevertrouwde goed, of het hem toegelegde inkomen, niet meer voor zich zelf te mogen besteden, dan hij behoefde om met zijn gezin behoorlijk in zijn stand te leven, en al het overige, voor zoover de toekomst der zijnen verzekerd was, te moeten besteden voor anderen.

Dat, wie, minder ruim bedeeld, niet van zijn overvloed kon uitdeelen, tot in-

krimping van uitgave en verloochening van eigen genot besloot, om in milddadigheid niet te kort te schieten.

En dat, ook waar de bestaansmiddelen zeer schaarsch vloeiden, niettemin het liefdewerk in eere bleef, naar den adelslag, door Jezus zelven aan »het penningske der weduwe" toegekend.

Hiermeê nu in schreiend contrast geldt het in onze maatschappij nog als regel: dat de gefortuneerde lieden voor eigen weelde en genot geen uitgave te groot achten; voorts een betrekkelijke som van eenige honderden, zelden van duizenden guldens, voor liefdadige doeleinden afzonderen; en al het overige bij notaris of effectenhandelaar brengen, om tot vermeerdering te strekken van hun kapitaal.

Dat lieden van een middelmatig inkomen zich meest met een onbeduidende gift van het liefdewerk afmaken.

En dat de lieden van nog kleinere middelen zich in den regel inbeelden, dat het geven voor de rijken is, en het houden van wat ze hebben voor hén.

Trekt men van het aldus gegevene dan nog af, wat om naam of positie, op aandrang van vrienden of superieuren, meer »omdat men het niet laten kon", dan uit vrijen liefdedrang werd afgestaan, dan blijkt de oogst der milddadigheid al bijster schraal.

En moest er dan nog van afgenomen, wat, openbaarlijk en niet in het verborgen gegeven, zijn loon reeds op aarde weg heeft, dan slonk allicht de som van het in ons land gegeven goud tot zulk een onbeduidend, nauw noembaar bedrag weg, dat men zich had af te vragen, of de naam van een Christennatie nog op ons volk pastte.

Niets ligt verder van ons dan de goeden hierbij te na te spreken.

Ook wij roemen nog met voorliefde in het bezit dier enkelen, die nooit de hand toesluiten en wien het blijmoedig, ook het vorstelijk geven lief is.

Ook bij ons zal men steeds waardeering vinden voor die enkele familiën, die het reeds den kinderen inprenten, hoe men het zaligst geeft als dat geven ons wat kost.

En ook wij hopen steeds den grooten Meester na te spreken, zoo dikwijls in de buurten onzer armen de een den ander met een mildheid helpt, die vaak de arenlezing aan der rijken huizen beschaamt.

Maar deze edelen uit ons volk vragen dan ook niet om onze hulde, wijl een hooger loon hun ziel bekoort. Juist krachtens den geest der liefde die hen drijft, zullen zij de eersten zijn om aan onze klacht hun zegel te hechten. Hun protest gaat tegen de valschelijk opgevijzelde milddadigheidszin van ons volk het luidste, wijl in daden, uit, en zij inzonderheid roepen ons toe, om wat er dan nog in ons land gedaan wordt, toch vooral niet te overschatten.

Niet ernstig genoeg kunnen we onze lezers dan ook dringen, om tegen die klassieke leugen van Hollands zin voor milddadigheid, indien men daarbij het volk als volk bedoelt, op hun hoede te zijn.

Allereerst overmits reeds de bekendheid juist van deze enkelen toont, hoe zeldzaam de uitzondering is, die ze op de groote massa maken.

Dan, wijl er ook onder hen nog zoo velen zijn, die den naam hebben, dat ze veel doen, en die toch nog geen tiende doen van wat ze konden.

Ook, omdat men, bij de algemeene gierigheid, zoo licht met één oog koning in het land der blinden wordt.

En eindelijk, wijl, vergeleken bij wat in Engeland en Amerika geschiedt en ook ten onzent in de 17de eeuw werd weggeschonken, eer beschaamdheid dan roem op onze lippen voegt.

Men geeft er hoog van op, dat Van 't Lindenhout voor zijn weezen, Van Dijk voor zijn stichtingen en Pierson voor zijn Asyl Steenbeek schatten gouds wisten saâm te brengen; maar men vergeet, dat met één kermis in een onzer groote steden, in één enkele week, driemaal zooveel weggaat als al deze stichtingen der Christelijke liefde saâm in een geheel jaar verzamelen konden.

Men wijst u op de scholen, die allerwegen in den lande om ons volk bij zijn Doop te houden, door particuliere weldadigheid zijn opgericht; maar denkt er niet op, dat de accijns op het gedistilleerd in Amsterdam alleen het vierdubbele beloopt van wat aan al onze Christelijke scholen wordt ten koste gelegd.

Men maakt veel ophef van de *enkele* giften, die bij het uitbreken van een watersnood, bij een felle koude, of vernielende epidemie, uit alle oorden des lands aanstroomen om de ellende te lenigen; maar let er niet op, dat de enkele accijns op de suiker tienmaal meer bedraagt, dan ooit bij den bittersten nood inkwam.

Nog is ons land schat- en schatrijk, en toch wordt in dat schatrijke land nog door duizenden bij duizenden letterlijk *gebrek geleden*; moeten geheele scharen der maatschappij zich onthouden van wat voor deugdelijk *levensonderhoud* noodig was; is het al veel, indien mannen van naam bij advertentie voor een *ongelukkige* een drie- à vierhonderd gulden kunnen saambrengen; teren onze *Diaconieën* nog voor het grooter deel op de mildheid van het voorgeslacht; leven onze *kerken* van wat vroegere eeuwen overgaarden; leiden de weinige *Christelijke scholen* die er zijn een kommervol bestaan; moeten de meeste Christelijke Vereenigingen met hinderlijke tekorten worstelen; en is het aantal uitnemende plannen *legio*, waarvan wegens geldgebrek moest afgezien.

En hoe gaat dan voor een goed deel, indien er gegeven wordt, dat geven nog toe?

»*Laat niet voor u uittrompetten* gelijk de Heidenen, sprak Jezus, *maar geef uw aalmoes in het verborgene, en uw Vader, die in het verborgene ziet, zal het u in het openbaar vergelden!*"

»Paganos agimus Christiani dum sumus", riep Tertullianus in zijn dagen uit; en voegt het ook ons niet, nog te klagen: »We heeten Christenen, maar handelen als de Heidenen"?

Of waarom anders zijn de giften in de *zwijgende* kerkbus al meer geslonken en overgebracht naar de *sprekende* inschrijvingslijsten? Die lijsten, waarop men òf met zijn vollen naam, òf, wat geheel 't zelfde is, met voor een ieder verstaanbare initialen, door den rondlooper laat omtrompetten, tot welk een bedrag men voor een zóó uitnemende, zóó Christelijke zaak inschreef?

Wie kent de mysteriën van zulk een lijst niet en is er onkundig van, hoe deze rondloopers; al naar gelang het winter of zomer is, een belang van eerste of van tweede orde geldt, en de zaak machinaal door hen behandeld wordt of hun ter harte gaat, door zus of zoo hun loop te nemen, ten deele de uitkomst kunnen dwingen?

Wie hoorde bij het binnenkomen van zulk een lijst nooit exclamaties, als daar zijn: »Zie eerst eens wat die en die heeft gegeven!" »Neen, manlief, dan kunt ge er, als hij zooveel gaf, niet meê af!" »Ik zal zóóveel zetten, dan durft hij niet minder te doen!" en wat beleedigingen der Christelijke liefde er meer haar altaar plegen te ontheiligen.

O, indien men eens kalm naging, wat er noodig zou zijn om te maken, dat de arme niet langer tegen ons voor God schreide en de gang van Jezus' Koninkrijk niet gestremd werd, — en anderzijds wat en hoe er kon gegeven worden, als de harten eens ontdooiden, de gierigheid onttroond en de koorde der beurs losgemaakt werd, in trouwe, dan bekroop ons een smartelijke gewaarwording van droefheid en schaamte, bij het lage peil dat op den Christelijken graadmeter het liefdewerk ten onzent nog aanwijst.

Er zijn, op zijn zuinigst gerekend, in de laatste twintig jaren ten onzent aan het dalen der Oostenrijksche Metallieken, aan den val der Amerikaansche Spoorwegen en het discrediet waarin de dobbelfondsen geraakten, wel een vijfhonderd millioen gulden verloren, weggeraakt, vernietigd, en is er alzoo een kapitaal vernield, dat een vijf-en-twintig millioen aan jaarlijksche rente afwierp.

Zeg zelf, zouden de arme verliezers van dit geld zich thans niet rijk en verrijkt achten, indien ze hun lieve geld terug konden krijgen, op beding dat er een vijfde 's jaars af moest voor God en voor zijn armen?

En nu, denk eens in, wat men *met vijf millioenen* 's jaars geen wonderen van barmhartigheid had kunnen uitrichten, waar al de liefdadigheid en milddadigheid, die thans in ons rijke land betoond wordt, allicht al te gader nauwlijks de helft dier som bedragen zal.

Of meent ge niet, dat er samenhang tusschen deze schrielheid van een schatrijk volk en zijn nationale tegenspoeden bestaat?

Zie, óók onze vaderen had God rijk gemaakt door de schatten uit Oost en West aan hun voeten te leggen en verbazend zijn de kapitale sommen, die hier in vroeger eeuwen door den handel zijn saamgegaard. Maar insteê van aan deze schatten den Christelijken maatstaf aan te leggen en ze dienstbaar te maken aan een hooger doel, sliep ons arme volk, na een korte vleug van edeler aandrift, reeds in het laatst der 17de, maar vooral in de 18de eeuw op het oorkussen zijner weelde in; bouwde zich zelven paleizen; kreeg in brassen en banketteeren lust; en kweekte met zijn geld een nationale trots, een volkshoovaardij en zelfgenoegzaamheid aan, die onze veerkracht verlamd, onze genialiteit uitgebluscht heeft en ons rijpen deed voor het verderf.

Aan dien onhoudbaren toestand heeft de Heere toen een einde gemaakt door den Franschen Sansculotte tegen ons los te laten, en dat geld zelf, waar onze hope op stond, als lokaas te bezigen voor den vijand van ons nationaal bestaan.

Maar hoe de vreemde roovers hier ook huishielden, ons plunderden en uitmergelden, toch wies, al spoedig na hun uitdrijving, het nationale vermogen weer aan en ook ditmaal wies met dat vermogen niet de ootmoedige Christenzin maar de zelfgenoegzame wereldtrots ons in het hart, en beleefden we een nogmaals opvoeren van hetzelfde treurspel, waarin onze vaderen hun ondergang vonden, t. w. een grensloos zich uitzetten van weelde en verspilzucht, uitloopend op de materialiseering van onze hoogere en de demoraliseering van onze lagere standen.

En toen zijn er, weer door vreemde handen, nogmaals een vijfhonderd millioen uit ons nationaal vermogen weggenomen, en, wat nood hieruit ook geboren zij, toch was aan dit verlies onmiskenbaar ook de goede kant, dat een geheele schare van gezinnen, vooral uit onze middenklasse, in haar neiging om meê af te dolen gestuit zijn en weer tot soberheid en krachtsinspanning werden teruggeroepen.

Maar ook daarin schuilt nog geen zedelijke kracht.

Immers, ze hebben dit verloren kapitaal niet door vrijwillige offers afgestaan, maar er zich aan vastgeklemd met hebzuchtige hand, tot het hun door hooger dwang, in weerwil van hun machteloos geklag en doelloos protest, ontwrongen werd

Neen, in een zedelijke kracht zal ons volk dan eerst de ons toebehoorende schatten omzetten, indien het, »een bezitten als niet bezittende" liefkrijgend, ook bij een welgevulde beurs de zinnen weet in te toomen en door het mysterie der wondere liefde zijn aardsche goud weet om te munten in een loon, dat eeuwig bij God geldt.

En nu zegge men niet, dat deze kritiek op de Nederlandsche milddadigheid, hoe noodig ook, toch in een politiek blad misplaatst is, want in een volgend artikel zal blijken, dat de zoo gevreesde Staatsoppermacht en de onbetamelijke wijs, waarop een kleine coterie door partijregeering heel ons volk weet te drillen, en evenzoo de knakking van onze conscientievrijheid en het betrekkelijk recht der socialistische woelingen, meê het natuurlijk gevolg zijn van de onchristelijke eigenschap: dat ons volk te kwader ure het Christelijk geven heeft verleerd! (14 Januari '78).

II.

De politieke gevolgen van te groote gehechtheid aan het geld vertoonen zich maar al te droef bij elk der vier groote vraagstukken, die de natie verdeeld houden, en wier beteekenis ligt aangeduid in de vier machttermen van onzen tijd: »Staatsoppermacht" en »partijregeering", »Consciëntiedwang" en Socialisme"!

Bij een volk, dat nog de kunst van geven verstaat, kán het stelsel van Staatsoppermacht nooit wortel schieten. Eensdeels wijl offervaardigheid de zedelijke

veerkracht der natie staalt en het Staatsabsolutisme slechts bij ontzenuwde volkeren kan bloeien. En ten andere wijl een volk, dat aan vrijwillige gaven boven gedwongen belasting de voorkeur geeft, door particulier initiatief van zelf de albemoeiïng van den Staat afsnijdt

Wie geeft, behaalt een overwinning op zijn hebzucht. Door afstand te doen van zijn bezit, ontworstelt men zich aan de toovermacht van het materialisme Tot geven in eenigszins beduidenden zin, vooral tot geven naar Christelijken eisch, is niemand ooit dan door het eeren van een hooger levensbeginsel bekwaamd.

Zulk geven siert den burger; vormt karakters; oefent wilskracht; en leent daardoor aan het nationale volkseigen dien trek van fieren moed en onbedwingbaren vrijheidszin, die elk absolutisme ondenkbaar maken.

Dat hebben onze vaderen aan Filips den Spanjool met zijn absolutistische velleïteiten te verstaan gegeven; dat heeft Holland in oude dagen Europa geleerd, toen het, ten koste van zijn eigen bloed, onder Willem den Derden den Franschen Lodewijk te keer ging; en dat zou nog door ons volk aan de machthebbers dezer eeuw getoond zijn, bijaldien het gif der revolutie niet, nu meer dan zeventig jaren, schier onmerkbaar, maar met te zekerder tred, de veerkracht der burgerij ontzenuwd, de fierheid ons uitgeschud en onze wilskracht verzwakt had.

Daardoor toch viel het particulier initiatief weg en werd het pad voor den alles doenden, zich met alles bemoeienden, alles regelenden Staat geëffend.

In twee stadiën:

Eerst doordien men het initiatief van den enkelen man in comité's, maatschappijen, genootschappen, societeiten, anonieme bureaux en gezelschappen of clubs oploste; en, bij tweede instantie, door van lieverleê de werkzaamheid dezer alsoortige maatschappijen over te dragen op den Staat.

Zie het aan de »Maatschappij van het Nut", vrucht en type van den karakterloozen tijd waarin Nieuwenhuizen opgroeide; toen er geen mannen meer waren, die iets onder eigen naam, op eigen risico en uit eigen aandrift dorsten aan te pakken, en de mannenmoed eerst weer in het burgerhart schoot, als men zich verscholen en verloren had in een veelhoofdige Maatschappij.

En thans, nu die plant haar vrucht voldragen heeft, wat zien we thans anders, dan dat diezelfde Maatschappij, wier kracht althans aanvankelijk nog in het handelend optreden der burgerij school, na nog geen eeuw achter zich te hebben, reeds in een Staatsbureau van advies is omgezet, en hoe eer hoe liever heel haar levenstaak op den Staat wil overdragen.

Gemis aan offervaardigheid speelt zoodoende van zelf den nationalen arbeid al meer den Staat in handen.

Verzorgt ge zelf door milde aalmoezen uw armen, dan zal men in uw Constitutie geen artikel voor Armenzorg meer schrijven en dien tak van Staatswerkzaamheid doen vervallen.

Keerde de oude Maecenas-mildheid in u terug, en vonden geleerden en kunstenaars overvloedigen steun bij het private kapitaal, er zou van geen uitgaven voor een Kunstacademie, voor een commissie van antiquiteiten, voor musea en verzamelingen op 's Rijks budget sprake behoeven te zijn.

Had de geopende hand der burgerij, gelijk in Oxford en Cambridge, stichting bij stichting in het leven geroepen, waaruit aan de knapste koppen uitgelezen katheders met goede inkomsten verzekerd werden, er zou geen post voor Rijksuniversiteiten met al hooger bezoldiging zijn aangevraagd.

Betaalde ieder welgesteld man voor 't minst, wat zijn eigen kind aan onderwijs kost, er zou een razzia komen onder de Rijks burgerscholen; meer dan iets gedenkteekenen van onzen onmanlijken, slaafsch geworden volksgeest.

Had men nog de zedelijke kracht om anders dan gedwongen in zijn beurs te tasten, er zou voor de kerken overvloed zijn en geen »bureau van eeredienst" meer bestaan.

Ja, dorst men onze diaconiën, op beter leest geschoeid, nog als eertijds met schatten te overladen, er zou geld en te over zijn, om ook aan de kinderen der minvermogenden de uitnemendste scholen te bieden, en elke oorzaak hiermeê wegvallen, om een ergerlijk artikel als 194 van onze Grondwet in het charter van onze volksvrijheden te dulden.

Nu daarentegen die veerkracht ontbrak, en men al meer ongedaan liet of slecht deed, wat afgedaan en goed gedaan moest worden, sprak het van zelf, dat de Staat partij trok van uw willoosheid; gretig overnam wat u te zwaar viel; en zoo allengs ongemerkt zijn machtigen arm naar alle zijden onder uw nationaal bestaan wist te wringen, om alles voor u te doen en u voorts als een »Nation fainéante" 1) te onderwerpen aan zijn luim.

Partijregeering heet het tweede euvel, dat de natie door haar gierigheid over zich bracht.

Natuurlijk is elke regeering in den Constitutioneelen Staat in zóóverre partijregeering, dat ze de beginselen harer partij in de wetgeving zoekt te belichamen; maar de waardigheid der magistratuur, de majesteit van het recht en de adel der beginselen wordt te na gekomen, indien een groep of fractie niet langer voor den triomf harer beginselen een natuurlijke grens erkent in het recht der dissentieerende landgenooten, maar eer neigt om de macht voor heel het nationale leven voor haar eigen partijbelang te misbruiken.

En dát nu juist is het, waar we allerwegen in Europa en ook ten onzent al meer aan toekomen.

Eens meester van het terrein, behandelt de bovendrijvende partij de minderheid niet als eervol antagonist, maar als verwonnelinge, op genade of ongenade geleverd in haar macht.

Dan snijdt men per fas et nefas 2) aan de ten onder gebrachte minderheden elken pas af, om ooit weer op de been te komen.

Vervalscht de Staatsmachine, om als meerderheid te blijven uitspelen, wat verreweg minderheid in den boezem der natie is

Ja, ontziet zich niet om de partij-tyrannie zelfs zóó ver te drijven, dat men de benoembaarheid van den tegenstander voor invloedrijke landsbetrekkingen, op grond van zijn staatkundige inzichten, ale de doodeenvoudigste zaak ter wereld betwist.

Welnu, ook dat euvel is meê door de baatzucht en schraapzucht, door de hebzucht en schrielheid, door de pratheid op geld en de gierigheid van ons volk, over ons gekomen.

Geld toch heet de zenuw van den oorlog, maar is in veel hooger mate nog de zenuw der politiek.

In tweeërlei opzicht.

In zoover het den dienst van lokaas doet, en middel tot macht tevens is.

Of behoeft het nog betoog, hoe de dusgenaamde liberale partij in de geldelijke voordeelen, die ze haar volgelingen biedt, en die alleen op schoolterrein; hoogere en lagere scholen saam genomen; zóó door de benoembaarheid tot hoogleeraar en onderwijzer als door de lagere schoolgelden, voor tal van huisgezinnen, telken jare een somma van honderden guldens uitmaken, een breede schare achter zich weet te lokken, die weg zou vallen, zoodra deze finantieele bate voor de huishoudkas verviel?

En begrijpt men ten andere niet, hoe juist de wetenschap, dat men, eens aan het bewind, de vrije beschikking krijgt over het financieel vermogen der gansche natie, den slagboom doet overspringen, die anders in het rechtmatig misnoegen der mishandelden den weg naar al te krasse partijoverheersching had versperd?

Zie, zoolang de Staat aan de burgerij overlaat wat tot den werkkring der burgers behoort, en zich zelf tot de majestueuse roeping bepaalt om recht en gerechtigheid te doen en slechts waar te nemen wat aller is, heeft zelfs het partijdigst Kabinet met den wil of den onwil der natie nog te rekenen; overmits, indien het volk misnoegd wordt, de Overheid aan geen geld kan komen voor haar eigen levenstaak en de burgerij op eigen terrein de hand van het nationale leven aftrekt.

Maar wat heeft de tegenwoordige afstemming van een begrooting met dit oude recht »der bede", d. i der vrijwillige gaven, nog gemeen?

Immers, diezelfde partij, uit wier midden uw tyrannen voortkwamen, zij en

1) "Een nietsdoende natie."
2) Langs rechte of langs slinksche wegen.

geen andere is het thans, die tevens de koorden der beurs in handen houdt en van het gevreesde budgetrecht geen ander gebruik maakt, dan om al wie van haar verschillen durft, nog duchtiger aan den band te leggen.

Ons volk, als volk, heeft over het budget thans niets meer te zeggen.

Er komt geen »bede" meer tot de natie, en kan er alzoo van toestaan noch weigering sprake zijn.

Een kunstmatige Staten-meerderheid; geen uitdrukking van den nationalen wil, maar legislatieve fictie; door een kiezersclub, niet door het volk, gekozen; zij is het, die zich het recht aanmatigt om in naam van Nederland over den Nederlandschen volksschat te beschikken, ter bevordering van haar partijbelangen, d. i. ter onderdrukking van uw recht.

Zóó schakelt het ééne zedelijk kwaad zich aan het andere en teelt de zondige neiging tot schrielheid van zelf en langs natuurlijken weg de wrange vrucht van tyrannie, die u door het belastingkohier weer van uw gierigen aard moet genezen.

Door niet te geven, verkleint ge uw zedelijke kracht; de kleinere zedelijke kracht doodt het particulier initiatief; ontstentenis van dat initiatief verlokt den Staat tot bemoeiïng met wat hem niet aangaat; die albemoeiïng vermeerdert voor den Staat de geldelijke behoefte; dat meerdere geld maakt het bewind tot een zondig lokaas voor de heerschzucht der partijen; en die partij-hartstocht, eenmaal in de regeeringskringen den toon gevend, moet er wel toe brengen, dat men, uit vrees van door u, zijn wederpartijder, gekneveld te worden, u liever zelf dat harde lot doe weêrvaren. (16 Januari '78.)

III.

Dat het »geven" met de socialistische woeling in verband staat, doorziet een ieder.

Er zijn nu eenmaal armen en rijken, dat feit is niet weg te cijferen, en welken schoon uitgedachten communistischen droom men ook voor een oogenblik in het leven wist te tooveren, toch zou dat oude, niet te veranderen feit, met droeve, onverbiddelijke hardnekkigheid, ijlings weer terugkeeren, niet in verzachten, maar in nog verscherpten en verharden vorm.

Ze zijn er, de armen en rijken, gelijk ze er waren en er zullen zijn, en de Heer heeft ze beiden gemaakt, d. w. z. Hij heeft als Schepper die ongelijkheid in lichaamskracht, in vlugheid en behendigheid, in slimheid en doorzicht, in vastheid en zwakheid van karakter, in talent en genie in het leven geroepen, waarvan altijd weer de ongelijkheid van uitwendige levenspositie het natuurlijk gevolg zal zijn.

Maar diezelfde Schepper heeft ook in dien ongelijk bedeelden mensch een hart gelegd; aan dien mensch zijn ordinantiën gegeven en uit den Christus den stroom van edele levenskracht doen vloeien, waardoor de ellende, uit die ongelijkheid geboren, steeds van zelf door de macht der liefde zou worden weggenomen.

Hij heeft gewild, dat de machthebbers op aarde in hun keuren, verordeningen, wetten en voorschriften, der barmhartigheid gedachtig zouden zijn, om den armen daglooner te steunen. Hij heeft geëischt, dat vrije liefdesdrang den milder bedeelden er een lust aan zou doen hebben, om wat gezonken lag op te heffen en wat uit machteloosheid achterbleef hulpe te bieden. Hij heeft bovenal zeer gestrengelijk zijn hoog gebod ons ingescherpt, dat nooit naast de overdaad het gebrek onder zijn vrijen hemel zou vernachten, en de barmhartigheid als zedelijke macht uitgezonden, om elke denkbare, werkelijke nooddruft onverwijld te bevredigen.

Zijn Woord is één doorloopende teedere zorge, om den verdrukte aan zijn recht te helpen; wilkeur tegen te gaan; ellende te voorkomen; en elk gebrek, dat den mensch beneden het menschelijke zinken doet, zonder aanzien des persoons op te heffen.

Jezus Christus is meer dan iemand der armen vriend en beschermer!

Maar is zijn stem gehoord? Heeft de Kerk, die zich naar Hem noemt, de

maatschappij die in zijn naam gedoopt is, hebben de volkeren die Hem beleden, den toestand, dien God in zijn Woord, dien Jezus Christus in zijn Evangelie beoogd heeft, metterdaad verwerkelijkt?

O, we weten het, er is iets gedaan! Er zijn weeshuizen en gestichten der barmhartigheid verrezen. Er is een Diaconie, die voor weduwen en ouden van dagen zorgt! Er zijn nu nog milde en koninklijke gevers, die geen arme afwijzen en wier lust in het weldoen is!

Maar is daarmeê ook maar van verre, verre voldaan aan wat God in zijn Woord gewild heeft?

Is die weezenverzorging zúlk een model van verpleging? »Een rijksdaalder per week voor een weduwe!" acht ge dat een toereikende aalmoes? Oordeelt ge dat onze ouden van dagen behoorlijk gevoed er uitzien? Gaat ook dat particuliere geven met die wijsheid en omzichtigheid toe, dat men armoê bestrijdt in steê van ze te kweeken.

Ach, laat ons de waarheid zeggen!

In de wetten en verordeningen van den Staat is alles jaren lang er op aangelegd geweest, om den arme, den mindere, den afhankelijken man in de slechtst mogelijke conditiën te plaatsen, en alle Staatsmacht en Staatsgezag nog te voegen bij de reeds zoo overgroote macht, die zijn meerdere op hem vooruit had.

Voorts heeft men den schat des overvloeds, die van Godswege bestemd was om gebrek te lenigen en nood te verzachten, negen tiende in overdaad en weelde, tot schade van zijn eigen ziel, verdaan, en hoogstens één tiende als aalmoes uitgereikt.

Erger nog; men heeft ook die aldus gesmaldeelde aalmoes nog misbruikt om de gedweeheid, de onderworpenheid en de afhankelijkheid van den arme des te grooter te maken.

En ten slotte, wat nog het bangst van al is, door het laten prijken van zijn naam en wapenschilden op godshuizen en stichtingen, door het publiceeren en aan de klok hangen van zijn schenkingen en giften, en door het met zijn naam en bij zijn leven inschrijven voor zulk een som als men wilde afzonderen, heeft men dit werk der liefde al wonderwel op een werk van de hoogheid des harten doen gelijken, en blijkbaar in de eerste plaats roem voor eigen deugd en eerst daarna leniging van anderer nood gezocht.

Welnu, uit dien door en door zondigen toestand is dan ook met volstrekte noodwendigheid wat men de socialistische quaestie noemt geboren,

Het pauperisme is de wrange vrucht, die dit verbasteren van de Christelijke liefde geteeld heeft, d. w. z. het opkomen van een klasse menschen, die niet als armen naast de rijken, maar als verstootelingen, als gebreklijders en ellendigen naast de hoogen en met weelde overgotenen dezer aarde staan; de pariah's, de ònder den slavenstand gezonkenen, de als satyre op onzen materieelen voorspoed dienstdoende schimmen onzer beschaafde en verlichte, maar ontkerstende maatschappij.

Uit het lijden nu, in die diepe, donkere sleuven onzer maatschappij geleden, is wrok en wrevel als een giftige damp komen opstijgen onder de tweede en derde laag onzer armen, die althans nog den wil tot verzet en den dorst naar beter in het hart droegen.

Toen is men gaan denken, gaan lezen, gaan onderzoeken, en voorgelicht, deels door menschenvrienden en dienaren van Jezus, maar meer nog door politieke enthousiasten, is men van lieverleê tot het inzicht gekomen, dat men van Godswege op een beteren toestand aanspraak had, en bij zijn recht bleef indien men tot verandering van het onhoudbare de handen ineensloeg.

En zoodoende is, meê door misleiding, we stemmen het toe, en verkrachting van het zedelijk beginsel, maar toch waarlijk niet onbegrijpelijk, déze onheilige theorie geboren, die het pit en de kern uitmaakt van het revolutionaire socialisme: »Men heeft het ons niet willen geven, daarom zullen we het nemen. Niet door geweld, maar door de wet. Wij zullen óók stemrecht eischen; dan de rijken bij de stembus slaan, en, eenmaal meester van de wetgevende macht, vooreerst in den vorm van belasting u uit de hand slaan, wat ge als aalmoes ons geweigerd hebt, en voorts door de inrichting der wetten het zóó

maken, dat nu eens al het voordeel aan den kant van den werkman komt en al 't nadeel aan den kant van den werkgever."

Op het stuk der conscientievrijheid kunnen we korter zijn.

We bepalen ons te dien opzichte tot de schoolquaestie.

Er was een tijd toen de Staat zich zeer weinig met de school bemoeide en de burgerij het volkomen in haar macht had, om door geldelijke offers van aanbelang haar invloed op de school uit te breiden.

Maar zie, daar heeft men tegen opgezien.

De school is verwaarloosd.

Ze kostte haast niets, en zelfs dat weinige achtte men nog te veel.

Daardoor zonk ze diep; al dieper; zóó diep ten leste, dat in 1806 een ingrijpen van den Staat alleszins gerechtvaardigd was.

Insteê van hier toen leed over te gevoelen, juichte ons goede volk over die annexatie door de Staatsmacht. Nu was men er van af; hoefde geen geld meer te geven; kon het aan anderen overlaten en kreeg de handen vrij.

Dertig jaren waren noodig, eer toen van lieverleê bij een deel der burgerij het besef levendig werd, dat hiermeê de burgervrijheid verkort en het recht der conscientie in gevaar was gebracht.

Dit leidde in '48 tot algeheele vrijmaking der school in de ontworpen en tot een gedeeltelijk lucht maken voor de vrije school in de bezworen Grondwet.

Van toen af stond het nogmaals aan de burgerij, om te toonen wat ze vermocht en welken prijs ze op haar burgereer en de vrijheid van conscientie stelde.

Immers, ze had toen, door als een eenig man met milde offers zich op te maken, haar in 1806 overgegeven school kunnen terugkoopen.

Maar ze deed het niet.

Integendeel, de geld-bourgeoisie, de liberalisten onder onze burgers, bleken reeds toen aan allen vrijen burgerzin gestorven te zijn, en stuurden door de stembus de school almeer in het spoor van den alles bezorgenden, allen vertroetelenden, alles bedillenden Staat.

Zóóver ging men zelfs, dat men bij twéé instantiën, eerst in de wet op het Lager en toen in die op het Middelbaar Onderwijs, toonde hoe men het ontvangen boven het geven liefhad, en eindigde met een stelsel, waardoor zelfs de rijkste en gegoedste burger nu nog een aalmoes van drie à vierhonderd gulden 's jaars aanneemt voor de opvoeding van zijn eigen kind.

En wel maakt het Christelijk deel der bevolking op deze burgertragedie een heerlijke uitzondering, maar schitterend was ook aan dien kant de offervaardigheid allerminst.

We miskennen volstrekt niet de waarde van wat tot stand kwam, en hebben lof en dank, uit het volle hart, voor de nobele toewijding, waarmeê enkelen onder de rijken hun goud, uit den middenstand hun guldens, en onder onze armen hun stuivers voor de stichting van Christelijke scholen hebben bijgedragen. God de Heer vergelde hun, wat ze om zijns Naams wil hebben gedaan!

Maar mag hierom vergeten, dat desniettegenstaande een Christelijke school in dit Christenland nog een hooge uitzondering is; dat Christelijk-Nationaal steeds tobde om rond te komen; dat de meeste onzer scholen worstelen met droeve tekorten; dat het stichten van nieuwe scholen niet dan tragelijk voortschrijdt; en, wat nog het ergste is, dat verreweg het overgroote deel van onze Christelijke huisgezinnen jaar aan jaar voortleven, zonder ook maar iets, in wat vorm of onder wat naam ook, voor de Christelijke school te doen.

Zie, een macht tegen de wet stellen, waardoor die wet krachteloos wordt, kunt ge dan alleen, indien ge de macht der liefde weer aangrijpt, en, terwijl uw tegenstanders u dood stemmen, gij ze dood geeft

In de beurs, meer nog dan in de stembus, ligt vooral in deze materialistische eeuw de beslissing voor onze politieke toekomst.

Op het geld komt het aan.

Niet alsof dat geld en niet God ons zou regeeren, maar wijl bij de vraag, of ge dat geld naar Gods eisch in zijn dienst, of naar uw trek voor eigen

eer en hoogheid besteedt, twee wegen ook voor uw politiek uiteengaan, aan wier einde ge bij den één een energiek, een vrij, een bloeiend Christenvolk zult vinden, en bij den ander een ontzielde natie, wier hoogste levensuiting in de machinerie van de stembus en wier zedelijke kracht in het kantoor van belastingen schuilt. (18 Januari '78).

IV.

Zoo bleek dan op de meest overtuigende wijze, dat ook óns volk al meer naar de onteerende keuze wordt gedrongen: Vrije gift der liefde of gedwongen belasting.

Het geld moest er zijn en zál er ook komen, en uit de beurs der burgerij moet het gehaald.

Er moet voor den arme gezorgd; de kranken en lijdenden moeten geholpen; er moeten goede, degelijke scholen aan alle oorden van ons land voor heel onze jeugdige bevolking zijn; voor wie hooger op wil, moet onderwijs op breeder schaal verkrijgbaar zijn; ook de hoogescholen, bij uitnemendheid alzoo genoemd, moeten toegankelijk zijn voor een iegelijk, die een hoofd voor studie ontving; ook de wetenschap moet tieren kunnen en niet in armoê verkwijnen; evenzoo: de kunst heeft het recht om er te zijn en den plicht om door een niet te armelijk leven ons haar zegen niet te doen derven; bovenal: ook voor den godsdienst moet een baan der eere in het land geëffend zijn, en het kan op den duur niet aangaan, dat te midden onzer welgebouwde steden onze kerken al meer vervallen en slechts waarde behouden als antiquiteit!

Nu van tweeën één.

Of voor dat alles kan de burgerij zelve zorgen, óf de Staat zal het doen haar ten behoeve, in haar naam en voor haar geld.

In beide gevallen dus hebt gij het te betalen; zelfs beloopt ge in het laatste geval nog de kans, dat de Staat nog vrij wat duurder huishoudt dan gij het zelf zoudt doen; naar den regel, dat »het breed riemen snijden is van eens ander mans leer", gelijk in den laatsten tijd de Kamer met uw tonnen en millioenen speelt als uw kinderen met hun kienduiten; en dat in elk geval het heir ambtenaren en commiesen, voor den fiscalen dienst van inning en uitbetaling, het budget nog met een tamelijk krasse provisie verhoogt.

En toch achten we dit geldelijk verlies nog wel de minste schade, waarop dat vrijwillig aanvaarden van de Staatscurateele den misleiden burger te staan komt.

Veel droever is de zedelijke schade, die daarbij geleden wordt.

De schade, dat bij het betalen van belasting uw hart zwijgt en de werking der liefde gesmoord wordt, en dat ook van den anderen kant de arme bij verzorging van Staatswege met koele onverschilligheid het hem toekomende aanneemt en zijn hart aan alle beweging der dankbaarheid speent.

Deze winstderving voor het zedelijk leven is metterdaad een nationaal verlies van onberekenbaren omvang.

Het doet de burgerij, voor zoover ze iets afzonderen kon, dalen in geestelijke beteekenis; ontneemt haar de beste en meest terugkeerende gelegenheid, die het leven voor zelfoverwinning en betoon van onbaatzuchtigheid aanbiedt; verzwakt de veerkracht om met persoonlijken moed en wilskracht op te treden; bluscht de aandrift, die door mededoogen tot ontferming leidt; en maakt, wat geen minder kwaad is, die banden van liefde en verplichting, van natuurlijke welwillendheid en dankbaarheid los, waardoor in een Christelijke maatschappij de hoogere en lagere standen zoo vriendelijk en heilzaam zijn verbonden.

Dat nu een goed deel onzer landgenooten, voor wie de geest van Christus ophield maatgevend te zijn en zijn Woord krachteloos werd, desniettemin met voorbedachten rade dien weg op willen, is verklaarbaar.

Zij gehoorzamen daarmeê slechts aan den onverbiddelijken eisch van het door hen beleden beginsel.

Aan stilstaan is op den eens betreden weg voor hen geen denken.

Ze moeten voort en al verder, ondanks hun oprecht gemeende betuiging, dat ze zich op matiging toeleggen.

Met opgezetten zinne hebben ze zich nu eenmaal aan wat ze de tyrannie van het Godsbestuur noemden, ontworsteld, en zijn nu gedoemd, niet eerder rust te vinden, eer ze met eigen hand de keten hebben vastgeklonken, die hun willoos en gebonden aan de »tyrannie" van den hardvochtigen Staat — dien Staat zonder hart en zonder mededoogen — overlevert.

Maar wat ons volstrekt onbegrijpelijk voorkomt; wat er niet bij ons in wil; en waar we met al de kracht, die in ons is, zeer heiliglijk en ernstig tegen opkomen, is, dat het nog in Jezus' naam gedoopte, dien barmhartigen Menschenzoon nog belijdende, en uit dien Christus metterdaad nog levende bestanddeel van ons goede volk, zich, in weerwil van de dringendste waarschuwing, toch door dat Sirenenlied, door dat zoet gefluit van den gevaarlijken vogelaar, in slaap laat zingen, en meê de voorkeur geeft aan geld dat men als belasting kwijt, boven geld dat men vrijwillig geeft.

Dat mag, dat kan niet aldus voortgaan!

Dat is verraad aan de heilige majesteit der liefde en der ontferming, der deernis en des mededoogens, die hiermeê hun van God gegeven rijksgebied bij den dag zien inkrimpen, als weer en telkens weer een provincie van hun heerlijk erf aan de Staatsbemoeiïng wordt prijs gegeven.

Dat is een tekort doen aan de glorie van het vrije zedelijk leven, dat, bij gedurige uitbreiding van het gebied, waarop politie-dwang en strafwet heerschen, geen ruimte meer overhoudt voor die grootere, machtiger exercitiën, waartoe de mensch, krachtens zijn menschenadel, van Godswege op zedelijk terrein gehouden is.

Ja, dermate schuldig en onbehoorlijk, tegen-Christelijk en gevaarlijk, achten we dit heulen met wat de liefde besnoeit, in haar opbloeien belet en ten leste dooden moet, dat we niet aarzelen, het een verloochening van den Christus te noemen, waaraan de natie als natie schuldig staat, indien ze blijft dulden, dat al meer zijn wet, de wet der zelfverloochening en des teederen erbarmens, wijken moet voor de wet van het Staatsmonopolie en de knarsende raderen van het stroeve, allen heiligen aandrift miskennende dwangsysteem.

Daarom brachten we ook langs dezen weg nogmaals den eisch van Jezus tot hen, die onder ons volk nog naar een woord, in naam van dien Jezus gesproken, luisteren willen.

»Verkoop al wat gij hebt en geef aalmoes" klonk zijn roepstem. »Vergadert u geen schatten op aarde!" was de waarschuwing tegen die eindelooze kapitaalophooping, die geen uitlegging, hoe kunstig ook, wegexegetiseert. »Geeft dien van u aalmoes vraagt en keert u niet van dien van u leenen wil", is zijn maanstem aan allen, wier hart zich wou toesluiten. »De man met den gouden ring aan zijn vinger en de gebreklijdende broeder", de wegslepende parabel van den armen Lazarus aan de poorte van den rijken man, of, wilt ge, die van de gasten uit de heggen en stegen, en, meer nog, die van den Barmhartigen Samaritaan, maar het meest en bovenal de heerlijke betuiging: »Zooveel gij dit aan één mijner minste broederen deedt, zoo hebt ge dat mij gedaan"! zijn als één bittere ironie op den liefdeloozen toestand, dien men blijft aankweeken; één schreiende satyre op de schijnpraatjes, waarmeê men zichzelf en anderen geruststelt, ja, één niets sparende veroordeeling van den onheiligen, in den grond heidenschen stand van zaken, dien men bestendigt.

Oordeele dan ons volk van Christelijke belijdenis, of er voor ons ernstig protest geen aanleiding bestond en keere wie in de conscientie overtuigd werd, zich van medeplichtigheid aan dit zondig bedrijf af.

Op geven, hoe men het ook wende of keere, op geven met milde, ruime hand, liefst op verborgen wijs en zonder zoeken van eigen eer, komt het aan.

Op geven, niet alleen voor armen en lijdenden, maar op geven ook voor bevordering van het nationale welzijn, door ontwikkeling van de krachten, die in ons volk sluimeren.

Op geven voor weduwen en weezen, maar ook voor de beoefening van kunst en van wetenschap.

Op geven voor gebrekkigen en hulpeloozen, maar ook voor Kerk en School, voor dagbladpers en inwendige missie

Op alle manier moet het op zich zelf waardelooze geld in nationale waarde omgezet; om de zedelijke kracht te oefenen; om wat sluimert te wekken; talenten te doen ontluiken; de traditiën van ons volk in eere te houden; ja, zelfs om buiten af voor ons eigen volk handelswegen te openen en voor andere volken den weg te banen tot den Christus.

Gegeven moet er ook ten onzent, zoo als het soms in Engeland en Amerika gezien is, dat ten eerste onze zeer rijke medeburgers, bij hun leven of bij testament, geheel voor eigen rekening een stichting van een ton of een half millioen in het leven roepen. Langs dien weg moest een Seminarie als nu voor Batavia wordt gezocht; moesten onze normaalscholen; onze faculteiten en academiën; onze gasthuizen en godshuizen; onze scholen voor kunst, onze boekerijen en wat niet al, als monumenten van familievermogen en liefdemacht in den lande staan.

Gegeven moest er in de tweede plaats door onze gewone burgerij, dat stiptelijk de regel blijft gelden om minstens de tienden van zijn inkomen voor Kerk en School, voor armen en lijdenden, voor pensioen- en weduwenfonds, voor genootschappen en edele doeleinden af te zonderen, en bovendien bij alle extravoordeelen een deel ook dezer overwinst het huis weer te laten uitgaan, om dusdoende onze gewone scholen alom in den lande, zelfs zonder hulp der zeer rijke lieden, uit de burgerkassen te stichten.

Gegeven eindelijk ook door onzen kleinen en zeer kleinen burger, in den trant onzer Stuivers-vereenigingen, bij de week, niet per jaar, niet met groote, maar met kleine bijdragen, om in het gewone onderhoud van het aldus gestichte te voorzien.

Geen dier klasse van gevers kunnen we missen, want op de proef zal blijken, dat al de kleine burgers saâm al even veel geven als de gegoede burgerij, en de gegoede burgerij door haar meerder aantal nog den schat der prinselijke giften overtreft.

Er kan in overvloed, er kan meer dan genoeg en te over gegeven worden.

Geef gij, Christen, slechts voor den Heer, wat de gezonken bevolking aan de Drankzonde offert, en we baden ons in weelde.

Betaal gij slechts op de tafel des Heeren uit, wat het kind der wereld aan weelde en zingenot uitgeeft, en ge zult zelf verbaasd staan over de schatten die vloeien.

Sta gij voor wat u heilig is slechts af, wat onze Roomsche landgenooten naar Rome zonden of in hun kerken verbouwden, en alle klacht zal een einde hebben!

Kortom, durf het op uw God en zijn rijkdom aan zegen maar te wagen, en ge zult er in uw woning niet minder om hebben, terwijl er weelde op het Christelijk erf zal zijn.

Op dat durven komt het maar aan.

Er maar op aan, of ge werkelijk gelooft, dat dat liefdewerk u metterdaad oneindig gelukkiger en rijker in het hart zal maken, dan wat geld meer in uw kas.

Of ge gelooft, dat ge, aldus gevende, uw zedelijke kracht verhoogen en daardoor aan invloed winnen zult.

Gelooft, dat die kracht en die invloed een flinker, kloeker, degelijker geslacht zullen kweeken, dat, beter bij de pinken en solieder ontwikkeld, in nering en bedrijf ook meerdere winst ontvangen en hoogeren prijs bedingen zal

Of, wilt ge, korter gezegd, of ge gelooft, dat Gods Woord ook nu nog getrouw en Hij machtig is, om u in hart en huis, in broodkas en schatkist, tienvoudig te vergelden, wat ge om zijns naams wil en voor zijn dienst dorst geven.

(21 Januari '78).

---

6. Barmhartigheid.

Het schijnt metterdaad aan onze Conservatieve en oud-Liberale pers ten deele gelukt te zijn, door haar marktgeschreeuw voor een oogenblik enkelen onzer

geestverwanten te doen wankelen in de bij ons vaststaande overtuiging, dat de Christelijk-historische richting het vraagstuk van den arbeidenden stand met een eigen formule op haar program behoort te brengen.

Dat ook deze tijdelijk verschrikten, welhaast van hun schrik bekomen, met de toewijding van hun hart en de kracht van hun geest in het ware spoor zullen terugkeeren, betwijfelen we geen oogenblik.

Het Christendom is zonder den goddelijken klank van barmhartigheid ondenkbaar. Een politiek program, uit Christelijke beginselen afgeleid, kan er dus niet van tusschen om ook de politieke formule voor deze grondgedachte van den Christelijken geest te vinden. Voor het volk achter de Kiezers was steeds het veldgeroep van den leider der Antirevolutionairen. Waarom zou een jonger geslacht ontrouw worden aan het met zooveel talent gekozen parool?

Den Staat niet op overmacht, maar op recht te grondvesten; niet in geldelijk bezit, maar in de liefde den band te zoeken, die burgers tot Staten, menschen tot natiën saâmverbindt, is een denkbeeld, zoo uit het hart van het Christendom gegrepen, dat de tijden zich slechts behoeven te ontwikkelen, om elk onzer voor het dilemna te plaatsen: afdingen op het Christelijk beginsel, of het belijden ook in het sociale vraagstuk.

Petroleum en het Christendom in aanraking brengen, noemde een Conservatief afgevaardigde de taal van een onzer Kamerleden, die voor den invloed van het Christelijk beginsel op dit vraagstuk opkwam.

Hij had gelijk.

Als door Conservatieve beginselloosheid ten laatste het vertwijfelend plebs naar de petroleum grijpt, kent de Conservatief Thiers geen ander redmiddel dan de Versaillaansche bajonetten; en wijzen wij ter blussching van den brand op het Christelijk beginsel. Liefst zelfs zagen we nu reeds dat Christelijk beginsel, als nationale artsenij, door onze Staatslieden aanvaard, om de gruwelen van het dreigend socialisme te voorkomen en, wie anders petroleurs zouden worden, als kinderen Gods te doen nederknielen bij Golgotha's Kruis.

Die samenhang tusschen de prediking van het Evangelie en het opkomen voor de belangen van den arbeidenden stand, begint men, tot onze niet geringe blijdschap, ook aan de overzij in te zien.

Ten deele bij de redactie van het Vaderland, al dicht ze ons min liefelijk daarbij het streven toe, om, zonder liefde voor de lagere volksklasse, haar als instrument voor politieke doeleinden te willen exploiteeren.

Maar beter nog bij de redactie van een minder bekend blad, uit een onzer Noord-Hollandsche steden. We bedoelen de Purmerender, die niet aarzelde het optreden van den Goudschen afgevaardigde voor den arbeidenden stand met logische consequentie uit zijn vroegere betrekking van Bedienaar des Evangelies af te leiden.

Ze schrijft dienaangaande:

»Wie, voor een of twee jaren, zich des Zondagsvoormiddags in de hoofdstad van ons vaderland bevond en daar eenige Protestantsche kerken bezocht, dien zou het niet ontgaan zijn, dat de grootste aandrang van toehoorders daar gewoonlijk werd opgemerkt, waar Dr. Kuyper de godsdienstoefening leidde. En, wie dan nog daarenboven de moeite nam, een onderzoekenden blik te laten gaan langs de dichte drommen, die met inspanning luisterden naar de stem des predikers, zou tevens hebben bespeurd, dat de zoogenaamde lagere volksklasse, of liever die der werklieden, er ruimschoots was vertegenwoordigd. Elke staanplaats zelfs, binnen het bereik van 's leeraars stem, was bezet; en aan de gansche houding der luisterende schare was wel te zien, dat het woord der vermaning hier niet, als een galmend gerucht, ledig de zielen voorbij ging.

»De oorzaak van dit ongemeen succès? Vooreerst was die wel te zoeken in de richting, van welke Dr. Kuyper een der voornaamste woordvoerders is en die, gelijk bekend is, in de Amsterdamsche gemeente bovendrijft niet alleen, maar haar grootsten aanhang aldaar vindt bij de arbeidersbevolking. In de tweede plaats, in het merkwaardig redenaarstalent van den spreker, dat indruk

maken moest op alle toehoorders, ook op hen wier godsdienstige denkwijze van de zijne verschilde. Maar hoofdzakelijk in de omstandigheid, dat Dr. Kuyper zoo juist den toon wist te treffen, die weerklank vindt in de harten dier minbevoorrechten, dier arbeiders, met wier zorgen hij sympathiseerde, wier gemoedsleven hem belang inboezemde, wier welzijn hem ter harte ging; dat hij er zoo meesterlijk in slaagde, het woord van troost en van bemoediging te vinden, dat hen wapenen moest in den strijd, den vaak moeielijken strijd tegen de ontbering en kommer.

»Toen de meerderheid van de kiezers uit het district Gouda den heer Kuyper het mandaat van Volksvertegenwoordiger had opgedragen, was het wel niet te verwachten, dat de populaire kanselredenaar zijn sympathiën voor de belangen der arbeiders aan den ingang van het Binnenhof zou laten vallen. Integendeel, ieder was er stellig van overtuigd, dat hij de eerste de beste gelegenheid zou aangrijpen, om het vraagstuk van de lotsverbetering van de arbeiders aan de orde te stellen, ja, dat de invloed, dien de heer Kuyper zich op de anti-revolutionaire partij en haar organen had verworven, oorzaak zou zijn, dat wellicht genoemde partij aan de sociale quaestie een plaats op haar program zou inruimen."

Haar meening, dat de heer Kuyper met deze denkbeelden alleen onder zijn geestverwanten zou blijven staan, bleek reeds nu onjuist te zijn

De W e r k m a n s v r i e n d, door den heer Wolbers, eveneens een Anti-revolutionair, geredigeerd, koos met warmte zijn partij.

En wat nog meer zegt, de S t e m m e n v o o r W a a r h e i d e n V r e d e, die zelfs door Conservatieve organen soms met ingenomenheid geciteerd werden, verklaren zich, bij monde van Dr. Bronsveld, in hoofdzaak met dit sociale streven solidair.

Na op geestige wijze de journalistische grofheden gebrandmerkt te hebben, die men zich tegen dit denkbeeld veroorloofd heeft, herinnert Dr. Bronsveld aan de gulden woorden van Von Sybel uit Bonn:

»Wanneer het voortbrengen en verkrijgen van rijkdom in strijd komt met het eigenlijke doel der nijverheid, namelijk de middelen te erlangen ter bevordering van gezondheid en arbeidskracht, van ontwikkeling, beschaving en weldadigheid, dan moeten de volkshuishoudkundige wetten wijken voor hoogere wetten en is de menschelijke maatschappij, de Staat, niet slechts bevoegd maar ook verplicht, die onderwerping aan hooger wet van ieder onderdaan te eischen en des noods bij de wet af te dwingen."

En vervolgt dan aldus:

»Dr. Kuyper heeft niet gezegd en bedoeld, den arbeidenden-stand als een aaneengesloten leger in 't veld te brengen tegen de mannen van het kapitaal. Dat is een lasterlijke bewering, maar ongetwijfeld heeft hij gedacht, bijv. aan het aanstellen van inspecteurs over de fabrieken, welker bouw vaak zoo slecht, ja op den duur doodelijk is voor de arbeiders; aan het weren van kinderen en niet onderwezenen uit de werkplaatsen; aan het vaststellen van een maximum werkuren voor den werkman; aan het rusten op den Zondag; aan het behoeden tegen zwendelarijen en oplichterijen; aan het instellen van zoogenaamde »chambres de prud'hommes" (beroepsgenooten) en nog andere dingen, die men kan vermeld vinden in Oschwald's door het Haagsch Genootschap bekroonde verhandeling over »De Sociale bewegingen van den tegenwoordigen tijd, beschouwd in het licht van 't Christendom." Men werkt door het uitlokken van zulke wetten het Staatsalvermogen niet in de hand, maar bevordert de vrije, onbelemmerde ontwikkeling van alle krachten binnen wettige grenzen.

»Dr. Kuyper heeft dus waarlijk niets ongerijmds gevraagd, en aan zijn uitgesproken verlangen zal toch, vroeg of laat, voldaan moeten worden,"

Dit zijn verblijdende teekenen.

Onze antirevolutionaire politiek is langen tijd te doctrinair gebleven en daardoor op meer dan één terrein ten achteren geraakt.

Het ontbrak aan bestudeering der quaestiën.

Het denkbeeld, dat belijdenis van den Christus volstaan kan om den antirevolutionairen Staatsman te vormen, bedierf veel.

Kome die studie slechts, en van zelf zullen we onzen zedelijken invloed herwinnen, die, Prof. Buys heeft het zeer terecht opgemerkt, op den duur niet op de kurk van een stemmencijfer drijven kan

Zeer te pas wijst daarom Dr. Bronsveld zijdelings ook op Mr. Savornin Lohman, een der weinigen die studie van onze beginselen maakten, en, wat opmerkelijk is, zonder afspraak en ongezocht tot de schier eensluidende verklaring kwam:

»Daadwerkelijk is de arbeider tegen mishandeling of andere soort van beleediging niet gevrijwaard, omdat hij de Staatshulp niet inroepen kan, zonder eigen levensonderhoud en dat van vrouw en kinderen in de waagschaal te stellen. Ja, zelfs zijne kinderen vermag hij niet op te voeden, zooals hij wil, wanneer de fabrikant juist arbeid van die kinderen eischt, op straffe van wegzending uit zijn dienst."

Een wetboek voor den arbeid nu reeds, het spreekt van zelf, dit ware de ongerijmdheid zelve en met elk denkbeeld van een Wetboek strijdend.

Maar wie waant, dat de heer Kuyper zich aan die ongerijmdheid heeft schuldig gemaakt, leze eerst in het B ij b l a d, wat hij den Minister vroeg: Of hij bereid was OM VOORBEREIDEND, ONDERZOEKEND, OVERWEGEND DE HAND TE SLAAN AAN WAT NOODIG IS OM ALLENGS TE KOMEN TOT EEN NEDERLANDSCH WETBOEK VAN DEN ARBEID.

Dr. Bronsveld vraagt: o f d e z e v r a a g n i e t z e e r v o o r z i c h t i g e n b e h o e d z a a m w a s g e s t e l d? (7 Januari '75).

---

7. Het Christendom tegenover de nooden onzer eeuw.

Onze eeuw is, bovenal zoo ge haar met de laatst voorgaande vergelijkt, een eeuw van kracht en rustelooze ontwikkeling.

1775 en 1875 zijn niet in één adem te noemen!

Breng tegen onze eeuw de zwaarste beschuldiging in; koester de ernstigste bedenking tegen haar streven; laat de schrik u om het hart slaan bij de vaart die ze neemt, m a a r zeg niet dat ze onbeduidend, door ordinairheid verachtelijk, dat ze mat of zonder gang is.

Veeleer vormt onze eeuw, evenals de e e r s t e, de v i e r d e en de z e s t i e n d e, een dier beslissende keerpunten in het leven der menschheid, die over het lot van de eerstkomende eeuwen beslissen.

Ze heeft haar licht-, óók haar schaduwzijde, maar in beiden is iets aangrijpends, iets dat tot op den bodem der dingen doordringt, om een term onzer eeuw te gebruiken, iets k o l o s s a a l s.

Heeft het C h r i s t e n d o m tegenover die alles omkeerende, alles veranderende, alles wijzigende beweging onzer eeuw een roeping?

O n t k e n n e n d antwoordt op die vraag de naturalist, de positivist, kortom, de wijze dezer eeuw, die het Christendom als een overwonnen standpunt beschouwt. En feitelijk evenzeer de m o d e r n e, die, om het Christendom pasklaar voor onze eeuw te maken, den Christus in een praalgraf opsluit, om voorts een wijsgeerig stelsel van het laatst der voorgaande eeuw met den titel van Christendom te versieren

B e v e s t i g e n d daarentegen m o e t op die vraag antwoorden elk man van hart, die nog uit eigen geestservaring de overtuiging bezit, dat in de mysterie van den Godmensch en in de verborgenheid der verzoening de eenig proefhoudende kracht schuilt ter vernieuwing van het menschelijk hart.

Werd dat geloof u tot levensovertuiging, ontwijk dan ook de belijdenis niet, dat de ontwikkeling onzer eeuw op zelfvernietiging m o e t uitloopen, tenzij het

Christendom zijn heerschappij over de geesten, in een vorm, aan de eischen des tijds beantwoordend, herneemt.

Er zijn er, die aan deze mogelijkheid twijfelen; oordeelen dat zelfvernietiging de noodzakelijke uitkomst der tegenwoordige beweging zal zijn; het einde dezer bedeeling als zeer nabij beschouwen en uit dien hoofde ontkennen, dat voor het Christendom een eigenaardige roeping tegenover de nooden dezer eeuw zou zijn weggelegd.

Met zulk een overtuiging valt niet te redetwisten.

Ons gold steeds als vaste karaktrek, van alle apokalyptiek onafscheidbaar, dat de Christen tot op de laatste ure behoorde te waken, te arbeiden en te strijden, als beidde deze stand der dingen nog een toekomst.

Ook al bleek dat onze huidige wereld door het Christendom niet wilde gered worden, dan nog mag de Christenheid zich nooit het verwijt ten laste laten komen, dat het geen vrucht voor deze eeuw aan den ouden stam van het Christendom geteeld heeft.

Wat anders nu is Christelijk-historische richting dan de richting van den menschelijken geest, die, in de ontwikkeling dezer eeuw geen afbreking maar voortzetting van de historische lijn van achttien eeuwen erkennend, staat in de overtuiging, dat het echte onvervalschte Christendom, wijl van goddelijken oorsprong, ook de heilige aspiratiën onzer eeuw bevredigen kan en moet, door op elk gebied van het menschelijk leven 1°. eerbied af te dwingen voor de ordeningen Gods, die in de schepping zelve gegrond zijn; 2°. tot erkenning te nopen van de storing, die de zonde hierin aanbrengt, en 3°. tot aanvaarding te lokken van de verzoening aller disharmoniën, die in den Middelaar Gods en der menschen is gegeven.

Oók op staatkundig gebied begon deze richting allengs een spoor te teekenen.

Niet alsof in staatkundige werkzaamheid ooit het streven dezer richting kon opgaan.

Hoe ware dit denkbaar?

Alsof de overtuiging, die we omschreven, zich niet allereerst op persoonlijke behoudenis voor eeuwig moest richten. Alsof ze niet een eigenaardige plooi moest geven aan de inrichting van het huislijk leven, de opvoeding onzer kinderen, den aard onzer verbintenissen. Alsof ze niet in wetenschap en letterkunde een eigenaardig doel beoogen moest. Alsof ze niet, in den geest allereerst kracht zoekend, door inprenting van deugdelijke beginselen, door aankweeking van goede zeden en gewoonten, door bevordering van matigheid en ingetogenheid, bovenal door uitstrooiïng van het zaad des Evangelies en door daden der barmhartigheid, het zuurdeesem van het Christendom moest doen voortgisten!

Daarom herhalen we: óók op staatkundig gebied trad ze op.

Deels bewust, deels onbewust!

Onbewust, in zoover niet weinigen in den lande bij de stembus hun steun aan candidaten dezer richting gaven, zonder iets anders te bedoelen, dan handhaving van het Christelijk karakter onzer nationale wetgeving. Onbewust, in zoover zij zich geen rekenschap gaven van den eisch die hieruit in bijzondere gevallen voor onze wetgeving zou voortvloeien. Onbewust, in zoover slechts dit bij hen vaststond, dat noch aan de Liberalen noch aan de Conservatieve partij langer de handhaving van het Christelijk beginsel, blijkens de uitkomst, kon worden toevertrouwd.

Maar ook bewust, in zoover de meening veld won, dat men in geen kerkelijke partij mocht ontaarden; dat de schoolstrijd slechts een deel van onze taak was; en dat het Christelijk beginsel, mits historisch opgevat, wel ter dege een eigen eisch stelde voor de hoofdquaestiën der staatkunde.

In technische onderscheidingen ligt geen kenmerk voor staatkundige partijen.

Tal van finantiëele, militaire, justitiëele en administratieve vraagstukken missen elke politieke kleur.

Evenmin mag in een meer of minder de beweegreden gezocht worden, die een zelfstandig optreden wettigt.

Denkt men over de hoofdbeginselen, die het staatsbeleid beheerschen moeten, in den lande eenstemmig, dan is er voor eigenlijk gezegde partijen geen plaats.

Daarentegen, indien de overtuiging rijpt, dat de hoofdvoorwaarden, die het staatkundig welzijn moeten waarborgen, worden miskend; indien men inziet, dat de instellingen zelven van den Staat, door haar innerlijke logica, ons naar een toekomst dringen, die het nationaal bestaan in gevaar brengt, het volk dreigt te bederven, de deelen van het volk uit hun natuurlijk verband rukt, en het evenwicht verbreekt dat tusschen Staat en Maatschappij geëischt is, — dan mag men zich niet langer door het verwijt van eigenzinnigheid of betweterij laten terughouden, dan is spreken plicht, meêgaan met anderen onmogelijk geworden, en een zelfstandige politieke partij van zelve geboren, onverschillig of ze haar aanhangers reeds bij duizenden, dan wel nog slechts bij honderden telt.

Schoot zulk een overtuiging eenmaal wortel, dan is ze niet uit te roeien, eer ze haar vrucht voldragen heeft.

Te meer, indien de dampkring haar groei bevordert

Dit nu is ten deze onloochenbaar.

Jarenlang leefden onze Liberalen en Conservatieven is den valschen waan, dat althans op staatkundig gebied voortaan de diepste levensquaestie, die van den godsdienst, buiten spel kon blijven.

In die hypothese school al hun wijsheid.

De tijden dat het godsdienstig beginsel, als het diepste in den menschelijken geest, meê de richting aangaf, die de staatkundige instellingen zouden volgen, waande men onherroepelijk voorbij.

Dat beginsel mocht in private kringen, in het huisgezin, in particuliere vereenigingen, kracht oefenen, niet alzoo zou het voortaan in het heiligdom der staatkunde zijn. Schier spotte men om een voorgeslacht, dat in zijn Kabinetten en raadzalen zich met godsdienstige aangelegenheden had vermoeid.

Die droom heeft thans uit!

In een tiental jaren heeft de heerschende meening te dezen opzichte een ongelooflijke omkeering ondergaan.

Lees de dagbladen, hier en buitenslands; luister in de academische gehoorzalen; raadpleeg de markt der vlugschriften; doorblader de officieele depêches; volg de beraadslagingen der parlementen; sla een oog in de briefwisseling der Kabinetten, en het is metterdaad of men zijn schade poogt in te halen, zooals het godsdienstig en kerkelijk thema schier het bij voorkeur verhandelde is.

Keur dit goed of af, een feit blijft het, o. i. daaruit te verklaren, dat de natiën, langs den ladder der politieke vraagstukken allengs tot de fundamenten van het Staatsgebouw afgedaald, al meer beseffen, dat de laatste hoeksteen van het fundament niet te vinden is, eer men ook voor zijn staatkundige overtuiging een grondslag heeft gevonden in zijn persoonlijke verhouding tot God.

Bedenk dit:

Nog altijd bestaan verreweg de meeste Staten uit burgers *die aan een God gelooven.*

Wat wil dit zeggen?

Immers, dat ze gelooven aan een God *die boven alles staat*; wiens wil geschieden moet; wiens macht over hun levenslot beslist, en wiens zegen alleen hen gelukkig kan maken.

Nu te willen dat deze burgers voor 't *staatkundig terrein* een uitzondering op hun geloof zouden maken, is het *onmogelijke* eischen.

Het *begrip zelf* van een God verzet zich hiertegen.

God almachtig heerscht op *elk* gebied, of Hij *hield* op onze God te zijn.

Er is nu eenmaal geen veranderen aan: Het denkbeeld zelf van een levend God is zoo *volstrekt* mogelijk, duldt *geen uitzondering* en dringt op *elk* gebied door.

Nu moge het u in dagen van *verzwakt* geloof gelukken, de burgers op staatkundig terrein hun God te doen vergeten, maar zóó verdiept dit geloof zich niet weer, of de oude moeilijkheid keert voor u terug.

Nog moeilijker geworden!

Dan toch vindt ge, tegenover deze absoluut *belijdenden*, anderen die even absoluut het bestaan van God *loochenen*.

Ook bij dezen werkt het beginsel door.

Hun ongeloof brengen ze met zich op staatkundig terrein, en ze kunnen niet rusten eer er een Staatsbeleid gevonden is, dat principieel het ongeloof belichaamt.

Niet uit willekeur, maar krachtens de wet der noodzakelijkheid.

Immers, uw Staat, uw wet, uw recht, uw gezag, uw straf zal en moet van gansch andere natuur worden, zoodra ge u hebt vastgezet in de overtuiging, dat er geen God is, dat het uit is met dit leven, dat in stofwisseling alles opgaat.

Dus een kerkelijke partij wilt ge vormen? vraagt liberaal en conservatief ons spottend!

We hooren die laatdunkende benaming rustig aan.

De ure komt en is niet zooverre meer, dat onze huidige Liberalen en Conservatieven beseffen zullen, dat, wat hun juist ontbreekt, die zoo geminachte Kerk is.

Tegen een geestelijk is elk ander dan een geestelijk beginsel machteloos.

Wilt ge dat geestelijk beginsel kortheidshalve, practisch, in het woord »Kerk" aanduiden, ons wèl!

Mits vaststa, dat onzerzijds geen der bestaande kerkvormen als belichaming van dit beginsel erkend wordt.

Ook niet onze Hervormde Kerk.

Van haar, ook al neemt ze orthodoxe allures aan, is niets te hopen.

Ook zij gaat met alle verouderde Kerkvormen, die den raad Gods gediend hebben, in den dood.

Maar in al die oude vormen is de Christelijke geest bezig een nieuw leven, of, beter nog, het oude eeuwig jonge leven in nieuwen vorm te wekken.

Wilt ge die nog rijpende vrucht den eerenaam van Christelijke Kerk leenen, ons te liever!

Maar reeds voor dien vorm rijpend of nog in de oude vormen schuilend, het is de geest van Christus, of, wil men, het is de Christus zelf, met wien ook onze eeuw te doen heeft.

Hij wil haar zegenen, maar zijn doop is een vuurdoop, u koesterend, zoo ge Hem eeren wilt, maar verterend, wie Hem weerstaan durft. Onder de volkeren en natiën óók. (5 Januari '75).

---

8. Bescherming van onvolwassenen bij den arbeid.

Dat de nog niet volwassene, die tot arbeid om loon gebezigd wordt, beschermd dient te worden, is eisch van het oogenblik, gevolg der ontwikkeling die de industrie nam, en postulaat der Christelijke volksopinie.

In zoover is er oorzaak tot verblijding over het besluit, gisteren door de Tweede Kamer genomen.

Het beginsel, dat bescherming behoort verleend te worden, is thans in onze wetgeving, zij het ook in bedekten vorm, opgenomen.

Er is, zoo men over de bezwaren tegen de redactie der wetsartikelen heenstapt, een eerste schrede gezet op een beteren weg.

Dit feit mag geconstateerd.

Wie zich de moeite geeft, de redevoeringen der verschillende sprekers na te gaan, zal bespeuren, dat door allen, op twee na, feitelijk het standpunt is ingenomen, dat een bedreigd deel van de laagste klasse der maatschappij beschermd diende te worden door den Staat.

De indruk, van het lichamelijk en zedelijk bederf, waaraan een deel der arbeidende jeugd blootstond, ontvangen, werkte zelfs zóó magisch, dat men schier over elk bezwaar heenstapte.

Veilig mag worden geconstateerd, dat de bijna eenstemmige aanneming, waarin het ontwerp zich bij de eindstemming mocht verheugen, uitsluitend aan dit philanthropisch gevoel is dank te weten.

De voorsteller, die niet uit philantropische beweegreden, maar uit nuchtere beschouwing over den samenhang onzer maatschappelijke toestanden, verklaarde te handelen, vond voor zijn denkbeeld bij niemand ondersteuning dan bij den heer Stieltjes.

Bezien we echter de zaak van naderbij, dan wordt onze blijdschap aanmerkelijk getemperd.

Bescherming wordt geëischt voor de geheele klasse onzer onvolwassenen, minstens voor alle kinderen, knapen en meisjes, die men tot loonarbeid bezigt, tot op hun zestiende jaar, voor de meisjes zelfs nog langer. Een bescherming wordt geëischt, die niet slechts het te veel en te zwaar werken voorkomt, maar ook het gevaar van machinerie en bedorven dampkring tegengaat. Een bescherming eindelijk, die aan den strijd een einde maakt, die tusschen arbeid en onderwijs bestaat, een worsteling waarvan het kind en de knaap het slachtoffer is.

Ziedaar de eisch. Zien we thans wat verkregen werd.

Geen bescherming is verleend aan knapen en meisjes boven de twaalf jaren.

Geen bescherming is verleend aan kinderen van wat leeftijd ook, die voor persoonlijke en huislijke diensten worden gebezigd.

Geen bescherming is verleend aan kinderen, van wat jaren ook, die op het land in dienst worden genomen.

Geen bescherming is verleend tegen gevaar van machinerie of bedorven atmosfeer.

Geen bescherming is verleend, die den strijd tusschen arbeid en onderwijs wegneemt.

Ziehier al wat gewonnen is: kinderen onder de twaalf jaren zullen niet meer in fabrieken of werkplaatsen arbeiden.

Op ambacht neemt men kinderen onder de twaalf jaar weinig. Volgens de statistiek der Staatscommissie werkten op de verschillende fabrieken niet meer dan een duizendtal kinderen van deze categorie. Vergelijkt men dus het aantal kinderen, dat bescherming noodig had, met het aantal aan wie door deze wet metterdaad bescherming verleend wordt, dan verkrijgt men stellig niet meer dan hoogstens *vijf* percent.

En welk een bescherming wordt dan nog aan dit kleine aantal verleend?

De fabrieken en werkplaatsen worden hun ontzegd; *overal elders* blijven ze onbeschermd.

En dat uiterst schrale resultaat is dan nog verkregen ten koste van een willekeurige bepaling, die in artikel één het in dienst arbeiden van alle kinderen onder de twaalf jaren kortweg verbiedt.

Zonderlinge wet.

Artikel één zegt u: Geen kind onder de twaalf jaar mag in dienst arbeiden.

Nu zoudt ge denken, dat althans, afgezien van het willekeurige der bepaling, deze gansche categorie van kinderen vrij was.

Maar neen, een volgend artikel zondert even ongemotiveerd verreweg het *grootste deel* dezer categorie uit.

Is het niet of ge een wet maakt: Niemand mag jagen, maar in een volgend artikel er bij voegt: Uitgezonderd worden die een acte hebben.

Komt thans het voorstel er niet feitelijk op neêr, alsof geschreven ware: Loonarbeid van kinderen onder de 12 jaren is verboden in fabrieken en werkplaatsen?

Waarom ging men niet verder? Waarom bepaalde men zich tot zoo schuchteren stap?

Lag het aan den voorsteller?

Stellig neen, hij zou zich willig tot meer hebben laten vinden.

Lag het aan de Kamer?

Ook dat gelooven we niet. Een Kamer die bijna eenstemmig zulk een wetsvoorstel aanneemt, toonde genoeg aandrift, om door te tasten.

Waaraan de schraalheid van het resultaat dan te wijten?

Ons dunkt, aan drieërlei oorzaak.

Vooreerst aan den *Minister van Binnenlandsche Zaken*.

Deze toch had eerst verklaard, niet tot het indienen van een voorstel gezind te zijn.

Thans lei hij de verklaring af, dat gezetter studie van het onderwerp hem van meening had doen veranderen.

Ware, zoo vragen we, die gezetter studie in een Minister van Binnenlandsche Zaken geen plicht geweest, eer hij zijn eerste ontwijkend antwoord gaf?

Werd hij daardoor geen oorzaak, dat een Kamerlid het initiatief nam tot een wetsvoorstel, dat alleen door een regeering behoorlijk kan worden voorbereid?

Was het wel een blijk van onbepaald vertrouwen in 's Ministers activiteit, dat de Kamer, ook na zijn tweede verklaring, de voorkeur gaf aan dit schrale voorstel boven zijn betere beloften?

Een tweede oorzaak lag in de overhaasting, waarmeê de Kamer naar een resultaat drong.

Dat ze het beginsel wilde uitspreken. was natuurlijk; dat ze zelfs nu reeds een keuze tusschen de twee systemen wilde doen, was te begrijpen; dat ze des noods een noodwet voor het oogenblik had gemaakt, ware verklaarbaar geweest; dat ze zelfs van den Minister nog pertinenter verklaring had uitgelokt, kon op haar weg liggen, maar verder had men niet behooren te gaan.

Ook een wet vereischt, zal ze afdoende werken, een ernstige voorbereiding.

Die ontbrak. Niet wijl het den heer Van Houten aan ijver faalde, maar wijl voorbereiding voor zulk een wet alleen geschieden kan door de Regeering.

Een laatste oorzaak schuilt o. i. in de Schoolwet van 1857.

De voorsteller heeft het thans proefondervindelijk gezien, dat deze wet aan alle afdoende bescherming, in meer dan banalen zin, in den weg staat.

Achtereenvolgens is dan elke lettergreep, die op het onderwijs betrekking had, uit de wet verdwenen.

Eerst Artikel zes over den leerplicht, doordien hij het zelf terugnam.

Daarna de eisch van geregeld schoolbezoek in Art. 3, door het amendement des heeren Van Zuylen.

Dit zal zoo blijven, tot men de strijdende partijen op het stuk van onderwijs althans in deze overtuiging vereenigt: dat de wet van '57 herziening eischt.

Bescherming, die niet tegen derving van een goede opvoeding veiligt, is geen bescherming.

Die bescherming is niet te verleenen zonder invoering van leerplicht.

Leerplicht kan niet ingevoerd, tenzij oplossing der schoolquaestie gevonden worde.

Wil dit zeggen, dat tot zoolang niets meer te doen is?

Integendeel.

Hartelijk hopen we, dat de Minister van Binnenlandsche zaken, getrouw aan zijn beloften, spoedig met een degelijk wetsvoorstel zal optreden, waarbij deze schrale wet vervallen wordt verklaard en de bescherming worde uitgestrekt zoover als dit, behoudens de wet van 1857, maar eenigszins kan.

Slechts hierop wilden we wijzen, dat ook zúlk een ministerieel voorstel nog altijd gebrekkig zal blijven, zoolang de Schoolwet van 1857 blijft, en hieraan een nieuwen aandrang ontleenen, om, door saamwerking van alle partijen, de oplossing der schoolquaestie althans te beproeven. (7 Mei '74).

---

9 De fatale wet voor den arme!

Heel de schoolquaestie is een quaestie van arm of rijk.

Zijt ge zeer rijk, dan bestaat er voor u persoonlijk, ook al waart ge met een twaalftal kinderen gezegend, geen schoolquaestie hoegenaamd, noch bij het lager, noch bij het middelbaar, noch bij het hooger onderwijs.

Immers, vindt ge dan in de eerste opvoedingsjaren voor uw kind geen Christelijke school, dan ontbiedt ge voor veel geld een Christenman als gouverneur of een Christenvrouw als gouvernante.

Is er dan in de plaats van uw inwoning geen Christelijke hoogere burger-

school of Christelijk gymnasium, dan zendt ge uw zoons naar een Christelijke kostschool of des noods naar Eaton

En zelfs, indien ge de Academiën van uw land niet vertrouwt, blijft ge nog vrij en stuurt uw jongelingen naar Lausanne of Edimburg.

Zijt ge rijk, zeer rijk, kunt ge voor elk kind 's jaars honderden bij honderden besteden, dan, natuurlijk, neen, dan bestaat er voor u geen schooldruk, dan zijt ge vrij man en doet wat ge wilt.

Maar .... wee u, als ge zooveel geld niet hebt.

Dan, ja, dan moet ge, ook al zijt ge nog een zeer fatsoenlijk, welgesteld man, dan moet ge uw knapen wel naar de onchristelijke hoogere burgerschool of het niet-Christelijke gymnasium zenden. Dan kunt ge aan een expeditie uwer zoons naar Schotland of het meer van Genève eenvoudig niet denken.

En hebt ge nóg minder, behoort ge tot de lieden, die brood, ja, en meer dan dat, maar toch hoogstens een ordinair burger-inkomen hebben, dan begint uw lijden zelfs nog vroeger dan de gymnasium-jaren, en wordt ge, om tegen wil en dank uw kind te sturen waar ge het niet hebben wilt, reeds gedwongen bij de lagere school.

Stellig in acht honderd van de twaalf honderd landsgemeenten kúnt ge dan voor uw kind geen school met den Bijbel hebben.

De schoolopvoeding van uw kind toch kost f 25,— indien ge er minstens 80 andere kinderen op eenzelfde school bij kunt zetten.

Maar indien dat getal tot 32 daalt, stijgen die kosten per kind reeds tot f 40.

Moet ge het met uw tienen betalen, reeds tot f 120, en zoo aldoor: hoe minder kinderen, hoe meer het u kost.

Zijt ge nu arbeider, daglooner, man van kleine nering of bedrijf, zoodat ge hoogstens voor elk uwer drie kinderen een gulden per maand kunt uitleggen en dat nog niet dan met moeite, dan moet van tweeën één gebeuren: òf vrienden moeten u bijspringen, òf uw kind moet naar de school, waar de Bijbel naar de wet niet mag zijn.

Dat bijspringen der vrienden nu is nog mogelijk, indien er velen met u op uw dorp een Bijbelschool wenschen. Dan moet er de helft wel bij, maar vindt ge de andere helft toch licht onder elkander

Maar wee u! als die velen er niet zijn, en er op uw dorp b. v. slechts voor een dertig kinderen een Bijbelschool verlangd wordt!

Dan toch zijt ge niet te helpen.

Met den besten wil niet te helpen.

Dan kost het schoolhouden zoo enorm duur, dat gij het niet kunt betalen en uw vrienden het niet kunnen betalen, en ge, buiten machte om de f 40 per jaar en per kind òf op te sparen òf op te bedelen, kort en goed voor de keuze staat: »Mijn kind òf naar geen school òf naar de openbare!"

Dat zijn de feiten.

Zoo staat het in het land.

Dát is het schreiende onrecht, dat, nu reeds heerschende, door deze fatale wet nog verergerd wordt.

Want zie, wat Burgemeester Den Tex of Burgemeester Van Vollenhoven er ook tegen in mogen brengen, het is, helaas! niet weg te redeneeren, dat deze fatale wet een privilege voor de bemiddelden schept, waarvan de armeren verstoken zijn, tenzij ze als aalmoes van Kerk of particulier ontvangen, wat hun neutrale buurman van den Staat ontvangt als een recht.

Vrijheid om een school met den Bijbel op te richten, hebt ge, o voorzeker!

De wet is zoo vrijgevig als zich slechts denken laat.

Een school met Gods Woord hebben, kunt ge, mits ge die school betaalt.

Let wel, na vooraf aan buurmans school te hebben meêbetaald

En te hebben betaald wat uw huisgezin aan woning, kleeding, voeding enz. kost.

En als ge nu bij geen mogelijkheid in de verte dat betalen kunt?

Dan moeten uw vrienden maar voor u betalen!

En als die nu niet kunnen of niet willen? Wat dan?

Ja, wat dan?

Dan, mijn broeder, uw ziele weet het en Kappeyne weet het en al de leden

der Kamer en alle burgemeesters van het land weten het: dan moet ge uw kind wel naar de openbare school zenden, of uw kinderen laten opgroeien in het wild.

En daarom is het zoo volkomen waar, wat we dezer dagen telkens predikten · In Nederland bestaat de mogelijkheid, dat elk, die zulks verlangt, zijn kind naar een school met den Bijbel zende, de rijkeren alleen uitgezonderd, niet.

Dit juist is het fatale van deze wet voor den armere.

Daarin ligt al het krenkende van het ons aangedane onrecht.

Dat is het onedele, dat de liberalisten hebben bestaan, en dat wij dus ook wel onder woorden mogen brengen.

Met vreugde mag er bijgevoegd: »Dát is ook de grondtoon van wat we den Koning zullen zeggen!"

De rijkere vrij, de armere gedwongen! dat is juist het grievende van dit fatale ontwerp, waartegen we redres zoeken bij onzen Vorst. (23 Juli '78).

10. Vakverbonden en Arbeidsvennootschappen.

Aaneensluiting vertienvoudigt de kracht.

Een »hoop zielen op een stuk grond," gelijk Da Costa het uitdrukte, is weêrloos; tot een volk aaneengesloten, zijn ze onweêrstaanbaar.

Honderd landlieden, met zeis en jachtgeweer te hoop geloopen, worden voetstoots teruggeworpen; gedrild en saâmgesloten tot een compagnie wèl uitgeruste soldaten, vormen ze een muur.

De kracht der saâmwerking, die in degelijke aaneensluiting rust, is onberekenbaar.

Dit is ook door hen ingezien, die arbeiden om loon.

Op tweeërlei wijs is hunnerzijds saâmwerking tot stand gebracht.

Die twee stichtingen, uit Engeland herkomstig, rusten de éene op het corporatieve, de andere op het coöperatieve beginsel.

»Werkliedenvereeniging" pleegt men ten onzent de corporatie te noemen.

De andere stichting noemt men bij voorkeur: coöperatieve Vereeniging.

Beide minder teekenende benamingen; reden waarom wij de eerste vakverbonden, de tweede arbeidsvennootschappen noemen. De zaak spreekt zich dan uit in den naam.

»Vakverbond" is een vereeniging van arbeiders, werklieden of gezellen, die, om loon hun arbeid verhurend, werken in eenzelfde vak. Ze geven in nieuwen vorm terug, wat de oude gilden eertijds in gebrekkiger vorm boden: aaneensluiting van arbeiders in eenzelfde vak. Een »vakverbond" is een vereeniging van smidsgezellen, van timmerlieden, van metselaars, enz.

Een »arbeidsvennootschap" daarentegen heeft met de eerste soort van vereenigingen niets gemeen, en bedoelt de aaneensluiting van eenige arbeiders om voor eigen rekening zaken te doen. Ze ontvangen dan geen loon, maar deelen saâm de winst die behaald werd. Er is dan geen oorzaak, waarom ze tot eenzelfde vak zouden behooren. Willen eenige timmerlieden, metselaars, schilders en behangers saâm een vennootschap sluiten, om voor eigen rekening huizen te zetten, dan heeft er een vereeniging plaats van gezellen uit allerlei vakken en blijft niettemin het karakter van arbeidsvennootschap ongedeerd.

De aard van beide soort vereenigingen loopt dus geheel uiteen; zoo zelfs dat ze als elkanders tegenvoeters te beschouwen zijn.

Ook onder hen die met de hand arbeiden, bestaat uitteraard verschil van lichaamskracht, vlugheid, vatbaarheid, arbeidzaamheid en doorzicht Noem ze de zwakkere en de sterkere broeders.

Nu spreekt het van zelf dat de minder vluggen en vatbaren nooit in staat zullen zijn een arbeidsvennootschap op te richten; of voor het minst dat, indien ze het waagden, de onderneming op totale mislukking uit zou loopen.

Vereenigen zich daarentegen de uitmuntendsten uit verschillende vakken om saâm een zaak te drijven, dan bestaat er alle kans, niet slechts van slagen,

maar van uitstekend slagen, daar geen architect of ondernemer over zulk een corps arbeiders te beschikken heeft.

De arbeidsvennootschappen zijn dus even veel belovend voor de sterkere, als onbereikbaar voor de zwakkere broeders onder den arbeidenden stand.

Het omgekeerde grijpt tot op zekere hoogte bij de vakverbonden plaats.

In die soort verbonden staat de sterkere en de zwakkere op één lijn. Men verbindt zich om saâm te loopen en kan den pas dus niet grooter nemen, dan de kracht der zwakkeren gedoogt. Hieruit vloeit voort, dat de uitmuntende arbeiders het voordeel van hun uitnemendheid verliezen en afstaan ten bate der zwakkeren.

Op dit verschil dient gelet.

Organiseeren zich de arbeidsvennootschappen buiten verband met het overig deel der arbeidersklasse, dan heeft men te wachten:

1°. dat de knapste werklieden zich als keurcorps bijeen zullen voegen, en dat derhalve uit het stel arbeiders, dat op de particuliere winkels werkt, allengs de beste krachten zullen verdwijnen, om de zwakkeren alleen te laten;

2°. dat deze arbeidsvennootschappen, tot eenigen bloei gekomen, op haar beurt arbeiders in dienst zullen nemen, om bij voortgaand succes geheel den arbeid aan gehuurde werklieden over te laten;

3°. dat dusdoende de uitnemendste werklieden zullen ophouden aan den arbeid deel te nemen, over zullen gaan in de klasse der burgerij en uit dien hoofde belangen zullen verkrijgen, aan die der arbeiders juist tegenovergesteld.

Dit toont overtuigend, dat de arbeidsvennootschap wel dienst kan doen, om enkele tientallen uit den arbeidersstand tot een hoogere maatschappelijke positie te brengen, maar nooit als middel mag worden aangeprezen om het vraagstuk van de arbeidende klasse op te lossen.

Daartoe zou de arbeidsvennootschap slechts onder het dubbel beding kunnen strekken: dat 1°. elk in dienst nemen van andere werklieden was uitgesloten, en 2°. dat de vennootschap op voet van o n g e l ij k h e i d in dier voege werd gesloten, dat elks aandeel in de winst door de mate van zijn werkkracht, vlugheid en vatbaarheid bepaald werd.

De heer Kuyper heeft dit, ons dunkt alleszins juist, in zijn repliek bij het debat van 30 November aangegeven, toen hij zeide:

»Vergun mij de wedervraag: oordeelt ook gij dan niet dat het regelen van den rechtstoestand der coöperatieve vereenigingen, afgescheiden van het organisme van den arbeidsstand, eer ten nadeele dan ten voordeele van de lagere klasse strekken zal?

»Geldt dan de zoo dikwijls reeds gemaakte en ook in de G i d s door professor Quack herhaalde opmerking niet, die ook den Minister ter overweging zij gegeven, dat het organiseeren van coöperative vereenigingen de strekking heeft om met den werkenden stand te doen wat het hof eertijds met den adel deed, met het doel om zijne macht te fnuiken, om namelijk zijne beste elementen naar het hof te lokken en daardoor van den overigen adel af te scheiden? Zoo zal men ook hier geen ander resultaat verkrijgen dan dat de beste elementen der arbeidende klasse naar een hoogeren stand worden overgebracht en deze van haar natuurlijke hoofden beroofd wordt. De coöperative vereenigingen zijn een uitstekend middel tot zedelijke verheffing van den werkman, maar regelt men ze eenzijdig, buiten verband met het arbeidsrecht, dan worden ze slechts de toepassing van Guizot's wachtwoord in zijne doctrinaire periode: E n r i- c h i s s e z - v o u s."

Professor Quack schreef in gelijken geest op blz. 184—5 van zijn jongste G i d s-artikel:

»Niet voor de massa, slechts voor de besten onder hen werkte die andere hefboom der arbeidersklasse: het coöperatie-stelsel. Dat coöperatie-idée staat ongetwijfeld hooger dan het begrip der trades-unions. Terwijl de trades-unions de onderscheiding van patroon (kapitalist) en arbeiders blijven erkennen, willen de leiders der coöperatie die onderscheiding opheffen. Men gaat dus verder. Doch juist om die reden is coöperatie meer de zaak der élite van de werklieden; zij

is bijna een onbereikbare zaak voor de massa. De massa kan desnoods een corporatie, geen coöperatie vormen. Die dit laatste mogelijk achten, gaan van de onderstelling uit, dat alle menschen gelijkelijk voortreffelijk in moreel opzicht kunnen wezen. Zelfs het resultaat van Rochdale geeft voedsel tot het vermoeden, dat de scheiding tusschen kapitalist en loonarbeider te lange leste weder opkomt; arbeiders werden toegelaten die geen aandeelhouders waren: zoodat dan de arbeiders-quaestie weder niet in hun geest opgelost wordt. Niettemin kan men het coöperatie-idée, mits het maar niet als panacée wordt opgevat, niet te hoog prijzen. En voortreffelijke diensten heeft het aan de Engelsche arbeiders bewezen."

Het oordeel, dat men ten dezen velt, wordt geheel beheerscht door de vraag: Beschouwt ge de maatschappij als een hoop zandkorrels, dan wel als een levend organisme, met onderscheiden geledingen, waarin ook de arbeidersklasse een eigen groep vormt? (8 December '74).

11. Koningsmoord.

Hoe weinig de leiders der Joodsch-liberalistische pers in de geschiedenis thuis zijn, kwam zelden sterker uit, dan in hun spreken over de herhaalde pogingen tot koningsmoord, die slag op slag de consciëntie onzer huidendaagsche staatslieden, het laatste half jaar, verontrusten kwamen.

Te Berlijn, te Madrid, nu ook te Napels, staat bloeddorst naar het leven niet van een schuldigen, maar van een zelfs geliefden vorst.

Naar het leven van dien vorst, niet wijl hij het volk vertrad, het volk uitmergelde of 's volks belangen verspelen dorst, maar alleen wijl, en eeniglijk omdat, en uitsluitend overmits, hij vorst is.

Met koningsmoord in den volstrektsten zin heeft men te doen; met moordaanslag niet op den stamhouder zelf der dynastie, maar op den drager der Kroon als zoodanig.

Dit schriklijk feit nu begint, vooral in zijn herhaling, de gemoederen onzer toongevende mannen te verontrusten.

Neen, zóó hadden ze het zich niet gedacht!

Een enkele schok ware nog zoo erg niet geweest. Maar dat telkens weêr, dat overal, dat al brutaler uit den hoek schieten van koningsmoordenaars, verkrijgt dan toch eindelijk ook in hun oog een bedenkelijk karakter.

Zoo kan het niet blijven voortgaan.

Hier openbaart zich een gruwel, die op alle manier gestuit dient te worden.

Kan het — dan zonder, maar desnoods dan met uitzonderingswetten.

En de helden die bij dit weêr en weêr aanvallen op koningen nog het beste varen, zijn de Liberalisten in Duitschland, die hun geestverwanten elders reeds met zekere preutschheid afvragen, of hun rechtsomkeert nu wel zoo heel erg was!

Maar wat nu het opmerkelijkst in dezen ganschen loop van zaken wordt, is de eenparigheid, waarmeê deze misdadige aanslagen door geheel de Joodsch-liberalistische pers op rekening worden geschoven van de . . . . sociaal-democraten.

De sociaal-democraten zijn voor haar trawanten door heel Europa de groote, de onverbeterlijke, de eenige schuldigen.

Aan de sociaal-democratie dient de wrake gekoeld!

Zij zal voor »zondebok" dienst doen en in de woestijn worden uitgedreven.

En onder dat alles wascht het Liberalisme zich in onschuld de handen; en, steeds meer naar rechts zwenkend, begint ze al vaster haar valsche positie in te nemen van »parti de l'ordre moral".

Wat de clericalen in Frankrijk tegen de Gambetta's dreven, dat drijft zij thans tegen de mannen der Phrygische muts, en wat de verstokte conservatieven in het landsheerlijk Pruisen nog onlangs tegen de »Fortschrittler" ondernamen, dat ontziet zij zich niet, thans op te zetten tegen de lieden van Marx en Bebel.

Hier tegenover nu komt het ons plichtmatig voor, drieërlei in herinnering te brengen.

1. Dat de koningsmoord niet in de donkere sluiphoeken van het Berlijnsche volk is uitgevonden, maar onder de prachtige gewelven van het Heidensche Athene, en wel door mannen van eer en aanzien, gevierde wijsgeeren, volkstribunen van naam.

»Tyrannenmoord", gelijk het toen heette, was niets dan het verzet van den revolutionairen geest tegen het monarchaal begrip.

Een tyran heette in Griekenland niet een geweldenaar of volksvertrapper, maar elk man, die, niet voor een republiek, monarchaal regeeren wou.

De Keizer van Duitschland, de Koning van Spanje en de Koning van Italië, hoe uitnemend ook, vallen naar dien maatstaf natuurlijk meê onder de verfoeide categorie der tyrannen.

2. Dat de invloed van den Griekschen geest, zoodra hij machtig werd, steeds weêr op »Tyrannen"-, d. i. koningsmoord, uitliep.

Zoo te Rome, waar de Grieksche studiën hoogelijk bloeiden en Caesar door den dolksteek der hoogstfatsoenlijke Brutussen viel.

En zoo ook in de dagen der r e n a i s s a n c e, toen, heel Europa door, de koningsmoord door de uitnemendste rechtsgeleerden en de populairste schrijvers openlijk en stoutweg verdedigd werd.

3. Dat uit de consequentiën van dezen heidenschen geest in de achttiende eeuw gelijktijdig èn het Voltairianisme èn het revolutionaire staatsrecht geboren zijn.

De Encyclopaedisten waren geesteskinderen der Renaissance, en hebben er zich aan moê gearbeid, om alle ontzag voor wat hoog is uit te roeien in 's menschen borst en de vrije wilkeur van het individu op den troon te zetten.

Dorst naar het bloed der koningen is nu nog een uitzondering, maar was epidemisch geworden, toen de vaderen van onze liberalistische helden in demonisch gejubel dansten om het schavot der Bourbons.

4. Dat deze verderfelijke invloed van den Grieksch-heidenschen geest een tijdlang zóó zelfs in de kerk binnensloop, dat Jezuïeten vóór koningsmoord pleitten, mannen uit de Hervormingseeuw naar den dolk verwezen, en Karel I onder den invloed derzelfde beginselen viel.

En 5. dat ook heden ten dage dezelfde heidensche geest almeer het hoofd opsteekt, om in een moderner vorm, maar toch even beslist, het bloed der koningen te eischen, en dat alzoo de Liberalisten door den boom te prijzen en zijn vrucht te laken, óf van ondoordachtheid blijk geven òf schuldig staan aan huichelarij.

Zie, er is »geen vreeze Gods in hun hart", zegt de Schrift, »en ze zien de hoogheid des Heeren niet aan!"

Daarin en daarin alleen schuilt de wortel van het kwaad.

En op dien éénen wortel groeiden èn het keizerrijk Rome met zijn smadelijken glans, èn de renaissance met haar bestialiteit tot in de poorten van Rome, èn de bacchanalen der Sansculottes en Septembriseurs, èn het petroleusen-gejubel dat om de brandende Tuileriën opging, èn zoo nu ook de systematische ondermijning van al wat staat, door de sociaal-democraten.

Maar of ge nu op deze schandelijke buitensporigheden het oog slaat of het oor in de deftige raadzaal te luisteren legt naar de coryphaeën van het Liberalisme, het verraadt al één oorsprong.

Het is het pelagianisme, dat zelf God; het is de revolutiegeest, die zelf koning wil zijn, en die daarom in pers en raadzaal en clubvertrek om strijd eerst het geloof aan God en dan den eerbied voor den koning afbreekt.

De zuil met het standbeeld!

Of, als ge van onder de zuil het voetstuk wegtrekt, m o e t dan ook èn zuil èn beeld niet vallen? (21 November '78).

12. Tweeërlei Democratie.

I.

Bij ons opstel over de gebreken van ons kiesstelsel en de deugden van dat van Hare, beriepen we ons op het belangrijk artikel over Democratie en constitutioneele Monarchie in de Gids voor April.

Onze instemming daarmee is echter niet onverdeeld. De Schrijver gaat van grondstellingen uit, die we onmogelijk kunnen deelen en komt dus natuurlijk tot resultaten, die ons zeer tegen de borst zijn. Een korte nalezing, ten bewijze dat we, door met hem in te stemmen in de vraag om een beter kiesstelsel, nog niet hetzelfde doen dat hij doet, zijn we daarom aan onze beginselen verplicht en stellen we ons thans tot taak.

In de eerste plaats wilden we opmerkzaam maken op de onwillekeurige hulde, die ook hier weer aan onze richting gebracht wordt. »In verhouding tot de kiezers, zegt de heer L., worden de eischen van den constitutioneelen regeeringsvorm door niemand beter begrepen en in toepassing gebracht, dan door den heer Groen."

Inderdaad bevatten deze weinige woorden de aanwijzing van een voortreffelijkheid onzer richting, die, het zij zonder aanmatiging en ter eere van haar beginsel gezegd, haar den voorrang verzekeren boven elke andere op staatkundig gebied.

Die voortreffelijkheid ligt in de vereeniging van gezag en vrijheid, die alleen krachtens haar beginsel kan worden verwerkelijkt.

Onze richting gelooft dat het gezag van Boven komt, en dat de overheid dáárom door ons moet worden geëerbiedigd, wijl zij niet willekeurig, door zich zelve of door de wufte stem der menigte, tot regeeren geroepen werd, maar door God zelf in zijnen naam met die taak werd belast.

Doch onmiddellijk naast het geloof aan den goddelijken oorsprong van het gezag, stelt zij deze onomstootelijke waarheid, dat de overheid zelve op hare beurt eerbiedig buigen moet voor het hoogste gezag, voor het gezag van God zelf, gelijk dat in zijn Woord zich uitspreekt, en dat zij dus ruimte laten moet voor het geweten, om de uitspraken van dat Woord te hooren niet slechts, maar er zich naar te gedragen in het leven.

Onderwerping aan het gezag der overheid om Gods wil, maar ook eerbiediging door de overheid van het gezag Gods, gelijk zich dat aan het geweten van den onderdaan openbaart, zijn de beide lijnen, waarlangs zij zich beweegt.

Om dit laatste niet slechts schijn, maar werkelijkheid te doen zijn, erkent zij het recht van den onderdaan om de Regeeringsdaden te controleeren en met gepasten eerbied, maar met fierheid en beslistheid tevens, zijn rechtmatige wenschen aan de overheid te doen kennen.

Dit verklaart waarom de heer Groen, die jaren lang de rechten der Kroon tegen de aanmatigingen van het liberalisme verdedigde, ook aan de andere zijde niet aarzelde, als plichtsgevoel hem drong, voor de vrijheid van het onderdrukte geweten in de bres te staan, en tegenover het misbruik, dat men Oranje van zijn macht wilde doen maken, zich te beroepen op wat van den aanbeginne onzer historie af, de schoonste roeping van het huis van Oranje geweest is. In beide gevallen streed hij voor dezelfde zaak.

Tegen het liberalisme hield hij de waarheid staande, dat alle macht uit God is en zijn plaatsvervanger op aarde.

Tegen de Regeering daarentegen, van Willem I bijvoorbeeld, bepleitte hij het recht des gewetens om in zake den godsdienst geen menschengezag boven zich te dulden en alleen rekenschap van zijn doen te geven aan God.

In beide gevallen was het de gehoorzaamheid aan den wil des Allerhoogsten, waarvoor zijn beginsel hem deed opkomen, gelijk die òf door de overheid òf door den onderdaan werd overtreden, en wat hem recht gaf beide afwijkingen te bestrijden, was juist het beginsel, krachtens hetwelk noch het gezag der overheid

willekeurig, maar aan door God gestelde wetten onderworpen, noch de volkswil ongeregeld zijn mag, maar aan de uitspraken van zijn Woord gebonden moet blijven.

De lofspraak is dus in geenen deele te hoog, dat onze richting de eischen van den constitutioneelen regeringsvorm het best begrijpt en in toepassing brengt, in zoover zij, door de contrôle op de Regeeringsdaden, beide in het parlement en in de pers, het volk een ruim aandeel geven wil aan de staatsmacht, gelijk de heer Thorbecke het genoemd heeft, en zelfs zou zij in dien zin met volle recht democratisch kunnen heeten, in den goeden zin van het woord.

Om recht te doen verstaan wat we bedoelen, komen we hierop echter terug.

(De Heraut, 28 April '71.)

II.

Democratisch in den goeden zin des woords, noemden we onze richting; en dat woord eischt nadere toelichting.

Immers — en dat vooral wilden we tegenover de Gids in het midden brengen — er is tweeërlei democratie.

De stelling althans van den schrijver van het bewuste artikel, dat Gods wereldorde nu reeds duidelijk wijst op de toekomstige volledige zegepraal der democratische beginselen, kunnen we slechts onder beneficie van inventaris aanvaarden.

Is het wel waar dat Gods wereldorde wijst op de toekomstige zegepraal dier democratische beginselen, welke we heden ten dage overal in de samenleving ontmoeten en op welke de schrijver in den aanhef van zijn artikel een zoo hooggestemde lofspraak houdt?

Maar welke democratie bedoelt ge? is dan de vraag die daartoe allereerst beantwoord moet worden: die van het hedendaagsche Frankrijk of van Amerika? Van Tocqueville of van Mirabeau? Van 1789 of van ònze kloeke vaderen? Want dat er een diepgaand verschil in wezen tusschen beiden bestaat, zal niemand ontkennen.

De Amerikaansche democratie, bijvoorbeeld, is, wat haar oorsprong betreft, door en door godsdienstig.

Zij werd geboren uit het verzet van het Christelijk geweten tegen de ongeoorloofde bedoeling van het wettig gezag, om dat geweten geweldaadig te onderdrukken. Zij was de welgelukte poging, zoowel bij de Puriteinen van Massachusetts als bij de Hollanders van New-York, om het wettig gezag, dat het spoor bijster geraakt was, weder op den rechten weg te plaatsen en het op nieuw te gronden op den geopenbaarden wil van God.

Vandaar dat de Staatsinstellingen van Amerika, ofschoon door en door gedrenkt met het beginsel der maatschappelijke gelijkheid, zulk een sterke voorliefde voor orde en wet en voor het gezag der overheid blijven ademen.

De Fransche democratie daarentegen is uit haren aard ongodsdienstig; een verzet, niet alleen tegen een macht, die haar bevoegdheid te buiten ging, maar tegen alle macht en gezag, dat aan iets anders zijn recht wil ontleenen dan aan den wil der meerderheid, den wil van het souvereine volk.

Wel vonden de democratische beginselen in Frankrijk aanleiding om zich te doen gelden in de misbruiken, waaraan het wettig gezag zich eeuwenlang had schuldig gemaakt, en hadden ze, als protest van het onderdrukte volk tegen de overschrijding der door God aan het gezag gestelde perken, een betrekkelijk recht.

Maar uit de leus waaronder dat protest van den beginne aan zich uitte; uit het beginsel van vrijheid, gelijkheid en broederschap, dat men voorop zette; bleek al dadelijk, dat men de ordeningen Gods verwierp, die in geen enkele sfeer der schepping, bezielde zoo min als onbezielde, volkomen gelijkheid gewild heeft en overal verschil van standen en rangen, van hooger en lager, van meer en minder, gesteld heeft.

Dat niets minder dan dit wegcijferen der goddelijke orde het doel der eerste democraten was, werd door de volgende revolutiën in het helderst daglicht gesteld. Oók die van '48, óók die van '70 is aan het beginsel van gelijkheid, in den zin van anarchie, getrouw gebleven en beiden hebben zich toch met geestdrift steeds de wettige dochters der eerste Fransche Revolutie genoemd.

De vraag is dus: tot welke van beide soorten behoort de democratie, die we veld zien winnen om ons heen? Is haar bron datzelfde godsdienstig, in het vrijgemaakt geweten wortelend, verzet tegen willekeur en dwang, dat aan het machtig Amerika zijn ontstaan gaf; of is het diezelfde geest van oproer en verzet, van doodelijke vijandschap tegen al wat door zijn gezag aan Gods gezag herinnert of daaraan steun ontleent, die haar ook thans te voorschijn roept en sedert '89 Frankrijk niet alleen, maar alle landen van Europa meer of minder fel bestookt heeft?

Gaat men tot de organen der democratie in ons land om antwoord, dan behoeft men niet lang op inlichting te wachten.

Openlijk nemen zij »het volk", gelijk dit thans in Parijs gebied voert, in bescherming. Wat de beschaafde wereld met huivering aanziet en angstig vragen doet, wat de toekomst zal baren, is voor hen een heilvulkaan, waaruit de gouden eeuw voor de kranke maatschappij zal opdagen. Neemt men haar minder geavanceerde organen ter hand, om te zien op welken grond zij de zegepraal der democratie begeeren, dan ontdekt men ook daar niets, dat aan den godsdienstigen grondslag van Amerika's republiek denken doet, en leest men veeleer tusschen de regels, dat wie thans de democratie voorstaan, afgedaan hebben met elk gezag dat van boven komt, en alleen dat gezag erkennen en gehuldigd willen zien, dat van beneden komt en zich steunt enkel en alleen op den souvereinen wil des volks. Dit laatste natuurlijk uitsluitend in den zin van d e m e e r d e r h e i d gebruikt, want het ligt in den aard van het begrip der gelijkheid, dat het geen plaats heeft voor afwijkende meeningen of voor minderheden, die de stoutheid hebben van het algemeen te verschillen.

Is het alzoo waar, dat de democratische geest van gelijkheid, dien we alom om ons heen naar uitbreiding en volledige zegepraal zien streven, niets gemeen heeft met dien anderen, die bij onze vaderen en ook in Amerika zijn kracht en levensvatbaarheid heeft getoond; gelooft men met ons, dat wat de democraten van onzen tijd drijft, niets anders is dan de meer of min verwijderde verwantschap met het onheilig verzet tegen de ordeningen Gods, dat een kleine eeuw geleden in Frankrijk uitbrak, en nog en op nieuw de volken van Europa trillen doet in bange verwachting van hetgeen komen kan, — dan zal men ook toestemmen, dat het niet G o d s wereldorde is, die op de zegepraal dier verderfelijke beginselen wijst, al geeft men toe, dat de naaste toekomst waarschijnlijk aan hen zal behooren.

Dan ook zal men zeker niet, gelijk de schrijver in de G i d s in den aanhef zijner studie, een lofzang aanheffen op den »vooruitgang", dien de gang der wereldgebeurtenissen ons heden ten dage zien doet en alles behalve instemmen kunnen met zijne bewering, dat het voortdringen der democratie slechts een nieuw couplet is van het groot Excelsior, dat uit alle rangen der hedendaagsche samenleving ons tegenklinkt. Of het moest een Excelsior zijn, dat, in al te trouwe gelijkheid aan het oorspronkelijk, zijn sombere finale in een sneeuwgraf vindt, hoog op de kale, dorre rotsen van het geheel ontketend egoïsme, waar enkele personen zoo min als maatschappijen lang vertoeven kunnen en alle samenleving kortweg een onmogelijkheid wordt.

Wil men echter toch het betrekkelijk recht der democratie handhaven, en tot op zekere hoogte met hare eischen instemmen, men zal dan zorgen scherp te onderscheiden tusschen de beide soorten, die we trachtten te beschrijven, en zorgvuldig allen schijn van medeplichtigheid zelfs afwijzen met die democratie, welke niet in Gods wereldorde wortelt, maar daartegen strijdt, en die vooral op Nederlandschen bodem geen recht heeft zich te vestigen.

Alleen die democratie kan men dan verdedigen en huldigen, die den geest van gelijkheid aller menschen onderling ongeveer dus definiëert, dat vorst en onder-

daan beiden het onvervreemdbaar recht hebben om in zaken des gewetens alleen rekenschap te geven aan God en zich daar door niemand de wet te laten voorschrijven; en dat uit dat recht, in zekeren zin, alle staatkundige rechten en vrijheden hun oorsprong nemen. Maar voorts vasthouden aan het geloof, dat Gods wereldorde met zich brengt het bestaan en de eerbiediging van door Hem gewilde en gestelde machten, en dat het geluk der maatschappij noodwendig verstoord wordt door elke poging om aan de maatschappelijke ongelijkheid, die daarvan het gevolg is, te ontkomen. Volslagen wanorde of geestdoodende eenvormigheid, ziedaar het treurig dilemma, waarvoor elke maatschappij zich plaatst, die, niet tevreden met de goddelijke ordening der dingen, haar eigen onmogelijke, den kiem des doods met zich omdragende, schepping daarvoor in de plaats stelt. Want het geluk en de vrede, de orde en het welzijn, zijn, voor maatschappijen evenzeer als voor individuen, slechts op Gods wegen te vinden.

Slechts in enkele eischen kunnen wij dus met de democratie van onze dagen, en dan uitsluitend om toevallig samentreffende oorzaken, samengaan Als reactie tegen het individualistisch streven van het toongevend, de vrijheid onderdrukkend liberalisme, kennen wij haar een betrekkelijk recht toe, maar verder niet.

Vraagt bijvoorbeeld, gelijk thans, de democratie om uitbreiding van het kiesrecht, omdat zij, niet langer tevreden met volks *invloed*, volks *gezag* begeert, zoo kunnen wij van ons eigen standpunt, en om onze eigene redenen, instemmen met dien eisch. Doch ofschoon we dan hetzelfde doen als zij, is er toch een hemelsbreed verschil in hetgeen we doen.

Maar overigens, in haar eigenlijk karakter beschouwd, als het wettig kroost der ongoddelijke Revolutie van '89, wijzen we haar onvoorwaardelijk af, en noemen we het geen vooruitgang, maar een achteruitgang van ons volkswezen, dat het streven naar de zegepraal van haar beginsel ook ten onzent zoo duidelijk zichtbaar is. (De Heraut, 5 Mei '71).

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

STAAT EN KERK.

> Zij verklaart dat noch voor het rijk in Europa, noch voor de Indiën, door de overheid eene staatskerk, van wat vorm of naam ook, mag worden in stand gehouden of ingevoerd; dat het den staat niet toekomt, zich met de inwendige aangelegenheden der kerkgenootschappen in te laten; en dat, ter bevordering van een meer dan dusgenaamde scheiding tusschen staat en kerk, de verplichting, uit art. 168 der grondwet voor de overheid voortvloeiende, na uitbetaling aan de rechthebbenden van het rechtens verschuldigde, dient te worden opgeheven.

I.

ALGEMEENE BEGINSELEN.

§ 299. De term »staatskerk" wortelt in het denkbeeld van een rijk, waarin het staatkundig leven der natie (als geheel genomen) historisch ingroeide in een bepaalde kerkelijke Confessie; zich bond aan een bijzondere kerkorde; en zijn hoogste uiting vond in een vast omschreven vorm van eeredienst.

Kerk en Staat zijn dan één en lotgemeen, door het feit dat de natie, die »als geheel" in eenzelfde staatkundig leven inging, óók »als geheel" inging in eenzelfde kerkelijk leven; en dat wel meest in dier voege, dat eerst de kerkgemeenschap ontstond, en eerst dááruit de staatkundige gemeenschap geboren werd.

Zuiver ontwikkelde zich deze toestand dus slechts daar, waar (gelijk bij de stichters van New-England) de »natie als geheel" ten deze tijdelijk gedekt werd door de persoonlijke wilsuiting van schier allen, die tot het lichaam der natie behoorden. Dan toch werd deze theocratische toestand aanvankelijk door de sympathie van élk gezin in het volksgeheel gedragen, en kwam dus aan een ieder ten goede, zonder iemand

tot hinder te zijn. Aldus steunend op een plebesciet, dat, als beginsel van souvereiniteit volstrekt onhoudbaar, even onmisbaar wordt zoodra er sprake is van de conscientie en het iemands stand raakt voor God.

Maar zóó zuivere toestand bleef hooge uitzondering en duurde meest uiterst kort.

In den regel toch koos in beslissende tijdsgewrichten harer historie wel de natie als natie voor eene speciale kerkelijke belijdenis; maar zonder dat daarom nog elke geleding en elke cel in het volksorganisme met bewustheid deze beslissende keuze meêmaakte.

Hieruit ontstond dan, gelijk ten onzent in de 16de eeuw, de pijnlijke verhouding, dat het toongevend bestanddeel der natie haar politiek aan haar kerkelijk leven huwde en in een bepaalden vorm goot; maar zonder dat de massa des volks op dat eigen oogenblik die keuze nog volgen kón, of op den duur volgen wilde.

Toen het Calvinisme hier te lande triomfeerde en de Gereformeerde Staatskerk in het leven trad, behoorde misschien nog geen derde der Landzaten tot de Gereformeerde religie; terwijl van de resteerende twee derden allicht de helft, ja, bereid was, van roomsch dat ze waren, zich gereformeerd te laten maken, naar het uitviel; maar de wederhelft zeer stellig liever elk offer bracht, dan zich af te laten trekken van haar voorvaderlijk geloof.

Bij verloop der historie is toen in de 17de eeuw hieruit allengs de toestand geboren, dat een derde der bevolking Gereformeerd was; een ander derde Gereformeerd heette, en het laatste derde Roomsch bleef. Maar met dien verstande dat onder die twee derden Gereformeerden alsnu de indifferenten meêtelden, terwijl de Calvinisten van echten huize reeds merkbaar aan hunnen oorspronkelijken geloofsmoed waren ontzonken.

§ 300. Hierdoor nu kwam de ideale gedachte, die onzen opstand tegen Spanje bezielde, ten deele, ongemerkt, bij het omgekeerde uit van wat de helden van dien worstelstrijd hadden bedoeld.

Bedoeld toch was een Kerkstaat te stichten, waarin, een iegelijk voor zich en allen saâm, uit vrijen drang der conscientie, zich voegen zouden onder de zuiverder religie naar Godes Woord; aan de glorie van dat Woord hun nationale eer verpanden wilden; en alsnu, met alle macht der natie, in en buiten Europa, voor den bloei dier Gereformeerde religie zouden opkomen; om alzoo alle tyrannie der conscientie af te breken en Romes dwingelandij te weerstaan.

En daar zou men ook toe gekomen zijn, indien het namelijk gelukt ware, nagenoeg geheel de bevolking tot deze Gereformeerde religie te

doen overgaan; indien men deze religie zelf zuiver had gehouden; en bijaldien de hoogere eenheid van kerkelijke en politieke macht op vaster voet ware geregeld.

Maar toen dit deels niet beproefd werd, deels mislukte, d. w. z. toen men de Roomsche bevolking Roomsch liet; zelf van de zuiverheid der religie afdoolde, en als kerk en Staat over en weêr op een voet bleef leven, die van een welgeordende verhouding eer het tegendeel mocht heeten; toen kon het niet anders, of de tyrannie moest, uit noodweer; edoch nu onder de Gereformeerde bannier; wel terugkeeren, en aldus het huwelijk tusschen Staat en kerk ons nationale leven; zoo in kerkelijken als in politieken zin; steeds meer doen ontzinken aan zijn glorie.

Maar hiermeê was de Staatskerk ten onzent dan ook geoordeeld; en wijl nu de Staatskerk elders al even droeve vrucht geteeld had; en de ontwikkeling des geestes er heen ging, om zich steeds meer te individualiseeren; en in de boeken des Nieuwen Verbonds elke aanduiding ontbrak, die gebood, staatseenheid en kerkeenheid in de practijk te doen saâmvallen; en het goede Woord Gods gemeenlijk nog het beste wies bij de Gereformeerde kerken onder het kruis, die elken politieken steun misten; zoo heeft zich uit dezen samenloop van ervaringen en overwegingen van lieverleê; eerst in Amerika, toen in Schotland en Zwitserland, en zoo ten leste ook hier te land; de overtuiging ontwikkeld, dat de staatskerk prijs te geven al meer eisch werd van het geloof.

Wat men intusschen nooit zóó opvatte, alsof een volkomen en volstrekt saâmvallen van de politieke en kerkelijke eenheid niet het hoogste en heerlijkste ideaal steeds geweest ware, en ook nu nog voor ons bleve. Dit toch belijdt elk Christen, èn in zijn belijdenis van de eenheid der priesterlijke en koninklijke ambten van den Christus, èn in zijn verwachting van het Koninkrijk dat komt. Maar in dien zin: dat deze hoogste eenheid, feitelijk, bij het verschil van denkwijzen, niet te realiseeren is; in deze bedeeling door een staatskerk eer belemmerd dan bevorderd wordt; en dus wel een voorwerp onzer hope bij Jezus' toekomst kan zijn, maar niet van actueel bezit.

En deze eenheid nu desniettemin; in weêrwil van het verschil van denkwijze; ondanks de droeve ervaring van het verleden; en niettegenstaande de betere vruchten die het tegenovergestelde systeem reeds droeg; toch met politieke macht in den vorm eener staatskerk te willen dwingen, zou dan o. i. ook niet anders zijn, dan het oude lijden nog eens hernieuwen; den bloei van het geloofsleven tegenstaan; en aan Rome, als

door haar machtiger organisatie zooveel beter tegen staatsinvloed opgewassen, den triomf verzekeren over alle kerken van Protestantsch belijden.

§ 301. Kiezen we op dien grond dan ook tegen elk denkbeeld van een »staatskerk", en aanvaarden we derhalve de ontbinding van het huwelijk, dat eens ter kwader ure tusschen staat en kerk gesloten werd, toch dichte daarom niemand ons de bedoeling toe, alsof we nu beiden op zúlk een wijs uit elk onderling verband zochten te rukken, dat ze voortaan letterlijk niet meer met elkaâr hadden uit te staan.

Zelfs de clausule toch: »Scheiding niet tusschen godsdienst en staat, maar alleen tusschen staat en kerk" bevredigt ons in het minst niet.

De overheid is, naar onze vaste overtuiging, dienaresse Gods; bij »Godes gratie" gezagoefenend; geroepen tot zijn eer; en dus gebonden aan zijn ordinantiën; en kán zich even deswege niet buiten aanraking met het godsdienstig leven der natie houden. En geeft men daarbij nu voet aan de valsche gedachte, dat die aanraking wél met het godsdienstig, maar niet met het kerkelijke leven der bevolking mag en moet plaats grijpen, dan komt men van zelf tot de heillooze consequentie, waarbij we nu dan ook reeds het vierde eener eeuw zijn aangeland: t. w. dat er òf een soort staatsgodsdienst zich ontwikkelt boven kerkverdeeldheid, òf wel dat te meer voorkeur door de overheid aan eenige religie gegeven dient te worden, naarmate ze zich minder aan den kerkvorm hecht.

Dit nu is buiten de werkelijkheid gerekend. In die werkelijkheid toch bestaat het godsdienstig leven der natie nu eenmaal voor de overgroote meerderheid niet dan in den kerkelijken vorm; en het is dan ook in dien vorm, en in dien vorm alleen, dat de overheid met deze uiting van het nationale leven in aanraking heeft te treden.

»Scheiding tusschen Kerk en Staat" beteekent derhalve in onzen gedachtengang drieërlei: 1. dat de politieke eenheid der natie ten onzent niet langer gepaard gaat met een kerkelijke eenheid; 2. dat Kerk en Staat beiden elk een eigenaardig levensterrein hebben, waarop beiden als dienaresse Gods optreden, en dus over en weêr op elkaars erf het recht missen tot uitoefening van dwang; en 3. dat de verhouding tusschen beiden bilateraal dient geregeld, bij wijze van vaste correspondentie.

§ 302. Juist met het oog daarop, handhaven we dan ook gestren-

gelijk het publiek-rechtelijk karakter der Christelijke kerkgenootschappen.

Dit is niet bedoeld in den ouden zin van: »Publicum jus in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit" 1), alsof het canonieke of kerkrecht alsnog van publieke autoriteit en gelding in het rijk der Nederlanden zou zijn. Maar wel zóó, dat de Christelijke kerkgenootschappen zelven publici juris 2) zijn. Een bewering die protest aanteekent tegen de nu gangbare poging, om de kerkgenootschappen op gelijke lijn te plaatsen met een zangvereeniging, of een schermgezelschap of een dansclub, en ze dus te doen vallen onder de rubriek van de gewone »Vereenigingen". Een pretentie die staande houdt, dat de kerkgenootschappen als lichamen »sui generis" (d. i. die zich met geen andere Vereenigingen vergelijken laten) aanspraak hebben op een zelfstandige regeling; dat ze, als oefenende heerschappij over haar leden, nog eer deze tot vrije wilsuiting kwamen, in het belang der vrijheid aan bijzondere bepalingen onderworpen behooren te zijn; en dat ze, als vormende een der hoogste en noodzakelijkste uitingen van het nationale leven, niet beschouwd kunnen of mogen worden als accidenteel. En alzoo een theorie die de onweêrlegbare stelling bepleit: dat staat en kerk niet dan tot wederzijdsche schade hun eigen 's weegs kunnen gaan; en over en weêr het best varen bij een op vasten voet geregelde correspondentie.

§ 303. Deze correspondentie (reeds door de Synode van 1619, blijkens haar rescript aan Hoog-Mogenden, bedoeld) zouden we dan het liefst onderhouden zien door een vast collegie, waarvoor de Overheid drie politieke personen als moderamen aanwees, en waarin voorts alle kerkgenootschappen zitting konden erlangen, die op behoorlijke wijze hun officieele belijdenis van het Christelijk geloof alsmede hun kerkorde en liturgie hadden overgelegd; waarborg boden, dat deze officieele oorkonden metterdaad de uitdrukking waren en bleven van hun kerkelijk leven als zoodanig; en bewijzen konden, dat b. v. minstens een honderdduizendtal zielen tot haar kerkgemeenschap behoorden; en zendende alsdan voor elke honderdduizend zielen naar dit college één deputaat.

De beraadslaging van dit college zou schriftelijk bij manier van cu-

1) „Het publieke recht bestaat uit de bepalingen, die in den tempel, onder de priesters en bij den magistraat gelden." (L. 1. § 2. de just. et de jure.)

2) Een publiekrechtelijke zijde hebben.

riën dienen gehouden te worden; d. w. z. dat de afgevaardigden van elk kerkgenootschap een afzonderlijke curie zouden vormen, en dus zouden te beraadslagen hebben niet in pleno, maar in eigen boezem.

Van dit collegie zou alsdan advies door de Overheid behooren gevraagd te worden over alle zaken, die òf de kerkgenootschappen, òf den godsdienst, òf de zedelijkheid raakten, b. v. biddagen; in zake de wetgeving op het huwelijk; op den eed; op de Zondagsviering; op het onderwijs; op de armverzorging; op de hoererij; op de publieke eerbaarheid, enz. En omgekeerd zou aan dit Collegie, of zijn curiën, advies door de Overheid te geven zijn bij elke regeling op kerkelijk terrein: in zake vestiging van gemeenten; verandering van gemeentelijke grenzen; kerkbouw; doopregisters; huwelijkssluiting; schoolstichting, enz. En dat wel beide malen met dien verstande, dat noch de Overheid aan de adviesen van dit college, noch de Kerk aan de adviesen van de Overheid op eigen terrein, anders dan door overreding, zoude te binden zijn.

§ 304. Door het optreden van zulk een collegie zou de stugheid, die thans de verhouding tusschen Staat en Kerk zoo vaak ontsiert en bederft, van zelf gebroken zijn; botsing voortaan worden voorkomen; en zou er, in elk voorkomend geval, een ad hoc gekozen collegie bestaan, dat, op beleefden voet (zonder eenige binding van wederzijdsche vrijheid) aan de Overheid kon doen weten, wat de Kerk van den Staat vroeg, en der kerke kon doen aanzeggen, wat in vorm van liturgie en kerkorde door den Staat van de Kerk werd gewenscht.

Met name zou hierdoor het niet geringe voordeel verkregen worden, dat de overheid in tijden van volksrampen weêr als van ouds een orgaan bezat, om boet- en bededagen, onder rechtstreeksche medewerking der kerkgenootschappen, uit te schrijven. Zou tevens in de voorzitters van deze curiën het personeel zijn aangewezen, dat bij officiëele gelegenheden de Christelijke kerkgenootschappen vertegenwoordigen kon. En zou; wat ook veel gewonnen ware; hiermeê tevens het collegie zijn gevonden, dat recht van beslissing had voor alle die netelige gevallen, waarin de overheid zelve tot verzorging van het godsdienstig leven geroepen is, als bij de veldprediking; op de vloot; in gevangenissen; in gasthuizen, en wat dies meer zij.

En, in trouwe, wie met ons tegen elke Staatskerk is; en toch zoo min als wij zich neêr kan leggen bij de Liberalistische theorie, dat kerk en staat elkaâr als vreemden op straat voorbij moeten loopen; kan die, zoo vragen we met ernst, kan die op den duur ontkomen aan den klem van het betoog: dat in »een Christenland van gemengde

bevolking" een correspondentie op vrijen voet met een gemengd collegie uit de Christelijke kerkgenootschappen, voor een overheid, die haar roeping ernstig opvat, de eenig logische consequentie en tevens profijtelijkste uitweg is?

Van Joden, unitariërs of atheïsten-corporatiën kan hierbij natuurlijk geen sprake zijn, wijl een kerk ophoudt als kerk denkbaar te wezen, zoodra de aanbidding van den Christus als onze Heer en Gebieder wegvalt.

Immers, op grond van de nauwkeurigste en scherpzinnigste onderzoekingen (vooral van Jacobson) staat thans tweeërlei vast: *a.* dat kerk etymologisch afgeleid is van κυριακόν 1); en *b.* dat Κύριος 2) in dezen woordvorm exegetisch niet op God slaat, maar op den Christus.

Bij eventueele Grondwetsherziening zal er derhalve zeer zeker ook voor de religieuse gemeenschap van niet-Christenen een vorm te zoeken zijn, maar moeten ze uit de rij der kerkgenootschappen, in naam der wetenschap, worden geschrapt. (14 Februari '79).

II.

TOEPASSING IN DE WET.

§ 305. Uitbetaling van tractement door de overheid aan dienaren der kerk kan uit tweeërlei hoofde geschieden; en wel òf uit politieke berekening; òf krachtens historische verplichting.

In het eerste geval ontstaat uit dezen financieelen band een soort Staatskerk; in het andere volstrekt niet; vooral niet indien deze uitbetaling aan meerdere kerkgenootschappen tegelijk geschiedt.

Wijl nu ten onzent Artikel 168 der Grondwet zijn oorsprong heeft in vroegere Grondwettige bepalingen, die op haar beurt op eigening van goed, onder aanvaarding van den rentelast, rustten, behoeft er voorshands geen geschil over te bestaan, of de bedoelde uitbetaling is nog in hoofdzaak de kwijting van een historische verplichting, die aan het denkbeeld van Staatskerk geheel vreemd is.

Dat we desniettemin, liefst bij eventueele Grondwetsherziening, deze administratie ten behoeve der kerken, door uitlichting van dit artikel,

---

1) Aan den Heer gewijd. 2) Heer.

na behoorlijke verrekening, zagen eindigen, heeft dan ook niet zijn grond in vreeze voor weêrinsluiping van de Staatskerk-idée, maar wel in deze navolgende zes consideratiën, wier overdenking we èn aan de politieke èn aan de kerkelijke overheid met eenigen nadruk durven aanbevelen:

a. Reeds nu mengt de Grondwet in het éene zelfde artikel 168 bij de historische verplichting een zuiver politieke wilsuiting, door ook aan kerkgenootschappen, aan wie op het laatst der vorige eeuw niets ontnomen werd, op gelijken voet, tractement en emolument te betalen.

b. Het karakter van een recht verloopt; en, hoezeer ook op goeden grond te beweren valt, dat het grooter deel der tractementen van meet af als rentelast werd uitbetaald, toch mag niet vergeten, dat zulk een oorspronkelijk contractueel en dus bilateraal recht ongemerkt in een politiek en dus unilateraal recht wordt omgezet. Dat dit afhangt van de publieke opinie. En dat in deze publieke opinie reeds nu voor een zeer aanmerkelijk deel de heugenis van dezen contractueelen oorsprong der bedoelde tractementen en emolumenten teloor ging.

c. De op het laatst der vorige eeuw geëigende goederen zouden, waren ze in handen der kerken gebleven, nu reeds een uitbetaling van tractement veroorlooven, die met het drievoudige der nu gekweten tractementen gelijk zou staan. Een kerk is in den regel verplicht, hare bezittingen in vast goed te beleggen, ten einde met de rijzing of daling van den geldstandaard ook den gang van haar inkomsten gelijken tred te laten houden. Nu daarentegen ontvangt ze van den staat hoogstens 4 pCt., terwijl het kapitaal blijft wat het is, d. w. z. dat de kerk, wanneer over vijftig jaar het geld nogmaals de helft naar boven zal zijn gegaan, weêr de helft armer zal zijn geworden. Terwijl ze, omgekeerd, indien ze deze gelden in handen kreeg en dus beleggen kon in vast goed, ze een halve eeuw later, bij klimming der geldwaarde met vijftig pCt., dan ook zelve vijftig ten honderd rijker zou zijn. Overmits derhalve de Staat buiten machte is, om de kerk zóó te steunen, dat haar tractementen gelijkelijk klimmen zouden met het rijzen van den geldstandaard; en de kerk (blijft deze klimming uit) aldoor armer wordt, schijnt het in het belang van staat en kerk beiden, om tot vereffening van rekening te geraken.

§ 306. — *d.* Er loopt nu reeds een stroom, die art. 168 kortweg schrappen wil, zonder verrekening. En hoewel we nu; kwam de zaak van kerkelijk standpunt ter sprake; hierin nog geen voor het geloof onoverwinnelijk bezwaar zouden zien; zoo moet toch in een artikelenreeks

als deze, die uitsluitend de politieke, en dus ook juridische, zij der quaestie op het tapijt brengt, met nadruk op de zedelijke schade gewezen, die het begaan van zulk een onrecht en de daardoor gewekte wrok voor het nationaal geheel na zich zou sleepen.

Reden waarom het ons gewenscht voorkomt, nu reeds; nu het nog tijd is; op vriendschappelijke wijs te buigen, wat anders later, hard tegen hard, toch barsten zou.

e. Uitbetaling van tractementen en emolumenten, door iemand, die niet een door u betaald kassier, maar een Minister des Konings is, maakt inbreuk op de vrije ontwikkeling van het kerkelijk leven.

En *f.* Nu toch de tractementen almeer ontoereikend worden, is het wenschelijk, dat bij de gemeenten het denkbeeld: »Het rijk betaalt onze leeraren", er geheel uitga, en men in eigen boezem, deels uit alsdan beschikbaar komend kapitaal, deels uit jaarlijksche inkomsten, geve wat voor het beschikbaar houden van een dergelijken leeraarsstand noodig is.

Bedoelde verevening zou dan o. i. op zúlk een voet moeten plaats hebben, dat: 1. een volledige staat werd opgemaakt van alle inkomsten en emolumenten, in art. 186 bedoeld: 2. de aldus verkregene jaarlijksche betaalsom tegen vier ten honderd werd gekapitaliseerd; en 3. het aldus verkregen cijfer, b.v. in tien termijnen, telkens van één jaar, tegelijk met de, alsdan gestadig en evenredig afloopende, jaarlijksche bijdragen werd uitbetaald.

Wel weten we, dat zich alsdan nog de moeilijke vraag zou voordoen: »of deze sommen te betalen zouden zijn aan het centrale, aan het locale kerkbestuur of aan de dusgenaamde standplaats?" Maar ook dit kan geen afdoend bezwaar opleveren. Immers, tegen het recht ingaan wil niemand. En wat ten deze recht is, zou òf generaallijk òf telkens in specie zijn uit te maken, indien de Overheid bij de verevening bepaalde, dat geen enkele gecontradiceerde post kon worden uitbetaald dan op definitief gewijsde van den rechter.

§ 307. Toch zou hiermeê de taak der Overheid niet zijn afgeloopen. Immers, hoe geestelijk van aard de Kerk ook zij, toch komt ze met de verhoudingen der burgerlijke maatschappij niet slechts in aanraking, maar moet ze zelfs aan het gemeene recht vervallen, zoodra ze door bezit van stoffelijk goed, in betrekkingen van mijn en dijn tot geburen en geïnteresseerden treedt, waaruit over en weêr vermogensrechtelijke betrekkingen geboren worden.

Zoowel wat tractementskapitaal of pastoralia; kerkelijke goederen of bona ecclesiastica; en diaconiegoederen of in wijdsten zin bona

ad pios usus betreft, behoort dus de buitenwereld te weten, in welke verhouding ze tegenover de Kerk staat; dient het voor de Kerk niet twijfelachtig te zijn, in welke relatie ze zich tegenover de buitenwereld bevindt; en is het even noodzakelijk dat de rechter eindelijk te weten kome, naar welken titel hij heeft recht te spreken, als de kerkelijken onderling in geschil zijn over eigendom of recht van beheer.

De thans desaangaande bestaande twijfel spruit eenvoudig voort uit de ontstentenis in ons burgerlijk wetboek van een juiste bepaling der rubriek, waaronder de kerkgenootschappen vallen. En deze ontstentenis is op haar beurt weêr veroorzaakt door de onzekerheid, of men de kerkgenootschappen te beschouwen had als van publiek-, dan wel privaatrechterlijk karakter.

Die leemte moet dus aangevuld.

Eerst dan; niet eer; zullen de kerkelijke besturen, alsdan wetende op welke basis zij staan, ook binnenskamers hun zaken regelen kunnen.

En mochten we dan voor de aanvulling van het ontbrekende een wenk geven, dan zou de Engelsche wetgeving ons in haar hoofdlijnen verre preferent dunken, als het meest voor den aard van het kerkelijk leven geëindigd. Natuurlijk, niet voor wat haar kerkelijk-aristocratische, maar wel voor wat haar juridisch-politieke zij betreft, in zooverre ze namelijk de kerkgenootschappen aan niets dan aan haar eigen confessioneele, liturgische en canonieke statuten bindt.

§ 308. En was op dien voet eenmaal de finantieele zijde der quaestie geregeld, dan zou de Overheid zich o. i. ten opzichte der kerkgenootschappen tevreden moeten stellen met te eischen:

1. dat de confessioneele, liturgische en canonieke statuten werden overgelegd; van latere wijziging daarin onverwijld kennis ware te geven; en waarborg geboden werd, dat deze statuten werkelijk van geldende kracht waren en bleven;

2. dat kerkgenootschappen, die op dezen grond erkend en in het collegie van correspondentie opgenomen waren, ten opzichte van onder vaste rubrieken te brengen bepalingen geen besluiten zouden nemen, zonder het advies der Overheid te hebben ingewonnen; zonder evenwel anders dan zedelijken zin aan dit advies gebonden te zijn;

3. dat waarborg geboden werd aan een iegelijk, om steeds en ten allen tijde door uittreding zich aan de onderhoorigheid van eenig kerkelijk bestuur te kunnen onttrekken; en dat geen binding van persoonlijke vrijheid door kloostergeloften en anderszins met dwang kon worden volgehouden, indien de betrokken persoon dien band wenschte af te leggen;

4. dat in de kerkgebouwen, bij openlijken eeredienst, de eere en de autoriteit der Overheid; behoudens het recht van vrije critiek op grond van Gods Woord; door geen spreker zou worden aangerand, maar veelmeer in den gebede geëerd; en

5. dat op den publieken weg van kerkswege geen diensten of samenkomsten zouden georganiseerd worden, dan na voorafgaande schikking met de plaatselijke Overheid.

§ 309. Waartegenover dan door de Overheid aan de kerk ware te waarborgen:

1. het recht op het geven van advies in zaken van burgerlijke politie, voor zooverre deze het godsdienstig en zedelijk leven des volks raakt;

2. de handhaving der goede orde in en om de kerkgebouwen, begraafplaatsen enz., gedurende de diensten;

3. heilighouding van den eed, door inroeping daarbij van kerkelijke adsistentie;

4. een vrijen Sabbath, om ongestoord haar geestelijken arbeid te kunnen volvoeren; en

5. regeling van boet- en biddagen voor de natie in haar geheel, door het intermediair der kerkgenootschappen.

Dit laatste is in dezer voege gemeend, dat bij uitbreking van epidemie; bij hoogen watersnood; bij oorlogsgevaar; of eenige andere volksramp; in het College van Correspondentie, hetzij door het moderamen namens de hooge Overheid, hetzij door een der Curiën aan de hooge Overheid, het voorstel tot het houden van zulk een bededag kon gedaan worden. En dat, indien de Curiën zulk een voorstel, hetzij eenstemmig, hetzij bij meerderheid van stemmen, goedkeurden, de Koning alsdan, met het contraseign van de voorzitters der Curiën, zulk een bededag zou uitschrijven, en door deze Curiën de noodige schikkingen treffen met elk der kerkgenootschappen, om het geheel in »goede ordre ende harmonie" te doen afloopen.

§ 310. Voorts zou door de kerk aan de Overheid moeten worden teruggegeven het recht op vrijdom van militiedienst voor haar aanstaande leeraren of geestelijken. Voor deze immuniteit toch zou de genoegzame beweegreden vervallen, zoodra, overeenkomstig onzen voorslag, bij de bespreking van 's Lands defensie gedaan, het huurleger algeheellijk van de militie werd afgescheiden, en deze militie »op den voet van gewone moraliteit" werd gebracht.

Maar zou anderzijds ook de Overheid herziening ten bate der kerk hebben toe te staan van de bepalingen over huwelijkssluiting en doop.

Met de bediening van den Heiligen Doop toch heeft de Overheid volstrekt niets uitstaande, en zelfs de maatregel, dat aan den officiant bij den Heiligen Doop eerst »het briefje van den burgerlijken stand" moet vertoond worden, is beneden de waardigheid van zoo heilig sacrament.

En wat het huwelijk aangaat, zoo mag de kerk zeer zeker niet uit het oog verliezen, dat er uit deze verbinding óók zakelijke rechten geboren worden, maar nog veel min de Overheid, dat een huwelijk een verbintenis tusschen twee menschelijke personen is, die wel ter dege den grond raakt van hun bestaan als geestelijke wezens. Uit dien hoofde behoort er o. i. een schikking getroffen te worden, waarbij de kerk zich verbindt geen huwelijk te zullen sluiten, dan na voorafgaande inwinning van zekerheid, dat door bruid en bruidegom aan alle burgerlijke verplichtingen ten deze, ten genoege der Overheid, is voldaan; — maar waarbij de Overheid dan ook het nog onvolledige der acte constateert; zich zelve van alle godsdienstige acte onthoudt, daarvoor een ieder naar zijn kerk verwijzend; voorts zorg draagt dat de kerk, op beleefde wijze, buiten het bruidspaar om, kennis ontvangt van de huwelijken, tegen wier sluiting van wege de Kerk, zij, als Overheid, geen bedenking meer heeft; en zich ten slotte met de kerkgenootschappen verstaat over den graad van bloedverwantschap, die tegen huwelijkssluiting bezwaar oplevert.

§ 311. En mag dan bij deze opsomming, volledigheidshalve, over de exceptioneele positie van het Roomsche kerkgenootschap, om zijn internationaal karakter, niet geheel gezwegen, dan bepalen we ons ten zijnen opzichte toch liefst bij het ter loops aanstippen van dit vijftal punten:

1. men late dit kerkgenootschap, ongemoeid en onverkort, in het bezit van zijn in 1795, 1848, 1853 enz. verkregen rechten;

2. de Koning trede in geen andere relatie tot den Paus, dan in die van wereldlijk souverein;

3. processiën sta men niet toe dan in Limburg en Noordbrabant, (uitgenomen het land van Heusden en Altena) of waar voorts in andere provinciën de Roomsche bevolking meer dan negen tiende van het totaal mocht bedragen;

4. tegen pressie van Roomschen kant op andersdenkenden, anders dan in den weg der overreding uitgeoefend, trede de overheid, vooral in bijna uitsluitend Roomsche streken, met vastberadenheid en veerkracht ter bescherming van de conscentievrijheid op; en

5. met de hierarchie van dit genootschap trede de overheid niet anders dan door het gewone College van Correspondentie in betrekking. (17 Februari '79).

BIJLAGE W.

I. De kerkelijke quaestie.

Dat de kerkelijke quaestie in ons blad slechts van haar staatkundige zijde ter sprake komt, spreekt van zelf. Voor ons heet »kerkelijke quaestie" uitsluitend de vraag: in welke verhouding Staat en Kerk voortaan tegenover elkander zullen staan.

Deels is die verhouding door de Grondwet, door wetten en Koninklijke Besluiten geregeld, deels nog in ongeregelden toestand overgelaten aan ministerieelen wilkeur of kerkelijke beginselloosheid; en, wat nog het ergste is, voor zoover er dan nog regeling bestaat, is deze in gedurige tegenspraak met zich zelve, in strijd met het in ons Staatsrecht aangenomen beginsel, en in geen enkel opzicht meer passend op den toestand waarin we allengs geraakt zijn.

Het beginsel, dat in ons Staatsrecht gehuldigd werd, is niet dat van een Staatskerk, noch ook dat van overheersching der Kerk door den Staat, maar van scheiding tusschen beiden

Scheiding, in dien zin te verstaan, dat de Kerk geen bijzondere pretentiën meer op den Staat kan doen gelden, anders dan 'tzij uit historische rechten, 'tzij uit het belang van den Staat bij den arbeid der Kerk mocht voortvloeien, en dat anderzijds de Staat de Kerk ongemoeid en vrij op eigen erf zal laten, behoudens altijd de eischen der publieke orde en veiligheid.

Geen Staatskerk zal er zijn, en daarom geen bescherming van Staatswege dan voor alle Kerkgenootschappen gelijk (Art. 165 en 166 der Grondwet).

Art 165. Aan alle kerkgenootschappen in het Rijk wordt gelijke bescherming verleend.

Art 166. De belijders der onderscheidene godsdiensten genieten allen dezelfde burgerlijke en burgerschaps-rechten, en hebben gelijke aanspraak op het bekleeden van waardigheden, ambten en bedieningen.

Geen andere beperking van Staatswege dan in het belang der publieke orde.

Art. 167. Alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen wordt toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en rust. Onder dezelfde bepaling blijft de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd, waar zij thans naar de wetten en reglementen is toegelaten

Art. 169. De Koning waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

Art. 170. De tusschenkomst der Regeering wordt niet vereischt bij de briefwisseling met de hoofden der onderscheidene kerkgenootschappen, noch, behoudens verantwoordelijkheid volgens de wet, bij de afkondiging van kerkelijke voorschriften.

En evenzoo geen steun van Staatswege dan krachtens historische rechten (Art 168) of krachtens het belang dat de Staat bij den godsdienst heeft (Art. 165).

Art. 168. De traktementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, blijven aan dezelve gezindheden verzekerd.

Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's lands kas geen of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd of het bestaande vermeerderd worden.

Art. 165. Aan alle Kerkgenootschappen in het Rijk wordt gelijke bescherming verleend.

Veel van deze bepalingen kan blijven.

Al begrijpen we uitnemend goed, dat de Kerk van Christus de bescherming van den Staat niet noodig heeft, toch zou het ons in het belang van den Staat zeer smarten, indien ooit de meening veld won, als kon zonder schade voor het nationale leven een bloeiende Christelijke Kerk veilig worden gemist

Wel kan het Grondwetsartikel (165) gelijk het daar ligt, niet blijven en zal een andere woordenkeus noodzakelijk zijn, maar de gedachte, die ons uit dezen gebrekkigen vorm toespreekt, is alleszins juist. De Staat moet er voor uit komen, dat hij het godsdienstig leven der natie, en niet slechts der enkele burgeren, eert.

De Kerkgenootschappen moeten een plaats bekleeden in ons »openbaar recht." Ze mogen niet van Staatswege op één lijn worden gesteld met een maatschappij voor kunstmatige vischteelt of voor verkeer langs paardenspoor. Zij zijn en blijven van publiekrechtelijk karakter.

Zelfs zouden we wenschen, dat, na doorvoering der algeheele scheiding, een college, onder wat vorm of naam ook, in het leven kon treden, waarin de verschillende Kerkgenootschappen naar hun getalsterkte vertegenwoordigd waren en dat de Overheid van advies kon dienen in alle zaken van Staat, waarbij het godsdienstig leven der burgers en der natie betrokken was.

Art. 166 hoort niet onder den Titel »van den godsdienst" thuis en kan hier dus onbesproken blijven.

Art. 167 is in strekking uitnemend, maar in zijn vorm onhoudbaar. Dat men godsdienstoefening, nota bene nog wel binnenshuis, toelaat (!) is een belachelijke aanmatiging, en dat men buiten de besloten gebouwen godsdienstoefening, zelfs indien er van verstoring der orde of gevaar voor veiligheid of stremming der communicatie geen sprake is, als regel verbiedt, is een stuitende verwarring van begrippen. Maar de hoofdgedachte: dat de Staat ook tegenover de Kerk met krachtige hand de publieke orde, mits niet praeventief, moet handhaven, achten we onberispelijk. Ook Art. 169 (en 170) kan uit dien hoofde blijven

Anders staat het daarentegen met Art 168 onzer Grondwet.
Het luidt:

Art. 168. De tractementen, pensioenen en andere inkomsten, van welken aard ook, thans door de onderscheidene godsdienstige gezindheden of derzelver leeraars genoten wordende, blijven aan dezelve gezindheden verzekerd.

Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's lands kas geen of een niet toereikend tractement genieten, kan een tractement toegelegd of het bestaande vermeerderd worden.

Dit is het heete hangijzer, waarmeê men zich in '48 van een moeilijkheid heeft afgemaakt, die sinds aldoor tot netelige onaangenaamheden aanleiding gaf en tot wier noodwendige oplossing elke nieuwe phase in het kerkelijk levensproces ons met te klimmender drang opeischt

Wie er aan raakt, steekt zijn hand in een wespennest en moet uit plichtbesef er den giftigen angelsteek voor over hebben.

Zooveel mag intusschen, zonder vrees voor tegenspraak, geconstateerd, dat èn van de zijde van den Staat èn van de zijde van de Kerk, tweeërlei al meer in confesso komt: 1. dat zoolang de finantiëele betrekking blijft voortduren, de scheiding tusschen Kerk en Staat slechts in naam aanwezig is; en 2. dat, hoe eer hoe beter, mits het naar recht en billijkheid ga, deze betrekking dient afgebroken.

Van de zijde van den Staat zien we er geen bezwaar in, dat hierbij »afrekening met rechthebbenden" als voorafgaand beding worde aanvaard.

De vraag of de Kerkgenootschappen niet moediger deden met Staatsgeld »Staatsgeld" te laten, en voorts door eigen kracht in eigen behoefte te voorzien, ligt buiten de sfeer van een politieke courant.

Ons gaat alleen aan, wat de Staat te doen of te laten heeft, en dan komen we er voor uit, dat de Staat der Nederlanden o. i. 't billijkst, 't onpartijdigst en 't nobelst zal handelen, door de gekapitaliseerde som van de thans door de Kerkgenootschappen genoten jaarwedden, pensioenen en verdere emolumenten, ter beschikking van rechthebbenden te stellen.

Met opzet bezigen we deze uitdrukking »van rechthebbenden", wijl het o. i. voor elk orgaan der pers ondoenlijk is, zonder ampel onderzoek der verschillende praetentiën, uit te maken, aan wien het geld toekomt.

Zelfs zou het ons het liefst zijn, indien men alle partijdrift of partijbelang hierbij buiten spel liet en de beslissing overgaf aan den rechter.

Hiertoe nu zou men, zeker niet zonder veelomvattende voorbereiding en met herziening van de wet van '53, van '55 (op de Vereenigingen) alsmede van de desbetreffende bepalingen in ons burgerlijk wetboek, reeds nu kunnen overgaan.

Het optreden van Kappeyne en Smidt als Ministers biedt op verwezenlijking van dezen wensch misschien te eeniger tijd uitzicht.

En waren we aan de Kerkgenootschappen, vooral aan het Roomsche, dat allicht op bestendiging van den tegenwoordigen toestand het meest prijs zou stellen, een goeden raad schuldig, dan zouden we ons de vraag veroorloven: »Doet ge niet beter, nú zelve op afdoening der zaak aan te dringen, waar met elk jaar het gevaar vermeerdert, dat men u door eenvoudige schrapping vroeg of laat tot eene u zeer ongelegen afdoening dwingt?"

Let op, wat nog dezer dagen de Prov. Gron. Cour. schreef.

Op confiscatie van het kerkelijk goed, op ontzetting uit uw eigendom, op roof, werd van die zijde reeds openlijk gedrongen.

Het ad pios usus, d. i. »voor wat de godsvrucht onder menschen bevorderen kan," waarmeê een deel der Kerkegoederen hun bestemming omschreven zien, werd door dien Noordschen taalman in »ter bevordering van het humanisme" vertolkt.

Te laat is het nog niet.

Maar reeds laat genoeg, zeer zeker!

Dat tegen schade dan op zijn hoede zij, wie niet graag schade leed.

In denzelfden gedachtengang ligt het dan ook, op betere regeling aan te dringen van het kerkelijk goed, niet slechts voor de Hervormde, maar voor alle gezindheden.

Kerkelijk goed komt in den handel en kan derhalve onderwerp van een civiele procedure worden; te eerder wijl ook een recht van kerkelijke heffing niet zelden door de bewindvoerders of beheerders wordt uitgeoefend.

Hieruit vloeit de noodzakelijkheid voort, dat de rechter duidelijk in zijn wetboek omschreven vinde, als van hoedanigen aard en aan welke bepalingen gebonden, hij dit kerkelijk goed te beschouwen hebbe.

Thans weet de rechter dit niet.

Van daar dat men te Leiden een recht betwist, wat te Arnhem erkend is; een toestand, te onhoudbaarder, wijl hierbij niet zelden een beslissing zonder appèl gegeven wordt door een verre van onpartijdig kantonrechter.

Aan dien misstand behoort een einde te komen, en, alzoo de herziening van de artikelen der Grondwet voor het oogenblik terzijde latende, meenen we de aandacht van Regeering en Kerkgenootschappen, niet zonder passenden nadruk, op deze twee te mogen vestigen:

1. Losmaking van den finantieelen band tusschen Staat en Kerk, door afrekening met rechthebbenden.

En 2. omschrijving in ons Burgerlijk Wetboek van de rechtspositie, die in Nederland zal gegeven worden aan het kerkelijk goed. (24 December '77).

2. Vrijheid voor de Kerk.

In zijn nummer van vooreergisteren gaf het Handelsblad aan zijn lezers nogmaals de oude, scheeve voorstelling ten beste, alsof, dank zij vooral den invloed der Liberalisten, de Kerk ten onzent vrij was.

Zoo stellige uitspraak in zoo invloedrijk blad, mag niet zonder tegenspraak voorbijgaan.

Zoolang de Kerk nog onvrij, nog in haar levensbeweging belemmerd, nog tot een valsche ontwikkeling in strijd met haar natuur gedwongen blijft, gaat het niet aan, zich op de eere van haar vrijmaking te beroemen.

En vrij is de Kerk ten onzent nog niet.

Althans niet de grootste, de invloedrijkste, de, krachtens onze historie, het nauwst met den nationalen aard verbonden Kerk.

Niet het bond van Nederduitsche Gereformeerde gemeenten, dat men in 1816 achter de grendels van het Nederlandsch Hervormd Kerkgenootschap in veiligheid heeft geplaatst.

Wat hebben onze Liberalisten gedaan? Gedaan onder aanvoering van Thorbecke, hun veldheer, dat heel het heir van dagbladschrijvers het stout bestaan bewierookte?

De Roomsche Kerk hebben zij vrijgemaakt.

Zij, die luidruchtige alarmroepers tegen een ondenkbare en deswege nooit geboren coalitie, die tusschen ons en Rome naar hun voorgeven zou gesloten zijn; zij, onze Liberalen, die destijds met de Roomschen niet slechts gecoaliseerd, maar tot een broederlijke eenheid saamgesmolten werden, allerwegen stemmend op eenzelfden candidaat; Thorbecke in het hart van den lande Over-Moerdijk afgevaardigd; zij, die geboren separatisten op het stuk van Staat en Kerk, ze hebben de Roomsche Kerk vrijgemaakt, terwijl ze, meerendeels zelf Protestanten, de groote invloedrijke Protestantsche Kerk gebonden lieten en nog laten.

In die laatste omstandigheid schuilt het ergerlijke.

Dat ook aan de Roomsche Kerk vrijheid werd gegeven om zich in te richten, gelijk haar goed dacht, was o. i. volkomen billijk, al trof den ruwen, on-Nederlandschen vorm, waarin men die vrijmaking doordreef, een scherp, een verpletterend, een verdiend verwijt.

Maar dit was hinderlijk, min edel, karakterloos: dat Protestanten Rome ter wille waren op hetzelfde oogenblik dat ze hun eigen Kerk den voet dwars bleven zetten.

Min edel vooral, indien men lette op het feit, dat verlies der Roomsche stemmen de kracht hunner partij in de Kamer zou gebroken hebben.

Zoo was er erger dan dout des.

Er was een achteruitzetten van eigen geestverwant, om, ter wille van politieken invloed, de Roomschen te believen.

Vergelijk slechts 1852 en 1853.

1853 het jaar der wezenlijke vrijmaking van Rome's Kerk.

1852 het jaar der schijn-vrijmaking van de Kerken der Hervormden.

Herhaling van pleidooi is overbodig.

Herinnering aan het notoire feit volsta: Zeggende ons vrij te maken, heeft de Liberale partij in 1852 slechts onze dienstbaarheid, nu met den vrijen naam gesierd, bestendigd.

In 1815 bestaan de vrije Nederduitsch-Gereformeerde Gemeenten nog. In 1816 waagt men den stouten slag om die al te zaâm levend te begraven in het praalgraf van een Nederlandsch-Hervormd Kerkgenootschap. Het bestuur over dat genootschap wordt van Staatswege aangesteld. De wijze der verkiezing van besturen door den Staat geregeld, het opkomend geslacht leeraren wordt door dit Staatscreatuur geëndoctrineerd. Tegenspraak zelfs der andersdenkenden of anderswillenden wordt niet geduld. Er is een vorm gegeven. In dien vorm moet het geheel gegoten worden. Zoo wringt en schuurt en perst men, tot in 1852 een ander geslacht is opgestaan, dat geheel op de nieuwe leest is geschoeid, en aan dat ensemble, georganiseerd naar willekeur der Staatsmacht, staande onder besturen, die aan Staatsinterventie hun opkomst dankten, geheel in handen van

een corps mannen, dat als vertegenwoordigers van den aldus gevormden geest gold, biedt Thorbecke in 1851 de vrijheid om zichzelf te regelen.

Gij zijt tien zonen, ééns mans broeders Een machtige zet u saâm in één Kerk, sluit u in een tiental vertrekken op; u plaatsend onder curateele en hoede van stokbewaarder Synodaal, geholpen door zijn handlangers en cipieren.

Eindelijk komt 1852.

O gij, eensmans broeders, verheugt u, want de ure uwer bevrijding heeft geslagen. Slaakt de boeien, ontsluit de deuren... neen, dat niet, maar stokbewaarder en cipier zal voortaan naar welgevallen met u leven kunnen. Ik trek mij deze dingen niet meer aan

Op Kerkelijk en Staatkundig terrein beiden volgde het Liberalisme eenzelfde gedragslijn.

In vier factoren zocht ze haar kracht. *a.* De organisatie; *b.* de besturen; *c.* de opleiding der machthebbenden, en *d.* de onmogelijkheid tot verandering.

Organisatie.

Voor de Kerk het Besluit van 1816, herzien in 1852; voor den Staat de Grondwet van 1815, herzien in 1848, beide malen uitdrukking van den liberalistischen geest.

Besturen.

Voor de Kerk overwicht van het Liberalisme door de indeeling der Classes en der Provinciën; voor den Staat door Kieswet en Kiestabel.

Opleiding van machthebbenden.

Voor de Kerk de Theologische Faculteit kweekschool van predikanten die de Kerk in de Kerk afbreken; voor den Staat de onvrije Staatsschool, in hooger en lager orde, kweekschool van ambtenaren, die de natie in den Staat neutraliseeren.

Onmogelijkheid tot verandering

Bijna onmogelijk een doortastende herziening van onze Grondwet om het slotartikel, en bijna ondoenlijk een doortastende reformatie van ons Kerkbestuur om het slotartikel van ons reglement.

Die onvrijheid der Nederduitsch-Gereformeerde Gemeente duurt nog voort.

De Minister Pické is de eenige, die den moed had een stap te doen, die werkelijk tot vrijmaking leiden kon. Hij schonk ons vrij beheer, onafhankelijkheid op het stuk van onze kerkelijke goederen... en zie, al wat Liberaal in de Kerk heet, woelt en werkt reeds om ook dit stukske der vrijheid maar weêr te vernietigen.

En de Liberale partij op politiek gebied?

Ook zij maakte haar volte face reeds.

Uit haar beginsel vloeide voort: afschaffing der Theologische Faculteit.

Dat dit eisch van haar beginsel was, heeft ze steeds beleden.

Het stond onveranderlijk op haar program.

Maar plotseling is dit alles anders geworden.

Thans ijvert, op de exceptie na van enkele beginselvasten, heel de Liberale partij voor de Theologische leerstoelen aan onze hoogescholen.

Ook verheelt ze niet, waarom ze van batterij veranderde: ze vreest het opkomen der orthodoxie.

Tegen dat veldwinnen der orthodoxie moet de Theologische Faculteit dienst doen.

Onbegrijpelijkerwijs wil nu het geval, dat een groot deel der orthodoxe predikanten, voor dit gevaar blind, hun doodvijanden de behulpzame hand bieden.

En zoo stellen ze zich voor, onder applaus van de hoogleeraren Van Oosterzee, Doedes en Beets, dezen toestand in het leven te roepen:

Het Staatsbestuur in handen van hen, die het Christendom naar de Schriften loochenen.

Door dat Staatsbestuur worden tot Curatoren al meer mannen benoemd, die den Christus naar de Schriften loochenen.

Door dat College van Curatoren worden tot Hoogleeraren al meer benoemd mannen, die het Christendom naar de Schriften afbreken.

Door die Hoogleeraren worden tot leeraren gevormd al meer mannen, die het Christendom naar de Schriften ondermijnen.

Zóódoende houdt men de orthodoxie, d. w. z. het Christendom naar de Schriften, in de Kerk zelve machteloos.

Dit nu dunkt ons in den orthodoxe kortzichtig, in den vrijzinnige uiterst onliberaal.

Of men desniettemin op dezen weg van willekeur en overmoed volharden wil, staat niet ter onzer beoordeeling.

Voorshands vragen we dit éene slechts:

Als ge zóó doet en zulke plannen smeedt, beroem u dan niet, gelijk het Handelsblad, op de vrijheid onzer Kerken. (31 Augustus '75).

---

3. Wat we niet willen.

Ditmaal althans wenscht geheel het Christelijk publiek in Nederland als één man aan de stembus voor de Staten-Generaal te staan.

In die uitdrukking »Christelijk publiek" schuilt geen zweem van aanmatiging. Er is ook in ons land een woelige groep, die beslist en met open vizier den Christelijken godsdienst, gelijk die in de Heilige Schriften als haar oorkonde neêrgelegd en gedurende achttien eeuwen begrepen is, onvoorwaardelijk verwerpt; het grooter deel der natie daarentegen houdt nog aan het oude, welbeproefde Christendom vast en wil dat we op den bodem dier openbaring blijven leven.

Is nu spelen met woorden noch doeltreffend noch prijzenswaard, dan dient men te weten, wat onder Christelijk te verstaan zij. Of men Christelijk zal noemen, wat achttien eeuwen lang dus begrepen is; dan wel wat de leeraars van het modernisme daaronder verstaan? En dan aarzelen we geen oogenblik, om, het laatste verwerpend, het eerste te kiezen, en Christelijk dàt deel van ons vaderlandsch publiek te noemen, dat het Christendom nog opvat gelijk het alle eeuwen door verstaan is en gedocumenteerd ligt in de Heilige Schrift.

Welnu, dàt publiek, voor zoover het den Christus ook als Beheerscher der volken en Herder der natiën, d. i. als staatkundig beginsel, belijdt, sluit zich bij de stembus van 8 Juni dicht aaneen.

Er zijn ook onder ons uiteenloopende inzichten; er bestaat ook onder dat Christelijk publiek verschil van neiging; volkomen eensgezind en eensdenkend zijn we op verre na niet; maar toch .... tegenover den gemeenschappelijken vijand willen we niet dan arm in arm gezien worden, om, op den bodem van het antirevolutionaire staatsrecht, ook als burgers van het vaderland onze leuze gestand te doen: Tegen de Revolutie het Evangelie!

Nu het zóóver kwam.

dat het grooter deel der Liberalistische dagbladpers voertuig der gedachten werd voor gewezen moderne predikanten;

dat de moderne theoloog Rauwenhoff de moderne predikanten en corps als verkiezingsagenten aanwerft, om de keuze van liberale Kamerleden te verzekeren;

dat men ons een doode vlieg scheldt, die de apothekerszalf bederft, en de onderdrukking der minderheden stoutweg proclameert;

dat men in onze Tweede Kamer een Fransch kabaal maakt, zoodra de belangen der Kerk ter sprake komen;

ja, dat kampvechter na kampvechter uit de liberale gelederen voorwaarts treedt, om te eischen dat men nieuwe banden voor de Kerk zal smeden;

nu spreekt men niet meer over gevaar, maar weet dat het reeds gekomen is, en ziet met schrik de een op den ander, vragend: Mannen broeders, wat staat ons te doen?

En dan dunkt ons, dat voor alle dingen plechtiglijk in aller naam voor de rechtbank van het Nederlandsche publiek dient geprotesteerd tegen de onware, lasterlijke bedoelingen, die men ons toedicht; dat we op kalmen, rustigen toon wat men ons aantijgt hebben af te weren; dat onzerzijds rond en duidelijk zij uitgesproken, wat niet door ons wordt gewild.

Zóó deden onze vaderen in hun Vertoog en Smeekschrift, toen men hun met even verzonnen betichting in de volksschatting zocht te brandmerken; zoo doen ook wij.

Vooreerst dan beschuldigt men ons, dat we Nederland onder de heerschappij van het Clericalisme willen brengen.

Dit is zoo niet.

We ontkennen dit ten stelligste.

Eer het tegendeel is waar.

De beginselen van het Protestantisme, die we belijden, zijn lijnrecht tegen het hart van het Clericalisme gekeerd.

Onderwerping vragen we, niet aan eenig mensch, maar aan den levenden God.

We staan het gezag voor, niet van eenige geestelijkheid, maar van Jezus Christus, de autoriteit, niet van menschelijke uitspraak, maar van de Openbaring Gods.

En juist wijl het Liberalisme, na opheffing van het Goddelijk gezag, den menschelijken geest bindt aan het woord van leeraars en hoogleeraren, en dus een nieuw-modisch en nog ergerlijker Clericalisme zoekt op te richten, blijven we vóór de vrijmaking des geestes strijd voeren, niet duldend dat de vrijgewordene door de Hervorming weêr door de willekeur van het Liberalisme uit zijn vrijheid worde ontzet.

Ten tweede verdenkt men ons, dat we langs bedekte wegen tot wederoprichting van een Gereformeerde Staatskerk zoeken te geraken.

Ook deze aanklacht mist elken grond, is volkomen onwaar, en kan door niets bewezen worden

Naar onze overtuiging heeft de heerschappij der Staatskerk het Christendom nooit duurzaam gebaat: druist het begrip van Staatskerk tegen het beginsel der Protestantsche Kerk in; en zou, al kon ze verkregen worden, ja, al wou men ze ons opdringen, een Staatskerk onzerzijds met ernst en beslistheid zijn af te wijzen.

Er moge onder onze geestverwanten verschil van meening bestaan over de oplossing van wat we onze kerkelijke quaestie noemen, — hierin staan we eenparig, dat we het denkbeeld van een Gereformeerde Staatskerk met beslistheid verwerpen.

Ten derde beticht men ons van mindere verdraagzaamheid jegens andersdenkenden.

Ook deze beschuldiging is door niets gestaafd

De bittere onverdraagzaamheid, waarmeê de Liberalen ons vervolgen in Staat, School en Kerk, is ons geheel vreemd; we keuren ze af; in naam van Jezus bestraffen we een iegelijk, die ze onder ons zou willen nabootsen.

Dit is geen goedgeefsche betuiging, maar een beginsel, dat zich van ons standpunt niet laat afscheiden.

In de artikelenreeks: »Is dwaling strafbaar?" is de kwade, bittere wortel der onverdraagzaamheid door ons blootgelegd en afgesneden.

»Gelijk recht voor allen" is en blijft de leus, waaronder we optrekken.

We willen niet overwinnen dan in den vrijen strijd des geestes, op even terrein, met voor alle gelijke wapenen.

Ten vierde klaagt men ons aan, dat we Rome's macht zoeken uit te breiden. Metterdaad een al te dwaselijk verzonnen grief.

Veeleer hebben we zoo stellig en beslist mogelijk steeds vrij en openlijk uitgesproken, dat we de Protestantsche, met name de Gereformeerde beginselen, tegenover Rome verdedigden.

We hebben zelfs rondweg verklaard, dat de wetenschap, hoe onze Roomsche landgenooten het in hun macht hebben, schier al onze Kamerleden te doen vallen, ons noch ooit, noch ook nu, met de stembus in het gezicht, weêrhouden zal, om de banier met de Protestantsche kleuren voluit op onze veste te doen wapperen.

Slechts tegen één ding hebben we ons verzet en verzetten we ons nog: t. w. tegen elke poging om door inmenging van Staatswege de gelijke rechten van onze Roomsche landgenooten te verkorten.

Daarmeê is o. i. het vraagstuk der gewetensvrijheid gemoeid, en op dat stuk dulden we geen weifeling zelfs.

Men zij Roomsch of niet Roomsch, — voor 's Lands wet, voor uw Staatsrecht, voor de gedraging van uw overheid mag dit geen verschil maken.

Zoo spraken de Anti-revolutionairen steeds; zoo spreken ze nog; en zoo zullen ze blijven spreken, zoolang ze Protestanten van onvervalschten bloede zijn.

Eindelijk, het zou onzerzijds op de volksschool, de machtige hefboom voor nationale ontwikkeling, gemunt zijn.

Ook tegen deze aanklacht sta ons zeer nadrukkelijk protest.

Voor de nationale ontwikkeling hebben de Liberalen hun woorden, wij hebben er ons geld voor ten beste gegeven.

Een school eischen we, die niet minder, maar beter zij dan de thans bestaande.

Het peil van volksonderwijs moet o. i. verhoogd, stellig niet verlaagd.

In strenger zin dan iemand ijveren we voor een volksschool, die aan elk kind, uit Nederlandsche ouders geboren of op Nederlandschen bodem vertoevend, ruimschoots gelegenheid biedt om degelijk, practisch, afdoend onderwijs te ontvangen van uitmuntend gehalte en op de hoogte van onzen tijd.

Deze vijfvoudige verklaring leggen we, in naam van het Christelijk publiek in Nederland, bij de stembus van den 8sten Juni neder.

Dat elk onzer geestverwanten ze beaamt, is aan geen twijfel onderhevig.

Voor het oog van Hem, die harten kent en nieren proeft, zij ze uitgesproken.

Waar men zulk een stellige verklaring weigert te aanvaarden, houdt elke gedachtenwisseling op. (1 Juni '75).

---

4. Artikel 36 der Gereformeerde belijdenis.

I.

Gevraagd naar ons gevoelen over Artikel 36 van de Geloofsbelijdenis der Gereformeerde kerken in deze landen, gelijk deze op de Dordsche Synode is vastgesteld, haasten we ons, ook aan dat billijk verlangen te voldoen; zij het niet in één, dan in twee of drie keeren.

Artikel 36 der Nederlandsch-Gereformeerde confessie bestaat uit vier stukken, waarvan drie stellend en één ontkennend.

De drie stellende stukken handelen: *a.* over de instelling van de Overheid; *b.* over de verplichting van de Overheid jegens de kerk; en *c.* over de verplichtingen der onderdanen jegens de Overheid.

Ze luiden aldus:

a. over de instelling der overheid:

> Wij gelooven dat onze goede Godt, uyt oorsake der verdorvenheyt des menschelicken geslachtes, Koningen, Princen ende Overheden verordent heeft, willende dat de werelt geregeert werde door wetten ende politien; op dat de ongebondenheyt der menschen bedwongen werde, ende het alles met goede ordinantie onder den menschen toegae. Tot dien eynde heeft hy de Overheyt het sweert in handen gegeven, tot straffe der boosen ende bescherminge der vroomen.

b. over de plichten van de Overheid jegens de kerk.

> Ende haer ambt is, niet alleen acht te nemen ende te waken over de politie, maer oock de hant te houden aen den heyligen Kerckendienst: om te weeren ende uyt te roeyen alle afgoderye ende valschen Godtsdienst, om het Rijcke des Antichrists te gronde te werpen, ende het Koninckrijcke Jesu Christi te voorderen, 't woort des Euangeliums overal te doen prediken, op dat Godt van een yegelick ge-eert ende gedient werde, gelijck hy in zijn woort gebiedt.

en *c.* over de plichten van de onderdanen jegens de Overheid.

> Voorder, een yeder, van wat qualiteyt, conditie ofte staet hy zy, is schul-

digh, hem den Overheden te onderwerpen, schattingen te betalen, haer eere ende eerbiedinge toe te dragen, ende hen gehoorsaem te zijn in alle dingen, die niet en strijde tegen Gods woort: voor haer biddend in hare gebeden, op datse de Heere stieren wille in alle hare wegen, ende dat wy een gerust ende stil leven leyden in alle Godtsaligheyt ende eerbaerheyt.

Terwijl het ontkennend deel, dat zich tegen de ketterij der Weder-doopers keert, van dezen inhoud is:

Ende hierover verwerpen wy de Wederdoopers ende andere oproerige menschen: ende in 't gemeyn alle de gene die de Overheden ende Magistraten verwerpen, ende de Justitie omstooten willen; invoeren de gemeynschap der goederen, ende verwerren de eerbaerheyt die Godt onder de menschen gestelt heeft.

Nu mag reeds, ter voorkoming van misverstand, terstond geconstateerd, dat drie van deze vier stukken geheel en volstrektelijk buiten geschil blijven, want dat én het stuk over den oorsprong der wereldlijke politie, én dat over de onderdaansplichten, én dat tegen de »Dooperye", onze algeheele, onverdeelde en onvoorwaardelijke instemming heeft.

Voor zoover er derhalve van protest sprake is, mag nooit of nimmer van ons gezegd, »dat we een schrap door Artikel XXXVI der belijdenis zouden gehaald hebben;" alsof we het fundament der »wereldlicke politie" onder den voet wilden trekken; wat onwaar is en niet dan door onkunde of lastering van ons te beweren valt; maar dient gezegd, dat we een zeer ernstig gravamen hebben alleen tegen één der vier stukken van dit artikel, t w. tegen de omschrijving van het plichtverband, waaronder de Overheid jegens de kerk zou staan.

Eer we intusschen dit gravamen te berde brengen, ga hier vooraf een geschiedkundige, vergelijkende en uitlegkundige herinnering, opdat een iegelijk wel in- en doorzie, wat ten deze de autoriteit van deze formula consensus van ons eischt.

En dan zij in de eerste plaats opgemerkt, dat van de drie stellende deelen van dit artikel, alleen het door ons aangevochtene zonder bewijs uit de Heilige Schrift voorkomt, en slechts wordt aangedrongen met een algemeene formule

Bij den oorsprong der Overheid werd verwezen naar Rom. XIII; en evenzoo bij de onderdaansplichten naar 1 Tim. 2 : 2 ; maar bij het middelstuk staat slechts: »gelijk Hij in zijn Woord geleerd heeft." Zóó echter dat deze woorden niet terugslaan op de overheidsplichten jegens de Kerk. Niets er van. Maar uitsluitend behooren bij het vlak voorafgaande: »opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn woord gebiedt."

Blijkbaar hebben dus de opsteller en de patronen van de Confessie, aan dit stuk toegekomen, op geen bepaald Schriftwoord het oog gehad, en slechts in het algemeen teruggedacht aan de wederzijdsche verhoudingen tusschen kerk en staat onder de nationaal-particularistische theocratie van Israël. De gekozen woorden herinneren dan ook terstond aan de reformatiën van een Josaphat, Hiskia en Josia; en wie in de Schriften uit den Reformatietijd geen vreemdeling is, weet bovendien ook langs dien weg zekerlijk, dat het hier vereischte bewijs constantelijk, 't zij uit de Mozaïsche wetgeving, 't zij uit het exempel der Gode-gevallige koningen in Juda gevoerd is.

Niet minder belangrijk is een tweede opmerking over den tekst zelven. T. w. die tekst is thans niet meer, zooals hij uit de pen van Guido de Bres vloeide, maar op een zeer aanmerkelijk punt door de Synode van 1566 gewijzigd.

Guido de Bres namelijk had geschreven: »En hun ambt is niet alleen bedwang en bescherming uit te oefenen in zake politie, maar ook in de kerkelijke zaken" (de reprimer et de veiller) wat door de Synode van 1566 in dezer voege werd omgezet: »En hun ambt is niet alleen acht te nemen en te waken over de politie, maar ook de hand te houden aan den heiligen kerkendienst; om te weren", enz.

Een verschil waarin drieërlei steekt: 1. dat kerkelijke en politieke zaken nu niet meer met een zelfde formule zijn uitgedrukt; 2 dat niet meer de kerkelijke zaken in het gemeen, maar alleen de heilige kerkendienst onder de hoede der

Overheid wordt gebracht; en 3. dat de plichten van de Overheid jegens de kerk herleid worden tot deze drie: *a.* om te voorzien in den nooddruft van kerk en pastorie, en door politie den eeredienst te beschermen (d. i. de hand te houden aan den heiligen kerkendienst); *b.* om allen anderen eeredienst dan die der ware kerk uit te roeien en te weren; en *c.* om in streken waar de ware kerk nog geen gemeenten heeft, de prediking van het ware geloof te doen brengen.

Hieruit blijkt derhalve, dat er reeds tusschen de jaren 1563 en 1566 zeker bewustzijn in deze landen ontwaakt was, omtrent den te grooten en onbetamelijken invloed, dien men dusver gewoon was aan den Staat over de kerk toe te kennen; dat dit reeds geleid had tot twee zeer uiteenloopende formuleeringen; en dat nu de Synode in deze landen, en met name die van 1566 en 1619, van dit verschil kennis dragende, gekozen hebben t e g e n de meest- en v o o r de minst-omvattende formule, en alzoo het Gereformeerd denkbeeld van de vrijheid der kerk tegenover den Staat in beginsel hebben gemaintineerd.

Maar even onbewimpeld en onomwonden moet toegegeven, dat deze Synoden, en met name die van Dordrecht in 1619, met even stellige bewustheid het denkbeeld handhaafden, dat de Overheid wel ter dege verplicht was, om de kerk te salariëeren, de secten uit te roeien en tot gemeentestichting de hand te leenen.

Laten we nu, tot voorkoming van misverstand, het eerste en derde van deze drie varen, dan concentreert zich het geschil onzerzijds, zoo scherp mogelijk, op dit eenige thans in geschil zijnde punt, »of de Overheid al dan niet onder de verplichting staat om de secten uit te roeien."

En deze beperking in omvang van het vraagstuk is noodig. Vooreerst wijl de quaestie van het kerkelijk salaris te Dordt reeds uitgemaakt was door het feit zelf, dat de Staten alle vroeger kerkgoed genationaliseerd hadden; en ten tweede wijl de quaestie der kerkstichting, zoo voor de generaliteit als voor de koloniën, vanzelf destijds staatszaak was.

Wel bezien, en alsnu tot een volkomen afbakening van ons g r a v a m e n komend, gaat ons bezwaar dus nog niet eenmaal tegen één der vier stukken van dit artikel, maar uitsluitend tegen één der vier zinsneden in dat ééne derde stuk, en wel ook daarin nog slechts tegen uitsluitend deze woorden »o m t e w e r e n e n u i t t e r o e i e n a l l e a f g o d e r ij e n e n v a l s c h e n g o d s d i e n s t , o m h e t r ij k d e s a n t i - C h r i s t s t e g r o n d e t e w e r p e n." En zelfs dat nog enkel voor zooveel het hier niet slechts in z ij d e l i n g s c h e n, maar ook in r e c h t s t r e e k s c h e n zin is bedoeld.

Er steken in het derde stuk drie onderdeelen:

a. D e h a n d t e h o u d e n a a n d e n k e r k e n d i e n s t.

»En hun ampt is niet alleen acht te nemen en te waken over de Politie, maar ook de hand aan den heiligen kerkendienst."

b. U i t r o e i ï n g d e r k e t t e r ij.

»Om te weeren en uit te roeien alle afgoderij en valschen godsdienst, om het rijk des anti-Christs ten gronde te werpen."

c. G e m e e n t e s t i c h t i n g.

»En het Koningrijk van Jesus Christus te vorderen; 't woord des Evangeliums overal te doen prediken, opdat God van een iegelijk geëerd en gediend worde, gelijk Hij in zijn woord gebiedt".

Van welke drie alleen het middelste principiëel hier in geschil komt.

Calvijn liet Servet ter dood brengen, ter oorzake van zijn valschen godsdienst en wijl hij het rijk diende van den anti-Christ.

Ter rechtvaardiging van die, onder zijne auspiciën, voltrokken gerechtstelling schreef hij een tractaat, ten betooge, dat »het de plicht der Overheid was, ketters met den zwaarde te slaan."

Van dit tractaat nu en de daarin uitgesprokene gedachte is deze volzin in artikel 36 der Confessie de echo.

En het is tegen d e z e woorden, als echo van d i e gedachte, dat wij, sinds nu

straks tien jaren, ons zeer ernstig bezwaar indienden; althans voor zoover men daar een regel van gedraging in zoeken wil voor de Overheid in het algemeen.

De Fransche Confessie, die, als mede door onze Synoden erkend, hier het eerst ter vergelijking in aanmerking komt, drukt deze zelfde gedachte op een andere wijze uit. Ze laat namelijk de kerk als kerk bij het uitspreken van de Overheidsplichten ter zijde, en leidt den plicht van de Magistraat, om de ketterijen rechtstreeks uit te roeien, af uit de onmiddellijke gehoudenheid van de Overheid, om te straffen met den zwaarde, al wie zondigt tegen de geboden Gods. En wijl nu onder die geboden Gods ook zeer zeker de dusgenaamde geboden van de eerste tafel zijn, is het hierdoor buiten kijf gesteld, dat de Overheid ook de uitoefenaars van de Mis d. i. van »deze vervloecte afgoderije", met den zwaarde heeft te straffen.

Het desbetreffend 39ste artikel luidt, voor zooveel het dit punt raakt, aldus: »Et ainsi que Dieu a estably les royaumes, republiques et toutes autres sortes de principautés, soyent héréditaires ou autrement, et tout ce qui appartient à l'Estat de justice, et en veust estre reconneu auteur: à cette cause a mis le glaive en la main des Magistrats pour reprimer les péchez commis, non seulement contre la seconde table des Commandemens de Dieu, mais aussi contre la première."

In overeenstemming hiermeê, maar krasser in zijn bewoording, is het 26ste artikel van de eerste Bazelsche Confessie, waarin het heet:

»Wijl alle macht en overheid van God is, zoo is haar eerste en voornaamste plicht, indien ze geen tyran zijn wil, dat ze de ware eere Gods en den echten godsdienst bescherme en bevordere door bestraffing en uitroeiïng van alle afgoderij en valschen godsdienst, en al haar vlijt er toe aanwende, om hetgeen de predikanten uit Gods Woord leeren, ook ten uitvoer te brengen.

Uitgewerkter zegt de Tweede Zwitsersche Confessie in artikel 30:

»Het is de plicht der Overheid voornamelijk, om vrede en stille eerbaarheid in den lande te bevorderen en te handhaven. Iets wat ze nooit beter doen zal, dan indien ze zelve God vreest en eert, en op het voetspoor van de vrome kringen van Gods oude volk, de prediking der waarheid instelt, het waarachtig geloof bevordert, alle leugen en afgoderij en bijgeloof, tegelijk met alle goddeloosheid en verdraaidheid uitroeie, en alzoo de kerke Gods bescherme; zoodat wij leeren, dat de zorge voor den godsdienst in de eerste plaats berust bij de Overheid."

»Derhalve, zoo gaat ze dan voort, heeft de Overheid met het zwaard te slaan (stringat gladium) alle boosdoeners, muiters, roovers, meineedigen, vloekers en hen allen, tegen wie God zulk een straf eertijds verordend heeft. Ook heeft de Overheid de ketters in bedwang te houden (coerceant) namelijk dezulken, die wezenlijke ketters zijn en ongeneeslijk blijken en die maar niet willen aflaten van hun toeleg om de majesteit Gods te hoonen en de kerke Gods te verwoesten en te vernielen."

Ook hier merke men intusschen de rijping aan van een nieuw beginsel, dat zich allengs uit de windselen loswikkelt.

In de oude Bazelsche Confessie wordt nog het absolute standpunt ingenomen: de predikant staat in voor wat inhoud van Gods Woord is; en al wat daartegen ingaat, roeit de Magistraat met den zwaarde uit.

Hier daarentegen, wordt bij nadere uitlegging het slaan met den zwaarde (stringere gladium) reeds beperkt tot boosdoeners, muiters, meineedigen en godslasteraars, terwijl tegenover de ketters alleen nog maar van een coercere, d. i. in bedwang houden, gesproken wordt. En wat nog meer afdoet, zelfs dit coercere wordt niet zonder nadere bepaling van alle ketterijen geëischt, maar alleen van zulke volstrekt onhandelbare ketters, die geheel ongeneeslijk blijken en wier invloed ver genoeg reikt, om de kerk te troubleeren en te verderven.

Zachter nog dan al deze in haar uitdrukking is de Schotsche Belijdenis, die in art. 24 zegt:

»Bovendien belijden en erkennen we, dat de plicht der Koningen, Vorsten en Overheden voornamelijk ook bestaat in het zuiver bewaren en in stand houden van den waren godsdienst; in dier voege, dat ze door God zijn aangesteld niet alleen om de burgerlijke orde, maar ook om den waren godsdienst te handhaven en om zorg te dragen dat afgoderij en bijgeloof onderdrukt worden."

Dit »supprimatur" is reeds veel zwakker dan het e x s t i r p e t u r (uitroeien), wat meestal gebezigd werd.

En keert men zich nu naar die landen waar de Gereformeerde kerken zelfs de hope varen lieten van ooit de Overheid op haar hand te krijgen, dan doet zich bijvoorbeeld in de B o h e e m s c h e C o n f e s s i e het interessante verschijnsel voor, dat we in het 16e artikel de Overheid hier een vlak tegenovergestelde positie zien innemen, en in steê van p o s i t i e f te vernemen wat de Overheid doen moet, integendeel slechts n e g a t i e f te weten komen, wat ze n i e t doen mag.

Van uitroeiïng der ketterij toch is in dit gansche artikel geen sprake, maar wel heet het:

»Voor zooveel daarentegen aangaat de belangen die de ziel en het geloof en de zaligheid raken, zoo leeren wij, dat te dien opzichte alleen Gods Woord en zijn dienaars te gehoorzamen zijn, naar uitwijzen van wat Jezus gezegd heeft: »Geef den keizer wat des keizers is, maar ook Gode wat Godes is." Indien derhalve de Overheid ons dwingen wilde tot hetgeen met dat Woord strijdt, zoo leeren we, dat, op der Apostelen voetspoor, met Petrus zou te antwoorden zijn: »Dat men Gode meer gehoorzamen moet dan de menschen." "

Toch vormt dit slechts schijnbaar een tegenspraak met wat de overige confessiën beleden, en leverde allerminst bezwaar op, om ook deze broederen in den kring der Gereformeerde wereld-kerk op te nemen.

Immers, er kan noch mag twijfel aan bestaan, of, had in Bohemen een Gereformeerde Overheid vasten voet kunnen krijgen, dan zou ook hun confessie wel gansch anders geluid hebben; terwijl omgekeerd de uitlatingen noch der Fransche noch der Nederduitsche confessie ooit anders mogen verstaan worden, dan van een Overheid d i e z e l v e C h r i s t e l i j k i s; welk »Christelijk" dan in dezen samenhang weêr niet anders mag noch kan worden opgevat dan »in den zin van der Christelijke Gereformeerde religie toegedaan."

Op vier elementen behoort derhalve bij de ontwikkeling van de gedachte, die in dit stuk der belijdenis schuilt, gelet te worden.

En wel, t e n e e r s t e, op het feit dat deze zelve door onze Reformatoren in hoofdzaak van Rome is overgenomen.

T e n t w e e d e, dat ze, aanvankelijk, door het toepassen op de nieuw ontstaande toestanden van de gegevens der nationaal-Israëlietische theocratie, met name door Zwingli, zoo mogelijk nog verscherpt is.

T e n d e r d e, dat afwijking van deze gedachte eerst ontstond in landen waar op een Gereformeerd-worden der Overheid kans noch uitzicht bestond.

En t e n v i e r d e, dat besliste omwerking van deze gedachte in den zin van beperking en afpaling der Overheidsmacht eerst aan de orde kwam, toen een Arminiaansche Overheid, onder het Gereformeerde schild, den sterken arm misbruiken wou, om tot in het heiligdom de orde der dingen te verzetten naar heur hand.

Maar hoe ook ontwikkeld en omgewerkt, zoo mag noch kan het evenwel met goeden grond ontkend worden, dat het geheel dezer belijdenissen wel ter dege door een dubbele gedachte wordt bezield: 1. dat de Overheid ook voor de eere Gods, de eere van zijn kerk en van zijn Woord heeft te ijveren en dat feitelijk alleen de Overheid die zelve Christelijk is, dit doen kan; en 2. dat de Christelijke Overheid aller landen zich van dezen haar plicht het best kwijt, door zich rechtstreeks in zaken van godsdienst te mengen en met geweld tegen te staan en uit te roeien wat ingaat tegen Gods Woord.

Van deze twee stellingen nu bevat o. i. de eerste de volkomen ware gedachte, maar geeft de tweede ons een door de historie niet minder dan door Gods Woord geoordeelde uitwerking van die gedachte, waarmeê niemand meer meêgaat, en die we dus ook verplicht zijn, als dwaling te bestrijden.

(De Heraut, 26 Januari '79).

II.

Getoond i in ons vorig artikel, dat ons gravamen, welbezien, niet tegen artikel 36 der belijdenis, als zoodanig, maar slechts tegen één vierde onderdeel van één der vier stukken gaat, waaruit dit artikel is saâmgesteld: t. w. tegen de verplichting, door dat artikel aan de Gereformeerde Christelijke overheid opgelegd, om afgodendienst en ketterij desnoods met den zwaarde uit te roeien.

Om nu te beslissen in hoeverre we met dit protest alleen staan, is tweeërlei noodig.

Vooreerst, dat men gul en eerlijk erkenne: »uitroeien" (e medio tollere) is in artikel 36 wel terdege bedoeld als »gewelddadig uitroeien," in zeer actieven zin. En ten tweede dat we onderzoeken, hoe de Commentatoren van het Gereformeerde systeem, ná de Dordsche Synode, zich uit dezen klem uitwrongen.

Dat nu »uitroeien" (diruere) niets meer, niets minder en niets anders in het onderhavig artikel beteekent, dan gewelddadig den kop indrukken, valt na ons vorig betoog niet meer te betwijfelen. Immers, de herinnering aan Calvijns theorie; toegelicht door de practijk van Geneve; en niet minder de vergelijking met de Confessies van andere kerken, hief desaangaande elken twijfel op. Een twijfel die te minder kan gehandhaafd, indien men er op let, hoe èn Calvijn èn Beza èn schier alle Gereformeerde schrijvers van de oudste periode, dit »extirpare" met de doodvonnissen der Mozaïsche wet toelichten, en bepleiten met het voorbeeld van Elia's slachting onder de Baälpriesters en de uitroeiïng der afgoderij onder de beteren van Juda's koningen.

Slechts lieden van onhistorischen zin, die de formeele moeilijkheid van artikel 36 liefst ontduiken, en toch in het diepst hunner overtuiging tegen gewelddadig bedwang van de ketterij zijn, kunnen zich; en ook dan nog slechts voor zeer korten wijle; aan de illusie overgeven, als ware met dit krasse »e medio tollere" iets minder, dan desnoods ook met den zwaarde slaan, bedoeld.

En wat nu in de tweede plaats de Commentatoren aangaat, dan verwijzen we allereerst naar de zoodanigen, die persoonlijk op de Dordsche Synode tegenwoordig waren, en dus het best kunnen geacht worden den maatstaf op te leveren voor de tempering, waartoe reeds, in de levenssfeer van deze Synode zelve, de opvatting van dit artikel was verzacht.

Daartoe zij het eerst gewezen op de drie hoogleeraren Walaeus, Thysius en Polyander, die, gelijk men weet, voor drie academiën naar Dordt gingen, en later, aan de Leidsche hoogeschool vereenigd, te zamen een handboek van Gereformeerde dogmatiek uitgaven, dat, onder den titel van Synopsis purioris Theologie, schier een eeuw lang het standaardwerk bleef voor onze Gereformeerde theologie.

Uiterst interessant mag het dus geacht worden, eenigszins nauwkeurig te onderzoeken, hoe, in dat met zorg bewerkte leerboek, de opvatting der Dordsche vaderen over dit artikel is vertolkt.

Het desbetreffende hoofdstuk is van den hoogleeraar Polyander, en zegt dienaangaande in de 55ste en 56ste paragraaf:

»Moeilijker is te zeggen, hoe de overheid zich te gedragen heeft tegenover leeraren die kettersche gevoelens drijven en het volk verleiden; nadat ze op wettige wijze gebleken zijn zulke verderfelijke dwalingen metterdaad te koesteren en hardnekkig volharden in hun godslasterlijk bestaan. Ons komt het namelijk voor, dat een overheid, die met het oog op de tijdsomstandigheden zich vrij gevoelt, om zulke ketters door zachte bejegening tot vreedzamer en passender gedraging terug te lokken, en er derhalve van afziet om door strenge maatregelen en bedreigingen de verspreiders van deze ergerlijke ketterij van verdere propaganda terug te houden, een verdraagzaamheid tot richtsnoer kiest, die er bij God en zijn kerk door kan (excusabilis); en dat wel overmits hoogere prudentie vaak noopt tijdelijk te dulden, wat men uit ijver en liefde voor de waarheid liever voetstoots zou uitwerpen, maar zich door politiegeweld en de wet der strafeischende gerechtigheid noch voorkomen noch opheffen laat.

»Anderen daarentegen zijn van oordeel, dat, heeft de Overheid er de feitelijke macht toe, zij dan ook gehouden is zoodanige ketters ter dood te laten brengen, en dat wel naar het voorbeeld van den vromen koning Josia, die de afgodische priesters slachtte bij hun altaren, en van Jehu, die geheel het Achabitische rot uitroeide en de Baälspriesters ombracht; en van Elia, die insgelijks geheel de Baälshiërarchie uitmoordde. Maar dewijl Elia dit gedaan heeft op een bijzonder bevel Gods, en Josia en Jehu aldus handelden krachtens den eisch van de toen bestaande politieke orde van zaken, en uit vrees dat anders heel Juda er aanging, en dus uit noodweer, voegen wij ons liever bij die andere Theologen, die oordeelen, dat, indien het onmogelijk blijkt, ketters op zachter wijs tot rede te brengen, de door de kerk veroordeelden door de overheid liever af te zetten en te bannen zijn, dan dat men hun staat naar het leven."

»Een uitzondering zouden we hierop alleen voor zoodanige geheel exceptioneele ketters willen maken, die, tot de diepste schrikkelijkheid van godloochenarij en godslastering gevallen, niet slechts de kerk in opschudding brachten, maar ook de burgerlijke maatschappij, uit louter moedwillige boosaardigheid, onderstboven zochten te keeren; en ook dan nog slechts indien elk ander middel om ze af te brengen van hun godslasterlijk bestaan, onuitvoerbaar of onprofijtelijk ware gebleken."

»Tot gelooven daarentegen kan de overheid niemand dwingen. Het geloof immers moet iemand door overtuiging worden aangebracht en kan hem niet worden aangebracht door dwang. »Fides enim persuaderi vult, non cogi."

Waarbij dan ten slotte nog zij opgemerkt, dat Polyander, namens zichzelf en zijn ambtgenooten, hier eeniglijk en uitsluitend spreekt van een overheid die zelve als zoodanig gereformeerd is, en, als gereformeerde overheid, patronesse is eener Staatskerk.

Zoo in § 47*b* »Magistratus, eandem religionem profitens," d. i. »Een overheid professie doende van dezelfde religie." En sterker nog in § 41: »Om deze verplichtingen te kunnen nakomen, is noodig, dat de overheid zelve klaarlijk inzie, welke de ware belijdenis zij, waarnaar Christi kerk gereformeerd moet worden, opdat ze in een zaak van dit uiterste gewicht niet afhange van anderer oordeel, maar uit eigen onwankelbare overtuiging en eigen welbevestigd geloof toetaste, en doorzette, wat ze beoogt."

Aan deze korte, heldere uiteenzetting hechten we nog meer dan aan het oordeel van Voetius, waarop we straks komen; niet alsof Voetius niet fijner Canonicus ware geweest; maar dewijl dit handboek door het geslacht van de Dordsche Synode zelve, in het tijdperk van haar onbetwiste heerschappij, als standaardwerk aanvaard is.

En toch blijkt uit deze uiteenzetting niet minder, dan dat zich reeds destijds tegenover Calvijns theocratische theorie, een andere theorie, die met de consciëntievrijheid doorging, ontwikkeld had; dat het geslacht der Dordsche Synode deze mildere theorie was toegedaan; en dat volgens dit gevoelen de ontwikkeling der vrijheidsidée reeds tot deze veel bevredigender zienswijze was gekomen: 1. dat de overheid gemeenlijk niet met ketters, maar alleen met kettersche leeraars te handelen heeft; 2. met deze kettersche leeraars alleen dan wanneer ze verregaande en weerbarstige ketters zijn; 3. in dat geval met zachte middelen beginnen en desnoods daarbij blijven kan; 4. gaat ze daarentegen tot geweld over, dan tot ballingschap en niet tot den dood moet veroordeelen; en 5. crimineel vonnis alleen te geven heeft tegen ketters die tevens zijn omverwerpers van den Staat.

Hiermeê nu stemt in hoofdzaak overeen het oordeel van onzen, door scherpzinnigheid evenzeer als massiviteit van wetenschap bij elk kenner geëerden Voetius. Het uitvoerigst is zijn gevoelen over dit punt uiteengezet in zijn verhandeling: »de errore et haeresi" d. i. »over dwaling en ketterij", opgenomen in het derde boekdeel van zijn Disputationes selectae. Maar èn wijl dit geschrift te uitvoerig èn wijl het in schier niemands handen is, citeeren we uit zijn Politia ecclesiastica, het onovertroffen standaardwerk voor ons Gereformeerd kerkrecht, dat voorhanden behoorde te zijn in elk kerkeraadsarchief en nageslagen diende door elk, die ooit advies gaf in kerkelijke zaken.

Daar nu zegt Voetius (II p. 387 v. v.), dat de Christelijke magistraat verplicht is zich tegen de ketterij te zetten, voor zoover hem de beletting van haar uitbreiding rechtens en feitelijk mogelijk is.

Van welken »plicht ze derhalve zich ontslagen kan en moet achten:"

1. Indien hiertoe het recht haar betwist wordt:
   a. door de Grondwet van den Staat;
   b. door condities van troonaanvaarding;
   c. door een gesloten verdrag of gegeven belofte; en
   d. door gebondenheid der Souvereiniteit.
2. Indien ze de macht er toe mist:
   a. ter oorzake van het groote aantal der ketters in zeker land;
   b. indien dit elders de onderdrukking der Gereformeerden, bij wijze van represaille, na zich zou slepen; en
   c. indien dit elders aan den terugkeer van gebannen Gereformeerden naar hun vaderland in den weg zou staan.
3. Indien de afwijkende gevoelens niet als ketterij bedoeld zijn, maar slechts uit dwaling of schismatieke neiging voortkomen.
4. Indien er geen opzet achter zit.

Bestaan nu geen dier vier exceptiën, dan is de Christelijke magistraat zeer zeker tot handelen geroepen. Zoo echter dat ook dan nog slechts tegen de gruwelijkste ketterij het geweld zich keere; en dit geweld zich tot een banvonnis bepale. En dat nog wel onder het stellig beding, dat de vrijheid van conscientie buiten overheidsbemoeiing blijve, en er dus nooit òf inquisitie, d. i. opsporing van ketterij, plaats hebbe, noch ook iemand gedwongen worde te zeggen dat hij gelooft wat hij verwerpt.

En nu ten laatste tot de vraag komende (p. 390): »Maar wat dan te doen, indien deze tegenstrevende lieden niet slechts ketterschen zin verraden, maar zelfs de waarheden van den natuurlijken godsdienst loochenen; uitbreken in lasteringen van het heilige; de lieden ophisten; den Staat in gevaar brengen en spotten met elk vermaan? Moet ook dan nog het schavot ontweken?" — antwoordt Voetius: »Meent iemand in zulk een geval den ketter te moeten dooden, dan zal ik hem niet hard vallen, maar ik voor mij zou ook dan nog zelfs aan ballingschap, of, kan dat niet, dan aan deportatie of levenslange opsluiting de voorkeur geven."

Een standpunt, indien men het wel doorgrondt, hierop neêrkomend, dat Voetius nog de kracht mist, om de Roomsche opinie met tak en wortel uit te schudden, maar in de practicale toepassing toch elk slaan met den zwaarde reeds geheel te boven is; tot een banvonnis slechts in zeer exceptioneele gevallen wil overgaan; en de verplichting zelfs tot inmenging op kleiner schaal voor de overheid derwijs inbindt en beperkt, dat ze feitelijk in bijna alle landen er door wordt vernietigd.

In een opzettelijke commentaar op de Nederlandsche Confessie, getiteld: Confessionis Belgicae exegesis, stemt de hoogleeraar Samuel Maresius schier woordelijk met dit gevoelen overeen.

Ook hij toch wil dat alleen de Gereformeerde Overheid als zoodanig handelend zal optreden, »niet om blindelings ten uitvoer te leggen, wat de kerk gevonnisd heeft, maar zóó dat ze niet meer en niet verder tot bestrijding overga, dan ze zelve het inzicht gewon, dat zulk een oordeel der kerk zuiver loopt naar Gods Woord" (p. 554).

En ook dan nog mag de overheid »nooit in de consciëntie dringen; noch aan iemand het ware geloof opdringen; en moet ze afgoderij en valschen godsdienst, niet bij voorkeur met geweld, maar liefst met geestelijke overtuigingsmiddelen te keer gaan, en doet ze alleszins genoeg indien ze, zonder de personen te deren, de afgodische en kettersche eerediensten belet."

»En oordeelt ze in exceptioneele gevallen de raddraaiers vooral van ook burgerlijk gevaarlijke secten aan den lijve te moeten straffen, dan laat ik voor mij dit nog liever over aan haar eigen prudentie, dan dat ik, als kerk, haar hiertoe manen zou". (p. 555, 6).

Een gevoelen dat aldus tot aan het einde der 17e eeuw stand hield, om daarna, in allengs nogmaals verzwakten vorm, voort te leven tot bij den hoogleeraar B. de Moor, die in zijn Commentarius perpetuus op à Marck, vol. VI, p. 494, schrijft:

»Het oordeel der Gereformeerden was en is: 1. dat het der Overheid toekomt ongeneeslijke en uiterst gevaarlijke ketters tegen te gaan en met eenige straf te straffen (aliqua plectere poena); 2. dat ze het recht mist lichter dwalenden aan het lijf te komen; en 3. dat alleen ketterijen die den burgerlijken staat van zaken dreigen om te keeren in Republiek en maatschappij, in haar aanleggers en hoofdmuiters desnoods strafbaar zijn met doodstraf."

Dit is ons voor ons tegenwoordig doel genoeg.

Breeder opgezette verhandelingen over dit onderwerp leverden, behalve de reeds aangehaalde Voetius, nog Prof. Walaeus in zijn geschrift: »Over het toezicht der overheid op de bediening des Woords;" Prof. Rivet, zijn ambtgenoot, in zijn stuk: »Welk recht der overheid rakende den godsdienst toekomt;" en later Prof. Turretinus, in zijn Theologia Elenchtiea.

Maar ofschoon keuriger uitgeplozen, komen toch al deze bewerkingen van hetzelfde onderwerp tamelijk wel op de resultaten van de »Synopsis" en van Voetius neêr, t. w. dat een gematigde bedwinging van de ketterij door den sterken arm; des noods zelfs, bij zeer godslasterlijke politieke aartsketters, met den zwaarde; in theorie wordt vastgehouden, maar dat tevens, én de practijk steeds al milder wordt, én bij de systematische ontleding, zelfs de theorie door zulk een vloed van exeptiën wordt verwaterd, dat het insluipen van een geheel ander beginsel zich in beide verraadt.

Staat het nu boven bedenking vast, dat de bewoording der Confessie, gelijk die te Dordrecht in 1619, niet, gelijk ten onrechte beweerd wordt, aan revisie onderworpen maar in definitieven tekst vastgesteld is; onbetwist en stelliglijk de oude krasse theorie nog in zich draagt; en blijkt ten andere, dat de groote tolken en woordvoerders dezer zelfde Synode in beginsel reeds een zachter gevoelen aankleefden; dan valt hieruit geen ander besluit te trekken, dan dat de geesten, juist in het tijdperk dezer Synode, in een staat van gisting en overgang verkeerden, waarin men nog niet doorzag, waar men eigenlijk op afging; en toch niet meer in zat in wat men nog gedeeltelijk met de terminologie, die uit Rome was hergebracht, beleed.

Gelijk men zich toch herinert, is de door de Synode vastgestelde bewoording in het Hollandsch: uitroeien; in het Fransch; extirper, en in het Latijn: »evertere, e medio tollere en diruere. En mag nu aangenomen, dat de Latijnsche tekst het krachtigst in zijn bewoording beseft is, dan volgt hieruit, dat de ketterij niet slechts af moest gedrongen van het publiek terrein, maar wel ter dege zóó aangepakt, dat ze ophield te bestaan. Immers, »e medio tollere" wil zeggen: maken dat er wat verdwijne; en »diruere" laat geen milderen zin toe dan dezen: het gebouw der ketterij aan stukken en brokken uiteen halen, tot het neêrstort.

(De Heraut, 2 Februari '79).

III.

Het éene vierde gelid van het éene derde stuk, waartegen zich in Artikel 36 ons gravamen richt, wortelt alzoo buiten kijf in den Roomschen bodem; had te Dordrecht zelf zijn gezonde groeikracht reeds verloren; en is; na Dordt; door de mannen van Dordt zelf; derwijs, naar artisjokken-methode, met exceptiën en verzachtingen en al milder opvattingen, uitgeplukt en afgeschilferd, dat er feite-

lijk in de consiëntie noch van kerkelijke noch van wereldlijke overheid schier iets meer van klemmen bleef.

Toch versta niemand het wortelen van dit nog ongezuiverd stuk in den Roomschen bodem in dien zin, alsof hetgeen in onzer en anderer kerken confessie stond, nog even ergerlijk en aanstootelijk ware, als hetgeen Rome leeraarde en, eer nog verscherpt dan verzacht, aan Gods lieve kinderen in practijk bracht.

Reeds onze vaderen hebben zich met ongeveinsde verontwaardiging tegen zoo beleedigende gelijkstelling verweerd, en zich de Coornherts en Coolhaesen en Poppinssen, met even klemmend als waarachtig betoog, van den hals geschoven.

Zij stelden daarbij op den voorgrond, dat zelfs aan het gebeurde onder Calvijn, of ook aan het geschrift van dezen geleerde en van zijn kweekeling Beza, nooit hooger waarde mocht toegekend, dan van een private daad en een privaat gevoelen, waarvoor niemand de gereformeerde kerken; als door haar in bezonnener tijd noch nagevolgd noch in die mate van gestrengheid goedgekeurd; aansprakelijk mocht stellen. Maar dat; zelfs al sloot men Servets brandstapel er bij in, en al lei men de verbindingsader bloot, waardoor de belijdenis der Gereformeerde kerken ten deze met het auto da fe van Genève samenhing; ook dan nog; bij Romes leer en practijk vergeleken; der gereformeerden gevoelen, als reeds aan-; merkelijk gezuiverd, ontdaan van het wildste lot en getemperd in zijn strekking, uitblonk.

Ten betooge hiervan wezen ze meest op de acht volgende punten van verschil tusschen hun leer en die van Rome.

1. Rome stelt, zoo zeiden ze, dat al wie den Christelijken doop heeft ontvangen, hetzij bij Romes eigen doopvont, hetzij door nooddoop, hetzij door den doop van ketters, gedwongen mag worden, om den Roomschen godsdienst weer te belijden, mede uit te oefenen en voor te staan.

Waartegenover zij vasthielden, dat zulk een dwang, die dwingen wilde om te doen wat de consciëntie weêrsprak, onzedelijk, door God niet gewild, en der overheid niet geboden maar ontzegd is

2. Rome stelt, dat dwang door kerk en overheid mag worden aangewend, om iemand af te doen zweren, wat hij beleed en te doen verklaren, dat wat hij dusver het waarachtige geloove oordeelde te zijn, verfoeilijke dwaling is.

Waartegenover zij staande hielden, dat zulk een afzwering eenig en alleenlijk het gevolg mag zijn van een vrijelijk tot stand gekomen omzetting der overtuiging, en dat dwang ook op dit stuk noch oirbaar is noch kan geduld.

3. Rome stelt, dat ketterij niet eerst te bestrijden is, als ze eigener beweging aan het licht treedt, maar dat ze bovendien ook behoort te worden opgespeurd. Uit dit opspeuren is de inquisitie ontstaan (inquirendum in haereticos). Een praktijk, die niet alleen in haar afschuwelijken Spaanschen vorm, maar ook in haar mildere toepassing, als een woelen met ruwe hand in het terrein der consciëntie, alle vrijheid den hals toekneep; het intiemste aan schending bloot gaf; en feitelijk de aandrift aan haar handlangers inboezemde tot die mensch- en Godonteerende tafereelen, die in verborgen holen en onderaardsche gewelven, op echt helsche wijs, bij somberen flambouwengloed, zijn afgespeeld.

Waartegenover zij vasthielden, dat alle opspeuring ten deze geoordeeld is; dat eerst de gebleken en aan het licht gekomen ketterij rijp is om voor den rechter te komen; en dat nooit de ijver tegen de ketterij verleiden mag om het heilig terrein van het leven des gezins en het leven der consciëntie te schenden.

En als hun dan werd tegengeworpen, dat toch ook de kerkelijke tucht bij de Gereformeerden een ommegang aan de huizen beval, plachten ze doodbedaard te verzoeken, dat men eerst b. v. de instructie voor de inquisitie, gelijk ze door Karel en Filips in deze landen is ingevoerd, eens naast de Instructie van Discipline wilde leggen, gelijk die te Genève was vastgesteld, om de ongerijmdheid van zulk een vergelijking zich zelve op de kaak te laten stellen.

4. Rome stelt, dat, onder zekere gevallen, ook de hoogere geestelijkheid zelve macht en bevoegdheid kan bezitten, om van ketterij verdachte personen, onder

dreiging van bedwang, met den aankleve van dien, voor hun geestelijke vierschaar te dagen.

Waartegenover zij steeds er op stonden, dat de kerkelijke overheid nimmer verder zou gaan, dan tot een citeeren onder dreiging met de gewone graden der discipline, waarvan het uiterste bij leeraars op afzetting, en bij leden op ontzetting van het lidmaatschap ging.

5. Rome stelt, dat zelfs een berouwvol en boetvaardig ketter, als straf voor het in onboetvaardigen toestand bedrevene, nog verplicht kan worden tot het ondergaan van onteerende straffen, en zelfs nog in de termen kan vallen om gedood te worden met het zwaard Zoo heet het in een edict van 1550, door Karel V hier te lande uitgevaardigd: »Buiten de erkende doctoren in de theologie, ondersta niemand het, de Schrift te willen uitleggen, of een tegenstrevig gevoelen uit te strooien. Wie daarin meêdoet, vervalt aan het gerecht. En de straffen zullen zijn: *a.* indien er van berouw blijkt, dat een man onthoofd, eene vrouw levend begraven worde; en *b.* zoo er hardnekkigheid bij komt, de brandstapel. Hun goederen vervallen aan het rijk"

Waartegenover de onzen vasthielden, dat met boete en berouw de aanleiding zelfs tot elke kerkelijke of wereldlijke procedure wegviel, en de poenitent niet slechts vrij behoorde uit te gaan, maar ook als broeder met genegenheid moest behandeld.

6. Rome stelt, dat gerechtsingang kan verleend worden tegen een iegelijk, die houdt of leert, wat door de conciliën of pausen met een a n a t h e m a veroordeeld is; zonder daarbij te onderscheiden tusschen leerafwijkingen die de fundamenten der waarheid en andere zoodanige die meer aangelegenheden raken van afgeleid belang.

Waartegenover zij vasthielden, dat als ketterij, die onder de hooge censuur der wereldlijke overheid viel, niet mocht beschouwd worden het hebben of koesteren van een afwijkend gevoelen over elk ondergeschikt stuk of artikel dat in de belijdenisschriften der kerk tot uitdrukking was gekomen. B. v. niet, indien iemand afwijkend leerde »o v e r d e m a c h t d e r o v e r h e i d o n d e r h e t N i e u w e T e s t a m e n t; over den eed; over den kinderdoop; over de consubstantiatie, enz." Maar dat de sterke arm dan eerst kon worden ingeroepen, als het de allereerste en allervoornaamste hoofdzuilen en pilaren gold, waar heel het gebouw van kerk en staat op rustte.

7. Rome stelt, dat niet alleen tegenspraak tegen eenig stuk der waarheid, maar ook reeds het b e t w ij f e l e n er van als ketterij dient gewraakt, en derhalve ook als zoodanig in rechten behandeld en geoordeeld kan worden.

Waartegenover zij staande hielden, dat ketterij niet door het opkomen van een twijfel, maar eerst door het overgaan van dezen twijfel in een zekere tegenstelling geboren wordt; of althans eerst dan ontstaat, indien dit betwijfelen tot een bewust en opzettelijk verwerpen van de waarheid geleid heeft.

En 8. Rome stelt, dat eenvoudige ketterij, op zichzelve reeds, ook zonder het bijkomen van verzwarende omstandigheden; dus niet alleen bij haeresiarchen, maar ook bij eenvoudige lieden, tot zelfs bij vrouwen, kinderen en geheel onervaren personen, vervolgbaar is voor het gerecht.

Waartegenover zij vasthielden, dat de qualificatie die een ketterij vervolgbaar maakt, eerst ontstaat door bijkomende omstandigheden, als: *a.* door het spreken van godslasterlijke dingen bij monde of in geschriften; *b.* door het opzettelijk verspreiden van zijn kettersche gevoelens; *c.* door verstoring van kerkelijke of wereldlijke orde; *d.* door feitelijk verzet tegen de landsdienaren enz.; terwijl een ketter, zelfs de verst afgewekene, die zich in den stille hield en geen aanstoot gaf, wel door de kerkdienaren met aandrang en liefde behoorde vermaand te worden, maar nooit als ketter mocht gedagvaard door raden, schout of schepenen.

De afwijking van het Roomsche standpunt, waartoe onze vaderen dus reeds van meetaf kwamen, was derhalve volstrekt niet gering; en het zou oneerbiedig en

ondankbaar tegelijk jegens hun nagedachtenis zijn, indien we het oog sloten voor de zoo aanmerkelijke schrede die reeds in de eerste dagen der Hervorming, zelfs aan den voet van Servets brandstapel, door hen op den goeden weg gezet was.

Het onderscheid toch tusschen Rome en hen was geen minder, dan dat Rome de souvereiniteiten dooreenwarde, terwijl onze vaderen die poogden uiteen te houden.

Gelijk thans het staatsabsolutisme naar almogendheid streeft; elke grens uitwischt; en zich op élk gebied en in élken kring des levens souverein waant; zoo ook wilde het Romes kerkabsolutisme destijds.

Op elk terrein en elk gebied, in elke sfeer en in elken kring van menschelijk aanzijn oordeelde Rome, dat niet slechts de door haar beleden waarheid; maar in het gevolg van die waarheid ook haar kerkelijke jurisdictie; en ter ondersteuning van die jurisdictie ook de sterke arm van de overheid; moest doordringen.

Het besef van een »souvereiniteit in eigen kring" was er totaal uit.

De vader was geen hoofd meer bij de gratie Gods in zijn eigen huis; en zoo ook de mensch geen meester meer bij de gratie Gods op het terrein van zijn eigen consciëntie.

Noch de persoonlijke overtuiging, noch de geheime twijfel, noch de drang der consciëntie, noch het gebed in de binnenkamer, noch de opvoeding der kinderen, bood aan Romes macht een grens; en, zonder grenzen, onbepaald en onbelemmerd, wilde ze heerschen overal, altijd en bij allen; en eischte voor die heerschappij den steun ook van het magistrale zwaard

En dit door en door revolutionaire begrip nu, dat is het wat onze vaderen, welbewust, met hand en tand hebben aangevallen en terzij gedrongen, om weêr de eere te herstellen van de vrije souvereiniteit in eigen kring voor consciëntie en familieleven beî.

Een ander begrip van consciëntievrijheid hadden ze oorspronkelijk nog niet.

Maar reeds dat was veel.

Reeds daarvoor op te komen, was de koe bij de horens vatten.

Reeds daarmeê was het gave stelsel van dwingelandij en despotie doorboord

Ongerijmd en de dwaasheid zelve is het derhalve, indien onze huidendaagsche publicisten; voor de feiten der historie blind; het voor doen komen, als hadden onze Dordsche vaderen en hun voorgangers niets gedaan, dan letterlijk Rome gecopiëerd en als ware eerst door de Fransche revolutie de vrijheid van conscientie de overwinste van Europa's geestelijke worsteling geworden.

Niets er van.

De consciëntie is niet door Robespierre en Marat, maar wel ter dege door de reuzenkracht van een Calvijn en een Willem van Oranje uit de klauw van het clericalisme losgerukt.

De consciëntie en het familieleven zijn van meetaf door de Hervormers op volkomen vrij erf gezet; van elken band ontbonden; en koninklijk vrijverklaard.

En het verschil tusschen onze vaderen en ons kwam eerst toen aan de orde, toen ze alsnu voor de tweede vraag kwamen te staan, of de aldus vrijgemaakte consciëntie nu ook verlof zou ontvangen om in andere huisgezinnen, op de straten, in de pers, in de kerk, in de scholen en op het terrein der overheid, haar afwijkende overtuiging zich te laten uiten, propaganda te drijven en te heerschen

En daaraan toekomende, zijn onze vaderen, op zeer begrijpelijke wijze, teruggekeerd.

Dat dorsten ze nog niet aan.

De afwijkende o v e r t u i g i n g in eigen consciëntie en familieleven lieten ze vrij, maar h a a r u i t i n g in, wat men noemde, afgodischen eeredienst, in verleidende propaganda en zucht tot onderstbovenkeering van kerk en staat, dit gedoogden ze oorspronkelijk volstrekt n i e t.

Als men dáárop aankwam, oordeelden ze alsnog met Rome dat door dit gedoogen aan de eere Gods werd te kort gedaan; de onschuld aan gevaar werd blootgesteld; en de goede orde en eerbaarheid onder menschen stond ondermijnd te worden.

Dus wilden ze in dat geval terdege, dat, eerst de kerk en daarna de overheid, tusschenbeide zou treden, om de afvalligen te manen, in toom te houden, en desnoods, 'tzij door ballingschap 'tzij door executie, onschadelijk te maken.

En ze deden dit, nog altijd uitgaande van de overtuiging, dat dit gewelddadig

bedwang metterdaad baten zou, en dat een geestelijk kwaad met stoffelijke middelen waarlijk uit te roeien is.

Toch bleek hun al spoedig, dat ze, door Romes rigorisme prijs te geven en Romes consequentie te breken, tot een stelsel waren geraakt, waarbij practijk en theorie elkaâr niet meer konden dekken.

Vandaar de breede reeks van scherpe plakkaten tegen Rome hier te lande, dat toch een ieder wist, hoe het land vol van Roomsche huiskerken was en de mis, »die vervloekte afgoderij", in heel het land van Holland, Utrecht en Gelderland bediend werd.

Vandaar het herwaarts uitwijken van alle elders vervolgde lieden, die hun ketterijen hier overbrachten.

Vandaar een vrijheid van drukpers, die ons, in weêrwil van een enkele censuur, nóg verbaast.

Vandaar eindelijk het bijna nooit optreden der overheid, al zat het land vol van kettersche lieden, en het eindelijk weêr insluipen in onze kerk en zelfs, in haar, weêr op den troon komen van de geesteskinderen van Armijn en Episcopius, zonder dat de kerk zelve op noodweêr bedacht was, of de overheid het op zuiveren toeleî.

Dit kón niet anders; wijl een conscientieovertuiging en haar uiting te willen scheiden, gelijk staat met het dulden van het vuur, maar dat ge den gloed, die er uitstraalt, niet gedoogen wilt.

En wijl men nu; voor het dilemna gesteld, om òf dan desnoods ook de uiting practisch vrij te laten, óf weêr tot den consciëntiedwang terug te keeren; vaststond in het besluit, om het laatste n o o i t te willen, sprak het vanzelf, dat de wigge ongemerkt dieper indrong dan men oorspronkelijk bedoeld had en de practijk van de theorie deed afsplijten.

Dit had dan weêr ten gevolge, dat commentatoren dier theorie; om dit sterk sprekende contrast toe te dekken; de theorie in de rekbaarheid van haar bewoordingen tot het uiterste toe poogden te verzachten. Derwijs, dat er ten slotte slechts een enkele exceptie overbleef van een gansch exceptioneel en exorbitant lasteraar van ál het heilige; d. i. van onheilige geesten, zooals thans onder sociaal-democraten en petroleurs en communards huizen; en van wie het metterdaad nu nog een open vraag blijft, of het eindelijk paal en perk stellen aan hun roekeloos verleiden der schare, de grenzen der vrijheid al dan niet overschrijdt.

En is nu hiermeê; en naar we meenen op vrij vasten voet; het standpunt ingenomen, waarop men zich ter beoordeeling van deze quaestie behoort te stellen; dan kome nu nog in een slotartikel de vraag, waarom het eigenlijk ging, te berde; t. w. of ons gravamen tegen de kettervervolging door de overheid; 't zij dan rechtstreeks of zijdelings; ons het recht op den gereformeerden naam in Dordtschen confessioneelen zin behoort te ontzeggen.

(De Heraut, 9 Februari '79).

IV.

Van ons betoog over artikel 36 der Confessie bleef nog de laatste vraag ter beantwoording over, t. w.: »Of men in den jare 1879, in het rijk der Nederlanden, gelijk dit thans bestaat, antithetisch tegen een onderdeel van een artikel over de kerk-r e g e e r i n g over kan staan, en desniettemin in strikten en stelligen zin beweren, dat men, in den zin der Dordtsche Synode, haar F o r m u l a e c o n s e n s u s, d. i. haar formulieren van eenigheid, voetstoots onderschrijft?"

Die vraag nu beantwoorden wij in den strengsten zin b e v e s t i g e n d en leveren daarvoor v i e r l e d i g bewijs.

Een bewijs, waaraan we duidelijkheidshalve nog deze andere vraag laten voorafgaan: »Of de Christelijke kerk namelijk geacht mag worden aan de autoriteit en ongeschondenheid der tien Sinaïtische geboden te kort te doen, doordien ze in het 4de gebod onderscheiden leert tusschen een moreel en een ceremonieel bestanddeel, en aan het eerste zich houdt, terwijl ze het andere prijs geeft?"

Een vraag, daarom te eer van pas, overmits de Dordtsche Synode, naar heur gevoelen over de autoriteit van het 4de gebod ondervraagd, metterdaad zelve deze onderscheiding tusschen hetgeen de leer en de waarneming er van betreft, heeft uitgesproken en beaamd.

Zoodat, kort gezegd, onze positie tegenover Art. 36 der Confessie in den grond precies dezelfde is, die door elk Gereformeerde tegenover het 4de gebod wordt ingenomen: t. w. dat ook wij den moreelen inhoud van dit artikel volkomen bevestigen, maar over de middelen van uitvoering een ander gevoelen koesteren Een stelling die reeds voor vijf jaren door ons in dezer voege werd uitgedrukt: »dat ook naar onze overtuiging de Overheid, als Gods dienaresse, de kerk eeren en beschutten en dus de ketterij weren moest en tegenstaan, maar dat, terwijl oudtijds geoordeeld werd, dat dit het beste kon en het doeltreffendst ging door gewelddadig ingrijpen, het o. i. alleen bereikt wordt door niet-inmenging van den staat en overlating aan de werking van den Geest des Heeren!"

En wat nu ons vierledig bewijs zelf aangaat, dit rust op de volgende stellingen:

1. Op de Synode van Dordrecht zijn tal van personen, die het in de leer met onze vaderen eens waren, maar over de middelen van uitvoering; d. i. op het stuk van kerkregeering; van hen verschilden, zonder iemands tegenspraak tot de volle en onvoorwaardelijke geloofsgemeenschap toegelaten

De waarheid dezer stelling nu blijkt uit het feit, dat de Synode op den 29sten April 1619, het gevoelen der buitenlandsche theologen en binnenlandsche gedeputeerden vragend omtrent de Confessie en den Catechismus, opzettelijk, met voorbedachten rade, en wetende wat ze deed, de artikelen 31 en 32 over de kerkregeering heeft uitgelaten en overgeslagen.

Dat ze dit deed met het bepaalde doel, om het verschil over de kerkregeering met de Episcopaalsche kerk van Engeland geen struikelblok te laten worden.

Dat desniettemin de Engelsche Bisschop Georgius zich niet ontzag, om, gelijk de brieven van Halesius toonen, een vrij krasse speech tegen den Presbyterialen regeeringsvorm der kerk te houden.

Dat deze speech onweêrsproken is gebleven.

En dat desniettegenstaande de adhaesie dezer heeren aan de aldus gesmaldeelde en gekortwiekte Confessie, èn reeds den 30sten April in de 145ste zitting, èn vooral later in het schrijven aan de Hoogmogende Heeren Staten-Generaal, door de Synode zelve is voorgesteld als een volledige en onverkorte instemming met haar belijden.

Zie hiervan het rescript, opgesteld in de 177ste sessie, en daarin § 2.

Een bewijs hetwelk te meer klemt, dewijl noch art. 27—30 der confessie, noch vraag 54 van den Heidelberger, maar alleen art. 31—32 buiten discussie zijn gelaten, d. w. z. niet de stukken der leer, maar alleen wat raakte de middelen van uitvoering.

Overmits nu ook wij alle stukken der leer van harte bevestigen, en geen ander gravamen hebben, dan over de vraag, of het voorgestelde doel bereikt moet door overheidsinmenging of overheidsonthouding, mag noch kan door iemand, in naam der Dordtsche Synode en te haren behoeve, tegen ons worden geconcludeerd.

Dit zou wel mogen, indien we het stuk der leer uit art. 36 bestreden, maar niet, nu we, dat stuk der leer beamende, alleen verschillen over de formeele vraag.

Iets, waar tevens uit blijkt, hoe ongeoorloofd het is en onnadenkend, een schrappen van dit geheele artikel te verwijten, aan iemand, die juist heel het artikel houdt, met uitzondering alleen van de zinsneê over de executie.

2. Het stuk van de overheid is op de Synode van Dordrecht zonder discussie doorgegaan, uithoofde van de pressie der toenmalige overheid, en in weêrwil van de gisting desaangaande in de gemoederen.

Ongetwijfeld was de overheid, door Maurits' kloek en heroïek optreden, de Gereformeerden genegen geworden. Toch leide niemand hieruit af, dat ze deswege de opinie der Gereformeerden in zake de quaestie van verhouding tusschen kerk en staat deelde Eer integendeel heeft ze door de decreten van haar Delegaten

zeer sterken invloed uitgeoefend; blijkt uit alles dat Bogerman en de zijnen deze Delegaten naar de oogen moesten zien; is feitelijk door hen en niet door de kerkelijken de Synode geconvoceerd; namen zij het meer dan eens voor de Remonstranten op; wezen ze de aanslagen op het patronaatrecht zeer beslistelijk af; en deden ze elk oogenblik aan de Synode gevoelen, dat van doorzetting der principiëele Gereformeerde kerk-idée geen sprake was noch komen zou.

Nu was, gelijk men weet, door de Remonstranten niet alleen de leer der Voorbeschikking aangevallen, maar wel ter dege ook, en niet minder kras, de relatie van kerk en staat. Denk slechts aan het Piëtas ordinum van Huig de Groot.

Men had dus mogen verwachten, dat de Synode, eenmaal als rechter over de zaak optredende, nu ook de beide punten van geschil scherp ontleden en naar den Woorde Gods beslissen zou: d. i. zoowel dat der leer als dat van den magistraat.

Vindt men nu daarentegen, dat bij de discussie het eerste punt zeer in den breede behandeld, maar het andere finaal ter zijde gelaten, doodgezwegen en geïgnoreerd is, dan blijkt hieruit overtuigend, dat men, bij wijze van vergelijk, beiderzijds de beslissing ontweken en zich bij de vage uitdrukking van art. 36 heeft neêrgelegd

Iets wat zekerheid wordt, indien men rekent met het feit, dat vier der hoogleeraren, daar tegenwoordig, in 1622 in hun Synopsis neêrschreven: »dat noch van Eli's noch van Josia's en Jehu's gedrag geconcludeerd mocht tot dat van onze overheid; om het verschil van bedeeling en lastgeving."

Weshalve wij, die juist op dezen grond naar den Woorde Gods meenen te oordeelen, dat het in de kerke Christi »niet met kracht en geweld, maar door den Geest des Heeren" moet geschieden, niet mogen geacht worden ons van de Synode als zoodanig te scheiden, waar haar gevoelen deels onderdrukt werd en deels tot ons neigende was.

3. Het gevoelen, in Art. 36 over den plicht der overheid tot gewelddadige uitroeiïng der ketterij neêrgeschreven, geldt uitsluitend de Gereformeerde overheid, nooit een overheid als ons thans regeert

Ook dit punt betreffend, bestaat er een vrij algemeen verspreide dwaling, die dient tegengesproken.

Men stelt zich namelijk veelal voor: 1. dat er naar ideaal-Gereformeerde opvatting eerst een staat en in dien staat een kerk bestaat, en 2. dat nu die kerk uitmaakt wat waar is naar den Woorde Gods, opdat alsnu de overheid dienovereenkomstig handele.

Beide evenwel ten onrechte.

Naar ideaal-Gereformeerde, d. i. gezuiverd theocratische opvatting, is er niets dan een kerk, en heeft die kerk twee politiën: de ééne geestelijk, de andere wereldlijk, zoodat de magistraat, naast de leeraars optreedt, als dienaar Gods IN DE KERK.

En even deswege leerde de Synopsis nadrukkelijk, dat de overheid niet eenvoudig de besluiten der kerk had uit te voeren, maar slechts datgene, wat ze zelve in haar consciëntie oordeelde met den Woorde Gods conform te zijn. Reden waarom de academiën als overheidsorganen beschouwd werden, om de overheïd in zaken der religie voor te lichten.

Daar dit nu anders dan van een overheid die zelve Gereformeerd is niet gelden kàn; en de overheid door de Dordtsche Synode dan ook telkens met nadruk als »de Christelijke overheid" wordt omschreven; d. i. in casu als een overheid die zelve de Gereformeerde-Christelijke religie belijdt; zoo volgt hieruit rechtstreeks, dat nu (ook formeel de zaak beschouwd) voor omstandigheden als waarin wij verkeeren, door de Synode van Dordt zelve geen toepassing van de bestreden zinsneê bedoeld is of wordt geëischt.

En 4. Het verschil van gevoelen, dat op het betwiste punt reeds tijdens deze Synode tusschen haar invloedrijkste leden en b. v. Calvijn en Beza aan den dag trad; dat, gelijk is aangetoond, tusschen de verschillende confessiën uitkomt; in

de commentatoren niet te loochenen valt; in andere landen zich uitsprak; en ook hier te lande zich tusschen theorie en practijk openbaarde; vestigt juist op de basis der Synode het recht voor een iegelijk, om dit verschil aan Gods Woord te toetsen.

Men versta ons wel.

Vestigde zich b. v. een kolonie van Gereformeerde Nederlanders in een nog onbekend deel van Amerika, dan zouden deze Gereformeerden o. i. ook nu nog beginnen met een kerk, en niet met een Staat te stichten. Slechts zouden ze in die kerk ook voor burgerlijke politie zorgen. En alsnu zeer zeker het onbetwiste recht hebben, om onderling overeen te komen, dat wie afviel van zijn Gereformeerd geloof, weg moest, en niemand dan van Gereformeerde belijdenis als nieuwe kolonist zou worden toegelaten.

Ideëel; daar waar men vrij is; indien men het zoo wilde; zou men o. i. ook nu nog kunnen en naar recht mogen doen wat oorspronkelijk de Pilgrim-fathers deden, en stichten een theocratie.

Dit nu hadden ook onze vaderen in Nederland bedoeld. Maar de overheid heeft hier nooit aan gewild, en de kerk heeft verzuimd het eenig middel aan te wenden, dat hiertoe leiden kon, t. w. de bekeering der andersdenkenden.

Hierdoor is vanzelf het ideëele onmogelijk en ongerechtig geworden.

En wijl nu juist uit dezen afstand tusschen bedoeling en werkelijkheid reeds zulk een verschil van gevoelen onder de Dordtsche vaderen zelven was opgekomen; toen Noord-Brabant en Limburg en Staatsvlaanderen nog buiten stonden; zoo volgt hieruit met logische consequentie, dat dit alsnu ideëel geheel ondenkbare, in den geest der Dordtsche vaderen zelven moet losgelaten.

Een uiteenzetting waaraan ten slotte nog zij toegevoegd:

1. dat het bij Dordt allereerst er op aankomt, om datgene te belijden, wat Dordt met opzet en bewustheid heeft aangedrongen, t. w. de Voorbeschikking Gods en de daaruit voortvloeiende leer der bijzondere verzoening;

2 dat uit onze exceptie volstrekt niets is af te leiden voor een tekort doen aan de mysteriën der genade, wijl we uitdrukkelijk alle stukken der leer staan laten, en slechts differeeren over een middel van uitvoering in zake het kerkregiment;

3 dat de eerstvolgende Nationale Synode wel ter dege zal moeten beginnen met zich op de basis der drie formulieren van eenigheid te plaatsen, niet als norma fidei, maar als formulae consensus, om alsdan ook aan de bewuste zinsneê in Artikel 36 recht te doen weêrvaren, of wel dit artikel ongedeerd te laten, maar het in een andere verklaring uiteen te zetten;

en 4. dat waar de Synode van Dordtrecht zelve, als met haar homogeen, met haar in geloofsgemeenschap staande, ja, als steun gevende aan al haar Belijdenisschriften, ook aanvaard en met name gehonoreerd heeft mannenbroeders, die twee geheele artikelen over het kerkregiment weêrspraken; niemand, zonder aan den geest van Dordt ontrouw te worden, onze homogeneïteit met de Dordtsche formulieren van eenigheid in twijfel mag trekken, op grond van ons bezwaar tegen éène enkele zinsnede, door ons ingebracht tegen de taak die in dat kerkregiment wordt toegewezen aan de overheid. (De Heraut, 16 Februari '79).

V.

Drie in het onderhavig verband ondergeschikte quaestiën vereischen ter afronding van wat we over Art. 36 schrijven, nog noodzakelijkerwijs toelichting.

De eerste kan aldus gesteld: »Indien de gereformeerden in eenig land meester van den toestand waren, zou hun dan het recht niet toekomen, een theoacratie in optima forma op te richten, en zou in zulk een theocratie de geestelijke gestrengheid der Mozaïsche wet, krachtens Gods Woord, niet moeten herleven?"

De redeneering is verleidelijk en schijnt onverwinlijk.

Gij belijdt de inspiratie van Gods Woord, en tegelijk dat de Mozaïsche wet, voor wier vertrouwbare mededeeling de inspiratie borg staat, ook zelve niet van Mozes, maar van God herkomstig is.

Vast staat hiermeê alzoo, dat God zelf wel terdege gewild heeft, dat de Israëlietische overheid den afgodendienaar, den godslasteraar enz. »met den zwaarde zou slaan."

Vast staat buitendien, dat deze Israëlietische volksstaat van een afgeronde theocratie de zuiverste uitdrukking is.

Maar hoe dan nu, indien deze dingen dan alzoo zijn, te ontkomen aan de noodwendige gevolgtrekking, dat, waar zulk een theocratie weêr mogelijk wordt, ze moet opgericht, en dat, waar ze tot stand komt, het slaan met den zwaarde in den naam Gods weêr regel dient te worden?

Hierop nu is veel en velerlei te antwoorden, waaruit we ons bepalen tot het lgende.

Ook bijaldien de herstelling van zulk een theocratie mogelijk ware, is nog volstrekt niet bewezen, dat zij doelwit van ons streven zou moeten zijn. Eer het tegendeel.

Immers, de Israëlitische theocratie trad in het leven voor een volk, dat in geheel exceptioneelen toestand verkeerde, en dat niet op het standpunt der vervulling, maar der profetie stond.

Godsdienstig, zedelijk en burgerlijk leven stonden dientengevolge in Israël alle drie op het standpunt der uitwendige Wet; terwijl omgekeerd na Christus' komst voor het godsdienstig leven de regel geldt: »Niet naar het verbond dat Ik met hun vaderen gemaakt heb, maar alsdan zal Ik mijn Wet in hun hart schrijven!"

Maar ook al gesteld, dat dit desniettemin kon, en zoo al niet moest, dan toch mocht, dan nog dient in het oog gehouden, dat een theocratie als bij Israël impracticabel is.

En dat wel om de eenvoudige oorzaak, dat voor een theocratie onmisbaar is een orgaan, dat stellige zekerheid geeft èn omtrent hetgeen als recht moet gelden, èn omtrent de al of niet overtreding der Wet.

Kon men dus al een orgaan aanwijzen, waardoor de landswetten de goddelijke sanctie van volkomene conformiteit aan de wille Gods kregen, dan nog zou men er niet zijn.

Immers, ook dan nog zou men als bij Achan een goddelijk middel tot onfeilbare ontdekking van den schuldige moeten bezitten, wat thans ten eenenmale ontbreekt.

Rome heeft bij haar pogingen tot herstel van de aloude theocratie, dit gevoeld, en er naar gestreefd, het te verkrijgen, en dan ook zeer te recht de infaillibiliteit van den Paus, op wien appèl in alle geestelijk gericht is, uit nooddwang gedecreteerd.

Maar zelfs Rome is er hiermeê nog niet, en is wel terdege op haar hoede, om voor de burgerlijke rechtspleging de verantwoordelijkheid te laten aan de feilbare burgerlijke overheid.

Om een theocratie, als in Israël, te herstellen, zou men derhalve ook de Urim en Thummim, zou men de inspiratie van wetgever en profeet, ons moeten teruggeven, en wijl dit niet alzoo geschiedt, noch geschieden kan, ontbreekt hiermeê een der volstrekte voorwaarden, waarzonder een theocratie als in Israël ondenkbaar is.

Bovendien, zoo men dan al zulk een theocratie op de wet van Mozes wilde baseeren, dan spreekt het toch van zelf, dat men niet naar willekeur een enkelen schakel uit die staatsinrichting zou kunnen overnemen, om het overige te laten vallen, maar dat men alsdan de doodstraf weer zou moeten invoeren voor alle misdrijf of overtreding, die in de wet van Mozes met den dood bedreigd was.

Dus niet alleen voor aartsketterij, maar ook voor Sabbathschending, ja dan moet ge den vloeker zelfs weêr buiten de legerplaats uitbrengen en met steenen steenigen. Iets wat dan ook oorspronkelijk door de Pilgrimfathers is bedoeld.

En wat dan nog het bitterst is; onderstel dan nu al, dat ge dit aandorst en

invoerdet, ik bid u, wat geeft dan de bittere ervaring van Israëls geschiedenis u te aanschouwen? Maar immers, dat nooit in eenig land de wetten derwijs als in Israël met voeten getreden zijn; dat ten onzent de afgoderij en de schandelijkheid nog op verre na niet is of werd, zooals ze in Israël, in Juda en zelfs te Jeruzalem uitbraken; en dat Israëls wegvoering en de opheffing der theocratie door de Romeinen, alvorens de Christus verscheen, veeleer de duidelijkste aanwijzing bevat, dat de theocratie wel aan Israël gegeven was met het geestelijk doel om de geloovigen, door dit zeer hooge ideaal, te doordringen van Gods heiligheid, maar nooit met de onvervulde expectatie, alsof hierdoor een burgerstaat, bij uitstek en exemplair, gedijen zou.

En gaat het dan nu aan, zoo vragen we met ernst, om aldus, zonder overgang, zonder letten op omstandigheden, zonder opmerkzaamheid voor het historisch verloop, de Israëlitische toestanden als blijvend, van God gegeven model, aan onze staatslieden voor te leggen? Voor te leggen ook op het stuk van godsdienst, waarin door de oprichting des Nieuwen Verbonds zulk een radicalen ommekeer tot stand kwam?

Of geldt hier dan niet de uitnemende opmerking van de vaderen der Dordsche Synode, een Wallaeus, een Thysius en een Polyander, dat deze executiën nu niet meer alzoo toepasselijk zijn, deels om den veranderden toestand, deels wijl ze niet meer gelijk destijds rusten kunnen op rechtstreeks goddelijke ingeving en aandrijving?

En als dan dit verschil niet mag of kan worden weggecijferd, moet dan niet in dezer voege geconcludeerd: 1°. dat de weêroprichting eener theocratie, b. v. in een kolonie, met aller toestemming, nog nooit de herstelling van Israëls theocratie zou kunnen zijn, en dat wel om de afdoende reden, dat deze theocratie nooit revolutionair op menschelijke wilsuiting kan rusten, maar alleen op den rechtstreeks geopenbaarden wil van God. En 2°. dat al richtte men dan zulk een andersoortige theocratie op, d. i. een regeeringsvorm waarin kerk en land één waren, desniettemin het met den zwaarde slaan van elk die afweek, nog volstrekt niet geoorloofd zou zijn, overmits het recht om iemand te dooden, niet aan conventioneel recht; zelfs niet aan zijn eigen toestemming kan ontleend worden; maar altijd gefundeerd moet zijn op het positieve recht, d. i. op den voor dat bepaalde rijk of voor alle rijken saâm gegeven last of geopenbaarden wille Gods.

En wees men eindelijk op Jehu, Josia, Elia en anderen, dan merke men ook ten opzichte van deze heerlijke ijveraars toch op, dat ze deels handelen krachtens een speciaal mandaat, als nu niemand heeft aan te wijzen, en ten andere, dat de koningen bij hun zuiveringen in Israel niet als rechters hebben gehandeld, om den overtreder schuldig te stellen en dus eerst nadien hij schuldig bevonden was, hem te vonnissen; maar dat ze als hoofden van den staat, gelijk de Synopsis zeer schoon opmerkt, met het militair tegen een politieke muiterij hebben gewoed; een muiterij die daarom alleen den ijver der ijveraars opwekte, dewijl in Israël God zelf Koning was, en muiterij tegen het karakter van den staat dus tevens en eo ipso opstand was tegen den levenden God.

Treedt men dan ook over op het terrein des Nieuwen Testaments, dan vindt men wel bij de jongeren en bij het volk een telkens hunkeren naar de wederoprichting van het zichtbaar Koninkrijk, d. i. van de oude Israëlitische theocratie, nu in zijn glorie; maar even gedurig bij Jezus een innemen van deze drieledige positie: 1. de Romeinsche macht moet niet geweldadig omvergeworpen; 2. mijn koninkrijk, d i. mijn theocratie, is niet van deze wereld, en 3. wat in het theocratisch Israël slechts typisch en gebrekkig bestond, breng Ik u rijk en heerlijk, maar dan ook met al de gestrengheid des oordeels en der gerichten, in mijn toekomst.

Petrus' executie, aan Ananias en Saffira voltrokken, bewijst hier voorts niet. En dat wel, wijl Petrus hier niet als overheid, maar als apostel handelde, en bovendien handelde niet in den normalen weg van onderzoek, maar krachtens geheel buitengewone werking van den Heiligen Geest, d i. door het wonder, zoo in hem, als aan den schuldige.

En wat hoogst opmerkelijk is: in de eenige plaats, waar het Nieuwe Testament opzettelijk deze zaak te berde brengt, d. i in Rom. XIII, staat uitdrukkelijk: »dat

de overheid een vreeze is, niet den goeden, maar den kwaden werken", en »dat ze een wreekster is tot straf dergenen die kwaad doen."

Van meeningen, van afwijkende begrippen, veelmin van dwalingen, is dus geen sprake.

Eerst als de meening daad, de dwaling een werk wordt, eerst dan treedt de wrekende overheid ten deze op.

Ons antwoord op de tweede vraag: »of een staatskerk per se ongeoorloofd is?" kan na de uitvoerige behandeling van het eerste punt kort zijn.

Staatskerk of geen staatskerk is geen quaestie van absoluut recht, maar hangt aan omstandigheden.

Immers een staatskerk te hebben, sluit nog volstrekt niet in, dat de overheid den ketter met den zwaarde slaat, maar zulk een bestuursvorm is in beginsel reeds dan aanwezig, indien alle politieke invloed gebonden is aan het lidmaatschap dezer geprivilegieerde kerk. Indien alleen Gereformeerden ambten en bedieningen mochten bekleeden, en alleen Gereformeerden kiezers voor Gemeenteraad en Kamers konden zijn, reeds dan zou men wel terdege een staatskerk hebben, ook al liet men de ketterij vrij geworden, zonder correctioneel of crimineel proces.

En ook al wilde men de overheid van zulk een land actief in zake de ketterij laten optreden, ook dan nog zou deze zich kunnen bepalen tot het weren van vreemdelingen, die een andere belijdenis waren toegedaan, en het beletten van publieken eeredienst aan hen, die een ander gevoelen omdroegen.

En bedoelt men nu, of we, onder zulk een vorm b. v., een staatskerk voor goed en altijd afkeuren en veroordeelen, dan luidt ons antwoord: 1. bij een eenigszins gemengde bevolking keuren we ze af, voor goed en altijd; 2. bij een bevolking, die schier van eenzelfden geloove is, achten we ze op kleine schaal en voor korten tijd denkbaar; maar 3. voor wat den bloei des geestelijken levens en de eere van Gods heilig Woord aangaat, zoomin in het éene als in het andere geval gewenscht of geëischt.

En wat eindelijk de derde quaestie aangaat: Of propaganda van ketterij niet meer dan een dwaling, en niet reeds veeleer een daad of althans het begin van een werk is? — hiermeê staan we zeer zeker voor een probleem, dat niemand »scherp op een haar" kan oplossen, maar zonder dat dit daarom nog in het minst onze positie verzwakt.

Immers, de bedenking geven we voetstoots toe: een woord kan een daad, gelijk een daad een woord zijn, en zelfs zonder een woord kan een blik van het oog, of een wenk met de hand een signaal wezen, dat, zelf daad, de moeder van daden wordt, en alles behalve als »maar een opinie" mag worden verontschuldigd.

Maar mogen we dan vragen, of er ooit, ergens, eenig terrein des levens is, waar deze zelfde moeilijkheid »der onmerkbare overgangen" niet bestaat?

Om vier uur zult ge nog met zekerheid zeggen: »Het is nog licht!" en om zeven uur zult ge even zeker zeggen: »Het is reeds donker!" maar ligt er daarom tusschen dat uur van vier en van zeven niet een uur, of althans een half uur van schemer, waarin licht en donkerheid zich met elkaâr vermengen?

Onkruid moet uitgewied.

Maar is er niet een tijd des eersten ontkiemens, dat het geoefendst oog nog niet ontdekken kan, of dit kiempje dáár een kiempje van moeskruiden of een kiempje van onkruiden is?

En is het niet evenzoo met de overgangen tusschen den vasten oever, het kruiend oeverzand en de golvende zee? — met de overgangen van koude en warmte; van kind op jongeling; en wat niet al?

En zal men dan nu, wijl even dezelfde onmerkbare overvloeiïng nu ook uit het woord in de daad plaats grijpt, en er dus metterdaad gevallen zijn, waarin

ook o. i. reeds een werk aanwezig zou zijn, de gewone onderscheiding tusschen »woord" en »daad" hier ontoepasselijk achten?

Dit mag, dit kan niet.

Dit zou onredelijk zijn.

En we meenen dus ook nu nog te mogen vasthouden aan de stelling, die we steeds verdedigden: dat de geestelijke dwaling alleen met geestelijke middelen moet bestreden; zoolang ze immers, nog zijnde wat ze heeten wilde, niets dan geestelijke dwaling bleef.

Strikt genomen, had de bespreking dezer drieledige generale quaestie bij het hoofdpunt dat ons bezig hield, en dat zeer concreet over de Dordsche Synode liep, achterwege kunnen blijven.

Maar wijl we bespeurden, dat velen dit niet in het oog hielden, en dus ook bespreking der quaestie in generaal wenschten; en dat derhalve onze beperking van de discussie tot het concrete geval van Dordt (waarin we toch slechts de gewone regelen eener gezonde redeneerkunde volgden) kon worden aangezien voor een poging, om de principieele moeilijkheid te ontduiken; zoo mochten we geen oogenblik aarzelen, om ook de quaestie ten principieele onder de oogen te zien; alsnu niet op de formulae consensus pleitende, maar op de norma fidei, »dewelcke is eeniglijk en algeheellijk: Gods Woord."

(De Heraut, 23 Februari '79.)

---

5. Subsidie voor Kerkbouw.

Van staatswege werd dusver ook subsidie verleend voor de stichting van nieuwe of belangrijke herstelling van bestaande Kerkgebouwen.

Of deze gedragslijn ook voor de toekomst zij aan te bevelen, bespreken we thans niet. De bezwaren, uit staathuishoudkundig oogpunt tegen het dusver gevolgde stelsel ingebracht, zijn nog verre van weggenomen, al zou o. i. algeheele intrekking van deze subsidiën, met volstrekte consequentie tot in het uiterste toegepast, vooral bij oplossing der bestaande kerkelijke toestanden, noodwendig tot schade van het rijk, tot wegsterving van de kerken in menig verarmd gedeelte des lands, althans voor een tijd, kunnen leiden.

Meer aan de orde is de vraag, of de toepassing, dusver aan het bestaande beginsel gegeven, aan de eischen der billijkheid beantwoordt en ook als maatstaf voor de toekomst is te beschouwen.

Kortweg kan men die toepassing in dezer voege formuleeren: Bij het verstrekken van subsidie voor kerkfabrieken deed niet de verhouding van het zielental, maar uitsluitend de bestaande behoefte aan kerkgebouwen als maatstaf dienst.

De grootste onzer kerken, de Nederduitsch-Hervormde, bezat een bijna voldoend aantal kerken. Zij ontving naar evenredigheid weinig.

De dan volgende, de Roomsch-Katholieke, had gebrek aan kerkgebouwen. Zij ontving dus ook naar evenredigheid meer dan het dubbele.

Ter toelichting strekke onderstaande tabel, getrokken uit de verslagen, volgens art. 162 der Provinciale wet aan de Staten der gewesten uitgebracht in 1862—71. Slechts merke men op, dat deze opgaven niet volledig zijn, daar voor Groningen en Zuid-Holland uit deze officieele bescheiden geen gegevens voortvloeien, terwijl die van Utrecht, Overijsel en Noord-Brabant niet alle jaren omvatten. Ze spreken voor Utrecht en Noord-Brabant slechts van drie jaren, en doen ook voor Overijsel een gaping vermoeden. Bovendien geven ze voor Utrecht alleen de subsidie voor Hervormden aan. Met deze uitzonderingen toonen ze, dat in tien jaren tijds tot gezegd doel aan kerkelijke gemeenten verstrekt is:

	Aan Hervormden.		Aan Roomsch-Kath.		Aan Doopsgezinden.		Aan Nederl Israël.	
	Zielental.	Subsidiën.	Zielental.	Subsidiën.	Zielental.	Subsidiën.	Zielental.	Subsidiën.
		Gulden.		Gulden.		Guld.		Guld.
Friesland.	221,802	9,900.00	23,082	12,500	15,881	4,900	2,166	700
Drente.	79,202	4,500.00	4,957	11,000			2,179	1,600
Overijsel.	147,130	3,500.00	72,653	34,100			3,726	1,950
Gelderland.	239,593	11,746.[illegible]0	149,008	20,800			4,562	1,850
Utrecht.	91,973	4,000.00						
Noord-Holl.	280,296	34,916.00	142,414	31,000	15,654	300	26,828	650
Zeeland.	114,444	9,057.00	42,918	10,000			654	400
Noord-Brab.	43,575	1,600.00	356,793	15,500				
Limburg.	3,177	4,017.87	209,059	65,070			1,345	2,650
	1,221,193	83,237.37	1,000,884	199,970	31,535	5,200	41,460	9,800

Dat de leemte in de Provinciale verslagen de verhouding dezer sommen niet verandert, blijkt uit de subsidiën b. v. in 1867 verleend: in Zuid-Holland, aan de Hervormden f 12,291, aan de R. Kath. f 10.500; in Overijsel, aan de Hervormden f 0.—, aan de R. Kath. f 1500.—; Noord-Brabant, aan de Hervormden f 0.—; aan de R. Kath. f 7000.—, plus een renteloos voorschot uit gemeenfondsen van f 11,000.— enz.

Brengt men deze cijfers in verband met het zielental der verschillende kerken, dan volgt, dat aan de Hervormde kerk naar rato in dit tijdvak van 10 jaren f 161,000.— minder dan aan de Roomschen is uitgekeerd.

Waarop nu steunt deze ongelijkmatigheid? Toch niet op de overweging, dat aan de Roomschen vergoeding diende geschonken te worden voor vroeger verlies van kerkelijk goed? Immers, onze wetgeving kent dat beginsel niet. En ook, stel, het werd aangenomen, dan was de vergoeding buiten alle verhouding met het verlies, dat men dekken wilde.

Ook niet, het beginsel, dat den meest behoeftigen de meerdere hulp niet onthouden mocht. Op de Parkmeeting is gemeld dat onze Roomsche Landgenooten voor 60 millioen kerken gebouwd hebben. Dat grenst eer aan overvloed, dan aan armoede. Reeds het uiterlijk der nieuw-gebouwde Roomsche kerken toont dan ook overtuigend, dat aan geen karige beurs te denken valt.

Daarom vragen we: Is er een andere maatstaf bij deze toepassing denkbaar, dan het feit, dat de Hervormde Kerk kerkgebouwen *had*, de Roomsche ze veeltijds *miste*?

Stemt men dit toe, dan wordt de quaestie ernstig.

Is het toch te voorzien, dat de bestaande toestanden in de Hervormde Kerk niet lang zullen voortduren, maar tot splitsing en ontbinding leiden, dan zal men weldra voor het feit staan, dat zich een *moderne*, een *spiritistische*, een *positivistische*, een *Groninger*, een *Evangelische* kerk enz, poogt te vestigen. Natuurlijk, dit zou haar recht zijn. Niemand zou haar dit betwisten. Maar, en hier komt het euvel, die nieuwe gezindheden zullen grootendeels van kerkgebouwen verstoken zijn, en toch de fierheid der Christelijk-afgescheidenen missen, om staatssubsidie te weigeren. Volgens de wet van 15 Sept. 1853 (Staatsbl. No. 102) zal de regeering zich aan erkenning dezer kerklooze gezindheden niet kunnen onttrekken. Ook haar verlangen zal zijn, de meeste onzer provinciën met een stel kerken voor eigen eeredienst te bedekken. Subsidie zal daartoe hoogst welkom zijn, en de regeering, den daarvoor gevolgden maatstaf trouw blijvende, zal moeten toegeven, — of van achteren zich de blaam ten

laste laten komen, van onze Roomsche Landgenooten boven anderen begunstigd te hebben.

Het komt ons daarom wenschelijk voor, dat bij de Begrootings-discussie naar het regeeringsbeginsel gevraagd worde, en desnoods door voorstel van een amendement tot onbeduidende vermindering pro forma, tot openbaring van beginsel en maatstaf van zijn toepassing genoopt worde (18 October '72).

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

PARTIJBELEID.

> En ten slotte, dat zij, om deze beginselen ingang te doen vinden, de zelfstandigheid van hare partij handhaaft; zich bij geen andere partij laat indeelen; en slechts dán samenwerking met andere partijen aanvaardt, indien die door een vooraf wel omschreven program, met ongekrenkt behoud van hare onafhankelijkheid, kan worden verkregen. Reden waarom zij bij eerste stemming gemeenlijk met een eigen candidatuur aan de staatkundige verkiezingen deelneemt, en, bij herstemming, zich voorbehoudt te handelen naar omstandigheden.

I.

PARTIJFORMATIE.

§ 312. Nog telkens stuit men in onze kringen op trouwhartige lieden, die het in u afkeuren als ge »partij maakt."

Huns erachtens moogt ge dit niet doen; is elke partijformatie onzedelijk; is het denkbeeld van »partij" reeds in zich zelf een oordeel; en raakt ge met aan partij-organisatie u te wagen, voetstoots van het idéëele terrein af.

Zelven blijven deze veelszins uitgelezenen onder ons geslacht dan ook, als Simon de Styliter, bij voorkeur op hun zuil de eenzaamheid lieven; onttrekken ze zich aan elk partijverband; aarzelen ze niet, uw ijveren voor partijorganisatie, van hun (zoo ze wanen) verheven zedelijke hoogte scherpelijk af te keuren; en laten ze zich slechts in zooverre soms tot gelijke zonde verlokken, als ze met andere zuilenheiligen onwillekeurig zelven als partij optreden tegen u, omdat ge partij vormen woudt.

Dit »Simonitisch" standpunt nu nemen we niet in; noch gaan er voor

uit den weg; maar zien ons verplicht, het, op onze beurt, als uiting van een zeer fijn en onbewust egoïsme af te keuren.

In den grond toch spreekt in dit niet-meêdoen niets anders dan de uiting op zedelijk en politiek terrein van datzelfde valsche individualisme, dat eerst door de Revolutie-begrippen in onze Christelijke maatschappij is ingedragen, en rechtstreeks tegen het hoofdbeginsel der Christelijke religie indruist.

Het Christelijk geloof toch dringt op verband, op aaneensluiting en organiseering, doordien het wijst op een gemeenschappelijken oorsprong, op solidariteit van verantwoordelijkheid, en op de toekomst van een rijk.

Van de organische saâmvatting der dingen is juist de Christus de beelddrager, de bezieler en belichamer; en niet uit het Christendom, maar er vlak tegenover staande, zijn de valsche denkbeelden van het individualisme, het volksaggregaat en de atomistiek.

Niet den dunk van zich zelf hebben, dat men iets bijzonders is, en dus een eigen standpunt heeft in te nemen en zich op zich zelf heeft te houden; maar juist omgekeerd: in te zien, dat eigen inzicht eerst gekuischt en dus waar wordt, door zich saâm te voegen met anderer overtuiging; te begrijpen, dat men, hoog of laag staande, buiten bewust en practicaal verband met anderen machteloos staat; en te beseffen dat aansluiting aan den minste daarom verkieslijk is boven opzijhouding van den beste; aldús behoort het naar den eisch dier diepste beginselen te zijn, die wortelen in de belijdenis van den levenden God.

Komt daar nu de zonde bij, die oorzaak is, dat zich onder de menschen altijd een groep vormt, die niet voor de waarheid meê wil, maar er tegen in gaat; en dat zelfs onder hen, die de waarheid als oogmerk kozen, zich zeer scherpe tegenstellingen afzetten; dan volgt hier onmiddellijk uit, dat deze aaneensluiting, deze samenbinding, deze inverbandtreding rechtstreeks leiden moet tot het vormen van een partij.

Een partij toch duidt aan, dat de verbinding van het geheel, de aaneensluiting van allen, die inverbandtreding van de gansche schare (hetzij dan duurzaam, 'tzij tijdelijk) niet kan of mag; en dat er derhalve van zelf twee of meer verbanden tot stand komen, doch die dan ook elk voor zich niet het geheel omvatten, maar van dat geheel slechts een deel; wat met de vorming van een »partij" (d. i. partes) geheel eensluidend is.

§ 313. Dit nu brengt met zich, dat er van partijen nooit sprake behoorde te zijn in de kerk, maar alleen in Staat en maatschap-

pij. En in zooverre deze partij*phobie* schier altijd van kerkelijke zijde kwam, mag men in haar dan ook een overbrengen op politiek en sociaal terrein zien van wat op kerkelijk terrein betrekkelijk in zijn recht is.

Evenwel, ook dan nog slechts *betrekkelijk*.

Immers, de tegenstelling tusschen kerk en Staat is hier geen andere dan deze: dat de Staat *om gezond te zijn* partijformatie noodig heeft, terwijl de kerk in elke partijformatie symptomen vertoont *van innerlijke krankheid*.

In den Staat hoort het zoo, dat er *altijd* partijen zijn.

In de kerk zou het zoo hooren, dat ze er *nooit* werden gevonden.

Zoolang de kerk trouw blijft aan haar levensbeginsel, ontstaan er op haar erf dan ook geen partijen en kunnen ze er zich niet vormen. Maar dringt daarentegen een aan haar levensbeginsel vreemd element, gelijk het modernisme, het arianisme of de valsche philosophie in haar levenswortel in, dan kan ook zij aan den drang tot partijformatie niet ontkomen, en ontstaat de zedelijke verplichting, voor een iegelijk die haar levensbeginsel liefheeft, om zich ter uitwerping van den vreemden indringer *te vereenigen*. Altijd echter met dien verstande, dat, is dit doel bereikt, op kerkelijk erf »*allen* dan weêr als broeders samenwonen;" terwijl op sociaal en politiek terrein het voortduren der partijen uiting van het normale leven *blijft*.

Met deze partijformatie; hetzij de permanente op politieken, hetzij de voorbijgaande op kerkelijken bodem; is dan evenwel volstrekt niet bedoeld, dat er bij den tegenstander óók niet een deel der waarheid zou schuilen, of ook dat omgekeerd aan onzen kant *alles* diamant van vol karaat zou zijn; noch ook dat elk persoon der tegenpartij nu met het bestreden beginsel juist vereenzelvigd zou wezen, of ook elk der onzen met het beter beginsel zou zijn saâmgegroeid. Och, van zoo overdreven en exclusieve en personeele voorstellingen ligt de altoos relatieve werkelijkheid zeer verre! Maar is alleen *dit* gezegd: dat, bij kleurenschifting, de groep der tegenstanders zich *in massa* keert tegen datgeen, wat u als hoofdzaak op de ziel is gebonden; en dat omgekeerd voor dit u heilig beginsel bij den breeden groep uwer medestanders een zekere kracht, 't zij dan der gewoonte, 't zij dan van instinct of van wil of bewustheid, in beweging is geraakt en werkt. En op dien grondslag heeft alsnu de partijformatie geen ander doel, dan om met alle beschikbare krachten den aanval op wat u heilig is af te slaan, en door vereeniging van die krachten te redden en op te houden, wat zonder die aaneensluiting en inverbandzetting weêrloos zou staan en neêrzonk zonder schild.

Iets wat men echter ook weêr niet zóó versta, als handhaafden *wij*

de waarheid en niet de waarheid **ons**, maar opvatte in den zin, dat, voor zooveel wij tot getuigen en ijveren en lijden voor die waarheid geroepen zijn, dat getuigenis, die ijver en dat kruis ons harmonische aaneensluiting en saambinding tot den pijlbundel ten doel stelt; naar de zinspreuk, reeds onder de ouden gespeld, maar eerst door den Zone Gods geheiligd, dat »concordia res parvae crescunt", maar »discordia maximae dilabuntur."

§ 314. En werpt men dan tegen, dat zulk een partijformeeren dan toch licht tot factiezucht en onedele practijken leidt, dan zij de wedervraag ons geoorloofd, of gevaar voor **misbruik** u ooit van verplichting tot **gebruik** kan ontslaan, en of ge dan b. v., om het gevaar voor het antinomianisme, de genadeleer, of wel, uit vreeze voor het rationalisme, het gebruik der rede veroordeelt.

Of ook, maakt men de ernstige bedenking, dat partijformatie er toe leidt, om in den tegenstander alles **op zijn zwartst** en in den medestander **op zijn blankst** te zien, dan zouden we toch meenen, dat deze moreele puristen ook nimmer moesten trouwen, nimmer kinderen verwekken, noch ooit een vriendschapsband aanknoopen; daar toch ieder weet, dat het eenvoudig **tegen** natuurlijk zou zijn, indien men voor eigen vrouw of kind of vriend geen praesumtie ten goede koesterde, en bij verschil tusschen hen en anderen, de koele leukheid over de ziel kon laten komen, om, zonder schijn van praeferentie, te dingen naar een de liefde kwetsende neutraliteit.

En wees men eindelijk op het gevaar, dat partijformatie voor de leidslieden der schare met zich brengt, om innerlijk onwaar en door wierook bedwelmd te worden, dan sta hier de wedervraag, of dan ook het ambt in de Christelijke kerk dan dient afgeschaft, wijl toch ieder weet, dat niets zoo bedenkelijk is voor innerlijke geesteswaarheid als het leeraarsambt, en weinig standen aan zooveel bederf door óverteederheid bloot staan, als die van de herders der gemeente.

Wel geven we dus gaaf en grif toe, dat het partijbederf een terrein is, waarop de voetangels en klemmen waarlijk niet met spaarzame hand zijn uitgezet; toe ook, dat de partijformatie een klip is, waarop exceptioneel veel scheepkens wrak zijn gestooten; en toe dus niet minder, dat er voor het ontsteken van een goed en helder kustlicht, d. i. voor vermaan en waarschuwing en gebed, hier meer nog dan elders aanleiding bestaat; maar toegeven dat het zich onttrekken aan partijformatie deswege geoorloofd of ook maar vatbaar voor verontschuldiging zou zijn, neen, dát mogen we niet.

En dat te minder; om ten slotte ook hier nog op te wijzen; overmits, enkele secten en eenlingen uitgezonderd, in het buitenland partijformatie voor een iegelijk als regel geldt; openlijk gedreven wordt; en te degelijker optreedt, naar gelang het leven er gezonder is. Want in ernste, in ons kleine, personeele, verbrokkelde landje moet men terecht komen, om, bij het herboriseeren, die zonderlinge plante der partijphobie te ontdekken, die, overal elders als onkruid weggeworpen, onder onze landzaten al te lange dagen als sierplant is geëerd.

§ 315. Maar kan noch mag aldus ook het Christenvolk hier te lande zich, even uit dien hoofde, aan de verplichting tot degelijke partijformatie onttrekken, dan hebbe men er ook een oog voor, hoe door en door verderfelijk het is, die formatie halverwege te laten steken en van een doorzetten en afwerken der organisatie schuw te zijn.

Immers, gelijk het lange jaren ook onder ons stond, heet men dan een partij te vormen, en wordt er van weinig anders dan van een onderlinge kloppartij vernomen; staat men tegenover de buitenwereld solidair, maar om in eigen kring elke verantwoordelijkheid van zich af te schudden; wordt er telkens kracht in gisting gebracht, maar die, door ontstentenis van goede raderen en spillen en drijfriemen, eenvoudig teloor gaat en dus verspild is; heet er leiding te zijn, maar doet ieder wat goed is in zijn oogen; hebben vaak onbevoegden het hoogste woord, terwijl het vertrouwen wegsmelt; en is het droeve resultaat, dat een zeer onbehagelijk gevoel van malaise door alle rangen sluipt; eindelooze teleurstelling afmat; naijver rondspookt; de een de schuld op den ander werpt; en het heilig pand, dat men beschermen zou, keer op keer geschonden en gehavend wordt, dat we het moeten aanzien en er bij kunnen weenen.

§ 316. En dit euvel nu kan alleen voorkomen worden door publieke organisatie van uw partij door heel het land.

Want vooreerst moet dat bange en benepen gevoel weg, alsof men, met aan den partijarbeid deel te nemen, eigenlijk iets deed, waarvoor men zich te schamen had. Hiermeê toch wordt alles in den stille getrokken; wordt op de werking der partij de stempel der obscuranten gezet; en verkrijgt de schandelijkste intrigue; gelijk nog niet zoo lang geleden in zeker kiesdistrict; ter kwader ure vrij spel.

Maar ook, er moet een afgewerkte, wel ineengezette, voor ieder naspeurbare, en onder ieders contrôle vallende, organisatie bestaan!

Een organisatie, die wortelt in eenheid van beginsel, historische tra-

ditie en levenscostumen. Die op dien wortel allengs een stel van bij elkaâr hoorende begrippen en denkbeelden doet opschieten. Van die begrippen, in trouw aan het beginsel, de toepassing leert maken op de problemen, die op sociaal en politiek gebied aan de orde zijn. En alsnu, de partijgenooten in deze gedachtenwereld inleidende, er voor bezielende en er door opheffende, hun krachten verbindt en in verband zet, om er de verwezenlijking van voor te bereiden.

Tot zulk een organisatie behoort dan, dat men zelf offere en offeren leere. Wie geld heeft, zijn geld; wie invloed heeft, zijn invloed; wie denken kan, zijn geestesarbeid; wie tribuun is, het gewicht van zijn woord.

§ 317. En opdat nu deze aldus in beweging gezette kracht niet abortief werke, niet zichzelf verniele, noch ook verspild worde, is het noodzakelijk, dat men over heel het land zich aaneensluite en een ieder doe weten wat voor zijn rekening komt.

Er moet een pers zijn, niet om te woelen in eigen ingewand, maar om eendrachtiglijk den tegenstander af te slaan en het eigen bolwerk te sterken.

Op die pers moet sluiten een net van kiesvereenigingen, die, locaal en autonoom, nochtans één zijn in program en doel, door ineensluiting in een centraal bureau, bij elke stembus regelen wat te regelen valt en den oud-Hollandschen pijlbundel weêr in de klauw van den Leeuw doe schitteren.

En eindelijk moet, zoowel die Pers als die groep Vereenigingen, in contact staan met de politieke leiders der partij, die, wetende wat niet ieder weet, de richting hebben aan te wijzen, waarin de actie moet loopen.

Waren we nu reeds zoover, dat onze partij ook op parlementair terrein door kon tasten, dan zou deze stuur natuurlijk, evenals bij de Engelsche, Fransche en Duitsche partijen, van de Staten-Generaal dienen uit te gaan.

Maar nu we nog v o l kspartij zijn, en dus niet elk onzer Kamerleden geacht mag of wil worden, in elk opzicht de belichaming van ons beginsel, in geheel zijn strekking, te zijn, nu ligt het in den aard der zaak, dat alleen door opdracht der kiesvereenigingen, in zulk een centraal bureau, de kring van mannen kan worden aangewezen, aan wier handen de antirevolutionaire partij in den lande met gerustheid haar toekomst toevertrouwt.

En is dat doel, waarop het Centraal Comité het uitzicht opende; en opende in den goeden, logischen weg; door samenwerking van alle dis-

trictsvereenigingen eenmaal bereikt; welnu, dan kan en zal ook de ure voor onze sterke, maar gedeelde, en daarom gehavende groep in den lande aanbreken, dat de naijver verdove, het krakeel tot zwijgen worde gebracht, en, bij een partijdiscipline die organisch en dus moreel werkt, het telkens indirect steunen van den tegenstander, aan wie eenmaal den eed bij ons vaandel heeft gezworen, door de publieke opinie worde belet.

(19 Februari '79.)

II.

ISOLEMENT EN SAÂMWERKING.

§ 318. Is alzoo »zelfstandige partijformatie" niet slechts geoorloofd, maar wordt ze zelfs plichtmatig, indien uw beginsel, de moedergedachte van uw denkbeelden, de wortel van uw begrippen, en dus uw levens- en wereldbeschouwing, gelijk die u heilig is en voor u als waarheid geldt, door de toongevende kringen om u heen geïgnoreerd, ondermijnd of bestreden wordt, — dan kan het ook ter nauwernood meer een vraag heeten, of wij, antirevolutionairen in den lande, tot zulk een partijformatie al dan niet gehouden zijn.

Immers, alle gegevens er voor zijn bij ons aanwezig, en alle omstandigheden loopen saâm, om ons den plicht tot het vormen van zulk een afzonderlijke partij onafwijsbaar op te leggen.

We zijn toch de dragers en de vertegenwoordigers in den boezem des volks van een zijner schoonste en edelste traditiën.

Uit die traditiën werkt in ons na een eigenaardige type van nationaliteit, die wel niet herleven kan, zooals zij onderging, maar toch haar karaktertrek heeft over te brengen in de zich nieuw vormende volkstype.

En met dien historischen adelbrief van goede herkomst staan we tegenover de middeneeuwsche type der Roomschen en de nog kersversche formatie onzer Liberalisten van alle gading, met een eigen beginsel, dat dáárom wortel-beginsel in den echten zin des woords mag heeten, wijl het aard en richting bepaalt zoo voor ons huislijk en maatschappelijk als kerkelijk, staatkundig en wetenschappelijk leven.

Voorts bleek nog onlangs bij het Volkspetitionnement, dat het deel des volks, dat in critieke oogenblikken voor ons vaandel kiest, stof te

over biedt voor afzonderlijke formatie. Een groep toch, die, in weinige weken, ruim een vierde der landsbevolking tot actief optreden kan bewegen, heeft tot meêspreken en meêstemmen in het kapittel een onbetwistbaar recht.

En waar men ons eertijds dan nog altijd onontvankelijk verklaarde, op grond van de onjuiste bewering, dat uit ons beginsel zich wel een kerkelijk maar geen staatsrechtelijk stelsel liet afleiden; of althans niet zúlk een stelsel, dat practisch zich door liet denken; daar zal de reeks artikelen, die we nu leverden, ook dit gelegenheidsargument wel te niet gedaan hebben.

§ 319. Toch is hiermeê niet beweerd, dat de overige partijen geen aanrakingspunten voor ons zouden opleveren. Veeleer prijzen we in den conservatief zijne liefde voor het historisch gegroeide en voor den roem van ons nationaal verleden; trekt ons in den liberalist zijn tukheid aan op onze constitutioneele vrijheden; eeren we in Rome haar kloek verzet tegen de begrippen van '89; en boeit ons in den radicalist zijn opkomen voor de organische rechten der maatschappij.

Maar van den plicht tot eigen partijformatie ontslaan, kan ons deze gunstiger dunk van onze tegenstanders niet.

En dat wel om de drievoudige beweegreden, dat ze, soms willende wat ook wij bedoelen, het toch òf anders willen, òf slechts een deel er van willen, òf het willen, niet als afgebeden bron van volksgeluk, maar als te dulden noodzakelijk kwaad.

Ja, zelfs met de ons zoo vaak toegewezen rol van deelhebbers in een firma; ingedeelden bij een alliantie, of deelgenooten in machtiger partijformatie, kúnnen we ons niet laten afschepen.

Want uitgetreden zijn we uit het Conservatieve huis niet uit spijt of baloorigheid of met ondankbaren gemoede; maar eenvoudig omdat we er niet hoorden; het er niet konden uithouden; en in de onfrissche atmosfeer van dat vunzige gebouw onze gezondheid zouden verspeeld hebben.

Och, ware men er nog franchement ongodsdienstig geweest, het zou misschien nog een tijdlang zijn gegaan. Maar het te moeten aanzien en aanhooren, hoe het ons heilige en dierbare, ja, het primordiale van onze levensexistentie, tot zelfs de eere van den hoogheiligen God, er ja bij werd gehaald als het baat gaf, maar om toch altijd ondergeschikt te blijven aan consideratiën van lagere orde en berekeningen van politieke utiliteit, — zie, dát, dát vooral, was ons te beknellend voor onze ademhaling en een doorn in het oog dien we niet kónden dulden. Dáár kwam al wat enthousiast in ons is tegen op. Dát mochten we niet ge-

worden laten. Want dat schrijnde ons aan de consciëntie en stuitte ons op de hinderlijkste wijze tegen de borst.

Door na het in 1853 gebeurde, reeds tien jaren later, Rome als adoptief kind van den huize aan te nemen, wees de Conservatieve partij ons, welbezien, vijftien jaren geleden reeds feitelijk de deur.

Want immers; al ging veler oog er eerst in '69 voor open; dat uitspelen in '53 van de kaart tegen en reeds in '63 van de kaart voor Rome, was; niet omdat het tot een alliantie met Rome leidde; maar wel als onwraakbaar bewijs van stelselmatige utiliteitspolitiek, beginselloos en onzedelijk.

§ 320. Men spare zich dus veilig de moeite, om de knoopen van dit geschil verder uit te pluizen. Het corps onzer geestverwanten was in grooten getale reeds sinds '40, is sterker nog in '48, en wel het sterkst in de periode na '53, bij de Conservatieven onder dak gekomen. Och, ze waanden er metterdaad thuis te hooren en met deze heeren ééns geestes te zijn. En die waan kon te langer duren, daar bij den Conservatief nog tamelijk sterk de vromer usantiën nawerkten, en bovendien onze eigen groep nog niet tot zelfbewustheid ontwaakt was. Vandaar dat zelfs nog in '66 »de veldheer" alleen bleef staan, en heel het vendel den hoek omsloeg van het Dagblad en zijn ephemeridische schepping. Maar toen dan ook het Ministerie van '66 aftrad, zonder ons zelfs gekend of ooit onze kleur aangedurfd te hebben, toen had dan ook de ure der scheiding onherroepelijk geslagen, en trokken we, onder het beurtgezang der Mirjams, dit andere huis van Egyptische dienstbaarheid, als, God zij lof weêr vrijgemaakten, uit. En indien er al; ook na zoo grievende teleurstelling; nog gebleven waren, die op herstel van oude banden hope hielden, dan heeft het tweede Conservatieve Kabinet (dat van Heemskerk-Van Lynden) ook die laatste illusie al bitter wreed verbroken. Want zoo immer, dan is het wel onder de leiding van dit beginselarme Kabinet uitgekomen, hoe de hooge, heilige en geestelijke belangen van ons Christenvolk voor de Staatslieden met Conservatieve uniform, (in weêrwil van hun persoonlijke vroomheden), op het politieke schaakbord niets dan pionnen zijn, waarmeê het regeerkasteel wordt gedekt.

Maar waartoe een pleidooi nog voortgezet, dat in alle instantiën reeds afliep en op elk punt door ons werd gewonnen?

Zie, we zijn een zelfstandige partij geworden.

Alle overige partijen zijn geëindigd met ons als zoodanig te erkennen.

En of er nu onder de meer bejaarden onzer geestverwanten nog altijd enkelen zijn, die aan de oude sympathiën nog niet konden afsterven,

toch voer al meer door alle rangen en standen onder onze kringen zulk een dankbaar en fier besef van onafhankelijkheid, dat de vreeze van ooit weêr ingedeeld en dienstbaar te worden, van nu voortaan als denkbeeldig kan worden verjaagd.

§ 321. Mits; en daar loope men vooral in eigen kring niet overheen; mits men scherp in het oog houde, dat we nog geen parlementaire, maar nog slechts een volkspartij zijn.

Uit het volk zelf moet elke goede partijformatie opkomen; d. w. z.: er moet, om tot gezonde partijformatie te geraken, eerst in het hart des volks een behoefte, een zedelijke drang, een hooger besef opwaken, dat eerst nog slechts bij den huishaard in stilte wordt gefluisterd.

Vandaar gaat dit dan over in de gesprekken van enger omgeving; en zoo schrijdt het dan voort in al breeder kring; om langs dien stillen weg, niet dan langzaam en van lieverleê, tot aaneensluiting, tot saâmbinding van krachten te geraken, en alsnu de aldus vereende krachten te richten op een scherp gekozen doel.

Daarmeê is dan uit de volksconsciëntie de volkspartij ontstaan. Maar om nu van die volkspartij ook tot het laatste stadium, d. i. tot een parlementaire partij, voort te schrijden, is het alsnu eisch: 1. dat de gedachten, die zich in het hart des volks vermenigvuldigen, overgezet worden in staatsrechtelijken vorm en heur vertolking vinden in de practische toepassing op de actueele problemen van staatsbeleid; 2. dat de aanwezige krachten der partij zich niet slechts sociaal aaneensluiten, maar dat ze ook in het kader van een staatkundige formatie worden ingeleid; en 3. dat de levensgedachte, die zulk een volksgroep bezielt, ook door mannen van intelligentie en positie in zich worde opgenomen, die in staat zijn, niet slechts om op parlementair terrein even vastberaden weêrstand te bieden als het volk dit doet in het maatschappelijk leven; maar ook om, des vereischt, den Koning als raadslieden te dienen, ten einde deze volksgedachte (naar de eischen van recht en billijkheden gezuiverd) over te schrijven in de wet.

Parlementaire partij zijn we dus nog niet. Want èn die Staatsrechtelijke formuleering onzer gedachten, èn die politieke organisatie, èn dat corps Staatslieden, ontbreekt ons nog.

Toch moeten we trachten het te worden.

En met het oog daarop nu, kan het thans gepubliceerde Program een eerste bijdrage leveren om tot die staatsrechtelijke formuleering te geraken en zal op grond van dat Program wellicht een begin van partijorganisatie zich vormen kunnen. En mocht het ons dan vroeg of laat

gebeuren, aan een vrije Christelijke Universiteit ook eens een kring van intelligente juristen om hoogleeraren in het antirevolutionaire staatsrecht te verzamelen, dan zou, door Gods genade, misschien reeds een volgend geslacht op een groep van degelijke staatslieden kunnen steunen, die het merg der Antirevolutionaire belijdenis weêr in het dorre beenderengestel onzer nu ontzielde staatsinstellingen wisten in te druppelen.

§ 322. Zoolang we daarentegen aan dat station nog niet zijn toegekomen, is en blijft het onze overtuiging: 1. dat we ons van elk opereeren in den regeeringskring af hebben te houden, om al onze kracht saâm te trekken op de bewerking van den volksgeest; 2. dat we de mannen van naam en positie, die in de Tweede Kamer onze kleuren toonen, ook bij verschil van inzicht en vaak uiteengaande sympathiën, met dankbaarheid hebben te eeren, hebben te steunen met ons gebed en te achtervolgen met onze liefde, niet wijl ze in staatsrechtelijken zin onze Kamerpartij vormen, maar wijl ze, als kloeke volkstribunen, onvermoeid en onvertsaagd, voor ons in de bres springen zoo dikwijls een door ons gekoesterd verlangen door hen zelf beseft wordt; en 3. dat, gelijk het nu staat, aan een overnemen van het bewind onder Antirevolutionaire leiding nooit anders te denken viel, dan waar ons geen andere keus bleef dan tusschen een zich schikken in wat onvermijdelijk bleek of prijsgeving van ons beginsel. Een beperking, die derhalve met zich brengt, dat zulk een Kabinet; aan een generale wijziging der politiek in antirevolutionairen zin nog niet denkend; zijn optreden slechts als een snel voorbijgaand en heterogeen intermezzo beschouwde, ter vorming van een overgang en ter afdoening van een eng omlijnde taak.

§ 323. En wat nu ten slotte ons »isolement" bij de stembus aangaat, zoo verlieze men nimmer uit het oog, dat »isolement" ten dezen historisch tegenover »indeeling bij anderen" staat, en dus volstrekt eventueel geen bezwaar oplevert tegen saamwerking met andere Staatspartijen bij de verkiezingen, en nog veel minder tegen saamwerking in het parlement.

Slechts ga het daarbij eerlijk toe, en wijze men beiderzijds de organen aan, waarmeê de saamwerking kan geregeld.

Reeds vóór de verkiezing van '71 is het opzettelijk door ons uitgesproken, dat we saâmwerking niet afsloegen, mits men ons: *a.* niet voor vast wou binden; *b.* het doel der samenwerking juist omschreef; *c.* ons als »van gelijken rechte" eerde; en *d.* bij eerste stemming eigen candidatuur aandorst. En eerst toen het Dagblad zeer beslistelijk een

74

dezer voorslagen gewezen had van de hand, is door ons besloten, zonder verder regard op anderen, onzen eigen weg te gaan.

Toch leide niemand hieruit af, dat hiermeê elke saâmwerking in beginsel als immoreel door ons veroordeeld zou zijn.

Eer integendeel is ze, onder een dualistisch kiesstelsel, ook o. i. plichtmatig en geboden, zoodra ze, zonder prijsgeving van eigen beginsel en op voet van eerlijkheid, mogelijk blijkt.

We blijven daarom herhalen wat we in '71 als ons uitganspunt kozen: »Samenwerking beurtelings, naar het gevalt, met Conservatieven, Liberalen, Roomschen of Radicalen, wordt door ons niet geschuwd, maar eer gewenscht, mits voor een juist belijnd program, om te eindigen als dat program verwerkelijkt is; en behoudens onze onverkorte zelfstandigheid.

§ 324. Maar om zulk een denkbeeld uitvoerbaar te maken, zal het dan tevens noodig zijn, dat niet slechts wij, maar alle staatkundige partijen ten onzent zich organiseeren op even vasten voet als in het buitenland.

Gelijk het thans staat, is samenwerking afgesneden, doordien elke gelegenheid tot openhartig en officieel overleg tusschen partij en partij volstrekt ontbreekt.

Met een redactie kan men niet onderhandelen. Evenmin met onze chaötische Kamerclubs. Nog minder met onze in het wild opgegroeide Kiesvereenigingen. En voor wat de Roomschen aangaat, met een Bisschop of Nuntius wel het minst van al.

Dit nu maakt, dat er dan soms wel bij de stembus vage afspraken gemaakt worden, maar die niemand anders dan zedelijk binden, en dus later door de Staatslieden in het Kabinet kortweg worden geïgnoreerd.

Daarvan nu wenschen we ons volk niet langer de dupe te zien worden.

En om aan die klem te ontkomen, achten we het deswege raadzaam, dat onze eigen partij het voorbeeld geve van officieele organisatie, opdat er alzoo in een eventueel centraal bureau een van onderen op gekozen en dus officieel met macht bekleed orgaan ontsta, waarmeê namens de antirevolutionaire partij zal kunnen gesproken en bedongen worden. Wel te verstaan, gesproken en bedongen zoodra er zich ook van andere zijden een even normaal gevormd orgaan komt aanmelden, niet om intiemelijk en binnenskamers iets te fluisteren, maar om, zwart op wit en dat ieder het weten mag, de voorwaarden vast te stellen, waarop men, over en weêr, tot saamwerking voor de bereiking van een vast doel besloot.

Zoo gaat het in Duitschland, zoo gaat het in Engeland, in Amerika en Frankrijk toe.

Maar ten onzent zijn juist door het in den stille werken de verdachtmakingen welig opschoten en de politieke verhoudingen gedemoraliseerd.

De herziening van ons kiesstelsel zal wel het eerste punt zijn, waarop zulk een concentratie van krachten zich zal te richten hebben.

Zij dan, eer men daar aan toekomt, de antirevolutionaire partij toch vollediglijk met een van zelf gegroeide organisatie gereed.

Gereed in het centrum; maar, om dit te kunnen zijn, gereed eerst op elk punt van den omtrek; want niet in eenig bureau, maar in de locale leiders, schuilt de zenuw onzer politieke kracht.

En juist met het oog op deze locale leiders sta hier daarom nog de zeer ernstige vraag: of men niet wel zou doen met in districten, die toch ganschelijk buiten hope zijn, bij tusschentijdsche verkiezingen de vlag onopgeheschen te laten, en, ter voorkoming van afmatting, alleen op te komen bij een verkiezing in het generaal?

(21 Februari '79.)

BIJLAGE X.

1. Partijbeleid.

I.

„Isolement."

Geen schrede hebben we dusver kunnen zetten, of op de buitenwacht werd nu links, dan rechts op ontevreden toon gefluisterd over de gedragslijn, die we volgden.

Op het heftigst, met niets sparende bitterheid, werd die gedragslijn achtereenvolgens door de Conservatieve, de Roomsche en een deel der Liberale organen als beginselloos, factiezuchtig, egoïstisch en onverdedigbaar afgekeurd. Van het vaste refrein, waarop al deze klaagzangen uitliepen: »En dat doet een zich Christelijk noemend blad!" zwijgen we. We wenschen naar geen lager maatstaf beoordeeld te worden. Bovendien, ons doel ligt voor ditmaal elders.

Bij de gedachtenwisseling over het zedelijk karakter onzer politiek met andere bladen, is het ons steeds voorgekomen, dat de discussie haar doel mistte, wijl men blijkbaar van weêrskanten met verschillende maat mat.

Indien niet eerst beiderzijds vaststaat, welken regel een partij behoort te volgen, is het niet uit te maken of er gezondigd is. Dunkt u plicht, wat ik afkeur, dan wordt het spreken over onzedelijke gedragingen een schermen met woorden, te onverantwoordelijker bij een publiek, dat doorgaans slechts de ééne partij hoort.

Bespreekt men zulk een regel van gedraging, tijdens de stembus open staat, naar aanleiding van een verkiezing, dan zijn veelal de hoofden te verhit, de hartstochten te zeer op de been, om zelf kalm te blijven en op een kalm wederwoord staat te kunnen maken.

Thans bestaat dat bezwaar niet.

Er heerscht eer windstilte dan storm in den staatkundigen atmosfeer.

Daarom schijnt ons thans het oogenblik voor ernstige bespreking van dit hoog ernstig vraagstuk gekomen.

Welke gedragslijn behoort een partij te vormen, die in minderheid is?

Dat laatste voegen we er aanstonds bij. Voor een partij die zoo gelukkig is de meerderheid in de volksvertegenwoordiging te hebben, levert het constitutioneele stelsel geen moeilijkheid op.

Netelig staat het slechts voor zulke partijen, die achter af liggen en op verre na den invloed niet bezitten om aan een opeischen der portefeuilles ook maar te denken.

Daar onze partij van deze soort is, en juist onze partij in het geding betrokken is, dient dus de vraag, zal de discussie doel treffen, in voege als we opgaven gesteld.

Al aanstonds kan ze tweeërlei doen: òf zich bij machtiger partij laten indeelen, òf op behoud van eigen karakter staan.

Het eerste deden de Roomschen tijdens en kort na de Grondwetsherziening,

toen ze zich lieten indeelen bij de Liberale partij. Ook een deel onzer geestverwanten zocht heil in gelijke gedragslijn, door inlijving van ons corps bij de Conservatieven.

Daartegen heeft Groen en op zijn voetspoor het beginselvaste deel onzer richting zich met hand en tand verzet. Geen inlijving, maar isolement.

Dat verzet was o. i. plichtmatig.

Inlijving is onzedelijk, alleen isolement zedelijke politiek.

Waarom?

Wijl een partij, zal ze reden van bestaan hebben, een eigen beginsel te handhaven heeft, juist in de handhaving van dat beginsel haar zedelijke roeping heeft, en door inlijving de trouw aan dat beginsel bij eigen geestverwanten verzwakt.

Isolement tegenover inlijving te stellen, was daarom onzerzijds een zedelijke daad; het tot stand brengen van ons isolement zedelijke winste voor onze politiek; het staan op dat isolement zedelijk plichtbesef.

Toch was het oordeel over dit bedrijf verschillend.

Die er bij verloor, keurde het af; die er bij dacht te winnen, keurde het goed.

Dit is zonder lof of blaam gezegd. Het is de eenvoudige opteekening van een feit.

De Conservatieven verloren er bij, en, naar hun zeggen, was deze isolementstaktiek dan ook zonder weêrga dom, voor het vaderland verderfelijk, uitvloeisel van schandelijke eerzucht en onchristelijk fanatisme.

De Liberalen meenden er de winste bij te hebben, dat hun tegenstander er door gefnuikt werd, en naar hun zeggen was het niet aflaten van ons isolement een daad van burgerdeugd, die op waardeering, van trouw aan beginsel, die op toejuiching, van belangeloos beleid, die op navolging aanspraak had.

Dat de Liberalen ten deze juist zagen, bleek reeds. Dat, indien we een eigen beginsel hadden, te loven ware, wat ze nu afkeurden, erkenden ook de Conservatieven, maar juist dat bezit van een eigen beginsel werd ons betwist.

Maar nu verder....

Neen, zegt de liberale pers, nu is het uit. In uw isolement ligt uw kracht! Ik vindt het schitterend! Maar dan ook op uw veste van Bitch of Königstein schuil gebleven. Uwer zij voortaan de rol van Simeon den Styliet. Men weet, Mr. Wintgens stemde ook daarin met de Liberalen.

Ei, zoo!

Uw partij, o Liberalen, riep een kieswet in het leven, die, volgens ons eigen bekennen, het kiezen van ook maar één enkelen afgevaardigde door eigen kracht, onmogelijk maakt.

Uw partij heeft zich nog onlangs tegen verbetering van die onrechtvaardige wet verzet.

En nu wenschtet ge onze partij wel onnoozel genoeg om het woord »isolement" in dien door u bedoelden geest te doen interpreteeren, dat we met een doelloos stemmen vrede namen en voorts ons niet roerden.

Waarin dan de handigheid schuilt?

Isolement stond tegenover inlijving en ongemerkt plaatst men het tegenover saamwerking.

Wat Groen bedoelde en volbracht, was het isoleeren van zijn geestverwanten uit den vermengden hoop, die door samensmelting van Anti-revolutionairen, Roomschen en Conservatieven ontstaan was; het isoleeren tot een eigen partij.

Wat men er van maakt is: isolement van de dus ontstane partij van de overige staatspartijen: isolement van de partij.

Een fraai beleid dicht men den eerste van Nederlands staatslieden toe.

Hij zou ons hebben geïsoleerd, ja, waartoe? Om ons nu werkeloos in een hoek te zetten, tot tijd en wijle het land ver genoeg geliberaliseerd was, om van Census verlaging geen gevaar meer te duchten voor ons succes.

Geïsoleerd om ons paradedienst te laten doen bij de stembus en elk deelnemen aan den strijd aftesnijden!

Isolement om het isolement. Een soort spel in den trant van het solitaire. Of, wil men, een eigen gekozen martelaarspositie, die den hoogmoed strelen kan en anderer glimlach wekt.

Behoorde men zich niet te wachten, om een man als Groen tot zulk een ijdeltuitige dwaasheid in staat te rekenen?

Ook een electriseermachine isoleert men, door ze op glazen pooten te zetten, t. w. van den grond, maar niet van het voorwerp, waarop men zijn electrische kracht wil oefenen. Integendeel, juist na het werktuig geïsoleerd te hebben, verbindt men het door stang of draad, om het effect te bereiken. Isolement heeft juist verbinding ten doel.

Schijnt dit paradox? Toch ligt de verklaring voor de hand.

Zonder isolement is er een onvrije verbinding met den grond, die aan uwe contrôle ontsnapt, waarover ge geen macht hebt, en al uw electriciteit doelloos doet wegvloeien.

Na het isolement der machine brengt gij een vrije verbinding tot stand, die van u afhangt, naar goedvinden door u geregeld wordt, en uw electriciteit doet komen waar gij ze behoeft.

Zoo nu is het ook met het isolement eener richting.

Ingelijfd, niet tot partij geïsoleerd, staat ze in een onvrije verbinding met de partij die haar indeelde, een verbinding waarover ze geen contrôle heeft, zich niet stoort aan haar wil en haar levenskracht doelloos laat werken.

Geïsoleerd daarentegen, treedt ze in een vrije verbinding, die van haar wil afhangt, naar goedvinden door haar geregeld wordt en haar levenskracht doet uitstroomen naar het punt, waar zij dit behoeft.

Dit verschil doet alles af.

Inlijving is een onvrije verbinding, die rusteloos doorgaat, andere verbindingen onmogelijk maakt, waarbij ge willoos werktuig zijt.

Juist isolement daarentegen is de onmisbare voorwaarde om te komen tot die vrije verbinding, waarbij gij meester blijft, met wien, op wat beding en voor hoelang ge saamwerken wilt.

Isolement der aanhangers van een richting tot een partij heeft ten doel, het isolement der partij te doen eindigen. (27 Augustus 74).

II.

Program. Shibboleth.

Eerste zedelijke plicht eener kleine partij is dan, dat ze onveranderlijk vasthoude aan haar zelfstandigheid, onverbiddelijk haar recht handhave op eigen organisatie, op het stuk van isolement onverzettelijk zij.

Tweede plicht, hieruit voortvloeiend en even onafwijsbaar door den eisch eener zedelijke staatkunde geboden, is, dat ze, na haar isolement bevestigd te hebben, haar saamwerking met de overige staatspartijen regele.

Gelijk een zelfde zedewet aan elk lid der maatschappij èn handhaving van persoonlijke zelfstandigheid tegenover anderen, èn saamwerking met die anderen voorschrijft, zóó ook vloeit uit éénzelfde zedelijk beginsel voor staatkundige partijen de dubbele plicht voort, èn om haar aanhangers tot een partij te isoleeren, èn om zich als partij aan anderen aan te sluiten.

Onzedelijk handelt een partij, die, ontrouw aan haar beginsel geworden, haar zelfstandigheid prijsgeeft; maar onzedelijk evenzeer de richting, die, haar roeping voor geheel het vaderland, haar levensverband met geheel de natie vergetend, alle verkeer met wat buiten haar kring ligt, afsnijdt

Op eigen huis en eigen tafel gesteld te zijn, is prijslijk; maar misbruikt zou dat voorrecht worden, indien men zich in dat eigen huis opsloot.

De rivier moet in haar bedding geïsoleerd zijn, maar niettemin uitvloeien in den Oceaan.

Ten opzichte van deze dubbele verplichting doorloopt elke nieuw opkomende partij drie tijdperken van ontwikkeling.

In het *eerste* tijdperk neemt ze een *afwachtende* houding aan; om niet door ontijdige schifting, door voorbarige afscheiding, door te vroeg isolement, af te stooten, wie, des onbewust, toch in beginsel bij haar hoort

Het *tweede* tijdperk vormt de kritieke worsteling, om haar *isolement* tegenover vriend en vijand tot een voldongen feit te maken.

Derde tijdperk is de periode, die de alsnu geïsoleerde partij in verband zet met de overige partijen en het geheel der staatkundige beweging.

Dat ook onze richting die tijdperken doorliep, weet men.

Tot 1866 de poging om het nog niet tot bewustheid gekomen deel onzer richting te winnen.

Van 1866 tot 1871 de hardnekkige worsteling, om, nu niet langer talmend, ons isolement, waarop steeds gedoeld was, door te zetten.

Sedert 1871 de aanvankelijke poging, om de kracht onzer alsnu geïsoleerde richting invloed te doen oefenen op het algemeen staatsbeleid

Tot leiddraad bij het voldoen aan deze dubbele verplichting strekt het *Program*.

Een program is voor elke staatkundige partij onmisbaar, zoowel voor de handhaving van haar *isolement*, als voor de regeling van haar *samenwerking* met andere partijen.

Het program is het vaandel dat geplant wordt, opdat vriend en vijand zich schifte, maar ook het handschrift waaraan elke samenwerking, 'tzij gezocht of aangeboden, dient getoetst.

Zulk een program moet niet voor de richting gemaakt, maar uit haar beginsel, door haar krachtsinspanning, geboren worden.

Daarom is het aanvankelijk kort en sober. Soms kan een enkel artikel volstaan.

Naar gelang de kracht der richting veld wint, ze zich van de toepassing van haar beginselen op meerdere aangelegenheden van den Staat, op alsoortige vraagstukken van den dag, bewust wordt, breidt dit program zich uit.

De boeking van eenig nieuw artikel op dit program hangt niet af van de vraag, of *alle* geestverwanten er reeds meê instemmen, maar of het, met het oog op de toestanden, door het beginsel der partij wordt geëischt.

Hieruit vloeit tevens voort, dat de vorm, waarin deze artikelen gegoten zijn, aan gestadige verandering onderhevig is.

De Christelijk-historische richting heeft aanvankelijk haar program geconcentreerd op de *onderwijsquaestie*. Op deze schier alleen.

Dit moest zoo. Immers, in den schoolstrijd kwam de diepste tegenstelling der beginselen aan het licht. Meer dan eenige andere greep de onderwijsquaestie in het leven. Zij lag onder aller bereik.

Toch is ons program ten opzichte der schoolquaestie gestadig veranderd.

Eerst: eisch om vrijheid tot oprichting van bijzondere scholen. *Toen*: eisch van facultatieve splitsing in gezindheidsscholen. *Daarna*: het drieledig program tot wijziging der Schoolwet van 1857. *Sedert*: eisch tot herziening van art. 194 der Grondwet. Zoo lang niet geleden verklaarde de leider onzer richting ook dit *geschut* voor *vernageld*. De verrassende zinsneê uit de *Nederlandsche Gedachten* van den heer Groen van Prinsterer is bekend.

Dit gestadig wijzigen van program was geen daad van gril of willekeur, maar door de *rustelooze verandering van den toestand* geboden.

Steeds was het eenzelfde beginsel, dat in elk dezer formuleeringen zich uitsprak, steeds met verscherping van vroegeren eisch, onveranderlijk afgaande op eenzelfde doel.

Hetzelfde geldt van de uitbreiding die ons program onderging.

Na de *Schoolquaestie* kwam de *Censusquaestie*. Reeds is men zoover, dat de eisch om rechtvaardiger vertegenwoordiging van ons volk tot aan den uitersten omtrek van onze richting wordt gevoeld.

Na de Censusquaestie komt *het kerkelijk vraagstuk*. Dit is nog in wording. Maar ook hierover zal het tot beslissing komen. Vandaar voorshands de pijnlijke strijd.

Niet anders eindelijk is het met de accentueering van ons program in *Hervormd-nationalen* zin.

Uit het verzet van het Christelijk Europa tegen de dwingelandij der Fransche

vrijheidshelden geboren, begon onze richting met zich op dat terrein van algemeene beginselen te plaatsen, waarin alle gedoopte belijders elkaâr ontmoeten.

Sinds begon ze meer te rekenen met den eigenaardigen plooi, dien ons historisch staatsrecht, uit de Hervormde nationaliteit geboren, aan die beginselen geven moest.

Drie oorzaken noopten hiertoe.

V o o r e e r s t. De ontwikkeling van het Katholicisme in het Ultramontanisme, vooral sinds de Syllabus verscheen en het Vaticaansche Concilie den Paus onfeilbaar verklaarde.

T e n T w e e d e. De ontbinding der Christelijk-historische partij, die door Stahl met zulk een veerkracht gevormd was, in de Luthersche Staten.

T e n d e r d e. De verrassende machtsontwikkeling, waartoe de Christelijk-historische beginselen in Amerika, Engeland, ten deele ook in ons vaderland geraakten

Aan een r e g e e r i n g s-program is dusver door onze richting niet gedacht.

Voor een kleine partij, die in de hoogere kringen des volks slechts enkele aanhangers telt en meê deswege aan verovering van het gezag nooit dacht, ware zúlk een program onvoorzichtige weelde.

Ze heeft haar beginsel.

Ze past dit beginsel toe op de vraagstukken van den dag, waarbij ze betrokken is en waarop ze invloed kan oefenen.

Ze blijft bij die toepassing actuëel, door de bakens te verzetten, zoodra een verloopen van het getij merkbaar wordt.

Vandaar haar voorliefde voor een S h i b b o l e t h, d. i. een scherp geteekende leus, om op een gegeven oogenblik aan de spraakverwarring een einde te maken en de kern van haar geestverwanten op het meest bedreigde punt te verzamelen.

Een korte, kernachtige leus, waarin niet geheel haar program, maar het meest aangevochten artikel, tot de scherpste uitdrukking gebracht, zich onmiddellijk tot de volksconscientie richt en alle dubbelzinnigheid afsnijdt.

Wát Shibboleth zal zijn, hangt bij elken stembusstrijd af van de positie die men tegenover zich vindt.

Voor niets zoozeer is onze richting den heer Groen dank verschuldigd, als voor den tact en de scherpzinnigheid, waarmeê hij voor elken nieuwen toestand het juist berekende en daarom doeltreffend Shibboleth koos.

Steeds was onze partij in de schatting van den heer Groen een l e v e n d e richting, die haar levenskreet gaf niet met automatische gelijkluidendheid, maar naar den druk van het oogenblik.

Zulk een l e v e n s k r e e t moet, zal ze leven wekken, élk S h i b b o l e t h zijn.

(31 Augustus '74.)

III.

Stembus. Kamer.

Een kleine staatkundige partij dient zorgvuldig haar grenzen te bewaken; tenzij i s o l e m e n t haar levenskracht beware, vloeit ze door en lost zich op in verwante partijen.

Het is er meê als met de Staten van den tweeden rang. Natiën, die uit tientallen van millioenen bestaan, kunnen meer wagen dan kleine volken. Een natie als de Duitsche of Fransche behoeft geen jacht op isolement te maken. Ze zijn te groot om door andere natiën in zich te worden opgenomen. Reeds de uitgebreidheid harer grenzen biedt hun waarborg tegen inlijving. Doch anders staat het met landen als Zwitserland, België, Holland. Hadden Hanover en Nassau van den Duitschen en Toscane, Parma en Lucca van den Italiaanschen kant zich niet ter kwader ure aan de Oostenrijksche politiek aangesloten, hun zelfstandigheid had geen gevaar geloopen. Een kleine staat is op zichzelf reeds een bezwaar voor

het Europeesche evenwicht. Het gaat in den regel wel, om zulk een landstreek als gewest aan een machtiger Staat toe te voegen. De geschiedenis toont, dat de inlijving van het groote Polen even ongelukkig als die van het kleine Westfalen b. v. uitnemend is geslaagd. Uit dien hoofde is isolement steeds door Zwitserlands staatslieden als regel van politiek aanvaard en is gelijke gedragslijn aan het kleine Nederland geboden.

Toch mag dit isolement in de worsteling der staatspartijen nooit als afslaan van alle saamwerking worden opgevat.

Groen heeft steeds beweerd, dat dit van ons maken zou, wat Thorbecke ons hebben wilde: een stille partij

In de Heraut is sinds 1870 onverwijld de eisch tot saamwerking met den eisch tot isolement verbonden.

Nooit heeft de Standaard in anderen zin gepleit.

Slechts hiertegen werd gewaarschuwd, dat saamwerking nooit op vernietiging van het isolement mocht uitloopen, en daarom zich in elk tijdsgewricht naar den stand der stukken op het politieke schaakbord behoorde te regelen.

Daarbij volgden we den regel, door Groen zelf gesteld, die er steeds op aandrong, dat men de goede elementen zoowel aan radicale als aan conservatieve zijde zou waardeeren.

Tot leiddraad bij die keuze dient het Program. Het Shibboleth doet als middel dienst, om de aantrekkende of afstootende kracht van andere richtingen te doen uitkomen.

Op tweeërlei terrein kan van die saâmwerking sprake zijn: bij de Stembus en in de Kamer; doch op verschillende manier.

Bij de Stembus komen de gewichtigste beslissingen in twee instantiën, door eerste stemming en herstemming. Dit maakt de bepaling van gedragslijn licht

Een eigen candidaat bij elke eerste stemming is eisch van isolement; eerst bij de herstemming komt de eisch der saâmwerking ter sprake.

Dien regel volgden we steeds en we tarten onze tegenstanders, die de eenzelvigheid onzer houding in verdenking zoeken te brengen, een enkel voorbeeld te noemen, dat voor ons prijsgeven van die gedragslijn bewijs levert.

Juist door het onverzettelijk vasthouden aan die gedragslijn is de band die ons aan de Conservatieven en Ultramontanen bond, verbroken. Geheel ons optreden bij de stembus werd door dien stelregel beheerscht.

De vraag of elke candidaat, die onzerzijds werd aanbevolen, in elk opzicht onze inzichten deelde, doet hierbij niets ter zake. Schier geen enkele partij heeft een stel mannen aan te wijzen, die op elk punt van staatsbeleid eenstemmig zijn. Van Houten en Storm verschillen stellig niet minder van elkaâr dan Van Zuylen en Teding van Berkhout, en toch zijn wij het die den moed hadden tegen mannen als Van Zuylen op te treden, terwijl de Liberalen hardnekkig alle principiëel verschil tusschen hun linker- en rechterzijde ontkenden.

Te minder is ons hiervan een verwijt te maken, omdat men weet hoe uiterst klein, dank zij het oligarchisch streven van onze magistratuur en onze universiteiten, het aantal onzer geestverwanten is, dat in de Kamer kan optreden.

En wat alles afdoet, op onze candidaten, die van allen kant als Standaard-candidaten werden gedoodverfd, is niet gestemd om de politieke geloofsbelijdenis dezer heeren, maar om de politieke confessie van de richting die ze aanbeval.

Nooit hebben we alleen, steeds met andere candidaten naast ons gestreden, en men zou de waarheid in het aangezicht slaan, indien men onderstellen wilde, dat op onze candidaten was gestemd door kiezers, wier eigen partij met een anderen candidaat optrad.

Bij herstemming kon zich tweeërlei geval voordoen.

Of dat onze eigen candidaat wel, óf dat hij niet in herstemming kwam.

Gelukkig verkeerden we meestentijds in het eerste geval.

Dit maakte ons de taak licht.

Het spreekt van zelf, dat we ook bij herstemming onzen candidaat trouw bleven en aan de buiten gevecht gestelde kiezers onzen candidaat boven den tegencandidaat aanbevalen. Deed ooit eenige partij anders?

In het omgekeerde geval: herstemming tusschen twee tegen-candidaten, nadat onze eigen candidaat het onderspit delfde, zou óf onthouding óf keuze van het minste uit twee kwaden op onzen weg kunnen liggen.

Tot het eerste zouden we besluiten, indien het ons niet gelukte, te doorzien, waarom de een of de ander der candidaten ons eenigen voorkeur bood.

Wel is tegen de theorie van onthouding steeds van allen kant geijverd, maar zelfs het Dagblad, dat onder deze ijveraars steeds vooraan stond, heeft zich bij de eerste Goudsche verkiezing tot dit gewraakte stelsel moeten bekeeren.

Bleek er verschil te bestaan, dan zou o. i. het persoonlijk program van den candidaat den doorslag moeten geven.

Komen mannen als Foreest in herstemming, dan is onze keus niet twijfelachtig. Staat het tusschen mannen als Van Goltstein en Mackay, dan zou allicht onze keus voor den laatsten moeten zijn. Hiervoor regels te stellen, gaat niet aan.

Slechts deze regel gelde: dat noch wijl een candidaat Conservatief, noch wijl hij Liberaal heet, zijn titel op onzen steun ook bij herstemming bewezen is.

Vraagt men of we daarmeê alles voor onze verantwoordelijkheid nemen, wat bij de verschillende verkiezingen door onze geestverwanten gezegd en geschreven is? Dit zij verre. Maar welke partij doet dit?

Stellig vermakelijk is de eisch, ons vaak van liberale zijde gesteld, dat we bij elke verkiezing uitvoerig heel ons program bespreken zouden, te vermakelijker naarmate de eisch ons door een blad gesteld werd, dat schier bij geen enkele verkiezing zich aan uitvoerige ontwikkeling van program gewaagd heeft, meest zelfs van geen enkel program-artikel heeft gerept.

Wat De Standaard wil, weet men onder onze kiezers tamelijk wel. De antipathiën en sympathiën splitsen zich misschien tegenover geen orgaan zoo scherp, als tegenover het onze.

Waar bleef dan voor misverstand plaats?

Anders staat de quaestie in de Kamer.

Zedelijk zou daar de gedragslijn der onzen o. i. alleen dan zijn, als ze onverholen als Antirevolutionaire groep zich constitueerden en aandienden; constitutioneel indien ze in de Kamer de gedachte belichaamden, die hun bij de stembus de overwinning verschafte; krachtig indien ze ter verdediging van een nationaal element zich nauw aaneensloten.

Dit geschiedde dusver niet.

Als zelfstandige partij zijn de onzen dusver in de Kamer niet opgetreden, en het zal te bezien staan, of ons kiezersvolk in Juni '75 nogmaals zijn kracht schier overspannen wil, indien telkens blijkt dat tusschen de Stembus en het Binnenhof de partij zoek raakt.

Niet nadrukkelijk genoeg kan daarom de wensch uitgesproken, dat de leden der Tweede Kamer, die aan de Christelijke sympathiën van het Anti-revolutionaire kiezersvolk hun mandaat danken, door nauwere aaneensluiting een einde maakten aan de krachtsverspilling, waartoe het vuren zonder linieformatie geleid heeft en noodzakelijk leiden moest.

Het verschillend inzicht over den plicht tot saâmwerking met andere partijen stond hieraan dusver in den weg.

Dat die saâmwerking onvermijdelijk was, behoeft geen betoog.

Elke stemming, waartoe de leden worden opgeroepen, dwingt er toe.

Het stelsel van onthouding is in het parlementaire leven onbekend.

Nu is de vraag slechts: Moet ge met andere partijen saâmwerken als individuëele leden of als aaneengesloten partij?

Dusver meende men het eerste. Betering van den toestand is alleen door aanvaarding van de tweede gedragslijn mogelijk.

Althans bij gewichtige stemmingen moet juist door de eenstemmigheid der Anti-revolutionaire leden hun optreden met een eigen leus gerechtvaardigd worden.

Een tweede vraag die zich voordoet, is: Moet de Anti-revolutionaire partij in de Kamer haar steun op vaste conditiën aan ééne der partijen aanbieden, dan wel vrij blijven, om naar gelang der voordrachten, nu naar deze dan naar gindsche zijde kracht te oefenen.

Niet zelden scheen men van de eerste veronderstelling uit te gaan. De vaste

eenheid met de Conservatieven, aan de stembus verbroken, scheen in de Kamer na te bloeien.

Zoo we wèl zien, geschiedde dit ten onrechte.

Uitsluitend het program mag de saâmwerking regelen.

Schrijft ge Census verlaging op uw program, dan moet ge Geertsema en desnoods Van Houten steunen, zoo dikwijls ze aan Censusverlaging de hand slaan. En omgekeerd, schrijft ge op uw progran: Bestrijding van de secteschool der Modernen, dan moet ge met de Oud-Conservatieven en Roomschen in het gelid treden, zoo dikwijls ze tegen deze gevaarlijke instelling optrekken.

Maar zoo min als ge Van Houten deswege op al zijn weg moogt volgen, zoo min moogt ge uit dien hoofde voor vast in dienst der Conservatieven gaan.

Keurt het Dagblad deze politiek zelfzuchtig, wij noemen elke andere gedragslijn onzedelijk en onwaar. (3 September '74).

---

2. Vanwaar de teleurstelling?

I.

Schuilt er onzerzijds onbroederlijke zin in ons scherp verzet tegen de Conservatieven en onze afscheiding van de Katholieke partij?

We doen die vraag niet, als zouden we ons het recht, om op eigen voeten te staan, laten betwisten. Wien toch zou het in den zin komen, zich als voogd of pleitbezorger voor ons en onze geestverwanten op te werpen, zoolang we bereid zijn de schade te dragen die uit een zelfstandige positie allicht voortvloeit. Ons dunkt, van rechtswege kan een staatkundige partij niet onder curateele worden gezet. Wie zelfstandig kan zijn, mag het zijn.

Toch is hiermeê het gevoel van teleurstelling nog niet verklaard, dat ons onbewimpeld optreden bij velen onzer landgenooten heeft gewekt. Er is werkelijk een oorzaak, waarom men waant, recht tot ontevredenheid op ons te hebben, en het is slechts billijk, dat ook onzerzijds die oorzaak niet onbesproken blijve.

Een dertig, veertig jaren geleden, stonden de bakens op de kust geheel anders dan thans. Tegenover de vernieling der Revolutie had al wat slechts den Christennaam droeg, zich een oogenblik vereenigd, en men waande te goeder trouw dat geheel de strijd der geesten zich almeer in één ontzettende worsteling op zou lossen, waarin éénerzijds alle krachten des ongeloofs en anderzijds alle niet-ongeloovige krachten tegenover elkander in het gelid zouden staan.

Het Christendom trad uit zijn diepe versmaadheid nog slechts schuchterlijk en schoorvoetend te voorschijn. Door eigen schuld had het eens alles verspeeld en het groot terrein des maatschappelijken levens door eigen moedwil prijsgegeven. Het scheen uitgestorven en durfde nauwlijks naar een andere gunst dingen, dan om in vreê en stilheid, als in een verborgen schuilhoek, zijn bedreigd bestaan voort te zetten.

Eerst het Réveil blies in deze stemming der geesten ietwat meer moed, maar toch ook zijn invloed kon het Christendom niet uit zijn afzondering te voorschijn roepen. Veeleer bestendigde het, in de verblindheid der eerste geestdrift, de onware gedachte, als had het Christendom geen andere roeping, dan om, met prijsgeving van staat en maatschappij en wetenschap, zich geheel op geestelijk gebied terug te trekken. Niet als lag er opzet in dit streven. Verre van dien nam het Réveil den toestand slechts, gelijk het droef verleden dien geschapen had. Men kon niet verder, men dorst op niet meer hopen Herstel van invloed op het terrein des geestelijken levens was voorshands alles, wat men in naam van het Christendom vroeg.

Hieruit vloeide als van zelf voort, dat men ook de Kerk als zoodanig, meer uit gevoel van machteloosheid dan uit overtuiging, prijs gaf. De vijandschap tegen het geloof was in onze kerkelijke lichamen te vast genesteld, de overmacht der

tegenpartij te verpletterend, dan dat men met hoop op goed gevolg den strijd op dat terrein dorst aanbinden. Afziende van de Kerk als zoodanig, trok men zich dies, óók in het godsdienstige, meer in het geestelijke terug, en we geven toe, de toestand van het oogenblik gedoogde niet wel een andere keus.

Dusver lag er in dit prijsgeven van den Staat en 't laten varen van de Kerk dan ook geen dadelijk gevaar, al getuigde het van kortzichtigheid. Zoolang men onopzettelijk en zonder hieruit een beginsel te distilleeren, zich slechts schikte naar den gang van het werk, gaf men veeleer van practischen zin en warmen geloofsijver blijk.

Dit werd intusschen geheel anders, toen men, wat als noodzakelijk kwaad gedoogd kon worden voor een wijle, allengs omschiep in een absoluut beginsel en ten regel stelde voor altijd. Toen immers won almeer het onchristelijk denkbeeld veld, dat de Staatkunde niets met den godsdienst, en ware godsvrucht niets met de Kerk had uit te staan. Of, wil men, op staatkundig terrein ontstond de bedenkelijke krankheid der politicophobie, op dat van den godsdienst de losmaking van het Confessioneel karakter der Kerk.

Men herinnert zich den zoeten droom dier dagen nog wel. Alles wat slechts den naam van Christus aanriep, moest één zijn! Slechts bekrompen vitzucht had in de dagen der Hervorming tot splitsing geleid! Thans had men dien demon der letterzifterij uitgebannen. Wat kwam het op een artikel der Confessie aan? Wat verscheelde het, of men den Catechismus van Luther of Ursinus, of ook van Trente in de dagen zijner jeugd geleerd had? Altemaal slechts verschillende vormen voor eenzelfde geloof immers! Joannes werd aller ideaal, de Kerk der toekomst afgebeden, en in eenzelfde vermenging al wat zich slechts Christelijk noemde met volle genegenheid des harten begroet.

De Vereeniging der Luthersche en Gereformeerde kerken in Pruisen, het zich verbroederen onzer Hervormde predikanten met de overigen, het aanknoopen van verstandhouding met Katholieke landgenooten, de Evangelische Alliantie, en wat niet meer, waren van deze vriendelijke stemming der geesten de openbaring en vrucht.

»Tegen het Radicalisme in bond met al wat zich nog Christen noemde!" werd toen de gedragslijn ook ten onzent. Van Gereformeerd sprak niemand meer, liefst zelfs niet van Protestantsch, om ook den Roomschen broeder niet te kwetsen; Christelijk, ziedaar de allesomvattende leus, die men bij voorkeur tot parool koos. Men leze er de geschriften dier dagen slechts op na, en men zal zien, dat zelfs de vroomste Christenen zich over de artikelen van Dordt ietwat schamen, den Gereformeerden naam als verouderd en bedenkelijk mijden, en heul en heil zoeken in het vermengen van alle niet-ongeloovige krachten, onder den vagen, algemeen Christelijken naam.

Dat dit een illusie was, zou spoedig blijken. De eenheid der Kerk van Christus zal voor den Troon des Lams, maar kan niet op deze aarde geopenbaard worden. Vermenging is geen verbinding, maar oplossing, en slechts gebrek aan historischen zin kon onzen vaderen het verwijt doen, dat niet een onontwijkbare geestelijke behoefte, maar slechts eerzuchtige kitteloorigheid tot het uiteengaan in verschillende genootschappen en een welbewust verzet tegen Rome's tirannie hadden gedrongen.

De droom had dan ook spoedig uit! De Koning der Kerk kwam almeer in ontzettende feiten de eere der Hervorming handhaven en de valsche, onrijpe vermenging verstoren. In Pruisen bleek de »Unirte Kirche" al spoedig een gekunsteld gebouw zonder innerlijke hechtheid. Door den aanval op Doop en Avondmaal werd men zelf allengs tot dien strijd genoopt, dien men in de Vaderen eerst als kleingeestig veroordeeld had. In het voortwoekeren van het Ultramontanisme werd de onhoudbaarheid van een bond met Rome bij den dag duidelijker. De Evangelische Alliantie zag haar stroombed al meer verleggen. De leervrijheid droeg in de onreinste uitspattingen zoo wrange vrucht, dat het confessioneel beginsel weer op den voorgrond trad. En ook ten onzent behoefde de naam van Gereformeerd slechts weêr met eenigen klem en nadruk te worden uitgesproken,

om weerklank in aller hart te vinden en een bekoring te oefenen, waartegen men zich vruchteloos verzet.

Maar intusschen had op staatkundig terrein de partijgroepeering zich naar de schaduwbeelden van dien zoeten droom ingericht. Scheiding van Godsdienst en Staatkunde was door de Conservatieven als uitstekend toovermiddel met beide handen aangegrepen; en toen eens, door deze fatale scheiding, een neutraal terrein was afgebakend, waarop het Conservatisme zich vrij bewegen kon, werd, hoe wonder ook, toch de godsdienst weer ter hulpe geroepen, en in naam van »den heiligen krijg tegen het ongeloof" een staatkundige partijformeering beproefd, die Katholieken, Orthodoxen en Evangelische Christenen onder eenzelfde banier vereenigen zou. Het moet erkend, dat ook de orthodoxe Christenen zich al te ondoordacht een oogenblik tot deze samenwerking lieten vinden, en het zou onbillijk zijn, niet gaafweg toe te geven, dat er, bij de toenmalige stemming der geesten, werkelijk waarheid school in deze combinatie. (25 Mei '72).

II.

Het feit, dat vele geloovige Christenen dusver op staatkundig terrein met de Conservatieven en Katholieken hand aan hand gingen, werd ons uit den gang, dien de opwaking des Geloofs ook ten onzent nam, gereedelijk verklaard.

Door de Revolutie van het Staatsterrein verdrongen, gaf men ongemerkt ingang aan de onchristelijke en onschriftuurlijke gedachte, dat de Staatkunde niets met den Godsdienst gemeen heeft

En evenzoo, door de heerschzucht der Synode uit de Kerk gedreven, gewende men zich allengs aan het noodlottig denkbeeld, dat waarachtige godsvrucht niets met de kerk van doen heeft en aan geen belijdenisverschil mag hechten.

Dit leidde er onze Conservatieven toe, om eenerzijds godsdienst en staatkunde vaneen te scheiden, en toch anderzijds alle geloovige elementen in den lande om zich te verzamelen, als gold hun worsteling een strijd van het geloof tegen het ongeloovig radicalisme.

Velen onder onze vroomste Christenen, door die schoonklinkende leus verlokt, meenden werkelijk dat aansluiting aan de Conservatieven het beste middel was, om radicalisme en ongeloof afbreuk te doen.

En onze Katholieke landgenooten, hunne kracht en getalsterkte zich volkomen bewust, aarzelden geen oogenblik, der Conservatieve partij, nu ze dit zelve zocht, op haar beurt denzelfden strik open te houden, waarin ze Thorbecke met zijn oude garde eens zoo meesterlijk gevangen had.

Zoo werkten een tijd lang Conservatieven, Orthodoxen en Katholieken broederlijk saâm en werd allengs het zoo beruchte denkbeeld der monstercoalitie, of, wil men, der Triple-alliantie geboren, waardoor de Conservatieve partij zich de vrucht dezer samenwerking voor altijd zocht te verzekeren.

Dit kunstig weefsel moet naar onze innige overtuiging hoe eer hoe beter verstoord. Omdat het onwaar en dus onzedelijk is. Voor elk der drie betrokken partijen achten we dit onbetwistbaar.

Voor de Conservatieven.

Een Kruisridder zonder geloof in het hart is een ondragelijk figuur. Zal men het recht hebben, om den strijd van het Christendom tegen het Ongeloof te voeren, dan is een eerst vereischte, dat men zelf dat Christendom belijde en geloof in het hart drage. Zonder dat kan men een beginselloozen Condottieri-oorlog voeren, maar niet den heiligen krijg uitroepen tegen het Ongeloof.

En toch, dit is het maar al te wel gelijkend beeld onzer Conservatieven.

Ze zetten twee beginselen op den voorgrond, die volstrekt onvereenigbaar zijn en elkaar wederzijds uitsluiten.

Hun uitgangspunt, waarop ze telkens terugwijzen, is, dat de godsdienst

buiten de politiek moet worden gehouden. Ze leggen hier zelfs zoozeer den nadruk op, dat de Conservatieve N. Arnhemsche ons nog heden verkondigt, dat het volkomen onverschillig is te achten, of men orthodox of modern is en met beide overtuigingen even welkom is in het corps der Conservatieven.

Dus, als staatkundige partij heeft men met den godsdienst niet te rekenen.

Ziedaar hun eerste stelling! Niet door ons hun toegedicht, maar tot moê wordens toe door al hun organen in koor herhaald.

Maar nu de tweede?

Vereenigingspunt voor de Coalitie zal dus zijn, wat wilt ge? het koloniale vraagstuk, de finantieele kwestie? Alles wel, mits het natuurlijk met geloof of godsdienst slechts niets gemeen hebbe!

Hoe vergist ge u!

Neen, zie, vereenigingspunt der betrokken partijen zal zeker ook dat andere, maar als eerste artikel van het program, ge raadt het niet licht, juist het eerst uitgeslotene, juist wel de godsdienst, juist wel het geloof zijn: Vereeniging van allen die nog aan het geloof vasthouden tegen het ongeloovig radicalisme!

Als doorloopend processtuk ten bewijze dezer stelling verwijzen we naar het Dagblad van Zuid-Holland en 's-Gravenhage, bij voorkeur in voce: Verkiezingen.

Zoo komen we dus tot deze onhoudbare positie. Er zal een Conservatieve partij zijn, die, den godsdienst uit haar Staatkundig program werend, de goede lieden te wapen zal roepen onder voorgeven dat ze een strijd voert voor het Geloof.

Hierin nu ligt de zedelijke Achilleshiel der Conservatieve partij in Nederland.

Het aanvaarden dezer twee strijdige en elkaar uitsluitende beginselen maakt haar innerlijk door en door onwaar.

Op zulk een wortel kan niet anders dan een onzedelijke vrucht rijpen en het ellendig fiasco der Conservatieve partij in de laatste jaren mag nooit aan haar talentvolle leden, maar moet uitsluitend aan het onmogelijke der door haar ingenomen positie worden geweten.

Van tweeën één.

Blijf tegen de vermenging van godsdienst en staatkunde protesteeren, maar herroep dan ook uw beweren, dat ge strijd voert tegen het ongeloof der radicale partij. Zoo niet, dan misleidt ge de geloovigen in den lande.

Of wel, laat het u met den strijd tegen het ongeloovig radicalisme ernst wezen, maar hef dan ook uw scheiding tusschen godsdienst en staatkunde op en zeg voor welke altaren ge strijdt.

Die keus is voor onze Conservatieven pijnlijk.

Geeft ze den strijd tegen het ongeloof op, dan kost het haar den steun der Orthodoxen.

Komt ze daarentegen tot belijdenis van geloofsbeginselen, dan stoot ze de Katholieken van zich af.

Ze zoekt daarom tusschen klip en klip door te zeilen.

Reeds is het scheepke meer dan lek gestooten. Echter niets hoort men, dan het eentonig geluid bij het op en neergaan van den zuiger. Nog laveert, nog stuurt men met zeldzame behendigheid! Zal het baten? Zoo men den bovenwind eener zedelijke politiek weer in het zeil kan vangen, ongetwijfeld. Zoo niet, dan is het »reddeloos" dat men reeds fluistert, niet te sterk gekleurd.

(30 Mei '72.)

III.

De innerlijke tweestrijd van het Conservatieve systeem dunkt ons, reeds na de vluchtige aanwijzing, onmiskenbaar.

Ja en neen gaat niet tegelijk.

De bewering: De staatkunde blijve van de geloofsquaestie

afgescheiden, en de oproeping: om zich als Staatsburgers tegen het ongeloof te vereenigen, sluiten elkander uit.

De partij, die met beide leuzen beurtelings toovert, meet met twee maten en schiet er haar zedelijk gehalte bij in.

Dit deden, dit doen nog onze Conservatieven.

De godsdienst is hun een zaak met twee handvatsels. Al naar het belang van partij het eischt, wordt de godsdienst, óf ter deure verwezen, òf met ietwat opgeschroefde aandoenlijkheid te hulpe geroepen.

Dit nu kan en mag niet. Dat is spelen met het heiligste en een volk, dat er zich aan went den godsdienst tot een huismiddel te verlagen, kwijnt weg aan verarming van zedelijke kracht.

Juist daarom werpen we de schuld, niet enkel op de Conservatieven, maar minstens evenzeer op onze eigen geestverwanten. Ook de geloovige Christenen hebben, zij het ook onbewust, tot het werk der nationale demoraliseering de hand geleend.

Hun houding leidt tot een tweetal bedenkingen.

Vooreerst hadden ze nooit de onschriftuurlijke, onchristelijke en onware gedachte mogen plaats geven, dat het terrein der Staatkunde voor den Christen onverschillig is.

Dit was verzwakking van het beginsel waar hun kracht in lag: van het geloof.

Het Christelijk geloof kent geen grenzen. Het aanbidt den Christus als middenpunt van het leven, in de volheid van zijn verschijnselen. In hart en huis, in kerk en school, maar ook in staat en wetenschap moet het Christendom ons gelden als het gistend zuurdeeg, waarvan de adel en hoogere bezieling voor elk dezer levensuitingen uit moet gaan.

Afstand doende van ons staatkundig leven, gaf men dus prijs wat men niet mocht prijsgeven, halveerde het terrein zijner geloofswerkzaamheid, en sloot zich, tegen den eisch der Schrift en in strijd met den geest van Christus, binnen eigenwillig gekozen grenzen op.

Toch had dit tijdelijk terugtrekken, mits het doel om nieuwe kracht te verzamelen wel bewust ware geweest, nog eerbied kunnen afdwingen. Aanvaardde men eenmaal het beginsel, om den Staat voorshands prijs te geven, het ware onder zeker voorbehoud nog te billijken geweest, mits men, met dat beginsel op de lippen, zich ook door dat beginsel leiden liet. Vooral ten plattelande heeft het dan ook nooit aan die eerbiedwaardige figuren ontbroken, die stelselmatig weigerden zich met eenige verkiezing in te laten. Dát waren ten minste mannen uit één stuk, mannen van karakter, wier daad en woord niet streed!

Zoo was het echter in de meeste kringen niet. Afkeer van staatkundige bemoeiïng ontaardde meestal in afkeer van een eigen staatkunde. Men verklaarde zich tegen politieke bemoeiïng en deed toch op politiek terrein meê.

Dit gebrek aan beginselvastheid moest onze geloovige Christenen tot een speelbal in de handen der Conservatieven verlagen. Men betaalde met hen het gelag om straks geheel den buit aan hen over te laten. Het Christelijk Nederland werd een werktuig bij de stembus ter bevordering van uitsluitend conservatieve belangen, en door eigen schuld geraakte men, zijns ondanks, in hun ongeloovige strikken verward.

Dit is ons niet slechts als een vergissing, maar als schuld aan te rekenen.

Daardoor toch hebben de Christenen zelven de zaak van den Christus in ons goede Nederland tegengewerkt.

Daardoor heeft men met de krachten des geloofs den bloei van het geloof bij onze natie ondermijnd.

Daardoor heeft men, en hier vooral drukken we op, met de belijdenis van den Christus in het hart, er zelf de hand toe geleend, dat de heilige naam onzes Gods onteerd, gelasterd en tot den onzedelijken hefboom eener politieke machinatie misbruikt is.

Ons volk kon geen achting hebben voor een Christendom, dat, weggedoken in

de plooien eener dualistische mystiek, zich steeds in de achterhoede eener gediscrediteerde partij verschool.

Ons volk kon geen liefde voor het Christendom gevoelen, zoolang het onze mannen steeds in bond zag met de pleitbezorgers eener geldzuchtige, behoudzieke, aan allen vrijheidszin vijandige, en, boven dit alles nog, Rome dienende partij.

Ons volk kon door geen eerbied voor het heilige meer verfrischt en bezield worden, zoolang het, met gedoogen der geloovige Christenheid, aan den Almachtigen God, den Heer der Heirscharen, een plaats naast den veldwachter des Rijks zag aanwijzen ter verzekering van de rust in den Staat.

De oorzaak dezer zelfmisleiding schuilt in onze tweede bedenking.

Men is ook op het stuk des geloofs voor de verlokking van »het allegaartje" bezweken.

Zonderling.

Men streed tegen Thorbeckes wachtwoord: Christendom boven geloofsverdeeldheid, en streed in de werkelijkheid slechts tegen een Christendom, dat zich boven de verdeeling tusschen geloof en ongeloof wilde verheffen.

Men bestreed Thorbecke en deed als hij. Veroordeelde zijn uitgangspunt en diende hem als bondgenoot.

Onderscheid wel.

Er is tweeërlei soort van strijd. Een eerste verdeeldheid wordt door de tegenstelling van geloof en ongeloof gevormd. Een geheel andere verdeeldheid is die der verschillende gelooven, of, wil men, der verschillende uitingen waarin het éene geloof zich openbaart.

Bij deze verhouding nu beging men de ongelooflijke en onvergeeflijke fout, dat men Thorbeckes »Christendom boven geloofsverdeeldheid" met klem en kracht bestreed, en zelf, des onbewust, voor »Geloof boven belijdenisverdeeldheid" ijverde.

Ontsluit nu het arsenaal, waarin de wapenen liggen opgetast, met welke Thorbecke zegevierend bestreden werd, en, mits ge voor »geloofsverdeeldheid" slechts »belijdenisverdeeldheid" in plaats schrijft, hebt ge die uitnemende wapenrusting slechts ten einde toe tegen uzelven te keeren, om aanstonds te erkennen dat slechts overgeven op lijfsgenade u rest.

Roomschen, Lutherschen, Remonstanten, Mennonieten, Irvingianen, Darbisten, Baptisten, werden, met zichtbare verzwakking van het Gereformeerd element, almeer in een Christelijk »allegaartje" opgelost, dat niet beter kon gekarakteriseerd worden dan Thorbecke het deed.

Men ging te werk, juist zooals Thorbecke het wilde; vroeg, wat aan deze allen gemeenschappelijk was; verklaarde den eigenaardigen bloesem van elks geloof voor bijkomstig, en nam een minimum van Christendom voor lief.

Aan het bouquet des geloofs vond men de uitnemendste verscheidenheid van kleurenpracht en geuren, maar sneed, ter wille der gelijkheid, alle bloem en knop weg, om niets dan de eentonige kleur van blad en stengel te behouden.

(6 Juni '72)

IV

Ook de Katholieken ten onzent kunnen we van schuld niet vrijpleiten.

Er is in hun manoeuvreeren op staatkundig gebied een onbetwist meesterstuk van behendig beleid, maar geen toonbeeld van zedelijken ernst geleverd.

Wat we hun dan niet, wat wel als schuld aanrekenen?

Niet, dat terugbrenging van geheel ons volk in den schoot der Katholieke kerk hun ideaal blijft, en dat ze op dit doel afgaan met vastberaden tred.

Op geestelijk terrein mogen we dat streven wraken, op staatkundig gebied aller-

minst. We zien niet in, op wat grond het den Katholieken euvel zou zijn te duiden, dat ze, Katholiek zijnde, voor hun Roomsch beginsel ijveren. »Voor allen gelijk recht" blijft onze leuze, dus ook voor hen.

Niet dat ze ter bereiking van dit doel de sporen van onze Protestantsche nationaliteit trachten uit te wisschen en het Holland uit den Katholieken Graventijd boven het Holland der Trompen en de Ruyters hun liefde gunnen.

Het handhaven van het Protestantsch karakter der natie is plicht der Protestanten, en kan naar recht en reden van geen Katholiek worden gevergd.

Niet dat ze, voor beginselvastheid ijverend, als wilde loot aan den stam een Katholicisme pogen uit te roeien, dat het volk met den naam van »niet erg Roomsch" pleegt te bestempelen en in den grond niet anders dan ontrouw aan de kerk en afwijking is van het eens gekozen spoor.

Wie zich Roomsch noemt, zij het ook, en verberge geen onroomsche neigingen achter het schild des Katholieken geloofs.

Niet dat zij den stelregel verwerpen, als lag tusschen het terrein van Staat en Kerk een klove.

Ook de meest radikale politiek gaat onbewust of wetens van een bepaalde zienswijze over de eeuwige dingen uit Een godsdienst, die den Staat prijsgeeft, is een stam met afgeslagen kroon; een staatkunde, die geen geloof tot uitgangspunt kiest, een boom zonder wortel.

Niet hun doorzicht en beleid, om door een bewonderingwekkende organisatie al hun krachten op éénzelfde punt te richten, met vaste hand geordend, met onmeedoogende tucht in het juist verband gehouden, door nietssparende beslistheid voor uiteenspatting bewaard.

Verspilling van kracht stelt den onnadenkende schuldig. Een toeloopen in den blinde is den man van beginsel onwaardig. Beleid en tact zijn geen feilen maar talenten. Organisatie is een goddelijk streven. Niet de organisatie, maar de chaos is tegen Gods gebod.

In dit alles achten we de Katholieken ten onzent volkomen in hun recht, voorbeeldig meer dan berispelijk. Ridderlijk zij de strijd, die ook met hen moet aangebonden en ga dus van onbewimpelde hulde voor het lofwaardige in hun streven uit.

En toch, we missen in hun streven en optreden, wat niet gemist moest worden, en wat we kortweg met den naam van »zedelijken ernst" bestempelden.

Wel schuldig achten we hun heulen met de Thorbeckiaansche partij, dat van '48 tot '65 onafgebroken doorging. Steuning van deze partij, ter losmaking van de banden, waarin men de Roomsche Kerk nog gekneld achtte, was reeds gewaagd, maar is, ware het daarbij gebleven, voor verdediging vatbaar. Maar dat men ter bereiking van dit doel zich niet zelfstandig bij Thorbecke aansloot, maar oploste in zijn legercorps, en ook na bereiking van het doel met zijn streven vereenzelvigd bleef, — dit was een heulen met de Revolutie, dat in de pleitbezorgers van Rome voor geen vergoêlijking vatbaar is.

Eerst zelf zijn volgelingen in het spoor der Revolutie te drijven, en straks, als de tactiek een zwenking eischt, op straffe van ostracisme een rechtsomkeert van zijn getrouwen te vergen, is geweld aandoen aan de waarheid van het zedelijk leven.

Wel schuldig achten we, uit even dezelfde oorzaak, hun daarop gevolgd steunen van de Conservatieve partij. Vooral sinds '53 bestreed men haar met verbeten woede als de bitterste vijandin. Thans in haar machteloosheid gebruikt men haar, ten spijt van de scherpe tegenstelling van beginselen, die Roomschen en Conservatieven scheidt. Met den godsdienst tot grondslag der staatkunde, is de Conservatieve partij weg. Zonder den godsdienst tot basis van staatkundige bemoeiïng, is de Katholieke partij zelfs niet denkbaar. Samenwerking, niet voor een accidenteel doel, maar zulk eene die tot ineensmelting der slagorden leidt, miskent de zedelijke eischen.

Wel schuldig achten we hun steunen van mannen onzer richting, nadat het wachtwoord gegeven was tot verguizing van onze edelste traditiën en tot verfoeiïng van de groote Hervormers, door wie de richting van ons geestelijk leven is bepaald.

Een dubbele gedragslijn ware denkbaar.

Of dat men, bij de uitspatting der Revolutie, zijn denkwijze ten opzichte der Hervorming veranderd had, en zich met afslijping van het exclusieve Roomsch beginsel met de geloovigen onder ons ter bestrijding van het gemeenschappelijk gevaar vereenigd had.

Dan ware, ook bij verschil van zienswijs, eerbied voor onze Landshistorie en onthouding van schimp jegens onze Hervormers plicht geweest, om met open oog den ter goeder trouw aanvaarden bondgenoot te ontmoeten.

Of ook, men had, het geloofsverschil boven politiek verschil waardeerend, aan onze richting het kwartier kunnen opzeggen, en samenwerking met onze mannen als ten uiterste bedenkelijk kunnen mijden.

Dan voorzeker ware, ook al bleven sommige eischen van kieschheid gelden, een nietssparende ontleding van ons glorievol verleden, zelfs een naakte uitkleeding van onze Hervormers, geoorloofd geweest, en waren mannen als Abt Brouwers en de man die in de Tijd de Nederlandsche Gedachten bestreed, volkomen in hun recht.

Maar die beide lijnen te kruisen, en mannen als van Lynden en van Wassenaer eerst op het grievendst in hun nationaal gevoel en heilig geloof te krenken, om ze straks in dezelfde kolommen als bondgenooten aan te bevelen, is een politiek, die naar den lof der behendigheid dingen moge, maar voor de rechtbank der zedelijkheid vruchteloos haar pleidooi beproeft.

We zijn het niet eens met hen, die het onzen Roomschen Landgenooten als kwade trouw aanrekenen, dat ze, de Syllabus en Encycliek aanvaardend, zich niet terugtrekken uit het staatkundig leven. Stuit de toepassing van een beleden beginsel op de volstrekte onmogelijkheid af, dan is aanvaarding van den buiten ons toedoen, tegen onzen zin, geworden toestand onafwijsbare plicht der noodzakelijkheid. Mits men niet ophoude dien toestand te veroordeelen, en met open vizier den strijd aanbinde, is ook het aan den vijand gegeven eerewoord van bindende kracht.

Maar, eerst zelf tot het vormen van dien toestand meê te werken, en straks zich aan te sluiten aan een richting, die dien toestand in beginsel aanvaardt, dunkt ons een beleediging van de onverbiddelijke strengheid, waarmeê elke consciëntie-eisch tot ons komt.

Gebrek aan doorzicht zal men wel niet voorwenden! De verontschuldiging, dat men Thorbecke niet begreep, zal wel in de pen blijven. En dan meenen we, leert het eenvoudig getuigenis der historie:

dat Thorbecke gebruikt is om hem daarna uit te werpen;

dat de Conservatieven thans dienst moesten doen, om hen straks ongemerkt te laten glippen;

en dat onze mannen gesteund worden, meer uit berekening, dan uit oprechte sympathie.

Is het dan te sterk gesproken, zoo we ook van de Katholieken beweren, dat ook door hen het verdrag van Triple-alliantie niet gesloten is »In Nomine Sanctae Trinitatis," in naam van den Drieënigen God"?

(10 Juni '72).

3. Gewijzigde partijverhouding.

I.

Zwenking plicht.

Reeds te lang allicht is de afdoening der pijnlijke taak verschoven, om ten aanhoore onzer lezers rekenschap te geven van de gewijzigde positie, waarin de Antirevolutionaire partij door de jongste gebeurtenissen o. i. gebracht is.

Die gebeurtenissen waren vele en indrukwekkend en kunnen niet nalaten van beslissenden invloed te zijn, zoo op de houding, door ons Christenvolk eerlang

bij de stembus aan te nemen, als op de toekomst, die onze richting, door in zoo hachlijk oogenblik wel of kwalijk te kiezen, zich zelve bereidt.

De politieke quaestie, in engeren zin, wordt hiermeê voor onze geestverwanten weêr aan de orde gesteld.

Politiek, niet in den zin van listige berekening of macchiavellistische sluwheid, maar als profetische beoordeeling van den nationalen toestand, in den geest des Evangelies, en gelijk ze door het beginsel des Christendoms wordt geëischt.

Van dien eisch des Christendoms mogen we niet aflaten.

Voor geen politicophobie gaan we, waar hooger beginsel in 't spel is, menschen ten believe, uit den weg.

Een Christendom, dat zich schuw en angstvallig van het Staatsterrein terugtrekt, — verminkt en kortwiekt zich door eigen schuld.

Dit mijden is wantrouwen in den triomf van eigen beginsel; belijdenis van geloofszwakheid; in fijneren zin: zonde.

Zonde, wijl het een niet-belijden van den Christus is op een terrein, waar de belijdenis van zijn naam de hoogste spanning van alle innerlijke krachten des geestes eischt en het meest met smaad bejegend wordt.

Een zonde, slechts door het gedurig uitglijden van wie haar zochten te ontkomen, in wie haar begingen, zooal niet vergoêlijkt, dan toch verklaard.

Immers, zoo ergens, dan liggen op politiek terrein de strikken der verleiding voor den Evangeliebelijder behendiglijk uitgespannen, en is, zoo de Christus hem niet houdt, zijn val gewis.

Zijn val van de politiek, naar den profetischen zin des geloofs, in die wereldsche politiek, waarbij het eerbejag rekent, en dorst naar macht de mijlpalen uitzet, die de richting zullen bepalen van zijn weg.

Het geloof, het persoonlijk geloof aan den levenden Christus, moet bij èlken stap, op èlk terrein al de kracht des Christens zijn.

Niet óók het geloof, maar sola fide: het geloof alleenlijk!

Doch ook al liet zich nog een levensterrein denken, waarop, ook bij ontstentenis van dit geloof, voortgaan denkbaar ware, — niet dat der politiek.

Op politiek terrein is men òf een getuige van den Christus, òf erger dan een Nikodemus, die tusschen dag en nacht scheiding maakt.

Een nationaal getuige voor de eeuwige waarheid van het Christendom, of de mislukte nabootsing van een wereldsch diplomaat.

Er is geen derde.

En daarom, even beslist en zonder dralen als we uit plichtbesef de politicophobie in het aangezicht weêrstaan, even scherp onderscheiden we op Christelijk terrein tusschen de ware en de valsche politiek; tegen de laatste ons kantend, de eerste aanbevelend; en allen, die zich van Godswege tot spreken op dit terrein geroepen voelen, toebiddend, dat ze God en niet den mensch mogen vreezen, om noch anders te leven noch anders te getuigen dan door en krachtens het geloof aan den Heer.

Den Almachtige komt niet alleen van enkele personen, maar komt ook van ons volk als natie de eere toe.

»Prijst Hem alle natiën! want zijne goedertierenheid is geweldig over ons en de waarheid des Heeren is in der eeuwigheid! Halleluja!"

Er is een waarheid, een recht onzes Gods, dat niet bij den strijd der enkele ziel, noch ook in den kring der vromen, maar eerst bij de verhoudingen van geheel ons volk aan de orde komt; wat dies, uitteraard, alleen op politiek terrein beseft en niet dan in de staatkundige wereld kan beleden worden.

Beleden, niet, gelijk men soms waande, door in 's Lands raadzaal een enkele maal den naam van den Christus te noemen, maar door bij elk vraagstuk, dat aan de orde komt, hoog in ons vaandel dien eisch der gerechtigheid te schrijven, dien de Christus, als Koning van het Godsrijk, aan dàt vraagstuk, voor dàt volk, op dàt gegeven tijdstip, stelt.

Geen naast-elkaâr-plaatsen, maar een innerlijk wederzijds zich doordringen van de gerechtigheid des Heeren en den nationalen toestand.

Nog te meer nu er tusschen den kring van hoorders om den kansel en de nationale levensbeweging een klove gaapt, te breed om als weleer de stemme voor het recht onzes Gods uit de Kerk naar de markt van het nationale leven te doen doordringen, wierd dit belijden van den Christus ook op het eigenlijk gezegd politiek terrein voor ons Christenvolk te duurder plicht.

Belijdenis door 't woord in week- en dagbladpers, als het instrument ter bewerking van den volksgeest in onze eeuw, niet door ons gezocht, maar gevonden.

Maar belijdenis ook door vorming van een eigen partij, die, van politieke combinatie wars, hierin meest van alle overige Staatspartijen onderscheiden is, dat ze niet verovering van het regeeringskasteel voor eigen geestverwanten, maar alleen verovering van den volksgeest voor Koning Jezus bedoelt.

Een partij, waarvan verre blijve wien het om ambt of eerepost, om ordelint of eerekruis, om macht of invloed, om rust of schatten te doen is, maar die zich recruteert uit de eenvoudigen, en voorts leeft uit hen onder de edelen en hen onder de hoogeren des lands, wien de smaad lief is en de lach van den spotter niet deert. Een partij die zich kan inkrimpen en uitzetten, schijnbaar wegsterven en weêropleven, zonder zich zelve ongelijk te worden; en die, zoo van persoonlijk talent als van menschengunst onafhankelijk, dáárom voor alle verbonden machten onuitroeibaar blijft, wijl ze niet kunstmatig geteeld, maar uit een eeuwig beginsel geboren is, en, haar uitgangspunt in een hoogere orde van zaken vindend, buiten het bereik ligt van wie het toelei op haar val.

Te overwegen, in welke positie déze partij op politiek terrein ten onzent geraakt is, zal, dunkt ons, noch overbodig noch min belangrijk worden gekeurd.

Sere sed serio: »laat, maar met ernste" wenschen we, zooverre onze kracht reikt, tot dat onderzoek ons te zetten. (26 Februari '77).

II.

Zuivering.

»De balk en de splinter!" riep onlangs ons het Dagblad zeer ter snede, zij het ook min lieflijk, toe; »gij maakt schifting onder andere partijen; eilieve, zijt gij zelve één?"

En ons onbewimpeld antwoord is de belijdenis, die ons, ook zonder 's Dagblad's hulp, reeds meermalen uit de pen gleed:

»Verre van dien!
Misverstand ook aan ònze zijde.
In steê van één, ook onze groep een meer dan tweedrachtig gezelschap.
Zuivering ook voor onze geestverwanten onafwijsbare plicht!"

Drie schakeeringen onderscheiden we liefst: de mannen van het gelijke recht en de mannen van het recht Godes. En voor de laatsten wederom: zij die Gods recht alleen in Kerk en School, en anderen die dit recht des Heeren evenzeer voor Maatschappij en Staat bepleiten.

1. De mannen van het gelijke recht.

Gelijk recht voor allen zegt thans ieder te willen. Het was sinds lange jaren onze leuze Het Dagblad zwoer er bij. Door de Tijd werd het nagesproken Zelfs Kappeyne dorst het in volle Staten-Generaal ten parool kiezen als kenmerk zijner politiek.

Er dient dus, reeds ter ontkoming aan deze spraakverwarring, iets bij.

Gelijk recht voor allen, onder alle omstandigheden.

Niet slechts als er een recht voor u te veroveren valt, maar ook als ge een aangematigd recht weêr hebt af te staan.

En ook. Niet enkel als het u op winste, maar ook als het u op schade uitzicht geeft.
Dan nog, als het een wapen biedt aan uw vijand!

Rechtsgelijkheid op geestelijk gebied, niet uit conniventie, maar uit plichtsbesef. Niet als redmiddel uit verlegenheid, maar als drang der consciëntie. Uit beginsel. Niet uit overleg. Ja, zóó beslist, zóó onvoorwaardelijk en uit kracht van overtuiging, dat ge afkeuren durft, ook wat aan uw eigen zijde in strijd met dit beginsel is verricht.
Aldus valt de instemming van onze Roomsche landgenooten weg.
Weg die der Conservatieven.
Oók de adhaesie, die Kappeyne gaf.

Van Roomsche zij kan voor rechtsgelijkheid nooit in beginsel gestreden worden. In Spanje bestrijdt men ze veeleer. Evenzoo in Zuid-Amerika. Zelfs in Frankrijk. Ten onzent ijvert men er voor.... zoolang en voor zooverre de ongelijkheid Rome in den weg staat. De Syllabus is ten deze beslissend.
Kappeyne denkt al evenzoo De rechtsgelijkheid, waarvoor hij in 1876 opkwam, moet naar de »onderdrukking der minderheden", waarvoor hij in 1875 ijverde, of, wilt ge, naar de leer van de doode vlieg, verklaard.
Zelfs van Conservatieve zij bleek de trouw aan zoo schoone leus maar al te treffend, toen de Conservatieve coryphaeën in de Kamer zelfs het enkele druppelke voor de vrije school afstemden; of toen het Dagblad onlangs zijn artikelen over den godsdienst voor Jood en Christen schreef.
Zoo blijven slechts de Antirevolutionairen.
En dezen ondanks hun verleden.
Immers, de tegenwerping: ook uw Gereformeerde vaderen, zelfs de Puriteinen, hebben tegen wat niet hunner was even bitter tot in den bloede geijverd, — snijdt, hoe waar ook het feit zij, geen hout.
De rechtsgelijkheid voor allen is een hoog, zedelijk beginsel, dat eerst allengs veld won en zelfs in de tijden der Reformatie nog door niemand werd gekend.
Geen wonder derhalve, dat onze Gereformeerde vaderen, uit het Roomsche huis, waarin ze groot wierden, ook de Roomsche levenswijs hadden aangenomen, en zich ijverig tegen de rechtsgelijkheid van Roomsch en Onroomsch aankantten.
Met deze herinnering komt men dus niet verder.
De vraag is slechts: Hoe hebben zich de Gereformeerde volken ontwikkeld? Zijn ze in toenemende mate tot bestrijding door Staatsmacht van wat hun niet aanstond overgegaan? Of wel, is naarmate ze zelfstandiger optraden, van geloofsvervolging door hen afgezien?
En dan is geen tweeërlei antwoord mogelijk.
Dan dient erkend: dat met name het Gereformeerde volk van Amerika het eerst in volkomen zuiverheid die rechtsgelijkheid in zijn Grondwet schreef, die twee eeuwen vroeger zelfs door Willem van Oranje nog slechts was gegist.
Historisch beweren we dus te recht, dat dit groote beginsel van Gereformeerden oorsprong is.
Feitelijk blijkt, ook bij onzen Schoolstrijd, dat men »door den Zoon moet zijn vrijgemaakt" om voor anderer vrijheid onbeperkten eerbied te hebben.
«Christen zijn" en »gelijk recht voor allen" minnen, vallen in de practijk saâm.
We weten wel: óók de Fransche Revolutie stikte de prachtige leus in haar woeste Jacobijnen-banier . . . . . maar . . . wuivend boven de guillotine.
Ook de Liberalen ten onzent, háár geesteskinderen, ijveren voor hetzelfde dogma . . . . mits uitgelegd naar hun Schoolcathechismus.
Och, dat toch de maskers eens niet maar af gingen, maar af bleven!
Om wat in uw oog dwaling is, vrij te laten, geeft alleen het geloof, dat God, NIET GIJ, de waarheid handhaaft, aan wie van Christus zijn den moed.

2. De mannen van het recht Godes.

Toch, zoo schreven we reeds den 5den Maart, is men, door »gelijk recht voor allen" te bepleiten, daarom nog geen antirevolutionair.

Wel is het beginsel van rechtsgelijkheid uit ònzen hoek, en moet men, om Antirevolutionair te zijn, dat beginsel als 't zijne huldigen; maar belet dit, dat er ook waren, die de bloem van den stengel sneden, en met ons voor rechtsgelijkheid ijverden, zonder met ons op éénzelfden wortel te staan?

Spreken de feiten niet?

Trilt in de borst der beste mannen uit elke richting niet een toon van sympathie, zoo dikwijls de wacht om ons legerkamp het heerlijk parool van rechtsgelijkheid rondroept?

Denk aan »de Liberale stemmen over onze Schoolwet."

Aan de pleidooien, eertijds voor de Afgescheidenen gevoerd.

Nu nog aan het protest, van alle kant tegen het fanatisme der moderne predikanten opgaande.

Vergelijk eens, om het edelere en alledaagsche ook bij den vijand te schiften, met een blad als de N. Rotterdammer een maandschrift als De Gids.

Over dit veldwinnen van het ons heilige beginsel jubelend, moogt ge evenwel het nog dieper liggend beginsel niet in den stroom uwer toejuiching verdrinken.

Niet of ge het recht aan allen gelijkelijk uitdeelt, maar of ge het put uit de bron des eeuwigen rechts, is de vraag, die voor uw Antirevolutionair-zijn beslist.

In den strijd voor rechtsgelijkheid zijt ge één; strijdt ge saâm; deelt ge één smaad en eere met allen, die de slavernij des geestes verfoeien.

Als zoodanig kunt ge geen partij vormen.

Slechts een open veld voor uw worsteling, een vrij terrein voor den bouw waartoe ge u opmaakt, is, bij het ijveren voor rechtsgelijkheid, het door u en hen beoogde doel.

Maar is eenmaal dat veld vrij, dan komt achter de sappeurs-compagnie van uw en hun kant het leger, niet om saâm zich te verbroederen, maar om te strijden met het geestelijk zwaard.

Of ook.

Is eenmaal het erf vrij geworden, en het terrein voor den bouw uitgegraven, dan komt achter den daglooner van uw en hun kant de bouwmeester, niet om één loods voor beiden saam, maar voor elk een eigen huis, te timmeren, reeds in stijl en keus van bouwstof onderscheiden, maar meer nog in het fondament.

En komt het daarop aan, dan vormen we wel ter dege een partij.

Dan gaan we niet meer in onze bondgenooten op.

Dan zijn we Gereformeerd naar ons volks eigen, of, wil men, in generalen zin, Antirevolutionair.

Ten strijde trekken we dan onder een eigen banier; alleen broeders in ons midden duldend; door een lijden, dat we samen droegen, ook door wat we saam voor God belijden, geestelijk één.

Of, wilt ge, in het beeld van den bouw: Dan leggen we, als Antirevolutionairen, ons eigen fondament, om op dat fondament de muren naar ons eigen paslood op te trekken; slechts hen als opzieners toelatend, die het metselen naar Antirevolutionairen trant verstaan.

Niet op gelijk recht alleen, minstens evenzeer op het recht Gods, komt het dan aan.

Of ge waant, als mensch naar eigen wil en hartelust het recht te kunnen scheppen en vervormen;

dan wel of ge eerbiediglijk belijdt, als schepsel het recht uit de hand van uwen God te ontvangen, dies bij uw rechtsbepalen aan wat die God u van zijn wil openbaarde gebonden.

Gods ordinantiën dan wel menschelijk goedvinden, heet dan de tweesprong, waarbij onze wegen scheiden.

Voor wie het laatste koos, om in den stroom der Revolutie straks zijn beter ik en dus òok de rechtsgelijkheid te verliezen.

Voor wie Gods Naam bij het recht durft belijden, om dan ook als Antirevolutionair op te treden. Nu de spade weggeworpen en den truffel gehanteerd!

3. De mannen van het recht Godes in Kerk en School of ook in Staat en Maatschappij.

Zuiverheid van toestand beoogend, voegden we aan de eerste nog een tweede onderscheiding toe; meer naar graad van consequentie, dan naar verschil van beginsel.

Er zijn er onder onze broederen, die zeer zeker »gelijk recht voor allen" en minstens even sterk »het recht als een recht Godes" belijden, en niettemin bij menig politiek geschil tegenover ons aan den kant der Conservatieven of ook der Liberalisten staan.

Ze zijn de onzen.

Immers, op het stuk van beginsel aan den tand gevoeld, vallen ze u van heeler harte bij.

Bovendien, ze sluiten zich bij u, niet bij anderen aan.

Der Antirevolutionairen zegepraal stemt hen tot danken.

Uw smart wordt door hen als de hunne gevoeld.

En toch, ze volgen u slechts tot op zekere hoogte.

Komt de School te berde.... zie.... hoe ze met u wedijveren in doortastendheid en trouw!

Of ook, is er sprake van de Kerk.... O, in de Kerk mogen ze van u verschillen, maar tegenover den Staat is tusschen uw geluid en 't hunne slechts het stemverschil waarneembaar.

Maar nu verder!

Bij een debat over algemeene Staatkunde, of waar de Koloniën aan de orde zijn, of ook de landsverdediging, of de rechten der standen, of de beurs van den Staat, of de bepalingen van het strafrecht, en wat dies meer zij.... dan — ja — dan is er nog wel sympathie, zoo dikwijls het Christelijk beginsel zichtbaar bovenop ligt, b. v. bij de Evangelisatie van Indië; maar gaat dit beginsel schuilen, doordien het in afgeleiden vorm en niet rechtstreeks er bij betrokken is, dan — neen. Dan verklaart men het verband niet meer in te zien, en verloochent, niet opzettelijk, maar uit gemis aan consequentie, de Antirevolutionaire politiek.

Ziet het Dagblad nu wel, dat we het ontleedmes ook op het eigen lijf durven aanleggen?

Indien ja, dan smake het nog deze meerdere voldoening, dat wij onzerzijds verklaren, slechts het orgaan van die principieele Antirevolutionairen te willen zijn, die,

Gelijk recht voor allen;
Het recht een recht Godes;
Dat recht op elk terrein;

als driekleur hoog in top halen.

Wie daartoe nog niet kwamen, stooten we niet af.

Integendeel; juist om ze beter te winnen, meten we hun den afstand voor, waarop we nog van elkaâr staan.

Zuivering willen we.

Niet uit onverschilligheid jegens de broederen, maar om allermeest tusschen broederen op wegneming van misverstand bedacht te zijn.

Zuivering!

Wijl »klein maar rein" als vertolking van onze »Isolements-politiek", aanwas voor de toekomst profeteert.

Zuivering!

Zóó ver gaande zelfs, dat we hen, die op politiek terrein beslist Conservatief zijn, en dit denken te blijven, zich liefst ook openlijk bij de Conservatieven zagen aansluiten.

Let wel.

Niet bij de Conservatieve Kamerleden.
Maar bij de Conservatieve Pers.
Want — en dit is de verre van onbelangrijke gebeurtenis, met wier aanduiding voor ditmaal besloten zij — sinds de Savornin Lohman, door zijn meesterlijke polemiek, de Conservatieve Pers tot onverholen partijkiezen in de Schoolquaestie gedrongen heeft, is de tente met het opschrift: »Antirevolutionair in de school, maar Conservatief in de politiek" juist de tente, waar deze broederen hooren.
Althans vooralsnog! (26 Maart '77).

III.

Een stille partij?

Of dan ons »terugtrekken van het opereeren in den Regeeringskring naar bewerking van den volksgeest" op een ondergaan doelt in »die stille partij", waartoe Thorbecke ons doemen wilde?
Ons dunkt: eer het tegendeel.
Veeleer zal actief in al onze gelederen te worden, voortaan — deelt men onze zienswijs — meer dan ooit parool van ons streven zijn.
Partij van actie, om, bij 't woord de daad voegend, alom in den lande ons protest tegen de dwingelandij te belichamen.
Te belichamen in onze personen, in ons woord, in onze ontembare wilskracht.
Maar ook te belichamen in onze scholen, in onze pers, in onze meetings en Vereenigingen.
Te belichamen in al wat bij huishaard en altaren, op Nederlandschen bodem, nog monument en zinnebeeld van burgereer en vrijheidszin kan zijn.
En in die groep van actie elk die er zich bij aansluit actief.
Actief, niet om den zweep des drijvers, maar uit eigen aandrift of wijl de ander hem overtuigt.
Geen schaapkens, die maar volgen, gelijk aan liberalen kant in den grooten schaapsstal van 't Nut, maar mannen die een stoot rechts en een duw links velen kunnen, zonder een haarbreed af te gaan van de plek, die ze uit vrije wilsdaad kozen.
Actief, niet slechts in de koortshitte van het verkiezingswerk, maar ook als van geen stembus meer vernomen wordt.
Aldoor.
Al de dagen des jaars.
Ook dan nog, als er schijnbaar niets te doen valt.
Ja, dan wellicht nog het meest, als in de dagen van stille afzondering de ledige pijlkoker weêr gevuld en uit de verborgen diepte des Koninkrijks die kracht van geloofsvertrouwen en toewijding geput wordt, die straks, in wat ze rijpen doet, zelfs uw vijand verbaast.

Tegen de tyrannie der Scherpe Resolutie in, zullen we, in onwrikbaar vertrouwen op de hulpe, die in den Naam des Heeren is, onze scholen verdubbelen.
Slaat men ons geschreven protest in den wind, we zullen het in steen voor elks oogen zetten, in telkens meerdere plaatsen van ons land.
Waar de vijand dacht, dat we aan het einde van onzen voorraad waren, zullen we 't wonder van »de olie in de kruik en het meel in het vat" door 's Heeren hulp vernieuwen.
Moet het dan zullen we nog heel anders gaan geven dan dusver.
Wat tot hiertoe nog van de offergave betaald werd, zullen we dan uit de huiskas gaan nemen.

Besnoeiend wat nog weelde kon heeten; ons ontzeggend wat genot en dus te missen was; ja, desnoods een stuk van ons dagelijksch brood er voor gevend, zullen we aan Neêrland toonen, dat ze met vuur speelden, die ons onderdrukken wilden, want dat wie aan onze scholen raakt, aan ons leven komt, en onze wil om stand te houden nog niet ten einde is, maar eerst begon.

We zullen gaan geven dat 't ons wat kost.

Zóó, dat zelfs onze kinderen, door ons lijden te deelen, in één liefde voor onze school met ons opwassen.

Er zal een stroom naar de kas onzer scholen gaan vloeien, die van nog iets anders dan van goede gezindheid, die ook van verkropt leed, van gebrachte offers, van pijnlijke zelfoverwinning, van een vochtig geworden oog spreekt.

Er zal een bekrimping in onze woning zijn, opdat er uitzetting voor onze scholen kome.

Voor die scholen zal elk onzer een steentje hebben aangedragen.

De »lieden van 't veele goet" en de „luyden van kleine middelen" — ook de arme die schier niets heeft.

Van heur speldegeld zullen onze vrouwen, onze kinderen van hun spaarduiten geven; zelfs onze dienstknechten en dienstmaagden van wat aan overwinste hun bleef.

Zoo zal de nood ons zedelijk verheffen.

De nood ons als één bond aaneensluiten.

En uit dien nood zullen we blijven uitzien naar den Hooge Klagend tegen den wederpartijder, die ons vertreedt; roepend tegen de tyrannie, waarmeê men ons ten onder houdt; en pleitend op die wonderen der historie, die van redding gewagen uit nog wel anderen nood!

Noem dat de kracht der wanhoop, mits ge erkent, dat zulk een wanhoop het eigen werk is van elk beslist geloof.

De bruggen achter u weggeslagen!

Feitelijk elken terugtocht afgesneden!

En juist door den moed, die daartoe kracht leende, voor u uit elke kracht op zij werpend, die als een muur u in den weg treedt.

Het geloof in zijn hoogste spanning kon nooit anders schitteren.

Het was altijd: een met klare oogen zien dat 't niet kan, en nochtans uit de volle borst getuigen: dat het zal.

Zal — niet door ons woelen.

Maar door het optreden van de Majesteit des Heeren

Dàn doorbrekend, als in de loutering der verdrukten de raad van zijn liefde was voleind.

Wij, Gereformeerden, — dat onze wederpartijder des indachtig zij! — gaan niet nu voor het eerst in dien smeltkroes.

Onze vaderen hebben nog wel andere dwingelanden dan de Moensen en de Kerdijken onder de oogen gezien.

Toen was het op de Kerken, als nu op de Scholen, gemunt.

Onder beiderlei vorm éénzelfde poging om den vrijen loop van het Evangelie onder ons volk te stuiten.

Toen als nu aan het scheiding maken tusschen den Christus Gods en onze natie, ter verheffing van menschelijke zelfgenoegzaamheid, dienstbaar.

Maar ook, nu als toen, zal het volk des Evangelies op deze erve, in dien strijd voor zijn geloof, onverwinlijk blijken.

Traag in het opwaken, leggen we, eenmaal opgewaakt, het zwaard niet uit de hand, eer wat recht heet ook weêr recht op onze erve geworden is.

Na Groen's verscheiden, als eens na Willem van Oranje's sterven, eer nog onbuigzamer dan toegeeflijker van aard!

Wat we willen, hield thans zelfs voor den doove op een mysterie te zijn.

Ons manifest is openbaar.

Vrijlating door den Staat van wat het godsdienstig en zedelijk leven des volks raakt.

Geen Staatsbemoeiïng met wat buiten 's overheids competentie valt.

Dat beginsel gehandhaafd ook op schoolterrein.

Opdat èn de Christus het recht op zijn gedoopten, èn de vader het recht op zijn kinderen, èn de historie der vaderen het recht op den nakomeling herneme.

Derhalve inkrimping van Staatsbemoeiïng met het onderwijs.

De Staat geen schoolmeester!

En bij geleidelijke vermindering de (nu nog het particulier initiatief aanvullende) taak der overheid afloopende, tot zij niet meer zij.

Daartoe Grondwetsherziening.

En zoolang deze nog toeft, voor 't minst ons formeel beginsel: Staatsrechtelijke gelijkheid van neutralisten en niet-neutralisten.

Recht, geen aalmoes!

En daarom restitutie wel. Geen aan willekeur hangende subsidie!

Of, kon men ook daar nog niet toe komen, dan voor 't minst een iets; hoe weinig ook; desnoods zonder geldelijk voordeel; waardoor bij 's Lands wet het privilegie voor den moderne, de premie, op het niet-gelooven gesteld, in Nederland worde herroepen!

We vragen geen voorkeur, maar willen ook niet achterstaan.

Onze eisch is gelijkheid.

Een gelijkheid, waarbij over onze conscientie door niemand dan door ons zelven wordt beslist.

En daarom, tusschen neutralisten en niet-neutralisten staande, VOOR BEIDEN EVEN VEEL OF VOOR BEIDEN EVEN WEINIG — EN LIEFST AAN BEIDEN NIETS! dús klinkt de volkomen verstaanbare leus, waaronder we ons terugtrekken.

Laat men dan nu vrij, zelfs uit den hoek der Amst. Cour., met dien eisch den spot drijven.

Laat men, misbruik makend van overmacht, op beleefde wijs of in ruwe taal ons als klagers zonder recht terugstooten.

Taste men dan nu door!

Hebbe men den euvelen moed, om, wat zelfs geen Jules Simon in Frankrijk aandurft, alle natiën in antichristelijken zin vooruit, in ons goede vaderland door te drijven.

Verdubbele men onzen last.

Dwinge men ons, de stoppelen zelf saam te lezen, zonder den last van de tichelsteenen te verminderen.

Ja, ontneme men ons ons eigen geld, om met dat ongerechtig instrument ons geweld aan de conscientie onzer kinderen aan te doen.

Wij zullen het laten geworden!

We wachten dien overmoed af.

Maar tegen dien overmoed zullen we blijven bidden tot God, en voor menschen onzen eisch blijven stellen.

En in weerwil der ten top gestegen volksmisleiding, zal nu aan deze, dan aan gene, het oog voor de deugdelijkheid van ons recht opengaan.

De waarheid zal overtuigen.

Onze door den druk verhoogde veerkracht zal machtig worden over den in weelde ontzenuwden geest onzer wederpartijders.

Het zal als een ijskorst worden, die smelt.

Telkens een iets warmer gloed van boven en een iets broozer worden van wat eerst het graniet in hardheid te overtreffen scheen!

Tot allengs de volksopinie kentert.

Het rechtsbesef opwaakt.

En in het wegblazen van het dan innerlijk geheel vermolmde gebouw onzer wederpartijders, niet onze volharding, maar de heerlijkheid van het gewroken recht Gods, ons ter verlossing, triomfeert. (12 April '77.)

IV.

Politieke Inventaris.

I.

Een ordelijke gang van zaken eischt, dat van elken verstorven boedel stipt en eerlijk boedelrol beschreven worde, en zoo dient ook van het thans »geëxecuteerde" Kabinet, zonder verder vertoef, inventaris der politieke nalatenschap, onder bijstand van publieke getuigen, te worden opgemaakt.

De ambtelijke uitvoering dier taak verblijve aan wie zulks rechtens aangaat.

Aan opstelling van het stuk zelf ons te wagen, komt ons niet in den zin.

Slechts zóóveel scheen ook op onzen weg te liggen, dat we, in het sterfhuis geen vreemdeling, onzen lezers alvast enkele hoofdnummers meêdeelden, die men eerstdaags op den officieelen inventaris mag te gemoet zien.

Wel te verstaan, niet om onze geestverwanten, op den erfhuisdag, tot een gewaagd bod of verleidelijken koop te verlokken, maar eer, integendeel, om ook uit dezen desolaten boedel voor ons en voor wie met ons strijden de gestrenge leering te trekken: hoe meêgaandheid op het stuk van beginselen een invretend kwaad is, dat ten leste de hechtste muren sloopt.

En dan beginnen we liefst met het éénige goede nummer, dat deze boedelceel bevatten zal, en dat metterdaad een oogenblik op waardeering, zoo niet bewondering, recht heeft: t. w. de ministerieële klok, die voor het thans scheidend kabinet de waarde van den tijd gemeten heeft.

Met dien tijd toch hebben deze heeren ministers nooit gespeeld, meest gewoekerd; soms tot tooverens toe.

Het werken, en dit zal hun duurzame roem blijven, is door deze raadslieden der Kroon weêr voor goed in eere gebracht.

Gedurig door vriend en vijand aan het una ex his hora mortis 1) herinnerd, hebben ze, vóór die ure slaan zou, een stapel arbeids in gereedheid willen brengen, die met de overproductie onzer fabrieksnijverheid scheen te wedijveren.

Alsof er ook ten onzent een nieuw land moest georganiseerd worden, stonden ze bij de overbedrijvigheid der Duitsche bureelen in ijvervaardigheid niet achter.

Ze werkten in meer dan één departement voor twee; maakten een dag van den nacht; en wisten, des ondanks, aan hun fabriekaat dat merk van degelijkheid te geven, dat elk vermoeden van overhaasting uitsloot.

Bij Van der Heim vlotte het zoo niet, maar wie den catalogus opmaakt van wat Heemskerk en Van Lijnden, van wat Goltstein en Mees, van wat Oorlog en Marine deze korte jaren afdeden, die kán noch mág zijn eerbied onderdrukken voor de verbeterde manier van werken, die op Plein en Binnenhof is ingevoerd.

Over het politiek gehalte van den in het Staatsblad geboekten arbeid spreken we liefst niet. »Hooger onderwijs" werd stellig in een stijl opgetrokken, die beneden het rococo bleef. De modellen kieswet dongen soms naar den lof van curiositeit. Het sociale wetteke was al bijster schraal. Het ontwerp van lager onderwijs vond buiten de ministerieele bureaux bij niemand genade. De uitvoering van »Hooger onderwijs" zette allerwegen kwaad bloed. En van de munt- en tabakswetten gaat zwijgen zeker veiligst. Maar zóóveel mag dan toch, zonder vermoeden van grootspraak, het heengaand Kabinet ten lof nagegeven: dat men ons aan twee wetten hielp van blijvende waardij: de ééne van Heemskerk op de spoorwegen, en de andere van Van Lijnden op de indeeling van ons rechtsgebied.

Maar hiermeê is dan ook tamelijk wel alles gezegd, en het zou ons niet meêvallen voor de eer onzer politieke verzamelaars, indien zich ook maar voor één der overige nummers nog koopgrage bieders opdeden. Of het moest dan, uit

1) Opschrift der bekende wijzerplaat: Een dezer uren zult gij sterven.

aardigheid, voor het half versleten s c h a a k b o r d zijn, waarop Heemskerk en Van Lijnden samen, vóóraf, hun f ij n s t e z e t t e n berekenden.

De onbetwistbare behendigheid toch, waarmeê deze heeren Ministers het proefstuk ondernamen en doorzetten, om het f i a t hunner tegenstanders onder hun voorslagen te krijgen, moge bij den onnadenkende indruk maken, den m a n v a n e r n s t boeit ze niet.

Zelfs ontraden we den vrienden der scheidende bewindslieden, nog hooger dan dusver de loftrompet over hun t a l e n t e n en b e k w a a m h e i d te steken.

Sinds wanneer toch gold de roem van k r ij g s t a l e n t e n m i l i t a i r e b e k w a a m h e i d voor den vesting-kommandant, die zijn veste overgaf, anders dan als VERZWARENDE omstandigheid?

Voelt men dan niet, hoe hiermeê zelfs de verontschuldiging van het »k e n n e l ij k o n v e r m o g e n" voor hun politieken misgreep geheel wegvalt?

Doorziet men niet, hoe ook bij hen de schuld juist te zwaarder drukt, naarmate b ij d e a a n w e z i g h e i d v a n m e e r d e r k r a c h t het altijd zwichten, steeds wijken, nooit weêrstand bieden, des te o n v e r g e e f l ij k e r wordt?

Ja, moet men dan juist t e g e n o v e r deze heeren staan, om de eenvoudige daadzaak in te zien, dat alleen Thorbecke's lijfspreuk »h e t k o n n i e t a n d e r s!" — we zeggen niet in het oog van Groen's volgelingen — maar voor het groote publiek dan toch, een bruikbaar uitgangspunt biedt van defensie?

Eer we echter in een volgend artikel de nog s l e c h t e r nummers bespreken, dient vooraf een woord gezegd over het C o n s e r v a t i e v e S t a a t s i e v a a n d e l, dat met alle parlementaire honneurs, men weet het, nu even drie jaren geleden aan de hoede van dit Kabinet werd toevertrouwd.

D i k w ij l s ontrold, dát weet men, hadden de leiders van dit Kabinet dit prachtig vaandel niet.

Slechts uiterst zelden had het nieuwsgierig publiek zijn getemperde kleuren te zien gekregen.

Heemskerk trad slechts tweemaal, Van Lynden hoogstens eens, met het vaangordel om den schouder, a l s C o n s e r v a t i e f voor ons Parlement.

Wie echter meenen mocht, dat het Conservatieve vaandel aldus weinig van wind en weêr te lijden had, en derhalve, zij het ook ietwes bestoven, toch gaaf en ongedeerd, als een der prachtnummers, op dezen inventaris pronken zou, — die wete, dat hij zich volkomen heeft vergist.

Naar verluid toch, is van dat eens door Heemskerk en Van Lynden zóó kloek beschermde vaandel, schijn noch schaduw in dezen ontredderden boedel gevonden.

H o e het wegkwam, is nog niet uitgemaakt.

V e r k o c h t kán het wel niet zijn.

Dat het ten g e s c h e n k e zou gegeven zijn, laat zich evenmin denken.

In toorne a f g e n o m e n door verontwaardigde vrienden, is nog de aannemelijkste lezing.

Maar wat hier ook van zij, zóóveel weet men met zekerheid, dat het in de politieke stervensure van dit Ministerie door de Begram's en Wintgens', onder de grievendste verwijten, t e g e n d e z e h e e r e n is ontrold. (3 October '77).

II.

Maar nu, scherts, zelfs wat den vorm betreft, ter zijde!

Het nationaal verdict, waarbij een stel van anders zoo achtbre mannen: nog eer ze hun ontslag ontvingen; ja, ook al werd hun dit geweigerd; z e d e l ij k d o o d is verklaard, — beslaat een te droeve bladzijde in de Landshistorie van den dag, om nog het mengen van ironie in den ernst te gedoogen.

Immers, het noodlottigst erfstuk, dat de Natie met deze ministerieele nalatenschap te aanvaarden heeft, is geen minder, dan dat d e R a d i c a l e n t h a n s h e e r e n m e e s t e r z ij n i n h e t l a n d.

Of het Radicalisme meester van het terrein zal blijven, dan wel na korte proefneming weêr aan eigen ijlheid bezwijken, doet aan dit gewichtig feit niets toe noch af.

Voor het oogenblik; dit feit is onloochenbaar; beheerschen de Radicalen den toestand; en dat dit zóó is, heeft het Nederlandsche volk aan niemand anders te danken, dan aan het thans demissionnaire Kabinet.

Vergelijk, om dit in te zien, slechts den toestand, waarin dit Kabinet bij zijn optreden de zaken vond, met den toestand, waarin het die thans achterlaat; en meet daarnaar af, wat deze raadslieden der Kroon gedurende hun driejarig bewind hebben bedorven.

Toen, het ligt ieder nog versch in het geheugen, scheen na Thorbecke's verscheiden het Radicalisme op Staatkundig gebied met volkomen machteloosheid geslagen. In de Staten-Generaal verteerden onze radicalen hun kracht in onderling gekibbel; hun pers klaagde over het onloochenbaar malaise steen en been; in de maatschappelijke kringen maakte het liberalistisch Nederland zich zelf met de onmanlijkheid van het Radicalisme vroolijk: er was armoê aan Staatslieden in hun rangen; er ontbrak een program; er was geen zweem van discipline; ieder bereed zijn eigen stokpaardje; en de misslagen der toenmalige bewindslieden bereikten in den Atjeh-oorlog en het laveeren met de Kieswet een zoo stuitende hoogte, dat zelden een politieke partij ontoonbaarder bankroet had geslagen, dan het Radicalisme ten onzent in de Junimaand nu drie jaren terug.

Ja, zoo machteloos gevoelden zich onze radicalen toentertijd zelven, dat de N. Rott. Courant, die nog bij de Gorinchemsche verkiezing Heemskerk met haar vuilste slijk in het aangezicht geworpen en als een politieken »vilain" op de kaak had gesteld, dienzelfden Heemskerk nu als den man van het oogenblik aanwees en met een »goedig knikje" zijn plaatsnemen aan het hoofd van 's lands zaken begroette.

Als besliste tegenstanders van dat doodbloedend Radicalisme traden dan ook de mannen op, die uit 's Konings hand destijds de eereportefeuilles ontvingen.

Heemskerk en Van Lijnden stonden beiden als zoodanig in heel het land bekend.

In oppositie tegen de radicalen hadden ze steeds steunpunt tot verweer gezocht voor de drie partijen, als wier politieke leiders ze zich in de Kamer hadden opgeworpen.

In hun haat tegen het Radicalisme hadden ze de inspiratie voor hun beste pleidooien gevonden.

Verzet tegen het veldwinnend radicalisme heette de levenstaak, waartoe ze zich hadden aangegord; de providentieele missie, waarin ze hun kracht vonden; de éene allesovertreffende voortreffelijkheid, waardoor hun laksheid ten opzichte van andere beginselen in het oog der Natie moest worden vergoed.

Vandaar het vertrouwen, waarmeê ons volk hen te gemoet ging; de betere toekomst, die men onder hun leiding voor 's lands zaken wachtte; en het ongeloovig hoofdschudden, waarmeê zelfs door eigen geestverwanten ons manen tot de uiterste omzichtigheid van meet af werd beantwoord.

De Natie, het radicalistisch haspelen moê, wilde dat weer op beproefde Nederlandsche beginselen ons Staatsgebouw zou worden opgetrokken.

Voor die taak achtte ze, krachtens hun verleden, deze talentvolle mannen de aangewezen personen.

Niet in hoofdzaak om ons een spoorwet of rechtsindeeling te bezorgen, maar allereerst om tegen den altijd wassenden stroom van het Radicalisme een bij elken ijsgang ondoorbreekbaren dijk op te werpen, kwam toenmaals dit stel mannen aan het bewind.

En nu, vraag thans aan het publiek gerucht, wat er van die zedelijke missie geworden is. Zie om u en oordeel of niet lijnrecht eer het tegendeel van wat men destijds hopen dorst, is geschied.

Of stond »de liberale zon," waarvan Kappeyne sprak, dan ooit hooger aan onzen politieken hemel dan thans? Is niet het corps onzer radicalisten in den lande stouter dan ooit in zijn sprake, overmoediger in toon, schier tot moedwil overslaande? Acht ge hun heerschappij in ons Parlement nog betwistbaar? Was ooit eenige politieke groep beter gedisciplineerd dan zij thans? Steekt ze niet in de pers, in kiesvereeniging en clubzaal het hoofd met een driestheid op, die toont hoe het malaise van eertijds voor bewustheid van kracht en zelfvertrouwen heeft plaats gemaakt? Heeft niet, wat nog het ergerlijkst is, in eigen boezem het gematigd element geheellijk de vlag gestreken voor de Ultra's, en ging thans de schakeering-Van de Putte niet in Kappeyne op, gelijk eertijds de kleur-Thorbecke voor Van de Putte moest onderdoen? Ja, is het geloof aan de levensvatbaarheid van het Radicalisme niet allengs in zoo sterk contrast met de vliegende tering der Conservatieve oppositie gekomen, dat de radicale wateren thans over dijk en dam heengolven, en de nog altijd wassende stroom, tot in de eigen raadzaal van dit Kabinet, doorgedrongen, zoo al niet het hart, dan toch de lippen zelfs van een Heemskerk en Van Lijnden heeft bereikt?

En let wel.

Van Anti-radicaal, en niet van Conservatief, noch van Antirevolutionair, spraken we nu ten opzichte dezer heeren. Niet als ware voor onze eigen overtuiging deze scherpe onderscheiding in de niets-zeggende negatie van antiradicaal opgegaan, maar om door het kiezen van dien ons opgedrongen vorm elken onmanlijken lofredenaar op dit Kabinet tot zwijgen te brengen.

O, we kennen dat onheilig heulen met personen, dat, als ge den Conservatieven meetstok toont, u zeggen durft: »maar, eilieve; Heemskerk trad ditmaal niet als Conservatief op!" Of ook, als ge aan het antirevolutionair verleden van den »Christen-Staatsman" herinnert, u tegenwerpt: »ja, maar als zoodanig zat hij niet in dit Kabinet."

Wij voor ons achten, dat ons goede volk van dit spelen in meer dan één rol; wel Conservatief zijn en toch niet als Conservatief optreden; zús heeten en zóó te boek staan; eenvoudig niets begrijpt. Maar 't zij zoo; om dan nu dat spinrag van onzedelijke apologie eens voor goed weg te ragen, hebben we dan nu ditmaal de terminologie dezer lofredenaars eens overgenomen; ook op onze beurt van antiradicaal gesproken; en wachten nu af, of men den moed zal hebben, om ook het antiradicalistisch merk van oorsprong bij dit Kabinet te loochenen.

En indien niet, dan toone men ons nu de wapenzaal, waarin de op het Radicalisme door dit Kabinet veroverde trofeën zijn uitgestald; wijze ons aan, waar tegenover het Radicalisme anders dan in bijzaken weêrstand is geboden; zegge ons, hoeveel mijlpalen de liniën der radicalen door deze veldheeren zijn teruggedrongen en de eigen liniën vooruitgebracht; en sta ons te woord bij de vraag, wat er van het remmen in Indië; van ons onrecht in Atjeh; van niet dulden der theologische faculteiten in modernen zin; van Art. 168 der Grondwet; wat van de benoemingen der Hoogleeraren; kortom, wat er op elk punt der linie van de antiradicalistische belangen geworden is?

Rijze daarom bij niemand het vermoeden, dat we ook maar bij één dezer heeren Ministers kwaad opzet of onzedelijken toeleg onderstellen.

Integendeel, we gelooven van ganscher harte, dat deze talentvolle mannen voor nu drie jaren zich in de politieke armstoelen nedervleiden met het ernstig voornemen, om, door een nieuwerwetsche uitgave van het uitverkochte Conservatisme, voor goed den tegenstand onzer radicalen te breken. We nemen aan, dat ze de radicalen met geen ander doel zóóver te gemoet gingen, dan in de hoop van hen bij den aftocht met zich naar het eigen kamp te lokken. Zie, we willen zelfs als onze overtuiging nederschrijven, dat èn Heemskerk èn Van Lijnden u terecht van kwaadwilligen laster zouden verdacht hebben, indien ge hun voor nu drie jaren geprofeteerd had, wat thans voor aller oogen is geschied!

Maar pleit deze overweging hen vrij?

Zijn ze dan niet gewaarschuwd?

Had Groen niet reeds in '66 aan Heemskerks deur geklopt met de vermaning, dat zúlk een Conservatisme ten slotte »wegbereider voor het Radicalisme" worden moest?

Was hij, die zich uit eigen beweging in de Tweede Kamer als »Christen-Staatsman" poseerde, niet met alle macht van taal en ernst door den ouden Evangeliebelijder op het »hellend vlak" gewezen, waarop aan geen »staande blijven" meer te denken viel?

Ja, heeft het in pers of Kamer ook deze drie jaren van voor- of tegenstander aan de stemmen ontbroken, die op het verstuiven van den zandgrond opmerkzaam maakten?

En als dan deze heeren, in weerwil hiervan, toch met versnelden pas den weg zijn opgegaan, waarvan ze eertijds anderen afmaanden en, — wat wilt ge, zorgeloos of radeloos? — de Balkanpassen van onze Nederlandsche staatkunde zonder slag of stoot in handen der radicalisten hebben overgeleverd, is dan »eerebetoon aan hun talent" niet het verste, dat men gaan mag, en zou een, hun personen ten believe, verbloemen van de schade, die het land en onze toekomst leed, dan geen verraad aan eigen zaak zijn?

Verraad aan eigen zaak: een misdrijf, dat door niemand, allerminst door den geestverwant, van ons mag worden gevergd. (5 October '77).

III.

Een niet minder ernstige grief tegen het démissionaire Kabinet is de prachtige positie, die het aan de Ultramontaansche Staatspartij heeft verschaft.

Met een beschuldiging van administratieve zwakheid tegenover Rome heeft deze aanklacht niets gemeen. De rechterlijke benoemingen en de circulaire over de processiën daargelaten, bewijst zoowel de eervolle begrafenis der Pauselijke Consulaten als het doortasten in de Agatha-quaestie voldingend, dat er eer prikkelen van Roomsche gevoeligheid dan een ontzien van Rome's wrake was. Of dit uit overtuiging dan wel uit berekening, uit werkelijke beduchtheid voor Rome's overmacht of uit bejag op de gunst der liberalen, geschiedde, is door geen persartikel, maar alleen door de consciëntie dezer heeren te beslissen. Daar komen we niet in. Slechts hierop willen we wijzen, hoe deze Ministers, bij al hun administratieven ijver tegen Rome, in politieken zin op onverbeterlijke wijze juist Rome's spel hebben gespeeld.

Vraag, om dit in te zien, u zelven slechts af: welke partij thans de leiding der oppositie tegen de Radicalen, nog wel niet in het land, maar dan toch in de Kamer, zal hebben; en zeg ons eerlijk en onbewimpeld, of dan nog een ander antwoord dan: de partij der Ultramontanen, mogelijk is.

Hoe nu kwam dit?

Zijn de Roomschen dan numeriek sterker uit de stembus gekomen, of door meer afgevaardigden in de Kamer vertegenwoordigd?

O, neen!

Bij de stembus van Juni kwamen ze zelfs nog in minderen getale op dan voor twee jaren, en in de Kamer bleef hun vroeger cijfer van tweemaal acht stationair.

Maar dit is geschied: door de averechtsche politiek van dit kwansuis antiradicalistische Kabinet ontving de Conservatieve partij (in haar tegenwoordigen vorm) voor goed den genadeslag, en werd de Antirevolutionaire partij, haars ondanks, genoodzaakt, zich uit den Regeeringskring terug te trekken.

Of is het éene feit niet al onbetwistbaarder dan het andere?

Heeft niet metterdaad de Conservatieve naam door de onverantwoordelijke beginselloosheid van dit Kabinet voor goed zijn crediet in het land verloren?

Reeds was ze aan het slinken; veel verspelen kon ze niet meer; alleen het betoon van wèl gesmaldeeld, maar ook als zoodanig nog een keurcorps te zijn, kon haar politieke eer redden.

Mr. Witgens (anders ook geen lijder aan politieke onverzettelijkheid) zag het, toen hij zijn bekende voorrede schreef, zeer juist in: alleen een onverbiddelijk vasthouden van het weinige dat nog bleef, kon profetie van beter toekomst worden.

Maar zie, vlak tegen dien raad in, hebben deze zonderlinge stuurlieden, in het hachlijk oogenblik, op meesterlijke wijze gewedijverd, wie maar het vlugst en het handigst de Conservatieve lading over boord zou werpen; de pakketten voor Indië inkluis! Van meet af hebben ze hun vroegere wapenbroeders als lastige bedillers op de vingers getikt; hun scherpste schoten tegen de liniën, waaruit ze zelven voortkwamen, afgevuurd; en zich niet ontzien victorie te roepen als, door hún meêdoen of gedoogen, weêr een der borstweringen, waarop ze eertijds zelven als helden streden, met een daverend hoerah! door den vijand werd berend.

Zeg zelf, kon het dan anders, of dit »verraad aan de vlag" van hen, die voor de Conservatieve partij eens de belichaming van haar idealen waren, moest alle geloof aan haar levensvatbaarheid voor goed ondermijnen en ondanks de betere elementen, die nog in haar gedunde gelederen schuilen, haar voor altijd onmogelijk maken als politieke partij in ons Parlement?

En bereikte, zij het ook op andere manier, dit Kabinet ten onzen opzichte niet geheel hetzelfde effect?

Zedelijk onze partij knakken, kón dit Ministerie niet; en ons wegslaan uit het land evenmin.

Ons niet zedelijk knakken, wijl ónze vlag nooit van hun regeerkasteel gewaaid heeft en zelfs Van Lijnden nooit van de Ministerstafel heeft laten doorschemeren, dat hij ooit Antirevolutionair was.

En evenmin ons wegslaan uit het land, wijl onze kiezers geen onvindbaar allegaartje, maar een goed georganiseerde groep vormen, voor versmelting en doorvloeiïng door de bindende kracht van een onveranderlijk beginsel bewaard.

Maar wel hadden hun avontuurlijke tochten op de radicalistische kusten ons terugtrekken uit den Regeeringskring ten gevolge.

Dat we »alles of niets" wilden, is onwaar.

De Nota der negen leden heeft het op officieele manier getoond, met hoe weinig we in zake onderwijs tevreden waren; in zooverre niets geëischt werd dan erkenning van het vrijheidsbeginsel tegenover het beginsel der tyrannie.

En evenzoo zouden we in zake de Kieswet met een census verlaging van eenige beteekenis voorshands vrede hebben genomen; om voorts onze kracht ook voor dit volksbelang te zoeken, niet in politieke combinatie, maar in het wekken van overtuiging.

Maar hoe werd onze inschikkelijkheid beantwoord?

Heeft men ons niet nog erger behandeld dan een liberalistisch Kabinet ooit deed? Is ooit door eenig Kabinet de Antirevolutionaire partij dieper gegriefd dan door deze heeren? Zag men hun ontwerpen-kieswet wel eens in? Herinnert men zich nog die Memorie van Toelichting op onderwijs? Werden we bij Hooger Onderwijs niet in koelen bloede opgeofferd? Ja, was het niet Van de Putte, die het voor ons moest opnemen, toen men de eer der Zendelingen te na kwam?

Dat was niet langer te dulden, en indien onze partij, na al haar worstelen aan de stembus van '75, zich dien kaakslag op kaakslag met onaandoenlijke serviliteit had laten welgevallen, ze had haar ridderblazoen voor altijd verloren en getoond elk hoog besef van trouw en manneneer te missen.

Zoo trok ze zich dan terug, mannen genoeg in de Kamer achterlatend, om, waar het pas gaf, nu en dan, gelijk onlangs de heer Van Wassenaer, een woord als acte de presence meê te spreken, of eershalve »onze vlag" voor de haven te vertoonen; maar terugtredend als partij; van geen ministerieel of antiministerieel meer wetend; nog op het slagveld, maar met den degen in de schede;

wilt ge, een soort *militaire attachés*, die van nabij met scherpen blik de exploiten der strijdende partijen volgen blijven, maar door wie aan *zelf meêdoen* niet meer wordt gedacht.

En welke oppositiepartij bleef dan, na het wegslaan der conservatieven en den vrijwilligen aftocht der Antirevolutionairen, anders in onze Kamer over dan de *Ultramontaansche*?

Zij zal thans front maken.

Als »Lager Onderwijs" aan de orde komt, zal *zij* de spits hebben af te bijten.

Reeds poogt ze zich »intellectueel" te versterken. Naast haar Heydenrijck en Van Nispen plaatste ze haar Van der Hoeven en Barge, vooral ook de laatste een man van uitnemend talent.

De Conservatieve éénlingen moeten òf niets zijn, òf achter haar aantreden, en de Antirevolutionaire Kamerleden zouden, huns ondanks, ponton-soldaten van Rome's veldleger worden, indien ze ooit in een onbewaakt oogenblik het parool vergaten, dat »*niet meêdoen*!" thans de eenige uitweg is, die hun, om zich niet reddeloos ten speelbal te maken, rest.

»*Rome voorop*!" juist dát is het, wat de Conservatieven van beter gehalte steeds geducht hebben, maar Heemskerk's eigenzinnigheid thans tot een feit maakt.

»*Rome voorop*!" wat Groen steeds wist te keeren, maar Van Lijnden's Staatsmanswijsheid ons thans, door een onvergeeflijke fout in zijn berekening, heeft berokkend!

En bleef het daar nog bij! Maar ook al reppen we nu niet van het gewaagde spel, met onze *Financiën* gedreven, en van de zonderlinge practijken, op *Koloniën* toegepast, gezwegen mag *niet* van de schade aan het *Constitutioneel* besef, aan de *Onderwijsquaestie* en aan het *Christelijk beginsel* toegebracht; ook al bepalen we ons, kortheidshalve, bij elk dezer drie tot een enkel woord.

1. *Het Constitutioneel besef is door dit Kabinet verzwakt.* Immers: de leer dat de triomf in het regeeringsbeleid gevolg moet zijn van den invloed, dien we aan ons beginsel, — naar *beneden* bij het volk, en naar *boven* bij den drager der Kroon, — weten te verschaffen, is door deze heeren omgezet in de Constitutioneele carricatuur, die met eigen hand het hart uit haar wetsontwerpen snijdt, om ze voorts met de geleende gunst van den tegenstander te galvaniseeren.

2. *De Onderwijsquaestie is door de wankelmoedigheid van dit Kabinet, voor ons, in veel erger stadium gekomen.*

Zelfs het Ministerie-Van de Putte had een herziening der Schoolwet in radicalen zin nog niet aangedurfd. Tegen ons zich verzetten, maar dan ook den toestand *laten voor wat die is*, was het verste wat de politieke heeren van liberalen kant in '74 nog waagden. En het is niemand anders dan Heemskerk (of Van Lijnden), die, door het aan de orde stellen eener herziening, *waarbij ze niet van zins waren ons des noemenswaard te helpen*, voor de liberalistische drijfveer het hek van den dam hebben genomen, ons thans een positie achterlatend, waarbij een toegeven aan Kerdijk's onbescheiden pretentiën regeeringsprogram voor het komend Kabinet wordt, en voor de verstompte volksconscientie de natuurlijkste zaak ter wereld.

En 3. *De invloed van het Christelijk beginsel leed door de houding van dit Kabinet onberekenbare schade.*

In drieërlei zin:

Vooreerst hebben deze heeren volstandig geweigerd, in positieven zin ook maar het geringste voor de Christelijke belangen te doen.

Schutters, die op Zondag niet excerceeren wilden, zijn, zonder protest van dit Ministerie, gestraft.

Door het Kabinet zelf is niets voor den Rustdag, niets tegen het misbruik van den drank gedaan; bij het sociale vraagstuk is het Christelijk beginsel, niet zonder vertoon van hoogheid, teruggewezen; eene bijdrage voor onze normaallessen is geweigerd; en den vaccinedwang liet men intact.

En evenzoo bleef men voor de Christelijke belangen in onze Koloniën erger dan ongevoelig. Men heeft de Atjehneezen beloofd, op 's lands kosten hun moskeën te herbouwen. De Minister van Koloniën heeft onderwijs zonder godsdienst voor het eenig goede verklaard. Voor de zendelingen moest Van de Putte het opnemen. De opslag van opium werd al grooter. Tooneel en ballet deden te Batavia onder Lansberge's gunste een merkbare schrede vooruit.

Ten tweede hebben ze het Christelijk ideaal, dat niet succes, maar trouw, niet geslepenheid, maar rondborstigheid, niet eerbejag, maar zelfverloochening met zijn lauweren uit hooger gaarde kroont, in de schatting onzer »huisbakken" burgers eer doen dalen dan verhoogd.

En eindelijk, ze hebben door dit alles dáárom nog te meer den Christelijken geest bedroefd, wijl ze, in tegenstelling met het ongeloovig radicalisme, zich zelf liefst in den Christelijken toon aandienden; aldus merkbaar afbreuk doende aan den reeds niet te grooten eerbied, die in gouvernementeele kringen voor den Christelijken naam bestond. (8 Oct. '77).

4. De Martelaren van den Bartholomeusnacht. (24 Augustus 1572).

Een dag op de graven! Een dag van rouwe! Heel de kerk der Hervormden aan alle plaatse der aarde treurt!

Ze kan haar martelaren niet vergeten, want ze belijdt een »gemeenschap der heiligen", die in het graf niet sterft, niet wegslijt met den loop der eeuwen en te nauwer klemt om het bloed dat vergoten werd.

Ze zwoer het haar dooden, en dien eed breekt ze niet, dat ze in haar sombere historie den vinger rusteloos houden zou bij die bladzij vol afgrijzen, met zwarter kool dan één geteekend; een bladzij in den pestwalm der hel geblakerd en bedropen met het zwartst verraad. Een bladzij waarbij het boek der Martelaren, ook al trok ze haar vinger terug, nog, om wraak schreiend, van zelf zou openvallen, en die, weigerend haar vlekken te doen verbleeken, met een stemme des bloeds, als wierd het pas gister vergoten, voor God en al het schepsel zal blijven klagen, zoolang de leste klacht nog niet in 's menschenborst verstomt.

Die nu nog strijden in Godskerk op aarde willen eens de martelaren daarboven in het verheerlijkt aangezicht staren, zonder van de lippen der Coligny's, der Rohans, der de Beauvais, der Pardaillans, ach, wie noemt ze ons bij duizenden? het zaligheidbannend verwijt te hooren: »Gij hebt vergeten het bloed, door ons gestort voor den Heer!"

De Bartholomeusnacht heeft geen naam. Vruchteloos poogt men door »Bloedbruiloft," in zijn schrijnend contrast, valschheid zonder wederga te versmelten in een bloeddorst die alle lessching tart. Hoop alle gruwelijk woord opéén, noem wraakzucht, misdaad, snoodheid, spreek van een razernij der gedrochtelijkste woede. Al om niet. Aan een taal van menschen ontwringt ge geen wanklank voor zoo onmenschelijke daad.

Geen naam, een vloek is voor dien gruwel op onze lippen, en met den geplaagde op den aschhoop zou het ons ook van die ure der duisternis ontglippen kunnen:

»Diezelve dag zij duisternis! Dat God naar hem niet vrage en dat geen glans hem beschijne!

»Diezelve nacht, donkerheid neme hem in, dat hij in het getal der maanden niet kome!"

»Ziet, hij zij eenzaam, dat hem vervloeken de vervloekers des daags, die bereid zijn, hunnen rouw te verwekken!"

»Dat hij wachte naar het licht, maar het worde niet, dat de schaduw des doods over hem wone!" 1)

1) Job, Hoofdst. III : 4—9.

We gedenken onzer dooden!

Onzer broederen!

Ze hadden aan den avonddisch Gods Woord gelezen, en in het slaapvertrek op de knieën gebeden. Zoo vleiden ze zich ter ruste. Naast de sponde de wieg, en om hun legersteê de slaapsteê hunner kinders. Ze sliepen meest in één vertrek. Men was genoode ter Bruiloft, gast te Parijs.

Plotseling kraakt het met woest gedreun! De deur springt uit heur hengsels. De man vliegt op.... Te laat! Een hellebaard vlijmt door zijn ingewand Daar spat het bloed zijner vrouw hem op de bleeke lippen. Nog stervend hoort hij een gil — nog één, nog één. Het is de stervensgil zijner kinders, door denzelfden woestaard vermoord!

En toch, wie het zoo verging, waren nog de minst rampzaligen. Hun doodstrijd was ontzettend, maar het lijden kort.

Meest namen de woestaards langer wellust van het sollen met hun prooi.

Dan joeg men ze op, man en vrouw te hoop, trok ze nachtgewaad en alle bedekking der schaamte van de leden, stak ze in het naakte lijf, wierp ze ten venster uit of stootte ze de trappen af, en greep ze bij de haren, ze sleepend door het slijk, ze trappend en duwend, om ten leste, op nieuwe prooi belust, ze met een kolfstoot af te maken, met dolkpriem of rappier. Ja, het was niet een eenige maagd, die men, nog bij het reutelen van den doodsnik, in vuigen lust schoffeerde.

Het is of men de gespierde taal dier dagen behoeft, om den jammer dier tijden te gedenken.

»Geen tong zou kunnen uitspreken, zoo meldt het oud geschiedverhaal, wat wreedheid deze moorders bedreven hebben, sowel op dien droevigen Zondag als d'andere navolgende dagen. Den meestendeel der slachtofferen is vermoord geworden, doorsteken met rappieren en poinjaarden, en deze zijn nog op het alderghenadighste getracteert. Want de andere hebben ze haar geheele lichaam door gepijnigd, ze hebben ze de ledematen van haren lichaam, als handen, voeten, neuzen, ooren, oock eenighe mede de schamelheit afgesneden.

»Siet in wat manieren ze gehandeld hebben met de luyden wier grijze hairen hen tot eenige beweeglijkheit had behooren te manen. Dezen dan hebben ze genomen en uit hunne huizen aan het water gesleept, en hebben ze haar met het hooft tegen de kaaije gesmeten, invoege dat de blauwe steenen van de kaaije t' eenemaal gemarbelt schenen te wezen door het bloet en de hersenen van deze oude grijsaarts.

»Men heeft daar ook gesien een klein kint van omtrent twee jaren, dat, uitgedragen wordende van een van de moorders, speelde uit onnoselheit aan synen baert, hem troetelende en lachte hem wel vriendelijcke aan, maar in plaatse van dat hi met dit onnosel schaepke wel compassie had behooren te krijgen, heeft deze barbarische en verduyvelde mensch dit kint met eenen poinjaert door de buik gesteken en heeft het also in de rivier geworpen, dat het water te dier plaatse rood is geverwd van het jonge bloet!"

Wie leest dat en klaagt niet met Vondel's »Rey van Klaerissen":

Zoo velt de zicht de korenairen.
Zoo schud een buy de groene blaren,
  Wanneer het stormt in 't wilde wout.
Wat kan de blinde staetzucht brouwen,
Wanneerze raest uit misvertrouwen!
  Wat luit zoo schendig dat haer rout!

Om er, God zij lof! te kunnen bijvoegen:

Beduchte Kercke! staek dit waeren:
Uw kinders sterven m a r t e l a e r e n,
  En eerstelinghen van het zaet
Dat uit uw bloet gewis zal groeien,
En heerlick tot Godt's eer zal bloeien,
  En door geen tiranny vergaet.

Waar zijn hun graven?

Vraag er niet naar! Ook het zoet van eigen graf scheen te heilig voor den gevloekten Hugenoot. Geen ommegang door de zerkenlanen, geen treurpsalm in de catacomben is ons gegund!

Het graf, in zichzelf een smaad, wordt een schuilplek der bekoring voor wie men op aarde niet meer duldt. Wiens hand zou onzen martelaren die rustplaats bereid hebben? De ontkomenen konden het niet. De moorders wilden niet. Al veel, zoo een ruwe kuil de afzichtelijke lijken bij tientallen borg. Men dolf een groef om van de gehavende rompen af te zijn. Verachtelijk wierp men in die doodenput te hoop, wat de heilige hofstad van den »allerchristelijksten koning" bezoedelde!

Bij de Saints-innocents, in den boomgaard van Nigeon's klooster, vooral op het Zwaneneiland of Ile des Cygnes moet de heilige plek gezocht, waar de Bartelsdag zijn slachtoffers wegdolf. En, wondre speling van het godsgericht, het moordend geschut van Pruisen's adelaar heeft bij St. Cloud en bij Auteuil op de doodenkuil onzer martelaren gedreund.

In het koor der kerk van Saint-Cervais staat een ijzeren kruis. Dat kruis wees de plek, waar men een vijfmaal honderd lijken had saâmgestort. Om het koorfundament te herstellen groef men voor een twintigtal jaren in dien afgrijselijken bodem, en het lijkgebeente dier gruwzaam gemoorde, maar in God gestorven broeders, het was er nog... en wierd ontbloot.

Toch werd hún rustbed nog het zachtst gespreid. Ai mij! dat ook naar het galgenveld de lijken moesten heengesleurd en aan de schandpaal opgehangen, om den raven ten aas, der vertering ten prooi te blijven. Duivelsch menschenhart! dat u de kannibaalsche lust bekruipen kon, het »menschenvet," als had ge mestkalveren geslacht, in uw slachthal uit te stallen! Wat gewierd den grijsaards, den vrouwen, den kinderen niet, die weerloozen, die men in de prachtige wateren der Seine verdronk, en wier lijken daar dreven en opborsten, tot ze vastraakten aan een stronk, of door de monding wegschoven naar de diepten van den Oceaan!

Waar zijn uw graven de Clermont, Segur, Duplessis! mannen van edelen bloede? Waar de uwen, Ramus en La Place! mannen door uw wetenschap vermaard? Waarheen dreef u het eerbaar lijf, jeugdige Gastine, Vrouwe du Puy, Vrouwe le Doux, Vrouwe de Montjay, gij ook wie men het ongeboren wicht uit het ingewand scheurde, Heldinnen des geloofs, gekend bij uwen Heer! Met wat naam waren ze gedoopt, of hoe zouden ze genoemd zijn de nog ongedoopten, op wier roode lipjens de moedermelk met het moederbloed zich mengde en die men in een waschkorf samenwierp, naar de brug der Seine droeg en door den stroom liet bedelven.

O, ons is het reeds bang van zoo naamloos wee te h o o r e n! Maar gij hebt het g e l e d e n, en het is weer Bartholomeusdag. Gij hebt er recht op, dat we uw lijden gedenken!

Waar schuilt het graf van Goudimel te Lyon, te Angers van La Rivière, van Taillebois te Orleans? We weten het niet. Eén graf slechts kennen we. Eén met name. In Châtillon's bouwval rust het lijkgebeent' van Coligny!

In alle dapper krijgsheer pleegt te zijn een held der helden. En ook. Onder alle legerschaar van 's Heeren bloedgetuigen is een koninklijke martelaar. Die vorstelijke gestalte op den Bartelsdag is de admiraal en veldheer, heer van Châtillon, de beste uit Frankrijks goede zonen, de dapperste der dapperen, vroom onder alle knechten Gods, G a s p a r d d e C o l i g n y.

Hem had men reeds vroeger ten doode gewijd. Was Maurevel's sluipmoord gelukt, de koninklijke martelaar zou aan de Bloedbruiloft ontbroken hebben. Twee dagen te voren viel uit de traliën van kanunnik Villemur's vensters het verraderlijk schot.

Men droeg den gewonde naar zijn legersteê, die hij eerst bij het binnenstuiven van den gelukkiger moordenaar verliet ... Toen geen schot uit het vuurroer, maar vinnige dolksteek.... We beschrijven dat afschuwelijk tooneel van de Rue de Béthizy niet. Elk hervormde kent dit. Het bloed der vaderen zou vreemd moeten

zijn aan uw harteklop, zoo ge u nog nooit aan den heldenmoed van dien stervende had verkwikt! 1)

Op 's Konings aanhitsen beval Frankrijks parlement, Gaspard Coligny, als aan hoogverraad schuldig, met het uiterste der schande te overladen. Zijn goederen verklaarde men verbeurd, zijn nagedachtenis eerloos, de naam van Coligny moest voor altijd uitgewischt. Meer nog! Zijn lijk zou door het slijk gesleurd en op de Place de Grève worden tentoongesteld, zijn wapenen zouden aan de staarten der peerden worden gesleept, zijn busten en conterfeitsels verbrijzeld, zijn kasteel van Châtillon gesloopt en de boomen van zijn lusthof ter helfte worden afgekapt. Ja, als teeken der vervloeking, moest zout op zijn landgoed worden gesprengd en een zuil opgetrokken, die met graveersel in koper zijn schandvonnis zou vereeuwigen. Zelfs tegen zijn kinderen woedde men. Ook Louise de Coligny wierd eerloos!

Ellendige beulen! voor u staat de zuil met vlammend schandschrift! Kondt ge uw eigen naam maar uitwisschen! De Heer is een Wreker. Heel Euroop' eert Coligny!

Louise de Coligny eerloos! De vrome dochter bracht het lijk van haar besten vader naar Holland's vrije erve over Daar heeft het gerust onder de schaduw der Oranje's, tot Frankrijk in 1608 boete deed, en als gunst de terugzending vroeg van het in haar hofstad zoo vuig geschonden lijk.

Sinds hebben beurtelings Maupertuis, Parijs en Châtillon elkander de eere betwist, om dit heilig overschot te dragen. Thans rust het in looden kist op de erve van zijn landgoed. In 1851 werd het daar bijgezet. Men opende de kist, en vond nog in het schouderbeen de doorboring van Maurivel's kogel. De hand der liefde had op de lijkkist dit heilig woord doen griffen:

»Zijn ziel voer op tot Hem, voor wien hij met eer en trouw streed en stierf. Zijn lijkgebeente rust hier in de hope der opstanding. Christus is de Alfa en Omega!"

Waar het monster schuilt, op hetwelk de schuld van zoo onmenschelijken gruwel neerkomt?

Was het Katharina, was het Guise, was het Karel, was het Rome?

IJdele vraag! dan eerst wichtig, zoo een dier vier zich vrijpleit.

Rome deed dit. Maar op den dag der rouwe geen bitter woord. Met haar spreken we straks.

Zij dit haar slechts uit de volheid onzer smarten gezegd: »Toen ge het dezer dagen drukken liet, dat onze Geuzen voor den Bartelsdag aansprakelijk stonden, en dat meê door uw Gorkumsche martelaren het bloedbad te Parijs verwekt is, — toen hebt ge ons Hollandsch hart op het bitterst gekwetst en ons te midden onzer smarten gegriefd zonder oorzaak.

Maar thans daarover niet. Het is ons een heilige dag, een dag van rouwe!

Zelfs een Katharina de Medicis was slechts werktuig. Die helsche vlam borst op uit dieper afgrond dan in een menschenhart zich opent. Er woedde een geest als van Demonen. Sathanisch.... neen het is voor de bloedbruiloft niet te sterk een woord!

De sage heeft ook de Bartelsnacht, zoo men zegt, gekleurd. Wat men bazelde van stil gerijpte plannen, van lang gesmeed verraad, van gruwzaam helschen toeleg, — wat is het, zoo niet lasterlijk spel en boos gerucht! Men bewijst het u historisch?

Wat wil hier de historie? Hoe ver reikt haar blik? Hoe diep peilt haar oog?

Weet men dan nog niet, dat bij afgrijslijkheden als van zulk een moord, zich achter het geziene een ongeziene macht verbergt, en 's menschens wil en zin en lust verstramt; dat een verborgen, onheilspellende macht uit de diepten zich op den mensch werpt, en hem willoos inschroeft in het raderwerk van haar gedrochtelijken toeleg? Wat wil een historie dan, die alleen de r a d e r e n van het werktuig kent?

1) Men weet, niet Behm, maar Martin Koch is de gevloekte naam, die aan de eerste dolk steek is verbonden. A. Meylan, V i e d e C o l i g n y, p. 347.

Heeft men te sterk gekleurd? heeft men verzonnen? En weet men dan niet, dat in zulk een vuurgloed der helle het oog anders ziet en de kleuren anders worden en de macht uit de diepte teekenen uit zijn rijk doet zien, die, buiten zulk een gruwel, nooit bespiedbaar zijn voor ons oog?

Er is in zulk een slachting een mysterie der boosheid, in zulk een bloedbad een verborgenheid der helle, die het denken nooit peilt, maar de geest soms vooruit gevoelt.

Men wist dat het komen zou, toen het kwam.

Met Job kon de kerke Gods na den Bartelsnacht klagen:

»Ik vreesde de vreeze en zij is mij aangekomen.

»Ik was niet gerust en niet stil en rustte niet en de beroering is gekomen!"

Dit wetend, kunnen we op dezen dag van rouwe doen, wat Coligny, na Maurevel's sluipmoord, op zijn krankbed deed: de beulen onzer martelaren vergeven.

Aldus sprak de mond des vrome: Blijmoedigen van heeler harte vergeef ik mijn vijanden, hem zoowel die het schot lostte, als hen die hem huurden. Want ik ben zeker, dat het buiten Gods wil niet in hun macht staat mij eenig kwaad te doen, ook al was het, dat ze mij doodden.

Naar den Hooge zien ook wij op.

Toen de gemeene Zwitser, met de dolk opgeheven, voor zijn slachtoffer stond, had Coligny nog kracht des geloofs om te zeggen: »Jonge man, gij kunt mijn leven niet verkorten."

Bij de graven onzer martelaren spreken we den koninklijken strijder dat vorstelijk woord na. Leere Rome aan die vrucht des vredes een Calvinisme kennen, door haar zoo bitter gevloekt!

Waarom dan God, Almachtig en zeer Hoog, dien gruwel geworden liet?

Hij antwoordt niet van zijn daden!

Wel moet het kostlijk goud geweest zijn, dat aan zulk een vuurproef werd gewaagd!

Wel moet het zijn raad zijn geweest, dat de klove nooit gedempt zou worden, die de kerk der Hervormden van Rome scheidt. Over een stroom van zoo kostelijk en zoo dierbaar bloed, slaat zelfs de heugenis van een drietal eeuwen geen brug der gemeenschap!

Wel moet de strijd van het menschenhart tegen de door God gereformeerde waarheid fel en heftig zijn, dat Hij door zulk een afgrijselijk bloedbad de zonen der hervorming aan die waarheid heeft verbonden!

En daarom aan den vloek voor zulk een gruwel, aan den rouw over onze dooden, aan de vergiffenis onzer beulen, paren we ook het dankgebed, dat een belijdenis, in zulk martelaarsbloed gedoopt, ons door den Koning der Kerk is toebetrouwd.

We doen meer nog.

Bij het staren op een heldenmoed als in den Bartelsnacht uitblonk, is ons het aangezicht in schaamte weggedoken over eigen lauwheid en gebrek aan geloof.

Laat de schim van Coligny in het nachtlijk uur deez' dag voor onzen geest verschijnen, en de bede om vergiffenis vloeit ons van zelf uit het hart

Op uw graven, martelaren van Parijs! martelaren van heel Frankrijk! geslachten ook om onzent wil! onze broederen! zij daarom onze eed van trouw hernieuwd aan het geloof waarvoor gij stierft.

Het u bezworen op uwe graven, dat de zonen der Hervorming, uw doodangst in gedachtenis houden en het oor nooit weeklijk zullen toestoppen voor de stemme des bloeds, die uit de diepten der wateren en uit de kuilen der aarde voor uwe lieven en uwe kinderkens blijft roepen tot den Heer!

Maar ook, het u bezworen bij den heiligen bodem, dien ge met uw kostlijk bloed doorweekt hebt, dat nooit in de Kerk der Hervormden, úw Kerk, de geest zal binnensluipen die u zoo gruwzaam ter slachtbank voerde, en die het waagt in Gods heerlijke schepping de kreet der bloeddorst te slaken: De ketter niet

slechts ter kerke uit, maar ook aangetast in zijn bloed! 1)

Zoo sprak Aquinas. Aquinas was van Rome.

Niet alzoo, Martelaren van den Bartelsnacht in de Kerk, die ge door uw bloed hebt gewijd! (24 Augustus '72).

---

5. Waarom saâmwerking met Rome afgesneden?

Niet de opzegging van een nooit bestaan hebbend bondgenootschap, slechts de afsnijding van saâmwerking met Rome komt ter sprake.

Een bondgenootschap werd, zelfs in de zwakste beduidenis die dit woord, op het uiterste gerekt, nog toelaat, nooit ofte nimmer aangegaan. Wat daarvan in liberale bladen gebazeld werd, was puur verzinsel. Het verzinsel eener gewetenlooze polemiek, met maar al te doorzichtige bedoeling uitgestrooid.

Wat feitelijk een korte poos bestond, was saâmwerking. En ook dit nog zonder planmatig overleg; nooit met voorbedachten rade; nimmer als uitvloeisel van een politieke combinatie. Maar van zelf ontstaan, doordien men, elk van zijn eigen kant en zonder van elkaâr af te weten, naar éénzelfde punt van de bedreigde wallen te hoop liep.

Een saâmwerking dus, geboren uit een gemeenschappelijk gevaar, dat beide partijen gelijkelijk bedreigde, en waarbij noch dezerzijds, noch van de overzijde, ooit aan een prijsgeven van het hoofdpunt, dat tusschen Rome en ons in geschil lag, ook maar van verre werd gedacht.

Waarom nu die saâmwerking in den aldus bedoelden zin, vroeger door irenische gedraging begunstigd, thans daarentegen met beslistheid moet gestuit en afgewezen, is een vraag, die, ter wegneming van misverstand, nogmaals duidelijk dient beantwoord.

En dan sta daarbij de onbewimpelde verklaring op den voorgrond, dat de schuld der breuke aan ons ligt.

Wij hadden ons vergist, doordien we van Rome verwachtingen koesterden, waaraan Rome niet kon beantwoorden.

Vooral in drieërlei opzicht kwam dit uit, rakende Rome's belijdenis; de politiek der Roomschen ten onzent; en de wijze waarop Rome ons bejegende.

1. Rome's belijdenis scheen ons lange jaren op een weg van loutering en uitzuivering. Er was in den boezem der Roomsche Kerk tegen veel, wat de Curie dreef, een welbewuste oppositie, en een oppositie, die, door de schranderste denkers onder haar hoogwaardigheidsbekleeders toegejuicht, op geheel den Roomschen levenstoon invloed oefende.

Zoo werd de illusie geboren, dat een langzame Reformatie van Rome niet ondenkbaar was; althans door ons in haar wording niet mocht worden gestuit.

Er ontstond zelfs een neiging, om, indien Rome nog een schrede verder deed, ook van onzen kant tot een revisie van den geloofsschat der vaderen, in den trant der Engelsche Kerk, over te gaan.

Het Syncretisme 2) kwam aan het woord.

Het schoone denkbeeld van een hereeniging aller Christelijke Kerken begon wortel te schieten.

Men droomde zich in de dagen van Augustinus terug en zag niet in, waarom Calvijn, diens groote leerling, niet ten leste hand aan hand zou kunnen gaan met Monica's 3) geheel eenigen zoon.

Ziehier onze eerste vergissing.

Door zóó te denken toch, toonden we onze onbekendheid met Rome's innerlijk

---

1) Thomas Aquinas in zijn Summa Theologiae: non solum ab ecclesia per excommunicationem, sed etiam per mortem a mundo excludi.

2) Versmelting der belijdenissen.

3) Augustinus' moeder.

streven; èn het leerstuk van Maria's Ontvangenis, èn de Onfeilbaarverklaring des Pausen, èn het zwichten van mannen als Von Ketteler, èn de Syllabus, èn de Encyclieken, waren de snel op elkaêr volgende donderslagen, die ons maar al te onzacht uit onzen lieflijken droom deden opschrikken.

De aanklacht, door onze vaderen Rome voor de conscientie gelegd, dat ze Gode de eere niet gaf, maar schuldig stond aan vergoding van het schepsel, keerde daardoor plotseling in al haar kracht terug.

En de spil waarom de geestelijke strijd zich ging bewegen, werd weêr, naar het stoute woord van den Heidelbergschen Catechismus: »al of niet vervloekte afgoderie!"

2. De politiek der Roomschen ten onzent. Gelijk men weet, waren in de eerste helft dezer eeuw de politieke mannen van Roomschen herkomst ten onzent mannen van zeer zelfstandigen zin; eer aan het liberalistisch jonge Nederland dan aan de Conservatieve gezagsmannen zich aansluitend; en bovenal tuk op instandhouding van den ouden regel, ons nog onlangs door Dr. Nuyens herinnerd, dat »Kerk en Stadhuis" twee waren.

Dit geslacht, dat nog lang niet uitstierf, was blijkbaar door de revolutionaire idée aangestoken en had voet gegeven aan het geheel on-Roomsch denkbeeld, alsof men Roomsch voor zijn hart en »vrij man" in de raadzaal kon zijn.

Elke poging der geestelijkheid om hen hun te onafhankelijk karakter als Nederlandsche politici in tegenstelling met het internationale streven der Roomsche Curie te doen afleggen, stuitte op hun ernstigen tegenstand.

Men deed destijds ten onzent nog aan geen Roomsche wereldpolitiek meê.

Maar ook dit werd allengs anders.

Vergelijk maar wie thans voor Limburg en Noord-Brabant zitten, bij wie vroeger uit de landen bezuiden Moerdijk naar onze Tweede Kamer werden afgevaardigd.

En immers dan kan men onze Katholieke Kamerleden thans gevoegelijk in drie soorten splitsen.

In dezulken, die nog eershalve soms een zwakke poging doen om tegen te stribbelen, maar op den langen duur toch met de Curie meêgaan. Denk b. v. aan Mr. Heydenrijck!

In anderen, die, vroegere verkeerdheid inziende, ruiterlijk weg volte face maakten, maar des ondanks nog somwijlen iets van de »vroegere manieren" laten doorschemeren. Denk aan Mr. van Nispen.

En eindelijk de zuiveren, die, als jonge mannen en als tolken van een nieuw geslacht optredend, van top tot teen in het Ultramontaansche harnas zitten. Denk aan Mr. Haffmans, Van der Hoeven, Barge, enz.

Zoo hield men op, een eigen legerke te zijn, om onderdeel van het Pauselijk heir uit alle natiën te worden.

Ten deele reeds in de Kamer.

Erger nog in de pers.

Het ergst in de streng gecentraliseerde Kiesvereenigingen.

Kennelijk kreeg men niet meer met een Nederlandsche politiek bij Roomschen van belijdenis te doen, maar met de politiek der Roomsche Curie, provincie Holland.

En dit feit was van zoo verre strekking, dat zelfs de strijd van Rome tegen de schoolwet van '57 dáárom zoo weinig vertrouwen inboezemde, wijl ze beneden Moerdijk, waar ze meester is, de macht dier school (wat ze had kunnen doen) niet brak.

En 3. De wijze waarop Rome ons bejegende.

Onzerzijds had men Rome met welwillendheid ontvangen, maar, gelijk Groen het in '72 uitdrukte: »al ras bleek, dat men te zeer op wederzijdsche welwillendheid rekening had gemaakt."

Men vergold ons goed met kwaad; beantwoordde onze inschikkelijkheid met exceptioneele, steeds klimmende felheid; en scheen het er op toe te leggen, om ons Calvinistisch volk eens aan den tand te voelen, hoe lang het zich wel zou laten grieven in zijn heiligste traditie om een stem of wat in het Parlement.

Denk aan abt Brouwers; aan de Heiligerlee-litteratuur; aan het smalen op

Oranje; vooral aan het op zijn vinnigst en zijn spinnigst hekelen van al wat met Calvijn's naam verbonden was.

En toen nu, terwijl men onzerzijds nog oordeelde, dat om de schuld van een enkel boosaardig auteur niet heel de Ultramontaansche partij mocht veroordeeld worden, in steê van leedbetoon, dat eindeloos, aanhoudend, stelselmatig vleien volgde van onze half en half orthodoxen, gepaard aan een even stelselmatig en zinloos verguizen en beschimpen van wat kloeker Protestantschen inborst toonde, en, als om de maat vol te meten, toen Groen's lijk slechts even koud was, dat opzettelijk belasteren van zijne gedachtenis, en nu onlangs, erger nog, dat diep grievende smaden van onze martelaren, door ze uit te maken voor geboefte en »gemeene misdadigers", — zeg zelf, zou toen niet Rome zelf recht hebben gehad, ons in zijn minachting te vertreden, indien we, in weerwil van dit alles, nóg onaandoenlijk waren gebleven, en fierheid te weinig in onze borst hadden gevonden, om met kalme beslistheid zelfs zúlk een geheel onwillekeurige saâmwerking te verbreken?

Of we dan nu felheid tegen felheid willen plaatsen?

Het ligt van onze bedoeling vèr.

In het negatieve gif van antipapistische bitterheid kunnen we geen kracht zoeken, wijl er geen kracht in ligt.

Men weet dan ook, hoe we vaak, tot ergernis van eigen geestverwanten, tegenover Rome kalm en gelaten bleven, en weigerden om b. v. in de buitenlandsche politiek als van onze gading te keuren al wat Rome slechts bestreed.

De Tijd vergist zich metterdaad deerlijk, indien ze meent, dat ons drietal artikelen over Rome in verhouding tot de Revolutie, Rusland en de Rechtsgelijkheid, iets anders bedoelden dan thetische voorlichting van ons eigen publiek en bewerking van den volksgeest, vooral in zijn hoogere rangen.

Integendeel, ondanks de overmacht van Jezuïtische centralisatiezucht en de gevaarlijke plannen der Roomsche Curie, blijven we, ook nu nog, met onze vaderen belijden, dat ook de H. Doop, in Rome's Kerk toebediend, geldigheid heeft voor God; dat de geloofsschat der eerste Conciliën en der Kerkvaders voor ons en Rome gemeenschappelijk bezit is; ja, dat er onder onze Roomsche bevolking vaak een teederen zin en toeleg op burgerlijke gerechtigheid wordt gevonden, die ons vaak beschaamt.

En evenzoo zullen we, in weerwil van de ergerlijke houding, door Rome tegenover ons aangenomen, ons ten einde toe blijven verzetten tegen elke poging om door politiemaatregel of strafwetboek, iets, in wat zin of naam ook, te kort te doen aan Rome's onvervreemdbaar recht om binnen haar eigen muren meesteresse te blijven van haar toekomst.

Met andere dan geestelijke wapenen Rome te bestrijden, blijven we ongeoorloofd en onprofijtelijk keuren.

Op voet van gelijkheid willen we derhalve dat ze met ons en elke andere gezindheid sta.

Immers Rome — dus staat onze overtuiging — wordt slechts afgebroken door wie onze eigen Kerk opbouwt en voor goed en altoos en vastelijk élk denkbeeld van weêr Staatskerk te worden voor zijn eigen »heilig huis" heeft vaarwel gezegd.

Oordeele dan nu het publiek, of dit een voet van verbittering is, waarop we met Rome willen leven, en vrage men zich ernstig af, of Rome even 'tzelfde zou willen getuigen tegenover ons.

Wat óns aangaat, er is maar één punt waarop we ons tegenover Rome schrap zullen zetten, t. w.: als Rome den geest der Middeneeuwen oproept om den geest der Reformatie uit ons volk te bannen.

En daarom bestrijden we:

het Roomsche Staatsrecht;

Rome's beginsel van slavernij der leeken op geestelijk gebied;

en de Roomsche voorstelling onzer landshistorie.

Waaruit, dunkt ons, volgt, dat, zoomin als we met Rome kunnen arbeiden aan éénzelfde Kerkorde; of ook met Rome kunnen schrijven aan éénzelfde Landshistorie; we even onmogelijk met de Ultramontaansche Staatslieden van onze dagen kunnen samengaan in éénzelfde politiek.

(19 November '77.)

---

6. Twee handvatsels.

De Roomsch-Katholieke pers hier te lande verwondert zich over de scherpere houding, die onzerzijds tegenover haar woelen wordt aangenomen.

Wel zal ze zich herinneren, hoe wij, van ons eerste optreden af, verzet tegen Radicalisme en Romanisme beî in onze banier schreven; wel heugt het haar nog uitnemend, hoe we, bij elke beteekenende levensuiting van Roomsche zij, ook met ons protest gereed stonden; wel weet ze met volkomen zekerheid, dat aan oogluiking tegenover Roomschen overmoed van Antirevolutionaire zij nimmer gedacht is; — maar toch, ze heeft gelijk: er is verandering van toon merkbaar, en op rekenschap van die verandering heeft ze een betrekkelijk recht.

We zijn bereid, haar die rekenschap te geven.

En dan verzoeken we onzen lezers, hunne oogen te openen voor het opmerkelijke feit, dat de Roomsche partij hier te lande sinds langen tijd, stelselmatig, ten onzen opzichte twee aangezichten vertoonde.

De Janus-kop was haar buste geworden.

D. w. z. dat de Roomsche partij er tweeërlei voorstelling van haar willen en streven, van haar afkeer en toeneiging, van haar bedoeling en oogmerk op na hield, en dat ze, al naar het geval diende, casuïstisch in slechten zin, van de eerste of de tweede voorstelling gebruik maakte.

De eene dier beide voorstellingen, No. 1, is, dat de strijd onzer dagen zich oplost in een strijd van het ongeloof tegen het geloof. Dat in dien strijd Roomschen en geloovige Protestanten hun onderlinge veete op zij hebben te zetten, om gemeenschappelijk den aanval af te weren. En dat het daarom goed is, de wonden van het verleden niet open te rijten, voor de toekomst elkanders vertrouwen te winnen en voorshands in wederzijdsche waardeering te wedijveren.

Bij die voorstelling treedt het specifiek-Roomsche geheel op den achtergrond; wordt het specifiek-kettersche in den Protestant niet meêgeteld; en alleen op dat deel der waarheid nadruk gelegd, wat aan beiden, Protestant en Katholiek, gemeen is.

We heeten dan een »achtenswaardige groep onder het Protestantsche volk"; onder zeker voorbehoud heeft men voor ons lijden sympathie; en onze mannen worden, goedschiks kwaadschiks, als preferente candidaten aan de Roomsche kiezers aanbevolen.

Daartegenover staat echter een geheel andere voorstelling (No. 2).

Een voorstelling, naar luid van welke het Protestantisme zelf uit den booze is en als de rampzalige moeder van het kind der Revolutie dienst doet. Rome alleen geldt dan als de rotssteen waarop, mèt de golven der Revolutie, ook de baren van het kettersch Protestantisme breken moeten. Men heeft dan een welgevallen aan onzen smaad; heeft er lust in, onze onmacht en kerkelijke ellende op de kaak te stellen. Doet zich te goed aan de verguizing van onze Oranjevorsten en edelste helden. Beleedigt onze historie. Rakelt met kennelijk welgevallen de hinderlijkste bladzijden uit ons verleden op. Lastert ons bij het volk, dat we ook thans nog niet alleen herstelling der Gereformeerde Staatskerk, maar zelfs onderdrukking der Roomsche beoogen. En maakt er bij voorkeur zijn werk van om de beste mannen onzer richting prijs te geven aan den haat en de verachting van hunne Roomsche landgenooten.

Die beide voorstellingen staan onverzoend naast en tegenover elkander.

De eerste komt op het tapijt, als de wip van de kooi wordt opgezet om ons te vangen.

De tweede, zoo dikwijls er oorzaak is om het fanatisme van den Katholiek te doen ontvlammen.

Dienovereenkomstig drijft de eerste voorstelling boven in deftige Roomsche organen boven den Moerdijk, terwijl de tweede schering en inslag vormt in de kleinere organen, meer uitsluitend voor Roomsche lezers dienend; en voorts beneden Moerdijk, met name in Limburg.

Die dubbele voorstelling kon langen tijd nog het product schijnen van twee geestesrichtingen, die onder de Roomschen hier te lande worstelden om den voorrang.

Het had kunnen zijn, dat de voorstelling N°. 2 nog uit vroegere jaren nabloeide, maar dat de vôorstelling N°. 1, uit den nood der tijden geboren, bezig was de eerste te verdringen.

Kon het bevreemden, dat men van Protestantsche zij aan zoo schoone verwachting niet ongaarne voet gaf, en dat, met Groen van Prinsterer, heel onze richting op waardeering van dit rechtvaardig streven bedacht was.

Zij het ook met omzichtigheid en schoorvoetend, toch heeft ook ons blad in die richting soms een enkele schrede gedaan;

in zoover we tegen »antipapistische felheid" steeds waarschuwden;

op de tegenstelling tusschen geloof en ongeloof meer dan op die tusschen geloof en bijgeloof den nadruk legden;

en, weigerachtig om nu reeds aan het gevaar van het Ultramontanisme voor ons land te gelooven, meer op het goede in onze Roomsche landgenooten, dan op de leugen in Rome's Kerk wezen.

Tot ons leedwezen is voortgaan op dien weg ons voortaan ondoenlijk geworden, wijl we, op voor ons afdoende gronden, in steeds duidelijker vorm de zekerheid verkregen, dat de voorstelling N°. 1 nooit anders dan een blinddoek is geweest, en dat de voorstelling N°. 2 voor Rome de eenig geldende beschouwing van ons streven is.

Tot die overtuiging kwamen we door den toon van klimmenden overmoed en hooghartige minachting, die zelfs in Rome's beste persorganen zich al stuitender vernemen liet.

Door de scherpere verhouding, waarin de Roomschen uit gemengde streken zich tegenover hun dorps- en stadgenooten plaatsten.

Door de verhouding, in de Kamer van de zij der Roomschen tegenover de Antirevolutionairen aangenomen.

En door de steeds onverholener aansluiting van de Roomsche partij hier te lande aan de Ultramontaansche beweging in het buitenland.

Wil men van deze windstroomingen in den politieken dampkring een drietal sprekende verschijnselen, let dan op Schaepman's belasteren van Groen's nagedachtenis; op het adres der bisschoppen, en op wat de Paus tot de Nederlandsche bedevaartgangers sprak.

Schaepman.

Schaepman vertelt aan de Roomschen hier te lande: »Groen heeft den toeleg gehad om alle Roomschen over den Moerdijk te jagen."

Dit vertelt hij, na de strekking van het aldus gekozen woord juist en wel berekend te hebben, en dus wetende, welk een indruk dit op het Roomsche volk maken moest.

Een indruk, aldus te vertolken: Groen heeft met het plan omgegaan om alle Roomschen in de noordelijke gewesten gewelddadig uit huis en hof te verjagen en ze terug te drijven tot achter den Moerdijk.

En met dat plan heeft hij omgegaan, terwijl hij in de Kamer en in zijn geschriften voor den Roomsche vriendelijke woorden over had en in zijn omgeving de Roomsche armen weldeed.

De valsche!

En vergeet niet: Indien hij, de edelste onder velen, nog zoo booze plannen in het verborgen kon beramen, wat, o Roomschen in Nederland, meent ge dan wel dat omgaat in de binnenkameren van het Calvinistisch gemeen!

Opgeroepen tot bewijs, heeft Schaepman zich moeten behelpen met: 1°. een algemeene verwijzing naar Groen's meening over de verhouding van onze nationaliteit tot Rome, en 2°. een onbewezen gezegde van Alberdingk Thijm, dat ook, indien het bewezen werd, nog in het minste niet bewijst wat Schaepman had beweerd.

Des ondanks werd met stilistische fijnheid de schijn van eerlijk geweest te zijn gered; maar wat bleef, was: het gif van den laster in het hart van ons Roomsche volk.

Dat volk toch blijft, zoolang Schaepman niet ruiterlijk herroepe wat hij schreef, gelooven en aan zijn kinderen vertellen: Groen heeft ons over den Moerdijk willen jagen!

Dat woord zal zich van geslacht tot geslacht in zijn ruwen vorm voortplanten.

En nogmaals zal het aan een dienstknecht van Rome gelukt zijn, door een leugen een wrok tegen den Calvinist te hebben gezet in het hart van den Roomschen Nederlander.

De Bisschoppen.

De Nederlandsche Bisschoppen hebben onzen Koning verzocht, met andere Souvereinen stappen bij de Italiaansche Regeering te doen, om den Paus te herstellen in zijn wereldlijke souvereiniteit.

Zij hebben gewild, dat de Regeering van een, krachtens zijn historie en de meerderheid van zijn inwoners, Protestantsch land, voor de wereldlijke heerschappij van den Paus in de bres zou springen.

Gewild dat een Vorst uit het Huis van Oranje de hand zou leenen ter bevordering van de wereldplannen van het Ultramontanisme.

Of liever, ze hebben dat niet gewild: want De Tijd zelf erkent, dat een afwijzende beschikking op hun verzoek te voorzien was.

Maar ze hebben dit adres in handen van onzen Koning willen deponeeren, om:

1. zich solidair te verklaren met de woeling van het Ultramontanisme buitenslands;

2. hun pretentie in officieelen vorm te kleeden,

en 3. in de afwijzende beschikking een grief te meer te hebben over miskenning van hun recht.

De Paus.

De Paus heeft den Nederlandschen Roomschen geluk gewenscht, dat de tijden voorbij waren, waarin de Kerk vervolging van de Geuzen had te lijden.

Althans, zoo wordt ons in Roomsche bladen bericht.

Is nu deze lezing juist, dan blijkt dat de Paus — natuurlijk dezerzijds ingelicht omtrent de Hollandsche toestanden — goed heeft gevonden, de Gereformeerden in Nederland nogmaals den (in zijn oog) scheldnaam van Geuzen naar het hoofd te werpen, en wel dat te doen op een oogenblik, dat de dolzinnige uitspattingen van een roode radicalisten-kliek in België aan dien naam de hatelijkste duiding gaf.

Dan blijkt almede, dat, volgens den Paus, en dus ook volgens de Roomsche partij hier te lande, de waarheid van onze historie deze is, dat niet de Gereformeerden door de Alva's en de Vargassen, maar alleen de Roomschen door de Oranje's en de Marnixen op de hemeltergendste wijze zijn vervolgd.

Dan blijkt eindelijk uit het spreken van deze woorden tot een deputatie, die de uitdrukking mag heeten van de Ultramontaansche beweging hier te lande, dat de Paus weet naar het hart van onze Roomsche landgenooten te spreken, door zulk een voorstelling van onze landshistorie te voeden.

Mag niet gevraagd of de Roomsche leiders niet spottend om onze onnoozelheid zouden glimlachen indien we, met deze proeve van Ultramontaansche overmoed voor oogen, ons nog zoetvoerig lieten diets maken, dat het verhaal van den eerbied voor »geloovige Protestanten" aan Rome's zijde iets anders dan een versleten legende was? (24 Mei '77).

---

7. Onze Martelaren.

Gelijk aan onze lezers bekend is, heeft het Roomsche orgaan van Rotterdam, de Maasbode, zich onlangs de vraag ter beantwoording gesteld, of de dusgenaamde martelaren onzer volkshistorie wel iets anders waren dan gemeene misdadigers.

Reeds het aldus formuleeren van deze vraag scheen ons, afgezien van het antwoord, een verguizing van ons verleden en zal ook bij niet weinigen onzer Roomsche landgenooten, als oorzaak van onnoodige verbittering, strenge afkeuring hebben gevonden.

Nu intusschen het betoog in een volgreeks van vier artikelen geleverd is, wenschen we onzen lezers mede te deelen, op wat manier de Maasbode tot een afdoend antwoord op haar vraag waant gekomen te zijn.

Allereerst bestrijdt ze de overlevering, alsof er van een honderd duizend of vijftig duizend martelaren ook maar sprake zou kunnen zijn; eenerzijds door de opmerking, dat het aantal Protestanten — n. b. dat overbleef — destijds nog te gering was, om zulk een cijfer voor het schavot of voor den brandstapel te kúnnen leveren: en anderzijds met een citaat uit Aytzemo's historiewerk, waarin gezegd wordt, dat het cijfer van 100,000 (let wel: dit, niet b. v. het cijfer van 50,000) blijkbaar op verkeerde gegevens rust en verzonnen was.

Daarna stelt ze zich de vraag: op welk aantal het getal der ter dood gebrachte Protestanten dan wel te stellen zij. En ter beantwoording van deze vraag gaat ze aldus te werk: Ze neemt Brandt's Geschiedenis der Reformatie; een werk waarin, en hier lette men op, met zoovele woorden gezegd wordt, dat een lijst der ter dood gebrachten, in 1566 nog verre van compleet, alleen uit de officieele Registeren der Schouten opgemaakt, destijds reeds een cijfer aanwees van zes en dertig duizend slachtoffers; telt nu bijeen van hoevele terechtstellingen door Brandt in 't bijzonder bericht wordt gegeven; vindt dat Brandt slechts van 593 personen de ombrenging met plaats en naam meêdeelt; en trekt hieruit de slotsom, dat derhalve het cijfer dergenen, die onder de Protestanten om den wille van hun religie of anderszins zijn ter dood gebracht, geen hooger cijfer dan van omstreeks zes honderd of op zijn allerhoogst een duizend beloopen kan.

Om nu eindelijk duidelijk te maken, of deze 593 ter dood gebrachte Protestanten martelaren dan wel gemeene misdadigers waren, slaat ze dezen weg in.

Ze splitst de 593 in twee klassen en onderscheidt aan den éénen kant de Dooperij van wat ze ter andere zijde als Lutheranen en Calvinisten saamvoegt; rekent u alsdan voor, dat de Dooperij aan Brandt's Catalogus 394 personen leverde, zoodat er voor Lutheranen en Calvinisten slechts 191 overblijven, past voorts op alle herdoopten (dus ook op Menno's volgelingen,) het goddeloos karakter toe, dat de naaktloopers en Munstersche wederdoopers droegen; en meent hiermeê te hebben aangetoond, dat er, na aftrek van deze boeven, voor de categorie dergenen, van wier martelaarschap ook maar sprake kan wezen, hoogstens 191 personen overblijven.

En om u nu de maat vol te meten, scheidt ze dan de eerst saamgevoegde Lutheranen en Calvinisten weêr van elkaâr; citeert u dan een paar scherpe woorden uit Luther's toornend schrijven over den boerenopstand in Duitschland, verhaalt u dan van één Calvinist, die in een Roomsche kerk een gewijden ouwel vertrapte; en acht zich, na deze herinnering, wèl genoopt tot de verklaring, dat misschien niet tot den laatsten man al deze 191 personen »eer-

looze schurken" waren, maar komt er toch voor uit, dat er h. i. »heel wat" onder schuilden.

Slotsom is derhalve, dat er in heel het tijdvak onzer troebelen ter dood zijn gebracht 593 Protestanten; onder deze 394 herdoopten, die allen zonder uitzondering gemeene misdadigers waren; en voorts 191 Martinisten en Calvinisten, waaronder de »eerlooze schurken" nog een aanzienlijk deel uitmaakten.

Als tegenhanger zal ze, om haar publiek niet te lang bij deze »eerlooze schurken en gemeene misdadigers" op te houden, nu eens handelen gaan van de eigenlijke martelaren onzer volkshistorie, de omgebrachte Roomschen, van wie ze handelen zal onder den titel: heilige martelaren, helden vol geloof en deugd.

Dat na deze korte mededeeling elke poging tot weêrlegging van zùlk een betoog overtollig zou zijn, zal elk, die doordenkt, althans elk man van historische studie, ons wel toegeven.

We behoefden slechts de methode der Ultramontaansche studie aan onze lezers mede te deelen, om in het oog te doen springen, hoe elk recht tot meêspreken op godsdienstig terrein aan wie zulke artikelen over historische studiën uitgeeft, ten eenenmale ontbreekt.

(18 Juli '77.)

8. „Een tweedrachtig gezelschap."

I.

Reeds meer dan eens wisselden we een lansstoot met het Liberalistisch orgaan van Rotterdam over de solidariteit der partij, aan welke ze haar woord en talent verpand heeft.

Werd onzerzijds beweerd dat óók de dusgenaamd Liberale partij allengs in een tweedrachtig gezelschap verliep, deze bewering ontmoette in het Rotterdamsche reactiebureau nooit anders dan volstrekte ontkenning.

Dit lag misschien daaraan, dat we duidelijkheids- en kortheidshalve het deel der partij dat bezig is zich af te scheiden met den naam van Radicalen doopten; wat aanleiding kon geven om ons de meening toe te dichten, alsof een partij van dien naam, reeds tot volledige organisatie geraakt, op het punt stond de hand in de teugels van het bewind te slaan.

De naam is natuurlijk bijzaak, zoolang de beteekenis, door dien naam uitgedrukt, niet meêspreekt. O. i. toont het verloop der staatkundige ontwikkeling, dat, naar een vaste wet, de Liberale partij reden van bestaan en kracht heeft, zoolang de Conservatieve partij levenskracht genoeg bezit om haar te dwingen met het aangezicht te haarwaart en dus met den rug naar de toekomst gekeerd, te strijden voor het welgewikt program. Dat daarentegen, is eenmaal aan de Conservatieve partij de neêrlaag toegebracht en het oorspronkelijk plan verwezenlijkt, de strijders verdeeld raken, oordeelende de een dat alsnu de tijd van rusten op zijn lauweren en zelfbehagen aan het verkregen resultaat is gekomen, terwijl de ander keurt, dat men nu eerst, door den lastigen tegenstander niet langer opgehouden, naar vrije hartelust de hand kan slaan aan het verbeteren van het staatsgebouw naar eisch der beleden beginselen.

Het verschil dat zich hierin uitspreekt is minder een verschil van inzicht dan van gelegenheid en neiging. Die in den eersten strijd de hitte des daags droegen, zullen uitteraard meer ingenomenheid met de verkregen buit betoonen, dan de jongere elementen, die eerst na den slag uit het werfdepôt in actieven dienst overgingen. Evenzoo zullen »de bezitters van vele goederen," uit wat edele aandrift ze ook eerst de al te krasse bevoorrechting der plutocraten bestreden, allicht meenen, dat uit erkentelijkheid voor het gebrachte offer, het weinige dat hun restte hun welstaanshalve behoort te worden gegund. Men zou er nog bij kunnen

voegen, dat ook de gelukkigen, die aan het behaald succes een ambtelijken werkkring of invloedrijke maatschappelijke positie danken, niet onnatuurlijk opzien tegen de nieuwe drukte en gisting die een tweede voortgezette hervorming veroorzaken zou. Hieruit verklaart zich het verrassend verschijnsel, dat, na wegvalling der Oud-Conservatieve partij, de Liberalen van '48 almeer een Conservatieven bijsmaak krijgen, Conservatieve allures aannemen en op weg zijn door ongemerkte gedaantewisseling voor het meerendeel in de vooruitgeschoven Conservatieve gelederen over te gaan. Geen twijfel dan ook, of wie tijd van leven heeft zal het aanschouwen, dat, wat dusver nog Liberaal heet, in breede gelederen opgesteld, den slag zal aanvaarden voor het Behoud. Reeds nu is het merkbaar, dat de Eerste Kamer, de Liberalen in hooge functiën, de bejaarden van hun oude garde, de rijkeren in den landen een goed heenkomen zoeken bij deze Neo-Conservatieve partij Behoud niet van den puinhoop, waartoe het gebouw van vóór '48 door hen werd platgeschoten, maar Behoud van wat '48 den lande schonk is voor die nieuwe behoudspartij de inzet bij de worsteling, waaraan ze zich waagt. De Nieuwe Rotterdamsche bezit in uitnemende constellatie de gegevens, in het leidend orgaan der partij voor dit overgangstijdperk vereischt.

Hoe verder echter dit proces vordert, hoe scherper de afcheiding moet worden waartoe juist deze Conservatieve neiging de jongere, ambtelooze, aan geen antecedenten gebondene en minder met eigendom bezwaarde elementen der Liberale partij dwingt. Deze verwijdering moet, gelijk ook nu, met persoonlijk gekrakeel beginnen. Men wil nog niet toegeven dat er breuke van beginselen is en werpt daarom de schuld op de heerschzucht van den een of de betweterij van den ander. Toch baat dit scherm op den duur niet. De logica der beginselen wil nu eenmaal in feiten vertolkt worden. Dat leidt tot wantrouwen en afsluiting in côterien, die allengs in kiesvereenigingen en bij stembussen, straks in dagbladartikels en vlugschriften om de hooge hand meer geniepelijk handgemeen raken, dan ridderlijk met de lans dreigen, tot eindelijk het onbehaaglijke van zulk een huwelijk beiden naar de rechtbank der publieke opinie drijft en de lang geprofeteerde echtscheiding bij wettig verdict wordt uitgesproken. Tot zoolang hecht men gemeenlijk aan verzekeringen van goede verstandhouding te minder, naarmate de betrokken partijen er milder meê zijn.

Kon nu verondersteld worden dat de tot Conservatisme neigenden ooit bereid zouden zijn zich ook Conservatieven te noemen, dan bestond er natuurlijk geen aanleiding om van Radicalen te spreken. De mannen der voortgezette hervorming bleven dan eenvoudig Liberalen. Staat het echter vast, dat de mannen van '48 zich eer alles dan den naam van Conservatief zouden getroosten en, hoe Conservatief ook geworden, zich toch onveranderlijk als Liberalen zullen aandienen, dan moet het jonger smaldeel er wel toe komen, om onder eigen admiraalsvlag in zee te steken. Er zijn overgangen, ongetwijfeld! Men kan van »geavanceerde Liberalen," men kan van »actief Liberalen" spreken, maar het eind van het liedeke is, dat men aanlandt bij den korteren en alleen zin hebbenden naam van Radicaal.

Dat we telkens op deze metamorphose der Liberale partij wijzen, spreekt vanzelf. Ons Antirevolutionairen is alle reactie gehaat, stuit alle stilstand tegen de borst. Door de natuur van het Calvinisme gedrongen, kunnen we de leus van Vooruitgang niet varen laten. In het woelige leven, niet in het praalgraf gevoelen we ons thuis. Vooruitgang in Radicalen zin moge zijn ergerlijke zijde hebben, toch is ook van dien vooruitgang nog een ontwikkeling in beteren geest te hopen, dan van de ruste der dooden. In den strijd der beginselen is op overwinning ook voor óns beginsel ten minste nog kans. Daarentegen: Een nieuwe heerschappij van een andersoortig maar even doodelijk Conservatisme zet alle beginsels op non-activiteit. De heer Van Houten heeft dit gespeurd. Al kan nooit wat hij wil, toch blijft het woord van den beroemden geschiedschrijver Bancroft waar: »Zelfs de dweepzucht van het Calvinisme is een koortsachtige dorst naar vrijheid. De Calvinist verdedigt zijn geloof, óók wijl in de zedelijke worsteling voor vrijheid dat geloof het beste deel der wapenrusting is en de trouwste bondgenoot in den strijd." Dit woord teekent al 't ware en onware tevens in Van Houtens voorslag.

Ook nú komen we op dit feit terug naar aanleiding van het Grondwetsjubileum. Er is oorzaak toe in de feiten.

We geven die overmorgen. (14 November '73).

II.

In de feiten, zoo beweerden we, is oorzaak om ook ná het Grondwetsjubilaeum op het tweedrachtig karakter van het Liberale gezelschap te wijzen. Bij het feest der Grondwet moest het uitkomen, of het passieve deel der Liberale partij een andere neiging dan haar actief element zou openbaren; of tevredenheid dan wel ontevredenheid met het verkregene heerschende stemming der geesten zou zijn. Men versta ons wèl. Niet of de Grondwet gehoond dan wel geprezen zou worden. Daartoe is ze ons jaren lang te zeer als een »heiligheid der heiligheden" gepredikt. Neen, maar of de feestviering warme geestdrift dan wel koele liefde zou toonen.

Er was warme geestdrift. Professor Vissering werd, in koor met de Liberalistische organen, de Nieuwe Rotterdamsche aan het hoofd, tolk dier gemoedsstemming! Hoor den uitbundigen feestredenaar:

»Ja, wij hebben haar lief, onze Grondwet, ook met al hare gebreken, haast zou ik zeggen, gelijk een zoon zijne moeder liefheeft ondanks hare zwakheden. Maar ik kan den aard en de kracht onzer liefde beter doen uitkomen door eene andere gelijkenis. Brengt u ons Volkslied te binnen. Gaat het na, regel voor regel. Moet het niet, bij toetsing van gedachte en vorm beide, ook voor de meest verschoonende critiek bezwijken? Toch is het ons onuitsprekelijk lief van kindsbeen af. Hoe trilde niet ons hart in ons, toen wij het zooeven met die zoete kinderstemmen hoorden klinken! Straks zullen wij het in geestdrift zelven »uit onbeklemde borst" aanheffen. En diezelfde geestdrift, die het in ons verwekt als wij in het gevoel van ons geluk vaderlandsche feesten vieren, diezelfde geestdrift, door zijne tonen opgeroepen, zal binnen weinige dagen onze krijgslieden in den hachelijken aanval op Atsjins wallen ten strijde, ter victorie voeren!"

En straks:

»Onze Grondwet is een eik geworteld in den bodem der volksconsciëntie."

De bijvoeging: Dit is geen fetichisme! verraadt dat de redenaar zelf voelde, dat hij te ver ging en heeft allen schijn van een protestatio actui contraria. »Ik pleegde wel fetichisme, maar erken toch van achteren dat dit niet mag."

Bovendien de redenaar is er lang niet gerust op, dat alle hoorders zijn enthousiasme deelen. Hij weet, dat hij niet aller tolk is. Er zijn ook pruttelaars, er zijn ook tegenstanders. Er wordt ook gewezen op een schaduwzijde. Het tweedrachtige van het gezelschap spreekt uit 's redenaars consciëntie. Hoor slechts: »Maar is er dan, zoo vraagt hij:

»Maar is er dan geen schaduwzijde? Is die zegen onvermengd? Heeft ons volksleven ook niet zijne krankheden? Zijn wij voor elk gevaar veilig? Hebben zich in die vijf en twintig jaren niet grove gebreken in onze staatsregeling geopenbaard? Heeft onze regeerkracht zich niet dikwijls onmachtig betoond om aan de voorschriften der Grondwet uitvoering te geven? Wordt de gang der zaken niet al te veel belemmerd door traagheid en omslachtigheid en door bekrompen gehechtheid aan den vorm? Wordt onze volkskracht niet te veel verteerd in den strijd der partijen, of, erger nog, laat zij zich niet verlammen door slapheid, moedeloosheid, onverschilligheid voor groote belangen? Ten leste. Is niet die Grondwet zelve, dat fundament van den staat, gebleken, ernstige fouten te bevatten?"

Hebben ze ongelijk die zoo klagen? Integendeel, ze hebben gelijk.

»Het is zoo, die geschrevene Grondwet, die daar voor ons ligt, is een vormloos gewrocht van verschillende tijden, eene vrucht van vele transactiën, een samenstel van kwalijk sluitende bepalingen. Er behoort voorwaar geen ongemeen critisch talent toe, om in tal van hare artikelen fouten te ontdekken. En het is niet vreemd, dat zich stemmen laten hooren, die vragen, of het nu, na vijf en twintig jaren, niet tijd wordt haar opnieuw te herzien?"

Derhalve de hand aan het werk geslagen? Neen, dat niet. Wees voorzichtig!

»Vóór gij laat varen wat gij hebt, zie toe, wat gij in de plaats krijgt. Ik vermaan u niet tot eene loome tevredenheid, die niets meer te verbeteren vindt, tot een vasthoudendheid, die angstvallig elke verbetering schuwt. Daarvan hebben voorwaar de mannen van '48 ons niet het voorbeeld gegeven. Maar er is eene onvoldaanheid, die in teleurstelling wortelt, die lusteloosheid en moedeloosheid kweekt, die het met onverschilligheid zou aanzien, dat het werk dier mannen weêr te niet gedaan wierd, omdat het niet al zijn beloften heeft gehouden, alle opgewekte verwachtingen bevredigd. Laat ons tegen zulke onvoldaanheid waken. Onderzoeken wij de gebreken onzer Staatsinrichting; laat ons ijverig zijn om ze te verbeteren. Maar houden wij bovenal vast aan de groote beginselen, die haar ten grondslag gelegd zijn."

Natuurlijk, te beweren dat er nu »niets meer te verbeteren zou zijn," »angstvallig elke verbetering te schuwen," dat durft de verhardste Conservatief zelfs niet

Maar wees niet onvoldaan, althans niet zoo ge van teleurstelling reppen dorst. »Laat ons tegen zulk een onvoldaanheid waken." Verbeteren ja, maar het Conservatief beginsel sta toch op den voorgrond: »houden wij bovenal vast aan de groote beginselen, die haar ten grondslag gelegd zijn."

Neen, kleine onvolmaaktheden mogen in de schier heilige Grondwet zijn overgebleven, nauw waarneembare vlekjes, maar »vol gebreken" is ze niet.

»Zoo toch de Grondwet zelve, het fondament van ons Staatsbestaan, vol gebreken is, hoe kan dan het gebouw veilig wezen? — Maar waartoe dan onze feestviering? Moesten wij niet veeleer op dezen gedenkdag rouw bedrijven over den angstvollen toestand waarin wij zoolang nu reeds verkeerd hebben en nog verkeeren, zonder uitzicht op redding?"

Dus geen herziening meer? Maar hoe kunt ge zulk een gedachte bij den feestredenaar der Liberalen onderstellen? Men zal herzien. Edoch dan eerst »wanneer de behoeften des tijds het zullen vorderen." Wanneer dat zijn zal? Althans niet zoolang dit geslacht het roer van Staat in handen heeft. Eerst als de mannen van '48 zullen gestorven zijn, dan zal althans »misschien" die ure aanbreken.

»Voor u zal misschien die groote taak weggelegd zijn, jonge mannen in ons midden, aan wie wij ouderen van dagen, achtereenvolgend van het tooneel van het openbare leven terugtredende, de belangen van het Vaderland in handen geven."

Twee feiten bleken dus: 1°. bij den feestredenaar staat behoud van het bestaande op den voorgrond, en 2°. hij weet uitnemend goed dat een deel zijner partij anders denkt en vooruit wil.

Schier gelijktijdig met deze feestrede ging een Gidsartikel den lande in van Mr. J. D. Veegens, dat zeker niet geschreven werd onder volstrekte vergetelheid van den naderenden feestdag. En wat biedt het u? Een eersten jubeltoon waarvan ge de hoogste crescendo's in Mr. Visserings panegyrie beluistert? Ge raadt het niet. De »politieke leek" speelt in lage, sombere accoorden. Het is al veel zoo ten slotte nog een enkele lichtstraal valt op het donker gekleurd tooneel. En waarover klaagt hij? Over de Conservatieven? Over de Ultramontanen? Over de Antirevolutionairen? Och neen, uitsluitend over »de regeerende klasse", d. w. z. de Liberalen, die »tegen de oeconomische hervormingen gekant zijn." Ook hem dunkt dat deze neiging »Conservatisme" verraadt. Hij slaat zelfs voor dat het

grooter deel dezer versteende Liberalen met pak en zak naar de gelederen eener nieuwe Conservatieve partij over zullen gaan.

»Onze politieke toestand is treurig. De machteloosheid en de twisten der partijen, de stilstand der wetgeving, de korte duur der ministeriën hebben het prestige van den constitutioneelen regeeringsvorm gevoelig geschokt. De oppervlakkigheid verwacht alles van een ontbinding der Tweede Kamer. Na de ondervinding, eenige jaren geleden dienaangaande opgedaan, is het echter niet twijfelachtig, dat dezelfde kiezers ongeveer dezelfde afgevaardigden naar het Binnenhof zouden terugzenden Duurzame verbetering is alleen te wachten van nieuwe partijverdeeling, meer dan de tegenwoordige op waarheid berustende. Er is een groote taak te vervullen; de handhaving der bestaande instellingen en haar verdediging tegen de aanvallen der kerkelijken, vooral van de Katholieken. Dit moet worden erkend, zelfs al is men voor de werkzaamheid van het Katholicisme niet uitermate bevreesd, en al gelooft men dat het woord van den dichter:

't Kroost van April
Blijft eeuwig Rome vloeken

nog niets van zijn kracht verloren heeft. Deze taak nu behoort eigenaardig aan een Conservatieve partij, samen te stellen uit de tegenwoordige gematigde Conservatieven, tegenstanders van kerkelijke overheersching, en uit dat aanzienlijk deel der tegenwoordige Liberalen, dat niet uit zucht naar hervorming, maar uit vrees voor reactie tot de Liberale partij is toegetreden. Deze nieuwe Conservatieve partij zal ongetwijfeld de meerderheid in beide Kamers op haar hand hebben, en wellicht gedurende vele jaren regeeringspartij kunnen zijn."

Wat dan overblijft zal als echte Liberale partij, na tijdelijke machtsvermindering, het land weêr verder kunnen brengen.

»Toch behoort haar ongetwijfeld de toekomst; maar alleen mits zij ophoude de eerste plaats op haar programma toe te kennen aan behoud van het bestaande, en weder worde hetgeen zij eenmaal was en uit haar aard behoort te zijn, een partij van hervorming.

Een geheel andere rol zou de liberale partij vervullen, indien zij, gezuiverd van de conservatieve elementen, die zij reeds thans in haar midden heeft opgenomen, als minderheid in de Kamer de vlag van oeconomische en militaire hervorming hoog hield. Zij zou minderheid zijn en weinig kans hebben, om in den eersten tijd weder regeeringspartij te worden; dit onbetwistbaar feit zal ongetwijfeld velen van het hier ontwikkeld denkbeeld afkeerig maken. Maar mag dit een nadeel heeten voor een serieuse partij, wier programma van hervormingen op het gebied der financiën, van het krijgswezen en van het rechtswezen achtereenvolgens onuitvoerbaar is gebleken? En zelfs zoo het een nadeel heeten mocht, hoeveel voordeelen wegen niet daartegen op! Uit de strenge handhaving van haar beginselen, die haar positie als minderheid haar gemakkelijk zou maken, zou zij nieuw aanzien in den lande, nieuwe zedelijke kracht putten."

En nauwelijks heeft dit opzienbarend artikel zijn werking gedaan, of het Handelsblad acht meê dat er genoeg op de luit gespeeld is, om reeds weêr naar de lier te grijpen en zingt een klaagzang over »Onze onmacht."

De aanhef is droef gestemd:

»De feestdag is voorbij. Het tweede vijf en twintigjarig tijdvak der herziene Grondwet is aangevangen en de blik, die met bewondering en geestdrift op de grootste daad van het verleden werd geworpen, wendt zich wederom tot het tegenwoordige en de toekomst. Niet met dien lust en frisschen moed echter, welke degenen bezielen, die na den rustdag weder aan den gewonen arbeid tijgen. Daarvoor is de toestand van het oogenblik te weinig bemoedigend, te veel onzeker. Ongetwijfeld moet de warme ingenomenheid, waarmede »de partij der Grondwet" het herinneringsfeest van den 3den November gevierd heeft, voor een groot deel worden toegeschreven aan de verademing, welke het ver-

schaft, als men de kloekheid en vastberadenheid van 1848 vergelijkt met de lauwheid en de machteloosheid van 1873."

Hier heeft de Grondwet niet slechts »vlekken en nevelen" maar blijkt ze »vol leemten en gebreken te zijn."

»Want ons ontbreekt zoo dikwijls de kracht, die tot handelen leidt, die eensgezindheid bevordert en over bezwaren doet heenstappen, — de innige overtuiging dat de tegenwoordige toestanden onhoudbaar zijn, dat hervormingen niet langer mogen worden uitgesteld. Die overtuiging heeft ons een Grondwet verschaft, zeker vol leemten en gebreken, maar dan toch een Grondwet, welker groote beginselen aan de behoeften des tijds beantwoorden."

En wat nog meer zegt, zonder voorbehoud wordt de stelling van Veegens onderschreven, dat de fout ligt in den weêrzin »der regeerende (d. i Liberale) klassen" tegen de vereischte hervormingen.

Niet slechts, gelijk de heer Vissering, verlangt het Handelsblad een voortbouwen op de beginselen, die reeds in '48 gelegd zijn, maar juist het aandurven »van een nieuw beginsel."

»Het gemis dier overtuiging doet ons stilstaan bij al de fouten en onnauwkeurigheden van elke voorgestelde hervorming en daarop zoolang turen, dat wij, blind worden voor het hoofddoel, de invoering van een nieuw beginsel, zij 't dan ook in den beginne gebrekkig en onvolmaakt."

Eindelijk sluit ook de hoogleeraar Opzoomer zich door zijn jongste vlugschrift bij het oordeel dezer beide schrijvers aan. Ook hij toch hekelt het halsstarrig staan blijven op het in '48 gekozen standpunt, veroordeelt de Liberale partij gelijk ze op dit oogenblik in de Kamer en in den lande bestaat onvoorwaardelijk, en eischt dat een nieuwe partij, liefst de politieke of nationale te betitelen, zich vorme.

»Men teert al maar door op de formeele rechten, die nu eens in '48 verkregen zijn. Aan het reëele, aan de vraag niet wie het doen moet, maar wat men doen moet, geen gedachte. Voor alle stoffelijke en geestelijke belangen geen andere leus dan vrijheid, laissez faire, laisser aller, en vooral: laat het maar zoo blijven. Liberaal is altijd nog Liberaal van '48, formeel Liberaal, man van censusquaestie en verkiezingen, die geen tegenstelling kent dan in de Conservatieven, omdat het hart van dezen minder warm voor het meêwerken des volks klopt.

Met zulk een Liberale partij behoort men, naar ik meen, te breken. Met een nieuw doel ook een nieuwen naam. Andere tegenstellingen — reeds jaren geleden wees ik er op — hebben de plaats der tegenstelling met de Conservatieven ingenomen. Een nieuwe partij te vormen wordt noodig. Ik zou haar de nationale of de politieke willen noemen."

Ons dunkt, bij zulk een luchtstroom, die dwars door het staatsgebouw trekt, heeft de zeepbel der Liberalistische pers van de ééne, ondeelbare partij het hard te verduren. En houdt men in het oog dat het volmaakt op hetzelfde neêrkomt, of men deel A of B van het tweedrachtig gezelschap schismatiek keurt, wijl het niets verscheelt of ik zeg: de oudere Liberalen worden Conservatief, of wel: de jongere Liberalen worden Radicaal, — dan achten we, dat thans toch wel, zelfs ten genoegen van de Nieuwe Rotterdamsche, gebleken zal zijn, dat ook van de Liberale partij geldt wat van Rebekka geschreven staat: »twee kinderen waren in haren schoot," allicht ook hier met de profetie: »de meerdere zal den mindere dienen." Aan Jacob, niet aan Ezau, komt na Thorbeckes dood, zij het ook spade, de erfenis zijner politieke macht! (17 November '73.)

9. „De kudde schapen."

Professor Buys van Leiden is, we wezen er reeds vroeger op, bezig een school van staatslieden en rechtsgeleerden te vormen, die in beperking van onze burgervrijheden het heil van den Staat zoekt. Man van talent, scherpzinnige geest als weinige, heeft hij zich een eigen staatkundig stelsel uitgedacht. In een merkwaardige lezing, voor het studentengezelschap Doctrina gehouden, is het geheel van dit stelsel uiteengezet. Een uittreksel er van deelde het studentenorgaan te zijner tijd mede. Het is gezet uit den Napoleontischen toonaard, met afsnijding van den democratischen toestel. Tegen de gronddenkbeelden dusver door onze radicalen gepredikt, druischt het lijnrecht in.

Hoofdfactor in dit stelsel is de leer, dat het Staatsbestuur een zelfstandige macht over het volk moet zijn, die de intelligentste koppen tot zich trekt en door deze een eigen côterie vorm, wier roeping het is den Staat naar eigen inzicht te leiden, zonder te letten op de geestesuiting der verschillende groepen en belangen, die in de natie aanwezig zijn, ja, eer met de roeping om aan deze particuliere inzichten elken invloed op den gang van zaken te benemen. Eenerzijds de kaste der Staatsgeleerden, en anderzijds, niet naast, maar onder hen, een kudde schapen. Feitelijke vernietiging derhalve van het denkbeeld: Volksvertegenwoordiging.

De uitdrukking: kudde schapen is van Professor Buys zelf. In het Gidsnommer van Januari 1873, betitelde hij onze boeren met den weinig vleienden naam van een »kudde schapen, voortgedreven hier door een predikant of een pastoor, daar door een invloedrijk grondeigenaar, en elders weder door den eersten den besten politieken tinnegieter, die slag heeft om met die kudde om te springen."

Zoo voor dit stelsel, als voor den ontwerper er van hebben we allen eerbied. Het is een terugtred van het Liberalisme naar zijn Conservatieven tweelingbroeder; een staatkundige mixtuur, waarin de dosis gezag het greintje vrijheid volkomen neutraliseert; de noodzakelijke phase, die de Revolutieleer doorloopen moet op haar noodlottigen weg van den spoedig verdorden vrijheidsboom naar Caesar Napoleon, of wil men van Lamartine's luchtkasteelen naar het zwaard van Cavaignac.

De invloed, die dit stelsel op onze staatkunde zou uitoefenen, hing uit den aard der zaak af van de houding, die de Liberale partij tegenover de hoofdgedachte van dit systeem zou aannemen.

Zelve had ze dusver het tegenovergestelde geleeraard. Opheffing van alle bevoorrechting was dusver haar leus, gelijkheid haar wachtwoord geweest. Wat woudt ge nog met uw ouderwetsche onderscheiding tusschen dorpen en steden? Dit alles moet anders worden. De natie is eene verzameling individuen. Die individuen, voor zoover ze aan een zelfde oord wonen, vormen gemeenten. Verschil tusschen boer en burger te maken is niets dan een overblijfsel van het oude kastenstelsel. Alleen Nederlanders kent de wet. Van stedeling of plattelandsbewoner wil ze niet hooren.

Uit beginsel, volgens haar theorie, moest de Liberale partij dus tegen het stelsel van Professor Buys in verzet komen. Aan de flacon, die haar mixtuur bevatte, hing de étiquette der vrijheid. De gezagstint was in het mengsel met opzet onwaarneembaar gemaakt. De publieke opinie zou de wet schrijven. De stem der natie zou den koers aangeven. Voor natie gold de opgetelde som van Nederlandsche individuen.

Naar de practijk daarentegen moest ze voor Professor's Buys' stelsel kiezen. Thorbecke stond met Buys feitelijk op eenzelfden standpunt. Onopzettelijk is door Thorbecke en zijn school de theorie der vrijheid slechts als middel gebezigd om de macht van den nieuwen adelstand der intelligentie te vestigen.

Al het malaise, waaronder de Liberale partij tegenwoordig lijdt, vloeit uit deze innerlijke tegenspraak van theorie en practijk voort. De vraag is slechts, welke der beiden voortaan richtsnoer zal zijn, voor welk stelsel de Liberale partij

ten onzent bij eindkeuze kiest. Wat wil men? De gelijkheid van Nederlands ingezetenen? Of wel, de indeeling van onze natie in twee kasten: het denkend deel der natie eenerzijds en onder hun herderlijk toezicht de kudde schapen?

Die vraag, dus ver openstaande, is door de beraadslaging over het Censusontwerp tot beslissing gekomen.

Bij monde van den heer Viruly, veteraan der partij, hebben onze Liberalen zich met de harde uitspraak van Professor Buys vereenigd. De acte dezer verklaring staat op Blz. 1617 van het Bijblad.

Door herstelling van de eerst uitgewischte onderscheiding tusschen boeren en burgers, het platteland en de steden, heeft schier geheel de Liberale partij haar eigen theorie prijs gegeven en de zegswijze van Professor Buys overgenomen.

Door haar weigering om tot afdoende Censusverlaging over te gaan heeft ze halt gemaakt op den weg, waarop ze zich dusver in de richting der vrijheid voortbewoog.

Door bij monde van haar politiek hoofdorgaan èn de onderscheiding tusschen platteland en stad, èn het verzet tegen uitbreiding van het kiesrecht, èn de benaming van kudde schapen voor onze landbouwers te beamen, heeft ze officiëel positie genomen tegen de geestesbeweging, die door haar zelve was gewekt.

Hierdoor verandert haar Program.

Door den lieflijken term van »kudde schapen" brengt ze op dit program een nieuw artikel, dat denkelijk nog langen tijd, zonder dat de innerlijke tegenstrijdigheid bespeurd wordt, naast de artikelen van »vrijheid, gelijkheid en broederschap", van »publieke opinie" en »vertegenwoordiging des volks" prijken zal, maar door de kracht der logica eindigen moet met de oude refreinen te verdringen.

Hiervan namen we acte. We wezen er onze lezers, de mannen onzer richting op. Zulk een frontverandering, hoe ook bij verrassing volbracht, mocht niet plaats grijpen, zonder dat het volk het wist.

Dat tot dusver het Handelsblad en het Vaderland nog niet meêgingen, mag evenmin verzwegen. Of ze echter hun zwak verzet zullen volhouden, mag betwijfeld.

Reeds in April '73 schreven we, dat, na wegvalling der Dagblad-côterie, de eigenlijke Conservatieve macht in het redactiebureau der N. Rott. Cour. huisde.

Spoediger, dan we destijds voorzien konden, is dit vermoeden bewaarheid.

Het mag niet onopgemerkt blijven: tusschen het advies van Mr. Wintgens, den veteraan der Conservatieven en Mr. Van Eck, den veteraan der Liberalen lag bij de beraadslaging over het Censusontwerp geen stroospier.

Uit het bovenstaande, in verband met twee vorige artikelen, zal, zoo we hopen gebleken zijn, dat de N. Rott. Cour. den bal missloeg, toen ze onze summiere aanwijzing van ook dit nieuwe artikel op het Liberaal program voor een ondoordachte uiting van te felle polemiek aanzag. Ze was integendeel het kort saamgevat begrip van een welgewikte overtuiging. (3 Juli '74).

---

10. Isolement.

»In mijn isolement ligt mijn kracht!"

Niet als levensregel en gedragslijn voor elke toekomst, maar nu. Zoolang de keer uitblijft, die in den gang van het huishouden van Staat komende is. Dus ook bij de Stembus van Juni.

Op practisch resultaat komt het aan. Het beginsel blijft één, al regelt zich de toepassing naar de wisseling der toestanden.

Was er reeds gelijk recht voor allen; heerschte de vrijheid gelijk ze nu nog slechts voor leus in de banier dienst doet; had Hollands volk reeds den hoogen moed gevat, om het onteerend en ergerlijk dwangbuis, waarin men ons steken dorst, uit te schudden, — dan zou isolement onhoudbaar en medewerking met het geheel onzer staatspartijen eisch van het oogenblik zijn

Het practisch resultaat moest dan gezocht in de Kamer zelve.

Nu niet.

Bij het getij dat loopt, levert samenwerking met wien ook een practisch resultaat voor uw tegenstander en practische zelfvernietiging voor uw eigen partij.

De Conservatieven zijn de Kwartiermakers onzer Radicalen. Ze trekken vooruit en bestellen het kwartier, waar straks de radicalen zich in nestelen. Ze doen dit, zeggende dat ze het niet doen, in den waan zelfs van hen te bestrijden.

Maar een waan baat tegen de feiten niet.

De regel gaat door: Wat ge nu in handen der Conservatieven speelt, is over tien jaar geleverd aan het Radicalisme.

De strijd der Conservatieven tegen het Radicalisme is komediespel, zij het ook een spel waarin de spelers zelven dupe zijn.

Daarom mag niet afgelaten van ons protest.

Van ons protest tegen verkorting onzer van God gegeven en historische rechten.

Van ons protest tegen de schending van ons heiligst recht, dat der vrijheid.

Van ons protest tegen den onhollandschen, onchristelijken dwang, waaronder men ons nu bukken doet, om ons straks weg te cijferen,

Dat drievoudig protest geeft ge op, ook in Arnhem, ook te Gouda, ook in Gorinchem, zoo ge u door den loozen speler verschalken laat.

Elke stem onzerzijds op een ander dan een eigen candidaat uitgebracht, is, naar Asafs spreuk, »trouwloosheid aan het geslacht uwer kinderen."

Naast ons of aan de overzij is uw plaats. In de schietlijn is uw stand onhoudbaar.

Ook van Gouda geldt dit.

De Brauw is, juist om zijn reeds begraven wetsvoorstel, nog in beslister zin dan zijn geestverwanten onze verklaarde tegenstander.

Hij strijdt met de radicalen, tegen ons, voor de Staatsschool. Het lofwerk dat hij aan de kroonlijst wilde aanbrengen verbreedt de deur niet. Met of zonder zijn wetsvoorstel is het de »secteschool der modernen" die blijft.

Men vergisse zich niet. De Brauw heeft weinig kracht te Gouda, zoo hij die niet zoekt bij de Roomschen.

Zoo men zegt, zal de hoogleeraar de Geer van Jutfaas de tegencandidaat onzerzijds wezen.

Vooral bij zoo uitnemende candidatuur worde geen stem op de Brauw verspeeld.

Over Gorinchem spraken we reeds.

Bovenal ook Arnhem is een district waar ernstige strijd plicht is en de strikken der Conservatieven onder een dubbel bloemenstrooisel bedekt zullen zijn.

Daar vooral wake men dus. Meer dan één zetel in de Kamer staat in Gelderlands hoofdstad op 't spel. (15 Mei '73).

---

11 Afzonderijke Candidaturen.

Er deed zich bij de verkiezingen van jl. Dinsdag een verschijnsel voor, dat algemeen de aandacht trok, tamelijk sterk afweek van wat dusver bij de stembus vertoond werd, en óns uit den aard der zaak zeer naar den zin moest zijn; we bedoelen: het in het oog loopend veld winnen van de afzonderlijke candidaturen.

Gelijk men zich herinneren zal, is ónzerzijds deze electorale tactiek het eerst in zwang gebracht.

Tactiek der overige partijen was het van oudsher, om integendeel bij elke verkiezing, voor elk district, in twee candidaten al de politieke schakeeringen van onze veelzinnige burgerij te versmelten.

Men moest, of men wilde of niet, van tweeën één, 'tzij dan liberaal, 'tzij conservatief wezen.

Engelands voorbeeld moest ook hier nagebootst.

De tweeheid zou elke electorale campagne beheerschen.

Een fijnere schakeering, het opkomen eener andere nuance, bovenal het inne-

men van een eigen standpunt, werd zoomin van liberale zij als van conservatieven kant geduld.

Dit maakte op ons van meet af tamelijk wel den indruk van onzedelijke partijtyrannie.

Immers, zal het wel, zal het naar eer en geweten, zal het naar eisch van zedelijken maatstaf bij de stembus toegaan, dan dient zich in de candidaturen bij de stembus de werkelijke gesteldheid van het politieke volksleven af te spiegelen.

Kent men dáár slechts twee afgeronde, welbelijnde staatkundige inzichten, dan spreekt het van zelf, ook niet meer dan twee candidaten bij de stembus! Maar staat het daarentegen in den boezem der natie zóó geschapen, dat men er, instee van twee, op zijn minst genomen vijf politieke zienswijzen ontmoet, die bij den eersten oogopslag voor een iegelijk te onderkennen zijn, — dan ligt het ook voor de hand, dat het niettemin samenpersen en samenwringen van deze vijf groepen in twee mortieren, gemaakt en gekunsteld is, aan het natuurlijk leven geweld aandoet en het zedelijk karakter van onze politiek moet bederven.

Moet bederven op alle manier.

Vooreerst doordien bij dit stelsel als regel de mannen van plooien en schikken en slechts bij hooge uitzondering de mannen van wilskracht en karakter naar de Tweede Kamer gaan.

Ten tweede doordien het in die Kamer de ontwikkeling van een scherp belijnd politiek program over en weêr onmogelijk maakt.

Ten derde, overmits het elke groep in de Kamer dwingt, geen stap harder te loopen dan de traagste achterblijver goedvindt.

En evenzoo buiten de Kamer, doordien het de bestuursleden van onze Kiesvereenigingen van mannen van beginsel, die ze zijn moesten, afdalen doet tot de vernederende rol van makelaars in passe-partout en leveranciers van cameleontische politieken.

Doordien het een heimelijke verstandhouding, een bedektelijk voeling houden, een conversatie door dakvensters en achterdeuren, kortom een achterbaks over en weêr verkwanselen van den minst hoekigen en daarom meest bruikbaren candidaat aankweekt, waardoor elke strijd voor beginselen tot een leugen wordt en tot een Pharizeeschen schijn.

En eindelijk, doordien het de Kiezers laat optreden niet als dragers van een idée, niet als tolken van een conscientiekreet, niet als pleitbezorgers voor een hun heilige overtuiging; maar ze verlaagt tot stemmachines, die, zonder iets te mogen weten van wat achter de schermen geknoeid wordt, eenvoudig meê mogen trekken aan den gloriewagen, waarop men nogmaals een provinciale onbeduidendheid zal binnenrijden in onzen Staten-Generaal.

Tegen dit bederf nu heeft de Antirevolutionaire richting het vroegst, het kloekst. het aanhoudendst geprotesteerd.

Het vroegst, want nauwelijks hield het voor of tegen Thorbecke op, een scheur door ons volksleven te trekken, of Groen kwam met zijn afzonderlijke candidaturen voor den dag.

Het kloekst, want door geen gefluit van den vogelaar, noch bedreiging van conservatieve woede, lieten we ons verbidden of afschrikken.

En we mogen er bijvoegen het aanhoudendst, want ónze partij is de eenige, die nu reeds een tiental jaren lang, aldoor, in elk district, heel het land over, met een eigen candidaat, op eigen verantwoordelijkheid, soms met verspeling van de beste kansen, ja zelfs met welbewuste prijsgeving van reeds gewonnen Kamerzetels, voor het oog van vriend en vijand gestaan heeft.

En zie, nú allengs begint die hardnekkig volgehouden tactiek niet alleen voor ons, antirevolutionairen, maar ook voor de overige partijen vrucht te dragen.

Althans van de overgeleverde tweeheid is bij déze verkiezingen nergens meer spoor of schaduw te ontdekken geweest.

In Amsterdam, Rotterdam, Zevenbergen en Goes was er een worsteling tusschen drie, in Hilversum tusschen vijf en in Winschoten zelfs tusschen nog meer candidaten.

De Roomsche Staatspartij vooral, 't moet tot haar eere gezegd, droeg tot dit verblijdend resultaat zeer aanmerkelijk bij.

Hoe ze in haar organen ook vroeger onze tactiek gehekeld had, ze ging thans zelve »met haar spot naar bed", gelijk de lieden zeggen en zocht even als wij in het optreden met eigen candidaten versterking van haar politieke kracht.

Maar wat nog opmerkelijker is, ook de liberale partij sprong in bijna alle districten, ten spijt van de eenheidssermoenen der N. Rotterdamsche, tamelijk ondeugend uit den band.

Dat het hiertoe komen zou, was niet moeielijk te voorzien.

Wat toch anders hield jaren lang de gedrochtelijke liberalistische coalitie als een eenheid saam, dan de ongelukkige Dagblad-tactiek om er met alle man als raderen van één machine tegen in te gaan.

Dit moest de liberalisten wel op lijfsbehoud bedacht doen zijn, en door de vrees van verslagen te worden saam doen blijven, wat nú althans niet meer saam hoort.

Heb daarentegen den moed, om dit spooksel der Tripte-alliantie uit de electorale droomen onzer liberalistische leiders te doen verdwijnen; geef hun tijdelijk de ruime overmacht; laat hun het terrein schoon, — en zie, dan moet er wel gebeuren, wat nu reeds bij aanvang plaats greep, t. w. dat bij het wegvallen van de vrees ook de alliantie uiteenspringt, en het natuurlijk leven zijn rechten herneemt op de conventioneele gemaaktheid.

Groen heeft het steeds geprofeteerd en wij zijn niet moede geworden het te herhalen, dat niets zoo aldoor koren naar den liberalistischen molen reed, als de politieke wisselruiterij van de nu met smaad en schande, door Heemskerk's eigen toedoen, gebankeroeteerde conservatieve firma.

Welnu, ook thans is deze profetie weêr bewaarheid geworden en de wijsheid dezer al te wijze, of zeg liever al te slimme, politieken beschaamd.

Mocht het ons nu gebeuren, dat onze kiezers zich in deze goede richting bleven voortbewegen, dan zou hieruit allengs dit drievoudig voordeel door Neêrlands stedemaagd op haar historieblad te boeken zijn:

Vooreerst, dat de versleten, uitgediende, conventioneele factiën wegvielen en er die nieuwe frissche partijen voor in de plaats traden, die in het volksleven zelf bestaan.

Ten tweede, dat karakter en talent, in steê van middelmatigheid en meêgaandheid, aanbevelingstitel voor ons Parlement zou worden.

En ten derde, dat, na het wegslaan dezer onnatuurlijke afdamming, onze politiek op zou houden het moerassig karakter van een stilstand water te dragen en met goeden golfslag u weêr het beeld zou toonen van een frisschen, altijd helderen, nooit rustenden stroom! (28 Februari '78).

12. Samenwerking.

I.

Samenwerking der minderheden, op den voet van gemeenschappelijke verdediging onzer rechten, scheen ons bij de verkiezingen van Juni de eenig denkbare gedragslijn in elk kisdistrict, waar van handelend optreden onzerzijds sprake was. Samenwerking dus, zoo voegden wij er bij, met Conservatieven, Ultramontanen en Radicalen.

Dit laatste is van het uiterste gewicht.

Ook met de Radicalen. Te meer, daar men uit ons program van het eerste nummer dezes jaars weet, dat we hiermeê vooral radicalen als Pierson en Junius bedoelen. Vraagt men, waarom we hier zoo sterk op drukken? Allereerst, wijl zonder die bijvoeging het bondgenootschap met de Conservatieven in een onzedelijke vermenging ontaarden moet.

Zegt men: met de Conservatieven wèl, niet met de Radicalen, dan toont men samenwerking te willen, niet der minderheden, maar met hun, met wie men

waant op min of meer gelijken bodem te staan. Dan blijkt men nog steeds den droom niet te kunnen verdrijven, alsof de Conservatieve staatkunde, gelijk die hier te lande gedreven wordt, geen kind der Revolutie zou zijn. Dan is het klaar als de dag, dat men zich nog steeds laat diets maken, dat een verschil van b e g i n s e l Thorbecke en Heemskerk Az. scheiden zou. Kortom, dan geeft men het overtuigendst bewijs, dat het a. b. c. der Christelijk-historische staatkunde nog niet begrepen, en men nog niet overtuigd is van het axioma, dat Radicalen, Thorbeckianen en Conservatieven slechts drie verschillende editiën zijn van hetzelfde noodlottige beginsel der Revolutie.

Maar er is meer, waarom we op de bijvoeging, »en der Radicalen" ten zeerste aandringen. Met hulp der Conservatieven bereiken we n o o i t, door den steun der Radicalen m i s s c h i e n, het doel, dat we bij allen strijd beoogen.

Denk aan de o n d e r w ij s q u a e s t i e.

Art. 194 der Grondwet is voor de Conservatieven een heilig kindeke van eigen teelt, dat ze tot het uiterste verdedigen zullen. In de onderwijsquaestie gaan de Conservatieven nooit verder meê, dan tot »het kluitje in het riet."

Leg daarentegen P i e r s o n 's brochure voor u, en leg daar naast het vlugschrift onder den pseudoniem van J u n i u s uitgegeven, en ge vindt in hen mannen, die u ten einde toe volgen, en met u rondborstig verklaren: »art. 194 der Grondwet is met den aard van ons staatsleven in strijd."

Zoo ook de K i e s w e t.

Ook daarin gaan de Conservatieven met u meê, maar slechts een eind weegs. Hun instinct zegt hun te goed, dat ze zekere grenzen zonder eigen schade niet overschrijden kunnen, dan dat hunnerzijds ooit hulp kon geboden worden, om ook hún het stemrecht te geven, die dit naar úw inzicht eischen kunnen, als hun goed en deugdelijk recht.

De Radicalen daarentegen staan ook hierin geheel aan uw zijde. Misschien dat ze v e r d e r zouden willen dan gij, maar althans e v e n v e r.

Niet anders is het in het K e r k e l ij k v r a a g s t u k.

De Conservatieven, eenmaal aan de Catholieke fractie gekoppeld, kunnen u hierin niet ter wille zijn. Staken ook zij de banier op, die van scheiding tusschen kerk en staat spreekt, dan was het met het morganatisch huwelijk gedaan, terwijl ook hier de consequente Radicalen, door niets gebonden, u als kerkelijke partij ook de voordeelen willen geven van een machtig beginsel, waarvan gij thans slechts de nadeelen kent.

Eindelijk. Ook het eerste artikel van ons verkiezingsprogram loopt bij hen 't minst gevaar.

Dat artikel spreekt van »z e l f s t a n d i g h e i d d e r C h r i s t e l ij k - h i s t o r i s c h e r i c h t i n g."

Welnu. De Conservatieven miskennen die zelfstandigheid.

De Catholieken hebben voor die zelfstandigheid geen oog.

De Radicalen daarentegen huldigen uw zelfstandigheid zoo onbewimpeld, dat ze niet schromen, u de eenige partij te noemen, die een beginsel tegenover hen stelt

Stel de vraag slechts, waaraan hebt ge meer in de Kamer: aan een Heemskerk en 's Jacob, of aan een Pierson en Junius, en immers, men zou blind moeten zijn, om, met verwerping van een Pierson en Junius, zijn eigen schade te kiezen.

Juist bij de Radicalen kan daarom onze zelfstandigheid het best bewaard blijven, wijl we beiderzijds weten, dat én ons beginsel, én ons streven, vlak het tegenovergestelde is, van wat zij ten uitgangspunt stellen en met hun optreden beoogen.

(De Heraut, 28 April '71).

II.

Het D a g b l a d v a n 's G r a v e n h a g e heeft met een kieschheid die we waardeeren, ons geheele artikel over de s a m e n w e r k i n g d e r m i n d e r h e d e n in zijn kolommen afgedrukt.

Niet zonder leedwezen bleek ons echter reeds in den aanhef van zijn premier

van 2 Mei, dat het bezwaar maakt den voor ons eenig denkbaren weg bij de eerstvolgende verkiezingen te betreden.

Voor zijn protest tegen de karakterschildering, die wij van de Conservatieve partij gaven, hebben we natuurlijk allen eerbied.

Het Dagblad kan die niet juist keuren, zonder op te houden Conservatief te zijn. Toch deed ook nu zijn protest ons geen oogenblik wankelen in onze onwrikbare overtuiging, dat het Conservatisme hier te lande, zoo goed als het liberalisme in zijn verschillende schakeeringen, op dien wortel der revolutie groeit, dien we, als giftig en verderfelijk, zoo gaarne uit den bodem van ons volksleven wilden uitroeien. De tegenstelling door het Dagblad gemaakt tusschen Oranje en de Republiek kunnen we, zonder nadere omschrijving, niet toelaten. Oranje's schoonste dagen zijn juist aan het glorierijk verleden van Holland's Republiek verbonden, en het is in den Staatsvorm der Republiek, dat onze Hollandsche nationaliteit haar beste kracht ontwikkeld en haar schoonste lauweren geplukt heeft.

Of er dan geen waarheid schuilt in het beweren van het Dagblad, dat de liberale partij anti-Oranjegezind is? Ongetwijfeld. Maar Republiek en Republiek zijn twee. Republiek is niets dan een vorm van Staatsbestuur. Er kan dus een Republiek staan op Christelijk-historischen bodem; er kan ook een Republiek gezocht worden naar den trant der Revolutie. Alleen tegen de laatste geldt in volle kracht, wat het Dagblad der Republiek in het algemeen tegenwerpt.

En evenzoo is het met onze gehechtheid aan het Stamhuis van Oranje. Men kan als vrije burgers Oranje eeren en liefhebben, én om zijn schitterend verleden, én om het symbool onzer nationaliteit, dat in dien naam wordt uitgesproken, én om het grondwettig recht, waarmee de vorm van ons Staatsbestuur aan de Souvereiniteit van Oranje gebonden is In die vereering gaan we mee, en willen we des noods voorgaan.

Wierd daartegen de naam van Oranje misbruikt als een ongenaakbaar heilig, waarvoor de vrije volksontwikkeling zwichten moest, als een schild, waarop een legitimistisch streven naar absolutisme de pijlen der vrijheid opving, als partijvlag, in één woord, waaronder een côterie ten strijde toog, om onder den schoonen schijn van »Koningsvrienden," het hart des volks te stelen, dan zouden we meenen liever het uiterste voor het Oranje der vrijheid te moeten wagen, dan het Oranje, dat heel Holland toebehoort, prijs te geven aan een enkele partij.

De tweede opmerking van het Dagblad, dat men zijn Vertegenwoordigers geen beloften af mag persen, is althans door ons niet beweerd, en kan volkomen op onze instemming rekenen. Zoo de kiezers slechts weten, wat ze willen, en de gekozene weet, dat ze dit willen, ligt in de aanneming van het mandaat de volkomen genoegzame zedelijke band.

Eerst in de derde bedenking echter, die het Dagblad maakt, wringt de schoen. Het geeft toe, en het kan wel niet anders, dat de weg, door ons afgebakend, in theorie volkomen juist is, maar maant toch, ter wille van practische onregelmatigheden, tot het volgen van elken anderen weg, dan den eenigen, die door de strenge opvatting der beginselen wordt bepaald.

Natuurlijk schuilt ook hier waarheid in zijn beweren.

Twee dingen geven we onbewimpeld toe.

Vooreerst, dat de bijzondere verhouding in eenig kiesdistrict tot min of meer beperkte afwijking van den eens gestelden regel nopen kan.

En evenzoo, dat samenwerking denkbaar is ook tusschen partijen, die in beginsel verschillen, voor zoover en zoolang er tusschenbeiden eenheid en overeenstemming van inzicht bestaat over den gang van Staatsbeleid, die voorshands te volgen zij.

Intusschen. Zoo we afwijkingen toegeven, ligt hier van zelf in opgesloten, dat we een regel bezitten moeten, waarvan afgeweken wordt. Als zoodanig alleen, geven we onze aanwijzing van de te volgen gedragslijn. Het Dagblad daarentegen wil om de exceptie den regel liefst onzichtbaar maken, en hiertegen komen we op.

Voorts. Samenwerking met de Conservatieven zou ongetwijfeld tot op zekere hoogte in meer dan louter formeelen zin denkbaar zijn, zoo niet juist het Dagblad, door zijn luchtkasteel van de nationale partij, ons dit voorshands onmogelijk had gemaakt.

Zulk een samenwerking voor een politiek doel is alleen dan mogelijk, zoo wederzijds erkend wordt, dat men een eigen weg bewandelt, en slechts zoover samengaat, als beider wegen samenloopen.

Nu daarentegen het Dagblad zijn beste krachten aan het betoog gewijd heeft, dat Conservatieven, Catholieken en Antirevolutionairen drie onderdeelen zijn van de éene anti-radicale, nationale strooming, nu is scherpe afscheiding ten strengste geboden voor hem, die deze onware vermenging wraakt.

Ten slotte zoekt het Dagblad ons te verschrikken, door te wijzen op de gevolgen.

We willen zeggen, wat ons op het hart ligt.

In de steden zijn de kiezers voor het meerendeel liberaal.

Op het platteland voor verreweg het groote deel Catholiek of antirevolutionair.

Waardoor is nu het liberalisme ten onzent meester van den toestand geworden?

Niet door de steden. Heur kiezersaantal heeft dat overwicht niet.

Ook niet door het platteland, waar het liberalisme, met uitzondering van de noordelijke provinciën, geen wortel schieten kon.

Neen, dit overwicht van het liberalisme is uitsluitend te wijten aan de onhandige tactiek der Conservatieven.

Stel op het platteland een conservatief candidaat, en onze lieden blijven thuis. Het prikkelt hen niet, en, dank zij hun wegblijven, gaat de liberale candidatuur door.

Geef daarentegen aan onze plattelandsbevolking een candidaat van Christelijk-historische richting, en het aantal kiezers, dat opkomt, zal in zulk een mate verhoogd worden, dat de liberale candidaat geen meerderheid halen kan.

Ook in het belang der Conservatieve partij wenschen we daarom verandering van tactiek, en achten we alleen zulk een gedragslijn aanbevelingswaardig, die de meeste kiezers op doet komen, aller zelfstandigheid waarborgt en het resultaat van de stembus zoo nabij de waarheid doet komen, als dat onder onze jammerlijke Kieswet kan. (De Heraut, 12 Mei '71).

---

13. Onze gauche.

Bij toeneming heeft onze redactie het zich ten plicht gerekend, op het verschil te wijzen, dat in den boezem der antirevolutionaire partij tusschen haar rechter- en linkerzijde, of, om Da Costa te blijven, tusschen haar droite en haar gauche bestaat.

De heer Schimmelpenninck van der Oye komt in een schrijven, dat we gisteren plaatsten, tegen die onderscheiding op en vraagt: waartoe dat splitsen dient, daar toch één hoofdbeginsel allen onder dezelfde banier moet vereenigen.

Uit dit welwillend protest nemen we gretig aanleiding om nogmaals een misverstand te bestrijden, dat op verre na niet alleen door den eervol gevallenen Zutfenschen candidaat wordt gedeeld.

Niet om iets nieuws te berde te brengen, maar om het van ouds bekende, zoo mogelijk op weêr andere wijze, aan te dringen. Niet uit zucht naar woordentwist, maar ter verantwoording.

Twee hoofdbeginselen staan op staatkundig gebied vlak en lijnrecht tegenover elkander: Revolutie heet 't één, het andere Geloof. Beginselen die men kortweg aldus omschrijven kan: de belijdenis dat God Almachtig Heer en meester van het recht en het lot der natiën is, of wel het driest beweren dat ze dit zelven zijn.

Uit deze twee beginselen komt men, mits consequent doorgaande, tot twee geheel aan elkaar tegenoverstaande stelsels van Staatsbeleid.

Of men in de Kerk Christen is, doet niets toe of af aan de vraag, uit welk dier beide beginselen ge als Staatsman leeft.

Op staatkundig terrein rekent alleen meê, wat uit ons hart en hoofd *ook in ons staatkundig stelsel doordrong*.

Is men dus een Christen in dien verheven zin, dat men zijn Christelijke belijdenis ook op burgerlijk, maatschappelijk en staatkundig gebied liet *doordringen*, voorzeker dan is het onmogelijk, *wel* Christen en *niet* antirevolutionair te zijn.

Daar intusschen het feit geen tegenspraak duldt, dat op verre na niet *alle* menschen consequent zijn, volgt hieruit, dat men *kerkelijk* zeer goed Christen en toch *politiek* een revolutionair kan zijn, gelijk b. v. De Pressensé.

Maar ook, omgekeerd, gaat de regel allerminst door, dat niemand antirevolutionair kan zijn, *tenzij hij den Christus belijde*.

Een orthodoxe Jood b. v. staat, mits hij consequent zij, op antirevolutionair gebied, en evenzoo kunnen er ook onder de minder principieelen gevonden worden, die, zonder den wortel onzer belijdenis van ons over te nemen, ons staatkundig stelsel *als op zich zelf het meest bruikbare* aanvaarden.

De Christenen vormen *geen* staatkundige partij. De belijdenis van den Christus doelt op een *hoogere* orde van dingen dan dit aardsche leven. Slechts in zooverre de belijders van Jezus tevens *burgers* van den Staat zijn, kan het, gelijk thans, hun plicht en roeping wezen, om zich ter verdediging van de ware staatkundige beginselen, indien ieder ander ze in den steek laat, te vereenigen en te organiseeren als een partij met politiek karakter.

Het feit, dat thans bijna *alle* Christenen ten onzent antirevolutionair zijn en bijna *alle* antirevolutionairen den Christus belijden, is dan ook geheel *toevallig*, en mag nooit leiden tot verwarring, 't zij tusschen Kerkconfessie en Staatkundig Systeem, 't zij tusschen Christenen en Antirevolutionairen.

Is dit wèl gevat, dan dient in de tweede plaats in het oog gehouden, dat er ten allen tijde onder menschen, naar gelang van hun leeftijd, temperament en neiging, *een gradueel verschil in zienswijze* bestond, bestaat en bestaan zal, waaruit op politiek gebied de onderscheidene *schakeeringen* geboren worden, die men reactionair, conservatief, liberaal, conciliant, radicaal of ultra-radicaal pleegt te noemen.

De *reactionair* hunkert naar wat voortijds bestond, maar sinds weg viel.

De *conservatief* houdt liefst wat hij heeft en ziet op tegen vernieuwing.

De *liberaal* verbetert al door wat bestaat, maar op het eens gelegde fundament.

De *conciliant* is 't noch om verbeteren noch om niet te verbeteren, maar om »rustige rust" te doen.

De *radicaal* wil niet snoeien, maar nieuw planten.

Terwijl eindelijk de *ultraradicaal*, minder op opbouwen dan afbreken bedacht, aldoor boomen omhouwt, zonder aan het pooten van het jarige hout toe te komen.

Alle deze schakeeringen nu vallen in *twee* hoofdgroepen saâm, die men ten onzent Conservatief en Liberaal, in Engeland Torry's en Whigs, of naar Fransche spreekwijze *droite* en *gauche* pleegt te noemen.

Ze zullen meer *uitgewerkt* zijn, naarmate de partij talrijker; meer tot de hoofdkleuren *saâmgetrokken*, indien de partij slinkende is.

Maar dit staat vast· zoolang de menschen, die in den Staat leven, de vaste variëteiten van temperament en neiging blijven aanbieden, *zal ook deze schakeering van kleuren op staatkundig gebied blijven bestaan*.

Blijven bestaan, — en zie hier nu waar we vooral de aandacht op vestigen — zoowel onder hen, die op den wortel van het *geloof*, als bij hen die op den wortel van de *revolutie* bloeien; bij de *Antirevolutionairen* even stellig als bij de *Revolutionaire Coalitie*.

Ook onder ons, Antirevolutionairen, zijn er van *reactionairen* zin, die met Bilderdijk de dingen van eertijds terugwenschten.

Er zijn *Conservatieven*, die het Christelijke van onze Staatsinstellingen liefst handhaven in den bestaanden vorm.

Er zijn Liberalen, die gaandeweg de Christelijke traditie met het moderne leven in harmonie zoeken te brengen.

Er zijn concilianten, wien het »vredebest" boven alles gaat.

Er zijn radicalen onder ons, die, de voosheid van de oude planten inziende, welbewust de nieuwe orde der dingen inroepen

En er zijn ultra-radicalen, die, voor niets terugdeinzend, aan de gevaren herinneren, die de Reformatie te Munster beliep.

Ook déze schakeeringen nu kan men gevoegelijk tot twee hoofdgroepen terugbrengen, die we slechts om spraakverwarring te voorkomen niet als conservatief en liberaal, maar als droite en gauche, met Da Costa, hebben aangeduid.

Was onze partij sterker, dan zouden óók de overige schakeeringen sterker uitkomen. Nu we nog in het eerste stadium van ontwikkeling zijn, schoten nog slechts de twee loten uiteen, die straks de hoofdstengels vormen zullen. Tot de verdere splitsing in de dunnere takken ontbreekt ons de voldoende groeikracht nog.

Kort saâmgevat, zou men dus kunnen zeggen:

Er zijn Conservatieven op Revolutionair en Conservatieven op Antirevolutionair terrein en evenzeer op beide terreinen vindt ge mannen, die niet conservatief maar liberaal of radicaal zijn.

Er zijn twee geheel verdeelende wortels, maar op beide groeit een plant, die zich bij het opgroeien in stengels en straks in takken en twijgen splitsen zal.

Er zijn twee kleuren, noem ze groen en rood, maar die beide de onderscheiding van licht en donker groen of ook van licht en donker rood toelaten.

Er is een vaart om de noord en een vaart om de zuid, maar bij beiden vindt ge een gelijksoortige indeeling van breedte-graden.

Of, wilt ge, er is op uw thermometer een streek onder en een streek boven nul, en beiden zijn ingedeeld in gelijksoortige graden; maar even dwaas als 't nu zijn zou, te beweren dat tien graden onder nul en tien graden boven nul hetzelfde is, even onzinnig moet het den kenner in de ooren klinken, te hooren voorwenden, dat een Conservatief van onzen wortel met een Dagblad-conservatief saâm moet gaan: of, erger nog, ons, wijl we radicalen op anti-revolutionair terrein zijn, van geestes-eenheid met de roode radicalen te hooren betichten.

Ook op staatkundig gebied mag gelijk en eigen niet verward worden.

Ongetwijfeld één is ons hoofdbeginsel, d. w. z. één de wortel, waarop we bloeien; maar een plant, die tot het splitsen van haar stengels niet komt, zweert dood.

In dien zin, en in geen anderen, is ook onzerzijds op het erkennen van dat splitsen der stengels aangedrongen

Op Da Costa's aandrang.

Op het voetspoor van Groen zelf, die, eerst meer Conservatief van neiging, na '57 zeer beslist de liberale vaan heeft hooggehouden.

We meenen er te mogen bijvoegen: Ook naar eisch der waarheid, wijl het verschil tusschen droite en gauche door ons niet in de studeerkamer uitgedacht, maar in het leven gevonden is.

(3 December '77.)

14. Cijfers.

Onbetwistbaar was op 12 Juni de triomf der Liberalen, althans indien men let, niet op de stem der natie, maar op de uitspraak der stembus; en en bij die stembus, niet op het stemmencijfer, maar op het ledental, dat een mandaat ontving.

Anders komt het omgekeerd uit.

Dan was er ook ditmaal weder een nationaal verdict niet vóór maar eer tegen der Liberalisten afgod: de neutrale, openbare, op Staatskosten gedreven school.

In ronde cijfers toch werden uitgebracht op de candidaten der Liberalistische coalitie bijna 30,000, en op de candidaten der overige partijen evenzoo bijna 30,000 stemmen.

Een cijfer, waarbij men intusschen in het oog houde, dat de Liberalen ditmaal hun laatste kaart hebben uitgespeeld, alles op haren en snaren hebben gezet, en, districten als Amsterdam uitgezonderd, met reserve en achterban opkwamen; — terwijl o. a. van Antirevolutionaire zijde ditmaal van alle agitatie voorbedachtelijk is afgezien; tegen het roeren van de groote trom met opzet gewaarschuwd wierd; en met de uiterste kalmte, niet om zetels te winnen, maar slechts om te getuigen, ter stembus is opgegaan.

Een cijfer, waarbij voorts in het oog dient gehouden, dat de Ultramontanen in de districten van hun privatieve jacht tamelijk traag opkwamen, en in de districten benoorden Moerdijk, door gemis aan eenheid van zienswijs, flauwer dan ooit hebben gestemd. Alleen in Delft vertoonde Ultramontania zich in haar volle wapenrusting.

Een cijfer eindelijk, waarbij niet vergeten mag, dat ook candidaturen als van Jonkheer Roëll voor het volle cijfer op het credit der Liberalen door ons zijn uitgetrokken, en dat met opzet van Liberale zijde in nog andere districten dan Utrecht candidaten zijn gesteld van zeer flauwe tint, om de Conservatieven te vangen.

En zie, des ondanks, in weerwil van dit drievoudig voordeel aan eigen kant, zijn de Liberalisten in den lande en is met hen hun idool: de neutrale openbare volksschool, nauwelijks door even de meerderheid van de opgekomen kiezers gesteund.

Toch zal het straks op het Binnenhof wel weêr heeten: »de school waaraan de natie gehecht is!" en men zal niet nalaten als bewijsstuk voor die pocherij o. a. de stembusresultaten van 12 Juni hoog te doen klinken.

Zie ons hier in breede schare van tweemaal dertien volkstribunen binnen getreden! zal dan in alle deftigheid verzekerd worden; terwijl als apostelen der vrije school juist slechts de helft van ons aantal en dan nog slechts te nauwernood aan de bijl der electorale guillotine is ontkomen.

Wij volle zes en twintig, gij juist dertien in getal!

En, wat nog erger is, van het woord tot de daad komend, zullen die zes en twintig straks een nog prachtiger tempel voor hun schoolafgod optrekken, en de geestverwanten dier andere dertien door Staatsdwang tot meêbekostiging van dien al prachtiger tempel verplichten.

Ja, om bij het onrecht nog den hoon te voegen, zal men, na de gevelspits van dien al schitterender tempel voleind te hebben, als gedenkwaardig feit uit onze volkshistorie dit op den hoeksteen beitelen durven: Op last der natie, volgens haar uitspraak op 12 Juni uit de Staatskas voltooid.

Op last der natie!!!

Van een natie, die bijna vier millioenen zielen telt en waarvan nauwelijks dertig duizend — zegge: dertig duizend — het »voor de openbare school!" hun leiders nariepen.

Wat satyre!

Och, die natie blijft nog altijd gemuilband en gekneveld. Niet zij, maar een »kiezersaristocratie" in haar naam, heeft recht tot spreken erlangd.

Door hoogen census heeft men die kiezersaristocratie binnen zoo eng mogelijke grenzen beperkt. Ze telt slechts even honderdduizend leden, d. w. z dat er op elken kiesbevoegde, die spreken kan, veertig anderen zijn, die niet meêtellen.

Van die honderdduizend nu hebben even zestig duizend, dus weinig meer dan de helft, op twaalf Juni van dat recht tot spreken gebruik gemaakt.

En van die even zestig duizend heeft eer nog de meerderheid zich tegen en feitelijk niet meer dan de kleinste helft zich vóór de neutrale school verklaard.

Maar, weet ge, aan dit alles stoort »het denkend deel der natie" zich niet, — en driestweg bijft men uit den Liberalistischen hoek u tegenwerpen: dat DE natie zich tegen de vrije en voor de openbare school heeft verklaard!

Dat hiermeê tevens opnieuw de onhoudbaarheid van ons kiesstelsel bewezen is, behoeft nauwlijks betoog.

Vergelijk slechts het aantal kiezers, dat op elke groep van candidaten stemde, met het ledental, dat ze afvaardigden, en het onrecht springt in het oog.

Vier groepen van candidaten waren aanbevolen: Liberalen en Ultramontanen, Conservatieven en Antirevolutionairen.

Nu bedraagt het aantal stemmen, op elk dezer groepen uitgebracht:

voor de Liberalen	29.600
voor de Ultramontanen. . .	10.900
voor de Conservatieven . .	4.400
voor de Antirevolution . .	14.500

Door deze ± 60 000 kiezers zijn gekozen negen en dertig leden.

Naar eisch van recht en billijkheid zou hieruit volgen, dat elke groep van 1540 kiezers één lid koos; en diensvolgens gekozen waren door de stemmers op Liberale candidaten twintig, door de Ultramontanen zeven, door de Conservatieven drie, en door hen die op de Antirevolutionaire candidaten stemden negen leden.

Hiermeê in strijd was daarentegen de door en door onrechtvaardige uitkomst, dat de Liberalen zes en twintig in plaats van twintig leden kozen, met de kans om er nog twee bij te winnen; dat de Ultramontanen ongeveer kregen wat hun naar recht toekwam; dat de Conservatieven één in plaats van drie leden kozen, en door de stemmers op de Antirevolutionaire candidaten slechts vier in plaats van negen leden naar het Binnenhof werden afgevaardigd.

Als straks nog vier nieuwe leden aan de tachtig Edelmogenden zullen worden toegevoegd, zal dit onrecht in nog verergerden vorm optreden.

Door verlaging van den census in de steden, ten einde den invloed van het platteland te breken, zal die ongerechtige toestand nogmaals tot onheiliger peil zinken.

Misbruik van overmacht was steeds der Liberalisten tactiek. De vrijheid, o ja, mits eerst door onthouding van vrijheid de opvoeding des volks voltooid en de liberaliseering van het land voleind is.

En wij, we zullen hiertegen blijven getuigen, we zullen blijven roepen tegen zoo schreiende onrechtvaardigheid. Niet tot men ons hoore; want dat doen de Liberalisten niet Maar tot de gebersten kruik van het Liberalisme eindelijk water schept en onderduikt, wijl wel voor een tijd maar niet eindeloos het smoren van de volksstem gelukt. (18 Juni '77).

15. Johan Rudolf Thorbecke.

Met Thorbeckes afsterven is aan Neêrlands volk zijn grootste Staatsman ontvallen, gekeurd naar den stempel dien onze eeuw voor Staatslieden sloeg. Rekenend naar den maatstaf door hem zelf ons nog voor kort geboden: dat de echte Staatsman »uit zijn doen gekend wordt, en minder door zijn woord regeert dan door zijn karakter en het vertrouwen, dat hij, handelende inboezemt," moest hij vruchteloos zijn evenknie zoeken onder Hollands politieke mannen, en kan elk volgen van wie zijn plaats zal innemen, slechts een volgen op eerbiedigen afstand zijn.

Het koortsachtig verlangen der natie om orde te stellen op den ontredderden boedel, waarin België ons na de scheiding liet, trad, even sterk als de tegenzin tegen den onfrisschen geest, waaraan die ontreddering geweten werd, in Thorbecke belichaamd op. Van het nieuwe tijdperk onzer Landshistorie, dat uit de

smaadheid van '39 geboren werd, was hij de verpersoonlijking, die den toongevenden geest het zuiverst uitdrukte en het krachtigst bezielde. Met het ten einde spoeden van dit tijdvak moest ook zijn veerkracht haar steunpunt verliezen. De man van zijn tijd, was hij van onzen tijd niet meer.

In dat gesnedene zijner persoonlijkheid voor den tijd, waarin hij optrad, lag het geheimnis zijner kracht, een kracht door karakter en talent gestevigd, maar door geen dier beide gewekt. Toch was ook dat karakter op zichzelf indrukwekkend, en blonk in geheel zijn optreden een talent, dat bewondering afperste.

Er was in zijn karakter een eerlijkheid, zelfs om het terughoudende van zijn woord nooit verdacht. Een wilskracht doordrong geheel zijn wezen die door onbuigzaamheid soms terugstiet, maar meer nog weldadig aandeed door de kalmte van haar werking en de ruste, die ze bood Door den wind des daags noch anderer meening ooit bewogen, sprak uit hem die vastberadenheid, die van het eens gekozen spoor nooit afwijkt, door tegenstand slechts tot verhoogde krachtsinspanning geprikkeld wordt, en den tegenstander zelf in middel ter doelsbereiking omzet. Verwijt aan zulk een karakter een zelfvertrouwen, soms naar hooghartigheid zwemend, een behoefte om te heerschen, van heerschzucht niet altijd vrij, zoo ge wilt, een ingenomenheid met zichzelf, die van de grenzen der minachting voor anderen niet altijd verre bleef, en wat anders hebt ge opgesomd dan de feilen van zulk een eenzijdige karakterontwikkeling onafscheidelijk, en wier aanwijzing zelfs plicht van waarheid kan heeten, mits ge den dank voor het bezit van zulk een indrukwekkende persoonlijkheid, te hooger nog in onze karakterlooze eeuw te waardeeren, in den ijver uwer critiek niet vergeet.

Zijn talent, hoe ook in den aanvang betwist, tartte elks miskenning, boeide en verwon en wist ten leste zelfs den naijverigste tot huldebetoon te nopen. Zijn meesterschap in het parlementair debat bleek uit de onafgebroken reeks zijner constitutioneele triomfen. Zijn woord, kort, afgemeten, kernachtig, maar als glas doorzichtig, heerschte waar het uitging, door helderheid en zeggingskracht. Zijn organiseerende tact schiep een samenstel van levensverkondigingen voor ons volk, die men wel en bloc verwerpen, maar, eens aanvaard, niet straffeloos naar eigen gril verknutselen kan. Eens met hem op den weg, moest ge met hem tot het einde. Zijn wetenschap was doorwrocht, zijn kennis schier alle vakken van wetenschap omvattend, zijn vertrouwdheid, ook met het schijnbaar nietige van het raderwerk des Bestuurs, overtrof nog den eisch, die aan den man van Staat pleegt gesteld te worden.

Dat ook wij zulk een man een eere voor ons volk, een roem voor onze natie achten en zijn naam bij die weinigen aanschrijven, op wier glorie ons vaderland bogen kan, behoeft allerminst uit eerbied voor zijn lijksponde te worden verklaard. Ook naar onze schatting is hij ons volk en land ten zegen geweest. Ware hij uitgebleven, onze volkstoestand zou zich in geen andere richting dan nu bewogen hebben, maar de ontwikkeling van den revolutiegeest zou meer hortend en stootend, zou allicht driester en onstuimiger zijn geweest, dan nu zijn onwrikbare hand dien geest temde en tot stilstaan dwong bij het rustpunt, door zijn wilskracht meer dan door zijn diepe gedachte bepaald. Thorbecke, meer conservatief dan revolutionair in zijn hart, boog de knie voor een macht, die, bij gemis aan hooger beginsel, voor hem onverwinlijk was; hij aanvaardde de revolutie, maar zijns ondanks, meer om haar te belemmeren dan om ze te dienen, en gaf haar een speelruimte, waarbinnen hij haar bewegingen leiden, maar welks grenzen ze nooit met zijn gedoogen overschrijden zou. Vandaar de glorie van zijn academischen leerstoel, toen de revolutie wetenschappelijk ontboeid; de glans van zijn eerste ministerie, toen het vrije speelruim geopend moest, en evenzoo de schittering van zijn oppositie, toen na '53 die ruimte door anderen wierd beperkt. Maar van daar ook de aarzeling in zijn tweede kabinet, toen die speelruimte reeds ingenomen, en meer nog de taning van zijn roem sinds '62, toen men verwijding van die speelruimte, niet meer als mogelijkheid in het verre verschiet stelde, maar als drang van het oogenblik eischte.

Dit doctrinaire, pasklare van zijn optreden moest zijn schaduw met zich brengen. Van het web dat hij om zich spon was de lengte der draden vooruit ge-

meten. Hij kon zich aan de gedachtenwereld, waarin hij zich zelf getooverd had, niet meer ontworstelen, zonder zich zelf te verliezen. Breed gestoeld, maar ondiep van wortel was de boom, met welks vruchten hij ons begiftigde.

Zijn afkeer van een diepere, meer ideale levensopvatting, verried zich in elk woord, sprak in elke daad. Met vaste hand een r e e k s beginselen hanteerende, gevoelde hij een aangeboren weerzin, om naar h e t beginsel te vragen, waaraan de zuiverheid dier reeks moest getoetst. De hoogere beteekenis van het Christendom bleef hem zoowel verborgen als de ideale zijde, die zelfs het radicalisme soms in zijn utopiën vertoont. Gedachtenwisseling over de zedelijke levensvragen, over den wortel van het nationale leven en den oorsprong van het gezag dat hem was toevertrouwd, vermoeide hem als nevelachtige bespiegeling; voor de alles beheerschende beteekenis van den Godsdienst ontbrak hem het oog.

Het duurst is dit bekocht door de C o n s e r v a t i e v e partij, die in haar fellen kamp tegen zijn meesterschap, zich juist door haar nauwe verwantschap aan zijn geestesrichting gedwongen zag tot een pijnlijken strijd tegen zijn persoon. Gesproten uit de zucht om het geantikeerd terrein van '40 tegen den machtigen hervormer te verdedigen, ontaardde ze, na gebleken onhoudbaarheid van deze veste, haars ondanks, al meer in een tegenstribbelende fractie, die achter Thorbecke aankwam, en verricht wilde hebben, juist wat ook hij verrichtte, mits niet zoo haastig, mits niet zijn veerkracht, mits niet door hem.

Maar ook op eigen g e e s t v e r w a n t e n sloeg die eenzijdige neiging van zijn karakter haar schaduw. Hij had gedacht, men behoefde niet meer te denken. Het bestek lag gereed, er behoefde niet meer gezonnen. De grenzen waren afgepaald, geen ontdekkingsreis was meer geoorloofd. Natuurlijk, dit moest òf gedweëe volgelingen, ontbloot van eigen veerkracht en zelfstandigheid, kweeken, òf tot ontrouw aan den meester verlokken, zoodra de geest zich naar den arbeid der opperlieden niet voegde. In de onbeduidendheid der ministers, die hem flankeerden, werd het eerste, het laatste in den gestadigen afval van zijn beste trawanten, al te zinrijk openbaar. Tot '66 deserteerde men naar het Conservatieve kamp. Na dat jaar van droeve gedachtenisse, ontplooide men op eigen erf het vaandel van het Radicalisme.

Ook o n z e r i c h t i n g heeft hij, uit even dezelfde oorzaak, nooit begrepen. Ergerde het ons, dat aan de theologische faculteiten van 's Lands hoogeschool, die feitelijk de godgeleerde kweekscholen der Hervormde kerkleeraars zijn, steeds ongeloovigen benoemd werden, dan luidde het antwoord in 's Lands raadzaal: »Daar zijn enkele ontevreden stemmen opgegaan. Ziedaar, zooveel ik weet, al wat èr is geschied." Werd de tegenstelling tusschen Christendom en Modernisme te berde gebracht, dan verklaarde de man, die hoogleeraren benoemt: »Ik moet protest aanteekenen, zoo men van mij verwacht, dat ik wete wat onder moderne richting verstaan wordt, ik heb niet een enkel geschrift gelezen tot verklaring van wat men de moderne richting noemt." Werd een lans gebroken ter ontkluistering van het bizonder onderwijs, dan verklaarde hij — waarom niet te goeder trouw? — »Ik, die steeds een beschermer van het bizonder onderwijs geweest ben, met gerustheid, met eenige fierheid, zonder zelfverheffing mag ik zeggen, zonder mij zou het bizonder onderwijs hier te lande, het niet zoover hebben gebracht." Hij kon ons niet begrijpen, noch in ons Christelijk, noch in ons Nationale streven, en, werd zonder het te willen, door het afgepaste van zijn doctrinarisme, onze machtigste vijand. Dat de gisting der volken, en ook van ons volk, zich ten slotte toch weer in een strijd om het geloof, om het Kruis van Christus, zou oplossen, doorzag hij niet. Nu de profetie van zijn »ouden vriend" almeer door de feiten bewaarheid werd, kon hij den polsslag van het politieke leven niet meer tasten. Geen zoon onzer Martelaarskerk, kende hij dat diepliggend kenmerk van onzen gereformeerden volksaard niet, dat, als de vonk, wel lang onder de asch smeulend bleef, maar om reeds nu weer te krachtiger op te gloren. In den strengsten zin des woords man van z ij n tijd, beheerscht door de begrippen, die hij zelf tot heerschappij zou brengen, met een verleden achter zich, dat in de meest ontvankelijke jaren in Duitschland en België was doorgebracht, vermoedde hij zelfs het voortleven niet van den oorspronkelijk nationalen geest uit de dagen onzer glorie. Onbekendheid met ons streven bande de liefde. Zoo

moest hij zich tegen ons stellen, en in Kerk en School een toestand, deels vormen, deels bestendigen, waaruit ons Christenvolk in zijn benardheid nog steeds roept tot zijnen God!

Wat zulk een karakter had kunnen worden, zoo het de kracht van Christus' Opstanding had ingedronken, wat heil een talent als het zijne had kunnen spreiden, zoo het een nog hooger lichtstraal had opgevangen, kan het Christenhart slechts met weemoed indenken. En worden ook bij zijn graf ons de gedachten vermenigvuldigd, liefst vatten we die saâm, niet in afgodische hulde voor den Staatsman, die ons ontviel, maar in ootmoedigen dank aan onzen God voor den zegen en voor de beproeving beide die ons in Thorbecke gewerd!

(7 Juni '72.)

16. Guizot.

Europa heeft weêr een zijner beste staatslieden, onze richting een harer uitnemendste pleitbezorgers verloren. Den 12den September bezweek te Val Richer de nestor der Fransche diplomatiek François Pierre Guillaume Guizot, in bijna zeven en tachtig jarigen ouderdom.

Guizot is ook ónzen lezers uit de schriften van Mr. Groen van Prinsterer, deels uit zijn eigen meesterwerken en Mémoires bekend.

Een kort woord aan zijn nagedachtenis gewijd, zou men dies ook in onze kolommen noode missen.

Aan een levensbeschrijving denken we niet. Guizot heeft te lang geleefd en in dat lange leven te rusteloos gearbeid, dan dat men aan het schetsen van zijn levensbeeld in vluchtige trekken denken kan. Een rhapsodie van feiten en jaartallen bood ons overzicht van eergisteren.

Ook den geschiedschrijver laten we rusten.

Slechts over zijn beteekenis als staatsman en pleitbezorger des geloofs kan, naar den aard van ons blad, een woord van dank en weemoedigen rouw hier zijn plaats vinden.

Guizot is de staatsman die Antirevolutionair werd na de Revolutie dertig jaren lang als zijn afgod gediend te hebben. Toen hij haar in '48 den rug toekeerde, wist hij wat hij verwierp. Zijn breken met de Revolutie was een breken met zijn eigen verleden, een oordeel over eigen arbeid, een manlijk rugwaartskeeren op den eens zelf gekozen weg.

Niet alsof Guizot ooit partijganger der revolutionaire ultra's ware geweest.

Zijn vader viel onder den bijl der guillotine; zijn eerste vrouw bracht hem in betrekking met de royalistische kringen. Steeds zocht hij de maat te houden. Vooruitstrevend Conservatief in den goeden zin des woords, is Guizot onder al zijn lotswisselingen van 1815 tot 1848 gebleven.

Voor het verkeerde in de toepassing der revolutiebeginselen had hij het critisch oog steeds open. Daarom koos hij tegen Napoleon vóór de Restauratie partij, en evenzoo na den val van Décazes tegen de Restauratie voor de oppositie. Tegen het te ver achterwaarts, kantte hij zich even beslist als tegen het te ver in de richting der radicalen. Het juiste midden tusschen revolutionair fanatisme en legitimistische koningsgezindheid scheen hem voor de wateren der Fransche politiek de veiligste bedding te zijn.

Door die gedachte bezield, poogde hij eerst de Bourbons van zin en neiging te doen wisselen en, toen die toeleg mislukte, bereidde hij door zijn geschriften en redevoeringen en politieke combinatiën de beruchte omwenteling voor, die de Bourbons ten val bracht, om in den Burgerkoning Lodewijk Philips een vorst ten troon te verheffen, waarin Guizot's toenmalig ideaal belichaamd scheen.

Met Thiers was Guizot de politieke man, die Frankrijks lotgevallen in het nieuwe tijdperk, dat met de Orleanistische Dynastie aanbrak, beheerschte Beurtelings als Minister van Onderwijs, van Binnen- en Buitenlandsche Zaken, als Gezant te Londen, als President-Minister, en straks weêr als leider der Oppositie, wist hij zich onmisbaar en geducht te maken, steeds dweepend met zijn lieve-

lingsdenkbeeld; dat vroed beleid en kalm doorzicht slechts de uitspattingen der Revolutie hadden tegen te gaan, om de glorie der beginselen van 1789 te doen schitteren.

Vandaar het schijnbaar tegenstrijdige in zijn verhouding tot de Kabinetten, die elkaar onder Koning Lodewijk Philip's regeering steeds sneller afwisselden. Het moest bevreemding wekken in '37 aan het hoofd der Oppositie een man te zien treden, uit wiens geest het nieuwe Koningschap geboren was. Toch bleef zijn levensgedachte één. De Revolutiebeginselen, mits in haar toepassing gebreideld, boden waarborg voor volksgeluk. Slechts gedurige teleurstelling deed hem straks wegwerpen, wat hij eerst met geestdrift had toegejuicht. Ook onder Lodewijk Philips kwam de gouden eeuw van volksgeluk niet. Zonder dat hij zich des bewust was, hebben meê Guizot's pen en woord aan de heerschappij der Orleansen een einde gemaakt. De catastrophe van '48 wierp zijn spel dooréén, maar op verandering in den bestaanden toestand had ook Guizot, bij al zijn hardnekkig verzet tegen de ultra's, het toegelegd.

Er ligt iets roerends in dat rusteloos woelen van een geest, zóó machtig, zóó doortastend als de zijne, die het telkens nieuwe plan altijd weêr mislukken ziet, en toch niet moede wordt in gelijksoortige plannen heil te zoeken.

Dat de mijn verkeerd was aangelegd, nu te sterk, dan te zwak was gevuld, en in elk geval verkeerd sprong, erkende hij; maar voor den kanker in den wortel van het staatsleven had hij geen oog. Zijn schoolwet, hoewel beter dan de onze, was niettemin eer tegen het geloof gekeerd, dan dat ze in het geloof de levenskracht der natie zocht. De Revolutie was hem te grillig, te woelziek, te onstuimig; maar dat ze in haar diepsten grond ongeloof was, doorzag Guizot nog niet.

Eerst door de gruwelen en ongerechtigheden van de Parijsche omwenteling in '48, vielen hem de schellen van de oogen.

Thans zag hij voor het eerst de revolutie in haar ware, afschuwwekkende gedaante, en met al de veerkracht zijner ziel keerde hij zich van zoo demonische figuur af.

Na de schandtooneelen van '48 was in Guizot's hart de band, die hem dusver aan de beginselen van '89 vastsnoerde, onherroepelijk gebroken.

Zijn beroemd geschrift *La démocratie en France*, dat reeds in Januari '49 verscheen, is de oorlogsverklaring aan datzelfde revolutiebeginsel dat hij eens met zulk een enthousiasme omhelsd had; de bezielde levensuiting van een geheel omgekeerde overtuiging; een belijdenis van de eenig ware beginselen; een hartaangrijpende palinodie.

In kalmer oogenblikken, minder onder den verschen indruk der omwenteling, na rijper beraad, zond hij zijn »*Nos mécomptes et nos espérances*" in het licht. Er moest blijken, dat de recantatie van '49 niet de opwelling van het oogenblik was geweest.

Toch kwam Guizot er niet toe, om in den zin waarin wij dit zouden gewenscht hebben, zijn positief program van Antirevolutionaire staatkunde te ontwikkelen. Van het staatstooneel zag hij zich verdreven en had als Gereformeerde geen uitzicht om het staatsbeleid, dat uit zijn nieuwe beginselen voortvloeide, in het Ultramontaansche Frankrijk te kunnen belichamen.

Hij koos daarom de eenige rol die hem overbleef, door tegen de revolutie op te treden als *pleitbezorger des geloofs*.

Staatstheoriën hielpen niet, zoolang het ongeloof steeds verder om zich greep en geheel de maatschappij telkens meer voor de revolutie deed rijpen.

Dat geloof in zijn historischen zin weer te doen opwaken, was daarom het doel van zijn streven.

Dat doel beoogde hij met zijn uitnemende lezingen en geschriften ter verdediging van den Christelijken godsdienst.

Dat doel joeg hij na bij zijn strijd tegen het Modernisme in de Parijsche Hervormde Gemeente.

Dat doel bewoog hem tot zijn optreden op de beroemde Synode van '72.

Door op dat doel te eenzijdig te staren, verviel de zoon van het Katholieke Frankrijk tot de ongelooflijke dwaling, om als pleitbezorger op te treden voor de wereldlijke heerschappij van den Paus.

Hierin, zoo min als in de partijdige voorstelling van Calvijn, in zijn »Vies de quatres Français" gegeven, kunnen we hem vrijspreken. Steeds heeft Mr. Groen van Prinsterer tegen deze Roomsche sympathiën in zijn schriften geprotesteerd. Dat protest onderschrijven we.

Toch houde men in het oog, dat het iets anders is; in het Katholieke Frankrijk, iets anders om in het Protestantsche Nederland, als Staatsman tegen deze gevaarlijke verlokking bestand te zijn.

Ons althans deert het niet aan den eerbied en den dank, waarmeê we den vromen grijsaard nastaren.

Onze dooden, ook onze beste dooden, blijven in onze schatting monumenten van Goddelijke genade, maar ook van menschelijke zwakheid en zonde.

Die feilen bedekken we niet. Zelfs niet de feilen van karakter en geestesrichting. Onze Guizot, de Guizot van '49, vraagt dit wel allerminst; hij die ons zelf voorging in de ootmoedige belijdenis dat de oorsprong van al onzen jammer ligt »dans le péché original dont la religion Chrétienne, en même temps qu'elle le signale, offre à l'homme le remède et la guérison." (17 September '74).

---

17. Groen van Prinsterer.

I.

De veldheer van ons legerke.

Onder de voor ons, Antirevolutionairen, indrukwekkende gebeurtenissen, waarop we doelden, staat — naar de inspraak van ieders rouwe — Groen's oproeping naar beter vaderland bovenaan.

Immers, indien ooit voor eenige Staatspartij het vallen van den veldheer van gevolgen zwanger ging, dan Groen's afsterven voor ons.

Aan die gevolgen heeft men bij zijn sterven ter nauwernood gedacht — zóó volgde toen ieders oog zijn blik in het staren op den Christus en den Christus alleen; die gevolgen heeft men aan zijn graf niet berekend — in tranen zocht toen de verslagenheid lucht, niet in berekening het koele denken; — en van die gevolgen kunnen strekking en omvang nu zelfs door den verstziende nog slechts bij benadering worden gegist.

Groen toch was ons niet een leader, als andere Staatspartijen in den tolk van heur woord eeren. Er bestond daartoe tusschen veldheer en vendel te exceptioneele onevenredigheid.

Uitnemender veldheer heeft wel nooit onbeduidender legerke, met een trouw als een vader voor het kind, ook bij zijn afdolen, koestert, aangevoerd en ten deele doen triomfeeren.

Zoo ergens, dan was hier de veldheer te groot; het leger te klein; en werd meest uit die klaarblijkelijke onevenredigheid het misverstand geboren, waarop beider verhouding zoo telkens heeft gestuit.

Door het wegvallen van zúlk een persoonlijkheid moet aanvankelijk het evenwicht wel verbroken zijn; de kracht, die in de saâmwerking der velen ligt, lijden.

Immers, meer nog dan onze veldheer was hij onze geestelijke vader, uit wiens gedachtenwereld ons denken leefde; die de termen vond, waarin we ons uitdrukken zouden; en wiens voetstap voor ons uit moest gehoord worden, zouden we, zonder angste, voorttreden op den weg!

Nu dat alles (lang voorzien en toch nog ongedacht!) zoo plotseling wegviel, moesten onze gelederen wel in verwarring deinzen. Onbewogen te blijven ware tegen de natuur geweest!

Niet alsof met Groen's verlies onze zaak hopeloos zou staan.

Eer het tegendeel.

Indien we de liefde van het hart buiten rekening laten, is het weggaan van Groen ons, verre van verlies te zijn, een winste, en vervangt de dank voor wat we in hem hadden, hebben en hebben zullen, ijlings elken klaagtoon, die de weemoed in ons opwekt bij zijn verscheiden.

Groen konden we niet verliezen, wijl hij zijn levensgedachte te onverpoosd en te diep in het hart van zijn volgelingen heeft geprent; te scherp belijnd in zijn geschriften heeft uitgeteekend: en, wat nog meer afdoet, te echt-Nederlandsch koos, dan dat ze zich, eenmaal uitgesproken, ooit weêr van de nationale levensbeweging onzes volks liet losmaken.

Ja, eerst nu allengs zullen we Groen gaan bezitten Als welhaast de eerbied voor den doode vermogen zal, wat geen liefde voor den levende vermocht: om het soms belachelijk tegenstribbelen der kleinere geesten tot zwijgen te brengen; — als, na het opdrogen van de bron, waaruit een altijd nieuwe gedachtenstroom het voorafgegane woord verdrong, de kalmte ook voor minder vlugge geesten zal zijn aangebroken, om met helder besef in zich op te nemen, wat dusver te overstelpend, te verbijsterend was; — als in den hof van Groen, die eiken en geen wilgen plantte, het jonge hout, dat niet dan langzaam opschiet, ons een geslacht van degelijke denkers brengen zal, die, elk voor zich een enkelen trek uit het volle beeld weerkaatsend, eerst van lieverleê de veelzijdigheid van dien rijken geest openbaren zullen; — zeg ons, gij, die Groen liefkreegt en zijn volk op 't hart draagt, zou Groen niet dan eerst in waarheid door dat volk bezeten worden? Dan niet slechts, wijl met teederheid aangehangen, schoorvoetend gevolgd maar met kalme bewustheid nagetreden, wijl beter gekend.

Voor een vereering, die het perk van het voor God geoorloofde te buiten ging, behoeft ge daarbij onder Groens aanhang niet te vreezen.

Indien nog noodig, sneed zijn sterven die mogelijkheid af.

Zijn sterven ... toen de Staatsman uit het hart geheellijk wegstierf; zelfs het belijden van den Evangeliebeleider waardeloos wierd; en alleen de juichtoon van den in zich zelf verlorene maar in Christus begenadigde restte.

Bij de volgelingen van een, die zóó stierf, heeft de mensch afgedaan en werkt met ongelooflijke kracht, zij het ook onbewust, de diep gereformeerde grondtrek: »De mensch, wiens adem in zijn neusgaten is, waarin is hij te achten!" afgewisseld met dat andere: »Heilig, heilig, heilig is de Heer!"

Zelfs geen copiën van Groen's machtigen geest zult ge onder zijn volgelingen zien opstaan. Waar de geest van Christus is, daar is vrijheid. Er zal een groeien op den deugdelijken wortel, er zal een gedijen en ontwikkelen zijn; geen nabootsing. Voor plagiaat leent zich een geest als de zijne niet.

Hij was daarvoor te zeer in echten zin persoon; zijn denken met zijn aard; zijn aard met zijn leven; zijn leven met zijn tijd, door zijn omgeving, saâmgevlochten.

Van dat bijkomstige viel bij Groen zelf, die in twee geslachten telkens man van zijn tijd bleef, reeds het van die omgeving afhankelijke weg. Ook wat daarvan nog bleef — schier moest blijven — heeft voor ons Christenvolk geen blijvende waarde. In huls noch aire, slechts in den tarwekorrel, schuilt de levende kiem.

Van liefde zonder oordeel dus geen sprake

Slechts zóóveel belijden we: dat de God onzer Vaderen door de taal van dien man ons volk een woord in het hart heeft geworpen, dat niet kan wegsterven zonder vrucht te dragen, wijl het Nederlandsch, wijl het Gereformeerd, wijl het waar was, een conscientie-kreet voor het recht van den Almachtigen God tegenover het onrecht van den machtoverschrijdenden Staat.

Edoch, die verderaf gelegen toekomst, waarvan we met kalm geloofsvertrouwen profeteeren, en de naastbijzijnde toekomst, waaraan we in Juni toe zijn, verwarre niemand onbedachtelijk.

Al is de gezichtseinder helder, nog trekt een kille damp aan onze voeten op.
Dies komt het op tegenwoordigheid van geest, op kalm beramen, op koel bezinnen voor 't oogenblik aan.

Vergeet niet.

Ditmaal voor 't eerst gaat ge in het vuur zonder veldheer; trekt ge uit zonder leader!

Zelfs voor ruggespraak is de mogelijkheid afgesneden.

En toch, juist uw eerste schermutseling zal niet voor uw laatste, maar te zekerder voor uw eerste toekomst beslissen.

Christenvolk in Nederland! Veel kan verspeeld worden.

Het oogenblik, dat we tegengaan, is ernstig bij uitnemendheid.

Gij draagt rouwe.

Wij met u.

Maar zelfs door den rouw van het hart wordt geen plichtverzuim vergoêlijkt. (27 Februari '77).

II.

Zonder Leader.

»Vergeet niet: ditmaal voor het eerst gaat ge in het vuur zonder veldheer."
Dùs besloten we onzen klaagzang over Groens sterven. We voegen er thans bij: genoodzaakt om, allicht geheel een menschenleeftijd, zonder leader den strijd voort te zetten.

Immers:

1. Groens positie is door geen ander in te nemen;
2 zelfs ter vervanging in gewonen zin biedt zich niemand aan; en
3. het hartzeer aan Groen door zijn geestverwanten berokkend, maakt dat het opnemen van zijn profetenmantel van niemand te vergen is.

Groen's positie is door geen ander in te nemen.

Wijl elke vervanging noodzakelijkerwijs tot vergelijking tusschen voorganger en opvolger leidt en Groen's persoonlijkheid te eminent was, om zich tot vergelijking te leenen.

Wie toch was Groen niet?

Welk een bewerktuiging van dien fijnen geest! Welk een schat van weten, vrucht van rusteloozen arbeid! Welk een keurigen plooi had strenge opvoeding, zelfbedwang in het opwassen, vroege godsvrucht, schier te ver gaande ingetogenheid, kortom, de kracht eener weloverlegde gewoonte, niet aan hoofd en hart gegeven? »De stijl al de man", en welk een stijl was de zijne niet? Zijn stijl als hij schreef en zijn nog keuriger, wijl vloeiender, taal, als hij sprak! Is zijn karakter niet boven uw lof, zijn gelijkmatigheid boven uw critiek verheven? Zaagt ge ooit een slanker opschieten van den rijzigen stam op den wortel van onwrikbare beginselen? Dwong zijn wilskracht u geen eerbied af? Lag vaak teederder gemoedsleven met onverbiddelijke gestrengheid in één menschenziel vereenigd?

En dien man, hoe droeg hem het bijkomstige, in zich zelf waardeloos, maar voor het optreden in een weinig verheffende wereld van zoo onberekenbaar gewicht.

Of was niet reeds de naam dien hij droeg, het geslacht waaruit hij sproot, de kring waarin hij zich bewoog, in elks oog een aanbeveling?

Was het weinig voor den leader onzer partij, de vertrouweling van onzen eersten Vorst als Secretaris van het Koninklijk Kabinet te zijn geweest; steeds met de besten onzer Oranjevorsten op voet van vriendschap en vertrouwen?

Leî de historieschrijver, meer nog de geschiedvorscher, geen gewicht in de

schaal? *Oranje's Archief* gemeen gemaakt, een vaderlandsche historie als *het Handboek* geschreven te hebben, droeg het niet bij ter vestiging van zijn zoo veelszins eenigen naam?

Denk voorts aan den schitterenden kring van *vaderlandsche en buitenlandsche geleerden*, die dongen naar zijn vriendschap; aan het *kinderlooze*, en daardoor onverdeeld der publieke zaak gewijde, leven; ook aan het met vorstelijke mildheid bestierde, maar dan ook vorstelijke vermogen, dat, *alle aardsche zorgen bannend*, tevens *invloed* vestigen kon; — voeg daarbij vooral, om niet met het *stoffelijke* te besluiten, het zeldzaam geluk van een Thorbecke als tegenstander te hebben ontmoet; aan een Thorbecke het eigen geesteszwaard gescherpt, eindelijk over een Thorbecke, die in de practijk verteerde, geestelijk getriomfeerd te hebben, — en immers, ge stemt toe wat we in den aanvang beweerden: De positie van zulk een reuzige gestalte neemt geen ander, althans niet onmiddellijk na hem, in!

Bij hem valt elk ander niet *af*, maar *weg*.

De schaduw van den heengegane zou den komende drukken.

Groen besloeg een *te groote* plaats in ons *hart* en in ons *leven*, dan dat die, door wien ook, zonder, ondanks goeden wil, den lach op te wekken (de eerste jaren voor het minst), kon worden vervuld.

Maar zelfs ter vervanging in gewonen zin biedt zich niemand aan.

Matig uw eischen; krimp uw wenschen in; spreek het uit, dat ge van meet af den *gewonen leader* van den *stichter*, den *ordinairen tolk* van den *geestelijken vader* uwer partij scherp onderscheiden wilt; ja, acht een gelofte van geheel onzen groep denkbaar, dat men nooit met Groen en slechts met de *leaders* van andere Staatspartijen vergelijken zal, — en dan nog, wat hebt ge gewonnen?

Want, vooreerst: zoo kunstmatig overleg houdt in de practijk des levens toch geen stand.

Voorts: niet slechts met *uw* inschikkelijkheid, ook met het Argus-oog van den *tegenstander*, valt te rekenen.

En dan nog, ook dat daargelaten, zelfs op die veel verzachte conditiën biedt zich u niemand aan; laat staan dat ge keuze zoudt hebben.

In welken zin toch bedoelt ge *een leader?*

Toch niet als er in *Engelands parlement* optreden! Dan ware met een stemming van de Kamerleden onzer partij de zaak afgedaan.

Toch ook niet in den zin der *Gambetta's*: het landsbelang met dat van eigen club vereenzelvigend!

Evenmin als eens *Heemskerk* ten onzent optrad, om te leiden wat maar storm wilde loopen. *Het bewind toch brigeert onze partij niet.*

Ge wilt dus een man van talent en invloed, die, zonder keus; alleen door overmacht van persoonlijkheid; zonder de gunst van wie hem wil en ondanks de tegenkanting van wie hem benijden; buiten iemands toedoen; *leader is*, wijl hij *leidt*; en leidt, niet wijl hij aan het meester spelen lust heeft, maar omdat anderen *volgen*.

Uitnemend!

Niet derhalve een leader *in onze Kamer*, waar de Antirevolutionaire partij (zoo ge de onderwijsquaestie uitzondert) nog steeds *zoek* is, al wierd ze te avond of te morgen gevonden, *te klein* is, om zich de weelde van een *leader* te veroorlooven.

Niet ook een leader *in de pers*, die, wijl ze spreekt, zoodra ze *logisch* spreekt, *altijd* een *leidende* gedachte aangeeft, en *in zoover* steeds een leader in zich verbergt.

Maar een leader *in het land*, een door vriend en vijand onwillekeurig als zoodanig erkende, een man met wien, zijns ondanks, ieder rekent.

En nu, zoodanig een man, *waar is hij?*

Reeds de vraag toont, dunkt ons, dat ge hem vruchteloos zoekt.

Keuchenius is verre; Mackay ging heen; Elout kwam te ver op zijn jaren.

En immers, onder de *jongeren* zoekt ge toch niet, wat *rijpheid* van levenservaring en dus *veelheid van dagen* eischt?

Ten slotte, en dit is het pijnlijkste: het hartzeer, aan Groen reeds door zijn geestverwanten berokkend, maakt dat het opnemen van zijn profetenmantel van niemand te vergen is.

Laat ons over dit smartelijke kort zijn.

Nooit is grooter Staatsman door onbeduidende politikasters, hun zelf tot smaad, op oneerbiediger wijs betwetend, zoogenaamd beeritiseerd en terechtgewezen, dan Groen door de scribenten van den tweeden en derden rang onder zijn eigen geestverwanten.

Groen's naam deert dit niet; wel den hunnen.

Maar wat erger is: het heeft de zaak van ons Christenvolk zoo onberekenbaar geschaad, en, zoo al niet Groen's naam, dan toch zijn hart gedeerd.

Waar konden we niet reeds zijn, indien men naar Groen met ernste geluisterd, instee van hem hoogwijs bedild had?

Hoe menig scherpe trek zou in Groen's karakter verzacht zijn, indien men hem die bitterste der verdrietelijkheden had gespaard?

En nu, waar men zóó Groen bejegende, wat meent ge dat wel het lot van zijn opvolger zou zijn, stel een dorst zich (die aan Groen geleerde les vergetend) als leider der broederen aanbieden?

In ernste: de bouw van geen menschelijk hart zou tegen het hartzeer, dat zulk een wachtte, bestand zijn.

Dat is niet te vergen.

Wel weten we, dat plicht, niet lust, voor den Christen aanwijzer is van den te kiezen weg.

Ook die zelfopoffering zou kunnen geboden zijn.

Geboden ook voor hem, die het: »Wie onder u wil de meeste zijn, zij aller dienaar" evenmin vergat als dat andere: »Een iegelijk achte een ander uitnemender dan zich zelf."

Maar ook die plicht heeft grenzen; een grens die, waar men zelfs een Groen niet spaarde, voor elk ander onoverschrijdbaar is.

Of we dan vergeten, dat Groen zelf nog in zijn laatste Ned. Ged. schreef: »Dr. Kuyper, in wien ik in 1872 den providentieel aangewezen leader begroet had."

Allerminst.

In ernste te meenen, dat aan eén ander, na hem, gelukken kon, wat hem zelf, ondanks zijn uitnemendheid, bijna mislukte, was een dier beminnelijke trekken van nederigheid, waardoor Groen juist zoo groot was.

Maar wat de zaak zelve aangaat: een opvolger te benoemen, is een recht, dat zelfs aan Groen ontzegd moet worden, wijl hij wel kiezen, maar niet over een persoon beschikken kan.

Ook tegenover Groen heeft zelfstandigheid van beschikking steeds in het persoonlijk leven gegolden.

Op die zelfstandigheid mag zijn verscheiden geen inbreuk maken.

En althans voor zooveel hem zelven aangaat, wijst de schrijver dezer artikelen (ook al hield met woord en daad ons Christenvolk te dienen, door Gods genade, niet op zijn lust te zijn), zeer beslistelijk — wat wilt ge, de hem aangeboden eere, of het hem opgelegde kruis — af. (2 Maart '77).

III.

Onze Dooden.

Niet Groen alleen viel weg!

Veeleer dreunde, slag op slag, het afgeloopen jaar de doodsklok ons in de ooren.

Zoo ooit, dan is wel 1876 voor het Christelijk Nederland een jaar der rouwe geweest.

Haast scheen het, of, als op de slagvelden van ouds de machtige helden, zoo ook Groen niet vallen kon, dan door een breeden stoet van zijne getrouwen omstuwd in den dood. Zóó is zijn sterfjaar het jaar der oproeping voor geheel een schare onzer beste mannen geworden!

In ernste: er is oorzaak om van onze dooden te spreken.

Ook al kon ons hart ze vergeten, de leêge plaatsen, die ze allerwegen in onze gelederen lieten, zou ons wel wijzen op wat ons ontviel.

Of bleef van het edel drietal alleen Elout ons niet over? Is Mackay's graf niet schier tegelijk met dat voor Groen gedolven? En nam voorts de dood zijn prooi niet onder het eêlste uit elk der drie geslachten, die om ons zijn?

HELDRING; VAN LOON; DOEDES!

Om uit elk der drie slechts op een enkele te wijzen.

HELDRING uit het geslacht dat den strijd had aangebonden VAN LOON uit hen, die thans de hitte des daags droegen. DOEDES onder de jongeren, die zich met kloeken ernst toerusten voor den nog verbitterden strijd, die te komen staat.

Wat werd in deze mannen-broeders niet verloren!

In HELDRING beeld en type van de heilige aandrift, waarmeê, vóór nu veertig jaren, de ontwaakte Christenheid zich op de nooden onzes volks wierp, nog wanend dat door reddende liefde uitsnijding van den maatschappelijken kanker denkbaar ware. Man van het woord en man van de daad beiden. Een karakter! Een door ervaring gerijpte, onder tegenstand geadelde persoonlijkheid. Niet altijd meêgaande; soms ons tegenstaande; maar, onder meê- of tegenwerking, steeds van de liefde van ons Christenvolk zeker!

Heel anders weêr VAN LOON, de met schatten van kennis en schatten van goud om 't zeerst bedeelde edelman; maar beide, èn die kennis, èn dat goud, offerend op het altaar van Jezus. Door rang en afkomst hoog geplaatst, en toch, in weerwil van soms stroeven aard, zoo bij voorkeur afdalend tot de kringen der eenvoudigsten. Staatsman zonder eerzucht; leekenprediker zonder oppervlakkigheid; weldoener van wie Jezus' eere bedoelde, zonder hoogheid van hart. Wilt ge, nog een »roundhead" van den echten stempel. Israëliet zonder bedrog!

En dan DOEDES..... de pas ontlokene en dies nog weinig gekende..... met hem die dit schrijft te ziel aan ziel verbonden, om lofspraak niet partijdig te doen schijnen, en van wien daarom dit weinigje volsta: Doedes, de jonge man, die, zelfs aan zijn beste vrienden zich niet stoorend, alleen maar vroeg naar God; het hart vol kalmen ernst; aan zich zelven eer dan aan beginselen ontrouw; naar Groen's aard streng tot onverbiddelijkheid en toch tot week wordens teeder; een denker als weinigen; aan zijn Heiland in leven en sterven verbonden; in merg en nieren, naar de aard van ons volk het eischt, Gereformeerd.

Aan de naweeën van zulk een rouwe ontkomen we niet licht.

Om aangevuld te worden, is die gaping in onze gelederen te groot.

Reeds voor elke partij zou zulk een verveelvuldigd verlies voor langen tijd onherstelbaar zijn; en hoeveel te meer dan niet voor onzen groep?

Voor onzen groep, die er geen geheim van wil, en ook niet kan, maken, dat ze aan krijgsknechten overrijk, aan deugdelijke legerhoofden steeds zoo bitter arm was, en nauwelijks een enkelen man van talent en veerkracht vindt voor elk der posten, die ze heeft te bezetten.

Men weet het.

Ten plattelande schuilt onze kracht, en voorts onder de kleine burgerij in onze steden. Sterk waar nog het meest van den ouden volksgeest restte en Godsvrucht nog in waarde is, moeten we wel spaarzamelijk onze geestverwanten tellen in die andere kringen, die, door uitheemschen geest bezield, tegen den Gereformeerden volksaard ingaan, en óók nog van godsdienst, ja, maar van godsvrucht éérst schier nimmer gewagen.

Vandaar dat mannen van studie, van ervaring op Staatsterrein, van oefening en doorzicht, onder ons zoo zeldzaam zijn.

Ieder kind onder ons kent die zeldzamen bij name.

Zoo weinige zijn ze, dat ze te tellen de moeite nauw loont.

En als uit die zeldzamen er zoo zeldzaam velen, verrassend snel op elkaâr,

door den Beschikker over leven en dood worden weggenomen, is dit dan geen wenk, waarop te letten valt, een gebeurtenis, waarbij het: »wat wil dit zijn?" u met ernst op de lippen komt?

Of wijst ons dit opeenvolgend sterven van zoo uitnemende mannen niet op den Almachtigen God?

Op Hem, die, ja alles bestiert, maar wiens machtige hand toch in het afsnijden van zoo dierbare levens met verdubbeling van nadruk wordt gevoeld?

Op Hem, van wiens doen en majesteit ook op Staatsterrein niet te zwijgen, juist de eere en de kracht onzer richting is; mits 't geschiede niet om vroom te schijnen, veel min om de schare te vleien, maar tot verheerlijking van zijn Naam!

Welnu, krachtiger dan dat jaar kon er wel nooit een sprake van dien God tot ons Christenvolk uitgaan, dat ze niet op menschen, zelfs niet op de uitstekendsten onder menschen, hebben te vertrouwen, en eeniglijk hun hope zouden stellen op Hem!

Immers, ook dat geklag over het gemis aan groote mannen onder ons kan te ver gaan.

Zie, nu nam de Heer er nog een handvol weg!

Menschelijk talent!

Dáár hangt 't bestaan, daar hangt de toekomst onzer richting niet aan.

Komt de ure, dat we ver genoeg gerijpt zijn, om op een terrein ons te bewegen, waar groote mannen noodig zijn, Hij, de Heer, zal ze ons uit de bron zijner krachten doen voortkomen.

Hoofdvraag blijft het voor ons slechts, of de mannen, die in Nederland nog den naam des Heeren durven opnemen, en pal staan voor het recht onzes Gods, — ze mogen dan hoog, ze mogen dan laag geplaatst zijn, — persoonlijk in waarheid door een dorsten naar de eere Gods verslonden worden, en, alle menschelijke steunsel wegwerpend, geen triomf begeeren dan voor Hem!

Laat de wederpartijders dan op onze geringheid smalen, van »dompers" of »smalle gemeente", van »duisterlingen" of »lichtschuwen" reppend, ons kwetst, ons deert dit niet.

Veeleer grijpen we, naar ouden Geuzen-aard, in dezen smaad onze eere.

Dat we, aan lichtende starren zoo arm, nog zoo slag op slag, starren van eerste grootte door hooger hand zagen uitblusschen, en nochtans niet uiteen zijn gespat, is juist onze roem en onze glorie; voor u, die ons wegwenschtet, het voldongen bewijs van onze onuitroeibaarheid; voor ons, die bij de graven onzer dooden niet klaagden maar psalmen zongen, een profetie, dat we stand zullen houden, ook al ontviel ons ons laatste talent.

En toch sluite juist die hooge moed des geloofs den menschelijken overmoed buiten.

Wie in zoo hachlijk oogenblik het uiterste der omzichtigheid te veel keurde, zou schuldig staan aan roekeloosheid.

Is er dan ook iets, dat zich helder bij het licht van 's Heeren daden afteekent, dan wel de eisch, die ons, hoe hard ook, onvoorwaardelijk gesteld wordt: om, voor het minst aanvankelijk, ons terug te trekken uit den strijd.

Hoeveel daarbij van de reeds ingenomen positiën zal zijn prijs te geven, blijft voor nader onderzoek bespaard. Thans alleen de hoofdgedachte.

En die zij: een reculer pour mieux sauter; van den regeeringskring naar den volksgeest; een tijdelijk ons terugtrekken, om later met te beter gevolg uit te vallen; een nu schuilen in de tente, om straks te krachtiger in het open veld te staan; niet uit menschelijke berekening, maar uit geloof gehoorzaamd, uit gehoorzaamheid aan wat God, de Heer, ons in al wat Hij over ons bracht zoo kennelijk te verstaan geeft.

Een niet luisteren naar die stem zou zich bitterder wreken, dan zich nu laat voorstellen.

Niet aan uitzetting, veeleer aan concentratie door inkrimping, heeft onze richting behoefte.

Zelfs al wierd daarvan het gevolg een tijdelijk uitvaardigen van het decretum horribile, dan nog zal het ons beter zijn, zelf trouw aan onzen God, door zúlk een decreet voor een tijdlang vertreden te worden, dan, eigenwillig aan dien slag ontkomend, het spoor bijster te raken, waarop het licht onzes Gods steeds voor ons uit ging.

Vergeet niet.

In het open veld raakt onder het oorverdoovend krijgsrumoer zoo licht de stemme des gebeds en het fluisteren der broederliefde te loor!

In onze tenten voor een wijle teruggetrokken, kan dat gebed weêr bezield, die liefde weêr verwakkerd, en daardoor ons pogen weêr geheiligd worden.

En heiliging onzer richting, daarop, mannen-broeders! dáárop meest komt het aan! .

Laat dan vrij de conservatieven hun haspelend woordenspel voortzetten met 't Liberalistisch Nederland; laat Liberaal en Radicaal in kniebuiging voor den nieuwen leader een eenheid zoeken, die toch voorbijgaand, wijl gekunsteld en dies leugenachtig is; laat Socialist en Katholiek, elk op zijn wijs, de onderwerping van alle macht aan één hoogste macht op aarde zoeken; — wij zullen hen laten geworden, om hun gunst boeleerend noch voor hun tegenstand terugschrikkend; voor ons zelven steeds indachtig, dat we niet eigen inzicht te verwerkelijken, maar slechts Gods raad te dienen hebben; met het oog op onze dooden zelf steeds tot heengaan bereid. (5 Maart '77.)

---

18. Heemskerk, Van de Putte, Kappeyne.

I.

Omzichtigheid wil, dat ge ook met de positie van den tegenstander rekent.

Met het legercommando, dat tegenover u bevel voert, allereerst.

Immers, al naar gelang het tegen u gekeerde krijgsplan met genialen greep ontworpen of slechts met schoolsch overleg beraamd werd, zal in de hitte van den strijd de kans voor u hachlijk staan, of valt u een gemakkelijke overwinning te beurt.

En in dat opperbevel greep een hoogst ernstige wisseling plaats.

Heemskerk reed met zijn staf het conservatieve leger uit, zonder dusver nog in de vorming van een eigen leger geslaagd te zijn.

Van de Putte boog voor den man, die vóór niet lange jaren het Kabinet-Van de Putte gesloopt had.

En Kappeyne, dusver slechts guerilla-aanvoerder der Noordsche zouaven, werd niet door aanmatiging, maar door aanstelling in optima forma opperbevelhebber der liberalistische radicale partij.

Zeg zelf, dient op zulk een ommekeer van toestand niet gelet?

Over de feiten kan men het niet oneens zijn!

Althans niet te goeder trouw.

Van Heemskerk of zijn adjudanten wordt sinds lang in het conservatieve kamp spoor noch schaduw meer gezien

Zelfs niet ter sluiks of bedektelijk, noch bij middernachtelijk uur, maar met den trompetter voorop, in volle wapenrusting, toen het reeds tamelijk dag werd, reed de hooge stoet ter poorte uit!

Ditmaal was er geen verkleuringsproces, maar letterlijk: gedaanteverwisseling

In 't oog loopende, er op toegelegde, voor wie het betreurde schreiend droeve overgang van het terrein, waarop de ministereer verworven was, tot dat andere terrein, dat men zich koos voor het ministerieele graf.

Er ligt tusschenbeiden niet maar een grens, maar een afstand.

Wie van het ééne op het andere overtrad, hield op te zijn wat hij was of... was niet wat hij scheen.

Ons verbaasde zoo fantastische politiek geenszins.

Wat we tijdens het optreden van dit Kabinet schreven, bereidde er veeleer onze lezers op voor.

In onze eerste artikelen over den zin, die in het woord en de voordracht van dit Kabinet doorstraalde, hebben we van meet af, zoo in koloniale als binnenlandsche politiek, de volte face aangeduid.

Het optimisme van vele vrienden in de Kamer is, nu deze drie jaren, rusteloos door ons bestreden.

Zelfs als men ons te sussen zocht met het: duld dit, om voor de school niet alles te verspelen! hebben we eenerzijds de schouders opgehaald als ongeloovigen, en anderzijds tegen zulk een »'t middel kwanswijs heiligend doel" met ernste geprotesteerd.

Op niets zoudt ge aan kunnen! dus profeteerden we.

Alles zou ten slotte voor considerations of higher policy, gelijk het Kamerlid Van Lijnden het eens noemde, ten slotte zwichten moeten.

Zelfs de schoolquaestie zou geen bolwerk blijken.

Erger nog (en met een droef hart wordt 't neêrgeschreven), zelfs de man wiens woord van higher policy we daar aanhaalden, zou niet uit den stoet treden om zijn broeders te waarschuwen, maar,... beneveld door de stofwolken, meê voortrennen, al verder van u af.

Oordeel slechts.

De formatie van een centrumspartij is tastbaar mislukt.

Godefroy met zijn drietal: Van Naamen, Sandberg en Bastert, bieden voor zulk een partijformatie geen uitgangspunt.

Maar zelfs daardoor lieten Heemskerk noch zijn staf zich ophouden.

Desnoods zonder leger, gelijk thans, in het open veld staan, nu stampend met den voet of er ook een leger uit den grond wil opkomen; dan roepend met veel misbaar of er ook een leger van de linkerzij wil overloopen; zelfs, ten einde raad, de eigen troepen, die men den rug toekeerde, nog opeischend dat ze volgen zullen; i. e. w. ALLES denkbaar, ALLES mogelijk geworden, wat radeloosheid, door stoelvastheid verergerd, maar in kon geven, en waarvoor slechts de Staatsman, die onverbiddelijk aan beginselen vasthoudt in de ure der verlegenheid wordt bewaard.

Vandaar de toestand, dien we om ons zien.

Al wat streng conservatief is in de Kamer, tegen het conservatieve Kabinet in vollen opstand.

Wat Roomsch in den lande is, van dit, meest uit Roomschen invloed geboren Bewind, vervreemd, niet zonder wrevel en bitterheid!

Heel de conservatieve pers, zoo in haar Haagsche en Amsterdamsche bladen als in haar provinciale bladekens, soms zacht, dan fel, maar onder beide vormen even beslist bestrijdend wat het Ministerie-Heemskerk in zake de onderwijs-quaestie (zijn raison d'être, althans eenige oorzaak van zijn bestaansverlenging) ter elfder ure inzond.

Te voorbarig!... fluistert men ons toe.

Of, eilieve.... laast ge dan het ontwerp-Kieswet niet.

Zijt ge wel zoo zeker dat gij u niet vergist?

Kon het ook niet zijn, dat al wat u afval toescheen van eigen beginsel, slechts het u te behendig spannen van de strik ware, waarin, zoo straks, (indien gij het nu maar niet bederft) het wilde radicale monster gevangen wordt?

Weet ge dan niet, dat Heemskerk in zijn hart ook u, maar veel feller og de radicalen haat?

Hebt ge dan niet gelet op de benoemingen?

Volgde er dan niet altijd op een zwenking naar liberale zijde straks een gedeeltelijke ommekeer; om opspraak te mijden, niet te ver, maar toch ver genoeg, om u voeling te geven van wat door al dezen zig-zag in het eind der einden wordt beoogd?

Is er, in steê van voor blaam, geen oorzaak voor lof?
Manoeuvreerde Heemskerk, wel bezien, niet meesterlijk?
Ja, 't is stout gezegd, maar is zelfs zulk een voordracht in zake onderwijs, door zulk een kieswet gevolgd, niet het nec plus ultra van weêrgaloos partijbeleid?
Ter verschalking van den radicaal bijna zeker — mits ook gij trouw blijft — doeltreffend?

. . . .

Op die voorspiegeling herhalen we slechts ons: »alles mogelijk!" van straks.
Alles mogelijk.
Dus ook dat zoo hoog spel, door verlegen politiek, met de dierbaarste belangen gespeeld zou worden!
Maar of dat, stel het ware zoo, ons tot nogmaals wachten, ons tot een op-zien-komen spelen, ons tot tempering van ons strenger oordeel althans, bewegen kan?
Geen oogenblik!
Op zulke kronkelpaden zal, ook al koos dit Kabinet ze, ons anti-revolutionair vaandel, zoolang er nog geesteskinderen van Groen onder ons zijn, nimmer worden gezien!
De zegepraal onzer beginselen beoogen ook wij, mits uit Gods hand, d. i. in den weg van trouw en oprechtheid, en nooit uit hand van menschen, zoo in hun schatting dat eêlste goed soms deel van den prijs kan zijn.
Vandaar reeds eergisteren onze vraag: had dit Kabinet nog het zedelijk prestige, noodig om zulk een ingrijpende Kieswet in te dienen?
Een vraag, noch toen noch nu toestemmend door ons beantwoord.
Neen.
Liever nog helpen we, voor ons aandeel, met voorbedachten rade, een spel, dat, ook ons ten nutte, (immers zoo 't gespeeld wordt) bijna gewonnen ware, hopeloos bederven, dan dat we, na spelwinning, ons het vertrouwen voelden ontzinken op den zegen onzes Gods!
Diensvolgens doen wij alsof er geen spel gespeeld, maar met oprechtheid gehandeld wordt.
Vatten we als ernstig gemeend op:
èn den tegenstand der Conservatieve Kamerleden;
èn den tegenstand der Conservatieve Pers;
èn den tegenstand der Regeering tegen het »gelijke recht voor allen op schoolgebied."
En achten we mitsdien alleszins juist de voorstelling, in den aanhef van dit artikel gegeven:
dat Heemskerk partijhoofd zonder partij;
Heemskerk's oude groep een partij zonder hoofd is geworden;
en dat derhalve ónze maatregelen èn in de pers èn bij de stembus dienovereenkomstig behooren genomen te worden. (6 Maart '77).

II.

»Van de Putte boog voor den man, die vóór niet lange jaren het Kabinet-Van de Putte hielp sloopen."
»En Kappeyne, dusver slechts guerilla-aanvoerder der Noordsche Zouaven, werd, niet door aanmatiging, maar door aanstelling in optima forma, opperbevelhebber der Liberalistisch-radicale partij."
Ook hier, naar ons voorkomt, over de feiten geen verschil.
Van de Putte heeft zich eenmaal — reeds werd het deel der historie — als partijhoofd opgeworpen.

Niet bij ontstentenis, veeleer ter bestrijding, van den destijds nog oppermachtigen leader.

Thorbecke's halsstarrig Conservatisme op Koloniaal terrein leende aan zoo stout een optreden, toen het Koloniaal probleem nog schier al der Liberalen politiek was, zoo al niet de bekoring van den heldenmoed, dan toch den roep van zelfstandigheid, — een bij Thorbecke in zijn volgelingen veel minder dan door Groen geschatte deugd.

Niet den Staatsman, maar de Koloniale specialiteit, schoof Thorbecke's onverzettelijkheid in Van de Putte op den voorgrond.

Zoolang hij tegen Thorbecke oppositie voerde, een gewenschte; reeds toen hij zelf op moest treden, een hinderlijke; nu de koloniale quaestie zelf van het tapijt raakte, voor Van de Putte's invloed een veelszins doodelijke omstandigheid.

Als opposante heeft Van de Putte geschitterd. Zoo ter snede en vloeiend was zijn woord. Zoo warm een overtuiging sprak er in die kloeke, altijd frissche, nooit schoolsche, nooit afgemeten taal. Als een opwaken op een dodenhof was zijn verschijning te midden dier schimmen van Staatslieden, waartoe Thorbecke zijn volgelingen verneederd had. Bij Van de Putte was het leven; zijns het enthousiasme dat meêsleept; hoe kon het anders of in dien autodidakt op de volkstribune moest wel, door wie minder nadacht, de leader voor onze volkspolitiek worden begroet!

Maar reeds toen het aan regeeren toekwam, keerde dit rad der fortuin op bedenkelijke wijs.

Denk slechts aan het schraal talent, dat beide malen aan de ministerieele tafel naast hem blonk. En erger nog dan dit, aan het volslagen gemis van politieke bekwaamheid, dat tot twee malen toe zijn ambtgenooten kenmerkte.

Toch moest er politiek zijn; want zonder dit wat heete toekruid, laat zich geen ministerieele tafel dekken.

En dit nekte Van de Putte; want toen hij geen anderen vond om naast hem politiek te spelen, moest hij wel zelf ten offer komen; en, met een zucht op de lippen zijn koloniale leest op zijde werpen, doen wat hem noch aangeleerd, noch aangeboren was: zich poseeren als, in naam der Liberalen, toongever der generale politiek.

Dit verzwakte.

Al ontwikkelde de nood, op soms bewonderenswaarde wijs, in den genialen man een talent, dat hem vreemd was, toch keerde zich blijkbaar de stroom tegen hem.

Tegen dien stroom viel niet op te roeien.

Vooral niet, toen Thorbecke eindelijk wegviel; de mindere goden op der liberalen Olymp, uit reactie tegen zoo lange gedweeheid, in het eerst schier doelloos, uit louter moedwil, aan het muiten sloegen; en onder die muiters o. a. de man van de »doode vlieg", Mr. Levy's cauchemar, loskwam. Zoo sloot Van de Putte zijn eerste Kabinet zwakker dan hij het opende; trad in zijn tweede Ministerie nog minder sterk dan hij 't eerste verliet; en scheen, toen het tweede, wijl reeds onbewoonbaar verklaard, nauwelijks de moeite van het sluiten loonde, zelfs aan zijn kolonialen roep een afbreuk te hebben gedaan, waarvan eerst van lieverleê zich de afmeting toonde.

Denk aan Atjeh!

Wij noemen den naam van Atjeh slechts. Commentaar op de in dien naam besloten aanklacht, is nu althans volstrekt overbodig.

Aldus gleed Van de Putte in twee stadiën langs de hem noodlottige helling af.

De koloniale specialiteit kon geen toongever blijven, toen Koloniën ophield de specialiteit der Liberalen te zijn.

En, médecin malgré lui; zijns ondanks gedwongen, om, man van Koloniën, ook man van Staatsbeleid in algemeenen zin te zijn, faalde hij niet slechts in zijn algemeene politiek, maar liet zich zelfs op koloniaal terrein een voor altijd onvergeeflijken misslag ten laste komen.

Toen Atjeh's Kraton viel, was niet de Atjehnees — dat bleek — maar te erger Van de Putte geslagen.

Sinds dien tijd gaf Van de Putte ongetwijfeld blijk van zeldzame zelfbeheersching en koel overleg, maar den toestand beheerschen kon hij niet meer.

Het ideale levensdoel: vrijmaking van Insulinde, was bereikt; reeds lang eer voorbijgeschreden; en een tweede levensdoel kiest men zich niet licht.

Dit maakte zijn optreden zwevend; zijn woord kort en stroef; zijn toekomst hachelijk.

Werwaarts zou hij zich wenden?

Het jonge radicalisme had een leader; de oude garde zwenkte eer rechts dan links; het vrije liberalisme van den echten stempel was op 't Binnenhof al zwakker vertegenwoordigd; — en toch, voor een commando hebt ge troepen noodig!

O, had Van de Putte toen nog den moed gegrepen, om, ziende hoe door jongere radicalen het echte liberalisme in de uitheemsche idée van een on-Nederlandsche Staatsalmacht dreigde gesmoord te worden, de vaan der vrijheid hoog, hoog de banier van onzen volksaard, en daardoor den liberalistischen naam in eere te houden; wie weet, zoo niet in dan toch buiten de Kamer, zou zijn taal nogmaals weêrklank hebben gevonden, en Van de Putte, in de rol van het enthousiasme, — opposant, geen Regeering; voor een idée en voor geen partijdoel strijdend, — nogmaals de man op zijn plaats zijn geweest!

Dat hij, in steê van dezen moed te vatten, de vlag streek voor den ondermijner van zijn tweede Kabinet en boog voor Kappeyne, is wat ons èn om den persoon van Van de Putte, èn om de gevolgen van dien stap voor onzen politieken toestand, smart.

Kapitein-af, loods door eigen keus geworden, is Van de Putte wel van het in zee brengen meester, maar niet van de koers die het in zee gebrachte schip straks neemt.

Dat zal de kapitein dan wel beslissen, en, tenzij men hem, de loods, nog tijdig op den kotter afzet, moet hij dan naar kaptein's believen meê.

Tragisch einde van zoo schoon begonnen loopbaan!

Onverdiend?

Indien Van de Putte dusver ooit Staats-absolutist was, en dies het zedelijk recht bezat om met Kappeyne saâm te gaan, dan ja.

Maar zoo, wat we beweren, Van de Putte dusver met al de energie van zijn manlijk hart het Staats-absolutisme verfoeid heeft, dan niet.

Dan niet onverdiend!

Wijl dan zijn kniebuiging niet slechts een strijken van de vlag voor keuriger talent, maar een prijsgeven van beginsel zou zijn. In zedelijken zin — immers ook naar zijn oordeel — een misdrijf te achten, dat nooit straffeloos wordt gepleegd! (9 Maart '77.)

III.

Eindelijk:

»Kappeyne, dusver slechts guerilla-aanvoerder der Noordsche Zouaven, werd niet door aanmatiging, maar door aanstelling in optima forma, opperbevelhebber der Liberalistisch-Radicale partij."

Zóó althans lekte het uit; — zonder tegenspraak te ontmoeten.

Zich reorganiseeren zonder Kappeyne, ging niet, wijl hij er de facto nu eenmaal zat.

»Tegen Kappeyne" ging nog minder, wijl hij daarvoor hun te mansch was.

Zoo schoot er, voor wie een organisatie tot élken prijs begeerde, wel niet anders dan »onder Kappeyne" over.

»Exit Thorbecke, Enters Kappeyne!" gelijk we de wisseling van bedrijf in het komisch spel, reeds vóór drie jaren, karakteriseerden.

Toen, dat men het reeds aan zag komen.

Nú voldongen feit!

Tot stand gekomen na overwinning van tweeërlei tegenzin.

Aan den kant der Liberalen van hun weerzin tegen Kappeyne's »dollemans-politiek."

En aan Kappeyne's zij van zijn weêrzin tegen verhuizen van schuins tegenover, gelijk hij nu zit, naar onder den troon 1).

Wel doen alle Liberalen niet meê!

B. v. Mr. Levy niet; en de schrijver uit de Arnhemmer óók niet.

Zij juist niet, die, wijl te goed van oog om niet te zien, en te vrij man om zich te laten blinddoeken, het zeggen dorsten zooals het is.

Edoch, die spelbrekers moeten dan maar aan wal blijven staan, om (het Dagblad tot hartsterkend leedvermaak) in zich zelf voort te pruttelen

Men kan toch, in ernst, niet vergen, dat om hen de expeditie naar het Regeerkasteel zou worden »afbesteld".

En zie, met die exceptie van de duc-d'alven los gekomen, steekt, »kaptein en loods" aan boord, de bontbemande vloot, — naar het Land van Belofte koers zettende, — onder het hoerah-roepen der joelende slampampers, in zee!

Onnoozele, die nog wanen dorst, dat het liberalistisch land (na studie van straks dertig jaren) dan toch te goed, zoo al niet weten, immers instinctmatig voelen zou, wat eisch van het liberale leven is, om zich zoo, zonder slag of stoot, door de absolutisten te laten overrompelen.

Althans de leidslieden zouden »onraad" hebben geroepen!

Voor het minst de liberalistische pers!....

Hoe ge u misrekendet!

Veeleer drijft men (die pers het hardst) den spot met uw ergernis over zoo stuitend spelen met wat op politiek terrein het keurgesteent onder elks kleinodiën moest blijven!

Hoor maar, wat olie men ter stilling van uw klacht in het vuur van uw toorn werpt!

»Het is, zoo fluistert men u in 't oor, slechts een proefneming!"

»En.... Van de Putte houdt een oog bij hem in 't zeil!"

»En.... vijf gecommitteerden zien hem op de vingers."

En — wat alles afdoet — hij zelf, Kappeyne, is geen ernstig man. Wat rept ge van absolutist. Dat berucht program was slechts een inval van dien morgen. Doctrinair is hij niet Let op wat we u zeggen: Wat toegeven zullen we, ja, maar hij ten slotte nog 't meest.

. . . .

Schande over u, o Liberalisme in Nederland, dat ge, den man van het woord duchtend (hem kiezend tot uw hoofd) op gebrek aan ernst in dien man uwer keus speculeeren durft!

Wee het politiek getimmert, dat op zúlk een onzedelijk fondament wordt opgetrokken!

We voegen er bij:

Arm vaderland, waar zulk rococo-bouwen nog door de toongevende pers wordt geloofd!

Maar of we, met zóó kras te spreken, dan toch niet overdrijven?

Of Kappeyne dan wel zóóver van het Liberalisme af staat?

En of, ook waar schakeering dient toegegeven, niet op eenheid in de hoofdtrekken te rekenen valt?

. . . .

Ons dunkt: al naar ge 't neemt.

Indien ge met »hoofdtrek" het politiek beginsel bedoelt, dan neen. Zoo daarentegen het politieke vraagstuk van den dag, dan wel.

---

1) In de Kamer zitten de Ministers onder den troon.

Immers:

In de schoolquaestie, sinds jaren hoofdgerecht van onzen politieken disch, had het Nederlandsch Liberalisme, (reeds sedert 1857 feitelijk, en sinds nu een drietal jaren óók openlijk) haar eigen beginsel, uit vijandschap tegen de reactie van het historisch Christendom, voor het beginsel van den absolutist uitgeruild.

Te dien opzichte maakt derhalve ontrouw aan eigen overtuiging, sinds jaren her, het Liberalisme met Kappeyne homogeen.

Maar zoolang ter beoordeeling van politieke partijen, door ernstige denkers, naar haar uitgangspunt eerst, — allereerst naar den karaktertrek van haar streven, — zal gevraagd worden, moet de identiteit tusschen absolutisme en Liberalisme ten stelligste worden ontkend.

We weten wel: men kan alles gelijk redeneeren.

Op het lijdzaam papier, niet zonder ophef, den volke beredeneeren: dat Gereformeerd en Clericaal, dat Roomsch en Protestant, dat neutraal en algemeen godsdienstig, dat vrij en onvrij, waarom ook niet dat licht en donker, wat witte en wat zwarte verwe draagt, in dieperen zin één is.

Zoo wordt voor onze huidendaagsche philosophen ten slotte alles 't zelfde.

Die identiteits-philosophie gaat ver!

Indien we daarentegen, door zóó halsbrekenden denktoer niet verlokt, op vaster bodem blijven staan, bij gemeenschappelijken afkeer van het Christelijk leven, de levensbeschouwing van den Liberalist en van den absolutist vlak tegenover elkaâr.

Even scherp tegenover elkander als vrijheid en macht, als het individu en de Staat, als het laisser aller en de toeleg om elke levensuiting te beheerschen.

De liberalist van '48, en sinds, was op bevestiging en verovering van persoonlijke vrijheid; op veiligstelling van het individu; dies op beperking van Staatsbemoeiïng uit; kon krachtens dat beginsel »bezuiniging" tot leus nemen; optreden tegen militaire uitgaven; en uit reactie saamgaan met den Katholiek.

Den absolutist daarentegen vindt ge op tempering der zoo 't heet ontaardende vrijheid bedacht; vóór den Staat tegen het individu partij kiezend; steeds breeder den kring der Staatsbemoeiïng uitzettend, en daarom hooge cijfers in zijn budget breede kaders voor zijn leger voerend; en, wijl men zijns gelijke 't minst makkelijk draagt, den absolutistischen Roomsche tegenstaande met al de hartstocht van zijn politiek geloof.

De Liberalist kwam over uit de Fransche school; de Absolutist is van Duitschen oorsprong.

Zich bewegend op de lijn, die van den vrijen wil naar de volkssouvereiniteit voert, de een; van wilskracht u naar Staatsalmacht leidend, de ander; van den zedelijken rechtsstaat beiden met even diepen weerzin wars.

»Dan moeten de minderheden maar onderdrukt worden!"

»Indien ik ooit den weerzin (tegen het minister worden) overwinnen kon, het zou zijn om dien tegenstand te breken."

In deze classiek geworden Kappeyne-leuzen kwam, beter dan in heel het schoon program, de verborgen ader van Kappeyne's streven aan het licht.

De Liberalist doet niets dan beperkingen voor de vrije beweging wegnemen; maar een absolutist, een man als Kappeyne, vindt ge, als de athleten van ouds, steeds, tuk op macht, aan het breken van tegenstanden, aan het worstelen, aan het ter aarde werpen, aan het onderdrukken van wie tegen staat.

Hij kàn niet anders.

Dat is zijn aard.

Aldus eischt het zijn levensbeginsel.

Dusdoende kan hij nog de »goedigheid" en de »jovialiteit" zelve blijven.

A la Bismarck!

En nu ten slotte de vraag: Of zulk een man ons, antirevolutionairen, zoo onwelkom is?

In zóóver als het tweede stadium der ziekte dichter dan het eerste bij de genezing kan liggen, zeker neen!

Bovendien, er zijn aanrakingspunten.

Kappeyne wil, wat wij reeds in 1874 beoogden, algemeene Grondwetsherziening; eenig afdoend middel ter ontkoming aan het alle veerkracht verlammend statu quo.

Tegen den Catechismus van Rousseau is Kappeyne minstens even sterk gekant als Stahl of Groen.

Op het stuk van het kiesrecht gaan we bijna saâm.

Handhaving van het gezag, niet als politiemaatregel, maar om des beginsels wille, staat ook in onze banier.

Verlaging van het Staatsbudget tot een kruideniersrekening kan ook in onzen smaak niet vallen.

Anti-militaristen zijn we zoomin als hij.

Eindelijk: voor de belangen van de lagere standen wenscht niemand onzer in ijver voor hem onder te doen.

Bij deze aanrakingspunten komt nog een andere voorkeur, die Kappeyne o. i. boven den liberaal van den vorigen dag voor ons uit heeft.

De liberaal koos voor het Modernisme tegen de Orthodoxie partij.

De absolutist, voor wie alle geloof in dit ééne: »ik geloof aan menschelijke wilskracht en aan den almachtigen Staat" onderging, is tegen de modernistische halfslachtigheid van heeler harte gekant en daarom van de besmetting der orthodoxen-vrees verre.

Eerst aan het stuk der consciëntie-vrijheid toegekomen, openbaart zich al het diepgaand verschil, dat ons rechts en links van elkaâr stoot.

De consciëntie, d. i. de openbaring van een onmiddellijk uit God in het hart gewelde macht, kàn uitteraard voor hem, die alle geloof aan het bovennatuurlijke verwierp, niet bestaan.

Slechts een sfeer van zedelijk leven kent hij.

Dat zedelijk leven alleen in den zin van het recht.

Dat recht als door den Staat bepaald en door den Staat u toegemeten.

Op dat terrein zijn Kappeyne en wij derhalve geboren en gezworen tegenstanders, en moet òf in zijn geest òf ten onzen voordeele op het politieke slagveld het pleit worden beslist.

Maar, zelfs met het oog op dat critiekste strijdpunt, geven we aan den verklaarden tegenstander boven den bedekten ondermijner voorkeur.

Onze liberalisten poogden, met consciëntie-vrijheid hoog in het vaandel, nochtans onze gewetens geweld aan te doen.

De absolutisten, min vervaard, wijl wetend wat ze willen, waarschuwen u althans eer ze de hand aan u slaan.

Ons dunkt dit laatste verkieslijk.

Het zal den strijd wel banger, den druk wel benarder, het blijven dienen van het gezag wel pijnlijker maken.

Maar het proces rijpt dan toch.

De spraakverwarring neemt een einde.

En last not least: op aaneensluiting van allen, die Gods Woord liefhebben, komt gereeder kans. (12 Maart '77).

IV.

Vierderlei is de slotsom, waartoe de verkenning van het vijandelijk terrein ons noopte.

1°. De hebbelijkheid, nog velen onzer eigen, om Conservatieve Kabi-

netten als redders in den nood te begroeten, leert Heemskerk's tweede Kabinet ons voor goed af

Dusver is wat toon gaf onder ons Christenvolk nog schier immer voor de Conservatieve verleiding bezweken.

Gelijk Van Rappard-Van der Brugghen in 1856, zoo scheen Heemskerk-Van Zuylen in 1866, en evenzoo nogmaals Heemskerk (nu niet meer aan Van Zuylen maar aan Van Lijnden gekoppeld) ons een profetie van beter dageraad te zijn.

Om Van der Brugghen hoopte men op Van Rappard. Tegen Heemskerk I zag men in Van Zuylen waarborg. Op Heemskerk II meende men om Van Lijnden's wille onvoorwaardelijk te kunnen vertrouwen.

Telkens scheen de ons aangeboden combinatie de vervulling van onzen wensch te zijn.

Elk dier drie malen werd, om het onwrikbaar vertrouwen in den Antirevolutionairen broeder, op de plooibaarheid van den Conservatief rekening gemaakt!

Rekening gemaakt met zulk een uitbundig gejubel, dat men in '57 Groen's oppositie afkeurde; in 1866 Groen alleen liet staan; en, althans in de Kamer, ten deele ook in de pers, nog in 1875 onze waarschuwing tegen da capo van vroegere teleurstelling als overdreven in den wind sloeg.

Te begrijpen was dit.

Als men jaren lang het Radicalisme, met zijn ijskoude logica tegen al wat den Christennaam draagt, ook in het Regeeringswoord, heeft hooren ijveren, schijnt het een verademing, als eindelijk de toon der welwillendheid jegens dien u heiligen naam terugkomt.

Bovendien: een andere keus dan tusschen een Radicaal en een Conservatief Kabinet was er niet.

En, wat immers elke onvoorzichtigheid vergoêlijkt, we hadden tot drie malen toe, in elk dezer Kabinetten, één der onzen; mannen van talent, en aan wier beginselvastheid te twijfelen, beleediging der broederliefde scheen!

Zoo hebben we dan tot drie malen toe, voor zooveel de groote meerderheid onzer geestverwanten aangaat, het Conservatieve Kabinet bij de stembus zijdelings en in de Kamer rechtstreeks gesteund; en stonden we dus mede voor de zedelijke gevolgen van het Conservatieve exploit verantwoordelijk.

Voortaan mag men dit ondenkbaar achten.

Herhaling van de tot driemaal toe begane onvoorzichtigheid zou van nu af schuldig worden.

Met het »driemaal is scheepsrecht" slaan we, de uitkomsten voor oogen, elk aanzoek om medewerking voor de toekomst onvoorwaardelijk en onherroepelijk af.

Die uitkomsten toch zijn geen andere dan dat het Conservatieve Kabinet:

a. tot drie malen ons een onzer beste mannen ontstolen heeft; zoo nu weêr Van Lijnden!

b. tot drie malen toe, eens in het zaâl, met onze bede om recht den spot dreef;

en *c.* tot drie malen toe heraut werd van een nog erger, wijl steeds meer radicalistisch Kabinet.

2. De schijneenheid, door den zoen van Kappeyne en Van de Putte op liberaal terrein verkregen, moet als onzedelijke combinatie betreurd.

Wie dupe is, blijve thans onbeslist.

Vast staat, dat èn Van de Putte, èn Kappeyne, elk voor zijn aandeel, de verantwoordelijkheid van het onzedelijke in deze combinatie te dragen hebben.

Bij beiden was het — al bepalen we den graad van toerekenbaarheid niet — een prijsgeven van iets, dat hun heilig moest zijn, ter bereiking van een willekeurig gekozen doel.

Verwonderen doet ons deze transactie niet.

Wie den Almachtige niet tot steunpunt, óók voor zijn politiek, koos, moet wel, op resultaat belust, zelf de hand slaan aan de verwezenlijking zijner denkbeelden.

Dat dweepen met »de kracht van een beginsel", met de »logica van de gedachte", met de »werking van het ideaal", hoe heerlijk ook waar we in de trouwe Gods gelooven, lost zich, bij ontstentenis van dit geloof, in de ijdelheid der klanken op.

Waar geen geloof is, is haast.

Haasten om er te komen, eer anderen u verdringen.

Er te komen zóó, dat ge zelf niet slechts den bezaaiden akker, maar ook de velden wit om te oogsten aanschouwt.

Zoo heeft dan ook nu weêr transactie boven waarheid gegolden. Heeft men, wat partijen waren, in een allegaartje saâmgesmolten. En is men van de ideale Staatkunde, om maar macht te hebben, weêr afgedaald naar de banale politiek.

3. De schoeiïng onzer Staatspartijen op nieuwe leest, sinds lange jaren het parool voor politiek herstel der natie, werd èn door Heemskerk's èn door Van de Putte's èn door Kappeyne's handelwijs op nieuw, tot schade van het zedelijk karakter onzer staatkunde, voor onbepaalden tijd verschoven.

Het gehaspel tusschen conservatieven en liberalen mist al wat verheffen kan. Put de kracht onzer Staatslieden uit. En verveelt de natie.

Wijl het innerlijk onwaar is.

Eenmaal aan het bewind, doen beide ongeveer hetzelfde.

Verschil van beginsel kent men wel bij de stembus, maar niet in de Kamer.

Op de keper bezien, blijkt Groen's »twee loten op den éénen stam der revolutie" nog altijd onverbeterlijk!

Een strijd om 's lands belang wordt u voorgehouden (en eenmaal was het dat ook); maar in de werkelijkheid vindt ge slechts een worsteling om persoonlijken invloed.

Der Conservatieven en der Liberalen oorlog is reeds lang op weg, een traditie zonder inhoud te worden, waaraan in de Kamer nog bij de Afdeelings-verkiezingen, bij de stembus nog door de Kiesvereenigingen, maar in den lande door niemand meer geloofd wordt

Het onzedelijke, en dus verlammende, dat in bestendiging van zulk een onwaren toestand lag, inziende, had men dan ook van alle zijden om transformatie, door vorming van een centrumpartij, geroepen.

Wat niet ééns was, kon dan scheiden; saâmsmelten wat metterdaad bijeen hoorde; een zedelijke veerkracht in de plaats treden van een ontzielende wijl conventioneele politiek.

Tot dat doel meê te werken, was derhalve plicht voor elk man van ernst. Mitsdien voor elke partij, die door den invloed, waarover zij beschikte, het naderen van die betere toekomst vertragen of bevorderen kon.

Dus ook voor de liberale en radicale leaders. Ook voor de onder hen staande partijen.

Daar ging het dan ook heen.

Kappeyne's oppositie tegen Van de Putte, droeg, evenals Van de Putte's strijd weleer tegen Thorbecke, uit dat oogpunt bezien, een zedelijk karakter, en moest, niet uit leedvermaak, maar om der waarheid wille, ook door onze pers worden toegejuicht.

De groep van zeventien radicalen, die zich al meer van de liberalen afscheidde, was voorbode van betere dingen.

Oók de Conservatieven splitsten zich.

Zelfs deden de oud-Liberalen, onder Godefroy, een merkbare schrede achterwaarts naar een eigen standpunt.

Men voelde: Er stond ommekeer op til.

Bijna was men er!....

En zie, — aan zoo schoone verwachting slaat het liberalistisch vergelijk nu weêr op eenmaal den bodem in. Bederft weêr voor lange jaren ons staatkundig leven. En dwingt óns, met alle overige groepen, op rails te blijven staan, waarop we niet verder kunnen; alleen wijl het den wisselwachters goeddacht, op eens tot sluiting van het wisselspoor over te gaan!

4°. Ook door deze, in vollen zin betreurenswaarde gebeurtenis, wordt de Antirevolutionaire partij tot een tijdelijk zich terugtrekken, niet als blijk van moedeloosheid, maar ten bewijze van haar geloofsmoed, gemaand.

Door het vallen van »den veldheer van ons legerken" is uw taak veranderd van aard.

Van luisteren zijt ge tot spreken; van zien doen tot zelf doen; van volgen tot zelfstandig optreden, door het heengaan van uw leader geroepen.

Maar juist voor zoo sterken overgang is een overgangstijd voor elk onzer onmisbaar.

Reeds uit dien hoofde dus was terugtrekken u ten plicht.

Dat ge »zonder leader" den strijd, althans de eerste jaren, hebt voort te zetten, maande u minstens even dringend tot omzichtigheid.

Wat, ook bij gebrek aan eenheid in het commando, een door het geloof bezielde groep van helden en heldinnen vermag, heeft, zoo ooit, ook onze Republiek tegen Spanje, ons Gereformeerde volk eertijds tegen zijn belagers, getoond.

Maar voor zulk een strijd is kalmte, is bezinning, is geloofssterking noodig.

En daarom riepen we ook uit dat oogpunt het naar uw tenten! zoo al niet naar uw haardsteden! u toe!

Dat we »onze dooden" in zulk een getale uitdroegen, bleek ons een wenk van 's Heeren wege, die even sterk van 't oogenblikkelijk resultaat naar stiller geloofswerkzaamheid terugwees.

Ons kader werd te droef van alle zijden verbroken, dan dat in zulk een ontreddering op te trekken, niet tot verwarring, en dus tot nederlaag, leiden moest.

Gelijk men aan het sterfhuis ook na het weer ontsluiten der luiken nog de gordijnen hangen laat, zoo scheen ook ons door zoo verveelvuldigde rouwe, indien al geen volstrekte ruste, dan toch een gedeeltelijk terugtrekken in eigen kring, door wat zoo diep ons aangreep, geboden.

En nu — tot geen ander resultaat leide ons ten leste de verkenning, die we ten slotte ondernamen, nu niet op eigen, maar op vijandelijk terrein.

Nu het saâmgaan met de Conservatieven zelfs den conservatiefsten onder ons voor goed verleerd is, viel voor stembus-overijling elke gangbare verontschuldiging weg.

Nu de nieuwe formatie der Staatspartijen weêr voor langen tijd verschoven werd, kregen we voor transformatie in eigen boezem vrije uren.

Nu de zedelijkheid op politiek gebied al meer te loor ging bij andere partijen, werd opscherping van de plicht der moraliteit bij eigen geestverwanten te strenger geboden.

Eindelijk: nu Kappeyne's admiraalsvlag ons een Armada op onze kust dreigt te werpen, ware het te ver vooruitwagen van ons weerloos smaldeel in strijd met alle regelen der kunst. (14 Maart '77).

---

19. Wat mag en niet mag?

Zedelijkheid is onverbiddelijk vast te houden aan datgene wat door onze innigste overtuiging als het ware, goede en schoone erkend is. Derhalve onverwinnelijk geloof in zijn beginselen en onkreukbare trouw, waar die beginselen in het spel zijn.

Hieruit vloeit voort dat de Liberaal niet steunen mag wat de Roomsche wil, niet eeren kan wat wij beoogen.

En zoo ook, dat wij op onze beurt aan onzedelijke handeling schuldig worden, zoo dikwijls we steun bieden aan de door ons afgekeurde beginselen van Rome, van de Revolutie, van het Conservatisme.

Aan dien eisch is de laatste jaren niet voldaan. Zoo de Roomschen als de Antirevolutionairen hebben, door schijn misleid, wel ter deeg de beginselen van het

Conservatisme gesteund, en hier door het zedelijk bankroet der Conservatieven op schade voor eigen beginselen doen uitloopen.

Hieruit vloeit de vraag voort: Kan er van samenwerking, mits men den eisch der zedelijkheid eerbiedige, tusschen staatkundige partijen met uiteenloopende, elkaar uitsluitende, beginselen sprake zijn?

Ons antwoord luidt: In den regel niet. Wel bij manier van uitzondering.

Ook de aard dier uitzondering eischt intusschen nadere omschrijving.

Met die uitzondering is niet bedoeld, een stelselmatige samenwerking ter omverwerping van een Kabinet.

Ook niet, een aaneensluiting der gelederen ter bestrijding van een gemeenschappelijken vijand.

Evenmin, een blijvende verbintenis ter verkrijging van een practisch resultaat, zoo trouw aan beginselen u bedreigt met nederlaag.

Die uitzondering doelt slechts op één enkel, scherp te begrenzen, omstandigheid.

Samenwerking tusschen uiteenloopende staatspartijen doet dan alleen aan den eisch der zedelijkheid niet te kort, zoo op eenig bepaald punt van staatsbeleid door allen een zelfde wijziging van den bestaanden toestand verlangd wordt, mits die samenwerking zich niet verder dan dat éene punt uitstrekke, en ophoude zoodra het beoogde doel is bereikt.

Stel. Liberalen als Pierson. Conservatieven en Roomschen waren het met ons eens, dat Artikel 194 vallen moest, het zou dan met geen enkelen eisch der zedelijkheid in strijd zijn, zich over de formuleering van den eisch te verstaan, en, gelukte het daarin eenstemmigheid te vinden, openlijk aan de stembus saâm te werken, om dit doel onverwijld te bereiken.

En zoo ook, ijveren Radicalen, Conservatieven en Roomschen met ons tegen het bestaande kiesstelsel, dan belet wederom niets dat men ter verkrijging van dezen gemeenschappelijken wensch kracht bij kracht voege en vereenigd tegen de Kieswet optrekke.

Onzedelijk daarentegen is een samenkoppeling van minderheden voor onbepaalden tijd en voor den algemeenen gang van het Staatsbeleid.

Rome is tegen, wij zijn voor Scheiding van Kerk en Staat. De Conservatieven zijn tegen, wij voor vrijmaking onzer Koloniale bevolking van geldelijken druk. De Radicalen zijn tegen, wij voor het fondeeren van den Staat op beginselen, die God belijden. Hoe wil men nu zonder ontrouw aan zijn beginselen en dus zonder onzedelijk te worden, twee of meerdere dezer partijen saâmsnoeren, om, al naar het voorkomt, over deze veelsoortige vraagstukken te beslissen.

Zelfs mag zulk een samenwerking, ook al richt ze zich op één bepaald punt van staatsbeleid, nooit op loutere ontkenning en bestrijding rusten. Het is niet genoeg, dat de Conservatieven en Rome met ons tegen de Schoolwet zijn. Niet slechts waart e g e n, maar ook waarv o o r men strijdt, moet duidelijk omschreven zijn.

Drie voorwaarden derhalve.

1. Moet er zijn een duidelijk aangewezen punt van Staatsbeleid, waarvoor men samenwerking wenscht.

2. De samenwerking moet zich tot dat éene punt bepalen en onverwijld na doelbereiking eindigen.

3. Wat door de verschillende partijen éénstemmig op het aangegeven punt begeerd wordt, moet vooraf, op een wijze die allen gelijkelijk bevredigt, duidelijk omschreven zijn.

Zulk een samenwerking mag. Elke andere is o. i. ongeoorloofd.

(5 April '73.)

---

20. Toen en Thans.

Een strijd tegen de overmacht is ons opgelegd! Toch kunt ge hem niet ontwijken. Uw beginsel is u te machtig. Met ons beginsel in uw hart, kunt ge aan

de overzij geen vrede houden. K o n d t ge er toch ruste vinden, slechts dit zou blijken, dat de u bezielende, de u leidende gedachte ons beginsel niet was.

Maar staat ge in dat beginsel, dan m o e t ge. Dan staat het niet aan uw keus, of ge met ons optrekken, of achter ons terug zult blijven. Dan moet ge het spoor volgen, waarin uw beginsel u drijft, en zoudt ge slechts door zedelijken zelfmoord u aan de heerschappij van dat beginsel ontworstelen kunnen.

En waartoe zoudt ge zulk een strijd ontwijken?

Ook afgezien van den onzekeren uitslag ligt in zulk een strijd iets verheffends. Ook al ligt ge onder, dan nog zal zulk een strijd meêwerken om den zedelijken dampkring te verfrisschen, en ons uit het Volk- en Kamer-onteerend spel van consideratiën der persoonlijke eerzucht en van angstvallige berekening en van onzedelijke vermenging terug te brengen naar dat terrein van mannelijke eer en zedelijke volkskracht, waar geen strijder geduld wordt, die niet uit toewijding aan het hoogere strijdt.

Dat maakte onze vaderen sterk, sterke het ook ons.

Vorm u van die vaderen toch geen onnatuurlijke, overspannen en zonderlinge voorstelling. Die »vaderen," wier naam heel een wereld eert, waren menschen van gelijke beweging als wij, met eenzelfde verleiding tot eerzucht, met eenzelfde neiging tot berekening, met eenzelfde zucht naar vrede in het hart.

En toch zijn ze van hun plaats gekomen, toch hebben zij tijdgenoot en nakomeling door hun krachtsbetoon verbaasd. Van waar dit? Wat heeft die eerzuchtigen alle eer bij menschen doen versmaden? Wat die angstvallig berekenende Hollanders er toegebracht om met den blinddoek voor de oogen op den vijand in te gaan? Wat die vredelustige lieden verkeerd en omgezet in een strijdlustige volkskern, die Castielje's beste voetvolk terugwierp?

Immers. Niets dan een beginsel dat in hen werkte, een beginsel, dat hen te machtig was, een beginsel dat in hen t e g e n h e n overmocht.

En wat wil dat zeggen: een beginsel, dat hun te machtig was? Wat anders, dan een dringen en drijven van 's Heeren Geest in hun binnenste, het worden van Gods stemme als een vuur in hun beenderen, waarvoor ze het ten leste moesten opgeven, en vaak huns ondanks zwichtten.

Welnu, diezelfde strijd, zij 't ook onder anderen vorm, roept ons ook thans uit onze lauwheid op.

Toen: S t r ij d v o o r g e w e t e n s v r ij h e i d t e g e n d w i n g l a n d ij d e r O p p e r m a c h t i g e K e r k.

Thans: S t r ij d v o o r g e w e t e n s v r ij h e i d t e g e n d w i n g l a n d ij v a n d e n O p p e r m a c h t i g e n S t a a t.

Onze liberalen worden huns ondanks misleid door den geest, waaraan ze hun beste zielskracht verkochten, en ze doorzien dies den toestand niet.

Denk aan 1869.

Herinner u, wat Dr. Lamping destijds in een veelgelezen blad over Staat en Kerk met opzicht tot den schoolstrijd schreef.

Ook hem, zoo schreef hij, klopte de borst voor vrijheid, voor vrijheid boven al. En waar achtte hij nu die vrijheid veilig, bij wien in gevaar?

S c h u w d e K e r k e n m i n d e n S t a a t! dus weerklonk het referein, dat hij der volksschool ten onrechte toezong.

Bij de K e r k verlies, bij den S t a a t winste van vrijheid? Haast zouden we vragen, hoe komt het den man van de lippen, die met beide oogen in het leven om zich ziet.

Of moet het dan nog betoogd, eischt het nog aanwijzing, brengt het niet het eigen bewijs met zich, geldt het niet als axioma, dat de v r ij h e i d niets van den z w a k k e, alles daarentegen van den k r a c h t i g e te duchten heeft.

De M a c h t i g e, wat naam ze ook voere, wat blazoen ze ons ook toone, de Machtige, de O p p e r m a c h t i g e in elk gegeven tijdperk, zij en zij alleen is het, die het kloek en mannelijk leven der Vrijheid in zijn heiligste rechten bedreigt.

Wie is thans die M a c h t i g e?

Zal men in ernst beweren, dat de K e r k thans de M a c h t h e b b e n d e, de S t a a t, de Z w a k k e is? Immers, al dorst men het beweren, een legioen en nogmaals een legioen van feiten zou opstaan, om met aller toejuiching die onhoudbare meening te weerspreken.

De machtige is thans dus niet de Kerk maar de Staat.
Niet van de zij der Kerk, maar van den Staat dreigt der vrijheid het gevaar.
Niet tegen de Kerk, maar tegen den Staat allereerst moet de pijl op elken boog gericht, dien de hand eens franken vrijen mans omklemt.

Des Christen's strijd is altijd één. De roeping aan ons Christenvolk door God gegeven, is thans nog wat ze eertijds was: Toonen dat ons geloof een vrije ridder is, die, moet het, den strijd tegen heel de wereld opneemt. Toonen, dat we met Christus in het hart, ons bewust zijn een macht te bezitten, waartegen alle potentaten niets vermogen. Toonen eindelijk, dat ons geloof alleen de kracht heeft, het vrije recht der menschelijke persoonlijkheid tegen de verpletterende macht der wereld te verdedigen.
Zóó was het in de dagen onzer vaderen. Dien strijd gold het toen.
Toen zetelde die macht in de Kerk. De Kerk had zich boven alles verhoogd. De Kerk alle macht aan zich onderworpen. Het was geen leven zoo ge met haar niet in vrede leefdet, en haar vrede vondt ge niet, dan ten prijs van den laatsten druppel vrijheid van uw geest.
Men wilde God dienen naar Zijn Woord. Dit gold voor misdrijf. Men wilde ijveren tegen dwaling. Dit werd beleediging geacht van Kerkelijke majesteit. Men vroeg om troost in leven en sterven, en straf beliep wie met den troost der Kerk geen vrede nam. De vrije geest zwol in het hart en zocht naar buiten te persen, maar een heir van satellieten drong elke vrije geestesuiting terug.
Daartegen verhief het geloof zijn stem, daartegen verhieven onze vaderen hun schilden. »Tusschen God en het hart alleen Gods Woord en niet eens menschen Woord ten wet en regel!" werd hun strijdleus. Ze stonden niet op, maar de Heere joeg ze op. De enkelen groeiden tot tien-, de tien- straks tot duizendtallen, het bloed vloeide, men liep storm van alle zijden, en eindelijk na lange weê en bange smarte stortte Rome's hooge veste in.
Toen heeft heel Europa Holland's volk voor zijn moed gezegend, Holland's Schutsheer voor zijn trouwe gedankt.
Toen was de eerste kern hunner keurbende kleiner dan het kleinste leger, dat ooit ter stembus onder onze vanen samenkwam.
Toen ging het op een vijand los, die in roekeloozen, nietssparenden ijver om zijn macht te vergrooten, reeds veel verder was voortgeschreden, dan onze moderne Staat.
Toen stonden onze vaderen machteloos, ongewapend, van allen verlaten, alleen vertrouwend op Gods woord.
En toch, hoe ook alles tegen hen samenspande, hoe men spot en hoon bij dwang en druk voegde, om hun kracht te ontzenuwen, hoe weinig ze ook in aantal, hoe zwak ze in talent, hoe arm ze aan ervaring waren, — toch hebben ze overwonnen, toch is hunner de triomf gebleven, en hebben zij uit de ijzeren omklemming van den destijds Oppermachtige, de heilige gewetensvrijheid en daarmeê 's menschen vrijheid gered.

Wie is thans die Oppermachtige?
De Kerk? Ge weet beter: het is de Staat?
De Staat, die wel nog bij verre niet tot die alles-omvattende macht gekomin is, die destijds de Kerk bezat, — maar toch, de Staat, die er naar streeft, de Staat, die met nog hechter cement en uit nog harder graniet den muur der veste op wil trekken, waarop hij de banier zijner heerschappij zal planten. De Staat, die nog niet dat toppunt van macht heeft bereikt, maar er heen op weg is. De Staat, die even als destijds de Kerk, aller oog zoekt te verblinden, en het meerendeel zijner burgeren zelf doet meêbouwen aan het noodlottig kapitool, dat al hun vrijheid dreigt te verstikken.
We weten wel, dat ook Rome nog haar zucht naar macht niet prijs gaf. Ons oog is er open voor, dat Rome ook weer aan haar veste bouwt. We weten, dat, al werd de oppermacht van den Modernen Staat gefnuikt, toch de vrijheid niet gewaarborgd zou zijn, en een tweede, banger strijd wellicht, met Rome zou moeten doorworsteld.

Maar wat zal tegenover dat dubbel gevaar de vrijheid doen?

Duld de Oppermacht van den Modernen Staat, roept Dr. Lamping, en ik maak u van Rome vrij!

Duld de Oppermacht van Rome, roept Abt Brouwers, en ik maak u vrij van den Modernen Staat.

Schoone vrijheid.

Waarborg tegen de kluisters aan den voet, zoo ik vrijwillig mijn handen in uw boeien leg.

Neen, tegen beider Oppermacht protesteert ook thans het geweten, gelijk het toen de zielskreet onzer vaderen deed.

Noch de veste van den Modernen Staat, noch de sterkte van Rome lokt ons binnen haar poorte. Tegen beide kennen we maar één toevlucht, de Rotsburcht in onzen God! (De Heraut, 7 Juni '71.)

---

21. Uit God of uit den mensch?

Het zou dan ditmaal bij de Stembus van Juni een zuivere strijd van beginselen zijn.

Hoofddoel voor elke staatspartij moet het dus zijn, het haar eigen beginsel in al zijn scherpte uit te spreken, zuiver af te ronden en tegen vermenging te vrijwaren.

Natuurlijk, alleen op het beginsel van »staatkunde" komt het daarbij voor elke richting aan.

Men kan van weerszijde lichtelijk een geheele reeks beginselen laten paradeeren, maar dit is slechts schijnvertooning. Dit beslist voor den aard der richting niet; ook die beginselen toch moeten een gemeenschappelijk beginsel tot grondslag hebben, en dat is voor elke richting het beginsel van staatkunde.

Wat bedoelen we hiermee?

Wie zich op staatkundig gebied beweegt, denkt over de belangen van den Staat, treedt des geroepen handelend als burger of staatsman in het staatsleven op en zoekt, als man van overtuiging, anderen voor zijn overtuiging te winnen.

Hij heeft dus op staatkundig gebied zijne inzichten, hij handelt naar die inzichten, hij zoekt anderen voor die inzichten te winnen.

Is hij man van karakter, dan moet dat inzicht, die daad, dat streven, wortelen in zijn diepste levensovertuiging.

Die diepe levensovertuiging is hem het uitgangspunt, ook waar hij als staatsburger of staatsman optreedt, het begin van den weg, waarlangs hij zich beweegt, de kiem van al zijn doen en streven, en dies in waren zin het beginsel van waar hij uitgaat, dat hem leidt en beheerscht.

Zulke beginselen nu zijn er in den diepsten grond slechts twee: de Souvereiniteit des volks óf de Souvereiniteit Gods.

»Of in den mensch óf in God moet het uitgangspunt liggen. Geen derde mogelijkheid is denkbaar!"

Toch schreven we in Ons Program niet: dat de »Souvereiniteit Gods" ons ten shibbôleth zou zijn, maar zochten dáárdoor onze bedoeling te kenteekenen, dat we onbewimpeld op »Gods Woord" wezen als de levensmacht, die het beginsel óók van de Staatkunde moet zijn.

We deden dit uit goede oorzaak.

Een beroep op den Almachtige laten schier allen nog toe. Zelfs de radicaalsten onzer Staatslieden zien er nog gevaar in, voor de ooren des volks van Hoogeren zegen in een staatsstuk te zwijgen. Zoover, dat men zich openlijk tegen God zou zetten, zijn we nog niet.

Spreek dus van de »Souvereiniteit Gods", en niemand weerspreekt u. Men doet alsof men uw bedoeling niet vat. Men houdt zich alsof men met u die overtuiging deelde. Juist door het uitblijven van alle tegenspreking dreigt de spitse te worden afgeknot, van het wapen dat ge bezigt.

Intusschen, dat is woordenspel. Zoo als onze beste Conservatieven, zoo als de edelste karakters onder onze liberalen van een Oppermacht Gods spreken, wordt wel de klank gered, maar het beginsel juist omgekeerd.

Gewisselijk! een Souvereiniteit Gods! mits het aan den mensch verblijve te bepalen, wie die God is. Een Oppermacht van den Koning der Koningen, ongetwijfeld! mits zij bepalen kunnen, hoever die macht reikt en op welk gebied die werken zal. Ook ons volk afhankelijk van het »Opperwezen", gelijk ze zich bij voorkeur uitdrukken, wie durft het weêrspreken? mits dat goddelijk stempel slechts gebezigd worde, om hun inzicht te bezegelen.

Waarop komt dit dus neer?

Immers hierop, dat toch het uitgangspunt weer in den mensch gezocht wordt, maar nu, erger nog, met goddelijk gezag bekleed.

Te meer is men hiertoe ten onzent geneigd, wijl men weet, dat de klank van »Volkssouvereiniteit" bij ons volk niet geliefd is. Dien term mijdt men dus. Zelfs de vader van het Nederlandsch »liberalisme" heeft zich steeds den geboortenaam van zijn stelsel geschaamd. En de Conservatieven, ook hierin nog bij Thorbecke ten achter, bestreden dat woord zelfs meest met warmte, zij het ook met geleenden gloed.

Wil men dus spraakverwarring voorkomen, dan moet men nog duidelijker zijn, en de »Souvereiniteit Gods" nog sterker doen uitkomen, door te spreken van »Gods Woord."

Wordt dit uitgesproken, dan is elke zijweg, die tot begripsverwarring leiden kon, afgesneden, want, ziet, nauwelijks is u dit woord van de lippen, of al wat liberaal heet of van conservatieven bloede is, gaat van u uit.

»Gods Woord"! dus niet meer godsdienstzin in vage algemeenheid. Niet meer de vrucht van mijn eigen denken als godsdienstig mensch. Niet meer een opnemen van Gods naam, waarbij speelruimte blijft voor eigen wilkeur. Neen. Dát is hun te veel, dát hun te sterk gesproken. Zulk een Souvereiniteit des Heeren willen ze niet.

En toch, er blijft ons maar één keuze: òf Gods Woord, òf ten slotte het Geweld. Er is geen ander fundament, waarop ge het Staatsgebouw kunt doen rusten.

Waarom niet?

Zal er van een Staatsgebouw sprake zijn, dan hebt ge voor alles, denk aan de gruwelen der laatste weken! deze twee grondslagen van noode: het Gezag en het Recht.

Zonder gezag geen orde; zonder recht geen vrijheid. Waar ook slechts één dier beiden ontbreekt, dus geen Staat.

Wáár nu vindt ge dit gezag, wáár den maatstaf, die beslist, wat recht en onrecht scheiden zal?

Ge wilt het gezag aan uw grondwet, het recht aan uw wetboek ontleenen.

Maar die grondwet, wie schreef ze, wie stelde uw wetboek vast?

En ge wijst op de Vertegenwoordiging uw volks, op de Staten-Generaal, die den lande voorgaan.

Maar nog hebben we den laatsten grond niet. Want wie koos die Vertegenwoordiging? Wie gaf die Staten-Generaal haar macht?

Het volk! antwoord ge, of neen, ge moest zeggen, die meerderheid van het stemgerechtigd volk, die bij de Stembus overwon.

Daarop rust derhalve thans ons Staatsgebouw.

Een groep uit het volk, gekozen naar onvasten maatstaf, splitst zich in twee strijdende legerkampen, worstelt bij de Stembus, worstelt in 's Lands Raadzaal, en wat de winnende meerderheid goedvindt als gezag te eiken, goedvindt tot recht te stempelen, dát zal in den lande heerschen en recht voor Hollands burgers zijn.

Maar dat fondament is geen hechte grondslag. Het kruit als het oeverzand, het waggelt in al zijn geledingen.

Reeds hierom, wijl die meerderheid telkens wisselt, en de geest dus rusteloos verkleuren moet, die gezag en recht bezielt.

Er staan partijen in den Staat tegen elkander in het harnas. Het ééne tweetal

jaren weet de ééne, een volgend de andere het roer van den Staat te bemachtigen, en naar gelang de partijen elkaêr verdringen en verdrongen worden, wisselt de scepter van het gezag en de maatstaf van het recht met haar.

En bleef het nog daarbij!

Maar, neen, veel gevaarlijker kanker nog knaagt aan de levensvatbaarheid van dit stelsel.

Immers. Hoe ook verbloemd, men zoekt dan toch zijn steunpunt in de souvereiniteit des volks.

Maar de practijk verzet zich hiertegen.

De volkswil kán eenvoudig niet gelden, wijl het volk niet één wil heeft.

Het volk is gedeeld. Men denkt hier zus, dan zoo. Hier is een groep die juist ten sterkste afkeurt, wat ginds bovenmate wordt geprezen. Hierheen wil de één, daarheen de ander. Onrecht noemt gij, wat ik als recht blijf eeren. Eén volksgedachte, één volkswil is er niet.

Dus de meerderheid beslist.

Maar wie heeft het de meerderheid gezet over de minderheid te heerschen? Wie den scepter gereikt aan een meerderheid, die, wisselvallig als de wind des daags, naar anderen maatstaf gemeten, straks minderheid blijken zou?

Ge meent, dit spreekt van zelf.

Maar de minderheid weerspreekt u. Ze vraagt u voor uw stelling bewijs. Ze blijkt al minder genegen, zich aan uw stout gezag te onderwerpen. Ze eischt voor zich, wat gij voor uw zelven neemt. Zoover zijn we ook ten onzent reeds, dat ze u tot rekenschap oproept.

Welk bewijs zult ge toonen?

Dat gij het zoo meent? Dat het u zoo goeddunkt? Dat men niet anders doet in andere Staten?

Maar ge gevoelt zelven dát is geen grond, daarop kunt ge geen recht bouwen, dat geldt voor de vierschaar der beginselen niet.

»Gods Woord" wilt ge niet. Uw beginsel is openlijk beleden of snedig bedekte volkssouvereiniteit, welaan, geef dan ook het volk zijn eere, laat dan ook het volk beslissen, het volk, zoo als gij dit opvat, het volk bij den tel genomen, het volk, dat voor u geen anderen zin heeft, dan de som zijner burgers.

Die moeten dus heerschen. Zij allen, en niet slechts hun denkend deel of de groep der welgestelden. Dat volk in zijn geheel en niet slechts een meerderheid, die schier het halve volk zou verdrukken.

Gij zegt, dat dit niet kan.

Het zij zoo! Maar die minderheid zal het eischen. Ze eischte het reeds elders.

»En wij zullen dien eisch afslaan!"

Nog eens, het zij zoo! Maar dan zal die minderheid, in schijn minder, op den proef misschien meer dan het halve volk, u vragen naar uw rechtstitel en, kunt ge dien niet toonen, u het aangematigd gezag ontwringen met geweld.

Maar dat is misdrijf. »Alle ziel zij de macht over haar gesteld..."

Vergis u niet. Dat is »Gods Woord!"

»Welaan, dan zullen wij dat geweld onderdrukken."

Waarmeê?

»Met geweld!"

Zoo zal dan »geweld" met »geweld" worstelen. Bang, schrikkelijk zal misschien die strijd op dood en leven zijn. Maar, hoe lang de strijd ook aanhoude, ten leste zal één de zwakkere, de andere de sterkere blijken; de één zal onderliggen, de ander zegepralen: en die zegepraalt, voor hém zal het gezag zijn, wat hém goeddunkt zal recht genaamd worden, met voor gezag en recht geen anderen grondslag, dan het machtiger geweld.

Maar zoover zijn we nog niet?

En in Spanje dan? En in Mexico? En in Venezuela? En in Italie? En te Rome? En... te Parijs!

Maar in ons goede Holland niet!

Herinnert ge u den tijd nog, toen Thorbecke zoover allen vooruit was, dat Thorbecke's naam een huivering door veler ziel joeg, en in hem het uiterste belichaamd scheen, waartoe het liberalisme ooit kon komen?

En thans?

Thorbecke de Behoudsman! Weegeroep over Thorbecke's achterlijkheid! Tal van staatslieden hem vooruitgesneld! Denk aan Van Houten!

En nu, — lees »de Toekomst", lees »de Vrijheid" . . . en ge ziet Van Houten nauwlijks meer, zoo ver bleef hij achter. Wat dunkt u, is er nog geen gevaar?

Hetzij men dus bedektelijk van meerderheid, of openlijk van volkssouvereiniteit spreke, — het geweld, eerst van de Stembus, straks van het Zwaard, strekt dan gezag en recht tot steun.

Daarom komen we tegen dat valsch beginsel op.

We hebben in den Staat met menschen van doen, en dien mensch verlaagt ge door de heilige majesteit van gezag en recht met stoffelijk geweld te bezoedelen.

Is de volkswil het uitgangs- en geweld het eindpunt van uw weg, dan ontaardt het gezag in tyrannie, het recht in grenzelooze wilkeur, dan ontbindt zich uw maatschappelijk leven en lost uw Staatslichaam zich op.

Dat is geen optrekken, maar een vernielen van het Staatsgebouw. Door zulk een beginsel brengt ge uw volk geen zegen, maar een vloek.

De mensch is een geestelijk wezen. Uitwendig geweld is onmachtig tegen zijn geest. Dood hem, het baat u niet, zijn geest staat in anderen weer op.

Wilt ge dus een Staat, waarin naar recht en orde mensch en mensch gebonden zij, dan moet ge een toegang zoeken tot zijn hart, dan moet gij hem binden in zijn geweten, binden in zijn geest.

Dat nu kunt ge alleen door het goddelijk gezag.

Legt God de Heere hem in Zijn majesteit de onderwerping op, dan zal hij buigen zonder zelfverlaging, en er zal wet en regel, gezag en orde onder menschen zijn.

Is het niet de mensch, maar God die het recht schept, die God die boven alles staat, dan zal in het geweten zelf dat recht zijn wortelen schieten, en er zal rechtsvastheid, ook in de lagere levensfeer, bij volk en vorsten heerschen.

Daarom wezen we op »Gods Woord."

Alleen wie daaraan onvoorwaardelijk vast houdt, weet zich door het goddelijk gezag met volstrekte beslistheid en onmiddellijk gebonden

Alleen het geloof aan »Gods Woord", kan in het hart des volks dien band aanbinden, die onze maatschappij voor uiteenspatting bewaart, en aan gezag en recht een hechten grondslag geven zal.

Alleen als we weer met Oud Hollands maagd op dat »Woord Gods" de hand van onzen Staat doen rusten, kan er een eere der vrijheid op onze erve zijn en een vreedzaam volk in het stil genot van recht en orde bloeien.

(De Heraut, 9 Juni '71.)

22. Weg met de Politiek!

Zóó roepen Christenbroeders thans, nauw vermoedend wat ze daardoor schaden.

Gij kent ze, die broeders, in den u vreemden tabberd van Politicophobie.

Wie zijn ze die politiek-schuwen? Wiens geest bezielt hun geest in het schuwen?

Niet Mozes, die een geheel samenstel van wetten en instellingen schreef, en een volk van slaven en knechten door zijn machtige persoonlijkheid tot een staat vormde, bloeiend en machtig tegenover elken nabuur.

Niet David, die onder anderen in den 101sten Psalm een lied dichtte, dat nóg als model-program van Christelijke staatkunde zou kunnen dienen.

Niet de profeten in Israël, die een Messiasfiguur teekenden, waarin de koningsmacht steeds elke andere gestalte overschaduwt.

Niet Johannes de Dooper, die krijgslieden even goed als tollenaren aanzei wat ze te doen hadden en zich niet ontzag een gevreesden tiran zijn gestreng »gij moogt niet" te doen hooren.

Niet Jezus, die op de politieke vraag, of het uitverkoren volk wel een vreemden keizer schatting opbrengen mocht, antwoordde: »Geef den keizer wat des keizers is."

Niet Paulus, die in twee woorden den dubbelen grondregel neerschreef, waaraan de verhouding van vorst en onderdaan ten allen tijde moet worden getoetst: »De machten die er zijn, zijn uit God" en »Alle ziele zij den machten over haar gesteld onderdanig."

Niet Luther, wiens machtig en welsprekend woord zoo dikwerf manend en bestraffend uitging tot de vorsten van zijn tijd en wiens laatste gang nog een tocht was, om politieke geschillen te helpen vereffenen.

Niet Calvijn, uit wiens reuzengeest een gansche Staat het aanzijn kreeg, en wiens invloed in landen buiten dat zijner geboorte zoo sterk was, dat het spoor er van nog niet is uitgewischt uit de inrichting dier staten.

En allerminst wel onze vaderen, die hun hartebloed gaven om een Staat te stichten, en wier beginsel het was te »reformeeren," niet slechts het hart, maar, van het hart uit, ook huisgezin en maatschappij, Kerk en Staat beiden.

Deze allen hebben nooit iets willen weten van die schuwheid, van dien afkeer van politiek, die in onze dagen onder de Christenen gevonden wordt niet alleen, maar zich nog wel tooit met den mantel van vroomheid en heiligheid, van zucht naar afzondering en terugtrekking op het stil en onzichtbaar gebied van den geest.

Hadden zij het gedaan, de wereld zou niet zijn wat ze thans is, het Christendom en de Hervorming zouden de gedaante der wereld niet hebben verkeerd!

Neen, politicophoben zijn gansch andere wezens dan zij.

Het zijn mannen die u een d u b b e l l e v e n willen doen leiden: één als Christen, als lid der gemeente, en een ander als burger van den Staat. Beide moogt ge zijn, maar beide moogt ge niet vereenigen.

In uw huisgezin moogt ge de gelijkenis lezen van het zuurdeeg, en uw huisgenooten spreken van de alles doordringende en bezielende kracht van het Evangelie.

Maar als ge straks ten raadhuize opgaat, om uw stem te geven aan den man, die meê in úw naam de wetten uws lands zal helpen maken en vaststellen, dan moet ge dat beeld van het zuurdeeg laten varen en zorgen, dat het geen invloed heeft op uwe keus.

In uw winkel of kantoor moet ge God dienen, naarstig en getrouw in uw »goddelijk" beroep, en belijdt ge dat de Christus uw uitgangspunt moet zijn; maar achten uw medeburgers u bekwaam en geschikt om het bestuur uwer stad of van uw dorp met raad en daad terzij te staan, dan begint voor u niet een ander, niet een nieuw leven, maar een leven n a a s t dat eerste Christelijke van uw winkel of kantoor, en moet ge voortaan die beide vooral niet vermengen.

Predik zooveel ge wilt en evangelizeer op breede schaal, tot er geen plek meer in uw land is, waar ge uw mannen niet uitgezonden hebt tot den arbeid. Hervorm de maatschappij, die aan hervorming nog zoo schreiende behoefte heeft, en giet de olie uwer barmhartige liefde in hare bloedende wonden. Richt scholen op die de onwetendheid bestrijden niet alleen, maar het kinderhart vroeg en dagelijks in aanraking brengen met den Heiland der wereld. Geef uwe gave voor zending en zendingpost; laat de verste heiden weten dat gij denkt aan zijn nood en uw hart niet toesluit voor de stem van zijn roepen.....

Maar..... stap niet over op het onheilig, glibberig gebied van de politiek, waar uw voet geen oogenblik zeker zou zijn van zijn tred. Waag de teere plante van uw zieleleven niet in de ruwe, onstuimige atmosfeer van het staatkundig leven, want uw zieleleven zou onmiddellijk gaan kwijnen en misschien sterven onder dien verdorrenden, doodenden adem. Dat gebied van onheilige berekening en roekeloos kansspel is niet voor den Christen bestemd, althans niet voor hem a l s Christen beschouwd; het is voor de wereld, die den geest van Christus niet heeft, die Hem niet toekomt, die niets begrijpt of voelt van dat nieuwe, maar verborgen, leven dat hij den zijnen verworven en meegedeeld heeft door zijn dood en verrijzen.....

Zoo spreken de politicophoben.

Zoo roepen ze en bestendigen daarmeê de gevaarlijke dwaling, dat de Christen

een mensch mag zijn uit twee stukken, het een aan de wereld, het ander aan Christus en zijne gemeente behoorende. Zoo doen zij de onchristelijke meening in het bewustzijn postvatten, dat er voor den Christen onverzoenlijke scheiding zijn moet tusschen het zieleleven en dat der wereld. Zoo stempelen zij de onwettige tweespalt tusschen den geest der wereld en den geest van Christus, die wel bestaat, maar niet bestaan mag, omdat de geest van Christus die gansche wereld doordringen en overmeesteren moet, tot een wettige, die zij in het afgetrokkene afkeuren misschien, maar feitelijk ontzien en bestendigen als iets onvermijdelijks, waarin men moet berusten.

»Alles is uwe" geldt hun althans niet van het zoo uitnemend gewichtig Staatstooneel en van het breed en veelomvattend gebied, waarop het Evangelie zijn gistende en deesemde kracht voelbaar moet maken, sluiten zij het allergewichtigst terrein der wetgeving moedwillig en met voorbedachten rade uit.

Mag dat streven onopgemerkt zijn?

Integendeel.

Met heiligen ernst past het ons dit schuwe schuilen voor de rechtbank des gewetens aan te klagen.

In naam van Jezus' koninkrijk, in naam des geloofs, in naam onzer vaderen.

Niets minder dan het Koningschap van Christus komen zij daarmeê te na.

Dat koningschap werd reeds aangekondigd in het paradijs en door het verhaal aller leidingen Gods met Israël en aller profetiën aan het uitverkoren volk geschonken, loopt de gouden draad, die heenwijst naar het einddoel van Gods wegen, dat in de verwerkelijking van dat koningschap uitloopt.

De zonde is de macht, die Hem gebannen heeft uit het hart van den mensch en uit de wereld, die Hij goed en onzondig had geschapen

Zij heerscht thans in de harten der enkelen zoowel als der velen, van grooten zoowel als geringen, van koningen zoowel als onderdanen. Dáárom is er geen plaats voor Hem in die wereld, en hebben andere heeren, vijandige machten, zich over haar opgeworpen tot koning en is de geest, die staten en volken bezielt, niet de Zijne.

Maar juist die vijandige macht der zonde, zoo spreekt de Schrift, komt Hij breken en vernietigen en van haar plaats stooten. Eerst in het hart, dan in de menschheid, vervolgens in de maatschappelijke betrekkingen, die mensch en mensch samenbinden om haar eindelijk volkomen te ontwrichten, door de onttrooning van den valschen koning, den anti-christ, dan wanneer Hij naar goddelijk recht den scepter aanvaardt en het zegepralend weerklinkt: »de koninkrijken der aarde zijn geworden onzes Heeren en Zijnes Christi en Hij zal als Koning heerschen."

Is dit nu het einddoel van den weg, dan is daarmee van zelf de richting aangewezen, waarin de gemeente zich bewegen moet en blijkt het dat, volgens de Schrift, het koningschap van Jezus reeds nu in beginsel daarin uitkomen moet, dat de leden zijner gemeente ook als Staatsburgers van den zuurdeesem des christendoms doortrokken worden.

Een roof aan Christus Koningschap is dan elk verbod aan de gemeente, om zich met de staatkunde te bemoeien.

Ongeloof is al verder de zonde der politicophoben.

Zij laten zich terneer slaan door den schijn, door de tijdelijke, voorbijgaande verschijning der dingen, door de valsche onnatuurlijke verhouding, waarin Gods- en wereldrijk thans nog naast of liever tegenover elkander staan.

»Wat baat het of we spreken en ons inspannen en vermoeien om Christelijke wetten te verkrijgen, en Gods Woord weer ten grondslag te doen leggen van alle staatsinstellingen en alle handelingen der Regeering? De overmacht is ons te sterk. De vijand is te groot in getal, te rijk in hulpbronnen, te zeer in aanzien en eere tegenover ons, aemechtige Joden..." En zoo vallen de handen in den schoot en de wankele knieën buigen zich tot de trage rust.

En zij vergeten dat de christen niet vertwijfelen mag aan de opstandingskracht van zijn beginsel, al doet de oogenblikkelijke nederlaag hem vaak weifelen en

teruggaan. Zij bedenken dat nog niet moedeloos behoeft te worden, wien voor een wijle de moed ontzonken is, en dat de zegepraal beloofd en daarom zeker is, al vertoeft ze ook lang, te lang misschien voor ons ongeduldig haasten. Ondergaan kan zijn beginsel niet, al valt ook menig strijder er voor met eere. Het geslacht, dat gaat, overhandigt het aan het volgende, dat komt, als een kostbare nalatenschap en allen bewaren het in het g e l o o f dat de erfenis eenmaal komt. In dat geloof staan ze ook op de s t a a t k u n d i g e bres pal en geven den strijd om geen nederlaag, om geen oogenblikkelijken ondergang zelfs op... O n g e l o o f zou het zijn in het minst ook maar toe te geven aan de zucht tot verlaten van die bres, aan de lokstem der politicophobie, ongeloof, dat door het Christelijk beginsel ten strengste gewraakt wordt.

Eindelijk is het de h i s t o r i s c h e l ij n waaraan de politicophoben zich bezondigen. Zij leven alleen voor en in het heden. Zij lichten één enkel vak uit de historie des lands uit, als bestond er geen v e r l e d e n, waaraan het heden met onmisbare schakels verbonden is, en als ware er geen toekomst aanstaande, die uit het heden groeien, en dus op haar beurt met onuitroeibare wortels daarin bevestigd moet zijn. Alleen dat heden trekt hun oog, alleen dat heden heeft, feitelijk althans, al hunne liefde.

Maar hoe is het mogelijk, dat een Nederlander van de 19de eeuw kan vergeten, wat zijn vaderen waren en deden in de 16de!

En indien hij met fiere verontwaardiging tegen dat verwijt opkomt, hoe is het dan mogelijk, dat hij niet inziet, dat onze vaderen de heftigste vijanden waren van politicophobie, die men zich denken kan.

Hun gansche worsteling met Spanje was niets anders dan het overbrengen van een godsdienstige quaestie op politiek gebied, het voortgaan en dringen van hun Christelijk beginsel, dat men verstikken wilde, naar het woelig staatstooneel, om daar ten bloede toe te worstelen met zijn onderdrukker en stervend te overwinnen.

En ons, hun wettige zonen, zou het verboden zijn hun voetstappen te drukken? Wat toen plicht was en nog telkens nieuwe lauweren om hun bekranste slapen winden doet, zou thans een ongeoorloofde daad zijn, door den Christen zorgvuldig te vermijden?

Ook de T o e k o m s t behoort in zekeren zin aan het heden, en is van het heden niet af te denken, in zoover ook zij een tak is aan den krachtigen boom, wiens oorsprong zich in de oudheid verliest. Maar die tak voedt zich natuurlijk met de sappen, dien de stam langs zijne vezelen en draden doet opstijgen en die sappen staan in onmiddellijk verband met den grond, waarin de boom geplant wordt.

Nu is het heden van ons staats- en volksleven onchristelijk en dreigt hoe langer hoe meer onchristelijk te worden.

Wat moet het gevolg zijn, wanneer de Christenen in den lande hun laatsten invloed aan dien Staat en dat volksleven onttrekken, en schouderophalend dat gebied voorbijgaan met een weifelend: »dat raakt mij niet!"

En toch, ook dat doen de politicophoben. Laat de Staat zich hoe langer hoe verder verwijderen van het eenige middenpunt, dat volken en staten voor uiteenspatting bewaren kan, hun deert het niet, zij zijn immers niet geroepen den Staat aan dat middenpunt te binden. Laat uit het afgaand geslacht van staatslieden en regeerders, dat nog nog altijd aan een Opperwezen en aan »de gratie Gods", zij het ook als bloote formule opgevat, vasthield, een jong, veerkrachtig, maar bewust-ongeloovig geslacht opstaan, dat ook van het »Opperwezen" niet meer hooren wil en luide eischt dat de wil des volks den wil van God in alles wat van staatswege uitgaat vervange — wat nood? Hunner is de taak niet dat onstuimig brieschend ros den breidel aan te doen — zij m o g e n geen dammen opwerpen tegen den vloed die straks losbreekt, hun beginsel geeft er hun geen vrijheid toe.

En zoo maakt men de toekomst los van het verleden, van dat grootsch verleden, waarop men steeds zooveel roem droeg, en van dat heden, buiten hetwelk

zij niet eenmaal denkbaar is, en houdt niets dan een los, op zich zelf staand tijdperk over, dat elken naam eer verdient, dan dien van geschiedenis van ons land.

Dan waren onze vaderen, die ruwe bosch- en waterhelden, toch andere mannen.
Hun was het vooral en in de eerste plaats te doen om de toekomst van hun land. Hun kinderkens, hun arme kinderkens, die ze zoo gaarne opgevoed zagen buiten de »paapsche leere", daarover bloedde hun het hart, dien wilden ze zoo gaarne een wijk- en schuilplaats bezorgen, als zij zelve het moe gestreden hoofd zouden hebben neergelegd. Aan die zorg voor de toekomst, danken wij na driehonderd jaar het voorrecht, vrij en ongestoord het Woord van God te kunnen lezen en hooren, en niet moede wordt daarom ons hart in liefde en eerbied voor de nagedachtenis te kloppen van hen, wier volharding en martelaarsmoed ons die winst gekocht heeft.
Maar hoe zou het nu zijn, zoo hun toen de schrik voor politiek in het hart gevaren ware en zij, voor de overmacht bukkend, zich bij den ondragelijken toestand hadden nedergelegd?
Op die vraag geve elk politicophoob onder ons in deze ernstige dagen een ernstig antwoord. (De Heraut, 10 Juni '71).

TEN BESLUITE.

§ 325. De Staatsbeschouwing, waarvoor de artikelenreeks, die hiermeê ten einde loopt, weinig meer deed dan in den grove een uiterst vluchtige en onafgewerkte schets leveren, is er niet op aangelegd, om uitsluitend een land te bevredigen, waarin niets dan Calvinistische antirevolutionairen woonden, maar bedoelt de voorwaarden van edeler existentie en natuurlijker ontwikkeling, dan ons thans gegund zijn, te bieden aan een rijk van gemengde bevolking.

Ware gevraagd geweest naar een schets van Staatsregeling voor een zuiver en onvermengd Calvinistisch volk, menige lijn ware allicht strakker getrokken, menig detail-beeld anders uitgevallen.

Maar nu er van geen Calvinistisch Utopia sprake viel, maar wel ter dege van het rijk der Nederlanden, gelijk dit in de tweede helft der negentiende eeuw feitelijk bestaat; en dus bestaat met zijn tweevijfden Roomschen, met zijn modernen, positivisten en atheïsten op religieus; bestaat ook met zijn liberalisten, conservatieven; antirevolutionairen, ultramontanen en radicalen op politiek gebied; en bestaat niet minder met zijn historisch verleden; dus ook met zijn historie van deze eeuw; en derhalve gebonden aan de nawerking ook van vroeger begane verkeerdheid; nu zou onwaar en ongerechtig, onpractisch en onprofijtelijk geweest zijn elke voorslag tot Staatshervorming, die met deze ingewikkelde factoren geen rekening hield.

Wat de antirevolutionaire partij, zoowel als de tegenstander, recht had van ons te verwachten, was zulk een schets van Staatsbeleid, die paste bij den actueelen toestand; als leiddraad van gedraging voor het heden kon dienen; en, keerden de omstandigheden zich ten onzen gunste, uit kon gewerkt in een regeeringsprogram, dat op zijn beurt vatbaar bleek voor overboeking in de wet.

Een schets derhalve, wel van antirevolutionaire zijde uitgaande, maar toch bestemd voor het heele land, d. i. er op aangelegd om een modus vivendi te bieden aan alle partijen. Zeer zeker met den partij-

stempel, d. i. met den ijk onzer beginselen, gewaarmerkt, maar desniettemin in aard en strekking nationaal.

In hoeverre nu steller dezes in het treffen van dit oogmerk eenigermate geslaagd is, sta aan meê- en tegenstander ter beoordeeling; slechts worde bij dat oordeel het gekozen doelwit niet miskend.

Men kome dus van de zij onzer geestverwanten niet te berde met de klacht, dat het hier gebodene noch zuiver theocratisch is, noch keerbeeld van het onvervalschte ideaal. Door die klacht toch zou verwezen zijn naar een geheel ander probleem dan ons ter oplossing was voorgelegd, en dus elke billijke maatstaf ter beoordeeling ontbreken.

Maar evenmin doe de tegenstander ons het onrecht aan, om uitsluitend op het eigenaardig gekleurde in onze voorstelling te letten; en zie hij in, dat dan eerst van zijn standpunt onze voorslag op zij zal gedrongen zijn, indien bewijsbaar is, dat voor hem zelf in een rijk, dat overeenkomstig de hier ontwikkelde beginselen geregeerd werd, de existentie minder menschelijk, minder verheffend, min edel zou zijn!

§ 326. En voorts houde men, zoo onder geestverwanten als aan den overkant, wel in het oog, dat het bij het mikken op dit wit er bovenal op aan kwam: 1. dat de antirevolutionaire beginselen duidelijk werden uiteengezet; 2. dat uit deze beginselen, met eenige logische en historische consequentie, de gezichtspunten werden afgeleid, die voor de antirevolutionaire partij de onderdeelen van den Staatsdienst beheerschen; en 3. dat een enkel maal in detail werd aangetoond, tot welke practijk men alzoo krachtens deze beginselen zou geraken.

De hoofdfout van vele Antirevolutionairen was dusver, dat ze grifweg enkele vage stellingen omtrent Godes Oppermacht, het belang van het zedelijk leven en het gehecht blijven aan het geopenbaarde Christendom beleden, maar voorts zich inbeeldden, dat hiermeê op het stuk van beginselen dan ook alles gezegd was, en, erger nog, dat dit moreele en met name Christelijke element nu ook verder voor de onderdeelen van den Staatsdienst geen beteekenis had.

Dusdoende heette men antirevolutionair zonder het te zijn. D. w. z. dat men wel de allereerste beginselen, de uiterst primitieve noties van het antirevolutionaire stelsel onderschreef, maar meer van hun kerkelijke en confessioneele zijde dan in hun staatsrechtelijk karakter.

Dit maakte, dat men zich dan ook aan de weelde van een eigen Staatsrecht speende, en meest antirevolutionair op het stuk van cardinale hoofdbeginselen, maar in de staatsrechtelijke toepassing òf conservatief òf liberalistisch was.

Een leemte in de persoonlijke ontwikkeling, die, in sommige kringen regel geworden, dan natuurlijk de vruchtbare moeder werd van begripsverwarring en misverstand en zelfs de mogelijkheid van een eenparige actie afsneed.

En juist om alsnu op een beteren weg te geraken, die van lieverleê tot ontkoming aan dit euvel leiden kon, was het derhalve noodig, telkens en telkens weêr, soms zelfs met schijnbaar overtollige omslachtigheid, de verbindingslijnen aan te wijzen, die in het leven zelf van uit het hart der antirevolutionaire beginselen naar elk speciaal punt in den omtrek getrokken lagen.

Dan toch, en dan alleen, heeft de antirevolutionaire partij het recht, om als staatkundige partij gehoor te vragen, indien ze metterdaad beginselen onder haar kleinodiën bezit, waaruit voor het geheel van ons Staatsbeleid een niet slechts bruikbare en voor verwezenlijking vatbare, maar tevens alleen met en door die beginselen verkrijgbare, regeling van 's lands zaken voortvloeit.

§ 327. Onder die beginselen, voor zoover ze in deze schets ter sprake kwamen, was er één formeel, en waren er, wat de materie der zaak aangaat, drie.

Formeel, d. i. ten aanzien der vraag, waaruit de kennis der waarheid ten deze kan en moet geput, kwamen we telkens voor het feit der zonde te staan. Immers, uit de erkenning van dit feit volgde rechtstreeks tweeërlei. Ten eerste, dat de mensch, als door de zonde een onzuiver denker geworden, uit zijn eigen geest de ware idée van het Staatsleven niet scheppen kan. En ten andere, dat het menschelijk leven, als door de zonde troebel en bedorven, de idéën Gods omtrent het Staatsleven niet zuiver meer doorlaat. Een dubbele belijdenis, die èn de doctrinairen èn de historische school van revolutionaire herkomst veroordeelt, en alsnu de noodzakelijkheid poneert van een bijzondere openbaring, die tot kennis van Gods ordinantiën langs tweeërlei weg leidt: 1. door rechtstreeksche openbaring van Gods wil, en 2. door over de ordinantiën Gods, die in de schepping en in de historie liggen, weêr juister licht te werpen en bij dat licht er ons oog voor te doen opengaan.

Tegenover de zonde alzoo sta Gods Woord. En wel dat Woord, niet gebonden aan eenige pauselijke uitlegging, maar vrij in zijn werking blijvende en vat hebbend op de consciëntie.

En wat nu de drie beginselen aangaat, rakende de materie der zaak en daarom materieel genoemd, deze liggen in de drie denkbeelden van:

a. »Souvereiniteit in eigen kring;"
b. »organisme geen aggregaat;"
en *c.* »voor geestelijke ontwikkeling geen dwang maar vrijheid."

»Souvereiniteit in eigen kring" duidt aan, dat het recht om gezag te oefenen, bij al wat mensch heet verleend en gegeven, d. i. dus nooit oorspronkelijk, is, of, wil men, zijn oorsprong nooit hebben kan in eenigen menschelijken wil, noch in den wil van meerdere menschen saâm, maar alleen had en heeft in de alleen vrijmachtige en oorspronkelijke autoriteit en souvereiniteit Gods.

«Organisme geen aggregaat" bedoelt niet, in den zin van Ahrens en de dusgenaamd organische Staatsrechtelijke school, een verlagen van de Staatsdeelen tot de losse schalmen van een keten, maar duidt aan dat de menschheid en dus ook haar deelen, d. z. de natiën, en zoo ook de deelen van die natiën, d. z. haar levenskringen, organisch gegroeid zijn in de historie en alleen in organisch verband tot moreelen, socialen en politieken bloei kunnen gedijen. Geen losmaking dus, uit elkaâr neming en weêr ineenzetting van de Staatsdeelen; dat toch ware mechanisch geknutsel; maar wel een eerbiedig onderscheiden van al wat uit Gods bestel een eigenaardig bestaan ontving, om het door de van God gegeven geledingen, in verband met andere deelen, te laten opgroeien als een in God alleen volstrekt saâmgebonden geheel.

En eindelijk »voor geestelijke ontwikkeling geen dwang maar vrijheid," d. w. z. erkennen, dat de enkele personen in deze organische levenskringen; de individuen dus; wel door het Staatsverband in wettelijken, en door het sociaal verband in organischen zin bewerkt worden, maar dat hun geestelijke vorming dáârom nooit anders dan een vrije kan zijn, wijl ze te hoog en te edel is, om (zij het ook onder het gebruik van menschen als hulpmiddelen) ooit anders tot stand te komen, dan door rechtstreeksche inwerking van den levenden God.

§ 328. En herinnerden we nu in een vroeger artikel aan het schoone feit, dat nog boven de vredestractaten der meeste mogendheden de plechtige woorden staan: »Au nom de la Sainte Trinité!" dan zij ons, bij de samenvatting van deze drie beginselen, eerbiediglijk aan al wie God nog naar zijn Woord belijdt als »Vader, Zoon en Heilige Geest," toch de vraag veroorloofd, of deze drie stukken wel iets anders zijn dan de ootmoedige en vreugdevolle belijdenis van Godes Heilige Drieëenheid, in haar consequentie op staatsrechtelijk gebied.

Immers, drager der Souvereiniteit is in oorsprong en als bewegende oorzaak, naar Christelijk belijden, meer bijzonderlijk: de Vader.

De organische samenhang der menschheid wordt, krachtens de vleeschwording zelve, eigenaardig gedragen door: den Zoon.

Terwijl de inwerking, rechtstreeks op het hart der enkele personen uitgaande, het eigen werk is van den: Heiligen Geest.

En mocht iemand daartegen nu aanvoeren, dat toch de »Souvereiniteit in eigen kring" weêr onlosmakelijk samenhangt met de »organische volksbeschouwing", en dat deze op haar beurt »de vrije geesteswerking" reeds onderstelt, dan zij het ons toch vergund, hem wederom te vragen, of dat zich kruisen van dit drietal stralen, in steê van het trinitarisch karakter van onze schets op te heffen, dit niet juist met een onmisbaar waarmerk bevestigt.

Immers, der Christenen belijden is niet slechts: »dat er drie zijn die getuigen in den hemel: »de Vader, de Zoon en de Heilige Geest!"; maar óók, en even wezenlijk, »dat deze drie één zijn!"

Een slotopmerking, die daarom hier niet achterwege mocht blijven, overmits voor hen, die, met ons, niet anders dan op den grondslag der heilige Mysteriën van het Woord kunnen bouwen, noch op theologisch, moreel en juridisch, noch dus ook op sociaal en politiek gebied, het leven ooit tot op den bodem gepeild is, zoolang het onderzoek nog niet in God zelven, d. i. in de belijdenis zijner Heilige Drieëenheid, kwam te rusten!

Immers, aldus eerst kan ook deze arbeid uitgaan onder het zegelmerk van die diepgedachte Geestesspreuk uit den kring der Salomonische wijzen:

»Al 's Wijsheits aenvangk en beghin
Steeckt in de vrees' des Heeren.
En wie Hem vreesen sal, oprecht,
Moet naar sijn' Woort Hem eeren!"

REGISTER.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

S.

T.

U.

V.

W.

Z.

1. **Dr A. Kuyper.** Joannis Calvini et Joannis à Lasco de Ecclesia Sententiarum inter se compositio. Hagae, M. Nijhoff. 1862 (1 deel, 188), . . f 1.50

2. —— Joannis à Lasco, Opera tam edita quam inedita recensuit, vitam auctoris enarravit, Amstelodami, Fred. Muller. 1866. Vol. I, (LCXXI en 572) en II, (771) . . . . f 14,50

3. —— W a t m o e t e n w ij d o e n, het stemrecht aan ons zelven houden of den kerkeraad machtigen? Vraag bij de uitvoering van artikel 23. Culemborg, A. J. Blom. 1867. (1 deel, 34 p.) . . . . f 0,40

4. —— D e m e n s c h w o r d i n g G o d s, het levensbeginsel der kerk. Intrêerede, uitgesproken in de Domkerk te Utrecht, den 10 November 1867. Utrecht, J. H. v. Peursem. 1867 . . . . f 0.30

5. —— K e r k v i s i t a t i e t e U t r e c h t i n 1868, met het oog op den critieken toestand onzer kerk historisch toegelicht. Utrecht, J. H. v. Peursem. 1868. (1 deel, 146) . . . . f 1,20

6. —— V e r z a m e l i n g v a n o f f i c i e e l e b e s c h e i d e n, in zake de kerkvisitatie te Utrecht. in 1868. Uitgegeven op last des Kerkeraads. Utrecht, Kemink & Zoon. . . . . f 0,25

7. —— T o e l i c h t i n g d e r m e m o r i e, ingediend door den algemeenen Kerkeraad van Utrecht aan het classicaal bestuur van Utrecht, den 27 Sept. 1868. Utrecht, Kemink & Zoon. 1868. . . . . f 0,10

8. —— W e r k i n g v a n A r t i k e l 23. Amsterdam, Höveker & Zoon. 1869. . . . . f 0,25

9. —— D e k e r k e l ij k e g o e d e r e n. Amsterdam, Höveker & Zoon. 1869. . . . . f 0,20

10. —— D e »N u t s"-b e w e g i n g. Amsterdam, Höveker & Zoon. 1869. f 0,60

11. —— H e t g r a f, leerrede uitgesproken aan den avond van Goeden Vrijdag, in de beurt van wijlen Ds. D. G i l d e m e e s t e r. Utrecht, J. H. v. Peursum. 1869. . . . . f 0,30

12. —— L e e r r e d e n e n Eerste Zestal. 1ste druk. Utrecht, J. H v. Peursem 1869. . . . . f 1,50

13. —— V r ij m a k i n g d e r K e r k, Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1869. f 0,20

14. —— H e t b e r o e p o p h e t v o l k s g e w e t e n. Amsterdam, B. H. Blankenberg Jr. 1869. . . . . f 0.30

15. —— G e w o r t e l d e n g e g r o n d, de Kerk als Organisme en Instituut. Intreêrede, uitgesproken in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, 10 Aug. 1870. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1870 . . . . f 0,25

16. **Dr. A. Kuyper.** Conservatisme en Orthodoxie, valsche en ware behoudzucht. Afscheidsrede, uitgesproken in de Domkerk te Utrecht, 31 Juli 1870. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1870 . . . . f 0,25

17. —— De Christelijk Nationalen op de vergadering van »Schoolverbond". Verzamelde artikelen. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1870. f 0,30

18. —— De Schrift, het Woord Gods. Tiel, H. C. A. Campagne. 1870. . . . . f 0,50

19. —— De leer der onsterfelijkheid en de Staatsschool. Amsterdam, H de Hoogh en Co. 1870. . . . . f 0,15

20. —— Eenvormigheid, de vloek van het moderne leven. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1870 . . . . f 0,70

21. —— Leerredenen Eerste Zestal. 2e druk. Amsterdam, B. H. Blankenberg Jr. 1871. . . . . f 1,50

22. —— De Hollandsche Gemeente te Londen in 1870/71. Harderwijk, M. C. Bronsveld. 1870 . . . . f 0,30

23. —— Een Perel in verkeerde schelp, Amsterdam, Höveker & Zn. 1871. f 0,30

24. —— De arbeiderskwestie en de kerk. Een woord over het sociale vraagstuk. Naar het hoogduitsch. Amsterdam, H. J. v. Kesteren & Co. 1871. . . . . f 0,40

25. —— Het Modernisme, een Fata Morgana op Christelijk gebied. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1871 . . . . f 0,65

26. —— De Zending naar de Schrift. Inleidend woord voor het elfde jaarfeest der Ned. Ger. Zendings-vereeniging. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1871 . . . . f 0,15

27. —— Kerkeraads Protocollen der Hollandsche Gemeente te Londen, 1869—71. Utrecht, Kemink & Zoon. 1870. (1 deel, 327.) . . f 2,50

28. —— Leerredenen, Tweede Zestal. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1871. . , ... f 1,50

29. —— Confidentie. Schrijven aan den Heer J. H. v. d. Linden. Amsterdam, Höveker en Zoon. 1872 . . . . f 0,90

30. —— O, God wees mij zondaar genadig! Leerrede op den laatsten dag van 1870. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1871 . . . f 0,07[5]

31. —— Bekeert u, want het Koninkrijk Gods is nabij. Leerrede op den laatsten dag van 1871 gehouden. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1872. . . . . f 0,07[5]

32. —— De Bartholomeus-nacht. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1872. . . . . f 0,25

33. —— Het vergrijp der 17 Ouderlingen. Memorie van den Amsterdamschen Kerkeraad der Ned. Herv. Gem. in zake het adres van de HH. G. H. Kuiper c. s. voor den Kerkeraad gesteld. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1872 . . . . f 0,90
   Idem 2e uitgave 1873. . . . . f 0,30

34. —— Vrijheid, rede ter bevestiging van Dr. Ph. S. van Ronkel, gehouden 23 Maart 1873 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1873 . . . . f 0,25

35. —— Eenheid, rede ter bevestiging van Ds. P. van Son, gehouden 31 Aug. 1873 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1873. . . . . f 0,35

—

36. **D. A. Kuyper**, Ons Huis. leerrede, gehouden den 18den Augustus 1873 in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. Amsterdam, H. de Hoogh & Co. 1873. f 0,30

37. —— Het Calvanisme. Oorsprong en waarborg onzer constitutioneele vrijheden, Eene Nederlandsche gedachte. Amsterdam. B. v. d. Land. 1874. 2e druk . . . . , ... f 0,90

38. —— De Schoolkwestie. Zes brochures. Amsterdam, J. H. Kruyt. 1875 . . . . f 0,60

39. —— Liberalisten en Joden. Amsterdam, J. H Kruyt. 1878 f 0,50

40. —— Uit het Woord. Stichtelijke bijbelstudiën. Eerste bundel. Amsterdam, J. H. Kruyt, 1873. (1 deel, 514.) . . . . f 3,10

41. —— Uit het Woord. Stichtelijke bijbelstudiën. Tweede bundel. Amsterdam, J. H. Kruyt, 1875. (1 deel, 464.) . . . . f 3,—

42. —— Uit het Woord. Stichtelijke bijbelstudiën. Derde bundel Amsterdam, J. H. Kruyt. 1879. (1 deel, 574.) . . . . f 3,40

43. —— »Ons Program” Met Bijlagen. (1 deel, 1300 p.) Amsterdam, J. H. Kruyt 1879. . . . . f 15,25

44. —— Rome en Dordt. Amsterdam, J. H. Kruyt Zie de aanteekening op pag. 203 (Bijlage F sub I.) van »Ons Program”
(Verschijnt in den loop dezes jaars.)